A. Lazda, A. Trezņa, S. Velbergs

LATVIEŠU FRAZEOLOĢIJAS VĀRDNĪCA

AVOTS

43038

2001-3
201

A.Laua, A.Ezeriņa, S.Veinberga

LATVIEŠU FRAZEOLOĢIJAS VĀRDNĪCA

AVOTS®

03010116347

ALISE LAUA – A–K, M, P, R, S, U–Ž
SILVIJA VEINBERGA – K–L, O, Š, T
AIJA EZERIŅA – N

ISBN 9984–700–14–3

© A. Laua, S.Veinberga, A. Ezeriņa, 2000
© «Avots», 2000

PRIEKŠVĀRDS

«Latviešu frazeoloģijas vārdnīca» ir izstrādāta, balstoties uz Latvijas Universitātes Filoloģijas fakultātē sakopotās frazeoloģismu kartotēkas izpēti un ievērojot teorētisko koncepciju, kas izklāstīta A. Lauas grāmatā «Latviešu valodas frazeoloģija» (R. 1992).

Kartotēkas veidošanai ekscerpēta latviešu folklora, daiļliteratūra no tās aizsākumiem līdz mūsu dienām, arī populārzinātniskā un zinātniskā literatūra, periodika un nedaudz izlokšņu materiāla.

Ieskatam un salīdzināšanai izmantotas latviešu leksikas vārdnīcas, galvenokārt K. Mīlenbaha un J. Endzelīna «Latviešu valodas vārdnīca» un «Latviešu literārās valodas vārdnīca» (1972—1991), E. Kagaines un S. Raģes «Ērģemes izloksnes vārdnīca», 1.—3. sēj. (R. 1977—1983), tulkojošās frazeoloģismu vārdnīcas — «Latviešu–krievu frazeoloģiskā vārdnīca» (R. 1965), «Krievu–latviešu frazeoloģiskā vārdnīca» (R. 1974), «Angļu–latviešu–krievu frazeoloģiskā vārdnīca» (R. 1977), «Vācu–latviešu frazeoloģiskā vārdnīca» (R. 1980), V. Rūķes — Draviņas frazeoloģismu kopojums «Vārds īstā vietā» (Stokholmā 1974), kā arī J. Niedres un J. Ozola savāktie un sakārtotie «Latviešu sakāmvārdi un parunas» (R. 1955), E. Kokares sastādītā «Latviešu sakāmvārdu un parunu izlase» (R. 1957) un E. Kokares «Latviešu un lietuviešu sakāmvārdu paralēles» (R. 1980). Kopējais ekscerptu skaits kartotēkā ir aptuveni 120 000 vienību. Vārdnīcā ievietoto frazeoloģismu skaits tuvojas 4000.

Šī vārdnīca ir pirmā skaidrojošā latviešu frazeoloģijas vārdnīca, un tajā ietverts arī līdz šim pilnīgākais latviešu frazeoloģismu apskats. Zinātniekiem tā dod iespēju detalizēti pētīt atsevišķus jautājumus — frazeoloģismu variantus, sinonīmus, tematiskās grupas, gramatisko aspektu, cilmi. Vārdnīca var noderēt arī tulkojošo vārdnīcu veidotājiem, rakstniekiem, žurnālistiem, jebkuram cilvēkam, kam tuva un mīļa ir latviešu valoda. Turklāt tā var būt interesanta lasāmviela.

Vārdnīca ir autores pedagoģiskā un zinātniskā darba veikums frazeoloģijas nozarē Latvijas Universitātes Filoloģijas fakultātes Latviešu valodas (tagad Baltu valodu) katedrā no 1954. gada. Vārdnīcas tapšanā lielu ieguldījumu devuši studenti, ekscerpējot avotus, kārtojot kartotēku, veidojot dažāda tipa un apjoma frazeoloģismu vārdnīcas, risinot teorētiskus jautājumus. Autore viņiem visiem izsaka pateicību par līdzdalību. Liels paldies arī katedras kolēģiem, kuri piedalījušies ar frazeoloģiju saistīto darbu apspriešanā un vērtēšanā, agronomam O. Lapiņam par Vestienas izloksnes materiāliem un vārdnīcas līdzautorēm A. Ezeriņai un S. Veinbergai.

Īpaši pateicos vārdnīcas manuskripta recenzentēm prof. M. Rudzītei un doc. I. Freimanei, vārdnīcas redaktorei A. Pārupei, kā arī visiem, kas sekmējuši vārdnīcas izdošanu.

A. Laua

IEVADS

Frazeoloģismu izpratne

Par frazeoloģismu šai vārdnīcā ir atzīts tradicionāls vārdu savienojums ar semantisku uzslāņojumu, ar kopnozīmi, kura izsaka ko citu nekā to, kas izriet no savienojuma komponentu nozīmēm. Arī tradicionālie salīdzinājumi ir uzskatīti par frazeoloģismiem, kaut arī daudzos gadījumos tie robežojas ar latviešu tautas parunām. Taču jāpiebilst: lai arī kādi kritēriji frazeoloģismu noteikšanā tiktu izvirzīti, pilnīgi izvairīties no subjektīvisma materiāla atlasē nav iespējams, jo vārda leksiskā nozīme ir sarežģīta valodas parādība un starp brīviem vārdu savienojumiem un frazeoloģismiem ir daudz pārejas pakāpju.

Nav viegli arī noteikt frazeoloģisma robežas. Šai vārdnīcā frazeoloģisma robežu noteikšana ir pamatota uz apkaimes teoriju. Par apkaimi tiek uzskatīti ārpus frazeoloģisma esoši vārdi, kas ir nepieciešami, lai frazeoloģisms funkcionētu kā valodas vienība un kļūtu par sazināšanās procesa sastāvdaļu.

Šķirkļa uzbūve

Šķirklis sākas ar **šķirkļa frazeoloģismu** (analizējamo vienību). Tas tiek dots paradigmas pamatformā — darbības vārda nenoteiksmē vai lietvārda, īpašības vārda, vietniekvārda, skaitļa vārda nominatīvā. Izņēmums ir verbālie frazeoloģiskie salīdzinājumi, kas tiek doti tagadnes 3. personas formā, lai šķirkļa frazeoloģismā lietvārds vai cits deklinējams vārds nebūtu citā locījumā (datīvā), nekā tas ir savienojumā ar darbības vārda personas formām (PRIECĀJAS KĀ BĒRNS, BĒG KĀ VILKS NO UGUNS, GUĻ KĀ NOSISTS, SMEJAS, VĒDERU TURĒDAMS). Ja frazeoloģisma komponentiem ir varianti, tie šķirkļa frazeoloģismā ietverti apaļajās iekavās (gramatiskie varianti ar mazajiem burtiem, leksiskie varianti ar lielajiem burtiem). Paplašinājums, kas var būt vai arī nebūt, dots kvadrātiekavās, pārējie varianti — aiz semikola. Pirmais tiek uzrādīts biežāk lietotais — galvenais variants. Atsaucēs (*sk., sal.*) ievietots vienīgi galvenais variants. Ja gadās varianti ar vienādu lietošanas biežumu, tad varianta priekšā, kas lietots tikpat bieži kā sākumā minētais, ir saiklis *arī*. Reti sastopamu variantu priekšā līdzīgā veidā ir norādes *reti, retāk*. Komponenti, kuru klātbūtne

frazeoloģismā ir iespējama, bet nav obligāta, piemēram, prievārds *ar* instrumentāļa formā, partikulas, atsevišķos gadījumos vietniekvārdi *savs, sev,* šķirkļa frazeoloģismā rakstīti ar mazajiem burtiem.

Aiz šķirkļa frazeoloģisma ir dots nepieciešamais gramatiskais raksturojums, saistījuma veids — apkaime (atributīvā apkaime ir iekļauta šķirkļa frazeoloģismā), stilistiskās un emocionālās nokrāsas norādes u. c. Tālāk seko frazeoloģisma nozīmes skaidrojums (tiešs vai aprakstošs) un ilustratīvais materiāls.

Ilustratīvā materiāla pamats ir Filoloģijas fakultātē uzkrātā kartotēka. Izlaidums citāta tekstā norādīts ar diviem punktiem, paskaidrojumi rakstīti kvadrātiekavās, citāta avots galvenokārt dots parastā veidā. Šifri izmantoti tikai retumis, lielākoties žurnālu un laikrakstu nosaukumos. Ļoti retos gadījumos ir autoru brīvi veidoti piemēri.

Ilustratīvais materiāls atspoguļo frazeoloģisma variantus, atklāj frazeoloģismu nozīmi, rāda to saistījumu ar apkaimi un saistījuma veidu. Tas sniedz priekšstatu par to lietošanas biežumu, pamato frazeoloģisma norādēs doto raksturojumu, liecina par frazeoloģisma izplatību valodā. Ja vien materiāls ir ļāvis, rādīta arī frazeoloģisma vieta valodas attīstības procesā. Ir frazeoloģismi, kas parādās dažāda vecuma avotos vai ir atrasti tikai senākajos vai arī tikai jaunākajos avotos. Vairāki frazeoloģismi sastopami vienīgi folklorā vai jaunākajā publicistikā. Lielāko daļu frazeoloģismu lieto visos Latvijas novados, bet ir arī tādi frazeoloģismi, kas pazīstami tikai kādā novadā, atsevišķās izloksnēs vai atsevišķu autoru darbos. Tādējādi ilustratīvais materiāls var būt interesants arī šai ziņā.

Ilustratīvā materiāla beigu daļā bez īpašas norādes doti nedaudz variēti frazeoloģismi, kas nav uzrādīti šķirkļa frazeoloģismā, kā arī iespējamie okazionālismi. Tie var sekmēt frazeoloģijas jautājumu pilnīgāku risināšanu.

Frazeoloģisma atvasinājumi ievietoti aiz pamatfrazeoloģisma (piemēram, **tukšu salmu kulšana** aiz KULT TUKŠUS SALMUS), to nozīmi īpaši neskaidrojot, bet tikai ilustrējot ar piemēriem.

Frazeoloģismu kārtošanas principi

Frazeoloģismu kārtošanai vārdnīcā izmantota formāla divpakāpju sistēma. Pamatkārtojums veidots alfabētā pēc **atslēgas vārda.** Tas ir vārds, pēc kura izraudzīta frazeoloģisma vieta vārdnīcā un pēc kura tas meklējams. Atslēgas vārdu nosaka pēc frazeoloģisma komponentu pilnnozīmes vārdiem frazeoloģisma galvenajā variantā.

1. Atslēgas vārds ir vienīgais lietvārds (NE **ACĪ** DURAMS). Ja lietvārdu ir vairāk, tad atslēgas vārds ir lietvārds nominatīvā (**VILKS** AVJU DRĀNĀS), ja nominatīva nav, tad — lietvārds akuzatīvā (PIRKT **CŪKU** MAISĀ, CELT

ĀZI PAR DĀRZNIEKU). No prievārda atkarīgie lietvārdu locījumi dalījumā netiek ņemti vērā. Ja frazeoloģismā nav ne nominatīva, ne akuzatīva, tad atslēgas vārds ir pirmais lietvārds pēc kārtas (NE ACU GALĀ, NO GALVAS LĪDZ KĀJĀM).

2. Ja frazeoloģismā lietvārdu nav, atslēgas vārds tiek izraudzīts šādā secībā: īpašības vārds (SPĻAUT **BALTU**), skaitļa vārds (NEDOT NE **PIECI**), apstākļa vārds (LIĶTIES **SLIPI**), pirmais vai vienīgais darbības vārds (**STĀVĒT** UN KRIST; KĀ **AIZMIDZIS**).

3. Frazeoloģiskos salīdzinājumus kārto pēc salīdzinātājdaļas, ievērojot vispārīgos principus (KĀ AR **ĀMURU**; KĀ PUPU **KULIS**; KĀ ŪDENĪ MUTĒ IEŅĒMIS; KĀ **PIEKALTS**; MĒLE KĀ **KULSTĪKLA**; NAUDAS KĀ **PELU**; SMEJAS KĀ **KUTINĀTS**).

Frazeoloģismi ar kopīgu atslēgas vārdu veido frazeoloģismu **ligzdu.** Ligzdā frazeoloģismi ir kārtoti alfabētiskā secībā pēc frazeoloģisma pirmā komponenta (**ZAĶIM** ACIS SPRĀGST NO PIERES LAUKĀ; KĀ NO GAISA NOKRITIS). Ja komponentu secība ir mainīga, tad verbāliem frazeoloģismiem par pirmo komponentu ir izraudzīts darbības vārds (**ATVERT** ACIS), bet teikuma formā izteiktiem frazeoloģismiem — teikuma priekšmets (**ACIS** ATVERAS).

Dažkārt nav iespējams strikti noteikt frazeoloģisma robežas (īpaši dažos adverbiālo un frazeoloģisko salīdzinājumu tipos). Tas sarežģī šķirkļa frazeoloģisma izvēli un frazeoloģisma atrašanu vārdnīcā, un tāpēc, meklējot frazeoloģismus, jāpārlūko visi attiecīgā atslēgas vārda šķirkļi.

Vārdnīcas beigās ir ievietots «Atslēgas vārdu rādītājs», kurā alfabētiskā secībā reģistrēti atslēgas vārdi ar lappušu norādēm. Aiz semikola uzrādītas lappuses, kurās attiecīgais vārds sastopams frazeoloģismos ar citu atslēgas vārdu.

A. Laua

AVOTOS IZMANTOTIE ŠIFRI

B	—	žurnāls «Bērnība»
C	—	laikraksts «Cīņa»
EH	—	J. Endzelīns, E. Hauzenberga. Papildinājumi un labojumi K. Mīlenbaha «Latviešu valodas vārdnīcai», I—II sēj. R. 1934—1946.
K	—	žurnāls «Karogs»
KR	—	kopoti raksti
L	—	žurnāls «Liesma»
LD	—	«Latvju dainas», I—VI sēj. 1894—1915. Sakopojis Krišjānis Barons
LM	—	laikraksts «Literatūra un Māksla»
M	—	žurnāls «Māksla»
ME	—	K. Mīlenbahs. Latviešu valodas vārdnīca, I—IV sēj. R. 1923—1932. Rediģējis, papildinājis un pabeidzis J. Endzelīns
RB	—	laikraksts «Rīgas Balss»
Sk A	—	laikraksts «Skolotāju Avīze»
Šmits P.	—	«Latviešu pasaķas un teikas», I—XV sēj. 1925—1937. Sakārtojis Pēteris Šmits
V	—	žurnāls «Veselība»
Zv	—	žurnāls «Zvaigzne»

SAĪSINĀJUMI

akuz.	—	akuzatīvs
apv.	—	kādam apvidum raksturīgs
bibl.	—	biblisms
darb. v.	—	darbības vārds
dsk.	—	daudzskaitlis
folkl.	—	folklorā
hum.	—	humoristiska nokrāsa
iron.	—	ironiska nokrāsa
jūrn.	—	jūrniecībā
niev.	—	nievīga nokrāsa
nom.	—	nominatīvs
novec.	—	novecojies
nr.	—	numurs
pārn.	—	pārnestā nozīmē
pav. izt.	—	pavēles izteiksme
pers.	—	persona
poēt.	—	poētisms
R.	—	Rīgā
sal.	—	salīdzināt
sar.	—	sarunvalodā
sk.	—	skatīt
vienk.	—	vienkāršrunas nokrāsa
vsk.	—	vienskaitlis

A

A

NE Ā, NE BĒ *sar. Saka, ja neko neatbild, nezina, neatceras.*

«Ko tu, māmiņ, te lietū sēdi — apmaldījusies?» Bet šī ne ā, ne bē. *Šmits P. XIV, 549.*

— Mēs tev izrunājāmies apkārt un apkārt, bet tu ne ā, ne bē. Beidzot taču atbildi — kurināsim kamīnu vai nekurināsim? *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 343.*

NO A LĪDZ Z (CET, ZET). *No sākuma līdz beigām; pilnīgi.*

Vakar viņš aizgāja uz bibliotēku iepazīties ar dzelzceļa nolikumu sakarā ar sāls sūtījumu no Aktjubinskas. Visu noskaidrojis no a līdz z. *Mauliņš J. K 1974, 4. nr. 51.*

Viņš skaitījās smalks praktiķis, pārzināja galdniekdarbus no a līdz z.. *Bels A. Saknes. R. 1982, 49.*

S m i l g a . Pazīs bāku no «a» līdz «cet». *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 85.*

Bet / mums ir jāapgūst viss — / no A līdz Zet. *Auziņš A. — Dzejas diena. R. 1975, 19.*

ĀBECE

ĶĪNIEŠU (ĶĪNAS) ĀBECE. *Kaut kas grūti saprotams.*

Gan jāpiebilst, ka pēc zināma darba posma čehu spriegā, ietilpīgā valoda gluži «ķīniešu ābece» vairs nebija, sāku drusku orientēties oriģinālā.. *Auziņš I. Cilvēks izdzied savu mūžu. R. 1975, 115.*

Galvenā inženiera pienākumi nebija nekāda ķīniešu ābece, gadu gaitā tie bija izzināti, darbības sfēra aptuveni skaidra. *Zv 1975, 18. nr. 18.*

Augstskolā kā īsta Ķīnas ābece šķita perspektīva. *Zemzaris U. — M 1971, 1. nr. 14.*

ĀBELE

BALTS KĀ ĀBELE. *Pavisam sirms, gluži baltiem matiem.*

Biedri vēl visi bij kopā. Šveņķis, balts kā ābele, līdz pusei pliku galvvidu, neticami liels un resns, sēdēja savā galda galā.. *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 342.*

Vienīgi sirma gan viņa ir. Mēdz sacīt, balta kā ābele. *Svīkule V. Mirkļu mozaīka. R. 1968, 51.*

Mālītei pašai bija krusttēvs, tas nosirmoja jau līdz četrdesmit gadiem, staigāja balts kā ābele, un māte mēdza teikt, tas viņam esot asinīs, dažiem cilvēkiem sirmums esot asinīs, tur nevajagot īpaši grūta mūža. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 250.*

Sudrabkaltās spicēs tie kūpināja savus cigārus un, lai gan sirmi kā ābeles, tak mundri.. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 427.*

Tikai Birzmaliešu Jānis — tagad balts kā ziedoša ābele — vēl dzīvo un brīnās, un priecājas, ka viss vareni pārgrozās un iet uz priekšu. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 365.*

Vecais Juris ir balts kā ziedoša ābele, bet baltie mati viņam vēl diezgan biezi un gari, gandrīz uz pleciem gulstas. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 65.*

Uz celma sēd veca māmiņa, / Rokas salikusi;/ Pār viņām noslīgusi / Balta kā ābelīte galviņa. *Treimanis-Zvārgulis E. Kur Gauja ar Raunu tiekas. R. 1978, 43.*

Galviņa balta kā ābele pavasara ziedos, tik vien ar to starpību, ka ābele ziedonī un šī galviņa ziemas priekšvakarā. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 252.*

Viņas vecā māte bija vēl dzīva, galva tai jau ziedēja kā ābele, bet sirds vēl pukstēja ātri un strauji. *Paegle L. Stāsti jaunatnei. R. 1954, 78.*

Tolks ziedēja kā ābele, bet citādi vēl bija vingrs un lokans kā sauss egles zars. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 260.*

ĀBOLS

KĀ ĀBOLS. *Veselīgs, sārtiem, apaļiem vaigiem.*

Ganu puika ēd un dzer un ir sarkans kā ābols. *Akuraters J. Kalpa zēna vasara. R. 1970, 11.*

.. daiļa jau viņa ir; skat, vaigi kā āboli un pati balta, apaļa kā piena kunkulis.. *Lerhis-Puškaitis A. — Bērziņš R. Lerhis-Puškaitis dzīvē un darbā. R. 1928, 185.*

.. viņas bieži slaucīja ar priekšautiem vaigus, kas bija sarkani kā āboli. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 423.*

Pašā galda galā.. sēdēja tēvocis Ansis ar skaistu meitu lielām, brūnām acīm un vaigiem kā āboli. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 346.*

«Tās viņas ir,» viņš čukstēja, «abas Lapiņa meitas. Un viņas ir glītas, nudien, tas man patīk. Vaigi kā āboļi.» *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 16.*

STRĪDA ĀBOLS. *Tas, par ko strīdas; strīda objekts.*

Mūsu strīda ābols bija mazā proza. *Varavīksne. R. 1967, 132.*

Nav nekāda attaisnojuma tam, ka visvienkāršākās konstrukcijas pasta kastītes kļūst par strīda ābolu starp sakaru darbiniekiem un viņu klientiem. *C 1973, 217. nr. 2.*

Bet neviens to neteica, jo nezināja, pat nenojauta, ka draugu strīdus ābols skraida apkārt pelēkos bruncīšos.. *Sakse A. Nokaltis zars. R. 1968, 15.*

ACI PRET ACI. *1. Tieši pretī, ļoti tuvu.*

Bet viņi divi vien, divi vien stāvēja aci pret aci, un šis negaidītais, pārāk reālais tuvums viņu it kā pamodināja. *Skujiņš Z. Sudrabotie mākoņi. R. 1967, 35.*

Streipuļodams aizstājos tam ceļā. Mēs tagad esam aci pret aci. Mūsu skati krustojas. *Sēlis R. Burši un zeļļi. R. 1965, 218.*

Stāvam, gaidām. Nu jau esam aci pret aci ar pretinieka sūtni. *Branks V. Kauju negaisos. R. 1964, 348.*

Pēkšņi atrodos aci pret aci ar Hariju. *Brodele A. Tas ir mans laiks. R. 1969, 243.*

2. Tiešā klātienē, tieši.

Kāpēc jāzvana? Labāk jau satikties aci pret aci. *Grīva Ž. Zem albatrosa spārniem. R. 1956, 33.*

Rakstot cilvēks parasti ir atklātāks nekā runājot aci pret aci. *Skujiņš Z. Esmu dzimis bagāts. R. 1956, 122.*

Pēc Jāņu dienas viņi pirmo reizi satikās aci pret aci. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 265.*

Uz Vecrīgas ieliņām granātas krita, / Un aci pret aci bij jāsastop karš. *Heislers H. Atzīšanās. R. 1964, 23.*

Liekas, arī viņa pati alkst aci pret aci sastapties ar šīm grūtībām. *Bērce V. Svaru kausi. R. 1970, 122.*

Nepanesama kļūst vientulība, kad saduries ar to aci pret aci, ne tuksneša vientulība, bet vientulība cilvēkos. *Bels A. — Stāsti. R. 1971, 36.*

ACI (acs) PRET ACI, ZOBU (zobs) PRET ZOBU, *retāk* ZOBU (zobs) PRET ZOBU, ACI (acs) PRET ACI. *Saka, ja rīkojas pēc principa atdarīt, atriebt par pāridarījumu, apvainojumu tieši pašam vaininiekam.*

P a u l s. Nu tad mērosim viņus reiz ar viņu pašu mēriem. Aci pret aci, zobu pret zobu. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 66.*

Aci pret aci, zobu pret zobu! Jūs kārāt un dauzījāt mūs — tagad mēs sitam un iznīcinām jūs! *Lācis V. Zītaru dzimta. R. 1955, 502.*

Viņu žēlot, kura nepazina žēlastības.. Ah, acs pret aci, zobs pret zobu — tā tagad viņas varā, tikai vienu acumirkli.. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 158.*

Neviens nestrīdas ar sevi. Visi strīdas ar citiem.. Acs pret aci un zobs pret zobu. Bet nav zoba, kas — pret sevi, un acs, kas — pret sevi. *Ziedonis I. Epifānijas. R. 1971, 59.*

Kas būtu ar viņu [veco pilskungu] noticis, ja Indriķis būtu gribējis atmaksāt zobu pret zobu, aci pret aci? *Deglavs A. KR, II. R. 1928, 104.*

Jo viņā ir spēku spēks — / Drosme patiesību sacīt. / Arī tad, ja zobs pret zobu / Un acs pret aci. *Ziedonis I. Es ieeju sevī. R. 1968, 9.*

Pienāk Mīlamam Apšenieks.., izberž pierasojušos plakstus un nosaka: — Sakod zobus, dēls! Nekas netiks aizmirsts un piedots. Zobu pret zobu! *Eiduks J. Pārbaude. R. 1969, 107.*

Es sapratu, ko nozīmēja šie «laipnie» vārdi. Tas bija zobs pret zobu, naids pret naidu. *Zariņš K. — Varavīksne. R. 1969, 85.*

ACĪM REDZAMS. *Skaidri saprotams, nenoliedzams, neapšaubāms; viegli samanāms, jūtams.*

Šī acīm redzamā netaisnība Oskaram jau sen nedeva miera. *Lācis V. Zvejnieka dēls. R. 1956, 116.*

Tu šaubies par acīm redzamām patiesībām. *Mauliņš J. Rīta migla. R. 1971, 150.*

Jā, vecā taisnība, tas acīm redzams, / Aizvien top vecāka un vājāka. *Rainis J. KR, I. 1977, 148.*

ACĪM REDZOT (redzami). *Ļoti manāmi; ātri, strauji, intensīvi.*

Ansiņš auga, tā sakot, acīm redzot un palika vareni stiprs. *Šmits P. VIII, 428.*

Druvas brieda acīm redzot. *Viese S. Pasaules dziesma. R. 1973, 36.*

Govis, kaut ēdušas kādu sauju paša sliktākā siena, no kājām nost nekrita, bet zirgs turpretī ar tādu barību sakritās acīm redzami. *Kalniņš J. Sudraba karote. R. 1986, 251.*

ACIS ATVERAS (ATDARĀS) kādam, *reti* kāda ACIS ATVERAS (ATDARĀS). *Saka, ja kādam pēkšņi kaut kas kļūst skaidrs, saprotams.*

Un, kad nu man reiz acis atvērušās, kad esmu izpratis savas dzīves dzinēju un vadītāju spēku, kad pie tam jūtu un zinu, ka tā pati dzīšanās piemīt bez izņēmuma visiem tiem, kas šovakar pulcējušies manā namā, tad — tad man lūpas apstājas, bet sirds runā toties dzirdamāk. *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 228.*

Iepazinos ar dažu labu krietnu cilvēku, kas mūsu dzīves tukšumam un nejēdzībai norāva garīdznieku un skolas uzklāto plīvuru. Man acis atvērās. *Paegle L. Stāsti jaunatnei. R. 1954, 90.*

Un gadi gāja, un ar katru gadu vairāk Rūtiņam atvērās acis, un ar katru gadu vairāk viņš sāka domāt. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 49.*

Ja viņš būtu pret mani dusmīgs, ass, rupjš, tad es varbūt jau agrāk būtu atmodusies, manas acis būtu atdarījušās, un es būtu ieraudzījusi visu savu nelaimi un postu. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 137.*

ACIS IEPLETIS (izpletis, atpletis); ar IEPLESTĀM (izplestām, atplestām) ACĪM [UN MUTI]. *Ar nepacietību, ieinteresētību, izbrīnu.*

.. ar muižkungu un lielkungu esmu lielu lielais draugs, viņi manis gaida acis ieplētuši. *Purapuķe J. Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes. R. 1925, 13.*

Dēls atkal gaidījis tēva nāvi, acis izpletis, bet tēvs kā nemiris, tā nemiris. *Šmits P. XIV, 486.*

Mūsu vīri aizmirsa pat sveicinājumu atņemt, bet skatījās, acis atpletuši, jaunajā cilvēkā, kā kad tas būtu kāds neredzēts, bailīgs zvērs. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 267.*

Parasti visi makšķernieki ieplestām acīm urbjas pludiņā, it kā nebūtu to nekad redzējuši vai gribētu hipnotizēt. *Lagzdiņš V. Zili zaļā romantika. R. 1966, 45.*

Ieplestām acīm un mutēm mēs stundām dežurējām laukuma malā.. *Auziņš I. Mājas pulcējas baros. R. 1974, 71.*

ACIS IR PAKAUSĪ kādam *sar. Izsmejoši jautā, ja cilvēks ir nevērīgs, neredz ko viegli saskatāmu.*

«Vai tev acis pakausī, ka neredzi, kur ej?» viņa uzbrec skarbi. *Purapuķe J. Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes. R. 1925, 201.*

«Vai pakausī acis, ka neredzi, kur jābrauc?» otrā vezuma braucējs.., klāt nākdams, uzkliedza. *Brāļi Kaudzītes. Mērnieku laiki. R. 1954, 19.*

ACIS IR PIERĒ kādam *sar. Saka, ja kāds ir vērīgs, ātri pamana notiekošo, galveno (bieži nolieguma teikumos).*

— ..Acu pierē nav? Neredzi, ka zirgs otram plēš sienu no vezuma! *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 130.*

— ..Vai jums nav acu pierē, ka neredzat akmeni? Mašīna pagalam! *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 44.*

«Vai es tāpat neesmu izputināts līdz nabagam? Kāds man tas kartupeļu lauks! Katrs, kam acis pierē, redz, ka tur sēkla nav palikusi pāri..» *Upīts A. KR, VIII. R. 1950, 354.*

Un viņai, uz kuru kā muļķis esi iekarsies, tu jau neesi pirmais. Vai tad tev acu nav pierē? Ko tas puisis, tas Kārlis no muižas, katru sestdienas vakaru te nāk un paliek, kamēr visi aiziet gulēt? Vai tādēļ vien nāk, lai izspēlētos kārtis? *Kalndruva M. Pēdas gar krastu. R. 1986, 57.*

Ilze. Sargies no viņas. Aža tevi ienīst!

Krustiņš. Par ko tu man to saki? Man pašam acis pierē un prāts galvā. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 8.*

Skolā katrs, kam acis pierē, saprot, ka Arnis un Dina ir gandrīz nedalāma vienība. *Dripe A. Tā tas varētu būt. R. 1973, 7.*

ACIS IR PIERĒ UN PAKAUSĪ kādam *sar. Saka, ja kāds ir ļoti vērīgs, acīgs.*

— Es, brālīt, esmu redzējis — un redzēšu vēl, acīm vajag būt pierē un pakausī, citādi nevar... *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 887.*

«Un kādi tad ir tie apsviedīgie?»..

«Redzi, Baibuk!» Alise iesmejas. «Tie ir tādi, kuri prot dzīvot, kuriem acis ir kā pierē, tā pakausī, kuri zina, kam ticēt, kam ne, ko vajag izdarīt un ko — tikai izlikties darām..» *Dripe A. Kaķi maisā. R. 1977, 21.*

ACIS IR (KĻŪST, METAS) RAIBAS. *1. Saka, ja acis ir pārgurušas, ja kāds ir pārguris.*

Acis raibas nogurumā un pārpūlē, tās nemanīja no tumsas iznirstam vācu patruļu, sagrūdāmies ar fričiem krūti pret krūti. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 155.*

«Gleznojot vajag skatīties tikām, kamēr acis raibas paliek,» viņš saka, «no sevis vien ilgi neko neizgudrosi.» *Zemzaris U. C 1977, 25. nr.*

Acis metas raibas. Tik intensīvi un neatlaidīgi neesmu rakstījusi nekad savā mūžā. *Brodele A. Marta. R. 1950, 115.*

Tā viņš]kapteiņa palīgs[tur stāv, kamēr mugura kļūst līka un acis metas raibas, tad pārbauda kursu.. *Lapsa J. K 1976, 5. nr. 27.*

2. Saka, ja kāds ir iereibis.

Saimnieks izkroģējot pa pusmucai bairīša, un viesi paņemot pa pudelei brandviņa līdz un pacienot tikām viens otru, kamēr visiem acis esot raibas. *Blaumanis R. KR, III. R. 1958, 218.*

«..Tad jau kāda varbūt arī varēs pastāstīt, cik pudeļu alus viņam jāizdzer, lai tam acis taptu raibas.» *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 254.*

— .. Par krāvējiem norīkoti pēdējie pļunduri, kam jau no rīta raibas acis. *Upmale V. LM 1985, 38. nr.*

Nezinu, ko viņš uz tiem kuģiem dara, bet krastā es viņu skaidrā nekad netiku redzējusi. Pat šņabi dzert ierodas jau raibām acīm. *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 151.*

ACIS MET ZIBEŅUS. *Saka, ja kāds raida dusmu, ļaunuma, izaicinājuma, neapmierinātības pilnus skatienus.*

Lielkunga acis meta zibeņus. — Vai tu nemaz neiedomā, ka es tevi par nepaklausību varu pakārt baznīcas priekšā ļaudīm par brīdinājumu un labu mācību? *Kalniņš J. Mūžība. R. 1971, 175.*

Acumirkli mēs sastingstam: aiz dēļiem redzam meistara galvu. Viņa acis met zibeņus, un resnā runga draud. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss vilņo. R. 1975, 61.*

— Kur jūs viņu paslēpāt? — atkal iejautājās Lienīte. Monika iegrūda Lienītei sānos dunku, bet Jaņuka acis meta zibeņus. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 46.*

O z o l s. Reizēm gan mēs strīdamies. Tad viņas acis met zibšņus. *Zālīte E. Vārds sievietēm. R. 1950, 46.*

Un tad pamazām sanāk dusmas. Acis met dzirkstis, un rokas savelkas dūrēs. Grābis tik — kuro katru, kas tuvāk. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 177.*

Jā, viņa acis spēja mest dzirksteles un dzelžainie pirksti dusmās nolauzt durvīm rokturi. *Skujiņš Z. Zv 1979, 7. nr. 29.*

ACIS PĀRGRIEZIS *sar. Ar pārmērīgu piepūli; lielās dusmās.*

Sašiņš rāvās vai pušu, lai izpatiktu Tonigam. Meta kravas kastē granti, acis pārgriezis. *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 185.*

Vakar pēc pusdienas abi pazuda no pulka. Mēs viņus meklējām, acis pārgriezuši, bet viņi krūmos uzcēluši būdas un guļ ar sievām. *Krieviņš M. Strēlnieki pārnāk mājās. R. 1967, 42.*

Bet — par ko tad viņas smīn; beidzot es atradu iemeslu un nočukstēju, acis pārgriezis un šņākdams, savam biedram: «Tu — netusnī tik stipri kā lokomotīve, kad dzer!» *Grīziņš J. Vārnu ielas republika. R. 1947, 43.*

ACĪS SKATĪDAMIES *bieži savienojumā ar* melot. *Nekautrēdamies, nekaunīgi, klaji.*

Māte. Vai es simtreiz neesmu teikuse: viņš]Noliņš[melo, acīs skatīdamies!

Tēvs. Es jau nu arī viņam vis neticu. Bet kad pats klāt neesi bijis.. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 195.*

Makars meloja, acīs skatīdamies, lai gan zināja tikpat labi kā Andris, ka jumts likts pagājušajā rudenī.. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 45.*

Sarmīte. Un tu, acīs skatīdamies, meloji, ka esi viņus aizlaidis pēc krīta zāles griestu balsināšanai.. *Priede G. Pie Daugavas. R. 1977, 23.*

.. Jau trešo gadu viņš zaga, guberņas augstākajiem vīriem taisni acīs skatīdamies. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 965.*

Tāds māmuļnieku plencis nekaunas nākt te iekšā un izsmiet, acīs skatīdamies. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 485.*

ACIS SPRĀGST (SPIEŽAS, KRĪT, LEC, KĀPJ, LIEN, TEK, PIL, VEĻAS) vai NO PIERES (NO DOBUMIEM, NO DOBUĻIEM) LAUKĀ (ĀRĀ). *Saka, ja ir lielas dusmas, izbrīns, bailes, skaudība, ziņkāre, sāpes, piepūle, sasprindzinājums.*

— Bet Zarienei šodien atkal acis sprāgst no pieres laukā aiz skaudības, — Kristīne priecājās. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 162.*

Imantam aiz ziņkārības un brīnumiem vai acis sprāgst no pieres laukā un mute paliek vaļā. *Kaijaks V. Putenī. R. 1964, 36.*

Man aiz bada jau acis sprāgst no pieres laukā. *Vāczemnieks L. Veco vraku noslēpums. R. 1973, 193.*

.. viņu kaimiņiem acis no pieres sprāga laukā, kad viņi tos nesa, platos ozola zārkos gulošus, no kapsētas vārtiem līdz kapam. *Virza E. Straumēni. R. 1989, 152.*

— ..Salst taču, ka vai acis sprāgst no pieres ārā, bet viņš, rau, staigā basām kājām par spīti liktenim, par spīti nabadzībai, par spīti aukstumam. *Sudrabu Edžus. Raksti, III. R. 1970, 16.*

Ai, tās acis! Niknuma pilnas, sāpju pilnas, augšup pavērstas, it kā izsprāgt gribētu no dobumiem. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 89.*

«Ai, kā tas sāpēja! Es domāju, ka man izsprāgs acis no pieres..» *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, I. R. 1929, 389.*

Acis vai no pieres spiedās ārā, kad viņš, dūri gaisā kratīdams, Maksim draudēja. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 333.*

Rau, trīs naudas velni. Vienam maiss aizžņaudzis rīkli, trūkst elpas, acis spiežas laukā no pieres, bet laist vaļā maisu ar naudu — nekad! *Priede G. Pie Daugavas. R. 1977, 323.*

No pārbīļa grāfam vai acis spiedās no pieres, mati it kā sacēlās uz galvas. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 467.*

Targals. Ko jūs tā izbrīnījšies skatāties? Jums acis vai no pieres izspiežas! *Aspazija. Sidraba šķidrauts. R. 1966, 56.*

Te uz reizi no zemes izlec mazs, sarkans velniņš un dos tūlīt Naudas Krišum pa galvu. Krišum mati saceļas stāvus un acis izspiežas uz āru. *Šmits P. XIV, 8.*

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA
0301016347

Būs drēbīte, būs, ir bodē tādas pirkt nedabūs! Ciema paipalām vai acis izspiedīsies, Jurī boloties, kad tas parādīsies jaunās vadmalas uzvalkā. *Purapuķe J. Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes. R. 1925, 149.*

Blenž, ka vai acis krīt no pieres laukā. *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 116.*

.. Līdzko uz augstā staba iedziedos kikarigā, / Visām uz manu pusi acis krīt laukā. *Grigulis A. K 1976, 10. nr. 12.*

Un visiem acis izkritīs no pieres aiz brīnumiem. *Dripe A. Cietā galva. R. 1970, 77.*

Apaļās acis zaķēniem lec vai no pieres laukā, cik trakoti rūp lakatiņš. *Delle V. Draudzības lakatiņš. R. 1963, 36.*

Viņš piekodināja Meģim skatīties, lai acis vai izlec laukā; kad lielskungs atkal parādīsies, abi sāks dauzīt durvis un bļaut, cik jaudas. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 549.*

Parasti viņš kluss un mierīgs, bet, kad uztraucas, tad savādi drebinās. Viņš tad gribētu ko teikt, bet sāk stostīties, un viņa acis tad grasās vai izlēkt. *Kurcijs A. Cūkgans. R. 1956, 335.*

Imantam vai acis kāpj no pieres laukā, cik modri viņš pūlas novērot apkārtni. *Kaijaks V. Putenī. R. 1964, 122.*

Acis viņam kāpa laukā no dobuļiem, urbdamās znotā. Lūpas un bārda trīsēja. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 506.*

Bet bāku uzrauga seja spīdēja kā taukiem ieziesta un acis līda vai no pieres laukā. It kā valodu zaudējis, viņš ar zīmēm un neizprotamiem žestiem rādīja, kur pīles nokritušas. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 163.*

Ērģelnieks, sen jautis, ka lejā notiek kas nelabs, bija pagriezies atpakaļ, un no tā, ko viņš ieraudzīja, viņa izvalbītās, drusku vēzim līdzīgās acis gribēja vai izlīst no dobumiem. *Zigmonte D. Laintu lāsts. R. 1984, 265.*

Vienu brīdi Juri pārņem diezgan spēcīga vēlēšanās dabūt šo zinātnieku savās rokās un tā krietni saspiest, nu tā, ka tam acis lien laukā no dobuļiem. *Zigmonte D. K. 1972, 8. nr. 70.*

Puikam acis tek no pieres ārā, kā iekārojies ābolu. *Braslavā 1975.*

«Es jums izstāstīšu [kā Dobeles mācītāja Bīlenšteina dārzā rutkus zagu]..» Kleinam acis pavisam pilēja, kā tas gribēja zināt. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 514.*

[Starpings plātās ar naudu.] .. Aizekam acis vai pil laukā, uz naudas gubu skatoties. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 718.*

.. stāsta par mākslinieka daiļrades laboratoriju, piesauc populāru režisoru vārdus... Meitenītes klausās tā, ka acis pil ārā. *C 1983, 66. nr. 4.*

Šavāls. Ko tad lūri uz jauniem skuķiem, ka vai acis veļas ārā! *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 120.*

ACIS [UN AUSIS] IR VAĻĀ kādam. *Saka, ja kāds ir uzmanīgs, vērīgs, cenšas saprast to, kas notiek.*

Vismaz to var prasīt, lai mums acis būtu vaļā redzēt, kas te notiek. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 434.*

Vienmēr man bij plaši vaļā acis un ausis. Man vajadzēja visu redzēt, kas notika ap mani, un dzirdēt uz priekšu un atpakaļ. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 53.*

ACIS vien IEPLEŠAS kādam. *Saka, ja kāds ir izbrīnīts, pārsteigts.*

Tie [meistari] māk tādu vistiņu pagatavot, ka tev acis vien iepletīsies. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 20.*

Muzikanti bija daudz pieredzējuši vīri, taču, ieraugot dīvaino gājienu, viņu acis iepletās. *Kūlis Ē. LM 1975, 17. nr. 6.*

ACŪ (acis) NEPACĒLIS (nepaceldams). *Pilnīgi iegrimis darbā, ne mirkli nenovērsdamies no darāmā.*

Māte Lība, acu nepacēlusi, kustējās savās ikdienas gaitās sētā, laukā, muižas klaušās.. *Dorbe H. Brāļi, piecelieties. R. 1978, 89.*

Ar visu spēku un abām rokām viņa [Nate] iekrita darbos, līdz vakaram nepaceldama acu. *Dziļums A. Saplēstā krūze. R. 1942, 32.*

Pārnācis no pilsētas, Kalvāns vis tūlīt nebrauca prom, bet iegāja pie šuvējiņām, kas tur rāva savu akordu, acis nepaceldamas. *Stankevičs A. Šuvējiņa. R. 1976, 151.*

.. atslēdznieki, traktoristi, kombainieri un šoferi reizē uz mēģinājumiem netiek. Sevišķi rudeņos un pavasaros, kad melnajiem vīriem neiznāk laika acis uz augšu pacelt. *Ķuzāne L. Esmu uzticīgs. R. 1977, 77.*

AIZMIGLOT (apmiglot; *vienk.* AIZMĀLĒT, AIZSMĒRĒT) ACIS kādam. *Panākt, ka netiek saskatīta patiesība un uztverta būtība; maldināt, piekrāpt.*

«Ja tu to nesaproti un neņem to Matīsam ļaunā, tad tā ir zīme, ka tev vēl ir bērna prāts un ka viņš ar savu muižas ļaužu gudrību un izmanību tev acis aizmiglojis.» *Janševskis J. Līgava, I. R. 1931, 204.*

Visa tā celmu laušana bija izdomāta jau iepriekš, lai aizmiglotu fričiem acis un pasargātu ģimenes no represijām. *Groms A., Vāczemnieks L. K 1972, 6. nr. 115.*

«Greizsirdība jau aizmiglo acis un saprašanu, būšu vien apvests ap stūri.» *Bendrupe M. Visskaistākais dārzs. R. 1960, 140.*

Sievieši ir tie, kas cilvēkam vislabāk prot acis apmiglot. Tu jau pats vēl atminēsi no saviem skolas gadiem, kā Ieva bezkaunīgi piekrāpa Ādamu ar ābolu un filistiete Dalila ebreju pirmo stiprinieku Samsonu ar saviem saldajiem vārdiem? *Paegle L. Lugas. R. 1947, 408.*

Viņš ticēja, ka sapratīšu visas grūtības, ka uzdevumu spožums neapmiglos man acis. *C 1974, 72. nr.*

Viņiem acis neaizmālēs. Viņi saprot labāk. *Dripe A. Cietā galva. R. 1970, 11.*

Kā Šnorhs to dabūjis gatavu, neviens nevarot izskaidrot, bet fakts paliekot fakts, Šnorhs sajaucis dokumentāciju un būvniekiem aizmālējis acis, ka neviens neapjēdzis, ko dara. *Kaijaks V. LM 1980, 36. nr. 6.*

«Nu labi... Es izmakarēšos [no dienesta armijā], ar naudu aizsmērēšu acis, — bet kas tad aizies manā vietā? .. Tāds pats latvietis, mans tautas brālis!» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 282.*

Arhitekts uzbruka, inženieris aizstāvējās. Nekvalitatīvas kolonnas un pārsegumi? Vaina tikai apmetumā. Pielabos. — Kam jūs gribat acis aizsmērēt? — arhitekts noprasīja. *Lāms V. Pavarda kungs Ašgalvis. R. 1982, 46—47.*

Tur vienā celtnē karkass samontēts šķībs un greizs, .. mocījās, taisnojās, lāpījās, nodevīgās spraugas aizsmērēja (pieņemšanas komisijai acis aizsmērēja) — gatavā cūcība. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 389.*

«Palīdzi mums pietikt pie kāda laba apikata!» Čipa noslēpumaini sacīja. «Pie tāda, kam kungi un saimnieki nevar acis aizbāzt.» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 72.*

AIZVĒRT (AIZDARĪT, SLĒGT) ACIS [UZ MŪŽU; UZ MŪŽA (MŪŽĪGU) DUSU]. *Nomirt.*

Cik vairs atlicis to dieniņu, rāmi aizvērtu acis, mierīgi aizietu. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 253.*

.. Kronvalds negaidot pašos spēka gados aizvēra acis uz mūžu. *Kaudzītes M. Atmiņas no «tautiskā laikmeta» un viņa lielākiem aizgājušiem darbiniekiem, I. Cēsīs—Rīgā 1924, 243.*

.. nākamajā vakarā pulksten astoņos Obuhova slimnīcas slimnieks Mihaels Krogzemis aizver acis uz mūžu. *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 304.*

Arī šis vecais sarkanais streļķis — pilsoņkara varonis.. tagad savas labsirdīgās acis aizvēris uz mūžu. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 391.*

«Es esmu vecs vīrs, varu šodien vai rītu aizdarīt savas acis, un tu palieci viena pate bez atspaida un drauga pasaulē.» *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 421.*

Kā pēdējais starp pēdīgiem / Es aizdarīšu acis, / Un tikai teikas daudzinās / Tos mūrus, kuros smacis. *Kalniņš J. (Mākonis). Mana pārgalvīgā dzīves dziesma. R. 1973, 141.*

Un, kad māte.. uz mūžu aizdarīja acis, tēvs.. sāka nīkt un sakrist, un tikko sešas nedēļas vēlāk viņa zārks nolaidās blakus sievas zārkam. *Lejas-Krūmiņš T. — Egle K. Atziņas, 2. Cēsīs—Rīgā 1924, 29.*

Sirmgalvis. Ir manim zīlniece spēs pateikt vārdu, / Kas saldu mieru dvēselē man lies / Un ļaus man vieglāk acis aizdarīt / Uz mūža dusu. *Aspazija. Sidraba šķidrauts. R. 1966, 8.*

.. Zariņu Kārlis mūža pēdējo laiku pavadīja Cēsīs kā paša dibinātas skolas priekšnieks un slēdza turpat arī savas acis ātrā, bet vieglā nāvē. *Kaudzītes M. Atmiņas no «tautiskā laikmeta» un viņa lielākiem aizgājušiem darbiniekiem, II. Cēsīs — Rīgā 1924, 276.*

1917. gada novembrī tā [Blaumaņa māte] slēguse savas acis uz mūža dusu savā 80. dzīvības gadā un guldīta līdzās dzejniekam Ērgļu kapenēs. *Brigadere A. — Rūdolfs Blaumanis laikabiedru atmiņās. R. 1962, 219.*

Te no baznīcas torņa sāka skanēt žēlas zvana skaņas, vēstīdamas visai pilsētiņai, ka viens no viņu pulka ir slēdzis acis uz mūžīgu dusu. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 51.*

APĒST (*arī* APRĪT) vai ar ACĪM kādu, kaut ko. *1. Ļoti klaji (ar skatienu) izrādīt interesi par pretējā dzimuma personu, iekārot to.*

V ī s k r e l i s. [..] Es redzu gan, kas viens otram ar lielu līkumu iet garām un, garām aizgājuši, tomēr viens otru ar acīm apēd.. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 319.*

— Es biju brašs puika, — Pauls ne vienu reizi vien izmetis.

— Ugunsdzēsēju uniforma mugurā. Pogas spīd un laistās. Bastaure nospodrināta mirdz kā saule. Meitas mani ar acīm vai apēda. *Kalndruva M. Tepat visapkārt. R. 1970, 62.*

Sagrābuse viņa roku savējā, tā aprija acīm skaisto vīrieti. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 141.*

Ja [Ancīte] būtu balta maize, sen [puiši] būtu ēstin apēduši, ar acīm jau rītin aprija. *Janševskis J. KR, VII. R. 1933, 1337.*

2. Neatlaidīgi, ar lielu ziņkāri vai patiku skatīties uz kādu, uz kaut ko.

Un es nevaru noturēties, burtiski ēdu viņu [neparastu cilvēku] ar acīm, žēl novērsties, neizpētīt. *Ezera R. LM 1974, 7. nr. 4.*

Tagad Vintēna vai acīm aprija zaļo samta priekškaru, kam kuru katru brīdi vajadzēja atvērties... Uz skatuves.. parādīsies viņas bērns! *Rinkule Dz. Pagrieziens. R. 1956, 46.*

3. Lielās dusmās, naidā kādu uzlūkot.

Cīrulis ar acīm vai apēst gribēja to zaimotāju. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 297.*

Abi [vīrieši] šņākdami saskatījās, gatavi viens otru vai ar acīm apēst. *Vilks Ē. Rudens dienās. R. 1955, 99.*

Abi biedri metās pa durvīm ārā, un krodzinieks tiem noskatījās pakaļ, kā kad tos gribētu ar acīm aprīt. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 302.*

APMĀNĪT (APSTULBOT) ACIS kādam. *Apzināti maldināt, neļaut saskatīt patiesību.*

.. velns tikai acis apmānījis un novedis braucēju pa Sietiņu silu uz klinti, no kurienes zirgs ar aizjūgu, ar braucēju nogāzies lejup. *Šmits P. XIV, 452.*

Vai bija man acis apmānījuši vai kādas burvības zāles iedevuši, ka nebiju nemaz redzējis, kādu sprāgoņu man laba kumeliņa vietā iejūguši ilksīs. *Janševskis J. KR, VII. R. 1933, 1293.*

ar ABĀM ACĪM. *Ļoti uzmanīgi, sasprindzināti, tā, lai redzēto paturētu prātā.*

Abām acīm [saimnieces] vēroja, kā māte liek pamatu jaunam audumam. *Viese S. Pasaules dziesma. R. 1973, 64.*

Tevi, Avsejev, uzmana vada komandieris praporščiks Namnieks. Saproti, viņš tevi var pazudināt — vēro viņu abām acīm. *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 204.*

Un tu.. pielūko man, skaties abām acīm. Turi ļaudis dūrē. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 196.*

AR ACS KAKTIŅU. *Mazliet, slepus, nevērīgi (skatīties).*

Garām skrienot, viņš ar acs kaktiņu redzēja Zīrapu saslējušos krēslā un pārbīlī blenžam uz virtuves pusi. *Lagzdiņš V. Nakts «Mežāžos». R. 1976, 159.*

Īstu bagātību, bez šaubām, neviens no mums nebija redzējis. Vai tikai nebija tā, ka man ar acs kaktiņu kārojās paskatīties? *Zigmonte D. K 1985, 12. nr. 97.*

.. Līna centās baznīcā vairs ne ar acs kaktiņu neskatīties uz zilacainā Jēkaba pusi. *Zigmonte D. Laintu lāsts. R. 1984, 8.*

.. Ritma ar acs kaktiņu vēroja viņu, neviļus tīksminādamās ap skaisto profilu, spēcīgajām rokām un svītera apspīlētajiem platajiem pleciem. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 144.*

Viņa spēlējas ar to un skumji raugās zvaigznēs, kas mirdz zaļajās debesīs. Ar acs kaktiņu vienaldzīgi vēro sava izredzētā siluetu. *Mauliņš J. Pelēkais māls. R. 1975, 14.*

Ieejot baznīcā, Alise pazemīgi nolieca galvu un, ar acs kaktiņu pamanījusi brīvu vietu, pietupās uz ceļa, noskaitīja lūgšanu un apsēdās solā. *Gulbis H. Doņuleja. R. 1983, 107.*

Ak, ja vismaz ar vienu acs kaktiņu varētu palūkoties, kādas ir šīs franču krāsas! *Kūlis Ē. Sapņotājs no piektā stāva. R. 1974, 223.*

ar AIZSIETĀM (AIZVĒRTĀM, AIZMIEGTĀM) ACĪM. *1. Nekā neredzot, nesaprotot, nepamanot, neievērojot.*

Arājs brīdi nevar attapties. «Vai patiešām es aizsietām acīm visu laiku esmu staigājis. Man šķitās, ka neviena sieviete savu vīru tik dziļi un patiesi nav mīlējusi kā tavējā tevi..» *Upīts A. KR, III. R. 1948, 146.*

Viņai liekas, ka pēc dzirdētā un redzētā kongresa laikā viss mūžs nostaigāts aizsietām acīm. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 298.*

— Kā apmāti, kā aizsietām acīm. Kā lopi, kas bez jēgas, bez pretimturēšanās iet, kur dzen. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 329.*

— Tu, tēt, staigā kā ar aizsietām acīm, atnāc kādreiz uz skolu un paskaties, kā ģērbjas meitenes! *Dripe A. Tā tas varētu būt. R. 1973, 132.*

«Bet mēs dzīvojam ar aizvērtām acīm... mēs nekā negribam redzēt... tā, draugs, ir mūsu kļūda!» *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 156.*

Bet Jānis kā aste turējās aiz muguras un droši vien negāja aizvērtām acīm. *Kalndruva M. Avots. R. 1974, 32.*

Līst cilpā aizmiegtām acīm nav mana paraža. *Kurcijs A. Dzīvības vārtos. R. 1956, 260.*

2. Jebkuros apstākļos; viegli, ar pieredzējuša cilvēka prasmi.

Ar aizsietām acīm viņa zinātu aiziet pa taku vai ežu uz katru vietu druvā, pļavā.. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 847.*

Ceļu uz mājām viņa atrastu aizsietām acīm. *Kalve A. Tveice jūlijā. R. 1976, 105.*

Viņš jebkuru kuģi vēl šodien ievadīs ostā aizsietām acīm.. *Grants J. K 1969, 6. nr. 66.*

Vadošos cilvēkus viņš pārzināja, kā labs filatēlists pārzina savas markas, un visas kadru izraudzīšanas un pārkārtošanas varēja izdarīt kaut vai ar aizsietām acīm. *Skujiņš Z. Vīrietis labākajos gados. R. 1975, 53.*

Savā mazajā istabā viņa visu varēja paņemt vai nolikt pat aizvērtām acīm. *Belševica V. Ķikuraga stāsti. R. 1965, 74.*

.. taču pietiek ieraudzīt kuplo ievu divstāvu nama augstumā, lai aizvērtām acīm pateiktu visus sānceliņus un mājas.. *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 5.*

Un ko tad vispār es esmu pazinusi, ja neskaita vilcienu svilpienus aiz mana loga un manu ierasto darbu, kuru es varētu darīt aizvērtām acīm? *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 246.*

Tās mājas zem brāļiem ir 15—16 tūkstošus rubļu vērtas, to par viņām var maksāt aizmiegtām acīm. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 86.*

Es savas govis ar aizmiegtām acīm pazīstu. *Dripe A. LM 1979, 38. nr. 2.*

— Es te katru līkumu varu aizmiegtām acīm izbraukt, — saka cilvēks ar šofera naģeni galvā. *Ziedonis I. Dzejnieka dienasgrāmata. R. 1965, 140.*

ar BALTĀM ACĪM (ar baltu aci; ar KAULAINU aci, ar ŠĶĪBU aci, ar GREIZU aci, ar greizām acīm). *Dusmīgi, naidīgi; ar nelabvēlību, skaudību, nenovīdību. Sal.* BALTAS ACIS.

Pēdīgi vecītis piegājis gan pie galda, bet citi kungi bijuši par to noskaitušies un skatījušies uz vecīti ar baltām acīm. *Šmits P. X, 164.*

— Vai palīga nevajadzēs? — viņa to uzrunāja. Saimniece paskatījās baltām acīm. — Nu, tādu palīgu lai suns apēd! *Upīts A. KR, I. R. 1946, 186.*

.. Viņa pavadone, uzgūlusies viņam uz pleca, baltām acīm uz Zeltenīti skatījās un naidīgi smīnēja. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 39.*

Un es aizkavēju jums darbu, un jūsu sieva atkal blenzīs uz mani ar baltu aci. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 316.*

Bet sīkais, saltais lietus, kas nāk lejup kā migla, pamazām atvēsina Alīdas sajūsmu. — Velns! — viņa sāk lamāties, ar kaulainu aci vērdamās debesīs, tomēr projām neiet. *Ezera R. K 1967, 2. nr. 39.*

Arī vecā saimniece tevi jau novēro ar šķību aci.. *Salenieks E. Otrais mētelis, šūts no ielāpiem. R. 1969, 320.*

Esmu pats ar sevi nemierā, arī skolas direkcija raugās uz manis ar ļoti greizām acīm.. *Plūdonis V. Kur dzīvība, tur dzeja. R. 1984, 34.*

Tad viņa ar greizu aci paskatījās uz mani un noteica: — Tev, zeperi, gan pēc tiesas un taisnības tagad pienāktos nolaist bikses un kārtīgi nosukāt, tā, lai visu mūžu atceries. *Jansons A. K 1985, 3. nr. 159.*

Tad latvietis savu tautas brāli, kas pie gaismas nācis, vairs ar greizām acīm neuzlūkos, bet ar to leposies, ka no viņu starpas arī mācīti, slavējami vīri ceļas.. *Alunāns J. Izlase. R. 1956, 154.*

ar GARĀM ACĪM. *Neapmierināti; bēdīgi.*

Krodzinieks, drusku kā sašutis, noskatījās Pietuka Krustiņā garām acīm, kas liecināja, ka šis galvinieks nav vis viņam ļoti pa prātam; bet tomēr palika gan ar to mierā. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1955, 394.*

Tā Kristaps viens pats garām acīm vilka savu cigāru [pēc strīda]. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 396.*

Jānis ar garām acīm noskatījās uz biezienu. Cik labi būtu, ja taptu no vedēju nagiem vaļām! *Janševskis J. KR, VII. R. 1933, 1371.*

Garām acīm viņš [pavasaris] diendienā raugās, / Vai caur mākoņiem nerādīs saule reiz maigāku vaigu.. *Plūdonis V. Raksti, II. R. 1975, 182.*

Un vēl tēvs man iedeva piecdesmit rubļu un teica, lai es nopērkot sev, ko vislabāk gribot... Māte noskatījās garām acīm, viņai nebija pa prātam tāda naudas atdošana puikam rokās. *Zigmonte D. K 1985, 11. nr. 29.*

Lūcija noskatās Klaucēnam pakaļ garu skatienu, šai brīdī viņas sejā nav ne atblāzmas no parastā jaukā smaida. *Zigmonte D. Vanags pār Zāģeriešiem. R. 1979, 402.*

— Neko darīt, kādu laiku jums būs jāpacieš mana klātbūtne. Valijai no Detroitas atbraukuši radinieki. — Nopētījusi Eduardu ar garu skatienu, Karlīne piebilda: — Protams, es varētu nakšņot viesnīcā, bet tā būtu naudas mešana zemē. *Skujiņš Z. Gulta ar zelta kāju. R. 1984, 123.*

ar PLATĀM ACĪM. *1. Izbrīnā, neizpratnē, pārsteigumā, bailēs.*

Gadījās, ka, to [kņazi Irēnu] sastopot uz ielas, ļaudis palika platām acīm, vēl divas trīs reizes atskatījās. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 225.*

— Skaties, kāda ērmīga priede, — viņš rādīja Andram ar Bukstiņu.

— Nē, bet paskaties tikai! Vai tas zaļais cekuls neizskatās taisni pēc Bukstiņa cepures? — Tie abi skatījās platām acīm un pavērtām mutēm. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 260.*

«Kā — nokaut [jēriņu]? Tā — ar nazi?» es ar platām acīm jautāju. *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 59.*

Viņš nobučoja arī Justiņu, kurš noskatījās viņā tādām platām acīm, kā kad nesaprastu nekā no visa tā.. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 155.*

Platām acīm viņa uzlūkoja Miseni, un viņai visi ausu gali sārtojās. «Saša?!» viņa iesaucās, it kā negribēdama savām ausīm ticēt. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 22.*

Arī viņi visi brīdi platām acīm vērās manī, tad māte kā neticēdama pirmā iesaucās: «Dēliņ, Edgar, vai tas tiešām esi tu?» *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 89.*

Cits ko atņurdēja, cits uzlēca stāvus kā izbijies un raudzījās platām acīm jūklī, nospļaudamies beidzot un likdamies turpat uz auss. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 252.*

2. Vērīgi, uzmanīgi.

Viņš [Zibenis] .. lūdza viņu [Nātiņu] platām acīm vērot, lai atmestu tūļību un redzētu, kā jāuzvedas Rīgas labākajos lokālos. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 339.*

Bet viņš neatzinās, tikai pie sevis noņēmās nākamajā zāles dīgšanas reizē skatīties platām acīm, lai nekas nepaietu garām. *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 136.*

— Nu, labi, cerēsim, ka mans stāstījums liks jums platākām acīm paraudzīties dzīvē. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 230.*

ar SAUSĀM ACĪM; ACIS IR SAUSAS. *Bez asarām; nespējot raudāt.*

Pat cietais pušelnieks sausām acīm nevarēja noskatīties mirējas pēdējos mirkļos. *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 384.*

.. nu citreiz augumā staltais vīrs gulēja sastindzis, sarāvies kā zēniņš. Bet ārsts sausām acīm rakstīja aktā: infarkts. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 319.*

Silarūķu Mare pie kapa neraudāja. Sausām acīm.. skatījās, kā pāri brūnajam zārkam gāžas smagā smilts.. *Brodele A. K 1975, 9. nr. 26.*

Tev arī jāzina, ka zaldātam pietrūks asaru, ja viņš apraudās tos lieliskos cilvēkus, kurus mēs atstājam kara ceļā. Zaldātam jāspēj saglabāt sausas acis, lai asaras neapmiglo acis saskatīt ienaidnieku. *Grigulis A. K 1966, 1. nr. 66.*

— Nenosargājām... nenosargājām draudzības lakatiņu... — raud Vijolīte, raud Samtenīte. Vienīgi Magonītei acis sausas. *Delle V. Draudzības lakatiņš. R. 1963, 25.*

ar VAĻĒJĀM (VAĻĀ, ATVĒRTĀM) ACĪM. *Vērīgi, uzmanīgi, cenšoties izprast notiekošo; bez ilūzijām.*

.. mācies skatīties dzīvē ar vaļējām acīm, tad tu uzvarēsi savu purvu. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 151.*

.. skaties ar vaļā acīm, tad redzēsi, kas pasaulē notiek. *Saulītis B. Āķis lūpā. R. 1958, 52.*

Bet vajag taču ar atvērtām acīm skatīties dzīvē. Redzēt tikai savu rakstāmgaldu — tas ir par maz. *Anerauds J. Lugas. R. 1974, 256.*

AR VIENU ACI. *Slepus, mazliet; nevērīgi, nicīgi (skatīties).*

Un te viņai liekas, ka arī Ancis būtu drusku pagriezies un skatītos.. tā slepus, ar vienu aci. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 239.*

Uz tirgu iedams Bubulinēm cauri, viņš blenza ar vienu aci sīkaudzēs, vai nepamanīs kādu jaunu bērzu, no kura varētu iznākt dakšas vai sakumi. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 189.*

Svešinieks tramīgi ievilka dziļi krūtīs elpu un ar vienu aci pavēroja kaimiņu. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 138.*

Reizēm, ja uz ceļa neviena neredz, meitene drīkst arī pabāzt degunu laukā no savas slēptuves un ar vienu aci paskatīties. *Kaijaks V. Putenī. R. 1964, 123.*

— Man vismaz uz diviem mēnešiem būs jābrauc ekspedīcijā, tad nu kaut ar vienu aci pieskatīsi Egilu. *Zigmonte D. Fragments. R. 1971, 31.*

Un tieši šinī vakarā Vilma iedomājās, cik jauki būtu, ja viņas māte varētu kaut ar vienu actiņu uz šo brīdi palūkoties. *Ķuzāne L. Esmu uzticīgs. R. 1977, 26.*

«Ai, cik tālu es redzu! Zilus kalnus, zilus mežus, sarkanas mājas! Tik tālu jūs neviens nevarat redzēt,» viņa gavilēja. Bet uz smuko muižas puisi vairs ne ar vienu aci neskatījās. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 273.*

Liepa piecēlās bailīgs no sola un gribēja skrīveri sveicināt, bet tas viņu tik ar vienu aci uzlūkoja un piegāja pie bufetes. *Poruks J. Reālistiski stāsti. R. 1953, 83.*

Bet reisi aizsteidzas garām, un viņus nemaz neievēro vai arī ievēro tikai ar vienu aci. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 236.*

Sānus pagriezusi un tikai ar vienu aci maisu nesējā pablenzdama, tā atņurdēja, ka iešot palūkot, vai esot mājās. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 605.*

AR VIENU ACI ko vienu, AR OTRU ACI ko citu. *Ar dalītu uzmanību (kaut ko vērot).*

.. ar vienu aci uzmanu meistaru, ar otru — blenžu uz izejas durvīm. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 64.*

Ar vienu aci Aldonis raudzījās televizorā,.. ar otru šķūnī.. *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 292.*

Puisis aizmugurē ar vienu aci lasīja avīzi, ar otru šķielēja uz veikala durvīm. *Kolbergs A. Kriminālliet a trijām dienām. R. 1977, 201.*

Pa nakti viņš gulēja tikai ar vienu aci un rītā.. cēla Oša Jāni augšā.. *Šmits P. X, 398.*

ATVĒRT (ATDARĪT) ACIS [UN AUSIS]. *Sākt saskatīt būtību, sākt saprast, apjēgt īstenību.*

Pa kāzām, tad ļaudis tik atvēra acis, kas ķēniņa znots bija īsteni par vīru. *Šmits P. IX. 358.*

— .. Tomēr ir starpa, ir liela starpa starp to, kas es [Osis] esmu un kas tu [Upīšu Mārtiņš], atver tikai acis un paskaties.. Vai man bikses.. ar sprūdzeni jāsasprauž kā kādreiz tev? Man ir sieva, kas piešuj, kur vajadzīgs un ko pašam nav bijis vaļas apskatīt. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 79.*

— Es gribu tikai vienu, mana dārgā. Lai tu atver acis, paskaties, kas notiek visā pasaulē, ne tikai tavā sētā vien, un saproti patieso stāvokli. *Avotiņa D. K 1977, 11. nr. 25.*

Tomēr ir ceļš, kā tikt no šīs elles ārā. Atdariet acis! Lec brīvības saule. *Kurcijs A. Dzīvības vārtos. R. 1956, 97.*

Brāļi strādnieki! Atdariet acis un protestējiet pret savu vēlēto priekšstāvju un viņu domu biedru arestiem! *Ceplis A. Daiļdarbu izlase, I. R. 1957, 270.*

.. nemaz nemanījām, ka esam jau iebraukuši Vašingtonas ielās. Nu vajadzēja atdarīt acis. *Plaudis J. Raksti, III. R. 1965, 341.*

Atver acis un ausis, tad tu tūlīt sajēgsi, cik briesmīga blēdība un valšķība tagad pa muižu notiek. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 138.*

Mēs mēdzam redzēt tikai to, ko visi redz, dzirdēt to, ko visi dzird. Mēs nevīžojam atdarīt acis un ausis un novērot dabā ko jaunu. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 279.*

ATVĒRT (ATDARĪT) ACIS kādam (*reti* kāda ACIS). *Palīdzēt saskatīt būtību, atklāt patiesību, izprast, apjēgt, novērtēt situāciju.*

Bez kavēšanās viņa meitai atvēra acis, un Kristīne, kura savā nevainībā nebija apzinājusēs, ka tā mīļo, satrūkās. *Blaumanis R. Noveles. R. 1965, 73.*

— Nē, kungi, — Roze beidza savu runu, — jūsu avantūras un noziegumi latviešu strēlniekiem tikai atvēra acis un parādīja reakcijas īstos nolūkus.. *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 292.*

Tikai iekustināt, acis atvērt, lai katrs pats redz un saprot savu stāvokli. *Upīts A. Robežnieki. R. 1965, 537.*

Eberhardīne. [..] Sakiet labāk man paldies, ka jums pie laika atdaru acis, lai šī čūska ar glaimo izskatu jūs nedabū vēl vairāk pievilt. *Aspazija. Zaudētas tiesības. R. 1945, 39.*

Neilands. Bads un posts ir lauzis manu stūrgalvību un atdarījis manas acis, es redzu, cik ciets un netaisns es biju. *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 116.*

«Es — laimīgā, es — priecīgā, jo nu es zinu, kas puķēm liek ziedēt, kas putniem liek dziedāt, es zinu, kas atdarīja tavas acis un ausis,» gavilēja sirds. *Sakse A. Pasakas par ziediem. R. 1966, 179.*

BALTAS ACIS (balta acs). *Dusmīgs skatiens. Sal.* ar BALTĀM ACĪM.

.. mazais Runcis pagrieza sabozies baltas acis pret ķēkšu. *Poruks J. Reālistiski stāsti. R. 1953, 25.*

— Nu — pagaidi tu man! — Gunāra māte nozibsnīja baltas acis. — Es jums tās trumpas iemetīšu ugunī. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 224.*

— Lēnāk, Domino, lēnāk! — zootehniķe sauca, bet viens no tiesnešiem atskatījās, uzmeta baltu aci, un viņa nokaunējusies apklusa. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 267.*

BĀZT ACĪS kādam kaut ko *sar. Uzbāzīgi, nekautrīgi atgādināt, teikt ko nepatīkamu.*

Lība.. noteica pie sevis: — Tas plikais pakausis viņam bij arī pirms Māriņas tirga. — Bet viņa [Anna] nepaspēja novaicāt, kas tas bij par Māriņas tirgu un kādēļ viņai to te bāza acīs. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 325.*

Vai neesmu pierādījis, ka spēju nopelnīt pats ar savām rokām! Visiem esmu atdevis līdz pēdējai kapeikai, turpmāk darīšu tāpat! Lai tu man nevarētu bāzt pēcāk acīs. *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 160.*

Viņi taču zāģē zaru, uz kura paši sēž. To aizdedzināto labību viņiem ilgi bāzīs acīs. *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 62.*

BLISINĀT ACIS *sar. Brīnīties, būt pārsteigtam.*

.. dzirnavnieks un lopu dakteris — dzer kopā kā miesīgi brāļi, lai Norieši blisina acis un skauž! *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 29.*

Vectēvs paver durvis tik strauji, ka Edžum domu pavedieni satrūkst, atliek tikai blisināt acis. *Salenieks E. Vēstures ratu griez arī tu! R. 1978, 46.*

BOLĪT ACIS *vienk. Brīnīties.*

Ne vienu reizi vien par maniem nedarbiem cilvēki bolīja acis un skaitās. *Salenieks E. Kā nu kurš. R. 1970, 212.*

— Lilij, skaties, baptistu sludinātājs, goda vārds..! — režisors sajūsmā iekliedzās. — Filmējiet, ko jūs bolāt acis... *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 14.*

DABŪT PA ACI *vienk. Tikt piekautam.*

Vējš sacīja: «Ja tu ņemsi, dabūsi pa aci!» *Šmits P. XIII, 228.*

Ventspilniekiem ir baltās parādes formas, piltenietes nevar vien noskatīties, un tāpēc viens otrs baltformainais zaļumballes krūmos no pilteniešiem dabū pa aci. *Ziedonis I. Kurzemīte. R. 1970, 68.*

DABŪT ZILU ACI *vienk. Tikt piekautam.*

Haralds. Par tādu mutes palaišanu var dabūt zilu aci. *Sauleskalns V. Lugas. R. 1970, 104.*

Iespējams, ka mežzinis būtu dabūjis zilu aci. Cik nav dzirdēts un arī uz paša ādas izbaudīts, ka pārkāpējs spurojas, kad likums grābj malu mednieku pie dziesmas. *Bels A. Saknes. R. 1982, 35.*

DOT (sadot) PA ACI kādam *vienk. Piekaut.*

— Dod pa aci, Vilmer! Dod pa aci! — viņš kliedz. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 193.*

Incēnu pamatskolā, kurā mēs abi gājām, viņš vēl nedzejoja, bet sita kačkas. Es tam vienreiz sadevu pa aci, no tā brīža sākās mūsu draudzība. *Zariņš M. Vienas vasaras stāsti. R. 1975, 63.*

DURTIES ACĪS kādam *3. pers. 1. Būt viegli pamanāmam, krasi atšķirties no pārējā; pēkšņi piesaistīt skatienu, uzmanību.*

Ģērbās galvenais inženieris eleganti — tas šeit, stepē, visiem dūrās acīs. *Talcis Ā. Oras stepē. R. 1956, 141.*

Pārmaiņas dzīvē ir tik lielas, vienkārši grandiozas, ka pašas duras acīs. *Sēlis R. C 1974, 229. nr. 4.*

2. Radīt aizdomas, uztraukumu, skaudību.

Nams.. bija norakstīts uz Nīkura sievas vārda, lai mazāk durtos acīs un lai mazāk par to runātu. *Lācis V. KR, XIII. R. 1975, 19.*

Zītaru Kārlim šī Bluķa laipnība dūrās acīs kopš pirmās dienas.. *Lācis V. Zītaru dzimta. R. 1955, 407.*

Skaidrs, ceturtā brigāde kā dūrusies, tā arī dursies citiem acīs. *Zigmonte D. Dod roku rītausmai. R. 1967, 48.*

GARAS ACIS. *Miegainas, nogurušas acis.*

No izgājušās nakts negulēšanas acis tik garas, tik gurdas. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 217.*

«Nu, vecais draugs, brauksim mājās un liksimies tikai uz auss! Manai sievai jau arī garas acis.» *Ieviņš K. Putras Daukis, I. R. 1988, 282.*

.. garām acīm [pirtnieku saime] sāka raudzīties katrs uz savu cisu maisu. *Leimane I. Vilkaču mantiniece. R. 1943, 104.*

Ansis Priede stāvēja istabas durvīs. Uzsmaidīja, rādīdams laipnu seju, bet acis arī viņam bij tādas garas: laikam tāpat maz gulējis. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 402.*

IEPLEST (izplest, paplest, atplest) ACIS [UN MUTI]; ACIS vien IEPLEST (izplest, paplest, atplest). *Ļoti izbrīnīties, būt ļoti pārsteigtam; paust bailes.*

Durvis atvēra tēvs un iepleta acis. — Tu, meit!... Tik ilgi neesi redzēta. *Grīva Ž. Stāsti par Spāniju. R. 1956, 192.*

Uz Latviju aiziesi savām kājām, un mēs ar tevi vēl palaidīsim tādu danci, ka visas pagasta meitas acis iepletīs! *Krieviņš M. Strēlnieki pārnāk mājās. R. 1967, 125.*

Citi bērni iepleš acis, kad Uldis ar Sarmīti un Andris viendien ierodas bērnudārzā dīvaini apbruņojušies: katram pamatīga runga pār plecu. *Delle V. Parādi man pasauli. R. 1957, 55.*

Ieraugot Justu, kas nostājas pie truļa, viņi ar izbrīnu papleš acis. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 321.*

Viņš taču bija par visiem apkārtnes puišiem tas pirmais un pārākais, un viņu visi dēvēja par vecu meitu.. Bet tagad visi paskatīsies un atplētīs acis.. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 24.*

Labība tik labi pati no sevis izkūlusies, ka rijnieks aiz brīnumiem acis vien ieplētis. *Šmits P. IX, 516.*

Rītā ienāca tāds spīdīgs kungs. Mans vīrs acis vien ieplēta. Ieķērās man rokā un čukst: tas laikam nozīmējot, ka visiem jāmirst! *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 167.*

Nu ko tad šis [sulainis] gribot darīt, prasījis kungs. Nu šis gribot nošauties. Kungs acis vien iepletis. *Latviešu tautas anekdotes. R. 1961, 60.*

Kādu svētdienu baznīcēni acis vien ieplēta, kad mācītājs baznīcā Virpuķi un viņa izredzēto pārsvieda pirmo reizi pār kanceli. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 130.*

Pa to laiku kurpnieks bija atnesis divas pudeles vīna. Mājinieki acis vien ieplēta, bet Pāvils nelikās viņu uzbudinājuma nemaz redzot. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 96.*

.. [dēls] apģērbj klusu līdzpaņemtās ķēniņa drēbes un sauc tēvu iekšā. Nu tik vecais atpleš acis un muti, nezinādams no prieka, vai raudāt vai smieties. *Šmits P. X, 473.*

Virs krāsns malas jau parādījās galva ar izspūrušiem matiem un pēkšņi plaši ieplēta acis un muti. — Draugi, mīļie draudziņi, uz krāsns ir zaglis! *Paegle L. Stāsti jaunatnei. R. 1954, 86.*

IZLAIST NO ACĪM kādu, kaut ko. *Pazaudēt no redzesloka, atstāt neievērotu; pietiekami neuzmanīt, neuzraudzīt (biežāk nolieguma teikumos).*

Turpat mājās dzīvodams, arī viņš sekoja Mildai, neizlaizdams to no acīm. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 91.*

«Tagad tikai turi acis vaļā dienu un nakti... meitu no acīm neizlaid!» *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 12.*

Tamdēļ žandarmērija uzdeva saviem aģentiem Jēpi neizlaist no acīm. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 335.*

Pat pēdējie sārtie āboli kailajos ābeļu zaros, kurus es citkārt neizlaidu no acīm, man kļuva vienaldzīgi. *Kurcijs A. Cūkgans. R. 1956, 75.*

Bet tad nu manu uzmanību saistīja Rekavičs, un es māti izlaidu no acīm. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 70.*

IZRAUDĀT ACIS NO PIERES, IZRAUDĀT VISAS ACIS. *Ļoti stipri un ilgi raudāt par kaut ko.*

Līze [atnākusi pie vecajiem Indrāniem uz pirtiņu]. Nudie, tur vai acis no pieres jāraud laukā. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 238.*

Bet tad uznāca tādas žēlabas šķirties no tēva mājām un jaukajiem upes līčiem, ka raudāju acis no pieres laukā. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 519.*

Vai jūs reiz nemitēsaties žēloties par to sasodīto pļavas gabalu! Slaucējs viņu pircis un aizmaksājis, un jūs varat savas acis izraudāt, ir tad viņa vairs atpakaļ nedabūsiet. *Blaumanis R. Izlase. R. 1968, 156.*

IZSKATĪT ACIS NO PIERES, IZSKATĪT (izskatīties) VISAS ACIS. *Nemitīgi, ilgi kur skatīties, kādu ļoti gaidot, ko meklējot.*

Svētdienās viņi abi ar tēvu gan mēdza iziet kādu gabalu ārpus pilsētas, bet nekad tik tālu kā pat šodien, jo slimā māsa skatījās acis no pieres laukā, vai tik jau nenāk Andris. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 574.*

Kā, vai tad brokasta tiesa visa jau apēsta? Pa kuru laiku? Meklē nu meklē, kaut acis no pieres izskatītu, galdā viena vienīga rika un vairāk ne drupatas. *Delle V. K 1967, 8. nr. 101.*

«Šo sēklu, ko arājs nau sējis, / Cauru dien' esmu izmeklējis, / Vai muļķis palikdams — / Acis iz pieres skatīdams: / Nau un nau!» *Rainis J. KR, IV. R. 1978, 141.*

— Kur tu tik ilgi? — Ciepsliene tirdīja. — Ciepsliņa visas acis izskatījusi, lodziņā vien guļ cauru dienu. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 323.*

Lauki bij tukši, ceļi tukši. Acis izskatīties varēja pēc kāda cilvēka. *Brigadere A. KR, XVIII. R. 1939, 207.*

IZSKRĀPĒT ACIS kādam *sar. Lielā niknumā vērsties pret kādu.*

«Vai tu redzēji to lielo dūšu!» Aukiene teica, it kā nobijusies par savu vārdu iespaidu.

«Nu, tai lai patēvs nenāk ceļā! Tā viņam acis izskrāpēs,» smējās viešņa. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 491—492.*

— Bet ko tagad lai dara, kad tā lāča vairs nav? Ciema sievas man acis izskrāpēs, kā vārnas mani noknābs. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 310.*

Būtu man kāds teicis, ka manas meitas bērns man pašai būs jānodod, lai ved uz cietumu, es tam acis būtu izskrāpējusi! *Gulbis H. K 1976, 4. nr. 54.*

Tam Kasparam es acis izskrāpēšu, viņš man tik ļoti, tik ļoti... *Zariņš M. Vienas vasaras stāsti. R. 1975, 79.*

KA vai ZAĶIM ACIS SPRĀGST NO PIERES LAUKĀ (ĀRĀ); *reti* KA vai ACIS SPRĀGST NO PIERES LAUKĀ (ĀRĀ). *Saka, ja ir ļoti stiprs sals.*

Laukā salst, ka zaķim vai acis no pieres laukā sprāgst. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 271.*

Pastaigāties mēs gājām vienmēr, ja nu tieši no debesīm negāza baltu vai arī nesala tā, ka zaķim acis no pieres sprāgst laukā. *Zigmonte D. Reminiscences. R. 1986, 19.*

Es esmu pats Ziemelis; ja cepuri taisni uzlieku, tad salst tā, ka zaķim acis sprāgst ārā. *Šmits P. VI, 232.*

Viņi tik sprieda, ka esot neredzēts sals — salstot tā, ka zaķim sprāgstot acis no pieres ārā. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 498.*

Bet te, klajumā, te sala, ka vai acis no pieres sprāga laukā. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 107.*

Janvāra vidū iestājās traks un kodīgs spelgonis. Acis sprāga no pieres, elpa sasala gaisā. *Bels A. Saknes. R. 1982, 262.*

KĀ BEZ ACĪM. *Bez spējas saprātīgi rīkoties.*

.. Ja nav zināšanu, kā vadīt kuģi, tad tāds cilvēks jūrā ir tikpat kā bez acīm. *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 177.*

«Cik tas viss atkal nemaksās!» Lāmaniete grozīja galvu un nopūtās. «Kā tu nu tā varēji pirkt [laivu] — kā bez acīm, vecs laivinieks!» Tas skanēja kā īgnums, kā izsmiekls. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 146.*

KĀ KAĶA ACS. *Saka par nespodru mākslīgo gaismu.*

Četras lielas lampas [klasē] dega netālu no griestiem.. Man, pieradušam pie skala vai pie vecmātes lampiņas, kura mirdzēja kā kaķa acs, šī gaisma taisni prieku darīja.. *Jaunsudrabiņš J. KR, IV. R. 1981, 31.*

Uz galda dega maza lampiņa — kā kaķa acs. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 481.*

Maza spuldzīte kā kaķa acs mirgoja virs durvju ailes. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 136.*

KĀ PUTNA ACS. *Saka, ja debesīs nav ne mazākā mākoņīša.*

Skaidrs kā putna acs. *Braslavā 1970.*

KĀ VILKA ACS. *Saka par nespodru mākslīgo gaismu.*

Lielajā istabā viena tauku svecīte spīdēja tikpat kā vilka acs, un šeņķis bija pavisam tumsā. *Deglavs A. KR, II. R. 1928, 72.*

Nakts bija tumša un auksta. Redzēt varēja tikai apvāršņa robotās līnijas un kaut kur attālu pa kreisi sādžā kādu uguntiņu kā vilka aci. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 162.*

Skals vēl nebija izdzisis.. Uguns šaudījās dzeltena un drebelīga un brīžiem nodzisa pavisam... — Pie tādas vilka acs nekā nevar saskatīt. *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 161.*

Tālumā kādas mājas logā kā vilka acs dega nespodra gaisma. *Laganovskis J. Ciemos pie Izidora. R. 1970, 86.*

KAĻĄ ACIS. *Sk.* ACIS KĀ KAĻIM

KAMĒR kāda (kādam) ACIS IR PLATAS (VAĻĀ). *Kamēr kāds dzīvo.*

«Mīļā Līziņ,» viņa šņukstēdama teica, «kamēr manas acis būs platas, es par taviem bērniem gādāšu kā par saviem!» *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 381.*

— Ak tu dieviņ! Kur tam manam dēlam tas prāts!... Vai tad tu labākas nevari dabūt, vai, kad tev tāda jāņem!... Nē, dēls! Kamēr manas acis platas, tās gan tu neņemsi! *Liepa M. — Tam labam būs augt. R. 1978, 258.*

Zelmenis, ko daži daudzināja par «kašķīgu, jocīgu veci», pasacīja: «Kamēr manas acis platas, te neviena Ausmas vietā nesaimniekos.» *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 202.*

Meža stūris, ko vecais Egle savā bērnībā jau bija ieraudzījis kā normāli cērtamu mežu, nebij aizskarams, kamēr viņa acis platas. Tur drīkstēja lasīt tikai sausānus. *Jaunsudrabiņš J. KR, IX. R. 1983, 212.*

Jā, kārtīgi un dievbijīgi ļaudis dzīvoja Pīlādžos, kamēr vien pašam vecajam Krustiņam Pīlādzim acis bija platas, kamēr viņš pats valdīja māju. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 258.*

«Kamēr man acis būs vaļā un kamēr manas rokas vēl kustēs, tev skola būs!» *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 871.*

«Man, lūk, tāds untums: nevaru paciest, ka Mālniekos, kamēr man acis vaļā, nevalda kārtība.» *Blaumanis R. Noveles. R. 1965, 55.*

Lai, kamēr acis vaļā, redzam saullēktus, kuri mēdz būt nedaudz rožaini, un saulrietus, kuru krāsas ir piesātinātākas un dramatiskākas. *Jurciņš P. Zv 1979, 1. nr. 14.*

«Ak tā! naudu izbārstīt par sievišķiem un tad vēl beidzot tādu pasaules klejotāju precēt — to tik ne, kamēr manas acis atvērtas — neparko!» *Šmits P. VI, 59.*

KUR ACIS (acs) RĀDA *sar. Kur redz, kur gadās, kur iespējams (iet, braukt).*

«Iešu, kur manas acis rāda!» Agnēze izdvesa un kā salauzta iekrita gultā, aptīdama galvu ar lielo lakatu. *Kosa J. Dienas tveicē. R. 1969, 122.*

..otrā dienā [bildinājis saimnieka meitu] saņēma vilka pasi un varēja iet, kur acis rāda. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 261.*

Daži tika ievainoti, citi metās bēgt, kur acis rādīja. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 385.*

Atpakaļceļu viņš neredzēja. Tiklīdz dabūs naudu, viņš bēgs, kur acis rādīs. *Kolbergs A. Kriminālliet a trijām dienām. R. 1977, 200.*

Un tagad Āboltiņš — kur tas laiks! — bija pat pametis Paulu un aizdauzījies prom, kur acis rāda, ne īsti uz Rīgu, ne īsti uz Jelgavu.. *Ezera R. Cilvēkam vajag suni. R. 1985, 293.*

Ieminuši taku, kur acis rāda. *Ķuzāne L. Mana Augšzeme stāsta. R. 1970, 39.*

Visu ceļu Anna domājusi: es izraušos, es bēgšu, kurp acis rāda.. *Zigmonte D. Laintu lāsts. R. 1984, 222.*

Bet, tā iedama, kur acs rāda, tikai vēl vairāk nobridos, paguru.. *Rasa J. Duets. R. 1972, 87.*

.. jaunais ķēniņš aiziet, kur acis ved. *Šmits P. VIII, 147.*

LĒKT ACĪS kādam *sar. 1. Izaicinoši izturēties, teikt ko asu, aizskarošu, runāt pretī.*

— Bet vai klausa? — Zarums dzīvi atsaucās. — Kādēļ tad tu esi saimnieks! — Kalve stingri uzstāja. — Kas nesaprot, kas neklausa, kas acīs lec — pa kaklu tam! *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 360.*

«Tas tādēļ, ka viņš ar visiem prata satikt un sadzīvot, nevienam acīs nelēca..» *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 68.*

«Kā tev nav kauna Formaņa lielmātei taisni acīs lēkt?» *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 950.*

Katrs kalps, katrs plikadīda lec saimniekam acīs. *Lācis V. Raksti, VI. R. 1960, 472.*

Baltiņš ir pārsteigts un samulsis par Alstera neatlaidību un spraigumu. Lūk, kāds izrādās šis tuvredzīgais klusētājs — kā atskabarga lec direktoram acīs! *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 328.*

acīs lēcējs

Priekšniekiem nepatīk tādi acīs lēcēji. *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 177.*

2. reti. Censties būt pretējā dzimuma personas tuvumā, mēģinot piesaistīt sev uzmanību. Sk. arī LIST ACĪS. *2.*

Nokāsējies viņš vēl norunāja par Mariju, ka tā tik esot uz vīriešiem «medīga» sieviete, katram lecot vai acīs... *Pērsietis. Izlase. R. 1951, 163.*

Pati acīs lēca tautietim. *Rainis J. KR, VIII. R. 1950, 460.*

3. reti, 3. pers. Ar kaut ko negatīvu piesaistīt uzmanību; traucēt.

Bārda un mati kopā taču tik neganti nelēca acīs kā [gari] mati paši par sevi. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 137.*

No tādas [gaišas drēbes] vai acīs lēca katrs netīrums un traips. *Kalndruva M. Tīrumā. R. 1963, 42.*

.. lai kanna stāvot, kur stāvējusi, nevienam tā acīs nelecot.. *Kalve A. — Stāsti. R. 1973, 113.*

LĪDZ ACĪM *sar. Pārmērīgi, līdz pēdējai iespējai, ļoti augstā pakāpē.*

— Vai tad šiem vajag zivis? .. Viņi taču ir paēduši līdz acīm. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 182.*

— Pilnā?

— Līdz acīm... — Grundulis atsaucās. — Ij aiz ādas vairāk neaizlies. *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 55.*

Pavasarī, kad laidām ūdenī šo pašu veco kuģi.. nu, tad darba visiem bija līdz acīm. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 40.*

Līdz acīm velns mīcījies pa dubļu skrīni.. *Šmits P. III, 499.*

.. ārā bija tumsa un aukstums, dubļi līdz acīm. *Kalve A. Sarkans āboliņa lauks. R. 1971, 94.*

Ja nu aizrakstītu lielajai Minnai un viņa vēstuli parādītu citiem, tad man būtu kauns līdz acīm. *Birznieks-Upītis E. Pastariņa dienasgrāmata. R. 1958, 183.*

LIKTIES UZ ACI *sar. Iet gulēt, apgulties. Sk.* LIKTIES UZ AUSS. *1.*

Rūdis pieskārās Kristīnes plecam un gari nožāvājās: — Miegs nāk... Jāliekas uz aci. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 97.*

Stāsta, ka dažkārt šāda kuterīša kapteiņi nosien stūri un liekas uz aci pa tralēšanas laiku. *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 200.*

LĪST ACĪS kādam (*reti* kāda ACĪS) *sar. 1. Uzbāzīgi atgādināt sevi, rādīties, pienākt ļoti tuvu.*

Aiz durvīm, gar sienmalām slaistījās zaļie, sargādamies līst kungiem acīs. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 906.*

— Norušķējies kā sivēns. Tāds tak nevar kungiem līst acīs. *Upīts A. Robežnieki. R. 1965, 22.*

Pats uz baznīcu gan viņš negāja. «Ko nu līdīsi Dievam acīs,» smējās vecais gabaldreimanis. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 192.*

Tā pazemīga līdzi pazemīgiem / Un pieklājīga, rāma, bailīga;/ Nekad tā nelien bezkaunīgi acīs. *Rainis J. KR, I. 1977, 147.*

Daža laba neuzticīgāka sieva kļuva klusa kā pele un nelīda ļaužu acīs.. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 335.*

2. Censties būt pretējā dzimuma personas tuvumā, lai piesaistītu sev uzmanību. Sk. arī LĒKT ACĪS. *2.*

Re, tagad pat! Kā lien puisim acīs, kā izlokās un izsmejas. *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 47.*

.. tu, Osien, piesien te savu kazu [meitu] striķī, lai nemaisās pa kājām un nelien puišiem acīs. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 538.*

Storhbein. [..] Ah, es jau neesmu kā tās citas nekrietnās sievišķas, kuras kungiem lien acīs un ar varu bāžas virsū. *Aspazija. Zaudētas tiesības. R. 1945, 34.*

ĻAUNA ACS *sar. Skatiens, kas (pēc tautas ticējumiem) izraisa ko ļaunu, kas it kā var ko noskaust vai noburt.*

Tā [pūšļotāja] apprasījās, vai nav kāds svešs cilvēks bērnam uzmetis ļaunu aci. *Sakse A. Darba cilts. R. 1948, 29.*

Var ar ļaunu aci noskatīt Lotiņas gurķus, lai tiem tukšie ziedi vien plaukst un vistas sāk mīkstčaulas dēt! *Indrāne I. Anemone. R. 1974, 45.*

MEST ACIS (aci) uz kādu. *Izrādīt interesi par pretējā dzimuma personu (parasti vīrietim par sievieti), iecerēt par līgavu vai līgavaini; noskatīt ko sev, iekārot.*

Pienāca arī Pienenītei tas laiks, kad puiši sāka uz viņu mest acis. *Sakse A. Pasakas par ziediem. R. 1966, 32.*

Kaņeps jau labu laiku meta acis uz smuidro, kustīgo Kristīni, tomēr ne ar glaimiem, ne kā citādi meitenes labvēlību neieguva. *Sēlis R. Vinardu tirāns. R. 1973, 252.*

.. Ješka .. arī bija metis acis uz Karlīni, manu krustmāti. *Poruks J. Reālistiski stāsti. R. 1953, 233.*

— .. Bet uz Aleksi acis bija metusi arī Māle, viņa bija nolēmusi katrā ziņā Aleksi Zelmai atņemt. *Kalniņš J. Sudraba karote. R. 1986, 319.*

— .. Vai tad tā šķirtene būtu metusi acis uz precētu vīru. *Brodele A. Klusā pilsētiņa. R. 1967, 69.*

MEST (iemest) ACĪS kādam kaut ko. *Atklāti, tieši teikt ko nepatīkamu, aizvainojošu; pārmest.*

Visa sieviešu Pārdaugava negrozāmi ieskatīja viņu par vainīgu dulnās Viļumsonietes nāvē, tās skarbākās to viņam meta acīs.. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 581.*

Tagad kā briesmīgu noziegumu viņš met mums acīs deviņpadsmito gadu. *Niedre J. Puškānu sala. R. 1961, 524.*

«Valdies, siev!» kliedza Francis Zobēns, bet Signe nevaldījās, izaicinoši meta vīram acīs vienu nejēdzību pēc otras. *Indrāne I. Cepure ar kastaņiem. R. 1966, 273.*

Vientulīgā stūrītī viņi ar Plauku bij pamatīgi pārsprieduši, un Dziruļam bij jau gatavs viss, ko mest māsai un māsas vīram acīs. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 238.*

Alvīnei krūtīs ielija ledus saltums, viņa sāka mest acīs nepateicību. *Ezera R. Aka. R. 1972, 191.*

.. Par daudz jau dzirdēts visādu gan aiz muguras pateiktu, gan tieši acīs iemestu nelādzīgu vārdu. *Kalndruva M. Tīrumā. R. 1963, 10.*

NE ACĪ DURAMS; KA ACĪ DUR; *retāk* DUR AR PIRKSTU ACĪ. *Saka, ja ir ļoti tumšs un nekā nevar redzēt.*

Tik tumšs, ka nevar redzēt ne acī durams, bet mežs mums labi pazīstams. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 84.*

.. nakts un putenis, redzēt ne acī durams. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 246.*

Un Gudrons [zirgs ar kamanām] aiztraucas parka biežņā, kur ir tik tumšs, ka ne acī durams. *Liepiņš J. Zaļš mutulis. R. 1980, 122.*

Uznāk vakars un pēc tā ātra nakts. Tāda nakts, ka ne acī duramu neredz. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 182.*

Ir tik tumšs, ka neredz acī duram.. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 136.*

Tik tumšs, ka acī durams nevar redzēt. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 699.*

— Ā, Zelmenis! Nemaz nepazinu. Tumšs kā acī durams. *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 205.*

— Tumšs, saki? Vellu, ir gan. Kā acī durams. Debess lai nomākusies, ne zvaigznīte nepamirkšķī. *Belševica V. Nelaime mājās. R. 1979, 7.*

Tumšs, vai acī durams, bija laiks, kad visi vēlētāji devās uz Desu krogu uz magariču dzeršanu. *Pērsietis. Izlase. R. 1951, 266.*

— Velna laiks, es saku! Drīz būs tik tumšs, ka ij acī durams neredzēsi. *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 87.*

.. vai jūs nevarējāt paciesties līdz rudenim, kad naktis ir garas un tumšas, tā ka vai acī dur. *Zigmonte D. Laintu lāsts. R. 1984, 108.*

Bija tik tumšs, ka vai acī dur. *Stankevičs A. Dzeltenais namiņš. R. 1981, 135.*

Tik tumša nakts, ka lai acī dur, un lietus līst. *Šmits P. XIV, 433.*

Gājuši, gājuši — pienācis vakars, un uz reizi palicis tik tumšs, lai acī dur. *Šmits P. I, 261.*

Viņš brida, šļurkstinādams zābakiem dubļus un reizi pa reizei akli kāpdams peļķēs, jo brilles bija apsvīdušas un norasojušas un tumsā varēja kaut acī durt. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 153.*

Ārā neparasti tumšs. Dur vai ar pirkstu acī — neko neredzēsi. *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 382.*

Naktis jau bija tādas, ka dur kaut ar pirkstu acī. *Vāczemnieks L. Veco vraku noslēpums. R. 1973, 43.*

Abi puiši iebrauc mežā. Pašu laiku palicis tik tumšs, lai ar pirkstu acī dur. *Šmits P. IV, 226.*

Bet nu gadījies vienu nakti dikti lietaiņš laiks un tik tumšs, ka ne ar pirkstu acīs durams neredzējis. *Šmits P. XIV, 176.*

— Biedri komandieri, tumšs kā elles murdā, dur kaut pirkstu acī, ar taustīšanos vien jātaustās, — kāds no vezumniekiem lādējās. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 188.*

Bērtulim atlika tikai pabrīnīties, kā gan vedējs orientējas, jo visapkārt valdīja elles tumsa, badi kaut ar pirkstu acī. *Dorbe H.Vaicāju jaunībai. R. 1970, 20.*

Putenis pa to laiku savērpies biezs un dzeldīgs. Nolaidusies tumša nakts: bāz kaut pirkstu acī, neredzēsi. *Mauliņš J. Pēdas. R. 1980, 165.*

NE ACU GALĀ (*reti* NE PA ACU GALAM, NE ACĪS) *parasti savienojumā ar* neieredzēt, neciest, neieraudzīt, *bieži ar* nevarēt, *retāk ar* negribēt *pers. formā. Nepavisam, nemaz.*

Muļķītis savu tēvu dikti mīlēja, bet gudrie brāļi tēvu nevarēja ne acu galā ieredzēt. *Šmits P. X, 65.*

Bagātais nabadziņu ne acu galā neieredzējis. *Šmits P. VIII, 119.*

Kučieris, lunkans un iztapīgs, visādi luncinās viņai un viņas mātei klāt, pacerējis uz Loti. Bet Lote viņu neieredz ne acu galā. *Dorbe H. Tikai labu. R. 1972, 173.*

Vai tad Pēters neredzēja un nesaprata, ka viņa kūkumu acu galā nevarēja ieredzēt.. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 339.*

Bet Līnis nevar ciest Lauru ne acu galā. *Ezera R. Un ceļš vēl kūp. R. 1961, 196.*

Tagad pašam bija jāstrādā sava zeme, bet šos darbus viņš necieta ne acu galā jau kopš mazotnes. *Sēlis R. Vinarda tirāns. R. 1973, 111.*

Viņš ne acu galā nevarēja ciest, ka Akmanis kļūst bagāts. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 217.*

Noziedzīgs ir katris kailums, / Bet visļaunākais par visiem, / Ko tie acu galā necieš: / Tā ir kaila patiesība. *Rainis J. KR, VII. R. 1979, 246.*

No tā laika vilks nevar suņa ieraudzīt ne acu galā. *Šmits P. I, 193.*

— Esmu gan dzimusi un uzaugusi laukos, bet nevaru tos ieraudzīt ne acu galā. Man pilsēta mīļāka. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 124.*

Bez tam vēl ne pamāte, ne viņas meitas neieraudzīja sērdienīti ne acu galā. *Šmits P. VI, 158.*

Zemkopji tagad šo vācu rozi [usni] vairs acu galā neierauga. *Šmits P. I, 418.*

Man tagad cilvēku ne acu galā negribas redzēt, tādu «izglītotu» jau nu nepavisam. *Vulfs E. Ziedi, kas ceļmalā vīst. R. 1960, 44.*

— Liec tu mani mierā ar savu Dzeguzīti, es viņu acu galā negribu redzēt. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 275.*

Bet ķēniņš jau nu gan tādu velnu negribot ne acu galā par znotu. *Šmits P. II, 65.*

No tās reizes sievai vairs nerādīsi gaļas ne acu galā. *Šmits P. XI, 381.*

Abi mūriņa gulētāji drīzi aizmiguši, krākuši vien; bet šam nenācis ne acu galā miegs. *Šmits P. XIV, 63.*

— Vai tev vairs ne acu galā kauna nav! *Upīts A. Robežnieki. R. 1965, 500.*

Bet pameitu māte nevarēs ne pa acu galam ieraudzīt.. *Šmits P. V, 351.*

Sieva pabērnus ne acīs neieraugot; nupat vakardien vienu sakāvusi asinīs, otru šūpulī gribējusi nožņaugt. *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 13.*

NEAIZVĒRT (NEAIZDARĪT, NEAIZTAISĪT) ne ACI (acu, acis). *Pavadīt nakti bezmiegā, nevarēt aizmigt; ne mirkli negulēt.*

Ko es iesāktu viena? Jau pa tām trim dienām aci neesmu aizvērusi. Raizes par Jāni, rūpes par ceļu. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 202.*

Un ausa jau rīts, kad viņš vēl nebija aizvēris acu. *Poruks J. Stāsti. R. 1959, 135.*

Gadās kādreiz pa nakti palikt, na, tad jau zināms: par miegu i nedomā. Acu aizvērt nevar aiz tā nejēdzīgā trokšņa. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 361.*

Reimatisms lauž rokas, ka dažu nakti acis neaizveru. *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 281.*

Kad vakariņas bija paēstas, viņa atkal iznāca un skubināja gulēt: diez kāda būšot šī nakts — vai dabūšot acis aizvērt vai ne. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 293.*

.. divi, tiklīdz iegūlušies gultā, tūlīt aizmiguši un gulējuši krākdami, trešais turpretim nevarējis ne acu aizdarīt. *Šmits P. XIII, 381.*

Nēģeris nav pagājušā naktī aci aizdarījis. Kā ielikās gultā, tā sāka reimatisms lauzt kaulus pušu. *V. J. Gregri. Latvijas karalis. R. 1989, 70.*

Līze. Labrītiņ! Labrītiņ! Divas naktis neesmu acis aizdarījusi. Tā baiļojās sirds, ka tik ar tevi kas ļauns... Mīļo vīriņ! *Eiduks J. Pārbaude. R. 1969, 279.*

«Augšām?» Misene attrauca. «Ak tu tētīt, nevienas actiņas neesmu aizdarījusi!» *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 91.*

L ī b a. Bērns, tu aizgājušo nakti neaiztaisīji ne acu. Izlikies gan guļam, bet acis bija vaļā. *Brigadere A. Ceļa jūtīs. R. 1984, 90.*

— .. Visa māja nav aci aiztaisījusi. Es prasu, kam mums to plenderu dēļ jācieš.. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 182.*

.. garajās naktīs, kad aiz tiem dūrējiem un dedzinātājiem ne aci nevar aizlikt, tik vien ir domu kā par tukšo klēti.. *Brīdaka L. Portrets profilā. R. 1970, 167.*

NEPAMIRKŠĶINĀT ne ACU (acis). *1. Neizrādīt savas izjūtas, sastopoties ar ko neparastu, nepatīkamu, grūtu; bez sirdsapziņas pārmetumiem, drosmīgi, aukstasinīgi; vienaldzīgi.*

Tādi sievieši, acu nepamirkšķinājuši, nokaus gaili vai aunu.. *Saulītis B. Sajukums. R. 1969, 154.*

Ligijai zēni reiz aizbāza peli aiz apkakles, bet viņa nepamirkšķināja ne acu, izlikdamās, ka nepavisam nav nobijusies. *Bundzeniece O. Irēnas dienasgrāmata. R. 1971, 86.*

.. Leo samelojās, pat acu nepamirkšķinājis. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 127.*

.. pat divkāršo salto viņš izgriež, acis nepamirkšķinādams.. *Bels A. Spēles ar nažiem. R. 1966, 106.*

Sibīrijas salu, Balhaša sausumu, Amerikas viesuļus, okeāna vētras, ko tik visu viņš nebija pārcietis, nepamirkšķinot ne acu! *Skujiņš Z. Gulta ar zelta kāju. R. 1984, 225.*

2. Saka, ja kas tiek ātri un viegli veikts.

.. Pičs aritmētikas stundā, acis nepamirkšķinājis, pie tāfeles gandrīz pareizi atrisināja uzdevumu.. *Saulītis B. Āķis lūpā. R. 1958, 23.*

Slapjās plaukstas pāris straujiem vilcieniem paglauž uz augšu pikas sānus un galus, delnas noglauzdamas pārslīd tās virsmai. Es nepagūstu ne acis pamirkšķināt — uz lizes guļ jau gatavs kukulis. *Andersone S. LM 1972, 1. nr. 6.*

NERĀDĪT ne savu ACU (acis) kaut kur. *Neierasties, izvairīties no sastapšanās, vairs nenākt.*

Un precinieku uzņemšana Silmežos arī bija tāda, ka otrreiz neviens tur vairs savu acu nerādīja.. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 132.*

«Vai nu par velti tur celies, tur gulsties... Savās mājās vairs acu nerādi.» *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 47.*

Tagad, kad vajadzētu būt klāt un palīdzēt saviem ciema vīriem, viņš nerāda ne acis. *Lācis V. KR, II. R. 1959, 452.*

Jūs jau neviens pie manis tur acu nerādāt, kaut vai es galu ņemtu. *Rozītis P. KR, IV. R. 1938, 195.*

No tās reizes uzbāzīgie precinieki nerādījuši krodziniecei ne acu. *Šmits P. X, 477.*

NEREDZĒT ne savās ACĪS (*reti* ne acīm) kādu, kaut ko. *Nepavisam, nekad neredzēt.*

— Bet viņa lai iet, kur nākuse, es viņu savās acīs negribu redzēt! *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 148.*

— ..Ārā no manām mājām, nešķīstie! Un lai es jūs vairs neredzētu savās acīs! *Laganovskis J. Ciemos pie Izidora. R. 1970, 22.*

Sākšu vēl iedomāties, ka tu visu šo laiku nevienu sievieti ne acīs neesi redzējis. *Kaijaks V. Akācija akmens pagalmā. R. 1973, 124.*

Emīls. Kur palika drēbe?

Zinta. Jūsu māsa to aiznesa uz mājām.

Elvīra. Es to acīs neesmu redzējusi. *Anerauds J. Lugas. R. 1974, 243.*

.. tādi sējumi, tādi folianti, kādus mēs ne acīs neesam redzējuši. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 148.*

«.. Es jau pāris nedēļu neesmu maizi ne acīm redzējis: mūsu pusē visiem jau sen aptrūcis maizes...» *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, I. R. 1929, 19.*

Atlauza vienas durvis pēc otrām un nedabūja citus velnus ne acīm redzēt. *Šmits P. III, 325.*

NESKATĪTIES ACĪS kādam, kaut kam. *Rīkoties, ilgi nedomājot, nesaudzēt, netaupīt.*

— .. Tā viena — mazākā — laikam gan būtu gatava paamizēties..

— Bet vēl nav teikts, kas notiks līdz galam. Es neesmu no tiem, kas ilgi skatās acīs. *Lācis V. KR, IX. R. 1973, 106.*

Visjautrāk gāja salonā. Mazais pasažieru pulciņš, kā saka, neskatījās acīs nevienai pudelei. *Lācis V. KR, IX. R. 1973, 120.*

NEZINĀT, KUR ACIS LIKT. *Justies neērti, kaunēties, nevarēt ne uz vienu paskatīties.*

«Lai iet kā iedams, bet es to nekad nepielaidīšu, ka mans dēls kāpj atpakaļ tanī mārkā, no kura es viņu izvilcis. Man nebūtu kur acis likt aiz kauna no kaimiņiem, kuri jau tā mani diezgan ēduši to pašu skolu dēļ.» *Jaunsudrabiņš J. KR, IX. R. 1983, 320.*

Bet vairums smagi izjuta pazemojumu un nezināja, kur acis likt. *Lācis V. Raksti, VII. R. 1961, 174.*

Sieva raudāja vienā raudienā, no kauna nezinot, kur acis likt. *Purs L. Degošais pilskalns. R. 1972, 151.*

Vai, vai! Nu bij visai pasaulei zināms [Anneles pārkāpums]! Kur nu lai lieku savas acis! *Brigadere A. KR, XVIII. R. 1938, 137.*

NODURT (NOLAIST) ACIS. *Izjust kaunu, baidīties.*

Dziesmas arvien sabiezinās un kļūst negantākas, vīri nodur acis, apklust un saka: iesim ārā uzpīpēt! *Ziedonis I. K 1974, 1. nr. 39.*

Kāpēc viņš, Roberts Neļķe, lai nodurtu acis un kaunētos? *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 373.*

Marija. [..] mums ir mūsu neaptraipītais gods un tikums, ka mums ne priekš viena cilvēka nav jānolaiž acis. *Aspazija. Zaudētas tiesības. R. 1945, 8.*

NOLĀPĪTS (NOLĀDĒTS, SASODĪTS) AR VIENU ACI *vienk. Izsaucas, paužot dusmas, sašutumu, nepatiku.*

Kāds saka: «Nolāpīts ar vienu aci!» *Ezera R. Un ceļš vēl kūp. R. 1961, 238.*

Viņi gāja uz riju. Pētertāle pirmais kāpa pār slieksni un tikai tad pats Rode.

— Nu, kur ir tie slavenie kartupeļi? Nolāpīts ar vienu aci, es nekā neredzu! *Kaijaks V. Bailes. R. 1977, 188.*

Nolādēts ar vienu aci! Sadudzis biju tāpēc, ka nekādu labāku darbu nevarēju atrast kā šo balto, dubļaino bumbuļu lasīšanu, kas ir tik apnicīgi un pretīgi. *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 41.*

— Ko darīt? — es jautāju Puikam, iebāzdams roku kabatā un sameklēdams pistoli.

— Sasodīts ar vienu aci! Tikai mieru! — viņš sacīja. *Grīva Ž. K 1966, 1. nr. 116.*

NOLASĪT NO ACĪM (*novec.* NO VAIGA) kādam (*reti* NO kāda ACĪM) KAUT KO (*parasti* vēlēšanos). *Izturēties pret kādu ar vislielāko uzmanību, censties izdabāt; ātri izzināt, uzminēt kāda domas, vēlēšanos.*

Viņas vīrs bija priekšzīmīgs cilvēks un mīlēja sievu ne mazāk kā sevi pašu, nolasīdams tai no acīm katru vēlēšanos. *Paegle L. Stāsti jaunatnei. R. 1954, 78.*

Pret Margarētu bija vairāk nekā uzmanīgs, viņš prata slēpt savu skopumu un gandrīz no acīm nolasīja katru tās vēlmi. *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 202.*

Nekad tu man neesi sacījis, ko domā, bet es esmu mācījusies tavus nodomus no acīm nolasīt. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 773.*

.. māti viņa bija uzmanījusi jo vērīgi, mēģinādama nolasīt katru vēlēšanos no viņas vaiga. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 261.*

Tu esi neatsverams laulāts draugs — manas vajadzības nekļūdīgi nolasi no mana vaiga. *Dorbe H. Pie Ventas grīvas. R. 1973, 56.*

PA ACU GALAM. *Nevērīgi, pavirši; mazliet, neilgi; no tālienes (apskatīt, manīt, redzēt).*

.. Tusnelda vēl mazāk jēdza no saimniecības nekā viņas vīrs, un arī mājturību viņa tikai pa acu galam no savas mātes Niķelē bija redzējusi.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 220.*

Kā to lietu nodara, pa acu galam bija redzējis, gan jau pats darbs parādīs. *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 219.*

Silēns spiedās Sproģim pa priekšu ļaužu pūlī, kad tas pa acu galam ieraudzīja Jāni. *Deglavs A. KR, II. R. 1928, 66.*

— Tu, Ķirmgrauzene, jau ilgāku laiku nebiji nekur vairs uz āru redzēta, tirgū arī tikai pa acu galiem dabūju paredzēt, bet saieties nepatapu. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 185.*

Kristaps liedzies, ka Jēpja ne pa acu galam neesot redzējis.. *Šmits P. I, 213.*

PAŅEMT ACIS PIRKSTOS (*reti* ROKĀ) *parasti pav. izt., sar.;* PAŅEM ACIS PIRKSTOS, DEGUNS PARĀDĪS *vienk. Saka, pamudinot uzmanīgāk, vērīgāk skatīties, ja kāds nevar ko ieraudzīt.*

— Pameklē manu koka piestu!

— Neredzu.

— Paņem acis pirkstos! — Pētersons kliedza, manāmi satraukdamies. *Kalve A. Sarkans āboliņa lauks. R. 1971, 97.*

— .. bet tagad paņem acis pirkstos un skaties, lai kāds bandīts neielavās flangā! *Krieviņš M. Strēlnieki pārnāk mājās. R. 1967, 120.*

— Nu? Es tak tev teicu — zem sērmūkslīša, pie akmeņu kaudzes [kartupeļi nobērti]. Tik vien kā acis būtu pirkstos paņēmis un paskatījies. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 50.*

Kur tas redzēts — cūcenes novembrī. Palīdušas zem lapām tā, ka acis jāņem taisni vai pirkstos, lai ieraudzītu. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 299.*

PAR SKAISTĀM (SMUKĀM, ZILĀM) ACĪM *sar. Aiz simpātijām, labvēlības; par velti.*

.. visi zināja, ka valdības apbalvojums priekšsēdētājai nav dots par skaistām acīm. *Zīle M. — Pa pasauli iet sieviete. R. 1974, 38.*

Neviens nopelnītais rublis te nenāk par skaistām acīm. *C 1978, 204. nr. 4.*

Man taču nav spirāļu, un tās par smukām acīm neviens nedod. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 131.*

Pavasarī lauku uzara namu pārvaldes tehniķis. Tāpat vien. Par smukām acīm. *Bundzeniece O. Irēnas dienasgrāmata. R. 1971, 87.*

Laikam tā pienākas, vietējā komiteja par zilām acīm ceļazīmes nedod. *Talcis Ā. K 1974, 9. nr. 103.*

Ordeni par zilām acīm vis nedod. *Rūja V. Dzērvenes sniegā. R. 1974, 35.*

PATURĒT (turēt) ACĪS kādu, kaut ko. *1. Nepārtraukti uzmanīt, neizlaist no redzesloka.*

Jukums Lejiņš un Benka bija tie, kurus skolotājs joprojām paturēja acīs. *Plaudis J. KR, II. R. 1964, 399.*

— Seko vērīgi! Būtu labāk, ja tu [dežurants] šonakt negulētu pārāk cieši. Un paturi acīs arī Mežuli! *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 74.*

Uz vakaru mēs abi divi aizvien ciešāk tiltu turējām acīs. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 155.*

2. Ņemt vērā.

.. es tikai savu labumu paturu acīs.. *Māteru Juris. KR, II. R. 1924, 229.*

PELES ACIS. *Sk.* ACIS KĀ PELEI.

PIEMIEGT (aizmiegt, AIZVĒRT, pievērt) ACIS. *Izlikties kaut ko neredzam, nesaprotam, nepamanām.*

— .. pūra gosniņa neesot reģistrēta, lai priekšnieka kungs piemiedzot acis. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 145.*

Puika, protams, to dara aiz muļķības un palaidnības, bet puika ātri vien pārliecinās, ka to var darīt nesodīti, jo lielie par to «piemiedz aci». *Ziedonis I. Kurzemīte. R. 1970, 207.*

Fabrikā viss paliek, kā bijis, un tas, kas bijis un patlaban, — ir tāds, ka patiešām ērtāk ir aizmiegt acis un pagriezt galvu prom nekā redzēt visu šo postu. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 454.*

Aizver acis un pēc tam dievojies: «Mana sirdsapziņa tīra, es nekā neesmu redzējis.» *Dripe A. Cietā galva. R. 1970, 140.*

..[literatūrā] var būt tēls, kas, ieraudzījis nebūšanas, aizver acis un izliekas tās neredzējis.. *Vilks Ē. No dzīves — par dzīvi. R. 1980, 23.*

.. viņi mežsargam bija dažu pateicību parādā malkas, žagaru un ganību lietā, kur, ja viņš, kā paši sacīja, vienu aci nepievēra, bija grūti iztikt.. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 125.*

acu aizvēršana

Kā redzams, visu negatīvo mums nenes tikai pagātnes paliekas, kaut nereti to apgalvojam. Tā ir acu aizvēršana un atkratīšanās no atbildības. *Dripe A. LM 1973, 39. nr. 12.*

PIESPĻAUT ACIS kādam *parasti pav. izt.; vienk. Saka, pastiprinot sava apgalvojuma ticamību.*

Cilvēks aug darbam! .. Neiemīlēs darbu no mazotnes, neiemīlēs to nemūžam! Piespļaujiet man acis! *Zvaigznīte V. K 1974, 11. nr. 160.*

— Skroders! Piespļaujiet man acis, skroders! — Tagad arī Viljams viņu pazina. *Kolbergs A. Cilvēks, kas skrēja pāri ielai. R. 1978, 121.*

Runīgais pirtnieks šoreiz nerādījās, kā Ezeriņam likās, laikam tālab, ka izgājušo reizi bija izteicies, ka tiem, kas apgalvojot, ka šopavasar nebūšot plūdu, viņš varot piespļaut acis. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 366.*

PILNS KĀ ACS. *Ļoti pilns, līdz malām pilns (parasti ar šķidrumu).*

.. viņš drošu roku pielēja mēriņu pilnu kā aci un pielika lēnām pie mutes, ka ir pilīte nenolija. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 39.*

Tad, vindai gari un grūti vasaras nakts klusumā vaidot, es izvelku dzestra ūdens spaini, pilnu kā aci. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 59.*

Uzmanīgi viņa iemērc daktis kā acī pilnā podā ar karstiem taukiem; tikpat uzmanīgi izvelk tās ārā un iekar blakus stāvošā tukšā podā, lai nopil. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 357.*

Dzirnezers bija pilns kā acs, nu jā, rudens lieti. *Zigmonte D. Bites dzēliens. R. 1985, 44.*

Velns raņicu piebēra pilnu kā aci. *Šmits P. XI, 170.*

Klētsaugšu piebāza pilnu kā aci [ar sienu].. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 160.*

Baznīca pilna kā acs, no tāliem pagastiem sabraukuši. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 75.*

PŪCES ACIS. *Apaļas, lielas, mazliet uz āru izspiedušās acis.*

Viņš ir pusmūža vīrs, vidēja auguma, paplatiem vaigukauliem, apaļām pūces acīm, augstu pieri un plāniem matiem. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 69.*

.. apaļās pūces acis lūkojās tikpat nikni un vērīgi kā vienmēr. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 281.*

Bet šito žagatu [Elvīru] ar izvalbītām pūces acīm bučot? *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 17.*

RĀDĪTIES ACĪS kādam (*retāk* kāda ACĪS). *Neizvairīties no sastapšanās, ierasties pie kāda; būt kāda tuvumā (biežāk nolieguma teikumos).*

— ..Bez zālēm man acīs nerādies! Izrauj kaut vai no elles! *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 203.*

No tās reizes velns nerādījies kungam ne acīs un licis viņu mierā. *Šmits P. XI, 212.*

.. pamāte iedeva sērdienītei pilnu kuli ar spalvām un ņuciņu maizes, noteikdama, lai ātrāki nerādoties viņas acīs, kamēr spalvas saplucinātas. *Šmits P. V, 401.*

M a r t a. Cik reižu viņš sienā nav izgulējis dzērumu, baidīdamies man acīs rādīties. *Gulbis H. Sarunas ar skopām remarkām. R. 1974, 82.*

Zināju, kad tēvs ar māti strīdas, labāk nerādīties acīs, var dabūt vēl no abiem.. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 42.*

Bet, kad mani apcietināja, kapteinis teica, lai es ņemot savas pekeles un viņa acīs vairs nerādoties. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 246.*

RAUT (*reti* ZAGT) ACI (*arī* acis) NO PIERES LAUKĀ (ĀRĀ) *sar.*

1. Nekaunīgi, pārdroši zagt.

Pļavā viņš tev siena gubiņu pārvilks savā strīpā, laukā rudzu kūli pie savas gubiņas. Aci no pieres rauj laukā. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 217.*

Verners zaga ābolus! Dienas laikā nekaunējās zagt! Aci no pieres rāva laukā! *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 443.*

— Pēteris ar Juhanu, — tā sauca viņu dēlus, — visiem acis zog no pieres ārā, savu tētiņu gaidīdami. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 89.*

Piemērotākās vietas bija pamanījušies izpļaut citi. Cilvēks vēl gatavs vai acis no pieres otram izraut! *Rasa J. Duets. R. 1972, 235.*

— Tas tev izzags, ja gribi, kaut aci no pieres.. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 188.*

2. Rīkoties alkatīgi, lai vairotu savu mantu.

.. sešpadsmit rubļus noplēsa [par uzvalku], un tad vēl nomaksu tikai uz sešiem mēnešiem. Aci tagad no pieres rāva laukā. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 560.*

— Īstie negaušas, visu pasauli grib sagrābt sev, otram aci no pieres gatavi izraut.. *Kauliņš E. K 1971, 1. nr. 16.*

3. Bezizejā darīt neiespējamo.

Bērniem nav mājās ko ēst, kaut aci no pieres rauj laukā: siļķe no rīta, pusdienā, vakarā. *Vilks Ē. Mežonis. R. 1968, 76.*

SAPŅOT VAĻĒJĀM ACĪM. *Iztēloties, fantazēt.*

Viņa nogrima domās un vaļējām acīm sapņoja par savu pagātni un nākotni. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 390.*

Cik nav sapņots vaļējām acīm! Grāmatas par ceļojumiem un ģeogrāfiju Alfrēds mīl visvairāk. *Dripe A. Cietā galva. R. 1970, 38.*

SARGĀT (GLABĀT) KĀ savu ACI PIERĒ (KĀ LABO ACI PIERĒ; KĀ SAVU ACI) kādu, kaut ko. *Ļoti saudzēt, glabāt kā vislielāko dārgumu. Sal.* KĀ savu ACURAUGU.

Un meitene.. visos savos priekos un bēdās dalījās ar «mīļo vecomāti», kura viņu sargāja kā aci pierē. *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 22.*

Pret savu kungu viņš, kā likās, bija uzticīgs līdz nāvei un sargāja tā mantu kā savas acis pierē. *Māteru Juris. KR, II. R. 1924, 23.*

— Vai tādēļ tevi turēju un glabāju kā savu aci pierē, lai vecumā tu mani mērdē badā, sātana gabals, tu — — ? *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 357.*

Tauriņš uzcēla plecos mugursomu un dārgo kara mantu — telefona aparātu. To pulkam bija maz, tādēļ vajadzēja glabāt kā aci pierē. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 46.*

— Ak, dēliņ, vecāmātei daudz bērnu, lielu un mazu, bet man tu esi vienīgais, tāpēc es tevi mīļoju un glabāju kā labo aci pierē. *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 40.*

Tā bija reta cienības un labvēlības parādīšana, ja viņš kādu tur [siltumnīcās] ieveda, jo viņš tās sargāja kā savu aci. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 378.*

«Tu nenosvied šīs rindiņas, / Tev allaž vēstules mētājas!» / Nē, nē! kā aci tās glabāšu, / Kā mūsu mīlas līgumu.. *Rainis J. KR, III. R. 1978, 417.*

SKATĪTIES (*reti* RAUDZĪTIES) ACĪS. *1. parasti* nāvei. *Just, apzināties tiešus nāves draudus, dzīvības briesmas.*

No nāves viņš arī nebaidoties, jo esot karā daudzreiz nāvei acīs skatījies. *Šmits P. XV, 20.*

Jau štābā mēs dabūjām zināt, ka viņa vairākas reizes skatījusies nāvei acīs. *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 589.*

.. mēs, strēlnieki, katru stundu raugāmies nāvei acīs un tāpēc zinām miera vērtību. *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 252.*

Māte.. sevi nežēlo, kaut arī briesmām jāskatās acīs un jāsastopas ar nāvi dzīves šaurajā takā. *Dorbe H. Tikai labu. R. 1972, 84.*

.. gvarda rūdījums paliek: paceltu galvu skatīties acīs nedienai, neatstāt kaujas pozīciju.. *Damburs E. K 1971, 11. nr. 152.*

Citi ar tukšu vēderu skatījās badam acīs — šim maize kā jā. *Šmits P. X, 567.*

2. parasti patiesībai. *Pareizi, bez ilūzijām novērtēt situāciju.*

Stāvoklis noteikti uzlabojies, bet skatīsimies patiesībai acīs: nelieli recidīvi tomēr pastāv. *Birze M. Lielā žūrija. R. 1970, 94.*

Tas ir sāpīgi, taču patiesībai jāskatās acīs. Viņa pamazām, tomēr nenovēršami izmainījusies un ne jau uz labo pusi. *Ezera R. Saules atspulgs. R. 1969, 17.*

Jums nav drosmes patiesībai acīs skatīties. Jūs jūtat, ka jūs dzīvojat ar netaisnu mantu.. *Brigadere A. Ceļa jūtīs. R. 1984, 84.*

— Nāvei acīs skatīties ir viegli.. Dzīvei acīs skatīties ir daudz grūtāk. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 405.*

.. es atkal spēju skaidri raudzīties nākotnei acīs. *Kalniņš J. (Mākonis). Mana pārgalvīgā dzīves dziesma. R. 1973, 161.*

3. kādam. *Justies godīgam, neapkaunotam kāda priekšā.*

Ja viņš nepiedalīšoties kaut vai vienā kaujā, tad pēc kara nevarēšot cilvēkiem acīs skatīties. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 91.*

.. viņai aiz kauniem dzirkstīja vaigu gali. Savam saimniekam tā nedrīkstēja ne acīs paskatīties. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 148.*

— Ko tad tu mani te vedi? Vai es tev pakaļ skrēju. Vieglas dienas laikam man te pie tevis. Kas es esmu, kas mana dzīve! Pasaule rej nost, nevienam cilvēkam nedrīkstu acīs paskatīties.. Nu tu arī vēl sāksi gānīt. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 439.*

4. 3. pers. kādam, *sar. Saka, ja meklējot nevar ieraudzīt to, kas ir turpat, tuvumā.*

Ko meklē cepuri, tā jau tev acīs skatās, bet tu neredzi. *Vestienā 1982.*

SPIEST (SVILINĀT, SKAUST) ACIS NO PIERES ĀRĀ (LAUKĀ) *3. pers. Saka, ja kas grūti panesams, paciešams, ir sasniedzis ļoti augstu pakāpi. Sal.* ACIS SPRĀGST NO PIERES LAUKĀ.

Saule spiež jau acis no pieres laukā. *Grigulis A. KR, II. R. 1963, 283.*

Zem viņām, patiesību sakot, velti meklēt patvērumu no drakoniskās saules stariem, kuri tiešām vai acis svilināja no pieres laukā. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 491.*

— Lūdzu, iesim vismaz ēnā, jo saule te svilina acis no pieres ārā. *Kraujiņš K. Dzīves lokā. R. 1970, 235.*

Nākuši, nākuši — pietrūcies maizes, un bads sācis vai acis no pieres spiest. *Šmits P. X, 88.*

«Ko nu man teic!» pate atbildēja. « Pušenieki jau tik nenovīdīgi, ka skauž mums vai acis no pieres ārā.» *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 68.*

SPĻAUT (iespļaut) ACĪS kādam *vienk. Rupji, aizskarošiem vārdiem vērsties pret kādu, paust necieņu, izaicinājumu.*

— .. Tie tur spļauj ikvienam cilvēkam un visai pasaulei acīs.. Tie ar savu nekaunīgo netiklību katram šķērsu ceļā. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 436.*

Bet, mācības beidzis, strādāšu tā, lai acīs spļaut man nevarētu. *Ķuzāne L. Zodiaka loks. R. 1975, 75.*

Saimnieks pabrīnējies par šādu piedāvājumu, bet nodomājis: laimei taču nevar acīs spļaut.. *Šmits P. XIV, 108.*

«Ies un pateiks viņam acīs, ka tas ir «šufts» un nelietis, kuram labākā sabiedrībā nav vietas... Iespļaus viņam acīs...» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 568.*

Pagastā nebij otra tik nicināma cilvēka kā šis skroderis Ādiņš, sievas tikko varēja paiet viņam garām, acīs neiespļāvušas.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 474.*

S ī l i s. Mēs meklējam katram [skolēnam] individuālo pieeju, visus pārkāpumus piedodam, paijājam, glaudām katru pa spalvai tik ilgi, līdz viņš mums iespļauj acīs! Kāpēc liela daļa jaunatnes vairs neprot cienīt autoritātes? *Vīgante V. K 1960, 2. nr. 94.*

STRĀDĀ, UZ ACĪM PAKRITIS (uzkritis) *arī 1. un 2. pers., sar. Strādāt visiem spēkiem.*

.. strādāja, kā pie mums Kurzemē mēdza sacīt, «uz acīm pakritis». Viņu ievēroja, slavināja vietējā avīzē. *Kalndruva M. LM 1985, 49. nr. 12.*

TURĒT ACIS [UN AUSIS] VAĻĀ. *Censties izprast situāciju, uzmanīgi sekot kaut kam, vērot, uzmanīties.*

Noteikumi ir labi, bet ar tiem vēl nav līdzēts: uzņēmumu vadītājiem un pārvaldniekiem jātur acis vaļā, lai pašā sākumā pamanītu un pārtrauktu ļaunumu. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 688.*

Es jums uzticos. Tagad tāds laiks. Acis jātur vaļā. Varbūt tu uz vienu roku ar nodevējiem? *Eiduks J. Pārbaude. R. 1969, 298.*

— Ja acis turēsi vienmēr vaļā, tad Lakatos maizi būsi paēdusi. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 283.*

Ja tu gribi turēt kustoņus, tev jātur arī acis vaļā, ka tie citiem nenodara skādi! *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 57.*

Jā, lapiņas kaisot, turi acis un ausis vaļā! *Niedra J. Puškānu sala. R. 1961, 272.*

.. Tots iekšēji ir pati uzmanība un saspringtība, ne mirkli viņš nepārstāj turēt vaļā acis un ausis. *Grēviņš M. Dailes teātris. R. 1971, 167.*

UZ ACI *sar. Tūlīt, uzreiz.*

A n c i s. Tad tu viņam gribi patikt, ka tam uz aci klausi? Nāc! *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 144.*

— Vai tūlīt jāiet?

— Nē, nē, ne uz aci, bet drīz gan. *Birze M. Kā radās stāsts. R. 1961, 153.*

UZ ACĪM. *Ar trauka dibenu uz augšu.*

.. vai viņa maz jel ir brokasti pelnījusi? Ja ne, apgāzīsim tai palaidniecei priekšā tukšu bļodu uz acīm.. *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 81.*

Vakarā Jāņkalna ļaudis zīlēja nākotni.. Sagāza.. visus šķīvjus uz acīm. *Birznieks-Upītis E. Izlase. R. 1951, 197—198.*

vai ACS VAI GALVA; vai GALVA VAI ACS *sar. Kur pagadās, bez saudzības, nežēlīgi (sist).*

.. vai acs, vai galva — šļakst vien tikai nūja virsū! *Šmits P. X, 30.*

Rītā.. tēvs ir drūms. Tad viņš sit. Kur satiek meitu, sit. Nostājas kā pie koka gabala, smagu roku, sāpīgi sit, acs vai galva. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 392.*

.. pa rokai gadījās runga, un sāku slānīt. Kur patrāpās, vai acis vai galva! Kur patrāpās. *Dumbers L. Vējziedu pavēnī. R. 1977, 87.*

Viņš cērt man ar pātagu, neskatīdamies, vai galva vai acs. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 107.*

Magone vēl atskatās, tīri kā uz badīšanu grasīdamās, bet manī vairs nav ne baiļu, ne līdzjūtības, dodu kustonim galva vai acs, kamēr esmu galīgi piekususi. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 78.*

.. tā [ķēve] gāja pa gaisiem vien, un viņš tai sita vai galva, vai acis. *Šmits P. VII, 63.*

«Vai dzi, puika, saņemies!» tā tēvs rājās. «Kā nāks muižkungs, tā sados tev vai galva, vai acis.. kas tie par arumiem.. tīri kā daglais vepris ar purnu būtu aris..» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 9.*

VANAGA ACIS. *Sk.* **VANAGS.** ACIS KĀ VANAGAM.

VELNA ACS. *Akacis.*

Purva vidū neviens vēl neesot bijis. Tur esot slīksnis, kas nekad neaizsalstot. Tur esot arī vieta, ko sauc par «velna aci», kurā saiet visa kārts un tomēr vēl nav dibena. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 33.*

.. [Andris] esot cerējis, ka Sarma viņu iemīļos. Ceļu aplamu, domājams, stāstījis, meitu pārbaudīdams. Sak, ja negrib, lai lien akačā. Tā nu šī labāk ielīdusi velna acī. *Mauliņš J. Pēdas. R. 1980, 165.*

ZAĻŠ [UN SARKANS], (ZILS [UN ZAĻŠ], RAIBS, TUMŠS, MELNS) GAR ACĪM GRIEŽAS (ŠĶĪST, METAS, KĻŪST). *1. Saka, ja saņemts spēcīgs trieciens vai sitiens, ja ir liela piepūle, nervu sasprindzinājums.*

Daudz gan [bullis] nebadījis, tikai reizi iebelzis, bet cik nu viņai, vecai, vajagot. Zaļš vien nošķīdis gar acīm, un tagad sāpot visas maliņas. *Spriņģis J. Stāsti. R. 1975, 16.*

Te pēkšņi visiem top [no sitieniem] zaļš un sarkans gar acīm. *Šmits P. XIV. 401.*

.. Jānim palika zils acu priekšā no trakās dejas. *Šmits P. V, 233.*

Bet nu pasaka: vēl vajag padarīt to un to, un stāv [meistars] pats klāt. Tā man reiz gadījās. Tad zils un zaļš vien gar acīm stiepās. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 66.*

Ceļu īdēdams, saknes kauls spiež pleca kaulu, trīc kājas, metas raibs gar acīm. *Caune A. LM 1972, 21. nr. 7.*

Iet tāds, cilvēks kā cilvēks, un pēkšņi gāž pa pavēderi. Tev sagriežas tumšs gar acīm, tu locies sāpēs, bet viņš, tas svešais, iet tālāk.. *Līvs E. K 1976, 11. nr. 56.*

Bet skolu es nevaru ciest. Nervi man ir galīgi beigti. Pats nevaru saprast, kā vēl te varēju izturēt, kādreiz gar acīm zaļš vien nogriezās. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 224.*

Tiklīdz viņa [Anna] pieminēja vai iedomājās tēvu, melns baiļu kamols ātri, ātri sāka tīties ap sirdi, smacēja un spieda, un Annai metās zaļš un sarkans gar acīm. *Zigmonte D. Laintu lāsts. R. 1984, 204.*

No rīta cietumnieks prasa ēst. Bet ko dara ķēniņš? Tas iesūta ēdiena vietā virvi, lai labāk pakaroties nekā vēl ēdot. To redzot, Sarga dēlam noskrien zils gar acīm. *Šmits P. VI, 297.*

Pirmie šāvieni man kā ar bomi iezvēla pa galvu — turpat krūmos taču jābūt tev, manu puisīt! Zils un zaļš nošķīda gar acīm. *Plotnieks J. Ozolu vecis. R. 1980, 239.*

Liepam zils un zaļš vien metās priekš acīm. Kārkliņš apsūdzējis viņa Trīni! Tā tik vēl trūka! *Poruks J. Reālistiski stāsti. R. 1953, 83.*

Redzot šādu vienaldzību un necieņas izrādīšanu, Apalītim aiz dusmām vai tumšs sametās gar acīm. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 263.*

Piecus gadus [soda]! Man melns gar acīm sagriezās, ne vārdiņa es nebūtu varējusi pateikt.. *Belševica V. LM 1977, 41. nr. 5.*

2. *Savienojumā ar saikļiem* kamēr, ka, lai *norāda uz pārāk lielu daudzumu, piepūli, intensitāti, pārāk ilgu laiku.*

Zušu šašliks, lucīši, kūpinātas butes, reņģes, nēģi un tā tālāk. Ēd, kamēr zaļš gar acīm metas. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 105.*

Lai tie jaunekļi ņemot laivu un braucot ar Dieva svētību un lai spiningojot, kamēr zaļas acis paliekot. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 115.*

Un jāzubrās, kamēr acis zaļas. *Lāms V. Pavarda kungs Ašgalvis. R. 1982, 240.*

«Pateicu, ka precēšos. Lai zina, lai skauž, kamēr acis zaļas paliek.» *Zigmonte D. K 1972, 9. nr. 49.*

Vai nu pirmo reizi pats dabūjis stīvēties ap lieliem gabaliem, ka vai zaļš gar acīm griežas. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 174.*

Toreiz, kad tēvam nospēru pagraba atslēgas, lai jums atnestu ābolus, mani barona priekšā tā noslānīja, ka zaļš vien griezās gar acīm. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 30.*

— Lai tas fricis nelien! Gan viņam saliks tā, ka zaļš gar acīm nošķīdīs... *Kaijaks V. Putenī. R. 1964, 27.*

Un tad ņēmāmies pāra stundas, meistaram klāt esot, pa karsto sauli, ka lai acis zaļas paliek. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 98.*

Sulainis nu aiznesa tās suņu sirdis virsniekam, un tas tās ēda, ka zaļas acis palika ēdot. *Šmits P. VIII, 186.*

Likās, viņš sita viegli, bet tas sitiens iznāca tik sāpīgs, ka man zils vien nogriezās gar acīm. *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 24.*

Zaglis paķēra vienu sauju [akmeņu], otru un sāka kost, lai zils gar acīm metas. *Šmits P. XI, 114.*

Cenzors. Lai nedod! Es pats nopērku pa avīžu numuram un strīpoju, ka zils tiek priekš acīm. *Rainis J. KR, VII. R. 1979, 163.*

Līzbete. Tu nežēlo pūles, un es nežēlošu naudu [lai atklātu barona blēdības]! Tos baroniņus gribu tā padancināt, ka viņiem raibs priekš acīm sametas. *Sauleskalns V. Nomale, 1894. gads. R. 1972, 101.*

ZEM ČETRĀM ACĪM. *Divatā, bez citu klātbūtnes.*

Es gribētu būt vaļsirdīgs un runāt — ja tas iespējams — zem četrām acīm. *Eiduks J. Pārbaude. R. 1969, 282.*

Vai jūs nevēlaties no manis paskaidrojumu zem četrām acīm? *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 683.*

Saruna zem četrām acīm ar Emīlu Skuju .. bija stipri satraukusi Manfredu. *Lācis V. Pēc negaisa. R. 1962, 323.*

— Klausies, es ar tevi tagad runāšu gluži kā ar savu draugu starp četrām acīm. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 292.*

ACURAUGS

KĀ savu ACURAUGU *biežāk savienojumā ar* sargāt, glabāt. *Ar lielu rūpību, saudzību, pašaizliedzību, mīlestību, kā lielāko dārgumu. Sal.* SARGĀT KĀ savu ACI PIERĒ.

Māte jau iepriekš bija no Emmas atvadījusies,.. piekodināda Ādamam, lai viņš Emmu sargātu kā savu acuraugu, vienumēr turētu mīļi un labi.. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 844.*

Biezam Pieterim bija dārzs ar sešpadsmit lielām ābelēm, ko viņš sargāja kā savu acuraugu. *Paegle L. Stāsti jaunatnei. R. 1954, 37.*

Viņam ir savs cirvis, kuru viņš glabā kā savu acuraugu un gāž vai māju apkārt, ja kādreiz atrod, ka sievietes ar viņa cirvi ir gaļu kapājušas. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 251.*

Tur pirmā tevi saņem kā savu acuraugu mūžīgā gaidītāja, mūžīgi labā, sirsnīgā, vēlīgā, baltā māmiņa. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 327.*

.. viņam tikai žēl, ka jāatstāj līgava, kuru viņš turēja tikpat kā savu acuraugu. *Deglavs A. KR, II. R. 1928, 94.*

Auriķu muižai bija skaisti meži, ne sevišķi kopti, bet savā vaļā auguši no tēvu tēvu laikiem, īpaši tagadējās lielmātes laikā saudzēti kā acuraugs. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 124.*

Dēla piemiņai dārznieks to [koku] nosauca par ķirsi un kopa un loloja kā acuraugu. *Sakse A. Pasakas par ziediem. R. 1966, 40.*

Viņa.. rima sēroties, lolodama cerības, ka nākošais bērniņš būs maza meitiņa, kuru viņa aijās uz savām rokām un sargās kā savu acu zīlīti. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 12.*

ĀDA

ĀDA NIEZ kādam *sar. Saka, ja kāds rīkojas tā, ka var dabūt pērienu vai rājienu.*

.. pāris nedēļu neesi kāviena dabūjusi, un tāpēc tev āda niez. *Janševskis J. KR, I, II. R. 1933, 300.*

— Vai gribi likt dancot stibai uz zemnieku muguras?

— Bez tās iztiksim. Vai kādam āda jau niez? — smēja Dignajs. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 278.*

ĀDA PĀR KĀRTI [UN GAĻA BAĻĻĀ] kādam *sar. Saka, brīdinot kādu par sagaidāmo bargo sodu, draudot ar nāvi.*

«.. Teic, kur ir [meitas], jeb tev āda būs pār kārti!» *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 214.*

«.. ja tu līdz rītvakaram neatvedīsi visus celmus, tad zini, ka viņam to sacīšu. Tad būs tevim āda pār kārti.» *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 18.*

Lai neviena zagta manta nebūtu vairs jūsu ratos. Es kontrolēšu un, ja uziešu, tad — ādu pār kārti. *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 145.*

.. pēc pāris dienām balto ģenerālis Rodzjanko Petrogradā Ziemas laukumā pieņemšot uzvarošās armijas parādi. Boļševikiem būšot āda pār kārti! .. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 144.*

Jo gan pasūtītājs, gan izpildītājs iejūgti vienos ratos : nebūs objekts pieņemts un līdz gada beigām izlietoti paredzētie līdzekļi — abiem āda pār kārti.. *Lapsa J. LM 1982, 3. nr. 6.*

«Ja ļauju tev skatīties,» vedējs atbild, «tad mums abiem āda pār kārti un gaļa baļļā.» *Šmits P. IV, 184.*

ĀDA UN KAULI. *Sk.* KAULI UN ĀDA.

AR VESELU ĀDU *sar. Saka, ja kāds laimīgi, bez zaudējumiem izglābjas no kaut kā draudoša; neskarts, sveikā izkļūst no grūta stāvokļa.*

Kur palikuši mani draugi — Dobrins, Sauka un Diks? Vai viņi tika atpakaļ pie rotas ar veselu ādu, jeb vai arī viņus sagrautās baznīcas drupās notrieca piektās kolonnas lodes? *Grīva Ž. Mīlestība un naids. R. 1963, 571.*

Patronu viņiem neatlika vairs daudz, bija jāsteidzas, ka tiek no šejienes prom ar veselu ādu. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 293.*

.. mīnētāji jau pirmajā dienā izveidoja sarežģītu mīnu joslu. Caur to izkļūt veselu ādu varēja tikai.. labs pazinējs. *Mežals A. Ziemeļvidzemes mežos. R. 1975, 114.*

Jūra sāk trakot. Jūra sāk trokšņot, un šie abi vēl laimīgi, ka aiztiek veselu ādu projām. *Šmits P. IX, 374.*

Ja nokļers pie mums, paši ar veselu ādu cauri netiksim. *Spāre V. Es cilvēkam ticu. R. 1965, 43.*

Tik tik no vienas nelaimes izkļuvām ar veselu ādu.. *Šmits P. V, 13.*

Bet viņš atviegloti nopūtās: beidzot no šīs ķezas tikšu ārā ar veselu ādu. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 288.*

Arī toreiz laimējās — fronte ar katru dienu tuvojās, tāpēc tēvs un māsa tika sveiku ādu no cietuma laukā. *Kuzāne L. Zodiaka loks. R. 1975, 189.*

BIEZA ĀDA (*biežāk* kādam ir BIEZA ĀDA) *sar. Saka, ja cilvēks ir nesmalkjūtīgs, nejūtīgs, neatsaucīgs, ja tas neievēro aizrādījumus, pārmetumus.*

Šitam vecim bieza āda, tavas zobgalības nevelk cauri! *Kolbergs A. Vanags. R. 1974, 67.*

— Neaizmirstiet, ka birokrātiem ir ļoti bieza āda, — ar iesmu jādur, iekāms tie sāk ko just. *Lācis V. Uz jauno krastu. R. 1965, 403.*

Uz visiem jautājumiem viņš atbildēja pilnu muti. Viņa biezajai ādai nekādi asumi nesniedza cauri, un, ja bija vajadzīgs, viņš varēja kļūt pat rupjš. *Muižnieks I. Fabulas un stāsti. R. 1959, 67.*

Viņš gan bija pieradis, ka ticis nosvētīts kā karstā pirtī par to, kas pašam šķitis labs, un tomēr viņa āda vēl nebija kļuvusi tik bieza, ka skarbi vārdi nesāpētu. *Kalniņš J. K 1972, 1. nr. 54.*

Pašaizsardzības instinkts bija uzaudzinājis viņam sevišķi biezu ādu, apbrīnojamu māku nedzirdēt visu nepatīkamo.. *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 134.*

BŪT AIZ ĀDAS kādam *3. pers., sar. Būt nodomā, padomā, prātā kaut kam slēpjamam, ļaunam, nosodāmam.*

Jauneklīgās, pelēkās acis neizpratnē blisinājās, tad, kaut ko nojautis, viņš šaubīdamies noprasīja: — Kas tev aiz ādas? Kas padomā? *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 168.*

—.. Sēdi pie viena galda, kopā ēd un dzer, bet nemaz nevari iedomāties, kas tādam aiz ādas. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 245.*

Viņam kas bija aiz ādas. Drīz vien viņš savu plānu izklāstīja. *Plaudis J. KR, II. R. 1964, 359.*

Tie ir izmeklēti intriganti. It sevišķi Sudrabam allaž kas aiz ādas. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 442.*

Baumgarts ir pārāk laipns un pārāk pakalpīgs. Ja nacionālsociālistu partijas biedrs tā izturas, tad viņam kaut kas aiz ādas. *Saulītis B. Strēlnieka dēls. R. 1960, 142.*

.. acis pēc puišiem šaudās kā zebiekstēm. Sākumā es nemaz neapķēru, kas šīm par niķi aiz ādas. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 214.*

BŪT kāda ĀDĀ *sar. Iejusties cita cilvēka stāvoklī (parasti nepatīkamā, grūtā, sarežģītā).*

Es to nevarētu nemūžam paciest. Iedomājoties vien sevi tavā ādā, man pār muguru šermuļi skrien... *Salenieks E. Kā nu kurš. R. 1970, 308.*

— Zini, es tevi apskaužu par tavu mieru.

— Tev gribētos būt manā ādā? *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 210.*

Viņš apsēdās krēslā.. un, pūlēdamies tikt vaļā no dīvainā, grūti izprotamā saviļņojuma, zobgalīgi nodomāja, ka «pediatra ādā» nejūtas diez cik pašpārliecināts. *Ezera R. Aka. R. 1972, 68.*

— Cienījamais rakstniek, es jums teikšu skaidri un gaiši, pie vella, no manis eņģelis neiznāks. Lai to saprastu, jums vajadzētu tikai piecas minūtes padzīvot manā ādā. *Skujiņš Z. Vīrietis labākajos gados. R. 1975, 288.*

CIK vien tik (tikai) ĀDĀ LIEN; CIK tik LIEN *sar. Cik vien gribas; ļoti daudz.*

Vecais Skudrājs bija izdarījis veselas 6 mucas laba alus, tad nebija jātaupa, lai kurais dzer, cik tikai ādā lien! *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 26.*

Viņi vairs nestrādāja, bet saņēma pensiju un tāpēc varēja iedzert un pļāpāt, cik vien ādā lien. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 286.*

Bet tu ieej Striķa pļavā un sapļaujies, cik ādā lien. *Vilks Ē. Zaļais koks. R. 1960, 80.*

Bet dunkas jūs dabūjat, cik tik ādā lien. *Salenieks E. Roberts Zalāns. R. 1958, 282.*

Viņš sarīkoja tūdaļ pasākuma iesvētīšanu .. Deva ēst un dzert, cik lien, par velti. *Ieviņš K. Putras Dauķis, I. R. 1988, 291.*

Citus produktus mums dod ar skaitu, svaru un mēru, bet gurķus varam ēst, cik tik lien. *Vilks Ē. Rudens dienās. R. 1955, 198.*

— Devu zirgam, lai jau paēdas, cik lien, un pie tam krietni padzirdīju. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 66.*

.. lai tad sūt arī, cik lien, viņa neliksies ne zinis, lai guļ uz nebēdu bez ēšanas! *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 116.*

DABŪT PA ĀDU *sar. Dabūt pērienu; saņemt rājienu, sodu, tikt bargi kritizētam.*

.. izsalcis [zēns] tikai meklēja, ko mutē bāzt, maz prasīdams, vai pēcāk nedabūs pa ādu. *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 22—23.*

Ja tevi vēl notveršu pie tādiem nedarbiem, tad dabūsi pa ādu! Sargies! *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 254.*

.. viņš nepieder pie tiem, kas krituši uz mutes, drīzāk gan otrādi, un ne reizi vien tieši murkšķēšanas dēļ dabūjis pa ādu un pa kaklu. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 29.*

DĪRĀT (nodīrāt) ĀDU (SEPTIŅAS ĀDAS) kādam *vienk. I. Nežēlīgi, nesaudzīgi izmantot.*

Ņ u r g a. Ko virvē vīšu, / Ko ratā dzīšu?

Š k r i t a l s. Ne šādu, ne tādu, / Kam dīrāt vairs ādu! *Brigadere A. Pasaku lugas. R. 1956, 179.*

Strādniekiem dīrā septiņas ādas nost, lai saraustu bagātību, vai ne? *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 387.*

Ierādīs pacirst, patīrīt kādu ataudzi vai staignu vietu, novākt kritušos kokus. Pat valsts no tevis tur dīrās divas ādas, centīsies ar vienu šāvienu nošaut divus zaķus.. *Grants J. K 1969, 6. nr. 76.*

— Kurzemē tomēr vēl var glābties, bet mūs te taisni dīrā nost. Desmit dālderi atkal pie rentes klāt. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 281.*

ādas dīrātājs

Aizsūtīja uz Vāczemi, pabija tur kādu gadu — un nu ir lielais muižkungs, pilnvarnieks. Tēvs, māte bija tādi paši kalpu ļaudis kā mēs kurš katrs, bet vai šis tev tagad stāvēs mazāko pusē? Kalpiem pirmais ādas dīrātājs. *Kosa J. Dienas tveicē. R. 1969, 62.*

.. vai Beta nezinot.. kādu večuku, kas varētu abām jaunajām palīdzēt ar cirvi un zāģi. Jā, Beta zina — jāparunā, šeku, ar Dujkupru Pūcenes Gustaku, tas nekāds ādu dīriķis nav. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 27.*

Strādnieki un trūcīgākie kaimiņi dēvēja Tauriņu par rīkļu rāvēju un ādas dīrātāju — laikam gan šie apzīmējumi nebija bez pamata. *Lācis V. Uz jauno krastu. R. 1965, 71.*

2. Nežēlīgi pārmācīt.

Viņiem siens sapūs pļavās, bet mums, tiem amatniekiem, kalpiem un mazmājniekiem, — pātaga, rīkstes, ādu mums dīrās. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 125.*

Tik un tā fašisti uzvarēs un mums nodīrās ādas. *Grīva Ž. Mīlestība un naids. R. 1963, 512.*

Un, kamēr jūs aptversiet, kas notiek pasaulē, dzīve jums vēl nodīrās septiņas ādas. *Skujiņš Z. Kailums. R. 1970, 203.*

DOMĀT TIKAI PAR SAVU ĀDU *sar. Domāt tikai par sevi, savu drošību.*

— .. Kas es esmu? Gļēvulis, kas domā tikai par savu ādu. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 110.*

GLĀBT SAVU ĀDU *sar. 1. Briesmu brīdī glābties, domājot tikai par sevi, par savu drošību.*

— Nē, pulkvedi, mēs nevēlamies glābt savu ādu, kad citi iet nāvē. *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 237.*

.. kad laiki ir tik ļauni kā šobrīd, tad var notikt, ka viens no ceļabiedriem, savu ādu glābdams, pamet nelaimē pat paša dēlu. *Kalniņš J. Mūžība. R. 1971, 20.*

— Kad mežā sākas šaudīšanās, glāb savu ādu un pamet visu Dieva ziņā! *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 202—203.*

2. Censties izkļūt no kļūmīgas situācijas, darot ko nosodāmu.

Atdod man labāk šīs nieka pastaliņas, un es tev rādīšu, kā savu ādu var glābt. *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 25.*

Putras Dauķis mēģināja tūdaļ glābt vispirms savu ādu: izdevīgā brīdī viņš pačukstēja revīzijas vadītājam, ka pie naudas iztrūkuma vainīgs Mežvērsis. *Ieviņš K. Putras Dauķis, II. R. 1988, 131.*

Lai glābtu savu ādu, izstāstīja visu, ko vien zināja. *Ērgle Z. Operācija «Kanna». R. 1971, 74.*

— Cik cūkas šķiņķu viņš atdeva, lai tiktu aizmugurē un glābtu savu ādu? *Branks V. Kauju negaisos. R. 1964, 383.*

savas ādas glābējs

— Es zinu, ka jūsu amata pienākums ir provokācija, — viņš teica, — bet jūs ļoti maldāties, domādami atraduši muļķi vai savas ādas glābēju. *Kurcijs A. Dzīvības vārtos. R. 1956, 237.*

GLUMA ĀDA kādam *sar. Saka, ja cilvēks ir viltīgs, izmanīgs, prot veikli izvairīties no nepatīkamas situācijas.*

Izmeklēšanas tiesnesis juta, ka ar Kutuzari nebūs viegli. Galva tam bija slīpēta un āda gluma. Kalniņu viņš jau paguvis iegrūst cietumā, lai tam uzveltu visu vainu. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 224.*

Bet tādam tikai dodi vaļu, un viņš mūs visus pakārtu egles zarā. Viņam [baronam] ir gluma āda. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 125.*

ĢĒRĒT ĀDU kādam (kāda ĀDU) *vienk. 1. Sist, pērt, pārmācīt; bārt, kritizēt.*

Jaunais lielkungs, Vāczemē kārtību pieradis, liks ģērēt tavu astoņdesmit gadu veco ādu, ja kaut kas nebūs pa prātam. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 121.*

.. viņš bija omulīgs un prātīgs vīrs, kas, kā kārtības pārzinis, nebūt nemīlēja ģērēt citu ādas. *Pērsietis. Izlase. R. 1951, 208.*

Tagad tu sāksi mani vajāt un ģērēt man ādu par katru dūmu, es jau jūtu. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 303.*

2. Nežēlīgi, nesaudzīgi izmantot.

— Tpu! — viņš piepeši izdzirda skaļu balsi. — Ko nu dižojies — atdošu slīperniekiem ko braukāt pa krogiem, tad redzēsi, kā ģērēs ādu. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 91.*

ādas ģērētājs

Protams, mēs nevaram draudzēties ar katru plēsēju un ādas ģērētāju.. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 237.*

IELĪST kāda ĀDĀ *sar. 1. Iejusties cita stāvoklī (parasti nepatīkamā), būt cita vietā; pārdzīvot to, ko kāds cits pārdzīvo.*

«Viņš ir nelaimīgs vīrs, es viņa ādā nelīstu!» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 361.*

— Bet pamēģini ielīst manā ādā, tad redzēsi, cik tas pīrāgs, ko es ēdu, ir salds. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 245.*

.. pedagogi teica: «Iemiesojies tēlā! Ielien viņa ādā! Pārdzīvo visu, ko tavs varonis pārdzīvo! Iztēlojies visus apstākļus! Domā viņa domas! Esi īsts!..» *Akurātere L. Gunārs Cilinskis. R. 1978, 1.*

Gājēji dārgi, labība lēta, nomaksa muižai liela — nav viegla reiza līst tagad saimnieka ādā. *Janševskis J. KR, I. R. 1940, 271.*

.. aizgājušā vasarā novēlos no jumta uz ecēšām un sasitu sānus.. Pieminu to tikai tāpēc, lai jūs iejustos manā ādā, jo cietušais aizvien saprot cietušo. *Zariņš M. Zv 1975, 19. nr. 28.*

«Paēduša cilvēka valoda!» sacīja viņa, pasperdama soli Dormanim tuvāk. «Būtu tu, kundziņ, padzīvojis pāri gadu muižas kalpa ādā, tad tu vis tā nerunātu.» *Kosa J. Dienas tveicē. R. 1969, 67.*

2. Censties būt citādam savtīgu mērķu dēļ, izlikties.

Kā tad šis pats tika pie tās lielās mantas un bagātības?.. Tikai caur to, ka prata ielīst vācu ādā! *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 231.*

Tas [manierīgums] parādās tajos gadījumos, kad rakstītājs kaut kādu iemeslu — visbiežāk modes vai meklētas oriģinalitātes — dēļ «par varas makti» cenšas «ielīst svešā ādā», kura viņam nav piemērota un tā arī paliek sveša. *Lagzdiņš V. LM 1979, 12. nr. 10.*

Ko līdz lieli nodomi un mērķi, ja tev nav vairs pašam savas ādas, kad jālien cita ādā un jāpieņem cita tikumi. *Zariņš M. K 1978, 6. nr. 13.*

Mūs [latviešus] nicina tie paši kaunīgie latvieši, ieslēpušies vācu ādā.. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 153.*

IET (LĪST) UZ ĀDAS kādam *sar. Nemitīgi atgādināt kaut ko, neatlaidīgi censties ko panākt, nelikt mieru.*

Viņš apsolījās Blāķim un tā biedriem arī no savas puses iet uz ādas.. *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 253.*

Kučieris viņas ierunu [zēna aizstāvēšanu] neievēroja, bet gāja joprojām puikam uz ādu. «Ak tu domā, ka tev brīv?!... Gudrinieks!» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 16.*

Torņa ielā beidzot saprata, ka mani no Rīgas laukā nedabūs. Bet es tā līdu viņiem tur uz ādas, ka apniku. *Grants J. K 1969, 6. nr. 82.*

Vecais Balodis bij aizgājis uz lauku novākt žeperus. Tur viņš tagad līkņāja visu dienu. Viņš varēja drusku atpūtināt savus vecos kaulus, kad neviens uz ādas nestāja. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 207.*

IZJUST (just, sajust; IZBAUDĪT) UZ SAVAS ĀDAS kaut ko. *Pašam pārdzīvot, pieredzēt ko nepatīkamu, nevēlamu.*

Cilvēkiem ar tik greizu domāšanu uz savas ādas jāizjūt, ka viņu rīcība, viņu paņēmieni nekam neder. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 191.*

.. nodarījuma sekas ikvienam patvaļniekam [dabas postītājam] vajadzētu just uz savas ādas. Pašlaik soda visai mīksti un ne vienmēr trāpa mērķī. *C 1973, 213. nr. 2.*

Un, lai gan daudzie no nemantīgajiem pilsētu iedzīvotājiem sajūt uz savas ādas visu šo kapitālistiskās izmantošanas smagumu, tomēr viņi vēl neprot izšķirt, pa kādu ceļu iet. *Laicens L. — Rakstnieks revolucionārs Linards Laicens. R. 1959, 146.*

Izdauziet lielību cilvēkiem no sejām, gāziet pa ribām nežēlīgajiem, līdz tie saprot, kas ir nežēlība, un izbauda to uz savas ādas. *Bels A. Izmeklētājs. R. 1967, 142.*

Cik negaidīti var prieka brīži pārvērsties savā pretstatā, to pats uz savas ādas dabūju izbaudīt.. *Kalniņš J. Sudraba karote. R. 1986, 242.*

IZLĒKT (IZLĪST) NO SAVAS ĀDAS (*bieži ar* nevarēt) *sar. Pārvērsties, mainīt savu dabu, raksturu, rīkoties pretēji savai iekšējai būtībai.*

Vienu mirkli Dielverim likās, ka vajadzētu meiteni saukt atpakaļ, vajadzētu pateikt pavisam ko citu, nekā viņš bija teicis. Vajadzētu, bet neviens cilvēks nevar izlēkt no savas ādas. *Saulītis B. Profesora Vecapiņa dēli. R. 1957, 119.*

Gribi izlēkt no savas ādas, parādīties labāks, nekā patiesībā esi? *Vilks Ē. Zaļais koks. R. 1960, 192.*

N o l i ņ š. Es tak no savas ādas nevaru izlēkt laukā! *Blaumanis R. KR, V. R. 1949, 292.*

.. ceļš uz šo lomu aktrisei gandrīz vai burtiski nozīmēja «izlīst no savas ādas». *Dzene L. Labais mūžs. R. 1964, 176.*

— Šie jaunstrāvnieku inteliģenti jau vēl mums visu labu, bet tomēr dzīvo savu dzīvi, un tur nekas nav līdzams, no paša ādas neviens laukā izlīst nevar. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 698.*

— Ne tu citādi māki, ne tu citādi vari. No savas ādas izlīst, to jau pat velns nespēj. *Zigmonte D. LM 1985, 45. nr. 12.*

LĒKT vai NO ĀDAS LAUKĀ (ĀRĀ) *sar. 1. Ļoti dusmoties, būt nesavaldīgam (dusmās vai satraukumā). Sk. arī* SPRĀGT vai NO ĀDAS LAUKĀ.

Fuksis. Vai tur nav no ādas jālec laukā? Tāds prasts tēviņš sauc mani par tu! *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 400.*

Viņa ienaidnieki aiz dusmām lēca vai no ādas laukā: otro, trešo un ceturto reizi paaugstināja prēmijas summu par Ako sagūstīšanu. *Lācis V. Raksti, II. R. 1959, 717.*

— Vai jūs domājat, tas otram nebeidz nervus, ja viens nesaka pretim ne vārda? Ja tu lec vai no ādas ārā, tu vari kliegt, vari raudāt, bet viņš mierīgi lasa avīzi. *Sakse A. Nokaltis zars. R. 1968, 94.*

2. Pūlēties visiem spēkiem, darīt gandrīz neiespējamo; pārmērīgi censties. Sk. arī LĪST vai NO ĀDAS LAUKĀ.

Pūlī smējās, rokas berzēdami, jautrība auga augdama — no ādas jālec laukā, bet atkāpšanās vairs nebij. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 508.*

Tā Zālēns jau sāka spēlēt saimnieku. Es neraudzīju lēkt no ādas laukā, lai tiktu viņam līdz. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 479.*

LĪDZ ĀDAI. *1. Galīgi, ļoti stipri, tā, ka viss ķermenis jūt slapjumu, aukstumu.*

Lietus uznāca tik strauji, ka Edgars nepaspēja ne attapties, kad jau bija izmircis līdz ādai. *Lagzdiņš V. Ķēdes loks. R. 1972, 94.*

No slapjā sniega un mitrajiem zariem izmirkām līdz ādai.. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 435.*

Varēja manīt, ka lopiņiem nepatīk no jauna izmirkt līdz ādai. *Branks V. Puiku gadi Alūksnē. R. 1973, 12.*

Pēc nepilnas pusstundas es ar tukšu vēderu, nobridies, odu sakosts un izlijis līdz ādai jau stāvēju mežmalā. *Lagzdiņš V. Zili zaļā romantika. R. 1966, 140.*

Reiz rijā iegājis kāds nabags izžāvēties, jo pa dienu stipri lijis lietus un izmērcējis nabagu līdz ādai. *Latviešu tautas anekdotes. R. 1961, 253.*

Ārā īsts suņa laiks. Drēbes līdz ādai piesūkušās slapjuma un aukstuma. *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 315.*

«Tur līst pavisam citādi. Man toreiz bij impregnēts mētelis, gluži jaunu māsa no Breslavas atsūtījusi, arī tas nelīdzēja — cauri līdz ādai.» *Upīts A. KR, VIII. R. 1950, 432.*

Saltas un spēcīgas ūdens strūklas gāzās no jumtiem uz kailajām galvām un pleciem. Vienā acumirklī visi bija slapji līdz ādai. *Grīva Ž. Stāsti par Spāniju. R. 1956, 153.*

«Palaiž nu sasildīties. Diezgan esat sautējušies. Vējš pagriežas ziemeļos un kļūst stiprāks. Ņem cauri līdz ādai.» *Upīts A. KR, III. R. 1948, 598.*

2. reti. Tā, ka ir atņemts, zaudēts viss.

S p a r t a k s. Tā viņš man miglu salaida acīs un aplaupīja gludi — līdz ādai. Kaja Oresta zelta trijkāji viņš paņēma. Valērija Mesalas vāzi... Fūrija Venus statuju... Varīnija sudraba galdu un paklājus... Visu, līdz pēdējam! *Upīts A. Spartaks. R. 1962, 200.*

Mācītājam Lindem dunēja ausīs un smeldza visos nervos. Sajūta tāda, it kā viņam te vairs nekā nebūtu. Aplaupīts līdz kreklam, līdz ādai — līdz kauliem! *Upīts A. KR, III. R. 1948, 676.*

Ar vārdu sakot, strādnieki tad mūs aptīrītu līdz ādai. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 378.*

Viņš atgādināja ubagu, kas pārstaigājis puspasaules un noplīsis līdz ādai. *Grīva Ž. Stāsti par Spāniju. R. 1956, 19.*

LIELS SAVĀ ĀDĀ *sar. Iedomīgs, pašpārliecināts.*

M e ņ ģ i s (prāto). Liekas, jau no paša sākuma Bigulis ar Šavālu paklusām rīvējās.

N o l l e. Abi lieli savā ādā — ko tu gan gribi! *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 157.*

LĪST vai NO ĀDAS LAUKĀ (ĀRĀ) *sar. Pūlēties visiem spēkiem; darīt gandrīz neiespējamo; pārmērīgi censties. Sk. arī* LĒKT vai NO ĀDAS LAUKĀ. 2.

«..«Dienas Lapai» un jaunstrāvniekiem jālien no ādas laukā, lai paceltu Māmuļas teātri augstākā mākslas līmenī.» *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 982.*

Pilsētas komandants, viesnīcas īpašnieka Branta dēls, ar saviem rokaspuišiem vai no ādas lien laukā, lai notvertu karoga vilcējus un uzsaukumu izplatītājus. *Rūja V. Bērnības līčos ievas zied. R. 1973, 34.*

.. Dace piecnieka dēļ gatava vai līst no ādas ārā. *Ērgle Z. Operācija «Kanna». R. 1971, 24.*

— Priekšstrādnieks no biksēm lien laukā, pats bez gaismas un tiem citiem kaklu lauž.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 26.*

NEJUSTIES SAVĀ ĀDĀ *sar. Izjust nemieru, labsajūtas traucējumu; nejusties brīvi.*

Uzbudinājis arī labi atalgotā darba piedāvājums, tāpēc Vilis nejūtas īsti savā ādā. *Mauliņš J. K 1974, 5. nr. 57.*

— Eh, — viņš nopūtās. — Zini, tajā vadības nopietnībā es jūtos pasvešs, ne īsti savā ādā. *Mauliņš J. Mīlestības infraskaņas. R. 1982, 52.*

Varēja manīt — komandieris šodien nav savā ādā. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 187.*

Nomākta viņa aiziet, aiziet klimst pa visu māju ne savā ādā. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 498.*

Beidzot Rozentāls atkal jūtas savā ādā, liktenis atdevis viņam cilvēkus, par kuriem karaļvalsti solījis, nu var mierīgi domāt un mierīgi par visu parunāt. *Stankevičs A. Pēc pirmajiem cīruļiem. R. 1981, 64.*

NEVARĒT RIMT (rimties) ne savā ĀDĀ. *Būt uztrauktam, nemiera pārņemtam.*

Šiem vārdiem sekoja dziļš un neomulīgs klusums. Laucinieki, kuri nesaprata vāciski,.. izturējās mierīgi. Bet Pēteris ar Vītolu, tie nevarēja savā ādā rimt. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 586.*

Uz mājām — tas skan tik vilinoši un sološi, ka ne ādā nevar norimties. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 238.*

Kad pienāca noteiktās sestdienas rīts un seglinieks vēl nebija ziņas devis, lai jāj pēc ratiem, tad Laucis vairs nerima ne ādā.. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 56.*

Imants nevar vairs ne ādā rimties aiz nepacietības, ziņkāres un dusmām uz Rūda sašāvēju Fredi. *Kaijaks V. Putenī. R. 1964, 38.*

Mariannu piepeši pārņēma sajūta, ka ar Pēteri ir kas atgadījies, viņa nespēja rimties ne ādā.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 367.*

Krančelis gulēja, ieglaudies tai azotē, drīz ieņurdējās, drīz smilkstēja, drīz iegrūda tai mīlinādamies sejā savu purnu vai laizīja rokas, nevarēdams savā ādā rimties.. *Brigadere A. Triloģija. R. 1957, 298.*

Tāds nemiers, tāds nemiers uzsitas, ka nemaz vairs savā ādā nostilbties. *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 256.*

NOVILKT (vilkt; NORAUT, raut; PLĒST, noplēst; MAUKT, *arī* nomaukt) ĀDU [*reti* DZĪVAM] PAR ACĪM kādam *sar. 1. Censties iegūt no cita sev maksimālu labumu, peļņu; nežēlīgi izturēties, izmantot, izkalpināt. Sal.* PLĒST DIVAS ĀDAS.

Pazīstu arī tādus, kas tev vispirms ādu pār acīm novilks, tad izgudros kaut kādu iemeslu un bez algas aizdzīs no mājām. *Purapuķe J. Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes. R. 1925, 93.*

.. fabrikā darbs esot vieglāks nekā pie saimnieka, vismaz varot nostrādāt savas stundas un būt brīvs cilvēks, bet te saimnieks velkot ādu pār acīm, nedodot mieru ne dienu, ne nakti. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 39.*

Viņš saprot zemnieku grūtības un ādu pār acīm nevelk nevienam. *Lācis V. Raksti, VIII. R. 1961, 164.*

— Par tām trīsdesmit kapeikām gatavs cilvēkam ādu noraut pār acīm. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 544.*

— Raksti, ka tā ir liela netaisnība, ka tie kungi rauj saimniekiem ādu pār acīm. *Deglavs A. Rīga, I. 1957, 55.*

— Tad dīrā gan mūs tā pagasta valdīšana. Dzīvam ādu rauj pār acīm, jā. *Upīts A. KR, XIII. R. 1951, 44.*

Darbā strādniekam ādu rauj nost un tad vēl badā mērdē. *Upīts A. Pērkona pievārtē. R. 1950, 121.*

Pēc tam viņiem nav ne naudas, ne kredīta un jāplēš īrniekiem vai āda pār acīm, lai varētu krājkasē nomaksāt aizņēmuma procentus. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 187.*

Zagļus vien lika amatos, vienu pēc otra, tad nebij brīnums, ka ar galvasnaudām cilvēkiem ādu plēsa pār acīm nost. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 221.*

Un dīrā, taisni ādu plēš nost. Līdzko esi kaut cik pakūlies un domā, nu reiz varēs atvilkt elpu — četrdesmit rubļu klāt, piecdesmit klāt. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 125.*

— Dzīvu naudu prasīja, otram ādu pār acīm mauca. Aizdeva naudu uz procentēm.. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 197.*

— Te jau ādu mauc nost! Latu par alus pudeli. Degvīns — trīs lati.. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 367.*

Es saku: pie tevis par puisi vai ellē par zirgu — viens pīpis, āda pār acīm nost tik un tā. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 133.*

ādas plēsējs

«.. Kurš tik kungiem var pielabināties, tas pirmais citu ādu plēsējs.» *Pērsietis. Izlase. R. 1951, 115.*

2. Pārmācīt, nežēlīgi sodīt, sist, pērt, iznīcināt, nogalināt.

.. tāpat ir vecais Bērtulis nemaz nav laisks Jēcim vai ādu vilkt pār acīm, kad viņam kādu glāzi brandvīna pasola un puiku dabū noķert. *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 36.*

Dodams norādījumus, viņš brīdināja: — Ja šodien pulkā būs kaut viens piedzēries vai pļēguros, rīt tev un pulka komisāram novilkšu ādu pār acīm. *Krieviņš M. Strēlnieki pārnāk mājās. R. 1967, 52.*

— Ādu tev pār acīm novilkšu, ja tu vēlreiz manam dēlam kaut vai pirkstu pieliksi. *Sēlis R. Silaines muiža. R. 1958, 51.*

— Kā tas piektais gads jūs samaitājis! Jaunekļi, jaunekļi! Dievu zaimot — ah!... Vai tu zini, puis, ka agrāk par tādām lietām rāva ādu pār acīm nost — nost! *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 49.*

Viņš nodzīrās lielā niknumā kučierim dzīvam ādu noraut pār acīm.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 209.*

— Ādu tev noplēsīšu, ja tu tur murkšēsi un neko nevarēsi atbildēt! *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 270.*

.. un sargs lamājas pilnā rīklē — sola ādu pār acīm nomaukt. *Ziedonis I. Epifānijas. R. 1971, 15.*

— Ko jūs vēl te gaidāt? Ielenks un ādu pār acīm nomauks. *Grīva Ž. Mīlestība un naids. R. 1963, 554.*

«Došu.» — «Labi,» Jurks nosaka. «Bet būt' tu teicis, ka ne, — āda pār acīm nost.» *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 33.*

PLĒST (noplēst) DIVAS (SEPTIŅAS, DESMIT, DEVIŅAS) ĀDAS kādam, *arī* no kāda *sar. Nesaudzīgi, nežēlīgi izmantot. Sal.* NOVILKT ĀDU PĀR ACĪM. *1.*

Gribēju taupīt, bet privātie nameļnieki, kā biju dzirdējis, plēsa no īrniekiem divas ādas. *Klīvers V. Sirdsapziņa spogulī. R. 1965, 183.*

.. Liepiņi izturējās pret tiem diezgan labi un cilvēcīgi: baroja kā saimes locekļus un darbā divas ādas neplēsa. *Lācis V. Raksti, VII. R. 1961, 361.*

Tie nabaga zeļļi jau tā krīt uz nāsīm, vēl viņiem nepietiek, vēl lamā, vēl dzen, — divas ādas plēš nost. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 288.*

.. rīta agrumā viņa jau aizkomandēta uz «lielo tirgu» lētāk sapirkties šo un to, kamēr vēl ļaužu mazāk un tie pārdevēji nav ieprātojuši plēst no nabaga cilvēka desmit ādu. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 397.*

— Darbos viņš spējīgs tev vai deviņas ādas noplēst. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 170.*

— Es esmu slikts saimnieks, es pats to zinu. Bet mans tēvs? Trīs ādas viņš par gadu saviem gājējiem plēsis nost. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 761.*

Vilkdami sev divas ādas no muguras, kunga un savu darbu darīdami, peļņās braukdami un uz visām pusēm sizdamies, mēs tomēr pamazām sākām kaut cik iedzīvoties. *Upīts A. KR, XXI. R. 1952, 910.*

SADOT PA ĀDU kādam *sar. Sist, pērt, pārmācīt; kritizēt, rāt, izteikt pārmetumus.*

Nu šis panācis atkal abus gudros, sakliedzis šiem, lei do ceļu, un, ka ticis līdzās, tā vienam un otram sadevis akal ritīgi pa ādu. *Šmits P. VI, 441.*

Vajag atkal «turkam» sadot pa ādu... *Poruks J. Reālistiski stāsti. R. 1953, 288.*

.. lai tikai būtu ieroči un drosmīgi vīri, kas sadod fricim pa ādu. *Groms A., Vāczemnieks L. K 1972, 6. nr. 122.*

.. kad vairāk ražojumu, vairāk rakstnieku pārspriešanu, nolemj, kuram visvairāk jāsadod pa ādu, kuram mērenāki un kuram diezgan glezni.. *Latviešu literatūras kritika, I. R. 1956, 377.*

— Tev tagad vajadzētu tā dot ādā! *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 195.*

SARGĀT (pasargāt, piesargāt; ŽĒLOT) SAVU ĀDU. *Sargāties, vairīties no kā nepatīkama, rūpēties par savu drošību.*

«Nekas, nekas, lai tik gudrie brāļi savas ādas sargā; mēs paslēpsimies biezumos, velns ātrumā aizskries garām..» *Šmits P. VII, 10.*

«Vajag sargāt savu ādu. Vai tev acu nav? Mēs tā ik dienas svaidāmies ar Kviču Miku. Tikai vienu reizi esmu dabūjis pa pakausi, bet viņš dabūja belzienu pa kāju.» *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 257.*

Ļoti daudz ražošanā ir tādu brīžu, kad, sargādami savu ādu, mēs klusējam, neesam pietiekoši droši, esam bailīgi, bet vajag būt principiāliem. *LM 1975, 28. nr. 4.*

Kad tikai līdz vakaram izdodas pasargāt ādu — rītu viss jau būs aizmirsts. *Upīts A. Robežnieki. R. 1965, 44.*

— Vispār tavs zeņķis man nevar neko vaicāt, lai tikai pats piesarga savu ādu. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 117.*

Žēl jums nodedzinātās pils, žēl nošautā brieža ādas — labāk žēlojiet savu ādu! *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 369.*

Lūk, lauksaimnieki strādā, savu ādu nežēlodami. *Kurcijs A. Vienkāršā dzīve. R. 1959, 274.*

Ja apstākļi prasa, jācīnās, nežēlojot savu ādu. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 308.*

SPRĀGT vai NO ĀDAS LAUKĀ (ĀRĀ). *Ļoti dusmoties, būt nesavaldīgam. Sk. arī* LĒKT vai NO ĀDAS LAUKĀ. *I.*

Mārtiņš zils melns aiz dusmām, vēlētos sprāgt no ādas ārā, bet neko darīt.. *Šmits P. X, 422.*

Ingus, abi Bērziņi un Lejnieks smejas: greizsirdīgā Trīne jo sīki uzmana katru vīra soli un sprāgst no ādas laukā, ja tas jautrāk patērzējas ar meitām vai citu vīru sievām. *Mākonis. Izlase. R. 1957, 36.*

Tā ir īsta sacīkste. Es domāju, šie kalnā sprāga no ādas ārā, kad ieskrēju ierakumā un pavicināju cepuri. *Branks V. Kauju negaisos. R. 1964, 137.*

Pamāte rājās, bet Spricis neatbildēja viņai neviena vārda. Un par to pamāte sprāga vai iz ādas laukā! *Zeiboltu Jēkabs. Austrenī. R. 1975, 251.*

TRĪCĒT (DREBĒT) PAR SAVU ĀDU. *Baidīties par savu dzīvību, stāvokli, labklājību.*

Pagaidām puisis, trīcēdams par savu ādu, klusēja, taču pietiktu piespiest viņu pie sienas, un viņš nodos visus.. *Cīrulis G. Zv 1972, 19. nr. 28.*

Etings s. Jūs, Upmal, nebaidāties nāves?

Upmalis. Es — nē. Bet jūs gan. Jūs trīcat un drebat par savu ādu. *Anerauds J. Lugas. R. 1974, 95—96.*

— Ne tu esi revolucionārs, ne pretrevolucionārs .. Ar savu ādu tu esi tik cieši saaudzis kopā, ka trīsi un drebi par to. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 83.*

ĀDAMS

VECAIS ĀDAMS. *Ar pagātni saistīti nevēlami ieradumi, uzskati.*

«..Jūs [Andrikson] esiet skolā gājis, bet vecais Ādams, tas ir, vecais ieradums, guļ arī pa daļai jums vēl kaulos.» *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 313.*

.. ja tā paliekam vienatnē,.. ja tā vērīgi ielūkojamies ikdienā un savstarpējās attieksmēs — vai, cik daudz tad vēl mūsos redzam no tā paša vecā Ādama.. *Brīdaka L. LM 1970, 5. nr. 6.*

ADATA

ADATAI NAV KUR NOKRIST. *Saka, ja kāda telpa, vieta ir cilvēku vai priekšmetu pārpilna.*

Kas tad nu varēja puikām būt brīnišķīgāk kā iebrukt nakti kādā pārpildītā krogā, kas bāztin piebāzts tirdziniekiem, kur ne adatai vairs lāgā vietas nokrist. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 252.*

Trolejbuss bija pārpildīts: pieturās neizkāpa gandrīz neviens, likās, nav vietas, kur adatai nokrist, bet, kad atvērās durvis, atkal kļuva par dažiem cilvēkiem vairāk. *Brīdaka L. Portrets profilā. R. 1970, 62.*

Kad 15. aprīļa pēcpusdienā atklāja Jāņa Brektes akvareļu izstādi, Mākslas darbinieku nama nelielajā telpā, kā mēdz teikt, nebija vietas, kur adatai nokrist. Liels ir mākslinieka talanta cienītāju pulks. *C 1977, 95. nr. 4.*

«Taņa» radīja līdz šim nepieredzētu aktivitāti skatītājos. Reiz Jēkabpilī, kur skatītāju zāle bija tik pārpildīta, ka adatai nebūtu kur nokrist, pēc izrādes skatītāji sadalījās divās naidīgās nometnēs — Taņas un Hermaņa piekritējos. *Skudra A. Es dzīvošu caur to labu. R. 1983, 72.*

IZLĪST CAUR ADATAS ACI. *Sk.* IZLĪST KĀ KAMIELIM CAUR ADATAS ACI.

KĀ ADATA (ADATIŅA). *Saka par cilvēku, kas ir čakls darbā, kustīgs, ātrs, veikls.*

Viņa iešāvās kā adata mācītāja rakstāmā istabā un pēc īsa brīža bija jau atpakaļ. *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 110.*

Lūk, tāds bij Kaktu Jānis, tagadējais Plēģēnu tēvs, jauns būdams — viegls un šaudīgs kā adata, visu — kā puišu, tā meitu mīļots. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 323.*

«Labāk mācies strādāt! Vingrinies, lai var citugad derēt par puisi. Skaties, kā Zālēns — zēns kā adata. Saimniece saka, ka no viņa gan cilvēks iznākšis, bet tu esot par daudz stīvs.» *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 478—479.*

Kad sākās dīrāšana, tur kā vāgani saradās arī ciema puikas pie kāju turēšanas,.. kuriem vajadzēja kā adatām būt klāt visur, kur kas notika, un izpildīt visādus uzdevumus, kā arī noklausīties, ko miesnieki spriež.. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 251.*

KĀ CAUR ADATAS ACI IZVILKTS (IZVĒRTS). *Ļoti novājējis.*

— Nu kāds tu izskaties! — viņa teica sveiciena vietā. — Kā caur adatas aci izvilkts. Klausies, vai tu maz vairs ēd? *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 312.*

Un Kārlis ieņēmis galvā, ka man droši vien esot cērmes, tāpēc jau es izskatoties kā caur adatas aci izvērta. *Ezera R. K 1967, 2. nr. 30.*

KĀ UZ ADATĀM *parasti savienojumā ar* sēdēt. *Nemierīgi, satraukti, nepacietīgi.*

Pakrasts sēdēja kā uz adatām, grozījās, raustīja uzacis, žņaudzīja rokas, plātīja muti, bet nezināja, ko te darīt. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 196.*

Es sēžu kā uz adatām. Man ļoti gribētos, lai iznāktu braukšana, tad es tiktu līdzi. *Birznieks-Upītis E. Pastariņa dienasgrāmata. R. 1958, 96.*

Sēdēju kā uz adatām. Ar ādu, ar matu galiem sajutu eksplozijas tuvumu. *Skujiņš Z. Vīrietis labākajos gados. R. 1975, 363.*

— Visu laiku jātrīc, visu laiku jāsēž kā uz adatām, jāausās kā zaglēm! *Ezera R. Pati ar savu vēju, 1. R. 1982, 174.*

Viesi sastinga vai par sāls stabiem un brīnodamies noraudzījās uz runātāju. Kā tad viņš tā?! Visi Bimmelšteini kā uz adatām skrullēja savas ūsas.. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 677.*

Kalpotāji skraidīja kā uz adatām. Krūms pats nesa alu. Sprāga korķi, un putas veldamās skaloja galdu. *Brūklenājs A. Izlase. R. 1955, 152.*

Upīšu Mārtiņš mīņājās kā uz adatām — nevarēja taču pielaist, ka saimnieks aiziet, ne ar vienu vārdu nepaslavējis, varbūt pat neatzinis, kas īstenībā padarīts. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 92.*

MEKLĒT ADATU SIENA KAUDZĒ. *Meklēt ko neatrodamu.*

Uzlēcu kājās, nogāzu to stulbo lamzaku zemē un pazudu egļu jaunaudzē. Meklējiet nu adatu siena kaudzē! *Ērgle Z. Operācija «Kanna». R. 1971, 56.*

Līķis varēja tikt apliets ar benzīnu un sadedzināts uz vecām autoriepām. Līķi meklēt nozīmētu meklēt adatu siena kaudzē. *Bels A. Būris. R. 1972, 64.*

Pirmajā reizē, kā jau daudzi septītās klases absolventi, viņš meklēja adatu siena kaudzē. Skolas sauca un aicināja... *Zv 1980, 6. nr. 9.*

MEKLĒT KĀ ADATU. *Meklēt ko grūti atrodamu, ļoti meklēt.*

«Pagalmā ieratoja jaunkungs ellišķām ūsām. Visas zīmes to rāda, ka viņš meklē Jura kungu kā adatu!» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 171.*

«Aka tad šite bijāt nolīduse? Un es meklēju kā adatu.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 483.*

M a z a i s. Biedri Akmentiņ, meklējam tevi kā adatu. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 422.*

PAZŪD KĀ ADATA SIENA KAUDZĒ *arī 1. un 2. pers. Pazust pēkšņi, negaidīti, tā, ka neviens nevar atrast.*

Vilciens tomēr pienāca jau pēcpusdienā, un Jēkabs kopā ar bēgļiem iespraucās pārpildītajā šaursliežu vagoniņā. Tur viņš arī pazuda kā adata siena kaudzē. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 76.*

Tas nu ir viens jocīgs cilvēks... tas Liepiņš. Atnāca, sarunāja istabu, dzīvoja. Bet tad uzreiz pazūd kā adata siena kaudzē. *Kalndruva M. Avots. R. 1974, 141.*

Pazudis. Kā adata siena kaudzē iešmaucis. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 29.*

Nē — galu galā nekā tik briesmīgi plaša un jucekļaina šajā Rīgā nemaz nebij, ka cilvēks tur varētu pazust kā kāda adatiņa zālē. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 569.*

Bet, kā sāka šaut lielgabali, tā šis pazuda kā mazā adatiņa. *Plaudis J. Raksti, II. R. 1964, 185.*

— Kur jūs palikāt? — Lola brīnījās. — Pazudāt kā adatiņas. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 103.*

VAR DZIRDĒT ADATU NOKRĪTAM. *Saka, ja kādā telpā, daudziem uzmanīgi klausoties, iestājas pilnīgs klusums.*

Visi it kā izbijušies palika kā uz mutes sisti.. Lielajā kroga istabā, kur valdīja dzīvība un kņada, varēja tagad dzirdēt adatiņu nokrītam. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 24.*

Runā klusu../../ Pēdējās rindās tikko dzird. / Tikai tad, / Kad visi saprot, / Ka skaļākas runas nebūs, / Zālē iestājas pilnīgs klusums. / Tagad varētu dzirdēt adatu krītam. / Visi klausās Raini. *Grigulis A. Sarkans pīlādžkoks līkst pāri straumei. R. 1975, 13.*

Kamēr pastāvēja Raiņa klubs, uz Sēlpili brauca izcili lektori: Linards Laicens, Leons Paegle, Andrejs Kurcijs, Emīls Sudmalis... Starp klausītājiem zālē tad radās klusums, ka adatu varētu dzirdēt nokrītam. *Kuzāne L. C 1985, 138. nr. 3.*

ĀDERE

ZELTA ĀDERE. *Izdevīgs ienākumu, kādu labumu avots.*

— Kārtīgā robā esi iegrozījies?

— Ja gribēsi, arī tevi iegrozīšu — naudiņa nāks kā pa reni.

— Kur tad to zelta āderi esi atradis? *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 106.*

— Nu tev arī būs slotu, cik vajadzīgs... Uzgāju tādu vietu, vienu tādu, es saku.. tīrā zelta ādere tā ir — vairāk nekas. *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 203.*

AITA

KĀ AITA. *1. Saka, ja kādam ir ļoti lēna daba, ja kāds ir padevīgs, bailīgs.*

Un tad lēns bij kā aita, saimnieks viņu nostrādināja savos darbos kā pēdējo muļķīti. Un bērniem roku pielikt, to tikai ne.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 209.*

Dažreiz pasaka, tas suns ir lēns kā aita, bet viņš tev ņem un iekož kājā. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 204.*

«Kādēļ mēs atļaujamies darīt ar mums visu, ko viņi vēlas?» Pabīdījusi sānis Ades lakatiņu, sieva turpināja: «Mūsējie frontē cīnās, bet mēs ejam nāvē kā aitas.» *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 290.*

Pietiks pāris norājošu vārdu no burggrāfa vai fogta, un šie mierīgie, paēdušie amatnieki un sīktirgotāji paliks rāmi kā aitas. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 176.*

— Bet ja nu viņš mašīnu nesataisa?

— Sataisīs, — Gaužens pārliecināti atbildēja. — Es Augustu pazīstu. Glums kā maita un bailīgs kā aita. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 194.*

2. niev. Saka, ja kāds ir ļoti naivs, neattapīgs.

— ..Mamma man bieži teikusi, ka esmu dumja kā aita... *Mauliņš J. Mīlestības infraskaņas. R. 1982, 144.*

— Ak tu, mana nelaime! — meistare novaidējās. — Kurš gan tik plānu audumu šuj ar resno adatu! Beigts, pagalam, te vairs nekas nav līdzams.

— Tu arī esi kā aita, — meitenes uzbruka Dēzijai. *Ērgle Z. Bez piecām minūtēm pieaudzis. R. 1983, 117.*

Viņa stāstīja, ka savā laikā bijusi dumjāka par aitu, iziedama pie slinkā un žūpīgā Vaska. *Skailis A. Nolādētie zagļi. R. 1977, 27.*

.. tā bija sievietes bezpalīdzība, neziņa, neizpratne, kas viņu kaitināja. «Kā tāda aita! Tādu droši vien nebūtu grūti krāpt.» *Kaijaks V. Soļi. R. 1977, 46.*

— Bet ko es te stāvu kā aita! Pļāpāju tik un nedodu dēliņam ēst... *Upīts A. KR, II. R. 1948, 497.*

KĀ AITAS BEZ GANA. *Neziņā, ko darīt; bez vadības.*

— Esmu dzirdējis, ka dažos pagastos nemieru vadītāji aizbēguši, un ļaudis tur kurn, ka atstāti kā aitas bez gana. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 277.*

Bergs. Sveiks, sveiks, Arnold! Cik labi, ka tu ieradies!

Berga kdze. Bez tevis bijām kā aitas bez gana. *Zālīte E. Atgūtā dzimtene. R. 1948, 21.*

«.. nu mēs bez Pūča [cilvēka, kas varētu vadīt sapulci] tikpat kā avis bez gana!» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 242.*

AIZBĀZTS

KĀ AIZBĀZTS (AIZGRŪSTS) *novec. Saka, ja trūkst attapības, atmiņas.*

Ka tik nu Valdiņš [neizstāsta par zaķiem] — — Es ar kā aizbāzts, pats neieprātojos laikus [piekodināt]. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 124.*

Stāv kā aizbāzts. *ME, I. 18.*

Nu vajadzētu [dzirnaviņas] apturēt. Bet.. aizmirsis apturamos vārdus. Gan minstinās šā, gan tā — nevar un nevar — kā aizgrūsts. *Šmits P. VIII, 118.*

Būtu vēl jele savas rūķīšu stabulītes atminējies, kas zin, vai.. neizlīdzētu. Bet tā jau iet: vajadzīgā brīdī esi kā aizgrūsts. *Džūkstes pasakas. R. 1980, 43.*

AIZDEDZIES

KĀ AIZDEDZIES (AIZSVILIES, AIZSVILIS, AIZKURTS). *Satraukts, nemiera pilns; kādas domas, vēlēšanās pārņemts.*

Ne godīgu drēbīšu mugurā, ne zābaciņu kājā, bet skrien apkārt kā aizdegušies un stāsta, kā viss jāpārgroza un tad tik būs labi. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 323.*

Bitiene ar Baumanieti kā aizdegušās skraidīja Lauska mājiņā iekšā un ārā, viņas bija stipri cerējušas, ka Brīviņu rentniekam mēsli paliks neizvesti un rudzi neapsēti. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 387.*

— Bet ko tu, dēls, tā skraidi kā aizdedzies? Apsēsties tak. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 496.*

Bet puisis kā aizdedzies — pērle jāatrod. *Kaldupe S. Piejūras dārzi. R. 1968, 49.*

Oficieri skraidīja un jādelēja kā aizsvilušies, vezumniekiem rati nebij kārtībā, dragūniem zirgi dubļiem novārtījušies, lielgabali sagrimuši līdz rumbām, kājniekiem mēteļi apspuruši, viens otrs, nevarēdams vien pierast pie zābakiem, apāvies tās pašas lapčas,

izskatījās drīzāk pēc sādžas nabaga nekā karavīra. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 555.*

— Ko es varu zināt, kādēļ tu tik negants uz to pļaušanu? Kā aizsvilies šorīt. Nu viņš ar reizi pļavu nogāzīs un tad atkal gulēs, grožos iekāries. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 376.*

Kā aizsvilies viņš abām rokām ķēra ogas un meta kanniņā. *Mauliņš J. Malēnieši. R. 1983, 118.*

«Tikai knapi ardievas atsacīja, tūliņ aizlikās uz skolu kā aizsvilis!» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 107.*

Saimnieki un saimnieces sakustējās. Viss krogs piepeši bij kā aizkurts. *Blaumanis R. KR, III. R. 1958, 407.*

Visa pilsēta bija kā aizkurta. Restorācijās, kneipēs, vīnūžos, visur runāja par briesmīgo divkauju.. *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 368.*

.. Rīga bija kā aizkurta, jo no visām Latvijas malām pienāca pārpildīti dzelzceļa vilcieni laucinieku — dziedātāju un publikas. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 112.*

AIZGRŪSTS. *Sk.* **AIZBĀZTS.**

AIZKAUTS

KĀ AIZKAUTS *vienk. Skaļā, izmisīgā, nelabā balsī (brēkt, kliegt).*

Un te viņš, ieraudzījis mani, brēc kā aizkauts: — Tu, krupi, tu arī! *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 48.*

Marija saka: «Nebrēc, Dzidriņ, tā teikt, kā aizkauta!» *Ezera R. Aka. R. 1972, 180.*

Pats kliedza kā aizkauts, bet es šo paņemu aiz dziesmas un nosaku, lai taisa maujamo ciet. *Saulītis B. Strēlnieka dēls. R. 1960, 60.*

AIZKRĀSNE

LĪST AIZKRĀSNĒ *sar. Atteikties no aktīvas darbības.*

«Ne tādēļ [Ješkam jāprecas],» vecais Kļaviņš ierūcas, «ka es jau būtu nodomājis līst aizkrāsnē, tik tālu mēs vēl neesam, nē..» *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 12.*

«Es tad kā dumjš puika lai nokaunējies lienu aizkrāsnē?!» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 36.*

SĒDĒT (TUPĒT) AIZKRĀSNĒ *niev. Būt mājā sēdētājam, kūtram, ne par ko neinteresēties.*

«Vai ta tu jau Rīgā biji?» / Ļaudis prasa brīnīdamies. / «A, ne jau ne?» atbild Odums. / «Jūs jau aizkrāsnē tik sēdat.» *Rainis J. KR, VII. R. 1979, 107.*

Ilgāk tā nevar. Mēs negribam sēdēt aizkrāsnē. Pie circeņiem. Mums kaut kas jādara — un tūlīt. Cik tad tālu mēs laidīsim ienaidnieku? *Bendrupe M. Upe izkāpj no krastiem. R. 1957, 99.*

Ja tu nobīsties no pirmā «nē», tad ej vien mierīgi un tupi aizkrāsnē pie circeņiem. *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 93.*

Mocarti reti dzimst. Uz tiem mums nav ko skatīties. Jāpūlas pašu spēkiem, ja negribam visu mūžu aizkrāsnē notupēt. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 146.*

— Man te par šauru — netīk tāda aizkrāsnē tupēšana, gribu pasaulē! *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 71.*

Vecais Labrencis. Ko, to tu nezini? Tad laikam līdz šim gulēji aizkrāsnē, jo jūdzes trīs apkārtnē zin katrs bērns, ka Margrietiņa mana brūte. *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 127.*

«Ko vilcinies un snaud aizkrāsnē? Uzpurinies un ved drošu dūšu mājā savu izredzēto ļaudaviņu..» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 111.*

Bet ķēniņš ar raganām nepuva vis aizkrāsnē. Tas sadabū vēl trešo raganu un tad izrīko darbus.. *Džūkstes pasakas. R. 1980, 249.*

Elza jau ir smalka, kad nāca uz biedrības māju, cepure galvā, nu preilene kas preilene, neviens jau nevar atšķirt. Tik nu vēl ar tiem preciniekiem tā ir, ka visi pārsaucot par šņaucīgu. Bet vai tad nu tāda tēva meitai tīri aizkrāsnē būs jāpaliek. Ne domas. *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 87.*

AIZKURTS. *Sk.* **AIZDEDZIES.**

AIZMIDZIS

KĀ AIZMIDZIS. *Gausi, neuzmanīgi, vienaldzīgi, neko neredzot, nepamanot.*

Kur tu bērīti iekustināsi, tas jau kustas kā aizmidzis! *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 143.*

— Ei, Dēzij, panāc šurp! Ko velcies kā aizmigusi? *Ērgle Z. Bez piecām minūtēm pieauguši. R. 1983, 78.*

Ejot cauri mežiņam, vairākas reizes paklupu uz egļu virszemes saknēm..

— Tāda kā aizmigusi, — Zenta rājās. *Kļava M. Es dzīvoju Mūsmājās. R. 1977, 84.*

— Pēter, nelaime. Viens sivēns pagalam..

— Dzīvo kā aizmigusi. Vai tev kādreiz rūpējis darbs un lopi? Lai pašiem būtu kā vairāk? *Gulbis H. Doņuleja. R. 1983, 298—299.*

— Berta, tu staigā kā aizmigusi! Vai tu nemaz nejūti, ka te pēc pāris stundām būs prezidenta kundze? *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 229.*

— Bet tu dzīvo kā aizmidzis, — Eda apvainojās. — Tā arī dzīvosi, kamēr, skaties vien, sadzīvosi vietnieku. *Kalndruva M. Avots. R. 1974, 44.*

AIZSLAUCĪTS

KĀ AIZSLAUCĪTS. *Sk.* KĀ AR SLOTU AIZSLAUCĪTS.

AIZSVILIES. *Sk.* **AIZDEDZIES.**

AIZSVILIS. *Sk.* **AIZDEDZIES.**

AĶA

KĀ AKĀ IEKRITIS *retāk darb. vārda pers. formās.* *Saka, ja kas pēkšņi pazudis, nav nekur atrodams, ja par kādu nav nekādu ziņu. Sal.* IEKRITIS KĀ ŪDENĪ.

Viņš [Silēns] lauzās atpakaļ, lūkojās šur un tur, bet velti. Sproģis bija kā akā iekritis. *Deglavs A. KR, II. R. 1928, 66.*

Aizbraucis un kā akā iekritis — nekādas ziņas... *Salenieks E. Roberts Zalāns. R. 1958, 187.*

Grāmata bija kā akā iekritusi. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 374.*

Silkalns gribēja parunāties ar Maksi, bet tas bija iekritis kā akā. *Skujiņš Z. Esmu dzimis bagāts. R. 1956, 209.*

Cik reižu nebiju zadzies klusītēm klāt, kad tuvumā dzirdēju viņu [griezi] griežam. Nekā! Tepat bija, te uzreiz sāka tērkšķēt pavisam otrā pusē. Ne spārnos cēlās, ne varēja redzēt zāli kustam. Iekrita kā akā. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 367.*

Vienu rītu zaldātu patruļa tādus trīs tvarstījusi pa Berga bazāru, visas līnijas izmaluši kārtu kārtām — kā akā, kā rensteles šahtā. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 1159.*

— Vēl nesen viņai iedevu cietumnieku sūdzības par necilvēcīgiem apstākļiem Centrālcietumā. Tās tagad visas kā akā! *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 602.*

Kā gāja, tā abi, var teikt, iekrita kā akacī. *Zariņš K. Kaugurieši. R. 1975, 102.*

Bija taču meklēts un izmeklēts, un pārmeklēts, un viss — bez rezultātiem. Jūlijs — kā akā iekritis, kā akacī nogrimis. *Plotnieks J. Ozolu vecis. R. 1980, 327.*

KĀ AKĀ, KĀ MAKĀ. *Pazudis, pagalam; kā nebijis.*

— Esi cilvēks. Tikai vienu [pudeli].

— Ko?

— Tas būs kā akā, kā makā. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 182.*

TUMŠS KĀ AKĀ. *Pilnīgi tumšs.*

Mirdzēja dažas zvaigznes, bet citādi bija tumšs kā akā. *Zariņš K. Cirka mākslinieks. R. 1990, 118.*

Modris manā priekšā atver durvis, pretim aumaļām plūst āra dzestrums, un es nodrebu. Pirmajā brīdī viss liekas tumšs kā akā. *Ezera R. Zv 1973, 17. nr. 7.*

AKLS

AKLAM REDZAMS. *Saka, ja kas ir viegli saprotams, izsecināms.*

«Ak tu domā par mani gudrāks būt? Aklam redzams, ka arī tevi Sveķīts nopircis.» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 78.*

— Tad tu arī domā — viņš mani mīl? — Nora apstājās pussolī.

— Aklam redzams. *Zigmonte D. Vanags pār Zāģeriešiem. R. 1979, 157.*

KĀ AKLS. *Saka, ja kāds rīkojas nesaprātīgi, neaptver notiekošā būtību.*

.. līdz pusei jau ūdenī esot un kā akls brienot vien dziļāk — tā jau varot noslīkt. *Šmits P. XIV, 259.*

.. piekodināja neiet pie viņa citādi kā pēc siena braucot, lai kāds nenoskatītos. Bet viņa vien kā akla nevarēja nociesties. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 42.*

.. mazam bērnam skaidrs, uz ko [Stemps] mērķē, pēc kā tiecas, tikai Degsnim tas nebija iekritis prātā, gluži kā aklam. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 184.*

Ja Elvīra man nebūtu pateikusi, es vēl šodien staigātu kā akla.. *Dumbers L. Vējziedu pavēnī. R. 1977, 83.*

NE AKLS *sar. Neparko; nemaz.*

Tik šito būdu nepērk neviens ne akls. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 335.*

Par nomalēm pilsētas tēvi negādā ne akli. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 593.*

Kad saule tieši virs galvas, tad zivis ne aklas neķeras. *Saulītis B. Āķis lūpā. R. 1958, 40.*

Mācīties — to viņam, pagānam, gan ne aklam negribējās. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 324.*

VAI AKLS *sar. Saka, paužot lielu izbrīnu, pārsteigumu.*

Mājā tēva dēls stāsta brīnīdamies: «Vai akls! Esmu gan stiprs, bet tur uzgāju tādus, kam neesmu mazā pirkstiņa vērts.» *Šmits P. VIII, 454.*

Ķēniņš pabauda vienu karoti, otru — vai akls! esot gan varens pavārs — tādu projām vairs nelaižot. *Šmits P. VIII, 46.*

Kunga māsa apskatās zēnu labi — vai akls! tā patīk, ka nekur šauties un neko gaidīt — liekas salaulāties. *Šmits P. X, 383.*

S p r ī d ī t i s. Vai akls! Guļ kā līņi visi vīri! *Brigadere A. Pasaku lugas. R. 1956, 31.*

AKLUMS

VISTAS AKLUMS *niev. Pilnīga neizpratne.*

— Apgaismo viņiem pareizi stāvokli un mūsu partijas uzdevumus. Kad viņi atbrīvosies no šā vistas akluma, viņiem pašiem būs kauns par savām tagadējām noskaņām. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 35.*

AKMENS

AKMENS NAV UZ GALVAS UZLIKTS. *Saka, konstatējot, ka bērns strauji aug.*

— .. Un paskat — dēls arī izaudzis. Jā, ko darīsi, lai tie laiki kādi, jaunam akmens uz galvas nav uzlikts. *Skujiņš Z. Gulta ar zelta kāju. R. 1984, 135.*

— .. Aina ir lielāka pastiepusies, bet manam krustdēlam itin kā akmens būtu uz galvas uzlikts. *Kalniņš J. Sudraba karote. R. 1986, 297.*

AKMENS SVIEDIENA (METIENA) ATTĀLUMĀ. *Pavisam netālu.*

Institūta studenti bija noorganizējuši vasarnīcu jūrmalā. Akmens sviediena attālumā no stacijas, apkārt priedes, citas mājeles nostāk. *Lāms V. Trase. R. 1980, 88.*

Vistaisnākais gājiens ir cauri kapsētai pa kājcelīti. Vaski viņā pusē akmens sviediena attālumā. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 280.*

Brīdi vēlāk vācieši parādījās uz dzelzceļa dambja virs aizbērtā tilta. Tas tikai pāra akmens sviediena attālu.. *Upīts A. KR, VIII. R. 1959, 406.*

.. [Kāpu Jēkabs] pievakarē iziet pagalmā, varbūt līdz jūrai, vai tad tālu tā bija, akmens metiena attālumā. *Zigmonte D. Laintu lāsts. R. 1984, 190.*

AKMEŅIEM (akmenim) JĀBRĒC (JĀKLIEDZ). *Saka, nosodot lielu netaisnību, pārestības, kaut ko neatzīstot.*

.. visi kopā tā ķengā un mizo dunavniekus, ka akmeņiem jābrēc, tādas lietas skatoties.. *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 205.*

— Beidziet jūs te... abi padomdevēji! Kad cilvēkam nodarīta netaisnība... jūs te ar savu gudrību!... Tur jau akmeņiem jābrēc! *Kalndruva M. Tīrumā. R. 1963, 141.*

Nē, tur jāiet un jākliedz,.. tur akmenim jākliedz! *Brodele A. Zilais zvirbulis. R. 1965, 108.*

CELT AKMENI UZ AKMENS. *Darīt jebkuru citu darbu, tikai ne to, kas tiek darīts vai jādara.*

Labāk akmeni uz akmeni celt nekā dažu darbu strādāt. *ME, I. 64.*

DZĪVOT UZ AKMEŅIEM. *Dzīvot pilsētā.*

«.. Jūs jau zināt, ka pilsētniekam, kas uz akmeņiem dzīvo, katrs mazākais nieciņš jāpērk par dārgu naudu.» *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 121.*

KĀ AKMENS. *1. Savienojumā ar* ciets *tiešo nozīmi. Ļoti ciets.*

No rīta sniegs griezīgi čirkstēja zem gājēju kājām un kailā kāpu smilts bija sasalusi cieta kā akmens. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 13.*

«Pie velna!» acis kļuva vēl šaurākas, muskuļi cieti kā akmeņi. *Saulītis B. Profesora Vecapiņa dēli. R. 1957, 237.*

— Tā mīkla ir par cietu! Redzēsi — maize būs kā akmens. *Indrāne I. Anemone. R. 1974, 139.*

Bij kādi septiņi ķites piciņi, cieti kā akmentiņi, cits lielāks, cits mazāks. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 204.*

2. Savienojumā ar ciets *pārnesto nozīmi. Nelokāms, nejūtīgs, nepielūdzams, cietsirdīgs.*

Pumpurs. [..] Bet nekas, — man vajaga būt cietam kā akmenim, tad panākšu, ko gribēšu. *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 396.*

Bet, kas palika cieta kā akmens, tā bija Marija. *Blaumanis R. Izlase. R. 1968, 19.*

Es tak tevis dēļ kunga lūdzos, vai pie zemes krizdams, bet tas bij cilvēks ciets kā akmens, mani vārdi nobira kā krusa gar jumtu. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 171.*

Tu esi ciets kā akmens, tu esi nežēlīgs! *Vulfs E. Ziedi, kas ceļmalā vīst. R. 1960, 184.*

Jā, cilvēku sirdis ir dažādas. Vienam tā ir cieta kā akmens, otram mīksta kā vasks. *Poruks J. Stāsti. R. 1959, 190.*

Sirds pret šo cilvēku, kas viņai ar katru soli centās pakalpot un darīt labu, bija vienaldzīga un cieta kā akmens. *Kalndruva M. Avots. R. 1974, 72.*

Sieviešu asaras Kalve no laika gala nevarēja ciest. Tās atmīkstināja viņa sirdi taisni tajos brīžos, kad tai vajadzētu būt cietai kā akmenim. *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 451.*

.. sirds no gaidīšanas nocietinājusies kā akmens. *Kalve A. Sarkans āboliņa lauks. R. 1971, 50.*

3. Ļoti smags (tiešā un pārnestā nozīmē); smagi, strauji.

Tā [lode] bij taisīta no veca bērza puna, smaga kā akmens un sīksta kā āda. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 164.*

Pudele, smaga kā akmens, vilka kabatu uz leju, — bet kur tie trīs ruļļi? *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 613.*

Rokas smagas kā akmeņi gulēja gar sāniem. *Kalve A. Sarkans āboliņa lauks. R. 1971, 103.*

Sirds bij smaga kā akmens, mācās un mācās nelabs paredzējums un apjukušas drūmas domas. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 388.*

Kaļvu māte. [..] Ak Dievs, ak Dievs, kā tas viss beigsies: sirds ir vienmēr tik baiļu pilna, un to spiež kā akmens! *Saulietis A. Pret ziemeļiem. R. 1986, 305.*

Sirds grūta, un biedru atturīgums to nospiež kā akmens. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 304.*

Uz mirkli es nemanu savu svaru, tad krītu smags kā akmens, un brīdī, kad virs manis atveras izpletņa kupols, man no laimes gribas dziedāt. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 133.*

Pirmajā brīdī viņš tā apdulla, ka nogāja upes dibenā kā akmens. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 18.*

.. varēji iet atkal istabā, zvelties siltajā gultā kā akmens un gulēt. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 288.*

KĀ AKMENS (DZIRNAKMENS) KAKLĀ. *Saka, ja kas ir par lielu apgrūtinājumu.*

Vecs cilvēks, reimatisms kaulos... ne es vairs varu paskriet, ne pieliekties. Būšu jums kā akmens kaklā. *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 177.*

Ko šajā bēdīgajā pasaulē iesākt ar tevi, aklais dēls? Tu nederi arklam un nevari papuvē lopus novaldīt. Tu mums esi kā akmens kaklā, un tomēr mēs tevi nenometīsim. *Ķuzāne L. C 1985, 138. nr. 3.*

Māja nepārtraukti paģērēja te dēļus, te cinkoto skārdu, te tapešu ruļļus. Kopš jaunības Leons māju izjutis kā akmeni kaklā. *Kalve A. Zv 1984, 19. nr. 22.*

«Ko tu ar viņu tik daudz piņķerējies, ņem un izšķiries! Kāpēc tev jāstaigā tikpat kā ar dzirnakmeni kaklā?» *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 572.*

Visu laiku ar briesmīgas vainas apziņu staigājusi kā ar kaklā pakārtu dzirnakmeni. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 289.*

KĀ UZ KARSTIEM AKMEŅIEM. *Sk.* KĀ ŪDENS UZ KARSTIEM AKMEŅIEM.

KLUPŠANAS (*novec.* PIEDAUZĪŠANĀS) AKMENS. *Traucēklis, šķērslis, kas nezināšanas, neprasmes dēļ kādam rada sarežģījumus; neveiksmju, nepatikšanu cēlonis.*

Pieturas zīmes! Lielais klupšanas akmens! .. tie komati un semikoloni! Kur ar tiem un kā ar tiem! To nevarēja izšķirt. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 521.*

Dažiem dzīves gaitas izvijas brīnum vienkārši un nesarežģīti, citiem turpretim nākas nikni cīnīties un pārvarēt daudz šķēršļu un klupšanas akmeņu. *Saulītis B. Līdz pēdējai taisnei. R. 1963, 305.*

Lugas vārīgākā vieta — galvenā konflikta zināma samākslotība — kļuvusi par klupšanas akmeni arī teātra radošajam ansamblim.. *Geikina S. LM 1973, 41. nr. 14.*

«Vaideloti» visi slavēja, par «Zaudētām tiesībām» un «Raganu» publika apjuka un tad novērsās. Tie viņai bija piedauzīšanās akmeņi. *Asars J. — Latviešu literatūras kritika, I. 1956, 778.*

.. tā hronoloģija nelīda viņam galvā. Jau pie komisijas, skolotāja eksāmenu liekot, vēsture bijusi tā piedauzīšanās akmens. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 26.*

Jeb viņa skolotājs, mācītājs, vecāki paši nezināja, kā cilvēku vislabāki apbruņot pret dzīves vētrām, kā aizsargāt pret piedauzīšanās akmeņiem? *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 136.*

LAI AUG UZ AKMENS (akmeņiem) *sar. Saka, vēloties, lai kā būtu daudz.*

«Brangs auns ir reta manta pasaulē,.. lai viņi uz akmeņa augtu. Cik tad īsti gribi par savu tekuli..?» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 247.*

«Mana smilšu sauja bijusi starpā vai nebijusi, draugam gulēšana viegla tā kā tā... Cilvēks bija labs, lai tādi uz akmeņa aug.» *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 278.*

Vecais Gulbis taču neraidīs prom cilvēku ar šņabi. Tādi zēni lai aug uz akmeņiem! *Lācis V. KR, I. R. 1970, 147.*

«Lai Dievs tādus saimniekus uz akmeņa audzē! — Kam tu tagad iestāstīsi, ka saimnieks tik slikts?» *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 385.*

MEST (SVIEST) AKMENI (ar akmeni) uz kādu, kādam. *Morāli tiesāt, nosodīt, apvainot.*

— .. Nē, es nevaru mest akmeni uz viņu [Antonu]. Tiešām nezinu, vai tas ir bijis labi, ko viņš darījis... nezinu, varbūt viņš pats ir kļūdījies... bet es neesmu viņam tiesnesis. *Brodele A. Marta. R. 1965, 46.*

«Ai mīļās, ko nu runāt — ne jau nu pats Rūtiņš arī tik taisns un nevainojams, lai uz otru akmeni mestu!» *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 79.*

Un nemitēsies viņa, kamēr nebūs nodibināta viena morāle un vienādi tikumības prasījumi abējiem dzimumiem, kamēr uz sievieti vienu nemetīs akmeni, bet galvenajam vainīgajam — vīrietim ļaus staigāt svilpodamam... *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 743.*

Nevienai no viņām nevar mest ar akmeni — katra ir gribējusi izaudzināt labus bērnus. *C 1973, 289. nr. 48.*

— Paskaties papriekšu pats savas sirds dziļumos un tad svied citam ar akmeni. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 528.*

MEST PIRMO AKMENI. *Būt pirmajam, kas nosoda, apvaino.*

— Bībelē arī rakstīts: kas ir bez vainas, lai met to pirmo akmeni, — muskuļainais vīrs teica.. *Jakubāns A. Burves aiziešana. R. 1980, 22.*

Viņš pats nav iejaukts nekādās nekrietnībās, un viņam būtu pilnas tiesības mest to pirmo akmeni, bet vai viņš to dara? *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 464.*

NE AKMENS UZ AKMENS NEPALIEK. *Saka, ja kāda vieta ir pilnīgi nopostīta.*

«Tur zāle vairs neaug kā Zodomā un Jeruzalemē, kur nepalika ne akmens uz akmeņa,» čangalietis iekrita valodā. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 48.*

.. te rīkojušies soda ekspeditori. Izvajājuši ļaudis, aiztrenkuši lopus, sadedzinājuši mantas. Plenderējuši, lai akmens uz akmeņa nepaliek. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 179.*

NEATSTĀT ne AKMENI UZ AKMENS no kaut kā. *1. Pilnīgi nopostīt, sagraut (karā, cīņā).*

Bet pili līdz pamatiem noārdījuši, ne akmeni uz akmeņa neatstādami. *Šmits P. XV, 303.*

«Asinis lai nelīst, bet no viņu pilīm neatstāt akmeni uz akmens.» *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 277.*

— .. šoreiz vēl saudzēsim sādžu. Ja turpmāk ļausiet te ieperināties Kolčaka bendēm, tad žēlastības vairs nebūs. Akmeni uz akmens neatstāšu — to iegaumējiet! *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 106.*

2. Ļoti asi kritizēt.

Rakstnieki par saviem darbiem diezgan bieži dzird kritiskas piezīmes, dažkārt gadās pat recenzijas, kas, pārmezdamas dzīves nepazīšanu, neatstāj akmeni uz akmens no visa uzrakstītā. *Saulītis B. Kad zeme atveras. R. 1966, 56.*

.. šis spurainais censonis [E. Melngailis].. Rīgas vācu presē iztirzāja kādu jaunāko korāļu krājumu, neatstādams no tā ne akmeni uz akmens... *Grāvītis O. — Emilis Melngailis. Raksti. R. 1974, 6.*

NEAUG UZ AKMEŅIEM. *Saka par ko vajadzīgu, taču ne tik viegli atrodamu.*

Puriņu var vai nu pieņemt tādu, kāds viņš ir, vai arī vispār no viņa atteikties, citas izejas nav. Priekšsēdētāji neaug uz akmeņiem. Neviens pēc šī amata īpaši netiecas, tad jau ir labi, ka gadās tāds pats kā viņš. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 362.*

.. nu vesels rullis ies zudumā. Nauda taču uz akmeņiem neaug. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 97.*

NOMĒTĀT AR AKMEŅIEM kādu. *1. Fiziski iznīcināt.*

Zem viņas [saules] izaug ozols un rudzu vārpa, zem viņas strādā cilvēks savu mīlestības darbu, neprasīdams, kas viņam par to būs, — strādā, kaut par to viņu ar akmeņiem nomētātu.. *Krūza K. — Latviešu literatūras kritika, II. R. 1956, 436.*

Ja viņš tam [kompromisam ar vāciešiem] piekristu, tad jau latvieši viņu nomētātu ar akmeņiem. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 520.*

2. Publiski apvainot, nomelnot.

.. māksla.. arvien raudājuse ar cietējiem un nevis nomētājuse ar akmeņiem «Kamēliju dāmas». *Asars J. — Latviešu literatūras kritika, I. R. 1956, 778.*

Metu, Metiņu ar akmeņiem nomētā. Par daudz labs cilvēks, lai viņai virsū kristu. *Hānbergs Ē. Plikie un pusplikie. R. 1983, 59.*

NOVEĻAS KĀ AKMENS NO SIRDS (*reti* KRŪTĪM) kādam. *Saka, izjūtot pēkšņu atvieglojumu, mieru (pēc smaga pārdzīvojuma, nepatikšanām, ilgstošām rūpēm).*

Vienādi, kā otrādi, tas bij tas prātīgākais... Kā akmens Baltgailienei novēlās no sirds. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 816.*

Monikai kā akmens novēlās no sirds, domājot, ka nebūs vairs jāskatās Tūterīšam acīs.. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 36.*

— Man kā akmens no sirds novēlās... visa šī ķilda ar vecākiem. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 96.*

«Tu esi klāt!» viņa priecīgi izsaucās. Man novēlās akmens no sirds. *Zālīte E. Agrā rūsa. R. 1956, 303.*

«Man novēlās no krūtīm kā akmens,» Rijkuris atzinās. «Ja nopirktu svešs, tad man liktos, ka viņš to zemes gabalu aiznestu kaut kur projām, bet tagad es zinu, ka tas stāvēs savā vietā.» *Dziļums A. Saplēstā krūze. R. 1942, 236.*

Jānim kā akmens novēlās no krūtīm, viņš kļuva tūliņ laipnāks un možāks. *Sēlis R. Vinardu tirāns. R. 1973, 13.*

Neieraudzīja vis. Kā akmens noveļas no krūtīm. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 178.*

PIEDAUZĪBAS AKMENS. *Citu neapmierinātības, pārmetumu iemesls.*

«Tā kā tu ar savu izredzēto esi sagājis kopā un nodibinājis kārtīgu ģimenes dzīvi, tev vēl atliek tikai ar viņu likumīgi salaulāties un līdz ar to atkrīt pēdējais piedauzības akmens.» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 483.*

Savu iztiku es taču nopelnu godīgi, gan ar šitiem pašiem manikirētajiem nagiem, kas mūžīgi ir tavs piedauzības akmens. *Ezera R. Aka. R. 1972, 103.*

Izrādās, Lapainis viņiem visiem sens paziņa, sasīkstējies noteikumu pārkāpējs, mūžīgs piedauzības akmens, kas nekad nav vīžojis godīgi nopelnīt maizi, bet vai nu zvejojis aizliegtā laikā un vietā, vai arī veicīgi tukšojis citu zvejnieku murdus. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 30.*

PIEDAUZĪŠANĀS AKMENS. *Sk.* KLUPŠANAS AKMENS.

SIRDS VIETĀ AKMENS kādam. *Saka, ja kāds ir ļoti cietsirdīgs, nepielūdzams.*

— Kurzemniekiem jābūt sirds vietā akmenim, ja viņi šādam Dieva piemeklētam nespējniekam negribētu dot mīlestības dāvanas... *Janševskis J. KR, I, II. R. 1933, 250.*

Vai svešiem ļaudīm / Sirds vietā akmens, / Ka tie tik cieti var būt?... *Plūdonis V. Raksti, I. R. 1974, 175.*

Lidija. [..] Ak, Anderson, Anderson, jūs esat cietsirdīgs, nepateicīgs cilvēks! Sirds vietā jums akmens. *Stumbre L. K 1979, 4. nr. 108.*

ZEMŪDENS AKMEŅI. *Neparedzamas, negaidītas grūtības, sarežģījumi.*

Ints Žīdavs, klases labākais matemātiķis, pavirši pārskatīja uzdevumus un, atzinis, ka nekādu briesmīgu zemūdens akmeņu te nav, mierīgi ķērās pie atrisināšanas... *Saulītis B. Jaunības gadi. R. 1956, 32.*

Taču ikdienas tēlojums slēpj sevī arī zemūdens akmeņus: «pelēkās» ikdienas tēlojums viegli var pārvērsties tēmu un raksturu pelēcīgumā. *Skurbe A. LM 1972, 21. nr. 4.*

Māte iegriež sarunu vispārēju atziņu līmenī.. Viņa, nemaz par to nedomādama, prot virzīt sarunas tur, kur vismazāk zemūdens akmeņu. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 18.*

Izlases rada labas iespējas, bet slēpj dažu zemūdens klinti, tāpēc derētu dažkārt atdzejot labākos šodienas dzejoļu krājumus kopumā.. *Auziņš I. LM 1973, 44. nr. 5.*

AKNAS

AKNAS IR kādam; AR AKNĀM kāds *vienk. Saka par ļoti enerģisku, izturīgu, spējīgu, vitālu cilvēku.*

Ja jūs gribētu tuvāka apzīmējuma, tad jums jāielāgo, ka manā pusē par spējīgu cilvēku saka: «Tam ir aknas!» — un par stiprinieku: «Tam tik ir duks!» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 201.*

Ej tad un meklē, piemēram, citu sagādnieku, vīru «ar aknām», kas gatavs izturēt plēšanos ar nolaidīgiem krāvējiem, nekārtīgiem piegādātājiem un biežajiem deficītiem. *Mauliņš J. K 1974, 5. nr. 58.*

LĪDZ AKNĀM *vienk. Ļoti lielā mērā, dziļi (aizķert, riebties.)*

Varbūt vienīgais izņēmums bija Alma, kuras neuzticība to aizķērusi līdz pašām aknām. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 252.*

Tie Džonam bij aizriebušies līdz aknām. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 179.*

Man šī šancīte apšķebusi līdz aknām. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 28.*

ĀĶIS

IZMEST ĀĶI. *Sk.* IZMEST MAKŠĶERI.

UZĶERTIES UZ ĀĶA. *Sk.* UZĶERTIES UZ MAKŠĶERES.

ALFA

ALFA UN OMEGA. *Sākums un beigas; galvenais, visa pamats.*

Tātad — dod savas jūtas. Ar to tu teiksi savu vārdu. Tas ir impresionisma alfa un omega. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 321.*

Cietums, policija un tiesa ir alfa un omega visai jūsu politikai.. *Sudmalis E. Es iegāju pulkā. R. 1971, 272.*

Estrāde pašlaik ir lielas sabiedrības daļas interešu alfa un omega. *Freinberga S. C 1980, 61. nr. 4.*

ALGA

VIENA ALGA; *novec.* VIENA MAKSA; *apv.* VIENA MANTA. *Vienalga.*

.. kam kāda prece bij uz rokas, to pārdeva ar steigšanos un viena alga par kādu cenu.. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 188.*

Šonakt vēl atļauj man dzīvot. Un tad... viss viena alga... *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 388.*

— Gals tā kā tā — vai tad nav viena alga, labs vai slikts. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 127.*

Sitīs, nesitīs, es domāju, ē, alga viena.. *Zigmonte D. Mārsils. R. 1969, 117.*

Te bagāts vai nabags, ir alga viena, / Visiem te smiltis un saulaina diena. *Rainis J. KR, IV. R. 1978, 307.*

Bailīgais neatsaka ne vārda, lai zobo, lai smej — viena maksa. *Šmits P. IV, 227.*

«.. Ak tu žē! mans muižkungs kā sadedzis virsū, lai tūliņ sūtot Maju viņam par istabas meitu. Sākšu šo lūgties. Bet viena maksa — atcirta man tā, lai saprotu: ja nebūšot Maju ar labu dot, tad pavēlēšot.» *Lerhis-Puškaitis A. — Bērziņš R. Lerhis-Puškaitis dzīvē un darbā. R. 1928, 205.*

«Tu tagad nelien saimnieku galā!» māte čukstēja.

«Es, es jau pie skrodera.»

«Viena maksa. Skroders jau trešo dienu kā nenāk pie savas mātes ēst.» *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 211.*

«Es tagad būtu mierā ar četri, pieci rubleni, un man viena manta, kāda vieta, kad tik nav jāatsagriež atpakaļ dzimtenē.» *Janševskis J. KR, VII. R. 1933, 1269.*

ALTĀRIS

IET PIE ALTĀRA *novec. Laulāties baznīcā.*

— .. man bija tikko deviņpadsmit, kad gāju pie altāra, un viņam jau trīsdesmit seši. *Jausudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 34.*

Tad labāk mirt neapraudātam nekā pie altāra stāties ar meitu, kura aiz pārliecīgas griešanās varbūt vairs lāgā nemaz nemācēja iet! *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 197.*

VEST PIE ALTĀRA kādu (sievieti) *novec. Apprecēt, precēt.*

Neklājas jau arī slavenā Spijēna dēlam novārtā liktu meitu vest pie altāra. Neklājas viņam dubļus, ar kuriem tas apmētājis Silabriežu Lieni, pašam ar savu roku atkal nomazgāt. *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 326.*

.. viņa šimbrīžam atronoties uz grūtām kājām. Bet viņš tik godīgs, ka gribot savu grēku izpirkt, vedot viņu pie altāra.. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 229.*

Kad citas meitenes teica — neglīts, vai tu to neredzi? — Ramona atmeta: «Kas man? Lai skatās tā, ko viņš pie altāra vedīs!» *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 310.*

— Jēkab, es neprasu, lai tu mani vestu pie altāra. — Paija vēlējās dzīvot saskaņā ar savām jūtām. *Ozoliņa A. Avoti. R. 1982, 59.*

ĀMEN

KĀ ĀMEN BAZNĪCĀ. *Sk.* **BAZNĪCA.**

AMERIKA

ATKLĀT AMERIKU. *Izdarīt jaunus atklājumus, pateikt ko jaunu (biežāk nolieguma teikumos).*

— Nozīme tāda, ka pret draņķiem jācīnās! — Roberts man atklāj Ameriku.

Es smejos. — Muļķis! gribu redzēt, kā tu cīnīsies. *Brodele A. Tas ir mans laiks. R. 1968, 193.*

Tiesa, nekāda Amerika jau nebija atklāta, tomēr pat neliels panākums dod cilvēkam labu, pacilātu apziņu, ka viņa darbs nav veltīgs, ka sabiedrība to atzīst un novērtē. *Saulītis B. Profesora Vecapiņa dēli. R. 1957, 37.*

Protams, vispārīgos principos es netaisos «atklāt Ameriku». Izmantoju mūsu svarcelšanas skolas labāko pieredzi.. *Zv 1971, 16. nr. 7.*

ATKLĀT JAUNU AMERIKU; ATKLĀT AMERIKU NO JAUNA (OTRREIZ). *Patstāvīgi izzināt kaut ko sen zināmu (parasti nolieguma teikumos).*

Āris vēl nebūt nebija augstas klases amatnieks, daudz ko viņš zināja, bet lāgā neprata izdarīt, daudz, ļoti daudz viņš nemaz nezināja un, sūri pūloties, dabūja atklāt Ameriku no jauna. *Lāms V. K 1973, 9. nr. 25.*

Būtu bijis kaut viens paraugciemats, varētu aizbraukt, paskatīties, pamācīties. Amerika jau otrreiz nav jāatklāj. *C 1974, 59. nr. 2.*

ĀMURS

KĀ AR ĀMURU (VESERI). *Ļoti strauji, spēcīgi, skaļi (biežāk par sirdsdarbību).*

Steigā viņam uz parketa kāja slīd, labi, ka otrā pagadījusies uz paklāja, un tā viņš noturas. Sirds sit kā ar āmuru. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 601.*

Kad Imša iegāja medpunkta teltī, sviedri lija acīs, deniņos dauzīja kā ar āmuru un kājas bija kļuvušas ļenganas kā iereibušam. *Krieviņš M. Strēlnieki pārnāk mājās. R. 1967, 105.*

Zīlīte kala kā ar āmuru: «Pink-pink-pink-pink! Te nav brīv medīt!» *Birznieks-Upītis E. Izlase. R. 1951, 432.*

.. pie pašām kungu durvju ļovenēm piejāja sveši vīri, straujus zirgus dancinādami, dauzīja durvis kā ar āmuriem un kliedza, lai laižot iekšā. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 178.*

Viņš tā uztraucās, ka sirds sita kā ar veseri. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 472.*

Sirds sita kā ar veseri. Visa miesa tvīka kā karstos viļņos šūpota. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 64.*

IESIST KĀ AR ĀMURU PA PIERI *3. pers.; retāk* DABŪT KĀ AR ĀMURU PA PIERI. *Saka, sastopoties ar ko negaidītu, nepatīkami pārsteidzošu, dzirdot ko pārāk tieši, asi teiktu, pēkšņi apjēdzot kaut ko.*

Tādu saņemšanu viņi nebija gaidījuši, pārsteigums iesita kā ar āmuru pa pieri. *Saulītis B. Līdz pēdējai taisnei. R. 1963, 259.*

Bet jau nākošajā mirklī kā ar āmuru pa pieri iesita — ko viņš dusmās bija sarunājis Elvīrai! *Gulbis H. Doņuleja. R. 1983, 123.*

Silamiķelis tikai ar roku atmeta: ar to nav vērts iesākt. Vārdu rij kā kumosu, bet, kad dod, tad tikpat kā ar āmuru pa pieri. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 98.*

Kā tēvs viņš gatavojies drīzāk uz cīniņu ar lūpu zīmuļiem un skropstu tušām.. Bet te, lūdzu, kā ar āmuru pa pieri — cigaretes! *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 47.*

Labi pateikts! Droši pateikts! Var sacīt — kā ar āmuru pa pieri. *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 213.*

It kā es nemācētu — / riņķī / un apkārt.. / Bet man patīk — tieši / Pa pieri ar / āmuru. *Sirmbārdis J. Zv 1982, 13. nr. 14.*

Gar mājas stūri iegriežos pagalmā un pie sētas durvīm pēkšņi apstājos, kā pa pieri dabūjis: tās aizslēgtas ar lielu piekarināmo atslēgu un aizsistas ar trim bieziem dēļiem. *Liepiņš J. Nedariet pāri. R. 1971, 109.*

Mocījos ar pašnāvības domām.. Un tā nejauši uzskrēju kroplim bez kājām, kas uz savām gumijām šļūca pa ielu un aukstajā ziemas vakarā žēli lūdza dāvanu. Man bija tā, it kā kāds man būtu ar veseri iesitis pa pieri: skaties, kur ir posts un nelaime, bet ne tev! *Grēviņš V. Aleksis Mierlauks. R. 1956, 24.*

«Klusu, tu nolādētais!» Tas atsprāga, kā ar veseri pa pieri dabūjis. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 478.*

Man Dubinska mierīgie vārdi bija kā belziens pa pieri. Negribējās ticēt, bet nebija iemesla neticēt. *Birznieks-Upītis E. Izlase. R. 1951, 106.*

Kā belzienu pa pieri dabūjušas, abas dāmas stīvi skatījās, kad rati apstājās pie notašķītām durvīm. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 569.*

NĀKT (NOKĻŪT) ZEM ĀMURA *3. pers. Tikt izūtrupētam.*

Nu sakrājies daudz parādu, un beidzot māja nākusi zem āmura. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 188.*

Nereti bija gadījumi, kad nabadzīgie saimnieki putēja laukā, viņu mājas un inventārs nāca «zem āmura».. *Miesnieks K. Mana dzīve un darbs mākslā. R. 1959, 22.*

Kad uzbruka nebalta diena un nebija ar ko spaili nomaksāt, no kā dzīvot, vekseli protestēja, un iedzīve nokļuva zem ūtrupes āmura. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 54.*

Bail paskatīties tajā lapā, kur Kalāču parādi — kā es no viņiem tikšu vaļā! Arvien biežāk nāk prātā, vai neatmest ar roku, lai iet zem āmura. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 160.*

ANTIŅŠ

ANTIŅ, PŪT STABULĪTI. *Sk.* STABULĪTE.

APBURTS

KĀ APBURTS. *Ar apbrīnu, sajūsmu; esot pilnīgi kādas domas, ieceres, pārdzīvojuma varā. Sk. arī* KĀ NOBURTS. *1.*

«Kāds nebijis daiļums kopš pasaules radīšanas!» viņš izsaucās un kā apburts sastinga un raudzījās savā attēlā, aizmirsdams, ka viņu gaida līgava Eho. *Sakse A. Pasakas par ziediem. R. 1966, 53.*

Sievietes pulciņā apstāja ziedošo kartupeli un klusēdamas kā apburtas lūkojās necilajā, violetajā sīkziedu pušķītī. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 313.*

— Ja kaut ko iecerējis, tad iet uz savu mērķi kā apburts. *C 1971, 190. nr. 4.*

APDEDZINĀJIES

KĀ APDEDZINĀJIES. *Ļoti strauji, uzreiz; lielā nepatikā.*

Vēlreiz skubināts un labināts, viņš [suns] piedur mēli zupai, bet tad atlec atpakaļ kā apdedzinājies, kaut gan zupa ir tikko remdena. *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. R. 1982, 321.*

Šīs blēņas sarunājis, es satrūkos kā apdedzinājies. *Kalndruva M. Vējš pakar kokli. R. 1979, 76.*

Prātā pazibēja — vai nenest uz savu paša māju,.. bet no tādas domas viņš tūliņ atvēcinājās kā apdedzinājies. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 608.*

APDEDZIS. *Sk.* **APSVILIS.**

APINIS

TINAS KĀ APINIS (apīnis) AP KĀRTI (MAIKSTI) *arī 1. un 2. pers. Tiekties pēc kāda.*

— .. Vai tev žēl gaļas šķiņķīša, bet tad es tev izstāstīšu, ko darīt un kādus vārdus noskaitīt, un tu redzēsi, ka tavs Andrejs ap tevi vien tīsies kā apīnis ap kārti. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 85.*

APKAKLE

PAŅEMT (ņemt), SAGRĀBT (grābt) AIZ APKAKLES kādu *sar. Atņemt kādam rīcības brīvību, apcietināt; uzbrukt.*

.. vai jums nekad nav ienācis prātā, ka slepkava.. varētu arī nesēdēt mierīgi un negaidīt, kamēr jūs viņu paņemsiet aiz apkakles.. *Lagzdiņš V. Nakts «Mežāžos». R. 1976, 177.*

Un tad vēl mājamatniekus paņēma milicija aiz apkaklēm, un abiem kompanjoniem vajadzēja priecāties, ka tikuši cauri ar veselu ādu. *Kolbergs A. Kriminālliet a trijām dienām. R. 1977, 139.*

«Neguļ vis [vācieši],» sačukstas strēlnieki.., «bet nemana arī nekā..» .. «Manīs tikai tad, kad mēs grābsim aiz apkakles.» *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 380.*

B r i e d i s dusmās. Šis neģēlis kalējs!.. Nudien, ir laiks, ka viņu sagrābj aiz apkakles un nodod tiesām. *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 214.*

Tad jau neviens godīgs pilsonis nav drošs, ka viņu kādreiz nesagrābj aiz apkakles. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 382.*

APLIECĪBA

IZRAKSTĪT SEV NABADZĪBAS APLIECĪBU. *Parādīt savu nevarīgumu, nespēju.*

.. man ienāk prātā latīņu termins «testimonium paupertatis» — «nabadzības apliecība». Pirmo reizi šo teicienu dzirdēju vidusskolas ceturtajā (toreiz — otrajā) klasē, latīņu ekstemporāles laikā, kad skolotājs Jeggi mani pieķēra špikošanā .. «Bērziņ, ar šādu rīcību jūs izrakstāt sev testimonium paupertatis,» teica Jeggi. *Birze M. Tai rudens vakarā. R. 1974, 79.*

Māte nav ar mieru pati sev izrakstīt nabadzības apliecību. *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 306.*

ĀPSIS

KĀ ĀPSIS ALĀ. *Ļoti noslēgti, nevēloties tikties ar citiem, neinteresējoties par apkārtējo pasauli. Sk.* KĀ KURMIS ALĀ.

Sausene dzīvoja noslēgusies kā āpsis savā alā. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 180.*

Te jau arī vairāk tādas lielas mājas. Skaties, vai puse tukšu. Aizbraukuši laimi meklēt. Bet palicēji salīduši kā āpši savās alās. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 239.*

O d z i ņ m a m m a . [..[3] Sen, sen bija laiks uzrīkot kādu nopietnāku saiešanu, citādi abi tup savā alā gluži kā divi jauni āpši.. *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 191.*

GUĻ KĀ ĀPSIS *arī 1. un 2. pers.*; ĀPŠA MIEGS. *Saka, ja kāds daudz, ilgi guļ, ja ir dziļš miegs.*

Mēs domājām, ka tu esi bijis zaļumos un nu guli atmigu, bet tu jau esi gulējis kā āpsis cauru dienu. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 39.*

Un tomēr — mēs [strēlnieki] ejam atpūtā klusēdami, bez agrākā bravūrīgā skaļuma, jo mums saguruši nervi, visas cīpslas un visi muskuļi.. Pāris dienas mēs noguļam kā āpši. *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 268.*

Nav vairs tas āpša miegs, kas jaunās dienās. *Belševica V. Nelaime mājās. R. 1979, 124.*

APSVILIS

KĀ APSVILIS (APDEDZIS). *Satraukti, lielā steigā, bez apdomas.*

Vai tad viņa sieva izskatās pēc cilvēka? Viņa atgādina mantrausīgu raganu, kas skrien pa pasauli kā apsvilusi un vāc visu pie sevis. *Dziļums A. Saplēstā krūze. R. 1942, 543.*

Kā apsviluši viņi skrēja, meklēja un kratīja, ko vien turēja aizdomās, ka pie tiem varētu atrasties atsvabinātie. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 225.*

Tuvojās jaunais gads, un Justs kā apsvilis skraidīja pa pārvaldi, vākdams materiālus svētku numuram. *Baugis P. Pati vainīga. R. 1969, 53.*

Drebošām rokām viņš sagrāba žurnālu un kā apsvilis metās ārā no klases. *Kurcijs A. Atmoda. R. 1957, 133.*

Atdrāzušies pāra Rīgas kupču, skraida kā apdeguši, grib vai visu sagrābt, bet ko tu ķersi, ka nekā liela nav. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 198.*

Strautiņš ar vienu rokas vēzienu domāja nopelnīt, bet tagad kā apdedzis skraida, naudu meklēdams.. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 265.*

.. citreiz tu skrien kā apdegusi, un tad tas nelietis [autobuss] aiziet gar degunu.. *Zigmonte D. Mārsils. R. 1969, 42.*

APTIEKA

IZSVĒRT UZ APTIEKAS SVARIEM kaut ko. *Pārāk smalki, sīkumaini izvērtēt.*

— Lieta, redzi, ir tāda, — viņš iesāk pacietīgi, — vagons jāpiekrauj četriem. Tas nozīmē, ka katram jāpārcilā ceturtā daļa kastu. Bet pie mums neizsver uz aptiekas svariem, cik tieši katrs padarījis. Te katrs cenšas godīgi turēties savā vietā. *Kalndruva M. Tīrumā. R. 1963, 82.*

Šim pusmūža vīram acīm redzot nav jābaidās par savu amatu, un tāpēc viņam nav uz aptiekas svariem jāizsver katrs vārds, kas iet no mutes pasaulē. *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 90.*

.. toreiz cilvēki nesvēra uz aptiekas svariem Kristīnes un Edgara jūtas un neaplēsa, vai Kristīnei laulības ar Edgaru varējušas būt izdevīgas vai ne. *Zigmonte D. Reminiscences. R. 1986, 206.*

APVĀRSNIS

PAZUST (nozust) NO APVĀRŠŅA *sar. Doties kur projām, aiziet no noteiktas sabiedrības, pārstāt kur darboties.*

Avotam teikts i no partijas puses, i no sabiedrības, ka ieteicams labāk pazust uz kādu laiku no apvāršņa. *Austriņš A. Garā jūdze, I. R. 1926, 9.*

Bija tāds baritons Tauriņš, kas vēlāk pazuda no apvāršņa. *Melngailis E. Raksti. R. 1974, 60.*

PARĀDĪTIES PIE APVĀRŠŅA *sar. Parādīties noteiktā sabiedrībā, ierasties, sākt kur darboties.*

.. tagad pie apvāršņa parādījies izmeklēšanas procesam tik nepieciešamais Pumpurs. *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 182.*

M a r g o n i s. [..] Pirms tu neparādījies pie apvāršņa, es biju viens starp civiliedzīvotājiem... *Priede G. K 1978, 2. nr. 113.*

ARDIEVAS

TEIKT (*arī* SACĪT) ARDIEVAS kaut kam. *Doties projām (no kādas vietas); atteikties (no ierastā).*

Bet šoreiz viņš ar mani daudz nemetās, izlikās tāds lielīgāks nekā citad, stāstīja, ka drīzumā dabūšot augstāku vietu, varbūt teikšot Rīgai ardievas. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 230.*

Jāpārved sieva ar visu mantinieku un jāsaka ardievas jautrai puiša dzīvei. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 275.*

«Tiem laikiem saki nu, meitiņ, ardievas!» *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 456.*

ARKLS

IET (STAIGĀT) ARKLAM PAKAĻ (aiz arkla) *novec. Strādāt lauku darbus, kopt zemi.*

«Kam arāju bērniem vajag tādu skolu, tādiem, kam jāiet arklam pakaļ un laidarā jākopj lopi?» *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 49.*

[Vārpiņš nodomājis pārcelties uz pilsētu nākošajos Jurģos.] «..ar tavu saprašanu nav vērtes iet arklam pakaļ.» *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 449.*

Jā, bet cik latviešu tad nedien, cik neizdien,.. bet pārnāk un iet atkal arklam pakaļ! *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 135.*

Draudzes skolu viņš savu laiku gluži jauns bija pabeidzis ļoti labām sekmēm, tad kā rentes mājas saimnieka dēls staigāja trīs gadi arklam pakaļ. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 270.*

Krusttēvs runājas ar skolotāju Jurkovski, kur un kā puikam ceļu iegrozīt, lai nebūtu visu mūžu aiz arkla jāstaigā. *Ķuzāne L. Saule mūžam mana. R. 1986, 19.*

Savā īsajā mūžā visi esat piedzīvojuši un pieredzējuši daudz vairāk nekā mūsu tēvu tēvi, mierīgi aiz arkla staigādami visos mūža 60 vai 80 gados. *Plaudis J. Raksti, III. R. 1965, 210.*

— Ko tu tur mežā gūsi? Atkal lauzīsi celmus un staigāsi aiz arkla. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 133.*

«Te tak paliek par saimnieku ne kropls, bet vesels cilvēks. Un pie tam gudrs cilvēks.» — «Tas nav bijis un arī nekad nebūs arkla gājējs. To jau tu zini.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 266.*

ARŠANA

AR DIEGIEM NAV ARŠANA *sar. Saka, ja kas neatbilst, nav noderīgs, piemērots noteikta mērķa sasniegšanai.*

Un tad vēl Pētersons zin stāstīt, ka mums par cīņas biedriem šodien būšot krievu zemessargi, un nospļaudamies tūliņ piemetina, ka ar diegiem neesot aršana un ar tādiem tēvaiņiem kopā nekāda karošana. *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 99.*

Mazs priecājos par senču asprātību: ar diegiem nav aršana, ar vēžiem nav braukšana uz Rīgu. *Salenieks E. Kā nu kurš. R. 1970, 203.*

Ar diegiem nav aršana, manu zēn, un kaķim nav vilkšana. *Kalve A. Tveice jūlijā. R. 1976, 149.*

ARUMI

KĀ ARUMI. *Saka par ļoti nelīdzenu virsmu.*

.. burti tad iznāca šķībi un greizi un viss raksts nelīdzens. — Kā arumi! *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 650.*

Kas tā nu bija par krāsošanu! Aiai! Un cik bieza bija krāsa! Kā arumi. Vietām pat notecējusi. *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. R. 1982, 343.*

Kā spoguls jūra... malās vien / Viss tālā ūdens lauka garums, / Kur pāri vēju drebuls skrien,/ Ir grumbās izvagots kā arums. *Rainis J. KR, I. R. 1977, 82.*

Tavu nelīdzenu ceļu, liekas tīri tā, kā kad pa arumiem brauktu! *Blaumanis R. KR, II. R. 1949, 57.*

KĀ PA ARUMIEM. *Ar grūtībām, bez īstas prasmes.*

Nu šī sāk gan skaitīt, bet neiet nekādā jēgā: kā pa arumiem. *Šmits P. III, 17.*

.. lasīšana pati gāja kā pa arumiem. *Spriņģis J. Stāsti. R. 1975, 20.*

Viņš nostājās pozē.. un laida vaļā savu rupjo balsi..

«Tā esot kupleja. Tur jau iet kā pa arumiem. Viens vārds garš, otrs īss,» Annele pārtrauca. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973 629—630.*

ASAKA

KĀ ASAKA. *Ļoti kalsns, vājš.*

Šī turpretī sausa kā asaka, maza kā čiepstīte, sakaltusi kā purva zālīte. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 361.*

Pati sausa kā asaka, dzeltenu seju skrēja no rīta līdz vakaram.. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 124.*

Tu jau esi tieva un viegla kā asaka.. *Ezera R. Viņas bija trīs. R. 1963, 65.*

Vēl atlikušās trīs govis bij noliesējušas kā asakas. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 318.*

NE ASAKAS. *Saka, novēlot veiksmi, labu lomu makšķerniekam, zvejniekam.*

Ko tad es viņam novēlēju? Tikai parasto makšķernieka: «Ne asakas!» *Bauģis P. Pati vainīga. R. 1969, 53.*

.. Juris tikai pasmējās, novēlēja, lai mēs ar Mirdzu neredzētu ne asakas, un projām bija. *Saulītis B. Ļoti jautrs cilvēks. R. 1961, 57.*

ASARA

ASARAS BIRST KĀ PUPAS. *Sk.* KĀ PUPAS.

DZERT kāda ASARAS. *Izturēties nežēlīgi pret kādu, likt raudāt.*

— .. un par ko tad lielkungam tas lielākais prieks kā par zemnieku nelaimi. Kā ūdeni dzer mūsu asaras. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 216.*

LĪDZ ASARĀM. *Saka, pastiprinot attiecīgā vārda nozīmi; ļoti.*

.. desmitiem un divdesmitiem reižu publika tos [vārdus] bija jau dzirdējusi un tomēr tagad saņēma kā ko gluži jaunu un sajūsminājās līdz asarām. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 85.*

Pavasaris, lai cik grūts tas bija skolā, spēja Āriku saviļņot līdz asarām... *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 93.*

Parasti ienācēju viņi centās pārsteigt ar sirsnīgām, bet trokšņainām draiskulībām.., arī vecāmāte tad iznāca no virtuves, jo dažreiz varēja izsmieties līdz asarām. *Salenieks E. Kā nu kurš. R. 1970, 259.*

Kauns atzīties, bet es līdz asarām biju noilgojusies pēc skaļās kņadas, kas saceļas pēc cūku bērēm laukos. *Svīkule V. Mirkļu mozaīka. R. 1968, 85.*

Kr. Valters. Es domāju, ka viņš [Blaumanis] atradis īsto veidu, kā lugas jāraksta.

Frīdenberģis. Lasīju, biju sakaitināts un arī apskaudu viņu — līdz asarām. *Sauleskalns V. Nomale, 1894. gads. R. 1972, 82.*

Jānis nepagūst atbildēt — un viņam par to līdz asarām žēl. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 55.*

Neraugoties uz laimīgo apstākli, ka neviens man nebija pakaļ dzinies, es tomēr jutos līdz asarām nelaimīgs, alejas galā apstājies un raudzīdams sakārtot savu apģērbu. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 179.*

LIET (RŪGTAS, GAUŽAS) ASARAS. *Stipri, žēli raudāt.*

Protams, simtreiz labāks par asarām ir smaids. Taču jūrnieku sievas smaidu vietā [atvadoties] parasti lej asaras. *Grīva Ž. Džungļu upe Mellakore. R. 1966, 7.*

.. viņas reti ķildojās un nekad neaizgāja tik tālu, ka būtu jālej asaras. *Kalndruva M. Avots. R. 1974, 118.*

MIRKT (SLĪKT) VIENĀS ASARĀS. *Daudz, bieži raudāt.*

Viņa tad labāk palika viena nekā no dienas dienā [nelaimīgā laulībā] naidojās vai asarās mirka. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 123.*

«Kur tad rakstīts, ka salmu atraitnei atvadoties [no vīra, kas dodas ceļojumā] jāslīkst asarās?» *Grīva Ž. Džungļu upe Mellakore. R. 1966, 7.*

Tanī pašā laikā Rīgā kādā Tērbatas ielas nama dzīvoklītī asarās mirka apcietinātā grāmatveža Cezara Caunes sieva Milda. *Rozītis P. Ceplis. R. 1949, 311.*

RAUDĀT KROKODILA ASARAS. *Paust liekulīgu žēlumu, līdzjūtību, izlikties ko nožēlojam.*

Savu pagātni viņš ir pazaudējis un nebeidz skumt un nīkt, un krokodila asaras raudāt pēc vecajiem, jaukajiem laikiem, kur viss bij tik tīkami un labi. *Upīts A. KR, XVI. R. 1951, 516.*

«.. Pamet bērnu, lai ērtāk tikt pie jauna vīra, un tad atbrauc te izraudāt savas krokodila asaras.» *Liepiņš J. Zaļš mutulis. R. 1980, 143.*

ASINIS

APTRAIPĪT ROKAS AR ASINĪM. *Sk.* **ROKA.**

ar AUKSTĀM ASINĪM. *Mierīgi, apdomīgi.*

M a i j a. Vai mūsu varoņi lai turpmāk raugās / Ar aukstām asinīm, kā svešie laupa/ Mūs' tautai visu, kas tai dārgs un svēts? *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 304.*

Nogulies zem priedes, viņš vēlreiz visu pārdomāja aukstām asinīm un nāca pie atzīšanas, ka viņš citādi nav varējis darīt. *Birznieks-Upītis E. Izlase. R. 1951, 273.*

— Tik tiešām, es jums saku, ka nevēlos sev blakus sajust tāda vīra plecu, kas ar aukstām asinīm spēj bendes darbu darīt. *Lāms V. Tava valstība. R. 1978, 167.*

Bet meža dziesma cilvēka sirdi paņem uz visu mūžu, līdz pēdējam elpas vilcienam. Ļaudis ar vēsām asinīm šādus savaldzinātos dēvē par apmātiem. *Vanags J. Meža dziesma. R. 1976, 3.*

Bet es nekad neesmu varējis ar mierīgām asinīm noklausīties, ka tiek nicināta dzeja vai rakstniecība, un man nereti ir bijušas asas cīņas ar visāda veida ļaudīm par to. *Akuraters J. — K. Egle. Atziņas, II. R. 1924, 196.*

«Kam tev par to jādomā? Kam jātrako? Labāk lec un smej, ka dzīvai ellei esi izsprucis!» — «Tev aukstas asinis... tu tā varētu... man sirdi žņaudz un asinis vārās... mani mānīt veselu gadu...» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 77.*

ASINIS LĪST (*retāk* PLŪST). *Saka, ja masveidā tiek nogalināti cilvēki.*

Cars pasmējās, lika uzvilkt ložmetējus, un uz pils laukuma krita simtiem cilvēku. Tur lija mūsu brāļu asinis. *Austriņš A. Garā jūdze, I. R. 1926, 20.*

— Jā, ielejās līst asinis, — atkārtoja Frederiks. — Viņiem katrs desmitais nošauts par sabotāžu. *Grīva Ž. Ugunskuģis. R. 1961, 240.*

Toreiz nesapratu, cik grūti laiki pienākuši tautai, ka ir sācies karš un līst asinis. *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 17.*

No tās dienas visā Spānijā sāka plūst asinis, bet karalis ieslēdzās pilī, lai nedzirdētu vajātās tautas zaimus un lāstus. *Grīva Ž. Stāsti par Spāniju. R. 1956, 19.*

Uz kara lauka visvairāk plūst / Tās šķiras asinis, kas neapkūst / Bez apstājas ražot, kas vajadzīgs.. *Kalniņš J. (Mākonis). Mana pārgalvīgā dzīves dziesma. R. 1973, 251.*

ASINIS SAKĀPJ (SASKRIEN) GALVĀ kādam. *Saka, ja kādu pārņem liels uztraukums, dusmas, sašutums, ja kāds zaudē savaldību.*

Asinis Lienei kūsādamas sakāpa galvā, un piepeši viņa manīja, ka Mālnieks viņas roku turēja savā. *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 233.*

Daudz neprātodama, Tīna atplēš aploksni, lai pārbaudītu vēstules saturu. Tīnai asinis sakāpj galvā. Steidzīgi jāmeklē baldriāna pilieni. *Rinkule-Zemzare Dz. C 1971, 101. nr. 4.*

Tuvojoties Tērbatai, Krams juta asinis galvā kāpjam. Tērbatā studēja kāda viņa sena simpātija, kuras dēļ viņš daudz bija cietis. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 47.*

Kārlim asinis saskrēja galvā [no aizvainojuma], uzlēcis kājās, viņš draudoši nostājās aci pret aci pret savu sāncensi. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 94.*

Ainai saskrēja asinis galvā. Viņai bija kauns, ka tik aplam izrunājusies, bet arī dusmas par to, ka vīrs tik īsi un asi viņu noraidījis. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 244.*

ASINIS SAKĀPJ (SASKRIEN) VAIGOS kādam. *Saka, ja kāds nosarkst (aiz dusmām, sašutuma, pārsteiguma, kauna).*

Roplaiņam asinis sakāpa vaigos.. «Meli tu!» tēvs dēlam uzbrēca. «Vai tu nekaunies mani stāvu apmelot, vai man liecinieki būs jāmeklē, ko?» *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 41.*

Jaunajai sieviņai asinis sakāpa vaigos. Viņa bija ļoti aizkaitināta par šīs sievas nekaunību. *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 505.*

Jānim saskrēja asinis vaigos. Viņš zināja, ka vēstule var būt vienīgi no Ievas. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 273.*

Kārlim tas bija ļoti vārīgs jautājums, un karstas asinis viņam saskrēja vaigā. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 98.*

ASINIS SASTINGST DZĪSLĀS kādam. *Saka, ja kādu pārņem lielas bailes, uztraukums, šausmas.*

Es pacēlu telteni, un man dzīslās sastinga asinis. Uz kamaniņām bez dzīvības gulēja pulka bataljona komandieris.. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 391.*

«Šauj!» draudoši atkārto balss ausī .. Ārgalis jūt, ka asinis sastingst dzīslās. *Talcis Ā. Manas raibās dienas. R. 1958, 25.*

Tas, ko ieraudzīju, lika man asinīm sastingt dzīslās. Počam zem paduses bija sprāgstošas lodes izrauta liela brūce, kurā varēja redzēt elpojam dzīva cilvēka plaušas... *Paegle V. C 1974, 246. nr. 4.*

Zemniekam visas asinis sastingst no bailēm, bet viens velns nāk šim klāt, aptura zirgu un saka, lai šis izšķirot viņu ķildu. *Šmits P. XIV, 59.*

Viņai asinis sastinga un sirds mitējās pukstēt, iedomājoties dziļāk un dziļāk visā šai viņas bēdīgajā stāvoklī. *Janševskis J. KR, I, II. R. 1933, 333.*

Klausoties stingst asinis: nelietība, rafinētas mocības, nāve.. *Brodele A. Marta. R. 1965, 253.*

ASINIS VĀRĀS DZĪSLĀS kādam. *Saka, ja pārņem liels niknums, dusmas.*

M a i j a. [..] Vai redzat svešos, / Kā viņi Kaupa līķi mājās nes? / Ko gaidām vēl un stāvam apstulbuši? / Vai asins nevārās ikkatra dzīslās? *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 390.*

Raugoties fašistu rotas izgāzīgajā gājienā, Viktoram asinis sāka vārīties dzīslās. *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 247.*

Es grūžu pa biksēm, bet šis [briedis] tik paceļ ausi, pakustina ļipu un — aiziet! Man asinis tā vien vārās. Es tik pa pēdām pakaļ. *Latviešu tautas anekdotes. R. 1961, 100.*

L a i m a. [..] Vēl man ir spēka ienīdēt, kas ienīstams, vēl manas dzīslas spēj aiz dusmām drebēt, manas asinis vārīties.. *Aspazija. Zaudētas tiesības. R. 1945, 52.*

BŪT ASINĪS kādam *3. pers. Būt ierastam, ieaudzinātam, ar visu būtību izjustam.*

Bērzkalni raduši sevi piespiest un visu padarīt līdz galam, lai arī cik grūti tas būtu, lai arī cik stipri būtu jāšaubās. Tas viņiem asinīs... *Rasa J. Duets. R. 1972, 248.*

Viņa taču nāca no laukiem, un lauku dzīve viņai bija asinīs.. *Zigmonte D. Reminiscences. R. 1986, 56.*

.. zemes smārdam ir jābūt nāsīs un vagas dziļumam asinīs, tikai no tādas zemes izjūtas var dzimt apzinīgums un darba griba. *Ziedonis I. Kurzemīte. R. 1970, 24.*

Sevišķi tas sakāms par abiem līvsalniekiem, kuriem jūras mūžīgais vilinājums jau asinīs. *Vāczemnieks L. Veco vraku noslēpums. R. 1973, 77.*

«.. Nodevēja tieksmes no laika gala ir viņa asinīs.» *Upīts A. KR, III. R. 1948, 489.*

DZERT kāda ASINIS. *Slepkavot, nogalināt; izturēties ļoti nežēlīgi.*

Tie paši prūšu junkuri un baronu pēcteči, kuru tēvi un tēvutēvi septiņsimt gadu dzēra latvju tautas asinis un sviedrus, Hitlera fašistu izskatā šodien grib ielauzties mūsu zemē. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 441.*

Tās akmens kaudzes, / Ko cēlāt jūs tvert, / Tās kritīs uz jums / Jūsu asinis dzert. *Rainis J. KR, I. R. 1977, 151.*

M i n d a u g s. [..] Vai arī tev [karalienei] liekas, ka manas domas grozās tikai ap tiem, ko gribu aplaupīt vai nokaut? Jā, es loku asinis, tikai neviens nezina, kā man tas riebj.. Bet, kam ir vara, tas citādi nevar... *Zīverts M. Lugas. R. 1988, 357.*

asiņu dzērājs. *Cilvēks, kas kādu nežēlīgi izkalpina, izmanto.*

— Kas mēs esam, un kas tu biji. Priedainietis tu biji, kaklakungs saviem dzimtļaudīm, zemnieku asiņu dzērājs kā visi jūs. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 263.*

— .. atklātā cīņā iznīcinās jūs visus. Jūs, apspiedējus, varmākas, tautas asiņu dzērājus! *Upīts A. KR, V. R. 1948, 138.*

IEIET (pāriet) ASINĪS kādam *3. pers. Kļūt ierastam, ar visu būtību izjustam, dziļi iesakņoties.*

Viņi, protams, ir dzirdējuši, ka pastāv kādas savstarpējo attieksmju normas, kādi nerakstīti un rakstīti pieņēmumi un tradīcijas, bet pa ausu galam dzirdētais vai šad tad palasītais nav iegājis asinīs, tas nav pieņemts un apgūts kā pats par sevi saprotams. *Dripe A. Kolonijas audzinātāja piezīmes. R. 1975, 224.*

Nedaudzos gados izauga un nobrieda kupls, spēcīgs kolektīvs, kam demokrātiskās mākslas ideāli pārgāja asinīs. *Kundziņš K. Jaunais Rīgas teātris. R. 1958, 12.*

IZLIET kāda ASINIS. *Nogalināt, noslepkavot.*

Jau bībelē sacīts: kas nevainīga cilvēka asinis izlej, tā asinīm būs caur cilvēka rokām izlietām tapt. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1948, 177.*

Pēc pēršanas Sarkano Aņdžu veda uz nošaušanu. Gribējuši aizsiet acis, bet Aņdžs neļāvis. Viņa pēdējais sauciens: «Lai dzīvo revolūcija!» Maslovs pats nožēlojis, ka nevajadzējis šim izliet asiņu, jo te Kalnainē bijuši visi izglītoti cilvēki, kas nekādu noziegumu nav izdarījuši. *Austriņš A. Garā jūdze, I. R. 1926, 213.*

Jūs jau tagad klabināt zobus, / Kad latviešu asinis lejat. *Rainis J. KR, V. R. 1978, 229.*

asins izliešana

Un uz šādiem pilnīgi neapbruņotiem darba ļaudīm, kuri tikai protestēja pret nevainīgu asins izliešanu Pēterpilī, atklāja uguni bez mazākā brīdinājuma satracinātā apakšvirsnieku rota 1905. gadā. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 422.*

KARSTAS ASINIS kādam. *Saka, ja kāds ir ļoti straujš, pārgalvīgs, temperamentīgs.*

Ē d ī t e. [..] Tu, Druknais, tomēr paliec?

1. s t r ā d n i e k s. Lai tevi uzmanītu, ka nepārsteidzies. Tev bīstami karstas asinis. *Zīverts M. Lugas. R. 1988, 62.*

«Tevim, dēls, karstas asinis, bet pasaulē daudz kas jālaiž pār galvu.» *Deglavs A. KR, II. R. 1928, 26.*

«Tas ar gan nevar bez meitiešiem vairs ne soļa paspert,» norūc paziņa .. «Karstas asinis vellam,» piebilst otrs. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 392.*

Ak, tā ir tā lielākā vaina, ka saimnieks sapinies ar šo sievieti! Viņa prata iekārdināt viņu, kad bija vēl par ganu meitu. Jauni laudis — karstas asinis. *Ieviņš K. Putras Dauķis, I. R. 1988, 27.*

LĪDZ ASINĪM. *Saka, ja pretēju interešu cīņa sasniegusi visaugstāko pakāpi.*

Savā laikā vai līdz asinīm pie mums strīdējās par jaunlatviešiem, par jaunlatviešu kustības būtību. *Kalniņš J. — Kritika — teorija, vēsture, prakse. R. 1975, 14.*

Nav taču nozīmes mocīt vienam otru līdz asinīm. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 522.*

LĪDZ PĒDĒJAI ASINS LĀSEI (PILĪTEI; LĪDZ PĒDĒJAM ASINS PILIENAM). *Līdz pēdējai iespējai, nežēlojot dzīvību (cīnīties par ko, aizstāvēt ko).*

Labs komandieris ne soli neatiet bez augstākā komandiera pavēles, bet cīnās par ieņemto pozīciju līdz pēdējai patronai, līdz pēdējam vīram, līdz pēdējai asins lāsei. *Vanags J. Vēstules no tālā ceļa. R. 1978, 119.*

Turklāt baznīca vēl virsmācītāju pataisītu par svēto, par mocekli, kas bijis baznīcai uzticīgs līdz pēdējai asins lāsei.. *Bels A. Saucēja balss. R. 1973, 123.*

Taču arī tagad nesamulsa nabaga vīrs un nolēma sevi aizstāvēt līdz pēdējai asins pilītei, bet varmākām nepadoties. *Sudmalis E. Es iegāju pulkā. R. 1971, 106.*

Mums jāaizmirst bailes. Jākaujas līdz pēdējam asins pilienam. *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 158.*

Ir cīņa, ir ienaidnieks, ir taisnība, un ir netaisnība. Par taisnību jācīnās. Līdz pēdējam asiņu pilienam.. *Skujiņš Z. Zibens locīšana. R. 1978, 8.*

LIET (izliet) savas ASINIS. *Cīnīties (karā), tikt ievainotam, krist (kaujā), atdot dzīvību.*

Gribu zināt, kas īsti notiek šai zemē, par kuru krita tēvs un brālis un es pa divi lāgi esmu lējis arī savas asinis. *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 566.*

Par Spānijas republiku lēja savas asinis vairāk nekā piecdesmit tautību pārstāvji. *Grīva Ž. Stāsti par Spāniju. R. 1956, 6.*

— Nolādētais Hitlers. Viņš taču karu sen jau zaudējis, kādēļ vēl veltīgi liet asinis? *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 51.*

Mēs zinājām, ko nozīmē īstas grūtības, mēs pārdzīvojām karu, lējām savas asinis jūsu dēļ, bet vai jūs to protat novērtēt? *Dripe A. Cietā galva. R. 1970, 43.*

Un lai netrūkst mācītājs un priesters, / Jo, kur asins izlej, tur ir vieta / Kristus mīlestības vēstītājiem. *Rainis J. KR, VI. R. 1979, 18.*

asins (asiņu) izliešana (liešana). *Bruņota cīņa, kauja ar cilvēku upuriem.*

Pēc sarunām ar vācu kareivjiem pilsētu ieguva bez asins izliešanas.. *Bērziņš V., Ruberts J. Pirmais virspavēlnieks. R. 1973, 167.*

Melderis sāka lasīt rezolūciju .. Asiņu liešana notika Anglijas, Francijas un Krievijas kapitāla labā.. *Ziediņš A. Bataljona komandieris Krauja. R. 1964, 25.*

NOLAIST ASINIS kādam (kāda ASINIS) *vienk. Nogalināt; vājināt vitālos spēkus.*

Ķeizari [pirmā pasaules kara laikā] lēmuši nolaist asinis ļaudīm, lai nesāktu dumpoties.. *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 249.*

asins nolaišana

Man aizvien vairāk sāk likties, ka lielie pasaules kari nepieciešami vienīgi cilvēces asins nolaišanai, ko praktizē visu valstu desmittūkstošu virsotnes.. *Kalniņš J. (Mākonis). Mana pārgalvīgā dzīves dziesma. R. 1973, 284.*

NOSLĪCINĀT ASINĪS. *Iznīcināt, masveidā nogalinot, sagraut, nežēlīgi apspiest.*

Vai tādos apstākļos Rīgas strādnieku bruņotā uzstāšanās netiks izolēta un viņu organizācija noslīcināta asinīs? *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 351.*

.. viņai bija licies, ka tās brīvības un taisnības domas, ko Pēteris ar Jāni domāja un gribēja izvest, ir satriektas un asinīs noslīcinātas.. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 329.*

SAKARSĒT (uzkarsēt) ASINIS kādam (kāda ASINIS) *3. pers. Satraukt, saniknot, izraisīt kaislības.*

.. Tomsons [Rīgas Latviešu biedrības līderis] ar savām spožām runas dāvanām panāca to, ka muižnieku uzstādītais priekšlikums izgāzās galīgi cauri .. Tas briesmīgi sakarsēja asinis baltu patriotiem. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 387.*

Ar īstu mākslinieka gaumi viņš tēloja intīmus momentus, kas sakarsēja līdz neprātam Zelmas asinis. *Zamaiča L. Direktors Kazrags. R. 1973, 127.*

Cik daudz cilvēks sekundē spēj izdomāt! Kā naids spēj uzkarsēt asinis... *Vaidars T. Ragu mūzika. R. 1972, 174.*

Sāka mani lenkt, svilpt, klaigāt. Gadījās arī pāris dūžu. Es vārtu rūmē, šie pakaļ. «Stāvi, šaušu!» Es cauri pagalmam uz otru ielu. Šie arī. Nodod pāris reižu gaisā, bet tas man vēl vairāk asinis uzkarsē. *Dripe A. Kolonijas audzinātāja piezīmes. R. 1975, 8.*

SIRDS ASINIS. *Sk.* **SIRDS.**

SLĀPT ASIŅU. *Zemiski vēlēties kādu nogalināt, slepkavot.*

«Versaliešiem slāpst asiņu, tas ir viss. Varbūt es jums palīdzēšu izbēgt.» *Upīts A. Noveles. R. 1960, 223.*

STINDZINĀT ASINIS DZĪSLĀS *3. pers. Radīt baiļu, šausmu izjūtas.*

Visapkārt valdīja baigs klusums, stindzinādams asinis dzīslās. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 28.*

SŪKT (izsūkt) kāda (kādam) ASINIS. *Nežēlīgi izmantot.*

«Citu nevienu tā nebūtu sitis, bet šim velnam [lielskungam], kas tik daudziem asinis sūcis un manu tēvu kapā guldījis, tas bij par maz vēl; vajadzēja vēl pagānam!» *Pērsietis. Izlase. R. 1951, 115.*

Manas asinis sūc visi. Kā dēles! Un vēl tēlo lielos labvēļus, dvēseles glābējus.. *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 218.*

.. jāatceras, ka varmācības viltīgais vampīrs vēl arvien strādnieku asinis izsūc.. *Kalniņš J. (Mākonis). Mana pārgalvīgā dzīves dziesma. R. 1973, 266.*

UZSIST ASINIS (asini) kādam *sar. Stipri sadusmot, saniknot, satracināt, satraukt, aizraut.*

Irēnas netiešā pieminēšana uzsita manī asinis. Es jau sen nevaru ciest šo zosi — mietpilsonība viņai lien ārā caur katru vārdu, caur katru vīlīti! *Brīdaka L. K 1974, 11. nr. 33.*

Viņa zināja, ka ir glīta un spēj «uzsist asini» gandrīz vai katram vīrietim. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 350.*

Vīri teica: jā, kas tad tev, tev nekas, tu jau esi no tiem lēnajiem, tev nekas tā īsti neuzsit asini, bet mēs — mēs tā nevaram. *Zigmonte D. Bites dzēliens. R. 1985, 107.*

— Tā bija tikai modernā pīkstēšana, kas nevienu nesajūsmina, varbūt vienīgi izraisa apbrīnu, ja režisoram ir tehnisks ķēriens. Taču vajag tādu teātri, kas uzsit asinis! *Liepiņš J. Zaļš mutulis. R. 1980, 97.*

Kas vienam ir pieņemams, otrā «uzsit asinis», kas vienam šķiet augsti mākslinieciska, otram liekas izaicinājums veselajam saprātam. *Ezera R. LM 1979, 5. nr. 4.*

VARDES ASINIS kādam. *Saka, ja cilvēks ir flegmatisks, vienaldzīgs, neiejūtīgs.*

«..Bet tev, puisīt, no tādām lietām nav jēgas, tev vardes asinis!...» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 203.*

Iznīcini visu šo divdabju cilti, / Šo odžu dzimumu / Un šo biklo, muļķo punduru sugu, / Kuru dzīslās velkas varžu asinis, / Kuru krūtīs pel jūtu sūkalas / Un kuru sirdi pilda atšķaidītu kaislību sula!... *Plūdonis V. Raksti, I. R. 1974, 60.*

Sarunas novirzījās .. uz mīlestību un kas ar to sakarā; tas ir temats, kas visus allažiņ valdzinājis un valdzinās, kamēr vien cilvēkam nebūs naģes asinis. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 161.*

ZILĀS ASINIS *novec. Saka par aristokrātisku izcelšanos, dižciltību.*

«.. Vai latviešu kunigaikšu un virsaišu dzīslās neritēja tādas pat zilas asinis kā vācu firstiem un brīvkungiem?» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 607.*

Kopā saradušies vairāki nēģu bajāri — nu īsti bajāri, jo šī gadsimta pasaule cilvēku vērtē ne vairs pēc zilām asinīm, bet pēc naudas maka. *Lāms V. Vienu avota lāsi. R. 1971, 122.*

Šajās tikšanās reizēs Sils bija iepazinies ar barona vājībām un prata arvien samērā viegli tikt galā ar šo iedomīgo un pūslīgo zilo asiņu rases pārstāvi. *Dorbe H. Tikai labu. R. 1972, 241.*

ZIVS ASINIS. *Saka, ja cilvēks ir flegmatisks, vienaldzīgs, bezkaislīgs.*

.. kā viņš varēja gaidīt no Gunāra, lai tam tanī izšķirošajā mirklī būtu zivs asinis un vēsa galva. *Lācis V. KR, XVIII. R. 1977, 296.*

Bet, kungi, vai jūsu dzīslās tek zivju asinis? Vai jūs nemaz neesat sašutuši? *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 339.*

ASTE

ASTE IR PIESIETA kādam *sar. Saka, ja cilvēkam ir ierobežota rīcības brīvība.*

— Ej laukā, paspēlējies, kad sāksies skola, tad būs aste uz visu ziemu piesieta. *Zigmonte D. Svešinieks. R. 1981, 20.*

Vēl jau var katrs iet uz savu pusi — bērnu nav, aste nav piesieta, kā teica vecos laikos. *L 1970, 6. nr. 17.*

ASTE IR ZEM BLUĶA (bluķī) kādam *vienk. Saka, ja kāds brīvi nevar atstāt māju, darbu.*

.. Edmunda māte bija pret dēla laulībām, tās viņai šķita pāragras, viņa teica, apprecēsies, būs aste zem bluķa, bērnu varza skries no muguras. *Zigmonte D. L 1978, 1. nr. 5.*

— Vai esi redzējusi, kā izskatās, kad pārāk jauni apprecas? .. Gribas aizskriet uz kino, uz balli — aste zem bluķa. *Mauliņš J. Mīlestības infraskaņas. R. 1982, 199.*

Kas viņa bija pie Gusta? Kalpone bez algas, kurai viņš uzkliedza daudz strupāk nekā citiem gājējiem, jo viņai jau bija aste bluķī — divi mazi bērni.. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 182.*

ASTI NOLAIDIS (IERĀVIS); AR NOLAISTU (IERAUTU) ASTI *vienk. Uzvarēts, nokaunējies, drosmi, cerības zaudējis.*

Ja tie ir tie brāļi, par kuriem es domāju — nu jā, citi nemaz nevar būt, — tad ar tiem es mierīgi tikšu galā. Aizies, astes nolaiduši. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 190.*

«Tevi izsmēja, un tu, asti nolaidis, gāji projām, neturējies pretī.» *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 227.*

ATSTIEPT (ATŠAUT) ASTI *vienk. Nobeigties.*

Heinrihs. Kārtīgu šņabi es vienmēr varu turēt. Bet tādas samazgas...

Pēteris. Fū. No tām pat zirgs būtu asti atstiepis. Tā vecene būs piegrūdusi ziepakmeni. *Anerauds J. Lugas. R. 1974, 127.*

Jā, tas jau labi, ka rīta agrē nevar pļavā sabristies rasas, tā ir kaitīga tītaram — var vēl atšaut asti. *Vīlips P. Pavisam dīvaini, Lori. R. 1966, 29.*

CELT AIZ ASTES AUGŠĀ *sar. Saka, ja mājdzīvnieks (parasti govs) pavasarī ir ļoti novājējis.*

Kur šim nauda būs, kad pa krogu vien dzīvoja, saimniecei govis kūtī pavasaros aiz astes jāceļ augšā, un zirgiem līdz Jāņiem nenogāja vecā ziemas kūla. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 186.*

— Tavā zemē jāsēj ap Jurģiem, bet kas tu par sējēju, kad zirgi pavasarī aiz astes jāceļ augšā. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 197.*

KĀ ASTE *sar. Saka, ja kāds pastāvīgi seko, visur ir klāt.*

Klusi, nospiesti gāja četri cilvēki gar tukšo jūrmalu. Piektais kā aste visur vilkās līdz. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 168.*

«Tu, cilvēks, vairs nekad neesi brīvs, sieva kā aste vienmēr pakaļ.» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 387.*

— Pateicos, — saka Odiņš un drāžas laukā .. Es kā aste no pakaļas. *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 134.*

Bet Jānis kā aste turējās aiz muguras un droši vien negāja aizvērtām acīm. *Kalndruva M. Avots. R. 1974, 32.*

KĀ PELES (ŽURKAS) ASTE (astīte) *sar. Saka par ko ļoti tievu, sīku (biežāk* par bizēm*).*

Turpretī Ance, sīka, teterraibumiem nosētu ģīmīti, pasmailu deguntiņu un divām gandrīz sarkanām bizītēm, tievām kā peļu astītēm pakausī, iedrāzās istabā kā viesulis.. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 249.*

Viņa bija gara un sausa.. pakausī tādu sīku, sīku bizīti kā lielās žurkas asti. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 23.*

— Ko tad tu turi par to smukumu?.. Tās pelēkās bizītes, kas kā žurku astītes karājas? *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 119.*

Pastāv ieskats, ka bizi attaisnojas nēsāt vienīgi tad, ja ir spēcīgi mati, no plāniem peļu astes vien iznākot. *Caune A. LM 1982, 16. nr. 11.*

— Jā, bietes ir kā peļu astes, — mēs piekritām. *Kalniņš J. Mūžība. R. 1971, 6.*

KAD PŪCEI ASTE ZIEDĒS [UN CIRVJA KĀTAM LAPAS PLAUKS] *sar., iron. Pēc neiedomājami ilga laika, nekad.*

«Kad mēs, latvieši, pieredzēsim labākus laikus?»

«Tad, kad mums būs savas biedrības..»

«Kad tad tas būs? Kad pūcei aste ziedēs!» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 215.*

Pate. Nebēdā, meitiņ! Gan izmācīs [dziedāt]. Burvis izmācīs.

Paija. Burvis izmācīs! Kad pūcei aste ziedēs! Es gribu tūlīt. Tūlīt lai man ir dziedamā rīkle! Es gribu! *Brigadere A. Pasaku lugas. R. 1956, 111.*

— Aizbrauksi citreiz, dēliņ.

— Tad, kad pūcei aste ziedēs. *Gulbis H. Doņuleja. R. 1983, 333.*

— Sakrāsim naudu un uztaisīsim mazu mājiņu, — es izklāstīju ideju, kas man tikko bija ienākusi prātā.

— Kad tas būs! — viņa iesaucās. — Kad pūcei aste ziedēs un cirvja kātam lapas plauks? *Grīva Ž. Zem albatrosa spārniem. . 1956, 67.*

KUST KĀ TEĻA ASTE *arī 1. un 2. pers., sar. Veltīgi daudz kustēties, nostrādāties.*

Varētu pa malām šo to palasīt [papļaut govij], ja spēks būtu, tagad visu dienu kusti kā teļa aste, bet kas vakarā padarīts? *Svīre M. K 1976, 6. nr. 52.*

NĒSĀT GOVS ASTI *sar. Iet ganos.*

— Kālab mūsu bērniem nav tādas [vieglas] dienas? Kālab manai Mādžei vasaru pēc vasaras jānēsā govs aste? Kālab tavam dēlēnam jāiet pie citiem par ganu? *Janševskis J. KR, XIII, XIV. R. 1933, 25.*

PACELT (UZSIST) ASTI GAISĀ *vienk. Iet projām, pamest, atstāt.*

.. tikai izmīlas, izmīlas, bet tad paceļ asti gaisā un prom ir, un ne viņai bēdu, ne pienākumu. *Zigmonte D. K 1972, 9. nr. 85.*

Kombinātā gandrīz, gandrīz jau bija sagaidījis dzīvokļa rindu. Bet nē, sagāja ar priekšnieku ragos, uzsita asti, sacēla seksti, uzsvieda uz galda atlūgumu un aizgāja... *Ezera R. Baraviku laika dullums. R. 1978, 80.*

Kā svētdiena klāt, tā abi ar to Juri astes gaisā un prom makšķerēt. *Saulītis B. Ļoti jautrs cilvēks. R. 1961, 53.*

— Kur pārējie mājinieki?

— Darbā, dēls aizlaidies nezināmā virzienā ceļus būvēt, študentu mājās nevaru noturēt — aste gaisā, un prom. *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 52.*

VILKTIES ASTĒ kādam, kaut kam. *Būt pēdējam kāda uzdevuma, darba veikšanā, atpalikt.*

Esmu lepns par Piektā pulka varonību, nekad neesat citiem astē vilkušies, izpluinījāt baltos kā pelavmaisus. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 122.*

Mēs ar tevi, Kažu, atpaliekam. Velkamies, tā sakot, dzīvei astē. *Kalndruva M. Avots. R. 1974, 59.*

ATPAKAĻ

ne ATPAKAĻ NESKATĪDAMIES (neatskatīdamies, neatskatījies). *Cik ātri var (bēgt, steigties kur nokļūt).*

«Un tad bērnu atstāji vienu pašu? Tavu nejēdzīgu puiku!» Oļiniete izsaucās un, grābekli nosviedusi, aizskrēja, ne atpakaļ neskatīdamās. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 31.*

Saimniektēvi mudīgi metas līnijdroškās un, .. meļņiem sadevuši ar pātagas kātu, aizlaiž, atpakaļ neskatīdamies. *Eiduks J. Pārbaude. R. 1969, 176.*

Vāciešu sirojumi izbeidzās, viņi sāka mukt, atpakaļ neskatīdamies. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 81.*

.. tēvs tuvojās sažņaugtām dūrēm. Es zināju, ko tas nozīmē, un bēgu, bēgu, atpakaļ neskatīdamies, pa gatvi uz leju, gar riju uz laukiem. *Kurcijs A. Cūkgans. R. 1956, 123.*

Klātesošie attaisījuši maisu un ieraudzījuši paši savu mācītāju, kurš no kauna aizbēdzis, ka ne atpakaļ neatskatījies. *Latviešu tautas anekdotes. R. 1961, 176.*

NESKATĪTIES ATPAKAĻ. *Darīt kaut ko apņēmīgi, nešaubīgi.*

Pats viņš izdomāt neko nevarēja, bet pasaki, kas darāms, atpakaļ neskatīsies. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 126.*

«Jums karā patika?»

«Nevar teikt, ka būtu paticis. Bet tev vajadzēja iet, un tu gāji, atpakaļ neskatīdamies.» *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 61.*

ATRAUGAS

LĪDZ ATRAUGĀM. *Līdz apnikumam.*

«Tos divus nē, tos mēs katru dienu redzam līdz atraugām.» *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 915.*

Viņš līdz atraugām bij atēdies šādu prieku. *ME, I. 184.*

ATSKABARGA

KĀ ATSKABARGA. *Skarbi, asi, dzēlīgi.*

..sēd pa stundai kā mēms un dažu brīdi, kad jau spriedums gandrīz notaisīts, tad kā atskabarga cērtas pretī, ka neesot pēc likuma šis vai tas. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 40—41.*

Lūk, kāds izrādās šis tuvredzīgais klusētājs [skolotājs Alsters] — kā atskabarga lec direktoram acīs! *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 328.*

.. nule dzirdētie vārdi manī iecirtās kā atskabargas. *Bendrupe M. Degošie raksti. R. 1963, 180.*

ATSLĒGA

AIZ SEPTIŅĀM (DEVIŅĀM) ATSLĒGĀM. *Saka par ko nepieejamu, lielā slepenībā turētu, rūpīgi sargājamu.*

Tas, kas bijis «toreiz», ir noglabājams aiz septiņām atslēgām. *Zigmonte D. Zilo rūķu gals. R. 1973, 156.*

Ko spēj meistars, tas aiz septiņām atslēgām nemākulim. *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 27.*

Bet Ēvaldā Vilkā aiz deviņām atslēgām mājoja kaut kāds meitenīgs trauslums, vieglievainotība, maigums, pat puicisks naivums — lietas, kuras viņš neparko negribēja vilkt publiskuma gaismā. *Vācietis O. — Vilks Ē. No dzīves — par dzīvi. R. 1980, 6.*

.. vientiesīgi pļāpāja laukā arī to, kas turams aiz trim atslēgām. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 231.*

BURVJU ATSLĒGA (atslēdziņa). *Līdzeklis, ar kuru var iegūt vēlamo rezultātu.*

Ja es zinātu, kā ieaudzināt darba mīlestību!... Ja kāds būtu jau atradis šo burvju atslēgu. *Kalve A. Zv 1976, 5. nr. 25.*

Sadzīves detaļa, kāda spilgtāk akcentēta cilvēka uzvedības norma, ieradums vai niķis kļuva reizēm par burvju atslēgu, kas pavēra aktierim tūkstoš jaunrades iespēju pilnu laboratoriju. *Dzene L. Lidija Freimane. R. 1971, 149.*

.. prasība pēc problemātikas dziļuma tomēr pati par sevi ne vienmēr ir īstā «burvju atslēdziņa», ar kuru atrisināms jebkurš jautājums un izprotams jebkurš daiļdarbs. *Hiršs H. — Kritika — teorija, vēsture, prakse. R. 1975, 26.*

KĀ CAUR ATSLĒGAS CAURUMU IZVILKTS (IZRAUTS). *Ļoti novājējis.*

Pēc divām nedēļām tiešām mācītājs tik tievs kā caur atslēgas caurumu izvilkts. *Latviešu tautas anekdotes. R. 1961, 130.*

— Ir gan kā caur atslēgas caurumu izrauts, — viņa nicīgi noteica. — Vai tāds jaudās govīm pakaļ izskraidīt? *Zigmonte D. K 1983, 12. nr. 47.*

ATSPERE

KĀ ATSPERE; KĀ UZ ATSPERĒM. *Ļoti strauji, vingri, veikli, saspringti; elastīgi.*

Tikko Vitolds bija ienācis istabā, Andrejiņš kā atspere izlēca no gultas.. *Sakse A. Nokaltis zars. R. 1968, 35.*

Nāvīgais pārbīlis kā atspere bij atsviedis Kūlu piecus soļus nost no tās nolādētās kārts. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 904.*

Atkal viņa sēdēja pie telefona galdiņa, acis aizvērusi, saspringta kā atspere, gatava jebkuru mirkli uzklupt klausulei un piespiest to pie auss. *Kalve A. Vēja kaņepes. R. 1973, 176.*

Liāna runāja ar slāpētu niknumu, viņas lūpas piesārta, acis puskrēslā iegailējās, augums savilkās kā atspere. *Kalve A. Tveice jūlijā. R. 1976, 32.*

.. jauniņš leitnants nelielu zaldātu pulciņu kārtoja divās rindās. Rokas mēteļa kabatā sabāzis, viegliem soļiem kā uz atsperēm staigāja no viena gala uz otru.. *Upīts A. KR, VIII. R. 1950, 325.*

KĀ ATSPERES SVIESTS. *Straujā, pēkšņā kustībā.*

Sulainis šo vienu minūti bij sēdējis krīta balts, tagad, kā atsperes sviests, nolēca no bukas. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 384.*

.. pārzinim.. nākošreiz izsaucot manu vārdu, es trūkos kājās, kā atsperes sviests. *Lāms V. Vienu avota lāsi. R. 1971, 74.*

Loma zagļi uzsprāga kājās, kā atsperes sviesti. Abi aiz pārsteiguma likās valodu zaudējuši. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 125.*

KĀ UZVILKTA ATSPERE. *Iekšēji ļoti saspringti.*

Domādams par sacensību, viņš jutās kā uzvilkta atspere. *Saulītis B. Jaunības gadi. R. 1956, 50.*

Kā uzvilktas atsperes viņi guļ sniegā. Šī fašistu maršēšana viņus kaitina līdz ārprātam. *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 89.*

Ķiršķalns redzēja, ka viņš [zēns] iekšēji sasprindzis kā uzvilkta atspere.. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 39.*

ATSPOLE

KĀ ATSPOLE (ŠAUTUVE, ŠAUDĪKLA) *biežāk savienojumā ar* šaudīties. *Šurp, turp; bez apstājas; veikli, čakli.*

Savā darbā un pienākumos Ceplis tā aizrāvās, ka viens pats visu gribēja padarīt. Cauru dienu viņš šaudījās kā atspole. Gan bankās, lielākos tirdzniecības namos, notāru kantoros, kafejnīcās un restorānos — visur viņam bija darīšanas.. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 80.*

Grīslis šaudījās kā atspole un ar acīm un muti būtu visu nopircis, ja bijusi nauda. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 124.*

— Skatos, ka Zenta jau visur pabijusi, salmu šķūnī, pie sivēna, pie Lauces un aitām — šaudās kā atspole. *Salenieks E. Roberts Zalāns. R. 1958, 349.*

Bet kalpones tekāja kā atspoles.. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 267.*

.. grieze kā atspole šaudījās neizpļauta krūmāja zālienē, vākdama savus cālēnus. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 654.*

Alus tika cītīgi vien tukšots, pie kam Blāķa īkstis kā atspole šaudījās no viena uz otru. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 160.*

Ģirts brīnījās, cik veikli strādā Dagmāras tēvs. Viņa pirksti ņirbēja pa linuma acīm kā atspoles. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 104.*

Man patika miecēto ādu smaka, acis kā atspoles šaudījās pa plauktu rindām, kur blakus stāvēja pārdošanai izliktie gatavie apavi. *Branks V. Puiku gadi Alūksnē. R. 1973, 67.*

Zirgs nezināja, kā skriet, un orīte šaudījās pa ceļu kā atspole, bet tomēr neapgāzās. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 303.*

Šūpoles laidās kā atspoles, ar katru sviedienu augstāk un augstāk. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 272.*

Tur bija arī Mirdza un Zenta, kas žiglas kā atspoles šaudījās pa pārpilno telpu, nez kā veikli tikdamas cauri visbiezākai drūzmai. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 299.*

Kustīga kā atspole, allaž priekā starojoša — viņa šaudījās pa kāpnēm un gaiteņiem. *Bauģis P. Pati vainīga. R. 1969, 7.*

Dažs labs Slapes vecpuisis tai vakarā klusībā nodomāja, ka tad ir vērts precēties, ja tāda sieva pagadās. Viņa bija veikla kā atspole un valodīga kā vālodze. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 339.*

Tagad slepkavam aizdegās dusmas — kā šautuve izspruka pa durvīm laukā glābties kur citur.. *Šmits P. I, 314.*

Ķēniņa znots uzrāpjas vardes mugurā un uzsauc:

«Lai tad arī iet!»

Un nu varde sāka lēkt. Ak tavus lēcienus! Kā šautuve pāri.. meža galiem. *Šmits P. V, 62.*

.. laižoties miegā, viņai tā vien likās, ka kājas skrien vēl pa ledu un visa viņa šaujas kā šautuve uz priekšu.. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 393.*

Nedaudz saposušās, meitenes apmeta mēļenes un aizzibināja uz dižmeža pusi kā šautuvītes naskā rokā. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 91.*

Poguliene kustējās tik apsviedīgi kā šaudīkla. *Hānbergs Ē. K 1983, 6. nr. 68.*

Jānis viņu tikko vairs pazina. Dzīvs un kustīgs kā šaudīkla — pat bārdas kūlu drusku apcirpis, izskatījās labu tiesu jaunāks. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 619.*

Žigla kā šaudekle viņa vispirms aizdzina suņus, tad visai priecīga sasveicinājās ar atbraucējiem. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 109.*

Lai arī pāri sestajam gadu desmitam, turas visiem priekšā darbos un jautrībā. Žigla kā šaudekle. Ko dara, to ar īpašu izmaņu. *Ķuzāne L. Saule mūžam mana. R. 1986, 17.*

MĒLE KĀ ATSPOLE (ŠAUTUVE, ŠAUDĪKLA). *Saka, ja kāds daudz, bez mitas runā, ja ir valodīgs.*

Sieva viņam bija Kristīne. Pamaza auguma. Tāda pati kā mūsu sievas — mēle kā atspole. Un paslinka. *Grigulis A. Zivis dzīvo ūdenī. R. 1976, 91.*

Mēle tai gāja kā atspole, bet rokas — tās nemīlēja kustēties. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 293.*

Mēle tai skraida kā atspole. Visus tā zina aprunāt un gānīt! *Poruks J. Stāsti. R. 1959, 108.*

Madamai mēle šaudās kā atspole. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 52.*

Pirmā, kas runu sāk, ir jau, protams, rīdzeniece, kurai kā lielpilsētniecei ir «mēle kā šautuve». *Latviešu literatūras kritika, I. R. 1956, 457.*

Apbrīnojami veikls un izdarīgs meitieša cilvēks, mēle taisni kā šaudīkla. Kārkliene pati uzstādīja jautājumu un pati atbildēja. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 328.*

ATVARS

NOGRIMT (PAZUST) KĀ ATVARĀ. *Pazust tā, ka nekas vairs nav uzzināms.*

Izejam saimes istabā. Meitas un puiši piecēlušies savās guļu vietās sēdus.

Noliecamies un skatāmies pagultēs. Palūkojam aiz piena traukiem un centrifūgas.. Daukšu saimnieks kā atvarā nogrimis. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 437.*

Kā atvarā nogrima ģenerāļa pensija, ministra alga, zvejas sabiedrības ikmēneša treknās peļņas simti. *Lāms V. Vienu avota lāsi. R. 1971, 10.*

Pēc soda izciešanas tēvs palicis turpat Sibīrijā un strādā kaut kur pie Angāras vai Jeņisejas bezgalīgajos taigas plašumos, kuros cilvēks pazūd kā atvarā. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 75.*

Šis sakauj viens pats ienaidnieku pulku un tad pazūd kā bezdibinā. *Džūkstes pasakas. R. 1980, 84.*

AUBE

TIKT (BŪT) ZEM AUBES *novec. Dabūt vīru, apprecēties; būt precētai.*

Viņa.. katrā ziņā gribēja tikt zem aubes un rīkojās! *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 33.*

Ak tā: kad būs zem aubes, tad varēs darīt, ko gribēs! Jā, tad varbūt būs pie rokas kāds smuks jaunkungs. *Ieviņš K. Putras Dauķis, II. R. 1980, 267.*

AUDEKLS

KĀ AUDEKLS. *Sk.* KĀ DRĒBE.

AUGLIS

AIZLIEGTS AUGLIS. *Tas, kas ir kārdinošs, bet nav atļauts.*

«Vai tas [dibināt latviešu biedrību] ir brīv? Es negribu to, kas nav atļauts... Negribu no aizliegta koka augļiem baudīt...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 338.*

Filipsona kundze [*paslepus no vīra satikdamās ar Entvederu*]. Mēs plūcam aizliegtus augļus, mans draugs!

Entveders. Ak, lai! Šie augļi ir tik saldi! *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 167.*

Neko nevar panākt ar aizliegumiem, tā tikai rodas aizliegtā augļa problēma. *C 1974, 26. nr. 4.*

NĒST AUGĻUS. *Dot labumu, vēlamo rezultātu.*

.. bet, lai šī [preses] brīvība nestu kādus augļus, ir vajadzīgs, lai strīdi par sabiedriskiem jautājumiem nepieņem personīgu formu.. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 647.*

Ar zobeniem un pistolēm bruņotu vīru saujiņai uzbrukt Rīgas pilij ir tukša dižošanās, kas nekādus labus augļus nevar nest. *Lāms V. Tava valstība. R. 1978, 104.*

Tu uzdāvināji arī motociklu, tagad tu vari priecāties, motocikls ir nesis savus augļus. *Kolbergs A. Cilvēks, kas skrēja pāri ielai. R. 1978, 302.*

AUGONIS

KĀ AUGONIS. *Saka, ja kas ir ļoti sāpīgi, ļoti nepatīkami.*

Man sirds ir tik pilna sāpes kā augonis. Es nevaru tai piedurties, ka man nebūtu jākliedz. Kur nu mans lepnums, manas cerības?! *Kosa J. Dienas tveicē. R. 1969, 121.*

Desmit divdesmit latu [ko varētu nopelnīt], tie tagad būtu īsti vietā. Launadziete gaida — tas man visu laiku smeldza kā augonis. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 242.*

Tas Pēteris jau no pirmās kolhozu dienas gluži kā augonis — spēcīgs puisis, bet strādā kā sprāgdams... Reizēm pat liekas, ka ar nolūku dara ačgārni. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 121.*

AUGŠA

KĀPT (TIKT) UZ AUGŠU. *Gūt panākumus darbā, sabiedrībā, sasniegt labāku stāvokli.*

«Tas meitēns kāps uz augšu. Inženieris Stabiņš teica, ka skološot viņu par.. meistari.» *Vilks Ē. Cilvēki ar vienu patiesību. R. 1949, 56.*

Tārmanis bija cilvēks, kam dzīvē sekmējās tikt uz augšu. *Purs L. Ēnas gaist. R. 1956, 14.*

LĒKT UZ AUGŠU. *Sk.* LĒKT GAISĀ.

SKATĪTIES (RAUDZĪTIES, LŪKOTIES) NO AUGŠAS (*novec.* AUGŠIENES) uz kādu. *Izturēties augstprātīgi, ar pārākumu, nievīgi pret kādu.*

Vēl runā, ka mēs esot iedomīgi — skatoties uz citiem no augšas. *Ķuzāne L. Zodiaka loks. R. 1975, 142.*

Tā bij vecsaimnieku valoda, kad viņi no augšas skatās uz plukatas iebūvieti. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 476.*

Žanis Bāriņš bija izteikts veco laiku strādnieku virsslāņa pārstāvis, pats savā amata mākā samīlējies lietpratējs, prasīgs un niķīgs, pieradis labi pelnīt un uz mazāk varīgiem raudzīties no augšas. *Skujiņš Z. Vīrietis labākajos gados. R. 1975, 48.*

Krasts ne uz vienu cilvēku neraudzījās no augšas. Tas, ka viņš zināja viešņu neprotam ne lasīt, ne rakstīt, nemazināja viņa acīs viņas cieņu. Tamdēļ cilvēks nemaz nebij muļķis. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 213.*

Nav brīnums, ka šādos apstākļos [ja pārāk slavē talantīgākos rakstniekus] viens otrs talantīgāks autors sāk piepūsties un lūkoties no augšas uz saviem mazāk talantīgiem kolēģiem.. *Laganovskis J. K 1972, 9. nr. 130.*

Uz visiem kaimiņiem viņš skatījās it kā no augšienes, zobodamies par viņu nevarību.. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 261.*

Uz nabaga aktierīšiem un aktrisēm mūsu labākās famīlijas noskatās kā no augšienes.. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 295.*

Man ir dusmas par latvieti, kam nav tik daudz lepnuma būt atturīgam ar savām parašām, kamēr cittautiešiem nebūtu iemesla raudzīties uz to ar zīmīgu smaidu un kā no augšienes. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 108.*

UZ AUGŠU PASISTS. *Sk.* GAISĀ PASISTS.

AUGUMS

AUGT AUGUMĀ *3. pers. Strauji palielināties, vērsties plašumā, pieņemties spēkā.*

Ļaužu pulki, kas nāca no Pārgaujas, auga augumā, virzīdamies uz pārceltuves pusi. *Zariņš K. Kaugurieši. R. 1975, 115.*

.. niknums viņā auga augumā. Gaļai piemests par daudz sāls, kartupeļi sašķīduši.. *Vilks Ē. Stāsti. R. 1963, 335.*

Vīrietis sapīka. Un, jo klusums ieilga, jo īgnums auga augumā. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 76.*

LĒKT UZ AUGUMA kādam *vienk. Darīt pāri, apvainot, aizskart kāda intereses.*

Sev uz auguma lēkt viņa nevienam neļaus, vismaz Žanim un viņa senčiem [vecākiem] ne. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 138.*

— Dumjības es nedarīšu, bet uz auguma sev lēkt neļaušu, — es agresīvi apgalvoju, tomēr niknuma manī nav. *Kaijaks V. Zv 1982, 22. nr. 27.*

AUKA

KĀ AUKA. *Ļoti lielā ātrumā.*

Melnītis aizgāja kā auka — zeme vien nodimdēja. *Šmits P. VII, 284.*

.. vāģos iekāpis, viņš zirgam krietni sadeva ar pātagu, tā ka labi koptais, ātrais lopiņš aizgāja kā auka. *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 75.*

Kungs kāpa zirgā. Salīkās uz priekšu un aizgāja kā auka. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 126.*

AUKSTS

AUKSTS PĀRSKRIEN pār muguru, kauliem. *Saka, ja ļoti sabīstas, uztraucas.*

«Ka tik nav noskalots [no klāja]?» ieminējās Nikolajs Ivanovičs, un man auksts pārskrēja pār visu muguru. *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1964, 138.*

PATAISĪT (PADARĪT) AUKSTU kādu *vienk. Nogalināt, nosist.*

Cik labprāt Zuments pataisītu aukstu šo komandieri, bet pagaidām jāsavaldās. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 234.*

«Tādam jau nemaz nevar dot rokā cirvi,» Ilma nerimās, «uznāks trakums, pataisīs aukstas mūs visas trīs.» *Ezera R. Viņas bija trīs. R. 1963, 221.*

«Kad es vismaz divus laupītājus būšu padarījis aukstus, tad jums tālāk vairs nejāšu līdza..» *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, I. R. 1929, 80.*

AUNS

CIRPT KĀ AUNU (JĒRU) kādu. *Apkrāpt, izmantot.*

— .. Bet tavai sievai piedzimst puika, un tu visiem lielies, ka tev ir mantinieks. Bet tas nemaz nav tavs. Tiešām jāsaka, ka ikviena sieva savu vīru var cirpt kā aunu. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 209—210.*

Bet, vēl labi neiestrādājies un neiemanījies, Gusts biedriem [kāršu spēlē] bij labs cērpams auniņš.. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 423.*

Mēs [vilki] jau arī labprāt visiem par labu gribam savu upuri nest un ļauties, lai mūs tāpat cērp kā jērus. *Alunāns J. Izlase. R. 1956, 246.*

— Bet paši vien vainīgi, stāvat kā auni, kamēr varenie apcērp vilnu. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 201.*

KĀ AUNS. *1. Ļoti ietiepīgs, stūrgalvīgs.*

Redzu, ka man nez vai izdosies Ilmāru pārliecināt. Ietiepīgs kā auns viņš ir un paštaisns arī. *Kaijaks V. Mans pavasaris. R. 1970, 76.*

Tagad nu pilnīgi lieki būtu iecirsties kā aunam pretī, labi, Arnolds visu grib pats.. Kas viņam to liedz.. *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 62.*

Krietna sieva bija Anna, nevar sūdzēties, mīlēja viņu, centās izdabāt. Savu reizi tomēr neiztika bez nikiem un fokusiem. Ja iecirtās, tad kā auns — ne uz priekšu, ne atpakaļ. *Luginska R. Menuets un cūkpupas. R. 1979, 160.*

2. Saka par cilvēku, kas rīkojas muļķīgi, situāciju neizprot, ir neattapīgs, arī padevīgs.

Un, ja zeļļi par to rājas, tas muļķīgi bola acis un stāv kā auns, galvu nokāris. *Sēlis R. Burši un zeļļi. R. 1965, 64.*

Divdesmit astoņi vīri kā auni, purnus zemē nodūruši, bij klausījušies kalēja gvelšanu un pieļāvuši tam aiziet mežā. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 145.*

«.. mēs kā auni ļāvāmies sevi apcelt!» *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 226.*

Diemžēl neviens to nesaprata, jo malēnieši patiešām dažās lietās ir dumi kā auni. Un, ja nu nav, tad vismaz prot ticami izlikties. *Mauliņš J. Malēnieši. R. 1983, 55.*

— Ļauni un stulbi kā auni, prātā viņiem neienāk, ka visu to es esmu tiku tikām dzirdējusi no pašu pagasta sievu tenkām. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 629.*

Viens iesāk, citi kā auni pakaļ. *Niedre J. Saliņa bangojošā okeānā. R. 1970, 80.*

«Tak kas vīram bēdas, lai sievai kāpj dzīvība vai pa kaklu ārā... Mani lamāt par zagli un citādiem bezkaunīgiem vārdiem, ko neesi ne dzirdējis, bet vīrs sēd kā auns un nepaceļ ne ausu...» *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 438.*

«Ērik!» viņa sauca. «Rādi jel savu apliecību! Vai tiešām tu ļausies, ka tevi tā aizved kā aunu?» *Talcis Ā. Manas raibās dienas. R. 1958, 118.*

— Nu, sasveicinieties, pakratiet ķepas, ko brīnāties kā auni uz laipas! *Skujiņš Z. Jauna cilvēka memuāri. R. 1981, 281.*

Sprieda un meklēja, meklēja un sprieda, līdz kamēr atrada arī, tā apgāzdamas savu vīru un arī visu Lielā Meža novadu aplamo ieskatu, ka viņām mēles gan kā kulstīklas, bet saprašanas tikai tik daudz kā aunam piena. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 223.*

KĀ AUNS PIE JAUNIEM VĀRTIEM. *Neziņā, nesaprašanā, ko darīt, izbrīnā.*

Cik bieži gadās, ka režisors, dekorāciju ieraudzījis, stāv kā auns pie jauniem vārtiem un nezina, ko iesākt... *Skulme V. K 1982, 4. nr. 155.*

Kā pieburtam arvien gribējās būt Ieviņas tuvumā. Skatījos un nevarēju vien noskatīties viņas lielajās, tumšbrūnajās acīs.. Reiz, ievērojusi mani tā skatāmies, viņa iespurkšķas:

— Ko skaties kā auns uz jauniem vārtiem? Tāds kā pamuļķāks. *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 136.*

Viena no visgrūtākām zinībām bija ģeogrāfija. O, kā mēs stāvējām pie kartes! «Kā aitas pie jauniem vārtiem,» skolotājs pastāvīgi teica, un tā tas arī bij. *Jaunsudrabiņš J. KR, IV. R. 1981, 19.*

AUSS

AIZIET (paiet, iet), *arī* PASLĪDĒT (aizslīdēt, slīdēt) GAR (GARĀM) AUSĪM kādam *3. pers. Palikt nesaklausītam, neuztvertam, atstātam bez ievērības.*

«Tā vajag rakstīt,» viņš saka. Annelei tas aiziet gar ausīm kā vējš. Burtus dreijāt viņa nevar izmācīties.. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 424.*

Māte mani gan mēdza modināt kā no miega un sacīja: «Skaties nu tu arī, tev dienā par šiem laukiem būs jāzin, jo tu esi māju mantiniece.» Arī tas man pagāja garām gar ausīm. Kas man bija šie lauki, kad man piederēja mēness sudraba lauki un saules zilās pļavas! *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 147.*

Sāka jau izpausties valodas, ka Jūlis zaļi uzdzīvojot ar draugiem un draudzenēm. Tās nepagāja garām arī tēva ausij. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 262.*

Es viņam to nepateicu. Man šķita, ka tas būtu tikpat vērts, ja teiktu vējam. Prātīgu veču runas arī man pašam jaunības dienās gāja gar ausīm. *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 86.*

Tavā bērnībā dzirdētais padoms / Nu viņiem paslīd gar ausīm. *Purvs Z. Kastaņu nakts. R. 1969, 38.*

Augusts šādos gadījumos vienmēr atzina par prātīgāko ļaut aizslīdēt vārdiem gar ausīm vai arī atbildēt tikai aplinkus, notālēm. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 489.*

Salmiņš runāja gari, vienmuļi un bezpersonīgi. Viņa sacīto bija grūti uztvert, vārdi slīdēja ausīm garām kā ieziepēti. *Skujiņš Z. Vīrietis labākajos gados. R. 1975, 314.*

Arī balss nianse viņam paskrēja gar ausīm. *Skujiņš Z. Kolumba mazdēli. R. 1961, 354.*

AR VIENU AUSI *parasti savienojumā ar* klausīties. *Pavirši; ar dalītu uzmanību.*

Ar vienu ausi viņš klausījās aizgājušā laika vareno oratoriju, ar otru — bārddziņa stāstu par bijušā saimnieka bankrotu. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 415.*

Izstiepis mīkstajās briežādas čībās ieautās kājas, viņš lasīja avīzi, pa malciņam dzēra atdzisušo tēju, ar vienu ausi klausījās mūziku, kamēr sagaidīja miegu. *Kalve A. Sarkans āboliņa lauks. R. 1971, 159.*

Ar vienu ausi pavirši sekodams draugu pazīstamajām balsīm, viņš turpināja tērzēt ar meitenēm, kuras bezrūpīgi smējās. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 29.*

«.. tikai skaties, ka nav jāskrien pēc miliča,» izsniegdama alu, limonādi, cigaretes un šokolādes konfektes, bufetniece prātoja, ar vienu ausi ķerdama pārmaiņas skaļajos vārdos. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 196.*

Vīri tikai ar vienu ausi klausījās, ko viņš tur runāja. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 291.*

ATDARĪT (ATVĒRT) AUSIS. *Sākt klausīties un saprast.*

«.. aiz pils ir liels dobs ozols. Ielieni dobumā, paslēpies un atdari ausis.» *Džūkstes pasakas. R. 1980, 211.*

Tāpēc tagad atveriet ausis un klausieties, ko es jums saku: mēs negribam vairs šajā sanākšanā neko no jūsu mutes dzirdēt! *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 78.*

.. Vilis, itin kā viņam būtu atdarījušās ausis, izdzirda arī svilpja tīros, melodiskos locījumus. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 126.*

AUSIS SVILST kādam. *1. Saka, ja kādam ir kauns klausīties cita teiktajās rupjībās, melos.*

Pat vecākām saimniecēm, kas mājās pašas nebij vārdos necik izvēlīgas, ausis svila, klausoties, kas vēlās no pārkaitinātā mācītāja mutes. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 271.*

Ar jokiem un āzēšanos vecajai Katrīnai lai nemēģina, viņa varēja atcirst tādu, ka pašam tam lielākajam bramanim ausis aizsvilsies. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 360.*

Īsti piparota Kaina mēle kļuva tajos gadījumos, kad pretiniekos gadījās mūsu dūšīgā kalpone Trīne. Tad uzsprakšķēja tādi dialogi, ka kautrīgākam klausītājam ausis aizsvilās. *Kalndruva M. Pēdas gar krastu. R. 1986, 174.*

2. Saka, ja kāds nekaunīgi, pārāk daudz melo.

Anšelis savai mātei liedzās, ka ausis svila, un viņa tam arī noticēja. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 346.*

BĀZ ka (kad) VAI AUSĪ kaut ko. *Saka, slavējot ko ļoti mīkstu, smalki izstrādātu (vilnu, dziju, audumu, maizi, ādu).*

Dzija no melnās «izerižu» vilnas ir smalka un mīksta, ka vai ausī bāz, un vadmala iznāks smalku smalkā. *Purapuķe J. Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes. R. 1925, 148.*

P u r b e k a. [..] Gublāna jaka, tāda mīksta, bāz vai ausī.. *Birze M. Sākās ar melno kaķi. R. 1973, 12.*

.. bet Rīgas audekli tomēr smalkāki, gludāki un mīkstāki, ka bāz vai ausī. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 17.*

.. pēcāk [krāsns] dvašoja rāmi, lai mīkstums [baltmaizei] saceltos šūnains un šautrs. — Bāz vai ausī! — saimnieks tad priecājās. *Svīre M. Ar vakardienu kabatā. R. 1984, 131.*

Viņš izstiepa roku un ar pirkstiem paspaidīja spīdošo stulmu. Āda bija mīksta kā ziemišķis, bāz vai ausī. *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 269.*

«Cik mīksta, tīra vilniņa, — jā, nudien, smalka drēbe, var ausī bāzt!..» *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 170.*

«.. mēs izvērpsim no liniem tik smalkus līdzenus pavedienus, kā izlidināt izlidināsim un izaudīsim tik plānus un mīkstus audeklus, ka ausī varēs iebāzt.» *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 240.*

BIEZAS AUSIS kādam *sar. Saka, ja cilvēks labi nedzird, izliekas nedzirdam vai stūrgalvīgi neievēro teikto.*

— Nekauņa! — kāds nenocietās. — Vārdi te nelīdz! Tādiem ir biezas ausis. *Klēvers V. K 1975, 11. nr. 93.*

— Tikai runājiet skaļāk, man pēdējā laikā ir tādas pabiezas ausis. *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 233.*

— .. Tu dzirdi — pavasaris... Aiz katra cinīša pa ķīvītei. Dzi, kā brēc!

— Man biezas ausis. *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 9.*

Taču vakar es gāju garām un neko nedzirdēju. Tikpat labi garām varēji iet tu vai kāds cits ar biezām ausīm un it nekā, galīgi nekā nedzirdēt no tā, ko saklausa Klinta. *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 394.*

— Par kādu visu šito? — Linda vaicā paklusi, bet balsij ir nelaba pieskaņa, kas pat biezai ausij neiet garām. *Kalndruva M. Uz tās pašas zemes. R. 1982, 86.*

Ar veco Čunču visi dikti runāja, jo viņš ešot biezs uz ausīm. *Birznieks-Upītis E. Pastariņa dienasgrāmata. R. 1958, 31.*

DZIRDĪGAS AUSIS. *Atsaucība.*

Valdemārs nu bij vīrs, kas ne vien iespēja augstākās vietās pa vārdiņam teikt šo grūtību mazināšanas lietās un atrast tur dzirdīgas ausis, bet viņš to arī darīja no sirds pilnības.. *Kaudzīte M. Atmiņas no «tautiskā laikmeta» un viņa lielākiem aizgājušiem darbiniekiem, I. R. 1924, 96.*

Direktoru sāpināja tas, ka viņa vārdi neatrod dzirdīgas ausis. *Brīdaka L. Portrets profilā. R. 1970, 121.*

Viņa nevarēja tverties savās izjūtās, viņai tās bija jāpauž vienalga kam, tikai cilvēkam, tikai kādam, kam ir dzirdīgas ausis. *Zigmonte D. LM 1975, 41. nr. 10.*

Atdotā pieredze sastapusies ar jutīgu uztveri, dzirdīgām ausīm, darba gribu. *Akurātere L. M 1971, 2. nr. 3.*

GULĒT (SĒDĒT) UZ AUSĪM *sar. 1. Nedzirdēt, būt neuzmanīgam, nevērīgam.*

— Vai uz ausīm gulēji? Kāpēc neatsaucies?

— Nedzirdēju. *Kaijaks V. Putenī. R. 1964, 31.*

Roplainis. [..] Krustiņu žēlodama, tu man uz priekšu neslēpsi ne mazāko nieciņu. Vai dzirdi!

Māte (aizskarta). Aks, vai tad nu uz ausīm sēdu! *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 45.*

Dzilnas spiegšanu samainīt ar vālodzes svilpienu varēja tikai tāds, kas uz ausīm sēd. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 134.*

2. Būt pasīvam, nedarīt vajadzīgo.

Pelēkmatainais, izpūrušais puisis.. neizskatījās pēc rūdīta bandīta, bet ej nu sazini. Palaidīs vaļā, un vēlāk vēl iznāks nepatikšanas. Sak, vietējie iedzīvotāji signalizēja, tomēr jūs gulējāt uz ausīm. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 323.*

Saskrēja kalpi: melni kā velni, astaini, ragaini. Bet es negulēju uz ausīm, es šāvu, un bendes kalpi juka uz visām pusēm. *Lāms V. Vienu avota lāsi. R. 1971, 22.*

— Tu nedomā, es jau gluži uz ausīm neesmu gulējis, šo to iegādājos. *Krieviņš M. Strēlnieki pārnāk mājās. R. 1967, 258.*

KĀ DIEVA AUSĪ. *Sk.* **DIEVS.**

KASĪT (pakasīt) AIZ AUSS *sar. Domāt, prātot, gudrot. Sal.* KASĪT PAKAUSI.

Dāvis Šķestiņš nopirka laivu — īstu piepūšamo gumijas laivu. Un par to neviens nebrīnījās — Dāvis Šķestiņš bija makšķernieks. Bet, kad viņš laivu pārdeva, tad gan ļaudis domīgi kasīja aiz auss. *Baugis P. Šķemba un oļi. R. 1964, 58—59.*

Sāks pārbaudīt, cik tam Zaķim ir tās gudrības, uzdos tādus jautājumus, ka būs aiz auss jāpakasa. *Lācis V. KR, XIV. R. 1975, 260.*

KLAUSĪTIES ar ABĀM AUSĪM. *Klausīties ļoti uzmanīgi, vērīgi, sasprindzinot dzirdi.*

Puisis izlien no pagraba, paslēpjas dobumā un nu klausās abām ausīm. *Šmits P. VIII, 142.*

Ataugu Mārtiņš klausījās abām ausīm, taisni par to viņš kāroja dzirdēt. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 536.*

— Netarkšķi nu! Bet tagad klausies ar abām ausīm! Jēpīti pazīsti? *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 222.*

LĪDZ AUSĪM *sar. I. Ļoti lielā mērā, ļoti stipri, pilnīgi (parasti savienojumā ar darbības vārdiem, biežāk* iemīlēties*); lielā daudzumā (parasti savienojumā ar lietvārdiem).*

Ehe, Vasilijs Ivanovičs jau iemīlējies līdz ausīm! *Štrāls K. Karš. R. 1957, 485.*

.. Martiņa esot līdz ausīm iemīlējusies Stālmaņu Jānī. *Spāre V. Es cilvēkam ticu. R. 1965, 140.*

Tāpat aiz gara laika paķircinājos, un viss. Viņš gan, liekas, ieķēries līdz ausīm, nabadziņš. *Laganovskis J. Ciemos pie Izidora. R. 1970, 298.*

— Jums vajadzētu redzēt, kā mana māte sestdienās berž grīdu, — Jānis pilnā balsī steidzās stāstīt, — ceļos nometusies, ūdens šļakst vai līdz ausīm. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 131.*

Lini bij cauri, tagad jāņem nesamie deķēni un jāsagāž spaļi kūtī. Barokļi mirka līdz ausīm, kā tādus velnus lai dabū uz aizgaldas malas, kad ap Mārtiņiem būs jākauj. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 279.*

— .. Jūs gaužaties un skumstat par pilsoņu dzīves seklumu un nenojēdzat, ka paši guļat līdz ausīm šajā seklumā.. *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 245.*

Pagāja vēl dažas dienas, un es, pats nemanīdams, kā tas notika, biju jau apkrauts līdz ausīm ar dažādiem sabiedriskiem pienākumiem. *Kaijaks V. Vistu elks. R. 1967, 15.*

Daudzi bij ierakušies savā darbā līdz ausīm. *Kadiķis-Groznijs A. Rakstu izlase. R. 1956, 272.*

— Esmu darbā līdz ausīm. Kad kaut cik lielums būs padarīts, aizbraukšu aplūkot.. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 214.*

Slapji līdz ausīm puiši uzmanīgi atrotīja vada āmi. *Briedis E. — Atmiņas par Vili Lāci. R. 1975, 53.*

— Man domāt, Dīvajas muiža bij parādos līdz ausīm, kad fon Zīvers viņu nopirka. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 126.*

Nu esmu nelaimē līdz ausīm [jāiestiklo logs]! Ko gan es sajēdzu no logu stiklošanas? *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 58.*

— Ceron, tu esi visdumjākais mežabrālis! Tu esi bētē līdz ausīm! Kur tu paliktu, ja es tev patvēruma nedotu? *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 510.*

Ziemu dziļie sniegi jābrien līdz ceļiem, bet visgrūtāk ir rudenī un pavasarī, kad dažviet dubļi līdz ausīm. *Grigulis A. Dzejoļi. Stāsti. Lugas. R. 1956, 320.*

Ziemu sniegs līdz ausīm.. *Zigmonte D. Mārsils. R. 1969, 51.*

Tikai kājas pagalam saslapināju. Zolitūdē ūdeņu līdz ausīm. *Kalve A. Vēja kaņepes. R. 1973, 57.*

Tad ģimene. Rūpju līdz ausīm. *LM 1970, 46. nr. 13.*

2. *Saka, ja mute ir plaši atvērta pārsteigumā, izbrīnā, kliedzienā, smieklos, smaidā un šīm izpausmēm piemīt liela intensitāte. Sk. arī* MUTE LĪDZ AUSĪM. **2.**

Vīrs, sievu ieraudzījis, aiz pārsteiguma iepletis muti līdz ausīm. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 126.*

Mute man [ieraudzījušam zaķi — «briesmīgu zvēru»] ieplešas līdz ausīm, un es laižu vaļā briesmīgu brēcienu. Pie tam man asaras birst kā pupas. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 152.*

Divi nosaluši palaidņa puikas pie dārza sētas smējās locīdamies, mutes līdz ausīm plezdami, viens otram rādīdami: ēnai logā deguns bija līdzīgs trijstūra smailim.. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 22.*

Mūsu paziņas sabikstījās, un to sejām pārklājās smaids līdz pašām ausīm. *Grīziņš J. Vārnu ielas republika. R. 1947, 176.*

Pēteris gāja tam no muguras un smaidīja līdz ausīm. *Grigulis A. KR, II. R. 1963, 252.*

Mute man paveras vai līdz ausīm, redzot pie augstajiem griestiem mirdzošo, masīvo kroņlukturi. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 10.*

Vecie ļaudis no brīnumiem atpleš mutes līdz ausīm, jo savu mūžu nav dzirdējuši, ka šinī baznīcā tiek uzsaukta ģenerāļa meita. *Latviešu tautas anekdotes. R. 1961, 118.*

Šoferis atpleta muti līdz ausīm un iesmējies atvēra kabīnes durvis. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 33.*

Kā jau sen neredzējušies, audzēkņi smej, mutes vaļā līdz ausīm. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 196.*

Tagad viņam mute līdz ausīm vaļā, viņš smējās kā negudrs un spulgām acīm noraudzījās Intā: tikai viņa māte prata tādus jokus. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 628.*

Dieva vietnieks bij sastindzis tikpat stīvs kā viņa kokā pakārtais kungs. Acis viņam lēca no pieres laukā, mute tāpat bij vaļā līdz ausīm, bet neviena skaņa tur nenāca laukā. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 698.*

— Dieviņa kungs, Dieviņa kungs! — viņš iesaucās neparasti saldi, ļaudams izplūst savam bezgalīgajam smaidam no vienas auss līdz otrai. *Zariņš K. Spīganas purvā. R. 1981, 104.*

LIKT AIZ AUSS kaut ko. *Labi iegaumēt, ievērot.*

— Ja tu izdari muļķību, tad nav ko dusmoties uz citiem, — to tu liec aiz auss. *Vilks Ē. Rudens dienās. R. 1955, 118.*

Bet to, ko saka ienaidnieks, aizvien der likt aiz auss. *Skujiņš Z. Vīrietis labākajos gados. R. 1975, 274.*

«Šo ziņu liec aiz auss, viņa var noderēt tev kādreiz... vai saproti?» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 287.*

.. gudrās, viltīgās acis pašapzinīgi šaudās no vienas puses uz otru, visu novēro un aizliek aiz auss. *Mākonis. Izlase. R. 1957, 20.*

Kas to maku turēja, tas te noteica arī kārtību, tā tas nu bij, to reizi par visām reizēm vajadzēja likt aiz auss, nebāzties te un velti nekavēt laiku... *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 243.*

LIKTIES (*reti* KRIST) UZ AUSS (*retāk* uz ausi). *1. Iet gulēt, atgulties. Sk.* ACS. LIKTIES UZ ACI.

.. kā Pēteris apgūlies, tā sulainis ar licies uz auss un drīz vien krācis kā nelabais. *Šmits P. X, 501.*

Tagad tik ņem un iebrauc zirgu stallī, ja vari, un pats liecies uz auss un guli zemē,.. kamēr tevi sauks pie taisnības. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 155.*

Pļavā palikušie pēc pusdienas likās uz auss vai nu šķūņa, siena kaudzes, vai arī alkšņu ēnā un acumirklī aizmiga. *Birznieks-Upītis E. Pastariņa dienasgrāmata. R. 1958, 327.*

Tad mēs esam savā blindāžā, liekam šautenes un granātas pie malas, liekamies uz auss, un gandrīz tūliņ mūs apņem miegs. *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 255.*

No Cēsīm braukdama, māte silti sasedzas un liekas ragavās uz auss — zin, ka Laucis viņu mājās atvedīs. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 63.*

Viņi tad arī, paturējuši vakariņas, likās tūliņ uz ausi.. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, I. R. 1929, 68.*

Viņa laikam, paēdusi pusdienu, ir likusies uz ausi! *Poruks J. Reālistiski stāsti. R. 1953, 262.*

Bet šis noliekas uz ausi un guļ kā beigts. *Kurcijs A. Cūkgans. R. 1956, 232.*

— Gan jau izgulēšos, kad kritīšu uz auss. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 100.*

Nu varam krist uz auss. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 31.*

— Bet tagad liksim ausi pie zemes, kad abi no vienas krēslas līdz otrai tā izstrādājušies. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 52.*

2. *reti. Pārstāt rosīgi darboties, beigt strādāt.*

«.. Mūsu literatūras pasaulītē arī tam ir sava nozīme, lai mēs visi neliekamies uz auss un neaizmiegam.» *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 806.*

Viens otrs no mums var iedomāties, ka sasniegts ir daudz, un var likties uz auss un kādu laiku mierīgi pagaidīt, kamēr tie atpalikušie mūs iedzīs. *Lācis V. KR, XVIII. R. 1977, 291.*

Sirds beigta, strādāt nevar, taču uz auss likties arī grūti.. *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 192.*

MELO, KA AUSIS vien KUST *arī 1. un 2. pers., sar. Saka, ja kāds daudz melo, apgalvo ko pavisam neticamu.*

«Nu gan melo, rakars. Ausis vien kust..» *Upīts A. KR, III. R. 1948, 172.*

Skaidrs arī tas, ka pagaidām Rītiņš neko nezina par abu vīru iesākto avantūru. Nevienam nekāda atļauja nav prasīta. Kad iekritīs, tad melos, ka vai ausis kust. *Bels A. Saknes. R. 1982, 121.*

Ka neiznāk tāpat kā bērnībā, kad māte, tevi pār mēru nepatiesību runājot pieķērusi, iesaucās, ka tev ausis kustoties. *Zigmonte D. Vanags pār Zāģeriešiem. R. 1979, 257.*

«Tavs tēvs ir gan vecs tiesnesis un liels svētulis un liekulis, bet, kas uz meitas pūru zīmējas, tad viņš nekaunas ne savu sirmu matu un lielās tā, ka ausis kust.» *Janševskis J. KR, VII. R. 1933, 1382.*

NECELT (nepacelt; NEKUSTINĀT, nepakustināt) NE AUSU (ausis, ausi) *sar. Nepievērst uzmanību, nelikties ne zinis; nereaģēt.*

— Es jau cikreiz neesmu teikusi Olgai: laiks, tak meitene jārāda pasaulei. Tēvs jau, zināms, vīrieša cilvēks — par tādām lietām ne ausu neceļ. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 248.*

Vislabāk viņš pieņēma tādus večukus, kurus varēja visādi pastumdīt un pazobot, kas par to necēla ne ausu. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 369.*

Lūdzies tu, cik gribi, radi ne ausu nepaceļ, nosaka tik, slikti jau, māt, ir, bet mēs ar nekā nevaram palīdzēt.. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 251.*

Tās tāpēc apskauda Ilzi, zobojās par to, bet viņa ne ausu nepacēla, tikai kādu retu reizi nosmējās. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 51.*

Cits tagad būtu nezin kā sabijies, bet zēns par to ne ausis nepaceļ. *Šmits P. VIII, 264.*

— Un tavi parādnieki, kuri līdz šai dienai nekustina ne ausi? *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 221.*

— Es viņam varu lēkāt apkārt, es viņam varu ar labu un sliktu, — viņš ausis nepakustina. *Zigmonte D. Jūras vārti. R. 1960, 102.*

Andrejs sauca tai pakaļ, bet šī ne ausu nepacēla uz saucēju.. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 48.*

.. visi, kas gāja iekšā vai nāca ārā, mierīgi kāpa tam [sunim] pāri. Suns nekustināja ne ausu. *Laganovskis J. Ciemos pie Izidora. R. 1970, 172.*

NEREDZĒT KĀ SAVAS AUSIS (savu ausu) kaut ko *sar. Nekad neieraudzīt; neiegūt, nedabūt, nesasniegt; netikt kaut kur.*

— .. Un lašus, taimiņus jūs neredzētu kā savas ausis, ja starp cieminieku vīriem nebūtu manis un Eidžas. *Grants J. Šalc zilais lauks. R. 1959, 26.*

— .. Konservatoriju man neredzēt kā savas ausis, to es tagad labi apjēdzu. *Baugis P. Cilvēki pie ūdeņiem. R. 1961, 105.*

Darbu uz zvejas kuģa cilvēkam ar astoņām klasēm šodien neredzēt kā savas ausis. *C 1974, 74. nr. 4.*

Otrreiz emigrēt uz Šveici — varēja nozīmēt: Rīgas neredzēt kā savas ausis. *Laicens L. Akmens logā. R. 1956, 384.*

— .. Neredzēt mums Kurzemi kā savu ausu. *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 264.*

NOSARKT (piesarkt; NOTVĪKT, pietvīkt) LĪDZ AUSU GALIEM (galiņiem; LĪDZ AUSĪM). *Ļoti stipri, pār visu seju nosarkt.*

Brēcienu puisis savaldīja kauna dēļ, bet, sānis palūkodamies un durvīs ieraudzīdams Jēci stāvam un smejam, viņš līdz pat ausīm nosarka. *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 47.*

Marks galīgi samulsa. Viņš juta, ka piesarkst līdz ausu galiem. *Grīva Ž. Stāsti par Spāniju. R. 1956, 116.*

Uz pirmā traktora, no laimes piesarkusi līdz ausu galiņiem, stāvēja Vita. *Grigulis A. KR, II. R. 1963, 220.*

Jautājums nāca tik negaidīts, ka Ieva pussolī apstājās, sastinga un notvīka līdz ausu galiem. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 303.*

Zanza notvīka līdz ausu galiņiem. *Lācis V. KR, IV. R. 1971, 292.*

Meitas uzreiz nodur atkal acis, nobāl un paliek tad kā nopliķētas sēžam: piesarkdamas līdz ausīm, līdz matu galiem. *Janševskis J. KR, VII. R. 1933, 1132.*

Pietvīkusi līdz ausīm, Annele paskatījās. Vai nu Mildai tā vajadzēja teikt? *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 386.*

PA AUSU GALAM (*reti* galiem) *biežāk savienojumā ar* dzirdēt, klausīties. *Ļoti pavirši, izklaidīgi, bez īpašas uzmanības; nepilnīgi, nejauši.*

Bet Liena.. tikai pa ausu galam klausījās, ko viņš tur lielījās savā jocīgajā kolonistu izloksnē par lielo peļņu un izredzēm uz vēl lielāku. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 464.*

Viņš visu laiku bij raudzījies griestos, kur lietus, cauri sūkdamies, sazīmējis brūnganus, salauzītus riņķus, klausījies atvadīšanās runas pa ausu galam un domājis par barakas remontu un Smirnovu. *Ceplis A. Daiļdarbu izlase, I. R. 1959, 412.*

.. Modris klausījās vairs tikai pa ausu galam un garlaikoti staigāja pa velkonīša klāju. *Vāczemnieks L. Veco vraku noslēpums. R. 1973, 164.*

Varbūt patiešām taisījās ieprecēties tajā būvuzņēmēja dzimtā, par ko Līze tā pa ausu galam dzirdējusi, bet Vīgante teicās noteikti zinām... Trakai jāpaliek! *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 775.*

Viņš pats vēl ne reizes mums nebija minējis arī par to, ka bijis gūstā, lai gan mēs to tā pa ausu galam bijām par viņu dzirdējuši. *Štrāls K. Likteņi. R. 1970, 66.*

Un bērni, kas šos nostāstus bija dzirdējuši līdz šim tikai pa ausu galam, klausījās tagad viņos platām acīm un pukstošām sirdīm.. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 104.*

No visa pa ausu galam dzirdētā Gundega saprata tikai to, ka tirgū paveicies labi un sivēni turējušies cenā, jo tādā slapjdraņķī bijis mazs pievedums. *Ezera R. Viņas bija trīs. R. 1963, 146.*

Tad taisnība vien bijušas tās baumas, kuras viņš pa ausu galam saklausījis. *Zigmonte D. Zilo rūķu gals. R. 1973, 112.*

It kā pa ausu galam viņa dzirdēja, ka kāds ienāca pa durvīm.. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 102.*

Bet Dievs nelikās suņa gaudas ne pa ausu galam dzirdot. *Šmits P. XIII, 40.*

Pēc kādiem gadiem jaunais ķēniņa znots pa ausu galiem sadzird, ka viņa vecāki briesmīgā nabadzībā iestiguši. *Šmits P. IX, 354.*

«Neviens neesat tādas briesmas pieredzējuši, tik no vecu ļaužu stāstīšanas dzirdējuši kaut ko pa ausu galiem.» *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 149.*

.. biju pa ausu galiem saklausījies, ka mātes rados, abus mežsargus ieskaitot, esot karsti vīri. *Kalndruva M. Uz tās pašas zemes. R. 1982, 179.*

«Un pār visām lietām neklausies blēņu valodas ne pa ausu galiem, nele vēl ņem tās pie sirds!.. Tā gudrām istabenēm jāizturas.» *Janševskis J. Līgava, II. R. 1932, 93.*

PA VIENU AUSI IEKŠĀ, PA OTRU ĀRĀ (LAUKĀ). *Saka, ja kāds ātri aizmirst dzirdēto, uztverto, ja neievēro to, kas teikts vai aizrādīts.*

Manām māsām viņas vārds bija pa vienu ausi iekšā, pa otru ārā. Bet man tie palika prātā. *Janševskis J. Līgava, II. R. 1932, 418.*

Otrā dienā viņš noskaitīja savai vieglprātīgajai sirdsdāmai pātarus.. Silvijai tas bija pa vienu ausi iekšā, pa otru ārā. *Lācis V. KR, XII. R. 1974, 238.*

Skatoties [filmu] liekas, ka notikumi rit spraigi un interesanti, tikai drīz tie apliecina seno teicienu «pa vienu ausi iekšā, pa otru ārā», jo nedod iespēju atrast jēgu, iedziļināties zemtekstā un dziļāk pārdzīvot. *M 1980, 2. nr. 4.*

Laidegs gan stāstīja, kādas piestātnes vēl līdz Krāslavai gaidāmas, bet tas viss pa vienu ausi iekšā, pa otru laukā. *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 39.*

Puisim viss stāstītais pa vienu ausi iekšā, pa otru laukā. «Vai nu man pašam savas gudrības nav?» viņš nodomā, taču skaļi nesaka neko. *Kaldupe S. Ziemeļzemes pasakas. R. 1976, 157.*

Annele skatās platām acīm [kā jāvelk viciņa], bet kad kaut drusciņa no tā, ko māte saka, paturētos prātā! Pa vienu asi iebiris, pa otru izbiris. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 136—137.*

PALAIST (laist) GAR AUSĪM kaut ko. *Neuztvert dzirdēto; apzināti neievērot.*

Rasma devās lejup uz laivu, es sekoju. Daudz ko no viņas agrāk sapļāpātā biju vienkārši palaidis gar ausīm, bet nule dzirdētie vārdi manī iecirtās kā atskabargas. *Bendrupe M. Degošie raksti. R. 1963, 180.*

Būdama aplam ziņkārīga, viņa nepalaida gar ausīm nevienu dzirdētu vārdu.. *Grants J. Maijs atnāca janvārī. R. 1969, 47.*

«Lai saka, ko grib,» Mārcis turpināja, palaidis gar ausīm puikas pārsmieklu, «bet, ja karstgalvji neliksies mierā, labi nebūs.» *Zariņš K. Kaugurieši. R. 1975, 21.*

Mīļu vārdu kauču pačukstētu, ja ne ar ausīm, tad ar sirdi uztversi un sadzirdēsi, bet ļaunos vārdus labāk gar ausīm laist. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 51.*

— .. cilvēks.., pats neapzinādamies, novērtē smadzenēs pastāvīgi ieplūstošo bagātīgo informāciju, izšķir, ko no tās paturēt un ko «laist gar ausīm». *C 1975, 112. nr. 2.*

.. atradās arī tādi, kas laida gar ausīm visus apkārtrakstus un pavēles. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 145—146.*

PELES AUSIS. *Sk.* PELE. AUSIS KĀ PELEI.

PLĀNAS (SMALKAS) AUSIS *sar. Ļoti laba dzirde, izpratne par dzirdēto.*

Bet ausis man ir plānas, un es vērpdama dzirdu visu, ko viņa tur pie loga lāpīdamās pļāpā. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 378.*

Man galva bij zem deķa, un es biju cieši apķēries ap mātes roku, bet ausis man bij pārāk plānas, un es visu dzirdēju, kas tika runāts. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1971, 340.*

Viņa sāka vēl otrai čukstēt dzīvus niekus, bet Čībai bija diezgan plānas ausis to dzirdēt. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 23.*

SPICĒT (saspicēt) AUSIS *sar. Kļūt uzmanīgam, sasprindzināti klausīties, lai ko uzzinātu.*

Tāds Silasproģienei bija ilggadīgs paradums — pa ēšanas laiku uzturēties pie gājējiem. Viss bija jāredz un jādzird, tāpēc viņa.. ausis visu laiku uz galda pusi vien spicēja. *Muižnieks I. Fabulas un stāsti. R. 1959, 174.*

— Neņemiet ļaunā, sievasmāt, ka es jūsu meitu pagalmā gandrīz nosaldēju..

Ilze apjukusi klausījās Rūda runā, nevajadzēja tā, Amāle ausis vien spicē... rīt ies vaļā pa visu pagastu! *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 16.*

Edis spicē ausis. Laikam iznāks saskriešanās. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 23.*

.. svārstīgie spicē ausis, pie kā būtu izdevīgāk pieslieties. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 278.*

.. ausis saspicējuši, klausījāmies atnācēju teiktos divi vārdos. *Grīziņš J. Vārnu ielas republika. R. 1947, 198.*

Uzreiz visi sākam klausīties: liekas, kāds brien pa purvu — ūdens vien murd. Saspicējam ausis — nudien nāk tuvāk un, cik no ūdens šļakstēšanas var nomanīt, vesela komanda. *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 214.*

— .. Jaunumu atradušas! — krustmāte pikti atsaucās, visu laiku turpat ap savu plauktu knibinājusies un ausis smailējusi. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 425.*

TURĒT AUSIS VAĻĀ. *Būt gatavam dzirdēt, saklausīt; uzmanīgi klausīties.*

.. tā kā viņš bija ļoti kārs uz jaunām ziņām, tad turēja ausis vaļā. *Grants J. Maijs atnāca janvārī. R. 1969, 38.*

— Ausis vaļā un likt vērā: rīt darbus dariet visi... hm, hm... kas katram darāms! *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 41.*

Kamēr pieaugušajiem valodas iesilās un viņi pārrunāja šādus tādus parastus dienas atgadījumus, mēs ar Miku mazliet padauzījāmies.., taču ausis vienmēr paturējām vaļā. Mēs zinājām, ka nebūs ilgi jāgaida tas brīdis, kad sāksies stāsti.. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 37.*

UZ AUSĪM KRITIS (SISTS). *Tāds, kas labi nedzird.*

— Es, Arnold, neesmu uz ausīm kritusi, te var labi dzirdēt. *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 111.*

— Vai uz ausīm sists, vai, biji, ka nedzirdēji trokšņus mājā? *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 164.*

Mūzika bija patīkama, mūzika ir saprotama visiem, kas nav gluži uz ausīm sisti. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 186.*

VĒL SLAPJŠ AIZ AUSĪM kādam *vienk. Saka, norādot uz kāda bērnību, jaunību, mazo pieredzi, nievīgi vērtējot jaunu, nepieredzējušu cilvēku.*

— Es sen jau kurpēs staigāju, kad tev vēl slapjš bij aiz ausīm. *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 12.*

Dažs labs pamācās pāris gadiņu, un, skaties, speciālists gatavs. Tas nekas, ka vēl slapjš aiz ausīm, ka lāgā neprot miezi no kvieša atšķirt. *Kalndruva M. Tīrumā. R. 1963, 18.*

Tas vēl nekas, ka jātīra Makša Liepnieka zābaki, — viņš tagad pulka komandieris un var prasīt, lai viņu appuišo. Bet visi tie pārējie smurguļi, kuriem vēl slapjš aiz ausīm, kāpēc tie jāapsulaiņo? *Lācis V. KR, XIV. R. 1975, 191.*

AUTIŅŠ. *Sk.* **BĒRNS. BŪT BĒRNA AUTIŅOS.**

AUTOMĀTS

KĀ AUTOMĀTS. *Bez domāšanas, neapzināti.*

Viņi kustējās kā automāti, baidījās aizmigt abi reizē un palaist airus no rokām. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 199.*

Darbā viņš to [naudu] skaitīja kā automāts, bet mājās viņam pat nedaudz trīcēja pirksti un mutē vienmēr radās dīvains sausums. *Jakubāns A. Burves aiziešana. R. 1980, 54.*

.. pārdevējas darbojās ātri kā automāti, klaudzēja letes dēļi, liekot uz tiem pudeles, klaudzēja skaitāmie kauliņi.. *Kolbergs A. Cilvēks, kas skrēja pāri ielai. R. 1978, 80.*

AUZAS

GARĀS AUZAS *iron. Pātaga.*

.. priekšējais zirgs Ģinters veiklāk rikšoja, kaut gan Pēteris ar neskopojās daudz ar garām auzām, pacilādams aiz saltuma pātagu un uzpīckādams pusgraudnieku bērīti.. *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 133.*

— Es tikai skatos, ka labas mašīnas. Tikpat kā jaunas.

— Vai tavi kleperi spēs tās vilkt?

— Vī dieniņ, pa diviem nu nespēs?

— Taču jau, taču. Sadosi garās auzas, vilks, kamēr garu izlaidīs, — tīšām ķircināja Ozols. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 351.*

«.. Nu, ķēve, nu! tā, še tev! Pavedi mani tik drusku uz ceļu līdz Grenču krūmiem, vairāk negribu.. Nu, maita! nelaime, kad zirgam ar pātagas kātu auzas jādod.» *Lerhis-Puškaitis A. — Bērziņš R. Lerhis-Puškaitis dzīvē un darbā. R. 1928, 219.*

AVS

PAZUDUSĪ (NOKLĪDUSĪ, NOMALDĪJUSIES) AVS. *1. novec. Cilvēks, kas rīkojas netikumīgi, nosodāmi, pārkāpj, neievēro kādu noteikumu, likumu; kristīgais, kas grēko (reliģijā).*

Mācītājs brīnās, ka tai jau otrs [bērns], un ir gluži izmisis par «pazudušo avi». *Jansons-Brauns J. — Latviešu literatūras kritika, I. R. 1956, 634.*

«Un nu, mīļā draudze, man tev vēl jāpiemin par vienu pazudušu avi [līdzdalībnieku zādzībā] iz tava pulka...» Un tad.. tika nolasīts Kriša Ragaisa spriedums un sods: «Aizdzīts uz Sibīriju uz divdesmit gadiem!» *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 24.*

.. luterāņu mācītāji izrādīja sevišķu dedzību savu noklīdušo avju atgriešanā. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 134.*

Ne visi [saceļas pret pastāvošo kārtību], protams, ne visi, bet arī viena noklīdusi avs ir sāpīga tam Kungam. *Bels A. Saucēja balss. R. 1973, 116.*

Mācītājs slavēja to Kungu, kas ļaudis atbrīvojis no komunistu varas, un bargi rāja noklīdušās avis, kuras nav izturējušas pārbaudījumu un padomju gadā aizmaldījušās no baznīcas. *Zvejsalnieks B. Zaudētie gadi. R. 1963, 30.*

2. hum. Cilvēks, kas ilgāku laiku bijis projām.

Kolēģi Dagmāru sagaidīja ar aplausiem. Visi bija mazliet iesiluši, arī kursa biedrenes. — Esi sveicināta, pazudusī avs! — kāds sauca. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 44.*

«Kur tu radies, noklīdusī avs!» viņš iesaucās un metās man ap kaklu. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 369.*

ŠĶIRT AVIS NO ĀŽIEM *novec. Šķirot cilvēkus pēc pretstatījuma principa labos un sliktos, vainīgos un nevainīgos, ticīgos un neticīgos.*

Šķīra avis no āžiem. Par āžiem turēja tos, kuri no nezināma labdara ar krusta zīmi bija apzīmēti. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 297.*

Lai nu kritika šķir āžus no avīm! Kā lai zin tos šķirt? Vispirms pēc rakstnieka īpatnīgā spēka. *Bračs A. — Latviešu literatūras kritika, II. R. 1956, 574.*

ĀZIS

APCELT KĀ KAIMIŅU ĀZI *sar. Nekautrīgi izmantot, kaut ko noblēdīt.*

— Bet ko nu tur runāt. Mūs jau apceļ kā kaimiņu āžus. Skaidrs, ka tavu daļu kāds iebāž kabatā. *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 67.*

ĀŽI BADĀS AP DŪŠU (SIRDI) kādam. *Saka, ja kāds izjūt rūpes, šaubas, nemieru, nelabumu.*

«Kas komijam?!» Brikmanis atmeta ar roku. «Viena galva, viena bēda, galds gatavs, dzīvoklis, atnāk pirmais, paņem savu naudu! Tas nezina vis, kādi āži dažureiz principālam ap dūšu badās..» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 257.*

«Vai zini, kad man tās mājas atņēma un to obligāciju nolaupīja, man pavisam gāja čūriski. Tādi savādi āži badījās ap dūšu!» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 345.*

Grietiņai dzīvē viss bija skaidrs, vienkāršs, viņa nedomāja par to, kādi melni, ragaini āži var cilvēkam dažkārt ap dūšu badīties. *Lāms V. Zv 1973, 11. nr. 27.*

— Man tā vienmēr — no rītiem slikti, bet pēc vienas mutes viss nogulst kaut kur un es varu mierīgi strādāt..

— Tāpat jau visādi āži ap sirdi badās.. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 118.*

Vīrs izsacīja sirsnīgas pateicības, tātad iemantojis gan trijnieku. Tad rīt viņš būs «āžu sabadīts» un to vien prātos, kā salāpīties. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 287.*

Meita gan pieblīduse tādā blīdumā, ka zeme līgojas, kur kāju sper, bet, kad jāķeras pie darba, tad auni badās. *Janševskis J. Mežvidus laudis, II. R. 1929, 474.*

— Līdz šim mums dažu labu reizi šai [maksājumu] ziņā, kā saka, auni badījušies un nācies lūgt baronu, lai pagaida. *Janševskis J. KR, XI, XII. R. 1933, 36.*

CELT (iecelt) ĀZI PAR DĀRZNIEKU. *Uzticēt atbildīgu pienākumu neprašam.*

— Mīļie, labie, vai tad es nebrēcu: neceliet āzi par dārznieku! Jūs tikai pasmaidījāt... *Salenieks E. Tā viņi strādāja. R. 1967, 32.*

— Kā vienalga? Nav vis vienalga! Iecels āzi par dārznieku, tad varēsi kārt zobus vadzī! — gausi prātoja vecs vīrs no otrās brigādes. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 242.*

Cik valstij dārgi izmaksājot viens otrs āzis dārznieka amatā... bezatbildīga atbildība. *Rūja V. Dzērvenes sniegā. R. 1974, 108.*

DĪRĀT (KAUT) ĀŽUS *sar. Vemt.*

«..Mans vectēvs un tavs vectēvs ara zemi, brauca uz baznīcu un tirgu, dzēra, dīrāja āžus, krogā kāvās un pusgadu ar to lielījās.» *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 335.*

.. laikam kādu lāsi vairāk par mēru iedzērusi un sasmēķējusies, un tā dabūjusi, nabadzīte, dīrāt āžus. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 355.*

— .. aiz nelabuma sažņaudzās visa pakrūte. Jutu, tūlīt, tūlīt — un sākšu dīrāt āžus! *Ezera R. Pati ar savu vēju, I. R. 1982, 116.*

.. ačē, teica, ka viņš [vilciens] briesmīgi drebinot un tricinot, kratot un raustot un dūšiņa aptekoties, tā vien velkot dīrāt āžus. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 52.*

— Iesākot man vajadzēja stadalā kādu āzi nodīrāt, bet vēlāk biju dzeršanā pats lielākais meistars. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 294.*

KĀ ĀZIS. *Saka, ja kāds ir ļoti stūrgalvīgs, ietiepīgs, iecirtīgs.*

Bet kādu laiku tas tomēr var vēl vilkties, Bisnieks ir stūrgalvīgs kā āzis, turēsies līdz pēdējam. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 511.*

Ja mašīnu velk trosē, kulbā nedrīkst atrasties pasažieri! .. Ietiepīgs kā āzis. Lai arī Haris tuvumā tā īsti nevienu āzi nebija redzējis, citu salīdzinājumu neatrada. *Bels A. Saknes. R. 1982, 331.*

.. septiņdesmito gadu dzīvoklī modernie cilvēki pie sienām karina tikai oriģinālos mākslas darbus vai arī neko, taču Andrejs ietiepās kā āzis. *Ķuzāne L. Zodiaka loks. R. 1975, 148.*

— Jūsu direktors Goldbergs ir tiepīgs kā vecs kazbuks!.. Sarunas laikā tikai to vien gaudoja, ka strādnieki pa darba laiku taisot dunčus un citus duramos.. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 188.*

— Viņš ir stūrgalvīgs kā vecs kazbuks, — pēkšņi atskanēja kāda balss. *Kalniņš J. Mūžība. R. 1971, 183.*

SALIEKT ĀŽA RAGĀ. *Sk.* RAGS. SALIEKT RAGĀ.

B

BĀBELE

KĀ PIE BĀBELES TORŅA; KĀ PIE BĀBELES (pa Bābeli). *Saka, ja ir liela burzma, sajukums, troksnis, ja daudzi runā reizē, arī dažādās valodās.*

Otrā rītā uz tirgu. Sabraucis jau vai pus Latgales, raibs kā pupas zieds, tikai mūsu vēl trūka. Vārās un vervelē kā pie Bābeles torņa.

Tur paši latgaļi, tur krieviņi, žīdi, poļi i čigāni. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 381.*

Putni izbiedēti, ķērkdami klīda uz visām pusēm, pa gaisu uz laivām lidoja zāles, kārkli, zemespiki, skanēja dziesmas, svilpieni un smiekli; piparotas piezīmes daždažādās valodās kā pie Bābeles torņa... *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 71.*

— Pēkšņi blīkšķis, tāds grāviens, ka es nokrītu no sola [patvertnē] un nekā vairs nedzirdu. Tad sacēlās jezga kā pie Bābeles torņa. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 122.*

— Tik mazam bērniņam uzreiz mācīt divas valodas — kur tas vēl pasaulē redzēts?.. Būs kā pie Bābeles torņa: tīrais apsmiekls cilvēkiem. *Lācis V. KR, XIV. R. 1975, 230.*

Visapkārt [viesnīcas restorāna zālē] kā pie Bābeles torņa juku jukām skanēja gan svešas, gan pazīstamas valodas, visvairāk angļu un vācu. *Baugis P. K 1973, 4. nr. 121.*

.. ielās ļaužu kā skudru, bet valodu tik daudz kā pie Bābeles. *Ķuzāne L. Zodiaka loks. R. 1975, 58.*

«Biju šodien ieskrējusi Stempos — tur iet kā pa Bābeli!» *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 12.*

«.. šņabja brūvētāju viņas sev atradīs, tur nav šaubu, bet drīz tad te vārīsies kā pa Bābeli, un atkal viena māja galīgi noies dibenā..» *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 339.*

Izcēlās liela kņada, debatēja viens caur otru, tā ka uz brīdi bija gatavais Bābeles tornis. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 541.*

Te [cittautu literatūras apgādā] strādā daudzu pasaules valodu pārstāvji, īsts Bābeles tornis! *Vanags J. Vēstules no tālā ceļa. R. 1978, 18.*

BADS

KAUJAS KĀ BADS AR NĀVI. *Saka, ja ir grūti kaut kam pretī turēties.*

Bet ko tad viņas darīja? Nedarīja nekā un kāvās ar garu laiku kā bads ar nāvi. *Janševskis J. KR, I. R. 1940, 238.*

BAIL

KA BAIL (*reti* BAILES) *sar. Saka par kaut kā nevēlama augstu pakāpi, lielu daudzumu.*

.. pārskrien mežsarga abi puikas no ganiem tik izsalkuši, ka bail.. *Šmits P. VIII, 210.*

Tā saucamais baznīcas ceļš līdz Jaunjelgavas šosejai aizputināts, ka bail. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 72.*

— Un to mēteli vispār iekar kokā! Līdz rītam samīcīsies, ka bail. *Saulītis B. Profesora Vecapiņa dēli. R. 1957, 153.*

Drīzi jērs jau cep, bet kungam vēl nav ātri diezgan. Meita nu .. rauj pusjēlu no krāsns ārā. Izrauj, gribētu paraudzīt, bet tik karsts, ka bail. *Šmits P. X, 382.*

Arī māsa Marta žēlojas, ka nupat dabūjusi no ārsta tādas lamas, ka bail. *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 86.*

Jāj tālāk, ierauga — skaistā ābuliņa laukā ganās bars aitu, bet tik vājas un panīkušas, ka bailes, un nemaz neēd — tik skrien un bļaun. *Šmits P. X, 68.*

— Nez ko tu sarunā, kad runāt sāc! / Tad reizēm palaid muļķības, ka bailes, / Un taču citkārt gudris cilvēks esi.. *Rainis J. KR, III. R. 1978, 545.*

BAJĀRS

KĀ BAJĀRS. *Saka par staltu, iznesīgu vīrieti.*

Lai gan pats mazs no auguma, Zurausis sēž starp abiem kā bajārs, jo ir tīrīgi un labi apģērbies. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 93.*

.. Pēteris ņēma divus vaiņagus uz rokas, bet trešo lika sev galvā un gāja kā bajārs uz Ozoliem. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 109.*

.. ienāca puiša Ingus no lauka, brašs un pavēlīgs kā bajārs.. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 172.*

MUTES BAJĀRS. *Pļāpa, lielībnieks.*

— Vai tad es pirmo reizi dzirdu no tevis tādas runas! Sākumā es tām ticēju, līdz sapratu, ka tu esi viens tukšs mutes bajārs. *Kaijaks V. Akācija akmens pagalmā. R. 1973, 129.*

— Neklabi tu man te tik daudz, mutes bajārs atradies! *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 343.*

— .. man patīk, ka tu ar muti liels bajārs neesi, bet darbu dzeni, kā pienākas. *Lerhis-Puškaitis A. Tam labam būt augt. R. 1978, 96.*

BALLE

BEIGTA BALLE *sar. Saka, ja kaut ko uzskata par nokārtotu, negrozāmu un vairs nav vērts par to runāt.*

— Ja nu citādi nevar, lai viņš maksā tai Pūpolu Līzei kādu simtu un beigta balle. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 461.*

«.. tur nevienai dvēselei nav daļas. Un tev jau nu vismazāk. Ne tu ko līgsti, ne tu par ko atbildi. Sacīt: tu nekā neesi redzējis — un beigta balle!» *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 44.*

— Dari, kā liku, un tas ir viss — tā balle beigta! *Fīmbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 210.*

Par šo papīriņu viņš neko nezina. Domā, ka vienīgais liecinieks zem velēnām, un beigta balle. Bet tu viņam nopratināšanas laikā parādīsi šo lapu. *Lapsa J. C 1974, 275. nr. 4.*

Kad Dieviņš nolicis mirt — beigta balle, — nelīdz ne zāles, ne plāksteris. *ME, I. 277.*

BALODIS

DŪDO KĀ BALODIS *arī 1. un 2. pers. Saka, ja kāds maigi, mīlīgi runā.*

Baznīcā Sillings ar sarauktu pieri ārdās, nikni rājas, bet pie sevis mājās dūdo ap meitiešiem kā balodis. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 119.*

Cits runājot dūdo kā balodis,.. cits dārd kā pērkons skaidrā dienas laikā.. *Jakubāns A. Burves aiziešana. R. 1980, 131.*

Tagad Lūciņš ir viens pats. Viņš dūdo kā balodis pa plašās Ķirpēnu kalpu istabas kaktu. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 127.*

Saulvedis. Nemēģiniet man iestāstīt, ka visa šī kompānija [ģimene un radi] dūdoja ap jums [bērniem] kā balodīši un nepārtraukti pūta virsū ģimenes siltumu! *Priede G. Pie Daugavas. R. 1977, 170.*

KĀ MEŽA (SILA) BALODIS. *Skumjā, žēlā balsī.*

Ielas stūrī uz akmeņiem sēdēja mazs, nomelnējis zēns, cepuri priekšā nolicis un kā meža balodis žēli dūdodams. *Eferts-Klusais E. Plinšu sieva. R. 1969, 43.*

No šās dienas vecais Oļiņš drusku atdzīvojās.., bet agrāku laiku miera un rūpības viņam tomēr trūka, kaut gan sieva rāja viņu par to ik dienas un, kā tika dzirdēts, devusi kādreiz pat ar dūri mugurā, kliegdama, ko vienādi te pūšot kā meža balodis, vai neiešot vis pie darba rīkošanas! *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 225.*

.. ko viņš [tēvs] te sēd un sērojas kā meža balodis? *Zigmonte D. K 1985, 12. nr. 61.*

Edvarts tikai nopūtīsies kā sila balodis un atmetīs ar roku.. *Salenieks E. Otrais mētelis, šūts no ielāpiem. R. 1969, 172.*

Velti Vārpkalniņu Juris nepūta kā sila balodis, savā lievenī.. stāvēdams: «Ilga... manu Ildziņ, nāc!» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 167.*

BALODĪTIS

DZĪVO KĀ DIVI BALODĪŠI *arī 1. un 2. pers. Saka, ja precēts pāris dzīvo mīļi, saticīgi.*

Ilze. Nu ka tā! Mēs abi precēsimies un dzīvosim jūsu pirtiņā kā divi balodīši! *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 262.*

Var būt, ka tagad viņi dzīvo kā divi balodīši, aizbēguši no visas pasaules. *Zamaiča L. Direktors Kazrags. R. 1973, 157.*

.. tagad viņi dzīvoja kā divi balodīši, tā teica tie, kas diendienā redzēja, un kā viņš par sievu rūpējoties! *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 161.*

— Kad mēs ar savu nelaiķi jauni bijām — kā divi balodīši. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 93.*

— Jūs jau man te laikam kā tādi balodīši dzīvojat... vienā mīlestībā un saticībā... Vai tā ir, vedekliņ, ko? *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 210—211.*

BALSS

AIZKAPA BALSS. *Nedabiska, dobja, neskanīga balss.*

Uzpīļu Jorens .. aizkapa balsī zvērēja: «Dzīvu mani no Draviņiem [nabagu mājas] neaizvedīs.» *K 1958, 1. nr. 42.*

PACELT savu BALSI. *Sākt runāt, iebilst, protestēt pret kaut ko.*

— Bet kas tad nodeva Ozoliņu Jāni... bezzemnieku delegātu? — jauns puisis, nometis papirosa galu, paceļ balsi. *Eiduks J. Pārbaude. R. 1969, 166.*

Parastos strīdos par ikdienas pārkāpumiem un neveiksmēm viņš dažreiz paceļ balsi, izmet pa dzēlīgai piezīmei. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 276.*

Jānim.. Aijas vārdi [par Ievu] sāpīgi griezās sirdī, bet viņš pret tiem nevarēja pacelt savu balsi, jo Aija tad varēja domāt, ka viņš patiesi mīl Ievu.. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 278.*

Strādniecība pilsētā ir pacēlusi savu balsi, viņa sauc nemantīgos apvienoties kopējā cīņā par labāku dzīvi.. *Kadiķis-Groznijs A. Rakstu izlase. R. 1956, 34.*

Taču, kad sākas uzbrukums Cimzes lielajam darbam, I. Zīle kopā ar citiem Vidzemes skolotājiem paceļ savu balsi pret netaisno kritiku. *LM 1973, 26. nr. 16.*

Nepaklaušas vajga sodīt! / Un mēs darīsim, ko vajga. / Lai tik iedrīkstas šis pūlis / Pacelt galvu, pacelt balsi. *Rainis J. KR, V. R. 1978, 305.*

PILNĀ BALSĪ. *Droši, atklāti.*

.. viņai vajadzēja klusēt tik ilgi, kamēr viņas iecerētais nebūs starp uzvarētājiem. Jā, tad viņa atkal varēja runāt pilnā balsī un slavēt uzvarētāju dūšību.. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 145.*

.. tā «romantiskās trauksmainības» dzeja pilnā balsī izvirzīja jautājumu par ikviena cilvēka sabiedrisko pienākumu.. *Priedītis K. Dzīves loģika un literatūras loģika. R. 1974, 10.*

Tieši otrādi — mums ir par tiem jārunā un nevis pa kaktiem, bet pilnā balsī. *Brodele A. Tas ir mans laiks. R. 1969, 229.*

SAUCĒJA BALSS TUKSNESĪ. *Aicinājums, lūgums, priekšlikums, kas negūst atsaucību; arī aicinātājs, kas negūst atsaucību.*

«Un ceru, ka arī šovakar uzaicinātie būs visi nācēji un mani vārdi nebūs bijuši saucēja balss tuksnesī.» *Janševskis J. KR, I, II. R. 1933, 75.*

Un, ja mana balss būtu tikai saucēja balss tuksnesī, es tomēr neapklustu. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 251.*

Gaigals. Vai esmu saucēja balss tuksnesī, jeb vai manam aicinājumam ir arī atbalss? *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 102.*

Pagaidām tā ir saucēja balss tuksnesī, bet K. Valdemārs nepagurst runāt par grāmatu krātuvēm kā tautas gara modinātājām. *Zanders O. C 1975, 235. nr. 4.*

Šie sīkie ļaudis, šis sīkais laiks, / Un visiem pāri šis pelēkais tvaiks. / Tur saucēja balss bez atbalss zūd, / Tie sīkā miegā un laimītē trūd. *Rainis J. KR, I. R. 1977, 174.*

VIENĀ BALSĪ; KĀ VIENĀ BALSĪ. *Sal.* VIENĀ MUTĒ. *1. Vienlaikus, reizē.*

Visi mežabrāļi vai vienā balsī iesaucas: «Kas deg?! Kur deg?!» *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 66.*

Mēs piecēlāmies un visi vienā balsī apsveicām cienīgtēvu. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 59.*

Rādi šurp, parādi! / Sauc vienā balsī sāncenši. *Rainis J. KR, V. R. 1978, 493.*

2. *Vienprātīgi.*

Pusaudži abi vienā balsī apgalvoja, ka cilvēkus mežā neesot redzējuši, tikai vilku. *Mauliņš J. Pēdas. R. 1980, 111.*

— Bet visi taču vienā balsī saka, — tādi noziegumi te nav pieredzēti. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 504.*

«Mēs to arī svēti apsolām!» visi kā vienā balsī iesaucās. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 546.*

BALTKVĒLE

LĪDZ BALTKVĒLEI. *Visaugstākajā mērā, līdz visaugstākajai pakāpei.*

Nekārtības ar telefona sakariem brīžiem nokaitina ļaudis līdz baltkvēlei. *C 1970, 227. nr. 2.*

Un tomēr mūsu ziņkāre bija uzkurināta līdz baltkvēlei.. *Plotnieks J. Ozolu vecis. R. 1980, 135.*

BALTS

ATŠĶIRT BALTU NO MELNA (MELNU NO BALTA). *Atšķirt pozitīvo no negatīvā; saprast, kas ir labs, kas slikts.*

M a r i j a. Vai jūs to zināt, kurp iet, kurp neiet? Kas labs, kas ļauns?

D ē r m a n i s. Mēģinu uzzināt! Tik daudz jau esmu uzzinājis, ka varu melnu no balta atšķirt. *Sauleskalns V. Nomale, 1894. gads. R. 1972, 76.*

Tad nu gan, jāteic, nav nekādas jēgas augstās skolās iet, ja pēcāk nevari vairs baltu no melna atšķirt.. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 183.*

NOMAZGĀT (mazgāt) BALTU kādu. *Panākt, lai kādu neuzskatītu par vainīgu; attaisnot kādu.*

Par domstarpībām ar savu tēvoci Jēkabs nemin ne vārda, tās nevar pierādīt, cilvēki vēl padomās, ka viņš grib sevi baltu nomazgāt! *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 104.*

.. T. grib nomazgāt baltus visus reakcijas veicinātājus, attaisnot visus tos «jauno ideju ceļa lauzējus», kuri pārgājuši konservatīvo pusē. *Asars J. — Latviešu literatūras kritika, I. R. 1956, 710.*

Mājnieki brīdināja zivju sievu, kad bija jau par vēlu, turklāt savu vainu par koka nonāvēšanu viņa neatzina, bet centās sevi «mazgāt baltu», ne jau nāvīgajā sālsūdenī — to viņa izlēja uz eglītes saknēm. *Dorbe H. Tikai labu. R. 1972, 301.*

Tā jau ir — jubileju un bēru raksti ir tie balta mazgātāji, kad labais kā nopelni vai kā piemiņa tiek savākts vienkopus. *Dzene L. Mana versija par Alfrēdu Jaunušanu. R. 1979, 87.*

— Lūk, lietā, — un Pieckapeika iebakstīja ar pirkstu protokola mapē, — lietā tu esi iekšā, nedomā, ka nomazgāsies balts! *Bels A. Saucēja balss. R. 1973, 76.*

PATAISĪT BALTU PAR MELNU. *Sk.* MELNS. PATAISĪT MELNU PAR BALTU.

SPĻAUT BALTU *sar. Būt ļoti dusmīgam, saniknotam, aiz dusmām nevaldīt pār sevi. Sk. arī* SPĻAUT MELNU.

Atskrien kungs pie jūras — nekā darīt: bēgļi jau otrā malā. Nu spļauj baltu, nu lamājas.., bet plostnieks smejas. *Šmits P. X, 444.*

Tādēļ arī tagad viņš bija vairāk par visiem noskaities. Dzinēji čukstēja savā starpā, ka vecais barons baltu vien spļaujot. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 97.*

Serle palika kā uz muti sists [par Pētera pārdrošību runāt pretī]. «Soo... So-so...» spļāva vīrs baltu vien. Kā rādījās, tam grūti nācās norīt savas dusmas.. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 212.*

.. Meimura kundzes pirmās gaviles bija veltas; viņa vai baltu spļāva aiz dusmām. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 18.*

Nu tikai veckungs attopas, ka Pilcis runā par skopo ēdināšanu, un aiziet, baltu spļaudams. *Birznieks-Upītis E. Pastariņa dienasgrāmata. R. 1958, 188.*

Bet spļāva gan direktors toreiz baltu, kad tu aizlaidies. *Dripe A. Cietā galva. R. 1970, 100.*

BALZAMS

KĀ BALZAMS [DVĒSELEI]. *Saka par ko spirdzinošu, uzmundrinošu, pacilājošu.*

Brīnišķīgās Jāņa Sudrabkalna [vēstules] rindas bija kā balzams dvēselei. Tās pacēla atkal dzīvei.. *Damburs E. K 1979, 3. nr. 132.*

Skaistā... Šis vārds šķita Ķirmgrauzenei kā veselības balzams slimai sirdij. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 397.*

Viņu apņēma tas savādais vieglums, kas apņem cilvēku, izejot laukā pēc pārciestas grūtas slimības. Gaisma un dienas karstums lija uz miesu un garu kā dziedinošs balzams. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 123.*

Vakar slēdza peldētavu, bet ūdens pašlaik kā dzīvības balzams. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 408.*

BAĻĻA

KĀ BAĻĻA. *Saka par ļoti pilnīgu sievieti.*

Vecmāte, resna kā baļļa, apsēdās krēslā un nopūtās. *Kalve A. Sarkans āboliņa lauks. R. 1971, 78.*

BANKA [1]

KĀ BANKĀ *sar. Saka, pastiprinot apgalvojuma ticamību.*

Šorīt loms gan viduvējs, toties nervi nebija jāpiepūlē meklējot, drošs kā bankā. *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 145.*

— Pa kuru laiku lai es tagad iemācos tās formulas? ..izkritīšu cauri, tas ir kā bankā. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 113.*

BANKA [2]

LIKT (uzlikt) BANKAS kādam *sar. Īpatnējā veidā sagādāt fiziskas ciešanas, smagi pārmācīt.*

— Sameklējiet sāli, es saslapināšu dvieli. Uzliksim viņam bankas par mutes palaišanu! — .. banku meistari uzrāva izstieptajam Alksnim kreklu augšā, saslapināja vēderu un pamatīgi ierīvēja ar sāli. Kad tas bija izdarīts, viens ar roku uzgrieza augšā vēdera ādu, bet otrs ar dūrē saliektiem pirkstu skrumšļiem šķīla gar saspīlēto Alkšņa vēdera ādu.. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 339—340.*

.. viņu nogāza gar zemi, sasēja, aizbāza ar kreklu viņam muti un salika bankas. (Tas nozīmē ar vienu roku atstiept uz vēdera ādu, ar otras plaukstas kanti cirst tā, ka dzirksteles vien šķīst gar acīm.) *Laganovskis J. Ciemos pie Izidora. R. 1970, 232.*

Mani viņi iesaukuši par dzejnieku. Tāpēc, ka es klusēju, ka man nenāk smiekli, ja viņi viens otram liek «bankas» vai velkas ar pirkstiem. *Mauliņš J. Rīta migla. R. 1971, 16.*

banku likšana

.. banku likšanā Mikum palīdzēja divi viņa klases biedri.. Kaspars kā stiprākais sodāmajam uzgūlās uz galvas. Indriķis saturēja kājas, bet ar vītnē sagrieztu dvieli pa vaininieka dibenu zvetēja Mikus. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 64.*

BĀRDA

BŪT AR BĀRDU. *Būt novecojušam, visiem zināmam, nodeldētam.*

Jāatzīmē arī fakts, ka pie mums par jaunām pasludinātas parādības reizēm ir ar visai lielu bārdu. Maskavā, Ļeņingradā, Eiropas teātros tās bijušas aktuālas pirms gadiem 5—10. *C 1977, 57. nr. 4.*

Par senākām anekdotēm reizēm mēdz teikt, ka tām it kā esot manīta bārda. *Zariņš M. LM 1974, 52. nr. 9.*

ĶERTIES BĀRDĀ kādam *sar. Vērsties pret kādu, aizskart kādu.*

— .. bet man visu laiku tā kā tāds čukstētājs bija piesities, — stāstīja Pakalns. — Puika, es domāju, bet vecam vīram ķeras bārdā! *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 333.*

NORŪKT (rūkt; NOBURKŠĶĒT, burkšķēt; NOŅURDĒT, ņurdēt; BUBINĀT) BĀRDĀ kaut ko *sar. Saka, ja vīrietis kaut ko paklusu, neskaidri norunā pie sevis, paužot neapmierinātību, dusmas.*

— Nu jūs, tie lielie, jau varat runāt... — Bite norūc bārdā. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 293.*

Teipa tēvs norūc bārdā: «Tā jau gatavā elle!...» *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 230.*

Bet sētnieks grūda sniegu no ietves tādā niknumā, itin kā viņam vienam būtu lemts paciest šīs pasaules pārestības un nežēlības, un norūca bārdā: «Gatavā zirgu mocīšana!» *Dorbe H. Pagātnes vējos. R. 1973, 53.*

Silamiķelis noburkšēja bārdā: — Kāda velna mums jādauzās nezin kur uz Ziemeļvidzemi? *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 365.*

— Agrāk man bija labāk, — Lukstiņš noburkšķēja bārdā. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 113.*

Melderis paskatās: pienākuši arī daži pelēči, tie, kuri lādējās uz ielas. Baltām acīm pavada katru Laivinieka žestu, pēc katra enerģiskāka izteiciena kaut ko noņurd bārdā... *Ziediņš A. Bataljona komandieris Krauja. R. 1964, 154.*

Vēl pie āra durvīm dzirdēju viņu kaut ko bubinām bārdā. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 110.*

Tēvs norūc ūsās: «Ko šis labu varēja piesolīt!» *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 83.*

rūkšana bārdā

Bezzemnieki slāpst nost bez zemes. Bet pagaidām viņu nemiers ir tikai rūkšana bārdā. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 237.*

PIEŠŪT BĀRDU kādam *sar. Izjokot, apmānīt.*

.. mūžīgi aplipis ar sieviešiem.. Tad lūdz viena parakstīt vekseli, tad otra, te samaksā vienai tēriņu, te atkal otra nāk virsū kā miegs. Šis domā: kas man, es to varu.. Bet viena piešuj bārdu, otra piešuj, cik ilgi tu tā turēsi. *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 503.*

Dāniels. Tu vairs neuzticies vecām kundēm? Vai mēs tev kādreiz esam piešuvuši bārdu? *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 49.*

— Hip, hip, urā! Piešuvu bārdu, apvedu ap stūri! Ko tad es, Čaro, tā izmozēju? Savu vecāko brāli Edžu! *Salenieks E. Kā nu kurš. R. 1970, 309.*

SMĪNĒT (SMIET, smieties; SMAIDĪT) BĀRDĀ *sar. Saka, ja vīrietis ar smīnu, smaidu kaut ko nodomā pie sevis.*

— Jā, tā ir pavisam nedroša šefte, — Mendelis, smīnēdams bārdā, nogroza galvu. *Sēlis R. Silaines muiža. R. 1958, 99.*

Liepiņš iekšā nejaucās. Stāvēja un smīnēja bārdā. Dzirdēju, kā viņš klusu sacīja Ērikam: — Lai tik izstrīdas.. *Puriņš A. Nevaicājiet man neko. R. 1977, 157.*

Glāzes maisīdams, Vanags visu laiku bija smīknājis bārdā: saimniekam tikai par labu, ja puiši nav uz vienu roku, tad uzmana viens otru, darbam pakaļ nav jāskatās. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 57.*

Nātans. Jūs viņu apdraudat, bet viņš smej bārdā un sadzer konjaku ar vāciešiem. *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 331.*

Katrs muļķis varēja dabūt licenci un atvērt drukātavu. Bet galu galā izrādās, ka avīze jāslēdz ciet, jo tur jau sēž sociālis un smej bārdā, aizsedzies ar likuma burtu no patvaldības taisnīgās tiesas. *Bels A. Saucēja balss. R. 1973, 118.*

— Velna sniegs, — Jānis teica. — Meitietis tādu lai nedomā pabrist. Juris smējās bārdā. — Kur tad meitiešiem tādā sniegā jābrien? *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 332.*

Mani neviens neaicina ciemos — tādēļ, ka pats nerīkoju viesības. Kā jūs domājat: vai tas ir negods vai nelaime? Es smejos bārdā.., jo tik daudz laika, cik esmu atkarojis mūžībai, nerīkodams sabiedriskas pieņemšanas, pietiktu deviņiem Mocartiem.. *Zariņš M. Saulrietu violetās ērģeles. R. 1970, 51.*

Saimnieks, gar pagrabu iedams, katrreiz priecīgi berzēja rokas un smaidīja bārdā. *Paegle L. Stāsti jaunatnei. R. 1954, 29.*

SPĻAUT BĀRDĀ kādam *vienk. Izaicinoši, necienīgi izturēties pret vecāku vīrieti.*

«Kad mēs augām, tad tā negāja.» Gāja gan, mani mīļie, gāja — ja vien gribam būt atklāti, — un vecīšiem bārdās spļāvām, jo uzskatījām sevi par visgudriem, kaut gan tādi nebūt nebijām. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 177.*

Man tāda sajūta, ka šī vecītim tīri vai bārdā spļauj, bet šis smaida kā apmāts. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 71.*

— Tu domā, šis vecais stūrgalvis [liktenis] izturēsies citādi, ja tu pakniksē viņa priekšā vai ja tu viņam spļauj bārdā? *Upīts A. KR, V. R. 1948, 381.*

BARONS

KĀ BARONS. *Labi, bez rūpēm, ērti, lepni.*

— .. Maizi taču tev dod. Palasi ogas, dzer pienu un dzīvo kā barons. *Kurcijs A. Vienkāršā dzīve. R. 1959, 302.*

Vecais Mikus sēž, savu ļuļķi ļuļķēdams, uz mēslu vezuma un brauc pa ceļu kā barons, laizdams kuplus dūmus gaisā. *Latviešu tautas anekdotes. R. 1961, 173.*

.. lepnīgi šie [vieglie ormaņi] uzšāva zirgam ar pātagu.., un pasažieris varēja tīksmi izšūpoties ērtajā sēdeklī. Par latiņu izbraucies kā barons. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 158.*

— Ievzar, nātnajos kunga svārkos tev iešana kā baronam, bet mēs tak neejam skrieties. Lēnāk, lēnāk... *Eiduks J. Pārbaude. R. 1969, 120.*

— Vai es ko viesībās esmu žēlojusi? — Vilma apvainojās. — Mātes bērēs trīs dienas dzēra, tēvu kā baronu pavadījām, vai nu tevi sliktāk... *Svīre M. K 1976, 6. nr. 58.*

PELĒKAIS BARONS *sar. Latviešu lielsaimnieks.*

Tagad, paldies Dievam, bezdievība jau ir tik liela, ka šādā ceļā vairs nav iespējams šiem pelēkajiem baroniem savus kalpus muļķot gluži tāpat, kā tos muļķoja melnie. *Laicens L. Lai dzīvo nost! R. 1974, 204.*

Rakstnieka satīra vērsta pret mācītājiem, kas no kanceles sludina muižnieku un pelēko baronu interešu kopību.. *Tabūns B. Linards Laicens. R. 1972, 257.*

Pirmie ieceļotāji lielāko tiesu bija vācu muižniecības un pelēko baronu ekspluatācijas nomāktie bezzemnieki.. *Beika A. Viņi cīnījās Sibīrijā. R. 1978, 6.*

Pelēkie baroni.. Tiem skauda, ka arī kāds jaunsaimnieks tiek uz priekšu. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 654.*

— .. tagad uz āboliņa varbūt desmit, divpadsmit govis!

— Te vārds par pelēko baronu īsti vietā! *Bels A. Saucēja balss. R. 1973, 17.*

Nolādētais dilonis, kas nerimtīgi krimta mani no iekšpuses, un bailes no saimnieka — viņš nemaz nešķita tik labsirdīgs un labiņš, nudien, bargais saimniekpapa, pelēkais barons, gan pelēks visvairāk tāpēc, ka noplucis. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 72.*

Lai melnais barons uz pelēko spļauj, / Mūs vieno tās jūtas, kas viņam to ļauj. *Rainis J. KR, VII. R. 1979, 232.*

BARS

KĀ AITU (*novec.* AVJU, AUNU) BARS. *Saka par padevīgu, apmulsušu cilvēku kopu.*

Kā aitu bars ļaudis stāvēja saspiedušies kopā, kā apmāti viņi ļāva aiziet raganas bendēm i nepakustēdamies. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 209.*

Vecie strādnieki ienīda tos, kas te plūda iekšā no laukiem un kā aitu bars spaidījās ap visu fabriku vārtiem. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 194.*

Tā jau nebij publika, tas bij aitu bars, ko katrs tāds ķēms var iebiedēt... *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 712.*

.. līdzko dzird kaut kādu ziņu, zīmējošos uz to, ko gaida, tūliņ visi kā avju bars kustas pēc šīs ziņas pūtiena. *Apsīšu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1925, 67.*

Ko gribu, to ar jums daru! / Vadīšu tautu kā avju baru! *Rainis J. KR, V. R. 1978, 218.*

Briesmīgas bēres: neviens neraudāja, visi stāvēja apstulbušām sejām kā aunu bars. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 179.*

Ļaudis, saskrējuši ap rotnieku, spiedās apaļā pūlī, slēpdamies cits aiz cita, neviens negribēdams būt priekšā, visi mēmi, izbijušies un nelietojami, kā aunu bars, kaut gan šautenēm rokās. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 108.*

KĀ SISEŅU BARS; KĀ SISEŅI. *Saka, ja kas lielā skaitā uzbrūk, kādu apdraud.*

Karlīne .. sauc [Annelei] jautri.. : «Ak tad tu kāro gan to augsto viesu [čigānus]? Nu, pagaid tik! Rīt pat jau tie mums uzklups kā siseņu bars. Pasaki tik vecaimātei, lai jauc cepienu maizes un vārī nēša grāpi putras. Badi jau nāk nākdami.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 119.*

— Vai Esponelja jau fašistu rokās? — jautāja Dobrins.

— Kā gan citādi! — iesaucās zemnieks. — Uzbruka kā siseņu bars, bet tagad jau aizlidoja tālāk. *Grīva Ž. Mīlestība un naids. R. 1963, 554.*

Bezgoži, muļķi — / Jūsu ir leģions, / Gluži kā siseņi / Vasaras laikā. *Rainis J. KR, V. R. 1978, 168.*

.. mūsu lielgabali nosita ne vienu vien ienaidnieka aeroplānu, kuri bariem lidoja kā siseņi pāri mūsu ierakumiem. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 179.*

«..Jo, to tici droši, tikdrīz ka apkauto velnu radagabali saodīs, ko tu ar mūsu kaklakungiem esi izdarījis, tad tie tev kā siseņi no visām pusēm uzmāksies.» *Džūkstes pasakas. R. 1980, 42.*

BAUSLIS

KĀ BAUŠĻUS. *No galvas, automātiski, nepārdomājot.*

Dažus priekšmetus, kā vēsturi un ģeogrāfiju, viņš izlasīja tikai pāris reižu un tad jau prata kā baušļus. *Treimanis-Zvārgulis E. Kur Gauja ar Raunu tiekas. R. 1978, 281.*

Taču arī tad, ja es tās visas [pamācības] iekaltu savā nabaga galvā kā baušļus un pildītu, kā ticīgie pilda baušļus, diezin vai man izdotos iegūt viņas labvēlību.. *Avotiņa D. Nenogaliniet stirnu... R. 1970, 25.*

BAZNĪCA

KĀ ĀMEN BAZNĪCĀ *sar. Saka par ko pilnīgi drošu, neapstrīdamu, neapšaubāmu.*

.. kuru noķēris labību zogot, tas sestdienas vakarā dabūjis divdesmit koku pa muguru, kā āmen baznīcā. *Šmits P. XIV, 119.*

Irgainis ar Stagaini tā nosprieda, un, ko jau tie nospriež, tas vairs nav grozāms, tas ir kā āmen baznīcā. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 316.*

«Viens no diviem: vai nu tu to meitieti atstāj, vai no manis [tēva] nesagaidi ne plika graša! Tas ir kā āmen baznīcā; nu tu to zini un vari darīt, kā tev patīk.» *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 40.*

«.. Tas jau ir skaidri kā āmen baznīcā, ka viņa ar to... ak vilks! tepat bija mēles galā! — ar to Putnu draudzējusēs...» *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 173.*

Un, ja viņš uz tam ir savu vārdu devis, tad tā lieta ir tikpat droša kā āmen baznīcā. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 177.*

Bet, kad lāci redz sapnī, tad tas nozīmē ugunsgrēku, — tas ir tikpat kā āmen baznīcā, to zin katrs bērns, katra sētu sieva. *Janševskis J. KR, XI, XII. R. 1933, 242.*

— Un par to tu gribēji nogalināt mani. Vai patiešām gribēji?

— Kā āmen baznīcā. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 266.*

Tas Pīļu Kāja jau mani izgāzīs un izgāzīs. Tas ir kā āmen baznīcā. *Plaudis J. Raksti, II. R. 1964, 409.*

— Man domāt, ja reiz vārdu esmu teicis, tad tā lieta ir tikpat kā āmen. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 194.*

Suņu mums mājā par maz, tas ir tikpat kā āmen. Viens pats suns tādā lielā mājā, ko tas var nosargāt. *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 180.*

KĀ BAZNĪCA. *Saka par ļoti lielu celtni, par staltu cilvēku.*

«.. Ka tā var taisīt tik lepnas ēkas kā baznīcas, bet to neredz, ka pirtiņas trūkst.» *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 69.*

— .. Uzslējām [māju] arī kā baznīcu, ar izbūvi jumtā — uz turieni veda trepes. Ar verandu... *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 484.*

Kad nu tik daudz ir stāstīts, leišu ciemos ir arī Annele ar savām domām, kas skrej pa mežiem, kur egles ir kā baznīcas.. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 678.*

— Tāds vīrs kā baznīca, lai nāk mums par karognesēju! *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 257.*

KĀ BAZNĪCĀ. *Saka, ja ir liels, arī svinīgs klusumṣ, ja cilvēki izturas godbijīgi.*

.. ceļā neviena ne braucot, ne ejot. Viss kluss kā baznīcā. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 196.*

Brīdi [pēc testamenta nolasīšanas] bija kluss kā baznīcā, tad kāds ieminējās, ka tā vis nebūšot. *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. R. 1982, 417.*

Neilgi pēc tā pilskungs tiešām ieradās. Visi apklusa kā baznīcā, tikai čigāns ar žīdu turēja vēl zirgu pie galvas. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 70.*

Viņš parasti runā gausi un klusi, muti tikko atvērdams, tā ka lielākā cilvēku pulkā, ja šis pulks neuzvedas kā baznīcā, viņu nemaz nevar sadzirdēt, tādēļ viņš runā tikai tad, kad pārējie klusē. *Ādamsons Ē. Dzeja, proza, dramaturģija. R. 1957, 207.*

.. lai visi apklust kā baznīcā un tikai klausās, lai beidzot iestājas svēts un svinīgs klusums, jo klāt ir lielais loterijas brīdis. *Jakubāns A. Burves aiziešana. R. 1980, 138.*

«Vej, pirtī jau ieiet tikpat kā baznīcā,» kāds cits atsaucās. Pret pirti, kuru vecos laikos apmeklējusi pati Laima, kas katram ieliek šūpulī viņa likteni, vēl visiem bija uzglabājusies savāda godbijība. *Skalbe K. Dzīvības siltums. R. 1980, 98.*

Pie darba cilvēks Robežniekos netiek šķirts no kustoņa, bet pie ēdiena viņam jānāk kā baznīcā. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 305.*

Līdz vilcienam divdesmit minūtes laika, bet kase vēl ciet. Pie tās rindā cilvēku piecpadsmit, saiņus gar sienu nokrāvuši, uzmanīja tos, acis nenovērsdami, tāpēc klusi kā baznīcēni. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 133.*

KĀ UZ BAZNĪCU. *Saka, ja kāds ieradies tukšām rokām (ciemos), nesagatavojies (darbam).*

Atbrauca visi kā uz baznīcu, būtu vismaz no sava lielā dārza kādu ābolu atveduši. *Allažos 1977.*

Atnāca uz darbu kā uz baznīcu. *Vestienā 1982.*

TUKŠS KĀ BAZNĪCA (baznīcā). *Pavisam tukšs.*

Kad Selderiņš iesoļo kolhoza kantorī, tas ir tukšs kā baznīca. Vienīgais cilvēks, ko viņš tajā atrod, ir padrukns, iesirms liela auguma vīrs, kas darbojas ap telefona aparātu. *Kalndruva M. Tīrumā. R. 1963, 152.*

«Tukša [istaba] kā baznīca,» sirdās Miķelsons, sper kāju nākošās durvīs.. *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 118.*

Bet nedz skapja, nedz tīnes, nedz žēlsirdīga kurvja, kur mūsu jaunais varonis varētu glābties, nebij klētī — visa tīra un tukša kā baznīca. *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 257.*

Aizejiet līdz mežmalai.. un atnesiet pāris bērzzaru. Te [istabā] jau tukšs kā baznīcā. *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 103.*

Es vilku, un kuģa sargs, pārliecies pār bortu, skatījās. Ķeselē nekā nebij, un es iesaucos: «Tukšs kā baznīcā!» *Jaunsudrabiņš J. KR, II. R. 1981, 171.*

— Nu jā, — viņš pukojās, — mana māja jau ir kā baznīca, te tu, cilvēks, neatradīsi ne lupatas, nekā. *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 148.*

BAZŪNE

KĀ BAZŪNE. *Saka, ja ir ļoti spēcīga, arī pārmērīgi skaļa balss.*

— Zemgalieši, lūkojiet šo gleznu, / Svēto gleznu velvju iedobumā, — / Rāda viņš ar savu strupo pirkstu. / Balss kā bazūne skan biezos mūros. *Čaks A. Mūžības skartie. R. 1988, 118.*

Cik skaisti viņi tur dzied! Skan kā bazūnes. *Doku Atis. Izlase, R. 1963, 233.*

Lai miljons mutes jums būtu / Un balsis kā bazūnes,/ Tās nevērotu vairāk / Kā pīkstošas pelītes. *Rainis J. KR, I. R. 1977, 355.*

.. viņai reizēm uznākot trakumi, un tad izceļoties tāds lērums un tāda klaberjakts, ka jāturot ausis ciet, jo rīkle šai esot kā bazūne. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 271.*

KĀ PASTARDIENAS (PASTARĀS TIESAS, JĒRIKAS) BAZŪNE. *Saka, ja ir ļoti skaļa, nepatīkama balss vai skaņa, liels troksnis.*

Bļāva, cik kurais, un kunga balss pāri visiem kā pastardienas bazūne. *Belševica V. Nelaime mājās. R. 1979, 130.*

Traktiera mazajā zālē tur taisni pretī logam tad sēdēja vecais Jaunskalda un dziedāja ka dziedāja. «Atbrauca izauroties!» čukstēja Kate.. «Nu jau dārdina kā pastardienas bazūnes. Jāskatās tikai, ka trauki nesāk lēkāt no galdiem!» *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 77—78.*

«.. Pirms saules lēkta ir tāds brīdis, kad pat čukstus teiktais šķiet kā pastardienas bazūne.» *M 1986, 4. nr. 39.*

Aizbāzīs mutes tām pastardienas bazūnēm [teļiem]. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 26.*

«Ejiet!» tas bija tik griezīgi un pavēloši kā pastara dienas bazūne, un Kaķītim karstas tirpas pāršāvās pār muguru... *Laicens L. Akmens logā. R. 1956, 46.*

Toties Inča balsij knipsēšana nāca stipri par labu. Agrāk viņš runāja tik vārgi.. Tagad Inča rīkle skanēja kā pastarās tiesas bazūne.. *Skailis A. Nolādētie zagļi. R. 1977, 73.*

Viņas balss skanēja kā pastarās tiesas bazūne: — Ko tik daudz vari runāt! Braukā te visādi... *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 300.*

Tikko slimnieks laidās miegā, skaļi kā Jērikas bazūne nožvankstēja tālruņa zvans. *Mauliņš J. Ragana. R. 1981, 189.*

Kad viņi tuvojās tai vietai, caur apgaismotajiem logiem un durvīm gāzās ārā bungu dārdi un Jērikas bazūnes. *Zariņš M. LM 1978, 2. nr. 11.*

Bet te, šajā stūrī, visa zeļļu banda vēl guļ. Tagad tos neuzmodinātu pat ne pastarās bazūnes. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 77.*

BEDRE

RAKT BEDRI kādam. *Darīt kādam ļaunu, sagādāt nepatikšanas, apzināti kaitēt. Sal.* RAKT KAPU.

«.. Viņš ir, Kaspar, ļauns cilvēks, kaut gan citāds izrādās; arī tev būtu no viņa jāsargājas, jo man tā vien izskatās, ka viņš meklē rakt tev slepen bedri.» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 136—137.*

— .. Un tad tie ķengu raksti «Vēstnesī»! Tu esi liels vientiesis, ja domā, ka tie nav nekas. Taisni ar tiem viņi mums [krājkasei] bedri rok. Uzticību kasei satricina ar saviem meliem, publiku uztrauc. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 707.*

Citiem rodas skaudība, un tie rok tev bedri. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 203.*

SLEPKAVU BEDRE. *Vieta, kur dzīvo bīstami cilvēki; noziedznieku miteklis.*

«.. Tad pa galvu pa kaklu bēgšu projām no tās slepkavu bedres, kamēr mēris tur beigsies..» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 139.*

— Muiža — kas tā par muižu? Slepkavu bedre tā ir! *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 307.*

Viņš centās nomierināt sievu — ne uz kādu laupītāju bedri viņš nav atbraucis.. *Kalniņš J. Rainis. R. 1977, 111.*

VILKU (LAUVU) BEDRE. *Vieta, kur dzīvo, uzturas nesaticīgi, ļauni, cietsirdīgi cilvēki; to kopums.*

— Bultiņu puikas apmētā akmeņiem, jau otrā nedēļa, ka es viņu vairs nelaižu laukā, vilku bedrē mēs te visu laiku dzīvojam. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 625.*

Skolnieces taisni vai drebēja no uztraukuma, it kā viņas būtu nolemtas vilku bedrei. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 344.*

Es dzīvoju kā lauvu bedrē, kur cits citu gatavs saplosīt gabalos, iemīdīt dubļos, izsmiet, aplaupīt. *Grīva Ž. K 1960, 6. nr. 98.*

ZELTA BEDRE. *Izdevīgs ienākumu avots; vieta, kur viegli var iegūt lielu peļņu.*

«.. Un tagad pa rudeni mums viss iet brangi, nevaram ne pagūt visu darbu padarīt! Tāds veikals ir zelta bedre...» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 294.*

Kvieši te augs kā mūris. Paskat šo zemi! Tā ir zelta bedre! *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 239.*

— .. Tās nav pļavas, tā ir zelta bedre! Šogad vien es par tām esmu ieņēmis seši tūkstoši skaidrā. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 454.*

Par zelta bedri viņa pārtaisītu šo zemes pleķīti. Tīru, spožu zeltu viņa smeltu no tās ar agro tomātu un gurķīšu kilogramiem. *Kaldupe S. Meža mozaīkas. R. 1980, 140.*

— Met pie malas šito gaidīšanu! Nāc pie mums darbā, tad redzēsi, ka arī te ir zelta bedre. *Fīmbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 216.*

Tas pats Maksims. Slavens aģitators, taču pārvērta ideju par naudas bedri, uzstājās piecas reizes dienā, par uzstāšanos prasīja četrdesmit rubļus. *Bels A. Saucēja balss. R. 1973, 162.*

BEIGTS

GUĻ KĀ BEIGTS (*novec.* NOST) *arī 1. un 2. pers. Saka, ja kāds guļ ļoti ciešā miegā un ir grūti pamodināms. Sal.* GUĻ KĀ NOSISTS.

Atspaids miega bada pārvarēšanā bija arī brīvsvētdienas, kad ganu dienas iekrita Lienei vai Ilzei, tad dažreiz nogulēju gluži kā beigts līdz pat pusdienas laikam.. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 56.*

Bet šis noliekas uz auss un guļ kā beigts. Tava posta diena! Modinu, bet šis nemostas. *Kurcijs A. Cūkgans. R. 1956, 232.*

Kā iekrītu gultā, tā tūliņ guļu kā beigts. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 249.*

«Visi guļ nostrādājušies kā nost..» *Blaumanis R. KR, VI. 1959, 89.*

BEKA

KĀ BEKA *niev. Saka, ja kas ir viegli saspiežams, ja kas ir gļēvs, jūtīgs.*

— Bet nagus [akmeņu velšanas laikā] vajag piesargāt, ka nepaliek uz bomja, tad nost kā beka. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 303.*

Kā izmisumā motocikletists vēl ķēra it kā tukšu gaisu, bet viņš saķēra aizejošā kārtībnieka pakausi, un sarkani strīpotā cepure palika viņam rokā sažņaugta kā beka. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 237.*

Zvēla ar šautenes resgali, pa tumsu tikai plecā trāpīja, purvciemietis iebļaudamies vispirms izstiepās garšļauku, tad ķepurojās kājās — lielais meitiešu ģēģeris pats bij mīksts kā beka. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 417.*

Un lielumam bērinieku raudas nāca patiesi no sirds, ka nevarēja ne atraudāties, jo trīs dienas un naktis dzīrot no vietas, tā nav nieka lieta, tad ir cietākā sirds top mīksta kā beka.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 40.*

KĀ [VECA] BEKA *niev. Saka par neizskatīgu, mazkustīgu, īgnu cilvēku (biežāk par sievieti), arī par ko neizturīgu.*

Kopš tās reizes sievas cita citu ķircināja: — Tā jau raujas pušu, lai ballē nebūtu jānosēd kā bekai. *Hānbergs Ē. Plikie un pusplikie. R. 1983, 148.*

Lepnā māja nošķiebsies un sabruks kā veca beka. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 280.*

KĀ BEKAS PĒC LIETUS. *Sk.* SĒNE. KĀ SĒNES PĒC LIETUS.

BĒNIŅI

SAKĀPT BĒNIŅOS kādam *3. pers., vienk. Apreibināt.*

— Ceļš, draudziņ, slikts, diena īsa, un tev tas alus pēc velna. Stiprs. Sakāps vēl bēniņos. *Kalndruva M. Cilvēka sirds. R. 1961, 131.*

Ja līdz šim kandža bija sildījusi tikai vēderu, tad nu jau bija sakāpusi bēniņos, un acis pašas vērās ciet. *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 71.*

BĒRES

CŪKU BĒRES *sar. Mielasts pēc tam, kad tikusi nokauta cūka.*

«Tu esi atnācis taisni mūsu goda dienā: šodien mums lielās cūku bēres. Nāc līdzi un esi mūsu viesis!» *Skalbe K. Pasakas. R. 1957, 17.*

Cūku bērēs ieradās arī Straumēnu tuvākie kaimiņi, saimnieki, kas bija uzvilkuši svētdienas drēbes, un saimnieces melnās aubēs.. *Virza E. Straumēni. R. 1989, 173.*

Mēs dzeram cūku bēres. *ME, I. 290.*

BĒRNS

BANDU BĒRNS *niev., novec. Ārlaulības bērns.*

Tā runā, ka ar izskats tam / Tāds neesot kā Gulbim Vecajam: / Šim deguns esot kuprots, dēlam ne. / .. / Tad, māsiņ, gan aiz kauna prom viņš skries, / Jo kur tāds bandu bērns var rādīties!... *Plūdonis V. Raksti, II. R. 1975, 315.*

.. mācītājs baznīcā atkal nikni rājies par diviem jaunpiedzimušiem bandu bērniem. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 23.*

Mācītājs gan atšķīra no visām svētā laulības kārtā dzemdējušām mātēm, nosauca [Annu] pašu pēdējo.. Saprašana nāca vēlāk, kad viņi attapās, ka šī bandu bērna tēvs taču paša pagastveča Brīviņu kunga dēls. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 355.*

BŪT BĒRNA AUTIŅOS *3. pers. Būt attīstības sākumstadijā.*

Tomēr līdz pat jaunākam laikam .. strādnieku šķiras apziņa tur vēl bija bērnu autiņos. *Dermanis V. — Latviešu literatūras kritika, III. R. 1958, 151.*

Šķiet, ka mūsdienu pilsētas ielai pašreizējā laika posmā, kad vides mākslas vēl tikai bērna autiņos, vairāk nepieciešama vides organizēšana nekā noformēšana. *LM 1978, 27. nr. 9.*

.. darba zinātniskā organizācija republikā skolu dzīvē vēl atrodas bērna autiņos. *C 1976, 232. nr. 4.*

Jaunā strāva šinī stadijā bija un palika tikai idejiska kustība.., pie tam bērna autos. *Stučka P. — Latviešu literatūras kritika, III. R. 1958, 413.*

BŪT (KĻŪT) BĒRNA PRĀTĀ. *Būt ar aprobežotām prāta spējām (parasti vecuma dēļ).*

Aptiekārs jau sen bija bērna prātā, bet.. tagad plānprātība izpaudās ar joni. *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 87.*

Vecais, kādreiz bagātais Hausers, kuram karš laupījis visus viņa kuģus, no smagā zaudējuma kļuvis gluži bērna prātā. *Rutku Tēvs. Sumpurņu ciems. R. 1981, 130.*

Vai tu domā, ka viņiem tur augļu trūkst? Tāda kā bērna prātā... Tur būs ananasi, banāni. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 76.*

Pats [Lapainis] smējies — ūja, puiši, vai es galīgi bērna prātā būtu palicis? [Lapainis izbrīnījies, ka viņu uzskata par motocikleta zagli.] *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 67.*

.. Margrieta bijusi ļoti veca, tai bijis bērna prāts.. *Poruks J. Reālistiski stāsti. R. 1953, 187.*

KĀ [MAZS, mazais] BĒRNS *parasti savienojumā ar* runāt, prasīt. *Saka, ja kāds runā vai rīkojas naivi, muļķīgi, nesaprātīgi.*

— .. Bet pagaidi, lai mēs ar to avīzi izsitamies uz augšu. Piecus, desmit tūkstošus dabūsi...

— Runā kā bērns. Kā tad es varu gaidīt? *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 556.*

«Kas tad tagad nu par ēšanu! Ko tad darīs, kad pārbrauks laulībnieki?».. — «Runā kā bērns. Cilvēki atnākuši jūdzēm tālu un nu staigās ar tukšu vēderu.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 478.*

— Es domāju, ka tu ko audīsi. Mēs visi esam palikuši bez veļas.

Aija smējās: — Runā kā bērns. Lai tiktu līdz aušanai, vispirms vajag vērpt. Bet man nav ratiņa. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 336.*

— Gribu tevi redzēt katru dienu. Vairāk es neko neprasu.

— Tu runā kā mazs bērns. *Skujiņš Z. Vīrietis labākajos gados. R. 1975, 280.*

«Kur tu visu nakti atkal biji?» — «Kur biju?! Prasa kā bērns!» laivinieks pašapzinīgi atsaucās, gultā staipīdams kājas. «Nakti nokleroju pie tilta, bet par to nu ir arī jauna laiva mājā!» *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 143.*

— Un mācītājs? Vai mācītājs bija tajās bērēs?..

— Prasa kā mazs bērns.. Kā tad bez mācītāja? *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 17.*

«Uz kurieni? Prasa kā mazais bērns! Nu, zināms, ka uz krogu!» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 60.*

«Aijiņ, tu esi liela meita un skaisties par vienu vārdu kā mazais bērns.» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 69.*

«.. Sulutaurs jau ar viņā bija ieķēries. Un tāds piedzīvojis cilvēks, jau precējies. Bet ar kā bērns...» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 51.*

Šīs pašas lauku meitas, kas te nāk. Naivas un lētticīgas kā bērni. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 519.*

— Dēli, ko jūs te darāt! Bet taisni kā mazi bērni! Zirga darbs tak nav cilvēkam padarāms. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 647.*

MAZAIS BĒRNS *parasti nolieguma teikumos izteicēja sastāvā. Tas, kas neizprot lietas apstākļus.*

[Sievastēvs cenšas atrunāt pārcelties uz pilsētu.] «Nemāciet manis vairs, neesmu vairs mazais bērns,» Pēteris svarīgi atteica, «gan zināšu pats, ko darīšu.» *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 444.*

«Bet tikai neliec nevienam manīt, ka tev caur mani tāda [darba] vieta...» — «Nu, nu, vai tad nu es esmu kāds mazais bērns..» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 89.*

— Tu domā, ka es mazais bērns, kas nezina, ko te vajag? *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 113.*

NO (*retāk* KOPŠ) BĒRNA KĀJAS (kājām). *No bērnības, no mazotnes.*

Visa viņa dzīve no bērna kājas līdz šim iet gar viņa gara acīm.. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 430.*

— Es jau no bērna kājas pa muižām vien dzīvoju un kungiem kalpoju... *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 330.*

— Es piedzimu mednieku būdā un no bērna kājas taigā gāju līdzi medībās. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 146.*

Es Gundegu Ritumu pazīstu no bērna kājas. Viņa ir godīgs cilvēks. *Ērgle Z. Operācija «Kanna». R. 1971, 22.*

Ja arī kādam no bērna kājām citas valodas būtu iemācītas, tomēr viņš savu pašu mūžam neatmetīs.. *Kaudzīte M. Atmiņas no «tautiskā laikmeta» un viņa lielākiem aizgājušiem darbiniekiem, I. R. 1924, 36.*

Un nu lai viņš iebrauktu muklājā un noslīktu tīrelī, kuru pazīst no bērna kājām! *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 23.*

Te [Parīzē] mākslinieciskā kultūra apņem katru pilsoni jau no bērna kājām. *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 367.*

Nu jā, nu jā, Vija nekad nav sapratusies ar Riču, plēsās un strīdējās jau kopš bērna kājas. *Ezera R. Aka. R. 1972, 107.*

Bet vislielākais brīnums bija zāles smarža. Tā nāca, jaukdamās ar zemes mīļo, kopš bērna kājām pazīstamo elpu. *Kalndruva M. Tīrumā. R. 1963, 99.*

PRIECĀJAS KĀ BĒRNS *arī 1. un 2. pers. Paust sirsnīgu, neviltotu, lielu prieku.*

Māte jau tēvam smējās: katru pavasari sējas laikā priecājoties kā bērns — nu būs, nu atliks. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 61.*

Viendien viņa ieradās darbā ar jaunu, sarkanu modes cepuri galvā un priecājās kā bērns, dzirdot apliecinājumus, ka viņai tā ļoti piestāvot. *Laganovskis J. Ciemos pie Izidora. R. 1970, 219.*

— Bataljona štābs klausās. Runā sakarnieks Vilde. Pieņemu ziņojumu.

Saklausot amata brāļa balsi, Tauriņš nopriecājās kā bērns. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 39.*

PRIECĀJAS KĀ BĒRNS PAR KLIŅĢERI *arī 1. un 2. pers. Saka, ja kādam par kaut ko ir ļoti liels prieks.*

Bet velns pa tam priecājas kā bērns par kliņģeri, ka zemnieks piederēs viņam. *Šmits P. XIV, 170.*

Un, kad mēs braši nodziedājām pirmo dziesmu, dimdinādami ar kājām takti pa grīdas dēļiem, viņš bija tik priecīgs kā bērns, kas saņēmis kliņģeri. *Kaufelds T. Sēkla nedeg. R. 1979, 60.*

Par savu jaunieņemto svarīgo lomu dzīvē Ilga nopriecājās kā bērns par paijiņu veselu dienu.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 133.*

RAUD KĀ IZKULTS BĒRNS; RAUD KĀ BĒRNS *arī 1. un 2. pers. Saka, ja kāds ļoti stipri raud.*

Šāda laipnība un mīlestība, un jauki vārdi, ko lielmāte runāja, — tas viss tiem ļaudīm ļoti pie sirds gāja, un tie cietākie vīrišķi raudāja kā izkulti bērni. *Leitāns A. Autobiogrāfija. Grāfa lielmāte Genoveva. R. 1980, 178.*

.. Silabriedis uzreiz tā sāka šņukstēt kā izkults bērns [par meitas un ģimenes kaunu]. *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 307.*

Pērn, kad netiku... nē, kauns teikt, bet raudāju kā izkults bērns. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 211.*

Pagriezos [aizkaitināta] un aizgāju no mēģinājuma.. Raudāju kā izkults bērns.. *Klints A. Tā nebija lietaina diena. R. 1974, 79.*

Es lasīju citiem priekšā, bet nāca vietas, kur vairs nebija iespējams. Balss man aizcirtās, un brīdi mēs visi raudājām kā bērni. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 188.*

Kad Sietnieka Emma saņēma paziņojumu, ka no brāļa zemes piešķirtie piecpadsmit hektāri anulēti, tā ieraudājās kā mazs bērns, žēli un izmisīgi. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 296.*

Kaukēns. Gaužas pēc tiem [Indrāniem] arvienu vēl kā bērns pēc nozagta šūpuļa. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 223.*

SĀPJU BĒRNS. *Cilvēks, kas sagādā daudz rūpju; grūti risināms jautājums.*

Mūsu sāpju bērni, grūti audzināmie zēni un meitenes, arī lido tajā pašā orbītā, tikai viņu redzes loks šaurāks... *Dripe A. Bet kā ar meitenēm? R. 1978, 164.*

Vēja māte. [..] To [bāli dzelteno lenti] manam Austrītim. Tu redzēsi: tas guļ bāli dzeltenā mētelī. Tas mans sāpju bērns. Tas nekad uz zaļa ciņa netiks. *Brigadere A. Pasaku lugas. R. 1956, 30.*

Otrs latviešu vai, labāk sakot, Latviešu biedrības sāpju bērns bija kuģniecības biedrība «Austra». *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 530.*

Fabrikas jaunbūve, kurā strādāja Alliks, joprojām bija pārvaldes «sāpju bērns». *Lāms V. K 1968, 5. nr. 25.*

BERTA

MELNĀ BERTA *sar. Slēgts policijas automobilis, kurā pārvadā apcietinātos.*

«Melnās Bertas» toreiz vēl nebija, un no apsardzes uz Centrālcietumu apcietinātos veda konvoja nodaļa pa ielas vidu. *Sudmalis E. Es iegāju pulkā. R. 1971, 128.*

Konrādu «Melnajā Bertā» aizveda uz cietumu pie Brasas stacijas, ieģērba svītrotā, pidžamai līdzīgā uzvalkā, un turpmāko pusgadu viņš pavadīja ne visai izmeklētā sabiedrībā. *Kolbergs A. Kriminālliet a trijām dienām. R. 1977, 32.*

Pārējie divi vēl jaudāja piecelties un aizklunkurēt vai nu uz mājām, vai uz veikalu, kur viņus droši vien pievāks «melnā Berta», ja vien būs šai pusē parādījusies. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 71.*

BĒRTULIS

ŽŪPU BĒRTULIS *sar. Dzērājs, žūpa.*

Pie pirmā skolotāja, kura vārdu negribu atklātībai zināmu darīt, saradās pa svētdienām un nereti arī pa darbdienu vakariem uz kāršu partiju tīrie žūpu Bērtuļi. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 172.*

Pretējā gadījumā jāmeklē jauns dzīvoklis. Te jau nevar nopietni strādāt. Katru vakaru sanāk visādi subjekti un frukti. Palieci nu līdz ar viņiem par žūpu Bērtuli! *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 28.*

BĒTE

BŪT BĒTĒ *sar. Būt nelaimē.*

«Ja mums nenāktu preces no Krievu zemes ar strūgām, tad mēs būtu bētē... Apdomājies, tas jau ir milzums ļaužu, kas grib ēst...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 28.*

— .. Trīsdesmit čangaļu man te uz šodienu bij salīgti. Līdz vakaram viss būtu kaudzē... Par trīssimt tūkstošiem es tagad esmu bētē. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 625.*

BEZDELĪGA

KĀ BEZDELĪGA. *Saka par cilvēku, kam ir ātras, veiklas kustības, kas ir modrs.*

Aldis bija stalts vīrs un Anlīze viegla kā bezdelīga. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 310.*

Gadījās, ka studiju biedri viņu aizveda pie izslavētā viesnīcnieka Gobas meitām, kas bija jautras kā bezdelīgas. *Stērste E. Andreja Zīles dzīve. R. 1937, 43.*

Acis un prāts krodzniekam šaudījās kā bezdelīgas. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 284.*

PIRMĀ BEZDELĪGA. *Kādas parādības pirmās iezīmes, kāda pasākuma pirmais veicējs, arī rezultāts.*

Vai profesora Saksa kundze savā Ķempu muižā jau šovasar nebij izaudzējusi vīnogas. Un tās tikai pirmās bezdelīgas. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 760.*

Un, kad pienāca Eiropas drošības apspriedes laiks, ne velti mēdza sacīt, ka pavērsiens PSRS un Francijas attiecībās ir bijusi tā pirmā

bezdelīga, kas ievēstīja pēc tam atnākušo saspīlējuma mazinājumu mūsu kontinentā. *Lediņš A. Zv 1977, 8. nr. 17.*

Izdevumi no «Dienas Lapas» līdz «Sociāldemokrātam» bija latviešu revolucionārās preses pirmās bezdelīgas. *RB 1958, 104. nr. 3.*

BEZDIBEŅIS

BŪT (STĀVĒT, ATRASTIES) BEZDIBEŅA MALĀ. *Būt nelaimes, lielu briesmu, katastrofas priekšā.*

Katilīna. [..] Nekad Roma nav bijusi tik spiedīgos apstākļos un tik bīstamā stāvoklī kā tagad.. Daudzreiz Roma ir bijusi pašā bezdibeņa malā un taisni tur attapusies, un atkal pacēlusies savā spēkā un varenībā. *Upīts A. Spartaks. R. 1962, 54.*

Anspēks. [..] Vai lai es vēl ilgāki mierīgām acīm skatos.., kamēr viņas bezdievīgais tēvs trako uz priekšu un pats, bezdibeņa malā stāvēdams un vēlāk krizdams, ieraus savu nelaimīgo bērnu līdzi savā grēku peklē? *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 99.*

Un man tāda sajūta, ka arī mēs stāvam bezdibeņa malā. *Brodele A. Marta. R. 1965, 352.*

Sirmais. [..] Vajag tikai viena vētras brāziena, un mēs būsim ierauti nāves dejā.. Cik tur trūka — mēs taču atradāmies bezdibeņa malā. *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 266.*

BIEDĒKLIS

KĀ PUTNU BIEDĒKLIS *niev. Saka, ja kāds ir nepiemēroti ģērbies, izskatās neglīts, stāv nekustēdamies.*

.. tāds nu viņš stāvēja manā priekšā kā putnu biedēklis — platās un garās drēbes tā ir karājās uz vājā ķermeņa. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 181.*

Intam ir pāri divdesmit un patiešām diezgan garš augums, tāpēc viņš slimnīcas paknapajā pidžamā atgādina putnu biedēkli. *Priede G. Pie Daugavas. R. 1977, 71.*

Tad ta priecīga pastaigāšanās, ja esi apģērbta kā putnu biedēklis [mugurā vecas, nodriskātas drēbes]! *Kļava M. Es dzīvoju mūsmājās. R. 1977, 19.*

.. Jetiņa smiedamās sasita rokas: «Mīļie, kā tā meitene izskatās! Kā putnu biedēklis!» [Māsas kāzām Annelei uztaisītā nepieņemamā frizūra tiek izjaukta.] *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 731.*

«Arī par citām niecīgām vajadzībām es gādāšu, jo tagad tu vairs nevari iet apkārt kā putnu biedēklis.» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 135.*

— [..] Briljantus kar tikai tādām kaklā, kas citādi izskatās pēc putnu biedēkļiem. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 242.*

Klausieties, putni, meža zvēri, zivis, ļaudis, Ēvalds apprecējis Veltu — to nejaucēnu, to putnu biedēkli, to... *Salenieks E. Kā nu kurš. R. 1970, 194.*

— Ko tu stāvi kā putnu biedēklis? Neredzi, ka mirst cilvēks? Pēc minūtes lai būtu iejūgts zirgs. *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 182.*

— Ildze, nāksi pie mums vai paliksi? — jautāja Valērija. — Nestāvi kā putnu biedēklis! *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 156.*

Nebija jau nekāds prieks, ne gods ar degunu pret sienu stāvēt kā putnu biedēklim visas klases priekšā. *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 123.*

BIETE

KĀ BIETE. *Saka, ja kāds stipri nosarkst, ir ļoti sasarcis.*

Mare [izsmieta] nosarka kā biete.. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 68.*

Leitnants nosarka kā biete, nolādēdams savu tieksmi vienmēr paspīdēt. *Grants J. Maijs atnāca janvārī. R. 1969, 46.*

«Bērni atbild tikai tad, kad viņiem ko prasa...» Kuniberts saprata [aizrādījumu par netaktiskumu] un piesarka kā biete. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 411.*

Liene bija satraukta un piesarkusi kā biete. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 274.*

Vīru bārdās tad paliek čaukstošās alus putas, bet sievas [no alus] piesarkst kā bietes. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 141.*

Gačs, sasarcis kā biete, aiz muļķības un apjukuma pagrūda dziļāk zem cepures linu dzeltenās pinkas, dodams iemeslu vispārējiem smiekliem. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 93.*

Kad viņš mūsu Māru sastop, viņš pietvīkst kā biete un pavisam zaudē valodu. *Kalniņš J. Mūžība. R. 1971, 163.*

Andrs bij sarkans kā biete [Frēliha kundze nopēlusi viņa zemniecisko apģērbu], Anna acīm redzami žēloja, bet ko viņa tur varēja darīt? *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 577.*

Piecelsi tu viņu [skolnieci], liksi pastāvēt kājās — stāvēs arī sarkana kā biete, uzmestu lūpu.. *Zigmonte D. Bērni un koki aug pret sauli. R. 1959, 115.*

Svešajai sievietei pavisam atklāti drebēja zods, viņa bija sarkana kā biete. *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 202.*

Un meičas, siena vālus pārcilājot, izsvīdušas, sarkanas kā bietes, vakaros avotā piesmēla ķipjus un pērās pa aukstu pirti vienos smieklos. *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 6.*

Sasarcis kā svikls, mute pagalam izkaltusi, krekls pielipis mugurai. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 216.*

Ipiķis paliek sarkans kā svikls. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 242.*

BIEZPUTRA

KĀ MĒMO BIEZPUTRU ĒDIS. *Saka, ja ilgstoši netiek runāts.*

.. bet visi strādāja klusu, klusu — nedz dzirdēja kādu runājam, nedz smejamies, tīri kā kad meitas jaungada vakarā vāra mēmo biezputru.. *Janševskis J. KR, XIII, XIV. R. 1933, 94.*

«Karjera tad beigta tāpat kā man,» teic Leja, «bet vai tādēļ jāsēž kā mēmo biezputru ēdušam.» *Kurcijs A. Atmoda. R. 1957, 71.*

Jā, tagad darbā dzina viņus visus, mazie pa pusdienām ravēja garas jo garas vagas un žēlodamies atcerējās vēl pērno vasaru, kad

viņu mājās padzirda pa iesmējienam, Anna klusītēm padziedāja, kad tēva nebija tuvumā. Tagad visi gāja kā mēmo putru sastrēbušies. *Zigmonte D. Laintu lāsts. R. 1984, 253.*

BIEZS

KA (KĀ) BIEZS. *Ļoti daudz.*

Ap garo galdu, kur notika balsu skaitīšana, bija sastājuši ļaudis, ka biezs. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 491.*

Te ir viena tāda maza maziņa kafejnīciņa, cilvēku tur vienmēr, ka biezs.. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 331.*

Aiz Krusta līnijām riekstu, ka biezs. *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 131.*

Un zivju tajā [upē], ka biezs. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 192.*

Rugainē saradās ļaužu kā biezs, visi grib redzēt no Rīgas izbraukušos krievu mācītājus baltos paltrakos. *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 9.*

Sēņu kā biezs. Lauzis, lauzis — pielauzis grozus un maisus, bet sēņu vēl daudz. *Šmits P. XIV, 462.*

— Nez vai nevajadzētu ēsmai saķert grunduļus, — es ierunājos. — Līdaku tur esot kā biezs. *Saulītis B. Āķis lūpā. R. 1958, 41.*

.. sak, kas tā par lietu, zivis var redzēt, peld vai biezs, bet mums uz muižu nesūta. *Poruks J. Stāsti. R. 1959, 185.*

BIKSES

BIKSES IR PILNAS (SLAPJAS) kādam *vienk. Saka, ja kādam ir lielas, paniskas bailes.*

No tā, ko es esmu pārdzīvojis, tev, čabulīt, bikses būtu pilnas, fakts! *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 324.*

Vilim jau tagad ir pilnas bikses. Kopš mācītājam nodega šķūnis, tas.. pa krēslu laukā vairs nerādās. Trīc un gaida ziemu. *Saulītis B. Strēlnieka dēls. R. 1960, 83.*

Bet Jaņuks: .. drīz jau šie laidīšoties lapās, kā tik padzirdot.. lielgabalus, tā bikses slapjas. *Luginska R. Menuets un cūku pupas. R. 1979, 74—75.*

BIKSES TRĪC (DREB) kādam *sar. Kādam ir bailes, satraukums.*

Sproģim gan bikses trīcēja, ka bija jāstājas kungam priekšā, bet ko tad darīs, kad maizes vajaga. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 41.*

— Mobilizācija! ..laiks ir klāt, un jābrauc uz Vecgulbeni pie kara klausības komisijas.

— Vai bikses netrīcēja?

— Kā nu ne! *Eiduks J. Pārbaude. R. 1969, 135.*

— Tu jau līdzi nenāksi [uz slepeno sapulci mežā], tev bikses trīcēs, — viņš smaidīdams piebilda. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 238.*

Randolfam tava taisnības filozofija liksies smieklīga. Viņš domās: nobijās, sāka trīcēt bikses. *Skujiņš Z. Jauna cilvēka memuāri. R. 1981, 198.*

Kungam bikses dreb vien, tomēr, saņēmis dūšu, iznāk un redz, ka kalps visus velnus sadzinis kulē. *Šmits P. IV, 66.*

Sākās nostāsti par kungiem un muižniekiem, kam bailēs no sociālistiem jau bikses drebot. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 115.*

DABŪT PA BIKSĒM *sar. Dabūt pērienu, rājienu, tikt sodītam.*

«Es jau stipri vien biju sagaidījis, ka tu krietni dabūsi pa biksēm, tādēļ ka Flormans ir izslavēts kā bīstams duelants un arvienu divkaujās palicis uzvarētājs. Bet nu viņš no tevis dabūja savu mācību.» *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 341.*

— Tu esi gatavs vainu uzvelt vienalga kam, lai tikai pats nedabū pa biksēm. *Vācietis O. Tās dienas acīm. R. 1975, 160.*

DOT (sadot) PA BIKSĒM kādam *sar. Pārmācīt, pērt, rāt, sodīt.*

Tikai mācīt vajag, dot pa biksēm, — tad būs vīrs! *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 198.*

— Ej gan un saki, lai barons sūta visus zaldātus. Un tad lai kārtīgi sadod visiem [dumpiniekiem] pa biksēm. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 258.*

.. mēs sadevām pa biksēm austriešiem un ungāriem [kaujā pie Glemu liepas]. *Kraujiņš K. No atmiņu skrīņa. R. 1973, 45.*

IET UZ BIKSĒM (biksām). *Lauzties, vienam otru saķerot ap vidu un cenšoties nogāzt gar zemi.*

Tad [puikām cīkstoties] nostirkšķēja vien, un visi redzēja, ka Eidim ieplīsušas apkakles šuves. Nu iejaucās vagara vecākais puika Robis.

— Neplēš drēbes, — viņš teica, — iet uz biksēm. — Tagad cīkstoņi saķēra viens otru ap viduci. *Plaudis J. Raksti, III. R. 1965, 216.*

— Tūliņ nāc laukā, iesim uz biksēm! *Šmits P. III, 264.*

Norunāja, ka neies uz biksām, bet lauzīsies tāpat. *Gulbis H. Doņuleja. R. 1983, 187.*

— Kā gan ar bezbiksi lai cīnās uz biksēm? — izsmejoši jautāja Pēkas Sīmanis. *Kurcijs A. Cūkgans. R. 1956, 57.*

LĒKT LAUKĀ (ĀRĀ) NO BIKSĒM *sar. Ļoti dusmoties, būt nesavaldīgam, pārmērīgi censties, ar visiem spēkiem gribēt ko panākt.*

Reizēm Justu nevar pazīt, sabrēc uz cilvēku ne par šo, ne par to. Lec vai no biksēm laukā. *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 96.*

.. Sarkanbārdis aiz slāpēm lecot vai no biksēm laukā. Lamājoties, kādēļ dzeramais [kandža] neesot atstiepts uz mežu pirmajā gājienā. *Plotnieks J. Ozolu vecis. R. 1980, 310.*

Grozījos un staipījos, lai Zelma mani ātrāk pamana. Iekšķīgi lēcu laukā no biksēm. *Skujiņš Z. Jauna cilvēka memuāri. R. 1981, 186.*

Elza ar vīramāti varēja runāt brīvāk, jo vecais par katru vārdu, kas šā vai tā zīmējās uz zvejniekiem, lēca vai no biksēm ārā. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 123.*

Dažu zēnu traktors nerro, lai šis lec vai no biksēm ārā. *Ķuzāne L. Esmu uzticīgs. R. 1977, 107.*

Šis tak Zuzes dēļ lēcis vai no biksēm, bet pie Zuzes tagad esi tu, un šī par šo negrib ne zināt. *Spriņģis J. Stāsti. R. 1975, 97.*

NOVILKT BIKSES [NO KĀJĀM] kādam *vienk. Padarīt nabagu, izputināt, atņemt pēdējo.*

— Izlepņi! Cits būtu laimīgs ar suņa kaulu, bet jūs labu gaļu sviežat atkritumu mucā. Tā jau meistaram var bikses no kājām novilkt. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 35.*

PALIKT BEZ BIKSĒM *vienk. Kļūt nabagam, palikt bez kādiem iztikas līdzekļiem.*

Ko tagad [var nopelnīt] — skaties tik, ka bez biksēm nepaliec. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 637.*

Valsts esot solījusies dažas [motorlaivas] pārdot kolhozam uz parāda. Bet ka tikai, uz parāda pirkdami un dzīvodami, ar visu kolhozu nepaliek bez biksēm. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 26.*

— He, he, palaimējas, tu saki? Dzīve nav loterija. Ja galviņa uz pleciem, pat ellē nepaliksi bez biksēm. *Klīvers V. Kamēr saule pie debesīm. R. 1977, 21.*

TAMBORĒT GAILIM BIKSES *sar., hum. Saka, ja kāds nedara nopietnu darbu.*

— .. Un vai tad meitēns nestrādā — strādā jau arī..

— Vai, tēt, tavu saltu melu! — Janka, saņēmis rokas, svēti iesaucās. — Ko tad šī strādā, gailim bikses tamborē. Un svētdienās izpucējusēs un noķemmējusēs tīri kā freilene, cepure ar bantēm. *Deglavs A. — Tam labam būs augt. R. 1978, 139—140.*

Vai nevarētu labāk puišiem adīt cimdus un zeķes? Ko šīs notamborē — gailim biksas? *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 196.*

TIKT PA BIKSĒM kādam *3. pers. sar. Saka, ja kāds zaudē naudu.*

«Jau pieci mēteļi aiznesti! Bet kas tas varētu būt, kas zog?».. «Mazākais tūkstoš rubļu pa biksēm,» noteica padomnieks.. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 193.*

— Te nedrīkst medīt — tāds kā rezervāts.. Iznāks nepatikšanas. Vienam.. jau pieci tūkstoši rubļu bijis pa biksēm. *Zariņš M. Vienas vasaras stāsti. R. 1975, 123.*

TURĒT BIKSES ROKĀ *vienk. Saka, ja kādam ir caureja.*

— Ja tu strādāt esi atsūtīts, tad neēd tak kā lopiņš, lai bikses rokā vien nav jātur. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 172.*

Nezināt, ka vārnu gaļa nav ēdama? Saķersiet vēl perdamo drudzi! Ko tad? Skraidīsiet kratīdamies, bikses rokā turēdami. *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 65.*

BIKTS

KĀ PIE BIKTS. *Atklāti, neko neslēpjot.*

Stāstu tīru patiesību kā ksendzam pie bikts. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 180.*

— Man, vecam draugam, taču vari izteikt visu kā pie bikts. *Kalndruva M. K 1971, 1. nr. 51.*

— Grīnbergs ir goda vīrs. Tūlīt jums pastāstīšu. Visu pateikšu kā pie bikts. *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 61.*

BIĶERIS

IZTUKŠOT (IZDZERT) RŪGTO BIĶERI *bibl., novec. Pārdzīvot bēdas, sāpes, ko nepatīkamu.*

.. saldā mīlas kausa vietā es dabūju iztukšot rūgto atsacīšanas biķeri.. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 438.*

«Kungs, neved mūs kārdināšanā, bet atpestī mūs no visa ļauna,» neredzīgais pēc brīža klusu lūdzās, «es sūrojos, ka tu man uzlicis grūtu krustu — ak debesu tēvs, es tev pateicos, ka tu man neesi devis dzert no tūkstošreiz rūgtāka biķera.» *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 240.*

.. noderīgāk būtu, lai visiem, jo sevišķi jauniešiem, nevajadzētu dzert no «rūgtā biķera», kad vislabākais padoms novēlots.. *Zv 1977, 7. nr. 17.*

Nē, viņš nedrīkstēja no tam nekā manīt; viņam, kas tagad jutās tik laimīgs, nevajadzēja baudīt šo rūgto biķeri. *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 562.*

RŪGTAIS BIĶERIS IET SECEN (GARĀM) kādam. *Saka, ja briesmas, nelaime kādu neskar.*

Reizē ar visiem karā aizgāja arī Auniņu Ansis. Dārta klusībā izraudājās, bet vakarā vēl dedzīgāk apskāva Jāni, kam rūgtais biķeris pagāja secen. *Talcis Ā. Ko šalc priedulājs. R. 1967, 59.*

Varbūt jau pat ir nolemts izkaisīt lapiņas un pacelt sarkano karogu [baznīcā].. Viņš [Blīdenes draudzes mācītājs] ir pārliecināts, ka rūgtais biķeris ies viņam garām. *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 6.*

BILDE

KĀ BILDE *sar. 1. Saka par ko ļoti skaistu.*

Meita kā bilde, skaisti noaugusi, daiļiem ģīmja pantiem, sārtu, baltu seju, veselīga un spēka pilna, degdama aiz mīlas ilgām.. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 274.*

Tu vari būt smuka kā bilde, bet, ja tev īstie gadi pāri, maz cerību, ka tev vēl aug kāda mirte uz nezināmas palodzes. *Zigmonte D. Savādi, ka sniegs. R. 1981, 175.*

«Šādi tādi vīreļi dabū sievas kā vienas bildes, ne vēl jūs, amatnieka cilvēks, kam savs grasīties vis pie rokas.» *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 434.*

Vīrs kā bilde, nav vis tāds nāves palieks kā otras skolas Sveķīts. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 97.*

Un pēc skata arī pats kā bilde — no skuķiem ne atkauties. *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 67.*

Stalts jau viņš ir, acis tumšas, mati viļņaini, vispār — kā bilde. *Brodele A. Tas ir mans laiks. R. 1969, 227.*

Kur vēl ņemt cita tik gudra un, teikt, smuka bērna. Viņš jau bij kā bilde. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 191.*

— Kā es viņu apskaudu! Pašai mājas, pašai visa noteikšana, pati skaista, bērni kā bildes. *Zigmonte D. Vanags pār Zāģeriešiem. R. 1979, 114.*

Zirgi kā bildes: augsti uzslietas galvas, plati ieplestas nāsis, līki kakli, tālu atstieptas astes. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 62.*

Stallis pilns daždažādiem zirgiem; citiem no tiem tikai vēl ir kā kauli un āda, citi ir kā darba zirgi pa vasaru, bet citi tik spoži melni ērzeļi kā vienas bildes! *Šmits P. X, 31.*

.. vēlāk šis Steps.. uzcēla netālu no Lielvircavas baznīcas tādas ēkas kā bildes. *Purs L. Dialogi par dzīvi. R. 1983, 218.*

2. *reti, niev. Nekustīgi, bezdarbīgi.*

Veltīgi izmocījies [dabūt Cepli sēdus], viņš [šoferis] gandrīz nikni uzkliedza Caunem:

— Stāv kā bilde! Ņemsim aiz padusēm un nesīsim uz mašīnu, te cita padoma nav. Kad sāks staipīt, gan tad arī atdzīvosies. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 106.*

Un, ja viņiem braucamais iedots, tad arī braukšanai, nevis lai stāvētu kā bilde. *Zigmonte D. Dižpurva dzērves. R. 1982, 223.*

BIĻETE

BALTĀ BIĻETE. *Apliecība par atbrīvošanu no karadienesta.*

..Ģints Gundars dažus gadus atpakaļ pie lozēm bija dabūjis balto biļeti, pagaidām tam tiešas kara briesmas nedraudēja.. *Paegle L. KR, III. R. 1956, 175.*

Ap Ziemassvētkiem pēkšņi izsludināja mobilizāciju, uz kuru Pēteris nemaz nebij taisījies. Balto biļeti gan viņš izdabūja. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 314.*

BIRKA

PIEKĀRT kaut kādu BIRKU kādam *sar. Izteikt kādam apšaubāmu vērtējumu, nepatiesi apvainot.*

Turpretī dažs literāts, kam pavairāk ķērusies pie sirds Upīša «nesaudzība», pats savos kritiskajos vērtējumos par zemāka ranga biedriem bijis gatavs tiem piekārt diezin kādu birku.. *Lāms V. K 1977, 12. nr. 16.*

UZ kāda BIRKAS *sar. Uz kāda rēķina, kāda vainas dēļ.*

.. sagudroju arī es un nodevu drukā pats uz savas birkas dzejoļu krājumu. *Austriņš A. K 1974, 2. nr. 135.*

Viņi ar Andrievu, kā puisi sauca, bij labi ilgi triekuši, tā nokavēto dusas brīdi uz nākošā rīta birkas griezdami. *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 71.*

Kleists kaut ko atjokoja sievai, bet barons, saprazdams, ka tas uz viņa birkas, neteica toreiz ne pušplēsta vārda. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 357.*

«Jums par patiku lai tad joks paliek joks, lai gan šī joka smejamā puse uzgriezta uz manas birkas bez manas ziņas.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 211.*

Tā nu gandrīz iznāca, ka visu atbildību par šīm nelikumībām saimniece gribēja uzvelt uz īrnieku birkas. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 404.*

BITE

KĀ BIŠU STROPĀ. *Sk.* **STROPS. KĀ BIŠU STROPS.**

KĀ BITE (bitīte). *Ļoti čakls, strādīgs.*

Ārdītājas ķērās dūšīgi pie darba, jo bij jau labs gabals tīrumā norindāts mēslu čupiņām, un zēni brauca vien arvien kā bites šurp turp. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 330.*

Citi apgalvoja, ka šīs ielas ļaudis esot darbīgi kā bites, kā skudras.. *Kaldupe S. Ozolslieksnis. R. 1976, 84.*

Viņas atstāj agri jo agri rītiem savas omulīgās gultas un iet augu dienu kā bitītes, kā skudrītes.. *Pērsietis. KR, II. R. 1937, 280.*

Viņa vairs negāja pamazītēm, lēnītēm, kā uz mīkstčaulām, bet bij mundra kā stirna un naska kā bitīte. *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 81.*

KĀ BITES DZELTS. *Sk.* KĀ DZELTS.

BLAKTS

NOSPIEST KĀ BLAKTI *vienk. Viegli, bez lielām pūlēm panākt kāda bojāeju, padarīt kādu nekaitīgu, iznīcināt.*

— Nemaz nezinu, kā būtu, ja man vienreiz aptrūktu tēva, kam visās lietās padomu prasīt. Laikam dzīve mani nospiestu kā vienu nabaga blakti. *Bendrupe M. Degošie raksti. R. 1963, 111.*

— Nebūtu viņai aiz muguras tāda vara, saspiestu kā blakti.. *Grigulis A. KR, III. R. 1963, 102.*

— Tantiņ, es taču nespēju nospiest savu sirdsapziņu kā blakti. Viņa stiprāka nekā es. *Salenieks E. Vēstures ratu griez arī tu! R. 1978, 109.*

BLAKUS

STĀVĒT (STĀTIES) BLAKUS (LĪDZĀS) kādam, kaut kam *parasti nolieguma teikumos, bieži ar* nevarēt. *Būt līdzvērtīgam, spēt sacensties.*

Ar pilniem spaiņiem augšup nākot, piesitās tāds elpas trūkums, ka vai gar zemi jākrīt. «Kas ar mani noticis?» Oskars brīnījās. «Ja tēvs ar saviem astoņdesmit četriem uzceltos no kapa, es viņam nestāvētu blakus.» *Kalndruva M. Tīrumā. R. 1963, 54.*

Man jau kauns mugurā vilkt veco formu. Bērziņš, kas pat kārtīgam dižkareivim nevar stāvēt blakus, drīz dabūs pulkvedi, kamēr man tās pašas nolādētās trīs zvaigznītes. *Stankevičs A. Šuvējiņa. R. 1976, 146.*

— .. Kas nu viņiem par alu, mūsējam nestāv blakus! *Kalve A. — Stāsti. R. 1973, 118.*

— Pļāvēja tur arī nav, vai es nezinu..

— Bet par to tu redzēsi, kad jaunnedēļ sāksim grāvjus tīrīt —, Brīviņš teica mierinādams, — tur neviens viņam lai nestājas blakus. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 44.*

.. Monika darbos nevar stāties tev blakus. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 227.*

— Jēkabs vēl neko, dzīvo pie saimniekiem un strādā, grāvju racējs tāds, ka Bramanim var blakus stāties. Bet Edvards pleika un kauslis.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 124.*

Ar Caunas starpniecību viņš nopirka karakulaitu ķepiņu kažoku, kas nebija tik dārgs, lai to nevarētu atļauties, bet kam, protams, nekādi neilona surogāti nevarēja stāvēt līdzās. *Kolbergs A. Cilvēks, kas skrēja pāri ielai. R. 1978, 209.*

— Bet ēdiet tagad! Teica, Sigatos esot pats labākais sviests. Iespējams, neesmu garšojusi, man savējā pietika,.. taču Vēveru medum neviens cits medus nav varējis līdzās stāvēt. *Zigmonte D. K 1977, 4. nr. 25.*

«Izlielīšanās! It kā man šā priekšā ar savu meitu būtu jālielās! Desmit, divpadsmit reižu viņa gan būtu varējuse apprecēties — apprecēties ar vīriem, kuriem tu nebūt nevari līdzās stāties. Ja tikai būtu gribējuse.» *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 172.*

Janks tikpat liels kā tēvs, bet druknāks.. Vecaistēvs — nu, tam gan neviens nevarēja stāties līdzās. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 30.*

BLĀĶIS

KĀ BLĀĶIS. *Saka par lielu, resnu, spēcīgu cilvēku, dzīvnieku.*

.. meita kā blāķis, vēl pilnīgāku un spēcīgāku stāvu nekā viņa. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 26.*

— Neliels vīrelis, tāds kā kuprītis vis mugurā, bet madama kā blāķis, kā nozīdīta.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 131.*

Vēroja, kā vecais zvejnieks aizsteberē liels kā blāķis uz divām milzīgām, bet sāpīgām pēdām. *Kalve A. Radu raksti. R. 1981, 70.*

Bet par to atkal saimnieks — trīs puiši uz tās mazās zemītes, zirgi kā blāķi — sēju katru gadu beidza kopā ar daugaviešiem. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 56.*

BLUĶIS

KĀ BLUĶIS. *1. Ļoti pietūcis, resns.*

«Kājas piepampušas kā bluķi!» viņš iesaucās. «Distrofija. Tev jābrauc uz stacionāru.» *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 420.*

«.. Tagad pat tupelēs atbrauca, nevarēja zābaku uzstīvēt: sapampusi kā bluķis... gluži zila...» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 165.*

— Satūkusi [roka] kā bluķis. Diez vai nav lauzta. *Svīre M. Ar vakardienu kabatā. R. 1984, 73.*

Sirds pagalam, kājas kā bluķi. *Luginska R. Neej man garām. R. 1969, 89.*

«Man nejaudā pie nīcenietēm patikt tās autiem notītās kājas, tikpat kā bluķi.» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 249.*

2. Ļoti smags, stīvs, nekustīgs; ļoti slinks.

Vīrs zilos jūrnieka dungriņos, kas bija iedzēris vairāk par citiem un klunkurēja pēdējais, sametās vai aiz kā aizķērās un kā bluķis iegāzās starp muliņu un burenieku Daugavā. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 112.*

Kalpi paēda vakariņas un krita kā bluķi savās guļas vietās. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 264.*

S a m s. Bet, kad es aizvelkos no fermas līdz savai būdai, tad stīvs kā bluķis. *Zālīte E. Spēka avots. R. 1951, 39.*

Maz acumirkļos milzis guļ kā bluķis. *Šmits P. II, 322.*

Un, pat būdams pie samaņas, viņš nevienu nepazina, nerunāja ne vārda, tikai gulēja kā bluķis un stingi raudzījās ar vienu aci. *Kaijaks V. Akācija akmens pagalmā. R. 1973, 70.*

Vakarā krišus iekrītot gultā, Augusta ausīs valdonīgi turpināja skanēt izkapts sausā švīkstoņa un strīķa ritmiskā takts. Viņš gulēja kā bluķis smagā bezsapņu miegā un mazā gaismiņā atkal bija kājās. *Skujiņš Z. Gulta ar zelta kāju. R. 1984, 71—72.*

Pašu [pristavu] bij nošāvuši — divas dienas kā bluķis nogulēja piekalnē, līdz atjāja šie [revolucionāri] un aizveda. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 31.*

Bet viņš bij slinks kā bluķis un ar katru dienu palika slinkāks, katru rītu gulēja līdz saulei.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 452.*

BORTS

MEST (SVIEST) PĀR BORTU kaut ko, kādu *sar. Atzīt ko par nederīgu, lieku, nevajadzīgu, atbrīvoties no kā.*

Pasažieri no manis atpirkās ar dažiem grašiem, paņemdami manu literatūru, būdami gļēvi atteikties, lai pēc tam izmestu pār bortu.. *Laicens L. Laterna tumsā. R. 1980, 332.*

Atzīstos, es baidījos no «Randas» pievienošanas. Nu tā ir notikusi, un, ja šaubas neaizmetīsim pār bortu, tad nekur tālu netiksim. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 210.*

Mūs vieno kopīgs liktenis: abi esam cīņā zaudējuši un pārsviesti pāri bortam. *Zariņš M. Apgaismības gadsimta ēnā. R. 1980, 76.*

BRĀLIS

KĀ BRĀLIS *biežāk dsk. 1. Saka, raksturojot savstarpēju saprašanos, saticību, izpalīdzību, lielu pieķeršanos kaut kam.*

Tagad nu biedrībā ir pilnīgi tā vienprātība.. Nekādu ķildu un naida vairs... Visi turas kopā kā brāļi. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 788.*

«.. kādēļ man naidoties? Vai mēs nevaram dzīvot kā brāļi?» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 121.*

Bet tolaik [trīs būvtehniķi] dzīvoja kā brāļi un pirms algas dalījās apkaltušā maizes kumosā. *Kalve A. Radu raksti. R. 1981, 20.*

Tev jāizaug lielam, gudram un drošam un jācīnās par to, lai visām tautām būtu labi, lai visi cilvēki būtu brīvi un dzīvotu kā brāļi. *Grīva Ž. Stāsti par Spāniju. R. 1956, 76.*

Man te vienam bailes; gulēsim abi gultiņā kā brāļi. *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 23.*

.. mūsu Paeglis, tas viņam par draugu taisās. Toreiz pie sevis veda, nesen atkal pie sētas runājās. Es tev teikšu, kā brāļi, nevarēja vien beigt. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 183.*

— Esmu gluži viens šinī pilsētā, un pirmais latvietis, ko satieku, liekas man tuvs kā brālis. *Paegle L. Stāsti jaunatnei. R. 1954, 62.*

Veda prom savu Zinteni un piesēja to lielā, svešā šķūnī, starp svešiem zirgiem. Noglauda skaistā zirga galvu un nobučoja to kā brāli. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 268—269.*

Zēna gados divi reizes slīcis un tomēr nenoslīcis, viņš iemīlēja ūdeni kā brāli. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 132.*

2. *parasti akuz.* *Saka, uzsverot negatīvu, ironisku attieksmi pret kādu.*

.. Krišelis.. paņem visus trīs velnus, sakrauj vienu uz otru, piespiež ar kāju, lai nedabū spārdīties, un tad sasien kā brāļus. *Šmits P. VIII, 413.*

.. kā ņēmis vērsi aiz ragiem, vedis kā brāli mājās. *Šmits P. XIV, 171.*

— Ko tu, muļķe, raudi?.. Vai tu domā, ka es savam vienīgam dēlam ļaušu precēt atraitni?.. Pagaidi vien, gan mēs viņu dabūsim atpakaļ kā brāli. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 280.*

«Tātad fričiem vajag būt tepat tuvumā,» man iešaujas prātā. «Varbūt apgājuši ar līkumu mums apkārt un tagad zogas klāt no muguras vai sāniem? Varbūt nāk atpakaļ ar palīgiem, lai mūs saņemtu kā brāļus.» *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 215—216.*

Vodžus taisījās Raibaļu slaukt. Incis, tikko paredzējis slauceni, tūliņ asti vien locīja, gaidīdams pie aizdurvīm kā brālis: līdz nu vērs, spruks pirmais ārā uz kūteni. *Lerhis-Puškaitis A. — Tam labam būs augt. R. 1978, 85.*

N a d ī n a. Bet, kad ēdiens gatavs, viņš klāt kā brālis. *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 300.*

KĀ DVĪŅU BRĀĻI. *Ļoti līdzīgi.*

Ir profesori, kuru diplomandi — kā izspļauti dvīņu brāļi, pedagoga paņēmienu selekcijas produkti. *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 123.*

SAULES BRĀLIS *sar. Klaidonis, dīkdienis, sliņķis, morāli pagrimis cilvēks.*

.. dzīvo tādu bezdarbnieka dzīvi, ka kauns skatīties. Ne sliktāk par saules brāļiem, kas pie sarkaniem spīķeriem guļ pusdienas laikā un nevar no deguna pat mušas nodzīt. *Ezeriņš J. Raksti, III. R. 1935, 468.*

Bet ielaidies nu ar viņu, tad būs slimāk kā ar žīdu mākleri. Tālab Dambrāns noteica dzīvokļa saimniecei, lai to saules brāli vairs nelaižot iekšā. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 439.*

Biedros tam bija vecais kroga muzikants ar savu vijoli, abi nodiluši līdz pēdējai pakāpei, un kāds panīcis vaļinieks, īsts saules brālis, kas gulēja mucā kā Diogens, bet nekad neatteicās iedzert, ja bija izmaksātājs. *Paegle L. KR, III. R. 1956, 438.*

BRIEDIS

KĀ BRIEDIS. *Saka par staltu, spēcīgu vīrieti, par staltu gaitu.*

Pašai poļu oficieri kā bildes,.. bet šī uz tiem ij nepaskatās, ieskatījusi vienu zemnieku puisi tepat no Ārciema — stalts kā briedis, danco kā jauns kumeļš, stāstītājs un dziedātājs pa visu novadu. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 263.*

«Vīri [strēlnieki] kā brieži, ilksi pārlauzīs kailām rokām,» viņš saka. «..tikai tās bises gan krievu ķeizars varēja iedot labākas.» *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 36.*

— Noziedēs tavi sārtie vaidziņi, un kas tad vairs no tevis paliks? Bet man un Zanei, un Līzei, skaties, būs dēli kā brieži, meitas kā stirnas. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 98.*

Jaunākais [dēls] pie visas nabadzīgās barības aug kā briedis un svaida jau astotā gadā astoņus pūrus labības kā spalvas. *Šmits P. VI, 230.*

— Puisis kā briedis, bet slaistās pa mājām, puse lauku paliks atmatā. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 343.*

Nu, tepat dažam labam no kolhoza večiem savi seši desmiti uz kamiešiem, bet paskaties vien: iet stalts kā briedis. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 162.*

Un Indulis auga kā briedis, un meitas viņam nopakaļ vien skatījās.. *Zigmonte D. Bites dzēliens. R. 1985, 135.*

Saimnieks sabrauka, sabrauka savu glābēju, un skaties, pēc brīža ceļas kā briedis augšā. *Džūkstes pasakas. R. 1980, 233.*

Viņa kāpj ārā no autobusiņa, bet es slāju kā briedis — mundierī ģērbtam citādi iet neklājas. *Kolbergs A. Cilvēks, kas skrēja pāri ielai. R. 1978, 184.*

BRILLES

SKATĪTIES CAUR ROŽAINĀM BRILLĒM. *Idealizēt ko, nesaskatīt negatīvo.*

Paviegla pastaiga pa pilsētu, pieskaršanās ar mazo pirkstiņu vienai otrai «karstākai» problēmai,.. tikai glīti jaunieši. Vārdu sakot, [filmā] skats uz dzīvi caur rožainām brillēm. *LM, 1964, 27. nr. 5.*

BRĪNUMS

ZILI (*reti* DIEVA, DEBESU) BRĪNUMI. *Kaut kas ļoti neparasts, neticams, negaidīts, neiedomājams.*

Ir vēl daudz, daudz citas lietas, kuras pat gudrā Aņus mēle nevar izteikt, ne izstāstīt. Ar vārdu sakot: muižā būs redzami visi zilie brīnumi [uguņošana, atrakcijas]. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 157.*

«Kas par ziliem brīnumiem?...» iesaucās Kārlēns, kad ieraudzīja, ka pretinieks piepeši mitējās akmeņus sviest. *Grīziņš J. Vārnu ielas republika. R. 1947, 20.*

Pats zilais zirgs jau ir zils brīnums, un, kas ar viņu jāj, redz zilus brīnumus. *Ziedonis I. Krāsainās pasakas. R. 1973, 15.*

— Man stāstīja, ka gūstekņi no vienkārša salma protot iztaisīt zilus brīnumus. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 95.*

Paklausies, viņš sacīja, kā ar to tavu rakstu īsti sastāv, tu tur esot sapūtis zilus brīnumus... *Skujiņš Z. Zibens locīšana. R. 1978, 97.*

Izskatījās, ka Vita jau mājās, Dieva brīnumi! *Skujiņš Z. Vīrietis labākajos gados. R. 1975, 25.*

Kad Edžus pārcilā laikrakstus, Dieva brīnumus dabū dzirdēt par sadzīves pakalpojumu arteļiem, remontdarbnīcām. *Salenieks E. Neizlaid airus no rokām. R. 1975, 84.*

— .. Šodien kunga nav mājā, — bij jāapskatās, kā lielais skurstenis celts.. Bet otrā dienā Prīdim atvērās acis; Vodžus plēsa namiņā rovi ārā: celšot skursteni.

— Nu tu debesu brīnumi! kungu lietas sapņot! — saimniece pukojās. *Lerhis-Puškaitis A. — Tam labam būs augt. R. 1978, 71.*

— Vai es to domāju, ka tevi vēl redzēšu!.. Tad netici nu debesu brīnumiem. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 285.*

BRŪKLENE

KĀ BRŪKLENE. *Saka par jaunu sievieti, kas ir mulsumā piesarkusi vai kam ir sārti vaigi.*

Saimniece ierauga puisi, notvīkst kā brūklene, nolaiž bērnu ātri zemē un nozūd istabā.. *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 59.*

Tā saimniece bija piesarkusi kā brūklene un, beidzot deju, līksmi iesmējās. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 35.*

.. skatījos viņas sejā — ziedēja kā brūklene, tvīka kā brūklene... *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 88.*

— Jā, skaists sievišķis bija... un cik sārtu seju — tāda kā brūklene.. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 368.*

Grietele bija sārtvaidze, sārtlūpe.. Arī māsīca no laukiem meita tikpat kā brūklene. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 350.*

Annele domāja, ka visas lielās meitas ir platām, zilām acīm, dzelteniem matiem un sārtas kā brūklenes, bet Alma bij citāda. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 206.*

BRUNČI

SAPĪTIES kādas BRUNČOS *sar. Vīrietim ielaisties mīlas dēkā.*

— Grīslenes brunčos sapinies, savu galvu pazaudējis! *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 195.*

Jau tāpat Ingus bij abām rokām turams, lai, allaž maisoties apkārt neskaidrā prātā, nesapītos kādos brunčos tāpat kā savā laikā Strazdiņš. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 292.*

TURĒTIES PIE BRUNČIEM kādai *sar. Būt ļoti nepatstāvīgam, pārmērīgi paļauties uz kādu (māti, sievu).*

— .. Puisim tavos gados turēties mātei pie brunčiem ir nožēlojami. *Skujiņš Z. Jauna cilvēka memuāri. R. 1981, 231.*

Viņam pirmajam vajadzēja būt, kur mežus tīra no laupītājiem. Ko viņš! Mājās... Aizkrāsnē. Sievai pie brunčiem turas... *Upīts A. KR, V. R. 1948, 347.*

BRUŅAS

PRIEKŠTURAMĀS BRUŅAS. *Atvairīšanās līdzeklis.*

Citiem vārdiem sakot, Uldis izveidojis sev jokdara masku, kas īstenībā noder viņam par priekšturamām bruņām saskarsmē ar dzīves realitāti. *Čākurs J. LM 1972, 23. nr. 5.*

Bet vai māmucītei rokā nav rīkstes? Nevar labi zināt. Droši būs aizšaut priekšturamās bruņas. «Pirkstiņš sāp!» Annele gaužas jau pa gabalu mātei pretī. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 31.*

BRUŅINIEKS

MELNAIS BRUŅINIEKS. *Vācu iebrucējs.*

Tur tālāk savu dzelzs naglām apkalto zābaku uzlicis melnais bruņinieks. Tas pats, kurš jau septiņi simti gadu varmācīgi verdzinājis mūsu tautu... *Branks V. Kauju negaisos. R. 1964, 370.*

Krievu armijas nemitīgā atkāpšanās aizvien drūmāk nomāca dvēseli, zūdot cerībai, ka viņa dzimtene varētu tikt nosargāta no sava melnā bruņinieka. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 544.*

BRUŅRUPUCIS

KĀ BRUŅRUPUCIS. *Saka, ja kas ļoti lēni pārvietojas.*

— Velkas kā bruņrupucis, — norūca ārsts.. *Štrāls K. Likteņi. R. 1970, 25.*

Frontes ceļus nevarēja ne izbrist, ne izbraukt, ne pārpeldēt. Smago mašīnu kolonnas, kas veda pārtiku un munīciju, rāpoja tur kā bruņrupuči. *Krieviņš M. Strēlnieki pārnāk mājās. R. 1967, 134.*

BRŪTE

BRŪTE (BRŪTGĀNS) VĒL IR BĒRZA GALĀ kādam *novec. Saka, ja kāds ir pārāk jauns, lai precētos.*

.. Teips, pieglaudis galvu pie mātes pleca, klusu atzīstas: «Māmiņ, lai nu tās citas meitenes kādas, bet to vienu, to bodnieku Mašu... ja

es būtu liels... to es gan precētu!» — «Ej nu tu mazo muļķi!» māte pakulā viņam ar plaukstu vaigu. «Tā tava Maša ir turpat jau liela meita, brūte, bet tavas brūtes vēl karājas bērza galā!» *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 233.*

«Kas es par brūti? Man brūtgāns šūpojas vēl bērza galā...» *Janševskis J. KR, I. R. 1940, 296.*

Pronei precinieks vēl bērza galā. *Janševskis J. KR, I. R. 1940, 227.*

BRŪTGĀNS

KĀ BRŪTGĀNS *sar.* ***1.*** *Saka par lepni ģērbušos vīrieti.*

— Nu ir gan uzpucējies kā brūtgāns! Kādu puķi vēl piespraud pie cepures! *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 139.*

— Ko tad tu šodien uzcirties kā brūtgāns? *Vilks Ē. Zaļais koks. R. 1960, 85.*

— Citādi — sarīkojums vai kas — visādi dīkdieņi sanāk uzcirtušies kā brūtgāni, bet tu mūžīgi savā vadmalā un kamzolī. *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 61.*

2. *akuz. Saka, ja ir ļoti uzmanīga attieksme pret vīrieti.*

Uzņem tīri kā brūtgānu... Ar tūkstoš rubļiem var jau taisīt feinu partiju, ieiet kādās mājās znotos... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 241.*

Desu sacepu sīkos gabaliņos, trīs sīpolus klāt piegriezu.., mērcei atkal divas karotes krējuma klāt. Nosedzu ar dvieļiem un gaidīju veco kā vienu brūtgānu. *Belševica V. Nelaime mājās. R. 1979, 66.*

Ilgi neredzējusi savu pielūdzēju, viņa to uzposa kā brūtgānu, noskuva, iefrizēja matus, nopulēja nagus un laistīja amerikāņieša drēbes ar esencēm.. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 260.*

BŪ

NE BŪ, NE BĒ *sar. Saka, ja kāds neko nesaprot, nezina, nespēj.*

Viņa sacīja to izaicinoši un ar zināmu ļaunu prieku, pieņemdama, ka Pēteris no tādām lietām neprot ne «bū», ne «bē». *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 412.*

Ne Pēteris, ne Alvīne nesaprata no sacītā ne bū, ne bē, tikai ierāva galvu plecos un noplātīja rokas. *Sēlis R. Vinardu tirāns. R. 1973, 174.*

..biedrs labi strādā, bet nav sabiedriski aktīvs, un tad nu viņu ieliek par Dabas aizsardzības biedrības nodaļas sekretāru. Bet viņš no dabas aizsardzības nesajēdz ne bū, ne bē. *Bels A. Saknes. R. 1982, 267.*

BŪDA

LAI TĀ BŪDA RŪC *vienk. Saka, paužot piekrišanu, vēloties, lai kas notiek.*

— Zini ko: dzimšanas dienā es tev uzdāvināšu velosipēdu. No rīta aizbrauksi uz skolu pats ar savu divriteni.. Sit saujā, lai tā būda rūc! *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 193.*

— Pēter, saki vienu vārdu [par muižas dedzināšanu], un tā būda rūks, — Grīslis gandrīz lūdzās. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 264.*

BUKS

KĀ BUKS. *Ļoti spītīgs, ietiepīgs.*

— .. Bet jūs te, purva stūrī, spītīgi kā buki! *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 396.*

Annelei ir liela sirds. Viņa nelūdzas. Viņa nebirdina asaru. Viņa stāv kā buks. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 34.*

Mans vecais turpretim staigājis ietiepīgs kā āža buks visas savas mūža dienas. *Kalniņš J. Mūžība. R. 1971, 163.*

NOŠAUT (šaut) BUKU *sar. Kļūdīties, pārsteigties, rīkoties nepareizi.*

— Ar sievietēm nevajag tik strauji. Tu nošāvi buku. Valensietes ir ārēji skaļas, bet kautrīgas. *Grīva Ž. Mīlestība un naids. R. 1963, 411.*

K v i n t e. Bet, ja te viens otrs iedomājas, ka Benita viņu mīl, tad tas šauj buku. *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 109.*

SALIEKT BUKA RAGĀ. *Sk.* **RAGS.** SALIEKT RAGĀ.

VECS BUKS *sar. Vīrietis ar lielu dzīves, arī darba pieredzi.*

.. vecs buks, ne sievas, ne bērnu, bet, uz baznīcu nākdams, mūsmājai nekad garām netika. *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 86.*

— Jā, televizors, tā gan ir manta! .. atnāc no pļavas, no kartupeļu vagas, no kulšanas, un puspasaules smukās meitenes jums, veciem bukiem, pa priekšu grozās, — mēļoja Emma. *Brīdaka L. Portrets profilā. R. 1970, 170.*

Nē, viņš nevar atrauties no Lolitas sāniem! Taisni jāsmejas, vecs buks un tik nevarīgs. *Svīkule V. Mirkļu mozaīka. R. 1968, 35.*

«Sakiet ar labu, kur noslēpāt vēstuli!» vecākais uzraugs šņāca. «Tik un tā atradīšu. Jums jau nu mani, vecu buku, neapšmaukt.» *Lācis V. Uz jauno krastu. R. 1955, 108.*

Grāmatvedis, vecs buks ar brillītēm uz degungala, krata pirkstu un dod pēdējos norādījumus.. *Upmale V. Mežkroga gravīras. R. 1982, 71.*

BULTA

KĀ BULTA. *Saka, ja kas ļoti ātri, strauji pārvietojas.*

O, Medors bija suns ko vērts. Man vajadzēja tikai pateikt: «Medor! Puc! Pij!» ..parādīt uz vainīgo ar pirkstu, kad viņš bij kā bulta turpu, — un govs nāca aulekšiem atpakaļ.. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 332.*

Pārsteigto kliedzienu jūklī izlūks apgrieza bēri, spieda piešus sānos un, pieliecis galvu pie četrkājainā drauga krēpēm, kā bulta nesās projām. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 162—163.*

Te kā bulte pieskrien pie saimnieka kāds uzkupcis, pastāstīdams, ka sviesta cenas Krustpilī kritušās.. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 260.*

Tikko princese un kopmaņa znots katrs savā gultā bija iegājuši, atvērās durvis un velns kā bulta iešāvās pa durvīm iekšā. *Šmits P. X, 408.*

Mēs izšaujamies kā bultas pa durvīm, lejā uz ielas. *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 291.*

Izbraucot no līča, viņš palielināja ātrumu. Laiva kā bulta šāvās uz priekšu. *Grīva Ž. Stāsti par Spāniju. R. 1956, 90.*

Viņš izgāja uz ceļa, kur gaidīja vieglā mašīna. Tā ierūcās un aizšāvās kā bulta. *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 169.*

Viņš pats piespieda arī Elmāra un Jāņa lidaparātu podziņas, un viņi kā bultas aizšāvās izplatījumā. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 137.*

Domas viņam ātri kā bultas nāca, ātri aizskrēja. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 271.*

BUMBA

APAĻŠ KĀ BUMBA (bumbiņa). *Saka par ko tādu, kas pēc formas atgādina bumbu, arī par mazu, tuklu cilvēku, labi barotu dzīvnieku.*

Zeme esot apaļa kā bumba? *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 184.*

Tā tik nu bija tējkanna! Gluži apaļa kā bumba. Pat vāks iegulās tieši šai apaļumā.. *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. R. 1982, 187.*

Groziņu veids ir pārsteidzoši dažāds. Tur ir mazi, vēderā izlaidušies; gluži apaļi kā bumbas, ar šauriem kakliem. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 41.*

Tālāk braucēji panāk cilvēku, satuntuļojušos apaļu kā bumbu. *Kaijaks V. Putenī. R. 1964, 138.*

Vīriešu ausainē, aitādas puskažociņā un velteņos viešņa izskatījās apaļa kā bumbiņa. *Lācis V. KR, XII. R. 1974, 314.*

Nezin no kurienes iznirusi, krodziniece kluburu kluburiem skrēja turp, ap stadalas stūri apaļa kā bumba patlaban izvēlās meita un steidzās saimniecei palīgā. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 276.*

.. sētas vidū pie saviem vezumiem stāvēja divi drukni vīri — viens liels un plecīgs,.. otrs pamazāks un apaļš kā bumbiņa. *Lācis V. KR, XIII. R. 1975, 243.*

To [zirgu] viņš ar bija nobarojis apaļu kā bumbu.. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 365.*

Viņu sivēns toreiz nebija apaļš kā bumbiņa, bet diezgan tievs un garš. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 252.*

BUNGA

KĀ BUNGA. *Saka, ja kādam no ēšanas ir ļoti pilns vēders.*

.. tas zirgs tāpat pieēdis kā bunga.. *Šmits P. VIII, 431.*

Piestrēbies kā bunga, viņš, žagarus knābādams un locīdamies, grēma kā lācis. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 271.*

VĒDERS KĀ [TURKU] BUNGAS. *1. Saka, ja kādam ir ļoti liels, arī uzpūsts vēders.*

Tās trīs nabagākās iesmējās kā vienā mutē, Plauķiene visskaļāk: — Tad ir gan cirtējs — vēders kā turku bungas! *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 232.*

«.. speru teļam ar kāju, lai mostas, bet šis man nekust! Piepampis kā turku bungas un beigts gan!» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 201.*

Pie zemes gulēja bērais, uzpūstu vēderu kā bungas. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 46.*

Edmunds varēja bezgalīgi ķēmoties un ērmoties.. Ievelkot gaisu, piepūta vēderu kā bungas. *Bels A. Būris. R. 1972, 37.*

2. *Saka, ja dzirdams dobjš, spēcīgs troksnis.*

Zeme dimdēja, un Salates tilts rībēja kā bungas ilgu laiku. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 486.*

.. vai tad kāda manta [Oļiņam] arī bij tolaiku? Tīņi vien klaudzēja pa klēti kā turku bungas.. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 24.*

BURA

ar PILNĀM BURĀM (*novec.* ZĒĢELĒM); PILNĀS BURĀS (*novec.* ZĒĢELĒS). *Pilnā sparā; ļoti strauji, ar lielu apņēmību.*

Kad jāstrādā, tad jāstrādā ar pilnām burām. *Grīva Ž. Zem albatrosa spārniem. R. 1956, 7.*

Un nu jau tā stāstīšana iet pilnām burām. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 675.*

Un, kad es kādreiz laidu vaļā pilnām zēģelēm [jāt], kaut kur tuvumā šaudams kāds baidīja zvirbuļus un tik briesmīgi nobiedēja manu Rosinanti, ka es atrados uz akmeņiem neģēlīgi sasities. *Lapiņš J. — Egle K. Atziņas, 3. d. Cēsīs un Rīgā. 1924, 240.*

Pilnās burās rāvās Bruno, tikko spēdams pie visiem galdiem pabūt un tos apkalpot. *Dorbe H. Pie Ventas grīvas. R. 1973, 119.*

Drīz vien kāds iztraucēts zaķis skrējis uz kungu pilnās zēģelēs, bet kungs, lai negadītos nelaime, tam uzsaucis, rādīdams ar roku sāņus: «Pabēdz, mazais, te tiks šauts!» *Latviešu tautas anekdotes. R. 1961, 99.*

BŪT PILNĀS BURĀS. *Sk.* ZĒĢELES. BŪT PILNĀS ZĒĢELĒS.

PACELT BURAS *sar. Doties projām, pārtraukt attiecības. Sal.* PACELT ENKURU.

Kaimiņi jau domājuši, ka gara tur tā kopādzīvošana neiznākšot, un tā arī bijis — pēc pāra gadiem atkal pacēlis buras, un Irma ar puišeli palikusi viena. *Ezera R. V 1972, 12. nr. 26.*

— Kungs. Tā jau ir, ka dažu reizi manā prātā iešāvies: sak, savējo ļaužu pulkā pacelt buras, pamest šos netaisnīgos krastus, braukt jūrai pāri... *Lāms V. Tava valstība. R. 1978, 56.*

Sacīju, pašancēšu šite, Dzegās, cik ilgi patiks, un atkal uzvilkšu buras. *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 135.*

BURBULIS

AIZIET (noiet) PA BURBULI *vienk. Noslīkt, nogrimt.*

Ar dzeršanu drusku jāpiesargās, kad pa ūdeni dzīvo, ātri var aiziet pa burbuli. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 54.*

.. Zellis salīga uz «malkas Jāņa» reisā uz Antverpeni, un pirmajā braucienā kuģis aizgāja pa burbuli. *Bels A. Saucēja balss. R. 1973, 135.*

KĀ ZIEPJU BURBULIS *biežāk dsk. 1. Saka, ja kas pēkšņi ļoti ātri izzūd, izgaist.*

Bet visas šīs cerības, drošās un nedrošās, sašķīda vienā pašā acumirklī kā ziepju burbuļi. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 349.*

.. visai labklājībai vajadzēja sašķīst kā ziepju burbulim. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 206.*

Visa viņas cerētā jaukā laime saplaka kā ziepju burbulis. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 517.*

Bij sāpīgi atzīties, ka visi aprēķini izjuka un izšķīda kā ziepju burbuļi. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 341.*

Un tā ilūzijas izgaist kā ziepju burbuļi. *Kalniņš J. (Mākonis). Mana pārgalvīgā dzīves dziesma. R. 1973, 161.*

Visas pret Ošiņu vērstās aizdomas izputēja kā ziepju burbuļi. Alibi, kā saka, bija neapstrīdams... *Kaijaks V. Vistu elks. R. 1967, 94.*

Visu laiku glabātā iedomība sašļūk kā burbulis, sāpes žņaudz kaklu ciet, gribas raudāt. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 221.*

Visa viņa nekaunība un lielība saplakusi kā burbuļi. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 504.*

2. reti. Saka par ko pārspīlētu, izdomātu, arī par īgnu, dusmīgu, uzpūtīgu cilvēku.

Arī Krastiņš no sākuma domājis, ka nieki vien ir tās Latgales īpatnības, pašu latgaliešu izkliegtas, un viņas skaistums izpūsts kā ziepju burbulis, bet tomēr, kad padzīvojot te ilgāk, tad tikai īsti atveroties šīs malas burvības. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 354.*

.. viņa Noriešos uzreiz palaistu valodas, cik es šplīnīgs, jā, jā, tieši šplīnīgs un nekāds citādi, piepūties kā burbulis un sazin vēl kāds. *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 110.*

ZIEPJU BURBULIS. *Kaut kas tikai ārēji skaists, bez dziļāka satura un nozīmes, tikai šķietami vērtīgs; mānīgs, gaistošs, iluzorisks.*

Tavi dzejoļi ir ziepju burbuļi — noviz un izšķīst. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 516.*

.. un notiek arī tā, ka slava un gods izrādās ziepju burbulis, bet «parastais staigātājs» nodzīvojis vērtīgu mūžu. *Auziņš I. Cilvēks izdzied savu mūžu. R. 1975, 65.*

I tulkotāju kongresā organizatori deklarēja: «Literatūra nevar tikt iepazīta starptautiskā mērogā bez tulkotāja darba.» Ka tie nav tikai vārdi — ziepju burbuļi, mānīgi grabuļi, bet pilnā mērā apzināti vārdi, mēs, poļu literatūras tulkotāji, esam pārliecinājušies gan ikdienas darbā, gan svētku reizēs. *Luginska R. K 1976, 1. nr. 185.*

BURKĀNS

KĀ BURKĀNS. *1. Saka, ja kāds ir ļoti nosarcis, sasarcis.*

Tenis atkal piesarka kā burkāns — vienmēr vēl nevarēja un nevarēja pierast, ka to daudzina par Brieža znotu. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 101.*

Jānis ierauga istabas logā nicinošā smīnā savilktu Klāras seju un nosarkst kā burkāns. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 160.*

Saimnieks bāls, šņabja nedzer ne piles. Kurinātājs iedzer gan, sārts kā burkāns. *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 312.*

2. Saka, ja ko var viegli dabūt no zemes ārā, izraut.

Krišelis neko. Aizbrauc Dūmiķa kalnā un sāk strādāt nevis tā pa jokam ar nieka eglītēm, bet ar lieliem kokiem vien, lieliem vien, raušus tos izraustīja kā burkānus. *Šmits P. VIII, 419.*

.. celmi vēlās kā burkāni no zemes ārā. *Šmits P. V, 117.*

BURTS

AR LIELO BURTU. *Saka, paužot visaugstāko vērtējumu cilvēkam, viņa darbam.*

Viņš nebija šāds tāds mežsargs, bet ar lielo burtu. *C 1976, 115. nr. 4.*

BURTS (*arī* BŪRTU) BURTĀ. *Ļoti precīzi, burtiski.*

Ir neiespējami filmā parādīt visu gluži tāpat — burtu burtā,.. kā to uzraksta rakstnieki savās daiļliteratūras grāmatās. *B 1948, 11. nr. 14.*

BURVIS

KĀ UZ BURVJA MĀJIENU, *reti* KĀ PĒC BURVJA MĀJIENA. *Pēkšņi, negaidīti, brīnumainā, pārsteidzošā veidā.*

— Revolūcija! Cars atteicies no troņa! Un kā uz burvja mājienu ļaudis saplūda ielās. *Banga T. Mana dzīve. R. 1957, 263.*

Tagad, ejot ziemeļu virzienā, kalni ir tik neparasti kaili, neviena koka, bet pietiek tikai paskatīties atpakaļ, un ainava pārmainās kā uz burvja mājienu — visas ziemeļu nogāzes apaugušas mežiem. *Ziedonis I. Dzejnieka dienasgrāmata. R. 1965, 89.*

Rietumu nomalē, aiz muižas mežiem, noskanēja lielgabala grāvieni, pāri pilsētiņai pārlidoja dažas granātas, eksplodējot kapsētas pussalas piekalnē.. Tirgus laukuma malā koki kā uz burvja mājienu visi reizē nosvieda sniega segas. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 75.*

Janko Beidiķim pietika pamāt ar roku, lai gluži kā uz burvju mājienu atbrīvotos galdiņš. *Saulītis B. Līdz pēdējai taisnei. R. 1963, 179.*

Bet tad kā pēc burvju mājiena sacēlās vētra. *Grīva Ž. Stāsti par Spāniju. R. 1956, 99.*

— Ja man būtu tavs stāvoklis, — Brigita saka, — es gan sen būtu aizgājusi tur un tur, piezvanījusi tam un tam, un, tici man, visas mūsu raizes nokārtotos pēc burvju mājiena. *Zigmonte D. Zilo rūķu gals. R. 1973, 146.*

Aiz durvīm klusi mīņājas, čukst un apspiesti smejas.. Tad, kā uz mājienu, apklust. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 458.*

Abi reizē, kā uz mājienu, viņi noņēma cepures un ilgi stāvēja noliektām galvām. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 286.*

BŪŠANA

CŪKU BŪŠANA *sar. Saka, paužot sašutumu, lielu neapmierinātību ar kaut ko.*

«Cūku būšana — un vairāk nekas!» Tagad sāk sirdīties Konrāds, kas, glābdamies no vācu ložmetēja guns, ar seju un rokām ieklupis seklā bedrē. Tad viņš viebdamies ceļ gaisā savas lielās rokas, pie kurām pieķēries kaut kas lipīgs, smirdošs un tumšs. *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 246.*

— Tā ir tīrā cūku būšana! Kad cilvēkam reiz uzplijas, tad nekāda glābiņa. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 450.*

ONKUĻU BŪŠANA *sar. Saka par priekšrocību saņemšanu vai došanu uz pazīšanās vai radniecības pamata.*

— Un tad — onkuļu būšanas pie manis nav. Es principā nepieņemu nekādas rekomendācijas un nedodu pats — ne draugiem, ne radiem. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 438.*

C

CĀLIS

APREIBST KĀ CĀLIS *arī 1. un 2. pers. Ļoti ātri apreibst. Sk. arī* KĀ GAILIS. 2.

Cik viņam vajagot, kā cālim... Kas nav radis dzert, tam reibst, jau redzot vien, kad citi dzer. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 389.*

.. iedeva Egonam ievilkt no sava papirosa. Puika apreiba kā cālis. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 237.*

Ja gars vēl [pirtī] bija diezgan liels, Marčs pērdamies noreiba kā cālis un meimuroja laukā. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 275.*

ĒD KĀ CĀLIS *arī 1. un 2. pers. Ļoti maz ēd.*

.. saimniece lauza plāceni, kas bija valgi silts, ēda un mudināja ciemiņu ieturēties pa krietnam. Lai neskatoties uz Annu, jo tā ēd kā cālis. *Jaunsudrabiņš J. KR, IX. R. 1983, 310.*

Viņš jau pieradis ēst kā cālis. *Salenieks E. Otrais mētelis, šūts no ielāpiem. R. 1969, 331.*

Roberts. Un tagad ar labu nakti!

Marta. Tad ēdi tā kā cālis. *Gulbis H. Sarunas ar skopām remarkām. R. 1974, 106.*

KĀ CĀLI *sar. Saka, ja kāds nespēj pretoties un tiek viegli, ātri pieveikts.*

— Būtu apšāvis visus kā cāļus. *Eiduks J. Pārbaude. R. 1969, 217.*

Kārlim ienāca prātā, ka viņš atrodas ļoti izdevīgā pozīcijā un abus aizdomīgos vīrus ar savu automātu varētu nokniebt kā cāļus. *Kaijaks V. Bailes. R. 1977, 146.*

Daudzi nevarēja samierināties ar domu, ka, karastāvoklim pastāvot, revolūcijas darbiniekus klusiņām varētu nolasīt kā cāļus, kā viņi teica. *Kurcijs A. Dzīvības vārtos. R. 1956, 151.*

— .. Vecums klāt, — jāmirst. Tā Andra tēvam ar. Jāsaka kā Matvejam: uznāca drusku ciešāk un nospieda kā cāli; cik tad tik vecam vajag? *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 273.*

.. tagad miesnieki nokāva cūkas kā cāļus. *Šmits P. VII, 421.*

— Sarkanajam Bērtam pistole, igaunis pats bisi uzkāries plecos — saņems [Mārtiņu] kā cāli, lai tu vēl divreiz stiprāks bijis. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 173.*

.. saņēmuši visus [zagļus] Dundura kūtsaugšā kā cāļus. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 168.*

PRĀTS KĀ CĀLIM; CĀĻA GALVA *sar. Saka, ja kādam ir neattīstīts prāts.*

— Nu, mīkstmiesīt, kas būtu noticis, ja komandieris pakļautos tādam sprukstiņam kā tu? Tev jau mazāk prāta kā cālim. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 203.*

— Traktors iespēries! — ziņo Rūdis.

— Nu vai zini, prātiņš kā cālim tādam braucējam. Noies dibenā murdēdams. *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 285.*

Daumants. Lai tavas domas uzminētu, nevajag vairāk prāta kā cālim. *Zīverts M. Lugas. R. 1988, 373.*

Jūs esat daudz pūlējušies, izglītodami un izgreznodami savu sirdi un prātu ar zinātnēm un gudrībām, kuras par augstu priekš manas cāļa galvas, lai tās saprastu.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 137.*

Babulis saslējās visā augumā un cienīgi, kā krustu metot, sev uz krūtīm rādīdams, teica: «Šis te puika neko nedara bez iepriekšēja aprēķina. Vai tu domā, cāļa galva, ka es precēšos, nezinādams, vai sieva man dos mantinieku vai ne.» *Jaunsudrabiņš J. KR, IX. R. 1983, 284.*

Strautmaniete pat.. lāga cilvēks, bet vistas galva. *Zigmonte D. Jūras vārti. R. 1960, 69.*

CAURI

CAUR UN CAURI. *Savā būtībā; pilnīgi, pavisam.*

Strādnieks Ošuleja ir caur un cauri goda vīrs. Viņš ievēro biedra intereses tāpat kā savējās, prot runāt un arī klusēt pēc vajadzības. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 85.*

Tas bija darba vīrs caur un cauri: cēlās ar gaiļiem, prasīja, lai viss lielais bērnu pulks strādātu vaiga sviedros. *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 35.*

.. godīgs viņš ir caur un cauri, salmiņu otram parādā nepaliks. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 155.*

Annas labad Līzbete gan nebūtu tā rūpējusies, tā bij palaidne caur un cauri. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 355.*

Gana viņš dzīvē saklausījies citu žēlabas par «iepriekšējiem» un «iepriekšējām», kuri visi, izrādās, bijuši īsti grēka gabali, caur un cauri nederīgi, nekrietni cilvēki. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 126.*

Bet ārstēt viņu jāmēģina, jo nevesels esot caur un cauri. *Vulfs E. Ziedi, kas ceļmalā vīst. R. 1960, 25.*

Viņi mani pazina caur un cauri, zināja, ka mans nodoms nav cēlies no vieglprātības.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 60.*

Viņai šķita, ka saprot to caur un cauri līdz pēdējam sīkumam. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 330.*

Viss par Ranka kundzi tika izrunāts caur un cauri, jo viss, kas ar viņu nāca, bij tik svaigs un jauks. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 543.*

LĪST vai CAURI kādam *sar. Pārmērīgi iztapt.*

M a i j a. Ko tu tik nešpetna? Kad māte dzīvoja, vai cauri līdi. *Brigadere A. Pasaku lugas. R. 1956, 102.*

Jā — līdējs, taisni cauri izlīst saimniekam, gluži tāpat kā Leikartu Lība saimniecei... Aplēkāt, izkalpot kā pēdējais vientiesis.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1947, 116.*

NEST CAURI kādu *sar. Izjokot, izmuļķot.*

Es jau sapratu, viņa gribēja man atkosties par tām reizēm, kad es viņu nesu cauri. Mēs tak ne pirmo reizi tādus jokus taisām. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 88.*

Un kā mēs nesām cauri Rīgas skuķus! Eh, tie tik bija numuri... *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 62.*

Ģirts dabūja dzirdēt gan to, kā tēvocis ezerā pašu lielāko līdaku izvilcis, gan to, ka reiz iznesis cauri auto inspektorus, kas cerējuši viņu noķert iereibušu pie stūres. *Dripe A. Ceļazīmes. R. 1966, 31.*

REDZĒT CAURI kādam, *reti* kādu. *Noprast kāda nodomus, rīcības cēloņus, pilnīgi pazīt kādu.*

Un krustmātei Amandai, tāpat kā saviem vecākiem, es cauri redzu: neko vairāk viņi nevēlētos kā piedzīvot dienu, kad es ar Robertu ieietu zagsā. *Brodele A. Tas ir mans laiks. R. 1969, 195.*

Nemanot Līziņa bij zaudējusi ļoti daudz no sava jautruma, ko tā gan negribēja rādīt. Bet viņas piespiešanās bij tik un tā cauri redzama. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 693.*

Juris lūkojās savā tēvā un māsā, saprata viņu dusmīgos mirkļus, redzēja šos cilvēkus cauri un cauri. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 306.*

«Es iešu Mārtiņa istabā!» viņš sacīja tik stingri un apņēmīgi, ka tas tikpat labi varētu nozīmēt: piesargieties, nekas nepaliks apslēpts, es redzu jums cauri un cauri. *Saulītis B. Sajukums. R. 1969, 92.*

Nemuldi, netaisnojies, es tevi caurcaurēm redzu: tu esi zaķpastala! *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 50.*

— Es saprotu, cauri es jūs redzu. Maija jums visiem prātā. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 230.*

— Ko jūs man gribat iestāstīt, velna izdzimums! Es jūs redzu cauri un cauri, ar drusku gudrākiem esmu ticis galā. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 548.*

CEKULS

KLUPT CEKULĀ kādam. *Kauties; kritizēt.*

Nekur neredzēju viņus [bērnus] grūstāmies vai klaigājam, un Elmārs sakaunējās par savas klases zēniem, kas brīvstundās ne tikvien bļaustījās, bet gadījās, ka dažs ieklupa arī otram cekulā. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 125.*

«Vai nu dzīvei tūdaļ cekulā klupsi,» Valentīna mierināja pati sevi. *Kaldupe S. Meža mozaīkas. R. 1980, 261.*

«Ja Kaupura neievēlētu, tad par vainīgo es turēšu tevi un tūdaļ tev cekulā iekšā!» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 76.*

CELIS

KRIST (MESTIES) CEĻOS (uz ceļiem) kāda priekšā. *1. Paust godbijīgu attieksmi, dievināt.*

Normunds. Es tavā priekšā ceļos krītu — dzirdi! / Kā tevi pielūgt, saki manim, saki! *Aspazija. Sidraba šķidrauts. R. 1966, 30.*

.. Esenberģu Jāņa dzejā.. mēs neatrodam gandrīz cita temata kā vienīgi mīlestību uz sievieti, kuru dzejnieks vienu acumirkli lād un priekš kuras tas nākošā acumirklī krīt jau ceļos.. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 192.*

Tikai tas viņam [Ā. Alunānam] sāpēja, ka šis cilvēks izturējās tik vēsi pret viņu kā pret mākslinieku. Visi krīt priekš viņa ceļos un to pielūdz, kaisa viņam puķes ceļā un sauc «Ozianna!», un te gadās cilvēks, kas to nedara... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 519.*

Rozes sarkstot, liecot galvas, / Ceļos metas tavā priekšā, / Astras klanās, neļķes lokās, / Kreses skūpsta tavas kājas. *Rainis J. KR, III. R. 1978, 472.*

2. Ļoti lūgt.

.. muterīte krita uz ceļiem, lai no dieva puses nemaisoties politikā. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 152.*

Ko viņam darīt [Vili pametusi sieva]? Meklēt citu sievu? Steigties pie vecās, krist ceļos un nolūgties? *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 254.*

— Bet kas tev devis tiesības nemācīties?.. Lai mamma metas ceļos un lūdz tevi nesamaitāt pašam savu nākotni? *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 304.*

Lopkopības speciālistiem sen bija nolaidušās rokas: apnicis pēc kārtas braukāt uz fermu un pašiem ķerties pie slaukšanas aparātiem, kaut vai uz ceļiem mesties un lūgties kādu no vietējiem paslaukt vismaz mēnesi. *Upmale V. Mežkroga gravīras. R. 1982, 155.*

LĪST (RĀPOT) UZ CEĻIEM kāda priekšā. *Zemoties, būt ļoti iztapīgam.*

Un vainīgs tas Antons, kas klanās vāciešu priekšā, kas gatavs viņu priekšā līst uz ceļiem! *Lukjanskis E. K 1975, 10. nr. 22.*

Vecais vīrs nepratis pietiekoši lūgties un līst uz ceļiem. *Kurcijs A. Dzīvības vārtos. R. 1956, 263.*

Es nepavisam nedomāju rāpot uz ceļiem, kad mani sit. *Brodele A. Marta. R. 1955, 67.*

LOCĪT CEĻUS kāda priekšā *novec. 1. Paust reliģiozu attieksmi; izturēties ar godbijību, cieņu; dievināt.*

Tikai atzīsti, ka ir viens kungs pār visiem kungiem un ķēniņš pār visiem ķēniņiem, priekš kura tev būs locīt savus ceļus un tam kalpot. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 531.*

Ada arī locīja ceļus kristīgo Dieva priekšā — kā to viņas tēvs pastors Ēdelsbergs bija mācījis. *Lāms V. Tava valstība. R. 1978, 233.*

Ap mūžīgo sievietību kā burvju riņķī griežas romantikas dzeja un filozofija,.. sievietes priekšā loka savus ceļus viņas filozofi. *Upīts A. — Latviešu literatūras kritika, II. R. 1957, 202.*

Es loku ceļus sievietes priekšā, kas vīrieti tur uz ūdens kā glābšanas riņķis. *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 132.*

Pie bumbieres baltās, pie ābeles baltās / Es savus ceļus loku. *Ziedonis I. Kā svece deg. R. 1971, 21.*

2. Zemoties kā priekšā, pakļauties kam.

Aizrādīsim uz krievu rakstnieku Maksimu Gorkiju, kurš piederēja pie tiem nedaudzajiem, no apakšējiem sabiedrības slāņiem nākušiem māksliniekiem, kuri savus ceļus nav locījuši kapitālismam un buržuāzijas priekšā.. *Upīts A. — Latviešu literatūras kritika, V, 1. grām. R. 1962, 54.*

Fašistiem to tikai vajag, ka no viņiem baidās. Bet mēs vis ceļus nelocīsim. *Muižnieks I. Fabulas un stāsti. R. 1959, 154.*

NOSPIEST UZ CEĻIEM kādu. *Piespiest padoties; pakļaut savai varai.*

.. jūnijā hitlerieši svinēja uzvaru — krita Parīze, uz ceļiem tika nospiesta smagi ievainotā Francija. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 145.*

Ar naida kaismi [Garlībs Merķelis] tēloja, kā brīvu tautu nospiež uz ceļiem un cenšas izdzēst tās vaibstos cilvēka ģīmja līdzību. *Viese S. Pasaules dziesma. R. 1973, 142.*

Alders. [..] Es atnācu šurp un redzēju, ka visa Alaine šī barona un šī Frišvagara priekšā guļ uz vēdera. Riebums mani sagrāba, riebums arī pret sevi pašu, jo arī sevi no paša pirmā acumirkļa jutu nospiestu uz ceļiem. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 273.*

CELMS

KĀ PA CELMIEM. *Ar grūtībām, bez īstenas prasmes.*

Ābeces nebija, to atvietoja veci kalendāri, tāpēc ar burtu apgūšanu sākumā gāja kā pa celmiem.. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 42.*

Izmācījies pirmais, viņš klausījās, kā Janka pusbalsī lauzās pa lasāmo gabalu. Gāja kā pa celmiem. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 158.*

.. dažs trešziemnieks [lasīšanā] lauzās kā pa celmiem, turpretī pirmziemnieks kā skaldīt skaldīja savu gabaliņu. *Jaunsudrabiņš J. KR, IV. R. 1981, 18.*

Cik stiprs Sveķītis krievu valodā, tā jums nezinu teikt, bet, ka vāciski viņam iet kā pa celmiem, to gan jums droši varu sacīt. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 73.*

.. rakstnieka iemaņu apgūšanā gājis kā pa celmiem, patērējot daudz laika un veltu pūļu.. *Birze M. Tai rudens vakarā. R. 1974, 22.*

SĒŽ KĀ CELMS *arī 1. un 2. pers. Saka, ja kāds neko nedara, atpūšas.*

Es jau tā domāju: šovakar televizorā hokejs, sēž mājās kā celmi. *Birze M. Lielā žūrija. R. 1970, 138.*

Ja Svikls ar visu stīvo kāju griežas kā vilciņš, tad tīri kauns man sēdēt kā celmam. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 99.*

Sēž kā celms. Kājas izstiepis, kā daždien svētdienā. *Delle V. K 1972, 3. nr. 71.*

— Ko tu sēdi kā celms! — viņa, nesdama ar bļodu izvārīto veļu ārā paēnā izskalot, rājās. — Ko tad nu tādu esi izdarījis, ka jau jāsēž un jāatpūšas? *Kalndruva M. K 1969, 8. nr. 96.*

UZSĒSTIES KĀ UZ SVEĶAINA CELMA. *Piedzīvot ko ļoti nepatīkamu.*

Šogad Griguļiem atkal bija viena tāda [meita] mājās — no Klidziņas, no tām riktīgajām, visiem puisiešiem zobus rādīja. Tā jau Jurka bij lēns kā aita,.. bet, kad iedzērās, kas tad viņu varēja galvot, ka neuzsēstas kā uz sveķaina celma. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 434.*

VIENS KĀ CELMS. *Viens pats, vientuļš.*

Vecā brīdi pagaudās, kāpēc viņai tāds liktenis, — ciest blakus īgnu rūcēju, ne kārtīgu vārdu no tāda dzirdēsi, ne parunāsies, tupot viens kā celms, vai maz viņu pamanot... *Kalve A. Tveice jūlijā. R. 1976, 141.*

— .. Citi priecājas un bēdājas, un bēdājas, un visu to dara bariņā, bet es esmu viena kā koks... Kā celms, — viņa tad pārlaboja.. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 197.*

— Kas tur par labumu? Viens kā celms mežmalā. Pats vāra un cep, pats slauka un mazgā. *Grīva Ž. K 1969, 7. nr. 41.*

Ko viņa iesāks mājā viena kā celms, kam nolauztas visas atvases? *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 66.*

CELTIES

KĀ CELTIES, TĀ VELTIES *sar. Saka, ja kāds, tikko no rīta uzcēlies, tūlīt kaut kur iet.*

«Nupat vien vēl kā piecēlos.»

«Un, kā cēlies, tā vēlies tūliņ uz klēti,» saimnieks runāja. «Aiznesu drēbes uz klēti,» puisis sausi atteica.. *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 182.*

Kā cēlies, tā vēlies uz Mustanumu pie Pankoku Onas. *Zariņš M. Zv 1977, 23. nr. 29.*

TUR CELTIES, TUR GULTIES; TUR GULTIES, TUR CELTIES *sar. Iespējami bieži, ilgi labprāt kur būt, uzturēties.*

Un nu tikai tajā krogā, tur ceļas, tur guļas — kā ne: poļu brandvīns tik salds, ka taisni mēle mutē kūst laukā, poļu desa bagātīgi piebāzta trekna speķa gabaliņiem, ik pārvakaru krogā silti plāceņi. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 263.*

— Apklusti uz vietas, muļķe! — Rūtiņš neizturēja un trieca dūri galdā.. — Ak es tā muļķe! Nujā, nujā! Varbūt kādu gudrāku jau esi noskatījis pa savām brigādēm? Vai nu par velti tur celies, tur gulies... Savās mājās vairs acu nerādi. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 47.*

.. pēdējos vidusskolas gados uzradās traka aizraušanās ar teātri, tur viņš cēlās un gūlās, iemīļoto aktieru lomu tekstus zināja no galvas. *Zigmonte D. Fragments. R. 1971, 92.*

Mūsu Pēteris jau cēlās un gūlās ezerā. *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 117.*

Viss pagasts viņējā galā vien, Vēja krogā — tur viņi visi guļas, tur ceļas. *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 409.*

— Vairāk nekā divi gadi viņš nācis un bijis pie manas meitenes, te gūlies, te cēlies. *Janševskis J. Līgava, I. R. 1931, 162.*

.. vīrs no viņa [Aizupju Jura] Aijai neiznācis. Tiesa, viņš te Galdaros gūlies un cēlies, bet par precēšanos nerunājis. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 324.*

CEĻŠ

AIZIET GARU (garo) CEĻU *sar.* ***1.*** *3. pers. Tikt nozagtam, paņemtam.*

Otrā rītā gaismā vecajam Bemberim ne vien tie piecdesmit rubļi aizgājuši garu ceļu, bet zutnis tukšs kā izslaucīts. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 248.*

Ceļa malā zārda koki izjukuši: jāteic, lai nes mājā, citādi aizies garu ceļu. *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 375.*

Garie zābaki un karakula cepure gan vēl bij atlikušies, bet seskādas kažoks, zelta pulkstenis līdz ar daudzām citām labākajām lietām aizgājis garo ceļu. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 314.*

Vakar tējkanna no balkona aizgājusi garo ceļu. Šodien lakats un zeķes! Šī Boguševa īsts blēžu mudžeklis! *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 43.*

2. *Aizklīst tālu projām, pazust no redzesloka.*

Sīmanis aizgāja garu ceļu. Kopā ar citiem sagūstītajiem viņu aizdzina uz Rīgu un no turienes tālāk uz Pleskavu, kur viņš tika ierindots krievu armijas jaunkareivjos. *Kraujiņš K. Dzīves lokā. R. 1970, 115.*

.. Baibeles Dambeniekos neesot: kad kūjinieces viņu gatves galā izsēdušas, Baibele palikusi vēl kamanās, solīdamās nākt atpakaļ.. — Na, tad ir meitene aizgājuse garu ceļu! — .. iesaucās krusttēvs. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1981, 27.*

No darba atlaisti divi brigadieri: no pirmās brigādes — tās nelaimes vietas. Modris Ruciņš arī aizbrauca garu ceļu. *Ķuzāne L. Esmu uzticīgs. R. 1977, 129.*

AIZKRUSTOT CEĻU kādam. *Traucēt, kavēt, neļaut piepildīt nodomus.*

Cilvēkiem visiem griba uz dzīvi, šīs daudzās gribas aizkrusto viena otrai ceļu, nepiepildītas alkst, un tādēļ visi jūtas tik bezgala nelaimīgi... *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 184.*

.. pretinieki mēģina mums ceļu aizkrustot ar to, ka tie mūs.. izdaudzina par tādiem, kas savās mācībās sludinot tikai netikumību.. *Jansons-Brauns J. — Latviešu literatūras kritika, I. R. 1956, 393.*

BRUĢĒT CEĻU kādam, kaut kam *novec. Darīt ko tādu, kas palīdz sasniegt vēlamo; veicināt. Sk. arī* LĪDZINĀT CEĻU.

Skolai vispirms jāmāca iepazīt un saprast tās nezūdošās vērtības, kas noder cilvēkam visu mūžu cauri. Tā strādādams, skolotājs būs arī savu tautas brāļu stiprumam un nākamībai ceļu bruģējis. *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 32.*

Kamēr es te maršēju un mācos kara gudrības, mana mazā meitene gāž kalnus un bruģē ceļu mūsu abu nākotnei. *Lācis V. KR, X. R. 1974, 226.*

Viņš jutās kā uzvarētājs, kam visi ceļi gludi bruģēti. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 358.*

Par Ausmu raksts. «Meitene un dziesma» vai «Meitene kā dziesma». Laikam sāk bruģēt ceļu uz konservatoriju. *Dumbers L. Vējziedu pavēnī. R. 1977, 135.*

Kur ņemt to naudas zutni, kā iebruģēt ceļu uz panākumiem? *Brigadere A. Triloģija. R. 1957, 681.*

CEĻA JŪTĪS. *1. novec. Ceļu krustojumā; ceļā (būt).*

Bēris no iesākuma drusku grozījās no vienas puses uz otru, bet gāja labi un ceļa jūtīs ļāvās grozīties kā vecs zirgs. *Birznieks-Upītis E. Izlase. R. 1951, 257.*

«..Ņem manu kumeļu, bruņas, zobinu un jāj uz mājām, jo tavs tēvs arī ceļa jūtīs, gan viņu satiksi.» *Džūkstes pasakas. R. 1980, 247.*

2. Situācijā, kad no divām vai vairākām iespējām jāizvēlas viena, jāizšķiras par kaut ko, robežsituācijā; turpmākajā gaitā.

No atzīšanas koka rāvi / Tu liegtos augļus smiedamies, — / Nu ceļa jūtīs sagrauts stāvi / Un prasi: kā vēl ilgoties?! *Treimanis-Zvārgulis E. Kur Gauja ar Raunu tiekas. R. 1978, 162.*

Pirmo līdumnieku sūtība bija jau piepildīta, pēcniekiem ejama cita — sava gaita. «Gadu simteņu maiņa sastapusi skaņumākslu ceļa jūtīs: starp konservatīviem un progresistiem tiek nupat izkarota izšķīrēja cīņa,» raksta Vītols 1912. gadā. *Bērziņa V. Jānis Zālītis. R. 1978, 91.*

— Aija! — Jānis iesaucās. — Nu tu atkal esi ceļa jūtīs kā toreiz, kad mēs jauni bijām. Protams, es tai laikā biju tikai puika, uz kuru tu nevarēji gaidīt.. Tagad ir citādi. Saņemsi mani kā precinieku.. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 251.*

Mārtiņš ir īsti romānisks raksturs, gandrīz pats pirmais latviešu garajā prozā, kas romāna nobeigumā ir jauna ceļa jūtīs, jauna dzīves posma sākumā. *Kiršentāle I. LM 1977, 46. nr. 6.*

Kā 19. gs. vidū Rietumeiropa, tā 80.—90. gados Latvija stāv ceļa jūtīs starp diviem laikmetiem.. *Klusais. — Latviešu literatūras kritika, V, 1. grām. R. 1962, 317.*

Ar sirdssāpēm, ar grūtām dvēsles mokām / Pie tava zārka mēs še ceļus lokām, / Visdārgo māt, jel dodi, dodi tu / Mums ceļa jūtīs savu svētību! *Plūdonis V. Raksti, I. R. 1974, 350.*

Rudzi laukos, kā jau augusta mēneša ceļa jūtīs, lielāko tiesu nokulti.. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 244.*

3. Ar braukšanu, aiziešanu saistītā noskaņojumā, gaidās; gatavībā doties ceļā.

.. visi pošas uz lielo tirgu. Arī Lodes muižas ļaudis ir ceļa jūtīs. *Gudriķe B. Skatuvei atdota sirds. R. 1966, 5.*

Jaunie gandrīz visi ir ceļa jūtīs: brauks uz pilsētu mācīties, brauks uz pilsētu strādāt. *K 1979, 6. nr. 113.*

«Ja es nebūtu aizgājusi no Lauvām...» viņa karsti domāja, «varbūt viss būtu nokārtojies citādi un Hugo tagad te nesēdētu ceļa jūtīs...» *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 260.*

kādu CEĻI KRUSTOJAS. *Saka, ja cilvēki dzīves gaitās sastopas.*

— Tēvs šo Klāsonu pazīst labi sen, — Ādminis turpināja, — viņu ceļi krustojās uz tiem pašiem kuģiem, ar ko firma piegādāja ārzemēm Latvijas kokus. *Grants J. K 1969, 6. nr. 67.*

Mūsu ceļi gan laikam nekad nekrustosies, un tādēļ iztiksim bez ceļa griešanas. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 107.*

.. Pērkons nekad viņam nav neko nodarījis, un vispār viņu ceļi krustojušies tikai dažas reizes, ja to vispār var dēvēt par krustošanos. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 38.*

kādu CEĻI ŠĶIRAS. *Saka, ja cilvēki vairs netiekas, ja viņu uzskatos, mērķos, centienos rodas nesaskaņas.*

Ar Juri viņi bija seni skolas biedri, un abus saistīja daudzas bērnības atmiņas, kas ikvienam ir dārgas. Vēlāk viņu ceļi šķīrās. *Lagzdiņš V. Nakts «Mežāžos». R. 1976, 5.*

Jānis. Man laba sirds, skolmeistar. Faktiski mūsu ceļi ir šķīrušies. Es skolā vairs neiešu. *Gulbis H. Sarunas ar skopām remarkām. R. 1974, 170.*

«Mūsu ceļi šķiras... Brauciet savās eķipažās, mēs dimdošiem soļiem ejam pretim savai nākotnei.» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 344.*

Salmiņš. Man sapņu vietā ir stājusies dzīves īstenība... Redzu, ka mūsu ceļi ir šķīrušies. *Lindulis J. Lugu izlase. R. 1945, 75.*

CEĻŠ IR ZEM KĀJĀM kādam. *Saka, ja kur jāiet, jābrauc, ja jāatstāj dzīves vai darba vieta.*

.. Jansoniete iepirkusies godam, nu ceļš zem kājām — uz autobusu, uz mājām.. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 533.*

Atkal simtiem kilometru garš ceļš zem kājām. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 229.*

Jurģu dienā bija atkal ceļš zem kājām. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 18.*

Biežāk un biežāk Pliekšāns runāja par muižas pirkšanu, par to, ka tagad bijuši labi pavasari un bagāti rudeņi, bet nomas līgums reiz beigsies un atkal būs ceļš zem kājām. *Viese S. Pasaules dziesma. R. 1973, 101.*

Tagad man ceļš zem kājām. Visam vecajam krusts pāri, un sākšu jaunu dzīvi... *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 102.*

Mēs tūliņ sēdīsim pie galda — jāsteidzas! Zini, ka mums ceļš pa kājām! *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 130.*

CEĻŠ NAV ROZĒM KAISĪTS. *Saka, ja, cenšoties sasniegt iecerēto, jāpārvar grūtības.*

Lieki, šķiet, atgādināt, ka ikvienā sporta veidā ceļš līdz goda pjedestālam nav rozēm kaisīts. *Zv 1971, 22. nr. 4.*

Negribētos teikt, ka amerikāņu studentu ceļš uz izglītību rozēm kaisīts. *Zariņš M. Pārdomas, pieraksti, feļetoni. R. 1980, 210.*

.. vēlos, lai jūs saprastu: ārsta ceļš nav rozēm kaisīts.. *Salenieks E. Kā nu kurš. R. 1970, 189.*

CEĻŠ PAŠĶIRAS (*arī* PAVERAS) kādam. *Saka, ja rodas iespēja realizēt mērķus, centienus.*

Viņa būtībā bija tāda vulkāniska cīņas alka, tāds izaicinājums un aktivitāte, kas lika ceļam pašķirties visur, kur vien viņš gāja. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 246.*

Tā gadās, ka steidzīgajam ceļi reizēm pašķiras. Mums bija laimējies ar šoferi. *Plaudis J. Raksti, III. R. 1965, 415.*

«Gribētājam šķiras ceļi, / Gribētājam vērts ir līdzēt!» *Rainis J. KR, IV. R. 1978, 256.*

Viņam pavērās ceļš uz izglītību, bet Oskars iejūdzās smagajā zvejnieka darbā un pelnīja ģimenei maizi, māsai tērpus un brālim izglītību. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 27.*

DABŪT NOST (NOBĪDĪT, NOVĀKT) NO CEĻA kādu *sar. Atbrīvoties no kāda; iznīcināt.*

.. esmu visādi izdomājies, kā to Lielmani dabūt nost no ceļa. Visādi viņš uzvedas priekšzīmīgi. *Bels A. Saucēja balss. R. 1973, 165.*

Nosvieda arī to [Zītaru] kā pūpēdi un iecēla [par ezersargu] atkal par jaunu to pašu zvērināto šņaukstu, kas laikam aiz skaudības dabūjis Zītaru nost no ceļa. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 349.*

Viņi labi zinot par Zemgales labiešu savstarpējām nesaskaņām, par centieniem Nameju nodabūt no ceļa un nosēdināt valdnieka krēslā piekāpīgāku vīru. *Purs L. Degošais pilskalns. R. 1972, 166.*

Tos, kas traucē sasniegt sprausto mērķi, mēs labprāt nobīdām no ceļa. *Krieviņš M. Septiņi pistoles šāvieni spoku stundā. R. 1976, 78.*

— Ieceļu jūs par trieciengrupas komandieri..

— Tu izlieto savu varu! Tu viņu gribi nobīdīt no ceļa! Tu viņu gribi iznīcināt! *Grigulis A. K 1966, 1. nr. 60.*

Kasijs (uzskrien uz kāpnēm). Palaidiet! / Ir imperators Jūlijs Cēzars kritis, / Drūms varmāka no ceļa novākts nost! *Saulītis B. KR, VI. R. 1977, 255.*

Viņam nenoliedzami bija pamats Juri novākt no ceļa, it īpaši vēl gadījumā, ja Rasma kaut kāda iemesla dēļ nebūtu ar mieru no Insberga oficiāli šķirties. *Lagzdiņš V. Nakts «Mežāžos». R. 1976, 109.*

GOLGĀTAS CEĻŠ. *Moku, ciešanu un pazemojumu pilns posms cilvēka dzīvē.*

Atmest pasaulīgo mīlu un lēnprātīgi, ar smaidu uz lūpām saņemt vislielākās ciešanas. Tas ir vienīgais ceļš — Golgātas ceļš un pa Kristus pēdām. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 765.*

Viņa [A. Austriņa] dzīves drāmas kāpinājums ir Piektais gads, kad aukstajā 13. janvāra novakarē pie dzelzs tilta to smagi ievaino cara kalpa lode. Tad arī sākas Golgātas ceļš Ventspils un Kuldīgas cietumos, kur jāiztur lielinkvizitora Bredriha pratināšana, pēc tam Rīgā Gregusa moku kambaros. *Damburs E. K 1974, 2. nr. 126.*

Rīgā draugs Vidzemnieks jau uzsācis savu Golgātas ceļu — arestēts. *Kurcijs A. Atmoda. R. 1957, 302.*

GRIEZT CEĻU kādam. *1. Censties izvairīties no nesaskaņām, sadursmēm ar kādu, piekāpties, paklausīt (biežāk nolieguma teikumos).*

Ne tiem pašiem saviem lepnajiem radiem, ne citiem bagātniekiem Preimanis ceļu negrieza, likumus viņš zināja, tiesā viņam neviens nevarēja pretim stāties. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 94.*

Negrieza viņš ceļa ne cienīgtēvam, ne pašam lielkungam... *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 261.*

Rūsim bija liels iespaids fabrikas strādniekos.. Viņš bija arī drosmīgs un uzņēmīgs, negrieza ceļu meistariem, tas vēl vairāk nostiprināja viņa autoritāti. *Lēmanis I. Izlase, I. R. 1962, 413.*

.. jau no paša sākuma tā [kalpone] šai arvien runājusi pretim un nav griezusi ceļu. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 198.*

Tava sieva ir klusa un piekāpīgas dabas, bet mana pašam velnam ceļu negriež. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 183.*

No tā laika es griežu viņam ceļu, jo Tu gan zināsi, kāds viņam raksturs; viss viņam iespējams.. *Alunāns J. Izlase. R. 1956, 271.*

Vilki lieli lielījās: / «Visos mežos, visos laukos, / Visur pazīst mūs un bijā, / Kas mūs satiek, griež mums ceļu.» *Rainis J. KR, IV. R. 1978, 157.*

«Lai Dievs pasarga, tādam varmākam labāk ceļš jāpagriež!» *Šmits P. VIII, 419.*

Tāpat arī viņš no savas dabas bija ļoti varmācīgs un apspiedējs.. Kas par viņu bija stiprāks, tam viņš it gudri pagrieza ceļu. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 228.*

2. Nebaidīties, nevairīties ne no kā, uzbrukt vājākam, postīt visu, kam tiek klāt (nolieguma teikumos).

Kas par spēku viņam bija kaulos, lauza vai dzelzi pušu, un, ja mežā viņam lācis vai vilks nāktu pretī, nezin vai Lielais Jānis tam grieztu ceļu. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 204.*

.. jenoti Dzedru novadā bija labi aklimatizējušies un dažos gados tiktāl savairojušies, ka negrieza ceļu vairs ne lapsai, ne āpsim,.. nemaz nerunājot par jaunajiem zaķēniem, kurus uzskatīja par savu dabisko barību. *Vanags J. Meža dziesma. R. 1976, 103.*

Piektajā gadā Kurbads, pa mežu lēkādams, jau negriež ceļa mazākiem kociņiem, sestajā gadā nav vairs neviens koks par lielu.. *Džūkstes pasakas. R. 1980, 37.*

.. īstais nebēdnis un nedarbnieks bija Jurka, kas neklausīja ne tēva, ne mātes, negriezdams ceļa ne suņam, ne kaķam, nebīdamies ne kāviena, ne pēriena. *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 94.*

.. tas Spodris jau ne cilvēkam, ne lopam ceļu negriežot, pērnruden pāri sētai rāvis ābolus.. un pērnziem, rau, Laimonītim pārsitis lūpu... *Ezera R. Cilvēkam vajag suni. R. 1975, 59.*

— Tavs kundzēns pa Vāczemi gan laikam dzīvo braši. Protams, sieviešiem arī ceļu negriež? *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 107.*

IET SAVU CEĻU. *1. Dzīvot, rīkoties pēc saviem ieskatiem, neļauties citu ietekmei.*

Tas [dēls] pats līdz šim gājis savu ceļu, kāpēc nu tagad lai meklētu vadītāju? *Upīts A. KR, V. R. 1948, 483.*

Bet tad Brīviņam pamazām atklājās, ka Ješka.. nemaz nedomā turpināt tēva aizsākto, bet iet savu ceļu, vēl daudz nežēlīgākā, rafinētākā veidā.. *Grēviņš V. Jānis Osis. R. 1962, 161.*

L e o n t a. .. Reiz nolēmis, Andrejs gāja savu ceļu: hidromelioratoru fakultāte, tad pamazītēm pie sava purva atpakaļ, cīniņu cīniņi ar iestādēm. Kamēr tak savu pierādīja un panāca. *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 280.*

Man tagad vecumdienās, atpakaļ paraugoties, jāsaka, ka tieši tad, kad neesmu nevienu klausījis, bet gājis savus ceļus, esmu visvairāk panācis. *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 12.*

— Tu esi slikts cilvēks... Jā, slikts cilvēks tu esi! Man bail no tevis. Mums nesakrīt kopā... Labāk ir, ja ejam katrs savu ceļu. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 315—316.*

Ja kādam ir lēna, bet moža, drusku pasmaga, toties stabila, no zemes neatrauta gaita, tad viņš iet tālāk pa izraudzīto ceļu un viņu nekas nevar apturēt.. Un vai tas dzīvē nav pats galvenais: iet savu ceļu? *Skujiņš Z. Zibens locīšana. R. 1978, 79.*

Sirds dziļumos Emīls bija pateicīgs brālim, ka viņš nepamet vecākus, neaiziet savu ceļu, kā to kādreiz izdarīja viņš pats.. *Stankevičs A. Dvēseles atbalss. R. 1978, 80.*

sava ceļa gājējs

Oskars bija stipras gribas cilvēks, nešaubīgs sava ceļa gājējs.. *Latviešu padomju teātra vēsture, I. R. 1973, 301.*

.. Poruks nespēja saliedēties ar darba tautas cīņu pret carismu un kapitālismu, viņš palika vientuļš «sava ceļa gājējs». *LM 1971, 42. nr. 4.*

Kur pulcējas bars, tur sava ceļa gājējs met līkumu... *Lāms V. Tava valstība. R. 1978, 241.*

2. Iet savās ikdienas gaitās, darīt, kas parasti darāms.

— Mežsarg, nevajaga visu skatīties, ko redz. Kad ierauga ko nelabu, labāk pagriežas sānis, trīs reizes nospļaujas, pārmet krustu un iet savu ceļu. *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 75.*

«Bet ko nu mani lacini, teic savu darīšanu un ej savu ceļu.» *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 14.*

Pakans skrien un rej mīksti un skanīgi, bet govs ne ausi nepakustina un iet savu ceļu. *Skalbe K. Dzīvības siltums. R. 1980, 32.*

Man pulksteņi nepatīk. .. man negribas laiku dzirdēt — labāk lai tas netikšķ un iet savu ceļu klusītēm. *Ziedonis I. K 1974, 1. nr. 37.*

Un viņš antkambarī paķēra puspūra maišeli ar pepinātām plekstēm. — Še, un ej savu ceļu! Maizes nav mājās, kartupeļi nav novārīti. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 20.*

3. 3. pers. Ritēt savā dabiskajā gaitā, bez citu iejaukšanās.

Dzīve iet savu ceļu, un, kur nav saimnieciska pamata, tur nevar līdzēt ar labu sirdi... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 792.*

Ja visi no gaidāmiem preciniekiem būtu tādi paši, kāds šis pirmais eksemplārs, tad nu gan būtu bijis gudrāk, ja aizliktu visiem ceļā aizkārtnes, bet varēja un vajadzēja nākt no labākiem. Tādēļ bija jāļauj, lai lieta iet savu ceļu. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 103.*

T a r g a l s ...Līdz šim tu maz gar visu zināt licies, / Tu ļāvis visam savu ceļu iet, / Ļauj arī tagad. *Aspazija. Sidraba šķidrauts. R. 1966, 68.*

Ja neliktos tagad par visu to zinis — par Ilzi, par māju, par neizšķirto laulību? Lai viss paliek, lai iet savu ceļu... *Līvs E. Pārnākšana. R. 1977, 18.*

Skolēni kļūst neuzmanīgi, saskatās, rausta plecus — skolotāja Klinta stāv paceltām rokām, dziesma aiziet savu ceļu. *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 385.*

IET SLIDENU CEĻU. *Darīt ko tādu, kam var būt nevēlamas sekas, rīkoties nosodāmi.*

Mums nu jāizšķiras: vai savā biedrībā turpmāk gribam nodoties politikai vai paturēt acīs tikai latviešu saimniecisko labumu? Vai palīdzam tautai tikt pie izglītības un turības vai ejam slidenus ceļus, pa kuriem staigājot varam novest it viegli pie mūsu biedrības slēgšanas. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 499.*

— Nedomājiet, ka es esmu gājusi pa slidenu ceļu... Nedomājiet, ka es esmu pārdevusi savu pārliecību... *Vulfs E. Ziedi, kas ceļmalā vīst. R. 1970, 178.*

Tā ir lauku meitene, kas, laimes tīkodama, nokļūst pilsētā un tur, dzīves vilinājumiem pakļaudamās, aiziet slidenu ceļu. *Klints A. Tā nebija lietaina diena. R. 1974, 106.*

IET (STAIGĀT) PLATO CEĻU *novec. Dzīvot, neievērojot kristietības normas, darot ko nosodāmu.*

— Bet, ja tu plato ceļu būtu gājusi, — tu varētu viņu smuki iedzīt cilpā. Būtu tev no viņa bērns, tu varētu sūdzēt, un tiesa piespriestu, lai viņš tevi prec. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 99.*

— Tu staigā plato ceļu, kas aizved uz mūžīgu samaitāšanu. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 419.*

platā ceļa gājējs

«.. Nedomā, dēls, ka es neatzīstu, cik tu man esi labs un paklausīgs un ka neviens tevis nevar saukt par platā ceļa gājēju..» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 66.*

— Mācītājs saka, visi tie platā ceļa gājēji tikšot elles ugunīs cepināti! — viņa teica dēlam. *Zigmonte D. Zv 1985, 16. nr. 20.*

IET (STAIGĀT) ŠAURO CEĻU *novec. Dzīvot, ievērojot kristietības normas, būt pazemīgam, pieticīgam, godīgam.*

No visas dvēseles vēlu es tev / Iet šaurus un ērkšķainus ceļus / Un, gara zobenu vicinot, / Triekt peklē lišķus un meļus. *Treimanis-Zvārgulis E. Kur Gauja ar Raunu tiekas. R. 1978, 70.*

«Esi labs! Esi labs! Staigā dievbijīgi, staigā šauro ceļu!» liekas viņam šīs acis runājot. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 259.*

šaurā ceļa iešana

«.. Var būt, ka še pie viņas [Lienas] izdzied tās dziesmas, kuras man [Oļinietei] patīk un kuras es.. gribu likt dziedāt pie sava kapa; tad jel tik atmaksas man būs zemes virsū par šaurā ceļa iešanu, par asarām un par viņa mīlēšanu.» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 404.*

šaurā ceļa staigātājs

«.. neviens tevis [Kasparu] nevar saukt par platā ceļa gājēju; bet to gan esmu ar šaušalām dzirdējusi runājam, ka šaurā ceļa staigātājs un krusta nesējs tu neesot, jo tu Dievam neticot.» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 66.*

IET TAISNU CEĻU. *Rīkoties godīgi, atklāti.*

Balodis klusēdams raudzījās mācītājā. Likās, viņš ne visai tic tā draudzībai. Tad teica: «Pateicos par labi domāto padomu, Šmita kungs. Bet man gan nav ko baidīties. Es eju taisnu ceļu.» *Rutku Tēvs. Latvietis un viņa kungs. R. 1984, 301.*

Viņš nebija ticis ne pie bagātības, ne slavas augstumos, bet viņš bija gājis taisnu ceļu un nebija nostūmis malā citus, kas viņam blakus. *Zigmonte D. Reminiscences. R. 1986, 147.*

.. tagad viņa bija daudz laipnāka, satiekoties ar Ernestu.. Bet viņam pašam trūka dūšas iet taisnu ceļu. Drūms, tvīksmes pilns, viņš neprata atrast vārdus, kā izpaust savu vēlēšanos.. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 177.*

KRUSTOT kāda CEĻU. *Ienākt, parādīties kāda dzīvē, sastapties ar kādu.*

Vislabāk viņš Vinetu tagad aizvestu prom no šejienes, prom no šiem ļaudīm, no šī skaļuma, prom no Konrāda Rinkuša, kurš atkal liktenīgā kārtā bija krustojis Vinetas ceļu un sagrozījis viņai galvu. *Kaijaks V. Soļi. R. 1977, 78.*

.. pietiek Aijai krustot viņa ceļu, lai Jānis novērstos no Ievas, lai kļūtu Aijas vergs. *K 1977, 8. nr. 135.*

Dosim saviem bērniem to labāko, kas mums ir, pārdomāti apbruņosim viņus pret slikto, kas tik un tā neizbēgami krustos viņu ceļus. *Dripe A. Kolonijas audzinātāja piezīmes. R. 1975, 6.*

LAUZT (izlauzt; CIRST, izcirst) CEĻU kaut kam. *Pārvarot grūtības, šķēršļus, aizsākt ko jaunu, sekmēt vēlamā realizēšanos.*

Man pašam būs vēl darbs un daudzi mūži, / Vēl tautai jālauž ceļš uz nākotni. *Rainis J. KR, VI. R. 1979, 119.*

Esi uzvarējis — priecājies, / Brīvu ceļu lauzīs sev tavs darbs. *Rainis J. KR, II. R. 1977, 283.*

Bet es paļāvos uz to, ka varēšu izlauzt jaunajai lugai ceļu teātrī. *Freinbergs K. Kopā ar Raini. R. 1974, 102.*

Augusts. Aizstāvot šo zemes stūrīti, mēs cērtam ceļu uz dzimteni. *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 309.*

«Pīters Graimss» kā moderna, neparastāka opera iepriecināja speciālistus, bet līdz plašākai auditorijai vēl nepaspēja izcirst ceļu. *Zariņš J. Mans darbs teātrī. R. 1974, 135.*

ceļa lauzējs (cirtējs)

Arī šai lietā viņš bij negrozāms ceļa lauzējs latviešu valodai no kalpības stāvokļa uz līdztiesīgu stāvokli ar vācu un krievu valodām pēc sava samēra. *Kaudzīte M. Atmiņas no «tautiskā laikmeta» un viņa lielākiem aizgājušiem darbiniekiem, I. Cēsis—Rīga 1924, 315.*

.. oficiālajai kritikai visus šos gadus bijusi piešķirta ceļa cirtēja un vadītāja loma.. *Bērsons I. LM 1972, 38. nr. 12.*

LAUZT (izlauzt) SEV CEĻU. *Pārvarot lielas grūtības, censties panākt sev ko vēlamu, gūt panākumus.*

Tie bērni, kas auguši bez mātes, parasti labāk prot lauzt sev ceļu, ir enerģiskāki, patstāvīgāki un uzņēmīgāki.. *Dripe A. Kolonijas audzinātāja piezīmes. R. 1975, 137.*

Ir taču sava romantika sākt dzīvi pašiem vien, divatā! Pašiem lauzt ceļu.. *Spāre V. Es cilvēkam ticu. R. 1965, 228.*

Masa pati sev lauza ceļu — vēsturiski plašu un asiņainu. *Kurcijs A. Dzīvības vārtos. R. 1956, 32.*

Valdemāram ar milzu pūlēm izdevās izlauzt sev ceļu.. *Jansons-Brauns J. — Latviešu literatūras kritika, III. R. 1958, 821.*

.. man patīk censoņi, kas paši sev dzīvē izlauž ceļu. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 31.*

Vispirms jāpabeidz konservatorija, dzīvē ceļš jāizlauž. *Grīva Ž. K 1967, 6. nr. 19.*

LĪDZINĀT (nolīdzināt) CEĻU kādam. *Darīt ko tādu, kas palīdz sasniegt vēlamo; novērst kavēkļus, veicināt. Sk. arī* BRUĢĒT CEĻU.

«Zinu tikai teikt un apgalvot to, ka abas cienījamās jaunkundzes ir viena par otru skaistāka,» Kaupurs gudri izlietoja veco āķi, līdzinādams sev ceļu. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 174.*

Ceļu pie Intas mātes Gusts sāka līdzināt ar dāvanu. *Bauģis P. Pati vainīga. R. 1969, 14.*

Tomēr ar Melngaiļa svētību pasaulē iziet Zālīša pirmā solodziesma, un Melngailis pirmais līdzina ceļu Zālīša koru «subtilajam romantismam». *Bērziņa V. Jānis Zālītis. R. 1978, 59.*

Bet Ludmila centās ikkatru lomu, pat visnepateicīgāko, uzskatīt par uzdevumu, kas nolīdzina ceļu lielām, atbildīgām lomām. *Pamše K. Nemierā ar sevi. R. 1966, 124.*

Nekā sevišķa šajā stāstā nebij, pana Kraševska vēstule viņam viegli nolīdzināja ceļu, labu strādnieku Rīgai arī toreiz vajadzēja kā ēst. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 603.*

NEBŪT PA CEĻAM kādam ar kādu *3. pers. Saka, ja nav uzskatu, mērķu un centienu kopības.*

— Ar lielkungiem mums nekad nav bijis pa ceļam, iekal to savā muļķa galvā! *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 528.*

— Tu pēc saviem neizveidotiem uzskatiem, ar savu māksliniecisko dvēseli un vispār — tu tuvāka viņiem nekā mums! Mums nav ar tevi... pa ceļam! *Eiduks J. Pārbaude. R. 1969, 75.*

«Un ar viņu lai man būtu pa ceļam!» Viktors juta, ka piesarkst. «Nekad, nekādos apstākļos.» *Saulītis B. Profesora Vecapiņa dēli. R. 1957, 237.*

NOIET (NOKLĪST) NO CEĻA. *Degradēties, pagrimt.*

Pēdējos gadus viņa pavadījusi pilsētā, kur jau pirms kara sieviete viegli varēja noiet no ceļa, ne tad nu vēl šinī kara vispārīgā ētiskās pagrimšanas laikā. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 189.*

Zēns audzis savā vaļā, tēvam nav bijis laika to pieskatīt, un tā Guntis nogājis no ceļa, bet pusmūžu vēlāk viņš atklāja, ka Guntis klaiņojis un pat zadzis jau piecu gadu vecumā, tātad pirms mātes nāves. *Gulbis H. K 1976, 4. nr. 23.*

Viņš visus šos gadus bija baidījies, ka Hugo galīgi noies no ceļa — palikt vienam divdesmit gadu vecumā ar savu dzīvokli un, salīdzinot ar agrākajiem laikiem, galīgi bez naudas ir pagalam riskanti. *Kolbergs A. Kriminālliet a trijām dienām. R. 1977, 86.*

Nē, es saku, viņi nav ļauni cilvēki, tikai pārāk jauni, neapdomīgi un jaunības karstumā no ceļa noklīduši. Nevajag dzīt projām tos, kas meklē un maldās, bet ceļu rādīt. *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 353.*

NOKĻŪT (NONĀKT) UZ SLIDENA CEĻA. *Sākt rīkoties amorāli, pagrimt.*

.. septiņdesmit gadus vecais nevarīgais tēvs sūdzēja savu vienīgo dēlu, sešpadsmit gadus vecu jaunekli, par apvainojumu darbiem ar miesas bojājumiem. Sliktu draugu iespaidā jauneklis nokļuvis uz slidena ceļa. *Kraujiņš K. Dzīves lokā. R. 1970, 178.*

Estētiskā nabadzība ir cieši saistīta ar noziedzīgu tieksmju palielināšanos. Truls cilvēks vienmēr vieglāk nonāk uz slidena ceļa. *Dripe A. Kolonijas audzinātāja piezīmes. R. 1975, 87.*

NOSPRAUST (*novec.* nospraudīt) CEĻU. *Noteikt mērķi, turpmāko darbības virzienu, dzīvesveidu.*

Vai cilvēks, kas nospraudis savu ceļu un izlēmis, ka nodosies mierīgai dzīvei un atpūtai, drīkstēja griezt acis atpakaļ un iekārot to, kas pagājis? *Kalndruva M. Tīrumā. R. 1963, 97.*

Par igauņu rakstnieku VI kongresu varētu īsi pateikt, ka tas lietišķā atmosfērā principiāli izvērtēja paveikto un nosprauda ceļus tālāk darāmajam. *Priede G. Pie Daugavas. R. 1977, 314.*

NOVEST NO CEĻA kādu. *Negatīvi ietekmēt, panākt, lai kāds morāli pagrimst.*

— Kas tā par dzīvi! Nesaprotu, kā godīga jaunava tā var ielaisties. Viņš to pavisam novedīs no ceļa. *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 143.*

Tādiem jau nevar uzticēties, viņi novedīs Austru drīz vien no ceļa. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 206.*

Viņš esot taisnīgs cilvēks, un lai Mare nemēģinot novest no ceļa! *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 9.*

Hercmanietei tāpat bija pamats neieredzēt ielas bērnus, kas viņas dārgo lolojumu ved nost no ceļa. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1969, 30.*

PAŠĶIRT (PAVĒRT) CEĻU. *Radīt labvēlīgus apstākļus; sekmēt, veicināt.*

— Lai Dievs tev pašķir ceļu! — iesaucās māte vēl nopakaļis.. *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 24.*

Tā bija viņa [Blaumaņa] sirsnīgā cenšanās ar lielāko nesavtību pašķirt ceļu, palīdzēt tikt uz priekšu tiem jaunajiem latviešu rakstniekiem un māksliniekiem, kuros viņš saskatīja talantu un kuri šķita vairāk vai mazāk viņam radniecīgi savā dziņā pēc ideāliem.. *Štrāls K.— Rūdolfs Blaumanis laikabiedru atmiņās. R. 1962, 135.*

Avots bija Aizbetnieka labais gars, kurš pašķīra tam ceļu, ieveda plašākā sabiedrībā.. *Austriņš A. Garā jūdze, I. R. 1926, 8.*

Ar Cepli Sausais vairījās satikties, bet labprāt draudzējās ar Nagaini. Vienīgi tas viņu varēja nostādīt uz kājām un pašķirt ceļu turīgai nākotnei. *Rozītis P. Raksti, III. R. 1961, 292.*

Gandrīz katra mākslinieka dzīvi var nosaukt par revolucionāru, kad kaut kam jaunam tiek pašķirts ceļš. *Dzene L. Mana versija par Alfrēdu Jaunušanu. R. 1979, 43.*

Pareģis. [..] Vecajam allaž ir jākrīt, lai paceļas jaunoti spēki, / Un, kas projām vāc veco, tas jaunam ir pavēris ceļu. *Saulītis B. KR, VI. R. 1977, 233.*

Atklāt savu varoņu attieksmi pret darbu un līdz ar to pavērt ceļu uz viņu dvēseles dzīves dziļāku izpratni, lūk, kas ir svarīgs literatūrā, nevis tiešs darba procesu apraksts. *Bērce V. Tas ir arī mans liktenis. R. 1976, 61.*

ceļa pašķīrējs

Gandrīz vai visiem manas paaudzes rakstniekiem Upīts bija ceļa pašķīrējs uz literatūru.. *Balodis A. — Atmiņas par Andreju Upīti. R. 1977, 101.*

RĀDĪT CEĻU kādam. *Ievadīt, ievirzīt dzīvē, darbā; mācīt, dot padomu.*

Kas tautai grib rādīt ceļu un to mācīt, tam vajag būt skaidrībā par pamatiem, uz kā vienīgi var dibināties un pastāvēt tautas dzīve. *Apsīšu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1925, 107.*

Ko gan Jānis Pliekšāns ir nodarījis? ..Mācījis apzināt cilvēkiem posta cēloņus. Un mēģinājis rādīt ceļu, kā tos pārspēt. *Kalniņš J. Rainis. R. 1977, 35.*

P a u l s (uz Krustiņu). Dzer! *(Krustiņš nekustas).* Jārāda ceļš. *(Dzer.) Blaumanis R. KR, VI. R., 1959, 330.*

ceļa rādītājs

Beidzot vēl gribētu teikt kādu vārdu tiem, kas tautai par pamācītājiem un ceļa rādītājiem, to starpā arī mūsu laikrakstiem. *Apsīšu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1925, 106.*

.. «Pēterburgas Avīzes», par kurām esam raduši runāt tikai kā par ceļa rādītājām, ne mazumu arī malduguņoja, aicinādamas uz emigrāciju, uz laimes meklēšanu «siltajās zemēs». *Skujiņš Z. Zibens locīšana. R. 1978, 66.*

Zemlis bija viens no Plocenes māju saimniekiem un jau kopš vairāk gadiem prāvojās ar muižu savu māju dēļ. Prāvojās arī citi, bet viņš noderēja visiem it kā par ceļa rādītāju.. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 255.*

Atminas savu jaunību, kad pašā sākumā Gailēns viņam bij vienīgais skolotājs un ceļa rādītājs. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 141.*

Z a n d e r s. [..] Padoma devēja nav, ceļa rādītāja nav. *Brigadere A. Ceļa jūtīs. R. 1984, 87.*

Skatuves gaitās pirmie ceļa rādītāji ir režisori Aleksis Mierlauks un Gustavs Žibalts. Tie Paulai Baltābolai piešķir pirmās lomiņas, dod pirmos norādījumus, saka pirmos atzinīgos vārdus, kas tik nepieciešami katram iesācējam. *Gudriķe B. Skatuvei atdota sirds. R. 1966, 19.*

SATAISĪT (SAGATAVOT) CEĻU kaut kam, *reti* kādam *novec. Radīt vajadzīgos priekšnoteikumus, palīdzēt, veicināt.*

Ceļš bija sataisīts, bet vēlamais ceļinieks [jaunreālisms] nenāca vai nāca ļoti gausi. *Birkerts A. — Latviešu literatūras kritika, III. R. 1958, 237.*

Vasariņa vīpsnādama / Pretī ziemai pasmējās: / «Vasarai pavasara,/ Kas man ceļu sataisīja, / Kurš to būtu padzirdējis, / Ka ziemai paziemiņa?» *Rainis J. KR, IV. R. 1978, 288.*

Viņš jutās kā taisnais soģis, kam ceļu sataisīt nācis pats skolas priekšnieks. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 58.*

Pretzinātniskam garam sagatavoja ceļu pats tālaika buržuāziskās zinātnes raksturs ar savām ideālisma piedevām un nekonsekvencēm. *Kurcijs A. — Latviešu literatūras kritika, IV, 1. grām. R. 1960, 306.*

Sabiedriskās domas atbalsts sagatavoja ceļu turpmākai Brehta daiļrades izpētei. *Latviešu padomju teātra vēsture, II. R. 1974, 196.*

STĀTIES CEĻĀ kādam, kaut kam. *Traucēt, kavēt, neļaut sasniegt gribēto.*

Vienmēr un visur tas [Nagainis] man stājas ceļā un izjauc pašus labākos nodomus. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 27.*

.. tam tur bija tikai trīsdesmit pūrvietu zemes. Un tāds gribēja stāties viņam ceļā, viņam, kam bija divi simti četrdesmit! *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 190.*

«Lai nu kā, bet jūsu laikraksta dibināšanai es nemaz negribu stāties ceļā.» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 382.*

Turpretī, savu valodu tik ļoti mīlēdams un godā celdams, Kronvalds nekad neaizmirsa ar to nestāties ceļā citas valodas tiesībām viņu robežās. *Kaudzīte M. Atmiņas no «tautiskā laikmeta» un viņa lielākiem aizgājušiem darbiniekiem, I. R. 1924, 315.*

Bet patvaldība iznīcina katru, kas stājas tai ceļā. *Kurcijs A. Dzīvības vārtos. R. 1956, 127.*

— Marijas laimei es nevaru stāties ceļā. Un viņa var būt laimīga tikai tavā tuvumā. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 266.*

STĀVĒT CEĻĀ kādam, kaut kam. *Būt par traucēkli, šķērsli.*

— Es tev nekādā gadījumā nestāvu ceļā. Dari, kā tev pašai patīk. *Paegle L. KR, III. R. 1956, 128.*

Tagad jau arī viņa laimei nekas ceļā nestāvēja.. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 62.*

Garīgi bagāts aktieris spēj pārvarēt ikkatra tēla atklāsmes grūtības, ja vien ceļā nestāv tādas paša tīri fiziskas īpatnības, kuras neļauj iemiesošanos tajā padarīt sev un skatītājam ticamu. *Grēviņš V. Jānis Osis. R. 1962, 62.*

TAISNĀ CEĻĀ. *Tūlīt, bez kavēšanās.*

Nenogaidījusi ārstēšanas beigas, Svetlana no slimnīcas aizbēg un dodas taisnā ceļā pie Nikolaja, kurš izrakstīts ātrāk. *Dripe A. Bet kā ar meitenēm? R. 1978, 173.*

Valda. Tēvs mūs var aizvest uz nakts vilcienu..

Sarmīte. No balles taisnā ceļā uz staciju. *Gulbis H. Sarunas ar skopām remarkām. R. 1974, 10.*

TIKT (BŪT) UZ CEĻA. *Panākt vēlamo stāvokli (materiāli un morāli); būt šādā stāvoklī.*

Māte saprata, ka pa kara laiku mācības nokavētas, tāpēc pasteidzināma skološana, lai dēls drīzāk tiek uz ceļa. *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 191.*

.. bet zēns ir ticis uz ceļa un tagad droši vien sasniegs savu mērķi. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 183.*

Jaunā rēķinvede netiek uz ceļa — Oļģertam visu laiku jāskatās līdzi, lai kaut ko nesajauktu. *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 565.*

Skadiņš. Monika ir nelaimīgs vecās pasaules sakropļots cilvēks, kam jāpalīdz tikt uz ceļa. *Zālīte E. Atgūtā dzimtene. R. 1948, 86.*

Anna ap šo laiku arī bij sākusi iet šūšanu mācīties, jo veikals tēvam jau bij tiktāl uz ceļa, ka mājā varēja iztikt bez Annas palīdzības. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 474.*

Te es sāku manīt, ka viņš vairs nav uz ceļa. Arvien šņabja smaka mutē, arvien visādas aizkavēšanās. *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 117.*

— Jā, darbs cilvēkam ir tikpat kā otra veselība: bez darba cilvēks pukst un nīkst, darbā aug un stiprinās jaunās dienās un turas vesels uz ceļa visu mūžu. *Janševskis J. KR, XIII—XIV. R. 1933, 199.*

Kristīne. [..] Un ja viņš [Edgars] veselu gadu noturas uz ceļa? *Blaumanis R. Lugas. 1983, 324.*

UZVEST (DABŪT) UZ CEĻA kādu, kaut ko. *Paglābt no kļūmīgas situācijas, atbalstīt (morāli un materiāli).*

«Tu saki, es esot nogājis no ceļa,» viņš [Edgars] atkal turpināja.., «.. bet... neviens manis atkal neuzvedīs uz ceļa kā tu [Kristīne] vien.» *Blaumanis R. KR, II. R., 1958, 260.*

— Ja Anna tevi cieš — tu turies pie viņas. Ja kāds, tad tā tevi uzvedīs uz ceļa. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 288.*

— Jau otrs gads, kamēr esmu apprecējusies. Bija domājuši, ka mani caur to uzvedīs uz ceļa, ja piedabūs pie precēšanās. *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 99.*

— Jūs noteikti zināsiet labu padomu, kas uzvestu manu meitu uz ceļa. *Dripe A. Bet kā ar meitenēm? R. 1978, 61.*

Saimnieces tēvs šuvumu iesāka un, kad darbs bij uzvests uz ceļa, padeva man, sacīdams: «Tad nu ar Dieva palīgu!» *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 447.*

«.. jo vairāk viņš [Edgars] klenderē, jo vairāk man [Kristīnei] viņa žēl. Man gribas ar visu varu viņu dabūt uz ceļa...» *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 256.*

Viss sākās jau ar astoto klasi, kad sekmju štābs mani piekaldināja tieši pie šī muļķa. Uzdeva man dabūt uz ceļa muļķi, kas nesekmīgs septiņos priekšmetos. *Indrāne I. Aisma. R. 1980, 72.*

Ej nu sazini, kas apriņķim te par gudrību. Varbūt domā parādīt, ka arī nolaistu māju var dabūt uz ceļa. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 185.*

Kā uzdabūt saimnieciskā ziņā uz ceļa biedrību, kura vēl arvien mocījās ar pastāvīgu naudas trūkumu? *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 741.*

VISI CEĻI IR VAĻĀ kādam. *Saka, ja ir visas iespējas realizēt mērķus un centienus.*

Bet viņš ir latvietis... Pēc cunftes likumiem nevācus nav brīv pieņemt par mācekļiem. Te viņam uz līdzenas vietas jānoliedz sava tautība. Un viņš to nespēj.. Bet, kad esi vācietis, tūlīt dos [naudu]!... Tad ir visi ceļi vaļā... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 231.*

— Šis amats nevar būt tev pa gaumei, atsakies no viņa, visi ceļi tev vaļā, kur ir iegūstami laime un gods. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 185.*

— .. Bet tu apdomā labi, kamēr vēl laiks, tev visi ceļi vaļā — ar tavu galvu! *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 518.*

Man bij ceļi vaļā un līdzekļi rokā: staļļus izgatavoju no tukšām cigāru kastēm un siles un aizgaldus no ziedes podiņiem un sērkociņu kārbiņām. *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 21.*

Tepat Jūrmalā bija daudzas dzimtas, kur Rutenbergu uzņemtu kā mīļu savējo.. Mātesbrālis aptiekārs pazinās ar visiem izcilākajiem šejienes vīriem.. Rutenbergam ceļš bija visur vaļā. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 139.*

CENA

PAR KATRU (*reti* JEBKURU) CENU. *Izmantojot visas iespējas, līdzekļus; katrā ziņā.*

Lai tur vai kas, par katru cenu jāatrod kopīga valoda ar Remicānu, jo citādi... citādi vienam no viņiem dzīves šeit nebūs. *Kaijaks V. Akācija akmens pagalmā. R. 1973, 83.*

Virspavēlnieks uzsvēra nepieciešamību par katru cenu noturēt iniciatīvu frontes centrā, lai nedotu ienaidniekam iespēju sagrupēt spēkus flangos. *Bērziņš V., Ruberts J. Pirmais virspavēlnieks. R. 1973, 202.*

Protams, man nebija ne cimdu, ne saulessarga, bet bez tiem tanī laikā sievieti par dāmu neuzskatīja. Taču dāma es gribēju būt par katru cenu. *Banga T. Mana dzīve. R. 1957, 81.*

Cik Randers pagaidām varēja spriest, šis cilvēks aukstasinīgi centīsies glābt savu ādu par jebkuru cenu. *Lagzdiņš V. Nakts «Mežāžos». R. 1976, 44.*

CEPLIS

KĀ CEPLĪ. *Saka, ja ir ļoti liels karstums.*

Istabā karsts kā ceplī, viņš atpogāja biezo kažoku ar sprogaino aitādas apkakli. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 414.*

Drudzis mani pamazām bij atstājis. Bet nu bija tik karsti kā ceplī. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 236.*

.. kā jau siena laikā, saule karsēja kā ceplī. *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 55.*

Gaiss spiedīgs, un pat paēnā tāda svelme kā ceplī. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 354.*

Krastā neredzēja ne laivu, ne cilvēku, garām rindām aizstiepās tikai vabas ar tīkliem, kas saulē kalta kā ceplī. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 8.*

CEPLĪTIS
LIELĀS KĀ CEPLĪTIS *arī 1. un 2. pers. Ļoti lielīties.*

M a i j a (zobgalīgi). Un kas man tur daļas, ka lielies kā ceplītis? *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 140.*

CEPTS
NE CEPTS, NE VĀRĪTS *sar. Neizdevies, pusceļā palicis; nenoteikts, svārstīgs; neievērojams.*

Viņš neatļāva arī Madei Pēterīti ņemt laukā no amata, teikdams, ka tad no tā neiznākšot ne cepts, ne vārīts. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 164.*

Viņas turīgie radi deva tai padomu labāk nemaz neiesākt: vai nu skolas esot trūcīgiem cilvēkiem? Iesākšot skolot, bet pabeigt tomēr nespēšot un tad iznākšot tik tāds aprušināts: ne cepts, ne vārīts. *Kosa J. Dienas tveicē. R. 1969, 45.*

Mācījās par agronomu un iznāca — ne cepts, ne vārīts. Mācījās par priekšsēdētāju — atkal tas pats. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 147.*

«.. kas tur tiek no tādiem aptiekas un bodes jaunkundziņiem, ne kungs, ne strādnieks, ne cepts, ne vārīts.» *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 179.*

S i r s i n s. Nav nāvīgākas palamas pasaulē kā vārds: pussaimnieks! Tas ir: ne cepts, ne vārīts. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 142.*

Vienīgi mūsu tēvs gadījies tāds — ne cepts, ne vārīts. Bet mūsu dzīslās rit dumpīgas asinis. *Bels A. Izmeklētājs. R. 1967, 85.*

CEPURE
CEPURI KULDAMS *parasti savienojumā ar* dzīvot, *sar. Ļoti labi, pārticīgi, bezrūpīgi.*

Trūkums tiem nebūtu jācieš, alga ir laba, dzīvotu, kā saka, cepures kuldami. *Purapuķe J. Spieķis un divi suņi. R. 1959, 60.*

.. ar jaunu gadu viņš.. nosusināšot purvu, pārdošot akmeņus un dzīvošot, cepuri kuldams. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 482.*

.. ja tikai labu sievu dabūšot, varēšot dzīvot, cepuri kuldams. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 491.*

— Man? Kas ta man, ja Ilze pēc cilvēka būtu, varētu dzīvot, cepuri kuldams. *Avotiņa D. Zuze. R. 1973, 193.*

— Kas tad šim, čīgā savu vijoli pa Ļeņingradu, dzīvo, cepuri kuldams. *Kalve A. Radu raksti. R. 1981, 69.*

.. šim vīram gan īsta zagļa dzīve, staigā pa pasauli, cepuri kuldams. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 210.*

Vārti un pagalms bija izpušķoti jauniem bērziņiem, un precinieki paši ēda un dzēra, cepures kuldami. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 61.*

K r a u j a. [..] Kas tādiem saimniekiem vai saimnieku kandidātiem nedzīvot! Dzer, cepures kuldami! *Saulietis A. Pret ziemeļiem. R. 1986, 135.*

CEPURI NOST *sar. Saka, ja kas ir pozitīvi vērtējams, rada cieņu, apbrīnu. Sal.* NOŅEMT CEPURI.

T ā l i v a l d i s. Kad es staigāju pa jūsu cehiem, arī tad, jāatzīstas, vairāk laikam skatījos uz mašīnām... Tās nu jums vienreiz ir varenas, jā. Kas ir, tas ir. Cepuri nost. Iekšā iet krāsaini pavedieniņi, ārā nāk džemperis. *Priede G. Pie Daugavas. R. 1977, 120.*

Turklāt darbu prot. Nu, es tev saku: tādā ziņā cepuri nost. *Kalndruva M. Vējš pakar kokli. R. 1979, 157.*

Tomēr viņš bija kungs, melderzellis, lūdzu — cepuri nost, ja gribi, lai tev pieņem maļamo! *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. R. 1982, 227.*

Cepuri nost vecā igauņu strēlnieka — mūsu teātra galdniekmeistara Kallasa tēva priekšā! Viņa rokās koks atkal sāk elpot, koks dzied. *Rūja V. Dzērvenes sniegā. R. 1974, 171.*

Sievietēm te ir grūts darbs, bet jāatzīstas, viņas strādā vareni. Kā mans draugs no Bolderājas šādos gadījumos mēdz sacīt — cepuri nost! *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 142.*

DABŪT PA CEPURI *sar. Tikt bārtam, kritizētam, pārmācītam.*

Rīt no brigadiera dabūšu pa cepuri, sacījis motociklists, bet, ja esmu solījis, tad uz autobusu tiksiet, neesmu tāds cilvēks. *Skujiņš Z. Jauna cilvēka memuāri. R. 1981, 91.*

Tagad droši vien uz fronti jau atsūtītas armijas galvenās rezerves, un, ja ne šodien, tad rīt vācieši tā dabūs pa cepuri, ka attapsies tikai Berlīnē.. *Krieviņš M. Strēlnieki pārnāk mājās. R. 1967, 6.*

DABŪT ZEM VIENAS CEPURES kādu. *Apvienot.*

«Kaut jel mūs, latviešus, visus varētu dabūt zem vienas cepures!...» [Pētera vīnūzī sapulcējušies latvieši, lai pārrunātu biedrības dibināšanas jautājumus.] *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 291.*

.. 1919. gada rudenī sarīkota plašāka «Latviešu mākslas retrospektīvā» jeb atskata izstāde, kur vēl visi daudzmaz sabāzti zem vienas cepures. *Miesnieks K. Mana dzīve un darbs mākslā. R. 1959, 127.*

ĶERTIES PIE CEPURES kādam *3. pers. Kaitēt godam, būt par kaunu.*

«Nu, Straut, kuram jāsauc pudele alus, tev vai man?»

«Tev, tev, bāliņam, tu esi jaunāks.»

«Bet vai tev, kā saimniekam, neķertos tas pie cepures, kad es, muižas kalpiņš, aizsteigtos priekšā?» *Pērsietis. Izlase. R. 1951, 215.*

NOMĒTĀT AR CEPURĒM kādu. *Ļoti viegli uzvarēt, sakaut.*

Alberts lielīgi klaigāja: — Lai vācieši sargās — mēs viņus ar cepurēm nomētāsim! *Fīmbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 189.*

— Krievi taču tādi dūšīgi karotāji, — māksloti vientiesīgi sarunā iejaucās Gusts. — Tie jau vieni paši tos nieka vāciešus sakautu. Ar cepurēm nomētātu. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 83.*

Viņi saprot, ka ienaidnieku ar cepurēm vien nenomētāsi, ar skaļu balsi neaizbaidīsi. Jārūda spēks, jāvingrina roka, lai katrs sitiens ķertu mērķi un iznīcinātu. *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 64.*

NOŅEMT CEPURI kāda PRIEKŠĀ. *Apliecināt cieņu, apbrīnot. Sal.* CEPURI NOST.

Un, lai tas būtu kaut vecu krāmu tirgonis, ja viņš uzdevumu veic, sekojot savam aicinājumam, es viņa priekšā noņemšu cepuri. *Skujiņš Z. Kolumba mazdēli. R. 1961, 345.*

.. viņš vēl bija ļoti jauns un, uzcītīgi nodarbojoties ar studijām un papildinoties, dienās varēja tapt vīrs, kura priekšā dažs labs noņem cepuri. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 330.*

PACELT CEPURI. *Aiziet, atstāt ko, pamest esošo darba, dzīves vietu.*

— Tagad labi, ja var cilvēku vispār dabūt. Sāksi ar viņu ķīvēties, pacels cepuri un — sveiki! *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 427.*

Ja nedosi tam dzīvokli ar joni, / Viņš pacels cepuri un «sveiki» sacīs, / Uz citu vietu pārceldamies naski, / Kur labāka uz mītni perspektīva. *Sirmbārdis J. Kartupeļu rakšana Ērgļos. R. 1977, 76.*

Gājēji pie viņas noturējušies, ilgākais, no Jurģiem līdz Jurģiem, bet dažs labs patstāvīgāks raksturs pacēlis cepuri jau rudenī. *Dorbe H. Vaicāju jaunībai. R. 1970, 219.*

Kad izbraukšanas dienas rītā nezināmu iemeslu dēļ kravas telpās izcēlās ugunsgrēks, ko gan ātri apdzēsa, divi vīri no komandas paņēma savas lādes un pacēla cepures. *Skujiņš Z. Gulta ar zelta kāju. R. 1984, 13.*

PAZĪT KĀ SAVU CEPURI kaut ko. *Ļoti labi pazīt.*

.. redziet, še tas spējīgākais redaktors, kas gadiem svešās zemēs gudrības smēlis un pazīst ārzemes kā savu cepuri. *Zeiferts T. — Latviešu literatūras kritika, I. R. 1956, 799.*

PILNA CEPURE. *Saka, ja kaut kā ir ļoti daudz.*

Nu tik vajag prast, tad dzīve mums būs kā pa jēra villu un joku bez maksas pilna cepure! *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 40.*

Vēlāk redzu — ne velna, visādu nebūšanu pilna cepure. Mehānismi nedarbojas, transportieri neslīd, ūdens netek. *Dripe A. Kolonijas audzinātāja piezīmes. R. 1975, 182.*

.. sakrāju lietotam «moskvičam», tiku pie stūres un priecājos, bet — sagribējās labāku, atkal rūpju pilna cepure. *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 99.*

SADOT PA CEPURI kādam. *Bārt, kritizēt, pārmācīt.*

— Pasaule neies bojā, ja vienu dienu nebūsiet darbā.

— Nedrīkst. Man sados pa cepuri un atņems prēmiju. *Klīvers V. Kamēr saule pie debesīm. R. 1977, 34.*

— Es jums ne plika santīma nedošu, bet pa cepuri gan. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 295.*

.. pie Komovas sādžas tā salikām vāciešiem pa cepuri, ka man un vēl dažiem zēniem iznāca pa ordenim. *Krieviņš M. Strēlnieki pārnāk mājās. R. 1967, 116.*

CERBERS

KĀ CERBERS. *Saka, ja kāds modri uzrauga ko, ir bargs, nikns.*

Vecīgā darbvede.. sēdēja kā cerbers blakustelpā un sargāja.. šefa mieru. *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 126.*

Eleonoras uzdevumu burtnīcu tante pārlūkoja kā cerbers, un nolaižu nebija. *Zigmonte D. Bites dzēliens. R. 1985, 49.*

Diskotēku drīz vien no manām kompetencēm izņem kāds konservatorijas kolēģis. Viņš ir kā cerbers, taupa valsts mantu un neļauj plates deldēt. *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 145.*

CERI

KĀ UZ CERIEM. *Sk.* KĀ ŪDENS UZ KARSTIEM AKMEŅIEM.

CERĪBAS

BŪT [MĀTES] CERĪBĀS. *Būt grūtniecības stāvoklī.*

Pūpēdis zināja, ka sieva ir mātes cerībās, bet nesaprata viņas neiecietības un īgnuma. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 147.*

Kādreiz Katrīnas tēvs Jonāts bija tādā ticībā gaidījis dēlu, ka sapircis bezgala daudz rotaļlietu savam nākamajam zēnam, sievai vēl cerībās esot. *Bels A. Būris. R. 1972, 21.*

CĒRPS

IZVILKT UZ CĒRPA. *Sk.* DABŪT UZ CIŅA.

TIKT UZ CĒRPA. *Sk.* TIKT UZ CIŅA.

CIELAVA

KĀ CIELAVA (cielaviņa). *Saka par jaunu, veiklu sievieti (reti par vīrieti) ar vieglu, ašu gaitu.*

Ar trim spaiņiem tā gāja uz aku pēc ūdens un nāca atpakaļ — tik viegli kā cielava. *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 119.*

Motorollers apstājas netālu no tumšās egles, un no tā veikli kā cielava nolec slaida, smaidoša meitene. *Liepiņš J. V 1971, 6. nr. 25.*

Jautra, viegla kā cielaviņa viņa kāpa lejā veikalā, lai stātos pie sava dienas darba. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 143.*

Vasaras rītā sešus septiņus kilometrus meitene notek kā cielaviņa. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 322.*

Jaunā skolotāja gāja, viegli šūpodamās kā zilā cielaviņa, trotuāra akmeņus tik ar puspēdiņu aizskardama. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 114.*

Visi viesi tagad bija sastājušies ciešā riņķī ap dejotājiem un plaukstām dikti sita takti. Arī Āņa, ritmiski vēcināda rokas, kā cielaviņa sīkiem solīšiem aptecēja riņķī.. *Birznieks-Upītis E. Izlase. R. 1951, 134.*

Smildziņš šaudījās pa dārzu viegls kā cielava, priecīgs apmierināt manu lūgumu pēc dēstiem. *Kalve A. Radu raksti. R. 1981, 194.*

CIEMS

KUKAIŅU (TĀRPU) CIEMS (VALSTS) *sar. Kapsēta, mirušo valstība.*

Un vecais, kamēr abi dēli aizgāja kukaiņu ciemā un pats appreceja dēlu brūti, arī kļuvis it kā jaunāks un dūšīgāks. *Janševskis J. KR, VII. R. 1933, 1278.*

— Es saku, ne mata platumu tu netiksi ar savu četrjūgu tālāk par maniem rāpus braucošiem koka kumeļiem; kukaiņu ciemā visi reiz uzsauksim saviem zirgiem terr! Ir es, ir tu, ir tavs kungs. *Janševskis J. Līgava, II. R. 1932, 35.*

.. kamēr cilvēks ir dzīvs, viņš tak nevar gaidīt, kad viņu aicinās uz kukaiņu ciemu.. Katru dienu vajag dzīvot.. *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 216.*

«.. Labāk modini viņu [kaklakungu] augšā, lai varētu mans zobins neģēlim kukaiņu valstī rūmes ierādīt. Tur tādiem bendes maisiem esot saldāka izguļa nekā dimanta pilīs.» *Džūkstes pasakas. R. 1980, 42.*

Ja nu būtu basa kāja bijusi, īkšķis būtu apvērties. Un kas zina vai tad arī pašam nebūtu jāaiziet uz kukaiņu valsti. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 460.*

— Šķūnī ir veci riteņi, droška un sera rati. Tos arī paņemiet!

— Paldies! — Aļiks atsaucās. — Gan pašai noderēs.

— Man?

— Nujā, kad būs uz tārpu ciemu jābrauc. *Svīre M. Ar vakardienu kabatā. R. 1984, 115.*

A ž a (sirdīgi). Kur Reinis?

K r u s t i ņ š. Tārpu valstī, mana mīļā! *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 7.*

— E, ko tur nu par mums, veciem makaniem, runāt. Drīz vien jātaisās uz tārpu valsti. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 185.*

Tad kāda joda pēc kalējs tos [ratu riteņus] gadu gadiem vilka un krāja, pats dzīvodams kā ellē? Nedomāja tak desmit ratos uz tārpu valsti braukt! *Ķuzāne L. Esmu uzticīgs. R. 1977, 75.*

CIETUMNIEKS

KĀ CIETUMNIEKS. *Saka, ja cilvēkam nav iespēju rīkoties brīvi, pēc savas gribas.*

Gan māte lūkoja cik spēdama turēt puisēnus zem acīm, bet vai nu pati visur spēj līdz skriet — vaļas jau aiz veikala ļoti maz, — un vai tad nu puisēnus audzināsi kā cietumniekus. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 474.*

— .. Es tavs vergs esmu — ja? Tu mani nopirkusi — ja? Man te būs jātup kā cietumniekam — ja? *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 281.*

CIETUMS

KĀ CIETUMĀ. *Vienatnē, bez sabiedrības.*

— Mani kā cietumā gribi turēt. Es lai ar nevienu cilvēku nesatiekos. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 440.*

.. niecīgā platībā jāpavada [zirgu ganam] diena kā cietumā. *Kurcijs A. Cūkgans. R. 1956, 113.*

«Mana māsa dzīvo Nogalē,» viņš turpina. «Aizeju kādu dienu pie viņas ciemā. Tad kā cietumā. Visapkārt meži.» *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 472.*

CIK

CIK LIEN. *Sk.* CIK vien ĀDĀ LIEN.

CIK UZIET. *Lielā daudzumā; cik vēlas.*

Malkas aplokā, cik uziet. Eglītēm apakšējie zari sakaltuši, cieti kā kauls, ogles no tiem skanēja vien. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 93.*

Apkārtējos ezeros un upēs vēžu, cik uziet, proti tikai ķert. *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 67.*

.. man atļāva ņemt uz skolu tik daudz ābolu, cik tik uziet. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 104.*

Pate no saviem vecākiem esmu dabūjuse žagaru, cik uziet, savus bērnus arī netaupu. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 225.*

— Uz muižu, ļaudis! Jūs dzirdējāt: lielskungs liek visiem dot ēst un dzert, cik uziet. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 224.*

Ieguļamies starp sīkām priedītēm kādā ieplakā, lai vējiņš nepūš virsū, un sauļojamies, cik uziet. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 241.*

Saimniekiem dos ēst pils priekšā zem ļovenēm ar mēru, bet kalpiem dos tikai dzert apakšā pie brūža, bet par to, cik tik ieiet. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 156.*

VAI CIK. *Ļoti daudz, pārpilnām.*

Plānu un cerību man galvā bija vai cik.. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 351.*

Kamēr viņa laiks pienāks studēt, man būs naudas vai cik. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 45.*

Tie pa daļai ir Līņu lūgti viesi, draugi un radi. Jaunu meitu un jaunu puišu vai cik! *Poruks J. Reālistiski stāsti. R. 1953, 242.*

.. ja piesolīja, ka par stundu [karuseļa] griešanas atļaus piecas minūtes pavizināties karuselī, tad gribētāju bija vai cik. *Grīziņš J. Vārnu ielas republika. R. 1947, 64.*

CILPA

BŪT CILPĀ. *Būt draudīgā situācijā.*

Savu mūžu neesmu rokas smērējis gar tādām lietām [neatļautu medīšanu], nu taisni cilpā. Saproti, mums uz pēdām. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 121.*

CILPA IR KAKLĀ kādam. *Kādam draud nāve vai lielas nepatikšanas.*

— Siena šķūņos vai kartupeļu bedrēs slēpties būtu bērnišķīgi, — prātoja lidotājs. — Arī sādžu pārmeklēs, un, ja mani tur atrod, tad ne tikai man, bet arī slēpējam cilpa kaklā. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 43.*

— .. Seskam arī jau esot cilpa kaklā, — Nagainis līksmi iesaucās aiz prieka, ka radusies izdevība Ceplim atklāt patiesību par Seska veikaliem. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 18.*

CILPA SAVELKAS ap kādu. *Kādam draud nepatikšanas, briesmas, nāve.*

Ap mums, draugs, savelkas cilpa. Nupat mans tēvs, pārnācis no kaimiņiem, pastāstīja, ka pagājušajā naktī apcietināti brāļi Kalēji. Domāju, ka Sienāzis pie kverkšķināšanas būs lieki izrunājies. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 449.*

Kad noziedznieks pameta savrupmāju un iejuka gājēju plūsmā, nekas neliecināja, ka cilpa savelkas. *Bels A. Zv 1985, 14. nr. 19.*

Viņš nepārprotami juta, ka ap Mežlaukiem un līdz ar to ap visu viņu kakliem savelkas cilpa. *Kaijaks V. Bailes. R. 1977, 162.*

IEKRIST CILPĀ. *Nokļūt briesmās, bīstamā situācijā.*

— Bet Patkuls velti desmitreiz liek savu dzīvību spēlē, mums jānāk no Kurzemes un jāiekrīt cilpā. Ja viņi mums Rīgā tūliņ nenocirtīs galvas, tad cietumā sapūdēs. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 293.*

Viņa [Ķenča] sirdi pārņēma īsti patīkamas jūtas par to, ka Pāvuls iekritis cilpā [ielikts cietumā]. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 196.*

IESKRIET CILPĀ. *Nokļūt nelaimē, briesmās, piedzīvot ko nepatīkamu.*

Par demonstrāciju viņš bij jau dzirdējis. «Saka, ka brālis tur arī esot rīkotājs. Man liekas, viņš drīz ieskries cilpā.» *Upīts A. KR, VIII. R. 1950, 494.*

Kādu darbu dos klētī? Un pats tas solījums izklausās tik skarbs kā piedraudējums. Bet ko darīsi, kad pats ieskrējis cilpā. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 136.*

IZLIKT CILPAS. *Ar viltīgiem paņēmieniem radīt kādam nevēlamu, bīstamu situāciju, apstākļus, lai kādu notvertu.*

Viņš.. bij kārs uz visādiem jokiem un savās sarunās mēdza pārējiem izlikt cilpas, kas tos sadusmoja. *Virza E. Straumēni. R. 1989, 90—91.*

[Ortrude, gribēdama Pēteri pazemot, lika viņam izšķirt, kurš ir lielāks dzejnieks: Heine, Šillers vai Gēte.] Arī konsuls manīja, ka viņa [Ortrude] krustdēlam izliek cilpas, un it kā bez elpas gaidīja uz viņa atbildi. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 412.*

Arī kurinātājs tagad acumirkli padomāja. Skaidri redzams, viņam aizdomas, ka nupat izliek cilpas un grib ķert viņu. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 74.*

Tomēr vēlēšanās atklāt vīra noslēpumu šad tad ņēma virsroku, un Alise pusvārdos, pusjautājumos izmeta kādu cilpu, tikai Antons nekad tajā neiekrita. *Svīre M. Ar vakardienu kabatā. R. 1984, 208.*

LĪST CILPĀ. *Apzināti iesaistīties riskantā pasākumā, doties briesmās.*

Taisni cilpā kā Viļumsoniete viņi ne viens, ne otrs nelīstu, Daugavā arī nelēktu, bet bezgala nelaimīgi kļūtu abi.. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 833.*

MEST CILPU KAKLĀ kādam. *Radīt kādam neciešamus, draudošus apstākļus; iznīcināt kādu.*

Brālis tomēr paliek brālis. Izstāsti visu viņam skaidri un gaiši, cilpu kaklā viņš tev tūliņ vis nemetīs. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 647.*

Savu malku pārdodams, viņš peļņas kārajam saimniekam bija uzmetis cilpu kaklā un tagad to pievilka jo cieši. *Sēlis R. Vinardu tirāns. R. 1973, 185.*

«Šo patieso faktu vien jau pietiek, lai tev kā tēvijas nodevējam cilpu uzmestu kaklā..» *Upīts A. KR, III. R. 1948, 463.*

Neviens no laba prāta negatavojas savā sētā sagaidīt ugunsgrēku, neviens negatavojas, lai viņam cits mauktu cilpu kaklā. *Dorbe H. Brāļi, piecelieties. R. 1978, 101.*

MEST sev CILPU KAKLĀ. *Iet nāvē; iesaistīties riskantā pasākumā.*

— Jā, dzīvē visādi gadās. Vai cilpu tūdaļ kaklā metīsi. *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 170.*

CIMDIŅŠ

KĀ CIMDIŅŠ. *Ļoti mazs.*

— Kāds košs sunītis, bet kur dūšīgs rējējs!

— Un tāds maziņš! Tīri kā mazs cimdiņš!... *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 20.*

Māte nopirkusi divus sivēnteļus; tie gan mazi kā cimdiņi, toties lēti un ilgai turēšanai arī nav domāti. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 257.*

Apjumīte bija maza kā cimdiņš, bet vēsa. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 293.*

Varbūt noķeršu kādu zaķēnu. Vienrīt tikko nebija aiz ausīm ciet. Tup mazs mazītiņš kā pelēks cimdiņš. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 62.*

CIMDS

AR BALTIEM (ZĪDA) CIMDIEM; [KĀ] AR CIMDIEM. *Saudzīgi, uzmanīgi, ar maigumu; gļēvi, bez vajadzīgās stingrības.*

— Josikam ir liela dzelzslietu tirgotava Kuldīgas ielā. Tu domā, viņš tur ar baltiem cimdiem apkalpo pircējus un neplēš no tiem divas ādas uz reizi? *Dorbe H. Pagātnes vējos. R. 1973, 34.*

Tad tapa asa mana roka / Un pirkstu gali bez smalkjūtības, — / Vai zvērus glaudīt ar zīda cimdiem? *Rainis J. KR, I. R. 1977, 430.*

Saimnieks vairs nav saimnieks savās mājās, tam visi jāglāsta kā ar cimdiem, ja negrib, lai viņu iekliedz, ja negrib ķildu. *Blaumanis R. KR, III. R. 1958, 197.*

— Nu, vai zināt, saņemiet mazliet stingrāk savus slaistus un dienas zagļus, tad daudz ko padarīsiet, — Jānis noteica. — Man tāds iespaids, ka jūs ar viņiem... tā par daudz... ar cimdiem. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 72.*

Vai viņš kādreiz bij uzkliedzis tai [Lienai], kā pienākas saimniekam..? Ko viņi visi kā cimdiem vien glaudījās ap to — pat mazais

Andrs, tāds ganu puikas gnīda, izgrieza tai grābeklim kātu.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 58.*

Arī to nepaspēja pateikt, ka valdība vēl pārāk mīksti rīkojusies, taisni kā ar cimdiem. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 1031.*

BEZ CIMDIEM. *Nesaudzīgi, nežēlojot.*

— Nē, nē, — šaušana būtu atnesusi tikai zaudējumu.

— Tad jau iznāk, ka viņi mūs ņems bez cimdiem kā jāņtārpiņus un mēs nedrīkstēsim ne pīkstēt, — mazliet es iekarstu. *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 404.*

Ej nu sazini, kā tagad runāt ar Raiskumu. Varbūt arī viņš nav zemē metams, bet varbūt neej viņam par tuvu un bez cimdiem neķeries klāt. *Lācis V. KR, XVIII. R. 1977, 123.*

KĀ CIMDS AR ROKU. *Saticīgi, saskanīgi; saderīgi.*

Jautrīte jau tā raud pēc māsas, tā raud, viņas tak dzīvoja kā cimds ar roku. *Zigmonte D. Vanags pār Zāģeriešiem. R. 1979, 261.*

— Mēs pat neesam ne reizes izbārušies, sadzīvojām kā cimds ar roku. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 256.*

.. tik daudz gadu abi ar tēvu Viršukorē kā cimds ar roku satika un sadzīvoja. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 203.*

Ar pārdevēju viņš [Putras Dauķis] sapratās kā cimds ar roku. Iedzēra bieži kopā un gudroja, kādu preci vēl padarīt ienesīgāku. *Ieviņš K. Putras Dauķis, II. R. 1988, 271.*

— Bērni tev mīļi, un ar Asju jūs saprotaties kā cimds ar roku. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 242.*

Dzīvo kopā cilvēki divdesmit sešus gadus — un neviena skandāla! Kā cimds ar roku! *Kūlis Ē. Sapņotājs no piektā stāva. R. 1974, 96.*

Vecāmāte. [..] Te — kā cimds ar roku, te atkal rejaties... *Saulietis A. Pret ziemeļiem. R. 1986, 56.*

KĀ CIMDU. *Saka, ja viegli izdodas kādu uzveikt, pakļaut, padarīt padevīgu.*

Tad velns paņēmis to un uzsviedis kā cimdu uz vezuma. *Šmits P. IX, 489.*

— .. Beidz, neblenz man ģīmī, nu! Ģimnāziste, ko domājies! Izsviedīšu [no mašīnas] uz ceļa kā cimdu. *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 277.*

Jā, krievs.. stiprs kā lācis... Tam ir zeme, tam ir ļaudis... Viņš tevi tikpat kā cimdu saspiež saujā... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 163.*

.. mazos zaķīšus [suns] ņem kā cimdiņus.. *Kalve A. Sarkans āboliņa lauks. R. 1971, 195.*

MEST (*arī* SVIEST) CIMDU. *Izaicināt uz cīņu, pretdarbību.*

Bet Madara un Oča nav no cīņas kārajām, tādēļ izaicinājumam mestais cimds paliek neievērots. *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 290.*

Savā pēdējā rakstā Vītols vairākkārt piemin Zālīša harmonijas, kas «dauž beidzamās harmonijas likumu važas», ir «drīzāk psiholoģiski

saprotamas nekā tehniski analizējamas», salīdzina tās ar izaicinājumā teorētiķiem mestu cimdu, turklāt «dzelzs bruņu cimdu». *Bērziņa V. Jānis Zālītis. R. 1978, 230.*

CINIS

DABŪT (IZVILKT) UZ CIŅA (CĒRPA) kādu. *Panākt, lai kāds varētu sākt patstāvīgu dzīvi; uzaudzināt; palīdzēt kādam izkļūt no grūtībām.*

Cik tur nevajag spēka, kamēr to dabū uz ciņa. *ME, I. 384.*

Tu, māt, atdevi dzīvei sevi visu, atdevi vairāk, nekā varēji dot, jo citādi tu savu bērnu pulciņu un bezbēdīgo līdzgaitnieku nebūtu spējusi uz ciņa uzdabūt un noturēt. *Kalndruva M. Uz tās pašas zemes. R. 1982, 138.*

Teica: «Nu gan mēs, māsiņ, dzīvosim [karš beidzies]! Es tev palīdzēšu mazos uz ciņa izvilkt!» *Kuzāne L. C 1986, 40. nr. 3.*

— Tēvs man leitis, māte latviete. Tēvs mazam nomiris. Māte viena izvilka mani uz cērpa, izlaida ļaudīs. *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 172.*

KĀ PA CIŅIEM. *Ar grūtībām.*

Un man prātā iešāvās veco ļaužu teiciens: ja jaunajam pārim kāzu dejā solis iet rakstā, abiem paredzama saticīga dzīve, ja neiet rakstā, — dzīve kūleņos kā pa ciņiem. *Vīlips P. Pavisam dīvaini, Lori. R. 1966, 115.*

Un es gribētu piebilst, ka man arī paliek iespaids, ka medību saimniecība jums ir viena grūta un smaga padarīšana. Kā pa ciņiem un celmiem, kad kaut kas jādara.. *Bels A. Saknes. R. 1982, 286.*

TIKT (BŪT) UZ CIŅA (CĒRPA). *Sasniegt vēlamo stāvokli; būt vēlamajā stāvoklī.*

«Lai tur ietu pieci gadi, lai tur ietu desmit gadu, kamēr es tieku uz ciņa, bet Lūci es nekad neatstāšu...» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 91.*

Bet pati zeme vēl nav tik atdevīga, cik gribētos, cik nepieciešams, lai varētu sacīt, ka esam tikuši uz ciņa. Šogad pat kartupeļus neizaudzējām tik, cik bija plānots. *C 1980, 250. nr. 4.*

Vēja māte. [..] Tas mans sāpju bērns. Tas nekad uz zaļa ciņa netiks. *Brigadere A. Pasaku lugas. R. 1956, 30.*

.. viņš ir atkal uz ciņa; uzņēmis alus pagrabu. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 208.*

Tā viņš tai pārveda [nedaudz labības no magazīnas klēts] katru pavasari, līdz kamēr Pēčiņš bija tik tālu uz ciņa, ka varēja sākt dzenāt cūkas, tad gan vairs ne. *Birznieks-Upītis E. Izlase. R. 1951, 25.*

Kad tik tiktu uz cērpa. *ME, I. 378.*

«.. Ar vienu pašu slaucamu govi mums grūti būtu iztikt. Ak, ja uz rudens maksu varētu dabūt no Bramanīšiem to jauno govi, tad jau mēs uzreiz būtu uzrāpušies uz cērpa.» *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 24.*

CĪŅA
CĪŅA AR VĒJDZIRNAVĀM. *Sk.* CĪNĪTIES AR VĒJDZIRNAVĀM.

CIRCENIS
IESKRIEN (IELEC, IEKRĪT) KĀ CIRCENIS [KARSTOS] PELNOS *arī 1. un 2. pers. Pēkšņi, negaidīti nokļūt grūtā, sarežģītā, nepatīkamā situācijā.*

Būtu ieskrējis kā circenis karstos pelnos, ja tā šūpuļa nebūtu nopircis. Paldies Dievam, ka tas noticis... *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 191.*

Sak, tu gribēji mani iebiedēt ar kases iztrūkumiem, bet pats ieskrēji kā circenis pelnos. Nekad nemēģini svilināt citus tur, kur pats vari apsvilt. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 209.*

Kārtīgi un apdomīgi cilvēki atteicās, Rūdis ieskrēja kā circenis karstos pelnos. *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 45.*

Saticība, kas reti atrodama mājā, kur iegātnis ņemts, te bija tā labākā. Nu nevarēja vis sacīt, ka iegātnis ielec kā circenis karstos pelnos. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 141.*

Tad pāris lēcienos viņš ir pie ložmetēja un iekrīt kā circenis karstos pelnos.. Niecīgs misēklis, neuzmanības mirklis, un viņš paliks turpat blakus savam upurim. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 73.*

Uzbrucēji, cerēdami uz pārsteiguma triecienu no sāniem, nokļuva kā circeņi karstās sprikstīs — tiešā tēmējuma ugunīs. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 90.*

«Nelec pārāk augstu,» viņš [meistars] teica. «Ne viens vien circenis, neapdomīgi lēkdams, ir ielēcis sarkanās pirkstīs. Es tev došu divi rubļi dienā. Tā nu ir pavisam laba alga. Paliec pie manis un strādā.» *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 247.*

KĀ CIRCENIS AIZKRĀSNĒ. *Labi, bezrūpīgi.*

— .. Bet šeit tu dzīvo kā circenis aizkrāsnē. Nopelni labi. Gadā tev vesels mēnesis apmaksāta atvaļinājuma. *Vilks Ē. Zaļais koks. R. 1960, 271—272.*

— Velna sniegs, — Jānis teica. — Meitietis pa tādu lai nedomā pabrist.

Juris smējās bārdā. — Kur tad meitiešiem tādā sniegā jāskrien? Meitieši ziemā kā circeņi pa aizkrāsni. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 332.*

NE CIRCENIS PAKAĻ NEDZIED. *Saka, ja neviens neko nedabū zināt.*

Lielais šķirsts pilns sudraba naudas paglabāts tā, lai tur ne circenis nedzied pakaļ. *Šmits P. XII, 356.*

Ak, kā viņam no tā brīža sirds nesas iemācīties lasīt, lai izdzītu velnus no pamātes sirds, ka tiem ne circenis pakaļ nedziedātu. *Sudrabu Edžus. Izlase. R. 1952, 270.*

Cieba zuda un pazuda, Matīss aizgāja krievos,.. un tā viss ies un ritēs arvienu tālāk, itin kā nekas nebūtu noticis, kaut gan mūsu vidū trūkst divu mīļu, labu cilvēku. Bet tiem, kā saka, neviens circenis nedzied pakaļ. *Janševskis J. Līgava, I. R. 1931, 512.*

CIRTĒJS

KĀ MALKAS (MEŽA) CIRTĒJS. *Saka par cilvēku, kam ir ciešs miegs, laba ēstgriba.*

Tētis iedzen atpakaļ zemē mietiņus un paraugās uz dēliem. Tie, galvas no telts izbāzuši, guļ kā malkas cirtēji. Artim mute vaļā, roka atstiepta sānis. *Dripe A. Brīnumu meklējot. R. 1976, 37.*

Miegs šai [mātei] kā malkas cirtējam, meita nodomāja. *Dinere C. Ugunsputna medības. R. 1976, 373.*

Bērni guļ kā meža cirtēji. *Mauliņš J. K 1974, 4. nr. 45.*

Ēstgriba visiem bija kā meža cirtējiem. *Mežals A. Ziemeļvidzemes mežos. R. 1975, 62.*

Bet šovakar viņam ir meža cirtēja ēstgriba. *Mauliņš J. K 1974, 4. nr. 40.*

CIRTIENS

KĀ PĀTAGAS CIRTIENS. *Saka, ja ļoti sāpīgi izjūt kāda teikto.*

Bij pieturējis tādēļ, lai izlamātu — lai uzbrēktu kaut ko, kas trāpītu kā pātagas cirtiens. Bet dusmas aizspieda kaklu.. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 767.*

Asi kā pātagas cirtieni pliukšķ Toņas vārdi. Ens it kā saļimst viņas nežēlīgi patieso cirtienu priekšā. *Kadiķis-Groznijs A. Rakstu izlase. R. 1956, 144.*

Vārdi, vārdi, vārdi — visi grieza kā pātagas cirtieni. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 318.*

Viņa [Čaka] dzejoļi jau skanēja kā pātagas cirtieni. *Lukss V. — Redzu un dzirdu A. Čaku. R. 1970, 42.*

Reizēm viņa [Šekspīra] smiekli ķer asi kā pātagas cirtiens.. *Grēviņš V. Eduards Smilģis. R. 1956, 111.*

CIRVIS

CIRVI VAR PAKĀRT. *Saka, ja telpā ir ļoti smacīgs gaiss.*

Pieklauvēju pie Alīdas istabas durvīm. Iekšā neskaidri atsaucas. Ieeju. Tētīt, piepīpēts zils, ka cirvi var pakārt! *Ezera R. K 1967, 3. nr. 102.*

Pieelpots, kar vai cirvi gaisā.. *Spāre V. Pienenīte. R. 1959, 186.*

Biezs viņš [gaiss] ir klasēs, bet jo sevišķi guļamistabās. Tur var būt runa rītos par cirvja kāršanu. *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 37.*

KĀ AR CIRVJA PIETU (AR CIRVI) PA PIERI. *Saka, ja teiktais ir negaidīti ass, pārlieku tiešs, ja kas pēkšņi pārsteidz. Sal.* KĀ AR ĀMURU PA PIERI.

Tik briesmīgus vārdus Liena dzirdēja pirmoreiz. Kā ar cirvja pietu pa pieri dabūjusi, viņa stāvēja mēma un notirpušām kājām. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 474.*

No tik tiešas runas apstulbu, kā ar cirvja pietu dabūjis pa pieri. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 220.*

.. dažreiz jau varu būt sentimentāls, citu reizi varu dot kā ar cirvi pa pieri. *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 194.*

NE AR CIRVI IZCIRST kaut ko. *Saka, ja kaut ko nav iespējams mainīt, padarīt par nebijušu.*

— Ja viņš ko ieņēmis galvā, tad to ar cirvi neizcirtīsi. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 89.*

Viņi ticēja tam, ko ieņēmušies, un tas nebij ar cirvi izcērtams. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 616.*

.. kas avīzē ierakstīts, ne ar cirvi neizcirtīsi. *Dorbe H. Pagātnes vējos. R. 1973, 213.*

NOCIRST (atcirst; NOSKALDĪT, atskaldīt) KĀ AR CIRVI. *Asi, strupi, ļoti noteikti atbildēt, ko pateikt.*

Iekāms tas [Kalniņš] par kādu lietu vārdu teica, tas mīlēja pirms pārdomāt un ar to tuvāk iepazīties. Bet, ja viņš vārdu teica, tad tikpat kā ar cirvi nocirta un ne par matu vairs no saviem uzskatiem neatkāpās. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 740.*

— Par pārējo, kā jūs tur abi tiekat galā, nav mana darīšana, — Gusts nocirta kā ar cirvi un piecēlās par zīmi, ka šo sarunu izbeidzis. *Talcis Ā. Jaunības dienu pēdās. R. 1979, 93.*

«Mēs gribētu strādāt kādus vīru darbus,» Māris iesāk. «Vislabāk pie mašīnām,» es arī piemetinu. «Pie cukurbietēm,» brigadieris nocērt kā ar cirvi. *Upmale V. Jautrās nedienas. R. 1973, 111.*

— Es zinu, cik tā zeme slikta vai laba! — Kalve kā ar cirvi atcirta pretī. — Redzu pats, kas te aug, kas ne. *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 448.*

Ja mans miermīlīgais tēvs mēģināja ko iebilst vai lēnprātīgā māte novaidējās, vecāmāte zināja kā ar cirvi atcirst. *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 31.*

— Vai tad es vainīgs... — tēvs mēģināja iebilst.

— Kas cits? — māte atcirta kā ar cirvi. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1969, 42.*

Labi viņš runā šovakar! Pat uz daudzajiem un raibajiem jautājumiem viņš atbild, kā ar cirvi cērtot. *Ceplis A. Daiļdarbu izlase, I. R. 1957, 247.*

Aldis saknieba lūpas. Cik skarbi un salti viņa [Ginta] prata sagraut otra maigumu! Cirta kā ar cirvi. *Mauliņš J. Mīlestības infraskaņas. R. 1982, 81.*

.. cilvēki arvien vairāk atsalst cits no cita. Pasaka viens otram nepieciešamu vārdu, īsu, aprautu teikumu un pagriež ceļu. Kā ar cirvi iecērt un atraujas. Saskaņas un saprašanās nevienā vietā, nevienā lietā. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 327.*

— Diezgan! — vecāmāte noskaldīja kā ar cirvi. — Beidz pinkšķēt, ar to nekas nebūs līdzēts! *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 198.*

Šis tā un tā un kūst aiz laipnības kā sniegs saulītē. Bet agrāk kā ar cirvi noskaldīja cenu un saruna bija izbeigta. *Grants J. Maijs atnāca janvārī. R. 1969, 62.*

— Maize būtu jānopērk, — māte nedroši ieminējās.

— Citreiz, — Ariks noskaldīja kā ar cirvi. *Mauliņš J. Malēnieši. R. 1983, 80.*

Zeltiņš.. kā ar cirvi noskaldīja vārdus, nekādu iebildumu negaidīdams. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 216.*

— Tikai neiedomājieties, ka varēsit pie manis palikt ilgāk par dažām naktīm, — sētniece skaldīja kā ar cirvi. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 126.*

Andrejs saprata: vecais [vectēvs] nav neko daudz zaudējis no cietās dabas: kad vārdu teica, tad kā ar cirvi. *Kalve A. Radu raksti. R. 1981, 70.*

— Es meiteņu darbus strādāt neprotu, — Jaņuks kā ar cirvi atskaldīja. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 37.*

PĀRCIRST KĀ AR CIRVI kaut ko. *Pēkšņi pārtraukt.*

Pārdomas kā ar cirvi pārcērt spalgi grāvieni, un virs viņa krasta alkšņu audzēm noplīvo dūmu skrandas. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 18.*

Kas gan vēl nenotiks, ja to visu neizbeigs? Jāpieliek punkts, jāpārcērt kā ar cirvi. *Dripe A. Tā tas varētu būt. R. 1973, 137.*

CITRONS

IZSPIEST (IZSŪKT) KĀ CITRONU kādu. *Maksimāli izmantot savā labā; likt strādāt, izkalpināt tā, ka zūd visi spēki.*

Gribi mani izspiest kā citronu un tad padzīt? Es jau diezgan ilgi esmu tev kalpojis.. *Ezera R. Viņas bija trīs. R. 1963, 220.*

Tas pats Torrado — viņš tevi cieš tikai tāpēc, ka tu esi viņa vergs, ko var izspiest kā citronu. *Grīva Ž. Stāsti par Spāniju. R. 1956, 133.*

Trakam vajadzēja būt tam, kas ar viņu vēl ielaistos. Ragana, ne sieviete...

— Es arī domāju! — Sveilis dzīvi piekrita. — Šitādas velna bābas vīrieti izsūc kā citronu... *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 320.*

Vai varbūt gluži pretēji — izsūkusi viņu kā citronu, Austra viņam iedeva vilka pasi. *Ezera R. Cilvēkam vajag suni. R. 1975, 88.*

CŪKA

IET GANĪT CŪKAS *parasti pav. izteiksmē, niev. Saka, padzenot kādu no līdzšinējā darba, uzskatot par stāvokļa necienīgu.*

— Viņi padzina mani, cūkas lai es ejot ganīt. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 335.*

Māja vēl pieder man, un, ja tu gribi sisties kopā ar to.. cūku Zani [trūcīgu sievieti], tad ejiet abi cūkas ganīt! *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 31.*

Par divdesmit septiņi tādu zirgu kā bēro — labi, ka vecais Rutkis miris, citādi viņš pateiktu dēlam: ej tu cūkas ganīt, andelmaņa no tevis nav.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 306.*

KĀ CŪKA *biežāk savienojumā ar* piedzēries, netīrs. *Saka par ko ļoti negatīvu.*

— Vilciens drīz būs klāt, un tie te piedzērušies kā cūkas! *Poruks J. Reālistiski stāsti. R. 1953, 178.*

Un tad vēl ķer zem rokas pašu palīgskolotāju, kas bija piedzēries kā cūka un vienkārši iegrūžams turpat patrepē, lai izguļas. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 304.*

«Nu jā, Vilis jau dūšā, vairāk nedrīkst — priekšnieks jau nedrīkst piedzerties kā cūka. Bet var gan velns turēt!» *Rudzītis E. Straupes burtnīcas. R. 1977, 122.*

«Es graužot viņu...» māte pārstāja vaimanāt, pāriedama uzbrukumā. «Es viņu graužot. Rīgas mamzele, bet netīra kā cūka.» *Stankevičs A. Šuvējiņa. R. 1976, 184.*

— .. Cik pret mani viņš bija labs — tik labu kaimiņu es vairs nedabūšu —, tik pret sievietēm izturējās kā cūka! — Valdera acīs iespīdējās naids. *Kolbergs A. Fotogrāfija ar sievieti un mežakuili. R. 1983, 164.*

KĀ CŪKA NO SAULES. *Saka par zināšanu, prasmes pilnīgu trūkumu.*

Nejēdz no aušanas kā cūka no saules. *Braslavā 1979.*

Gribētos jau nu man arī mazdēliņam palīdzēt mācīties, bet es no tās matemātikas nezinu ne tik daudz kā cūka no saules. *Lauberē 1987.*

KĀ CŪKA NO SVĒTDIENAS. *Saka par zināšanu, prasmes pilnīgu trūkumu.*

«Varbūt viņš no zemkopības tikpat daudz zin kā cūka no svētdienas...»

«To pašu saka arī Georgs Mātera kungs.. Viņš jauno studentu nosauc par nemākuli un gluži nepiedzīvojušu cilvēku...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 728.*

Bet no zemes strādāšanas sajēdz tik daudz kā cūka no svētdienas. *Gulbis H. Doņuleja. R. 1983, 410.*

Ko šis saprot no mākslas — kā cūka no svētdienas! *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 280.*

.. kaut gan viņam šinī jautājumā nebija ne tik daudz jēgas kā cūkai no svētdienas. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 182.*

MELNA CŪKA KRĀSNĪ. *Saka, ja uguns nedeg, ir noslāpusi.*

Melnā cūka krāsnī. *ME, I. 398.*

Vienīgi Alvīne palīdzēja uzmanīt.., lai kūriens neizdeg un krāsnī neiemetas melnā cūka. *Upmale V. K 1987, 5. nr. 30.*

Melnā cūka manā krāsnī / mani dara jautru. / Rauju vaļā krāsns durvis / tā kā bultu, tā kā šautru. *Čaklais M. LM 1983, 52. nr. 13.*

MIEGA CŪKA *niev. Liels gulētājs.*

Par visu gudrību un gaidīšanu pēriens tāpat kā visiem, jo pa istabu apkārt cirta ar pūpoliem, ka plīkšķēja vien, un izsmiekls arī vēl klāt, ka es esot, aizkrāsnes valodā sakot, liela «miega cūka». *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 107.*

NEESMU KOPĀ CŪKAS GANĪJIS ar kādu. *Saka, nepieņemot kāda uzrunu ar «tu», noraidot familiāru attieksmi.*

«Kas es tev par «tu»,» smiedamās atcirta kasiere, «cūkas ar tevi kopā neesmu ganījusi.» *Grīva Ž. Antistāsti. R. 1966, 50.*

Sarunas sākumā [pagasta] vecākais bija uzrunājis Laintu ar «tu», bet tad tas aizrādīja, ka neatceroties kopīgi pavadītas cūku ganāmās dienas. *Zigmonte D. Laintu lāsts. R. 1984, 91.*

«Kas es jums par draugu? Kur mēs cūkas esam kopā ganījuši?.. Es esmu kungs, un jūs esat ķelneris, saprotat to!..» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 285.*

PIRKT CŪKU (SIVĒNU) MAISĀ. *Iegādāties kaut ko bez apskatīšanas; aklā paļāvībā vienoties par kaut ko, iesaistīties kaut kur.*

..veca latviešu paruna pareizi saka, ka neviens cūku maisā nepērk. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 173.*

«Es jau nu cūkas maisā nepirkšu,» viņš sacīja pēc brīža [domājot par nākamo vedeklu]... *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 10.*

Viņš piekrita, ka prātīgs cilvēks cūku maisā nepērk, tādēļ aicināja apskatīt šķirnes. *Ķuzāne L. Mana Augšzeme stāsta. R. 1970, 67.*

.. viņš.. ir izdomājis ko citu un šoreiz pieprasa mūsu vārdu jau iepriekš, ka neatteiksimies.

— Kā es varu pirkt cūku maisā? *Spriņģis J. Aivara Silava dzīve. R. 1967, 237.*

Kas pirks sivēnu maisā. *Kokare E. Latviešu un lietuviešu sakāmvārdu paralēles. R. 1980, 73.*

T r ū t e. Neķersties! Tu neesi mani apprecējis.

T o b i j s. Sivēnu maisā nepērk, man jāzina, kas tai maisā noslēpts. *Birze M. K 1973, 11. nr. 100.*

CUKURS

NEBŪT NO CUKURA. *Saka, uzsverot, ka lietus nekādu ļaunumu nenodarīs, nekaitēs.*

— Pagaidi, pāries negaiss, tad varēsi iet.

— Nevar, citādi nokavēšu.. Biedri gaidīs. Neesmu jau no cukura, neizkusīšu. *Lēmanis I. Izlase, I. R. 1967, 330.*

— Tu baidies lietus? Neesi no cukura, — Gailis zobojās. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 112.*

.. varējuši jau lopiņus ātrāk mājās laist — tādā lietū! Nieks, viņi atteica, vai mēs no cukura? *Zigmonte D. Laintu lāsts. R. 1984, 137.*

Nu lai līst, neesam jau no cukura. *Saulītis B. Ākis lūpā. R. 1958, 60.*

SALDS KĀ CUKURS. *Saka par kaut ko ļoti saldu.*

«Vai Dakšās jau sarkani ķirši?» — «Sarkani kā krelles, saldi kā cukurs.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 316.*

.. zemenes tik lielas kā īkšķu gali un saldas kā cukurs. *Cirse L. Kā bērza tāss. R. 1974, 129.*

Č

ČAULA

IERAUTIES (IEVILKTIES) SAVĀ ČAULĀ. *Noslēgties sevī, norobežoties no apkārtējā.*

Pēkšņi viņš it kā nogrima sevī vai, kā mēdza teikt, ierāvās savā čaulā. *Mauliņš J. Pelēkais māls. R. 1975, 85.*

Iespējams, viņš tūliņ kļūs rupjš, nosauks oficianti par teli vai tamlīdzīgi, izsmies Neldu, ņirgāsies pats par sevi, pēc tam ierausies savā čaulā nerunīgs, pilns neapslēpta īgnuma. *Kaldupe S. Meža mozaīkas. R. 1980, 272.*

ČETRI

NETEIKT (NESACĪT) NE ČETRI (PIECI) *sar. Neteikt neko, klusēt; neiebilst.*

P i č u k s. [..] Jā, papriekšu [tēvs] bārās, vēlāki tā pamaz tik bubinās; tad pēc neteica ne četri.. *Pērsietis. KR, II. R. 1937, 250.*

«Netraucē, man tāds darbs. Netraucē, ka nesajūk,» mātei nopietni pretojās Agate. Donāts visgudri smīnēja un neteica ne četri. Audzināšana pilnām bija viņas [Betas] rokās nodota. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 304.*

Mēs nesacījām ne četri, nopirkām [bļodiņu], kas likās labākā lielumā, un ar pirkumu padusē steidzāmies pazust. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 128.*

Beta nesaka ne četri. Vienam tak jāapklust karstuma reizē.. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 210.*

— Kā tad kožas? — / Makšķerniekam acis spožas. / Bet viņš nesaka ne četri. / Nu būs sams — vai divi metri! *Osmanis J. Katram mākonim zelta mala. R. 1972, 24.*

Tagad par mums runā un raksta visu to nejaukāko, bet mēs klusībā norijam krupi un nesakām ne pieci. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 239.*

B e b r i s. Es nevaru ciest, ka mana paša sieva ir man priekšniece. Būtu kāda cita sieva, lai jau, es neteiktu ne pieci, bet ļauties vadīties no paša sievas... *Zālīte E. Vārds sievietēm. R. 1950, 15.*

ČIEKURS

BRŪNS KĀ ČIEKURS. *Saulē stipri iededzis.*

.. tēvs zināja, ka tāda bāluma kaite laukos viegli ārstējama un nepaiešot ne nedēļa, kad es būšot brūns kā čiekurs. *Spriņģis J. Stāsti. R. 1975, 149.*

Meitenes, meitenes, garām un īsām, gaišām un tumšām bizēm; zēni baltiem kaklautiņiem, nodeguši brūni kā ciekuri. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 526.*

Meitenei runājot zobi spīd spodri balti. Vaigi kā čiekuri brūni. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 41.*

ČIGĀNS

BRŪNS KĀ ČIGĀNS [ČIGĀNIETE]. *Saulē stipri iededzis; ar tumšu ādas krāsu.*

Saules tveicē strādādams, biju iededzis brūns kā čigāns. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 187.*

Bet pats bij nodedzis brūns kā čigāns un daudz vājāks. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 325.*

Saule mani nodedzina brūnu kā čigānu, un mugura, bieži lokoties, nodeg pat caur kreklu. *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. R. 1982, 39.*

Pa bulvāriem staigāja no Jūrmalas iebraukušas dāmas, nodedzinājušās brūnas kā čigānietes.. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 426.*

«Ak tu, manu mazo brālīti, kāds tu esi nodedzis kā čigānēns!» *Skalbe K. Dzīvības siltums. R. 1980, 116.*

Viņa kundze, tumša kā čigāniete, baltā zīda kleitā un baltās atlasa kurpēs sēdēja, vīriešiem muguru pagriezusi.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 541.*

Otrā [skolēnu] bariņā pāris melnīgsnēju meiteņu un vairāki zēni, melni kā čigāni. *Kļava M. Es dzīvoju Mūsmājās. R. 1977, 86.*

KĀ ČIGĀNS. *Saka, ja kāds dara ko sliktu (zog, slinko, ir nevīžīgs).*

— Zog kā čigāni... — Piebaldziene nočukst un pamāj Ragainietei. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 729.*

.. nagi kā čigānietei.. Pļavā viņš tev siena gubiņu pārvilks savā strīpā, laukā rudzu kūli pie savas gubiņas. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 217.*

Celies augšā un nāc tūdaļ! Darba laikā viņa slaistās pa krūmiem kā čigāns... *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 145.*

Jūs gan varbūt atrastu mani tādu applīsušu kā čigānu.. *Saulietis A.— Varavīksne. R. 1973, 53.*

Pie zirņu dobes lokoties, man uz pleca saplīsa blūze. Skrandaina kā čigāniete nule stāvu Jura Klētnieka priekšā. *Kaldupe S. Meža mozaīkas. R. 1980, 101.*

Jānis uzsita draugam uz pleca. — Bet esi gan tu pārvērties! Tā apaudzis — tīri kā čigāns. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 408.*

— Ripo, dubļiem nopēries kā čigāns, svētdiena vai darbdiena. Nezin kas viņam pa tām mājām strādā? *Upīts A. KR, V. R. 1948, 540.*

ĶER nu ČIGĀNU KRŪMOS. *Saka, ja kāds vairs nav notverams.*

Tirgus sargs ar saviem palīgiem bij aizskrējis gan bēdzējiem pakaļ, vēl labi no Talsiem ārā, bet ķer nu čigānu krūmos. *Bērziņš R. Lerhis-Puškaitis dzīvē un darbā. R. 1928, 219.*

— Mēs viņus visus [melnsimtniekus] te uz ceļa būtu nolikuši, tagad ķer nu čigānu krūmos! *Sēlis R. Burši un zeļļi. R. 1965, 197.*

Bet ķer nu čigānu krūmos! Spurr! atkal, un lakstīgala jau eglē. *Šmits P. I, 177.*

«.. gan reiz Līze, vanagu ieraudzījusi, ir nesienus nometusi un kliegusi, un skrējusi, bet tikmēr jau tas nezvērs pāri kroga jumtam — ķer nu čigānu krūmos.» *Laicens L. Laterna tumsā. R. 1980, 61.*

Ek, būtu mežs tuvāk... ķer tad čigānu krūmos! *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 127.*

MAINA ko KĀ ČIGĀNS ZIRGUS *arī 1. un 2. pers. Bieži ko mainīt.*

Cik ilgi tu domā mainīt kavalierus kā čigāns zirgus? *Kūlis Ē. Sapņotājs no piektā stāva. R. 1974, 95.*

PAZŪD KĀ ČIGĀNS TIRGŪ *arī 1. un 2. pers. Saka, ja kāds nozūd tā, ka nevar atrast.*

Un pāris lēcieniem viņš būtu grāvim pāri un kuitenī [biezoknī] pazustu kā čigāns tirgū. *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 60.*

«.. bet mēs atrodamies pie pašiem leišiem, viegli te pārbēgt pār robežu, un, kam tur izdodas noslēpties, tas tad pazūd kā čigāns krūmos, un reti kad tādus bēgļus vairs dabū rokā.» *Janševskis J. Līgava, I. R. 1931, 58.*

PERAS KĀ ČIGĀNS PA DAUGAVU. *Saka, ja kādam dzīvē neveicas.*

Tādēļ [vieglprātīgi taisītu parādu dēļ] tad ar dažs no saimniekiem peras kā čigāns pa Daugavu. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 309.*

SLAVĒ KĀ ČIGĀNS AKLU (KLIBU) ZIRGU *arī 1. un 2. pers. Saka, ja kāds tiek pārmērīgi slavēts.*

Teic kā čigāns aklu zirgu. *Latviešu sakāmvārdi un parunas. Kokare E. R. 1967, 236 (4933).*

— Tu mani te slavēji kā čigāns klibu zirgu, — saku, — bet tagad, redz, man domāšana šķība! *Ezera R. Aka. R. 1972, 179.*

ČĪKSTĒT

KA ČĪKST vien. *Saka, ja kas tiek veikts intensīvi, viegli.*

Saskrien citi palīgā.., nu kaujas, ka čīkst vien.. *Džūkstes pasakas. R. 1980, 241.*

O l g a. [..] Pa tiem meža ielokiem kaut simt aitu nobarotu, ka čīkst! *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 223.*

Nāks lūgties un strādās par to pašu veco, ka čīkstēs vien! *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 313.*

Četri muzikanti laida vaļā, ka čīkst vien, viens ar pijoli, otrs ar klarineti.. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 190.*

ČIKU

NE ČIKU, NE GRABU *sar. 1. Saka, ja nav ne mazākā troksnīša.*

Sētā bija tik klusu, ka neviens cālītis ne čiku, ne grabu, tikai no ielas paretam dzirdēja soļus.. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 65.*

Vai tiešām neatskanēs balsis? Neiegurkstēsies sniegs zem cilvēku kājām? Ne čiku, ne grabu... *Kaijaks V. Akācija akmens pagalmā. R. 1973, 85.*

Tikai sēdi mierīgs, ne čiku, ne grabu, es tevi lūdzu. *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 148.*

2. Saka, ja kas notiek, nevienam nemanot, nezinot.

Nu ķēniņa dēls gulētājiem apvilcis katram vienu mācītāja mēteli, paņēmis dimanta buku un aizbraucis, ka ne čiku, ne grabu. *Šmits P. X, 480.*

— .. Bet šitā ir vienīgā vieta, kur var fronti pāriet ne čiku, ne grabu. *Eiduks J. Pārbaude. R. 1969, 214.*

.. viņš pārcēlās no Lidijas pie Ritmas ne čiku, ne grabu — neviens suns viņu neaprēja, neviena acs viņu neredzēja.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 153.*

«.. Pat Šiliņš, lielais patriots, tā viņam mute līdz ausīm! Bet, kad vajag parakstīt savu vārdu, tad izslītē pa durvīm, ka ne čiku, ne grabu...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 732.*

P a u l s. Iekāp pa logu — paņem naudu — aiznes to uz rīta pusi atkal atpakaļ — ne čaka, ne graba! *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 69.*

«.. Bet tas otrs — Ezers — tas laikam aizšāvies vai uz pašu Ameriku. Ne čiku, ne grabu, kā saka.» *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 117.*

3. Saka, ja nav gribētā rezultāta, ja nenotiek vēlamais.

..ļaudis meklējuši ratu visu rītu, izčakarējuši malu malas visā apkārtnē divas verstis tāli un vēl tālāk, bet no rata ne čiku, ne grabu. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 234.*

Lai iztramdītu kuili no paslēptuves, aurojuši, pat izšāvuši gaisā, taču tam neesot bijis nekādu seku — joprojām ne čiku, ne grabu! *Ezera R. Zv 1978, 6. nr. 23.*

Klubā no kino ne čiku, ne grabu. *Salenieks E. Kā nu kurš. R. 1970, 167.*

ČUČA

BRAUKT (IET) UZ ČUČU (MIEGA) MUIŽU *sar. Iet gulēt.*

Marija vakaros bērnus ar pasakām aizviļ, kad tie negrib vēl iet labprāt uz čuču muižu. *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 230.*

.. Maija bezcerībā, tomēr ar lepnuma sajūtu nolika to gulēt un pati raudzījās, kā puisēns, lēni caur miglu slīgdams, aizbrauc uz miega muižu. *Brūklenājs A. Izlase. R. 1955, 77.*

Tādā laimīgā apziņā viņš aizbrauca uz čuču muižu, iemiegot noņemdamies rīt un citās pārējās dienās apmeklēt mācītāju un citus svarīgos vīrus.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 69.*

Žvakstēja enkura ķēde, es apvilku zelttresainu kapteiņa mundieri, braucu krastā un iebraucu «čuču muižā». *Lāms V. Vienu avota lāsi. R. 1971, 50.*

ČUGUNS

LIET ČUGUNU *vienk. Melot, runāt nenopietni.*

— Ej, vecīt! — Ēvaldu nograba Beiziķis.

— Vai tu viendien nelēji čugunu?

— Kā tā?

— Nu par tām šofera tiesībām.

— Nē, tiesības man ir. *Saulītis B. Līdz pēdējai taisnei. R. 1963, 98.*

«Kā tevi sauc?» — «Andrejs Liepiņš.» — «Nelej čugunu! Tā jau bija vārds tam atbraucējam, kuru sašāva.» *Vanags J. Meža dziesma. R. 1976, 154.*

Sabojāts segums? Nu un tad! Vīri, reiz sākuši melot, lies čugunu tālāk. Kas mums daļas, mēs tur neesam bijuši, kāds lielais kokvedējs vainīgs. *Bels A. Saknes. R. 1982, 122.*

ČUPA

BŪT ČUPĀ *3. pers., sar. Būt sabojātam, nederīgam lietošanai; būt pagalam.*

— Un ko jūs domājat darīt?

— Atvērt un pārbaudīt, vai nav čupā lodīšgultņi. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 204.*

Kaut kas nokraukšķēja, un arī priekšējās ass vilkšanas iekārta bija čupā. *Lāms V. Trase. R. 1980, 218.*

Riekstiņš jau bija brīdinājis sievu, ka.. dažas dienas pavadīšot jūrmalā. Nervi esot pilnīgi čupā. *Grigulis A. Kad lietus un vēji sitas logā. R. 1964, 424.*

Dusmās es pat neapjēdzu, ko runāju, man nervi ir galīgi čupā. *Kolbergs A. Fotogrāfija ar sievieti un mežakuili. R. 1983, 90.*

Ja viņu atstās par priekšsēdētāju, tad pēc pāra gadiem viss būs čupā un kolhoznieki bēgs no kolhoza kā no uguns. *Vācietis O. Tās dienas acīm. R. 1975, 169.*

Ivetai trīs mēnešu darbs čupā. *Skujiņš Z. Jauna cilvēka memuāri. R. 1981, 208.*

— Ē, vakar pļaujmašīna sakrita čupā. Beigas ar visiem rudziem. *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 10.*

ČUPIŅA

NELAIMES ČUPIŅA. *Saka, ja cilvēks ir nevarīgs, nelaimīgs, nožēlojams.*

.. cilvēks tikpat kā pagalam, kļuvis par īstu nelaimes čupiņu. *Kalndruva M. Tīrumā. R. 1963, 111.*

— Tad taču viņš ir īsta nelaimes čupiņa, tā teikt, slimnieks profesionālis. *Mauliņš J. Ragana. R. 1981, 246.*

Jānis iešņukstējās: tumsā viņš nekautrējās no sava izmisuma, savām asarām. Čokurā sarāvies, kā maza nelaimes čupiņa viņš piespiedās saltajai mūra sienai. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 126.*

ČUPRS

ŅEMT (GRĀBT) AIZ ČUPRA kādu *sar. Varmācīgi vērsties pret kādu.*

— .. Ņemt aiz čupra visādas arodu un darba jaunatnes biedrības. *Niedre J. Puškānu sala. R. 1961, 488.*

Savas siltās zemes meklēdams, es nokļuvu... Naukšēnos, zēnu audzināšanas iestādē. Kā jūs to pats sapratīsiet, uz turieni es

neaizbraucu ar savu jahtu un savām sārtajām burām. Mani paņēma aiz čupra un aizveda. Divpadsmit gadus vecu... *Vilks Ē. LM 1971, 18. nr. 11.*

.. par katru muļķību tūliņ grāba tos aiz čupra. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 696.*

ČŪSKA

AUDZĒT ČŪSKU (ODZI) AZOTĒ. *Gādāt, rūpēties par cilvēku, kas vēlāk to atdara ar ļaunu.*

Es neaudzināšu sev azotē čūsku. *Lācis V. Raksti, II. R. 1959, 104.*

— .. Vai es patiesi būtu audzējusi odzi azotē? *Avotiņa D. Zuze. R. 1973, 179.*

— .. Un kas viņiem bēdas par tavu lepnumu: nospļausies, kāju uzliks virsū. Iedzels tev kā odze, ko savā azotē audzināji... *Upīts A. KR, II. R. 1948, 148.*

KĀ ČŪSKA. *Sk.* KĀ ODZE.

KĀ ČŪSKAS DZELTS. *Sk.* KĀ DZELTS.

VILTĪGS (GUDRS) KĀ ČŪSKA. *Ļoti viltīgs, gudrs.*

«Sievietes ir viltīgas... Viltīgas kā čūskas...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 447.*

— Esi labāk uzmanīgs, jo tā sieviete ir viltīga kā čūska. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 260.*

«Viltīga kā čūska,» Asara kundze sevī rūgti nodomāja.. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 202.*

Aleksejs pusnopietni šausminās: — Pēdējā laikā daudzi kļuvuši viltīgi kā čūskas. *Mauliņš J. K 1974, 4. nr. 16.*

«Esi gudra kā čūska,» meža gars vēl pamācīja. *Mauliņš J. Pēdas. R. 1980, 88.*

Tiešām mums vajag gudriem būt kā čūskām, lai mēs, ar vilkiem sanākdami, netiekam saplūkāti kā bezviltīgi baloži. *Alunāns J. Izlase. R. 1956, 199.*

Tāpēc Purvainis grib, lai viņa dēls būtu gudrs kā čūska un bez viltus kā balodis. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 96.*

D

DADZIS

KĀ DADZIS *parasti savienojumā ar* turēties, ieķerties. *Ļoti stingri; neatlaidīgi.*

«Nebaidies nu!» viņa mierīgi uzrunāja bērnu, kas arvien vēl turējās kā dadzis viņas drēbēs. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 361.*

Viņa elsoja un turējās manās drēbēs ieķērusies kā dadzis. *Bendrupe M. Degošie raksti. R. 1963, 228.*

Desmit gadu viņi visi zināja, ka tāds tralis pastāv, bet viņi negāja vis un nenokārtoja to lietu, viņi turējās kā dadži, un tikai kāds pāris vīru cīnījās kā lauvas... *Zigmonte D. Jūras vārti. R. 1960, 284.*

KĀ DADZIS ACĪ (acīs), *retāk* DADZIS ACĪ kādam. *Saka par ko nepatīkamu, traucējošu vai tādu, ko nevar ieredzēt, paciest savā tuvumā. Sal.* KĀ SKABARGA ACĪ.

Šī fabrika, kas atradās kanāla otrā pusē, hitleriešiem dūrās kā dadzis acī, un viņi to visādā ziņā centās ieņemt. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 360.*

— ..Bet šis izputējušais melderis Jānis Šķērstiņš — tas ir dadzis acī visai pilsonībai.

— Jā, tas ir nepatīkams cilvēks. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 140.*

Bet Alīnai Leontīnes saulessargs bija kā dadzis acīs. ..pati tādu labprāt būtu nēsājusi. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 267.*

Bet grūti man bija turp iet: krustmātei Lienei es pastāvīgi dūros acīs kā dadzis. *Salenieks E. Roberts Zalāns. R. 1958, 170.*

PIELĪP (*reti* PIEĶERAS) KĀ DADZIS kādam *arī 1. un 2. pers.* *1. Saka, ja kāds pārmērīgi cenšas būt kāda tuvumā, neatlaidīgi seko, apnicīgi atgādina sevi, uzmācas.*

Vien slaids, smuks puisis spožos stulmju zābakos, sarkanā cepurē kā pie Līziņas piegāja, tā kā dadzis pielipa. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 272.*

Pielipa kā dadzis... un vai Ilze vainīga, ka viņš tai iepatikās? *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 31.*

No tās dienas skuķis lipa kā dadzis klāt. Kad es, sadzinis lopus, āvu kājas, tad Ievuks sēdēja uz soliņa otra gala un izteica paklusām visu, kas viņai pa to cēlienu bij atgadījies.. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 42.*

Dēlam alga maza, bet šņabis mīļš. Kā saņemu pensiju, tā šis pielīp kā dadzis. *Bels A. «Es pats» līdzenumā. R. 1968, 58.*

— Biju nokaunējies un nikns, ka viņa tā pielipusi pie manis kā dadzis un nedomā vaļā laisties. *Avotiņa D. K 1977, 12. nr. 67.*

Amis bija tāds ciema slota, ka katram labprāt taisījās līdz, kas tikai saģērbās svētdienas drēbēs. Māju tuvumā viņš parasti turējās no cilvēka par lielu gabalu un tikai vēlāk pielipa kā dadzis un neatkāpās ne rājams, ne sitams. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 483.*

.. gribējis par varu no Nelaimes atkratīties, bet velti: kā dadzis pielipis, ne pēdu neatkāpies. *Šmits P. IX, 420.*

.. viņš uzreiz atpaliek. Tas ir tik negaidīti. Šķita, Modris, pieķēries kā dadzis, vilkšus vilksies pakaļ līdz pat «Silapūpēžiem».. *Ezera R. Zv 1973, 20. nr. 27.*

Āboltiņš jūtas nelaimīgs, var manīt — viņš labāk šo vīru būtu redzējis ejam nekā nākam. Bet vīrs apskaužami neatlaidīgs, viņš pieķēries skolotājam kā dadzis. *Vilks Ē. K 1975, 4. nr. 56.*

2. Saka, ja kāds jūt dziļas simpātijas pret ko, ir kam ļoti pieķēries.

Līze likās saticīgas dabas, bērni jau pirmajā vakarā lipa klāt kā dadži, un vecais zaldāts sāka justies kā vectētiņš meitas ģimenē. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 151.*

Un viņa zvērinātie ticības brāļi ir arvien abi mazie, kas no Kristapeļa bēg, bet pie Janča līp kā dadži. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 489.*

Viņš [Klibais Jurks] mums tā pieķēries kā dadzis, sevišķi, raug še, Jančukam. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 24.*

.. tēvs mīlējis zirgus, jā gan, pieķēries zirgiem kā dadzis.. *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 12.*

Eliāss šai domai pieķērās kā dadzis. *Fimbers K. — Varavīksne. R. 1971, 206.*

Tā bija mana pirmā uzstāšanās mūsu pašu teātrī, un tā arī noteica visu mana mūža gaitu. Es pielipu skatuvei kā dadzis. *Banga T. Mana dzīve. R. 1957, 101.*

DĀLDERIS

MĒTĀJAS KĀ VECS (LIEKS) DĀLDERIS *novec., arī 1. un 2. pers. Saka, ja kādam nav īsti ko darīt, nav darba, ja kāds klaiņo.*

— Lūk, mana māšele [atlaista no darba] atkal mētājas kā vecs dālderis, — zobojās Kalniņš. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 198.*

Pa kaklu vajadzētu vecajam palaidnim! Cik viņam varētu būt gadu? Mētājas kā vecs dālderis [maina gan dzīves, gan darba vietu], žēl skatīties. *Kalve A. Radu raksti. R. 1981, 42.*

Būtu saņēmies un skatījies vīriem acīs. Mēnesi nomētājies pa ostu kā liekais dālderis, būtu saņēmis dūšu. *Kalve A. LM 1971, 1. nr. 12.*

DAMPIS

KĀ AR DAMPI *novec. Ļoti strauji, ātri.*

«Šodien vētīšana gāja kā ar dampi,» otrs piemetina. *Purapuķe J. Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes. R. 1925, 81.*

D ā v s (iz kroga, pavisam piedzēries, liela pudele rokā, bet tukša, tur to ar kaklu pie zemes). Es jau nāku ar dampi! *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 248.*

DANCOT

DANCOT, KĀ kāds PŪŠ UN SPĒLĒ *sar. Pakļauties cita gribai, bez ierunām paklausīt.*

Liniņš šovakar viņam atsacītu: «Pie velna, Švīkert, liec tu mani mierā un pameklē citu muļķi, kas danco tā, kā tu pūt un spēlē.» *Kaijaks V. Putenī. R. 1964, 186.*

K l e n g a. Nu tad nākat, man nav daudz vaļas.

V ī s k r e l i s (lepni). Un tu domā — man jau tās vaļas tā ir!.. Kā katrs spēlēs, tā es tūliņ varēšu dancot! Ej uzgaidi! *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 290.*

Viņš vis nedancos, kā šis spēlēs, vispār būtu prātīgāk neko kopā neuzsākt. *Svīre M. K 1977, 9. nr. 66.*

DARBS

DIEVA DARBI *sar. Kaut kas pārsteidzošs, neticams.*

«Dieva darbi te pa ziemu notikušies!» Brīnumi nebeidzās arī vēl viņpus Ciema. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 335.*

«.. redzi, kur Dieva darbi: lielā priede ir satriekta.» *Doku Atis. Austrenī. R. 1975, 154.*

«Ar to cilvēku ir Dieva darbi.» Kosa smējās. «Tad jūs arī nezināsit, ka viņš iekritis ar savu preci.»

«Iekritis?» *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 205.*

NAGA (nagu) DARBS *novec. Darbs, kas prasa lielu spēka piepūli.*

Bijis gan naga darbs, kamēr atkal uz ceļa uzdabūjis. *Šmits P. XIII, 194.*

Saimniekam bijis īsts nagu darbs, kamēr piedzērušo mājā pārvadījis. *Šmits P. XI, 75.*

kāda ROKU DARBS. *Kāda rīcības rezultāts, biežāk negatīvi vērtējams, nosodāms.*

— Sabotāža! Aģentu roku darbs, — milicijas priekšnieks bezspēcīgās dusmās izgrūda. *Grants J. Maijs atnāca janvārī. R. 1969, 132.*

Viņai gribējās.. neticīgajiem Tomiem parādīt: «Skatieties, te dus laimīgs laulāts pāris.. Un šī pārīša laime ir mans roku darbs!» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 257.*

— Ak tu tētīt, cik te skaisti! — zvēri un putni brīnījās par savu roku darbu. *Viese S. Raganiezis. R. 1976, 19.*

Dabas veidojumi ir tīrā nevainība, to tuvumā vari justies kā bērns piesaulē, cilvēka roku darbs allaž atgādina kaut ko labu vai ļaunu. *Caune A. LM 1975, 1. nr. 6.*

SĪZIFA DARBS. *Ļoti smags, grūts, nogurdinošs darbs, parasti veltīgs, neražīgs, bez rezultāta.*

Koriem ansamblī piekrīt milzu uzdevums. Un tā ir mūsu skatuves vārīgākā vieta. Te izveidot kaut cik pieklājīgu, disciplinētu kopiespaidu ir taisni Sīzifa darbs. *Duburs J. — Jaunais Rīgas teātris. R. 1958, 83.*

ZIRGA DARBS. *Ļoti smags darbs.*

Slaukies nu, saimnieka baļķus nesdams, zirga darbu darīdams, bez gaismas visu māju augšām celdams... Priekšstrādnieks — kunga vagars tāds! *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 82.*

— Iekraut līdz pusdienai trīsdesmit steru kā no ūdens izvilktu malku... — Zirga darbs! — Ādminis apstiprināja. — Bet par to katram pieci lati uz rokas. *Grants J. K 1969, 6. nr. 46.*

DARVA

KAD tur DARVA LĪTU. *Sk.* KAD tur PIĶIS LĪTU.

MELNS KĀ DARVA. *Ļoti melns, ļoti tumšs.*

Mati tam melni kā darva, sacirtojušies, augstu gaisā saslējušies. *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 160.*

Ūdens upes vidū vēl atvizēja gaišā zilumā, bet krasta ēnās satumsa melns kā darva. *Viese S. Pasaules dziesma. R. 1973, 24.*

.. augšā, pakalnā, nekustīgs stāvēja mežs, melns kā darva. *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 86.*

Aiz baznīcas kupoliem grima lejā mākonis, melns kā darva. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 35.*

Nakts bija melna kā darva. *Branks V. Kauju negaisos. R. 1964, 49.*

Un tumsa ir bieza un melna kā darva. *Ezera R. Saules atspulgs. R. 1969, 192.*

DĀRZS

KĀ ĒDENES DĀRZS. *Saka par ļoti skaistu, auglīgu vietu.*

— Kaut man iedotu zemi šinī stūrī! Kas te nekaitētu — kā Ēdenes dārzā. Te kvieši aug tā, ka zvirbulim nav kur nolaisties. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 19.*

.. Medskalniņi jau nu vieta kā Ēdenes dārzā. Piesaule. Aizvējš. Audzē kaut vīnogas! *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 319.*

«Kas par skaistumu — ūdeņi, pļava, ziedi — kā Ēdenes dārzā!» *Pamše K. Nemierā ar sevi. R. 1966, 9.*

KĀ DĀRZS. *Saka par labi iestrādātu, auglīgu zemi.*

Tomēr zeme visapkārt bij izstrādāta kā dārzs, un prieks bij noskatīties rudzu, miežu, auzu un linu laukos. *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 16.*

— Zeme gan kā dārzs, Brenfelds no saviem staļļiem gadiem iemēslojis. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 19.*

Simt astoņdesmit pūrvietu lielais zemes gabals izkopts kā dārzs. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 290.*

PARADĪZES DĀRZS ZEMES VIRSŪ. *Ļoti skaista vieta, kur var dzīvot laimē un pārpilnībā.*

— Es tik saku: tā nevaid muiža, — tas iraid paradīzes dārzs zemes virsū! Nevis par Pasērksni tā bija saucama, bet par Ēdeni — jā, par otru Ēdeni! *Janševskis J. Dzimtene, II. 1925, 35.*

— Es jums saku — no zāles pa stikla durvīm jūs iegājāt plašā verandā.

— Bet tā jau nebija veranda, nē, paradīzes dārzs! *Ādamsons Ē. Dzeja, proza, dramaturģija. R. 1957, 224.*

DAUGAVA

LĒKT (MESTIES) DAUGAVĀ. *Slīcināties; meklēt galu. Sal.* LĒKT UPĒ.

Un, ja nu tu esi nepareizi gājis, vai tāpēc jālec Daugavā... *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 402.*

Tu dzīvo, dzīvo un redzi, ka dzīves jēga ir pašā dzīvošanā, bet vai tāpēc Daugavā lēksi? *Lāms V. Zv 1973, 12. nr. 26.*

Kad klibs, vai tad nu tīri jābūt arī trakam [un jāprec Lapšu Māre]. Tādā ellē — tad jau labāk tūliņ Daugavā ielēkt iekšā. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 142.*

«Bet ko man darīt, mesties Daugavā? Nesamaksāšu nodokli, izvedīs pēdējo gotiņu no kūts, un pamata zem kājām vairs nebūs. Es arī gribu dzīvot,» Kociņa atkal slauka asaras. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 197.*

DAUGAVIŅA

STĀSTI MANIM, DAUGAVIŅA *sar. Saka dialogā, nepieņemot sarunbiedra teikto, neticot tam.*

E l m ī r a. Laidzāns nav nekāds pielūdzējs, tikai labs draugs.

D a g a. «Stāsti manim, Daugaviņa...» Ieķēries tevī līdz ausīm. *Zālīte E. KR, III. R. 1987, 12.*

— Es esmu tava mūza, — lidojošā sieviete atbildēja.

— Stāsti manim, Daugaviņa... *Skailis A. Aušīgais Pegazs. R. 1974, 75.*

DĀVANA

DABAS DĀVANA. *Kaut kas iedzimts, pozitīvs (spējas, talants).* *Sk. arī* DEBESU DĀVANA. *2., arī* DIEVA DĀVANA. *3.*

Apdāvinātajai solistei ir ļoti uzmanīgi jāseko tam, lai izvairītos no pārāk izšķērdīgas dabas dāvanu pārtērēšanas. *Zariņš J. Mans darbs teātrī. R. 1974, 140.*

S a l m i ņ š. Skaistums ir dabas dāvana un nav neviena personisks nopelns. *Lindulis J. Lugu izlase. R. 1945, 19.*

DEBESU (debess) DĀVANA; KĀ DEBESU DĀVANA. *1. Kaut kas sevišķs, labs, skaists, tāds, ko iegūst negaidīti, bez pūlēm.* *Sk. arī* DIEVA DĀVANA. *2.*

Auksti... Nē, vējš atnesis pielaidīgāku, piemīlīgāku laiku. Pēc divdesmit pieciem grādiem piecpadsmit jau tīrā debesu dāvana. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 85.*

Bet varbūt tā [mīlestība] nāk kā debesu dāvana un bieži vien apveltī tādus, kuri to nav pelnījuši? *Dinere C. Starts. R. 1969, 35.*

Lugas zemtekstā varam lasīt, ka Aivaru nevajag izdomāt vai gaidīt kā debesu dāvanu, bet tas jāmāk saredzēt un kopt tajos cilvēkos, kas ir ap mums.. *Bībers G. LM 1973, 50. nr. 9.*

Pēc īsām pārdomām Nikolajs Vībotne nedroši un vārīgi, kā jau debesu dāvanu, kuras vērtība nav aprēķināma, saņēma pirmdzimto savās rokās.. *Ādamsons Ē. Dzeja, proza, dramaturģija. R. 1957, 234.*

2. Kaut kas iedzimts, pozitīvs (spējas, talants). *Sk. arī* DABAS DĀVANA, *arī* DIEVA DĀVANA *3.*

— .. Vienam ir lielāks iespaids [uz cilvēkiem], citam mazāks. Tā ir debesu dāvana [spēja hipnotizēt, iedvesmot]. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 257.*

DIEVA DĀVANA. *1. novec. Ēdiens, maize.*

— ..tā bija dziļa cieņa un bijība pret ēdienu kā Dieva dāvanu.. Maizei, ko cēla galdā, bija viņu acīs liela, dziļa nozīme. Tā bija Dieva dāvana, kas apmierināja izsalkumu un uzturēja dzīvību. *Ieviņš K. Dvēseļu nemiers. R. 1938, 215.*

Maizīte, Dieva dāvana, man ikreiz bija jāpaceļ un jānoskūpsta, ar nomītām puķu galviņām es darīju to pašu. *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 149.*

Ir redzams, ka visi pie galda sēdētāji bauda ar pateicību Dieva dāvanu.. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 253—254.*

Visa ļoti laba Dieva dāvana, bet, ja četras dienas no vietas viena un tā pate jābauda, tad atņemas arī. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 246.*

Otrā rītā pie brokastīm Kārlis bija kluss un tikko lika ēdienu pie mutes, viņš laikam nebūtu ēdis nemaz, bet tā jau nebija pieņemts — brokastīs nenākt un Dieva dāvanu apsmādēt. *Zigmonte D. Laintu lāsts. R. 1984, 17.*

2. Kaut kas sevišķs, labs, skaists; tāds, ko iegūst negaidīti, bez pūlēm. Sk. arī DEBESU DĀVANA. *1.*

Atnāca, staigāja pa dārzu un priecājās. Ja augļi bija ienākušies, — ēda daudz un slavēja. Tāds dārzs esot Dieva dāvana... *Jaunsudrabiņš J. Vēja ziedi. R. 1959, 44.*

Novalkāto un saburzīto kostīmu viņa savukārt atdeva kalponei, tāpat bojātās kurpes, aplaimotā lauciniece asarām acīs teica — viņai tā esot kā Dieva dāvana.. *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 189.*

«Mīļais tēvs, es biju pārsteigta, un Tava vēstule mani pat sasmīdināja, nu, bet smiekli tādā bargā laikā ir tīrā Dieva dāvana, vai ne?» *Zigmonte D. Vanags pār Zāģeriešiem. R. 1979, 149.*

3. Kaut kas iedzimts, pozitīvs (spējas, talants). Sk. arī DABAS DĀVANA, *arī* DEBESU DĀVANA. *2.*

Visu Grabovs izskaidroja ar neatvairāmo varu pār cilvēku prātiem un dvēseli — reto Dieva dāvanu [hipnozes spējām], kāda dota maģistram. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 258.*

Bertai Rūmniecei un Jānim Osim šī «Dieva dāvana» [vienkāršība] daļēji jau esot bijusi šūpulī.. *Klints A. Tā nebija lietaina diena. R. 1974, 97.*

Fantāzija atkal bija kūsājusi, pierādīdama, cik nemanāmas ir robežas, kad mākslinieka Dieva dāvana par Dieva sodību pārvēršas. *Dzene L. Mana versija par Alfrēdu Jaunušanu. R. 1979, 124.*

DEBESIS

BRĒKT PRET (UZ) DEBESĪM *3. pers., novec. Saka, nosodot ļaunumu, prasot atriebt.*

Mācītājs lasīja par ienaidnieka samīdītām druvām, par pelnos pārvērstām mājām un pilsētām. Sirmgalvju, bērnu, sievu un meitu ciešanas brēcot pret debesīm. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 13.*

Ordeņbrāļu slepenie varas darbi brēc pret debesīm, un pat svētais tēvs nespēj likt robežas viņu patvaļai. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 59.*

«Diezgan atbildēšanas būs jums arī bez šām grūtām sūdzībām, kuras brēc tagad un brēks vienumēr uz debesīm.» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 415.*

— Arī tu, Pēter Cīrul, kaut gan tavi grēki brēc uz debesīm, vēl vari tos nožēlot. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 300.*

Kam tu gribi atriebties? Pats sev vien nodari ļaunu. Asinis brēkdamas brēks uz debesīm. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 37.*

Dzīves zaļie spēki visi kalst, / Vaida zemnieks, kliedz pret debesīm. *Rainis J. KR, V. R. 1978, 164.*

CELT vai DEBESĪS kādu, kaut ko *sar. Pārmērīgi cildināt, ļoti slavēt.*

Izrādās: bijusi radiopārraide, kurā mūsu traktoristi vai debesīs celti. *Ķuzāne L. Zodiaka loks. R. 1975, 174.*

Citu zemes slavēt un celt vai debesīs, bet paša iegūto gabalu pelt? *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 86.*

.. varēja ir lugu, ir tēlotājus vai nu galīgi nolikt, vai celt debesīs atkarībā no pazīšanās, simpātijām vai antipātijām un sava garastāvokļa. *Zālīte E. Agrā rūsa. R. 1956, 244.*

Ja kāds kaut ko ikdienišķu dara labāk nekā simts citu, tad viņu slavē un reizēm ceļ vai padebešos. *Pērsietis. KR, II. R. 1937, 352.*

DEBESIS AR ZEMI GRIEŽAS KOPĀ. *Sk.* ZEME AR DEBESĪM GRIEŽAS KOPĀ.

DEBESIS ATVERAS *novec. Saka no laimes, sajūsmā.*

«Kaņepes jeb suņu pakrēšļi, ar sviestu un biezpienu, ar sausiem kartupeļiem, un tad, debesis, atverieties!» *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 228.*

Es domāju, ka man debesis atvērsies, kad pēc trim meitām piedzima dēls. *Mežotnē 1923.*

DEBESS AUGSTĀ. *Saka, ja kāds jūtas ļoti laimīgs, apmierināts.*

Jānim tās precības būs debess augstā, un tu .. pieradīsi. *Zigmonte D. LM 1982, 8. nr. 10.*

JUSTIES (BŪT) KĀ SEPTĪTAJĀS DEBESĪS; JUSTIES (BŪT) KĀ DEBESĪS *sar. Izjust lielu prieku, laimi, būt sajūsmā.*

Sākumā viņi [jaunsaimnieki] jutās kā septītajās debesīs un cerēja ar savu pārcilvēcisko darbu izkulties no parādiem, nokļūt uz zaļa zara. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 6.*

Es, protams, priecājos, uzzinājusi, ka kandidēju uz valsts olimpisko izlasi. Sākumā jutos kā septītajās debesīs, sapņoju... *C 1972, 135. nr. 4.*

— Un, kad Džons atrakstīja vēstuli, lai braucam pie viņa, tu biji kā septītās debesīs. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 79.*

Mans lielākais prieks zēna gados bija mācīties un dziedāt garīgas dziesmas, apmeklēt saiešanas namu.., tur jutos kā debesīs, jo visur tapu ievērots. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 57.*

Es jutos kā debesīs, — tik skaistas skaņas viļņoja ap mani. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 404.*

Košķins. Bērni! Es esmu laimīgs, es esmu kā debesīs. *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 443.*

Pati izrāde [«Ugunī» R. Blaumaņa režijā] bija svētku diena Valmieras teātra publikai. Kas to redzējuši, tie ar prieku atceras un daudzina to. Blaumanis pats bija tīri vai septītajās debesīs. *Grēviņa A. — Rūdolfs Blaumanis laikabiedru atmiņās. R. 1962, 178.*

Pēdējās klases izlaiduma sarīkojumā viņi visu vakaru turējās kopā un likās esam septītajās debesīs. *Laganovskis J. Ciemos pie Izidora. R. 1970, 141.*

Jutos septītajās debesīs, kad sievai piedzima meitiņa — Klāra, Klāriņa. *Krieviņš M. K 1976, 6. nr. 38.*

.. viņnakt viņš atbraucis ar velosipēdu un atvedis Amalijai saldumus un puķes. Amalija vai debesīs! *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 74.*

KĀ MELNA DEBESS (MELNS PADEBESS) *novec. Ļoti daudz (saka par ko dzīvu); ļoti uzmācīgi. Sal.* KĀ MELNS MĀKONIS. *1., 2.*

Bet nu sākot nākt zaķu kā melna debess un šis bēgot. *Šmits P. XIV, 227.*

.. pilsētā nu no visām pusēm, kā melna debess, gāzušās šņākdamas iekšā čūskas. *Šmits P. IX, 73.*

.. čangalieši mācoties viņam virsū visa valsts kā melns debess ar dāvanu vezumiem.. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 202.*

Vārnas griezušās kā melna debess ap Valati. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 219.*

«No Rīgas puses vāci nākot šurp kā debess.» — «Nieki!» — «Nē, nē, kāds nupat atbraucis no Inčukalna puses stāstīja, ka steidzoties šurp pa visiem ceļiem.» *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 653.*

Te pēkšņi tumsā atskanēja kā lielgabala šāviens. Tepat mūsu priekšā. No kārkļu cera izspurdza liels pulks putnu, kā melns padebess. «Tie ir melnie strazdi..» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 317.*

Griežu atkal. Bet te nu sanāk pļāvēju kā padebess. Tomēr ij man kāds vezums vēl iznāca. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 207.*

Bet nu taisīsimies, ka tiekam pie malas. Tūliņ leiši kā melns padebesis plūdīs no baznīcas ārā.. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 935.*

KĀ NO DEBESĪM. *Sk.* KĀ NO GAISA.

KĀ NO DEBESĪM LĪDZ ELLEI. *Saka par ļoti lielu atšķirību.*

Pie citas tautas tā [atšķirība mantas ziņā] varbūt nebūtu nekāda starpība, bet pie mūsu aristokrātiem latviešiem tā bija liela starpība, jāsaka, kā no debesīm līdz ellei. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 116.*

— Bet kam tev tas jāzina, no pils līdz Ataugu smēdei ir tikpat tālu kā no debesīm līdz ellei. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 265.*

KRIST NO DEBESĪM. *Sk.* KRIST NO GAISA.

LĪDZ DEBESĪM *sar. ļoti, pārmērīgi (parasti savienojumā ar* slavēt, celt).

Lielais Jānis nu slavē lielkungu vai līdz debesīm un taisa tūliņ kāzas ar Sulubērzu Grietu. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 214.*

Tomasam vēl bija «kunga» dūša, viņš neslēpa savu līksmību un lielījās vai līdz debesīm. *Lāčis V. KR, VII. R. 1972, 61.*

NOKRIST KĀ NO DEBESĪM *sar. 1. Negaidīti ierasties. Sal.* KĀ NO GAISA NOKRITIS.

Jēkabs pārnāca gandrīz pēc divi gadiem tādā laikā, kad mēs viņu vismazāk cerējām ieraudzīt. Kam gan varēja prātā iešauties tik pārdroša doma, ka Jēkabs pēkšņi nokritīs kā no debesīm tādā brīdī, kad Vidzemē valdīja vācu okupācijas vara. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 77.*

— Vai! Edīte! Kā tad jūs te atgadījāties?

— Kā parasti, nokritu no debesīm. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 115.*

Antons Paipala aizsmēķēja, gribēja doties bēru gājienam nopakaļ, bet tajā brīdī viņu notvēra Kaprāns.

— Tu? — Paipala brīnījās. — No debesīm nokriti?

— Atbraucu paskatīties. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 213.*

2. Neorientēties apstākļos, neko nezināt; būt apmulsušam, apjukušam. Sal. NOKRIST KĀ NO MĀKOŅIEM.

Ezergalietis: «No kādām debesīm tad tu te nokritis, ka esi tāds nezinis?» *Leimane I. Vilkaču mantiniece. R. 1943, 222.*

Viņš izbrīnā skatījās uz mani un jautāja — vai tad tiešām es esot no debesīm nokritis? Nu jau esot rudens, mācības ritot pilnā sparā, bet es nākot iestāties konservatorijā. *LM 1976, 40. nr. 2.*

«..Kad man tikai trīs cēlienus dzirdējušam bija jādodas prom un es stāvēju uz ielas, man bija tā, it kā es būtu nokritis no debesīm.» *Viese S. Aspazija. R. 1975, 136.*

Un būtu aplam domāt, ka tās avīzes redaktori, kurā nodrukāts kāds latviešu rakstnieka darbs, būtu to lasījuši. Nē, — viņi stāv, kā no debesīm nokrituši, ja kādreiz par to iznāk runa. *Jaunsudrabiņš J. — Latviešu literatūras kritika, III. R. 1958, 57.*

UZ (NO) VISĀM [ČETRĀM] DEBESS (debesu) PUSĒM. *Saka, uzsverot virzienu dažādību, nenoteiktību, retāk iespēju izvēlēties, uz kuru pusi.*

.. uz visām debess pusēm brauc mūsu ciema ļaudis, lai laiku pa laikam satiktos. *C 1973, 212. nr. 4.*

Jūrmala ir tukša, nemīlīga, drēgnie vēji aizslaucījuši vasarniekus uz visām debess pusēm.. *Lubējs I. K 1977, 10. nr. 55.*

«Vislabāk būtu, ja cilvēku pēc nāves sadedzinātu un pelnus izkaisītu uz visām četrām debesu pusēm! Tad nebūtu jāsmok zemē.» *Ķuzāne L. Zodiaka loks. R. 1975, 181.*

Pirms asaras no jauna sākušas tecēt, viņa pastāsta: vīrs ir apcietināts.. Un nu Lūcija var iet uz visām debesu pusēm.. *Zigmonte D. K 1977, 4. nr. 12.*

Ķekatas nāk no visām debess pusēm. Dārd jumti, dreb sienas, gar logiem švīkst rīkstes, drausmīgas balsis šaudās un klaigā. Dimd smagi soļi. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 88.*

.. sitienus nevarēja atvairīt, jo tie bira kā krusa, kas brāž reizē no visām četrām debess pusēm. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 146.*

.. krūtis plēsa pušu brīvestība, un visas četras debesu puses stāvēja vaļā kā vārti, aicinot un vilinot viņu.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 152.*

DEDZINĀTĀJS

JERUZALEMES DEDZINĀTĀJS *niev. Cilvēks ar sarkanīgiem matiem.*

.. pusmūža vīrs, bārdains, sarkanmatis, ar sevišķi sarkanu seju. Iesvētāmie viņu [mācītāju] necienīja, sauca par Jeruzalemes dedzinātāju.. *Banga T. Mana dzīve. R. 1957, 73.*

Žanis bija plecīgs gara auguma puisis, gadu piecpadsmit vecs, tik spilgti sarkaniem matiem, ka mēs viņu saucām par Jeruzalemes dedzinātāju. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 183.*

DEGUNGALS

GAR DEGUNGALU. *Sk.* GAR DEGUNU.

NEREDZĒT TĀLĀK PAR savu DEGUNGALU (DEGUNA GALU) *sar. Būt ar šauru redzesloku, nespēt tālredzīgi spriest.*

Viņš vispār nekā nesajēdz. It nekā. Mucā audzis, pa spundi barots. Tālāk par savu degungalu neredz. *Kalndruva M. Avots. R. 1974, 111.*

Ir tādi cilvēki, kas nebaidās ne no kā; tādi, kas nedomā tālāk par rītdienu, kas neredz tālāk par degungalu. *Lāms V. Pavarda kungs Ašgalvis. R. 1982, 47.*

Vajag pielāgoties, mācīties druscin diplomātiju un redzēt tālāk par deguna galu. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 238.*

NOCELT NO DEGUNGALA. *Sk.* NOCELT NO DEGUNA.

DEGUNS

AIZIET GAR DEGUNU kādam *3. pers., sar.* **1.** *Saka, ja paliek bez kā gandrīz jau iegūta, ja kas aiziet secen.*

Labāk paciest, ka loms aiziet gar degunu, nekā pazaudēt tīklus. *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 84.*

— Šo braucienu ieskaitīs par brāķi, — šoferis pūta. — Noteikti. Un prēmija pagalam. Aizies gar degunu. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 159.*

Tagadiņ man jauna katūna kleita aiziet gar degunu. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 77.*

Kā lai nepriecājas tie, kas nu tikuši pie šokolādes, kā lai neraud tie, kam tā aizgājusi gar degunu. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 100.*

— Paaicināsim tikai tuvākos draugus uz skolu [kāzās], kraupēniešiem lai izdzeršanās prieki nokūp gar degunu. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 210.*

2. *Saka par satiksmes līdzekli, kas nedaudz nokavēts, bet vēl redzams nelielā attālumā.*

.. citreiz tu skrien kā apdegusi, un tad tas nelietis [autobuss] aiziet gar degunu.. *Zigmonte D. Mārsils. R. 1969, 42.*

— Iepriekšējais trolejbuss aizgāja gar pašu degunu, — es taisnojos. *Svīkule V. Mirkļu mozaīka. R. 1968, 159.*

Tukumā, izkāpis iegādāties skatu kartes, atpaliku no vilciena, kurš pa to laiku bija pārvietojies uz citām sliedēm un, pastāvējis tur, aizgāja man, var teikt, gar pašu degunu. *Laganovskis J. K 1972, 7. nr. 111.*

AIZLAIST (palaist) GAR DEGUNU kaut ko *sar. Neizmantot izdevīgu gadījumu, iespēju iegūt ko kārotu.*

Taču palaist gar degunu Havanas cigāru, nē, tas gāja pāri Artura Cirmaņa spēkiem.. *Ezera R. K 1976, 8. nr. 20.*

APSILDĪT DEGUNU kaut kur *parasti nolieguma teikumos, sar. Pabūt kur tikai īsu laiku, nepagūstot aprast, iedzīvoties. Sal.* APSILDĪT KĀJAS.

Bet nebija viņš, kā nākas, degunu apsildījis, kad Ervīns viņu pārsteidza ar negaidītu ziņu: prombūtnes laikā Bērtuļa istabā notikušas kratīšanas. *Dorbe H. Vaicāju jaunībai. R. 1970, 207.*

Degunu vēl lāgā neesmu apsildījis, bet te jau viens man darbu gādā, cits laikam sievu noskatījis. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 215.*

Ko es drīkstot runāt, tikko te degunu apsildījis? *Dripe A. Kolonijas audzinātāja piezīmes. R. 1975, 183.*

N o l l e. Tā ir, tā ir! Šavāls te vēl īsti nav degunu apsildījis, bet jau mācīs, kā vajag un kā nevajag. *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 104.*

BĀZT (iebāzt) DEGUNĀ kādam kaut ko *sar. Nekautrīgi ko atgādināt.*

— Visiem jāievēro noteikumi.

— Vai jūs arī maz sajēdzat, ko runājat? Bāžat man degunā noteikumus, bet nezināt pat tik daudz, ka nav un nevar būt noteikumu, kuros paredzēti visi dzīves gadījumi. *Kalndruva M. K 1965, 10. nr. 104.*

— Es jau nepaģēru [lai Jānis atdotu nopelnīto rubli], — māte savā parastajā balsī atteica, un es zināju, ka šis «nepaģēru» man vēlāk dārgi maksās, kad būs jādzīvo pie vecākiem. Tad man tiks bāzts degunā rītos un vakaros, kad tikai ko no viņiem prasīšu. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 68.*

Pagaidām priekšniecība vēl nebija pamanījusi, ka Āris apmeties uz dzīvi tepat. Vai viņi vispār kādreiz pamanīs, ja tieši degunā neiebāzīs? *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 222.*

B e b e n e. Par kādu lakatiņu?

P i n d a c ī š a. Ak, neizliecies nu! Un Pindakam tev tā lieta arī tūliņ bij jāgrūž degunā? *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 158.*

BĀZT DEGUNU, KUR CITI (KAIMIŅI, VELNS) ZIEPES VĀRA *vienk. Jaukties citu ne visai tīrās lietās, darīšanās.*

.. Lidijas Petrovnas pastaigas bija tik retas, ka es tām nepievērsu uzmanību, jo nekad nemēdzu bāzt degunu, kur citi vāra ziepes. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 86.*

Šinīs mājās bērni jau no mazām dienām vērīgi uzmana, kas pasprūk no lielo mutēm, un Milda aizskarta atcērt: nebāz degunu, kur citi ziepes vāra. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 36.*

Ir taču teikts: nebāz degunu, kur velns ziepes vāra. *Salenieks E. Otrais mētelis, šūts no ielāpiem. R. 1969, 173.*

BĀZT DEGUNU OTRA KĀPOSTOS *vienk. Jaukties otra lietās, darīšanās.*

Kā tāds dumpinieks!... Ko tu kasies, ko bāz degunu otra kāpostos! *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 44.*

BĀZT (iebāzt) savu DEGUNU kaut kur *sar. 1. Censties iespējami daudz izzināt par kāda dzīvi, jaukties citu darīšanās; neaicināti izteikt savas domas.*

Viņš nolēma Rūmniekam neko nejautāt, bāzt degunu otra darīšanās nav sevišķi smalkjūtīgi. *Skujiņš Z. Sudrabotie mākoņi. R. 1967, 27.*

Jau tā likās, ka šis cilvēks bāž degunu viņa dzimtas lietās, redz un zina to, ko nezināja neviens cits ārpus mājas. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 589.*

Es to uzskatu par kultūras trūkumu, ja bāž degunu otra personiskajā dzīvē, kamēr tā acīm redzami nenonāk pretrunā ar sabiedrību. *Purs L. K 1965, 10. nr. 19.*

Dzīvokļa saimniece.. strādāja Rīgas galvenajā telegrāfā un mūsu dzīvē savu degunu nebāza. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 188.*

Vecais, tā mana darīšana, vai es ēdu cepešus un baltmaizi vai iztieku ar sāli un maizi, savu degunu tu tur nebāz, to es tev saku! *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 51.*

Māte bieži teica, ka ziņkārīgi cilvēki drīz kļūstot veci, tādi kā lielās mājas Dunduriene, kas vienmēr citus izprašņājot un bāžot degunu pat otra putras bļodā. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 152.*

Man aizvien briesmīgi riebušies cilvēki, kas bāž degunu citu idejās un iecerēs. *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 162.*

— Jūs, kundzīt, nebāziet savu degunu, kur jums nav saprašanas. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 105.*

Es tā no malas dabūju dzirdēt, ka valsts kontrolei esot iesūtīts kaut kas pret mūsu īstermiņa aizdevumu. Un departaments arī taisoties iebāzt savu degunu. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 509.*

Pēc tam Marijai ievajadzējās zināt, kāpēc Rūdolfs šķīries no sievas (tātad deguns tika iebāzts arī pasē!). *Ezera R. Aka. R. 1972, 62.*

Visur bāza degunu iekšā, skatījās man uz pirkstiem, ka tikai es kaut ko neiztaisu tā, lai saimniekam būtu labāk. *Lācis V. Raksti, VII. R. 1961, 129.*

2. Neaicināti ierasties, ziņkārīgi visu noskatīt, ko meklēt, pārbaudīt.

— Bet durvis gan aizslēdz! Visiem te savs deguns nav jābāž. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 116.*

— .. Katrs, kam nav slinkums, var bāzt degunu manā kūtī... *Ezera R. Viņas bija trīs. R. 1963, 174.*

Kad draud nopietnas nepatikšanas, pat skopākais tirgotājs gatavs izvilkt no kabatas naudu — lai tikai neviens svešais nebāž degunu viņa bodītē. *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 104.*

Viņš vienmēr kustīgs, visur grib iebāzt degunu, visu aptaustīt, apskatīt. *Dripe A. Kolonijas audzinātāja piezīmes. R. 1975, 38.*

Buša preilenei nebij nekas pretī, ja Marta pasēdēja ķēķī, bet tad visiem jādzīvo vienās bailēs, ka pats kungs nepamana vai arī cienmāte neiebāž savu degunu. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 453.*

Viņš visur savu degunu iebāž, visu noglūn un noskatās un pēc izstāsta citiem. *Janševskis J. KR, VII. R. 1933, 1334.*

Skolas kunga acis atkal slepus pārslīdēja sievu pulkam.. Jā, tās tev nāks skanīgas dziesmas mācīties! Tām vienīgi vajadzēja savu degunu iebāzt Kaibēnskolā, lai tad rīt sastopoties būtu jauns maļamais. *Kalniņš J. Andrejs Pumpurs. R. 1964, 38.*

BĀZT (izbāzt, pabāzt) DEGUNU LAUKĀ (ĀRĀ) *sar. Atstāt mājokli, mitekli, iet laukā (parasti nolieguma teikumos).*

Lai nu kad, bet šitādā laikā [lietū] bāzt degunu laukā no mājas... *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 127.*

.. Janka visu ziemu bija nodzīvojis savā dzīvoklī, ne reizi neizbāzdams degunu ārā! *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 149.*

Šorīt vēl nebija izbāzusi degunu pa durvīm, svētdiena taču.. *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 210.*

Reizēm, ja uz ceļa nevienu neredz, meitene drīkst arī pabāzt degunu laukā no savas slēptuves un ar vienu aci paskatīties. *Kaijaks V. Putenī. R. 1964, 123.*

BŪT PA DEGUNAM kādam *parasti nolieguma teikumos, sar. Patikt, būt pa prātam.*

Mums, ārpusē pamestajiem, paliek tikai tādi darbi, kas savienības biedriem nav pa degunam vai ko tie sezonas karstumā nespēj veikt. *Lācis V. KR, I. R. 1970, 406.*

«Man gan piedzīvojumi no agrākiem laikiem, ka tie dažkārt uzstāda pārgudrus prasījumus un pat nekaunas pavisam noraidīt, ja kāds nav pa degunam.» *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 977.*

Bet nekad un nekur jau nav pilnīgas vienprātības un saskaņas, visās lietās un vietās jau atrodas kāds, kam šis vai tas nav pa degunam un prātam.. *Ezera R. Baraviku laika dullums. R. 1978, 180.*

Un pēc tam tāda mīksta mēle pateikties un pa degunam izrunāt. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 426.*

CELT DEGUNU DEBESĪS (MĀKOŅOS) *sar. Izturēties augstprātīgi, būt uzpūtīgam, lielīgam, pārmērīgi lepnam.*

Bet Lavīze bija mazrunīga.. Strādnieces šāda klusēšana kaitināja..

— Vai neredzi, ka degunu debesīs ceļ? *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 56.*

— Nu tu celsi degunu padebešos. Kas tevi pataisīja par mantinieci, ja ne es! *Upīts A. KR, I. R. 1946, 278.*

«.. Taču vienas kārtas ļaudis — sapratušies — dzīvotu bez bēdu. Bet nē, viņai jāceļ deguns mākoņos, jāgaida nezin kādi kungi...» *Dziļums A. Saplēstā krūze. R. 1942, 96.*

— Necel nu degunu mākoņos, necel! — rāmā krūšu balsī aizrādīja Vilma, Arnolda sieva. *Kūlis Ē. LM 1975, 17. nr. 6.*

CELT (*retāk* NEST) DEGUNU AUGSTU; CELT (SLIET) DEGUNU GAISĀ *sar. Būt iedomīgam, augstprātīgam, pārāk lepnam, pašpārliecinātam.*

Viņi pat mēģina vilkt jaunkungu uz zoba, lai nedomā par sevi lielas lietas un neceļ degunu par augstu. *Mākonis. Izlase. R. 1957, 24.*

Es tagad esmu vaļasvīrs, bet tu vēl Tēraudiņa kalps, kam gan vis neklātos savu degunu tik varen augsti celt. *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 51.*

«Dižojies, cik gribi, cel degunu, cik augsti celdams, trepes mēs tev pie deguna netaisīsim...» *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 54.*

— .. Tagad sieva rokā, kas nu vairs ko bēdāt — šī jau prom neies.

— Kur tad šī skries, vai šai kas ir.

— Bet degunu nes augstu.

— Tas Zītariem iedzimts. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 309.*

.. jaunākā bijusi kā bilde, un tās jau palaikam degunu nes augstu. *Ezera R. Saules atspulgs. R. 1969, 28.*

Un saimniece, ar ko ganam vairāk darīšanu nekā ar saimnieku, varbūt nesīs degunu tik augstu, ka neskatīsies man ne virsū. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 209.*

Vispārīgs spriedums par Kristīni bija, ka tā nesot degunu pārāk augstu un nebiedrojoties ar savu kārtu. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 240.*

.. tikpat pašapzinīgi viņa slēja degunu gaisā līdz pat skolas beigšanai, valdīja savās domās pār katru satikto vīrieti.. *Lācis V. KR, VIII. R. 1973, 240.*

Ja nu Andrānietei svētā dievmāte piešķīrusi smukāku purniņu un tikušas kājas un rokas, tad tas vēl nav iemesls sliet degunu gaisā un no sābrienes vairīties. *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 171.*

Bet brāļu dēli — tie gandrīz visi ļoti uzpūtīgi, īpaši tas pats garais klemente ar to atplēsto ausi. Ļoti mīl celt degunu uz augšu. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 363.*

Tādas bagātības neatradīs nekur visā apkārtnē. Melderu Jūliņa tiešām varēja tagad celt deguntiņu uz augšu. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 383.*

.. kāpēc vajadzēja celt degunu un iedomāties sevi par diezin ko. *Kalve A. Sarkans āboliņa lauks. R. 1971, 185.*

DABŪT GARU DEGUNU *sar. Gaidītā, cerētā vietā saņemt atteikumu, tikt noraidītam.*

Biju pārliecināts, ka viņi visi būs sajūsmā, bet — dabūju garu degunu. *Sēlis R. Burši un zeļļi. R. 1965, 136.*

Bušu Kārlis.. noprasīja [Ķeizam], ko tad īsti zaldāts viņam atbildējis.

«To, ka ar labu neko nepanāksim..»

«Tad gan dabūji garo degunu?» Bušs turpināja Vīteļu puisi kacināt. *Zariņš K. Kaugurieši. R. 1975, 102.*

V i s a s. Viņš [karalis Brusubārda] dabūs garu degunu [princeses Gundegas atteikumu]. *Brigadere A. Pasaku lugas. R. 1956, 230.*

Viņai patika, ka Luža no otras sievas dabūja labu degunu [strīdā tika pārspēta]. *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 6.*

DABŪT PA DEGUNU *sar. Saņemt bārienu, kritiku, tikt nosodītam, pārmācītam.*

Viņš, mazākais ārēji, izlikās gandrīz tikpat dūšīgs kā senāk. Teicās rakstīšot atmiņas, kur es arī dabūšot pa degunu. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 590.*

Daži jau tā bija uzstājušies un runājuši. Un dabūjuši pa degunu.. *Talcis Ā. K 1974, 8. nr. 35.*

DEGUNA GALĀ (*arī* PRIEKŠĀ) kādam (*reti* kāda DEGUNA GALĀ, kāda DEGUNA PRIEKŠĀ); PIE DEGUNA kādam *sar. Ļoti tuvu (parasti vietas nozīmē).*

«Nu, Annele, kad tad tu vienreiz iesi uz to mežu? Tepat jau viņš ir, tev deguna galā, roku sniedzams. Tik zaļš un tik varens.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 55.*

«Nerunā tik skaļi!» Edžiņš uztraucās. «Ienaidnieks tepat deguna galā, bet tu ber kā no skaļruņa.» *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 369.*

Liverpūle atradās turpat deguna galā, vēl tikai stunda, ko braukt, bet kuģa gaita kļuva arvien lēnāka. *Lācis V. KR, I. R. 1970, 249.*

Tur es skatījos kino, galvu atgāzis atpakaļ, līdz notirpa kakls, jo ekrāns bija pašā deguna galā. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 549.*

.. dusmas par vārtu noslēgšanu turpat deguna galā arī nepārgājušas. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 240.*

.. mūsu debesis ir tepat acu priekšā, tā sakot, pašā deguna galā. *Skalbe K. Pasakas. R. 1957, 19.*

Jau sen un vairākkārt es biju pārdomājis un pārlicis.. izdevīgā brīdī pārbēgt pie pretinieka, lai vairs nebūtu pastāvīgi jāstāv tieši nāves deguna galā.. *Laicens L. Lai dzīvo nost! R. 1974, 212.*

— Jāsmejas tīri, pašai bankrots deguna galā, — Kristīne šņāca. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 169.*

.. uzcēlis lepnu jo lepnu pili, taisni bagātajam brālim, tā sakot, deguna priekšā. *Šmits P. VIII, 376.*

Ja tev deguna priekšā aiztaisa durvis, tad tas vēl nemaz nenozīmē, ka tu iekšā netiksi. *Greste J. ... kā dzeņa vēders. R. 1977, 93.*

Viņa [Emma] noliek siļķes gabaliņu man deguna priekšā. *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 41.*

Ints.. dienām un naktīm lauzīja galvu par dzirnavu būvi barona deguna priekšā. *Sudmalis E. Es iegāju pulkā. R. 1971, 192.*

Labi, — puika iet svilpodams. Aiziet muižā — kungs pavisam pārskaities: kā tikai varot tā svilpot viņam pie deguna? *Latviešu tautas anekdotes. R. 1961, 39.*

Spiningotāji droši vien apsēduši visus cerus, un pat tas nejaukais Lapainis mierīgi var plunkšķināties ornitologiem pie paša deguna. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 113.*

DEGUNS IR GAISĀ kādam *sar. 1. Saka, ja kāds dusmojas, ir apvainojies.*

«Jūs sievieši, mūžīgi esat tik mudīgi uz dusmošanos. Kā tikai kas — deguns uzreiz gaisā.» *Zigmonte D. K 1972, 8. nr. 66.*

Kā tik Elmārs atnāk maķenīt iešņabojis, tā tev deguns gaisā. *Avotiņa D. Nenogaliniet stirnu... R. 1970, 22.*

2. Saka, ja kāds ir iedomīgs, uzpūtīgs, lepns.

— Pārgāji pie inteliģentiem, un tagad deguns gaisā. *Dinere C. Ugunsputna medības. R. 1976, 345.*

DEGUNS IR MĀKOŅOS kādam *sar. Saka, ja kāds ir iedomīgs, augstprātīgs, lepns.*

— Vai tu re, cik lepns! — Alfreds noņirgājās. — Pats tup uz lemešiem, bet deguns mākoņos! *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 262.*

.. kad pienāk svētdiena un viņa paņem savu laulāto aiz elkoņa un aiziet staigāt, tad viņai ir deguns mākoņos un viņa jūtas kā cienīga kundze... *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 167.*

Vaļsirdības brīžos arī jaunos autorus dzejniece [M. Ķempe] bez žēlastības strostēja: — Viņi taču nemācās. Maz lasa. Nezin valodas.. Eh! Bet, tikko viens dzejolītis nodrukāts, — deguns mākoņos.. *Lukss V. K 1982, 2. nr. 153.*

Andīna. Diemžēl, un tie paši nedaudzie [jaunie skolotāji — vīrieši], kas ir, jau studiju gados iemācās staigāt ar degunu mākoņos, jo visi viņus apbrīno kā dabas retumus. *Priede G. Pie Daugavas. R. 1977, 163.*

kāda DEGUNS NEPATĪK kādam *sar. Saka, ja kāds cilvēks nepatīk.*

«Viņas deguns man nepatīk.. tā ir tāda bāba — ja ko manīs, ar pieri sienu izdauzīs, bet klāt tiks!» *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 212.*

Kristaps. Mans deguns nepatīk. Sods vēl nav izciests — tā grūtākā daļa nupat tikai sākas.. *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 18.*

DEGUNS PA (GAR) ZEMI VELKAS kādam *sar. Saka, ja kāds ir ļoti bēdīgs, zaudējis pašpaļāvību.*

— Osis vēl vienmēr valkājas — dzīvotājs nav, bet nost arī nemirst.. Visas iekšas pagalam, bet dzīvība sīksta kā kaķim.. Pašai arī deguns pa zemi velkas. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 492.*

Viņas acīs vīrieši bija lieli plukatas un ņuņņas, līdz kas nopietnāks atgadās, tā deguns pa zemi velkas.. *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 129.*

Bet pulciņā vienmēr visas bēdas vieglāk aizmirst. Viens pasaka labu vārdu, kad otram deguns gar zemi velkas. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 16.*

Vai jūs ko varat? Ar motocikletu pabraukāt, ar balto kleperi jādelēt un zaļumballēs izkauties — to jūs varat. Kad vajag darbu un vīra dūšas, tad jums deguns zemē. *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 431.*

DEGUNS SLEJAS (PACEĻAS) AUGSTĀK kādam *sar. Saka, ja kāds kļūst pašapzinīgāks, lepnāks.*

Mans deguns slējās vēl augstāk, ja saimnieks.. Lienei vai Ilzei pateica: — Ej nu pagani tu, lai Edgars pastrādā pie siena! *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 58.*

Ja vienam otram deguns pacēlās mazlietiņ augstāk, nekā vajadzēja, tad Vera Mihailovna to vienmēr prata nolikt savā vietā. *Kuple D. LM 1974, 38. nr. 6.*

DEGUNS STIEPJAS GARĀKS *sar. Saka, ja kāds viļas, izjūt nepatiku, ir neapmierināts.*

Annele pacēla vienu kurpi, pacēla otru. Viņas deguns likās stiepjamies arvien garāks. Melnas, cietas un smagas kā kluči bij kurpes. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 337.*

DEGUNU [GAISĀ] IZSLĒJIS (PACĒLIS, UZMETIS) *sar. Augstprātīgi, lielīgi, lepni.*

Esot cits [inspektors], pavisam jauniņš. Staigājot, degunu gaisā izslējis.. *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 252.*

Ar saviem divpadsmit gadiem, sarkano svīteri un nez kādā ceļā iemantoto cepuri ar īpaši spožu nagu viņš staigāja pa sētu, degunu izslējis. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 47.*

.. degunu pacēlis, viņš iet jaunskungiem garām.. *Māteru Juris. KR, II. R. 1924, 159.*

Krauss tagad ir lepns. Degunu uzmetis, uzgrieztām ūsām — viņš skraida no vienas darbnīcas otrā. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 124.*

DEGUNU NOKĀRIS (NODŪRIS, NOLAIDIS); ar NOKĀRTU (NODURTU, NOLAISTU) DEGUNU *sar. Bēdīgs, bezcerīgs, noskumis; nokaunējies.*

Pirms kāda mēneša šeit bija zemessargu iesaukšana. Pēc komisijas viņi pagaidām vēl atlaisti mājās. Viņi nezina dienas, kad viņus sauks prom, un staigā kā Dieva nepieņemti, degunus nokāruši. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 338.*

— Ja jūs klausījuši, ko poļu Janis jums saka, Priedaines kalējs vis nesēdētu te, degunu nokāris. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 206.*

Kas tagad par dzīvi, salīdzinot ar toreizējo. Visi staigā degunus nodūruši, tīri kā siļķes asaku ierijuši. Jautrība man patika no laika gala. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 335.*

Nāku un redzu — velkas, degunu nodūris, kā aiz zārka. *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 113.*

Degunu nolaidis, Valboms stāv līdzās brīvkungam un bīstas paskatīties šajā acu mitrumā, kas viņam neko labu nesola. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 262.*

Ko tā staigā nokārtu degunu?.. Vai tik vien rūmes kā tajā Kalvicu kaktā? *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 361.*

— Jūs esat ielauzušies Engures ezera rezervātā «Putnu paradīze». .. atļaujiet jūs no paradīzes izraidīt.

Likumiem un oficiālai varai pretī neturēsies — aizejam ar nokārtiem deguniem. *Plotnieks J. K 1976, 8. nr. 114.*

Brigadieris brīdi stāvēja nodurtu degunu. Gausi kārtojās domas viņa zemnieka pierē. Nupat dzirdēto nevarēja lāgā saprast. *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 70.*

Viņš nevar sagaidīt to dienu, kad viņa smējēji staigās nolaistiem deguniem. *Sēlis R. Silaines muiža. R. 1958, 294.*

ĒRGĻA DEGUNS. *Deguns ar kumpumu vidusdaļā.*

Līdzās Justam pie otrā ēvelsola strādā Liepiņzieds, slaids puisis iegarenu seju un līku ērgļa degunu. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 196.*

GAR DEGUNU (*arī* DEGUNGALU) kādam *sar. Ļoti tuvu garām, retāk klāt.*

Un tad kā ar kriņģeļu kravu zēni strauji izbrauca pa vārtiem, pašam spiegam gar degunu. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 481.*

Vai tiešām viņas [zivis] peld, tā sakot, gar degunu un es viņas ne reizi neesmu pamanījis? *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 92.*

.. Andžus braukāja pa tirgiem pirkdams un pārdodams. Tā varēja labāk iztikt, it sevišķi, ja preces iepirka Lietuvā, bet pārdeva Latvijā, aizvedot vezumu robežsargiem gar pašu degungalu. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 173.*

Viņu [saimnieku] izlamāja ar vislabākajiem vācu lamuvārdiem, izdancināja gar degungalu revolvera stobru, solīja nošaut, sapūdēt koncentrācijas nometnē un mājai pielaist uguni. *Kalndruva M. Cilvēka sirds. R. 1961, 83.*

ar GARU DEGUNU *bieži savienojumā ar* palikt, *retāk ar* atstāt, aiziet, *sar. Tukšā, neiegūstot cerēto; kaunā.*

«Viņam piemita ērta īpašība šādās reizēs izlikties, ka nevis viņš, bet tas otrs palicis ar garu degunu.» *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 764.*

Bet pa to starpu veikli krustdēli ar gariem pirkstiem jau bija pamanījušies naudu pievākt. Paliku atkal garu degunu. *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 188.*

.. bet Robim jābūt uzmanīgam, lai glūņas varētu apvest ap stūri, atstāt, kā saka, ar garu degunu. *Salenieks E. Roberts Zalāns. R. 1958, 313.*

.. viņi parasti lūkojuši izmukt no šiem mūžīgiem muižas nodevu piedzinējiem, dažādi tos aizmānīdami ar viltu un atstādami dažu labu reizi ar garu degunu. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 319.*

Tā notika [kungs brāļus padzina]. Brāļi aizgāja ar garu degunu, bet muļķītis, tas ietika tādā laimē, ko nebij ne sapņojis. *Šmits P. VII, 12.*

Mēs zinājām, ka esam viņai parādā, mēs to nemaz nenoliedzām, bet mums sagādāja prieku kaut kā atrunāties, lai tā uzpūtīgā lielmāte aizietu no mūsu sētas ar garu degunu. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 110.*

IEBĀZT (IEDURT) DEGUNU kaut kur *sar. Iegrimt kādā nodarbībā, kas saistīta ar redzes piepūli.*

Grāmatas Tomu vienmēr bija maģiski satraukušas, un jau no bērna kājas viņš katru brīvu brīdi pavadīja, iebāzis degunu grāmatā. *Grigulis A. Cilvēki dārzā. R. 1957, 199.*

«.. Kādu gudrību tu vari izburt no vecām tupelēm, kur cauru dienu esi degunu iebāzis,» Made aprāja vīru [kurpnieku]. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 45.*

To paskaidrojis, viņš pārtrauca sarunu, iebāza atkal degunu avīzē un lasīja to tālāk. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 169.*

«Es pārlasu dziesmu vārdus, lai dziedot deguns nav jābāž lapā.» *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 392.*

Resnā uzmeta nicīgu skatienu blakussēdētājai, pagrozījās,.. izvilka no rokassomiņas noplukušu grāmateli.. un, iedūrusi tajā degunu, iegrima lasīšanā. *Laganovskis J. Ciemos pie Izidora. R. 1970, 109.*

KUR DEGUNS RĀDA *sar. Kur gadās, kur iespējams (iet, braukt). Sal.* KUR ACIS RĀDA.

«Un uz kurieni tad tu ej?» viņai vaicāja. Un Anīte katru reizi atbildēja: «Kur deguns rāda.» *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 255.*

Brīdi viņš klaiņoja tāpat uz labu laimi, iedams, kur deguns rāda un kājas nes. *Kaijaks V. K 1986, 1. nr. 68.*

Kurš var viņa ceļu zināt, viņš tak brauc, kur deguns rāda. *Auziņš I. Mājas pulcējas baros. R. 1974, 137.*

Cik reižu pats netika piedraudējis padzīt no kolhoza, lai iet, kur deguns rāda. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 566.*

Tas, kas te atnācis, aizies. Es viņam šodien pateicu, lai iet, kur deguns rāda. *Kalndruva M. Avots. R. 1974, 120.*

LABS (SMALKS) DEGUNS ir kādam *sar. Saka, ja kāds viegli orientējas apstākļos, ātri visu uzzina. Sal.* SUŅA NĀSIS.

Viņam bija labs deguns. Kur oda pēc peļņas, tur viņš tūlīt bija klāt. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 23.*

Sālzirnis.. nekad nepalaida gadījumu iesaistīt artelī, kaut uz laiku, kādu izslavētu kapteini vai meistaru, un šajā ziņā viņam bija labs deguns. *Grants J. Liesmo zilā uguntiņa. R. 1968, 35.*

Nekas, znotam bija tīri labs deguns, ka viņš izokšķerējis, kur var dabūt «Cepļa» akcijas. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 254.*

— Nerunā nu aplam, bet saki — kas ar tevi šodien bija noticis, ka gribēji nogalināt Cauni?

— Kā tad tu to jau zini? Neko teikt, varen smalks deguns. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 122.*

Smalks deguns tiem vācu saimnieciskajiem «fīreriem»: viņi tev uzoda katru vistiņu, katru sivēntiņu un izrēķināja uz gramiem, cik ēdamā labuma katru dienu vajadzēja būt zemnieka sētā. *Lācis V. KR, XII. R. 1974, 364.*

Avīzes dziedāja par «vīriem un ieročiem», kvēpināja vīraku, un ne jau rakstītāju vaina, ka Jāņa smalkais deguns cauri šim slavas vīrakam saoda līķu smaku. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 78.*

Kā Dāvis bija dabūjis zināt, ka viņi ar Jāni nodomājuši drīzumā braukt pie mācītāja? Ilze nevienam to nebija teikusi, un arī Jānis solījās klusēt. Ir ar tam Dāvim deguns! *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 284.*

NEZINĀT, KUR (CIK AUGSTU) DEGUNU CELT; NEZINĀT, KĀ DEGUNU CELT (NEST) *sar. Būt pārmērīgi iedomīgam, augstprātīgam.*

«Viņa sieva un meita nezina, kur savus degunus celt, un tu viņam aizdod naudu!» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 27.*

— Sieviešu cilvēkam derētu tomēr palīdzēt.

— Derētu nu, derētu. Bet kad pati nezina, kur degunu celt. Un kas man palīdz? Tāpat pašam vien jāraujas. *Upīts A. KR, VIII. R. 1950, 606.*

Tātad viņš no viņas [Līzes] kaunējās! Varbūt. Tie jaunie studenti jau nezin, cik augstu savus degunus celt, sevišķi, ja viņiem tās raibās cepurītes galvā. *Blaumanis R. KR, IV. R. 1949, 34.*

.. jau rīt šī pati Cīruļu Anna tāpat lūkos raust bagātību, pulgos tāpat nabagos un savā dižmanībā nezinās, cik augstu celt degunu. *Amtmanis-Briedītis A. Pretim saulei. R. 1963, 204.*

Kura drusku paskolota, nezin, kā degunu celt. *Upīts A. KR, XIII. R. 1951, 146.*

«.. tā jau ar ir lepna bez sava gala, nezina, kā savu degunu nest..» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 108.*

NOCELT (NORAUT, NOŅEMT) NO DEGUNA (*arī* DEGUNGALA) kādam, kādu, kaut ko *sar. Ļoti veikli, negaidīti aizsteigties kādam priekšā, iegūstot sev ko cita iecerētu, gandrīz vai sasniegtu, citam piederošu.*

Arnis. Tu esi par daudz lēns. Labās meitenes tev visi nocels no deguna. *Gulbis H. Sarunas ar skopām remarkām. R. 1974, 349.*

Cik reižu viņam neesmu nocēlis zaķi no deguna. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 274.*

Sievu viņš izraudzījās trīs reizes jaunāku par sevi, tā sakot — nocēla dažam labam divdesmitgadīgajam tieši no degungala. *Talcis Ā. Manas raibās dienas. R. 1958, 18.*

Viņš nekad nav cietis, ka cits noceļ patīkamu sievieti viņam no deguna gala. Un arī šoreiz viņš to necietīs!.. *Ieviņš K. Putras Dauķis, I. R. 1988, 127.*

.. cik bieži pie svētku galda dzirdi lielāmies, ka izdevies no mežkunga degungala nocelt ozolu, egli, priedi.. *Salenieks E. Tā viņi strādāja. R. 1967, 150.*

Tikai neļauj citiem to kumosu noraut no deguna gala. *Lācis V. Raksti, VI. R. 1960, 560.*

.. mēs ķīvējamies.. un atnāk ārzemnieki, tie mums noņem no deguna tos labākos kumosus. Visas tās labākās [darba] vietas dabū viņi. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 267.*

Vienu otru mazu lomiņu viņam noņēma no deguna mazāk spējīgi.. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 334.*

Žebērkliene. Kad tu izputētu! Sēž kā grāfiene! Paņem citām no deguna lomu un tad nez ko iedomājas! *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 258.*

NOKĀRT (*reti* NOLAIST) DEGUNU *biežāk nolieguma teikumos pavēles formā, sar.* Kļūt bēdīgam, bezcerīgam, noskumt, zaudēt pašpaļāvību. *Sal.* NOKĀRT GALVU.

Tikai degunu nokārt nevajag un sākt čīkstēt, tad drīz var nonākt pie tā, ka jālec kaut kur Zunda grāvī galu meklēt.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 580.*

Vēl gan Jēkabam nebija nekādu noteiktu izredžu uz darbu, bet viņi pārāk nezaudēja dūšu un nenokāra degunu. *Lācis V. Zvaigznes pār jūru. R. 1964, 169.*

— Bet tu nenokar degunu. Neraizējies, viss būs labi. *Brodele A. Marta. R. 1965, 158.*

Redzu, redzu, pilnīga neveiksme!.. Nekas, nenokariet degunu, šodien es jūs vairs nepametīšu vienus. *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 66.*

Un, ja viss nav pa prātam, nevajag nokārt degunu, bet paskatīties apkārt. *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 350.*

Tu izskaties tāds kā pavisam sašļucis. Atradis laiku, kad degunu nokārt. Tagad mums visiem [jaunsaimniekiem] jābūt savās vietās. Līdz pēdējam! *Upīts A. KR, V. R. 1948, 718.*

Bikliem soļiem Annele tecēja līdz vecmāmiņai. «Nu, kas tev ir, meitēn? Ko tu tā degunu nokārusi?» tā beidzot uzprasīja, paskatījusies skumjā sejiņā. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 131.*

Viņa ieteica arī nenolaist degunu pie pirmās neizdošanās. *Zamaiča L. Direktors Kazrags. R. 1973, 203.*

Degunus nenolaižam; otrs kuģis iet vēlu vakarā, gan tumsiņa palīdzēs. *Spāre V. Tirleānas meitenes. R. 1968, 81.*

ar NOKĀRTU (NODURTU, NOLAISTU) DEGUNU. *Sk.* DEGUNU NOKĀRIS.

NOLAUZT (aplauzt) DEGUNU kādam *sar.* Salauzt kāda iedomību, lielību, pašpārliecinātību.

Meitas ņirgājās un priecājās, ka nolauzuši «ietiepoņai» lepno degunu. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 5.*

— Ja neviens jums nav nolauzis degunu, tad es to izdarīšu. Savā pielūdzēju sarakstā jūs mani nerakstiet. *Lācis V. KR, VIII. R. 1973, 240.*

Druscin̦ degunu viņam gan aplauza šī ironiskā atbilde un pārējo redaktoru klusēšana; bet vai tādēļ viņš būtu nobijies? Ne drusku. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 302.*

— Kundziņš... lepns. Bizo vien, gan tev paliks asti zem bluķa. Gan aplauzīs degunu. Vai viens vien tāds redzēts... *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 357.*

NOLAUZT (aplauzt) DEGUNU *sar. Sadauzīties, sasisties; piedzīvot neveiksmi (iedomīgam cilvēkam).*

Brienu blakus Jūlijam un gandrīz nolaužu degunu pret apaļu baļķu sienu. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 54.*

«Piedevām vēl lietū un tumsā degunus aplauzīsim.» *Steiga M. Soļi aiz muguras. R. 1977, 76.*

Līze. [..] Nu gan ar laiku lielskungs padzīs pašu kā suni. Tādi kundziņi, agri vai vēlu, reiz lauž degunu. *Pērsietis. KR, II. R. 1937, 248.*

.. nolauzīsi savu stāvo degunu, slien vien tik augstu gaisā! *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 152.*

NOSLAUCĪT DEGUNU *vienk. Palikt tukšā; nožēlot kaut ko neiegūtu, nokavētu.*

Tomēr stacijas priekšnieks, akurāts vīrs būdams, vilcināšanos neatzina. Iesniegs lūgumu septiņi citi, lai tad Andrejs noslauka degunu. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 205.*

Kasei atliekot tikai noslaucīt degunu un parādu ierakstīt skurstenī. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 178.*

PARĀDĪT (rādīt) GARU DEGUNU kādam *sar. 1. Izsmejot, kaitinot pielikt pie sava deguna atplestas delnas īkšķi un vērst pārējos pirkstus pret kādu.*

Krustmātes Sabīnes vietā es šitādus plenčus nemaz nelaistu iekšā. Parādītu garu degunu — un mudīgi durvīm bultu priekšā. *Ezera R. K 1967, 2. nr. 23.*

Viņa mēdījās un, kad es sāku raudāt, mēdījās atkal un parādīja man garu degunu. *Spriņģis J. Stāsti. R. 1975, 114.*

Es steidzos pie tās, bet viņa palien zem galda un parāda man garo degunu. *Lācis V. KR, II. R. 1970, 250.*

2. Likt vilties, izmuļķot, piekrāpt; noraidīt; parādīt savu pārākumu.

Viņi gribēja mūs nemanot ielenkt. Bet mēs steigā aizbraucām un parādījām garu degunu. Tikai vienu zirgu, kas bija izjūgts, neizdevās izglābt. *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 219.*

Visiem bija vairs tikai viena vēlēšanās — neļaut sevi saķert, izmukt likumam, parādīt policijai garu degunu. *Lācis V. KR, I. R. 1970, 91.*

Bet tepat Sibīrijā viņš parādīs garo degunu Kārlim — atņems viņam Sarmīti. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 107.*

Kā tad tas bija, ka visas meitenes tam rādīja garu degunu un beidzot tomēr tas dabūja Tildi Veini, bagātāko un lepnāko pilsētas meitu. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 428.*

PĒC DEGUNIEM *sar. Pēc subjektīviem ieskatiem, savām simpātijām.*

Pavāri skatījās pēc deguniem, neņēma vis katru pretī pastieptu trauku, bet vispirms salēja draugiem — tādiem, ko pazina, kas atnesa papirosus.. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 172.*

Visiem pa prātam tik un tā neizdarīsi, bet, ja taisīsi izņēmumu vienam, tūliņ būs pretenzijas no visiem pārējiem: Zaķis skatās pēc deguniem! *Lācis V. KR, XIV. R. 1975, 52.*

— Un kā tad sadalījāt?

— Kauns teikt, gandrīz vai pēc deguniem. Ko tur var saprast? Uzrakstījām un aizsūtījām katram savu lapu, sak, jānodod tik un tik. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 343.*

— Pēc kādas izvēles deva, to ij šodien vēl nezinu. Laikam gan «pēc deguniem». *Avotiņa D., Peters J. Baltijas toverī sālīti... R. 1973, 120.*

RAUKT (saraukt; RAUSTĪT) DEGUNU *sar. Paust neapmierinātību, nepatiku.*

Frēliha madama taču turējās pie Āgenskalna labākajām famīlijām un rauca degunu, kad pie znota nāca tie no fabrikas ar cietām sadzītām plaukstām un aplauzītiem nagiem. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 122.*

.. aizgāja uz ostu par krāvēju, nopelnīja ne sliktāk, kaut arī sieva rauca degunu par prasto amatu un netīrām drēbēm. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 135.*

Spolītes mamma [preciniekus] sagaidīja smaidīdama, bet meita sarauca degunu: nebija pa viņas garšai. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 725.*

.. Aijai līdzās viņš izskatījās pārāk vienkāršs. Vai tādēļ viņa sarauca degunu, kaunējās viņa? Nē.. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 401.*

Viņi rausta degunu par taviem pieticīgajiem panākumiem, viņi ņurd, ka tu neesi pietiekami centīgs, ka tu nekur nederi.. *Lācis V. KR, XII. R. 1977, 265.*

Cilvēki pa visu Viršukori rausta degunus: kas to purvu svilina? *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 189.*

Vecie Sūrumi drusku gan paraustīja degunus, kad dabūja zināt, ka dēla izredzētā nāk no nabadzīgas kalpu ģimenes, bet beigās samierinājās ar Antona izvēli.. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 93.*

Viņi atnāca, pavandīja ar roku zvīņaino masu un šņaukāja degunus: — Vecas, pavisam mīkstas, lūk, vēderi veras vaļā! *Lācis V. KR, III. R. 1971, 54.*

RĪVĒT (ierīvēt) DEGUNĀ kādam kaut ko *sar. Nekautrīgi atgādināt vainu, kļūdu, nodarījumu; pārmest. Sal.* BĀZT DEGUNĀ.

V a l d i s. Ar muti piedos, bet sirdī — nekad! Pirmajā izdevīgajā gadījumā visu rīvēs degunā! Visu atcerēsies! *Vīgante V. K 1960, 2. nr. 104.*

.. Zana bija kļuvusi ķildīga, skanēja arvien, ka viņa ne pie kā nevar pietikt, un rīvēja vecajam Olufejevam katru dienu degunā, kādas rotas.. citām labāko famīliju dāmām. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 546.*

Sievasmāte toreiz rīvēja degunā, ka viņš Alisi prec naudas dēļ. *Gulbis H. Doņuleja. R. 1983, 259.*

«..Es jau manu arī pie sevis tā kā vēlēšanos vienu otru reizi viņai kaut ko ierīvēt degunā. Ko viņa tos puikas tā izlaiž!» *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 77.*

Strādāšu un pats pelnīšu. Un lai neviens tad nedomā rīvēt man degunā, ka esmu kaut kāds.. zīdainis, kas tikai to vien zina, kā vecākiem sēdēt uz kakla.. *C 1964, 7. nr. 2.*

SADOT PA DEGUNU kādam *sar. Bārt, kritizēt, nosodīt.*

Viņam bija prieks, ka jaunā sieviņa nekaunīgai īrniecei bija krietni sadevusi pa degunu. *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 505.*

«Es laikam apvainoju viņa oratora lepnumu.» — «Tas ir jauki, ka šim lielībniekam kāds sadod pa degunu.» *Zālīte E. Agrā rūsa. R. 1956, 234.*

UZ DEGUNA KRIZDAMS (KLŪPDAMS) *sar. Saka, ja kāds ļoti daudz, pāri saviem spēkiem strādā fizisku darbu.*

Neviens saimnieks nebija vecos tik smagi izdzinis, kā bērni tos izdzina. Uz deguna krizdami gāja, noplīsuši vienos kankaros. Liekam cilvēkam žēl bija redzēt. *Kosa J. Dienas tveicē. R. 1969, 68.*

.. Krišjāņa meitas bija padevušās strādīgas, gāja un skrēja, uz deguna krizdamas.. *Zigmonte D. Reminiscences. R. 1986, 95.*

Māte Pēteri tā neapkopa kā Alise.. Alise, pati kaut uz deguna krizdama, par viņu bija daudz vairāk rūpējusies. *Gulbis H. Doņuleja. R. 1983, 276.*

Mierā viņa nevienu minūti. Tad traukus mazgāt, tad veļu! Salīkusi, uz deguna klupdama. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 664.*

.. un kam viņas [laimes] nav, tas var uz deguna krist, arī nekur netiks.. *Šmits P. XIII, 314.*

Sile ir viņa piepildījums, tāpēc dod to! Pate kaut uz deguna krīti, bet dzīvnieku ēšanas un apkopšanas reizē nedrīkst pievilt, jo viņš tevi baro ar savu dzīvību. *Ķuzāne L. Esmu uzticīga. R. 1977, 38.*

Bet kāpēc lai es tagad ietu uz māju, uz deguna klupdama, kamēr tu, jauna, lokana, kulsies.. uz pilsētu? *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 270.*

Kāds labums tad man te ir bijis? Skrējusi esmu visu mūžu, uz mutes klupdama. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 272.*

UZMEST DEGUNU *sar. Saka, ja kāds (parasti sieviete) izrāda nepatiku, apvainojas, sadusmojas. Sal.* UZMEST LŪPU.

«Ak nu, Izolde!» Herta aizvainota uzmeta degunu. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 442.*

Lai Maija nemaz neuzmet degunu, ar to smuko purnu vien arī nekas nav, Lauķu manta vairāk ko vērts... *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 214.*

Tad viņa pati cēlās, paņēma no plauktiņa karoti un, uz galda nolikusi, teica: — Kad cilvēks aizmirst nolikt karoti, tad nevajag tūlīt uzmest degunu. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 319.*

Mājās man apvaicājās, vai tad ilgāk vairs neesot varējusi palikt. Es uzmetu degunu, lai gan taisnība noteikti nebija manā pusē — nudien, pāris atklātnīšu pa visu šo laiku, tas nav daudz. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 104.*

Sieva aizgāja garām, degunu uzmetusi, vārdu nesacījusi un nepaskatījusies. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 408.*

VAZĀT AIZ DEGUNA kādu *sar. Mānīt, muļķot, krāpt.*

— Bet vai tu viņu mīli?

Es paraustīju plecus.

— Laikam ne.

— Tad nevajag vazāt aiz deguna. *Grīva Ž. Mīlestība un naids. R. 1963, 382.*

K r i s t ī n e (nopūzdamās). Ak, mamm... Nav labi, ko es daru. Es tak to Akmentiņu tīšā prātā vazāju aiz deguna. Es zinu, kādēļ viņš mūs pie sevis ielūdz, kādēļ viņa māsa tāda draudzene ar mani. Un tomēr es viņam ļauju iet arvien tāļāk pa uzsākto ceļu. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 278.*

— Diezgan tu mani esi aiz deguna vazājuse, tagad tu mani vairs nepiemānīsi.. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 211.*

Es neesmu tāds muļķis, kuru var aiz deguna vazāt!... *Vulfs E. Ziedi, kas ceļmalā vīst. R. 1960, 125.*

Vienmēr un visur gaidāt padomu un palīgu, katrs balamute var jūs aiz deguna vazāt un katrs žuļiks apšmaukt. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 61.*

Nākotnei uzpūstas atskaites / Vajadzīgas — vismazāk. / Nākotne negrib, ka viņas vārdā / Tagadni aiz deguna vazā. *Ziedonis I. Kā svece deg. R. 1971, 54.*

— Mežsarg, mežsarg! Ko jūs esat izdarījuši! Visus ļaudis un kungus tā izvazājuši aiz deguna [noturējuši suni par vilku un sarīkojuši medības]. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 100.*

Sievietes allaž mīl pavazāt aiz deguna savus pielūdzējus un neskopojas ar patīkamiem vārdiem, lai pēc tam sagādātu nepatīkamus pārsteigumus. *Grīva Ž. Mīlestība un naids. R. 1963, 381.*

VILKT DEGUNU PA (GAR) ZEMI *sar. Būt bēdīgam, skumt.*

— Eima, eima, mēs jau pāris, — vectēvs bubina, — viens vecs, viens mazs, bet neba mēs tāpēc savus degunus pa zemi vilksim? *Kaijaks V. Putenī. R. 1964, 108.*

O l g a. [..] Neiet tak visur tik gludi, kā tai televizorā rāda... Un i tur par kļūdām runā! Bet tāpēc gan nav ko degunu gar zemi vilkt! *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 234—235.*

ZEM DEGUNA *parasti saistījumā ar* runāt, murmināt, ņurdēt, *retāk ar* dziedāt, dūkt, dungot, *sar. Paklusu, pie sevis, neskaidri.*

«Bet vai elektrisko gaismu visur izslēdzāt?»

«Gaismu?» pastnieks sāka sasprindzināti domāt. «Gaismu, gaismu... Nolāpīts!» viņš pēkšņi nomurmina zem deguna, it kā atcerētos kaut ko gaužām nepatīkamu. *Steiga M. Soļi aiz muguras. R. 1977, 204.*

Maksis neizskatījās sevišķi apmierināts. Viņš vienā laidā rauca pieri un kaut ko rūca zem deguna. *Kūlis Ē. K 1974, 6. nr. 94.*

Izzobotais vezumnieks, kaut ko zem deguna bubinādams, šķendējās, tomēr sāka rosīties nadzīgāk ap sajūgu. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 188.*

Tomēr Matildei sirds bija laba. Viņa izkliedzās un tad, zem deguna vēl kaut ko sirdīgi burkšķēdama, sameklēja ieplīsušu māla bļodiņu, ielēja tajā pienu un aiznesa uz šķūnīti [kucei un kucēniem]. *Vilks Ē. Rudens dienās. R. 1955, 46.*

Taču Fricis nebija atmodināms un, galvu nepacēlis, kaut ko nomurkšķēja zem deguna. *Dripe A. Kolonijas audzinātāja piezīmes. R. 1975, 78.*

Pārkāpis pār slieksni, viņš apstājās, pacēla galvu, .. kaut ko noņurdēja sev zem deguna un tikpat pēkšņi aizgāja. *Brodele A. Marta. R. 1965, 219.*

.. uzreiz pazinis rokrakstu, nopurpināja zem deguna: «Tas ir viens draugs, mēs strādājām kopā uz būvēm...» *Ezera R. LM 1972, 35. nr. 11.*

Jānis.. klusi zem deguna dungoja dziesmu.. *Līvs E. Pārnākšana. R. 1977, 72.*

Alfons dūca zem deguna kādu nenosakāmu melodiju — pats viņš apgalvoja, ka tā esot Raimonda Paula dziesma. *Kaijaks V. Akācija akmens pagalmā. R. 1973, 65.*

DEĶIS

KĀ DEĶIS *novec. Saka par kaut ko vienmērīgi, biezi noaugušu.*

.. dabūji pļavu kā deķi! *Svīka M. K 1975, 6. nr. 49.*

Āboliņš bija labi audzis, un vāli gūla biezi, čagani.

— Kā deķis! — Pēteris priecājās. *Gulbis H. Doņuleja. R. 1983, 366.*

— Redz, ko nozīmē netīra sēkla, — teica Rūtiņš, — visur zils kā deķis! *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 286.*

DĒLE

KĀ DĒLE. *Ļoti cieši, neatraujami; neatvairāmi.*

Apvijusi man ap kaklu rokas, viņa cieši piekļāvās man klāt. Viņas lūpas, karstas un valgas, nepacietīgi piezīdās pie manējām kā dēles. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 371.*

Svešie uzdzer tai... Jau stostās mēles... / Acis meičā iezīžas kā dēles... *Plūdonis V. Raksti, I. R. 1974, 258.*

Viņš ienīda šo skopo zemi un līdz ar viņu arī to cilvēku, kurš tai kā dēle piekodies. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 670.*

Kā dēles lielkungi sūkuši mūsu tēvu tēvus un sūc mūs pašus. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 266.*

Kādēļ nespēju aizdzīt šo vajājošo sajūtu, kas iezīdusies smadzenēs kā dēle: nedrīkstu palaist vaļā mātes roku.. *Luginska R. Neej man garām. R. 1969, 8.*

Pēkšņi man / domās iezīžas / dziņa kā dēle / Paraustīt auklu, lai dzirdu, kā skan / Vecās Kurzemes kapsētas zvans. *Liepiņš J. Balzamīne. R. 1981, 55.*

PIESŪCIES (*arī* PIEZĪDIES) KĀ DĒLE *vienk. Ļoti piedzēries.*

— Velns ar ārā, piesūcies kā dēle, — Ješka izlamājās. *Ērgle Z. Uno un trīs musketieri. R. 1970, 63.*

— Nāc, nāc, un nekādas pretimrunāšanas, piesūksies kā dēle. *Puriņš A. Nevaicājiet man neko. R. 1977, 195.*

Rozenvalds plātās ar muti un rokām, piezīdies kā dēle. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 365.*

DĒLIŅŠ

MEMMES DĒLIŅŠ (*reti* dēls) *sar. Izlutināts, gļēvs zēns, jauneklis.*

— Vai stāsies barā [linus plūkt]! — Viņš [Breksis] uzkliedza Dāvukam, kas rakāja tīrumu, meklēdams makšķerei tārpus. — Memmes dēliņš kāds nebijis, izlutinājusi tevi māte! *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 91.*

Palagu viņš [zēns] neņēma, tas būtu lieks smagums, un partizāņi taču guļ skuju būdā uz sūnu paklājiem, un ar savu palagu viņš tikai kristu izsmieklā, domātu, ka tāds memmes dēliņš. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 88.*

Es, protams, biju memmes dēliņš, kurš nevar panest nieka ūdens lāses, un dabūju no mātes bargu pērienu. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 291.*

Viens mūsējais iešņukstējās, taču dabūja dunku sānos. — Memmes dēliņ, friči to vien gaida, lai mēs bimbātu. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 174.*

Varbūt arī Pēters bija tikai iedomīgs, izlutināts memmes dēls, kurš nezināja, ko viņš grib. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 185.*

DĒLIS

IET KĀ PA DĒLI *3. pers., sar. Viegli, labi, ātri veikties, ritēt.*

Un tiesa, visādas pirkšanas un pārdošanas viņš izdarīja viegli un aši, tas viņam gāja kā pa dēli. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 70.*

Tik patīkami dzirdēt, ka arī citiem tā dzīve negāja vis kā pa gludu dēli, ka viņi divi vien te nebij tie lielie grēcinieki. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 746.*

KĀ DĒLIS. *1. Ļoti līdzens, gluds (parasti ceļš). Sk. arī* KĀ GALDS. *1.*

Pļavu ceļš patiešām līdzens kā dēlis. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 219.*

Kurzemnieks brīnās, kas te par ceļiem. Šiem gan ceļš bijis kā dēlis. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 305.*

— Iedomājies, kas par zemi — līdzena kā dēlis, neviena uzkalna, ne gravas. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 48.*

Bija pliksals, ceļš pa asfaltēto šoseju gluds kā dēlis, bet, tikko nogriezāmies uz zemesceļa, gaziks sāka lēkāt kā pa ermoņiku plēšām. *Dorbe H. — Varavīksne. R. 1969, 102.*

Jūra ar lielo ūdeni gluda kā dēlis. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 487.*

2. *Saka par kalsnu sievieti, par mazām, plakanām krūtīm.*

Šī Brigita bij pietiekami slaida un vairāk nekā pietiekami sausa un kaulaina. Pašaustā pelēkā kleita līdz pat zodam sapogāta, krūtis līdzenas kā dēlis.. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 738.*

Liena bijusi vecmeita, gara kā šķeista un plakana kā dēlis — neviena meitieša apaļuma. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 123.*

Māte — sieviņa bāla kā porcelānkrūze, / ar kuru no rīta tā steidzās pēc piena. / Tai krūtis kā dēlis. *Čaks A. Izlase. I. R. 1961, 93.*

KĀ PA DĒLI. *Saka, ja ir ļoti labs, līdzens ceļš. Sk. arī* KĀ PA GALDU.

Iesvētīšanas dienā laiks bij jauks, ceļš labs — kariete ar mammu, papu, dēlu, kas arī bij ieradies, un meitu aizripoja uz baznīcu kā pa dēli. *Blaumanis R. KR, III. R. 1958, 109.*

Ne par velti laucinieki labu kamanu ceļu salīdzina ar dēli, sak, brauc kā pa dēli. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 491.*

— Vai tas ir Apaļais ezers, to nevar zināt, — viņš kliedza vietai nepiemēroti skaļi, — bet ledus gan uz galvošanu. Tāpēc ragavas visu laiku gāja kā pa dēli. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 250.*

MĪT (mīdīt) SKATUVES DĒĻUS. *Būt aktierim.*

Režisora darbību Rīgas Latviešu teātrī sākot, Mierlauks vairs neskaitās pie teātra «jaunajiem»: turpat 20 gadu viņš, lietojot pazīstamo izteicienu, min skatuves dēļus. *Grēviņš V. Aleksis Mierlauks. R. 1956, 63.*

Tad rodas šaubas, vai maz ir talants, uzvilnī melnas domas, ka visu mūžu tā arī bez vārda mīdīsi skatuves dēļus.. *Aktieri. R. 1975, 173.*

SAIET DĒLĪ *3. pers., vienk. Saka, ja kas sarežģījas, ja izjūk nodomi, ieceres. Sal.* SAIET GRĪSTĒ.

— Kāpēc tu gribi citiem izpostīt dzīvi?.. Vai tad vēl nepietiek, ka mūsējās sagājušas dēlī? *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 94.*

Un vispār cits viņam vairs neatliekot kā ņemt valgu un iet uz tuvāko priedi, jo viss esot sagājis grīstē un dēlī.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 393.*

Tad Prīdim sagāja dēlī ar dzīvokli. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 47.*

Vai viņa sper soli sabiedrībā? Pielūdzēju netrūktu,.. ar Ģirtu viņai viss dēlī... Un — kādēļ? Blēņu dēļ. Ģirts, redziet, esot viņai melojis. *Bendrupe M. Upe izkāpj no krastiem. R. 1957, 14.*

SALAIST DĒLĪ kaut ko *vienk. Izdarīt ko tādu, kas neļauj panākt vēlamo. Sal.* SALAIST GRĪSTĒ.

— Nu jau tu salaidi dēlī, — traļmeistars pārtrauca Peldnaglas stāstījumu. *Vilks Ē. Stāsti. R. 1963, 162.*

.. jāsēžas uz mopēda un jāplēš uz Brīvniekiem, lai bez viņas tur kaut ko nesaputro un nesalaiž dēlī, jo zootehniķim nav ķēriena.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 371.*

DELNA

DELNAS NIEZ. *Sk.* NAGI NIEZ.

KĀ UZ DELNAS (*reti* PLAUKSTAS). *1. Ļoti labi redzams.*

No Tomariņu augstumiem viss ezers ir kā uz delnas. *Ezera R. Aka. R. 1972, 209.*

.. no mūsu kopmītnes loga visu [apkārtni] varēja redzēt kā uz delnas.. *Vācietis O. Tās dienas acīm. R. 1959, 49.*

Aiz pēdējiem kokiem viss kā uz delnas: dega visas četras ēkas — rija, klēts, kūts un šķūnītis, pat pērnējās salmu kaudzes paliekas liesmaini kūpēja. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 630.*

No kalna apkārtne bija redzama kā uz delnas. Tālajai sādžai pa kreisi redzēja stāvot garas rindas zirgu; tur bija krievu jātnieki. Plašais lauks pa labi no sādžas līdz mežam bija tukšs. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 221.*

.. gaisā izšaujoties bāldzeltenai raķetes guns strūklai, top kā uz delnas saskatāmas uzbrucēju masas. *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 511.*

Savāda sajūta pārņēma puisi, kad viņš nonāca augstākajā vietā. No šejienes kā uz delnas pārredzama pretinieka aizmugure un ieleja, tikai pašu upes krastu sedza bieza alkšņu smalce. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 61.*

No novērošanas punkta, kas ierīkots starp milzīgām klintīm, viss kaujas lauks pārskatāms kā uz delnas. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 227.*

Visa mana dzīve tev taču ir bijusi kā uz delnas. *Zālīte E. Agrā rūsa. R. 1956, 326.*

Skriet turpu pār klajo ļaužu kapsētu, kur no kungu kapiem viss kā uz plaukstas redzams? *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 336.*

Taks, stiepdamies pa pļavu un starp labības laukiem, redzams viņai visā garumā kā uz plaukstas izstiepts. *Janševskis J. Līgava, I. R. 1931, 282.*

2. Ļoti skaidri, saprotami.

Tas tak bija skaidri kā uz delnas, ka tā bija neprātība un tik cilvēku bendēšana paģērēt no viņas tādus darbus! *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 197.*

— .. pēc tam kad mašīna ar sienu bija aizbraukusi, jūs atnācāt atpakaļ un, lai slēptu zādzību, pielaidāt sienam uguni! Skaidrs. Viss kā uz delnas. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 203—204.*

Ka pie laba gala tāda draudzēšanās nenovedīs, tas tagad redzams kā uz delnas. *Dripe A. Tā tas varētu būt. R. 1973, 145.*

Tagad, kur es visu nu zinu, man tā lieta atklājas tikpat kā uz delnas. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 290.*

Izrādījās, tieši tā arī bija noticis, kā domāja priekšnieks un audzinātājs. Izmeklēšanā viss atklājās kā uz delnas. *Dripe A. Kolonijas audzinātāja piezīmes. R. 1975, 30.*

Viņš stājās Strautmaļu tēvam pretī un izskaidroja tam kā uz delnas, cik netaisnā kārtā Strautmalietis esot tīrumus un pļavas piesavinājies. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 355.*

Vecā saimniece klāstīja kā uz delnas visu savu dzīves gudrību. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 39.*

Augstas gudrības un neizprotamas lietas viņi tev izlika kā uz delnas.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 66.*

«Mani kungi, tas ir tā un tā,» — un izliek to lietu tikpat kā uz delnas. Gudrs cilvēks... *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 24.*

Visus jaukumus, kādi mani tur Osānos sagaidīja, viņš izlika kā uz delnas. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 264.*

Pašās beigās skaidri kā uz plaukstas pierādīts, ka pilsēta tikai tad varēs pilnīgi uzzelt un uzplaukt, kad vācu namu īpašnieku vietā par pilsētas domniekiem nāks latviešu namu īpašnieki. *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 288.*

Bet lielu naudu tāds [pulkstenis] gan laikam maksāja? Pārmelderis tikko paguva ar acu mirkšķinājumu, pieres saraukumu un galvas papurinājumu aiztraucēt, citādi tas lempis tūliņ izliktu kā uz plaukstas. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 230.*

KAILS (PLIKS) KĀ DELNA. *Pavisam kails.*

Atmata [pavasarī], cik tālu redz, jau vēl kaila kā delna. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 282.*

Nakts klānis vēl neapmēslotā gabalā patiešām nograuzts kails kā delna. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 12.*

Biju nupat pie linu gabala. Pliks kā delna. *Blaumanis R. KR, VII. R. 1932, 329.*

PAZĪT KĀ SAVU DELNU (PLAUKSTU). *Ļoti labi pazīt. Sal.* PAZĪT KĀ SAVUS PIECUS PIRKSTUS.

Viņš pazīst apkārtni un visas tekas no bērnu dienām kā savu delnu.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 257.*

Ludis bij šīs vasaras lielais gans, tepat no kaimiņiem salīgts. Viņš pazina Kamenes kā savu delnu, jo atskrēja vai katru pārdienu. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 17.*

Rams lielās apbraucis pusi Eiropas, izmalis Latviju krustu šķērsu un Latgali pazīstam kā savu delnu. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 69.*

Nu Pēterburgas Ārrīga viņam bija pazīstama kā paša delna ar visām galvenajām ielām un šķērsielām un to nosaukumiem. *Stankevičs A. Pēc pirmajiem cīruļiem. R. 1981, 18.*

— Esiet bez rūpēm, virsnieka kungs, es šīs vietas pazīstu kā savu plaukstu. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 299.*

DĒLS

PAZUDUŠAIS DĒLS. *Cilvēks, kas aizgājis no savas ģimenes vai kādas ļaužu grupas, nevēlēdamies pakļauties tās prasībām un nosacījumiem.*

Jā, jā, es pārnācu, pazudušais dēls ir pārnācis... Iztrakojies pa pasauli, iztērējis savu mantas daļu un atgriezies pie tēva mājā skrandās ģērbies, badā pamērējis... *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 237.*

Nebija vairs zaļa zāle, vārpu sanēšana..; nokvēpušas sienas.., dūmi, putekļi, griezīgs troksnis. Viņš [Ēbars] nebaidījās no tā.. Pazudušais dēls atgriezies tēva mājās, metālamatnieks pie mašīnām. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 130.*

«Nu viņš jau apprecēja pārvācoto friziera atraitni ar visu veikalu.» — «Jā, jā. Pazudušie dēli un meitas. Vai mazums tādu tautai!» nopūtās krustmāte. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 621.*

Daudz [Slobodskā] ir studentu, kas atsūtīti pēc nemieriem universitātē.. Pietiekami ir arī cilvēku, kas nāk no privileģētajām aprindām un kļuvuši par šo aprindu pazudušajiem dēliem. *Kalniņš J. Rainis. R. 1977, 111.*

Dzīvojot svešumā, Ibsenu, bez šaubām, māc ilgas pēc dzimtenes. Bet viņš tur nedomā atgriezties, nožēlojis grēkus, kā pazudušais dēls. *Zanders O. Zv 1978, 5. nr. 18.*

DESA

AIZŅEMTIES NO SUŅA DESU *iron. Saka, ja netic, ka tiks aizdots.*

«Vajaga kādus tūkstošus aizņemties no Lapsas,» kāds cits piezīmēja. «No suņa desu?» *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 269.*

DESA IR PILNA (PIEPILDĪTA) *apv. Saka, ja kāds panāk to, ko ir tiepīgi gribējis.*

Meitai desa ir pilna. *Mežotnē 1937.*

MUĻĶA DESA *vienk. Muļķis.*

«Ko tu runā, muļķa desa? Paga, paga, es tev rādīšu!» *Māteru Juris. KR, II. R. 1924, 12.*

— Zini, sauc mani, kā gribi, — tikai par muļķa desu — i neiepīksties! Varu nejauši iekraut. *Kadiķis-Groznijs A. Rakstu izlase. R. 1956, 351.*

— Ja grib uz lielceļa laupīt, pie tam grupā un pēc iepriekšējas norunas, tad ir jāzina likumi! Bet jūs kā stulbie! Muļķa desas! *Gulbis H. K 1976, 4. nr. 67.*

SOLĪT KĀ SUNIM DESU *sar. Solīt to, ko nedomā dot, darīt.*

— Kur nu alus muca?.. Solīji mums kā sunim desu! *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 252.*

DEVIŅI

KA (KAD, KAUT, LAI, VAI) TEVI DEVIŅI (deviņš, *arī* devītais); KA (KAD) TEVI DIVI DEVIŅI *sar. Izsaucas izbrīnā, satraukumā, nepatikā.*

— Ka tevi deviņi, kur tie pirksti gan stīvi un jocīgi paliek, kad visu dienu tirgū nosēž. *Belševica V. LM 1976, 28. nr. 11.*

— Pats lielskungs nu atrod šos [puisi un meitu nestrādājam]. Kad tevi deviņi! Nu nebūs vairs labi. To pašu nomanīja arī Lielais Jānis. Bet ko nu vairs, kad lielskungs klāt! *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 206.*

— Nu es vairs nemānīšos: rīt kāzu diena..

— Kad tevi deviņi.. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 321.*

— Ka tevi deviņš! Šitā dzīvojot, puse labuma aiziet pa vējam.. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 76.*

— Vai tevi devītais! Kāds nedievs tad tam [cieminam] šādā laikā nedod miera! — izsaucās saimniece. *Janševskis J. KR, I, II. R. 1933, 88.*

— Nu, teiksim, man pašam jau būtu vienalga, kas ar to puiku, kaut viņu devītais. Ja kāds grib ar viņu tīstīties, lūdzu, man nav žēl. *Zigmonte D. K 1977, 3. nr. 21.*

Man viegli, man atpakaļ skatīties nevajag!.. Dzirnavas nosvilušas, lai tās deviņš, varu stāties kaut kolhozā! *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 80.*

Motors iekāsējās reizi, iekāsējās otru un aizrijās.

— Ka tevi divi deviņi, — šķendējās Līdaks, — samaitājies. *Belševica V. Ķikuraga stāsti. R. 1965, 66.*

— Nez kur atkal līdis? Kad tevi divi deviņi, svārkus noplēsis no muguras! *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 62.*

KĀ DEVIŅI (*arī* deviņš, deviņais, devītais); KĀ DIVI DEVIŅI *sar.* *1. Ļoti ātri, lielā steigā.*

Tik krusa un sniegs mani spēj iedzīt istabā, bet, tiklīdz kā atkal skaidrs, tā es kā deviņi laukā. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 220.*

Ieraudzījuši mūs iznākam, tie uzšāva zirgiem un aizlaidās kā deviņi, putekļi vien apgriezās. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 406.*

Es peru [briedim] virsū, lai put, bet ko tu viņam, ačkam, padarīsi, aiziet kā deviņš. *Latviešu tautas anekdotes. R. 1961, 100.*

Un projām bija [brigadieris] kā deviņš. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 76.*

— Kurš īsts velns spēj tikai savās mājās vien mūžu nodzīvot.. Gan kādā dienā pārnāks mājās kā deviņis. *Kalniņš J. Zv 1985, 6. nr. 26.*

Lai tikai drusku pavelkot grožus, un viņš ejot kā deviņais. Bet dūkanais mums nemaz negāja kā deviņais. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 41.*

— Tas ir Didžis, tas ir Didžis!.. — gudrais Anss gavilēja. — Nāk kā devītais. *Janševskis J. KR, I, II. R. 1933, 278.*

Velni aizgājuši ar visu mironi kā divi deviņi. *Šmits P. XI, 248.*

Jānis paķēra cepuri, un abi zēni aizjoza kā divi deviņi. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 19.*

Paši aizgāja! Tavā vietā. Aizdieba kā divi deviņi! *Lagzdiņš V. Ķēdes loks. R. 1972, 137.*

2. *retāk. Nestāvēdams ne brīdi mierā.*

Brilles uz acīm, ķerpulotiem matiem, vieglu platmali, garām ūsām, mazu vaigu bārdu, uzpletni uzmetis, tā viņš gāja kā deviņš. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 334.*

— Vai uzraudzīt tēvu? Tam, brāl, vaktnieka vairs nevajag: iet pa slimnīcu kā deviņš. *Saulītis B. Profesora Vecapiņa dēli. R. 1957, 143.*

DIBENS

DIBENS (PAKAĻA) IR PAR VIEGLU kādam *vienk. Saka, ja kādam kaut kas nav pa spēkam, ja nav vajadzīgās izturības, lai ko veiktu līdz galam.*

Adams.. Ar laiku meistars no viņa sanāktu gan. Neizturēja. Tagad jau tā tik viegla dzīve un strādāšana, bet nekā — dibens par vieglu, biksēs akmeņi jāliek... *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 156.*

Švaki pulveri esat jūs, inteliģentie. Domājat no sevis nezin ko, degunu nēsājat augstu, bet, kad jādara darbs, tad dibens par vieglu. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 363.*

Būtu rudzus ar vienroci pļāvis, būtu zemi ar lielo arklu aris, ja vien, kā tēvs pajokoja, dibens nebūtu par vieglu un kauli par smalkiem. *Osmanis J. K 1980, 1. nr. 132.*

Tēvs pa vagu gāja smagā solī, arklu it kā uz rokām nesdams. Linards arklu dancina. Māte saka: viņam pakaļa par vieglu. *Svīre M. Ar vakardienu kabatā. R. 1984, 38.*

Nu, viņš jau aizvien kārojis uzrāpties par kungu, bet vienmēr pakaļa par vieglu. *Ezera R. LM 1979, 52. nr. 4.*

KĀ GRĀPJA DIBENS. *Sk.* KĀ PODA DIBENS.

KĀ KATLA DIBENS. *Sk.* KĀ PODA DIBENS.

KĀ PODA (KATLA, GRĀPJA) DIBENS. *Saka, ja kas ir pavisam melns.*

Velns esot pats īstais — melns kā vārāmā poda dibens ar diviem lieliem ragiem un asti. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 457.*

Ārsts atbraucis un apskatījis kunga roku, kas bijusi jau pārvērtusies melna kā poda dibens un gluži resna satūkusi. *Šmits P. XV, 153.*

Tikko vēl laukā aiz loga bija krēsla. Nē — tikko vēl bija pavisam gaišs. Tagad viss melns kā poda dibens. *Indrāne I. Aisma. R. 1980, 15.*

«Jā, jauna jau nu tā tava laiva nav vis! Bet kāpēc viņa tik melna kā katla dibens, un kāpēc viņai abi gali gaisā?» *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 140.*

Meistars pats nopriecājās: ja tikai dūmi vīžošot atrast caurumu, viņiem būšot lepna istaba, ja nu arī gluži tāda ne kā Lapmuižas lielkungam, bet visādā ziņā labāka kā priedainiešu zemniekiem, kas savās dūmu rijās ziemu apkvēpstot kā katla dibens. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 633.*

Tuvojas pusnakts. Sēdētāji pie garā galda nemaz neplok. Kur skriesi, kad ārā kā grāpja dibens un ceļš vienos ledos. *Delle V. K 1977, 3. nr. 108.*

.. drīzāk vilkam, lācim viņa savu bērnu atdos, ne tam grāpja dibenam [kalējam]. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 105.*

LAISTIES DIBENĀ *sar. Nespējot pārvarēt grūtības, neveiksmes, padoties tām.*

Vīksnas Pēteris bija uzcīnījies pat līdz savam grāmatveikalam Vidzemes Malienā, bet, nevarēdams ilgi noturēties, laidies atkal dibenā. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 195.*

.. pārzinātāji sprieda droši, ka ilgi tomēr viņš [Prātnieks] nespēšot vairs turēties virspus ūdens, jo vajadzēšot laisties drīz dibenā — parādi velkot stipri uz leju. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 463.*

— Tā jau nu, Salmiņ, ir, — jo viegli parādu taisīt, bet pēcāk grūti atdot..

— Tiesa, Ciesu tēv, tiesa, — nebūs dažam ilgi, kad nagi spruks vaļā un pašam būs jālaižas dibenā. Tad pakši un ežas cita rokās. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 309.*

LĪDZ DIBENAM. *Sk.* LĪDZ SIRDS DZIĻUMIEM.

NOIET (aiziet, iet) DIBENĀ *sar. Bankrotēt, izputēt, pagrimt.*

.. komēdijā redzam, cik var tālu aiziet veikalnieks, lai sabalansētu savus darījumus un uzņēmumi nenoietu dibenā. *Kalniņš J. Satīras asajā gaismā. R. 1957, 82.*

Latviešu laikraksti un žurnāli bija kā negantā vērpetē ierauti, un to vadītāji.. uzmanīja cits citu: kurš pastāvēs, kurš noies dibenā. *Kalniņš J. Rainis. R. 1977, 187.*

Viņa taču Vīranaudam ir mātes vietā, un viņa, kā kura katra māte, neļaus puisim aiziet tieši dibenā. *Zigmonte D. Jūras vārti. R. 1960, 81.*

Arvien nāk jaunas tehniskas prasības, kuras prasa piemērošanos. Kas to neprot, iet dibenā vai nīkuļo. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 185.*

NOLAIST DIBENĀ kaut ko *sar. Darboties, saimniekot tā, ka kaut kas bankrotē, izput, panīkst.*

— Ja «Ceplis» nebūtu nolaists dibenā, jūs varētu pārdot savas akcijas vai ieķīlāt kādā bankā un tikt cauri ar veselu ādu. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 356.*

Pavisam skaidri viņš saprata arī to, ka līdzšinējā kolhoza vadība nolaidusi dibenā ne tikai saimniecību.. *Brodele A. K 1960, 5. nr. 19.*

DIEGS

ar BALTIEM DIEGIEM ŠŪTS. *Nemākulīgi maskēts, nepārliecinošs, neticams.*

Leģenda par Nāruma nejaušo ierašanos, bez šaubām, bija šūta ar baltiem diegiem. *Skujiņš Z. Sudrabotie mākoņi. R. 1967, 173.*

.. nekādu sevišķu interesi kriminālromāns vairs neizraisīja. Viss likās šūts pārāk baltiem diegiem, noslēpums jau sen atklājies.. *Saulītis B. Sajukums. R. 1969, 67.*

Tas viss vāji rīmējās kopā, bija baltiem diegiem šūts un praktiski nozīmēja tikai vienu, proti, ka Feliksam Voicehovskim vēl vismaz divus mēnešus vajadzēs rauties pāri spēkiem. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 232.*

KĀ DIEGĀ PAKĀRTS. *Saka, ja kāds atrodas ļoti nedrošā, nenoteiktā stāvoklī, dzīvo satraukumā, bailēs, neziņā par kaut ko priekšā stāvošu.*

No šīs dienas Sveķis jutās kā diegā pakārts. Negants tāds pārbaudes laiks. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 220.*

Kad nākošu reiz ciemojāmies, es biju kā diegā pakārts. Ik acumirkli man bija prātā, ka nu vajadzētu to darīt [bučot roku]. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 261.*

Rītos un vakaros Līze zvanīja pa tālruni uz slimnīcu, pēc tam mēdza nopūsties: «Kas te nu būs, kas nebūs. Kā diegā pakārtai man jāstaigā.» *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 203.*

KĀ PA DIEGU (diedziņu). *1. sar. Bez grūtībām, sarežģījumiem, ļoti labi, gludi (parasti savienojumā ar iet, ritēt).*

Šovakar neviens no viņa plāniem nebija izdevies. Bet nevarēja jau gribēt, lai viss arvien noritētu kā pa diegu. *Ieviņš K. Putras Dauķis, I. R. 1988, 193.*

Viņš sadala darbu, izdod ādas, skatās, lai viss iet kā pa diegu. *Branks V. Puiku gadi Alūksnē. R. 1975, 70.*

«..Varbūt kas saķērās [darbā]?»..

«Kur nu par saķeršanos, iet kā pa diedziņu.» *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 217.*

Visa dzīve Pīlādžos ritēja tik tekoši kā pa diedziņu. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 255.*

2. Pavisam taisni.

Tēvs noara vagu kā diegu, vagu pie vagas, kā vīlīti pazīt. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 8.*

Vai neesat manījuši sloku laižamies? Viņas jau tā pāri ugunskuram dažreiz velk. Pa vienu sliedi vien kā pa diegu. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 87.*

— Mans šoferis mīlēja iedzert. Viņš apgalvoja, ka.. pat krietnos grādos mākot nostūrēt kā pa diedziņu. *Lāms V. Zv 1973, 11. nr. 25.*

NOBIJIES KĀ DIEGS *sar. Ļoti nobijies.*

M a d a r s. Veco zēn! Nu tu esi pagalam! Nobijies kā diegs! *Gulbis H. Sarunas ar skopām remarkām. R. 1974, 302.*

NOSKAITIES KĀ DIEGS *sar. Ļoti noskaities.*

Izrādās, ka, reiz viņai Rīgā esot, mājās nejauši ieradies viņas vīrs, šis tēraudsausais Draudiņš, noskaities kā diegs, iztaisījis skandālu.. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 260.*

ŠĻŪKT (LAIST, LAISTIES) PA DIEGU *vienk. Bēgt, pazust.*

— Nav, čaļi, tik viegli pārvākties uz citu daļu, bija jāiet lūgties pie paša pulkveža, un viņš mani kārtīgi saslānīja: «Ko tu domā, īsts

Rīgas puika un nu šļūks pa diegu kaut kur pie nomaļniekiem?» *Branks V. Kauju negaisos. R. 1964, 213.*

— Lai šļūc pa diegu viņi visi ar visiem saviem sugas lopiem un sugas bērniem! — Zupuriene saka. — Man no viņiem nekā nevajag! *Indrāne I. Anemone. R. 1974, 40.*

Bet, ja kļūst par karstu, tad rādi vīra dūšu — laid pa diegu, kamēr vēl neesi iekritis. *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 16.*

— Kretāns liek laisties pa diegu.. Puiši, metieties četrrāpus! Uz šejieni mērķē. *Eiduks J. Pārbaude. R. 1969, 208.*

TIEVS KĀ DIEGS. *Ļoti tievs (biežāk cilvēks).*

«Tik tas pats Diega Pēteris,» Namiķis pasmējās, «tievs gan bija kā diegs, tas gan zaga kā krauklis.» *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 203.*

Viņu pulka komandieris.. bijis augumā pats garākais, bet tāds kā diegs. *Lāms V. Vienu avota lāsi. R. 1971, 101.*

Patiesi — kartupeļu laksti, balti un tievi kā diegi, jau sāk klanīties pret zemi.. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 312.*

DIENA

BEZ LIKTAS DIENAS *apv. Priekšlaikus, bez kādas jēgas.*

Posts un negals, kad atnešanās ievelkas zāles laikā. Lops jābadina, lai nepieriet bez liktas dienas, lai nesākas piena trieka vai kāds cits negals. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 361.*

— Ē, ka tu ar mani nenoņemtos kā ar mazu bērnu. Jāpērk tak sivēns bez liktas dienas, tad tu varēsi tur klāt sēdēt, ar pirkstu zīdīt, ar klimpām barot. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 380.*

Tā tak dzīvē jāizput bez liktas dienas, ja vairs galvas nav uz pleciem. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 58.*

— .. Mātes pirktos zābakus plēs.

— Nekā, pats pelnīju pērnvasar Baltajā purvā.

— Un tad nu dranckāsi bez liktas dienas? *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 349.*

BŪT SEPTIŅAS DIENAS NĀVEI PARĀDĀ. *Sk.* BŪT NĀVEI PARĀDĀ.

CELT DIENAS GAISMĀ. *Sk.* CELT GAISMĀ.

kāda, kaut kā (*reti* kādam, kaut kam) DIENAS IR SKAITĪTAS. *Saka, ja gaidāma drīza nāve, kaut kas beidz pastāvēt, ja kāds tiek atlaists no darba, padzīts.*

— Par vēlu, tēvoci Urbān. Plaušu tuberkuloze nejoko. Manas dienas ir skaitītas. *Salenieks E. Kā nu kurš. R. 1970, 271.*

Kur nu svešs te sēdēs cauru nakti pie slimnieka, kura dienas jau skaitītas! *Liepiņš J. Nedariet pāri. R. 1971, 90.*

.. man negribējās ticēt, ka šim, vēl tik spēcīgam vīram, kurš tik dzīvs un apgarots stāvēja manā priekšā, jau dienas ir skaitītas. *Skalbe K. — Varavīksne. R. 1969, 56.*

Arī viņa [maza koka nameļa] dienas bija skaitītas: viņu taisījās noplēst.. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 104.*

Tagad malienu mūsējie ved uz muižas ūdens dzirnavām. Vējenēm dienas ir skaitītas. Viņas stāvēs vēl, līdz sabruks. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 139.*

.. vecās Baltijas tiesas pēc Manaseina revīzijas katru dienu varēja tikt likvidētas, un viņu dienas ir skaitītas. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 473.*

Jā, vecā taisnība, tas acīm redzams, / Aizvien top vecāka un vājāka, / Un viņas dienas ir jau skaitītas. *Rainis J. KR, I. R. 1977, 148.*

— Ja tādu «svešo» kā es redzēs pie tevis, tas var nonākt grāfa ausīs, un tad tavas dienas muižā skaitītas. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 195.*

DIENU MŪŽU *novec. Vienmēr, pastāvīgi.*

Vieniem vecākiem bijis ļoti nepaklausīgs dēls. Tēvam tas visur darījis pretim un māti kaitinājis dienu mūžu. *Šmits P. XIV, 307.*

L ī z e. Tāds vientiesis jau tu dienu mūžu bijis, tāpēc mēs izputējām iz mājām. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 165.*

Bet Mārnieks jau dienu mūžu tikai kratās vaļā no šī svarīgā audzināšanas uzdevuma.. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 182.*

Protams, ar tiem ienākumiem .. tie dienu mūžu nebūtu varējuši savus izdevumus segt. *Deglavs A. Rīga. R. 1951, 714.*

DIENU UN NAKTI (*arī* DIENĀM UN NAKTĪM) *sar. Vienmēr, pastāvīgi.*

Meistarienes veikals un nams man stāvēja prātā dienu un nakti. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 41.*

Pūlējās nedomāt par to, ka Antons dzērājs, bet dienu un nakti šī apziņa viņu nospieda kā smags slogs. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 77.*

Inga toreiz saviem darba biedriem lika noprast, ka tieši šāds austrumniecisks ornaments ir viņas sapnis dienu un nakti. *Ķuzāne L. Zodiaka loks. R. 1975, 148.*

.. gruzdošā doma tirdīja Antonio dienām un naktīm. *Grīva Ž. Stāsti par Spāniju. R. 1956, 174.*

Dienām garām iet man ļaudis, / Naktīm garām iet man zvaigznes, / Dienām naktīm — manas domas. *Rainis J. KR, III. R. 1978, 359.*

«Tēvam atlika no visas pārdotās iedzīves pārs simtu. Ar tiem viņš nopirka mazu, celmotu zemes gabaliņu, uzcēla būdu, un tagad viņi abi ar māti tur rokas kā kurmji, diena vai nakts.» *Jaunsudrabiņš J. Vēja ziedi. R. 1959, 127.*

Dziruļu saimniece dzīvoja kā pa sapņiem. Rozīts viņai neizgāja no prāta ne dienā, ne naktī. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 274.*

DZĪVOT VIENAI DIENAI (NO VIENAS DIENAS OTRĀ). *Dzīvot, nedomājot par priekšdienām, vieglprātīgi.*

Tas Mārtiņam iedzimts no Lakatiem — visu drīz aizmirst un dzīvot tikai vienai dienai. *Rozītis P. Izlase. 1957, 301.*

.. meitieši siena laikā vaļas brīžos šuva un pie tam runāja par puisiešiem, ka tie dzerot, nelāgi izturoties, dzīvojot no vienas dienas otrā... *Poruks J. Reālistiski stāsti. R. 1953, 205.*

GAIŠS KĀ DIENĀ (*reti* diena, dienu). *Ļoti gaišs.*

.. bet tagad viņa kambaris no tās spalvas tik gaišs kā dienā. *Šmits P. VII, 206.*

Nodzalkstījās zibeņi, nograndēja pērkons. Gaišs kā dienā. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 17.*

Reizēm izsprāga raķetes. Tad visapkārt kļuva gaišs kā dienā. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 21.*

Sētvidū kļūst gaišs kā dienā [no ugunsgrēka]. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 444.*

Mēnesnīca ārā gaiša kā diena, redzēt var pēdīgo. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 209.*

Aiziet stallī — viss stallis no zelta spalviņas spožuma tik gaišs kā dienu. *Šmits P. VII, 28.*

GARĀ DIENA *sar. Saka par tūļīgu, gausu cilvēku.*

Mājās mēs iebraucām melnā tumsā..

— Tad ir gan garās dienas! — māte sirdījās. — Kad es tagad maizi lai izcepu? *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 250.*

«Kamēr tu, garā diena, aizvilksies, viņš jau visus būs apgājis, apvārdojis.» *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 304.*

Zēnus ieraudzījis, tēvs rājās: — Kur jūs tik ilgi? Kā garās dienas. *Kaijaks V. Putenī. R. 1964, 107.*

IZNĀKT (IZLĪST) DIENAS GAISMĀ. *Beigt slapstīšanos, parādīties atklātībā.*

Kāpēc pēc amnestijas viņš neatstāja savu migu un neiznāca dienas gaismā? *Grīva Ž. Ugunskuģis. R. 1961, 91.*

Izmisums, spītība, nelokāma griba? Nē, tikai alkas dzīvot. Un cerība — šī vara aizies, nepaliks, es palikšu, es atkal drīkstēšu iziet dienas gaismā. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 128.*

.. Tauriņš, karam sākoties, dienas gaismā izlīdis, dabū zināt, ka Aivaram atklāts viņa dzimšanas noslēpums.. *Grēviņš V. Jānis Osis. R. 1962, 200.*

IZVILKT (vilkt) DIENAS GAISMĀ kaut ko. *Atrast, atklāt ko; atmaskot.*

.. Tedis turpināja meklēt un drīz vien izvilka dienas gaismā diezgan biezu, bet galīgi nodriskātu grāmatu.. *Vilks Ē. Piecas minūtes par vēlu. R. 1961, 65.*

.. mūsdienu satīriķi pirmām kārtām interesē ne vien dienas gaismā izvilkts ļaunums un tā publisks nosodījums, bet pirmām kārtām ļaunuma ģenēze. *Bībers G. — Kritikas gadagrāmata 1974. R. 1975, 185.*

Intuīcija Valdim sacīja, ka šeit noticis kaut kas sarežģīts, ka ātri un vienkārši šo kamolu atšķetināt neizdosies. Ne velti veča tik ņirdzīgi

smīn — noslēpums, kuru viņa paņēmusi līdzi kapā, būs jāizvelk dienas gaismā. *Steiga M. Soļi aiz muguras. R. 1977, 17.*

Un vēl izvilku dienas gaismā to atgadījumu skolā.. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 56.*

To subjektu vienreiz vajag izvilkt dienas gaismā.. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 425.*

«Tu esi priekšsēdētājs, tev šādas lietas jāvelk dienas gaismā, bet tu gribi noslēpt.» *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 143.*

Es viņus saukšu pie atbildības — visus tos apmelotājus un neslavas cēlājus. Pa vienam, aiz matiem es viņus izvilkšu gaismā. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 544.*

KĀ DIENA NO NAKTS (KĀ DIENA PRET NAKTI). *Saka par lielām atšķirībām, krasiem pretstatiem.*

Bet [izrādes] kopvērtējumi atšķīrās kā diena no nakts. *Latviešu padomju teātra vēsture, II. R. 1974, 67.*

Viņa gaita no valodas atšķīrās kā diena no nakts. *Grants J. K 1969, 6. nr. 47.*

— Es un tu, — Edvīns teica un izspieda tādu mazu smiekliņu.

— Tas jau tikpat kā diena pret nakti. *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 80.*

LABAS DIENAS *novec. Sveiciens (laba vēlējums; neliela dāvana).*

«Mīļais dēls,» tēvs raksta, «sūtu tev daudz labu dienu, priecājos, ka lode jau izņemta, un ceru tevi drīz atkal redzēt mūsu rotā.» *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 208.*

Notārs. [..] Patiesībā tur [vēstulē] vairs nav nekā svarīga. Viņš sūta visiem labas dienas, sevišķi Leksītei. *Zīverts M. Lugas. R. 1988, 195.*

Labas dienas no mātes un tēva. *Vulfs E. Ziedi, kas ceļmalā vīst. R. 1960, 197.*

— Brauc nu vesels! Labas dienas mātei... *Upīts A. KR, II. R. 1948, 300.*

«.. Aiznes arī Pakulu tēvam labas dienas no manis un brauc lēnām, lai lāde nenoskrambājas.» *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 261.*

Es dabūju.. gabalu siera. To man vajadzēja aiznest mātei par labām dienām. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 69.*

LĪDZ PASTARAI DIENAI. *Sk.* LĪDZ PASTARDIENAI.

NĀKT (PARĀDĪTIES) DIENAS GAISMĀ *3. pers. 1. Kļūt redzamam, būt publicētam.*

Tante.. sauca mani, lai es palīdzot mantas izkravāt. Te nu nāca dienas gaismā visādi vecmodes brunči un ņieburi, un citādi krāmi, kā arī dažādas zāles un plāksteri un starp tabakas lapām arī pa šņaba pudelītei. *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 121.*

Kadrika. Jūtos tā, it kā veiktu sekmīgus izrakumus... Kas tikai nenāk dienas gaismā! *Sauleskalns V. Lugas. R. 1970, 252.*

.. kritika ciešāk sakļautos ar visu literāro procesu, diendienā ietekmētu to, atsaucoties uz visu jaunāko, kas parādījies dienas gaismā. *Bērce V. Tas ir arī mans liktenis. R. 1976, 361.*

2. *Kļūt zināmam, atklāties, noskaidroties. Sk.* NĀKT GAISMĀ.

— .. Un ja jau par šo cilvēku dienas gaismā nākušas kaut šādas lietas vien... kas zina, ko vēl viņš sevī slēpj! *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 211.*

Pati pirmā saskare ar šo lomu Jānim Osim iznāca.. tais dienās, kad frišvagariem un viņu rokaspuišiem vīskreļiem un sutkām bija īstenais pļaujas laiks, kad dienas gaismā neslēpti parādījās viņu zemiskie vaibsti.. *Grēviņš V. Jānis Osis. R. 1962, 28.*

NE DIENU, NE NAKTI. *Nekad, nevienu brīdi.*

No tā brīža man atkal Spodris neizgāja no prāta vairs ne dienu, ne nakti. *Jaunsudrabiņš J. Vēja ziedi. R. 1959, 147.*

Augumu es neesmu no tēva mantojis, izskatu, degunu gan. Un iekšējo nemieru, uguni, kas neliek mieru ne dienu, ne nakti. *Greste J. ... kā dzeņa vēders. R. 1977, 194.*

Mieru viņam nedeva ne dienu, ne nakti kāds jauneklis Dzīparkārklis. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 84.*

Viņa bija skaista sieva mūža pašā dienas karstumā, kad miera nav nej dienu, nej nakti, gādājot par māju un saimi. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 95.*

Sevišķi kamēr abas sēd vienā klasē,.. nav nu vairs šķiramas nedz dienu, nedz nakti. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 984.*

SKAIDRS KĀ DIENA. *Pavisam skaidrs, saprotams.*

Tas tak ir skaidrs kā diena, ka arī Ati ir pārņēmis.. grēcīgo grāmatu un laikrakstu lasīšanas gars. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 70.*

.. Medardam tagad ir skaidrs kā diena, ka Rozītis un vienīgi Rozītis ir bijis Gunas vakardienas pavadonis.. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 351.*

Lasīja sociālistu apcerējumus, un viņam likās, ka viss pareizs un skaidrs kā diena. Nevienā vietā viņam nebij ko iebilst. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 864.*

Lieta skaidra kā diena, bet kņazam Čugunovam nācās ļoti grūti to saprast... *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 93.*

Beidzot kāds nāca ar priekšlikumu, kas tik skaidrs kā diena. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 228.*

SUŅU DIENAS *novec. Skolēnu vai studentu vasaras brīvdienas.*

Ķesteros pašulaik nav neviena skolas bērna, jo ir suņu dienas. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 277.*

Grāmatas viņai pa vasaras brīvlaiku piegādāja skolotājs Rimans, kurš suņu dienas Rugainē pavadīja pie saviem vecākiem. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 33.*

Tie bija lauku skolotāji, suņu dienās laukos nokļuvušie studenti un skolnieki. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 305.*

ZAGT DIEVAM DIENAS; ZAGT DIENAS. *Apzināti dzīvot bezdarbībā, dīkdienīgi; slaistīties.*

Te redzēju tikai daudz dīkdieņu, kas slaistījās apkārt bez kāda darba, bez rūpēm, gozējās kaut kur saulītē, tenkoja bez jēgas un, kā saka, tīšu prātu zaga Dievam dienas. *Miesnieks K. Mana dzīve un darbs mākslā. R. 1959, 224.*

Negrib godīgi strādāt, iet uz mežu Dievam dienas zagt un saimniekam jērus. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 129.*

Strādāt jūs te esat izsūtīti vai dienas zagt! *Upīts A. Pērkona pievārtē. R. 1950, 131.*

Nu sāka mājā uztraukties par šādu slinkošanu un dienu zagšanu. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 300.*

Diezgan esat dīkā stāvējuši, kamēr traktors strādā jūsu vietā. Tagad jau jums zagļu dienas. *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 317.*

ZIED KĀ LABA DIENA. *Ļoti skaisti, kupli ziedēt.*

Šadursku dārzs zied kā laba diena un dūc bišu pilns. *Ķuzāne L. Saule mūžam mana. R. 1986, 301.*

Flokši zied kā laba diena. *Mežotnē 1939.*

DIEVGALDS

KĀ PIE DIEVGALDA *bieži iron. Saka, ja izturas svinīgi, bijīgi.*

Ko viņš tobrīd domājis, grūti uzminēt, vien sejs viņam esot bijis nopietns kā pie dievgalda. *Mauliņš J. Malēnieši. R. 1983, 25.*

Aba Krūms sataisījis tādu ģīmi kā pie Dieva galda: — Jā, lūdzu, skolotāja kungs, es tomēr nesaprotu, kā ūdens to var zināt, ka nu ir taisni simts grādu karsts un jāsāk vārīties? *Plaudis J. KR, II. R. 1964, 296.*

.. kur tā pudele palika? Nē, nevajag vairāk dzert, mums jābūt skaidriem kā pie dievgalda. *Vaidars T. — Stāsti. R. 1971, 183.*

DIEVIŅŠ

AR TO DIEVIŅU. *1. novec. Saka atvadoties.*

— Nu tad ar to dieviņu! — Šustiņš pamāja Voldim, un vezuma rinda sāka kustēties. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 174.*

2. sar. Saka, ja kā vairs nav.

Tā arī bija: kā aizgāja armijā, tā ar to dieviņu. Turpat tālumā atrada sev sievu, apprecējās — un cauri ar viņu bija. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 203.*

— Ko nu vairs, Donāt, par bitēm. Pēdīgā saime izbēga no stropa pērnvasar un salīda ozola dobumā turpat mežmalē. Ar to dieviņu, lai iet vien, lai lido uz savu paradīzi! *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 311.*

BALTS KĀ DIEVIŅŠ *novec. Ar mīļumu saka par vecu, nosirmojušu vīru.*

Gadu un sāpju saliekts, bet laipnām acīm un balts kā dieviņš viņš gāja garām mana tēva smēdei uz nabagmājas pusi. *Paegle L. Stāsti jaunatnei. R. 1954, 115.*

DIEVIŅŠ BARAS *novec. Saka, ja rūc pērkons.*

Kad ierūcās pērkons, māte teica: «Dieviņš baras.» *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 55.*

Atskan atkal grāviens, un reizē sāk krist smagas lietus lāses. Mēs paslēpjamies zem kuplākas priedes.

— Dieviņš baras! — bailīgi čukst Einis. *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 44.*

A ž a. [..] *(Pērkons.)* Klusu, Dieviņš baras, un melnais gailis sāks dziedāt... pusnakts klāt... *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 77.*

KĀ KOKA DIEVIŅŠ. *Sk.* KĀ KOKA DIEVS.

KOKA DIEVIŅŠ *sar. Neiejūtīgs, sauss cilvēks.*

Viņi skaidrojās ilgi, bet netika nekādā galā. Tikai priekšnieka sirds dziļumos ieviesās rūgtums pret galveno inženieri, kamēr Stumbrs nosprieda, ka priekšnieks tomēr ir «koka dieviņš». *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 357.*

DIEVS

AIZIET DIEVA MIERĀ *novec. Nomirt.*

Neviens taču nezina, kad viņa stundiņa būs klāt. Tāpēc katram pienākums jau laikus nokārtot savus pienākumus, lai tad ar tīru sirdi aizietu Dieva mierā. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 668.*

Sievasmāte, kas visu laiku kopusi slimo un mājas soli, šoziem pati aizgājusi Dieva mierā. *Avotiņa D. K 1977, 10. nr. 26.*

AIZIET (STĀTIES) DIEVA PRIEKŠĀ; AIZIET PIE DIEVA *novec. Nomirt.*

«..Bērniņi visi aizgāja Dieva priekšā, tikai tu, mīļā Katiņ, paliki.» *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 150.*

Kad vecais barons arī aizgāja Dieva priekšā un viņa vietā pār Gaileni sāka valdīt dēls,.. Veldēm vairs tik labi negāja kā līdz tam. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 218.*

B r e n c i s. [..] Esmu vecs vīrs, iešu drīz Dieva priekšā, un tad jau jādzīvo tā, ka sirds paliek vienmēr skaidra. *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 434.*

«Un vēlāki, kad mēs ar māti būsim nogājuši Dieva priekšā, tad tu sargāsi, glabāsi un mīlēsi Vilkatīreļus.» *Purapuķe J. Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes. R. 1925, 113.*

Ar skumjām šām / Man Dieva priekšā jāiet. *Elksne Ā. Zv 1983, 13. nr. 19.*

«..Zinu, dēls, ka tu negribēsi, lai es ar šaubīgu un nedrošu sirdi stājos Dieva priekšā, tādēļ saki man taisnību par to, ko tevim jautāju..» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 67.*

«Nemirsti, māmiņ,» Zuzīte šņukst.

«Labāk ir, kad nabadziņš aiziet pie Dieviņa... Nav nekāda prieka pasaulē dzīvot...» *Poruks J. Stāsti. R. 1959, 69.*

Ož pēc asinīm un pelniem zāle. / Gdaņskas «Dievu mežs». / Cik te ļaužu aizgājis pie Dieva! *Vējāns A. C 1978, 210. nr. 3.*

AR DIEVA PALĪGU. *1. novec. Saka, vēlot veiksmi ceļā, darbā.*

«Mani mīļie bērni, še ņemiet ceļam pārtiku un ejiet ar Dieva palīgu sev laimi meklēties..» *Šmits P. VIII. 373.*

— Nu tad ar Dieva palīgu, kā tēvutēvi teikuši, — Laumanis paspīdināja zobus un lika izcelt trali. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 95.*

Uz lauka tagad steidzamāks darbs... Nu tad ar Dieva palīgu mēģiniet to gabalu nobeigt.. *Muižnieks I. Fabulas un stāsti. R. 1959, 174.*

«Braukšana pa nakti būs laba,» Gailis domāja. «Ar Dieva palīgu pret gaismiņu būšu Cēsīs..» *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 12.*

Šai brīdī tēvs, pie vārtiem atspiedies, stāstīja mātei, ka saņēmis no žīdu tirgotāja partiju linu aizlaist ar laivu Rīgā. Ar Dieva palīgu nopelnīšot jel rudens renti. *Štrāls K. Saulē un ēnās. R. 1956, 63.*

Lietus smildzina, bērni stāv slapjos bariņos, un Klaucāns nezina, vai vēl gaidīt vai ar dievpalīgu sākt savu pirmo stundu Zāģeriešu skolā. *Zigmonte D. Vanags pār Zāģeriešiem. R. 1979, 109.*

2. iron. Kā iespējams, kā var un prot.

— Saliksim tajās kastēs akmeņus, lai ved uz fāterlandi ar Dieva palīgu.. *Lācis V. KR, XIII. R. 1975, 261.*

Jāņus ar Dieva palīgu esmu nolīgojis un palicis pie labas veselības. *Saulītis B. Sajukums. R. 1969, 77.*

Ar Dieva palīgu todien mums izdevās iztērēt visu līdzpaņemto naudu. *Kūlis Ē. LM 1978, 1. nr. 5.*

AR DIEVU UZ PUSĒM *sar. Ne visai labi, ar grūtībām; kaut kā.*

Uzrunātais likās esam ļoti apjucis un atbildēja, ka klājoties tā ar Dievu uz pusēm. Atveseļošanās par daudz gausi ejot uz priekšu. *Blaumanis R. KR, III. R. 1958, 46.*

Mūždien dēla dēļ iznāca visādas nepatikšanas, arī mācījās viņš ar Dievu uz pusēm.. *Lagzdiņš V. Ķēdes loks. R. 1972, 68.*

Īsās distances man nepadodas. Tūkstoš pieci simti, tas nu vēl tā, ar Dievu uz pusēm. *Saulītis B. Līdz pēdējai taisnei. R. 1963, 44.*

Māte bija jau stipri gados, slimīga un ar Dievu uz pusēm apkopa mājas soli.. *Dorbe H. Pie Ventas grīvas. R. 1973, 23.*

Es pati arī esmu puslībiete, māte latviski tikai tā ar Dievu uz pusēm runā. *Zigmonte D. Jūras vārti. R. 1960, 220.*

BŪT DIEVA PRIEKŠĀ (PIE DIEVA) *novec. Būt mirušam.*

Man vēl dzīvi tēvs ar māti.. Dzīvi man arī septiņi bērniņi, pieci gan jau Dieva priekšā. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 114.*

«Divi [dēli] atnāca šurp man aizņemt vietu [kapsētā]. Nomira abi: kā iemigt iemiga. Tāpat vecīte [sieva] jau Dieva priekšā...» *Jaunsudrabiņš J. KR, II. R. 1981, 226.*

O, tas ir jau pie Dieva. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 44.*

Citugad es varbūt būšu jau pie Dieviņa. *Spriņģis J. Stāsti. R. 1975, 19.*

BŪT DIEVA ROKĀ (rokās) *3. pers. Nebūt atkarīgam no cilvēka gribas, rīcības; nebūt zināmam.*

Vecākā meita jau bija aizprecēta un dzīvoja tīri labi.. Abas jaunākās vēl mājās.. To abu liktenis vēl bija Dieva rokā. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 352.*

Vāģu virsi kaimiņu graudniekam viņš bija jau sen pataisījis un arī atdevis, protams, uz rudens nomaksu, kura arī tad gan vēl Dieva rokā. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 315-316.*

Jēkabs ārstu pavada un grib zināt, vai ir cerība vai nav nemaz. «Dieva rokās,» ārsts pakrata galvu. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 224.*

Pa to laiku gan Donāts ir zaudējis visas cerības: ē, ko tur, viss Dieva rokā. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 138.*

— Tā miršana, jā, tā jau arī stāv Dieva rokās. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 451.*

CITS (CITĀDS) DIEVS IR kaut kur. *Ir citādi.*

Te šai vietiņā trūka tikai krietna vīrieša prāta un čaklu roku, lai būda pārvērstos par tādu pašu gaišu mājiņu kā tur pie Pakalniem. Vai tad te cits Dievs? *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 248.*

Nu jau es skaidri zināju, ka netikšu uz lielo tirgu un nevarēšu nopirkties nenieka. Vai tad man būs citāds dievs kā Jozam? Joza visu dienasvidu priekš tam un vēl vakarā līdz melnai tumsai bij cūkām zāles plūcis un kapājis, lai tikai varētu tikt uz baznīcas svētkiem un pie mātes; bet saimnieks teica nē, un diezgan. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 77.*

DIEVA AIZMIRSTS (PAMESTS). *Tāds, kas atrodas sliktā stāvoklī; nomaļš.*

Nabaga sirds un nabaga prāts. Vai viņi vēl kā gaidīja, ka ķērās tik cieši pie šīs dzīves, pie šīs Dieva aizmirstās būdas un pie Aijas.. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 401.*

Tai zāļainajā kviešu druvā, kur izvērsās pieci kombaini, reiz bijis īsts čūskulājs. Dieva aizmirsta, cilvēku pamesta vieta. *Lāms V. C 1978, 199. nr. 1.*

— Vai šai Dieva pamestajā stūrī kāds veikals arī ir vai ne? *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 42.*

Varbūt viņa pajokojās, šorīt pa telefonu norunādama tikšanos šajā dievu un cilvēku pamestajā ieliņā. *Svīkule V. Mirkļu mozaīka. R. 1968, 199.*

DIEVA DĒĻ *sar. Saka, emocionāli pastiprinot izteikuma saturu (biežāk nolieguma teikumos — nekādā ziņā, retāk apgalvojuma teikumos — katrā ziņā). Sal.* NO DIEVA PUSES.

«Bet Dieva dēļ, to nedrīkst uzzināt Arina Katajeva, viņa man nekad nepiedos.» *Ezeriņš J. Stāsti un noveles. R. 1967, 103.*

«Tēva soļi!» viesis pārbijies iesaucās. «Viņš tak nenāks šurp uz klēti — Dieva dēļ?» *Blaumanis R. Izlase. R. 1968, 108.*

Jūs tikai, Dieva dēļ, viņam neko nesakiet — citādi viņš mani nositīs! *Lagzdiņš V. Nakts «Mežāžos». R. 1976, 134.*

Māte vaimanāja — es pazudināšot viņu un pats sevi, lai, Dieva dēļ, saprotot, kādi briesmīgi laiki esot, un valdot muti. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 19.*

..tad viņu lūdza, lai tā, Dieva dēļ, paliekot pie viņa sievas, kamēr viņš pārnāk.. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 139.*

DIEVA DOTS. *1. sar. Garīgi (reti fiziski) nepilnvērtīgs; vientiesīgs. Sk. arī* DIEVA LAISTS.

.. Čāpiņi ir tādi vientiesīgi, Dieva doti cilvēciņi.. Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 125.

Večiņa ir vientiesīgs, Dieva dots cilvēciņš.. *Zariņš M. Saulrietu violetās ērģeles. R. 1971, 36.*

Žaks. [..] Visi taču zina, ka Moriss ir Dieva dots cilvēciņš, ko viegli var izmantot. *Zīverts M. Lugas. R. 1988, 133.*

Acis Andrejam rudas, lielas, un tajās gandrīz vienmēr viena izteiksme, kā tas Dieva dotiem ļautiņiem mēdz būt. *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 288.*

Kas tad gan nezin, ka tas vīrs viņai tāds Dieva dots.. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 748.*

— .. Spēka vīri aizgājuši ienaidnieku pļaut, mēs te tādi Dieva doti vien esam palikuši.

— Ko tu runā, Kuzma! — vectēvs dedzīgi iesaucās. — Vai es tev kāds Dieva dots? *Sakse A. KR, V. R. 1963, 23.*

2. reti. Iedzimts; no dabas nācis.

Nu galīgi pārliecinājās, ka viņam Dieva dots sabiedriska darbinieka talants, tautas apvienotāja un ierosinātāja uzdevums. *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 428.*

Turklāt emocijas nav Dieva dotas, bet izaug no pašas dzīves, no dabas un cilvēku sabiedriskajām attiecībām. *Būmanis A. K 1976, 12. nr. 136.*

Toties viņai [tulkotājai V. Dorošenko] piemīt «Dieva dota» dzirksts atveidot autoru, nevis autoru izšķīdināt sevī. *Ezera R. K 1983, 7. nr. 183.*

.. viņiem taču mājās vesela grāmata par ievārīšanu, konservēšanu un visādu citu Dieva dotu labumu uzglabāšanu. *Zigmonte D. K 1970, 10. nr. 15.*

Tad, kad es šo savādo mākslinieku [Voldemāru Irbi] ievēroju traucamies pa Rīgas ielām un parkiem, kājās viņam vairs nebija vienīgi Dieva doti apavi, ar kādiem viņš palaikam jozis pa lepno pilsētu, bet arīdzan kaut kas cilvēka roku darināts. *Kalndruva M. Uz tās pašas zemes. R. 1982, 115.*

3. reti. Ļoti patīkams, pa prātam.

Sunim bija ienācis prātā pašūpoties: lai kaza nākot līdz pie šūpolēm! Kazai tas Dieva dots. Suns nu iekāpa šūpolēs, un kaza ar ragiem šūpoja. *Šmits P. I, 320.*

Bet ko viņš to Anneli vienmēr zobo? Tā, muļķe, katru reizi dusmojas vai līdz asarām. Un tas Mārtiņam atkal Dieva dots. *Birznieks-Upītis E. Izlase. R. 1951, 237.*

— Laiciņš Dieva dots! — Laima iesaucās. — Viņš tur augšā uzklausījis manas lūgšanas. *Grīva Ž. Degošais olīvkoks. R. 1974, 115.*

.. gribētos tādu īstu Dieva laiciņu, kad krekliņā izmeties tu aizeji druvā kūlīšus siet vai pļaut. *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 257.*

4. novec. Ļoti apdāvināts, talantīgs.

.. Jurjāns.. parāda savos pirmajos darbos tik nešaubīgu, instinktīvu orķestra saprašanu, ka līdz ar pašu pirmo mēģinājumu šinī žanrā ir jāatzīst par Dieva dotu orķestra komponistu. *Raksti. Atmiņas par Emīlu Dārziņu. R. 1975, 53.*

Dace [Akmentiņa] tiešām apbrīnojama — Dieva dota aktrise. *Kraujiņš K. No atmiņu skrīņa. R. 1973, 57.*

«Katrs zin, ka viņš [J. Rozentāls], tā teikt, Dieva dots mākslinieks.» *Stankevičs A. Pēc pirmajiem cīruļiem. R. 1981, 218.*

DIEVA IZREDZĒTS. *Sk.* DIEVA SVAIDĪTS.

DIEVA KAUTS *sar. Nosprādzis.*

— .. Ko tu piebaldzēniem padarīsi! Viņi var dabūt visu gatavu, pat Dieva kautu avenu pilnā vērtē pārdot. *Kalniņš J. Kalna Kaibēni. R. 1991, 230.*

Mājās viņi mazgājās tikai ar veļas ziepēm, bet, ja kāds kustonis aizgāja, Dieva kauts, arī ziepes vārīja paši. *Zigmonte D. Laintu lāsts. R. 1984, 43.*

.. lauķa atnestais šķiņķis būtu gatavots no Dieva kauta lopiņa, un es saindētos.. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 24.*

DIEVA LAISTS *novec. Garīgi (reti fiziski) nepilnvērtīgs; vientiesīgs. Sk. arī* DIEVA DOTS. *1.*

Varu tikai tev pateikt, ka tu nekā nedz zini, nedz saproti. Tu esi tāds — Dieva laists cilvēciņš, tāds pats kā visi tie, kas skrien brīnīties par Zelmeņa darbiem. *Purapuķe J. Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes. R. 1925, 123.*

.. šis Pārgades kungs vai nu esot pavisam labs un godīgs cilvēks, vai arī tāds, kā saka, Dieva laists cilvēciņš.. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 262.*

Gundega. Esot [karalis] tāds Dieva laists. *Brigadere A. Pasaku lugas. R. 1956, 228.*

2. novec. Ļoti apdāvināts, talantīgs. Sk. arī DIEVA DOTS. *4.*

Ar Linardu [Taunu] aizgājis Dieva laists dzejnieks un reizē Dieva laists cilvēks, draugs un bohēmists. *Saliņš G. Avots, 1989, 2. nr. 16.*

DIEVA NELIEKAMS *reti. Saka par sliktu cilvēku, par ko bezjēdzīgu, nepieņemamu, neatzīstamu.*

«Ai, bērni, bērni! Dieva neliekami. Izlepuši, palaidņi bērni. Dieva dāvanu [kāzinieku bulkas] mētāt! Dieva dāvanu ripām laist!» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 345.*

Aši, zaglīgi noskrapst atslēga; te gan liela piesardzība nav vajadzīga, jo māte tikpat necelsies, lai skatītos uz to Dieva neliekamo blandoni. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 278.*

Vai es esot ne savā prātā, tagad braukt kādā tur Dieva neliekamā tālumā? *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 127.*

DIEVA PIEMEKLĒTS. *Garīgi (arī fiziski) nepilnvērtīgs; kādu nelaimi pārcietis.*

Ancim jau bija labs pūlītis bērnu, tikai viens «meiteniņš tāds jestrāks»; tie puikas, īsti vīna pagraba un brūža laikos dzimušie, bija tādi vien kā Dieva piemeklēti, cits rausta valodu, cits šļupsta un cits tāds nevērīgs. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 287.*

Kurzemniekiem jābūt sirds vietā akmenim, ja viņi šādam Dieva piemeklētam nespējniekam negribētu dot mīlestības dāvanas... *Janševskis J. KR, I, II. R. 1933, 250.*

Un vēl visādus bezkaunīgus vārdus iedomājas sacīt par maniem dēliem. Bet ko nu, vai tad uz muļķi vērts dusmoties! Ko Dievs piemeklējis.. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 32.*

Vienīgais godīgais cilvēks, kurš manim būtu varējis palīdzēt, bija Silēns. Bet nu viņš ir Dieva piemeklēts, ka pašam nav gandrīzi maizes kumosiņa. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 118.*

DIEVA SVAIDĪTS (IZREDZĒTS) *novec. Pāri citiem stāvošs; ar izcilām spējām apveltīts.*

.. viņiem bija iestāstīts, ka tie ir dumpinieki, kas grib sacelt kājās visu pilsētu, visu zemi un nogāzt no troņa pašu Dieva svaidīto ķeizaru. *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 511.*

«.. Tu jau tici, ka katrs, kas sacerējis pāra dzejoļus, arī visās citās lietās ir aicināts un Dieva svaidīts spriedējs.» *Stankevičs A. No Braku kalna. R. 1973, 152.*

.. ievērojamie aktieri intriģēja tieši ar to, ka savā «darba laboratorijā» nevienu neielaida un ļāva domāt, ka viņi ir «dievu svaidīti». *Klints A. Tā nebija lietaina diena. R. 1974, 63.*

.. Smiļģim šis sātaniskais moments Dieva svaidītajā jauneklī [H. Liepiņā Mortimera lomā] šķita valdzinošs. *Dzene L. Dialogs ar Hariju Liepiņu. R. 1977, 68.*

Pirmais. Viņa iet / Caur visu zemi, visi tevi cilda, / Tu brīnišķā, tu dievu izredzētā! *Aspazija. Sidraba šķidrauts. R. 1966, 12.*

Mietpilsonis visos laikos uzbāzīgi interesējies par «lielo vīru» aizkulisēm,.. lai tad līksmi izsauktos: lūk, kādi patiesībā ir šie Dieva izredzētie! *Damburs E. — Atmiņas par Andreju Upīti. R. 1977, 171.*

DIEVA ZIŅĀ. *Bez uzraudzības, gādības, līdzdalības; likteņa varā.*

Atkal Lūce savu skuķēnu pametusi Dieva ziņā. Aizskrējusi to plenci meklēt... *Brodele A. LM 1973, 35. nr. 7.*

«Gādāsim tikai par sava saimnieciskā stāvokļa nostiprināšanu un atstāsim lielo politiku Dieva ziņā.» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 381.*

.. visas apkārtējās mājas pilnīgi tukšas, iemītnieki [bailēs no mēra] aizbēguši kur tālāk, pamezdami savu iedzīvi Dieva ziņā. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 580.*

.. atstāt savu telti Dieva ziņā un iet uz viesnīcu nav iespējams. Kas sargās mantu? *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 535.*

Nekādu dārgumu mūsu pagalmā un šķūnīšos nav, gadiem te viss stāvējis Dieva ziņā... *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 144.*

DIEVS (Dieviņš) AIZSAUC (sauc) PIE SEVIS kādu *novec. Saka, ja kāds nomirst.*

— .. kad Dievam bija paticis vienu [vīru] aizsaukt pie sevis, tad nogāju pie otra un tikai kā pielaulāta sieva.. *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 67.*

Bungatiņš. Paldies Dievam, ka tev ar savu Juri labi satika.

Pupiņa. Slikti jau nedzīvojām.

Bungatiņš. Tikai visi apmira.

Pupiņa. Jā, aizsauca Dieviņš ij bērnus, ij pašu [vīru]. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 362.*

Šodien ceturtdiena — ja Dievam vēl šovakar labpatīkas viņu saukt pie sevis, tad bēres svētdien. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 667.*

Jurīti pirms mēneša Dievs aizsauca pie sevis. *Dinere C. Ugunsputna medības. R. 1976, 14.*

Man vēl dzīvi tēvs ar māti, nesauc jau vēl Dieviņš tos pie sevis. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 114.*

DIEVS AR kādu, kaut ko *sar. Saka, paužot vienaldzīgu attieksmi, samierināšanos.*

Bet Dievs ar viņu! Beigts viņš ir, un ne man par to kāds prieks, ne bēda! *Kalniņš J. Mūžība. R. 1971, 308.*

— Dievs ar viņu, viņa algu un dārdzību. *Brūklenājs A. Izlase. R. 1955, 200.*

— Dievs ar jums! Ko man skumt, ko piedusmot. Sirds gan nosāp, dēls. Par to slepenību. Pārsteidzību. *Delle V. K 1972, 3. nr. 69.*

Dievs ar visu, kā bijis — bijis.. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 72.*

DIEVS AUGSTAIS. *Saka, ja kāds jūtas ļoti apmierināts, laimīgs.*

— Tev nu gan, Rutīt, šodien, kā saka, ir Dievs augstais! Nevarēdama nekā sagaidīt, beidzot.. nācu saukt tevi. Un visu šo laiku tu pie viņa vien, neviena neredzēta, netraucēta, kā sieva pie vīra. *Janševskis J. KR, XIII—XIV. R. 1933, 207.*

Abi ar mērnieku jaunkungu skolas tēva skuķi lenc. Bet skolas Līze, parau, pagrozās gan pret vienu, gan otru, un šiem abiem tas — Dieviņ augstais! *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 174.*

DIEVS GAUSIN *novec. Pieklājības teiciens ēšanas reizē. Sal.* DIEVS SVĒTĪ.

— Dievs gausin pusdienu!... — Emma piegājusi pie ubaģēm, kuras turēja rokās maizes rikus, teica tik zemā, dobjā balsī, cik vien iespējams. *Janševskis J. KR, VII. R. 1933, 1159.*

«Ņemiet, ciemiņi, par labu, ko Dievs svētījis,» viņš saka it kā atvainodamies un pastumj šņaba glāzīti tuvākajam. «Dievs gausin!» pēdējais saka dievbijīgi un pārmet krustu. *Purapuķe J. Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes. R. 1925, 77.*

DIEVS IR MANS LIECINIEKS *novec. Saka, uzsverot, ka teiktais ir patiesība.*

Dievs ir mans liecinieks! Es viņu nepazīstu... *Grīva Ž. Ugunskuģis. R. 1961, 78.*

Es.. es, saimniek, gribēju sēt tos rudzus. Nudien... Dievs mans liecinieks, gribēju sēt.. *Indrāne I. K 1965, 5. nr. 31.*

Es kliedzu un lūdzos.., lai tikai atstāj mani dzīvu. Es piesaucu Dievu par liecinieku, ka esmu pilnīgi nevainīgs.. *Zariņš K. Cirka mākslinieks. R. 1990, 84.*

DIEVS PALĪDZ *novec.* ***1.*** *Saka, sveicinot kādu, kas strādā, arī vēlot veiksmi darbā.*

Šad un tad viņš norauš sviedrus no sejas ar piedurkni un strādā atkal tālāk.

— Dievs palīdz! — atskanēja viegla balss. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 130.*

— Dievs palīdz, Oskar! — Banders sveicināja jaunu vīru, kas kaut ko darīja pie tukšajām zivju kastēm. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 212.*

— Dievs palīdz! — viņš sveicināja.

— Pats nenāksi palīgos? — Kārlis pārstāja pļaut. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 230.*

2. *Saka, lai tam, kurš nošķaudījies, nenotiktu kas ļauns.*

Un veci ļaudis no tā laika, kad bērns šķauda, vienmēr atņem: «Dievs palīdz!» — «Paldies, paldies!» *Šmits P. XIV, 180.*

DIEVS PIEŅEM *novec.* ***1.*** kādu. *Saka, ja kāds nomirst.*

«..Bet kas tad tādam [slimam] pasaulē... ko viņš jau nav izbaudījis... žēlastība vien būtu, kad Dievs tādu pieņemtu!» *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 222.*

Nu viņa [vecāmāte], kā dzirdot pa ļaudīm, ne redzot vairs, ne dzirdot, ne sevis atmanoties, bet raug, ka Dieviņš vēl nepieņemot. *Jaunsudrabiņš J. KR, II. R. 1981, 26—27.*

— .. Domājām jau, ka pagājušajā naktī Dievs pieņems — tā mocījās. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 85.*

— Osis vēl vienmēr valkājas — dzīvotājs nav, bet nost arī nemirst. Taisni brīnums, ka Dieviņš tādu nepieņem. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 492.*

Māte, ķildīgas dabas sieva, viņu bieži lamāja un sita pat pa kupri, un viņa tēvs katra vārda galā vēlējās: «Kaut jel Dievs drīzāk tādu pie sevis ņemtu!» *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 25.*

Salmiņu māte. Nebūtu Dieviņš bijis tik bargs un nebūtu mums paņēmis Krišu, tad jau tu, dēls, arī būtu varējis studēt. *Lindulis L. Lugu izlase. R. 1945, 81.*

2. kaut ko. *Saka, ja kāds nepilda vai aizmirst solījumu.*

«.. kālab nenoganīji kazu?..»

«Āre! es jau būtu noganījis arī, bet saimniece piekrāpa: apsolīja raušus līdz dot, bet Dievs pieņēma, paliku neēdis.» *Šmits P. I, 321.*

DIEVS SODI *sar. Saka, pastiprinot teikto.*

— Ja kādu satiekat, nekā nestāstiet!

— Dievs sodi! Nevienam neteiksim!.. — zvērēja sabiedētais Tuntulis. *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 120.*

Izaicināšu likteni, Dievs sodi, izaicināšu! *Zariņš M. LM 1975, 43. nr. 10.*

Vai viens bērns ģimenē būtu tā granīta kapa plāksne kādas sievietes kultūras tieksmēm? Dievs sodi — es tam nespēju ticēt. *Lāms V. Gribas un atziņu sūrums. R. 1977, 124.*

DIEVS SVĒTĪ *novec. Pieklājības teiciens ēšanas reizē. Sal.* DIEVS GAUSIN.

— Dievs svētī vakariņas! — Amāle, tikko pār slieksni pārkāpusi, iesaucās un ar skatu ātri pārskrēja galdam..

— Paldies! — atsaucās Kristīne. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 11.*

DIEVS UN MIERS; MIERS UN DIEVS *sar. Saka, uzskatot kaut ko par atrisinātu, izbeidzot strīdu.*

Lubraki! Purā ratā jūs aiztriekt vajadzētu, tad man te būtu Dievs un miers mājā!... *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 88.*

— Un vai tad kolhoza lopus nevar ar mīlestību kopt?..

— Ko nu! Kas nav savs, kas par to bēdās? Pagrūdīs kaut kā priekšā, un Dievs un miers.. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 542.*

— Ej vien. Man fiksi jālaiž projām. Tiks mājās, tad miers un Dievs. Šitādā laikā mājās vismaz sirds mierīga. *Vācietis O. Tās dienas acīm. R. 1975, 90.*

DIEVS vien [TO, *reti* VIŅU] ZINA (zin). *Saka, ja kas nav zināms, saprotams, ja kāds par ko šaubās, baiļojas.*

Jā, labie laiki pagājuši, un Dievs vien zina, kas vēl nāks.. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 359.*

Dievs zina, kas viss pasaulē negadās. *Akuraters J. Kalpa zēna vasara. R. 1956, 32.*

Dievs vien zina, kā tā [māja] turas kopā, kā tā nesakrīt un ar jumtu neapsedzas kā ar sūnu segu, jo, taisnību sakot, tur ir vairs tikai sūnas un kailas kārtis. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 259.*

«Dievs vien zin, kas tur notiks, kas ne? Liena pati negrib redzēt Prātnieka ne acīs, bet saimniece mirst viņa dēļ gandrīz nost.» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 129.*

— Ai, dēliņ, dēliņ! Dievs to zina, kas no tevis iznāks, kad tu jau tagad dari man tādas bēdas. *Kosa J. Austrenī. R. 1975, 295.*

Laimdota uzsmaidīja Jānim, arī Ulda lūpu kaktiņš iekniebās — ko viņš domāja, Dievs to zina. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 33.*

«Dzirdēju gan runājam, visvairāk no tās pašas Annužas, ka esot salaulājušies,» tā atkal otra, «bet Dievs to zin, vai ir tiesa vai nav, un tagad, kā liekas, arī īstas taisnības zināt vairs nedabūs.» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 397.*

Bet viņš sev grib iestāstīt, ka ir nelaimīgs mīlētājs. Un tomēr — Dievs viņu zina, kā tas nu bija!... *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 233.*

Vai jaunajam Saleniekam nebija varbūt palikuši kādi papīri, rakstu gabali — un kur tie varētu atrasties? «Dievs viņu sazin!» sargs raustīja plecus. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 335—336.*

— Dieviņš to zin, cik no tiem pašiem simts rubļiem vēl atlicis! *Upīts A. KR, I. R. 1946, 489.*

«Bet kas tad ar Kārli? Nekas nav zināms?»

«Dieviņš viņu zina,» māsa iesaucās un sāka raudāt. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 62.*

DIEVS ZIN *galvenokārt savienojumos ar vietniekvārdiem* kas, kāds, kurš, *ar apstākļa vārdiem* kur, kad, kā, kāpēc, kādēļ, kālab, cik. *Diezin, diez.*

«Es nedotu sava bērna šādās skolās, lai man darītu vai Dievs zin ko!» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 128.*

DZĪT DIEVU MEŽĀ. *Neatzīt, nenovērtēt par labu to, kas ir; nepamatoti žēloties.*

Dzīvojam mēs abi ar vecīti te kā nabagi...

— Nu gan tu dzen Dievu mežā, — kaimiņiene nenoturējās. — Cik tad sen, kā istabām sienas apmetāt un griestus izbalsinājāt, elektrību pievilkāt... *Brīdaka L. Portrets profilā. R. 1970, 165.*

— Bērnu maize augstā plauktā, — Vilma saknieba lūpas.

— Nedzen nu Dievu mežā! Skaidra tev ir laba meita, nedzīvotu tikai tik tālu... *Svīre M. K 1976, 6. nr. 50.*

Tikai daudz vēlāk viņa dēlam izstāstīs, kā pazīstamie centušies pierunāt, lai nedzen Dievu mežā, dēlu pāri mēram skolodami. *Ķuzāne L. Saule mūžam mana. R. 1986, 34.*

— Rute, kāpēc tu negribi iet pie Silarāja?.. Silarājam nu ir prāvas mājas, un cilvēks pats viņš krietns.. Es tev, bērniņ, saku tikai to: nedzen Dievu kokā, — pēc lūgdama vairs nenolūgsi zemē! *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 150.*

GRĀBT (LĒKT) DIEVAM ACĪS. *1. Neatzīt, nenovērtēt par labu to, kas ir; nepamatoti žēloties.*

«Es vienkārši neticu, ka viņš mani mīl!» Brigita skaļi paziņo.

«Meit, negrāb Dievam acīs!» *Zigmonte D. Zilo rūķu gals. R. 1973, 170.*

Ēšanas jautājums tagad arī tika cilāts visās sanāksmēs un katrā runā..

— Kungi, kungi, neleciet Dievam acīs! Ko tad jūs vēl brēcat? Palūkojiet labāk, kā klājas tiem tur tuvāk gar vaļņiem: suņus un kaķus apēd, par sprāgušiem zirgiem nemaz nerunājot. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 584.*

2. novec. Necienīgi izturēties pret Dievu.

«Mani mīļie, jūs grābjat Dievam acīs! Kas savu kungu nebīstas, tas arī Dievu nebīstas.» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 31.*

— .. Salasās tās blēņu grāmatas un tad nekaunas pašam Dievam lēkt acīs. *Upīts A. Robežnieki. R. 1965, 81.*

JA DIEVS DOS *novec. Ja būs lemts.*

Redzu, ka 10 tādu koklētāju jau dotu glītu orķestrīti. Kādreiz, pēc gadu 10, varbūt jau viss tas būs, ja Dievs dos mierā dzīvot. *Melngailis E. Raksti. R. 1974, 89.*

«Dievs dos, pārnāks Kārlēns un Mirdziņa, dzīvosim savā lizdiņā kā siltā cepurē!» *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 28.*

Mēs esam rīdzinieki un, Dievs dos, tādi arī paliksim. *Saulītis B. Profesora Vecapiņa dēli. R. 1957, 221.*

KĀ DIEVA AUSĪ *sar. 1. Mierīgi, bez rūpēm, raizēm, ļoti labos apstākļos.*

Gudrie brāļi nopirkšot vēl otras mājas, varbūt ir muižu un dzīvošot tiklab kā Dieva ausī. *Šmits P. XII, 355.*

Uzcels šeit vai citur namiņu, noprecēs sievu un dzīvos kā Dieva ausī. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 400.*

.. vislabākā dzīve no visiem kungiem esot taču tam pašam skrīverim; dzīvo kā Dieva ausī: ārā kad lausks sper, tu sēdi savā siltā istabā, pīpē un raksti; paskaties vienā papīrā, — otrā, uzraksti kādu vārdu, ja gribi, paēd pusdienas, apgulsties... kā nav, tā nav citiem kungiem tādas dzīves. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 275.*

— Nu, kā tad labi iet? Vai varat sadzīvot ar to manu meitu?

— Paldies, māt, ka man uzaudzināji tik labu vedeklu. Mēs dzīvojam kā Dieva ausī. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 265.*

«Nē, Valmierā jūs jutīsities kā Dieva ausī. Kas te ir kādu laiku nodzīvojis, vienmēr tīko atgriezties.» *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 23.*

— Vislabākā vieta, kur pakavēties divatā, ir Ventas vientuļās saliņas, — viņš pasludina. — Tur ir klusi un labi kā Dieva ausī. *Kalndruva M. Tepat visapkārt. R. 1970, 65.*

Visu gadu dzīvojām kā ausī, / Ne ko darījām, ne virsū šāvām — / Un nu aizejam, kā bijām, visi. *Čaks A. Mūžības skartie. R. 1988, 133.*

2. Saldā miegā, netraucēti.

Jūs nemaz nevarat iedomāties, cik te mierīga, laba dusa! Katru nakti mēs te guļam kā Dieva ausī. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 14.*

Pēc vakariņām sāk līt. Dodamies pie miera un guļam kā Dieva ausī, smaržīgā sienā, baltos palagos. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 472.*

Kur krīt, tur labi. Telteni apakšā, šineli virsū, un guli kā Dieva ausī. *Kaijaks V. Zv 1975, 8. nr. 27.*

Muļķītis tur [zelta gultā] aizmieg kā Dieva ausī. *Šmits P. VIII, 260.*

KĀ DIEVA AZOTĒ *sar. 1. Mierīgi, bez rūpēm, raizēm, ļoti labos apstākļos.*

Cērpa kundze. [..] Mēs jau te dzīvojam kā Dieva azotē un pat nezinām, kas ir skaudība un naids. *Zīverts M. Lugas. R. 1988, 194.*

Bet Upesmuižas uradņiki vieni uz mežu nenāks. Tāpēc dzīvojam Aldaru mežā kā Dieva azotē. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 348.*

— Ar mani kopā būsi kā Dieva azotē. *Bērce V. Svaru kausi. R. 1970, 177.*

«Viņa taču bija tāda smuka meitene,» māte teica žēlodamās, «nudien smuka viņa bija, vai tad nevarēja dabūt cilvēku, kā nākas, dzīvotu tagad kā azotē..» *Zigmonte D. Zilo rūķu gals. R. 1973, 28.*

2. Saldā miegā, netraucēti.

Viņš guļ kā Dieva azotē. *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 104.*

KĀ DIEVA KLĒPĪ. *Mierīgi, netraucēti.*

Kungs no rīta katrreiz vaicājis: kā labi gulējis? Bet šie visi atteikuši: «Kā Dieva klēpī!» *Šmits P. XIV, 308.*

Aloizs Kreijeris bija dzimis un audzis tai Alpu pilsētā, kas, lielu kalnu ieslēgta un no bargiem vējiem aizsargāta, paradīziskā ielejā gulēja kā paša Dieva klēpī. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 426.*

Tagad nabogs dzeivoj kai Dīva klēpī: sataisīja skaistu pili, sapierka lobas drēbes un staiguoja kai kungs. *Šmits P. IX, 119.*

KĀ DIEVA NEPIEŅEMTS *sar. 1. Bezdarbībā, bez noteikta uzdevuma, neziņā, ko iesākt.*

Pirms kāda mēneša šeit bija zemessargu iesaukšana. Pēc komisijas viņi pagaidām vēl atlaisti mājās. Viņi nezina dienas, kad viņus sauks prom, un staigā kā Dieva nepieņemti, degunus nokāruši. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 338.*

Daudzi [skolēni] aizbraukuši uz mājām, daudzi palikuši skolā, slaistās — toreiz sacīja: kā Dieva nepieņemti. *Salenieks E. Tā viņi strādāja. R. 1967, 329.*

Jau trešo dienu viņš [tēvs] bezsamaņā... Audžumāte dežurē klāt. Bet es te svaidos kā Dieva nepieņemta. Nezinu vairs ne rīta, ne vakara. *Lubējs I. K 1976, 9. nr. 27.*

Es mētājos no vienas vietas uz otru kā Dieva nepieņemams. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 27.*

2. Pamests, atstāts, novārdzis.

— Nebūtu manu dēlu nogalinājuši, vai man šitā būtu jāmaldās pa pasauli kā Dieva nepieņemtai! *Upīts A. KR, I. R. 1946, 510.*

Ja sievietes nav mājā, tad tu vari būt kaut lielākais bagātnieks, bet tomēr būsi kā Dieva nepieņemts — ne tev kārtības istabā, ne teļi laidarā, kā klājas, padzirdīti. *Kalniņš J. K 1978, 1. nr. 66.*

— Bāls biji arī pērn pavasarī, bet vasarā uzlabojies... Bet šovasar tā vien ej kā Dieva nepieņemts... *Spriņģis J. Stāsti. R. 1975, 155.*

— .. Pirms nedēļas kādas, teiksim, nelaikes vedekla šķendējās: «Pinas pa kājām kā Dieva nepieņemta, septiņus gadus nāvei parādā..» *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 96.*

KĀ DIEVA SŪTĪTS. *Īstajā laikā ieradies, saņemts, iegūts.*

Uksens. Tu nāc kā Dieva sūtīta. Taisni tevis man vajag. Izgādā man satikšanos ar Jakobīni! *Zīverts M. Lugas. R. 1988, 246.*

Tā [stārastiene] nāca kā paša Dieva sūtīta, ar to varēja izrunāties kā ar cilvēku, tā ienīda kalējus vēl vairāk nekā Lauķiene, tāpēc saprata viņas bēdas. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 361.*

Tagad viņš pavēra durvis un sacīja: «Lūgtu, vecākais, ienāciet drusku iekšā!» Šis aicinājums bij kā Dieva sūtīts. Lielvīrs acumirklī paklausīja. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 250.*

Saimniecei bij gaidāms bērns, un mana māte viņai bij kā paša Dieva sūtīta. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 425.*

Emmu bija apprecējis Mālu muižas nomnieks Sviņķis, atraitnis, kas labi gados, bet arī labi naudā iedzīvojies. Tas bija Emmai pa daļai kā no Dieva sūtīts. *Pērsietis. Izlase. R. 1951, 144.*

KĀ DIEVS. *Saka, paužot ļoti pozitīvu vērtējumu, arī lielu bijību.*

Koncertā pārpildītajā operā [F. Šaļapins] dziedājis kā Dievs. Varenā balss piepildījusi visu namu un aizgrābusi klausītājus. *Damburs E. K 1973, 2. nr. 123.*

Cilvēki atsedzas, bēdu likteņa izmocīti. Tiem blakus kabineta šaurībā ārsts izskatās spēcīgs kā Dievs. *Ķuzāne L. C 1973, 194. nr. 4.*

Nule viņa bij pavisam apstulbusi, sēzdamās pie galda, kur sēdēja cilvēki, kurus viņa savā bijībā gandrīz kā dievus bija turējusi. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 203.*

Rota skatījās Lībietī kā Dievā.. *Grigulis A. Caur uguni un ūdeni. R. 1945, 101.*

KĀ DIEVS DEBESĪS *novec. Saka, pastiprinot izteikuma ticamību, uzskatot kaut ko par neapšaubāmu.*

«Redzēt neredzēju, bet to ticu tāpat kā Dievs debesīs!» Birzmalietis atteica. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 363.*

Es pavadīšu vecomāti ar meitēniem uz mājām. ..kā Dievs debesīs, viņas mani pacienās. *Salenieks E. Neizlaid airus no rokām. R. 1975, 94.*

KĀ DIEVS RADĪJIS; KĀ DIEVA RADĪTS. *Kails, pilnīgi bez apģērba.*

— Velns parāvis, peldbikses palika uz kuģa! — Ģirts sarūgtināts iesaucās. — Varbūt var tāpat — kā Dievs radījis? *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 60.*

Svārupi aizver skapjus, paņem katrs savu vannīti un pliki kā Dieva radīti soļo uz mazgāšanās telpu. *Mauliņš J. K 1974, 6. nr. 13.*

.. bet man bija pa sētu jānāk garām svešam cilvēkam tādai māju rušķei un sušķei, kādu mani Dievs laidis. *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 119.*

KĀ JAUNS DIEVS *sar. Saka, atzīstot ko par izcilu, nepārspējamu, cēlu.*

Pret pavasari Paulis jau spēlēja kā jauns dievs. Notis viņš nepazina un nekad mūžā neiemācījās,.. bet viņš varēja izvilināt no stīgām visu, ko prata nodziedāt vai izsvilpot. *Skujiņš Z. Gulta ar zelta kāju. R. 1984, 96.*

Bet Valdis sēdēja droškā uz lielas, raibas segas kā jauns dievs, sarkanos pītos grožus vienā rokā turēdams. *Krieviņš M. K 1976, 6. nr. 21.*

Matemātikā tu esi kā jaunais dievs, bet politikā lauķīgāks par lauķi.. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 246.*

Blosfelds. Jūs teicāt, ka esat aizmirsusi, bet dejojat kā jauna dieviete. *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 228.*

KĀ KOKA DIEVS (dieviņš). *Ļoti stīvs, nekustīgs.*

Uz bukas sēdēja bārdainais kučieris kā koka dievs, nevarēdams ne lāgā pakustēties, ne pagrozīties. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 203.*

Es pavēros Lielvērī, tas stāvēja kā koka dievs, bet tādi kā smaidi krēšļojās viņa lūpu kaktiņos. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 86.*

— Bet es, lūk, guļu kā koka dievs un nevaru kustēties. Ka tik vēl nav jāaiziet pie tēviem. *Lācis V. KR, IX. R. 1973, 275.*

.. seja viņam palika sastingusi kā koka dievam. *Saulītis B. Sajukums. R. 1969, 26.*

Pašā priekšā augšā uz bukas divi pogaini kungi. Tam vienam groži rokās, tas otrs sēd stīvs kā koka dieviņš. *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 35.*

.. Ārija smaidīdama nodeva Ozoliņam [skolotājam] tukšu lapu un nekautrēdamās paziņoja klases biedriem, ka nosēdējusi visu stundu kā koka dieviņš. *Zigmonte D. Bērni un koki aug pret sauli. R. 1959, 211.*

KĀ PIE DIEVA AIZ DURVĪM *sar.* *1. Ļoti labi, bez rūpēm un raizēm.*

.. Juons ar vecū muoti, pateiceigi zīmeļu vējam, dzeivoj pa šai dīnai kai pī Dīva aiz durovu. *Šmits P. VIII, 103.*

S i l e n i e c e. Ak tu dižais spēka tēvs, kāda tur dzīve!

P ē t e r e n e. Kā tad, kā pie Dieva aiz durvīm. Tur var arī nākt meitai labs pūrs līdza. *Janševskis J. KR, II. R. 1940, 226.*

2. Saldā miegā, netraucēti.

Teltī pa nakti vilcis tāds kā drēgnums.

— Labi gulēji? — kalējs iegrūž Zandersonam dunku sānos.

— Jā, kā pie Dieva aiz durvīm, — tas atrūc [ar ironiju]. *Plaudis J. Raksti, II. R. 1964, 163.*

KĀDU DIEVS DEVIS *sar.* *Saka, samierinoties ar to, kas ir.*

Reizēm līdz rītam nevienas zeķes nebija īsti sausas, uz skolu bija jāiet, un es vilku kājās, kādas Dievs devis. *Kalniņš J. Sudraba karote. R. 1986, 348.*

.. palīdzēšu iepazīties ar kādu namsaimnieci vai bodnieci. Par panākumiem galvoju, ja tikai tev pieņemams viens noteikums: neskaitīt līgavas sejā grumbas un samierināties ar izskatu, kādu tai Dieviņš devis. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 107.*

Draugus var izvēlēties, turpretim radi jāņem pretī, kādus Dievs devis. *Kalpiņš V. K 1974, 5. nr. 107.*

Pēc manām domām, viena lakstīgala, viens cīrulis un viens gailis dziesmu ziņā ir vairāk vērti nekā trīs lakstīgalas. Lai dzied arī dzejnieki katrs tādu dziesmu, kādu Dieviņš katram devis! *Hiršs H. K 1980, 5. nr. 162.*

KO DIEVS DEVIS. *Saka par ēdienu, kādu bijis iespējams sagatavot, kāds ir pieejams.*

.. Zemlene ar kalponēm un bērniem bija pa to starpu pagatavojusi krietnu pusdienu un visus lūdza un sauca tagad «baudīt, ko Dievs devis». *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 278.*

— Tad nu nāciet visi uz mūsmājām un iebaudiet, ko Dievs devis, — Mālītes māte teica.. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 255.*

«Sēžaties nu, bērni, pie galda,» viņa aicina, «uzkodiet, ko Dievs devis, un iedzeriet kādu glāzi karstas tējas — paliks siltāk.» *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 160.*

LABS (labais) DIEVS NEBŪS *sar. Nekas labs, nekāda laime nebūs.*

— Te tāpat labs dievs nebūs. Rīgā pavisam nav gaisa. Norīšu šoreiz to krupi un braukšu. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 393.*

Kas ar viņu noticis, nevar zināt, bet labais dievs jau nebūs! *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 837.*

«Līdz pirmdienai!» Skrābans [aizņēmies naudu] laimīgi noteica, nemaz neapsvērdams, vai pirmdien viņam labāks dievs būs. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 247.*

— Ar labu dievu tādas lietas [sievas neuzticība] nevar beigties... *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 176.*

LAI DIEVA ROKĀ *sar. Saka, samierinoties ar to, kā ir.*

Visi atmeta uzsāktai prāvai ar roku, nelikdamies par tās tālāko gaitu vairs nekā zinot.

— Lai Dieva rokā! Ar kungiem prāvīties, tas ir zemnieka cilvēkam bīstams darbs... *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 319.*

Māte izraudājās dažu labu reizi, ka viņas veselīgā, jautrā Karla gan būšot uzņemties savu krustu ar tādu nīkuli, bet, kad tomēr viss neko nelīdzēja, atmeta ar roku: lai Dieva rokā! tāds tak laikam bija likteņa lēmums. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 181.*

Un, ja jau profesors citus tādus pašus večus griež un lāpa, nešķirodams, kurš te akadēmiķis, mākslinieks, kurš zemes arājs, kurš Pārdaugavas sētnieks,.. tad Donāts arī saka — lai Dieva rokā. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 83.*

LAI DIEVS DOD *sar. Saka, vēloties vai novēlot, lai kas notiktu, piepildītos.*

Kas zin, vai kādreiz pie netraucēta miera tikšu, kas diža darba kalumam nepieciešams. Lai Dievs dod! *Melngailis E. Raksti. R. 1974, 290.*

«Mēs te būsim pieci jaunsaimnieki..»

«Lai Dievs dod, lai Dievs dod! Un tev ir kritis [zemes gabals] pie lielā ozola?» *Ezeriņš J. Stāsti un noveles. R. 1962, 239.*

— Lai Dievs dod, dēls, un lai dod arī tev pārnākt sveikam un veselam. *Spriņģis J. Stāsti. R. 1975, 73.*

— Pienotavas jaunkundze vairs nesienas klāt par netīru pienu. Lai Dievs dotu, ka tas tā arī paliktu! *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 178.*

— .. mums jau lai Dieviņš dod tepat nomirt, viegli, mierīgi, — citur jau no šejienes vairs neaiziesim. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 258.*

LAI DIEVS MIELO kāda DVĒSELI *novec. Saka, ar labu pieminot mirušu cilvēku, atceroties viņu.*

— Tu apvaino manu nelaiķi vīru. Lai Dievs mielo viņa dvēseli, — es neņemos viņu aizstāvēt, bet negribu arī tiesāt. Mums neveicās. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 260.*

— Taisnība, Peterene. Labs kungs bija. Lai Dievs mielo viņa dvēseli! *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 1117.*

Manam vecim jau arī bija pašam sava bodīte Maskavā... Nu jau trīsdesmit pirmo gadu apakš zemes, — Dievs lai mielo viņa dvēseli. *Vulfs E. Ziedi, kas ceļmalā vīst. R. 1960, 80.*

— Dievs mielo viņa dvēseli! — viņš nopūtās. — Beigts mūsu Vaņa. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 249.*

LAI DIEVS STĀV KLĀT *novec.* ***1.*** *Saka, vēloties vai vēlot kādam būt pasargātam no kā ļauna, arī uzsverot notiekošā vai gaidāmā bīstamību.* *Sk. arī* LAI DIEVS ŽĒLĪGS. ***1.***

«Brauc, manu dēliņ! Lai Dievs stāv tev klāt! / Še... jem šo vistiņu... būs tev uz ceļa... / Brauc, manu dēliņ! Lai Dievs stāv tev klāt! / Nāc, tik, kad miršu, man' apglabāt.» *Plūdonis V. Raksti, II. R. 1975, 270.*

Lai Dievs stāv klāt, neviens sātans savā peklē neko ļaunāku nevar izdomāt. *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 302.*

— .. Un, kad tā [cilvēka veselība] sāk maitāties un brukt, tad lai Dievs stāv klāt! *Kalndruva M. Uz tās pašas zemes. R. 1982, 41.*

2. *Saka, draudot atmaksāt kādam par tā rīcību.* *Sk. arī* LAI DIEVS ŽĒLĪGS. ***2.***

— Lai tev visi dievi stāv klāt, ja mums kādreiz nāksies sastapties diviem vien, aci pret aci. *Lukjanskis E. Neuzvarētais. R. 1977, 118.*

LAI DIEVS ŽĒLĪGS *sar.* ***1.*** *Saka, vēloties vai vēlot kādam būt pasargātam no kā ļauna, arī uzsverot gaidāmā vai notiekošā bīstamību.* *Sk. arī* LAI DIEVS STĀV KLĀT. ***1.***

Un ar ko tāda maldīšanās pa nakts tumsu istabā varēja beigties — tur Dievs vien lai žēlīgs!... *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 401.*

No viņa iznākšot viss: ja labs — tad tiešām labs, — bet ja ļauns — tad lai Dievs esot žēlīgs. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 209.*

2. *Saka, draudot atmaksāt kādam par tā rīcību.* *Sk. arī* LAI DIEVS STĀV KLĀT. ***2.***

Arnolds (dūšīgi). [..] Un lai Dievs žēlīgs tam cilvēkam, kas manai sieviņai izspiedīs vienu vienīgu asaru! *Alunāns Ā. Lugas. R. 1968, 181.*

Kvinte. Tikai — lai Dievs jums žēlīgs, ja jūs pēc tam šo noslēpumu nepratīsiet saglabāt. *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 130.*

Kad galdnieka dēlu Kārli apvaino dārglietu zādzībā, sirmais vīrs ir ar mieru no viņa atteikties, bet, ja dēls izrādīsies bez vainas, nu, tad lai Dievs žēlīgs augstajiem kungiem, kas iedrošinājušies viņu apcietināt! *Grēviņš V. Jānis Osis. R. 1962, 67.*

LŪGT KĀ DIEVU kādu *sar.* *Ļoti lūgt.*

Viņš taču to [meistaru] tikpat kā Dievu bija lūdzis, lai tam paaugstina algu.. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 183.*

Lai kaut cik pasteidzinātu apklusušā traktora vai citas mašīnas remontu, mēs tādās reizēs allaž kā dievus lūdzāmies.. vadītājus.. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 192.*

NE DIEVS, NE VELNS *biežāk atkarīgā locījumā ar* neticēt, nebīties, nebaidīties, nederēt, *sar. Neviens; nekas.*

.. Pīlādzis.. ir tāds bezdievis, ka netic ne Dievam, ne velnam. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 260.*

— Nē, es neticu vairs nekam — ne Dievam, ne velnam. Arī dzīvei ne. Viss šai pasaulē ir tikai māns. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 366.*

Šo māju reizēm pārmeklēja policija, jo te uzturējušies dumpinieki. Kazi, nevar dot ne plika graša, ka aiz biezajiem mūriem atkal neslēpjas vīri, kas nebaidās ne Dieva, ne velna, ne paša cara. *Lapsa J. K 1974, 7. nr. 92.*

Kāpēc bija jāmirst Norai, nevis man? Es taču nederu ne Dievam, ne velnam. *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 68.*

Cilvēks, kam nav nekāda amata, tukši noklimst pa pasauli un nepadara nekā laba ne Dievam, ne velnam. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 98.*

Bet vai tad tas tik svarīgi, kurš ir tēvs? Ja šādas lietas gribēs izdibināt, tad netiks gudrs ne Dievs, ne velns. *Kalndruva M. Avots. R. 1974, 87.*

«.. kad cilvēks reiz ticis slavens, tad ne Dievs, ne velns viņu vairs neglābs, kur nu viņš pats.» *Upīts A. KR, III. R. 1948, 584.*

NEDOD DIEVS; LAI DIEVS NEDOD *sar. Saka, vēloties izvairīties no kaut kā nepatīkama, bīstama, arī paredzot ko nepatīkamu, ļaunu, baiļojoties, ka var notikt kas slikts.*

«Nokavēsies siens, nāks virsū rudzi, sastrēgs darbi. Nedod Dievs tāda krusta!» *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 68.*

Līdzko ienāks žēlsirdīgā māsiņa, jāuzprasa, kurš pirksts tad ir nost. Nedod Dievs, ka tik nebijis īkšķis. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 35.*

Bet nedod Dievs, ja kāds nesaudzēs lietas, kā, piemēram, lielais Vilis! *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 268.*

Nedod Dieviņ, lai to, kas te pirmīt notika, būtu redzējusi Mārniece. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 188.*

Lai Dievs gan nedod nevienam cilvēkam to izredzēt, ko es bilžu dēļ esmu izcietis! *Doku Atis. Izlase. R. 1969, 60.*

Lejā, uzgaidāmajā istabā, jau kopš vakardienas savesti labības maisi, divi puiši ar šautenēm sēd uz tiem un sargā.. Ja ar labību kas notiks, lai Dievs nedod! *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 359.*

Lai Dieviņš nedod krist viņiem nagos. *Lācis V. Raksti, VII. R. 1961, 335.*

Gadās arī, ka slimība cilvēkam paņem ožu. Dažam krīt uz krūtīm, uz nierēm vai — lai jau Dieviņš nogriež — ķer prātu. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 241.*

NO DIEVA PUSES *sar. Saka, emocionāli pastiprinot izteikuma saturu (biežāk noliegumа teikumos — nekādā ziņā, retāk apgalvojuma teikumos — katrā ziņā). Sal.* DIEVA DĒĻ.

«Tikai, no Dieva puses, tu to lietu nepārproti... Es tevi nekādi negribēju apvainot un esmu gatavs katrā laikā tev pakalpot.» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 76.*

«Par visu mēs samaksāsim. No Dieva puses, neņemiet jūs neko par velti.» *Upīts A. KR, III. R. 1948, 407.*

— Nenāc iekšā, no Dieva puses, nenāc! — Aija čukstēja [Jurim]. — Bērni ir nomodā. Viņi ir jau vīram stāstījuši, ka tu nācis pa vakariem, kamēr viņš bij mežā. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 387.*

.. uz ceļiem krizdama, bija lūgusies, lai viņš, no Dieva puses, turoties tālāk no visa tā, ko sauc par politiku. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 184.*

Starp citu, [puisis] bijis izdaudzināts par lielu ēdāju. Tālab reiz atkal, uz precībām taisoties, māte šim pieteikusi, lai daudz, no Dieva puses, neēdot. *Latviešu tautas anekdotes. R. 1961, 300.*

.. tu.. nozagsi dārgo zirgu.. Tikai, no Dieva puses, ņem viņu ar veciem iemauktiem, jaunos galvā nemauc. *Šmits P. VII, 228.*

Ja tevi rīta agrumā raidītu tēvs uz alus darītavu, tad, no Dieva puses, neej agri, bet tā ap pulkstens desmitiem.. *Šmits P. X, 401.*

NO DIEVA TIESAS *novec. Patiesībā, tiešām.*

Bet triec abi [Mare un Starpings], tīri kā viņiem būtu kāds tuvāks sakars... Sačukstas, tad sirsnīgi nosmejas, it kā tas būtu no Dieva tiesas!... Pēterim vaigi sāka kaist. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 433.*

Rotaļai beidzoties, krustmāte Lote, vērīgi sekojusi jauniešu izdarībām, teica puisim, kas tēloja Didrika lomu: — Nu tikai, Ādam, no Dieva tiesas nepaliec vecpuisī. *Dorbe H. Brāļi, piecelieties. R. 1978, 13.*

NO DIEVA ŽĒLASTĪBAS. *1. novec. No dabas, ar izcilām spējām, ļoti talantīgs.*

Liels mākslinieks [Ļ. Tolstojs] no Dieva žēlastības,.. viņš saistīja sava laika paaudzi un saistīs turpmākās audzes gadu tūkstošus ar to aizrautības un pārliecības spēku, ko izstaro viņa raksti. *Egle K. Manas atziņas. R. 1980, 125.*

Uz skatuves Arveds Mihelsons bijis īsts meistars, spilgta personība ar apbrīnojami dziļu raksturu izpratni un apskaužamu humora izjūtu, «komiķis no Dieva žēlastības», kā sacījis Eduards Smiļģis. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 314.*

Leontīne, būdama veikalniece no Dieva žēlastības, atklāja jaunus un jaunus pircēju piesaistīšanas noslēpumus. *Skujiņš Z. Gulta ar zelta kāju. R. 1984, 141.*

2. iron. Tāds, kas tik tikko spēj ko veikt.

— .. Ar šo tikos toreiz, kad biju pedagogs — tikai «no Dieva žēlastības». *Ķuzāne L. Zodiaka loks. R. 1975, 8.*

PALDIES DIEVAM *sar. Saka, ja izjūt atvieglojumu, apmierinājumu, ja ko atzīst par labu.*

Viņš no tiem [radiem] nav neko lūdzis un prasījis. Nav ar nekāda vajadzība. Paldies Dievam, pašam sava iztikšana!... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 79.*

Par algām likumā nekas nebij un nevarēja būt teikts, vēl taču, paldies Dievam, arī šajā ziņā pastāvēja brīva līguma iekārta.. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 1065.*

— Neteiksim, ka [zirgi] gluži badā, zāles jau, paldies Dievam, pilni lauki, bet auziņu, auziņu trūkst! — Krustiņš enerģiski atbildēja. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 230.*

Mums, paldies Dievam, labuma tik, ka pietiks arī vienai liekai mutei. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 408.*

Spodrība un kārtība pagrabā un klētī. Netrūka, paldies Dievam, ne aizdara, ne pavalga. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 364.*

Paldies Dievam, ka man ar viņu uz vienas takas vairs nebūs jāsatiekas... *Līvs E. Pārnākšana. R. 1977, 74.*

Kaut kāds troksnis, laikam karburatorā. Paldies Dievam, apklusa. *Skujiņš Z. Vīrietis labākajos gados. R. 1975, 247.*

PASARG DIEVS; DIEVS PASARG; LAI DIEVS PASARGA; LAI PASARG DIEVS *sar. 1. Saka, kaut ko nevēloties, baidoties no kaut kā.*

Pasarg Dievs, kā nu par tik nopietnām lietām var smieties! *Lācis V. Raksti, VIII. R. 1961, 41.*

.. bērni laikam palikuši vieni un kaut tik, pasarg Dievs, nebūtu nostrādājuši kādas blēņas.. *Ezera R. Cilvēkam vajag suni. R. 1975, 59.*

.. neizliksimies, ka «vieglā» mūzika mums neeksistē un ka tā, pasarg Dievs, nav jāmācās un jāstudē. *LM 1974, 39. nr. 13.*

— Bet Andra tēva gan, Matvej, neaiztieciet!

— Dievs pasarg, — tam pirkstu piedurt! Lai tad es suns, ne cilvēks!... *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 265.*

Es jau neesmu nekāds sliņķis, Dievs pasargi.. *Zigmonte D. Mārsils. R. 1969, 180.*

Dievs sarg, ja šķilteris tam ar nagu vien būtu aizķēris, viņš tam kaulus smalkus saberztu. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 205.*

Tēvs.. ķērās pie sakām, kur bija atiris polstējums. Dievs sargi, ja zirgs noberztu krūtis! Kas tad rīt vilktu arklu, bet nearta zeme nedod maizi... *Birze M. Tai rudens vakarā. R. 1974, 139.*

Sargi Dievs aiztikt šo zvēru [suni], pat ja tas būtu ieklupis tev biksēs — sekos tāds lamuvārdu birums, ka tu nākošreiz labāk ļausi sevi saplosīt. *Laganovskis J. Ciemos pie Izidora. R. 1970, 256—257.*

Ka nepaliek par kleistu, nesasitas ar pļēguriem un krogus brāļiem, lai Dievs pasarga! *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 248.*

Bet vēl vairāk par dārzu rūpējās Kate. Lai Dievs pasargā, ja kāds norāva ābolu! *Paegle L. Stāsti jaunatnei. R. 1954, 37.*

.. dakteri bija piekodinājuši, lai — pasarg Dievs! — tikai nesadomājot ne tikvien rausties kājās un staigāt, bet pat sēdus slieties.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 220.*

2. *retāk. Saka par ko neparastu, neikdienišķu, arī ļaunu.*

Bet balss Balodei — pasarg Dievs! *Puriņš A. Nevaicājiet man neko. R. 1977, 5.*

Un nu bija kāzas, lai Dievs pasargā, kas tās bija par kāzām. *Šmits P. VI, 41.*

Bet dēls pagādājis tādu maisu, lai Dievs pasarga.. *Šmits P. II, 282.*

Vienīgais cilvēks vēl ar labu sirdi bija tas kungs, kur puisis bija salīdzis; turpretim tie visi citi, lai Dievs pasargā! *Šmits P. X, 212.*

Toreiz pat, kad vēl pie Daugavas dzīvoju, tādus ērmus pieredzēju, ka lai pasarg Dievs. *Grigulis A. Zivis dzīvo ūdenī. R. 1976, 68.*

V e c ā m ā t e. [..] Apprecēja tēvs citu sievu... Lai Dievs sargā! Katru kumosu skaitīja, ko mutē bāzām. *Brigadere A. Pasaku lugas. R. 1956, 23.*

Puisis pamācījis velnu, lai atnesot ozolu ar cauru vidu, lai ielienot pa lejamo laiku ozola dobumā, tad acis būšot — lai Dievs sargā! — cik spridzīgas. *Šmits P. XI, 169.*

PĒC DIEVA ĢĪMJA [UN LĪDZĪBAS] *novec. Saka, uzsverot, ka cilvēks ir Dieva radīta, Dievam līdzīga būtne.*

Ikviens vanags ilgojas tikt laukā no sava krātiņa, ne nu vēl pēc Dieva ģīmja un līdzības radītais cilvēks. *Kalniņš J. (Mākonis). Mana pārgalvīgā dzīves dziesma. R. 1973, 57.*

Katra dzīvība, kas mūsu kopšanai ir uzticēta, tā prasa mīlestību, lai izdotos pēc savas kārtas; bet vislielāko mīlestību cilvēku bērns prasa, lai varētu uzaugt par cilvēku pēc Dieva ģīmja. *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 37.*

— Tiesa, šejienes tautu es tik labi nepazīstu kā tu. Bet labi esmu novērojis citas un spriežu pēc tām, jo Dievs taču visas viņas radījis pēc sava ģīmja. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 36.*

— .. Es esot norāvusi augli no laba un ļauna atzīšanas koka!.. Tu varēji atgādināt, ka mēs esam cilvēki, veidoti pēc viņa [Dieva] ģīmja un līdzības. [Ieva saka Ādamam.] *Kalndruva M. Uz tās pašas zemes. R. 1982, 7—8.*

SAKI VĒL, KA DIEVA NAV *sar. Saka, ja notiek kas vēlams, arī negaidīts, neparasts.*

Pirmais iesvilpjas caur zobiem. —Tas jau ir ķēriens! Saki vēl, ka Dieva nav! *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 382.*

Septembra beigās gaišā dienas laikā Lielajā jūrā uznāca tāda vērpete un brāziens, ka dibenā aizgāja Priežbogas laiva ar trim vīriem. Izglābās vienīgi Laudurgs. Saki nu, ka Dieva nav. *Zariņš M. ZV 1977, 23. nr. 26.*

SLAVĒT DIEVU par kaut ko *sar. Būt ļoti apmierinātam, laimīgam ar kaut ko.*

Vīri strādāja puskaili, bet kapteinis Mobss slavēja Dievu, ka pieturējās mierīgs laiks, kas ļāva netraucēti strādāt. *Lācis V. KR, IV. R. 1971, 47.*

— Ja tu neesi to [vilšanos tuvā cilvēkā] izjutusi, vari slavēt Dievu. *Zigmonte D. Fragments. R. 1971, 215.*

TAS PATS DIEVS IR kaut kur *sar. Ir tāpat, tas pats, nav nemaz labāk.*

Bet trešā dienā tas pats dievs ganībās: puika stabulē, un aitas lec. *Šmits P. VIII, 271.*

Bet vai nu tie [saimnieki] neprot izdzīt un dīrāt — eh! Gājējām tas pats dievs visur, taisnības pasaulē nav. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 129.*

Bezdarbība nospieda Krišjāni Laburu kā lāsts. Bet darba nevarēja atrast. Viņš jau bija vai pus Pēterpils apskrējis. Visur tas pats dievs. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 224.*

— Šogad tādi sīki bumbulīši. Izrāvu pāris lakstu no vēlajiem, tas pats dievs! *Ezera R. Aka. R. 1972, 18.*

TICĒT KĀ DIEVAM *novec. Akli, paļāvīgi ticēt kādam.*

«Tam skuķim jūs abas ar saimnieci ticat kā Dievam.» *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 91.*

Par savu attieksmi pret kursa audzinātāju Gunārs Cilinskis teica: «Es viņai ticēju kā Dievam. Nekas, lai ko arī darba karstumā Vera Mihailovna [Baļuna] man teica, man nelikās aizskarošs, tāpēc ka es absolūti visā manīju viņas pamatattieksmi — viss, ko viņa no manis prasa, ir manis paša labā.» *Akurātere L. Gunārs Cilinskis. R. 1978, 24.*

VAI DIEVAM DIENU TRŪKST *sar. Saka, gribot atpūsties, paslinkot, pavaļoties vai atlikt darbu uz vēlāku laiku.*

— Nu, pienāciet jel, uztaisiet dūmu, kamēr vēl uguns kūp. Mēs jau ar tā drusku pasvētījām pusdienas laiku, sak, vai Dievam dienu trūkst...

— Vai kungam naudas, — uzķer Osis. *Mākonis. Izlase. R. 1957, 49.*

— Vai tad Dievam dienu trūkst un saimniekam maizes? — domāja laikam savā prātā zāģeri un bija sakrāvuši no skujām mežā būri, kur pagulēt dienvidu un vispāri atpūsties. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 299.*

— Rīt jānodod projekts..

— Mīļais, nodosi citudien... Vai Dievam dienu trūkst... *Svīkule V. Mirkļu mozaīka. R. 1968, 195.*

VIENS KĀ KOKA DIEVS. *Pavisam viens, vientuļš.*

Esmu viens kā koka dievs. *Vulfs E. Ziedi, kas ceļmalā vīst. R. 1960, 120.*

Pārējie bija agrāk sākuši stāvēt, tos ātrāk atlaida, un tad viņš viens pats kā koka dievs vēl stāvēja labu brīdi. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 326.*

VISĀDI DIEVAM IR *sar. Saka, raksturojot cilvēku, kam piemīt kas negatīvs, nesaprotams, nepieņemams.*

Nav jau arī vērts tādam nekulturālam subjektam uzmanību pievērst, sak, visādi tam mūsu Dievam ir. *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 131.*

DĪĶIS

PĪĻU DĪĶIS *niev. Dzīves apstākļi, dzīve, kur valda mietpilsoniskas, seklas intereses.*

Te ir pīļu dīķis, kurā katrs velk savu sīko dzīvīti un, ierāvies sevī, domā tikai par savu vēderu. *Baugis P. Cilvēki pie ūdeņiem. R. 1961, 81.*

Nē, es vairs nevaru palikt pie šiem cilvēkiem, domāja Aigars, šajā piesmakušajā pīļu dīķī, kur pat agrāk vistuvākie cilvēki tagad uz viņu skatās kā uz svešinieku.. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 196.*

DIMANTS

KĀ DIMANTS. *Ļoti skaisti, zaigojoši (mirdzēt u. tml.).*

Rasas piles viņu [vārpu] asnos mirdz kā dimants... *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 7.*

.. gaišzila mēness gaisma, sniega vizuļiem piebārstīta, dzirkstīja kā dimants.. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 77.*

DIVI

KĀ DIVI DEVIŅI. *Sk.* KĀ DEVIŅI.

KA TEVI DIVI DEVIŅI. *Sk.* KA TEVI DEVIŅI.

DIVREIZ

NAV DIVREIZ JĀSAKA (JĀTEIC); NEVAJAG DIVREIZ SACĪT (TEIKT) kādam kaut ko. *Saka, ja kāds nekavējoties izpilda to, kas tiek teikts, lūgts, likts.*

— Tūliņ atraisīt viņu! Mārtiņam tas nebij divreiz jāsaka. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 543.*

— Glābiet! Paslēpiet mani! — viņš ar mokām izdvesa. Tas Rolandam nebija divreiz sakāms.. Viņš piesteidzās un mēģināja piecelt ievainoto. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 39.*

Valtam nav divreiz jāteic. Zināma lieta: jāceļ no skapīša laukā sirdspilieni un cukurvistiņa. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 20.*

Aicina meitas, vai negribot pavizināties. Tām tas nav divi reiz teicams. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 28.*

— Nu, kas ir, pavelc plēšas! — tēvs saka.

Jancim to nevajaga divreiz teikt. *Lejnieks K. Janis Rozentāls. R. 1936, 10.*

Kad visi diezgan izsmīdināti, dīdītājs noņem lācim saiti no kakla un uzsauc: «Ķer meitas!» Tik gudram zvēram to nevajaga divreiz sacīt. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 90.*

«Ēdiet nu, radiņi, nekaunieties!...» Pēteris divreiz nelikās sacīt. Ēdiens iztaisīts, ka vai pats lien dibenā. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 280.*

.. meitene.. kliedz: «Ripsi, peles!..» To Ripsis neliekas sev divreiz teikt. Acumirklī viņš ir klāt.. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 231.*

Aicinājums skanēja tik laipni, ka Jaunkalns nelika sevi divreiz lūgt. *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 105.*

Stipriniekam Leksim nu vairs nebija glābiņa, rotas puiši uzstāja, lai tak rādot, ko vēl protot. Šis arī nebija divreiz lūdzams, uzmeklēja kaktā pieslieto šauteņu kaudzē savējo, uzsprauda durkli, satvēra pie asmens ar plaukstu un, sacirtis zobus tā, ka vaigos izvirpinājās

kamoli, šaujamo lēni pacēla izstieptā rokā. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 119.*

Neesmu divreiz aicināms — ēst gribas kā vilkam. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 296.*

[TIKPAT] KĀ DIVREIZ DIVI [IR ČETRI]. *Saka par ko neapšaubāmu, neapstrīdamu, drošu.*

Skuķi necieš izlikšanos, tas ir kā divreiz divi. *Niedre J. 33 stāsti. R. 1959, 231.*

.. bet, ka viņš kāro tikt par priekšsēdētāju, tas ir tikpat kā divreiz divi. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 184.*

4. pasažieris. Jau tagad skaidrāks par skaidru — par man nodarītajiem zaudējumiem viņi man maksās kā divreiz divi ir četri. *Purs L. Dialogi par dzīvi. R. 1983, 284.*

Tu zini, ka divreiz divi ir četri, ka apkārtne, ļaudis, apstākļi noteic cilvēka apziņu un uzskatus? *Ceplis A. Daiļdarbu izlase, I. R. 1957, 251.*

DOMA

NAV DIVU DOMU. *Saka, ja kas nav apstrīdams, ja par ko nav šaubu.*

Nav divu domu, ka kritiķa darbam jābūt kvalitatīvam, ka kritiķim ar savu darbu jāsekmē literatūras attīstības process. *Kalniņš J. K 1972, 4. nr. 128.*

J. Vācietim nebija divu domu par to, ka .. sagrāve jārealizē ar tādu aprēķinu, lai .. galvenie spēki darbotos Maskavas virzienā.. *Bērziņš V., Ruberts J. Pirmais virspavēlnieks. R. 1973, 206.*

Ka nauda bija vispirms vajadzīga, tur nevarēja būt divu domu. Bet kur to ņemt? *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 284.*

NE DOMAS (DOMIŅAS). *Saka, ja kas nav iespējams, ja nav vēlēšanās ko darīt.*

Brauca uz Igauniju pirkt jaunu zirgu. Bet igauņi laužtādu maksu, ka nopirkt ne domas. *Kurcijs A. Vienkāršā dzīve. R. 1959, 276.*

Nebija ne domas par to, ka Eleonora varētu iet studēt. *Zigmonte D. Bites dzēliens. R. 1985, 53.*

Viņš taču labi mana, ka acis skaidras un platas, ka par miegu vairs ne domiņas. *Plaudis J. Raksti, III. R. 1965, 220.*

DOMĀŠANA

KĀJMINAMĀ DOMĀŠANA *vienk. Ļoti gausa domāšana.*

No jaunākā dēla Jura šoferis neiznāk — tam tēva kājminamā domāšana. *Andersone S. K 1980, 3. nr. 18.*

DONAVA

ZILĀ DONAVA *niev. Putra, kurā ir vairāk ūdens nekā piena.*

.. vakarā — «zilā Donava», tas ir, šķidra putraimu putra, pabaltināta ar pienu.. *Grigulis A. Labvakar, Kamila! R. 1984, 225.*

DONIS

KĀ DONIS; KĀ DONIS EZERĀ. *Saka par ko īpaši slaidu, taisnu.*

Te nu gribot negribot jāteic — meitene bija šmauga kā upes donis. *Kalndruva M. Tīrumā. R. 1963, 248.*

Kukuļciemā uzklīdis varens ķergalvis — plats kā plosts, kājas kā vāles, tikai pirksti slaidi kā doņi ezerā. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 77.*

Izslējās Jēkabs kā donis. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 131.*

DOTS

DOTS PRET DOTU *sar. Saka, ja kāds rīkojas atbilstoši cita rīcībai.*

— .. Tu jau arī tāpat izrunā pa vārdam, kas otram nepatīk... Dots pret dotu: Kārkliņa māte par tevi teiks to pašu... Paliec nu mierā! *Poruks J. Reālistiski stāsti. R. 1953, 71.*

Ilze bija noteikta un precīza savās atbildēs.. Arī man nepatika būt vaļsirdīgam, bet dots pret dotu — atzinos, ka esmu sācis studijas vairākās specialitātēs,.. tomēr.. pametis. *Lāms V. Zv 1973, 11. nr. 28.*

— Pats vienkāršākais: dots pret dotu. Gribi atgriezt dzīvē Leldes dzīvību — atdod savējo. *Ziedonis I. Garainis, kas veicina vārīšanos. R. 1976, 166.*

Tie bija bargi rēķini — dots pret dotu, jo tā prasīja rīkoties tēvtēvu likumi, liekot atmaksāt ar to pašu, ko otrs darījis... *Purs L. Degošais pilskalns. R. 1972, 139.*

DRAGŪNS

KĀ DRAGŪNS *novec. Skarbi, asi, trokšņaini.*

Matilda staigāja izriezusies, ar pakausī uzgrieztu cekulu un tik komandēja meitas kā dragūns: tās kāva pīles un sivēnus.. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 27.*

DRĀNA

KĀ DRĀNA. *Sk.* KĀ DRĒBE.

LAIKS (laiciņš) KĀ ZĪDA DRĀNA. *Silts, saulains laiks vasarā ar lēnu, glāstošu vēju.*

«Būs mums laba braukšana. Laiks kā zīda drāna,» mīļāmāte bilda savu iemīļoto teicienu. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 97.*

— Vasarā dienas garas un laiciņš bieži vien kā zīda drāna, — viņa piebilda. *Dorbe H. Tikai labu. R. 1972, 202.*

Un diena atkal ir kā zīda drāna, un saule vilkšus velk no zemes visu dzīvo, kas līdz šim aizkavējies. *Zigmonte D. Vanags pār Zāģeriešiem. R. 1979, 281.*

DRAPES

UZDOT DRAPES kādam *novec. Pērt; bārt.*

— Aha! nu mana tinēja arī reiz mājās! Kur tad tu atkal tā dauzies? — Līzbete rājās.

— Jāpasaka mātei, lai uzdod drapes, — Vanags pasmējās.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 38.*

DRĀTS

KĀ PA DRĀTI *novec.* ***1.*** *Ļoti disciplinēti, pedantiski kārtīgi.*

Friči parasti soļo kā pa drāti, bet šitie gāž vai pilsētu apkārt. *Saulītis B. Strēlnieka dēls. R. 1960, 121.*

Bet redzēju arī vēl diezgan dāmu, pa vienai, pa divām vai pāros, t. i., ar kādu kungu kopā. Tās devās dažas uz priekšu stingri, kā pa drāti, bet dažas tādas aizplīvurojušās — šļūca lēni pa ielu. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 416.*

2. *Saka, ja kas kļūst ļoti ātri zināms.*

Ziņas skrien kā pa drāti. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 323.*

KĀ UZ DRĀTĪM VĒRTS (UZVILKTS) *novec.* ***1.*** *Veikli, stalti, iznesīgi.*

Grietele jau atkal gribēja izgriezt [dejojot] pēc visiem likumiem un, tikpat kā uz drātīm vērta, rūpīgi uzmanīja takti un skaitīja soļus. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 429.*

Locīties tā locījās tiešām kā «uz drātīm uzvilkta», veikli un droši, pat pārdroši. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 160.*

Dēzija dejoja ar platā un garā džemperī tērptu ūsaini. Lai nu ko, bet dejot viņa prata.

«Lokās un kratās kā uz drāts uzvilkta,» Svetlana skaudīgi nodomāja. *Ērgle Z. Bez piecām minūtēm pieauguši. R. 1983, 65.*

2. *Stājā, gaitā sasaistīts; pedantiski kārtīgs.*

Palocīdamies kā īsts kavalieris, viņš piedāvāja Marim savu elkoni, un arī viņa savā gaitā bija lepna un stīva, tikpat kā uz drātīm vērta. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 287.*

— Kā uz drātīm vērti, — dažs, kas apjūsmoja šo vāciski izturēto stāju, sacīja par inženieriem. *Lāms V. Vienu avota lāsi. R. 1971, 124.*

.. Vācijā.. kādi [tur] zaldāti — tādi kā vaska sveces un visi kā uz drātīm uzvilkti. *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 249.*

STAIGĀT PA DRĀTI *novec. Padevīgi, paklausīgi izpildīt jebkuru pavēli.*

— .. Tev no viņa vajadzēs iztaisīt jūrnieku. Saproti? Īstu jūrnieku. Viņš ir liels resgalis un izlaists kā teļš..

— Dodiet viņu šurp, kapteiņa kungs, un jau rīt viņš man staigās pa drāti. O, es ar tādiem putniņiem vienmēr esmu galā ticis. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 45.*

DRĒBE

KĀ DRĒBE (DRĀNA, AUDEKLS, *reti* KREKLS, DVIELIS) *parasti savienojumā ar* bāls. *Pavisam bāls.*

Kad viņš atnāca atpakaļ pie Krauklīša galda, viņš bija tīri izmisis un bāls kā drēbe, un auksti sviedri spiedās viņam uz pieres. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 571.*

Gunārs, saraucis pieri, mierīgi skatījās uz sakņupušo Miezi, šņukstošo Celmiņu un Edgaru, kurš bāls kā drēbe kodīja lūpas. *Vācietis O. Tās dienas acīm. R. 1975, 51.*

Uz trešajām nestuvēm guļ Augusts Stēģis.. Viņš ir bāls kā drēbe, aizvērtām acīm. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 263.*

Balta kā drēbe, izvalbītām acīm, klēts durvīs rēgojās vecā Dievlodziņa seja.. Svešie pasaulnieki ir pametuši viņa goda pilnās mājas un aizskrējuši uz raganu pekli. *Leimane I. Vilkaču mantiniece. R. 1943, 112.*

Balcera kundze veda Martu, viņa bija gluži bāla kā balināta drēbe, bet gāja cēli.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 324.*

To izlasīdama, Neļķīte bija brīdi kā apstulbusi, tad nobālusi kā drēbe un, skaļi iebrēkdamās, saļimusi histēriskos krampjos. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 420.*

Feldhauzens sēdēja bāls kā drāna, viņa rokas sāka drebēt, un spieķis, ko tās turēja, nogāzās gar zemi. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 453.*

.. pats uztraukts uz nebēdu un nobaidījies kā drāna... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1957, 784.*

Rakstvedis, bāls kā audekls, drebošu roku atslēdza [tiesas nama] skapjus. Grāmatas, aktis lidoja pa logu laukā, un ļaudis pie šī darba nevajadzēja mudināt. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 199.*

«Atkal draudu vēstule!» iesaucās Ūbels, bāls kā audekls.. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 91.*

— Nekas. Vienkārši pārstiepies, — atteica Mazais Misters, kas pats no skrējiena arī vēl bija kā balināts audekls. *Plaudis J. Raksti, II. R. 1964, 285.*

Nu jau Robertam Neļķem arī piere bij rasas pārklāta. Taisni atliecies, pelēks kā linu audekls, svešādi ieplestām acīm Frīdā Tombergā raudzīdamies, viņš atkal mēģināja celties kājās. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 354.*

Te nav nekāda sapulce, bet slimnīca. Paskat, kāds Arnis izskatās! Izbalojis kā krekls. *Saulītis B. Strēlnieka dēls. R. 1960, 17.*

— Kad ienāci, biji balts kā krekls. Bez skābekļa maisa nevarēji gultā nogulēt. *Kalndruva M. K 1971, 1. nr. 52.*

— Paši nobijušies kā krekli, — Ērģelnieks piegrūda Ziediņam. *Plaudis J. Raksti, II. R. 1964, 33.*

Es ieskatījos tajā [spogulī] un skatīdamies smējos, lai liktos vesela un sevi piemānītu. Bet no spoguļa ņirgājās sāpīga seja, balta kā dvielis. *Jaunsudrabiņš J. Vēja ziedi. R. 1959, 54.*

Atskrēja uz klēti, cirīti nosviedis, balts kā dvielis. Tad arī asinis sāka skriet, un ieraudzījām, kas noticis [nocirsts pirksta gals]. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 65.*

PAZĪT DRĒBI *sar. Prast saskatīt kā vērtību, derīgumu, piemērotību, būtību.*

— Nezināju, ka mūsu dienās ir vēl tādi labi amatnieki, — viņa brīnījās.

— Vajag pazīt drēbi, — Mārtiņš atbildēja. *Mauliņš J. K 1974, 4. nr. 31.*

Visās redakcijās taču šobrīd strādā izglītoti filologi, kuri «pazīst drēbi» un kuru spēkos ir izsvērt ne vien sacerējuma idejiskās, bet arī mākslinieciskās vērtības, .. *Vilks Ē. No dzīves — par dzīvi. R. 1980, 98.*

DREIJĀTĀJS

TŪTIŅU DREIJĀTĀJS (DREIJERIS) *vienk. Viegla darba darītājs; cilvēks, kas nerada neko vērtīgu.*

Dzidra gandrīz katrā no paziņām saskatīja kādu labu īpašību. Cilvēki viņai sadalījās lietaskokos un tūtiņu dreijātājos. *Čākurs J. Silueti.R. 1976, 75.*

Vispār cilvēkus, kas dzīvē nekā nebija uzmeistarojuši, viņi [amatnieki — mūrnieks, namdaris, galdnieks, skārdnieks, aku meistars] sauca par tūtiņu dreijeriem, un šai sabiedrībā tie netika cienīti. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 286.*

DRIĢENES

KĀ DRIĢENES SAĒDIES *sar. Saka, ja kāds ir pārāk nemierīgs, neapvaldīts, satraukts, apjucis.*

Visā visumā par astotajām klasēm skolotājiem jau nostiprinājies spriedums: tie ir kā driģenes saēdušies, nemierīgi, neorganizēti, arvien kaut ko meklē un jaucas. *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 211.*

Visu vakaru viņš staigāja kā driģenes saēdies.. Aiz uztraukuma viņam sirds vai pa kaklu lēca laukā.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 276.*

— Velti tu, kalēj, klabini muti un dauzies apkārt kā driģenes saēdies. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 365.*

Zete šam ies maksāt pusrubli! Tādu nedzirdētu naudu! Tad jau viņa būtu driģenes saēdusies. Nē, nē, tas nav. Viņai vēl skaidrs prāts. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 66.*

— Kas tev uznācis par trakumu? — Paceplis bez kāda ievada bruka virsū Annai. — Vai driģenes esi saēdusies? *Lācis V. Uz jauno krastu. R. 1965, 376.*

Lielmāte trakoja, kā driģeņu sadzērusies. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 678.*

Viņš dīdījās, kā driģenes sadzēries. *Kalve A. Vēja kaņepes. R. 1973, 64.*

Kārtības piekritēji un kungu aizstāvji šķita kā driģeņu apdzirdīti. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 332.*

DRUDZIS

KĀ DRUDZĪ. *1. Saka, ja ķermeni ir pārņēmuši spēcīgi drebuļi.*

Iegājis savā kamerā, Ģočis steigdamies noliek uz galdiņa savu Ziemassvētku rausi, sabrūk uz cisu maisa un dreb kā drudzī. *Kurcijs A. Atmoda. R. 1957, 215.*

.. Veldze, salīgi trīcēdama kā drudzī, pa gatvi lēnām sekoja starmeša zibšņiem, kamēr tie pagalmā apdzisa.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 278.*

Marta aizrāva guļamistabas durvis un palika pie tām stāvam. Rokas un kājas viņai sāka trīsēt kā drudzī. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 157.*

Naktīs, par tevi domādams, mētājos te kā drudzī. *Avotiņa D. Nenogaliniet stirnu... R. 1970, 12.*

Mūzikas dārdos skaļruņi drebēja kā drudzī. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 266.*

Un lielais [rijas] siltums, kādā es piepeši iekļuvu, labu brīdi kratīja mani kā drudzī. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 367.*

Spēja dusmu, kauna, nevarības un žēluma sajūta viņu pārņēma; viņš trīcēja, kā drudža kratīts. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 243.*

2. *Pārmērīgā steigā.*

Ešeloni šurpu turpu. Kā drudzī. Fronte — kā ap krastu paisums. *Ceplis A. Daiļdarbu izlase, I. R. 1959, 47.*

Sievieši pirkās kā drudzī — viena kleita rokās, otru vēl tausta un slepus skatās makā, vai naudas pietiks, — stāstīja mana paziņa. *LM 1975, 14. nr. 2.*

LAMPU DRUDZIS. *Uztraukums pirms uzstāšanās (izrādē, koncertā, sarīkojumā), pirms svarīga notikuma.*

.. Jāņa Ķikuļa uztraukums šajā izrādes vakarā bija pār mēru liels.. Jauno tēlotāju lampu drudzis bija savilcis kā stīgu. *Akurātere L. Emīlija Viesture. R. 1976, 119.*

«Mani redz tūkstoš nezināmās istabās,» iedomājas Vita, viņai jāsaka teksts, un tad... tad sākas tāds lampu drudzis, ka viņa vairs lāgā neapjēdz sevi. *Brīdaka L. Portrets profilā. R. 1970, 64.*

Es lāgā nedzirdēju, ko viņš teica, jo šādās reizēs [sēžot prezidijā] vienmēr esmu uztraucies un saslimstu ar tā saukto lampu drudzi. Padomā pats: pilna zāle cilvēku, un visi viņi skatās uz tevi kā uz kādu ne visai ikdienišķu un normālu parādību... Un nekur tu nevari paslēpties. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 48.*

DRUPAS

SATRIEKT DRUPĀS kaut ko. *Pilnīgi sagraut (nodomus, sapņus, cerības).*

Lepnās cerības, ko likām uz viņu [projektu], satriektas drupās... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 673.*

Nākošais attēls — izmisis, apjucis cilvēks, kas redz savus kādreizējos ideālus satriektus drupās. Viņu pārņem šausmas par pasauli, kurā melo un pārdod. *Akurātere L. — Latviešu padomju teātra vēsture, 2. R. 1974, 332.*

DRUSKA

DRUSKAS NO kāda GALDA. *Niecīga, pazemojoša atlīdzība, šķietama labdarība.*

.. audzini tos [bērnus] stingrus un lepnus, un tādus, kas nesamierinās ar druskām no bagātnieku galda. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 308.*

.. es bezkaunīgā kārtā esmu apšmaukts un uz līguma pamata allaž dabūju mazāko daļu. Drusciņas, kas atkrīt no viņa galda. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 682.*

DRUSKU

LIKA DRUSKU (druscin̦) PAGAIDĪT *sar. Saka, ja ko nepieņem, noraida.*

— Ā, tu domā, ka zemnieku bar, ka tad bārs arī kungu? Lika drusku pagaidīt! — pļavsargs nosmējās. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1951, 109.*

Un ziniet, šī persona [kučiera sieva] man atcērt: «Lika drusku pagaidīt, ka mans [dēls] Edelberts jums brauks par kučieri!» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 103.*

— Vai tad viņi nav pietiekami krāpti šais juku laikos? Melns ir iestāstīts par baltu un balts par melnu. Nu tu atnāksi.., un viņi tev kā draugam uzticēsies? Lika drusku pagaidīt! *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 217.*

Desmit meitas puisis atstāj, vienpadsmitā domā: «Es būšu gudrā, kas viņu pratīs saistīt.» Jā, lika druscin̦ pagaidīt! Pratīs! Blēņas! *Blaumanis R. Izlase. R. 1968, 99.*

— Pārnes kortelīti, būs visiem! — iesaucas Millers.

— Lika pagaidīt! — Krists, uzspļāvis pusrublim, noglabā to savā makā. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 22.*

DRUVA

TUKŠS KĀ PAPUVES DRUVA. *Saka, ja kur valda nabadzība, trūkums.*

Mājas gan viņiem tukšas kā papuves druva; bet, kad Ķirmgraužu tēvs dos savu bagātību, tad Dieva svētības netrūks. *Janševskis J. KR, I, II. R. 1933, 340.*

DUBLI

APMĒTĀT AR DUBĻIEM kādu. *Izteikt rupjus, nepatiesus apvainojumus; nomelnot, noķengāt.*

«Sieviņ, vai tā klājas runāt? Kāpēc savā nelaimē gribi citus ar dubļiem apmētāt?» *Džūkstes pasakas. R. 1980, 291.*

«.. jūsu biedrība piekopj valsti un pastāvošo kārtību apdraudošus mērķus!... Viņa sarīko teātra izrādes, lai ar kuplejām noķengātu un apmētātu dubļiem mācītājus un viņiem pienācīgos siekus...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 532.*

Nopelt, nogānīt, dubļiem apmētāt, lai paši izrādītos tie labie un gudrie... *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 509.*

.. katrs balamute saeimā, katrs avīzes reportieris nesodīts varēja zākāties un pat tam cienījamākam darbiniekam dubļus mest virsū. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 650.*

— Labi bija Kastaņolā, — dzejnieks sacīja. — Tur mums nebija apkārt cilvēki, kas to vien kārotu kā dubļus virsū mest. *Kalniņš J. Rainis. R. 1977, 581.*

Arvien ļaunāka kļūst viņa [Robežnieka] valoda. Kā balti nodedzinātus akmeņus viņš met uz meitu.. Kā dubļiem nošļaksta to no galvas līdz kājām. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 386.*

S t a n g a. Tu domā mani ar dubļiem apšķaidīt? Mani šantažēt un kompromitēt? *Eiduks J. Pārbaude. R. 1969, 296.*

BRIST DUBĻUS. *Strādāt smagus lauku darbus; darīt ko nepatīkamu, apkaunojošu.*

«.. Es gāju svešiem kalpot [par laukstrādnieku]. Tu nezini, cik grūti ir kalpot.. Ir pārāk briesmīgi reizē dubļus brist un zelta kroni galvā nest.» *Jaunsudrabiņš J. Vēja ziedi. R. 1959, 127.*

— .. Varbūt mūsu darbu pienācīgi nenovērtē un mūs rajona goda dēlī neieliks. Bet kāpēc cerēt, ka šos dubļus bridīs citi? Pašiem jābrien. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 56.*

Es aizvedu Emmu no naktslokāla: tu esi tik daudz dubļus bridusi un nīkusi pilsētas nomales sausā smilktājā, tagad ziedi kā puķe.. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 324.*

dubļu bridējs

— .. [Alvīna] būs jāizprecina vai nu skolmeistaram, vai skrīveļam; pie gruntnieka žēl laist, dubļu bridēja viņa nebūs. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 235.*

IEMĪT (*arī* samīt) DUBĻOS kādu, kaut ko. *Izturēties varmācīgi, aizvainot, pazemot, iznīcināt.*

Līdzcietība pazemo, iemin dubļos, atgādina, ka esi nelaimes putns un neveiksminieks. *Ezera R. Dzilnas sila balāde. R. 1973, 179.*

— Bija tādi laiki, kad bagātais varēja nabago pazemot un pat samīt dubļos. *Grigulis A. KR, II. R. 1963, 275.*

Cilvēku tiesības, viņu pašcieņa — viss ar tik lielu brutalitāti tiek samīts dubļos... *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 505.*

Ko nu gan nabadziņi lai iesākam šinī pasaulē, kur katrs mūs pagrūž un dubļos min.. *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 34.*

NOVILKT DUBĻOS kādu, kaut ko *novec. Apkaunot, noķengāt.*

To [lepnu, godīgu meitu] nedrīkstēja novilkt dubļos un bradāt netīrām kājām. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 146.*

Mūsu līdzšinējā neizdevība, mūsu cerības uz nākotni, preses un sabiedrības simpātijas pret mums — kā tas viss [avīzes rakstā] izķēmots un novilkts dubļos! *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 612.*

PIEDZĒRIES (PIEVILCIES, PILNS) KĀ DUBLIS *novec. Ļoti piedzēries.*

Piedzēries kā dublis. *Latviešu sakāmvārdi un parunas. R. 1955, 61.*

Velns atnācis un pievilcies kā dublis, saimniekam bijis īsts nagu darbs, kamēr piedzērušo mājā pārvadījis. *Šmits P. XI, 75.*

Pilns kā dublis. *ME, I. 509.*

RUBĻI KĀ DUBĻI *novec. Ļoti daudz naudas.*

Tam droši vien vēl tagad brīvībā būtu rubļi kā dubļi. *Kolbergs A. Arnolda Zandes cigarete. R. 1969, 22.*

— .. Neba tu, Donāt, esi atbraucis vēlreiz to kolhozu ar alkšņa sviru pacelt, jo redz še — jau atkal uz mutes! To rubļu kā dubļu, bet ja nav īsta zemnieka, kas vezumu pa pliku zemi stiepj, ja visi grib kā tavi dēli mašīnās ripot... *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 283.*

— Štrunts par biksēm — / ka tik rubļi! — / ieaurojas / meistars Šķēris. / — Cik es neesmu / tos kā dubļus / savā mūžā / kulē bēris! *Peters J. Asinszāle. R. 1970, 33.*

VĀRTĪTIES DUBĻOS (pa dubļiem) *novec. Pārkāpt morāles normas, apkaunot sevi.*

Bet kāpēc, kāpēc tas puika nepadomā, ka viņš savam draugam ir ļoti pie sirds pieaudzis un nevar nodarīt lielākus sirdēstus kā tad, kad vārtās netikumu dubļos [dzer]? *Kalniņš J. Savādnieki. R. 1979, 165.*

Tad reizi manas acis atvērtas.. es noskārstu, ka visu mūžu esmu pa dubļiem vārtījies... *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 77.*

VAZĀT PA DUBĻIEM kādu, kaut ko. *Piedēvēt ko apkaunojošu; aizskart.*

— Tagad parasts latviešu sievieti nogānīt un pa dubļiem vazāt, tāpēc tu runā līdzi. *Upīts A. Pērkona pievārtē. R. 1950, 85.*

.. departamenta direktors ir tiešām varas vīrs, un neviens viņu un viņa sievu nedrīkstēs vajāt un vazāt pa tirgus dubļiem. *Zamaiča L. Direktors Kazrags. R. 1973, 337.*

Mēs, latvju mātes un meitas, esam piespiestas lasīt, ka mūsu godu, mūsu visusvētākās dvēseles jūtas gāna un pa dubļiem vazā?! *Latviešu literatūras kritika, I. R. 1956, 425—426.*

DUBULTS

DUBULTS NEPLĪST *sar. Saka, uzsverot, ka ir labāk, ja kaut kā vairāk nekā mazāk.*

— Zini, Pēter, atnesu tev vienu jaunu, iepriecinošu ziņu, — iesāka Dinsberģis..

Pēteris, pētījoši palūkojies ienācējā, bilda:

— Bet varbūt es tevi varu iepriecināt ar to pašu? Vai ne ar «Pēterburgas Avīzēm»?

— Žēl, — Dinsberģis sacīja, manāmi vīlies, — ka esmu novēlojies.

— Nekas, Ernest. Tautā saka, dubults neplīst. *Dorbe H. Uguns lokā. R. 1976, 129.*

Trešajā dienā, sapulci slēdzot, visi kopā nodzied baznīcas dziesmu «Lai Dievu visi lūdz» un himnu «Dievs, sargi ķeizaru». Dubults neplīst. *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 216.*

DUCIS

VELNA DUCIS *sar. Trīspadsmit; pēc tautas ticējumiem, nelaimīgs skaitlis.*

Trīspadsmit skolēni, zēni un meitenes — velna ducis, kā viņi paši dēvējās — no pašiem Ziemsvētkiem reizi vai divas nedēļā sapulcējās pie Pētera reālskolas piektās klases skolēna Viļa Freiberga Jēkaba ielā. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 798.*

.. [jūrnieki] labāk vēra vaļā naudas maku.., lai tikai nevajadzētu dzīvot mājā ar velna duci virs durvīm. *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 43.*

DULLS

KĀ DULLS *sar. Saka, norādot uz pārmērīgu darbības intensitāti.*

Nu Miķelis pļāva kā dulls [sacenzdamies ar Jāni]. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 49.*

— Man liekas, ka mūsu darbs ir visgrūtākais,.. mēs noņemamies kā dullas no agra rīta līdz vēlai naktij. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 284.*

M a r t a. Patiesībā — kas tur ir no tiem vīriešiem! Viņu dēļ ej, plēsies, strādā kā dulls. Bet šie tik braukā ar motocikliem, ar mašīnām un dzer. *Gulbis H. Sarunas ar skopām remarkām. R. 1974, 78.*

— Bet tad nu gan, pagāns, līst kā dulls, — mans ceļabiedrs, apkakli sacēlis un sarāvies, teica. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 132.*

DŪMI

IZKŪP (IZGAIST) KĀ DŪMI; *retāk* IZKŪP (IZGAIST) KĀ DŪMI VĒJĀ (GAISĀ); IZKŪP GAISĀ *3. pers. Viegli, ātri zūd, ilgi nepastāv.*

Leontinas mīlestība izkūpēja kā dūmi.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 66.*

.. prieks par gaidāmo braucienu pamazām izkūpēja kā dūmi. *Ezera R. Viņas bija trīs. R. 1963, 229.*

Zēna sapnis par mācību turpināšanu izkūpēja kā dūmi. *Līdace E. Skarbā ikdiena. R. 1975, 12.*

Izkūpējusi kā dūmi [nauda], kaut grūti pelnīta. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 362.*

Bet pēc pusnakts, uz māju ejot, viņas jautrība izgaisa kā dūmi. *Paegle L. KR, III. R. 1956, 137.*

Ticis projām no mātes acīm, puika atviegloti uzelpoja, un visi tās dotie padomi izgaisa kā zili dūmi. *Muižnieks I. Fabulas un stāsti. R. 1959, 206.*

.. un apdomība un pacietība kā pīpes dūmi izputēja.. *Rudzītis E. LM 1975, 3. nr. 6.*

.. bet vajadzēja Apalītim tikai uzbrēkt vai pateikt kādu stiprāku vārdu, kad apņemšanās [nebūt gļēvulim] izkūpēja kā dūmi vējā, jo viņš savu priekšnieku ne tikai nicināja, bet arī baidījās.. *Vilks Ē. Mežonis. R. 1968, 139.*

«Nu vajag drīzi nākt [sargiem]...» blakus viens [cietuma biedrs] iestenējās. Viņš paskatījās tajā, it kā būtu smagu belzienu dabūjis, un skaistā pasaciņa [par glābšanos] izgaisa kā dūmi vējā. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 180.*

Taču, pieaugot kara grūtībām, šīs cerības var arī izkūpēt kā dūmi gaisā. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 85.*

Vai tiešām tādēļ vērts cilvēkam piedzimt, lai mūžīgi svaidītos pretrunu virpulī un beidzot palīstu pazemē vai izkūpētu kā dūmi gaisā. *Kurcijs A. Dzīvības vārtos. R. 1956, 79.*

Izrādījās, ka viss suķis un sviesta mučele kā gaisā izkūpējuši.. *Dorbe H. Vaicāju jaunībai. R. 1970, 87.*

Jūtu, ka visi mani priekšstati par tiesu, par pierādījumiem un likumību izkūpējuši gaisā. *Brodele A. Marta. R. 1965, 189.*

Un bataljoni arī nav gaisā izkūpējuši,.. tikai nogriezušies meža labajos sānos. *Spriņģis J. Aivara Silava dzīve. R. 1967, 267.*

PŪST DŪMUS ACĪS. *Sk.* PŪST MIGLU ACĪS.

DŪNA

KĀ DŪNA (dūnas). *Saka par ko ļoti vieglu, mīkstu, siltu.*

Magnēts, kādēļ visi nākuši, — brīnišķīgā dejotāja Grigolaitis, viegla kā dūna un gracioza kā nimfa. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 186.*

Viņš jutās tik viegls kā dūna. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 79.*

Un palūk, kādu velti viņai pasniegusi pati mazākā skolniecīte — trīsstūru lakatiņu, rožaini sārtu, baltiem ķiršu ziediem rotātu. Liegu kā dūnas. *Delle V. Draudzības lakatiņš. R. 1963, 7.*

.. vējš.. ir tik silts kā dūnas un maigs kā samts. *Brigadere A. Triloģija. R. 1957, 200.*

Noskaišas vakars, met visu pa rokai, / Iečāpo eglājā īgns un spokains. / Sameklē mīkstāku vietu sev sūnās, / Pāri sedz tumsu un aizmieg kā dūnās. *Liepiņš J. Balzamīne. R. 1981, 41.*

DUNCIS

DURT DUNCI MUGURĀ. *Rīkoties nodevīgi, ļoti naidīgi.*

Sazvērestību un dumpju kaleidoskops griežas trakā ātrumā: Jaroslavļa, Ribinska, Muroma... Anarhisti, eseri, kadeti — visi griež zobus, mēģina iekost, iegrūst dunci mugurā. Jāturas. *C 1976, 235. nr. 3.*

DUNDURS

DUNDURS IR GALVĀ kādam, BŪT DUNDURĀ *sar. Saka, ja kāds ir iereibis.*

.. neveikli jau bija atzīties, ka veco vietu viņš atstājis tikai vecas un nesmukas kalpones dēļ, kuras viņš nevarēja pat tad mīlēt, kad viņam dundurs bija galvā. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 9.*

Tā kā braucējus tagad nekas netraucēja, tie varēja laisties daudz straujāk.. Daudziem bija arī dundurs galvā. Tie aurēja un, nokaļņi zirgam auļojot, vēl sašāva ar pātagu. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 63.*

Viņš nevarēja atgādāties, kur vakar bija satriecis kāju, kas viņam ļoti sāpēja; jo viņam par godu bija jāliecina, ka viņš bija allaž mazā «dundurā», tā ka dažreiz no rīta nezināja, kas vakarā noticis. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 39.*

KĀDS DUNDURS IEKODIS. *Sk.* KĀDA MUŠA IEKODUSI.

RŪC KĀ DUNDURS *arī 1. un 2. pers. Saka, ja kāds zemā balsī nemuzikāli dzied vai neskaidri runā.*

«Vilmai ir laba balss. Kad viņa dzied, atbalso abi krasti, bet Vilis rūc kā dundurs...» *Vanags J. Stāsti par Daugavu un Lielupi. R. 1954, 99.*

.. *J ā n i s.* [..] Mūsu ģimenē dažiem bija labas balsis, daži — kā Alberts — rūca kā dunduri. *Purs L. Dialogi par dzīvi. R. 1983, 228.*

Meitas.. spiedza vēl vairāk nekā pie laicīgām dziesmām,.. puiši turpretim rūca kā dunduri.. *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 89.*

— Dulls gan! — Edvīns nodūca kā dundurs. *Saulītis B. Strēlnieka dēls. R. 1960, 13.*

DŪRE

RĀDĪT (VĪSTĪT) DŪRI KABATĀ. *Baidīties atklāti izrādīt naidu, neapmierinātību.*

Bet sevī es sodos. Kā saka, dūri rādu kabatā: «Jā, tas ir kapitāls, kas tur tik lepns iet!» *Sēlis R. Burši un zeļļi. R. 1965, 133.*

Nekāda baltu acu bolīšana, dūri pat kabatā nedrīkstēja vīstīt. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 665.*

Tagad viņi zem spilvena [no dusmām] grieza zobus, bet tas bija aptuveni tas pats kā rādīt dūri kabatā. *Grigulis A. Kad lietus un vēji sitas logā. R. 1965, 117.*

dūres rādīšana kabatā

.. nekādas vīrestības, tikai laipošana, kompromisi un dūres rādīšana kabatā! *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 199.*

TURĒT DŪRI KABATĀ. *Gaidīt izdevīgu brīdi, lai kādam atriebtos, nodarītu ko ļaunu.*

Ilgi vai uz īsu brīdi, acumirkli vai uz visu mūžu [nīst], atklāti vai turot dūri kabatā, bet katram cilvēkam ir tādas jūtas. *Krieviņš M. K 1976, 6. nr. 36.*

L ī z e. Bet par zaudēto mantu sūkstās, dūri tur kabatā. *Sauleskalns V. Lugas. R. 1970, 133.*

VĪSTĪT DŪRES. *Paust naidu, dusmas, gatavoties atmaksāt.*

..vācu muižnieki, kas sēž gubernatoru un viņu palīgu krēslos, gan rāda Voldemāram laipnu vaigu, bet aiz muguras vīsta dūres pret šo ienīsto vīru. *Dorbe H. Brāļi, piecelieties. R. 1978, 75.*

Skaļa brēka nesanāk, jo saprot visi: ko līdz tagad vīstīt dūres, ja tavā priekšā vairs nav tā deguna, kuram tu varētu iebelzt. Pazudis, izgaisis kā purva tvaiks. *Salenieks E. Vēstures ratu griez arī tu! R. 1978, 79.*

Bet viņu rociņas ir par vājām. Tāpēc vīsta dūres un cenšas iebiedēt. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 213.*

DŪRIENS

KĀ NAŽA DŪRIENS SIRDĪ. *Sk.* DURAS KĀ NAZIS SIRDĪ.

DURVIS

AIZCIRST DURVIS kaut kam. *Padarīt ko neiespējamu, nepieejamu, nepieļaut ko.*

Zinātniskajai karjerai uz laiku durvis bija aizcirstas ciet. *Kurcijs A. Vienkāršā dzīve. R. 1959, 115.*

Arvien, ik solī un brīdī viņš centies palīdzēt saviem līdzcilvēkiem, arvien pūlējies pavērt ceļu labajam un aizcirst durvis ļaunajam. *Avotiņa D., Peters J. Baltijas toverī sālīti... R. 1973, 84.*

..Roze grib sākt strādāt. Bet izrādās — nav tik viegli aizcirst uz pagātni visas durvis. *Kalniņš J. Pa gadu kāpnēm. R. 1966, 400.*

ATVĒRT (pavērt, ATDARĪT) DURVIS kādam, kaut kam. *Radīt labvēlīgus apstākļus, dot iespēju.*

Tā no smacīgajām telpām strādnieku pulki devās uz muzejiem un bibliotēkām, tā apzinīgā proletariāta kustība atver viņiem durvis uz krāšņo kultūras pasauli. *Jansons-Brauns J. — Latviešu literatūras kritika, III. R. 1958, 133.*

Esmu laimīgs, ka beidzot varēšu sistemātiski mācīties, visa lielās galvaspilsētas kultūra pavērs man savas durvis. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 528.*

Pilnos ziedos plaukstošais talants būtu viņai visur durvis atdarījis. *Vulfs E. Ziedi, kas ceļmalā vīst. R. 1960, 43.*

«.. Turklāt jums būs bijusi arī tā gudrība izrādīties ļaužu priekšā par nepieietamu, lai pēc tam var atdarīt viltībai un krāpšanai durvis jo droši un plaši.» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 449.*

BŪT (*reti* STĀVĒT) PIE DURVĪM (durvju priekšā, *reti* priekš durvīm) *3. pers. 1. Būt tuvu, tuvoties (laika nozīmē).*

Un, nolūkojoties, kā viņš dažu reizi vēl dzēra, uzdzīvoja un ar naudu šķaidījās, svešāks cilvēks nevarēja iedomāties, ka viņš līdz kaklam parādos, ka viņam bankrots tepat pie durvīm... *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 299.*

Lūk, maijs jau pie durvīm, bet līdz apsējībām vēl tālu. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 71.*

Vasaras sezona jau pie durvīm, bet nedz viesnīca, nedz peldu māja nav gatava. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 154.*

Kurpes! Un taisni kurpju viņai vajadzēja, kur tēvoča kāzas pie durvīm. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 337.*

Siena laiks patlaban sācies, rudzu pļauja tepat jau durvju priekšā. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 266.*

Tiešām, Miķeļi jau bija durvju priekšā, un auzas sen jau nosirmojušas. *Eferts-Klusais E. Plinšu sieva. R. 1969, 23.*

Nu, zināms, kāzas priekš durvīm. *Šmits P. III, 350.*

Tad tikai sāka nākt siltākas dienas. Un tad jau stāvēja Vasarsvētki priekš durvīm. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 287.*

2. Būt tuvu, tuvumā (vietas nozīmē).

Ir steidzīgi jāiet uz tiltu, jāsastop Ilziņš, jāizstāsta, cik daudz nejēdzību notiek pasaulē. Nē, nevis pasaulē, bet tepat tavu durvju priekšā. *Indrāne I. Cepure ar kastaņiem. R. 1966, 118.*

Ciematam tomēr lielas priekšrocības: durvju priekšā divi dzelzceļi, divas upes un divas pilsētas. *Ķuzāne L. Esmu uzticīgs. R. 1977, 10.*

IZSVIEST (IZMEST) PA DURVĪM kādu. *Rupji aizraidīt projām, padzīt.*

— .. Kā tu vari mīlēt tādu vīru, kas tavu tēvu izsviedis pa durvīm? — Nagainis runāja kā jokodams, un Valentīna nesaprata, vai šinīs valodās ir arī nopietnība. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 350.*

Stumbrs nevarēja viņus [sievu un dēlu] izmest pa durvīm, bet bēgt vairs nedomāja.. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 349.*

KLAUVĒT PIE DURVĪM *3. pers. Būt tuvu; tuvoties (laika ziņā).*

Bet jaunā sezona klauvēja pie durvīm, un aktieri bija vajadzīgi. *Dzene L. Kārlis Sebris. R. 1967, 16.*

Varbūt šis eksperiments arī mūsdienu mežkopjiem, kad pie durvīm jau pamazām vien klauvē koksnes bads, var noderēt? *Spinga L. Kā bērza tāss. R. 1974, 58.*

KLAUVĒT PIE kāda DURVĪM. *Griezties ar lūgumu, aicinājumu pie kāda.*

.. ja viņš nebūtu toreiz pie barona tik nejēdzīgi apmelots, ka ne suns no viņa vairs maizi neņem, tad viņam gan nevajadzētu pie cita durvīm klauvēt. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 284.*

LAUZTIES VAĻĒJĀS (ATVĒRTĀS) DURVĪS. *Pūlēties lieki, nevajadzīgi, nezināšanas dēļ.*

Visgrūtāk cīnīties ar klusētāju, kad tu nezini, ko oponents domā. Varbūt viņš jau sen pārliecināts un piekrīt tev, bet tu lauzies vaļējās durvīs. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 329.*

Patiešām, kāpēc mocīt smadzenes, kāpēc lauzties atvērtās durvīs, ja vajadzīgos datus var uzzināt piecās minūtēs? *Skailis A. Aušīgais Pegazs. R. 1974, 122.*

laušanās vaļējās (atvērtās) durvīs

.. no vienas puses, nezināšana rada t. s. laušanos vaļējās durvīs, šķietamus atklājumus, pseidofilozofiju, sen zināmu patiesību atkārtošanu.. *LM 1974, 4. nr. 4.*

MUTE KĀ ŠĶŪŅA DURVIS *sar. Saka, ja kāds rupji, pārgudri, nekaunīgi, pārāk skaļi runā.*

.. puikam mute kā šķūņa durvis.. *Salenieks E. Otrais mētelis, šūts no ielāpiem. R. 1969, 332.*

— Tu neesi gudra — palaid platu muti kā šķūņa durvis. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 506.*

PARĀDĪT DURVIS kādam. *Raidīt projām, padzīt; atraidīt.*

«Un kā man nav drosmes dzīt viņu projām,» tas domāja tālāk. «Pateikt reiz visu acīs un parādīt durvis.» *Zariņš K. Cirka mākslinieks. R. 1990, 228.*

— Zināt ko, Rutenberga kungs, labāk būs, kad jūs vairs nenāksiet pie mums. Var rasties nepatikšanas. Tagad tādi laiki, ļaudis visu ko iedomājas.

Un Rutenbergs aizgāja. Viņam bija parādītas durvis. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 148.*

Taču, tā kā tēvs bija miris tikai pirms gada, viņa tomēr neuzdrīkstējās atraitnei tieši parādīt durvis. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 23.*

Klaiņotājiem visās saimniecībās jāparāda durvis. *Ķuzāne L. Esmu uzticīgs. R. 1977, 130.*

Kauna pēc vien, ka tāds bijis vai pie visām pagasta meitām precībās, es viņam durvis parādītu. *Niedre J. Puškānu sala. R. 1961, 45.*

«Velns tāds, kas viņam vēl par dūšu — man rādīt durvis...» domājot Teodora pirksti sažņaudzās dūrēs. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 405.*

VĒRT DURVIS *3. pers. Sākt darboties (iestādēm, veikaliem).*

.. 1926. gadā Rīgā vēra durvis pavisam jauna mākslas iestāde — Strādnieku teātris. *Zariņš J. Mans darbs teātrī. R. 1974, 66.*

VIRINĀT kādas DURVIS. *Bieži ierasties kur, meklēt palīdzību.*

«Tavai sirmai galvai gan vairs nevajadzēja virināt tiesas durvis,» tā Pāvils paskarbi runāja. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 206.*

«Es nu gan, paldies Dievam, esmu savu mūžu nodzīvojusi un tiesas durvju neesmu virinājusi,» viņa piemetināja beidzot, kad runa pārgāja uz lielo prāvošanās ligu, kāda šos laikus uznākusi. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 164.*

Kur lai brauc, kur lai griežas mājas vietu prasīt? Tik grūti to darīt tam, kas visu mūžu paradis dzīvot savā mājā.. Bet nu jāiet lūgties, virināt svešas durvis, būt laimīgam par kaktiņu aizdurvē. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 70.*

Velti, lepnais, mantas kārīgais Cīruli, velti tu virini šīs durvis, saimnieka meita Līze bija tevī iemīlējusies, vaļiniece Līze tevi nicina. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 47.*

VISAS DURVIS IR SLĒGTAS kādam. *Visur pret kādu ir noraidoša attieksme.*

Kļuva baisi, iedomājot, ka šajā gaišacainajā pilsētā ir cilvēkbērns, kam visas durvis slēgtas.. *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 118.*

Man labāko famīliju durvis paliek slēgtas... *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 410.*

Kas cits kā ubags viņš ir pasaulē, ja nevienam nav vajadzīgs, ja visās malās viņam durvis slēgtas?... Auseklis dodas uz tēva mājām. *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 212.*

Draugu mums te tikpat kā nava. Visas durvis ir cieti. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 371.*

VISAS DURVIS IR VAĻĀ kādam. *Ir labvēlīgi apstākļi, labvēlīga attieksme, lai ko veiktu, iespēja panākt gribēto.*

Ne par velti saka, ka godīgs nabags netiekot ne debesīs, nedz ellē, bet bagātam blēdim esot visas durvis vaļā. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 346.*

Es domāju, tādam puikam durvis visur vaļā un kaunā viņš nepaliks nekur. *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 129.*

DUSA

LAI VIEGLA (SALDA) DUSA kādam. *Saka, atvadoties no mirušā, pieminot mirušo.*

Viņa ieiet atpakaļ istabā, nokrīt uz ceļiem un skaita lūgšanu. Tad piecēlusies noskūpsta tēvu uz pieres.

— Vieglu dusu tev, Andrej, uz redzēšanos tajā pasaulītē!... *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 62.*

— Labs lielskungs bij — lai viņam viegla dusa! — tikai apprecēties gan neļāva, vecajam kučierim, sātanam, atdeva to manu meiču. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 188.*

— Svied nu, meit, trīs saujas zemes virsū un vēlē vieglu dusu! *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 182.*

Tik pūlis spiegu civilā / Un nedaudz biedru klusu — / Vai kādam dega sirds dziļumā / «Brāl, vēlu tev saldu dusu»? *Treimanis-Zvārgulis E. Kur Gauja ar Raunu tiekas. R. 1978, 36.*

DUSMAS

ZILS (ZILS UN MELNS, ZILI MELNS, MELNS, ZILS UN SARKANS; ZAĻŠ, ZAĻŠ UN SARKANS) NO (AIZ) DUSMĀM *sar. Saka, ja kāds ir ļoti sadusmots, dusmās nespēj valdīt pār sevi.*

Necik ilgi velns bešā jāj atpakaļ un var jau redzēt — zils no dusmām, ka neizdevies panākt [muļķīti]. *Šmits P. VII, 10.*

Pārskaities, zils aiz dusmām, acis izbolījis, kliedz visā spēkā: «Ko tu man še dari?!» *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 206.*

— Ko, streiks? — ņirgājās Garoza, zils no dusmām. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 269.*

— .. Liniņu Pēteris aparis veselu lauku viens divi.. — pa virsu, plaukstas dziļumā! Te tev nu ir aršana! Rūtiņš bija zils aiz dusmām. Mēs domājām, ka viņš to Pēteri piekaus. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 40.*

— Toties Egils, ha-ha, bija aiz greizsirdības zils! *Ezera R. Aka. R. 1972, 198.*

Meitenes klusēšana viņu bija nokaitinājusi gluži zilu. *Dziļums A. Saplēstā krūze. R. 1942, 37.*

No dusmām zils un melns, zobus griezdams, tas, galvu nokāris, gāja gulēt, neganti domādams, kā meitenei atspītēt. *Šmits P. V, 413.*

Tas paliek zils un melns no dusmām un sāk lādēties.. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 401.*

«Pats cietsirdis arī būs kāzās, bet kas par to? Zināms, zils un melns jau paliks, ja ieraudzīs princesi tev blakus.» *Šmits P. VI, 15.*

Mārtiņš, zils melns aiz dusmām, vēlētos sprāgt no ādas ārā, bet neko darīt.. *Šmits P. X, 422.*

Izlasījis Vilciņa tēva atbildi, direktors Stepans Jegorovičs palika zili melns aiz dusmām.. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 328.*

Tagad laupītāji zili melni pie dēla atpakaļ: kādēļ esot piekrāpis? *Džūkstes pasakas. R. 1980, 311.*

Sviedros plūzdams, gandrīz melns aiz dusmām, šad un tad satricinādams gaisu ar briesmīgākiem lāstiem un tutenu vicinādams,.. saimnieks cūkai loba pakaļ.. *Blaumanis R. Izlase. R. 1968, 225.*

Ar to Irbe, zils un sarkans no dusmām, devās pa Prātiņa durvīm laukā. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 88.*

Apalītis bija dziļi nelaimīgs. Zande te virināja muti, un viņš, aiz dusmām vai zaļš, sajuta, ka nevar tam nekā padarīt. *Vilks Ē. Mežonis. R. 1968, 179.*

«Tā parādīsim, kas mēs esam par dāmām, lai tās cienīgās tur redz... Lai viņas skaišas, ka vai zaļas paliek...» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 575.*

Bērzs piepūtās zaļš un izgāja no kabineta, pat ardievas nepateicis. Viņš parasti bija pieklājīgs un ievēroja etiķeti. *Bels A. Būris. R. 1972, 70.*

Arājs kļuva zaļš un sarkans aiz dusmām. *Lācis V. KR, XII. R. 1974, 327.*

DUŠA

AUKSTA DUŠA. *Saka, ja negaidīti piedzīvo ko nepatīkamu, ja atjēdzas no kaut kā.*

Kolēģijas sēde noritēja ļoti spraigi.., dažs citkārt cienīts vīrs saņēma parasto slavinājumu vietā aukstu dušu un brīdinājumu.. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 73.*

— .. Par varonību, īstu dzimtenes mīlestību pretī saņemam ģenerāļu intrigas, zemisku nodevību, — Vecais uzlaiž aukstu dušu jaunajam patriotam. *Branks V. Kauju negaisos. R. 1964, 305.*

DŪŠA

BŪT DŪŠĀ *sar. Būt iereibušam, piedzērušam.*

Triju gadu laikā viņš pat nav ne vienreiz krietni piedzēries,.. un, ja kādreiz arī bijis drusku dūšā, tad savu skurbu arvienu klusu un mierīgi izgulējis. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 916.*

Spēlmanis, kā jau muzikants, kam nedrīkstēja trūkt ne uzkožamā, ne brandaviņa, bij pēc ceļakājām diezgan dūšā. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 494.*

Tad visi pieci ēduši un dzēruši un, kad bijuši jau labi krietnā dūšā, tad vēl uz jaunā pāra laimi un veselību uzmetuši krietnus malkus un uzēduši gardos raušus ar treknām desām. *Šmits P. XV, 359.*

Kurš dabūs pieci [jaunkareivju pārbaudījumos] — 7 dienas atvaļinājumā, kurš četri — 5 dienas atvaļinājumā, — tā kādu vakaru, būdams labā dūšā, apsolīja rotas komandieris. *Plaudis J. Raksti, II. R. 1964, 51.*

Visi bij pilnā dūšā un gāja krogā lēkādami un dziedādami. *Kaudzītes R. um M. Mērnieku laiki. R. 1954, 162.*

DŪŠA APTEKAS (APSKRIENAS) kādam *sar.* ***1.*** *Saka, ja izjūt sarūgtinājumu, aizvainojumu, ja pārņem dusmas. Sk. arī* SIRDS APTEKAS.

Indriķim dūša aptecējās. To meiteni, kuru viņš mīlēja, cits drīkstēja aiztikt! *Deglavs A. KR, II. R. 1928, 24.*

.. bet tā nodokļu skrūve pārāk sāpīgi tiek piegriezta. Daudzreiz nudien dūša aptekas. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 392.*

— Tikai dažreiz apskrienas dūša, kad cilvēks negrib saprast acīm redzamas lietas. *Lācis V. Uz jauno krastu. R. 1965, 419.*

Tad Priedaines kalējam dūša apskrējās, ar vienu roku viņš sagrāba nelieti aiz bārdas, ar otru aiz skoteles, pacēla kā salmu kūli un atsēdināja uz karstā čuguna trijkāja. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 552.*

2. *Saka, ja pārņem nelabuma sajūta, kļūst slikti.*

Tad jūtu, ka man aptekas dūša [mēģinot pīpēt], es vemju un varbūt — aizmiegu. *Birznieks-Upītis E. Pastariņa dienasgrāmata. R. 1958, 59.*

— Labi, labi! Sabāzīšu desās mūsu veco zirgu, tad pieēdiet ar, lai vienreiz aptekas dūša! *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 233.*

DŪŠA IR (SASKRIEN, SAŠĻŪK) PAPĒŽOS kādam *sar. Saka, ja ir zudusi, zūd drosme, pašpaļāvība, uzņēmība.*

— Neņem nu tik traģiski mūsu neveiksmi, — Bērtulis sapurināja draugu. — Mums priekšā ja ne vairāk, tad vismaz gaiša rītdiena, kuru sagaidām ar veseliem locekļiem, lai arī dūša pašreiz papēžos. *Dorbe H. Vaicāju jaunībai. R. 1970, 15.*

— Bet tagad, puiši, kā būtu ar dziesmu? Lai mājinieki nedomā, ka mums dūša jau papēžos. *Saulītis B. Jaunības gadi. R. 1956, 57.*

— Es pirmais nešaušu, — norūca mežkungs. Labrītiņš iesmējās.

— Ko, dūša saskrēja papēžos? *Grīva Ž. Ugunskuģis. R. 1961, 61.*

Man uzreiz dūša saskrēja papēžos [uzzinot, ka darbā pieņemts jau cits]. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 65.*

Alma uzšauj zirgam un paskatās uz mani tik pikti, ka dūša man uzreiz sašļūk papēžos. *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 268.*

— Zaķapastalas! Dūša jums papēžos nošļukusi, — kliedza zosu gans, kaut gan pats bija krietni apjucis. *Kurcijs A. Cūkgans. R. 1956, 57.*

Auns arī reiz mežā lielījies, ka paša vilka nebaidoties, bet, kad vilks ieprasījies: — Andriev, ko tu tur teici? — tad bijusi dūša ļipā. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 507.*

DŪŠA IR PILNA. *Sk.* SIRDS IR PILNA.

IEDZĪT DŪŠU PAPĒŽOS kādam *sar. Panākt, ka zūd drosme, paš-paļāvība.*

Lai diktāts iznāktu ietekmīgs un nosistu Zundagam katru vēlēšanos tielēties, vajadzēja sagādāt tādu ieroci, kas šim cilvēkam dūšu iedzītu papēžos. *Lācis V. KR, XVIII. R. 1977, 329.*

Ko tik mēs nesagudrojām, bet īstenība — neparedzēta, nenosapņota — iedzina mums dūšu papēžos. *Salenieks E. Tā viņi strādāja. R. 1967, 16.*

IET PIE DŪŠAS kādam *3. pers., sar. 1. Garšot. Sk. arī* IET PIE SIRDS. *2.*

Tādu gardumu sen nebiju baudījis, tāpēc saimnieces azaids man vareni gāja pie dūšas, kaut gan vēl nesen pie mātes biju paēdis brokastis. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 47.*

Brālis, vienu [gurķi] paņēmis, ēda lielīdams, bet man vis diez kā negāja pie dūšas. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 87.*

Miks Vasariņš sēdēja pie atvērta loga un strēba kāpostu zupu. Virums bija skābs un ne sevišķi gāja pie dūšas. *Kalve A. LM 1985, 25. nr. 4.*

Šitā tēja mums visiem gandrīz vislabāk iet pie dūšas. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 10.*

Arī alus mums negāja pie dūšas. Mēs ar māti izdzērām vienu glāzi un nospriedām, ka tas tāds vērmeļu dzēriens vien ir. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 45.*

«Belomors» likās drusku mitrs, varbūt pat iepelējis, taču pie dūšas gāja vareni. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 160.*

2. Patikt, būt pa prātam. Sk. IET PIE SIRDS. *1.*

Gaumes, protams, ir dažādas, bet klausītājiem, kam domāts šis raidījums, tas neiet pie dūšas. *Lapsa J. Siļķu grāmata. R. 1974, 78.*

— Es jau neko, — viņš ātri aprāva, bīdamies, ka draugu tādas runas nepavisam neinteresēs, bet gaušanās ne tik neies pie dūšas. *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 90.*

— .. Es redzu — tev šis vakars neiet pie dūšas? — viņa jautāja. *Kalve A. Radu raksti. R. 1981, 151.*

JAUTRĀ DŪŠĀ. *Sk.* JAUTRĀ PRĀTĀ.

PAKULU DŪŠA. *Saka, ja kādam kļūst nelabi, redzot asinis, ja kāds ir gļēvs, neuzņēmīgs.*

..asinis viņš [Brīviņš] nevarēja ciest.. Kad saimniece aizgāja uz kūti nocirst kādai vistai galvu, gulēja gultā, galvu segā ietinis, bet, kad rudeņos barokli stiepa uz aizgaldas malas, bēga pavisam prom no mājas. Saime slepus smējās par tādu pakulu dūšu.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 90.*

PIESIET DŪŠU (*retāk* DVĒSELI) *sar. Panākt, ka rodas paēduša cilvēka labsajūta; ieēst vai iedzert ko ļoti kārotu, iestiprināties. Sal.* PIESIET SIRDI. *1.*

— Mēs tev iedosim šo Nikolaja naudu, tu rītdien aizbrauksi uz tirdziņu un atvedīsi mums gaļu, sviestu, cukuru, papirosus — lai ir ar ko dūšu piesiet. *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 423.*

Tādēļ tie devās uz biedrību, iedzēra šņabi un uzkoda siļķi. Daudzmaz dūšu piesējuši, tie tad šķīrās. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 280.*

— Speķis tagad vasarā!

— Vislētākais ēdiens un vislabāk piesien dūšu, — Lūsis nesatricināmi paskaidroja. *Zigmonte D. Fragments. R. 1971, 119.*

Sak, Vāliņiet, tev tagad laika diezgan kartupus lupināt un sēne der vājo dūšu ko piesiet. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 36.*

—.. Pret bēdām es zinu tikai vienas zāles — vajag ēst kaut ko tādu, kas piesien dūšu. *Skujiņš Z. Gulta ar zelta kāju. R. 1984, 256.*

— Rūdis teica: izvāri vienu kārtīgu zupu, lai var dvēseli piesiet, — Kristīne smaidīdama stāstīja. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 91.*

dūšas piesiešana

Dūšas piesiešanai maizes rikai var uzkaisīt arī lokus.. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 106.*

PILNA DŪŠA. *Sk.* PILNA SIRDS.

SKĀBA (GREIZA) DŪŠA *sar. Neapmierinātība, īgnums.*

Bet burve sūta, lai ejot pār deviņiem kalniem, tur būšot avots; un lai pasmeļot avota ūdeni un atnesot. Dumjais iet ar skābu dūšu.. *Šmits P. VII, 268.*

— Tam, redzams, šorīt pagalam skāba dūša, — sit mietus kā savus vislielākos ienaidniekus. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 823.*

Vīram, šo dzirdot, palikusi pavisam greiza dūša. *Šmits P. XI, 341.*

UZTAISĪT (ietaisīt) DŪŠU *sar. Iedzert (alkoholisku dzērienu) ar ieganstu uzlabot omu, vairot drosmi un pašpaļāvību.*

Priecīgs, ka nepatīkamo lietu jau tuvākajās dienās iespējams nokārtot, viņš pa ceļam iegriezās traktierī un uztaisīja dūšu. *Lācis V. Uz jauno krastu. R. 1965, 55.*

.. kā kārtīgs iemetējs viņš arī izrādē uztaisījis dūšu.. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 280.*

.. sivēna gan nenopircis, bet ietaisījis drusku dūšu un pārnācis tikai ar saules rietu.. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 405.*

dūšas uztaisīšana

Kādreiz iebrauc tālīns draugs no provinces — lūdzu, te būs stiprāks malks dūšas uztaisīšanai, desas struņķītis, žāvēta siļķe, sēnīte, gurķis uzkodām. *Salenieks E. Neizlaid airus no rokām. R. 1975, 8.*

DVĒSELE

ATDOT DIEVAM DVĒSELI *novec. Nomirt.*

.. līdz sametās ziemas aukstums un mēs ienācām še rijiņā dzīvot, tūliņ man palika nelabi. Ja ilgi man še jāvārgst, tad jau gan drīzumā atdošu Dievam dvēseli. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 117.*

Blambužs jutās laimīgs, ka izdarījis tik svarīgu darbu, bet Šlaume jau novēlēja Dievam savu dvēseli. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 76.*

ATDOT savu DVĒSELI. *Darīt visu iespējamo; uzupurēties.*

Es zinu, ka viņš savu dvēseli atdos, bet motori strādās. *Grīva Ž. Zem albatrosa spārniem. R. 1956, 132.*

Lai Dievs pasargā ikvienu sieviešu cilvēku no aušībām ģērbšanās ziņā! Neviens nevarēs noliegt, ka šī pati Viesuļu Emma jau atdevusi savu dvēseli par lupatām. *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 109.*

Bet māte, kas māte! Tā jau ar — vai dvēseli atdeva priekš cita. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 258.*

ATDOT VELNAM DVĒSELI *novec. Mirt (cilvēkam, kas daudz grēkojis).*

.. Vecābramam sirds dreb vien: drīzi būšot jāatdod vellam sava dvēsele. *Šmits P. XIV, 135.*

Dvēseli velnam atdotu par mazītiņu mirklīti snaudiena! *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 47.*

Bet kāda tur starpība? .. man vienalga — varu atstiept kājas, nolikt karoti, izlaist garu, atdot velnam dvēseli.. *Kalve A. Sarkans āboliņa lauks. R. 1971, 144.*

DIEGA DVĒSELE *sar., niev. Bailīgs, gļēvs cilvēks.*

Bet Diegs — ij neceriet! — neiztrūkās. Viņš nebij kaut kāda tur diega dvēsele.. *Dorika E. Gabaliņi iz dzīves ironijas mērcē. R. 1970, 123.*

— Kārtīgs vīrs simt kilogramu suķi kā nebūt kravas kastē iemužinātu, bet tu, diega dvēsele, .. nē. *Svīre M. K 1979, 6. nr. 60.*

DVĒSELEŠ DZIĻUMOS. *Sk.* SIRDS DZIĻUMOS.

JĒRA DVĒSELE (*retāk* DŪŠA) *sar. Saka, ja cilvēks ir ļoti bailīgs, lēns, gļēvs.*

No kā šis baidās? No atbildības, jēra dvēsele? Kam bailes, tas lai nestrādā par ķirurgu, bet stumda ratiņus! *Saulītis B. Profesora Vecapiņa dēli. R. 1957, 23.*

— Tavi zemnieki paši arī ir tikai tādi jēra dvēseles. Cik viņu iznāk uz viena muižnieka? Grābuši visi mietus rokā un vienu nakti visus baronus zemē. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 297.*

«Ej nu, drauģeli, kāds tu esi jēra dvēsele!.. Sievu vajag valdīt..» *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 29.*

Sārklis tagad stāv klāt [kad kuļ], bet viņš jau ir jēra dvēsele. Veči maisus laiž gar kanti, ko tāds nosargās! *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 344.*

Varbūt zaldātam, kas, velns viņu zin ko pieredzējis, eļļu elles izvandījis, tas nebūtu nekas, bet man kopš laika gala jēra dūša. *Lāms V. Raudze. R. 1973, 320.*

Kas nu šis par cīnītāju! Ir ja spēkos varētu mēroties ar Kristu, jēra dūša tā vai tā zemotos stipra un droša pretinieka priekšā. *Lāms V. Raudze. R. 1973, 200.*

LĪDZ DVĒSELES DZIĻUMIEM. *Sk.* LĪDZ SIRDS DZIĻUMIEM.

MIRUSI DVĒSELE *parasti dsk. Cilvēks, kas reāli neeksistē, bet fiktīvi kaut kur tiek uzskaitīts.*

Un tā reiz iesācis domāt par Čičikovu, kas izbrauca pirkt mirušu dvēseļu.. *Apsīšu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1925, 144.*

NEVIENA DZĪVA DVĒSELE; NE DZĪVAS DVĒSELES (NE DZĪVA GARA). *Neviens cilvēks, neviena dzīva būtne; nekā.*

Visapkārt valda tāds miers un klusums, ka liekas: virs zemes, pat visā izplatījumā nav vairāk nevienas dzīvas dvēseles kā tikai mēs — trīs cilvēki kamanās un zirgs. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 95.*

Gleznotāju kalnā nemanīja nevienas dzīvas dvēseles, izņemot lakstīgalas. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 46.*

Bet, ka es uzsaukumu iemetu kastītē un ka karogu uzvilku, to neviena dzīva dvēsele nav redzējusi un manījusi. *Brodele A. Marta. R. 1965, 128.*

Skolas apakšējās telpās neredzēja nevienas dzīvas dvēseles, kā jau augusta mēnesī, kad ziemas skola nav sākusies. *Pērsietis. Izlase. R. 1951, 249.*

Nekur nemanīja ne dzīvas dvēseles. *Grigulis A. KR, II. R. 1963, 226.*

Izskrēja suņuks un mazliet parēja uz Rūdolfu, citādi viss bija tāpat kā iepriekšējā reizē, kūts durvis vaļā, nekur ne dzīvas dvēseles... *Ezera R. Aka. R. 1972, 92.*

Izskatās vienā malā, otrā — nav ne dzīvas dvēselītes.. *Šmits P. VIII, 152.*

Laimīgi pārsteigumi mainījās ar rūgtu vilšanos, līdzās bagātiem lomiem izvilka tukšus, kur nebija ne dzīva gara. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 62.*

.. uz salas nav ne dzīva gara.. *Ezera R. LM 1969, 34. nr. 6.*

PĀRDOT savu DVĒSELI kādam. *Nokļūt pilnīgā atkarībā no kāda, rīkoties nodevīgi.*

Iznāk tēvs. Rājas, kam neejot gulēt. Mēs gaidām, kamēr viņš aiziet. — Kas viņam daļas? Nakts pieder man. Daru, kā gribu. Dvēseli neesmu nevienam pārdevis, — sašutis čukst brālis. *Kurcijs A. Cūkgans. R. 1956, 307.*

«Cik ilgi tu sēdēsi!» Sisenis uzrunāja Ješku, it kā kad tas viņam būtu savu dvēseli pārdevis. *Poruks J. Reālistiski stāsti. R. 1953, 101.*

Žanis bija bļauris, ne jau īsta darba darītājs.. Viņš pārdeva [ienaidniekam] savu dvēseli, viņš alka varas un baudas.. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 250.*

PĀRDOT savu DVĒSELI VELNAM *sar. Atteikties no morāles principiem.*

Es jau zinu, ka tu no naudas esi pavisam apmākts; par to velnam pārdotu vai savu dvēseli! *Deglavs A. KR, II. R. 1928, 65.*

Tādi ļaudis nekad nepazaudēs drosmi, nepārdos savu dvēseli velnam. Viņi [represētie un pēc nāves reabilitētie] paliks mums svēti, kristāltīri.. *Damburs E. K 1980, 3. nr. 128.*

Gusts par grēcīgu dzīvošanu bij padzīts no klostera uz deviņiem gadiem, lai labojas. Bet viņš nelabojās — pašam velnam bij apsolījis dvēseli. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 250.*

.. Tagad visiem bija skaidrs, ka Pridriksona augstprātīgā dvēsele pārdota nelabajam [piekāris pie ozola Pestītāja bildi un šāvis tai ar pistoli]. *Kurcijs A. Cūkgans. R. 1956, 41.*

PIESIET DVĒSELI. *Sk.* PIESIET DŪŠU.

DVIELIS

KĀ DVIELIS. *Sk.* KĀ DRĒBE.

DVĪNIS

KĀ SIĀMAS DVĪŅI. *Saka par ko ļoti līdzīgu, nedalāmi saistītu.*

Svarīgs.. aspekts — nākotnes pilsētu etalonu izveidošana. Tas nenozīmē, ka pilsētas būs līdzīgas cita citai kā Siāmas dvīņi. *C 1973, 174. nr. 4.*

— Vai atmini, kā mācītājs Fīrhufs Latviešu draugu biedrībā izskaidroja: latvieši ar vāciešiem esot ciešāk kopā saauguši nekā Siāmas dvīņi. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 107.*

Jutos ar viņu tik nedalāmi saistīts, it kā mēs būtu Siāmas dvīņi.. *Skujiņš Z. Jauna cilvēka memuāri. R. 1981, 136.*

DZEGUZE

[KĀ] BADA (NELAIMES) DZEGUZE *sar. Saka, ja kāds pastāvīgi par ko gaužas, žēlojas par trūkumu.*

Bet tā nu tas bija: Makars neatzinās savā nabadzībā, un Līzei tāpēc viņš iepatikās labāk par bada dzeguzi Breksi. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 45.*

— .. Metīs, metīs kūleni tas kolhozs, kad es tev saku.

— Nekūko kā bada dzeguze! Gan jaunie saimnieki kaut ko izdomās. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 281.*

Arī es būšu veca, Biruta nodomā, un viņa atceras sarunu ar vīru. Nē, kādi nieki, kūkot kā bada dzeguzei. *Zigmonte D. Fragments. R. 1971, 80.*

«Iestigsim! Iestigsim! Ko tu man kūko kā nelaimes dzeguze!» Ilziņš noliek smagu dūri uz rakstāmgalda. *Indrāne I. Cepure ar kastaņiem. R. 1966, 58.*

— Ko tu runā par miršanu... Kūko kā dzeguze, kamēr piekūkosi nelaimi. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 80.*

— Bet žēl tās piecas kapeikas, kas te vairāk jāmaksā. Bada dzeguzes! *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 410.*

DZELME

IEKRIST KĀ DZELMĒ. *Pazust bez vēsts.*

Grabovskis iekrita no tā paša laika uz reizes kā dzelmē.. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 256.*

.. Mares Didzis jau pusgadu bija prom un visu laiku bija kā dzelmē iekritis. Kā aizgājis, tā neviena ziņa vairs nebija atpakaļ nākusi. *Eferts-Klusais E. Plinšu sieva. R. 1969, 28.*

DZELONIS

IEDURAS SIRDĪ KĀ DZELONIS. *Saka, ja ko ļoti sāpīgi pārdzīvo.*

Un tad vajadzēja tikai uzmest acis [ļoti slimajai] trīs gadi vecajai meitenītei... «Kas tad ar to būs?!» viņam tad iedūrās sirdī kā dzelons. *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 200.*

Viņš cēlās un gāja, bet sirdī juta duramies dzeloni: neviens ar viņu paša mājā nebija uzdrošinājies tā runāt. *Kaijaks V. Bailes. R. 1977, 96.*

SPĀRDĪT PRET DZELONI (dzenolu, dzenuli) *novec. Pretoties kam pārākam, varenākam.*

— Mārtiņš? Tu domā, viņš ir labāks? Nē, Anna, mēs, Zītari, visi esam vienādi. Un tur nekā nevar darīt, jo tā ir iedzimtība. Tev nebūs pret dzeloni spārdīt. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 30.*

Viņu sirds balss, kaut mākslīgi ar vīna reiboni apspiesta, dvēseles dziļumā tiem čukst, ka tie spārdās pret dzeloņu, ka cīņa tiem jāzaudē. *Kosa J. Dienas tveicē. R. 1969, 156.*

Skolotājiem jāstrādā, kā zināms, tādā pasaulē, kāda tā ir visapkārt, skolotājs ir par vāju un nevarīgu, lai pret dzenoli, kaut arī tas ir ļauns, spārdītu. *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 135.*

— «Kā tas debesu tēvs savā lielajā žēlsirdībā ir nolēmis, tā notiks viss, un cilvēkam nebūs pret dzenolu spārdīt. *Lācis V. Uz jauno krastu. R. 1965, 498.*

Pret viņu [naudas varu] uzstāties ir tas pats, kas pret dzenuli spārdīt. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 374.*

DZELTS

KĀ DZELTS (*retāk* sadzelts, iedzelts); KĀ ODZES (ČŪSKAS) DZELTS; *reti* KĀ BITES (LAPSENES) DZELTS (sadzelts) *parasti savienojumā ar darbības vārdiem, kas apzīmē strauju kustību, retāk — ar vārdiem, kas apzīmē runas procesu. Pēkšņi, strauji, neapvaldīti; uztraukti, satracināti (aizvainojumā, dusmās, bailēs, pārsteigumā, iekārē).*

Dažs vecāks un vientiesīgāks cilvēks uz ietves apstājās un izbrīnījies noskatījās savādā kompānijā. Bet, ja no tās kāds pamanīja, tad dabūja dzirdēt tādu vārdu, ka tūliņ kā dzelts apsviedās un nospļāvies devās savu ceļu tālāk. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 223.*

— .. Vai zini, Jēriņ, cilvēki ar tevi nemierā! Runā, ka tu tikai izliecies slims.

Te Jēriņiete kā dzelta atsprāga no dēla gultas, pieskrēja Degsnim klāt un sāka kliegt.. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 67.*

Piepeši aiz muguras iečabējās zāle. Leons kā dzelts pielēca kājās. *Lagzdiņš V. Teltis pie upes. R. 1958, 60.*

Sava paša šāviena nobaidījies, zēns kā dzelts metās bēgt pa plašo un tukšo sētu uz to pusi, kur stāvēja augsts žogs. *Kadiķis-Groznijs A. Rakstu izlase. R. 1956, 200.*

Balss skanēja tik pārmetoši un turklāt tik gaudīgi, ka laivinieks sarāvās kā dzelts un pūlējās atmirkšķināt vaļā posām aizlipušos plakstiņus. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 143.*

.. Lotars satrūkās kā dzelts: tātad baltajā, zaļumos slīgstošajā divstāvu namā tika slēpti ieroči. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 32.*

«Pedants!» viņš kā dzelts iesaucās, paķēra mēteli un izmetās pa durvīm. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 154.*

Jeruks sniedza roku un nevarēja saprast, kāpēc viņš to dara, gribēdams sasveicināties vai atvadīties. Bet piena vedējs aizbrauca, pastiepto roku neievērojis. Jeruks kā sadzelts to iegrūda kabatā, un viņa vaigos uzziedēja sārti plankumi. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 236.*

.. līdz pieraus grožus, mazliet paskubinās — zirgi kā sadzelti.. *Šmits P. IX, 431.*

.. [Malda] pavērsās pret balkonu un redzēja, ka Viesturs apmeties tur augšā. Viņa atrāva galvu kā sadzelta, sēdēja sarkdama. Kaut grīda iegrūtu un viņa pazustu no šejienes.. *Lāms V. Pavarda kungs Ašgalvis. R. 1982, 263.*

«Ko ar tevi runāt,» Jānis atbildēja mierīgi, «aklam velti rādīt sauli!»

«Ak, es būtu tas aklais!» Kasparsons atsaucās kā sadzelts. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 559.*

«.. tur ellē viņi uz cūkas pleciņiem kā sadzelti, cik kāri..» *Šmits P. VIII, 119.*

Bet Vodžus tā ne: kas viņam maksās, ja izklāstīs citu cilvēku nelabumus? Un kādēļ citu labumus nemēdz tik labprāt iznēsāt? Tik uz nelabumiem visi kā sadzelti! *Lerhis-Puškaitis A. — Tam labam būs augt. R. 1978, 64.*

— Tikai viena vaina: viņam ir niķis.

Osiene, no Rutka apgalvojumiem gluži apmulsusi, sarāvās kā iedzelta. — Vai dieviņ, Jāni! Niķains zirgs, tas tak ir slimāk kā klibs vai akls! *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 305.*

— Steidzies, steidzies, nu jau krogus Krista tevi būs visu nedēļu nogaidījusies.

Pie šiem vārdiem Dāvis apsviedās kā iedzelts, nu Lienei viss kļuva galīgi skaidrs. Tikai krogus Kristīne bij tā, pie kuras Dāvis skrēja, aizmirsdams godu un saprātu. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 288.*

Pamezdama acis uz vīru, kas tāpat mierīgi gulēja gultā, viņa kā aizdzelta izskrēja ārā un aizcirta durvis tā, ka visas stenderes nobaidījās. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 305.*

Rita spieda vēl sirsnīgāk mātes roku un mēģināja tai uzspiest savas sārtās lūpas. Asara kundze atrāvās kā odzes dzelta. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 212.*

«Mans Dievs, tas jau vecais pilskungs!» viņš iesaucās kā odzes dzelts. *Deglavs A. KR, II. R. 1928, 99.*

K a r g a. Ko tu tā ievaidies kā odzes dzelta, / Kas reiz pagalam, tas pagalam ir.. *Aspazija. Sidraba šķidrauts. R. 1966, 104.*

Kā čūskas dzelts Juris apsviedās un stāvēja Šeņģera Līzes priekšā. *Blaumanis R. KR, III. R. 1958, 209.*

Un galvenais — ai, ķeza, ķeza! — pēkšņi viņš nosēcās kā bites dzelts. *Delle V. Parādi man pasauli. R. 1957, 46.*

Piepeši satrūkstos kā bites sadzelta. *Avotiņa D. Nenogaliniet stirnu... R. 1970, 128.*

«Jūs taču Muižnieku namā kalpojat kā sulainis?» Kaparsons sarāvās, kā lapsenes dzelts, un pastiepās vai uz pirkstgaliem. [Viņš bija gandrīz mājas pārvaldnieks.] *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 556.*

— Pagasta vecākais, nāc šurp!

Namnieks [uzrunātais] kā lapseņu sadzelts izmetās no mājas. Viņš bija pārliecināts, ka noticis kaut kas briesmīgs. *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 54.*

DZELZS

KĀ DZELZĪS (dzelzī). *Ļoti cieši, stingri.*

Viņa pirksti kā dzelzīs sažņaudz Zelmas plecus. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 671.*

Skaļi kliedza misiņa ragi. Dobji dunēja bungu varenie taktējumi.. Raženi lauku puiši, cepures pakaušos atgrūduši, turēja [dejojot] meitu pilnīgos stāvus kā dzelzī. *Plaudis J. KR, II. R. 1964, 275.*

Stumbrs atkal tuvojās Vivinai. Saņemt šo gudro tiepšu kā dzelzīs! *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 410.*

.. ja tā [«Austruma»] tulkotie stāsti man likās drusku garlaicīgi, tad «Mēnešraksts» sagrāba manus iztvīkušos prātus kā dzelzīs. *Zariņš K. K 1989, 2. nr. 107.*

KĀ NO DZELZS; KĀ DZELZS. *1. Ļoti ciets, izturīgs, spēcīgs, stiprs.*

Viņš sameklēja pastalas un apskatīja tās.. Bet sakaltušas kā no dzelzs. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 47.*

Viņa muskuļi bija kā no dzelzs, un sadursmēs ar apkārtējiem ļautiņiem viņš nepazina žēlastības. *Dripe A. Kolonijas audzinātāja piezīmes. R. 1975, 65.*

Rokas man kā no dzelzs. Pieckārtu finierī es vienā belzienā izsitu ar dūri simt kvadrātcentimetru lielu caurumu. *Mauliņš J. Malēnieši. R. 1983, 160.*

Zeme bija sasalusi cieta kā dzelzs un dimdēja vien zem kājām.. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 190.*

Tā bija no lapu sloksnēm plaukstas platumā darināta ovāla kārba ar dēlīšu vāku un dibenu, kas bija piestiprināti ar sīkām koka tapiņām, cietām kā dzelzs. *Dorbe H. Tikai labu. R. 1972, 36.*

No paša nu vairs nav nekā, bet rokas kā dzelzs, pakavu atliec. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 243.*

Klaucānam gan nav iznācis griezties pie ārsta pēc padoma, viņam veselība kā no dzelzs. *Zigmonte D. Vanags pār Zāģeriešiem. R. 1979, 53.*

2. *Tāds, kas var daudz izturēt, paciest; ļoti stingrs, nepiekāpīgs.*

Bija [tēvs] kā no dzelzs, kas var izturēt negaisus, vissmagākos darbus.. *Miesnieks K. Mana dzīve un darbs mākslā. R. 1959, 27.*

Tev dzīve ir iznākusi pavisam baiga. Jau toreiz es brīnījos, kā tu to visu spēji izturēt. Es būtu pagalam. Tu esi no dzelzs, Mārtiņ. *Lukjanskis E. Memento mori. R. 1977, 16.*

Tagad Marija paceļ roku un rāda uz ošu gatvi. Viņa ir stipra, stipra savā pārliecībā kā no dzelzs, un Antons saprot, ka ir zaudējis. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 284.*

Tas bija kalēja dēls, kuru viņš gribēja audzināt stipru un cietu kā dzelzi. *Paegle L. Stāsti jaunatnei. R. 1954, 42.*

— Nē, slikts viņš nav, bet runā, ka aplam stūrgalvīgs — ciets kā no dzelzs. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 242.*

— Tu vienmēr esi bijusi cieta kā dzelzs un auksta kā ledus! *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 90.*

KALT DZELZI, KAMĒR TĀ KARSTA. *Rīkoties, kamēr ir labvēlīga situācija, apstākļi.*

Strūgam šķita, ka atrisinājums tuvu. Vajadzēja kalt dzelzi, kamēr tā karsta. *Bels A. Būris. R. 1972, 57.*

.. nedrīkst tikai ļaut viņam apdomāties. Dzelzs jākaļ, kamēr karsta. *Grigulis A. Cilvēki dārzā. R. 1957, 113.*

DZENAMS

KĀ DZENAMS *parasti savienojumā ar* iet, skriet. *Ļoti ātri, steidzoties.*

Tāpēc es nāku un eju kā dzenams. Un, jo vecāks es tieku, jo vairāk steidzos. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 82.*

Skrien kā kungu dzenamais. *Latviešu sakāmvārdi un parunas. R. 1957, 242 (5098. nr.).*

DZENIS

KAĻ KĀ DZENIS *arī 1. un 2. pers. Vienmērīgi, ritmiski klaudzina.*

Rītā agri jau vecais paps augšā, kaut ko kaļ kā dzenis. *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 176.*

Alfrēds un Ints, kam lokanākas muguras, kaļ kā dzeņi — piesit kabas, kas vecajos gulšņos katra vairāk vai mazāk vaļīga. *Caune A. LM 1972, 38. nr. 7.*

Būvlaukums smaržoja pēc sveķiem un krāsām, vienīgo troksni radīja namdaru āmuri, kala rakstā kā dzeņi! *Lapsa J. C 1974, 64. nr. 4.*

RAIBS KĀ DZENIS. *1. Saka par ko pavisam raibu. Sk. arī* RAIBS KĀ DZEŅA VĒDERS. *2.*

.. te redzēja gan baltus, gan pelēkus, gan zilus ielāpus, tā ka vecais Miķelis kreklā izskatījās raibs kā dzenis. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 341.*

Saimnieka taisītais putniņš, kas iznāca tepat vālodzes lielumā, bij raibs kā dzenis, jo vietām koks palika ar visu mizu, vietām mizas virspuse bij viegli nolobīta, un vietām nācās griezt pašu koku. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 56.*

Salna vēl nebija uznākusi, un dārzā pilnas dobes asteru un jorģiņu, birze raiba kā dzenis sarkanām un dzeltenām joslām. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 260.*

2. retāk. Saka par notikumiem, piedzīvojumiem bagātu mūžu, dzīvi. Sk. arī RAIBS KĀ DZEŅA VĒDERS. *1.*

«Viņa mūžs ir raibs kā dzenis!» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 248.*

DZERT

KA DZERT PRASĪT. *Saka, ja kāds tiek nežēlīgi pērts, sists.*

To tev saku, ja tu vēl vienreiz suni sauksi vecajā vārdā un saimnieks dabūs tevis dēļ dusmoties, tad pagādāšu vici, noraušu tevi čūreniski un nodošu tādu kārtu, ka tu dzert prasīsi. *Janševskis J. KR, VII. R. 1933, 1222.*

.. bet viņa droši vien savā laikā tā slānīta, ka dzert prasījusi. *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 83.*

NEVARĒT NE DZERT PADOT kādam. *Nebūt kāda cienīgam.*

Ja kučieris būtu nošāvis vilku, tad jau viņš būtu tik iepūtīgs, ka mēs nevarētu viņam vairs ne dzert padot. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 100.*

DZĒRVE

DZĒRVES AIZNES LAUNAGU. *Saka par laiku rudens pusē, kad vairs neēd launagu.*

.. tagad tik vēl launags, kuru gan patlaban dzērves, gaisā klaigādamas, taisās aiznest uz silto zemi. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 245.*

Tante rosījās celt galdā launagu. — Vēl jau neredzēja dzērves to [launagu] aiznesam, — viņa teica un smaidīja. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 17.*

DZĒRVES ATNES LAUNAGU. *Saka par laiku pavasara pusē, kad sāk ēst launagu.*

Kādu nedēļu pirms svētkiem [Lieldienām] dzērves, gaisos klaigādamas, atnesa launagu.. *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 143.*

KĀ DZĒRVES RINDĀ. *Rindā cits aiz cita.*

Draugs stāstīja, ka viņš kādreiz rudenī redzējis te sievas rindām vien kā dzērves nākam laukā no klāniem ar dzērveņu groziem. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 313.*

Gar abām malām pasta kalniņā kāpa biezas kājnieku rindas, vienā pusē Vīkuļa trīs dēli kā dzērves rindā.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 201.*

Govis, izdzirdušas zvana skaņas,.. izkārtojušās gandrīz vai kā dzērves rindā,.. tūliņ uzņēma veicīgu soli uz māju pusi. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 26.*

KAKLS KĀ DZĒRVEI; DZĒRVES KAKLS. *Pārmērīgi garš, tievs kakls.*

— Ar salmiem tu viņus [zirgus] baro, ribas var saskaitīt, kakli kā dzērvei.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 135.*

— .. Un tie kakli [vistām] gari kā dzērvēm... *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 197.*

— .. Jūs viņu ar pirmo reizi ievērosit: Rīgā viņš mums ir tāds vienīgais — ar savādi garu kaklu. Ar dzērves kaklu, uz kura ir uzlikta galva. *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 125.*

DZIEDĀT

DZIEDI VAI RAUDI; RAUDI VAI DZIEDI *sar. Saka, ja kas ir neizbēgams, nenovēršams, ja ko vairs nav iespējams mainīt.*

Veltīgi viņai skaidrot, ka ar lopiem ir tā: nāk klāt, dziedi vai raudi. Aitas pat: rudenī trīs atstājām, atskrēja pieci jēri, nu ir astoņas. *Svīre M. Ar vakardienu kabatā. R. 1984, 90.*

Ilmāram pēceksāmeni. Dziedi vai raudi. *Spāre V. Dialogs. R., 1979, 332.*

Vilciens iet tikai krietni uz rīta pusi; dziedi vai raudi, kādu stundiņu vēl jāpanīkst šepat. *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 22.*

Labānam jāapmierinās ar dienas algu, jo kāpnes līdz pēdējam stāvam neesot nocementējis.

— Raudi vai dziedi! — nosaka Valboms. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 252.*

.. kas beigts, tas beigts. Tāpat kā cilvēks — kad miris, tad, raudi vai dziedi, no miroņiem vairs neuzcelsi.. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 192.*

DZIESMA

AIZŅEMT (AIZVILKT) DZIESMU kādam *vienk. Nogalināt; nokaut.*

.. tev nepietiek, tu centies grimstošu cilvēku vēl dziļāk pagrūst dumbrā, lai drīzāk aizņem dziesmu ciet. Tu gribi pavisam nogremdēt. *Kadiķis-Groznijs A. Rakstu izlase. R. 1956, 175.*

Uz īkšķa naga izmēģinādams asmens asumu, nopūšos: uz laukiem nevarēju ne zvirbulēnam dziesmiņu aizvilkt, tagad man tas jāizdara mūsu lielajam gailim. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 18.*

DZIEDĀT CITU DZIESMU (dziesmiņu); DZIEDĀT CITĀ MELDIŅĀ, VILKT CITU MELDIŅU *sar. Runāt, rīkoties, izturēties citādi nekā iepriekš.*

«Nezi kad sāks cūkas laukā laist?» — «Pagaid, pagaid,» māte mani mierināja. «Kad sāksi viņas dzenāt, tad ne vienu vien reizi dziedāsi citu dziesmu.» *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 33.*

.. cienīga māte viņa nemaz vairs neieraudzījusi un no tā laika, kamēr izzagti ruļļi, nedevusi pat ne ēst; bet nu, kad cienīgs tēvs esot ar visu naudu aizbēdzis, tad gan zinot dziedāt citu dziesmu. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 339.*

— Eh, Pēteris par daudz mīksti visu ņem. Būtu pašam kādreiz uzlaists kā tev un man, tad dziedātu citu dziesmiņu. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 264.*

«Ak tad nevienu neesi redzējis? Gan tu mums dziedāsi citu dziesmiņu, bet tad mēs varbūt negribēsim tevī klausīties.» *Kaijaks V. Putenī. R. 1964, 96.*

Ja attiecīgajā brīdī būtu darījis tā un tā, pateicis to un to, tad zeņķim būtu mute ciet un nāktos dziedāt citā meldiņā. *Lācis V. KR, XVIII. R. 1977, 204.*

Baltauns. Bet, lūk, tikko bij atēdies mūsu maizē un kungu cepešu atliekās, te jau sāka vilkt citu meldiņu. Šis esot gudrāks par mums, mēs neprotot saimniekot.. *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 132.*

Kad tev pienāks tie gadi... sāksi uz meitām ar svelmainām acīm skatīties, gan tad tu vilksi pavisam citu meldiņu. *Salenieks E. Tā viņi strādāja. R. 1967, 338.*

Tagad, kad revolucionāri acīmredzot pārspēti, saimnieki uzņēma pavisam citu meldiņu. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 454.*

— .. Manā aprūpēšanā viņam [dēlam] nekā netrūka. Un, kas zina, ja tagad [pēc apprecēšanās] aptrūksies, varbūt pasāks citu meldiņu. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 268.*

DZIEDĀT SLAVAS DZIESMAS kādam, kaut kam. *Cildināt, apjūsmot, pārspīlēti slavināt.*

Arī krustmāte atnāca Šelvjos apbrīnot šo jauno darbu [portretu], kurš atkal it kā dziedāt dziedāja augstu slavas dziesmu viņas skaistajai radiniecei. *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 196.*

Rasiņš priecājās tīri kā bērns, kad draugs sauca slavenas pilsētas, kuras izdaiļojuši slaveni mākslinieki un kurām neskaitāmas slavas dziesmas dziedājuši ceļotāji un ceļa vadoņi. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 417.*

Saule! / Visa daba dzied tev slavas dziesmas. / Puķes, zāle, koki tavu godu pauž. *Plūdonis V. Raksti, II. R. 1975, 47.*

DZIEDĀT VIENU DZIESMU; VILKT VIENU MELDIŅU (ar kādu) *sar. Būt domubiedriem; runāt līdzi, atbalstīt.*

Tādi paši buržuji, pie viena galda ar vāciešiem sēd un vienu dziesmu dzied. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 594.*

.. arī es, vilkdams vienu meldiņu ar citiem, pareģoju, ka viņš ne vien kļūs vesels, bet arī apgāzīs dažu labu kalnu savā kolhozā. *Kalndruva M. LM 1969, 5. nr. 6.*

DZIEDĀT [VIENU UN] TO PAŠU DZIESMU (MELDIŅU) *sar. Atkārtot jau agrāk teikto.*

.. un abās [vēstulēs] viņa dziedāja to pašu agrāko dziesmu, ka nevarot viņa būt, jo nevarot savai sirdij pavēlēt. *Janševskis J. Līgava, 2. R. 1932, 69.*

«Stāvi vien pats vairāk bodē, gan pircēji nāks arī vairāk,» sieva teica Vārpiņam.

«Tu dziedi vienmēr to pašu,» vīrs atteica.. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 481.*

Anna. Kā tu vēl to nesaproti — visu mūžu dziedi to vienu meldiņu [gribēdama samierināt abus brāļus].. *Sauleskalns V. Lugas. R. 1970, 133.*

DZIEDĀT (VILKT) kāda DZIESMU (MELDIŅU) *sar. Runāt kādam līdzi, atbalstīt kādu.*

— Ja viņas dziesmu dziedāsi, tad tu mūsu uzticību nebūsi pelnījusi. *Dinere C. Ugunsputna medības. R. 1976, 161.*

Māris. Ko rāj tad tos, kas tavu dziesmu velk? *Brigadere A. Pasaku lugas. R. 1956, 301.*

DZIEDĀT (VILKT) SAVU DZIESMU (MELDIŅU) *sar. Runāt, neievērojot pārējos, neuzklausot citu iebildumus.*

— Nu, tad es jau saku, — Breksis dziedāja savu dziesmu tālāk, — vai valinieks prasa, kur saimnieks tos [labības] pūrus lai ņem! *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 44.*

— Tu tikai runā, bet nedomā ar smadzenēm, — Fīlips velk savu dziesmu tālāk. — Atzīsties vien! *Vaidars T. Stāsti. R. 1971, 184.*

.. viņi tik velk un velk savu meldiņu.. *Svīre M. C 1976, 9. nr. 12.*

DZIESMA IR CIET kādam *vienk. Saka, ja kādam ir smagi sarežģījumi, lielas nepatikšanas, ja ir beigas.*

— .. Bet, kad dziesma ciet, kad beidzot atjēdzas, — paši nezin, kur nu skriet, ko ķert. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 94.*

Zirnis atlēca dažus soļus atpakaļ un izšāva; ūsainis iebļāvās, un tad jau arī tam bija dziesma ciet. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 151—152.*

kāda DZIESMA (*arī* dziesmiņa) IR NODZIEDĀTA *sar. 1. Kādam vairs nav varas, priekšrocību, ietekmes.*

No muižas veda barona Birkenšteina mantas nosūtīšanai uz Vāciju.

— Tas kaut ko nozīmē! — Pēteris sprieda. — Ja barons brauc prom, tad muižnieku dziesmiņa nodziedāta. *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 322.*

Neaizmirsti, ka pionieru laiki beigušies un tava dziesma nodziedāta. *Kaijaks V. Putenī. R. 1964, 142.*

2. Kādam ir beigas, jāmirst.

Pieteica līdz rītam no mājas nespert ne soli un citiem ne vārda, citādi lode ribās un dziesma nodziedāta. *Ērgle Z. Bez piecām minūtēm pieauguši. R. 1983, 133.*

— Nu, putniņ, tava dziesma izdziedāta! — Nazimovs pacēla pistoli pret gūstekni. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 385.*

GULBJA DZIESMA. *Radoša cilvēka pēdējais augstākais sasniegums, pēdējie panākumi.*

Atgriežoties vēl pie Lāča izcilākajām lomām, par viņa «gulbja dziesmu» gribētu minēt Roplaiņa tēlu Blaumaņa «Pazudušajā dēlā». *Zariņš J. Mans darbs teātrī. R. 1974, 80.*

Viņas lielās mākslas gulbja dziesma ir Griezes māte Viļa Lāča romāna «Mājup ar uzvaru» ekranizējumā. *Pamše K. Nemierā ar sevi. R. 1966, 211.*

.. jaunībā spēlēju Oskaru, bet tagad izskan mana gulbja dziesma — mans Klauzens. *Lūcis P. C 1977, 130. nr. 5.*

KĀDU DZIESMU DZIEDĀT *atkarīgā jautājumā, sar. Ko teikt, kā reaģēt uz kaut ko.*

— Ja nu notiktu tā, ka es pārvestu mājās pamāti, kādu dziesmu tad tu dziedātu? *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 92.*

Redzēs, kādu dziesmu viņa dziedās, atradusi zem laternas tukšu vietu [mašīna aizbraukta]. *Kalve A. Radu raksti. R. 1981, 145.*

PAŅEMT (ņemt, GRĀBT) AIZ DZIESMAS kādu; ĶERTIES PIE DZIESMAS kādam *vienk. Vērsties pret kādu, atņemt brīvību.*

Pirms tām vēlēšanām vajadzēja visus kalpus un jaunsaimniekus paņemt aiz dziesmas. *Brodele A. Klusā pilsētiņa. R. 1967, 123.*

Ka Jorēnam Mežvagaram ir sakari ar mežaiņiem, pagastā droši vien zināja, sen jau būtu varējuši viņu paņemt aiz dziesmas, bet ko tas dotu?... *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 198.*

Starpība vienīgi tā, ka frontē ienaidnieks ir bez maskas, bet aizmugurē to dažkārt grūtāk saredzēt. Ne jau katru subjektu var ņemt tūlīt aiz dziesmas. *Grants J. Maijs atnāca janvārī. R. 1969, 23.*

Bet nē, mēs skrienam, darām un to vien baidāmies, ka mūs nenogrābj aiz dziesmas. *Dorbe H. Brāļi, piecelieties. R. 1978, 34.*

— Par to mums pie dziesmas neviens neķersies. *Kolbergs A. Cilvēks, kas skrēja pāri ielai. R. 1978, 176.*

SLAVAS DZIESMA. *Cildinājums, uzslava, pārmērīgs slavinājums.*

Par darbu nabaga iebūvniekiem allaž kaut ko atmeta, protams, mātei, nevis Leo, viņš labi ja dabūja noklausīties slavas dziesmu: «Tev gan ir zelta rokas.» *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 133.*

Visa viņa runa ir slavas dziesma valdes darbībai. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 377.*

VECĀ DZIESMA; VECAIS MELDIŅŠ *sar. Bieži atkārtoti, zināmi, dzirdēti vārdi, domas.*

«Pasaulē lai iet tādi, kam nav māju, tev taču krīt mājas...» — «Mājas, mājas, atkal tā pati vecā dziesma!» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 71.*

— Vai es tev esmu ko ļaunu mācījis? — atkal atsākās vecā dziesma. *Saulītis B. Līdz pēdējai taisnei. R. 1963, 140.*

«Nē, tēv,» viņa sacīja nospiestu, bet stingru balsi, «pie Krišjāņa nemūžam neiešu!»

«Atkal tas pats vecais meldiņš!» viņš pikti iesaucās. *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 151.*

VILKT (SĀKT) savu VECO DZIESMU (MELDIŅU) *sar. Apnicīgi atkārtot vienu un to pašu, jau dzirdētu, zināmu.*

«.. man jāprasa, lai mani rīkojumi uz mata tiktu izpildīti tā, kā esmu to noteicis,» Zaķis turpināja vilkt savu veco dziesmu. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 191.*

— Saproti, Severīns ir savādāks nekā jūs visi, — Inese vilka atkal to pašu veco dziesmu. Diezgan to esmu izklausījies.. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 61.*

«Jā, jā,» Basis sāka savu veco dziesmu, «tāds dārzs ir Dieva dāvana.» *Jaunsudrabiņš J. Vēja ziedi. R. 1959, 132.*

Vakarā, kad krustmāte atkal uzsāka veco dziesmu par Sveķāmura amata prasmi un lielo naudu, viņa uzvilka segu pār galvu un izlikās aizmigusi. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 360.*

.. es te vilku savu veco meldiņu: apdarīsim kolhoza rudens darbus, tad vedīsim baļķus. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 222.*

— Tad jau Klusuma ielai būs gan savs muzikants? — tā atkal bija Paipaliene, kas vilka veco meldiņu. *Kaldupe S. Ozolslieksnis. R. 1976, 63.*

DZIMUMS

DAIĻAIS (SKAISTAIS, VĀJAIS) DZIMUMS. *Sievietes.*

Šis goda pienākums viņiem taču jāuzņemoties, un, blakus minot, neesot arī nemaz tik nepatīkami pavadīt laiku ar daiļo dzimumu. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 356.*

Būdams dedzīgs daiļā dzimuma pielūdzējs, Liepa nolēma ar rīdzinieci patērzēt. Viņa tomēr bija kaut kas cits nekā pašu ciema meičiņas. *Kalndruva M. Tepat visapkārt. R. 1970, 90.*

Pastāvīgi ar darbiem raujoties, viņam nekad nebija atlicis kaut cik brīva laika piegriezt vērību skaistajam dzimumam, un tā viņš bija visu mūžu nodzīvojis vecpuisī. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 374.*

Ja klīda valodas, ka viņš jau pametis simt sieviešu, tad ar skaistā dzimuma dzelžaino loģiku simt pirmā iztēlojās, ka tā būs izņēmums. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 255.*

Nelaime tā, ka viņa piederēja pie vājā dzimuma un alka visu to, pēc kā ilgojas katra normāla sieviete.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 235.*

ODŽU DZIMUMS. *Ļauni cilvēki, cilvēku kopa, pret kuru ir ļoti negatīva attieksme.*

Neesam pratuši cieši apvienot zemgaļu novadus, kur nu vēl visiem turēties kopumis — zemgaļiem, kuršiem, sēļiem un latgaļiem, patriekt no pašu vidus to odžu dzimumu, kas brāļojas ar ordeni un krusta kalpiem.. *Purs L. Degošais pilskalns. R. 1972, 21.*

Iznīcini visu šo divdabju cilti, / Šo odžu dzimumu.. *Plūdonis V. Raksti, I. R. 1974, 60.*

— .. vai esi dievnamu apmeklējusi, kā kristīgam cilvēkam pienākas? Tu, odžu dzimums, atgriezies, atgriezies no grēkiem.. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 101.*

STIPRAIS DZIMUMS. *Vīrieši.*

Otrā pusē debatē četri vīri, gandrīz visi nodaļas stiprā dzimuma pārstāvji. *Dripe A. Kaķi maisā. R. 1977, 72.*

Šahs, hokejs, makšķerēšana, restorāns,.. ar šīm stiprā dzimuma vājībām gudra sieviete samierinās. *Ezera R. K 1977, 2. nr. 50.*

DZINTARS

KĀ DZINTARS *novec. Ļoti dzidrs, skaidrs; morāli tīrs.*

.. smels ceturto reizi — iesmeļ tīru ūdeni kā dzintaru. *Šmits P. V, 333.*

F r i c i s (krīt viņai vārdā). Tā ir gan, bet tas tikai ārīgi, iekšķīgi esmu skaidrs kā dzintars. *Alunāns Ā. Lugas. R. 1968, 157.*

.. viņas skats bija tīrs kā dzintars.. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 277.*

DZĪPARS

ZAĻŠ KĀ DZĪPARS *poēt. Koši zaļš.*

Līču pļavā saņēma [sienu] zaļu kā dzīparu. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 160.*

Tāds siens turpat tuvumā. Varēja novākt zaļu kā dzīparu un smaržīgu kā tabaku. *Ķuzāne L. Mana Augšzeme stāsta. R. 1970, 39.*

Naktī bija stipri lijis. Sētsvidus tagad bija kā nomazgāts. Zāle zaļa kā dzīpars. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 101.*

Rudzu laukus jau augustā apsējām, tagad tie ņirbēja dzīpara zaļumā. *Kaufelds T. Sēkla nedeg. R. 1979, 39.*

DZĪRES

DZĪRES MĒRA LAIKĀ *novec. Pārmērīga dzīrošana; dzīrošana, kad visapkārt ir posts, draud bojāeja.*

.. ciemošanās Petrogradas restorānā sagādā Pēterim Stučkam ne vien dažu materiālas dabas sarežģījumu, bet arī morālas ciešanas. Viņam derdz šejienes trakā uzdzīves atmosfēra. «Dzīres mēra laikā» — tā, lietojot bībeles izteicienu, būtu jānosauc tas, kas te tagad notiek. *Niedre J. Katrs ar savu laimi dzimst. R. 1968, 241.*

.. bet virsnieku kungiem cienīgtēva istabene cēla galdā ceptu tītaru, vāciešiem nospertos vīnus un saldos liķierus un kafiju. Dzīres kā mēra laikā. *Grants J. Maijs atnāca janvārī. R. 1969, 36.*

DZIRKLES

PĀRGRIEZT KĀ AR DZIRKLĒM. *Pēkšņi, negaidīti pārtraukt kādu runājam.*

Strupi, kā dzirklēm pārgrieza runu, pirms tā vēl pusē aizkļuvusi. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 529.*

Kungs kā dzirklēm pārgriež viņa lepnumu.

— Aplam! *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 225.*

DZIRKSTELE

DZIRKSTELES ŠĶĪST GAR ACĪM. *Sk.* DZIRKSTIS ŠĶĪST GAR ACĪM.

KĀ [ELEKTRISKĀ] DZIRKSTELE. *Pēkšņi, ļoti strauji.*

«Provokators!» izšaujas caur smadzenēm kā elektriska dzirkstele. *Sudmalis E. Es iegāju pulkā. R. 1971, 50.*

Caur smadzenēm kā elektriskā dzirkstele izšāvās doma: «Špiks!» *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 189.*

Kā dzirkstele izšāvās caur smadzenēm doma.. *Ozoliņa A. Labvakar, māt! R. 1986, 85.*

— Mārtiņ... Paskaties taču! Mātei būs bērns...

Kā dzirkstele skrien pa Jāņa smadzenēm. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 380.*

Kas slepeni nojausts, neizdibināms jauc viņa saprašanu. Kā dzirksts pazibsnī apziņā. Jānosēstas, jāizdibina, jāizprot. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 395.*

KĀ [UGUNS] DZIRKSTELE PULVERA MUCĀ. *Saka, ja kas rada ļoti negaidītu reakciju.*

Šie [sodu] draudi bija kā uguns dzirkstele pulvera mucā. Atskanēja naidīgi saucieni. Pagalms pildījās ar matrožiem, un par pārestībām sakrājies niknums skaļi izpaudās uz āru. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 192.*

Šis teiciens bija dzirkstele pulvera mucā. Vienā sprādzienā visi lēca no krēsliem augšā un kliedza: «Baltija priekš baltiešiem!» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 271.*

DZIRKSTS

DZIRKSTIS (DZIRKSTELES) ŠĶĪST (JŪK, LIDO) GAR ACĪM [kādam]. *Saka, ja ir liela fiziska piepūle, ja saņem spēcīgu sitienu, ja ir spēcīgs, pēkšņs pārdzīvojums.*

.. sakodu zobus, sasprindzināju muskuļus, tvēru atkal dēli aiz gala un cēlu. Zaļas dzirkstis šķīlās gar acīm, galva dunēja, es gandrīz paklupu, bet tad atkal saņēmos. *Lēmanis I. Izlase, I. R. 1967, 345.*

(Un viņš kapā [lopbarību], *ka vai dzirkstis jūk, bet Zenona smej jautri un nevaldāmi..)* *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 201.*

Kas tik gadās, zveļu, lai dzirksteles šķīst gar acīm. *Šmits P. XI, 195.*

.. viņa iegriezās kādā viensētā un nejauši tur sastapa latviešus. Dzirkstis viņai nošķīda gar acīm, kad saimniece viņas labvakaru atņēma latviski un teica: «Lūdzu, apsēstaties.» *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 96.*

DZIRNAKMENS

KĀ DZIRNAKMENS KAKLĀ. *Sk.* KĀ AKMENS KAKLĀ.

DZIRNAVAS

MALT savas DZIRNAVAS (DZIRNAS) *3. pers. Murrāt.*

Reizēm pie mums gultā ienāk arī pelēkais runcis, glaužas gar mums, maļ savas dzirnavas, kamēr pēdīgi tepat arī iemieg. *Birznieks-Upītis E. Pastariņa dienasgrāmata. R. 1958, 18.*

Vecais runcis Ņuris, kas, plīts priekšā skaidās gulēdams, maļ dzirnas, man ir pārvērstais Mefistofelis. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 32.*

MALT TUKŠAS DZIRNAVAS. *Runāt niekus, aplamības, ko nenozīmīgu.*

«Ja Kutuzovs būtu vīrs savā vietā, tad Valmierā būtu cits gars.» — «Ko nu jūs vienmēr maļat savas tukšās dzirnavas!» *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 271.*

Pa visu to laiku, kamēr mēs līdz un pa silu gājām, Rotšilds mala tukšas dzirnavas, bet mums tomēr tikās viņa melos noklausīties. *Poruks J. Stāsti. R. 1959, 194.*

MAĻ KĀ DZIRNAVAS (kā ar dzirnavām) *arī 1. un 2. pers., sar. Saka, ja kāds nemitīgi, apnicīgi runā.*

Ar to Kalvicu Dārta sāka, ar to beidza. Visu nedēļu mala kā dzirnavas, Annai galva palika dulna, lai gan viņa pūlējās neklausīties un nedzirdēt. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 358.*

Arī bocmanis, kas ilgāku laiku mierīgi klausījies [pārmetumos], tagad iekaist.

«Ko tu te mal kā ar dzirnavām!» *Grīva Ž. Zem albatrosa spārniem. R. 1956, 131.*

— Ko nu burkšķi vienmēr kā dzirnavas! *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 160.*

DZĪVE

ZAGĻA DZĪVE. *Saka, ja darbs neprasa lielu piepūli, ja var dzīvot bez grūtībām un raizēm.*

Uz rudens pusi ganam bija zagļa dzīve. Mušas palikušas retas, un tās pašas laikam neko nekoda, govis tikai tāpēc laiski atvēcinājās..

Atāla visur tik daudz, ka nepaspēja noplēst.. Liena nosēdās miezaitas malā, lai nelien dābolā, vairāk te ko darīt nebij. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 261.*

— Bet uz tāda zvejas kuterīša laikam nav nemaz tik viegli!..

— Grūti jau nu arī nav, — Harijs atbildēja. — Patiesībā zaglа dzīve. *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 200.*

— Ir gan zaglа dzīve tādam kalpam, viens vēders, viena bēda. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 98.*

DZĪVĪBA

LAIST vai DZĪVĪBU LAUKĀ. *Sk.* LAIST vai GARU LAUKĀ.

UZ DZĪVĪBU UN NĀVI. *1. Saka par ļoti grūtu, nežēlīgu cīņu, karu, kurā netiek žēlota dzīvība; retāk saka, ja neatlaidīgi, visiem spēkiem, nesaudzējot dzīvību, cīnās, karo, aizstāv kādu.*

Tad abi jaunekļi uzsāka cīņu uz dzīvību un nāvi un tikmēr cīnījās, kamēr abi krita pie zemes bez dzīvības. *Šmits P. XV, 316.*

Ik latvieti uzskatīja par revolucionāru, kas izdeldējams, jo tā gribēja muižnieki.. Arī viskūtrākie sāka saprast, ka muiža uzbrūk un izaicina tautu cīņā uz dzīvību vai nāvi. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 318.*

Lielā, skaistā Ļeņingrada, tumsā kā melnā lakatā ietinusies, atpūtās, lai rīt ar gaismas svīdumu turpinātu cīņu uz dzīvību vai nāvi. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 374.*

Saimnieks cīnījies uz dzīvību un nāvi. Cīņa bijusi sīva un gara, tomēr saimnieks galu galā velnu uzvarējis un saplēsis to gabalos. *Latviešu tautas anekdotes. R. 1961, 260.*

Mežabrāļi.. katru dienu cīnās uz dzīvību un nāvi. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 522.*

.. viņš būtu meties pa logu iekšā, aizsargājis savu barotāju un glaudītāju uz dzīvību un nāvi, bet nu bija par vēlu.. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 240.*

2. retāk. Saka, ja kas izpaužas, noris ļoti augstā pakāpē, ja tiek izmantoti visi līdzekļi.

Freimanis ar Lāci sazvērējās pret Felsenberģi uz dzīvību un nāvi. *Māteru Juris. KR, II. R. 1924, 18.*

— Jā, Skriemeli, bez žēlastības! Es tev varu teikt, ka tā būs prāva uz dzīvību un nāvi!.. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 940.*

Un ja nu tas vispār nebija viņu — Riča un Vijas, bet viņu tēvu naids? Naids uz dzīvību un nāvi... *Ezera R. Aka. R. 1972, 115.*

Un vecā Deruma mīlestība pret šo dārzu.. ir milzīga — uz dzīvību un nāvi.. *Putniņš P. LM 1975, 10. nr. 11.*

DZĪVOTĀJS

NE DZĪVOTĀJS, NE MIRĒJS *sar. 1. Grūti, ilgstoši slims, ļoti vārgs cilvēks.*

«Jā, Lāman, tāda slimnieku kopšana man pretīga. Tā jūsu madāma guļ kā Lācars: ne dzīvotāja, ne mirēja...» *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 266.*

— Iepriekšējās vasarās sievastēvs izganīja. Bet tagad kā ap Lieldienām nolikās guļus, tā nav piecēlies. Ne dzīvotājs, ne mirējs. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 55.*

2. Cilvēks, kura materiālie līdzekļi tik tikko nodrošina eksistenci.

Šad un tad, šo un to viņš [kungs] man atmeta ārpus algas, laikam labi nojēgdams, ka ar tādu algu vien cilvēks — ne dzīvotājs, ne mirējs. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 395.*

Tie bija bada graši, kas tika nopelnīti, — ar tiem cilvēks nebija ne īsti dzīvotājs, ne mirējs. *Kalniņš J. Rainis. R. 1977, 51.*

DZĪVS

APĒST DZĪVU *sar. Vērsties pret kādu neapvaldītās dusmās, naidā, nesaudzējot pat dzīvību.*

K ā t i ņ š. Es saku: vienīgais cietējs varu būt es... Mana sieva tak mani dzīvu apēdīs — aiz greizsirdības! *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 129.*

— Piesargies tagad tur tuvumā rādīties: Pīckam uzdots uzmanīt, dzīvu viņi tevi apēdīs, ja dabūs rokā. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 127.*

«Viņš mani dzīvu apēstu, ja es tik aplam izrunātos!» *Zariņš K. Kaugurieši. R. 1975, 27.*

Un sestdienās kādu reizi aizgāju uz dančiem, ne jau bieži, īstenībā man nemaz negribējās, bet tad jau puiši mani dzīvu apēstu, ņirgtu, ka es sievas priekšautā ieķēries. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 61.*

Dzīve Dziruļos bij nejauka, it sevišķi tāpēc, ka Pliederiene un Paula ēda viņu dzīvu nost. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 268.*

APRAKT DZĪVU kādu. *Radīt apstākļus, kuros nav iespējams dzīvot.*

— Kas runā? Kas tādus melus var izgudrot?

— Matilde stāstījusi saimniekam..

— .. Vai nezini, ka viņa mūs gribētu dzīvus aprakt? *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 414.*

Lai nolādēta necilvēcīgā vara, kas cilvēku dzīvu aprok! *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 126.*

Cīrulis jutās kā dzīvs aprakts, kam dzīvot vairs nav iespējams. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 357.*

DZĪVS VAI MIRIS. *Saka, ja kaut kas noteikti jāizdara, jārealizē jebkuros apstākļos.*

— Rīts vēl tālu, Gailenīt, un es jūs pārgādāšu mājā dzīvu vai mirušu, varat man ticēt, kā es še stāvu. *Dorbe H. Vaicāju jaunībai. R. 1970, 285.*

Jāatrod — dzīvs vai miris, bet jāatrod. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 265.*

«Laikā jātiek, vai dzīvs vai miris,» Laiķis rūca caur zobiem, uzšaudams zirgam, kurš jau tā skrēja, ko varēja.. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 398.*

NE DZĪVS, NE MIRIS. *1. Nomākts, bez dzīvesprieka, darboties nespējīgs.*

— Bet viņam tik vērīga galva. Ja netiktu skolā, staigātu ne dzīvs, ne miris. *Paegle L. Stāsti jaunatnei. R. 1954, 46.*

Kādas dienas pēc tam Apse staigāja ne dzīvs, ne miris, bet tad pamazām saņēmās. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 626.*

Vecā saimniece, redzēdama dēlu staigājam ne dzīvu, ne mirušu, dažreiz mierināja viņu tik maigiem vārdiem, cik vien maigus mātes gādība varēja sacerēt. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 144.*

2. Tāds, kura veselība ir stipri cietusi.

«Velni mūs ieraudzīja apakš laivas, stipri saspēra un tad palaida vaļā. Mēs tikko varējām uz māju atnākt, ne dzīvi, ne miruši.» *Šmits P. VIII, 384.*

Kumeļiem skrienot pilnos rikšos, Icigs turējies zirga krēpēs un, uz asā skausta svaidīts, muižā nokļuvis ne dzīvs, ne miris. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 107.*

3. Tāds, kas ir ļoti pārbijies.

Vienu nakti gan māte, uz krāsns gulēdama, bijusi ne dzīva, ne mirusi. Vīri, pārnākuši no kroga, sākuši ar nažiem kauties. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 73.*

DZĪVSUDRABS

KĀ DZĪVSUDRABS. *Ļoti kustīgs, mundrs, darbīgs; nemierīgs.*

Kustīgs kā dzīvsudrabs, Voldis nevarēja ne mirkli rimt uz vietas. Visur viņš kaut ko atrada, kam pievērsties. Jautrs un valodīgs, viņš arī citiem iedvesa možumu. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 152.*

Pats Zeiferts kustējās kā dzīvsudrabs — te viņš jautri tērzēja ar viesiem, dedzīgi aizstāvēdams savu domu katrā niecīgākā gadījumā, ar nopietnību pārcilādams pašas ikdienišķās lietas; te, neviena nepamanīts, bija jau projām.. *Egle K. Atmiņas. R. 1972, 125.*

Driķītis arī pats kustīgs kā dzīvsudrabs. Kad jauks laiks, tad pa dārzu. Ar lielām šķērēm, ar zāģi, ar lāpstu. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 104.*

Skaidrīte. [..] Viņš jau tūlīt pēc izlaiduma balles sāka strādāt pie gatera. Iet kā dzīvsudrabs. *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 22.*

Džims nevar vairs nostāvēt pie durvīm mierā un trinas kā dzīvsudrabs uz savām reimatiskajām kājām. *Gregri V. J. Latvijas karalis. R. 1989, 106.*

DŽINS

IZLAIST DŽINU NO PUDELES. *Rīkoties, pakļaujot sevi neparedzētām un neatvairāmām sekām.*

Vienu vienīgu reizi pierādot, ka ir iespējama zādzība, kurai neseko sods vai vismaz izmeklēšana, ceha vadība bija izlaidusi no pudeles

ļaunu džinu, ko iedabūt atpakaļ nekādi nebija iespējams. *Kolbergs A. LM 1981, 3. nr. 12.*

Radīt literāro tēlu nozīmē izlaist džinu no pudeles. Tēls var sākt savu dzīvi, nemaz nerēķinoties ar autora vēlmēm. *Skujiņš Z. Zibens locīšana. R. 1978, 139.*

E

ECĒŠAS

KĀ ECĒŠA. *Skarbs, ass, uzbrūkošs, ķildīgs.*

«Kā tu man vairāk tur neietu! Kā es tevi vairāk tur neredzētu..» Bet vecis bij kā ecēša pretī.

«Utubunga tāds! Šis man aizliegs!.. Kas te ir saimnieks: tu vai es?» *Upīts A. KR, III. R. 1948, 293.*

KĀ UZ ECĒŠĀM. *Satraukti, nemierīgi.*

.. man likās, ka no krāsns līdīs ārā pats nelabais, un es sajutu, ka mani pārklāj salti sviedri. Arī abi blakus gulētāji, tik daudz tomēr manīju, drebinājās kā uz ecēšām. *Plaudis J. Raksti, III. R. 1965, 106.*

Romans stāv kā uz ecēšām. Vienīgais, ko viņš vēlas, ir tikt pēc iespējas ātrāk projām. Bet Diženais vēl nav pabeidzis..

— Ja tev darbs nav prātā, ja negribi strādāt kā vīrs, nemāni pats sevi un citus! Nenāc! *Kalndruva M. Tīrumā. R. 1963, 87.*

LĒKT UZ ECĒŠĀM. *1. Uztraukties, dusmoties.*

Izlīgt vairs nevarēja. Varbūt pastāv kāda iespēja? Nevajag lēkt uz ecēšām, kas ir noticis, vairs neizlabosi. *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 133.*

Ar prātu jau aptveru, ka atsevišķas neveiksmes var piemeklēt pat visspožākos talantus un tāpēc uz ecēšām nav ko lēkt. *Skujiņš Z. K 1976, 12. nr. 19.*

2. kāda, kaut kā dēļ; par kādu, kaut ko. *Kaut kādā veidā sev kaitēt, rīkoties neapdomīgi. Sal.* LĒKT NO JUMTA UZ ECĒŠĀM.

Kā par nelaimi, atnāca no Rīgas tas pieprasījums par tevi — sīkumos nezinu, bet šis esot teicis, ka tu vienmēr bijis aizdomīgs, neiešot tevis dēļ uz ecēšām lēkt. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 172.*

Nabagi, katras šīfera plāksnes dēļ gatavi lēkt uz ecēšām. *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 43.*

Tik daudz prāta viņai tomēr ir, ka par sešdesmitgadīgu sievieti.. astoņpadsmitgadīgi puikas uz ecēšām nelēks. *Birze M. Lielā žūrija. R. 1970, 12.*

— Nu jā, tie jau par slavu uz ecēšām lec, — Līdaks saprotoši palocīja galvu. *Belševica V. Ķikuraga stāsti. R. 1965, 65.*

EF

UZ EF, EF *vienk. Saka, pauzot augstāko vērtējumu.*

Līcis bija cilvēks, kas savu lietu pie mašīnas prata uz «ff». *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 66.*

— Apsolījuši tev sameklēt mūs Grīziņa pauguros, un, kas solīts, jāizpilda, — kā viņi saka, — uz ef, ef. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 424.*

Visam vajadzēja būt uz ef-ef: ozola brangas [laivai], apšuvums no spundētiem dēļiem, vara naglas. *Lācis V. KR, II. R. 1959, 226.*

.. un nevienam nekad nebija jāsūdzas par darba labumu. Viss bija padarīts «prīmā — uz ef-ef». *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 80.*

«Tu, saprotams, esi puika uz «f-f», bet tomēr ceļā ar to nepietiek.» *Grīziņš J. Vārnu ielas republika. R. 1947, 39.*

Toreiz Miķelis Actiņš bija īsts skaistulis — melniem matiem un tādām pašām ūsiņām, platiem pleciem un taisnām kājām, kā pats par sevi mēdza izteikties: puisis uz ef-ef! *Rinkule-Zemzare Dz. C 1971, 101. nr. 4.*

— Viņam esot pazīstamas — strādnieku meitenes, bet tādas uz ef, ef. *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 87.*

ELEKTRIZĒTS

KĀ ELEKTRIZĒTS. *Satraukts, nemiera pārņemts; strauji.*

Konservatorijas zālē vieskoncertus sniedz Vensanss Dandī, visi kā elektrizēti. Iebraucis Aleksandrs Glazunovs, visi kā elektrizēti. *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 78.*

«Latvieši?! Kas tie ir tādi, tie latvieši?!» Hīmillers [vācietis] kā elektrizēts iesaucās. «Mūsu kalpone ir latviete.. Vai vēl ir kur kādi citi latvieši?...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 324.*

— Di-divas kastes? Di-di-vas kastes ar ie-ieročiem! — Griška uzlēca no sola kā elektrizēts. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 210.*

ELEMENTS

BŪT (JUSTIES) SAVĀ ELEMENTĀ. *Justies brīvi, labi, atraisīti, atrodoties sev piemērotā vidē, darot ko savai būtībai, spējām atbilstošu.*

.. Ervīns ir savā elementā, viņš runā plūstoši, izteiksmīgi un aizrāvies slēpo arvien straujāk, tā ka Baiba tikko spēj turēties līdzi. *Dripe A. Kaķi maisā. R. 1977, 130.*

Bet visvairāk savā elementā Bobkovica kungs bija finālā, kurā viņam bija visa izdevība ielikt savu dedzīgo, īsti mākslinieciskо temperamentu. *Raksti. Atmiņas par Emīlu Dārziņu. R. 1975, 225.*

Toties jo krietnāks viņš [zemnieks] bija strādāšanas ziņā, un, jo lielāks un grūtāks darbs, jo vairāk viņš jutās savā elementā un jo drošāki un laimīgāki viņam tad smaidīja seja. *Janševskis J. KR, I, II. R. 1933, 62.*

Lomas atveidā vajadzēja uzsvērt prūsisko iepūtību, pārākuma apziņu un intrigēšanas māku; šeit aktieris.. īsti jutās savā elementā. *Grēviņš V. Jānis Osis. R. 1962, 202.*

ELLE

ELLE IR VAĻĀ *sar. Saka, ja notiek kas ļoti slikts, nepatīkams, ja kāds saceļ traci.*

— Nu, Kārlīti, kā iet?

— Elle vaļā! — tas lādas. *Plaudis J. Raksti, II. R. 1964, 28.*

Ar laiku šī nervozitāte kļuva pat tik stipra, ka Cūkulauckienes tuvumā nedrīkstēja pieminēt cūku. Tad bija elle vaļā. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 261.*

IET (BRAUKT) ELLĒ (uz elli); *reti* IET ELLĒ (uz elli) PAR ZIRGU; IET ELLĒ MĀLUS MĪCĪT *parasti pav. izteiksmē, vienk. Saka, vēršoties pret kādu dusmās, atraidot vai dzenot kādu projām.*

.. pilns dusmu viņš uzsauca sievai: «Ej ar savu naudu pašā ellē! Bet manu bērnu dod man šurp!» *Šmits P. X, 405.*

Švauksts.. teica: «.. šodien es jaunkundzi feini izvizināju.»

«Ej tu ellē! tev es nemaz nevēlēju vest,» Oļiniete sirdīgi atbildēja un pagāja garām. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 115.*

— Ejiet ellē, tur jūs dabūsiet savas septiņas kapeikas! — muižkungs pārskaities kliedza. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 234.*

Mana mamma vēlāk atkārtoja ne vienreiz vien: «Es, vecene būdama, tādu neprecētu. Kauču viņš būtu vienīgais vīrietis visā pasaulē. Tfū, lai viņš iet ellē ar visu savu mantu!» *Ezera R. K 1973, 11. nr. 13.*

— Vai tu, tarkšķi, iesi reiz ellē vai ne? — Pīters atvēzējās ar kārti, tādas dusmas viņam sanāca uz veceni, kas tā priecājās par viņa nelaimi. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 55.*

— Ak neesi vainīgs, izpildīji pavēli? Nu tad ej uz elli! Līdzi savam pavēles devējam. *Talcis Ā. K 1974, 8. nr. 31.*

Un viņam tā lieta bij īsa: kas nenotesa gludi un pa plīsumam — ar to pašu cirvja pietu pa kaklu un brauc ellē! *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 360.*

— .. Ja nelīs lietus, es atnākšu.

— Es jau teicu, ka manis dēļ tu vari braukt uz elli! — Marija atcirta. *Grigulis A. Cilvēki dārzā. R. 1957, 72.*

«Pietaisies viņai klāt, tad jau tu arī pie visa laba vari tikt!»..

«Ej tu ellē par zirgu..» *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 56.*

— Ej tu, kalpa plukata, ko tu tur muldi! Tu pastalnieks! Uzmauc labāk pastalas purnu sev uz degunu un skrej tad ellē par zirgu!.. — lamādamies rājās Kūlaszaķis.. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 311.*

— Beidzot viņi ir klāt!

— Tagad manis dēļ viņi var iet uz elli par zirgiem. *Grigulis A. Dzejoļi. Stāsti. Lugas. R. 1956, 505.*

Ej ellē mālus mīcīt. *Kagaine E., Raģe S. Ērģemes izloksnes vārdnīca, 2. R. 1978, 275.*

IET KĀ PA ELLI *3. pers., sar. Saka, ja klājas ļoti slikti, notiek kas ļauns, ja ir liels troksnis, kņada, juceklis.*

— Jā, pie mums iet kā pa elli. Muižas izplinderētas, nodedzinātas. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 363.*

Kūdītāji un musinātāji, kuriem nekas nav svēts. Tāpēc uz laukiem tagad iet kā pa elli. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 107.*

Kā tur augšā gāja, kā pa ellīti, kā meitēns staigāja sitienu svītrām uz kājām, sieva ar uztūkušu seju un abi mazie dvīņi — melni, noskretuši, izģinduši, brīnums, kā viņi izdzīvoja. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 23.*

Nekavējoties vajadzēja visu [nepareizos aprēķinus] izlabot, ja negribēja piedzīvot vēl pamatīgākas nepatikšanas. Visi nervozēja. Viens otram kaut ko skaļi sauca. Gāja kā pa elli. *Kļavis A. K 1976, 5. nr. 102.*

— Kur mēs paliksim? — Viljams noprasīja. — Te šodien iet kā pa elli. Pēcpusdienā piecos būs viesi — zobu tehniķis Zīle un pienotavas vadītājs Pavējš. *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 65.*

IZRAUT (raut laukā, raut ārā) kaut vai NO ELLES kaut ko, *retāk* kādu *sar. Sagādāt, sameklēt, dabūt ko rokā, lai kādas grūtības būtu jāpārvar.*

.. redaktoram uz kakla trīssimt rubļu liels parāds par [žurnāla] drukāšanu un papīru. Kaut no elles jāizrauj, bet jāsamaksā. *Ķuzāne L. Saule mūžam mana. R. 1986, 117.*

Vai no elles viņš rudenī prata izraut dažas daļas kuļmašīnām, kas lūza un maitājās.. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 462.*

— Nav... — Teteris brīnās. — Bet gan jau es viņu [kalponi] dabūšu rokā — izraušu kaut no elles.. *Brodele A. Marta. R. 1965, 334.*

Kalējs bij aizbēdzis un slapstījās mežā, izlielījies nosist līgavu, līgavaini un muižkungu pašu — no elles izraut laukā, bet dzīvu neatdot. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 199.*

— Desmit rubļu man vajag, rauj viņus kaut no elles laukā! *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 161.*

«.. Vai atmini pats — citureiz nevienu nelaidi vaļā... mocīji un zoboji, lai tas vai rautu no elles ārā, bet izmaksāt vajadzēja!» *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 129.*

Kas krodziniekam daļas, lai dzērājs rauj naudu vai no elles, kad tik viņam samaksā! *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 291.*

KĀ ELLE, *arī* KĀ ELLĒ (PEKLĒ) *parasti savienojumā ar īp. vai darb. vārdiem. Saka, ja nepatīkamas, negatīvi vērtējamas parādības izpaužas ļoti lielā mērā, ja ir liela nekārtība, troksnis, neciešams stāvoklis.*

.. Brīviņš tikko paguva iebēgt namiņā. Tur bija tumšs kā ellē, smirdēja šodien sutināti kāposti.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 422.*

Diena bija karsta kā elle. *Kalndruva M. Zv 1977, 15. nr. 26.*

— Madridē ir nemierīgi, tā ir piefronte, — sacīja ārsts. — Labāk tālāk uz aizmuguri. Varbūt uz Albasetu?

— Tur ir karsts kā ellē.

— Labi, es jūs sūtīšu uz Valensiju. *Grīva Ž. Mīlestība un naids. R. 1963, 504.*

Viņš peldēja pāri dobei, kas bija dziļa kā elle un varbūt desmit soļu plata. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 137.*

Nav vis gluži pa vienam smieklam laisties iekšā tādā ļaužu jūrā, kas vārās gluži kā elle. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 199.*

Gaisu švīkstināja granātas, bija dzirdami tuvāki un tālāki sprādzieni. Veru frontē vārījās kā ellē, kanonāde atbalsojās tālu mežos. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 60.*

.. katru dienu gandrīz pilnā kā mārks, nāk mājā ģeņģerēdams un smirdēdams pēc degvīna kā elle. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 360.*

Olnīca izbraukta kā elle. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 217.*

— Salst kā ellē! — Zandersons, no posteņa atgriezies, drebinājās. *Plaudis J. Raksti, II. R. 1964, 101.*

Grants un oļi švirkstēdami birst no kravas kastēm, greidera lemesis gaudodams līdzina, troksnis kā ellē. *Zariņš M. Vienas vasaras stāsti. R. 1975, 130.*

Un kur viņš lai paliek ar tiem maziem bērniem, kad Dancis sāks jaukt laukā [krāsni] un kvēpi istabā būs kā ellē? *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 329.*

«Tumšs kā peklē, ko tu, cilvēks, tādā tumsā vari darīt?» *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 100.*

Dūmi koda rīklē, un visapkārt bija tik karsts kā peklē. *Grīva Ž. Ugunskuģis. R. 1961, 167.*

Sahāras tuksneša karstā elpa, kas plūda pāri Gibraltāra šaurumam, spieda un dedzināja kā peklē. *Grīva Ž. Stāsti par Spāniju. R. 1956, 211.*

— Visu dienu cepina kā peklē... *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 290.*

Tad kādā rītausmā reizē ar artilērijas viesuļuguni uz rietumiem aizvēlās tanku kolonnas, vēl labu brīdi dunēja un dārdēja kā peklē, tad pēkšņi iestājās neiedomājams klusums.. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 139.*

Māja kā elle, nevienu cilvēku nevar lūgt ciemos. [Tiek ierīkota centrālā apkure.] *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 27.*

Tad kāda joda pēc kalējs tos [ratu riteņus] gadu gadiem vilka un krāja, pats dzīvodams kā ellē? *Ķuzāne L. Esmu uzticīgs. R. 1977, 75.*

TRIEKT (aiztriekt) ELLĒ (uz elli; PEKLĒ) kādu *vienk. Padzīt.*

E d ž u s. Trieksim viņus uz elli. Bet tā, lai viņi nekad vairs nevarētu atgriezties. *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 283.*

— Viņš jūs aiztrieks ellē par kurinātāju. *Grīva Ž. Mīlestība un naids. R. 1963, 419.*

No visas dvēseles vēlu es tev / Iet šaurus un ērkšķainus ceļus / Un, gara zobenu vicinot, / Triekt peklē lišķus un meļus. *Treimanis-Zvārgulis E. Kur Gauja ar Raunu tiekas. R. 1978, 70.*

Jūsu laime tiem nerūp, nedz dvēseles, / Tik jūsu zemes un mantas tie meklē. / Un tas tiešām ir tiesa, ko saku jums es: / Visi, visi tie trencami peklē! *Plūdonis V. Raksti, I. R. 1974, 476.*

ELPA

AIZTURĒT ELPU. *Klausīties ar lielu interesi; saspringt uzmanībā, gaidās.*

Soļi tuvojās. Kāds pienāca pie durvīm un apstājās.. Ventero aizturēja elpu. *Grīva Ž. Stāsti par Spāniju. R. 1956, 89.*

Zāle neslēptā sajūsmā aiztur elpu — nolasītie vārdi ir pārsteidzoši tieši.. *Kalniņš J. Rainis. R. 1977, 211.*

ar AIZTURĒTU ELPU, *arī* ELPU AIZTURĒJIS (*retāk* aizturēdams). *Ar lielu interesi, uzmanību, saspringti.*

Velk viņa [Aspazija] pirkstu pār spīdošo pavedienu, un aizturētu elpu klausāmies brīnišķo dziesmu, viņas nemeklētā vienkāršībā nojaušam visu dzejnieces iekšējo bagātību.. *Upīts A. — Latviešu literatūras kritika, II. R. 1956, 759.*

Koncerta vakarā Dzintaru koncertzāle pārpildīta, Reiters diriģē Bēthovena piekto simfoniju, Riharda Štrausa «Nāvi un apskaidrošanu» un Zariņu.. Aizturētu elpu, gandrīz pamiris klausos.. *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 139.*

Lasīja skolotājs izteiksmīgi, ar aktierisku ķērienu. Mēs klausījāmies uzmanīgi, tā sakot, aizturētu elpu, un krietnu brīdi iekļuvām pavisam citā pasaulē. *Kalndruva M. Pēdas gar krastu. R. 1986, 90.*

Aizturētu elpu tveru senilgotās rindiņas no dzimtās puses un mātes. *Sudmalis E. Es iegāju pulkā. R. 1971, 217.*

Mēs zinājām, ka tikai vienam [būs darbs], bet diviem būs jāaiziet tukšā, lai atkal iejuktu bezdarbnieku armijā. Gandrīz vai ar aizturētu elpu mēs gaidījām liktenīgo mirkli, kad nācējs apstāsies un paziņos savu izvēli. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 112.*

Aizturētu elpu un skaļi pukstošu sirdi iebāzu atslēgu bēniņu durvīs un pagriezu divas reizes. *Brodele A. Marta. R. 1965, 109.*

Upīšu Mārtiņš jūdza manāmi uztraukts.. Viņi visi vēroja, elpu aizturējuši, kad vāczemnieks šņirkstēdams iešķēlās papuvē. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 163.*

Prāvais biedrības nams bija galīgi pilns, publika sekoja izrādei, elpu aizturējusi; izrādes beigās zālē brītiņu valdīja absolūts klusums, kuram sekoja aplausu vētra. *Grēviņa A. — Rūdolfs Blaumanis laikabiedru atmiņās. R. 1962, 177.*

.. pagastskolas vēsajā klasē, elpu aizturējuši, sēdējām pie telūrija, vērojot noslēpumaino izplatījuma ritēšanu.. *Bels A. Saucēja balss. R. 1973, 35.*

Jaunekļi un vīri, elpu aizturēdami, laimīgām acīm raudzījās runātājam taisni sejā. *Kurcijs A. Dzīvības vārtos. R. 1956, 173.*

Mēs, elpu aizturēdami, vērojām, kā uz elkoņiem rāpotāji virzās pa viršiem uz priekšu. *Branks V. Kauju negaisos. R. 1964, 110.*

Lai vecā dzīve jauno netraucē, / Kas, elpu aizturot, sen trīs un gaida. *Rainis J. KR, I. R. 1977, 184.*

Katra atbilde vienlīdz interesēja.. Nebija ne skeptisku smaidu, ne divdomīgu piebildumu, vienīgi zinātgriba — elpu aizturot, acis plašāk paverot. *Ceplis A. Daiļdarbu izlase, I. R. 1957, 366.*

ATVILKT (*retāk* ATŅEMT, ATGŪT, ATRAUT) ELPU. *1. Atpūsties pēc fiziskas vai garīgas piepūles, grūta darba, sasprindzinājuma.*

Divas reizes vāles vidū viņš stājas it kā izkapti asināt, bet patiesībā gan mazliet atvilkt elpu un sviedrus atraust no acīm. *Upīts A. Robežnieki. R. 1965, 41.*

Jo kalnu slīpums kļuva stāvāks, jo biežāk mēs apstājāmies atvilkt elpu. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 216.*

Dažs [strēlnieks], nevarēdams nostāvēt, kaut kur atkrita pie sienas, lai atvilktu elpu un atlaistu nokusušās rokas. *Jokums K. Izlase, R. 1959, 139.*

Viņiem mājās liela ģimene, — no darba ne elpu atvilkt! *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 132.*

Viņš mēģināja strādāt. Tūlīt, elpu neatvilcis, niecīgās ceļa somas lāgā neizkravājis. *Kalniņš J. Rainis. R. 1977, 293.*

.. viņš [Rainis], smagi aizskarts un sarūgtināts, devās uz Šveici, cerēdams kaut laiciņu tur atvilkt elpu, aizmirsties no saskares ar ikdienas sīkmi un skarbumu. *Egle K. Atmiņas. R. 1972, 142.*

.. meļņi pagalam nokusuši, labprāt jau griezās piestāt rindas galā, soļos mazliet atvilkt elpu. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 201.*

.. reti kad viņš uz mazu brīdi apstājās atņemt elpu, pie tam acu gandrīz nemaz no darba nenovērsdams. *Blaumanis R. Izlase. R. 1968, 133.*

— Redzu tāpat — noskrējies esi. Rau, tepat soliņš, atsēdies, atņem elpu! *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 76.*

Beidzot viņi tomēr bij pagalmā. Atkrita visi brīdi pasēdēt un atņemt elpu. *Upīts A. KR, VIII. R. 1950, 586.*

Es steidzos ātrāk tām [velna auzām] garām, jo, kur velna auzas auga, tur arī pats velns nevarēja būt tālu. Beidzot es sasniedzu mežiņu un atguvu elpu. *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 151.*

Tikai drusku atpūsties, atgūt elpu — un tad pie darba! *Lācis V. KR, III. R. 1971, 463.*

Nē, nē, gan es nostaigāšu kājām. Ceļmalā man ir veci radi, pie tiem atraušu elpu, kad kājas būs piekusušas. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 204.*

2. Izjust atvieglojumu; uzelpot.

Viņa nojauda, ka Silagaiļos pie Kalvica būs cita pasaule, varēs elpu atvilkt un pa nakti gulēt cietā miegā. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 321.*

Mārīte atvieglota atvilka elpu. Lai nu kā, Žubīte bija glābta. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 164.*

— Un, kad kungi paši sāk plēsties, zemnieks pa to laiku dabū drusku atvilkt elpu. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 81.*

Virsnieku pulciņš kopā ar dažiem kareivjiem izgāja caur sādžu un pirmo reizi pēc garās nakts dziļāk atņēma elpu: te bija miers. *Ezeriņš J. Stāsti un noveles. R. 1962, 395.*

.. biju krietni vien apnicis savu nemierīgo dēku, gribējās tā kā atņemt elpu un atpūsties. Un es cerēju, ka mājās man būs šī atpūta, siltums un prieks. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 337.*

«.. Kad tik nu viss pārciests un var atraut elpu, ko tad vairāk bēdāt!» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 554.*

3. Atjēgties, atgūties no kaut kā.

Mājās viņa nav vēl, kā nākas, atvilkusi elpu, kad īss, nepacietīgs klauvējiens un aša durvju atraušana vēsta Smuidras Baumanes kārtējo apmeklējumu. *Zigmonte D. Ir jābūt Hovalingai. R. 1966, 222.*

Neesi vēl ne elpu atvilcis — jau kāds no lielajiem atkal nāk pāri visai zālei. Meitene nešaubīgi zina, kur viņš apstāsies, kam paklanīsies. *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 154.*

— Ļaujiet taču vecajam vīram elpu atņemt!.. Vai nu tik steidzīgi gribat par kalpu saderēt? *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 474.*

— Tev nu gan viņi nedod miera, — māte pukojās. — Elpu vēl nav atņēmis, jau sauc atpakaļ. *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu R. 1963, 292.*

Acumirkli mieru, / Vienu acumirkli: / Tikai elpu atgūt, / Tikai atjēgt sevi. *Rainis J. KR, V. R. 1978, 182.*

ELPA AIZRAUJAS kādam. *Saka, ja kas ļoti pārsteidz, izbrīna, sajūsmina.*

Esmu pirmo reizi Rīgā un pirmo reizi bērnu svētkos. Iespaidi žilbinoši, gandrīz elpa aizraujas. *Atmiņas par Leonu Paegli. R. 1961, 40.*

Ja tagadējai dzīvei būtu vaļas apstāties un uz brīdi paklausīties, ko par viņu spriež vecās kafejnīcās vareno ēnas, tad tai elpa aizrautos... *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 220.*

Tās bija tik skaistas lappuses, ka elpa aizrāvās klausoties un sirds krūtīs pamira. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 233.*

Sākumā jauniņš Saukas agronoms, skaists, apgarots un spēlēja tā, ka skatītājiem elpa aizrāvās. *Ķuzāne L. Zodiaka loks. R. 1975, 105.*

IEVILKT ELPU. *Gūt spēku, gatavoties kaut kam.*

.. mugura bija slapja, un es brīdi apturēju zirgus, gribēdams ievilkt elpu. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 51.*

Aizvien biežāk un biežāk vajadzēja atpūsties un ievilkt elpu tālākam ceļa posmam. *Blaus J. — Rūdolfs Blaumanis laikabiedru atmiņās. R. 1962, 238.*

[KĀ] BEZ ELPAS. *1. Ar visiem spēkiem, bez apstājas.*

Bij pats vēlākais laiks, ja gribēja tikt teātrī līdz izrādes sākumam. Bez elpas tās skrēja, bez elpas pienāca pie tās drūmās mājas, kas stāvēja aiz tirgus laukuma. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 565.*

.. visi vīri, cik viņu tur bija, pat mazais Teips, pumpēja, lēja no laivām ārā ūdeni izmisuši, bez elpas.. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 160.*

Rodas jauni ievainotie, kas rāpus lien atpakaļ pār kalna kori. Krievi skrej pa vienam arvien tuvāk un krājas kalna pakājē arvien lielākā blīvumā. Vāci strādā ar visiem ieročiem, bez elpas. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 248.*

.. tad bij Lieldienas, tāds laiks, kad tik lielas vietas pārvaldnieks ir bez elpas aizņemts ar daudzo gājēju pārvietošanos.. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 675—676.*

2. Ar lielu aizrautību, uzmanību, ļoti sasprindzināti.

Roziņš Karlevica zālē divus vakarus lasīja latviešu zemniecības vēsturi, publika sēdēja bez elpas un nekādu citu jautājumu izskaidrošanu nepielaida. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 1020.*

Turpat blakus tik skaista trallināšana, tik sidrabtīrā, laimīgā balsī, ka viņš to visu uzklausījās kā apburts un bez elpas. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 449.*

Labu laiku stāvējām gluži vai bez elpas, bet pludiņi tā arī nepakustējās. *Saulītis B. Āķis lūpā. R. 1958, 31.*

3. Bez spēka, pilnīgi satriekts.

Bāls un notriekts Pēteris stāvēja kā bez elpas, noklausījās to visu it kā ļaunu sapni.. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 498.*

.. bija atnākusi Dārziņa māte ar ziņu, ka Emīls sabraukts... Bija šausmīgi grūts brīdis... Mēs visi palikām kā bez elpas. *Krūza K. — Emīls Dārziņš. R. 1925, 151.*

LĪDZ PĒDĒJAM ELPAS VILCIENAM. *1. Līdz pēdējai iespējai, nesaudzējot pat savu dzīvību.*

.. Es zvēru pie labākās sirdsapziņas mācīties kara zināšanas un līdz pēdējam elpas vilcienam būt uzticīgs savai tautai, savai Dzimtenei... *Krieviņš M. Strēlnieki pārnāk mājās. R. 1967, 48.*

Varēja teikt: tie bija dzelzs vīri, spītējot nāvei, cīnījās līdz pēdējam elpas vilcienam! *Branks V. Kauju negaisos. R. 1964, 205.*

Štābs daļēji jau evakuējies uz citu vietu, bet mēs saņemam pavēli turēties līdz pēdējam elpas vilcienam. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 347.*

Kārlis netic, ka tik viegli varētu nošaut, bet, ja arī nošaus, tad vismaz viņš līdz pēdējam elpas vilcienam būs darījis visu, ko var darīt saimnieks savas mājas, sava ģimenes pavarda labā. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 8.*

Nelaikā viņš sauca par pienākuma cilvēku, kas, līdz pēdējam elpas vilcienam cīnīdamies, sargājis viņam uzticēto kunga mantu. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 287.*

Skaidrīte. [..] Tēvs, apžēlojies, tu mani velti moci.. Nekādiem līdzekļiem tu mani nepiespiedīsi padoties tavai gribai, bet līdz pēdīgam dvašas vilcienam palikšu uzticīga saviem zvērestiem. *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 196.*

2. *Līdz mūža galam.*

Nebeidzamās atziņas slāpes pavadīja dzejnieku gandrīz līdz pēdējam elpas vilcienam. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 576.*

Ir ārsti zinātnieki, kuru vārdus medicīnas vēsturē gribētos ierakstīt ar zelta burtiem. Tie ir nemiera pilni meklētāji un cīnītāji par cilvēka veselību, tie ir cilvēki, kas līdz pēdējam elpas vilcienam spēj degt paši un iedegt šīs nemiera liesmas arī citos. *Sīle L. V 1973, 9. nr. 13.*

Dīvaini valdzinoša ir meža dziesma.. Tās skaistumu cildina daudzi, bet patiesi izjūt tikai dažs. Bet meža dziesma cilvēka sirdi paņem uz visu mūžu, līdz pēdējam elpas vilcienam. *Vanags J. Meža dziesma. R. 1976, 3.*

A d e l e (spīdošām acīm). Svabada un laimīga! Jā, svabada un tomēr mūžīgi tev piederēdama, tava līdz pēdējam dvašas vilcienam. *Alunāns Ā. Lugas. R. 1968, 148.*

«.. un viņu vien es mīlēšu līdz beidzamajam dvašas vilcienam!» *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 422.*

ŅEMT ELPU CIET *3. pers. Saka, ja kāds atrodas grūtos apstākļos.*

Viņš gaudās, ka Ķikreižiem visus uzdevumus šoruden dodot tik lielus, ka elpu ņemot ciet. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 43.*

— .. Tfi! Elpu ņem ciet. Tā taču nav dzīve, kas mums ir jādzīvo. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 36.*

OTRĀ ELPA. *Jauna enerģija, kas rodas pēc spēku izsīkuma.*

Mūsu dzīve sadalīta šķēršļotās distancēs.. Brīžiem viegli, tad atkal grūti. Atslābumi, otrā elpa, un tā nepārtraukti. *Skola un Ģimene. 1987, 12. nr. 24.*

TIKT PIE ELPAS. *Iegūt rīcības brīvību, sasniegt labklājību.*

Tas bija.. no laika gala, zvejnieks nekad netika pie elpas — mūžīgais trūkums un vajadzība spieda pārdoties zem cenas. *Lācis V. KR, III. R. 1871, 122.*

Uz savas tautas krūtīm esam ļāvuši uzgulties vācu lietuvēnam. Tas gādās par to, lai mēs netiekam pie elpas. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 554.*

— .. Tikai pagaidat, lai latvieši nāk druscin pie elpas, tad redzēsat, kas tie par vīriem! *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 792.*

VIENĀ ELPAS VILCIENĀ. *Ļoti ātri; vienā paņēmienā, neatraujoties.*

Venta gatava vienā elpas vilcienā izstāstīt visus lielos piedzīvojumus. *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 209.*

«Sveicināti! Jums esot vajadzīgs kurinātājs,» Gaiķis vienā elpas vilcienā izgrūda. *Kaijaks V. Akācija akmens pagalmā. R. 1973, 160.*

Aina noskrēja pa kāpnēm vienā elpas vilcienā. *Saulītis B. Profesora Vecapiņa dēli. R. 1957, 125.*

.. Jānis Mediņš varēja strādāt ātri, kā saka, vienā elpas vilcienā. *Zariņš J. Mans darbs teātrī. R. 1974, 119.*

Grāmatas, tāpat kā cilvēki, ir dažādas, gan garlaicīgas, gan tādas, kuras, acu neatraujot, var izlasīt vienā elpas vilcienā. *Ērgle Z. Operācija «Kanna». R. 1971, 24.*

Skaidrs arī tas, ka liroepisku darbu (īpaši poēmu) reti izdodas uzrakstīt vienā elpas vilcienā. *Auziņš I. Cilvēks izdzied savu mūžu. R. 1975, 103.*

Viņa [A. Upīša] romānus nevar «apgūt» vienā elpas rāvienā. *Krauliņš K. Zv 1977, 22. nr. 7.*

ELSDAMS

ELSDAMS PŪZDAMS. *Milzīgā steigā, ar lielu piepūli, nokusis.*

— Viņi seko! Ātrāk, ātrāk! — kliedz vadinieks. Gaisā plīst šrapneļi. Elsdami pūzdami skrienam un raujam līdzi kritušo. *Branks V. Kauju negaisos. R. 1964, 94.*

Elsdami un pūzdami mēs stiepām garo kārti. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 239.*

Muzikanti pūš, plaušas nežēlodami, dejotāji griežas trakā virpulī elsdami un pūzdami, sviedrus liedami. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 150.*

EĻĻA

KĀ EĻĻA UGUNĪ. *Saka, ja kas pēkšņi saasina situāciju, izraisa sašutumu, dusmu uzliesmojumu.*

Gusts atbildēja, ka.. viņu ar tādu uzdevumu sūtījis pulka komisārs, Salzemnieka dēls. Salzemniekam tas bija kā eļļā ugunī.

— Viņš? Mans dēls? Un vēl komisārs? Ko tu! *Grants J. Maijs atnāca janvārī. R. 1969, 131.*

— Šoseju te nemaz vairs netaisīs..

Šie vārdi bija kā eļļa ugunī. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 258.*

LIET (ieliet) EĻĻU UGUNĪ. *Vēl vairāk saasināt situāciju.*

Mēģināt pašam atkratīties no šī nepatīkamā pavadoņa nozīmē liet eļļu ugunī.. *Bauģis P. Cilvēki pie ūdeņiem. R. 1961, 79.*

Kā tad tā — aiziet no dzimtās puses, no savas republikas, no Rīgas, no tuviem draugiem? Viens otrs no paziņām vēl ielej eļļu ugunī: « .. visus spēkus vajag atdot savai republikai, vispirms savai..» *C 1972, 200. nr. 4.*

MANTA KĀ EĻĻA *sar. Saka, slavējot kaut kā kvalitāti.*

«Mans dzēriens ir šitas!» Liestiņš noteica, dzerot alu, pacēlis glāzi pret gaismu. «Manta kā viena eļļa! Tādu var dzert kā pienu vai nakts vidū. Tīri žēl pārdot, — ja nevajadzētu tik naudas...» *Pērsietis. Izlase. R. 1951, 304.*

«Nu, te vine ir!» Un sāka slavēt [audumu]. Te šam esot tāda manta kā eļļa. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 225.*

ĒNA

ATSTĀT (PAMEST) ĒNĀ kādu, kaut ko. *1. Liegt vajadzīgo uzmanību, atstāt bez ievērības, aizmirst.*

«Vienmēr tu mani atstāj ēnā! Jūs visi izdomājāt karogam skaisto uzrakstu un pa nakti uzvilkāt, bet es nezināju nekā.» *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 232.*

Patlaban Veinberga roku spēcīgi kratīja biedrības intendants Pūpols, palīdzējis viņam nokāpt pa stāvajām pustumšām kāpnēm un vēlreiz mēģinādams vērst lielā vīra uzmanību uz savu personu, kuru tas gluži nepelnītā kārtā vienmēr pameta ēnā. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 1029.*

2. Pārspēt, neļaut izvirzīties.

..Ārija no milzīgas bufetes paņem kristāla trauku ar cepumiem. Ak, nu tie atstāj ēnā vecmāmiņas lieliskākos sviesta kliņģerīšus.. *Zigmonte D. Bērni un koki aug pret sauli. R. 1959, 216.*

Taču turpmākie notikumi atstāja ēnā vispārdrošāko fantāzijas lidojumu.. *Lagzdiņš V. Zili zaļā romantika. R. 1966, 103.*

Tieši Šekspīra darbos, kā Smiļģis šodien apliecina, viņš sāka pirmām kārtām meklēt cilvēku, dzīvu, aktīvu personību, ko nespēj pamest ēnā nekādi mirdzoši efekti. *Grēviņš V. Eduards Smiļģis. R. 1956, 110.*

BAIDĪTIES PAŠAM NO SAVAS ĒNAS. *Būt ļoti bailīgam, baidīties bez kāda iemesla.*

«Tomēr vajadzēja peldēties,» Līcītis pastāv. «Cik bailīgi esam — paši no savas ēnas baidāmies,» pieliek atkal Aizbetnieks, «kaut gan ūdenī veci ļaudis neteic iet pērkonā: iesper kaut kur, apjūk cilvēks un nogrimst kā petaks!» *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 263.*

N a g o t s. Nieki! Kas te tagad staigās. Mums nav jābaidās pašiem no savas ēnas. *Paegle L. Lugas. R. 1947, 520.*

.. ja kāds visu mūžu nostaigājis, kuprī sameties un pats no savas ēnas baidīdamies, vai tāds var vēl muguru atliekt taisnu?... *Bendrupe M. Upe izkāpj no krastiem. R. 1957, 58.*

ĒNA KRĪT uz kādu. *Saka, ja kādam tiek pārmests kas negatīvs.*

Vietnieku izvēlējās viņš pats, tātad tam visur un vienmēr jārīkojas nevainojami. Dzelvja skatījumā jebkura ēna, kas kristu uz viņa vietnieku, kristu arī uz viņu. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 150.*

Uz viņu nekritīs ne mazākā ēna. Viņam uzdeva, un viņš izpildīja. *Skujiņš Z. Vīrietis labākajos gados. R. 1975, 58.*

KĀ ĒNA. *1. Saka, ja neatlaidīgi kādam seko, cenšas vienmēr būt kāda tuvumā.*

Lielā Lavīze viņam visur sekoja tikpat kā ēna, savādu smaidu vaigā.. *Deglavs A. Vecais pilskungs. 1980, 164.*

Kā ēna es tev sekoju pieci gadi: es nepratu tuvoties īstā brīdī. *Plaudis J. Ziemeļnieks. R. 1936, 206.*

Bet dīvaini — cilvēks ar balto kreklu nepaliek tur iekšā, viņš kā ēna velkas līdzi. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 124.*

Bet Pliederiene staigāja kā ēna līdzi un visur mēģināja bāzt savu degunu iekšā. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 219.*

— Es vēlos, lai tu nestaigā man pakaļ kā ēna. *Kaijaks V. Soļi. R. 1977, 82.*

Zaiga ar Raitu nebija paspējusi ne vārda parunāt. Blāķis visur bija klāt kā ēna. *Paegle L. KR, III. R. 1956, 371.*

Suns turas man līdzi kā ēna, seko nedzirdams un neatpalikdams. *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 147.*

.. trūkums tecēja viņiem visur kā ēna līdz.. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 9.*

2. *Saka, ja kas notiek ļoti klusu, bez trokšņa, nemanāmi.*

Mazā gala durvis atvērās, pa tām klusu kā ēna izslīdēja Jāņa sieva un aizvilka aiz sevis durvis ciet. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 61.*

Ievērojiet tikai! Tāds mazs ubags ieslīd sētā kā ēna, saņem savu tiesu vai nesaņem un klusām atkal ienirst pasaules plašumā, neviena neievērots. *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. R. 1982, 212.*

Izlūku soļi bija pavisam nedzirdami, un viņi aizslīdēja kā ēnas. *Krieviņš M. Strēlnieki pārnāk mājās. R. 1967, 172.*

Ja biju aizņemts ar kaut ko, tad viņš klusu nāca un gāja kā ēna. *Birznieks-Upītis E. Izlase. R. 1951, 60.*

Kungs nozudis kā ēna. *Šmits P. XIV, 515.*

Un, to teicis, svešnieks devās tālāk, / Nozuzdams aiz pakalna kā ēna. *Plūdonis V. Raksti, I. R. 1974, 87.*

3. *Saka par ļoti novājējušu cilvēku.*

Karaliene izdila kā ēna. Jau domāja, ka nebūs vairs dzīvotāja. *Skalbe K. Pasakas. R. 1979, 68.*

Judēlis bija dilis un izdilis kā ēna. Viņš izskatījās tik mazs un viegls, it kā varētu gaisā pacelties.. *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. R. 1982, 403.*

— Tu jau esi nonīcis kā ēna. *Lācis V. KR, IX. R. 1973, 62.*

MEST ĒNU uz kādu, kaut ko *biežāk 3. pers. Kaitēt godam, reputācijai; kompromitēt.*

Mums negribētos nākt ar policiju darīšanās. Mēs esam mežsargi, un mums jāturas tālu nost no visa, kas var mest kaut to mazāko ēnu. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 100.*

— Vai jūs viņam [arestētajam] nevarat palīdzēt?

— Nē, tas uz mani mestu ēnu. *Zamaiča L. Direktors Kazrags. R. 1973, 409.*

Kļūmīgais Čempiņa solis, kuru joprojām vēl izmeklēja, bija metis ēnu uz visu skolu un arī skolas vadību. *Plaudis J. Raksti, II. R. 1964, 356.*

Nesmukums, kas Brīviņu dēlam atgadījās ar pusgraudnieka meitu, nemeta ne mazāko ēnu uz gruntnieka dzimtu. Tādas lietas tagad notikās diezgan bieži. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 322.*

Paulis gan viņu tumšajās dēkās oficiāli nav iemaisīts, bet tēva un brāļa netīrie darbi meta ēnu arī uz viņu. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 439.*

Vai šī pazīšanās tagad nevarēja mest ēnu arī uz Cepli un to uzņēmumu, kā priekšgalā tas stāvēja? *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 92.*

NĀVES ĒNA *biežāk lokatīvā. Apstākļi, kad cilvēkam draud bojāeja.*

Kad Brenguļu ciemam cauri virzījās Kolčaka kareivju nodaļas,.. Kārlis paņēma savu kara šauteni un aizgāja taigā. Visu laiku viņš dzīvoja kā nāves ēnā. Maza nejaušība — un viņš būtu pazudis. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 80.*

Arī šī skaidrība Annai atnāk pirmo reizi mūžā, atnāk tā kā visas lielās neatvairāmās skaidrības — vai nu negaidītās laimes atblāzmā, vai nāves ēnā. *Indrāne I. Cepure ar kastaņiem. R. 1966, 396.*

Strēlnieki bija pārnākuši pa ļoti grūtu.. ceļu, un tam bieži slīdēja pāri nāves ēna. Daudzi varoņi nepārnāca.. *Krieviņš M. Strēlnieki pārnāk mājās. R. 1967, 263.*

Mājās pārnāca bezgala novārdzis, ar tuberkulozi slims cilvēks, kuru brīnums bija izrāvis no nāves ēnas. *Vilks Ē. No dzīves — par dzīvi. R. 1980, 40.*

NE ĒNAS no kaut kā, no kāda; NE kaut kā, kāda ĒNAS. *Saka, pastiprinot kāda cilvēka klātbūtnes vai kādas parādības trūkumu.*

Blaumanis šeit starp rindām raksturojis arī savu attieksmi pret Braku saimes ļaudīm, kurā nebija ne ēnas no kaut kādām saimnieka pārākuma vai kundziskuma izpausmēm. *Stankevičs A. No Braku kalna. R. 1973, 262.*

Viņā nebij gandrīz ne ēnas no priekšējās Lienas: bāla, izdēdējusi un no bēdām salauzta, kaut gan tagad tās nebij pie viņas vairs nomanāmas. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 347.*

Bija skaidra svētdienas pēcpusdiena.. Pie debesīm ne mākoņa ēnas. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 178.*

Manī nebija ne dusmu ēnas. *Kalndruva M. Tīrumā. R. 1963, 241.*

— Es taču neesmu Lušķe! Starpību starp viņu un mani tu atkal pavisam esi aizmirsis? Ko viņa pate vēlējās un kāroja, to dabūja: visi pirksti tai nu pilni gredzenu. Man no tam nav ne ēnas. *Janševskis J. Līgava, 1. R. 1931, 333.*

Nekur neredzēja ne cilvēka ēnas. Darbdiena vēl nebija sākusies. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 385.*

No tā vakara Pūtelī [krogā] netika redzēta pat ne kalēja ēna. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 115.*

PALIKT (ATRASTIES) ĒNĀ. *Būt neievērotam, nepamanītam, tādam, kas neizceļas.*

Par Spodrīti ne vārda nepiemin. Viņai arvienu jāpaliek ēnā. *Paegle L. KR, III. R. 1956, 34.*

«Es arī kaut kur gribu iet priekšgalā, bet nevis vienmēr palikt ēnā,» Kosa tik sirsnīgi iesaucās.. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 232.*

Ir profesijas, par kurām runā skaļi un daudz, ir arī tādas, kas palikušas ēnā. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 5.*

Vienmēr viņš bija atradies kaut kur ēnā, kaut kur rezervē, un pēc nāves par viņu nevienā avīzē nebūs publicēts nekrologs.. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 227.*

Kā gandarījumu viņš sajuta, ka Amālija pret Ilgu un Līviju nepalika vis gluži ēnā. Amālija prata ar garšu ģērbties.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 219.*

Jo tuvāk rudenim, jo plašāka auga Brīviņu kunga slava, Rijnieks ar visiem grantskalniem, bodi un dārznieka māju arvien palika ēnā. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 323.*

Te bij ārzemju modistu griezti un piemēroti uzvalki, pret kuriem viņas vienkāršais dzeltenpelēkais zīds palika kā ēnā. *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 37.*

Kā redzējām — visa latviešu literatūra ilgi atradās nelūgtajā vācu aizbildniecības ēnā un pirmās grāmatas bērniem.. sniedza vācu mācītāji. *Osmanis J. Saules akmens. R. 1977, 95.*

PĀRKĀPT PĀRI SAVAI ĒNAI. *Padarīt par nebijušu pieredzēto, piedzīvoto.*

Mani spriedumi nav formula visiem, bet tikai mana pieredze. Mēs nevaram pārkāpt pāri savai ēnai un savai dzīves pieredzei — tā nosaka, kas esam mēs paši, kā mēs varam atsaukties uz parādībām dzīvē un mākslā. *Lāms V. Gribas un atziņu sūrums. R. 1977, 120.*

.. viņš varēja nerunāt par to, kas viņam sāpēja, bet nejaudāja nedomāt — viņš nespēja pārkāpt pāri pats savai ēnai, kā to nevar neviens no mums. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 203.*

ENKURS

IZMEST ENKURU kur *sar. Ierasties un iekārtoties uz īsāku vai ilgāku laiku; apmesties, palikt uz dzīvi.*

.. Āris norādīja vietu koku paēnā, kur «Zapis» varētu apstāties.

— Izmetīsim šeit enkuru. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 179.*

— .. Strādāju mežā, pludināšanas kantorī, uz dzelzceļa, vēl šur tur... Tagad izmetu enkuru ceļu daļā, rīt sāksim pilsētā asfaltēt ielas. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 64.*

Katra [sieviete] vēlas nodibināt savu ģimenes dzīvi, tā sakot — izsmest enkuru mierīgākos ūdeņos. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 446.*

Nezinu, vai Leinerts saņēmis manu vēstuli.. Otru uzrakstīju īsāku uz pieprasījumu. Jāraksta vēlreiz. Viņu arī vajā kā nelaime, nevar nekur īsti izmest savu enkuru. *K 1977, 2. nr. 126.*

PACELT ENKURU *sar. Doties projām; pārtraukt attiecības.* *Sal.* PACELT BURAS.

.. vēl kādu brīdi viņš turēs Līvijai doto vārdu, bet, ja Griezēns vēl bļaustīsies, pacels enkuru, neies auklēties. *Kalve A. K 1973, 8. nr. 66.*

EŅĢELIS

KĀ EŅĢELIS (eņģelītis) *sar. Saka, ja kāds ir ļoti pozitīvi vērtējams (ir ļoti skaists, labs, morāli tīrs), ja kas noris brīnišķīgi, ļoti jauki, nevainojami.*

Tur stāv pie durvīm garš, zaļoksnis puisis, melns kā velns un tomēr visā melnumā — vai it īpaši tādēļ — skaists kā eņģelis. *Blaumanis R. Izlase. R. 1968, 65.*

Viņa pirmā saimniece, kas bijusi skaista kā eņģelis misiņa dzelteniem matiem, nomirusi radībās. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 53.*

Vārdu sakot, cilvēks esot labs kā eņģelis un muižiņa kā paradīzes dārzs zemes virsū. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 31.*

.. Kalniņam izlikās, ka viņš nevainīgs kā eņģelis un savu nevainību viņam iespējams pierādīt kā nieku. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 481.*

Jums, jūsu mūžā var nez kas būt bijis, pēc tā neprasa neviens, bet tai sievietei, kura jūsu ceļā gadās, jābūt baltai kā eņģelim! *Vulfs E. Ziedi, kas ceļmalā vīst. R. 1960, 97.*

«.. Lai gan viņi paši [vīrieši] dzīvo kā sātani, tomēr viņi grib, lai mēs [sievietes] būtu kā eņģeļi.» *Ieviņš K. Putras Dauķis, II. R. 1988, 266.*

Ar tiem [uradņikiem] viņš kā eņģelis, bet citiem velns. *Salenieks E. Roberts Zalāns. R. 1958, 223.*

Un meita bija tik laba, tik žēlīga, kā eņģelītis. Kur vien kādus nelaimīgus, kādus bēdulīšus zināja, — visiem, visiem labā Izalija sniedza palīdzību. *Janševskis J. Līgava, 2. R. 1932, 57.*

Te gulēja viņas dārgākā manta, zeltmatains puisītis, skaists kā eņģelītis. *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 503.*

Vienmēr viņai visi citi vainīgi, tikai pati balta un tīra kā eņģelītis. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 219.*

.. stāvējuši katrs pie sava kapa un dziedājuši tik jauki kā eņģeļi. *Šmits P. XIV, 226.*

Frīda dažu dienu staro kā eņģelis, bet drīz vien atkal ber dusmās vārdus kā ložmetējs. *Auziņš I. Mājas pulcējas baros. R. 1974, 85.*

Man jādzīvo kā eņģelim, jo visi grib, lai priekšniecība ir skaidra un godīga. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 94.*

ĒRCE

KĀ ĒRCE. *1. Ļoti cieši klāt, stipri; neatlaidīgi.*

.. sadusmotā sieva tikpat kā ērce bija ieķērusies abām rokām viņa matos.. un plēsa, ko vien jaudāja. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 1987.*

Bet pie ceļiem viņam piespiedusies mazā māsiņa. Lielais Jūlis kaunas, bet nokratīt nevar — pieķērusies kā ērce. *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 121.*

Neesmu nosvērts cilvēks. Ātri uzšvirkstu kā sauss paeglis. Bet, kad kur pieķeros, tad kā ērce. *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 194.*

.. divi kaili čigānēni bij iekodušies viņas brunčos kā ērces un ar melnām, netīrām rokām rāvās pēc viņas nepatērētās karašas, kas tai vēl gulēja rokā gluži aizmirsusies. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 121.*

— Patec, patec... Iekodies kā ērce... Cits nevar, es vienmēr tas kalpiņš... *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 99.*

Pēc brīža mēs drāzāmies. Vējš plivināja Zālīša matus, es turējos ar abām rokām sēdeklī. Kā ērce. *Vācietis O. Tās dienas acīm. R. 1975, 136.*

— Tas tev tikpat kā ērce piekodies tai zemes būšanai. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 490.*

Kā ērce pie zemes un savas taisnības pielipis [latviešu zemnieks]... *Jokums K. Izlase. R. 1959, 259.*

«Kur viņa varētu būt?» kā ērce bija piezīdusies nejauka doma. *Kalndruva M. Avots. R. 1974, 126.*

2. Saka par skarbu, naidīgu, ķildīgu cilvēku (biežāk par sievieti).

Tusnelda bija skarba, taisna, nepadevīga un kodīga kā ērce. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 217.*

Kādēļ tad šis cilvēks tāds spurīgs un uz viņu tā ieēdies? Viņš taču nemaz tik slikti nedomāja.. Bet tas tikpat kā ērkšķis, kā ērce... *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 345.*

— Tirgū biju salīdzis vienu teļu, skatos, manu bullīti stiepj prom cits uzpircējs. Es šo ciet aiz apkakles, šis kā ērce pretī, tikmēr stīvējāmies, kamēr teļš paspruka. *Branks V. Kauju negaisos. R. 1964, 64.*

«Droši vien būs saplēsusies, viņai jau tik neganta daba kā ērcei.» *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 165.*

ERCENS

KĀ ERCENS *sar. Ļoti labi, bez rūpēm, ērti; noteikti.*

— Kas viņam ko bēdāt. Sievai māja. Dzīvos kā ercens arī bez tās bākas. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 253.*

Kaut ko viņš sacīja un gulēja kā ercens, bet es jau otru nakti bez miega. *Belševica V. Nelaime mājās. R. 1979, 89.*

— Un vai ta šim ar jau i kāda cita? Bešā vis nebūs. Citādiņ vakaros tupētu mājās kā ercens. *Bundzeniece O. Irēnas dienasgrāmata. R. 1971, 127.*

ĒRGLIS

ACIS KĀ ĒRGLIM. *Ļoti laba, asa redze. Sal.* ACIS KĀ VANAGAM.

Jā, taču agrāk viņam acis bijušas kā ērglim, viņš piebilda drīzāk skumji nekā lielīgi.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 96.*

ĒRĢELES

KĀ ĒRĢELES. *Saka par spēcīgu, labu balsi, arī par stipru dūkšanu.*

B u m b i e r s. [..] Balss kā ērģeles.. Kad viņš biedrībā runāja, — kā baznīcā! *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 47.*

Līzbete meldiju nevarēja noturēt, tāpēc Anna tā vadītāja. Balss viņai kā ērģeles, sprediķi lasīja, ne reizi nesamezdamās.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 102.*

Ļoti gribējās korī dziedāt, jo balss kā ērģeles. *Ķuzāne L. C 1986, 37. nr. 3.*

Saskaitīja septiņas bišu saimes. Tāpēc jau ābeļziedos un pienenēs dūca kā ērģeles. *Ķuzāne L. Mana Augšzeme stāsta. R. 1970, 91.*

Kamene, dūkdama kā ērģeles, aizlidoja. *Ērgle Z. Operācija «Kanna». R. 1971, 36.*

ĒRKULIS

KĀ PAKULU ĒRKULIS. *Saka par strauju uguns izplatīšanos, arī par cilvēku, kas ātri sadusmojas.*

— Aigar, nu nav labi [plosās ugunsgrēks].

— Jā, labs nekas nav... Redzi, svilst... kā pakulu ērkulis. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 167.*

Aizsvilās mana Anna kā pakulu ērkulis, aizskrēja pāri sētai sazin kur. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 187.*

Un sakaitināja atkal Anneli. Tā būs gan īsts pakulu ērkulis: visur ķeras un ātri svilst. *Birznieks-Upītis E. Izlase. R. 1951, 238.*

— Un raudi ar vēl!... Ek, esat jūs ar gan, kā es skatos, pakulu ērkuļi, tikpat tu, kā arī tur viena viņā galā. Kā vien kāda dzirkstele — tūliņ švirkš. *Liepa M. — Tam labam būs augt. R. 1978, 270.*

ĒST

ĒST NEPRASA kaut kas kādam *sar. Saka, uzsverot, ka pieminētais nav par traucējumu, apgrūtinājumu.*

Apsītis ir jau augšā un.. lasa savu bībeli.

— Vai tad tavu grāmatu lietus nav izmērcējis? — Vente apprasās.

— Liec mierā! Tev viņa ēst neprasa. Nezin vai pats neskaitīsi lūgšanas, juzdams nāves tuvumu, — Apsītis noskaities atbild. *Branks V. Kauju negaisos. R. 1964, 89.*

— Onkulīt, tos cara portretus tu tak nebūsi saplēsis un izmetis ārā?

— Runā kā maziņš. He, he, he... vai ta šie ēst prasa! *Salenieks E. Vēstures ratu griez arī tu! R. 1978, 108.*

— Ar bārdu arī gribi rādīt personību?

— .. Mana bārda nevienam ēst neprasa. *Birze M. Rozā zilonis. R. 1976, 74.*

Beta nikni pasper cirvi pagultē.. Neteiksim, nemelosim, ka viņai nu nemaz un ne druskas nebūtu bail no senējā Donāta, kas tūlīt.. dārdinās pilnu balsi: «Ar kāju spersi darba rīku?.. Vai viņš tev ēst prasa vai pa kājām pinas, ka tu viņu mierā neliec?» *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 186.*

— «Uzkrituši tai Mārei. Ko jūs no viņas gribat? Vai viņa jums ēst prasa? Kur es tagad lai ņemu cilvēku pašā mēslu vedamā laikā..» *Upīts A. KR, III. R. 1948, 290.*

KĀ ĒST *parasti savienojumā ar* vajadzēt, vajadzīgs, *retāk* gribēt *sar. Saka, ja kas ir ļoti nepieciešams, ļoti vajadzīgs, ļoti gribēts.*

Muldiņu Pricim sievas vajag kā ēst, māte tikpat kā akla, vērpēja vairs nav, govju slaucēja nav, kuldā uguni, pat to nevar iekurt. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 186.*

Parasta, diezgan nolaista koka māja, kurai kā ēst vajag remonta.. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 511.*

Pasaule taču ir plaša, un labs amatnieks vajadzīgs visur kā ēst. *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 32.*

Piesēsti kādam iebraucējam un laidies prom uz laukiem, saimniekiem ganu vajadzīgs kā ēst.. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 129.*

— .. Nāc atpakaļ uz laukiem.. Tepat saimniecei vajadzīga meita kā ēst. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 184.*

— Un svaigs gaiss arī tev vajadzīgs kā ēst. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 200.*

.. jaunā mašīna Rīgas Vagonu rūpnīcai vajadzīga kā ēst.. *Dinere C. Ugunsputna medības. R. 1976, 362.*

Vieta neradās, un nebij ne mazākās izredzes, ka viņa kādreiz radīsies. Naudas vajadzēja kā ēst... *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 101.*

Visas trīs mātes meitas gribēja skaisto princi kā ēst.. *Šmits P. VI, 159.*

.. Soņa nevarēja ne atstāstīties par brūtgāniem, kuru viņai, zināms, bija dučiem un kas viņu visi tā gribēja «kā ēst». *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 175.*

— .. Kad man bija Ērgļi, tavi vecāki mani gribēja par znotu kā ēst.. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 330.*

— Kuri grib, tie netiek, un, kuri negrib, tos ievēl. Tā viņugad mūs pagastā. Dimža gribētu kā ēst, dzirda vēlētājus, kur satikdamies, bet viņu neievēl.. *Janševskis J. KR, II. R. 1940, 140.*

Pēc aizvakarējās salnas [kartupeļu] laksti nobrukuši, tikai brūnas skaras karājās pie bālajiem kātiem — rokams, rokams būtu kā ēst. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 247.*

NE ĒDIS, NE DZĒRIS *sar. Saka, ja kāds kaut ko dara, visu atlicis, no visa atsacījies.*

Kārlis, nabadziņš, ne ēdis, ne dzēris steigšus vien steidzas uz mežu. *Šmits P. III, 324.*

Cik dažu labu reizi, kad ko vajadzēja izdarīt [organizēt latviešu biedrības dibināšanu], viņš noskrējās gar biedriem cauras dienas ne ēdis, ne dzēris.. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 207.*

Kā no pulksten četriem pēc pusdienas, tā līdz vēlam vakaram ne ēdis, ne dzēris viņš pacietīgi izgaidījās kantorī Bankovski.. *Zariņš K. Spīganas purvā. R. 1981, 75.*

EVAŅĢĒLIJS

KLAUSĪTIES KĀ EVAŅĢĒLIJĀ *novec. Goddevīgi, bijīgi, ar lielu paļāvību, uzticību klausīties.*

Katru viņas vēlēšanos viņai nolasa no acīm un viņas pavēlēs klausās kā evaņģēlijā. *Purapuķe J. Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes. R. 1925, 188.*

Veckalaču Ancis.. runāja, roku izlocīdams un pirkstus plātīdams, māte klausījās viņā kā evaņģēlijā, bet Mežavilks, kam tas.. bij domāts, mazliet šaubīdamies grozīja galvu. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 190.*

Rota klausījās viņas [skolotājas] vārdos kā evaņģēlijā. *Zigmonte D. Bites dzēliens. R. 1985, 98.*

Vienkāršie lauku cilvēki ar neslēptu ironiju izturas pret inteliģentiem un pilsētniekiem, kurus agrāk apbrīnoja un klausījās kā evaņģēliju. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 359.*

ĒVELE

MĒLE KĀ ĒVELE. *Saka par cilvēku, kas runā ļoti asi, nesaudzīgi.*

— Bet Līze!.. Mēle kā ēvele, kur pāri velk, tur paliek līdzens. Un neviena aplama vārda, tikai to, kas ir un kā vajag. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 217.*

Savādi šie ļautiņi — mēles kā ēveles, taču nevienu līdz baltam kaulam nenotēsīs.. *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 199.*

ĒZAVS

KĀ ĒZAVS. *Saka par vīrieti, kam ir gari, nekopti mati, bārda; arī par vīrieti ar spalvainu ķermeni.*

Es pats arī staigāju, apaudzis kā bībeles Ēzavs.. *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 130.*

Nu, šitās krēpes! Noaudzis kā Ēzavs, laikam aizmirsis, kur atrodas frizētava. *Vilks Ē. K 1973, 2. nr. 21.*

Tā pamazām Paeglis man sāka likties daudz pieņemamāks, nekā pirmajā dienā izskatījās.. Vēl joprojām drusku atbaidīja viņa lielās rokas, spalvainas kā Ēzavam. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1953, 472.*

ĒZELIS

KĀ ĒZELIS. *1. Saka, ja kāds ļoti tiepjas, spītējas.*

«.. Vai sieviešu trūkst? .. Bet tu kā ēzelis stūrgalvīgi nekusti no vietas: vai nu šo, vai nevienu!» *Lācis V. KR, IX. R. 1973, 258.*

— Astrīd mīļo, nāciet, neturieties pretī kā tāds ēzelis, vismaz mani jums jāklausa katrā ziņā! *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 168.*

Šiem ļaudīm ir ēzeļu stūrgalvība. Viņi grib palikt pie savām tēvutēvu ieražām un saimniecības veida. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 84.*

2. *parasti savienojumā ar* strādāt. *Grūti, smagi, pārmērīgi.*

— Vai es esmu atpūties, prasījis atvaļinājumu? Nē! Strādāju kā ēzelis, gluži nosirmojis, naudu pelnīdams. *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 68.*

— Bet tevis dēļ tagad senjors Monte tavam vecajam tēvam draud ar koncentrācijas nometni un spiež viņu strādāt kā ēzelim. *Grīva Ž. Stāsti par Spāniju. R. 1956, 182.*

NASTU NESĒJS ĒZELIS. *Saka par cilvēku, kas pārāk apkrāvies ar nesamo; arī par cilvēku, kam pārmērīgi daudz, ļoti smagi jāstrādā.*

Reizēm esmu kalpone un staigāju madāmai līdzi ar groziņu pa tirgu; reizēm atkal, apkrāvies kā nastu nesējs ēzelis, stiepju pasūtījumus meistara «kundēm». *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 20.*

.. nesam un lejam, izaicinādami negaisu, kas liec mums apkārt līkumu, lietu, kas droši vien gāž baltu kaut kur viņpus meža, spītēdami liktenim, kas mūs te dzen kā jūga vēršus, kā nastu nesējus ēzeļus, kā mūļus un kamieļus. *Ezera R. Zv 1973, 19. nr. 6.*

Vai ta šie prot dzīvot, tevi tur dzīs darbos kā nastu nesēju ēzeļmāti. *Salenieks E. Vēstures ratu griez arī tu! R. 1978, 92.*

Kas tad nu sieva vairs par sievieti! Ķēkša, bērnaukle, nastu nesējs ēzelis. *Grīva Ž. K 1975, 1. nr. 124.*

Uztinamā spole parasti tiek novietota uz krūtīm, lai ar labo roku ērtāk veiktos stieples uzspolēšana. Apkrauts kā mantu nesējs ēzelis.. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 34.*

EZIS

IERAUJAS (IEVELKAS) SEVĪ KĀ EZIS [ADATĀS; KAŽOKĀ] *arī 1. un 2. pers. Saka, ja kāds norobežojas no citiem, noslēdzas sevī.*

Mājās Pēteris nevarēja un nevarēja atgūties. Šķita, ka visi sazvērējušies, lai skādi vien viņam nodarītu. Viņš sēdēja pie galda kā ezis sevī ierāvies.. *Sēlis R. Vinardu tirāns. R. 1973, 86.*

.. lielie staigā sevī ierāvušies kā eži, sargādamies cits citu aizskart. *Avotiņa D. Zuze. R. 1973, 63.*

Bet mazais Helvigs ievilkās sevī kā ezis. Dzejnieka izturēšanās bija skārusi Merķeļa godkārību. *Zariņš M. Apgaismības laikmeta ēnā. R. 1980, 60.*

.. viņš apmetās uz bruģakmeņu kaudzītes un ierāvās sevī kā ezis adatās. *Eglons V. Kāpj dūmu stabi. R. 1960, 25.*

Visu laiku pēc izbraukšanas nebija ēdis ne kumosa, ierāvies spītībā kā ezis adatās. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 12.*

Viņš ir pārvērties, ierāvies sevī kā ezis kažokā, viņš maz runā un bieži vien raugās kaut kur prom.. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 309.*

No kara pārnācis, tagad dzīvoju sevī ierāvies kā ezis kažokā. *Bauģis P. Cilvēki pie ūdeņiem. R. 1961, 107.*

Bet — sāc tikai šo sarunu no jauna, un otrs kā ezis atkal ievilksies savās adatās. *Brīdaka L. Dienas prasa atbildi. R. 1964, 86.*

Blāķis bija lūdzies, draudējis, pat pacēlis roku uz sišanu, bet viņa tikai ievilkusies savā spītībā kā ezis adatās un klusējusi. *Paegle L. KR, III. R. 1956, 377.*

KĀ EZIS. *Saka, ja kāds ir īgns, skarbs, neapmierināts.*

.. tas [saimnieks] bija sabozies kā ezis un laipnība bija nozudusi no viņa sejas. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 395.*

— Es jums tādas lietas neesmu nekad teicis, — Sausais sabozās kā ezis pret Cepli. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 252.*

Jau labu laiku šī Apiniete viņu arī kasē kaitināja — vienmēr tāda sarūgusi, kā ezis pret apmeklētājiem, direktoram rīkotājam dažreiz lec acīs. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 1014.*

— Oļģertam taisnība, tu esi kā ezis, tiklīdz tev kaut kas drusku nav pa prātam. *Ezera R. Viņas bija trīs. R. 1963, 357.*

Viņš ar uzticību noskatījās uz šo studentu, kas bija brīžam tik atskabargains kā ezis, valodā neparasti noteikts, kritisks savos vērtējumos, bet ar labu sirdi. *Kalniņš J. Savādnieki. R. 1979, 61.*

Viens adatains kā ezis un rūgst kā ķērnes pods,.. cits atkal vārīgs kā jēla ola.. *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 53.*

— Neviena vārda tev nebija ko man teikt.. Aiziet kā ezis, adatas sacēlis. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 103.*

F

FĒNIKSS

PACEĻAS KĀ FĒNIKSS NO PELNIEM *poēt. Saka, ja kas atjaunojas, atdzimst.*

Pilsēta, kas bijusi gandrīz pilnīgi nopostīta, tagad paceļas kā fēnikss no pelniem, ar jaunām modernām celtnēm. *Kliene E. K 1979, 2. nr. 159.*

Kā es tev ticēju, Latvija dārga, / Tikusi vaļā no svešnieku vārga! / Šķitu: kā fēnikss tu pacelsies stalta, / Garā tik cēla un dvēselē balta.. *Plūdonis V. Raksti, I. R. 1974, 465.*

FILMA

FILMA PĀRTRŪKST (IR PUŠU) *sar. Saka, ja kaut kas no notikumu gaitas atmiņā nesaglabājas.*

Tikai otrā dienā, kad dzērājam jāatceras reibumā notikušais, atklājas, ka atmiņā ir lielāki vai mazāki baltie plankumi jeb, kā mēdz teikt, pārtrūkusi filma. *Strazdiņš J. C 1972, 13. nr. 4.*

Kā dzērām, vēl atminos, bet, kā tikām laukā, to vairs ne — filma pušu. *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 76.*

FONDS

ZELTA FONDS. *Pati labākā, vērtīgākā, nozīmīgākā daļa.*

.. un šis romāns, manuprāt, uz visiem laikiem paliks latviešu literatūras zelta fondā. *Vilks Ē. No dzīves — par dzīvi. R. 1980, 136.*

Katrā skolā ir ilggadēji pedagogi, kuri veido izglītības darbinieku zelta fondu.. *C 1977, 22. nr. 4.*

FREILENE. *Sk.* **PREILENE.**

G

GABALIŅŠ

ZELTA GABALIŅŠ (gabals). *Cilvēks, kas tiek ļoti pozitīvi vērtēts; kaut kas ļoti vērtīgs.*

— .. tavs Arnolds ir īsts zelta gabaliņš, viņš tā cenšas un nopūlas! *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 133.*

Līdz pat vakaram Nikolajs nespēja nomierināties, iedomādamies, kas draudējis, varējis notikt ar viņa acuraugu, zelta gabaliņu, vienīgo mierinājumu. *Stankevičs A. Šuvējiņa. R. 1976, 53.*

Īsts zelta gabals no skuķa! Strādā kā mašīna.. *Gāliņš H. K 1975, 8. nr. 29.*

— Vai tev, dēls, nebūtu jāsāk lūkot sieva? Man bail, ka pēcāk neiekrīti kādās nelabās rokās. Tā mēdz notikt, ka, nezin kādu zelta gabalu meklējot, paņem tādu, no kuras postu vien redz. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 152.*

— .. Bet salas ģeogrāfiskais stāvoklis... un viena no visretākajām stratēģiskām rūdām, ko mēs atklājām salas izrakteņu paraugos, padara šo salu par zelta gabalu. *Lācis V. KR, IV. R. 1971, 234.*

GABALS

BĒGT (MUKT) PA GABALU no kāda, no kaut kā. *Ļoti izvairīties.*

No jums ikvienai kārtīgai meitenei jābēg pa gabalu. *Dripe A. Tā tas varētu būt. R. 1973, 167.*

Antonam Austriņam pretmetā romantiķiem ikdiena nav nomācoša un nicināma, no kuras jābēg pa gabalu. *Damburs E. — A. Austriņš. Sirmā stunda. R. 1960, 12.*

Redaktoriem tādi skandāli jau sen ir apriebušies, tāpēc viņi no satīriķiem mūk pa gabalu. *Skailis A. Aušīgais Pegazs. R. 1974, 127.*

Arnolds no bites bēg pa versti. *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 26.*

GABALS NENOKRITĪS kādam *reti citās laika formās, sar.* *Nekāda vaina nebūs, nekas ļauns nenotiks.*

«Bet tu, zināms, neesi vainīga, ja kāds met uz tevi acis. Lai met, gabals tādēļ tev nenokritīs!» *Zariņš K. Kaugurieši. R. 1975, 135.*

Daga. Tāda kā ērce! Vai tev gabals nokritīs, ja ar viņu drusku paflirtēsi? *Zālīte E. Atgūtā dzimtene. R. 1948, 61.*

Niedre. Biedrs Vaivads bieži vien ņem darbarīku rokā. Jums arī gabals nenokritīs, ja drusku pastrādāsiet. *Zālīte E. Spēka avots. R. 1951, 59.*

— No darba, mīļā krodziniec, vēl nevienam gabals nav nokritis. Darbs vēl nevienu par palaidni nav pataisījis.. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 782.*

«Ja atļauts, varbūt varu atsēsties?»

«Sēdi, sēdi, gabals krēslam nenokritīs!» Klētiņš diezgan nelaipni pastūma vecu, pītu krēslu uz ciemiņa pusi. *Talcis Ā. Manas raibās dienas. R. 1958, 163.*

«.. Vai puikam gabals atkritīs, ja nāksies dažas stundas pasēdēt laivā? Ja mēs to varēsim, tad kāpēc viņš lai nevarētu?..» *Lācis V. KR, XIX. R. 1977, 212.*

— Man neviens loceklis nav nokritis, bet mātes luteklis dažs jau sen kaklu ir lauzis. *Neikens J. Vai pamātei nav grūti. Bāris. R. 1936, 22.*

GAISA GABALS *sar. Ļoti liels attālums.*

— Lai nu viens klausās — tādu gaisa gabalu! Sešdesmit verstis kājām! *Upīts A. KR, I. R. 1946, 809.*

— Jums laikam šķiet, ka osta ir tepat blakus, bet tā no šejienes ir septiņdesmit kilometru.

— Tādu gaisa gabalu? *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 142.*

— Nav jau tā Maidze diezin kādā gaisa gabalā, tikpat kā ar roku aizsniedzama. *Dorbe H. Vaicāju jaunībai. R. 1970, 19.*

.. galu galā tie trīs kilometri līdz mehanizācijas skolai nebij nekāds nepārvaramais gaisa gabals. *Saulītis B. Jaunības gadi. R. 1956, 61.*

GRĒKA GABALS *sar. Cilvēks, pret kuru ir klaji negatīva attieksme, kura rīcība tiek nosodīta. Sk. arī* GRĒKA PAGALE.

— Nez kāpēc visas jaunkundzes uz mani tā dusmojas. Vai tad es patiešām tāds grēka gabals esmu? *Upīts A. KR, I. R. 1946, 68.*

«Ak tu grēka gabals tāds! Viņš sāks Dievu zaimot — nelietis!» *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 83.*

«Bet, ja nebūtu kungu, kas dod darbu un maizi, tad diezin vai visi nenomirtu badā.»

«Ak tu grēka gabals — ar tādu klamstēšanu!» izsaucās Mežapuķiene, arī dusmu pārjemta. «Kungi strādniekiem maizi dodot!» *Kosa J. Dienas tveicē. R. 1969, 65.*

— Grēka gabals! Tik agri jau pilnā! — Sieva viņu sapurināja. *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 97.*

«Kas tas tāds par grēka gabalu, kas jau tik izlepis, ka met suņiem riecienus medus maizes!» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 147.*

KOKA (MALKAS) GABALS; MALKAS (KOKA) PAGALE *sar. Vēss, vienaldzīgs, neiejūtīgs cilvēks.*

.. viņš iedegās, un puisis, kas nebija koka gabals, iedegās līdzi, un nozilējušajās rokās ģitāra,.. kas visu laiku bija birdinājusi nesakarīgas skaņu drumstalas, sāka skandināt kaut ko dienvidnieciski ugunīgu.. *Ezera R. Cilvēkam vajag suni. R. 1975, 205.*

Šitādus koka gabalus ar manu dziru vienā mirklī var padarīt dulnus. *Sakse A. Pasakas par ziediem. R. 1966, 96.*

— Sievietes vienmēr pārdzīvo dziļāk un cieš sāpīgāk. Mēs, vīru galvas, esam koka gabali. Un reizēm kā akmeņi. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 330.*

— Nu atbildi taču, kad ar tevi runā! Vai tev mēles mutē nemaz nav? Parādi tak, ka tu esi dzīvs cilvēks, nevis koka gabals! Ausis aiztinusi, varbūt nemaz nedzirdi, ko es te velti ņemos, savu sirdi ēdinādama. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 317.*

Vai tad neatminat, ka pat Krišs Laksts mīlēja, un kas to no tāda malkas gabala gan varētu domāt! *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 171.*

— Tu par sevi vien domā! Tikai par sevi vien. Par pārējiem tev nospļauties. Kā necilvēks. Kā malkas gabals! Egoists... *Bērce V. Dzīves labākā daļa. R. 1972, 31.*

Te jau nebij muiža, bet ģērētava, tie nebij cilvēki, kam sirds krūtīs, bet tīrās malkas pagales. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 361.*

— Lamāties man ir daudz vieglāk nekā runāt par mīlestību. Bet nedomā, ka esmu malkas pagale! *Dripe A. Cietā galva. R. 1970, 144.*

— Vai tu, Zuze, vari saprast, ka esmu dzīvs cilvēks, nevis koka pagale. Veselu gadu viens pats. *Avotiņa D. Zuze. R. 1973, 107.*

TURĒTIES PA GABALU no kāda, no kaut kā. *Vairīties nonākt tuvākā saskarē.*

«Vai vācieši mūsu mājā nav apmetušies?»

«Nē, viņi grozās tikai pa muižu. Bet vai tev no viņiem jābaidās.»

«Labāk tomēr, ja turos pa gabalu. Pats saproti — nāku no tās Krievijas puses,» un Jēkabs zīmīgi pamāja ar galvu uz austrumiem. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 77.*

Nemāku sev īsti izskaidrot, kāpēc, bet es no viņiem allaž esmu centies turēties pa gabalu. *Baugis P. Pati vainīga. R. 1969, 86.*

.. viņa dzimta allažiņ no politikas turējusies nost pa gabalu un rāvusies malā gluži kā no uguns un mēra.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 98.*

Te tad notiek nelaimīgo barokļu pēdējā apkopšana un appucēšana, bet no šiem darbiem es turos pa lielu gabalu. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 9.*

GABANA

KĀ SIENA GABANA. *Sk.* KĀ SIENA GUBA.

GADS

BŪT SEPTIŅUS GADUS NĀVEI PARĀDĀ. *Sk.* BŪT NĀVEI PARĀDĀ.

KUMEĻA GADI *sar. Laiks, kad vēl nav pieauguša cilvēka rūpju; pusaudža gadi, agra jaunība.*

Vīru valodas ir vīru valodas, un tāds meitēns kā es, kuram kumeļa gadi un sienāža prāts, no tām labāk pa gabalu turas. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 99.*

Tad pusaudža — kumeļa gadi, / Kad pirmās pūkas dīgst vaigā, / Tu gluži kā jaunatradējs, / Sevi atklājis, lepni staigā. *Purvs Z. Kastaņu nakts. R. 1969, 37.*

«Lai Mārtiņš laiciņu padauzās pa pasaulīti, vēl puisis pašos kumeļa gados..» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 109.*

Kumeļa gadi beigušies, jāsāk domāt par ģimeni. *Kūlis Ē. Sapņotājs no piektā stāva. R. 1974, 158.*

GAILĒNS

KĀ [JAUNS] GAILĒNS *sar. Saka par pusaudzi, kas izturas bravūrīgi, lielīgi, it kā būtu pieaudzis.*

— Tas puika nāvi vēl nemaz nav redzējis, tāpēc lielās kā gailēns. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 112.*

Daži ir ļoti labi cilvēki, sevišķi vecie strādnieki un laucinieki, bet vairums jauno izturas kā gailēni. Nez kāda iedomība viņiem pacēlusi gaisā sekstes... *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 185.*

.. Rīgas vācu puišeļi sāka drasēt pa Elīzabetes un Antonijas ielām kā jauni gailēni. Sak, pasaule pieder mums, padodiet tikai šurp! *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 28.*

GAILIS

DZĪVO KĀ GAILIS PA PAPUVI *arī 1. un 2. pers. Saka, ja kāds ļoti labi, pārticīgi dzīvo.*

«Ko nu Ati raudzīt,» viņš vienaldzīgi turpināja, «tas dzīvo kā gailis pa papuvi. Viņš tagad Podu muižā pats par aldari, — apprecēja no Daugavas puses kādu bagāta muižkunga meitu...» *Pērsietis. Izlase. R. 1951, 137.*

GAILIM JĀSMEJAS. *Saka, ja kas ir pilnīgi nepieņemams, neticams, nav nopietni uztverams.*

— Vai tu mani turi par galīgi aptaurētu? — Lukstiņš dārdināja, kļūdams gandrīz vai ērcīgs. — Tur jau gailim jāsmejas, kam nav pat lūpas, kur nu vēl cilvēkam. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 519.*

JOKU GAILIS *novec. Jokdaris.*

Bet, kamēr citi tur izspriežas, viens — tāds joku gailis — iesauksies: «Papriekšu sāls jāmaļ, sāls!» *Šmits P. VIII, 121.*

KĀ GAILIS *sar. 1. Saka par lielīgu, iedomīgu, uzpūtīgu, ķildīgu vīrieti.*

— Skriet pie motora, lielīgs kā gailis, paķert enkuru, draudēt un vēl nezin ko! *Lācis V. KR, III. R. 1971, 364.*

— .. Visu laiku esi plātījies kā gailis: re, cik es akurāts. *Salenieks E. Kā nu kurš. R. 1970, 199—200.*

Tie, kuriem bija atvaļinājuma zīmes rokā, staroja un grozījās lepni kā gaiļi.. *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 86.*

Anete, sakaunējusies par brāļa uzvedību, izmeta: — Tāds viņš ir — vienmēr sapūties kā gailis. *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 13.*

Tas ar saskaitās kā gailis un sāka vēl kliegt ko pretī.. *Štrāls K. Likteņi. R. 1970, 77.*

Jo arī mūs viņš mēdza kaut kā salaist matos, un zēni nereti turpat šķūnī vai pagalmā izplūcās kā gaiļi. *Jaunsudrabiņš J. KR, IV. R. 1981, 46.*

2. *Saka, ja kāds ļoti ātri apreibst. Sk. arī* APREIBST KĀ CĀLIS.

— Nē, dzert gan nedzeršu. Pēc plānajām pusdienām Pālis var sareibt kā gailis. *Ceplis A. Daiļdarbu izlase, I. R. 1959, 412.*

«Ujā, ujā, vai tad tev jau nu ir tāda vistas galva, ka no mazas lāsītes brandviņa tūliņ noreibsi. Dzer nu, dzer!» *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 92—93.*

LASA DUSMAS KĀ GAILIS *arī 1. un 2. pers. Saka, ja kāds tīšuprāt dusmojas, meklē dusmošanās ieganstus.*

Dusmas viņš nu bija salasījis kā gailis, bet pretinieka trūka. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 221.*

Kur divi [skolēni] kā gailēni lasījās dusmas, lai, pietiekami sakurinājušies, kluptu viens otram sekstē, Liena allaž bija starpā un visbiežāk vienkārši ar kādu joku izjauca sagatavoto lielo cīņu. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 594.*

LIELĪBAS GAILIS *sar. Lielīgs cilvēks.*

Es nevarēju saprast, .. kamdēļ tad viņa precēja šitādu lielības gaili? *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 121.*

NE GAILIS PAKAĻ NEDZIED *biežāk nākotnes formā, sar.* **1.** *Saka, ja neviens neko nedabū zināt.*

— .. nekāda barokļa man nav. Arī govs papīros nav ierakstīta. Ja arī tiešām kaut kas vai kā — nazi pār rīkli un gaļu baļļā. Ne gailis pakaļ nedziedās. *Līvs E. Velnakaula dvīņi. R. 1966, 15.*

Līkais sacīja:«Aizvedīs mežā, zem zariem ieraks, i gailis pakaļ nedziedās.» *Ķuzāne L. Zodiaka loks. R. 1975, 120.*

Bet to dullo Indriķi gan vienreiz vajadzēs novākt tā, lai pat gailis nedziedātu pakaļ. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 176.*

Ikreiz darījums bija tā organizēts, ka ne gailis pakaļ nedziedāja, un tie, kas zināja, turēja mēli aiz zobiem. *Akmens R. Saltās zvaigznes. R. 1973, 230.*

— Ko tev vajadzēja šķūni slēgt vaļā! Būtu pateikusi, lai nāk tiesa vai policija un cauri. Kamēr šie meklētos, tikmēr vairs ne gailis nedziedātu. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 176.*

Nupat ir laiks. Divas aitas no kūts uz mežu projām. Nenoķēra — ne gailis nedziedāja. *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 166.*

2. *Saka, ja neviens neliekas ne zinis, neinteresējas par ko.*

— Mana tauta gan fiziski dzīvo, pārgājusi vāciešos, bet morāliski mirusi.. Par senprūšiem vairs gailis pakaļ nedzied... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 608.*

Romantiskās baumas drīz vien apklusa un drīz bija aizmirstas, ka visai tai lietai ne gailis vairs pakaļ nedziedāja. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 388.*

Jauni ļaudis izmīlējas un atmīlējas, ka ne gailis par to nedzied, bet, ja tu esi apprecējies, tad atprecēties vairs nedomā! *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 112.*

PAZŪD KĀ GAILIS KAŅEPĒS *arī 1. un 2. pers. Saka, ja kāds, izvairīdamies no gaidāmām nepatikšanām, sarežģījumiem, veikli nozūd.*

Reinis tikai pazūd kā gailis kaņepēs, un viņu neķer ne lāsti, ne nievas. *Indrāne I. Anemone. R. 1974, 161.*

Šoreiz neredzējām kliedzējus. Visi varas vīri bija pazuduši kā gaiļi kaņepēs. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 202.*

PINAS KĀ GAILIS PA PAKULĀM. *Sk.* PINAS KĀ VISTA PA PAKULĀM.

SARKANAIS GAILIS. *Ugunsgrēks; uguns, kas posta, iznīcina.*

Paskaties, cik lieliski apgādāti ugunsdzēsēji cīņai pret sarkano gaili.. *Skujiņš Z. Esmu dzimis bagāts. R. 1956, 55.*

«Bet automātiskās iekārtas, kas gudri un ātri savalda pasprukušu apmātu «sarkano gaili», darinām vienīgie mūsu zemē,» ne bez lepnuma uzsver direktors. *Rūja V. Bērnības līčos ievas zied. R. 1973, 90.*

— Vai tad man vairs dzīve būtu, ja es nenāktu citiem līdzi? Sarkano gaili mājā iekšā un beigas. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 270.*

— .. Bet tās Micāna mājas gan jāiztīra. Vajadzēs pievākt viņa māti un brāli. Un tam midzenim pielaist sarkano gaili. Nav ko žēlot. *Muižnieks I. Fabulas un stāsti. R.1959, 134.*

Katram sava gudrība, sava pārliecība, kas nesadzīvo ar cita pārliecību. Kara laikā par to triec lodi pierē un sarkano gaili jumtā. *Kaijaks V. Bailes. R. 1977, 192.*

GAISMA

CELT GAISMĀ; CELT DIENAS GAISMĀ kaut ko. *Atklāt, darīt zināmu (parasti ko tādu, kas ticis slēpts).*

Fricis. [..] Nu lai tad arī reiz taisnība nāk laukā — no manis būtu nekrietni, ja šo noslēpumu beidzot neceltu gaismā! *Alunāns Ā. Lugas. R. 1968, 158.*

.. ja man reiz izdosies visu šo gaismā celt,.. tad... briesmīgs sods satrieks vainīgos. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 148.*

Katram ļaunam darbam tak ir sava alga, un katrs tāds darbs jāceļ gaismā. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 72.*

Ja Ausekļa dzīves ainu visā pilnībā celtu gaismā — tur ik posms, ik krāsa zaigotu un laistītos, pārsteigtu ar spilgtumu un izteiksmīgumu. *Pussars R. LM 1975, 39. nr. 4.*

Tad atkal tikušas celtas dienas gaismā savā laikā noraidītās apsūdzības. Ar to viss sācies. *Bērce V. Dzīves labākā daļa. R. 1972, 98.*

Pievakarē.. visi pastrādātie nedarbi tika celti dienas gaismā. *Lāms V. Vienu avota lāsi. R. 1971, 146.*

Cik daudz daiļu dārgumu neguļ mūsu hronikās! Tās jāceļ dienas gaismā! *Plūdons V. — Varavīksne. R. 1971, 31.*

.. no veciem gruvešiem un putekļiem viņš [J. Cimze] šo dārgo pērli — mūsu tautas dziesmas — cēlis saules gaismā un notīrītu un nospodrinātu to atdevis savai tautai atpakaļ. *Apsīšu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1925, 297.*

GAISMA UZAUST (ataust) kādam. *Saka, ja kādam kas kļūst saprotams, skaidrs.*

Nu viņam sāka uzaust gaisma, kāpēc viņš Ripulim bij tik vajadzīgs. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 49.*

Nu tikai viņai sāka uzaust gaisma, ka tas svešinieks ar tumšajām brillēm, kas visu laiku piegriezis viņai tādu uzmanību,.. ka tas nevarējis būt nekas cits kā Auzudruvas barons, trakais Šalks. *Janševskis J. KR, XIII—XIV. R. 1933, 50.*

— Tad jau jūs laikam būsiet Astrīdas mamma! — Austrumam spēji uzaust gaisma. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 259.*

Tikai tagad nabaga augļotājam sāka ataust gaismiņa, ka viņš savu spēli galīgi pazaudējis. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 548.*

IEDEGT ZAĻO GAISMU (UGUNI) kaut kam. *Radīt labvēlīgus apstākļus; veicināt.*

.. tas savukārt iededz zaļo gaismu bruņošanās pastiprinājumam. *Zv 1978, 24. nr. 2.*

No repertuāra tika dzītin izdzītas klasiskās lugas, to vietā zaļo uguni iededzot Riškovam un viņam līdzīgiem dramaturgiem. *Dzene L. Labais mūžs. R. 1964, 80.*

IERAUDZĪT DIENAS (*retāk* SAULES) GAISMU. *1. Piedzimt. Sk. arī* IERAUDZĪT SAULI.

Nikolajs Mežsēts.. dienas gaismu ieraudzījis un par vīru tapis Rīgā. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 262.*

Klusā Nītaures nostūrī .. atrodas Pakaušu mājas. Te Jānis Zālītis kā trešais no sešiem Zālīšu bērniem ierauga dienas gaismu, te mācās lasīt lielajā dabas grāmatā un iepazīst tuvo cilvēku gādīgumu un saskanību. *Bērziņa V. Jānis Zālītis. R. 1978, 8.*

Te, Lejasciema Lauzā, 1905. gada 16. janvārī dienas gaismu ierauga viņu meita Anna. *Kiršentāle I. Annas Sakses dzīve un personība. R. 1979, 5.*

Tā zeme un tā vietiņa, kur tu savā pirmā dzīvības dienā saules gaismu esi ieraudzījis, tā ir un paliek tava dzimtene ir tad, ja tu jau

bērns būtu aizskrējis otrā pasaules galā.. *Kaudzīte M. Atmiņas no «tautiskā laikmeta» un viņa lielākiem aizgājušiem darbiniekiem, I. Cēsīs—Rīgā. 1924, 37.*

2. *3. pers. Tikt publicētam, iznākt; parādīties atklātībā.*

Mēneša beigās dienas gaismu ieraudzīs.. Ramona Lielrepša pirmā grāmata... *Salenieks E. Kā nu kurš. R. 1970, 150.*

.. Valdens pats.. sagatavoja «pusduci rakstu» — oriģinālsacerējumu, kuri 1920. un 1921. gadā ieraudzīja dienas gaismu .. pasaules zinātniskajos žurnālos. *Stradiņš J. C 1979, 29. nr. 3.*

Es būtu ļoti priecīgs, ja rastos vairākas studijas no profesionāļiem vai pusprofesionāļiem.. Arī daudz vairāk lugu tad ieraudzītu dienas gaismu, jo teātriem nav iespējams visu aptvert. *Jaunušans A. LM 1974, 1. nr. 13.*

Klāt nekas nebija pirkts, bet jaunajā istabā viss izskatījās skaists un neparasts.. Šis tas, kas agrāk slēpās skapī, tagad ieraudzīja dienas gaismu. *Kļava M. Es dzīvoju Mūsmājās. R. 1977, 125.*

Kādēļ Jūlijs nosūtīja redakcijai nepabeigtu darbu? Varbūt baidījās, ka mīļākais bērns paliks, saules gaismu neieraudzījis, kad autora paša nebūs. *Ķuzāne L. Jūlijs Dievkociņš. R. 1980, 265.*

KĀ ACU GAISMA. *Saka, ja kas ir ļoti saudzējams, dārgs, nepieciešams.*

Mātes mīlestība viņam tagad vajadzīga kā acu gaisma. *Dinere C. Ugunsputna medības. R. 1976, 250.*

Viņš nozaga Sniegbaltīti, kas man dārgāka par acu gaismu. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 351.*

NĀKT GAISMĀ *3. pers. Kļūt zināmam, atklāties, noskaidroties. Sk.* NĀKT DIENAS GAISMĀ. **2.**

Gan ilgi jāgaida, kamēr vienreiz patiesība gaismā nāk, bet viņa taču reiz nāk. *Alunāns J. Izlase. R. 1956, 244.*

— Dzīvu cilvēku izpaust par mirušu un apraktu! Ak, kāds briesmīgs notikums! Labi, ka nu patiesība nāks reiz gaismā. *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 281.*

Es cerēju, ka gan jau taisnība kādreiz nāks gaismā. *Zālīte E. Agrā rūsa. R. 1956, 66.*

Pārāk daudz melu. Reiz tikpat viss nāktu gaismā. *Skujiņš Z. Kailums. R. 1970, 151.*

Nošāvis cilvēku, lai dzīvotu ar viņa dokumentiem. Atkūlies no Latvijas otrās malas, domājis, ka nekas nenāks gaismā. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 230.*

Šajā laikā visbiežāk baidījos no tā, lai nenāktu gaismā dažādi sīki pārkāpumi.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 389.*

«Vai redzi, ka nu taisnība iznāca gaismā!» ķieģeļu sargs aizsmacis gavilēja. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 132.*

NEREDZĒT [DIENAS] GAISMAS (gaismu). *1. Būt tik ļoti nodarbinātam ar kaut ko, ka nepaliek ne laika, ne spēka kam citam. Sk.* NEREDZĒT SAULI. *1.*

Es tik rāvos melnās miesās, gaismas neredzēju, ne lāga paēdis, ne apģērbies.. *Laganovskis J. Ciemos pie Izidora. R. 1970, 295.*

— .. Kad paaugsies, iejūgsies darbā vai mācīsies amatu. Tad ij gaismas neredzēs, — tēvs mūs aizstāvēja. *Branks V. Puiku gadi Alūksnē. R. 1973, 115.*

«.. Ar vienu Jančuku jau tik daudz klapatu, ka gaismas neredzu. Nevaru ne apmazgāt, ne aplāpīt...» *Mauliņš J. Pelēkais māls. R. 1975, 154.*

— Tu laikam gaismu vairs neredzi, cik daudz tev darba? — Ēriks teica. *Lācis V. KR, VIII. R. 1973, 272.*

.. līdztekus parastajām kara mācībām, kad apmācu citus, man vēl būšot jāiet komandieru kursos, tad jau gan dienas gaismu, kā saka, pavisam neredzēšu. *Vanags J. Vēstules no tālā ceļa. R. 1978, 24.*

2. Netikt brīvībā; iet bojā. Sk. NEREDZĒT SAULI. *2.*

— Lauķiene man te vairāk nekladzinās, es viņu iesēdināšu tā, ka dienas gaismu neredzēs. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 371.*

Kas nonāca Dāvusa un Gregusa rokās Prefektūras pagrabos, tas reti vairs gaismu redzēja. *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 117.*

3. Neparādīties atklātībā.

Ja [ministrs] teiks — neder, filma gaismu neredzēs. *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 161.*

.. jāpiemin, ka dienas gaismas šis tāds kalendārs nekad nav dabūjis redzēt. *Kaudzīte M. Atmiņas no «tautiskā laikmeta» un viņa lielākiem aizgājušiem darbiniekiem, I. Cēsīs—Rīgā. 1924, 299.*

4. Tā dzert, ka zūd sajēga.

«.. Kas tev par rēķiniem, ja tik ir vien papilnam naudas, es došu alu, un dzīvosim, ka ir gaismas neredzēsim...» *Ezerietis. Austrenī. R. 1975, 233.*

Saimniekdēls un rakstveža palīgs — uzdzīvotāji, dzer, ka ne dienas gaismu neredz.. *Vīksne P. — Latviešu literatūras kritika, V, 1. R. 1962, 373.*

NEREDZĒT SAULES GAISMAS (gaismu). *Sk.* NEREDZĒT SAULI.

ROŽAINĀ GAISMĀ. *Pārāk idealizēti, notušējot negatīvo.*

Pavasara iespaidi un mīļā drauga vēstule bija pārklājuši pār viņas acīm it kā burvīgu tīmekli. Cik rožainā gaismā nu izskatījās pasaule! Kur skaista likās dzīve! *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 120.*

— .. Ar savu kļavas lapu es laižos pāri visam izdzīvotam un pārdzīvotam, es mēģināšu jums iztēlot visu rožainā gaismā — *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 13.*

GAISS

AIZIET [KĀ] PA GAISU *sar. Izputēt, iet zudumā, iet bojā.*

.. viņi abi ar sievu plēsās kā negudri pa savām pusgrauda mājām, pēdējo sviesta piciņu aizveda uz pilsētu.. Un tas viss aizgāja pa gaisu. Hitlerieši atkāpjoties atņēma abus zirgus un govis, izglābt izdevās tikai kumeļu.. Izputēja lopi, labība.. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 28.*

.. [plānu uzņēmēji] bieži mainījās, tāpēc visa viņu augstā un gaviļainā cienāšana, trijjūgiem vizināšana un vīkstoliņu spiešana saujās aizgāja kā pa gaisu. *Kaudzīte M. — Latviešu literatūras kritika, IV, 2. R. 1960, 6.*

Viss apakšstāvs esot bumbu piekrauts. Tikai vienu lodi — un mēs aizejam pa gaisu gaisiem. *Eiduks J. Pārbaude. R. 1969, 269.*

BŪT GAISĀ *novec. Sal.* LĒKT GAISĀ. *1. Klaji izpaust negatīvas emocijas (dusmas, sašutumu, uztraukumu).*

Nu pamāte bija gaisā par to, ka pameita bagātāka par īsto meitu. *Šmits P. V, 376.*

2. Klaji izpaust pozitīvas emocijas (prieku, sajūsmu).

Baronese Ortrude atkal bija gaisā par latviešu tautas dziesmu meldijām. Viņa nemaz nevarēja aprakstīt, kā tās viņu sajūsmināj ušas. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 755.*

DZĪVOT (IZTIKT) NO ZILA (SVAIGA) GAISA UN MĪLESTĪBAS *biežāk nolieguma teikumos, sar. Dzīvot romantiskas jūsmas pārņemtam, nedomājot par eksistences līdzekļiem.*

— No zila gaisa un mīlestības šodien ar neviens vis nedzīvo. Mantai tāpat virsū nespļauj. Izņemot varbūt tādu Antiņu kā tevi. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 246.*

«No zila gaisa un karstas mīlestības vien cilvēks ilgi nevar iztikt. Lopi man tā ieaudzēti, ka sešas slaucamas govis.. es došu meitai pūrā līdz..» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 243.*

— Citi dzīvojot no svaiga gaisa un mīlestības, — es mēģināju jokot.. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 224.*

— Bet no kā tad mēs ārzemēs dzīvosim?

— Iztiksim no gaisa un mīlestības. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 152.*

Dzīvo no zila gaisa. *Latviešu sakāmvārdi un parunas. R. 1955, 65.*

GAISA GRĀBSLIS. *Sk.* GRĀBSLIS

GAISĀ (UZ AUGŠU) PASISTS (PARAUTS) *vienk. Dīvains, vieglprātīgs, nenopietns.*

Visu šo laiku Ervīns ir bijis tāds kā gaisā pasists, te nepamatoti jautrs, te aizsapņojies, te ļoti mīļš, te gluži vienaldzīgs. *Dripe A. Kaķi maisā. R. 1977, 180.*

Jaunais Kleperis bija tāds pats gaisā pasists balamute kā viņa tēvs.. *Skujiņš Z. Gulta ar zelta kāju. R. 1984, 38.*

Pie kāršu galda sēd hofrāti — Blinals un Šleihers, saukts Šlihs, divi mazliet gaisā parauti mākslas mīļotāji. *Zariņš M. Apgaismības laikmeta ēnā. R. 1980, 10.*

Un māte domāja, ka Gusts allažiņ bijis tāds uz augšu pasists, jo bērnībā pārlieku maz tests.. *Ezera R. Cilvēkam vajag suni. R. 1975, 305.*

GAISS IR TĪRS. *Saka, ja ir labvēlīgi apstākļi un nekas netraucē, ja briesmas nedraud.*

— .. ja atmirdzēs iezilā uguntiņa loga labajā pusē, tad Zelma ir mājā un komūnā gaiss tīrs. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 133.*

Tāpēc arī vēlāk, kad kauju troksnis laukā pierimās, vīri sanāca ap Šustiņu un pārvaicāja, vai nebūtu laiks doties mājās. Paipalu Janka teicās izpētījis, ka gaiss tīrs, un Šustiņš domāja, ka jābrauc. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 169.*

— .. Tāļu jau nebēgsim: tiklīdz būs gaiss tīrs, nāksim atpakaļ... *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 262.*

GAISS SABIEZĒ. *Stāvoklis saasinās, kļūst bīstams.*

Bet gaiss arvien vairāk sabiezēja, un katru mirkli varēja sacelties negaisa virpulis un izsviest ielu cīņās plašus strādnieku pulkus. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 207.*

Vispār gaiss Sicīlijas Burbonu karalistē zēnam tā sabiezējis, ka jāpazūd — jo ātrāk, jo labāk... *Zariņš M. Zv 1974, 13. nr. 14.*

GRĀBSTĪTIES PA GAISU *sar. Runāt ko bezsaturīgu, rīkoties nenopietni, nekā nesaprotot, nezinot.*

— Paskat, kā viņš visu saprot, kas mums vajadzīgs!..

— Negrābstās vis pa gaisu un nesola nekādu leiputriju, bet taisni to, kā mums trūkst. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 207.*

Lūk, lielais dreiju rats ar siksnu.. Še viņš varēja būt puslīdz drošs, jo zināja visām lietām nosaukumus un īsto vietu; te nebija jāgrābstās pa gaisu.. *Austriņš A. Garā jūdze, I. R. 1926, 243.*

IET PA GAISU *sar. 1. pav. izt. Saka, noraidot kādu priekšlikumu, domas.*

— Ej pa gaisu ar savu Vanagu! *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 5.*

— Kur te loģika, Ines?

— Ej pa gaisu ar savu loģiku! *Brodele A. Tas ir mans laiks. R. 1969, 192.*

— Ej tu pa gaisu! — smējās Ozols. — Tik trakam braucējam es savu meitu neuzticu. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 400.*

2. Izturēties neapdomīgi, pārgalvīgi, vieglprātīgi.

— .. O, tu nemaz nezini, kādi zēni gadās Antverpenē!.. Naudas kā salmi, paši nocietušies. Kā dabū aprēķinu, tā iet pa gaisu. *Lācis V. KR, IX. R. 1973, 138.*

Toties jaunais, tas gan nebija saimnieks. Pa gaisu gāja, skaidri jāsaka. *Zigmonte D. Vanags pār Zāģeriešiem. R. 1979, 281.*

Jau tagad [Ziņģis] pa gaisu vien gāja, ar cilvēku runāt vairs neprata. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 540.*

K ā t i ņ š. Briesmīgs sievišķis!... Pa gaisiem vien iet! *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 116.*

IZKŪPĒT GAISĀ. *Sk.* IZKŪP KĀ DŪMI.

JAUKT GAISU *sar. Tīši radīt sajukumu, neizpratni, nelabvēlīgi ietekmēt notiekošo.*

— .. cilvēki čukst pa kaktiem. Nāk no kantora katru reizi ar jaunām tenkām, bet darbs stāv uz vietas. Kaut tu vienu reizi būtu pateicis, lai nejauc gaisu! *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 502.*

«Kāpēc mani neviens nekur neaizdzina?» — tā vien kārojās pavaicāt, taču negribējās jaukt gaisu. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 150.*

— Zumenta grupele sāk jaukt gaisu. Un tavs Meikulis nav vienīgais izspiešanas objekts. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 142.*

gaisa jaucējs

Viņš nebija blēdis, ne gaisa jaucējs, / Viņš dzīvoja mierā un klusumā.. *Saulītis B. Mūžīgā cerība. R. 1971, 100.*

KĀ GAISS. *Saka, ja kas ir ļoti nepieciešams, vajadzīgs.*

Pasaules kultūra viņam nepieciešama kā gaiss, lai varētu dzīvot un strādāt. *Vējāns A. Tiesnese un māsa. R. 1979, 69.*

Politika arī man, pusaudzim, bija tikpat kā gaiss, kā maize, bez kuriem nav domājama dzīve. *Bērce V. Dzīves labākā daļa. R. 1972, 80.*

Šķiet, ka es viņu sen gadus jau pazīstu, / Viņš man ir vajadzīgs vairāk kā gaiss. *Ziedonis I. Dzejnieka dienasgrāmata. R. 1965, 49.*

KĀ NO GAISA, *reti* KĀ NO ZILA GAISA; KĀ NO [ZILĀM] DEBESĪM *sar. Necerēti, negaidīti, pēkšņi; ļoti viegli, bez darba, bez pūliņiem.*

Tikai kad dēls viņam pasniedza vēl spožu zelta ripiņu, vai nu tie bij pieci, vai desmit rubļi, vecais kļuva priecīgs. Viņš pateicās. Tāda nauda, taisni kā no gaisa! *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 143.*

Padomā, sievišķis ar bērnu uz rokas un uzreiz — vīrs kā no gaisa. Nu ko, viņš novēl Brigitai laimi. *Zigmonte D. K 1972, 8. nr. 69.*

Viņš nebij Dieva vārda savā mutē ieņēmis, i neatminējās, kad. Un nu uzreiz viņam šis vārds kā no gaisa uz mēles uzkrīt... *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 289.*

Kā tad nu viņš tagad no tā būtu atsacījies, kur tam piecdesmit rubļi skaidri kā no zila gaisa iekrituši makā. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 248.*

Kā skolotājs pateicības neesmu saņēmis vairākus gadus, bet tagad uzreiz kā no zila gaisa. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 370.*

Piepeši kā no zila gaisa: Zaldes šķiras! *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 415.*

Pēteris. [..] Un jāteic — ne jau katram kolhozam kā no debesīm par baltu velti klēpī iekrīt tāds dārzs... *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 258.*

Un tā viņai [Annelei] arī dažreiz likās, ka cilvēki runā citādi, nekā viņiem vajadzētu runāt.. Sevišķi to darīja sievas viena otrai, kad tās piepeši, kā no zilām debesīm, sāka bārties un teikt nelāgus vārdus. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 261.*

Darbs nav pārāk briesmīgs, bet nauda! Oho! Gada laikā «moskvičs» kā no zilām debesīm. *Lapsa J. Atspīdumi ūdenī un citur. R. 1974, 40.*

KĀ NO GAISA NOKRITIS *sar. Saka, ja kāds ir pēkšņi, negaidīti ieradies. Sal.* NOKRIST KĀ NO DEBESĪM. *1.*

Abi pārsteigti pacēla galvas, kad pagastvecākais, kā no gaisa nokritis, nāca iekšā. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 412.*

Izliekos pārsteigts. «Juris?! Kā no gaisa nokritis!» *Zariņš M. Saulrietu violetās ērģeles. R. 1970, 48.*

Te uzreiz — kā no gaisa nokritis — šņākdams, krākdams, virpuļus griezdams, klāt viesulis — trakulis. *Delle V. Draudzības lakatiņš. R. 1963, 37.*

KARĀTIES GAISĀ. *1. 3. pers. Būt neatrisinātam, neskaidram; būt bez pamatojuma.*

.. dzīvokļa lieta karājas gaisā. *Skujiņš Z. Vīrietis labākajos gados. R. 1975, 312.*

Nekas nav nokārtojies. Viss vēl karājas gaisā. *Grīva Ž. Mīlestība un naids. R. 1963, 531.*

Tur saka: mans rītdienas brauciens uz Tukumu vēl gaisā karājoties. *Ķuzāne L. Zodiaka loks. R. 1975, 163.*

.. nepieminot nevienu konkrētu piemēru, nepasakot, kura rakstnieka darbā tad tas izpaužas, šie pārmetumi paliek, gaisā karājoties. *C 1972, 189. nr. 4.*

2. Būt nenoteiktā stāvoklī (kādam cilvēkam).

R o l f s. Latviešus mēs esam atstūmuši, bet vācieši mūs nav pieņēmuši. Mēs karājamies gaisā. *Sauleskalns V. Lugas. R. 1970, 162.*

Pusaudzis vairs nav bērns un vēl nav pieaugušais.. Praktiski dažus gadus cilvēks it kā karājas gaisā. *Dripe A. Kolonijas audzinātāja piezīmes. R. 1975, 191.*

«Gaisā tik un tā tu nekarāsies,» saka Jēkabs. «Viena vieta būs vajadzīga, kur piemesties, līdz nostāsies uz kājām.» *Talcis Ā. Manas raibās dienas. R. 1958, 184.*

KRIST (nokrist; BIRT) NO GAISA (NO DEBESĪM); *retāk* NOKRIST (BIRT) KĀ NO GAISA; *reti* NOKRIST KĀ NO DEBESĪM kādam *3. pers. Tikt iegūtam ļoti viegli, bez pūlēm, bez darba; rasties ne no kā.*

To sejās, kuriem nauda jāmet, kailām acīm ir lasāms: «Dievs lai pasarg, kā nu nemetīsi! Tik ilgi ēsts un dzerts, — vai gan kuram no gaisa krīt?» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 58.*

.. arī viņam nauda nav no gaisa kritusi, bet tāpat pelnīta kā kuram katram... *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 31.*

«Ko jūs gan domājat: man no gaisa krīt, vai no Daugavas es varu pasmelt?! Preci man neviens par velti nedod..» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 422.*

— .. Un māja? Domā, ķieģeļi no gaisa krita un baļķi, un viss pārējais, kas jau pie tādas būves vajadzīgs? *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 269.*

— Nekas nekrīt no gaisa. Kas pasaulē ir, tas tepat dzīvē izaudzis... *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 683.*

«.. Arī tas, kas iedzimts un izaudzis, ir dzimis un audzis zem to pašu apstākļu spaida. Itin nekas mākslā un dzīvē nekrīt no gaisa..» *Upīts A. KR, III. R. 1948, 57.*

Čaks bija pārpilns dzejas. Tēli un vārdi ne mirkli nedeva mieru, ielenca, drūzmējās ap viņu. Bet tie nenokrita no gaisa. *Rūja V. — Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku. R. 1970, 205.*

— Par ko tev tūkstoš latu? Man no gaisa nauda nebirst. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 403.*

Kur tie tūkstoši tā lai rodas? Kam nekā nav, tas domā, ka otram no gaisa birst. Katram tāpat jāpelna. *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 350.*

— .. Lai jaunie arī mācās dzīvot! Bet tā pierod pie gatava. Domā, ka vecajiem viss krīt no debesīm. *Sakse A. Nokaltis zars. R. 1968, 156.*

Vai tiešām biju mucā audzis un pa spundi barots, ka iedomājos meistarību no debesīm krītam? *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 121.*

Bet savus bērnus mēs visi gribam redzēt izaugam labus, gudrus, godīgus, skaistus cilvēkus. Šī laime pati no sevis no debesīm nenokrīt, vajag daudz pūļu, saprāta, pacietības. *C 1975, 282. nr. 4.*

Un vai vēlāk mūsu sapņi nebij vienīgi par darbu? Vai jaunā mājiņa ar baltiem slēģiem kādam ir no debesīm nokritusi? *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 71.*

«Nu, ja tu labi strādāsi, priekšsēdētājs tevi ar šokolādēm vien baros,» ķircinājās Mirdza.

«Tad kur nu man šās, no debesīm vai birs,» joku nesapratis, noņurdēja Jānis. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1948, 75.*

Bidels trīsreiz uzspļaudīja dabūtai naudai, tad noglabāja to pūšļa tabakas makā pašā dibenā.

«Laimīte kā no gaisa nokrita! Nevajadzēja gan tik lēti atlaist..» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 54.*

Imanta Ziedoņa daiļradē tās [epifānijas] nenāk tukšā vietā, nav kā no gaisa nokritušas, bet gan organiski izaug no izteikti asociatīvā, bieži paradoksālā domāšanas veida.. *Brīdaka L. — Kritikas gadagrāmata. R. 1973, 252.*

— Jā, kas tev, nauda birs kā no gaisa [uz plostiem braucot]. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 44.*

Tā [nauda] šodien viņam sīkumtirgū nobirusi kā no gaisa. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 162.*

— .. Kas tad tev nekaiš, laime kā no debesīm nokritusi. *Vilks Ē. Zaļais koks. R. 1960, 68.*

.. Vincentīnai ērbēģis kā no debesīm nokritis ar visu iekārtu. *Kaldupe S. Padebešu kalns. R. 1971, 82.*

LĒKT GAISĀ (UZ AUGŠU) *sar. Sal.* BŪT GAISĀ. *1. Klaji izpaust negatīvas emocijas (dusmas, sašutumu, uztraukumu).*

A n r i j s. [..] Nespēju noturēties neiedzēlis. Kā par spīti. Reizēm pats nemaz tā nedomāju, bet viņam — tīšām pasaku. Lai lec gaisā. *Purs L. Dialogi par dzīvi. R. 1983, 13.*

Viņi [lielie saimnieki] bija bagāti labdari, kas, labu darīdami citiem, ievāca paši savu labumu.. un sašutumā lēca vai gaisā, kad viens tās [kalpu mājas] iemītnieks nevēlējās brist .. laidaru. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 131.*

Drīzi sudrabs itin viss nozudis, un ķēniņš tīri ārprātā, bet lec gaisā — arī nekā darīt. *Šmits P. X. 486.*

«.. Un, ja tur kāda spīseru madama ko ieminas, tad taču mums par to nemaz nav jālec gaisā!» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 43.*

Vecais tīri no dusmām uz augšu lec. *Džūkstes pasakas. R. 1980, 56.*

2. Klaji izpaust pozitīvas emocijas (prieku, sajūsmu).

.. kad viņam pēc trim meitām beidzot atgadījies dēls, viņš bijis kā pusmuļķis aiz prieka. To es nepavisam nesaprotu. Dēls vai meita — kāda tur galu galā starpība? Un stāvus gaisā lēkt es nemaz neredzu iemesla. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 46.*

Pirms desmit gadiem viņi būtu lēkuši aiz laimes gaisā. *Kalve A. K 1978, 8. nr. 53.*

.. gana [aitas] un skaita. Atnāk vakars, vēl pārskaita — jā, visas. «.. varu no priekiem uz augšu lēkt!» *Džūkstes pasakas. R. 1980, 154.*

LIDOT (SKRIET) PA GAISU (gaisiem) *sar. Dedzīgi, jūsmīgi nodoties kaut kam, aizrauties; būt neapdomīgam, vieglprātīgam.*

Skaidrs, ka darbs dod prieku. Īpaši, jaunāka būdama, lidoju vai pa gaisu, centos, pārsniedzu normas. *Dripe A. Bet kā ar meitenēm? R. 1978, 264.*

— .. Es negribu lidot pa gaisiem. Lai to dara murgotāji, tā sauktie ideālisti, bezdelīgas un dzejnieki... *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 180.*

— Tu atkal lido pa gaisu un visu jauc. *Skujiņš Z. Vīrietis labākajos gados. R. 1975, 42.*

Tikai dzīves rītausma zina, kas ir viena traka mīlestība — tāda, ka gribas pa gaisiem skriet. *Lāms V. Pavarda kungs Ašgalvis. R. 1982, 88.*

O l g a. [..] Kad tik vēl pie vecuma nenogāzies vien — tā pa gaisu skriedama. *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 222.*

Tad nu nevajadzēja vis vairs pa gaisiem braukt un cerēt uz saimniekdēliem — tas bij tikpat kā bez biļetes gaidīt lielo vinnestu. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 357.*

gaisā skrējējs

— .. Varbūt kur pie kādām gaisa skrējējām dauzījušies, nebūs tur izgājis labi, un nu dusmojas uz mani! *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 155.*

NAV GAISA *sar. Saka, ja nav vēlamo apstākļu, ja no kāda nav gaidāma saprātīga rīcība.*

Prāto, kā gribi, neko neizprātosi. Paliktu pilsētā, bet te jau bezdarbs. Uz laukiem arī nav gaisa — ziema nāk virsū... *Plaudis J. Raksti, II. R. 1964, 205.*

E g o n s. Nekāda gaisa nav [kopmītnē]. Visi staigā, dauzās, bļaustās, nedabū izgulēties. *Gulbis H. Sarunas ar skopām remarkām. R. 1974, 25.*

«Ar sieviešiem jau nekad nav gaisa.» Raimonds īgni novēršas. *Zigmonte D. Bērni un koki aug pret sauli. R. 1959, 239.*

Vārīja, vārīja uzreiz divus katlus, te velns saka, šim divu nepietiekot, lai liekot uz uguns vēl trešo. Nu gan vairs nebija gaisa, ja tik traki negausīgs saimnieks. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 350.*

NO GAISA GRĀBTS; NO ZILA GAISA GRĀBTS *sar. Nepamatots, izdomāts.*

«Par zemniekiem es nevaru galvot,» mujāniete atbildēja, «bet tas, ko jūs teicāt par manu Gothardu, ir grābts no gaisa.» *Zariņš K. Kaugurieši. R. 1975, 31.*

«Runas par Daivānu šķiršanos bijušas pilnīgi no gaisa grābtas.» *Zālīte E. Agrā rūsa. R. 1956, 320.*

Jānim sievas valoda šķita kā no gaisa grābta. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 32.*

Un turklāt vēl jāuzklausa visādi idiotiski, no gaisa grābti pārmetumi! *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 65.*

Kaupurs nesaprata, kas viņu tik bezkaunīgi varējis apmelot un nomelnot. Vairums noziegumu bija taisni no zila gaisa grābti, mazums nieku tā uzpūsti, ka no siseņa iznāca smuks trīs gadu vērsis. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 299.*

Kuram cilvēkam gan patīk, ja pārējie ap tevi sāk trīt mēles un stāstīt visvisādas no zila gaisa grābtas pasakas. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 127.*

NO ZILA (TUKŠA) GAISA *sar. Tāpat vien, ne no kā, bez pamata.*

— Nevar taču uzņēmums izdot izziņu no zila gaisa. *Mauliņš J. Rīta migla. R. 1971, 198.*

Leimaņa princips bija negrozāms un noteikts — mākslā gaidīt brīnumus no zila gaisa ir veltas cerības. *Skujiņš Z. Zibens locīšana. R. 1978, 26.*

To lielo laimi, kas prātus jauca, / Kad bija jūnijs, tik košs un silts, / Tu uzbūvēji — nu kā to sauca? — / No zila gaisa, / No baltas smilts. *Auziņš I. Nezūdošais. R. 1972, 3.*

— .. Ja kungi domā, ka zemes mums nav vajadzīgs un ka mēs varam iztikt no tukša gaisa, lai tad sauc mūs par gaisiniekiem, tukšiniekiem vai kā citādi, — kādēļ gan mūs vispāri tad saukt par zemniekiem? *Janševskis J. KR, I, II. R. 1933, 239.*

— Nu sakās mani pie tiesas sūdzēt — plundurs!

— Bet vai viņš tā runātu no tukša gaisa? Steķītis ir godīgs cilvēks... *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 35.*

— Ak jā, vienreiz gan parunāja, bet diez vai nebij tāpat no tukša, zila gaisa... *Upīts A. KR, I. R. 1946, 35.*

OSTĪT GAISU *sar. Censties izzināt apstākļus, situāciju.*

.. mēs [daži no partizāniem] palikām fronti sagaidīt. Paēdam dūšīgi, izguļamies un rītos ostām gaisu: klāt baltie, jeb vēl viss pa vecam. *Eiduks J. Pārbaude. R. 1969, 134.*

Kalniņš gan katru dienu kaut kur izbrauca. Laikam ostīja gaisu. *Grigulis A. kad lietus un vēji sitas logā. R. 1965, 204.*

PA GAISU (pa gaisiem) vien *sar. Bez realitātes izjūtas, bez apdoma, sajēgas; bez pamatojuma; vieglprātīgi.*

Liekas, ka viņš vairāk dzīvo pa gaisu un nemaz nerēķinās ar dzīves tiešamību.. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 183.*

Tagadējie cilvēki visi ir vēja pilni, pa gaisu vien dzīvo. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 322.*

«Bites būtu jāaplūko, bet es tur nekā nezinu. Tā viss iet kā pa gaisu.» *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 306.*

— .. Lāga ļaužu jau viņš laikam ir, tur es pretī runāt nedomāju,.. bet tāds jocīgs, vairāk tikai pa gaisu. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 178.*

— Vajadzēja toreiz apdomāt, ko dara. Kā pa gaisu, pa vieniem priekiem... nu ir bēdas... *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 39.*

L u c i j a. [..] Iztēlojiet mani tādu briesmīgu... ar dunci rokā! Un tādu dikti, dikti traku! Tādu, kas tā pa gaisiem vien, pa gaisiem vien! Bučojas, mīlējas uz nebēdu! *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 104.*

— Mēs tā nevaram pa gaisiem vien, pa gaisiem vien, un, ja nav pa prātam, tūlīt pif un paf — grūž otram lodi ribās. *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 298.*

TUKŠS (ZILS) GAISS. *Saka par cilvēku, pret kuru izturas tā, it kā viņa nebūtu, kuru ignorē.*

Vilis nebija vienaldzīgs pret daiļo meiteni, viņš mira vai nost, raudzīdamies Ingrīdā padevīga kucēna acīm. Bet Ingrīdai Vilis bija tukšs gaiss, viņa to lāgā nemaz nebija apskatījusi.. *Zariņš M. Saulrietu violetās ērģeles. R. 1970, 85.*

.. pret Kārļa Sebra Vīskreli viņai patiesībā nebija nekādas attieksmes, pat ne pasvītrota riebuma, glumais sulainis viņai šķita tukšs gaiss. *Dzene L. Lidija Freimane. R. 1971, 38.*

— .. Es taču viņam nenozīmēju nekā, gluži nekā! Es taču viņam esmu tukša vieta un zils gaiss!... *Ezera R. Baraviku laika dullums. R. 1978, 117.*

«Vai jūs neredzējāt, kā viņa pašā sākumā uz mums skatījās? Kā uz tukšu gaisu.» *Zigmonte D. Ir jābūt Hovalingai. R. 1966, 57.*

Pirms septiņiem gadiem, kad Terēze parādījās pirmajās epizodiskajās un saspringti vēlējās, un klusībā lūdzās, kaut režisors pamanītu viņu, kaut uzaicinātu filmēties, viņš aizgāja garām kā tukšam gaisam.. *Brīdaka L. Portrets profilā. R. 1970, 69.*

Viņa neliksies par vecīgo vīrieti ne zinis. Lai viņš te sēž. Silvai viņš būs tikpat kā zils gaiss. *Kalndruva M. Tīrumā. R. 1963, 181.*

TURĒTIES PIE GAISA *pav. izt., sar., iron. Saka, ja kāds sacensībās acīm redzami zaudē.*

— Purga, turies pie gaisa! — vēl kāds ņirgājas. Bet cīņa izšķirta. *Plaudis J. Raksti, II. R. 1964, 188.*

— Turies pie gaisa! — cauri apdullinošai rīboņai saklausu Induļa balsi. *Ezera R. Mežābele. R. 1966, 223.*

UZ ZILA GAISA *sar. 1. Nezinot, kā būs, kas sagaida.*

«Kurp tad visi dosaties un ko iesāksat?»..

«Nezinām!» Lauris atbildēja. «Ejam uz zila gaisa. Tiem, kuriem nav nekā, tiem tāds pats Dievs visur..» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 790.*

Vergi mēs te esam, ne saimnieki. Un kad vēl būtu kāda drošība!..

— Varbūt tomēr neizdzīs..

— Varbūt ne, varbūt jā — kā kungiem ienāks prātā. Uz zila gaisa mēs te dzīvojam. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 280.*

Braucam tīri uz zila gaisa, it kā precībās vai pie sievasmātes. Paši nezinām, vai uziesim, ko sacīsim. *Salenieks E. Vēstures ratu griez arī tu! R. 1978, 169.*

2. Bez pamata, bez pierādījuma.

«Ko tu, muļķe, runā! Pats Dievs mums astsūtījis tādu cilvēku. Vai tad mēs tā uz zila gaisa viņu būtu pieņēmuši? Viņi tak ar mūsu Pēteri lieli draugi un reizā iesvētīti.» *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 10.*

Tā pēkšņi nemaz nevar uz zila gaisa aiziet [no darba]! *Kalniņš J. Savādnieki. R. 1979, 117.*

— Sū-dzēt, sū-dzēt! — Kalnietis mēdīja. — Uz tukša gaisa neko nevar sūdzēt. Katrai sūdzībai vajag pamatu un pierādījumu. *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 548.*

UZIET (UZLIDOT) GAISĀ *sar. Tikt uzspridzinātam.*

— Mīnu nav? — pajauns seržants vaicā.

— Laikam ne.

— Nu uz tavu atbildību. — Seržants atmet ar roku.. — Ja uziesi gaisā, pats raudāsi. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 117.*

«Bet kaut kas tomēr jādara, citādi Mujāni var uziet gaisā.» *Zariņš K. Kaugurieši. R. 1975, 30.*

— Te nav armijas štābs, bet nožēlojama būda, kas pēc dažām stundām uzlidos gaisā. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 60.*

UZSIST (sist) GAISĀ kaut ko *vienk. Pārdot.*

Strādājot kaut kur apzaļumošanas kantorī un tur laikam sperot gladiolu sīpolus — paretam un prastas šķirnes, ko grūti uzsist gaisā. *Kolbergs A. Kriminālliета trijām dienām. R. 1977, 117.*

Naudu, ja tā būtu vajadzīga, viņš palīdzēs sagādāt.. Ņemtu un uzsistu gaisā kādu no tiem zelta krikumiem, kas glabājas samta kulītē. *Kalndruva M. Avots. R. 1974, 85.*

Rudeņos, kad kroņu vecenēm atlaidinātu drāti vajag kā ēst, Rikšotājs sit gaisā savus rituļus par kvartu gabalā. *Skailis A. Nolādētie zagļi. R. 1977, 97.*

Te nu kolhozam [par novāktajiem āboliem] sanāks branga naudiņa, vedīsim visu to uz Petrozavodsku, sitīsim gaisā! *Zariņš M. Vienas vasaras stāsti. R. 1975, 67.*

UZSPERT (UZLAIST) GAISĀ kaut ko *sar. Uzspridzināt.*

Un tie citi vēl dūšīgāki, velna zeļļi tie bij, ne no kā nebaidījās.. Pili gribēja uzspert gaisā ar visu gubernatoru. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 561.*

Kas gan varēja iedomāties, ka tos septiņus fašistu ešelonus citu pēc cita mūsu pusē gaisā uzspēra tas pats rokpelnis Makars, kas klīda ar savām ermoņikām no sētas uz sētu? *Rūja V. Dzērvenes sniegā. R. 1974, 35.*

Š t ū b e. [..] Vajadzētu uzlaist gaisā vienu no kuteriem, ko remontē vācu strādnieki. *Anerauds J. Lugas. R. 1974, 139.*

VAI GAISĀ, VAI MAISĀ *sar. Saka, ja kāds ko dara, lai būtu kas būdams.*

«.. Tevi, Slapjum, par priekšnieku un Slāpsti par piesēdētāju celsim, kas bij, bij! vai tad gaisā, vai maisā!» *Apsīšu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1925, 18.*

Vai nu gaisā, vai maisā, bet sagudroju arī es un nodevu pats uz savas birkas dzejoļu krājumu. *Austriņš A. K 1974, 2. nr. 135.*

«.. Viņš [tēvs] allaž baras, es nemaz neprotot pastāvēt uz sava prāta, un tiešām, līdz šai baltai dienai to arī neesmu darījis, bet nu gan pie tā palikšu [precēšu Mariju] — gaisā vai maisā!» *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 29.*

Jaktiņš palaikam tad izskaidroja gari un plaši, ka dažs labs cilvēks, kurš neesot izmācījies sava amata pie «riktīgiem meistariem», strādājot tikai «gaisā vai maisā», un pie tam ļoti nicinoši smējās... *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 270.*

ZILĀ (TUKŠĀ) GAISĀ *sar. Veltīgi, bez jēgas, bez rezultāta.*

— .. stāvus putina laukā! Veselu asi pirmās zortes ošu malkas ne par ko, zilā gaisā un vējā! Desmit tādi akmeņi nav to vērts! *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 89.*

Ka šauts nav zilā gaisā, liecināja sāpīgās vaimanas. *Lāms V. Tava valstība. R. 1978, 178.*

Bažas par demokrātiju, demokrātisko brīvību un sociālo iekarojumu likteņiem, kādas sēdē izteica daži padomes locekļi, šķiet izskanējušas tukšā gaisā. *Niedre J. Puškānu sala. R. 1961, 534.*

GAITA

GLIEMEŽA GAITĀ. *Sk.* KĀ GLIEMEZIS.

VĒŽA GAITĀ. *Sk.* VELKAS KĀ VĒZIS.

GĀJĒJS

PASAULES GĀJĒJS *niev. Cilvēks, kas bieži maina dzīves, darba vietu.*

Tāda bezbēdība piemīt gan pasaules gājējiem, bet noteiktā vietā dzīvojošam strādniekam tā pirmā brīdī var izklausīties kā nejēdzība, kas ved badam pretī. *Kaudzītes M. Atmiņas no «tautiskā laikmeta» un viņa lielākiem aizgājušiem darbiniekiem. Cēsīs—Rīgā 1924, 183.*

«.. Man viņš patika. Bet vecāki brīdināt brīdināja. Ko nu Jirģēns, pasaules gājējs! Neviens ne zināt nezinot, kāds tas ļaužu. Šodien te, rīt tur.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 269.*

Par kadriem nemaz nav ko runāt — pašu puikas, raugi, bēg prom uz Rīgu un citur, bet šite pie mums salasās visvisādi pasaules gājēji, kam ne silts, ne auksts, kas ar mums notiks rīt un parīt. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 199.*

GALDIŅŠ

BAUSLĪBAS GALDIŅI *novec. Pamatprincipi; dogma.*

Lesings, rokas atlocījis, cīnījās pret klasicisma principiem un prasīja sava laika reālistisku režisora skatījumu.. Un, ja kāds mēģinās izveidot mūžīgus estētikas etalonus, tad agri vai vēlu nāks jauns Lesings, kas viņa bauslības galdiņus satrieks drumslās. *Grigulis A. Vēstules dzejniecei Kamilai. R. 1981, 49.*

Jūs tur [uz kapa pieminekļa] uzrakstiet vārdus — viņa paša atrastos, izciestos, laimīgos un nelaimīgos, bet no viņa paša bauslības galdiņiem. Varbūt nošu rindas. Varbūt formulas. *Ziedonis I. LM 1968, 51. nr. 6.*

.. viņš [Rainis] bija uzrakstījis savas dvēseles, savu atziņu grāmatu [«Gals un sākums»], ne bauslības galdiņus. Bauslības galdiņi cilvēkam nav vajadzīgi. *Kalniņš J. Rainis. R. 1977, 408.*

GALDIŅ, KLĀJIES *sar., iron. Saka, ja pietiek tikai vēlēties, lai kaut kas ātri un viegli rastos, realizētos.*

Dūmu attīrīšanas ierīces ir ļoti dārgas un komplicētas, un tās nevar uzstādīt uzreiz visos uzņēmumos pēc principa: galdiņ, klājies! *Lapsa J. LM 1977, 37. nr. 6.*

Tur gluži kā pēc pavēles «Galdiņ, klājies!» uz letes sarindosies kanniņas ar pienu katram bērnam.. *Varslavāne D. K 1972, 11. nr. 56.*

GALDS

CELT (LIKT) GALDĀ kaut ko *sar. Rādīt, darīt zināmu, atklāt.*

— Bez iepriekšējas aprunāšanās ar mums uzreiz tādu viltotu dokumentu ceļat galdā! *Fīmbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 467.*

Jo tuvāk Paulis nāca Ritas mājai, jo nedrošāks kļuva, jo nesvarīgāki šķita argumenti, ko viņš bija nolēmis celt galdā. *Kolbergs A. Vanags. R. 1974, 105.*

— Neļaunojies, Edi, mēs esam nosolījušies celt galdā patiesību.. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 169.*

Kaut ko runāsim, vēl vairāk noklusēsim. Abiem būs tā neērti visu klāt galdā. *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 131.*

KĀ GALDS. *1. Ļoti līdzens, gluds (bieži ceļš). Sk. arī* KĀ DĒLIS. *1.*

Cauri visam ciemam ceļš kā galds.. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 332.*

Tālāk meža aizvējā arī ceļš kā galds. Tikai šīs nakts putinājums virsū. *Indrāne I. Aisma. R. 1980, 268.*

Nošķūrēs visu [sniegu], un ceļi atkal būs kā galdi. *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 147.*

.. ceļš arī pa mežu līdz pat pāliešu robežai līdzens kā galds. Osis.. pa labo ceļu atbrauca viegli, nekāda ķibele neatgadījās. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 347.*

Es staigāju pa pļavu, kura nu bij līdzena kā galds.. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 379.*

Akmeņu leja gar Dīvaju izlauzta tīra un nolīdzināta kā galds, nākamā gadā tur sienu ar mašīnu pļaus. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 423.*

Augstā, platā piere līdzena kā galds — nāve tur visas grumbas izlīdzinājusi. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 154.*

2. *Saka par ļoti lielu zivi.*

.. vilkuši asarus kā galdus, tā ka pat tie aiz bailēm saskrāpuši viņam pirkstu.. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 203.*

KĀ PA GAĻDU. *Saka, ja ir ļoti laba iešana, braukšana. Sk. arī* KĀ PA DĒLI.

Sniega virsa bija pārklājusies ar ledus garozu, un es gāju pa to taisni pār lauku — kā pa galdu. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 120.*

— Varžupiešiem tāds ceļš ir vērtīgs ieguvums.. Līdz šim te bija īsta elle. Ļaudis nevarēja ne uz dzirnavām atbraukt, bet nu ies kā pa galdu. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 363.*

Ielas asfaltētas, un droškas aizripo klusi, gluži kā pa galdu. *Poruks J. KR, XVIII. R. 1930, 23.*

Ceļi gan lieliski izbūvēti — īstas planku šosejas, brauc kā pa galdu. *Vanags J. Vēstules no tālā ceļa. R. 1978, 193.*

PIE APAĻĀ GALDA. *Saka par sanāksmi, sarunām, kuru dalībniekiem ir vienādas tiesības apspriest kādu jautājumu.*

Un tā redakcijā pie «apaļā galda» atkal pulcējas ļaudis, lai izteiktu savas domas par jautājumiem, kas jau ilgāku laiku aizņem mūsu .. prātus. *C 1973, 235. nr. 4.*

Pirms diviem gadiem Maskavā notika Āzijas un Āfrikas valstu rakstnieku sanāksme pie apaļā galda par tēmu «Lasītājs un rakstnieks». *LM 1976, 42. nr. 2.*

No laikraksta «Literatūra un Māksla» atmiņā palikušas diskusijas pie apaļā galda. *LM 1976, 7. nr. 5.*

PIE SARKANĀ GALDA *novec. Pie tiesas galda, pie tiesas.*

K a u k ē n s (smiedamies). [..] Es tādu laiciņu pie sarkanā galda esmu sēdējis. Es zinu, kā mājas atrod. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 206.*

— Mēs vēl tiksimies pie sarkanā galda! — *Lācis V. KR, II. R. 1959, 64.*

PIE (AIZ) ZAĻĀ GALDA *novec. Saka, simbolizējot vadības, varas pārstāvjus.*

Tad šī blēžu komisija saukusi priekšā jaunekļus [rekrūšus]. Viens bijis par ārstu, citi sēdējuši pie zaļā galda un sprieduši. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 375.*

— Nē, jūs to nedarāt. Ja es sēdētu aiz zaļā galda un ja man būtu tāda vara [es gādātu par iedzīvotāju labklājību]... *Dorbe H. Pie Ventas grīvas. R. 1973, 92.*

— Jūs nu gan apsolāties [popularizēt avīzē Cepļa uzņēmumu], bet ko teiks redaktoru kungi, vai viņi atļaus rakstīt? — Ceplis šaubījās..

— Vai tad tie zaļā galda kungi nosaka avīzes virzienu? Mēs ar saviem ziņojumiem to darām. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 71.*

Mēs zinām: tā [dekadence] izgudrota pie zaļā galda, izstudēta no Vakareiropas literatūras. *Upīts A. — Latviešu literatūras kritika, II. R. 1956, 404.*

SĒDĒT PIE VIENA GALDA ar kādu. *Būt domubiedriem; atzīt kādu par sev līdzvērtīgu, sevis cienīgu.*

«Jā, jā, brālīt, kas to senāk zināja,» Čipus piebalsoja.

«Vai akls, kādi laiki nu ir atnākuši! Kas tad senāk latvietis bija? Bauris, vairāk nekas, āre — bet nu bauris sēž ar vācieti pie viena galda.» *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 60.*

— Tagad jau arī latviešu namnieki sēž pilsētas domē.. Bet vai latviskā Rīga mana kādu labumu no viņiem? Tādi paši buržuji, pie viena galda ar vāciešiem sēd un vienu dziesmu dzied. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 594.*

Vai tad netiek sacīts: lūk, tas ir īsts burta kalps, nedod dies ar tādu pie viena galda sēdēt, vai tas būtu mielastā vai darīšanu galds. *Salenieks E. Vēstures ratu griez arī tu! R. 1978, 148.*

Dīvaini, ka uzpūtīgais bruņinieks atzina par iespējamu sēdēt pie viena galda ar šo šaubīgo šļahtiču. *Lāms V. Tava valstība. R. 1978, 52.*

Zilgalvis sākumā pat apvainojies un nozvērējies ar Gaiķi nekad vairs pie viena galda nesēdēt.. *Kaijaks V. Akācija akmens pagalmā. R. 1973, 114.*

GALODA

KĀ GALODA. *1. Ļoti ciets (tiešā un pārnestā nozīmē).*

Vecais māju ceļš galīgi pārvērties. Taisns, kā ar lineāli novilkts, kapātiem akmentiņiem, līdzens un ciets kā galoda. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 420—421.*

Ārā bija auksti, zeme cieta kā galoda.. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 193.*

Prātīgiem ļaudīm (kam nervi kā telegrāfa drātis, sirds kā galoda un prāts kā veclaiku «Švarcvaldera» pulkstenis) izliktos šāds apcerējums par murgiem. *Pērsietis. KR, II. R. 1937, 371.*

Pretstatā savam mīkstajam dēlam radītājs zelta krāsas somu velveta uzvalkā izskatījās ciets kā galoda. *Skujiņš Z. Jauna cilvēka memuāri. R. 1981, 260.*

2. Saka par glīzdainu maizi.

Rītu jāpļauj agrīnie mieži. Nu tāds sauss laiks ir. Lietainā kad nopļauj, tad plācenis sakrītas kā galoda. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 171.*

ar ATLIEKTIEM GALIEM *sar. Vairāk, nekā vajag; ar uzviju.*

Ancuks tur, saprotams, neiznāk. Ja būtu pietaupījies viss Dzegās sapelnītais, tad jau nu gan ar atliektiem galiem. *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 28.*

— Es domāju — piektdienas vakarā un sestdienas rītu, tad es atliektiem galiem paveikšu to tīrīšanu, — Sarmīte sacīja. *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 97.*

BEZ GALA UN MALAS; BEZ GALA, BEZ MALAS. *1. Ļoti lielā platībā, ļoti liels, bezgalīgs. Sal.* NE GALA, NE MALAS. *1.*

It kā tādam pie miera aizgājušam vecam skolmeistaram nebūtu viena alga, vai pa savas istabas logiem viņš redz baltu puteni vai baltas ķiršziedu kupenas bez gala un malas. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 258.*

Zāle bijusi liela, gara un pļava bez gala, bez malas, un nevarējusi atrast ne ceļa vairs, ne tēva mājas. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 326.*

Visa darba tautas dzīve toreiz bija grūtību jūra — bez gala, bez malas. *Jansons J. A. Darba vara lielu dara. R. 1973, 26.*

2. Pārmērīgi daudz.

— Naudas man nav, tikai parādi. Parādi bez gala un malas. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 35.*

Bet vai tad to varēja saukt par dzīvi, kurā viņa patlaban bij iemesta? Mokas un riebums bez gala un malas. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 471.*

Bet runāt viņi visi te varēja bez gala un malas, mēles klaudzēja vairāk nekā āmuri.. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 553.*

Puikas jālaiž skolā, tiem vajag gādāt apģērbu, apavus. Arī citu vajadzību bez gala, bez malas. *Avotiņa D. K 1977, 10. nr. 25.*

Nāca un gāja gada laiki ar sauli, mēnesi, zvaigznēm rotāti. Vasarā koku zaļums, ziemā sniegs bez gala un bez malas. *Jaunsudrabiņš J. K 1977, 8. nr. 129.*

BEZ SAVA GALA; BEZ GALA; BEZ GALA UN BEZ MĒRA. *Pārmērīgi, ārkārtīgi; ļoti intensīvi, bieži, ilgi, daudz.*

D ā r t a. Domāju, ka viņas velkas atkal iekšā, nekaunīgas jau tās bez sava gala. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 164.*

.. Tavi konstatējumi nekā nedod, tādus mūsu audzēkņi jau dzirdējuši bez sava gala. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 203.*

Likās, ka man ir tik daudz pīrāgu un alus, ka varu svinēt un svētīt bez sava gala... *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 334.*

Vācieši mūsu ierašanos nebija gaidījuši, un mēs, neviena netraucēti, izsirojām tālus apvidus un guvām mantas, lopus un dreļļus bez sava gala. *Purs L. Degošais pilskalns. R. 1972, 17.*

Koridors pa labi, koridors pa kreisi un aiz muguras. Tie stiepjas kosmiskā garumā, un sienās durvis, durvis bez gala. *Dripe A. Kaķi maisā. R. 1977, 157.*

.. [saimniece] briesmīgā niknumā strādāja bez gala un bez mēra. Viņa cirta zarainus bluķus kā siera gabalus, mazgāja palagus kā lakatiņus, cilāja būvkokus.. *Ādamsons Ē. Smalkās kaites. R. 1937, 208.*

Nu un šī pati Liena, jau krietnu pusmūžu pārdzīvojusi, bez gala un mēra jaunajā muižas kalējā — būdīgajā spēka mitriķī Augustā samīlējusies. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 123.*

GAISA (PASAULES) GALS *novec. Ļoti liels attālums; ļoti tālu.*

«Nav brīnums,» smīnēdams piekrīt Jezus, «pusverste nav gaisa gals.» *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 230.*

.. viņš nebrauca ne uz kādu gaisa galu, bet tepat vien uz Tukumu vai Jelgavu. *Vulfs E. Ziedi, kas ceļmalā vīst. R. 1960, 110.*

Mīļāka man skolotāja madama tuvumā nekā daktera cienīgmāte gaisa galā. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 12.*

— .. Vai, kā kājas piekusušas un gulēt gribas! Tāds pasaules gals šodien nostaigāts! *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 27.*

— Tā tiešām lieliska ideja, ka nedevāmies ne uz kādu pasaules galu! Man vēl aizvien kaut kā baismi doties pārāk tālu prom. *Rasa J. Duets. R. 1972, 172.*

GALU GALI. *Pilnīgi viss, kas zināms, viss, ko grib.*

«Nu, kas tur ko neizrunāties?» pienācēja sacīja. «.. kā smejies, mūsu jaunā muiža jau tepat aiz gāršas ir; nāc līdz, tad izmēļosieties galu galus!» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 18.*

GALU NO GALA. *Pilnīgi visu, cik zina, cik grib; no sākuma līdz beigām.*

Nu muļķītis izstāstījis ķēniņam visu galu no gala, kā siena kaudzi sargājis, kā bijis klusus jācieš, kā septiņus brāļus izpestījis un kā vēl beidzot ar svaiņiem cīnījies. *Šmits P. VI, 460.*

Viņa bij gandrīz Irbēnu kaimiņiene un pazina Lienu no bērna kājas, kā arī zināja visus viņas pēdējo laiku piedzīvojumus galu no gala un ar visiem izpušķojumiem. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 358.*

«Tu tagad ej pie muižkunga, sataisi labi lielu kupri mugurā un tad izstāsti savas bēdas galu no gala; tu jau, Kriš, proti labi stāstīt.» *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 130.*

Ārsts visu iztaujāja galu no gala, apskatīja Jāņa ausis, lika tam izkārt mēli un iebāza vienā un otrā ausī pirkstu, jo citu instrumentu viņam priekš tam laikam nebij. *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 67.*

«.. es tev visu galu no gala izstāstīšu; tad tu varēsi spriest, vai es vai cits bija vainīgs!» *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 563.*

Tīk — netīk, meitenēm vajadzēja ciemoties un turklāt vēl izstāstīt galu no gala par savu kalēju. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 91.*

IEDZĪT (izdzīt) PA OTRU GALU *vienk. Ar pērienu ko panākt, ko izskaust.*

— Bībelperšiņas vienmēr nesa līdzi, bet ko tur var darīt, galva tāda pacieta..

— Pa otru galu vajag dzīt iekšā, rīkstes netaupīt! *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 274.*

Bet māte tikai locīja galvu. — Es viņam to buntavnieka garu izdzīšu pa otru galu, lai arī tāpēc par kropli būs jāpataisa. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 40—41.*

KA VAI GALAM GALS; KA VAI GALS *sar. Pārmērīgi; cik tik spēj.*

Katrīnai, lūk, Pēteris patīk, ka vai galam gals.. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 108.*

Tur [klētī] bija ieglabāta visa viņas nākotne, un tāpēc tā bija jāaizsarga no uguns, kaut vai galam gals. *Leimane I. Vilkaču mantiniece. R. 1943, 216.*

Tur uz galdiem maize par brīvu, ēd, ka vai gals! *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 147.*

KĀ ĪKŠĶA GALS. *1. Saka par ko neparasti lielu (biežāk par ogām).*

.. Iršu dārzā ir tik lielas zemenes kā īkšķu gali. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 216.*

— Būtu arī pats ielasījis ogas un aizvedis bērniem, upenes kā īkšķu gali, — viņa izmeta.. *Vilks Ē. K 1973, 2. nr. 17.*

.. aiz tās tur [vietas] tik lielas [dzērvenes] kā īkšķu gali! *Ziedonis I. Garainis, kas veicina vārīšanos. R. 1976, 19.*

Bet es liku zirņus nolasīt. Mums ir tie, kas reti kādam vairs aug, tie lielie kā īkšķa gali un mīkstie kā pūpoli. *Belševica V. Nelaime mājās. R. 1971, 51.*

— Jau rudenī [kārklu pumpuri] resni kā īkšķu gali. *Indrāne I. Aisma. R. 1980, 137.*

2. Saka par ko neparasti mazu.

Paskatīsimies, vai starp šīm balandām kāds kartupelis ir! Tādi kā īkšķa gals. Ko viņi ziemā bērniem dos, ko paši ēdīs.. *Ķuzāne L. Esmu uzticīgs. R. 1977, 101.*

KĀ UZ SAVU (PASAULES) GALU *sar. Lielā steigā, ļoti intensīvi.*

Izgulējušies līdz lielai dienai un tad nevar kārtīgi laikā aiziet uz darbu. Skrien pēdējā minūtē kā uz savu galu, kā uz otra nelaimi. *Ķuzāne L. Esmu uzticīgs. R. 1977, 56.*

.. visi pārējie kā par spīti nobeidza vienu vālu, sāka otru — tiešām steidzās kā uz pasaules galu! Dūmiņš tikai uzsauc: — Nu, puiši, sarauj, sarauj, kamēr rasa! *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 130.*

.. visapkārt kā uz pasaules galu čirkst sienāži. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 70.*

LABAIS (labs) GALS NAV *sar. Nav labi, labi nebeigsies.*

Nu jau vairs nav labais gals, nātnais jau laikam noņēmies ar nelabo uz vienu roku.. *Šmits P. XIV, 452.*

Bet ar Garo nu vairs nav labais gals. Viņš kļūst arvien klusāks un bālāks, kaut arī Olga mūs abus tagad apgādā ar pastiprinātām «kommorgenwieder» porcijām. *Talcis Ā. Manas raibās dienas. R. 1958, 60.*

Tēvs satikās ar kādiem pazīstamiem un runājās. Bet ļaudis vēl arvien nāca klāt. Bet tad tēvs mani saņēma pie rokas un veda prom, teikdams, ka nu jāsteidzas uz māju, jo, kad nākšot laukā no baznīcas, tad te tāpat laba gala nebūšot. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 22.*

MAISAM GALS IR VAĻĀ *sar. Saka, ja ir labvēlīgi apstākļi, lai kaut kas sāktos.*

Tolaik pirmo medaļu atlēja tagad jau «zvērinātā medaļniece» tēlniece Valentīna Zeile. Un tad maisam gals bija vaļā. Jaunie tēlnieki cits pēc cita sāka iemēģināt roku šai miniatūrajā žanrā. *C 1973, 119. nr. 4.*

— Tev visu mūžu vajadzētu būvēt radioaparātus, — Artūrs sapņaini novilka, izaicinādams Raimondu uz garāku sarunu, jo pēc līdzīgiem vārdiem Raimondam filozofijas maisam gals bija vaļā... *Vācietis O. Tās dienas acīm. R. 1975, 78.*

Plosīšanās un slinkošana gāja vairumā, kamēr kādā dienā Bumbierenei maiss paspruka vaļā,.. viņa saimniecei atvēra savu sirdi un izstāstīja, kā tagad pa pļavu ejot... *Blaumanis R. Izlase. R. 1968, 375.*

NE GALA, NE MALAS. *1. Saka par ko tādu, kas aizņem lielu, nepārredzamu platību vai kas aizstiepjas, izplešas ļoti tālu. Sal.* BEZ GALA UN MALAS. *1.*

Laidās, laidās, bet ne gala, ne malas. Dažas bezdelīgas sāka apgurt un palika iepakaļus. *E. Birznieks-Upītis. Izlase. R. 1959, 382.*

Un laukam ne gala, ne malas. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 40.*

Liekas, šim purvam ne gala, ne malas.. *Stulpāns J. Dzejas diena. R. 1975, 158.*

Platība tāda — ne gala, ne malas saskatīt. *Delle V. Draudzības lakatiņš. R. 1963, 5.*

2. Saka par to, kas ir lielā daudzumā vai kam ir liela intensitāte.

.. dārzu ravēt, vistas barot, gaiļu kaujas izšķirt, aitas ganīt, pēc pasta aizskriet — ne gala, ne malas darbiem. *Auziņš I. Mājas pulcējas baros. R. 1974, 17.*

Ritumu dažādībai Malienas dziesmās nav ne gala, ne malas. *Melngailis E. Raksti. R. 1974, 136.*

Pasaules ačgārnībām nebija ne gala, ne malas. *Kolbergs A. Vanags. R. 1974, 134.*

Prieks sitis māsu Kārkliņu dzīvoklītī visaugstāko vilni. Laimei nav ne gala, ne malas. *Kalve A. Tveice jūlijā. R. 1976, 171.*

Faustiņš. Tā beidzot caur ziņu un pārlikšanu / Pie ķīmijas sevi saistāmies manu; / Gan nevaru sacīt, ka tīk man šis līdums, / Kur nevari saprast ne gala, ne malas.. *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 303.*

Viņu it sevišķi valdzināja lielie milzeņi ar trim un pat četriem mastiem, slaidām šķērseniskām rājām, ar aptītu buru bunkšķiem un tādu tauvu un bloku režģi, kurā droši vien pats kapteinis nezināja ne gala, ne malas. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 602.*

3. Saka par to, kas turpinās ļoti ilgi, nepārtraukti, gandrīz vai nebeidzami.

Viņai liekas, ka Zāļu dienai nav ne gala, ne malas. *Indrāne I. Meklēju zēnu ar zaļām acīm. R. 1975, 83.*

Eduks aug, bet karam ne gala, ne malas. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 108.*

Kamēr Mazaisvāliņš dzīvo Odzēnos, stāstiem par čūskām nav ne gala, ne malas. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 38.*

— .. Domāt, uzkāpsi [uz kuģa] un nogrims, bet, kad jāsāk lādēt krava, tad tik stiep un stiep — ne gala, ne malas. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 49.*

Kāpēc dzīve ir tik īsa, Albert? Jaunībā mums likās, ka tai nebūs ne gala, ne malas. *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 107.*

NO VIENA GALA LĪDZ OTRAM. *No sākuma līdz beigām; pilnīgi; viscaur.*

Ar dārznieku varēja pavisam citādi sarunāties kā ar krusttēvu, un Klāvs izstāstīja visu savu nelaimi no viena gala līdz otram. *Saulītis B. Jaunības gadi. R. 1956, 23.*

Tu esi pirmais, ar kuru tagad runāju par visu no viena gala līdz otram. *Vaidars T. Ragu mūzika. R. 1972, 45.*

Tikai par Līčupīti šoreiz vairs negribējās ne runāt — to bijām jau izkāsuši no viena gala līdz otram. *Saulītis B. Āķis lūpā. R. 1958, 40.*

RESNAIS GALS *sar. Varenākā, stiprākā, ietekmīgākā daļa.*

Kad vara būs tautas rokās,.. sāksies cita dzīve.. Un resnais gals šoreiz ir mūsu pusē. *Spriņģis J. Stāsti. R. 1975, 87.*

Tā sakot, ievadīšu jūs muzikoloģijā. Sāksim no resnā gala — ar Ivanovu un Skulti.. *Zariņš M. Saulrietu violetās ērģeles. R. 1970, 127.*

RUNĀT PIE VIENA GALA VAI OTRA *vienk. Saka, ja kāds nav ietekmējams, ir vienaldzīgs pret ko.*

— Bet tu pats pie zemniekiem esi gājis? Tā sirsnīgi aprunājies ar vienu otru? — interesējās Ozols.

— Tādiem večiem runā vai pie viena gala, vai pie otra.. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 481.*

Bet toreiz viņai vēl īstas noteikšanas nebija, tēvs izlēma pa savam prātam, vedekla varēja vāvuļot pie viena gala vai pie otra. *Svīre M. K 1976, 6. nr. 51.*

Mamma par varītēm gribēja iztaisīt no manis šuvēju, bet man tā šūšana pie viena gala vai pie otra. *Ērgle Z. Bez piecām minūtēm pieauguši. R. 1983, 18.*

SAVILKT GALUS KOPĀ. *1. Saskaņot izdevumus ar ienākumiem, lai pārvarētu materiālas grūtības.*

Vidzemes augstienes pauguru pliekanās zemes mazie saimnieki un rentnieki, lai savilktu galus un nomaksātu rentes naudu, rītos cēlās līdz ar gājējiem un līdz ar viņiem ķērās pie arkla vai lāpstas.. *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 93.*

Lai savilktu galus kopā, arī Jaunmuižas dižkalpam vajadzēja savus bērnus jau no septiņu gadu vecuma nodot par ganiem saimnieku mājās. *Bērziņš V., Ruberts J. Pirmais virspavēlnieks. R. 1973, 14.*

Nebija viegli savilkt galus, bieži vien trīsreiz nācās apgrozīt pirkstos katru rubli un tikai tad drīkstēja to izdot... *Saulītis B. Līdz pēdējai taisnei. R. 1963, 306.*

Mājinieki nespēj vairs galus kopā savilkt, rīdzinieks tērēja par daudz.. *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 89.*

— Nobeidzu tikai pamatskolu. Ļoti gribēju uz Jelgavu ģimnāzijā, bet nekas neiznāca. Tēvam klājās tik grūti, ka nekā galus savilkt. *Lēmanis I. Izlase. R. 1967, 400.*

.. šad un tad pietrūkst naudas,.. sieva nezina, kā lai savelk galus ar galiem kopā, kad bērniem vajadzīgi zābaciņi. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 424.*

Gan jau pati redzi, cik daudz mēs tagad no mājas ienākumiem varam atlicināt — labi, ka abus galus kopā dabū.. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 19.*

Mēs, zināt, nenopelnām maz, bet tikko sadabūjam galus kopā. *Kalndruva M. Vējš pakar kokli. R. 1979, 69.*

2. *Noskaidrot, nokārtot, rezumēt.*

Pulkvedis apbrīnojami ātri savelk galus kopā, un viņam jau skaidrs, kas katrai rotai darāms. *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 143.*

Nākt sešos piecpadsmit uz literāro pulciņu, stāstīt, kā rakstījis, kā mēģinājis savilkt galus notikumiem un cilvēku likteņiem? *Saulītis B. Profesora Vecapiņa dēli. R. 1957, 184.*

Visā organizēšanas darbā daudz palīdzēja Velta. Bez viņas nez kā būtu izdevies visus galus savilkt kopā. *Grigulis A. Kad lietus un vēji sitas logā. R. 1965, 568.*

GALVA

AITAS GALVA *sar., niev. Neattapīgs, dumjš cilvēks.*

.. Sveķīša kungs nav vis nieka vīrs un kaķenieši nav vis aitas galvas, kad pilnīgs vietniekpulks tam dod visas divpadsmit balsis par labu.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 85.*

.. tūliņ redzams, kādi aitas galvas savēlēti tiesas vīros, taisni kauns, ka ar tādiem vien darīšana. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 236.*

«Aitas galva! Strādā ar galvu, ne ar rokām vien! Paskat, ko tu esi izdarījis!» *Sēlis R. Burši un zeļļi. R. 1951, 30.*

— Ak tu, stulbā aitas galva! Pat nenobrīdināji, ka man draud pazemināšana amatā! *Dorika E. Gabaliņi iz dzīves ironijas mērcē. R. 1970, 25.*

AUNA GALVA *sar., niev. Neattapīgs vīrietis, muļķis.*

«Auna galva!» krodzenieks smējās, aizdurvē aizvilkdamies.

«Būtu nācis krogā iekšā, uzvedies kā vīrs, varbūt kāds viņa iežēlotos..» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 74.*

Bet viņš, auna galva, ir vismaz desmit reižu dumjāks par mani, viņš tak nav izlasījis ne pusi no tā, cik es. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 269.*

BĀZT GALVU CILPĀ. *Apzināti pakļaut sevi briesmām, iesaistīties riskantā pasākumā, riskēt ar dzīvību, ar kaut ko sev dārgu.*

Nebija nozīmes Natansonu pārliecināt, ka viņš bāž galvu cilpā un tīšām meklē galu.. *Lācis V. Raksti, VII. R. 1961, 195.*

«Dariet, kā zināt! Tikai nesakiet, ka es jūs esmu mācījis. Es negribu galvu cilpā bāzt, man jauna sieva palika mājās...» *Upīts A. Noveles. R., 1960, 245.*

Galu galā mēs sapratām: vienīgais un galvenais jautājums bija pats pēdējais, un proti — kurš par visu to atbildēs, kurš bāzīs galvu cilpā. *Plotnieks J. K 1976, 8. nr. 53.*

BĀZT GALVU KRĀSNĪ (KRĀSNS CAURUMĀ) *novec. Saka, ja cilvēks ir ļoti izmisis.*

Bāz nu galvu krāsnī. *ME. I, 596.*

Ja esi laimīgs, tad lēkā uz vienas kājas, ja nelaimīgs — bāz galvu krāsns caurumā un kauc. *Indrāne I. K 1971, 7. nr. 34.*

BIEZA GALVA. *Sk.* CIETA GALVA.

CĀĻA GALVA. *Sk.* PRĀTS KĀ CĀLIM.

CAURA GALVA *sar. Saka, ja cilvēks ir aizmāršīgs, izklaidīgs.*

.. apķeros, ka bezmaz piemirsu aizsākto ruma pudeli uz galda. Ak tu caurā galva! *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 34.*

— Nuja, nuja, tikai nepiemirsti! Tev tā galva reizēm tāda caura. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 67.*

CELT (pacelt; SLIET) GALVU AUGSTU. *Kļūt iedomīgam; kļūt pašapzinīgam, lepnam, drosmīgam.*

Lai viņi [saimnieki] neceļ galvas tik augstu un nebrauc uz Dobeles krogiem žūpot, kad mēs par divdesmit kapeikām dienā lejam sviedrus viņu tīrumos... *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 34.*

Cel galvu, cik augstu gribi, trepes tev pie deguna netaisīsim. *Janševskis J. KR, VII. R. 1933, 1308.*

Mosties! Gara gaismā plauksti: / Taisnību — vai it nekā! / Cel jel vienreiz galvu augsti / Pašapziņas lepnumā! *Treimanis-Zvārgulis E. Kur Gauja ar Raunu tiekas. R. 1978, 30.*

Kalpi jau nesacēlās. Tikai galvas viņi pacēla augstāk. Tikai atkārtoja uzsaukuma vārdus. *Ceplis A. Daiļdarbu izlase, I. R. 1957, 116.*

Bet vecu vīru mūsu dzīve aicina pacelt augstāk sirmo galvu kvēlā apziņā, ka nav veltīga bijusi smagā ilgu gadu nasta.. *Upīts A. Rudens zelmenis. R. 1970, 160.*

Lomas bija mainījušās: lepnais kļuvis pazemīgs, bet pazemīgais aizvien augstāk slēja savu galvu. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 377.*

CIETA (BIEZA, STŪRA) GALVA ir kādam *sar. 1. Saka, ja kādam nepadodas mācīšanās (parasti skolā), ir grūti ko iegaumēt, izprast. Sk. arī* GRŪTA GALVA.

Ja kādam gadās cieta galva un nevar munsturi iemācīties, tad vajadzētu dzirdēt, kā viņš uzbļaus. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 358.*

Bet Kristapelim taču jāmācās. Skolas laiks tam drīz pie durvīm, un, ja aizies skolas durvis virināt bez iepriekšēja padoma, tad tikpat kā ganu rītā aizgājis bez maizes.. «Cieta galva, cieta galva! Ko tam iekals!» pūš Auku māte. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 486.*

.. viņam — gluži pretēji apdāvinātai māmiņai — bija cieta galva, un ar rakstīšanu un lasīšanu viņš gandrīz nekad nenodarbojās. *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 94.*

Bet brāļu dēlus un citus rada gabalus, tos gan viņš ņēma stingri. Un bija arī viņam bēdu dienas ar tiem: nevar iemācīties, — galvas cietas kā krami. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 358.*

— Kam nav gars uz mācīšanos, tas vienmēr atradīs iemeslu, lai nosēstos no grāmatas tālāk, — māte bija neapmierināta. — Nemaz nevaru saprast, kāpēc tam skuķim tik bieza galva! *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 236.*

Par pagāniem gribat augt. Ko sacīs mācītājs, kad ieradīsies pārbaudīt un redzēs, cik biezas ir jūsu galvas. *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 12.*

Skolotāji mums tiešām bija labi, bet arī viņi nebija spējīgi vērst stūras galvas vieglās un apķērīgās. *Zigmonte D. Reminiscences. R. 1986, 146.*

— Ak tu tavas stūras galvas! — māte dusmojās, kad mācības negribēja un negribēja veikties. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 236.*

2. *Saka, ja kāds ir stūrgalvīgs, ietiepīgs, nepaklausīgs.*

«Jā, jā, tiem večiem ir cietas galvas...» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 407.*

Viņš daudziem liekas muļķis, stūrgalvis, spītnieks, jo viņam ir tēva cietā galva. *Dripe A. Cietā galva. R. 1970, 163.*

Mantiniekiem visiem bija cietas galvas, to viņa zināja no saviem radiem un arī pati no sevis, un tāds pats izrādījās arī Valts. *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 269.*

«Tā nav nekāda labošanās, kad cilvēks aiz lielas sirds labojas. Viņš cita nekā šai laikā nav rādījis kā savu lielo sirdi un biezo galvu..» *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 273.*

DANCOT (*retāk* STAIGĀT) PA GALVU (UZ GALVAS) kādam *sar. Neievērot kāda cieņu, tiesības, uzkundzēties kādam.*

Kas gan šī par Rīgas lielmāti tādu neesot te atvesta! Vai šī domājot, kad šai sienas pulkstenis, strīpaini brunči un raibs lakats, ka tad īstiem nabagiem drīkstot dancot pa galvu? Tāda madāma varot iet muižā kalpot par jumpravu un nevis līst nabagu mājā. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 290.*

.. sacentos [būdams skolotājs] ar lielākiem puikām visādos trikos. Lai tik vecie skolotāji neredz. Tā esot disciplīnas graušana, tā sabrūkot autoritāte, tā puikas sākšot man pa galvu staigāt.. *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 58.*

— Jā, es jau zinu, — Aija sadusmota cēlās viņam pretī, — tad tu tos meiteņus gan izskolotu. Tad viņas man drīz pa galvas virsu dancotu. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 329.*

«Ak, es nelaimīgā sieva,» viņa žēli turpināja, «nu ir manas meitas man uz galvas sāk dancot...» *Blaumanis R. Izlase. R. 1968, 173.*

ĒDIS VAI NEĒDIS, GALVU AUGŠĀ. *Saka, uzmundrinot jebkuros apstākļos saglabāt pašpaļāvību, dzīvesprieku, nezaudēt drosmi, nepadoties vājumam.*

«Ēdis vai neēdis,» domāju, «bet galvu augšā» — un apmetos palabā viesnīcā; jo biju ievērojis dzīvē, ka tam liela nozīme, kur cilvēks piemājo. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 351.*

— Vai zini, tu nenokar degunu! Lai viņš spredikņo, kas tev par daļu! Ēdis vai neēdis, galvu augšā! *Saulītis B. Līdz pēdējai taisnei. R. 1963, 60.*

Viņš vairs nebija lauva, ap kuru ballītēs riņķoja ciema jaunatne, vientuļš un kluss viņš dažbrīd sēdēja pie tukša galdiņa, par viņa piedzīvojumu stāstiem smīnēja. Bet kas tur pavisam: ēdis vai neēdis — galvu augšā! *Lācis V. KR, III. R. 1971, 215.*

GALVA GRIEŽAS (IET) RIŅĶĪ. *1. Saka, ja notiek kas negaidīts, pārsteidzošs, neiedomājams, ja cilvēks ir apjucis. Sk. arī* GALVA REIBST.

— No tām blēņu grāmatām, no tām viņš muļķa prātā palicis.

— Muļķa? Nu, kad jūs būtu tik gudra! Ko viņš visu nav pārdomājis, taisni galva riņķī griežas klausoties. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 154.*

Un spiegot, gaidīt ienaidniekus kā draugus, sašaut godīgus cilvēkus... Galva griežas riņķī, par visu to domājot... *Kaijaks V. Putenī. R. 1964, 38.*

Tik daudz iešanu, galva griežas riņķī. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 85.*

Man vēl tagad galva iet riņķī, tiklīdz atceros. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 318.*

— Redzams, studenti šādā leišmales krodziņā ir neredzēti viesi un sudmaļa meitiņai, tādus ieraugot, sāk galviņa griezties apkārt un prātiņi jukt kā kaķim, graužot buldurjāņa sakni. *Janševskis J. KR XIII—XIV. R. 1933, 354.*

— Man tīri galva griežas no darbu daudzuma. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 163.*

Veikalā es ilgi nevarēju izvēlēties kurpes, jo tur bija tik daudz dažādu fasonu, ka galva sāka griezties. *Zālīte E. Agrā rūsa. R. 1956, 64.*

— Neapstāsies! Viņi te lies tēraudu, valcēs paši, kā vajadzēs. Viņi te vadīs tādas mašīnas, ka pasaulei galva sagriezīsies! *Ceplis A. Daiļdarbu izlase, I. R. 1959, 429.*

Tik daudz mantas, ka galva sagriežas, bet stāv bez mantošanas. *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1979, 196.*

2. Saka, ja cilvēkam reibst galva.

«Bet nu atvainojiet mani, man galva griežas riņķī un jātiek svaigā gaisā.» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 387.*

Viņš ieklausījās sevī, sava organisma norisēs, bet galva riņķī vairs negāja, tikai mutē stipri kaltēja.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 151.*

— Es esmu noreibusi... tik tiešām — no vienas glāzes! Galva griežas... vai! *Brodele A. Uzticība. K 1960, 5. nr. 27.*

— Piedod, mīļā, mēs abi esam pārguruši, man no izsalkuma griežas galva. *Kalve A. Zv 1975, 16. nr. 26.*

No tādas šūpošanās un šalkšanas var arī galva sagriezties. *Indrāne I. Meklēju zēnu ar zaļām acīm. R. 1975, 79.*

GALVA IR (KĻŪST) SILTA (IESILUSI); AR SILTU GALVU (SILTĀ GALVĀ). *Saka, ja kāds ir nedaudz iereibis.*

«Ko der cilvēkam dzert, kad nevar nest; līdz daudzmaz galva silta, līdz prāts mežā — aiztiek citus cilvēkus!» *Janševskis J. Līgava, 2. R. 1932, 509.*

Pāris glāzes tāda dzeramā, un viņam galviņa būs silta. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 214.*

.. lai es šiem abiem biļetes vēl izpērku. Bet galviņa bij silta, arī tā man izlikās nieka lieta. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 216.*

.. pudeli ar glāzīti laida apkārt gar citiem vīriešiem un pat gar vecākām sievām, tad visus drīzi pārņēma dzīva jautrība,.. jo dažam nu kļuva galva siltāka un mēle lokanāka.. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 356.*

.. kad vien ko lielāku un varenāku [Švauksts] gribēja stāstīt, bij jāķeras tīši vai netīši pie latviešu valodas. Jo vairāk viņš sajuta to vajadzību tad, kad galva metās siltāka.. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 381.*

Jurģu vakarā uz krodziņu aizgāja ar jauno saimnieku kopā. Miķelim bija silta galva. Sēdēdams dibenistabā pie viena galda ar saimniekiem, viņš skaļi rēķināja.. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 196.*

Viņiem galvas bija jau siltas, un viņi ik pa brīdim tikai atcerējās, atcerējās... *Zigmonte D. K 1985, 12. nr. 75.*

— Cik man gadījies novērot, poļu muižnieki allaž sarīko medības, viesības un balles.. Salasās pie viena, kad galvas iesilušas, tad kamanās iekšā, ar mūziku pie kaimiņa — viena, otra un trešā, — kamēr visam novadam cauri. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 30.*

— Tad nu iznāk tā, ka tu atkal esi brūtgāna cilvēks, — Ķikreizis mēļoja, kad galva bija iesilusi no izdzertā degvīna. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 174.*

.. galviņas no izdzertā vīna drusku iesilušas, viss runājamais izrunāts, atlika uzdziedāt. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 198.*

Saimnieka vaigos sakāpa dusmu sārtums. Viņš pa reizei ar siltu galvu no darīšanām pārbrauca mājā, un to šitas zaļais zēns iedrošinājās viņam atgādināt! *Blaumanis R. KR, III. R. 1958, 93.*

Pēc pusnakts Straujēnos ieradās ballētāji. Skaļām balsīm, siltām galvām. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 424.*

Trīs vīri siltām galvām sekoja manai sarunai ar pārdevēju. *Jaunsudrabiņš J. KR, XV. R. 1985, 399.*

Būdams siltā galvā, Gustavs atzinās, ka tā nemaz nav [ka viņš nedomājot precēties], un pastāstīja māsasvīram vienu otru aizraujošu gadījumu. *Gulbis H. Doņuleja. R. 1983, 43.*

GALVA IR UZ PLECIEM kādam. *Saka, ja cilvēkam ir normāli attīstīts prāts, ja cilvēks ir spējīgs pareizi domāt, spriest.*

— Es nespiežu, es neuzstāju. Pašai tev galva uz pleciem, pašai jāsaprot. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 270.*

.. mēs laikam domājot, ka viņiem tik vien esot ko darīt kā noņemties ar mūsu mācīšanu. Mums esot instrukcijas un pašiem galvas uz pleciem. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 221.*

Viņas mātei gan nepatika, ka meita gatavojas pamest māju, bet tai jau pašai sava galva uz pleciem. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 164.*

— Puikas! Vai tad nevienam nav galvas uz pleciem? Vai neko nevar izdomāt? *Indrāne I. Anemone. R. 1974, 148.*

GALVA KŪP. *Saka, ja ko dara ar ļoti lielu fizisku vai garīgu piepūli.*

Pļaušu visu dienu, tā ka galva kūpēs. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 1087.*

Gandrīz stundu nostrādāja kūpošu galvu, kamēr tas nelaimīgais caurums bija aizlāpīts. *Lācis V. KR, XIV. R. 1975, 244.*

Es katru dienu saucu pie sevis daļu, nodaļu un sektoru vadītājus — mēs sēdējām, spriedām un gudrojām, līdz visiem galvas sāka kūpēt, tomēr projekts kā neradās, tā neradās. *Baugis P. Pati vainīga. R. 1969, 65.*

Zālītis man laipni atbildēja, dodams padomu mācīties, ka lai vai galva kūp.. *Egle K. Atziņas, 3. Cēsīs — Rīgā. 1924, 149.*

GALVA NESĀP kādam par kaut ko *sar. Saka, ja kādam ir vienaldzīga attieksme pret kaut ko, ja kāds nedomā, neuztraucas par kaut ko.*

— Tev galva vairs ne par ko nesāp, tu nu stāvi maliņā! *Bērce V. Svaru kausi. R. 1970, 131.*

— .. kā fabrikas svilpe nopūš, tā tu nosvied savus štrumentus un ej uz mājām. Tev vairs ne par ko galva nesāp. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 245.*

Citai darbs, citai dārzs, kam nu tur īpaši sāp galva par tādu skolas remontu. *Ezera R. Aka. R. 1972, 75.*

GALVA REIBST (noreibst, apreibst); GALVU REIBINOŠS. *Saka, ja notiek kas negaidīts, pārsteidzošs, neiedomājams. Sk arī* GALVA GRIEŽAS. *1.*

Otrā dienā ciemiņš klāt, trīs tukši maisi, bet tik lieli, ka Bemberim sāk galva reibt. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 252.*

Rīgas centrā nevaru nosaukt gandrīz nevienu galveno ielu, kurā vismaz pāris mēnešu nebūtu nodzīvojis.., kur tad vēl Pārdaugava —

E. Smiļģa, Zeļļu, Pilsoņu iela, taisni galva reibst! *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 77.*

— Tu jau viņreiz Jēkaba priekšā izlielīji mani pāri visiem ēku čukuriem, tā ka man tīri galva noreiba. *Janševkis J. KR, XI—XII. R. 1933, 112.*

.. kāda dāma pieprasīja uzreiz divsimt ziedu. Jānim gluži vai galva apreiba. Aiz sajūsmas viņš pielika desmit tulpes.. *Ozoliņa A. Labvakar, māt! R. 1986, 77—78.*

.. Alma nu saņēma ilgi gaidīto gandarījumu. Un tas bija tik liels un vērtīgs, ka jaunajai saimniecei sāka skurbt galva un skatiens ieguva pašapziņu.. *Lācis V. KR, X. R. 1974, 228.*

Krapūns bija vai uzburts uz galvu reibinošiem projektiem, kuru vidū sevišķu ievērību guva kolhozā uzbūvēt ziepju vārīšanas cehu. *Lapsa J. Atspīdumi ūdenī un citur. R. 1974, 15.*

Jūsmojot par galvu reibinošiem panākumiem vienā virzienā, mēs drīz vien varam neievērot kādas citas nozares atpalicību. *LM, 1977, 29. nr. 11.*

vai GALVA VAI ACS. *Sk.* vai ACS VAI GALVA.

GALVU AUGŠĀ. *Saka, mudinot saņemt visus spēkus, nezaudēt drosmi, saglabāt optimismu, ticēt pozitīvam atrisinājumam. Sal.* TURĒT GALVU AUGŠĀ.

— Tu esi tāda kā sakritusies pa šīm dienām. Galīgi novecojusies. Izskatās, ka brauktu nevis dzīvot pie dēla, bet uz viņa bērēm. Vai tev kas kaiš? Nu, saņemies taču, Anet, galvu augšā! Tu redzēsi — viss būs labi. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 78.*

.. izturību un vēlreiz izturību.. Un, lai arī būtu cik grūti, galvu vienmēr augšā, jo agri vai vēlu uzvara tomēr būs mūsu. *Lēmanis I. Izlase, I. R. 1967, 426.*

— Ja tu pati necīnīsies, neviens tev neko nedāvinās. Drosmi un spīti — un vienmēr galvu gaisā! *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 186.*

.. izmisums iet karotāju rindām līdz.

«Galvas augšā, puikas!» — «Satrieksim pie Juglas frīčus, skriesim atpakaļ uz Tīreļpurvu!» — «Rīga arī šoreiz paliks mūsu!» *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 546.*

GALVU GALVĀM *novec.* *1. Ar lielu intensitāti; steigā.*

Citi bērni smējās galvu galvām, zinādami, ka Brenča nelaime nemaz nav tik liela.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 105.*

Sanāca vīri, atplēta mutes, sanāca sievas, sasita plaukstas un brīnījās galvu galvām, bet ozols guļ kā gāzies. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 8.*

Iet visi galvu galvām sēnes lasīt. *EH. I, 381.*

2. Garā rindā, cits aiz cita.

[..] pie meitas iegātņos tēva dēli brauca galvu galvām, ka loki vien klaudz, vismaz apskatīt Virpuķu bagātnieces. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 133.*

Pa lielceļu baznīcēni gāja galvu galvām. *ME. I, 596.*

GALVU NEPACĒLIS. *Saka, ja kāds ir pilnīgi iegrimis darbā, ne mirkli nenovēršas no darāmā.*

Abi vīri strādāja, galvas nepacēluši, lieku vārdu neizmezdami. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 156.*

Vairāk viņi par to nerunāja, jo bija jāmācās rītdienas uzdevumi. Klusi sīca petrolejas lampa, bet puikas mācījās, galvas nepacēluši. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 117.*

Pirms gaismas viņi devās uz savām cirsmām, visu dienu strādāja, galvu nepacēluši, un tumsā nāca mājā. *Lācis V. KR, IV. R. 1971, 410.*

Paiet dienas, kad es ar Laimu strādāju, galvu nepaceldama, tikai noraušu sviedrus no sejas, kad tie sāk kost acīs. *Brodele A. Marta. R. 1965, 325.*

Tā visur nadzīgi strādāja; ir ārdītājas nepacēla ne galvas uz augšu. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 23.*

GROZĪT GALVU *novec. Intensīvi domāt; gudrot.*

Kad vēzis tiek atnests, ķēniņš atkal groza galvu un domā, kā no tā vaļā tikt. *Šmits P. IV. 501.*

Vešeriene. [..] Nu tak vairs nav laika galvu grozīt un pretoties, nu tak pienācis acumirklis, kad tā lielā laime jāsaņem vien ir. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 324.*

Vispirms es lēju laimes saimniekam un saimniecei. Pēc katra lējuma spožais alvas piks apstaigāja visus apkārt sēdošos ļaudis, jo laimes veidojums ne katru reizi bija viegli izprotams. Dažreiz bija labi vien ko galvu grozīt, līdz atradām lietas īsto nozīmi. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 430.*

Kad biedri grozīja galvas, kā turp nokļūt, Imants konfidenciāli paziņoja: «Nākošvasar tiek atklāta trolejbusu satiksme Raiņa bulvāris — Tūja un atpakaļ.» *Zariņš M. Vienas vasaras stāsti. R. 1975, 9.*

galvas grozīšana

Bet gadi iet, dažs dēlis jau stipri iepuvis, būda sāk šķobīties, un Anšam galvas grozīšana liela, kā to izlabot un izlāpīt, bet pelnītājs viens pats, — grūti tur grasi atlicināt. *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 10.*

Bija arī jāsteidz gādāt un rīkot, ko viesiem likt priekšā. Te bija diezgan galvas grozīšanas — nevis tādēļ, ka būtu kā trūcis, bet tādēļ, ka tik īsā laikā vajadzēja visu sagatavot.. *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 389.*

GROZĪT (nogrozīt) GALVU vien par kaut ko, par kādu. *Paust izbrīnu, bažas, šaubas, neuzticību.*

Andram tomēr vēl nebij lāga uzticības dzelzceļam un vilcienam. Vecākie ļaudis par tiem raustīja plecus un grozīja galvas.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 146.*

Daži šos nostāstus [par «sutas dumpi»] klausījās gandrīz vai ar atplestām mutēm, taču pēc tam neticīgi grozīja galvu un teica, ka pasakas vien tās esot. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 32.*

— Un tas būšot reņģu stāvvads.. — vecais Rumbainis.. grozīja galvu. — .. kā tad jūs ar šo linumu domājat aizturēt tādu sīku zivteli kā reņģi? *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 246.*

Par to [Mārtiņa un tēva konfliktu] runā Mežciemā un vēl tālāk. Vecie nogroza galvas, šajā notikumā jauzdami ļaunu draudu visai pierastai kārtībai. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 176.*

— Viņa mums nekad neaizsalst. Jaunieši nogrozīja galvas par tādu retu brīnumu: ja jau aizsalst pat Daugava, tad nieka Mārupītei gan nevajadzētu tā spītēties.. *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 183.*

Uzpircēji gan solīja it labu cenu [par pūru labības], stipri pāri par divi rubļi, un galvas vien nogrozīja, kad leiši neatdeva. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 42.*

Meitietis krustu tiešām atnesis. Vīri galvas vien nogrozījuši. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 147.*

.. visi pētīja neizkultos kūļus un galvu vien nogrozīja, cik Dūmiņiem pārgraudaini rudzi. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 510.*

Dažreiz citas sievas galvu vien nogrozīja: — Ir gan tā Līze bez sirds. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 113.*

GRŪTA GALVA ir kādam *sar. Saka, ja kādam nepadodas mācīšanās (parasti skolā), ir grūti ko iegaumēt, izprast. Sk. arī* CIETA GALVA. *1.*

Lai galva viegla jeb vai grūta, / Tos [bērnus] kuru katru skolā sūta.. *Pērsietis. KR, II. R. 1937, 41.*

Pēterim grūta galva, nevar un nevar ielāgot ierādītos rakstu ķeburus. *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 102.*

.. viņai bijusi grūta galva uz zinībām, sevišķi matemātiku, bet labs ķēriens uz zīmēšanu.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 272.*

Jankam skolā diezin kā neveicās. Viņam bija pagrūta galva. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 170.*

Nākošā dienā skolotājs mani aizcēla uz klases pakaļgalu, kur jau sēdēja vairāki tā sauktie grūtās galvas — nelabojami, bez cerībām. *Saleņieks E. Kā nu kurš. R. 1970, 19.*

IEKĀPT GALVĀ kādam *3. pers., sar. Rasties reibumam (parasti no alkohola). Sk. arī* SAKĀPT GALVĀ. *1.*

Romāns domīgi pavārsta rokā karafīti, kuras dibenā vēl skalojas daži dzeltenīgi vīna pilieni: «Kas nu tas bija. Nav pat lāgā galvā iekāpis.» *Zigmonte D. Mārsils. R. 1969, 164.*

Pēc ilgas kratīšanās smagajā automašīnā un nīkšanas piepīpotajā istabā galvā bija iekāpis viegls reibums. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 147.*

Saule karsēja galviņas, alutiņš bāleliņš kāpa galviņās. *Lāms V. Trase. R. 1980, 84.*

IESILDĪT GALVU *sar. Radīt vieglu alkohola reibumu, iedzert.*

Alus iesildīja galvu, atraisīdams mēli un mudinādams uz līgošanu. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 210.*

Iedzertais vīns virsniekiem iesildīja galvas un izraisīja atklātas, dedzīgas sarunas līdz rītam. *Kaufelds T. Sēkla nedeg. R. 1979, 118.*

Kad sanāca vairāki tādi piebaldzēnu tēvi kopā un ja vēl pagadījās ar ko mazliet iesildīt galviņas, vai, kādas tad asprātības, kādas atjautības bija dzirdamas! *Miesnieks K. Mana dzīve un darbs mākslā. R. 1959, 29.*

Vēlāk bērēs, kad degvīns bija sasildījis galviņas, Krišus agrākie draugi un biedri tukšoja dažu glāzīti viņa vietā. *Lācis V. KR, XIX. R. 1977, 276.*

IESIST GALVĀ *3. pers., sar. Saka, ja alkohols rada pēkšņu noreibumu.*

— Bet alus ir labs, tas nu patiešām jāatzīst. Tīri tā kā galvā iesitis. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 290.*

Kad šņabis iesita galvā, kļuva labi un priecīgi, un Gastonu pārsteidza doma, ka Maiga ir skaista. *Štrauss A. Kārtu kārtām tēvu zeme. R. 1977, 128.*

— Par Dīvajmuižas jaunajiem mežiem vien trīs miljonus dos. Trīs miljoni — tie iesita galvā vairāk kā Brīviņu groks. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 128.*

Alum ir velna spēks. Tāpēc jau arī sit galvā. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 213.*

IZVĒDINĀT GALVU. *Atpūsties no psihiska sasprindzinājuma; izklaidēties.*

.. dienu mēs abi esam darbā, nu, bet vakaros gribas kaut kur aiziet, izvēdināt galvu.. *Bendrupe M. Upe izkāpj no krastiem. R. 1957, 249.*

— Ceļu līdz klubam zināšu pati.

— Bet es atkal pats gribu mazliet izvēdināt galvu. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 56.*

Iešu izvēdināt galvu, un tu, lūdzama, apdomā visu prātīgi. *Lāms V. Pavarda kungs Ašgalvis. R. 1982, 243.*

KĀ BEZ GALVAS *sar. Lielā uztraukumā, apmulsumā, bez sajēgas, izpratnes.*

Koku tirgotājs Kārlis Kaivietis [gaidot viesību sākšanos] skraidīja pa savu jaunierīkoto dzīvokli kā bez galvas. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 160.*

Satraukums bija liels, ļaudis skraidīja kā bez galvas — un daudzi degdamās kūts liesmu sprakstos jau šķietami dzirdēja plinšu šāvienus un nemiernieku draudus. *Zariņš K. Kaugurieši. R. 1975, 124.*

Kā traki, skaidri kā bez galvām tagad tie no laukiem līda Rīgā, nezin kādus zelta kalnus meklēdami. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 558.*

— .. Nu gan kā bez atmiņas! — rūc vecāmāte, aizdomīgi vērdamās meitenē. — Kā bez galvas! *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 451.*

— Ja mūsu lielskungs pārnāktu, tad mēs nebūtu vis še vairs kā bez galvas. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 352.*

— Guliet, kas jums liek celties, — Ruta atteic. — Tikpat jau vīrietis mājās. Bez vīrieša kā bez galvas. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 294.*

KAĶA GALVA *novec. Saka par maz attīstītu prātu.*

«Es gan, skolas kungs, brīnos un dažu brīdi mēs pārrunājam arī mājā — kur jums var tā galva izturēt tik daudz gudrošanas vienā gabalā? Tā kā, cik man tās kaķa galvas, tad es gan neizgudrotu itin nekā.» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 283.*

— Bet, kā tas varējis notikt, to es nesaprotu un savā kaķes galvā nevaru nemaz iedomāties. *Janševskis J. Līgava, I. R. 1931, 276.*

KĀPT UZ GALVAS kādam *sar. Censties būt noteicējam, neievērojot kāda cieņu, tiesības, uzkundzēties; neklausīt.*

— Neesi tik slavas un varas kārs, biedri Sakar! Nekāp citiem uz galvas! *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 210.*

Nekad nevajag sevi pārdot, rāpot un zemoties, ne par kādu naudu nevajag ļaut sev kāpt uz galvas. *Lācis V. KR, IV. R. 1971, 172.*

Parādi tikai viņiem to, ka viņi [jaunie] gudrāki par tevi, tad viens divi uzkāps tev uz galvas.. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 169.*

P a t e. Par ko tu mani esi te atvedis, es prasu. Par nelgu, par kājminu?.. Tava suga man kāpj uz deguna. Visa pasaule smejas.. *Brigadere A. Pasaku lugas. R. 1956, 113.*

KARSĒT GALVU *sar. Darīt ko grūtu, ar uztraukumiem saistītu; uzbudināties.*

«Par direktoru taisās mans vecais!» māte joko.. «Kas tad lai strādā?... Reiz ievēlēts, jākarsē galva gribot negribot..» *Ceplis A. Daiļdarbu izlase, I. R. 1957, 288.*

KARSTA GALVA; GALVA IR KARSTA. *1. Saka, ja cilvēks ir straujš, pārgalvīgs, neapdomīgs.*

.. tev jau no mazotnes karsta galva. *Niedre J. Puškānu sala. R. 1961, 382.*

Ko visu gan negribējām / (Kamēr galva karsta / Un pilna vēju), / Ko visu gan nevarējām.. *Kaltiņa V. Atbalss akā. R. 1981, 24.*

Treškārt — vai jūsu karstajā galvā vēl ir palicis noteikums, ka redakcijas darbinieks bez atļaujas nedrīkst uzstāties un rīkoties redakcijas vārdā! *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 129.*

«.. jums visiem galvas ir par karstām. Tā varam ieskriet lielā postā. Uz priekšu būsim uzmanīgi un apdomīgi.» *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 196.*

— Ticu latviešu varonībai. Bet savādnieki gan jūs esat: karš vēl nav beidzies, kad dažas karstas galvas jau runā par muižnieku zemes atņemšanu. *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 238.*

2. Saka, ja kāds ir iereibis.

Neaizlaid savu spēku pa vējam, neatdod to pudelei, karstā galvā izdomātām muļķībām, nekam nederīgiem niekiem. *Kalndruva M. Uz tās pašas zemes. R. 1982, 137.*

KRAMA GALVA *sar. 1. Saka, ja kādam ir grūti ko iemācīties, iegaumēt, izprast.*

Vai tev krama galva, kad tur nemaz neiet iekšā tas, ko tev saku? *Janševskis J. KR, VII. R. 1933, 1275.*

2. Saka, ja kāds ir stūrgalvīgs, ietiepīgs, spītīgs.

Protams, jāsāk pratināšana,.. No tādiem krama galvām ar labu neko neizspiedīsi. *Bels A. Zv 1972, 24. nr. 19.*

KRATĪT GALVU par kaut ko. *Neatzīt, noraidīt ko, šaubīties par kādas rīcības lietderīgumu, brīnīties.*

Cik raksturīgi, ka Niedra, kas teicas Skalbi līdz šim vareni cienījis, nu par šo pasaku [«Kā es braucu Ziemeļmeitas lūkoties»] rūgti krata galvu. *Asars J. — Latviešu literatūras kritika, I. R. 1956, 756.*

— Ai, ko par tēva tēvu stāsta, kā tas dzīvojis! Par manām trakulībām ļaudis dažreiz krata galvas; bet kas tas ir, salīdzinot ar mana tēva bramanību! *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 229.*

Un tie visi bija tik galvas kratījuši: «Ko nu uz Rīgu, tur jau tāds bezdarbs, ka cilvēki mirst badu...» *Eferts-Klusais E. Plinšu sieva. R. 1969, 40.*

Traka ziema, traks laiks! Ko tas Dievs īsti nodomājis, šādu laiku uzturēdams, par to visi nesaprašanā kratīja galvas. *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 132.*

KUR savu GALVU NOLIKT (likt, PIESPIEST) *palīgteikumā. Kur rast mājokli, piemesties, palikt.*

Bet izrādījās, ka man nav, bībeles vārdiem runājot, kur savu galvu nolikt. *Lindulis J. Lugu izlase. R. 1945, 45.*

Un kā viņam arī gāja? Klīda pa pasauli un nebij, kur galvu nolikt. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 503.*

Jakobīne. [..] Bet, lai cilvēks varētu dzīvot, tam vajag arī pajumtes, kur galvu nolikt. *Zīverts M. Lugas. R. 1988, 230.*

Atbrīvošanas dienā nometnes biedrs pateicis sava drauga adresi, sacīdams: «Ja tev nav kur galvu nolikt — dodies pie viņa, tur vienmēr atradīsi atbalstu.» *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1964, 37.*

Vai tev paaugušam būs savs kaktiņš, kur nolikt galvu? *Poruks J. Stāsti. R. 1959, 155.*

Līze. [..] Tiesas mums piesprieda šogad vēl šo piedzīvi, bet Dievs to zin, kur citu gadu šādu laiku savu galvu likšu! *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 147.*

.. mēs aizgājām tajā pašā dienā un izejot nezinājām, kur paliksim un kur galvu liksim. *Spriņģis J. Stāsti. R. 1975, 62.*

Kristus reiz teica:«Lapsām ir alas un putniem apakš debess ir ligzdas, bet tam cilvēka dēlam nav kur savu galvu likt.» *Jaunsudrabiņš J. — Latviešu literatūras kritika, III. R. 1958, 59.*

Vienalga, kā, bet viņam taču jārauga, kur savu galvu piespiest. Jeb vai galu galā tam vēl vajadzēs iet [no Rīgas] atpakaļ uz Bērzmuižas ļaudīm art un ecēt. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 231.*

Arnis neatbild, un pēkšņi viņam liekas, ka nekur, it nekur vairs nav māju, nē, ne māju, bet vienkārši vietas.., kur galvu piespiest. *Zigmonte D. Vanags pār Zāģeriešiem. R. 1979, 294.*

LAIST PĀR GALVU (PĀRI GALVAI) kaut ko. *Neļauties negatīvām emocijām, neraizēties, nepārdzīvot nepatīkamo; atstāt bez ievērības.*

Bēdas laid pāri galvai, bet prieku un dzīves saldumu sakrāj sirdī kā bite medu kārē. *Grīva Ž. Mīlestība un naids. R. 1963, 346.*

Milija no dabas nebija pārāk jūtelīga un pūlējās visas tenkas laist pār galvu. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 305.*

— Es zinu, ka tev bija romāniņš ar šo vējagrābsli, bet es to laižu pār galvu. *Sakse A. Pasakas par ziediem. R. 1967, 170.*

Gasparam citu smiekli vairāk ķērās pie sirds. Atis mācēja laist pār galvu, kā pats teica. *Kalve A. Sarkans āboliņa lauks. R. 1971, 106.*

Caur sirdi tev gāja naidi un vaidi, / Tu, jautrais, slaidi pār galvu tos laidi. *Rainis J. KR, V. R. 1978, 106.*

Pāri galvai laizdams visus kritikas pērkonus, turpināju strādāt cik spēdams un kā mācēdams. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 187.*

— Un tu, meiten, nelaid pār galvu, ko es saku! *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 326.*

Kadru inspektore laida pāri galvai visus manus iebildumus. *Ezera R. Mežābele. R. 1966, 231.*

Ak, ko tur bēdāties, vai neesot zināms, ka sievasmāte — vellamāte, lai iedzerot labās zāles un metot visas nepatikšanas pār galvu. *Sakse A. Pasakas par ziediem. R. 1966, 224.*

LIELA GALVA *sar. Saka, ja kāds ir pārāk patstāvīgs, pārdrošs, nepaklausīgs.*

— To lielo galvu! — Mežsardziene sūdzējās. — Vai viņu kāds sūtīja? Paņēmusi nospārē manu sēka pļaujamo izkapti un projām. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 271.*

.. viņu uztrauca pretestības gars, kas noskaidrojās nesenajā strīdā.. Bet ko tu ar tādiem iesāksi, lielas galvas. *Sakse A. Skarbais piesitiens. R. 1946, 219.*

Kad Čiepiņa ko bij uzdomājusi, tad tas bij gluži velti. Jau no mazām dienām tai bij tāda griba, liela galva, kurai nevarēja pretoties ne tēvs, ne māte, ne māsas. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 124.*

Bija reiz tāds laiks, kad vecāki teica viņiem «nē» un «dari tu tā» un jaunie paklausīja, bet nu tas laiks pagājis, nu viņi bija lieli, ar lielām galvām. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 211.*

«Dzen tu, kas dzenami, nedzen tu manis! Kad iešu, tad redzēsi, kā putēs, padarīšu divu vai triju darbu.»

«Nu neņem, Jān, tik lielas galvas!» šķilteris saka. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 206.*

Nu šī saņēmusi lielu galvu, aizgājusi uz kapsētu pie mātes kapa un gribēs sirdi izraudāt. *Šmits P. VI, 81.*

LIKT GALVU UZ BLUĶA *sar. Galvot.*

Tagad, protams, visi kā viens sāks meklēt un medīt Jānītī līdzību ar Sproģi (un atradīs arī!) un visi kā viens būs gatavi roku likt ugunī

un galvu uz bluķa, ka puika ir Sproģa miesīgais dēls. *Ezera R. Baraviku laika dullums. R. 1978, 217.*

Indriķis bija noteicis, ka tādas laimes vairs citkārt negadīšoties. Par to viņš galvu liekot uz bluķa. *Melngailis E. Raksti. R. 1974, 103.*

LIKT (nolikt) savu GALVU UZ EŽIŅAS *folkl. Atdot dzīvību par savu zemi.*

Muižnieki bija atņēmuši zemi vienai zemniecības daļai, pārvērzdami tos bezzemniekos, proletāriešos, kam nav sava kaktiņa un sava stūrīša, nav savas tēvu zemes, par ko likt galvu uz ežiņas. *Niedre J. Katrs ar savu laimi dzimst. R. 1968, 308.*

Turēt rokās šauteni, nostāties ierindā, pagriezties un iet solī — tas bija viss, ko zaldātam vajadzēja zināt, lai ar godu noliktu savu galvu uz tēvzemes ežiņas.. *Kaufelds T. Sēkla nedeg. R. 1979, 67.*

Vai man pārnest slavas balvu?... / Vai uz ežas nolikt galvu?... / Ak, kas to mums teiks!... *Plūdonis V. Raksti, I. R. 1974, 303.*

— Aigars, Aigars, tas vien tev uz mēles ir! Labāk būtu padomājusi vairāk par savu vīru Klāvu — kā viņam tagad iet, ko viņš dara. Varbūt nolicis un ežas galvu, savu tēvu zemi aizstāvot. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 246.*

LIKT savu GALVU ĶĪLĀ par kaut ko (*retāk* par kādu). *Galvot.*

— Un es tev galvu varu likt ķīlā, — viņš turpināja, — ka viņa ir bez vainas. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 444.*

— .. Nelaimīgs puika. Bet nelietis viņš nav. Par to es galvu lieku ķīlā. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 213.*

«.. varu likt ķīlā savu galvu, ka tāds cilvēks kā viņš nekad nespētu piedalīties noziegumā.» *Brodele A. Klusā pilsētiņa. R. 1967, 255.*

— .. Milda ir Gausa mīlestība jau no senām kalpa dienām, kad rokās smaržoja siena pļavu glāsti un lūpās — zemenes, par to arī es varu vai galvu ķīlā likt. *Ceplis A. Daiļdarbu izlase, I. R. 1959, 59.*

Bet Pēteris bija goda vīrs, lai kuram cik lipa sveša manta pie pirkstiem, par Pēteri Grasis varētu galvu likt ķīlā. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 230.*

«.. Parādīsim viņai godu, uzlūgsim viņu uz mūsu nākošām viesībām, un es lieku galvu ķīlām, ka Rams tūliņ griezīs kažokam otru pusi.» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 74.*

MAZGĀT GALVU kādam *sar. Stipri bārt, asi pārmest.*

— .. Es sapulcē mazgāšu viņam galvu, ka tādai avantūristei uzticējis sabiedrības kasi. *Rozītis P. KR, VII. R. 1938, 311.*

Žanis Ipiķis. Ņēmu grēku [eglītes nociršanu] uz sevi. Un, kad man sāks mazgāt galvu, turiet par mani īkšķi! *Grigulis A. Dzejoļi. Stāsti. Lugas. R. 1956, 615.*

— Vadība jau laba, — piemetina sieva, — bet, ja nogrēkosies, tad tā nosvētīs, tā izmazgās galvu, ka elsīsi kā no pirts iznācis. *Plotnieks J. Bet drosmīgie ir! R. 1967, 15.*

«Pagaidi, puisīt, gan es tev tavu galvu samazgāšu... lai tikai ļaudis nošķiras...» *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 206.*

galvas mazgāšana

Varbūt priekšsēdētājs arī viņš nekāds labais nebija, pabiežāk iznāca braukt uz visādām galvas mazgāšanām. *Kalve A. Sarkans āboliņa lauks. R. 1971, 123.*

Šorīt viņš nebija ieradies kantorī, bet tieši šorīt priekšniecība nolēma sākt rīkoties siena jautājumā, jo no augšas draudēja galvu mazgāšana. *Štrauss A. C 1976, 61. nr. 4.*

MESTIES UZ GALVAS kaut kur. *Sākt kaut ko bez apdomas, riskēt.*

Vajadzēs tomēr tikt no viņas vaļā. Mesties uz galvas kādā dēkā. *Bendrupe M. Upe izkāpj no krastiem. R. 1957, 33.*

Dažreiz ir nācies it kā uz galvas mesties iekšā jaunā lomas materiālā. *Akurātere L. Emīlija Viesture. R. 1976, 36.*

Pēc neveiksmes ar disertāciju Jānis kļuva nosvērtāks, vairs nemetās uz galvas tik dižendižos plānojumos.. *Lāms V. Pavarda kungs Ašgalvis. R. 1982, 108.*

NAV UZ GALVAS KRITIS *arī 1. un 2. pers., apv. Saka, ja kāds ir attapīgs, gudrs.*

Bija [Pēteris] dzirdējis, ka cilvēki, kas protot rakstīt un rēķināt un druscin vācu mēli, tur [Rīgā] vareni tiekot uz priekšu. Nu, un arī viņš nebija gluži uz galvas kritis! Dažas ziemas bija sūtīts ķestera skolā un mācījies bez pātariem arī burtus un ciparus rakstīt. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 12.*

— Bet tu arī patiesi neesi uz galvas krituse: visas mīklas, lai jo cik grūtas, tu uz reizi vari uzminēt! *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 104.*

NEGLAUDĪT GALVU kādam par kaut ko *biežāk nāk. formās, sar. Būt nemierā ar kāda rīcību, nosodīt, izteikt pārmetumus, neslavēt.*

Viņš piespieda izkapts kātu plecam, lai ar vienu griezienu zāle veltos vālā un nepaliktu pavāli, par kuriem arī krusttēvs galvu neglaudīs. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 74.*

Bet skola nav gatava. Ziņot valdībai, ka atklāti trūkumi? Par to galvu neglaudīs. *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 42.*

Sev par laimi, Vilis noprot, ka ir atļāvies pārāk daudz. Par pienotavas slēgšanu viņam galvu neviens vis neglaudītu. *Saulītis B. Strēlnieka dēls. R. 1960, 78.*

— .. Karš tomēr iet uz galu, dzird runājam, ka krievi jau pie Berlīnes, un, ja nu mēs to cilvēku izdodam un viņš izrādās sarkanais, tad pēcāk mums galviņu neviens neglaudīs. *Kaijaks V. Bailes. R. 1977, 71.*

NEŅEMT GALVĀ kaut ko, *reti* kādu *sar. Atstāt bez ievērības.*

— Saki ko sacīdama — tikai zobi vaļā un smej, neņem galvā ne vārdiņa. *Ezera R. Aka. R. 1972, 170.*

Pārāk daudz visapkārt ir tāda, ko nevajadzētu ņemt galvā. Tikai muļķīgā galva to nesaprot. *Dripe A. Kaķi maisā. R. 1977, 86.*

Jānis. Viņā nav ko klausīties.

Zinta. Es jau arī galvā neņemu, bet pieklājība ir jāievēro. *Gulbis H. Sarunas ar skopām remarkām. R. 1974, 204.*

NEST GALVU AUGSTU *poēt. Būt lepnam, pašapzinīgam, pašpaļāvīgam, izturēties ar cieņu.*

Jāsaka tomēr, ka mana vecmāte palika vienīgā no viņām [desmit māsām] kalpa sievas kārtā. Neraugoties uz to, viņa visu mūžu nesa galvu augstu. Krogā vai pie baznīcas, vai uz kapiem viņu aizvien redzēja saimnieču pulkā.. *Jaunsudrabiņš J. KR, XV. R. 1985, 284.*

Kad Ēriks izdienēs karaklausību, viņi apprecēsies un brauks Dingvūdam līdz uz Ameriku. Šīs izredzes ļāva [Alisei] galvu nest tikpat augstu kā visiem dzīves iekarotājiem. *Lācis V. KR, VIII. R. 1973, 106.*

Lai arī diez cik nabagi / Un apsmieti mēs esam, / Tak, domājot par nākotni, / Mēs galvas augsti nesam. *Treimanis-Zvārgulis E. Kur Gauja ar Raunu tiekas. R. 1978, 31.*

NO GALVAS LĪDZ KĀJĀM (*retāk* LĪDZ PAPĒŽIEM). *1. biežāk savienojumā ar* noskatīt *un tā sinonīmiem. Aptverot visu augumu, viscaur.*

Varpogu māte.. pētoši apskatīja meitu no galvas līdz kājām, bet Amālija sarka un uzskaitās:«Ko tu lien saviem skatiem otram pašā sirdī iekšā?» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 108.*

«Uz kurieni jūs gribat braukt?» krodzinieks jautāja, noskatīdamies Švaukstā no galvas līdz kājām. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 385.*

Tēvabrālis apstājās, noskatīja mūs no galvas līdz kājām un izbrīnījies paraustīja plecus. — Vai tad jūs ar hūti makšķerēsiet, vai? *Saulītis B. Āķis lūpā. R. 1958, 55.*

Grāfs viņus [latviešu delegātus] uzlūko stingri no galvas līdz pat kājām, it kā tiem gribētu līdz ikstīm cauri skatīt. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 621.*

Kad Zaķis Ellu tā no galvas līdz kājām aplūkoja, viņam izlikās, ka tikai tāda var izskatīties sieviete, kuru viņš var mīlēt. *Vulfs E. Ziedi, kas ceļmalā vīst. R. 1960, 157.*

Meitenei [mātes bērēs] tādēļ arī nav ne jausmas no tā, ka divu sieviešu acis to vērīgi aplūko, mērīdamas mazo augumu no galvas līdz kājām. Šo acu skatieni līdzīgi tiem, kādiem tirgū aplūko turēšanai pērkamo aitiņu. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 346.*

Vende bija savaldīgs [viņa dēls ieminējies, vai nepāriet uz pilsētu]. Nomērījis dēlu no galvas līdz kājām, viņš tikai noteica: — Tad tik vien tevī ir no zvejnieka? *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 30.*

.. šis tikai īsu brīdi nopētīja abus no galvas līdz kājām un diezgan vienaldzīgi norūca: — Ak jaunie? Nupat beiguši skolu? *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 190.*

Viņa nekautrēdamās nopētīja Lizeti no galvas līdz kājām, un šo sažmiegto acu skatiens bija ass, ērcīgs.. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 369.*

«Kas tas par mazu puiku?» dāma jautāja un sarauktu degunu novēroja laivinieka dēlu no galvas līdz kājām. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 128.*

Dzīvot tie cilvēki dzīvoja kvēpainā rijiņā un paši arī bij nokvēpuši no galvas līdz kājām. *Kaudzīte M. Atmiņas no «tautiskā laikmeta» un viņa lielākiem aizgājušiem darbiniekiem, I. Cēsīs—Rīgā 1924, 22.*

Laikam iegāzās pārdegušās sijas. Dzirksteļu virpulis viņu apbēra no galvas līdz kājām. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 622.*

Zēni, tāpat kā skolotājs Alsters, ir nojaukušies ar dubļiem no galvas līdz kājām. *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 287.*

Viņa vienīgā no bēriniekiem bija tērpusies melnās drānās no galvas līdz papēžiem.. *Kaijaks V. Vistu elks. R. 1967, 154.*

Broņa stāvēja nepakustēdamies, rokas bikšu kabatās sabāzis, aplūkoja komandieri no galvas līdz papēžiem. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 499.*

Viņš meiteni drūmi nopētīja no galvas līdz papēžiem un tad soli atkāpās, dodams viņai ceļu. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 112.*

Zēnam drebuļi pārskrēja no galvas līdz papēžiem. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 84.*

2. Bagātīgi; pilnīgi (saka, raksturojot darbības intensitāti vai īpašības spilgtumu).

Tiklīdz.. viņš to apsolījās precēt, viņa to apģērba no galvas līdz kājām. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 34.*

Visus no galvas līdz kājām apadīju. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 161.*

Pēc nedēļas laika krodzinieks par tādiem priekiem apdāvina puisi no galvas līdz kājām un tad, nezinādams, kā pateikties, atlaiž. *Šmits P. VI, 28.*

Esmu appuišots no galvas līdz kājām un par to nevarēšu uzdāvināt saimniecei nieka pulksteni. *Kalndruva M. Avots. R. 1974, 93.*

Bet no kurienes tādas ilgas pārņēmušas mani no galvas līdz kājām? *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 270.*

Jā, Silmežs bij elegants no galvas līdz kājām. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 699.*

Kad reiz Silmežene smādēja, tad nosmādēja arī krietni, no galvas līdz papēžiem. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 104.*

Bet liktenis.. man sagādāja izdevību dažas stundas būt elegantai no galvas līdz papēžiem. *Zālīte E. Agrā rūsa. R. 1956, 106.*

3. Savā būtībā, visās attieksmēs īsts.

.. viņš [Ēbars] jutās jaunlaiku cilvēks, moderns un jauneklīgs no galvas līdz kājām. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 34.*

No Pēterburgas uz laukiem atbraukušo muižnieku Berkutovu atveidoja Herberts Zommers. Viņa Berkutovs bija salti nežēlīgs, ironiski atturīgs, aristokrātiski smalks no galvas līdz kājām. *Akurātere L. Gunārs Cilinskis. R. 1978, 31.*

.. Turēdams viņu aizdomās, es saviem kalpiem pavēlēju novērot katru viņa soli. Tagad man daudz kas zināms. Tas cilvēks ir viltus un melu pilns no galvas līdz papēžiem. *Lācis V. KR, X. R. 1974, 160.*

Caur un cauri krietns un godīgs cilvēks — godīgs, tā sakot, no galvas līdz papēžiem.. *Janševskis J. KR, I. R. 1940, 59.*

Manu nelaiķa vīru arī visi atzina par džentlmeni no galvas līdz kājām — par viņa senčiem tomēr varēja šaubīties, vai tie ir īsti vācieši. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 109.*

Sveilis — tiesa, tas bij karavīrs no galvas līdz kājām, desmit ugunīm cauri izgāja. *Ezeriņš J. Stāsti un noveles. R. 1962, 422.*

Sieva ilgojās pēc pilsētas, viņš pats arī bija pilsētnieks no galvas līdz kājām un nekur tik labi nevarēja justies kā savā rūpnīcā... *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 288.*

— Viltnieks tu esi no galvas līdz kājām. Ar vienu tu taisies dzert kāzas, bet tai pašā laikā lieni pie otras. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 75.*

Un tas pats Petrens bij izģērbies par kungu! Kungs kas kungs — no galvas līdz papēžiem. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 440.*

Jā, materiālists viņš bija no galvas līdz papēžiem. *Poruks J. Reālistiski stāsti. R. 1953, 113.*

NOKĀRT (*reti* NOLAIST) GALVU. *Zaudēt pašpaļāvību, padoties izmisumam; noskumt, bēdāties (biežāk nolieguma teikumos).* *Sal.* NOKĀRT DEGUNU.

Bet pēdējie divi neražas gadi bija ierāvuši robu arī viņa turībā, un, kaut gan viņš galvu tāpēc nenokāra, tomēr padomāt par saimniecību viņam tagad vajadzēja biežāk. *Zariņš K. Kaugurieši. R. 1975, 19.*

Negaidītā izslēgšana uz laiku pārtrauca viņa mācīšanos. Bet viņš par to galvu nenokāra. *Paegle L. Stāsti jaunatnei. R. 1954, 56.*

.. nokārt galvu nav Helēnas dabā. Gan jau viņa atradīs arī sev interesantu darbu. *Vilks Ē. Cilvēks ar vienu patiesību. R. 1949, 70.*

«Puikas, kamēr vēl Rīga ir mūsu, galvas nenokārt!» viņš teic.. *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 478.*

— Turies tikai un nenokar galvu, ar visām nelaimēm dzīvot tomēr ir vērts. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 510.*

Daudzi jau sāka šaubīties par savu nākotni un nokāra galvu: «Viss ir pagalam.» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 137.*

— .. Esi jau dzirdējusi, kā man kuro reizi gājis. Ja tad būtu galvu nokārusi, ellē būtu ar visiem bērniem. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 246.*

— Tikai nenolaid galvu un nedari sev un man negodu! *Grīva Ž. Mīlestība un naids. R. 1963, 232.*

ar NOKĀRTU GALVU; GALVU NOKĀRIS. *Sal.* NOKĀRT GALVU. *Bēdīgs, noskumis, izmisis.*

«.. Gribu būt nopietns, bet ar nokārtu galvu tiem nebūs mani redzēt..» *Viese S. Aspazija. R. 1975, 85.*

— Labāk jokot nekā staigāt nokārtu galvu. *Zigmonte D. Vanags pār Zāģeriešiem. R. 1979, 350.*

Raugoties, kā viņš tur aiziet tāds sašļucis, nolaistu galvu, Mirdzai sametas brāļa žēl. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 417.*

Līziņa arī šodien staigāja, galvu nokārusi. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 166.*

— .. kāds ņemas apgalvot, ka mūsu tautas īstais tikumiskais kodols un dzīves spēks slēpjas brāļu draudzes locekļos, kas pa dzīvi klīst kā bālas, nevarīgas ēnas, galvas nokāruši, degunus nodūruši, no īstā dzīves prieka bēgdami un vairāk sapņodami.. *Janševskis J. KR, XIII—XIV. R. 1933, 37.*

Mārtiņš. [..] Nu jau kādas četras nedēļas būs, ka tu tāds galvu nodūris esi! Kas tev īsti kaiš? *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 18.*

NOLIEKT (liekt) GALVU kāda, kaut kā priekšā *poēt. 1. Izjust, apliecināt cieņu, goddevību.*

Arī republikas medicīnas darbinieki un slimnieki pateicībā noliec galvas mūsu skolotājas — izcilās uzturzinātnieces profesores Ksenijas Skulmes dzīves un darba priekšā. *V 1973, 9. nr. 13.*

Mums viņu priekšā galvas jānoliec, šo veco, sirmo lauku ļaužu priekšā! Grūts bija viņu laiks. *Sirmbārdis J. K 1976, 5. nr. 21.*

Studistu lielākā autoritāte mācību laikā ir Eduards Smiļģis, audzēkņi godbijīgi noliec galvu vecā meistara priekšā.. *Hausmanis V. — Aktieri. R. 1975, 139.*

— Es apbrīnā noliecu galvu jūsu prasmes priekšā. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 174.*

2. Izjust padevību; zemoties.

Lielie sirdēsti svešumā pēc mīļotās sievas zaudēja ar laiku plosošo asumu: bija vien jāsamierinās ar neiespējamo un jānoliec galva likteņa priekšā. *Kraujiņš K. Dzīves lokā. R. 1970, 115.*

Un kā viņam gribējās dzīvot un cīnīties kopā ar šo jaunatni, kurai pieder nākotne, kura neliec galvu varmāku priekšā! *Atmiņas par Leonu Paegli. R. 1961, 120.*

Turēties vēl vairāk, nekā es turējos, nebija cilvēka spēkos. Neviena nelieša priekšā es nebiju liecis savu galvu, nekad necīnījos ar gļēvulīgām domām par padošanos. *Grīva Ž. Ugunskuģis. R. 1961, 216.*

NOLIKT savu GALVU *poēt. Atdot dzīvību; krist kaujā.*

Tūkstoši un tūkstoši Daugavas dēlu jau krituši, tūkstošiem vēl galvas būs jānoliek... *Vanags J. Vēstules no tālā ceļa. R. 1978, 159.*

.. gadu vēlāk padomju vara iesauca jaunāko, un arī viņš nolika galvu tai pašā Kurzemē. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 308.*

NOŅEMT (NOGRIEZT, APGRIEZT, NOCIRST) GALVU kādam *sar. Nogalināt. Sal.* NORAUT GALVU. *1.*

— .. Manam brālim noņēma galvu kara pirmajās dienās Seviljā. *Grīva Ž. Mīlestība un naids. R. 1963, 514.*

Savu tautību viņš neliks novārtā, tad labāk lai ņem viņam galvu... Viņš ir latvietis un katram vienam droši sacīs acīs, ka ir latvietis.. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 158.*

.. un tad jāpiegriežas protežējamā raksturojumam: nenodos savus labdarus, vai galvu griez nost! *Laicens L. Akmens logā. R. 1956, 163.*

Viņš dusmīgi sacīja: «Ja tu vēl kādu brītiņu būtu kavējies, tad es apgrieztu tavu galvu.» *Šmits P. III, 178.*

— Bet par to, kas tai avīzē sarakstīts, cērt tu man galvu nost, es tev saku — tur nav tīra lieta. *Brodele A. Tas ir mans laiks. R. 1969, 256.*

NORAUT GALVU kādam *sar. Nogalināt; bargi sodīt, bārt.*

— Drīzāk lai man galvu norauj, bet tanī slepkavnieku bedrē es jūs nelaidīšu. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 185.*

— Tādu nelaimi mājā ņemt! Tik vien skaties, ka pašam galvu nenorauj! *Sakse A. Pret kalnu. R. 1960, 107.*

Jansons. Plānu noraut gribat, vai? Sargieties, ka es jums nenorauju galvu! *Zālīte E. Spēka avots. R. 1951, 54.*

«Nepiemirsti, ka tavs advokāts arī darīs savu... Katrā ziņā tev galvu nenoraus.» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 50.*

ar PACELTU GALVU. *Lepni, stalti, cēli, pašapzinīgi, ar optimismu.*

Augsts un cienījams amats, tad varēja staigāt ar paceltu galvu un izliektu krūti. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 672.*

.. Viņš likumīgi pierakstīts, pirmo reizi pilnīgi patstāvīgs saimnieks,.. vārdu sakot, vīrs, kas stāv uz savām kājām un ar paceltu galvu soļo pa dzīves ceļu. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 256.*

Tev mieru, draugs, vēlu un nosküpstu vaigā, / Lai paceltu galvu un laimīgs tu staigā. *Sudrabkalns J. Izlase. R. 1954, 346.*

— Spītā paceltu galvu, divpusīgā naidā kvēlodami, latviešu karavīri ies pretim savam traģiskajam liktenim.. *Krieviņš M. Strēlnieki pārnāk mājās. R. 1967, 183.*

Smalkāku izgāšanos nemaz nevarēja iedomāties. Tomēr vajadzēja aiziet ar paceltu galvu. *Skujiņš Z. Kailums. R. 1970, 14.*

Viņa kļuva lepna, ka viņai ir tāds draugs, kas.. ar paceltu galvu panes visas jūrnieka dzīves grūtības.. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 273.*

.. vēsture ir jāmīl, un, kas to nespēj mīlēt, nespēj mīlēt arī šodienu, nespēj iet ar paceltu galvu uz nākotni. *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 22.*

Turpretī Mārtiņš soļo braši. Panācis to, ko tik dedzīgi ilgojies, ar paceltu galvu iet pretī nākotnei. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 161.*

.. latviešu strēlnieks.. palika nelokāms un cauri visiem pārbaudījumiem izgāja augsti paceltu galvu. *Krieviņš M. Strēlnieki pārnāk mājās. R. 1967, 38.*

PA GALVU (PIERI) NEVIENS NESITĪS kādam *sar. Nekas ļauns nedraudēs.*

Lieliskā izkārtne «Krāsotāju meistars Kīlens, 3 trepes, dzīvoklis 14» brīdi manī gan vieš šaubas, tomēr [nebūdams krāsotājs] nolemju

iet pamēģināt [pieteikties darbā]. Kas būs — būs, pa galvu taču nesitīs. *Talcis Ā. Manas raibās dienas. R. 1958, 35.*

.. galu galā neviens viņam pa galvu nesitīs, ja viņš iesniegs savu pirmo krājumu. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 128.*

— Nezin vai ar tādām paunām laiž iekšā, — Andrs vēl mēģināja izlocīties.

— Tad pa pieri jau nesitīs! *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 570.*

PA GALVU PA KAKLU (PA KAKLU PA GALVU). *Lielā steigā; juceklīgi.*

Tuvojoties lepnākai viesnīcai, kučieris uztaurē jautras skaņas, kuras dzirdēdams viesnīcnieks pa galvu pa kaklu steidzas atbraucējiem pretī un, zemu klanīdamies, tos saņem un lūdz iekšā.. *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 229.*

— Monik! Monik! — tas aizelsies sauca. — Nāc paskaties — gaisa kauja.

Monika nometa grāmatu un pa galvu pa kaklu metās ārā. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 39.*

Un te pavisam negaidīti, gluži no otras puses un pretim vējam nākdams, pērkona debess ir gandrīz jau klāt.. Un tad pa galvu pa kaklu apārni ķert: tēvs ar lielajām trijzaru dakšām, sievieši ar grābekļiem. *Andersone S. LM 1972, 24. nr. 7.*

Pēdējās Anna izlaida aitas no aizgalda, bet tās pa galvu pa kaklu aizdrāzās govīm garām un pirmās sametās zālē uz noriņas turpat ganu ceļa galā. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 24.*

Piektdienas pēcpusdienā jau no pulksten trim viceministra Ābola dzīvoklī viss gāja pa galvu pa kaklu. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 228.*

— Maris jauna, un Pēteris jauns... Ko tur steigt pa galvu pa kaklu... Vai tad nevar drusciņ pagaidīt [ar precēšanos]?... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 466.*

Tu, cilvēks, skrien pa galvu pa kaklu, bet mājās tik vien ir labuma kā pārmetumi... *Spāre V. Es cilvēkam ticu. R. 1965, 8.*

Un nu viņš atkal pa galvu pa kaklu metās jaunā dēkā! *Kaijaks V. Akācija akmens pagalmā. R. 1973, 220.*

«Redziet,» taisnojies dēls, «tiklīdz es viņā rudzu lauka stūrī ieraudzīju zaķi, tā man sāka tik dikti pukstēt sirds, ka zaķis to uzdzirda un pa kaklu pa galvu bija prom!» *Latviešu tautas anekdotes. R. 1961, 274.*

Uģis pa kaklu pa galvu aizdrāzās uz papildu konsultāciju algebrā. *Skujiņš Z. Kolumba mazdēli. R. 1961, 279.*

Ieraudzījusi sanitāro vāģi, Albina pa kaklu pa galvu izskrēja uz ielas... *Grīva Ž. Mīlestība un naids. R. 1963, 507.*

Bet pamāte.. dusmās paķērusi koku un aizdzinusi pameitu pa kaklu pa galvu uz mežu. *Šmits P. V, 335.*

«.. jums.. jālec.. ķēvei mugurā un jāsteidz pa kaklu pa galvu prom.» *Šmits P. II, 281.*

.. [lācis] devies pa kaklu pa galvu no priedes zemē. *Šmits P. I, 213.*

Domā, kāds jau nu skries pa kaklu pa galvu pēc tām [lāceņogām]. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 97.*

.. administrācija tikai trenca darbus pa kaklu pa galvu.. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 876.*

PACELT GALVU. *1. 3. pers. Paust neapmierinātību, kļūt rosīgam, aktivizēties.*

Kalpu sugai vajga klausīt! / Nepaklaušus vajga sodīt! / Un mēs darīsim, ko vajga. / Lai tik iedrīkstas šis pūlis / Pacelt galvu, pacelt balsi. *Rainis J. KR, V. R. 1978, 305.*

— Mūsu ienaidnieki [latvieši] arvien nekaunīgāk sāk pacelt savas galvas. Patlaban ir devušies uz Pēterburgu [sūdzēties].. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 662.*

Maiņai vienmēr seko zināma saviļņošanās, pārgrupēšanās un spēku samēru pārbaude. Negatīvie paceļ galvu, varbūt izdodas gūt kādas priekšrocības, pozitīvie pārdzīvo zināmu nedrošību, bet svārstīgie spicē ausis, pie kā būtu izdevīgāk pieslieties. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 278.*

Bet sarunas ar Zandi uzvandīja ne tikai dusmas. Kaut kur pašā maliņā, pašā sirds stūrītī bija galvu pacēlušas arī šaubas. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 264.*

2. Sākt apzināties sevi, savu spēku, tiesības, kļūt drosmīgākam, lepnākam.

Kad viss vēl cietā miegā gulēja, / Kad dzelžu vara zemi nospieda, / Mēs pirmie droši galvas pacēlām. *Rainis J. KR, V. R. 1978, 378.*

Diezgan viņa bēgusi no cilvēkiem, diezgan slēpusies ar savu kaunu. Tagad viņa atkal pacels galvu, skatīsies katram droši acīs, parādīs, ka viņa nav sliktāka par citām.. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 533.*

«Latvietis līdz šim par daudz locījies un laizījis svārku piedurknes, viņam lepnāk jāsāk pacelt galva...» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 192.*

Kamēr mēs liecām muguras un pildījām viņu kabatas, tikmēr mūs lika mierā. Bet, līdzko pacēlām galvas un paši kļuvām saimnieki, — paskaties, kas notiek... *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 236.*

Pietiekami ilgi esam bijuši zemāki par zāli. Laiks pacelt galvu. *Svīkule V. Gājputnu balsis. R. 1970, 32.*

.. Valmieras apkārtnes mazgruntnieki bija pirmie, kas pacēla savu galvu. Jo labāk viņiem gāja, jo mazāk tie par saviem kungiem bēdāja! *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 558.*

3. Pārvarēt vājumu, ar cerībām raudzīties nākotnē.

Laivinieks Lāmanis, bažās par sievu jau ilgāku laiku nodzīvojis pa māju, atkal pacēla galvu. «Gana slinkots,» viņš dēlam deklarēja. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 311.*

Cilvēks jau ir kā zāle: kad vien var, galvu paceļ, lai arī cik dziļi zemē būtu iemīts. *Kalniņš J. Mūžība. R. 1971, 257.*

Proti nu pacelt galvu! Proti nu izsāpēt bēdas un palikt nesalauzts! *Heniņš A. Sarkanais simts. R. 1972, 59.*

4. Sākt pieauguša cilvēka dzīvi.

— Padomā, meit! — māte brīdināja. — Kam tev, tikko galvu pacēlušai, vidusskolu beigušai, uzņemties pamātes nastu, gādāt par citas sievas bērniem? *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 213.*

Es visu laiku, kamēr pacēlu galvu, pa kori, saka tēvs. Jau no piecpadsmit gadiem. *Ziedonis I. K 1974, 1. nr. 56.*

PĀRI GALVAI. *Pārāk daudz (parasti darba); ļoti lielā mērā, pilnīgi.*

Tagad mums darba bija pāri galvai un visi steidzami. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 214.*

— Darba — pāri galvai, kad padarīšu? Kad izkāpelēšu kalnu kalnus? Kad izdzeršu jūru? *Bendrupe M. Degošie raksti. R. 1963, 23.*

— Bet tu redzi, mēs esam patlaban darbā pāri galvai.. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 512.*

Neparastākais bija tas, ka cilvēki, kuri iegrima darbā «pāri galvai», izmainījās: kļuva pašapzinīgāki, jautrāki.. *Grigulis A. Dzejoļi. Stāsti. Lugas. R. 1956, 286.*

Arī darbā Vilis iestidzis pāri galvai. *Avotiņa D. Zuze. R. 1973, 156.*

Atbraukt neesot laika, pienākumu daudz — pāri galvai. *Vaidars T. Ragu mūzika. R. 1972, 69.*

— Un parādos arī esmu pāri galvai, — vecais Grāvis tad atteica. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 45.*

Parādi pāraugs pāri galvai — ptū! *Dziļums A. Saplēstā krūze. R. 1942, 253.*

.. nogrimis dziļā postā pāri galvai. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 420.*

Tai laikā, kad nesaticība bijusi pāri abu galvām, saimniece reiz meklējusi gala atorā.. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 379.*

SAGROZĪT GALVU kādam. *1. Panākt uzskatu, rīcības maiņu; samulsināt.*

Vai viņš pats nebija vedinājis tos uz nepaklausību, uz pretošanos varas nesējiem, un vai krietnais Vīteļu saimnieks .. nebija viens no daudzajiem, kuriem viņš sagrozījis galvu? *Zariņš K. Kaugurieši. R. 1975, 95.*

Ļaužu galvas tā bija sagrozītas, ka viņiem visa bijāšana pret kungiem zudusi. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 101.*

— Šis ir sagrozījis puikam galvu, citādi nevar būt. No kurienes Arturam tās gudrības? No kurienes, es gribētu zināt! *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 197.*

— Tev vienkārši tās daudzās grāmatas sagrozījušas galvu. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 48.*

— .. ir cilvēki, kuriem vara uzreiz sagroza galvu, tie vienā brīdī pārvēršas, tos pārņem.. sava veida kašķis.. *Bērce V. Dzīves labākā daļa. R. 1972, 200.*

Nevajag puikam grozīt galvu. Būtu labāk savas lietas kārtojis. *Kalve A. Vēja kaņepes. R. 1973, 83.*

2. Piesaistīt sev pretējā dzimuma personas uzmanību, savaldzināt.

Vai mēs gan nezinām: nācāt, nācāt — labinājāties, sagrozījāt nabaga bērnam galvu un nu gribat skriet ar to otru. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 158.*

Māte teica: «Spodris mūsu meitenei pavisam galvu sagrozījis... Kamdēļ tad šī slima palika?» *Jaunsudrabiņš J. Vēja ziedi. R. 1959, 82.*

— Ko tu tai rijā ik reizes tik ilgi vari sadarīt? Tā vien raugi, tas bandīts, tas mežabrālis, būs tev galvu sagrozījis, vai tad citādi skrietu kā muša uz medu. *Kaijaks V. Bailes. R. 1977, 103.*

Roza nebija skaista, bet savām gudrām acīm un pārdrošo uzvešanos tā sagrozīja daudz jaunekļiem galvas. *Poruks J. Raksti, I. R. 1971, 490.*

Ilze taču spējusi sagrozīt galvu ne vienam vien kaujās rūdītam un dzīvē pieredzējušam vīram! *Strupulis U. Raunas stāsti. R. 1983, 247.*

— Es jau savai meitai sacīju — lūko tu tam Pīteram galvu sagrozīt, redzēsi, vēlāk muižu nopirksiet, kā lielkungi dzīvosiet. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 55.*

SAĪSINĀT PAR GALVAS TIESU. *Nogalināt.*

Un vīri mēļoja, ka letgalietēm esot sasodīti glītas rotas un viņas pašas esot vēl glītākas, un, ja kāds viņu bāliņš iedrošināšoties liegt visu to apskatīt, tad it labi varētu palocīt roku un saīsināt viņu par galvas tiesu. *Purs L. Degošais pilskalns. R. 1972, 135.*

Gans. Gallijā esot bijusi slaida izkaušanās, un daudzi tur saīsināti par galvas tiesu. *Saulītis B. KR, VI. R. 1977, 224.*

— Viens gan nenāktu par ļaunu — pataisīt tevi par galvas tiesu īsāku. *Svīkule V. Gājputnu balsis. R. 1970, 131.*

Ko palīdz tavs lielums, ja ik brīdi tevi var samazināt par galvas tiesu? *Purs L. Degošais pilskalns. R. 1972, 171.*

SAKĀPT (kāpt) GALVĀ kādam *3. pers., sar.* **1.** *Rasties reibumam (parasti no alkohola). Sk. arī* IEKĀPT GALVĀ.

Vakarā .. mielasta labums jau bij sakāpis bēriniekiem galvās.. *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 43.*

Dravam alus bija sakāpis galvā; viņš skaļi stāstīja, kā.. vajadzējis organizēt kolhoza centra aizsardzību. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 238.*

Bet alkohols arvien vairāk kāpj galvā un padara viņu nevaldāmu. Kādēļ tāda likteņa ironija, kādēļ viņa mīl šo ķēmu un ne viņu?! *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 446.*

Harijs atlaidās pret mīksto atzveltni un aizsmēķēja. Brokastis viņš nebija ēdis, cigaretes dūmi kāpa galvā, radīdami gurdu noreibumu. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 56.*

2. *Padarīt iedomīgu, pārāk pašpārliecinātu.*

Viņai jau pāri trīsdesmitajam, ko viņa var runāt! Tie Purgaiļi [mājas] viņai galvā sakāpuši. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 49.*

Taču draugam cildinājumi sakāpuši galvā, un viņš patiešām sācis domāt, ka tai smērējumā «kaut kas» ir. *Puriņš A. Nevaicājiet man neko. R. 1977. 50.*

Jā, glaimi pat visprātīgākajam cilvēkam kāpj galvā spēcīgāk par šņabja dvingu. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 154.*

3. Pārņemt apziņu.

Viss rūgtums, apsmiekls un sāpes, ko es šodien biju pārdzīvojis, sakāpa manā mazajā galvā un kļuva par apziņu, ka es mazo baronu acīs neesmu nekas vairāk kā suns, Krancis, par kuru var zoboties, kuram var spert ar kāju. *Paegle L. Stāsti jaunatnei. R. 1954, 16.*

O, tas bij laiks, kad jauns es biju pats, / Kad alus vietā galvā kāpa neprāts. *Čaks A. LM 1974, 44. nr. 6.*

SAĶERT GALVU. *Nonākt izmisumā, uztraukties.*

Tiklīdz pienāca pirmie rēķini preču apmaksai, mēs saķērām galvas — ar tādām summām nebijām rēķinājušies.. Sanāca tādi izdevumi, kādus mūžam nespējām samaksāt. *Banga T. Mana dzīve. R. 1957, 181.*

.. viņš bieži vien dienām ilgi nepateica nevienu vārdu un pēc tam izgrūda kaut ko tādu, ka visi saķēra galvas. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 164.*

SALIKT (likt) GALVAS KOPĀ. *Kopīgi censties ko izdomāt, izlemt, atrisināt.*

— .. Atnāc kādu vakaru! Saliksim galvas kopā un padomāsim. *Dinere C. Starts. R. 1969, 177.*

.. nākšu šurp, saliksim abas ar Jutu galvas kopā, izprātosim, kā būtu labāk. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 268.*

Ko visu neizgudrojām pie vecā trenera! Viņš tādos gadījumos pats mudināja: «Puiši, lieciet galviņas kopā!» *Kalndruva M. Tīrumā. R. 1963, 268.*

Grūti apgalvot, ka šīs tradīcijas [kartupeļu karnevāla] iedibinātājs ir tikai viens cilvēks. Daudz galviņu te likts kopā. *Ziedonis I. Kurzemīte. R. 1970, 233.*

SKRIET AR GALVU SIENĀ. *Sk.* SKRIET AR PIERI SIENĀ.

STAIGĀT UZ GALVAS *sar. Darīt ko pārgalvīgu. Sk. arī* STĀVĒT kaut vai UZ GALVAS. *1.*

Kamēr lielie baznīcā, rakari savos mitekļos kaut uz galvas staigā. *Salenieks E. Neizlaid airus no rokām. R. 1975, 21.*

— Ko jūs, Lejiņ, vienmēr nākat ar savām muļķībām! Šis jau arī viens no tiem, kas labāk gribētu uz galvas staigāt, — viņš paskaidroja klasei. *Plaudis J. Raksti, II. R. 1964, 300.*

STĀVĒT kaut vai UZ GALVAS *sar. 1. Darīt ko pārgalvīgu. Sk. arī* STAIGĀT UZ GALVAS.

Un ir cilvēki, ko neievēro. Neievērojamie var stāvēt uz galvas, kliegt urrā, var jāt uz rozā ziloņa, un tomēr visi tiem paies vienaldzīgi garām kā simtkārt redzētām mēbelēm. *Skailis A. K 1976, 1. nr. 106.*

Starp viņiem visiem [poļiem] pastāv nerakstīta noruna: esi iecietīgs pret manām vājībām un untumiem tāpat kā es pret taviem. Un uzreiz jāpiebilst — sabiedrisko normu robežās. Ja patīk, stāvi kaut

uz galvas, tikai netraucē citus, vari valkāt visīsāko mini vai visgarāko maksi,.. tikai esi tik laipns un netraucē citu pilsoņu mieru.. *Luginska R. Polonēzē pa Poliju. R. 1973, 138.*

2. *Ļoti censties ko paveikt, sasniegt, darīt visu, kas iespējams.*

— Neiesim, un viss! — viņš paziņoja. — Stāvi kaut vai uz galvas! *Lagzdiņš V. Teltis pie upes. R. 1958, 53.*

— Bet tas jums neizdosies.. Varat kaut uz galvas stāvēt! *Brodele A. Zilais zvirbulis. R. 1965, 73.*

Brauc, sūta telegrammas, gandrīz vai gribas teikt, uz galvas stāv [lai novērstu audzēkņu atskaitīšanu]. *C 1983, 79. nr. 3.*

STŪRA GALVA. *Sk.* CIETA GALVA.

TURĒT GALVU AUGŠĀ. *Saņemt visus spēkus, saglabāt optimismu, ticēt pozitīvam atrisinājumam. Sal.* GALVU AUGŠĀ.

Visiem, kas prot galvu turēt augšā, Rīgā iet labi, bet šādiem tādiem pļēguriem, protams, neveicas nekur... *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 159.*

«Nieki, kas pats tur galvu augšā, tas var dzīvot visādu cilvēku vidū,» Vārpiņš atbildēja sievai.. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 462.*

Galva jātur augšā, jo tēvs tā vienmēr darot, lai cik grūti viņam klātos. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 125.*

— Dzīvo vesela un turi galvu augšā! Nav tādas nelaimes, no kuras nebūtu izejas. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 288.*

.. viņas Saša bija atkal pie viņas, viņi strādās un pūlēsies abi.. Viņa turēja atkal galvu uz augšu.. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 137.*

UZ SAVU GALVU, *reti* NO SAVAS GALVAS. *Patstāvīgi, neprasot citiem padomu, atļauju.*

— Vai, meit, — māte atguvās, — kā tu tik svarīgā lietā uz savu galvu vien? Būtu jel aprunājusies ar mums visiem. *Dorbe H. Pagātnes vējos. R. 1973, 127.*

«Nodokļu atlaišanu viņai neviens nav lūdzis, viņa to darījusi patvarīgi uz savu galvu..» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 476.*

Kā noteikts, tā jādara, un uz savu galvu nevar ievest jaunu kārtību. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 431.*

Sirds viņam rūgta smaguma pilna. Kājas basas, galva plika, desmit kapeiku nav kabatā — pudeli alus viņš ar tiem citiem nevar iedzert, uz savu galvu līdz stacijai nedrīkst aiziet. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 173.*

Bet vai puiši to darījuši [mežā zirgus laiduši un ugunskuru kurinājuši] paši uz savas galvas,.. kacinājis lielskungs dusmu pilns tālāk. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 450.*

Kā arvienu un gandrīz visās lietās, tā arī šoreiz viņš [Tenis] to uzlūgšanu [Ilzes bērēs] bij izdarījis uz savas galvas, bez Kaspara ziņas, jo iepriekš viņš nemēdza nekad aprunāties, bet, ko nodomāja, to izdarīja viens pats. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 100.*

VIEGLA (LABA, *novec.* LĒTA) GALVA; GALVA IR VIEGLA (LABA, LĒTA). *Spēja ātri uztvert, saprast, iegaumēt, iemācīties; attīstīts prāts.*

— Tev nu arī laikam drīz būs jāsāk iet skolā..

— Nu, tev tas nekas, tev ies labi: jums tās vieglās galvas. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 123.*

No visām pusēm to vien dzird: manam māsasdēlam tik viegla galva, ka skolmeistars ij tādus rēķinus nevarot sadabūt, ko šis nespētu atšķetināt. *Salenieks E. Vēstures ratu griez arī tu! R. 1978, 183.*

Viņam [skroderim] viegla galva: visu, ko redz, patur. *Janševskis J. KR, I, II. R. 1933, 98.*

Jaunajai saimniecei bij viegla galva. Vajadzēja tikai reiz noskatīt nīšu un pakāju uzsiešanu, un viņa zināja, kā uzrīkot astoņnīti, sešnīti, kā izdabūt milasratu, vienkārti, ratano vai mizalaini. *Jaunsudrabiņš J. KR, IX. R. 1983, 322.*

Saskaitīšana un atņemšana, tas neesot nekas, bet reizināšana ar trijiem cipariem, tur arī Jānim nākšot palauzīt vieglo galvu. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 243.*

Mūsu kurss pēc sava sastāva bija vēl ļoti raibs,.. taču ar vieglām galvām, kurās viss iegūlās it kā pats no sevis.. *Bērce V. Tas ir arī mans liktenis. R. 1976, 27.*

Saša ar savām spējām un vieglo galvu, ar savu ātro reakciju varētu būt gan lidotājs izmēģinātājs, gan izlūks, gan motobraucējs. *Dripe A. Kolonijas audzinātāja piezīmes. R. 1975, 10.*

— Galva tev viegla, visu tu vari iemācīties, bet taisni tāpēc pēdējā laikā kļūsti paviršs un nolaidīgs. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 253.*

— .. Ludi — to es gribētu paskolot... viņam ir laba galva. *Lācis V. KR, VII. R. 1972, 161.*

— Galva viņam laba, mācībās pirmais, tikai palaidnis arī pirmā numura. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 416.*

Un cik viņam bija lēta galva! Cik viņš visu ātri iepratās — ir grāmatu, ir darbu. *Janševskis J. KR, VII. 1933, 1301.*

VISĀ (PILNĀ) GALVĀ. *Ļoti skaļi; cik stipri spēj (kliegt, raudāt, smieties).*

Ieraudzīdama vilku, viņa sākusi visā galvā kliegt. *Šmits P. XIV, 572.*

Anšelis kliedza visā galvā un ar asiņojošu degunu skrēja meklēt savu māti. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 348.*

— Vēl mirklis, un viņš visā galvā sāk smieties. *Saulītis B. Kad zeme atveras. R. 1966, 67.*

.. viņš sācis pilnā galvā kliegt: «Princeses istaba deg!» *Šmits P. X, 496.*

Bārdains, kalsens krievs, kamēr ārsts zondē viņa brūci, visu laiku pilnā galvā kliedz tikai vienu vienīgu vārdu: nelieši, nelieši, nelieši... *Štrāls K. Karš. R. 1957, 291.*

.. Marianna nejaudāja neko citu kā tikai raudāt pilnā galvā, itin kā viņi te kādu apstāvētu un bērētu. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 380.*

ZAUDĒT (pazaudēt) GALVU. *1. Pilnīgi apmulst, apjukt; uztraukties, nesaprast, ko darīt.*

Tiešām, kā lai izskaidro to, ka tāds piedzīvojis un rūdīts karavīrs, kāds Spensers neapšaubāmi bija, pēc pirmā pretinieka šāviena zaudēja galvu un padevās panikai.. *Lācis V. KR, IV. R. 1971, 250.*

Pats galvenais — nezaudēt galvu.. — Tagad vairāk nekā jebkad vajadzīgs skaidrs saprāts un pareiza notikumu izpratne. *Grants J. Maijs atnāca janvārī. R. 1969, 139.*

Pusgraudniece aiz nelaimes vēsts bija zaudējusi vai galvu. *Pērsietis. Izlase. R. 1951, 190.*

Mācītājs iesauca līgavu atsevišķi savā istabā un ņēmās to vārdot, vai viņa neesot galvu zaudējusi, tāda smalka, mācīta jaunava iedama pie vienkārša būdinieka. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 210.*

..Šustiņiete ar meitām rosījās kā galvu zaudējušas, un ikvienam tika redzams, ka no šīs rosīšanās nav nekādas jēgas, nekāda labuma. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 207.*

Visu līdz šim par vācu apiešanas mākslām dzirdēto ziņu iebiedētā pulka priekšniecība jau pirmajā mirklī pazaudēja galvu, un vēl pēc dažām minūtēm pulks diedza to pašu ceļu atpakaļ daudz ātrāk, nekā devies uz priekšu. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 140.*

— Nav nekāds brīnums, ka šādos posta laikos cilvēki pazaudē galvu un saprašanu. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 625.*

Turpretī Emma bija kā galvu pazaudējusi. Viņa skraidīja no istabas istabā, no koridora virtuvē, rokas lauzīdama un brīžiem pat ievaimanādamās. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 228—229.*

Jēri žēli brēc, lēkā, skraida, kā galvu pazaudējuši, nepazīdami vairs savas mātes, tā ka tām tāpat ir jāsauc, jāmierina, jālabina, un no aitu brēkšanas vien skan gaiss kā sajukusi Bābeles valoda. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 442.*

Tēvs gluži vai pazaudējis galvu no raizēm. *Spāre V. Es cilvēkam ticu. R. 1965, 171.*

2. Kļūt bezprātīgam (iemīloties).

— Jā, es jau zinu, tu gan mīlestības dēļ nekad nezaudētu galvu. *Zigmonte D. Dod roku rītausmai. R. 1967, 260.*

Eitibida. Tu — lielais... tu stiprais... tu — varenais.. tu lielais vientuli! No pirmās reizes, kā es tevi redzēju cirkū, es esmu galvu pazaudējusi. Man bail, ka nepalieku traka! *Upīts A. Spartaks. R. 1962, 159.*

Viņa necerēja, ka Valojā viņas dēļ visi puiši pazaudēs galvas, bet bija pārliecināta, ka daži tomēr pazaudēs un viņa varēs izvēlēties piemērotāko precinieku. *Kolbergs A. Kriminālliета trijām dienām. R. 1977, 22.*

— Grīslienes brunčos sapinies, savu galvu pazaudējis! *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 195.*

3. Aiziet bojā; krist kaujā.

Sprādzieni rotas ietina dūmos..

— Korespondenta kungs, krītiet uz vēdera — citādi pazaudēsiet galvu! — aiz muguras sauca Vācietis. *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 256.*

Nav liela jēga tīro blēņu dēļ zaudēt galvu vai sapūt kādā drēgnā pagrabā. *Lāms V. Tava valstība. R. 1978, 192.*

GALVIŅA

UZ GALVIŅĀM (*reti* uz galvām). *Vienādās daļās pēc dalībnieku skaita.*

Eikuļus pārdeva, iedzīvi izūtrupēja un naudu uz galviņām sadalīja. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 162.*

— Kā, visi aģitācijas izdevumi jāsedz uz galviņām. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 245.*

Pēc tam aprēķināja, cik dalībnieku bijis, lai varētu maksu izdalīt uz galvām. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 57.*

Soda naudu pavēlēts sadalīt uz galvām. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 312.*

GAĻA

KĀ CAUR GAĻAS MAŠĪNU IZLAISTS (IZMALTS). *Pārguris, pārmocījies.*

H e l ē n a. [..] Raimonda [pašnāvnieka] tēvs kā caur gaļas mašīnu izlaists... Tu to pat iedomāties nevari. *Purs L. Dialogi par dzīvi. R. 1983, 184.*

.. runāt personīgi par sevi nākas diezgan grūti, jo pašlaik kā izlaists caur 100 gaļas mašīnām [dažādu slimību vajāts]. *Lukss V. Kara dienu vēstules. R. 1975, 31.*

Vecie sāka rūkt, ka nu laikam visu nakti ēverģēlēšoties un rītā būšot kā caur linu mašīnu izmalti. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 99.*

KĀ JĒLA GAĻA *vienk. Saka, ja kas ir ļoti nepatīkams, pretīgs, apnicis.*

Atkal kaut ko no kara ainām? Neparastu varoņdarbu vai necerēti laimīgu iznākumu, operējot galvaskausu? .. Ak Dievs, kā tas viss apnicis.. kā jēla gaļa! *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 221.*

Varbūt beidzot viens otram, vismaz es viņai apriebtos kā jēla gaļa. *Plaudis J. Raksti, III. R. 1965, 148.*

LIELGABALU GAĻA. *Karavīru masas, ko bezjēdzīgi, nesaudzīgi sūta kaujās.*

Karjeru var taisīt visur. Un tagad tā mums jātaisa karā. Un, ja es zinu, ko es gribu, tad es atradīšu arī līdzekļus to panākt. Mēma lielgabalu gaļa es negribu būt un nebūšu. Tam nolūkam der katrs. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 16.*

.. sen jau [rotām] piespriests vienīgais, vislielākais sods: uz fronti, lielgabalu gaļā. *Ceplis A. Daiļdarbu izlase. R. 1959, 35.*

GANI

AIZIET GANOS *3. pers., sar.* **1.** *Tikt aizmirstam; aizmirsties.*

Par smēdi būtu daudz ko stāstīt, ja vien lielākā tiesa nebūtu aizgājusi ganos jeb, vienkārši sakot, aizmirsusies. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 272.*

Burtot viņš bija iemācījies jau pagājušo ziemu, bet pa vasaru daudz kas «aizgājis ganos». Tagad tēvs viņam lika vēl iekalt visu reizrēķinu un iemācīties no galvas arī baušļus. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 86.*

2. *Saka, ja notiek kas nevēlams.*

Kaimiņiene aizskrien pār pagalmu vaimanādama — nu gan mīkla būšot ganos aizgājusi! *Indrāne I. Meklēju zēnu ar zaļām acīm. R. 1975, 91.*

LAIST GANOS kādu, kaut ko *sar.* **1.** *Atbrīvot kādu no pienākuma, atlaist.*

— Trimeri ir izlaidušies kā runči. Mēs pilnīgi varētu iztikt ar diviem, bet trešo laist ganos. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 323.*

Ja rīkojas uz cīņām, tad vajag puišus vākt kopā. Ja sacelšanās nebūs — tad laiž tos mežabrāļus ganos. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 507.*

Tanī laikā es jau biju sarunājusi precēties ar Laimnesi,.. un šito es palaidu ganos. *Krieviņš M. Septiņi pistoles šāvieni spoku stundā. R. 1976, 115.*

2. *Aizmirst kaut ko.*

— Kā ar mācīšanos? — ..

— Edgars laikam šo to būs palaidis ganos. *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 74.*

GANS

DRAUDZES GANS *novec. Mācītājs.*

— Man kā draudzes ganam būs Dieva priekšā jāatbild par katru nomaldījušos avi.. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 146.*

Mācītājs Akots bij dzīvespriecīgs cilvēks. Viens no tiem liberālajiem draudžu ganiem, kas neturas pārāk stingri pie Vecās derības dogmām. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 627.*

.. pa taciņu jau pretī, platā, melnā talārā ietērpies, ar pāris vecākiem vīriem nāk draudzes gans. *Brutāne V. Uz Līgatni man brauciet līdz! R. 1969, 147.*

DVĒSEĻU GANS *novec. Garīdznieks.*

.. lai kļūtu par vispusīgi izglītotu dvēseļu ganu, semināram kā mācību iestādei jāpalīdz klēriķiem apgūt visas vajadzīgās zināšanas. *Zvejsalnieks B. Zaudētie gadi. R. 1963, 109.*

Viņam [tirgotājam] blakus Dobeles ebreju dvēseļu gans. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 41.*

— Es esmu dvēseļu gans, es kalpoju baptistu draudzei. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 107.*

— .. mans gars svētīdams noraudzīsies uz tevi, ja tu stāsies manās pēdās par Niedrēnu draudzes dvēseļu ganu. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 254.*

Bet galvenais taču tas, ka dvēseļu gana pienākums palīdzēt cietējam cilvēkam un izlīdzināt nesaskaņas ģimeņu dzīvē. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 628.*

«Pateicos arī jums, savas dvēseles ganam, ka esat nākuši sataisīt mani uz pēdējo ceļu un atsvabināt no dažādām nastām, kuras spiež

manu sirdi jo grūti tagad, no pasaules aizejot.» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 481.*

GAŅĢIS

UZ DIVIEM (vairākiem) GAŅĢIEM *sar. Uz divām (vairākām) pusēm vienlaikus.*

..es malu, kā saka, uz diviem gaņģiem. Pusgadu kā skolotājs, otru pusi kā mālderis. *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 62.*

.. mūzika [kāzās] būšot uz diviem gaņģiem: lielajā istabā pūtīšot pašu muzikanti uz ragiem, bet gala kambarī smalkākiem viesiem spēlēšot uz klavierēm.. *Ieviņš K. Putras Daukšis, I. R. 1988, 84.*

P i n d a c ī š a. [..] Jā, te nu šonedēļ tos Silmačos gan būs raiba dzīve. Šūšana uz divi gaņģi, cepšana, vārīšana, brūvēšana — un tad vēl tas ar to Auci! *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 88.*

Jau tā pagasts smējās: Brīviņos katru vakaru lasīja uz diviem gaņģiem. Un kur tas bija redzēts, ka kuļamā laikā blēņojās ar grāmatām, kas tikai ziemu darāms. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 298.*

— .. Vienā ziemā.. rāvu uz trim gaņģiem. Pa dienām skolā, pa vakariem kursos, naktīs kalu augstskolas pārbaudījumiem. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 168.*

— Ziniet, es te lāgiem strādāju uz visiem gaņģiem — gan karoju, gan komandēju, gan noturēju .. mācību stundas. *Lācis V. KR, XIII. R. 1975, 39.*

GARASTĀVOKLIS

GARASTĀVOKLIS UZ (ZEM) NULLES *sar. Ļoti slikts garastāvoklis.*

Arta pēdējās dienās nav likusies zinis par saimniecību. Arī viņai garastāvoklis, kā saka, bijis uz nulles. *Bundzeniece O. Irēnas dienasgrāmata. R. 1971, 165.*

Jūtos aizvainota, ir vainīga, vispār — garastāvoklis zem nulles. *Brodele A. Zilais zvirbulis. R. 1965, 97.*

GARDS

KA vai NE GARDS. *Cik patīk.*

Šis nu izstaigājies, ka vai ne gards.. *Šmits P. XII. 391.*

Dažu labu dienu Amālija vairs nezināja, ko lai iesāk ar garo laiku. Izgulējās ka ne gards; rokas darbi apnika.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 268.*

.. ja viņa vīru skubināja pa garajiem vakariem iet sērst uz Kaķīti, tad Mārtiņš nelabā dūšā atrūca: «Nu ej laimīga un ciemojies ka ne gards, neviens tev tā neliedz, bet neturi mani par savu asti..» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 268.*

GAROZA

GRAUZT (KRIMST) BADA (SAUSU) GAROZU. *Dzīvot trūkumā.*

Mācījies teātra fakultātē, bet aizgājis no turienes, tāpēc ka apnicis bada garozu grauzt. *Ķuzāne L. Zodiaka loks. R. 1975, 105.*

Ninai netika atstāt vietu, lai saimnieciski nenonāktu gluži vīra atkarībā vai atkal lai nekrimstu bada garozu. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1968, 500.*

«Nē, saimniek, lai arī sausa garoza graužama, savs stūrītis paliek savs.» *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 11.*

GARS[1]

IZLAIST GARU *sar. Nomirt; nobeigties.*

.. [kaimiņiene] tik ļoti sabijusies, ka aiz bailēm saslimusi un ilgi, ilgi vārgusi, līdz izlaidusi garu. *Šmits P. IV, 391.*

Nāvīgi ķerts, jauneklis dobji ievaidējās, saļima un izlaida garu. *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 89.*

.. ja dažreiz nepaēdīsi — tāpēc jau neizlaidīsi garu. *Salenieks E. Otrais mētelis, šūts no ielāpiem. R. 1969, 402.*

Garāžā aiz garlaicības varēja izlaist garu. *Skujiņš Z. Fornarīna. R. 1964, 19.*

Radiniece atnāca par lielu kopēju un rūpētāju, izvaimanājās par necilvēcīgo mazmeitu, kas mierīgi študierē pa Rīgu, kamēr te vecs cilvēks laiž garu laukā. *Zigmonte D. Ir jābūt Hovalingai. R. 1966, 8.*

Zirgi izkāmējuši, tikko kājas velk. Vakar naktī viens nosprādzis. Sardzes vīrs nepamanījis, kad tas atgūlies, kad izlaidis garu. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 93.*

— Vai tavi kleperi spēs tās [mašīnas] vilkt?

— Vī dieniņ, pa diviem nu nespēs?

— Taču jau taču. Sadosi garās auzas, vilks, kamēr garu izlaidīs.. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 351.*

LAIST vai GARU (DZĪVĪBU) LAUKĀ (ĀRĀ). *Pārmērīgi censties, ļoti nopūlēties; beigties nost.*

Mūsmāte vienmēr sirdījās, ka šo Juris atkal uzsējis savu Sarkani uz mūsu ežmaļa. To viņš ar bija nobarojis apaļu kā bumbu, un zirga dēļ viņš laida vai garu laukā. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 365.*

— Nē, viņa nav tāda. Par savu slimo māti dzīvību laiž laukā. Un Edītei patika, ka par viņu tā runā, viņa sēdēja pie mātes, cik vajadzēja un cik nevajadzēja... *Zigmonte D. K 1977, 1. nr. 49.*

L e o n t a (skarbi). Vai tad tā nav? Kam te tagad tie mietu vezumi? Pavasarī atkal vai dzīvību laidīsi ārā, viens pats stīvēdamies ar to ābeļu stādīšanu. *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 244.*

NE DZĪVA GARA. *Sk.* NEVIENA DZĪVA DVĒSELE.

NO SVĒTĀ GARA *sar. No nekā; bez reāla pamata.*

— Cilvēks nevar mācīties un pārtikt no svētā gara. *Lācis V. KR, XVIII. R. 1977, 255.*

.. vienīgā cerība paliek ēdnīca. Nedzīvos taču cilvēks no svētā gara! *Upmale V. Jautrās nedienas. R. 1973, 110.*

No svētā gara tak gudrība nenāk. *Mauliņš J. Malēnieši. R. 1983, 146.*

VILKT GARU *sar. Ar lielām grūtībām spēt iztikt, izdzīvot; būt ļoti vārgam.*

Nabagu namos sirga un vārguļoja daudz vecu un nespējnieku, kuri tikko garu vilka ar to palīdzību, ko dabūja no draudzes vai pagasta.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 203.*

Zvejnieki vilka garu kā nu kurš: daži devās uz mežiem peļņās, turīgākie brīvajā laikā sakārtoja nolietoto spaili un taisīja jaunus tīklus.. *Lācis V. KR, VII. R. 1972, 18.*

— Man mājās seši pūri kartupeļu. Silva salasīja sēnes, un puika no ganiem atveda maišeli putraimu. Gan jau kaut kā izvilkšu garu. *Lācis V. KR, VIII. R. 1973, 7.*

gara vilkšana

Tēvs nebija nekāds zemkopis, un Meža māja bija tikai tāda «gara vilkšana». *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 106.*

GARS[2]

UZMEST (samest) GARU *sar. Iedzert.*

— Ar meitām izciemosies rītvakar klētiņā. Iesim drusku uzmest garu! *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 184.*

— Viņš [skolmeistars] ir atkal dundurī... — Tāpat klusā balsī atsaka plostnieks: — Nemierīgs un delverīgs jau pēc savas dabas, bet, kad vēl sametis drusku gara, tad ir sevišķi dūšīgs. *Janševskis J. Līgava, 2. R. 1932, 31.*

GARŠ

CIK GARŠ, TIK PLATS *sar. Saka, ja, rīkojoties vienādi vai otrādi, gala rezultāts būtībā nemainās, ja kas ir vienlīdz slikti vai labi, neizdevīgi vai izdevīgi.*

«Sieviete prot novērtēt vīrieša spēku un izveicību. Un, ja viņai tā labpatīk, — ļauj arī sevi uzvarēt.»

«Cik garš, tik plats. Uzvarētājs tomēr ir un paliek sieviete.» *Steiga M. Soļi aiz muguras. R. 1977, 132.*

Tas vien bija pietiekams iemesls ierosināt kriminālmeklēšanu. Tikai — vai viņam bija tiesības darīt to uz savu roku? Cik garš, tik plats... *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 117.*

Uz viņiem [zinātniekiem] jau pukoties varēja, bet, kad pašiem [saimniecības vīriem] jādara: tik garš, tik plats! Viņiem tagad bija liela galvas lauzīšana: ko iesākt, ko darīt?! *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 542.*

— Nevaru iedomāties, ka atomā nevaldītu cēlonības princips, bet nevaru arī iedomāties, kāds tas varētu tur būt, — viņš sacīja. — Cik plats, tik garš. *Purs L. Gaismas staru lokā. R. 1968, 59.*

VILKT GARĀS VAĻĀ. *Raudāt.*

Viņš stāvēja brīdi augstu izvelvētām uzacīm, — tad viņš saviebās kā vecis un vilka garās vaļā! Viņš raudāja skaļi, nogrūdinādamies kā kumeļš.. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 291.*

Sešpadsmit gadu vecs viņš [Jēkabs] vēl raudāja par tīriem niekiem, un arī tagad asaras tam nebija dārgas. Piemēram, ja Jēkabs aizgāja uz aploku pēc dūkanā un tas bij pārrāvis pineklu, neļāvās rokā dabūt, tad Jēkabs tūlīt vilka garās vaļā. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet... R. 1977, 8.*

GLĀZE

CILĀT GLĀZĪTI (glāzi) *sar. Lietot alkoholiskos dzērienus; iedzert, dzert.*

Taču tēva rokas prata ne tikai ēveli un zāģi, bet arī glāzīti cilāt, un, cik sīvā tēvs dabūja iekšā, tik asaru plūda no mātes pelēkajām acīm. *Dinere C. Starts. R. 1969, 22.*

Pārnākot jau mūs vareni samieloja.. Droši vien jau tika cilātas i glāzītes.. *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 87.*

Ja nav nepieciešamās stingrības, sāk glāzi cilāt darbā, beidz gaitas atskurbtuvē. *C 1975, 26. nr. 4.*

Viņš rakstīja Beatai garas, pārliecības pilnas vēstules, ka nekad glāzes vairs necilās. *Kolbergs A. Cilvēks, kas skrēja pāri ielai. R. 1978, 70.*

glāzītes cilātājs

Vīri, protams, dažādi, kā jau visur. Ir starp viņiem čaklie un slaisti, glāzītes cilātāji un atturībnieki, pļāpātāji un klusētāji.. *Dripe A. Kolonijas audzinātāja piezīmes. R. 1975, 160.*

IESKATĪTIES GLĀZĪTĒ (glāzē) *sar. Lietot alkoholiskos dzērienus; iedzert.*

Bet, ja brigadieris, meistars vai arī darbu vadītājs mēdz ieskatīties glāzītē, kolektīvā rodas nesaskaņas, cieš darbs, rodas dažādi incidenti. *C 1975, 26. nr. 4.*

Viņš gāja gar atjaunoto krogu, un viņam gauži iegribējās tur iegriezties. Jo Jēkabs bija sācis pa reizei glāzītē ieskatīties. *Zigmonte D. Laintu lāsts. R. 1984, 82.*

— .. Mans vīrs, neliegšu, savā reizē glāzītē ieskatījās — nē, dzērājs viņš nebija, tie būtu salti meli.. *Kalniņš J. Sudraba karote. R. 1986, 303.*

Ar ļaudīm runāja maz. Tikai tā dziļāk glāzē ieskatījies, viņš pie ciema veikala sūdzējās par savu drūmo likteni katram, kas pagadījās tuvumā. *Steiga M. Soļi aiz muguras. R. 1977, 20.*

Dažu labu reizi slimnīcā bija pacēlušās balsis, ka profesora asistents pārāk bieži skatoties glāzē, tāds cilvēks viegli varot kļūdīties — un tā joprojām. *Saulītis B. Profesora Vecapiņa dēli. R. 1957, 180.*

KĀ GLĀZE *novec. Saka, ja ir ļoti skaidrs laiks, ja pie debesīm nav neviena mākoņīša. Sk. arī* KĀ STIKLS.

Un diena bija skaidra kā glāze.. *Ezera R. Pati ar savu vēju, 1. R. 1982, 232.*

Debesis kā glāze. Maigi sārtojas novakare. Viss vēstīja skaidru laiku. *Ezera R. K 1985, 7. nr. 37.*

NOSLĪCINĀT (slīcināt) GLĀZĒ (glāzītē) kaut ko *sar. 1. Dzert, lai aizmirstu ko nepatīkamu.*

«Tu esi prātīgs cilvēks, tu zini, kas dzērāja liktenis. Brandvīna glāzē nevar noslīcināt nedz errestību, nedz dusmu, nedz — nedz — — žēlabu... Un nu dzīvo sveiks!» *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 328.*

Un, kā jau dažkārt dzīvē, Zibenis noslīcināja arī šo neveiksmi glāzītē. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 38.*

Sievas savas bēdas noslīcina asarās, vīri — glāzītē. *Dinere C. Ugunsputna medības. R. 1976, 125.*

Viņš droši vien ies slīcināt glāzē savu man nezināmo bēdu. Dzers. *Avotiņa D. Nenogaliniet stirnu... R. 1970, 155.*

2. Pārmērīgi lietojot alkoholiskos dzērienus, iznīcināt sevī ko vērtīgu; nodzert godu, cieņu.

To izdzēris vienā rāvienā, izsauca vēl otro, tad trešo.. Un šai glāzē viņš noslīcināja savu īsto — cilvēcisko seju.. *Dorbe H. Tikai labu. R. 1972, 260.*

TURĒT GLĀŽU SKAPĪ. *Sk.* TURĒT STIKLA SKAPĪ.

GLIEMEZIS

IERAUJAS (IEVELKAS) KĀ GLIEMEZIS savā ČAULĀ *arī 1. un 2. pers. Saka, ja cilvēks noslēdzas sevī, norobežojas no apkārtējā.*

Ļaudis bailēs ierāvās kā gliemeži savās čaulās... *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 403.*

— Es viņam daudz pretī nerunāju, vien ierāvos kā gliemezis savā čaulā un sadrūmis apsēdos istabas stūrī. *Mauliņš J. Malēnieši. R. 1983, 150.*

Omulība izgaist, cilvēki kā gliemeži ieraujas sevī, kļūst klusi un nerunīgi. *Kaijaks V. LM 1984, 21. nr. 13.*

Man šķiet, patlaban ir pienācis brīdis, kad man atkal jāievelkas kā gliemezim savā vākā. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 256.*

KĀ GLIEMEZIS; GLIEMEŽA GAITĀ *parasti savienojumā ar* vilkties. *Ļoti gausi, ļoti lēnām.*

Bet kājas arvien vēl neklausa gribai, un es kā gliemezis velkos pār klajumu. *Blaumanis R. KR, III. R. 1958, 118.*

Kad viņš vedējam par vedumu naudu bija samaksājis, tad taču bija tīrais grēks pašam kājām iet un apavu plēst, lai arī vaļinieka mērdelis zirdziņš vilkās kā gliemezis. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 263.*

Bet vajadzēja tikai iesēsties ratos kādam sievišķim un paņemt rokā grožus, — un Berta [ķēve] sāka vilkties kā gliemezis. *Grigulis A. Zivis dzīvo ūdenī. R. 1976, 19.*

Un velkas šis tramvajs kā gliemezis. *Avotiņa D. Nenogaliniet stirnu... R. 1970, 62.*

Laiks velkas tik gari kā gliemezis. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 139.*

Traucamies? Nē, lienam kā gliemeži, jo hitlerieši kara gados ceļu izbraukuši līdz nepazīšanai. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 419.*

Elvīrai apkaimē bija samērā slikta slava, jo ļaunas valodas skrien vēja spārniem, kamēr labās velkas kā gliemezis. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 62.*

.. jaunība aizskrien žigli kā bezdelīga, bet vecums velkas gausi kā gliemezis. *Sakse A. Pīķa kunga stāsts. R. 1962, 102.*

Vilkāmies uz priekšu gliemeža gaitā. *Ērgle Z. Operācija «Kanna». R. 1971, 60.*

.. Vilis ar Ivaru klunkurēja pāri izcirtumam gliemežu gaitā, klupdami ik uz soļa. *Lagzdiņš V. Ķēdes loks. R. 1972, 120.*

Ikdiena velkas gliemežu gaitu; / Sīciņi prieciņi, sīciņas bēdas.. *Plūdonis V. Raksti, II. R. 1975, 198.*

GLĪZDA

KĀ GLĪZDA. *Saka, ja maize ir slikti izcepusi, sakritusi, nav acaina.*

— Dažreiz no tām lāčauzām nemaz nevar izcept. Ko tik karstākā ūdenī iejauc — sakrīt kā glīzda. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 81.*

GLODENE

KĀ GLODENE. *Saka, ja kāds ir ļoti veikls, vijīgs, izmanīgs.*

Tamāra izslīdēja no gultas bez skaņas, veikli kā glodene. *Kolbergs A. Cilvēks, kas skrēja pāri ielai. R. 1978, 327.*

Kādu dienu pamāte veikla kā glodene aizlokās uz sila noru. Iet raudzīt, ko puika ganos dara. *Kaldupe S. Ziemeļzemes pasakas. R. 1976, 42.*

Un viņa draudzenei pieglaudās kā glodene. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 96.*

Lai izbēgtu glūņām, viņai vajadzēja būt šaudīgai kā glodenei.. *Niedre J. Katrs ar savu laimi dzimst. R. 1968, 326.*

Viņa [Ieva] bija izveicīga kā kaķe un gluma kā glodene. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 211.*

Pa ļaužu pūli locījās Sveķīts kā glodene, laipni smaidīdams, rokas žņaugot, pirkstus knakšķinādams. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 293.*

Anšelis līda kā glodene cauri kāziniekiem. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 343.*

GODS

GODS GODAM. *1. Tā, kā pienākas, kā vajag.*

Saldumu tēva bērēs viss notiek gods godam. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 167.*

Savu atvadu izrādi man gribējās aizvadīt gods godam — es centos. *Klints A. Tā nebija lietaina diena. R. 1974, 140.*

Vienu vakaru, kad mēs gods godam ar kapteini priekšgalā atzīmējām «Kurkulītī» mūsu kuģa trīsgadu jubileju, ienāk mana Milda.. *Belševica V. Ķikuraga stāsti. R. 1965, 13.*

«.. Bija cilvēks gods godam, virpotājs, pirmrindnieks, nedzēra, nesmēķēja, nesen apprecējās, nopirka žiguli — un iekūlās nelaimē.» *Steiga M. Soļi aiz muguras. R. 1977, 186.*

2. Saka apmierinājumā, atvieglojumā.

Gods godam, baltais mākslas templis atjauninājies ar nemirstīgo «Traviatu».. *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 159.*

Un gods godam, viņi izgādāja man braucienu. *Banga T. Mana dzīve. R. 1957, 277.*

MUNDIERA GODS *sar. Amata, sabiedriskā stāvokļa prestižs.*

Nereti gadījās arī tā, ka atsevišķu literatūras darbinieku neapmierinātība bija saistīta ar aizskartu mundiera godu.. *Melnis V. LM 1971, 49. nr. 4.*

.. parasti tādās reizēs patiesībai līdzi gāja negodīgums, kāds rodas, laikrakstam mundiera godu sargājot un glābjot. *Kalniņš J. Rainis. R. 1977, 379.*

UZ GODA *sar. Ļoti labs, pozitīvi vērtējams; ļoti labi.*

— Tas bija puika uz goda, — kāds sacīja, un tā bija visu kopējā augstākā atzinība. *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 263.*

— Vai uz tevi pašu neviens nemet aci?..

— Es nezinu. — Baiba paraustīja plecus.

— Neticami, — draudzene šausmināja. — Tu tak esi skuķis uz goda. *Dripe A. Kaķi maisā. R. 1977, 221.*

.. Kārlis pagaršojis [alu] deva krūzīti Jānim.

— Manta uz goda, — Jānis slavēja. — Zelts. *Kalndruva M. Avots. R. 1974, 96.*

Samalts, kā nākas, uz goda, tā sakot. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 489.*

— Neuztraucieties, saimniecīt, nu jau taisīsim un sataisīsim [izremontēsim] uz goda.. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 274.*

UZ GODA VĀRDA. *1. Paļaujoties uz kāda godīgumu.*

— .. Tomēr šoreiz lasītājs lai man tic uz «goda vārda», ka tiešām tā bija un ka Birznieku Gusts tiešām nāca pret laipu vietu Trīnei pretī. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 120.*

Man jau viss iet uz goda vārda, nav tā kā pie žīdiem vai daža laba jērinieka, kurš grib iegrūst labā precē arī kādu sasmakušu jēra pusīti. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 245.*

2. sar., iron. Saka, ja kas ir nedrošs, tik tikko turas, ir gandrīz nederīgs.

— .. Kas tās tev par tēva mājām, kad, skaties, gulēt ejot, tikai drebi, vai tev lielākā vējā jumts uz galvas neuzgāzīsies! Te tad viss uz goda vārda turas! *Zigmonte D. Dižpurva dzērves. R. 1982, 34.*

Mūsu ferma turas uz goda vārda. Pa kaktiem vējš svilpo. *Svīkule V. Mirkļu mozaīka. R. 1968, 191.*

Cirvja kāts turējās uz goda vārda. Vajadzētu aizķīlēt. Ar tādu kauns strādāt. *Kalve A. K 1984, 1. nr. 14.*

No divīzijas saņēmu Tavu dzeju grāmatiņu — par to paldies. Jauka. Patīk vāks, tie līdz šim bija visi uz goda vārda. *Lukss V. Kara dienu vēstules. R. 1975, 48.*

.. čūska locījās pudelē, kuras kakliņš uz goda vārda bija aptīts ar papīru un apsiets ar bikšu gumiju. *Ezera R. Baraviku laika dullums. R. 1978, 175.*

GOVS

KAUT (LAI) GOVS NOSPERTU kādu *vienk. Saka, vēloties, lai kāds vairs nebūtu pasaulē.*

— Ko, Raudupe? Ak tu nelietis! Tas tik ir cilvēks! Kaut viņu govs nospertu! *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 181.*

— Parauj velns Hitleru, lai viņu govs nospertu, ar sprāgoņu arī mums vairs nav ko turēties kopā. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 318.*

MOKĀS KĀ GOVS AR SAKĀM ar kaut ko *arī 1. un 2. pers. Saka, ja kāds nopūlas, darīdams sev ko nepiemērotu.*

Tikai dažus kodolīgus un raksturīgus teikumus es rakstīšu pazīstamajā Latvijas vācieša mēles larkšī, kad tas mokās ar latviešu valodu kā govs ar sakām.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 15.*

PALAIŽAS KĀ GOVS UZ RAGIEM uz kādu *arī 1. un 2. pers. Saka, ja kāds pārmērīgi paļaujas uz citu.*

— Tā ir tā nelaime, ka tu uz viņu palaidies kā govs uz ragiem, nevīžodama vakariem ogles kā pienākas apraust.. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, I. R. 1929, 314.*

SLAUCAMA GOVS *vienk. Izmantošanas objekts.*

Kaut gan Rāviņa kungu pazīstu kā goda vīru, kas savu avīzi negrib pataisīt vienīgi par slaucamu govi,.. tad tomēr sirds negrib un negrib aprimt. *Blaumanis R. Sijājot, skalojot zeltu. R. 1981, 124.*

Maz bija tādu valstsvīru, kas patiesi kalpoja valstij. Lielākai daļai valsts bija slaucama govs. Tikuši pie varas, tie raudzīja sev personīgi kaut ko nodrošināt, uzsākot izdevīgus veikalus.. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 25.*

SLINKA KĀ GOVS *vienk. Ļoti slinka.*

«Vai tad šis atkal ņems [par sievu] viņu, tādu nabadzi! Un pie tam viņa esot slinka kā govs, nevīžojot strādāt nekādu darbiņu.» *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 23.*

Un tad viņam sāka likties, ka vainīgā ir ķēve, gluži bez iemesla uzvilka tai ar pātagu pa krustiem.

— Slaisties nu, slaisties tā kā govs! *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 259.*

UZŅEM KĀ GOVS UZ RAGIEM kādu *arī 1. un 2. pers. Izsmiet, kaitināt, aprunāt.*

— Kur lai rodas saticība, kad Pustēvine mūs, sievas, uzņēmusi kā gove uz ragiem... *Janševskis J. KR, VII. 1933, 1298.*

Jau skolā abi Čāpiņu bērni bija turēti it kā par apsmieklu, — citi skolēni tos bija, tā sakot, uzņēmuši uz ragiem un mēdza tos vienmēr vilkt caur zobiem. *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 25.*

GRĀBEKLIS. *Sk.* **GRĀBSLIS.**

GRĀBSLIS

GAISA (VĒJA) GRĀBSLIS (GRĀBEKLIS) *sar., niev. Vieglprātīgs, neapdomīgs cilvēks.*

Mēs klupām zemē aiz noguruma, bet mūžīgi smējāmies un dauzījāmies, un ciema ļaudis sprieda, ka tie ornitologi tomēr tādi gaisa grābšļi vien ir. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 52.*

Lai tad viņš iztiek viens pats, ja tāds gaisa grābslis ir, nemaz neredz lielo darbu, ko viņa te dara. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 82.*

Luīze nebija nekāda gaisa grābsle. Tāpēc viņas apgalvojumam noticēja. *Hānbergs Ē. Plikie un pusplikie. R. 1983, 100.*

Vienīgais prieks viņai bij, kad es pie viņas gultas sēdēju un lasīju viņai dzejas priekšā, bet vai tad mani, tādu jaunu vēja grābsli, varēja daudz pie vietas saistīt! *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 257.*

Nepiemirsa arī pieminēt, ka neesot vairs kaut kāds jaunais, nekāds vēja grābslis, nekāds šeiksts, bet dzīvojis, prāta gados nācis cilvēks.. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 100.*

Kas tad Lenkmaņu Gulbim bij vainas? Pavecāks, jā, bet vai tad tie jaunie gaisa grābekļi ir prātīga vīra vērts? *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 324.*

Nekā saprast, kurš no viņiem īsti ir gaisa grābeklis, kurš prāta cilvēks. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 403.*

— Un es atkal nevaru sev piedot, ka visu laiku turēju Brigitu par gaisa grābekli. *Zigmonte D. Zilo rūķu gals. R. 1973, 278.*

Zināt, vispāri Rīgas latviešu turīgie pilsoņi nemīl mākslu. Mākslinieks viņiem liekas kā tāds paviegls vēja grābeklis, kuram pie tam nav ne sarkana graša pie dvēseles. *Austriņš A. Garā jūdze, I. R. 1926, 274.*

Un viņš arī par saviem pagasta bērniem rūpējās, ievāca ziņas, kad iet gulēt, kad ceļas augšā, kādu pavalgu ēd, izšķērdētāji vai vēja grābekļi.. *Deglavs A. - Tam labam būs augt. R. 1978, 121.*

GRĀDS

PAR SIMT ASTOŅDESMIT GRĀDIEM. *Pretēji iepriekšējam; krasi.*

Garastāvoklis uzreiz sagriezās par simt astoņdesmit grādiem. Atnācu mājās .. nelaimīga. *Brodele A. Zilais zvirbulis. R. 1965, 175.*

Roze, dzīvu jūtu, siltu asiņu pilna, var pārvērst dzīvi par simt astoņdesmit grādiem katram no mums. *Dzene L. Lidija Freimane. R. 1971, 97.*

GRĀFIENE. *Sk.* **GRĒFIENE.**

GRĀFS

KĀ GRĀFS *novec. Saka, ja vīrietis dzīvo labi, lepni, bez darba, ir grezni apģērbies.*

— .. Teica: mēs, vecen, tagad ar Hugo kā grāfi dzīvosim. Šitos barahlo uz skupku, pirksim tās melni lakotās sekcijas. *Kolbergs A. Kriminālliet a trijām dienām. R. 1977, 122.*

«.. Bet tagad es [Grundulis] uzposīšos kā grāfs. Jūs tikai redzēsit.» *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 172.*

«Bet, kamēr viņš [kurmis] ar savu samta mēteli staigās kā grāfs pa apakšzemes ielām, tik ilgi mums laba dzīve nebūs, to es [slieka] saku.» *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 197.*

«Ko nu valsties pakrēslī, kā tāds grāfs.» *Upīts A. KR, III. R. 1948, 289.*

GRĀMATA

GRĀMATA AR (AIZ) SEPTIŅIEM ZIEĢEĻIEM (ZĪMOGIEM) *novec. Kaut kas nesaprotams, nepieejams, svešs.*

Bet tie sasodītie apstākļi, tā mūsu nenovīdīgā, garīgi kūtrā buržuāzija, kurai māksla ir grāmata ar septiņiem zieģeļiem, tie, lūk, tura tevi sprostā kā kanārijas putniņu. *Austriņš A. Garā jūdze, I. R. 1926, 409.*

.. pati reālā dzīve mums vēl bija kā grāmata ar septiņiem zieģeļiem. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 427.*

Plašāks kļuvis Poruka garīgais apvārsnis, un modernās mākslas jēdziens nav tam vairs grāmata ar septiņiem zīmogiem. *Zanders O. — Varavīksne. R. 1975, 70.*

«Tu taču zini, ko neiemācījies bērnībā, tas uz mūžu paliks grāmata aiz septiņiem zīmogiem,» Brigita atteic, un viņas balss skan nedaudz grūtsirdīgi. *Zigmonte D. K 1972, 9. nr. 70.*

KĀ ATVĒRTA GRĀMATA; KĀ GRĀMATA. *Ļoti skaidrs, izprotams, viegli uztverams.*

Mani uzslavēja un apbrīnoja, mana spožā nākotne visiem likās skaidra kā grāmata. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 21.*

Jaunais grāfs, ratu stūrī laiski atzvēlies, sēd vienaldzīgs. Viņa mēnešgaismas spilgti apgaismotā seja ir kā atvērta grāmata. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 320.*

Nudien, dažu cilvēku sejas ir kā atvērtas grāmatas. *Kaldupe S. Ozolslieksnis. R. 1976, 156.*

KĀ NO GRĀMATAS. *Veikli, ātri, gudri, skaidri, ar labu izpratni, labām zināšanām.*

Vairākas minūtes Fredis runāja kā no grāmatas. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 268.*

— .. pirms laika nekrīt un nekritīs neviens kungs.

— Tu runā kā no grāmatas.. *Spriņģis J. Aivara Silava dzīve. R. 1967, 381.*

— Redzi, es te mācos vienpadsmitajā, — viņš sāka bērt kā no grāmatas. *Saulītis B. Līdz pēdējai taisnei. R. 1963, 198.*

Kad Anna beidza, tad viņa iebilda: «Proti gan tu stāstīt, tīri kā no grāmatas!» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 103.*

— Ko nu jūs klausāt Leikartu Lību, kas viņu nepazīst! Caur sienu padzirdusi, pa durvju šķirbu palūrējusi — stāstīs kā no grāmatas. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 45.*

— Ar kaušanos taisnību nevar dabūt, — Janka noskaita kā no grāmatas. — Prātīgāk ar labu. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 318.*

Trešo bausli, ceturto lūgšanu, Kristus man dzīvībiņa — kā no grāmatas, arī lasīšana gāja labi.. *Upīts A. Zaļā zeme. R.1965, 273.*

Tēvs likās visai apmierināts,.. jo es Latvijas ģeogrāfiju atteicu kā no grāmatas. *Sudrabu Edžus. Raksti, III. R. 1970, 324.*

Liecinieks Buķis zināja visu kā no grāmatas. Iesāka pilnu muti, no paša tālā gala. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 238.*

.. ratu meistars vēl nebij beidzis. Sazin, cik viņš patiešām zināja, bet izteica taisni kā no grāmatas. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 126.*

— Pareizi pateicu, jā?

— Kā no grāmatas. *Skujiņš Z. Kailums. R. 1970, 16.*

— .. Gan redzēsim, kad klāšu vaļā. Neies jau man kā no grāmatas, bet kaut ko interesantu varbūt ij varēs izlobīt... *Salenieks E. Kā nu kurš. R. 1970, 8.*

Viņai [Zentiņai] ļoti patīk, ka viņš [Jānis] tā uzbudinās un skaļi runā. Valoda viņam tikpat kā no grāmatas, vārdi visvairāk tādi sveši un skanīgi.. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 692.*

Apsviedīgs, valoda kā no grāmatas. *Ķuzāne L. Esmu uzticīgs. R. 1977, 60.*

.. vecais, dievbijīgais Ķildēns, iespļāvis saujā un pieglaudis garos matus, stāsta kā no bībeles, stāsta tā, it kā nemaz nemanītu, ka Džeks turpat blakus un visu dzird.. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 532.*

KĀ PĒC GRĀMATAS. *Ļoti noteikti; kā vajadzīgs, kā paredzēts.*

Badiņš un viņa vīri noliecināja kā pēc grāmatas. No tiesneša jautājumiem un pārprašņājumiem varēja noprast, ka sevišķas uzticības viņam pret šo kompāniju vis nebij. Bet tie nesamulsa, viss viņiem saskanēja līdz pēdējam sīkumam.. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 173.*

Briedis sagatavojis uzbrukumam visu nekļūdīgi, kā pēc grāmatas. *Niedre J. Saliņa bangojošā okeānā. R. 1970, 20.*

LASĪT KĀ ATVĒRTĀ GRĀMATĀ; LASĪT KĀ GRĀMATĀ (*reti* KĀ GRĀMATU). *Viegli uztvert, pilnīgi izprast (kāda domas, jūtas, psiholoģisko stāvokli).*

Naids žņaudza viņa sirdi, urbās smadzenēs, jo viņš juta, ka vienīgi šis vīrs lasa viņa dvēselē kā atvērtā grāmatā. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 261.*

Viņš taču lasīja manā sirdī kā atvērtā grāmatā! *Zālīte E. Agrā rūsa. R. 1956, 253.*

Vai gan nebiju svešs šīm godīgām, rāmām, domīgām sejām, kurās kā atvērtās grāmatās varēju lasīt paļāvību, mieru?! *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 200.*

Kā atvērtā grāmatā lasāms šajās trulajās sejās. Varmāka — blēdis — un zaglis, jā gan. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 274.*

Pietiek balss noskaņas, sīkākas kustības, lai lasītu otrā «kā atvērtā grāmatā». *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 164.*

Un kas tās bija par rokām — lielas, kraupainas, mezglainiem pirkstiem, uztūkušām vēnām; noraugoties tajās, vērotājs kā atvērtā grāmatā varēja lasīt darba vīra dzīves stāstu... *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 368.*

Matilde. Īsts dzejnieks, lasa cilvēka dvēselē kā grāmatā. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 60.*

Viņa [Mare] labprāt būtu iezagusies viņa [Pētera] sirdī, lasījusi tur tikpat kā grāmatā, vai viņas aizdomas dibinātas. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 302.*

Pa ilgajiem gadiem viņa bija iemācījusies lasīt dēla sejā kā grāmatā. Kad viņš kļuva tāds domīgs, iegrima sevī,.. viņa tūlīt zināja, ka dēlam kas nospiež sirdi. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 161.*

.. viņam tāds nepadevies ģīmis, kurā tūlīt kā grāmatā var izlasīt visus priekus un bēdas. *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 15.*

Siliņš, sēdēdams pie stūres, vēl paguva ievērot, kā izmainījās svešā šofera sejas izteiksme, ko varēja lasīt kā atvērtu grāmatu.. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1976, 401.*

Katru viņas jautājumu, katru vārdu un balss noskaņu Ģirts lasīja kā grāmatu un par viņas vilšanos sajuta žēlumu.. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 171.*

GRĀMATVEDĪBA

DUBULTĀ GRĀMATVEDĪBA. *Patiesības aizstāšana ar izdomājumiem, meliem.*

Dēls Ilmārs iemācās dubulto dzīves grāmatvedību un pamazām noiet no ceļa. *K 1980, 3. nr. 138.*

Ja analīzē, kaut viltotā, būtu rakstīts, ka leikocītu vairāk, iespējams, viņš justos labāk. Medicīnā vēlama dubultā grāmatvedība — ne visiem vajadzīgs teikt taisnību. *Birze M. Smilšu pulkstenis. R. 1964, 27—28.*

GRAMOFONS

KĀ GRAMOFONS. *Saka, ja kāds atkārto vienu un to pašu, runā bez apstājas.*

«Vairāk jums neko nevaru pastāstīt — es kaujās neesmu piedalījies,» jau kuro reizi kā gramofons atkārtoju. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 85.*

Bet Vismaņa kungs kā gramofons runāja tik tālāk, jo klusu ciest otra cilvēka klātbūtnē tam ļoti grūti. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 27.*

— .. Viņa toreiz aizbrauca uz Veļikije Lukiem un tagad kā atgriezusies. Gribas zināt, kas un kā un tā tālāk! Sajūsmināta, lielīga stāsta kā gramofons bez apstāšanās. *Eiduks J. Pārbaude. R. 1969, 140.*

GRĀPIS

MELNS KĀ GRĀPIS. *Pavisam melns.*

Un atkal — rudens ir klāt, / un melna kā grāpis kūp nakts. *Peters J. Asinszāle. R. 1970, 51.*

TUKŠS KĀ APGĀZTS GRĀPIS. *Pavisam tukšs.*

Vilmerim paliela cepure rokā, un galva, tā ir tukša kā apgāzts grāpis. *Sēlis R. Silaines muiža. R. 1958, 357.*

VĀRĀS KĀ PUTRAS GRĀPIS *arī 1. un 2. pers., vienk. Saka, ja kāds pārmērīgi daudz, ātri runā. Sk. arī* VĀRĀS KĀ PUTRAS KATLS.

Bet iedraudzējāmies mēs vienkārši: es mūždien vārījos un pļurkstēju kā putras grāpis, viņš atkal vairāk klusēja.. *Ezera R. K 1976, 8. nr. 37.*

— Kad krāmējies, nelūri apkārt! Saspiedīsi vēl olas.

— Nevāries! Akurāt kā putras grāpis. *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 154.*

GRASIS

APGROZĪT PIRKSTOS KATRU GRASI. *Sk.* APGROZĪT PIRKSTOS.

JŪDASA GRAŠI. *Maksa, ko saņem par nodevību.*

Pieci simti rubļu ir liela nauda, taču maz bija to, kurus šie Jūdasa graši kārdināja. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 160.*

Pēc cietumiem, mokām aizdzina trimdā, / Kur dejo vienīgi mūžīgie sniegi.. / Skan Jūdasam Jūdasa graši cimdā. *Brūklenājs A. Izlase. R. 1955, 61.*

Spiegs Gulbis par Jūdasa darbu dabūjis Jūdasa grašus un vakarā pie Valdovska plītējis. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 21.*

Uzcirties kā frants, riebīgais nodevējs! Saņēmis jau savus Jūdasa grašus. Interesanti, cik viņam par to samaksāja? *Lukjanskis E. Memento mori. R. 1977, 212.*

Bet es uzņēmos grūto, moku pilno ceļu, jo negribēju kļūt par nodevēju, par nelieti, kas savu personīgo laimi pērk par Jūdasa trīsdesmit sudraba grašiem.. *Grīva Ž. K 1961, 10. nr. 28.*

NAV NE GRAŠA PIE DVĒSELES; NAV NE PLIKA (SARKANA) GRAŠA PIE DVĒSELES kādam *sar. Saka, ja kāds ir pavisam nabadzīgs, ja kādam nav nemaz naudas. Sk. arī* NAV NE KAPEIKAS PIE DVĒSELES.

— .. tad tev taču mazākais trīs kapeikas — man atkal nav ne graša pie dvēseles. *Šmits P. IV, 55.*

Reiz nabadzīgajam aptrūcis maizes — gribējis pirkt; bet ar ko pirksi, ja nav ne graša pie dvēseles. *Šmits P. VIII, 119.*

«Un ko gan no tā vecīša lai ņem? Viņam nav varbūt ne graša pie dvēseles.» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 210.*

Dažnedažādi tēviņi, pēc skata tādi, ka jādomā — tiem nav ne graša pie dvēseles, bet paskat, kādus naudas gabalus cilā! *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 311.*

Tad no Krievijas Rīgā atgriezās Eduards Smiļģis ar nodomu dibināt jaunu teātri bijušā Jaunā teātra telpās Lāčplēša ielā 25. Šāda doma visus ielīksmoja. Nevienam mums nebija ne graša pie dvēseles, bet plāni auga no dienas dienā. *Banga T. Mana dzīve. R. 1957, 298.*

Bez tām skaistajām drēbēm, zelta brillēm un zelta pulksteņīša, protams, vairāk nekas; naudas grasis diezin vai ir kāds pie dvēseles. *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 36.*

Vēl viena kapeika bija, par to krogā nule pat iedzēru brandvīnu, uzkodu beidzamo kumosu maizes, un tagad tu vari meklēt — nav ne plika graša pie dvēseles. *Šmits P. IV, 38.*

.. tu viņu izvizini, bet pēcgalā izrādās, tam nav i plika graša pie dvēseles. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 222.*

Agrākos laikos, kad pašam pie dvēseles ne plika graša, ko no viņa būtu plēsuši? *Salenieks E. Neizlaid airus no rokām. R. 1975, 19.*

Nav jau tāds knēvelis, kuram nav ne plika vērdiņa pie dvēseles... Man katrā laikā makā savi trīs četri simti [rubļu].. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 311.*

Viņam nav ne sarkana graša pie dvēseles, ko tad ņemsiet no viņa? Sivēns pārdots, govs nosprāgusi, ko tad pārdosiet, sievu vai bērnu? *Purapuķe J. Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes. R. 1925, 31.*

— Kas nu viņu, dēliņ, aiztiks, viņš jau nabadziņš, — izskaidro tēvs, — katrs redz, kas par cilvēku. Sacīt, kad nu viņam būtu nauda, tad kāds palaidnis varbūt aiztiktu, bet viņam jau nav sarkana graša pie dvēseles. Tās kailās dzīvības jau nevienam nevajga. *Mākonis. Izlase. R. 1957, 21.*

NE PAR GRASI (VĒRDIŅU) *sar. Necik, nemaz. Sk. arī* NE PAR KAPEIKU.

.. pie sievietes neesi piedūries, pat ne noskūpstījis nevienas, — un vai esi labāks par citiem? Ne par grasi. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 315.*

Zemes platība viņam nebija lielāka ne par grasi kā pušelniekam.. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 244.*

— Teļu bars, ne zemnieki! Dūšas jums nav ne par grasi! *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 142.*

— .. Un tu gribi, lai es vēl šauju. Tev prāta nav ne par grasi. *Mauliņš J. Pēdas. R. 1980, 124.*

«Ak, Saleniek, tu kā nule redzēts stāvi manu acu priekšā noļukušām biksēm, nobrukušām zeķēm... Un kā rādās, tu no tiem laikiem neesi mainījies ne par grasi.» *Salenieks E. Kā nu kurš. R. 1970, 302.*

— .. Vēl vari pasacīt, ka neizdarīgos muļķus dzīve nežēlo. Ne par grasi nežēlo. *Kaldupe S. Meža mozaīkas. R. 1980, 68.*

— No tevis jau nu vīra nav par vērdiņu; uzgrūst tik tās bikses uz mieta zvirbuļiem par biedēkli.. *Plaudis J. Ziemeļnieks. R. 1936, 34.*

Turpretim garā — morālisks kroplis, kurš savai apkārtnei nenesīs ne par vērdiņu laba. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 185.*

NE PLIKA (SARKANA) GRAŠA, NE GRAŠA; NE PLIKA VĒRDIŅA, NE VĒRDIŅA. *Nemaz, nekā, necik (naudas).*

«Lai tad iet ar par apaļi 200 rubļi, bet to gan es jums saku, ka uz šitā rata tad es nepelnu ne plika graša,» pārdevēja žēlojās. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 29.*

«Un tomēr tur tiks kas darīts,» vecais spēcīgi atbildēja, «kalpa vīra meitas tu man neievedīsi mājā par vedeklu, to es tev saku. Viens no diviem: vai nu tu to meitieti atstāj, vai no manis nesagaidi ne plika graša!» *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 40.*

«Ja tu, tēv, mani uzlūko par parādnieku, tad tu maldies. Es tev neesmu ne plika graša parādā, jo esmu saņēmis savu daļu, kas man no Skanuļiem agri vai vēlu pienāktos.» *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 263.*

Krustiņš. Savā mūžā tev plika graša neesmu palicis parādā. *Blaumanis R. KR, V. R. 1949, 51.*

«Man nav vairs ne plika graša,» viņa sažņaugtu balsi atbildēja. «Uz kāzām izdevu pēdējo kapeiku.» *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 96.*

Saimnieks gan ar varu gribējis uzspiest, lai jau mazākais pāris desmit rubļu ņemtu; bet šis, par viņa labo prātu tik pateikdamies, atbildējis: «Neņemšu ne sarkana graša!» *Šmits P. VI, 18.*

«Ko tu, sātans, ar savu naudu nāc kārdināt nabaga ļaudis. Ne sarkana graša tu no viņa neņem, Sproģi! Sviedviņam acīs to naudu, mums tās nevajaga!» *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 57.*

Krodzinieks. Izūtrupējiet viņu pamatīgi, tiesas kungs! Pārdodiet beidzamo kreklu! Tā sieva nav maksājusi ne sarkana graša, bet parāds lielu lielais. *Paegle L. Lugas. R. 1947, 597.*

Vai Pēters nesūdzējās, ka vecāki viņam nedod ne sarkana graša, ja viņš domā dauzīties pa skolām. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 185.*

«Kad tā vien paliek, tad es apgalvoju, ka neviens saimnieks ne graša nedabūs,» Kaspars vēl beidzot sacīja. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 93.*

«.. Vai tad tu vari laist tagad puisi kur? Viņš jau naudas tev nepārnesīs vakarā ne graša.» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 407.*

— .. Savu mūžu vēl otra naudas ne graša neesmu aiztikusi, — nu mans bērns būtu pie tās pieķēries... — Raudādama un lādēdama Ažа aizgāja no tiesas mājas. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 339.*

— Ja iesi projām, es tev par vasaras darbu ne graša nemaksāšu. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 50.*

.. namatēvs dievojas, ka naudas ne graša neesot. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 528.*

— Tev nu gan, Lakstiņ, nevajadzēja ielaisties ar Līni, tas jau ir plēsoņa, ne cilvēks! Nu kas nu ir par labumu? Par saviem sūrajiem sviedriem pats ne plika vērdiņa neredzi: viss ietek viņa kabatā. *Mākonis. Izlase. R. 1957, 48.*

Un tā arī patiešām viņam dažreiz nebija ne «plika vērdiņa». *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 248.*

Rau, trīs naudas velni. Viens savu maisu sargā ar stulbi trulu alkatību, neviens no viņa ne plika vērdiņa nedabūs. *Priede G. Pie Daugavas. R. 1977, 323.*

.. abi ar nama saimnieku Drilku solījās no apdrošināšanas naudas mums visiem zaudējumus atlīdzināt. Bet neviens ne vērdiņa nedabūja. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 233.*

NEBŪT ne PLIKA GRAŠA VĒRTAM; NEBŪT ne GRAŠA VĒRTAM *3. pers., sar. Būt bez kādas vērtības, nekur nederēt. Sk. arī* NEBŪT ne KAPEIKAS VĒRTAM.

— Tava patiesība nav plika graša vērta, par to tevi vajadzētu spundēt cietumā. *Kauliņš E. Kad migla krīt.. R. 1972, 85.*

Sieva bija sacījusi, ka šis pasākums nav plika graša vērts, un bija kategoriski atsacījusies braukt līdzi.. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 213.*

Pamācības, ja tās sastāv no tukšiem vārdiem, ir plika graša vērtas. *Mauliņš J. Rīta migla. R. 1971, 190.*

Pa ielām auļo baltie, dažs ar spožām cariskās armijas pagonām, cits bez tām. Ķersta cilvēkus, šaudās. Tādās reizēs dzīvība nebija ne plika graša vērta. *Kļava M. Es dzīvoju Mūsmājās. R. 1977, 72.*

«Mūsu māsas un sievas te nav graša vērts, katrs .. var viņas apsmiet un apspļaudīt...» *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 915.*

Viņu liecības nav pat graša vērtas. *Kolbergs A. Arnolda Zandes cigarete. R. 1969, 104.*

NEDOT NE PLIKA (*reti* SARKANA) GRAŠA; NEDOT NE GRAŠA par kaut ko *sar. Sal.* NEDOT NE PIECAS KAPEIKAS. *1. Neatzīt par vērtīgu, neņemt vērā.*

Ko viņš atvedis sev līdzi? Tās grāmatu kastes? Par tām viņa nedotu ne graša.. *Zigmonte D. Vanags pār Zāģeriešiem. R. 1979, 81.*

— Par tavu varoņdarbu preses klubā nedotu ne plika graša, — turpina Janka. *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 279.*

Jēkaba tēvs klausījās sarunā un domāja, kā mainās pasaule. Viņa spēka gados mīlestība bija īsta. Bet šim? Par tādu mīlestību Jēkabs nedeva ne plika graša. *Lapsa J. Atspīdumi ūdenī un citur. R. 1974, 78.*

Dumpānam patiesībā būtu bijis viena alga, ja viņš arī būtu dzirdējis, ko par viņu saka; jo viņš, paša vārdiem izsakoties, par bābu tenkām nedeva ne sarkana graša. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 3.*

Jansonu māte tomēr par to [manu nepatiku] nedeva ne graša, un, .. kaut novirzījos no šī temata nost, tā uzņēma to no jauna.. *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 248.*

Ko tā vecā mamzele tur melsa, tur viņš nedeva ne plika vērdiņa.. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 132.*

2. Nebūt drošam par kaut ko.

Šo māju reizēm pārmeklēja policija, jo te uzturējušies dumpinieki. Kazi, nevar dot ne plika graša, ka aiz biezajiem mūriem atkal neslēpjas vīri, kas nebaidās ne Dieva, ne velna, ne paša cara. *Lapsa J. K 1974, 7. nr. 92.*

— Par mūsu izredzēm es nedodu ne grasi. Mūs sakaus lupatās.. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 209.*

— Tagad viņš mums sēd dzelžos, mēs viņu vedīsim uz Rīgu, un es nedodu ne pieci graši, vai viņam tur jaunnedēļ pat nenocērt galvu. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 298.*

PAZUDUŠAIS GRASIS *sar. Saka (parasti ar labvēlību) par ilgi neredzētu, nesastaptu cilvēku.*

Brītiņu vēlāk Edvīns jau runājās ar Helgu.

— Sveiks, pazudušais grasi! — viņa smaidīdama to sagaidīja. *Lācis V. KR, VII. R. 1972, 251.*

— Ak tu mans pazudušais grasi! Bet es jau baiļojos, ka tev būs uznākuši untumi un tu neatbrauksi. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 116.*

«Ā, pazudušais grasi! Kur tu tik ilgi kavējies?» *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 31.*

UBAGA (NABAGA, BADA) GRAŠI. *Ļoti niecīga atlīdzība, ienākumi.*

— Ne jūs, bet kalpi, sādžas nabadzīgie ļautiņi to [zemi] iekopa. Jūs viņiem atmetāt ubaga grašus, bet tos labumus pievācāt sev.. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 160.*

— Kas mums tiek te par to vergošanu..? Ubagu graši. *Lēmanis I. Izlase. R. 1967, 405.*

.. [teļkope] sūdzas par traktoristiem, iznes pat no istabas lapu, kurā atzīmējusi, kad, kas, cik atvests, ar sarkanu zīmuli apvilkusi dienas, kad nav ticis nemaz. Sāk gausties, ka algā tagad saņemšot ubaga grašus. *Svīre M. Ar vakardienu kabatā. R. 1984, 51.*

Grūti nopūties, viņš pārskaita šīsdienas peļņu un plūkā bārdu. Tikai nabaga graši vien ir. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 381.*

Droši vien ir pabūts ij sāls raktuvēs, ij ostās, ij mežu cirsmās, kur bada grašus pelna emigranti — darba meklētāji. *Niedre J. Saliņa bangojošā okeānā. R. 1970, 67.*

GRAUDS

ATSIJĀT (ATŠĶIRT) GRAUDUS NO PELAVĀM. *Atrast vērtīgo, atšķirt vērtīgo no nevērtīgā, labo no sliktā.*

.. Ā. Jende izmantoja oriģinālliteratūru, cenzdamies.. uzmeklēt «paliekamas vērtības», atsijāt graudus no pelavām, jo «bērna gados viss dziļi iespiežas atmiņā». *Osmanis J. Saules akmens. R. 1977, 112.*

Laika tecējums šodien ir apzīmogojis kritiķa prasmi orientēties savu laikabiedru jaunradē, nekļūdīgi atšķirt graudus no pelavām, pamanīt patiesa talanta iedīgļus saaugušā ataudzē. *Bērziņa V. Jānis Zālītis. R. 1978, 91.*

.. mēs ar Andreju nevarējām vien nobrīnīties, kādas lubas bijām izlasījuši, līdz nokļuvām pie īstās literatūras. Andrejs kā vecākais un turklāt vairāk lasījušais mācīja mani, kā atšķirt graudus no pelavām. *Atmiņas par Andreju Upīti. R. 1977, 23.*

Tēvs Arnolds padomāja, pārmeta krustu un pateica: sitiet nost visus aizdomīgos pēc kārtas! Gan tas Kungs debesīs pats izvētīs graudus no pelavām, atšķirs taisnos no netaisniem. *Strupulis U. Raunas stāsti. R. 1983, 112.*

BIRST KĀ KRUSAS GRAUDI. *Sk.* BIRST KĀ KRUSA.

BŪT (TIKT MALTAM) KĀ GRAUDAM STARP DIVIEM DZIRNAKMEŅIEM. *Atrasties starp diviem pretējiem spēkiem, divējādu, pretrunīgu apstākļu, faktoru ietekmē.*

M ā t e [..]. Mīļais dēls, saderi tak nu atkal mieru ar tēvu. Jūsu naids nožņaudz manu sirdi. Es esmu kā grauds starp diviem dzirnavu akmeņiem. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 252.*

.. atkal kaimiņu novadi var rast kopēju valodu ar krustnešiem, un Zemgale būs kā grauds starp diviem dzirnakmeņiem. *Purs L. Degošais pilskalns. R. 1972, 133.*

Viņš ir kā starp diviem dzirnu akmeņiem nolikts, tas Neikens. Par saviem tautiešiem viņam itin kā vajadzētu gādāt, bet ikviens mācītājs ir vācu puses kalpībā, cita ceļa tādam mācītājam nav. *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 22.*

Mēs it kā esam starp diviem dzirnakmeņiem — no vienas puses, būtu jārisina parka izveidošanas kardinālie jautājumi, .. bet, no otras puses, nāk cits spiediens — masas, kas ieplūst parkā. *LM 1977, 33. nr. 5.*

Pieminēto kapteini izvadot, tiktu malts kā nieka grauds starp diviem dzirnu akmeņiem, no vienas puses, ļoti īpatnējā, karstā, ekspresīvā čigānu tauta, no otras puses — vēsā, svētā, acīgā, vērtējošā kapu publika. *Kalndruva M. Vējš pakar kokli. R. 1979, 42.*

Tādēļ mums, mūsu laika un mūsu zemes bērniem, kuri kā miežu graudi tiekam malti starp divu pasaules kultūru dzirnu akmeņiem, nevar ņemt ļaunā, ja mēs vecajam Vīnes meistaram [Brāmsam] neejam pretī ar to pašu godbijību, ar kādu viņu vēl šobaltdien uzņem Vācijā. *Raksti. Atmiņas par Emīlu Dārziņu. R. 1975, 241.*

Tā radās cilvēki ar neapskaužamu likteni — pirmie latviešu tautskolotāji, kuru mūžs tika malts starp diviem dzirnakmeņiem. No vienas puses — ieaudzinātā bijība pret kungu un pateicība par uzticēto amatu. No otras puses — dusmas un kauns, un aizvainojums par savas tautas apspiestību gara tumsā.. *Ziedonis I. Kurzemīte. R. 1970, 118.*

KĀ AKLAI VISTAI GRAUDS, KĀ AKLAI VISTAI MIEŽA GRAUDS. *Saka, ja nejauši, necerēti gadās kas labs.*

Ja arī kādreiz Agrafena izsaka kādu trāpīgāku vārdu vai teicienu, tad tas tiešām ir kā aklai vistai grauds. *Dzene L. Labais mūžs. R. 1964, 148.*

Esot gan šim pagadījusies laime. Tikpat kā aklai vistai grauds. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 206.*

Un, kad ar tev laimes stars / Kā aklajai vistai grauds / Reiz atrastos, tomēr tavs gars / Uz nīcību drūmīgi sauc. *Veidenbaums E. KR, I. R. 1961, 240.*

Ja viņa [Lielā Lavīze] kādreiz ieprasījās gaļas vai sviesta, to ņēma krietni izrunāt. Ja arī viņas lūgumu kādreiz paklausīja vai arī iedeva nelūgušai, tas viņai iznāca tikpat reti kā aklai vistai mieža grauds... *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 179.*

KĀ MIEŽA GRAUDS ACĪ. *Kaut kas nepatīkams, traucējošs.*

— Priekšniecībai esmu kā mieža grauds acī. Nepatīk. Man esot pārāk asa mēle! *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 299.*

NOIET NO GRAUDA *sar. Pagrimt; nonākt materiālās grūtībās; savārgt.*

Tas bija īsts ūdenszurka, kādreiz kaut kur Somijas līcī bijis piekrastes kuģu stūrmanis, nodzēries un nogājis no grauda.. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 158.*

Bet tas jaunskungs, kā dzirdēts, galīgi nogājis no grauda un, kā stāsta, notiesāts. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 150.*

.. viņam bija jāsāk domāt, kā citādā ceļā sev darbu padarīt ienesīgāku, ja negribēja pavisam noiet no grauda. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 259.*

— .. Vienā ziemā.. rāvu uz trim gaņģiem [skolā, kursos, neklātienē].. Tad arī pavasarī biju nogājis pavisam no grauda. Plāns kā ābece. Miegs — ni, ni. Zili zaļi velniņi gar acīm ņud. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 168.*

ŅEMT UZ GRAUDA kādu *sar. Bārt, izteikt nosodījumu, kritizēt, izzobot.*

Bet ne vien saimniekus tā kritizēja, arī citus tā ņēma uz grauda, ja atrada, ka tas lietas labā būtu vajadzīgs. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 197.*

.. spriest un runāt viņai ne pats velns neaizliegtu. Pašlaik viņa ņēma uz grauda savu pušelnieci, kas dzīvo tai lielā mūra mājā. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 360.*

Tos, kas darbu gribēja savienot ar flirtu, biedri ņēma uz grauda un tikmēr svētīja, kamēr vainīgie sāka strādāt pa nopietnam. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 207.*

Es atnesu vienu rakstiņu par disciplīnu mūsu skolā. Sevišķi paņēmu uz grauda mūsu ceturto klasi. Kad Roberts sāk spēlēt indiāņus, tad tur izklausās kā trako mājā. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 413.*

GRĀVIENS

KĀ PĒRKONA GRĀVIENS. *Sk.* KĀ PĒRKONS NO SKAIDRĀM DEBESĪM.

GRĀVIS

IEBRAUKT GRĀVĪ *sar. Izdarīt ko nepareizi, piedzīvot neveiksmi, kļūdīties.*

«Kad tie kungi mūs neklausa, grāvī viņi iebrauks...» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 217.*

.. ja pie Irisas loga dziesmu rāva vaļā Arturs, tad Zigis noteikti līdzēja viņam noturēt balsi, lai dziesma pavisam grāvī neiebrauc. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 166.*

GREDZENS

GREDZENS NENOKRITĪS. *Gods netiks aizskarts; nekāda vaina nebūs.*

«Rau, kāda ir Ada,» Ainārs nodomāja. «Es arī to varētu izdarīt, manam marķīza godam gredzens nenokristu.» *Lāms V. Tava valstība. R. 1978, 169.*

«.. Kad jāiet, jāiet... Gredzens nenokritīs... Esmu uz miera [būt delegācijas sastāvā]... Biedrība taču jāglābj...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 543.*

«.. Vai nevarēja ievest tādu kārtību, lai katrs pats savus [zābakus] notīrī? Gredzeni no pirkstiem nebūtu nokrituši.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 616.*

Gredzens tev nenobirs, šo darbu padarot. *Vestienā 1982.*

SALIEKT GREDZENĀ. *Piespiest būt paklausīgam, padevīgam, pārmācīt.*

Vai dzīvē viņam nebij pretī stājušies visādi mošķi, lai viņu saliektu gredzenā, bet viņš bij palicis vienmēr virspusē. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 404.*

— .. arī valdes locekļi nevar muti palaist.. un celt uzņēmumam neslavu. Es viņus saliekšu gredzenā, lai jūt, ka nejokoju. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 139.*

GRĒFIENE

BĀLĀ GRĒFIENE *sar. Iedomīga, lepna, arī vārga sieviete.*

— Bālā grēfiene — tā es viņu tūliņ pirmajā dienā nokrustīju. Vai nav asprātīgi?..

— Saimniekmeitiņa Inta, — Frīdis vēstīja tālāk.. — Uz Rīgas skolu soliem dibenu bružājusi, tāpēc tik lepna. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 118.*

— .. Tu esi, Gustiņ, sarkanādis, es — bālā grēfiene, kas pati nezina, ko gaida. — Rutas pēdējie vārdi skan smieklā, bet tam pietrūkst viegluma. *Melbārzdis J. K 1977, 5. nr. 38.*

Krists Elvīru neieredz. Viņš to saukā par «bālo grēfeni», žagatu un meža pūci. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 17.*

KĀ GRĒFIENE (GRĀFIENE) *sar. Lepni, cēli, bagāti, ērti.*

Žebērkliene (pie sevis). Kad tu izputētu! Sēž kā grēfiene! Paņem citām no deguna lomu un tad nez ko iedomājas! *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 258.*

— Nebaidies, māt, mēs ar Rūdi tevi aizvedīsim līdz gultai kā grēfieni. *Ezera R. Aka. R. 1972, 181.*

— Es nomazgāšu traukus, — Alise piedāvājas.

— Pirmo dienu jau padzīvo vēl kā grēfene. Pēcāk jau varēsi izmazgāties, cik patīk. *Gulbis H. Doņuleja. R. 1983, 283.*

«Un viņas tēvam bij drusku mantas, un viņa būtu dabūjusi arī mūsu mantu, viņa varēja dzīvot kā grāfiene..» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 591.*

Kartupeļi bija izcepti; atskanēja sievas pārsteigtā balss:

«Kas tad tos traukus nomazgājis? Tu? Nu gan man būs laba dzīve! Vīrs mazgās traukus un slaucīs grīdu, bet es dzīvošu kā grāfiene.» *Kaijaks V. Akācija akmens pagalmā. R. 1973, 119.*

GREIZI

NOŠAUT (nošauties) GREIZI (ŠĶĪBI) *sar. Rīkoties nepareizi; kļūdīties; notikt tā, kā nav paredzēts, norisēt kļūmīgi.*

.. Sproģis ņēmās apcerēt, vai nav izdarījis aplam un nošāvis greizi, bāzdams degunu svešās darīšanās.. *Ezera R. Baraviku laika dullums. R. 1978, 122.*

Daudzi Tautas teātri «nošauj šķībi», cenšoties dublēt profesionālo teātru repertuāru. *LM 1974, 25. nr. 9.*

Īstai meitai greizi nošāvies. *ME, II, 865.*

«.. man jau nošāvās greizi: cūka.. izēda raugu — palika necepti.» *Latviešu tautas pasakas. R. 1956, 93.*

SKATĪTIES (*reti* RAUDZĪTIES) GREIZI (ŠĶĪBI) uz kādu, *retāk* uz kaut ko *sar. Izturēties ar nepatiku, neuzticību, aizdomām, būt nelabvēlīgi noskaņotam.*

Tik nezinu, kā ar tavu saimnieci: vai tai nebūs greizs prāts, kad es, tāds mazs cilvēks, aizbraucu pie tevis?

— Brauc droši, neviens uz tevi greizi neskatīsies, un Pēteri arī paņem līdza. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 949.*

Uz naudīgo dzirnavnieku Lūsēnu puspagasts skatījās greizi. *Kalve A. Zv 1975, 11. nr. 28.*

— Pasakiet, bet tikai vaļsirdīgi, vai pēc tam, kad uzzināt par manu pagātni, jūs uz mani neskatāties greizi! *Grīva Ž. K 1966, 1. nr. 111.*

Kad visur būvēja somu pirtis, «Vārpā» vilcinājās. Bet, kad priekšsēdētājs izšķīrās par, uz izpriecu kombināta būvniecību sāka skatīties greizi. *Hānbergs Ē. K 1976, 12. nr. 74.*

Māte, visu laiku greizi raudzījusies uz meitas izvēli, atkusa, reiz noskatījusies, ka tepat ostgalā, tik tālu no skolas, bērni sveicina savu jauno skolotāju. *Zigmonte D. Jūras vārti. R. 1960, 19.*

— Pats esmu bijis streļķis un vēlāk balsoju par kreisajiem, uz tādiem tagad valdīšana šķībi skatās... *Gāliņš H. Nāves ūtrupe R. 1968, 38.*

Es nesaprotu, kāpēc tētis vienmēr uz jauno palīgu tā šķībi skatās un vakaros klusi strīdas ar māti. *Spāre V. Es cilvēkam ticu. R. 1965, 40.*

— Ak, kas par attiecībām! — Niklāvs pārtrauca komersantu. — Vairogs uz mani raugās diezgan šķībi. *Zariņš K. Spīganas purvā. R. 1981, 17.*

— .. Nepatika vīriem tralēšana. Uz kuģiem arī raudzījās šķībi, teica: tāds garš masts, vēl apgāzīsies. Un kur tik daudz to zivju sagrābšot, lai vestu ar kuģiem! *Talcis Ā. K 1974, 7. nr. 64.*

GRĒKS

NĀVES GRĒKS *sar. Ļoti liels grēks, kaut kas ļoti nosodāms.*

Turpretim Skaidrīte pati nebūt nedomāja, ka ir diez kāds noziegums un nāves grēks drusku arī pašķiest un mazliet paputināt to, kas iekritis makā no zila gaisa, proti, dzeramnaudu. *Ezera R. Baraviku laika dullums. R. 1978, 71.*

Bet vieglprātība taču nav pats smagākais nāves grēks. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 299.*

Kino — saproti, pat tas mums skaitās nāves grēks, ja es turp aiziešu viena pati. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 299.*

Viņi [muižnieki] nemitīgi sūtīja Suvorovam sūdzības, apmelodami Valdemāru vai visos nāves grēkos. *Dorbe H. Brāļi, piecelieties. R. 1978, 76.*

NE GRĒKAM. *Nekādā veidā, nekā.*

Ne grēkam to zirgu valdīt. *ME. I, 652.*

GREMZDI

DZĪVOT KĀ PA GREMZDIEM *novec. Saka, ja kādam veicas, ja kāds dzīvo labi, jauki.*

— .. Bet jūs jau dzīvojat no paša sākuma kā pa gremzdiem. Tā jau var gan taisīt trīs asis dienā! — viņš nobeidz griezīgi un, uzmetis skaudīgu skatu garajiem malkas strēķiem,.. nogriežas pa teku ielejā.. *Mākonis. Izlase. R. 1957, 47.*

GRĪDA

KĀ GRĪDA. *Ļoti gluds, ciets.*

Citādi aploks bija gluds kā grīda.. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 67.*

Šitos laukus uzar, kurā vietā gribi, zemes kārta viena lemeša biezumā. Apakšā pliens kā grīda. *Ķuzāne L. Esmu uzticīgs. R. 1977, 84.*

GRIESTI

KA VAI GRIESTI LĪGOJAS (LŪST, CEĻAS UZ AUGŠU). *Ļoti skaļi, spēcīgi.*

.. [Meimurs] sāka pats smieties par meiteņu smiekliem, ka lai vai griesti līgojas. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 22.*

.. tas pats puisietis izlaidies manā gultā augšpēdus ar visām drēbēm un krāc, ka vai griesti līgojas. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 336.*

Atkal skaļi smiekli un aplausi, ka vai griesti lūst! *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 576.*

Tam sekoja tādi aplausi, ka vai griesti cēlās uz augšu. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 434.*

LĒKT VAI GRIESTOS (līdz griestiem) *sar. Sal.* LĒKT GAISĀ. *1. Klaji izpaust negatīvas emocijas (dusmas, sašutumu, uztraukumu).*

— Bet tad gan lēca griestos, kad to nosprāgušo suni bij viņam ielaiduši vannā. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 203.*

2. Klaji izpaust pozitīvas emocijas (prieku, sajūsmu).

Ja mana vecā, sacīsim, aizmuktu, es no prieka vai griestos lēktu. *Skailis A. Aušīgais Pegazs. R. 1974, 31.*

Ķēniņš lec līdz griestiem no prieka, ka viņa meitas ir atrastas. *Šmits P. VI, 63.*

GRIPELE

LAUZT SIRDIS KĀ GRIPELES *novec. Ļoti viegli savaldzināt sievietes.*

Neviena meitene vai sieviete nespēja viņam pretoties, viņš lauza sirdis kā gripeles un par to nedeva ne pieci. *Lācis V. KR, VIII. R. 1973, 37.*

GRĪSTE

SAIET GRĪSTĒ *3. pers., sar. Notikt pretēji vēlamajam; sarežģīties.*

.. māsa no laukiem atkal atsūtījusi naudu vēstulē, viņai dzīve galīgā grīstē sagājusi — vīrs dzer, bērni slimo, pašai reimatisms... *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 314.*

— Varat būt pilnīgi drošs — ja es justu, ka uz kuģa kaut kas sagājis grīstē, jau sen būtu sacēlis trauksmi... *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 110.*

Un vispār cits viņam vairs neatliekot kā ņemt valgu un iet uz tuvāko priedi, jo viss esot sagājis grīstē un dēlī.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 393.*

Mums tā nejauki iznāca. Gribējām parunāties, bet valoda sagāja grīstē. Kā linu sauja. Sākām ķildoties kā divi muļķi.. *Kalndruva M. Avots. R. 1974, 69.*

SALAIST GRĪSTĒ kaut ko *sar. Rīkoties, darīt tā, ka kaut kas notiek pretēji vēlamajam, sarežģījas.*

.. tikmēr mācīju citiem, kāda ir pareiza dzīve, kamēr salaidu galīgi grīstē savējo. *Ezera R. Grieze, trakais putns. R. 1970, 158.*

A n d r e j s. [..] Velns parāvis, «Avangarda» objekts tiek laists grīstē, nav atkal turējušies pie projekta! *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 281.*

GROŽI

IZLAIST GROŽUS NO ROKĀM. *Pārstāt būt par vadītāju, noteicēju.*

.. aplam darot tie vecāki, kuri bez laika izlaižot grožus no savām rokām paši sev par lieliem sirdēstiem.. *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 505.*

Salmiņu māte. Nē, vēl es grožus no savām rokām ārā nelaidīšu!.. Vēl man tomēr drusku spēka. *Lindulis J. Lugu izlase. R. 1945, 95.*

Ne uz mirkli neizlaizdams no rokām vadības grožus, Jānis panāca to, ka līdz ienaidnieka.. iebrukumam paspēja izvākt.. visu svarīgāko.. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 279.*

ŅEMT (saņemt) GROŽUS SAVĀS ROKĀS. *Pārņemt iniciatīvu, vadību; kļūt par noteicēju.*

.. pie sevis [māte] nodomāja: «Abi tīrie kumeļi ar kumeļa prātu! Labs gals te nebūs, ja es neņemšu grožus savās rokās.» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 116.*

— Tu vari nozust, tev tagad vajadzīgs miers, Gundar. Domāju, ka Zeltiņš ņems grožus savās rokās. *Kalve A. Tveice jūlijā. R. 1976, 195.*

Pat pagasta vecākais, kas līdz tam visur bija klausījis Biezā vārdiem, sāk kļūt patstāvīgāks un gribēt ņemt valdības grožus savās rokās. *Paegle L. Stāsti jaunatnei. R. 1954, 39.*

..saņēmis grožus savās rokās, tāds tev vairs klausīs, ko māte saka. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 237.*

Jaunā Ķidenīša pēc kāzām saņēma mājas grožus savās rokās. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 374.*

PALAIST (atlaist) GROŽUS [VAĻĪGĀK]. *Dot lielāku brīvību; mazāk prasīt no kāda.*

— Stingrāk, es saku, stingrāk! Pierāvušies viņi ir, tie dumpinieki, bet, lai palaiž grožus, tad atkal ies vaļā. *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 407.*

— Katrs jūtas kā dzīves saimnieks, bet dažs labs tāds saimnieks atlaiž grožus vaļīgāk. *Brutāne V. Uz Līgatni man brauciet līdz! R. 1969, 164.*

Un kā vienmēr, — kamēr neatlika brīva brīža, varēja izturēt, bet, tiklīdz groži palaidās vaļīgāk, — nebija vairs spēka valdīt pār sevi. *Saulītis B. Profesora Vecapiņa dēli. R. 1957, 214.*

PIEVILKT (savilkt) GROŽUS [STINGRĀK]. *Ierobežot kāda rīcības brīvību; vairāk prasīt no kāda.*

Šo mēnesi vien divas reizes Rīgā, kaut kas viņam tur sameties ar rentes lietām vai rēķiniem, kroņa būšana, valdība sāk skatīties vairāk uz pirkstiem un stingri pievelk grožus. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 488.*

Mums disciplīnas grožus ar katru dienu pievelk. Kurss tiek steidzināts, pēc mēneša eksāmeni. *Branks V. Kauju negaisos. R. 1964, 21.*

Lai gan neviens audzinātājs savu audzināmo makus, jādomā, nepārbauda, taču ikviens no viņiem nekļūdīgi zina, kuru vecāki šajā ziņā nemēdz skopoties un kuru tomēr grožus pievelk. *C 1975, 62. nr. 4.*

— Es tevi esmu par daudz izlaidis. Būs jāpievelk groži ciešāk. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 91.*

Tagad Skosta nodomājis savilkt grožus un rīkoties stingri. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 79.*

Viss palika pa vecam. Sūrumiene savilka grožus vēl stingrāk, izdzina vedeklu vēl nesaudzīgāk un nicināja viņu kā kādu zemāku radījumu. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 97.*

SAŅEMT GROŽOS kādu. *Apvaldīt, pakļaut savai gribai, varai.*

Lempis un aita viņš bij bijis. Bet nu tiem nikņiem beigas. Tagad viņš to [sievu] saņems stingros grožos. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 748.*

Un Jūlijs domā, ka Hilda knauķi izlaidusi kā teļu, ka viņai kā īstajai mātei taču vajadzētu to saņemt grožos, kamēr nav izaudzis par huligānu.. *Ezera R. Cilvēkam vajaga suni. R. 1975, 62.*

..dažs zvejniekpuisis, ko nekādi nevarēja cildināt par izsmalcinātu valodu, it sekmīgi saņēma grožos savas leksikas mežonīgos zirgus, ja tuvumā gadījās Indra. *Kalndruva M. Cilvēka sirds. R. 1961, 9.*

TURĒT GROŽOS kādu. *Panākt pilnīgu paklausību; stingri valdīt pār kādu.*

— Vai es tev neteicu labi: grožos tu viņu [sievu] turi! Bet tu jau esi tāds lempis un aita. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 748.*

«Es viņas vīramātei tūliņ pieteicu, lai no pirmā gala vedeklu cieti tura grožās..» *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 229.*

Vairs tā neturēja puiku grožos, ļāva tam skraidīt apkārt.. *Talcis Ā. Jaunības dienu pēdās. R. 1979, 120.*

— Tagad tu palaidīsi muti!.. Es tādus kundziņus protu grožos turēt! — Nagainis bija pavisam sarkans no dusmām. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 325.*

.. dienests viņam mācījis rakstura stingrību un prasmi turēt sevi grožos. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 47.*

Viņš stingros grožos tura savas domas, / Kā jaunus kumeļus, lai neizklīst. *Rainis J. KR, VI. R. 1979, 321.*

TURĒT GROŽUS savās ROKĀS. *Būt noteicējam; vadīt, valdīt.*

Esmu viņai [sievai] ļāvis darīt visu un reti kad pretojies. Bet varbūt man tādam nevajadzēja būt? Ja es no sākuma grožus būtu turējis savās rokās, tad droši vien Cecīlija būtu pavisam citādi iedresēta. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 192.*

Kaut drīzāk apņēmis sievu — tādu dūšīgu, kas tur grožus rokās, varbūt tad nāktu pie sajēgas. *Vilks Ē. K 1973, 2. nr. 20.*

— .. Nepameta vis mani, kad bērnu gaidīju, lai gan Kārļa tēvs ne dzirdēt negribēja par dēla precēšanos ar trako sāmsalieti. Īga, īga, bet cik nu ilgi saīgsi, ja dēls jau grožus turēja savās rokās. *Liepiņš J. Nedariet pāri. R. 1971, 9.*

«.. māte jau arī uz priekšu paturēšot grožas savā rokā, un nevis māte vedeklai, bet vedeklai būšot jāklausa mātei.» *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 134.*

Lieta tāda, ka Grodu tēvs valdīja un gribēja paturēt savās rokās joprojām Grodu saimniecības grožus. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 224.*

GRUŽI

KĀ GRUZIS ACĪ. *Saka par ko ļoti nepatīkamu.*

Janka viņam [skolotājam] prātā kā gruzis acī. [Jankas jautājumu dēļ ir pajukusi reliģijas stundas nopietnība, turklāt Janka mācību stundu laikā savā nodabā zīmē prātā ienākušo.] *Skalbe K. Dzīvības siltums. R. 1980, 127.*

KĀ GRUŽU *sar. Ļoti daudz.*

Jaunu ļaužu sanāca kā gružu. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 96.*

Kad viņi nonāca līdz tējnīcai, Mārtiņš ar Kārlēnu jau šo to zināja par tirgu. Lopiņu un meitiņu šodien kā gružu un vēl vedot klāt. Bet pircēji pie pirkstiem skaitāmi.. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 14.*

«Zaldātu kā gružu!» iesaucas Žanītis. «Pat kroņa muižas kā piebāztas!» *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 477.*

— Vistu un pīļu cepetis, alus katru dienu pusdienā un vakariņās, naudas kā gružu. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 204.*

— Tam naudas kā gružu, — sacīja kalmiks, — redzams, veikls kāršu spēlētājs. *Sudrabu Edžus. Raksti, III. R. 1970, 124.*

Taču aveņu tur patiesi bija kā gružu, ātri pielasīju pilnu groziņu. *Ezera R. Pati ar savu vēju, 1. 1982, 84—85.*

GUBA

AR GUBU *novec., sar.* ***1.*** *Pārpilnām; ļoti daudz.*

Ne trūkums viņa sirdi spieda, bet Varpogu mātes ar gubu veltītie, neiekārotie labumi. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 267.*

Un laime atnākusi ar gubu. *ME. I, 673.*

Dažu nieka rubļu pēc viņam jākavē diena un jābrauc šurp. Vandercīpa vagonu fabrikā.. tagad apsūtījumi ar gubu, labi, ka meistars pa draugam un palaida.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 395.*

2. *Ļoti strauji.*

Proties, lietus vāžas virsū. Pavisam ar joni, ar gubu. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 75.*

Mīkstas, platas sniega pārslas [vējā] skrēja viņai ar gubu ģīmī. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 81.*

Ļaudis ar gubu spiedās uz laivu, kaut gan otrā krastā viņus sagaidīja tāda pati elle. *Štrāls K. Likteņi. R. 1970, 33.*

KĀ SIENA GUBA (GABANA). *Saka par ko apjomā ļoti lielu, pilnīgu (biežāk par sievieti).*

.. otra — lopu meita kā siena guba, spēka, veselības un miesas pārmērību kopojums. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 63.*

Plats kā siena guba saimnieks stāv pagalmā, bet vēl lielāka un kuplāka pret austrumiem stiepjas viņa ēna. *Saulītis B. Ošu gatve. R, 1969, 19.*

Priekš pusnakts pa trepēm uzvēlies un ievēlies klētiņā lietuvēns, tāds liels, plats kā guba.. *Šmits P. XIV, 473.*

Augsta un kupla kā siena gabana mīļāmāte sakustējās un nozuda durvīs. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 142.*

Tad tā [pīle] sākusi uzpūsties aizvien lielāka, aizvien lielāka, kamēr beigās grozījusies pa ūdens virsu kā siena gabana. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 67.*

Mēness bija pieaudzis pāri pusē un stāvēja augstu pie debesīm. Aija gāja, mīdama savu pelēko ēnu, kura gūlās uz sniega, plata kā gabana. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 316.*

GUDRAIS

GUDRAIS NO AUSTRUMIEM *iron. Saka par cilvēku, kas sevi uzskata gudru esam.*

— Labāka ceļa nav, — Ceriņš atbildēja.

— Gudrais no austrumiem, — beļģis sīca. — Vai jūs zināt, kas ir pavadonis? Varbūt nodevējs... *Grīva Ž. Mīlestība un naids. R. 1963, 250.*

— Jā, vai tu esi ko izdomājis, tu, gudrais no austrumiem? — viņš jautāja. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 14.*

Vīriem vismaz uz papīra jāredz apaļi divi simti [nevis 150 rubļu], citādi tev pašam būs jāiet rakt, gudrais no austrumiem. *Kūlis Ē. K 1985, 10. nr. 92.*

.. Redaktors neuztiepa savu gribu, neuzstājās kā austrumu gudrais, kam vienīgajam pieejama īstā patiesība. *Sokolova I. K 1978, 2. nr. 131.*

GUDRS

NETIEK NE GUDRS, NE TRAKS (ne MUĻĶIS) *novec. Saka, ja kāds ko nespēj saprast, noskaidrot.*

Kamēr tad ķēniņš apskries apkārt pa savām durvīm, es nolaidīšu princesi ātrāk pagrabā pa savām durvīm. Viņš netiks ne gudrs, ne traks un atnāks tikpat prātīgs atpakaļ, kā aizgājis. *Šmits P. VI. 15.*

Viņš gudroja un lauzīja galvu, kā viņam īsti trūkst, kas īsti kait, bet netika ne gudrs, ne traks, sava nemiera un nelāga sajūtas cēloņus viņš neprata izdibināt. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 267.*

.. Kaupurs dzirdēja, kādi jauni vēji pa zemi aurojot, bet viņš netika ne gudrs, ne traks, no kurienes šie vēji nāca un kurp skrēja. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 272.*

Citi velni netiek ne gudri, ne muļķi no bezača vainām. *Šmits P. XI, 169.*

Iznāk pats ķēniņš, tas arī rausta plecus — nevar ne gudris, ne muļķis tikt [ceptā cāļa nav]. *Džūkstes pasakas. R. 1980, 164.*

GULBIS

BALTS KĀ GULBIS *poēt. Ļoti balts, tīrs.*

.. māte pārmeklēja tēva kreklus un bikses, kuras visbaltākas un veselākas, lai var godam rādīties pļavās balts kā gulbis, jo tēvs brauca līdz pie siena vākšanas. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 308.*

Galvgalī divi piepūtušies galvas spilveni, balti kā gulbji. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 98.*

— Stepan, kādu tad to bāku galā celsim? Ar tīģera svītrām vai baltu kā gulbi? Kura tev būtu vairāk pa prātam? *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 17.*

KAKLS KĀ GULBIM; GULBJA KAKLS. *Saka par ļoti skaistu, slaidu kaklu.*

.. kakls balts un slaids kā gulbim, viduklis ar abu roku pirkstiem aptverams, bet pleci tīkami apaļīgi, ka noglāstīt tos gribas. *Bauģis P. Pati vainīga. R. 1969, 10.*

Ap šo laiku man piesitās aiz saaukstēšanās kāda nepatīkama, garlaicīga kakla kaite, kas manu skaisto gulbja kaklu iegrūda lielās briesmās. *Lautenbahs-Jūsmiņš J. — Egle K. Atziņas, 1. Cēsīs—Rīgā, 1923, 62.*

GULTA

ŅEMT SAVU GULTU UN STAIGĀT *novec. Iet projām uz citu vietu.*

— Vai tās tavas lietas?..

— Vairāk man nav. — Janka pasmaidīja. — Katrā laikā varu ņemt savu gultu un staigāt. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 400.*

— Durvis un logus var ielikt, tas ir nieks. Citādi mājas stiprākas kā dažas labas tās jaunās.

— Bet uz cik ilgu laiku? Uz tiem trim gadiem — pēc tam atkal, varbūt, ņem savu gultu un staigā. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 266.*

PROKRUSTA GULTA. *Mākslota, uzspiesta norma, kaut kam varmācīgi pielāgots princips.*

Forma, ko uzspiež skatuve, nav viegla. Ne velti šad tad ienāk prātā pazīstamais nostāsts par Prokrusta gultu. *Gulbis H. LM 1975, 3. nr. 11.*

Universāla forma neeksistē, tā būtu Prokrusta gulta, mākslas nāves gulta. *Melnis V. LM 1969, 51. nr. 5.*

.. esmu pats personiski piedalījies «tekstu» meklēšanā un veidošanā, dažkārt pielicis savu roku: norāvis pa teikumam, pa vārdam, ja tos nemācēju iekļaut populāro dziesmas standartu Prokrusta gultā. *Zariņš M. Pārdomas, pieraksti, feļetoni. R. 1980, 57.*

GULTIES

TUR GULTIES, TUR CELTIES. *Sk.* TUR CELTIES, TUR GULTIES.

GUMIJA

STIEPT GUMIJU *sar. Esot darbā, strādāt lēni, negribīgi vai pavisam nestrādāt; slinkot.*

.. gājējus vajag stingrāk saņemt, lai neslinko un neprasa cepešus.

— Taisnība gan, sieviņ, ar mazāk iztikt un vairāk padarīt.. Prastāku ēdienu un pieskatīt, lai nestiepj gumiju. *Lēmanis I. Izlase, I. R. 1967, 387.*

— Mēs te raujamies kā mori, bet šie stiepj gumiju.. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 110.*

gumijas stiepējs

— Viņš, palūk, vazājas gar upēm un medī ūdens dzīvniekus, bet to, ko viņam vajadzētu darīt, nedara. Kā tādus sauc jūsu valodā?..

— Gurķis, gumijas stiepējs, slinkuma lāpītājs, plānā galdiņa urbējs. *Kalndruva M. Tīrumā. R. 1963, 171.*

Tā, beidzot — beidzot nāca arī Aigars, gumijas stiepējs, slīmests tāds, gurķis un garā diena.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 121.*

gumijas stiepšana

— Tā nav nekāda strādāšana, bet gumijas stiepšana, — viņš rūca. — Ja par zvejnieku gribi kļūt, tad jānorūdās. *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 193.*

GURNI

JOZT GURNUS *novec. Gatavoties kam svarīgam.*

Celies un pasteidzies / Gurnus sev jozt, / Visu veco dzīvi / Sev nokrati nost! *Rainis J. KR, I. R. 1977, 126.*

— Nokrati šeit visus vecos pīšļus no kājām un joz savus gurnus uz jauniem ceļiem. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 38.*

Ģ

ĢĒĢERIS. *Sk.* MEDNIEKS

ĢĪMIS

GARŠ ĢĪMIS. *Sk.* GARA SEJA.

NE SAVĀ ĢĪMĪ. *Sk.* NE SAVĀ SEJĀ.

PĒC SAVA ĢĪMJA UN LĪDZĪBAS. *Pašam līdzīgs, paša būtībai atbilstošs.*

— Tu varēji atgādināt [Dievam], ka mēs esam cilvēki, veidoti pēc viņa ģīmja un līdzības. *Kalndruva M. Uz tās pašas zemes. R. 1982, 8.*

Pēc Marksa domām, māksla ir īpaša veida darbs,.. veids, kā no jauna radīt pasauli pēc sava ģīmja un līdzības. *Ziedonis I. Garainis, kas veicina vārīšanos. R. 1976, 72.*

Mājas gan cilvēks ceļ pēc sava ģīmja un līdzības, bet uzceltas tās sāk dzīvot pašas savu dzīvi. *Virza E. Straumēni. R. 1989, 13—14.*

Un kas to nezina: kungs sulaini izrauga pēc sava ģīmja un līdzības. *Salenieks E. Neizlaid airus no rokām. R. 1975, 15.*

.. viņš tikai saprata, ka visus šos cilvēkus, kā jau priekšnieks būdams, viņš pa šiem gadiem ir izveidojis pēc sava ģīmja un līdzības.. *Jakubāns A. Burves aiziešana. R. 1980, 49.*

SKĀBS ĢĪMIS *sar. Sejas izteiksme, kas pauž neapmierinātību, vilšanos.*

Otrais runas vīrs savilka skābu ģīmi. «Ja runu turētājus grib aicināt, tad tādu gan ne kā Švauksts un skroderis Drekberģis.» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 92.*

Kad viņš atgriezās pie kooperatīva, no tā patlaban, skābus ģīmjus savilkuši, nāca ārā priekšsēdētājs un vēl daži. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 435.*

— Tikai nerādiet skābu ģīmi par tām manām švīkām! *Kalniņš J. Rainis. R. 1977, 554.*

SPĻAUT ĢĪMI. *Sk.* SPĻAUT SEJĀ.

VELNA ĢĪMIS *sar. 1. Kaza.*

V e c m ā m i ņ a. Imant, aizej, lūdzu, pārsien kaziņu!

I m a n t s. Es sen esmu teicis — liec mani mierā ar to velna ģīmi! Es neiešu viņam klāt. *Gulbis H. Sarunas ar skopām remarkām. R. 1974, 153.*

Turpat tuvumā resna sieva piedāvāja kazu, esot, teica, īsta šķirnes kaza.

— Vai tad vella ģīmjiem arī ir šķirnes? — kāds izbrīnījās. *Laganovskis J. Ciemos pie Izidora. R. 1970, 71.*

2. Cilvēks ar nepievilcīgu seju, atbaidošu izskatu.

.. Ludis tagad izskatījās tāds, ka riebās viņu uzlūkot.. Puikas plaukšķināja plaukstas un sauca: — Velna ģīmis! *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 151.*

V e c m ā m i ņ a. Kaziņa ir smuka, bet kāds tu esi pinkains! Visi mati uz kakla, uz acīm. Pats tu esi īsts velna ģīmis. *Gulbis H. Sarunas ar skopām remarkām. R. 1974, 153.*

H

HUMORS

KARĀTAVU HUMORS. *Grūtā, traģiskā situācijā izteikts joks, asprātība; muļķīgs, neizdevies joks.*

.. tikai karātavu humors vēl sargā samaņu un saprātu.. *Bels A. Saucēja balss. R. 1973, 94.*

Ne vienu vien reizi, cirka muļķīgo jokdaru izsaukts, viņš pa kaklu pa galvu skrēja dzēst neesošus ugunsgrēkus, steidzās sniegt pirmo medicīnisko palīdzību kādai it kā no trapeces nokritušai virves dejotājai, bēga no neizsprukušām lauvām. Pret tādu karātavu humoru allaž esmu izjutis riebumu un nekad nepiedalījos arī izdarībās, kas Garo Ģenerāli padarīja smieklīgu. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 119.*

.. vārdu sakot, jautrs puisis, kaut ne vienmēr joki izdevušies, gadās palaikam arī «karātavu humors». *Ziedonis I. Dzejnieka dienasgrāmata. R. 1965, 130.*

Elīzabete bija visneglītākā no valdniecēm, bet Džēms I kala sliktus pantus. Kad Čepmens atļāvās savā komēdijā izteicienu «Džēms ir pirmais humora iemiesojums, bet Elīzabete — daiļa kā sengrieķu Helēna», tad gandrīz nokļuva pie karātavām. No tā laika radies teiciens — karātavu humors. *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 219.*

IEAUDZIS
KĀ IEAUDZIS. *Neatdalāms; nekustīgs.*

Gribēju aizsviest vēstuli, bet sažņaugtie pirksti nevērās, kā ieaugusi rokā tava vēstule, Antra, par miesu kļuvis tavs papīriņš, kurā var būt pats labākais vai arī pats skaudrākais. *Vācietis O. Tās dienas acīm. R. 1975, 177.*

Īpašu vērību, kā likās, zēnam neviens nepievērsa, kaut arī reižu reizēm viņš nostāvēja vilcienu saraksta priekšā ilgu laiku kā ieaudzis. *Delle V. K 1967, 8. nr. 112.*

IECAVA
PAZUST (NOGRIMT, IEIET, IEBRAUKT) KĀ IECAVĀ. *Nogrimt, pazust uz visiem laikiem.*

Ješka sāka iesiet grožā lielu, smagu akmeni, kamēr [sašautais] suns smilkstēdams mocījās priekšķājām uzķepuroties uz laivas malas. Viņš taču nojēdza, ka to grib nomaitāt... Akmens bija piestiprināts. Ar lielu plaukšķienu Ješka iemeta to ūdenī — un maz acumirkļos pazuda dzīlē Kranča asiņainā galva... «Iebrauc kā Iecavā!» noteica Miksis. «Darīta lieta!» nošļupstēja Ješka. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 156.*

IEDZELTS
KĀ IEDZELTS. *Sk.* KĀ DZELTS.

IEĒDINĀTS
KĀ IEĒDINĀTS. *Saka, ja kāds tiecas pēc kā ar neizprotamu neatlaidību, parasti pēc pretējā dzimuma.*

«Es esmu kā ieēdināts uz tevi...» čukstēja Putras Dauķis, skrīveļa kundzi apkampdams. *Ieviņš K. Putras Dauķis, I. R. 1988, 136.*

— Ar Bertu nu arī vairs nav labi: uzkritusi tam Pēterim kā ieēdināta. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 375.*

— .. uzreiz kā ieēdināts tinas un vijas ap to Natāli. *Salenieks E. Vēstures ratu griez arī tu! R. 1978, 8.*

.. Atis jau manījās katrā izdevīgā brīdī un gadījumā aizlobt kaut kur projām, visbiežāk jau pie Voicehovska, lai tur dirnētu un nīktu pie visiem tiem veterināra kustoņiem kā uzmedots un ieēdināts.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 118.*

IEKŠĀ
BŪT IEKŠĀ kādam *3. pers., sar. Saka, ja cilvēks ir enerģisks, uzņēmīgs, darbīgs, apdāvināts.*

«Jo mazāk saņemsi, augstāk celsies viņā saulē — tā stāv rakstīts, ja?» Krusts neskanīgi smej..

«Un tu celsies vēl šinī saulē arī. Piemini manus vārdus. Tev tak ir iekšā.» *Lubējs I. K 1976, 9. nr. 37.*

— .. Redakcija tak visa uz Skaidas pleciem. Citrons ir tikai tāds liels pļāpa. Visu laiku slēpies aiz Skaidas muguras. Citronam nav iekšā. *Heniņš A. Sarkanais simts. R. 1972, 294.*

— .. ja viņam iekšā nekā nebūs, nekādi zābaki viņu nekur neaiznesīs un viņš paliks dzīves dubļos. *Janševskis J. KR, VII. R. 1933, 1314.*

IEKŠĀ IR, BET ĀRĀ NENĀK *sar. Saka, ja kāds nespēj vai neprot izteikt savas domas.*

— .. Cik necik mani izglāba skolotājs, pateikdams: viņam iekšā ir gan, tikai nenāk ārā. *Lindulis. — Egle K. Atziņas, 1. Cēsīs—Rīgā, 1923, 255.*

«Redzi, es neprotu tik skaisti runāt kā mītiņu bajāri,» Miķelsons iesāk, bet Konrāds atkal iemet starpā: «Jā, tas gan tiesa: tev iekšā ir, bet ārā katrreiz nenāk.» *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 578.*

IEKŠAS

IEKŠAS (iekšās; IEKŠĀ) VĀRĀS kādam *sar. Saka, ja kādu pārņem lielas dusmas, sašutums. Sk. arī* SIRDS VĀRĀS.

— Ko domā, sācis komunismu sludināt. Man taisni vārās visas iekšas.. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 319.*

Saimnieks runāja savaldīgāk un mierīgāk, taču varēja just, ka arī viņam iekšās vārās. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 159.*

Saimniecei iekšā vārījās, dzirdot smādējam viņas sētu un tīrumus, kuri bija izmitinājuši vairākus augumus cilvēku un kustoņu. *Jaunsudrabiņš J. KR, IX. R. 1983, 291.*

Meimuram gan iekšā vārījās, bet viņš saņēmās un atbildēja itin laipni: «Ejiet vien, ejiet!..» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 255.*

IEĻA

BŪT UZ IELAS *sar. Būt bez darba, bez dzīvokļa.*

Ar kāda bijuša krodzinieka palīdzību beidzot ietiku apgādības ministrijā. Bet te atkal atklājās mana savādība. Citi iztika un kļuva bagāti, bet es nevarēju pārtikt. Tāpēc atradu šo nodarbošanos par netaisnīgu un drīzi vien ar savu taisnību atrados atkal uz ielas. *Kurcijs A. Vienkāršā dzīve. R. 1959, 84.*

Viņa [bijusī sieva] atgriezās, un viņš aizgāja.. Te nav nekāda slēpšanās un mānīšanās. Edis gluži vienkārši ir uz ielas. *Rasa J. Duets. R. 1972, 162.*

IZMEST (IZSVIEST) UZ IELAS kādu *sar. Atbrīvot, padzīt (biežāk no darba).*

Ķerre. Vārdauņa kungs! Jums būs jāšķiras no darba redakcijā.

Vārdaunis. Neizmetiet uz ielas! *Sauleskalns V. Lugas. R. 1970, 287.*

Pēc nedēļas veļas mazgātava, kur strādā daudz meiteņu, bankrotē, un jaunās strādnieces tiek izmestas uz ielas bez iemaksātās drošības naudas. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 73.*

— Tu spēlējies ar cilvēku likteni kā ar kādu nieku. Izmet uz ielas un tad vēl ņirgājies. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 591.*

Urtāns. Viņam nav ko darīt vienpadsmitajā klasē..

Direktore. Nu ko jūs iesakāt tagad darīt? Izmest viņu uz ielas? Par ko viņš tur kļūs? *Gulbis H. Sarunas ar skopām remarkām. R. 1974, 148.*

Tagad pretēji savai attieksmei sāka pieņemt par priekšniekiem večukus, kas trīcēdami gaidīja pensiju, un cilvēkus, ko izglītības trūkuma dēļ varēja izsviest uz ielas katru mīļu brīdi. *Kolbergs A. Kriminālliета trijām dienām. R. 1977, 89.*

NO IELAS *sar. Saka par cilvēku, kuru nepazīst, par kuru nekā nezina, kuram nav ieteikuma.*

.. līdz tam laikam vajadzēja sameklēt vairākas kandidatūras, lai būtu izvēles iespēja un neiedomātos pieņemt cilvēku «no ielas». *Kolbergs A. Cilvēks, kas skrēja pāri ielai. R. 1978, 165.*

IELEJA

BĒDU IELEJA (LEJA) *novec. Pasaule, dzīve (pēc reliģiskiem priekšstatiem).*

Šis [laba un ienesīga vieta] bija viņa [mācītāja] pirmais un noteiktais ideāls šai bēdu ielejā, par kuru viņš tik aizrautīgi prata stāstīt saviem baznīcēniem. *Kurcijs A. Dzīvības vārtos. R. 1956, 91.*

.. vienu laiku viņš bija pat kāvies ar pašnāvības domām, sak, aizies no šīs bēdu ielejas, vairs nebūs jādzīvo, jāmocās — viss būs cauri, viņu apņems miers un nebūtība. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 108.*

.. kālab nepasteidzināt kāda aizceļošanu uz viņpasauli, ja tur, kā apgalvo svētie baznīcas tēvi, cilvēku nevajās slimības, nelaimes un iekāres kā šeit, bēdu ielejā? *Luginska R. Polonēzē pa Poliju. R. 1973, 44.*

IEMAUKTI

UZLIKT (*retāk* UZMAUKT) IEMAUKTUS kādam *sar. Apvaldīt, ierobežot kādu, piespiest pakļauties.*

«Tas darījis korporācijai jau raizes diezgan, tādēļ pats pēdējais brīdis, ka viņam uzliek iemauktus..» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 282.*

— .. Arī manējā [sieva] sākumā māžojās un gribēja mani dancināt pēc savas stabules. Bet tad es viņai uzliku iemauktus, ka tā tagad ir pavisam rātna. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 183.*

Kumerdanks grēmjas, ka šo sapulci, tāpat kā daudzas citas, sasaucot, lai saimniekiem uzliktu iemauktus. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 398.*

— .. vai tie tev grib strādāt!.. Tikai to vien zina kā saimniekam dienas zagt. Tiem tik uzlikt iemauktus! *Lēmanis I. Izlase, I. R. 1967, 361.*

— Ja tu Annai visā drīzumā neuzmauksi iemauktus, — ne tu vairs, bet viņa būs tas saimnieks Sūrumos. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 26.*

IEMIETS

KĀ IEMIETS. *Sk.* KĀ ZEMĒ IEMIETS.

IENAIDNIEKS

NENOVĒLĒT ne SAVAM IENAIDNIEKAM kaut ko. *Saka, atzīstot kaut ko par ļoti lielu ļaunumu.*

— .. Un visi darbinieki tad smējušies kā zirgi. Ak, tavu kaunu! Es gan nevēlētu ne savam ienaidniekam tādu piedzīvot.. *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 255.*

Tas ir kas neciešams. To pat savam ienaidniekam nenovēlu. *Kalve A. K 1978, 8. nr. 24.*

.. nonākt «smaržojošo hotelī» [atskurbtuvē] polis nenovēl savam visniknākajam ienaidniekam. .. cenas šai «hotelī» nudien kā pirmās kategorijas naktslokālā. *Luginska R. Polonēzē pa Poliju. R. 1973, 138.*

IEPILINĀTS

ACIS KĀ IEPILINĀTAS. *Spožas, mirdzošas, skaistas acis.*

G r i e t a. [..] Viņa ir smuka! Acis tādas kā iepilinātas! *Aspazija. Zaudētas tiesības. R. 1945, 4.*

IERAKTS

KĀ IERAKTS. *Nekustīgi; nespējot kustēties.*

Jānis nobeidz [rēķināšanu] un stāv kā ierakts, spriedumu gaidīdams. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 258.*

Atskrējis pie veča, zirgs paliek kā ierakts un prasa: «Ko vēlies?» *Šmits P. VI, 433.*

Atslējies ar krustu pret Grunču malkas grēdu, kalējs palika kā ierakts. .. platie, sausie posta klabiķa klaukšķi lika tam apstāties. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 94.*

IEROCIS

IZŅEMT (IZSIST) IEROČUS (ieroci) NO ROKĀM kādam (kāda ROKĀM). *Atņemt iespēju būt opozīcijā, neļaut realizēt gribēto.*

— Lai pretniecībai no rokām dažu labu ieroci izņemtu, uz sanāksmi ir uzlūgti arī vairāki mācītāji, — Kronvalds ieminas. *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 209.*

Bet es nesaprotu tos vecākus, kuri pusaudžu audzināšanas grožus pavisam izlaiduši no rokām. Viņu liberālisms izsit no rokām ieročus arī tiem vecākiem, kuri gribētu kārtīgi audzināt savus bērnus. *C 1975, 69. nr. 4.*

NOLIKT IEROČUS. *Pārtraukt cīņu, padoties, pārstāt darboties, darīt ko.*

«Ir ziņas,» Trociks turpināja, «ka ne jau visi latviešu militāristi, kuri kalpoja vācu armijā, pēc kapitulācijas ir nolikuši ieročus..» *Grigulis A. Kad lietus un vēji sitas logā. R. 1965, 357.*

Mums nav grūti atzīt savu kļūdīšanos un «nolikt ieročus», ja cīņa zaudēta. Mēs izstrīdamies no sirds, bet nekad strīdu neatceramies ar ļaunu. *C 1976, 216. nr. 4.*

ŽVADZINĀT IEROČUS. *Draudēt ar karu, uzbrukumu.*

«.. Tiem, kas žvadzina kara ieročus, tiem stādu pretī miera un saprāta lozungu: nevienu grasi! Kara budžetam nevienu grasi ne pielikt, ne atņemt!» *Laicens L. Lai dzīvo nost! R. 1974, 143.*

IESMS

DRĀZT IESMU; DRĀZT GARU IESMU *sar. Pāragri gatavoties kaut kam; vilcināties ko darīt, nespēt ātri izlemt, kā rīkoties.*

.. varam jau sākt domāt.. par to, ko mēs darīsim, kad purvs būs nosusināts.

— Drāzt iesmu jau šodien!.. Vai nebūtu mazliet par agru..? *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 89.*

Tad ta nu garu iesmu drāž. *ME. II, 68.*

garā iesma drāzējs

«Ar plānā galdiņa urbējiem un gara iesma drāzējiem mums nav nekāda runāšana...» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 92.*

Viņai [mātei] vienkārši šķita tā, ka Pēteris ir vai nu garās iesmas drāzējs, tāds, kas nekad neapprecēsies, vai arī tas tikai Mari par nerru. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 390.*

iesma drāšana

Tā nebūs nekāda iesma drāšana.. Ja laikā gribam būt gatavi, tad jāsāk rīkoties jau šodien. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 89.*

KĀ IESMS, KĀ AR IESMU. *Ļoti ass, smails; sāpīgi, asi.*

Saules stars, ass kā iesms, pa skaidas zara caurumu iedzēla viņam apsarkušās acīs. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 636.*

— Zviedru zobens ar asu galu kā iesmu. *Mauliņš J. Pēdas. R. 1980, 119.*

Naida pilnas acis vērās uz Daugavas pusi, uz bulvāra iecirkņiem, kur Pētera, Jēkaba un Doma baznīcu torņi kā iesmi milzīgu tērauda kasku galos rēgojās pret bālganu debesfonu. *Upīts A. KR, VIII. R. 1950, 486.*

Ķēniņa dēli vērša tuvumā ne rādīties — bada nost ar garajiem ragiem kā ar iesmiem. *Šmits P. VI, 463.*

— Man sāp galva, man sāp iekšas! Vai! Dūrēji dur kā ar iesmiem! *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 139.*

Bebene. [..] Esi nu tik laba, Tomuļu māt... te man tas vaigs... nez vai tajā nav saskrējis skrējējs... dur kā ar iesmu... Apvārdosi druscin to vaigu. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 142.*

.. kā iesms viņam dūrās sirdī tās sajūtas, ko viņš acumirklī zaudējis uz visu mūžu, viņam sirds bija tik skumīga un bēdīga.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 283.*

KĀ UZ IESMA UZDURTS; KĀ UZ IESMA. *1. Saka, ja kāds ļoti skaļi, spiedzīgi kliedz.*

Pa durvīm, kuras sieviete bija atstājusi vaļā,atskanēja maza bērna brēciens.., kliedza kā uz iesma durts. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 220.*

«Vaivaivai!» viņš [velns] piepeši ievaimanājās, kā uz iesma uzdurts, kad lielais grāvis izstiepās viņa priekšā. Ko līdzēja pūlēties visas garās vasaras, šo nolādēto grāvi aizberot, kad nu tas tika atkal atrakts.. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 196.*

Es jau viņu [Verni] pāra reizes sadunckāju un aizdzinu atpakaļ, bet tas neko nelīdz. Kliedz kā uz iesma. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 439.*

Abas mazās bļāva, gan bez asarām, bet toties kā uz iesma. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 251.*

2. Saka, ja jāpārdzīvo kas ļoti nepatīkams.

Čāpstiņš jūtas kā iesmā uzdurts. Drausmīgi! Viņš pats sevi izgriezis uz āru kā vecu cimdu, visi ielāpi redzami.. *Bels A. Spēles ar nažiem. R. 1966, 63.*

IET

IET BEKOT *parasti pav. izteiksmē, vienk. Saka, ja nevēlas kādā klausīties, ja noraida kāda izteikumu, ja grib no kāda atbrīvoties.*

Ja tu negribēji, varēji nebraukt..

— Ej bekot! — īgni atcirta Ens. *Kadiķis-Groznijs A. Rakstu izlase. R. 1956, 133.*

.. viņa strupajā atbildē ieskanējās īgnums: — Ej bekot! *Lagzdiņš V. Teltis pie upes. R. 1958, 94.*

«Ejiet bekot! Jau no paša rīta piesūcies!» *Dripe A. Cietā galva. R. 1970, 128.*

«Es tev apgalvoju, ka tas ir lielisks skuķis, kādas es vēl neesmu redzējis, mūsu jaunkundzītes lai iet visas bekot.» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 61.*

— Inta, Inta... Ko tu man vienmēr bāzies ar to savu Intu. Bekot lai viņa iet. Redzēsi, pēc vienas nedēļas es ar čangalieti būšu tudraugos. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 121.*

.. lāči klāt netiks, vilki var iet bekot, ar odiem mēs paši tiksim galā. *Auziņš I. Mājas pulcējas baros. R. 1974, 174.*

IET GULĒT *parasti pav. izteiksmē, vienk. Saka, paužot noraidošu attieksmi.*

— Un nekliedziet! Arī te var atrasties ārā sviedēji! Neaizmirstiet, ka manās dzirnavās strādā seši puiši!

— Ej tu gulēt ar saviem puišiem! — Spilva iesaucās. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 236.*

Ļ i b a n o v s. Ejiet jūs gulēt! Tā ir pēdējā reize, kad es uzstājos jūsu režijā [iedalīta necila loma]! *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 244.*

— Ja mašīna, ar ko linus malt, divdesmit pūrvietas var sēt, cik birkavu tur neiznāks, ko Milkam un Simkam vest! Vai tur nauda nenāks? Rijnieks ar saviem grantskalniem lai iet gulēt! *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 64.*

Divus pārus zeķu Līze bij solījusies līdz Lieldienām noadīt. Auti tagad varēja iet gulēt, jaunajos zābakos viņš tikai zeķes gribēja maukt, tāpat kā Vanags. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 330.*

Lauki dod bagātu ražu, govis krietni daudz piena, suķi izaug par pirmās šķiras bekoniem. Daudzi lielsaimnieki var iet gulēt, tie nespēj Zemīšiem līdzās stāvēt. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 12.*

IEZIEPĒTS

KĀ IEZIEPĒTS. *1. Glums, slidens.*

Nolija tā sasodītā atkala, un ceļš kļuva tik glums kā ieziepēts. *Ķuzāne L. Mana Augšzeme stāsta. R. 1970, 59.*

2. vienk. Glaimīgs, lišķīgs.

Kupls, apaļš vēderiņš, laipns smaids uz lūpām, medaina, gluma valoda un balstiņa, kas bija gatava ielīst dvēselē pa mazāko spraudziņu, — viņš viss izlikās kā ieziepēts. *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 26.*

IKRI

KĀ IKRI. *Saka par lieliem labi augušas labības graudiem.*

«.. Labi rudzi, kā ikri, tikai drusku pamīksti.» *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 224.*

ĪKSTIS

LĪDZ ĪKSTĪM *novec. Ļoti pamatīgi, dziļi.*

Grāfs viņus [latviešu delegātus] uzlūko stingri no galvas līdz pat kājām, it kā tiem gribētu līdz īkstīm cauri skatīt. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 621.*

J ā z e p s. [..] Gribu jūs / Līdz īkstīm pārbaudīt un jūsu domas / Sev likt uz plauksta! *Rainis J. Jāzeps un viņa brāļi. R. 1969, 255.*

Līdz īkstīm aizskarts un apvainots, Kūla piecēlās visā augumā. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 927.*

— .. Ja tu būtu vienkārši maldījies un pats atzinies grēkā, tev varētu vēl tapt piedots. Bet tu esi spītīgs un līdz īkstīm apcietināts. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 633.*

— .. Es tevi pazīstu līdz īkstīm un zinu, ka par tevi otra glupāka velna nav pasaulē. *Kalniņš J. Hronists un velns. R. 1985, 220.*

Viņš sēdēja saliecies, sastindzis, izsalies līdz īkstīm. *Kalve A. Sarkans āboliņa lauks. R. 1971, 71.*

ĪKŠĶIS

KĀ ĪKŠĶIS. *Ļoti liels.*

.. visā Dzelzkalnā zināms, ka pūpoli, lieli kā īkšķi, aug tikai Vēveru dārzmalā. *Zigmonte D. Vanags pār Zāģeriešiem. R. 1979, 209.*

SVILPT (SVILPOT) GAR ĪKŠĶI (ĪKSTI) *pav. izt. Saka, paužot noraidošu attieksmi.*

«Tu, puisīt, svilp gar īksti, manis ieēdināt tev neizdosies!» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 219.*

Valka liela pilsēta, un, ja darbu dabūšu, strādāšu un krāšu naudu ceļam uz Pēterburgu. Tikšu pie gudrības bez kādas akadēmijas, un Lapsēns ar tēvu lai svilpo gar īkšķi. *Spriņģis J. Aivara Sīlava dzīve. R. 1967, 98.*

TURĒT ĪKŠĶI par kādu, par kaut ko. *Domāt par kādu, vēlot veiksmi, izdošanos.*

— Turiet par mani īkšķus! — viņš uzsauca rūķīšiem un izgāja laukā sagaidīt deviņgalvaino briesmoni. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 343.*

D a l b i ņ š. Jāmācās no galvas!... Tu, Mīle, turi īkšķi, lai es neapjūku!... *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 59.*

Apcietinātie turēja īkšķi, lai viss labi izdotos un lai šo kalšanas troksni nesadzirdētu žandarms.. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 472.*

«Kad tev sākas eksāmeni?»

«Parīt.»

«Vai turēt īkšķi?» *Kaijaks V. Mans pavasaris. R. 1970, 30.*

«Lai Čaugsterē viss labi izdodas! Bet mājup brauc laimīgāks un jautrāks, nekā tagad aizbrauc. Es tevi gaidīšu, īkšķus krustis turēdama.» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 239.*

ĪKŠĶĪTIS

KĀ ĪKŠĶĪTIS (ĪKSTĪTIS). *Ļoti mazs.*

Vai šai sīciņajai, spriganajai skuķei tumšajās, garajās biksēs, tādai kā īkšķītis.. Astrīdai Šeferei arī bija bailes? *Avotiņa D. — Ar manām acīm. R. 1976, 99.*

Jau viņa lielā auguma priekšā es biju kā īkstītis. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 278.*

ĪLENS

KĀ AR ĪLENU. *Asi, sāpīgi.*

Vidējam pirkstam gals pietūcis un sarkans. To viņš uz augšu vien slien.

— Kad uz leju, tad viens taisni kā ar īlenu dur. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 237.*

Noberztais papēdis sāpēja, gurna ievainojuma vietā durstīja kā ar īlenu.. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 696.*

Viņas melni liesmainās acis skatījās uz Anneli, urbdamās kā ar īleniem. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 120.*

L i n d e m a n s. Bet latviešu tauta mūs [vāciešus] nemīl. Ievērojiet, kā viņi uz ielas mūsos skatās. Kā īleniem dzeļ! *Zālīte E. Atgūtā dzimtene. R. 1948, 23.*

KĀ ĪLENS. *1. Ļoti ass, smails; tievs (augumā), vājš.*

Pagāns tāds asaris! Spuras kā īleni. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 57.*

Magone ir nikna un glaimīga, strauja un viltīga; lieliem cilvēkiem paklausīga, bet maziem bērniem metas virsū un bada baurodama. Un ragi viņai kā īleni. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 77.*

.. Ance jūt veceņu skatienus, asus kā īlenus.. *Dunkers O. Režisors domā par aktieri. R. 1976, 52.*

Kā īlens izslējās Monikas smailais deguns patumšajā vaigā.. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 229.*

«.. Lūk, puikam arī tagad nav nekādas lāga ēšanas, bet tāds pats vien stāv kā īlens. Es nemaz nesaprotu, kas Dievam tā par taisnību, ka viņš manam dēlam nedod spēka..» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 123.*

2. reti. Saka, ja kāds ir ļoti piedzēries.

P u s c e p u r s. [..] kur uznāk tādi prieki kā šodien, tur drīkst pievilkties kā īlens! *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 260.*

Pievilcies kā īlens. *ME. I, 836.*

LIEN (*retāk* NĀK) ĀRĀ (LAUKĀ) KĀ ĪLENS NO MAISA. *Saka, ja kas nav noslēpjams, atklājas, cilvēkam pašam negribot.*

Protams, meitenes pašas arī nav ideālas. Slikto īpašību viņām daudz, un tās lien ārā kā īlens no maisa. *Dripe A. Bet kā ar meitenēm? R. 1978, 105.*

— .. Bet ar meliem un pasaciņām taisnību neapslēpsi. Tā kā īlens lien laukā no maisa... *Kaufelds T. Sēkla nedeg. R. 1979, 181.*

Kā īlens no maisa ar jauku humoru nāca ārā vēl palikušie niķi un kaprīzes. *Grēviņš M. — Aktieri. R. 1975, 49.*

NENOSLĒPT ĪLENU MAISĀ *biežāk vsk. 2. pers. ar vispārinājuma nozīmi. Nespēt noslēpt no citiem ko nevēlamu.*

— .. Gan viss tiks noskaidrots. .. īlenu maisā nenoslēpsi. *Plotnieks J. Ozolu vecis. R. 1980, 267.*

«.. Tas bija tikai flirts!» Īlenu maisā nenoslēpsi. Sieva uzzināja. Piedeva. Bērnu dēļ. *Zv 1970, 1. nr. 22.*

ILKSS

GRIEZT ILKSIS ATPAKAĻ (UZ CITU PUSI). *Doties atpakaļ; pārtraukt ko, sākt ko citu.*

Visi domājām: pamīņāsimies kaut kur pa Vidzemi, karš beigsies, un mēs griezīsim ilksis atpakaļ uz Kurzemes pusi. *Lukss V. K 1980, 6. nr. 8.*

— Kas ar to naudu, Donāt? — Beta griež ilksis uz citu pusi. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 110.*

KRIST PĀR ILKSI *sar. Nespēkā saļimt; nomirt.*

Strādāja brīvajās dienās [talcinieki] .. Neatzina sevis izdzīšanu, līdz krīt pār ilksi.. *Zv 1989, 9. nr. 10.*

— Man gluži vienalga, kas dzen mani darbā un maksā to simtnieku mēnesī. Tā vai tā drīz jākrīt pār ilksi. *Lāms V. K 1968, 5. nr. 37.*

— Paretam kāds ir kritis pār ilksi. Irbe nav vienīgais. Atceries Ivanu? Tas tagad atpūšas Roterdamas kapos. *Lācis V. KR, I. R. 1970, 425.*

— Vecs jau gan. Kad pārkritīs pār ilksi, visu mantos sieva. *Ezera R. K 1967, 3. nr. 81.*

Grieta. [..] Tikmēr tu iesi, kamēr vienreiz pārkritīsi pār ilksi. *Aspazija. Zaudētas tiesības. R. 1945, 5.*

«Kā tad izvedīsi muižas mēslus un uzarsi papuves, kad jau tagad zirgi krīt pār ilksi!» *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 14.*

— .. Tikai nelga var domāt par zemē ielīšanu. Cilvēkam pasaulē jādzīvo, kamēr viņš krīt kā zirgs pār ilksi. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 336.*

Sacīja: «Ja tu, Pēter, ar darbiem raudamies, kritīsi kā zirgs pār ilksi, ko es viena iesākšu ar tiem pieciem bērniem!» *Ķuzāne L. C 1985, 138. nr. 3.*

LĒKT (pārlēkt) PĀR ILKSI. *Darīt ko negaidītu, nepieņemamu.*

Taču viņa ir nemierpilns cilvēks, tiecas eksperimentēt, meklēt neparastus pavērsienus un, kā tautā saka, reizēm «lēkt pār ilksi». *Hausmanis V. C 1977, 230. nr. 3.*

Un viņi gāja tālāk — divi meklējoši prāti kā pārjūga zirgi, kaut arī trauksmainākā Ģirta Jakovļeva doma šad tad pārlēca pār ilksīm. *Dzene L. Mana versija par Alfrēdu Jaunušanu. R. 1979, 113.*

Tak Olavs visā savā dzīvē bijis negausis — kad strādā, tad strādā par trim zirgiem, ja sametas, iekož kāds dundurs, tad tūlīt pār ilksi un dzer trīs dienas un trīs mucas vienā iestiepienā. *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 69.*

IRBE

KĀ IRBE (irbīte). *Saka par sievieti ar vieglu gaitu, arī par ļoti veiklu, čaklu sievieti.*

Citi spēka ļaudis gāja, ka zeme vien dip, meitas — pusteciņus kā irbes. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 373.*

— Bet re, cik vecā Laukmalene vēl mudīga — tek kā irbe! *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 857.*

Viņas gāja veicīgi. Līze nūjiņu nemaz nelietoja, tiešām naska kā irbe. *Zigmonte D. Laintu lāsts. R. 1984, 116.*

Sieva un sievasmāte pēdējās dienas tekalēja čakli kā irbes un darīja brīnumus kā divas labdabīgas fejas, uzburdamas dažādus ēdienus, dzērienus un uzkožamos. *Kaijaks V. Akācija akmens pagalmā. R. 1973, 27.*

Kad Ilze aizgāja, Dāvids man pamirkšķināja un sacīja:

— Vai nav vedekla kā irbe? Laba... Un tad izdarīga! Strādīga, aplam strādīga. *Bendrupe M. Degošie raksti. R. 1963, 86.*

Viņš vēl noskatījās pakaļ mīļotai meitiņai, kura kā irbīte aiztecēja pa ceļu projām.. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 35.*

Annele tecēja kā irbīte: ar diviem kurvjiem uz kaudzi, ar diviem atpakaļ. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 331.*

— .. Pasaka tik: — Krustmāt, es tavā vietā sapļaušu! — un aizskrien tik viegli kā irbīte. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 208.*

«Žigla gan esi kā maza irbīte; teci vien, teci, — nu jau būs jāierodas staigāt; — kas gan tev zirgu dos?» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 5.*

— Māte teica tālab, lai es būtu mudīga kā irbes bērns — visus žigli aptecēt un paklausīt. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, I. R. 1929, 23.*

IZČIBĒT

KAD (KA, KAUT) TU IZČIBĒTU (izčibējis) *sar. Izsaucas lielā neapmierinātībā, nepatīkamā pārsteigumā.*

«Kad tu izčibētu!» puisis iesaucās. «Izbraukājies par velti, saimniece.» Saimniece savās nedienās neatbild ne pušplēsta vārdiņa. *Džūkstes pasakas. R. 1980, 36.*

Tā reiz Kļav' Ancītis ar bija [rudzu] piebēries,.. iet uz māju, domā: sestdienas vakars, kas, vilks, redzēs? Bet kad tu izčibētu! Šķilterim, kur ellē, acis kā kaķim, redz: rudzi biruši kā no caura maisa, — iet, iet pa pēdām, kamēr sadzen Kļav' Ancīti, nabagu!... *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 204.*

— .. Jā, es esot par vecu: lielākus kokus nespējot ne nolaist, ne sastrādāt. Kad tu izčibētu! Šis laikam mani mācīs strādāt. *Mākonis. Izlase. R. 1957, 47.*

«Kad tu izčibētu ar savu velna naudu!» Sproģiene nospļāvās. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 57.*

Te jaunākais brālis sasit rokas: «Kur mans dāvinātais pūķa zobins! Tata aizmirsu! Kad tu izčibējis, jāiet pakaļ, to tik atstāt ne!» *Džūkstes pasakas. R. 1980, 54.*

Kalniņš piedāvā savas [bikses],.. bet — posts un bēdas! — viņa tērpa gabals par lielu un nepiemērotu. Ka tu izčibētu! *Kraujiņš K. No atmiņu skrīņa. R. 1973, 79.*

— Kaut tu izčibētu! — Agris nopukojās.

— Veļas dēlītis stāv šķūnītī pusgatavs, bet šis atkal pa upi! *Vāczemnieks L. Veco vraku noslēpums. R. 1973, 39.*

«Kad tu izputētu! Nē, nu gan vairs nav jaukuma!..» *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 246.*

IZDZĪTS

KĀ IZDZĪTS. *Neparastā laikā (ļoti vēlu vai agri) ieradies.*

«Varēji dienā atnākt paciemoties. Tirgū nebiju. Ko tad tu tā tik vēlu... Kā izdzīts.»

«Taisni kā izdzīts,» Gulmelis ienākdams tikpat klusi turpināja. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 45.*

Arī tagad vēl nevar iet iekšā. Pirmais jautājums būtu: kur tu tik agri, kā izdzīta? *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 498.*

IZĒDA

UTU IZĒDA *vienk. Saka par ļoti trūcīgiem ļaudīm.*

Nikns un sarkans Eka ieskrēja nojumē,.. nošņāca caur zobiem: — Mirlas tādi, utu izēdas! *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 94.*

Kāpēc tu aizdauzījies pašā pirmajā skrējienā uz Bērziņiem, pie šīm utu izēdām? *Salenieks E. Vēstures ratu griez arī tu! R. 1978, 87.*

IZKAPTS

CILĀT IZKAPTI. *Pļaut.*

«Nu, ar tādu pļāvēju kā tu es tieku līdzi kaut kurā vietā!» es kliedzu pretim. «Utka!» Miķelis teica. «Tev tikai tā slava, ka izkapti cilā.» *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 47.*

No pavasara līdz rudenim staigājis pakaļ arklam, cilājis izkapti, nesis graudu maisus. *Viese S. Raganiezis. R. 1976, 56.*

PĻAUT AR TO PAŠU IZKAPTI. *Vērtēt vienādi.*

— Nu, nu, Salmiņ, nepļauj nu visa ar to pašu izkapti, — vai nu visiem pašu vaina, kad palikuši magazīnai parādā. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 308.*

PĻAUT (nopļaut) KĀ AR IZKAPTI ko *parasti 3. pers. Masveidā nogalināt; iznīcināt ko lielā platībā.*

.. no koku ēnām izbrauc mūsu bruņu mašīnas un ar ložmetējiem kā ar izkapti pļauj uzbrucējus. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 237.*

Ienaidnieks tomēr par savu uguns spēku nav drošs, tad būtu pielaidis tuvāk un nopļautu kā ar izkapti. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 70.*

Tas nemaz nebija tik sen, kad vācu laikā tīfs pļāva cilvēkus kā ar izkapti visās mājās pēc kārtas. *Upmale V. Mežkroga gravīras. R. 1982, 22.*

Kāda lavīna, kā ar izkapti nopļaudama pakalnē augošo egļu mežu, gandrīz izpostīja mūsu grupas mītni, kura bija ierīkota ganu vasaras mājiņā mežmalā. *Grīva Ž. Ugunskuģis. R. 1961, 238.*

Tāpat jau katru rudeni lasījām [purvā dzērvenes] , tikai viengad nevienas odziņas nebija, pavasarī salna ziediņus kā ar izkapti nopļāva. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 49.*

IZKULTS

KĀ IZKULTS *parasti savienojumā ar* raudāt, *novec. Ļoti stipri.*

Mājas sievietes un bērni raudājām saņēmušies kā izkulti, bet vīri un puiši tik zagšus noslaucīja piedurknē pa asarai.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 240.*

Arī māti viņš skūpstīja uz pieres un mierināja, kad tā aiz sirdssāpēm sāka raudāt kā izkulta. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 69.*

Es iespiedu seju pagalvī un elsoju kā izkults. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 60.*

IZLASĪTS

KĀ IZLASĪTI. *Augstvērtīgi, ļoti labi.*

Kas par varenu lomu viņiem būtu šodien — skaista prece, visas reņģes lielas un treknas, kā izlasītas. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 240.*

— .. Viņa man iedeva prāvu kulīti zirņu.. Tik skaisti baltie zirnīši, kā izlasīti.. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 201.*

Bet vecāmāte virtuvē cilāja tos pašus gurķus un priecājās, cik vienādi tie šai gadā izauguši, nu tieši kā izlasīti. *Zigmonte D. Svešinieks. R. 1981, 45.*

Lilija. Memmes meitiņas [korī] no visas Skangales, — kā izlasītas!... Un pīkst tā, ka ausis jātur ciet!... *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 10.*

«.. apdomājiet, mēs četrpadsmit cilvēku, no kuriem.. astoņi tādi kā lasīt izlasīti, mēs tak.. nepazudīsim.» *Blaumanis R. Noveles. R. 1950, 156.*

IZLIETS

KĀ IZLIETS. *1. Ļoti uzskatāms; atbilstošs, piemērots.*

Beidzot arī Jānis uztrūkstas no sava tēlnieka darba, kā mūrnieks visu priekšu ar māliem noķellējis: bet re, tomēr arājs ar visu zirgu kā izliets... *Eferts-Klusais E. Plinšu sieva. R. 1969, 60.*

Melnais bruņinieks, šis ne no kādas varas nepārspējamais Eiropas sloga tēls, kas tad to lai tēlo? Tas ir Kaktiņa individualitātei, dobji zemajai balsij, stūrainajām kustībām etc. kā izliets! *Duburs J. — Jaunais Rīgas teātris. R. 1958, 82.*

2. Ļoti līdzīgs.

— Un ubadze — kā izlieta mūsu nabagmājas Kača! *Lejnieks K. Janis Rozentāls. R. 1936, 79.*

IZMAZGĀTS

KĀ IZMAZGĀTS *sar. Saka, ja kāds ir uzsvērti laipns (bieži pēc strīda, konflikta).*

Reiz piesolīja man 25 rubļi, lai es mērīdams aizsargājot kunga robežas. Pa durvīm izdzinu un salamāju, pārskaities. Tāds bezkauņa! No tās reizes kā izmazgāts, bet atriebīgs, ļauns. *Austriņš A. Garā jūdze, I. R. 1926, 355—356.*

Visus tos sociālistus prom, tā ka lai smakas nepaliek! Tad tie citi būs rāmi, kā izmazgāti. Tad tautas vadoņi varēs sekmīgi strādāt. *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 476.*

.. tā kā viņš pret kungiem jau no savas dabas bija padevīgs un rātns, tad šodien, tos gaidīdams, bija kā izmazgāts. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 77.*

IZMIRIS

KĀ IZMIRIS. *Pavisam kluss, bez jebkādas dzīvības; pavisam tukšs, bez neviena cilvēka.*

Virs baltajiem sniega laukiem, cik vien tālu acis sniedzās, — kluss kā izmiris. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 262.*

Bet mežs kā izmiris, pat dunduri nedūc. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 347.*

Ne skaņas. Viss kā izmiris, neiečabas ne skuja, ne zāles stiebrs. *Ezera R. Viņas bija trīs. R. 1963, 11.*

Kad divi vēlīnie stacijas braucēji aiztarkšēja priedulājā, lielceļš kļuva tik kluss kā izmiris. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 741.*

Pils bija kā izmirusi, neviena cilvēka. *Šmits P. II, 69.*

Visi ļaudis strādāja līcī ap sienu. Māja bij kā izmirusi. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 266.*

Citreiz dēlēna čalošana traucēja, bet, līdzko tās pietrūka, māja savukārt šķita kā izmirusi. *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 139.*

Neviena braucēja, ne gājēja, — Dobele kā izmirusi. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 13.*

Vēl nupat pirms mirkļa lielais, kumpais, nobruģētais stacijas laukums ņirbēt ņirbēja — nāca un gāja cilvēki, rūca mašīnas, visi steidzās, bet te pēkšņi viss tukšs kā izmiris. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 232.*

Lejā īdēja neslauktās govis, bet māja likās tukša kā izmirusi. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 748.*

Starp kokiem vīdēja retas Apšu ciema ugunis. Šoseja kā izmirusi. *Kalve A. Radu raksti. R. 1981, 64.*

Daugavas tirgus tukšs kā izsalis. *Upīts A. KR, VIII. R. 1950, 451.*

IZPELDINĀTS

KĀ IZPELDINĀTS. *Pilnīgi slapjš (biežāk pēc lielas svīšanas).*

.. naktīs pa divi trīs lāgi nākusi tāda svīšana, ka bijis slapjš kā izpeldināts. *Kalndruva M. K 1969, 8. nr. 83.*

Rītā viņš piecēlās slapjš kā izpeldināts. Murgojis bij visu cauru nakti. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 869.*

.. katru nakti kunga jājamais zirgs nojāts tik slapjš kā izpeldināts. *Šmits P. XV, 236.*

— Vai tad nebūs par grūtu? Jau tagad jūsu kumeļš kā izpeldināts, — svešinieks ierunājās. *Dorbe H. Vaicāju jaunībai. R. 1970, 199.*

— Bet vai pa tādiem sniegiem kāds cilvēks var ragaviņas pavilkt? Man mugura slapja kā peldinātam. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 250.*

Mēs esam uz lauka un negaisa varā. Lietus šļakatas cērt man taisni sejā un gāžas pār drēbēm, īsā brīdī es esmu slapjš kā peldināts. *Akuraters J. Kalpa zēna vasara. R. 1970, 73.*

IZPLIĶĒTS

KĀ IZPLIĶĒTS (IZPĻAUKĀTS). *Nokaunējies; pazemots.*

— Labi, šoreiz mēs tikai atrēķināsim no algas. Bet uz priekšu papūlieties labāk pildīt savus pienākumus! Varat iet. — Kā izpliķēts Edvīns atgriezās noliktavā. *Lācis V. KR, VII. R. 1972, 285.*

Juris gan vēl taisnojās, bet no sēdes tomēr aizgāja kā izpliķēts. Neviens viņu neaizstāvēja, visi tikai uzbruka. Bet tie, kas neuzbruka, izbrīnā klusēja. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 314.*

Milda nosarkst. Viņa jūtas kā izpļaukāta, un dziļajā aizvainojumā tai sāk raustīties zoda bedrīte. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 281.*

IZPĻAUKĀTS. *Sk.* **IZPLIĶĒTS.**

IZREDZĒTS

KĀ IZREDZĒTS. *Labākais, ko var vēlēties; ļoti piemērots.*

— Runājām par Sausnēju Līzi. Tā būtu nācēja. Tā priekš tevis kā izredzēta. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 300.*

Grāmatu veikalam pieaugot, .. vajadzēja plašāku un pieejamāku telpu. Šim nolūkam jaunā vieta taisni kā izredzēta. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 321.*

IZSLĀPIS

KĀ IZSLĀPIS. *Saka, ja pēc kā ļoti tiecas, ko ļoti vēlas.*

Līdz kāzām viss vēl bija itin jauki, jaunie mīlējās un skrēja viens pie otra kā izslāpuši, bet skaties! — apprecējās un, kā dzird, drīz šķiršoties.. *Dripe A. Zv 1982, 2. nr. 6.*

Meitene dziedāja, nevienu tuvumā neapjauzdama, un Veckušķis klausījās kā izslāpis. *Zigmonte D. LM 1985, 45. nr. 4.*

IZSLAUCĪTS

KĀ IZSLAUCĪTS, *reti* KĀ AR SLOTU IZSLAUCĪTS. *Saka, ja kas ir pilnīgi tukšs.*

Apcirkņi klētī visi tukši kā izslaucīti. *Šmits P. XIV, 525.*

Frošs. [..] Nekad vēl pieredzējis neesmu, / Ka «Stūra krogā» alus aptrūktu! / Bet šodien gan — / Viss tukšs kā izslaucīts! *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 335.*

Bet rīt bode būs kā izslaucīta. Tuvākie būs visu izķēruši. *Kaijaks V. Putenī. R. 1964, 32.*

Ko šim Jurģos pārdos, kad visi aizgaldi kā izslaucīti.. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 67.*

.. atmiņu kambari likās kā izslaucīti, un tur nebija ne mazākā sīkuma, pie kā varētu pieķerties. *Vilks Ē. Mežonis. R. 1968, 9.*

Prātā šāvās viena ideja trakāka par otru, bet, tikko piesēdos pie rakstāmgalda, tā galva tukša kā izslaucīta. *Ērgle Z. Operācija «Kanna». R. 1971, 5.*

Zirgu pakavu izmīdītais pagalms tukšs kā izslaucīts. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 53.*

Platā iela tukša kā izslaucīta. *Talcis Ā. Manas raibās dienas. R. 1958, 115.*

Kultūras svētku laukums bij tukšs kā izslaucīts. Pat muzikantus nekur neredzēja. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 647.*

.. viņš brīnījās, kur pēkšņi visi saradušies. Vēl pirms brīža pludmale likās no ļaudīm kā izslaucīta. *Klīvers V. Kamēr saule pie debesīm. R. 1977, 5.*

Perons bija kā izslaucīts, vienīgi pretim lokomotīvei mirdzēja dežuranta sarkanā cepure. *Saulītis B. Līdz pēdējai taisnei. R. 1963, 6.*

Tajā laikā neviens zemnieks neplātījās ar savas klēts bagātībām, varēja runāt, ar kuru gribi, visiem tās tukšas, kā ar slotu izslaucītas. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 193.*

Mellužu stacijas perons bija kā ar slotu noslaucīts. *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 43.*

IZSMĒRĒTS

KĀ IZSMĒRĒTS *sar. Liekulīgi laipns, padevīgs.*

Abi divi piemīlīgi un kā izsmērēti arvienu, bet aiz muguras spējīgi palaist vaļā lielākās tenkas un pļāpas. *Vulfs E. Ziedi, kas ceļmalā vīst. R. 1960, 41.*

— Kā jūtas galvenais dispečers?

— Kļuvis kā izsmērēts. Man pārāk laipni cilvēki nepatīk. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 182.*

.. sievasmāte sazin kādēļ kļuvusi kā izsmērēta, taisni kā viens eņģelis ar baltiem spārniņiem. *Jakubāns A. LM 1970, 50. nr. 10.*

IZSPĻAUTS

KĀ IZSPĻAUTS *sar. Pilnīgi līdzīgs (parasti mātei vai tēvam).*

— .. Nu, ņemsim kaut jūsu pašu meitenīti. Vai tā, kundze, nav jūsu piere? Vai tās nav jūsu acis? Kad es jums saku, māte — kā izspļauts! *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 223.*

«Cilvēki jau gan saka, ka tu man līdzinoties kā izspļauta, bet tev tomēr nav tik kupli un sprogaini mati, kādi bija man..» *Zālīte E. Agrā rūsa. R. 1956, 12.*

«Pēc tagadējā Blusu saimnieka gan izskatoties kā izspļauta. Tāds pats deguns, tādi paši mati un acis, tāda pati pustraka daba.» *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 161.*

No āra nākdami, istabā parādījās divi Raudas dēli. Viens tēvam tik līdzīgs kā izspļauts.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 257.*

— .. Vai tu esi Lapiņam dēliņš? Nu kā tad — tu esi Lapiņu Jura puika. Kā izspļauts tēvs. Nudien kā izspļauts. *Kalniņš J. Sudraba karote. R. 1986, 314.*

— .. Tas puika tak ir izspļauts tēvs kas tēvs. *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 273.*

.. puišelis.. jau pirmajā mēnesī bija Zibenis kas Zibenis, nu kā izspļauts.. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 20.*

Abi brāļi bijuši tik vienādi kā izspļauti. *Šmits P. VIII, 379.*

Stella zīmēja jau trešo zīmējumu, kad ieradās skatītāji.. «Mūsu Krišs, nu tu velns, kā izspļauts!» *Zemzaris I. Modeļa pieradināšana. R. 1969, 13.*

IZSTIEPTIES

IZSTIEPTIES VAI (UN) SARAUTIES *bieži savienojumā ar* varēt, *sar.* *Saka, atzīstot savu bezspēcību ko mainīt, novērst.*

80 procenti no tā, ko jaunieši klausās, ir vieglais žanrs.. Mēs varam izstiepties vai sarauties, bet tā tas ir. *Zariņš M. C 1975, 93. nr. 4.*

«.. Sak, vai tādu paradīzes gardumu par visdārgāko naudu tu vari pasūtīt tai vislepnākā Rīgas restorācijā? Tu vari izstiepties un sarauties, tad ar netiksi pie tā. To ēd vienīgi, bračiņ, jērinieki un varbūt labākie Rīgas miesnieki!» *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 245—246.*

Sasveicinādamies Priedkalns teica Bērtulim: — Redzi, draugs, nekas neiznāca, izstiepies vai saraujies. *Dorbe H. Vaicāju jaunībai. R. 1970, 167.*

J

JĀ

NETEIKT (NESACĪT) NE (*reti* NEDZ) JĀ, NE (*reti* NEDZ) NĒ. *Neatbildēt, klusēt; nedot skaidru atbildi.*

«Nu, vai ēst arī gribēsiet?» Meitenes neteica ne jā, ne nē, un meita arī nekādas atbildes negaidīja. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 454.*

Stabulnieks nebija no karstas putras strēbējiem, viņš tūlīt neteica ne «jā», ne «nē», tikai domīgi nogrozīja galvu. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 204.*

Kad es savu apņemšanos darīju krustmātei zināmu, viņa neteica ne jā, ne nē. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 251.*

— Vai tu dzirdi vai nedzirdi? Kāp tūlīt zemē! — Es sarāvos kluss uz sava egles zara un nesacīju ne jā, ne nē. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 167.*

Viņa nesacīja nedz «jā», nedz «nē», tikai viegli pasmaidīja. *Ezera R. Aka. R. 1972, 12.*

Atklātībai tādās lietās varēja būt visādas sekas. Labāki klusēt un neteikt ne jā, nedz nē. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 198.*

Kad Krasts bij savu vajadzību izteicis, Vītols skatījās sievai acīs, līdz ar ciemiņu atbildes gaidīdams. Bij skaidri redzams, ka pats viņš nevis negribēja, bet nevarēja teikt ne jā, ne nē. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 21.*

Nekad tie visu nespēs likt uz spēli, / Nekad tie nesacīs ne jā, ne nē. *Rainis J. KR, VI. R. 1979, 72.*

Taču, lai kā tas būtu, nesteigsimies ar secinājumiem, neteiksim pagaidām ne jā, ne nē, ne melns, ne balts. *Priedītis H. Dzīves loģika un literatūras loģika. R. 1974, 99.*

JĀJĒJS

SPALVASKĀTA JĀJĒJS *niev. Kancelejas darbinieks.*

— Mēs viņiem liksim drusku galvas pagrozīt, tiem spalvaskātu jājējiem.. Rīt viņi paziņos jums jaunās cirsmas turpat, pašu pagastā. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 227.*

JĀNIS

MALKAS JĀNIS *prof. Neliels kuģis, ar kuru pārvadā kokmateriālus.*

Vējsaliešu vecajā paaudzē nebija gandrīz neviena tāda, kurš savā jaunībā ilgāku vai īsāku laiku nebūtu braucis uz bureniekiem, uz izslavētajiem malkas jāņiem.. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 104.*

Noasa divi pēdējie vējinieki [buru kuģi] kā «malkas jāņi» pēc Pirmā pasaules kara vēl vilka dzīvību Rīgas jūras līča piekrastes reisos. *Skujiņš Z. Gulta ar zelta kāju. R. 1984, 47.*

.. zellis salīga uz «malkas jāņa» reisā uz Antverpeni.. *Bels A. Saucēja balss. R. 1973, 135.*

Kādu malkas jāni uzdzina sēklī pie pašas jūras gatves līdzās Daugavas grīvai; viļņi skaloja klāja kravu.. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 305.*

JĀŅI

LĪT KĀ PA JĀŅIEM *3. pers. Stipri līt.*

— Līst kā pa Jāņiem, — pats pie sevis viņš nomurmināja bezgala veco un parasto teicienu.. *Saulītis B. Profesora Vecapiņa dēli. R. 1957, 9.*

Visa brigāde aplipa ap kaudzi kā mušas ap medusmaizi, lai paglābtos no ūdens šaltīm.. — Līst kā pa Jāņiem... *Grigulis A. Dzejoļi. Stāsti. Lugas. R. 1956, 384.*

Dažureiz gan piesala un uzsniga [novembrī], bet tūdaļ atkal lija kā pa Jāņiem. Apmākušos, šļakstošu dienu virkne. *Lāms V. Trase. R. 1980, 227.*

JAUNKUNDZE

KĀ JAUNKUNDZE *sar., niev. Saka par cilvēku, kas uzvedas nedabiski, pārspīlēti, kam ir pārāk smalkas, kundziskas manieres.*

2. saimniekdēls. Redz, cik kaunīgs! Kā jaunkundze — baidās acīs skatīties. *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 32.*

— Kur tu taisies — uz fabriku vai uz modes izstādi? — Tēvs pacēla galvu no avīzes. — Tā kā jaunkundze, goda vārds! *Saulītis B. Līdz pēdējai taisnei. R. 1963, 165.*

«.. Mirdza jau smalka jaunkundze, radusi pie gatava galda piesēsties.» *Sakse A. Pret kalnu. R. 1948, 311.*

JAUNS

KĀ NO JAUNA PIEDZIMIS *sar. Atspirdzis, atvieglots; možs, pacilāts.*

Pirts — tā ir svēta lieta! Nopēries cilvēks jūtas kā no jauna piedzimis! *Vanags J. Vēstules no tālā ceļa. R. 1978, 191.*

Voldemārs Straupenieks bija gulējis tikai nepilnas trīs stundas, bet pēc melnās kafijas, ko termosā atsūtīja Renāte Zandburga, jutās kā no jauna piedzimis. *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 247.*

Arī nakti pavadām tepat uz tepiķiem un mutākiem [šauriem, gariem spilveniem]. Otrā rītā jūtamies spirgti un jautri, kā no jauna piedzimuši. *Birznieks-Upītis E. Pastariņa dienasgrāmata. R. 1958, 417.*

«Jā, — svabadībā te jūtos tikpat kā no jauna piedzimis,» Plausis viņam piebalsoja. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 550.*

«Zini, krustdēl, ko? Iesim šonakt uz zaķiem.»

«Uz kurieni, krusttēv?» iejautājos kā no jauna atdzimis. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 50.*

JĒRS

CIRPT KĀ JĒRU. *Sk.* CIRPT KĀ AUNU.

KĀ JĒRS (jēriņš). *Saka, ja kāds ir ļoti rāms, lēns, padevīgs, paklausīgs, ja nepretojas, ļauj ar sevi darīt, ko grib.*

— Labi! es būšu rāms... Es nekā vairs nedarīšu... nekā... Es būšu rāms kā jērs... kā jērs... *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 142.*

Kad bijām tikuši pie zirga, viņš man pasvieda apaušus [ko maukt zirgam galvā].. Zirgs stāvēja rāms kā jērs.. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 406.*

«No šā brīža tu būsi stiprs kā vilks, lēns kā jērs..» *Šmits P. IX, 438.*

«Nu labi jau, labi — būšu lēns kā jērs,» Vaska atbildēja, nemaz neslēpdams savu spītīgo dabu. *Branks V. Puiku gadi Alūksnē. R. 1973, 134.*

— .. Es gan esmu jājis tikai ar veciem zirgiem.

— Nu, tad tu labāk iesākumā ņem Rižiku, — Aļka parādīja. — Tas ir lēns kā jērs. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 19.*

.. viņš .. bij savai dienestmeitai Jetei padevīgs kā jērs visās lietās. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 224.*

Austrums. Ja kas atgadīsies... es nepadošos kā jērs. *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 220.*

Bet lielskungs saka: «Tev vairs nepalīdz nekas, nāc tik man līdz! Un tu ar, šķilter!» Un tā nu aiziet visi trīs, lielskungs pa priekšu, šie abi kā jēri no pakaļas. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 206—207.*

Jānis viņai paklausīja kā jērs. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 324.*

Alberts mierīgā balsī pavēl atdot šķēpus un dunčus. Kas to atteikšoties darīt, tikšot nomaitāts uz vietas. Lībiešu veči kā jēri klusēdami noliek ieročus... *Zariņš M. Vienas vasaras stāsti. R. 1975, 165.*

Viņi, kas izcīnījuši kaujas Lielvārdē, Skrīveros, Ropažos, kas spītējuši nāvei, lai tagad turētos mierīgi kā jēri? *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 388.*

Tad visi putni salaidušies bariem klausīties un niknākie zvēri palikuši kā jēri. *Šmits P. XII, 528.*

Dēls novijis no pīlādžu lūkiem valgu, sasējis desmitgalvi un pārnesis kā jēru mājās. *Šmits P. XI, 36.*

Jūs toreiz mani ieslodzījāt šinī aplokā kā jēru. Es nepratu un nespēju pretoties. *Jaunsudrabiņš J. Vēja ziedi. R. 1959, 82.*

Tikai pirmziemnieki izturējās rāmi kā jēriņi.. *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 217.*

— Vai tu nevarētu pirmā pajautāt par Uvi?

— Viņš pats iznāks tev pretī kā jēriņš. *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 135.*

Starpbrīžos biju kluss kā jēriņš, jo pieaugušie man bija iestāstījuši, ka skola nav izprieca. *Mauliņš J. Pelēkais māls. R. 1975, 157.*

Ļaužu priekšā Paulas Baltābolas Barbara staigā svētās mocekles izskatā, ar padevīgi noliektu galvu, bijīgā lūgšanā sakrustotām rokām, lēna un padevīga kā Dieva jērs. *Gudriķe B. Skatuvei atdota sirds. R. 1966, 54.*

Un tas špicbuks, kas citus mācīja, bija droši vien tas pats Aulis, kas tur sēdēja rāms kā Dieva jēriņš. *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 75.*

NEVAINĪGS KĀ JĒRS (jēriņš) *parasti iron.* *Pavisam bez vainas.*

Kamēr Adelīna strādā un skraida norūpējusies darīšanās, viņš mierīgi pastaigājas un tērzē ar Zaigu. Bet vakarā viņš ir klāt. Tā var darīt tikai vīrietis, sievietes ir taisnīgākas un šķīstākas. Bet Alfrēds ir nevainīgs kā jērs, viņš nekā ļauna neesot darījis. Zaiga esot tīri patīkama dāma un arī krietni turīga. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 367.*

B i d ž u. Mīļā zelta madamiņ, čigāniņš nevainīgs kā jaunpiedzimis jēriņš, ļauna nespēj darīt, ja arī gribētu. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 161.*

— Esi gan tu Dieva jēriņš! Ne tu kādu nositis — nekā, kas tev par grēkiem! *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 64.*

UPURA JĒRS *sar.* *Tas, kam jācieš, ko soda.*

— .. kuri no pelēčiem [lielsaimniekiem] gan lai būtu tie upura jēri, kurus.. vajag citiem par biedināšanu padarīt par galvas tiesu īsākus.. *Eiduks J. Pārbaude. R. 1969, 65.*

Bet, ja kaut kas iznāk, kā ar to pašu Aelitu, tad — lūdzu: kurš atbildēs? Un upura jērs nav tālu jāmeklē, zināms, viņš, kurš tad cits.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 184.*

— Vai jūs redzat, še stāv tas upura jērs, kas nes uz saviem kamiešiem jūsu vakarējos grēkus! *Sēlis R. Burši un zeļļi. R. 1965, 103.*

JODS

IET PIE JODA *pav. izt., sar. Saka, dusmās kādu atraidot vai dzenot projām. Sal.* IET PIE VELNA.

Pusdienā atnāk saimnieks ar dzēriena trauku un, kā par apsmieklu, ieprasīsies: «Puiš, vai negribi dzert?»

«Ej pie joda ar savu ūdeni! Ne krislīša neēdis, šis man prasīs, vai negribi dzert?» *Šmits P. XI, 33.*

«Ķēniņ, dod man savu meitu!»

«Ej pie joda, vējagrābsli!» *Rainis J. KR, IV. R. 1978, 310.*

Prikulis klausās, bet vairs nedzird, viņam gribas sacīt — ejiet pie joda un lieciet mani mierā, taču to nedrīkst. *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 404.*

— .. Brauksim kaut kur! Lai darbs iet šodien pie joda! *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 96.*

Krodzinieks brītiņu pagudroja, tad iebļāvās: «Kāds velns tavas maksas tagad prasa!? Prom pie joda! Es jūs apcietināšu par miera traucējumu.» *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 302.*

JODS AR kādu, kaut ko *sar. Saka, paužot negribīgu samierināšanos, vienaldzību.*

— .. Citam es nemaz nepūlētos paskaidrot, lai domā, ko grib, jods ar viņu, bet tev man tomēr gribētos pateikt. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 53.*

Un tad vēl šomēnes Edis aizrāvies ar kapteiņa Maina Rīda romāniem. Jods ar tevi, palasies, palasies — Mains Rīds prot izvadāt lasītāju pa labirintu labirintiem, aizraujošu piedzīvojumu viņa sacerējumos pārpārēm. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 256.*

Liepkalna ceļa biedrene arī nebūt neizrādīja, ka viņa justos nogurusi. Tātad jods ar visu miegu... *Vulfs E. Ziedi, kas ceļmalā vīst. R. 1960, 142.*

Jods ar visu, Medards domā atkal; viņš jūt, ka savās pārdomās nav pavirzījies uz priekšu ne soli.. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 512.*

JODS NERAUS kādu *sar. Nekas ļauns nenotiks ar kādu. Sal.* JUPIS NERAUS.

«Lai Dievs palīdz vācietim — zemnieku jods neraus..» *Janševskis J. KR, I. R. 1940, 341.*

Reiz Edžus tādā braucienā bija gandrīz sasalis kā tupenis, bet nekas — jods nerāva. *Salenieks E. Vēstures ratu griez arī tu! R. 1978, 200.*

JODS PARĀVIS (rāvis); PARAUJ (rauj) JODS; JODS LAI PARAUJ; KAUT JODS PARAUTU *sar. Izsaucas, paužot nepatiku, neapmierinātību, sašutumu, pārsteigumu, vienaldzību. Sal.* JUPIS PARĀVIS.

Cik to zīmju, jods parāvis, / Visās ceļa malās daudz.. *Artavs V. Dundurdēls. R. 1971, 38.*

Sniegs (jods parāvis!) vēl gāzās kā negudrs.. *Ezera R. Baraviku laika dullums. R. 1978, 213.*

Parauj jods, kas par to, ka vasarnīcas durvis aizslēgtas! *Ezeriņš J. Raksti, II. R. 1935, 309.*

«Ek, parauj jods, gan līdz algas dienai kaut kā,» es nodomāju un iedevu astoņus rubļus — visu, kas man bija. *Kūlis Ē. Sapņotājs no piektā stāva. R. 1974, 15.*

Pēkšņi dzīvoklī mostas telefons,.. bet mājās pašlaik es tikai viens. Rauj viņu jods, reizes trīs četras notarkšķēs un aprims. *Salenieks E. Otrais mētelis, šūts no ielāpiem. R. 1969, 349.*

Ko — vai jau rīts? Bet, jods lai parauj, vai tad sārtums debess malā nekvēloja gluži tajā pašā vietā, kā kad es apgulos? *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. R. 1982, 254.*

Ja mežabrāļi tik droši, ka sāk rīkoties lielceļa malā, tad tiem ir lieli spēki. Ko viņi, trīs policisti, lai iesāk?

— Kaut jods parautu! Ko nu lai darām? — Odere jautāja stražņikiem. *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 121.*

«Kaut jods tevi parāvis! Esmu ienācis tukšo zirņu pākšu tīrumā! Tā iznerrot nav nekāds goda darbs!» viņš pablenž uz sarga pusi. *Kaldupe S. Ziemeļzemes pasakas. R. 1976, 160.*

JODS [VIŅU] ZINA (zin; sazina, sazin); *reti* JODS LAI [VIŅU] ZINA (zin, sazina, sazin) *sar. Saka neziņā, neizpratnē, paužot neapmierinātību. Sal.* JUPIS [VIŅU] ZINA.

— Katru dienu lūst traktori.., jods viņu zin, no kādas elles tiek dzīti augšā tie mūžīgie akmeņi — tā bendē traktorus.. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 281.*

.. tā nebij vis lapa, bet zivs! Jods viņu zina, kas par zivi, bet zivs gan. Tāda tieva un gara, bet bez zvīņām... *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 38.*

Jods viņu sazina, kas izdomājis tik daudz sugu! *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 12.*

«Tur, Rozās, jūs bijāt kā sasiets. Ne jūs bijāt kalps, ne saimnieks, ne vīrs, ne... Sazin jods, kas jūs bijāt!» *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 337.*

— .. Lai viņi lasa paši to lielo ērmoto vārdu, kuru es nemāku šai jaunlaiku ābecē izlasīt un nezinu, ko tas nozīmē — lopu vai cilvēku, vai jods zin ko? *Janševskis J. KR, XI—XII, R. 1933, 84.*

— .. esot izlikti plakāti un jods sazin kas tur vēl... *Ezera R. Aka. R. 1972, 176.*

Karalis. Tik Gundega, tai izvēlēties vara, / Bet jods lai viņu sazin, ko tā dara! — / Tā mēļo, gražojas un lokās, tinas.. *Brigadere A. Pasaku lugas. R. 1956, 221.*

— Būtu jau labi, kad tie pagāni aizvāktos, tik jods lai sazin, kāda būs tā jaunā ticība un tie jaunie baznīckungi, kas nāks viņu vietā. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, I. R. 1929, 26.*

Jods lai zina — laikam brāli / Tikai brālis cienīt māk... *Treimanis-Zvārgulis E. Kur Gauja ar Raunu tiekas. R. 1978, 23.*

KĀDA JODA PĒC *sar. Jautā dusmās, sašutumā, neapmierinātībā. Sal.* KĀDA VELNA PĒC.

Vairāk nekā divi tūkstoši cilvēku ar virsniekiem un artilēriju stāvēja vēl vienmēr kompaktā masā.

— Lūk, tagad vajadzētu palūgt šurp pāris bumbiņu, — pārgalvīgi iejokojās Gņedinskis..

Daži īgni paraustīja plecus un uzmeta tam dusmīgu skatu, it kā teikdami: kāda joda pēc šādā brīdī tavs cinisms?... *Štrāls K. Karš. R. 1957, 101.*

Vienīgi — kāda joda pēc lai Juris to visu būtu darījis? *Lagzdiņš V. Nakts «Mežāžos». R. 1976, 155.*

Edžus purpina: kāda joda dēļ tev jādraudzējas ar šo melnsimtnieku? *Salenieks E. Vēstures ratu griez arī tu! R. 1978, 211.*

KĀDS JODS *jaut. teikumā, sar. Saka, paužot, izbrīnu, nesapratni, dusmas. Sal.* KĀDS VELNS.

Kāds jods gan viņus dzen šādā puteņa dienā no mājas laukā? *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 283.*

Kāds jods spiež viņu tā darīt? *Salenieks E. Otrais mētelis, šūts no ielāpiem. R. 1969, 381.*

— Kāda joda es varu zināt!... — viņš iesaucās ar nepatikšanu, pa daļai it kā noskaities. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, I. R. 1929, 334.*

[LAI] JODS RAUJ (parauj); [KAUT] JODS BŪTU RĀVIS (parāvis) kaut ko, kādu *sar. Izsaucas lielā neapmierinātībā, dusmās, sašutumā, vēloties, lai kā nebūtu, arī lādot. Sal.* [LAI] JUPIS PARAUJ.

— Jods lai rauj visu vienprātību! Kam cilvēkiem kāda vienprātība vajadzīga? *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 381.*

— Rauj jods visus sieviešu niķus, bet man tagad jāglābj sava nauda. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 233.*

Gandrīz tūliņ līdz ar svešinieku iznāca priekšistabā valsts vecākais, kurš, tabaku pīpē bāzdams, nospļāvās un sacīja: «Jods lai viņu parauj! — skaidri par mērnieku nodomāju. Ja viņus abus savestu vienādās drēbēs kopā, tad viņi paši nezinātu, kurš katrs ir.» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 86.*

Patiesībā es vēlējos, kaut jods viņu būtu parāvis vai vismaz kaut viņš būtu dažas lielās glāzes vairāk dzēris. *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 54.*

— Jods būtu parāvis viņus visus ar visām viņu brūtēm. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 225.*

Kādā reizē bija tāda īpaši nekrietna gripas epidēmija, — jods parāvis zinātniekus, ka viņi nevar un nevar izdomāt īstās zāles pret gripu.. *Zigmonte D. Bites dzēliens. R. 1985, 93.*

Parāvis viņu jods! No tā varēja sagaidīt visādas aplamības. *Jaunsudrabiņš J. KR, IX. R. 1983, 281.*

Jods rāvis tās sāpes un ciešanas, / iešanas, skriešanas, / sāļgano asaru liešanas! *Lukss V. K 1976, 7. nr. 119.*

LAI JODS SASPER kaut ko, kādu *sar. Izsaucas lielā neapmierinātībā, naidā, dusmās, vēloties, lai nebūtu tā, kā ir. Sal.* LAI VELNS SASPER.

Tādu neveiksmi! No septiņdesmit tikliem izdevās dabūt .. tikai divdesmit četrus, bet arī tie gandrīz visi bija saplēsti. Lai jods sasper tādu lomu! *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 285.*

Arta vienmēr ir klāt. (Jods lai sasper šo Artu!) *Bundzeniece O. Irēnas dienasgrāmata. R. 1971, 75.*

Nu, sasper jods visas mācības pa nakti, man ar kādreiz licies: naktsmācības ir tikai naktsmācības. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 50.*

Sasper tos runātājus jods! Mēles palaidēji vienmēr gadījušies. *Kalve A. Sarkans āboliņa lauks. R. 1971, 124.*

«Baznīckungs — atminos — kādu reizi teica, ka nebūs nokaut.. Sper viņu jupis — baznīckungu! Tie ir draugi ar tādiem varmākām!» *Pērsietis. KR, II. R. 1937, 302.*

[LAI] JODS SASPER MANI *sar. Saka, pastiprinot savu vārdu patiesīgumu.*

«.. Un lai sasper mani jods, ja visi godīgie cilvēki nav muižā par sliņķiem palikuši!» *Ezeriņš J. Stāsti un noveles. R. 1962, 302.*

Un patiesi, līdz launaga laikam visi tīrumi apgāzti.. Sīlis tā sauc, ka lai neviens nepaliktu nedzirdējis: «Sasper mani jods! Jūs visu pasauli vienā dienā uz mutes apveltu!» *Ezeriņš J. Stāsti un noveles. R. 1962, 273—274.*

Lai jods mani sasper, bet izskats viņam tiešām bija brašs! *Lapsa J. Siļķu grāmata. R. 1974, 28.*

Pie šķūņa stāvēja riteņtraktors ar sienu piekabē, apkārt grozījās Elīza un divi vīrieši, un viens no tiem, kā likās, bija — jā, lai mani sasper jods, ja viens no tiem nebija Justs. *Ezera R. Pati ar savu vēju, 1. R. 1982, 139.*

PIE JODA *sar. Sal.* PIE VELNA. *1. Izsaucas, paužot neapmierinātību, sašutumu.*

Kātiņš. Bet Filipsona kungs, — jūs tā izsakāties par savu kundzi...

Filipsons. Pie joda! Visi sievieši ir traki, visi viņi vienādi! Es nedodu ne par vienu ne piecas kapeikas! *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 214.*

Te viņš nejauši iegrūda kāju starp kamanu sliecēm un uzkalām, caur ko pats pakrita gar zemi.

«Pie joda!» viņš nežēlīgi ierēcās... *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 113.*

«Pie joda, taisies, ka tiec uz māju, muļķa zēn!» viņš sašutis brēca. «Citādi tev būs jāiepazīstas ar Biezumnieku!» *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 198.*

Pie joda! Man nebij vairs nekāda prieka dejot, kad viņas [Minnas] nebij klētī. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 148.*

.. turpat garām aiztrauca motociklisti gumijas mēteļos ar automātiem pār krūtīm.

— Pie joda! Tas jau izskatās pēc atkāpšanās! — Harijs Morgenšterns atvēra durvis, izlēkdams grāvī. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 59.*

Pie joda, vai tad cilvēks trīsdesmit gadu vecumā var dzīvot kā mūks? *Kūlis Ē. Sapņotājs no piektā stāva. R. 1974, 133.*

Pie deviņiem jodiem, to viņš nedarīs. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 272.*

2. kaut ko, kādu; ar kaut ko, ar kādu. *Saka, ja pret ko ir nepatika, vēlēšanās no kā atbrīvoties.*

Viņā pamodās sensenais prieks pavizināties pirmā sniegā. Vai nav savā ziņā pat skaisti klimstēt pēc pusnakts cauri aizpūstai pilsētai, zvaniņam vienmuļi tinkšot ko čigāniski bezrūpīgu? Pie joda visas bažas par nokrišņu daudzumu un varbūtējiem grēku plūdiem! *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 404.*

— Pie joda skumjas! — izsaucās Leksis un uzsāka draisko, bezbēdīgo — «Ķemermiestiņā, mazā mājiņā». *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 137.*

«Tādi jūs man tautieši esat. Tad jums tāds veikals un tāds veikals. Bet pie joda ar jūsu veikaliem!» tas zvēla ar dūri pa galdu. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 634.*

«Pie joda ar visiem sieviešiem!» *Vulfs E. Ziedi, kas ceļmalā vīst. R. 1960, 88.*

SASPER JODS *sar. Izsaucas, paužot nepatiku, neapmierinātību, pārsteigumu, apņemšanos ko darīt.*

Mēs varējām izkāpt un «Pērlē» pasēdēt pie galdiņa. Tas tēvam iespiestos atmiņā. Viņš večiem «Romā» varētu... Sasper jods, šovakar laikam viņš tur netupēs... *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 15.*

Jods lai sasper! No kurienes meitēns, nebūdams «Plaukuma» biedrs, varēja grāmatas raut? *Jaunsudrabiņš J. KR, IX. R. 1983, 214.*

— Sasper jods, es jūs laikam pazīstu...

— Nevar būt... *Štrauss A. Mājas gars un citi... R. 1982, 148.*

— Sasper jods! Es viņai rakstīšu. Nudien rakstīšu: «Daiļā Jefrosija, jūs esat savaldzinājusi manu sirdi..» *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 277.*

TRIEKT (aiztriekt) PIE JODA kādu, kaut ko *sar. Dzīt projām; atvairīt. Sal.* TRIEKT PIE VELNA.

«.. viņam patiesi jau sen, šķiet, vajadzētu būt uz mani greizsirdīgam un triekt tādu istabeni ārā no savas muižas — prom pie jodu jodiem.» *Janševskis J. Līgava, II. R. 1932, 188.*

Un tā katru reizi, — līdzko Jukumam kādi rūpesti, svešais puisis klāt ar zāļu pudeli, kamēr Roze atrada savu līgavaini ezera malā valstāmies un nelabi vaidam.. Roze nu zvērināja savu mīļo, lai triecot to nelūgto dakteri pie joda un kā vīrs tiekot galā ar visām likstām. *Sakse A. Pasakas par ziediem. R. 1966, 224.*

.. aiztriecām arī draudzību pie joda un atvilkāmies katrs uz savu pusi kā naidnieki, kas nodarījuši viens otram lielu pārestību. *Baltpurviņš A. Klusumam. R, 1972, 153.*

.. viņš aiztrenca tūliņ nelabās domas pie joda, tagad viņam bija domājamas daudz svarīgākas un jaukākas domas. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 246.*

JOSTA

AIZBĀZT AIZ JOSTAS kādu. *Pārspēt, likt atzīt savu pārākumu.*

Bet kas gan panu Madaikeviču dēvēs par vecu? Tas vēl dažu labu jauno aizbāž aiz jostas! *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 36.*

Gudrs puika, visus prinčus un augstmaņus aizbāzīs aiz jostas. *Salenieks E. Neizlaid airus no rokām! R. 1975, 96.*

LĪDZ JOSTAS VIETAI. *Ļoti augstu; pamatīgi.*

Apavu taupīdams, viņš visu ceļu bij nostaigājis basām kājām un aukstajā rasā nobridies līdz jostas vietai. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 61.*

.. zāle pļavās saaugusi līdz jostas vietai.. *Lāms V. K 1971, 5. nr. 42.*

— .. Tādas tupeņsmiltiņas tālu meklēsi, neatradīsi. Un Sildeģiem, tāpat Dravniekam, kam līdzenie tīrumi iegadījušies, arīdzan lini līdz jozmenim [jostas vietai] ziedu cēla.. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 272.*

Viņš [Austriņš] kāpa augšā pie manis un pilnā balsī sauca: «Vai zini, tas Jēpe ar to Janševska «Dzejas Pagalmu» ir iekritis līdz... jostas vietai, līdz jostas vietai!» *Egle K. Atmiņas. R. 1972, 242.*

SAVILKT (SAJOZT) JOSTU CIEŠĀK. *Iztikt ar trūcīgāku uztura devu. Sk. arī* SAVILKT SIKSNU CIEŠĀK.

Dzīve iemācījusi paēst pilnu vēderu, dzīve iemācījusi arī ciešāk savilkt jostu. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 215.*

.. diezgan bieži pienāca brīži, kad vajadzēja ciešāk savilkt jostu un zobus kārt vadzī. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 124.*

Protams, uzturu nebijām ņēmuši līdzi ilgam laikam, un tā drīz vien mums vajadzēja savilkt jostas stingrāk. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 205.*

— Sajoz vien ciešāk jostu! Nu jau viešņas saimniecei visas malas krietni patukšoja. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 325.*

.. kad ēdamais pie rokas — ieturies, kad nav — sajoz vidusjostu. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 360.*

JŪGS

VILKT JŪGU. *Apstākļu spiestam, darīt ko grūtu, smagu; pildīt nepatīkamu pienākumu.*

Bēgt... bet kurp? .. Nē, nē, nē, jāvelk šis necilvēcīgais jūgs, jāpilda šīs pārvarīgās klaušas. Nav citas izejas. *Kraujiņš K. Dzīves lokā. R. 1970, 200.*

Lielajam vairumam nebija citu mērķu kā paēst, apģērbties, uzturēt ģimeni. Īsajos svētdienu un svētku brīžos kaut cik atguvušies, vilka jūgu tālāk. *Ķuzāne L. Jūlijs Dievkociņš. R. 1980, 138—139.*

Viņi abi bija pretējas dabas cilvēki, viens otram sveši, nesaprata viens otru un, velkot laulības jūgu, gāja katrs uz savu pusi. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 216.*

.. tā Ādams nesa savu laulības jūgu ar kurnētāja pacietību. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 24.*

JUMTS

CELT MĀJAI vai JUMTU NOST *3. pers.;* KA VAI JUMTS CEĻAS NOST. *Saka, ja kas (parasti dziedāšana, spēlēšana) notiek pārmērīgi skaļi.*

Tad draugu pulkā atraisījās balss, / nost mājai jumtu cēla dziesmas skaļums.. *Brutāne V. K 1968, 4. nr. 47.*

.. skaņas plūst kā no varena dziļuma un, liekas, nocels baznīcai jumtu. *Spriņģis J. Aivara Silava dzīve. R. 1967, 102.*

Uzlikām plati, klausāmies to trīdi-rādi, / Ieslēgt to pratām, / Bet apturēt — nu, nekādi! / Skan visa māja, gandrīz jumtu ceļ nostu! *Auziņš I. Nezūdošais. R. 1972, 41.*

.. nu pūta [tauri] pa kārtai visi. Troksnis cēla skolai vai jumtu.. *Kalniņš J. Sudraba karote. R. 1986, 260.*

Ko lai es buļļiem priekšā lieku, baurodami kūtij jumtu ceļ nost. *Svīre M. Ar vakardienu kabatā. R. 1984, 18.*

.. vācu balles orķestri biedrības mājās vai griestus cēla gaisā.. *Ceplis A. Daiļdarbu izlase, I. R. 1957, 145.*

Mēs jau no «Fēniksa» arī tur bijām, ērģelnieks tā pūš ar visām bazūnēm, ka vai baznīcas jumts ceļas nost! *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 87.*

— Sargs būdā tā krāc, ka vai jumts ceļas nost. *Lēmanis I. Izlase, I. R. 1967, 421.*

Tikai saimnieks vēl lamājās ar mašīnistu, ka vai jumti cēlās gaisā. *Ceplis A. Daiļdarbu izlase, I. R. 1957, 152.*

JUMTS VIRS GALVAS. *Miteklis, mājas.*

Rūpes par uzturu, par apģērbu, par jumtu virs galvas ir visas cilvēces pamatrūpes,.. un tāpēc par šādu rūpju pārņemtiem ļaudīm nevaru domāt citādi kā ar vislielāko godbijību. *Vilks Ē. No dzīves — par dzīvi. R. 1980, 84—85.*

Jo šai rītā viņi pēc gariem gadiem vairs nejutās kā karavīri, bet bija cilvēki, kam jāsāk domāt par jumtu virs galvas un par dārzu un tīrumu, kur izaudzēt ēdamo. *Kalniņš J. Mūžība. R. 1971, 224.*

Viņas ir parastas, nodzītas lauku sievietes, kam puslīdz vienalga, kas notiek pasaulē, ka tikai pašām ko vilkt mugurā un bāzt mutē. Viņām pietiek ar jumtu virs galvas un salmu maisu zem muguras.. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 334.*

«Vai dzīvokli sev sameklējāt?» — «Dzīvokli gan vēl ne, bet jumts virs galvas būs.» *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 178.*

.. daudziem Latvijā klājās vēl smagāk nekā Laizāniem. Viņiem vismaz bija sava zemīte, savs jumts virs galvas, un bads jau nu tīri vēl klāt netika.. *Stankevičs A. Šuvējiņa. R. 1976, 31.*

Tikai neizsīkstošas dzimtas klātbūtne pārvērš jumtu virs galvas par mājām un zemi par tēvzemi. *Rudzītis E. Straupes burtnīcas, II. R. 1982, 72.*

LĒKT NO JUMTA UZ ECĒŠĀM; LĒKT PAR KAPEIKU (DĀLDERI, SANTĪMU) NO JUMTA UZ ECĒŠĀM (ecēšās) kāda, kaut kā dēļ; par kādu, par kaut ko. *Darīt gandrīz vai neiespējamo, rīkoties neapdomīgi. Sal.* LĒKT UZ ECĒŠĀM. 2.

— Brīviņu priekšstrādnieks tur plātās. No jumta uz ecēšas lec, kad saimnieks pavēl. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 251.*

— Tāds Lūsis kapeikas dēļ ir gatavs no jumta uz ecēšām lēkt, — par viņu sacīja tēvs. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 52.*

— .. jo ļaudis jau visi smejas, ka tu kapeikas dēļ lēktu vai no jumta ecēšās. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 47.*

Garais Dancis. Ko tur pie pussaimnieka darīsim? Kas par grasi lec no jumta ecēšās, vai tāds drīkstēs Jāņa bērnus pamielot? *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 154.*

— Spieķi ap galvu griezdams vien staigā, par dālderi trīs reizes no jumta uz ecēšām lēks. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 203.*

«.. Man taču pazīstami visi iebraucamo vietu sētnieki, kas par cvancigeri lēks no jumta uz ecēšām, ja es ar tiem parunāšu, lai paziņo man pirmam par katru gaļas vezuma ienākšanu mājvietā.» *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 259.*

— .. Šitā madama ir briesmīgi skopa — santīma dēļ no jumta uz ecēšām lec. *Plotnieks J. Ozolu vecis. R. 1980, 84.*

ZEM VIENA JUMTA. *Kopā, vienā mājā, vienās telpās (parasti dzīvot).*

— .. es dzīvoju ar savu Jēkabu zem viena jumta, redzos, tiekos un runājos ar viņu rītā, vakarā — visu dienu.. *Janševskis J. KR XIII—XIV. R. 1933, 163.*

Gadiem ilgi dzīvojot zem viena jumta ar mīļotu cilvēku, daloties ar viņu rūpēs un laimes brīžos, cilvēki iemācās nekļūdīgi tulkot viens otra valodas zemtekstu. *Bendrupe M. Upe izkāpj no krastiem. R. 1957, 159.*

.. viņas laimes postītāja dzīvoja ar viņu zem viena jumta un elpoja ar viņu vienu gaisu.. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 149.*

Irma. Cik jauki, ka nebūs jādzīvo zem viena jumta ar vīramāti! *Ansons E. Mana vecākā, vidējā un jaunākā komēdija. R. 1975, 95.*

Zem viena jumta pieredzētas gaišas un apmākušās dienas.. *Dorbe H. Uguns logā. R. 1976, 12.*

.. un dzīve zem viena jumta ar nemīlamu vīru kļūst nepanesama. *Banga T. Mana dzīve. R. 1957, 314.*

JUNKURS

KĀ JUNKURS *novec. Lepni, brīvi, bez darba.*

.. te smēdē viņu [Jani Rozentālu] neviens nespiež. Pavelk brīdi plēšas un tad staigā kā junkurs no viena kakta otrā.. *Lejnieks K. Janis Rozentāls. R. 1936, 11.*

PEĻU JUNKURS *hum. Kaķis.*

Kaķis svētā mierā gulēja uz malkas cērtamā bluķa, gar kuru bariem tekalēja žurkas. Dažreiz tās, it kā izsmiedamas slinko peļu junkuru, paslējās pie bluķa uz pakaļkājām, bet pat tas nespēja traucēt pelēča miermīlību. *Sakse A. KR, V. R. 1968, 381.*

Bērni gribēja parādīt ciemiņiem savu peļu junkuru, ņēma klēpī un nesa klāt, papriekš Robertam, .. tad Līvijai, un, kad viņa bija noglaudījusi runci, mazais Jēkabs pastāstīja, ka to saucot par Miķeli.. *Lācis V. KR, VII. R. 1972, 294.*

— Kā nu lauku mājās bez peļu junkura! *Ezera R. Aka. R. 1972, 157.*

JUPIS

JUPIS NERAUS kādu *sar. Nekas ļauns nenotiks ar kādu. Sal.* JODS NERAUS.

Vīnu lai labāk dzer kungi un citi vaļas cilvēki, kam pēc laika diezgan ilgi gulēt. Zemnieka cilvēks lai paliek pie sava stopa alus un labas čarkas: lai dzēris vairāk vai mazāk, jupis tālab tevi neraus, nobijis savu reiz krogū, ej mājās, dzērumu drīz izgulēsi un būsi laikā atkal pie darba... *Janševskis J. Līgava, 1. R. 1931, 414.*

.. Zālītis stāsta vēstulē.. Teodoram Kalniņam:

«.. lai Tev lielais paldies par atminēšanos. Tā jau gan diezgan reta parādība, ka paēdušais par izsalkušo ko grib zināt. Bet vai nu mūs tā gluži jupis raus — šaubos; cilvēku pacietību var stiept tikpat kā gumiju, to mēs it labi, še dzīvodami un ēzdami pelavmaizi, esam mācījušies atzīt.» *Bērziņa V. Jānis Zālītis. R. 1978, 138.*

JUPIS PARĀVIS (rāvis); RAUJ VIŅU (TEVI) JUPIS; LAI JUPIS PARAUJ (rauj) *sar. Izsaucas, paužot nepatiku, neapmierinātību, sašutumu, neizpratni, pārsteigumu. Sal.* JODS PARĀVIS.

Jupis parāvis, ko tas īsti nozīmē? Vai viņam jau šūpulī ielikta kāda burvestība.. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 268.*

Jupis parauj, koki savesti un pūst. *Žīgurs J. Kāpu ļaudis. R. 1964, 22.*

— Tad, lūk, .. es gribētu pazīmēt, man tas vajadzīgs uz iestājeksāmeniem..

— Jupis rāvis, nevaru jūs saprast — tikai, tikai, tikai eksāmeniem! *Kalve A. Tveice jūlijā. R. 1976, 214.*

«E, nevajadzēja nemaz nākt,» viņš sirdījās pie sevis. «Rauj viņu jupis, ko es tur murkšīšos?..» *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 357.*

Mūslaiku ļaudīm vēl tikai tāda tumša atmiņa par Jupi un viņa seno varu, ko liecina ik dienas dzirdamās parunas: «Ka tevi jupis! Rauj tevi jupis!» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 262.*

— Un lai jupis parauj, bet tavs medalus vērš mēli lunkanu, un man tas patīk. *Purs L. Degošais pilskalns. R. 1972, 48.*

— Bet tu jau met kā krāsns mutē, — brīnījās Krimuldzens.

— Nekā darīt, — jāmet, ja grib darbu dabūt.

— Jupis lai rāvis! — nospļāvās Zars. *Brūklenājs A. Izlase. R. 1955, 154.*

JUPIS [VIŅU] ZINA (zin; sazina, sazin) kaut ko *sar. Saka neziņā, neizpratnē, paužot neapmierinātību. Sal.* JODS [VIŅU] ZINA.

— Ko tu tausties? Papīra vairāk nav?

— Nu ka nav. Man bij, man vajadzēja būt, bet jupis viņu zin! — viņš nekad neteica — velns zina. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 132.*

— Nodevu prasa tik daudz, ka nesaproti, kur ķert. Bet varbūt arī nav par daudz, jupis viņu sazina! *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 343.*

Jupis zin, kas viņu dzinis pa lielceļu, kāpēc nav nogriezies pār Dīvaju, kur vajag. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 118.*

.. krustus lauž. Vai nu vecums nāk, vai uz laika maiņu, jupis zina. *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 23.*

Neizprecināts dēls ir mātei tas pats, kas medniekam zaķis — kamēr nav trāpīts, jupis vien zina, kur šis var aizlekot... *Purs L. Gaismas staru lokā. R. 1968, 145.*

Ir daktera gaziks pagalmā. Un tomēr... viens traktors nolīdis aiz kūts stūra. Jupis sazina, ko viņš te dara! *Ķuzāne L. Esmu uzticīgs. R. 1977, 62.*

Grieta. Sazini jupis, kur kungs pēdējā laikā tik daudz tās drāts sagādājies! *Alunāns Ā. Lugas. R. 1968, 87.*

KAD (KAUT, KA) TEVI (VIŅU) JUPIS *sar. Izsaucas, paužot nepatiku, neapmierinātību. Sal.* KAD TEVI VELNS.

Kad tevi jupis! — bedre vēl nav ne pusrakta, te dzird vienu pulksteņiem braucam, ka skan vien. *Šmits P. XII, 364.*

«Kad tevi jupis!» ne viens vien nodomāja, darbā vai snaudā omulīgā iztraucēts. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 114.*

.. daudzmaz nomierinājies, sāka grozīt apmulsušo galvu. Kad tevi jupis, sliežu atzarojums, kas blāvi spīdēja miglā, bija tukšs! [Nav solītā vagona.] *Grants J. K 1969, 6. nr. 47.*

Vai tiešām vajadzēs kāpt laukā no siltās ligzdas un līst ārā, lietū, lai apklusinātu to velna trokšņotāju.. Vai patiesi vajadzēs to darīt — kaut viņu jupis! *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 382.*

Tādu sastiprinātu un uzpurinātu viņu izrakstīja no slimnīcas.. Taču pēc kādiem mēnešiem — ka tevi jupis! — atgriezās. *Kalndruva M. Uz tās pašas zemes. R. 1982, 142.*

[LAI] JUPIS PARAUJ (rauj); [KAUT] JUPIS PARAUTU (rautu) kādu, kaut ko *sar. Izsaucas lielā neapmierinātībā, dusmās, sašutumā, vēloties, lai kaut kā nebūtu, arī lādot. Sal.* [LAI] JODS RAUJ.

— Lai jupis parautu tādu bēdu vēstnesi pašā tirgus dienā! — nospļaudamies izsaucās kāds vīrelis.. *Janševskis J. KR, I—II. R. 1933, 294.*

Beigu beigās jupis lai šodien parauj visus tauku procentus, par tiem atkal varēs domāt rīt, šodien ir svētdiena, un tā pieder Indriķim. *Baugis P. Cilvēki pie ūdeņiem. R. 1961, 27.*

Jupis lai rauj to svempi! *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 34.*

Toties virtuves logā ieraugu kundzes seju. Viņa greizsirdīgi vērojusi mūs abus. Sastapusies ar manu skatienu, nenovēršas. Piedodoši un skumīgi pasmaida. Patiesi, parauj jupis šos sieviešus! *Avotiņa D. K 1977, 12. nr. 63.*

Krūmiņš. Līdz Himelmans še muižā būs pastrādājis savus sedlenieka darbus, lai viņs taisās atkal projām. Tiešām kauns skatīties, kādu cilvēku viņš iztaisījis iz mana brāļa. Ak, kaut jupis parautu to Himelmani! *Alunāns Ā. Lugas. R. 1968, 40.*

Dievs zin ko tas Kudups nu pa māju dara? Agrāk bijām draugi, sagājāmies, izstrīdējāmies. Jupis būtu parāvis visu to zaļumu kultūru! *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 86.*

— .. Jupis viņus [sociālistus] būtu rāvis! — iesaucās kāds vecāks vīrelis.. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 115.*

JŪRA

AIZ TREJDEVIŅĀM JŪRĀM. *Sk.* AIZ TREJDEVIŅIEM KALNIEM.

IZSMELT JŪRU [AR KAROTI] *parasti nenoteiksmē. Trūkstot reālām iespējām, panākt vēlamo; sasniegt reāli neiespējamo.*

Savu priekšlasījumu M. [Misiņš] nobeidza ar teikumu no K. Valdemāra stāsta (grāmatā «300 stāsti»): «...un tāds cilvēciņš grib jūru izsmelt ar karoti.» *Latviešu literatūras kritika, IV, 2. R. 1960, 249.*

Taču dienas gāja, tuvojās atvaļinājuma beigas, un pēdējā brīdī es pēkšņi sapratu, ka mēnesis tomēr ir ārkārtīgi īss laiks visas dzīves priekšā, un tādēļ jutos kā cilvēks, kas ar karoti gribējis izsmelt jūru. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 5.*

Cik daudz nav atrodami pasaulē.., kas savas dienas, veselību, spēku un prātu izšķērž, gribēdami, tā sakot, jūru izsmelt! *Valdemārs K. — Varavīksne. R. 1975, 43.*

Ar drosmi vien jūru neizsmelt, ar varonību vien neuzvarēt. Un tomēr... *Purs L. Degošais pilskalns. R. 1972, 144.*

JŪRA LĪDZ CEĻIEM kādam. *Saka, ja cilvēkam (dažkārt reibumā) šķiet, ka viņš visu spēj.*

Starp citu, es vairs neesmu tas pašpārliecinātais jaunais cilvēks, kādu tu pazini mani brīvībā, kad pati vēl biji pusaudze. Tagad jau man jūra vairs nav līdz ceļiem. *Kalniņš J. (Mākonis). Mana pārgalvīgā dzīves dziesma. R. 1973, 294.*

Toreiz mēs bijām cerību pilni jaunekļi, kuriem jūra līdz ceļiem. *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 73.*

— Filmēs taču vasarā!

— Sesija arī ir vasarā. Un prakse?

— Gan jau apvienosim! — Ervīns ir pašpārliecināts, un Baiba vēro, ka viņam pašlaik jūra līdz ceļiem. *Dripe A. Kaķi maisā. R. 1977, 183.*

— Tādi, lūk, esat jūs, literāti — fantasti, ideju bruņinieki bez prāta, bez rimas.

— Ko lai dara, kad ziņkāres ķirmis iegrauzies smadzenēs. Tādam, tāpat kā iereibušam, jūra līdz ceļiem. *Kraujiņš K. Dzīves lokā. R. 1970, 275.*

KĀ JŪRA. *1. Ļoti liels daudzums (biežāk cilvēku); pārpilnām; ļoti plašs.*

Aizviņu svētdienu vecos kapos bija lieli misiones svētki. Bija sabraukuši pieci mācītāji, un cilvēku — tā kā jūra. *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 272.*

Saimnieks saka: «Ļaužu kā jūras, tik nopirkties nekā nevar. Bet tas pats dievs jau visos šejienes tirgos, brauci kur braukdams.» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 302.*

O d z i ņ m a m m a. [..] Viesu jau būs kā jūras, bet negaidīsim vairs — būsiet tak izsalkuši un izslāpuši... *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 197.*

Ziedu — kā jūra! / Kāpj pļava pret debesīm / Gavilēs baltās. *Purvs Z. Kastaņu nakts. R. 1969, 59.*

«.. un auzu — es tev saku — tikpat kā jūras!» *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 181.*

Pats aizvedis [meitas uz skolu] un neesot vēl atpakaļ. Tālu tā skola, un sniegs kā jūra. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 356.*

— Kūts ir laba, lopus var turēt — divdesmit piecas slaucamas govis uz Brīviņu zemes nav nekas. Trīsdesmit pūravietas dābola, piens nāks kā jūra.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 493.*

Govs nav aptiekeris. Liec viņai labu klēpi ēdamā priekšā, un piena būs vai jūra... *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 195.*

Viņiem jau benzīna kā jūra. *Vilks Ē. Rudens dienās. R. 1955, 94.*

Saimniekam lauki kā jūras, mums, kalpiem, ne pēdas zemes... *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 9.*

Bet tas bija stepē, kura plaša kā jūra. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 101.*

2. Saka par plašu viļņveida kustību.

Bet zemīte, kas par zemīti visapkārt! Kvieši viļņojas kā jūra. *Grīva Ž. Dzīvības ceļos. R. 1953, 127.*

Es šorīt eju un skatos: lec saule pār Melnupes mežu, rudzi viļņo kā jūra. *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 8.*

Kā jūra salīgojas ļaužu drūzma un, zvaniem skanot, gāžas laukā, draudēdama vai visu baznīcu apgāzt. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 230.*

Kā jūra ļaudis aiz Pāvila baznīcas bangojas. *Kalniņš J. (Mākonis). Mana pārgalvīgā dzīves dziesma. R. 1973, 17.*

3. Saka par spēcīgu šalcošu troksni.

— Jānis Klints! Rūdolfs Goba! — iekliedzas daudzas balsis gandrīz reizē.. Zāle šalc kā jūra. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 174.*

Kā par spīti mēza arī ass, spēcīgs vējš.. Dārzs krāca kā jūra un šalca vaimanas. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 140.*

JŪRIŅA

AIZIET JŪRIŅĀ *sar. 1. Izsaucas, vēstījot kaut kā (parasti brauciena) sākšanos. Sk. arī* AIZIET TĀ KUNGA PLOSTS.

Redzēdami vienu vienīgu vīru rīkojoties lielā laivā, plostu laidēji — enkurnieki un citi laivinieki sacēla traci: zobojās, ūkšoja, aurēja.

«Tū, tū — aiziet jūriņā!... Nu tik saturies, veci, taisi testamenti!» *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 142.*

Un viņš enerģiski nometa žaketi, atlocīja krekla piedurknes, veikli ielēca ratos, nostādamies Ādamam aiz muguras, un skaļi iesaucās:

— Aiziet jūriņā!

Ādams paraustīja grožus, un viņi abi, kājās stāvēdami, aizbrauca pāri līdzenajai papuvei uz fermu. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 100.*

— Aiziet jūriņā! — viens teica. Tas atbilda patiesībai — vilciens nemanāmi bija sācis kustēties. *Ezera R. LM 1969, 33. nr. 8.*

2. Saka, ja kas nogrimst, aizpeld.

«Aiziet jūriņā,» nosmējās laivā tupētājs, it kā tam nekādas daļas nebūtu gar pazudušās ielas likteni. Kaimiņu māja ar visu lopu stallīti iegāzusies upē. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 428.*

.. jāizkalkulē, kurā vietā borts pietuvosies krastam, lai bez riska — aiziet jūriņā! — uzveltos uz klāja. *Auziņš I. Mājas pulcējas baros. R. 1974, 175.*

K

KABATA

BŪT PA KABATAI kādam *3. pers. Atbilst materiālajām iespējām (biežāk nolieguma teikumos).*

«Ja tu tādu [pulksteni] gribi un ja tas mums ir pa kabatai, — paņem.» *Kalndruva M. Avots. R. 1974, 78.*

Bet tie visi ir trīsistabu vai divistabu dzīvokļi, un to īres maksa nav Justam pa kabatai. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 206.*

Studijas toreiz maksājušas bargu naudu, nabaga apkopējas meitai tas nav bijis pa kabatai. *Ērgle Z. Operācija «Kanna». R. 1971, 30.*

— Studēsiet?

— Šaubos, vai iznāks. Nebūs pa kabatai. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 187.*

IEBĀZT KABATĀ kādu. *Apmuļķot; pieveikt, pārspēt gudrībā.*

— .. Ko tu viņam [Stempam] teiksi? Viņš jau katru ar savām runām prata kabatā iebāzt, — Ādams stāstīja.

— Nu, tevi, Ādam, kabatā iebāzt nemaz nenācās grūti, — ironiski piezīmēja Andrejs. — Tu taču ar Stempu kopā sēdēji pie pudelītes! *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 226.*

Vienam otram rodas bažas, kā viņš tiks pa ceļam galā, vāji zinādams svešvalodas. Bet Mierlauku jau nu kabatā neiebāzīsi — kad viņam kādā itāliešu apdzīvotā vietā jāizdibina, kā var tikt uz naktsvilcienu, viņš veikli vispirms noimitē vilciena troksni un tad krākšanu; lieta skaidra! *Grēviņš V. Aleksis Mierlauks. R. 1956, 84.*

IEBĀZT (bāzt) SAVĀ KABATĀ kaut ko. *Piesavināties.*

Kātiņš. Es nevaru rakstīt, ka Stabiņš — tas šejienes ķesteris — nēģeru misiones naudu iebāž savā kabatā... Tas varbūt ir fakts, bet kā tu pierādīsi? *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 117.*

Viņš zaga klostera alvu un pārlēja krustiņos, lai tos Aglonā pārdotu un naudu iebāztu savā kabatā. *Zvejsalnieks B. Zaudētie gadi. R. 1963, 70.*

Egļu mizotājs vecais Žagata žēlojas, ka stacijā pieņēmējs aprēķinot mizām par daudz lielu mitruma procentu, laikam daļu naudas bāžot savā kabatā. *Vilks Ē. Zaļais koks. R. 1960, 81.*

PAZĪT KĀ SAVU KABATU. *Ļoti labi pazīt (vietu, vidi).*

Mežsargs pazina mežu kā savu kabatu. *Ērgle Z. Operācija «Kanna». R. 1971, 40.*

Jau agrāk, Rīgā, biju iepazinies ar kādu laipnu berlīnieti, kas nebija gan nekāds mākslinieks, bet lielījās pazīstam Berlīni kā savu kabatu. *Miesnieks K. Mana dzīve un darbs mākslā. R. 1959, 145.*

— Patiešām varu sacīt, montāžas cehu pazīstu kā savu kabatu. *Skujiņš Z. Vīrietis labākajos gados. R. 1975, 121.*

— Mūsu izlūki vācu tuvāko aizmuguri pārzina kā savu kabatu. *Krieviņš M. Strēlnieki pārnāk mājās. R. 1967, 149.*

KAFIJA

ZĪLĒT KAFIJAS BIEZUMOS *sar. Izteikt minējumus.*

— Visu jau vairs nebūs, — es ieminos.

— Tu domā par Ģedertu? — viņš kļūst nopietns.

— Ne tikai par viņu. Droši vien trūks arī citu...

Edvīns norausta plecus un tad saka: — Nezīlē nu kafijas biezumos! *Saulītis B. Strēlnieka dēls. R. 1960, 119.*

— Vienīgais glābiņš tagad ir Centrālā zona. Bet vai tā vairs spēs noturēties?...

— Nezīlēsim kafijas biezumos. Nākotne rādīs. *Grīva Ž. Mīlestība un naids. R. 1963, 550.*

Nē, nav te ko zīlēt kafijas biezumos, tas viss ir precīzi jānoskaidro! *Kolbergs A. Cilvēks, kas skrēja pāri ielai. R. 1978, 150.*

KĀJA

AIZLIKT (likt; AIZŠAUT, šaut) KĀJU PRIEKŠĀ kādam. *Radīt šķēršļus, kavēt, apzināti kaitēt, traucēt sasniegt vēlamo.*

.. līdz pat 1873. gada marta vidum par Dziesmu svētku rīkošanu atklātībā neparādījās ne zilbe, jo rīkotāji dibināti bažījās, ka vācu baroni un augstākie ierēdņi neaizliek kāju priekšā atļaujas dabūšanai. *Bērziņš V. Zv 1973, 13. nr. 17.*

Meņģeļu Pēteris domāja, ka viņš.. būtu trīsreiz labāks brigadieris nekā Krauklis.., bet ko var darīt, kad Zvīņu ciema radi savā neizmērojamā nenovīdībā aizlika viņam kāju priekšā. *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 318.*

Viņš nebija skaudīgs, nepretendēja uz lauriem, prata novērtēt neatzītus darbus, nevienam nekur un nekad neaizlika kāju priekšā.. *Bels A. Saucēja balss. R. 1973, 125.*

— .. Es nomanu, kāpēc mums tā klapata ar tiem ķieģeļiem. Fricsons liek kāju priekšā. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 442.*

Viss, kas bija uzsākts, beidzās ar neveiksmēm. Likās, ka pats ļaunais lika kāju priekšā. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 164.*

Jūtu, kāds sāk likt man kāju priekšā, aizmuguriski kaitēt. *Zariņš M. Saulrietu violetās ērģeles. R. 1970, 76.*

.. pēc šīs izrunāšanās attiecības starp abiem pulkvežiem bija tapušas tikai vēl saspīlētākas, tieksme aizšaut kāju kolēģim priekšā vēl lielāka. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 553.*

Jānis Smiltnieks skaidri zināja, ka Uldis ir izpalīdzīgs, turklāt bez ieraušanas kāres, nevienu viņš neskauda, nevienam ir nedomāja aizšaut kāju priekšā — viņš dzēla tikai ar mēli. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 53.*

K a r ū s a. [..] Tak tai dārza lietā mūsu vecais Kārkliņš Derumu Pēteram kāju priekšā arī nešāva — Dārzniekpēters jau katru māk apvārdot... *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 256.*

AIZNEST (iznest) AR KĀJĀM PA PRIEKŠU kādu. *Saka, ja kādu nes apglabāt.*

.. veco galdniekmeistaru aiznesa ar kājām pa priekšu. *Upmale V. Mežkroga gravīras. R. 1982, 169.*

Ja padomā, tā jau iekārtota visa dzīve: pa drusciņai, pa dieniņai, pa prieciņam — un, rau, cauri ir kā viens redzējiens, tevi aiznes ar kājām pa priekšu, un beigts tu esi... *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 72.*

Visi.. no savām mājām iznesti ar kājām pa priekšu. *Ezera R. Daugavas stāsti. R. 1965, 27.*

Rīteru Pētera atraitni no šejienes projām nedabūs citādi kā tikai ar kājām pa priekšu — tikai zārkā. *Ķuzāne L. Mana Augšzeme stāsta. R. 1970, 92.*

Un es sev solījos — ja vien varēšu, tāpat [kā tēvs] centīšos vienā vietā ieaugt. Tāpēc arī no Drāmas projām — tikai ar kājām pa priekšu. *Dzene L. Vai tavs mūžs kam lieti der. R. 1983, 20.*

APSILDĪT KĀJAS kaut kur *parasti nolieguma teikumos. Pēc ierašanās pabūt kur tikai īsu brīdi, aprast, iedzīvoties. Sal.* APSILDĪT DEGUNU.

Rozāle gandrīz vēl nav kājas apsildījusi, kad jau šodien [tēvs] gribēja piedabūt pie govju slaukšanas. *Purapuķe J. Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes. R. 1925, 139.*

Tikko pārnācis, ne kājas apsildījis mājās, un jau atkal nemiers viņu kaut kur dzen. *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 465.*

Nepaspēju jaunajā darba vietā, kā saka, pat kājas apsildīt, kad kādu dienu kadru daļas vadītājs,.. mani ieaicinājis savā kabinetā, skumīgi teica: «Mums laikam būs jāšķiras.» *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 166.*

— Nepaspēji apsildīt kājas, bet jau apnicis pie mums strādāt? *Bauģis P. Cilvēki pie ūdeņiem. R. 1961, 24.*

AR KĀJĀM GAISĀ *biežāk savienojumā ar* apgriezt, sagriezt, apgriezties, sagriezties, *sar.* ***1.*** *Otrādi, pretēji parastajam, pieņemtajam, pavisam nepareizi.*

Izvandīja kaktu kaktus, iedzīvi apgrieza ar kājām gaisā. *Kuzāne L. Zodiaka loks. R. 1975, 115.*

.. karš visu pasauli apgriezis ar kājām gaisā. *Salenieks E. Otrais mētelis, šūts no ielāpiem. R. 1969, 326.*

Uz kalponi jau nevar paļauties, visu sagriezīs ar kājām gaisā. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 67.*

Tā sākās diena, kas sagrieza visus pieņēmumus ar kājām gaisā. *Kolbergs A. Cilvēks, kas skrēja pāri ielai. R. 1978, 248.*

Cilvēks var priecāties, var izpildīt savu pienākumu un būt apmierināts, bet tad atkal vienā mirklī viss apgriežas ar kājām gaisā un tu saproti, ka nevar būt nekāda galīga prieka, nekādas īstas apmierinātības.. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 375.*

Taču izrādes noslēgumā Gunāra Cilinska Raudiņam vienu brīdi tiešām liekas, ka dzīve ar kājām gaisā sagriezusies. Apjukumā, ko izraisījuši viņa uztverē pilnīgi neloģiskie notikumi, viņš gatavojas doties uz cietumu.. *Akurātere L. Gunārs Cilinskis. R. 1978, 135.*

— .. mūsu komforts ir «ar kājām gaisā», vai tu neredzi, kā mūsu māja pievilkta ar visādām nejēdzīgām grabažām.. *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 133.*

Pasaule ir iekārtota ačgārni. Ar kājām gaisā... *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 105.*

.. Imants Ziedonis it kā vispārpieņemto, par absolūto patiesību uzskatīto piepeši apmet ar kājām gaisā un mutēs nodeldētiem teicieniem piešķir pavisam citu jēgu un saturu. *Viese S. C 1978, 30. nr. 3.*

2. *Neatbilstoši īstenībai, patiesībai; sagrozīti.*

Nu, saki viens cilvēks, kā daži blēži sagriež patiesību ar kājām gaisā. *Skujiņš Z. Esmu dzimis bagāts. R. 1956, 61.*

Un te uzreiz sākas tādi dīvaini procesi, kas nereti it kā pilnīgi skaidras, neapšaubāmas lietas, parādības, jēdzienus apgriež ar kājām

gaisā, liek tās apšaubīt, pat pilnīgi atmest. *Lāms V. Kritikas gadagrāmata, IV. R. 1976, 179.*

Un vai tā bija dēla saruna ar māti? Grēks domāt, bet vai tā drīkst nostādīt visu ar kājām gaisā? *Vilks Ē. K 1973, 2. nr. 19.*

AR SAUSĀM KĀJĀM *sar. Bez kaut kā grūta, nepatīkama; viegli.*

— Bet tu, Brūveri? Atkal gribi tikt cauri ar sausām kājām [bez lomas]?

— Nemaz ne! — atsaucās Brūveris. — Es tēlošu izrīkojuma kasieri. *Plaudis J. Raksti, II. R. 1964, 233.*

Nelaiķa tēvs. Viņš bija pamatīgi izpētījis dzīves ceļus un krustceļus un prata pa tiem izlaipot sausām kājām. *Lapsa J. K 1974, 7. nr. 86.*

AR VIENU KĀJU kaut kur. *Daļēji; gandrīz.*

Viņa nojauta te savu māju un jutās ar vienu kāju jau iekšā tajā svešajā dzīvē, kas tomēr šķita tik pazīstama.. *Jaunsudrabiņš J. KR, IX. R. 1983, 319.*

.. viņš taču nevarēja sacīt, ka dzīvoklī atrodas vairs tikai ar vienu kāju. *Skujiņš Z. Vīrietis labākajos gados. R. 1975, 178.*

Skaļi čalodami, viņi izgāja no ģimnāzijas. Viņi bija satraukti. Viņiem likās, ka ar vienu kāju jau iekāptu lielajā dzīvē. *Plaudis J. KR, II. R. 1964, 410.*

Un apkārt priecīgas sejas vien, jo dārzā iet atļāva tikai tiem slimniekiem, kuri, kā saka, ar vienu kāju jau bija mājās. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 219.*

.. viņa jau līdz šai pašai dienai vēl bija ar vienu kāju laukos. *Zigmonte D. Bites dzēliens. R. 1985, 105.*

AR VIENU KĀJU kaut kur, AR OTRU citur. *Saka, ja kāds dzīvo gan vienā, gan otrā vietā, vienlaikus darbojas divās nozarēs, divās jomās.*

Marta tāpat vien dzīvoja — ar vienu kāju pilsētā, ar otru laukos. *Skujiņš Z. Gulta ar zelta kāju. R. 1984, 371.*

Auzarājs. Vai jūs sākat pārcelties?

Maija. Esam, kā saka, ar vienu kāju te, ar otru tur. *Zālīte E. Spēka avots. R. 1951, 60.*

Arhitekti.. ar vienu kāju stāv konkrētajā praksē, ar otru — mākslā. *LM 1974, 8. nr. 4.*

AR VIENU KĀJU KAPĀ. *Saka par vecu cilvēku, kura mūžs tikpat kā nodzīvots, reti par slimu cilvēku, kas ir tuvu nāvei.*

Līze. Tāds jau mans vecis ir auša, ar vienu kāju kapā, bet vienādi priecīgs gars. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 166.*

.. viņas māte piebalsoja: — Vecis, kas nāvei parādā... ar vienu kāju kapā... siekalojas uz jauniem skuķiem... mirla, vecais spoks! *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 230.*

Bet, ja viņa nomirtu, — kas tad aplāpītu un apmazgātu veco, slimīgo vientuli, kas pats jau stāv ar vienu kāju kapā.. *Mākonis. Izlase. R. 1957, 33.*

Viņai tādi vīrieši tukšs gaiss — vienam vēl slapjš aiz ausīm un jēgas nekādas, otram — viena kāja jau kapā un prātiņš izkūkots. *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 92.*

Bet viņš pats, kam abas kājas jau kapā, vēl turējās drebošām rokām pie mājas, pie savas jaunās, skaistās sievas.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 25.*

ATSTIEPT KĀJAS *vienk. Nomirt; nobeigties. Sal.* NOTIRINĀT KĀJAS.

.. uz nāves cisām, kājas atstiepdams, tik pabrīnies, ka tavs cilvēka mūžs nu ir galā. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 66.*

— Tu labāk paskraidi, — Ješka pamācīja, — tā lēkādams vien nevar sasilt. Pārsalsi vēl un atstiepsi kājas, kas tad tevi beigtu lai vadā līdzi. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 254.*

— .. Labāk iedzersim, ka mēs vēl neesam atstiepuši kājas un aizvesti pie tārpiem kā šeku pat mūsu Žīguru Jānis ar visu fleiti. *Upmale V. Mežkroga gravīras. R. 1982, 146.*

.. līdz vakaram tas adāmais jādabū gatavs, lai tad tur vai kājas jāatstiepj. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 607.*

Bullēns ņēmis un atstiepis kājas. Jārauj uz krūmiem rakt. *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 120.*

Miķelis pat smējās: «Būs atstiepis kājas tavs Krančelis. Un vajaga ar. Ko skrej slazdā. Ko nu gribēja, to dabūja.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 415.*

AUT KĀJAS. *Posties, gatavoties, lai kaut kur dotos.*

Un tad jau svilpo strazdi, ir atkal Jurģi, un gājēji aun kājas uz jaunu dzīves gaitu. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 38.*

— .. Kad tad domājat vēl aut kājas uz mūsu pusi? *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 108.*

— .. Kam te nepatīk, tas var aut kājas! Mēs nevienu neturam, neesam jau salaulāti! *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 62.*

Un, kad pienāca ziema, viņš āva kājas ceļam, kas izrādījās vistālākais viņa trauksmaina nemiera pārpilnajā dzīvē. *Ziemelis S. Jānis Bērziņš-Ziemelis. R. 1971, 76.*

— .. Tad nu, Andž, aun kājas uz kāzām. *Ezeriņš J. Raksti, III. R. 1935, 526.*

E l k a. Ko t' vairs! Nu domā tik, kā kāzu kājas aunam! *Brigadere A. Pasaku lugas. R. 1956, 328.*

Bet daiļums, košums vien gan nebūs tas pievilkšanas spēks, kādēļ visi uz viņu vien kājas aun, uz vecāko māsu ne.. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 10.*

Daudz āraviešu puišu tādēļ āvās kājas braukt pie Silmežu Trīnes piedāvāties iegātņos.. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 100.*

ĀŽA KĀJA. *Sk.* ZIRGA KĀJA.

BUČOT KĀJAS kādam *novec. Ļoti pateikties, izrādīt pazemību.*

Meistars, to dzirdēdams, gribēja zellim vai kājas bučot — tik daudz mantas! *Šmits P. II, 21.*

.. viņš viens no visa Dzelzkalna esot varonis, saņemšot kādu tur ordeni, izdarījis jau pietiekami daudz, tikai visu laiku apiets, un tagad tā netaisnība tikšot novērsta... un tad visi varēšot viņam kājas bučot. *Zigmonte D. Vanags pār Zāģeriešiem. R. 1979, 138.*

BŪT ar KĀJĀM [UN] ROKĀM PRETĪ. *Sk.* BŪT ar ROKĀM [UN] KĀJĀM PRETĪ.

BŪT KĀJĀS. *1. Būt gatavam sākt (turpināt) dienas gaitas; būt nomodā, negulēt; rosīties. Sk.* BŪT UZ KĀJĀM. *3.*

Otrā rītā visi agri bija kājās, tūliņ ieēda azaidu, paņēmās arī puskukuli maizes līdza un tad jūdza zirgu un taisījās ceļā. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, I. R. 1929, 231.*

Vai tēvs tāpat neiet, vai māte ik rītu nav ar gaismiņu kājās? *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 293.*

Mazā gaismiņā viņš bij jau kājās un taisījās uz pļaušanu. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 720.*

Lieldienas rītā bijām ar Kati jau agri kājās, jo pirms saules mums vajadzēja ienest istabā ēveļu skaidas.. *Birznieks-Upīts E. Pastariņa dienas-grāmata. R. 1958, 212.*

Un, kad māte parausta aiz rokas, viņš acumirklī ir kājās, lai steigtos uz fabriku. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 440.*

To celt nav vajadzīgs, viņš katru rītu pats kājās. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 605.*

Bērni un vīrieši.. jau gulēja maigi un mierīgi savās gultās, tikai viens vienīgs no pēdējiem, jauns puisis, vēl bija kājās un vija pastalu auklas. *Blaumanis R. KR, I. R. 1941, 59.*

2. Būt ļoti satrauktam.

Tūliņ turēja apspriedumus, kur ņemt labākus zirgus, ratus un braucējus [ko sūtīt mērniekam pretī], — vārdu sakot — visa valsts bija kājās, gandrīz nezināma, ko ķert, itin kā kad būtu jāsataisās uz piepeši pieteiktu karu. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 183.*

Nāks pieprasījumi, izmeklēšana, visa stacija būs kājās: sak, kas tā par nekārtību... neprot cienīt priekšniecību, dzīvo kā pa miegam... *Vulfs E. Ziedi, kas ceļmalā vīst. R. 1960, 131.*

Šodien kājās visa Rīga. Visur runā par vakardienu, par iesākušos revolūciju. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 425.*

— Šie vīžnieki, šie vergi visi būs kājās, jūsu pilis kūpēs, un jums pašiem lai tad liktens žēlīgs. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 89.*

3. 3. pers., novec. Sākties, izcelties.

Nāk pusnakts — lērums kājās, jo saimnieks atdzīvojies un velnu sanāk pilna rija. *Šmits P. XV, 248.*

Bet, vēl muti tas nedabūja attaisīt, kad jau atkal elles troksnis bija kājās. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 227.*

A-u! ne nedēļa nepagāja, jau nemiers kājās. *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 10.*

Tāda valoda katrreiz aizdeva dižas dusmas Jancenei, un tad bija karš kājās. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 477.*

Bet vispēdīgi varam izsaukties nu jau ar Ruģēna vārdiem: «Tie laiki jau ir tagad kājās, / Kas tautas draugiem prieku dod.» *Kaudzīte M. Atmiņas no «tautiskā laikmeta» un viņa lielākiem aizgājušiem darbiniekiem, I. Cēsīs—Rīgā 1924, 302.*

«Nu reiz tikpat pavasaris ir kājās!» *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 98.*

BŪT PA KĀJĀM kādam. *1. Ar savu atrašanos tuvumā traucēt, apgrūtināt kādu. Sal.* MĒTĀTIES PA KĀJĀM. *1.*

Nebūs vairs [pēc tam, kad ierīkos nabagu māju] ziemas laikā jāklīst no mājas uz māju, nebūs nevienam pa kājām, neviens.. nerēķinās, vai tu jau neēd par daudz vai nebūs par skādi tevi uzturēt.. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 302.*

— Tev tagad būs vecuma dienās pašam sava istaba un nebūs jāmaisās pa kājām bērniem.

— Kā tad! Es visiem esmu pa kājām! *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 46.*

— .. Še cepure, ej pastaigāties un priekš pulksten vieniem mājās nenāc, mums ar Mildiņu tu tik esi pa kājām, nemaz neesam raduši priekšpusdienām tevi mājās redzēt. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 135.*

Māte ar mājkalpotāju naski rīkojās, cepdamas raušus un pīrāgus svētkiem. Mani izlaida dārzā, lai es nebūtu lielajiem pa kājām. *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 10.*

2. Atrasties nevietā, traucēt. Sal. MĒTĀTIES PA KĀJĀM. *2.*

Jā, nu viņi nogrieza bērīti no ceļa, piebrauca tuvāk grāvim un apturēja, lai nebūtu citiem pa kājām. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 64.*

..Oskars domāja, ka taisni šeit viņš varētu noenkurot savu iecerēto jūras murdu: tur tas nevienam nebūtu pa kājām. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 29.*

A n d r e j s. [..] Viņi domā, ka dārzs tomēr te drusku pa kājām... *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 261.*

3. reti. Būt nevēlami tuvu. Sal. GADĪTIES PA KĀJĀM.

Bet, tiklīdz viņai bij kāda gaita [darbs], viņa pārvērtās īgnā sievā, kas bez mitēšanās sprēgāja kā slapja egles pagale.

.. Bērni sargājās būt viņai pa kājām, un Jānis bija tikai slaists.. *Jaunsudrabiņs J. Aija. R. 1957, 269.*

Tad viņš cenšas iekārtot Klintu sev tuvāk — uz vezuma, uz siena panta, pie kūlīšu siešanas. Tā, lai nebūtu mātei pa kājām. *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 40.*

BŪT UZ GRŪTĀM KĀJĀM *sar. Būt grūtniecības stāvoklī.*

Atnākusi vecmāte un izlūkojusi princesi — kā tad, tā bijusi uz grūtām kājām. *Šmits P. VIII, 75.*

Tie [apkampieni] nav palikuši bez seku, un viņa šimbrīžam atronoties uz grūtām kājām. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 229.*

— .. Tu, meit, esi uz grūtām kājām, jā, jā, Irmiņ! Tev būs bērniņš, maziņš, maziņš bērniņš... *Lukjanskis E. Pieskāriens. R. 1971, 154.*

— Es atkal eju uz nevarīgām kājām. Drīz mums būs atkal savs piezarītis. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 506.*

BŪT UZ KĀJĀM (*sar.* UZ PEKĀM). *1. Būt atspirgušam no slimības, būt veselam.*

— Mans brālis ir slims, — viņš saka, — bet drīz atkal būs uz kājām, ilgi viņš te mūs neapgrūtinās. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 595.*

Ilgi nogulējis slims, bet tagad jau esot uz kājām. *Sēlis R. Vinardu tirāns. R. 1973, 274.*

— Tās vainas nav nemaz tik bīstamas, tik asiņu daudz pazaudēts.. Pēc pāris nedēļām būsit uz kājām. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 185.*

— Sveicināti! Patīkami redzēt, ka mani pacienti simtprocentīgi ir uz pekām! — Rūdolfs, ievilcis airus, sacīja. *Ezera R. Aka. R. 1972, 202.*

— Jūs redzēsit: es ilgi nevāļāšos. Pēc nedēļas būšu uz pekām. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 37.*

2. Būt izkļuvušam no grūtībām, sarežģījumiem, spēt dzīvot.

— Tev tik vajag zirga, tad esi uz kājām, uz kājām... *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 296.*

Jānis bija pārliecināts, ka ar stīpām viņš varēs nopelnīt divreiz vairāk, nekā uzņemdamies kādu citu darbu.. Ar to pietiks ko nopirkt zirgu, aizjūgu un ratus. Paliks sava tiesa citām vajadzībām.

— Tad jau mēs uz rāviena esam uz kājām, — Aija priecīgi teica. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 320.*

Muiža nesola nekā laba, lai no viņas nagiem izkļūtu, brālis iemācījās amatu, strādāja bez atelpas, līdz varēja nopirkt mājas. Tagad viņš ir uz kājām. *Sēlis R. Vinardu tirāns. R. 1973, 47.*

Apģērbies kā pilsētas kundziņš, dzīvoklis, sieva skolotāja, abi uz kājām.. *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 29.*

— Bet kā iet Salnam? Vai Vidienas organizācija uz kājām? *Eiduks J. Pārbaude. R. 1969, 142.*

«.. Pats ar saviem spēkiem esi ticis par to, kas tu esi... Vīrs uz kājām. Mums, tādiem ļaudīm, kam kas ir un kas savu maizes kumosu varam zaudēt, jāturas kopā..» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 542.*

— Šogad laba raža, — sacīja Līdums, pagrābis graudus saujā un laizdams tos caur pirkstiem..

— Nu būsim uz pekām... *Jokums K. Izlase. R. 1959, 271.*

Čaklums un rūpība ņēmuši savu: sākusi strādāt itin labi, gūstot pasūtītāju labvēlību.. Nu viņa bijusi uz pekām un pelnījusi pietiekami. *Kraujiņš K. Dzīves lokā. R. 1970, 36.*

3. reti. Būt gatavam sākt (turpināt) dienas gaitas; būt nomodā, negulēt; rosīties. Sk. BŪT KĀJĀS. *1.*

Līdz ar rīta gaismu Pēteris ir uz kājām. *Purapuķe J. Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes. R. 1925, 59.*

«Nav tagad vaļas [iet uz krogu]... Citā reizē!» Krampfs [policists] ar viņiem sasveicinājās. «Policijai tagad jābūt uz vienām kājām [jāmeklē jaunlatvieši].» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 179.*

Līdz tam brīdim, kamēr lielie vēl bija uz kājām, [sviesta] mucu griezām lēnām, kā saimniece mācīja, bet, kad visi apgūlās, tad rīkojāmies pēc sava prāta.. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 34.*

.. šī [cienīgmāte] saka: «Kriša, tu man rītā agri esi uz pekām, laidies uz dzirnavām un saķer manim to balto zvirbuli!» *Poruks J. Stāsti. R. 1959, 186.*

CELTIES (sacelties) KĀJĀS. *Sākt cīnīties, aktīvi darboties.*

.. Rīgas strādnieki beidzot ir sacēlušies kājās... *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 749.*

— Kontrrevolūcijas īstie veicinātāji ir muižnieki. Visa Vidzemes Maliena celsies kājās, lai tos satriektu! *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 244.*

Jau miljoni kājās ceļas, / Pēc šķēpiem un zobeniem tver. *Kalniņš J. (Mākonis). Mana pārgalvīgā dzīves dziesma. R. 1973, 199.*

Mums, darba ļaudīm, savienoties! / Reiz brīvi izkarot ij savās mājās, / Ar gara ieročiem būs celties kājās! *Rainis J. KR, V. R. 1978, 345.*

Nu cēlās kājās visi šīs kategorijas ļaudis [māsīcas, brālēni] un katrs gribēja pierādīt, ka mājas pienākas taisni viņam un nevienam citam. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 292.*

Sacēlās kājās visa policija, ņēma cieti ievērojamākos strādnieku pārstāvjus. *Birznieks-Upītis E. Pastariņa dienasgrāmata. R. 1958, 444.*

CEĻA KĀJA *sar. Alkoholiska dzēriena glāze, ko tukšo pirms došanās ceļā.*

.. pats vēl atgriezās krogā nodzert atvadību ceļa kāju ar pāra draugiem.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 93.*

«Nāc iedzeri ceļa kāju no manas puses!» krodzinieks, ļoti labā prātā būdams, piesolīja. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 80.*

Arī Nagainis ar Sesku bija visas ceļa kājas izdzēruši un, neviena nemanīti, nozuduši. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 46.*

Inspektors, aukstā laikā tik garu ceļu turēdams, pa krogiem, kur vedējs barojis zirgus, tēju dzerdams un sildīdamies, iemetis arī dažu labu ceļa kāju.. *Janševskis J. KR, I, II. R. 1933, 354.*

DABŪT UZ KĀJĀM kādu. *1. Palīdzēt atgūt veselību; izārstēt. Sk. arī* DABŪT UZ PEKĀM.

Lai komandieri drīzāk dabūtu uz kājām, zēni viņam atdeva daļu no sava uztura. *Grīva Ž. Stāsti par Spāniju. R. 1956, 154.*

— Nu jau, nu tu [Donāt] esi liels un varens, kad Rīgas dakteri tevi uz kājām dabūjuši. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 333.*

— .. Es jūsu [slimo] laulāto draugu dabūšu uz kājām. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 263.*

2. Palīdzēt pārvarēt grūtības, sarežģījumus; nostabilizēt. Sk. arī NOSTĀDĪT UZ KĀJĀM.

Par viņu [skroderi] iežēlojies kāds paziņa, izgalvojis [ieķīlāto] mašīnu un dabūjis tādā kārtā atkal ķikānu uz kājām. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 334.*

Esmu pārliecināts, ka viņš dabūs uz kājām arteļa nolaisto saimniecību, pratīs to vadīt.. *Talcis Ā. K 1974, 7. nr. 81.*

Daudz darba... taču domāju, ka tas ir vislabākais ceļš, kā pilnībā dabūt ansambli uz kājām. *LM 1971, 27. nr. 14.*

GADĪTIES (pagadīties) PA KĀJĀM kādam. *Gadīties nevēlami, bīstami tuvu. Sal.* BŪT PA KĀJĀM. *3.*

Bet kāds prieks bija.. saņemt policistu sitienus, ja gadījās tiem pa kājām sliktā brīdī? *Lācis V. KR, IX. R. 1973, 154.*

— Negadies man pa kājām, tad es par sevi negalvoju. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 478.*

Viņas sargājās pagadīties pa kājām [vāciešiem], sargājās, lai nepamana. *Brīdaka L. Portrets profilā. R. 1970, 64.*

GĀZT (nogāzt) NO KĀJĀM kādu *3. pers. Padarīt nevarīgu, rīcības nespējīgu; pievārēt.*

Senāk i melnās bakas un delamais vīrus no kājām negāza... *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 253.*

Viņu ne friču lodes, ne trīsdesmitgrādīgais sals negāž no kājām nost. *Kaufelds T. Sēkla nedeg. R. 1979, 128.*

Puiši prot salaistīt tīro indi no treknā, baltā Latgales alus, ko viņi šad un tad atved pa kanniņai, piešauj degvīnu, un tad ar vislielāko cieņu pret tādu dziru: tā tev zirgu gāzīs no kājas! *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 304.*

Kopš Noras māti no kājām nogāzis išiass, par sagādi jārūpējas Norai pašai. *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 180.*

GULĒT PIE KĀJĀM kādam. *Būt pilnīgi padevīgam, pakļāvīgam.*

— Par Lejiņu Judīti.. jūs nesakāt neviena vārda. Viss pārējais taču šovakar palika Lejiņu Judītes ēnā. Jā, varbūt vienīgi Mārtiņš, — bet arī tas jau gulēja viņai pie kājām. *Plaudis J. Raksti, II. R. 1964, 326—327.*

— Jūs visi vēlaties mani, un man tikai jāpakustina pirkstiņš, lai jūs gulētu pie manām kājām. *Lācis V. KR, VIII. R. 1973, 240.*

D a u u m a n t s. [..] Nāc, paskaties lejā! Tur mutuļo tauta, kas jau rīt gulēs pie tavām kājām. Viņi apskurbuši aiz prieka, ka varmāka miris. *Zīverts M. Lugas. R. 1988, 374.*

Mirdzošām acīm viņš lūkojas apkārt, it kā visa pasaule gulētu pie viņa kājām.. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 311.*

IZKĀPT AR KREISO KĀJU NO GULTAS *sar. No paša rīta būt sliktā garastāvoklī, bez iemesla skaisties.*

«Vai dieviņ, vai dieviņ, cik šorīt tas meitēns pikts,» Krustiņš mēļoja. «Laikam ar kreiso kāju no gultas izkāpis?» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 30.*

Jāņuks bija pamatīgi sapīcis, gluži kā ar kreiso kāju izkāpis no gultas. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 201.*

Pēc tam Marta brēca vēl niknāk. Viņa laikam bija ar kreiso kāju no gultas izkāpusi. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 18.*

IZLAIST KĀJAS NO VILNAS *3. pers., apv. Saka, mudinot zirgu rikšos. Sal.* IZMEST VILLU. *2.*

— .. Hei, izlaid nu kājas no vilnas! — viņš ievilka zirgam ar groža galu, jo zirgs, mūsu sarunu klausīdamies, bija pārgājis soļos. *Birze M. Lielā žūrija. R. 1970, 134.*

IZLOCĪT (palocīt) KĀJAS. *1. Izkustēties pēc sēdēšanas, pastaigāties.*

Pie Desu kroga apstājamies, kur Andrejs nodod vēstules. Pasažieri izkāpj, izloka notirpušās kājas, uztaisa dūmu. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 446.*

Bet, ja mēs tomēr gribētu uzzināt, kā Eidim gājis ar zirga iejūgšanu un izjūgšanu, — klausoties vien pa to laiku reizes divas vai trīs būtu jāpieceļas no krēsla, jāizloka kājas. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 191.*

.. un nosēdas ar tādās goda reizēs kā lūks, gribas tāpat palocīt arī drusku kājas. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 228.*

Andrs pirmais izlēca no ragavām un dusmīgi uzbrēca tiem diviem, it kā pats visu laiku kājām gājis:

— Ko nu sēž kā perētājas vistas, kad zirgs garo vien! Kātus nevīžo palocīt. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 258.*

2. Padejot.

— Ko tad tā spiežaties kā cālīši, čupiņā vien? Puiši grib izlocīt kājas.

— Lai tik loka vien, tur jau pietiek arī bez mums.

— Mēs tās kungu dejas neprotam. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 213.*

.. kultūras namā astoņpadsmitos nulle nulle, neskaitot gaviļniekus [pensionārus], sapulcējies prāvs bariņš radinieku un citu viesu. Tāpat savs pārdesmits jauniešu, kam arvien luste izlocīt kājas pie labas ragu mūzikas. *Delle V. K 1977, 3. nr. 105.*

Kad arī viņas tika uzlūgtas, neko daudz neklīrējās, labprāt izlocīja kājas. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 50.*

Kādēļ tas [Krustiņš] atkal pēc ilgāka laika lai reiz negāja palocīt kājas pēc tik brangas mūzikas! *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 43.*

IZMEST (pamest) LĪKU KĀJU. *Būt neuzticīgam, krāpt sievu.*

Millija. Nu tu skaties man.. Pie vecuma sāks izmest līku kāju.. Sak, sieva šim jau piecdesmitos — tad jau... *Putniņš P. K 1974, 10. nr. 105.*

Viņš pametis līku kāju. *EH. I, 749.*

KĀJA PASLĪD (*reti* slīd) kādam. *Saka, ja kāds pārkāpj morāles vai tiesību normas.*

Bet kā tad Bramanīšu dēlam iegadījās tāda laime dabūt saimnieka meitu? Vai šī gribēja nākt kalpos? Jeb bija niekojusies ar māju puisi,

paslīdējusi kāja, un veciem nu labi, kad tik dabū meitu izgrūst kaut ir pie kāda kalpa dēla?... *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 24.*

— Pārāk lepnai un iebildīgai tev nevajag būt, tas ir viss, — pateica Olga. — Kam dzīvē reiz paslīdējusi kāja, tam jāmācās staigāt pa ceļa maliņu. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 21.*

«Nu, vai tu zini, cilvēkam, kurš daudz uz tā Kunga ceļiem staigā, var arī pa garu laiku kādreiz misēties un kāja paslīdēt..» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 378.*

Kam jau reiz kāja paslīdējusi, to katrs gatavs pagrūst vēl dziļāk. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 526.*

Vaivars skaidri juta: tas vairs nebij vecais kaujinieks, bet nelaikā novecojošs cilvēks, kuram kādā dzīves pagriezienā paslīdējusi kāja. *Ceplis A. Daiļdarbu izlase, I. R. 1957, 374.*

Tajā grūtajā amatā Bušam maķenīt paslīdēja kāja. Veikalveži, kam paslīd kājas, pēc klupiena apsēžas un drusku pasēž. Bušs nosēdēja četrus gadus. *Skailis A. Nolādētie zagļi. R. 1977, 56.*

Tad biežāk kāja var paslīdēt, ja nav sievas, kas pievalda. *Upmale V. Mežkroga gravīras. R. 1982, 198.*

Viņi nav truli un akmenscieti, bet mokās sirdsapziņas pārmetumos kā elles ugunīs, ja kāja slīdējusi. *Kalndruva M. Avots. R. 1974, 184.*

KĀJAS LĪDZ ZEMEI. *Saka, ja bērns ir tik liels, ka vairs nav ņemams klēpī.*

«Tik liels puika, kājas līdz zemei,» viņa sacīja. *Kaudzīte M. Atmiņas no «tautiskā laikmeta» un viņa lielākiem aizgājušiem darbiniekiem, I. Cēsīs—Rīgā 1924, 64.*

KĀJAS KĀ MEDŪ MĒRCĒT. *Sk.* KĀ MEDŪ MĒRCĒT.

KĀJAS (kāja) NECEĻAS kādam (kāda KĀJAS NECEĻAS). *Saka, ja kāds nevēlas kurp iet.*

— .. Varbūt man aiziet pie viņiem [radiem] un lūgt pajumti?... Viņi būs bezgala priecīgi, pat dejos aiz laimes — paskaties tikai, pazudušais brālītis un rada gabaliņš beidzot atradies! Vai jūs manā vietā to darītu? Jums kājas celtos uz turieni iet? *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 553.*

— Untes māt, — teica Līze un apturēja zirgu, — es jūtu, ka manas kājas necelsies kāpt pāri baznīcas slieksnim. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 326.*

— Mans dievs ir manā sirdī. Un par baznīcu... Kāja neceļas pāri tās slieksnim.. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 23.*

KĀJAS NENOKRITĪS (NENOTRŪKS) *retāk citās laika formās, sar.* *Kājām nekas ļauns nenotiks.*

— Traks cilvēks tu esi, tādu gaisa gabalu kājām, taisni brīnums, ka neesat abi kupenā palikuši. Tad ir gan tēvs, vai tad zirgam kājas būtu nokritušas? *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 367.*

.. varbūt biežāk nāksies [ganos] paskriet, bet neba kājas par to nokritīs. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 249.*

— Ieviņ, — es teicu, kad viņa bija klāt. — Vai tu nevarētu paskriet.. un atnest man tās abas grāmatas..

— Par ko tad ne? — Ievuks iesaucās. — Tu man tik skaistu ķerbelīti iedevi... Vai man kājas notrūks? *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 129.*

KĀJAS PALIEK AUKSTAS *sar. Saka, ja pārņem liels uztraukums, bailes.*

— .. Es lasīju tos viņu smērējumus, un man kājas aukstas palika. Cik tālu tas tā var iet? Drīz laikam sacīs, ka Apalītis arī nav vajadzīgs. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 222.*

Andīna. [..] Nē, es nudien esmu ārkārtīgi priecīga, jo biju paguvusi nezin ko safantazēt, aukstas kājas vienu brīdi palika... *Priede G. Pie Daugavas. R. 1977, 183.*

«Tu, Martiņ, savu cūku jau augustā nokāvi. Kas tad šis par lopu? Vai nav Jēkaba?»

Man kājas uzreiz aukstas, bet saņēmos un tā pavisam mierīgi sacīju: «Augustā? Eita nu! Nē.» *Belševica V. Nelaime mājās. R. 1979, 56.*

KĀJAS PIEAUG kaut kam *sar., iron. Saka, ja kas pazūd, tiek paņemts, nozagts.*

.. nauda zuda ne vien manā dzīvoklī, bet tai pieauga kājas arī baznīcā.. *Zvejsalnieks O. Zaudētie gadi. R. 1963, 159.*

Katru gadu čigāni ir vieni un tie paši. Viņu ciemošanās laikā nevienai lietai kājas nepieaug. Ja viņiem ko vajag — tad prasa. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 11.*

No turienes viņu pārcēla uz dārzniecību pēc tam, kad daļai zivju pieauga kājas un tieši no Bezvera laivas tās sāka ceļot uz manīgu uzpircēju somām. *Lapsa J. Atspīdumi ūdenī un citur. R. 1974, 28.*

[KA] ne KĀJAS (PAPĒŽI) PIE ZEMES NEMETAS (NEPIEDURAS). *Ļoti ātri, steigā; ļoti viegli (skriet, iet, dejot).*

Tīruma vidū zvilnēja liels, līdzens akmens, no veciem laikiem par svētu turēts, kuram latgalieši vēl šo baltu dienu nes naudu un citu upura ziedu.. Nereti atzogas arī vidzemnieku puikas, apskatīdamies, vai nav atkal uzlikts kāds sudraba vai vara gabals, un, ja atrod, aizjož ar to pa arumiem, ka ne kājas pie zemes nemetas. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 288.*

Šķilteris aiziet, ka gandrīz kājas pie zemes nemetas, ka tik viegli ticis vaļā. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 211.*

.. viņa taču ir vienīgā sieviete, ar kuru esmu valsī griezies tā, ka kājas pie zemes nemetas.. *Pelēcis A. K 1981, 6. nr. 113.*

Viņa braukusi ar baltu zirgu, kam kājas nemaz pie zemes nemetušās. *Šmits P. XIV, 127.*

Meitas, neganti pārbijušās, tad skrēja, ka ne kājas pie zemes nepiedūrās, un pārskrējušas aizelsušās stāstīja, ka redzējušas spoku vai mironi. *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 47.*

Ātrāk, ātrāk, dzen sirds, kājas tikko pieduras pie zemes. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 218.*

Abi nu uzsēžas kumeļā un aiziet kā putenis — ne kājas gandrīz kumeļam pie zemes nepieduras. *Šmits P. VIII, 280.*

.. viņa dabūja arī reiz ar viņu dancot, — kājas nemaz negāja pie zemes, un sirds iededzās priekš viņa spējās liesmās! *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 35.*

— Dzirdēji? Fricis [vācieši] atkal pamatīgi dabūjis pa smeceri. Ja tā ies, tad drīz diebs, ka papēži pie zemes nemetīsies. *Avotiņa D. Pāri akacim. R. 1983, 59.*

KAZAS KĀJA *sar. Paštaisīts smēķējamais — avīžu papīrā ietīta tabaka. Kārlītis.* [..] Kad pie rokas nav cigaretes, uztinu kazas kāju.. Tēvs pirmā pasaules kara laikā mātei kazas kājās iztina Bībeli. *Grīva Ž. K 1975, 1. nr. 132.*

Viņam bija līdzi papirosu paciņa, citi, redzēdami, ka rajona pārstāvis aizsmēķē, vilka no kabatām ārā tabakas makus un avīžu vīstokļus, tina «kazu kājas». *Bērce V. Dzīves labākā daļa. R. 1972, 258.*

Viņš aizvien pīpē, tin mahorku avīzes papīrā, tin cieši un rūpīgi, it kā tādai kazas kājai būtu ilgs mūžs. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 86.*

KO (CIK) KĀJAS NES; CIK KĀJU *sar. Cik ātri vien iespējams (skriet, doties projām). Sk. arī* KO NAGI NES. **2.**

— Skrieniet lejā, ko kājas nes, kamēr viņi nav iedomājušies tur nolikt posteni! *Svīkule V. Gājputnu balsis. R. 1970, 168.*

Gaisā nošvīkst pātaga, bet Imantu neaizsniedz. Viņš jož uz mājām, ko kājas nes.. *Kaijaks V. Putenī. R. 1964, 17.*

Valdis palaiž vaļā nūju un aizdiedz, ko kājas nes. *Delle V. Parādi man pasauli. R. 1957, 62.*

«Nebīsties, nebēdz, es jau biju tas, kas kliedza, pagaidi!» vecais meitai sauca pakaļ, pats arī sākdams lobt, ko kājas nesa... *Blaumanis R. Izlase. R. 1968, 29.*

Vilks, redzēdams, ka cūka mūk, ko māk, laiž tai pakaļ, ko kājas nes. *Šmits P. I, 220.*

Annele liek pār pagalmu, ko kājas nes. «Annel, kurp tu skrej, meitēn?» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 47.*

.. atbrīvot kājas un rokas, bēgt, bēgt, kamēr laiks, kamēr viņš nav saplosīts,.. bēgt, ko kājas nes.. *Kalve A. Sarkans āboliņa lauks. R. 1971, 119.*

Mēs steidzāmies projām, ko kājas nes, kamēr vēl nav ieradusies policija. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 94.*

Un lēkādams es skrienu, dubļainām ceļa vietām pāri lēkdams, — lai nu lēkšana izdodas sausā vai slapjā, — cik vien kājas nes, Andra tēvam pretim, gribēdams redzēt, kāds Andra tēvs īsti izskatās.. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 220.*

Es nepamanīts diedzu projām pa ganību ceļu, cik kājas nes. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 112.*

.. visi, izlēkuši no mašīnas, aizjoza, cik kājas nes. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 207.*

Lodes džinkstēja pāri Džeka galvai, kad viņš kā satraukts briedis, cik vien kājas nesa, brāzās uz priekšu. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 496.*

Viņi bija pārseguši savus jaunieguvumus ar avīzēm, lai lakojumu nebojātu lietus, un, cik kājas nesa, vicoja uz kravas taksometriem, kas gaidīja turpat ietves malā. *Kolbergs A. Cilvēks, kas skrēja pāri ielai. R. 1978, 197.*

Zaudējuši pēdējos akmeņus, mūsējie mukuši, cik kājas nes. *Grīziņš J. Vārnu ielas republika. R. 1947, 61.*

Muļķītis steidzas, cik kājas nes. *Šmits P. VII, 207.*

Drebēdams aiz bailēm, metos cik kāju uz istabu atpakaļ. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 58.*

Līdz nāvei pārbijies, / Gans pēkšņi nosviež jauno stabuli / Un mudīgi, / Cik kāju, prom uz mājām kliegdams šmauc. *Plūdonis V. Raksti, I. R. 1974, 91.*

«Laiva malā! Laiva malā!» iesaucās cits pār citu uz kāpām salasījušies bērni un kliegdami un brēkdami joza, cik kāju, uz istabu pavēstīt šo ziņu mājeniekiem. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 8.*

Polundra brauc, puiškāni jož pakaļ, cik kāju. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 284.*

KRIST (GĀZTIES) vai NO KĀJĀM [NOST] *sar. Būt pārgurušam, ļoti novārgušam.*

Pārgurušie kūlēji gaidīt gaida atelpas brīdi, bet mašīna ritmiski ducina, tā nestāsies trīs dienas, trīs naktis, kamēr cilvēki kritīs no kājām. *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 46.*

Saimniece neko citu nedod kā vājpienu un rudzu putru. Nekāda labuma no tāda ēdiena. Jākrīt no kājām nost. *Lēmanis I. Izlase, I. R. 1967, 153.*

— Lai meiteņi iejūdz zirgu!

— Rīt, — viņa atbild. — Tagad zirgs nostrādāts. Krīt no kājām. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 351.*

Ne vien lops, bet arī pats muižas kalps, ar badu kaudamies, krīt no kājām. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 104.*

Aiz karsta laika vien jau sviedri tek tev aumaļām, bet kur nu vēl skriešana. Tu gāzies vai no kājām nost. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 408.*

KUR KĀJAS NES *sar. Kur gadās; kur grib; kur iespējams.*

Viņa sāka iet pretējā virzienā — tāpat, kur kājas nesa. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 261.*

«Kā?» ķēniņš vēl kādu vārdu gribēja tur tiepties, bet neattapa, jo zaldāts veicīgi, veicīgi ņēma kājas pār pleciem un aizgāja ar savu Pēteri, kur acis veda un kājas nesa. *Šmits P. X, 89.*

Piespraudis zīmīti ar kniepadatu pie galda, viņš paķēra cepuri un it kā slapstīdamies izlīda pa durvīm. Tad klejoja bez mērķa pa jūrmalas mežiem, kurp viņu kājas nes. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 580.*

Aldis saģērbās un izgāja uz ielas, nebūdams vēl skaidrībā, kur kājas viņu nesīs. *Mauliņš J. Mīlestības infraskaņas. R. 1982, 90.*

Pamāte nu izdzen pameitu no mājas, lai iet, kur kājas nes. *Šmits P. IV, 361.*

Lapiņš noraisīja viņam šķoteli un uzsauca: «Ej, kur tevi kājas nes, bet manā darbā vairs nemaisies!» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 133.*

Adaļa. Skrej labāk, kur tevi kājas nes! Tēvs nežēlos tādas spītnieces! *Brigadere A. Pasaku lugas. R. 1956, 241.*

LAIST KĀJAS (PEKAS) VAĻĀ *novec. Sākt skriet; bēgt.*

Princis sēdās vilkam mugurā, un vilks laida kājas vaļā. Īsā laikā tie nonāca pie ķēniņa pils. *Šmits P. VII, 223.*

.. nu vajagot bēgt! Un tad laiduši kājas vaļā. *Šmits P. I, 160.*

«.. nezin, kā ies, kā neies, jo mute sāka sausa vien mesties, kad izdzirdu, ka jārunā būs. Man ir prāts laist gandrīz vai kājas vaļā.» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 295.*

Pēdīgi Kristaps [suns], bīdamies, ka saimnieks dzirdēs, laidis pekas vaļā.. *Šmits P. I, 212.*

Velns cietās gan, bet tomēr neizcieta, laida pekas vaļā. *Šmits P. III, 14.*

LĪDZ KĀJAI VAĻĀ. *Pilnīgi vaļā (biežāk durvis).*

Istabas durvis bija līdz kājai vaļā, pa kurām drusku dūmi vai suta ārā spiedās. *Poruks J. Stāsti. R. 1959, 106.*

— Vai tev rīt karā jāiet, ka šodien vairs durvis aiz sevis nevari aizvērt? Nāku, skatos — līdz kājai vaļā! *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 42.*

.. [cietuma] vārti atstāti līdz kājai vaļā, nekur nav redzams neviens sargs. *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 645.*

.. citiem gadiem šai laikā visi logi stāvēja līdz kājai vaļā.. *Zigmonte D. Svešinieks. R. 1981, 83.*

Logi un durvis vaļā līdz kājai, pagalms sīvas dūmu smakas pilns. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 107.*

Otrā rītā ap pulksten pieciem, kad vecais puisis gāja zirgus barot, izrādījās, ka stallis vaļā līdz kājai un abu labāko nav! *Laicens L. Lai dzīvo nost! R. 1974, 226.*

Bet ko līdzēja tādi vārdi, ja banka bija tukša, tās vāks stāvēja līdz kājai vaļā un banka gaidīja naudu? *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 191.*

Bufetes istabas durvis bija līdz kāju galam vaļā. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 60.*

Durvis bij vaļā pa kāju galam. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 785.*

Durvis pa kājgalam vaļā, bet istabā tāds karstums, ka elpu rauj ciet.. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 38.*

LOCĪT KĀJAS. *Pūlēties ar iešanu, ātri skriet.*

«Nu, kā tad būs ar dzeramnaudu! Vai lai es savas kājas velti loku?» nesējs rūca. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 133.*

Garais Pēteris gāja tik lieliem soļiem, ka Dievabērnam vajadzēja skriet tam nopakaļ gandrīz vai rikšiem. Viņš apstājās un smagi elsoja:

— Ko skrej kā negudrs?

Garais Pēteris atskatījās.

— Žiglāk, žiglāk loki kājas! — mudināja neapstājoties. *Kurcijs A. Dzīvības vārtos. R. 1956, 99.*

Būdams pagausas dabas, nemīlēja lieki locīt kājas pa nometnes celiņiem. *Damburs E. K 1981, 6. nr. 136.*

Teci, bērīt! / Loki kājas! / Drīzāk būsim / Abi mājās. *Plūdonis V. Raksti, II. R. 1975, 181.*

MAISĪTIES (PĪTIES, *retāk* JAUKTIES, KULTIES) PA KĀJĀM kādam. *Ar savu klātbūtni, rosīšanos, rīcību traucēt kādu.*

— Barons ir vecs, viņam laiks pie tēviem, še viņš lieks un nevajadzīgs. Labāk lai nemaisās pa kājām! *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 63.*

Ap launaga laiku atnāca pie manis Poģene. Lai es ejot vien tagad uz mājām pakāzoties, — ko šī, vecs cilvēks, tur maisīšoties citiem pa kājām. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 119.*

Māte bij aizbraukusi ciemā. Mani tā nebij ņēmusi līdzi: bērni esot tik par pinekļiem, maisoties lielajiem pa kājām! *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 15.*

Katrās mājās bija bērnu kā circeņu, un to zināja lielie, to mazie, ka viesiem pa kājām bērni nedrīkst maisīties. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 5.*

No ganiem brīvajā laikā un svētdienās nemaisījos lielajiem pa kājām, turējos tālāk. *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 84.*

— Tev tagad būs vecuma dienās pašam sava istaba un nebūs jāmaisās pa kājām bērniem. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 46.*

.. Bundžiņa visu laiku maisījās pa kājām, neko prātīgu runāt viņi nevarēja. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 259.*

— Būtu labāk aizgājis uz kapsētu, apraudzījis mātes kapu, ne te pinies darba cilvēkiem pa kājām. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 837.*

Janka nemanīja tēva atturību un, lai gan bieži noraidīts un apsaukts, katrā izdevīgā brīdī pinās tam pa kājām, nesa rādīt savas rotaļļietas un dažreiz pat mēģināja ievilkt viņu savās spēlītēs. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 87.*

Strēlnieki rīkoja sapulces, dziesmu un deju vakarus, kuros, protams, mēs, mazie, visur pināmies pa kājām. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 37.*

Puriņiete teica tieši un bez aplinkiem: lai Ullīte prot savu vietu un nejaucas jaunajiem pa kājām.. *Kalve A. Sarkans āboliņa lauks. R. 1971, 34.*

K r ū m i n g a. Un, ja tu jauksies Blosfeldam pa kājām, viņš tevi nostums pie malas. *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 214.*

Jāpajaucas lielajiem pa kājām zaļumballē, jāpaveras tirgus burzmā. *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 35.*

.. dusmās ķēniņš neko vairāk: aizdzinis vecāko dēlu pavisam projām, lai nemaz nedabūtu vairs jaunākajam pa kājām kulties. *Šmits P. X, 485.*

.. pie kungiem pavisam cita dzīve, nekā kad jākuļas saimniekiem pa kājām, sirojot vai ik pa gadu no sētas uz sētu. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 1117.*

Ar desmit pirkstiem maizi grūti pelnīt.. Skolotājs, ārsts, mācītājs — tad cita dzīve, tad tev nav jākuļas otram pa kājām. *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 198.*

Mājā Janka visiem ir lieks, neviens ar viņu neaprunājas — jā, uzkliedz, ko tinas pa kājām. *Skalbe K. Dzīvības siltums. R. 1980, 129.*

MĒTĀTIES PA KĀJĀM kādam. *1. Būt liekam, nevajadzīgam, apgrūtināt kādu. Sal.* BŪT PA KĀJĀM. *1.*

Beidzot tak nāve par viņu [veco Miķeli] iežēlojās, aizsaukdama viņu no pasaules, kur tas pēdējā laikā vienādi citiem bija mētājies pa kājām. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 354.*

— Mums visur būs par šauru, tu nelaimes bērns! — Anna viņam teica.. — Visu mūžu mēs mētāsimies pasaulei pa kājām, no katras aizdurves mūs rakās laukā. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 437.*

Visi skrien, kust, kaut ko ķer. Tu mētājies lieks, citiem pa kājām. *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 63.*

2. 3. pers. Būt nevīžīgi novietotam. Sal. BŪT PA KĀJĀM. *2.*

Viņš paņēma sietu [ar ko sijā granti] pie viena gala, Džeks — pie otra, un abi to aiznesa un atzvēla pret šķūnīša sienu, lai nemētājas pa kājām. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 520.*

MĪT (samīt; MĪDĪT, *retāk* BRADĀT, sabradāt) KĀJĀM (*reti* zem kājām, pa kājām) kādu, kaut ko. *Pazemot kādu, rupji aizskart cilvēka cieņu, jūtas; izpostīt cilvēkam ko dārgu; neatzīt, neievērot (tiesības, likumus).*

Vai tad brīnums, ja, gadu simteņus kājām mīts un pulgots, viņš [zemnieks] reiz saceļas un mēģina nokratīt jūgu no saviem pleciem. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 173.*

.. mācītājam cilvēks sākas tikai no barona, baronam no ķeizara. Viens otru aizstāv un balsta. Un mēs paciešam kā skudras, lai mūs min kājām. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 187.*

Neparasti, nepatīkami Mariannas kundzei bij jaunie pansionāri. Pansijas vecu vecās tradīcijas mina kājām, bij nekārtīgi, trokšņaini, nāca un gāja kā krogā. *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 169.*

Edgars [Alderam]. [..] Pretī turēties jums vajaga, ne bēgt! Un ko līdzēs bēgšana. Ja jūs tāds paliksat, tad jūs visur mīs zem kājām. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 295.*

Krauklītene [kad netiek pieņemts viņas ieteikums] beidz sarunu, bet aiziedama nosaka: «Vai tā nu pirmā reize, kad manu labo sirdi min kājām?» *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 367.*

«.. es pats nezinu, ko es gribēju, zinu tikai to, ka acis man bija aklas, prāts mulss, ka savu laimi varēju tā kājām mīt...» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 87.*

Viņai nācās skatīt arī, kā cilvēki mina kājām savu lepnumu un pašcieņu.. *Lācis V. KR, XII. R. 1974, 167.*

Laima. Un es nevaru ļaut sevi nevienam zem kājām mīt un kaut arī tā būtu jūsu meita! *Aspazija. Zaudētas tiesības. R. 1945, 24.*

— .. lai neiedomājas mūs ar māti mīt pa kājām. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 134.*

Apse. [..] Tikko man vajadzēja par muļķi izlikties, lai nekā nesaprastu, lai viņš manā priekšā tevi kājām nesamītu. *Ezeriņš J. Raksti, III. R. 1935, 374.*

— Jā, — Anna nodomāja, — tagad auga citas meitas nekā mēs, tās aitas. Šitādu vairs neapmānīs kurš katrs saimniekdēls, nesamīs vairs kājām kaut kāds tāds. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 549.*

— Vai patiesi tu tik maz pazīsti savu brāli, ka iedomājies viņu laimīgu un apmierinātu, redzam savu tuvāko godu un laimi kājām samītu? *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 151.*

Kā dubļiem [Robežnieks] nošļaksta to [meitu] no galvas līdz kājām. Cietiem, asiem, nežēlīgiem nagiem izrauj un samin kājām to vārīgāko un kautrāko, ko sieviete glabā vairāk nekā dzīvību. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 386.*

— Ak varmāka, varmāka! Kājām mīdījis esi mūs un māti, vārdzinājis, spīdzinājis. Par kropļiem gribēji pataisīt. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 387.*

Nu dzirdu latvju mēlē latvjus rīdām, / Kā nau neviens vēl tautu rīdījis, / Tā smejam, nicinām un kājām mīdām / Kā senāk barons tik un vagaris.. *Rainis J. KR, VI. R. 1979, 162.*

— .. mēs aizstāvam savas tiesības un pieprasām sodīt tādus uzņēmējus, kas šīs tiesības mīda kājām. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 421.*

«.. Tu izplāties, tu soli, bet pēc tam mīdi savus solījumus kājām.» *Kalndruva M. Cilvēka sirds. R. 1961, 72.*

Virsmācītājs zināja, ka bībeles baušļi tiek pārkāpti, nē, kur nu pārkāpti, kājām mīdīti. Ik uz soļa baušļus mīdīja kājām. *Bels A. Saucēja balss. R. 1973, 122.*

— Man ir savs lepnums un gods, un to es neļauju mīdīt zem kājām nevienam. *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 215.*

.. viņš nesaprata saņemt viņas karsto sirdi, viņš nebija tās cienīgs, un kamdēļ ļaut tam savu nesavtīgo mīlestību mīdīt pa kājām? *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 100.*

Kristaps. [..] arī man ir savas jūtas un savs gods. Un, tāpat kā katrs cilvēks, arī es to neļauju kājām bradāt, apslienāt un aptraipīt... *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 44.*

Kļuvis taču redzams, ka visas brīvības, ko solīja 17. oktobra manifests, jau tiek bradātas kājām.. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 332.*

Tāds gruntnieka dēls, tāds dižmanis kājām sabradāja tos mazos, un neko viņam par to nevarēja padarīt! *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 315.*

Pēc atgriešanās jaunības zemē viņš jūt savu pagrimumu, redz, ka agrākie ideāli kājām sabradāti, un izmisumā mirst. *Kurcijs A. Vienkāršā dzīve. R. 1959, 11.*

NEBŪT kāda KĀJAI (NEBŪT NE KĀJAS) kaut kur *sar. Nebūt, nepalikt, nedzīvot kaut kur.*

— .. Jāatrod tikai kāds skuķis ar savu dzīvokli, un tad — veseli ēduši. Manas kājas šai pusē vairs nebūs. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 135.*

— .. Atbraucām nopelnīt. Bet es to vien kliedzu — tajā pašā dieniņā, kad pensiju dabūšu, manas kājas te vairs nebūs!... *Zīle M. C 1981, 218. nr. 2.*

Smurguli, lai tavas kājas te vairs nebūtu, iekliedzās tēvs. Un nebūs arī! Sveiks! Laimīgu ceļu, tēvs ironiski atsaucās. *Bels A. Izmeklētājs. R. 1967, 88.*

— Ak tu padauza! — Mātei aiz dusmām rāvās ciet elpa. — Lai tavas kājas te vairs nebūtu! *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 137.*

«Labi, — trieksim nu kustoņus pa krūmiem tur uz viņu pusi, un, ja pēc prasīs, tad teiksim, ka te ne kājas nebijām, bet laikam kaimiņu lopi auzas nobradājuši.» *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 25.*

Es jau tur savu kāju neesmu bijis uz to pusi. *Ērģemes izloksnes vārdnīca. 2, 38.*

NOLAIST NO KĀJAS (*vienk.* KĀTIEM) kādu *sar. Nogalināt (parasti* nošaut).

«Ar vācieti mums karš līdz nāvei,» Konrāds nobeidz savu garo stāstījumu. «Tik tad būs miers, kad pēdējais no tiem būs nolaists no kājas..» *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 682.*

Pēc laiciņa viņi [strēlnieki] salasījās mežmalā. Trūka divu biedru.

— Vai tiešām no kājām nolaisti? *Jokums K. Izlase. R. 1959, 71.*

— .. Es patiešām nevaru iedomāties, kam viņu būtu ievajadzējies nolaist no kājām... *Kolbergs A. Fotogrāfija ar sievieti un mežakuili. R. 1983, 44.*

.. ja [Harijs] nebūtu ievainots.., tad šodien pat un rīt, un parīt atkal laistu no kājas ienaidniekus. *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 110.*

«Tas Mazais Padega gan būtu nolaižams no kājas,» naidīgi spriež Pinka, «ne tik daudz par zagšanu, cik par spiegošanu.» *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 385.*

Ja mūs te kāda piedzērusies zaldātu vai virsnieku kompānija nolaistu no kātiem, pat gailis pakaļ nedziedātu. *Grīva Ž. Džungļu upe Mellakore. R. 1966, 93.*

— .. Esam nolaiduši no celma vienu uradņiku, vienu pagastveci un astoņus nodevējus. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 545.*

NOLIKT PIE KĀJĀM kādam (kāda KĀJĀM) kaut ko *poēt. Ar cieņu, apbrīnu kaut ko veltīt kādam, pazemīgi nodot kāda ziņā, varā.*

«.. Prasi manu dzīvību, prasi no manis visu, kas man svēts un dārgs pasaulē, un es tev visu nolikšu pie kājām! Jo bez tevis es nespēju dzīvot!» *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 425.*

— .. Viņa noliks savu sirdi tev pie kājām, ja tu arī kļūtu par ordeņbrāli. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 45.*

— .. Nolieku visu, kas man ir, — talantu, bagātību un bezgalīgu uzticību pie jūsu kājām. *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 174.*

.. baznīca spēj uzņemt tikai mazu daļu no nepārredzamiem ļaužu pulkiem, kas visi grib nolikt savas nopūtas pie Dievmātes kājām. *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 398.*

Visa mūsu tautas māksla ir atvasināta no tautas dzejas. Viņas kopotājam un krājējam Krišjānim Baronam te gribu pie kājām likt to pašu dziļāko atzinību, kuru es viņam izteicu, laizdams klajā «Biržu i noru» pirmo daļu. Neaizmirstama slava viņam. *Melngailis E. LM 1982, 32. nr. 16.*

NOSTĀDĪT UZ KĀJĀM kādu. *Palīdzēt pārvarēt grūtības, sarežģījumus; nostabilizēt. Sk. arī* DABŪT UZ KĀJĀM. *2.*

— Tu esi no ceļa nogājis, mīļais zēn, bet es tevi nostādīšu uz kājām. Izmācīšu dzīvot.. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 184.*

Lielais cietējs sēdēja zvejnieku vidū: izpostīts un atkal uz kājām nostādīts, viņš nu atjaunoja savu zvejas spaili... *Lācis V. KR, III. R. 1971, 297.*

Tā bija liela nauda, un ar to man sevi Rīgā vajadzēja nostādīt uz kājām. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 248.*

— Nu, lai tev labi veicas, Alster! Uz kājām gribi nostādīt mūsu kolhozu? — Hedviga zobgalīgi smīn. *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 280.*

Bet pilnīgi teātri uz kājām nostādīt viņam [Alunānam] neizdevās: milzu šķērslis bija biedrības reakcionāro varasvīru tendence izmantot to gan kā peļņas avotu, gan kā savu šķiras interešu veicinātāju.. *Grēviņš V. Aleksis Mierlauks. R. 1956, 17.*

NOSTĀTIES UZ KĀJĀM. *1. Pārvarēt grūtības, sasniegt vēlamo.*

Ingrīdu.. ar Aijas gādību iekārtoja darbā.. Imants.. sāka strādāt kā izsūtāmais zēns kādā laikraksta redakcijā. Ne toreiz, ne vēlāk Aijai nenācās nožēlot, ka viņa šiem diviem cilvēkbērniem palīdzējusi nostāties uz kājām. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 262.*

Vitolds viņai atbildēja: «Jums ļoti cēla sirds..» Ivetai pilnīgi ar to pietika, lai padzītu visas melnās domas, sasparotos un atkal nostātos uz kājām tikpat stingri un neatkarīgi, kā līdz tam bija stāvējusi. *Laganovskis J. Ciemos pie Izidora. R. 1970, 157—158.*

2. Uzsākt patstāvīgu dzīvi; kļūt patstāvīgam. Sk. arī NOSTĀTIES UZ SAVĀM KĀJĀM.

«Gaisā tik un tā nekarāsies,» saka Jēkabs. «Viena vieta būs vajadzīga, kur piemesties, līdz nostāsies uz kājām.» *Talcis Ā. Manas raibās dienas. R. 1958, 184.*

Jārauga pašai nostāties uz kājām un jādomā, kā palīdzēt vecākiem. *Pa pasauli iet sieviete... R. 1974, 157.*

NOSTĀTIES UZ SAVĀM KĀJĀM. *Uzsākt patstāvīgu dzīvi; kļūt patstāvīgam. Sk. arī* NOSTĀTIES UZ KĀJĀM. *2.*

Kopš dēls un meita dzīvē bija nostājušies paši uz savām kājām, viņš ar sievu šajās divās istabās varēja iekārtoties samērā ērti. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 540.*

Pats galvenais — atrast īsto nozari, kur visdrīzāk varētu sākt pelnīt un nostāties uz savām kājām. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 212.*

— .. Vai nevarēju dzīvot vēl gadus desmit, izaudzināt savu dēlu un tad, kad viņš būtu nostājies pats uz savām kājām, — tad aiziet no dzīves. *Lācis V. KR, IX. R. 1973, 316.*

«Par to tev, Jūli, kad stāsies uz savām kājām, es apsolu no savas puses zirgu un dzelzsasu ratus,» tēvs izsaucās sajūsmā. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 250.*

NOTIRINĀT KĀJAS *vienk. Nomirt; nobeigties. Sal.* ATSTIEPT KĀJAS.

— Jūs gribat, lai es nosprāgtu! Jūs nevarat sagaidīt, kad es notirināšu kājas. Dzīvo un dzīvo, vai ne? Bet es dzīvošu. *Zariņš K. Cirka mākslinieks. R. 1990, 24.*

— .. Nepieminēsim Auliņu vecomāti, nesauksim viņu peļamā vārdā. Bet reizē ar to nepulgosim vai katra vārda galā arī tos, kas vēl dzīvi, vēl nav notirinājuši kājas. *Salenieks E. Vēstures ratu griez arī tu! R. 1978, 98.*

Kas šim par bēdu, ka pēc trim dienām varenais ērzelis notirinās kājas tavā acu priekšā.. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 205.*

ŅEMT KĀJAS APAKŠĀ *apv. Pašam gribēt, censties, spēt ko darīt.*

Viņa [Lūcija Baumane] ar bezgala pacietību ierādīja šaha vilcienus, pirmos soļus atklātnēs un trenēja, trenēja, trenēja, līdz sāku «ņemt kājas apakšā». *Grigulis A. Labvakar, Kamila! R. 1984, 121.*

Es šim saku: «Konštant, vai tu ņemsi vienreiz kājas apakšā?» Paņēma ar... Izgāja šofera kursus.. *Upmale V. LM 1985, 38. nr. 12.*

Un tam, kas prātu nostrēbis vēderā, tam grūti palīdzēt. Vai to ar turēšanu noturēsi stāvu, kas pats kāju netur apakšā? *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 309.*

ŅEMT (*retāk* LIKT) KĀJAS PĀR PLECIEM *sar. Būt gatavam iet, skriet, bēgt; iet, skriet, bēgt.*

Un tā nu zirgs ņem kājas pār pleciem un iet uz Rīgu. *Šmits P. I, 256.*

.. kam nav gudras galviņas, tam vajag vieglu kājiņu, tas bija vecs likums, un tāpēc jāņem kājas pār pleciem un jāiet pakaļ [aizmirstai galodai]. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 59.*

Strēlnieki pabrokastojuši, lielākā daļa tūlīt ņem kājas pār pleciem un laižas uz pilsētu. *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 413.*

Lai tik ātrāk ņem kājas pār pleciem un stibo uz Vitebsku. *Salenieks E. Otrais mētelis, šūts no ielāpiem. R. 1969, 12.*

— Tev sen vajadzēja būt prom, bet tu nepaklausi pavēlēm.. Ņem kājas pār pleciem un vācies! *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 94.*

Zaķis ņem kājas pār pleciem un aiziet, ka nokūp vien. *Šmits P. II, 450.*

Kad uzsniga sniegs, māte nolika apavus, lai es dzīvotu mierīgi mājās, bet nevarēju jau rimties, ņēmu dažu labu reizi kājas pār pleciem un bez visa apava, sniegs vien nokūpēja, aizskrēju uz smēdi.. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 273.*

— Ņem kājas pār pleciem un joz kalnos uz novērošanas punktu! *Grīva Ž. Mīlestība un naids. R. 1963, 361.*

Tad es vienkārši ņēmu kājas pār pleciem un laidu prom, atstādams mazo mātes ziņā.. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 162.*

Skurbums pārskrējis, un, atklāti sakot, pēkšņi gribas bēgt, ņemt kājas pār pleciem un laist ļekas kā zaķim no šīs lapsas. *Ezera R. Grieze, trakais putns. R. 1970, 10-11.*

Vēl esot tikai divdesmit minūšu laika, tad pienākšot vilciens. Ja gribot tikt Rīgā, tad jāņemot kājas pār pleciem. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 26.*

Redzēdami, ka lieta zaudēta un ne priekšnieks, ne kas tiem vairs nevarēja līdzēt, tie ņēma kājas pār pleciem. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 551.*

.. pēdējais laiks ņemt kājas pār pleciem, kamēr neesmu ar negodu padzīts no Patmalniekiem kā rāmīts avens. *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 33.*

Muļķītis no bailēm nokritis, bet nobijušies arī laupītāji, ņem kājas pār pleciem, atstādami visu zelta naudu. *Šmits P. XII, 424.*

«Ar tādu [dzelzs stieni] dabūt pa galvu — ardievu, pasaulīt,» nodomāju un gribēju jau ņemt kājas pāri pleciem.. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 69.*

«Nu tad liksim ar kājas pār pleciem,» Grietiņa teica.. un sāka iet tik lieliem, ātriem soļiem, ka Mildai nemaz līdzi tikt. *Brigadere A. Kristīnes stāsts. R. 1978, 168.*

Makars, manīdams, ka būs slikti, licis kājas pār pleciem. *Šmits P. XIV, 532.*

— Nu tad — kājas pār pleciem! — saka vecā saimniece un plaukstas vien sasit, kad es jožu prom pa ganu ceļu. *Indrāne I. Anemone. R. 1974, 55.*

— Nu tad kājas pār pleciem — laika nav daudz, līdz saules lēktam mums jābūt galā. *Bauģis P. Cilvēki pie ūdeņiem. R. 1961, 37.*

PASPERT AR KĀJU kādam *sar. Paust necieņu, uzskatīt kādu par lieku, nevajadzīgu.*

Pūlim auga jauns favorīts. Vecajam varēja paspert ar kāju. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 306.*

Katram sava pasaule, savi prieki, vēlēšanās; patmīlība liek mums pielāgoties līdzcilvēkiem, kamēr tie kaut kādā ziņā vajadzīgi, — kad

šī vajadzība beidzas, pasper ar kāju, uzgriež muguru. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 82.*

Indulis nu palīdzēja sava dēla mātei visos darbos. Ļāva pat sevi apsmiet un ar kāju paspert, cerēdams, ka šī reize piedos viņam kādreizējo kavēšanos ar kāzām. *Mauliņš J. Malēnieši. R. 1983, 15.*

tikko PAVILKT (vilkt; *reti* CILĀT) KĀJAS *sar. 1. Iet ar grūtībām, pēdējiem spēkiem; būt ļoti nogurušam, novārgušam.*

«Tu vēl vari skriet, bet es tikko varu kājas pavilkt.» *Šmits P. I, 146.*

«Es nevaru vairs kāju pavilkt, kā esmu nokususi,» sacīja Ilze, smagi elsodama. *Kosa J. Dienas tveicē. R. 1969, 29.*

Triju dienu klaiņošanas neatspirdzis, cietuma sasmacēts, viņš sajutās tik noguris, ka kājas tikko varēja pavilkt. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 557.*

Sajozies, lielām pastalām kājās, galvā vecu, ausainu Galdara cepuri,.. viņš pats sev izlikās nožēlojams un vājš vecis, kas tikko kājas velk. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 353.*

Barība palika arvien sliktāka un sliktāka. Uz Pēterdienu mēs tikko vairs kājas vilkām. *Štrāls K. Likteņi. R. 1970, 71.*

Varēja redzēt, ka tā atkal ļoti novārguse, tāda kā dienām nebūtu ēdusi, un knapi tikko varēja kājas cilāt. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 190.*

Zeme bija liesa, zirdziņš vecs, tikko cilāja kājas. *Grigulis A. KR, II. R. 1963, 223.*

Nācu tad kājām, jo es — paldies mīļajam Dieviņam! — varu vēl kājas pacilāt. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 204.*

2. Spēt izdzīvot, eksistēt.

Tu vari iet visaugstākajās skolās, tak, ja tev nebūs maizes, ar gudrībām vien kājas nepavilksi. *Ezera R. Viņas bija trīs. R. 1963, 194.*

— Ar tādu ēdienu grūti pavilkt kājas, kur nu vēl nostāvēt siena vālā. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 17.*

SACELT KĀJĀS daudzus. *1. Pamodināt, likt celties.*

Gandrīz visi karavīri bij jau aizmiguši, kad abi sargos nostādītie sacēla tos kājās. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 441.*

Un rītā kalpu gals patiešām būtu aizgulējies, ja vecā Kalējiene to nebūtu sacēlusi kājās. *Ceplis A. Daiļdarbu izlase, I. R. 1957, 136.*

2. Stipri satraukt.

— Notaisīšu tev sānus zilus, tad zināsi, kā bēgt no mājām, visu ciemu sacelt kājās! *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 45.*

Skaļi rāties nebij nozīmes, tas [Bramanis] jau tā pārskaities, sāks vēl bļaut, visus kaimiņus sacels kājās. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 159.*

Es liku pasta puisim lēnāk braukt, lai zvans neskan pie ilkss, lai nemodina rūķus rīta snaudā, lai nesacel kājās ciema suņus, kuri manis vairs nepazīs un kritīs riedami virsū kā izsalkuši. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 133.*

Kā citcitai ziņu dodamas, gan gaisā šaudīdamās, gan pa ciņiem tekādamas un nemitīgi kliegdamas, ķīvītes sacēla kājās visu ūdensmalu. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 280.*

3. Satraukti meklēt palīdzību, aktivizēt kaut kādai darbībai.

Paši partizāņi tikai ar pūlēm bija izglābušies, jo acumirklī bija tikusi sacelta kājās vai visa aizmugures rezerve: kavalērija, motociklisti, pat bruņoto automobiļu nodaļa. *Ziediņš A. Bataljona komandieris Krauja. R. 1966, 176.*

Apriņķa priekšnieks jau esot sacēlis kājās policijas papildu spēkus.. *Niedre J. Puškānu sala. R. 1961, 516.*

.. Ģerķis skrēja kā negudrs. Cēla kājās aizsargus, izlika posteņus ceļu krustojumos, pārbaudīja svešiem ceļa gājējiem dokumentus.. *Lēmanis I. Izlase, I. R. 1967, 362.*

4. Iesaistīt cīņā, nemieros.

S p a r t a k s. [..] Un, ja arī mums tad jākrīt līdz pēdējam vīram, — mēs nemirsim! Mūsu cīņa par brīvību dzīvos! Zemi mēs esam sacēluši kājās, visi meži ir pilni, visas kalnu alas slēpj draudu, naidu un spēku! *Upīts A. Spartaks. R. 1962, 209.*

.. viņiem bija iestāstīts, ka tie ir dumpinieki, kas grib sacelt kājās visu pilsētu, visu zemi un nogāzt no troņa pašu Dieva svaidīto ķeizaru. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 422.*

«Bet tad nu zināt,» ierunājās Johansons, «mēs, viens novads vien, diez vai daudz panāksim. Jāceļ kājās visa Vidzeme — ko Vidzeme! — visa mūsu zeme no Valmieras līdz kuršiem, līdz Palangai! *Zariņš K. Kaugurieši. R. 1975, 99.*

SPERT (*novec.* CELT) savu KĀJU kaut kur, *retāk* PĀR kāda SLIEKSNI *biežāk nolieguma teikumos, sar. Iet, nākt, ierasties, būt.*

— .. es arī bez īstas vajadzības muižā nekad kāju nespertu. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, I. R. 1929, 380.*

Ne viņš vairs spēra kāju saimnieka galā, ne arī Elza viņu turp aicināja. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 131.*

Un pats no tā laika mūsu pusē vairs acu nav rādījis, kāju spēris. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 22.*

«Pie mums tu savas kājas nesper, to es tev saku!» runāja tā sarūgtināta. «Zini tad pats par sevi! Mēs esam diezgan par tevi gādājuši, bet tu neproti vis mūsu gādības cienīt.» *Kosa J. Dienas tveicē. R. 1969, 53.*

I z a. Kopš tā vakara, kad tu man atnesi pirmo vēstuli, es vairs neesmu spērusi kāju viņa istabā. *Zīverts M. Kamerlugas. R. 1989, 185.*

Viņš [pērminderis] savu mūžu brandaviņā / Nav savu lūpu iemērcis,/ Nav spēris kājas krodziņā.. *Pērsietis. KR, II. R. 1937, 48.*

Vienmēr, kad speru kāju pār Vidzemes robežu Latgales daļā, ieeju gluži jaunā pasaulē un man ir tā, it kā es pieskartos kādam svētam, gaišu un laimīgu darošam noslēpumam. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 309.*

No tā laika braucēji šajās ielās nerādījās un rets gājējs te spēra savu kāju. *Kadiķis-Groznijs A. Rakstu izlase. R. 1956, 229.*

Kur vien mūsu delegāti tagad Pēterburgā kāju spēra, tur tie sacēla ziņkārību un apbrīnošanu. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 596.*

«Tā ir pēdējā reize, kad es speru kāju šajā namā,» viņa klusībā nosolījās. *Saulītis B. Profesora Vecapiņa dēli. R. 1957, 125.*

Nav iespējams ne niecīgu daļu te vārdos izteikt no tās diženības un kultūras vērtību bagātības [Luvras muzejā], kas atveras ikvienam, kam tā laime šai pilī kāju spert. *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 364.*

Mātei šķita, ka Dumpāni jau tuvu putēšanai, kur vien speri kāju, kurp pagriezies, visur bija ne tā, kā vajadzēja. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 147.*

— Vai nu es, saimniektēv, ko zinu! Klētī netiku kāju iespērusi. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 247.*

Pēc tam tas stabuli ir rokā neņēma un krogā arī vairs kājas necēla. *Šmits P. V, 227.*

.. abi meklē tikai savu labumu, un, kur kāju ceļ, tur paliek drupas. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 326.*

Sen necēla pie viņa kājas / Ne draugi, radi, pat ne brāļi. *Pērsietis. KR, II. R. 1937, 37.*

Uz dienvidiem ja, vējš, tu skrej, / Skrej pāri manai dzimtenei / Un sēras, kas man' dedzina, / Nes vecā meža kapsētā, / Kur cilvēks rets tik kāju ceļ.. *Plūdonis V. Raksti, I. R. 1974, 352.*

Noliņš. Es šodien savas kājas ķēķī neesmu cēlis. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 216.*

— Es esmu tīrā galvā, cienīts lielskungs, krogū šodien ne kāju neesmu iecēlis.. *Janševskis J. Līgava, 1. R. 1931, 149.*

— .. Bet to es saku: nu ir diezgan! Diezgan visu to aplamību un ķēmošanās. Pār manas mājas slieksni tas pasaules vazaņķis vairs kāju nespers. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 65.*

Pirms lielais ubags kāju sper pār slieksni, visa māja jau zina par viņa ierašanos. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 255.*

Gan izvadot audžu meitai pieteikusi, lai Strazdiņos vairs kāju pār slieksni neiesperot.. *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 13.*

Gaidi mani ar naudu. Citādi kājas pār Tavu slieksni necelšu. *Ezeriņš J. Raksti, III. R. 1935, 547.*

— Lai tur var iznākt vai nevar iznākt — es pār Čāpiņu slieksni savu kāju vairs necelšu! *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 159.*

Un, tiklīdz Pakalns bija iecēlis kāju pār slieksni un padevis labvakaru, viņa dusmīgi teica:

— Vai atkal ielūgums uz kādām bērēm? *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 315.*

STĀVĒT ar ABĀM KĀJĀM UZ ZEMES. *Būt reāli domājošam, darboties, ievērojot reālās iespējas.*

Visu, visu tiecas tvert viņu jaunais, izziņas kārais prāts, bet tā nav lidošana mākoņos, jo viņi abām kājām stingri stāv uz zemes.. *Lācis V. KR, XIV. R. 1975, 198.*

S a u l v e d i s. Mana patiesība dievamžēl stāv ar abām kājām uz zemes, kamēr tavējā... *Priede G. Pie Daugavas. R. 1977, 185.*

Atšķirībā no citiem dramaturgiem Harija Gulbja tēli dziļi sakņojas dzīvē, vienmēr it kā stāv ar abām kājām uz zemes.. *LM 1975, 13. nr. 6.*

Tie, kas ar abām kājām vēl stāvēja vecajā dzīvē, ar smīnu noraudzījās uz naivajiem jūsmotājiem, kuri sēja sējas jaunos tīrumos, kuri bija pat tik pārgalvīgi, ka cēla mājas savu tīrumu vidū. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 26.*

STĀVĒT UZ SAVĀM KĀJĀM. *Būt patstāvīgam, neatkarīgam, materiāli nodrošinātam.*

.. gans manās acīs bija gandrīz kā pieaudzis cilvēks, kas jau stāv uz savām kājām un pats pelna sev maizi. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 42.*

Un vecākais skuķis... Prātam teikts, ka pati strādā, ka nopelna, ka stāv uz savām kājām. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 180.*

Jo stāvēt pašam uz savām kājām, aizstāvēt visur savu sirds pārliecību, tā nekad nav viegla lieta.. *Asars J. — Latviešu literatūras kritika, I. R. 1956, 729.*

«Jā gan, mums vajag stāvēt pašiem uz savām kājām, jā gan, mums pašiem par sevi vajag atsvabināties no saviem vācu kungiem un aizbildņiem...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 372.*

Tagad Milmis bija vīrs uz savām kājām, kurpniekmeistars un nama īpašnieks. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 34.*

— .. Ar to, ka tu man reiz aizdevis naudu, kuru tagad gribi atkal dabūt rokā, tu vēl nemaz nevari man uzmesties par kakla kungu, jo es pats esmu vīrs uz savām kājām. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 34.*

Patstāvīga, uz savām kājām viņa ar sevi vien gribēja iztikt. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 119.*

Vai viņi grib stāvēt uz pašu kājām? / Grib lieli kļūt, lai citiem dotu? *Rainis J. KR, VI. R. 101.*

TIKT UZ KĀJĀM (*sar.* PEKĀM). *1. Atgūt veselību.*

Es gribu reiz atkal tikt uz kājām, lai vēl ko varētu pastrādāt. *Blaumanis R. Sijājot, skalojot zeltu. R. 1981, 201.*

Vēl viņa bija ļoti vārga, bet veselīgais organisms sekmīgi pretojās slimībai.. — Vēl tikai pagaidīšu, kamēr Austra tiks uz kājām. *Lācis V. KR, VII. R. 1972, 101.*

Pienāca un pagāja pavasaris.. Bet Beravente vēl arvien sirga un netika uz kājām. *Grīva Ž. Stāsti par Spāniju. R. 1956, 154.*

— Viņš ir labs stūrmanis, — kapteinis atbildēja, — bet es šaubos, vai tik ātri pēc drudža būs ticis uz pekām. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 283.*

— .. Bet, ko vajag, to vajag, Hugo. Un tur diēta, zāles... Tiksi uz pekām viens divi! *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 259.*

2. *Izkļūt no grūtībām, pārvarēt sarežģījumus; sasniegt labklājību, turību.*

Ja cilvēkam neveicās, viņš tam nepārmeta neveiksmi, bet mierīgi aprunājās divatā, apspriedās, kā izdarīt labāk, lai neveiksmi novērstu, un palīdzēja tikt uz kājām. *Lācis V. KR, XIV. R. 1975, 296.*

Ēkas paputējušas, inventārs nolietots — daudz enerģijas, darba un prašanas vajadzēja, lai tiktu atkal uz kājām. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 400.*

— Ja mums būtu kaut cik naudas, tad drīz vien tiktu uz kājām. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 330.*

— .. Nu, droši vien turīga... Tu apprecēsies, tiksi uz kājām... *Vulfs E. Ziedi, kas ceļmalā vīst. R. 1960, 144.*

Grieta. Es arvien esmu domājusi, ka labi būtu, ja tā dabūtu bagātu vīru apprecēt, tad mēs visi tiktu uz kājām. *Aspazija. Zaudētas tiesības. R. 1945, 4.*

Par to viņa smējās: es precēšot meiteni, kam labi ja vieni brunči un nekā vairāk, kur taču es varot ņemt tādu, ar kuras pūra palīdzību tikt uz kājām. *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 97.*

— Mācies, dēls, un tiec uz kājām, galva tev laba.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 609.*

.. kopējiem spēkiem un ar valsts atbalstu esam tikuši uz pekām. Mums jau ir kuteris.. *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 163.*

«Prātīgāk būs, ja tu.. pastrādāsi tur, kur maksā noteiktu algu. Kamēr brāļi paaugas, kamēr tiekam uz pekām.» *Pamše K. Nemierā ar sevi. R. 1966, 19.*

TURĒTIES (noturēties) UZ KĀJĀM. *Spēt pastāvēt grūtā situācijā.*

— .. Bet, kad viņš zinātu, ka es esmu tik slima un tikai ar mokām uz kājām turos, tad viņš gan man tā neuzbļautu! *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 131.*

— Ek, māt, kas no mums vairs atlicis? Abi kā veci prauli... Bet ja mēs būtu mazliet jaunāki... ja tu man vēl kaut cik turētos uz kājām... *Kalndruva M. Tīrumā. R. 1963, 45.*

«Redzi,» Ilma sacīja ar zināmu nedrošību, «ja tu dienu būsi fermā, bet vakaru skolā, kas tad notiks ar vecomāti? Viņa tāpat jau tikko turas kājās...» *Ezera R. Viņas bija trīs. R. 1963, 347.*

No noguruma visi tikko turējās kājās, bet neviens to neizrādīja. *Grigulis A. KR, II. R. 1963, 294.*

.. vajaga ļoti daudz spēku, lai vispār turētos uz kājām. Kur nu vēl, lai turētos taisni! *Asars J. — Latviešu literatūras kritika, I. R. 1956, 725.*

— .. Jeruk, es skatos, ka dažos jautājumos tu neesi pietiekami nobriedis un ne sevišķi stingri turies uz kājām. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 233.*

Vajag liela gara spēka, lai nepadotos gļēvam izmisumam, lai «turētos kājās», kaut arī jūties tik viens, tik viens. *Egle K. Manas atziņas. R. 1980, 124.*

Zentas vecāki un brāļi ir spēka gados un noturēsies uz kājām bez materiāla atbalsta. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 47.*

— .. Zināms, ar katru gadu nomaksas drusku mazināsies, bet, ja tu kādu gadu paliktu parādā, tad tev būs grūti uz kājām noturēties. *Purapuķe J. Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes. R. 1925, 135.*

— Un spēka man nava, draugs, nava. Nava tā iekšējā nesalaužamā gara, kas notur uz kājām. *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 99.*

UZ BRĪVĀM KĀJĀM *sar. Saka, ja kāds ir atbrīvots no apcietinājuma vai vēl nav apcietināts un atrodas brīvībā.*

Tad ietupināja, skatoties pēc nopelniem, lai pamācītos dzimtenē uzvesties. Palaists uz brīvām kājām, jutos kā klibiķis bez kruķiem. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 223.*

Cienījamā tiesa, ņemot vērā apsūdzētā Dābola nozieguma pakāpi, atrada par iespējamu viņu pa prāvas laiku atstāt uz brīvām kājām. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 173.*

Miris nometnē, trīs gadus vēlāk, kad Boriss jau bijis uz brīvām kājām. *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1964, 37.*

Un Aija saprata, ka jābrīdina Silenieks no iekrišanas. Kaut kas nelabs bija gaisā, bet Andrejam vajadzēja par katru cenu palikt uz brīvām kājām. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 81.*

«Es laikam vairs ilgi uz brīvām kājām nestaigāšu, man seko,» viņš stāstīja. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 122.*

UZ OTRU KĀJU *sar. Saka, uzaicinot iedzert vēl vienu (otru) glāzi alkoholiska dzēriena.*

Auns iztukšo glāzi līdz dibenam. Hāls pielej vēl:

— Uz otru kāju! *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 146.*

Tā kā glāze, ko saimniece bija paņēmusi, viņas rokā drebēja un vīns lija pāri malām, brigadieris atkārtoja:

— Ļoti lūdzam!.. Uz otru kāju, saimniec! *Kalndruva M. Tīrumā. R. 1963, 71.*

.. saimnieks piepeši iesaucās: «Ko tad mēs tā kvernam svētku rītā? Iemetīsim uz otru kāju.» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 244.*

— .. Un še glāze, iedzeriet uz abām kājām, lai labi tīk dancot un lai arī citas varat salustināt! *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 1069.*

ZIRGA (ĀŽA) KĀJA. *Negatīva iezīme, ko vēlas noslēpt, bet kas tomēr atklājas.*

«Tur [rakstos] visur šaujas cauri sociālisma zirga kāja, kaut arī jūs to pūlaties noslēpt...» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 556.*

Bet nebija tāda špika, kas agri vai vēlu sevi neatmaskotu. Lai nu kā viņi izturējās, kā gribēja, tā zirga kāja tomēr līda laukā. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 75.*

Armīns cenšas pēc nepatīkamā incidenta pat pielabināties Jānītim un izlikties tāds laipns, laipns, bet uzreiz kā tāda āža kāja izspraucas nicīgs teiciens, kas liecina, ka laipnība bijusi tikai ārēja. *Hausmanis V. C 1978, 230. nr. 3.*

KĀJAUTS

KĀ KĀJAUTS. *Saka par ļoti netīru drānu.*

Lai gan tik daudz drēbju tam mugurā, tomēr kakls ir pliks un redzams ir stūris no krekla, kurš tikpat melns kā kājas auts. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 109.*

KAKLS

AIZŽŅAUGT (AIZSIET) KAKLU kādam *vienk. Ļoti kaitēt, traucēt normāli pastāvēt.*

«.. Bet tu gan man pirmais aizžņaudzi kaklu... Tā nevajadzēja, jo biju taču tavs labākais kunde... Es dzīvotu šodien, ja tu pirmais ar tiem vekseļiem neuzbāztos...» *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 334.*

Jēkabs Saltups [..]. Jūs uzpērkat jau mana tēva parādu rakstus? Sakiet tad atklāti, kad jūs gribat aizžņaugt man kaklu! *Saulietis A. Pret ziemeļiem. R. 1986, 131.*

Tīkami apzināties: vēl vienkāršā un labā daba [pie Ilmeņa ezera] ir dzīva.. Kur tad dēsimies, ja aiz savas muļķības un tuvredzības aizžņaugsim dabai kaklu? *Damburs E. K 1979, 3. nr. 131.*

— .. Anne precas — man kaklu sien ciet [jādod pūrā govs].. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 66.*

APGRIEZT KAKLU; APGRIEZT KAKLU RIŅĶĪ kādam *vienk. Nogalināt; nokaut. Sal.* APGRIEZT SPRANDU.

Tauriņš zināja arī, ka apkārtnē daudzi viņu ienīst un labprāt būtu apgriezuši kaklu, ja tikai tiktu klāt. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 299.*

— Gan es tevi dabūšu rokā... es tevi nožņaugšu... es tev kaklu riņķī apgriezīšu... *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 211.*

— Bet muižu un ļaudis nevar atstāt bez valdīšanas, citādi viņi kaklu cits citam apgriezīs riņķī. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 312.*

.. viņam garām aizsteidzās grupiņa kareivju uz pusversts attālumā pa labi saskatāmu lielu ciematu, bez šaubām, lai sameklētu tur sev vakariņām kaut ko labāku, apgrieztu varbūt kādai zosij vai tītaram kaklu. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 543.*

Sen jau vajadzēja kaklu apgriezt tādai [tītarenei], labu zupu izvārīt, mīkstumu samalt Donātam. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 40.*

BŪT NOST NO KAKLA kādam *3. pers., sar. Saka, ja izdodas tikt vaļā, atbrīvoties no kaut kā negribēta, nepatīkama, nevēlama, apgrūtinoša.*

Tā mūsu lielmātei [cepēju apmānītai] uzreiz pārgājusi visa apetīte uz zemnieku plāceņiem, un zemniecēm krusts bijis nost no kakla. *Latviešu tautas pasakas. R. 1961, 90.*

Jā, Alma savu darbu [govju slaukšanu] turpināja darīt pa roku galam — kad tik no kakla nost, sirds viņai tur nebija klāt. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 115.*

Bet Jaunkalacis pagastvecākais un rads, vai tad nu gluži nepalīdzēs nogrūst [veco Zeltiņu] nabagmājā — tad tā nelaime arī no kakla nost un būtu pavisam labi. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 545.*

Krikums ņēma Jurku labprāt visur līdz un ierīkoja viņam vasaru pie sevis arī gulēšanu uz kūtsaugšas. Ruskene par to daudz nelāgoja, nopriecādamās, ka viens ēdējs viņai no kakla nost, jo saimnieks Jurku pastāvīgi aicināja pie sava galda. *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 95.*

— Tagad taču viņš, paldies Dievam, ir mums un īsti tev no kakla nost... Diezgan jau nerātnības savā dzīvē izdarīja un tevi kaitināja... *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 55.*

— Lai tikai prec, būs mums vīvaļa no kakla nost. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 111.*

O t r ā. Vai tad tu neredzi — viņš tak krietni iemetis. Bet bēdīgs nepavisam nerādās [bērēs].

P i r m ā. Ko tur nu bēdāties! Laimīgs, ka no kakla nost. Made jau veselu mēnesi nogulēja uz gultas. *Kalndruva M. Vējš pakar kokli. R. 1979, 40.*

BŪT UZ KAKLA (*reti* KAKLĀ) kādam (*retāk* UZ kāda KAKLA) *sar.* *1. Būt par apgrūtinājumu kādam, būt kāda rūpju lokā, kāda ziņā.*

«.. Es savu maizi nopelnu, nevienam neesmu uz kakla, bet ko tu, pagasta nabags!» *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 149.*

Tur, mežmalā [atsevišķā mājiņā], vai veselu versti no saimnieka acīm, viņi nebūs nevienam uz kakla. Neuzkliegs tur saimnieks viņa bērniem. Arī saimnieces stiba tik tālu nesniegsies. *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 13.*

— Pats esi nodzēries līdz nabadzībai, nu mums uz kakla, sloga gabals gatavais! *Upīts A. KR, 1. R. 1946, 195.*

Irma, padzirdusi, ka jāiet talkā, sāka, rokas mētādama, skaidrot, ka viņiem nu gan neesot neviena, ko sūtīt, pats ar vienu kāju, pašai bērni un lopiņi uz kakla. *Sakse. A. Pret kalnu. R. 1950, 170.*

Pēc Ataugas izsūtīšanas sievas māte pārnāca dzīvot pie meitas, un nu viņam bija uz kakla vēl viens lieks ēdējs. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 415.*

«..Un, kad izdzirdīs māte, tad es esmu piesieta. Tad tikai: pieņem bērnu, pieņem bērnu! Tad viņš man visu dienu būs uz kakla.» *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 439.*

Viena es [Burbeķīša] varu tā un varu atkal šitā, bet ko tu, cilvēks, vari, kad tev vīrišķis uz kakla? *Belševica V. Nelaime mājās. R. 1979, 10.*

— Kad tēvs vēl bij dzīvs un es amatu strādāju, man allaž turējās nauda.. Tagad vairs neiznāk, laika arī nav, visa saimniecība vienam pašam uz kakla. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 144.*

— .. Mani nemitīgi kremt bažas, vai tik nav pastrādāts smags noziegums. Tad jāmet visi iesāktie darbi pie malas un jāķeras pie izmeklēšanas. Man astoņas kriminālllietas uz kakla, un četrām

izmeklēšanas termiņi nupat izbeigsies... *Steiga M. Soļi aiz muguras. R. 1977, 11.*

— .. Bet to es redzu, ka tev iet grūti. Mēs visi te uz tava kakla. Pelnīt neviens nepelna, tikai tērē... *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 304.*

— .. Esmu pagasta kazaks, — šķielēja vīrelis. — Nu jau — kur tie gadi, kamēr staigāju pagasta darīšanās. Vai tie izziņojumi vai pavēstes — viss uz mana kakla. *Kraujiņš K. Dzīves lokā. R. 1970, 159.*

— Es nezinu, cik ilgi mēs viņus cietīsim, — teica Dūmiņš.

— Kam mums vajadzīgi tādi liekēži uz kakla? Atnāk, vienu dienu pagurķojas, pēc tam veselu nedēļu nerādās [darbā]. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 129.*

— Es nevaru pieļaut, ka viņa tāda [ar bērnu] paliek tev uz kakla. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 678.*

— Man ir ļoti neērti, Vili! — Pēteris teica, pavadīdams mani uz staciju. — Bet tici, es atradīšu izeju, es nepalikšu uz jūsu kakla. *Saulītis B. Kad zeme atveras. R. 1966, 20.*

Un tieši tad nomira viņa sieva, atstādama vienam uz kakla puiku Vilbertu. *Kolbergs A. Cilvēks, kas skrēja pāri ielai. R. 1978, 69.*

— .. kad biju jauna, es arī ātrāk gribēju liela būt, un, kad nu man visi pienākumi bija kaklā, tad arī neviens nejautāja, vai tos negribu malā nomest. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 91.*

2. *3. pers. Saka, ja kas ļoti apgrūtina, nomāc.*

Are! kad nelaime uz kakla, kā tad pat muļķa padoms labs. *Šmits P. VIII. 259.*

«.. Turklāt man pašam arī posts uz kakla, — būs vai nu krietni Sētmalu Mada jāprecē, vai...» *Blaumanis R. Izlase. R. 1968, 45—46.*

«Jā, parādos esam iestiguši,» Ansis nopūšas. «Un, kamēr tie būs uz kakla, īsti pie sava darba netikšu ne es, ne Dace.» *Avotiņa D. Nenogaliniet stirnu... R. 1970, 72.*

Kleista kundze varēja justies pilnīgi apmierināta,.. ja tikai viens krusts tai nepaliktu uz kakla: pameitas, no kurām vienai kāds senāks vasarnieks pat pagādājis bērnu, solīdams gan to precēt, bet nu vairs nerāda ne acu. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 340.*

Iekodies grāmatā nīgrāk nekā suns desā. Kā citādi, kad uz kakla guļ parāds kristalogrāfijā, organiskā ķīmijā.. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 168.*

— .. nudien, sadauzīs šīferi, un tad tik būs nelaime kaklā. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 274.*

3. *Vērsties pret kādu ar prasībām, izteikt nopēlumu, nosodījumu.*

Divās prāvās jau zaudēts un piespriests. Šonedēļ ar pieci simti rubļu izpildu rakstu būs uz kakla, nākamo nedēļu ar tūkstoši astoņsimt... *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 302.*

— .. Tie [strādnieki] jau tagad tā ir izlutināti, ka, ja sestdien nav naudas, tad pirmdien ir streiks un darba inspektors kaklā, — pukojās Nagainis, automobilī iesēdies. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 17.*

Bet vai viņš spēs arī izpildīt Jānim doto vārdu? .. Viņš redzēja, ka bija iekūlies ķezā. Sieva jau nu vēl šovakar būs kaklā! *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 60.*

4. Uzspiest savu gribu; būt noteicējam. Sk. arī SĒDĒT UZ KAKLA. *2.*

«.. Viņam uz kakla ne tikvien kā viens kungs, viņam simts kaklakungu!» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 478.*

Ne inspektora, ne mācītāja vairs nebūs uz kakla. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 330.*

— Bet kas tā jaunā kārtība īsti ir?

— Tāda, ka vācieši būs visiem latviešiem uz kakla. *Kaijaks V. Putenī. R. 1964, 152.*

DABŪT NOST NO KAKLA kādu *sar. Atbrīvoties no kāda.*

— .. Cik labi, ka dabūju to Lieni [šķiroties] no kakla nost. Vai tā vairs bija kāda sieva.. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 210.*

Nu jau divi gadi viņš nīkuļoja un taisījās mirt, bet nevarēja. Kad tēvu dabūtu no kakla nost, tad Maija nāktu uz Lejniekiem.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 430.*

Kungam palicis bail, ka dienās viņa stiprais dēls neatņem muižu. Viņš tādēļ gribējis dēlu no kakla dabūt. *Šmits P. XI. 208.*

Māte, ko viņa? Āris tiešām nesaprata. Bērnus viņa dabūjusi no kakla, labi pelnīja, centās turēties eleganta, apmeklēt teātrus, kino. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 45.*

DABŪT PA KAKLU *sar. Sal.* DABŪT PA SPRANDU. *1. Tikt piekautam, sakautam (parasti bruņotā cīņā).*

Piepeši Mārcis saprot. Un klūp klāt glābt savu mantu.

Bet spēcīgs elkonis viņu viegli pabīda sāņus.

— Liecies mierā, ka nedabū vēl pa kaklu... *Upīts A. KR, II. R. 1948, 724.*

— Tik un tā viņš dabūs pa kaklu!

— Maigoni tu nesitīsi! *Kalve A. Sarkans āboliņa lauks. R. 1971, 110.*

— .. Un atceries, Ojār, kā mēs visi stāvējām par abesīņiem un cerējām, ka itāļu iebrucēji dabūs pa kaklu. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 202.*

2. Saņemt rājienu, pārmetumus.

— .. Ka nedabūjam pa kaklu par pārsteidzīgiem spriedumiem. *Salenieks E. Neizlaid airus no rokām. R. 1975, 223.*

— .. Kāda meitene pēc jums [slimniek] taujāja.., teicās rīt atkal pieskriet.. Mēs [medicīnas māsas] viņai atļāvām.. Ja priekšniecība uzzinās, dabūsim pa kaklu. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 185.*

DABŪT UZ KAKLA (kaklā) kādu *sar. Negribot, bieži pārsteidzīgas rīcības dēļ, nokļūt nevēlamā situācijā.*

— Savas mātes mantu neļaušu izputināt! ..tiesā iesūdzēšu, tu dabūsi aizbildņus uz kakla! *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 223.*

— .. šitā bļaustīdamies, mēs dabūsim uz kakla administratori. *Skujiņš Z. Vīrietis labākajos gados. R. 1975, 176.*

— Par vēlu [precināt], radiniec, — šis jau savu nelaimi [sievu] dabūjis uz kakla. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 356.*

Četrdesmitajos gados atveda tos jenotus no Usūrijas, nelaimi kaklā dabūjām. *Zv. 1980, 10.nr. 27.*

DOT (sadot) PA KAKLU kādam *sar. Sal.* SADOT PA SPRANDU. *1. Sist, piekaut, fiziski pārmācīt; draudēt kādu sist, piekaut, fiziski pārmācīt.*

Kad lielā nesaprašanās / Jau pāriet bļaušanā, / Ir nomanāms, ka drīz pēc tās / Var iznākt kaušanās. / Dažs skroderītim Augustam / Jau grib pa kaklu dot. *Saulītis B. Mūžīgā cerība. R. 1971, 126.*

— .. Vai dieniņ, pa kaklu tik palaidņiem, noraut bikses un uzskaitīt pa mīkstumiem: no krāsns veļas dūmu mutuļi, skurstenis aizdambēts. *Salenieks E. Vēstures ratu griez arī tu! R. 1978, 128.*

— Tu esi atslēgu kur noslēpis. Nemuļķojies un dod šurp!..

— Ja būs simts rubļu, tad gan. Lētāk ne..

— Es tev simts rubļu došu pa kaklu! Gan es dabūšu klēti vaļā. Par laimi muižas kalējs ir kājās. *Janševskis J. KR, XIII—XIV. R. 1933, 133.*

— Pagaidi vien, — ganu zēns sauca, — es arī gribu kādreiz mēģināt [pierādīt, cik daudz biezpiena var apēst]. Bet kas tad man dos?!

— Pa kaklu tev biezpienu! Cik reižu saimniecei nav vajadzējis tevi celt ar visām govīm no gulēšanas. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 157.*

— .. es viņam tumsā sadošu pa kaklu.. Viņu tā sazīmēšu, ka miesīga māte nepazīs. *Kalve A. Sarkans āboliņa lauks. R. 1971, 110.*

2. Izteikt nopēlumu, nosodījumu.

— Domāju, vai nu ordeni dos, — viņš drūmi pasmējās, — vai pa kaklu, ja jau vairs nesauc par Eidi, bet par biedru Putrāmu... *Ezera R. Aka. R. 1972, 172.*

— .. kā viņi man tās [harmonikas] sabendējuši! Misenei tik vajadzētu pa kaklu un tev ar, ka tu viņai devi! *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 138.*

DZĒRVES KAKLS. *Sk.* KAKLS KĀ DZĒRVEI.

DZĪVOT UZ KAKLA kādam *sar. Apgrūtināt kādu ar rūpēm par sevi, sevis uzturēšanu. Sk. arī* SĒDĒT UZ KAKLA. *2.*

— .. Kamēr dzēri vienā dzeršanā, tava sieva un bērns mums dzīvoja uz kakla. Bet mums pašiem te bija par šauru. *Kaijaks V. Akācija akmens pagalmā. R. 1973, 107.*

— Es nezinu, ko tu par to domā, bet bērniem uz kakla arī negribas dzīvot, — māte atsaka. *Lācis V. KR, VIII. R. 1973, 99.*

Cik ilgi lai es dzīvoju vecākiem uz kakla? *Gulbis H. Doņuleja. R. 1983, 73.*

— .. No viņiem man nevajag ne tik, cik melns aiz naga! — mēģināja spuroties Rūsiņš. — Es nedzīvoju uz Sīmaņa kakla! Es nopelnu maz, bet esmu lepns. *Kalve A. Akmeņi veļot. R. 1984, 88.*

GULBJA KAKLS. *Sk.* KAKLS KĀ GULBIM.

IZSKALOT KAKLU *sar. Iedzert (alkoholisku dzērienu).*

— .. Viņš svētdien kaklu labi izskalojis, viņam nekaitēs drusku linsēklu pelavu iešņūkt [vētījot linsēklas].

Klāvs šo zobgalību saņēma ar zināmu lepnumu. *Jaunsudrabiņš. J. Aija. R. 1957, 194.*

— Tad vairāk nav ko ķēpāties, jālaiž uz krastu izskalot kaklu. *Talcis Ā. K 1974, 9. nr. 81.*

KAKLU LAUZDAMS *sar. Nost sizdamies; lielā steigā, satraukumā.*

Uzgājis [vilks] uz slidena ledus — ak tu manu dieniņ! — ne kur noturēties, nekur grozīties un, kā griezies atpakaļ, tā klupis, kritis, kaklu lauzdams. *Šmits P. I. 216.*

Bet malējs kā sper ar pīlādža rungu, tā lielais vīrs krīt, kaklu lauzdams, kukurīšus mezdams. *Šmits. P. XIV, 426.*

Tai pašā brīdī plaukt! lācis nonāk no priedes, kaklu lauzdams.. *Šmits P. I. 206.*

Tā arī [velni] aizgājuši visi, kaklus lauzdami, bet velna tēvam steidzoties nokritusi platmale. *Šmits P. XI, 161.*

Ir tādas dienas, kad Driķītis dzied un trallina, tad viņš arī devīgs, sevišķi meitām pašaudams šo to zaļos un sarkanos ietinumos, un tad tās skrien, kaklu lauzdamas. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 104.*

Annelei aizrāvās elpa. Tik bezdibenīga dziļuma viņa nekad nebij redzējusi. Un kas tas tāds, kas tur skrēja lejā, kaklu lauzdams, putodams un krākdams!..

«Tā ir Tērvete, meit.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 20.*

KĀPT UZ KAKLA kādam *sar. 1. Censties uzkundzēties, apspiest.*

Tomēr arī zem māsas garīgā pārākuma sloga Anhelīna šad tad izmet kādu kodīgu piezīmīti, parādīdama, ka nav vis muļķe un prot arī «iekost», ja Matilde pavisam kāpj uz kakla. *Dzene L. Labais mūžs. R. 1964, 199.*

Tagad jau katrs bodes zellis un spalvaskāta turētājs kāpj strādniekam uz kakla. *Upīts A. KR, VIII. R. 1956, 115.*

2. Apgrūtināt, uzbāzties, aiztikt; neklausīt.

— Ādam, kā tev neapnīk vienādi sēdēt [darot kurpnieka darbu]?

— Ādams nekāpj tev uz kakla, nekāp tu ar viņam, — kareivis skarbi atteica. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 27.*

— Arī tam bērnam lieciet mieru! Viņš ir mans, tikai mans, nevienam es ar viņu nekāpšu uz kakla. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 507.*

KĀRT (uzkārt) KAKLĀ *sar. 1.* kādam kādu. *Piedēvēt kādam interesi par noteiktu pretējā dzimuma pārstāvi, simpātijas pret to; uzbāzīgi precināt.*

Amalija ar gudru ziņu bija atstāta mājās, lai neizceltos skauģu pasakas, ka Varpogu māte ar varu karot savu Amaliju jaunajam Mailītes skolotājam kaklā... *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 96.*

— Tu to savu Maiju kāri kalējam kaklā, bez tevis viņa vēl tagad būtu Tenim sieva un mūs neķertu tas posts. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 361.*

— .. Kuru [meiteni] tu man te kar kaklā bez laika?..

— To, kurai būs Dites vieglums, Neldas gaisma un Ramonas nopietnība. *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 345.*

— .. Es varu kārties tev kaklā, tā ir mana darīšana, un tu vari no manis vairīties, bet es negribu, lai mani kar tev kaklā mana māte. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 428.*

— .. Viņi gribēja man tikai to meiteni uzkārt kaklā [nedeva solīto pūra naudu].. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 71.*

Līze. Gribēji jau pati savu meitu ar varu Jānim pakārt kaklā, bet, lūk, neizdevās vis! *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 211.*

2. kādam kādu, kaut ko. *Likt gādāt, rūpēties par kādu; likt kārtot kādam ko nepatīkamu.*

— Paklau, Biruta, kāda nelaime jūs spieda uzkārt man kaklā šo Inesi? *Zigmonte D. Fragments. R. 1971, 191.*

Kāda velna pēc viņam vēl zirgu... Viņš vaļojas vecumdienu saulītē — zirgu kaklā uzkārt... *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 107.*

Ēriks nopūzdamies apgūlās sievai blakus. Viņam bija jādomā par parādiem, ko Nate šodien vieglprātīgi uzkāra viņam kaklā.. *Dziļums A. Saplēstā krūze. R. 1942, 255.*

3. kādam kaut ko. *Piedēvēt, pārmest (vainu, izteikumu u. tml.).*

«Vai zini ko? Palīdzi man Pēteri piedzirdīt.. Lai redz vecais, ka viņa «dēliņš» arī prot ieņemt no sūrā, un lai tā man vairs tik daudz nekar kaklā.» *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 91.*

Tālab atbraukušos bēgļus vietējie uzņem neslēpti naidīgi [jo paši izputināti]. Un, kur vien gadās, kar viņiem kaklā vainu par pašu un citu nelaimēm. *Niedre J. Katrs ar savu laimi dzimst. R. 1968, 245.*

KĀRTIES (uzkārties) KAKLĀ kādam *sar. Uzplīties, uzmākties, visiem spēkiem censties iegūt pretējā dzimuma (parasti vīrieša) uzmanību.*

— Visādi, mīļā, runā tie ļautiņi, jūs tā, bet Eglīšu kundze stāsta, ka Magazinu Osvalds vairs nekur nevarējis glābties no Brīvnieku Emmas: kaklā vien kārusies. *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 121.*

— Un šito jūs neklausiet, lielskungs, no tās muižā nav glābiņa, visiem puišiem karas kaklā. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 271.*

— Pazūdi no manām mājām, tu pasaules staigule! Karies puišiem kaklā, ko tu neliec mierā precētus vīrus! *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 16.*

— Vai puika tur vilktu, ja šī [Anna] nepieturējusi? Uz saimniekdēliem viņas visas kā uz medus. Vai mūsu Ješkam tādas vajadzīgas? Jāsmejas — bet kad pati karas kaklā. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 98.*

Izlikās dikti laba, pati kārās kaklā, cimdus un zeķes lāpīja, kreklu mazgāja un beigās līda blakām gulēt. *Gulbis H. Doņuleja. R. 1983, 117—118.*

— .. Padzīvo, kamēr jauns, kamēr meitenes pakaļ skrien un kaklā karas. Beigs studēt un apprecēsies, vairs tā nevarēs. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 253.*

Lavīze.. aizstāvējās: — Vai es tev kaklā kāros, ko? Tu pats nāci un labinājies saldiem vārdiem kā medus. *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 133.*

Mērija. Neesmu nekad vīrietim kārusies kaklā. Parasti man cenšas kārties kaklā. *Sauleskalns V. Lugas. R. 1970, 66.*

— Skaties! — Spilva brīdināja savu privāto detektīvu. — Viņa ir no vieglajām. Viņa man uzkārās kaklā kādās viesībās, un tā es vairs netieku vaļā. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 237.*

— .. jums.. vajadzētu zināt to, ka es viņam neuzkāros kaklā. Viņš pats man tuvojās un ātrāk nerima, kamēr biju ar mieru iziet pie viņa. *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 181.*

«Nu jā, no tās nelaimes [precēšanās] jau mēs neesam pasargāti. Sieva agri vai vēlu mums pakaras kaklā.» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 467.*

Ar viņas pagatavotām zālēm (tā Margrieta mēdza stāstīt) ieēdināta, katra meita zāļu iedevējam puisim pate karinoties kaklā, esot tam paklausīga kā suns un padevīga kā tārpiņš. *Janševskis J. — Austrenī. R. 1975, 186.*

2. *reti. Uzbāzties, apgrūtināt.*

«Ja tu esi tāds lubraks, kad tev nav pat to nieka triju simtu, tad nepērc [sivēnu]. Vai es tev karos kaklā ar saviem rukšiem.» *Ezera R. Viņas bija trīs. R. 1963, 146.*

Bet vecums apkrauj ar mantu, ar māju, ar dārzu. Visa tā žēl. Visa šī nabadzība vai bagātība karas kaklā. *Liepiņš J. Nedariet pāri. R. 1971, 10.*

Vienkārši nekautrīga profesija [žurnālistam]. Uzkārties kaklā svešam cilvēkam. Censties izspiest no viņa ne vairāk, ne mazāk kā sapņus. Cerības. Murgus. Lai tad paziņotu tos pasaulei. *Indrāne I. Aisma. R. 1980, 233.*

KRIST (MESTIES, ĶERTIES) AP KAKLU (kaklā) kādam *sar.* **1.** *Saka, ja sieviete (parasti uzbāzīgi, nekautrējoties) tiecas pēc pretējā dzimuma pārstāvja.*

Pēc pārcelšanās uz kolhozu viņa sāka sekot vīra gaitām ar nemitīgām aizdomām, tāpēc ka «laukos tādu skuķu, kas krīt precētam vīram ap kaklu, nav trūkums». *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 301.*

— Ja jūs, Rūdolf, — ieminējos, — būtu gvardes virsnieks, visas lielkņazes kristu jums ap kaklu... *Stankevičs A. No Braku kalna. R. 1973, 257.*

— .. līdz šim man māte pārmeta, ka es pati tev krītot kaklā — tagad nu tu pats ar savu muti esi teicis, ka pats mani gribi... *Janševskis J. KR, I. R. 1940, 200.*

— .. viņa ļāva man noticēt viņas nevainībai un tad pat neatvadījusies atstāja mani, nabaga zēnu, lai mestos ap kaklu cilvēkam, kurš viņu var apbērt ar naudu. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 165.*

Mudītei tas glaimoja, taču viņa nemaz nedomāja viņam tūlīt mesties ap kaklu. Un vispār viņa nedomāja viņam mesties ap kaklu, taču paķircināties bija patīkami. *Kolbergs A. Fotogrāfija ar sievieti un mežakuili. R. 1983, 62.*

— Un uzbāzīga un nekaunīga! Pate metas visiem vīriešiem kaklā, pat jūrā skrien pakaļ un lec laivā iekšā.. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 1016.*

— Kāds tas pats skuķis izlaists — jau tagad nekaunas puišiem kaklā ķerties. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 161.*

Vai toreiz meitu trūka, kas Lakatam ķērās kaklā? *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 295.*

2. Izrādīt lielu sirsnību, sajūsmu, prieku.

«.. Nebaidies, ka tev jau tur tūlīt kritīs ap kaklu. Skaties pats savām acīm, tie ir citi ļaudis!» *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 392.*

Visiem kopā tomēr daudz jautrāk. Tas, protams, nenozīmēja, ka es tūliņ metīšos viņiem ap kaklu, nenāk ne prātā. *Ērgle Z. Operācija «Kanna». R. 1971, 56.*

LAUZT (arī nolauzt) KAKLU *sar. Sal.* LAUZT SPRANDU. *1. Krītot sasisties, nosisties; iet bojā, neizturēt.*

Te var viegli lauzt vai kaklu, / Tiešām, jādēvē par aklu / Tas, kas ceļu bruģējis. *Pērsietis. KR, II. R. 1937, 73.*

Kāda sieviņa iedama krita un stipri sadauzījās, lādēdama skopo Ģindeni, kam esot žēl smilšu saujas, lai nabaga gājēji laužot vai kaklu.. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 358.*

Ķīsuma gravas tiltam abās pusēs krūmi tāpat pilni siena un salmu, te stāvajās kraujās arī gāzušies, varbūt dažs pat kaklu lauzis. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 537.*

Prašņādams un meklēdams pēc Saules ielas, tikko nenolauzu kaklu, jo trotuārs te pie katriem vārtiem krīt gandrīz kā no krāsns. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 380.*

Arnolds istabas pievilcis visādām grabažām, tā tik skaties, ka nesapinies vados un nenolauz kaklu. *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 89.*

Skaties, ka nenolauz kaklu [braucot ar mašīnu]! Virsū lapas, bet apakšā glums ķīselis. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 229.*

«.. Ganības kā kurmju rakumi! Pagalms arī. Govs lai kaklu nolauž, vai?» *Indrāne I. Cepure ar kastaņiem. R. 1966, 222.*

Vācieši mežu gāž nost hektāriem un ešeloniem ved projām, bet latviešu zemniekam iedod [kokus] tādā peklē, kur pats nelabais var kaklu nolauzt. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 154.*

— Kad tik vien, pagāni, kakla neaplauž, — [kroga] papa teica, noskatīdamies pakaļ. Bet, zinādams, ka dzērājam reti kad krītot gadās nelaime, viņš atgriezās atpakaļ pie sava darba. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 304.*

— Ejiet un nenokavējieties! Vispār gādājiet, lai visi tie Griškas un Jēpji [revolucionāri] aplauztu kaklus. Sapratāt?

Greguss, pielēcis kājās, sasita papēžus.

— Tieši tā, jūsu gaišība! *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 593.*

Puiši tajos gados [jaunībā] viens otram iedauza galvas, mēs, meitieši, viņu dēļ vai kaklus laužam. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 157.*

— .. Sak, vai viņš dzīvo un strādā vai arī lauž kaklu — vienalga.. *Plotnieks J. Bet drosmīgie ir! R. 1967, 24.*

— .. Tas vecais lops, kamēr dzīvs bij, varēja gan labāku testamentu notaisīt, bet kas tādam, taisās, ka tikai pats drīzāk tiek Iecānu Griķaitā, lai palicēji lauž savus kaklus. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 557.*

— .. Man neviens loceklis nav nokritis, bet mātes luteklis dažs jau sen kaklu ir lauzis. *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 22.*

Cepeši par latu dienā gan neiznāca, tomēr iztikt varēja. Darba te arī nelikās gluži kakla laužam. *Upīts A. KR, IX R. 1950, 205.*

— Tiem [atbraukušajiem pilsētniekiem] viss vienalga. Kaut mēs te [darba steigā] kaklu nolaužam. Bet maizi tomēr ēd.

— Kuš, ko tu rūc! Kāda daļa viņiem gar mūsu rudziem?.. *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 195.*

2. Piedzīvot pilnīgu neveiksmi.

Runāja citi biedinādami, citi — pārmezdami: negājusi pie krietniem cilvēkiem, kas gribējuši precēt, bet nu tīšu prātu skrienot slazdā; vīzdegunība allaž kaklu laužot. *Kosa J. Dienas tveicē. R. 1969, 96.*

Iepērkot par dzimtu savas mājas, tas bij sanācis strīdū ar pašu grāfu kādas tam šai gadījumā nodarītas pārestības dēļ, un viņš nebūt no prāvas ar to neizvairījās un tik smējās vien, kad citi sacīja, ka šajā prāvā lauzīšot kaklu. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 265.*

Jā, Greguss prata ne vien sist un spīdzināt, bet arī kā smalks jezuītisks džentlmenis, pārādot ārējo laipnību, vadīt savu upuri pa bīstamām laipām, kur mazākajā neuzmanībā var lauzt kaklu. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 419.*

— .. Lielā krāpniece tagad pa ārzemēm dzīvo zaļas dienas. Bet gan jau arī viņa kādreiz savu kaklu lauzīs. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 336.*

Nebija mazums to, kuri klusībā sapņoja, ka Raiskums ar savu principialitāti un pasvītroto godīgumu reiz lauzīs kaklu, un viņi no sirds vēlējās, kaut tas notiktu drīzāk. *Lācis V. KR, XVIII. R. 1977, 266.*

— .. Taisieties, ka jūs tiekat vaļā no tās jezgas. Lai tad viņš lauž savu kaklu. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 632.*

Es vēl nezināju — pēc laimes skriedams, cilvēks pats sev kaklu kādreiz lauž. *Rudzītis E. Straupes burtnīcas. R. 1977, 13.*

Pats dabūjis vietu laikam vagonu fabrikā, diezin kur pati lauza kaklu, laba gala jau laikam neņēma. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 292.*

— Tu [Donāt] jau mūždien ar savu gudrību esi vai kaklu lauzis vai galu ņēmis. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 107.*

LAUZT (nolauzt, aplauzt) KAKLU kādam *vienk. Sal.* LAUZT SPRANDU kādam. *Sagādāt kādam ko ļaunu, nepatīkamu, pārmācīt, pieveikt.*

«Ja mēs tos kaklus saimniekiem nelauzīsim,» stingri nosaka Zāmus, ar ikšķi pīpē tabaku spaidīdams, «paši gan viņi galu neņems.» *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 166.*

— Priekšstrādnieks no biksēm lien laukā, pats bez gaismas un tiem citiem kaklu laužot.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 26.*

— ..Tagad, kad cars sabiedrojies ar poļiem un sakšiem un ar saviem pulkiem ārpus savas zemes mēģina zviedru karalim lauzt kaklu, kalmuki — un velns viņu zin, kā tos viņus sauc! — būs iebrukuši atpakaļ. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 351.*

Lielozols. Zaglis un laupītājs tu, kas tu man nolaupīji manu vienīgo bērnu! Bet es tev kaklu nolauzīšu, nelieti! *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 282.*

Pauls. Iņķis atkal reiz melojis. Ak, es tam večam kaklu varētu nolauzt! *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 68.*

LĪDZ KAKLAM *sar. 1. izteicēja sastāvā. Līdz apnikumam, pilnīgi neciešami, nepatīkami.*

Kādēļ es redaktora amatu atmetu? Tādēļ, ka tas man jau sen bij līdz kaklam. *Blaumanis R. Sijājot, skalojot zeltu. R. 1981, 203.*

Migla turējās nedēļu, un visiem tā bija līdz kaklam. *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 167.*

— Es viņus nevaru ciest, — kundze pēc mirkļa čukst.

— Man viņi līdz kaklam... visur bērnu ņudzeklis, troksnis. Negribu jau... Bet manam vīram ar Viganovski veikala darīšanas. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 560.*

.. viņam tas saimnieka gods līdz kaklam.. *Kalve A. Tveice jūlijā. R. 1976, 106.*

Māte .. atkal bārusi Inu, ka [kliņģera] drupačas nobirušas uz galda.

— Man tas viņas akurātums līdz kaklam, bet ko izdarīsi, negribas večiņu apbēdināt, viņa taču visu mūžu strādājusi slimnīcā.. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 73.*

«Man tas viss ir līdz kaklam, ka ir runāt par to vairs negribu!» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 386.*

Un man ir jau līdz kaklam tā portretu gleznošana pa muižām un naudīgo pilsoņu ģimenēm. *Lejnieks K. Janis Rozentāls. R. 1936, 98.*

— Man [Aldim] līdz kaklam tā neglītā baumošana par visām skaistākajām meitenēm. *Mauliņš J. Mīlestības infraskaņas. R. 1982, 75.*

— .. Viņam pilnīgi līdz kaklam, ka tu biksti un baksti.. *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 149.*

Un tā [dvēsele] var pagurt. Tai var apnikt. / Tad ir līdz kaklam. Nevar spēt. / Var prieku pazaudēt. Un sapni. / Un var pats sevi pazaudēt. *Ziedonis I. Es ieeju sevī. R. 1968, 24.*

2. *Ļoti, pārmērīgi, līdz pēdējai pakāpei (parasti saistījumā ar darb. vārdu, visbiežāk apnikt); ļoti daudz (saistījumā ar lietvārdu, visbiežāk darba — apgrūtinoša, nepatīkama, nevēlama).*

Sprīdītis. Ko t' es pelnīšos! Govis ganīt man jau apnicis tā — līdz kaklam. Un par lielo puisi mani neviens neder. *Brigadere A. Pasaku lugas. R. 1956, 29.*

.. ecētājs paliku es. Vēl ratos sēdēdams [braukdams šķūtīs], tēvs nebeidza mani skolot, kā īsti zirgi dzenami, cik tālu no grāvja jāsāk griezt, kā uzgriežams ritenis, cik kārtas jāliek pa vagu un cik šķērsām. Es skatījos padebešos un meklēju saskatīt aiz tiem sauli — šīs nebeidzamās pamācības man bij apnikušas līdz kaklam. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 26.*

— .. Bija viņš [vīrs] gan man apnicis līdz kaklam. Bet, kad biju vīru paglabājusi, tad tikai redzēju, ka nu man viņa trūkst. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 250.*

— .. es tos fabrikas darbus esmu līdz kaklam apnikuse.. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 60.*

Viņas jūsma man apnikusi līdz kaklam. *Mauliņš J. Malēnieši R. 1983, 85.*

.. viņi tik karsti nodevās bieži vien tukšu salmu kulšanai, kas tika izpildīta tik nopietnām sejām, atkārtojās līdz tādai garlaicībai, ka varēja apnikt līdz kaklam. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 402.*

Ei, lietus veci, ei!.. / Jel mosties! celies! klau! / Bāz mucai spundes cieti: / Mums apnikuši jau / Līdz kaklam tavi lieti. *Plūdonis V. Raksti, II. R. 1975, 259.*

— Tava bērnišķi naivā izlikšanās man apriebusies līdz kaklam. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 584.*

— Te nav skola, te ir kazarma, kur matus plēš un nagus dauza. Man ir apriebies līdz kaklam. *Upīts A. KR, IV. 1947, 261.*

.. modulāciju spēlēšana, modulāciju plāni, harmonijas mācības atkārtošana, vairākbalsīgi diktāti.. Drīz visas tās lietiņas man līdz kaklam apriebās; mīļais tētīt, kur tad komponēšana, kur inspirācija? *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 119.*

— .. Bez jūsu teikšanas būtu gājis ... Man jūsu dzīve atriebusies līdz kaklam... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 167.*

Viņš [Jēkabs] zina, ka Late nodzīvojusi pie sava Buka veselas trīs dienas, un viņam kā godīgam jauneklim tas ir līdz kaklam pretīgi. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 29.*

Pieēdušies līdz kaklam, abi draugi atlaidās garšļaukus uz oglēm un ieslīga dziļā, veselīgā miegā. *Lācis V. KR, IX. R. 1973, 159.*

Dzerts ir diezgan, pieēsts līdz kaklam. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 225.*

Tējas un kafejas Lielā Lavīze bija piedzēruse līdz kaklam... *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 197.*

Gar muižkunga māju no meža puses skrēja Briežu Jocis, līdz kaklam nobridies.. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 258.*

Kur rasies dziesmas, / Saldi kas skan, / Līdz kaklam pa dubļiem / Kad jābrien ir man. *Kalniņš J. (Mākonis). Mana pārgalvīgā dzīves dziesma. R. 1973, 325.*

Kalnariju Miķelis pēc tēva nāves kūlās pa nabadzības nātrēm līdz kaklam. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 195.*

— Esmu līdz kaklam aizņemts, laika maz, — stāstīja tēvs. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 97.*

Tā jau dažs puisis, kas meitu pirms nav gribējis, pēc tanī iemīlējies līdz kaklam. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, I. R. 1929, 374.*

Cilvēku bij maz, bet darba līdz kaklam. *Kadiķis-Groznijs A. Rakstu izlase. R. 1956, 257.*

— Mums jauns baleta iestudējums. Tagad darba līdz kaklam. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 261.*

Līdz autobusa atiešanai tikai divas stundas, bet darba vēl līdz kaklam: jāpabeidz sakravāt somas, jānodzen bārda, jāpaēd brokastis. *Baugis P. Pati vainīga. R. 1969, 25.*

Tēvam ar Mārtiņu pa mājām darba līdz kaklam. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 272.*

Pašam sabiedrisko pienākumu līdz kaklam. *Mauliņš J. Mīlestības infraskaņas. R. 1982, 18.*

Viens pats palicis mājās, un tad, kā zināms, visādu darīšanu līdz kaklam. *Laganovskis J. Ciemos pie Izidora. R. 1970, 290.*

Pietiek jau, līdz kaklam pietiek nebūšanu pa rajonu — ne mēnesis nepaiet, kad vienā vai otrā skolā atkal sprāgst kāda zemē atrasta granāta, kauc ātrās palīdzības mašīna, kāds no bērnu vecākiem notiesāts un kāds no skolotājiem steidzami atlaižams no darba. *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 194.*

Nekā nevarot sisties cauri: Zemes bankā procenti, pagasta nodokļi līdz kaklam, šķūtis ik nedēļu, mērnieku un taksatoru vadāšana, ceļu labošana. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 402.*

Viņi bija ne tik vien visu iztērējuši, bet arī vēl līdz kaklam iekrituši parādos. *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 514.*

— Nav ko sevišķi lepoties, [mašīna] pirkta uz parāda, esmu līdz kaklam parādos, Raubiņmāt. *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 112.*

— Tā jau ir: kad negods līdz kaklam, lai tad arī kāpj visai galvai pāri. Ko tur runāt ar tādu! *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 247.*

.. strādniekiem šī kundzība tāpat pretīga līdz kaklam kā visiem.. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 592.*

NORAUT (NOGRIEZT) KAKLU kādam *vienk. Nogalināt.*

— Paskatieties! Paskatieties, mani kungi, cik tālu mēs esam nodzīvojušies! Sarkanie komisāri staigā pa Liepājas un Ventspils ielām.. Bet mēs te sēžam kā jēzuliņi un gaidām, kad mums noraus kaklu. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 140.*

« [..] Vai tad nu noraus kaklu, ja zaldātos nodos... Pārnāks jau atkal reiz mājās...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 282.*

«Nu brauc taču līdzi pie cienīga mācītāja!... Izrunāsaties, izlīgsat, kaklu jau nenoraus...» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 36.*

«.. Izlaist zemniekus pavisam? Ļaut, lai viendien tie nogriež mums kaklu? Nē, Vītele, nu ir par vēlu!» *Zariņš K. Kaugurieši. R. 1975, 94.*

Jurģis. [..] Hi, hi, hi! Klumpočs cauru dienu dzer, kundes nenāk aiz bailēm, ka tiem kaklus nenogriež. Ir gan lielisks veikals šis! *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 70.*

— .. Un lai man kaklu nogriež un lai mani strikos piesien, es ar tevi nedzīvošu.. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 97.*

PA KAKLU PA GALVU. *Sk.* PA GALVU PA KAKLU.

ŅEMT sev UZ (sava) KAKLA kādu *sar. Uzņemties liekas, nepatīkamas rūpes par kādu.*

— Ko nu radi! — Andra māte krita man starpā. — Andra vēl neņem pretī, kas daudzmaz var kustēt, ne tad mūs, vecus praulus! ... Kurš tad gan nabagus sev ņems uz kakla?.. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 251.*

Nebijušas cerības uz līgavas gaidāmo mantojumu, neparko viņš šās sievietes nebūtu ņēmis uz sava kakla. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 569.*

Ja viņa jūtas nebūtu patiesas, viņš neņemtu uz kakla svešu bērnu. *Avotiņa D. Nenogaliniet stirnu... R. 1970, 61.*

—.. es patiesi dažkārt nobrīnīties vien nespēju, kad noskatos, kā daži ļautiņi paņem sev uz kakla gluži svešu cilvēku bērnus. *Bendrupe M. Upe izkāpj no krastiem. R.1957, 272.*

PILNĀ KAKLĀ (*vienk.* RĪKLĒ). *Ļoti skaļi, neapvaldīti (kliegt, smieties, runāt).*

Vīrs nu sabīstas un domā pilnā kaklā bļaut, bet puika noņēmis balsi. *Šmits P. XIV, 477.*

Pirmajā mirklī hitlerietis, šausmīgi pārbijies, sāka pilnā kaklā kliegt un bezjēdzīgi šaut no automāta. *Muižnieks I. Fabulas un stāsti. R. 1959, 138.*

Ļautiņi gan lūdzās, lai jel atvēlot kādu zirgu kulsmu nomīdīt, bet kungs pilnā kaklā brēca, ka viņš visus sliņķus nositīšot pats ar savu roku, ja nebūšot tūdaļ padarīts. *Šmits P. X, 22.*

Mašīna klabēja tik nejauki, ka Brīviņam jākliedz pilnā kaklā.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 235.*

«.. Vai tu nesmējies pilnā kaklā, kad lasīju par Brenci un Žvinguli, kā viņi braukuši uz dziedāšanas svētkiem?» *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 200.*

Šāds jautājums viņam gan izlikās pārāk jocīgs, viņš smējās arvien diktāk un diktāk, beidzot pilnā kaklā un locījās tīri aiz smiekliem. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 15.*

«Ha, ha, ha!» Vilis iesmējās pilnā kaklā, un nakts klusumā viņa smiekli atskanēja visā mājā kā ārprāta kliedziens. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 249.*

— Tā kā viena viņa ir kurla, tad tai dikti jābļauj pie auss, lai varētu ko sadzirdēt, un kurlā pati nenojēdz, cik dikti tai balss skan, tādēļ tās savā starpā pastāvīgi runā tik pilnā kaklā, ka jau pa gabalu var dzirdēt.. *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 280.*

Bet pavakarē viņa nodaļā ar viņu blakus tiešām soļoja atkal tas pats vecais balamute, pilnā kaklā stāstīdams, kā un kādus viņš redzējis pirmos vāciešus ienākam, patiesāk gan iebraucam ar automobiļiem Varšavā.. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 538.*

Saimnieks pilnā kaklā saucis palīgus, un velns atkal pilnā kaklā lūdzies, lai piedod šoreiz. *Šmits P. XIV, 178.*

Tā mums bij patiesi neatņemama brīvība — ziņģēt, kliegt un aurēt pilnā kaklā tā, ka atbalsis sitās atpakaļ no visām audzēm. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 175.*

Uz ceļa pusi līgojās Padegu Krišs, pilnā kaklā aurodams: «Ja vācietis augstu lēktu, es pakurtu uguntiņu...» *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 239.*

Puika nesaprata cita kā brēkt pilnā kaklā. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 447.*

Pusgraudniece Smildzene, gara, sausa sieviete, raud pilnā kaklā kā izkults bērns. *Pērsietis KR, I. R. 1930, 186.*

Atklīdis teļš taurēja pilnā kaklā. *Upīts A. Zem naglota papēža. R. 1950, 381.*

«Jaunskungs, jaunskungs, tā jau ir mūsu Edes māte!» Bet jaunskungs kampa tik vecenīti un skūpstīja, līdz pēdīgi citi arī to misekli ievēroja un sāka visā kaklā smieties.. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 152.*

Ja tikai kāds pa jokam vien pieliktu mātei klāt roku, mazā kliedza pilnā rīklē, cik tik spēka. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 178.*

Pārdevēji un pārdevējas savas preces izbļauj pilnā rīklē. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 438.*

.. tie joņoja izklaidu barā, lielās aitādas cepures uz auss nošķiebuši, ar nagaikām ielas klāju kapādami, pilnā rīklē aurodami. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 1175.*

— Vienam no jūsu kapteiņiem vajadzēja nogremdēt to zārku, uz kura viņš brauca, lai jūs saņemtu apdrošināšanas naudu.

— Vai tad par to jābļauj pilnā rīklē? — no dusmām šņākdams, Spilvas kungs iejautājās. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 235.*

— Bet ja es negribu vairs «paturēt pie sevis», ja vienreiz pietiek! Ja es tagad gribu skaļi, pilnā rīklē un kas uz mēles trāpās! *Kalve A. Tveice jūlijā. R. 1976, 18.*

Piedzērušie puiši smējās pilnām rīklēm, meitas spiedza, viens bļaustījās kā prātu pazaudējis. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 217.*

Zaldāti liekas pieguruši un apnikuši skraidīt un visā rīklē kliegt, lai caur ugunsgrēka troksni un lopu maurošanu sadzirdētu cits citu. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 191.*

SĒDĒT (*vienk.* TUPĒT, GULĒT) UZ KAKLA kādam (*retāk* UZ kāda KAKLA) *sar. 1. Apgrūtināt kādu ar rūpēm par sevi, sevis uzturēšanu. Sk. arī* DZĪVOT UZ KAKLA.

N o l l e. Labi, labi, ka sāk pats pelnīt — nesēž vairs vecākiem uz kakla. *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 124.*

— .. Anitai un viņas vīram, kurš jau atbrīvots, uz kakla sēdēt nedomāju — būs pēc iespējas ātri jārauga nostāties pašai uz savām kājām. *Brodele A. Marta. R. 1965, 299.*

— .. Tagad, paldies Dievam, mazbērni jau paaugušies, pensija arī, uz kakla nevienam nesēžu, nu vienreiz varu padzīvot saulītē.. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 241.*

— Kāpēc viņš mums vajadzīgs?.. Dauzās pļēgurodams apkārt. Sēž uz mūsu kakla. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 197.*

— .. Tai laikā es braukāju apkārt ar dampi un meklēju vēl kādu izdevību piepelnīties — liels puisis, kauns vecajam uz kakla tupēt. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 71.*

.. viņš varētu dzīvot pie bērniem, bet negrib tupēt nevienam uz kakla.. *Ezera R. Cilvēkam vajag suni. R. 1975, 215.*

— Vai tad tas dēls jūs pie sevis netur?

— Tur jau nu gan, prom nedzen, bet kādreiz, kad uztaisa dūšu, tad dusmojas un pārmet, ka guļot viņam uz kakla. Es jau nu gan brīvā nestāvu, daru, cik varu, uzskatu un auklēju bērnus, paraugu kādreiz ēst.. *Zeltmatis. — Tam labam būs augt. R. 1978, 108.*

— .. Un tad lai jūs barojat tādu vecu smerdeli? Nē, nē, pie Andreja dzīvot Lielurijos, tā cita lieta, savus divdesmit gadus jaunībā tur esmu nostrādājis, celmus lauzis un grāvjus racis. Bet atraitnei un bāriņiem gulēt uz kakla, tas neiet. Tad labāk lai vadā mani apkārt. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 151.*

2. Uzspiest savu gribu; būt noteicējam. Sk. arī BŪT UZ KAKLA. *4.*

— To muižu vajag ieņemt ar joni. Diezgan ilgi barons mums uz kakla sēdējis. *Paegle L. Stāsti jaunatnei. R. 1954, 11.*

Vai zemes virsū jebkur sastopami brīvi ļaudis, kas droši var runāt visu, ko domā, kuriem uz kakla nesēž šādi un tādi pavēlnieki.. *Lāms V. Raudze. R. 1973, 217.*

— .. Tautas šķēlāji, — kur mēs tā tiksim, kad pašiem vienprātības nav? Vācieši sēdēs kā sēdējuši uz mūsu kakla. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 144.*

«Kas darbam vainas?» [Kārlis Muša] domāja. «Kaulus nelauž, neviens uz kakla netup, īrnieki baidās.. » *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 418.*

Tikai kalpones bija sadūsušas un staigāja sadugušām mugurām un smagiem soļiem: tām nebija pa prātam, ka nu būšot vēl otras divas acis, kuras viņām uz kakla gulēšot. *Janševskis J. KR, VII. R. 1933, 1397.*

SŪTĪT (uzsūtīt) UZ KAKLA kādam kādu. *Sūtīt kādu, sagādājot ko nepatīkamu. Sk. arī* UZGRŪST KAKLĀ. *1.*, UZLAIST KAKLĀ. *1.*

«.. no viņu kūdītājiem un musinātājiem.. ir gan ko bīties, jo tādi,.. kuri drīkst .. izkrāpt manā vārdā ļaudīm daudz naudas un tad sūtīt vēl man visu Čangalienu atklāti ar dāvanu vezumiem uz kakla, tādi spēs arī daudz ko citu..» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 266.*

«Kas tā par cūcību,» viņš [lielskungs] iesaucās, braucīdams slaikās ūsas, «barons droši zina, ka man nav nevienas vietas vaļā, un man sūta jūs uz kakla.» *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 367.*

«Tad Irma sūtīja man uz kakla tevi, lai man krietni sadod pa skaustu.. » *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 58.*

Bezkaunīgais vilks, gribēdams atriebties, uzsūtījis lopiem uz kakla dažādus zvērus.. *Šmits P. I, 241.*

— Nekas, gan es viņiem uzsūtīšu uz kakla dabas aizsardzības biedrību. *K 1973, 5. nr. 41.*

UZ KAKLA (kaklā) kādam *saistījumā ar darb. vārdiem* nākt, iet, *sar. Saka, ja kāds neatlaidīgi, arī uzmācīgi cenšas ko panākt, uzplijas; virsū.*

— .. Man nāk uz kakla, ka procenti aizkavēti un lai nu samaksājot visu parādu. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 67.*

Sakrājušies šādi tādi parādi, aizdevēji nākuši virsū uz kakla, un iedzīve bijusi jāizpārdod. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 213.*

G r i e t e. Spiestumies cauri ar visu, lai cik grūti, kad tik ar tiem pašiem kungiem tiktu kā nekā galā.. Lūk, šitais pats nāk kā nelabais cilvēkam uz kakla. *Pērsietis. KR, II. R. 1937, 248.*

— Cange ir cunftīgs zellis.. To tev bij apdomāt. Ja tu ar viņu sāksi karu, tad pielūko, ka visa cunfte tev nenāk uz kaklu... *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 57.*

— Vai tad tu nevari ņemt Saulīti par kalējdarbnīcas vadītāju?

— Tad es jau gribēju. Bet direktors saka, viņš atsūtīšot. Tā viņš sūta!

— Tev vajag iet viņam uz kakla, lai drīzāk izšķir, — ieteica Ozols. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 355.*

— .. ejiet saviem parādniekiem cietāki uz kakla vai lūkojiet, kur naudu aizņemties! *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 135.*

— Iesim prom .. uzkūlāmies viņiem [mājas saimniekiem] uz kakla ne lūgti, ne aicināti... *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 232.*

Arī Ūbelis aizgāja, teikdams, ka sakrājies daudz neizlabotu burtnīcu un drīzumā varot uzgrūsties uz kakla inspektors. *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 12.*

— Nepļurkšķi tik daudz! — Sisenis nopietni runāja. — Sāc mīcīt zemi... Nakts brūk uz kakla! *Poruks J. Reālistiski stāsti. R. 1953, 102.*

— Lai tik sūdz, tiksim ātrāk pie skaidrības!

— Man gan bailes, ka neuznāk vēl lielāka nelaime uz kakla, — bažījās sieva. *Talcis Ā. Jaunības dienu pēdās. R. 1979, 95.*

«Muižas madāma liek jums, aitniek, sacīt, .. ka lai jūs otrreiz ar tādām būšanām viņai kaklā nebāžoties.» *Purapuķe J. Spieķis un divi suņi. R. 1959, 102.*

Pīteram sanāca uz suni tādas dusmas, ka viņš tam spertu ar kāju, ja tuvumā nebijis tā saimnieka.

— Pasaules ošņa! — viņš klusītiņām lādējās. — Uzdzinies manam šķūnītim kaklā kā nelabais. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 54.*

UZGRŪST KAKLĀ (uz kakla) *sar. 1. Sūtīt kādu pie kāda, lai sagādātu ko nepatīkamu. Sk. arī* UZLAIST KAKLĀ. *1.*, SŪTĪT UZ KAKLA.

Tagad patiešām var uzgrūst revidentus kaklā. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 182.*

Ķēka taču gribēja uzgrūst abus pirmos miličus kaklā viņam. *Kolbergs A. Vanags. R. 1974, 34.*

2. kādam kādu. *Likt gādāt, rūpēties par kādu, uzturēt kādu. Sk. arī* UZKRAUT KAKLĀ. *1.*

— Un tu vēl gribi uzgrūst lieku ēdēju man uz kakla.

— Es pats savam sunim nopelnīšu. *Ērgle Z. Operācija «Kanna». R. 1971, 12.*

K ā r l i s. Vai mēs viņus kādam prasījām, tos gūstekņus? Vai mēs gājām, vai mēs lūdzām? Paši vācieši uzgrūda kaklā, piespiedu kārtā pa mājām sadalīja... *Priede G. K 1985, 3. nr. 114.*

Viņa paša tas skuķis bij, neviena cita, meklēja tikai duraku, kam to uzgrūst kaklā. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 412.*

3. kādam kaut ko. *Sagādāt kādam ko nepatīkamu (parasti nelaimi). Sk. arī* UZLAIST KAKLĀ. *2.*

— .. taisa te savas revolūcijas un uzgrūž citiem nelaimi kaklā. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 298.*

— .. nolādētais karš, kas to uzgrūdis mums kaklā... Es tā gribu mājās.. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977. 131.*

Pats [Stumbrs] saerrojies — pārvaldes priekšnieks aizgājis atvaļinājumā, uzgrūdis galvenā inženiera kaklā papildu papīru blāķi. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 404.*

UZKRAUT (UZLIKT) KAKLĀ. *1.* kādam kādu. *Likt gādāt, rūpēties par kādu, uzturēt kādu. Sk. arī* UZGRŪST KAKLĀ. *2.*

— .. Tāda [Ilga] jau krīt vīriem acīs... Kā nu nekritīs, krāšņa kā magone... Uzkrautu es viņai savus puikas kaklā, tad redzētu! *Kalve A. LM 1971, 1. nr. 11.*

.. meita viņai, slimai, darba nespējīgai sievietei, vēl uzkraujot kaklā savus divus bērnus. *Gulbis H. K 1976, 3. nr. 23.*

Apkrāvusies ar tiem saviem radiem pati un tad krauj Apiņam kaklā. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 72.*

Vai miera līgumā bij punkts par to, ka zaldātus neliks dzīvokļu īpašniekiem uz kakla, jeb vai tā tur nebij? *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 592.*

2. kādam kaut ko. *Likt pildīt grūtu, nepatīkamu pienākumu.*

— .. Tad mums [kolhozam «Bāka»] uzkrāva kaklā panīkušu kaimiņu [kolhozu].. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 339.*

— .. Kad tā paklausās, tad tīri vai žēl paliek Breikša: par ko cilvēks sev tādu krustu kaklā uzkrāvis! Būtu gājis par puisi, ja par saimnieku tik grūti. *Spāre V. Es cilvēkam ticu. R. 1965, 55.*

Nati klausīdams, viņš bija uzkrāvis sev kaklā nenometamu darba smagumu.. *Dziļums A. Saplēstā krūze. R. 1942, 290.*

.. apņemtā sieva nu reiz ir tāds krusts, ko katrs pats labprātīgi izvēlējies; tātad katrs pats arī vislabāk zina, ko uzkrāvis savā kaklā. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 70.*

Bet, bez šaubām, visērtākais ceļš jau ir — uzlikt visas savas esošās un neesošās rūpes kādam citam cilvēkam kaklā un pašam tikai nemitīgi pūst par savu smago dzīvi. *Zigmonte D. Fragments. R. 1971, 185.*

UZLAIST KAKLĀ *sar. 1.* kādam kādu. *Sūtīt kādu pie kāda, lai sagādātu ko nepatīkamu. Sk. arī* UZGRŪST KAKLĀ. *1.*, SŪTĪT UZ KAKLA.

— Gribēdami atņemt ļaudīm katru brīvību un kroņiniekiem citādi nekā nevarēdami piekļūt, tie uzlaiduši mums uradņikus kaklā. To mēs tiem neaizmirsīsim! *Janševskis J. KR. XIII—XIV. R. 1933, 107.*

Šī purpināšana skan tā, it kā Linards tīšuprāt uzlaidis autoinspekciju Haraldam kaklā. *Svīre M. Ar vakardienu kabatā. R. 1984, 38.*

Piekasīgos revīzijas večus viņam kāds uzlaidis kaklā. *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 163.*

— .. To krodzinieks Pente man uzlaida kaklā, jo es krieviski protot. *Sēlis R. Silaines muiža. R. 1958, 339.*

— .. Tik skaties, ka par tām vēstulēm Emīle tev neuzlaiž šodien Kramu uz kakla un tas nesasvilina tavu apkakli. *Delle. V. Dižais buciņš. R. 1970, 11.*

— .. tēvs, viņam pēdas dzīdams, uzlaidīs mums uz kakla miličus. *Vāczemnieks L. Veco vraku noslēpums. R. 1973, 190.*

2. kādam kaut ko. *Sagādāt kādam ko nepatīkamu (biežāk* nelaimi). *Sk. arī* UZGRŪST KAKLĀ. *3.*

.. drīz viņa bija sevī nākuse pie pārliecības, ka nelaimi ar vilkiem viņai uzlaiduse mežameita kaklā.. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 503.*

— .. Tā tu uzlaidīsi sev un mums visiem nelaimi uz kakla! — rājās saimnieks. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 493.*

— .. Sasodīts, tas Jurka laikam arī man būs uzlaidis kaklā rīmēšanas un peršiņu kalšanas māniju! *Plotnieks J. K 1976, 8. nr. 60.*

UZSĒDINĀT UZ KAKLA (kaklā) kādam kādu *sar. Likt izjust kāda varu.*

— Ja tev vēlreiz uzsēdinātu uz kakla veco Garozu.. un tikai vienu mēnesi liktu nogaršot .. vecās dzīves labumus, tad tu saprastu, kas ir labs un kas ir slikts. *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 233.*

Tautas ciešanu dusmas pret apspiedējiem bija tik lielas un neapslāpējamas, ka tās izlauzās aklā, neapsvērtā solī pret visu, kam sakars ar šiem neģēlīgajiem verdzinātājiem, kurus tā pati «liberālā» Katrīna uzsēdināja latviešu tautai kaklā.. *Dorbe H. Tikai labu. R. 1972, 15.*

UZSĒSTIES UZ KAKLA kādam *sar. Uzkundzēties, izmantot savā labā.*

— Viņš laipni solās atbrīvot mūs no Ordeņa varas, lai pats tā vietā uzsēstos mums uz kakla! *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 90.*

— .. Bet tūliņ [taigā] zemniekiem uz kakla sasēdās gan pašu kungi, gan cara ierēdņi. Varēji strādāt un pūlēties, cik gribi, tik un tā nekas pašam nepalika. *Talcis Ā. Jaunības dienu pēdās. R. 1979, 333.*

Ak, cik nemierpilnas stundas un naktis pārcieta Alvīne, gribēdama iegūt zināmu skaidrību, vai sešstāvu mūra namu novēlēs Alviliņam vai ne, vai arī pēdējā brīdī «vecajam kraķim vēl uzsēdīsies kaklā kāda padauza»... *Purs L. Gaismēnas. R. 1972, 93.*

Vēju salas radiem uz kakla atkal uzmetās sieviešu friziere, kosmētiķe Emīlija.. Friziere cita nekā nedarīja kā ēda, gulēja un melsa — melsa vienā melšanā. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 126.*

KAKTIŅŠ

SAVS KAKTIŅŠ, SAVS STŪRĪTIS ZEMES. *Savs neliels zemes privātīpašums laukos; sava māja, savs mājoklis.*

Vajag pašam būt dzīvojušam latviešu gruntnieku kalpu galā.., lai saprastu ilgas pēc gaišākas un klusākas telpas. Pašam būt ceļojošam no vienas mājas uz otru, lai izjustu to maģisko spēku, ar kādu zemnieku pievelk savs kaktiņš, savs stūrītis zemes, no kura ik Jurģos nevar aizdzīt. *Upīts A. — Egle K. Atziņas, II. Cēsīs—Rīgā 1924, 287.*

Domāja arī par zemes atpirkšanu. «Savs kaktiņš, savs zemes stūrītis» bieži stāvēja ļaužu mutē. Un viss šķita iespējams. *Kosa J. Dienas tveicē. R. 1969, 52.*

Bet Andrejs Upīts neidealizē šo sīkzemnieku un viņa cīņu par «savu kaktiņu, savu zemes stūrīti», kā to darīja Jānis Purapuķe.. *Knoriņš V. — Latviešu literatūras kritika, V, 2. R. 1964, 644.*

Andresa cīņā ar zemi izpaužas Tamsāres attieksme pret latviešu un igauņu literatūrā tik ļoti populāro «sava kaktiņa, sava stūrīša» ideoloģiju, pret tās glorifikāciju. *K 1978, 1. nr. 155.*

Visu mūžu šis Zelmenis kā kurmis racies savā kaktiņā, savā stūrītī, lai tad apgultos bedrē lazdu kalniņā un to «laimi» atstātu savam dēlam, dēladēlam. *Lāms V. Vienu avota lāsi. R. 1971, 70.*

Šie bijušie rentnieki, pusgraudnieki un amatnieku nomaļnieki vēl sīkstāki sava kaktiņa vergi nekā lielie budži. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 765.*

Caunas Jānis ar Dārtu un bērniem tāpat dzīvoja Lejaslingu kalpu mājā. Cerības par savu stūrīti, ko kādreiz viņi klusībā loloja, bija sašķīdušas kā ziepju putas veļas toverī, kur Dārta berza Jāņa pakulu kreklus un bērnu lupatiņas. *Talcis Ā. Ko šalc priedulājs. R. 1967, 65.*

Tā bija māte, kas pirmā aizrāvās ar domu par savu kaktiņu, savu stūrīti zemes, par savu dārzu un pajumti. *Brutāne. V. Uz Līgatni man brauciet līdz! R. 1969, 131.*

— Varbūt tu gribi man iegalvot, ka savs kaktiņš, savs stūrītis vienmēr ir galvenais pasaulē? Tu aiz viņa drīz līdz ielai nevarēsi saskatīt! *Zigmonte D. Mārsils. R. 1969, 105.*

Un brieduma gadi: lasa [Āris] dzeju.., apgūst labi atalgotu amatu, dzīvo uz zila gaisa, bez sava kaktiņa, sava stūrīša krāsotas grīdas.. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 136.*

KAKTS

MEST (SVIEST) KAKTĀ kaut ko *sar. Beigt nodarboties ar kaut ko.*

Ja varējis, šodien pat viņš mestu visu amatu kaktā. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 222.*

Mani sasmīdināja kāds omulīgs večuks. Viņš sāka sirsnīgi aģitēt, lai es metot vien pindzeli kaktā un ķeroties pie derīga darba. Mani vārdi par mākslas vērtībām un radīšanu, saprotams, netika tālāk par vecā vīra ausīm. *Bendrupe M. Degošie raksti. R. 1963, 166.*

— Ko tu tik daudz krāmējies ar tiem negatīviem? Svied kaktā! *Plaudis J. Ziemeļnieks. R. 1936, 75.*

PA KAKTIEM *sar. Paslepeni (runāt, čukstēties).*

— Nebūšanas nevajag slēpt, — aizrādīja Ozols. — Bet ar runāšanu pa kaktiem nekas nav līdzēts. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 422.*

Un Jānis Paipala atkal gāja ar paceltu galvu, neklausīdamies, vai pa kaktiem kāds nečukstas vai neizmet indīgo — bandīts. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 326.*

KAĶENE

NĒSĀ (VELK) KĀ KAĶENE (KAĶE) savu KAĶĒNU (BĒRNU) kādu, ko *arī 1. un 2. pers. Pašaizliedzīgi rūpēties par kādu, ar grūtībām kādu audzināt, uzturēt, pārceļoties no vienas vietas uz otru; glabāt, slēpt kaut ko dažādās vietās.*

Un tā šī jaunā māte vadā un nēsā savu bērnu kā kaķene kaķēnu no vienas vietas uz otru, atstāj pa mēnesim pie vienas vecmāmiņas, pa mēnesim pie otras. *Dripe A. Zv 1974, 12. nr. 22.*

— Lauriņ, meit, par ko [tik ļoti jācieš]? Par to, ka nēsājos kā kaķene ar kaķēnu no mājas uz māju, no migas uz migu? *Ezera R. Aka. R. 1972, 279.*

— .. Visus tos gadus esmu tevi savos zobos vilkuse, tikpat kā kaķe savu kaķēnu... septiņus gadus nesuse kaklā pakārtu.. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 212.*

— .. Kā kaķe savu kaķēnu — tā es tevi esmu vilkusi. *Kalndruva M. Cilvēka sirds. R. 1961, 141.*

— Vai tu domā, es jūs visus būtu izvilkusi kā kaķēnus, ja ne pastāvīgā kapeiku skaitīšana? *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 192.*

Naudas kuli uz krūtīm nēsāt baidījās no laupītājiem, jumtā paslēpt bijās no ugunsgrēka, kamēr beigu beigās sagudroja glabātavu vecā

bišu stropā.., kad savu naudas zuti bija iznēsājies no vienas vietas uz otru kā kaķene savus bērnus. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 287.*

KAĶIS

ACIS KĀ KAĶIM; KAĶA ACIS. *Saka, ja ir ļoti laba redze, ja kāds spēj pamanīt pat ko grūti saskatāmu.*

Šķilteris, kur ellē, acis tam kā kaķim, redz: rudzi biruši kā no caura maisa, — iet, iet pa pēdām, kamēr sadzen Kļav' Ancīti, nabagu!... *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 204.*

Un, kad ārā aiz mājas stūra es saklausu steidzīgus soļus, ausis man kļūst dzirdīgas kā pelei un acis redzīgas kā kaķim. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 150.*

Bet vislielākais prieks pavasarī man uziet kādu putna perēklīti. Kaķa acīm izložņāju paspārnes un bēniņus.. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 52.*

— Un tiem advokāts, rūdīts nelietis un izspiedējs, cilvēks ar kaķa acīm, kurām nekas nepaliek noslēpts. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 662.*

AIZIET KĀ KAĶIS (KAĶE) AR PŪSLI. *Saka, ja kāds lielā ātrumā drāžas uz priekšu.*

— Zirgi, ieraudzījuši kamanas ar lāci, deva kājām vaļu. Kučieris gan bija jau pieskrējis pie kamanām.., bet grožus saķert nepaguva.., un zirgi aizgāja ar lāci un kučieri kā kaķis ar pūsli. *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 238.*

Didžis steidzīgi laidās ceļā. Čigānu iekapātais salnis, manīdams vēl jājējam rokā paprāvu vici, devās kā vēja triekts pa mīksto noras ceļu uz muižas pusi..

— Didžis aiziet kā kaķe ar pūsli!.. — kāds ierunājās. *Janševskis J. KR, I—II. R. 1933, 271.*

BAIDĀS (VAIRĀS) KĀ KAĶIS NO ŪDENS *arī 1. un 2. pers. Saka, ja kāds ļoti baidās, cenšas izvairīties no kaut kā.*

No laivinieka gaitām Ivans nekā nesajēdza, no ūdens baidījās kā kaķis, taču, ko viņam lika darīt, centās pildīt godam. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 161.*

— Tādi kā Kreiss ir varoņi, kad jāšauj uz neapbruņotiem. No kaujas viņš vairās kā kaķis no ūdens. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 84.*

BAIDĪT (BIEDĒT) KĀ KAĶI AR PŪSLI; BAIDĪT (BIEDĒT) AR PŪSLI kādu *sar. Muļķīgi baidīt.*

Lukst s. Ko ta' es varēju darīt, kad, pavei, daži sābriņi un nesābriņi kā vienā mutē: neej.. Baidīja kā kaķi ar pūsli. *Zālīte E. Spēka avots. R. 1951, 16.*

— .. Tautmīļa aizbildne mani ir baidījusi ar «Rīgas Balsi» kā kaķi ar pūsli.. *Krieviņš M. Septiņi pistoles šāvieni spoku stundā. R. 1976, 76.*

— Neesam jau kaķi, nebaidi ar pūsli! — strēlnieki smējās. *Krieviņš M. Strēlnieki pārnāk mājās. R. 1967, 89.*

— Savervējis savā bandā Nagaini ar visu znotu un nu grib mani iebiedēt. Nekā nebūs, Cepli vis nevar kā kaķi ar pūsli iebiedēt! Es viņus pašus kā kucēnus sabāzīšu maisā un noslīcināšu. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 120.*

BŪT PRIEKŠ KAĶIEM *3. pers., vienk. Būt nepietiekamam, veltīgam, bez nozīmes.*

Nu jā, pie velna, tas ir nabagmājas iemītnieku vai arestantu darbs, un peļņa — priekš kaķiem, tomēr ir labāk kā nekas! *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 98.*

Gurķi tika gan līdz ziedēšanai, bet augļi neaizmetās. Viss lielais darbs priekš kaķiem. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 249.*

— Tas, ko tu zini no zvejas, ir priekš kaķiem. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 143.*

.. kas savas plaušas nopīpējuši un nodzēruši un negrib no dūma un pudeles šķirties, dedzīgi sludina: šitāda ārstēšana priekš kaķiem. *Kalndruva M. Uz tās pašas zemes. R. 1982, 140.*

KĀ KAĶIS. *Ļoti klusi, viegli, uzmanīgi; ļoti veikli.*

Basām kājām [Jānis] kā kaķis aizlavījās pa klonu, ārā spēcīgi šalca mežs, tādu švīkoņu pat nomodā neviens nesadzirdētu. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 292.*

Ilgāk prātot nebija laika. Kārlis pieliecās, klusi kā kaķis palīda rijas nojumē un, automātu šaušanas gatavībā turēdams, gaidīja, kas notiks. *Kaijaks V. Bailes R. 1977, 101.*

Skolotāja brālis Rudzis, kurš par mani bija drusku vien lielāks, manās acīs tad bija tīrais akrobāts, jo viņš skraidīja pa trepēm augšup un lejup kā kaķis. *Jaunsudrabiņš J. KR, IV. R. 1981, 37.*

Veikli kā kaķis zēns iezogas priekšnamā. *Paegle L. Stāsti jaunatnei. R. 1954, 83.*

KĀ KAĶIS [RUNCIS] UZ BALDRIĀNU. *Saka, ja kāds kaut ko ļoti kāro, pēc kaut kā pārmērīgi tiecas.*

Saku, ka zinu zāli, uz kuru cūkas kā kaķi uz baldriānu.. *Spriņģis J. Aivara Silava dzīve. R. 1967, 153.*

Pēc uzslavas tik kārs kā kaķis pēc buldurjāņa saknes, to jau no visiem tiem viņa stāstiem varēja dzirdēt. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 93.*

— Es skatos, tu uz šņabīti esi kārs kā runcis uz balderjāņiem. *Krieviņš M. Strēlnieki pārnāk mājās. R. 1967, 58.*

Grieta. [..] Laikam būs tagad pie ļoti laba prāta, — varbūt Veprovskis tai īstā brīdī būs pabučojis roku. Uz tam viņa kārīga kā runcis uz pienu. *Alunāns Ā. Lugas. R. 1968, 89.*

KAĶA SOĻIEM. *Ļoti klusi, ļoti viegliem soļiem.*

Kāds apdomīgi ver lūka durvis un pienāk man klāt viegliem kaķa soļiem. *Kurcijs A. Atmoda. R. 1957, 104.*

Kristofers kaķa soļiem pārlaipo gaiteni, viegli pavelk Margarētas durvju rokturi, durvis atveras — jā, istaba tukša... *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 300.*

No aizmugures klusiem kaķa soļiem Varkalim zagās klāt trešais. *Svīkule V. Gājputnu balsis. R. 1970, 16.*

.. rudens nedzirdamiem kaķa soļiem zogas klāt mūsu mežiem, dārziem un puķu dobēm, lai noņemtu tiem zaļo lapu un ziedu rotu, lai mūsu sirdīs kaisītu neticības, skumju un izmisuma sēklu. *Kalniņš J. (Mākonis). Mana pārgalvīgā dzīves dziesma. R. 1973, 290.*

KAĶIM JĀSMEJAS *sar. Saka, ja ko atzīst par smieklīgu, muļķīgu, neticamu, nepatiesu, neiespējamu.*

Pavisam nesen viņš izlasīja uz kāda tēva jaunības fotogrāfijas: «Mincītim no runčuka»... Bildīte laikam māmiņai domāta, taisni vai smiekli nāk!.. Kādi viņi tomēr smieklīgi, vai vērts būt pieaugušam, lai tā izteiktos? Tur kaķim jāsmejas! *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 71.*

— Mīļā Līvija, vai tu tiešām domā, ka bez naudas, bez pazīšanās un bez protekcijām tu dzīvē tālu tiksi? Un Aigars Plēsums — vai tu tici, ka viņš ar savu pelēko vadmalas vamzi kļūs par gleznotāju?

— Jā, es ticu, — Līvija atcirta.

Magdalēna iesmējās. — Tur jau ne tikai man, bet pat kaķiem jāsmejas. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 138.*

KAĶIM UZ ASTES *sar., niev. Saka, ja ko atzīst par nepietiekamu, veltīgu, nederīgu, nenozīmīgu.*

.. Sarkaļu mamma piekūla pilnu klēti, un cik viņa nodeva? Tik, kā kaķim uz astes. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 218.*

Uz diez vai Staģis gribēs atcerēties savus vārdus, ka viņam no arteļa labuma tik, cik kaķim uz astes. *Grants J. Vēja pusē. R. 1966, 102.*

— Kaķim uz astes tava propaganda! — nošņāca Svilpītis. *Sakse A. Nokaltis zars. R. 1968, 155.*

Padarīts tiešām bija, kā mēdz sacīt, pa roku galam, cik kaķim zem astes. *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 48.*

— Viņi [mākslinieki] labāk mirst badā nekā pelna naudu. Viņi aizmirsuši, ka mūsu laikmetā valda tikai nauda. Viss pārējais ir kaķim zem ļipas. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 144.*

KAĶIS AIZVELK BAĻĶI PĀR CEĻU (ceļā) *sar. Saka, jas kas negaidīts neļauj realizēt iecerēto.*

Kā domātu — viss kārtībā, atkal kaķis aizvelk baļķi pār ceļu. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 191-192.*

Taisījās visu dienu [uz braukšanu]. Kaķis aizvilka baļķi ceļā. Vecam papam vajadzēja tepat palikt. *Austriņš A. KR, IV. R. 1935, 435.*

Mīļais draugs, sen taisos Tevi apciemot, bet kāds ļauns runcis atkal aizvilka baļķi priekšā. [No J. Sudrabkalna vēstules A. Upītim.] *Sudrabkalns J. LM 1981, 35. nr. 4.*

KAĶIS UZ ASTES VAR AIZNEST kaut ko *sar., niev. Saka, ja ko atzīst par ļoti niecīgu, nepietiekamu, nevērtīgu.*

— To tavu peļņu, meit, to jau kaķis uz astes var aiznest. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 365.*

— Tfi, pensija! — Vilma nicīgi nospļāvās. — Kaķis uz astes var aiznest! Plēsāmies kā turki, un še tev pateicība! *Svīre M. K 1976, 6. nr. 54.*

— Jūsu izglītību kaķis var uz astes aiznest, — viņa atteica. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 215.*

Tas jau bij tāds mūlāps, tāds stulbausis.. Cik reižu Osis neskubināja: nu aizej tak, aizej vienreiz uz Randāniem, svētais Zeltiņš tev pats to Līzi klāt nenesīs. Arī viņa bij runājusi — bet tam jau tikai tā lielā mute, dūšas tik, cik kaķim uz astes aiznest. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 210.*

.. [mācītājs] mēģinājis brūti atrunāt, ka krievu ticību «kaķis var aiznest uz asti». Tā esot pagānu ticība.. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 134.*

KRĪT KĀ KAĶIS UZ KĀJĀM (UZ VISĀM ČETRĀM) *arī 1. un 2. pers. Saka par cilvēku, kas prot veikli izkļūt no jebkuras situācijas, pārvarēt jebkuras grūtības.*

«.. Ko tu zemnieka cilvēkam padarīsi! Viņš vienmēr krīt uz kājām kā kaķis — svied, kā gribi.» *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 207.*

.. lai kā liktenis viņu mētāja, viņš arvien kā kaķis krita uz kājām.. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 57.*

Kur visur viesis nebij bijis! Cik pilsētas izstaigājis! Kādos vējos rūdīts, kādos viļņos svaidīts! Bet arvien nokritis sveiks un vesels kā kaķis uz savām četrām kājām. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 725.*

Nekādus nāves grēkus Pīlādzītim piedēvēt nav iespējams. Met kā mezdams, viņš allaž krīt uz visām četrām kā kaķis. *Poišs M. K 1973, 11. nr. 147.*

.. Justs Ragainis .. savā daiļrunībā prot mest visneiedomājamākos kūleņus un allaž kā kaķis nokrīt uz pekām. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 312.*

Tāds puika dzīvē krītot vienādi kā kaķis uz nagiem, bet meitene bez palīga grimstot kā ola dibenā. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 95.*

KUĢA KAĶIS. *Mezglaina pletne.*

Kamēr viņš purinājās un slaucījās, sekoja otra šļāce, tad krātiņā ielēca Ivarsens un sāka slānīt Ako ar «kuģa kaķi». *Lācis V. KR, IV. R. 1971, 36.*

MELNS KAĶIS PĀRSKRIEN PĀR CEĻU kādam *sar. Saka, ja kas negaidīts izjauc iecerēto, nodomāto.*

Viņš .. savos aprēķinos izlaida no acīm varbūtību — to nejaušo un neatvairāmo, kas kā melns kaķis pārskrien pār ceļu drosmīgajiem ceļavīriem. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 446.*

Un vēl tikai Dievs zina, vai viņš rudenī skolā sāks strādāt — varbūt arī šeit kāds melns kaķis ceļam pāri pārskrien, un cieta pamata zem kājām viņam nebūs joprojām. *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 218.*

Tad nu pavērās izdevība atgriezties divīzijā. Bet arī šoreiz pār ceļu pārskrēja melns kaķis: laikam biju par ātru izskrējis no hospitāļa, pamatīgi saaukstējos un līdz pavasarim novārtījos ievainoto palātā.. *Damburs E. K 1979, 3. nr. 132.*

Un, ja melns kaķis nepārskries pār ceļu, tad nākamgad — ak jā, tagad jau jāsaka: šogad — mēs apprecēsimies. *Ezera R. Viņas bija trīs. R. 1963, 169.*

Vajag pārskriet tikai kaķim pār ceļu, un tik tuvs savietis pēkšņi var tikt ienīsts tīri kā ļaundaris. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 258.*

SĪKSTA DZĪVĪBA KĀ KAĶIM. *Saka, ja cilvēks spēj daudz izturēt, pārciest smagas slimības.*

..šim [vecajam Miķelim] ne prātā nenāca mirt, jo nāve vēl viņa neņēma pretim. «Sīksta viņam dzīvība kā kaķim,» Aža domāja pie sevis, «ne viņš apsalstas, pat ne vaidēt neievaidas, tāds var dzīvot vēl savu gadu desmit.» *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 342.*

«Man sīksta dzīvība kā kaķim,» es domāju..

Aukstu apliekamo man vairs nevajadzēja. Zāles bija izdzertas. Tagad riju tikai piles, lai vairotu asinis un rastos ēstgriba. *Jaunsudrabiņš J. Vēja ziedi. R. 1959, 66—67.*

— Pie daktera nav braucis, skrīverīša pārsēja — un cauri. Viņam kā kaķim — dzīvību ar dzīšanu neizdzīsi! *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 344.*

SPĒLĒJAS KĀ KAĶIS AR PELI ar kādu *arī 1. un 2. pers. Saka, ja draudīgā situācijā kādam tiek dotas mānīgas cerības, ja kādu ķircina, spīdzina, vārdzina.*

Miegu aizdzina ciniskas iedomas par Melitu, ko viņš gribēja sev pakļaut, salauzt spītīgo lepnumu. Viņš spēlēsies kā kaķis ar peli. Pagurušai vairs nebūs spēka pretoties. Gan tad izstāstīs par saviem draugiem visu, ko zinās, darīs visu, ko viņš iegribēsies. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 553.*

— Ja jūs viņus abus ietupināsiet, tad «Cepļa» naudas skapja un Zīles lieta paliks neizmeklēta.. Ceplis ar Sauso spēlējas kā kaķis ar peli. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 308.*

Deviņas dienas Biskajā, satrakotā jūrā,.. vētra spēlējās ar kuģi kā kaķis ar peli — Rīgā mūs jau uzskatīja par bojā gājušiem. *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 365.*

STAIGĀ KĀ KAĶIS AP KARSTU PUTRU *arī 1. un 2. pers. Saka, ja kāds grib ko darīt, bet neuzdrošinās, rīkojas izvairīgi.*

Piemēram, ap romānu «Aka» vērtētāji staigā kā kaķi ap karstu putru. *Mauliņš J. K 1976, 6. nr. 141.*

Daudzreiz tā [metode] iet maniem darbiem riņķī un apkārt kā kaķis ap karstu putru, bet pieskarties nedrīkst, baidās. *Ezeriņš J. — K. Egle. Atmiņas. R. 1972, 274.*

Katru dienu jau kāds skribents pie mums atblandās. Staigā ap mani kā kaķis ap karstu putru, modes pēc pieraksta vārdu, nofotografē. *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 48.*

Pietiek laipot ap patiesību kā kaķim ap karstas biezputras bļodiņu. *Kaijaks V. Mans pavasaris. R. 1970, 136.*

Virza gāja ap dzeltni [zirgu] kā kaķis ap karstas putras podu. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 108.*

Bet, ja tu ieraudzīsi druscin̦ lepnākas durvis vai arī durvis ar kroņa izkārtni, — tu nostaigāsi gar tām kā kaķis gar karstas putras katliņu. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 92.*

ŠĶAUDA KĀ KAĶIS [DŪMOS; RIJAS DŪMOS] *arī 1. un 2. pers. Saka, ja šķauda īsi, vairākas reizes pēc kārtas.*

Viens no gulētājiem sācis šķaudītāju piesmiet: «Ko tu šķaudi kā kaķis? Šķic, šķic peļu ķert!» *Šmits P. XIV, 127.*

Neba šķaudāšu kā kaķis dūmos, ja mani kādreiz pieminēs ar siltu vārdu. *Salenieks E. Neizlaid airus no rokām. R. 1975, 142.*

Tikpat beidzot jaunais radagabals sāk atmosties. Vispirms viņš nošķaudās — mēs parasti tad teicām: kā kaķis rijas dūmos, — lai gan ij nezinājām, vai kaķis rijas dūmos jel maz spēj šķaudīt. *Salenieks E. Otrais mētelis, šūts no ielāpiem. R. 1969, 50.*

KALENDĀRS

GUDROT JAUNU KALENDĀRU *sar., iron. Lieki prātot.*

— Negudro jaunu kalendāru, bet iedzer! — Ēriks mudināja. *Lācis V. KR, VIII. R. 1973, 115.*

Šmieders. Ko tu tāds domīgs, jaunais cilvēk? Kalendāru gudro, ko? *Lindulis J. Lugu izlase. R. 1945, 67.*

KĀLIS

GALVA NORIPO [RIPO] KĀ KĀLIS (RĀCENIS) *vienk. Galva noripo ļoti viegli.*

Egle noslēpa lapiņu savā platajā plaukstā un apgāja apkārt malkas grēdām.

— To [proklamāciju] jau nevar [lasīt] tā kā avīzi vai grāmatu. Kāds sadzirdēs un pasacīs vāciešiem, tad galva noripos kā kālis. *Lēmanis I. Izlase, I. R. 1967, 107.*

Patiesi tāds mans nolūks — dzirdēt sev blakus šķindam zemgaļu zobenus. No tiem daža laba galva noripojusi kā rācenis. *Purs L. Degošais pilskalns. R. 1972, 89.*

.. bet, ja pīķis salūst vai viņam to izrauj no rokām, tad vēl paliek zobens, ar kuru cirst un kapāt uz visām pusēm tā, ka ienaidnieku galvas ripo zemē kā kāļi. *Rudzītis M. Raksti, II. R. 1979, 20.*

PĀRŠĶELT GALVU KĀ KĀLI (RĀCENI) *vienk. Pāršķelt galvu ļoti viegli.*

Tērauda gabals ir cūku kaujamā tuteņa garumā.. Tāds varēja nocirst roku, kāju, galvu pāršķelt kā kāli... *Branks V. Kauju negaisos. R. 1964, 319.*

— .. bet, ja tu manu egli aiztiksi, — galvu pušu kā kāli pāršķelšu! *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 69.*

.. saimnieks paķēra cirvi un laida to tieši Vainauckam pierē. Nebūtu viņš, kā jau bijis zaldāts, acumirklī nometies zemē, galva būtu pušu kā rācenis. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 422.*

KALNIŅŠ

SMILŠU KALNIŅŠ *folkl. Kapi, kapsēta.*

«Labdien, baltvaidzīt!» tas teicis. «Laikam esi māmiņas rožu dārzā uzaugusi, ka neesmu tevis redzējis.»

«Nē, tautiet,» atteikusi Dace, «man māmuliņa baltā smilšu kalniņā.» Un tad viņai tādas vieglas, vieglas asaras nobirušas pār vaigiem.. *Kosa J. Dienas tveicē. R. 1969, 97.*

L ī z e . [..] nu tavs Pēteris smilšu kalniņā, tu pati atraitne.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 165.*

Eņģele ir bijusi mātes aukle tais laikos, kad māte bijusi vēl mazāka par Anneli. Nu jau viņa sen guļ smilšu kalniņā.. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 181.*

Vīrs jau turpat desmit gadu kā pa smilšu kalnu. *Upmale V. Mežkroga gravīras. R. 1982, 122.*

KALNS

AIZ TREJDEVIŅIEM (DEVIŅIEM) KALNIEM *(retāk* JŪRĀM, ZEMĒM*) folkl. Ļoti tālu (biežāk vietas nozīmē, retāk laika nozīmē).*

« .. Tu gan esi skaista, bet aiz trejdeviņiem kalniem tava pameita ir skaistākā visā pasaulē.» *Šmits P. IX, 299.*

Pūteļa krogs, kur Kukuļciema vīri un viņu kalējs allaž mēdza iegriezties pēc «dzīvībai nepieciešamā sīvuma», kā jau zināms, nebija vis aiz trejdeviņiem kalniem, kādēļ ciematā nepalika noslēpums, kur Stiprais tai bēdu reizē mircis līdz pusnaktij. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 86.*

Es klusēdams soļoju Agnesei līdzās, un mana lielākā vēlēšanās bija, kaut Gaiļi atrastos aiz trejdeviņiem kalniem, lai mūsu kopīgais ceļš nekad nebeigtos. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 75.*

Treidu Miervaldis tumsā pasmaidīja, bija tā savādi prātot par vecāku dzīvi, aiz trejdeviņiem kalniem tā noritējusi — nesaprotama un tāla viņam.. *Kalve A. Tveice jūlijā. R. 1976, 75.*

Es biju redzējis, kā cilvēks mirst. Biju redzējis un zināju, ka gluži tāpat arī man kādreiz būs jāaiziet. Bet tas bija vēl aiz trejdeviņiem kalniem, nezināmā klajumā... *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 284.*

.. pēc brīža saimnieces balss nāca dzirdama: «Domā, ka rija aiz deviņiem kalniem? Domā, ka citiem ļaudīm acu nav? Vai es neesmu teikusi, ka tu no manis nenoslēpsi?» *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 90.*

Man mīļi šie stāsti — / Kā šūpuļa dziesma, / Kā māmiņas glāsti, / Kā atšalkas tālas / No bērnības, / Aiz deviņiem kalniem / Gaistošas. *Plūdonis V. Raksti, I. R. 1974, 159.*

Mēs čakli plūcām zāli, ložņājām pa krūmiem un māte stāstīja: «Aiz trejdeviņiem kalniem, aiz trejdeviņām jūrām senāk bijusi liela ķēniņa valsts.» *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 172.*

Tas nebija aiz trejdeviņām jūrām, un tas nebija aiz trejdeviņiem kalniem. Tas bija tepat. *Čaklais M. Saule rakstāmgaldā. R. 1975, 28.*

— Ak, tās dieniņas ir vēl tālu, aiz trejdeviņām jūrām.. *Janševskis J. KR, XIII—XIV. R. 1933, 263.*

— Un es domāju, ka tu vēl esi aiz trejdeviņām zemēm! — brīnījās Pakalns. *Kurcijs A. Dzīvības vārtos. R. 1956, 61.*

.. teikās jau izšķir tikai konkrēto šeit, bet viss tālāk notiekošais ir «aiz trejdeviņām zemēm». *Ancītis K. — Latviešu literatūras kritika, IV, 2. R. 1960, 142.*

Kādreiz viņs bija cieši pārliecināts, ka, no kalna augstes skatoties, tur — ziemeļu pusē — aiz trejdeviņām zemēm, aiz trejdeviņām jūrām ir gandrīz, gandrīz samanāma teiksmaina, brīnumaina zeme. *Kalniņš J. Rainis. R. 1977, 643.*

AR KALNU. *Ļoti daudz; pārpilnām.*

Viņš bij vienīgais dēls, mantas bij ar kalnu, lai viņs ņēma [sievu], kādu gribēja. *Blaumanis R. KR, IV. R. 1949, 34.*

«Darba man še ar kalnu; strādāju cītīgi un esmu ieguvis pilnīgu priekšnieku uzticību.» *Kaudzīte M. Atmiņas no «tautiskā laikmeta» un viņa lielākiem aizgājušiem darbiniekiem, II. Cēsīs—Rīgā 1924, 232.*

Kas tādu armiju var pabarot! Jāņa siers un uzkožamie tad jau ar kalnu. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 349.*

— .. Paldies par kurpēm, gan kādreiz atdarīšu! Ar augļiem — ar kalnu. *Kalve A. Tveice jūlijā. R. 1976, 223.*

BŪT AIZ KALNIEM *3. pers. Būt ļoti tālu (parasti laika nozīmē).*

.. aiz kalniem ir tas laiks, kad operas mākslinieka aktieriskās dotības neuzskatīja par svarīgām.. *Zariņš M. Mans darbs teātrī. R. 1974, 138.*

Bet ziema nebija aiz kalniem. Pirmo salu visi gaidīja ar nepacietību, jo tikai tas viņus varēja izpestīt no briesmīgajiem dubļiem.. *Lācis V. KR, XII. R. 1974, 401.*

Un flokšos draudīgi / Jau pirmie ziedi kvēl, / Lai nedomā neviens — / Aiz kalniem rudens vēl. *Elksne Ā. Trešā bezgalība. R. 1971, 60.*

Tagad Austra tiešām bija deputāta līgava, un kāzas arī vairs nevarēja būt aiz kalniem. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 253.*

Nejaušs pretimnācējs iztālēm nepateiks, ka viņai nav vairs aiz kalniem piecdesmit gadu. *Ezera R. Viņas bija trīs. R. 1963, 6.*

Un atvaļinājuma beigas jau patiesībā arī nebija aiz kalniem. *Lagzdiņš V. Nakts «Mežāžos». R. 1976, 222.*

— Atgriezieties savās mājās! Gatavojieties tai lielajai dienai, kas nav vairs tālu aiz kalniem. Tad mums būs karavīru ieroči, viņu spēks — un taisnība uzvarēs! *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 373.*

Jo tuvāk Rīgai, jo vairāk pasažieru.. Rīga vairs nav aiz kalniem. *Salenieks E. Kā nu kurš. R. 1970, 318.*

«Nāc līdz, Annele, iesim pie tēva.»..

Labprāt, labprāt. Annele ir priecīga līdzgājēja, lai aiz kādiem kalniem, lai vai cik tālu. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 71.*

«Raugi viņam, savam laupītājam, iedot šīs zāles. Kamēr viņš deviņas dienas domās izgulēties, mēs būsim pār kalnu kalniem.» *Šmits P. VI, 25.*

GĀZT (apgāzt) KALNUS. *Darīt darbu, kas prasa lielu fizisku spēku; veikt ko lielu, nozīmīgu.*

— Jums jau vēl tik stiprs tēvs, — Jānis iesaucās, — ka var kalnus gāzt, ne tikai miežus nopļaut! *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 237.*

Viņa bija norunājusi ar veco Pakalnu, ka savas normas cirtīs kopā. — Tava jaunība, mana gudrība, tām kopā vajag kalnus gāzt, ne vēl kokus.. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 235.*

Vai viņš visu nevar nopelnīt pats savām rokām, ar šitām divām muskuļu grīstēm, kas var kalnus gāzt? *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 288.*

— Kādi nu tev kalni gāžami! Ne bērnu, ne lopu. *Ezera R. Saules atspulgs. R. 1969, 74.*

— .. Kalnus mēs, latvieši, varētu apgāzt, ja mums būtu tikai tik daudz [ticības] kā viens sinepju graudiņš... Ak jūs gļēvuļi!... Kaunaties par savu mazdūšību!... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 186.*

Miķelis jau arī nebij nekāds priekšgājējs. Pats atzinās. «Ko es vairs ar savu kaulu krimti! Vai kalnus apgāzīšu? Ja nu būtu vēl Krišjānis!» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 486.*

Tiesa, kalnus es, darbodamies te, «Vārdā», gan neapgāzu, tomēr šo to, laikam, paveicu ar! *Lejas-Krūmiņš T. — Egle K. Atziņas, II. Cēsīs—Rīgā 1924, 65.*

kalnu gāzējs

Pēc auguma Atis nebija nekāds kalnu gāzējs: mazs, pavājš jauneklis.. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 69.*

.. Ezerniekos cer uz Antona Paipalas darbarokām, jo vīrieša spēks šais laikos ir vislielākā vērtība. Tikai jāšaubās, vai viņas, dzīvē pieredzējušas sievietes, nemana, ka nekāds kalnu gāzējs novārgušais vīrs nebūs. Viņam trūks elpas, viņš bieži apstāsies pussolī atpūsties.. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 333.*

Korts domā, ka viņš ir tas kalnu gāzējs, ka viss kolhozs balstās uz viņa vadīto floti un palīgnozares nemaz nav vajadzīgas. *Talcis Ā. K 1974, 8. nr. 37.*

KĀ KALNS. *Saka par ko ļoti lielu.*

Lapainis stāvēja kā kalns, aizņēmis vai pusi virtuves: liels, plecīgs, spīdīgi nosvīdušu seju. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 104.*

— .. Rudenī vienmēr [kaimiņš] atsūtīja puisi ar pļaujmašīnu — pa pusi dienas norāva manus kviešus un rudzus, ka ne redzēt. Zirgi kā kalni, beļģu vezumnieki, dancodami vien staigāja. *Vilks. Ē. Labs paziņa. R. 1973, 486.*

Vingrināties, kājas! / Atspirgstat, rokas! / Darbs priekšā kā kalns! *Poruks J. LM 1981, 42. nr. 7.*

KĀ PRET KALNU. *Ar grūtībām; jūtot iekšēju pretestību.*

Redzēju, ka tēvs ilgi vairs nevar būt par skolotāju, gāja kā pret kalnu, un māte arī arvien biežāk slimoja. *Tirzmaliete. — Egle K. Atziņas II. Cēsīs—Rīgā 1924, 251.*

Tomēr dzīve pamazām gāja uz priekšu, kaut gan kā pret kalnu, kā pa nelīdzenu ceļu. *Dziļums A. Saplēstā krūze. R. 1942, 192.*

Varbūt var likties neparasti, ka viena no visnepatīkamajām lomām man bija Stenlijs T. Viljamsa lugā «Ilgu tramvajs». Stenlijs aktierim dod bagātu materiālu, un par to varētu tikai priecāties, bet — tajās dienās es vienmēr gāju uz teātri kā pret kalnu. *Cilinskis G. C 1976, 71. nr. 4.*

PĀRSTATĪT (PĀRCELT) KALNUS. *Veikt ko lielu, grūtu, gandrīz neiespējamu.*

Tomēr lūgšana [lai tēvs kļūtu vesels] vien nekā nelīdzēja. Vajadzēja ticēt. Kristus teica: «Ar ticību varot kalnus pārstatīt.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 464.*

Nu es nešaubos par svētu rakstu patiesību, ka, ja tava ticība ir kā sinepju graudiņš, tad tu vari kalnus pārstatīt. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 275.*

Jā, bet ar naidu ir tāpat kā ar ticību — tas izaug, un ar to var ne vien kalnus pārstatīt, bet arī torņus sagāzt un pilsētas nopostīt... *Laicens L. Lai dzīvo nost! R. 1974, 37.*

Nē, tikai neatkāpties, neatzīt savu nespēku, bet sakopot visus garīgos un miesīgos spēkus.. Griba pārceļ kalnus, zem saules viss iespējams — uz priekšu, spītniek! *Lācis V. KR, VII. R. 1972, 260.*

Apakšpulkvedis Vācietis, noskatīdamies uz enerģisko jefreitoru, domāja: «Ja man būtu daudz tādu puišu! Kalnus pārvietotu!» *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 202.*

ZELTA KALNI *bieži saistījumā ar darb. vārdu* solīt. *Bagātība, pārticība, dzīve bez rūpēm.*

Sola saimniekam zelta kalnus, lai tikai palaižot vēl šo reiziņu cauri. *Šmits P. XIV, 25.*

Pirms kāzām sola zelta kalnus, bet pēc kāzām pat rēķinus nemaksā. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 172.*

— Bet tu apdomā, var būt, ka nemaz tik ļauni nebūs... ir tev, ir tavam dēlam. Zelta kalnus nesolu, bet labu, saticīgu un pārtikušu dzīvi gan. *Stankevičs A. Šuvējiņa. R. 1976, 94.*

Zelta kalnus neesmu solījis, un ar ubaga tarbu tu neesi staigājusi. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 14.*

Pēteris pastāstīja Anetei, ka meistars viņam solījis zelta kalnus, ja viņš ziņošot par citu strādnieku noskaņojumu.. *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 170.*

Kā traki, skaidri kā bez galvām tagad tie no laukiem līda Rīgā, nezin kādus zelta kalnus meklēdami. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 558.*

Aizsmakusi tā [Andra māte] kliedza uz Andra tēvu: — Tu, tu! Tu ļausies, lai otrs tev kreklu novelk no muguras!... Pliks skriesi pa pasauli!... Lai tik ņem vien, tev jau zelta kalni!... *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 240.*

Bungatiņš. Kādi zelta kalni tad jau nu man piederējuši! *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 358.*

Dēls .. negrib mājā vairs dzīvot. Dīdās uz to pašu Rīgu. Tur jau nu visus tie zelta kalni gaida! *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 116.*

KALPS

BURTA KALPS. *Darbinieks, kas formāli ievēro priekšrakstus, neiedziļinās apstākļu, notikumu būtībā.*

— Burta kalps katrā vietā atradīs kaut ko tādu, kam var pieķerties. *Lācis V. KR, XVIII. R. 1977, 321.*

Benjamins ministrijā bija pazīstams kā saprātīgs ierēdnis, nepavisam ne burta kalps, viņš dažu labu reizi bija atkāpies no ierastās papīru pāradresēšanas kārtības.. *Bels A. «Es pats» līdzenumā. R. 1968, 19.*

KĀ PA KALPA KĀZĀM; KĀ KALPA KĀZĀS *parasti savienojumā ar darb. vārdiem* ēst, dzert. *Samērā labi paēst, krietni iedzert (trūcīgos apstākļos).*

— Gaļa cepeškrāsnī, kafijai ūdens vārās burbuļodams, par pārējo arī parūpēsimies. Uzdzīvosim kā pa kalpa kāzām.. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 140.*

Alus un šņabis plūda vai visu nakti, kā mēdz teikt, kā kalpu kāzās. *Pērsietis. Izlase. R. 1951, 267.*

KALTIŅŠ

PAZŪD KĀ KALTIŅŠ KULĪTĒ *arī 1. un 2. pers. Saka, ja kāds pēkšņi, negaidīti pazūd.*

— .. Kā aizdrāzās uz to reņģinieku ciemu, tā pazuda kā kaltiņš kulītē. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 231.*

KAĻĶIS

KĀ KAĻĶIS. *Ļoti bāls (izbailēs, uztraukumā).*

Viņš ir bāls kā kaļķis, un bērnišķīgās izbailēs viņa acīs riešas asaras. *Sēlis R. Silaines muiža. R. 1958, 290.*

Tiltiņš, cepuri jau pa gabalam noņēmies, palika mierīgi stāvam, sejā bāls kā kaļķis un nezināms, kur acis likt. *Janševskis J. KR, II. R. 1933, 401.*

Kārlis Lazdiņš, kas tolaik vēl suflēja, nobāl kā kaļķis.. [bailēs, ka aktieris turpinās nepareizi iesākto frāzi].. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 305.*

KAMBARIS

KAULU KAMBARIS *sar. Ļoti vājš cilvēks (retāk* dzīvnieks).

«Hahaha!» viņš smējās. «Jūs ticat, ka šis sienāzis, šis kaulu kambaris, šis vecais spoks tiešām ir bijušais atlēts un akrobāts?» *Zariņš K. Izvēlēti stāsti un noveles. R. 1942, 153.*

Ja cilvēka āriene būtu jāraksturo cik iespējams īsāk — par dakteri varētu izsaukties: īsts kaulu kambaris! Ir jābrīnās, kā viņš nesabrucis, kā nodzīvojis tik ilgi. *Salenieks E. Kā nu kurš. R. 1970, 179.*

Starp trīspadsmit un četrpadsmit gadiem no apaļa sīka puišeļa izstiepos par garu un plānu kaulu kambari. *Skujiņš Z. Jauna cilvēka memuāri. R. 1981, 151.*

Zirgs no plikiem salmiem palicis ļoti vājš, nespēcīgs, bet žīds kaulu kambari kapājis un dzinis, cik tik iegājis. *Šmits P. X, 29.*

Ērzelis bija stīvs un līks kā pats kaulu kambaris. *ME. II, 149.*

KAMIELIS

IZLĪST (līst) KĀ KAMIELIM CAUR ADATAS ACI; IZLĪST (līst) CAUR ADATAS ACI. *Pārvarēt ļoti lielas grūtības un izdarīt gandrīz neiespējamo.*

Vēlāk daži teica, ka es esot dzimis zem laimīgas zvaigznes, jo citādi nemaz nevarot izskaidrot, ka man kā kamielim izdevies izlīst caur adatas aci un iekļūt ugunsdzēsējos bez partijas līderu gādības. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 121.*

— Nāc iekšā, Ābol! Kāpēc tu tūliņ neteici, ka tas esi tu?

— Nu, vai zini, vieglāk kamielim izlīst caur adatas aci nekā vienkāršam mirstīgam piekļūt pie tevis.. *Lācis V. KR. XI, R. 1974, 421.*

.. strādniekam, zemniekam bija jālien kā kamielim caur adatas aci uz savu pajumti, darbu un tiesībām paša dzimtajā pilsētā. *Sudrabkalns J. KR, II. R. 1958, 432.*

Cilvēkam nekādas speciālas intereses nav, bet viņš lien kā kamielis caur adatas aci — vienalga kā, kad tikai pie augstskolas diploma... *Brodele A. Tas ir mans laiks. R. 1969, 270.*

Tā bija apziņa, ka viņš izspiedies šai fakultātei cauri kā kamielis caur adatas aci. *Birkerts A. Daiļdarbi un atmiņas. R. 1958, 190.*

Un viņš teica:

— Nu, lūk, izlīdām caur adatas aci. Dzīvi esam... Uzvaru sagaidījām... *Plotnieks J. Ozolu vecis. R. 1980, 292—293.*

.. atkal parastā pretruna: ja gribi ko jaunu ieviest, lien kaut caur adatas aci.. *C 1973, 179. nr. 4.*

«Uz to [lai latvieši būtu kungi] man prāts nesas. Un, ja vajaga, es tev tur ielīdīšu caur adatas aci. Kungu kārtā es tikšu.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 557.*

KAMIESIS

RAUSTĪT KAMIEŠUS. *Sk.* RAUSTĪT PLECUS.

KAMOLS

KĀ KAMOLS. *Liels, apaļš.*

Un Ķergalvju pagrabu viņa domās redzēja pa pusei pilnu rāceņiem, tādiem lieliem, baltiem, apaļiem, kā vieniem kamoļiem.. *Janševskis J. KR, II. R. 1940, 155.*

Upīšu tēvs un māte strādā pacilāti. Kā nu ne: govis spīd, zirgiem rievas pār muguru, kartupeļi kā kamoli. *Līvzemnieks V. LM 1977, 16. nr. 11.*

Puika kā kamols, lielam cilvēkam sniedzās drusku pāri jostas vietai, bet žirgts un bramanīgs uz nebēdu. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 693.*

NERVU KAMOLS. *Ļoti nervozs cilvēks.*

Kā mēs izskatāmies?.. Vienubrīd iecietīgas, savaldīgas, otru — īsti nervu kamoli. *Kociņa V. L 1972, 9. nr. 18.*

KANCELE

SVIEST (pārsviest) PĀR KANCELI kādu *sar., novec. Ziņot dievkalpojumā baznīcā par pāri, kas pieteicies stāties laulībā; uzsaukt.*

— Es jau Mari nemaz neaiztiku, tikai Ilzes noslēpumu atklāju. Citādi jūs baznīcā paģībtu no brīnumiem, kad mācītājs Ilzi un Jāni sviestu pār kanceli. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 285.*

— Redzi nu, — es sacīju, ka nevajag iet [uz baznīcu].

— Bet es gribēju dzirdēt, kā mani otrām lāgām pār kanceli sviež. *Jaunsudrabiņš. J. Aija. R. 1957, 278.*

Kādu svētdienu baznīcēni acis vien ieplēta, kad mācītājs baznīcā Virpuķi ar viņa izredzēto pārsvieda pirmo reizi pār kanceli. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 130.*

KANDIDĀTS

DILOŅA KANDIDĀTS *sar. Vājš, bāls, slimīga izskata cilvēks.*

Viņš izskatījās tāds, par kuriem agrāk teica «diloņa kandidāts»: vāju, bālu seju, uzrautiem pleciem. *Birze M. Smilšu pulkstenis. R. 1964, 11.*

NĀVES KANDIDĀTS *sar. Vārgs, slims cilvēks, kam paredzama nāve.*

— Par tevi man maza bēda, es tik rūpējos par savas meitas nākotni, lai viņa dabūtu krietnu vīru — zaļoksni, nevis kaut kādu nāves kandidātu. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 136.*

Ceturtais iemītnieks bija diloņslimais Tīmanis, kas drīz pēc tam nomira. Ka šis nāves kandidāts ar savu kāsēšanu nu kādam būtu bijis par traucējumu, to nejutām. *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 69.*

Pats saslima ar plaušām, nāves kandidāts, bet vēl ķircina tautu. *Lācis V. KR, IV. R. 1971, 426.*

KANNA

KĀ KANNA. *Saka, ja par ļoti izdevušos, labu, skaistu atzīst ēku, telpu.*

Balti logi, augstas palodes, cirsti vārti, istabas kā kannas. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 316.*

Andžēna vectēva laikā istaba [māja] un arī citas ēkas bija dzeltenīgā krāsā un, durvis verot, skanēja kā kanna, logu stikli līdzinājās spodrām lietus pilēm. *Birznieks-Upītis E. Izlase. R. 1951, 39.*

Un Mežgalos viņš saceltu jaunas mājas, visas ēkas jaunas, košas, skanīgas kā kannas, lieliem platiem logiem.. *Zigmonte D. K 1981, 6. nr. 53.*

— Mums tur piederēja skaists namiņš. Mazs un silts kā kanniņa. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 43.*

Jo tas nu bija patiess vārds: te, nudien, viss bija labs! Jaunā osta, jaunais dambis— tie bija nostrādāti kā kanna! *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 75.*

KANTE

LAIST GAR (PĀR, PA) KANTI kaut ko *sar. Neatļauti dot projām darbā uzticētās materiālās vērtības, saņemot atlīdzību; neoficiāli pārdot.*

Jā, jā, tēvs ilgus gadus strādāja par klētnieku un laida graudus «gar kanti» par nieka kočiņu, bet es nepārmetu, neesmu un nevaru būt viņa soģis. *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 18.*

Šķībais Krišus solās nolaist gar kanti seši steri, ja tikai vēlies. *Grigulis A. Dzejoļi. Stāsti. Lugas. R. 1956, 592.*

— Intendanti, blēži, gaļu «laiž pa kanti» un izbrāķētās, norakstītās, izmetamās zivis dod ēst! *Branks V. Kauju negaisos. R. 1964, 18.*

— Un, kad dēļus pa kanti laidām, tad desmit dienas tā plostojām, ka dzīvs šņabis pa nāsīm atpakaļ lija. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 365.*

— Aiziešu pensijā, laidīšu visu pār kanti — un sveika, pilsēta dārgā... *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 75.*

Tepat aiz upes viens likvidē saimniecību, tak jau govi arī laidīs pār kanti. *C 1979, 269. nr. 3.*

.. dažos gadījumos «pa kanti gājis» cements, — kur gan citur privātie būvētāji pērk deficīto cementu. *Lāms V. Pavarda kungs Ašgalvis. R. 1982, 100.*

RĪVĒT KANTES kāda GODAM *3. pers., sar. Aizskart kāda godu.*

Lielie puikas mani ķircinot saukāja par bērnaukli, ko nekādi nevarēju paciest — tas rīvēja kantes manam puikas godam. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 40.*

Var just, ka tādas runas lielsaimnieka godam kantes rīvē. *Andersone S. K 1971, 6. nr. 86.*

Kūts sievas uz ārpusi viņš nemēdza pelt. Liekas valodas godam kantes rīvētu. *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 119.*

Šā vai tā, bet te stāvēt un gaidīt nedrīkst, tas rīvē godam kantes! *Kolbergs A. Fotogrāfija ar sievieti un mežakuili. R. 1983, 8.*

TURĒT kāda KANTI *sar. Būt kāda pusē; aizstāvēt kāda intereses.* Sapulcē nesanāca daudz, pie kam pārsvarā bija tādi, kuri bez vārda runas turēja Augusta kanti uz visas līnijas. *Laicens L. Lai dzīvo nost! R. 1974, 160.*

Palicies viens, Grodu tēvs nejutās neko iepriecināts. Meitietis kā mālu pika, viņa labu noēdies, bet gaidi, kad tāds tev saimnieka kanti turēs. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 228.*

— .. Es jau .. tavu kanti turu! Kamēr man cik necik ies, es tevi gribu līdzi vilkt.. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 155.*

.. ne jau slavu meklēt viņa brauca uz slaukšanas sacensībām.. Ja citas veiklākas nav, vienam sava kolhoza kante jānotur. *Ķuzāne L. Esmu uzticīgs. R. 1977, 24.*

UZ VISĀM KANTĒM *sar. Saka par cilvēku, kas ir ļoti vispusīgs, prasmīgs.*

Baznīcas ērģelnieks Prauliņš, savā ziņā mākslinieks uz visām kantēm, sācis konservatorijā uz fagota, pārgājis uz ērģelēm.. *Austriņš A. Garā jūdze, I. R. 1926, 439.*

Un šuvēja viņa ir prīmā. Meistars uz visām kantēm. Kleitu vajag — lūdzu! Ancuku vajag — lūdzu! Mēteli? Lūdzu — arī mētelis. *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 75.*

Luīze bija pietiekami slīpēta uz visām kantēm, lai apjaustu, cik ļoti neslīpēts ir jaunais Rozīte. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 112.*

KAPEIKA

APGROZĪT PIRKSTOS KATRU KAPEIKU. *Sk.* APGROZĪT PIRKSTOS.

NAV NE KAPEIKAS PIE DVĒSELES kādam *sar. Saka, ja kāds ir pavisam nabadzīgs, ja kādam nav nemaz naudas. Sk. arī* NAV NE GRAŠA PIE DVĒSELES.

Būtu tiešām ļoti ērmoti, ja izdienējis zaldāts, kam kapeikas nav pie dvēseles, liegtos nākt pie Vīndedzietes iegātņos un kļūt par visā apkaimē slavenas mājas saimnieku. *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 56.*

— .. Un tie paši nabagmājas veči un vecenes — pašiem nav kapeikas pie dvēseles, kāds man no tādiem ienākums. *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 407.*

— .. Bet saki, kā tad lai māk dzīvot cilvēks, kad nav kapeikas pie dvēseles, ar ko tabakas nopirkt... *Mākonis. Izlase. R. 1957, 48.*

Viņam taču nebija ne kapeikas pie dvēseles. *Dinere C. Ugunsputna medības. R. 1976, 384.*

— .. ja kam pienāk vajadzība, pie kā griežas? Pie tevis. Dod, Krišjān! Un Krišjānis dod, ja tik pašam kapeika pie dvēseles. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 378.*

NEBŪT ne KAPEIKAS VĒRTAM *3. pers., sar. Būt bez kādas vērtības, nekur nederēt. Sk. arī* NEBŪT ne PLIKA GRAŠA VĒRTAM.

Visas tagad lietojamās [pamācības] nebij kapeikas vērts. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 54.*

Par trenera darbu liecina audzēkņu sasniegumi, bet, ja sasniegumu nav, treneris ir kapeikas vērts. *Saulītis B. Līdz pēdējai taisnei. R. 1963, 215.*

NE PAR KAPEIKU *sar. Necik, nemaz. Sk. arī* NE PAR GRASI.

— Tas taču ir pēdējais pļēguris un balamute — ko mēs ar tādu iesāksim? .. Autoritātes viņam nav ne par kapeiku. *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 350.*

— .. Es jau no sākta gala teicu, ka viņam prāta nav ne par kapeiku! *Kolbergs A. Vanags. R. 1974, 158.*

.. pārgalvības viņa balsī nebija ne par kapeiku. *Līvs E. Pārnākšana. R. 1977, 180.*

— Kā no zaldātiem atnācis, tā dūšas tev vairs nav ne par pieci kapeiki. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 751.*

«No vāciešiem visiem jābaidās. Es viņiem par kapeiku neuzticos.» *Upīts A. KR, VIII. R. 1950, 356.*

Dažs tev nolasīs tūkstoš un vienu spredikļi, iekams palīdzēs kaut par kapeiku.. Lūdzējus taču visi pamāca tik labprāt. *Bendrupe M. Upe izkāpj no krastiem. R. 1957, 228.*

NEDOT ne PIECAS KAPEIKAS par kaut ko *sar. Atzīt par pilnīgi nevērtīgu; nebūt drošam par kaut ko. Sal.* NEDOT ne PLIKA GRAŠA.

— Blēņas! — otrs nospļāvās. — Ņiprs skuķis un vairāk nekā. Es par to smukumu nedodu ne piecas kapeikas. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 380.*

Filipsons. Pie joda! Visi sievieši ir traki, visi viņi ir vienādi! Es nedodu ne par vienu ne piecas kapeikas! *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 214.*

«.. es par jūsu mācībām nedodu ne piecas kapeikas!» *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 586.*

— .. Es esmu praktiskās dzīves cilvēks un piecas kapeikas nedodu par visām teorijām. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 655.*

Par viņa goda vārdu nedeva ne piecas kapeikas, un kopš vairākiem gadiem neviens darba biedrs negāja kopā ar viņu uz krogu. *Lācis V. KR, VIII. R. 1973, 444.*

KAPI

IET KĀ PA VECIEM KAPIEM *3. pers., sar. Saka, ja ir visādas neveiksmes, nepatikšanas.*

Pa skolu gāja kā pa veciem kapiem. Garastāvoklis riebīgs. *Skujiņš Z. Zv 1979, 4. nr. 29.*

NEVAR ZINĀT, KUROS KAPOS GLABĀS (ZVANĪS) *sar. Saka, ja turpmākais nav zināms, paredzams.*

Bet kas tur pavisam: ēdis vai neēdis — galvu augšā! Vēl jau nevarēja zināt, kuros kapos glabās... *Lācis V. KR, III. R. 1971, 215.*

Ka Latviju sadalīšot Hitlera miroņgalvām, tas esot pilnīgi skaidrs. Nu, protams, ja Hitlers uzvarēs. Bet vēl jau nav zvanīts un neviens nezina, kuros kapos glabās. *Kaijaks V. Putenī. R. 1964, 153.*

— Bet viena zaudēta spēle!

— Zaudēta vai uzvarēta, vēl nav zvanīts. *Skujiņš Z. Sudrabotie mākoņi. R. 1967, 55.*

— .. vari kaut uz vēdera līst, saimniekos netiksi.

— Tas vēl nav zvanīts. *Kļava M. LM 1976, 22. nr. 6.*

Un nekur nav zvanīts, vai Toms savā lepnajā savrupmājā vienmēr jūtas laimīgs. *Ērgle Z. Bez piecām minūtēm pieauguši. R. 1983, 87.*

KĀPOSTI

ĒST KROŅA KĀPOSTUS. *Atrasties karadienestā.*

Rudenī jāiet pie lozēm, bet vasaras alga tikpat jau kā galā, un no senākiem laikiem arī nekas nav aiztaupīts. Un no mātes un brāļiem arī nekā nav ko gaidīt. Četrus gadus ēst kroņa kāpostus bez liekas kapeikas.. *Blaumanis R. KR, IV. R. 1949, 72.*

KĀ KĀPOSTI. *Saka, ja kas ir audzis lekni, ja ir viegli pļaut.*

«Mūsu līcī šogad zāle kā kāposti. Būs četri pieci vezumi,» viņš stāstīja sievai Martai un kaimiņiem un jau pirms Jāņiem izkapti iesēja jaunā kātā. *Ķuzāne L. Mana Augšzeme stāsta. R. 1970, 39.*

Lini šogad kā kāposti. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 279.*

Sešas pūrvietas pļavas [vēl jāpļauj].. Puse upmalas grīslī, ko izkapts ņem kā kāpostus. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 278.*

TETERA (RUBEŅA) KĀPOSTI *sar., hum. Žagari, pēriens.*

— Tu domā, ka viņi tev sviestu kuls, bet nezini vis, ka tetera kāposti jau gatavi. *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 28.*

— .. Bērziem arī šogad tikpat smalki un lunkani zari kā citiem pavasariem, un nav domājams, ka teteri līdz ar jaunajiem pumpuriem noēdīs arī pašus zariņus, — atliksies ir tava tiesa!..

— Nē, māt, ar šitiem tetera kāpostiem un citām tādām zālēm nav precību domas meitām aizdzenamas. *Janševskis J. Līgava, 1. R. 1931, 201.*

— Ko nu blēņojies kā puika!.. Lienīt, uzdod viņam ar teteru kāpostiem!

— To, māt, tev vajadzēja darīt. Sieva mani nedrīkst pērt, jo mācītājs teica, ka viņai jāklausa man. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 285.*

Garjānis smiedamies runāja: «Tu ar' pats vēl neesi dabūjis baudīt no rubeņa kāpostiem, bet citus mielo vai ik tiesas dienas.» *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 153.*

KAPS

AIZIET KAPĀ. *Saka, ja kāds nomirst ātrāk, nekā tas būtu varējis notikt labvēlīgākos apstākļos.*

Ģimenē bija mūžīgi ķildīgs, neiecietīgs, no kā daudz cieta diloņslimā sieva, tā ka viņa nelaikā aizgāja kapā. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 19.*

Dēli krita jau pirmajā kara ziemā, bet sieva pāragri aizgāja kapā, viņus apraudādama. *Ķuzāne L. Mana Augšzeme stāsta. R. 1970, 123.*

— Tev pašam jāsaprot, kas ir labs un kas slikts. Kaut gan, — viņš nodūra galvu un nomurmināja pie sevis, — dažs tā arī aiziet kapā, to neuzzinājis. *Vilks Ē. Mežonis. R. 1968, 115.*

APGRIEZTIES KAPĀ [ZĀRKĀ] OTRĀDI. *Saka, ja notiek kas tāds, ko mirušais cilvēks, dzīvs būdams, nekad neatzītu, nevarētu pat iedomāties.*

Vecais Rupucis (Ruperts) kapā apgrieztos otrādi, ja uzzinātu, ka šis dzejolis kļuva ne tikai par sakautās jaunstrāvnieku inteliģences domu un jūtu izteicēju, bet par latviešu strādnieku ceļa dziesmu.. *Čaklais M. Saule rakstāmgaldā. R. 1975, 16.*

— .. Un vai tu domā, ka viņa kapā otrādi apgriezās no tā, ka zārks nebija lillā? [Netika izpildīta mirējas vēlēšanās, lai zārks būtu violetā krāsā.] *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 17.*

«Tava māte kapā apgrieztos, ja viņa zinātu, ka tu gribi uz visu mūžu savienoties ar cilvēku, kas gandrīz nav cienīgs atraisīt tavu kurpju siksnas!» *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 427.*

— Mana sieva apsviestos kapā uz mutes, ja viņa to zinātu. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. 1956, 246.*

— Naudu un adresi nodošu jums, kad iešu uz operāciju. Tā būtu viena diža cūcība — nobeigties un tad griezties zārkā apkārt, kad tevi te kāds lamās nenolīdzināta parāda dēļ. *Bendrupe M. Upe izkāpj no krastiem. R. 1957, 286.*

.. izbiedētās vecītes .. lamājās tik aizkaitinātā balsī un tādos vārdos, ka no tiem pat lāstiem apkrautais Bezzemes Jānis kapā apgrieztos uz otriem sāniem. *Rudzītis M. Raksti, 2. R. 1979, 37.*

IEDZĪT (IEGRŪST) KAPĀ kādu *sar. Saīsināt kāda cilvēka mūžu, tam kaitējot, darot ļaunu, būt par cēloni kāda nāvei.*

Loma man nepatika, jo tā bija kāda aizspriedumaina, padulla pilsoņu madāma, kas beigās iedzen savu meitu kapā. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 435.*

Dalbiņa kundze. Un tad tas uztraukums! Tu tā uztraucies, ka drebi kā apšu lapa! Tas tak tev tik briesmīgi kaitīgs! Nē, kad tā jubileja būs pāri, tad tev jāatsakās no priekšnieka amata! Tu sevi kapā iedzīsi, pa tām biedrībām kuldamies! *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 59.*

.. māte apraudzīja Zelmas rokas.

— Kā tad: saltas kā ledus gabals. Kā tur cilvēks lai nekļūst slims! To es redzu, kapā tu mani gribi iedzīt ar savu nepaklausību. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 109.*

— .. Bet mēs ar māti neprasām no tevis diezin ko, tikai tik daudz, lai tu mazliet rēķinātos ar mums, kaut cik mūs cienītu un bez laika nedzītu kapā iekšā. *Lācis V. KR, XVIII. R. 1976, 206.*

Sieviete stāsta par savām slimībām un lād ārstus, kas dzen viņu kapā. *Gulbis H. K 1976, 3. nr. 23.*

Vecais Baltiņš, vīrs kā vepris, saveda dakteri vai desmit reizes mājā, bet tas viņu iegrūda kapā. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 117.*

— Negrauz savas mātes mūžu! Tu viņu pirms laika kapā iegrūdīsi. *Ērgle Z. Operācija «Kanna». R. 1971, 61.*

Viņi nosauca tās par pēdīgām sliņķēm, kas jau tēvu gandrīz nelaikā iedzinušas bedrē. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 257.*

KĀ KAPĀ *biežāk savienojumā ar* kluss, *retāk* tumšs. *Saka, ja kaut kur ir pilnīgs klusums, miers, retāk tumsa. Sal.* KAPA KLUSUMS.

Nu klausījos tik vērīgi, ka būtu dzirdējusi, ja kapu priedēs vārna spārnu būtu cēlusi, bet dārzā bija kluss kā kapā. *Jaunsudrabiņš J. Vēja ziedi. R. 1959, 97.*

Bet meža vidū viss bija kluss kā kapā. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 62.*

Vēl daži soļi, un zem kājām jau bija valnis. Bet aiz tā viss kā kapā — ne mazākās dzīvības zīmes! *Kaufelds T. Sēkla nedeg. R. 1979, 126.*

Bet tas tikai tai reizei, paiet rīkojums, — viss atkal [biedrībā] kluss kā kapā. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 725.*

Nu bija tumšs kā kapā. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 268.*

Ārā Lote nodrebinājās. Tumsa un lietus... kā kapā. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 29.*

.. kā atslēgu ielikuši durvīs, tūlīt baznīcā palicis tumšs un kluss kā kapā. *Šmits P. XIV. 237.*

Pilsētā viss kluss un tumšs kā kapā, — ir pāri pusnaktij. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 318.*

Visapkārt tumšs un tukšs, un klusums guļ. / Ko viss tik tumšs kā pusnakts, kluss kā kaps? *Rainis J. KR, VI. R. 1979, 107.*

KĀ KAPS *biežāk savienojumā ar* kluss, klusēt, *retāk* mēms. *Saka, ja kāds ir mazrunīgs, izvairās no runāšanas, ja prot klusēt, nekā neizpauž.*

Kā par brīnumu, Anītes tuvumā Elksnis bija kluss kā kaps.. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 272.*

Kazraga garastāvokli tā [saimniece] nevarēja izprast, un tādēļ gribēja no viņa paša kaut ko dzirdēt. Bet tas palika kluss kā kaps. *Zamaiča L. Direktors Kazrags. R. 1973, 145.*

Brīžam stāvēja kluss kā kaps, bet, kad iedegās, tad palika pilnīgi nevaldāms. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 149.*

— Frīdis būs kluss kā kaps. Nomodā neizteiks nevajadzīgu vārdu. Un pa miegam nerunā. *Kalndruva M. Pēdas gar krastu. R. 1990, 195.*

«Ko tu klusē kā kaps? Brauksi vai nāksi kājām? Atbildi!» Zirdziņš pavaicāja. *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 100.*

— .. ja kāds no mums iekrīt, tad lai esam mēmi kā kaps. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 546.*

— .. Tev jāapsolās, ka tu būsi mēma kā kaps. Ne tēvam, ne mātei, ne vislabākajam draugam vai draudzenei tu nedrīksti pat iečukstēties par to. *Lācis V. KR, XVIII. R. 1977, 286.*

Vai tad nu tiešām viņš ir tāds pļāpa, ka par to publiski jāaizrāda? Nē, tagad par spīti viņš būs mēms kā kaps. *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 354.*

— Ja matainis dabūs zināt, ka mēs te sējam dābolu..

— Kur šis dabūs! Kas pie manis, tas tikpat kā kapā. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 42.*

LĪDZ KAPA MALAI, *retāk* LĪDZ KAPAM. *Līdz mūža galam.*

Bet cilvēks nebeidz cerēt līdz pašai kapa malai. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 318.*

— Visu mūžu to neaizmirsīšu, būšu pateicīga līdz kapa malai. *Lācis V. KR, XVIII, R, 1977, 197.*

.. Tēvs krita kara laikā, bet māte līdz kapa malai nebeidza slavināt viņa gudrību, cēlsirdību, spējas. *Luginska R. Neej man garām. R. 1969, 66.*

Ja rīkot kāzas, tad rīkot ar visu spožumu, lai ir ko atcerēties līdz kapa malai. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 365.*

Mēs jau baudījām laimes brīžus — / Un tad, kad šķīrāmies, / Viens otru līdz kapa malai / Mīlēt dzīrāmies... *Plūdonis V. Raksti, II. R. 1975, 95.*

— .. tavā dvēselē tomēr viss tāpat kā senāk zaļos un smaržos kā vīraks līdz kapa malai. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 217.*

— .. tava mīlestība mani pavadīs līdz kapam.. *Māteru Juris. KR, II. R. 1924, 313.*

.. tad mums visur un vienādi jābaidās no viņu riebšanas, jo miera viņš tad mums neliktu līdz kapam, kā es viņu pazīstu... *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 137.*

PAŅEMT LĪDZI KAPĀ kaut ko. *1. Saka, ja kāds nomirst, neizpaudis kaut ko, nenodevis palicējiem savu pieredzi, māku.*

Kā nasta viņu nospieda viss neizrunātais, ko Dzirkalis paņēma līdz kapā. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 301.*

Nomira daudz dziedātājas un dziesmu zinātājas, paņemdamas dziesmas sev līdza kapā. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 264.*

Johans Svensons savā laikā bija atradis labu līdzekli, kā labībā iznīdēt pērkones, bet, kad viņa laikabiedri atradumu neturējuši nekādā vērtē, sarūgtināts paņēmis to līdzi kapā. *Viese S. Pasaules dziesma. R. 1973, 81.*

— Savu gudrību jau kapā līdza neņemšu.. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 544.*

2. nolieguma formā. Saka, apzinoties, ka pēc nāves viss materiālais paliek, kā bijis.

— .. Man — man ir mājas un viss, ko vajag labai dzīvei, bet kam es to atstāšu, kad pienāks tā stunda? Kapā līdz tak nepaņemšu, tāpat vien kādam būs jāatdod. *Lācis V. KR, X. R. 1974, 236.*

— .. Es taču, dzīvs būdams, nedalīšu mantu. Nekur jau viņa nepaliks, kapā līdz to nepaņemšu. Tepat vien būs. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 171.*

«Padomā, naudu nav kur likt, kapā līdzi arī nepaņems, bet sēd uz kapeikas kā velns uz dvēseles.» *Zigmonte D. Hammurapi likumi. R. 1968, 18.*

RAKT KAPU kādam, kaut kam. *Darīt ļaunu, apzināti kaitēt.* *Sal.* RAKT BEDRI.

— .. Un tad tie ķengu raksti «Vēstnesī»!.. Taisni ar tiem viņi mums [krājkasei] bedri rok. Uzticību kasei satricina ar saviem meliem, publiku uztrauc. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 707.*

— Tādus noteikumus mēs pieņemt nevaram!.. Tad mēs paši raktu sev kapu! *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 90.*

Gadās, kamēr cerībās / Vieni uz ko rīkojas, / Cits jau rok tiem kapu. *Pērsietis. KR, II. R. 1937, 228.*

Viņa klausījās tikai sevī un asaroja par skauģiem, kas tai kapu rok. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 217.*

KĀRKLS

KĀ KĀRKLI. *Saka par spēcīgi augušu labību, parasti par rudziem.*

Tā arī tai gadā — bagātajam rudzi kā kārkli.. *Šmits P. IX, 421.*

Šogad atkal neredzēti audzis: rudzi kā kārkli, lini kā jūra, un auzas — vilnis vilnī.. *Purapuķe J. Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes. R. 1925, 79.*

— .. Paskaties, kā tepat Lapšiem Ustubos aug! Rudzi kā kārkli, salmi zili, graudi kā siļķes. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 66.*

— .. Bet par to man atkal mistrs — kā kārkli. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 82.*

Turpretī tuvējās riežās.. bija drausmīgas veldres, stiebri kā kārkli, tie pļāvējam lauza kaklus. *Plaudis J. Raksti, III. R. 1965, 261.*

Biezais āboliņš, resns kā kārkli, bija sameties veldrē un grieza pļāvējiem visas iekšas apkārt. *Virza E. Straumēni. R. 1989, 103.*

Brīžiem rasenīte tik zema, ka izkaptij nav ko ķert, tad atkal biškrēsliņu krūmi kā kārkli. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 384.*

KAROGS

PACELT BALTU KAROGU. *Padoties.*

Viņi neatstājās no sava upura, bet dīca kā divas sīvas mušas tik ilgi, kamēr nomocītā Emīlija pacēla baltu karogu. *Kalndruva M. Uz tās pašas zemes. R. 1982, 91.*

TURĒT AUGSTU kaut kā KAROGU. *Svēti glabāt kādu ideju, ideālu, aizstāvēt to un censties īstenot.*

«Rīgas sasmakušā mūzikas diletantisma gaisā vienīgi Jūs beidzamā laikā esat augstu turējuši īstas mākslas karogu un tādējādi to sargājuši no galīgās paviršības un nemākulības sloga,» 1914.gadā Zālītis raksta pieminētajā vēstulē N. Alunānam. *Bērziņa V. Jānis Zālītis. R. 1978, 92.*

Atzīmējot piecus darba gadus, Jānis Grots rezumē: tas, kas līdz šim augstu turējis Strādnieku teātra jaunās .. mākslas karogu, ir teātra aktieri un repertuārs. *Vējāns A. Tiesnese un māsa. R. 1979, 191.*

KAROTE

IELIET [KĀ] AR KAROTI MUTĒ kādam kaut ko *sar. Iemācīt, ieskaidrot kaut ko tā, ka visu izprast var bez kādām pūlēm.*

Vai mēs par daudz necenšamies saviem mazajiem visu parādīt, vadīt, vadāt aiz rociņas, visu kā ar karoti ieliet mutē? *Pa pasauli iet sieviete. R. 1974, 52.*

Uz mēģinājumu viņš atnāk ideju un rosmes pilns, negaida, lai režisors «lej ar karoti mutē». *Aktieri. R. 1975, 175.*

.. tur [skolā] šiem gudrību lej iekšā vai ar karoti. *Pērsietis. KR, II. R. 1937, 41.*

«Tā jau nu gan ir, cienīgs mācītājs,— vai tad nu katram to labu ar karoti var ieliet iekšā?» Lielstrauts sacīja. *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 111.*

NOLIKT KAROTI *sar. Saka nenopietni, bez žēluma par kāda cilvēka nāvi.*

Kā redzat, dzīvs un vesels, karoti neesmu nolicis. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 222.*

— Es jau domāju — mans nāburgs karoti būs nolicis, nav un nav šopavasar manāms. *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 197.*

— Ja es friču laikā nebūtu fenderējis no armijas noliktavām, sen būtu nolicis karoti. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 187.*

Vairāki simti friču nolika karoti šajā kaujā. *Lācis V. KR, XIII. R. 1975, 179.*

Pārāk daudz zēnu nolika karotes Volhovas purvos. *Lukjanskis E. Memento mori. R. 1977, 15.*

Daudzi mūsējie nolika karotes Sibīrijā, pie Perekopa, Rietumu frontē. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 108.*

Un, kad viņš tika aiz baznīcas un izdzirda zvanām, tad klusi pie sevis nodudināja: «Ē, atkal viens karoti nolicis.» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 98.*

Izlēja arī daudzžuburainās vaska sveces, kas bija lemtas nomirušo pagalvjiem, un, ja kāds Straumēnu mājā nolika karoti uz visiem laikiem, viņa dvēsele ar septiņzarainu sveci rokā pārcēlās pāri Veļu upes ūdeņiem.. *Virza E. Straumēni. R. 1989, 217.*

KARSTS

STRĒBT (*reti* ĶERT) KARSTU. *Sk.* STRĒBT KARSTU PUTRU.

KARŠ

GĀGANU KARŠ *parasti dsk., sar. Strīds, ķilda, tracis.*

Bet tad tos gāganu karus, kamēr izspriedām, kāda drēbe gādājama! *Belševica V. Nelaime mājās. R. 1979, 121.*

Bet tad vienu vakaru Leo, nākot mājās, jau trepēs sadzirdēja gāganu karus savā dzīvoklī un manīja ziņkārīgas acis puspievērtās kaimiņu durvīs.

— Ak tu padauza! — Mātei aiz dusmām rāvās ciet elpa. — Lai tavas kājas te vairs nebūtu! *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 137.*

— Kā pa gāganu kariem... — Straujups saīga. — Sākumā viss gāja lieliski.. Bet, kad daži sadzērās, tad ne vien rezervistus, bet arī pavadītājus sagrābis kā nelabais. Un tagad? Aiz kauna nezina, kur acis likt... *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 185.*

Vīri kļuva nemierīgi, pat dusmīgi. «Nudien, īsts gāganu karš,» Aināram iešāvās prātā. *Lāms V. Tava valstība. R. 1978, 208.*

KĀRTA

ARAMA KĀRTA. *Bieza kārta (netīrumu, putekļu).*

Trīs dienas neskūta bārda, krekls savalkāts, ka bail, biksēm vairāki spīdīgi traipi, bet zem pirkstu nagiem vesela arama kārta netīrumu. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 266.*

Tiem, kas pār malu sēdējuši, arama kārta putekļu uz biksēm, arī tie purinājās pukodamies. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 184.*

KĀRTS[1]

KĀ KĀRTS. *Saka par ļoti tievu un garu cilvēku.*

Garš kā kārts [runātājs], melnām ūsām un krāsainu cepurīti.. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 337.*

«Solā [zēnam] nebija vietas, pārējie [skolēni] tādi,» Vija ar plaukstu parādīja pusmetru no zemes, «bet šis kā kārts.» *Dripe A. Ceļa zīmes. R. 1966, 101.*

Amatā nebijis, Blāķis bija tievs kā kārts gabals, nesa Blāķa vārdu gandrīz jau tīri par palamu, tā ka citi viņa tievuma un kalsnējuma dēļ to dēvēja par «adatnieku».. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 159.*

MEST (SVIEST) PĀR KĀRTI. *1.* kaut ko. *Atzīt kaut ko par nevajadzīgu, atteikties no kaut kā.*

Kas bijis — izbijis, met tu to visu pār kārti. Sīļi tev vairs nav nekādi radinieki. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 719.*

.. arī no vecā ne viss ar vieglu roku jāmet pār kārti. *Peters J. LM 1982, 2. nr. 16.*

Mēs nesviedīsim pār kārti pilsoniskās sabiedrības rakstnieka darbus tādēļ vien, ka viņš domājis savādāk vai šad tad izteicies par mums kritiski. *Damburs E. K 1979, 7. nr. 159.*

2. kādu. *Padarīt nekaitīgu, iznīcināt.*

— Lai tikai pamēģina mūs aiztikt... Es tādus mīkstpēdiņus metu pār kārti, — Ģirts nenocietās nepalielījies. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 87.*

Par to es saņēmu draudu vēstuli: ja nelikšot mierā, mani pašu kā zaķi pārmetīšot pāri kārtij. *Sēlis R. Vinardu tirāns. R. 1973, 191.*

PĀR VIENU KĀRTI METAMI *retāk nenoteiksmes vai personas formā, sar.* *Vienādi negatīvi vērtējami.*

— Jūs abas esat metamas pār vienu kārti: viena pūš un sten par savu meitiņu, otra pukst par dēliņu. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 376.*

— Nemeklē starpību, kur tās nav. Ar ko tāds akcionārs labāks par privātīpašnieku? Ne ar ko! Pār vienu kārti metami, vienā maisā bāžami. *Grants J. K 1969, 6. nr. 79.*

.. Adalbertam .. arī pašam jāuzņemas sava daļa vainas, kad sieva apgalvoja, ka «jūs visi pār vienu kārti metami, tās jaunās jūs velk kā runci baldriāns... kaunējušies būtu...». *Purs L. Gaismas staru lokā. R. 1968, 142—143.*

— .. Nedomā, ka es esmu ar kaut kādu skuķi pār vienu kārti metama. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, I. R. 1929, 174.*

Daudz nopietnāk būs jārunā ar vecākiem, kas visādu iemeslu dēļ atstājuši novārtā bērnu audzināšanu. Bet arī viņus visus pār vienu kārti nevar mest. *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 260.*

— Ko nu tēlo! It kā es nezinātu, kā jūs pie Zālīša bijāt izlaidušies...

— Mani ar tiem pār vienu kārti nemet! Kad tev vai Vitai manā vietā bijis kas jādara? *Svīre M. K 1979, 6. nr. 54.*

KĀRTS[2]

ATKLĀT KĀRTIS kādam. *Neslēpt savus nodomus.*

«Vācieši ir viltīgi un gudri,» Baumanis turpināja, «bet mums vajag būt vēl gudrākiem. Viņi tagad tura mani par savu cilvēku un atklāj man pilnīgi savas kārtis.» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 500.*

— Ek, kā tu nesaproti, — Andrejs beidzot atklāja kārtis. — Tev tik tie bērni un bērni! Pati vēl esi jauna. Kā zemene! *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 131.*

Svešatnības izjūta pieaug, un viņš [Kalniņš] nolemj pārcelties uz Liepāju. Arī Pērnavas vācieši saprot, ka ilgāk viņiem Kalniņu vairs nenoturēt. Abas puses ir kārtis atklājušas un var šķirties ar mieru. *Klotiņš A. Alfrēds Kalniņš. R. 1979, 118.*

Viņam pēkšņi bija zudusi pārliecība, ka pareizi iesācis operāciju. Vai tikai viņš pirms laika neatklāj kārtis? *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 63.*

LIKT VISU UZ VIENAS KĀRTS. *Riskēt, pakļaujot visu vienam mērķim.*

Sacensību dienā izšķīros par riskantu gājienu — likt visu uz vienas kārts, sakopot spēkus pirmajā metienā. *C 1974, 1. nr. 6.*

Un, kad viņi nākamreiz satikās Hugo tukšajā dzīvoklī, Kozinds vēl saprata, ka Hugo ir tuvu izmisumam un tāpēc visu liks uz vienas kārts. *Kolbergs A. Kriminālliета trijām dienām. R. 1977, 168.*

Ne jau naudas dēļ es laupīju.. Man vajadzēja pārdzīvojumu, vajadzēja, lai sirds dauzītos krūtīs, lai viss būtu likts uz vienas kārts. *Dripe A. Kolonijas audzinātāja piezīmes. R. 1975, 8.*

«Esmu licis par daudz uz vienas kārts... kas darīts, padarīts!» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 29.*

SPĒLĒT ar ATKLĀTĀM KĀRTĪM. *Rīkoties atklāti.*

Fredis sāka spēlēt ar atklātām kārtīm. Viņš pacietīgi uzklausījās Pētera padomus un ieteikumus, bet beigās pateica:

— Nē, mīļo brāli, no manis veikalnieks neiznāks. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 144.*

Tikai Rollītis aiz dumjības spēlē atklātām kārtīm, savu cinisko bravūru neslēpdams, bet Andis zina, kad un ko vajag nomaskēt. *Kronta I. LM 1979, 4. nr. 5.*

— Jums nebūs jāspēlē nekādas paslēpes, — virsnieks turpināja. — Visu ar atklātām kārtīm! Jūs viņam pateiksiet, ka cīņas turpināšana ir velta.. *Lukjanskis E. Memento mori. R. 1977, 107.*

KARTUPELIS

KĀ KARSTU KARTUPELI MUTĒ IEŅĒMIS *sar. Saka, ja kāds runā aizķerdamies un neskaidri.*

Viņi apsēdās uz sola un sāka runāt: viens gaiši, skaidri, bet otrs — kā karstu kartupeli mutē ieņēmis. *L 1962, 3. nr. 7.*

KARUSELIS

GRIEŽAS KĀ KARUSELĪ (karuselis). *Saka, ja dažādi notikumi atkārtojas, strauji mainās, noris juceklīgi.*

Ak kungs, tagad jau tādi laiki — kā jauna diena, tā jauns pārsteigums, vairs nekāda miera, viss griezās kā karuselī. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 17.*

Ko gan citu var sadarīt no pusdienām līdz vakaram, ja ne dzert? .. viss atsākās un griezās riņķī kā karuselis, nekas, gluži nekas nemainījās, nedz viņas asaras, nedz pārdzīvotie gaišie tuvības brīži nebija līdzējuši.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 326.*

Dzīve griežas kā karuselī, kurš rudeņos virpuļo gadatirgū Upesmiesta tirgus laukumā. *Avotiņa D. Zuze. R. 1973, 92.*

KĀSIS

AR KĀSI VELKAMS, AR KRUĶI STUMJAMS; AR KRUĶI STUMJAMS, AR KĀSI VELKAMS *sar. Saka par tūļīgu, kūtru cilvēku bez iniciatīvas.*

«Mūsu [strādnieku] starpā atronas gan daudz nodzērušos sliņķu un dienas zagļu, kuri ar kāsi velkami un ar kruķi stumjami, bet mums visiem šiem jācieš līdzi!» *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 525.*

Tas jau bij tāds mūlāps, tāds stulbausis, ar kāsīti velkams, ar kruķi stumjams. Cik reižu Osis neskubināja: nu aizej tak, aizej vienreiz uz Randāmiem, svētais Zeltiņš tev pats to Līzi klāt nenesīs. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 210.*

E b e r h a r d ī n e. [..] Pašam vajag mācēt runu uzsākt. Bet kur nu iedosi saprašanu tam, kam Dievs nav devis. Abi divi ar kruķi stumjami un velkami. *Aspazija. Zaudētas tiesības. R. 1945, 30.*

.. Andrs iznāca reizē ar māti, šķipeli pār plecu, saimnieka atdauzīto cirvi elkonī iemetinājis, lēnām, kā ar kāsi velkams, pa slapjo mauru .. slāja pakaļ tam, pussaimniekam, tam sienā skrējējam. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 82.*

Tad viņš vismaz izrāva arī glupjo Miķeli, lai nāk līdzi — it kā no tā bijusi kāda drošība. Kā ar kruķi stumjams vilkās saimniekam pakaļ. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 256.*

BADA KĀSIS *sar., niev.* **1.** *Izbadējies, nepieēdināms cilvēks; negausis.*

Saklūgošu tavu maujamo, redzēs, vai tevi, bada kāsa, nepieēdināšu. *Šmits P. III, 151.*

Saimnieks, saimniece tik brīnās: / «Kas tad tas par bada kāsi? / Tas jau aprīs visu māju! / Ej tu labāk, kur tu nācis!» *Rainis J. KR, VII. R. 1979, 120.*

Šis vēlē arī, lai tikai sadzeras bada kāsis. *Šmits P. VIII, 247.*

2. *Mantrausis, skopulis.*

Tēvs dusmīgs nāk atpakaļ uz mūsu sētu. Bija jāapgriež visi kakti, līdz atradās Mutriķa manta. — Še, Jurka, aiznes tam bada kāsim. Lai viņš ņem un aizrijas. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 55.*

— Bada kāsis, kaut jel vienu reizīti būtu nopircis arī kalpu galam cilvēcīgu malku! Par desmit santīmiem gatavs velnam savu dvēseli pārdot. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 55.*

— Tam bada kāsim nekad nebūs gana, kaut arī būtu pastrādāts trīsreiz vairāk, nekā nākas. *Janševskis J. KR, I, II. R. 1933, 293.*

LĪKS KĀ KĀSIS. *Pavisam līks, saliecies.*

Īlens viņam bija līks kā kāsis. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 191.*

Viņš sarāva ģīmi vēl krunkaināku un stāvēja līks kā katla kāsis. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 155.*

Tepat trīs nedēļas nostaigāt [mīļaimātei] pa arumiem salīkušai kā kāsim. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 133.*

KAŠĶIS

IET (LĪST) CITA PIRTĪ KAŠĶI MEKLĒT *sar. Nevajadzīgi jaukties citu strīdos, konfliktos.*

Mēs prasām izbeigt netaisnus karus, neiet svešā pirtī kašķi meklēt, un, kad būsim gāzuši no troņa lielo liekēdi un varmāku, arī jūs varēsiet atgriezties savās mājās.. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 260.*

— Kāda velna dēļ jūs lienat cita pirtī kašķi meklēt? Jūs laikam gribat iegūt zelta kalnus un pasaules slavu? *Jokums K. R. 1959, 196.*

Ak tu pasaulīt, pasaulīt! Kā iesāk tērgot par Lielnorām, tā atkal lien cits cita pirtī kašķi meklēt! *Kaldupe S. Meža mozaīkas. R. 1980, 87.*

MEKLĒT KAŠĶI *sar. Tīšuprāt, apzināti uzsākt strīdu.*

Tas bija svešs cilvēks, nejauši ieklīdis Edvīna ceļā. Citreiz viņš mierīgi ļautu tam gānīties, bet tagad uzbudināts, visai pasaulei naidīgs viņš tīšām meklēja kašķi. *Lācis V. KR, VII. R. 1972, 298.*

Vaska vēl bez tam uzplijās kašķi meklēt un kauties.. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 399.*

KĀTI

NOLAIST NO KĀTIEM. *Sk.* NOLAIST NO KĀJAS.

KATLS

[KĀ] KŪSĀJOŠS [VERDOŠS] PUTRAS KATLS. *Saka par viegli sadusmojamu, nesavaldīgu cilvēku.*

Bet pamāte dusmās kā kūsājošs putras katls. Lai gādājot rītvakar pagalmā seši simti zosu, ja ne, viņa to brīnumtauri tieši krāsnī iemetīšot.. *Kaldupe S. Ziemeļzemes pasakas. R. 1976, 43.*

Pirmajā uzbudinājuma brīdī gribējām jau ziņot par zādzību attiecīgām iestādēm, vienīgi mūsu Čigāns — parasti verdošs putras katls un sienā skrējējs — šoreiz izrādīja pārsteidzoši saprātīgu apdomību.. *Plotnieks J. K. 1976, 8. nr. 73.*

VĀRĀS KĀ PUTRAS (BIEZPUTRAS) KATLS *arī 1. un 2. pers., sar., niev. Saka, ja kāds nevajadzīgi daudz, bez apstājas runā.*

Vīrieši .. sprieda, kā vieglāk iekustināt milzeni [kuļmašīnu]. Sievietes vārījās kā putras katls, — bail klausīties. *Štrāls K. Saulē un ēnās. R. 1956, 231.*

«Šitas dakters jau tāds laipnīgs kungs. Sarunājas ar visiem. Izjokojas. Bet tā sava jau tu viņam nevari iestāstīt: vārās kā putras katliņš,» Liene stāstīja, kreklu kuldama. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 172.*

Kaut varētu sataustīt, kur krustceļā nogriezties! Re, Abuļkrogs, kas senāk pļepēja kā biezputras katls! Tagad vien stoikas istabā maza bodīte. *Ķuzāne L. Saule mūžam mana. R. 1986, 349.*

— Aija, skat, kur vilks pa lauku jož! — rāda Ivars.

— Ko nu pļep kā biezputras katls, — Aija attrauc, — tas taču kaimiņu Lācis.

«Pļep kā putras katls» ir mana vectēva teiciens. Ieklausieties, kā vārās miežu putraimi: pļep-pļep-pļep-pļep.

Pirmajos skolas gados mēs visi pļepējām kā putras katli, neapturami, nenovaldāmi. *Auziņš I. Mājas pulcējas baros. R. 1974, 42.*

Turpretī Švauksts, kuru bairītis bij pacēlis jau tai gara pakāpienā, kurā viņš nemēdza vairs skaidras valodas runāt, vārījās, lielmanīgi buldurēdams, kā katls.. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 290.*

«Guli, guli,» viņa mierinoši teica.

«Paldies! Jūs te vārāties kā katls, un tad lai cilvēks guļ.» *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. R. 1982, 185.*

VĀRĀS KĀ RAGANU (ELLES) KATLS (katlā) *3. pers. Saka, ja procesi sabiedrībā (biežāk bruņota cīņa) vai parādības dabā risinās ar milzu spēku, strauji, postoši, haotiski.*

.. gulētāji vaļējām acīm, bailēs sastinguši, klausījās drausmīgajās kara atbalsīs... Pagāja viena stunda, otra, bet pilsēta vārījās kā raganu katls, brīžam lielgabalu dunoņa, bumbu grāvieni un lādiņu sprādzieni saplūda vienā nepārtrauktā rēcienā. *Rudzītis M. Raksti, 2. R. 1979, 49.*

.. dreb zeme, elš mežs, un gaiss vārās kā raganu katls. Cauri kaujas troksnim skanēja ložmetēja rēkšana. *Paegle V. Laikabiedra stāsts. R. 1980, 52.*

Vairākas stundas visa pamale vārījās kā raganu katls. Bumbvedēju eskadriļas veda savu nāves kravu. *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 203.*

Jūra kļuva nemierīgāka un drīz sāka krākt un vārīties kā raganu katls. *Grīva Ž. Divi cilvēki jūrā. R. 1964, 59.*

Lielkalibra granātu eksplozijas laikā pilsēta vārījās kā raganu katlā: mājas drebēja ar visiem pamatiem, gāzās nost apmetums, šķindēja logu stikli.. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 6.*

Atcerieties, mūs mēģināja sakapāt vairāki simti Krupa fabrikās meistarotu lielgabalu! Bet mēs šāvām pretī ar vienu vienīgu sešcollīgo. Zeme un debess vārījās kā elles katlā. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 138.*

Jūra vārās kā katls. *Grīva Ž. Ugunskuģis. R. 1961, 155.*

Visa sādža vārījās kā katlā. Šāka šaut sādžas galā arī lielgabali.. Vienmērīgi rībēja viņu sitieni un šalca uz tālumu viņu bumbas. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 118.*

Negaidīti spēcīga lielgabalu dārdoņa pārtrauc sarunu. Viņpus Daugavas vārās kā katlā. *Upīts A. KR, VIII. R. 1950, 232.*

Gan Pietuka Krustiņš mēģināja dabūt viņus [viesus] pie kārtības, uzsaukdams: «Mīļie tautieši! Lūdzu runāt pa kārtai, un, kurš grib ko sacīt, tas lai pieteicas,» — bet tur nelīdzēja nekas, jo viss pūlis vārījās kā katlā. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 116.*

KĀTS

DUMJŠ KĀ SLOTAS KĀTS *vienk. Saka par lielu muļķi.*

Jo mūsu sētā piemita / Liels sunis, vārdā Lamurka, — / Tas bija dumjš kā slotas kāts, / Bet stiprinieks kā reti kāds. *Treimanis-Zvārgulis E. Kur Gauja ar Raunu tiekas. R. 1978, 213.*

— Kad es savās mājās sūkstījos par kādreizējās Lielnoru birzs izniekošanu, mana vecā — stulba kā slotas kāts — to vien pātaroja: «Vai tu kolhoza mantu nosargāsi, vai kolhoza mežus novāķēsi?» *Kaldupe S. Meža mozaīkas. R. 1980, 175.*

KĀ SLOTAS KĀTU NORIJIS *sar., niev. Saka par cilvēku (parasti par vīrieti), kas iet vai stāv ļoti taisni, ir kokains, neatraisīts. Sal.* KĀ OLEKTI NORIJIS.

No galdiņa piecēlās vīrs un nāca uz garderobi. Nāca tādā gaitā, par kuru tautā saka: tas slotaskātu norijis. *Lapsa J. Atspīdumi ūdenī un citur. R. 1974, 80.*

KAUDZE

KĀ SIENA KAUDZE. *Saka par ko ļoti lielu, apjomīgu.*

.. pa tam iznāk vīriņš no ezera ar tādu akmeni kā siena kaudzi.. *Šmits P. VIII, 447.*

.. kaimiņa ķēniņa dēls, tāds milzis, ka bail: pats tik liels kā siena kaudze, un galva kā katls. *Džūkstes pasakas. R. 1980, 86.*

— Ko nu stāvi ceļā kā baznīca! Vai tad visi darbi jau padarīti, ka rokas var uz vēdera turēt. Iepletusies istabas vidū kā siena kaudze, neviens vairs lāgā garām netiek, — Dadariene nošņācās un pasteidzās Lienei garām. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 271.*

KAUJAMS

KĀ KAUJAMS (KAUTS) *vienk. Ļoti skaļi, spiedzīgi, izmisīgi, nelabā balsī (bļaut, kliegt). Sal.* KĀ AIZKAUTS.

Susuru Klāvam jau pātaga bij rokā. Tā tagad šmīkstēja pavisam citādi nekā pirmiņ, Padegu Krišam ap kaklu tīdamās, kučieris kā kaujams bļāva nelabā balsī. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 384.*

Liepiņš.. paķēra zēnu, apgrieza to apkārt un diezgan nesmalkjūtīgi izgrūda pa durvīm.

Zēns kliedza kā kaujams. *Banga T. Mana dzīve. R. 1957, 118.*

Cūkēdiens šā tā salaistīts un sasmalstīts — ēdināmie nav mierā, slaistās gar aizgaldu un kviec kā kaujami. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 67.*

Cūkas kārstās pār aizgalda malu pakaļ un kviec kā kautas. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 67.*

Bet Ješka iebrēcas kā kauts:

— Nu es sūdzēšu mātei! nu es sūdzēšu mātei! *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 77.*

— Vai es neraudāju, kad mani deva pie vīra? — bargi prasīja vecā saimniece. — Brēcu kā kauta. *Avotiņa D. K 1977, 10. nr. 51.*

KAULIŅŠ

[diezin (diez) KUR] kāda KAULIŅI BALINĀS (balē, balo) *sar. Saka, ja nav zināms, kur kāds pēc nāves palicis.*

— .. Mūsu vīrus, tos zviedri aizveda līdzi uz igauņu robežām. diezin kur kura kauliņi tagad balinās. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 392.*

— .. Tīri vai par brīnumu mēs abi ar tavu tēvu izcirtāmies augšā līdz pils vārtiem un uzspējām tavu māti pilī noslēpt; daudz netrūka — un mēs te nesēdētu šodien un nerunātu, bet mātes kauliņi diez kur balinātos... *Purs L. Degošais pilskalns. R. 1972, 17.*

— .. Ja būtu aizgājis, Dievs vien zina kur mani kauliņi balētu. *Grīva Ž. Mīlestība un naids. R. 1963, 514.*

KAULIŅI IR MESTI. *Saka, ja kas ir izlemts, negrozāms, neapturams.*

Mesti ir kauliņi: / Brāžat uz priekšu, viesuļi! *Rainis J. KR, I. R. 1977, 159.*

Lai! Kauliņi ir mesti, un atpakaļceļa vairs nav un nevar būt. *Grīva Ž. Mīlestība un naids. R. 1963, 299.*

No Leipcigas izdevēja par grāmatu taču arī autors kaut ko dabūs. Par naudas trūkumu tātad Merķelis šai brīdī žēloties nevar. Nu ko? Mesti ir kauliņi [Merķelis dosies uz Leipcigu]... *Zariņš M. Apgaismības gadsimta ēnā. R. 1980, 50-51.*

Cēzars. Viens iešu es, / Jo šī ir mana liktens lemtā stunda.. / Ir mesti kauliņi! *Saulītis B. KR, VI. R. 1977, 245.*

Jaunā kritiķa tēmējumi iesākumā nereti vispārīgāki, nekonkrētāki, bez tā tiešā adresējuma «latviešu turīgajām ļaužu šķirām», kas Dārziņam.. Un tomēr kauliņi ir mesti, ir pieteikts izaicinājums sabiedrībai, aiz kuras šķietamās elegances paslēpusies «remdenība un vienaldzība, kas stājas pretī gandrīz katram jaunākam pasākumam».. *Bērziņa V. Jānis Zālītis. R. 1978, 85.*

MEST KAULIŅUS par kādu, kaut ko *parasti ciešamajā kārtā. Noteikt, izšķirt kāda, kaut kā likteni, biežāk nelabvēlīgi.*

.. ja kungu ausīs nāk vēsts, ka mežos dzīvo cilvēki, tad kauliņi ir mesti ne vien par viņu iedzīvi, bet arī par viņu dzīvībām. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 449.*

«Tādus neliešus vajag izravēt ar visām saknēm...»

Pēterim, dzirdot, ka par viņa ādu jau tiek kauliņi mesti, dūša pavisam saplaka. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 179.*

Granu uzaicināja ierasties lielā cīņas dienā, kur mesti tiks kauliņi par to, vai noteikti demokrāti vai kādi tur šaubīgi jaunieši vadīs nākamā gadā biedrību un lems par saņemto valsts pabalstu izlietošanu. *Kurcijs A. Vienkāršā dzīve. R. 1959, 55.*

MEST (LIKT) KAULIŅUS KOPĀ ar kādu *sar. Sākt kopdzīvi.*

Viņam Skujās vajadzēja saimnieci, Madei fermā bija apnicis govju pupus staipīt, un viņi meta kauliņus kopā. *Gūtmanis O. LM 1986, 5. nr. 1.*

Tad nu ielūdzu tevi savās kāzās. Tu jau mums gandrīz savējais. Metīšu kauliņus kopā ar Dzidru. *Hānbergs Ē. K 1976, 11. nr. 13.*

— .. Nu, māte pēc tam kādu laiku padzīvoja, tad meta kauliņus kopā ar manu pirmo patēvu, vēlāk ar otro. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 221.*

Ja jau nevarot viens bez otra iztikt, lai metot kaulus kopā un braucot uz Alūksni laulāties. *Plotnieks J. Ozolu vecis. R. 1980, 117.*

— Mēs abi vēl esam neprecēti ļaudis, tev vajadzīgs vīrs, man sieva. Nu, kas tur pavisam — liksim tos kauliņus kopā un taisīsim pāri. *Lācis V. KR, X. R. 1974, 221.*

NESALASĪT (NESAVĀKT KOPĀ) KAULIŅUS (KAULUS) *parasti 2. pers., sar. Saka, draudot kādu smagi piekaut, nonāvēt vai paredzot kādam nāvi.*

— Neprovē [kauties] tu man, kankars tu tāds! Kauliņus nesalasīsi! — Un draudīgi atskatījās, kur pie plīts nomests elkšņu pagaļu klēpis un cirvis. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 730.*

— Še, dzer labāk un netarkšķi tik daudz! Nekaitini tu viņu — kad grābs, kauliņus nesalasīsi. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 206.*

— .. Kā es vantēšu ar lielgabaliem, tā tu savus kauliņus nesalasīsi. *Saulītis B. Strēlnieka dēls. R. 1960, 16.*

Ja tā [mīna] būtu sprāgusi zem priekšējiem riteņiem, tad nezin vai mūsu kauliņus varētu salasīt. *Paegle V. Laikabiedra stāsts. R. 1980, 139.*

Krauja. Ssst! Klusāk! Varbūt Saltups ir tuvumā. Tad tu nevarēsi pats savu kaulu vairs salasīt!

Kārlis Šauriņš. [..] Lai tik viņš iedrošinās pielikt man roku! *Saulietis A. Pret ziemeļiem. R. 1986, 136.*

— Uzmanieties, te nāk grāvis, — Laura brīdināja. — Redziet, cik dziļš un plats.

— Nakts laikā te var tā iežauties, ka kaulus nesalasīsi, — Toms norūca. *Brodele A. K 1974, 5. nr. 30.*

Ārā aukstumā atkal varēja sākties drudzis, viņš nogāztos zemē ar visu malkas maisu un vairs nespētu savākt kopā savus kauliņus. *Mauliņš J. Ragana. R. 1981, 188.*

— Ārā! Lai sieva savāc tavus kaulus ceļmalā! Lai iztīrām ratus!

— Iztīrīt? Ko vajag, to vajag! — Zibenis atsaucās, un nākošā mirklī kas smags izvēlās pa ratu pakaļu. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 28.*

KAULS

AR ATKARU KAULIEM *apv. Ģēvi, ar atslābinātiem muskuļiem, bez spraiguma darbā.*

Kad sieviete pie darba ir gļēva, ķeras pie tā ar atkaru kauliem,.. tad ir negals klāt. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 474.*

Strādāja nu visi dienas un naktis un, kā paši mēdza sacīt, nevis ar atkaru kauliem, bet rāvās, cik tik nagi nesa. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 342.*

Divatā uzdzīt liellaivu no Jelgavas līdz Misai, īpaši, kad iekrīt, kā šodien, pret vēju un lietu, — ar atkaru kauliem klātu lai nerēgojas. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 131.*

BŪT PA KAULAM kādam *3. pers. Būt pa spēkam, būt piemērotam.*

Divpudu bumba man nebij pa kaulam, vienīgi Sīmanis to spēja uzdabūt mazliet pāri plecam.. *Bels A. «Es pats» līdzenumā. R. 1968, 70.*

— .. Kā jūs tā, dēlieša cilvēks, pa ganiem? Vai vīram citi darbi nav vairāk pa kaulam? *Liepiņš J. Vasarlaiks. R. 1977, 93.*

— .. Bet darba pie mums netrūkst, ja vēlies, paliec un paskaties, kas tev pa prātam un kaulam. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 134.*

Viņš ieteikšot mani savā galvenajā pārvaldē — tur darbs būšot īsti pa kaulam un pa zobam. *Lāms V. Trase. R. 1980, 125.*

Redzēs tikai, kam viņš savu labumu vēlēs, Mārei vai leitietei. Taisnību sakot, ne viena, ne otra nav viņam pa kaulam. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 163.*

GULĒT (SĒDĒT, BŪT) KAULOS kādam *3. pers. 1. Saka, ja cilvēkā kaut kas ir dziļi iesakņojies, noturīgs.*

— Jūs esiet skolā gājis, bet vecais Ādams, tas ir, vecais ieradums, guļ arī pa daļai jums vēl kaulos. *Blaumanis R. Izlase. R. 1968, 303.*

Kristaps pierāda, ka viņam īsta artilērista ķēriens guļ kaulos... *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 40.*

Aktierim, kas mākslā nule iekāpis, ja tā varētu teikt — vīru kārtā, šis jauna leitnanta puiciskums vienkārši «nesēž kaulos». *Aktieri. R. 1975, 131.*

— Nekāds Pētermaņa kungs, bet biedrs... Par daudz kaulos jums tas kungs, redaktor! *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 206.*

Strādāju mūsu pūravietā, iestādīju un kopu dārzu, jo fiziskais darbs man ieaudzis kaulos un asinīs.. *Upīts A. KR, XXI. R. 1952, 919.*

2. Saka, ja pēc kaut kā pārdzīvota ir jūtamas sekas, parasti negatīvas.

Slimības vārgums tomēr vēl dziļi guļ kaulos. *Upīts A. KR, VIII. R. 1950, 189.*

Vecā pasaule smagi guļ kaulos un kausē mūs nost jaunās gaitās. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 21.*

Rietumeiropas zemes — īpaši Francija un VFR — turpretim aizstāv sadarbību ar jaunattīstības zemēm uz lielākas līdztiesības pamata. Tām naftas embargo radītais šoks vēl sēž kaulos. *C 1975, 242. nr. 3.*

IESĒSTIES (IEGULTIES) KAULOS kādam *3. pers. Spēcīgi pārņemt, iesakņoties.*

Var jau gadīties, ka kādam verga daba tik dziļi iesēdusies kaulos, ka tam patīk būt par kalpu.. *Vilks Ē. No dzīves — par dzīvi. R. 1980, 58.*

Vakar runām nebij gala, šodien klusēja. Annele zināja, ka tas tāpēc, ka nu rūpes bij iesēdušās dziļāk kaulos. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 382.*

.. saimnieka pavēles viņam ar laiku iegūlās kaulos kā nelokāms princips. *Kurcijs A. Cūkgans. R. 1956, 227.*

IET (GRIEŽAS) CAUR KAULIEM kādam *3. pers. Saka, ja griezīgas, asas skaņas rada nepatīkamu sajūtu.*

Aivars gaida [vadot labības kombainu], ka kuru katru mirkli atskanēs riebīgā skrapstoņa, kas rodas, akmenim ar metālu strīdoties,

un iet caur kauliem tāpat kā zobārstniecības urbja skaņa. *Svīre M. K 1985, 2. nr. 45.*

Domas saraustīja griezīgie grants čirkstieni. Tie gāja caur kauliem un smadzenēm. *Kalndruva M. LM 1985, 49. nr. 13.*

Suņa gaudas iet caur kauliem, liek sirdij sarauties un piesēj rudens nakti baigām trīsām. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 146.*

Kutuzovs atkal smēja tos smieklus, kas Ritai gāja caur visiem kauliem. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 95.*

— .. Ko tu, Ziņģi, dari tai nabaga vijolei? Kā tu vari izdabūt no tās tik pretīgas skaņas? Iet caur kauliem, plēš galvu pušu. *Kalndruva M. Pēdas gar krastu. R. 1990, 41—42.*

Ir balsis tik vājas, / Tās izskan bez vārda kā vaids, / Ir balsis tik stipras, / Tās griežas caur kauliem kā naids.. *Rainis J. KR, II. R. 1977, 173.*

KĀ BEZ KAULIEM. *Fiziski nevarīgs, ļengans, bez spēka; arī ļoti lunkans.*

Pēc spējā spēku uzliesmojuma pilnīga nevarība iegūlās visos locekļos, zēns saļima kā bez kauliem. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 316.*

.. viņa sabruka kā bez kauliem un dzīvības. *Spriņģis J. Stāsti. R. 1975, 45.*

Nē, tik straujiem lēcieniem vecās kājas netiek līdzi. Sametušās tādas mīkstas. Kā bez kauliem. *Delle V. K 1972, 3. nr. 68.*

KĀ KAULS. *Ļoti ciets (parasti koks).*

Bet rija vēl esot varen stipra, baļķi cieti kā kauli. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 122.*

Eglītēm apakšējie zari sakaltuši, cieti kā kauls, ogles no tiem skanēja vien. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 93.*

Sausie zari cieti kā kauls, skan vien. *Indrāne I. Anemone. R. 1974, 88.*

Bērzs ir drusku pakulains, bet kļavs kā kauls. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 104.*

Bet cepures nags gan bija no īstas vērša ādas, par to nevarēja būt nekādu šaubu, — sacietējis kā kauls un nomelnējis.. *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 442.*

Vienā naktī zeme kļuva cieta kā kauls, dubļi nozuda un pāri ūdens peļķēm pārvilkās stipra ledus sega. *Lācis V. KR, XII. R. 1974, 402.*

KAULI UN ĀDA *sar. Saka par ļoti novājējušu cilvēku vai dzīvnieku.*

Tad atkal sanākuši visādi izdēdējuši cilvēku stāvi, kam tikai kauli un āda vien bijuši. *Šmits P. XIV, 200.*

Tad ta būšot precinieks, izdilis kā nāve, tīri kauli un āda! *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 101.*

Kāda viņa bija izdēdējuse un no miesām izkrituse, — tīri kauli un āda! *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 144.*

Paskatos... Svešs noskrandis cilvēks, bail pat tuvāk pieiet — kauli un āda, pats dzeltens kā vasks, bārdu noaudzis, acis tik spīd... *Vilks Ē. Mežonis. R. 1968, 78.*

Domājām gan, ka nebūsi vairs dzīvotājs — kauli un āda, tikai acis, tās raugās manī.. *Ērgle Z. Operācija «Kanna». R. 1971, 68.*

Un govis — cik jau nu bijis — tās pašas kauli un āda, stumjamas, ceļamas. *Šmits P. IV, 158.*

— .. es vēl kā šodien atceros, kādi bija tie zirgi! Kauli un āda! Es jau domāju, ka tie vairs dzīvotāji nebūs.. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 352.*

Jāj — uz reizi ierauga vareni jauku āboliņa lauku vienos ziedos; mazs aitu pulciņš barojas treknajā ābulā, bet visas tik vājas, ka kauli un āda, jādomā: pliku atmatu minušas, tā. *Šmits P. X, 157.*

«.. mēs [lakstīgalas] ar to mūžīgo dziedāšanu nodziedamies, ka kauli un āda vien.» *Šmits P. I, 176.*

Ja māki strādāt, mācies arī smēķēt.. citādi nodzīsi zirgus līdz kauliem un ādai, jo nesmēķētājam nav brīv vagā apstāties un tad arī mēmajiem neiznāk laika. *Spriņģis J. Stāsti. R. 1975, 24.*

Pa novembra mēnesi no spēcīgā vīra tikai āda un kauli palikuši, pār istabu bez pieturēšanās nevarēja pāriet. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 256.*

KAULI vien GRAB kādam *sar. Saka, ja cilvēks vai dzīvnieks ir ļoti novājējis.*

Meitās bijusi bilde, bet jau pēc astoņiem gadiem — sievai kauli grab, pa dakteriem braukā, zirgu tik nodzen un ratus lauž. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 244.*

Tas sarkanbārdis Vītols tā: vienu dienu mājās, divas krogā, citādi neiznāk. No magazīnas katru gadu — cik tikai dod, zirgiem kauli grab, divējas sakas pa trim. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 85.*

KAULS NO kāda KAULA; KAULS NO kāda KAULA UN MIESA NO kāda MIESAS; NO VIENA KAULA UN VIENAS MIESAS; NO VIENA KAULA; NO kāda KAULA. *Saka, norādot uz asinsradniecību, sociālu kopību un uzskatu sakritību.*

«Teips — tas man tāds savāds puika: nokuļas ar sapņiem, ar grāmatām, ar tādiem niekiem! Viens pats dēls — un tas pats tāds! Nav nemaz kā kauls no vīra kaula, no mana kaula!» laivinieks Lāmanis Ansona krodziņā.., iemetis mēriņu, nosūdzējās saviem amatbrāļiem.. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 197.*

Ja jaunais inženieris ir kauls no tēva kaula, tad rūpnīca būs ieguvusi īstu lietaskoku. *Saulīts B. Profesora Vecapiņa dēli. R. 1957, 35.*

— Es savam dēlam nekad neko sliktu neesmu mācījis.

— Kāda jēga par to tagad runāt.

— Viņi [bērni] ir kauls no mūsu kaula un miesa no mūsu miesas. *Skujiņš Z. Jauna cilvēka memuāri. R. 1981, 269.*

Artūrs Filipsons .. bija kauls no Dailes teātra kaula — Pirmās aktieru studijas un Ed. Smiļģa neskaitāmo skatuves uzvedumu izaudzināts. *Akurātere L. — Latviešu padomju teātra vēsture, 1. R, 1973, 221.*

Aldis ir kauls no mūsu kaula, un visos mūsu sasniegumos ir viņa darba daļa, un mūsu rūgtajās vilšanās sava daļa Aldis nopūtu. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 41.*

— Tu esi mūsējais! Tā sakot — kauls no strādnieku kaula. *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 60.*

Viņš, spēka pilns zemes rūķis, kauls no zemnieka kaula.. *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 28.*

Neapjaustā dumpī viņš [Ļermontovs] jau cēlās pret savu apkārtni, lai arī bija kauls no tās kaula. *Lāms V. C 1974, 96. nr. 4.*

Lai arī pašu bērni, kauls no viņu kaula un miesa no viņu miesas, tomēr jaunajā pasaulē par daudz kustējušies, daudz ko salasījušies un saklausījušies. *Kalndruva M. Tīrumā. R. 1963, 214.*

Bija redzams, ka Vallijai ir raksturs. Tas bija skaidrs pierādījums, ka Vallija ir kauls no viņa kaula un miesa no viņa miesas. *Zamaiča L. Direktors Kazrags. R. 1973, 197.*

«Mazie dunduri» tika viņam [Ā. Alunānam] veltīti «kā kauls no viņa kaula un miesa no viņa miesas». *Rainis J. — Latviešu literatūras kritika, IV, 2. R. 1960, 108.*

Tu [Aleksandrs Čaks] biji kauls no tautas kaula un miesa no tautas miesas. *Damburs E. — Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku. R. 1970, 143.*

.. viņi bija tādi paši kā mēs, bez mājas, bez dzimtenes. Mēs bijām no viena kaula un no vienas miesas. *Svīkule V. Mirkļu mozaīka. R. 1968, 65.*

— Kas tad notiks, ja ļaudis no viena kaula un miesas viens otram vairs neticēs? — gausi jautāja Dāvīds. *Bendrupe M. Degošie raksti. R. 1963, 108.*

Viņš ilgi turējās pretī, visādi mēģinādams izlocīt sev par labu vecāku jeb, labāk sakot, savas mātes lēmumu. Tas viņam neizdevās. Lai gan ar māti no viena kaula, viņa griba tomēr nebij tik nocietējusi.. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 690.*

Tie, kas grib mums uzkundzēties, runā dažādās mēlēs, bet visi ir no viena kaula — mūsu kopīgi ienaidnieki. *Rūja V. Bērnības līčos ievas zied. R. 1973, 41.*

— Pilsētnieki allaž ir teorētiķi. Bet mums nepieciešami arī vīri no zemēm — tieši no mūsu kaula. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 717.*

— Veco tēvu nonicināja, kam gājis pret poļiem, nu tēvu soda par kalpošanu poļiem. Viss vainums, ka ne no vācu kaula. *Mauliņš J. Pēdas. R. 1980, 30.*

KOST (ĶERTIES) KAULĀ (*retāk* kaulos) kādam *3. pers.* ***1.*** *Būt par grūtu, radīt nepatīkamu sajūtu, kaitēt.*

Tā kā viņš pirmo gadu gāja pie zemes darba, es šad tad ievaicājos, vai nava par grūtu? Bet viņš nekad nesūrojās, .. tikai rudenī, kuļamā laikā, zēnam darbs ķērās kaulos. Bij pastāvīgi ļoti slapjš laiks, un ērglēniešu saimnieki vēl visi kuļ ar spriguļiem. *Blaumanis R. KR, IV. R. 1949, 64.*

«Slikti jau nav, kad cilvēks dabū skolu baudīt. Vieglāka dzīve, labāk paēdis. Nav vis jāiet rijas puteklī un mārkos jākāpj. Tas kož kaulā..» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 60.*

Kad sals ķērās kaulā, Zīle priecājās par Kristīnes dotiem cimdiem.. *Stērste E. Andreja Zīles dzīve. R. 1937, 37.*

Te tā [migla] vairs nebija tik bieza kā uz ūdens, bet ar savu nemīlīgo drēgnumu koda kaulos. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 284.*

«.. Agrāk es arī pavisam citādi varēju iegrozīties, .. bet tās kāzas, tās man iekoda kaulos!» *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 104.*

.. sacirst asi malkas, tas man tīrais nieks, bet tādu grāmatu sarakstīt, — tas ķeras kaulā. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 131.*

Laikam tie smagie darbi tomēr bija ķērušies kaulā. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 364.*

2. *Sāpināt; radīt nepatiku, skaudību.*

Tādas un tamlīdzīgas «laipnas» piezīmes nācās dzirdēt katru dienu vai desmitiem reižu. Un tas koda kaulā, koda sirdī, postīja nervus... *Birkerts A. Daiļdarbi un atmiņas. R. 1958, 200.*

— Tā neslava man kož kaulā... *Salenieks E. Otrais mētelis, šūts no ielāpiem. R. 1969, 290.*

Citu cilvēku priekšā jau viņš vēl turējās, bet patiesībā šī nelaime [dēla slimība] ķērās viņam dziļi kaulos. *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 129.*

Bet tā Marijas baptistu būšana, tā viņam stipri ķeras kaulos. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 577.*

Dzidruma katrā ziņā jutīsies apmierināta, kad uzzinās, ka mainu skolu. Vairāk nekā locītavu sāpes viņai vienmēr koduši kaulā mani panākumi.. *Luginska R. Menuets un cūkpupas. R. 1979, 71.*

LAUZT KAULUS *reti. Darīt darbu, kas prasa lielu fizisku piepūli, mocīties.*

— Auzas — vai tās ir auzas?.. Tad to pelavu gabala dēļ es nu neiešu savus kaulus lauzt! — Visur viņai te nu bij kaulu laušana. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 508.*

Otrā nedēļa, kā nestrādājam vairs. Puļķis nemaksā, par velti neviens neies kaulus lauzt. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 535.*

.. saimnieka atdzisušās miesas dabūšana zem zemes tiem [Vilkaču ļaudīm] lauza vairāk kaulus, nekā būtu lauzuši tiem, kas pieraduši pie pastāvīga grūtuma. *Leimane I. Vilkaču mantiniece. R. 1943, 34.*

— Ha! Vai tu domā, ka kapteiņi tikai ēd un lasa romānus?

— Tā jau nu gan es nedomāju, bet... — Mārtiņš sastomījās, — bet... kaulus arī nelauž. Varbūt nervus?... *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 293.*

LĪDZ KAULAM (*retāk* kauliem). *Ļoti, pavisam, pamatīgi (biežāk laikapstākļu iedarbībā); sāpīgi; ļoti dziļi.*

Kauču sals knieba līdz kaulam, vīru prāts bija možs un spridzīgs.. *Purs L. Degošais pilskalns. R. 1972, 111—112.*

Tikai tagad samanīju, ka esmu nosalis līdz kaulam un ka locekļi kā bez vadas kustas katrs par sevi. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 110.*

— Esmu izsalies līdz kaulam, man steidzīgi gribētos pārģērbties.. *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 165.*

Bet arī vēji ir dažādi: maiga dvesma, kas tikai viegli pakutina vaigu ar matu šķipsnu, un tāds pūtiens, kas ņem cauri līdz kaulam. *Ezera R. Daugavas stāsti. R. 1965, 223.*

Uz vakara pusi lietus bija izmērcējis racējus līdz kaulam, un tie visi drebinājās no aukstuma. *Muižnieks I. Fabulas un stāsti. R. 1959, 175.*

Bet neviens nepateiks, ko viņas domāja mājās, aplūkodamas savas rokas, kur brūnā indīgā krāsa šķita iezīdusies līdz kaulam.. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 671.*

Un šī Natālija Janovska patiesi ne vienam vien ir iekodusi līdz baltam kaulam, gribēdama un negribēdama, un tāpat vien garām skriedama! *Indrāne I. Cepure ar kastaņiem. R. 1966, 221.*

.. ikkatrs sievas taisnīgais vārds ķer līdz kaulam.. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 667.*

Viņš gribēja pateikt vēl kaut ko, tādu asu, kas dzeļ līdz pašam kaulam. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 113.*

Dēla mīlestība pret tēvu... Līdz kaulam sūrst, kad nākusi tik novēlota. *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 79.*

«Vai tu zini, kā ir tad, ja līdz baltam kaulam sāp?» — šos vārdus mežsargs Tenis Krūklis sacīja toreiz, kad arī Silvenes mežos trakoja vētra. *Kaldupe S. Meža mozaīkas. R. 1980, 63.*

Ja jau viņš kādu sāka ēst un tu viņam nepadevies, tad līdz kaulam! *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 118.*

— Jā, Zariņ, to, kas gadiem cilvēkā līdz kaulam ieaudzis, nevar vis tik viegli izskaust... *Muižnieks I. Fabulas un stāsti. R. 1959, 226.*

.. strādājot pie dažādu autoru darbiem ar dažādiem aktieriem, es sapratu, ka pamati man ir jāņem no tās pašas dziļi reālistiskās mākslas krātuvēm.. Liepājā šo nepieciešamību es izjutu līdz kaulam. *Zariņš J. Mans darbs teātrī. R. 1974, 39.*

Agrāk Pūcēns pazina tikai puišus un meičas no sava darba iecirkņa, pazina pamatīgi, līdz kaulam, tagad katra diena atnesa jaunas sejas, jaunus uzvārdus. *Dripe A. Cietā galva. R. 1970, 65.*

Vai tad kāds cits tā prata izdzīt un noplēst kā paša tautietis? Pusi ar' ne. Bet šitas tevi dīrā līdz kaulam un tad vēl dēvējas liels tautietis! *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 450.*

Taču šovasar arī viņš jutās līdz kauliem izmircis, kad lietus mākoņi nāca ar visiem vējiem.. *Vanags J. Meža dziesma. R. 1976, 55.*

Biju slapjš, izlijis līdz kauliem.. *Bels A. Būris. R. 1972, 183.*

.. migla izlija drēgnā, līdz kauliem stindzinošā lietū. *Ceplis A. Daiļdarbu izlase, I. R. 1959, 432.*

Šis kliedziens abus draugus satricināja līdz kauliem.. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 161.*

NELAUZT KAULUS (kaulu) *3. pers.* **1.** *Saka, ja darbs, uzdevums, pienākums nav grūts, neprasa lielu piepūli (biežāk bez personas objekta datīvā).*

Klijāniete. Vai tev kolhozā slikti? Maize ir, pavalgs ir, un seglinieka darbs kaulus nelauž. *Zālīte E. Spēka avots. R. 1951, 43.*

Mērnieks ir lāga puisis, un darbs kaulus nelauž, dzen tikai zemē mietiņus, pastiep ķēdi un palaikam piemiedz kreiso aci. *Dorbe H. Pagātnes vējos. R. 1973, 58.*

— Man tur būs jāsēž pie rēķiniem un dažādiem drukas darbiem. Sīkumos visu vēl nezinu, bet tādas lietas kaulus nelauž. *Dorbe H. Pagātnes vējos. R. 1973, 128.*

— .. Tu, Teipi, papumpē no mūsu laivas ūdeni, tas kaulus nelauzīs. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 169.*

[Brālis Teodors] .. mēģināja savu labklājību nodrošināt ar vieglu darbu, kas cilvēkam nelauž kaulus un neliek priekšlaicīgi novecoties. *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 132.*

Pēterim klētnieka darbs vēl kaulus nelauza, kaut arī vecums mācās virsū un mocīja aizdusa. *Ķuzāne L. Mana Augšzeme stāsta. R. 1970, 40.*

Lai gan fotogrāfa amats kaulus nelauž, taču arī šī aroda piekopējs nevar nostaigāt dzīvi bez savas likstas un kļūmes. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 210.*

Kad ar saimnieku runāja, viņam likās, ka darba nebūs visai daudz un arī kaulu nelauzīs. Tikai zirgu aizjūgt, žagaros aizbraukt, lopus pabarot un malku sievām pagādāt — tas viss. *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 29.*

Tā katorga pāri, Brīviņos atsākās cilvēcīgi darbi, kas kaulu vairs nelauza. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 163.*

Darbs nav pārāk grūts — tikai vagu galos smagais arkls reizēm mazliet jāpaceļ, bet, kad iemanās, arī tas kaulu nelauž. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 272.*

Kroņa darbs nevienam kaulu nelauza, līdz sešiem pačakarējies, atdod šķipeli, kapli vai stangu noliktavā, ej mājās, liecies uz auss un guli.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 449.*

2. kādam. *Nekaitēt, nedarīt ļaunu.*

Pēc viņa [tēva] domām es vismaz garajā brīvlaikā arī mājās varētu kaut ko strādāt. Darbs — viņš teica — kaulu nevienam nelaužot. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 18.*

Es jau nu reiz neesmu radis slinkot, man darbs kaulu nelauž. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 491.*

.. kā priekšsēdētāju Sārklis Puriņu ciena. Ja kādam uzbļaus par daudz, tas [bļaušana] kaulus nelauzīs. Toties Puriņš ir taisnīgs un, cik nu saprot, izrīkojas pret visiem vienādi. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 360.*

— Ar darbu mani neiebiedē! Manus kaulus darbs nesalauzīs, — lielījās Ilze. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 18.*

NEPANEST ne SAVUS KAULUS. *Saka par ļoti novājējušu dzīvnieku vai cilvēku.*

Tādā lopā nekad vēl nebiju iedzīvojies: vecs, mazs un tik kūds un izģindis, ka pats nevar savus kaulus panest, pie visa tā pagalam slims ar ienāšiem. *Janševskis J. KR, VII. R. 1933, 1293.*

Kungs iedevis tādu ķēvīti, kas ne kaulus panest, kur nu vēl arklu pavilkt. *Džūkstes pasakas. R. 1980, 295.*

SABERZT KAULUS kādam *sar. Stipri piekaut, nogalināt.*

[Velns cīkstas ar lāci.] Velns iesācis gan ar lāci, bet lācis tik, tik velnam nav saberzis visus kaulus. *Šmits P. XI, 82.*

Dievs sarg, ja šķilteris tam ar nagu vien būtu aizķēris, viņš tam kaulus smalkus saberztu. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 205.*

— .. Man jau stāstīja gan, bet vai tad es to varēju ticēt [ka Emma brauks aptieķnieka zellim līdzi uz Liepāju]. Savu mūžu ne... Vai es to būtu ļāvis? Kaulu kaulus tam nolādētam štucerim būtu saberzis. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 659.*

«E, kas te vazājas?» uzsauca kāds no bara bargā balsī. «Katrs pusstopu šurp! Ja ne, mēs jums samalsim kaulus pītēs un pīšļos!...» *Janševskis J. KR, I. R. 1940, 155.*

SASALT KAULĀ. *Sk.* SASALT RAGĀ.

VEĻA KAULS IR MUGURĀ. *Sk.* VILKA KAULS IR MUGURĀ.

VILKA (VEĻA) KAULS IR MUGURĀ kādam *sar. Saka, ja cilvēks darbā ir slinks, gauss, negrib pieliekties, locīties.*

— Pļauj — atgāzies kā Lauru Jorģis! Pieliekties vajag! Vilka kauls tev mugurā? *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 59.*

— Nu, nu, neskaties, lokies dzīvāk! Kas tev ir — vilka kauls mugurā? Jauns cilvēks, bet stīvs kā vecis! *Lācis V. KR, I. R. 1970, 42.*

Skraidīja [brālis] ap rorēm un kliedza Jēkabam, lai lokoties drusku žiglāk, gan laikam esot vilka kauls mugurā. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 18.*

Velkas kā vēzis, laikam vilka kauls mugurā! *Lācis V. KR, IV. R. 1971, 436.*

— .. Slinks kā maiss. Ciemā saka — pratējs esot uz visu, tikai veļa kauls mugurā. Maizi no plaukta gan paņems, bet zemāk pieliekties vai pirkstgalos uzcelties nevīžos. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 85.*

KAUNS

APĒST KAUNU MAIZĒ *parasti saliktajā tagadnē, sar. Saka, ja kādam nemaz nav kauna.*

«Ak tā, tu nekauņa!» pate gāza vaļā. «Govij atkal sildi ūdeņus, tu pasaules staigātāja! Vai tu tādai teic vai neteic, tīri jau maizē apēduse kaunu.» *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 7.*

No mūsmājas gan negāja [laulības skatīties] neviens, jo māte to uzlūkoja par nepiedienīgu uzbāzību, kad rīkotāji taisni grib izvairīties

no ziņkārīgo skatiem, līst tad tur klāt, tīri kā kaunu būtu vai maizē apēduši. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 308.*

Sieva nopukstējās, nopukstējās, sodīdamās: nav gan tiem meitiešiem prāta, kaunu maizē apēdušas. Neļauj godīgi sievu apglabāt, kā jau pašas gulstas blakus. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 207.*

— Ak tā? — sacīja saimnieks. — Jums ar naktsmājām par maz? Vēl meitu [Kristīni] ievilinājis padusē! .. Kristīn, vai tu savu kaunu esi maizē apēdusi vai miegā izgulējusi? — saimnieks uzkliedza. *Talcis Ā. Jaunības dienu pēdās. R. 1979, 30.*

— .. Tu savu godu un kaunu esi maizē apēdusi, — pati meita puisim kaklā karas... *Janševskis J. KR, I. R. 1940, 190.*

NEBŪT MĀJĀ, KAD KAUNU DALA *iron. Saka, ja kāds ir nekaunīgs.*

K l e f o n s. Es saku to pašu: manis nebij mājās, kad kaunu dalīja. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 215.*

Justs aizstāvējās ar vecu joku, ka neesot bijis mājās, kad kauns dalīts.. *Ezera R. Pati ar savu vēju, 1. R. 1982, 134.*

Māksla tapusi līdzīga veco laiku pagasta nabaģei, ko vadā pa mājām žēlastības maizē. Kur jūs bijāt, kad Dievs kaunu dalīja, latviešu vīri? *Kuzāne L. Saule mūžam mana. R. 1986, 232.*

PIENAGLOT PIE KAUNA STABA kādu, kaut ko. *Atklāt, izskaidrot ko nosodāmu, netikumīgu.*

Reizēm viņa [A. Austriņa] spalva šķēla spraigas satīrdzirkstis, pienaglojot koruptantus un izsaimniekotājus pie kauna staba. *Kraujiņš K. No atmiņu skrīņa. R. 1973, 23.*

Savā kaismīgajā runā Antonio Mačado slavināja cilvēka gaišo prātu, humānismu, civilizāciju un tautu brīvību, bet pienagloja pie kauna staba barbarisko fašismu un tā noziegumus pret humānismu un civilizāciju. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 458.*

Nē, šos vārdus [Raiņa tekstu] Paula Baltābola nerunā par pagātni. Tā ir dzīves īstenība, .. ikdiena, kuru aktrise pienaglo pie kauna staba. *Gudriķe B. Skatuvei atdota sirds. R. 1966, 186.*

KAZA

GAISA KAZA *vienk. Saka par vieglprātīgu, trakulīgu sievieti.*

T i r z b a n u r t s. [..] Mālu Ansis es esmu, bet nevis Tirzbanurta kungs. (Rāda uz Helēnu.) Šo gaisa kazu gan tev būs saukt par kundzi, jo tā ir mana sieva. *Ādamsons Ē. Dzeja, proza, dramaturģija. R. 1957, 266.*

— Velns parāvis! Ļauj gulēt, vecā gaisa kaza, man rīt uz darbu jāiet! *Kaijaks V. LM 1980, 36. nr. 4.*

VEST SAVU KAZU TIRGŪ *biežāk jautājuma teikumā, sar. Saka, ja kāds lieki, nevietā dod padomu, kaut ko ierosina, izsaka līdzjūtību.*

— .. Domāju — kas manu kazu tirgū ved? Kāda man daļa un bēda? Bet tikpat... Uz rentgenu jums vajag aiziet, dakter! *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 270.*

Varbūt tā bija, varbūt ne, kā mēdza sacīt Melānija — kas nu tur mūsu kazu tirgū veda, — bet uz pamēļošanu jau mums visiem .. mēle allažiņ knieš. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 273.*

«Kas tev bija? Kam tu raudi?»

Es to vaicāju, tiešām līdzjūtības skubināts, bet Praimaniete man asi atcirta: «Kas tavu kazu tirgū ved?» *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 144.*

— Ieviņ, tu palūdz Augustam, lai tevi uzlaiž bākā paskatīties, — Krūmiņu saimniece mudināja. Ieva jautājot pavērās, bet neko neteica. Nu, es arī savu kazu tirgū nevedīšu, Augusts spītīgi nodomāja, lai gan jautāts nemācētu pateikt, kam gribētu iespītēt. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 275.*

KĀZAS

KĀ PA KĀZĀM; KĀ KĀZĀS *biežāk savienojumā ar* dzīvot. *Ēdienu un dzērienu pārpilnībā, jautri, priecīgi.*

Viņš negribot aplaizījās un iesmilkstējās. / Tur ko cepa un vārīja. / Dzīvoja kā pa kāzām. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 107.*

— .. mūsu skolā .. nu sākās salaupīto vistu, pīļu, sivēnu un teļa aknu cepšana un vārīšana vācu aizmugures virsniekiem.

— Tur tagad dzīvo kā pa kāzām! — stāstīja Kaspars. *Plaudis J. Raksti, III. R. 1965, 299.*

— .. nu kas t' šai vainas! Dzīvo kā pa kāzām. Izēdas labu labā, lai tad citi ēduši vai neēduši. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931. 103.*

— Liels prieks būs kādam staipīties pa mežu tādā aukstumā? Nav tā kā pie kuļmašīnas, kad dzīvo kā pa kāzām, — Rūdis nicīgi grozīja galvu. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 216.*

Rudzi jākuļ, kvieši jāpļauj, bet saimnieki katru dienu dzīvo kā pa kāzām. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 366.*

«Iesim uz Rīgu par muzikantiem, tur būs dzīve kā pa kāzām.» *Šmits P. I, 256.*

Ozolos aizvien esot gājis kā pa kāzām. Spēlēts, dancots un dzerts esot caurām naktīm. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 108.*

Ārā laiks bija smuki pielaidies. Ormaņi un «lihači» skrēja, ka vai aizdegas. Zvani skanēja. Viss gāja kā pa kāzām. *Pērsietis. Izlase. R. 1951, 226.*

No visas apkārtnes sajāja kādi desmit oficieri, un tad visu nakti cauri tika ēsts, dzerts un dziedāts kā pa kāzām. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 310.*

— Bet nu palīdziet šo mučeli iedabūt laivā! .. Es saku, dzersim kā pa kāzām. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 74.*

Vēl tikai, kā saka, meiteņu pietrūka, tad dzīvo un priecājies kā pa kāzām. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 326.*

Viņš izdzird, ka kaimiņu mājās dzied un spēlē. Tas tev nu vairs tukšā laukā stāvēs, ne domas! Viņš aizgāja un nodzīvoja visu nakti kā kāzās. *Šmits P. VII, 15.*

Noēduši desas un sadzērušies piena kā kāzās. *Sēlis R. Es stāstu pr sevi. Leišmalē. R. 1974, 362.*

KĀ UZ KĀZĀM. *Saka, ja kāds kaut kam priecīgi gatavojas, īpaši pošas.*

Visi taisās kā uz kāzām, bet par Anneli neviens ne miņā. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 157.*

Ļaudis bija kā spārnos. Taisījās kā uz kāzām. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 306.*

Kad oktobrī atkal iebrauca, bija ģērbies jaunajā uzvalkā un arī citādi stipri uzposies — gluži kā uz kāzām, kā mēs mājās viņu pavilkām uz zoba. *Egle K. Atmiņas. R. 1972, 180.*

— Meitenes baltās kleitās, zēni tumšos uzvalkos, saposušies kā uz kāzām. *Ērgle Z. Bez piecām minūtēm pieauguši. R. 1983, 5.*

Aiziet Didzis, kā uz kāzām sataisījies... *Eferts-Klusais E. Plinšu sieva. R. 1969, 20.*

— Mīļā stundiņa, šito Valtu! Kā kāzinieks saposies. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 96.*

LĪDZ KĀZĀM SADZĪS *hum. Saka, uzmundrinot, mierinot kādu, kas guvis nelielu savainojumu vai ir apbēdināts.*

Ķirurgs, laikam pamanījis, ka esmu nācis pie sajēgas un ar kreiso aci [labā savainota] vēroju, kas notiek apkārt, turpina:

— Neuztraucieties! Nekā briesmīga nav. Līdz kāzām sadzīs. *Kaijaks V. Zv 1982, 23. nr. 26.*

Taču asaras man drīz vien nožuva, jo Jūlīte prata ārstēt ar savu sakāmo — gan jau līdz kāzām sadzīs. *Vanaga R. Fantoma sāpes. R. 1971, 7.*

— Kauli tak šai nav lauzti! Gan jau tā valodas raustīšana ar līdz kāzām pārstās! *Indrāne I. Anemone. R. 1974, 121.*

KAZBUKS

KĀ VECS KAZBUKS. *Sk.* KĀ ĀZIS.

KAŽOKS

GRIEZT (APMEST, APSVIEST, CIRST) KAŽOKU UZ OTRU PUSI. *Krasi mainīt savus uzskatus, nostāju.*

Sākumā Zībels savāca bezdarbnieku orķestri Vērmaņdārzā, piedalījās «Zilās blūzes» uzvedumos kreiso arodnieku sarīkojumos, bet tad grieza kažoku uz otru pusi un izcēlās kā dedzīgs nacionālists.. *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 119.*

Purapuķe sākumā godīgi parāda gājēju sūro likteni, bet, Zelmenim kļūstot par lielsaimnieku, romāna autors «griež kažoku uz otru pusi». *Lāms V. LM 1979, 50. nr. 4.*

Kad Alogs redzēja, ka no piezobošanas nekas neiznāca, viņš apgrieza kažokam otru pusi. *Blaumanis R. KR, III. R. 1958, 216.*

Protams, vienmēr gadās arī tādi, kas ātri un veikli apmet kažoku uz otru pusi. «Jā, mēs kļūdījāmies, bet tagad vairs nekļūdīsimies un neļausim arī citiem kļūdīties.» *Bels A. Izmeklētājs. R. 1967, 42.*

Jēkabs, vecākais, bij labs un iztapīgs tikai tik ilgi, kamēr māte nebij viņam mājas atdevusi. Tiklīdz tas bij noticis, viņš apprecēja Liekņu Skaidrīti, taisni to meitu, kas mātei visvairāk nepatika, un jau kāzu dienā apsvieda kažoku uz otru pusi. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 385.*

— Kā viņam nav bailes — vācieši vēl tepat Kurzemē? — brīnījās viena.

— Kas tur — atnāks vācieši atpakaļ, viņš apsviedīs kažoku uz otru pusi, — otrai viss bija skaidrs. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 301.*

Kolete Bolbeka ir sieviete, kas vispirms pieradusi staigāt vīrišķīgi lietišķā advokātes tērpā, braukāt apkārt pa tiesu sēdēm un ignorēt visu sievišķīgo. Tikai tad, kad šādā veidā viņa gandrīz zaudē vīru, advokāte izbīstas un «cērt kažoku uz otru pusi» — sāk staigāt greznās tualetēs, lakstoties ar citiem vīriešiem, koķetēt.. *Akurātere L. Emīlija Viesture. R. 1976, 78.*

KLĀJIENS

KĀ KLĀJIENS. *Lielā daudzumā, blīvi; lielā nekārtībā.*

— Vai jūs nevarat man palīdzēt ābolus salasīt?.. Nu redziet, kad manis mājā nav, kā viņi to dārzu palaiž. Viss kā klājiens. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 149.*

Govis sagūla kā klājiens netālu cita no citas. Mēs tās ne domāt nedomājām celt. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 102.*

Neilgi pirms manas ierašanās bija virtuvē nogāzies plaukts ar traukiem. Kad es iegāju, Elīza slaucīja kopā lauskas.. Ienākusi — viss zemē kā klājiens. *Ezera R. Pati ar savu vēju, 1. R. 1982, 206.*

Kad iemiga arī Zaiga, Laura atgriezās virtuvē, kur stāvēja vēl neizkāstais piens un vakariņu galds kā klājiens — netīri trauki, gurķu mizas.. *Ezera R. Aka. R. 1972, 285.*

Kad .. aitām ziemas vidū vilna iet nost, barokļi ar putraimiem vien, bērni kā klājiens guļ istabā ar kāsu un karstumiem, bet alus brūvējiens saskābst tikpat uz Mārtiņiem, kā uz Ziemassvētkiem, — tad katram saprotams, ka māja ir apsēsta.. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 217.*

KLĒPIS

IEKRIST (krist) KLĒPĪ kādam *3. pers. Rasties, tikt iegūtam nejauši, viegli, bez pūlēm. Sk. arī* IEKRIST ROKĀS.

«Kāpēc tu negribi novērtēt laimi, kas tev klēpī iekritusi?» *Zigmonte D. Zilo rūķu gals. R. 1973, 206.*

Tikai apprecēties, un viņai krišus iekritīs klēpī nodrošināta dzīve, tāda, par kuru var tikai sapņot meitene ar viņas algu. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 261.*

P ē t e r i s. [..] Un jāteic — ne jau katram kolhozam kā no debesīm par baltu velti klēpī iekrīt tāds dārzs... *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 258.*

Ko cilvēks ne meklēt nemeklē, viņam dažreiz iekrīt klēpī. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 264.*

— Tāda manta, tāda laime pati krīt klēpī.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 466.*

Visas lietas vajag prast, un bez mācīšanās prašana klēpī nekrīt. *Kalndruva M. Vējš pakar kokli. R. 1979, 106.*

KLĒTS

MAIZES KLĒTS *poēt. Apgabals, kur iegūst bagātas (labības) ražas.*

— .. Zemgali, šo Rīgas maizes klēti, atdot Ģediminam? Nekad! *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 90.*

Ukrainu, Kubaņu, ar vārdu sakot, maizes klētis, ķēris sausums. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 503.*

Fredis Meņģelis savā laikā esot ceļojis gar Ņūfaundlendas sēkļiem un vienreiz bijis arī Lofotu salās, kuras pazīstamas visā pasaulē kā Norvēģijas zvejnieku maizes klēts. *Lācis V. KR, III. 1971, 222.*

KLIEDZIENS

MODES KLIEDZIENS *sar. Saka par kaut ko ļoti modernu.*

Tur bija gadsimtu mijā celtas ēkas, stipras, kārtīgas un labi saglabājušās, bet mūra kūts, trīsdesmito gadu lopkopības modes kliedziens, slējās vēl pilnīgi jauna. *Kaijaks V. Bailes. R. 1977, 55.*

Viņa staigā tērpos pēc pēdējā modes kliedziena. *Grigulis A. Cilvēki dārzā. R., 1957, 10.*

KLINTS

KĀ KLINTS. *Saka, ja kāds savos uzskatos, pārliecībā ir nelokāms.*

— Iedomājieties — pārspēks liels, ienaidnieku vai divdesmit, bet viņš stāv kā klints un biedrus neatstāj! *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 211.*

Vārnu Juris bija nelokāms kā klints, un tādēļ krustdēls toreiz vairāk nerunāja. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 111.*

— Un tava pārliecība gan ir stipra kā klints. *Zigmonte D. Dižpurva dzērves. R. 1982, 237.*

K v i n t e. Varat paļauties uz mani kā uz klinti. *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 93.*

Viņa bija stingra kā klints — vai tiešām viņa nesavaldīs šo vieglprātīgo puisi... *Zamaiča L. Direktors Kazrags. R. 1973, 144.*

Spartaks. Ko es jums teicu? Esiet mēmi kā zivis! Esiet kā klints! *Upīts A. Spartaks. R. 1962, 39.*

KLIŅĶIS

LĪDZ KLIŅĶIM *sar. Līdz galējai robežai.*

Reiz dzīvojis viens untlīgs kurpnieks, bet nelaime tā, ka bijis liels šmorētājs un naudu, ko nopelnījis, nodzīvojis līdz kliņķim. *Šmits P. IV, 145.*

Dažs labs, dzenoties pakaļ norādījumiem, nodzīvoja kolhozu līdz kliņķim. *Lapsa J. Atspīdumi ūdenī un citur. R. 1974, 25.*

.. cehs, kā saka, bija nolaists līdz kliņķim, līdz tādam stāvoklim, ko medicīnā sauc par klīnisko nāvi. *Strautiņš E. LM 1984, 46. nr. 12.*

— .. Jā, mīļais, iedzeršanā, tāpat kā visās patīkamās lietās, mērs tomēr vajadzīgs. Citādi, zini, viens un divi — un tu jau esi līdz kliņķim. *Zigmonte D. Hammurapi likumi. R. 1968, 58.*

KLOĶIS

IELIKT KLOĶI kādam *vienk. Ar savu rīcību tīši kaitēt, nodarīt ko ļoti nepatīkamu kādam, pārāk nostrādināt kādu.*

— Neieved mūs kārdināšanā aiziet atvaļinājumā bez personas apliecības, jo tev ir tas spēks un tas gods ielikt to stingro «kloķi» līdz 15 dienām. *Plaudis J. Raksti, II. R. 1964, 122.*

Gan viņiem ieliks kloķi, / Kad staršina uz apmācībām dzīs. *Artavs V. Knaibles. R. 1978, 7.*

Tirzbanurts. Klausies! Nu man ieliks kloķi! Parīt revīzija. Es nekad nedomāju, ka tik drīz. Tas uz mani mērķēts. *Ādamsons Ē. Dzeja, proza, dramaturģija. R. 1957, 276.*

KLONS

KĀ KLONS (KULS). *Ļoti ciets.*

.. laukums bija nopēdots ciets kā klons. *Vāczemnieks L. Veco vraku noslēpums. R. 1973, 37.*

Vēlāk Lejeniekos iemīdīta tā saucamā «sapņu taciņa», kas bijusi nostaigāta kā klons un vēl pēc daudziem gadiem nav aizaugusi. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 348.*

Zemīte kā klons — mums te tas māls.. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 160.*

Ik dienas var sagaidīt pirmo sniegu. Pūš ledains vējš, zeme sen sasalusi cieta kā klons.. *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 748.*

.. pēc tās dziļās ziemas arumi kā klons — ecē nu! *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 328.*

Stirnas buks tā noēdis jaunos zirņus, tā nobluķējis kā kulu. *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 165.*

Nomīti cieti kā plāns, pa Straumēnu māju pagalmu krustām un šķērsām gāja celiņi. *Virza E. Straumēni. R. 1989, 29.*

KLOSTERIS

KĀ KLOSTERĪ *parasti savienojumā ar* dzīvot. *Noslēgti, atraujoties no sabiedrības.*

Mērija dzīvo kā klosterī. *Pērsietis. KR, I. 1930, 338.*

«Tā! Mēs jau te tā dzīvojam kā klosterī, un, kad nu reiz gadās [ielūgums uz balli], lai nu neejam, lai atsakāmies.» *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 61.*

— Tu laikam dzīvo kā klosterī, — āzējās Ģirts, un viņi sāka dejot. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 173.*

Ja jau pilsētā Felzeni atturējās no sabiedrības, tad še, uz laukiem, dzīve bija kā klosterī. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 329.*

KLUPDAMS

KLUPDAMS KRIZDAMS *sar. 1. biežāk savienojumā ar* skriet, mesties, drāzties. *Lielā steigā, satraukumā.*

Tā kādā svētdienā jau agri no rīta klupdama krizdama ieskrēja mūsu istabā Dekšņu Anna .. Dzenoties pakaļ Ķīkera dēli. Šī domājusi, ka tik agrā rītā neviena sarga nebūšot, tāpēc iegājusi celmos drusku paogot. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 221.*

Nabadziņš klupdams krizdams izskrēja kalnā acis mazgāt.. *Šmits P. I, 314.*

Ballē, kad dāmu deja, klupdamas krizdamas skrēja viņu aicināt.. *Zigmonte D. LM 1977, 50. nr. 4.*

Ar baiļu brēcieniem, nomestu slauceņu, apgāztu kannu kņadu, klupdamas krizdamas meitas metās no kūts ārā. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 233.*

Bet visbriesmīgākās izbailes pārņēma mošķus, kad pēkšņi, pavisam nelaikā, jo cik ilgi kā bija pusnakts, nez no kurienes atskanēja gaiļa dziesma. Kā viņi tad ķēra savus slotas kātus, piestas, vecos zābakus un klupdami krizdami metās ārā pa logiem, pa durvīm, pa skursteni! *Sakse A. KR. V. R. 1963, 355.*

Saniknoja arī tā skriešanās katras dejas sākumā — visi klupdami krizdami drāzās cits citam garām. *Vācietis O. Tās dienas acīm. R. 1975, 61.*

.. un nu šis tā sabijās, ka klupdams krizdams aizmuka, atstādams sudraba ratus ar sudraba zirgiem turpat. *Šmits P. VI, 435.*

Nesēji klupdami krizdami tvēra pēc atbraucēju bagāžas.. *Zālīte E. Agrā rūsa. R. 1956, 203.*

2. *parasti savienojumā ar iet. Saka, ja kāds strādā pāri spēkiem.*

Tēvs, tēva tēvs — kā nabagi visi gājuši klupdami krizdami, neizgulējušies, lāgā nepaēduši. Un tomēr nevarēja noturēties vecajās mājās. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 695—696.*

— .. Ī, — tās saimnieces gan arī kļūst aizvien sīkstākas. Gājējs, tas jau var iet klupdams krizdams... Bet ko tu dabūsi par savu skriešanu? *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 126.*

«.. vai nu savā laikā nav izstrādājušies diezgan. Abi ar Piča tēvu gāja klupdami krizdami,» māte nopūtās. *Austriņš A. Garā jūdze, I. R. 1926, 31.*

— .. Vai jums, Ilzes māt, tāpat nav jāiet klupdamai krizdamai, lai Vilnis varētu samaksāt lielkungam renti un citas nodevas? *Upīts A. KR, V. R. 1948, 276.*

O l g a. [..] Otis caurām dienām pa lauku brigādi klupdams krizdams, es pie vistām tāpat.. *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 180—181.*

Ramonas māte ar vecomāti skrēja klupdamas krizdamas, lai apdarītu mājas soli, lai apkoptu laukus.. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 179.*

Kas cits gāja dienām un naktīm, krizdams un klupdams, kamēr dēls dzīvoja pa pilsētas skolām un diezin kur... *Upīts A. KR, II. R. 1948, 306.*

.. viņai [sievai] gan esot laba dzīve: vīrs ejot visu mūžu vai uz kakla krizdams, bet viņas pie darba nespiežot. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 442.*

KLUSUMS

KAPA (NĀVES) KLUSUMS. *Pilnīgs klusums. Sal.* KĀ KAPĀ.

Mācītājs izdara aizlūgumus, uzsauc jaunos pārus un pasludina šodien laulājamos, pa kuru laiciņu baznīcā iestājas kapa klusums, tad draudze sāk atkal dziedāt, un daudzi dodas ārā. *Janševskis J. KR XI—XII. R. 1933, 318.*

Ilgu laiku istabā valdīja kapa klusums. Anna piecēlusies pie sienas klausījās, skaitīja sava aizejošā [arestētā] vīra soļus... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 222.*

Aiz pārsteiguma uz kuģa labu laiku valdīja kapa klusums. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 96.*

Zilajā tālumā nodunēja pērkons, un iestājās kapa klusums.. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 323.*

Pēkšņi nekas vairs nav dzirdams, iestājies kapa klusums. *Mauliņš J. Pelēkais māls. R. 1975, 27.*

Kulminācijas punkts sasniegts. Klasē kapa klusums. *Kurcijs A. Atmoda. R. 1957, 132.*

Cik kluss viss gāršā! Un tomēr šis klusums nav kapa klusums: te skaidri jūti dzīvības rāmos, bet drošos dvašas vilcienus. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 251—252.*

Nāves klusums bij valdījis šķūnī. *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 42.*

Visapkārt valdīja nāves klusums. Zilgani tvaiki pacēlās no purva, sabiezēja mākoņos.. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 137.*

Telpā valdīja nāves klusums,.. kad viņš šaustīja mūsu kūtrību, vienaldzību un atpalicību. *Saulītis B. Ļoti jautrs cilvēks. R. 1961, 28.*

KLUSUMS PIRMS VĒTRAS. *Draudīgs klusums, miers pirms satraucošiem notikumiem.*

.. kamerās valdīja baigs, bīstams klusums.. Vai tas nebija klusums pirms vētras? *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 241.*

.. šis «klusums pirms vētras» nav vieglāks, bet grūtāks par pašu vētru. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 208.*

Frontē iestājies mazliet baigs klusums. Ir tāda kā nojauta, ka tas varētu būt arī klusums pirms vētras. *Upīts A. Vēstules. R. 1977, 159.*

NĀVES KLUSUMS. *Sk.* KAPA KLUSUMS.

KNAIBLES

KĀ KNAIBLĒS (kā ar knaiblēm, kā knaibles); *reti* KĀ KNIEBLĒS; KĀ MAIGLĒS (kā ar maiglēm); KĀ STANGĀS (kā ar stangām); KĀ KNĪPSTANGĀS (kā ar knīpstangām) *sar. Ļoti cieši, stingri.*

Viņa gribēja steigties pretim mazajam, kas sīkiem solīšiem tipināja pa ceļu.., bet lielais turēja viņu kā knaiblēs, viņa juta tā nagus cauri drēbēm iespiežamies miesā. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 68.*

Roberts nobālis smaidīja un mēģināja atbrīvot elkoni, bet Oskara pirksti tos saspieda kā knaiblēs, roka tirpa un sāpēja, par pretošanos nebija ko domāt. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 102.*

.. [Voldis] paņēma zāģa rokturi un mēģināja vilkt, bet zāģis nekustējās, Osis to bija saspiedis kā knaiblēs. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 175.*

Viņš [T. Lācis], kā jau vienmēr, pretspēlētāju saņēma kā knaiblēs, un tas no viņa netika ātrāk brīvs, kamēr nebija saplūdis vienā spēles plūdumā. *Banga T. Mana dzīve. R. 1957, 383.*

Jau ilgāku laiku bailes šos muižniekus turēja kā knaiblēs. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 292.*

Stindzinošs aukstums sažņaudza lielu muskuļus kā ar knaiblēm. *Grīva Ž. Ugunskuģis. R. 1961, 190.*

Viņa [Aivara] spēcīgie pirksti kā knaibles saknieba abas Tauriņa rokas augšpus delnām un tik briesmīgi saspieda, ka pretinieka pirksti izplētās, revolveris nokrita zemē. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 243.*

Žuburs kā knaiblēs satvēra Prāmnieka roku un ilgi nelaida vaļā. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 214.*

Kā knieblēs plecu sagrāba... uzkliedza... kāju piecirta. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 13.*

Tas iebļāvās otrreiz, bet Jukums viņu kā kniebavās turēja ceļos norautu. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 417.*

— .. satvēris spriguļa kātu rokās kā maiglēs, zvēlu visā spēkā vispirms bendem pa galvu.. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, I. R. 1929, 391.*

Viņš [Juris] satvēra Mīles roku, turēja to kā dzelzs maiglēs un to skūpstīja vairāk reizes. *Pērsietis. KR, I. 1930, 113.*

«Pirmai kolonnai, kas nāk pa koka tiltu, vajaga drīz būt klāt. Tad fričus, kas pa labi, saņemsim kā maiglēs!» sauc Skrinda.. *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 742.*

.. visa pagasta uzmanīgais vērojums un sasprindzinātā ziņkāre abus sacensoņus turēja kā maiglēs — kurš no viņiem tagad lai piekāptos.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 246.*

Un viņš atgrūda Ažu atpakaļ un satvēra tās roku kā maiglēm. *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 86.*

Tad dižais vīrs sagrābj viņu, mazāko, aiz pleciem un tura stiprās rokās kā stangās. Nekur vairs! *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 263.*

«Trakais, laid vaļā!» man gandrīz vai jākliedz, jo Garais tiešām satvēris mani kā stangās. *Talcis Ā. Manas raibās dienas. R. 1958, 60.*

Viņš apbrīnoja kalēja puiša roku spēku, kas, niķīgā zirga pakaļējo kāju uzlicis uz sava ceļa, to saturēja kā stangās. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 457.*

.. mironis saķēris ar labo roku dzīvā brāļa kreiso roku un saspiedis tā kā stangās. *Šmits P. III, 69.*

Miķelsons pat apstājās šaut uz brīdi un turēja vinteni sakniebtu kā stangās. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 159.*

Sīļu vecā māte bija vārdos stipra un, ja gribēs, saņems kā stangās Mutriķieni ar visu viņas gudrību. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 59.*

Uzreiz Zemīts satvēra kalēja roku kā ar stangām.. *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 34.*

Viņa pastalas sasala kā rags un saknieba viņa kāju pirkstus kā knīpstangās. *Poruks J. Reālistiski stāsti. R. 1953, 309.*

Jaunkundzīte dod roku: «Lūdzu, tā teikt, sēdieties, biedri!» Nadziņi gan sarkani, gredzentiņi spīd vien, bet, zin, kas par kampienu: oho! Kā ar knīpstangām. *Ezera R. Aka. R. 1972, 174.*

KNIEBLES. *Sk.* **KNAIBLES.**

KNĪPSTANGAS

KĀ KNĪPSTANGĀS. *Sk.* **KĀ KNAIBLĒS.**

VILKT LAUKĀ (ĀRĀ) [KĀ] AR KNĪPSTANGĀM (STANGĀM) vārdu *sar. Censties panākt, lai kāds ko saka.*

— Bet ir gan tev mute, agrāk tu biji tik lēna, vārds ar knīpstangām jāvelk laukā. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 550.*

«Tikai tāds pakluss, nu, kā mans Kazimirs. Vārdus velc kaut ar knīpstangām, bet citādi...» *Ezera R. Mežābele. R. 1966, 87.*

— Nu ko šī saka?

Līzbete pagrieza galvu viņam pie pašas auss.

— Vai tad viņa ko saka! Tu jau zini, vārdu ar knīpstangām nevar izvilkt. Bet es jau redzu gan: nepatīk. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 234.*

Es ceru, ka nevajadzēs visu no jums izvilkt kā ar knīpstangām, ceru, ka tagad pats visu izstāstīsit.. *Kaijaks V. Vistu elks. R. 1967, 134.*

Bet tu neko negribi par sevi stāstīt. Jāvelk tikpat kā ar knīpstangām. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 209.*

Mācītājam bija jāvelk kā ar stangām, lai izdabūtu kādu apmierinošu atbildi no satrauktajiem bērniem.. *Dorbe H. Uguns logā. R. 1976, 25.*

No tāda pat ar stangām vairāk par «jā» vai «nē» nevar izvilkt... *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 38.*

«Smukāk būtu, kad viņš pats no sevis prastos, ne man ar maiglēm viņam bildinājums jādabūn no mutes laukā,» viņa gudroja.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 235.*

KNIPIS

PARĀDĪT KNIPI kādam *novec. Paust necieņu, izsmiet, apkaunot.*

— Ak tu, kāds varens! Jā, jā. Tu jau esot lielkunga dēls. Bet es tev, rau, parādu knipi!

— Un tu atkal esi lielkunga mīļākā. *Janševskis J. Līgava, 2. R. 1932, 258.*

Tomēr klusībā viņš priecājās par znota pārgalvību, kas bija apkaunojis muižniekus, parādīdams viņiem smalku knipi visas draudzes priekšā. *Kraujiņš K. Dzīves lokā. R. 1970, 103.*

No viņas dienas, kad es tik lieliski Miķelim biju parādījis knipi [pārspējis Miķeli pļaušanā], Aija bij pret viņu vienaldzīga kļuvusi. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 51.*

SIST KNIPI UZ DEGUNA KĀDAM *novec. Pazemot kādu.*

— .. nekas mums vēl nav no tautas laimīgās nākotnes! Vēl arvienu velna vācietis rāda mums pigu un sit mums knipjus uz deguna. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 748.*

.. vācu partijas neoficiālais un arī oficiālais iespaids pie galma.. nebūt neesot sarucis tādā mērā, ka viņi [vācieši] jau pirmajā dienā pēc miera noslēgšanas nevarētu, kam vien vēlēdamies, uzsist atkal knipi uz deguna. *Štrāls K. K 1972, 7. nr. 84.*

SIST (MEST) KNIPI ZEM DEGUNA (PADEGUNĒ) kādam *hum., novec. Izturēties pret kādu bravūrīgi, pārdroši.*

— .. Ja tev reiz jābrauc uz elli, tad brauc, nāvei knipi zem deguna pasizdams. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 361.*

— .. Tu varētu staigāt smiedamās un savam mocītājam uzsist knipu zem deguna. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 99.*

«Kas tur Dievam, ka es savam kungam braucu garām, gāžu viņu grāvī, metu knipi zem deguna.» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 31.*

Vispāri Šalkam bija paraša pēc iespējas sist citiem muižniekiem, kā saka, knipi padegunē. *Janševskis J. KR, I, II. R. 1933, 159.*

KOCIŅŠ

RAUJ KOCIŅŠ *sar. Izsaucas, paužot vienaldzību, nepatiku, neapmierinātību, sašutumu pret ko.*

Šie plūcas, ka čīkst vien, bet dēls domā: «Rauj jūs kociņš! Vai man vaļas ērmus skatīties?» *Šmits P. IX, 365.*

.. tikai kā rakstnieku saprast un atzīt tie mani nekad nespēj. Rauj viņus kociņš! *Poruks J. KR, XVIII. R. 1929, 127.*

«Vai tu neredzi? Palieli nu druscin mūsu kumeliņu!»

Kaupurs saprata un tūliņ ieprasījās: «Rauj mani kociņš, bet graudniekam tik lepna zirga vēl savu mūžu neesmu redzējis!» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 185.*

Sievasmāte toreiz rīvēja degunā, ka viņš Alisi prec naudas dēļ. Tad rauj kociņš visu viņu naudu! Turpat desmit gadi pagājuši, bet kur tā ir? *Gulbis H. Doņuleja. R. 1983, 259.*

KODAĻA

KĀ LINU KODAĻA (KODEĻA). *Saka par ļoti gaišiem matiem.*

Acis melnas kā jūsu māsai, bet mati kā linu kodaļa. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 314.*

.. mati kā linu kodeļa, lielas pelēkas acis.. *Andersone S. LM 1972, 1. nr. 7.*

KODOLS

KĀ RIEKSTA KODOLS. *Pavisam brūns.*

Tad viņš atsvieda nost segu un kails un brūns kā rieksta kodols gulēja rīta dvesmā, kas plūda no loga. *Ezera R. Baraviku laika dullums. R. 1978, 143.*

— Bet tā meitene, tā Ramona, gan bija tā kā no senajiem laikiem. Mati līdz jostasvietai. Un pēc sejas tāda brūna .. kā rieksta kodols. *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 275.*

KOKS

KĀ KOKS; NO KOKA. *Ļoti ciets, stīvs, nekustīgs; cietsirdīgs, nejūtīgs, neietekmējams.*

.. smēru nezin kad redzējušas, [zābaku] galvas bij sarkanas un cietas kā koks. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 199.*

.. skābenes gar tranšeju malām pāraugušas, izziedējušas, cietas kā koks. *Upīts A. KR, VIII. R. 1950, 619.*

Tad [tēvs] sniedza dēlam roku. Šī roka bija cieta kā koks. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 141.*

«Man nu gan jābrīnojas, ka dzīvs esmu. Trīssimtu koku [rīkšu] nav smiekla lieta... Vēl tagad esmu stīvs kā koks..» *Pērsietis. KR, II. R. 1937, 311.*

Viņa to laikam nav pat ne noskūpstījusi. Es viņu nesaprotu: kā koks. *Zamaiča L. Direktors Kazrags. R. 1973, 93.*

Tad Jānis izmēģina to pēdējo līdzekli savu priekšrocību pierādījumam.

— Ko tu, draņķi, bāzies priekšā! Saimnieki mums rada.

Bet Ješka tikpat kā koks.

— Mums ar', mums ar'! *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 73.*

— Tev laikam mugura no koka — palocīties grūti! *Brodele A. Tas ir mans laiks. R. 1969, 188.*

— .. Bet es neesmu no koka, man ir sirds, un es spēju saprast citus cilvēkus. *Lācis V. KR, XVIII. R. 1977, 325.*

Sirds viņam taču nav no koka, un dzīslās viņam taču arī tek asinis; no izskata pat vērojams, ka viņš ir ļoti dziļjūtīgs un kaislīgs cilvēks. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 178.*

— Neesi tak tu no koka, bet esi tāda pati sieviete kā visas citas. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 187.*

«Lūdzu, lūdzu, atdod,» arī es nu raudzīju meža sarga sirdi mīkstināt, bet tā bija kā no koka. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 506.*

LIETAS KOKS. *Cilvēks, kam piemīt spējas, dotības ko sasniegt, panākt.*

Treneris redz, ka tie ir lietas koki, kurus ar gudru ziņu vajadzēs paliekt vai nu līkākus, vai arī iztaisnot. *Saulītis B. Līdz pēdējai taisnei. R. 1963, 107.*

Vilhelmam Purvītim māksla vienmēr bija pirmajā vietā.. Kurā audzēknī juta lietas koku, to lūkoja ievilkt savā meistardarbnīcā. *Miesnieks K. Mana dzīve un darbs mākslā. R. 1959, 165.*

.. Priedes Jānis no valdības lietām nekā nesaprot, bet tas vismaz ir cilvēks ar tulznainām rokām. Ieliktu viņu savā vietā, pamācītu, tur vēl iznāktu lietas koks. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 219.*

Nagainim sāka patikt Sausā apķērība.. Nē, no Sausā vēl varēja iznākt lietu koks. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 249.*

NO VIENA KOKA [DRĀZTI]. *Vienādi, ļoti līdzīgi.*

«.. Sievas un bērni, vīri un sirmgalvji, visi no viena koka drāzti... Netikums un samaitāšana!...» *Vulfs E. Ziedi, kas ceļmalā vīst. R. 1960, 136.*

«.. šoreiz jūs abi esat no viena koka — Cers žūpo tapat kā tu un laiž mantu postā tāpat kā tu.» *Birze M. Pirmie ziedi. R. 1956, 61.*

PAZUST KOKOS *sar., hum. Ātri, veikli nozust.*

Pieveduši puišeļus pie kino durvīm, viņi tos pabīda iekšā.

— Pazūdat nu kokos! — nosauc Ziediņš. *Plaudis J. Raksti, II. R. 1964, 103.*

.. dažs varbūt sāks smīkņāt, ka esmu izvairījies no īres samaksāšanas, paņēmis savu koferīti un pazudis kokos, taču tas nemaz nebija tik viegli — to es arī tiku izmēģinājis... *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 77.*

Kā nu iznāk? Līdis priekšniecībai acīs, plātījies. Izšķirošā brīdī pazudis krūmos... *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 134.*

VIENS KĀ KOKS. *Vientuļš (bez tuviniekiem).*

Radu viņam [Jurkam] nekādu nebij; viņš dzīvoja viens kā koks. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 31.*

Ilze nomira neredzam savu dēlu apprecamies. Mārcis plašajā pasaulē palika gluži viens kā koks. *Leimane J. Vilkaču mantiniece. R. 1943, 20.*

Pēc sievas nāves Kreilis palika viens pats kā koks. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 75.*

Viens no viņiem [diviem vecpuišiem] nobraucīja ūsas un teica: «Vai tad tu patiešām domā viens pats mūžu nodzīvot kā koks?» *Jaunsudrabiņš J. KR, IV. R. 1981. 148.*

— Man darbā ir viens inženieris, burvīgs cilvēks, arī viens kā koks. Vai tu negribi, es jūs iepazīstināšu? *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 83.*

.. cilvēks taču nevar dzīvot viens kā koks, vajag arī kāda, kam savu sirdi izkratīt. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 553.*

Reveliņš mierīgi stāstīja, ka viņš esot pasaulē viens kā koks klajā laukā — ne vecāku, ne brāļu, ne māsu. *Bendrupe M. Degošie raksti. R. 1963, 213.*

KOMANDA

KĀ PĒC KOMANDAS. *Reizē.*

.. tas [lietus] bija saņēmies un lija pa īstam. Skolēni, zēni un meitenes, no kolhoza kartupeļu lauka nākdami, kā pēc komandas visi sāka skriet. *Zigmonte D. Svešinieks. R. 1981, 81.*

Un tūlīt visas [govis] kā pēc komandas telei pakaļ. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 32.*

KONCERTS

KAĶU KONCERTS *sar., niev. Nesaskanīga dziedāšana, spēlēšana, skaņu jūklis.*

— Kas tad tur par kaķu koncertu? — Zvingulis ironiski bilda, ar galvu pamājis uz to pusi, no kurienes nāca neparastās [mūzikas] skaņas. *Dorbe H. Pie Ventas Grīvas. R. 1973, 29.*

KONFEKTE

KĀ KONFEKTE *sar., hum. Saka par ko ļoti skaistu, labu (biežāk par jaunu sievieti, māju).*

B u n g a. [..] Man ir meita, smalks skuķis! Mana Irene — kā kompekte! Nudien, tev jānāk ar mani rados! *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 445.*

Lai nu padzīvojas vien vēl puiša kārtā, gan jau tad paņems no tām labāko, kā konfekti. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 248.*

.. un meitenes tur gluži jaunas un smukas kā konfektes. *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 305.*

— Es pats tevi ņemtu, tu esi dāma kā konfekte, bet man taču jau ir vecene. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 168.*

.. un ģimenes mājiņa paliek starp kāpām kā konfekte. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 196.*

M ā t e. Ko tu te grozies? Ko tu te āksties?

J u r i s (nostājas istabas vidū, izsmejoši). Ak cik jauki! Istaba kā konfekte. *Ādamsons Ē. Dzeja, proza, dramaturģija. R. 1957, 354.*

Ķēkša atvēra, un iekšā ienāca — Kārkliņš ar mopsi padusē, kas šoreiz bij gluds un glīts kā konfekte. *Blaumanis R. KR, III. R. 1958, 44.*

P u m p u r s. [..] Gods, kam gods pienākas: maizīte kā konfekte. *Alunāns A. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 402.*

Tiešām, pamatīgs gabals gar zemi. Tagad tikai labi karstu sauli, tad būs siens kā bonbonga! *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 131.*

KORĶIS

KĀ KORĶIS; KĀ KORĶI *sar. Viegli, ātri, ļoti strauji, negaidīti.*

.. gan mūsējie ieņems izdevīgas pozīcijas un frici samizos. Kā korķis tas atsprāgs atpakaļ uz savām robežām... *Kaijaks V. Putenī. R. 1964, 34.*

— Vai tu varētu pāriet pa trosi uz otru krastu? — Tedis vaicāja jaunajam Dievapēdam, kad tas bija pienācis klāt.

— Tu esi traks! — Dievapēda iesaucās. — Ieveltos upē kā korķis. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 103.*

— .. Tas nenotiks! Tas nenotiks! Tu man ātrāk aizskriesi kā korķis uz savu Rīgu atpakaļ nekā precēsi šo Nebukadnecara meitu! *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 169.*

.. arkls gāja pa virsu danciski vien un, ja kur līda arī iekšā, tad tā svārstījās, ka svieda mani no vagas nost kā korķi. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 445.*

Viņš paceļas pirkstgalos un kliedz: «Es jums zvēru, ka šī ir pēdējā reize, un lai tad vai kas, bet es to zeņķi izlidināšu ārā kā korķi!» *Dripe A. Tā tas varētu būt. R. 1973. 64.*

UZKĀPT UZ KORĶA *vienk. Piedzerties.*

— Tas cilvēks ir piedzēries... — klusi sacīja kāda sieviete.

— Drusciņ uzkāpis uz korķa... — piebilda jauns vīrietis. *Lācis V. KR, IX. R. 1973, 52.*

.. tēvu priekšniecība dažu labu reizi piespieda nosēsties pie stūres, palaikam tais reizēs, kad šoferis bija «saslimis» vai «uzkāpis uz korķa», kas diezgan bieži nozīmēja vienu un to pašu. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 146.*

— Redzi, šad tad man iegadās uzkāpt uz korķa. Tāds nu es esmu, maķenīt grēcīgs. *Skailis A. Aušīgais Pegazs. R. 1974, 76.*

KOVĀRNIS

MELNS KĀ KOVĀRNIS. *Sk.* MELNS KĀ KRAUKLIS.

KRĀGA

KLUPT (LĒKT, MESTIES) KRĀGĀ kādam *vienk. Fiziski ietekmēt, uzbrukt; pārmest.*

Rēķini jānokārto tepat uz vietas. Klūpam viens otram krāgā. Veļamies pa zāli, kožam un speram kā visbriesmīgākie ienaidnieki. *Upmale V. Jautrās nedienas. R. 1973, 117.*

Šucmaņi man tūlīt klupa krāgā, kāpēc nekā neesot viņiem ziņojis par tiem diviem, kas gājuši uz Lietuvu. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 158.*

Veldze .. sabozusies un saskābusi kā etiķis. Tramda Elfu. Un tā vien skaties, ka pie pirmās izdevības ieklups krāgā.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 304.*

.. galvā sakāpuši grādi viņu parasti visā visumā noskaņoja drīzāk miermīlīgi nekā kareivīgi, ja nu vienīgi kāds nelēca akurāt krāgā. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 282.*

Avīzē arī slavē, varens aģitators esot. Alziņu Grietai pensiju izgādājis, maizes ceptuvei ielēcis krāgā. *Talcis Ā. Manas raibās dienas. R. 1958, 163.*

Ar pūlēm izrāvis rokas no vezuma, vagars tā pārskaitās, ka metās Judrainim krāgā. *Plaudis J. Raksti, III. R. 1965, 244.*

KRAMPJI

DABŪT KRAMPJUS [VĒDERĀ] AIZ SMIEKLIEM. *Saka, ja uznāk lieli, nevaldāmi smiekli.*

Mēs, to vērodami, nevarējām vairs nociesties, aiz smiekliem gandrīz vai krampjus dabūjām. *Vilks Ē. Rudens dienās. R. 1955, 118.*

Vēstīja [Jaunkalns] tādus intīmus, kompromitējošus sīkumus no pelēču privātās un ģimenes dzīves, ka jaunsaimnieces un miesteļa sievas tikko krampjus nedabūja vēderā aiz smiekliem. *Upīts A. KR, V. 1948, 714.*

KRAMS

KĀ KRAMS (*reti* KĀ NO KRAMA) *parasti savienojumā ar ciets. 1. Nepiekāpīgs, nelokāms, stingrs, cietsirdīgs, stiprs, izturīgs.*

— Pagasts jau pagājušo vasar gribēja [tiltu] taisīt, bet lielskungs nedod kokus.

— Jā, tas ir ciets kā krams, ar plēšanu nekā nevar izplēst. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 16.*

Nelīdzēja mīkstsirdīgās mātes iejaukšanās, neko nepanāca Manfreda dievošanās un solījumi — vecais Pusruncis bija ciets kā krams. *Lācis V. Pēc negaisa. R. 1962, 16.*

Darba lietās viņš ir ciets kā krams. *Kalve A. Vēja kaņepes. R. 1973, 58.*

— .. Tu biji maiga kā zāle ... un kļuvi cieta kā krams.. *Indrāne I. K. 1965, 5. nr. 44.*

«Ciets bija [Bebru saimnieks] kā krams. No cita neskatījās, bet otram arī nekā nedeva.» *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. R. 1982, 417.*

— .. Kā pagājušo ruden iegula kalpu galā, tā gaidām katru dienu, kad mirs. Bet nevar sagaidīt. Tie vecie jau cieti kā krams. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 352.*

Tas vēl stalts vīrs un stiprs kā krams, kaut gan izaudzinājis sešus dēlus.. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 7.*

«Tu varbūt netici, ka es varu iztikt bez šitā nikotīna, ja? Varu! Karakters man ir kā krams!» *Saulītis B. Ļoti jautrs cilvēks. R. 1961, 46.*

Bet skaties tik, tavu cietu sprandu: [zirgs] iecērt galvu krūtīs un tad kā krams... turi, cik gribi! *Janševskis J. KR, VII. R. 1933, 1394.*

Tam ietiepība kā no krama, / Bet domāšana dziļi naiva. *Skalbe A. Skandīne. R. 1970, 123.*

Un, lai cik grūts bijis ieslodzījumā pavadītais laiks, viņš joprojām tik izturīgs, kā no krama veidots. *Lāms V. Raudze. R. 1973, 12.*

Vente pirmais sāk pratināšanu:

— Ak tad neizturēji gan, gāji meklēt laimi brunčos?

— Ko tad tu domā, vai mana sirds no krama? — vecais smejot atbild.. *Branks V. Kauju negaisos. R. 1964, 246.*

— Ir jau brīži, kad arī mana krama sirds kļūst pūpēdis. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 272.*

Vairākas dienas mēms un sadrūmis staigāja Urgu saimnieks, kam sirds bija cieta kā krama gabals. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 277.*

2. *retāk. Ļoti ciets, stīvs.*

.. bet kādas viņu rokas! Saskrambātas, netīras un cietas kā krams! *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 86.*

— Uzrakstiet, ka okeāna apstākļos mūsu speciālie apģērbi ne velnam neder. Tie ir cieti kā krams. *Grīva Ž. Zem albatrosa spārniem. R. 1956, 187.*

Pakustinājis salstošos kāju pirkstus, Einārs juta, ka zābaki kļuvuši cieti kā krams. *Klīvers V. K 1975, 11. nr. 104.*

Un, kad zeme bij sasalusi un cieta kā krams.., visi kāroja sniega vienmuļīgo baltumu. *Virza E. Straumēni. R. 1989, 180.*

Zeme kapsētā krietni dziļi sasalusi kā krams. *Salenieks E. Roberts Zalāns. R. 1958, 371.*

Kad uzreizi nāk pāri desmit grādiem, tad [bietes] kā krams. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 106.*

Un, pamīšus vienas kājas kā kramā sasalušās pastalas purnu piedauzīdams pie otras kājas papēža, tas staigāja tālāk. *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 89.*

Laukos šur tur savrupi ozoli, cieti kā no krama. *Caune A. LM 1976, 9. nr. 10.*

NETAUPĪT (NEŽĒLOT) KRĀSU. *Saka, ja ļoti spilgti, izteiksmīgi stāsta, raksta, tēlo.*

Autora simpātijas redzami ir jauno pusē; veco karikējumiem viņš krāsu nav taupījis. *Upīts A. — Latviešu literatūras kritika, III. R. 1958, 620.*

Rakstītāji nav žēlojuši krāsas, attēlodami kā pie Duomona un Vo fortiem krājas līķu grēdas. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 94.*

ROŽAINĀS (GAIŠĀS) KRĀSĀS. *Pārāk idealizēti.*

Viens no veckareivjiem kareivju dzīvi tēloja rožainās krāsās, otrs drūmi un atbaidoši.. *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 383.*

Viņš grib būt labs dakteris un cer, ka tāds arī kļūs.. Ansis Zars smaidīja un savu nākotni redzēja visrožainākās krāsās. *Lukjanskis E. Memento mori. R. 1977, 114.*

— Es domāju, ka mums nav iemesla iztēlot savu nākotni tik rožainām krāsām. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 143.*

Abas ar mammu pēdējā vakarā vēl runājušas, ka jāpadzīvojot kāds laiciņš citos apstākļos, tad bēdas ātrāk norimšot, viss atkal rādīšoties gaišās krāsās un Pēteris vairs nelikšoties tā vērts, lai par viņu lietu asaras. *Ezera R. Cilvēkam vajag suni. R. 1975, 76.*

SABIEZINĀT KRĀSAS. *Vērtēt pārāk negatīvi, pārspīlēt.*

— .. Viņš varētu būt labs audzinātājs, pat priekšnieka vietnieks, es neiebilstu, bet pašlaik šī cilvēka rokās ir pārāk liela teikšana, kas jau kļūst par patvaļu.

— Vai jūs nesabiezināt krāsas? — Vetrovs iebilst. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 380—381.*

— .. Tev sirds slima, un ar savu tieksmi sabiezināt krāsas tu no nieka iztaisi traģēdiju. *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 242.*

Viņa necentās spīdēt ar sensācijām, nesabiezināja krāsas un neizpušķoja savus aprakstus ar sadomātiem jaukumiem.. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 306.*

.. tikpat nepareizi iekrist otrā galējībā, nākotnes skatījumā pārāk sabiezināt melnās krāsas. *Skujiņš Z. Zibens locīšana. R. 1978, 132.*

TUMŠĀS (MELNĀS, DRŪMĀS) KRĀSĀS. *Drūmi, pesimistiski, bezcerīgi.*

Viņa [tante] jau visvairāk redzēja visu tikai tumšās krāsās un pilnu ar biedēkļiem un ne mazumu bij māti aizrunājusi, lai mani nelaistu skolā. *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 189.*

N a d ī n a. Tu vienmēr visu redzi pārāk tumšās krāsās. *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 301.*

.. domas kļuva jautrākas un priecīgākas, un notikušais vairs nerādījās tumšās krāsās. *Ezera R. Cilvēkam vajag suni. R. 1975, 219.*

Viņa likās tagad pati sev tik pazemota, tik apsmieta, tik nožēlojama. Un, jo vairāk viņa par šo lietu domāja, jo tumšākās krāsās tā tēlojās viņai priekšā. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 121.*

Jo vairāk viņš [Rainis] pie šīm domām [ka nieviens viņa talantu neatzīst] kavējas, jo melnākās krāsās viss rādās. *Kalniņš J. Rainis. R. 1977, 121.*

Stepiņš. Vai zināt, Muciņa jaunkundze, kad es šo putnu biedēkli [nākošo sievas māti] ieraugu, tad man tā laulības dzīve rādās visai drūmās krāsās. *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 231.*

Siltums un uguns rada labāku garastāvokli, un nākotne vairs nerādās tik drūmās krāsās. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 339.*

KRĀSNS

KĀ UZ KARSTAS KRĀSNS. *Sk.* **KĀ ŪDENS UZ KARSTIEM AKMEŅIEM.**

LIELS KĀ KRĀSNS. *Ļoti liels (cilvēks, dzīvnieks).*

«Vīrs kā krāsne, bet lokās par septiņi grīviņi pie latiņām!...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 706.*

Ienāk Lerhe, adjutants, vīrs stāvā / Tāds kā krāsns.. *Čaks A. Mūžības skartie. R. 1988, 116.*

— .. Es jums sake, meite kā krāsne! Kas par pilne augume! *Janševskis J. KR, II. R. 1940, 230.*

Un taisni tanī sestdienas vakarā mums atbrauca viesi. Jā, taisni mums un ne saimniekiem, kā to katrs varēja domāt, kas redzēja.. cēlo pajūgu: sirmu, dābolainu zirgu, lielu kā krāsni, un pavisam jaunus tamborratus.. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 109.*

.. otrā dienā gadījies desmit vīriem lielu vērsi kā krāsni muižai garām vest. *Šmits P. VIII, 434.*

KRAUKLIS

KĀ KRAUKLIS *niev. Saka, paužot neapmierinātību ar kāda izturēšanos, nosodot kāda rīcību.*

— Vispirms — divpadsmit kilometri nav nekāds gaisa gabals. Otrkārt — mums taču viss bija norunāts. Tev nu gan nevajadzētu vismaz tagad ķērkt kā krauklim. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 213.*

«Vai nu šālaika [skroderi] arī visi gluži bez zagšanas?» — «Toreiz jau arī visi nezaga. Tik tas pats Diega Pēteris,» Namiķis pasmējās, «.. tas gan zaga kā krauklis.» *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 203.*

Viņš [pavārs] bija nesaticīgs, vienmēr piepūties.. Abi ar stjuartu viņi kā kraukļi zaga produktus. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 391.*

Viņa gluži labi saprata, ka Birkumiete kā krauklis šķielē uz niecīgo zemes gabaliņu, kas tagad piederēja Paulīnai un bērniem. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 321.*

Dzenoties pakaļ Ķīķera dēli. Šī domājusi, ka tik agrā rītā neviena sarga nebūšot, tāpēc iegājusi celmos drusku paogot. Bet pagāni sēdot jau kalnā kā kraukļi. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 222.*

— .. Un tad sāksies vēl lielāka verdzība. Muižnieki kā kraukļi to vien gaida. *Branks V. Kauju negaisos. R. 1964, 450.*

— Ko jūs abi ķērcat kā kovārņi! Nagainis vēl dzīvos dažu labu dienu, kad viens otrs kasītes direktoriņš jau tupēs aiz restēm. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 43.*

KĀ KRAUKĻI AP MAITU *vienk. Alkatīgi.*

«.. Jā, jā, tāda ir tā izvirtusī buržuju sabiedrība: kad viens krīt, visi kā kraukļi ap maitu un katrs rauj, ko nagi nes.» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 178.*

MELNS KĀ KRAUKLIS (KRAUKĻA SPĀRNS, KRAUKĻA SPALVAS); MELNS KĀ KOVĀRNIS. *Saka par ko gluži melnu, spīdīgi melnu (biežāk par matiem).*

Viņi visi melnmataini kā kraukļi, bet labi cilvēki.. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 121.*

.. četri zirgi stāv priekšā, visi melni kā kraukļi.. *Liepiņš J. Smalki ļaudis. R. 1990, 14.*

Kādā pievakarē piepeši no skolas puses uz lielceļa parādījās pulks jātnieku. Visiem bēri zirgi, un cilvēki melni kā kraukļi. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 486.*

«Sarma jau sākusi vizēt manos matos, kas reiz bija melni kā kraukļa spārns.» *Grīns A. Nameja atgriešanās. R. 1990, 156.*

No lakata spraucas laukā vēl pilnīgi melni mati.

— Jā, Līzbetei mati jaunībā bija kā kraukļa spārns. *Zigmonte D. Vanags pār Zāģeriešiem. R. 1979. 68.*

Zābaki vīriem laistījās kā kraukļa spalvas.. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 326.*

Elzu viņa mācīja krāsot matus, kā dabiskas, gaišas cirtas pārvērst kraukļa spalvu melnumā. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 126.*

Krišs, melns kā kovārnis, staigāja starp arājiem šurp un turp. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 165.*

Citas sievietes gan teica — mati tādi nepalikšot, ar laiku puika būšot melns kā kovārnēns, bērniem jau matu krāsa mūžīgi mainās uz tumšo. *Zigmonte D. Bites dzēliens. R. 1985, 126.*

.. viņa stāstīja, cik ļoti viņai nepatīkot jaunais ģimnāzistu ģērbs,.. visi izskatoties vienādi melni kā kovārņu bars un visiem misiņa pogas. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 1052.*

KREISS

PA KREISI *sar. Neatļauti, nelikumīgi.*

.. daļa zvejnieku .. centās apkrāpt valsti un daļu loma pārdot «pa kreisi». *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 119.*

— Tāpēc jau tavi vīri, priekšsēdētāj, nepilda plānu, — bārdains vecis iedzēla. — Visi lasēni aiziet pa kreisi. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 107.*

V i ņ š. [..] Vai tiešām tu domā, ka viens šoferis šodien ar savu algu var uzcelt māju, izskolot dēlu, nopirkt viņam kooperatīvo

dzīvokli. Nevar, mīļā, ja šim šoferim nav iespējas pārvadāt vienu otru kravu pa kreisi. *Anerauds J. K. 1978. 1. nr. 88.*

KRĒJUMS

NOSMELT KRĒJUMU *sar. Paņemt, iegūt labāko, vērtīgāko daļu.*

Viņš mēdzot teikt, ka «tehnika jau laba lieta», bet patiesībā vēloties no traktoristiem atkratīties, jo tie, lūk, «nosmeļot no brigādes krējumu». *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 15.*

«Kad mēs nosmeļam to krējumu, tad mēs atstājam citam tās sūkalas. Tu jau, brālīt, neesi tik daudz putras strēbis, cik es ar Plaušu Lūci bučojies..» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 94.*

SABIEDRĪBAS KRĒJUMS *sar. Sabiedrības daļa, ko veido izcili, privileģēti, labi nodrošināti cilvēki; augstākās aprindas.*

Bet pats galvenais: nepieciešams sadraudzēties ar labākiem ļaudīm, saieties ar vietējās sabiedrības krējumu. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 134.*

.. māksliniece nemaldīgi sajūt, ka vienas un tās pašas «sabiedrības krējuma» pārstāve Turgeņeva lugā ir pavisam citāda nekā Gogoļa vai Gribojedova komēdijā. *Dzene L. Labais mūžs. R. 1964, 164.*

KREKLS

ATDOT (NOVILKT) PĒDĒJO KREKLU; NOVILKT PĒDĒJO KREKLU NO MUGURAS. *Izmantot visas iespējas, lai kādu atbalstītu, lai ko panāktu.*

— Bet ja viņi sadomā dzīvot Briežos un mātei uznāk untums? Tu zini, ka viņa gatava atdot Nadīnai pēdējo kreklu. Vai tu noskatītos un ļautu tam notikt, paliktu ar tukšām rokām? *Lācis V. KR, X. R. 1974, 214.*

«.. Ja vispārējais labums prasa, viņš ir ar mieru atdot pēdējo kreklu no muguras. Bet jūs?! Kā tārpi jūs lienat pie zemes .. un tikai par to drebiet: ka tikai man kāds kapeiks nav jāzaudē!...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 498.*

Pēdējo kreklu no muguras viņa tam atdotu, ja tikai spētu palīdzēt. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 303.*

— Ej no viņa prom! Es tevi izskološu par ārsti. Un Aigariņu izaudzināšu. Gribi? Visu atdošu! Pēdējo kreklu novilkšu! *Gulbis H. K 1976, 1. nr. 24.*

— .. Otra dēļ kreklu no muguras novilksi. Pie tavām durvīm kaut nakts vidū var pieklauvēt, — cik spēsi, palīdzēsi. *Kalndruva M. Cilvēka sirds. R. 1961, 137.*

— Bet es nepadošos! Pēdējo kreklu novilkšu no muguras, bet pierādīšu, ka tas gabals ir mans! *Upīts A. KR, I. R. 1946, 652.*

ATSTĀT BEZ KREKLA kādu *sar. Pilnīgi izputināt.*

Ar Grīsli pēc otra bankrotējuša uzņēmuma viņi bij sanaidojušies un izšķīrušies, jo tas cilvēks varot otru atstāt bez krekla. *Ceplis A. Daiļdarbu izlase, I. R. 1957, 350.*

Ozols negaidīs, jo viņš jau lielījās, ka atstāšot mani bez krekla. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 129.*

KĀ (VAI) VIENĀ KREKLĀ *sar. Pārlieku tuvās attiecībās.*

Kapteinis prot savējos izmeklēt un apstrādāt. Visi vienu putru strebj un dzīvo ar Kapteini kā vienā kreklā. *Dripe A. Cietā galva. R. 1970, 48.*

Tika dzerts, maksāts un nemaksāts. Uz pavasara pusi Liestiņi ar miesniekiem dzīvoja, kā saka, vai vienā kreklā. *Pērsietis. Izlase. R. 1951, 306.*

LĪDZ KREKLAM; LĪDZ PĒDĒJAM KREKLAM. *Pilnīgi, līdz galīgai nabadzībai.*

Aplaupīti viņi esot, līdz kreklam, nē, pliki un kaili. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 361.*

Sajūta tāda, it kā viņam te vairs nekā nebūtu. Aplaupīts līdz kreklam, līdz ādai — līdz kauliem! *Upīts A. KR, III. R. 1948, 676.*

— Es sūdzēšu, — viņš atkal pēc kāda brīža sagrauzts iesaucās.

— Lai viņi mani būtu izūtrupējuši līdz kreklam, es arī tad šinīs mājās būtu dzīvojis! *Deglavs A. — Tam labam būs augt. R. 1978, 173.*

Mēnešiem dzīvo ne piles nedzēris, bet, kad sāk, tad līdz kreklam. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 701.*

Stūrgalvīgs būdams, viņš bija strupi atraidījis visus izlīgšanas mēģinājumus no Indriķa puses. Viņš gribēja ar šo prāvoties — prāvoties līdz kreklam. *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 493.*

Kad bija izvaidējušies, cik kurais zaudējis šinī bankrotā, tad Briedis lepni iesaucās:

— Nu, vai es jums pašā sākumā neteicu, ka Ceplis Nagaini izģērbs līdz kreklam! *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 355.*

Mazās [bankas] darīja lielajām pakaļ un aplaupīja savus noguldītājus līdz pēdējam kreklam. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 329.*

Kad Vilku Dobēs bijām nodzīvojušies, kā teic, līdz pēdējam kreklam, bij jāaplūkojas pēc citas vietas. *Upīts A. KR, XXI. R. 1952, 906.*

.. daudziem trūkst apavu, apģērbu. Iebrucēji noplicināja mūsu tautu līdz pēdējam kreklam. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 272.*

NESTĀSTĪT NE SAVAM KREKLAM kaut ko *sar. Nestāstīt, neuzticēties nevienam.*

Kam to drīkst stāstīt?.. To ne savam kreklam nestāstīšu. *Greste J. ... kā dzeņa vēders. R. 1977, 43.*

Mērķis bija viens — radīt sabiedrībā psiholoģisku gaisotni, kurā neviens cilvēks otram (pat savam kreklam, kā teica mans tēvs) neuzticas. *Mauliņš J. Latvijas Jaunatne 1991, 44. nr. 1.*

— Viņš [Žoržs] ir pa daļai pārbaudīts..

— Jūsu vietā es uzticētos tikai savam kreklam. *Grigulis A. Dzejoļi. Stāsti. Lugas. R. 1956, 431.*

No auditorijas it kā izgaroja trauksme, pat bailes un bijāšana, ka maestro Nelsons varētu kādā [cilvēkā] atrast aplamas, neatšifrējamas

tieksmes, kuras līdz šim mirklim zinājis tikai pats un paša krekls. *Birze M. V 1974, 4. nr. 24.*

NOVILKT [PĒDĒJO] KREKLU [NO MUGURAS] kādam *sar. Iedzīt nabadzībā, izputināt kādu; ļoti izmantot.*

Netaisna manta augļus nenes. Bet netaisnā manta augļojas un vairojas, un novelk pēdējo kreklu netaisnas mantas nīdējam. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 348.*

— Nemaz vairs dzīves nav, kreklu velk nost. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 280.*

«Tu, tu! Tu ļausies, lai otrs tev kreklu novelk no muguras!... Pliks skriesi pa pasauli!... » *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 240.*

— Zem zviedriem ir laba dzīve. Darbs — klaušas — nodevas — jā gan, kur zemnieks bez tā bijis? Bet kreklu nevelk no muguras nost, ādu neplēš no kauliem. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 316.*

PALIKT BEZ PĒDĒJĀ KREKLA. *Nonākt galīgā trūkumā, nabadzībā, zaudēt visu.*

Ja kaut kur spersi soli ārpus mājām, tās paliks bez uzraudzības .. izvazās visu, kas jau nu te vēl ir, bez pēdējā krekla paliksi. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 190.*

l. kolhozniece. [..] Tā jau tu stāvus bagāts paliksi.

Kārlītis. Bez krekla un biksēm esmu palicis. Neredzi? *Grīva Ž. K 1975, 1. nr. 127.*

TUVĀKS NEKĀ KREKLS. *Ļoti tuvs.*

Darbaļaužu intereses visiem balsu zvejniekiem pēkšņi kļuvušas tuvākas nekā savs krekls. *Baugis P. — Sarkanais semafors. R. 1969, 98.*

Vecāmāte par mani smejas: — Ne jau zārkā nāve ir paslēpusies: nāve karotē, nāve bļodā, nāve tuvāk nekā krekls. *Andersone S. LM 1969, 37. nr. 5.*

KRĒSLS

NECELTIES NE NO KRĒSLA. *Neparādīt ne mazāko ievērību, cieņu, ignorēt.*

— Grietu, ak tu — to jau kā ēst gribēja... bildināja vienreiz, otrreiz, trešoreiz — viņa ne no krēsla neceļas!... *Janševskis J. KR, I. R. 1940, 331.*

Es, meitiņa, puišu dēļ / Ne no krēsla necēlos. *Tautas dziesma.*

KRĒZS

KĀ KRĒZS. *Tāds, kam pieder milzu bagātības.*

— .. Ja jūs [baroni] arī būtu bagāti kā Krēzi, savu parādu samaksāt jūs nevarat. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 319.*

Un Sproģis kā Krēzs dāļāja pa labi un pa kreisi vislabākās beku vietas, kas bija vienas vienīgas zelta bedres un kur baravikas taisni kliegšus kliedza pēc sēņotāju groziem. *Ezera R. Baraviku laika dullums. R. 1978, 17.*

KRISTĪBAS

KAUJAS KRISTĪBAS. *Piedalīšanās pirmo reizi kaujā. Sk. arī* [PIRMĀS] UGUNS KRISTĪBAS.

Mēs kaujas kristības saņēmām otrā naktī, kad ienaidnieka aviācija centās iznīcināt Rīgas lidlauku Spilvē. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 158.*

Piektais bataljons pirmās kaujas kristības saņēma purvā pie Plakaņiem. *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 207.*

[PIRMĀS] UGUNS KRISTĪBAS. *1. Piedalīšanās pirmo reizi kaujā. Sk. arī* KAUJAS KRISTĪBAS.

Mūs novēro vecākie strēlnieki, kas pārnākuši no krievu pulkiem. Tie jau bijuši uguns kristībās. *Branks V. Kauju negaisos. R. 1964, 24.*

2. Pirmais nopietnais pārbaudījums.

Gundara loma ir «uguns kristības» arī R. Zagorskim, kurš, līdzīgi B. Nollendorfai, J. Bebriša vadībā parāda sevi kā apdāvinātu un daudzsološu aktieri. *Dzene L. LM 1972, 1. nr. 13.*

— Mūsu jaunais kolektīvs te saņem bargu kritiku. Tā sakot — pirmās uguns kristības. *Sakse A. Nokaltis zars. R. 1968, 11.*

KRĪTS

KĀ KRĪTS *parasti savienojumā ar* bāls, balts. Ļoti bāls, *retāk balts.*

Ezerniece visu to klausījās bāla kā krīts, ar izbailēs drebošu sirdi un bezgalīgā žēlumā lūkodamās uz Jēkabu.. *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 96.*

Viņš bij balts kā krīts un nespēja ne vārda atbildēt uz kaimiņu jautājumiem. *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 255.*

Irēna stāvēja, atspiedusies pret skapi, bāla kā krīts un šausmās viscaur drebēdama. *Lagzdiņš V. Nakts «Mežāžos». R. 1976, 159.*

Viņa seja balta kā krīts, un man liekas, viņš ir miris. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 128.*

.. viņa dūrēs sažņaugto pirkstu kauliņi kļuva balti kā krīts. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 23.*

Pagraba dzīvoklītis bij spodrs kā kanniņa. Lielās veļas baļļas un toveri, balti kā krīts, bij apgāzti uz mutes un arī svētīja svētkus. *Brigadere A. Kvēlošā lokā. R. 1940, 155.*

.. ierīkojām īstu sprāgstvielu muzeju, sākot ar rokas granātām, šauteņu un ložmetēju patronu virtnēm, beidzot ar dižgabalu šāviņu čaulām. Tēvs, ieraudzījis izstādi, nobālēja kā krīts .. *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 43.*

Meijera kundzes seja ir krīta bālumā, acis ieplētušās, rokas trīs. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 414.*

«Piedodiet, meistar, šoreizīt,» tā Pēcis lūdzās, līdz krītam bāls. *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 47.*

UZ KRĪTA *novec. Uz parāda.*

Bet šie tādi kundes, kuriem vislabāk tik tad veicas dzeršana, kad iemešana iet uz krīta. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 444.*

Viss izdzerts, un naudas vairs nav. Krodzinieks uz krīta arī nedod. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 53.*

Citam vecais Eidemanis nebūtu uz krīta devis, bet Cīrulim — kā nedosi bagātajam Cīrulim? *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 116.*

Dažkārt viņš samaksāja tūlīt, citreiz ņēma uz krīta. *Skailis A. Aušīgais Pegazs. R. 1974, 37.*

KROGS

IZMAKSĀT TUKŠĀ KROGĀ par kaut ko *sar. Saka, norādot, ka atlīdzināts netiks.*

— .. Es jau zināju, ka tu neatteiksies. Par to kādreiz tukšā krogā izmaksāšu. *Lācis V. KR, IV. R. 1971, 336.*

KRONIS

KROŅA (VALSTS, BRĪVĀ, DROŠĀ) MAIZĒ. *Ieslodzījumā, cietumā, valsts uzturā.*

Kā vēlāk uzzināju: pilī spriests — iesēdināt autoru uz pāris gadiem kroņa maizē. *Kraujiņš K. No atmiņu skrīņa. R. 1973, 98.*

Es, kā jau tādās reizēs parasts, nodziedāju īstu gulbja dziesmu, izspiedu arī pāris asaru: augstā tiesa, apžēlojieties, vairāk nekad tā nedarīšu... un vēl šo to tādā garā, bet pats domāju — viss veltīgi, būs vien jāiet tālajā ceļā valsts maizē... *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 141.*

Heinrihs. Cietumā pietiks laika atmiņas pārcilāt.

Kraulis. Baidos, ka ne. Par tik sīku lietu valsts maizē ilgi netur. *Anerauds J. Lugas. R. 1974, 164.*

Ģedumam piederēja kuļmašīna. Dūriņš brauca par mašīnistu. Vecais sutas katls eksplodēja, un Ģedums Dūriņu iesēdināja brīvā maizē uz pāris gadiņiem. *Indrāne I. Cepure ar kastaņiem. R. 1966, 343.*

— .. Karogus gan vairs nekar bērzos, bet lūko kādu muižnieku labi krietni nobiedēt. Tad tu atkal tiksi pie manis drošā maizē. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 308.*

RADĪBAS KRONIS *sar. Cilvēks kā augstākā dabas būtne; vīrietis.*

Muzikants nelūdza Dievu, viņš nolādēja to neredzamo, kas pasauli apveltījis ar tik daudz nejēdzībām.. Kur tad palicis cilvēks — radības kronis un pavēlnieks? *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 229.*

Vēl paies gadu simti,.. un tikai tad varēs spriest, ko cilvēka zināšanas ir vērtas un vai patiešām viņš ir visas radības kronis. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 103.*

Cik nav zemiskuma un ļauna prāta? Dažreiz pat kauns, ka arī tu piederi pie šīs sugas, pie «radības kroņa»... Ir nu gan kronis! *Brodele A. LM 1973, 35. nr. 6.*

Radības kronis, kam paradīzē pirmā vietā bija Dieva pavēles, te ārpusē saprata, ka jāpakļaujas. Tai sievā, ko dievišķīgais meistars bija iztaisījis no viņa ribas, slēpās neizprotami spēki. *Kalndruva M. Uz tās pašas zemes. R. 1982, 14.*

Saimniecība nedrīkst būt bez vīrieša, tā nav pieņemts, nav pierasts, un, kaut šis vīrietis tikpat kā nekust, gods un slava viņam — radības kronim un noteicējam! *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 294.*

«.. Zirgu viņš spēj savaldīt, bet, kad jānokauj vista, tad jāmeklē slakteris. Tādi jūs esat — radības kroņi. » *Liepiņš J. Zaļš mutulis. R. 1980, 8.*

UZLIKT KRONI kaut kam *sar., iron. Sasniegt augstāko pakāpi, pārspēt visu iepriekšējo.*

Ja viņš netiktu laikā piestātnē, būtu šīs dienas nepatikšanām uzlikts kronis. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 398.*

Bet, pirms kā es savus nedarbus beidzu, es tiem vēl gribēju uzlikt kroni, tad tikai man šķita, ka tante bij diezgan sodīta. *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 133.*

Tā ir ļoti grūta loma, jo Ļeļa visbiežāk ierodas uz skatuves, kad situācija jau tuvojas kulminācijai, un tieši Ļeļa, kā saka, «uzliek kroni». *Dzene L. LM 1972, 14. nr. 7.*

KRUĶIS

AR KRUĶI STUMJAMS, AR KĀSI VELKAMS. *Sk.* AR KĀSI VELKAMS, AR KRUĶI STUMJAMS.

ELLES (VELNA) KRUĶIS *vienk. Saka, paužot ļoti negatīvu attieksmi pret kādu.*

Saimniece nopakaļis visai dusmīga vēl nosauca: — Ak tu, elles kruķis! Nu tu savu algu dabūsi! *Janševskis J. KR, VII. R. 1933, 1370.*

.. otrpus letes uz augstā bāra krēsla taisni iepretim sēdēja neviens cits kā tas grēkagabals, tas pasaules blandonis un elles kruķis, par kuru viņa bez mitas bija domājusi veselas divas naktis.. *Ezera R. Cilvēkam vajag suni. R. 1975, 242.*

Dievs teica: «Nezinu, kā tu, Ādam, / Varēji tā darīt! / Tu taču zināji, ka Dievs ir mīlestība.» / Ādams teica: «Nē, es arī!» / «Nē, tu neesi!» teica Dievs. / «Tu esi velna kruķis!» *Ziedonis I. Caurvējš. R. 1975, 60.*

NE AR KRUĶI, NE AR KĀSI *sar. Saka, ja nekādā veidā nevar pamudināt uz noteiktu rīcību.*

Latviešu zemniekam tāda daba, ja reiz viņš pie sava zemes īpašuma ticis, tad nedabūsi to no turienes vairs ne ar kruķi, ne kāsi zemē.. *Janševskis J. KR, I. R. 1940, 262.*

— Nekur apkārt nedauzīties! Pagrabaugšā un gulēt, kamēr māte cels. No rītiem ar kruķi nevar dabūt no gultas laukā. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 175.*

— .. Arī nomirušam cilvēkam bārdu noskūt — mani nevar ne ar kāsi piedabūt. *Janševskis J. KR, I. R. 1940, 165.*

KRŪMI

LAISTIES (AIZLAISTIES) KRŪMOS *vienk. Bēgt, nozust. Sal.* LAISTIES LAPĀS.

Pār galvu nošalc zalpe. Puiši norauj šautenes un taisās atbildēt. — Nevajaga! — iesaucas Eidis.. — Laidīsimies krūmos. Mežā pakaļ viņi mums nenāks. *Eiduks J. Pārbaude. R. 1969, 119.*

— Kur tu vazājies apkārt? — Mutriķis nojautāja dēlam. — Kad vajag, kas grozus iznes, tad visi aizlaidušies krūmos. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 82.*

KRUPIS

NORĪT KRUPI. *Klusējot, neprotestējot paciest nepatīkamo, apvaldīt sevī nepatiku, pretīgumu.*

Gluži nepatīkama bija Mihejeva liecība, ka veiklais revolucionārs esot pristavu [Gregusu] apvārdojis. Šo krupi norīt Gregusam nācās ļoti grūti. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 423.*

— .. Tagad par mums runā un raksta visu to nejaukāko, bet mēs klusībā norijam krupi un nesakām ne pieci. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 239.*

— Jādomā, ka tevi sūtīs uz Tērbatu, — noteica Ezers un iegrima miegā .. Ilgus gadus neviens nekurp nebija varējis viņa sūtīt, neprasot viņa gribas. Tagad bija citādi... brīžiem viņš juta rīkli kā sausu un aizžņaugtu. Tomēr šis krupis bija jānorij. *Štrāls K. K 1972, 7. nr. 70.*

— Atkal jau sadusmojies, kā Skadrinu pieminēju. Būtu vienreiz izspļāvis to krupi un pateicis, kas jums abiem tur sanāca un samežģījās, ka tu bēgtin aizbēgi no operācijas un slimnīcas. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 231.*

PIEPŪŠAS KĀ KRUPIS *arī 1. un 2. pers. Saka, ja kāds ļoti klaji izrāda savu neapmierinātību, dusmas, sašutumu.*

Vientuļnieks bij pārskaities ne pa jokam.

Bet arī Piļpuks piepūtās kā krupis.

— Man tavu smirdošo naudu nevajaga. *Hānbergs Ē. K 1976, 12. nr. 56.*

A. Kolbergs. Šķiet, ka nav literāra tēla, kurā kāds sevi nespētu saskatīt, par laimi, visi nealkst nemirstību un, kaimiņu uzkūdīti, nepiepūšas kā krupji. *LM 1984, 17. nr. 16.*

KRUSA

KĀ KRUSA (*reti* KRUSAS GRAUDI) *parasti savienojumā ar darb. vārdu* birt, *retāk ar lietvārdiem. Lielā daudzumā, bagātīgi.*

Rudeņos, kad bāli sarkano ogu ķeku pilni zari, tad, straujāk ūdeni no akas velkot, bira kā krusa smēlējam uz galvas. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 21.*

.. zari vai lūst aiz augļu smaguma.. Tālab, mazliet tik pieskaroties pie ābeles, āboli bira kā krusa. *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 89.*

Kūļi nāca kā — kā kruṣa — kā nelaime... Viens vēl nebij nolikts, kad otrs jau gūlās vietā. Žvakstēja vien... *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 420.*

Zelta putns papurināja spārnus, un zelta gabali bira kā krusa no spārnu apakšas. *Šmits P. VII, 222.*

.. sitienus nevarēja atvairīt, jo tie bira kā krusa, kas brāž reizē no visām četrām debess pusēm. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 146.*

.. pienāk Velna Roberts. «Tas ir ko vērts! Dzīvs un vesels! Vienubrīd šāvieni bira kā krusa!» *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 401.*

Mīnas bira apkārt kā krusa. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 398.*

Mājās, kur tagad rīkojas tikai sievietes un Janka, Kārli saņem daudz skaļāk. Raud, glāsta, staro acis, un jautājumi birst kā krusa. *Lācis V. KR, V. R. 1971. 228.*

Un nu bira asaras un lamu vārdi kā krusa. *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. R. 1982, 187.*

Nikni vārdi bira pār Raitu kā krusa. *Paegle L. Stāsti jaunatnei. R. 1954, 71.*

.. rudenī ābolīši kā krusa, divus pūrus tur dažu gadu esot nolasījuši. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 109.*

— .. Citugad aizej — ak tu mī un žē, ogas kā krusa, ogas kā bruģis... *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 184.*

Bērnu mātei riņķī gulēja sivēni kā krusa! *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 198.*

«.. Man meitas vien vairāk pagadījušās. Tik viens puika. Nez kas tas ir: dažās ģimenēs kā sāk nākt tie meiteņi, tā kā krusa. Kā palātas priekšniekam pat. Septiņas gabalas.» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 245.*

Tas tik ir teicējs, kam vārdi birst kā krusas graudi. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 201.*

Visasākie vārdi kā krusas graudi bira viņam virsū. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 371.*

Atkal uz viņiem kā smagi krusas graudi bira zobgalības. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 13.*

Asprātības birst kā krusas graudi. *Auziņš I. Mājas pulcējas baros. R. 1974, 104.*

KRUSTĀM

KRUSTĀM [UN] ŠĶĒRSĀM; KRUSTU [UN] ŠĶĒRSU. *1. Cits citam pāri, dažādos virzienos; nekārtīgi, juceklīgi.*

Melleņu mētras sastīgojušas krustām šķērsām.. *Ērgle Z. Operācija «Kanna». R. 1971, 69.*

Brīnums taisni, kā viņi tur varējuši ieiet: visapkārt krustām un šķērsām sakrituši koki un sakārņi. *Šmits P. XIV, 433.*

.. zirgi jātur gandrīz soļos, saimniekmātes, ganeļi, puiši un meitas velkas krustu šķērsu zirgiem gar galvām kā vēži pa ezera sēkli. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 13.*

Tagad dzer un tencina visi viens caur otru krustiem šķērsām... *Deglavs A. Rīga I. R. 1958, 26.*

Pa leju krustu šķērsām sagāzušās kritalas, sausēni, celmi. *Indrāne I. Meklēju zēnu ar zaļām acīm. R. 1975, 53.*

2. Dažādos virzienos, pamatīgi (izstaigāt, izbraukāt).

Uzturējās partizāņi pa lielākai daļai Malienas silos, kurus viņi bija izstaigājušu krustām šķērsām un kuros zināja katru izcirtumu, katru taku. *Ziediņš A. Bataljona komandieris Krauja. R. 1966, 174.*

Meklēdams dzērves ligzdu, Edgars krustām šķērsām izstaigāja visus apkārtnes purvus.. *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 40.*

— Agrāk jau gan — kur es neesmu bijis! Cauri līdz Valkai, līdz igauņiem, leišus esmu izbraukājis krustu šķērsu. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 502.*

— Bet lielajā purvā brūkleņu šogad nav, — Vilma sacīja. — Mēs ar Artūru esam izstaigājuši krustu šķērsu un tik vien atraduši kā dažu ķekaru biezākos krūmos. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 78.*

Nu uguns gari izklīst pa malu malām un meklē un meklē cauru dienu, bet vakarā pārronas bešā: «Izmeklējāmies krustiem un šķērsām, bet dimanta āboli mūsu iecirknī nava.» *Šmits P. VIII, 37.*

Ziemā malkā un baļķos braukdams, vasaru lūkus plēsdams un ogodams, rudenī riekstodams, es viņus [meža kaktus] biju iztaigājis krustu krustiem. *Upīts A. KR, XXI. R. 1952, 907.*

3. No dažādiem viedokļiem, daudz, pamatīgi (izdomāties, pārrunāt, pārspriest).

Esmu izdomājies krustām šķērsām. Bet visi prāta apsvērumi jau pirmajos gājienos kapitulē neprāta tīrajai kaislei. *Vaidars T. Ragu mūzika. R. 1972, 157.*

Izdomājās domu domas krustām un šķērsām, bet gala iznākums bija vienmēr viens un tāds pats.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 244.*

Savāda spītība saslējās viņā. Viņa jau sen bij izdomājusies krustām un šķērsām, ko sacīt uz viņa pārmetumiem vai zobgalībām, un nu saslējās un izaicinoši skatījās viņam acīs. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 23.*

Krustu šķērsu mācītājs izjautā Anneli. Atbildēt viņa var. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 500.*

Pārrunāts un apsvērts krustu šķērsām. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 100.*

«Un tu? Tu laikam visu laiku dzīvoji kā vezumnieks?» Jansons ievaicājās, kad krustu šķērsām bij pārstāstījis savas kaujinieka gaitas. *Ceplis A. Daiļdarbu izlase, I. R. 1957, 311.*

KRUSTS

ne KRUSTA (*reti* krustu) NEMETIS *novec. Lielā steigā (doties, bēgt projām).*

Un nu viņš ņēmās nosvīdis, kamēr pili pa nakts melnumu vien pārcēla; tomēr padarīt padarīja gan un tad aizskrēja uz elli, krusta nemetis. *Šmits P. IV, 60.*

Tur, ūdens tuvumā, mūžīgajā mitrumā auga treknas zilenes, lācenes un brūklenes. Vaivaru smarža reibināja ogotājus. Tādos reibinošos dienas vidos velnam vajadzēja tikai nošķaudīties vai pabāzt vienu ragu no cera laukā, kad cilvēki muka, krusta nemetuši. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 15.*

Nesen Leķu Klāvs pats uz savas galvas spēries prom uz Pēterburgu pie valstsdomniekiem, lai kustinātu šo iegulušo lietu. Izbraucis gan atkal kāds inženieris, izbadījies, izčuksnījies kādu dienu pa purvu, bet, ne krusta nemetis, aizšāvies atkal atpakaļ. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 293.*

Žeirene pirmā atžirga no sava stulbuma un aizdiedza gar kūts galu, krusta nemetusi, ka spīdīgie zābaki vien pa gaisu nozibēja. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 51.*

Līze tādās briesmās nedabūja ne krusta aizmest: paķēra ganu vāceli un laida ļekas vaļā. Vodžus ar maiksti pakaļ. *Lerhis-Puškaitis A. — Tam labam būs augt. R. 1978, 62.*

Kad auniņš, uz maizes garozu pat neskatīdamies, devās māsai virsū, Zelma pazuda no ganu ceļa, krustu nemetusi. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 67.*

Pārcels pulku uz citurieni, aizies, krustu neaizmetis. *Upīts A. Pērkona pievārtē. R. 1950, 232.*

NEST SAVU KRUSTU. *Paciest grūtības, bēdas, samierināties ar tām.*

Ar savas mantas paliekiem viņi uzņēma pusgraudu .. Veltīgas bija visas viņu pārmērīgās pūles. Piedzima meitenīte — vārgulīte. Māte pate slimoja: turējās, turējās ... līdz saslima. Un kā viņa nesa savu krustu! Dievu lūgdama un cerēdama uz labākiem laikiem. *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 206.*

— .. Mēs nevaram ne mazāko nieciņu pārgrozīt citādi, kas reiz noticis, ne vēl miroņus uzcelt. Lai cik tev [Jānim] viņas [Ievas] žēl, saņemies un nes savu krustu kā vīrs. *Jaunsudrabiņs J. Aija. R. 1957, 308.*

Cik ilgi būsi bezmaksas kalpone mātei, pusbrāļiem un patēvam? To visu galu galā vēl varētu paciest, katram savs krusts pacietīgi jānes, kā mācīja vecāmāte.. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 44.*

Vecāmāte nebij vis liela runātniece, bet, ko tā runāja, bij it kā Dieva vārdi, savā mūžā caur daudz bēdām bij gājusi, ilgus gadus atraitnes krustu nesusi, slimībās vārgusi.. *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 39.*

Tikai ar viņu [Sašu] kopā savu krustu nest... kopā ar viņu priekus un bēdas dalīt... viņu mīlēt .. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 124.*

V ā r n a. Nelaimē! Caur precēšanos vēl neviens nav nelaimē gāzts!

D ā r t a. Tā, tu to saki? Cik gadu es jau tagad nesu savu krustu? Vai es laimīga? *Alunāns Ā. Lugas. R. 1968, 17.*

Kā gan pielaulātā sieva viņam varētu apnikt! .. Pacietīgi un pazemīgi viņš nesis savu krustu — jau pusotra gada. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 636.*

.. vīra kaislīgais raksturs daudz bēdu un sirdsēstu darīja. Tomēr viņa pacietīgi nesa savu krustu.. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 117.*

Pieminat: krusts ir ciešanu zīme — / Jūs savu krustu simts gadus nesat. *Rainis J. KR, V. R. 1978, 231.*

NEZINĀT NE KRUSTA MEST par kaut ko *novec. Galīgi nekā nezināt.*

«Labā vai nelabā, bet kā lai es braucu pie mācītāja, kad Amālija un mājinieki par to nezin ne krusta mest...» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 241.*

Klusu es palocīju galvu, un nu mums abiem bija viens salds noslēpums, par ko citi nezin ne krusta mest. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 101.*

PĀRVILKT (vilkt pāri) KRUSTU kaut kam. *1. Pilnīgi atteikties no kaut kā, izbeigt, aizmirst kaut ko.*

«Tam, kas bijis, pārvilksim krustu un sāksim dzīvi no jauna — es savu un tu savu.» *Grīva Ž. Zem albatrosa spārniem. R. 1964, 86.*

.. bijušajam jāpārvelk krusts, lai varētu skaidrām acīm raudzīties nākotnē. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 448.*

— Nu piedod un velc visam krustu pāri! Es jau sen to nožēloju. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 88.*

— Tas ir liktenis, — Atvars ierunājas.

— Kāds tur liktenis, cik daudziem liktenis būtu gājis secen, ja valdnieki nerīkotu karus? Vispār es tādiem ticējumiem velku pāri krustu. *Branks V. Kauju negaisos. R. 1964, 277.*

— Dzīvosim citādi. Krustu pāri visam... tu jau zini... Nepieminēt. *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 296.*

Visam vecajam krusts pāri — un sākšu jaunu dzīvi... *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 102.*

Vienalga, pēc nakts nāks rīts, un tad būs viss pāri. Krusts pāri! No rīta viņš dosies tālāk, un tad ar pirmo pakalnu, kurš aizsegs staciju, izzudīs arī katra atmiņa par stacijas skaistuli... *Vulfs E. Ziedi, kas ceļmalā vīst. R. 1960, 88.*

2. 3. pers. Neļaut piepildīties; iznīcināt, sagraut.

Viņu labvēlis [dārznieks] grasījies iet pensijā, lai savu vietu atbrīvotu Jēkabam. Bet iznācis citādi, nāve pārvilkusi krustu šīm cerībām: kādā aklā naktī dārznieks pēkšņi miris ar sirdstrieku. *Kraujiņš K. Dzīves lokā. R. 1970, 32.*

Visiem viņa nodomiem skolas pēdējā gadā pārvilka krustu pastnieks. Īsi pirms .. svētkiem tas atnesa Krišam Sakaram iesaukšanas pavēsti. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 107.*

— .. Visam, par ko kādreiz sapņoju, nu ir pārvilkts krusts. *Lācis V. KR, XVIII. R. 1977, 254.*

Kad frontinieku ešelons tiek Rīgas robežās, strēlnieku vaļībai pārvilkts krusts. *Niedre J. Saliņa bangojošā okeānā. R. 1970, 21.*

Medus vairs nelīp pie mēles. / Ne uz ko vairs nejūtu kāri. / Kāds manai dzīvei / Velk krustu pāri. *Ziedonis I. Caurvējš. R. 1975, 29.*

Viņa sapņi un cerības... Nu tam ir krusts pāri, beigas un āmen! *Ērgle Z. Bez piecām minūtēm pieauguši. R. 1983, 143.*

SIST KRUSTĀ kādu. *Prasīt visbargāko nosodījumu, nežēlīgi tiesāt, morāli iznīcināt.*

Protams, uz tādiem [barona iztapoņām] tūdaļ nav ar pirkstu jārāda un jākliedz — sit viņu krustā!.. *Dorbe H. Brāļi, piecelieties! R. 1978, 34.*

Te Daucim pie zināmiem ienaidniekiem piebiedrojās vēl daudzi citi nezināmi, un visi tagad iekaisuši kliedza: «Sit viņu krustā!» *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 237.*

Leģenda [par Žannu d'Arku] — blēņas, nekas neatdzīvosies, taisnību sitīs krustā, lai tā vairs neceltos. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 434.*

Mēs ticam cilvēka Rokām — / Visuradītājām / Un cilvēka Prātam — / Debess un zemes valdītājam, / Kas piedzima smadzeņu šūnās / Un zinātnes rītausmā sārtā / Tika tūkstošreiz krustā sists.. *Ziedonis I. Zemes un sapņu smilts. R. 1961, 130.*

KRŪTS

AR VISU (PILNU) KRŪTI. *Enerģiski, dedzīgi, aizrautīgi.*

Bet nekad taču nav bijis, ka viņš liktos ar visu krūti aizstāvēt lielkungu. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 87.*

— .. Bet vai tu tik droši zini, ka vari ar visu krūti mesties aizstāvēt? *Zigmonte D. Bērni un koki aug pret sauli. R. 1959, 229.*

Katrs savu cepuri grib godam valkāt un ar visu vīra krūti viņas godu aizstāvēt. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 144.*

Un viss pagasts bij kā divās daļās pāršķirts, viena stāvēja Vanaga, otra Rijnieka pusē..

Protams, Upīšu Mārtiņš ar visu krūti bij sava saimnieka pusē. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 43.*

Vēl mazliet stīvajos kaulos un vājajos muskuļos viņš sajuta neizsmeļamu šalcošu spēku trauksmi ar visu krūti mesties darbā, kaut šovakar pat jau sākt un neatlaisties, līdz kamēr viss būs tā, kā viņš to iedomā jau redzēja. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 643.*

— Es šodien jūtos kā aplokā nostāvējies jauns zirgs: sagaidīt nespēju, kad varēšu ar visu krūti mesties darbā. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 226.*

«Vai tad prātīgāk un godīgāk nebūtu bijis ar pilnu krūti stāvēt par tagadējo iekārtu?»

«Es jau arī stāvēju.» Kārlis nopūtās. «Es pametu mājas un aizgāju uz skolu, kaut gan neviens mani nevarēja piespiest.» *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 274.*

Vai viņu [cilvēku] sajūsmina arī kaut kas vienreizējs un viņš metas ar pilnu krūti tā aizstāvēšanā, vai viņš ir tikai ierastā un daudzreizējā sargs un Cerbers? *Ziedonis I. Garainis, kas veicina vārīšanos. R. 1976, 14.*

Ženija, kas parasti centusies Indriķi aizbildināt, nu ar pilnu krūti nostājās radu pusē. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 195.*

«To tu nemaz, Saša, nedomā,» viņa sparīgi un ar pilnu krūti turpināja, «ka Zeltītei pēc tevis kāda vajadzība..» *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 56.*

GRIEZT KRŪTIS (krūti) PRETĪ (pretim) kādam, kaut kam. *Bezbailīgi, droši pretoties, sākt cīņu, nepakļauties.*

Juris izmācās amatu, atgriežas laukos, griež krūti pretī baronam, kur vien var.. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 316.*

Ja taisnība ir viņa [Lerha-Puškaiša] pusē, tad viņš nebīstas neviena, griež krūtis pretim arī priekšniecībai un augstāk stāvošām personām. *Bērziņš R. Lerhis-Puškaitis dzīvē un darbā. R. 1928, 48.*

Nadīna. Ja visi turēsimies kopā un griezīsim krūtis pretim ienaidniekam — mēs viņu apturēsim. *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 291.*

«.. Bet, kad vajadzējis cīnīties par tautu, tu arvien pirmais esi griezis krūtis pretim.» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 788.*

Ar dienām viņš izauga par tādu spēcīgu un izturīgu puisi, kas katram grūtumam grieza krūtis pretī. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 53.*

— Tad laikam kāds cits radināja tevi domāt, šaubīties, griezt krūtis pret veciem meliem un māņiem? *Upīts A., KR, IV. R. 1947, 452.*

IZGĀZT (IZRIEZT, IZLIEKT) KRŪTIS (krūti) *sar. Izturēties pašpārliecināti, būt uzpūtīgam, lielīgam; lepoties.*

«.. caur uzstāšanos cilvēks tiek pasaulē uz priekšu... Vai saproti?» «Saprotu... Izgāzt krūtis...» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 275.*

Tiesas namā satiekas cariskais režīms ar pelēko baronu «pašvaldību». Te dižsaimnieki pašpaļāvīgi izgāž krūti. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 383.*

Ir parasta lieta, ka taisni tie sīkākie ļautiņi visbiežāk izriež krūtis un izrādās par lieliem varoņiem. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 394.*

Jaunsaimniekam piederēja visa nākotne. Vai te nebija iemesls izliekt krūti? *Upīts A. KR, V. R. 1948, 722.*

— Vāczemnieku spalā un to kalnu ar visām usnām augšā. Redzēsi, kādas auzas tev tur augs!

Pirkstu aizlasītai vietai pielicis, Ošu Andrs izlieca krūti. Man augs! — bij lasāms viņa lepnajā sejā. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 326.*

Reiz Ernests noskatījās, kur Segliņš noglabā venteri. Otrā rītā tas bija tukšs. Bet izrādījās, ka venterim gals atstāts vaļā, tātad zivis izgājušas. Un atkal Ernests varēja izliekt krūti un kaitināt Ingu, kā pieklājas veiksmīgam zvejniekam. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 147.*

— Par neslavas celšanu var iznākt, ka jāatbild tiesā! — izgrieza krūti arī Rumbainis. — Es to necietīšu. *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 120.*

Un tieši tai laikā, kad Stasikam likās, ka tā [pārticība] jau sasniegta, ka vajag vēl pāris gadu saraut un varēs atliekt muguru, lai izgrieztu krūtis, — tieši tai laikā Ignats Kravalis sāka dibināt kolhozu.. *Laganovskis J. Ciemos pie Izidora. R. 1970, 39.*

KRŪTIS (krūti) IZGĀZIS (IZRIEZIS, *reti* IZLIECIS); *retāk* ar IZGĀZTU (IZRIEZTU, IZLIEKTU) KRŪTI (krūtīm). *Klaji pašapzinīgi, uzpūtīgi, lielīgi, lepni.*

Apprecējis jaunu, daiļu saimniekmeitu, viņš staigāja, krūtis izgāzis, kā lielīgs gailis. *Sēlis R. Vinardu tirāns. R. 1973, 74.*

Varbūt viņai visvairāk gribējās pieiet pie uzvarētāja un pateikt dažus labus vārdus, taču Zigis, krūtis izgāzis, apjūsmots šķita vēl nepieejamāks, vēl tālāks nekā līdz šim. *Saulītis B. Līdz pēdējai taisnei. R. 1963, 260.*

Bet likos darbā, vaigus piepūtis, krūtis izgāzis, jo puikas bija vēl dumjāki par mani. *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 58.*

Bet zēni, kā jau sacīts, bija lepni uz savām zīmēm, kuras katram vajadzēja ievērot, un, krūtis atgāzuši, tie staigāja pa Jelgavas ielām. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 26.*

Viņš atjāja uz lepna meļņa. Sēdēja seglos, krūtis izgāzis, pašapzinīgs. *Jansons A. Ķēņu ciems mostas. R. 1953, 47.*

— .. Citiem par saviem bērniem ir ko priecāties, raug, tas pats Austrums tagad lepojas, krūti izriezis. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 530.*

— Gan viņi mums locīsies! — Andrs atteica, krūti izliecis. Viņam pašam likās, ka taisni tādēļ atbraucis Rīgā, lai izmācītu šos vāciešus.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 609.*

Mans stūrmanis staigāja izrieztām krūtīm, piestāja vieniem un otriem un kladzināja kā gailis. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 147.*

Augsts un cienījams amats, tad varēja staigāt ar paceltu galvu un izliektu krūti. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 672.*

Andrs izliektu krūti gāja uz ragavām: čigānu puiku viņš bij pieveicis pirksta vilkšanā un lēkšanā pār ugunskuru.. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 310.*

SIST sev PIE KRŪTĪM. *Dedzīgi ko apgalvot, dievoties, apzvērēt.*

Viņi [mazpilsētas iedzīvotāji] droši varēja sist pa krūtīm: «Paldies Dievam, ka mēs neesam tādi kā lielpilsētnieki.» *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 204.*

Rūdolfs nekā neatbildēja, nesita sev pa krūtīm, lai apliecinātu savu godīgumu. *Dinere C. Ugunsputna medības. R. 1976, 272.*

Arī es esmu kļuvis tik moderns, ka situ pie savām krūtīm un saku: tas ir elektrības un gaismas laikmets... *Poruks J. Stāsti. R. 1959, 167.*

Kas izdarīts, izdarīts. Tāpēc nav jāsit dūre pie krūtīm un jāzvēr, ka tu esi gribējis pavisam citādi, nekā iznācis, ka tu esi rīkojies, likteņa un apstākļu spiests. *Kaijaks V. Bailes. R. 1977, 18—19.*

Ja žurnālam noies greizi, jūs sitīsiet ar dūri pie krūtīm: es negribēju, es atteicos. *Salenieks E. Neizlaid airus no rokām! R. 1975, 157.*

UZŅEMT (ieņemt) UZ KRŪTS *sar. Iedzert (alkoholisku dzērienu).*

Vakar vienam darba biedram bijusi dzimšanas diena, tad drusku uzņēmuši uz krūts, un pats nezina, kur ceļā pazaudējis divdesmit rubļu. *Sakse A. Nokaltis zars. R. 1968, 99.*

Bet Lielajam Kristapam tāda nelāga iedaba: kā vairāk balto uzņēma uz krūts, tā lien ezerā iekšā. *Kaldupe S. Ozolslieksnis. R. 1976, 147.*

Dzer tavu dzeršanu, gandrīz vai visu aku iztemps. Nāc labāk istabā un ieņem uz krūts īstu vīru dziru, — ar ūdeni jau neviens nav atdzēries. *Baugis P. Šķemba un oļi. R. 1964, 17.*

KUBULS

KĀ KUBULS. *Sk.* KĀ MUCA.

KŪKA

PALDIES PAR KŪKĀM *sar., iron. Saka, noraidot priekšlikumu, ierosinājumu.*

Dēzija noklusēja nelielu sīkumu — māte rakstīja, ka viņa brīvlaikā rēķinās ar savas jaunākās meitas palīdzību. Bet Dēzija kopt teliņus nejuta ne mazākā aicinājuma... Paldies par kūkām, Dēzija to nevēlējās. *Ērgle Z. Bez piecām minūtēm pieauguši. R. 1983, 100.*

«Pasakiet, ka šodien notiks kombainu parāde. Lai atnāk paskatās!» To pavēstījis, Māris griež ragus [velosipēdam] otrādi un lepni aizbrauc. Lai brauc vien laimīgs! Es nu iešu tur rēgoties! Paldies par kūkām! *Upmale V. Jautrās nedienas. R. 1973, 126.*

— Tu esi dzelžains, priekšniek, tu vairāk papīros un no papīra... Dzelžains? Nieki. Tā ir mana [priekšnieka] neveiklā ļodzīšanās, līdzsvaru meklējot.. Papīra cilvēks? Paldies, Puriņ, par kūkām! *Kalve A. Radu raksti. R. 1981, 107.*

KUKULIS

APCELT KĀ MAIZES KUKULI. *Meklēt kāda palīdzību, izmantot kādu, kad tik ievajagas.*

Arī gudru cilvēku var apcelt kā siltu maizes kukuli, ja īstajā laikā pamanās. *Ķuzāne L. C 1986, 44. nr. 3.*

— Kas tu esi — kalps, vergs, ka tev svētdienā jācērt malka? Tevi apceļ par maizes klaipu, un tu ļaujies... *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 325.*

MAIZES KUKULIS *sar., iron. Izmantošanas objekts.*

— Tu sāc mani apcelt. Vai es kāds maizes kukulis? *Lācis V. KR, III. R. 1971, 377.*

— .. Es neiešu pasauli barot ar savu mantu. Atraduši maizes kukuli! *Lācis V. KR, III. R. 1971, 385.*

KŪKUMS

DABŪT PA KŪKUMU *sar. Tikt fiziski ietekmētam, rātam.*

Kad Pēteris savu ietrīcināto sirds stīgu nevarēja tik ātri apturēt [nepārtrauca dziedāt pēc policista aizlieguma], tas krietni vien dabūja pa kūkumu. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 193.*

Un viss arī bija beidzies .. caurcaurēm laimīgi: pa šo mēnesi viņi nebija ne pamatīgāk sakašķējušies, ne sagājuši matos, ne galīgi sablamējušies, ne dabūjuši pa kūkumu.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 254.*

SADOT PA KŪKUMU kādam *sar. Fiziski ietekmēt, pārmācīt.*

— .. nenoved mani ar saviem pārmetumiem līdz trako namam. Tad jau labāk sagriez grīstē to netīro trauku dvieli un sadod pa kūkumu... *Salenieks E. Kā nu kurš. R. 1970, 150.*

— Skaidrs, ka sametīsim fričiem pa kūkumu. *Krieviņš M. Strēlnieki pārnāk mājās. R. 1967, 99.*

UZMEST KŪKUMU *sar. Apvainoties.*

Jā, nu reiz, kad, sienu kašot, Miķelis kāju drusku pārdūra un gāja pie Aijas, lai tā dod kādu lupatiņu, tad Poģene nogrieza lielu gabalu nātnas drēbes no sava apģērba un pati apsēja viņa kāju. Aija smējās un zobojās, bet viņa uzmeta kūkumu. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 76.*

Iniņa kļuva īgna, kad Lielais Pūks atkal un atkal rakstīja par viņas veselību. Tad kūkumu uzmeta arī Lielais Pūks — nekad un nekur viņš vairs nevarēja Iniņai izdarīt pa prātam.. *Kalniņš J. Rainis. R. 1977, 396.*

KULE

PĻĀPU (TENKU, PASAKU, MELU) KULE *sar. Cilvēks, kas izplata par citiem tenkas, melus. Sal.* TENKU VĀCELE.

.. vajadzēja dabūt kaimiņieni ātrāk prom, šo pļāpu kuli, kas tik vien zināja kā pavēstīt otram kaut ko nepatīkamu. *Svīre M. LM 1978, 52. nr. 13.*

B a l t a i s. Anderson, neklausies Jūlijā, dari, kā tev pašam patīk! Jūlija ir pļāpu kule. *Stumbre L. K 1979, 4. nr. 115.*

— .. It kā es būtu ... kāda tenku kule, kura skrien pa pagastu, bārstīdama visu, kas uz mēles. *Avotiņa D. Zuze. R. 1973, 132.*

L ī z e. Es domāju to, ka tu esi veca pasaku kule, nēsā apkārt melu ziņas.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 211.*

— .. Klabeklis un murkšķis es esot, un vispār viņa manī esot līdz sirdsmielēm vīlusies — cerējusi, ka darīšana ar godavīru, bet izrādoties, ka ar tenku vāceli un melu kuli.. *Ezera R. K 1976, 8. nr. 27.*

Kāzas nāca pārāk ātri. Pagasta pasta kules un pasaku vāceles tikko bij sarīkojušās uz uzcītīgu darbu, kad viss uz reizes palika klusu. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 741.*

KŪLIS

KĀ PUPU KŪLIS. *Ļoti viegli, pēkšņi, negaidīti; ļoti viegls. Sal.* KĀ SALMU KŪLIS.

.. te virve pārtrūkusi un šis [Lāčausis] kā pupu kūlis novēlies lejā.. *Šmits P. II, 254.*

Pats [zēns] kā pupu kūlis ieveļas laivas dibenā. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 6.*

Apseglotie zirgi auļoja pa ielas vidu, dragūni skrēja slēpdamies gar namiem un krita kā pupu kūļi. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 316.*

.. es biju mazs un viegls kā pupu kūlis. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 144.*

Un, kas tik viņam ķersies klāt, to viņš aizsviedīs kā pupu kūli.. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 207.*

.. uz tilta viņus [braucējus] kā pupu kūļus [satrakotais ērzelis] pametīs gaisā un izsviedīs laukā [no ratiem]! *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 233.*

«Man vēl tagad jāsmejas, kad atceros, kā Lejas-Silēnu suns nostiepa vagaru gar zemi kā pupu kūli.» *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 44.*

Dālmaņa roka pagrābstās gaisā, satver Ervīna plecu un pierauj aktieri kā pupu kūli tuvāk. *Dripe A. Kaķi maisā. R. 1977, 190.*

«Es tavu māti šinī paradīzē ievedu, un tāpēc man vis negribētos, lai tu, viņas miesīga meita, tieci no turienes izsviesta kā pupu kūlis.» *Jaunsudrabiņš J. Vēja ziedi. R. 1959, 133.*

Čapajevs tik tikko pagūst paskriet sāņus, kad Varis jau metas savam pretiniekam virsū. Abi kā pupu maisi nokrīt sniega kupenā. *Saulītis B. Seši no Valolas ielas. R. 1962, 31.*

.. [ķēvīte] meta pakaļu gaisā un nosvieda Miku sev pāri kaklam kā pupu maišeli. *Plaudis J. Raksti, III. R. 1965, 241.*

KĀ SALMU KŪLIS. *Ļoti viegli, pēkšņi, negaidīti; ļoti viegls. Sal.* KĀ PUPU KŪLIS.

.. un spēru tam [lielkungam] tā pa ausi, ka tas novēlās kā salmu kūlis. *Janševskis J. Līgava, II. R. 1932, 14.*

.. Radavieša zobena smaile iedūrās viņa sirdī, un vācietis novēlās kā salmu kūlis. *Purs L. Degošais pilskalns. R. 1972, 163.*

.. Jorēns, kas bija cieši turējis pavadas, acumirklī kā salmu kūlis pārlidoja pār meļņa skaustu, lai nākošajā brīdī jau čurnētu ceļa smiltīs. *Plaudis J. Raksti, III. R. 1965, 234.*

Igaunis uzgrūdās tikai Ekam, kas patlaban ģeņģeroja no pils durvju puses. Sagrāba to aiz krūtīm, sapurināja un kā salmu kūli atsvieda pie sienas. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 234.*

Sasējis balerīnu segā, viņš to kā salmu kūli uzsvieda plecos.. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 102.*

Viņš kā salmu kūļus cilā ābolu pilnās kastes.. *Zariņš M. Vienas vasaras stāsti. R. 1975, 67.*

Viņš paķertu puišeli, iežmiegtu padusē un abus bērnus kā salmu kūļus pārnestu otrā pusē kāpai līdz mežiņam. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 123.*

Tad Priedaines kalējam dūša apskrējās, ar vienu roku viņš sagrāba nelieti aiz bārdas, ar otru aiz skoteles, pacēla kā salmu kūli un atsēdināja uz karstā čuguna trijkāja. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 552.*

Kāja aizķērās aiz nošautā biedra, kā rudzu kūlis es novēlos gar zemi. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 181.*

Bet tēvs ar vāli dzelzinieku izsitis no segliem kā rudzu kūli — tas ripus noripojis lejup, un arī pārējie sastomījušies. *Purs L. Degošais pilskalns. R. 1972, 37.*

KULSTĪKLA

MĒLE KĀ KULSTĪKLA *vienk. Saka, ja kāds runā vienā runāšanā, arī tenko.*

Liena vārīja ūdeni tējai un iekūla bļodā mīklu bliņām, jādod priekšā tas labākais, kas viņiem mājās bij, citādi [skroderis] izbazūnēs pa visu pagastu, ka Brīviņos nedod ēst, tam mēle gāja kā kulstīkla. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 331.*

Kad iedzēries, tad pats nezin, ko muld. Tad mēle iet kā kulstīkla. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 304.*

Sievišķis gan glīts, gan strādīgs, bet mēle kā kulstīkla.. *Avotiņa D. Pāri akacim. R. 1983, 126.*

Mutes kā laidara vārti un mēles kā kulstīklas, nevienam nelika mieru. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 36.*

Māte par visu dusmojas: — Mēle tev vaļīga kā linu kulstīkla. *Indrāne I. Anemone. R. 1974, 113.*

Tad viņa pārtrauca Grietas mēles plūdus. — Apturi nu reiz to savu kulstīklu! *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 693.*

KŪMA

STĀVĒT KŪMĀS. *Veicināt kaut kā rašanos un pastāvēšanu.*

Žurnālam kūmās stāvēja arī J. Bērziņš-Andersons. *Līdace E. Skarbā ikdiena. R. 1975, 115.*

Bulgāru dziesma — strauja un pārgalvīga. Varbūt .. kalnu upe tai stāvējusi kūmās. *Goba A. Zemes balsis. R. 1975, 121.*

KUMĒDIŅI

SPĒLĒT KUMĒDIŅUS *sar. Izlikties, muļķoties.*

— .. Nespēlē kumēdiņus!... Neesmu sādžas Anniņa, ko var apvest ap stūri... *Niedre J. Aiz loga aug dadzis. R. 1966, 17.*

«Kur tas der — Anša dēļ pašam jāpaliek par nerru savās acīs un jāspēlē kumēdiņi,» viņš skaitās. *Svīkule V. Mirkļu mozaīka. R. 1968, 34.*

— Tad es jūs izūtrupēšu! — Garoza paziņoja. — Ar mani jūs te nekādus kumēdiņus nespēlēsiet. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 375.*

KUMEĻŠ

BRĪVS KĀ KUMEĻŠ. *Tāds (parasti bērns, jaunietis), kam nav īpašu pienākumu.*

Nu brīvs tu kā kumeļš, kas skraid' savā vaļā, / Kā zivs, kura dej viļņu plašībā zaļā. *Plūdonis V. Raksti, I. R. 1974, 421.*

— Jā, pie bērna jau gan būs jāstāv, bet pa cēlienam jau arī pati būs mājā, un tad tu būsi svabads kā kumeļš. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 264.*

Puikas skraida kā kumeļi, tiem tu neliec ne salmiņa pacelt... *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 354.*

SUTA (sutas; TVAIKA) KUMEĻŠ (RUMAKS) *novec. Vilciens.*

Toreiz vēl neskrēja suta kumeļš starp Jelgavu un Rīgu, bet Kurzemes apvidos žīdi un vanderzeļļi stāstīja ļautiņiem brīnuma lietas, ka no Rīgas uz Dinaburgu varot braukt ar uguns ratiem un no turienes tālāk uz Pēterburgu. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 7.*

S t r a u t i ņ š. [..] bez tam ilgošanās pēc tēvijas lika pat suta kumeļam iedot spārnus. *Aspazija. Zaudētas tiesības. R. 1945, 25.*

Vakarā Dabars pavadīja Aizbetnieku uz vilcienu. Otrā rītā suta kumeļš viņu ievizināja Helsinkos. *Austriņš A. Garā jūdze, I. R. 1926, 153.*

.. altajiešiem atlika noskatīties, kā aizbrauca uz rietumiem melnie sutas kumeļi. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 237.*

Sutas kumeļš viņus aizrāva līdz Koknesei. *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 114.*

Nākamajā svētdienā Auseklis kāpa tvaika kumeļā no jauna — šai dienā «garīga koncerte un laicīgs teātrs» notika Vietalvā. *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 168.*

Ātrais tvaika kumeļš elsdams apstājās krāšņam parkam pretim. *Melngailis E. Raksti. R. 1974, 273.*

.. visi viņi bija traukušies šurp uz lielo nometni, sacēluši savas skuju būdas un gaidīja senilgoto dienu, kad suta rumaks viņus vedīs atpakaļ uz tālo tēvzemi. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 178.*

Un kādā augusta naktī brašais tvaika rumaks aizrāva mani no Rīgas līdz Kauņai. *Plūdonis V. Raksti, II. R. 1975, 377.*

KUMOSS

ATRAUT SEV (SAVAI MUTEI, NO SAVAS MUTES) [PĒDĒJO] KUMOSU kāda labā; ATDOT PĒDĒJO KUMOSU kādam *sar. Atteikties no kaut kā sev pašam ļoti nepieciešama, uzupurēties.*

Un ko teiks mani vecāki, kas atrāva sev pēdējo kumosu, lai tikai varētu mani sūtīt skolā?! *Zālīte E. Agrā rūsa. R. 1956, 32.*

— .. Vai tā būs pateicība, ka nabadzīgie vecāki kumosu savai mutei atrāvuši, lai tikai dēlu izskolotu... *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 419.*

Atrāvušas pēdējo kumosu savām mutēm, viņas katru piektdienu nāca šurp, stundām kvernēja pie vārtiem — saulē un lietū, sniega ķēpā un ziemas salā. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 77.*

M ā t e. [..] Dievs ir mans liecenieks, ka no tevis esmu gribējuse izaudzināt krietnu cilvēku. Ar to cerību priekš tevis esmu skrējuse un plēsusēs, un miega negulējuse. Ar to cerību kumosu no savas mutes esmu atrāvuse un tev devuse, ar to cerību tevi vadājuse pa skolām! *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 55—56.*

.. te nu ir jūsu sliktā māte, kas atrāva kumosu no savas mutes, lai tikai ik mirkli zinātu jūs nodrošinātus. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 364.*

.. šīm [māsām] brāļa dēļ jānotekājas un jānoskrienas vai bez atpūtas un jāatdod brālim vai pat pēdējais kumoss. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 284.*

Madara: — Dievs to zin, ka es jums esmu atdevusi pēdējo kumosu. Es vairs nespēju ne vērpt, ne šūt. Reimatisms laužrokas.. *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 281.*

DZEGUZES (PUTNA) KUMOSS *novec. Nedaudz ēdamā, kas cilvēkam no rīta jāiebauda, lai kāds putns (parasti dzeguze) nepārsteigtu (neaizkūkotu) neēdušu; neliels kumoss.*

— Uzkodi dzeguzes kumosu, lai dzeguze neaizkūko. *ME. II, 313.*

— .. Bet gluži neēdis viņš taču negāja. Putna kumosa, kā viņš pats teica, šim vajagot, lai kāds putns neaizkliedzot... *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 214.*

Tagad vesels šāds kukulītis bija jāapēd Jurim vienam pašam. Viņš gribēja dalīties ar Annu, bet tā neļāva, tikai tādu putna kumosu paņēma nogaršošanai. *Zigmonte D. Laintu lāsts. R. 1984, 186.*

NORĪT RŪGTU KUMOSU. *Paciest ko nepatīkamu, aizvainojošu, savaldīties.*

Knaibīdams lūpas, viņas vīrs norija rūgto kumosu. Apstiprinājās tomēr viņa aizdomas.. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 454.*

Aina Liepa norija rūgto kumosu, pacietīgi noklausījās direktora kundzes augstprātīgās pamācības. *Niedre J. Puškānu sala. R. 1961, 228.*

Man likās, ka mūsu spēli izsmej, nonievā. Režisors Gustavs Žibalts, kas arvien bija uz jokiem, nu nesmējās nemaz, — viņš bija tā satriekts, ka viņu nevarēja pazīt. Tā vakara rūgtais kumoss nav norīts vēl tagad. *Amtmanis-Briedītis A. Pretim saulei. R. 1963, 52.*

RAUT KUMOSU NO MUTES LAUKĀ kādam *sar. Savtīgi, alkatīgi tiekties pēc tā, kas pieder citam, atņemt kādam iztikas līdzekļus.*

«.. Tāda veselīga sievišķa, vai nu nevarēja iet pie saimnieka un strādāt godīgu darbu, ne raut citiem kumosus no mutes laukā..» *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 105.*

— .. Teicu jau, ka pēdējo kumosiņu no mutes izraus laukā, badā pametīs, lai sprāgst nost veči, lai iet nabagmājā. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 60.*

SKAITĪT KUMOSUS. *Nenovīdīgi vērot, uzmanīt, cik daudz kāds apēd; žēlot uzturu kādam.*

Viņa tā nosēdās tīšām, lai Ēvalds varētu mierīgi paēst. Citādi iznāks, ka viņa skaita kumosus. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 105.*

Baiba zina, ka kumosi netiek skaitīti. Vecāsmammas lielākā vēlēšanās ir redzēt, lai visi viņas aprūpēšanā esošie cilvēki kārtīgi paēstu. *Dripe A. Kaķi maisā. R. 1977, 6.*

Beta kumosus neskaitīja un nešķiroja — tas bērnam, tas vīram. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 40.*

UBAGA KUMOSI *apv. Neparasti lielas sniegpārslas.*

Sniegs sniga visu dienu, brīžiem it kā rimdamies, brīžiem nākdams tik lielām pārslām, ko tauta dēvē par ubaga kumosiem. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 319.*

Vai aprīlī vairs klājas šitā snigt?!.. Vēja švīgās bariem un pūļiem skrēja milzīgas, baltas spilvas, ak, pat ne spilvas, nē, veseli pūkaini «ubaga kumosi». *Ezera R. Pati ar savu vēju. Nodevība. R. 1984, 40.*

KUNGS

BŪT KUNGĀ *reti. Būt ieguvušam kaut ko sev izdevīgu, sasniegušam nodrošinātu vai augstu stāvokli sabiedrībā. Sal.* BŪT VĪRĀ.

— Lieliski. Tagad es esmu kungā. Jūs man ieskapējāt tik labu saimnieci. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 755.*

KĀ KUNGS. *Pārticībā, ērti, bez rūpēm, lepni, brīvi, neatkarīgi no citiem; bagātīgs, ērts, lepns, grezns.*

Un viņi — saimnieki — dzīvojuši kā kungi: labi ēduši, dzēruši, gardumus vārījuši. *Šmits P. XI, 41.*

Mikumi dzīvoja diezgan smalki, kā vieni kungi. Apdzīvoja kādas piecas sešas istabas. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 278.*

Kučiera vieta bija pavisam cita kā senāk: izbrauc tik šur un tur «uz glauno» un tad dzīvo pa māju kā kungs, uzpīpē, palasi avīzi; dzīvoklis un malka brīva. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 284.*

Atbild Ruta jautrā, drusku zobgalīgā balsī: — Mēs jums iekārtojām dibenkambari. Tur citi netraucēs, dzīvosiet kā kungs. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 348.*

Ja Ludis tikai gribētu, viņam nebūtu jāstumj preču ratiņi, bet varētu dzīvot kā kungs. Kāda namsaimnieka meita — jauna, skaista, gudra un bagāta — gribēja, lai viņš to prec. *Lācis V. KR, VIII. R. 1973, 37.*

.. pāra nedēļās varot nopelnīt vairāk, nekā visu ziemu par puisi vārgojot, un viss cits laiks brīvs — dzīvo kā kungs! *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 409.*

— Šis kā kungs brauks uz Rīgu, bet man viss jāgādā un jārīko. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 81.*

— Cik dienu tev nepaiet, kamēr ar ratiem tieci Rīgā un atpakaļ? Zirgu nodzeni, pats nomocies. Bet tā — stacijā nopērc biļeti par trīsdesmit kapeikām, nosēsties vagonā uz sola un brauci kā kungs, par divām stundām esi Rīgā. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 146.*

«Un cik lepni tu šodien esi noģērbies,» Bērtulis turpināja. «Gluži kā kungs. Jā, jā — vai nedzersim kādu pudeli alus?» *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 147.*

Sanfrancisko nopirks pusduci uzvalku, uzcirtīsies kā kungs un vizināsies automobilī. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 107.*

Marčs atradās vienmēr pacilātā garastāvoklī. Viņš gāja kā kungs pa pasauli, kaut gan bija ģērbies pavisam slikti. *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. R. 1982, 227.*

«.. Tad pacienāja gan mūs — atnesa lielu toveri bieza piena ar krējumu pataisīta, deva šņabi lai. Sacienāja jau varen, kā kungus.» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 280.*

Ar smeldzošu skaudību Jānis domā par to, cik labi tādam saimniekdēlam, ko aizved un atved kā kungu. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 249.*

— .. Viņš iejūgs zirgu atsperu ratos, un es tevi kā kungu aizvizināšu uz Pļaviņām. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 606.*

Arī savā automobilī viņu pilnīgi par velti izvizināju. Kā kungu atvedu mājās, līdz pašām durvīm. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 20.*

Nu vēl izdarīja alu, nu bija kristības kā kungam. *Šmits P. IX, 432.*

«Kas, Irbēnu māt, [guļas] vietai kait?» — «Vieta bij kā kungam; bet par ierastu laiku miegs ilgāk nenāk.» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 153.*

KAKLA KUNGS *sar., niev. Tas, kas kādam ir uzkundzējies, pakļāvis kādu sev, varmācīgi uzspiedis savu gribu.*

— .. bēg no nabagu mājas kā no uguns. Tur jau nu, zināms, cilvēks zem uzraudzības. Vienmēr kungs uz kakla. Bet kas šitā kaiš! Lido kā putniņš no vienas vietas uz otru, neviena uzrauga, neviena kakla kunga, pats kungs, pats kalps. *Mākonis. Izlase. R. 1957, 22.*

Ar to, ka tu man reiz aizdevis naudu, kuru tagad gribi atkal dabūt rokā, tu vēl nemaz nevari man uzmesties par kakla kungu, jo es pats esmu vīrs uz savām kājām. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 34.*

Oskaram likās, ka vienam tik vajadzēja sākt, teikt pirmo vārdu — un visi tūlīt sekotu, padzītu šādus Garozas no sava ceļa un neļautu uzmesties jauniem kakla kungiem. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 77.*

Dieva vārdā vācieši reiz kāva un dedzināja mūsu cilvēkus un uzsēdās mums par kakla kungiem. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 200.*

KUNGA PRĀTĀ (DŪŠĀ); *reti* VĪRA DŪŠĀ *sar. Saka, ja cilvēks ir iereibis, piedzēries un tiecas dižoties, izrādīt savu spēku.*

.. pagalmā varēja dzirdēt dziesmu, kas skanēja katru reizi, kad Bergs, mazliet kunga prātā būdams, grozījās mūsu mājās.. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 118.*

.. no rīta mācītājs droši vien jau būs aizmirsis vakarā kunga prātā nolīgto [naudu]. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 530.*

Bebris. Pat tad, kad es pārnācu mājās kunga prātā un tukšu kabatu, viņa neplēta muti vaļā. *Zālīte E. Vārds sievietēm. R. 1950, 16.*

Sestdienu un svētdienu rītos .. Vilis Pērkons dodas uz mednieku pulcēšanās vietu un vakaros jau tumsiņā atkal pārrodas mājās citreiz pats savām kājām, citreiz braukšus, bet aizvien kunga prātā.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 100—101.*

Latīņu valodu atceros tikai tad, kad jānoskandē dažas Horācija Flaka rindas, lai, kunga dūšā esot, pierādītu, ka esmu gaužām izglītots. *Birze M. Tai rudens vakarā. R. 1974, 63.*

Ar pamesto vīru arī neesot tik vienkārši — šis bieži apciemojot aizgājušo sievu, skaidrā prātā lūdzoties ar labu, solot sākt citu dzīvi, ja viņa atgriezīšoties, bet kunga dūšā draudot sievu nosist. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 124.*

Kas atģērbtu, kas noautu mums kājas, / Kad kunga dūšā atgriežamies mājās? *Artavs V. Knaibles. R. 1978, 90.*

«.. Lejas krodziņu izdzērām sausu un tad vīra dūšā braucām pilsētā.» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 38.*

— Jēkabs šodien atkal drusku vīra dūšā.. *Bendrupe M. Degošie raksti. R. 1963, 111.*

KUNGS UN ĶEIZARS *sar. Pilnīgs noteicējs.*

Atkalpos Dābolam gadu, divus vai visus trīs un atkal atgriezīsies pie smirdīgajiem kubuliņiem un būs kungs un ķeizars savā uzņēmumā. *Indrāne I. K 1971, 7. nr. 23.*

Jau pēc sva amata skolotājs ir autoritāte, kā saka, kungs un ķeizars savā valstībā. *C 1985, 163. nr. 2.*

Inscenējuma galvenais noteicējs, «kungs un karalis» ir režisors, un viņa pirmais atbalsts un ierocis — aktieri. *M 1982, 2. nr. 38.*

KUR KUNGS MUIŽU ŅEM *sar. Saka, uzskatot, ka neticībā izteiktam jautājumam nav pamata.*

«Kur tad tava māte ņems tādus zvērus un putnus [rotaļlietas]?» es vaicāju. «Kur ņems?» Dārtīte tīri izbrīnījusies iesaucās. «Kur tad kungs muižu ņem?» *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 136.*

KUNKULIS

KĀ PIENA KUNKULIS *novec. Saka par apaļīgu jaunu sievieti ar gaišu ādas krāsu.*

.. viņa bija smuka un sārta kā biete, zema un resna kā piestiņa un mīksta kā piena kunkulis.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 215.*

«.. daiļa jau viņa [Maja] ir: skat, vaigi kā āboli un pati balta, apaļa, kā piena kunkulis.. » *Lerhis-Puškaitis A. — Bērziņš R. Lerhis-Puškaitis dzīvē un darbā. R. 1928, 185.*

— .. Dažureiz, baznīcā ejot, vedu savu lellīti līdza, izgreznotu, izdaiļotu,.. zelta gredzentiņš pirkstiņā, pate balta kā piena kunkulītis.. *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 19.*

Viņa bija balta un mīksta kā viens piena kunkulis. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 336.*

KUPENA

KĀ [SNIEGA] KUPENA. *Saka par ziediem klātu kuplu koku vai krūmu.*

.. mūsu ieva .. izskatījās kā sniega kupena.. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 122.*

Ezermalā ziedēja kuplas ieviņas kā baltas kupenas. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 275.*

Viss dārzs kā nokūpējis ziedu miglā .. , ķirši un plūmes kā kupenas. *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 173.*

VARĒT GULĒT [SNIEGA] KUPENĀ. *Saka, ja kāds (ziemā) ir ļoti silti saģērbies.*

Viņa mazais dēlēns Mikiņš varēja gulēt sniega kupenā, jo viņam bija zaķa ādas kažociņš. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 208.*

.. mātes vatēto jaku var [uzvilkt] apakšā. Vilnainu lakatu zem cepures ap ausīm, tad kupenā var gulēt. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 111.*

KURIENE

IET, NO KURIENES (KUR) NĀCIS *parasti pav. izteiksmē, vienk. Saka, kādu cietsirdīgi dzenot projām.*

— Par apsmieklu ļaužu priekšā tu mani esi pataisījusi... Tagad ir beigas un diezgan! Te ir durvis, un tur ir ceļš. Ņem savu bērnu un ej, no kurienes nākusi!... *Upīts A. KR, V. R. 1948, 783.*

— Es savā mājā viņam neatļauju pārgulēt .. Tāpēc, ka viņš ir dumpinieks, nupat no cietuma izlaists. Bet dumpiniekiem te nav nekāda dzīvošana. Lai iet tur, no kurienes nākuši. *Lēmanis I. Izlase, I. R. 1967, 312.*

«Tātad mēs varam iet, no kurienes nākuši,» skumīgi novilka puisis.. un pagriezās uz izejas pusi. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 112.*

— .. bet tad vienā jaukā dienā atnāk [Garoza] .. un izsviež mani no kārbas. Sak, ej, kur tu esi nācis! *Lācis V. KR, III. R. 1971, 77.*

KURMIS

KĀ KURMIS ALĀ; KĀ KURMIS SAVĀ ALĀ IERACIES. *Vientuļi, nošķirti, neinteresējoties par apkārtējo pasauli.*

Tikai viens slēģis vaļā mājas ziemeļu galā, un retumis no skursteņa paceļas dūmu strūkla. Kā kurmis alā tur dzīvo kāds vecs vīrs.. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 263.*

Sibīrijā dzīvodams, es atsvešinājos no visas pasaules .. Vai es visu šo laiku [vairāk nekā desmit gadu] nebiju nodzīvojis kā kurmis alā? *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 70.*

Ierāvies savā skoliņā kā kurmis alā, ar visu sirdi un prātu noņēmās tikai ar saviem skolēniem. *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 119.*

Meži, sniegi, vientulība... Kad uznāk lielie puteņi, mēs šeit esam kā kurmji alā. *Ezera R. Zv 1973, 15. nr. 25.*

«.. Vai, katrs par sevi dzīvodams, kā kurmis savā alā ieracies, mēs šo gadījumu [Latviešu biedrības dibināšanu] palaidīsim garām, klusu ciezdami?» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 575.*

KURPE

KURPE SPIEŽ kādam *sar. Saka, ja kādam ir materiālas grūtības.*

Aizdevumi tika izsniegti visai taupīgi, tikai pa simtam un vēl mazāk, pie tam mazturīgiem cilvēkiem, kuriem kurpe spiež.. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 415.*

.. pirmie pie savu dzīvojamo māju celšanas ķērās tie, kam kurpe visvairāk spieda, kas dzīvoja svešā pajumtē vai arī viņu vecā ligzda jau bija savu mūžu nokalpojusi. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 226.*

— Klapatas jums sagādāju un rūpes, bet ko lai dara, ja kurpe spiež. *Avotiņa D. Zuze. R. 1973, 106.*

KURTS

KĀ KURTS. *Saka, ja kāds ļoti pūlas ko panākt, noskrienas, dzenoties kam pakaļ.*

.. es skrēju kā kurts pa savu jūtu, domu un vārdu pēdām. *Plaudis J. Raksti, III. R. 1965, 74.*

Klausītāji nebija paspējuši ne attapties, kad runātājs bija jau pazudis. Slepenie izskraidījās kā kurti, taču pārdrošo runātāju neatrada.. *Amtmanis-Briedītis A. Pretim saulei. R. 1963, 191.*

No kaujas karstuma aizrāvies, / Viņš traucās tā kā kurts.. *Plūdonis V. Raksti, II. R. 1975, 337.*

KURVĪTIS

DABŪT KURVĪTI (KURVI) *sar. Saņemt atteikumu, noraidījumu, bildinot vai lūdzot uz deju.*

Vecā Karolīne man reiz stāstīja, ka Ošiņš pirms kara bijis Katrīnē stipri samīlējies, sūtījis preciniekus, bet dabūjis kurvīti. *Steiga M. Soļi aiz muguras. R. 1977, 35.*

Daudzi no viņas [Zeltenītes] karstajiem gribētājiem bija jau apprecējušies ar citām, daži gadus veltās cerībās uz viņu gaidījuši, daži no viņas īsi un strupi kurvīti dabūjuši.. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 31.*

Vēl tanī pašā vakarā visa muiža zināja, ka barons Bušmanis no Klotildes dabūjis «briesmīgu kurvi». *Māteru Juris. KR, II. R. 1924, 96.*

IEDOD (dot) KURVĪTI (KURVI) kādam *sar. Atraidīt bildinājumu vai aicinājumu uz deju.*

Un Baibu esot gribējis precēt barons. Bet viņa šim iedevusi kurvīti, jo bijis nesmuks no vaiga. *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 150.*

— .. Zini, es gribēju ar Ausmu uzdejot, bet, ja nu «iedod kurvīti», ko tad? *Auziņš I. Mājas pulcējas baros. R. 1974, 75.*

Klau, meiten mīļo, vai tev prāts, / Tu dodi kurvi labākiem, / Kad tevi bildinājis tāds, / Kas redzēts pat bez zābakiem. *Pērsietis. KR, II. R. 1937, 179.*

V i j u p s. Žēl, ka esmu zvērināts vecpuisis. Citādi es jūs bildinātu.

L a i m a. Nežēlojiet vis, es tik un tā jums dotu kurvīti. *Zālīte E. Atgūtā dzimtene. R. 1948, 80.*

KUSTĒT

NE KUST *sar. Saka, ko noliedzot, aizliedzot, nepieļaujot.*

— Es bez fufaikas ziemā ne kust! *Saulītis B. Ļoti jautrs cilvēks. R. 1961, 76.*

Ja Maksis bija darbu padarījis, tad bija suņi, mežsargi, zaķi, šautenes.. Ja nebija iemācījies — ne kust! Bez manas atļaujas viņš nedrīkstēja ne soli. *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 89.*

Bez vietējās komitejas [pieņemt darbā] ne kust! *Lāms V. Trase. R. 1980, 203.*

KUTINĀTS

SMEJAS KĀ KUTINĀTS *arī 1. un 2. pers. Saka, ja kāds nevaldāmi smejas.*

Situācija bija tik jocīga, ka visi, neizņemot saimnieku, sāka smieties kā kutināti un [rīta] pātarus, lai Dievs piedod grēkus, vajadzēja pamest ap pusspredikā. *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. R. 1982, 229.*

Visi smejas kā kutināti, pat ar asarām acīs. *Sēlis R. Silaines muiža. R. 1958, 26.*

Tie trīs smējās kā kutināti. Iemeslu lāgā vairs neaptverdams, sedlinieks pats arī līdzi. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 132.*

Meitas smej un spiedz kā kutinātas — kāds pārgalvis jau atkal tās aptvēris ap vidu un iesviedis salmu kaudzē! *Indrāne I. K 1971, 7. nr. 32.*

Ķ

ĶEIZARS

KĀ ĶEIZARS, *reti* KĀ MAZS ĶEIZARS. *Ļoti lepni, ērti, bez rūpēm, pārticīgi, grezni, valdonīgi.*

Šonakt viņš var gulēt kā ķeizars, jo istabas biedrs vēl nav ieradies un istabu Biruta viņam izmeklējusi pieklājīgu. *Zigmonte D. Fragments. R. 1971, 91.*

Es uz sava mīkstā siena maisa sēdēju kā ķeizars uz troņa un vērīgi skatījos apkārt. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 11.*

K r o d z i n i e c e. Nu tik vienreiz dzīvosim! Taukus ar lāpstu kā pats ķeizars ēdīsim! Karietē ar sešiem zirgiem brauksim! Muižu ar visu kungu nopirksim! *Paegle L. Lugas. R. 1947, 599.*

— Ak jūs, zelta puisīši, vairs nevaru izturēt, pusdienās taukus ēdu ar karotēm kā ķeizars. *Branks V. Puiku gadi Alūksnē. R. 1973, 19.*

«Labāk uzmini, kas tas par cepeti!»

«Putns ir, bet nevaru pateikt...»

«Šnepe, dārgais!»

«Tu jau te dzīvo kā mazs ķeizariņš...» *Kalve A. K. 1977, 5. nr. 17.*

Un mēs abi sēdējām ka mazi Ķīnas ķeizariņi un skatījāmies, kā galds mūsu priekšā pildās ar ēdiena traukiem.. *Zigmonte D. K 1985, 12. nr. 45.*

No vasarniecēm viņas rīko Dzelzkalnu Emma, lepna un pavēlīga kā ķeizariene. *Brigadere A. Trilogija. R. 1973, 428.*

ĶĒNIŅŠ

KĀ ĶĒNIŅŠ. *Ļoti lepni, ērti, bez rūpēm, pārticīgi, grezni, valdonīgi.*

M ā l e. Debesu telpa ir liela. Tur katrs strādnieks var uzcelt sev vai marmora pili un dzīvot kā ķēniņš. *Lindulis J. Lugu izlase. R. 1945, 171.*

— Bet, mem, es te dzīvoju kā ķēniņš. Citām dienām kreklā ielīda skudrītes, vabolītes, bet šonakt viņas tā satrūkušās, ka man miers.. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 31.*

Smiedamās [Līna] skatās Jānī, kas tur augšā lepni sēd kā ķēniņš savā tronī. *Upīts A. KR, IV. R. 147, 88.*

ĶEPA

UZLIKT savu ĶEPU kaut kam *sar. Pakļaut, apspiest, atņemt rīcības brīvību; neatļaut, aizliegt.*

— .. Līdzko tu būsi zemi labāk iestrādājis un sāksi domāt par augstākām lietām, viņš [kungs] tūliņ uzliks savu ķepu virsū. Cik mans tēvs maksāja, un cik mēs tagad maksājam? *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 399.*

«.. Jūs ņemsiet ielaidīsiet mājā svešu, lai tas uzliek ķepu uz galvas.» *Jaunsudrabiņš J. KR, I. R. 1981, 84.*

Agri darbs pašam uzlika smagu, neatlaidīgu ķepu. Garas, gausas stundas pie lopiem nīkt.. *Kalndruva M. Avots. R. 1974, 181.*

Tiesa, Fricis ilgi par savu algu nedabūja priecāties, drīz vien Emīlija tai uzlika ķepu, pati to saņēma namu pārvaldē pēc pilnvaras. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 80.*

Fašisma gados nedabūja iznākt romāns «Dzīvības vārtos», kam cenzūra uzlika ķepu. *Ozols J. K 1977, 6. nr. 182.*

ZĪST ĶEPU *sar. Ciest trūkumu, badoties.*

Visi ierauj, ko var, lai vēlāk nebūtu jāzīž ķepa un jānožēlo. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 171.*

Vairs naudas nau, / Sāk maizes trūkt; / Lai velns tad rauj! / Vai pirkstus sūkt? *Rainis J. KR, V. R. 1978, 242.*

ĶĒPA

KĀ ĶĒPAS *apv. Ļoti daudz.*

O l g a. [..] kad pagāšnedēļ to pusi lopu likvidējām — naudas jau nu tagad ir kā ķēpas.. *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 236.*

Vai, kas ogu — kā ķēpas! *Ķēčos 1981.*

ĶĒRNE

SKĀBUMA ĶĒRNE *sar., niev. Nelaipns, saīdzis, neapmierināts cilvēks.*

«Liec, meitiņ, viņam mieru,» bērna pūles vērodama, māte gādīgi teica. «Viņš ir tāds skābuma ķērne. Lai rūgst viens pats.» *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 169.*

— Ko tu ņirdz, kaķene? — viņš saviebjas, spogulī paskatījies uz Inesi, un aizgriežas.

— Par tevi! — meitene tīšām pasniedzas uz priekšu, lai labāk varētu redzēt puiša acis. — Kādēļ tu esi tāds skābuma ķērne? *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 277.*

Reizēm Bultiņu tēvs un māte slepenībā rūca, ka abi Riekstiņi esot «skābuma ķērnes» un «lielības podi», — sevišķi pēc kādas .. svinētas dzimšanas dienas.. *Bendrupe M. Upe izkāpj no krastiem. R. 1957, 135.*

ĶERT

NEZINĀT (NESAPRAST), KO ĶERT, KO GRĀBT *sar. 1. Saka, ja vienā laikā darāmi vairāki steidzami darbi.*

Tāpat no Kalnrūju saimnieka mutes pirmoreiz mūžā dzirdēju to vienkāršo patiesību, ka visus darbus saimniecībā vajag iekārtot tā, lai tie cits citu netraucētu, lai nebūtu tādu brīžu, kad vairs nezina, ko ķert, ko grābt. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 52.*

Kad .. izziņoja trauksmi, Harijs izlēca no kojas galīgi apstulbis: nesaprata, ko ķert, ko grābt vispirms. *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 185.*

2. Saka, ja kāds ir mantrausīgs, alkatīgs.

— Vai tas Spruka nav pavisam traks! Itin kā zemes trūktu, kur dārzu stādīt. Kas šim tajā mālā augs? .. Kā par gruntnieku ticis, tā nezin, ko nu ķertu, ko grābtu. Visu pasauli tā kā tā nesagrābs. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 14.*

ĶEŠA

KĀ PA ĶEŠU *biežāk savienojumā ar* muldēt *vienk. Bezsaturīgi, neizprotami, juceklīgi.*

— Tu nu gan muldi kā pa ķešu, — Toms nenocietās. — Saki — ko tu īsti domā? *Plaudis J. Raksti, III. R. 1965, 197.*

.. taču neviens skaidri nezina, visi tikai muld kā pa ķešu. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 163.*

— Tavs svainis... — Jozis paliecas uz mātes pusi un runā čukstus, — aizlaidās līdzi krieviem. Bija ellīgi sarkans. Visus bērneļus gribēja pataisīt par komunistiem.

— Ei nu, Jozi, tu jau muldi kā pa ķešu! — Māte atvēcinās ar abām rokām. *Plotnieks J. Ozolu vecis. R. 1980, 166.*

— Runā kā pa ķešu!

— Tev mans runājamais nekad nav pa prātam bijis. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 111.*

Iet kā pa ķešu. *Ķēčos 1981.*

ĶĒVE

NO BALTĀS ĶĒVES TREŠĀ AUGUMĀ *sar., iron. Saka par ļoti tālu vai arī neesošu radniecību.*

— .. Redzi, šitais glumiķis Nevaris man iznāk tāds kā radinieks. No baltās ķēves trešajā augumā. *Skujiņš Z. Kailums. R. 1970, 180.*

Steidzos turp un jautāju par «Pakrēslām».

— Vai jūs kāds rads Ukrējietei, vai? — darba vīrs tieši noprasa, pirms atbild.

— No baltās ķēves sestajā augumā, — nekā labāka nejaudādams, muļķīgi atsaucu. *Liepiņš J. Nedariet pāri. R. 1971, 110.*

Es esmu ar viņu rada no baltas ķēves trešā (vai devītā) augumā vai no baltas ķēves kreisās puses. *ME. II, 377.*

— Edvārt, kur tev galva, ka savus radagabalus, kaut arī no baltās ķēves, no kreisās puses, nepazīsti? *Salenieks E. Neizlaid airus no rokām. R. 1975, 245.*

ZVIEDZ KĀ ĶĒVE *arī 1. un 2. pers., vienk. Saka, ja sieviete ļoti skaļi smejas.*

— Sievas, ko jūs zviedzat kā ķēves? — aiz dusmām sarkans palicis, kliedza priekšsēdētājs. *L 1952, 4. nr. 6.*

ĶIEĢELIS

KĀ ĶIEĢELIS. *1. Ļoti piesarcis, iededzis, sarkans.*

Sarkans kā ķieģelis, viņš abas dūres gāza pret kanceles galdiņu, bībele vien palēcās uz augšu. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 206.*

— .. Novaktēju brīdi, kad tu aizmirsi aizslēgt lādi, un nogriezu gabalu no tavas desas.. Tu pieskrēji klāt sarkans kā ķieģelis. *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 73.*

Iemiegusi bērna galvu ceļu starpā un norāvusi lejup jau tā plānās un caurās bikšeles, viņa [Roguliene] tā pļaukāja pliķējamo vietu, ka tā kļuva sarkana kā ķieģelis. *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. R. 1982, 186.*

Pretī braucošais automobilis bija sarkans kā ķieģelis, un Edmunds viņu pazina: tas bija Cepļa auto. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 126.*

Tur tā saimniekmeita diendienā laukā nodegusi brūna kā ķieģelis.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 548.*

2. *Ļoti ciets, sakaltis.*

— Kas šim tai mālā augs? Vasaru sakalst kā ķieģelis, ar stangu neizdauzīs. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 14.*

No biežās laistīšanas zeme sasēdās un kļuva kā ķieģelis. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 249.*

KĀ UZ KARSTIEM ĶIEĢEĻIEM. *Nemierīgi, uztraukti; nepacietīgi.*

Un viņš atkal sāka spēlēt. Mēs ar Piču sēdējām kā uz karstiem ķieģeļiem. Ej nu sazini, ka neliek klausīties līdz pusnaktij. *Saulītis B. Āķis lūpā. R. 1958, 24.*

ĶĪLIS

DZĪT KĀ ĶĪLI SIENĀ kādu. *Likt nepārtraukti strādāt.*

Jā, Miku saimniece nesaudzēja, viņa manu draugu dzina kā ķīli sienā, toties savu Eidi gan pataupīja.. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 27.*

— .. Es tevi dzīšu kā ķīli sienā, neļaušu ne stundu brīvā plenderēt. *Salenieks E. Neizlaid airus no rokām. R. 1975, 236.*

IEDZĪT ĶĪLI. *Radīt nesaskaņas, sašķelt.*

.. apspiedēji vienmēr centušies redzēt ķīli nacionālās atbrīvošanās kustības rindās. *C 1963, 158. nr. 3.*

ZODS KĀ ĶĪLIS. *Ļoti smails zods.*

.. zods, smails kā ķīlis, pastiepts uz priekšu. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 455.*

ĶIMENE

LĪDZ [PĒDĒJĀM] ĶIMENĒM *novec. Pilnīgi, galīgi.*

«.. Kad viņi līdz ķimenēm izputētu, nelieši tādi?» *Purapuķe J. Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes. R. 1925, 115.*

.. sevišķi Edvarts nemaz nezināja, kā mežsargam iztapt vien, un pastāvīgi tinās viņam apkārt, kamēr dabūja iztukšot pusstopu līdz pēdējām ķimenēm. *Janševskis J. KR, I, II. R. 1933, 112.*

ĶIPIS

DEGUNS KĀ ĶIPIS *vienk. Ļoti liels, plats deguns.*

Viņai tāds deguns kā ķipis. *Džūkstes pasakas. R. 1980, 272.*

SĒŽ KĀ ĶIPIS *arī 1. un 2. pers. Lepni, pašapzinīgi, stabili.*

Un dzīvo tāda veca sieva — sagrabējusī miesa vēl virs zemes, bet viss pārējais aprakts kopā ar aizgājējiem. Un, lūdzu, novinnē «Žiguli»! .. Vecā sēž iekšā kā ķipis.. *Svīre M. Limuzīns Jāņu nakts krāsā. R. 1979, 153.*

Pienāca tiesas diena. Redzu, Līze jau no paša rīta sēž kā ķipis solā. *Talcis Ā. Manas raibās dienas. R. 1958, 91.*

L

LABS

NE PA LABI, NE PA KREISI *parasti savienojumā ar* neskatīties. *Nekur, ne uz vienu pusi.*

Ej taisni kapsētai cauri, neskaties ne pa labi, ne pa kreisi, bet, kad tieci pret lielo ozolu kapsētas vidū, tad apskaties, vai pie tā nav tava vīra ēna. *Latviešu tautas anekdotes. R. 1961, 327.*

Klasē viņš neskatās ne pa labi, ne pa kreisi. Viņš kaut ko zina un ir apmierināts. Visa uzmanība ir piegriezta skolotājam. *Akuraters J. Degoša sala. R. 1971, 51.*

—.. Es tikai domāju — nekādas pārsteigšanās ne pa labi, ne pa kreisi, ļausim mierīgi paiet laikam.. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 456.*

PA LABI UN PA KREISI. *Visur, visapkārt, uz visām pusēm; visiem.*

Tomēr acis tam [Pēterim] ir pierē, un tas ievēro it visu, kas notiek pa labi un pa kreisi. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 8.*

Zītaru Mārtiņš un vesels pulks viņam līdzīgu šajās dienās vilka lielo lomu. Viņš pirka pa labi un pa kreisi visu, ko vien bija vērts pirkt, lai vēlāk pārdotu ar daudzkārtīgu uzviju, — govis, aitas, zirgus, drēbes un ratus. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 202.*

.. pēdējā laikā viņš vairs īsti nezināja, kur likt naudu, pirka visādus nevajadzīgus niekus, dāvināja tos pa labi un pa kreisi.. *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 112.*

Pa labi un pa kreisi — visur nodedzinātu māju atliekas. *Branks V. Kauju negaisos. R. 1964, 436.*

—.. Sievišķim neklājas pāri darīt. Citādi var notikt, ka Margarita visu izstāstīs pilsētā pa labi un kreisi. *Kalniņš J. Hronists un Velns. R. 1985, 46.*

LĀCARS

GUĻ KĀ LĀCARS *novec. Saka, ja kāds ilgstoši guļ, ir slims.*

—.. Tā jūsu madāma guļ kā Lācars: ne dzīvotāja, ne mirēja... *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 266.*

«Vai, Dieviņ! Nu dzīvei jāiznīkst — sējas laiks pie durvīm, saimnieks kā Lācarus!» *Janševskis J. KR, I. R. 1940, 193.*

LĀCIS

IZVADĀT LĀCI. *Saka, vēloties novērst nekārtības, trūkumus, strīdus.*

— Tev pašam mājās jau sen vajadzēja izvadāt lāci, tad varbūt būtu atkal kārtība un miers. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 378.*

— Mums laikam gan vajadzētu lāci pa istabām izvadāt. Kaut kādas nejēdzības vien galā iznāk, lai runātu ko runādami, lai sāktu ar ko sākdami. *Zigmonte D. Fragments. R. 1971, 166.*

KĀ LĀCIS. *1. Saka, ja kāds ir ļoti stiprs, spēcīgs, liels; ja ļoti daudz, ar lielu fizisku piepūli strādā.*

.. dzīvoja .. ķēniņš, kam bija dēls .. stiprs kā lācis. *Šmits P. II, 283.*

Šoferis, liels un stiprs kā lācis, viņu iespundēja mašīnā un aizveda uz miliciju. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 183.*

—.. Esmu spēcīgs kā lācis. *Mauliņš J. Pelēkais māls. R. 1975, 158.*

.. augumā vīrs padevies reti ražens — kā lācis, ko i pakustināt nedomā. *Purs L. Degošais pilskalns. R. 1971, 11-12.*

Sausi iekāsējies, viņš atliec plecus un izgriež krūtis, varētu teikt — vīrs kā lācis. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 245.*

«.. Nedomājiet, ka es aplaupīju šādus tādus nīkuļus. Gadījās vīri kā lāči.» *Dripe A. Kolonijas audzinātāja piezīmes. R. 1975, 8.*

Grants tik tālu, no āpšu kalniņiem jāved. Bet kas tas kroņa muižniekam, zirgi kā lāči. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 244.*

—.. Tad pasaki viņam, ka pusdienas paliek pavisam plānas. Mēs strādājam kā lāči... *Ceplis A. Daiļdarbu izlase, I. R. 1959, 387.*

— Tev gan ir lāča spēks.. Ko mēs par trim, to tu viens pats. Es tavā vietā nestrādātu par kalpu, bet ietu cirkū par lauzēju. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 22.*

Rūkdams tas metas uz priekšu, cērt durkli krūtīs ložmetējniekam ar visu savu lāča spēku, pārsviež kā rudzu kūli sev pār galvu caurdurto ienaidnieka kareivi.. *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 408.*

2. Saka par ļoti neveiklu, lempīgu, tūļīgu cilvēku.

—.. Veco [muzikantu] ierīkoju Lodziņa kasē par durvju sargu un jauno tur — pie biljarda. Bet neder ne velnam. Tūļīgs kā lācis. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 83.*

—.. Vai tu atceries, Aigar, kāds toreiz izskatījies, kad mēs pirmo reizi satikāmies? Pelēkā lauku vadmalas uzvalkā, nerunīgs un neveikls kā lācis. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 326.*

— Kasparson, ak dies, nu, tāds kā lācis, neliec taču torti uz puķēm! Tur iekšā ir kallas! *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 36.*

Aiz muguras skolas gaitenī kaut kas nobrīkšķēja un nodunēja. «Iet gan kā lācis, »sakumpušais cilvēciņš nodomāja.. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 140.*

Pēkšņi starp zāles stiebriem ieraugu.. .priedi.[..] Jāiesprauž rundziņa, lai kāds nesamin kā lācis. *Ezera R. Zv 1970, 21.nr. 27.*

3. Saka, ja kāds ir ļoti netīrs, nekārtīgs.

Nē, ravējot mēs vēl iedzīvosimies nepatikšanās, ka esam nomūrējušies melni kā lāči. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 164.*

Nosmērējies kā lācis ar dūņām, lien baidīt kārtīgas sievietes.. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 408.*

— Saimniekam zābaki arī nav notīrīti, brauks kā lācis netīrs uz lauku. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 95.*

Tur no eglītēm patlaban izlīda Drusts, skrandains un pinkains kā lācis. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 180.*

KĀ LĀCIS SAVĀ ALĀ. *Saka, ja kāds dzīvo noslēgti, vientuļi.*

«.. Kas jau kāds nabadziņš, kā, piemēram, es un daudz citi cilvēciņi, tos allaž satiek vai nu baznīcā, tirgū, krogū, izrīkojumā — viņiem visur vajadzība; bet bagātais sēž kā lācis savā alā un zīž tikai taukus.» *Purapuķe J. Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes. R. 1925, 175.*

Dora uzskata, ka cilvēks nedrīkst noslēgties kā lācis savā alā, ir jāiepazīstas ar citiem studentiem.. *Gudriķe B. LM 1970, 35.nr. 5.*

Ziemā, kad nav jāiet uz dārziņu, iesnaužos kā lācis alā [pilsētas dzīvoklī], zinādams, ka būs atmoda Svētes krastos. *Kalve A. Radu raksti. R. 1981, 189.*

— Nedēļām nodzīvoju, cilvēka neredzējis. Ielienu savā līdumā kā lācis ziemas migā. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 371.*

KRĪT KĀ LĀCIS UZ MEDU. *Saka, ja (parasti vīrietis) ļoti aizraujas ar kādu, iemīlas kādā, ja visiem spēkiem, uzmācīgi cenšas ko iegūt.*

Krīt kā lācis uz medu. *ME II. 434.*

RŪC KĀ LĀCIS. *Saka, ja kāds runā nikni, neapmierināti.*

Dažs, paķēris degvīna pudeli, rūca kā lācis, kad viņam gribēja to atņemt. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 184.*

Sievieši spiedza, bērni izbijušies sāka raudāt, vīri rūca kā lāči. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 63.*

LAIDARS

MUTE KĀ LAIDARS. *sk.* MUTE KĀ LAIDARA VĀRTI.

TUKŠS KĀ LAIDARS VASARĀ. *Pilnīgi tukšs.*

Pirmais veikals jau bija tukšs kā laidars vasarā, mētājās tikai vairākas papirosu čaulītes... *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 211.*

Tukšs kā laidars vasarā. *ME. II. 402.*

LAIKS

SIENA LAIKS; KĀ SIENA LAIKĀ. *Saka par laika posmu, kad ir daudz darba, kad ļoti intensīvi jāstrādā, jādarbojas.*

—.. Pa nedēļas vidu atpūšos, sestdien aizbraucu uz kādu izvadīšanu tepat Rīgas tuvumā, bet svētdien — tad ir īstais siena laiks. [Stāsta mirušo izvadītājs.] *Saulītis B. Ļoti jautrs cilvēks. R. 1961, 20.*

Sasprindzinātā darbā — «jāstrādā kā siena laikā» — top arī pārējās trīs sonātes daļas, ko Vītols atzīst par «tīri cilvēcisku mūziku». *Bērziņa V. Jānis Zālītis. R. 1978, 74.*

Kādu stundiņu krogā paārstējušies, tie [vīri] jutās drošāki un devās uz valstsmāju, kur Andersona palīgi rīkojās kā siena laikā. *Pērsietis. Izlase. R. 1951, 269.*

LAIME

CŪKAS LAIME *sar. Nejauša, negaidīta veiksme.*

Man ir nācies būt arī lidmašīnas avārijā. Apmetām kūleni, mašīna palika pļavā ar pekām gaisā.. pilots un mehāniķis dabūja ieskrambājumus, es nekā. Man jau aizvien tāda «cūkas laime».. *Pelēkais K. K 1977, 11.nr. 135.*

— Tev, Zveņģel, gadījās cūkas laime. Ja mūsu puiši.. ielaistu zemnīcas dūmenī prettanku granātu, tu jau gulētu purvā. *Strēlnieki pārnāk mājās. R. 1967, 180.*

— Jums nu gan ir cūkas laime: pirmā zivs un tik liela! — tieši tā viņš teica, lietpratīgi apskatīdams zivi un to pasvārstīdams rokās. *Bauģis P. Cilvēki pie ūdeņiem. R. 1961, 52.*

DIEVA LAIME. *Saka, izsaucas, ja labvēlīgi apstākļi ir radījuši iespēju vairīties no kā nepatīkama, briesmīga bīstama.*

Kādai mājai uz Suvorova ielas norauts jumts un nosviests uz ielas. Un tak — Dieva laime! — tai brīdī nevienam nav gadījies būt tur uz ielas. *Apsīšu Jēkabs. Raksti, IV. 1925, 190.*

«Dieva laime, ka laiks stāvēja tāds palēns,» nodomāja viņš, pusbalsī noskaitījis tēvreizi. Citādi grūti būtu paglābt pārējās mājas no uguns. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 325.*

— Es dažreiz varu būt arī rūgta kā kafija.

— Neesmu redzējis.

— Dieva laime. Citādi jūs man te līdzi nenāktu. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 68.*

Bet vai tur nebija arī dieva laime klāt? Viņš varēja atrasties zem paša lielākā riteņa vai kāda dzelzs gabala, bet, kam jāpateicas, ka Jukums tik briesmīgā reizē bija apbērts ar mīkstām lapiņām, to Mude vēl šobaltdien nevar atminēt. *Upmale V. K 1977, 8.nr. 86.*

— Dieva laime, vismaz kāds ieradies! *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 36.*

DZIMIS LAIMES KREKLIŅĀ. *Saka, ja kādam viss vienmēr veicas, vienmer laimējas.*

Varbūt arī viņš ir dzimis laimes krekliņā — ūdenī neslīkst un ugunī nedeg? Galvenais — pašam sev iestāstīt, pēc tam visi noticēs. *Svīre M. K 1985, 2.nr. 23.*

Kā viņš palicis dzīvs? Laimes krekliņā dzimis, vai gan citādi. *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 136.*

LAIME UZSMAIDA kādam. *Saka, ja kāds sasniedz ko iecerētu, ja kādam laimējas.*

Pēdīgi ap vakara laiku tak tiem laime uzsmaidīja un viņi atrada to pašu stabu, uz kura jaunākais brālis nakti bija pavadījis. *Šmits P. VIII. 375.*

Tāpat vēlākos gados, jau skolu beigusi un dzīvodama mājās, viņa nekautrējās sēsties zirgam mugurā un, ja gadījās izdevība, gāja labprāt

arī ar citiem jāties, pie tam viņai bieži uzsmaidīja laime citus noveikt. *Janševskis J. KR, VII. 1933, 1147.*

—.. Mums uzsmaidīja necerēta laime, jo visi mūsu paziņas jau gadiem meklēja aukles un nevarēja sameklēt [bet mēs atradām].. *Sakse A. Nokaltis zars. R. 1968, 164.*

Viņš zināja, ka nekāda sevišķa laime neuzsmaidīs, vienīgi savējā, ierastā, parastā laime, laime strādāt, laime redzēt savas domas pārvēršamies līniju un krāsu harmonijās. *Bels A. Būris. R. 1972, 165.*

Laime viņam [zvejniekam] nav nekad smaidījusi. *Šmits P. II. 342.*

UZ LABU LAIMI. *Paļaujoties uz laimīgu nejaušību, cerot uz veiksmi.*

Dragūni ielenc uz labu laimi kādas nomaļākas mājas un izkrata. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 238.*

Sāku iet uz rietumiem. Uz labu laimi. Mani gan būs vedis instinkts gluži kā dzīvnieku, biju devies pareizā virzienā... *Bendrupe M. Degošie raksti. R. 1963, 33.*

Man likās, ka viņš ar savām bungu vālēm un platiem misiņa šķīvjiem rīkojās vairāk uz labu laimi nekā pēc stingriem noteikumiem. *Kurcijs A. Cūkgans. R. 1956, 111.*

—.. Ja īsti nezinām, kurš ir nodevējs, tad uz laimi šaut nevar. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 118.*

LAISTS

KĀ LAISTS kādam, kaut kam *apv. Piemērots, atbilstošs. Sk. arī* KĀ RADĪTS.

Juris ar Kači, Ādams ar Madi — tīri viens otram kā laisti, tīri kā pāram audzināti!... *Janševskis . KR, II. R. 1940, 105.*

Dēls tik mīlīgs ar sievietēm,..un šī taisni kā laista tādam puisietim. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 824.*

Pēdējos divus teicienus viņš uzsver, dziedādams tos jo skaļāki un dūšīgāki, — tie viņam šķiet sevišķi asi un šādai reizei kā laisti. *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 163.*

Jēkabam šķiet, te esot laba zeme; daudz gadus atmatā gulējusi, tā esot krietni atdusējusies un tālab esot kā laista dārza vajadzībām. *Janševskis J. KR, XIII-XIV. R. 1933, 295.*

LAIVA

KĀ NO LAIVAS IZMESTS (IZSVIESTS). *Bezpalīdzīgs, samulsis, apjucis, nomākts, nožēlojams.*

Bērnības uzskati bija izgaisuši, viņš jutās kā no laivas izmests. Viņam trūka iekšējā līdzsvara, kas vienīgi cilvēku samierina ar pasauli un spēj to uzturēt uz pareizā ceļa. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 41.*

— .. Zīraps izskatījās kā no laivas izmests — galīgi bāls un likās, gandrīz vai bija gatavs apraudāties. *Lagzdiņš V. Nakts «Mežāžos». R. 1976, 143.*

.. alku arī pēc savām pazīstamajām sienām, pazīstamajām sētas takām un rūpēm — pēc šī otrā iejūga, bez kā jutos kā no laivas izmesta, jutos bezpalīdzīga, slima. *Rasa J. Duets. R. 1972, 232.*

Sākās tas, ko sauc par patstāvīgu dzīvi, un bija sajūta, it kā mēs būtu no laivas izmesti ar vieniem vienīgiem plikiem sapņiem. *Kļavis A. Kafejnīcās zagtas karotītes. R. 1976, 66.*

Viņa jau bija pie trepēm, Andrejs sekoja kā no laivas izsviests... «Nokavēju — par vēlu, atkal par vēlu!» *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 177.*

Manfreds izskatījās kā no laivas izsviests. Arī pārējie bija samulsuši. *Lācis V. KR, XVIII. R. 1977, 64.*

LAKSTĪGALA

KĀ LAKSTĪGALA. *1. Parasti savienojumā ar* dziedāt. *Saka, ja kāds ļoti skaisti dzied.*

Bungatiņš. Pupiņ — kad tu biji jauna, tad tu dziedāji skaisti kā lakstīgala. *Blaumanis R. Izlase. R. 1983, 360.*

Un Lizete dziedāja kā lakstīgala. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 144.*

Arī māmiņa, kas citādi nebija circeņu draudzene, vakaros, kad tie sāka dziedāt, ieteicās:«Nu jau dzied aizkrāsnē tīri kā lakstīgalas!» *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 30.*

2. iron. Saka, ja kāds daudz un pārāk aizrautīgi, jūsmīgi runā.

Lieciniekam Žonāram kārta. Redzams, tas labi iepraktizējies un paradis. Dziedāja kā lakstīgala, brīžam rokas saņemdams, brīžam acis pret griestiem paceldams. Apstiprināja visu. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 533.*

Oto brīnum dedzīgi sūdzēja grēkus sapulces priekšā..

— Lej nu, lej! — iesaucās Zālīšu Džonis.— Dziedāt tu proti ne sliktāk kā lakstīgala, bet te jau nav koncerts.. *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 351.*

«Ja tu domā, ka tev kaut kas pienāktos...» viņa samulsa un, mazliet piesarkusi, apklusa.

«Ko dziedi kā lakstīgala! Tavu lopu man nevajag.» *Ezera R. Viņas bija trīs. R. 1963, 225.*

Beidzot Klāva skaļums sāka krist uz nerviem. [..] Tad Toms ironiski ierunājās: — Ko tad tu šorīt pogo kā lakstīgala? *Brodele A. K 1974, 5.nr. 33.*

Mājās vīrs slims, bet viņa Līze triec kā lakstīgala. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 113.*

LAKSTS

KĀ LAKSTS. *Bezspēcīgi, nevarīgi, bez pretestības.*

Bērts kā akls, kā piedzēries ģeņģeroja uz priekšu, taisni uz aku.. Kā laksts nokrita pie akas uz siles gala, abām dūrēm atstutējās zemē un nokāra lupatu apsieto galvu — izskatījās gluži kā vista, kas meklē dzert. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 149.*

«Veci ļaudis stāsta,» mana vecmāte iesāka, «ka, raug še, Plāceņa brāļa Miķeļa sievas tēvs tā dabūjis drudzi un nogulējis sešas nedēļas kā laksts.» *Jaunsudrabiņš . Baltā grāmata. R. 1957, 428.*

—.. Tad šī [saimniece] .. ņēmusi saimnieku aiz kājām un vilkusi nost no stata.[..] Bet nu saimnieks trūcies kājās un, kaut gan bijis tievs un licies vārgs, tad tomēr iesviedis šo kā lakstu statā. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 53.*

LAMATAS

IEKRIST (*retāk* IESKRIET) LAMATĀS (SLAZDĀ). *Nokļūt nevēlamā, bīstamā situācijā, ko kāds īpaši radījis.*

Pēc tam ar šāvieniem izziņoja viltus trauksmi, un revolucionāri paši saskrēja kazaku aplenktajā štābā, pat nenojaušot, ka iekrīt lamatās. *Skujiņš Z. Gulta ar zelta kāju. R. 1984, 57.*

Taču arī piesardzīgiem, uzmanīgiem un viltīgiem cilvēkiem, pie kādiem Embriks sevi pieskaita, gadās iekrist lamatās. *Kalndruva M. K 1971, 1.nr. 50.*

Bet tagad es zināju, ka mani novēro, un tāpēc jāuzmanās, lai pats neiekristu lamatās un tāpēc neiegāztu arī citus. *Grīva Ž. K 1961, 11.nr. 13.*

Nejauši viņš uzskatīja Mildu un nu tik atjēdzās, ka ieskrējis lamatās. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 89.*

«.. Grabovskis zināja man sacīt tik to, ka jūs, ruļļus glābdami, iekrituši paši slazdā, no kura tāpat bez atlīdzības ārā netikšot.» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 452.*

Iekrist slazdos toreizējos apstākļos [pirmajos pēckara gados laukos] varēja itin viegli. *Skujiņš Z. Zibens locīšana. R. 1978, 99.*

IEVILINĀT (*retāk* IEVILKT) LAMATĀS (SLAZDĀ) kādu. *Ar viltīgiem, negodīgiem paņēmieniem panākt, lai kāds nokļūtu nepatīkamā, bīstamā situācijā.*

.. viņi [zemnieki] jau sprieda īsti droši, bez bailēm, ka mācītājs viņus varētu ievilināt gudri izliktās lamatās. *Kalniņš J. Savādnieki. R. 1979, 233.*

.. viņš zināja, ka policisti nopratinot dažreiz mēdzot izlikties nevainīgi kā jēri, lai savus upurus ievilktu lamatās. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 249.*

S i r m a i s. Viņš pats ir apņēmies ievest savus biedrus ienaidnieka sarīkotajās lamatās. *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 267.*

Sieviete ar patīkamo balsi bija milicijas kapteine Čelidze, un šīs sirēnas svilpošana pa telefonu slazdā ievilināja dažu labu valūtas pircēju un pārdevēju. Kolbergs A. Kriminālliet a trijām dienām. R. 1977, 114.

.. pie zādzībām to nekad nenoķersi, bet apskaties, vai vai tāpat kaut kā nevar. Raugi tu viņu kādos slazdos ievilkt, kaut kā piemānīt, viņš no otra ātri visu tic, to esmu ievērojis. *Lerhis-Puškaitis A. — Bērziņš R. Lerhis-Puškaitis dzīvē un darbā. R. 1928, 228.*

IZLIKT LAMATAS (SLAZDUS) kādam. *Ar viltīgiem, slepeniem paņēmieniem radīt kādam nevēlamu, bīstamu situāciju.*

«.. drusku ir jāpalauza galva, kā visdiplomātiskāk izlikt lamatas kaut nelielu biogrāfisku izziņu iegūšanai.» *Zemzaris U. Zv 1977, 9.nr. 27.*

Pret tādu karātavu humoru allaž esmu izjutis riebumu un nekad nepiedalījos arī izdarībās, kas Garo Ģenerāli padarīja smieklīgu. Gluži otrādi, viņu diezgan bieži pasargāju no niekkalbju izliktajām lamatām. *Kauliņš. Kad migla krīt... R. 1972, 119.*

Taču viņš .. intuitīvi nojauta, ka ar pirmo tikšanās brīdi viņa gribai, viņa patstāvībai domāšanā tiek likti slazdi. *Vilks Ē. LM 1971, 18.nr. 10.*

LAMPA

MEST (SAMEST) PA LAMPU *vienk. Dzert, iedzert alkoholisku dzērienu kopā ar kādu.*

— Dzirnavās friči met pa lampu, tur tu nebrauc! *Groms A., Vāczemnieks L. K 1973, 11.nr. 60.*

Bijām pie viena čoma uz dzimumdienu, dūšīgi sametām pa lampu. *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 76.*

Tam kādu nakti bij atbraukusi otrā sieva no leišiem. Uz tiem priekiem vareni sametis pa lampu. *Plaudis J. Raksti, II. R. 1964, 156.*

Aizvakar aizgāju mājās... Satikos ar veciem zēniem un ņēmu un sametu pa lampu. *Kalndruva M. K 1971, 1.nr. 60.*

Un viesus tie salūdza tādus, kas pa krietnam vien mācēja uzmest uz lampu.. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 666.*

LAPA

BALTA (*retāk* NEAPRAKSTĪTA) LAPA. *Tas, par ko nekas nav zināms, kas nav atklāts, izpētīts.*

Ziga, viņu jaunākā istabas biedrene, bija maiga, klusa un paļāvīga, un viņa vēl bija balta lapa, kas kļūs tieši tāda, kādās rokās nonāks. *Kaijaks V. LM 1980, 36.nr. 5.*

Visa Ivara dzīve vēl tikpat kā balta lapa. [..] Viss vēl tikai būs! *Hausmanis V. Zv 1977, 25.*

Un piedzimstot neviens neesot balta lapa: katrs jau zināmā mērā iepriekš programmēts. *Zariņš M. LM 1975, 43.nr. 11.*

Ērika vienīgais vēl nebija piedalījies sacīkstēs, bet tieši uz viņu Paeglis lika vislielākās cerības..

— Te jūs vēl esat neaprakstīta lapa, — virsleitnants teica Ērikam. — Tā ir liela priekšrocība. *Lācis V. KR, VIII R. 1973, 152.*

.. angļu 19.gadu simteņa mūzikas vēsture ir neaprakstīta lapa, un Anglija vēl līdz šobaltdienai ir zelta zeme priekš vācu virtuoziem un diriģentiem. *Dārziņš E. R. 1975, 123.*

BIRST KĀ LAPAS *novec. Saka, ja cilvēki mirst masveidīgi.*

Tanī pašā naktī cilvēki Jelgavā arī sākuši kolierī birt kā lapas... *Šmits P. XIII. 345.*

Tad nu tie dakteru kungi arī paši mirst, kā lapas birst. *Kaudzītes Matīss. Atmiņas no tautiskā laikmeta, II. Cēsīs—Rīgā 1924, 289.*

.. nākamā vasarā izcēlusēs nikna asins sērga, un cilvēki miruši briesmīgi — kā lapas biruši. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 255.*

DREB (TRĪC) KĀ APŠU (*reti* apses) LAPA *arī 1. un 2. pers. Ļoti dreb, trīc (aiz bailēm, uztraukuma, aukstuma u. tml.)*

Visi jūrnieki nejauši pārbijušies, drebējuši kā apšu lapas. *Šmits P. XI. 198.*

«.. Kungs aizmirsis, ka viņam pistole aiz zābaku stulma, tā nobijies. Viņš drebējis kā apšu lapa un lūdzies, solīdams pusmuižas, ja atstāj dzīvību.» *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. R. 1982, 439.*

Viņš vairāk nevarēja parunāt, jo aiz uztraukuma drebēja kā apšu lapa. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 105.*

«Ko tu drebi kā apšu lapa,» Roberts viņā īgni paskatījās, «tu domā — kad karš, tad pasaulei beigas.» *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 57.*

.. šķietamo revidentu satiekot, viņš gan drebēja kā apšu lapa.. *Grēviņš V. Jānis Osis. R. 1962, 169.*

Vai tad mājās agrā rītausmā, kad jādzen ganos, nebija auksti? Kamēr daudzmaz iesila — drebēji kā apšu lapa. *Salenieks E. Otrais mētelis, šūts no ielāpiem. R. 1969, 147.*

Varbūt vainīgs ir brauciens: ceļā no Berlīnes uz Bāzeli vilcienā salu — drebēju kā apses lapa. *Pamše K. Nemierā ar sevi. R. 1966, 107.*

«Iesim, brāl, manās istabās!» Brencis mani vedināja, kad bija pamielojis mani ar savas varas pierādi, ka kalpone viņa priekšā dreb un trīc kā apses lapa. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 129.*

Skrīveri pārņēmušas briesmīgas bailes, tas trīcējis kā apses lapiņa.. *Šmits P. XIV. 359.*

Vienu otru reizi tāpat atliku visu un prom uz poļu estrādes «dūžu» vieskoncertiem. Citreiz uz dejām. Pēc tam otrā rītā trīcēju kā apšu lapa, lai tikai mani «neizceltu». *L 1972, 7.nr. 25.*

Arguss [suns] tupējis zem egles, trīcējis kā apses lapiņa un žēli smilkstējis [sašauts]. *Kalndruva M. Vējš pakar kokli. R. 1979, 71.*

Viegli trīcēdama kā apses lapa, zaros dega zaļa zvaigznīte. *Viese S. Raganiezis. R. 1976, 123.*

KĀ LIEPU LAPA. *Saka par ļoti laipnu, piemīlīgu sievieti.*

Tagad lielmāte, no šūpuļa tikusi laukā, ir tik mīlīga un laipnīga kā liepu lapa, un tai vairs nekad tādas niknas dusmas nešāvās virsū. *Šmits P. XI. 335.*

Varpogu māte bija mīļa kā liepu lapa. Ieveda viņu tūliņ goda istabā, sēdināja kā mīļu viesi goda vietā.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 225.*

Tad abi vīri apsēdās pie bufetes iedzert līkopus. Madama tagad bija laipna kā liepu lapa.. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 448.*

Tēvs nav skopuļa dabā, un mātei sirds maiga liepu lapa, tā manis dēļ neko nežēlo. *Kaldupe S. Ziemeļzemes pasakas. R. 1976, 156.*

LAISTIES (aizlaisties) LAPĀS *vienk. Bēgt projām aizbēgt.*

Brālis pļavas malā sabijies no pērkona un laidies lapās. *Šmits P. XI. 209.*

Visi, kas nejūtas droši, laižas lapās. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 119.*

.. jauniesaucamiem uzskatāmā veidā parādītas nākotnes izredzes, protams, labākais variants. Ir vēl arī cits: koka krusts mežmalā. Kāds no patmalu zeļļiem vairs neiztur, grib laisties lapās, bet žandarms izšauj gaisā — halt! — tālu jau neaizbēgsi. *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 320.*

«Biedru pamest nelaimē nevar,» mēģināju sev iestāstīt un paliku uz vietas, taču biju gatavs kuru katru brīdi laisties lapās. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 69.*

Viņš bija aizlaidies lapās ar visu naudu. *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 48.*

—.. Rīt jūs varēsiet prasīt no tiem [rātes kungiem] atbildību.

— Ha, ha, ha! Rīt — kad tie būs aizlaidušies lapās!?

— Viņi nebēgs. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 184.*

Pirms divām dienām naktī bija aizbēguši abi gūstekņi. Uzlauzuši dzeloņstiepļotos bēniņus, kur tos ieslēdza, un aizlaidušies lapās. *Muižnieks I. Fabulas un stāsti. R. 1959, 181.*

PIELĪP KĀ PIRTSSLOTAS LAPA kādam *novec. Saka, ja neatlaidīgi cenšas atrasties kāda tuvumā, ja izturas uzmācīgi.*

Uz galdiņa pie gultas mētājās kāds «Lustige Blatter» numurs, jauna velce un papirosu kastīte, no kuras ganu zēns, kas Jūļam pielipa kā pirtsslotas lapa, šad tad pazagšus izrāva pa dūmam. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 247.*

Kad vienreiz saplēsāmies ar pērkonkrustiešiem, Millija vai kusa no laimes, jo tieši tāds viņai bija vajadzīgs — ballīšu puika, kauslis. Pielipa man klāt kā tāda pirtsslotas lapa... *Melnbārzdis J. K 1977, 5.nr. 57.*

Volodjka pie visiem līp klāt kā pirts slotas lapa. *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 76.*

VĪĢES LAPA. *Tas, kas paslēpj, aizklāj kaut ko atklāti neizpaužamu, nerādāmu.*

Mēs zinājām gandrīz it visu viena par otru — un klusībā laikam konstatējām, ka diezgan veikli izdevies šo to noslēpt. Vai tas, ko noslēpjam, vienmēr bija vissvarīgākais, to es nezinu. Varbūt galvenais bija apziņa, ka tu neesi atklājies pavisam, ka vīģes lapa tomēr kaut ko piesedz. *Jaunzeme Z. K 1972, 6.nr. 95.*

Šķiet, nekļūdīšos, apgalvodams, ka jēdziens «jaunatnes muzikālās intereses» smalkjūtīgi pilda vīģes lapas funkcijas sarunās un diskusijās

par tā saucamo vieglo mūziku un visām ar tām saistītajām problēmām. *Vītoliņš V. LM 1974, 39.nr. 13.*

«Tūdaļ viņš runās ar mani par to, kālab atbraucis šurp!» Edmundam iešāvās prātā. «Vārdadiena ir vienīgi aizsegs. Es neesmu tāds naiviķis. Vārdadiena ir vienīgi vīģes lapiņa!» *Ezera R. K 1977, 2.nr. 55.*

LĀPA

KĀ LĀPA. *Ļoti spēcīgi, spoži, gaiši (deg, uzliesmo).*

Vāgūža jumta gals jau deg kā lāpa, bet vēl arvienu nav beidzis strādāt vācu ložmetējs. *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 123.*

Komandatūra uzlidoja gaisā ar visu zaldātu vadu un tagad deg kā lāpa. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 288.*

Naktī aizdegās senjora Torrado māja un dzirnavas. Tās dega kā milzīga lāpa, augstu debesīs sviezdamas dūmu strūklas un sarkanas dzirkstis. *Grīva Ž. Stāsti par Spāniju. R. 1956, 138.*

Šķūnis deg kā gaiša lāpa. *Akmens R. Saltās zvaigznes. R. 1973, 288.*

Zibšņi šķiež baltas ugunis, pērkons grauj līdzīgi lielgabaliem, un mācītāja siena šķūnis ezermalā uzliesmo kā lāpa. *Saulītis B. Strēlnieka dēls. R. 1960, 79.*

LĀPĪTĀJS

PASAULES LĀPĪTĀJS. *sk.* LĀPĪT PASAULI.

SLINKUMA LĀPĪTĀJS. *sk.* LĀPĪT SLINKUMU.

LAPSA

VILTĪGS KĀ LAPSA. *Ļoti viltīgs.*

— Hercogs ir viltīgs kā lapsa un no savas naudas nedos ne pliku vērdiņu. *Kalniņš J. Savādnieki. R. 1979, 254.*

Manīgs un viltīgs kā lapsa, likumīgā mēriņa vietā [sarkanbārdis] bij sadabūjis veselu skārda pusstopu degvīna un nu nāca pacienāt un mieru salīgt. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 553.*

Ķīselis. ..Te ir gan tā kā piezīmēts, ka par anonīmiem rakstiem atbild redaktors. Bet tāds redaktors ir viltīgs kā lapsa un turklāt vēl advokāts. *Paegle L. Lugas. R. 1947, 408.*

LAPSENE

KĀ LAPSENE. *1. Ļoti dusmīgs, nikns; dusmīgi, nikni.*

—.. Novergoju līdz Jāņiem, zobus sakodis, pikts kā lapsene.. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 30.*

Tur ir kaut kas saķēries, viņi ir nikni kā lapsenes un mazāk par visu kāro pieņemt apmeklētājus. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 152.*

Tas nav tā kā Kursā, kur viens sit, citi skatās: leiši tūliņ taisa buntu un visi metas vainīgajam virsū kā lapsenes. *Janševskis J. KR, I, II. 1933, 249.*

Iekārtojusi dzīvoklī tādu kā krogeli... Līksmo dienu un nakti. Un, ja kāds ko saka, kā lapsene pretī... *K 1976, 11.nr. 74.*

2. biežāk savienojumā ar dzelt, iedzelt. *Skarbi, asi, izsmējīgi* (aizskart). Viņa brūnās, zibenīgās acis ir visur un dzeļ kā lapsenes. Nekad un neviena neglāsta, bet arvien dzeļ. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 447.*

Par launaga nedabūšanu — tās, protams, ir tikai tādas blēņu runas, bet skaļie smiekli par manām neveiksmēm dzeļ kā lapsenes. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 102.*

Jauneklim šis mīlīgums iedzēla kā lapsene. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 144.*

—.. Mēle tev kā lapsenei, bet redzēs, cik ilgi rociņas turēs tīrumā. *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 41.*

KĀ LAPSENES DZELTS. *sk.* KĀ DZELTS.

LĀPSTA

KĀ LĀPSTA. *Ļoti liels, plats, masīvs.*

Patiesi viņš ir augstu izsities — ceļu inženieris Krievijas austrumos. Taču labsirdīga zemnieka seja, plati pleci un rokas kā lāpstas. *Ķuzāne L. C 1985, 138.nr. 3.*

«Balta mēle, kungs!» kalējs ērmotā prieka balsī izsaucās un parādīja melderim mēli, lielu, platu kā lāpstu. *Doku Atis Izlase. R. 1963, 194.*

Palūk vien — rauda [zivs] kā šķila... nelaižas laukā... bunduļu acis... aste kā lāpsta... *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 40.*

LĀPSTIŅA

NOLIKT UZ LĀPSTIŅĀM kādu. *Uzveikt, piespiest padoties, pārspēt kādu.*

Bez pūlēm viņš mani bija nolicis uz lāpstiņām. Neattapu, ko atbildēt. *Birze M. — Varavīksne. R. 1969, 154.*

.. Skujāns bija tas, kas Krapūnu ieteica kopsapulcei par «Arāja» jauno priekšsēdētāju, kad līdzšinējo slimība un gadu nasta bija nolikusi uz lāpstiņām. *Lapsa J. Atspīdumi ūdenī un citur. R. 1974, 13.*

—.. Es neesmu stiprs literatūras teorijā, ja runāsim par literārā darba specifiku, tu mani noliksi uz lāpstiņām. *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 151—152.*

LAUKUMS

BALTS LAUKUMS. *sk.* BALTS PLANKUMS.

LAURI

ATDUSĒTIES (*retāk* GULĒT) UZ LAURIEM. *Apmierināties ar sasniegto, ieslīgt pašapmierinātībā, netiekties pēc jauniem panākumiem.*

«.. Mēs nedrīkstam atdusēties uz saviem lauriem, bet mums jāsaņem visi spēki, lai noturētu šo zemi, ko mūsu senči zobenbrāļi un krusta bruņinieki priekš mums iekarojuši.» *Deglavs A. Rīga, I. R. 143.*

Kāda karikatūra izzoboja jaunu traktoristu, kas pēc labiem panākumiem rudens darbos atdusējās uz lauriem un pavasarī nogulēja par ilgu: visi viņa biedri jau sen uz lauka,.. tikai šis vēl nemodās.. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 86.*

.. daļa slavenāko aktieru sāk atdusēties uz lauriem, vairs nekā nemācīdamies, nerūpēdamies par sava talanta attīstību.. *Grēviņš V. Aleksis Mierlauks. R. 1956, 66.*

Ko pēc šādām tukšām runām mākslinieks aiznes mājās? Pašapmierinātību. Un guļ uz lauriem, atpūšas. *Sk A 1975, 6.nr. 4.*

PLŪKT (*reti* GŪT) LAURUS. *Gūt lielus panākumus, atzinību, ievērību.*

Jaunībā viņš teicamus panākumus guvis kā futbolists.. Parasti spēlējis par aizsargu, bet «gribējās jau arī laurus plūkt», un tādēļ reizēm spēlējis par uzbrucēju.. *Grēviņš V. Jānis Osis. R. 1962, 230.*

Katru dienu neviens laurus neplūc. Pēc panākumiem gadās arī ķibeles.. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 278.*

Taču arī ar gaušanos milicijas dienestā laurus plūkt nevarēs. *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 42.*

Lugu «Jāzeps un viņa brāļi» bija iestudējis un vadīja režiju mūsu lielais mākslinieks Aleksis Mierlauks, kas jau bija ievadījis skatuves dzīvē «Uguni un nakti», un guva jaunus laurus ar šo izrādi. *Rainis. — Latviešu literatūras kritika, IV, 2. R. 1960, 467.*

LAUVA

KĀ LAUVA. *Ļoti drosmīgi, ar lielu intensitāti, enerģiju; nikni, dusmīgi; ļoti stiprs.*

Avīze «Latvju strēlnieks» par šo kauju rakstīja: «Strēlnieki cīnījās kā lauvas, atsizdami pretinieku uzbrukumu vienīgi ar flinšu, ložmetēju un rokas granātu palīdzību.» *Bērziņš V., Ruberts J. Pirmais virspavēlnieks. R. 1973, 66.*

Fašisti pieliek pēdējos spēkus, lai pārrautu mūsu dzelzs bloku.. .. Taču mūsu puikas nav vairs vakarējie un cīnās kā lauvas. *Vanags J. Vēstules no tālā ceļa. R. 1978, 82.*

— Vai nepietiks, Sandra, melot? Mēs saprotam, Pēteris un viņa draudzeļi tev pieteica klusēt, un tagad tu turies kā lauva. *Dripe A. Bet kā ar meitenēm? R. 1978, 85.*

—.. Kā tu spēj dzīvot šādā vientulībā? Neskaisties, neliedzies — zinu, ka, te paslēpies, strādā lauva! *Rudzītis E. Straupes burtnīcas, II. R. 1982, 118.*

Meistars pagalam pārskaitās, kā lauva aizlauzās līdz bufetei. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 257.*

«Manam biedram Edgaram izgājušajā naktī gaita nav izdevusēs,» kučieri zobojās. «Nerunā ne vārda un iet apkārt kā lauva.» *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 263.*

Kā gājuši cīkstoties — jaunskungs uzsaucis: kaut viņš būtu otru tik stiprs kā lauva, lai var velnu vinnēt. *Šmits P. II. 350.*

— Vecis kā lauva, vai tu nevarētu pats savu kreklu izmazgāt? *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 50.*

«Viņš manim apgalvoja, ka šim zirgs kā lauva, bet ko viņš manim iedeva: stīvu krampi! Bet, kas mainīts, tas mainīts.» *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 71.*

Fricis (bļauj). Esmu Arnolda nākamais svainis!

Rēdliha kundze. Balss kā lauvai — bet nav nekāda smalka dzimuma! *Alunāns Ā. Lugas. R. 1968, 180.*

KĀ RŪKDAMS LAUVA *novec.* *1. Saka par Dieva pretstata (velna, ļaunā gara) dusmu uzliesmojumu, par tā postošo spēku.*

Tu redzi, ka es tevi lūdzu, kā sacīt jāsaka, viņa dēļ, jo man ir žēl un bail, ka melnais, kas iet apkārt rūkdams kā lauva, nenogriež viņa prātu uz šās pasaules lietām... *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 192.*

«Velns iet apkārt kā rūkdams lauva un meklē, kuru tas var aprīt..» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 135.*

Šinī laikā, kad antikrists vēl ložņājot apkārt kā rūkdams lauva, esot jabūt ļoti uzmanīgiem. *Ceplis A. Daiļdarbu izlase I. R. 1957, 134.*

—.. mums, ticīgajiem, ir ļoti jāuzmanās. Nelabais iet pa pasauli kā rūkdams lauva un meklē upurus. *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 52.*

— Tas ļaunais gars staigā apkārt kā rūkdams lauva, un kāds tad brīnums, ja tas ķēris arī mūsu draudzi.. *Dorbe H. Pie Ventas grīvas. R. 1973, 85.*

2. Saka par saniknotu cilvēku.

Tehniķis staigāja kā rūkdams lauva un kašķējās, kur vien varēja. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 224.*

Kā saniknots lauva inspektors ārdījās pa skolu, un puiši bira uz visām pusēm, kur vien parādījās inspektora bārda, kas tagad trīcēja sevišķi draudoši. *Dorbe H. Pagātnes vējos. R. 1973, 213.*

RAUSTĪT LAUVU AIZ ŪSĀM. *Izaicināt, kaitināt, mudināt uz pretdarbību.*

—.. Nerausti lauvu aiz ūsām — šis teiciens ir izrādījies par skaidru patiesību arī manos dzīves cīņiņos, kaut nevienā skolā nemāca, ka mūsu mīļajā Vidzemītē mājotu arī lauvas. *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 138.*

SALONA (salonu) LAUVA. *Elegants, izsmalcināts vīrietis, kas gūst lielus panākumus sabiedrībā; donžuāns.*

Un pie tam vēl viņš bija visu to īpašību īpašnieks, kas sievietēm patīkamas, jo ne vien skaisti dejoja, bet bija arī liels jātnieks, mednieks un duelants, īsi sakot, tam piemita viss tas, kas bija vajadzīgs tā laika siržu lauzējam un salona lauvam. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 656.*

Tikai to zinām, ka viņa uz Elzas jautājumu, kā viņa domājot par šo salona lauvu, strupi atbildēja: «Tas ir viens no tiem kungiem, kurus es labāk redzu aizejam, nekā nākam.» *Māteru Juris. KR, II. R. 1924, 34.*

Šo patērētāju attieksmi Ritā visādi cenšas veicināt viņas tēvs — salonu lauva rūpnieks Vitlds Vītols. *LM 1976, 52.nr. 12.*

LAUZA

KĀ LAUZA (LAUZUMS). *Ļoti daudz, lielā skaitā.*

Naudas būs kā lauzas. *ME II. 431.*

Bērnu kā lauzas. *ME II. 431.*

Taču mūžīgā nevaļa un laika trūkums, un darbu un darbiņu kā lauzums: kamp vienu, grāb otru, bet trešais pa to laiku brēc nedarīts. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 308.*

—.. Vēl es te ābeles piestādītu, lai aug kā lūziens. *Zigmonte D. Vanags pār Zāģeriešiem. R. 1979, 52.*

LAUZĒJS

CELMU LAUZĒJS *novec. Kaut kā liela aizsācējs, dibinātājs, pamatlicējs.*

Juris Alunāns bijis no pirmajiem celmu lauzējiem ne vien mūsu tagadnes dzejai, bet dzinis pirmās vagas arī.. zinātniskos rakstos.. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 189.*

LAUZUMS *sk.* LAUZA

LAUŽŅI

UZLIKT LAUŽŅUS *vienk. Savaldīt, ierobežot rīcībā, iegribās.*

.. es viņiem neticu, tiem pļēguriem. Domāju, varbūt kāds ielīdis šai siena čupā nokrākties... —.. Nu, drīz es viņiem uzlikšu žņaugus! *Štrauss A. Kārtu kārtām tēvu zeme. R. 1977, 41.*

Tagad viņam [dzērājam], kā mēdz teikt, uzliek žņaugus, izmantojot lēmumus, kas pieņemti, lai apkarotu žūpību un alkoholismu. *C 1972, 228.nr. 4.*

LĀVA

KĀ LĀVA *niev. Liels, masīvs (ķermenis, ķermeņa daļa).*

«Meita jau ir gan kā lāva, ka tikai savu augumu būtu apkopusi...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 273.*

.. sieva kā lāva, krūtis kuplas, viļņo vien, rokas stipras un pienbaltas, stilbi apaļi, bet ne par daudz.. *Kalve A. Krītošais Ikars. R. 1986, 142.*

Platas kā lāvas gulēja sievas blakus vīriem.. » *Virza E. Straumēni. R. 1989, 80.*

Tā Grieta ienāca smaga kā lāva, gaļīgi baltu seju un izaicinošām acīm. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 122.*

.. vīrs kā lāva, varēsi dakšas par diviem izcilāt. *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 137.*

Govs, nobarota kā lāva, spīdēja vien. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 590.*

— Tev jau gan, Viļum, aita nav nekāda manta. Bet Pūcene atdeva Gustakam jauno. Liela kā lāva, sugas, ar melno galvu. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 195.*

Sieva bija bez vainas, arī abiem dēliem nekas nekaitēja, bet zirgs stāvēja visam pāri. Mugura kā lāva, rene tik dziļa, ka no tās alu vareja lakt.. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 28.*

LAVĪNA

KĀ LAVĪNA. *Neapturami, neatvairāmi, arvien pieaugot apjomā.*

Ļaužu drūzma kā lavīna gāzās uz vārtiem un vēl gribēja tikt iekšā. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 649.*

Viņš savās iedomās redzēja tos [kavalēristus] parādāmies sev priekšā uz ielas pilnos joņos, vīcinot kailus zobenus un kā lavīna veļamies viņam tuvāk un tuvāk. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 114.*

Tāpēc tie nodokļi aug kā lavīna. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 493.*

Mūsdienu skolā, mūsdienu apstākļos, kad informācijas daudzums grūst virsū kā lavīna un kļūst skaidrs, ka ar iemācīšanos un faktu iegaumēšanu vien tālu nevar tikt, arvien kategoriskāk izvirzās šis princips, šī prasība — iemācīt domēt. *PLS 1970, 1.nr. 9.*

Jo tuvāk mājām es eju, jo vairāk mani pārņem rūpes un darāmie darbi, jau veldamies pretim kā lavīna. *Ezera R. Zv 1973, 20.nr. 27.*

LĒCAS

PĀRDOT PAR LĒCU VIRUMU kaut ko *novec. Atteikties no kā, nodot kaut ko par niecīgu atlīdzību, nelielu ieguvumu.*

«Tādi mēs, latvieši, esam,» Pēteris Krauklītis sūrojās, «par lēcu virumu mēs pārdodam savu pirmdzimtību. Visi tie Baumaņi, Ruļļi, Medņi .. kādēļ viņi balsoja kopā ar vāciešiem?» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 476.*

Kas jau ar baznīckungu sēž pie viena galda, dzer kopā un mielasto, tas tautas tiesības gatavs pārdot par lēcu virumu... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 707.*

—.. Tad vēlāk nevajadzēs nožēlot jaunības laiku, jo tu to nebūsi pārdevis par lēcu virumu. *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 433.*

Par pagājības lēcu viru / Jums nebūs pārdot savu tiesību / Uz nākotni. *Rainis J. KR, VI. R. 1979, 149.*

LĒCĒJS

PUSKOKA LĒCĒJS. *1. sar.,niev. Nenopietns. nenosvērts cilvēks, kas visu dara pa pusei.*

«Jūs savu dēlu nepareizi esat audzinājuši. Puskoka lēcējs un bodes zellītis no viņa iznācis!» Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 105.

Šķirdami skolu no darba, mēs izaudzinātu pa labai daļai vieglas dzīves meklētājus, puskoka lēcējus un liekēžus. *Janševskis J. Līgava, II. R. 1932, 267.*

.. vēl ir trešie — pusizglītotie, puskoka lēcēji, pusdarītāji, pusvarētāji.. *Bels A. Saucēja balss. R. 1973, 93.*

2. *novec. Latvietis, kas cenšas atdarināt vāciešus, atsakās no savas tautības un valodas.*

No tiem laikiem sāka daudzināt tādas palamas kā «puskoka lēcējs», «kārklu vācietis» u. c. priekš tādiem, kas.. raudzīja apslēpt savu kārtu vai tautību, no kuras cēlušies. *Kaudzītes Matīss. Atmiņas no tautiskā laikmeta, I. Cēsīs—Rīgā 1924, 151.*

Še pie mums Rīgas Latviešu biedrībā var iestāties tikai apzinīgi latvieši un nevis kādi puskoka lēcēji... Kas pa vāciski grib buldurēt, tas lai iet pie vāciešiem... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 370.*

.. students Ozols turoties par latvieti un par šādiem tādiem vāciešiem zobojoties, dēvēdams tos par puskoka lēcējiem. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 151.*

LEDUS

KĀ LEDUS [GABALS]. **1.** *Parasti savienojumā ar* auksts. *Ļoti auksts.*

Sieva paņēmusi sniegto roku, bet, kad tā bijusi auksta kā ledus, tad viņa roku palaidusi vaļā.. *Šmits P. XIV. 556.*

Ūdens ir auksts kā ledus, sasaldēsies. *Grīva Ž. Ugunskuģis. R. 1961, 190.*

Oficiants pasniedza pudeli baltā Spānijas vīna, kas bija auksts kā ledus un patīkami reibināja. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 76.*

Augļi kusa kā cukurs un bija auksti kā ledus. *Grigulis A. Cilvēki dārzā. R. 1957, 142.*

Pēc gultas siltuma krāsotā grīda šķita auksta kā ledus. *Viese S. Raganiezis. R. 1976, 42.*

Ja pūta rītenis, tad jūra kļuva lēnāka, bet ūdens bija salts kā ledus. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 372.*

Vaigi salti kā ledus, kaut sarkst un kvēlo. *Skujiņš Z. Sudrabotie mākoņi. R. 1967, 84.*

— Valentīns ar stīvu roku atsveicinās. Tā viņam vienmēr auksta kā ledus gabals, it kā viņš peldētos nevis baseinā, bet āliņģī. *Lubējs I. K 1970, 12.nr. 29.*

2. *parasti savienojumā ar* auksts. *Vienaldzīgs, vēss, neiejūtīgs (cilvēks).*

Tā [Irēna] bija arvien pret viņu auksta kā ledus... *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 234.*

— Tu vienmēr esi bijusi cieta kā dzelzs un auksta kā ledus! *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 90.*

Uz to šis salts kā ledus: «Vēl jau neesat ievēlēts, tas notiks tikai nākošu sastdienu.» *Stankevičs A. No Braku kalna. R. 1973, 313.*

— Bet ko lai dara, ka sirds man pret viņu kā ledus. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 133.*

«Man ir žēl tava Edgara! Žēl, ka dzīvai sirdij jādzīvo kopā ar ledus gabalu.» *Zigmonte D. Jūras vārti. R. 1960, 299.*

LEDUS IR LAUZTS. *Saka, ja ir izzudusi saspīlētība, vēsums cilvēku attiecībās, ja notikušas pozitīvas pārmaiņas, lūzums.*

Taču neuzticības ledus pamazām tiek lauzts, un skatītājs sāk dzīvot līdzi skatuvei. *Grigulis A. LM 1979, 49.nr. 6.*

Atsvešināšanās ledus, kas visu laiku neļāva izlauzties uz āru apslāpētajai jūtu straumei, bija salauzts un aiznests nebūtībā. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 380.*

LEDUS SAKUSTAS. *Saka, ja sākas kāda darbība, process (parasti pēc grūtību pārvarēšanas).*

Nav atrisināts arhitektu autorības jautājums.. Tiesa, ledus ir sakustējies pagājušā gada Arhitektu dienās. *LM 1979, 10.nr. 2.*

— Avīzes raksta, ka Jelgavas apriņķī viens lauksaimniecības artelis jau nodibinājies.. — Tas nozīmē, ka ledus sācis kustēties.. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 134.*

LEIPUTRIJA

KĀ LEIPUTRIJĀ. *Bagāti, pārticīgi, bez pūlēm raizēm.*

H a r d e r s. [..] Bet kas trūkst tev un citiem? Dzīve kā Leiputrijā! *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 167.*

Mani no visa tā strīdiem, tenkām pasargāja baroneses paspārne. Dzīvoju kā leiputrijā. *Banga T. Mana dzīve. R. 1957, 161.*

LEITIS

PIESIETIES KĀ PIE LEIŠU VEZUMA. *Sk.* PIESIETIES KĀ PIE POĻU VEZUMA.

LEJA

BĒDU LEJA. *Sk.* BĒDU IELEJA.

LELLE

KĀ LELLE. *Saka par īpaši skaisti apģērbušos, uzposušos sievieti, retāk par ļoti skaistu sievieti.*

Meitene uzposta kā lelle, visas drānas viņai gluži jaunas, pat zilā matu lenta gaišo matu cirtās tikko no veikala. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 132.*

Apģērbās arī paši, vienīgo meitiņu posa kā lelli. *Lāms V. Pavarda kungs Ašgalvis. R. 1982, 256.*

.. viņa iegāja gaišā svētku zālē — bez kupra, viegla un gracioza, izģērbta kā lelle — zīda drānās un zelta kurpītēs. *Skalbe K. Dzīvības siltums. R. 1980, 86.*

Pilsētā ir tik daudz jaunu meitu, kuras izģērbjas kā lelles un māk smieties un lūpas knaibīt pie katra vārda. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 250.*

Un tomēr katras domas galā stāvēja viņa, saģērbusies kā lellīte, tievu vidukli, melnu virsjaciņu. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 456.*

— Tā skuķe, kas izgreznota kā lelle un baronam iet zem rokas, tā ir tā Annele.. *Janševskis J. KR, XI-XII. R. 1933, 319.*

— Toreizējie ģērbi jauki jau gan būs bijuši, sevišķi, protams, muižu meitām, kas tādā apģērbā izskatījās kā daiļas lelles. *Janševskis J. KR, XI-XII. R. 1933, 66.*

Pa ielu iet glīti ģērbti jaunieši. Meitenes lielām, melnām skropstām kā lelles vai pasaku princeses. *Mauliņš J. K 1974, 4.nr. 36.*

Un viņam blakus savā pelēkajā uzvalkā jāj Nadežda Petrovna, šķelmīga un skaista kā lellīte.. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 120.*

LĪDAKA

KĀ LĪDAKA. *Veikli, strauji, izveicīgi, lokani.*

Kāda sieviete kā līdaka aizšāvās istabai pāri un pazuda dibensdurvju melnajā četrstūrī. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 155.*

Pirmā, protams, piesteidzās meitene un iespraucās iekšā [autobusā], ielocīdamās starp stāviem kā līdaka. *Ezera R. Baraviku laika dullums. R. 1978, 11.*

Viņa sniedza roku un aizsteidzās lunkana kā līdaka. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 308.*

Patvertnē, kur sīkstās 6. rotas / Komandieris podporučiks Rubuls / Tēju dzer no spožas vara krūzes, / Ieslīd ziņnesis kā līdaka.. *Čaks A. Mūžības skartie. R. 1988, 143.*

Es spolēju spolītes, ka dūc vien. Mātei atspole šaudās kā līdaka. *Andersone S. LM 1970, 9.nr. 12.*

PĒC LĪDAKAS PAVĒLES. *It kā pats no sevis, bez iejaukšanās, ietekmēšanas, kāda brīnumaina spēka ietekmē.*

Un viss notiek gluži kā slavenajā pasakā «pēc līdakas pavēles», bez piepūles un grūtībām, jokojot un smejot. *Skraucis V. LM 1977, 2.nr. 4.*

—.. Ha, ha, ha, jūsuprāt, tā: sēsties pie galda, noklepojies,.. un, lūdzu, saņemiet, te jums būs pēc līdakas pavēles. Nē,.. romānus tā necep kā pankūkas. *Salenieks E. Kā nu kurš. R. 1970, 157.*

Brīvdiena atnāca gluži kā uz līdakas pavēli. *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 128.*

Un tāds meliorācijas masīvs nevar rasties uz līdakas pavēli un burvju mājienu. Vienas dienas laikā. *Indrāne I. Aisma. R. 1980, 372.*

LĪDUMS

KĀ LĪDUMS *novec. Ļoti daudz, no vienas vietas; nekārtībā.*

«Tā ne!» kaķītis iesaucās un nu sāk tik žurkas slānīt: viens divi, žurku līķi guļ kā līdums, pa rindu vien salikti. *Šmits P. VIII. 16.*

Necik ilgi — visas avis kūtī guļ kā līdums. *Šmits P. VIII. 257.*

Un pilnas, pusdzertas un tukšas šņabja pudeles. Viss garais kancelejas galds kā līdums nokrauts. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 247.*

Tā Guna aizvada svētdienu pašpārmetumos, un viņas garastāvoklis arvien pasliktinās. Arī darbs nesokas, kā nāktos, un, kad Medards uzaicina iet pastaigāties, viņa ir sašutusi:

— Staigāt? Un lai māja paliek kā līdums? *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 42.*

Ataugā lielās lazdas vairākkārt izkāpaļātas, mazās izlocītas kā līdums. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 70.*

LĪDZĀS

STĀVĒT LĪDZĀS. *Sk.* STĀVĒT BLAKUS.

LIELGABALS

ŠAUJ kaut AR LIELGABALU. *Saka, ja kādu grūti uzmodināt.*

— Tie ir gan vareni iegulējušies, neparko nevar vairs izvākties ārā! — jokoja kāds. — Sit nu vai bungas, vai šauj ar lielgabalu! *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 803.*

— Redzi, kā Marta guļ, šauj kaut ar lielgabalu. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 605.*

LIELKUNGS

KĀ LIELKUNGS (lielskungs) *novec. Lepni, bagāti, ļoti labi (saka par vīrieti).*

S v i l u m s. Neskatās mums ne virsū. Aiziet kā lielkungs. *Lindulis J. Lugu izlase. R. 1945, 98.*

Stāvus bagāts. Nu sapirka dārgus zirgus, dzīvoja kā lielskungs. *Šmits P. VIII. 381.*

—.. Drīz es varēšu savu saliekamo gultu izklāt virtuvē starp galdu un plīti, kā lielskungs atgulties un atšķirt grāmatu. *Dinere C. Starts. R. 1969, 33.*

.. sēdēja [vilks] zirga mugurā lepni kā poļu lielkungs. *Mauliņš J. Pēdas. R. 1980, 135.*

Esot Saldumu tēvu iezārkojuši kā lielkungu, gluži tā, kā viņš, kādreiz par miršanu runādams, vēlējies. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 145.*

Tevi apgādā un apkopj kā lielkungu, bet tu baidies, ka mēs nenozogam tavus niekus. *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 257.*

LIELMĀTE

KĀ LIELMĀTE *novec. Lepni, bagāti, ļoti labi (saka par sievieti).*

Vecenīte vadāta no mājas uz māju, un maizes tai vairs nekad nav trūcis — ēdusi kā lielmāte labus ēdienus vien. *Šmits P. XII. 509.*

Nu, ienākusi pilnā maizē, svaidās ar naudu kā lielmāte... *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 195.*

— Liena varētu dzīvot kā lielmāte, naudas maks pašai rokās, Sveķāmurs strādā arī un pelna.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 524.*

—.. Tur paņem ormani, pasaki tam tikai ielu un numuru, un tas aizvedīs tevi kā lielmāti... *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 192.*

Kā daždien strādnieka sieva, viņa baidījās, ka vedekla neizrādās kūtra, nevīžīga, mūžīgā baltrocīte,— vīram būs jāappuišo kā lielmāte. Lācis V. KR, XIV. R. 1975, 231.

LIELS

SAIET (BŪT) LIELAJĀ. *1. Saka, ja sastrīdas, sanaidojas ar kādu.*

«Miku?» Maža arvien vēl nesaprata. «Par ko viņu pēra?»— «Jā nu! esot sagājis lielajā ar šķilteri [vagaru], un lielkungs pats licis, lai uzskaita šim tūdaļ piepadsmit koku.» *Zariņš K. Kaugurieši. R. 1975, 41.*

Ienāca kaimiņiene, sagājām lielajā: viņa man uzgāza uz galvas ūdeni, bet es viņai uzšāvu podu ar visu mīklu.. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 287.*

Vai priekšnieks ir jel kad uzkliedzis, lai arī cik stipri kādreiz sagājuši lielajā? *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 234.*

Nule atcerējos, ka saimniece viņu sauca par skrodera māti, apvaicādamās, vai viņa ar dēlu atkal lielajā, ka šis nenākot ēst. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 29.*

Luze ar Karlīni ir lielajā. Luze gribējusi iet dejot, bet Karlīne ne; un, kad Karlīne ne, tad arī Luze ne, un tā viņas ir ļaunas. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 163.*

—.. Ar Rudzīšiem mēs esam lielajā. Viņu puikas manai kazai sviež ar akmeņiem. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 406.*

Viņš [docents] nometās blakus Rollītim, viņa [Ina] piesēdās otrā paklāja malā pie manis. Laikam gan abi lielajā. *Lāms V. Trase. R. 1980, 93.*

Vecās atmiņas sacēla viņam tādas pat sajūtas, kādas radās pirmdienas rītos, mazgājoties netīrā, piemazgātā ūdenī, ja skolotāja kalpone ar viņu bij lielajā pienā, bet mīļais laiskums viņam neļāva aiziet uz aku pēc tīra, skaidra ūdens. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 15.*

2. Saka, ja kāds ir sadusmots, nikns.

Jau viņas [baroneses] ārējais izskats vien iedvesis ļaudīm nepārvaramu bijību un drebēšanu.. Bet, kad šī ragana sadusmojusies un sagājusi lielajā, kas atgadījies diezgan bieži, viņa pārvērtusies visatbaidošākajā izdzimtenī, nesavaldīga un plosīga. *Kraujiņš K. Dzīves lokā. R. 1970, 192.*

Skaidrs, ka sagājis lielajā,— iekšā viņš [Jēkabs] bija, pati [Marta], glāzes ņemdama, dzirdēju.. *Belševica V. Nelaime mājās. R. 1979, 60.*

Ciema ļaudis smējās, ka nu Mazā Ķidenīša esot lielajā.. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 374.*

A n c i s (paklusu). Jancis šodien lielajā pienā! Lai rūgst! *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 144.*

LIEPA

KĀ LIEPA. *Saka par staltu, skaistu jaunu sievieti.*

.. viņa [saimnieka meita] esot balta kā piens, sārta kā brūklene un smuidra kā liepa.. Janševskis J. KR, I. R. 1940, 183.

Nu abiem meitas auga kā liepas.. *Šmits P. IX. 468.*

Viņš kā Līlienu vasaras puisis pārved no Jērcēniem Buku muižas kalēja Danča meitu Annu, vingri lokanu, slaiku kā liepu. *Sēlis R. Silaines muiža. R. 1958, 9.*

—.. Kuru katru garāmgājāju nemaz neņemu, es noskatu un deru tikai puišus kā ozolus un meitas kā liepas,— pacēlis glāzi un glaudīdams ķīļbārdiņu, runāja Kalnrūju saimnieks. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 45-46.*

LIESTS (LIESTE)

KĀ NO VIENAS LIESTS [LIESTES] ŅEMTI *sar. Vienādi, izskatās līdzīgi.*

ŅEMT (UZSTIEPT) UZ LIESTA [LIESTES] *novec. Bārt, pērt, pārmācīt.*

Pie vakariņām tēvs atkal atminas auneļa un nu ņems puiku tāpat vārdiem uz liesta: «Tu vairāk neesi kā gatavs garkaulis, kas katru darbu gorīdamies iesāk...» *Džūkstes pasakas. R. 1980, 154.*

«To jau es domāju, ka labi nebūs, sak, nu jau Liene pārnesīs to kukuli — un tad ņems tūlīt puiku uz liesta,» Jēkabs sirdījās. *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 224.*

Un rūgtos brīžos mātes viena otru mierināja, reizā puiku ar to biedinādamas: «Pagaid, pagaid — pārnāks tēvs, gan tas zinās, kā viņu uzstiept uz liesta!» *Jaunsudrabiņš J. KR, IX. R. 1983, 328.*

LIETA

LIKT LIETĀ kaut ko. *Lietderīgi, pareizi izmantot, izlietot.*

Šis ir Stērstes lielākais un ievērojamākais rakstu darbs, pie kura viņš visvairāk varēja likt lietā savus gaišos ieskatus valodas zinātnē. *Kaudzītes Matīss. Atmiņas no tautiskā laikmeta «un viņa lielākiem aizgājušiem darbiniekiem», II. Cēsīs—Rīgā 1924, 227.*

Visu rudeni pēc lauksaimniecības vidusskolas beigšanas Aivars nostrādāja Urgās, likdams lietā savas Priedolē iegūtās zināšanas. *Lācis V. Uz jauno krastu. R. 1965, 195.*

Viņš agri sevī atklāja aktiera un improvizatora spējas, konspirācijas labad bieži lika tās lietā.. *Bels A. Saucēja balss. R. 1973, 47.*

Pēc tam līkās naglas izlocīja taisnas. Katru nagliņu lika lietā... *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 337.*

Pagājušajā naktī atlauzts un aplaupīts kiosks un veikals. Somā nēsātais skrūvgriezis likts lietā. *Dripe A. Bet kā ar meitenēm? R. 1978, 82.*

Bieži.. daudzi izlokšņu vārdi dažādas lietas, parādības, īpašības raksturo krietni niansētāk nekā normētās valodas līdzekļi. Rakstnieki to visu var likt lietā. *K 1973, 3. nr. 132.*

PIEŠŪT (PIESIET) LIETU kādam par ko *žarg. Nepatiesi apvainot kādu nodarījumā, noziegumā.*

Bet Aldis pat nenojauš, ka šodien viņam varētu «piešūt» lietu par divsievību... *Luginska R. — Stāsti. R. 1973, 143.*

—.. Gan viņi atradīs, kam piesieties,— izgāzīsies ar «Sikurām», piešūs lietu par spekulāciju ar kontrabandas precēm. *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. 1975, 174.*

—.. Nebūtu labi, ja mums piesietu lietu par jahtas nozagšanu. *Lācis V. KR, VIII. R. 1973, 90.*

LIETUS

PĒRIENS (BĀRIENS) KĀ LIETUS *sar. Neizbēgams, pamatīgs pēriens, bāriens.*

— Ilžel, nesit man pa basām kājām! Man par daudz dikti sāp. Es teikšu mātei.

— Teic, tik teic! Tad tu dabūsi pēriena kā lietus! Kālab paliec ceļā guļot un nevācies mājās? *Janševskis J. KR, XIII-XIV. R. 1933, 81.*

«.. Jūs, lielie putni, vispār esat lieli burvji. Kad bērni pavasarī tevi [stārķi] pirmo reizi ierauga skrejošu, tad nekas, bet, ja stāvošu, tad tai vasarā viņus piemeklēs pēriens kā lietus.» *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 186.*

«Nu, pēriens tagad ir kā lietus — neizbēgams..» *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 258.*

Atminos tikai, kā vectēvs stāstīja: viņam bijis trīs vai četri gadi, kad viņš muižkungam nositis zosi.. Un pēriens kā lietus.. *Zigmonte D. Reminiscences. R. 1986, 86.*

«.. Ja tēvs dabūs zināt, ka tas še ielaidis svešinieku, tad tam kūliens kā lietus,» Līvija iesmējās. *Brigadere A. Kvēlošā lokā. R. 1940, 199.*

Ja nu pārnāks māte un redzēs visus nedarbus, tad bāriens kā lietus. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 114.*

— Kad tik [kāposti] nebūtu piedeguši vien, tad bāriens kā lietus! Teciņus vien viņš [krusttēvs] izsteidzās ķēķī. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 44.*

Dažreiz dēls dabū bārienu kā lietu,.. taču īstenībā abiem ir silti un labi ap sirdi.. Strautmane G. PLS 1969, 3.nr. 11.

.. bet pēc tam no tēva un mātes brāziens kā lietus. *Ķuzāne L. Zodiaka loks. R. 1975, 187.*

LIETUVĒNS

KĀ LIETUVĒNS. *Uzmācīgi, neatlaidīgi, mokoši.*

Dažreiz raganas uzkrīt guļošam cilvēkam un moka tāpat kā lietuvēns. *Šmits P. KR, XV. 224.*

Šarlote Amālija gulēja un skatījās griestos. Nepārspējams īgnums pēc vakarnakts dzīrēm un nupatējās sarunas ar vīru māca kā lietuvēns. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 691.*

Vajadzēja viņas tikpat izdomāt... šīs domas, kas mācās virsū kā lietuvēns. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 207.*

Greizsirdība kā lietuvēns mocīja Milliju, tur nelīdzēja ne zāles, ne plāksteri. *Baugis P. Pati vainīga. R. 1969, 12.*

.. pēc karstas tējas viņai kā lietuvēns mācās virsū miegs, acis pašas vērās cieti. *Zigmonte D. Fragments. R. 1971, 133.*

Bet noziegums nedod miera, tas guļ pār puišiem kā lietuvēns.. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 32.*

Vecā viņu ienīda arvien vairāk, mina uz papēžiem, kā lietuvēns nelika mieru. Tā nebij dzīve, bet mokas. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 463.*

LIGZDA

VĪT LIGZDU. *Dibināt ģimeni, iekārtot sev un ģimene mājokli.*

Mazajā rīta gaismas svīdumā.. vagona logam garām paslīd Vecgulbenes dzelzceļstrādnieku barakas. Tās pašas, kur reiz dzīvoja Oto Eglītis, kur ar viņa meitu Zelmu savu ģimenes ligzdu bija sācis vīt.. Vilis Līdums. *Heniņš A. Sarkanais simts. R. 1972, 188.*

Pansijas saimniece drīz mūs aicina pie galda, jo pats savas ligzdas viņš pa visiem šiem gadiem tomēr nav vēl savijis. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 382.*

LIGZDIŅA

SILTA LIGZDIŅA (ligzda). *Ērta, labiekārtota māja, dzīves vieta.*

—.. Ja tiem nav bijis acu, kur redzēt, tad lai tie paliek tur, kur tie ir: loka zara galā līgodamies,— Ķirmgraužu siltajā ligzdiņā tie nesēdēs! *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 915.*

—.. cik tas būtu skaisti, ja pēc kara man būtu sava mierīga, silta ligzdiņa,.. savs mīļais draugs... *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 359.*

.. pamazām arī mēs iekūņosimies siltajās ligzdiņās. Tāpat sāksim domāt par mājām vai vasarnīcām, mēbeļu garnitūrām un mašīnām. Uzaudzēsim vēderiņus, kļūsim augstprātīgi un lepni. *Lukjanskis E. Memento mori. R. 1977, 129.*

—.. Dumpinieks! Vai tev jau apnicis dzīvot siltā ligzdā un ēst maizi, kā nākas... tu kaķi?! *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 51.*

Viešņas stāstīja par aizgājējiem un par atnācējiem, par tiem, kas bija pametuši savas iesildītās ligzdas.. *Lācis V. KR, XII. R. 1974, 117.*

LĪKS

LĪKS PALIKDAMS. Saka, ja kāds ļoti smejas.

Kungs smejas, līks palikdams. *ME, II. 486.*

LIKTS

KĀ LIKTS. *Noteikti, neapšaubāmi, katrā ziņā.*

..Lielkrūma saimniece kā likts pašlaik ciemojas pie Silazaķa saimnieces. *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 113.*

«Laukmaļu mamma tev sūta kukuli un labdienas un liek tā sacīt: ja tu būšot savu ganāmo labi noganīt, tad rudenī pāris kurpju kā likts!» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 286.*

«.. Ievēro tik klusā dienā: tiklīdz meža koki sāk locīties, te vējš klāt kā likts!» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 38-39.*

— Jā, laikam jau sutinās līdz vakaram. Uz nakti lietus kā likts. *Upīts A. Laikmetu griežos. R, 1959, 279.*

— Lūk, ja uzņēmējs nepratīs dzīvot, būs mīkstčaulīgs un gļēvs — viņš bankrotēs kā likts. *Salenieks E. Roberts Zalāns. R. 1958, 273.*

«Katrā ziņā būšu klāt kā likts,» apsolījos. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 95.*

— .. Bet man rājiens kā likts! *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 250.*

—.. Par pieciem grādiem temperatūras starpība kā likts, ar Jūrmalu salīdzinot. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 257.*

Tajā dienā, kad cilvēks cilvēkam vairs ne par matu nevarēs uzticēties, aizies bojā visa pasaule. Tas nu kā likts. *Bendrupe M. Degošie raksti. R. 1963, 202.*

LĪKUMS

IET AR LĪKUMU APKĀRT (GARĀM); MEST LĪKUMU [APKĀRT] kaut kam, kādam. *Izvairīties no kaut kā nepatīkama, nevēlēties saskarties, sastapties.*

Tā policijas iestādes pārvērtās par tīriem moku kambariem, kuriem bailīgākie ļaudis gāja ar līkumu apkārt. *Austriņš A. Garā jūdze, I. R. 1926, 110.*

Anita pārstāv to jaunietes tipu, kuram vecākās paaudzes sievietes iet apkārt ar līkumu un veltī nicinošas piezīmes. *Dripe A. Bet kā ar meitenē,? R. 1978, 93.*

— Jā, jā, šai pašā mājā [nabagmājā], kurai jaunie ar līkumu iet garām... *Lēmanis I. Stāsti, II. R. 1967, 46.*

Un cikreiz nav lūgts: / — Tu neņem mutē to dzērienu! / Un visur ar līkumu ej, / kur jūtami skandāli. *Ziedonis I. Zemes un sapņu smilts. R. 1961, 123.*

Tikai uz vienu vietu nedrīkstot ciemiņus vest — uz veco pirti aiz brūža, kur sen vairs neperoties.. Tai vietai visi tagad metot līkumu apkārt. *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 45.*

Un tad vēl — Priedkalns labāk met līkumu ap muižu nekā tur iegriežas.. *Dorbe H. Vaicāju jaunībai. R. 1970, 135.*

IZMEST (IZLAIST) LĪKUMU. *sar. Nedaudz pastaigāties, pavizināties, pabraukāties.*

Pēc pilsētas domes sēdēm Linards Laicens kopā ar kādu biedru labprāt izmeta līkumu pa pilsētu, iegriezās mākslinieku klubā vai arī kādā traktierī. *Krūmiņš A.— Rakstnieks revolucionārs Linards Laicens. R. 1959, 163.*

Dzintars. Rīgā nav ko darīt tik agri. Man ir priekšlikums — izmetīsim līkumu gar jūrmalu, iegriezīsimies kādā zvejniekciemā... *Gulbis H. Sarunas ar skopām remarkām. R. 1974, 64.*

Pēcpusdienā visi kopā meta lielāku līkumu un pārnāca mājā zem vakara, diezgan noguruši. *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 145.*

Parka malā pie slitas stāv apseglots zirgs..

—.. Es teicu trenerim, ka dievinu jāšanas sportu, un viņš man pēc koncerta ļaus izlaist līkumu pa apkārtnes skaistākajām vietām! *Priede G. Pie Daugavas. R. 1977, 258.*

SALIEKTIES DEVIŅOS (TRIJOS, SEPTIŅOS, DESMIT) LĪKUMOS. *1. Stipri saliekties.*

Saliekušies deviņos līkumos, Gunārs ar Ingu mēģināja atrisināt jautājumu: vai divi var skatīties ar vienu tālskati vai ne? *Vācietis O. Tās dienas acīm. R. 1975, 143.*

.. Lotars Bergs stāvēja, nekustīgi sakumpis un saliecies deviņos līkumos.. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 22.*

.. tēvs, trijos līkumos salīcis, krekšķēdams kaut ko zāģē un ēvelē... *Salenieks E. Kā nu kurš. R. 1970, 17.*

2. Paust padevību, pakļāvību, glaimot, zemoties.

Par piecdesmit santīmiem viņš [šveicars] saliecās trijos līkumos. *Lācis V. KR, VII. R. 1972, 300.*

—.. Ko jūs, lielskungs, gribat panākt ar dzeramnaudu? Lai es jūsu priekšā trijos līkumos liecos? Nē, nē! *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 136.*

Jutos maza un niecīga viņu [sulaiņu] priekšā arī tad, kad viņi, saņēmuši karalisku dzeramnaudu, manā priekšā liecās deviņos līkumos. *Zālīte E. Agrā rūsa. R. 1956, 117.*

Ieejot muižā caur akmenī kaltiem vārtiem, latviešu zemniecinam patiesi nekas cits neatlika kā vien saliekties septiņos līkumos. *Stankēvičs A. No Braku kalna. R. 1973, 41.*

LĪĶIS

BĀLS KĀ LĪĶIS (MIRONIS). *Ļoti bāls.*

Krusttēvs Kociņš nolec un, pie bērnu aizjūga piesteidzies, redz Mildu starp priekšējo un pakaļējo riteni zemē guļam — gan neaizskartu, bet aiz bailēm bālu kā līķi. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 69.*

Ansis sēdēja pie mātes zārka. Viņš bija bāls kā līķis. Katram, kurš viņu redzētu, vajadzētu līdzcietību sajust. *Poruks J. Raksti, I. R. 1971, 458.*

«.. Sanīkusi gan jums viņa ar tām slimībām un bēdām. Es redzēju, kad brauca projām. Bāla kā līķis.» *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 283.*

Slapju dvieli ap galvu, bāls kā līķis viņš gurdi pacēla uz mani savas melnās acis.. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 250.*

Pārskaities, līķa bālumā, viņš dod pavēli šaut. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 445.*

Bet necik ilgi — viens sulainis atpakaļ, bāls kā mironis: vai neesot atraduši tādu un tādu šķirstu? *Šmits P. XIV. 536.*

Un, kad viņš izkāmējis un dzeltens kā mironis rīta krēslā pārvilkās mājā, tas piepeši ieplēta acis, kā briesmīgi baigu ko ieraudzījis, iekliedzās nelabā balsī un krita pie zemes. *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 485.*

IET (KĀPT) PĀRI LĪĶIEM. *Par katru cenu, nevairoties kaitēt citiem, realizēt savus savtīgos nodomus, sasniegt mērķi.*

— .. Jostiņam taisnība: tie ir nepiepildāmi rīmas, visu pasauli sagrābtu, ja vien varētu, gatavi iet pāri līķiem. *Talcis Ā. Jaunības dienu pēdās. R. 1979, 102.*

Magdalēna Birnbauma bija vilks aitas ādā. Tādi cilvēki kā viņa iet pāri līķiem. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 207.*

Kļūst skaidrs, ka šis cilvēks spējīgs nodot un pārdot jebkuru, laipni smaidot, kāpt pāri līķiem. *Grēviņš V. Jānis Osis. 1962, 176.*

tikai PĀR MANU LĪĶI. *Saka, uzsverot, ka nekādā ziņā neļaus kādam ko dabūt, sasniegt.*

— Labi, ka [kalpone] aizgāja: cīlēja jau uz to mazo istabu sētas pusē. «Nekā nebūs, biedrene!» teicu. «Tikai pār manu līķi!» *Zariņš M. Viltotais Fausts. R. 1973, 239.*

— .. Nekas tur neiznāks, Lavīze. Tikai pār manu līķi kāds no tiem racējiem tiks iekšā manās pļavās. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 165.*

— Jauciet prātu savām bufetes dāmiņām, bet Ievai lieciet mieru! Dzirdējāt!? Tikai pār manu līķi jūs tiksiet pie viņas! *Klīvers V. K 1975, 11. nr. 94.*

— Atļauj man uz kāzām nogriezt bizi!

— Tikai pār manu līķi. *Ērgle Z. Bez piecām minūtēm pieauguši. R. 1983, 151.*

LINEĀLS

KĀ AR LINEĀLU NOVILKTS. *Pilnīgi taisns.*

Mati viņai gludi uz leju noglausti, gandrīz gar vaigiem, pār pašu galvas vidu balta šķirtne redzama, taisna, tikpat kā ar lineālu novilkta. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 362.*

Vecais māju ceļš galīgi pārvērties. Taisns, kā ar lineālu novilkts, kapātiem akmentiņiem bruģēts, līdzens un ciets kā galoda. *Upīts A. KR, 1948, 420-421.*

LINGA

KĀ LINGA. *Ļoti ātri, strauji.*

Un kā saņēmās — uzjāja stikla kalnā kā linga, nošāva ķēniņa meitai gredzenu no pirksta, pabučoja turklāt un pastabulēja stabulīti.. *Šmits P. VI, 439.*

Te pieskrienu pie pļāvējiem un noskatos brītiņu,.. te aizmetos atkal kā linga prom tālu uz viņu malu. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 34.*

KĀ LINGAS MESTS (SVIESTS). *Pēkšņi, strauji, ļoti ātri.*

.. abi izlēcām no gultiņas kā lingas mesti. *Branks V. Puiku gadi Alūksnē. R. 1973, 127.*

Un te uzreiz atskan vecmāmiņas kliedziens: «Ļautiņi mīļie, puikas pīpē!»

Papirosi kā lingas mesti izlido no mutēm tepat zālītē. *Upmale V. Jautrās nedienas. R. 1973, 74.*

Brīdi viņš [vilks] zagās pa krūmiem baram blakus, gaidīdams izdevīgu vietu uzbrukumam, tad klajumiņā kā lingas sviests izšāvās no ēnas un iekrita sivēnu vidū. *Vanags J. Meža dziesma. R. 1976, 35.*

LINI

KĀ LINI. *Saka par gaišiem, arī par saulē izbalējušiem matiem.*

Aņa posma spārnā atkal skaidro melnacīgajai Verai, kurai mati kā lini, bet skats blēdīgi spīguļo kā nozagtas ogles. *Kadiķis-Groznijs A. Rakstu izlase. R. 1956, 106.*

Mani jau tā gaišie mati saulē kļuva pilnīgi balti kā lini. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 185.*

— Skaists puišelis tu esi gan, man tu arī patīc: vaigi sārti un matiņi kā liniņi. Būsu īsts tēva dēls. *Janševskis J. KR, XIII-XIV. R. 1933, 79.*

.. viņam pašam un viņa sievai bija ogļu melni mati, bet bērniem visiem linu balti kā latviešiem. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 151.*

LĪNIJA

UZ VISAS LĪNIJAS. *Pilnīgi; pilnīgs.*

Kuģu īpašnieki piekāpušies uz visas līnijas mūsu priekšā. *Lācis V. KR, IV. R. 1971, 75.*

— Piekrītu, mīļā Anna, piekrītu uz visas līnijas. *Dorbe H. Pie Ventas grīvas. R. 1973, 131.*

—.. Es to atzīstu, ka kaujā viņš bija drošsirdīgs, divcīņā ar Prīda nevēlēšanos stāties kolhozā neatlaidīgs; un viņš uzvarēja uz visas līnijas. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 223.*

Uzvara bija uz visas līnijas. Pirmais iestudējums bija izdevies. *Freinbergs K. — Jaunais Rīgas teātris. R. 1958, 25.*

Paliekot vienam, atkal pamodās šaubas. Viņš paradzēja neizdevību uz visas līnijas. *Austriņš A. Garā jūdze, I. R. 1926, 386.*

LĪNIS

KĀ LĪNIS. *Labi barots, brangs (parasti zirgs vai govs).*

Tagad nu pārdodamais lopiņš [zirgs] atkal bija atēdies apaļš un līdzens kā līnis. *Janševskis J. KR, I. R. 1940, 220.*

..tad kūtī viņam vēl stāvēja pa 12 slaucamas govis kā līņi.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 23.*

—.. Varbūt Valteri savā vezumā kaut ko paņemtu? Viņiem mantu mazāk, un zirgs pa vasaru nobarojies kā līnis.. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 289.*

Visi saaudzējuši Zupuru sugas zirgus, notaucējuši kā līņus, ka vairs noturēt nevar un godīgi ar kaimiņiem sasveicināties! *Indrāne I. Anemone. R. 1974, 61.*

LODE

KĀ LODE *1. Ļoti ātri, strauji.*

Kad Annele uzskrej pa trešo lāgu no lāmas, Krančels liek kā lode pretī ātram nācējam ar īsu, līdz ceļiem mētelīti un nastu plecos. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 367.*

«.. kad man pātaga, es uzšauju, zirgs aiziet kā lode..» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 253.*

Bezdelīga spīdīgi zilu galvu iešļikstēdamās pacēlās no dubļu paltes un kā lode aizlaidās uz māju pavēstīt, ka saimnieks brauc... *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 35.*

2. Pavisam apaļš.

Pēc brīža iznāca no Miķeļa klēts arī Poģiene, uzsviedusi uz galvas savu mūžīgo, nodilušo, driķēto lakatu. Galva zem lakata izskatījās apaļa kā lode. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 127.*

LOGS

PAVĒRT LOGU UZ PASAULI *3.pers. Dot iespēju uzzināt ko par ārpasauli; paplašināt tedzesloku.*

Pienesuma diena [cietumā] .. arvien viņš [Ziemelis] atrada .. vēstulīti, ar sīkiem burtiņiem aprakstītu. Šīs sīkās rindiņas pavēra logu uz lielo pasauli. *Lēmanis I. Stāsti. Izlase, II. R. 1967, 248.*

Teātris rādīja īstu dzīvi un vienlaikus pavēra logu uz plašo pasauli. *Grēviņš M. Dailes teātris. R. 1971, 191.*

Izlase ir labs palīgs ikvienam dzejas mīļotājam, lai pavērtu logu uz Andreja Vozņesenska saistošo poēzijas pasauli. *Ķikāns V. Vienmēr zaļais koks. R. 1976, 80.*

LOKOMOTĪVE

KĀ LOKOMOTĪVE. *Saka, ja kāds stipri šņāc vai elš.*

Pats viņš no uztraukuma un aizdusas pūta un šņāca kā lokomotīve, nevarēdams ne mierīgi nosēdēt, ne kājās nostāvēt. *Vaidars T. — Stāsti. R. 1971, 176.*

Pie kāda šmauga alksnīša, asti iemiedzis, tupēja lielais, treknais suns, kas viņreiz, zaķi dzīdams, elsa kā veca lokomotīve. *Plaudis J. Raksti, III. R. 1965, 302.*

LOKS

BURVJU (APBURTAIS) LOKS. *Tādu apstākļu kopums, no kuriem nevar rast izeju.*

«Tas ir apburts loks, Ģirt... Tu saki: nostāsimies uz kājām mākslā un tad sāksim dzīvot patstāvīgi. Bet mākslā mēs nenostāsimies uz kājām, kamēr nedzīvosim.» *Bendrupe M. Upe izkāpj no krastiem. R. 1957, 67.*

No šiem postā iestigušajiem ļaudīm tad arī salasījās lētais strādnieku pulks, kas apstrādāja Brenguļa laukus un pļavas, — kā apburtā lokā iekļuvuši, viņi nekad nevarēja izkļūt no tā un nostāties uz savām kājām. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 71.*

LĪKS KĀ ZIRGA LOKS. *Pavisam līks.*

Jauneklis,.. saliecies līks kā zirga loks, devās atpakaļ, garām visai darbinieku rindai un it kā nejauši uzskrēja mūsu abiem tiesas un taisnības vīriem virsū. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 154.*

TAISNS KĀ ZIRGA LOKS *iron. Netaisns, paštaisns.*

—.. Gribi noturēt kārtīgus kadrus? Tad pats arī neesi taisns kā zirga loks! *Ezera R. Pati ar savu vēju, I. R. 1982, 144.*

— Esi jau nu esi tu negausīgi taisna kā zirga loks.. Bet kad cilvēkam sāp? Tak viņš vai karbolskābi tādam zobam lej virsū. *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 274.*

—.. Skaties, viņš tev taisns kā loks! Vectēvam sirds bija pilna, bet pārmest un rāties skroderim ar vis kā nesamanīja. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 123-124.*

LOMA

IZKRIST NO LOMAS *sar. Nespēt saglabāt pieņemto stāju, iepriekšējo izturēšanās veidu; beigt izlikšanos.*

Visnepatīkamākie klienti palkavniekam Šarko bij tie, kuri ņirgājās par viņu un visu tiesas procedūru. Tad viņš izkrita no lomas un sajutās ārkārtīgi neveikli. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 532.*

Doma, ka vajadzēs atdot naudu, nu bija ataususi Jānim tik skaidri, ka viņš izkrita no lomas. *Belševica V. Nelaime mājās. R. 1979, 98.*

Un, kad dāma beidzot atjēdzās,.. ka pie kārtīm nekāda starpība starp vīrieti un sievieti nevar būt, viņa uzreiz izkrīt no lomas.. *Zariņš K. Spīganas purvā. R. 1981, 130.*

kāda LOMA IR IZSPĒLĒTA (nospēlēta). *Saka, ja kāds ir zaudējis savu līdzšinējo, iepriekšējo stāvokli, ietekmi, nozīmi.*

Ilze brauca pirmās klases vagonā!

Te viņa loma bija galīgi izspēlēta. Sieviete, kurai iespēja sēdēt pirmās klases kupejā, nekad vairs neilgosies pēc trešās klases pasažiera. *Jaunsudrabiņš J. KR, IV. R. 1981, 220.*

A n n a. [..] Un, ja jūs abi kaut kur satieciet Zvaigznīti, tad apejaties ar viņu pavisam nicinoši: viņam būs manīt, ka viņa loma reiz ir izspēlēta. *Alunāns Ā. Lugas. R. 1968, 101.*

Kļaviņiene pavēra muti, kā gribēdama vēl ko teikt, tad piesarka un, vairāk ne vārda neizrunājusi, izmetās pa durvīm. Laikam saprata, ka viņas loma izspēlēta. *Spriņģis J. Stāsti. R. 1975, 121.*

Sociāldemokrāti savu lomu ar kaunu nospēlējuši. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 164.*

SPĒLĒT LIELU (IEVĒROJAMU, GALVENO) LOMU; SPĒLĒT LOMU *sar. 1. Saka, ja kādam ir liela ietekme, ja kāds ir noteicējs, atrodas uzmanības centrā.*

Īpaši pie vakariņu galda varēja noskārst, cik lielu lomu Oto še spēlēja. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 39.*

Pietiņš bija pat tiesas vīrs un spēlēja pagastā ievērojamu lomu, bet krustmātei viņš nu vienreiz nepatika. *Poruks J. Reālistiski stāsti. R. 1953, 232.*

2. *3. pers. Saka, ja kas ir ļoti svarīgs, ja kam ir liela nozīme.*

Inteliģentu cilvēku jau, acis uzmetot, tūliņ varot pazīt. Bet vai lielu lomu nespēlējot apģērbs, manieres, jā, pat ziepes? Pilsētnieki visi izskatoties diezgan inteliģenti. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 190.*

Ka dzīvē nereti lielu lomu spēlē nejaušība, to Strautiņš itin labi zināja. *Kraujiņš K. Dzīves lokā. R. 1970, 155.*

Toreiz nevienam.. pat prātā nevarēja ienākt, ka šie.. vīri spēlēs tik milzīgu lomu Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas gaitā. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 16.*

Ka ne tikai turības saraušanā, bet arī sirds prieka iegūšanā neatlaidība spēlēja galveno lomu, to Skudra ļoti labi zināja *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 197.*

— Cik Rumbainis tev parādā? — Krauklis dzēla.— Parāds te nespēlē lomu... *Lācis V. KR, III. R. 1971, 77.*

LOMS

PĒTERA LOMS. *Ļoti liels zivju loms.*

Bet gadās uzreiz Pētera lomi, kuģi atved uzreiz simtiem tonnu zivju, ar diviem, trim un četriem celtņiem un nespēj pieņemt.. *Talcis Ā. K 1974, 9.nr. 85.*

Un tomēr beidzot negaidīti — necerēti nāca bagātais ētera loms. ..Ar pūlēm un izmaņu izcēlu krastā milzīgu ragaini [samu]. *Kraujiņš K. Dzīves lokā. R. 1970, 272.*

VILKT [BAGĀTU] LOMU. *Iegūt bagātību, kādu labumu (pat bieži negodīgiem līdzekļiem).*

Un viņi [kazaki] nebija maldījušies. Lielauros varēja vilkt bagātu lomu. Gredzeni, pulksteņi ar garām zelta ķēdēm, mantojumi no senākām paaudzēm, sudraba karotes, zelta un sudraba nauda, kas bija rūpīgi krāta spiedošām vajadzībām, pazuda svešo laupītāju ķešās un azotēs. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 420.*

«Vienprātības mūsu ļaudīm nekad nav bijis, mūsu savstarpējo naidu dēļ tieši svešzemnieki ir tie, kas mūsu zemē velk visbagātāko lomu.» Kaupo pasmaidīja bez prieka. *Kalniņš J. Mūžība. R. 1971, 45.*

Visuzmanīgākais [kāršu spēlē] tomēr bija tēvs Kirils, un, kamēr šie sapņoja par pagātni un nākotni, viņš vilka brangu lomu. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 75.*

«Nu es jums varu pateikt arī savus uzskatus šai jautājumā,» Krasts sadusmojies teica. «Šobrīd, kad karš ļaudis izsitis no sliedēm, tādiem kā jums izdevīgi lomus vilkt.» *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 127.*

LOPIŅŠ

KĀ DIEVA LOPIŅŠ *novec. Saka, ja kāds ir cita apgādībā, dzīvo bezrūpīgi.*

«.. Kas man še kait? Esmu paēdusi, labi apģērbta, strādāt nav jāstrādā nekas, tik padancoju un dzīvoju kā Dieva lopiņš.» *Janševskis J. KR, XI-XII. R. 1933, 47.*

— Tam jau tāds spēks kā īstajam kalngāzim.. — brīnījās kāda cita sieva.

— Kā tādam nebūs spēka, kas cita nekā nedara kā tikai siro apkārt un vāļojas kā Dieva lops.. *Janševskis J. KR, XI-XII. R. 1933, 133.*

LOPS

KĀ LOPS (lopiņš); PĒC LOPA *vienk.* **1.** *biežāk savienojumā ar dzert, ēst. Ļoti daudz, pārmērīgi.*

—.. Ak, kā mēs toreiz dzērām — kā lopi! *Poruks J. Reālistiski stāsti. R. 1953, 223.*

Nepiestrebies tu atkal kā lops! *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 210.*

Dzēru kā lopiņš. *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 128.*

Ja bija nauda, tad dzēra kā mīļais lopiņš, ja nebija, tad tikai kādu lāsīti, ko laimējās izdiedelēt no citiem žūpām. *Skailis A. Nolādētie zagļi. R. 1977, 43.*

—.. Ēd kā lopi. Nemaz pienest [ēdienu]. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 253.*

2. *Ļoti netīrs, nevīžīgs; ļoti netīri, nežēlīgi.*

— Tu esi nobridies kā lops! Tūliņ ej ārā, notīri savus zābakus un tad nāc! *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 688.*

Meistara balsī ieskanas sašutums: «Cik puišu nav klaji kurnējuši — «netīrs darbs, mums riebj te strādāt, mums gribas valkāt baltus ķiteļus, te jau nosmērēsies pēc lopa...»». *Lāms V. Ar manām acīm. R. 1976, 118.*

Pēc lopiņa nomūrējies, kamēr dabūjis pašu no ūdens laukā un vezumu atpakaļ pie Dīvajas.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 118.*

Mūžam viņiem lupatas uz galda un mēslu kā laidarā! Viņi laikam tepat arī cūkas baro! Fui, dzīvo kā lopi! *Ziediņš A. Bataljona komandieris Krauja. R. 1966, 188.*

3. Nepieklājīgi, nekulturāli.

— Tā klāsies katram, kas te uzvedīsies kā lops un par kaunu visam karaspēkam! *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 419.*

Kā dzīvais lopiņš auga tas brāļa dēls. Pat elsiņu viņi tam vēl nebij nopirkuši, lakatiņu ap kaklu sēja kā kāds iebūviešu puika. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 560.*

.. pavadījis tos uz pēdējo dusu un gājis no viena kapa uz otru. Jo sirds viņam karsti iežēlojusies par tiem, ka tie tā bez svētības un bez dieva vārda kā lopi tiek iemesti zemē. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 360.*

4. Mežonīgi, pārmērīgi.

Pašus [revolucionārus] dauza kā lopus un sloga pagrabā. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 193.*

— Es savus gājējus arī nekad neesmu turējis par vergiem. Nevaru taču dzīt kā lopiņus caurām dienām. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 213.*

Pēc tam divdesmit gadu rāvos melnās miesās kā lops, liku dolāru pie dolāra. *Svīkule V. Mirkļu mozaīka. R. 1968, 83.*

LOŽMETĒJS

KĀ NO LOŽMETĒJA; KĀ LOŽMETĒJS. *Saka, ja kāds ļoti ātri runā.*

Kad Pīters atgriezās ar kartiņām, viņa jau apbēra Šnuffi ar savu vārdu krusu, kas nāca kā no ložmetēja.. *Sakse A. R, V. R. 1963, 54.*

— Atkal kontrole kaklā! Iecirkņa zootehniķe savu kārtu jau šodien nodeva. Kā no ložmetēja! *Svīre M. Ar vakardiena kabatā. R. 1984, 28.*

Pagāja labs brītiņš, kamēr Otokārs nobeidza vienu smēķi, tūlīt uzpīpēja un atkal izgrūda kā no ložmetēja: — Bet šoreiz demonstrācijā neej, es tevi lūdzu. *Gāliņš H. — Stāsti. R. 1971, 128.*

Frīda dažu dienu staro kā eņģelis, bet drīz vien ber dusmās vārdus kā ložmetējs.. *Auziņš I. Mājas pulcējas baros. R. 1974, 85.*

..jaunaudzē negaidot kā ložmetējs nobēra: «Trr, trr, trr!» Šī skaņa man bija labi pazīstama — meža strazda kaujas sauciens. *Bauģis P. Pati vainīga. R. 1969, 47.*

LŪDZAMS

NE LŪDZAMS *(reti* LŪGTS). *Neparko, nekādā gadījumā.*

Visi meklē puisi rokā, bet puisis tomēr pa lauku laukiem uz citām mājām projām un nenāk vairs ne lūdzams pie velna saimnieka kalpot. *Šmits P. XV. 248.*

Bet tā plīts jau negrib vilkt ne lūdzama. *Ezera R. Aka. R. 1972, 67.*

Šis nu reiz ir tāds vakars, kad neviena zinība ne lūdzama nelīdīs tev galvā. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 59.*

Bet šoreiz tai snaudiens nenāca ne lūdzams. Viņu joprojām tirdīja pirmītējais nemiers. *Leimane I. Vilkaču mantiniece. R. 1943, 207.*

Kārlis mēģina pievērt acis, taču miegs nenāk ne lūgts, varbūt prātīgāk būtu iziet uz lieveņa un pasēdēt. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 235.*

LŪKS

KĀ LŪKS. *1. Saka, ja kāds ir ļoti nostrādājies, pārguris, pilnīgi bez spēka.*

Darba laikā [cilvēki] nostrādājušies kā lūki, nostāvēja baznīcas laiku, un dažs labs tikai ar saules rietu tika mājās. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 359.*

— Visu rītu nostrādājies kā lūks, un vēl laikā nevar pusdienu atnest. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 283.*

Tās nu bija pēdējās [maizes kules] — no mājām vairāk necerāeju dabūt, lai gan visu vasaru biju nostrādājies, kā mūsu apkaimē mēdz teikt, stīvs kā lūks. *Salenieks E. Roberts Zalāns. R. 1958, 203.*

Es esmu mīksts kā lūks un aiz noguruma tikko varu paiet. *Akuraters J. Kalpa zēna vasara. R. 1970, 63.*

Trīs dienās kā lūks. Ne vairs ko parunāt, ne nokārtot. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 202.*

.. nosēdas arī tādās reizēs kā lūks, gribas tāpat palocīt arī drusku kājas. *Austriņš A. Puiškāns. R. 1959, 228.*

Ar vienu lāča ķetnu viņš sagrāba Svekiti aiz kumbra.. un īsā laiciņā pataisīja Sveķīti mīkstu kā lūku.. Sveķītis tirināja kājas, smilkstēja, gaudoja klusi.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 278.*

2. Saka, ja kāds ir ļoti piedzēries.

Dažreiz viņš piedzērās kā lūks un nogūlās uz sliekšņa, kur vajadzēja ļaudīm staigāt, un necēlās augšā. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 421.*

Mans skolas biedrs, mans ekipāžas biedrs ir piedzēries kā lūks, bučo vectēva bildi, bučo mani un raud. *Bels A. Izmeklētājs. R. 1963, 93.*

Tēvs, saņēmis algu, pārnāca piedzēries kā lūks. *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 65.*

3. reti Saka par lunkanu ķermeni.

.. tad parādīs, kur mūrītis, kas lielā krogū tik silts, ka uz tā «rītu būsi izsutis mīksts kā lūks». *Apsīšu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1925, 129.*

Izpērušies pirtī, kļuvām mīksti kā lūki. *Jelgava. 1990.*

LŪPA

BŪT UZ LŪPĀM kādam *3. pers., parasti pag. formā. Saka, ja kāds grib ko teikt, bet kaut kas to kavē darīt.*

.. īrnieks jau gribēja vilkt mēteli mugurā, te kāds pieklauvēja pie durvīm. Laikam saimniece ar patvāri nāk. «Nav vajadzīgs šorīt,»

bija jau viņam uz lūpām, te durvis atvērās, un viņš neticēja savām brillēm.. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 243.*

Viņas [Marijas] izdilušie vaigi un neizsakāmais izmisums viņas acīs apturēja dusmīgu izsaucienu, kas man bij uz lūpām. *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 155.*

Rolandam bija uz lūpām jautājums, kā saimniece uzzinājusi viņa noslēpumu. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 42.*

Irēna gandrīz iekliedzās aiz pārsteiguma, bet pēdējā mirklī, kad sauciens jau bija uz lūpām, atcerējās savu lomu un sāka klusi smiet. *Lācis V. KR, VIII. R. 1973, 474.*

Viņš gribēja mātei pajautāt, vai tā nezina Lijas adresi, un pašā pēdējā brīdī neizrunāja vārdu, kas tam jau bija uz lūpām. *Zigmonte D. LM 1970, 7.nr. 6.*

DABŪT (izdabūt) PĀR LŪPĀM izteikumu. *Ar pūlēm, nedroši ko izrunāt, pateikt; aiz bailēm, kautrības nespēt neko izrunāt, pateikt (nolieguma teikumos).*

Vecais ilgi stomījās, kamēr dabūja pā lūpām: «Nav mājās.» *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 323.*

Varbūt māte ar nolūku runāja saltāk, nekā parasts, lai pašai būtu vieglāk dabūt pār lūpām nepatīkamo sakāmo.. *Dorbe H. Tikai labu. R. 1972, 276.*

«Un kas noticis ar Jēkabu?» es tikko ar grūtībām dabūju pār lūpām. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 90.*

— Ko jaunskungs vēlas? — pa tirgotāju vīzei tas [pārdevējs] laipni noprasa.

— Kāpostu sēklas, — zaķis bailīgi tikko dabū pār lūpu. *Sakse A. Pasakas par ziediem. R. 1966, 69.*

Jānim sakāpa asaras acīs. Brīdi viņš nevarēja izteikt ne vārda. Beidzot viņš tiktāl saņēmās, ka izdabūja pār lūpām: — Paldies! Es nebraukšu! *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 312.*

Viņš piespiedās ar visu gribas spēku un izdabūja pār lūpām trīs neskaņus balsienus: — Labvakar... *Upīts A. KR, V. R. 1948, 395.*

— Vai tur ir briesmīgi? — viņa sadūšojas un izdabū pār lūpām laikam ilgi pārdomāto jautājumu. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 104.*

Namniekam vajadzēja kaut ko atbildēt šim apakšvirsniekam, lai viņš nedomā, ka tas [zobu klabēšana] no bailēm.

— Sa-as-sodīti auk-auksts ū-dens! — Namnieks izdabūja pār lūpām. — Esmu sli-slims... *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 211.*

— Tu atsakies? — Mīce tikko pārdabūja pār lūpām. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 421.*

No brīnumiem princese nespējusi ne vārdiņu pār lūpām dabūt. *Šmits P. IV. 477.*

Gribējusi gan kliegt, bet nedabūjusi nevienas skaņas pār lūpām, rīkle bijusi kā aizžņaugta.. *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 42.*

Viņš zināja, ka viņam kaut kas jāsaka, bet nespēja dabūt pār lūpām nevienu vārdu. *Skujiņš Z. Vīrietis labākajos gados. R. 1975, 120.*

Arī tagad Osiene nevarēja vārdu dabūt pār lūpām, bet vismaz viņa locīja galvu līdzi, apstiprinādama katru māsas teikumu. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 403.*

— Kā jūs, Kalēja kungs, vēl varat dziedāt?.. Nē, es nevienu dziesmu nevarētu pār lūpām dabūt. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 48.*

Viņa nevarētu vārdu dabūt pār lūpām, pat ja skolotājs to prasītu un solītos divnieku likt par klusēšanu. *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 78.*

«.. Bet es joprojām jutos tāda kā satingusi, bezgala piekususi un nevarēju izdabūt neviena vārda pār lūpām.» *Avotiņa D., Peters J. Baltijas toverī sālīti... R. 1973, 73.*

LAIST PĀR LŪPĀM izteikumu. *Teikt, izrunāt ko.*

Sēdēdami viens uz krēsla, otrs uz gultas malas, viņi tikko dzirdami laida vārdus pār lūpām, jo istabā viņi nebija vieni, bet tie bija smagi, svarīgi vārdi. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 154.*

«Tiešām skaistas rotas. Skat, Annele!»

Annele arī redzēja, ka bij skaistas.. Bet slavējoša vārda tā nelaida pār lūpām. Ka tik pašapzinīgs bij devējs, tas tai nepatika. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 643.*

Sākumā Āris neapjēdza, kas ar viņu: gulēja tumsā, ne skaņas nelaida pār lūpām, tikai pēkšņi pamanīja, ka asaras plūst un plūst. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 46.*

Un tomēr — pateikusi viņa savu sakāmo ir. Vārds lūpām pārlaists. Un nu karājas gaisā. *Lubējs I. K 1970, 12.nr. 51.*

Bez smiekla viņa nespēj vārdu pārlaist pār lūpām. Skats mirdz apslēptas laimes pilns. *Kadiķis-Groznijs A. Rakstu izlase. R. 1956, 141.*

Kad iedzirdītie zaldāti vissirdīgāk kapāja tā muguru, visi muskuļi tam trīcēja un raustījās, bet nevienu vaidi tas neizlaida pār lūpām. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 313.*

LŪPA TRĪC (DREB) kādam. *Saka,ja kāds gatavojas raudāt.*

Mazākajam dūša jau galīgi papēžos.

— Kur jūs mani vedīsiet? — viņam trīc lūpa. *Plaudis J. Raksti, II. R. 1964, 103.*

— Jā, bet tu solījies nepinkšķēt... — [..] Lūpa meitenei tomēr dreb. *Kaijaks V. Putenī. R. 1972, 42.*

LŪPU ATKĀRIS *sar. Nobēdājies.*

«Ko tu stāvi, lūpu atkāris!» atskanēja uzkliedziens, kad Īriss izlikās nedzirdējis sievas aicinājumu savilkt viņai korseti. *Sakse A. Pasakas par ziediem. R. 1966, 95.*

NĀKT PĀR kāda LŪPĀM *3. pers., bieži nolieguma teikumā. Tikt pateiktam, izrunātam.*

Varēja skaidri nomanīt, ka viss, ko Vainanekis stāstīja.., bij varbūt simtu reižu nācis pār viņa lūpām... *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 342.*

Domās tā ir izdomājusi visādus vārdus, kā to pasacīt, bet viņa zin: kā šie vārdi nāks pār lūpām, tad viņi izklausīsies bērnišķi un miļķīgi, jā: tad, kad vajadzēs, viņi varbūt nemaz nenāks pār lūpām. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 449.*

B i d ž u. Lai mēle man sakalst, ja viens vārdiņš vien melu pār manām lūpām iet. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 162.*

Sācis mest krustu un gribējis skaitīt tēvareizi, bet vārdi bijuši tā piemirsušies, ka ne skaņa nenāk pār lūpām. *Šmits P. XIV. 73.*

Neviens vārds, neviena sūdzība nebija nākusi pār viņas bērna lūpām.. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 8.*

Neviens vārds nenāca pār lūpām, tik šausmīgs bija šis brīdis. *Vācietis O. Tās dienas acīm. R. 1975, 170.*

NELIKT PIE LŪPĀM. *Nedzert, neēst. Sal.* NEŅEMT ne MUTĒ.

L ī z i ņ a. [..] Saimnieka vietnieka vietnieks nekārsta piena neliktu pie lūpām. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 11.*

«Kas tev ir? Vai tu esi slima? Tu jau vairs nekā neēd?» beidzot jautāja māte.

Spricis palika uzmanīgs. «Tā jau ir augošam bērnam. Es došu tēju.»

Annele tējas nelika ne pie lūpām. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 493.*

— Es neesmu dzērājs, — Lapiņš pārtrauc tikko iedzertā malka tīksmē. — Agrāk dažreiz nedēļu netiku pie lūpām licis. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 78.*

E d g a r s. Es vakar alus un šņaba ne piles neesmu pielicis pie lūpām, baronkungs. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 294.*

Nudien, kāpēc gan vajadzēja tik ilgi un rūpīgi knibināties ap tiem [salātiem], ja pati nepieliek pie lūpām. *Zigmonte D. Fragments. R. 1971, 49.*

NEVARĒT PĀR LŪPU PĀRSPĻAUT. *1. Būt ļoti nogurušam, nespēcīgam.*

Ir jau ko noplēsties vienam pašam uz divdesmit hektāriem, cikreiz vakaros nevari pār lūpu pārspļaut. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 479.*

— Cik ilgi ar kājām pieskriesi? Drīz vien pār lūpu nevarēsi pārspļaut. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 203.*

—.. Jā, senāk manējais vecais ar šķipeli tāpat nenāca mājās bešā, taču tad bija nomocījies, ka pār lūpu nepārspļaut... *Purs L. Zv 1971, 19.nr. 27.*

«Mani arī atveda naktī [uz slimnīcu]. Rokas nevarēju pakustināt. Pār lūpu pārspļaut.» *Lubējs I. K 1976, 9.nr. 28.*

2. Būt lēnīgam, neuzņēmīgam, glēvam.

— Šustiņš nekur nejaucas, pat pār lūpu nevar pārspļaut. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 194.*

J u r i s. [..] Taču ko līdz labā mūzika un superlabie ēdieni, ja vedējtēvs nevar pār lūpu pārspļaut vai arī atkārto asprātības, ko tu esi dzirdējis piecpadsmit citās kāzās. *Ansons E. Mana vecākā, vidējā un jaunākā komēdija. R. 1976, 146.*

NOLASĪT NO LŪPĀM izteikumu. *Pēc sejas izteiksmes uztvert, nojaust ko, vērīgi uzklausīt.*

Karlīne nu vairs nekā neprata atbildēt, bet Ansis nolasīja tai no lūpām vissaprotamāko atbildi. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 11.*

Katru vārdu viņš nolasīja tam [mācītājam] no lūpām, pirms tas vēl izrunāts. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 763.*

Rītmanis bija pārāk pakalpīgs. Nolasīja vārdus no lūpām. Atvēra durvis pirms Strūgas un aizvēra durvis pēc Strūgas. *Bels A. Būris. R. 1972, 90.*

Ja mūka sejā joprojām nekas nemainījās, tad to nevarēja teikt par Hustenu — soģis pārstāja pat elst, it kā aizdusa viņu vairs nemocītu, un vai lasīt nolasīja katru vārdu no Daunadža lūpām, lai gan tos nesaprata. *Purs L. Degošais pilskalns. R. 1972, 61.*

STIEPT GARU LŪPU; GARA LŪPA. *Saka, ja kāds gatavojas raudāt, ir apvainojies.*

Jēcis stiepj garu lūpu, bet, muguru griezdams, smej atkal savu smējienu... *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 27.*

—.. Esi, Armandiņ, dūšīgs un nešiep garu lūpu! Nākamreiz atvaļinājumā viņš atkal atbrauks, tev nav ko bēdāties! *Kalve A. Tveice jūlijā. R. 1976, 30.*

Andrejam garu lūpu un klusu ejot uz istabu, Jāņa dēlēns palika durvīs stāvam pārbrīnījies, pirkstiņu mutē. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 57.*

— Jums, sieviešiem, nav viegli, vai tad es nezinu. Redzu jau, tev lūpa gara kā zirgam. [..] Pie joda visas tās domas un pārdomas, nekā laba viņas tev neatnesīs, tici vīra vārdam: vairums cilvēku nemaz nav tik labi, lai viņiem — nu, kā to saka, — lietu asaras. *Zigmonte D. Fragments. R. 1971, 200.*

UZMEST LŪPU. *Saka, ja kāds (parasti bērns, sieviete) klaji izrāda neapmierinātību, dusmas, apvainojas.*

«Ko tu uzplijies, meitēn, ko tu te ņerkšķi? Ko īsti gribi?» māte uzprasa stingri un tā, ka Annele nevar uzmest lūpu vai izvairīties. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 136.*

—.. Es arī būšu teātrī — mēs ar Šveņķa kundzi norunājām. Kalves kundze uzmeta lūpu.

— Jūs vēl vienmēr saejaties ar šiem... mūrnieku meistariem. Prasti ļaudis. Mēs viņus jau no pagājušā rudens neielūdzam. *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 322.*

—.. Ja kādreiz mēs ar Ezeriņu sastrīdamies un viņš, kā parasts, uzmet lūpu, tad māte viņu labina.. *Lācis V. KR, I. R. 1970, 148.*

— Vai tu beidzot klausīsi vai ne? Sen jau vajadzēja gulēt, bet dīdās te... Didzis uzmet lūpu un aizvelkas uz savu istabu. *Svīre M. Ar vakardienu kabatā. R. 1984, 74.*

Šie vārdi Dagmārai iedzēla, un viņa lepni uzmeta lūpu.

— Ko tad tu esi panācis? — viņa izsmejoši jautāja. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 188.*

Kad Ausma sacīja, ka tādas dzirnavas uztaisīt varot piecās minūtēs, es uzmetu lūpu:

— Nu, iztaisi, iztaisi!... Viegli runāt, bet, kad vajadzēs taisīt, tad nekas neiznāks. *Lēmanis I. Izlase, I. R. 1967, 49.*

— Bet mums taču nav tik daudz naudas.

— Ja labi padomāsiet, gan jau atradīsiet. Jūs tik vienmēr gribat skopoties,— un dēls vai meita uzmet lūpu. *Dripe A. Kolonijas audzinātāja piezīmes. R. 1975, 213.*

Meitenes pirmajā mirklī gan uzmeta lūpu — ka viņas izceļ no lielas, skaistas telpas, bet nekurnēdamas tomēr apņēmās darīt, ko liku. *Liepiņš J. Vasarlaiks. R. 1977, 42.*

Visai apvainots, Gusts uzmet lūpu un novēršas. *Talcis Ā. Manas raibās dienas. R. 1958, 75.*

Meitene uzmeta lūpiņu, atvilkās druscin atpakaļ un, kā apvainota, klusiņām, klusiņām un spītīgi piebilda:

— Jā — par ko jūs tik ilgi nebraucāt? Par ko jūs mani neņēmāt līdz? *Štrāls K. Saulē un ēnās. R. 1956, 33.*

Berta uzcirta lūpu un aizgāja apvainota, ka vīram ne mirkļa nebija viņai. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 117-118.*

«.. aizlikās uz skolu kā aizsvilis!» Amalija atbildēja, lūpas garu garās sametusi. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 107.*

LUPATA

KĀ LUPATA *vienk. Ļoti gļēvs, morāli nevarīgs, bezspēcīgs, tāds, kam ir vāja griba, raksturs.*

Jau Krišs bija atkal Zūzai apķēries ap viduci, un Zūza bij palikusi tik slāba, nejūtīga kā lupata. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 119.*

Dažs aiz bailēm palicis gļēvs kā lupata un gatavs pats no sevis atsacīties. *Lācis V. KR, XI. 1974, 239.*

—.. Man būtu daudz vieglāk, ja viņš lepni panestu savu nelaimi, ja tā to var nosaukt. Bet viņš kā lupata vēl ubago līdzjūtību no manis un apkārtnes. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 145.*

—.. Un man vairs nebija spēka. It nemaz... Kājas kā lupatas, dūša kā lupata. *Lāms V. Trase. R. 1980, 24.*

LUPATU LĒVEROS; LUPATU LUPATĀS, *reti* LUPU LUPĀS. *Saka, ja kaut kas tiek pilnīgi sabojāts vai pavisam iznīcināts.*

.. aizpagājušo gadu skroderis pats viņu [šujmašīnu] vedis turpat no Viliņiem, iegāzis Ansonu dūksts tiltā un sasitis [vāku] lupatu lēveros.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 331.*

Pirmo vasaru nolīst piecpadsmit pilieni, otro desmit, trešo vairs neviens, viss nodzeltē un sakalst lupatu lēveros, ošiem apbirst lapas, egles stāv sarkanas kā apsvilušas, papardes gan liekas tādas

pašas, bet, ko piedur kāju, sabirst plēnēs un putekļos. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 244.*

Pats redzēju binoklī, kā fortu sasita lupatu lēveros. *Cīrulis G.,Immermanis A. Sestās klases dārgums. R. 1955, 27.*

Pats viņš vienmēr laimīgi atkāpās, kad bija divīziju ievadījis ellē, kur to sakapāja lupatu lēveros.. *Spriņģis J. Aivara Silava dzīve. R. 1967, 262.*

.. un ozolu pērkons saspēris lupatu lupatās līdz ar visiem velniem. *Šmits P. XIV. 13.*

Reiz biju aizgulējies un lopi veselu pūrvietu linu saminuši lupatu lupatās. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 19.*

Pie Šķaunes esot notikusi divu armiju sadursme, friči sapērti lupatu lupatās. *Groms A.,Vāczemnieks L. K 1972, 6.nr. 122.*

«Kau šis mūris sadruptu lupu lupās.. » *Šmits P. VIII. 18.*

Bet mājā zvēri krabac! māsai klāt, saplosīdami māsu lupu lupās. *Šmits P. III. 351.*

Tētis saka: lēveru lēveros sasitām viņus, tos fašistu neģēļus. *Delle V. K 1967, 8.nr. 100.*

LUPATIŅA

AIZSIET BALTĀ LUPATIŅĀ kādam kaut ko. *Saka, atgādinot teiktā svarīgumu, liekot atcerēties, neaizmirst.*

Par visiem nedarbiem man nācās saņemt lielāku vai mazāku sodu, un citi ļaudis lika manai mātei to aizsiet baltā lupatiņā, ka no manis lāga cilvēks neiznākšot.. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 378.*

LŪSIS

KĀ LŪSIM. *Ļoti veikls; nikns, aizkaitināts.*

Stipram vajag būt kā lācim, veiklam kā lūsim, bet gudram vienmēr un visur kā cilvēkam. *Purs L. Degošais pilskalns. R. 1972, 53.*

— Tētuk! — es saucu. Viņš, kur radies, kur ne, stāv ārdurvīs, un acis kā lūsim. *Indrāne I. Anemone. R. 1974, 134.*

LŪZT

KA vai LŪST; vai LŪST *sar. Saka, ja kaut kā ir neparasti daudz, pārpilnām.*

.. piekrāviši ratus ar mantām, ka vai lūst, un aizbraukuši. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 63.*

.. mājās ķēķu plaukti un galdi piekrauti, ka vai lūst, bet meitas stiepj vien vēl klāt aizelsušās, stiepj vien — kulinārā māksla triumfē! *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 242.*

Ģinters atnesa vakariņas — ceptas zivis un kartupeļus. Neviens neaizskāra ēdienu. [..]

Kajīte palika, ka lūst, galds trauku pilns, krāsniņa apdzisusi. *Lācis V. KR, I. R. 1970, 315.*

— Man ir baravikas! Te pilns, ka lūst! Varbūt pasēņosim vēl? *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 94.*

Seanss notika jaunuzceltajā kinošķūnī; vakara laiks, skatītāju, ka lūst. *Zigmonte D. LM 1980, 4. nr. 11.*

Bet tagad viņas klātais galds vai lūst no visādiem konjakiem un liķieriem. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 185.*

.. rudens bija bagāts, klētis un pagrabi vai lūza no pārpilnības. *Lēmanis I. Izlase, I. R. 1967, 405.*

LAI LŪST VAI PLĪST; *arī* LAI PLĪST VAI LŪST *sar. Lai notiek kas notikdams; katrā ziņā, noteikti, jebkuros apstākļos.*

«Nu, viņš arī Lienas nedabūs, lai tad lūst vai plīst,» Švauksts sacīja, ar dūri uz ratu malas sizdams. *Kaudzītes R. un R. Mērnieku laiki. R. 1954, 56.*

.. bet ar naidu un varu Zemlis nebija lokāms. Tādās reizēs viņš laida, lai lieta, kā saka, lūst vai plīst, bet uz piekāpšanos nedomāja. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 258.*

«.. Vai tur nu lūst vai plīst, gribu tiem reizi pateikt patiesību acīs...» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 275.*

—.. Zini, viņai [mātei] tāda ellīga daba. Nodomās — darīs. Lai tu lūst vai plīst. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 59.*

—.. Ļūļa par pagasta blamierēšanu jādabū ārā, lai plīst vai lūst un lai vai jāiet līdz pašai sinātai. *Pērsietis. Izlase. R. 1957, 259.*

— Lai plīst vai lūst, bet purvājiešu kolektīvam jātiek uz apriņķa izlases koncertu. Tikai tad mums pēc divām nedēļām jābūt pilnīgi gataviem, tāpēc pie darba.. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 106.*

Mūsu rūpnīcā ir parasti tāda stingra kārtība, ja nu reiz kaut kas ir nospriests un apsolīts, tad, lai plīst vai lūst, bet no dotā vārda neviens neatkāpjas. *Bauģis P. Šķemba un oļi. R. 1964, 13-14.*

— Aizbraukšu prom no šīs pilsētas, aizbraukšu strādāt uz vaļu medību kuģiem, lai tur plīst vai lūst! *Kūlis Ē. Sapņotājs no piektā stāva. R. 1974, 48.*

Ja priekšsēdētājs esi, plāni jāpilda — lūst vai plīst — no tevis vien atbildību prasīs. *Rudzītis E. Straupes burtnīcas. R. 1977, 125.*

Ļ

ĻEKA

LAIST ĻEKAS VAĻĀ (*reti* vaļām); *reti* LAIST ĻEKAS *sar. Sākt skriet; bēgt projām.*

.. viena bite tik sāpīgi iedzēla lapsai pašā deguna galā, ka bij jālaiž ļekas vaļā, vai grib vai negrib. *Šmits P. I. 168.*

Nu arī ganu puika rausies no egles lejā un laidis ļekas vaļā. *Šmits P. XI. 201.*

L i e n ī t e. Jūsu sivēns izlauzās no aizgalda, laiž ļekas vaļā! *Brigadere A. Pasaku lugas. R. 1956, 16.*

Tādēļ: bēgt gan kauns, bet ļoti veselīgi!... Tāpēc tas laida ļekas vaļā pa vārtiem ārā uz pagalmu... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 122.*

Bet sliktākais ir tas, ka šie zēni izrādījās īsti gļēvuļi. Pēc katastrofas viņi vis nenāca palīgā cietušajiem, bet laida vaļā ļekas. *Sakse A. R, V. R. 1963, 216.*

— Ārā no mana dārza! Šaušu!

Es kā muļķis laižu ļekas vaļā, lecu pāri žogam.. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 127.*

«Ko tad, brāļi, vēl gaidīt? Laidīsim ļekas vaļā, es bēgšu līdz.» *Šmits P. I, 159.*

No rīta šis ne uz to pusi vairs cīkstēties un laiž ļekas vaļām, bet abi brāļi lobj pakaļ. *Šmits P. VIII. 454.*

Līze tādās briesmās nedabūja ne krusta aizmest: paķēra ganu vāceli un laida ļekas vaļā. Vodžus ar maiksti pakaļ. *Lerhis-Puškaitis A.— Tam labam būs augt. R. 1978, 62.*

Strēlnieki smiedamies stāstīja, ka kazaki viņus esot gribējuši atbruņot un apcietināt, bet, kad uzzinājuši, ka jumtā uzvilkti ložmetēji, tūlīt laiduši ļekas. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 16.*

ĻEPA

DABŪT PA ĻEPU *vienk. Tikt fiziski ietekmētam.*

Nopucējis deviņas bārdas, vienam iegriezis. «Tu man piesargies, ka nedabū pa ļepu,» es viņam saku. *Ausriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 409.*

—.. Angļi un franči paši dabūs pa ļepu! *Ziediņš E. Bataljona komandieris Krauja. R. 1964, 74.*

DOT PA ĻEPU kādam *vienk. Fiziski ietekmēt.*

«Kad likšu pa ļepu, tad aiziesiet visi griezdamies!» *Šmits P. IX. 152.*

— Iesim piekaut Lapaini, goda vārds. Dosim viņam tā pa ļepu, lai atceras uz visu mūžu. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 127.*

— Krajķemer, ja viņa nerunā, kad viņai vajag runāt, man viņai jādod pa ļepu. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 28.*

ĻIPA

PŪST ĻIPĀ *pav. izteiksmē, vienk. Saka par ko notikušu, negrozāmu, par veltīgām cerībām kādu ietekmēt, ko panākt.*

Ar visu to dullumu biju iegājis arī vannā un nolicies gulēt pie vaļēja loga... Un tagad ventiļi ciet! Pūt ļipā! *Kalndruva M. K 1971, 1.nr. 60.*

Lai mežkungs man pūš ļipā. *ME. II. 540.*

Es pateicu ko domāju, un lai man pūš ļipā! *Līgatnē 1961.*

M

MĀCĪBA

KĀ PRIECAS MĀCĪBA *novec. Kā kaut kas ļoti jauks, patīkams; kā mācība par mesiju.*

Ne par velti tas [jaunnacionālisms] man, jaunam skolotāja palīgam, Derīgu Gr. Nodaļas darbiniekam, bezzemnieku ideālu un psiholoģijas cieši saistītam jauneklim, izlikās kā pate priecas mācība. *Upīts A. — Egle K. Atziņas, 2. Cēsīs — Rīgā 1924, 288.*

— Rau, jauns un patiess vārds kā priecas mācība!... — Stīpnieks izsaucās sajūsminās. — Kā tad! Mums, pašu cilvēkiem, vajaga turēties kopā.. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 1043.*

MĀCĪTĀJS

KĀ MĀCĪTĀJS *parasti saistījumā ar* runāt, *novec. Skaisti, daiļrunīgi, pārliecinoši, gudri.*

Jāņa skolas vecākajam skolotājam Andžam Dārziņam esot piemitušas retas runas dāvanas. Kad viņš runājis, tad bāliņi un māsiņas nevarējuši vien viņā noklausīties un mēdzuši teikt, ka tas runājot gluži «kā mācītājs». *Stankevičs A. Dvēseles atbalss. R. 1978, 21.*

— .. Jūs protat uz mani runāt kā mācītājs, bet nezināt vis, cik daudzreiz Jēcis par saviem nedarbiem jau mācību ir dabūjis.. *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 36.*

MAGNĒTS

PIEVELK (velk) KĀ MAGNĒTS kādu. *Saka, ja kas ļoti stipri, neatvairāmi saista uzmanību, valdzina.*

No sava pagasta Jurks ik gadus saņēma dažus mērus labības, un tie kā magnēts pievilka saimniekus. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 31.*

Tas [karuselis] laistās saulē un ar saviem jājamiem zvēriem un putniem pievelk bērnus kā magnēts. *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 355.*

Blaumanis ar patiesu prieku un patiesu apbrīnu sekoja Kārļa Skalbes literārajai izaugsmei, kā magnēts viņu pievilka savdabīgas personības, kāds bija arī viņa jaunais, talantīgais draugs. *Stankevičs A. No Braku kalna. R. 1973, 236.*

Domās viņa daļu vainas par kavalieru trūkumu uzvēla Terēzai, kas, būdama jaunāka, skaistāka un izglītotāka, pievilka apkārtnes puišus kā magnēts. *Kolbergs A. Kriminālliета trijām dienām. R. 1977, 103.*

Taču sarunas atsākās atkal un atkal, teātris jau vilka kā magnēts. *Dzene L. Lidija Freimane. R. 1971, 17.*

Aiz skarbā skatiena slēpās laba cilvēka sirds un kā magnēts vilka pie sevis. *Kaufelds T. Sēkla nedeg. R. 1979, 308.*

MAGONE

KĀ MAGONE. *1. Saka par manāmi nosarkušu, piesarkušu sievieti (reti par vīrieti).*

.. viņa, pamanījusi puiša skatienu, piesarka kā magone un, skaļi raudādama, aizskrēja. *Purs L. Degošais pilskalns. R. 1972, 154.*

Kādu vakaru, Ieviņai lasot, saimniece uznesa vīna pudeli, par ko tēvs ar dēlu tik acis vien atplēta, bet Ieviņa nosarka kā magone. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 222.*

Viņa [Late] bija piesārtusi kā magone, bet izlikās, kā kad ratu troksnis viņai nav ļāvis sadzirdēt nenieka. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 20.*

Meitene.. sarka un tvīka kā magone, kad viņš tai tuvojās.. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 201.*

Māsa pietvīkst kā magone un nodur galvu: «Nu, vecomāt, kamdēļ tu tādas nevalodas runā!» *Andersone S. LM 1970, 9. nr. 12.*

Vīriem bārdas pieledo, un sievām vaigi zied kā magones. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 161.*

Viņš sēdēja pie savas pultes piesarcis kā magone. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 282.*

Valteru Trucis, sarkans kā magone, spraucās no pulka laukā. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 714.*

2. Saka par sievieti, kas ir skaista, izskatīga, ar sārtu sejas krāsu.

Viņa cienīgā, lepna un dzestra,— sārta vēl kā magone, tomēr retām sirmām stīdziņām tumšajos matos,— caur savu lorneti mēmi nolūkojās ļaužu masās. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 755.*

Jā, tur jau Helma stāvēja mākoņu blāvā zīda tērpā un sārta kā magone. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 316.*

Pati daiļu, slaiku augumiņu, un vaigi sārti kā divi magones. *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 22.*

No vaiga [Ieva] vēl vai kā magone, bet nespēja vien izstāstīt savas nedzirdētās slimības. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 293.*

Vecākas meitas, klubas vietai tuvojoties, vēl saknaibīja vaigus un sakodīja lūpas; tā viņas tad sēdēja gar savu sienu ziedošas kā magones. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 491.*

Un abi viņi bija skaisti līdz pašam vecumam: Dace ziedēja kā magone, Mārtiņš bija stalts, garām ūsām.. *Kosa J. Dienas tveicē. R. 1969, 105.*

Viņi tad pateikšot, ka aiz septiņām lejām, aiz septiņiem kalniem ir apakšzemes caurums, kur tāda ķēniņa meita kā magone apakšā. *Šmits P. II, 242.*

MAIGLES. *Sk.* **KNAIBLES.**

MAIKSTE

KĀ MAIKSTE (maiksts); KĀ APĪŅU MAIKSTE. *Saka par garu un tievu cilvēku.*

Tas bija jauns cilvēks, garš kā maikste. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 182.*

Miervaldis viņu pazina pēc garā auguma — tievs kā maikste viņš rēgojās mājas ēnā. *Kalve A. Tveice jūlijā. R. 1976, 78.*

Priekšgalā soļoja padzīvojis vīrietis — garš un tievs kā maikste.. *Ērgle Z. Operācija «Kanna». R. 1971, 44.*

Pirmajā Lieldienu dienā viesos atbrauca Bukaišu pagasta lielsaimnieks Daglītis — Annas līgavainis, garš, kalsns kā maikste. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 84.*

— .. No skata neko sacīt.

— Man gan nepatīk, — nepievienojās otrā. — Deguns par garu. Un pati arī izskrējusi garumā kā maikste. Sievišķim jābūt kā sievišķim. *Kalndruva M. Vējš pakar kokli. R. 1979, 39.*

Tas bija gluži svešs puisis, garš un tievs kā maikste, ar biezām raga brillēm. *Ezera R. Viņas bija trīs. R. 1963, 156.*

Un ļaudis nāk. Dažs paapaļš, / Cits izstīdzis kā maiksts. *Saulītis B. Mūžīgā cerība. R. 1971, 123.*

Kādēļ es pasaulē esot / Garš kā apiņu maikste? *Skalbe A. Skandīne. R. 1970, 118.*

— Izstiepies esi garš kā apiņa maiksts, svaigā gaisā un mežos ātrāk nocietināsies arī kauli. *Kaldupe S. Meža mozaīkas. R. 1980, 57.*

Smīns šķoba saimnieka muti, kad viņš saka savai meitai Matildei, garai kā pupu maikstei: — Nu jau tāpat kā trakajā gadā.. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 325.*

MAISS

ĀDAS (PUTRAS) MAISS *sar. Vēders, kuņģis.*

«.. Lai Dievs nedod tādus klīdoņas, kur tad mēs savās pusasmitēs rausam šiem ko grūst lielajos ādas maisos?» *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 298.*

«Tam ādas maisam jātop piebāztam,» sacījis viens no brāļiem Ēbariem. Un viņi — visi Ēbari zināja, kā tas ir, kad cilvēks nevar paēst. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 105.*

— .. Man paģiru tikpat kā nav, laikam tas putras maiss vēl gluži vesels. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 631.*

BĀZT (sabāzt) VIENĀ MAISĀ kādus (kaut ko), *retāk* kādu ar kādu *sar. Uzskatīt par vienādi nosodāmiem, nederīgiem, sliktiem, vienādi vērtēt, neievērot atšķirības.*

Cik ļoti latvieši vāciešus neieredzēja, un atkal otrādi, «Rižskij Vestņik's» tos bāza abus vienā maisā, un gals ciet! *Deglavs . Rīga, III. R. 1958, 139.*

— .. Nebāziet vis vēl [vecsaimniekus un jaunsaimniekus] vienā maisā! *Upīts A. KR, V. R. 1948, 708.*

«.. lai nu krusttēvs kā, bet tagad viņš kungu kārtas!.. Vai tāds tev ļaus bāzt sevi vienā maisā ar mužiku?» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 80.*

— Man tomēr nav uzticības pret šiem saimniekdēliņiem,— Vilis neticīgi pavīpsnāja. — Man viņi liekas visi vienā maisā bāžami. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 106.*

— Mēs abi esam vienā maisā bāžami. Tādā pašā ceļā, kā es dabūju sievu, tu nomedīji Konradu — ar izmaņu un gudrību. *Lācis V. KR, X. R. 1974, 242.*

«Jūs esat netaisns, biedri Līkum,» viņš mierīgi sacīja, «visus vāciešus nevar vienā maisā sabāzt. Bez šaubām, viņu vidū daudz neliešu.» *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 361.*

«Pag, pag, mīļais draugs, jūs bāžat visu vienā maisā, tā nevar,» es mēģināju iebilst.. *Skujiņš Z. Ciemiņš no viņpasaules. R. 1963, 57.*

— .. nekad nevajagot bāzt vienā maisā privātās un darba darīšanas. *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 154.*

BENDES MAISS *novec. Saka, lamājot, negatīvi vērtējot kādu.*

«Kas to būtu domājis,» tie sarunājās, «ka bendes maiss mums tā atmaksās, mūs tā sodīs?» [Nabaga puisis piekrāpis kunga viesus.] *Šmits P. X, 213.*

Simtus gan māk rēķināt, bet nezin, kur tie simti lai izceļas, ko šiem, tādiem bendes maisiem, atskaitīt, kad nāk Jurģis. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 232.*

— Ak tu — sasodīts bendes maiss! — Liepene apspiesti klusi šņāca [kad liecinieks bija liecinājis tiesā viņai par sliktu]. — .. Nu pagaidi, diedelniek, gan es tevi badā nomērdēšu!... *Poruks J. Reālistiski stāsti. R. 1953, 87.*

«Jā, varžacis. Sasodītais kurpnieks uzšuvis mazākus zābakus. Ja es viņu sastaptu, es viņam gan parādītu, bendes maisam!» lādējās Kalējs, jo, pieminot visas nelaimes, zābaks vēl stiprāki sāka spiest.. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 418.*

BĒRT [KĀ] CAURĀ MAISĀ. *Darīt kaut ko, darboties veltīgi, negūstot nekādus rezultātus, panākumus.*

— .. Ber [naudu] kā caurā maisā, zem kura velns tur savu nekad nepiepildāmo ķeseli. *Dorbe H. Pie Ventas grīvas. R. 1973, 57.*

«Cik ilgi var bērt caurā maisā?» laikraksta publicists prasa, aizvedis mūs Daugavpils rajona kolhozā «Vostok».. *Upīts A. Rudens zelmenis. R. 1970, 313.*

Kaut Prēdelis jau kuro reizi sevi lamā par nevajadzīgu piņķēšanos un mīkstsirdību, kaut nereti izdodas sev iestāstīt, ka viss pazaudēts, ka nav vērts censties bērt graudus caurā maisā, tomēr Arnim svītru pārvilkt nav izdevies. *Dripe A. Tā tas varētu būt. R. 1973, 66.*

BĒRT KĀ NO MAISA. *Ātri, bez apstājas runāt.*

Visas [sievas] kliedza bez mitēšanās un mētājās ar vārdiem kā ar akmeņiem. Čiepiņa bēra kā no maisa. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 129.*

«Nebūvēsim pili, bet nabagu galu,» ātri bēra Plida vārdus kā no maisa, «paknapāk būs, bet vai nu katram iztapsi.» *Pērsietis. Izlase. R. 1951, 251.*

Dzintra kā no maisa ber savu bēdu vārdus svešiem cilvēkiem priekšā. *Zigmonte D. Dižpurva dzērves. R. 1982, 169.*

CAURAIS MAISS *niev. Nepieēdināms, tāds, kas daudz ēd, bet kam ēdiens neiet labumā; negauša.*

Saimnieks ieiet, nosēstas pie galda un tik ēd ka ēd. Negantnieks uzkliedz viņam vēl pēdējo reizi: «Caurais maiss, vai tu vēl neesi pilns?» *Šmits P. IV, 226.*

Bez tam trūcīgu vecāku bērni daudz apēd. Gatavais negals ar viņiem, it kā tie būtu cauri maisi. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 348.*

Pārdoti Āriņu un Dekšņu celmi. Grāfs ir kā caurs maiss. Ar saimnieku rentēm vien nevar sevi salāpīt. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 78.*

Viņš nebij nekas cits kā tas tautas parunā minētais caurais maiss. *Jaunsudrabiņš J. Jaunsaimnieks un velns. R. 1935, 261.*

DABŪT MAISU *jūrn. Tikt atlaistam no darba uz kuģa.*

— Saki, kāpēc tu mani pirmīt lamāji? — viņš pēkšņi noprasīja. — Tev laikam nepatīk uz šā kuģa? Vēlies dabūt maisu? *Lācis V. KR, V. R. 1971, 315.*

Bet nepratām smejamo valdīt, šis laikam nojauta, baltus acābolus grieza, un krastā bij jāsaņem maiss, tas ir — jāmeklē cits kuģis. *Talcis Ā. K 1974, 7. nr. 60.*

Tie [dzertuves apmeklētāji] ir uz īsāku vai ilgāku laiku no roba izsistie: kādas nelaimes piemeklēti .. vai tādi, kas ar priekšniecību saskrējušies un maisu dabūjuši. *Kalndruva M. Uz tās pašas zemes. R. 1982, 58.*

DOT (iedot) MAISU kādam *jūrn. Atlaist no darba uz kuģa.*

.. viņš [otrais stūrmanis] nu atgriezās uz kuģa drošs par sevi, jo «Skotland» kapteinis bija viņa krusttēvs un savam radiniekam taču nedos «maisu». *Lācis V. KR, IX. R. 1973, 70.*

Toreiz, kad anglis iedeva maisu no «Baltredera», nepaguvu sameklēt citu robu, iesauca karadienestā. *Talcis Ā. K 1974, 7. nr. 63.*

DRABIŅU MAISS *vienk. Saka par slinku, resnu cilvēku.*

«Slinkais drabiņu maiss,» saimnieks, atkal savaldījies, noņurdēja caur zobiem.. *Blaumanis R. Izlase. R. 1958, 79.*

DZĪVOT KĀ MAISĀ (kā pa maisu). *Dzīvot, nezinot, kas apkārt notiek.*

Bet tagad viņi nezina itin nekā, dzīvo visi kā maisā. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 415.*

«.. Bez avīzes jau arī nevar iztikt, cilvēks dzīvo tīri kā maisā.» *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 45.*

Tā nu dzīvoju kā maisā — bez līdzekļiem, bez sakariem ar ārpasauli.. *Ādamsons Ē. LM 1970, 36. nr. 11.*

«Nekā neesi dzirdējis pat ne par Krišjāni Kalniņu, ne par mūsu lielo dzejnieku Ausekli? Kādā maisā tad tu dzīvo?» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 557.*

Īstenībā iznāk taču tā, ka pagasts pašlaik dzīvo kā pa maisu — ne avīzes vēl saņem, ne radio pagasta mājā uzstādīts. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 138.*

GAIDI AR MAISU *iron. Saka, uzskatot kaut ko par neiespējamu.*

Sievietes ideāls? Gaidi ar maisu, lai sieviete atzītu par ideālu kādu citu sievieti, kaut vai izdomātu. Vīriešu literatūra — tā gan pilna ar sievietes ideālu.. *Belševica V. K 1982, 4. nr. 137.*

GUĻ KĀ MAISS *arī 1. un 2. pers., niev. Saka, ja kāds guļ ciešā miegā.*

— Nē, tu neko neredzēji! Gulēji būdā kā maiss! *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 263.*

— .. Arī atriebībai vajag sāta. Citādi mūsu direktors negulētu vis tur kā maiss, bet būtu sašauts kā siets. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 105.*

IEBĀZT (bāzt) MAISĀ kādu *sar. Pārspēt gudrībā; apmuļķot.*

.. tas esot pārāks par visiem, kas tur beržot skolas solus, visus viņš varot iebāzt maisā, ja tik gribot. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 275.*

Ar savu gudrību viņš puspasaules maisā var iebāzt. *Zigmonte D. Vanags pār Zāģeriešiem. R. 1979, 319.*

— .. Vārdu kaujā es pat lielu puisi iebāzīšu maisā. *Salenieks E. Tā viņi strādāja. R. 1967, 229.*

P a k a l n s. [..] es tā kā pasmīnēju sevī: diez kā viņai, nabadzītei, ies ar tik lielu saimniecību? Bet, redz, mūs, vecus frontiniekus, iebāž maisā. *Zālīte E. Spēka avots. R. 1951, 8.*

— Mums solīja kapteini, tu saproti — kapteini, kas jēdz strādāt, ar kuru var nopelnīt, jūrnieku, kas šitos te salašņas iebāztu maisā... *Līvs E. Kapteinis Nulle. R. 1963, 29.*

Bet Pēteris buldurēja saimnieku zēniem līdzi, un pa vāciskam gan neviens saimnieks viņu nevarētu iebāzt gluži maisā. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 12.*

Un atkal tepat Jelgavā Māteru Juris... Tas gan neesot študierējis, bet bāž študierētos maisā... *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 17.*

«Oho!» puiša Ingus man uzmetas par aizstāvi.. «..vai tu savā mūžā tā mācēji kādreiz lasīt kā tā meitene; viņa visus bāž maisā.» *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 31.*

Tāpat par kopus pirkto māju viņam nebija skaidrības: arī tur otrs viņu bāza maisā... *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 51.*

KĀ MAISS. *Saka, ja apģērbs ir par lielu, nav pēc auguma.*

— Par platu!.. Taisa pēc mēra un iztaisa kā maisu! *Lejnieks K. Janis Rozentāls. R. 1936, 27.*

«Puikām svārki izšūti kā maisiņi, var jau vilkt kad par mēteli mugurā.»

«Tik lieliski [lieli] jau nu nemaz nav, — pats jau vēl skrodelim kā arvienu piebildi, lai šujot tā, ka puikas tik drīz neizaugot.» *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 464.*

.. viņa vecie, pirms kara šūtie uzvalki neglīti kā maiss karājās uz nobriedušā vīra kauliem.. *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 13.*

KĀ NO MAISA; KĀ NO CAURA MAISA *parasti savienojumā ar* birt. *Bagātīgi, lielā daudzumā, bez apstājas.*

Biezi svina krāsas mākoņi pārklāja visu debesi, sniegs bira no tiem kā no maisa.. *Kosa J. Dienas tveicē. R. 1969, 31.*

Visu decembri bira tikpat kā no maisa: lauki kļuva balti, nosirmoja sili, bet ceļi pazuda pavisam. *Groms A., Vāczemnieks L. K 1973, 10. nr. 49.*

Kāds negaiss, snieg kā no maisa, asais vējš svilpo gar pakšķiem. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 99.*

Un pēc katra laba joka, / Kuri birst tam kā no maisa, / Meiču acis zib. *Grigulis A. Sarkans pīlādžkoks grimst pāri straumei. R. 1976, 26.*

Sniegs bira kā no caura maisa, kā balta villaine apsedza.. pilsētiņas ielas.. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 178.*

Detaļas birst kā no caura maisa un sakrīt juku jukām. *Skujiņš Z. Vīrietis labākajos gados. R. 1975, 15.*

Audzēkņi zīmēšanu bezgala mīl. Tuša, akvareļkrāsas... Karikatūras un draudzīgi šarži birst kā no caura maisa... *Salenieks E. Otrais mētelis, šūts no ielāpiem. R. 1969, 358.*

Rasa ir iegājis.. savā elementā. Notikumi, anekdotes, ieceres paša un citu dzīvē birst un birst kā no caura maisa. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 169—170.*

KĀ PELAVU (PELU) MAISU. *Saka, ja kādu viegli, bez lielas piepūles purina, nogāž gar zemi vai paceļ augšā, stipri sit.*

Viņam taču uzdeva Alfredu izvilkt uz lauka [pļaut rudzus], un viņš apsolījās — «dzīvu vai mirušu!». Viņš arī centās kā prazdams — sagrāba Alfredu aiz pleca, sapurināja kā pelavu maisu.. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 279.*

Viņš sagrāba pirmo, kas gadījās priekšā — tas bija Eka. Sapurināja kā pelavu maisu. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 142.*

Tomēr šis [Jānis] viņu [kungu] nogāza gar zemi kā pelavu maisu.. *Pērsietis. KR, II. R. 1937, 303.*

Nostājās lielais Lācis, ieplēta kājas, izstiepa ķetnas un tūlīt grābs ciet Kasparu, bet puika — švikt — pa kājstarpu cauri Lācim aiz muguras, sagrābj šo aiz padusēm un norauj zemē kā pelu maisu. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 340.*

— .. Tik to piesaku vēl, ja rītu visas [aitas] nepārdzīsi, tad sukāšu kā pelu maišeli, lai uz vietas paliec! *Šmits P. VI, 295.*

.. vienībās dzied diezgan sentimentālas dziesmiņas, varonīgās, kur prūšus grasās sist kā pelu maisus,— dzird tikai ansambļos. *Lukss V. Kara dienu vēstules. R. 1975, 39.*

— .. ja kāds no zvīņenieku puišiem parādījās mūsu ciemā, tad mēs jau nu viņus bez mugurbrokasta mājās nepalaidām. Sitām kā spaļu maisus — mēs viņus un viņi mūs.. *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 320.*

LIELĪBAS MAISS *sar., niev. Lielīgs cilvēks, lielībnieks.*

— .. Es jau nu dabūšu veselus trīs simtus. Ko tad es par šito naudu nevaru pārdzīt mājā? Ij tev pašai, ja tik gribi, kādu zīda kleitu!

— Tāds kā lielības maiss! *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 53.*

— Ej tu lielības maiss! — es saucu pretim. — Kad pārnāks tētis, mums pašiem būs jaunas drēbes un jauna, sarkana automašīna. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 208.*

— Nāc, sadosim vienreiz tam lielības maisam, tad zinās citiem par vagaru, tad zinās... *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 199.*

MAUKT (uzmaukt) MAISU GALVĀ kādam *sar. Neļaut saskatīt patiesību; muļķot, mānīt.*

Cik ilgi jūs, «Dzimtenes Vēstneša» akcionāri un redaktori, domājat vēl maskoties un «plašākām aprindām» maisu maukt galvā? *Upīts A.— Latviešu literatūras kritika, II. R. 1956, 1031.*

— Tā meita tādam vīrelim kā Miķelsonam drīz uzmauktu maisu galvā, — zobojas Līcis. *Ziediņš A. Bataljona komandieris Krauja. R. 1964, 100.*

MELU MAISS *sar. Melis, melkulis.*

Uz to melu maisu nav ko klausīties. *Elkšņos 1976.*

NAUDAS MAISS *niev. Cilvēks, kam ir daudz naudas; bagātnieks.*

.. Runetcs bijis atrakstījis Brīkšļa Lavīzei vēstuli, kurā nožēlojis savu nedarbu, ko izdarījis aiz vieglprātīgas mantas kārības, darīdams citiem pakaļ,.. jo domājis caur to kļūt drīzumā bagāts, lai caur to varētu spītēt dažiem naudas maisiem. *Pērsietis. Izlase. R. 1951, 211.*

«Kas tad ir Sapals? Naudas maiss, ierāvējs!» *Sēlis R. Silaines muiža. R. 1948, 260.*

.. šī skaistā būtne nebija mīļākā nevienam citam Sidnejas naudas maisam, izņemot Henriju P. Kuku. *Lācis V. KR, IV. R. 1971, 230.*

Visur domā, ka tu nez kāds naudas maiss, saņem izplestām rokām.. *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 77.*

NOVEĻAS (NOKRĪT, NOGĀŽAS) KĀ MAISS (PELAVU MAISS). *Saka, ja kāds smagi, neveikli nokrīt, nogāžas gar zemi.*

Zviedrs iebļāvās, nagi atlaidās no aizplēstās apkakles, Pļeščejevs kā maiss novēlās zemē. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 575.*

Četrreiz viņš aizšāva garām, bet piekto reizi lode ķēra kādu zaldātu vēderā, un tas kā maiss novēlās zemē. *Lācis V. KR, XII. R. 1974, 161.*

Dāvim saļodzījās kājas. Kā maiss viņš novēlās pie zemes un sāka vaidēt... *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 293.*

— .. Ko kungi domās, dzirdot eglītēs tādu vāvuli? Hi, hi, hi, hi! Vācieši tak smiedamies izvelsies no sedliem kā maisi. *Mauliņš J. Pēdas. R. 1980, 204.*

.. viņš nogāžas kā maiss un nekust ne no vietas. *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 102.*

Tumīgais stāvs pārrausās pār reliņu un smagi kā maiss nokrita uz klāja. *Lācis V. KR, I. R. 1970, 233.*

Lācis, domādams, ka nu šim brūk virsū, nokrīt no egles kā pelavu maiss.. *Šmits P. I, 202.*

Jau mēs gribējām griezt zirgus pie kārts, kad kroga durvīs iznāca no iekšas cilvēks bez cepures un likās no akmeņu paaugstinājuma zemē kā pelavu maiss. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 500.*

OGĻU MAISS. *Saka par ļoti netīru veļu.*

Krekla arī balta nevajaga, tik kad iet kur uz lauka vai nu ciemā, vai talkā, vai upmalā velēties, — tad nomet melno ogļu maisu un uzrauj balto svētdienas kreklu ar rakstītiem uzkamiešiem un raibotām piedurknēm. *Janševskis J. KR, I. R. 1940, 36.*

— .. Neredzēti balta veļa viņai [Zetiņai]. Krekli, palagi — tīrais sniegs.. Apriebies man tas ogļu maiss, kas mugurā. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 356.*

PILNS KĀ MAISS. *1. Ļoti pilns, pārpildīts.*

Klēts pilna kā maiss. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 481.*

Raudas krogs pilns kā maiss. Lielajā priekšistabā apmetušies ārpagastnieki, pālieši un aizlakstieši no Lemešgala apkaimes. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 256.*

— Uz iebraucamo vietu taču nevedīsi — tā šonakt pilna kā maiss. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 256.*

2. Ļoti piedzēries.

Anna. Ko tas āksts! Pilns kā auzu maiss. *Paegle L. Lugas. R. 1947, 494.*

RESNS KĀ MAISS. *Ļoti resns, tukls.*

Tas bija jau īsti prāvs suņuks. Resns kā maiss, viņš it dūšīgi stampāja pa zālāju.. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 145.*

Viens, resns kā maiss, saritinājies turpat netālu. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 270.*

Bet Džoe redzēja viņa ģīmi, viņa augumu kā maisu, nelāgās acis. *Sudmalis E. Es iegāju pulkā. R. 1971, 61.*

RUPJŠ KĀ [PELAVU, PAKULU] MAISS. *No ļoti rupjas, mazvērtīgas šķiedras austs.*

.. pakulu krekls, rupjš kā maiss un netīrs kā kājslauķis, pārlaists pār zili strīpotām — arī pakulu — biksēm.. *Ziediņš A. Bataljona komandieris Krauja. R. 1964, 98.*

.. īsi apgriezti mati, apģērbs rupjš kā maiss, kas noslēpj sievišķību un pievilcību grieķietes kustībās. *Dzene L. Lidija Freimane. R. 1971, 153—154.*

SLINKS KĀ MAISS (PELU MAISS). *Ļoti slinks.*

— Tas tev gan! Slinks kā maiss! *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 85.*

Tu jau nekā negribi darīt. Tu esi, piedod, slinks kā maiss. *Ezera R. Pati ar savu vēju, 1. R. 1982, 153.*

Un, ja bērns savus locekļus laikā nesāk locīt, tad pēc ir slinks kā pelu maiss, līdz bads un plikums vadīs diedelēt. *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 33.*

SLINKUMA MAISS; PELU MAISS. *Sliņķis.*

Un šoferis .. sacīja, ka visi tur autobusu parkā esot kā lasīt izlasīti gurķi un slīmesti, gatavie slaisti un slinkuma maisi.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 159.*

Dibens gan varbūt sāp no gulšņāšanas uz dīvāna un romānu lasīšanas. Tavu slinkuma maisu, bez kauna un goda... *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 79.*

— Atkal tev trijnieks. Īsts slinkuma maiss. Viņam nekas cits nav jādara kā tikai jāmācās, un pat to viņš nevar. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 52.*

«Nē, sievu ar tādu pūru es negribu! Kurām siens un salmi iet pūrā līdza par piedevām, tās pašas nav vairāk nekas kā pelu maisi...» *Janševskis J. KR, I. R. 1940, 310.*

«Ņem nu vien bērnu plecos un iesim,» saka Karlīne.

To nu gan Luze nedarīs. Ne par kādu naudu viņa nestieps tādu «pelu maišeli». *Brigadere A. Trilogija. R. 1973, 162.*

TUMŠS KĀ MAISĀ. *Ļoti tumšs.*

Laiks bija rāms, bet samācies un tumšs kā maisā. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 65.*

MAITA

KĀ MAITA *vienk. Saka, ja kas negatīvs izpaužas lielā mērā.*

— .. Bagāts viņas neņems — viņas pašas nav bagātas, nabags viņas ne tik nevar ņemt — slinkas kā maitas, kas darbu darīs? *Janševskis J. KR, I. R. 1940, 280.*

— Slinks kā maita, bet uz muižas meitām uzburts. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 44.*

.. Es Augustu pazīstu. Glums kā maita. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 194.*

MAIZE

BRĪVĀ MAIZĒ. *Sk.* KROŅA MAIZĒ.

CEĻA MAIZE *poēt. Garīgas vērtības, padomi, ko dod kādam līdzi tālākās dzīves gaitās.*

Mums ir tāda maize ceļam, / Kuru ēdot jauns tiek gars, / Tautas avotos mēs smeļam, / Katrā lāsē burvju spars. *Sudrabkalns J. Izlase. R. 1954, 220.*

.. lai Tava [J. Sudrabkalna] «Ceļa maize» arī kļūtu par ceļa maizi, tas tomēr būtu burvīgi. *Lukss V. Kara dienu vēstules. R. 1975, 56.*

.. aizvien skaidrāk izjutu un sapratu, cik liela nozīme viņai bijusi manā dzīvē, cik lielu ceļa maizi tā man devusi līdz. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 55.*

DROŠĀ MAIZĒ. *Sk.* KROŅA MAIZĒ.

ĒST kāda MAIZI. *Būt kāda apgādībā, strādāt pie kāda.*

— .. Gan kauns ir ēst pagasta maizi, bet jāiet vien bija, citādi jau vedekla manis nemaz vairs neieraudzītu. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 206.*

— .. Kad tu esi tajā barā un «Dienas Lapas» maizi ēd, ko tad tu meklē Latviešu biedrībā? *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 55.*

«.. Nelieši [revolucionāru atbalstītāji], ēd cara maizi un taisa revolūciju!» *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 209.*

«.. māte jau nu ar padzīvojis cilvēks un būs apnikusi svešu maizi ēst.» *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 10—11.*

ĒST PAR VELTI [kāda] MAIZI. *Saka, ja kāds saņem uzturu, atalgojumu nestrādājot.*

— .. Strādāt vairs nespēju, dusulis mani moca, ka jābeidzas vai nost. Dēls ķīvējas, ka par velti ēdot viņa maizi, un mani dzītin aizdzina uz pagasta namu.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 206.*

Kas par niekiem, viena skola nekad nevar revolūciju iztaisīt! Ovčiņņikovs tikai cenšas pierādīt, ka viņš par velti neēd ķeizara maizi. Ar ziņojumiem par puiku nemieriem viņš tikai pats grib tikt labākā vietā. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 191.*

— .. Sak, sliņķi, cik ilgi tu par velti ēdīsi kroņa maizi. *Upīts A. Pērkona pievārtē. R. 1950, 145.*

— .. Par to nemaz nebaidies, vecais, ka tavs dēls būs gluži par velti ēdis maizi skolodamies. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 259.*

— Aptiekņieks vai skolmeistars, viss viens. Bez darba dzīvo, velti maizi ēd. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 660.*

— .. Alfona vaina, ka nelūkojās, lai amatnieki neslinkotu, lai velti neēstu maizi. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 229.*

ĒST SAVU MAIZI *novec. Pelnīt sev eksistences līdzekļus.*

«.. Savu mūžu es esmu turējies pie sava amata un — ko tur liegt — savu maizīti godam ēdis.» *Upīts A. KR, III. R. 1948, 380.*

«.. Pēterburgā mēs, latvieši, kā tauta nekad nekādu svaru neiegūsim, arī citās Krievijas pilsētās ne... Savu maizi tur ēdīsim, bet tas viss! Bet mūsu dzimtene — Latvija, mūsu Rīga, tā reiz būs latviešu Rīga.» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 575.*

Ko nu darīsi: tāpat jau katram sava maizīte jāēd, lai nu tā amata mācēšana kāda būdama... *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 270.*

Strādājuši viņi ir visā spēkā, bez šaubīšanās te redzam cilvēkus, kas ēd savu maizi vaiga sviedros. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 252.*

— .. Zinu — tev būs sviedriem vaigā savu dienišķo maizi ēst! *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 221.*

ĒST ŽĒLASTĪBAS MAIZI. *Dzīvot, eksistēt, saņemot no kāda pašus nepieciešamākos uzturlīdzekļus (parasti pazemojošā veidā).*

Kam vēl pašlepnums, tam vieglāk sēst / Melnā veļu laiviņā / Nekā žēlastības maizi ēst: / Rūgtāka par nāvi tā. *Treimanis-Zvārgulis E. Kur Gauja ar Raunu tiekas. R. 1978, 183.*

— Ko tu te tāds puika mums padari? .. Tīri vai žēlastības maizi ēd, bet kāda mute! *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 49.*

S a i v a [Berga kundzei]. Jums taču ir znots un meita. Bet, ja jums nepatīk ēst viņu žēlastības maizi, jūs varēsit iestāties kādā darbā. *Zālīte E. Atgūtā dzimtene. R. 1948, 87.*

Cēzars patiesībā ēda saimnieces žēlastības maizi, jo pats saimnieks suni pērnajā rudenī gribējis nošaut, kam tādu velti barot, kas vairs lāgā kājās nevar noturēties, tikai saimniece glābusi. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 53.*

KĀ MAIZES NEĒDIS. *Sk.* KĀ NEĒDIS.

KĀ MEDUS MAIZE; KĀ MEDUS UZ MAIZES. *Saka par ko kādam vēlamu, patīkamu.*

Tā [plinti neatdabūjuši] mēs atstājām meža sarga māju un gājām pa mēnesnīcu atpakaļ.. Visu ceļu mēs nepārmijām ne vārda. Tikai kad iegriezāmies savā sētā, Paeglis ne man, bet sev teica:

«Saimniekam tas nu būs kā medus maizīte. Viņš jau sen to plintīti nevarēja ciest.» *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 507.*

Virtuvē izkāsu pienu. Jurģis pagrozījās, laikam jau drusku neērti bija nabagam, un teicās paieties Kristapam pretī — varbūt veikalā smagi sapircies.. Un gāja arī. Tas man bija kā medus maize. Noskatījos, lai viņš tiek aiz kalniem, un skrēju pie Jēkaba. *Belševica V. Nelaime mājās. R. 1979, 72.*

«.. bet mūsu pušenieks [kaimiņš], tas jau gan tajā amatā nav derīgs, — to jau sen vajadzēja nogāzt. Vai tad šis nu vien tas gudrais, ka var to amatu izpildīt.»

Tas pašai [saimniecei] atkal bija kā medus uz maizes. *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 17.*

MAIZE BEZ GAROZAS. *Darbs, dzīve, kurā nav nekā nepatīkama, grūta.*

— .. Lejassmeltēnos, saka, istabu divreiz gadā izmēžot vairāk ar šķipeli nekā ar slotu..

— Šā vai tā — kur tad ir maize bez garozas vai vieta bez savas vainas? *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 235.*

«Bet arī uz to jums vajag sagatavoties, ka sākumā būs jāpārspēj lielas grūtības, dažnedažādas.»

To arī Čipa zināja,— bet kur ir maize bez garozas! *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 171.*

Andreju nav nobaidījusi brāļa sūrošanās — patiesi, kur gan maize bez garozas. *Kalniņš J. Savādnieki. R. 1979, 132.*

«.. Kur tu ņemsi maizi bez garozas!» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 416.*

Tos [vecākus] jau viņš nedrīkstēja apgrūtināt. Tad visi kaimiņi smietos kā par neprašu un gļēvuli, kas meklējis maizi bez garozas,... un arī vecākiem tas nebūtu pa prātam. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 39.*

— Bet daudziem pilsētas maize liekas saldāka.

— Saldāka? Vai tad pilsētā maize bez garozas? Netrūkst jau arī tur rūpju. *K 1979, 6. nr. 114.*

NEPIECIEŠAMS (VAJADZĪGS) KĀ [DIENIŠĶĀ] MAIZE. *Ļoti nepieciešams.*

Ostas būves iekavēšana savukārt aizstums tālāk nākotnē citus plānus — jauno skolu, dzīvojamās ēkas.. Tas viss tik nepieciešams, gluži kā maize. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 239.*

— .. Šeit mums tās ir vairāk vajadzīgas nekā maize! — viņš iesaucās, satverdams proklamāciju žūksni. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 47.*

Rakstnieka stāstījums par sevi, kurā savijas biogrāfiskais un radošais, ir saistoša lasāmviela tiem, kas pazīst viņa grāmatas. Toties kritikai, literatūrzinātnei tas nepieciešams kā dienišķā maize. *Sokolova I. C 1975, 34. nr. 4.*

Un ir sajūta, ka tautai teātris nepieciešams tāpat kā darbs, kā ģimene, kā dienišķā maize. *LM 1980, 65. nr. 4.*

PELNĪT MAIZI AR MUTI. *Gūt sev labumu, lišķējot kādam, iztapīgi runājot.*

M a d ā m a. Vai jūs vēl nepazīstat muižas dzīves? Te pats gaiss dzird un pate tumsa redz. Te nepelna maizes ar rokām vien, bet arī ar muti. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 270.*

PIE MAIZES UN ŪDENS. *Sk.* PIE ŪDENS UN MAIZES.

TAS VAIRS MAIZI NEĒDĪS; TAS VAIRS MAIZĒ NEKODĪS. *Saka par cilvēku, kam paredzama drīza nāve.*

Tas vairs maizi neēdīs — saka par slimu, vārgu cilvēku, kas ir tuvu nāvei. *Ērģemes izloksnes vārdnīca, 2. R. 1978, 268.*

— Mans draugs, tas pilnīgi skaidrs, ka Hitlers ilgāk par mēnesi vairs maizē nekodīs. *Plaudis J. Raksti, III. R. 1965, 192.*

maizes ēdājs

Ja šodien vai rīt Ilze nenomiršot, tad var cerēt, ka šī vēl būšot maizes ēdāja. *Strupulis U. Raunas stāsti. R. 1983, 149.*

MĀJA

KĀ MĀJĀS; KĀ SAVĀS MĀJĀS *parasti savienojumā ar* justies. *Saka, ja kāds jūtas brīvi, nepiespiesti, omulīgi, ja viss ir zināms, ierasts.*

.. viņas drīkst atkal, kā arvien, — un visi, ko viņš pieņēma, — justies še kā mājās un darīt, ko redz un grib. Varbūt šajā pilnīgas nesaistības sajūtā arī pastāvēja Viktora Stēģa dzīvokļa pievilkšanas spēks. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 314.*

Viņš jutās kā mājās. Patiešām, viņam jau arī pie savas mātes nevarēja klāties labāk kā še pie šiem biedriem. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 220.*

Pie pusdienu galda māte nemitīgi skubināja ciemiņu ēst, ņemt par labu, kas celts priekšā, un vispār justies kā mājās. *Dumbers L. Vējziedu pavēnī. R. 1977, 42.*

.. sabiedrībā Ālaiņa nekad netrūka, kaut gan kā mājās viņš nejutās nekur. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 51.*

Dziesmu grāmata jau Kristapelim bij izieta cauri, viņš to tik atsauca, un Annele arī viņā bij kā mājās, jo, kopš sniegs bij uzkritis, Kristapelis to sauca dienu no dienas. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 36.*

Rūpnīcā biju jau nostrādājusi vairākus mēnešus un jutos tur kā savās mājās.. *Bauģis P. Cilvēki pie ūdeņiem. R. 1961, 48.*

Ziņģis apsēdās, negaidīdams aicinājumu, rādīdams Jānim, ka viņš te kā savās mājās. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 514.*

LIELS KĀ MĀJA. *Ļoti liels.*

Vienu nakti viņš lika kalpam aizvelt divu veršķu tālumā milzīgu akmeni, kas bija tik liels kā māja. *Šmits P. VIII, 289.*

— Mums tur upē lejpus ābeļdārza bij viens tāds [akmens] kā māja, galvu augstāks par mani, tāds pats sarkans.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 92.*

Liels kā māja un kaulains, visas ribas varēja saskaitīt, krusta kauls kā naža mugura, aste nogriezta līdz stulpei, zemnieku zirdziņi viņam tikai pāri pavēderei. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 166.*

MŪŽA MĀJA. *1. Zārks.*

Rītu ap desmitiem, ne agrāk, varēja braukt pēc zārka. Dzīdamies pēc laicīgās sētas, viņš bij aizmirsis gādāt par mūža māju. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 287.*

— .. ja tu domā sev mūža māju likt taisīt, tad dēļus tu dabūsi par brīvu. Pieprasi tikai muižkungam. Tu esi to pelnījis. *Kosa J. Dienas tveicē. R. 1969, 70.*

Sūrumos uz klētsaugšas jau gadus desmit glabājās zārks, kuru saimnieks licis uztaisīt pats sev: tā kādreiz bija rīkojušies viņa vectēvs un tēvs.. Sev paredzētu mūža māju nu nācās atdot Lavīzei. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 173.*

Mans vectēvs bēniņos turēja zārku un arī vecaimātei uztaisīja. Mans tēvs tāpat būtu izgatavojis sev mūža māju, ja nebūtu kritis frontē. *Kaijaks V. Soļi. R. 1977, 13.*

2. Kapa vieta; kapsēta.

Un zinu: tēvu zeme mani / Reiz bagātīgi atalgos. / Man savā klēpī mūža mājas / Un mieru dos. *Treimanis-Zvārgulis E. Kur Gauja ar Raunu tiekas. R. 1978, 158.*

.. tautas dzīvē dziļi iesakņojusies tradīcija neaizmirst aizgājušo mūža mājas.. *Vilks Ē. K 1975, 4. nr. 67.*

Cik ātri viņi arī atkāpās, pretinieka ķēde arvien atkal parādījās uz attāliem pauguriem aiz viņiem.. Ceļš bija tāds pats kā toreiz Austrumprūsijā. Bet vai arī šoreiz tas bija ceļš uz mājām?... Jā, uz mājām vai uz mūža mājām. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 376.*

Vienu otru .. aizveda uz mūža māju, tikai Jaunāmāte palika skumstot, ka Dievs viņu aizmirsis. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 304.*

Fleiti esot ielikuši zārkā līdzi uz mūža mājām. *Upmale V. Mežkroga gravīras. R. 1982, 153.*

NAV VISI MĀJĀS kādam *sar. Saka, ja kāds ir garīgi slims, ja kāda rīcība tiek uzskatīta par nesaprātīgu.*

— Kas tas par cilvēku?

— Tāds Dieva dots!.. Laikam jau nav visi mājās. *Lācis V. KR, IV. R. 1971, 438.*

— .. Veronikai jau no mazotnes nav visi mājās. *Salenieks E. Tā viņi strādāja. R. 1967, 71.*

— Jūs visi pazīstat zivju murdus, kādus liek upēs, ezeros un citos mierīgos ūdeņos. Lūk, tādu murdu, tikai daudz lielāku un stiprāku varētu noenkurot jūrā.

— Nedodiet Oskaram vairāk šņabi! — vecais Kļava noskaities sauca. — Viņam jau sāk griezties.

— Viņam nav visi mājās! — Oskars vēl dzirdēja tēva balsi. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 15—16.*

Visi ar rokām un kājām bija pretim, pat teica, ka Mierlaukam nav visi mājās, ja viņš nāk ar tamlīdzīgu priekšlikumu. *Grēviņš V. Aleksis Mierlauks. R. 1956, 61.*

VIENU (KĀDU) MĀJU TĀLĀK *sar., niev. Projām.*

Un es jau gribēju mainīt savu nodomu, tas ir, rīt, kā saka, doties vienu māju tālāk. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 12.*

— Labi, ka tu viņu aizraidīji vienu māju tālāk, — atvieglots iesaucās Fricis Gailis, kad aizgājējam aiz muguras aizvērās durvis. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 102.*

«Lai iet vien balsu linotājs kādu māju tālāk!» pats Ezergailis rupji uzbrēca kalponei.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 57—58.*

«Es negribu naidu, un blēdīgi ģīmji man nepatīk,» viņš, durvis pavēris, paklusām teica. «Labāk saņemi, kas tev nākas, un staigā kādu māju tālāk.» *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 76.*

Viņam uzmācās šaubas, vai jel tie īrnieki pašam Gobam ar maksā ko vai tikai tāpat padzīvojas, uzliek cepuri galvā un aiziet atkal māju tāļāk. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 323.*

MĀJIŅA

MĀJIŅA UZ VISTAS KĀJAS *sar., hum. Mazs, viegli celts pagaidu miteklis.*

Arī Alvīne apmetās dzīvot mājiņā uz vistas kājas netālu no jaunā meža. *Ķuzāne L. Zodiaka loks. R. 1975, 23.*

Grausti un mājiņas uz vistas kājas katrā ziņā stipri vien bojā mūsu lauku ainavu.. *C 1980, 71. nr. 2.*

MAKĀNS

KĀ MAKĀNS (makans) *sar. Ļoti liels.*

Kādu pavasari, kad bērzu tēšana tuvojās jau beigām, māte aizgāja uz rijaspriekšu aprunāties ar tēvu, vai nebūtu laiks puiku laist uz pirti līdzi lielajiem, jo izaudzis tāds kā makāns un vannīte paliekot par mazu. *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 61.*

Un ganu ir viens ... divi ... trīs ... kādi pieci! Suņi tādi kā makani, bet neskrej šurp mūs riet. Govis augstas un resnas, gariem ragiem. *Poruks J. Reālistiski stāsti. R. 1953, 226.*

— .. Ar tavu tēvu mēs, puikas būdami, cilpojām uz Rojas upi vēžot. Cēlām no pacerēm laukā vēžus kā makanus. *Kraujiņš K. Dzīves lokā. R. 1970, 185.*

«Un, varbūt neticēšot, izauga tādi kartupeļi kā makāni. Nevienam tādu nebija toruden.» *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 191—192.*

MĀKONIS

KĀ MELNS MĀKONIS; KĀ MĀĶONIS. *1. Lielā daudzumā (parasti aiz lietvārda dsk. ģenitīvā). Sal.* KĀ MELNA DEBESS.

Pie viņa sanāk cilvēku kā melns mākonis. *Šmits P. VIII, 371.*

Precinieku ikdien kā melns mākonis. *Salenieks E. Neizlaid airus no rokām! R. 1975, 95.*

Edžus aizskarts, ka klases biedrs draudzes skolas zāli nosaucis tikai par zālīti. Ko, vai tad tajā dažkārt nav sanācis ļaužu kā melns mākonis. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 163.*

Katrā stacijā, tiklīdz vilciens pieturēja, viņi [bēgļi] kā melns mākonis metās laukā no vagoniem.. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 15.*

Šajā sēklī zivju tikpat kā nav, bet vēžu kā mākonis. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 180—181.*

Kā mākonis nāk kāzinieki. Zirgi sprauslā. Dubļi šķīst. Ar vienu rāvienu brūtes vedējs notur saputotos kumeļus pie pašām namdurvīm. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 480.*

2. Ļoti uzmācīgi, neatvairāmi. Sal. KĀ MELNA DEBESS.

Dienā biju noskraidījies uz nebēdu, tāpēc miegs uzkrita kā melns mākonis, un droši vien jau pēc dažām minūtēm es vairs nedzirdēju un nemanīju ne nieka. *Saulītis B. Ļoti jautrs cilvēks. R. 1961, 8.*

Tas trakākais man šķita tas, ka jutu arī pašu Eidu nedrošu, jo viņš visiem prasīja ceļu, un nakts nāca virsū kā melns mākonis. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 314.*

Tad gan mūsu draugi palika nikni. Nāca virsū ar noņemtām vēdersiksnām kā melns mākonis. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 171.*

Ar puisi viņam negribējās saķerties. Taču svešais nāca virsū kā melns mākonis. *Kalve A. Vēja kaņepes. R. 1973, 25.*

.. grūtsirdība kā melns mākonis mācās virsū. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 200.*

Kļuva aizvien gaišāks, bet līdz ar to arī miegs nāca atkal virsū kā mākonis. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 205.*

— Tev nenāk miegs, papu?

— Un tev?

— Man gan, kā mākonis. *Ezera R. Saules atspulgs. R. 1969, 26.*

— .. Trīs baļķus ziemā vajadzēja izcirst un pievest. Kas tagad pievedīs un iebūvēs, kad lauku darbi kā mākonis nāk virsū? *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 328.*

Bet siltajā istabā kā mākonis uzmācās pārdzīvotā un pārciestā atjauda. Likās, ka visas pasaules netaisnība un rūgtums viņai vienai sagulis virsū. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 368.*

Miegs nāk kā mākulis! Acis veras ciet. Mācītājs runā, runā, līdz aizmieg gan turpat kancelē. *Latviešu tautas anekdotes. R. 1961, 138.*

Un visi nu man virsū kā mākulis: saimniekbrāl, jauno saimniek, direktor, brigadier un tamlīdzīgi. *Salenieks E. Neizlaid airus no rokām! R. 1975, 77.*

3. Ļoti drūms, dusmīgs, satraukts, noraizējies. Sk. arī KĀ NEGAISA MĀKONIS.

Uz dēļu laipām viņš gandrīz uzgrūdās sievai virsū. Stāvēja sapūtusies kā melns mākonis. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 554.*

Man garām padrāžas Lilija. Redzu — kā melns mākonis! *Brodele A. Tas ir mans laiks. R. 1969, 310.*

Otrā dienā apspriedē viņš bijis samācies kā melns mākonis un dārdējis savā bardzībā kā pērkons. *Brutāne V. Uz Līgatni man brauciet līdz! R. 1969, 76.*

Pēc vienas tādas niknas [darba] dienas [siena pļavā], izkaptis plecā pārmetuši, abi nācām uz māju. Frīdis bij kā mākonis, nerunāja nevienu vārdu, tikai šņāca vien.. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 124—125.*

«.. Ieradies bija arī R. Blaumanis un J. Rozentāls; viņi sēdēja savrup, sevī ierāvušies, saduguši un drūmi kā mākoņi. Viņiem, kā likās, izrāde ne visai gāja pie sirds, jo tur nebija stipru raksturu..» *Stankevičs A. Pēc pirmajiem cīruļiem. R. 1981, 178.*

Līzbete tāpat staigāja sadrūvējusies kā mākonis.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 288.*

Mājās tikuši, mēs atradām saimnieka ratus sētsvidū. Paši saimnieki sēdēja uz klēts priekšas draudoši kā mākoņi, jo kambarītī viņi bez Jāņa nevarēja iekšā tikt [atslēgas bija pie Jāņa]. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 240.*

KĀ NEGAISA (LIETUS, KRUSAS) MĀKONIS. *Ļoti drūms, dusmīgs, satraukts, noraizējies. Sk.* KĀ MELNS MĀKONIS. *3.*

Tā viņš cīnījās ar savu mašīnu .. un tagad sēdēja drūms kā negaisa mākonis un gaidīja, kad Krusa beidzot pavaicās, kas tad par lietu... *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 317.*

Kad kļuva zināms, ka vecajām Raudupes dzirnavām izjaukts aizsprosts.., Tauriņš vairākas dienas staigāja melns kā negaisa mākonis — tā vien likās, ka viņš sajuks prātā. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 223.*

Vecais kapteinis bija satumsis kā negaisa mākonis.

— Kas tā par mētāšanos apkārt pēc pusnakts? — viņš noprasīja. *Ērgle Z. Uno un trīs musketieri. R. 1970, 50.*

Ne vārda nesacīdams, tumšs un draudīgs kā negaisa mākonis Sūrumu saimnieks tuvojās savai sievai.. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 169.*

Pēc tās nelaimīgās reizes, kad «Zibenī» parādījās karikatūra un viss kolhozs smējās, Alfredam bija jāpārdzīvo daudz nepatīkamu brīžu. Pirmais tas, ka tēvs tai dienā no lauka pārnāca bargs kā negaisa mākonis, zibeņus šķildams, kādu Alfreds neatcerējās viņu redzējis. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 308.*

Izrīkojuma beigās Kandāts man paziņoja, ka uz skatuves uzskrējis Rāviņš, pārskaities zili melns kā negaisa mākonis, draudējis zvanīt «gradonačaļņikam» un pārtraukt pusceļā teātra izrādi, jo kuplejas neesot cenzētas, pārāk tendenciozas un diskreditējot viņa avīžu godu. *Kraujiņš K. — Rūdolfs Blaumanis laikabiedru atmiņās. R. 1962, 122.*

«Tiesa, es esmu ātra un šad un tad izmuldos, kā nevajag. Bet apgriezusies es esmu atkal laba. Viņš [vīrs] turpretim staigā dienām un nedēļām kā lietus mākonis, kad es pateikusi vārdu, kas viņam nav paticis.» *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 192.*

— Sliktā spēlē nav labi rādīt priecīgus ģīmjus,— atbildēja treneris, kas sēdēja pie stūres drūms kā lietus mākonis. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 118.*

Virtuvē viņš izgāja melns kā krusas mākonis. Ak, Valda, Valda, vai tad nu viņa nespēja viņiem abiem aiztaupīt šo tikšanos. *Zigmonte D. Fragments. R. 1971, 75.*

Rūpkombināta mēbeļu ceha priekšnieks ienāca darbnīcā drūms kā krusas mākonis. *Bels A. Saknes. R. 1982, 47.*

Viņš staigāja bargs kā negaisa padebesis. *Mauliņš J. Pēdas. R. 1980, 84.*

Kārlis, melns kā tūce, uzmet uz galda algu. Gandrīz vai dubultu. *Avotiņa D. Zuze. R. 1973, 25.*

KĀ NO MĀKOŅIEM IZKRITIS (nokritis). *Saka, ja kāds ir izbrīnīts, apjucis, nespēj orientēties situācijā.*

«Tad patiešām tu tas esi, Kārli, vecais draugs!» Svešais saķēra Kārļa roku un to sirsnīgi spieda, kamēr abas sievietes stāvēja it kā no mākoņiem izkritušas un, iepletušas mutes, visu to noskatījās. *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 549.*

Krodzinieks stāvēja kā no mākoņiem izkritis. Tādu spriedumu viņš ne sapnī nebija iedomājies. Labs brīdis pagāja, kamēr viņš atžilba. *Deglavs A. KR, II. R. 1928, 81.*

Viss notika pārāk negaidot. Es paliku kā no mākoņiem izkritis.. *Zariņš K. Izvēlēti stāsti un noveles. R. 1942, 249.*

Dzintarnieks blenza, kā no mākoņiem izkritis. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 632.*

Ozols nokrita kā no mākoņiem, kad viņam darīja zināmu, kādēļ viņš no vietas atlaists. *Māteru Juris. KR, II. R. 1924, 146.*

Caune nokrita kā no mākoņiem. Vai tad Ceplis tiešām būtu aizmirsis viņu uzaicināt? *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 67.*

KĀ PA MĀKOŅIEM. *Saka, ja kāds neievēro reālo situāciju, dzīvo savā iedomu pasaulē.*

— Jūs dzīvojat kā pa mākoņiem, bet man liekas, ka uz zemes tomēr drošāk. Labāk zīle rokā nekā mednis kokā. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 129.*

Viņam patika noteiktība, bet citi cilvēki runāja kā pa mākoņiem. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 101.*

Arnis tāds pats — nekā nedara, tikai sēž un fantazē, kā pa mākoņiem. *Dripe A. Tā tas varētu būt. R. 1973, 49.*

LIDINĀTIES (LIDOT, STAIGĀT, BRAUKĀT) PA MĀKOŅIEM (mākoņos) *sar. Neievērot reālo situāciju, domās, spriedumos atrauties no dzīves īstenības, neauglīgi fantazēt, būt izklaidīgam. Sal.* STUMT MĀKOŅUS.

— Kur ir tās grāmatas, kas aprakstītu dzīvi tādu, kāda tā ir? Rakstnieki pa mākoņiem vien lidinās. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 221.*

Latviešu rakstniecībai pārmeta, ka tā nepavisam neaizskar reālo dzīvi, ka tā ar saviem romantiskiem tēliem lido no īstenās dzīves nost pa mākoņiem.. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 390—391.*

Tēvs vienmēr centās dēlu piezemēt: «Ko tu lido pa mākoņiem, raksti par reālo dzīvi!» *Sokolova I. Balsis. R. 1978, 175.*

Tajā vakarā Indriķis biežāk nekā citreiz bija pieķēris sevi, ka rokas apstājušās rakstīt, bet pats staigā pa mākoņiem. *Grigulis A. Dzejoļi. Stāsti. Lugas. R. 1956, 326.*

Un Indriķis toreiz arī kā pa mākoņiem staigāja, uz viņu [meiteni] vien skatījās, un pareizi, kurš samīlējies tad kādreiz citādi rīkojies? *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 361.*

— Jā, jā, — pievienojās vēl kāda balss. — Tas otrs [izvadītājs kapos]... tas Žanis ir labāks.

— Tad tas jau arī kā kuro reizi, — īgņājās pirmā kritiķe. — Reizēm tāpat braukā pa mākoņiem. *Kalndruva M. Vējš pakar kokli. R. 1979, 43.*

Vecais Brīviņš skaidrā prātā apsvēra visu to, par ko tas dulnumā muldēja, pa mākoņiem braukdams. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 495.*

Tie ne tikai gluži atsacījās no patiešamības tēlošanas, bet pilnīgi pacēlās mākoņos.. *Pīpiņš E. — Latviešu literatūras kritika, I. R. 1956, 566.*

Miervaldis: «Viņš ir no tiem, kas grābstās pa mākoņiem un maisās pa kājām. Viņam ir pavisam citādi uzskati par dzīvi nekā mums.» *Gulbis H. Sarunas ar skopām remarkām. R. 1974, 296.*

Viņš [Ervīns] lidinās mākoņos, cenšas plātoties nomierināt pats sevi un vēl paspīdēt viņas [Baibas] priekšā. *Dripe A. Kaķi maisā. R. 1977, 256.*

Sekmju apreibināts, Freda gars lidoja mākoņos; sava pārākuma apziņa viņu kutināt kutināja.. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 189.*

— Bet tu, es skatos, esi tāds pats savādnieks kā vecos laikos.. Bet, mīļais cilvēk, tu dzīvo uz zemes konkrētos vēsturiskos apstākļos, nevis plivinies kaut kur mākoņos.. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 244.*

— Visi tie mācītie un cīņai gatavie — mākoņos jūs šūpojaties un vēju ķerat — gluži kā kādā Aristofana komēdijā! *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 53.*

LĪDZ MĀKOŅIEM. *Saka par kādas darbības lielu intensitāti.*

«.. Un kālab tu, meitenes krupe, nekliedz no tiesas, kad viņš tev ko dara? Kliedz tā, ka lai skan līdz mākoņiem! Ja ne cilvēki, lai jel Dievs dzird, kāds tas žīda pagāns ir bezkaunīgs un uzmācīgs.» *Janševskis J. Līgava, I. R. 1931, 171.*

.. līdz mākoņiem virs viņas galvas iemīlējās leitnants. *Bels A. Zv 1975, 23. nr. 29.*

PILNS KĀ MĀKONIS. *Stipri piedzēries.*

Staigā vienmēr pilns kā mākonis ... ne jau aiz priekiem dzer. *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 173.*

.. atgriezās puisis atpakaļ, ziņodams, ka kalēju atradis dārzā guļot pilnu kā mākoni: nedz to varot uzmodināt, nedz tas jēgtu tagad ko darīt, ja arī uzmodinātu. *Janševskis J. KR, XIII—XIV. R. 1933, 133.*

Un Jukums bija vīrs, trīs dienas viņš maksāja un dzēra kā mākonī, kamēr nolūza un palika guļam darbnīcas kaktā. *Upmale V. Mežkroga gravīras. R. 1982, 131.*

STUMT (stumdīt) AR DEGUNU MĀKOŅUS *sar. Izturēties augstprātīgi, uzpūtīgi, pašpārliecināti. Sal.* CELT DEGUNU MĀKOŅOS.

K a t r ī n e. Vai ta' es zināju?... Izskatījās tāds lādzīgs. Nestūma ar degunu mākoņus kā dažs labs. *Zālīte E. Spēka avots. R. 1951, 10.*

— Jūlīt! Paklausies, Jūlīt, kā tu domā: vai visas tās, kas grābj [tur grābeklī] ar trim pirkstiem, ar degunu mākoņus stumda? *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 57.*

— Un tad lepna! Nezin, kā slieties, kādas jakas vilkt, kādu priekšautu siet, ar purnu mākoņus rauš. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 156.*

STUMT (stumdīt) MĀKOŅUS *sar. Tiekties pēc reāli neiespējamā, fantazēt. Sal.* LIDINĀTIES PA MĀKOŅIEM.

Visos pakšos dziesma viena: / — Nav no jaunajiem vairs lietas koka, / Stumda mākoņus, / Un katrs vējš tos loka. *Grigulis A. Sarkans pīlādžkoks līkst pāri straumei. R. 1975, 34.*

Ko līdz stumdīt mākoņus, dzīties pēc neiespējamā? *Kalve A. Tveice jūlijā. R. 1976, 237.*

mākoņu stūmējs

S v i l u m s. Vai tas kāds zemkopis? Mākoņu stūmējs! *Lindulis J. Lugu izlase. R. 1945, 98.*

— .. Pasaulē viss, mīļo māt, / Sākas no mākoņu stūmējiem,.. / Kurus.. / Nevar piesiet pie mājām... *Elksne A., Grots J. Vēstules tālajai zvaigznei. R. 1978, 10.*

Jāmēģina saprast, ko dod kultūrai gan mākoņu stūmēja jaunrades «bezdarbība», gan ritmiska, pedantiska darba ētiskā kārtības dziņa. *Ziedonis I. Garainis, kas veicina vārīšanos. R. 1976, 49.*

TUMŠI (MELNI; NEGAISA) MĀKOŅI SAVELKAS (SABIEZĒ) PĀR kādu (kāda GALVU), kaut ko. *Saka, ja jūt tuvojamies ko draudīgu, ja kādam gaidāmas lielas nepatikšanas.*

Bet tumšie mākoņi pār Latviešu biedrību savilkās arvien draudošāk. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 637.*

Sevišķi daudz ar «Cepļa» vekseļiem tam nācās izpalīdzēt Nagainim, pār kura uzņēmumiem atkal savilkās tumši mākoņi. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 323.*

.. mūsu istabas gods bija briesmās, un pār mūsu dzīvi savilkās melni mākoņi. *Vācietis O. Tās dienas acīm. R. 1975, 29.*

Kamēr Sauso spaidīja un mocīja izmeklēšanas tiesnesis, arī pār Nagaiņa galvu savilkās pavisam tumši mākoņi. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 341.*

Jauni negaisa mākoņi savilkās pār jaunās Latvijas vadoņu galvām. *Roziņš Fr. — Latviešu literatūras kritika, I. R. 1956, 869.*

Kopš viņas dzīvē ienāca svešinieks ar savu noslēpumainību, Alda juta, ka pār viņas galvu sabiezē arvien baismīgāki negaisa mākoņi. *Kaijaks V. Bailes. R. 1977, 63.*

Lai gan viņi, tā sakot, dzīvoja savā nodabā un nevienam nenāca pa tuvu, tad taču no krāsnešu sačukstēšanās un sāņu skatieniem Kārlis it labi noprata, ka pār viņa galvu savelkas mākoņi. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 283.*

MAKS

ATVĒRT (vērt vaļā; ATDARĪT) MAKU. *Dot līdzekļus, maksāt, tērēties.*

Grāmatām viņa naudu nežēloja un stingri pieprasīja to no Kazraga, kurš tagad nelabprāt gribēja atvērt savu maku. *Zamaiča L. Direktors Kazrags. R. 1973, 350.*

Ielūgti .. bagātākie un ietekmīgākie ļaudis,.. tādi, kas var un grib atvērt maku un ziedot abu biedrību administrācijas un reprezentācijas izdevumiem. *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 139.*

Pīpē «Prīmu» un dzīvo laimīgs, nav spiesta lieta. Bet, ja tev garšo smaržīgāks dūms, esi tik laipns, ver vaļā maku! *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 175.*

«Bet jūs, kristīgie ļaudis,.. atdariet savas sirdis un makus lielajam Misiones darbam..» *Upīts A. KR, III. R. 1948, 440.*

Un Vilim vajadzēs atdarīt maciņu, lai tēvu un māti nogādātu atpakaļ Vecmīlgrāvī. *Atmiņas par Vili Lāci. R. 1975, 69.*

BIEZS NAUDAS MAKS. *Saka, ja kādam ir daudz naudas.*

Viņam vecāki ar biezāku maku: tēvs būvmeistars, vectēvs galdnieks. *Branks V. Puiku gadi Alūksnē. R. 1973, 87.*

Dažs labs stulbiķis, kura tēvam biezs naudas maks, drīkstēja studēt gadiem ilgi.. *Ērgle Z. Operācija «Kanna». R. 1971, 30.*

Lielu ienākumu māja nedodot, bet saimniece neesot no tukšajām. Vīrs, dzirnavnieks, atstājis tai smagu maku. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 561.*

KĀ MAKS *sar. Saka, uzsverot kādas darbības intensitāti.*

Protams, viņš [cilvēks] vēl izmet villu / Un tiek reizēm sists kā maks. *Vācietis O. Aiz simtās slāpes. R. 1969, 18.*

Pēdīgi mežacūka vellu tomēr uzveikusi un tas gulējis beigts kā maks. *Šmits P. XIV, 173.*

NAUDAS MAKS *novec. Cilvēks, kam ir daudz naudas.*

— .. Kas tam naudas makam būtu samaksāt arī manu alus glāzi.. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 264.*

PILNS KĀ MAKS. *Stipri piedzēries.*

Sākas brauciens traks: ķēve ir kliba, un kučieris pilns kā maks. *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 136.*

PLĀNS [NAUDAS] MAKS. *Saka, ja kādam ir maz naudas.*

Tāpēc ceturtās klases vagonu izmanto katrs, kam plāns maks. *Niedre J. Katrs ar savu laimi dzimst. R. 1968, 110.*

Te [4. ģimnāzijā] cenšas iekļūt tie, kuru tēviem ir plāns naudas maks.. *Rukšāns H. Valdis Lukss. R. 1980, 27.*

Poruks šai laikā sāk intensīvi pievērsties arī dzejai, un mācības konservatorijā atpaliek. Arī naudas maciņš kļūst arvien plānāks. Jau 1894. gada pavasarī jādodas mājup. *Zanders O. — Varavīksne. R. 1975, 70.*

VARĒT SAVU NAUDAS MAKU UZTICĒT kādam. *Saka, uzsverot kāda godīgumu.*

— Par jūsu godīgumu neviens nešaubās. Es jums savu naudas maku uzticētu. *Kalndruva M. Pēdas gar krastu. R. 1986, 193—194.*

MAKSA
NE PAR KĀDU MAKSU. *Sk.* NE PAR KĀDU NAUDU.
VIENA MAKSA. *Sk.* VIENA ALGA.

MAKŠĶERE
IZMEST MAKŠĶERI (ĀĶI) *sar. Mēģināt ar viltību, aplinkus panākt vēlamo, kaut ko uzzināt.*

Līvija .. piemirsa pārmest sev, ka pie Kaupura straujās uzmācības viņa pati lielāko tiesu ir vainīga, izmezdama makšķeri ar kārdinošu ēsmu.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 190.*

Tad «māmuļnieki» nolemj izmest jaunu makšķeri skatītāju pievilināšanai, uzņemot repertuārā Šillera traģēdiju «Vilhelms Tells», kas ir brīvības cīņu idejas caurstrāvota. *Grēviņš V. Aleksis Mierlauks. R. 1956, 59.*

— Tu esi viņai parādā? — ieminējos.

— Sīkumi! Ziemeļnieces kapeikas neskaita.

— Paklau, bet mīlestības parādi, saproti... — es izmetu āķi. *Kanders Ē. K 1974, 10. nr. 68.*

NOĶERT UZ MAKŠĶERES kādu *sar. Ar viltīgiem paņēmieniem panākt gribēto.*

— Tikai neuztraucies, — Antons iesakās. — Kamēr es dzīvošu Ezerniekos, šņabi tur netecinās.

— Tā arī būtu runājis, bet tev — politika. Uz makšķeres gribēji noķert? *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 346.*

Nosprieduši, ka nevar ļaut sevi tik vienkārši noķert uz makšķeres, viņi turpināja sabotēt. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 39.*

Jā, to man nevarēja izskaidrot arī gudrinieks Vende, ko citādi bija grūti noķert uz makšķeres. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 13.*

UZĶERTIES (UZKOSTIES) UZ kāda MAKŠĶERES (*reti* ĀĶA) *sar. Nokļūt nevēlamā stāvoklī, neuztverot kāda rīcības slēptos motīvus.*

Linards Laicens uzaicina strādniekus izplatīt kreisās strādniecības vēlēšanu literatūru un neuzķerties uz buržuāzijas grupu makšķeres, kuru nolūks maldināt un jaukt strādnieku rindas. *Rakstnieks revolucionārs Linards Laicens. R. 1959, 147.*

— .. Domājat, ka es uzķeršos uz jūsu makšķeres un atklāšu savu adresi, jā? *Skujiņš Z. Sudrabotie mākoņi. R. 1967, 169.*

«.. Bet varbūt šis, tas milicis, vaicā tīšām, lai es uzķeros uz makšķeres?» *Ezera R. Viņas bija trīs. R. 1963, 333.*

«Ģērbies nu nost! Gultā iekšā!» [Uzsauc māte.] Es zinu, ka tā ir provokācija. Tāpēc, uz makšķeres neuzķerdamies, vienaldzīgi atsaku: «Jā. Tikai drusku pamācīšos vēl...» *Grīziņš J. Vārnu ielas republika. R. 1947, 201.*

.. Jāņa pretinieki mēģināja viņu notvert ar vecu vecās viltības palīdzību: novietoja viņam par biedriem viennīcā provokatorus.. Un atkal Jānis neuzkodās uz šīs makšķeres. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 113.*

Tā mēs abi esam uzķērušies uz nepazīstamu rakstnieku izmestiem plikiem āķiem, Jēzus, Marija! *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 154.*

MALA

DABŪT PIE MALAS kādu. *Atbrīvoties no kāda, padarot to nekaitīgu. Sk. arī* NOVĀKT PIE MALAS. **2.**

Nu sieva visu izstāstījusi, ka kaimiņiene ar raganas palīdzību to dabūjusi pie malas, pārvērzdama par vilkatu. *Šmits P. IV, 391.*

Ja arī kādam retam latvietim izdevās izsprausties laukā iz šās arāju kārtas, tad to raudzīja uzņemt savā pusē,.. bet, ja kas palika nepiedabūjams, kā Biezbārdis, tad tādu vajadzēja dabūt pie malas ar izsūtīšanu.. *Kaudzīte M. Atmiņas no «tautiskā laikmeta» un viņa lielākiem aizgājušiem darbiniekiem, I. Cēsīs—Rīgā. 1924, 253.*

— .. Vienmēr saprātīgāk ir dabūt pie malas bandas vadoni. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 213.*

.. rāte bija spiesta uzklausīt brīva vīra sūdzību, kuru kaut kā nevarēja nodabūt pie malas; .. Jānis Šķērstiņš atkal saimniekoja atjaunotajās Smilšu dzirnavās. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 156.*

MEST (LIKT) PIE MALAS kaut ko. *1. Neturpināt, pārtraukt, beigt kaut ko.*

— .. Tu strādā, kamēr vai turpat uz vietas palieci. Kādēļ tu nemaz nedomā par ārstēšanos? Darbs jāmet pavisam pie malas. *Kosa J. Dienas tveicē. R. 1969, 24.*

«Sen mēs būtu varējuši krodzinieka gaņģi mest pie malas un dzīvot vieglu dienu no iekrātās naudas, bet, kamēr cilvēkam vēl spēks kaulos, viņam savs ierastais darbs ir mīļš...» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 243.*

«Bet, ja viņš tevi grib dabūt, tad lai labāk met jūrnieka amatu tūliņ pie malas, stājas par saimnieku un uzdzīvo savas mājas.» *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 11.*

Kātiņš (atmet ar roku). Vai zini, — kad aizbrauksi Rīgā: pameklē man labāk kādu skolotāja vietu... Es to avīžniecību metīšu pie malas! *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 202.*

— Bet šitas ir tik neienesīgs veikals, ka cits neatliks, būs jāmet pie malas. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 223.*

— .. Tu pati arī jau varētu mest pie malas to sekretāra amatu un dzīvot mājās. *Lācis V. KR, XIV. R. 1975, 76.*

— Met nu studēšanu pie malas, — Elza rūgti noteica. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 203.*

Zaldāti tūliņ metuši darbu pie malas un aizbēguši. *Šmits P. XV, 297.*

Tā arī sestdienā pēc Jēkaupenes tirgus lauka darbi Ķirmgraužos jau agrāki mesti pie malas.. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 13.*

«Met nu jel savas vecās pasakas pie malas — negribas jau tagad viņās nemaz klausīties.»

«Brīnums! negribas klausīties! — Nu, kad tev negribas klausīties, kā tad lai gribas man stāstīt? Bet, kad valoda ir ienākusi, tad varam pārrunāt.» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 401.*

— Metiet nu tās gudrās valodas pie malas! *Salenieks E. Otrais mētelis, šūts no ielāpiem. R. 1969, 262.*

Drīz jau arī bij darbs jāliek pie malas un jākāpj zemē pie saimnieka darba, jo dienvidus stunda beidzās. *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 52.*

«Joki paliek joki, bet šoreiz liksim jokus pie malas,» saimniece turpināja. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 434.*

2. Atbrīvoties, atteikties no kaut kā. Sk. arī SVIEST PIE MALAS.

Un nu viņš lai mestu kaunu pie malas un ietu lūgties «kaut kādu darbiņu» — kā algādzis, malkaszāģeris vai ieluslaucītājs. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 96.*

Bija jāmet viss kauns pie malas un jāiet naudu lasīt — skolotāja labā... *Birkerts A. Daiļdarbi un atmiņas. R. 1958, 319.*

— Jāmet kauns pie malas un jānāk pie kaimiņiem... *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 214.*

«.. saki, ka viss būs labi, tik lai met sirdsēdas pie malas un cerē uz labākiem laikiem.» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 172.*

«.. Man taču ārsti visu laiku teica, lai metot cerības pie malas. Un tad četrdesmit gadu vecai, pēc septiņiem laulības gadiem uzreiz atnāca tas meitēns.» *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 221.*

Agrākais nodoms dzert kāzas Metenī bija jāmet nu pie malas. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 126.*

— Ko nu, bērniņi, — Līzes māte rūgti teica, — tās domas metiet pie malas! *Upīts A. KR, I. R. 1946, 341.*

Visi apspriežas, katru brīdi tiek izteikts jauns pieņēmums, kuru pats autors tūlīt met pie malas, pat līdz galam neizstāstījis. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 67.*

«Paskatīsimies,» Biruta saka, un tas skan tikpat kā «nekas neiznāks, lieciet visas savas cerības pie malas». *Zigmonte D. K 1970, 10. nr. 25.*

D ū d a r s. Viņam tā jaunkundze patīk, tur ir visa saprašana, visa neprašana!.. Liec nu labāk savu gudrību pie malas un padodies! *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 161.*

— Un tad precēšanās domas arī jāliek pie malas... *Janševskis J. KR, VII. 1933, 1339.*

Bet, kad raksta grāmatu, tad pa reizai izlikšanās jāliek pie malas, citādi nekas neiznāk. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 407.*

3. Izbeigt attiecības (ar kādu).

L a n g a r t s. Lai paliek dakteris, metiet viņu pie malas, ja jums šis mazais romantisms nav pa prātam! *Aspazija. Izlase. R. 1959, 280.*

«Met to skuķi pie malas!» Saša dod draudzīgu padomu. *Dripe A. Cietā galva. R. 1970, 161.*

NOBĪDĪT (atbīdīt, bīdīt; NOSTUMT, atstumt) PIE MALAS (*retāk* malā) kādu, kaut ko. *Nedot iespēju ko darīt, kur piedalītie; neatzīt, neievērot.*

Sevišķi šī biedrība [Latviešu Draugu biedrība] slēpa savā sirdī pret jauno latviešu biedrību slepenu naidu un skaudību. Līdz tam viņa šķitās būt latviešu kulturālās attīstības vadone,— te nāca kāda cita un draudēja viņu pie malas nobīdīt. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 424.*

.. Fr. Veinberģis grib nobīdīt pie malas visus latviešu laikrakstus, lai tad jo sekmīgi varētu apkarot pieaugošo strādnieku kustību.. *Roziņš Fr. — Latviešu literatūras kritika, I. R. 1956, 856.*

Bet, kad viss bija negaidīti gludi noritējis un Cepļam radušies tādi vareni piekritēji kā Dziļupietis, Leimanis, Zariņš, Osis un Cīrulis, tad varēja drošu galvu pasmieties ne tikai par Nagaini un Sesku, bet arī Ūdri uzskatīt kā mazu un niecīgu, kas turpmākā darbā jānobīda pie malas. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 47.*

Viņa jutās nobīdīta pie malas. Pēkšņi viņai šķita, ka Līze nav vairs bērns, ka nu jau viņa staigā pati savus ceļus, pati veido savu dzīvi. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 171.*

Vissvarīgāko, visbūtiskāko jautājumu viņš konsekventi, bet varbūt arī neapzinīgi vienmēr bija nobīdījis malā un vairījies skart pat visslēptākajās domās. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 49.*

Noras noslēgtais raksturs māti bieži kaitinājis, arī tagad viņa noskaitusies par meitas klusēšanu, jūtas apieta, malā nobīdīta. *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 268.*

Un tad vēl šī velnišķīgā latviešu politika: atbīdīt pie malas vietējās muižniecības iestāžu reprezentāciju un stāties tiešā sakarā ar valsts centrālām iestādēm. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 529.*

Un tā būtu atkal bēdīga aplamība, ja proletariāta ideologi mēģinātu deviņpadsmitā gadu simteņa mākslu bīdīt pie malas, tāpēc ka tā, lūk, nāk no buržuāzijas! *Jansons-Brauns J. — Latviešu literatūras kritika, III. R. 1958, 141.*

Krūminga. Un, ja tu jauksies Blosfeldam pa kājām, viņš tevi nostums pie malas. *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 214.*

Dzīve un literatūra savā attīstībā ir aizgājušas tik tālu uz priekšu, ka Ansim Leitānam kļuvušas nesaprotamas, bet viņš pats jūtas malā nostumts. *Kiršentāle I. — Leitāns A. Autobiogrāfija. Grāfa lielmāte Genoveva. R. 1980, 14.*

— .. Viņā [rātē] vairs nav neviena, kas aizstāvētu mūsu labumu, mēs, kas šo pilsētu savām rokām esam uzcēluši, — mēs esam pilnīgi atstumti pie malas! *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 178.*

NOVĀKT (NOGĀDĀT) PIE MALAS kādu. *1. Atbrīvoties no kāda, fiziski to iznīcinot; nogalināt.*

— .. vai jums nekad nav ienācis prātā, ka slepkava .. varētu arī nesēdēt mierīgi un negaidīt, kamēr jūs viņu paņemsiet aiz apkakles,

bet pamēģināt novākt pie malas jūs pašu? *Lagzdiņš V. Nakts «Mežāžos». R. 1976, 177.*

— .. Man ir drošas ziņas, ka miestā jau vairākas dienas slapstoties Grīviņš ar Birzuli un citi lielinieku barveži. Mums pat tik daudz spēka un mākas nav kā nogādāt viņus pie malas... *Ziediņš A. Bataljona komandieris Krauja. R. 1964, 79.*

Reiz Alvīne ieteicās, ka vecajam Džimam būtu laiks iet uz upi, diezgan viņš esot dzīvojis un uz vecumdienām vairs nevīžojot ķert peles. Ernests tūlīt pieteicās nogādāt Džimu pie malas. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 90.*

2. *Atbrīvoties no kāda, padarot to nekaitīgu. Sk. arī* DABŪT PIE MALAS.

A n d a. [..] jums ir sirdsapziņa un līdzekļi novākt pie malas katru, kas jums stātos ceļā. *Upīts A. KR, XII. R. 1950, 591.*

Un katram vienam krievu cilvēkam, kas daudzmaz lietā bija ieskatījies, vajadzēja noprast, ka te ir darīšana ar baltu intrigu, lai nogādātu pie malas nepatīkamu pretinieku. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 472.*

STĀVĒT (PALIKT) MALĀ. *Nepiedalīties, neiejaukties; nogaidīt.*

Vairāk jāaktivizē puiši, kuriem jau smadzenes nostabilizējušās, lai tie nestāv malā, bet palīdz. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 166.*

«Esmu kluss cilvēks, ko es varu teikt, ko mācīt, laiki šaubīgi... un visādi var būt... Pastāvi kādu brīdi malā, dēls...» *Kalve A. K.1974, 9. nr. 13.*

Kādi trīs vakariņotāji, gribēdami palikt malā no šīs jezgas, mudīgi izgāja pa durvīm. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 115.*

Šīs atceres un pārdomas .. stiprināja Kārļa Kalepa apņemšanos nepalikt malā, bet aktīvi iejaukties.. *Saulītis B. Sajukums. R. 1969, 97.*

Mātei sava politika — palikt malā. *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 278.*

malā stāvētājs

Revolūcijas uzplūdu laikā A. Salums nebija pasīvs malā stāvētājs un nogaidītājs. *K 1976, 1. nr. 179.*

Revolucionāri satricinājumi skar visus — gan notikumu dalībniekus un virzītājus, gan malā stāvētājus, gan vecus un jaunus. *Zv 1975, 16. nr. 14.*

SVIEST PIE MALAS kaut ko. *Atbrīvoties, atteikties no kaut kā. Sk. arī* MEST PIE MALAS. **2.**

«Mārtiņ, svied rata bēdas pie malas... būs viss labi! Bet mājup brauc laimīgāks un jautrāks nekā tagad aizbrauc.» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 238.*

— .. Es domāju, to utopismu, to sociālismu jūs būsiet svieduši pie malas, tādas lietas pie mums vairs neģeld. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 356.*

— .. Es tev jau teicu, svied kubismu pie malas. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 280.*

MALCIŅŠ

PUTNA MALCIŅŠ *apv. Ļoti niecīgs daudzums.*

Ak tu mūžs, kur tik daudz piena bada laikos ceļas! Tiek abām meitenēm pa putna malciņam, ko krūzītē ieslaukt, un abas jau gaida, mātei pie ceļgaliem piespiedušās. *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 172.*

Iet pa ļodzīgo, noglumējušo laipu pāri dzelmei — soli pa solītim kalnā, lai tur vēlreiz atklātu, ka spainis tukšs, pārāk vecs un izrūsējis? Ne riekšavu, ne putna malciņu nav izdevies saglabāt. *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 261.*

MALKA

KĀ AR MALKU. *Nesaudzīgi, neuzmanīgi, kā ar parastām lietām.*

Holtens kravājas ar saviem zemniekiem kā ar malku: it kā lopus izdzen no mājām kaut kurā acumirklī, kurus tik grib, un ieliek atkal vietā, kurus tik grib... *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 145.*

Atkal kādu aizvadīja uz viņu pasauli. Tagad jau ar cilvēkiem — kā ar malku... *Upīts A. KR, V. R. 1948, 217.*

Un vēl jocīgāk tas liekas, ja padomā, ka pēc kādām nedēļām šie paši cilvēki ar šīm pašām mīnām strādās frontē kā ar malku. *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 75.*

KĀ MALKAS *sar. Ļoti daudz.*

«Ko nu par jūru?!» Indriķis atteica. «Tur jau esot zivju kā malkas.» *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 191.*

.. selgā tagad lašu bija kā malkas. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 268.*

Naudu? Arī naudu, paldies, nē, naudas kā malkas! *Ezera R. Pati ar savu vēju, 1. R. 1982, 224.*

Rožu tur [kapos] būs kā malkas, grēdām vien. *Belševica V. Nelaime mājās. R. 1979, 7.*

SLINKS KĀ MALKA. *Ļoti slinks.*

— Šitam tu uzšauj biežāk, tas ir slinks kā malka. Mūsu bērim pātagas tikpat kā nevajag. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 85.*

Slinks kā malka, pat žagarus pacirst nevīžoja.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 545.*

MALKS

PILNIEM MALKIEM. *Cik vien iespējams, visā pilnībā (kaut ko izbaudīt).*

Līdz tam viņu [latviešu] vienmuļīgā dzīvē neizšķīrās neko daudz ne ziemā, ne vasarā, un tādēļ tad arī pirmos saviesīgos baudījumus tie ņēma pretim pilniem malkiem. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 350.*

Mans brālis tuvu piecdesmitajiem šogad pirmo reizi ir ticis jaunsaimniekos un patlaban pilniem malkiem izbauda, ko maksā saimnieka gods. *Upīts A. — Egle K. Atziņas, II. Cēsīs—Rīgā 1924, 287.*

Salums apskauda Alvilu par viņa spēju priecāties, ņemt no dzīves pilniem malkiem to, kas veldzē un liek mazliet aizmirsties. *Purs L. Gaismas staru lokā. R. 1966, 86.*

MĀLS

IET PIE MĀLA *apv. Mirt.*

A n c i s. Man tik baiļes, ka tu rudenī manis nemaz nebūtu precējusi, ja tik zinātu, ka Lielvīriene tik ātri ies pie māla. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 190.*

«.. Ja jūs mums, ārstiem, neklausiet, tad var notikt, ka jums drīzumā jāiet pie māla..» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 174.*

NODZĪT (NOGĀZT) PIE MĀLA *apv. Radīt pagrimumu, panīkumu.*

P l a t p ē d a. [..] Ielikts tāds murgs par priekšsēdētāju — un ārā ar nekādi šo dabūt. Nu pie māla nodzinis saimniecību! *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 54.*

Citā vēstulē Antons Austriņš nodod negatīvu spriedumu par toreizējo presi: «Viens, kas šinīs desmit gados ir nogāzts pie māla (piebaldzēnu izteiciens. — *E. D.*), tā ir avīžniecība.. » *Damburs E. — Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 8—9.*

NOIET PIE MĀLA *apv. Pagrimt, zaudēt nozīmīgumu, jēgu; panīkt.*

Ķikāns [skroderis] savā laikā bija iekarojis visu pagasta varenajo labvēlību. Bet tad pēkšņi sācis dzert un nodzēris visu ietaupījumu, pat mašīnu ieķīlājis, palikusi vienīgi olekts. Ļaudis runāja, ka tās pašas Lantinietes dēļ — tad smuka meita. Nogājis galīgi cilvēks pie māla. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 334.*

Likās visa dzīve tik izlaista, izvirtusi, nogājusi pie māla, ka nekur nav vairs glābiņa. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 425.*

Bet es ar savu stāstīšanu noietu gluži pie māla, kā piebaldzēni saka, ja ielaistos tik sīkā atmiņu stāstā, tādēļ turēšos vairāk pie lietas. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 56.*

MANNA

DEBESU MANNA *sar. Kaut kas labs, iekārojams, bez pūlēm iegūstams; Dieva žēlastības izpausme.*

.. Patiesība viņiem izskaidroja visu lietu būtību, viņu sākumu un galu.

«Tā ir debess manna,» sacīja vieni.

«Tās ir dzīvības zāles,» atkārtoja citi.

Un visi cildināja Patiesību un gāja to klausīties. *Plūdonis V. Raksti, I. R. 1974, 230.*

Uz to politiku, uz tām partijām vien metušies. Domāt, debesu manna tā kāda, vai?... *Niedre J. Katrs ar savu laimi dzimst. R. 1968, 294.*

— Viņa gaida lomu, ne mani.

— Debesu mannu viņa gaida... Lomas nevajag gaidīt, lomas vajag ņemt.. *Kalve A. Vēja kaņepes. R. 1973, 65.*

MANTA

MANTA, KO KODES UN RŪSA MAITĀ *novec. Materiālas vērtības.*

.. viņš atgādinot apustuļa Pāvila mīlestības vārdus un pieliekot tiem klāt vēl Kristus mācību — nekrāt mantu, ko kodes un rūsa maitā. *Ceplis A. Daiļdarbu izlase, I. R. 1957, 134.*

— Ej nu savu ceļu, netraucē man nomirt, jo i Dievs teicis: nekrājiet mantu, ko rūsa un kodes maitā. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 21.*

Bija jākrāj šīs debesīm nevērtīgās mantas, ko kodes un rūsa maitā, lai varētu iepirkt mājas. *Jansons A. — Latviešu literatūras kritika, IV, 2. R. 1960, 39.*

— Nelon krāt mantu, mīļā, ko rūsa un kodes maitā. Labāk rūpēties par savu veselību. *LM 1981, 27. nr. 4.*

— .. Visi tīko pēc tā rubļa, pēc tās kapeikas — kāpēc lai es būtu citāds? Bet izdevīgā brīdī viens otram pārmet: nedzenies pēc tās laicīgās mantas, ko rūsa maitā un kodes graužā. *Salenieks E. Vēstures ratu griez arī tu! R. 1978, 125.*

NE PAR KĀDU MANTU. *Sk.* NE PAR KĀDU NAUDU.

PAR MANTU *apv. Cik vien iespējams, visiem spēkiem.*

— Uz kristībām būs jāgaida varbūt tikai labs pusgads. Tālab jau kāzas tagad, kā saka, par mantu jāsteidz. *Janševskis J. Līgava, I. R. 1931, 286.*

Staļļa puiša sieva, redzēdama puiku nerimstamies un par mantu gribēdama nodibināt bērnu starpā mieru, pasauca Sapeli pie sevis.. *Janševskis J. Līgava, I. R. 1931, 247.*

VIENA MANTA. *Sk.* VIENA ALGA.

MANTIŅA

NESPĒLĒTIES, ŅEMT SAVAS MANTIŅAS UN IET *sar., hum. Atteikties no tālākas piedalīšanās.*

Pulkstenis jau rādīja pāri pusnaktij, kad ciemiņi ierunājās par atvadīšanos. Taču palicēji viņus atturēja vēl un vēl, līdz beidzot Aldis pateica:

— Es vairs nespēlējos, ņemu savas mantiņas un eju uz ēkām. *Dorbe H. Tikai labu. R. 1972, 214.*

MĀRCIŅA

CIK TĀDI IET UZ MĀRCIŅAS *vienk. Saka, paužot negatīvu, nicīgu attieksmi.*

Tie zina, ka krūmos ir partizāni. Pašiem bail līst iekšā, bet mūs mēģina iebaidīt ar skaļu tararamu. Lielīgi ierunājas: «Cik tādi partizāni iet uz mārciņas, padod šurp...» *Lācis V. KR, XIII. R. 1975, 106.*

MĀRKS

IEKRIST (PAZUST) KĀ MĀRKĀ. *Pēkšņi pazust, nebūt atrodamam.*

Tie iekrita kā mārkā; pēc brīža gan bija dzirdamas dzīvas sarunas tur tāli, bet viņi atpakaļ neatnāca. *Grīziņš J. Vārnu ielas republika. R. 1947, 184.*

«...Pazuda kā mārkā! Meklē nu viņu rokā!...» *Grīziņš J. Vārnu ielas republika. R. 1947, 144.*

KĀ MĀRKS. *1. parasti savienojumā ar* pilns, pilnā. *Galīgi piedzēries.*

Gribēt jau gribēja atstāt to brandvīnu, bet vai tik viegli tikt vaļā no veca amata. Ko tikai dabūja rubli, tūliņ prom, un mājās katrreiz nāca pilns kā mārks. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 434.*

— .. Bet manējais vienu vakaru pārnāk mājās pilns kā mārks, nevar pat parunāt, tikai murkšķ vien kaut ko, tā arī nokrita uz guļamā ar dubļainiem zābakiem. *Vilks Ē. Mežonis. R. 1968, 76.*

Kad Mārča pudele bija iztukšota, Paceplis iznesa no istabas savējo, un viņi par abiem izdzēra arī to. Mārcis ar to pašu bija pilns kā mārks, bet Paceplim nu tikai sāka mesties tā kā siltāk. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 154.*

Turklāt dzer kā plūznis, katru dienu gandrīz pilnā kā mārks, nāk mājā ģeņģerēdams un smirdēdams pēc degvīna kā elle. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 360.*

— Ak, Ingu, Ingu, kā jūs esat piedzēries!

— Pillā kā mārks, rītablāzma! — Ingus apmierināti atsaucās. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 332.*

No paša rīta nez kur bij dabūjis pudeli monopola, pievilcies pilns kā mārks un pēc pusdienas atkal nez kur aizvilkās. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 258.*

Vecais Vilks bija piesūcies krogā kā mārks, bet tādās reizēs viņš iedomājās, ka visa pasaule pieder viņam vienam. *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 320.*

.. Stengrēvics pārradās, nodzinies pa garo dienu gluži līks un piemeties kā mārks.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 290.*

2. savienojumā ar slapjš. *Ļoti slapjš.*

Un ja arī — vai rudenī jau varēs iet iekšā tajos neizžuvušos mūros, vai sienas netecēs un visa māja nebūs slapja kā mārks. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 299.*

Degu kauna sārtumā, mana mugura bija slapja kā mārks, kad braucām cauri Noriešiem. *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 18.*

.. skats mans neatver nekā jauna, viss jau sen redzēts, apnicis, apriebies — pļava kā mārks guļ palejā.. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 101.*

KĀ NO MĀRKA IZVILKTS. *Ļoti izmircis, slapjš.*

Labi, ka kājās zābaki vai kāds cits stingrāks apavs, bet pastalas un vīzes pēc maza ceļa gabaliņa kā no mārka izvilktas — žļakst un žļukst. *Dorbe H. Uguns logā. R. 1976, 16.*

Mazais atdzina lopus kā no mārka izvilkts, bet klaigāja tik pašapzinīgi, it kā taisni viņš ar savu izturību pavedinājis līt tik ilgi un neatlaidīgi. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 101.*

.. resnajam krodziniekam sviedri lija vienā līšanā.. Un, lai gan vīrs svārkus jau bija novilcis, tomēr drīz tam bija jāsper solis tālāk

un jānolaiž arī veste (krekls bija kā no mārka vilkts).. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 153.*

Un tad Edis iemanījās: iedzēra hinīnu (tā tomēr pamatzāle), tad aspirīnu un ap pusnakti jau bija kā no mārka izvilkts. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 355.*

— Lībai vakarvakarā Sīpols atkal bij — ar visu lietu, slapjš kā no mārka, vēl tagad palte, kur uz apgāzta pūra sēdēja. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 103.*

MASKA

NĒSĀT MASKU. *Izlikties, izturēties tā, lai neatklātu savu īsto dabu, būtību.*

Viltu pret viltu — ja arī Irēnas pusē būtu viltus.

— Ja viņa nēsā masku, tad jāatzīst, ka viņa to prot meistariski, — Ilmārs teica. *Lācis V. KR, VIII. R. 1973, 377.*

Atstāj vismaz butaforisku pārliecību, ka mums ir kopīgas mājas, kur nevienam nav jānēsā maska. *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 154.*

NOŅEMT (NOMEST) MASKU. *Pārtraukt izlikšanos, atklāt savu īsto dabu, būtību.*

Bet cik skaisti viss būtu bijis, ja viņš noņemtu masku. Drošs, vīra cienīgs žests, gatavība atbildēt par saviem darbiem. *Lācis V. KR, IV. R. 1971, 366.*

Es, atklāti jāsaka, vienu mirkli biju pārsteigts. Un tad apjautu, ka nav jau noticis nekāds brīnums, bet pavisam vienkārša lieta — bija noņemta maska vai — pareizāk — apstākļi bija piespieduši šos puišus noņemt masku. *Dripe A. Kolonijas audzinātāja piezīmes. R. 1975, 227.*

— .. Vienu otru mūsējo, kas par agru nometis masku, čeka jau arestējusi un izsūtījusi uz Sibīriju. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 424.*

NORAUT MASKU kādam. *Atklāt kāda slēptos nolūkus; parādīt kāda īsto dabu, būtību.*

.. mums jānorauj šī virziena aizstāvjiem maskas, jo tie visiem līdzekļiem cenšas slēpt, kas tie patiesībā ir. *Jansons-Brauns J. — Latviešu literatūras kritika, II. R. 1951, 276.*

.. Garlībs Merķelis atrada sevī drosmi un spēku, lai pirmais sāktu karu pret netaisnību, norautu vergturiem liekulīgo labdara masku un kulturālajai Eiropai kailu atklātu patiesību, kas slēpjas zem sausā, gandrīz vai zinātniski sterilā vārda «dzimtbūšana». *Skujiņš Z. Zibens locīšana. R. 1978, 62.*

.. Viņš vecos māņus tiesā, prātus sijā / Un maskas norauj tiem, kas tumsai rada. *Sudrabkalns J. Brāļu saimē. R. 1947, 157.*

UZLIKT MASKU. *Sākt izlikties, slēpt savu īsto dabu, būtību.*

Tie ir vārīgi, daudz ko nesaprot, nav tā kā pašu cilvēki. Ar viņiem runājot, katrreiz jāuzliek konvencionālā maska. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 227.*

Nevienu cilvēku vairs nevarēja pazīt. Vai viņi visi bija līdz šim maskojušies jeb vai tagad piepeši uzlika maskas. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 52.*

Rolands viņu nepazina. Nu vajadzēja saņemties, uzlikt vienalga kādu masku, iekams norimst nejēdzīgais satraukums. *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 94.*

MAŠĪNA

IET KĀ [UZVILKTA] MAŠĪNA *arī 1. un 2. pers. Saka, ja kāds strādā bez apstājas, veikli, ātri.*

Diezgan tak cilvēks savā mūžā ir gājis kā uzvilkta mašīna, diezgan ir skrējis un plosījies.. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 259.*

Tikai vecie Baloži gāja kā uzvilktas mašīnas. Ne daba, ne pašu spēks vairs viņus nevarēja pacelt pāri vienkāršai, varbūt pat paviršai pienākuma izpildīšanai. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 165.*

Runāja, ka paps, kad senāk Leišos muižu turējis, kalpu sievas mākslīgi savedis naidā un citu pret citu tā nokaitinājis, ka tās gājušas pie darba kā mašīnas. *Jaunsudrabiņš J. KR, IV. R. 1981, 46.*

Man neveicās ne jau aiz slinkuma, bet aiz kaut kādas nešķirmības, turpretī Dzidra gāja kā mašīna. *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 43.*

KĀ MAŠĪNA, KĀ AR MAŠĪNU. *Bez apstājas, nepārtraukti.*

«Būs kartupelis, būs vēders pilns,» sprieda māte un citas sievietes un strādāja kā mašīnas no tumsas līdz tumsai, pa tumsu vējluktura gaismā palīdzēdamas saimniekam ražu savest tieši pirms kara uzceltajā lielajā akmeņu pagrabā. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 5.*

Pēteris strādāja kā mašīna. Viņam gribējās, lai priekšsēdētājs redz, ka viņš tiešām ir pirmais strādnieks kolhozā.. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 263.*

Tā, man rādot un stāstot, pīne cepurei jau bija labi pastiepusies.

«Tev jau iet kā ar mašīni!» es iesaucos un teicu: «Do tagad man!» *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 353—354.*

MĀTE

IEZĪST AR MĀTES PIENU kaut ko. *Iemantot, pārņemt no dzimšanas.*

Patiesībā arī mūsu tagadējais cilvēks jau ar mātes pienu ir iezīdis graša intereses.. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 562.*

Dievlodziņu bērni bija ar mātes pienu to [naidu pret Vilkačiem] iezīduši un ieņēmuši savās sirdīs kā vienu no visstiprākajiem senču tikumiem. *Leimane I. Vilkaču mantiniece. R. 1943, 16.*

Varbūt tas ir septiņsimt gadu mocītas tautas naids, no paaudzes un paaudzi iezīsts ar mātes pienu, aizvien no jauna uzkurināts ar jaunām pārestībām.. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 262.*

KĀ MĀTES KLĒPĪ *poēt. 1. savienojumā ar* gulēt. *Saldā miegā, netraucēti.*

«Kā labi gulēji?»

«Kā mātes klēpī!» atteic zaldāts. *Šmits P. XIV, 308.*

Neviens neteicās suni redzējis, visi vakar bijuši ar darbiem nolauzījušies un gulējuši kā mātes klēpī. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 69.*

Zem segas kā mātes klēpī — / vēl mīksti, vēl silti. *Kaltiņa V. Atbalss akā. R. 1981, 31.*

2. Saka, ja ir ērta, mīksta sēža, guļa.

«Un sēdekli es ietaisīju ratu vidū un nevis uz pašām asīm,.. tad tik jūs redzēsiet, kas par labu sēžu, kā mātes klēpī!» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 124.*

Annele nometa apsegu, nometa lakatiņu, pagriezās pret glaudīgo vēsmu, skrēja, skrēja, iekrita atmatas zālē kā mātes klēpī. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 321.*

3. Saka par dzīvi bez rūpēm un grūtībām.

Cilpiņš, paldies Dievam, ziemu bija pavadījis kā mātes klēpī.. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 93.*

— .. Kas šai [Zetai] bij, kad atveda! Kaila, plika iesēdās kā mātes klēpī. Nu izputinās. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 276.*

— .. Kas tad tu pati biji! Kailu, pliku atveda, iesēdināja kā mātes klēpī. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 362.*

KĀ NO MĀTES MIESĀM NĀCIS. *Kails, bez neviena apģērba gabala.*

Garām iet gadās Ulpes tēvam, un jaunais skolotājs pēkšņi stāv gluži kā no mātes miesām nācis pirtsdurvīs un kā taisnodamies, kā bezkaunībā saka: — Uz lāvas sakāpa par daudz liels karstums... *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 67.*

Kad Dzidra bija noslaucījusies,.. kailu kā no mātes miesām pacēlu uz rokām, aiznesu uz gultu, apsedzu.. *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 118.*

KA (KAD) TEV (TEVI) VEĻU MĀTE *apv. Saka, paužot neapmierinātību.*

Gan skolu nekādu [māte] nebija baudījusi, tak tautas gudrības tai netrūka. Veļu māte viņai dzīvoja tepat mūsu ganības purva miglā, un, ja kas nošķiebās kādreiz vai samisijās, tad viņa tik noteica: «Ka tev veļu māte!...» *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 359—360.*

.. man tā vien liekas, ka, lūk, kalnā tepat jau Kubuliņi mūs gaida.. Bet izrādās, ka tie esot Sietiņi. Kad tevi veļu māte, tad jau vēl ir ko saņemties, bet saule ar paliek tīri bezkaunīgi karsta un spiež laukā pēdīgo sviedru lāsīti. *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 84.*

PĀRDOT PAR NAUDU SAVU MĀTI. *Saka, ja kāds naudas dēļ ir gatavs uz viszemiskāko rīcību.*

Tā ir māja tieši Lielā sila ielokā, viena pati, un tās saimnieki ir ļaudis, kas par naudu savu māti pārdotu. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 401.*

MATS

BŪT MATOS. *Saka par cilvēkiem, kas iedegušies strīdā, naidojas.*

— Lai dies piesargā, ka tu būtu mana sievasmāte.

— Par to vari būt drošs, — Asja ķircinājās, — tādu plenci kā tevi es par znotu neņemšu.

— Nu būs atkal matos! — iesmējās Slaviks. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 455.*

.. kur tas muļķīgais tautību jautājums, tur tūlīt matos. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 417.*

Agrākos laikos viņi neesot varējuši satikt ar mūrniekiem. Tie vienmēr kaitinājuši: «Cik tad jūsējo esat?» .. Uz tādiem niekiem zeltēnieši nav iekrituši, bet, kolīdz kāds nosaukts par kleķeri, tad tūliņ matos... *Talcis Ā. Manas raibās dienas. R. 1958, 45.*

Pļaušot pati savai brūnaļai, un tā vārds pa vārdam — līdz abas matos. *Spriņģis J. Aivara Silava dzīve. R. 1967, 47.*

DABŪT SIRMUS MATUS *sar. Saka, ja par kaut ko pārmērīgi jāraizējas, jāpārdzīvo lielas bēdas, nepatikšanas.*

— .. Par visiem sīkumiem jādomā. Kamēr tādu mājeli uzceļ, cilvēks var dabūt sirmus matus. *Lācis V. KR, XVIII. R. 1977, 46.*

— .. Sirmus matus es pa šo gadu esmu dabūjis.. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 609.*

.. kur tad vecie Meirāni! Nenāc par tuvu!.. Bet nu gan [pēc znota apcietināšanas] dabūs sirmus matus. Nu vajadzēs vismaz spaini sirds drapju. *Kalndruva M. Cilvēka sirds. R. 1961, 36.*

ĒST (noēst) MATUS NO GALVAS NOST kādam *sar. 1. Daudz apēdot, sagādāt kādam rūpes, putināt laukā kādu.*

«Iesākšu tik vienu barot, tad nāks cits pakaļ citam un noēdīs man vai pat visus matus no galvas.» *Šmits P. IX, 504.*

— E, kur rīma... kaķi, tu neesi piepildāms! Tā tu man visus matus noēdīsi no galvas! *Salenieks E. Kā nu kurš. R. 1970, 242.*

— Man to gājēju tā pavairāk. Saimniece nevar vien piebarot. Ēd, kā saka, matus no galvas nost. *Lēmanis I. Izlase, I. R. 1967, 354.*

— .. Ko tu viņiem [zirgiem] grūd [ēdamo] no rīta līdz vakaram. Matus no galvas ēd nost. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 611.*

2. Sagādāt kādam rūpes, raizes, uztraukt, pārmest.

Pēc mēneša lūgsies, lai braucu atpakaļ, jo mamma brokastīs ēdīs viņam matus no galvas nost. *Birze M. Rozā zilonis. R. 1976, 77.*

A m o l s. Tas ir tas ziņojums, kura dēļ avīze gandrīz nokavējās.

Z i l b e r s (uztraucies). Ko? Kas? .. Jūs man matus ēdat no galvas nost! *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 125.*

IZVILKT (vilkt) AIZ MATIEM kādu *sar. Visādi palīdzot, atvieglināt kādam sasniegt vēlamo rezultātu, izkļūt no grūta stāvokļa.*

Vai slaisti — tēvu dēli, cauri vidusskolai aiz matiem izvilkti, papuča dzīvoklī uz tahtas zvilnēdami, pārākos ierakstus klausīdamies, arī nav apmierināti ar sevi? Parasti ir. *Birze M. K 1976, 10. nr. 147.*

.. algebrā viņam bija četrinieks. Īsts, godīgi nopelnīts četrinieks, nevis kaut kā «aiz matiem izvilkts», kādu dažkārt vēlīgs skolotājs

avansa veidā ieliek, ja sekmes svārstās starp labi un apmierinoši. *Saulītis B. Jaunības gadi. R. 1956, 72.*

Edžum saskrien asaras acīs: mīļš viņam arī Lugovcovs, viņš taču kā aiz matiem izvilcis puisi no nāves ēnas.. *Salenieks E. Vēstures ratu griez arī tu! R. 1978, 197.*

Mūs taču neviens caur izglītības tempļiem aiz matiem nevilka. *Brodele A. K 1974, 4. nr. 164.*

Jautājums nav par to, lai uz zinātni vilktu, kā saka, aiz matiem, bet tomēr — lai vilktu tos, kuri zinātnē varētu kaut ko izdarīt. *Zv 1979, 7. nr. 14.*

ka vai (lai vai) MATI SVILST. *Saka, ja ir ļoti liels karstums.*

Ik pēc sviediena pietupās, citādi rāva elpu ciet. Pārējie divi strādāja uz lāvas tādā karstumā, ka svila vai mati nost. *Grigulis A. Zivis dzīvo ūdenī. R. 1976, 66.*

Parāda, pagāns, atkal tādu ciņainu pļaveli. Griežam atkal, lai vai mati svilst. Vakarā galā! *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 280.*

KARĀTIES MATA GALĀ *3. pers. Būt briesmās (biežāk dzīvībai), bīstamā stāvoklī, būt apdraudētam.*

— .. esmu bijis karā un skatījies nāvei acīs, es varu teikt, ka mana dzīvība desmit reizes karājusies mata galā.. *Zariņš K. Cirka mākslinieks. R. 1990, 24.*

Remicāns, saģipsēts no galvas līdz kājām, gulēja dziļā bezsamaņā, un viņa dzīvība visu laiku karājās mata galā. *Kaijaks V. Akācija akmens pagalmā. R. 1973, 69.*

— .. kas par jums gādā, kas salst un mirkst uz jūras orkānos un sniegputeņos.. Cik reižu viņa dzīvība nav karājusies kā mata galā un kuģis bijis tuvu grimšanai? *Lācis V. KR, V. R. 1971, 88.*

Dindāna dzīvība karājās mata galā. Viņam bija reta asins grupa. *Bels A. Būris. R. 1972, 139.*

Un ir daudz tādu strēlnieku, kam nav paraustījies ne vaibsts nežēlīgākās kaujas mutulī, kad dzīvība karājas mata galā.. *Spriņģis J. Aivara Silava dzīve. R. 1967, 411.*

— Ko tur vairs par veselību mūsu gados runāt! Dzīvošanai par maz, miršanai par daudz. Tā i karājies kā mata galā. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 312.*

Cibiņš gan uztvēra pārmaiņas frontē, viņš skaidri juta, ka ziemeļu pusē cīņa notiek jau pilsētā, bet nezināja, ka pilsētas liktenis karājas mata galā. *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 317.*

..bijis daudz tādu kritisku brīžu, kad mans liktenis karājies mata galā. *Baugis P. Cilvēki pie ūdeņiem. R. 1961, 92.*

Kāds nesavaldīgāks iesprauslojās, muti saujā iegrūdis — šķita, nupat, nupat spruks vaļā nejauka, nejēdzīga smieklu šalts.. Brīviņu kungs sakustējās visiem gaņģiem — viņa slava, viņa lepnums karājās mata galā. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 259.*

Pēc likuma jau pienācās atvaļinājums, bet atvaļinies nu, kad visi apkārt ņemas kā saindēti un prēmijas rūpnīcai karājas mata galā. *Skujiņš Z. LM 1971, 22. nr. 10.*

KLUPT (saklupt, KRIST, iekrist) MATOS kādam *sar. Kauties, plēsties.*

Viņa [Baiba] nepina skuķiem tik raksturīgās intrigas, neapmeloja savas sāncenses, neklupa tām matos un tai pašā laikā vienmēr bija savā postenī. *Dripe A. Kaķi maisā. R. 1977, 202.*

Dažreiz gan sastrīdamies, liekas, teju, teju klupsim cits citam matos vai mākslotā vienaldzībā pagriezīsim muguras. *Bundzeniece O. Irēnas dienasgrāmata. R. 1971, 16.*

Vedeklas mājokļu dēļ matos saklupušas. *Salenieks E. Neizlaid airus no rokām! R. 1975, 274.*

P u m p i s. Labi, ka vēl tā. Ja viņi būtu šķīrušies tiesas ceļā, būtu daudz ļaunāk. Jau tagad jūs gandrīz iekritāt viena otrai matos; kas notiktu, ja viņiem paputētu vēlāk. Vai man jāstāsta par naidu, kas tādās reizēs ceļas starp bijušajiem radiem, pašas zināt. *Ansons E. Mana vecākā, vidējā un jaunākā komēdija. R. 1975, 173.*

— Klausāties — kāda tēvu zeme jums sadalāma? Līdzko satiekas, tā krīt viens otram matos, — Jānis gribēja to uzņemt kā joku. *Plaudis J. Raksti, II. R. 1964, 229.*

«.. Mūs' kārtas puišiem, ja krogū, talkā vai tirgū sanāk meitu dēļ dumpī, pietiek, ka krīt viens otram matos un tad labi izvillojas vai arī ar dūrēm saduksnījas.» *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 171.*

LĪDZ MATU GALIEM *biežāk savienojumā ar darb. vārdiem.* *Pavisam, viscaur, ļoti.*

Meitas uzreiz nodur atkal acis, nobāl un paliek tad kā nopliķētas sēžam, piesarkdamas līdz ausīm, līdz matu galiem. *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 13.*

..viņš brēca pretī, nosarcis līdz matu galiem. *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 66.*

Annele pietvīkst līdz matu galiem [par savu nezināšanu]. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 110.*

— Varbūt tā ir īstā mīlestība?

Teica un sakautrējās līdz matu galiem. Viņa neprata izsacīt tādas domas. Turklāt baidījās aizvainot. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 78.*

Nosilst viss augums līdz pat matu galiem, ka lai cepure jānorauj. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 206.*

— Ū-au! — pēkšņi kāds žēli, smalkā balstiņā man aiz muguras ievaidas. Saltums pārņem mani līdz matu galiņiem. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 32.*

Lielā tumsā viņi aizsniedza mazo ostu izsalkuši, piekusuši, nosvīduši līdz matu galiem, tulznainām plaukstām un klusēdami, kā pēc kādām bērēm. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 306.*

Bailes, durstīdamas kā adatas, skrej tai līdz matu galiem. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 218.*

Kad darbs, tad darbs, kurā nogrimst, tā sakot, līdz matu galiem. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 477.*

Viņš bija nevainojams līdz matu galiem. *Laicens L. Lai dzīvo nost! R. 1974, 141.*

— .. Pretīgs, pretīgs, — viņš domās kala sev un patiešām sajuta sevi pretīgu līdz matu galiem.. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 115.*

— .. Tāda, biedri, ir dzīve! Cik te darba ielikts, cik laika! Rīga, Varakļāni un citas galvaspilsētas. Un viss ir īsts līdz matu galiem, viss ar slēpto kameru. Un montāža! *Dripe A. Kaķi maisā. R. 1977, 96.*

MATI CEĻAS (saceļas, SLIENAS, saslienas) STĀVUS (*reti* stāvu) kādam. *Saka, ja kādam ir lielas bailes, ja kādu kas ļoti satrauc.*

Vīram no bailēm mati stāvus cēlās, bet nekā, bija tomēr jāiet. *Šmits P. X, 170.*

Kā stāsts nogājis līdz tādai vietai, kad jau sāka mati celties stāvus, uzreiz nāca: «Tad iedziedājās gailis,» — un visi spoki bij beigti.. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 179.*

Gan vecais Riņķis bija jau miris, bet arī viņa pēcnācējs izrēķināja tādu deficītu, ka vai mati cēlās stāvus. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 468.*

Iekavēts tik briesmīgi daudz, ka mati ceļas stāvus. *Ezera R. Viņas bija trīs. R. 1963, 277.*

«.. vedekla stāsta: esot satikusi Piņķeru Gusti, tā tādas lietas stāstījusi, ka mati stāvu ceļas.» *Vulfs E. Ziedi, kas ceļmalā vīst. R. 1960, 208.*

— .. ja nu viņa to vēstuli aiznes mājās un rāda visiem, publiski nolasa ģimenei priekšā! Man mati ceļas stāvus, iedomājoties vien par to. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 200.*

Kad bēgu uz Sanktpēterburgu un Rīgā sāku līgt pasta zirgus, saimnieks man uzprasīja tādu cenu, ka mati stāvus sacēlās. *Zariņš M. Apgaismības gadsimta ēnā. R. 1980, 133.*

— .. Ai, laiki, laiki, cik tie tagad tukši, cik slikti — uz priekšdienām domājot, mati vai stāvus slienas — zemīte neizdod ne priekš uztura, un kur tu domā visas maksāšanas ņemt? *Ezerietis. — Austrenī. R. 1975, 228.*

Kas viņš par elles nezvēru esot, to viņš nu dzirdēja, ka klausoties vien viņam mati slējās stāvu. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 299.*

Protiet, viņi lamājās un lādējās tā, ka bail klausīties, uguni, zēveli un visādas briesmas novēlēja Sūnu ciemam — taisni mati slējās stāvus. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 224.*

— Rabāc, izstāsti visu, — kopmītnes audzinātāja pievērsās Edgaram, un tas arī ātri nobēra kaut ko tādu, no kā mums mati lēnām sāka slieties stāvus. *Vācietis O. Tās dienas acīm. R. 1959, 37.*

Kad tas pamodies, tam no brīnumiem mati stāvu saslējušies: viņš bijis iebraucis Trikātas kapsētā. *Šmits P. XIV, 435.*

Te uzreiz viņš juta, ka mati saslienas stāvus. Starp gultu un vāja mēness apvizēto logu lēnām slīdēja kāda ēna. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 369.*

NE MATS (matiņš) NENOKRĪT NO GALVAS kādam. *1. Saka, uzsverot, ka nenotiek ne mazākais ļaunums kādam.*

— .. Augstajam kungam, kas brauks cauri jūsu pagastam, nedrīkst ne mats nokrist no galvas. *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 137.*

Zosu Jānis ticēja, ka par viņu gādās debesu vara, turklāt viņš bija saņēmis apsolīšanu no ķēniņa Sigismunda, ka ne mats no šā galvas nenokritīšot. *Lāms V. Tava valstība. R. 1978, 134.*

.. Pēteris bija sveiks un vesels, un, kā saka, ne matiņš tam nebija nokritis no galvas... *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 366.*

Un viņš brīvprātīgi iznāca no meža, nodeva savu ieroci pagastā.. Ne matiņš no galvas nenokrita, tikai vienu pašu nakti dabūja pārgulēt tuptūzī uz lažas.. *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 61.*

2. Saka, uzsverot, ka nekas nenotiek bez kāda ziņas.

— .. tev vajadzēja zināt, ka es ticu Dievam un vienmēr esmu sacījis — bez viņa ziņas ne mats nenokrīt no galvas. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 164.*

— .. Dievs ir visu lietu augstākais kārtotājs! Ne mats no tavas galvas nenokritīs bez viņa ziņas. *Birze M. K 1971, 3. nr. 59.*

— .. Vai tad es esmu zvērs? Bez pašas ziņas viņai ne matiņš nenokritīs. Man Nora patīk. *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 16.*

Lasītāja acu priekšā dzīvi ir kolonijas audzēkņi — .. Čiekurkalna bieds — barvedis Zuments, pļāpīgais Henriks Trūdiņš, bez kura zināšanas kolonijā, šķiet, nevienam mats no galvas nenokrīt... *Kronta I. K 1979, 6. nr. 135.*

Sievas savukārt aprunājas, kā aug sivēns, kā govs dod pienu, un, nav ko noliegt, pie reizes pačukst cita citai jaunumus, kas pamanīti kaimiņu dzīvē. Šeit laikam ne mats no galvas nenokritīs nepamanīts. *Avotiņa D., Peters J. Baltijas toverī sālīti... R. 1973, 9.*

NE PAR MATU; *retāk* NE PAR MATA TIESU (*reti* PLATUMU). *Nemaz, necik.*

«Lai dedzina, lai! Mani tas karstums neaiztiks ne par matu, jo karstāki degs, jo saltāki būs.» *Šmits P. VI, 236.*

Bet, ja viņš vārdu teica, tad tikpat kā ar cirvi nocirta un ne par matu vairs no saviem uzskatiem neatkāpās. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 740.*

Komandants nepielaidās ne par matu. *Štrāls K. Likteņi. R. 1970, 76.*

Ne par matu nav rādītājs izkustējies. / Kā bija, tā ir — pustrīs. *Ziedonis I. Kā svece deg. R. 1971, 20.*

Tajā dienā, kad cilvēks cilvēkam vairs ne par matu nevarēs uzticēties, aizies bojā visa pasaule. *Bendrupe M. Degošie raksti. R. 1963, 202.*

Un tu par visu vari prātot un pētīt kā gribēdams, tikpat gudrs vien būsi, ne par matu gudrāks. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 149.*

— Un es apgalvoju, ka mūsu zemnieki varbūt nav labāki, bet ne par matu nav arī sliktāki par citām dzimtā verdzībā nomocītām tautām. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 51.*

Viņa sabīdīja mūs ar Mārtiņu kopā, lika noņemt cepures un atrada, ka es neesot ne par matu zemāks par viņas vīru. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 428.*

Izrādījās, ka es pats neesmu ne par matu labāks. *Saulītis B. Āķis lūpā. R. 1958, 35.*

«.. domājiet, kā gribat, bet mūsu vainas nav tur ne par matu...» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 211.*

— .. Tie ļaudis, kas gar mani un Karlinu berzē savas mēles, nav par matu labāki par mums. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 13.*

— .. Viņus mēs saucam par muļķiem, vai ne? Bet aizmirstam, ka paši neesam par matu gudrāki. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 611.*

— .. iecerētajam mērķim — mežsarga diplomam — viņš nav pietuvojies ne par mata tiesu. *Dumbers L. Vējziedu pavēnī. R. 1977, 99.*

— .. Eglītim taču nekļūs par mata tiesu labāk, ja es ar viņu ucināšos kā ar bērnu, — Askolds domāja. *Klīvers V. Kamēr saule pie debesīm. R. 1977, 55.*

Izgāzīs durvis ar visām eņģēm, ja nelaidīs, kas Ruņģi nepazīst, pa šiem gadiem prātīgāks nav kļuvis ne par mata tiesu... *Kalve A. K 1978, 8. nr. 42.*

— Viņš nav mainījies ne par mata platumu. *Skujiņš Z. Jauna cilvēka memuāri. R. 1981, 146.*

— Es tevi [Annu] nežēlošu, — Laintu Kārlis sacīja. — Ne par naga melnumu un ne par mata platumu es tevi nežēlošu. *Zigmonte D. Laintu lāsts. R. 1984, 228.*

Bet man bija skaidrs, ka pats neesmu ne par mata platumu izskatīgāks — tāds pats puspelēks un noplucis. *Vilks Ē. K 1975, 4. nr. 60.*

Tas ir vecu vecais zināmais nošķiras prāts, un tas nekad nav tautas brīvestībai kaut par mata platumu ceļu pašķīris. *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 135.*

NEAIZSKART NE MATA (matiņa, matiņu) kādam. *Nenodarīt ne mazāko ļaunumu, neaiztikt.*

«Neraudiniet sievas, kungi, ja iešana, tad iesim... Anna, neraudi!... Ne mata viņi [policisti] man [apcietinātajam] nevar aizskart pēc krievu ķeizara likumiem.» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 192.*

«Ūja, nezvērs, ūja! Atkāpies! Neļaušu, neļaušu tev neviena mata aizskart!» *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 220.*

— Neprātīgā vecene! Matiņu viņai neviens nebūtu aizskāris. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 270.*

«.. Dzīvo mierīgi, tev ne matiņš netiks aizskarts — kamēr Tilmanis būs dzīvs,» viņš vilcinādamies piemetināja, «bet tu arī — piemini mani ar kādu labu vārdu.» *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 102.*

Un, lai tev aizskarts nav ne mats, / Tu tomēr esi salauzts pats. *Rainis J. KR, VI. 1979, 128.*

NO MATU GALIEM LĪDZ PAPĒŽIEM (KĀJU PIRKSTIEM, KĀJU PĒDĀM); *reti* NO PAPĒŽIEM LĪDZ MATU GALIEM. *Viscaur, pilnīgi; visā savā būtībā.*

.. jutu, ka man visas iekšas apgriežas otrādi un no matu galiem līdz papēžiem pārskrien aukstas tirpas. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 92.*

Tik tikko turēdamies uz kājām mežonīgajā aukā, slapji no matu galiem līdz papēžiem, komandas vīri tomēr uzvilka plīsumam avārijas plāksteri, pašu lielāko, kāds mums bija. *Lapsa J. K 1976, 5. nr. 49.*

Viņas [B. Rūmnieces] Matrjona tomēr bija lugā attēlotā atbaidošā tumsības nesēja no matu galiem līdz papēžiem. *Dzene L. Labais mūžs. R. 1964, 69.*

No matu galiem līdz kāju pirkstiem ar / noguruma burtiem tevī ierakstīts / tavs padarītais darbs. *Ļūdēns V. LM 1971, 37. nr. 3.*

Bet, kā caurcaurēm (no matu galiem līdz kāju pirkstiem!) sieviete, viņa nespēja palikt gluži vienaldzīga, ja uz viņu kāds skatījās ar tādām klusas apbrīnas pilnām acīm kā Jānis. *Ezera R. Baraviku laika dullums. R. 1978, 74.*

Viņš [G. Cilinskis] lieliski pārvalda vācu virsnieka uzvedības etiķeti, viņš ir vēsi dižciltīgs un «ārisks» no matu galiem līdz pat kāju pirkstgaliem. *Akurātere L. Gunārs Cilinskis. R. 1978, 104.*

Mīlestību es vienmēr redzu tikai sarkanā krāsā, un, ja tā ir īsta un vienreizēja, tā liesmo kā uguns, tā pārņēmusi visu cilvēku no matu galiem līdz pēdām, un cilvēks deg. *Lukjanskis E. Neuzvarētais. R. 1977, 136.*

Lūk, Tu [M. Ķempe] esi īsta Tautas dzejniece no matu galiem līdz kāju pēdām katrā savā dzejolī. *Sudrabkalns J. — Varavīksne. R. 1975, 153.*

.. es, no papēžiem līdz matu galiem melanholijas pārņemts, klīdu apkārt, kā būtu pazaudējis sevi. *Plaudis J. Raksti, II. R. 1964, 354.*

Arnolda Stubava tēlotais Spartaka draugs Krikss — drūms, sevī noslēgts, karavīrs no papēžiem līdz matu galiem, bet bez domas dziļuma un asuma. *Grēviņš M. Dailes teātris. R. 1971, 104.*

Bet Monta Kroma ir pilsētniece — no papēžiem līdz matu galiem, pat mazliet uzspēlēta, meklējot savu šarmu un oriģinalitāti. *Vējāns A. LM 1975, 10. nr. 4.*

PAR MATU; PAR MATA TIESU. *1.* no kaut kā. *Ļoti tuvu pašam ļaunākajam (nelaimei, nāvei), kaut kam nepatīkamam.*

Viņš taču ir atgriezies! Jā, gāja pāri Daugavai uz veikalu, bija par matu no nāves. Otrā krastā ledus jau zem ūdens, aiz muguras, upes vidū, uz priekšu laužas ledus kalni. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 581.*

Milzīgs [ledus] gabals, sasvērdams kuģi, lēnām uzslīdēja bortam, it kā apdomādams — gāzties atpakaļ jūrā vai uz klāja. Stāvoklis bija kritisks, par matu no nelaimes. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 99.*

Kad Mārkalns, aplicis masku, sterilā uzsvārcī nostājās ierastajā vietā blakus operāciju galdam, slimnieks izskatījās par matu no tās robežas, kur beidzas operācija un sākas sekcija. *Lapsa J. Atspīdumi ūdenī un citur. R. 1974, 122.*

.. tiklīdz cilvēks tuvojas vecajai vietai, viņš kļūst tāds jocīgs. Par matu no asarām. *Zigmonte D. Mārsils. R. 1969, 17.*

Bet cik bieži, gandrīz vai izaicinot likteni ar savām aušībām un neprātībām, Ingus bija tikai par mata tiesu no nelaimes.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 281.*

2. *Mazliet, nedaudz.*

Vai ar to kaut kas jele par matu grozījies strādnieku dzīvē un liktenī? *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 1151.*

— Es esmu pārsalis kā suns, — Egils bilda, istabā ienācis.

— Un kaut vai vismaz šeit būtu par mata tiesu siltāks! *Zigmonte D. Fragments. R. 1971, 11—12.*

Vai viņa ir tikusi Askoldam tuvāk kaut vai par mata tiesu? *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 59.*

PATAISĪT SIRMUS MATUS kādam *sar. Sagādāt kādam lielas rūpes, raizes, bēdas.*

.. lielskungs runājis, ka taisni šie nelieši meža laupītāji viņam matus pataisījuši sirmus. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 195.*

— .. Tas dumpinieks man sirmus matus pataisīs. *Dorbe H. Brāļi, piecelieties. R. 1978, 98.*

.. tāds pārstāju lietus siena laikā ir visīstākais pūdētājs, tas dara saimniekam sirmus matus un mūžīgi īgnu prātu.. *Zigmonte D. Laintu lāsts. R. 1984, 123.*

PIEVILKT AIZ MATIEM [KLĀT] kaut ko. *Atzīt par pieņemamu ko nepilnīgu, uztiept kaut ko bez pietiekama pamatojuma, argumentācijas.*

Man gan likās, ka pierādījums aiz matiem pievilkts, jo tāda gadījuma, kur žurnāls tieši būtu iegāzis slepenpolicistu, neatcerējos.. *Grīziņš J. Vārnu ielas republika. R. 1947, 54.*

.. viņš nejustu, ka mūzika tekstam vai arī teksts mūzikai aiz matiem klāt pievilkts. *C 1974, 145. nr. 5.*

Krietni vairāk ir bijis tādu scenāriju, kuriem ideju var pievilkt klāt tikai aiz matiem. *LM 1981, 12. nr. 2.*

Tā ir absolūti aiz matiem pievilkta versija. *Kolbergs A. Cilvēks, kas skrēja pāri ielai. R. 1978, 187.*

— Pārāk banāls piemērs. Kā no lubu literatūras, — Maija nopēla visu Alda stāstu.

— Jā, taisnība gan. Pārāk primitīvs, aiz matiem pievilkts, — Maiju atbalstīja Ints. *Dorbe H. Tikai labu. R. 1972, 78.*

PLĒST MATUS. *Krist izmisumā, ļoti uztraukties, nezinot, ko iesākt.*

Bez tam šopavasar ūdens upēs pārāk ātri nokritās, pa Ogri un Gauju baļķi tiklab kā nemaz nav pienākuši, mežu uzkupči matus

plēšot nost, līdz nākamam pavasarim kokiem tikai malkas cena. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 175.*

Desmitiem tūkstošu ļaužu vienā brīdī zaudējuši savus ilgos gados ietaupītos līdzekļus un šausmās plēš matus. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 73.*

Daža cita sieviete par šādu likteni, kā mēdz teikt, plēstu matus, kamēr Alise... Bet ko gan es zināju par Alisi? *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 339.*

— .. Jā, draudziņ, tagad tu vari plēst matus, cik gribi, — to naudu tev vairs neredzēt kā savas ausis. *Lācis V. KR, I. R. 1970, 387.*

Viena no lielākajām cilvēka nepilnībām vai nelaimēm ir tā, ka viņam liegts atsākt dzīvi no jauna, ka vari brēkt, rokas lauzīt, matus plūkt, — viss ir cauri. *Salenieks E. Tā viņi strādāja. R. 1967, 273.*

SAIET (SANĀKT) MATOS, *retāk* ar kādu *sar. Sastrīdēties, sanīsties; sakauties.*

— Mums ar Zeļļa kungu gandrīz visos jautājumos ir tik dažādi uzskati, ka mēs ne vienu reizi vien esam sagājuši matos, kā mēdz teikt. *Brodele A. Klusā pilsētiņa. R. 1967, 227.*

Un viss arī bija beidzies .. caurcaurēm laimīgi: pa šo mēnesi viņi nebija ne pamatīgāk sakašķējušies, ne sagājuši matos.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 254.*

Varēja būt arī citādi. Pieņemsim, reibumā abas sievietes sagāja matos. Katrīne saķēra māti aiz rokām un dusmās sapurināja. Māte dabūja insultu un nomira. *Steiga M. Soļi aiz muguras. R. 1977, 30.*

.. atceros, ka agrāk kāda Lēpju iela tika iesaukta par Lempju ielu, kaut tur dzīvoja krietni un strādīgi zvejnieki. Šis nosaukums tā iesakņojās, ka sāka parādīties pat uz piesūtītā pasta, bet pusaudži, kas negribēja samierināties ar aizskarošo vārdu, sagāja matos ar citu ielu puikām. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 13.*

.. viņa tikai zināja pastāstīt, kā viņiem šorīt izdevies, ka negribot sanākuši matos nezin par ko..

«Meitiņ, to laulībā sauc par mazu sarūkšanos, un tādas lietas nav klāstāmas svešām ausīm.» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 267.*

Toreiz abi draugi dzēra un lielījās «Maskavas» viesnīcā, strīdēdamies uz nebēdu par kariem, kurš kuro uzvarētu, ja francūzis ar austrieti sanāktu matos. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 43.*

— Bailīga būšana cita izredzētai blakus sēdēt. Var sanākt matos. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 98.*

«Iztiksi jau tu gan bez ķildām, — bet pagaidi vien, vēl Jurģis tālu, ka tikai abas māsiņas nesakrīt matos.» *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 6.*

SALAIST MATOS kādus, *retāk* ar kādu *sar. Panākt, ka sastrīdas, sakaujas; sanaidot.*

— Vienu pēc otra vai visus reizē mēs viņus izmantosim saviem nolūkiem un, kad tie mums vairāk nebūs vajadzīgi vai kļūs bīstami, pašus salaidīsim matos. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 63.*

Jo arī mūs viņš mēdza kaut kā salaist matos, un zēni nereti turpat šķūnī vai pagalmā izplūcās kā gaiļi. *Jaunsudrabiņš J. KR, IV. R. 1981, 46.*

— Tur kaimiņos viens pāris varen saticīgi dzīvo. Pamēģini viņus salaist matos. *Sakse A. Pasakas par ziediem. R. 1966, 248.*

Bet tieši strīdos dzimstot patiesība. Un vienreiz vajadzētu pa īstam «salaist matos» teātra darboņus ar kritiķiem. *LM 1977, 10. nr. 5.*

SKALDĪT MATUS. *Runāt, strīdēties par nenozīmīgiem sīkumiem, apspriest, analizēt ko sīkumaini, aizmirstot galveno, būtisko; būt pārmērīgi precīzam.*

— .. Var jau būt, ka tev tavi meli liekas gaužām sīki. Tev šķiet, ka es te skaldu matus, uzpūšu odu par ziloni. *Mauliņš J. Rīta migla. R. 1971, 159.*

.. man likās, viņi tīšām skaldīja matus, lai nebūtu jārunā par kaut ko nepatīkamāku. *Skujiņš Z. Jauna cilvēka memuāri. R. 1981, 213.*

Kamēr citi būvē ceļus platus, / Kamēr citi betonējot līkst, / Es te sēžu viens un skaldu matus, / Un mans kalts un āmurs ir tik sīks.. / Skaldu matus — prieks kā kamols kaklā, / Krāsās trejdeviņās gaisma plīst. / Skaldu tā, lai mana māsa aklā / Rokām saredz sauli debesīs. *Ziedonis I. Kā svece deg. R. 1971, 10.*

matu skaldīšana

Vispār — jēdzienu nodalīšana, robežu nospraušana starp tiem, rūpes par jēdzieniskā satura tīrības saglabāšanu — tas viss kopā nav «matu skaldīšana», kā, pavirši uzmetot acis, varētu likties. Mana izjūta saka, piemēram, ka jēdzienus «metode — metodika — metodoloģija» bieži vien izprot dažādi. *Vilks Ē. No dzīves — par dzīvi. R. 1980, 152.*

UZ MATA (*retāk* MATS MATĀ). *Ļoti akurāti, precīzi, pilnīgi, tieši; tikpat; tāds pats.*

— .. Daudz darba tev nedošu, bet, ko donu, tas jāizdara uz mata. *Šmits P. III, 151.*

.. viņš katru uzdevumu, ko bija dabūjis no biedrības, apzinīgi izpildīja. Uz sēdēm ieradās uz mata noteiktā laikā, tikpat kā uzvilkts pulkstenis. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 740.*

Dudulis saprata, ka vilcināties nav ieteicami. Kaujas līnijā katra pavēle pildāma uz mata. *Kadiķis-Groznijs A. Rakstu izlase. R. 1956, 82.*

To nu gan viņa varētu padarīt! Ar atrotītām rokām te pa ķipīti, te pa abru, te pa lizi: miltus kaisīt, plikšķināt, spaidīt, glaudīt, pārmest krustu, to viņa izdarītu uz mata! *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 135.*

«Vai tā roze esmu es, Kaupura kungs?»

«Atminēts uz mata, daiļā un cienījamā .. jaunkundz!» Kaupurs ātri atķēra. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 177.*

Viena māja bija no otras varbūt tā ap vienu pusversti tālu. Uz mata jau to noteikt nevarēja, bet uz to pusi vajadzēja būt. *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 211.*

Vienīgi ķēniņa paša meita no pirmās sievas bija gluži uz mata māte, tai bija tas pats daiļums, tai bija arī zelta mati. *Šmits P. VI, 126.*

— Bet uz mata Brīviņu Ješkas seja. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 549.*

— Uz mata manas domas. *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 26.*

Tas, bez šaubām, bija Skrābāna dēls, jo izskatījās uz mata pēc vecā. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 270.*

Debesīs peldēja balti mākoņu kalni. Viens izskatījās uz mata kā buru kuģis. *Ērgle Z. Operācija «Kanna». R. 1971, 34.*

Bet jaunajam brālim bija gluži tāds pats izskats, gandrīz uz mata kā vidējam brālim. *Šmits P. V, 412.*

Skroderis ņem pagatavo otru uzvalku, pirmajam uz mata līdzīgu. *Šmits P. VI, 346.*

Man tā bij apnicis klausīties šos stāstus, kas gandrīz uz mata līdzīgi cits citam.. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 46.*

Viņam bija trīs meitas, visas trīs uz mata vienādas. *Šmits P. VII, 242.*

Kur tad Hertas un Magones jaunkundzes likušas savus uzvalkus šūdināt? Vai pie vienas skroderienes, ka abi uz mata vienādi? *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 366.*

Visām meitenēm nav uz mata vienāda daba. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 192.*

Viņš bija izstrādājis savu ritmu uz mata vienādos vēcienos, neviens pakustiens nebij lieks un negāja zudībā. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 149.*

Otra [tuvināšanās] notikās gandrīz uz mata līdzīgi.. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 125.*

Dmitrijs Ivanovičs .. noskaitīja no galvas vairākus pantus, uzstājīgi pieprasījis apliecinājumu, ka esmu uzmanīgi klausījies un salīdzinājis ar tekstu un ka viss bijis uz mata pareizi. *Bērce V. Dzīves labākā daļa. R. 1972, 218.*

Viņa domā tāpat, uz mata tāpat. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 410.*

— Man vispār liekas, ka lāga lauksaimnieka no manis neiznāks.

— Uz mata tāpat man vairākkārt licies. Bet tie ir nieki! *Upīts A. KR, V. R. 1948, 719.*

Apāvusi kājā — dēla kurpe uz mata tāpat laikā kā šās pašas kurpe. *Šmits P. III, 375.*

Kad saimnieks bija prom, es pametu ķerbelīti, tūlīt iebridu purvā, nogriezu paresnu kārklu un sāku meisterēt uz mata tāpat, kā saimnieks to darīja. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 57.*

Fabrikas manto uz mata tāpat kā uz laukiem saimnieku mājas, starpības tur nav nekādas.. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 239.*

— .. Es pati neesmu redzējusi, bet stāsta, ka jūsu «Neaizsniegtā mērķī» kāds Dambītis uz mata tā rīkojoties. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 498.*

Fabrikas meitas — tās kļuva aizvien izvēlīgākas, ar tādām lauku skroderienēm vairs nebij mierā, viņām vajadzēja uz mata tā kā «Lenores» izrādē.. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 638.*

— Izeju uz stigas un skatos — krēsla metas, uz mata tā kā tagad. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 175.*

«Uz mata tā tiks izdarīts, kā baronlielskungs pavēlēja!» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 45.*

Kā domājusi, tā uz mata arī izdarījusi. *Šmits P. V, 381.*

Viņa prasījusi par savu dēlu seši simti dālderu, jo uz mata tikpat daudz viņas dēls izšķērdis un nekā neiemācījies. *Šmits P. X, 389.*

— .. Andrejam, manam dēlam, ir uz mata tikpat norūpējies skatiens kā vīram.. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 153.*

Dažs saimnieks pa visu savu tīrumu uz mata salasīja tik daudz pūru, cik bija izsējis.. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 322—323.*

— Ko nu mels, māt, uz mata tāds jau nu nebij. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 480.*

Piepeši pašā mežmalā aiz siena gubas viens izslējās stāvus — bet uz mata tāds kā kalēja Mārtiņš, tikai pelēkāks un cepuri vairāk uz acīm, nekā Mārtiņš nēsāja. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 152.*

Cik ietālus varēja redzēt, tad rokraksts izlikās uz mata tāds kā Jurevičam. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 237.*

Krodzinieks aizbraucis uz pilsētu un licis sev iztaisīt uz mata tādu pašu gredzenu.. *Šmits P. IX, 507.*

Kāda sieviete laipni piedāvājās parādīt savu dzīvokli — «jums jau būs, var teikt, uz mata tāds pats». *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 15.*

.. šuvēja aiz pārsteiguma sasita plaukstas: šī drāna bija uz mata tāda pati kā iepriekšējai klientei. *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 149.*

Viņš bij palicis briesmīgi vecs, svārki vienos ielāpos. Bet smaids, tas uz mata tāds pats kā agrāk. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 509.*

Sākumā to [vīru] godbijīgi sveicināju, jo domāju, ka kāds no priekšniecības, bet vēlāk dabūju zināt, ka uz mata ieņem tādu pašu vietu kā es. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 363.*

.. Kārlēnam uz mata tādas pašas brūnas un pabrīkšķī spiestas drēbes kā saimnieku Mārtiņam. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 7.*

.. abiem uz mata tā pati doma: tad tāda nu bij tā satikšanās un apsveicināšanās! *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 536.*

Lasi vai nelasi — uz mata tas pats, kas pagājušo svētdienu. *Ezeriņš J. Raksti, III. R. 1935, 366.*

Taču Zīrapa stāstījums ar agrāk teikto saskanēja mats matā.. *Lagzdiņš V. Nakts «Mežāžos». R. 1976, 151.*

Trenera dotos vingrinājumus viņa katru dienu izpildīja mats matā. *Ērgle Z. Bez piecām minūtēm pieauguši. R. 1983, 102.*

Brīdi klusējis, viņš man jautāja,.. vai es .. varot apzvērēt pie visa, kas man svēts, ka tas mats matā esot patiesība, ko es te pašlaik sakot. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 393.*

Tēvā neko atsities nebij, nu, varbūt tikai tā pašerpā daba. Vaigā mats matā pēc Alvīnes. *Ezera R. Aka. R. 1972, 90.*

Mats matā kā filmās par karu. Mēs atrodamies štābā, adjutanti jož uz visām pusēm.. *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 78.*

.. abi dzīvokļi esot mats matā vienādi. *Bels A. Zv 1975, 24. nr. 20.*

Skolā mani sauca par Krogzemju Miku, tāpēc ka literatūras hrestomātijā ievietotā fotogrāfija mats matā rādīja tādu pašu pakausi un melnīgsnēju plutu [ādu] kā man. *Zariņš M. Vienas vasaras stāsti. R. 1975, 57.*

Tas matā ap to laiku, kad mēslu vešana Aurikļu muižā bija pašā spēkā. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 6.*

MAUCĒJS

NAGU MAUCĒJS. *Spīdzinātājs.*

— Tu tiešām esi puika, velns lai parauj! Tad jau labāk aizej uz Reimersa ielu un atzīsties kādam gestapo nagu maucējam, ka tev Hitlers nepatīk. *Saulietis B. Strēlnieka dēls. R. 1960, 134.*

MAURS

TAS VAIRS MAURU NEMĪS. *Saka, ja kādam paredzama nāve.*

«Un, ja kāds ziņos vai nodos,» es bargi strostēju, pret savu bijušo saimnieku pagriezies, «tas ilgi mauru nemīs!» *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 129.*

MAZIŅŠ

KĀ MAZIŅAIS (maziņš) *sar. Muļķīgi, bērnišķīgi.*

— Kam viņš tos bumbuļus [ābolus] skapītī taupa? Kā maziņais. Pats neēd, citiem nepiedāvā... Arī gaida, kamēr puvekļos pārvērtīsies? *Lubējs I. K 1976, 9. nr. 44.*

— .. Anna, ko ta nu! Kā maziņā — blēņojas! Vai tev darba trūkst? Ej dārzā, izravē to dobesgalu! *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 57.*

— Bet vai tad viņai nebija liecinieku? — es prasu.

Tekla nicīgi nošņācas.

— Tu runā kā maziņa! Vai tad kādam rūp liecinieki? Signāls no tautas — un viss. *Brodele A. Tas ir mans laiks. R. 1969, 257.*

MEDNIEKS

MEITU (BRUNČU) MEDNIEKS; MEITU (*reti* **BRUNČU) ĢĒĢERIS** *vienk. Vīrietis, kas meklē piedzīvojumus ar sievietēm; donžuāns.*

Par Stārķi viņš bija dzirdējis, ka tas liels delveris un meitu mednieks... Viņš te bieži redzēts — un pat naktī... Būtu jāieprasās vēl Jāņamātei. *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 161.*

A l m a. [..] Kad Kalējs kā nabaga students pāris reizes mani pavadīja no teātra mājās, tu viņu nolamāji par meitu mednieku. Tagad, kad viņš kā bankas direktors pērk sievietes kā preci, tu viņu nostādi gandrīz vai par paraugu visai sabiedrībai. *Ādamsons Ē. Dzeja, proza, dramaturģija. R. 1957, 357.*

Grumbas lejup no mutes kaktiņiem tikušas dziļākas, vaigi nošļukuši, zem zoda tāds kā pustukšs ādas maisiņš, citkārt spriganās, smaidīgās meitu mednieka acis apdzisušas, vienaldzīgas un tomēr arī kā tramīgas, mugura mazliet saliekta. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 652.*

Man caur galvu vienā mirklī izskrēja vesels jonis domu: «Negals vien būs ar skuķi... Kas no tāda par palīgu?... Sieva aiz greizsirdības nosirmos... Bet Sils ir meitu mednieks. Novedīs meiteni uz neceļiem...» *Kalndruva M. K 1965, 10. nr. 99.*

— .. Viņš ir precējies, šī arī aktrise, un jau dēls. Nē, tas nav brunču mednieks, tad jau visi zinātu. *Brodele A. Tas ir mans laiks. R. 1969, 234.*

Tāda Renāte ir radīta, lai tevi vilinātu,.. katrā darba vietā skaistule, kurai skrien pakaļ savaldzinātie brunču mednieki.. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 269.*

— .. Brunču mednieks tu esi! Un es tevi gaidu, es ticu, kamēr tu tur grābsties gar citām. *Dripe A. Kaķi maisā. R. 1977, 268.*

Viljams vēl arvien dusmojās par Irēnas vieglprātību, dusmojās uz brunču mednieku Romku, kas aizsūtīts viņu pavadīt.. *Kolbergs A. Cilvēks, kas skrēja pāri ielai. R. 1978, 120.*

Runā, ka spēka gados Plāšu Jānis esot bijis liels meitu ģēģeris un «plostnieks» — visu savu spēku un jaunību alus glāzē un sieviešu apkampienos noslīcinājis. *Andersone S. LM 1969, 37. nr. 5.*

— .. Kad kopēja iet gulēt, mēs ar studentu staigājam. Tas liekas liels meitu ģēģeris. Visām taisās klāt. *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 129.*

.. un visi bija .. tādi meitu ģēģeri, kas garām nelaida nevienu. *Lāms V. K 1973, 9. nr. 34.*

— Nu, tā ir riktīga puikas valoda! — Zelmenis uzsita viņam uz pleca. — Tu jau vienmēr esi bijis liels meitu ģēģeris, un piekrišana arī tev ir. *Muižnieks I. Fabulas un stāsti. R. 1959, 160.*

Cita nožēlos viņu, bet cita teiks, ka šis brunču ģēģeris un meitnieks .. to ir pārpārēm pelnījis.. *Ezera R. Baraviku laika dullums. R. 1978, 216.*

— Pat Lapmuižā dzirdams, ka viņš esot nekaunīgs meitiešu ģēģeris, no purvciemiešu vīriem vairākas reizes dabūjis pērienu. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 403.*

MEDNIS

KĀ MEDNIS RIESTĀ [SAVĀ DZIESMĀ]. *Saka, ja kāds ar kaut ko ir tā aizrāvies, ka nejūt, nedzird, kas notiek apkārt.*

Bet runātājs iebildumus nedzirdēja — tikai dziedāja un dziedāja kā mednis riestā: — Jā, tie tikai bija zirgi, zirdziņi. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 235.*

— .. Aiz tā tad rodas tie, kas uzstājas sapulcēs un jautājumu vakaros, paši kā medņi savā dziesmā klausīdamies, stāstīdami par Dāniju, Romu un Ēģipti un neprazdami no šīm svešajām zemēm un tālajiem laikiem atvedināt tagadnei tik svarīgās atziņas. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 354.*

Auditorija čaloja, smējās, sarunājās, vienīgi pasniedzējs katedrā omulīgi stāstīja, aizrāvies kā mednis dziesmā, dzirdēdams vienīgi paša vārdus, stingri ieķēries domas zarā. *Bels A. Saknes. R. 1982, 315.*

MEDUS

KĀ MEDŪ MĒRCĒT (*parasti* KĀJAS) *3. pers.* ***1.*** *Saka, ja cilvēks ir liels, veikls gājējs, ja zirgam ir viegla, ātra gaita.*

Viņam kājas kā medū mērcētas, viņš tak iziet visas malas. *Kagaine E., Raģe S. Ērģemes izloksnes vārdnīca, 2. R. 1978, 38.*

Pēteris airus cilā tik viegli, ka par viņu var teikt tāpat kā čigāns par savu zirgu: «Kājas kā medū mērcē!» *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 225.*

Kājas medū mērcēdams, / Iet mana kunga zirgs. / Šonakt medū sarkanā / Tēva galva mirks. *Belševica V. Gadu gredzeni. R. 1969, 95.*

Citreiz tu viņu [zirgu] nevari ar koku padzīt uz priekšu, bet šoreiz laida tik veikli, kājas kā medū mērcētas. *Kagaine E., Raģe S. Ērģemes izloksnes vārdnīca, 2. R. 1978, 38.*

2. *Saka par ko ļoti patīkamu, glaimojošu, mīlīgu. Sk. arī* KĀ MEDUS. ***2.***

Kad Pablo jau sāk mācīties, senjorita Anhelina, no laimes apreibusi, lasa krustdēla burtnīcas. Tādi panākumi! Tas nekas, ja ir dažādas dīvainības, piemēram, vārdu «mīlestība» viņš raksta ar lielo burtu. Tas nekas. Jūsmojot par to, vārdi plūst no Anhelinas mutes saldi, kā medū mērcēti. *Dzene L. Labais mūžs. R. 1964, 200.*

— Ir gan jums labs tēvs! — Līna pasteidzās pa vidu, viņas balss bija kā medū izmērcēta.. *Zigmonte D. Laintu lāsts. R. 1984, 168.*

KĀ MEDUS. ***1.*** *Ļoti salds, gards.*

Bet kas ir medus? .. Tikai tik daudz dzirdēts, ja lielie gribēja atzīmēt ko jauku, tad gardinādamies teica: «Salds kā medus! Gards kā medus!» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 140.*

Pasīkas [ogas], tādas kā izžuvušas, toties saldas kā medus. *Ezera R. Viņas bija trīs. R. 1963, 315.*

No kabatas viņš izvilcis ābolu, un tas bijis salds kā medus. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 167.*

2. *Ļoti patīkams; glaimojošs, mīlīgs. Sk. arī* KĀ MEDŪ MĒRCĒTS.

Ko Kristapelis nemaz negrib dzirdēt, viņa [Janča] ausīm ir salds kā medus. Viss, ko Annele stāsta. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 488.*

.. [meitenes] uzrāva kādu mīlestības dziesmiņu, saldu kā medus. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 143.*

Lavīze .. aizstāvējās: — .. Tu pats nāci un labinājies saldiem vārdiem kā medus. *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 133.*

Šī bijusi tik mīļa, tik mīļa kā medus. Noturējuši kāzas un dzīvojuši ļoti laimīgi. *Šmits P. VIII, 359.*

KĀ MEDUS UZ MAIZES. *Sk.* KĀ MEDUS MAIZE.

KĀ MEDUS UZ MĒLES (LŪPĀM) kādam. *Pilnīgi pa prātam, ļoti patīkami.*

Saimnieks nu, galvu nogrozīdams un gudri pavīpsnādams, noteica, ka jaunā bībele neesot vis tik pareiza kā vecā.. Tas bija saimniecei kā medus uz mēles. *Janševskis J. KR, I. R. 1940, 306.*

Mēs, mutes pavēruši, klausījāmies vīru sarunā.. Man tādas sulīgas veču valodas jau no bērna kājas bija kā medus uz mēles, patika stundām klausīties.. *Plotnieks J. Ozolu vecis. R. 1980, 55.*

Divpadsmitajiem viņu audzinātājas teiktais bija kā medus uz mēles. *Vācietis O. Tās dienas acīm. R. 1975, 87.*

— Bravo! Lai dzīvo!

Pavārs nebija no tiem cilvēkiem, kuriem šāda sumināšana būtu vairāk nekā medus uz mēles, viņš atmāja, lai paliek klusu. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 127.*

Nabadziņu zākāt, nievāt, par plukatu saukāt, tas bagātajam bija tikpat kā medus uz mēli. *Šmits P. IX, 469.*

Toties viņa madāmai tas būs kā medus uz lūpām. *Grīva Ž. K 1967, 6. nr. 46.*

LIET MEDU AUSĪ kādam. *Stāstīt ko ļoti patīkamu; glaimot.*

Līziņa (ātri). Smuks puisis [Mikus].

Mikus tēvs (jokodams). Lēnām, meitiņ, nelej man tā medus tik ātri ausīs! Tāds veikls un smuks puisis. Un krietns. Laimīga tā meita, kas viņu reiz dabūs par vīru. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 49.*

SMĒRĒT MEDU UZ LŪPĀM kādam. *Glaimot.*

«Kāds labums no tā, ka tu katram, kas te uzstājas, smērē medu uz lūpām un klanies trijos līkumos saliecies?» *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 398.*

Neizklausījās, ka vecais lapsa būtu gribējis pasmērēt mums tikai medu uz lūpām. *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 274.*

Viņas plānās lūpas kā ar medu apsmērētas — tādi saldi vārdi nāk ārā. *Laicens L. Akmens logā. R. 1956, 30.*

Ak tā, kad kas vajadzīgs, tad vis nerūc, tad runā kā ar medu izsmērēts! *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 138.*

SMĒRĒT MEDU UZ MAIZES kādam *sar. Teikt ko patīkamu, glaimojošu.*

— Tava māte vēl labu vārdu man [Emīlijai] nav sacījusi.

— Vai tavs tēvs man ir medu uz maizes smērējis? — Frīdis atjautāja. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 48.*

.. it kā vienaldzīgi, it kā puslaipni un draudzīgi, it kā smērēdams medu uz maizes, ierunājās jaunākais dēls. Viņš vērsās pie brāļa..

— Esmu dziļi aizkustināts, redzēdams tavas rūpes un gādību par mani. *Vilks Ē. K 1973, 2. nr. 15.*

MEITA

IET MEITĀS *novec. Saka par vīrieša ciemošanos pie sievietes.*

— Es nāku meitās. Tā visi puiši dara: sestdienu vai svētdienu naktīs iet apciemot meitas. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 495.*

No sakurinātās krāsns lielā istaba bija stipri silta, tādēļ Anna nolēma iet gulēt meitu klētī.. Tā kā šī nebija meitās ejamā nakts, tad arī māte Marutai to atļāva.. *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 155.*

— Drīzi būs vakars, tad izgulēsies, šodien nav sestdiena, naktī uz meitām nebūs jāiet. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 670.*

Meitās ejot gan kalpi, gan saimniekdēli, jo vai pakulu, vai linu biksēs — tādi paši Ādami vien visi esot. *Andersone S. LM 1969, 37. nr. 7.*

Kurš vectēvs nav kādreiz meitās gājis, kurš zīdainis kādreiz neies. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 136.*

Kurp viņš atkal dodas? Un naktī? Varbūt viņš iet meitās? Ak kungs, bet viņas taču pašas pienāk mājās klāt! *Vilks Ē. K 1973, 2. nr. 18.*

meitās iešana

Agrāk bij krogi un meitās iešana pa naktīm — tagad zeņķi savas iecerētās dienas laikā sēdina uz velosipēda un vizina pa lielceļu. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 646.*

— .. Jūs te gribat spēlēt visbanālāko meitās iešanu, taču neesat izraudzījušies īsto šķūņaugšu. Lūdzu, atstājiet šīs telpas. *Liepiņš J. Vasarlaiks. R. 1977, 44.*

IEVAS MEITA. *Sieviete kārdinātāja; sieviete.*

— .. Labu brīdi tā triecām, tad jau atkal Ievas meita mani kārdināja ar ābolu.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 114.*

«Skat, kāda Ievas meita — atkal kā bībelē pacienās ar āboli!» nosmēja pīpotāji un sniedza Kačai savus tabakas muķus. *Zariņš K. Kaugurieši. R. 1975, 103.*

Vai tad tā nebij augstākā laime, ko var sasniegt vienkārša mirstīga Ievas meita, — kļūt par direktora kundzi? *Zamaiča L. Direktors Kazrags. R. 1973, 53.*

Un katru pavasari un rudeni tehnikums atsūtīja vēl pa vienai Ievas meitai un reizumis pat pārīti.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 172.*

KĀ VECA MEITA *niev. Saka, paužot negatīvu attieksmi pret kāda rīcību, izturēšanos.*

.. viņš nepieskārās biedra ēdienam, kaut arī pakrūtē sāka žņaugt.

— Tāds kā pašutis... kā veca meita... — citi biedri viņu dažkārt lamāja, bet Janka sevi nevarēja pārlauzt, i kaktā nosviestu garozu

neņēma bez ziņas, nekad nekā nelūdzās. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 141—142.*

— .. Bet ko nu mēs tielēsimies kā vecas meitas, apskatīsim labāk, kur tad mūsu uzņēmīgie ceļinieki. *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 388.*

— .. Ierauj pa kārtīgai šļukai, ko tur lauzies kā veca meita! *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 94.*

— .. Ko tu tur gories kā veca meita! *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 136.*

MEITIŅA

MEMMES MEITIŅA *sar. Izlutināta, gļēva meitene, jauniete.*

Lilija. [..] Nu, tad es tev varu gan teikt, ka tas ir kaut kas ārkārtīgi smieklīgs, šie kora mēģinājumi!... Memmes meitiņas no visas Skangales, — kā izlasītas!... Un pīkst tā, ka ausis jātur ciet!... *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 10.*

..man jāsēž kopā ar paipuisīšiem un memmes meitiņām, jāklausās, kā Jēziņš atdzīvinājis Jairus meitiņu... *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 44.*

MELDIŅŠ

DZIEDĀT CITĀ MELDIŅĀ. *Sk.* DZIEDĀT CITU DZIESMU.

DZIEDĀT VIENU UN TO PAŠU MELDIŅU. *Sk.* DZIEDĀT VIENU UN TO PAŠU DZIESMU.

VECAIS MELDIŅŠ. *Sk.* VECĀ DZIESMA.

VILKT CITU MELDIŅU. *Sk.* DZIEDĀT CITU DZIESMU.

VILKT kāda MELDIŅU. *Sk.* DZIEDĀT kāda DZIESMU.

VILKT MELDIŅU *sar. Raudāt.*

Un arī pļaukas man nevajadzēja saņemt un palaikam vilkt meldiņu. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 237.*

Cita padoma nezinādams, viņš uzvilka atkal veco meldiņu un raudāja, kamēr galviņa dulna palika. *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 31.*

Cits nekas neatlika kā vilkt garo meldiju. Manas raudas pielipa arī Latei. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 212.*

VILKT SAVU MELDIŅU. *Sk.* DZIEDĀT SAVU DZIESMU.

VILKT VECO MELDIŅU. *Sk.* VILKT VECO DZIESMU.

VILKT VIENU MELDIŅU. *Sk.* DZIEDĀT VIENU DZIESMU.

MĒLE

ar STĪVU (PASTĪVU, BIEZU, SMAGU) MĒLI; MĒLE IR STĪVA (PASTĪVA, BIEZA, SMAGA). *Saka, ja runa ir neskaidra (parasti alkohola reibumā), ja ir grūti runāt.*

«Kad mēs strādājam, tad strādājam abi un, kad iedzeram, tad iedzeram abi!» Pilka stīvu mēli šļupst, streipuļodams pār istabu uz gultu, pieķēries zēnam, to līdzi raustīdams. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 40.*

Bet gultā Podnieks sēž. Acis uzmetis, Jānis tūliņ redz, ka arī tas iedzēries.

— Tu neņem ļaunā, ka sasēdu... — viņš stīvu mēli murmina. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 712.*

— Tu, tēvs, saki, tā tev vajag, — jaunais Niklāss teica ar visai stīvu mēli, jo vecais bija cēlis galdā nevis kādu tur bodē pirktu pudeli, bet gan kārtīgu pašbrūvēto.. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 203.*

Dzenis un Metenis, lai arī dzēra par visiem vairāk, bija abi stipri vīri un pie dzeršanas pieraduši, tādēļ arī gāja un turējās taisni un runāja sakarīgi un saprotami, jebšu ar pastīvām mēlēm. *Janševskis J. KR, VII. R. 1933, 1316.*

— Robežnieka kungs! — piepeši padzird priekšā. — Jūs laikam esat drusku iereibuši?

— Nekas... es tūliņ... — Jānis atsaucas dobjā balsī, smagu mēli. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 568.*

Pudele tukšojās pēc pudeles. Sejas piesarka, mēles kļuva stīvākas, un lepnības gars nāca pār vīriem. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 14.*

«Sievel,» viņš [Fricis] turpināja, laipni smaidīdams, «tu teiksi, ka es drusku ievilcies.»

«Tā jau jāsaka, mēle liekas tāda pastīva.» *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 219.*

.. sviedri viņam izspiedās uz degungala, lai gan mēs stāvējām kantora priekšā, saules nematījuši, un mēle, man šķiet, viņam bija bieza.. *Liepiņš J. Zaļš mutulis. R. 1980, 115.*

«.. Kas tad Andrejam [vārdam, kurā māte grib nosaukt jaundzimušo] vainas? Vārds kā vārds, arī manai biezajai mēlei tīri viegli izlokāms.» *Leimane I. Vilkaču mantiniece. R. 1943, 185.*

«Es jums ko teikšu: Ulis nemaz nevar iet smalkos ļaudīs. Viņam ir smaga mēle.»

«Kas tas ir: smaga mēle?»

«Nu, lai viņš ko gribētu sacīt, viņam viss paliek iekšā. Tāpēc viņš arī ne ar vienu nerunā.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 585.*

ar VILLAINU MĒLI *apv. Saka, ja alkohola reibumā ir neskaidra runa.*

Kad vēlāk, abiem pie galda sēdot, pudele nokritusies pāri pusei, Podnieks pavisam atkūst, kļūst nepatīkami mīļš. — Man, zini, šodien bij jābrauc pagasta darīšanās... — viņš, Mārtiņam pieliecies, villainu mēli runā. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 374.*

— .. Man domāt, — ratu meistars teica .. villainu mēli, — man domāt, es nevienu neesmu piekrāpis. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 257.*

ASA (*retāk* DZĒLĪGA) MĒLE; MĒLE IR ASA kādam. *Nesaudzīga, dzēlīga, zobgalīga valoda.*

Langstiņam bija varen asa mēle, un ne vienreiz vien viņš mēdza saimniekam teikt acīs tādas lietas, ko šis nebija paradis dzirdēt ne no viena cilvēka.. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 75.*

Bet viņam ir asa mēle, un kam tā patīk? Un kurš gan smaidīs, ja viņu nosauks par mahinatoru, nelieti un pielīdeni? *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 21.*

Viņa lielā mute un asā mēle gauži kaitē kunga lepnumam un nerviem. *Dorbe H. Vaicāju jaunībai. R. 1970, 135.*

«Skaista jau ir, bet tavu asu mēli: pateiksi tai vārdiņu, tūlīt kā ar dzeloni dabūsi pretim.» *Sakse A. Pasakas par ziediem. R. 1966, 202.*

Viņa zobgalīgo, aso mēli reizēm dabūja izjust ne vien Ēdoles muižas barons Bērs, bet arī šīs draudzes jaunais mācītājs Vilis-Vilhelms Sillings. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 12.*

.. Benka likās pārāk atklāta un asu mēli, lai viņai iedrošinātos izteikt komplimentus. *Plaudis J. KR, II. R. 1964, 288.*

— Mēle viņam asa, mīl pazoboties, bet citādi saprātīgs puisis, — viņa pastāstīja. *Laganovskis J. Ciemos pie Izidora. R. 1970, 90.*

Patīkami tas neskanēja: negulšņā. Varēja jau citu — labāku vārdu sacīt... Bet tādas jau viņas visas ar asām mēlēm. *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 65.*

Mēle mātei asa, toties sirds laba. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 123—124.*

«Ej nu, Ernest, ej!» Krauklīša kundze viņu apsauca. «Tev jau arvien tā mēle tik asa.» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 365.*

Robusta, trula lauku sieva ar žulti sirdī un prastu dzēlīgu mēli. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 475.*

ASINĀT MĒLI. *Runāt asprātības, zoboties, sacensties atjautībā.*

Nepalika jau atbildi parādā vēršu kupcim arī jērinieks. Pa tirgu tirgiem braukdami un jūdīdamies un jaukdamies ar visādiem ļaudīm, viņi bija dzirdējuši visvisādas valodas un dažubrīd asinājuši ir paši mēles uz nebēdu. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 245.*

Vingrināju roku un asināju mēli satīrā, nosliece uz to man aizvien piemitusi. *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 126.*

ATRAISĪT MĒLI kādam (*reti* kāda MĒLI). *1. 3. pers. Darīt runīgu, rosināt uz runāšanu.*

— Tos [vēžus] jau nu gan tu pati varētu izmēģināt audzināt turpat mūsu upē, — melderis teica un nobraucīja savas kuplās ūsas. — Sēklu es nopirkšu.

Konjaks arī viņam bija atraisījis mēli. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 159.*

Šņabis taču atraisa visstīvāko mēli un pat mēmam liek valodīgam kļūt. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 216.*

Alus iesildīja galvu, atraisīdams mēli un mudinādams uz līgošanu. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 210.*

Dauķa atnestās konfektes atraisīja Jukumam mēli.. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 56.*

.. gaidīju, ka viņa pati sāks stāstīt, kas te bijis.. Nekā, klusē.. Varbūt kopīgs dūms atraisīs mēli? Arī nekā. *Dumbers L. Vējziedu pavēnī. R. 1977, 155.*

T ē v s [..]. Ko es nupat sacīju, tas jau sen bij nodomāts. To tu rītu vai parītu būtu dzirdējis i bez tās ķildas. Tā tikai man ātrāk atraisīja mēli. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 220.*

Vēlīgā valoda atraisa Jēkabam mēli pavisam. Ko liegties, šogad viņam lieli nodomi. Šoziem cirvis un zāģis lai paliek aizkrāsnī. Nopirks zirgu, ragavas — tad pavisam cits un kas. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 140—141.*

Sirsnīga līdzjūta drauga liktenim atraisīja Jānim mēli. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 408.*

Kādu brīdi viņi tad runāja par Robčika ģimeni: meitenes bija ziņkārīgas kā vāveres un pamazām ar saviem jautājumiem atraisīja zēna mēli. *Lācis V. KR, VIII. R. 1973, 31.*

Pagrabā vēl no vecā Brimmera laikiem paglabājušās dažas muciņas — tās karsēja kā uguns un raisīja mēli. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 161.*

2. *Ar vardarbību panākt, lai kāds pasaka to, ko nekādā ziņā nav gribējis teikt.*

Ā l e r s. Ko jūs teiktu par karstām adatām aiz nagiem? Tas dažreiz atraisa mēli. *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 275.*

— Gan tev žagari atraisīs mēli, rakaris tāds! *Spriņģis J. Aivara Silava dzīve. R. 1967, 23.*

DELDĒT MĒLI. *1. Pūlēties ar runāšanu kaut ko panākt.* Sk. arī KULSTĪT MĒLI. *2.*

— Kad Brīviņš nāks amatā, tad būs pavisam cita kārtība.

Lienai patīkami dzirdēt, ka arī te jau iespiedusies viņas saimnieka slava, Upīšu Mārtiņš ar Osi un Preimani nebij velti mēles deldējuši. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 291.*

Savu veiklo mēli Rūdolfs deldēja, tikai krāpjot un mānot tos, kas viņam tic. *Sēlis R. Vinardu tirāns. R. 1973, 35.*

Diez kā tas ir, kad viss tur [zālē] ņudz, visi uzklausa tavus vārdus. Un aplaudē. Varbūt to dara tikai aiz pieklājības (sak, cilvēks braucis šurp un cītīgi deldē savu mēli).. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 135.*

«..Ko tu te savu mēli velti deldē?» *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, I. R. 1929, 342.*

2. ap (par) ko. *Pārrunāt ko ikdienišķu, visur saskatot ko peļamu, aprunāt kādu.*

Vārdu sakot, ziemas mierā mūsmājā ienāca kaut kas noslēpumains, ap ko ilgāku laiku pietika i viņsētas sievām mēles ko deldēt. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 229.*

Viņa kritizēja un brāķēja gluži visas meitenes un sievietes, kas vien apgrozījās Gusta tuvumā, atrada neskaitāmus trūkumus un vainas un beidzamajā laikā bija sākusi deldēt mēli ap Āboltiņu Paulu.. *Ezera R. Cilvēkam vajag suni. R. 1975, 291.*

Kas nu tur būtu par ļaunumu, ja kāds cieminieks redzētu viņus ejam kopā! Tā jau vecenes deldē mēli... *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 18.*

Viņš laikam turējās pie šādas devīzes: ko es zinu, to es zinu, ko par to daudz deldēt mēli; lai deldē labāk otrs savus runājamos orgānus... *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 415.*

GARA MĒLE *sar. Tieksme pļāpāt, tenkot, aprunāt; cilvēks, kas daudz pļāpā, tenko, aprunā.*

Uz šejieni viņa nenāk. Labi, ka nenāk. Ļaudīm garas mēles. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 203.*

Liniņu Pēteris .. smēķēja vienu papirosu pēc otra un skatījās kaut kur projām. Klusībā viņš lādēja Ādamu par tā mūžīgi garo mēli. Bāba, ne vīrietis! *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 226.*

Viņam bija gara mēle, tas aizskāra meitenes un runāja nepieklājīgi. *Zariņš K. Cirka mākslinieks. R. 1990, 31.*

— Arī tas jau zināms, — Klāvs viegli pasmaidīja. — Un kam tad pieder tā garā mēlīte, kas atstāsta mūsu personīgās sarunas? *Saulītis B. Jaunības gadi. R. 1956, 78.*

Nebūtu Ainas māte tik varen godīga sieva bijusi, varbūt garas mēles vēl ko sāktu gudrot; bet vecā Vēveriene tīra un skaidra nodzīvojusi savu mūžu visa Dzelzkalna acu priekšā. *Zigmonte D. K 1977, 3. nr. 37.*

— Ek, Marga, ja uzklausīsim visu, ko garas mēles pa pievārtēm un kaktiem uzlaizījušas, tad, zini, labāk nemaz krastā nekāpt, tik netīra te izskatīsies dzīve. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 286.*

IEKOST MĒLĒ, *retāk* IEKOST MĒLI ZOBOS. *Savaldīties un neizteikt savas domas, neizpaust kaut ko.*

— .. Es ar zinu, ka tu par ļaunu nedomāji, bet kam tādas valodas pavisam savā mutē ieņemt? Tādā reizē jau labāk iekod mēlē, tad tu būsi gudrāks. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 255.*

Viņš iekoda mēlē: vai tad lielkungam jāzina, kur tagad Mārtiņš — tā jau to tagad lenc kā meža zvēru. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 243.*

Gribēju bilst skarbu vārdu, taču laikus iekodu mēlē. Ko tas līdzēs? *Bendrupe M. Degošie raksti. R. 1963, 176.*

— Tu tā klausi vecomāti?

— Man taču jāklausa, — Einis sacīja.

— Man jau vecāku nav, — viņš piemetināja un tūlīt iekoda mēlē: kā tad, nu nāks izprašņāšana un beigās vēl žēlošana, ak vai... *Zigmonte D. Svešinieks. R. 1981, 43.*

«Ak, kļūsti jel prātīgs,.. neskaties atpakaļ, ej kopā ar tiem, kam spēks un vara, domā viņu domas, runā viņu runas, atpakaļceļa nav, izvēles nav, iekod mēli zobos, norij savu žēlumu.» *Skujiņš Z. Zv 1973, 12. nr. 18.*

«Kod mēli zobos un ciet klusu!» Rutai uzsauca kāda iekšēja balss, bet lūpas jau bija aizsteigušās priekšā gudrajam padomam. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 212.*

IZZĪST NO MĒLES kaut ko *sar. Stāstīt ko izdomātu, nepatiesu. Sal.* IZZĪST NO PIRKSTA.

Tomēr slepens uztraukums pieauga vēl vairāk. Ja tikai puse — ja trešā daļa taisnības, ko tie te runāja... Bet vai nu visu tā no mēles var izzīst... *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 344.*

«Pate no savas mēles esi to izzīduse. Pagaidi, gan Sproģu sievai noprasīšu, vai tikai viņa būs to teikuse.» *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 23.*

Un viņa pasmējās tik pārgalvīgi un koķeti, un to nemaz nevarēja iedomāties, ka viss tas bija salti, balti meli, ko tā patlaban bija izzīdusi no mēles. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 182.*

KĀ MĒLI NORIJIS. *Saka, ja kāds klusē, neatbild. Sal.* NORĪT MĒLI. *3.*

Ar tādu iznākumu [sievas neatbild uz viņa rupjībām] Andrejs nav apmierināts. Viņš mēdīdamies ieblējas kā auns un nosaka nicīgi:

— Sēž abas kā mēles norijušas. *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 290.*

Tikai visi sēdēja ap garo, meijām izpušķoto galdu, klusi un mēmi, kā mēli norijuši. *Plotnieks J. Ozolu vecis. R. 1980, 153.*

KOST sev vai MĒLĒ; NOKOST MĒLEI GALU. *Nožēlot izteikto. Sk. arī* NOKOST sev vai MĒLI. *1.*

Drošu pieri Saša nosauc drauga vārdu, pirmo, kas iešāvies prātā. Kaut arī spējš pietvīkums liek nodurt acis, neko darīt. Reiz pateikts, kod vai mēlē, atpakaļ neatņemsi. *Delle V. K 1967, 8. nr. 108.*

Stumbrs it kā aizgājis prom no Margas. Un pie visa vainīga viņa pati. Marga varētu kost sev mēlē, varētu sākt pilnā balsī raudāt. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 385.*

Tā ja ogas... Vai šiem ogu trūkst? Mēlei galu varējusi nokost par tik aplamu piedāvājumu. Atradusi mantu — kaut kādas ogas! *Vilks Ē. K 1973, 2. nr. 17.*

KULSTĪT (pakulstīt, *reti* KULT) MĒLI. *1. Pļāpāt, runāt ko nenozīmīgu; aprunāt.*

.. [Kristaps] tūlīt cēlās un skubināja Jurģi uz iešanu — tas bez skubināšanas patiesi laikam būtu visu dienu mēli kulstījis. *Belševica V. Nelaime mājās. R. 1979, 65.*

Un zēns apsēdās uz trepēm blakus savam mantu maisam. Apsēdās un gaidīja. Nevar būt, ka viss nams izmiris. Gan nāks kāda kaimiņiene un visu pastāstīs. Sieviešiem jau tā runāšana pirmajā vietā. Nedod maizi, tikai ļauj kulstīt mēli, — viņš atcerējās, kā tēvs ne reizi vien bija šādi sirdījies.. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 56.*

Te [veikalā] cilvēki satiekas diendienā, kulsta mēles un pārrunā kolhoza jaunumus, apspriež pasaules lielos notikumus, stāsta anekdotes.. *Kaijaks V. Zv 1982, 18. nr. 26—27.*

Katrs cilvēks nāk pasaulē ar savu laimi. Tak bez tēva audzināt grūti. Arī Malvai nemaz nav viegli. Tāpat ij vēl tagad sievas mēles kulsta. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 152.*

Par nelaiķi Jēkabu esmu tikai labu vien dzirdējis. Un par mani arī neviens nevar mēli kulstīt. *Sēlis R. Vinardu tirāns. R. 1973, 41.*

Tāds jau tas cilvēks ir, nevar viņš viens kā akmens laukmalā, viņam vajag citus. Ja ne vairāk, tad tik, cik mēli pakulstīt. *Zigmonte D. Dižpurva dzērves. R. 1982, 165.*

Lai kuļ mēles, kam tīk. Viņš zina, ko dara un ko nedara. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 168.*

mēles kulstīšana

Sakaru ļaudis nav nekādi runātnīgie..

— Tāda lieka mēles kulstīšana cilvēku nokausē vairāk nekā siena pļaušana, — dažkārt saka Kārlis Sakars. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 70.*

mēles kulšana

Līna mani apzog, laiku pavadīdama mēļu kulšanā un ļaužu rīdīšanā.. *Purapuķe J. Spieķis un divi suņi. R. 1959, 122.*

2. Pūlēties ar runāšanu kaut ko panākt. Sk. arī DELDĒT MĒLI. *1.*

Ja nav kontakta, veltīgi kulstīt mēli. Iznāk saruna kā caur stikla sienu.. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 7.*

Es biju domājis, ka Edgars kulsta mēli tikai tāpat, lai izpalīdzētu mums, bet nu sapratu, ka viņš runā pavisam nopietni. *Puriņš A. Nevaicājiet man neko. R. 1977, 145.*

Un, kad Džeks jau bija nolēmis vairs mēli par lieku nekulstīt, stāstījums par milicijas pilnvaroto izspruka it kā pats no sevis. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 526.*

Tagad audzinātājs klusēja, un Vilnis saprata, ka vairs nav joki, ka šoreiz patiešām var notikt tas, par ko visus trīs gadus kulstītas mēles. *Dripe A. Tā tas varētu būt. R. 1973, 11.*

KUST (izkust) UZ MĒLES (MUTĒ) *3. pers. Būt ļoti gardam, saldam.*

P a v ā r s. [..] Divpadsmit ēdienu! Un neviens nebij nošķiebies! Zandkūkas tādas, ka uz mēles kusa laukā. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 335.*

Bet uz laukiem, tur barojot treknas cūkas un kaujot pīles un zosis, un kāds tur sviests un krējums! Tur viss uz mēles kūstot ārā. *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 247.*

— Un ābeļdārzs! .. Viena bumbiere tāda, ka kūst uz mēles. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 745.*

Ogas uz mēles vai izkusa: tikko uzlikta odziņa uz mēles, vairs nav, jau aizrīta. *Birznieks-Upītis E. Pastariņa dienasgrāmata. R. 1958, 38.*

Bet uz galda parādās izcilas šķirnes bumbieri — tie, kas izkūst uz mēles, atstājot divas trīs melnas sēkliņas. *Ziedonis I. Kurzemīte. R. 1970, 82.*

Vai Kristīnes kāzās cepetis nebija labs, — tīri vai uz mēles izkusa! *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 70.*

M a i z n i e c e. Te pēperkoki, te kriņģeļi, / Te veģi, te medus riekstiņi; / Te visāda manta tīri par spēli. / Kūst mutē! Bail, ka nenorij mēli! *Brigadere A. Pasaku lugas. R. 1956, 288.*

Ilze apgalvoja Dāvidam: — Būs tādi rausīši, ka mutē kusīs! *Bendrupe M. Degošie raksti. R. 1963, 87.*

— Pirmā pavasara odziņa — dzērvenīte. Paveries, ziemā izsalojusi, pate kūst mutē, salda kā zemenīte. *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 41.*

.. tāds rasols vēl nekur nav ēsts, tas pats kūst mutē. *Saulītis B. Sajukums. R. 1969, 28.*

LAI MĒLE PIELĪP PIE ZODA (ŽOKĻIEM, ZOBIEM) *vienk. Lāsts, ko izsaka, lai kāds zaudētu spēju runāt, ja tiek darīts kas slikts.*

Ja tevi aizmirstu es, Latvija, / Tu mana mīļā, dārgā, nesalīdzināmā tēvija, / Lai vecais Dievs tad mani bargi soda — / Lai mana mēle pielīp tad pie žoda. *Kalniņš J. (Mākonis). Mana pārgalvīgā dzīves dziesma. R. 1973, 195.*

«Lai man labā roka nokalst, ja es tevi aizmirstu, tu mana tēvu zeme, lai mēle tad pie zoda pielīp!» *Stankevičs A. No Braku kalna. R. 1973, 191.*

— .. Neviena nodot, neviena uzrādīt. Liec, lai tava mēle piekalst pie žokļiem! Un, ja tu vēl vienu vārdu — tikai vienu pušplēstu vārdu, tad vairs taupīšanas nebūs. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 320.*

— Divus vīrus jau viņa kapā iegrūdusi, trešo aizdzinusi pasaulē.. «Ak tu nepiepildāmā aka!» es teicu. «Kaut tev mēle pie zobiem pieliptu, tad tu nevarētu ievilināt un krāpt.» *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 118.*

LAI MĒLE SAKALST (nokalst) *vienk. Lāsts, ko izsaka, lai kāds zaudētu spēju runāt, ja teiktais nav patiesība vai ir kas ļoti nepatīkams.*

B i d ž u. Lai mēle man sakalst, ja viens vārdiņš vien melu pār manām lūpām iet. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 162.*

Ek jūs, inženier ... pirms gadiem pieciem vēl sevi atestējāt: es neesmu kaut kāds, bet — lai man mēle sakalst, ja meloju! — mani avīzēs likuši, goda plāksnēs līmējuši, banketos vai līdz griestiem cēluši. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 250.*

— Tev vēl ir kvieši? Sataupīsi, kamēr cena kritīsies.

— Lai tev mēle sakalst! *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 10.*

— .. Un kas pagājušo vasaru ar Vimbu un Sniedzēm tās sarkanās flagas vilka baznīcas tornī un kapsētas bērzos? Pirmais sociālists un tad vēl — nevainīgs.

— Kaut tev mēle sakalstu — — — *Upīts A. KR, V. R. 1948, 207.*

Nerunā nu tik bezdievīgi, mēle sakaltīs. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 219.*

Bet mums mājās vēl ir daži cigāri. Tēvs no Rīgas pārveda. Lai man mēle nokalst, ja es meloju! Tos mēs glabājam sevišķiem svētkiem, kad sabrauks tāli ciemiņi. *Upmale V. Jautrās nedienas. R. 1973, 70.*

.. šitās rupjās dziesmas, vai tas maz dzirdēts! Lāsts, es saku, zvērīgs lāsts. Dieva atraidītie, taisieties, ka pazūdat! Kaut jums mēle kā zāle nokalstu! *Rudzītis M. Raksti, II. R. 1979, 37.*

— Kāpēc jūs mani esat nosūdzējis intendantam Smirnovam?

— Nosūdzējis? Eduard, piesargieties, ka jums mēle nenokalst! *Salenieks E. Vēstures ratu griez arī tu! R. 1978, 202.*

— Kā gan citādi, — Saša ironizē. — Veselu nedēļu vējš cietās, laiks atkal kādu mēnesi papūst.

— Kaut tev mēle nokalstu! *Lapsa J. K 1976, 5. nr. 72.*

Nav nevienam nokaltusi mēle, / «Nē» vietā kas bija teicis «jā». *Ziedonis I. Es ieeju sevī. R. 1968, 31.*

LAIST PĀR MĒLI. *Vemt.*

«Griešanās šitādā karuselī — vieni brēc, lai aptur, citi laiž pār mēli..» *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 213.*

LOCĪT MĒLI kādam (kāda MĒLI) *3. pers. Rosināt runāšanu.*

Upīšu Mārtiņš nevarēja acis novērst no saimnieka apgarotās sejas, ar visu varu novaldījās, nejaucies starpā. Pirmoreiz dzirdēja Vanagu tā lielāmies, tās divas groka glāzes, tās viņam to mēli locīja. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 64.*

— Jums vajadzēja redzēt, kā viņš te dzīvoja toreiz, kad viņam vēl piederēja vara. Es biju jauna muļķe, un viņš mani piekrāpa. Pats sātans locīja viņa mēli. Pēc tam es gadiem cietu, bet viņš tikai smējās... *Skujiņš Z. Ciemiņš no viņpasaules. R. 1963, 105.*

LOCĪT (izlocīt) MĒLI ap kādu, par kādu. *Daudz runāt; aprunāt.*

«Neko nelīdz, mums [vecajiem strādniekiem] nāksies ilgi locīt mēles, kalt un kalt, līdz kamēr arī viņiem [jaunajiem strādniekiem] rokas būs dūrēs..» *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 687.*

Un svētdien, tad — tad pasaule gan ko izdzirdīs [Jēkabs domā, ka Lates noraidītās mīlestības dēļ būs jau nošāvies]. Tad par viņu [Jēkabu] vien visi mēles locīs. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 21.*

Kāpēc Linards publiski apčubina [šķirto sievu], vai tiešām nesaprot, ka arī to «tautas modrā acs» redz un vēlāk ap mums [ap Linardu un tagadējo sievu] locīs mēles? *Svīre M. Ar vakardienu kabatā. R. 1984, 49.*

Mazajos veikaliņos aizvien varēja pēc sirds patikas izlocīt mēli, uzzināt šādus tādus jaunumus... *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 26.*

mēles locīšana

Tātad interesantam cilvēkam jābūt individualitātei ar savām domām, saviem spriedumiem, ne tikai ar veiklu mēles locīšanu. *C 1973, 235. nr. 4.*

LOKANA (LUNKANA) MĒLE; MĒLE IR (KĻŪST, TOP) LOKANA (LUNKANA). *Saka, ja kādam ir raita, veikla, glaimojoša, iztapīga valoda, ja kāds labprāt un daudz runā.*

— .. Es nosnaudīšos kādu brīdi tepat uz lādes, tad būs lokanāka mēle. Ar veciem cilvēkiem jau pirmajā brīdī daudz jārunā, citādi tu esi lepns. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 138.*

— .. Mūsu kārtas ļaudīm vajadzīgs apķērīgs prāts un lokana mēle. *Janševskis J. KR, VII. R. 1933, 1222.*

Tā sabruka divu cilvēku iecerētās nākotnes laimes pils, ko bija cēluši godkārīgi sapņi un lokana mēle. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 142.*

— Dieviņ, Laimiņ, dodiet nu tik mīkstu, lunkanu mēli izrunāt dižai bajārenei visu pa prātam jauki, saldi un gudri — lai man arī liktu tur kādreiz noiet.. *Janševskis J. KR, XIII—XIV. R. 1933, 27.*

Viņa to pieņēma, jo kuģinieks bija vaigā smuks un lunkanu mēli. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 533.*

Nelīdzēja baumas un iebaidīšana, veltīgi pūlējās Kļavu Roberta, Meņģeļu Olgas un Kamparu Tillas lunkanās mēles.. *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 108.*

Jānim prāts sevišķi nesās runāt, mēle bij lokana. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 507.*

— .. jauna meitīna grib, lai viņai aizvien skandina par mīlestību. Man tā mēlīte bija lokanāka, un es meitīnu arī dabūju. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 215.*

Sākumā pie galda valodas negribēja raisīties. Bet, kad glāzīte baltā, stiprā dzēriena bij vairāk reižu riņķī gājusi, tad mēles kļuva lokanākas. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 296.*

Mēle atraisījās un kļuva nepiedzīvoti lokana. Viņš runāja, runāja, runāja. *Upīts A. KR, VIII. R. 1950, 359.*

Alus kannu viņš nometa klonā, apslaucīja nolaistītās bikses, apsēdās gultā, atkal stīvi atpakaļ atliecies. Arī mēle tapa gluži lokana. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 218.*

Nekad ne pirms, ne pēc tam neesmu redzējusi Vili Pērkonu tik runātīgu kā toreiz autobusā, iespējams, tāpēc, ka viņš brauca uz mājām nelielās burās, un tad jau mēle aizvien ir lunkanāka, ja tikai pagadās kāds klausītājs.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 97.*

ĻAUNA MĒLE *biežāk dsk. Cilvēks, kas runā ļaunu par citiem; ļauna valoda.*

Ļaunas mēles melsa, ka Urgu saimniekam esot sakari arī ārpus mājām ar kādu bufetes mamzeli traktierī un aptiekāra jauno sievu.. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 202.*

— Tev savu sievu vajag aizstāvēt, bet tu tāds kā ne savā prātā, klausies tik, ko ļaunas mēles melš, apvainodamas tavu ģimeni. *Muižnieks I. Fabulas un stāsti. R. 1959, 223.*

Nē, to pasaules ziņkārību — to virsū līšanu — tās ļaunās mēles — to izsmieklu! *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 151.*

Viena otra ļauna mēle melsa, ka Jaunjelgavnieku Pēteris gluži vienkārši esot sliņķis. Bet ko gan dažkārt nemēdz sarunāt pat par vislabākajiem cilvēkiem? *Grigulis A. Zivis dzīvo ūdenī. R. 1976, 22.*

— Tik vien zina kā otru gānīt un sunīt. Ļauna mēle.

— Ļaunai mēlei nekas nava svēts, — piekrita Dāvids. *Bendrupe M. Degošie raksti. R. 1963, 90.*

Tiju mazliet uzjautrināja Alvila precības ar Ināru Veldri. Kāpēc viņš tā darīja? Lai iespītētu viņai, Tijai? Vai bēgdams no ļaunām mēlēm institūtā? *Purs L. Gaismas staru lokā. R. 1968, 270.*

Ar Zurausi nevarēja vis dzīt jokus kā dažreiz ar citiem nabagiem, jo varēja tad pats sadzelties kā pie nātru kūļa, tik adataina un ļauna tam bij mēle. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 93.*

MĒLE ATRAISĀS (raisās) kādam. *Saka, ja cilvēks kļūst runīgs, pēc klusēšanas sāk runāt.*

Kortelītis iet uz beigām, un Jonasam atraisās mēle. Vienmēr viņš stāsta par veciem laikiem, un tie viņam šķiet bijuši tie labākie. *Talcis Ā. Manas raibās dienas. R. 1958, 45.*

Rīgas vīns poļiem gaumēja. Viņu mēles atraisījās, un tie sāka lielīt rīdzinieku varonību. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 264.*

Tam šovakar mēle atraisījusies: viņš runīgāks kā jebkad. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 106.*

Pamazām sāka mēles raisīties, un veči zināja pastāstīt dažu labu stāstu par jaungada nakti. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 427.*

Tiem, kas kopā gājuši kaujā, satiekoties vienmēr viegli raisās mēles.. *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 221.*

Viņa nemaz nebij tāda stāstītāja, bet nu uzreiz šai jaukajā dienā ēnainā mežā tai raisījās mēle. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 574.*

.. dažādus vīnus nobaudot un dzerot citu par citu, galviņas visām drīz kļuva siltas, sirdis līksmas un mēles sāka arvien vairāk raisīties. *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 299.*

MĒLE BALTA kādam; ar BALTU MĒLI *sar. Saka, ja kāds nespēj parunāt, atspēkot cita teikto, ja ir vilšanās, neizdošanās, neveiksme.*

«.. Ko tu zini no vīra darīšanas!... Ej tu, dari tu!... Jā, tad nekā: tad [sievai] mēle balta!..» *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 88.*

— .. Ar to lielo muti, ar to tikai saeimā gribēja tikt, tos miljonus pelnīt, bet, kad tas nabaga brālis jāaizstāv, tad mēle balta. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 737.*

— .. Āre, tev mēle balta, nezini atsacīt ne bē, ne mē. *Salenieks E. Neizlaid airus no rokām. R. 1975, 258.*

— .. Šie tik paprasa, un tu maksā uz priekšu. Šie to piecinieku nodzer, un tu paliec ar baltu mēli. *Svīre M. K 1976, 6. nr. 55.*

— Noderēs, vecīt. Es vienmēr sīceni turu rezervē, citādi tramvajā var palikt ar baltu mēli. *Lapsa J. Atspīdumi ūdenī un citur. R. 1974, 82.*

MĒLE LOKĀS. *Saka, ja kāds veikli, labprāt runā.*

Acīm redzami tik daudz sakrājies uz sirds, ka pat viņa mēle sāka locīties. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 213.*

— .. aizmirstu kautrību, un mēle lokās Cicerona daiļrunībā. *Bels A. Spēles ar nāziem. R. 1966, 78.*

Bet pamazām arī viņam mēle ielocījās, un viņš sāka pārstāstīt sava paša likstas. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 539.*

Bet vēlāk, kad viņa jau gulēja slimības gultā, vaicāt pēc fotogrāfijas man nelocījās mēle. *Ezera R. Pati ar savu vēju, 1. R. 1982, 64.*

MĒLE NIEZ (ieniezas, KUT) kādam *sar. Saka, ja kādam ļoti gribas ko pateikt, par kaut ko runāt.*

Ai, kā man mēle niezēja tagad Aijai izteikt visus Miķeļa grēkus. Bet ko tad nu vairs tas līdzētu? *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 107.*

Āris noskatījās Ēbara darbā. Mēle niezēja palūgt, lai laiž viņu pie autogēna degļa, tomēr Āris apvaldījās. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 64.*

«Gan es neļauju tādos neliešu vēstnešos klausīties, bet tomēr nosargāt nevar, jo uz šādām pasakām visiem mēles niez.» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 353.*

Ko gan nerunā par katru jaunu meitu ikvienā pagastā? Bet Māra ne tuvu nav no vecajām. Viņai tikai divdesmit četri gadi. Pats laiks, kad runā visi, kad mēles niez, kad meita kā dziesma lido no mutes mutē.. *Ezeriņš J. Stāsti un noveles. R. 1962, 140.*

Matildei ieniezējās mēle, lai pateiktu kaut ko par .. kaimiņiem. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 429.*

Bukstiņš manīja, ka puikas gaida, arī pašam mēle kutēja vien, bet viņš tīšām vilcinājās.. *Upīts A. KR, XV. R. 1952, 262.*

Viņam jau kut mēle, lai piemērotā kuplejā pazobotu vecā teātra «māmuļniekus». *Amtmanis-Briedītis A. Pretim saulei. R. 1963, 32.*

Man gan kutēja mēle Prīdi drusku piezobot, bet neatradās vajadzīgie vārdi. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 44.*

Šī ziņa skrietin skrēja no mājas uz māju. Jo, kas to dzirdēja, tam mēle knudēja pateikt tālāk. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 149.*

Varbūt tā bija, varbūt ne.., bet uz pamēļošanu jau mums visiem, vienam vairāk, otram mazāk, taču mēle allažiņ knieš. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 273.*

MĒLE NODILST *sar. 1. Saka, ja par ko tiek runāts pārāk daudz.*

Pīlēm spārni nodiluši, / Sīkus krūmus lodājot; / Tā nodila ļaužu mēles, / Nevalodas runājot. *Tautas dziesma.*

— Ko mēs, švāģer, tur tik daudz runāsim. Ir jau diezgan gudrots un pļāpāts, dažam mēle būs nodilusi. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 258.*

— .. Ja par visu gribēsi atvainoties, mēle nodils. *Skujiņš Z. Jauna cilvēka memuāri. R. 1981, 150.*

2. Saka, ja kādam daudzreiz jāatgādina, lai panāktu vēlamo.

— .. man tas dēls tāds patūļīgs. Kurā atsities? Taisni stumjams un grūžams. Mēle nodilst, kamēr izrīkoju, lai ko padara. *Zīle M. LM 1975, 34. nr. 2.*

MĒLES GALĀ kādam *biežāk savienojumā ar* būt, *sar.* *1. Saka, ja ko ļoti gribas pateikt. Sal.* UZ MĒLES. *1.*

Man jau mēles galā bija jautājums, ko viņa domā, taču ieskanējās tālruņa zvans. *Kalnāruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 36.*

Līshenai jau bija mēles galā: «Nu, es runāju gan daudz labāk pa vāciski nekā jūs pa latviski.» Bet to sacīt nebūtu bijis gudri.. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 97.*

«Tā,» viņa turpināja, «nu reiz esmu īsumā izrunājusi, kas man jau mēnešiem stāvēja mēles galā.» *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 322.*

«Saki, — kā tu gribi, lai tev to izstāstu, kas man deg mēles galā, vai ar daudz dubultiem vārdiem vai vienkārši īsi un aši?» *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 330.*

— .. vēl aizvakar mani sāka «šimpēt», bet pagaidi, es tev devu pretim, devu, kas tik mēles galā gadījās... *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 465.*

Es godbijīgi klusēju, neiedrošinādamies viņu traucēt ar jautājumiem, kas man knieta mēles galā. *Kraujiņš K. Dzīves lokā. R. 1970, 288.*

Klausītāji bija dziļi satriekti un uzbudināti. Brīdi visi cieta klusu. Ikvienam mēles galā kustējās kāds jautājums, bet visi vilcinājās to izsacīt.. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 229.*

Te vārdi tai palika mēles galā.. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 189.*

2. Saka, ja kas ilgāku laiku tiek pārrunāts, pārspriests, ja kas bez īstas vajadzības, izliekoties, liekuļojot nemitīgi pieminēts. Sal. UZ MĒLES. *2.*

Tagad visiem abuliešiem bija mēles galā Ziediņu Irma: gan redzēšot, ka Lielvēris to pašu Irmu apņemšot un apņemšot. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 45.*

Neapšaubāmi viņas un Jansona personīgā dzīve kādu laiku karāsies vecenēm mēles galā un tiks zīžļāta un vazāta līdz nejēdzībai. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 145.*

Un tomēr, lai arī šai tautiskas apziņas atmošanās laikā daudziem tauta un tautība bija vairāk mēles galā nekā sirdī, tomēr šis laiks man atspīd patīkamā gaismā. *Apsīšu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1925, 55.*

K ā t i ņ š. Jā, moraliski viņi ir briesmīgi. Tikumība, ticība, goda prāts — visiem mēles galā. *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 117.*

3. Saka, pūloties atcerēties pēkšņi aizmirsto nosaukumu, vārdu.

«Mēles galā ir, bet atcerēties nevar neparko!» viņa nopūtās un sāka ģērbties. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 110.*

.. karstās zemēs, kad plosās tie briesmīgie, nu, kā viņus sauc..., veselus apgabalus pārplūdina, noposta, gals tad cilvēkiem, gals lopiem. Bet kā viņus sauc? Nolādēts, mēles galā jau bija, bet nekā... Fu velns, cenšoties atcerēties, diezin kad iemigsi. Vai tiešām jānokāpj lejā,.. jāsameklē ģeogrāfijas grāmatā. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 29.*

«.. Tas jau ir skaidri kā āmen baznīcā, ka viņa ar to... ak vilks! tepat bija mēles galā! — ar to Putnu draudzējusēs...»

«Ak ar to Stārķi?»

«Nu, ar to pašu jau tak.» *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 173.*

MĒLI IZKĀRIS; *reti* MĒLI PĀR ZOBIEM IZKĀRIS; *reti* ar IZKĀRTU MĒLI *parasti savienojumā ar* skriet, *sar. Ar lielu piepūli, līdz pagurumam, aizkusis.*

.. bet šim, nabadziņam, nu vēl vairāk bailes, un, jo nu bailes, jo nu skrien, mēli izkāris. *Šmits P. IX, 356.*

Ingus ne velna nesajēdza no futbola, pirmo reizi izdeva naudu, lai noskatītos, kā šie ņemas nosvīduši, skrien, mēles izkāruši.. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 34.*

Jārauj slapjās miesās, lai krekls sapūst mugurā. Vecākie puiši Daukšās vairāk par gadu neiztur. Vasaru, mēli izkārušam, jāskrien pa plašajiem laukiem. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 435.*

— .. Es gan tā nebūtu ar mieru, aizlaist vasaru pēc vasaras, kvernēt kaut kur Dieva nepieņemtā nostūrī, un lai priekšnieki tevi lamā, un mūžīgi skriet ar izkārtu mēli, un darīt simtu darbu... *Zigmonte D. Fragments. R. 1971, 34.*

Viņš aizskrēja, mēli pār zobiem izkāris. *Šmits P. XIV, 18.*

Kā fūriju vajāts, viņš otrreiz devās ceļā uz mājas pusi. Kur labāks ceļš bija, tur viņš skrēja sīkiem suņa rikšiem, kur putenis sliedes aizputinājis, tur brida pa kupenām mēli pār zobiem. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 308.*

— Ai, mamm, ja aiz paguruma mēle kārsies jau pāri lūpai, vai ta nepagadīsies ceļmalā akmens, uz kura vārās kājas varēs atpūtināt. *Salenieks E. Vēstures ratu griez arī tu! R. 1978, 129.*

«Tu jau priekš otra, priekš otra vai mēli kārtu ārā! Kurš tad šos laikos tā dara?...» *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 304.*

MĪKSTA (*retāk* SALDA, MEDAINA, MEDUS, SVIESTA) MĒLE. *Glaimojoša, iztapīga, lišķīga valoda.*

— Kas tur par skādi! Tik ir kā tā mīkstā mēle, ko saimniekiem pielīst. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 65.*

Un pēc tam tāda mīksta mēle pateikties un pa degunam izrunāt. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 426.*

«.. Katrs zina, kāds Celmiņu Spricis: viņš piekrāpj pat žīdu! Sātanam mīksta mēle!» *Poruks J. Stāsti. R. 1959, 107.*

.. ragana mīkstu mēli tik žēlīgi lūdzās, ka gailim palika žēl un viņš, muļķis, atvēra durvis. *Šmits P. I, 332.*

Mežā vilku satikusi, / Lapsa mīkstu mēli teic: / «Ta' ta smuka veprim māja! / Vēl smukāka saiminiec'!» *Plūdonis V. Raksti, II. R. 1975, 143.*

Metrobijs. Sen zināms, ka Kilikijas pirāti tie lielākie nelieši visā Itālijā. Tu viens neesi vainīgs, mēs visi bijām turpat.

Spartaks. Nē, tikai es viens pats: es jūs tā kā tā nebūtu klausījis, ar savu mīksto mēli viņš bij mani galīgi apmāvis. Nopērt man vajadzētu likt sevi par tādu lētticību! *Upīts A. Spartaks. R. 1962, 199.*

— .. Un zini un ievēro: ar mīkstu, lokanu mēli var daždien labāki nopelnīt nekā ar divām rokām un kājām. *Janševskis J. KR, VII—VIII. R. 1933, 1222.*

Mežsargs gan vēl noņurdēja, bet Plauķa saldajai mēlei tomēr bij savs iespaids: grāmatu laukā nevilka un nepierakstīja. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 286.*

— Laikrakstos nodrukāto tik ātri neaizmirsīs. Visās malās skatīs tavu bildi un lasīs par nesavtīgi pašaizliedzīgo darbu valsts nostiprināšanas labā. Varbūt pat ordeni iedos. Jā, katrā ziņā iedos! — Cecīlija saldu mēli kārdināja vīru. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 172.*

— .. Tu zini, ka arhitektam trūkst kā saldas mēlītes, tā lunkana mugurkaula, tāpēc viņam zudusi daža izdevība gūt komandējumus.. *Lāms V. Pavarda kungs Ašgalvis. R. 1982, 153.*

.. visi iepriekšējie runātāji runāja ārkārtīgi mīkstām un medainām mēlēm, tā mēģinādami pieglausties un pielīst skolotājiem. *Sudmalis E. Es iegāju pulkā. R. 1971, 274.*

Gundega. [..] Es lādēju, es nīdu, bet viņš vienīgs / Bij katra darba, katra brīža cienīgs.

Elka. Tā [Gundega] cildina to [Māri] medus mēlē! *Brigadere A. Pasaku lugas. R. 1956, 333.*

— Es esmu meistara sieva — kalējene. Bet tu esi muižas sviesta mēle, kas vairāk nezin kā tik cienmātei gar padeguni lišķēties. *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 287.*

NOKOST sev vai MĒLI. *1. Nožēlot izteikto. Sk. arī* KOST MĒLĒ.

Pats viņš būtu varējis sev vai mēli nokost, bet labojams tur nekas nebij. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 312.*

— Kopā ar ģimeni? — Žanim izspruka. Pēc tam viņš bija gatavs sev mēli nokost, bet līdzēt vairs neko nevarēja. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 282.*

— Tev ir mīļākā?

Vīrietis satrūkās, atskatījās.

— Kā tu zini? — viņš izgrūda un bija gatavs mēli nokost. Bet ko nu vairs. Palaida vārdu kā zvirbuli! *Svīre M. K 1977, 9. nr. 86.*

2. vēlējuma izteiksmē. Saka, ja kāds ir cieši apņēmies par kaut ko nerunāt, klusēt. Sal. NORĪT MĒLI. *3.*

— .. Un pēc katastrofas es labāk sev mēli nokostu nekā vēl vārdu par to bilstu. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 63.*

A g a t e. Klusējiet! Kas jums lika virsmāsai teikt, no kā jūs dzirdējāt? Es, ja man par jums prasītu, drīzāk mēli būtu nokodusi nekā... *Priede G. Pie Daugavas. R. 1977, 82.*

3. biežāk savienojumā ar varēt. *Saka, ja kaut kas ir sevišķi gards. Sk. arī* NORĪT MĒLI. *1.*

Bet viņa .. lika galdā biezputru, tik garšīgu, ka nostrādājies cilvēks varēja mēli nokost. *Štrauss A. Kārtu kārtām tēvu zeme. R. 1977, 65.*

Beidzot uz galda parādījās arī metāla iesmi ar sārti brūno un smaržīgo šašliku. Norijis pirmo kumosu, es sacīju:

— Lielisks. Mēli var nokost. *Grīva Ž. K 1966, 1. nr. 92.*

— Oh, tas tikai būs cienastiņš! Mēles nokodīsit. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 110.*

Cik reižu ziemā ticis pārrunāts, kā ugunskuru kursim, nūdeles tomātu mērcē gatavosim, kā nokodīsim mēles, iebaudīdami Lidas meistarstiķi — zirņu zupu ar speķi.. *Auziņš I. Mājas pulcējas baros. R. 1974, 176.*

Laba maizīte, garda tā, ka mēlē var iekost... *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, I. R. 1929, 19.*

4. Saka, ja ļoti gribas smieties, bet jāsavaldās.

«.. Kad jūs būtu redzējušas, kādu greznu kleiti viņa svētdien bija uzģērbuse. Un cik cīrīgi tad gāja pa ielu — laid tu mani vaļā! — tā kā viena direktora madama! Es, nopakaļ iedama, gribēju vai mēli nokost aiz smiekliem!» *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 501.*

«.. Un, ka viņš ar tevi ielaidās, tas viss tik ar manu ziņu. Nedomā jau nu citādi. Es jau gribēju vai no smiekliem mēli nokost.» *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 256.*

NOLAUZT (IZMEŽĢĪT) MĒLI *sar. Saka, ja gadās kas grūti izrunājams.*

— .. Vācu vārdi man arī nepatīk, sevišķi pie sievišķiem: Vilumine, Pilupine, — tu jau, cilvēks, vari nolauzt mēli, tos saukdams! *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 628.*

— .. ko mums tādus vien sūta, ar tādiem uzvārdiem, ka pie tiem mēli var nolauzt? *Štrāls K. Karš. R. 1957, 60.*

NORĪT (*reti* aizrīt) MĒLI. *1. biežāk savienojumā ar* varēt. *Saka, ja kaut kas ir sevišķi gards. Sk. arī* PIETURĒT MĒLI, LAI NENORIJAS LĪDZI; NOKOST MĒLI. *3.*

Kate pašlaik izcepusi plāceņus, un tie smaržo tik brīnum jauki, ka vai mēli varētu norīt. *Paegle L. Stāsti jaunatnei. R. 1954, 37.*

— Šīs ir rudmieses krievu gaumē ar sīpoliem un ķiplokiem. Mēli var norīt. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 145.*

Vakariņās mēs ēdām ceptas zivis. Tās bija velnišķīgi garšīgas, gandrīz vai mēli varēja norīt.. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 22.*

Šašliks patiešām iznācis garšīgs. Parūgtena garša. Pasauss sulīgums. Mēli var norīt. *Jakubāns A. Burves aiziešana. R. 1980, 88.*

Tēvs kurina riju un, kad akmeņi krāsns ailē nokarsuši balti, cep tur griežņus. Tas ir tāds gardums, ka mēli var norīt līdzi.. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 80.*

Un katrreiz viņai priekšautā sauja izsaldētu mežābolu, tik brūnu un suloti skābenu, ka mēli var norīt līdzi. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 142.*

— Un kas par alu!.. Mēli var norīt līdzi. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 204.*

— .. Es tūdaļ uzlikšu katliņu, lai vārās... Pacienāšu ar tādu biezputru, ka tu mēli norīsi! *Vanags J. Vēstules no tālā ceļa. R. 1978, 198.*

Plaska (ar lielu trauku). Paraug nu, paraug! Mēlīti norīsi!

Paija (parauga). Vē! Vē! Tas esot gardums! Tā jau suņu ēsma! *Brigadere A. Pasaku lugas. R. 1956, 106.*

Maizniece. Te pēperkoki, te kriņģeļi, / Te veģi, te medus riekstiņi; / Te visāda manta tīri par spēli. / Kūst mutē! Bail, ka nenorij mēli! *Brigadere A. Pasaku lugas. R. 1956, 288.*

— .. kad mēs izņemam brangam aunam kuli un sacepam to krietni taukos, tad, bračiņ, pirkstus laizīdams, tu vari ēst un tik pielūko, ka nenorij mēles. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 245.*

— Paldies, paldies, Rozīša jaunskungs! Tas tik ir dzēriens — mēli var aizrīt. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 225.*

Un ēdieni pat — mēli vēlies aizrīt, cik gardi un saldeni. *Šmits P. V, 433.*

Zēns pārkož riekstu un dod velnam kodolu pasmeķēt. Velns gandrīz aizrij mēli līdzi. *Šmits P. XI, 114.*

Kā apsvilis Spruka palaida aunu un mēļoja pretī: — Lūgtu piedošanu, brūtgāna jaunskungs, ne tevi, ne tavu aunu mēs negribam sažultīt. Kā divus cukurkreņģelīšus pārvedīsim jūs abus, lai brūte mielojas un mēli neaizrij! *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 25.*

2. *Saka, ja kāds ir ļoti izsalcis.*

— Redzi, veco tēv, reiz staigāju pa mežu un esmu tā izsalcis, tā izsalcis, ka vēlējies mēli norijis. *Šmits P. X, 215.*

«Ol du deiwel! ēst gribas tā, ka jārij gandrīz vai mēle nost,» Švauksts, Drekberģī vairs neklausīdamies, izsaucās. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 288.*

Viņai nācās grūti valdīties, lai dzīvajiem kumosiem līdzi nenorītu mēli... *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 180.*

3. *reti. Saka, ja kāds ir cieši apņēmies klusēt, neatbildēt, ja kāds neatbild. Sal.* NOKOST MĒLI. 2., KĀ MĒLI NORIJIS.

Ja nevar pierādīt pretējo,.. viņš drīzāk norīs mēli nekā sāks runāt pirmais. *Cīrulis G. Zv 1972, 20. nr. 26.*

Drīzāk būtu mēli norijuse nekā sev to kaunu darījuse. *Blaumanis R. KR, IV. R. 1958, 431.*

— Nosauciet savu darba biedru uzvārdus!

— Uzvārdus?

— Nu? Mēli norijāt? *Bels A. Saucēja balss. R. 1973, 89.*

PALAIST MĒLI *sar. Izpaust, izpļāpāt ko; kļūt sarunā pārāk vaļīgam, zoboties, teikt rupjības. Sal.* PALAIST MUTI.

P i n d a c ī š a. Par ko tu manam puisiešam to lietu ar to lakatiņu, Tomuļu māt? Nu saki — kāda darīšana tev tur?

T o m u l ī š a. Es? Vai tad es? Es tikai tāpat vien... tā drusku...

P i n d a c ī š a. Nu daudz jau tur arī nebij ko stāstīt. Kaunies ar svešā mājā tā palaist savu mēli! *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 158.*

Viņas vīrs, būdams pagasta skrīveris, palaida mēli, un revolucionāri viņam to atmaksāja. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 297.*

— .. Par šokolādes gabaliņu mēli palaidi! Uzticies nu tādam! *Kaijaks V. Putenī. R. 1964, 49.*

Viņš aprāvās un saducis sēdēja kluss, rāms. Varbūt nožēloja, ka palaidis mēli [stāstījis par zinātnes problēmām, kas viņam nedod miera]. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 87.*

— Ko nu tur stāstīt? Mēs jau tā par daudz palaidām mēles. Varbūt tik traki nemaz nav. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 423.*

Ej nu izdibini, kurš bijis pienesējs, kurš tāpat palaidis mēli! *Rukšāns H. Andrejs Balodis. R. 1978, 58.*

— Bet to es jums saku, — Jānis brēca, — ja jūs savas mēles palaidīsiet, ja jūs te celsiet ķildas un nemieru — es jūs — es jūs — — — *Upīts A. KR, I. R. 1946, 366.*

— Skaties tikai — brīvkungs Zilna brauc! — kā izsmiedams viņš ierunājās, cienīgi un lēni pastiepdams sveicienam roku.

— Nepalaid mēli, Grīnberg! Kas es tev par brīvkungu? Zilnas nevar mēroties ar tavu muižu. *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 10.*

Bērnībā onkulis Marčs mēdza palaist mēli: ai, ai, kā nu tā — jaunkungs pielikts pie cūku ganīšanas. *Salenieks E. Vēstures ratu griez arī tu! R. 1978, 183.*

Ja reizēm kādam ienāca prātā palaist mēli vaļīgāk, uguns šķīlās no viņas tumšajām acīm. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 94.*

Un gribētos zināt, kur tie jūsu zēni ieraduši ierakumos mēli tik svabadi palaist. *Kadiķis-Groznijs A. Rakstu izlase. R. 1956, 77.*

mēles palaidējs

Sasper tos runātājus jods! Mēles palaidēji vienmēr gadījušies. *Kalve A. Sarkans āboliņa lauks. R. 1971, 124.*

PARĀDĪT MĒLI kādam *vienk. Paust necieņu, nicinājumu pret ko.*

— .. Es tik muļķītis neesmu. Manis dēļ parādi man mēli! Ja tik citādi viss labi, — tas man ne bēdu, ne prieka nedara. *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 73.*

.. man bija tāda sajūta, ka es parādu okupācijas varai mēli: te [Zviedrijā] mēs esam, un mēs turpinām dzīvot un strādāt.. *Avots 1989, 5. nr. 62.*

Viņš nu lieliski saprot, ka tādam negantniekam, proti, infarktam, puiciski mēli rādīt nevar. *Salenieks E. Neizlaid airus no rokām! R. 1975, 45.*

PIETURĒT MĒLI, LAI NENORIJAS LĪDZI *reti. Saka, ja kaut kas ir sevišķi gards. Sk. arī* NORĪT MĒLI. *1.*

— Paņem labāk kādu vīnodziņu, šai pusē tās sauc par pīlādzēm. Kad mutē mazliet atkausē, tad jāpietur mēle, lai nenorītos līdzi. *Zīverts M. — Rūķe-Draviņa V. Vārds īstā vietā. Daugava. Stokholmā 1974, 180.*

Vafelēm ir savs aromāts, vaniļai savs, šokolādei atkal savs. Un, kad tie saplūst kopā, ir tāda «buķete», ka mēle jāpietur. *C 1972, 153. nr. 4.*

Bērnībā māte vienmēr teica, ka pirms tāda garduma ēšanas mēle esot jāatsien aiz auss, lai tā nenorijas līdzi ar gaļu. *Andersone S. LM 1969, 37. nr. 5.*

Un kur vēl trešais: pankūkas ar ievārījumu — vislabāk zemeņu vai aveņu, debesmanna, plūmju vai aprikozu kompots. Raugies, ka mēle paliek mutē! *Delle V. K 1967, 8. nr. 104.*

PIEVALDĪT (savaldīt, novaldīt, apvaldīt, valdīt) MĒLI *sar. Atturēties ar vārdiem kādu aizskart, būt apdomīgam izteikumos; neizpaust, neizpļāpāt. Sal.* VALDĪT MUTI.

— .. Varbūt baronam Volfam no ratu pakaļas izkritis?

— Es jums teikšu: pievaldiet mēli! *Plotnieks J. Ozolu vecis. R. 1980, 337.*

Mazliet aizķēra Bidera ņirgāšanās..

— Pievaldi labāk mēli, Bider, — viņš [Andersons] izgrūda. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 288.*

— Kā tad policijai var neteikt? Tas būtu tikpat kā Dievam melot.

— Jūs jau Dievam melojat, — Ciekurs paraustīja plecus.

— Pievaldi mēli! Pravietis atradies! — Tuntulis kļuva nikns.. *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 121.*

— Savu mēli tu varētu pievaldīt, neķīvēties tik daudz ar Laiminieka jaunkundzi, ar savu kundzi un ar citiem muižas ļaudīm. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 441.*

— Nu būs jāpievalda mēles un katrreiz jāapdomā, ko runāt... — bocmanis ņurdēja. *Lācis V. KR, IX. R. 1973, 99.*

— Tu, mazā, pievaldi mēli! Negrabi man niekus priekšā! *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 110.*

— Vai tu, Janson, esi pļāpājis? Mēli tu pievaldi. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 365.*

— Ticiet man, es jau daudz ko zinu un, ko vēl nezinu, to dabūšu zināt. Jūsu puiši neprot mēli savaldīt! — Greguss iesmējās, valšķīgi pamirkšķinādams acis. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 572.*

Nīkurs izturēja Lozes skatienu, viņam izdevās pat noslēpt savu apmulsumu un laikā savaldīt mēli. *Lācis V. KR, XIII. R. 1975, 16.*

Tad atradīs svešo, un tas droši vien nenovaldīs mēli un izļerkstēs, ka Kārlis tepat kaut kur tuvumā. *Kaijaks V. Bailes. R. 1977, 126.*

Elvīras mēle nav apvaldāma, un tagad viņa gaida manu atbildi.. *Kalve A. K 1978, 8. nr. 13.*

Sapratu, ka Gmū jau tiktāl apdzēries, ka vairs nevalda mēli, nedomā par sacīto, gatavs izrādīt uz āru visu savu iekšieni. *Lāms V. Pavarda kungs Ašgalvis. R. 1982, 78.*

Mēle arī jāmācās valdīt — visu vasaru tik vien zinājusi kā tukšu kulstīt. *Indrāne I. Anemone. R. 1974, 67.*

Viņa valdīja mēli un turēja savu kaktu klētī un istabā priekšzīmīgi tīru. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 150.*

SAISTĪT (sasaistīt, SASIET, siet) MĒLI kādam (kāda MĒLI) *3. pers. Saka, ja kaut kā dēļ kāds nespēj runāt, izteikt savas domas.*

Viņš gan pazina savas sievas sirdsdomas.., bet nesaprotama vara saistīja viņam mēli un neļāva tam uzticēties savai sievai. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 285.*

Augustam būtu ticies atjaunot savu pazīšanos ar Čurļoni, bet savāds neveiklums saistīja mēli. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 193.*

.. kaut kas saistīja mēli, kaut kas neļāva pāriet šim acumirklim ar joku. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 151.*

«Nekad nedari otram to, ko tu negribi, lai otrs darītu tev», atkal tā nolādētā svētdienas skola sasaistīja man mēli. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 168.*

Jā, skaidrs, vienam jāsāk [runāt — pēc konflikta] pirmajam, un tam laikam nāktos būt viņam pašam, Rūtiņam. Tomēr kaut kāda iekšēja pretestība un varbūt arī spīts līdz šai dienai viņam bija sasējusi mēli — nē, pļēgurus nevar lūgties! *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 250.*

Uztraukums sasēja manu mēli.. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 220.*

Dusmas, īgnums, kā arī kauns sēja visiem mēles. Likās, it kā visi domātu vienas domas.. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 102.*

TRĪT (patrīt) MĒLI (gar, ap, par kādu, kaut ko). *Aprunāt, tenkot; pļāpāt, mēļot.*

Tajā tālajā pavasarī Alda vēl bija jauna sieviete, lai gan dažs ļaunmēlis sāka gar viņu mēli trīt un paslepšus par vecmeitu dēvēt. *Kaijaks V. Zv 1975, 5. nr. 28.*

Ne velti Dunavas pļāpas gar Ilziņa dzīvi mēles kā izkaptis trin. *Indrāne I. Cepure ar kastaņiem. R. 1966, 154.*

Kuram cilvēkam gan patīk, ja pārējie ap tevi sāk trīt mēles un stāstīt visvisādas no zila gaisa grābtas pasakas. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 127.*

Tā nu gan ir, ka par labu cilvēku maz runā. Ap sliktu trin mēles viss pagasts.. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 422.*

Cik ilgi var trīt mēles ap cilvēka nelaimi! *Kalve A. Tveice jūlijā. R. 1976, 78.*

«Cik labs un pakalpīgs!» Magda domāja par Baumani, jo bija dzirdējusi par viņu daudz slikta. Bet vai nu maz ļaudis trin mēles par citiem, paši nebūdami labāki, it sevišķi par māksliniekiem, kuriem taču visi pievērš vērību. *Dorbe H. Pagātnes vējos. R. 1973, 221.*

Zemākie ierēdņi slepenpolicijā trina mēles par augstāko ierēdņu rīcību.. *Bels A. Saucēja balss. R. 1973, 171.*

Tanī dienā Justs ar Magdalēnu vienojās pagaidām neoficiāli dzīvot kopā, bet vēlāk tomēr rīkot kāzas, lai Rīgas tenku vācelēm nedotu iemeslu par viņiem trīt savas garās mēles. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 168.*

Tas pats tagadējais amats daudziem skauž, nedod naktīs miera, liek mēles trīt un visādi ērmoties. *Lācis V. KR, XVIII. R. 1977, 183.*

«.. Manas un Tobiasa attiecības prasa, lai viss tiktu nokārtots likumīgi. Bērnam ir vajadzīgs tēva uzvārds un jumts virs galvas... Domāju — tu [pirmais vīrs] tiesā pratīsi savaldīties, lai kaimiņiem nebūtu mēles ko trīt.» *Līvs E. Pārnākšana. R. 1977, 67.*

Bieži vien Liepiņziedam niez mēle, un, to trīdams, viņš citiem sagādā jautrību. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 196.*

Nostādījuši atvērtajās durvīs ložmetējus, paši dīkā trina mēles un delverējās. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 116.*

Un vai maz Nineta jautāja nopietni, tikai mēli patrina ap galdnieku, galdnieka dēlu un viņa suni. *Kalve A. Tveice jūlijā. R. 1976, 97.*

Un tikpat labi mēs zinām arī tos, kam savs labums pirmajā vietā, kas tā vien tīko «patrīt mēli» par citu nelaimi vai neveiksmi, kas it labi jūtas liekulības maskā. *L 1974, 4. nr. 17.*

Lai nu patrin tās mēles, lai, vairāk jau šīs čābiņas neko ar nevarēja... *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 215.*

Vienmēr atrodas bariņš puišu, kas grib patrīt mēles, viņi sanāk kopā, sasēžas uz gultām un paklusām sarunājas. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 43.*

Viņš domāja, ka kapteinis aiz gara laika ieradies patrīt mēli. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 90.*

TURĒT (*retāk* VALDĪT) MĒLI AIZ ZOBIEM *sar. Klusēt, neizpaust ko; būt piesardzīgam, neizteikt savas domas.*

Sacītu vārdu pats Dievs nedabūs mutē atpakaļ. Arnis Sodums uzskatīja par labāku turēt mēli aiz zobiem. *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 39.*

Varēja būt, ka mežsargs kaut ko saklausījis par meža sapulci, visi jau neprata mēli aiz zobiem turēt, un nācis izošņāt. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 240.*

Sākumā ļaudis neattapa, bet tad saprata — kur Stukmaņu Prīdis tuvumā, tur jātur mēle aiz zobiem. *Kalniņš J. Mūžība. R. 1971, 10.*

Ikreiz darījums bija tā organizēts, ka ne gailis pakaļ nedziedāja, un tie, kas zināja, turēja mēli aiz zobiem. *Akmens R. Saltās zvaigznes. R. 1973, 230.*

Brālis bija vairākkārt pieteicis neplātīties, Vilnis mēģināja, bet ej tu noturi mēli aiz zobiem, kad tev ir zināms tik daudz jauna un interesanta! *Saulītis B. Līdz pēdējai taisnei. R. 1963, 243.*

Tagad galvenais ir pielāgošanās. Vajag turēt mēli aiz zobiem un neizrādīt, ko tu domā. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 138.*

Šādās reizēs, kad nejēgas revidēja pasaules politiku, prātīgāk turēt mēli aiz zobiem un izlikties zemākam par zāli. *Ķuzāne L. Mana Augšzeme stāsta. R. 1970, 97.*

«Nu tas tik vēl trūka!» — es gribēju augstprātīgi atcirst, bet labāk turēju mēli aiz zobiem. *Brigadere A. Stāsti. R. 1958, 57.*

«.. ej mājā un izliecies, ka tu nekur neesi bijusi un man nekā neesi stāstījusi. Mācies mēli savaldīt aiz zobiem.» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 267.*

«Tu runā kā agronoms!» Jēcis dzēlīgi iesaucās.

.. Nate paķēra spaiņus un aizgāja. Bet, kad viņa atgriezās, Jēcis atkal nevarēja savu mēli novaldīt aiz zobiem. *Dziļums A. Saplēstā krūze. R. 1942, 215.*

UZ MĒLES kādam *biežāk savienojumā ar* būt, *sar.* ***1.*** *Saka, ja kādam ir kas runājams, ja ko ļoti gribas pateikt. Sal.* MĒLES GALĀ. ***1.***

— .. Tad jau pavasaris klāt, — Ainārs atbild pirmo, kas uz mēles. *Zigmonte D. Zilo rūķu gals. R. 1973, 250.*

Mārcis. Tev vienādi asi vārdi uz mēles, kad runa par jauno saimnieku. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 167.*

— Kā tad nu iet? — viņš bez ierastā spara izmeta vecu veco frāzi, ko vienmēr var paķert, kad nekas prātīgs nav uz mēles. *Kalndruva M. Avots. R. 1974, 160.*

Viņam nebij nekāda noteikta nolūka, viņš runāja to, kas nejauši pagadījās uz mēles. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 853.*

Viņa allaž runā it visu, kas pagadās uz mēles. *Delle V. Draudzības lakatiņš. R. 1963, 22.*

Aina sacīja, pati neizprazdama, kā viņai gadījušies uz mēles tādi vārdi:

— Man šķiet, ka jūs nemīlat cilvēkus... *Bendrupe M. Degošie raksti. R. 1963, 214.*

Tad Blakša uzmeklēja Ženiju un bēra pār viņas galvu vārdus, kādi tikai gadījās uz mēles. *Lācis J. Mūža meža maldi. R. 1972, 392.*

Bet daudzreiz bij izdziedātas visas dziesmas un tomēr nebij tā, kā vajag. Palika vēl vārdu un skaņu drūzma, kas lauzās laukā. Tad Annele ļāva tiem iet, kā grib un kā tik nāca uz mēles. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 321.*

Nekas tāds man agrāk nebija nācis ne prātā, ne uz mēles. *Skujiņš Z. Zv 1972, 12. nr. 18.*

Kā viņš tiem neteica to, kas visu laiku dega galvā un uz mēles? *Upīts A. KR, III. R. 1948, 412.*

.. un tad aizgūtnēm sāk stāstīt jauno ziņu, kas pašam degtin deg uz mēles. *Spāre V. Es cilvēkam ticu. R. 1965, 9.*

Jānim visu laiku uz mēles kut viens jautājums. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 90.*

— Bet... pozīcijas... no šejienes vēl tālu? — samīņājās kājām Antons, izgrūzdams jautājumu, kas sen jau grozījās viņam uz mēles. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 453.*

Marta pagrieza galvu uz Zelmu. Viņas acīs, uz lūpām, visā sejā bij redzams kā jautājums, kā kas svarīgs, kas pats lien uz mēles. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 114.*

Arvis steidzās izrunāt, kas tam lauzās uz mēles.. *Brigadere A. Kvēlošā lokā. R. 1940, 442.*

Tā tad labi gan, ka sarunā ar brāli un uzbudumā par viņa rupjo apvainojumu spējusi savaldīties un Aumaļa vārdu, kas tai bija jau uz mēles, vēl pēdējā acumirklī gudri un laimīgi aizturējusi neizteiktu. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 386.*

Viņš jau gribēja mātei pajautāt Lijas adresi un tikai pašā pēdējā brīdī neizrunāja vārdu, kas bija uz mēles. *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 24.*

Marijai bija jau uz mēles uzaicinājums, lai Neļķīte apmestos pa šo laiku pie viņiem, bet nezin kālab viņa šoreiz tomēr noklusēja. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 317.*

Ass vaicājums Kurtam jau bij uz mēles, bet viņš aprāvās, pametis acis tēvocī. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 23.*

Mirdzai uz mēles dega asa piezīme, bet viņa to apslāpēja. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 77.*

Viņa noskārta, ka tagad ir viņas varai beigas, savaldīja uz mēles skarbos vārdus un sāka pilnā balsī raudāt. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 37.*

2. *Saka, ja kas ilgāku laiku tiek pārrunāts, pārspriests, ja kas bez īstas vajadzības, izliekoties, pat liekuļojot nemitīgi pieminēts. Sal.* MĒLES GALĀ. **2.**

Kā jau varēja domāt, krogus, par spīti rīta stundai, tiešām bija pārpilns un visiem uz mēles bija tikai notikumi Kaugurmuižā. *Zariņš K. Kaugurieši. R. 1975, 96.*

«Mem, oazeits ar līlīm rogīm!» es [no zaķa izbijies] raustīdamies saku..

Pusdienā māte notikumu pastāsta citiem ļaudīm. Visi smejas, un es aiz kauna nezinu, kur līst. Oazeits ar līlīm rogīm nu ir uz katras mēles. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 153.*

— .. Runā ko runādama, Mārtiņš tev vienmēr uz mēles. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 348.*

Bet, kad nāk domes vēlēšanas, tad jūs gan zināt, kur nomaļnieki! Tad jums tauta un tautieši vienmēr uz mēles. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 132.*

— Tādi viņi ir, tie lielie svētuļi, — Līze nopūtās, — uz mēles viņiem Dieva vārds, sirdī naids pret cilvēkiem. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 179.*

.. kāpēc es nevarētu uzvesties kā daudzi jau minētie kara ierēdņi: uz mēles Dievs, dievmāte un svētie, bet prātā domas par laupījumiem un ordeņiem? *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 220.*

VAĻĪGA MĒLE (MUTE) kādam *reti, sar. Saka, ja kāds runā pārāk brīvi, bez pietiekama apdoma.*

— Bet Džeina pati teica...

— Džeinai arī mēle vaļīga. Ja vēl vecā saklausīs, tad visa Jūrmala zinās. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 253.*

Remiķis ir sasārtis, un mēle viņam stipri vaļīga.

— Tas bija ļoti labi, ka jūs [Auseklis] sākumā runājāt par ķeizaru un brīvestībām. Nekad nevar zināt, kādas ausis šādās reizēs visu noklausās. Bet — kad Dievs un ķeizars ir noslavēts, tad var arī kādu paša izdomātu spriedumu pasacīt. *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 237.*

Labi vien, ka Juta prom, meiteni viņam rādīt tikpat nedrīkstētu, jo šim krietnajam amatniekam pārlieku vaļīga mēle. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 260.*

.. kļuvis divreiz skaļāks dzīrotāju bars, vaļīgākas metas mēles, vienam otram jau uznācis dziedāšanas gars. *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 357.*

«Mīļā kundzīt, kā jums patīk līka, greiza sieva?» Kaupurs nopietni vaicāja.

«Jaunskungs, jums tāda vaļīga mute...» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 6.*

MELI

SALTI MELI. *Skaidri jūtami, nekaunīgi meli.*

Viņš bija cilvēciņš, kas ticēja tīri saltiem meliem, ja tik stāstītājs prata sataisīt vientiesīgu, nopietnu seju. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 130.*

Līze. Gatavi salti meli; to tik izdomājuši tavi skauģi.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 212.*

— Nē, lielmāt, tie ir stārastienes salti meli. Es nekad neesmu mācījusies burt un neticu tādiem māņiem. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 694.*

..Vairogam vajadzēja pierādīt, ka viss ir salti meli. *Zariņš K. Spīganas purvā. R. 1981, 152.*

Un viņa pasmējās tik pārgalvīgi un koķeti, un to nemaz nevarēja iedomāties, ka viss tas bija salti, balti meli, ko tā patlaban bija izzīdusi no mēles. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 182.*

MELNS

ATŠĶIRT MELNU NO BALTA. *Sk.* ATŠĶIRT BALTU NO MELNA.

KĀ (KA) MELNS. *Ļoti daudz.*

Tādēļ sapulces dienā biedrībā bija ļaužu kā melns! Sen tik daudz cilvēku uz sapulcēm nebija redzēti. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 776.*

«Pret» pusē ļaužu kā melns, «par» puse izskatās kā izgulēts rudzu lauks! *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 229.*

— .. Vēžu šite ir kā melns, tikai rīdzinieki nezina. Citādi piebrauktu pilns ar «pobedām». *Saulītis B. Profesora Vecapiņa dēli. R. 1957, 152.*

— Nesen brigādē Jāņu mielastu rīkojuši brīvā dabā zem ceriņu krūmiem. Bet šogad odu, ka melns, — cik ilgi sēdēsi un mielosies? Drīz vien jozuši no galda prom.. *Auziņš I. Mājas pulcējas baros. R. 1974, 87.*

H a r i s. Vīri, saķeras, ka melns! [Jāpaceļ skapja gals.] *Ansons E. Mana vecākā, vidējā un jaunākā komēdija. R. 1975, 11.*

MELNS UN MAZIŅŠ; MAZIŅŠ (mazs) UN MELNS *sar. Tāds, ko neatzīst, neievēro; padevīgs, pazemīgs; pārspēts, satriekts.*

H e l ē n a. Tagad tik tu redzēsi, cik Neilands kļūs liels un varens, kad saņems Gobas jaunkundzes milzīgo pūru! Tagad tu viņa priekšā būsi melns un maziņš. *Ādamsons Ē. Dzeja, proza, dramaturģija. R. 1957, 260.*

Toties Māris tagad ir melns un maziņš, knislītis manās acīs. Viņam nav un nemūžam nebūs tādas vestes. *Upmale V. Jautrās nedienas. R. 1973, 89.*

— .. Neder, neder [sacerējums], jaunais cilvēk! — .. Melns un maziņš es izklupu uz ielas. *Saulītis B. Ļoti jautrs cilvēks. R. 1961, 37.*

.. kā viņš pārnāks, pa pusei beigts aiz bailēm, kā drebuļos un lūgsies piedošanu, kā viņam sapīsies mēle un stostīdamies viņš diedelēs viņas saudzību un ar kādiem iznīcinošiem vārdiem viņa to padarīs melnu un maziņu. *Lācis V. KR, XIX. R. 1977, 226.*

— .. Nu, draudziņ, būs ko turēt. .. ja pulka komandieris būs sastrīdējies ar sievu un sliktā omā, kara tiesa neizbēgama. Ar vārdu sakot — pataisīs melnu un maziņu. *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 384.*

Neviens nerunāja pretim. Maziņi un melni, vīri nodūra acis un, cenzdamies cits citu pārspēt, steidzīgi stiepa melnās steķu plankas.. *Lācis V. KR, I. R. 1970, 40.*

Tieši tādēļ, ka Ervīns ir tik pašpārliecināti mierīgs, tik neciešami stulbi viszinīgs, gribas iekliegt viņa ausīs pēc iespējas vairāk, piespiest viņu padoties un saprast, pataisīt maziņu un melnu. *Dripe A. Kaķi maisā. R. 1977, 81.*

Malēji skatījās, kas notiks tālāk. Saimnieks kliedza: «Krievu laiki beigušies, es tevi pataisīšu mazu un melnu!» *Stankevičs A. Šuvējiņa. R. 1976, 54.*

Šķita, ka pārlūkošanas rezultāts pārsteidz arī pašu mantu pieņēmēju. Jo ilgāk viņš pētīja, jo kļuva mazāks un melnāks. *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 70.*

MELNS UZ BALTA. *Rakstīts, iespiests ļoti skaidri, nepārprotami.*

— .. Jums tūlīt vajadzēja dabūt līdzi rakstu, melnu uz balta, ka tur vēlāk vairs neko nevar grozīt. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 629.*

— Kamēr man nav melns uz balta, ka pēc divpadsmit gadiem savu gabalu dabūju pirkt — roku es te vairs nelieku klāt. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 326.*

Pāri pulētam galdam direktors pasniedza kādu papīra lapu. Lapā melns uz balta stāvēja rakstīts, ka audzēknis atskaitīts no semināra, jo viņa izglītības intereses vērsušās pa citu ceļu. *Bels A. Saucēja balss. R. 1973, 45.*

.. izšķirstījām grāmatu no viena gala līdz otram, bet tādas nodaļas par neķeršanos tā ir neatradām. Melns uz balta bija rakstīts, ka saprātīgam makšķerniekam labs loms vienmēr nodrošināts. *Saulītis B. Āķis lūpā. R. 1958, 32.*

.. sieva parāda grāmatu, un tur stāv melns uz balta: «Grāmatas nonesēju vajaga salaulāt ar manu meitu!» *Šmits P. X, 422.*

Ja Margrieta reiz kapā, tad neviens vairs vēlāk nevarēja izmeklēt, cik dārgas puķes tur tikušas iemestas, kas viss apēsts un izdzerts, un testamentā melns uz balta stāvēja, ka atlikums paliek viņam, Mārtiņam Bērzam. *Poruks J. Reālistiski stāsti. R. 1953, 188.*

«Man te tas melns uz balta!» Dāvids, ar pirkstu galiem kūļādams papīru, novilcis. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 29.*

— Pierādījums?... Kādu vēl tev pierādījumu, kad te ir melns uz balta? *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 456.*

Viņš paķēra lapu un laida no rokas rokā, — cits to rakstu nebij ievērojis, cits gribēja pārbaudīt, vai tiešām tur melns uz balta tā, kā šis Kalvics nolasīja. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 575.*

Bet tur bija melns uz balta kategoriskais atgādinājums ar vekseļa numuru un izpirkšanas datumu. *Lācis V. KR, VIII. R. 1973, 298.*

Ne velti sakām «melns uz balta», kad gribam uzsvērt fakta acīmredzamību. *Eiduss Z. Melns uz balta. R. 1976, 17.*

PATAISĪT (SAUKT) MELNU PAR BALTU (BALTU PAR MELNU). *Apgalvot ko gluži pretēju patiesībai, ko negatīvu vērtēt pozitīvi un otrādi.*

Tā [saimniece] uz pēdām prot pataisīt melnu par baltu.. *Janševskis J. KR, VII—VIII. R. 1933, 1376.*

.. aktrises darba vērtējumā nav iespējams pataisīt melnu par baltu; ja kas nav izdevies, aktrise vispār neielaižas pārspriedumos.. *Dzene L. Elza Radziņa. R. 1973, 133.*

Tas tomēr nenozīmē, ka Sala bija piekukuļojams un aiz personīgas simpātijas pataisīja melnu par baltu vai atkal otrādi. *Lācis V. KR, IX. R. 1973, 338.*

Zālē sēdošie cilvēki jau ir apraduši, ka Andrievs Niedra ar veiklu mēli prot melnu pataisīt par baltu un otrādi. *Kalniņš J. Rainis. R. 1977, 207.*

.. pretkritiķis sauc tīšā prātā melnu par baltu vai ar otrādi, lai tik manu aprādījumu varētu gāzt. *Kaudzīte M. — Latviešu literatūras kritika, I. R. 1956, 69.*

— .. Piedod, bet lietas jāsauc īstajā vārdā. Vai tev nepietiek ar to, ka pasaulē jau citi tik bieži sauc melnu par baltu un otrādi? *Mauliņš J. Rīta migla. R. 1971, 159.*

— Un kāpēc lai cilvēki būtu atklāti? Vai tad viņi nav pietiekami krāpti šais juku laikos? Melns ir iestāstīts par baltu un balts par melnu. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 217.*

Īpašu veiksmi aktieris pierādīja tajos momentos, kur viltus zinātnieks ar vieglu roku pataisa baltu par melnu, vēršot uz krietniem cilvēkiem aizdomas noziegumos, ko diendienā pastrādā pats. *Grēviņš V. Jānis Osis. R. 1962, 183.*

— .. kā gan varu mierīgi noklausīties, ja kāds nosauc balto par melnu un otrādi! *Brodele A. Tas ir mans laiks. R. 1968, 266.*

SPĻAUT MELNU (ZILU; ZILU UN MELNU; ZILI MELNU; ZAĻU; ZILI ZAĻU) *sar. Būt ļoti dusmīgam, saniknotam, aiz dusmām nevaldīt pār sevi. Sk. arī* SPĻAUT BALTU.

Lielie saimnieki .. aiz dusmām melnu spļāva.. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 348.*

Lai nu kā, bet fakts tomēr tas, ka Inga Kristaba dēls Vende spļāva melnu, nevarēja norimties un rūca līdz pašām dēla kāzām. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 22.*

Šo ceļu gan pamazām izara, tā ka braucēji vairs vēlāk cauri netika, tiem bija, zilu spļaujot, jāgriežas atpakaļ, ja kāds netīšam iemaldījās.. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 18.*

Jo arī viņš ne vienu reizi vien spļāvis zilu, ieraudzīdams uz veikalu vai darbnīcu durvīm lakoniskās zīmītes: inventarizācija, sanitārā stunda.. *Lapsa J. LM 1980, 7. nr. 4.*

Bimlejs .. spļāva zilu un melnu, jo nebija gaidījis tādu iznākumu. *Berģis S. Ziemeļu pionieri. R. 1957, 214.*

Prūšu kungs, to redzēdams, bijis pilns dusmu un spļāvis zilu melnu. *Šmits P. XI, 24.*

Zilu melnu spļaudams, muižkungs bij attriecis Pīcku ar staļļa puisi Miķeli un savu kučieri, igauni Matu. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 158.*

— Bija un ir īsta mīlestība, — Stefans pats sevi pārlaboja. — Vecais pans spļāva zili melnu, bet gods un slava pamātei, tā mūs aizstāvēja kā vien varēdama. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 182.*

Bet puikas nespēja rimties, kamēr dižmuižas vagars Biksainis pieairēja pie malas un samircis, pārskaities, zaļu spļaudams, svempās krastā. *Plaudis J. Raksti, III. R. 1965, 245.*

Zaldāti zili zaļu spļaujot: kurš ta Krievijā esot īstais cars, vai Nikolajs Mogiļovā jeb arī Griška Rasputins Pīterī, carienes guļamistabā? *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 171.*

ZILI MELNS *sar. 1. Ļoti sasists, piekauts; ļoti nosalis.*

Tūliņ čigānu, zili melnu sasistu, izsviež malā. *Šmits P. XIV, 166.*

«Nu tad teic, — par ko tad tu raudi?» māte bargi uzstājas. Tad Annele izgrūž caur elsām: «Neno-ganīju, neno-ganīju!» Māte pilnu plaukstu apņem Anneles galvu, purina to smiedamās. «Ej nu, muļķīte, ej! Sasista zili melna: nenoganīju! Tur [viesulī ar krusu] ir lielais nebūtu noganījis.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 224.*

.. kad vecmāmiņa no savām gaitām atkal ietecējusi namā, redz: uguns galīgi izdzisusi, bet Jaņķelis sēd uz kuramiem, pats nosalis zili melns. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 67.*

2. Ļoti spēcīgi audzis.

Labība ņēmās zili melna. *Hānbergs E. K 1976, 12. nr. 44.*

Kāposti auga zili melni. *Grigulis A. KR, II. R. 1963, 304.*

3. Ļoti sadusmots, saniknots, nespējīgs valdīt pār sevi. Sk. ZILS NO DUSMĀM.

MELNUMS

NAGA MELNUMS. *Saka par kaut ko ļoti niecīgu, gandrīz nemanāmu.*

Ja ievērojam mūsu inteliģences tagadējo plašumu un to mazumu, kas bij ieradies vasaras sapulcēs, tad jāsaka: tas tik bij tāds naga melnums. *Birkerts A. — Latviešu literatūras kritika, II. R. 1956, 977.*

— .. Naga melnumu viņa nav mūsu mantai pielikusi. Putināt, to tik zin. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 363.*

M a i j a. Vēl naga melnumu, / Vēl plaukstas platumu! / Vēl tikai mazu gabaliņu, / Kā skudras gājumiņu. *Brigadere A. Pasaku lugas. R. 1956, 173.*

Tā bija savāda nakts, bez naga melnuma miega. *Upmale V. Mežkroga gravīras. R. 1982, 169.*

Uz jums paļauties nevar ne par naga melnumu. *ME. II, 68.*

MĒMS

KĀ MĒMS. *Saka, ja kāds brīdi vai ilgāku laiku klusē, nerunā, neatbild (parasti aiz apmulsuma, pārsteiguma, dusmām).*

Gusts par dzirdēto bija neizpratnē un stāvēja kā mēms. *Grants J. Maijs atnāca janvārī. R. 1969, 31.*

Silmežu famīlijā bija kā zibens iespēris. Visi trīs sēdēja kā mēmi. Dusmas, īgnums, kā arī kauns sēja visiem mēles. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 102.*

Viņš uzsmēķējis savu pīpīti un uzsācis dažādas valodas, bet vecītis sēdējis un sēdējis kā mēms. *Šmits P. XV, 344.*

Precinieks paliek kā mēms: tik skaistu meitu viņš vēl nebija redzējis. *Šmits P. VII, 144.*

Pukstošu sirdi viņš [Pēteris] lūkojās pēc Maris.. Valsēja viņa [Starpinga] rokās, pie tam izlikās tik jautra un laimīga... Viņš paliek kā mēms... Sirds sāp un dusmas... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 441.*

RUNĀT (*vienk.* MULDĒT) PAR DEVIŅIEM (SEPTIŅIEM) MĒMIEM *parasti 3. personā vai nenoteiksmē, sar. Runāt pārlieku daudz.*

— .. Runāt jau var par deviņiem mēmiem, bet kas no tās tukšo salmu kulšanas tiek! *Heniņš A. Sarkanais simts. R. 1972, 72.*

.. runāt sapulcēs un mītiņos [Praņķelis] mācēja par deviņiem mēmiem, bet izdarītājs bija švaks.. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 188.*

Kā tovakar no viņa [Kristapa] lieka vārda nedzirdēja, tā vēlāk arī... Toties Jurģis par deviņiem mēmiem.. *Belševica V. Nelaime mājās. R. 1979, 59.*

Bija reiz tāds puika skolā, kas muldēja par deviņiem mēmiem, lai visa klase lokās smieklos. *Ķuzāne L. Mana Augšzeme stāsta. R. 1970, 57.*

Jā, tas nevar būt neviens cits kā Donāts. Kurš vēl tā var tervelēt par deviņiem mēmiem, vai baznīcā vai kapsētā saticies. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 322.*

Zilums pirmais ieradās vēlēšanu sapulcē un runāja par septiņiem mēmiem.. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 141.*

MĒNESIS

MEDUS MĒNESIS. *1. Laulības dzīves sākuma posms, pirmais mēnesis.*

Dabas lietus mēnesis šogad sakrita kopā ar Mārtiņa un Amalijas laulības medus mēnesi, bet vīla visi kalendāri ar jaunpāroto mīlas kalendāri piedevām. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 259.*

Medus mēnesis beidzās tūlīt pēc kāzām, neatstādams nekāda salduma turpmākajai dzīvei. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 430.*

Brīnumainas un mūžam neaizmirstamas dienas! Varbūt agrākajos laikos laimīgajiem cilvēkiem tādi bija «medus mēneši» kā viņiem šīs dažas dienas. *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 264.*

2. reti. Uzplaukuma laiks.

1917. gadā atrados frontē un izdzīvoju līdz visus brīvības «medus mēnešus», visas sapulces, katastrofālo Rīgas krišanu un citas parādības. *Ērmanis Pēters. — Egle K. Atziņas, III. Cēsīs—Rīgā 1924, 362.*

Tie ir arteļa «medus mēneši», un biedri citās darba vietās par to viņus apskauž. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 345.*

MĒNESS

KĀ NO MĒNESS NOKRITIS *sar. Saka, ja kāds nezina citiem jau labi zināmo, nav skaidrībā par stāvokli.*

— Brīnies kā no mēness nokritis. *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 8.*

Z a n e. Viss mūsu kurss jau kolhozā nolēma talkas beigas atzīmēt pie Kristas, bet tu pēkšņi it kā no mēness nokritusi... *Priede G. Pie Daugavas. R. 1977, 203.*

— Šis ir noguldīts, Pērkon! Tu dzirdi ar?

— Kas?

— Bā! Nokritis no mēness!... Alnis, kas tad cits? *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 149.*

SMAIDA KĀ PILNS (MAIJA, AUGUSTA) MĒNESS *arī 1. un 2. pers., sar. Saka, ja kāds gaiši, plati, labsirdīgi smaida, ir laimīgs, apmierināts.*

Nadīnes sejs ir nosarcis, bet apmierināts; Putras Dauķa vaigs, spīd kā pilns mēness. *Ieviņš K. Putras Dauķis, I. R. 1988, 44.*

Un Aigars .. arīdzan atdzīvojās un atplauka, ielīksmojās un visbeidzot sāka smaidīt un starot kā pilns mēness. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 124.*

«.. Tapsi uz kājām vai netapsi?» Romis knosās, smaida kā maija mēness un čāpstina: «Tapšu, Marīt, kā nu netapšu.» *Kalndruva M. Uz tās pašas zemes. R. 1982, 143.*

Viņš aiziet gaitenī pie telefona un pēc brīža atgriežas, smaidīdams kā augusta mēness. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 323.*

Kad kuģis iznāca no ūdens, Nikolajs Ivanovičs, plati smaidīdams kā mēness, precizēja laiku: — Tieši piecas minūtes... *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 139.*

MĒNESSĒRDZĪGS

KĀ MĒNESSĒRDZĪGS. *Saka, ja kāds ir smaga pārdzīvojuma varā, neapzinās sevi, ir vienaldzīgs pret apkārtni.*

.. visu laiku viņa turpināja skumt pēc Kārlēna,.. grūti noskatīties, kā viņa mokās, staigā kā mēnessērdzīga, dažreiz pat nedzird, ka ar viņu runā. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 131.*

.. [Mare] staigāja apkārt tikpat kā mēnessērdzīga, bija saraudājusi slapjus jau vairākus mutautus.. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 457.*

— .. Nu tev būs darbs. Nu tu vairs nestaigāsi kā mēnessērdzīgs. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 333.*

Viņš gāja mēnesnīcā kā mēnessērdzīgs, tikko samanīdams pats, ka iet, aizmirsis, kādēļ viņš te un kas viņam jādara. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 746.*

Kas mani dzina vakar ap pašu pusnakti no mājas? Kas man bija uzgājis? Kas mani vajāja?

Kā mēnessērdzīgs es klīdu pa tukšajām, izmirušajām ielām. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 90.*

Jau dienām kā mēnessērdzīgs mūsu nelaimīgais Ņūtons klīst pa skolas gaiteņiem. *Kurcijs A. Atmoda. R. 1957, 307.*

Šodien no rīta Anna atnesa produktus, nespējām neko izrunāt, viņa teica — rīt nākšot atkal, tātad — rīt, bet līdz rītam kā mēnessērdzīgais? *Bels A. Saucēja balss. R. 1973, 154.*

MĒRIS

KĀ MĒRIS; KĀ NO MĒRA. *Saka, ja ko uzskata par neiedomājamu ļaunumu, ja pret ko ir klaji negatīva attieksme, ja no kā vairās, cik spēj.*

— Ciest viņu nevaru — ne strādnieks, ne gans, bet ēd tāpat. Man viņš kā mēris, kā smirdoša maita. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 45.*

— Redzi nu, cik labi, ka tevi vienmēr urdīju, lai sargies no Austras. Tādas jau vīriešiem uzplijas kā mēris. Vai tagad Ceplim mazums būs nepatikšanu? *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 282—283.*

— .. es tavām Vālodzēm [mājām] kā mērim vienmēr iešu ar lielu līkumu apkārt. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 420.*

No kaltiem granīta klučiem celtā Cesvaines pils izaicinoši stāvēja kalnā. Ļaudis no tās vairījās kā no mēra. Bērni trīcēja, kad pieminēja vien pils vārdu. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 455.*

— .. Un kapteiņi, īpaši jaunskotieši, tie bija gatavie sātani. Vēl priekš gadiem 50 tie braukuši no Amerikas uz Amsterdamu vervēt saviem bureniekiem matrožus. Viņu slava bijusi tāda, ka ļaudis no tiem bēguši kā no mēra. *Plaudis J. Raksti, III. R. 1965, 430.*

— .. ir dzirdēts, ka Ostlandē muižas saņemšot bijušie īpašnieki.. Šo baumu dēļ laucinieki vairās no mums kā no mēra. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 78.*

.. viņa dzimta allažiņ no politikas turējusies nost pa gabalu un rāvusies malā kā no uguns un mēra.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 98.*

NO MĒRA LAIKIEM. *No ļoti seniem laikiem.*

Kad kambarsulainis iznāca no kabineta, viņš pakāra vadzī smago atslēgu, kas, likās, bija no mēra laikiem, un neviens neuzdrošinājās to cilāt. *Stērste E. Andreja Zīles dzīve. R. 1937, 96.*

Es gan agrāk ar šo ūsaini ne reizes netiku sarunājies, taču pazīt viņu pazinu. Par mani vecāki ļaudis mēdza jokot, ka viņš te par stacijas priekšnieku esot jau no mēra laikiem. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 87.*

— .. Viņš divas dienas ragaviņas klapēja, bet tu paspēri ar kāju.

— Kādas ragaviņas? Es ar kāju spēris? Atceras kaut ko no mēra laikiem, lai būtu ko gremzties. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 203.*

Viņš bija uzcēlis pamatīgu kūti. Bet istaba vēl bij no mēra gadiem. Vai tādā patiktos nākt kārtīgai jaunlaiku saimniecei? *Jaunsudrabiņš J. KR, IX. R. 1983, 255.*

VELKAS KĀ MĒRIS *vienk. Saka par cilvēku vai dzīvnieku, kas virzās uz priekšu ļoti lēni, gausi.*

Olnīcā Balodiene piepeši pastūma vīru sānis un teica:

— Ko tu velcies kā mēris? Ej labāk iekšā! *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 365.*

MĒRKAĶIS

MĒRKAĶA ĀTRUMĀ *vienk. Ļoti ātri.*

Nu gan viņam jāejot, jau tāpat viņš šeit kavējies nepieklājīgi ilgi, Solvita būšot pārgaidījusies, tādēļ «mērkaķa ātrumā jāstūrē atpakaļ». *Ezera R. Pati ar savu vēju, 1. R. 1982, 137.*

MĒRS

MĒRS IR PILNS. *Saka, ja kaut kas nav vairs ilgāk paciešams, ja kaut kas (biežāk pacietība) sasniedzis galējo robežu.*

— .. Mēs vairs nevaram un nedrīkstam dzīvot nebrīvībā. Mērs jau sen ir pilns, un mums jātop brīviem. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 233.*

— .. Bet lai nebrīnās, ka arī mūsu mērs reiz būs pilns un mēs ķersimies pie rungām, ar kurām tik ilgi esam sisti. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 187.*

Bet, kad saimnieks .. grib renti vēl paaugstināt par piecpadsmit rubļiem, tad arī Robežnieka mērs beidzot ir pilns. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 156.*

Kad naida mērs būs pilns, tad grozīsies sociālistu karte. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 526.*

No pārliecīgas steigas, no nevajadzīga asuma balsī manāms, ka viņa pašsavaldīšanās mērs patlaban līdz malām pilns. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 422.*

— Tavs nozieguma mērs ir pilns līdz malām, vai tu pats arī apjēdz, kādā postā abi ar skolotāju .. esat iegrūduši manu draudzi? *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 300.*

Veselīgais un sasarkušais Reinis no aizturētiem smiekliem briest briedumā un, kad mērs ir pilns, pārplīst smieklos kā pārbriedusi kāpostgalviņa uz Miķeļiem. *Andersone S. K 1971, 6. nr. 87.*

MESLI

MAKSĀT MESLUS kaut kam. *1. Nekritiski kam pakļauties.*

Viņš līdz ar citiem ir maksājis meslus personības slavinājumam. *Rukšāns H. Andrejs Balodis. R. 1978, 119.*

Dažreiz [Smiļģis] nepamanīja, kur sāk maksāt meslus formas skaistumam gan kā režisors inscenētājs, gan kā aktieris. *Klints A. Tā nebija lietaina diena. R. 1974, 96.*

2. Padevīgi darīt ko, piekāpties kā priekšā.

Šī jau piektā diena, kuru pavadu gultā, un ārsts sacīja, ka bez nedēļas vēl nevarēšot viņu atstāt. Tādi mesli, lūk, mīļā, jāmaksā dabai par viņas likumu pārkāpšanu. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 96.*

Tiesa, reizēm pārāk lieli mesli tika maksāti reibinošiem dzērieniem un sātīgām uzkodām.. *Anerauds J. Cilvēki, gadi un ūdeņi. R. 1981, 200.*

METEORS

KĀ METEORS. *Pēkšņi, negaidīti, žilbinoši.*

Iecienītiem vīriem bija meitu vairāk nekā dēlu.

Tādā atmosfērā parādījās mūsu Runets kā meteors. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 206.*

Arī Dina parādījās viņa dzīvē gluži kā meteors. *Akmens R. Saltās zvaigznes. R. 1973, 65.*

Sāpe, liela un svelmējoša, triecas caur nakti kā meteors, šķaidot parasti nosvērtās, līdzsvarotās domas. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 225.*

MEZGLS

PĀRCIRST GORDIJA MEZGLU. *Ātri, radikāli atrisināt grūtu jautājumu, pilnīgi likvidēt kādu sarežģījumu, pieņemt ātru un drosmīgu lēmumu.*

Šajā lietā viss ir pārāk sarežģīts, šos režģus nevar pārcirst kā Gordija mezglu ar pēkšņu bravūcirtienu — tie pacietīgi jāatrežģī.. *Lācis V. KR, XVIII. R. 1977, 296.*

Tik tas ir vīrs ar vīra sirdi krūtīs, / Kas nesamulsīs ceļa jūtīs; / Viņš Gordija mezglu pārcirtīs, / Ja citas izejas neradīs. *Kalniņš J. (Mākonis). Mana pārgalvīgā dzīves dziesma. R. 1973, 216.*

Otomaram Francevičam bijuši citādi uzskati. Māksla jāziedojot ģimenes dzīvei.. Bet viņa pati domājot pārcirst samezglojušos Gordija mezglu un nodoties vienīgi mākslai. *Kraujiņš K. Dzīves lokā. R. 1970, 66.*

Mezglu atraisīt pietrūcis prāta, pārcirst nav bijis spēka. *Dripe A. Bet kā ar meitenēm? R. 1978, 122.*

MEŽS

KĀ MEŽĀ. *Saka, ja cilvēks atrodas svešā, nepazīstamā vidē, dzīvo nošķirti, nezina, ko iesākt.*

— Viens pats [pilsētā] kā mežā. Neviena pazīstama, pie kā pieiet, nekur piemesties. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 446.*

Bet nu viņa bija te kā mežā. Vai nu savādā gaisma tur bij vainīga, vai svešādie apstākļi, bet viņa nepazina te [Preses ballē] nevienas dzīvības. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 202.*

Lilija .. tagad mācījās vācu valodu pie aptiekāra Hausmaņa kundzes, jo bez izglītības cilvēks ir kā mežā. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 96.*

— Es jau te dzīvoju kā mežā. Neko nezinu, — pēc ilga klusuma ierunājās Ilze. *Belševica V. Ķikuraga stāsti. R. 1965, 86.*

Kādi tur bezgalīgi vīna pagrabi, tur nezinātājs bez pavadoņa apmaldījās kā mežā. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 398.*

Nereti šādu ekstravaganci vēl pavada domas, respektīvi, zemtekstu neskaidrība, un nespeciālistam tad jāmaldās kā mežā. *Saulītis B. KR, VI. R. 1977, 351.*

KĀ MEŽĀ AUDZIS *sar. Neuzvedīgs, neaudzināts.*

— Bet lamzaks ir gan briesmīgs. Krēsls čīkst vien, kad nosēdies.. Un degunu saujā šņauc, bet mutautiņš droši vien ķešā.

— Jā, taisni kā mežā audzis. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 235.*

KĀ MEŽS. *1. Saka, ja kas ir biezi, spēcīgi, raženi audzis.*

«.. Skaties: vai nav jāraud, kad manu pļavu salīdzina ar Slaucēja? Tur ir zāle kā mežs, še tikai tāda, kas tikko krīt pār izkapti.» *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 272.*

Kaņepes tiešām auga kā mežs, tālu pāri galvai, apakšā, biezoknī, bāli zaļiem stiebriem, augšā smagām, tumšām, zarotām sēklas slotām. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 226.*

Suņu burkšķi saauguši kā mežs. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 30.*

.. rudzu druva, kas stāvēja biezi kā mežs,.. gulstas padevīgi pie pļāvēju kājām.. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 271.*

Ābeļdārzs kā mežs, druvas mālainajā līdzenumā kā kārkli.. un jaunā meitene kā košs zieds dakstiņjumtās dzīvojamās mājas saimniekgalā. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 87.*

2. Saka, ja ir biezs apmatojums.

Dziruļu Bambans ar mīkstu, dzeltenu bārdu,.. kura auga kā mežs no acīm, no ausīm, no padegunes, iznāca istabas vidū.. *Skalbe K. Dzīvības siltums. R. 1980, 106.*

Vecajai cūkai aizgaldā sari uz muguras kā mežs. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 56.*

.. smejas, ka par pērminderi nederot. Tiem visiem esot pliki pakauši, bet šim mati kā sētais mežs. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 27.*

3. Saka, ja kas ir lielā skaitā.

Ļaužu gar abām malām kā mežs. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 712.*

Kā iegāja mežā, tā šis skatījās: kur vecā, klibā ķēve? Ierauga: vārnas kā mežs apkārt — noknābušas. *Šmits P. VII, 87.*

Balso, cik gribi, — mums roku ceļas kā mežs, — viņam kā pārsvars, tā pārsvars. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 232.*

Pudeļu pielikts kā mežs. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 298.*

MEŽĀ ZEM EGLES *iron. Saka, ja nav kur palikt, kur dzīvot.*

— Manis dēļ viņi var dzīvot — še, Palejas krogā, vai mežā zem egles, man vienalga. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 778.*

Viņam, spēka pilnam vīram, saimnieki neatvēl pat nieka kaktiņa savu māju aizdurvē tāpēc, ka viņiem ar sievu ir divi zilacaini, mīļi smaidoši brēkulīši.. Bet... kur palikt? Kā dzīvot? Zem klajas debess, mežā zem egles? *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 12.*

NEREDZĒT (nesaredzēt) AIZ KOKIEM MEŽU. *Pievēršoties sīkumiem, nesaskatīt galveno.*

Jankavs šeit līdzinās tiem birģeļiem, kuri saka, ka visa ļaunuma sakne meklējama žūpībā, smēķēšanā.. Aiz kokiem viņi neredz mežu. *Daniševskis J. — Latviešu literatūras kritika, II. R. 1956, 946.*

Viņš spiests radīt ļoti daudzus pasākumu plānus, trūkst darba sistēmas, un pedagogs aiz kokiem nesaredz mežu — nespēj pēc gadiem saskatīt audzināšanas rezultātu. *C 1976, 232. nr. 4.*

RUNĀT MEŽĀ (KĀ PA MEŽU); AIZRUNĀTIES UZ MEŽU; AIZIET (AIZSKRIET) PA MEŽA CEĻU *sar. Runāt aplamības, runāt nesaprātīgi.*

— Un vispār man te ir apnicis, es celšos augšā!

— Nerunā nu mežā! Ja tev sevis nav žēl, tad padomā par savu bērnu... *Brīdaka L. Portrets profilā. R. 1970, 153.*

— Vai! Šņorīte [vērpjamam ratiņam] nokrita!

— Nekas, uzliksim, un ritenis atkal griezīsies!

— Tas kociņš traucē.

— Nerunā nu mežā! Un nesaki «kociņš»! Tā ir «kaziņa». *Svīre M. K 1977, 9. nr. 77.*

«Tātad bez televizora varam iztikt, ko? Labi. Cilvēki pērk par savu naudu mēbeles un iekārto skaistas mājas. Iebāzīsim katrs savā dēļu šķirbā pa vācu vai čehu garnitūrai?»

«Nemuldies nu kā pa mežu!» *Belševica V. Nelaime mājās. R. 1979, 74.*

— Nuja, Anna... Nu piedodiet gan! Mums tāds amats — runāšana. Un reizēm aizrunājamies uz mežu. Vai ne?

Anna māj ar galvu. — Uz mežu gan, Ilziņ, uz mežu. *Indrāne I. Cepure ar kastaņiem. R. 1968, 384.*

Bet es nu aizgāju pa meža ceļu [novirzījos no temata], lūdzu, neņemiet par ļaunu! *Doku Atis. Mans dzīves rīts. R. 1958, 25.*

«Jā, to vien tu gribētu, lai grūž novārgušu bērnu ar kalpa puiku kopā skraidīt un saldēties..»

Oļiņš, nomanīdams, ka sieva ar savu valodu aizskrēja stāvu pa meža ceļu, ņēma Prātnieka uzsākto lietu atpakaļ. «Lai nu paliek bērni, kur bērni, bet parunāsimies labāk ar ciemiņu.» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 124.*

MĪ

[AK TU] MĪ UN ŽĒ *sar. Saka, paužot izbrīnu.*

— Ak tu mī un žē, pat naudas viņam [dēlam] nav! Kur tad es, nabaga sieva, lai ņemu! — Sausene apņēmās lielo lakatu un virzījās uz durvīm. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 176.*

— .. Citugad aizej — ak tu mī un žē, ogas kā krusa, ogas kā bruģis... *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 184.*

— Es jau veco druku neprotu.

— Tu mī un žē, — Karlīnes tante iesaucās, — kas tur ko neprast! Es savu mazdēlu iemācīju pāris stundās. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 227.*

MICE

DABŪT PA MICI *vienk. Tikt pārmācītam, piekautam, sakautam; dabūt bargu rājienu.*

«Skaties, Hanka, šajā ielā mēs ar zēniem parasti zvanām pie mājām, bet Vaņu reiz notvēra pārvaldnieks, un viņš dabūja pa mici.» *V 1975, 1. nr. 22.*

— Lasies pie velna! Ka nedabū pa mici! *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 433.*

«.. Paši turieties miglas aizsegā, nav ko pārsteigties un karstu putru strēbt. Citādi dabūsim visi pa mici, nezināsim, kur diebt.» *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 196.*

DABŪT ZEM MICES kādu *novec. Izprecināt (sievieti).*

— .. Ka Amalijai laiks precēties, to arī es saku. Jo drīzāk dabū nobriedušu skuķi zem mices, jo labāk viņai un mierīgāk piederīgiem. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 70.*

MIEGA MICE *sar., niev.* **1.** *Cilvēks, kas pārāk ilgi guļ; liels gulētājs.*

«Te jau vesels lēvenis jaunu ļaužu. Sveiks, Baibuli! Un kas tur guļ? Ei, miega mice!» Valfrīds saķer Ervīna kāju un spēcīgi sapurina, bet gulētājs īgni nošņācas un, pievilcis pēdu tuvāk, uzrauj spilvenu uz galvas. *Dripe A. Kaķi maisā. R. 1977, 23.*

2. *Cilvēks, kas nepamana, nokavē ko svarīgu, ir pasīvs, neizdarīgs.*

Runā par lāpu gājieniem un naglu sišanu karogā, tautiskām dziesmām un tautisku Amora pastu. Pīlāri gribot rādīt, ka šie vis neesot nekādi miega mices, bet sabiedriski darbinieki. Ja šiem tie svētki labi izdošoties, tad uzvara pilsētas vēlēšanās esot tikpat kā rokā.. *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 25.*

.. aģentūras daļas vadītāja mieru satricina Pļaviņu punkta priekšnieka telefona zvans no Skrīveriem: «Neviena aizdomīga jauna sieviete ar smagu saini zem sēdekļa vilcienā nebrauc.» Taču Rīgas zeļļi nav tik naivi, lai noticētu kādam Pļaviņu miega micem. *Heniņš A. Sarkanais simts. R. 1972, 113.*

SADOT (dot) PA MICI kādam *vienk. Pārmācīt, piekaut, uzbrukt; bargi rāt.*

— .. šādi apdzērušies sarkandeguni pūš niekus pa visiem kaktiem. Mums jākļūst stingrākiem, tādiem vīriņiem jāsadod pa mici! *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 217.*

— .. Es nesaprotu, ko tie vācieši taustās, ka nevar atsperties un sadot krieviem atkal pa mici! *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 205.*

— Tici vai ne, bet redz, kā vācietis dod pa mici! *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 12.*

MIDZENIS

ČŪSKU (ODŽU) MIDZENIS. *Vieta, kur mīt ļauni, bīstami cilvēki; to kopums.*

Arī citi jaunieši drīz vien bija pie pils, bet visas durvis atrada aizslēgtas..

«Ja netiekam iekšā, tad uguni, uguni klāt šim čūsku midzenim!» *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 316.*

— Uguni klāt visam tam čūsku midzenim [muižai]! *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 142.*

— .. Piļu pārmeklēšana jāturpina. Iesim uz Īli! .. Arī tur baronu perēklis, tāds pats čūsku midzenis. *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 77.*

Vienreiz to čūsku midzeni pastā vajagot iznīcināt. No turienes nākot visas tenkas un daudzas nelaimes. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 349.*

— Nē, mans mīļais, muižu viņi postīja.. Odžu midzeni, kuram pamet līkumu apkārt katrs, ko ar varu nevelk uz turieni. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 302.*

KĀ LAPSEŅU MIDZENIS. *Sk.* KĀ LAPSEŅU PŪZNIS.

LAPSEŅU MIDZENIS. *Sk.* LAPSEŅU PŪZNIS.

MIEGS

ĀPŠA MIEGS. *Sk.* GUĻ KĀ ĀPSIS.

BRAUKT UZ MIEGA MUIŽU. *Sk.* BRAUKT UZ ČUČU MUIŽU.

KĀ PA MIEGAM. *Neskaidri, neko īsti neapjēdzot; gausi, bez spraiguma; necerēti, negaidīti. Sk. arī* KĀ PA SAPŅIEM.

— .. Šorīt nošāvās viens — students, tai pašā pansijā, kur Arnolds. Ienāca pie manis, nenoģērbies, mētelī un galošās, pusārprātīgs. Runāja kā pa miegam, kā pa sapņiem, bet es sapratu. *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 93.*

Darbs neveicās. Ēvele slīdēja kā pa miegam un plēsa nevienādu skaidu, āmurs netrāpīja uz kalta. *Lācis V. KR, VIII. R. 1973, 119.*

Ķiplociņš kā pa miegam atcerējās, ka viņš tiešām to bij darījis. Bet tas bija sen atpakaļ, ziemu. *Zamaiča L. Direktors Kazrags. R. 1973, 63.*

No igauņa viņš nopirks skaisto dzeltni [zirgu], dos Sladovam par otru dzeltni 180 vai visus 200 rubļus, bet tad viņam kā pa miegam būs tāds pārītis rokā kā izmazgāts.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 115.*

LĀČA MIEGS. *Saka, ja kādam ir ļoti dziļš miegs, ja kādu ir grūti pamodināt.*

Ceturtā [kalpone] citādi ciešama, bet tādu lāča miegu, ka Elvīra rītos viņu tikko varēja uzbuksnīt augšā.. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 198.*

Nočabēja salmi, ziņnesis pacēla izspūrušo galvu un norūca:

— Papurini aiz pleca, labi zini, rotniekam lāča miegs! *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 32.*

.. audzēkņi izkārtojas vingrojumiem, bet dežurējošais uzraugs ar audzinātājiem apstaigā nodaļas un pārbauda, vai kāds lāča miega gulētājs nav palicis zem segas.. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 123.*

Ja nopērtais skrēja sūdzēties, viņš tāpat nekādu gandarījumu nesaņēma — visi trīs banku licēji, kad ar lampu rokā ieradās skolotājs, gulēja tādā lāča miegā, ka tos pat ar bungām nevarēja uzmodināt. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 64.*

MĀCAS (NĀK, PLIJAS, LIEN) VIRSŪ KĀ MIEGS kādam *arī 1. un 2. pers. Saka, ja kāds neatlaidīgi, uzbāzīgi mācas virsū ar savām prasībām, lūgumiem, aicinājumiem, arī ar savu klātbūtni.*

— .. Viņš man kā miegs mācās virsū: «Iesim pie mācītāja, iesim rādīties!» *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 236.*

— .. Ko tad varēju darīt? Viņi man mācās virsū kā miegs, pat lugas grāmatiņu man ar varu uzspieda. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 242.*

Dēls kopš bērna kājas bijis vai slims uz dažādām mašīnām. Jau skolas gados mācies vecākiem virsū kā miegs, lai pērkot motociklu. *Kalndruva M. K 1969, 8. nr. 83.*

«Vāci mācas virsū kā miegs,» viņš drūmi nosaka.. *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 84.*

«.. [saimnieks] mūžīgi aplipis ar sieviešiem, tīri kā nepilnīgs. Tad lūdz viena parakstīt vekseli, tad otra, te samaksā vienai tēriņu, te atkal otra nāk virsū kā miegs.» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 415.*

Viņš stāv klāt un mudina: «Nu, dzīvāk, dzīvāk! Darbi nemaz neiet uz priekšu, bet Himmelhohs nāk virsū kā miegs...» *Talcis Ā. Manas raibās dienas. R. 1958, 45.*

Viņa činkst un plijas gan mātei, gan brālim virsū kā miegs; vienai, lai laistu, otram, lai ņemtu šo līdz, bet viņas tielībai nav nekādu panākumu. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 368.*

— Solījos... Toreiz biju piedzēries, un tu jau man plijies virsū kā miegs. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 284.*

«.. Labie skroderi neviens negribēja ņemt [Jēci mācībā], tad šis [Vaskis] vēl pieņēma. Un tad aiz tās pašas naudas, kas vēl klāt jāmaksā, neliek nemaz miera — lien vien kā miegs virsū...» *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 238.*

MIEGS (miega) NAV NEVIENĀ ACĪ (NE ACĪ). *Saka, ja nevar aizmigt.*

Citkārt es aizmiegu, kad vēl galva nav lāgā līdz spilvenam tikusi, bet nu miegs nevienā acī — gan virtuvē palikušie trauki kā tāds kroga lēvenis rēgojās, gan Jēkaba netaisnīgums grauza. *Belševica V. Nelaime mājās. R. 1979, 62.*

Pēc šīs vēstules Marianna neatrada mieru nevienā vietiņā un miega nebija nevienā acī. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 367.*

Jurim miega nebija nevienā acī. Viņš to laikam gan bija pazaudējis uz visiem laikiem. *Zigmonte D. Laintu lāsts. R. 1984, 242.*

Ja vien izdotos aizmigt. Bet miegs patlaban nav ne acī. *Kaijaks V. Zv 1982, 22. nr. 26.*

NĀVES MIEGS; KĀ NĀVES MIEGĀ. *Saka, ja kādam ir ļoti dziļš miegs, kad neko ne jūt, ne dzird.*

..viņa iemiga kā aijāta un nogulēja dziļā miegā tepat līdz saules rietam. Svešiniecei tā nāves miegā guļot, sievas varēja izspriesties visvisādi, un to viņas darīja ar baudu. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 116.*

— Meitenīt!

Bet arī saucienam nebija nekādu seku. Ir nu gan nāves miegs! *Ezera R. Baraviku laika dullums. R. 1978, 19.*

Visi trīs gulēja kā nāves miegā. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 374.*

Pēc pulksten vieniem naktī katrs nokrita uz savas cietās lāvas un gulēja kā nāves miegā.. *Paegle L. KR, III. R. 1956, 260.*

PAMOSTIES (atmosties) KĀ NO MIEGA (KĀ NO SAPŅA). *Atjēgties, pēkšņi sākt ko saprast.*

Tik tālu klausījies, Pēcis uzreiz kā no miega pamostas un dodas pie Jēča krūmos. *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 27.*

Cauri lielo valodām aizvien izlauzās kāds mazo jautājums, un Jānis uz tiem atbildēja, kā no miega pamodies. Tie bija jautājumi, viegli un skanīgi kā strazdu svilpieni, bet viņa domas bij smagas kā zeme. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 243.*

— Ko jūs domājat par tām precībām?..

— Es? — viņš jautāja, kā no miega pamodies. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 85.*

«Un tad jūs neprātīgās dusmās saķērāt veco Upenieci aiz rokām un sākāt purināt?»

Roznieka jautājums izrāva Lejasstrautu no atmiņām. Viņš, kā no miega pamodies, platām acīm raudzījās izmeklētājā un neviļus nopurinājās, kā gribēdams nomest sapņu skurbumu no pleciem. *Steiga M. Soļi aiz muguras. R. 1977, 168.*

Kad kungs jau bij gabalā, tad tik tēvs kā no miega atmodās un dikti nospļāvās.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 10.*

Jānis skatās vienā otrā, it kā nupat no miega atmodies. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 392.*

Lolita atmostas kā no sapņa. Direktors ir kaut ko teicis, bet viņa palaidusi vārdus garām. *Dripe A. Bet kā ar meitenēm? R. 1978, 12.*

Aukstākām asinīm man Lielvēris pārstāstīja, kā viņš smacis Leontinas jūgā, cik atturīga viņa bijusi, kā pratusi viņu pievilt un atgrūst un kā viņš tad pamodies kā no ļauna sapņa. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 80.*

«Labdien, veseli jūsmājās!» sauc skroderis dikti un diži. Skolotājs, no šāda sauciena tīri kā no sapņa uzmodies, sauc arī savu kārtu: «Labdien, veseli jūsmājās!» *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 138.*

PUTNA MIEGS. *Trausls miegs, ko viegli var pārtraukt; neliels brīdis miega, pēc kura cilvēks jūtas atspirdzis.*

«Un nedomā tu man viņas naktī vilkt no kabatas — tās atslēgas. Man ir putna miegs un peles ausis.» *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 229.*

— Merģelei putna miegs. Vai ta nu ratu rīboņu nejutīs... *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 273.*

Laikam taisnība vecu ļaužu teicienam, ka jaunai merģelei putna miegs. Pa kuru laiku viņa to paspējusi? Te gulēja kā beigta, te zupa jau gatava. *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 119.*

MIELES

LĪDZ MIELĒM. *Saka, ja kas grūts, nepatīkams, nevēlams ir izjusts, pārdzīvots līdz galējai iespējai.*

Toties viņš var lepoties ar ko citu — ar to, ka līdz mielēm izbaudījis vienkāršā cilvēka darba sūrumu. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 7.*

Patika Granta māka stāstīt, turklāt aizrautīgi, gan par sūro zvejnieka darbu, kuru viņš pats bija izbaudījis līdz mielēm, gan par savu lielo, vēl nepiepildīto sapni — glezniecību un literatūru. *Lukss V. K 1980, 6. nr. 24.*

.. šobrīd Astrīds līdz mielēm izjuta savu gļēvumu. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 463.*

Šī dzīve ir īsta līdz mielēm/ Ar purviem, ar takām, ar ielām. *Auziņš I. Nezūdošais. R. 1972, 74.*

MIERS

ANGĻU MIERS *sar. Spēja neuztraukties, saglabāt mieru jebkurā situācijā.*

Šādās reizēs dusmoties un pukoties nav vērts, smiesies vēl vairāk. Daudz labāk nelikties ne zinis, bet visu uzņemt vienā angļu mierā, tad viņiem daudz ātrāk apnīk. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 155.*

— .. Tikai mieru, vecais, tikai vienu angļu mieru! *Kalve A. Tveice jūlijā. R. 1976, 165.*

— Un ko tā špidrilka, kas strādā pastā? — iejautājās Ozols. — Caur to nevar sadzīt pēdas? Kā viņa izturējās pēc šī gadījuma?

— Tas ir izteikts angļu miers, — pasmaidīja Kadiķis.. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 347.*

DIEVA MIERS *biežāk lokatīvā. Pilnīgs, netraucēts miers.*

«Ahā,» es domāju, «nesēdēsiet vairs un nestaigāsiet vis līdz pusnaktij. Būs Dieva miers.» *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 104.*

Viņas ideāls bija — nopirkt kaut kur Čiekurkalnā vai citur mazu mājiņu, iegādāt vistas, cūkas, vēl šo to un dzīvot Dieva mierā. *Zariņš K. Spīganas purvā. R. 1981, 150.*

Pēc brītiņa vīri sasniegs asfaltēto šoseju un turpinās braucienu Dieva mierā. Kas tad viņiem ko padarīs? Pat neviena liecinieka nebūs, ka viņi izbojājuši ceļu. *Bels A. Saknes. R. 1982, 121.*

MIERS kāda PĪŠĻIEM. *Saka, vēlot mierīgu dusu mirušajam, aicinot neaizskart mirušā piemiņu, nerunāt par viņu sliktu.*

— .. Tēvs — lai miers viņa pīšļiem, ja viņš ir miris, lai viņam laba veselība, ja viņš vēl dzīvs.. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 156.*

«.. Vai jūs pazīstat slaveno Lauztuves mācītāju? Slavens vīrs bija savā laikā. Kādus raudulīgus spredikus teica, bet cik jautri dzīvoja. Nu jau miris. Miers viņa pīšļiem!» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 93.*

— .. Miers viņa pīšļiem, mirušos nevajag pieminēt ar ļaunu... *Vilks Ē. Rudens dienās. R. 1955, 132.*

MIERS UN DIEVS. *Sk.* DIEVS UN MIERS.

NEDOT (NELIKT) MIERU (miera) NE KOKA (SIENAS) ŠĶIRBĀ kādam *sar. Neatlaidīgi, izmantojot katru iespēju, prasīt kaut ko, censties ko panākt.*

«Jāe, redzat, saimniek,» Tekums apdomīgi iesāka, uzsvērdams vai katru vārdu, «es gribētu zināt, kā tad būs un paliks ar to manu dzīvošanu te Liellāmaņos? Mana vecene man vairs nedod miera ne koka šķirbā.. Jūs man jau pērnruden solījāt, ka es varēšu nākt šurp — un vēl arvien nekas nava!» *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 39.*

U n g u r s. Kamēr tu man nebūsi iedevis spirtu, es neiešu prom un nelikšu tev mieru ne sienas šķirbā. *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 116.*

NO MIERA LAIKIEM; MIERA LAIKU *novec. Saka par ko ļoti labu, kvalitatīvu.*

Un tad Mirta atcerējās onkuļa bārdas nazi. Viņam bija divi, abi vēl «no miera laikiem», onkulis lepojās ar savu nazi tāpat kā tante ar parketu. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 69.*

Vārdu sakot, doktors Eberjunkers bija īsts miera laiku ārsts tāpat, kā mēdz teikt: «miera laiku izkapts» vai «miera laiku tabaka». *Talcis Ā. Jaunības dienu pēdās. R. 1979, 22.*

OLIMPISKS MIERS. *Nesatricināms miers, ļoti liela nosvērtība, savaldība.*

Olimpiskā mierā smēķē cigāru un izliekas, ka viņam gar visu to lietu nebūtu nekādas daļas. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 243.*

Emigrācija briedina, no turienes atgriežas tas olimpiskā miera un modras skepses pilnais sirmgalvis, kuru vēlāk pazīstam kā komponistu Alfrēdu Kalniņu viņa daiļrades trešajā periodā. *Klotiņš A. Alfrēds Kalniņš. R. 1979, 292.*

MIESA

AR MIESU UN DVĒSELI. *Dedzīgi, aizrautīgi, ar visām domām un jūtām, ar visu būtni.*

— .. Bet tad ir jātiek pirms skaidrībā, kā un kur, jāpanāk un jānoskaņo pilnīga uzskatu vienība, lai darbs būtu kas vesels un tam varētu nodoties ar miesu un dvēseli. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 418.*

Tie [vīratēvs un vīramāte] .. bija tūlīt apņēmušies tikuši gādāt, lai tā [vedekla] ar miesu un dvēseli jo ātrāk iekļautos viņu parašās un dzīvē. *Leimane I. Vilkaču mantiniece. R. 1943, 150.*

.. ja cilvēks pie kādiem aktieriem ir tikai ar galvu vien, bet ne ar miesu un dvēseli.., tad maz kas labs var iznākt. *Birkerts A. — Latviešu literatūras kritika, III. R. 1958, 291.*

.. mūzikai viņš bija pieķēries ar miesu un dvēseli.. *Stankevičs A. Dvēseles atbalss. R. 1978, 58.*

— Jūs zināt, ka es ar miesu un dvēseli esmu jūsējā. Visu izdarīšu, ko man pavēlēs kustības vadoņi. *Lācis V. KR, XIV. R. 1975, 61.*

MELNĀS MIESĀS *sar. Ar lielu piepūli, smagi, sūri, grūti.*

Bet vectēvu, kas garu cēlienu «melnās miesās» bija rāvies ar kulstīklu aukstā putekļainā kulā, tas nespēj iežēlināt. *Salenieks E. Kā nu kurš. R. 1970, 277.*

— .. Es tik rāvos melnās miesās, gaismas neredzēju, ne lāgā paēdis, ne apģērbies.., dzinos tik pēc naudas.. *Laganovskis J. Ciemos pie Izidora. R. 1970, 295.*

Tēvs lielās: gans viņiem vasarā nopelnot divtik vairāk nekā es Rīgā, raudamies melnās miesās. *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 75.*

«.. Sieva dzīvo pie Jelgavas, kur viņas tēvam neliela mājiņa. Strādā cilvēks melnās miesās, lai izvilktu bērnus.» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 361.*

.. cilvēki katrs savā stūrītī dibināja ģimeni, strādāja melnās miesās un tēvuzemi atrada puķupodā, ko laikam taču drīkstēja turēt uz saimes istabas palodzes. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 87.*

Pats karstākais darba laiks, kad, kā sacīt, vajadzēja plēsties melnās miesās.. *Kalve A. Sarkans āboliņa lauks. R. 1971, 113.*

— Strādā ar galvu, tad neiekritīsi. — Un Hugo pūlējās melnās miesās. Mākslinieku klubs vienmēr bija viesu pilns. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 391.*

Es nepagurusi strādāju, iekārtojot skatuvi, mazgāju un laboju vecās dekorācijas, sēju strīķus, berzu grīdas... Ar vārdu sakot, noņēmos melnās miesās. *Banga T. Mana dzīve. R. 1957, 99.*

MIESA UN ASINIS *bieži instrumentālī. Saka par īstu, reāli eksistējošu cilvēku, par patiesu, pilnvērtīgu mākslas tēlu.*

Ir tikai prieks par paša uzņēmību, par to, ka tiešām pazinis meiteni, ka tā tiešām ir viņa pati, miesa un asinis, ne tikai mirdzoša parādība uz skatuves. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 227.*

Vēstuļu radītais iedomu tēls bija ieguvis miesu un asinis. *Skujiņš Z. Kailums. R. 1970, 137.*

.. raksts būs par Alvilu Dzeguzi.. Jaunu zinātnieku, kas nav sauss kā skals, bet ar miesu un asinīm, izskatīgs, asprātīgs. *Purs L. Gaismas staru lokā. R. 1968, 224.*

Poēmas pozitīvie varoņi .. ir vairāk ideju paudēji un nesēji, mazāk dzīvi cilvēki ar miesu un asinīm. *Čākurs J. Silueti. R. 1976, 173.*

Pie tam E. Baldiņas varones.., lai arī cik skaidras, principiālas, prasīgas pret sevi un citiem, nebija sakonstruēti ideāltēli, bet ļoti reālas, dzīvas sava laikmeta jaunietes, cilvēki ar miesu un asinīm. *Freimane V. — Latviešu padomju teātra vēsture, I. R. 1973, 262.*

Un, lūk, simboliskie tēli parādās mums kā ļoti reālas, dziļi cilvēciskas, viegli tveramas un taustāmas, gan emocionāli, gan intelektuāli izprotamas būtnes ar miesu un asinīm. *Grēviņš V. Dailes teātris. R. 1971, 160.*

MIESĀ UN ASINĪS. *Saka, ja kaut kas cilvēkā ir dziļi iesakņojies, kļuvis par neatņemamu viņa būtības daļu.*

«.. Tādu naidu es nekur vēl neesmu redzējis un nesaprotu laikam tāpēc, ka pilnīgi nepazīstu šejienes apstākļus. Arī krievu zemnieks ienīst savus muižniekus, bet te ir kas cits.»

Krišups pameta ar galvu.

«Tas mums ir miesā un asinīs — no tēvu tēviem un gadu simteņiem.» *Upīts A. KR, VIII. R. 1959, 371.*

Darbs Dubura vadībā bija ļoti intensīvs, rūpīgs, un Dubura veidotais Gunas tēls, kā atceras māksliniece [P. Baltābola], uz mūžu «iegūlis miesā un asinīs». *Gudriķe B. Skatuvei atdota sirds. R. 1966, 29.*

Bet neapzināta koķetība ne par matu nav labāka kā apdomāta. Gluži otrādi: tā liecina nepārprotami, ka ļaunums jau iezīdies miesā un asinīs. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 641.*

Nemiers zemniekā gruzdēja gadu simteņus, pārgāja viņa miesā un asinīs. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 254.*

VIENA MIESA UN VIENA DVĒSELE. *Saka par cilvēkiem, starp kuriem ir pilnīga saskaņa.*

Visi mantīgie galu galā ir tā pati viena miesa un viena dvēsele. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 765.*

Ar vārdu sakot, ir noticis tas, kas parasti notiek ar labu kolektīvu — tas ir darbā un kopējā dzīvē saliedējies, kļuvis it kā par vienu miesu un vienu dvēseli. *Grīva Ž. Zem albatrosa spārniem. R. 1956, 155—156.*

MIESNIEKS

KĀ MIESNIEKS *sar. Nesaudzīgi, nežēlīgi, rupji.*

— Tik daudz koksnes iet zudumā, — tehniķis sūdzējās. —Tīrā manta izkūp gaisā. Saki vai nesaki... strādā kā miesnieki. *Brodele A. K 1974, 5. nr. 33.*

Nekādas ārsta ētikas, ne mazākās iejūtības! Ar pacientiem rīkojas kā miesnieks. *LM 1981, 27. nr. 5.*

— Tu esi palicis par daudz rupjš, — Trencene ar īgnumu noteica. — Runā kā miesnieks. *Zariņš K. Cirka mākslinieks. R. 1990, 27.*

MIETS

ATDURAS KĀ MIETS *arī 1. un 2. pers. Saka, ja straujā gaitā uz noteiktu mērķi kaut kā neparedzēta dēļ pēkšņi jāapstājas.*

Aizskrēja gan šie, bet drīzi platas upes malā atdūrās kā mieti, nejaudāja pāri jāt. *Šmits P. II, 481.*

Un ar tādu pašu sparu un ātrumu Krišs aizšāvās līdz pat kunga durvīm. Bet pie durvīm atdūrās kā miets. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 118.*

Dumpāns laidās kā putns pa nelīdzeno lauku.. Nebija pagājusi ne minūte, kad Dumpāns bija pie statiem, kur atdūrās kā miets.

[Satriekts par to, ka meitene, kuras dēļ tālu braucis, paguvusi paslēpties, tātad aizbēgusi.] *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 194.*

DŪŠA IR KĀ MIETS kādam *sar. 1. Saka, ja kāds jūt sevī drosmi, ir bravūrīgi bezbailīgs.*

.. starp kapiem tieši virsū, lēni līgodamies, nāk garš un balts stāvs. Bet Fricim dūša kā mieta. Pielēcis kājās, paķēris spieķi, savicinājis sev ap galvu un nokliedzies: — Lai kas tu esi, — dzīvais vai mirušais — no mana ceļa taisies, kā tiec! *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 148.*

O t r a i s z a l d ā t s. [..] Ja tev dūša kā mieta un dzīvība kapeikas vērta, ej atņem tiem anarķistiem bumbas un saņem pašus gūstā! *Eiduks J. Pārbaude. R. 1969, 271.*

Viņš bija krietni iereibis, dūša tam bija kā mieta. *Poruks J. Raksti, I. R. 1971, 454.*

2. Saka, ja kāds jūtas labi paēdis.

— .. Paplunčājas [ronis] ūdenī, paķer kādu zivi — un dūša kā mieta. Nedomā, ka ronis gribētu mainīt savu dzīvi pret mūsējo. *Lācis V. KR, VII. R. 1972, 154.*

ĒD KĀ PIE MIETA STĀVĒJIS *arī 1. un 2. pers., sar. Saka, ja kāds ēd negausīgi daudz, it kā badā bijis.*

Bet, ja bērni kādreiz ieradās ciemos, tad viņa tos mieloja no rīta līdz vakaram. Un tie arī ēda, it kā Rīgā būtu pie mieta stāvējuši! *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 320.*

KĀ AR MIETU PA PIERI (GALVU) *sar. Saka, ja kāds pēkšņi saskaras ar ko negaidīti skarbu, satriecošu, ja uzzina ko pārsteidzošu.*

— Frici, nāc ēst! — to viņa pasacīja neparasti asā balsī, jau iedama atpakaļ virtuvē. Man tas bija kā ar mietu pa pieri. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 153.*

— Bet Mežgalē ir ziepes.

— Mežgalē? — tas man nāk tikpat kā sitiens ar mietu pa pieri. — Kas ir ar Mežgali? Māte?...

— Neuztraucies, tava māte pagaidām ir drošībā. *Saulītis B. Strēlnieka dēls. R. 1960, 160.*

«.. Ja viens [no trim] tev nodarījis pāri, tad taču tie divi nav vainīgi.» — «Es jūs, Lietiņtēv, nevainoju,» viņa atvairījās, «tomēr mana sirds raujas no jums projām... no jums visiem.» Tā redz, Jāni! Kā ar mietu pa pieri... *Kalndruva M. Vējš pakar kokli. R. 1979, 157.*

Šī pārdrošība meistaram Kleinam tikpat kā ar mietu pa galvu. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 212.*

KĀ MIETS. *1. savienojumā ar* stāvēt. *Saka, ja kāds paliek nekustīgi stāvam, ne uz ko nereaģē.*

Kazaks izveda Jēkabu ārā [no tiesas nama]. Made gāja tam pakaļ. Abi cieta klusu. Pēterītis [dēls] tik nezināja, kur likties, tādēļ palika kā mieta aiz durvīm stāvot. Likās, ka sirdsapziņa tam gribētu runāt. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 170.*

Visi tie cilvēki, uz kuriem rēķināts,.. stāv kā mieti uz vietas un nekust ne soli. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 229.*

— Nu, ko stāvi kā miets! — šņāca Rugājs. — Vai nejūti, ka degam? *Jokums K. Izlase. R. 1959, 90.*

Kad tēvs atjēdzās, ka viņš tiek pērts par saviem krietniem darbiem, tad viņš izplēta tik kājas plašāk un nostāvēja kā miets, ne acu nepamirkšķinājis, kamēr baronam vicojot roka nogura. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 10.*

Kungs taisās skriet virsū; šis stāv kā miets. *Šmits P. III, 76.*

Krišs stāvēja kā miets un neatbildēja ne šādā, ne tādā. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 127.*

«Ko tu esi izdarījusi? .. Atzīsties!»

Annele stāv kā miets. Ko lai viņa atzīstas? Ko viņa ir izdarījusi? Lai sit viņu nost, viņa nezina. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 102.*

— Man ir līdzi čarka, — Birķis runāja klusāk un pielaidīgāk, — vai neiedzersim uz tām bēdām? Ko? Nu ko tu stāvi kā miets? Atbildi tak! *Liepiņš J. Nedariet pāri. R. 1971, 64.*

2. Ļoti stīvs, nekustīgs; pasīvs, sastindzis domāšanā.

.. lielskungs tagad īstenās dusmās uzkliedza. Irbe no tā pavisam sastinga kā miets, mute palika plaši vaļā, bet, cik ļoti arī pūlējās pa vaļējo muti kādu vārdu izvadīt laukā, tomēr nenāca ne skaņa. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 78.*

— Labvakar, labi ļaudis! — Ješka sveicināja. — Palaiž nu drusku [ugunskura] maliņā. Kājas kā mieti [stīvas, nosalušas], rokas kā pagales, ausis svilst vien. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 308.*

Jaunais lielskungs sēdēja karietē drusku atgāzies — stīvs kā miets. *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 34.*

Annele stāvēja stīva kā miets, nolaistām rokām: «Neēdīs, lai vai sit nost, neēdīs [muižas meitas doto cienastu]! Zināja jau tagad tos muižas devastus.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 161.*

Jā, ar tiem taisnajiem grūti. Stīvs kā sētas miets, kamēr cilvēkam jābūt lokanam kā sutinātam egles zaram, citādi dzīvē nav iespējams... *Svīre M. K 1985, 3. nr. 32.*

3. Ļoti garš, tievs, kalsns.

Meita atteic: «Man viņi nepatika: viens tievs kā miets, otrs resns kā muca.» *Šmits P. X, 284.*

Pats tievs un garš kā miets.. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 682.*

Garš un pelēks, dilonī izstīdzējis tievs kā sētas miets... *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 610.*

— Nu — kas tev viņu [Ziepēna jaunkundzi] ko vadīt?.. Tieva un sausa kā sētas miets... *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 309.*

KĀ MIETU NORIJIS *sar. Neveikls, stīvs, bezdarbīgs. Sal.* KĀ OLEKTI NORIJIS.

Liktos, abi gaida kaut ko vai kādu, kas nenāk un nerādās un ko viņi nevar un nespēj sagaidīt. Taču Aigars no laika gala ir rīcības un darbības cilvēks, kas nu reiz nespēj tā stāvēt bez gala, kā mietu norijis. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 23.*

Pavisam nevainīgi viņa [Doronika], visām dzirdot, ieprasījās: «Bet ko tas tavs vīriņš tāds saskābis vien izskatās? Stāv kā mietiņu norijis. Vai tik viņš neskumst pēc maigās Vijolītes?» *Sakse A. Pasakas par ziediem. R. 1966, 94.*

KĀ PIE MIETA PIESIETS. *Saka, ja cilvēks nespēj no kaut kā atkāpties, kaut ko pārvarēt.*

— .. Gudrs cilvēks i cietumā brīvību atrod, bet muļķis pie savas muļķības kā pie mieta piesiets. *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 239.*

PIEDZĒRIES KĀ MIETS. *Ļoti piedzēries.*

Šorīt [vīrs] pārnāca piedzēries kā miets un vēl tagad nav izgulējis dullumu. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 13.*

TĒST KAUT MIETU UZ GALVAS *sar. Saka, ja kāds nav ietekmējams ne ar kādiem līdzekļiem.*

Neatkāpjas [no mērķa], kaut mietu uz galvas tēs. Mācās par zootehniķi. *Ķuzāne L. Esmu uzticīgs. R. 1977, 27.*

Varēja gan iztikt pats, bez Haralda, bet, ja ko ieņēmis prātā, tad tēs kaut mietu viņam uz galvas. *Svīre M. Ar vakardienu kabatā. R. 1984, 44.*

Veltīgi būtu mēģināt Pēteri piespiest rīkoties pret paša pārliecību. Nē — un cauri. Lai tēš kaut mietu uz galvas. *Ozoliņa A. Avoti. R. 1982, 52.*

Viktoram varējuši kaut mietu tēst uz galvas, bet viņš nemitīgi domājis par jūru. *Ķuzāne L. Mana Augšzeme stāsta. R. 1970, 69.*

MIEZIS

MALT VIENU MIEZI. *Atkārtoti runāt vienu un to pašu.*

— .. Bet ko nu mēs te tik ilgi malsim vienu miezi? Reveliņu šeitan nava un nava bijis, vai nu par to runā vai nerunā. *Bendrupe M. Degošie raksti. R. 1963, 195.*

MIGLA

DZĪVOT VIENĀ MIGLĀ. *Ilgstoši dzert.*

Tā Jurks nodzīvoja [pa krogu] divas, trīs, pat četras dienas vienā miglā. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 41.*

— .. Tikpat jau visu pagājušo vasaru abi ar Šmidri vienā miglā vien dzīvojāt. *Lāms V. K 1968, 4. nr. 23.*

IZGAIST (IZKŪP, NOKRĪT, PAZŪD) KĀ MIGLA (RĪTA MIGLA). *Saka, ja kas ātri izgaist, arī pazūd.*

Toreiz viņai bija licies, it kā kāds liels, brīnišķīgs, neredzēts noslēpums viņai atklāsies. Bet ar viņas apprecēšanos visas šādas iedomas bija izgaisušas kā migla,.. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 394.*

— Tpi! tpi! Atkāpies, nešķīstais gars! Krusti šķērsām, krusti garām, Marija pa vidu sēd. Sakalst, kas kāju sper, nosprāgst, kas muti ver, izgaist kā migla, kas ļaunu grib... *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 232.*

Jautrs gars radās arī Kaupuram. Smacējošās bažas un nesaprotamās raizes izgaisa kā rīta migla. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 250.*

Viņa [Luze] gribēja būt ļoti labināma un tencināma par to, ka tā stāv un gaida Anneli, kad visi citi jau nokūpējuši kā migla. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 158.*

Aiziet, noslēgties savā istabiņā, nerādīties.. Bet nodomi izkūp kā migla saulē. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 575.*

.. pati ticība šiem stāstiem [ja vispār kādreiz bijusi] izkūpējusi kā rīta migla. *Kalndruva M. Tepat visapkārt. R. 1970, 125.*

Varbūt tas slābanums pēkšņi kā migla nokritīs.. *Salenieks E. Vēstures ratu griez arī tu! R. 1978, 262.*

Ieejot greznajā kroņlukturu zālē, nostājoties .. simfoniskā orķestra priekšā, kājas un rokas ir tādas kā nejutīgas kļuvušas.. Bet tad pēkšņi nedrošība nokrīt kā rīta migla. Diriģents iegrimst mūzikā, aizraujas, aizmirst visu pārējo, žūriju, klausītājus. *Purene Dz. C 1972, 200. nr. 4.*

«Kā pie jums ar odiem, krusttēv?» iejautājās pēkšņi Jānis Prieks.

«Pirms Jāņa uznāca vēss laiks un odi pazuda kā migla,» atbildēja vecais, ne galvas gandrīz nepaceldams. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 370.*

Es tagad atradu, ka savus sapņus, kas paši gāja un nāca pēc savas patikas un izzuda kā rīta migla, es tagad varēju turēt cieti. *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 95.*

Gusta precību cerības iznīka kā migla — un par errastībām viņš sāka dzīvot jo nebēdīgāki. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 425.*

Mirklis — un Loris, mans suns, jau bija pāri grāvim.

Bet sirmais kaķis arī ne vakarējais, — izbija kā migla. *Vīlips P. Pavisam dīvaini, Lori! R. 1966, 17.*

KĀ PA MIGLU (KĀ MIGLĀ, KĀ CAUR MIGLU). *Saka, ja kas neskaidri, nepilnīgi atspoguļojas apziņā, ja īsti netiek apjēgts esošais, ja kāda parādība notiek neizprotami, noslēpumaini.*

— .. Vienu brāli vēl kā pa miglu atceros, otru un māsu es nemaz neesot redzējis. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 15.*

— .. Tad nāca Piektais gads, to es vēl tā kā pa miglu atceros. Skolā vēl negāju. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 216.*

Drusku tikai, tā kā pa miglu, atceros pirmo dienu skolā.. *Pērsietis. Izlase. R. 1951, 159.*

.. Čukuru Maņa atcerējās kā pa miglu.

— Kā pa miglu, — viņa atkārtoja, — tā kā jūs pie galda sēdētu, tā kā algu maksātu?! Var jau būt, var jau būt! *Bels A. Saknes. R. 1982, 341.*

Kā pa miglu Made atminējās Vilkača pēdējos vārdus un viņa iziešanu pagalmā. *Mauliņš J. Pēdas. R. 1980, 44.*

Un vakar šāda pārvērtība esot notikusi, bet, kurā brīdī, kurā stundā, dienu vai nakti, tā viņš nezin, neatceras un nepavisam nevar saprast,.. vakar visi svarīgie, svinīgie .. gadījumi notikuši kā pa miglu, kā pa tumsu. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 256.*

Kad Annele bij maza, maza, tikai vēl sprīdi gara, viņa arī dzīvoja Aizpriedēs. Kā pa miglu tur skraidīja daudz bērnu — un viens no tiem bij Jānītis. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 187.*

Trīs nedēļas Marta nogulēja pusnemaņā, tikai lāgu lāgiem atjēdzās un kā pa miglu redzēja savu apkārtni. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 654.*

Runātāja vārdus Konrāds dzirdēja kā pa miglu un tādus, kas uz viņu nemaz neattiecas. *Kolbergs A. Kriminālliета trijām dienām. R. 1977, 71.*

Diena bija pagājusi kā pa miglu. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 25.*

Vēlāk pie mielasta tika teiktas runas, izsacīti laimes un veiksmes vēlējumi un cilātas glāzītes. Šīs stundas man pagāja kā pa miglu. *Kaijaks V. Akācija akmens pagalmā. R. 1973, 50.*

— .. Tāds viņš ir. Runā kā pa miglu. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 72.*

— .. Jūs kā dzejnieks, domāju, sapratīsiet, ka cilvēka dzīvē var būt laikmeti, veseli gadi, kurus viņš nodzīvo kā pa miglu.. *Ķuzāne L. Jūlijs Dievkociņš. R. 1980, 264.*

— .. Kas viss gan neatklājās Slapē, kur mēs līdz šim bijām dzīvojuši kā pa miglu. Jā, mēs dabūjām arī zināt, ka Sama kundze esot laimīga savā laulībā.. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 340.*

Plītnieki vienā balsī apgalvoja, ka dzīvojuši kā pa miglu un ar politiku nodarboties viņiem neesot nācis ne prātā. *Zariņš M. Apgaismības gadsimta ēnā. R. 1980, 38.*

— .. Kāpēc atstājāt Annu, kad viņai uzklupa nelaime, un viņa, visu pamesta, tagad maldās kā pa miglu? *Sēlis R. Silaines muiža. R. 1958, 303.*

Kā miglā palicis gadījums, kad, tēvam un mātei laukā vezumu taisot, biju palīdis mūsu sirmītim zem vēdera aptaustīt melno kārpu kājā un dabūjis spēcīgu belzienu. *Upīts A. KR, XXI. R. 1952, 889.*

Viss [iestājeksāmenos] norisa kā miglā, gandrīz nevienam lāgā neko neaptverot, neatceroties. *Akurātere L. Gunārs Cilinskis. R. 1978, 11.*

Viņa pasmaidīja, bet pāri vaigam — manīju kā miglā — pārritēja asara. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 82.*

Viņš vēl lāgā nezin, ko un kā darīs. Bet katrā ziņā ko lielisku, pārsteidzošu, nedomātu un neticētu. Vēl viss viņam tā kā miglā, kā sapnī. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 484.*

Kamēr es zinu, ka Dorīte dzīvo šai pilsētā, kur Nezināmā staigā pa zeltsārtiem rietiem un Apšu gatvē mani gaida mazā Ilzīte, laiks skolā man paiet garām kā pusapziņā, kā miglā. *Kurcijs A. Atmoda. R. 1957, 165.*

6. septembrī viņš [E. Veidenbaums brālim] raksta: «..Vislabāk man patīk Šmita priekšlasījumi par Baltijas tiesām, viņu sastāvu,

darba lauku un vēsturisko attīstīšanos utt. Tās taisni ir tādas lietas, par kurām es līdz šim kā miglā biju, un tādēļ tagad ļoti pievilcīgi, kad dzird viņas tik gaiši izskaidrojam.» *Treimanis-Zvārgulis E. Kur Gauja ar Raunu tiekas. R. 1978, 291.*

Visu pavasari viņš nostaigāja arklam un ecēšai pakaļ kā mazliet apdullis, kā miglā. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 385.*

Kā miglā pazudis melnais kungs — tas bijis pats velns — ar visu vecīša pīpi. *Šmits P. XIV, 23.*

Tad abi znoti ar savām futbola gudrībām pazuda kā miglā. *Kalndruva M. Vējš pakar kokli. R. 1979, 110.*

Vakarējos notikumus Kazrags atcerējās kā caur miglu. *Zamaiča L. Direktors Kazrags. R. 1973, 136.*

Viņš dzirdēja kā caur miglu Aiju rājam skuķus, lai staigā klusām, tāpēc ka jaunais tēvs grib gulēt. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 370.*

Precinieks. Kaimiņ, tu runā kā caur miglu, — mēs nekā nesaprotam. *Janševskis J. KR, II. R. 1940, 289.*

MIGLĀ TĪTS. *Neskaidrs, nezināms.*

Šķietami skaidrais izrādījās miglā tīts un neapgāžamais — pagalam līgans. *Skujiņš Z. Vīrietis labākajos gados. R. 1975, 55.*

Vispār viņa nāves stunda kā miglā tīta, skaidru ziņu par to nav, kur īsti un kā tas noticis. *Dorbe H. Pie Ventas grīvas. R. 1973, 103.*

Bet pamazām viss norima, nokārtojās un pieņēma parasto dabisko izskatu, lai arī palika kā pelēkā miglā tīts. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 454.*

NOKRĪT (NOIET) KĀ MIGLA NO ACĪM kādam. *Saka, ja kas pēkšņi kļūst skaidrs, saprotams.*

Bet nu mātes meitām ar nokritusi tā kā migla no acīm un šās pazinušas, ka tā dimanta princese jau esot šo pašu Pelnrušķīte. *Šmits P. VI, 87.*

Man nokrita kā migla no acīm. Viss skaidrs! Puisīt, te tev darbs, lai tu domādams neaizklīstu neceļos. *Vācietis O. Tās dienas acīm. R. 1975, 106.*

Un savādais ķēms tūliņ pazudis, un Baidam kā migla no acīm nogājusi, un viņš tūliņ visu atcerējies un sapratis, kur pats atrodas. *Šmits P. XIV, 437.*

Nu Jancim kā migla sāk noiet no acīm.. Viņam šaujas prātā, ka jātnieces varbūt nav nemaz dūkņas, bet ir laikam kādas kundzenes. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 444.*

PŪST (LAIST) MIGLU (*reti* DŪMUS) ACĪS kādam *sar. Stāstīt kaut ko patiesībai neatbilstošu, melot, censties piemānīt, apmuļķot kādu.*

— Nē, nē, tāda tā mode nav, jūs tikai melojat, miglu gribat acīs pūst. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 99.*

— .. Sak, nekāda māsīca tev viņa nav, ļaudīm vari pūst miglu acīs, mani tu nepiemānīsi, kā tev nav kauna — precēts cilvēks. *Ezera R. Mežābele. R. 1966, 90.*

— Nestāsti, ka tu to manis dēļ... nemēģini man laist miglu acīs. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 773.*

.. vairums jauno puišu drīz atskārta, ka tiesas kungs ar savu gubernatoru laiž viņiem miglu acīs. *Zariņš K. Kaugurieši. R. 1975, 109.*

Viņam nekad netrūkstot mākslas ieteikt sliktu zirgu par labu un ielaist čigāniem, kā saka, miglu acīs. Tā viņam arī šoreiz izdevies čigānus tik lieliski piešmaukt.. *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 342.*

— .. Nemelo! Tādus dūmus tu vari pūst acīs paša sievai, tai cērpamajai aitiņai, nevis man. *Bendrupe M. Upe izkāpj no krastiem. R. 1957, 214.*

miglas pūtējs

Bet otru tādu muldētāju, lielībnieku, miglas pūtēju, sacīt jāsaka, simts kilometru noskriesi, kamēr sadzenāsi. *Salenieks E. Otrais mētelis, šūts no ielāpiem. R. 1969, 417.*

MĪKSTS

PATAISĪT MĪKSTU kādu *vienk. Fiziski ietekmēt; pakļaut.*

— Lai viņš tev tikai rauga pieskarties, es viņu kādā meža stūrī, kad satikšu, mīkstu pataisīšu! *Sēlis R. Vinardu tirāns. R. 1973, 19.*

«Es tevi mīkstu pataisīšu!» Meičai klāt pieskrien otrs pratinātājs un iesit pa galvu. *Heniņš A. Sarkanais simts. R. 1972, 106.*

— Kamēr mīkstu nepataisīs — neatzīsies! — bubina Vīksna. *Eiduks J. Pārbaude. R. 1969, 228.*

Tādu pērienu Ernests nekad vēl nebija dabūjis..

— Pamēģini tu man vēl vazāties pa mežu! — kapteinis brīdināja dēlu. — Es tevi pataisīšu mīkstu kā izmērcētu pastalādu. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 75.*

— .. Tagad kungu darbos arī bez pēriena tevi pataisīs mīkstu. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 144.*

— .. Ja fabrikas kolektīvs paklausīs Laurim un klusēs, — un Lauri es pratīšu pataisīt mīkstu ar to, ka nerunāju visu, ko par viņu zinu.., es varēšu vāciešiem gar degunu noraut vienu otru ražojumu kripatu. *Bendrupe M. Upe izkāpj no krastiem. R. 1957, 24.*

— .. Mīkstus es jūs [zirgus] līdz vakaram pataisīšu. — Nostājies savā vietā aiz ecēšām, apsvēru, kuram gāzt pirmajam. Pelēcim katrā ziņā — par to kājas pārcelšanu. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 29.*

MILTI

BŪT MILTOS *novec. Tikt piekautam, sasistam, būt beigtam, pagalam.*

Ķēniņiene .. izskrien dēlam pakaļ lūgdamās: «Nesit otrreiz, došu tev savu meitu par sievu, bet nesit tikai, citādi mans vīrs miltos.» *Šmits P. VIII, 413.*

Cik vajadzēja, kad kafija ar visu paplāti un Līzi būtu miltos. *Upīts A. Robežnieki. R. 1965, 419.*

GATAVI (DARĪTI) MILTI *novec. Saka, uzskatot kaut ko par sasniegtu, padarītu.*

.. viņas labvēlību viņš ieguvis lielā mērā. Kaupuram sekste lieliski auga.

«Rīt šādu laiku — gatavi milti [tiks iegūta Ilgas labvēlība]!» viņš pie sevis nosprieda. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 176.*

— Es izmācīšu tevi, puis, par mašīnistu. Nebēdājies — tu tikai prasi. Pāris gadiņu vēl, un gatavi milti. *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 148.*

— .. Vai tad kāds var izkontrolēt, kur tie materiāli īsti paliek? Nelabais mūs dzina visu to lietu nodarīt, kur sveši cilvēki klāt. Aizdošām dots — un darīti milti. Gailis nedziedātu pakaļ. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 619.*

«Darīti milti!» nodomāja Draudiņš, lūkodamies, kā jātnieki ātri un arvien ciešāk ielenca pulku. Visvairāk žēl viņam bija Līča. Viņu sagrāba asa līdzjūtība pret draugu, raugoties šai bēgošajā barā. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 150.*

NE MILTA (MILTIŅA, MILTUMA, MILTUMIŅA) *novec. Nemaz, necik.*

.. loģikas šai Jūsu dzejolā nav ne milta. *Kaudzīte M. — Latviešu literatūras kritika, I. R. 1956, 57.*

Prom! Visu prom! Nost! Lai ne miltiņa nepielīp [no muižā dotās cukurmaizes]!

Izspļaut! Visu izspļaut! *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 161.*

Uz Ciebas vaicājumu, cik ilgi nākšoties tā gulēt, feldšeris atteica:

— Pusotra mēneša gan. Varbūt vēl vienu, otru nedēļu vairāk, bet nevienu miltiņu mazāk. *Janševskis J. Līgava, I. R. 1931, 458.*

Šodien viņš nebija ne miltuma nobaudījis. *Ozoliņa A. Labvakar, māt! R. 1986, 43.*

«Tukšas iekšas!» sieva sūdzējās. «Divas dienas nav ne miltumiņa dots iekšā.» *Brigadere A. Kvēlošā lokā. R. 1940, 413.*

SAMALT (*retāk* SABERZT) MILTOS (miltu miltos, MILTU PELNOS, MILTOS UN PUTEKĻOS) kādu *sar. Piekaut, nosist, iznīcināt, uzvarēt.*

«Ja neatdzīvināsi manu brāli, miltos tevi te samalšu!» *Šmits P. II, 410.*

Kaut gan Jānim bija tūļas daba, viņu ne vienreiz sagrāba tāds niknums, ka viņš «līko» būtu samalis miltos, taču vīrs savaldījās. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 46.*

«Bērnam bērna valoda!»

Par tādu teikšanu nu gan Ingus zvēros! Nu gan šis Aņu vai miltos samals! *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 109.*

Viņš aplūkojās, vai tuvumā nav kāds metamais. Nosist, miltos samalt. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 369.*

«Tu, tu! Kādēļ tu man ķēries klāt?!» viņš, vīstīdams dūres, mācās savam uzbrucējam virsū. «Es tevi samalšu miltu miltos, tu, vilka barība...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 16.*

Viņš raudāja ne aiz sāpēm un kauna, bet aiz nevarīga niknuma un bezspēcīgām dusmām. Puspasaules viņš samaltu miltu miltos, kaut viņam būtu tāda vara un Samsona spēks. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 279.*

«Lūk, suns kur suns: uzticams, gudrs un drošs... Lai pamēģina tik vilks vēl kādreiz rādīties: mans Remus samals viņu miltu pelnos!...» *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 110.*

Tomēr svešajam tādi joki nepatika — ieklupa zellim krūtīs un būtu vēlējies to miltos saberzt... *Šmits P. II, 20.*

— Es viņam parādīšu — tam nelietim! — viņš traģiski vīstīja dūres. — Miltos es viņu saberzīšu! *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 249.*

Viņš [velns] pie gadījuma viņus [cilvēkus] varēja gan uzaicināt lauzties — katru atsevišķi — un laužoties saberzt tos miltu pelnos.. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 102.*

Ieskatījās pie sienas savu bildi, zem kuras bij sēdējis. Skrēja atpakaļ, palēcās, norāva no naglas. Ietrieca kaktā — stikla skambas tinkšēdamas izšķīda pa grīdu.

— Tā es jūs sadragāšu! Miltos un putekļos! *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 469.*

VELNA MILTI *sar. Saka, paužot sašutumu, neapmierinātību, pārsteigumu.*

— .. Viss izdzerts, un naudas vairs nav. Krodzinieks uz krīta arī nedod. Nu, velna milti! *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 53.*

Pīkstieni klausulē. Atvienots. «Velna milti!» es skaļi izgrūdu. *Kaijaks V. Vistu elks. R. 1967, 116.*

— Velna milti! .. Tie taču met savus tīklus mūsējiem virsū. *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 284.*

Velna milti! Kas to spēja iedomāties, ka no debesīm var nogāzties tāds ūdens daudzums! *Lagzdiņš V. Ķēdes loks. R. 1972, 116.*

Velna milti — neesmu tādu kreilisku mūrēšanu redzējis. *Kalndruva M. Tīrumā. R. 1963, 246.*

MILTUMS

NE MILTUMA. *Sk.* NE MILTA.

MINŪTE

PIECAS MINŪTES PIRMS (PRIEKŠ) DIVPADSMITIEM *sar. Īsi pirms kaut kā izšķiroša, pēdējā brīdī.*

Šāds [nesakompromitējies] cilvēks negribēs arī viņu nodot. It sevišķi tagad, piecas minūtes pirms divpadsmitiem [trīs nedēļas līdz kara beigām]. *Kaijaks V. Bailes. R. 1977, 56.*

MIRDAMS

MIRDAMS VAR ĒST *sar. Saka par ļoti gardu ēdienu.*

Kronvaldu ielūdza Rātminderi pie sevis vakariņās, kur atgadījās kāds no viņa mīļākiem ēdieniem, par kuru viņš izteicās šiem vārdiem: «Tādu vēl mirdams var ēst..» *Kaudzīte M. Atmiņas no «tautiskā laikmeta» un viņa lielākiem aizgājušiem darbiniekiem, I. Cēsīs—Rīgā 1924, 321.*

Neviens ēdiens tā negaršoja pēc pavasara kā tas [pūtelis]! To i mirdams varēja ēst! *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 289.*

— To putru jau mirdams var strēbt, kad man cietumā tādu ik dienas devuši! *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 497.*

Un, lūdzu, lūdzu, lai jel vienu kumosiņu nobaudot un pasakot, kas no viņa cepiena iznācis!

Jāsaka man bija no visas sirds, ka to jau pat mirdams var ēst. *Belševica V. Nelaime mājās. R. 1979, 79.*

MIRONIS

BĀLS KĀ MIRONIS. *Sk.* BĀLS KĀ LĪĶIS.

KĀ NO MIROŅIEM AUGŠĀ CĒLIES (uzcēlies). *Saka, ja kāds ļoti pārsteidz ar pēkšņu, negaidītu, necerētu, neiedomājamu parādīšanos.*

— .. Un ko tu domā! Gar cūkkūtīm man pretī nāk šis restuņķis — tavs Biķerītis. Pats savām acīm sākumā neticēju. Kā no miroņiem augšā cēlies! *Kurcijs A. Cūkgans. R. 1956, 232.*

Kā no miroņiem uzcēlusies, meita piepeši stāvēja viņas priekšā, ne vārda neteikdama, kā pelēkā akmenī cirstu seju. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 125.*

UZCELT NO MIROŅIEM kādu. *Panākt, ka atveseļojas ļoti slims cilvēks.*

— Dakter! Vai jūs mani tādēļ no miroņiem uzcēlāt, lai pēc tam pats nobendētu? Ja tik slimas aknas — nedrīkst antabusu dzert! *Rudzītis E. LM 1984, 48. nr. 12.*

— .. Tavs vājnieks, kuru tu izcēli no miroņiem, iznēsāji tikpat kā bērnu uz rokām, tu zini, ko šis izdarījis? Apņēmis jaunu sievu. *Upmale V. Mežkroga gravīras. R. 1982, 38.*

Bet savā jaunības neapdomībā viņa bij par vīru izvēlējusies gluži slimu cilvēku, ticēdama, ka viņas mīlestība un gādība varētu pat miroņus no kapiem uzcelt. *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 265.*

MISIŅŠ

KĀ MISIŅŠ. *Ātri, veikli, noteikti.*

«Ā, meistars arī klāt!»

«Kā misiņš,» tā meistars. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 104.*

— Mam, vai šodien viņš būs?

— Šorīt viņš būs klāt kā misiņš, — Ješka atbildēja mātes vietā.. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 236.*

Jaunskungs aizgāja kā misiņš. *ME, II, 636.*

«Bet vai ar to varēs tikai Kranci nošaut?»

«Runā kā muļķis: stāvi kadž i tu pats — pa divdesmit soļu nojemšu kā misiņu!» *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 151.*

MĪSTĪKLAS

KLAB KĀ MĪSTĪKLAS (PAISĪKLAS) *arī 1. un 2. pers., sar., niev. Saka, ja kāds nepārtraukti runā.*

Visu ceļu viņš te klab kā mīstīklas. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 309.*

«Slikti dara, bet mute viņai klab kā mīstīklas: tar tar tar, tar tar tar.» *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 8.*

— Ko nu klabi kā paisīklas, dod šurp! *Upīts A. KR, I. R. 1946, 282.*

Atģidies aizpļāpājies, krodzinieks aizsita plaukstu mutei priekšā un vainīgs sāji pasmaidīja. — Man tā mute kā paisīklas. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 18.*

MITRIĶIS

SPĒKA MITRIĶIS *sar. Ļoti stiprs, veselīgs cilvēks.*

Un Jānis jau ar nebija nekāds spēka mitriķis, vienīgais viņa trumpis — izmanība un divdesmit septiņi gadi, taču tur, kur citi nesa graudu maisu simts soļu, viņam pie piecdesmit jau kājas ļodzījās, tur, kur citi akmeņus cilāja, Jānis parasti tikai ar padomu varēja izlīdzēties.. *Bels A. K 1974, 7. nr. 42.*

Kad dzird, ka epidēmija ķer vienu, ķer otru, kad mirst negaidīti tik tuvi cilvēki, spēka mitriķi, tad jau laikam ij pašam mutē krājas rūgtums. *Salenieks E. Neizlaid airus no rokām. R. 1975, 247.*

— .. Parunājiet tikai ar Dziļupieti, Leimani vai Zariņu, un viss būs kārtībā. Tie ir spēka mitriķi, kas visu var. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 289.*

MIZA

DABŪT PA MIZU *sar. Tikt pārmācītam, bārtam, kritizētam, sakautam.*

Ak ko saka par divniekiem? Nekā. Citi puikas baidās mājās rādīties, ka dabūs pa mizu. *L 1968, 11. nr. 17.*

Mēs visi izmisumā. Skriesi pie lielajiem — dabūsi vēl pa mizu. *Salenieks E. Kā nu kurš. R. 1970, 183.*

— .. Un mēs, rajona komandieri, dabūsim pa mizu... par pārspīlējumiem. *Indrāne I. Cepure ar kastaņiem. R. 1966, 312.*

Miervaldis gan nešaubīgi apgalvo, ka fašisti drīz dabūšot pa mizu, bet Miervaldim Imants pilnīgi ticēt nevar. *Kaijaks V. Putenī. R. 1964, 94.*

RŪGTS KĀ APSES (ALKŠŅA) MIZA. *Ļoti rūgts (tiešā un pārnestā nozīmē).*

Es pa tam paņēmu trīs ogas. Pirmā bija rūgta kā apses miza. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 239.*

Nabaga ļaužu maizīte... Durstīga kā pelava, rūgta kā alkšņa miza — Žaniņam kumoss ķērās rīklē. *Viese S. Pasaules dziesma. R. 1973, 24.*

Šī vēsts bija rūgta kā alkšņu miza.. *Purs L. Degošais pilskalns. R. 1972, 133.*

Dvēseli plosošais izmisums paliek. Tas guļ kā nokaitēts akmens, kā leduskalns viņas krūtīs. Tādēļ pat viņas prieks vienmēr ir tik skumjš un rūgts kā ievkoka miza, kā vērmele; pat līksmojot viņa nepasmaida. *Kaijaks V. Bailes. R. 1977, 6.*

SADOT PA MIZU *sar. Pārmācīt, bārt, kritizēt, sakaut.*

Nu saimnieku ar tūlītās aizstiepuši uz stalli un likuši zemē, ka var sadot pa mizu. *Šmits P. XIII, 395.*

«Pātaga [Kristapelim],» brīnās Annele. «Ko viņš darīs ar pātagu?»

«Neba nu glaudīs tavus jērus. Sados krietni vien pa mizu,» Miķelis smejas.

Un, kā apstiprinādams Miķeļa vārdus, Kristapelis garā laidienā liek nošmiukstēt pātagai pāri jēru mugurām.. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 442.*

Tagad mani vilktin vilka uz pozīciju, gribējās tam uzglūnētājam pašam sadot pa mizu... *Kaufelds T. Sēkla nedeg. R. 1979, 168.*

Ķiškis nāca kraukādams un sirdīdamies: «Pa mizu sadot tādiem klenderiem!» *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 154.*

MOCĪBA

ĒĢIPTES MOCĪBAS *novec. Kaut kas ļoti apgrūtinošs, neciešams, nepanesams.*

Tā jau īstā Ēģiptes mocība: tankos ģērbt trīs pārus vilnas zeķu. *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 38.*

.. jo viņam ļoti nepatīk runāt, un šīs īpašības dēļ vienotru reizi [viņš] pārdzīvo īstas Ēģiptes mocības. *Rukšāns H. Andrejs Balodis. R. 1978, 143.*

— .. Ja nu vēl, teiksim, aiz tavas pašas nolaidības skapī sametas kodes un sacērt drēbes, nu, tad tur nekā nevar darīt — kodes laikam ir viena no Ēģiptes mocībām. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 181.*

Tad tās ir Ēģiptes mokas, nevis laulība, ja vīrs vai sieva pārāk greizsirdīgi. *Laganovskis J. Ciemos pie Izidora. R. 1970, 123.*

MODE

KĀ NO MODES ŽURNĀLA IZKĀPIS. *Saka par moderni ģērbušos cilvēku.*

Ārkārtīgi pievilcīga būtne, mazliet par mollīgu gan, bet citādi kā izkāpusi no modes žurnāla. *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 99.*

— Ir arī tev patika staigāt pa laukiem un klajumiem kā no modes žurnāla izkāpušai. *Zigmonte D. Fragments. R. 1971, 193.*

MOHIKĀNIS

PĒDĒJAIS MOHIKĀNIS. *Pēdējais, kas vēl palicis no kaut kā zūdoša, atmirstoša, pēdējais kādas cilvēku grupas pārstāvis.*

P. Lūcis šobrīd laikam ir palicis kaut kas līdzīgs pēdējam mohikānim mūsu republikas teātra pasaulē, visumā saglabādams uzticību tām spēles tradīcijām, kas teātros dominēja pirms gadiem desmit vai vairāk. *Kalniņš J. M 1970, 3. nr. 31.*

.. lauku pensionārs Jodriķis ar plato krūmu izkapti rokā pārraudzīja brigādes siena pļavas.. Mežzinis sacīja, ka Jodriķis kolhozā esot pēdējais mohikānis; kad darbīgais vīrs aiziešot mūžīgā atpūtā, tad krūmājs došoties neatvairāmā uzbrukumā pļavām.. *Bels A. LM 1983, 19. nr. 4.*

«Es — pagastā pēdējais viensētnieks. Pēdējais mohikānis!» *Vilks Ē. Cilvēki ar vienu patiesību. R. 1949, 257.*

MORĀLE

LASĪT (nolasīt) MORĀLI kādam *sar. Izteikt pamācības, aizrādījumus, pārmetumus, moralizēt.*

«Tu atkal esi dzērusi?» Ārika strupi noprasīja..

«Tu taču nenāci, lai te lasītu morāli!» *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 97.*

— Kāpēc tu man lasi morāli? Ar kādām tiesībām tu man pārmet? *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 156.*

Ak, ko nu tagad velti morāli lasīt. Par vēlu. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 49.*

Bet pie mūsu vecīšiem dzīvot nevar. Vienīgi morāli nolasīs par to, kā paši sākuši bez citu palīdzības, tomēr dzīvē uz augšu izsitušies. *Kļavis A. Zv 1976, 24. nr. 5.*

MORIS

KĀ MORIS. *1. Saka, ja kāds kļuvis ļoti netīrs, melns.*

Ar nevarīgu skaudību domāju, ka tik skaista sieviete laikam gan nekad .. nav noņēmusies ar mazu bērnu, kas pa garo dienu novārtās melns kā moris. *Ķuzāne L. Mana Augšzeme stāsta. R. 1970, 50.*

Bet spogulīša nav. Ak tavu skādi! Varbūt seja kā morim no zemēm un sviedriem. *Kadiķis-Groznijs A. Rakstu izlase. R. 1956, 109.*

Cēlās vējš un pūta dažreiz tāšu dūmus taisni acīs. Mēs nokvēpām kā mori [vēžojot]. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 116.*

Vakaros no darba pārrados mājās melns kā moris, piesātināts ar sodrējiem. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 173.*

2. Saka, ja kāds ir stipri iededzis vai ar tumšu ādas krāsu.

Nodedzis gan vasarās kā moris, bet par to tikai sešdesmit rubļu mēnesī. *Kolbergs A. Kriminālliета trijām dienām. R. 1977, 85.*

Saules mīļotāji kļūst melni kā mori. *Lāms V. Raudze. R. 1973, 74.*

Tie tur tai Indijā jau ir tumši kā mori, un tad jau acis tiem arī būs melnas. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 654.*

3. retāk. Saka, ja kāds ar lielu piepūli, smagi, grūti strādā.

Mašīnisti un kurinātāji rāvās kā mori: pārmaiņus ar liekšķerēm svieda ogles svelmējošās kurtuvēs. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 116.*

— Mēs te raujamies kā mori, bet šie stiepj gumiju... *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 110.*

MOTORS

AUZU MOTORS *sar., hum. Braucamais zirgs.*

Šitādu sensāciju vis Rīgā nevar piedzīvot vairs kā auzu motors un tamlīdzīgas lietas. Tur vajaga pabraukties drusku tālāk uz nomalēm.. *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 423.*

Visvairāk brauca .. pa vecam: auzu motors starp divām ilksīm, braucējs kratījās, uzpīpēja un brīžiem paplīkšķināja sava veida gāzes pedāli — pātagu. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 164.*

Kur mašīna netiek cauri, tur vecais auzu motors vēl pašā laikā — tam nav bail ne dubļu, ne kupenu. *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 317.*

Toties, tiklīdz nogriezos no šosejas uz Nītaures pusi, vienīgais mehāniskais satiksmes līdzeklis, ko izdevās izmantot septiņpadsmit kilometru garajā ceļā, bija vāģis ar koka šasiju un viena zirgspēka auzu motoru priekšpusē. *Lagzdiņš V. Zili zaļā romantika. R. 1966, 73.*

MOZUS

NO MOZUS LAIKIEM *novec. Saka par kaut ko ļoti vecu, sen radušos.*

Gulēju saģērbies, ar revolveri un somu dūci rokās. Smieklis! Revolveris zvirbuļu biedēšanai, no Mozus laikiem, patronas ar tapām... *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 110.*

Domāju — uz tās [karnīzes] būs sakrājušies putekļi un kvēpi vēl no Mozus laikiem. *Rudzītis E. LM 1984, 48. nr. 12.*

MŪ

NE MŪ, NE BĒ *sar. Saka, ja kāds neko nesaprot, nezina, nespēj. Sk. arī* NE BŪ, NE BĒ.

Bez šiem brīnumiem Zārdiņās vēl gadījās cits, par kuru gan daudz nerunāja, bet es tur nesapratu ne mū, ne bē tāpat kā no tās podiņu krāsns. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 270.*

— Deviņreiz divpadsmit? Nu? Ne mū, ne bē, redz, šitā, ko! *Indrāne I. Anemone. R. 1974, 78.*

— .. Mēms esi vai kurls? Viens cilvēks jautā, bet šis ne mū, ne bē. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 79.*

MUCA

DZĪVOT KĀ MUCĀ. *Dzīvot noslēgti, bez sakariem ar ārpasauli.*

— Muļķe es biju, — Zenta iekaisa, — tad būtu aizbraukusi turpat, kur Elza, un daudz ko redzējusi un mācījusies. Tagad šie trīs gadi ir kā mucā nodzīvoti. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 117.*

— Vai tev radio nav? — Mārtiņš pārlaiž skatienu pār manu istabu. Es pakratu galvu.

— Mazais, tad jau tu dzīvo kā mucā. *Saulītis B. Strēlnieka dēls. R. 1960, 133.*

KĀ MUCA (KUBULS, KUBLS). *Ļoti resns, apaļš.*

Meita atteic: «Man viņi nepatika: viens tievs kā miets, otrs resns kā muca.» *Šmits P. X, 284.*

— .. Pārāk daudz ēstu, būtu resna kā mučele.. *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 134.*

Pa ceha eju starp mašīnām aizsteidzas meistars Kleins, pazems vīriņš, apaļš kā muca, bet ļoti bargs. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 210.*

Jā, tur viņš stāvēja, šis pērnais vērsēns.. Glīts kustonis, apaļš kā muciņa, miermīlīgs un drošs. *Lācis V. KR, XIX. R. 1977, 45.*

Nu paskat vien, abiem vītoliem mājas galā stumbri kā mucas. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 7.*

Visur bija tik egles, egles, eglītes! Egles — resnas kā mucas un eglītes — tieviņas kā svecītes. *Laicens L. Lai dzīvo nost! R. 1974, 25.*

«.. Kad jūs zinātu, cik tas tēviņš resns, tīri kā kubuls, tādēļ jau ar nekāda darba strādnieks vairs neiznāk..» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 361.*

— .. Bet kur ratā tev tik jocīgs apģērbs? Drēbes kā kublis, un mati tādi izniekoti! *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 211.*

MUCĀ AUDZIS (AUDZĒTS, AUDZINĀTS), PA SPUNDI BAROTS; MUCĀ AUDZIS (AUDZĒTS, AUDZINĀTS). *Nemācīts, neaudzināts, ar ļoti šauru redzesloku; neattapīgs.*

Vai tiešām biju mucā audzis un pa spundi barots, ka iedomājos meistarību no debesīm krītam? *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 121.*

.. viņa esot «mucā audzēta un pa spundi barota», viņa esot «nosēdējusi visu jaunību mātes skapī aiz stikla». *Bendrupe M. Upe izkāpj no krastiem. R. 1957, 298.*

— Kur tu esi augusi, ka ne grābt nemāki?! Mucā esi audzināta un pa spundi barota! *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 59.*

«Tēvs,» Krustiņš māti pārtrauca, bet runāja rāmākā balsī nekā papriekšu, «ko tēvs no manis īsti grib? Visa pasaule smejas, ka mani par mūku gribot pārvērst, ka mani mucā turot un pa spundi barojot!...» *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 48.*

Zināšanas trūcīgas, trūcīgas... Jāsāk viss, tā sakot, no paša gala... (Ir nu gan mucā audzis — nodomāju.) *Zariņš M. Saulrietu violetās ērģeles. R. 1970, 128.*

Šķita, ka viņš zin tikai to, ko māte ieskatījusi par vajadzīgu pastāstīt. Kā mucā uzaudzis, kā uz kādas salas, — tāpēc Andrs .. iekrustīja viņu par Robinsonu.. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 206.*

«.. Nu prasīja, cik mēs īsti gribot? Es sacīju: «Trīsdesmit kapeiku par dienu [darbā pie mērnieka] un beidzot visiem saimniekiem un

runas vīriem goda maltīti.» Tad [mērnieks] sāka brīnīties: ā? kur tādu gudrību ņēmuši? kas to esot iestāstījis? Bet es atbildēju: «Neņemiet, cienīgs tēvs, par ļaunu, bet slātavieši nav vis mucā audzēti.»» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 114.*

Bet pirtnieks arī vis nav bijis no mucā audzinātiem, tas klusu piecēlies, piegājis pie lodziņa, saķēris vilkacim aiz astes, knaši apmetis astes galu ap roku un nu tikai turējis, abām rokām atspēries. *Šmits P. XV, 96.*

MUGURA

AIZ MUGURAS kādam (*retāk* aiz kāda MUGURAS). *Kādam klāt neesot, nezinot; slepeni.*

— .. Es tikai tagad vēl dabūju zināt, ka pret mani viņš arī aģitējis. Tā priekš acīm nezin cik laipns, bet aiz muguras... *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 86.*

Sprici slavēja priekšā, slavēja aiz muguras. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 491.*

Tā Dzeduļu Eduards vaļsirdīgi atklāj vecajam vīram visu, kas par viņu aiz muguras runāts un spriests. Par ko slavējuši un pēluši, ņirgājušies un par paraugu cēluši. *Salenieks E. Vēstures ratu griez arī tu! R. 1978, 23.*

.. viņa naidnieki un skauģi aiz muguras dēvēja viņu par līdēju un iztapēju, .. bet dažs to .. šad un tad mēdza pārmest, viņam pašam taisni dzirdot. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 907.*

Mežvēvers bij sieviešu ienaidnieks un it sevišķi savu kolēģu sievas aiz muguras izsmēja kā vien prazdams. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 191.*

«Kad nekaunies gandrīz priekšā aprunāt cilvēku, ko vēl aiz muguras darīsi!» *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 24.*

Aiz muguras viņai daudzi šausmināj ās un ņirgājās, bet priekšā rādīja laipnas, draudzīgas sejas. *Skujiņš Z. Jauna cilvēka memuāri. R. 1981, 98.*

Priekšā mīlēja glaimot, bet aiz muguras aprunāt un ļauni pasmieties. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 54.*

Tēva stingrais prāts neļāva arī abu dēlu starpā notikt nekādām ķildām vai nesaderībām, bet, ja tās notika, tad tās notika viņam aiz muguras, tikai tēvamāsai zinot un redzot.. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 260—261.*

Tādas izredzes [tikt nošautam] aizspiež muti arī tiem, kas aiz zaldātu muguras visvairāk plātījušies un gānījuši mazdūšīgos. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 341.*

«Ja mans vīrs lakstotos aiz manas muguras ar citu, man būtu aiz kauna zemē jālien.» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 368.*

— Kas to zina, ko viņi aiz manas muguras dara. *Kalve A. Tveice jūlijā. R. 1976, 167.*

AIZ kāda PLATĀS MUGURAS. *Saka par kādas ietekmīgas personas labvēlīgu attieksmi, atbalstu.*

— .. Operē vien šoreiz pats! Deniņos man skaļi pulsē asinis, acu priekšā tūlīt uzpeldēs migliņa... Vai noturēšos aiz tavas platās muguras līdz pensijai? *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 331.*

Bet priekšsēdētājs tā bija pieradis. Vienmēr par visu nācās atbildēt. Arī darbinieki aiz vadītāja platās muguras jutās omulīgi. *Bels A. Saknes. R. 1982, 248.*

ar MELNU (SLAPJU) MUGURU. *Ar lielu piepūli, ļoti intensīvi.*

Tūdaliņ stiprie ņēmās melnām mugurām rakt un stādīt, rakt un stādīt. *Šmits P. VII, 452.*

Salmiņš. Esmu ņēmies visos darbos puišiem pa priekšu ar melnu muguru. *Lindulis J. Lugu izlase. R. 1945, 116.*

Protams, pēc priekšpēdējās izmaksas drusku pasēdēja Raganu krogā, bet, kad visu ziemu rauts melnām mugurām, tad tā par sevi saprotama lieta. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 327.*

.. viņš, lai gan kungs būdams, nekautrējās pielikt roku pie darba, likās klāt pie siena un ābola vāla un nostrādāja veselus cēlienus ar melnu muguru. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 166.*

Vecos laikos jūrmalā dzīvojis kāds saimnieks, kam svētība negribējuse ne pagalam pielipt. Nabadziņš strādājis slapju muguru caurām naktīm, bet kā tukšs, tā tukšs. *Džūkstes pasakas. R. 1980, 291.*

Nāve izgāja pie darba, grauza resnus stumbrus, ka viss mežs atskanēja. Vakarā Nāve pārnāca nostrādājusies ar slapju muguru un atrada vīru pirtī peramies. *Šmits P. IV, 44.*

— Mēs te pašu mājās zinām, ka tev ir galva uz pleciem, un lai tie, kam tās nav, nāk pamācīties! Lai nāk un pastrādā ar slapjām mugurām! *Brodele A. Tas ir mans laiks. R. 1969, 199.*

ATLIEKT (*retāk* ATSTIEPT) MUGURU. *Pārtraukt darbu, atpūsties.*

Tagad nu alus pildītāji varēja druscin atliekt muguru, kādas dienas atpūsties, un šo gadījumu Pēteris gribēja izlietot, lai uzmeklētu savu krusttēvu. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 63.*

— Es gan ilgāk nestrādāšu. Man pietiek!

— Pietiek, veselas trīs dienas muguras nav atliektas. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 362.*

Muižas lielais rudzu lauks pilns pļāvējiem. Atsevišķos bariņos tie, muguras neatliekuši, steidzīgi strādāja. Spaili nobeiguši, vīri rikšiem atgriezās, lai uzsāktu atkal no jauna. Sievām pat neatlika laika muguru atliekt. *Kurcijs A. Dzīvības vārtos. R. 1956, 87.*

«Vai tev nevajaga atstiept muguru? Tā kā tā tas ūpis tev nekā nemaksās.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 606.*

«Jā, visi nevar par kungiem būt,» noteica Dormanis ar gudru smīnu..

«Kas tā nu atkal par aplamu runāšanu! Kad darba vergs gribētu savu nastu kaut cik atlaist un kādu brīdi muguru atstiept, tad jau tūliņ — kungi!» *Kosa J. Dienas tveicē. R. 1969, 66 — 67.*

muguras atstiepšana

Un tad šī mūžīgā atpūšanās, muguras atstiepšana, pīpes uztaisīšana!... Tiklīdz saimnieka acs nebija priekšā un pakaļā, tas bija ne vairs darbs, bet .. ķēpāšanās!... *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 157.*

ATLIEKT MUGURU TAISNU. *Sākt justies brīvam, neatkarīgam.*

Dabā jau bija rudens, bet mums likās, ka sācies pavasaris, brīnišķīgais cilvēces pavasaris... [1905. g.] Tumsa izklīdināta, darba rūķis var atliekt muguru taisnāk, inteliģentais cilvēks brīvi elpot. Sāksies pavisam jauna dzīve! *Miesnieks K. Mana dzīve un darbs mākslā. R. 1959, 66.*

BŪT (BRUKT, KLUPT) MUGURĀ kādam *novec. Ļoti skarbi, uzstājīgi ko prasīt, uzbrukt kādam, sagrābt ko.*

Bet bagātais saimnieks — nezin kur padzirdējis — otrā dienā dēlam mugurā: vai esot pārnesis zelta kausu? *Šmits P. X, 427.*

Un nu ķēniņš .. tūliņ znotam mugurā, lai gādājot apsolīto tiltu. *Šmits P. VIII, 200.*

To jūs, protams, nezinājāt, ka vēstulē barons aicina Ozolmuižas kungus un dragūnus nekavējoties brukt mugurā ielencējam tautas karaspēkam. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 58.*

Visus mājas ļaudis pārņēma liela satrūkšanās un tādas kā savādas bailes. To vien tik katrs skatījās, ka vectēvs piepeši kādam klups mugurā un to nožņaugs. *Doku Atis. — Austrenī. R. 1975, 160.*

Bet tamēr kaimiņa ķēniņš atceras: «Ā! tavā kausā laikam spēka zāles..»

Un ne prasa, nekā — tūliņ pretinieka kausam mugurā un izdzer līdz otrām ķimenēm. *Šmits P. VIII, 247.*

BŪT (PALIKT, *reti* citi darb. vārdi) AIZ MUGURAS kādam *3. pers. 1. laika nozīmē. Saka par to, kas ir pagājis, noticis, pārdzīvots.*

Daudz kas jau aiz muguras. Jauneklība, mīlestība, bet reizē ar to lielais posts. *Ceplis A. Daiļdarbu izlase, I. R. 1957, 204.*

— .. pēkšņi sajutu smeldzi, ka zaļoksnējā, aiz enerģijas pārpilnības kūsājošā jaunība man pašam ir jau aiz muguras. *Ezera R. Mežābele. R. 1966, 33.*

Viņi vairs nebija gluži zeņķi, izskatījās, ka armijas gadi viņiem jau ir aiz muguras. *Kolbergs A. Cilvēks, kas skrēja pāri ielai. R. 1978, 179.*

Varbūt aplam tā šaudīties, ja aiz muguras jau trīsdesmit divi gadi un viens amats jau bija apgūts? *Birze M. Tai rudens vakarā. R. 1974, 21.*

.. vecam cilvēkam jāpiedod viens otrs niķis, viņam viss mūžs aiz muguras. *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 31.*

Aiz muguras ganu vasaras, kalpones gaitas saimnieku pļavās, tāli ceļi pilsoņkara frontēs un — Rīgas Centrālcietums. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 391.*

Aiz muguras strēlniekiem bija karstā vasara ar niknām cīņām pie Lovates.. *Lācis V. KR, XII. R. 1974, 398.*

Izsmiekla, pazemojuma un izmisuma slīgšņu viņa bij izbridusi, tas pāri un aiz muguras. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 356.*

Laime viņam visa aiz muguras, to viņš sajūt, — priekšā tā vairs nav meklējama. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 493.*

Jāņi jau pusotras nedēļas kā aiz muguras. *Upīts A. KR, II. 1948, 492.*

.. nepatīkamā sastapšanās ar Ivetu un Lauru N. vairs nebija priekšā, bet aiz muguras. *Skujiņš Z. Jauna cilvēka memuāri. R. 1981, 219.*

Šķita, pēc ilga un grūta laika viņš atgriežas mājās, visas briesmas un pārdzīvojumi aiz muguras, šeit sagaida drošība, miers un atpūta. *Kaijaks V. Bailes. R. 1977, 90.*

— Pagājušais ar saviem priekiem un bēdām paliek aiz muguras, tikai atmiņas nāk līdzi... *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 209.*

Viņam priekšā bija tukšums un aiz muguras kaut kas palika, kas lika viņa sirdij sāpēt. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 353.*

Kristaps ir pastiepies labā garumā. Viņš taisās jau kā liels cilvēks pamest aiz muguras skolu un mācītājmācību. Viņam jābūt gatavam. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 679.*

2. *vietas nozīmē. Saka, ja kas tiek atstāts aizmugurē.*

Rīta svīdā nobraucām garām Cēsīm. Nu sirds paliek vieglāka. Nu ir pazīstamā puse aiz muguras! *Eiduks Jānis. Pārbaude. R. 1969, 140.*

.. otras dienas pēcpusdienā jau Bauska viņam bija aiz muguras. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 172.*

Pēc katra līkuma, kas paliek aiz muguras, sirds kļūst vieglāka. *Dripe A. Tā tas varētu būt. R. 1973, 122.*

Atstājis Pļaviņas aiz muguras, viņš ātri devās mājup. *Štrāls K. Likteņi. R. 1970, 60.*

BŪT UZ MUGURAS kādam *3. pers., sar. Saka par nodzīvoto gadu skaitu.*

.. Skudrāju saimniece ieskrēja istabā kā vētra. Sārta seja un glītas svētdienas drēbes viņu padarīja vēl īsti skaistu un pievilcīgu. Neviens pat nespriestu pēc izskata, ka viņai jau 45 un vēl kādi gadiņi uz muguras. *Zeiboltu Jēkabs. — Austrenī. R. 1975, 251.*

Būtu man gadu divdesmit mazāk uz muguras, tad tev parādītu... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 468.*

Bet ko gan es daudz varu gribēt — man jau devītais gadu desmits uz muguras. *Andersone S. K 1971, 6. nr. 83.*

Madei uz muguras bija savas astoņdesmit gadskārtas, bet viņa vēl joprojām drukna un moža sieva. *Bendrupe M. Degošie raksti. R. 1963, 193.*

Kā nepiedzīvojis puika tas aizgāja, bet atgriežas kā vīrs, kam jau daudz kas uz muguras. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 161.*

DANCOT PA MUGURU kādam *reti, sar. Neievērot kāda cieņu, tiesības.*

.. Ādolfam iekšā uzdīga trakiska cienība pret šo svešo, jo juta, ka tas viņam līdzīgs karakters, kas neļauj sev pa muguru dancot un apspiest savus uzskatus. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 519.*

— Lai es arī būtu [muļķis]! — viņš [Podnieks] saka skaņāk; no balss tikai maz vairs manāms, ka iedzēries. — Tāpēc man nav jāļauj gudrajiem pa muguru dancot. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 729.*

KĀ ĀŽA MUGURA. *Ļoti šaurs, smails.*

Uz asfalta sniegs sabraukts biezā, pelēkā putrā, uz trotuāriem piemīdīts slidens.

— Jāturas kā pa āža muguru, — pretimnākošā sieviete šķendējas. *Brīdaka L. K 1974, 10. nr. 42.*

Imants ar projektu rokā vēl reizi rāpjas šaurajā un stāvajā kāpā kā āža mugurā, ko lēni grauž un skalo Bebrupe. *Zariņš M. Vienas vasaras stāsti. R. 1975, 17.*

KĀ NAŽA MUGURA. *Ļoti šaurs, smails, plāns.*

— Vai tad nu bāņa kungi visu lauku neizmeklēja, kad vecajam Rijniekam atņēma to lielo gabalu?

— Laikam tak nebūs izmeklējuši. Divdesmit soļu plata tiesa palikusi starpā, kā naža mugura. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 33.*

Liels kā māja un kaulains, visas ribas varēja saskaitīt, krustu kauls kā naža mugura, aste nogriezta līdz stulpei, zemnieku zirdziņi viņam tikai pāri pavēderei. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 166.*

Puikam .. deguns plāns kā naža mugura.. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 267.*

Turpat jau bij arī šis daudzinātais ceļš. Šaurs un smails kā naža mugura, kails un zilgans kā nosaluša naga mala tas bij izlīdis no kupenām un aizstiepās pāri sniega klajumam, līdz kamēr pazuda miglā. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 261.*

Sēdeklis salīdzinājumā ar mašīnas dīvānu tāda naža mugura vien bija, bet nu galu galā gan jau tik daudz vēl izturēsim. *Skujiņš Z. Vīrietis labākajos gados. R. 1975, 355.*

Viņš vienmēr noara kaimiņu robežas ežmales tik šauras kā izkapts muguru, un tiem vajadzēja atstāt no savas zemes vagas tiesu, lai tīrumi nesaplūstu kopā. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 30.*

KAS MUGURĀ UN VĒDERĀ *atkarīgā teikumā;* NE MUGURĀ, NE VĒDERĀ *sar. Saka, uzsverot cilvēka nabadzību.*

«.. Es gan zinu, kurai no mūsu meitām kas ir un kurai nav vairāk kā mugurā un vēderā.» *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 17.*

P o g a. Man pēc kara nebija it nekā. Es biju tāds, kāds te stāvu, — tas, kas mugurā un vēderā. *Gulbis H. Sarunas ar skopām remarkām. R. 1974, 111.*

Redz, kungam visas mantiņas atņēmuši, cilvēks palicis ar to, kas mugurā un vēderā. *Talcis Ā. Manas raibās dienas. R. 1958, 156.*

Pašiem viņiem vairāk nav kā tik, cik mugurā un vēderā. *Janševskis J. KR, II. R. 1940, 126.*

Un ko tagad ievēlēja jaunajā rīcības komitejā? Cilvēkus, kuriem nav nekā, kā mēdz sacīt, ne mugurā, ne vēderā. Ņemsim to pašu Cimdiņu: ne viņam savas mājas, ne pastāvīgas dzīves vietas. *Birznieks-Upītis E. Izlase. R. 1951, 356.*

LIEKT (LOCĪT) MUGURU. *1. Strādāt smagu fizisko darbu.*

Citus viņš nebija kalpinājis, bet pats arī nebija muguru liecis. *Kurcijs A. Dzīvības vārtos. R. 1956, 269.*

Aizupes muižas pilī atkal atgriezās barons Hāns, un viņa kalpi, tāpat kā agrāk, no saules līdz saulei lieca muguras smagajos zemes darbos. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 44.*

Ciet vīra vieglo dzīvi, valdi un turi saimniecību uz ūdens, cīnies bērnu dēļ, liec muguru, ej, kamēr klūpi. *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 131.*

— .. Pavasarī dabūju darbu pilsētas dārzniecībā aiz Viestura parka. Rakt un rijolēt nebija viegli, bet par to maksāja trīs lati dienā. Un pie tam visas astoņas stundas nekad nenācās muguru locīt. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 201.*

— .. Vai visi neesam kopā locījuši savas muguras, celmus lauzdami? *Jokums K. Izlase. R. 1959, 279.*

2. kāda priekšā, kādam. *Izrādīt padevību, zemoties.*

Ek, Liepas māt, patiešām grūti tev saprast / Šos laikus, kad tai pašā skolā, kuras pagalmā stāvi, / Māca par cilvēkiem tos, kuru vectēvus redzēji muguras liecam / Barona priekšā.. *Gūtmanis O. Zv 1976, 2. nr. 7.*

— .. jūs esat pieraduši muguras liekt un piedurknes laizīt.. *Upīts A. Pērkona pievārtē. R. 1950, 140.*

Kalpu, mežstrādnieku un rentnieku bērniem skolotājs centies ieaudzināt godbijību pret pagasta varenajiem, pats locījis muguru bagāto saimnieku priekšā. *Bundzeniece O. Irēnas dienasgrāmata. R. 1971, 20.*

Kāpēc tad taisni viņu, kad pasaulē tik daudz nekam nederīgu studentu, kas prata tikai muguru locīt dāmu priekšā un tad stulbi pļēgurot. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 469.*

«Un, ja mēs kā īsti vīri nelokām savu muguru, paturam savas īpatnības un valodu, tad, ja reiz pienāk jaukais, skaistais brīvības rīts, mēs esam gatavi — — —» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 192.*

Senāk viņš nav liecies ne Vilhelma junkuru lodēm, ne .. granātām, tagad gatavs locīt muguru dažādiem pašmāju un sveštautu kungiem. *Saulītis B. Strēlnieka dēls. R. 1960, 48.*

LOKANA (LUNKANA) MUGURA; MUGURA IR LOKANA (LUNKANA). *Saka, ja kāds prot izdabāt, ir padevīgs, viegli pielāgojas apstākļiem.*

.. nekas nedara sulaiņiem tik veiklas kājas un lokanu muguru kā laba dzeramnauda. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 124.*

Būtu tikai bijis mazliet lokanāku muguru un mīkstāku mēli, kad darīšanas ar priekšniecību. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 259.*

Toties tad, kad Tomaševics satikās ar semināra mācību spēkiem, mēle un mugura viņam allaž bija lokana. *Zvejsalnieks B. Zaudētie gadi. R. 1963, 110.*

Ar lunkanām mugurām daļai no viņiem jau bija izdevies iespraukties Rīgas domē, kur tie palīdzēja realizēt prettautisku politiku. *Stankevičs A. Pēc pirmajiem cīruļiem. R. 1981, 125.*

«.. Bet viņiem trūkst ārēja un iekšēja smalkuma, trūkst uzstāšanās. Mugura tik lunkana pret vācu kungiem, tādēļ ka tiem nav iekšēja satura.» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 376.*

MUGURA KŪP kādam. *Saka, ja ko dara ar lielu piepūli.*

Velns vilcis, vilcis — mugura jau kūpējusi — te iesaucies: viņš nespējot vairs, vajagot atpūsties. *Šmits P. XI, 97.*

Tev tēvs vēl nebija žagaru nogriezis, kad man jau pie arkla mugura kūpēja. *Kalndruva M. — Stāsti. R. 1969, 126.*

— Gan jau pārbīdīsi, — Slaucītājs atmeta ar roku, kunga krēslā atlaizdamies. — Vīrs kā slamsts un tad vēl nevarēs, es te visu rītu raujos, ka mugura kūp. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 312.*

— .. Tur tu saņemsi algu, kā nākas. Jau bez rubļa dienā nebūs. Un cik tagad tās dienas... Vai tev no tumsas līdz tumsai jāiet, un vai tevi kāds trieks strādāt, kamēr mugura kūp? Kusti pamazām no saules līdz saulei... *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 201.*

MUGURA MAKSĀ *sar. Saka, ja kāds tiek sodīts ar pērienu, izjūt savas rīcības negatīvās sekas.*

.. daži [vīri] tika pabāzti zem zaļajām velēnām, citi iebāzti cietumos, vairumam mugura maksāja, ko mute pelnījusi, tikai Kaupurs vienīgais tika atrasts par gluži nevainīgu.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 302.*

Mēs visi bijām drusku pārgalvīgi un nebēdājām ne par Dievu, ne par velnu. Par to nākamajā nedēļā dabūja samaksāt mūsu muguras. Kā redzi, mugura samaksā gan par darbiem un nedarbiem muižas laukos, gan par to, ko aiz pārdrošības un spītības pasaka mute. *Kalniņš J. Zv 1983, 8. nr. 18.*

MUGURA NIEZ kādam *sar., iron. Saka, ja kāds rīkojas tā, ka var dabūt pērienu.*

— Pats mucu ielaidi, pats arī tīri, bet man ir sestdienas vakars.

— Tev laikam mugura niez pēc šā? — bocmanis man parādīja mezgloto «kuģa kaķi» [pletni]. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 335.*

MUGURU NEATLIECIS (neatliekdams); ar NEATLIEKTU MUGURU. *Bez atpūtas, bez apstājas.*

Abi rāvās, muguru neatliekuši, no agra rīta līdz vēlai naktij, lai tikai varētu apģērbt savu vienīgo bērnu kā princesi.. *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 135.*

Mikus atceras dakteri Jurjānu, viņa sarunas ar Meņģeļu saimnieku, un Mikū saceļas īgnums: kungi allaž slavē kalpu, kas, muguru neatliecis, padevīgi iztop viņu nodomiem. *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 27.*

Bet viņš četrdesmit gadus strādājis, muguru neatliekdams, bet tomēr nomirs nabagmājā. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 760.*

Kas tas par neizprotamu likteni? Pusmūžu viņa ar tēvu nodzīvojusi, abi neatliektām mugurām, saules gaismu neredzējuši — kaut jel ar vārdu to pieminējuši! *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 538.*

PAGRIEZT (uzgriezt, atgriezt; griezt) MUGURU kādam, kaut kam. *Novērsties, atteikties, neievērot.*

Ar nicināšanu viņa pagrieztu muguru tam, kas viņu atgrūda no sevis un apsmēja... *Upīts A. KR, I. R. 1946, 99.*

Un prātīgi vien tas Ojārs esot darījis, tādai vējaslotai pagriezdams muguru. Kas nu no tādas kārtīgam jauneklim par sievu! *Kaijaks V. Vistu elks. R. 1967, 73.*

Ko lai dara, ko lai dara! Šai lolotai un cerētai dzīvītei, kāda būtu bijusi starp druvām un mežiem, nu bij mugura jāpagriež. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 640.*

Varbūt viņš jau pagriezis muguru kopējai lietai. *Kurcijs A. Dzīvības vārtos. R. 1956, 241.*

Sveilis rīkojās visnadzīgāk. Bet šad un tad manīja pats, ka nav viņam vairs tā iespaida, kas agrāk. Ar viņu parunājās, viņā noklausījās un pagrieza muguru. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 298.*

Tādu vienkārši izstumtu no draugu vidus. Tādam uzgrieztu muguru, ar tādu vairs nerunātu.

Nodevējs — būtu viņa vārds. *Zariņš K. Spīganas purvā. R. 1981, 127.*

Un riebuma pilnu sirdi Teips uzgrieza šiem «draugiem» muguru. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 254.*

Pašā Krievijas dzīvē bij kaut kas tāds, kas lika pat daudziem turīgu vecāku un muižnieku dēliem atgriezt muguru savai šķirai un meklēt savienību ar darba tautu. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 384.*

Gadu atpakaļ viņi zemes darbiem bija atgriezuši muguru, aiziedami par plostniekiem. *Blaumanis R. KR, III. R. 1958, 220.*

A d e l e. [..] Vai viņam būs diezgan spēka atgriezt muguru līdzšinīgai dzīvei? *Alunāns Ā. Lugas. R. 1968, 146.*

«.. Man liekas, ka visa mūsu tautas lieta ir tikai tukša skaņa. Tiklīdz mūsu pašu intereses to prasa, mēs griežam tai muguru — —» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 772.*

PĀRLAUZT AR MĒLI MUGURU OTRAM *saistījumā ar* varēt *tagadnē 3. personā. Ar vārdiem (runāšanu) nodarīt otram nelabojamu ļaunumu.*

— .. kā ar' cilvēki otru neaprunā? Bet tā jau veci ļaudis saka, ka ar mēli varot otram muguru pārlauzt. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 357.*

SLĒPTIES AIZ kāda MUGURAS (kādam AIZ MUGURAS). *Kādu izmantojot, vairīties no atbildības, grūtībām.*

Ģenerālgubernators .. pūlas izlikties mierīgs. Skatiens .. liecināja, ka viņš diez ko dotu, ja zinātu, kas tā ir par autoritāti, kas slēpjas aiz šīs delegācijas muguras. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 588.*

Viņi neslēpjas citiem aiz muguras, klasē strādā aktīvi, ja arī kļūdās, nemulst, bet tūliņ cenšas kļūdu izlabot. *C 1974, 4. nr. 17.*

Lielā barā vienmēr kāds var «pa glumo», var atļauties paslēpties aiz citu mugurām. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 376.*

STĀVĒT AIZ MUGURAS kādam (AIZ kāda MUGURAS). *Netieši veicināt, atbalstīt kāda rīcību.*

«Tas nu ir gan tiesa, ka mērnieks caur Gaitiņu izdzīšanu izrādījās pasaules priekšā par taisnu,» kāds no malējiem sacīja; «bet viņu īstie izdzinēji bij gan citi, kuri stāvēja mērniekam aiz muguras.» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 253.*

.. darbus šai izstādei bija safabricējis maz pazīstamais gleznotājs Kasparsons, aiz kura muguras stāvēja daži no «vecajiem akadēmiskajiem» māksliniekiem, kas bija galvenie iniciatori. *Atmiņas par Leonu Paegli. R. 1961, 105.*

Patiesībā tā ir arī darba fikcija, jo nekādu atbildību vai mīlestību pret darbu jaunietis neizjūt, nekādas grūtības, darbu pametot, viņam neradīsies, aiz viņa muguras atrodas vecāki. *Dripe A. Kolonijas audzinātāja piezīmes. R. 1975, 216.*

Neļķe prata nostādīt avīzi. Plaši personīgi sakari un labākās aprindas aiz muguras. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 393.*

MUIŽA

KĀ MUIŽU PĀRDEVIS. *1. Bēdīgs; bēdīgi.*

— ..Tas [Leišu Jānis] jau ar staigā apkārt kā muižu pārdevis. Pulciņš sākot izjukt. Ceturtklasnieki vairs negribot piedalīties, pēdējā [ģimnāzijas] gadā vajagot ieraut mācīšanos. *Plaudis J. KR, II. R. 1964, 295.*

— Sēd kā muižu pārdevuši.

— Vajag tostu. Vai kāds zina tostu? — Zigis ierunājās. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 169.*

2. Apmierināti; bez rūpēm.

Kad visas [nokautās aitas] sanesuši [noslēpuši labībā], gājuši visi trīs [brāļi], kā muižu pārdevuši, mājā. *Šmits P. XII, 422.*

.. es saldi aizmigu un gulēju kā muižu pārdevusi līdz pat rītam. *Zigmonte D. Reminiscences. R. 1986, 207.*

Anna klusītēm piecēlās, vairākkārt paraustīja māsu, tad tīri stingri piegrūda pie sāniem.

— Guļ kā muižu pārdevusi. *Zigmonte D. Laintu lāsts. R. 1984, 105.*

LIELA MUIŽA *sar., iron. 1. Kas tur sevišķs (izsauksmes vārda nozīmē).*

— .. Mūs gaida. Rītu pulksten piecos mums jābūt Rīgā..

— Liela muiža — lai pagaida! *Upīts A. KR, V. R. 1948, 381.*

Arnis smaidīja par ļaužu ieskatiem. Liela muiža, ka tie viņu turēja par ākstu. *Lācis V. KR, IV. R. 1971, 426.*

Nu, mazliet salēkušies — un viss, liela muiža, jau sen aizmirsuši, laukos tādas lietas gadoties bieži. *Laganovskis J. Ciemos pie Izidora. R. 1970, 125.*

— Kāpēc precas, ja pēc tam šķiras?

— Liela muiža! Cilvēks iemīlas otrreiz un aiziet. *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 275.*

2. *Tāds, kas netiek uzskatīts par lielu grūtumu, vērtību, zaudējumu.*

«Ej, ej, niekkalbīti, tādēļ bēdāties! Liela muiža maizi cept.» *Šmits P. IV, 326.*

Ja jau nevarēs satikt, ja nepatiks, — nebūs liela muiža pasacīt, lai iet. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 24.*

— Jūs, mamma, savas jaunkundzes par daudz nopūlējat [grūtā darbā]. .. jūs varētu gan pieņemt kādu cilvēku, kas to padara.

— Varētu jau gan.. Liela muiža tur nebūtu: vienu otru sieviņu viegli var dabūt katrā laikā par lētu maksu. *Janševskis J. KR, XIII—XIV. R. 1933, 12.*

— Citu svētdien es aiziešu, tad redzēsim, kas jums tur ir par mantu. Dzelzasīm neesmu taisījis, bet tik liela tā muiža nav. Suntužu kungs Rīgā pa vecam nopircis, aiziešu noņemt provi. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 25.*

Kad nav, nav brīv redzēt.. Liela muiža gan zudīs, ja vienu nakti pils sargi pagulēs. *Šmits P. VIII, 144.*

— Kaut kas mūs te Brīviņos tā kā apsēdis: kas salīgst, tas apprecas, drīz jau apaļu puisi vai meitu nemaz nevarēs dabūt.

— Liela muiža tagad no tiem apaļajiem, — Līzbete pukojās apģērbdamās. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 407.*

Liels nekas tur nevar iznākt, ja arī viss atklājas. Krišam ieroču atļauja ir. Liela muiža tie divi [nelegāli nošautie] zaķēni. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 126.*

Košķins (kasa galvu). Hm, — nu, lai iet arī uz vienu partiju.

Hamsters. Tas ir prātīgi. Liela muiža — simts tūkstošu. Mans tēva brālis vienā vakarā paspēlēja uz kārtīm piecdesmit tūkstošus... *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 411.*

— .. naudas pietiktu, kādi simti šurp vai turp — nav liela muiža. *Kolbergs A. Cilvēks, kas skrēja pāri ielai. R. 1978, 156.*

«Viens otrs ja to [alu] nedzer,» tie gudri smējās, «nav vēl nekāda liela muiža... Gan būs ļaudis, kas dzers...» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 494.*

MĀJAS KĀ MUIŽA. *Lielas, bagātas mājas.*

«Bagāts! Mājas kā muiža. Kroņinieks!» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 482.*

— .. viņam mājas kā muiža. Tur tu tiešām varēsi būt grāfiene! *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 214.*

— Un kas par mājām — es tev saku: kā muiža. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 78.*

— .. vai Kraupēnu Cīrulim naudas trūkst. Māja kā muiža. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 6.*

3. *sieva.* Mājas kā pusmuiža, pašam savs kuģis un kur nu vēl visāda zvejas spaile. *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 9.*

— Nu, nu, bet es tev sacīšu — kur toreiz zemnieks mita puskrituša rijā, tagad dzīvojamā māja kā mācītājmuiža! *Bels A. Saucēja balss. R. 1973, 16.*

MŪRA (mūru) MUIŽA *novec. Cietums.*

.. tādus varoņus, kas nepareizi aizskar otra cilvēka, līdzcilvēka godu, sauc pie stingras atbildības, un visiem gadās ne vienīgu reizi tas gods atdurties ne visai godājamās un ne visai gaišās telpās — pazīstamā «mūru muižā». *Pērsietis. KR, II. R. 1937, 282.*

Mūrnieku nosvieduši no mantziņa amata — jau paspējis apzagties. Nebūs ilgi jāgaida, kad Reguts arī sasmērēs nagus. Kā tad es smiešos, kad prokurors nāks šo vest uz mūra muižu. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 152.*

ZAĻĀ MUIŽA *novec. Mežs, ganības.*

.. abi večuki bija iekārtojuši slēptuvi pagrabā.. Tikai līdz pavasarim, kad zaļā muiža atkal vaļā. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 231.*

Nu jau [lopiem] labi, zaļā muiža vaļā. *Kagaine E., Raģe S. Ērģemes izloksnes vārdnīca, 2. R. 1978, 330.*

MUIŽKUNGS

KĀ MUIŽKUNGS. *Brīvs, neatkarīgs no citiem, bagāts.*

— Jā, brīvs jau es esmu kā viens muižkungs. Gribi — ej kolhozā pakusties, gribi — sēdi mājās un ciemojies. *Zigmonte D. L 1980, 1. nr. 18.*

— .. Tas dienās būs vīrs, kas dzīvos kā muižkungs. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 223.*

MUIŽNIEKS

KĀ [MĒRENS] MUIŽNIEKS. *Brīvs, turīgs.*

Neviens tev nevar pavēlēt, — ubags ir brīvs kā muižnieks! *Janševskis J. KR, I-II. R. 1933, 246.*

Lieli radi, liela māja un bagātība.. Pats var dzīvot kā mērens muižnieks. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 384.*

MUKA

VIENĀ MUKĀ *novec. Bez apstājas, visi kopā, vienprātīgi.*

— Pareizi! pareizi! tas labi! tas labi! tādi vīri tik der kā Vodžus ar Cīruli! — tā talsinieki vienā mukā slavēja šos, nezinādami, kā nu cienāt, kā pateikties. *Lerhis-Puškaitis A. — Tam labam būs augt. R. 1978, 78.*

MŪKS

KĀ MŪKS; KĀ MŪKS CELLĒ *parasti savienojumā ar* dzīvot. *Vientuļi, askētiski, noslēgti.*

Priedola Rūdolfs — neredzēts savādnieks, kas visvairāk mīlē vientulību, savu sievu aizlaidis projām, citas sievietes nemeklē un dzīvo kā mūks.. *Janševskis J. Līgava, II. R. 1932, 245.*

Zināms, galīgi kā mūks nedzīvoja, taču tie bija izplēnoši mirkļi. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 114.*

..vai tad cilvēks trīsdesmit gadu vecumā var dzīvot kā mūks? *Kūlis Ē. Sapņotājs no piektā stāva. R. 1974, 133.*

Māte un māsa nav mājās, radu un draugu viņam varbūt arī nav. Viņš jau dzīvo kā mūks pa māju un cauru dienu tikai tai dārzā vien guļ. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 583.*

Skolotājam provincē jāturas kā tādam mūkam. Atliek vakarā uzlūgt kādu trīs reizes dejot vai paņemt zem elkoņa, kad jau tiek gaidītas kāzas. *Brīdaka L. Portrets profilā. R. 1970, 93.*

Dzejo nu, dzīvo nu kā mūks cellē, neliecies nu gar visu pasauli ne zinis! *Ādamsons Ē. — Varavīksne. R. 1969, 230.*

MŪĶENE

KĀ MŪĶENE (*barb.* NONNE). *Vientuļi, askētiski, noslēgti.*

— Vai esmu vainīga, ka Tedis noslīka? Vai tāpēc man nu viss liegts? Jādzīvo kā mūķenei un jāizliekas svētai.. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 167.*

— .. man taču arī gribas izskatīties kā cilvēkam. Nevaru mūžīgi staigāt kā mūķene. *Brodele A. Marta. R. 1965, 118.*

— .. Manis dēļ tev nemaz nevajag dzīvot kā nonnei un bēgt no cilvēkiem. *Lācis V. KR, VIII. R. 1973, 118.*

MUĻĶIS

ĶERT (paķert) UZ MUĻĶA kādu *vienk. Censties kādu veikli apmuļķot, izmantot kāda nezināšanu, neattapību.*

— .. Sen jau gribēju to draņķi [sūkni] izcelt. Dūkšana krita uz nerviem. Un strāva akā zivis sita.

Ko viņš muld? Kādas akā zivis? Ķer atkal uz muļķa! *Bels A. Saknes. R. 1982, 103—104.*

— Tu uzklausies, Juri, es visu izstāstīšu.

Juris paskatījās Žuburā no sāniem un paraustīja plecus:

— Manis pēc stāsti. Tikai nedomā velnu dzīt. Uz muļķa tu nevienu nepaķersi. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 127.*

«.. eksāmeni, domā — nieks? Un satiksmes noteikumi? Grāmata no galvas jāiezubrī. Un, ja inspektori tevi paķer uz muļķa, — cauri esi..» *Dripe A. Ceļa zīmes. R. 1966, 38.*

MUĻĶIS PALIKDAMS *sar. Ar ļoti lielām pūlēm, bet bez panākumiem.*

Ķēniņa māte sasauc visus pavalstniekus un nu meklē un meklē lielajā drūzmā, muļķi palikdami.. *Šmits P. IX, 365.*

Meklētāji apgriezušies, skrējuši ātriem soļiem atkal uz to pusi, bet izskrējušies, muļķi palikdami, piekususi, noguruši — uzbrucis vakars. *Šmits P. XIV, 431.*

NEBŪT NO MUĻĶU MĀJĀM (mājas) *sar. Nebūt muļķim.*

— .. Mēs lai skrienam katru rītu, mēles izkāruši, apkārt visai apgaitai.., desmit sviedrus svīzdami, lai kilometriem apliekam ielenktos

vilkus ar karodziņiem, bet mednieki atbrauks no pilsētas, nostāsies uz masta un — blauks! — par priecīgu šāvienu saņems prēmiju. Paldies! Neesam [mežsargi] no muļķu mājām. *Vanags J. Meža dziesma. R. 1976, 10.*

— Par velti mīlēts! Šie zēni nav no muļķu mājas. Ar pliku roku mūs nepaķers... *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 240.*

Bet mana mutere arī nebija no muļķo mājām. Viņa vairs produktus nenesa mājās, bet glabāja ārā tikai sev vienai pašai zināmās slēptuvēs. *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 85.*

MŪMIJA

KĀ MŪMIJA. *Nekustīgi, bez valodas.*

— Ko nu stāvi kā mūmija? — viņš piepeši iesaucās, it kā nupat tikai būtu pamanījis, ka Ieva te ir. — Vai iesi gulēt! *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 212.*

Oficieri acumirklī ir kājās un sastingst kā mūmijas uz priekšu izstieptiem zodiem. *Ziediņš A. Bataljona komandieris Krauja. R. 1964, 50.*

— Neviena vārdiņa tu vairs nedabūsi no manis zināt un dzirdēt, ja esi tik liels savā garā. Būšu mēma kā mūmija. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 189.*

— .. Visu to gadu, ko šeit pavadīju, netiku dzirdējis, ka Švolkovskis parunātu kādu vārdu ar sievu. Viņa allaž sēdēja mēma kā mūmija, — tikai pirksti, kas knibinājās ap kādu rokdarbu, un smagā aizdusas elpa rādīja dzīvu cilvēku. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 99.*

Koškins, samiegojies, sēd galda galā. Ķucis, kā mūmija, mēms. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 21.*

MURDS

BŪT MURDĀ *sar. Būt nokļuvušam nevēlamos, bīstamos apstākļos, bezizejas situācijā.*

Nekad viņš nevarētu noliegt savu vainu. Lai cik manīgs zutis, — murdā viņš būtu. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 99.*

— .. Gulbe ir revīzijas komisijā, un mēs domājam, viņš nomanīja, no kurienes tā nauda. Ja tie uzplijas, tad kasierim plāni un mēs tā kā tā esam murdā. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 507.*

— .. Cik reižu es neesmu bijis — nu, taisni kā murdā. Bet paskaties — kur radusies, kur ne, sprauga, pa kuru tu atkal tieci brīvā gaisā. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 719—720.*

— Esam tikpat kā murdā. Uz Gulbeni mazais bānītis neiet. Telefona sakari pārtraukti. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 71.*

LĪST (ielīst) MURDĀ *sar. Pakļaut sevi briesmām, kaut kam nepatīkamam.*

Es atceros, ko vakar mīlīgā Hermīnes tante stāstīja par Signi, viņas čaklumu un par to, ka vecais Orups gādājot šai preciniekus.

Nekas nesanāks, es būšu patstāvīgs, neatkarīgs un stingrs pret sevi un šitai murdā nelīdīšu, pat tad ne, ja skuķis būtu smukāks par Signi. *Kaijaks V. Zv 1982, 20. nr. 25.*

Kučieris un Bērts slaistījās tepat zālē, aiz pievērtām durvīm četri uzticamie atradzieši basām kājām un salocītiem stipriem grožiem. Viss norunāts līdz beidzamam sīkumam — [Mārtiņš] neizspruks, ielīdīs kā murdā. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 696.*

— Norunātā laikā dāņi iebruks Holšteinā, un tas zeņķis, kas saucas par Kārli Divpadsmito, katrā ziņā steigsies turp un ieskries kā murdā. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 62.*

PILNS KĀ MURDS. *Saka par cilvēkiem pieblīvētu telpu, vietu.*

Pa ceļu, pa ežmaļiem taisni laukiem pāri brauca un kājām steidzās baznīcēni. Šodien būs pilns kā murds. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 199.*

Iebraucamā vieta pilna kā murds.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 607.*

Laukums pilns kā murds, vietējo nebij mazāk kā rīdzinieku. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 552.*

Un māja vienmēr cilvēku pilna kā murds. *Grigulis A. Zivis dzīvo ūdenī. R. 1976, 49.*

Neķene. [..] Nez kur nu visi salīduši, parasti jau te pilns kā murdā! *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 326.*

Krēslā telpa pieblīvēta kā murds, jaunpienācējiem nav kur apmesties.. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 209.*

MŪRIS

ATDURTIES KĀ PRET MŪRI. *Sk.* ATDURTIES KĀ PRET SIENU.

JĒRIKAS MŪRI *novec.* *1. Saka par pretestību, šķēršļiem, ko pārvar ar viltu un varmācību (pēc Bībeles leģendas, Jērikas mūrus sagrāvušas iebrucēju tauru skaņas).*

Nopriecājās ir tēvs, ka Jūlis tik pamatīgi izskolojies un taisās aplauzt vecam tirgotājam ragus. Vai tad nu tīri tik neieņemami ir tie Jērikas mūri? *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 259.*

Ar trokšņošanu tie nodomājuši kasi sagraut tikpat kā agrāk Jērikas mūrus. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 238.*

Tas [žogs] gulēja zemē, sabrucis kā Jērikas mūris pēc septītās izraēļa bazūnes. *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 44.*

2. Saka, ja ir liels troksnis, uztraukums.

Visi pīpē tik traki, ka ventilācijas ietaise nemaz nedomā darboties. Nekas kopējs ar to, kas mājās. Un orķestris! Jērikas mūrus gāž kopā! *Grigulis A. Zivis dzīvo ūdenī. R. 1976, 84.*

Vecajā mācības mājā patiesi sacēlās liels troksnis, it kā Jērikas mūriem grūstot. Mācības puiši bija palaisti pusdienā un nu ņēmās ap savām lādītēm un skapīšiem pa pieliekamo kambarīti, ka krapšēja vien. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 234.*

E d ž u s. Tur nu esot tāds uztraukums kā pie Jērikas mūriem. *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 217.*

«Vai rimsieties, bezkauņas!» vecene sāk rāties. «Taisa traci kā pie Jērikas!» *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 576.*

— Es taču to daru, es aprunājos ar jums, bet jūs tik kliedzat kā pie lielā raudu mūra. *Lācis V. KR, XIV. R. 1975, 246.*

KĀ MŪRIS. *1. Cieši kopā, ļoti blīvi, nepārvarami. Sk. arī* KĀ SIENA. *1.*

Ap pašu baznīcu ļaudis stāv kā mūris, un baznīcas dārzā iespraukties nav viegli. *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 398.*

Solos un ejas malās stāvēja ļaužu kā mūris un sačukstējās. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 8.*

Pildījās krēsli, pildījās soli līdz zāles dibenam. Gar sienām stāvēja cilvēki kā mūris. *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. R. 1982, 360.*

Abās pusēs un priekšā mežs kā mūris. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 655.*

Cik silti te saulīte sildīja! Ziemeļu vējam stāvēja priekšā biezs priežu mežs kā mūris. *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. R. 1982, 234.*

2. Labi noaudzis, ļoti biezs. Sk. arī KĀ SIENA. *2.*

Viss rudzu lauks cilvēka augstumā noaudzis kā mūris. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 193.*

Rudzi kā mūris. Gluds un dzeltens līdz pamalei. *Indrāne I. Aisma. R. 1980, 372.*

«.. Kvieši te augs kā mūris. Paskat šo zemi. Tā ir zelta bedre!» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 289.*

Purvmalā vēja lini jau biezi kā mūris — cilvēka augumā, jau pumpurs virsotnē. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 361.*

Krācē Annele «novalda» savu pulku.. Krācei vienā pusē lielais sils, līdz pašai laukmalei pieaudzis biezs kā mūris, otrā — bērzu kalni, noauguši jaunu, smuidru smalci. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 212.*

Tad vari redzēt āboliņa lauku — āboliņš biezs kā mūris un kupls. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 360.*

Vismaz pie siena vēl Pēterienei negribējās iet. Tur esot neveselam cilvēkam tā visnelāgākā staipīšanās, — viņa teica. Sevišķi no līča viņa baidījās, jo tur vietām bija zāle kā mūris — klēpis pie klēpja. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 45.*

Mūsu pagalmā ir zaļš biezs mauriņš, vienā sētmalē balto smiltis, bet pagalma otrā malā, aiz vecās kūts, saaugušas vērmeles un māteres kā mūris. *Klimkāne Ā. — Kā bērza tāss. R. 1974, 234.*

— .. Mirdza par to dabūja jēru no manas aitas, sen jau bija kārojusi. Kā ne, īsta merīniete, vilna bieza kā mūris un mīksta kā zīds.. Mākonis, ne aita. *Belševica V. K 1977, 5. nr. 76.*

3. Stingri, droši, ar negrozāmu pārliecību. Sk. arī KĀ SIENA. *3.*

Ē, lai nu tie citi domā, kā grib, Pēterēns stāv kā mūris Kārlēna pusē. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 7.*

— .. Kolektīvs stāvēs par jums kā mūris. *Skujiņš Z. Vīrietis labākajos gados. R. 1975, 299.*

Mūsējie stāvējuši kā mūris, un vāci sākuši atkāpties lielā steigā, domādami, ka krieviem pienākuši lieli spēki.. Nezinājuši, ka te stāv pretim tikai divi latvju bataljoni. *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 38.*

Bet ar to [avīzes cenzūru] vien nebūs līdzēts, ja mēs paši neapzināsimies mērķi, kopotiem spēkiem nemēģināsim apspiest ļaunumu pašās saknēs, nestāvēsim kā mūris priekšā šīm mācībām un neļausim tām izplatīties tautā. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 148.*

Pagājušogad Dagnija klīda pa dārzu un pagalmu, iztēlodamās, ko un kā pārveidos, bet kāda jēga celt šīs gaisa pilis, ja tante katram mēģinājumam ko grozīt stāv pretī kā mūris, savu mūžīgo miršanu daudzinādama, tomēr mirt nemirdama. *Svīre M. K 1977, 9. nr. 71.*

4. *retāk. Ļoti stiprs; ļoti ciets; nejūtīgs.*

«.. Nu, jūs jau zināt, kas tas bij par tēviņu, šis vecais Sluķins, — kā mūrs. Zirgu varēja izraut no ilksīm kā burkānu un iesviest grāvī. Klētiņai baļķus no meža ar nešanu vien sanesa.» *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 68.*

«.. Mēle tai skraida kā atspole. Visus tā zina aprunāt un gānīt. Darba strādnieks tai jātiesā, bet pati slinko, lai gan krūts kā mūris.» *Poruks J. Stāsti. R. 1959, 108.*

Vasarā uznāca svelmains karstums. Dūņu bedre izžuva sausa un cieta kā mūris. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 323.*

— .. Lai Dievs žēlīgs atraitnei, kura, vīru izvadot, neraudās!

— Re, kā stāv... auksta un cieta kā mūris!

— Jā, jā, neviena asariņa nenobirst. Tai, rādās, maza bēda. *Kalndruva M. Vējš pakar kokli. R. 1979, 39.*

5. *reti. Pavisam kluss, bez valodas. Sal.* KĀ SIENA. **4.**

Mēms kā mūris. *ME. II, 679.*

.. ikviens jutās spiests sacīt šādu vai tādu laipnības vārdu gan pret viesiem, gan arī pret Bramanīšu Pēteri, jo, sak, vai nu, cita brandavu dzēris, sēdēsi kluss kā mūris, gaidīsi vēl un neizrādīsi nekādu laipnīgumu. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 356.*

ĶĪNAS (ķīniešu) MŪRIS. *Nepārvarams šķērslis, tas, kas šķir (konkrētā un abstraktā nozīmē).*

Eža nebija Ķīnas mūris. Tādēļ tai pāri pārskrēja vaļā pasprucis zirgs, neuzmanīta govs vai palaidniece vista. *Kalndruva M. Tīrumā. R. 1963, 212.*

Viņš, strādnieka dēls, bija ienācis šajā pārtikušajā, čaklajā dzimtā un pārliecinājies, ka tāda Ķīnas mūra nemaz nav, kas šķirtu pilsonību no strādniecības. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 274.*

Tā šis ķīniešu mūris [uz robežas uzceltā sēta] stāvēja un .. atgādināja šķelšanos starp abiem kaimiņiem. Tāds pats mūris bija izcēlies starp abēju sirdīm.. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 90.*

Par spīti ķīniešu mūrim ap robežu, izmanījāmies uzzināt visu svarīgāko, kas notika pirmajā sociālisma zemē. *Upīts A. Rudens zelmenis. R. 1970, 281.*

MŪRĪTIS

SĒDĒT UZ MŪRĪŠA. *Dzīvot bezdarbībā, neko nedarīt.*

Septiņus gadus pirmais septembris viņu ir saticis ceļā uz skolu. Kādēļ astotajā lai Paulis būtu uz mūrīša sēdējis? *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 13.*

Kādas vētras tā [māja] ir izturējusi, bet stāv, kā stāvējusi, varbūt vēl no zviedru laikiem. Un vecais jau nu arī visu laiku nav sēdējis tikai uz silta mūrīša! *Lukjanskis E. Bronzas sieviete. R. 1975, 135.*

MŪRNIEKS

KĀ DUBĻU MŪRNIEKS *sar. Ļoti notraipījies, netīrs.*

— .. Lai viņš sev uztaisa zvejas skoteli, citādi novārtās ar lielajām tauvām kā dubļu mūrnieks. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 263.*

Spilva bij slapja, kad nometās ceļos, kūdra iegrima žļurkstēdama, krekls gan uzritināts pāri elkoņiem, bet rokas kā dubļu mūrniekam, sviedrus no acīm atraušot, abi [akmeņus izceldami] notraipījās pēc velniem.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 83.*

— Labi, man arī vēl jāapkopjas. Es taču esmu īsts dubļu mūrnieks,.. vai drīkstu lūgt mazliet silta ūdens? *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 396.*

PARĀDĪT, KUR MŪRNIEKS SIENĀ CAURUMU ATSTĀJIS *sar. Raidīt projām, padzīt.*

— Ko tie dienlapisti te meklē, kāpēc viņi neiet paši savā kneipē? Droši vien te ir vēl kāds, — jāpasauc Pūpols, lai pārkontrolē un parāda, kur mūrnieks sienā caurumu atstājis. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 55.*

Pēteris. Runā reiz prātīgu valodu, mās! Ja cita neko nezini... tur mūrnieks sienā atstājis caurumu! *Sauleskalns V. Lugas. R. 1970, 132.*

— Tu netici, ka tas ir īsts ordenis? — Ģibulis ierūcās vēl dobjāk, vilkdams mugurā frenci. — Tādā gadījumā es ar tevi nemaz nerunāju. Ārā, es saku! Paskaties, kur mūrnieks atstājis caurumu! *Zariņš K. Cirka mākslinieks. R. 1990, 132.*

Jaunlācene.., rādīdama uz durvīm, sauca: «Lūk, kur namdaris tev atstājis caurumu sienā. Ārā, ārā!» *Ērglis R. Pelēko baronu senči. R. 1991, 342.*

MUŠA

DULLA MUŠA; KĀ DULLA (APDULLUSI) MUŠA *vienk. Saka par uzmācīgu, nesapratīgu sievieti.*

— .. Dullā muša, ko tu karies kaklā tādam, kas negrib? Neredzi vai, ka viņš sapinies citos lindrakos? Un vai tev viņa maz vajag? *Kaijaks V. Vistu elks. R. 1967, 164.*

— .. Pati viņa ir tāda dulla muša, četrus gadus nāk pie manis uz māju ciemā, bet otram adresi pasacīt nezin... *Brīdaka L. Portrets profilā. R. 1970, 148.*

«.. Ja viņš būtu man teicis, ka viņam mājās ir sieva, tad taču es nebūtu ar viņu ielaidusies, — to viņš pats ļoti labi saprata.., un es kā dulla muša arī pati nemaz neiedomājos apklaušināties par to ko tuvāk pie citiem.» *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 269.*

«.. Šis, pļēgurs un diedelnieks, visādi to zobo un ķircina, bet viņa tīri kā apdullusi muša to briesmīgi mīl, nevarēdama ne iedomāties, ja tas bambans kādreiz aizietu.» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 361.*

KĀDA MUŠA (DUNDURS) IEKODUSI kādam *sar. Saka, ja kāds bez redzama iemesla ir saīdzis, neapmierināts, satraukts, rīkojas neizprotami.*

— .. Kāda muša vāciešiem iekodusi, spārdās kā nelabie. Ugunis šķīst, šķembas svelpj. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 155.*

— .. Kāda dulla muša viņai iekodusi, ka viņa ne no šā, ne no tā činkst? *Kolbergs A. Vanags. R. 1974, 150.*

— .. Mēs sastrīdējāmies — nu, pilnīgi sīkumu dēļ. Viņš bija atnācis pie manis un aicināja uz klubu. Es teicu, ka neiešu, — nezinu, kāds dundurs toreiz bija iekodis. *Vilks Ē. Rudens dienās. R. 1955, 41.*

— Saki, māšel, — kāds dundurs tev iekoda, ka nevarēji Rīgā nociesties? *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 323.*

KĀ MUŠA. *1. parasti vsk. Saka, ja kāds viegli, ātri zaudē dzīvību, ja kādu ir viegli nogalināt.*

.. vērsis nikni iemaurojas un nāks dēlam virsū. Bet dēls knirkt! pa pieri ar knipi, un vērsis nost kā muša. *Šmits P. VIII, 411.*

Kā metis trešreiz, kungs pagalam kā muša. *Šmits P. VIII, 449.*

.. vērsis noķepurojās vien un bija beigts kā muša. *Šmits P. VIII, 463.*

Ja tāda [bumba] krīt virsū, cilvēks laikam beigts uz vietas kā muša... *Kaijaks V. Putenī. R. 1964, 28.*

— .. Cietums ir mans, un izmeklēšana būs tik pamatīga, ka tu nomirsi kā muša. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 90.*

— .. Un, ja malku nesagādāsim, nosalsim ziemā kā mušas... *Kolbergs A. Cilvēks, kas skrēja pāri ielai. R. 1978, 67.*

«Ja neatdosi princesi, es tevi kā mušu notriekšu!» *Šmits P. II, 59.*

Kārlis vēl laikā dabūja viņu starpā nostāties, jo citādi viņš savu tiesātāju būtu nositis kā mušu. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 181.*

— Ko tu domā pret kungiem? Nospiedīs kā mušu. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 125.*

— Būtu drīzāk mūs laiduši uz fronti, — Ziediņš ņurd.

— Drīzāk gan, — Miķelis nosmīn, — friči mūs kā mušas apsistu. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 43.*

2. dsk. Saka, ja sapulcējas ļoti daudz cilvēku.

Bet tad uzbrukuši kara laiki. Ienaidnieki sanākuši kā mušas gar pili un gribējuši mūrus šaut. *Šmits P. XV, 299.*

Tik pavakarē Vodžus ar Cīruli ieradās. Un nu tūliņ visi, vadzi, kā mušas apkārt: — Ko teica kambarkungs? Ko solīja? *Lerhis-Puškaitis A. — Tam labam būs augt. R. 1978, 78.*

Šķita, ka taures kauktu: «No ceļa nost, tu mirstīgais, glāb savu dzīvību, jo te brauc latvju aristokrāta kāzu brauciens!» Tādēļ ne tikai trotuāri bija ļaudīm kā mušām aplipuši, bet arī tramvaji apstājās un laida garām naudas varenos. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 126.*

Jēri sakrita man apkārt kā mušas, muļķīgām acīm skatīdamies man uz rokām un kājām. Viņi slējās klāt kā suņi un grauza man tīri vai rokas kopā, ja nedevu maizes. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 31.*

3. Saka, ja kāds ātri apreibst.

— .. Jā, un tev atstāt spirtu par skādi vien būtu. Tādam jaunam zeņķim. Vēl piedzersies kā muša. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 111—112.*

— .. Pa abiem mēs izbrūvēsim tādu alu, ka talcinieki apvelsies kā mušas... *Kalndruva M. Avots. R. 1974, 59.*

KĀ MUŠA ZIRNEKĻA TĪKLĀ. *Saka, ja nonāk kāda varā, ja draud bojāeja.*

Glūniņš manīgi skatījās, kā samedīt sev tādus «vājniekus», kas sirga zaļās dzīves dēļ ar mūžīgu naudas badu, un tad apkopa tos, kā nācās. Šie, protams, krita uz Glūniņu kā mušas uz medu, bet ieskrēja viņa makā kā mušas zirnekļa tīklā. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 424.*

No tās nakts viņa dzīvē bija sācies jauns laikmets, kurā viņš ar nepacietīgu skubu ieskrējis kā muša zirnekļa tīklā un arvien vairāk un vairāk satinies. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 135.*

— .. Derētu parunāt arī par Sprīdi. Tas, manuprāt, nav tik ļauns, cik apjucis un savā dzīvē sapinies kā muša zirnekļa tīklā. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 196.*

Dienā mūs atkal apšauda ar mīnām.. Esam kā mušas zirnekļa tīklā, nevaram aizbēgt no nāves taustekļa. *Branks V. Kauju negaisos. R. 1964, 161.*

KĀ MUŠAS UZ MEDU (AP MEDUS PODU) *biežāk savienojumā ar* krist, lipt, *sar. Saka, ja daudzi uzmācīgi tiecas pēc viena un tā paša cilvēka ievērības, visiem spēkiem cenšas iegūt kaut ko kārotu.*

Mota bija jauns, slaids, ļoti valdzinošs cilvēks, gudrs un slīpēts. Sievietes uz viņu krita kā mušas uz medu. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 445.*

«.. Krievam jau karstāka asins ir kā mūsu cilvēkam. Tamdēļ latviešu meitas krīt uz viņiem kā mušas uz medu.» *Ieviņš K. Putras Dauķis, I. R. 1988, 52—53.*

— .. Meitieši aizvien krituši uz viņu kā mušas uz medu, lai gan viņā tak nekā tāda nav — ne sevišķa skaistuma, ne staltuma, vai ne? *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 190.*

«Es neesmu vainīga,» rāmi atbildēja Karmena, «ka viņi krīt uz mani kā mušas uz medu. Ko gan es tur varu darīt?» *Vilks Ē. Rudens dienās. R. 1955, 8.*

Glūniņš manīgi skatījās, kā samedīt sev tādus «vājniekus», kas sirga zaļās dzīves dēļ ar mūžīgu naudas badu, un tad apkopa tos, kā nācās. Šie, protams, krita uz Glūniņu kā mušas uz medu.. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 424.*

«.. Es nesaprotu, kamdēļ sētu ļaudīm vajaga krist uz visu jaunu kā mušām uz medu.» *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 146.*

— .. Uz Čāpiņu meitām puiši jau no iesākta gala kā mušas uz medu. *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 19.*

Viņi bija izsalkuši un metās uz brokastīm kā mušas uz medu. *Grīva Ž. Mīlestība un naids. R. 1963, 304.*

— .. Puiši tev apkārt līp kā mušas medum. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 12.*

Dābolā govis sakrita kā mušas medū, un es varēju stāvēt vai sēdēt, kā pašam patika. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 128.*

Stabiņam bija laba balss. Viņš spēlēja uz ģitāras, formu valkāja ar īpašu šiku. Meitenes ap viņu tinās kā mušas ap medus podu. *Steiga M. Soļi aiz muguras. R. 1977, 9.*

Un Otīlija arī jau tais gados, kad pielūdzēji šai pašai līp klāt kā mušas pie medus poda. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 89.*

«Tā ir gan avīze! Tur visi tie melnie goda vīri, kuriem Latviešu biedrības baltā gaisma nepatīk, tikpat kā mušas ap medus podu...» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 46.*

«Ir jau gan tas Andrejs kā lielmanis — krāšņums vien, kur tik skaties!» Karla iesāka. «Tāpēc jau arī tās jaunkundzes uz viņu krīt kā mušas; gribētu vai ar varu piedabūt pie precības.» *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 182.*

Zināms, meitu pilna pasaule — kur vien tāds Pēteris pagriežas, kā mušas līp apkārt! *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 137.*

MIRST (KRĪT, SPRĀGST) KĀ MUŠAS (KĀ MUŠAS RUDENĪ) *sar. Saka, ja mirst daudzi cilvēki vai masveidā nobeidzas dzīvnieki (parasti epidēmijā).*

— .. Pagasta otrā galā mirstot atkal ļaudis ar asinssērgu kā mušas. *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 193.*

Maizes cilvēkiem nav, uznāk tas karstais laiks, sarijas ogas, ābolus, plūmes, arbūzus, gurķus un velns zin ko,.. un kolera klāt, cilvēki mirst kā mušas. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 419.*

— .. Mira gan agrāk bērni kā mušas. Nav gandrīz nevienas saimes, kurā būtu izauguši visi. *Laganovskis J. Ciemos pie Izidora. R. 1970, 280.*

— Cilvēki tur kā mušas krīt mērī un aiz bada, arī garnizonam nav vairs ko ēst, ja kungi nepielaidīsies, pilsoņi sacels dumpi. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 571.*

Viņa iet ar mācītāju pa Jelgavas karstajām, iztvīkušajām ielām, kur cilvēki «birst kā mušas» no briesmīgas sērgas. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 361.*

«.. viņam ir ļoti stipras žurku zāles, no kurām žurkas un vārnas sprāgstot kā mušas..» *Janševskis J. Līgava, 2. R. 1932, 311.*

Cilvēki apmirst kā mušas rudenī.. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 149.*

— .. Tas bija tais gados, kad te visas lapsas staigāja apslimušas un lielākā daļa apsprāga. Velns viņu zina, kas par sērgu bija uznākusi. Krita kā mušas rudenī, cita pēc citas. *Bels A. Saknes. R. 1982, 108.*

NENODZĪT ne MUŠU NO DEGUNA. *Būt lēnprātīgam, pārlieku labsirdīgam, nevarīgam.*

— Vai nu tevi nepazīstam? Tu jau mušu no deguna nenodzen. Otra dēļ kreklu no muguras novilksi. *Kalndruva M. Cilvēka sirds. R. 1961, 137.*

Likās gan, ka Sers ne mušas nevarētu nodzīt no deguna: lēns, slimīgs, nevarīgs, mazrunīgs. *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 463.*

Tad pēkšņi izrādās, ka puisis, kurš agrāk nevarēja ne mušu no deguna nodzīt, ir apveltīts ar lielisku organizatora talantu.. *C 1978, 208. nr. 2.*

— Pretī tev, tādai smilgai! Ko man ar tevi iesākt, kad pati nevari aizdzīt ne mušu no deguna. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 101.*

No izskata tāds, ka liekas, viņš ir mušu neatdzen no deguna nost, bet paskat, kas tādam aiz ādas! *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 804.*

VIENAS DIENAS (VIENDIENAS) MUŠA *sar. Cilvēks, kas dzīvo, nedomājot par priekšdienām; kaut kas īslaicīgs.*

Brūvelis. Un mēs dzīvosim, cepures kuldami!

Bebris. Dzīvosim! Bet kad? Es gribu labi dzīvot tūlīt, jau šodien!

Vēveris. Vai zini, Bebri, tu kā tāda viendienas muša! *Zālīte E. Vārds sievietēm. R. 1950, 29.*

«Kāpēc gan mums jādomā par dienām, kad pelēm te vairs nebūs ko grauzt? Mēs abi jau tad būsim beigtas peles.»

«Mūsu bērniem Pīkstulei un Čīkstulim nebūs ko ēst,» teica Drūmais, «un viņu bērniem, pīkstulēniem un čīkstulēniem, nebūs ko ēst. Strupaste, tu runā kā vienas dienas muša, nevis kā apzinīga pele!» *Bendrupe M. Visskaistākais dārzs. R. 1960, 176.*

— .. Darbu dari nopietni un dzīvo nopietni, tu taču esi cilvēks, nevis vienas dienas mušiņa. *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 216.*

Šis tirgus nav vis kāda vienas dienas muša, bet tas tirgo veselu divpadsmit dienu no vietas. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 441.*

MUŠPAPĪRS

ĶERT (noķert) UZ MUŠPAPĪRA kādu *vienk. Muļķot, paļaujoties uz kāda nezināšanu, vientiesību.*

Ar tiešu, izaicinošu skatu viņš vēroja Alfredu.

— Vai tu gribi mani ķert uz mušpapīra vai runā nopietni? *Kadiķis-Groznijs A. Rakstu izlase. R. 1956, 244.*

— Tu dzen jokus. — Lidija vērtēdama noskatīja Metu no sāniem. — Tu mani ķer uz mušpapīra. *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 38.*

— Gribējāt mani izjokot? Nekā, veco vis tik viegli uz mušpapīra neķersi! *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 31.*

— Tu labāk man pasaki, cik ir leņķis kvadrātā?

— Deviņdesmit grādu, — atteica Mirdza un lepni paskatījās tēvam acīs, it kā teikdama — lūk, kā neizdevās noķert uz mušpapīra. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 343.*

Liekas, kas gan tur sevišķs, mazliet viltīgi izliktas zīmes un uz mušpapīra noķerti autoamatieri. *Bels A. Zv 1975, 24. nr. 19.*

MUTE

AIZBĀZT MUTI kādam *sar. Ar gudrību, asprātību, draudiem, varmācību piespiest kādu apklust, nerunāt.*

.. Plaudis bija pamatīgs vīrs, kuru neviens nevarēja aizrunāt. Viņš visiem aizbāza muti. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 98.*

«.. Vai jūs šo gudrību paši izdomājuši vai no kādas grāmatas smēluši, tas ir vienalga, bet vietā viņa ir ļoti: ar šādu izskaidrojumu uz vietas var aizbāzt muti visiem ķēmu un māņu ticētājiem.» *Janševskis J. KR, I—II. R. 1933, 104.*

Daži pat minēja maksu par uzglabāšanu, bet tiem Ernests aizbāza muti, atgādinot, ka arī par lietošanu esot jāmaksā. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 278.*

— .. Šovakar pat jālūko ar Elzas palīdzību sameklēt ziņas par fronti un rīt jāpastāsta visiem, lai aizbāztu baumu fabrikantiem mutes. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 138.*

— .. Vienīgi es vēlētos, lai tas pats Aizupju Juris būtu mūsu kāzās. Viņš man tik daudz palīdzējis grūtos brīžos, ka būtu grēks viņam tagad it kā pigu parādīt. Ar to būtu mutes aizbāztas visiem tiem, kuri viņu uzskatīja par manu brūtgānu. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 272.*

Visiem, kas pacel balsis, aizbāž muti vai nu ar restēm, vai lodi. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 267.*

«.. bet ar varmācību mums muti neaizbāzīs.» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 570.*

Jūs varat aizbāzt muti, / Tak vārda gars būs dzīvs,— / Pār jūsu meliem lidos / Tas it kā ērglis brīvs! *Treimanis-Zvārgulis E. Kur Gauja ar Raunu tiekas. R. 1978, 46.*

— .. Mierā viņš nepaliks. Aģitēs pretī, pilnā sapulcē skandālu taisīs un nemieru cels. Pie laika jāzin, kā viņam muti aizbāzt. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 282.*

— .. Martiņ, tu nevari palikt šeit! Ļaudīm nevar aizbāzt mutes, un viņi tevi aprunās, sarunās visādus melus... *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 280.*

— Kas kam daļas gar manu izskatu!

— Tas jau tiesa, — Lapeniece piekrita. — Nekādas daļas, kā tad. Bet ņemiet nu un aizbāziet ļaudīm muti. Viņi tak tāpat runās un spriedīs.. *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 321.*

«Bet to Saušņu Māri viņš gan lai dzen projām. Vai tur nu kas ir vai ne, bet pasaulei muti aizbāzt nevar.» *Upīts A. KR, III. R. 1948, 285.*

AIZSIET MUTI kādam *novec. Piespiest klusēt, aizliegt runāt.*

— .. Mežklabiene no tevis vairs ne dzirdēt — Vodžus vien mutē. Made atkal tik piebikstīt: Vodžus nevarot tāds cilvēks būt, citādi viss pagasts sen zinātu to un kā nekā. Tomēr beidzot aizsēju abām mutes. *Lerhis-Puškaitis A. — Tam labam būs augt. R. 1978, 61—62.*

M ā t e (Ievu atturēdama). Tā jau mēs jūs nelaidīsim projām, tā nelaidīsim. Vai tad nu mēs tādus vārdus, vai tad nu otram [Līzei] muti var aizsiet! *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 207.*

— .. Jaunais draugs, man pašam aizsieta mute, es zinu, kā tas ir. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 690.*

— .. Kas jūsu vainas acīs met?!

Saimniecei ir padoma pietrūka.. — Neesi tu rupja!

— Es rupja?... Vai man ar aizsietu muti jāsēž un?... *Liepa M. — Tam labam būs augt. R. 1978, 266.*

ar GARDU (*reti* SALDU) MUTI. *Saka, ja kas ļoti garšo, ja ēd vai dzer ar baudu, lielu ēstgribu.*

Skābos kāpostus ar trekno auna gaļu un pašcepto mīksto kviešu maizi mēs visi ēdam ar gardu muti ļoti daudz. *Birznieks-Upītis E. Pastariņa dienasgrāmata. R. 1958, 417.*

— Ko tu tā svaidies? Nevari mest toverītī, govis apēdīs [ābolu serdes] ar gardu muti. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 91.*

Gadiem pavalga neredzējušai, medījums viņai izlikās tik gards, tik gards!... Un arī bērns ēda gardu muti... *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 180.*

Nabags paņem karoti un nu strebj un strebj [samazgas] tik gardu muti, it kā nezin kāds aizdars būtu pieliets. *Šmits P. X, 381.*

Pusdienas visi ēd gardām mutēm un nezina, kā pavāru noslavēt vien. *Grīva Ž. Zem albatrosa spārniem. R. 1956, 150.*

Bļodā bija labi daudz zupas [skābētu kāpostu sulas], un to mēs izdzērām ar gardu muti. Tas bija mūsu vīns. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 49.*

B i e z a i s. [..] Tu jau zini, muižas vezumi bieži brauc garām, vai tad šiem kas, ja kāds nieks nokrīt. Bet mana Raibaļa apēd ar saldu muti. Un par to ir arī tas lops varen pienīgs. *Paegle L. Lugas. R. 1947, 404.*

Atstāj vienu labu vārdu, / Atstāj — tā kā dēstu, / Lai es arī cietu donu / Saldu muti ēstu. *Heislers H. K 1972, 5. nr. 43.*

ar PILNU MUTI. *1. Visgudri, viszinīgi, lielīgi, bez kautrības, skaļi (runāt).*

Vīrieši apstaigāja laukus, Preimanis sprieda pilnu muti, it kā viņam tur arī bijušas kādas zināšanas un piedzīvojumi. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 384.*

Un Āris piebalsoja: ikviens kārtīgs cilvēks, kas nav mācījies santehniķa amatu, atzīs, ka no tā neko nesajēdz. Bet tas pats cilvēks par daudz sarežģītākām lietām pļurkstēs ar pilnu muti kā īstenais pravietis. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 57.*

Taču Noass, kas pašlaik dzīvoja pa krastu, visai maz līdzinājās tam Noasam, kas kādreiz bija braukājis riņķī un apkārt pasaulei, īsajos mājas starpbrīžos ar pilnu muti klāstīdams pasaulē noskatītos jaunumus. *Skujiņš Z. Gulta ar zelta kāju. R. 1984, 90.*

Liecinieks Buķis zināja visu kā no grāmatas. Iesāka pilnu muti, no paša tālā gala. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 238.*

Vai tad Dumpānu meitu liktenis bija kādam nezināms? Vecās sievas par to nekautrējās runāt pilnu muti. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 146.*

Visi gribēja kaut ko izzināt par jaunajiem laikiem .. Labi mutaiņi ņēma pilnu muti un aizkurca ļaudīm ausis, ka apmulsa pat prātīgi vīri un nezināja, vai par tādām blēņu valodām smiet vai skaisties. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 292.*

.. sievas izrāsies, piegājušas katra pie savas sētas vārtiem, viena pret otru nostādamās un katra ņemdama tik pilnu muti, ka arī otrā sētā droši viņas valodu sadzirdēs.. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 454.*

2. Kāri, daudz ēst.

«Viss jau būtu labi,» viņa teica, «runāt tu runā pilnu muti, ēd pilnu muti, bet citādi esot slinks bez žēlastības.» *Ezeriņš J. Stāsti un noveles. R. 1962, 301.*

Un es ēdu pilnu muti gardā cienasta. *Vaidars T. Ragu mūzika. R. 1972, 43.*

Var redzēt, ka viesi ir jau manāmi iesiluši — runā viens caur otru, skaļi smej, ēd un dzer pilnām mutēm. *Ādamsons Ē. Dzeja, proza, dramaturģija. R. 1957, 270.*

Pāris brangu zirgu pilnām mutēm plēsa trekno zāli lielajā pļavā kādā pavasara svētdienas vakarā. *Pērsietis. KR, II. R. 1937, 291.*

ar PLATU MUTI *sar. 1. niev. Lielīgi, pašpārliecināti.*

Saimniece noskatījās ar neslēptu pārmetumu: ko tad tā apgalvo ar platu muti, kad pati neko nezin! *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 168.*

Kaimiņiene sveicināja un teica platu un runīgu muti, viņa esot sarunājusi vienu pļāvēju Elvīras dārzam. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 133.*

Drīz vien mūsu sētā iegriezās kaimiņiene un platu muti pavēstīja jaunākās ziņas. *Upmale V. Mežkroga gravīras. R. 1982, 7.*

— .. tie nav strādnieki. Viņi gan ar platām mutēm sāk, bet tici man — izputēs.. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 124.*

Mārtiņš pabikli ieminējās: — Ūdens ir labs, bet vai nevarētu dabūt — —

Krodznieks iesmējās platu muti. — Kādu kausu alus? Nekā, brālīt! Tikpat labi tu varētu paprasīt man mēriņu šēlķina vai pudeli Reinas vīna. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 536.*

2. Ļoti izbrīnīti, ieinteresēti.

.. gudrie brāļi .. sāks platām mutēm brīnīties, bet muļķītis neko. *Šmits P. VIII, 258.*

Bet viņa pati [sieva] tam [vīram] piegrūž pie sāniem, un tas arī apklust, bet platu muti neizprazdams uzlūko savu sievu un pārējo apkārtni. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 433.*

Ar mazajiem puišiem ir citādi. Tie ir uz Anneles pusi nepaskatās. Arī daudz runāt neprot, bet gaida tik platām mutēm, ko pateiks Jānis vai tēvs. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 366.*

ATDARĪT (ATVĒRT) MUTI kādam. *Piespiest, panākt, lai kāds sāk runāt.*

— Spītēties domā? Nerunāsi? Es tev atdarīšu muti, vazaņķe tāda! *Lācis V. KR, X. R. 1974, 291.*

Ceļa taisītāji sākumā negribēja teikt, bet nebij pagastā tādas mutes, ko Pīckas boze neatdarījusi. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 120.*

— Es nekā neesmu dzirdējis! .. Nešķīstais ir atdarījis viņa muti! Aiz slāpēm nešķīstais nespēj palikt šī nelieša iekšās un tagad laužas ārā. *Kalniņš J. Savādnieki. R. 1979, 22.*

«Es nekā nerunāšu, Mārtiņ! Lieciet mani mierā!» Nate, sacirtusi lūpas, strupi noteica.. Lai kā viņš mēģināja meitenei atvērt muti, tas viņam neizdevās. *Dziļums A. Saplēstā krūze. R. 1942, 31.*

BRAUKT AR MUTI *vienk. Runāt daudz, nepārdomāti, bravūrīgi, nepieklājīgi.*

Ar muti viņš brauca kā agrāk, mēle tam nepiekusa, un cilvēki, kas viņu pazina, domāja, ka tas šai ziņā nav labojams. *Grants J. Šalc zilais lauks. R. 1959, 291.*

— .. Spiegiem un nodevējiem jāiedzen bailes, lai ar muti nebrauc. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 475.*

«Tu domā, te viegli plēsties? Un tagad vēl tas velna lietus!» — «Viegli, priekšsēdētāj, ir vienīgi braukt ar muti,» Emsiņa atbildēja. *Talcis Ā. Manas raibās dienas. R. 1958, 205.*

BRŪĶĒT LIELU MUTI *vienk. Runāt izaicinoši, lielīgi, pārgudri.*

«Ko tu lielies kā sesks!» Bungatiņš izstiepa roku. «Šitā roka ir no dzelzs, tā vēl var kaut kuru sievišķi pārvarēt.»..

«Es tev, kovārni, gribu pierādīt, kā iet, kad lielu muti brūķē,» Knābene lepna nostājās istabas vidū. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 99.*

— Tāds, zināt, bija, lielu muti brūķēja. Pagājušo nedēļu man vēl teica, ka viņi aiziešot, lai pārnāktu atpakaļ uz visiem laikiem. *Krieviņš M. Strēlnieki pārnāk mājās. R. 1967, 247.*

— .. Nebrūķē lielu muti, tu man vēl zābakus pucēsi, ja tikai es pasaukšu. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 344.*

Ko var zināt meitas ar saviem «kaķa mūžiem»? Lai pamēģina tik «brūķēt muti», gan dabūs simtu pret vienu. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 154.*

BŪT kāda (*retāk* kādam) MUTĒ *3. pers. Tikt daudzinātam, bieži ko pieminēt.*

Caur šo dāvanu vākšanu [bada cietējiem] latviešu dzīvē bija radusies tik dzīva kustība un jaunā biedrība bija tai mērā visu mutē, ka Rīgas mācītāji .. jau sāka bīstīties, ka nezaudē savu iespaidu. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 346.*

«.. Bet Avotu dēls, tas esot visu mutē kā krietns cilvēks, pie tāda vīra es būšot arvien maizi paēdusi.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 269.*

Fēniksieši ir visu mutē. Viņi ir pirmie, kas bez bailēm izgāja ģenerālstreikā. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 103.*

Dieva vārds allaž bij mutē, gūlās un cēlās viņš ar lūgšanām un pātariem. *Upīts A. KR, XXI. R. 1952, 894.*

Kārlis. Dažam labam viņa vārds tagad mutē kā tai pašai Oļinietei — «lai iemu kurp iedama, lai daru ko darīdama...». *Priede G. Pie Daugavas. R. 1977, 51.*

DZISINĀT (DZESĒT, DZESINĀT) MUTI *sar. Runāt lieki, veltīgi, bez panākumiem.*

— Bet ko nu runāsim, dēls, ko velti muti dzisināsim! *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 130.*

— .. Ne tu kā zini, ne saproti! Nav vērts ar tevi mutes dzisināt! *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 44.*

— Bet tu pats pie zemniekiem esi gājis? Tā sirsnīgi aprunājies ar vienu otru? — interesējās Ozols.

— Tādiem večiem runā vai pie viena gala, vai pie otra, es labāk muti nedzisinu. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 481.*

Vāliņš var runāt vienā gabalā: pelt peļamo atsēzdamies, celt ceļamo, augšā palēkdamies, un dzisināt muti tāpat vien — par tukšu velti. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 35.*

— .. Bet tev mani nesaprast, tāpēc nav ko veltīgi dzesēt muti. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 519.*

Dzirnavnieks Līdaks, kas vienu laiku bija pagasta vecākais, pat neatņēma viņa sveicienu, sak, tu, kalpa dvēsele, neesi vērts, ka es tavas labdienas dēļ muti dzesēju. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 91.*

Viņš nolēmis ar biedrību izbraukt zaļumos, tas tik svarīgs notikums, ka par citu nebij vērts muti dzesināt. *Upīts A. KR XII. R. 1952, 518.*

— Pusstundu parāvāt, un darīts ir. Nebija vērts muti dzesināt, bet, kam jau tā lielā mute, tas bez vārīšanās nevar iztikt. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 25.*

IEBĀZT (IELIKT) MUTĒ kādam kaut ko *sar. Pārlieku sīki izskaidrot, pārāk tieši norādīt.*

Par tālaika moderno mākslu viņš nicīgi nosaka: «Tad bija tāda maniere, ka teica — publikai nevar visu iebāzt mutē, publikai jāuzmin...» *Grēviņš V. Aleksis Mierlauks. R. 1956, 105.*

— .. Vai man katram darbs mutē jāiebāž? *Lācis V. KR, I. R. 1970, 41.*

Izsauc tu viņu: stāsta, stāsta, bet tad uzreiz ir cauri, beigas, pagalam, meitene stāv spīva un negribīga un pat neklausās skolotāja jautājumos, kas atbildi gandrīz vai mutē ieliek. *Zigmonte D. Bērni un koki aug pret sauli. R. 1959, 115.*

«.. Kārklis saka, ka lini esot gatavi, tie jāvelk un jāklāj...»

Āķim elpa tā kā aizraujas.. Paskat — bāzīs man mutē, es pats nezināšu, kas jādara... *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 387.*

IEKRIST MUTĒ kādam *3. pers. Tikt iegūtam viegli, bez pūlēm, negaidīti.*

— Kā bērns. Sēdēs te starp puķēm un gaidīs, lai veselība iekrīt mutē. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 171.*

Un arī es tai [nejaušībai] varu pateikties, ka man kumoss, kā saka, gandrīz pats iekrita mutē. *Bauģis P. Šķemba un oļi. R. 1964, 55.*

IEPLEST MUTI vien (tikai). *Ļoti brīnīties, būt pārsteigtam. Sk. arī* PAPLEST MUTI. *2.*

Nekādas sajēgas [nesējiem] par vispārību, ne augstāku ideālu. Stāsti viņiem par tautību, tie iepleš mutes... Drīzāk iestāstīt zirgam pasaku nekā viņiem ko par tautas lietu... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 706—707.*

Čigānietes acumirklī ieplēta mutes kā pārakmeņotas. Neviena nebij domājusi, ka mājā ir vīrietis un vēl pats saimnieks. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 122.*

Uz to mana Alda atbildēja, lai šis paļaujoties uz viņu, viņai esot padomā tik laba partija, ka Arturs muti iepletīšot.. *Ezera R. K 1976, 8. nr. 24.*

Krūmiņš ar pārējiem viesiem bija nosēdušies pie kāršu galda uz preferansa partiju un aicināja arī aptiekāru. Dabūjuši dzirdēt, ka tas taisās prom, mutes vien ieplēta aiz brīnumiem. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 190.*

Kalniņiete toreiz nobrīnījās: «Kas tas par brašu vīrišķi, ar kuru runājāties?» — bet, padzirdējusi, ka dēls, muti vien iepleta: «Dēls?..» *Luginska R. Neej man garām. R. 1969, 39.*

Mārniece tikai iepleš muti, uzzinājusi, ka Austrums aicina visus pie sevis. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 387.*

IZŅEMT (IZRAUT) NO MUTES kādam kaut ko (vārdus) *sar. Pasacīt tieši to, ko gribējis teikt kāds cits.*

Māte man vaicāja, kas kaišot. Bet to viņa tikai tamdēļ darīja, lai citiem šo jautājumu izņemtu no mutes. *Jaunsudrabiņš J. Vēja ziedi. R. 1959, 187.*

Šoferis pārāk steidzās ar atbildēm, ņēma viņam no mutes ārā vārdus. *Mauliņš J. Rīta migla. R. 1971, 123.*

Aizrādīju, ka, manuprāt, cikls ir pārāk pesimistisks. Šo manu vārdu nu raušus izrāva no mutes pārējie komisijas locekļi — variēja, stiepa un beigu beigās uzpūta par tādu bubuli, ka pats sāku ticēt savam apgalvojumam. *Zariņš M. Saulrietu violetās ērģeles. R. 1970, 53.*

.. viņš, kā varēja nomanīt, bij tik uz to vien gaidījis, lai varētu izraut Ēdes tēvam pašu treknāko stāstīšanas kumosu no mutes.. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 403.*

KĀ UZ MUTES KRITIS. *Saka, ja kāds aiz pārsteiguma, apjukuma nespēj pateikt ne vārda.*

Nu ķēniņš palicis kā uz mutes kritis. «Tu nemaz tik dumjš neesi, kā izliecies!» teicis pēdīgi ķēniņš. *Šmits P. VI, 354.*

Vīra rupjībai man atbildes trūka, es paliku kā uz mutes kritusi. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 49.*

Zeņķis paslēpās citiem aiz muguras un apklusa kā uz mutes kritis. *Kadiķis-Groznijs A. Rakstu izlase. R. 1956, 343.*

KĀ UZ MUTES SISTS *sar. Saka, ja kāds aiz pārsteiguma, apjukuma pēkšņi apklust.*

Kāzenieki, to dzirdēdami, palika visi kā uz mutes sisti, jo neviens nevarēja iedomāties, ko šāda mīkla nozīmē. *Šmits P. II, 445.*

«Kas tā tur par būdu?» Annele jautāja.

«Tās jau ir tās Jaunās mājas.»

Annele palika kā uz mutes sista. Divas pretējas jūtas viņai uzreiz saspiedās kaklā. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 279.*

Atis samulsa tā, ka palika kā uz mutes sists. *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 26.*

Brīdi visi ir kā uz mutes sisti. Tad attopas Andersons. *Lācis V. KR, I. R. 1970, 235.*

Kā uz mutes sisti viesi brīdi sēdēja, cits citam garām skatīdamies, tad klusām cēlās un brauca mājās. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 418.*

Viņi [Mārcis un Grietele] gan bija runājuši daudz ko, balamutējušies, jo viņai mute un viņu arī lai neviens nedomā aizrunāt. Bet runāt par to [precēšanos], tur viņš it kā uz mutes sists... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 392.*

Annele redz, ka ciemenes tik ar pusausi klausās, un tā viņa pēkšņi pietvīkst par savu aizpļāpāšanos kā uz muti sista. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 388.*

Ilga aprāvās kā uz muti sista, sabozās. *Zigmonte D. Bērni un koki aug pret sauli. R. 1959, 229.*

— Nu, kas nu ir, kad neved?

Bet tad piepeši palika kā pa muti sists. Pie šķūņa vairs neviena nebij. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 621.*

KLABINĀT MUTI *sar., niev. Daudz runāt.*

— Vai viņš par mantinieci tādas lietas ticēs. Labāk jau muti velti neklabināt. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 247.*

Viņas priecātos, sak, labi, ka šitam nav nekādas varas, tas var tikai muti klabināt. *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 131.*

Džonītis mēļoja tālāk.. Beidzot .. viņš pikti nospļāvās.

— Nav vērts muti klabināt. Viņām labāk patīk kastroļu blarkšķis nekā cilvēku valoda. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 328.*

— Gadu miljardiem bijis tā, ka saule atnāk rītos un aiziet vakaros, ka cilvēks iet no savas ausmas uz rietu un — nav vērts lieki muti klabināt par šīm patiesībām. *Lāms V. Pavarda kungs Ašgalvis. R. 1982, 281.*

Vai mani kāds ir dzirdējis tukšu runājam? Muti klabinām? *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 196.*

KUST MUTĒ. *Sk.* KUST UZ MĒLES.

LABA MUTE. *Spēja veikli, attapīgi runāt.*

.. un, kurš bij straujāks valodā un attapīgāks izteiksmē, par to mēdza teikt, ka «tam laba mute». *Kaudzīte M. Atmiņas no «tautiskā laikmeta» un viņa lielākiem aizgājušiem darbiniekiem, I. Cēsīs—Rīgā 1924, 19.*

.. subjektus ar labām mutēm, kas par pusrubli trīs stundas izbrīnīja vai smīdināja publiku. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 696.*

LIELA MUTE *sar. Saka, ja kāds runā izaicinoši, pārgudri, viszinīgi, arī veikli, attapīgi.*

Kam lielāka mute pie runāšanas un saimnieka paslavēšanas vai kas pats sevi mākot palielīt, tas esot pirmais. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 339.*

Un, jo glupāks kāds, jo lielāka šim mute, skaļāka brēkāšana, varonīgāka dūres vicināšana. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 208.*

Brālis nepiekāpās:

— Pamēģini vien noturēt zāģi taisni, ja tas visu laiku velk uz vienu pusi!

— Tev tik tā lielā mute, — tēvs noskaitās. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 226.*

M ā c ī t ā j s. Klausies, tu, kā tevi sauc, mute tev liela, bet vai proti arī grāmatu, pag, pag, nāc šurp! *Pērsietis. KR, II. R. 1937, 261.*

.. staigā un purkš: maitas tādi, vai tas esot brokastlaika pļāvums! Skābumu vairāk apstrebjot kā te tā labuma. — Mute jums liela, — es saku, — bet kā būtu, ja parādītu ar izkapti, pa priekšu? *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 160.*

— Tu, Jurka, savu siena piku neliec blakus stirpai. Tā neviens nedara, — Aina man uzsauc.

Būtu tā lielā mute žiglāk sienu grābusi, ne mani izsekojusi! *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 71.*

Tēvs, raug, no agronoma sutu esot dabūjis. Un vainīga, kā mūždien, tā lielā mute... *Ezera R. Aka. R. 1972, 173.*

Musināja strādniekus pret darba un maizes devējiem, aicināja talkā visādus brēkuļus ar lielām mutēm, lai raksta avīzēs un uzstājas jautājumu vakaros.. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 237.*

«Viņš jau runāja tāda joka dēļ,» Pēteris atbildēja. «Puika tādu lielāku muti, bet citādi paklausīgs un strādīgs kalps.» *Zariņš K. Kaugurieši. R. 1975, 44.*

Spiegu listē viņu vēl neesam ierakstījuši, bet ar savu lielo muti viņš kaitē mums daudz. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 498.*

No Ažas sliktajām īpašībām dzirdēja minam viņas niknumu un īpaši «lielo muti», .. runīgās mutes dēļ Ažas neviens nevarēja aizrunāt. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 324.*

.. Aigars nolūdzies un izskaidrojis, ka viņš dusmu ātrumā tā izmetis. Bet pārzinis palika pie sava: lai mācās valdīt ātrās dusmas un lielo muti. *Lāms V. Vienu avota lāsi. R. 1971, 89.*

Šis pats Pēteris. Te viņš rūc, ka Rudziša kungs nemaksā par virsstundām, te alga par mazu, te izkalpina kā vergus. Prātīgāk darītu, ja uzliktu savai lielajai mutei stīpu kā mucai. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 29.*

— .. Pārāk liels mutē.. Musina cilvēkus: strādniekus pret valdību un saimniekiem. *Zamaiča L. Direktors Kazrags. R. 1973, 378.*

Saimniece tik ilgi stāja virsū, kamēr beidzot saimnieks pasvieda vectēvam egļu dēlīšus, lai taisot par savu lielo muti. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 185.*

— Klusāk, tēv.. — Liepiņu mamma viņu apsauca. — Ka nesadzird Liepniekos. Jaunais pastāstīs valdīšanai, un tev par to lielo muti uzliks divas normas. *Lācis V. KR, XII. R. 1974, 364.*

«.. pie darba jāliek, citādi izlaidīsies slinkumā un lielā mutē.» *Dziļums A. Saplēstā krūze. R. 1942, 273.*

MUTE ATVĒRAS (ATDARĀS) kādam. *Saka, ja kāds pēc īsākas vai garākas klusēšanas sāk runāt.*

Atvērās mute arī manam pretimsēdētājam, kas līdz šim vai nu lasīja avīzes, vai garšīgi uzkoda. Viņš pastāstīja par savu pusi Bebreni.. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 380.*

— Ko nu tagad taisnojaties! .. Tādus slīpētus kundziņus es labi pazīstu, — Ceplis izgāza savas dusmas. Briedis visu laiku klusēja un neteica ne vārda. Bet, kad Ceplis uzbruka Caunem, tad arī viņam mute atvērās, jo Briedis Cauni neieredzēja. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 276.*

Tad Perjē kungam pavērās mute. Viņš atsaucās ātri un vienaldzīgi — it kā runātu par kādu citu. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 531.*

.. Lavīzei, kas cauru dienu sēdēja klusa un saīgusi, galvu ierāvusi lakatā, vakarā un sevišķi pret gulētiešanu mute kā darīt atdarījās, un tad tā stāstīja visādus briesmu un spoku stāstus un pasakas. *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 47.*

Tā nu arī tagad viņš bija tādā stāvoklī, kur viņa mute atdarījās un viņš ikvienam ļāva ieskatīties savā sirdī. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 191.*

— .. Pratināšanā izlietojām visu, ko spējām, taču arī no tā viņam mute neatdarījās. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 593.*

N o l i ņ š. [..] Iznāktu atkal kādreiz tāds troksnis kā ar to gaļas bļodiņu. Man jau mute plētās vaļā uz skaidrošanu. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 227.*

MUTE IR CIET kādam *sar. Saka, ja kādam vairs nav ko teikt, ja kāds nezina, ko teikt, negrib runāt.*

«Putniņa kungs pats varēs liecināt, ka es biju tas, kas neļāva viņam iebūvēt sapuvušas plankas..» Putniņam uzreiz mute ciet. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 373.*

Visiem agrākiem zobgaļiem tagad bija mutes ciet. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 195.*

Bieži vien uz nekaunību jāatbild ar nekaunību, tad mutes ir ciet. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 392.*

.. Andris lielīgi attrauca: — Neizsmej nu mani, godīgu cilvēku. Pietiek, ja kungi savus suņus nicina.

Pēc tādas atbildes ziņkārīgajiem vienmēr bija mute ciet. *Mauliņš J. Pēdas. R. 1980, 113.*

.. man gribētos izdarīt tā, lai visiem mutes ciet un mājas paliek labās rokās. *Lācis V. KR, X. R. 1974, 236.*

Sieviešu sabiedrībā viņš nezināja, ko runāt, sieviešu sabiedrībā viņam mute bija ciet. *Kolbergs A. Cilvēks, kas skrēja pāri ielai. R. 1978, 253.*

Bet, kad ir runa par palīdzību dzīvam strādniekam, tad tūliņ visas durvis ciet un mutes arī visiem ciet. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 203.*

— Modrim tēvs uzdāvinājis velosipēdu. Pusaudžu velosipēdu. Ir tādi. Modrim bija dzimšanas diena.. Vai tu vari man nopirkt lidmašīnu? Tad visiem puikām būtu mutes ciet. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 192.*

MUTE IR ĪSTĀ (LABĀ) VIETĀ kādam *sar. Saka, ja kādam ir veikla, attapīga valoda.*

Pārrunājamais priekšmets iekustināja visus tā, ka katrs, kam vien mute īstā vietā, traucās ņemt pie viņa izspriešanas dzīvāku dalību. Turpretī tie, kuriem runājamais orgāns nebija tik izveicīgs,.. virzījās runātājiem tuvāk, lai neviens vārds .. neietu pazušanā. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 94.*

— .. Ar gadiem būs tev, Hugo, savs auto un muižas centrs arī — tev ir nepieciešamie ārējie dotumi un mute īstā vietā. *Kolbergs A. Kriminālliet a trijām dienām. R. 1977, 140.*

Skroderim mute bija labā vietā un mēle dūra kā adata. *Leimane I. Vilkaču mantiniece. R. 1943, 64.*

MUTE, KA AR DEVIŅIEM (ČETRIEM) ZIRGIEM NEAIZSKRIES (NEAIZBRAUKS) PRIEKŠĀ. *Saka, ja kādu nevar aizrunāt.*

— Nu, Tone, mute tev līdz ausīm, tāpat kā tavai mātei. Ir ar deviņi zirgi neaizskries jūsu mutei priekšā. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 1100.*

Mute, ka nevar ar četriem zirgiem priekšā aizbraukt. *ME. II, 674.*

MUTE [KĀ] AIZSIETA (AIZSALŪSI, AIZNAGLOTA, AIZBĀZTA, AIZŠŪTA) kādam. *Saka, ja kāds nerunā vai nespēj parunāt.*

Viņa mute bij kā aizsieta, kad gribēja runāt par Juri, kad gribēja no viņas pašas lūpām dzirdēt to, kas bija jau zināms, un ņemt solījumu. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 381.*

No tēva bērza putras dabūjis, zēns nu stāvēja un tikai raudāja. Mute viņam bij kā aizsieta. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 373.*

— Kur es ieeju, tur tūliņ sāk skanēt.. Osim ar Kalvicu arī mutes nav aizsietas. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 255.*

Bija atbraucis arī Artūrs, bet mums mutes bija kā aizsietas un valodas nevedās. *Kalniņš J. Sudraba karote. R. 1986, 374.*

Es gribu mesties pie Eglītienes lūgties, lai neņem vadmalu, es nosalšu ziemā, bet mute kā aizsieta. *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 61.*

Tik sen nebij runāts — aizsietu muti viņa visu laiku staigājusi, it kā nebūtu cilvēks un neredzētu, kas pasaulē notiek, it kā zaudējusi tiesības pateikt to, kas pašai tik bieži sirdī kliedza.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 440.*

Andrāte. Nu, kamdēļ nestāsti, kā tev izgāja pie barona? .. Vai tev mute aizsalusi?.. *Lindulis J. Lugu izlase. R. 1945, 125.*

— Ūjā, kur lepnas! Runāt negribat? Mutes aizsalušas? *Brodele A. Marta. R. 1965, 315.*

«Te tev nu bij! Aizskrēja atkal kā aizsalušu muti, ne lāgā paēdis, ne padzēris.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 334.*

— Ko tu tāda kā jocīga? Kā satrūkusies?

Sirds vēl muļķīgi dungoja, bet mute kā aizsalusi. Tikai neizrādīt. Saglābt sevī, ieslēgt, noslēpt. *Upmale V. Mežkroga gravīras. R. 1982, 37.*

Bet puikam mute ka aiznaglota, lai gan citkārt tādās reizēs visi kaimiņi saskrēja pagalmā lūkoties, kas tur par traci. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 275.*

Viņš mēģina vēl ko teikt, bet mute ir tiešām kā aiznaglota. *Sēlis R. Silaines muiža. R. 1958, 168.*

Ādams kustējās, gribēja sāpēs kliegt, bet mute bija kā aizbāzta. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 39.*

Mute viņam kā aizbāzta, viņš likās valodu zaudējis, kļuvis stulbs un nejūtīgs. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 538.*

Bet citiem mutes kā aizbāztas, tikai viens otrs kaut ko noņurd caur degunu. Nav nekādas patikšanas šādā laikā virināt muti. *Branks V. Kauju negaisos. R. 1964, 88.*

.. mazais Pēcis ālējas, bet māte šim: «Bļauj, bļauj! Sabļausi huligānu vecenes, tad tev būs!» Puikam mute ciet kā aizšūta. *Belševica V. Nelaime mājās. R. 1979, 118.*

— .. manējā tikai to neatliekamāko pasaka, un atkal mute tikpat kā aizšūta. Ī netaisa vaļā, kad prasu ko, pamet ar galvu — jā, papurina — nē. Nesaprotu, kā savā laikā viņu apprecēju.. *Svīre M. Ar vakardienu kabatā. R. 1984, 212.*

MUTE KARĀJAS ĀRDOS kādam *novec. Saka, brīnoties par kāda klusēšanu.*

— .. Vai t' šam mute karājas ārdos, ka nevarēja mums zirga paprasīt? Nevajagot. Kaunas pats savas plikās tukšības, tad domā noslēpties aiz lielības pūšļa. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 80.*

MUTE LĪDZ AUSĪM kādam *sar. 1. Saka, ja kāds daudz runā, ir bravūrīgs, nekaunīgs valodā.*

«Tādi ir tie mūsu tautieši, tādi viņi ir... Ar muti — jā, bet, kad ar darbiem vajag, tad nav nekā! Pat Šiliņš, lielais patriots, tā viņam mute līdz ausīm! Bet, kad vajag parakstīt savu vārdu, tad izslīdē pa durvīm, ka ne čiku, ne grabu...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 732.*

— .. Pa sapulcēm, pa jautājumu vakariem — tur tās mutes līdz ausīm. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 97.*

— Mute viņam līdz ausīm, — Degsnis īgni sacīja. — Ar viņu viegli ieskriet nepatikšanās... *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 155.*

— Vai Akmanis domā Strautiņam aizliegt rīkoties savā zemē?

— Ko nu Akmanis, tik ir kā lielā mute līdz ausīm. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 318.*

2. Saka, ja kāds ir ļoti pārsteigts, izbrīnījies, skaļi smejas, kliedz, plati smaida. Sk. arī LĪDZ AUSĪM. *2.*

Brīdi Piotrovska tēvs bij mēms no brīnumiem.

«Maņa! Tu trakā! Kā tu še esi atgadījusies?» Arī Maņai mute no pārsteiguma līdz ausīm. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 706.*

— Paraug, kā tas puika blenž visapkārt, — Rīgas krustmātes vīrs atkal smējās.. — Stāv kā mužiks uz tirgus laukuma, mute līdz ausīm. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 173.*

Bet sieviešu barā atskanēja taures pūtienam līdzīgs smieklu pasprūds — Lauķienei mute līdz ausīm, viņa gribēja laist vēl vienu, bet paguva tikai gari stieptu a-ā un aprāvās no spēcīgas dunkas mugurā. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 364.*

«Un skatos — visiem mutes līdz ausīm, nevis smejas vien, bet taisni rēc.» *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 923.*

Pašam [Veronikas tēvam] mute līdz ausīm, viņš smaidīja vientiesīgā, sirsnīgā priekā.. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 292.*

3. retāk. Saka par ļoti lielu muti.

Dagnijai ir lielas, apaļas acis. Man — šauras un maziņas. Dagnijai — maza, apaļa mutīte, man — liela «līdz ausīm».. *Luginska R. K 1977, 1. nr. 86.*

Grabažu Ingam mute līdz ausīm, apaļa kā zivij sausumā.. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 415.*

MUTE NEVERAS kādam. *Saka, ja kāds nespēj parunāt, ja kaut ko negrib teikt.*

«Ernest!» Antons gribēja iesaukties, bet mute nevērās, un viņš ar iznīcībai nolemta cilvēka izmisumu saklausīja, ka tagad Kaprāns liek balsot. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 305.*

Atkal pārradīsies tikai vēlu vakarā,.. vairāk vai mazāk sareibis,.. tik svešs, ka viņas sirdij uzreiz pārvilksies pāri kā ledus garoza un nevērsies mute, lai atgādinātu par sevi un sacītu kādu vārdu, kas tik un tā nemainīs neko. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 132.*

.. iespaids bija neizsakāms. Pēc tādiem dzejoļiem mute neveras, lai pateiktu: «Skaisti!» *Grīnfelde M. — Redzu un dzirdu A. Čaku. R. 1970, 160.*

Un, kad vēlāk retumis notvēra tās skumjo skatienu, aiz kura arī pārmetums varēja slēpties, tad mute vairs nevērās vaļā, atlika tikai .. klusēt. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 801.*

Tādēļ nosodīt Ivetu vienu pašu, zinot, kas viņas mājās risinājies, ir gandrīz necilvēciski. Vajag nosodīt, bet mute nepaveras. *Dripe A. Bet kā ar meitenēm? R. 1978, 76.*

MUTE PALIEK VAĻĀ kādam; ar VAĻĒJU (VAĻĀ) MUTI *biežāk savienojumā ar* palikt, klausīties. *Saka, ja kāds ir ļoti izbrīnījies, pārsteigts, ieinteresēts.*

Edīte vēlējās savu ģimenes ligzdu iekārtot tik grezni un komfortabli, lai Osvaldam Lankam, kad tas ieradīsies, aiz brīnumiem un sajūsmas mute paliktu vaļā. *Lācis V. KR, XII. R. 1974, 102.*

Tur pēc gadiem varētu likt pamatus tādai doktora disertācijai, ka dažam labam paliktu mute vaļā! *Purs L. Gaismas staru lokā. R. 1968, 155.*

— .. Tev mute paliks vaļā. Tu pirmo reizi redzēsi īstu Kubas cigāru. Satīts resns kā baļķis. Tikai neapvelies no brīnumiem! *Upmale V. Jautrās nedienas. R. 1973, 70.*

.. nekā lepna, nekā tāda, no kā paliekot vaļā mute, jau šeit, Mūrgalē, neesot gan ko redzēt, kā viņš, Pēteris, pats labi zinot... *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 357.*

Ošu Andrs nekad neizrādīja nekādu neticību, bij taču tik lieliski dzīvot līdzi pasaulē, kur vienkāršs kalpa puisis bez lāga krekla mugurā parādījās tik gudrs un pastrādāja tādus darbus, ka tiem lielajiem un bagātajiem mutes palika vaļā. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 94.*

Mums mutes palika vaļā. Bijām daudz lasījuši un daudz saklausījušies par visādām zvejas viltībām, bet šitādu gudrību gan dzirdējām pirmo reizi. *Saulītis B. Āķis lūpā. R. 1958, 49.*

Un, pieskrējis pie klavierēm,.. sāk dārdināt stīgas, ka visiem mutes paliek vaļā. *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 38.*

— .. varbūt es kaut ko izdarīšu. Kaut ko tādu, ka lai visiem mutes vaļā. *Bendrupe M. Degošie raksti. R. 1963, 221.*

Robis sakampj viņa šauteni un tad paliek ar vaļēju muti:

— Vai patiešām tas esi tu, Alfrēd? *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 410.*

— Veikli izdarīts, kas tiesa, tas tiesa.. — Tie palika vaļējām mutēm. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 277.*

Jānis sagrozās, visu laiku klausījies abām ausīm un vaļēju muti. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 89.*

Ar vaļēju muti klausos Smiļģa ekspozīcijas par jaunajām lugām un lomām un brīnos par viņa fantāziju, kurai laikam gan nav robežu. *Grēviņš V. Eduards Smiļģis. R. 1956, 192.*

— Es un tu uz velosipēda būtu tas pats, kas lāčumāte ar vāverēnu. Apstātos ļaudis ceļa malā ar vaļējām mutēm. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 94.*

Es galīgi apjuku, vienkārši paliku ar vaļā muti [no pārsteiguma par piešķirto lielo naudas summu]. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 38.*

Bet tad atgadās kaut kas cits, sagriež visu ar kājām gaisā, un tu paliec ar muti vaļā: zelts no cilvēka! *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 238.*

Otrā dienā agri no rīta brāļi vaļā mutēm klausās Mīcītes stāstos. *Pamše K. Nemierā ar sevi. R. 1966, 16.*

Andrejs Upīts braucējiem par milzīgu pārsteigumu atsūtīja tik smalki detalizētu, pēc atmiņas zīmētu Kstiņinas plānu, ka labu laiku stāvējām vaļā mutēm. *Viese S. C 1977, 282. nr. 3.*

MUTI IEPLĒTIS (atpletis, *reti* izpletis, papletis, PAVĒRIS, atvēris); ar ATPLESTU (*reti* ieplestu, paplestu, PAVĒRTU, atvērtu) MUTI. *Lielā izbrīnā, pārsteigumā, ziņkārībā.*

Viņa krūtīs dedza liela ziņkāre redzēt, cik tas būs nopelnījis. Bet ar vienu skatienu pietika; viņš nobāla un palika muti ieplētis stāvam. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 130.*

Vislielākais runātājs bij Zeltiņš, uz kuru īsti Sētmalis klausījās, tā sakot, muti ieplētis.. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 40.*

Cilvēks savā visu redzēt un zināt gribā ir tīrais nejēga, stāsti viņam kauč kādus grābšķus, bijušus vai nebijušus, siltus vai saltus melus, viena alga, viņš klausīsies, muti ieplētis, it kā viņam atvērtos vai pašas dievišķās patiesības vārti. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 417—418.*

«Ak š'tas tas Kalniņš, par kuru tik daudz laikrakstos rakstīts!?» tie, mutes ieplētuši, brīnījās. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 761.*

Zaldāti bija ļoti ieinteresēti, daudzi gribēja runāt, skaidrot, daži gan tikai klausījās, mutes iepletuši.. *Ziediņš A. Bataljona komandieris Krauja. R. 1964, 7.*

.. viņa runā klausās visi ar lielāko godbijību, mutes iepletuši. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 196.*

Ceļā mācītājs sācis runāt puikam par pastaru tiesu. Puika klausījies, muti atplētis, bet ne vārda nesacījis. *Latviešu tautas anekdotes. R. 1961, 193.*

— Ja mazais Teips tādās reizēs gadījās klāt, tad klausījās, vai muti atplētis; viņš jau ar bija liels grāmatnieks, kaut gan pazina vienīgi indiāņu stāstus. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 180.*

Vai Imis sapratīs, kā var sūkāt cukuru! Kā, muti atpletis, var klausīties cīruļos! *Kalve A. Vēja kaņepes. R. 1973, 135.*

Citi brīnās, mutes atplētuši: kā viņš tā varot? *Šmits P. IX, 85.*

M ā l e. Lai ļaudis, mutes atplētuši, tevi tur apbrīno. *Lindulis J. Lugu izlase. R. 1945, 161.*

Daudz mēs tiešām nezinājām, tāpēc klausījāmies, mutes atplētuši. *Saulītis B. Āķis lūpā. R. 1958, 79.*

Saskrējuši brīnās, mutes izplētuši. *Šmits P. IX, 170.*

.. vecie kaimiņi klausījās, mutes izpletuši, apbrīnodami .. vidējā dēla lielos panākumus.. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 197.*

Veči klausījās, mutes paplētuši. Kaut ko tamlīdzīgu tie dzirdēja pirmo reizi. *Purs L. Degošais pilskalns. R. 1972, 131.*

Toties, kad Rams stāsta savus brīnumainos piedzīvojumus un mednieka stāstus, es klausos, muti pavērusi.. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 69.*

Kā pasaciņā: reiz bija gudrs un izveicīgs skolotājs Arnolds Lūsēns, un bērni klausījās viņa gudrībās, mutes pavēruši... *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 37.*

Dzirdot stāstījumu par tādu pārestību, mēs palēninājām soļus, uz brīdi apstājāmies un, mutes pavēruši, bez elpas klausījāmies. *Branks V. Puiku gadi Alūksnē. R. 1973, 20.*

Nostājāmies ceļa malā un, mutes atvēruši, brīnījāmies. *Branks V. Puiku gadi Alūksnē. R. 1973, 143.*

Mēs stāvējām, mutes atvēruši, jo bijām gaidījuši visu, tikai ne to. *Kļavis A. Kafejnīcās zagtas karotītes. R. 1976, 71.*

Vilks apēdis teļu, un saimnieks palicis atplestu muti. *Latviešu tautas anekdotes. R. 1961, 259.*

Dabas skaistumu še tiešām tik izšķērdīgi daudz, ka mums, kas pie viņiem neesam pieraduši, ik uz soļa jāstāv ar atplestu muti. *Bārda F. — Varavīksne. R. 1972, 30.*

Tur jau slēpjas tava aprobežotība, ka tu akli ej Ritas pavadā un atplestu muti uztver visas viņas gudrības. *Brodele A. Zilais zvirbulis. R. 1965, 47.*

Pilsētnieki samaksājuši divdesmit dukātu un gaidījuši atplestām mutēm, kamēr puisis attinis abru. *Šmits P. XII, 311.*

Daži šos nostāstus [par «sutas dampi»] klausījās gandrīz vai ar atplestām mutēm, taču pēc tam neticīgi grozīja galvu un teica, ka pasakas vien tās esot. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 32.*

Līze ņemas tai pa desmitai lāgai stāstīt un rādīt, kas tai mājās būs darāms, bet Anna tikai klausās ieplestu muti, — saprast viņa tā kā tā nekā nesaprot. *Purapuķe J. Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes. R. 1925, 21.*

Skara [pēc Smalas izjokošanas] joza pie biedriem, kuri jau ieplestām mutēm to gaidīja. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 236.*

Miks sākumā tēva izrīcību bija vērojis ar paplestu muti.. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 329.*

Miķelis liels runātājs nav, bet par to tas klausās acīm, ausīm un paplestu muti. *Brigadere A. Triloģija. R. 1957, 111.*

Tas viss notika tik negaidīti, tik piepeši, ka ļaudis palika ielas malā stāvot ar pavērtām mutēm. *Plaudis J. Raksti, III. R. 1965, 284.*

.. ziņas par kosmosa kuģu lidojumiem jūsu audzēkņi klausās atvērtām mutēm, bet «Apkārt gāju linu druvu, rokā nesu cepurīti...» jūs neesat iemācījusi, godbijību pret ikdienas darbu visiem tomēr neesat iemācījusi... *Rudzītis E. Straupes burtnīcas. R. 1977, 32.*

MUTI ĶEŠĀ *vienk. Saka, pavēlot apklust, nerunāt, neizpaust ko.*

— Muti ķešā! — Lūcis piegrūž ar mauzeri. — Ja negribi, ka nokniebj kā cāli, klausi, ko pavēl! *Eiduks J. Pārbaude. R. 1969, 44.*

Zebe (slepus Jūlijam). Tikai — muti ķešā... es Atam zārkā ieliku kortelīti... *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 83.*

— Nu? Visām mutes ķešā un mēles aiz jostām, ko? *Indrāne I. Anemone. R. 1974, 97.*

NAV UZ MUTES KRITIS *arī 1. un 2. pers., sar. Saka par cilvēku, kas spēj runāt attapīgi, asprātīgi, veikli, kam vienmēr ir ko atbildēt.*

«Tu jau tikai skrīveris esi, bet labākas spalvas [apģērba] tev vajag...»

Pēterim šāda pārsmiešana nosāpēja sirdī, bet viņš arī nebija uz mutes kritis. «Ūja, pie darba jau nācu, ne baznīcā... Kāda tad katram darba strādniekam tā spalva?...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 228.*

Cits, gribēdams izrādīt turpretī savu modrību un dzīvo interesi, iejautājās Staģim.., kur tad esot tās izdaudzinātās skaistās vietas uz Daugavas.

«Lūk, skataities, tepat krastā ir čurkstēm alas,» atbild uzrunātais, nebūdams gluži uz mutes kritis un nezaudēdams apķērību pat kritiskos brīžos. *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 425.*

— Pamatīgi jau ir, bet vai jūs zināt, kāpēc skolēni vāc lūžņus? — Tāpēc, ka ir sacensība! — Varis nav uz mutes kritis. *Saulītis B. Seši no Valolas ielas. R. 1962, 50.*

.. [Elsiņš] kacinās ar izlūku Jozi.. — Vai tas vācietis nošāva tevi vai tu to vācieti?

Bet Jozis nav uz mutes kritis. — Aizej paprasi viņam. Es tev taciņu parādīšu. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 154.*

— Rande nav uz mutes kritis, un dažkārt viņa ironija ir ļoti smalka, toties jo dzēlīga. *Purs L. Sirdsskaidrais. R. 1964, 34.*

Ja viņš redz, ka cilvēks nav uz mutes kritis, to viņš sargās aizķert. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 28.*

— .. Ē, tas nav uz mutes kritis! Tas prot amatu un prot valodu. Ar tādu vīru nevar jokus dzīt. *Liepiņš J. Zaļš mutulis. R. 1980, 19.*

Pa ciemata galveno ielu ejot, iemantojām visu rojenieku ievērību un jauno zvejas puišu izsmieklu. Taču mūsu laborantes nebija vis uz mutes kritušas un prata mēlgaļiem atdot pretī. *Liepiņš J. Vasarlaiks. R. 1977, 36.*

Varbūt sāks vēl [brigadieris] rāties, ka par gausu strādājam? Lai tikai pamēģina! Pilsētas skuķi arī nav uz mutes krituši. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 49.*

Asprātīgs viņš bija, ka bail, visu vakaru divdomības vien runāja, bet Elza arī nebija uz mutes kritusi. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 292.*

— .. Arī es neesmu uz mutes kritis; iegaumē: domas aklums ir ļaunāks par acu aklumu. *Salenieks E. Neizlaid airus no rokām. R. 1975, 209.*

— Jā, skolotāj, — atbild skroderis.., — es uz muti neesmu kritis, protu ar katru cilvēku parunāt, bet vislabāki jau, protams, ar meitām un meitu mātēm — tām es esmu tikpat kā tulks. *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 131.*

— .. Nevar sūdzēties, galva viņam labi strādā. Bet mēs arī nebūsim uz mutes krituši un parādīsim, ka tādus kundziņus protam novērtēt! *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 35.*

— Na, uz muti neesi vis krituse. Valoda tev šķiļas un laikam tad arī darbs šķiras. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 155.*

Viens negrib jautāt, un otrs nevar paprasīt. Kristības klāt, bet alus nav. Lūk, kādi ērmi gadās, ja cilvēks uz mutes kritis. *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 381.*

NEŅEMT ne MUTĒ kaut ko; NELIKT (nepielikt) PIE MUTES (*reti* PIE LŪPĀM) kaut ko; NELIKT KLĀT (nepielikt) MUTI kaut kam. *Nedzert (parasti alkoholisku dzērienu), neēst.*

Izrādās, ka Alberts neņem alu ne mutē. *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 515.*

— Un, — viņš teica, — tagad es vairs ne mutē neņemtu to velna dziru, ja man to kaut zelta biķerī lietu. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 268.*

— Kas tev nekait! Jūsu Kārlis brandvīnu mutē neņem. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 189.*

«Es negribu jums nekā noslēpt. Mikolajs dažkārt mīl iedzert, bet ne jau tik daudz un tik bieži, cik cilvēki izrunā. Viņš man apsolījās, ka pēc kāzām neņems vairs ne mutē.» *Stankevičs A. Šuvējiņa. R. 1976, 46.*

Es tomēr biju drusku apreibis, jo šī man bija tikai otra reize, šņabi mutē ņemot. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 37.*

Arī treknie ēdieni viņam bija noliegti. Ne tauku gaļu, ne sviestu viņš nedrīkstēja ne mutē ņemt. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 157.*

Tad reiz Āmālīte bija dikti slima, neko vairs mutē neņēma. *Belševica V. Nelaime mājās. R. 1979, 19.*

Gurķus ieskābēja, bet tie tik sāļi, ka nevar ne mutē ņemt. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 30.*

Meitene priecādamās saņem viņas doto ābolu un sāk ēst. Tas gandrīz vienīgais, ko viņa šodien ņēmusi mutē. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 278.*

— Nē, nē, — es sacīju, — nesmēķēšu.

— Tas ir labi, — Lielgalvis piezīmēja. — Arī es neņemšu papirosu ne mutē. Krūtis vien sabojā. *Lēmanis I. Izlase, I. R. 1967, 37.*

— .. Tagad nelikšu pie mutes ne vīnu, ne alu! *Lācis V. KR, I. R. 1970, 388.*

Laucis ilgi nebija licis pie mutes glāzīti, tāpēc mazliet noreiba. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 76.*

«.. Izbrūvēju [alu], bet vēl neesmu pie mutes pielicis.» *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 232.*

Tas ir rumiņš, smalka importa marka. Bariņā izlakām. Ja būtu zinājis, ka satiksimies, pie mutes es būtu pielicis tikai divatā ar tevi... *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 100.*

«Lai. Lai viss iet postā. Kas man tur. Bet viņas ēdienu pie mutes nelikšu. To no manis neprasiet. Man pašai savs katliņš.» *Stankevičs A. Šuvējiņa. R. 1976, 185.*

Edgars. Es vakar alus un šņaba ne piles neesmu pielicis pie lūpām, baronkungs. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 294.*

Stirpa gan sanāca īsti prāva, bet kas tad to nezināja, ka tāds sēks nestāvēs, satvīks un sapelēs, ka govs muti neliks klāt. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 634.*

.. Nora savai tējas krūzei pat muti nepielika. *Grants J. Maijs atnāca janvārī. R. 1969, 66.*

NETURĒT MUTI KABATĀ. *Neklusēt.*

No tēvu stāstiem viņi biedrības priekšniekus bija iztēlojušies pavisam citādus — īstus ozolvīrus, kas neliecas negaisos un netur muti kabatā, kad jāiet ar vāciešiem tiesāties. *Viese S. Pasaules dziesma. R. 1973, 134.*

Rozāle pēc tādas ziņas muti kabatā neturēs.. *Spriņģis J. Aivara Silava dzīve. R. 1967, 160.*

Tikai — cst! — viņa piešauj mazu apaļīgu pirkstiņu pie lūpām. Un Krusts tā ij nesaprot: vai par šo ziņu viņam jātur mute kabatā, vai arī tik klusu turpmāk būs jāuzvedas sanatorijā. *Lubējs I. K 1977, 10. nr. 82.*

NEVIENS PA MUTI NESITĪS *sar. Saka, iedrošinot runāt, kaut ko jautāt, noskaidrot.*

— Noskaidrot [kas ir bereitors] tomēr derētu, par to mums neviens pa muti nesitīs. Varbūt starp mums patiesi ir kāds bereitors [zirgu iejājējs]? — ieminējās trešais. — Ejam uz kanceleju! — viņš mudināja. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 111.*

NO MUTES MUTĒ (*novec.* UZ MUTI) *Saka, ja kas (ziņas, vēstis, baumas) ātri izplatās, tiek pateikts citam pēc cita.*

Jā, droši vien Minjonai to pastāstījusi Šolveiga vai Jolanta, un tā no mutes mutē. *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 153.*

Imants. Kas to teica?

Ilze. Tā runā. Tagad nekā nevar zināt. Avīzes neiznāk. Visi jaunumi ceļo no mutes mutē. Domādams neizdomāsi, kas baumas, kas patiesība. *Anerauds J. Lugas. R. 1974, 106.*

No mutes mutē, pa gaisu, ar zemes viļņiem izplatīdamās, ziņas visu vēstāmo izaudzēja milzīgos skaitļos un apmēros. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 1123.*

Visu nakti no mutes mutē šī pavēle skrēja pa novadiem, pa pagastiem, no mājas uz māju. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 268.*

Un slava, ka Dūdas mūrētās krāsnis un plītis silst un velk vislabāk, gāja no mutes mutē. *Dripe A. Cietā galva. R. 1970, 38.*

Vakari gari. Un tamdēļ kaimiņi šad tad iegriežas parunāties.. Arī pasakām, teikām un spoku stāstiem laika gana. No mutes mutē ceļo neparasti piedzīvojumi. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 138.*

Un visas tās [tautas dziesmas] ir no pašas tautas pašai tautai, citādi jau nu viņas no mutes mutē nebūtu līdz mūsu dienām atnākušas. *Ziedonis I. Garainis, kas veicina vārīšanos. R. 1976, 24.*

Ir frāzes politikā, kas iet apkārt no mutes uz muti, kam mēdz ticēt un daudz upurēt.. *Apsīšu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1925, 341.*

Un, ka starp viņām naids nerima, par to atkal gādāja šādas tādas valodas, kas gāja no mutes uz muti, līdz aizsniedza mērķi. *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 123.*

NO TAVAS MUTES DIEVA AUSĪ *sar. Saka, vēloties, lai kāda teiktais piepildītos.*

«.. Droši vien jau šovakar jūs savu velosipēdu atdabūsiet!» — «No jūsu mutes Dieva ausī.» *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. 1982, 345.*

«.. es galvoju, ka tu to vietu [komija darbu] dabūsi...» «Lai notiek, no tavas mutes Dieva ausī!» Pēteris smiedamies sacīja.. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 235.*

— .. es zinu, ka neviens par to vairs nedusmojas uz tevi, — Aleksis mierināja Deini.

— No tavas mutes Dieva ausī, Aleks. *Lācis V. KR, VII. R. 1972, 162.*

— Apstiprinās [darbā], — Niklāvs atbildēja, — par to nebīstieties!

— Nu, tad jau redzēsim, — Barkovskis priecīgi pakrekstināja. — No jūsu mutes Dieva ausī. *Zariņš K. Spīganas purvā. R. 1981, 33.*

— Lai jau nu būtu [labāki laiki] — no tavas mutes Dieva ausī. *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 39.*

ŅEMT MUTĒ kaut ko (vārdus) *biežāk nolieguma teikumos. Teikt, pieminēt, lietot savā runā.*

Krusttēvs un krustmāte Dieva vārdu tik reti ņēma mutē... *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 260.*

«Tautas dēli» utt. caur pārliecīgu daudzināšanu apriebjas. Šādas svētas nozīmes ir tik reti vien un ar ziņu mutē ņemamas.. *Kaudzīte M. — Latviešu literatūras kritika, I. R. 1956, 39.*

— Ko tu to raganu piemini? Ko tu to vārdu ņem mutē! *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 237.*

Sākumā viņa vēl vienu otru reizi zobgalības pacieta, bet ar laiku nonāca tik tālu, ka sāka lamāt katru vienu, kas vien viņas vārdu mutē ņēma. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 261.*

Stāstīja garu stāstu par kaušanos ar pilsētniekiem, kas gribējuši apcelt Šlosa Marietu, to lelli, to — — — Viņš lietoja tādu vārdu, ko pat Bramanis kautrējās mutē ņemt. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 307.*

Skaidrā prātā viņš nekad tādus vārdus neņemtu mutē. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 89.*

Ko Lielvēris toreiz svētkos apsolījās, to viņš stūrgalvīgi izpildīja: uz Ziediņiem vairs kājas nespēra un Irmas vārda vairs neņēma mutē. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 62.*

Nevienu asu vārdu viņa [Made] neņēma mutē sevis aizstāvēšanai.. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 56.*

— Klusu, — tēvs skarbi pārtrauc, — tā kā tu tādas runas nekad vairs mutē neņemtu ne mājās, ne citur. *Kaijaks V. Putenī. R. 1964, 203.*

— .. Kur tu tādu netaisnību grābi? Kā tev nav kauna tādu valodu mutē ņemt? *Kalndruva M. Avots. R. 1974, 90.*

PALAIST MUTI *sar. Izpaust, izpļāpāt ko; runāt nepieklājīgi, rupji.*

Bet, kad tas bija pārāk piedraņķējies, tad sāka palaist muti un izpļāpāt noslēpumus. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 389.*

— Kāpēc tad tev vajadzēja muti palaist? — es rājos. — Kāpēc tad tu stāstīji saimniecei? *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 57.*

Jānis centās rādīt mierīgu seju, kaut bija ne mazāk iztrūcinājies, uzmācās nelaba nojausma — vai tikai Kārkliņiete nav kaut kur kaut kā palaidusi muti? *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 134.*

Kāpēc no viņas tā jāsargājoties? Vai viņa kādreiz muti palaidusi, kad ne pušu plēsta vārdiņa viņai neteicot, kur ejot, kā tur patīkot un tā tālāk. *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 158.*

O, Krišiene jau bija daudz ko jutusi, ko varbūt nevērīgāka acs neredzētu, gadiem ilgi kopā dzīvojot. Tikai nedrīkstēja muti palaist. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 20.*

Ja vien paši nepalaida muti, fikciju principā nemaz nevarēja atklāt.. *Kolbergs A. Cilvēks, kas skrēja pāri ielai. R. 1978, 88.*

— .. Zināms, ar Dzilnu var, Dzilna ir prātīgs cilvēks, tas muti nepalaidīs. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 485.*

«Nav jūsu darīšana, ko es daru vai nedaru.»

«Nepalaid muti, bet apdomā, ko rītu atbildēsi Osim..» *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 70.*

— .. Treijs man iespēra ar kāju un nosauca sliktā vārdā. Nu .. pēc tam viņš dabūja, kā pienākas. Un dabūs vēl, ja kādreiz palaidīs muti. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 125.*

mutes palaidējs

— .. Ak tu mutes palaidēja, ko tā par mani samuldējuse! *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, I. R. 1929, 365.*

mutes palaišana

— Jūs, Liepājas cienmāt, lūdzu, neņemiet manam vīram tādu mutes palaišanu ļaunā.. Viņš citādi labs cilvēks, tik dažreiz nezina mēra savai mutes bajārībai. *Janševskis J. KR, XIII—XIV. R. 1933, 201.*

Izbāris Pēteri par mutes palaišanu un brīdinājis, ka būs slikti, ja vēl kaut ko runās par ķeizaru, uradņiks aizbrauca. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 229.*

Direktore šo aizsūtījusi pie Ērika brīdināt viņu par mutes palaišanu un skolnieču bojāšanu ar aplamām valodām. *Mauliņš J. Mīlestības infraskaņas. R. 1982, 172.*

PALAISTIES (izlaisties) MUTĒ *sar. Runāt vaļīgi, rupji, divdomīgi.*

Tas Ansis pēdējā laikā sācis palaisties mutē. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 347.*

.. cilvēks viņš neesot bijis ļauns, varbūt pašerps un mutē palaidies, bet ļauns — tas gan ne. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 393.*

— Hī! Ir gan tas Kapeika mutē izlaidies — ko tu viņam padarīsi? *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 146.*

Viņi ne visai ieredzēja jauno leitnantu. Bet tamdēļ jau nevarēja ļaut jaunkareivjiem izgāzties mutē. Bija jāatrod savaldīšanas veidi. *Plaudis J. Raksti, II. R. 1964, 44.*

PAPLEST (atplest) MUTI. *I. bieži nolieguma teikumos. Sākt runāt, izteikt kaut ko. Sk. arī* VĒRT VAĻĀ MUTI.

Par pašu galveno viņa taču ne muti nepaplēta. Vai viņa gaidīja izdevīga brīža? *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 55.*

Visi kaut ko gaidīja, neteica neviena vārda.. Pat sīkais kāsētājs Pečaks nepaplēta muti. *Grods A. Tūdaliņ, tagadiņ. R. 1977, 225.*

Iekams Annele var paplest muti un kaulēties, māte aizsit vāku ciet, visi donžuāni un donnas iekrīt zaļajā lādē atpakaļ kā kapā. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 37.*

D ā r t a (uz Vārnu). Nu, ko tu vēl stāvi un neatplet muti? Laikam gribi pārdot mūsu pilsētā skoloto Līziņu šim pašu audzinātam! *Alunāns Ā. Lugas. R. 1968, 27.*

Tagad visas slūžas vaļā, sazaļojis, piegļotojis ūdens no pīļu dīķa šļācās visai dzīvei pāri, strādnieki spiesti noskatīties, ne roku pacelt, ne muti atplest nedrīkstēja. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 1041.*

A g a t e. Kam ... Vai tad es drīkstu runāt? Muti es vairs nedrīkstu atplest, lai slimnieces nekrīt ģībonī... *Priede G. Pie Daugavas. R. 1977, 71.*

2. *arī ar partikulu* vien. *Ļoti brīnīties, būt pārsteigtam. Sk. arī* IEPLEST MUTI vien.

Visi brīnās un papleš mutes, kur vecais Bemberis nācis pie simts rubļiem.. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 247.*

Tie trīs mutes vien paplēta, kad Vaska ar savu meitu zem svārkiem kā no gaisa nokrita istabā. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 412.*

Visi mutes vien paplētīs no brīnumiem, pat priekšsēdētājs. *Baugis P. Pati vainīga. R. 1969, 81.*

Sanāca vīri, atplēta mutes, sanāca sievas, sasita plaukstas un brīnījās galvu galvām, bet ozols guļ, kā gāzies. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 8.*

Tēvs, to visu redzēdams, atpleš muti un nevar ne gudrs tikt. *Džūkstes pasakas. R. 1980, 137.*

PILNĀ (VISĀ) MUTĒ. *Ļoti skaļi (runāt, smieties).*

«Goda maltītes vajag, goda maltītes vajag!» tā visi, kas līdz šim sprieduši, sāka saukt un celties no sēdekļiem augšā, un runāt ikkatrs pilnā mutē, tā ka drīz nevarēja vairs nekā izšķirt.. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 92.*

.. būtu savādi, ja svarīgas, neizpaužamas lietas tiktu pārrunātas pilnā mutē tā, ka varētu dzirdēt arī namā. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 913.*

Viņš gan nemēdza runāt par to [par akmens mieru] pilnā mutē, bet domās loloja, kā pie viņa darbiem visiem to būs samanīt un vērot. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 224.*

.. Ķāzis pilnā mutē brēca: «Kaut vai jūrā iekšā, bet pie tiem sarkaniem nepalikšu.» *Muižnieks I. Fabulas un stāsti. R. 1959, 188.*

«Kā jūs var man vasar muiž nezināt?» Švauksts ar dusmām jautāja. «Man vasar muiž ir ēkš Tupiņ mājām..»

Krodzinieks sāka smieties pilnā mutē. «Ak Tupiņos! No kura laika tad ir Tupiņu māja pārvērtusies par muižu?» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 385.*

Runāja vecais Ezernieks dikti, kā saka, visā mutē, jo, jau kopš daudziem gadiem būdams stipri pakurls, bija pie šādas runāšanas pieradis. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 201.*

PLĀTĪT (noplātīt) MUTI vien (tikai). *Brīnīties, būt pārsteigtam; nespēt parunāt.*

Kustīgs kā ūdenszāle Anšelis spraucās cauri viesiem un meklēja bērnus. Kuru atrada, tam uzsauca: «Ko te stāvat un plātāt mutes, kad sākas pašiem balle! Visi uz būdu!» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 347.*

Par to, ka zivij tagad bija cena, brīnīties nenācās. Toties vecie zvejnieki mutes vien plātīja par to cieto kārtību, kādā lomi tika aizgādāti līdz apstrādes centriem, bāzēm un tirgiem. *Skujiņš Z. Gulta ar zelta kāju. R. 1984, 353.*

Un mēs par pārvērtībām tādām / Pa reizei tikai mutes plātām... *Sirmbārdis J. Kartupeļu rakšana Ērgļos. R. 1977, 115.*

Ienācējs uz tādiem jautājumiem tikai plātīja muti un, lūdzoši smaidīdams, klusēja. *Grīziņš J. Vārnu ielas republika. R. 1947, 120.*

Māle aizgāja uz māju, bet viņš svilpodams devās uz nepļauto pļavas gabalu un sāka tā pļaut, ka Režģis muti vien noplātīja aiz brīnumiem. *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 163.*

Sauzaru Pēterim motociklets! — lūk, tas gan ir notikums! Pilsētiņā visi mutes vien noplāta aiz brīnumiem. *Talcis Ā. Manas raibās dienas. R. 1958, 4.*

Hofmanis par tādu kursa maiņu muti vien noplātīja. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 17.*

Muļķītis parāda, mugura vesela. Šie brīnās un no kauna mutes vien noplātīja. *Šmits P. XI, 239.*

PLĀTĪT (VĀRSTĪT, VIRINĀT) MUTI *sar. Runāt lieki, nevajadzīgi, tukši.*

S t r a u t i ņ š. [..] Tu vēl nekā neesi padarījis. Muti tikai zini plātīt. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 419.*

«Es jau neuzbāzīšos. Untumains skuķis!» viņam gribētos tai nosaukt pakaļ, bet labāk sakost zobus. — Un no tiesas! Vai tur ar bija vērts muti plātīt! *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 311.*

— .. Ja jau iedzer, tad gribas plātīt muti. Zināma būšana. *Grigulis A. Zivis dzīvo ūdenī. R. 1976, 47.*

Lai nu gan sievas mutes izplātīja pēc patikšanas, Krišs tomēr iestājās skolā pie ķestera. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 15.*

Un tomēr būtu bijis labāk, ja es neko nebūtu stāstījis. Neko! Kāds velns mani dīdīja vārstīt muti! *Lukjanskis E. Memento mori. R. 1977, 169.*

.. velti bija runāt, pierunāt vai atrunāt, velti muti vārstīt. *Zigmonte D. L 1983, 4. nr. 17.*

— Zinu tavas aizgaitas, labāk nevirini muti! *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 93.*

— Palieciet paši augu dienu pa sniegu zem lodēm un paviciniet durkļus, tad nebūs gribas velti muti virināt! *Kaufelds T. Sēkla nedeg. R. 1979, 139.*

mutes vārstīšana

Vai ar mutes vārstīšanu kāds ir dabūjis savu taisnību atpakaļ, kad tā ir pazudusi.. *Jakubāns A. LM 1970, 50. nr. 10.*

mutes virināšana

Edis klusē, bet klusēšana bieži vien esot vērtīgāka par mutes virināšanu. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 85.*

TURĒT MUTĒ vien kādu, kaut ko *sar. Bieži pieminēt.*

Līze. Tu to Arāju Juri mutē vien turi. *Lindulis J. Lugu izlase. R. 1945, 168.*

— Tu laikam savā mūžā esi par daudz grēkojis, ka vecumdienās Dieva vārdu mutē vien turi. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 23.*

TURĒT MUTI; *retāk* TURĒT MUTI CIET *bieži pav. izteiksmē, sar.*

1. Stāvēt klusu, nerunāt.

Dievēnu ciemā valda patriarhāli paradumi: godos runāt drīkst vien tēvi un vectēvi, jauniķiem jāsēž, jātur mutes un jāklausās dzīves gudrībās. *Zariņš M. Vienas vasaras stāsti. R. 1975, 69.*

Pēteriene bij tais domās, ka skuķis runādams tikai darbu kavē, un lika tai muti turēt. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 41.*

— Uzdod dievpalīgu, tad viņš [zirgs] vilks!

— Turi tu muti! Nemāci braucēju! — Vanags pikti uzbrēca. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 14.*

— Ko Irma izdarīja, ka viņu aizdzina? — Aivars .. jautāja audžumātei.

— Turi muti! — attrauca Erna Tauriņa. — Kas tev par daļu. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 162.*

— Ko viņš uz mums šovakar ieēdies? Vai tā ir brāļa runa? Ja nav labāka, ko runāt, turi muti! *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 136.*

Iekāms nāc ar savu vaļsirdību klajā, / Padomā: vai viņa der kam lieti? / Un, ja tikai tukša uzbāzība tajā,— / Turi muti cieti! *Treimanis-Zvārgulis E. Kur Gauja ar Raunu tiekas. R. 1978, 185.*

— Kad tēvs un māte sarunājas, bērniem jātur mute ciet! — Jansons, vecākais, pamācīja. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 327.*

Vergot... Kur viņš ņēma tādus nejaukus, tik pretīgus vārdus? Labāk turējis muti ciet, ja neko labāku nezināja. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 282.*

— .. Tu pats vēl atminies manu tēvu un zini, kas tas bija par cietu strādnieku: ko viņš darīja, tur paskaties un pabrīnies, bet muti ciet. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 8.*

— Muti ciet! — Viktors vairs nevaldījās. — Manu tēvu tu neaiztiec! *Saulītis B. Profesora Vecapiņa dēli. R. 1957, 228.*

— Dzīvosim taču kā visi cilvēki! — sieva reiz pārgurusi ieminējās.

— Muti ciet! *Kolbergs A. Kriminālliета trijām dienām. R. 1977, 166.*

— Muti! Neizrunāties! — Lūcis nevar valdīt niknumu. *Eiduks J. Pārbaude. R. 1969, 89.*

Labāk turēt muti nekā runu. *Rainis J. KR, VII. R. 1979, 202.*

2. Neizpaust, glabāt kā noslēpumu.

— .. Pats neprot muti turēt, un nu nāk man virsū — es esot tā vainīgā, kad top izsmiets! *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 157.*

— Bet, kungi, — mutes turēt! Ko kurais redzējis un zina, lai patur pie sevis. Visiem mums jāsarga mūsu labāko famīliju slava... *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 275.*

«.. nesāc mani mācīt! Es sūtu tevi skolā, es par tevi rūpējos, bet par manām lietām tu turi muti!» *Zigmonte D. Bērni un koki aug pret sauli. R. 1959, 276.*

Nē, labāk turēt muti un par naudas izspiešanu neteikt ne vārda. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 325.*

Viņam atlika vienīgi gādāt, lai Vuška parakstītos algu sarakstos un turētu muti. *Skailis A. Nolādētie zagļi. R. 1977, 47.*

Nu tikai jāprotas muti turēt, lai neviens neuzzina, ka es vēl neesmu pamatskolu beigusi. *Indrāne I. Anemone. R. 1974, 184.*

— .. Tu .. izplāpā tādas lietas, par kurām nemaz nedrīkst runāt. Par to pašu karogu tev būtu jātur mute pavisam ciet. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 232.*

— .. Ja kāds ko redzējis, ja kāds ko zin — muti ciet un zobus ciet! *Upīts A. KR, V. R. 1948, 166.*

VALDĪT (pievaldīt, savaldīt) MUTI *bieži pav. izteiksmē, sar. Atturēties ar vārdiem kādu aizskart, kaitināt; klusēt. Sal.* PIEVALDĪT MĒLI.

— .. kad dienas laikā nabaga atraitni .. pati tiesa aplaupa.., tad tādi vīri nav arī nekas vairāk kā tik zagļi un laupītāji.

— Veci, valdi muti! — Blāķis brēca. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 169—170.*

— Klausies, Nagaini, ja tu nevaldīsi muti, es palaidīšu rokas, to es tev saku! *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 43.*

— .. Ierindniek, valdi muti, tev nav jāvaicā, tev jāizpilda pavēle! *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 56.*

Klibais Jurks, kas, citiem runājot, parasti klusēja, tagad nevarēja arī savu muti valdīt. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 76.*

Bailēs [vista] sākusi kladzināt. Gailis atmodies: «Kas nu, kas nu? Ne nakts vidū vairs nevarēs muti valdīt.» *Šmits P. I, 159.*

— Neapvaino! Pati bez atļaujas tirgojies...

— Vai zini — muti tu pievaldi! *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 368.*

«Pievaldi muti, runā par lietu un nemuldi dumjības, citādi es negalvoju par sevi — varu tevi izlidināt no šejienes.» *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 29.*

.. baznīca viņam maksāja labi, maksāja dālderos un natūrā, un tāpēc mute bija jāpievalda.. *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 25.*

— Māmiņ, vai tiešām man vajadzēja klusēt, ļaut viņam ņirgāties? Es taču pirmais nesitu, tikai pateicu, lai viņš savalda muti. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 125.*

Bet ir arī vājāki brāļi, kuri nevar savaldīt muti.. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 108.*

VAĻĪGA MUTE. *Sk.* VAĻĪGA MĒLE.

VĒRT VAĻĀ (pavērt, atvērt, vērt, PLEST VAĻĀ, ATDARĪT, ATTAISĪT, taisīt vaļā) MUTI (*reti* LŪPU) *bieži nolieguma teikumos. Sākt runāt, izteikt savas domas. Sk. arī* PAPLEST MUTI. *1.*

Edīte nekad nevēra muti vaļā, ja sprieda māte. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 90.*

Jaunais, re, nedzēris ne muti never vaļā.. *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 78.*

Mazais redzēja, ka brālēns ir saīdzis, tādēļ sargājās vērt muti vaļā — ko var zināt, sadomās vēl un aiztrieks atpakaļ. *Lagzdiņš V. Ķēdes loks. R. 1972, 74.*

Varbūt pēc brīža nožēlos, ka vēris muti vaļā, bet tagad viņš nevarēja citādi, tagad doma pati rautin rāvās uz priekšu. *Zigmonte D. Laintu lāsts. R. 1984, 140.*

Visu pasauli jau varētu pārliecināt arī tagad, bet viņu — viņa priekšā viņa nevarēja ne muti pavērt, ne acis pacelt, lai viņam kaut ko vēstītu. *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. R. 1982, 135.*

Viņam būtu daudz ko jautāt, bet aizvainojums neļauj ne muti pavērt. *Kaijaks V. Putenī. R. 1964, 33.*

Bet tagad lietus smeldz vēl vairāk nekā zobu sāpes. Ne atliekt muguru, ne pavērt muti, katrā rokā tikai pa cukurbietei — un velc uz kaudzi. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 43.*

Toties Vitolds! Tam tikai mute jāpaver, un drīz vien nezināsi, kur likties aiz smiekliem. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 8.*

Milda neko neatbildēja, pat galvu nepacēla, labi zināmā, ka, muti pavērusi, vairs nesavaldīs niknumu, kas visu laiku pret šo raganu krājies kā ūdens aizdambētā strautā. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 671.*

— .. Es jau daudzreiz teicu, bet kas mani klausīs! Līdz es muti atvēršu, līdz dabūnu tādu apsauku, ka labāki nevar iedomāties. *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 229.*

Annele bij gaidījusi Lūcīti. Nakts pārdzīvojums viņu spieda nost. Nu viņa visu izstāstīs. Bet, kad gribēja atvērt muti, mēle atduras tāpat kā pirmīt roka pie slēdzenes. Nē! *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 498.*

Pirms māte paspēj muti atvērt, puisis pa galvu pa kaklu jau prom uz salmu šķūni, lai dalītos savās sāpēs ar Čaro. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 40.*

D ā r t a. Redzi, Vārna, par tavu kalpu precēšanos vari triekt, bet, kad tevi prasu, vai nebūs laiks gādāt mūsu Līziņai krietnu un lepnu vīru, tad nevari muti atvērt. *Alunāns Ā. Lugas. R. 1968, 14.*

Visu laiku viņš tur nosēdēja, muti neatvēris, acis pāri bārdai kā auns caur krūmiem blisinādams. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 365.*

Ja viesībās vai citur jautrā kompānijā veru muti, apkārtējie apklust, kā grēku plūdus gaidīdami. *Mauliņš J. Pelēkais māls. R. 1975, 157.*

Un Juris nemūžam nevērs muti, lai izteiktu tādu pašu priekšlikumu, jo viņš savukārt bīstas Brigitas izsmiekla. *Zigmonte D. K 1972, 10. nr. 109.*

.. runājot un runājot, ka Sarkaļu Viļums un Miglas dēli esot tepat mežā. Neviens jau nav redzējis, un, ja arī kāds ir redzējis, tas nedrīkst muti plest vaļā. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 289.*

Bebris. Pat tad, kad es pārnācu mājās kunga prātā un tukšu kabatu, viņa neplēta muti vaļā. *Zālīte E. Vārds sievietēm. R. 1950, 16.*

Spīts pret tiem, kas nezin, cik ir grūti / Paša nopelnīto maizi ēst,/ Kad tu tādu nogurumu jūti, / Ka nav spēka muti vaļā plest. *Gāliņš H. Starpbrīdis. R. 1974, 153.*

.. viņam bija kauns tik daudzu cilvēku klātbūtnē muti plest vaļā. Viņš gaidīja, vai kāds cits viņa gada gājuma vīrs nebūs ieinteresējies tāpat kā viņš un nepajautās to, ko tik ļoti gribējās zināt. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 300.*

— .. Ja vēl mēģināsi plest muti, atņemšu tev šauteni! *Kadiķis-Groznijs A. Rakstu izlase. R. 1956, 343.*

Stundas beigās daždien notika pat tāds brīnums, ka klusais, biklais Teips atdarīja muti un sāka jautāt un jautāt.. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 235.*

Viņš spītīgi paskatījās mācītāja acīs un beidzot atdarīja muti:

— Ja jums tādas sazināšanās ar Dievu, tad paprasiet viņam pats, kas vainīgs, kas ne! *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 130.*

Un, kad viņš atdarīja muti, tur runāja pati bardzība:

— Tavs Krišs mājā? *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 119.*

Bet es nevarēju mutes atdarīt. Es tomēr biju arī šinī brīdī patmīlīga: es negribēju, lai Spodris manītu, ka esmu viņu meklēt nākusi. *Jaunsudrabiņš J. Vēja ziedi. R. 1959, 185.*

Bet vēl muti tas nedabūja attaisīt, kad jau atkal elles troksnis bija kājās. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 227.*

Kalviciene iziedama īgni paskatījās Annā, kas visu laiku nebij ne pakustējusies, ne muti attaisījusi, it kā viņai gar visu to nebijis nekādas daļas. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 360.*

Kad nav dzēris, muti nevar attaisīt. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 77.*

Bet bija visi it kā sastinguši un nekustējās. Pat muti saimniecības vīri vairs netaisīja vaļā, jo Dīriķis [ar savu paziņojumu] tiem bija izņēmis ieročus no rokām. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 501.*

Aizmugurē sasēdušās randiešu sievas kareivīgi zibināja acis uz vīru pusi — neesiet taču teļu bars, taisiet beigu beigās muti vaļā, pasakiet, ka vēlēsim paši sev citu priekšnieku! *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 208.*

Aiz pārsteiguma un kauna viņa nespēja pavērt ne lūpu. Tā arī sveiciens palika neatņemts. *Dziļums A. Saplēstā krūze. R. 1942, 35.*

VIENĀ MUTĒ; KĀ VIENĀ MUTĒ. *Sal.* VIENĀ BALSĪ. *1. Vienlaikus, reizē.*

Tad pieskrej tai klāt divi bērni.

«Neraudi, mammiņ, neraudi!» viņi vienā mutē iesaucas.. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 14.*

Un visa tā bērinieku blīva, kā pēc mācītāja izdzīšanas sakļāvusies, uz tuvīnām briesmām neatskatījusies, pat nepakustēdamās vienā mutē brāzmaini bazūnēja līdzi.. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 863.*

«Nu kādu tad pasaku lai jums stāstu?» viņa smaidīdama tiem jautā.

«Kaut kādu! Kad tik pasaka!» tie visi kā vienā mutē iesaucas. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 165.*

2. Vienprātīgi.

No izskata viņš līdzinājās, kā visas pagasta vecenes .. svēti vienā mutē apgalvoja, gluži tēvam un tēvatēvam. *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 64.*

«.. Pat mājas cilvēki visi vienā mutē teiks, ka neesi bez vainas.» *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 75.*

Skolotāji un klases biedri vienā mutē ieteica Mākslas akadēmiju, jo kurš gan nebija apbrīnojis Bērza lieliskos zīmējumus.. *Kalndruva M. Avots. R. 1974, 182.*

Stundām beidzoties, visas divdesmit septiņas galvas bija gatavas apliecināt vienā mutē: «Mums ir vislabākā skolotāja visā skolā!» *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 116.*

Vīri gan gribējuši celt [smēdi] pašā ciematā, tikai sievas kā vienā mutē nē un nē.. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 76.*

.. bērnībā visi kā vienā mutē: tam puikiņam ir galva, iznāks inženieris vai vismaz skroderis. *Zariņš M. Vienas vasaras stāsti. R. 1975, 134.*

.. patlaban viņi paguva tikai palielīties ar to, cik lepni izturējušies pratinājumā. Kā viens vīrs, kā vienā mutē — arī jaunie, kas dienā pat pūlī nedrīkstēja stāties, vismaz nepļukšēja, kur viņi atradušies.. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 931.*

VIENĀ MUTES IEPLĒTUMĀ (ATVĒRIENĀ). *Vienā paņēmienā, neapstājoties (parasti runāt).*

Tā, Pēteri iztraucēdama no domām, runāja steidzīgi, kā saka, vienā mutes ieplētumā.. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 894.*

— Ko jūs divi vien te darāt [pārējie līgo]? — noprasīja pieskrējusī [meita].

— Ko darām? — tēvs rādījās nelaipns. — Stāvam. Klausāmies, kā lakstīgalas dzied. Vai tad nu pašiem vienā mutes ieplētumā jākliedz? *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 237.*

— .. Un sienu izgāšvasar varēja sapļaut, zāle mūsu sausnorās līdz ceļgaliem līgojās.. Vai citādiņ mēs to zirgu varētu izvilkt? Nu, kad ziemu izturēts, pavasarī paņems lapsām, — deldzas Zelma vienā mutes atvērienā. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 294.*

MŪŽS

KAĶA MŪŽS *sar. Īss mūžs.*

Pa lielākai daļai skolasbērni palika klasēs. Viņi sadalījās pulciņos pēc simpātijām un šo to runāja. O, mūsu kaķa mūžā jau bij tik daudz piedzīvojumu! *Jaunsudrabiņš J. KR, IV. R. 1981, 31.*

Tik skaista jandāliņa cūkgans vēl savu kaķa mūžu nebij piedzīvojis. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 51.*

Tik daudz naudas savā kaķa mūžā man kabatā vēl nekad nebija bijis. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 204.*

Ko var viņai pateikt pretī Anneles māte, jauna sieva, kurai pienākas ausīties un krāt prātu un saprašanu, kas vird no Aņus kā no gudrības akas. Ko var zināt meitas ar saviem «kaķa mūžiem»? *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 154.*

Bet Birzmaņu vectēvs nerunā vis tukša; ai, ko viņš nava savā, kā pats saka, kaķa mūžiņā izbaudījis un izredzējis, tur i vienam dievam ko zināt. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 350.*

«Nezin kas nav piedzīvots tai kaķa mūžā, un cik nebūtu ko stāstīt, bet labāk «zini daudz — saki maz».» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 25.*

«.. Sūrums, saldums, nebaltas dieniņas, viss cilvēkam savā kaķa mūžā jāpiedzīvo, tomēr tik grūti man savā laikā nebija gājis kā šovakar..» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 230.*

SAULES MŪŽS. *Bezgalīgi ilgs laiks; nebeidzami garš mūžs.*

— .. Vai būs tāda diena, kad varēšu pasacīt: apsēsties, māt, es tagad noņemšu tev no pleciem visas nastas. Tēti, nu tu līdz mūža galam varēsi lasīt iemīļotās avīzes un grāmatas. Protams, vecaistēvs un vecmāmuļa to nesagaidīs: saules mūžu viņi nedzīvos... *Salenieks E. Otrais mētelis, šūts no ielāpiem. R. 1969, 273.*

«.. Nu jau arī nāk [tēvs] septiņdesmitajos, jāsaka, vai tad nu saules mūžu dzīvos.» *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 189.*

«.. Te mēs dēdam saules mūžu un nevaram nomirt.» *Šmits P. II, 69.*

Cik grūtuma, sāpju, pazemošanas un apkaunošanas, cik moku un asaru neatskan šinī vienā pašā vārdā: nabadzība!...

Vai cilvēce saules mūžu nesīs šo smago nastu, kā jau gadu tūkstošiem nesusi, vai varbūt viņai cerība ausīs, ka šī pati nasta tak reiz tiks noņemta no viņas kamiešiem!... *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 246—247.*

«Saules mūžu lielkungam — lielmātei — urrā!» tā daudz balsis no pulka atskanēja. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 227.*

— .. visas tās jūsu jūsmošanas par valsti, kurai gaidāms saules mūžs, par parlamentiem, par ministriem ir tukšs farss, muļķīga komēdija, tingeltangels! *Ziediņš A. Bataljona komandieris Krauja. R. 1964, 70.*

N

NABADZĪBA

LĪDZ NABADZĪBAI. *Ļoti, pārmērīgi (saka par ko nevēlamu).*

«Kas par joku, ka jaunais zirgs ne ēd, ne dzer?»

«Nodzīts līdz nabadzībai, ko šis ēdīs. Lai labāk izguļas.» *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 168.*

Tēvocis arvien bij steigā, visur ieradās pašā pēdējā brīdī, kad citi bij nogaidījušies un uztraukušies līdz nabadzībai. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 264.*

— .. Baidos, ka Elziņa nomocīsies līdz nabadzībai, par viņiem [radiniekiem] rūpēdamās un reizē redakcijā strādādama. *Kalniņš J. Rainis. R. 1977, 172.*

NABAGS

KĀ LEIŠU (POĻU) NABAGS *(retāk* UBAGS) *novec., niev. Gaudulīgi, žēlabaini; gausi.*

Dažreiz vējš noslēpjas kaut kur aiz loga un bezgala gaudulīgi, te paceldams balsi, te apklusdams vaidā, daiņo kā leišu nabagi, kas atnāca mūsmājās. *Kurcijs A. Cūkgans. R. 1956, 80.*

Ienāca Saša, bet spēlēšana neveicās. «Jautrāki!» Elza rājās. «Velk kā poļu nabags.» *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 120.*

Pēc kāda laika nāca saimniece no istabas. «Ko tu te skaiti kā leišu ubags!» viņa iesaucās. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 289.*

— Ko velkaties kā leišu nabagi! — kliedz Lābans Rūdim aiz muguras. *Sēlis R. Silaines muiža. R. 1958, 57.*

KĀ NABAGS *(reti* PĒC NABAGA) *niev. 1. nom. Ļoti, pārmērīgi (saka par ko nevēlamu).*

Būs zivs, būs arī rublis. Varēs nopirkt uzvalku un ļaudīs rādīties. Patlaban, nudien, ir applīsis kā nabags. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 140.*

Noskrējies kā nabags, neēdis, nedzēris, krāj kapeiku pie kapeiciņas un tad vēl nevar saprast, ar ko renti maksāt. *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 366.*

Tagad dirni kā nabags līdz vēlai tumsai un pēdējos [vērpjamos ratiņus], ja negribi vest mājā, atdod gandrīz par pusvelti. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 33.*

— .. Sitamies kā vieni nabagi. Kaut nu drīzāk beigtos tas briesmīgais karš! *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 361.*

Jāatzīstas, ka abi bijām uztraukušies pēc nabaga. *Plaudis J. Raksti, III. R. 1965, 301.*

«Uz Vecpiebalgu sen vajadzēja uzbūvēt dzelzceļu un laist dienā vismaz trīs sastāvus,» viņš nožāvājās. «Šitā katru reizi jānomokās pēc nabaga.» *Saulītis B. Profesora Vecapiņa dēli. R. 1957, 78.*

2. akuz. Saka, ja kādu viegli pieveic, bez kādas žēlastības panāk gribēto, bez lielām pūlēm ko izdara.

«.. Kad tev tāds jājamais zirgs, kad tev tādi palīgi, tad pūķi pārspēsim kā nabagu.» *Džūkstes pasakas.R. 1980, 183.*

Tēvs nevar izdomāt, kā lai šķiltavas, degli klusu aizved. Bet Pastaris atsaka: «Iešūsim uguns lietas aiz svārku oderes, tad aizvedīšu kā nabagus!» *Džūkstes pasakas. R. 1980, 59.*

— Es tevi nožņaugšu kā nabagu! — viņš ierēcās. *Zariņš K. Cirka mākslinieks. R. 1990, 26.*

— .. es vienmēr sapņoju par kādu sevišķi āķīgu disputu, kurā es Tāli noveicu kā nabagu, viņš, gudrais un atjautīgais, ir mēms manu plašo zināšanu priekšā. *Zigmonte D. K 1985, 12. nr. 51.*

«.. To zeņķis nezin, ka tai mežā lēvenis niknu zvēru. Kamēr ar ķēvi mocīsies, zvēri saklups bariem apkārt un noēdīs kā nabagu.» *Šmits P. VIII, 411.*

«.. mēs tevi izputināsim kā nabagu!» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 549.*

Un to puiku — to nodzen kā nabagu, vakarā pārnāk mājās, rokas nevar pakustināt. *Austriņš A. Raksti, VI. R. 1935, 360.*

«.. žīdu piekāpusi pilna krāsnsaugša.. Dzenam šos nost... Šie ne! Tā tikai mēs ar pātagām.. Noperam mēs šos kā nabagus zemē!...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 17.*

Nolādēts kustonis!.. Nu kāpēc viņš nepaņēma revolveri līdzi? Būt' nošāvis [suni] kā nabagu... *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 436.*

KĀ PAGASTA NABAGS *novec. Pārāk lēni, gausi (pārvietoties).*

Citi spēka ļaudis gāja, ka zeme vien dip, meitas pusteciņus kā irbes. Krikmēris turpretī vilkās gausi kā pagasta nabags. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 373.*

Bet Jurka jau uz to nebūtu mierā — visu ceļu kā pagasta nabagi, lēnām un rāmi [jāj]! *Bels A. Zv 1985, 12. nr. 24.*

ROKAS TRĪC KĀ NABAGU APZAGUŠAS (SITUŠAS) *novec. Saka, ja ļoti trīc rokas.*

.. rokas nemaz nejūt ne lāpstas, ne graudu svaru, tikai nez kāpēc nodevīgi trīc, it kā būtu nabagu apzagušas. *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 77.*

NAGLA

BŪT KLĀT KĀ NAGLAI *sar. Būt klāt nekavējoties, īstajā brīdī, noteikti.*

— .. Ar akmeņiem ir tā: kad tu šķilu esi pasvēris un bomis vairāk neņem, otram ar savējo vajag būt klāt kā naglai, citādi atšļūk atpakaļ bedrē un tad sāc atkal no paša sākuma. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 83.*

— Izgulēties esi atbraucis? Kad iznāks kāds kungs un pametīs ar pirkstu, tev kā naglai jābūt pie durvīm. Kā nag-lai! *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 69.*

.. Krasts varēja vēstīt.., ka [melderis] tūlīt palaidis ziņu trim vīriem, kuri rītu līdz ar sauli būs pie gatera kā naglas. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 71.*

.. zootehniķim nav ķēriena, fermere atkal jauna un nepieredzējusi, un uz bekonu promvešanu Alisei jābūt klāt kā naglai. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 371.*

«Ja es reiz teicu, ka būsim, tad kā naglas: vietā un laikā,» Lapa skaļš un izdarīgs rausās laukā no mašīnas. *Ķuzāne L. Mana Augšzeme stāsta. R. 1970, 86.*

Turpretim Starpiņš bija klāt kā nagla, jo turēja par lielu godu sēdēt ar vācu patriciešiem pie viena galda. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 502.*

Piektajā gadā bijis no tiem, kas velk karogus, apziņo uz sapulcēm un pats visur ir «klāt kā nagla».. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 227.*

Ja kultūras namā notika kāda izrāde, meitene bija klāt kā nagla. *Brodele A. Uzticība. K 1960, 7. nr. 66.*

Nedrīkstot dauzīt karoti gar bļodas malu, tad bads tiekot mājās piesaukts, tāpat nedrīkstot pūst atslēgā, arī bads klāt kā nagla. *Bels A. Saucēja balss. R. 1973, 33.*

DZĪT KĀ NAGLU SIENĀ. *Likt strādāt ar maksimālu slodzi; izkalpināt. Sk. arī* DZĪT KĀ VADZI SIENĀ.

Mani tēvs dzina kā naglu sienā. Cēla no rītiem līdz ar saules lēktu un uz ganībām prom. Kādreiz māte gribēja pažēlot,.. paguldīt kādu stundiņu, vajadzēja tik tēvam to redzēt! *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 160.*

Neļaujies iepīties pie Bē Bē. Viņš tevi dzīs kā naglu sienā. Tas nav darbs tavai kvalifikācijai. *Lāms V. Pavarda kungs Ašgalvis R. 1982, 130.*

Būs vien jāgriežas atpakaļ un jārunā ar to pašu muļķa vecomāti, kas vairāk nekā nejēdz kā vien cūkas barot un govis slaukt, cilvēkus tirdīt un tincināt, mudināt, rāt un darbā dzīt kā naglas griestos. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 44.*

DZĪT NAGLU kāda ZĀRKĀ. *Ļoti kaitēt kādam, tuvināt kādu nāvei.*

«.. To arī mūsu «Tautas pīlāri» mana, tie saprot mūsu valodu un dzird tos āmuru klaudzienus, ar ko tiek dzīta nagla viņu zārkā.» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 573.*

— .. aizskrēja gadi kā nemanot, ne zīmes atmiņā neatstājuši, bet katra diena it kā iedzina naglu tavā zārkā.. *Lāms V. Zv 1973, 11. nr. 27.*

«.. Tu mani tīšis maldināji un caur šo pretību un cietsirdību sit beidzamo naglu manā zārkā.» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 235.*

— Jūs smēķējat?

— Jā...

— Nevarat atturēties no tās naglu dzīšanas paša zārkā? *Vanags J. Vēstules no tālā ceļa. R. 1978, 165.*

«Netrako! Salauzīsi airus. Še, labāk uzpīpē! Kupls dūms, kā saka, remdē dusmas un asina prātu.»

«Dod ar' vienu zārka naglu!» Pičs atsaucās, uz brīdi palaizdams airus. *Vanags J. Meža dziesma. R. 1976, 71.*

KĀ NAGLA *sar. Saka, raksturojot kādu pozitīvi, uzsverot kāda čaklumu, krietnumu, precizitāti, noteiktību.*

— .. Es jau varu savu galvu likt ķīlā, ka viņš būs saimnieks kā nagla! *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 130.*

«.. viņi tevi ļoti ierauga un dēvē par krietnu zēnu: tu esot pie darba kā nagla..» *Janševskis J. KR, XIII—XIV. R. 1933, 263.*

«.. Ķiplocienei pie tirgus plača tas meitēns, neko, tīri padevies,.. aiz letes pastāvēt, siļķu mārciņu iesvērt, spičku paku padot — kā nagla..» *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 754.*

L e ļ a. [..] Izmanīgas meitenes. Irmiņa iet kā nagla. *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 23.*

I n g a (ātri). Ja tu man jauno Matveju dod par palīgu. Tas ir zēns kā nagla. *Brigadere A. Ceļa jūtīs. R. 1984, 11.*

— Ko nu par mani! Es te Brīviņos kā nagla! Desmit gadu, divdesmit! *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 129.*

Juris toreiz bija puisis kā nagla, uz sīvo ne ar vienu actiņu nepaskatījās, un no meitām viņam tikai Velta bija prātā, abi viņi domāja, ka tas tā uz mūžu. *Zigmonte D. Bites dzēliens. R. 1985, 6.*

Apvaicājos:

— Šorīt nu gan aizgulējies?

— Augšā kā nagla! — zēns atcirta. *Zvaigznīte V. K 1974, 11. nr. 162.*

— Jā, mūsu brigadieris jau droši vien stāv pie garāžām kā nagla un gaida mūs. *Štrauss A. Kārtu kārtām tēvu zeme. R. 1977, 38.*

Briedis jau bija it denkts zirģelis, vezumu vilka kā nagla. *Janševskis J. KR, I, II. R. 1933, 70.*

NOTES NAGLA. *Tas, ko izmanto par glābiņu, kad citas iespējas nav.*

Tādēļ ka ne viena, ne otra puse pie tās [pusgraudniecības attīstīšanas] nav ķērusēs ar pietiekošiem līdzekļiem un aiz nopietnas pārliecības, viņa tiek uzlūkota vēl vienmēr par tādu «notes naglu» — paglābties no acumirkļa spaidiem. *Deglavs A. — Tam labam būs augt. R. 1978, 130.*

TRĀPĪT NAGLAI UZ GALVAS. *1. Pateikt ko īsti vietā, ko pareizu, vajadzīgu, trāpīgu.*

— Apziņguma nav, — Vilnītis teica..

— Pareizi, apziņas nav! — atbraucējs sauca. — Nu tu vienreiz trāpīji naglai uz galvas. *Vilks Ē. Stāsti. R. 1963, 176.*

Darbā viņa čakla, runā maz, bet, kad pasaka kaut ko, tad tas ir naglai uz galvas. *Bels A. Es pats līdzenumā. R. 1968, 113.*

«Puisim puiša vaina, būs kādā ieskatījies,» tēvs trāpīja naglai uz galvas... *Spriņģis J. Stāsti. R. 1975, 27.*

— Ar kādu nolūku jūs slēpjat savu īsto vārdu?

Zaiga tūliņ neatrada atbildes.

— Naglai uz galvas, ko? *Paegle L. KR, III. R. 1956, 428.*

Kurš vēl tā [kā Donāts] var tervelēt par deviņiem mēmiem, vai baznīcā vai kapsētā saticies. Citreiz tīri no tukšas mucas lej, citreiz kā naglai uz galvas. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 322.*

Tā nu gan bija balta patiesība.. Jā, tur [žurnāla rakstā] bija trāpīts taisni naglai uz galvas. *Mauliņš J. Malēnieši. R. 1983, 59.*

— .. Ārā slapjdraņķis, bet jūs svārciņos kā Jāņu naktī. Nu kam tāda puiciska vieglprātība? Saslimsiet, un mums pie jūsu bedres būs jāvelk «Gribēju tālajos laukos vēl iet...», bet — «satumsa nakts...». — Jā, .. jūs esat uzsitis naglai uz galvas, es tiešām varu saaukstēties un izlaist garu šeit Siguldā. *Salenieks E. Kā nu kurš. R. 1970, 297.*

2. *3. pers. Saka, ja kas sasniedz mērķi, atbilst iecerētajam, gribētajam.*

«O, jums ir jurista ķēriens — jūsu jautājums trāpīja naglai uz galvas,» grāmatvedis mani uzlielīja.. *Baugis P. Šķemba un oļi. R. 1964, 39.*

Launags arī nosmējās, sacīja, ka salīdzinājums esot trāpījis kā naglai uz galvas.. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 171.*

Iestudējumi reti kad trāpa naglai uz galvas. Cilvēkus un cilvēku attiecības it kā tikai demonstrē, rāda aptuveni, neatvedinot būtību.. *Burtniece A. LM 1976, 30. nr. 11.*

Viņi vairāki, kas kopā sēdējuši, savā starpā esot aprunājušies un visi kā viens nosprieduši: kritika ir pareiza, tieši kā naglai uz galvas. *Bērce V. Dzīves labākā daļa. R. 1972, 85.*

NAGS

APDEDZINĀT NAGUS. *Sk.* APDEDZINĀT PIRKSTUS.

APSILDĪT NAGUS kaut kur *sar. Pabūt kur ļoti īsu laiku, nepagūstot aprast, iedzīvoties. Sal.* APSILDĪT DEGUNU, APSILDĪT KĀJAS.

Īpaši Kāsītiene visvairāk spārdījās un arī Vecpēteru Anci mierināja, lai nebēdājot nekā: vēl Žagarlauzas stāvot, kur bijušas, un šai tik tā vien liekoties, ka Krišs — labi, ja nagus apsildīšot. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 172.*

Bet atkal nelaime — nedabūju redaktora krēslā ne nagus apsildīt.. *Remass R. LM 1976, 46. nr. 5.*

Atbraucis šurp, bet ilgi šeit neturējies. Apsildījis nagus — un atkal prom. *Ezera R. Pati ar savu vēju, 1. R. 1982, 94.*

ar NAGIEM UN ZOBIEM; AR ZOBIEM UN NAGIEM *sar. Ar visiem spēkiem, neatlaidīgi, līdz pēdējam.*

— Elle tā bij, ne dzīve. Ne strādātājs pats, ne izrīkotājs, saime slaistās pa mājām, saimnieks pa krogu. No bankas pavēstes, viss iet uz postu, āmurs tepat jau aiz durvīm, bet neatdod, gadu uz gultas, bet nagiem un zobiem pie tām mājām. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 130.*

Duduks tā arī netika lielajā godā, bet par vietnieku turas ar nagiem un zobiem. *Lapsa J. Rūgtums. R. 1983, 257.*

— .. Jau tam vien es ārdītos nagiem un zobiem pretim, lai glūniķis Sveķīts netiek par Mailītes skolotāju! *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 70.*

Pret vīra un dēla uzbrukumiem un pārmetumiem viņa meitu aizstāvēja ar nagiem un zobiem. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 752.*

Un vēl viņš prātoja, kāpēc katram sava nieka raizīte liekas svarīgākā pasaulē... Un kāpēc katrs cīnās par savu, ja vajag, ar nagiem un zobiem. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 313.*

Prīdis iekodies, ar nagiem un zobiem iekodies saimnieka godā.. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 208.*

Jau pirmajos Jaunā Rīgas teātra gados Liepiņš sāka pagurt. Viņš turējās pie dzīves ar zobiem un nagiem, nāca uz darbu elsdams, bet mēģināja sirdīgāk par veseliem. *Banga T. Mana dzīve. R. 1957, 228.*

«Bet Aurora? Vai Aurora ir laimīga?» Jādomā taču, ka jā, ka ir, — vai citādi Aurora turētos pie kopdzīves ar zobiem un nagiem?» *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 75.*

.. man piešķīra Johannas lomu.. Ieķēros darbā ar zobiem un nagiem. *Klints A. Tā nebija lietaina diena. R. 1974, 61.*

Beidzamajā karā tur nedēļu ilga kaujas, kamēr mūsējie izsita vāciešus — ieķērās ar zobiem un nagiem zemē, noturējās, gāja uz priekšu. *Ķuzāne L. Esmu uzticīgs. R. 1977, 92.*

BŪT kāda NAGOS *vienk. Būt kāda varā.*

Nu jau velns domāja, ka zemnieks ir viņa nagos. *Šmits P. XIV, 170.*

«Ja brāļi uzminētu, no kā šie mūzikas daiki taisīti, tad dosim viņiem trīs kules naudas; ja ne, tad viņu dvēseles mūsu nagos.» *Šmits P. VIII, 378.*

— .. Roberts Zundags, valdonīgā Astra, tas kauslis Gunārs un iedomīgā Aina Linde — visi viņi ir manos nagos un dancos pēc manas stabules. *Lācis V. KR, XVIII. R. 1977, 318.*

— Ak tu esi tas palaidnis, kas te vienmēr piezvana pie durvīm un pēc tam pats aizbēg. Nu, putniņ, vienreiz esi manos nagos! Tagad vis neizbēgsi! *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 324.*

Viņa vairs nezināja, kā saki, kas ir debess, kas zeme, tik knapi to zināja, ka viņai esot viss pretošanās spēks atņemts un viņa atrodoties tagad sava spīdzinātāja nagos. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 119.*

— .. Tagad viņi abi — tēvs un dēls — ir manos pirkstos un es viņus varu dancināt kā ērmus. *Lācis V. KR, XVIII. R. 1977, 325.*

BŪT NAGOS *sar. Būt kļūmīgā situācijā, nelaimē, nezināt, ko iesākt.*

Gustim nelabi pavisam: aizmukt nekur vairs, nu ir nagos. *Šmits P. IV, 13.*

Bet muļķītis skaidri nagos; labi zin, ja muižā rādīsies, velns paņems kā zemeni. *Šmits P. VII, 10.*

Mājā bajārs pienes istabu pilnu sūnām, lai sieviņai, mužiņai, netrūktu darba. Bet sieviņa, mužiņa, lielākos nagos: vērpa, tecināja — sūnas kas sūnas. *Šmits P. V, 459.*

Zirgiem, govīm sviež ka sviež, — / Vai gan vērsim ceļu griež? / Nē! ar akmeni tam ragos! / Nu tu, puika, būsi nagos! *Rainis J. KR, IV. R. 1978, 294.*

«Es esmu nagos ar to gaļu. Ko lai dod ļaudīm? Vecā saimniece aizgāja pati uz kaimiņiem nopirkt — šitā nekā.» *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 157.*

F u k s i s. [..] Mēs abi kā nevaram, tā nevaram sadraudzēties. Ar viņu kā nagos, tā nagos. *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 403.*

Ar čačarklu citkārt bijām kā nagos, / Bet dēli ar traktoru tīrumus vagō. *Lukss V. K 1971, 11. nr. 101.*

DABŪT PA NAGIEM *sar. Tikt pārmācītam, sodītam.*

Tādas lietas mēs nesodītas neatstāsim... nē, nē! Lai dabū pa nagiem! *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 146.*

Viņam pietrūka drosmes un ne jau tāpēc, ka baidījās pārrēķināties, dabūt pa nagiem, bet tādēļ, ka negribēja Alisi pazaudēt. *Lācis V. KR, VIII. R. 1973, 128.*

DABŪT SAVOS NAGOS kādu, kaut ko *sar., niev. Dabūt savā varā.*

Bet čūska izgudroja viltību, kā abus savos nagos dabūt: meitu un Ķēves dēlu. *Šmits P. VI, 255.*

Viņš [laupītājs] atkal stāstījis, ka abas vecākās māsas dzīvojot laimīgi viņa kaimiņos, un tā melodams viņš dabūjis arī jaunāko māsu savos nagos. *Šmits P. X, 549.*

Zītaru Ernestam ziema pagāja vienās raizēs un pūliņos. Nebija nieks dabūt savos nagos mājas, ēkas un zemi ar visām tiesībām. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 303.*

Kase ir bagāta, tāpēc māmuļnieki to visu laiku ar dažādiem stiķiem un niķiem mēģinājuši dabūt savos nagos. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 314.*

GARI NAGI (PIRKSTI) *sar. Saka, ja kādam ir tieksme zagt, ja kāds zog.*

— .. viņam ir gari nagi. Pagājušā pavasarī Antons tika pienākts zogam sienu no muižas šķūņa. *Kalniņš J. K 1983, 5. nr. 37.*

.. sargiet kabatas un seifus — šitam vīram gari nagi! *Lapsa J. Rūgtums. R. 1983, 223.*

«Atceraties toreiz to rakstu? Es biju pret, lai gan man Daujātienes garie nagi apnikuši slimāk par nāvi.» *Zigmonte D. Ir Jābūt Hovalingai. R. 1966, 221.*

Pēc manām domām, vajag strādāt tālabad,.. lai nebūtu maize jāsāk pelnīt ar gariem pirkstiem pa tumšām naktīm. *Sarķis P. — Latviešu literatūras kritika, I. R. 1956, 281.*

Bet pa to starpu veikli kustdēli ar gariem pirkstiem jau bija pamanījušies naudu pievākt. *Greste J. ... kā dzeņa vēders. R. 1977, 188.*

IECIRST NAGUS DUBĻOS *apv. Savas rīcības dēļ nokļūt nepatīkamā stāvoklī.*

Viņš, .. svētdien baznīcā aizgājis, dzirdēja Anlīzi uzsaucam ar Sprukstu! To viņš nekad nebija gaidījis .. Laime, ka vakaru iepriekš nebija vēl aizgājis. Tad būtu gan iecirtis nagus dubļos.. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 864.*

Kad Ingužene pastāsta ciemītei, kā viņas vedeklai izgājis ar aušanu, tad tā, apskatīdamās visapkārt, vai nav kāds tuvumā, rokas sasizdama, izsaucas: — Tad ir gan nagus iecirtuse dubļos! *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 473.*

Bet skroderis nezin nekā, dauzās kā jērs bez galvas — ir otru ieved nelaimē, ir pats līdza iecērt nagus dubļos! *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 230.*

IESKRIET NAGOS kādam (kāda NAGOS) *sar. Nejauši, pēkšņi nokļūt kāda varā.*

— .. Labi vēl, ka neieskrēju policistam nagos — tie jau mani meklēja... *Lācis V. KR, III. R. 1971, 327.*

— Ar mājām nebija ko steigties, — Vilis atkal atsāk. — Ieskries vēl kādam sarkanajam nagos! *Saulītis B. Strēlnieka dēls. R. 1960, 60.*

L i e l o z o l s. [..] Ar meliem un ieteikšanām tie apstrādājuši tikmēr manu bērnu, kamēr tas apmulsināts ieskrēja viņu nagos. *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 284.*

IEVILKT NAGUS *sar. Ārēji apvaldīt naidīgu attieksmi.*

Nagi jāievelk, jāstāv klusu un jānoskatās. Jāmēģina sadzīvot ar jauno varu, jāpanāk vismaz ārējais kompromiss. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 240.*

Protams, tagad viņas abas bija uzaudzinātas par pieklājīgām, rātnām jaunkundzēm, ir viena, ir otra prata ieraut nadziņus, tomēr domstarpības tām bija pastāvīgi. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 436.*

IZLAIST NAGUS *sar. Kļūt varmācīgam, valdonīgam.*

— Es šodien smēdē visu laiku klausos, mūsu pašu priedainieši rūc un bažījas, tā vien liekas, ka arī lapmuižnieks sāk izlaist nagus tāpat kā vācu lielkungi. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 488.*

Pēc dažām pazemības nedēļām Sīlis pamazām sāka izlaist nagus, kļuva tirāns, mājas pavēlnieks un valdnieks. *Lācis V. KR, X. R. 1974, 284.*

Tagad gan Solvita juta, ka pietiek glāstīties, un izlaida nadziņus.

— Žanī! Kas es tev esmu, ka tu man pārmet? *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 107.*

IZLAIST NO SAVIEM NAGIEM kādu *vienk. Zaudēt varu, noteikšanu pār kādu.*

Ar bībeles palīdzību mūsu senči ir apspiesti un ilgus gadu simteņus kalpināti, un ar bībeles palīdzību mūs arī turpmāk grib kalpināt un neizlaist no saviem nagiem mūsu līdzšinējie kungi. *Birznieks-Upītis E. Izlase. R. 1951, 332.*

IZRAUT (*reti* IZGLĀBT) NO NAGIEM kādu, ko *sar. Ar lielām grūtībām atbrīvot kādu, cīņā ko atņemt, iegūt.*

.. pēkšņi likās, ka nekā viņas dzīvē nav bijis, kas varētu interesēt tādus ļaudis kā Upmalis, kas izstaigājis tālus kauju ceļus, savas asinis atdevis, lai arī viņu, tādu mazu un neievērojamu Mirdzu, izrautu no Sarkaļu nagiem.. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 257.*

Tā domas par mūsu zemi un tautu neviļus aizrosījās arī pagātnē un pie tām paaudzēm, kas sviedrainā darba cīņā bij guvušas šo zemi par savu un kas viņu pēctečiem vēlreiz jāizrauj mūža apspiedējiem un laupītājiem no nagiem. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 15.*

Jo vairāk tādu [kļavas lapu] virkņu tur karājās, jo priecīgāk ap sirdi, sak, tās tu esi salasījis, izrāvis, tā sakot, vējam no nagiem, kas šīs skaistās lapas nēsātu un grieztu pa gaisiem kā nejēdzīgs.. *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 26.*

.. kaķis .. izglāba gaili no raganas nagiem. *Šmits P. I, 332.*

IZSPRUKT (IZRAUTIES, IZMUKT, IZBĒGT, TIKT VAĻĀ) NO kāda NAGIEM *sar. Ar grūtībām paglābties no kāda, laimīgi izkļūt no briesmām.*

.. viņš bija iemaisīts nemieru kustībā, ... tad, izsprucis no policijas nagiem, nodomāja iestāties Gorku mērnieku skolā .. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 25.*

«Lai kungi [policisti] pārmeklē telpas...»

«To mēs darīsim bez tavas teikšanas!» Krampfs spītīgi iesaucās. «Un, lai tie [slepenās sanāksmes dalībnieki] arī peles alā būtu ielīduši, no maniem nagiem tie neizspruks...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 191.*

Kā baidīdamies, ka tikai upuris neizsprūk no viņa nagiem, tas divas reizes apskrēja ap guļošo un vēlreiz izšāva gaisā. *Muižnieks I. Fabulas un stāsti. R. 1959, 138.*

Liepa pretī ārstu nolēmumam sākot atlabt,.. [viņam] laimējies nāvei tieši no nagiem izrauties. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 398.*

Kad iznācis no nama, mūs neredzēdams, domājis, ka mēs jau Daugavmalā, devies uz turieni un knapi ar lielām mokām izrāvies no vācu nagiem, kuri nežēlīgi to trenkājuši pa šķērsieliņām.. *Kadiķis-Groznijs A. Rakstu izlase. R. 1956, 351.*

No Kaķīša nagiem izmucis, Pēcis vispirms devās taisni vien uz mežu.. *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 31.*

Tu lasi savu Ovīdiju, esi izmucis no leģiona nagiem, un tev šķiet, ka tu esi jau izdarījis daudz. *Kalniņš J. Mūžība. R. 1971, 310.*

Visa tā rezultātā viņam tā arī neizdevās izbēgt no tuberkulozes nagiem, un viņš, nesasniedzis iespējamo, aizgāja bojā. *Avotiņa D., Peters J. Baltijas toverī sālīti... R. 1973, 196.*

Kad policisti neatlaidīgi meklēja un prašņāja pēc proklamācijām, Laucis saprata, ka nu no Kutuzova nagiem nebūs viegli tikt vaļā. *Rozītis P. Valmieras puika. R. 1957, 297.*

KĀ AR JĒLIEM NAGIEM *parasti savienojumā ar* strādāt, *sar. Gļēvi, kā baidoties, kūtri.*

Kas tā par dzīvi — kā ar jēliem nagiem grābstīties apkārt un pāri? Lai nu kur, bet lauku darbā vajag stingri pieķerties... *Štrauss A. Mājas gars un citi... R. 1982, 77.*

Ja neizgulēsies, kā nākas, rīt fermā nebūsi nekāda strādniece — bakstīsies tikai kā mīkstmiese un grābstīsies kā ar jēliem nagiem. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 383.*

.. saimnieks sāka vērot, ka Jukums savus darbus dara kā ar jēliem nagiem. Un to manīja arī Jukums pats, viņš brīnījās un nesaprata, kur palicis viņa mazais uzticamais ikdienas prieks.. *Zigmonte D. K 1984, 4. nr. 120.*

Valts satver osu, un — plakt — groziņš nokrīt turpat pie kājām.

«E, ka tu ar tādiem piena nagiem!» vecāmāte drusku pabaras. *Delle V. Par puika, kas nenoslīka. R. 1960, 22.*

KĀ BEZ NAGIEM *sar. Neveikli, nemākulīgi (darīt kaut ko). Sk. arī* KĀ BEZ ROKĀM. *2.*

— Pagāns tāds! — viņš iekliedzās un apsviedās ar muguru pretī. — Tu taču esi to kāju nocirtis!

— Taisni kā bez nagiem šorīt strādā! — arī Bramanis uzbruka. — Kā naktī neizgulējies, kā snauzdams. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 96.*

Un bundzinieks jau arī bungo kā bez nagiem... *Ziediņš A. Bataljona komandieris Krauja. R. 1964, 59.*

«Jūs, leiši, esat man tomēr lieli jēlcepas!» Pēteris kritizēdams noteica. «Jūs visu ķerat klāt kā bet nagu! Viss jums velkas un vazājas no pakaļas...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 37.*

Kraujot vezumā, tās [rudzu gubiņas] izjuka uz visām pusēm, tā ka Ārijs bieži nopukojās — sējusi kā bez nagu! *Dziļums A. Saplēstā krūze. R. 1942, 571.*

.. šuva [kreklu] kā bez nagiem. *Ķuzāne L. C 1986, 44. nr. 3.*

KO NAGI NES *sar. 1. Cik vien spēka, ļoti intensīvi (biežāk strādāt, darīt kaut ko).*

Īpaši rudeņos, kad nāca augļu un labības novākšana, visiem bija ko rauties ar darbiem, ko tik nagi nes. *Šmits P. XV, 370.*

«.. Nākdama redzu, visi raujas pa rudzu lauku, ko nagi nes.» *Janševskis J. KR, I, II. R. 1933, 340.*

Ejam ar māsu uz sacensībām, kura pirmā vālu izārdīs. Raujam, ko nagi nes. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 96.*

«.. Bet varena zāle! Nu tik ņemos ar pļaušanu, ko nagi nes.» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 280.*

Pa caurumu dārzā ielīdis un tūlīt ābelei zaros uzšāvies, puika šķin, ko tik nagi nes .. *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 49.*

Kamēr puisēns, nepilnus septiņus gadus vecs, nostādīts pakalna galā uz vakts, tamēr māte dūšīgi vien plūc, ko tik nagi nes, pa otrējo pļavu .. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 319.*

Tas paķēris brangu milnu, saķēris vilkam pie ausīm un pēris, ko nagi nes. *Šmits P. XV, 95.*

Cepa, vārīja, slaucīja, tīrīja, mazgāja, berza, posa un spodrināja, vārdu sakot, rāvās, ko nagi nes. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 486.*

«Vai tad tu, saimniec, kaunies ēst ar čigāniem pie viena galda?» čigāns, to teicis, sēžas pie galda un ēd, ko nagi nes. *Latviešu tautas anekdotes. R. 1961, 244.*

Tie uzkūra labu uguni, cepa gaļu un dzēra brandvīnu, ko nagi nesa. *Šmits P. XI, 116.*

— .. es slavēju meitas, ko nagi nes. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 55.*

Un atkal skan viņas smējiens: kli, kli... Arī citi visi rauj ar smiešanos, ko tik nagi nes. *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 149.*

Strādāja nu visi dienas un naktis, kā paši mēdza sacīt, nevis ar atkaru kauliem, bet rāvās, cik tik nagi nesa. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 342.*

2. *Cik ātri vien iespējams (skriet u. tml.). Sk. arī* KO KĀJAS NES.

Skrienam abi ar skuķi, ko nagi nes. *Ezera R. Aka. R. 1972, 180.*

Ātri zirgus atjūdzis, lec vienam mugurā un otru pie pavadas ņēmis, laiž uz mājām, ko nagi nes. *Šmits P. XIV, 453.*

Bet es kliedzu aiz šausmām kā nelabais un diedzu, ko nagi nes. *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 104.*

Izlēcu no ceriņkrūma un, ko nagi nes, metos uz mežu. *Ērgle Z. Operācija «Kanna». R. 1971, 55.*

— Jūs, meitenes, joziet, ko nagi nes, un izsauciet miliciju! Mēs te pieskatīsim, lai viss paliek, kā ir. *Kaijaks V. Bailes. R. 1977, 205.*

Tad vecene izlēca [no ratiem] kā kaķe, saķēra mazo aiz rokas un stiepa atpakaļ. Čigānēns tomēr bija veiklāks: tas izrāvās un laida prom, ko nagi nes. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 109.*

KRIST (iekrist; NOKĻŪT; TIKT) kāda NAGOS *sar. Nonākt kāda varā, pakļautībā.*

Protama lieta, ka nu velnam nebija maza peļņa, bija atnācis precinieku liels skaits — visi krita velna nagos. *Šmits P. VI, 347.*

Domājuši, ka viņš kritis ienaidnieka nagos un tie viņu nomaitājuši. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 321.*

Ja krita policijas nagos, tad bija prece pagalam un jāmaksā soda nauda. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 246.*

«Cerēsim, dēliņ, ka šis melnis nekritīs zagļu nagos,» vectēvs atbildēja un smaidīja par bērna nevainību. *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 235.*

.. puspatiesība ir ļaunāka par nāves zālēm. Ja īsti neizglītotais krīt viņas nagos, tad viņš ir pazudis. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 79.*

«.. tā tak ir pēdējā puišu ķērāja!... Kas tai krīt nagos, tas tiek apcirpts pliks un palaists!...» *Vulfs E. Ziedi, kas ceļmalā vīst. R. 1960, 125.*

Arī vecais šad un tad paraizējās: ka tik tas viņa rada gabals neesot kritis kādu iemetēju kolēģu nagos un ka neesot jābrauc viņš naktī pa pilsētu rokā meklēt... *Vulfs E. Ziedi, kas ceļmalā vīst. R. 1960, 196.*

— .. Jūsu nagos ir kritis naudīgs pacients. Jūs tīšuprāt ieildzināt viņa slimību — lai tik maksā! *Salenieks E. Kā nu kurš. R. 1970, 189.*

Dāvinājuma dokuments tātad kritis Lorenca Virlaha nagos, un viņi abi ar rātskungu Ēdelsbergu Aināra naudu izlietos pret pašu Ainārū. *Lāms V. Tava valstība. R. 1978, 188.*

Viņai jau likās, ka Mārīte, pagrabu meklēdama, iekritusi kāda briesmoņa nagos un tagad varbūt guļ viena, bez samaņas.. *Dinere C. Starts. R. 1969, 32.*

Iekrist žūpas Grīnhofa nagos? Viņš gatavs savu māti pārdot! Stāvoklis ir muļķīgs... *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 142.*

Laucis atkal palika viens un domāja, kā nu klāsies puikām. Ka tik visi barā neiet pāri tiltam un nenokļūst policijas nagos. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 116.*

Mežabrāļu cīņas bija saistītas ar ļoti lielām grūtībām, ar pastāvīgiem draudiem nokļūt cara žandarmu un karaspēka nagos. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 9.*

Pat ja nokļūtu citā partizānu grupā, ievainots viņš prasītu kopšanu un sadursmes gadījumā viegli varētu nokļūt pretinieka nagos. *Kaijaks V. Bailes. R. 1977, 86.*

Nu sievai palicis trakoti žēl lielkunga un tā gribējusi iet uz riju lielkungu žēlot, bet vīrs nelaidis un sacīš, ka šī pati ar varot tikt vella nagos. *Šmits P. XI, 363.*

Bakurētainais vīrs pagalmā griež leijerkasti. Katrs opuss, kas ticis tās nagos, ir pazušanai lemts. *Lācis V. KR, II. 1970, 262.*

LĪDZ AR NAGIEM (*reti* LĪDZ NAGIEM, LĪDZ NAGU GALIEM) *sar. Tik tikko pietiekami; ar minimālu iespēju; pašā pēdējā brīdī.*

Lopbarības Dzilnam pašam bij tikai tā, līdz ar nagiem, tomēr draugam aizliegties nevarēja. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 612.*

Alīne iztiek līdz ar nagiem, no algas izmaksas piektajā līdz algas izmaksai divdesmit pirmajā. *Zariņš M. Vienas vasaras stāsti. R. 1975, 7.*

Ja mēsli vēl nebija izvesti, tad vīriešu te līdz ar nagiem. Lapa droši vien ies pie aršanas, abi dēli piemetīs vezumu. Bet kas brauks uz lauka un izgāzīs! *Ķuzāne L. Mana Augšzeme stāsta. R. 1970, 86.*

Valdes loceklis Lūsis dabūja diezgan daudz balsu, bet Nagainis tik ar mokām ietika valdē. Pat to Ceplis pazobojās, ka Nagainis esot ievēlēts līdz ar nagiem. Bet Nagainis viņam atcirta — labāki līdz ar nagiem nekā nemaz netikt iekšā. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 305.*

Ir gultas vietu dodot, ir paēst turpat iznākot, jo vai nu muižnieku virtuvē vāra līdz nagiem. Tak jau tā, ka tiek liku likām, bet suņu un kaķu, kas novāc pārpalikas, jau pilsētā nav. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 563.*

Ir jau zināms, kur tā nauda visa paliek... Pilsētas nodokļi, patente, lokāla īre, personāla algas, par alu jāmaksā, šņabi, papirosiem... Iziet tā viss līdz nagiem... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 256.*

.. šogad ar muižās dabūtiem miltiem un maizi tik līdza nagiem pieticis līdz jaunai ražai. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis. R. 1929, 310.*

Laime vēl, ka lini šogad tik labi padevušies — iznāks saimei alga, un tad arī tik tā līdz nagu galiem cauri būs. *Purapuķe J. Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes. R. 1925, 81.*

Lielām mokām tik dabūja kokli uzsviest veselu uz krasta un sadegušās drēbes noraut, lai pats nesadegtu līdz, bet tas arī bija tā līdz ar nagiem. *Šmits P. VIII, 114.*

LIKT ZEM NAGA kādu *vienk. Iznīcināt.*

— Nav ko gari pindzelēties, liksim tos Vrangeļa gnīdas zem naga — un knakt! *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 206.*

— Friči salīduši kā utis kažokā. Bez sevišķas vajadzības zem naga neliec. *Groms A., Vāczemnieks L. K 1973, 11. nr. 31.*

— Es visus šos gnīdas noliktu zem naga. *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 439.*

NAGI DEG. *Sk.* PIRKSTI DEG.

NAGI (PIRKSTI, *reti* DELNAS) NIEZ kādam *sar. Saka, ja kādam ļoti gribas ko darīt, ko uzsākt, ja kāds ko ļoti vēlas. Sal.* ROKAS NIEZ.

.. citādi visādi būtu labs zēns, tik pārāk uz nelietībām nagi niezot un nezin vai šopavasar atkal pārcelšot uz septīto klasi.. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 244.*

Bet tā jau nu gluži arī ne, ka jāņem pirmais patrāpījies, kam nagi niez pēc tiem kapitāliem, bet kam tāda apcirpta jaunstrāvniece — un pie tam vēl precēta sieva! — skrien pakaļ. *Upīts A. KR, XII, R. 1952, 770.*

Ja kādam tiešām nagi niez, lai raksta vien savas sūdzības. *Vaidars T. Ragu mūzika. R. 1972, 33.*

L a p a. Man nagi tā vien niezēja — vilkt pistoli laukā un nolaist kādu no kājas. *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 257.*

Ak, vienmēr latviešu vidū atradās tādi, kam nagi niezēja uz plēšanos! *Kalniņš J. Andrejs Pumpurs. R. 1964, 318.*

— .. Pats arī esmu aizcieties, un nagi niez pēc darba tā, ka nevar vairs izturēt. *Lācis V. KR, XIV. R. 1975, 296.*

I e v a. Ja jau tev tie pirksti niezēja, būtu labāk tam otram uzcirtis. *Blaumanis R. KR, I. R. 1949, 266.*

Lieliskas, lepnas šķēres, pirksti niezēja pašam tās izmēģināt. Bet par to nebij ko domāt, tuvumā nedrīkstēja rādīties, ne kur pieskarties.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 338.*

.. bet te pērnā zāle ar nīgru ietiepību tīkoja apspiest jaunos dzinumus, un līdzenums izskatījās kā pelēka plušķa kažoks pavasarī. Tā vien niezēja pirksti ņemt un nosvilināt visu šo nebūšanu. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 5.*

Iepriekšējā ziemā tika noorganizēti kursi un no pašu vidus sagatavoti gan stūrmaņi, gan mehāniķi. Tiem pirksti niezēt niez uz darbu. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 244.*

Mani pārņēma tāds prieks, ka pat delnas ieniezējās, — bija jāsteidz uz māju, kur visi darbi pa šīm dienām bija aizlaisti. *Kalniņš J. Mūžība. R. 1971, 189.*

NEAIZĶERT AR NAGU kādu. *Ne mazākā mērā neaizskart kādu.*

Dievs sarg, ja šķilteris tam ar nagu vien būtu aizķēris, viņš tam kaulus smalkus saberztu. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 205.*

NEBŪT KO AR NAGU AIZĶERT *3. pers. Saka, ja zāle ir ļoti īsa vai pilnīgi noganīta.*

Palejā sazaļoja acīm redzami, bet sausākās vietas tikko vēl metās sirmas. Vēl tur nebij lāgā ko ar nagu aizķert. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 611.*

— Būs jāved drusku paganīt: aploks nograuzts pliks, nav ko ar nagu aizķert. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 70.*

Ar govju un aitu bariņu gar ceļmalu vien trinos, lai gan zāle tur bija nograuzta līdz plikumam. Pat ar nagu nevarētu aizķert. *Ķuzāne L. Mana Augšzeme stāsta. R. 1970, 73.*

NE PAR NAGA MELNUMU (*novec.* NE PAR NAGU) *sar. Itin nemaz, necik.*

Bet tas jau sen zināms: sievas ir daudzrunātājas, un šī nebija ne par naga melnumu labāka. *Šmits P. IV, 458.*

Viens, kas laika garam spēcīgi līdzi iet un nepaliek ne par naga melnumu iepakaļ, ir Jānis Irgainis, bijušais kalpu «runas vīrs». *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 345.*

«Nav jau, nav resns,» māte pasteidzās aizrunāt. «Ne par naga melnumu nav resnāks, kā aizbrauca. Tikai veselīgāks gan izskatās.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 722.*

Ne par naga melnumu nekas nezuda, kur viņa klātu dūrās. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 263.*

— .. tava vecmāmuļa neatkāptos no patiesības ne par naga melnumu. *Salenieks E. Tā viņi strādāja. R. 1967, 114.*

— Ne par naga melnumu... ne par mata galiņu es neesmu vainīgs, — viņš apgalvoja, griezdamies pie priekšsēdētāja. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 202.*

Runājās [Pēteris un Mare], galvas kopā sabāzuši, un tomēr — — ar to precību viņiem ne naga melnumu arī nebija gājis uz priekšu. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 390.*

Kurpes .. tāpat sakaltušas vien mētājās zem gultas. Aprēķina un taupīšanas ne par nagu, tīra čigāna daba. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 537.*

Sieva Ilze tam sāka vārgot un nīkuļot, tā ka viss agrākais padoms izgāja par dakteri un zālēm; tomēr labuma ar to nepanāca ne par nagu. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 165.*

Nicīgu un nievīgu vārdu tam [Vārdavniekam] neapsīka ne ceļā, ne ceļa malā. Viņam iepakaļ ne par nagu nepalika Zīlītene. *Leimane I. Vilkaču mantiniece. R. 1943, 169.*

«.. Un neielaidies, meit, ar viņiem! Neielaidies ne par nadziņu! Lai viņi vai cik laipni pret tevi, bet precēt tevis neviens junkurs neprecēs. Tāpēc neielaidies!» *Kosa J. Dienas tveicē. R. 1969, 114.*

NE PAR NAGA PLATUMU. *Sk.* NE PAR PIRKSTA PLATUMU.

NE TIK, CIK MELNS AIZ NAGA; NE TIK DAUDZ KĀ MELNS AIZ NAGA; NE TIK KĀ MELNS AIZ NAGA *sar. Itin nekā, nemaz, necik.*

Daudz, daudz gadus viņš te bija strādājis, vairāk nekā kāds cits, saimnieks, kaimiņi un apkārtne to klusi un skaļi apliecināja, bet tomēr no visa šā darba augļiem viņam nebij ne tik, cik melns aiz naga. *Poruks J. Stāsti. R. 1959, 135.*

— .. To es tev saku kā māte. Es tev ļauna nevēlu ne tik, cik melns aiz naga. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 169.*

Kauna tev nav ne tik, cik melns aiz naga! *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 341.*

Saucās par māksliniekiem, bet no mākslinieciskā ne tik kā melns aiz naga. *Vulfs E. Ziedi, kas ceļmalā vīst. R. 1960, 41—42.*

— .. Tu jau zini, ja kas nebūs mans, to es neaiztikšu! Man vēl no otra nav pielipis ne tik daudz kā melns aiz naga. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 91.*

Vai viņa rīcībā bruņinieciskuma tik daudz kā melns aiz naga? *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 317.*

— .. Pāri darīts jums netiek ne tik kā melns aiz naga. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 435.*

Nebaidās. Ne tik kā melns aiz naga. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 69.*

Kārlim pēc patiesības nevajadzētu ne tik, cik melnums aiz naga, līdzi dot [precoties], jo viņš esot strādnieks, ka bail, bagātus viņš Laintus pataisīšot. *Zigmonte D. Laintu lāsts. R. 1984, 10.*

Neraugoties uz to, ka Salzemniekam tās [upes] krastos nepiederēja ne tik daudz kā melnums aiz naga, viņš Daugavu, tautas dēvēto likteņa upi, bija iemīlējis ar neparastu spēku.. *Grants J. Maijs atnāca janvārī. R. 1969, 105.*

PALAIST NAGUS *sar. 1. Zagt, izdarīt sīkas zādzības. Sk. arī* PALAIST PIRKSTUS.

— Alvīn, vai tu kādreiz esi palaidusi nagus?

— Es? Nē, nekad. Kāpēc tu tik savādi jautā?

— Es arī neesmu zadzis cita mantu. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 92.*

«Cilvēks aizmirsis jostu, bet puika tūliņ palaiž nagus. Tā jau prasta zagšana!» *Talcis Ā. Manas raibās dienas. R. 1958, 84.*

— Un lai tev pašai neuzsūta ķērājus, kad tu kolhoza laukā nagus palaid, — vīrs iestarpina, — to tu arī lūdzies? *Zigmonte D. Ir jābūt Hovalingai. R. 1966, 183.*

Tālāk — cik Kalnietis noprata, abi jaunekļi ne pirmo reizi rūpnīcā «palaiduši nagus». *Purs L. Apsūdzēto sols. R. 1959, 15.*

Sagrābuši dārglietas un naudu un aizlaidušies. Cik var nojēgt, tad no mūsu pašu strēlniekiem. Sākuši daži palaist nagus... *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 388.*

nagu palaidējs

Kāds laikam esot nagu palaidējs — Cīrulim pazudis pulkstenis un Miezānam naudas maks ar divi latiem. *Plaudis J. Raksti, II. R. 1964, 153.*

Bet mājās atklāju — manu kabatas portfeli ar visu naudu un dokumentiem nogrābis kāds nagu palaidējs. *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 84.*

2. *Fiziski ietekmēt; kauties.* *Sk. arī* PALAIST ROKAS. *1.*

.. no šās reizas viņa sargājās palaist nagus pie ganumeitas.. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 483.*

— .. Jūs esot piekāvis mūrnieku, kas pieprasījis savu algu. Es palaižot nagus vēl biežāk. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 266.*

Rijnieks ar Klipsona svētību sākumā palaidis pat nagus, un dažam zēnam no viņa pļaukām svilušas ausis. *Spriņģis J. Aivara Silava dzīve. R. 1967, 307.*

— Sāksi vēl kauties, ko domājies? Es tev rādīšu. Palaist nagus... *Bundzeniece O. Irēnas dienasgrāmata. R. 1971, 22.*

3. *Aizskart ar rokām, aiztikt (vīrietim sievieti), uzmākties.* *Sk. arī* PALAIST ROKAS. *2.*

Par tiem dažiem santīmiem stundā, kurus saņems par fizisko pūliņu, viņa nedrīkstēs apvainoties, ja priekšnieki palaidīs nagus. *Lācis V. KR, I. R. 1970, 143.*

Perikola kļuva itin lēniņa un vēlīga. Ļāva, lai onkulītis nobučo tai auss ļipiņu. Taču, kad krusttēvs sāka palaist nagus, Perikola viņam tā iešķīla, ka prezidents pārskaitās un taisījās zvanīt policijai. *Zariņš M. K 1975, 8. nr. 81.*

nagu palaišana

Nedrīkstēja sievietes arī neko daudz ņemt Maušim ļaunā viņa nepieklājīgo knakstīšanos un nagu palaišanu. *Janševskis J. Līgava, 1. R. 1931, 102.*

PAR NAGA TIESU. *Mazliet, nedaudz.*

Katrā ziņā tas bijis liels estēts, nav spējis uzmest kaut vienīgo rindu, kas par naga tiesu īsāka vai garāka par pārējām. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 637.*

Lai pierādītu savu lunkanumu, viņš dažreiz dzīrās Mari noķert un taisīja tādus lēcienus, ka meitēns tik par naga tiesu paguva no viņa izlocīties. *Zariņš M. Kaugurieši. R. 1975, 59.*

PIEDURT (durt klāt) NAGUS *vienk.* *1.* kādam. *Mazliet iesist, pārmācīt.*

— .. Es neredzēju, kas īsti tur notika, bet droši vien todien Pampuliene būs mēģinājusi viņai nagus piedurt. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 644.*

«.. Neko darīt, jāatstāj zirgs ar arklu tīrumā un jāiet mājās sievas valdīt. Savu tad arī nostērstēju, un tā palika mierīga.. Miķelis savai nedur ne nagus klāt, un tā tad arī ir tāda kā šķērsis.» *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 947.*

Bet piedursi tu tādam resgalim ganu puikam vai tādai palaidniecei ganu meitenei nagus, tad tu gan īsti redzēsi.. *Janševskis J. KR, I. R. 1940, 266.*

— Ka es tevi, knisli, pašu nepataisu mīkstu!

— Nu, nu, ko bļausties! Un nemaz nedraudi! Ja dursi klāt nagus, palaidīšu tādu maujamo, ka saskries puse Raudavas. Man ir prakse, vecīt! *Ezera R. Baraviku laika dullums. R. 1978, 182.*

2. kaut kam. *Aiztikt, paņemt ko, sākt ko darīt. Sk. arī* PIELIKT PIRKSTU. **3.**

Zaglis — beidzamais cilvēks.. Ja nagus pie cita mantas piedursi, no tās pančkas visu mūžu laukā netiksi — grēks tev līdz sirmiem matiem tiks pieminēts. *Ķuzāne L. K 1984, 9. nr. 71.*

3. kādam. *Aizskart ar rokām, aiztikt (vīrietim sievieti), tuvoties, uzmākties. Sk. arī* PIELIKT PIRKSTU. **4.**

Rudenī reiz Neretas muižas krogā bija gulējuši sveši čigāni, un Šausmāns bija nagus piedūris vienai viņu sievai vai meitai. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 380.*

It kā kauns puisim. Nedrīkst saimniecei nagu piedurt. *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 381.*

PIEĶERT NAGU. *Sk.* PIEĶERT ROKU.

PIELIKT NAGUS. *Sk.* PIELIKT PIRKSTU.

PIEVALDĪT NAGUS *sar. Nemēģināt kādam sist; neķerties klāt kaut kam; atturēties zagt.*

— Viens izsūtīts, otrs cietumā — tad redziet, kur galu galā noved balamutība tajos jautājumu vakaros un pulciņos. Rīkojušies jel ar mēli, bet nagus pievaldījuši. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 1017.*

— Ak tā, nobijāties, — Pēcis pārlaiž mums uzvarošu skatienu. — Pievaldiet savus nagus un mēles, draudziņi! *Kurcijs A. Cūkgans. R. 1956, 290.*

— .. Un neaizmirsti, ka te ir klāt svešs cilvēks, tāpēc es tev saku ar labu — pievaldi mēli un nagus! *Lanss Ē. Aicinājums ciemos. R. 1979, 15.*

«Nost!» Kārlis, turēdams priekšā savu [roku], atsita nodomāto triecienu. «Savus nagus pievaldiet!...» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 44.*

Toreiz meitas tā vis neielaidās, kā tagad dzird. No jaunkungiem, kad nebija mierīgi, pabēga; puišiem, kas nevarēja nagus valdīt, krietni iesita... *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 66.*

«.. Ja tu nevarēsi nagus valdīt un vēl kādreiz koklēsi, kur dzird citi, tad es pats ņēmis satriekšu tavu kokli lupās...» *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 39.*

— .. Saproti, ar Daujātieni visai brigādei viena vienīga nelaime. Ar to žagatu, kas nevar savaldīt nagus, svešu labumu ieraudzīdama. *Zigmonte D. Ir jābūt Hovalingai. R. 1966, 135.*

SADOT PA NAGIEM (PIRKSTIEM) kādam *sar. Sist, pārmācīt, sodīt.*

— .. No tādiem [vīriešiem] labāk tālāk, bet, ja uzmācas, tad sadod pa nagiem! *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 136.*

— .. Starp citu, kā jums šķiet: vai tā nav neciešama tauta, šie vācieši? Tā vien skatās, vai nevar apakšniekiem pa nagiem sadot. *Kalniņš J. Rainis. R. 1977, 102.*

Priekšsēdētājs lai tiem sadod pa pirkstiem, kas iekārojuši sagrābt sveša mantu. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 176.*

Japānas tuvākais nolūks bija dot pa pirkstiem Vācijai, kuras roka jau tālu bija iestiepusies Ķīnā. *Dorbe H. Vaicāju jaunībai. R. 1970, 147.*

SAGRĀBT SAVOS NAGOS. *Sk.* SAGRĀBT SAVĀS ROKĀS.

SALDĒT NAGUS *parasti nolieguma teikumos, sar. Pūlēties, darīt ko, tērēt laiku veltīgi, bez jēgas.*

.. jo bez tās [peļņas] neviens tev neies nagus saldēt un vēl zirgu dzīt turp un atpakaļ tādus elles gabalus. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 233.*

Ūdenī jāmāk ne tikai plunčāties, bet arī peldēt. Ja [Caune] pie laika nav par to padomājis, lai laižas dibenā un nesaldē nagus. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 282.*

— .. Žēl, ka tev nav intereses mācīties.. Bet, ja jau tu pati nezini, kas tevi pievelk, tad skaidra lieta, nav vērts saldēt nagus un grābstīties pa tukšu. *Brodele A. Zilais zvirbulis. R. 1965, 66.*

SKATĪTIES UZ NAGIEM. *Sk.* SKATĪTIES UZ PIRKSTIEM.

SMĒRĒT NAGUS (ROKAS, *retāk* PIRKSTUS) *sar. Sist, kauties, zagt; darīt ko nelikumīgu, apkaunojošu, nepatīkamu; kompromitēt sevi.*

— Gnīda tu esi, vairāk nekas. Man tikai negribas nagus smērēt — bet pa purnu tu vienreiz dabūsi tā kā tā. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 729.*

Un tomēr tas [meistars] bija viņā iekodies vēl vairāk nekā suns, tam nepietika ar vārdiem vien, tas sāka pie viņa nagus smērēt. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 183.*

Pie tam dzīvoklī bija palicis tikai tas, ko zagļi jau izbrāķējuši. Vai gan, atmaksādams par viesmīlību, cilvēks ies gar grabažām smērēt nagus? *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 80.*

— Mūrnieku nosvieduši no mantziņa amata — jau paspējis apzagties. Nebūs ilgi jāgaida, kad Reguts arī sasmērēs nagus. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 152.*

Kurkulis pamatīgi noraustās. Kaut ko nogremdē bikšu kabatā. Tā ir jau atkārusies un piestūķēta smaga. Es ar veiklu grābienu varētu izcelt un apskatīt slēpjamo. Bet man nekad nav gribējies ar viņu nagus smērēt. *Indrāne I. Aisma. R. 1980, 374.*

— .. Es pret šo tēviņu uzsāku karagājienu, bet neko nevarēju panākt. Viņam lokans mugurkauls un mēle — priekšniecība vai nu tic, vai tai nepatīk nagus smērēt. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 21.*

— Gnīda tāds! Viņš man krūtīs ķersies! Negribējās tikai rokas smērēt, stāvu ceļā sadzītu ar visu āmuru. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 143.*

Gatera vadītājs ieplēta acis.

— Tu man te vēl runāsi, miega pūzni tāds! Nāc līdz! Lai meistars tevi pamāca strādāt, es negribu savas rokas smērēt. *Lēmanis I. Izlase, I. R. 1967, 346.*

— Nebūtu svešā zemē, krāmētu pa zodu, — Žanis nevarēja aprimt. — Negribējās smērēt rokas. *Skujiņš Z. K 1966, 11. nr. 21.*

— .. Savu mūžu neesmu rokas smērējis gar tādām lietām [neatļautās medībās], nu taisni cilpā. Saproti, mums uz pēdām. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 121.*

Arnis. Vēstules raksta! Divas man gadījās atnest mājās. Gribēju atplēst, izlasīt, kas tur sacerēts. Pretīgi rokas smērēt. *Gulbis H. Sarunas ar skopām remarkām. R. 1974, 345.*

.. bet Ķirškalns vēlreiz čukstot brīdina Kalēju:

— Nepārsteidzies un savaldies! Galvenais — pirkstus gar viņu nesmērē, saproti! *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 61.*

Rīderiene. Nez kad varētu nocelt šiem vienu pudeli [degvīna] pasmeķēt!

Spole. Es jau nu neiešu štruntes dēļ pirkstus smērēt! *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 85.*

«Baumanim tie dēļi bija jāved arī savai būvniecībai.» — «Baumanis ar pāris pussapuvušiem dēļiem pirkstus nesmērēs.» *Kalniņš J. Andrejs Pumpurs. R. 1964, 214.*

TURĒT SAVOS NAGOS. *Sk.* TURĒT SAVĀS ROKĀS.

NAIDS

MAIZES NAIDS. *Naids, ko radījusi savstarpēja konkurence, eksistences cīņa.*

Pie viszemākās šķiras kritikām es pieskaitu tās, kuras diktējusi un diktē skaudība un maizes naids. *Āronu Matīss. — Latviešu literatūras kritika, I. R. 1956, 565.*

— .. Tādi puikas, nemākuļi vien vada laikrakstu literāriskos pielikumus.. Vai tur par mākslu runā, par jaunām atziņām.. Tur ir tikai maizes naids, politiskas tendences un šablons augstākā pakāpē. *Plaudis J. Raksti, II. R. 1964, 378.*

Atzīmēšu tikai īsi: asās literārās cīņas nav ietekmējis maizes naids. *Salenieks E. Otrais mētelis, šūts no ielāpiem. R. 1969, 385.*

Kas par cīņu, spēkošanos un grūstīšanos nedzīvo ledus gabalu starpā! Liekas, it kā arī viņu starpā būtu ieviesies nežēlīgais maizes naids. *Valdis. Staburaga bērni. R. 1955, 23.*

NAKTS

BĒRTUĻA NAKTS. *Asiņaina izrēķināšanās, masveida iznīcināšana.*

— Veselu tautu iznīcināt, tas tomēr nebūs tik vienkāršs uzdevums. Jums nāksies sarīkot Bērtuļa nakti pēc vēsturiska parauga. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 154.*

DRŪMS KĀ NAKTS. *Ļoti drūms. Sal.* MELNS KĀ NAKTS. *2.*

Kā nakts tagad karalis drūms, un jau sen / ne runājot dzirdēts, ne smaidot. *Bārda F. Zemes dziesma. R. 1970, 128.*

Tajā pašā mirklī Ansis strauji apstādina mašīnu. Paraugos viņā un sabīstos. Drūms kā nakts. *Avotiņa D. Nenogaliniet stirnu... R. 1970, 65.*

«Tu, nelaimīgā, kas vienmēr esi bijusi drūma kā nakts, kādu atbildi tu zini,» tā kuprītis norāja sirdi. *Sakse A. Pasakas par ziediem. R. 1966, 178.*

JĒRIŅU NAKTS. *Ļoti nemierīga nakts.*

Vakar bija Pirmais Maijs, tad jau sociālistiem ir tā jēriņu nakts. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 98.*

KĀ MELNA NAKTS. *1. savienojumā ar* nākt virsū, uzmākties. *Ļoti uzmācīgi, neatlaidīgi, neatvairāmi.*

— Ko tad tu, ar žūpošanu nodarbojies?

— Tad es jau negribētu, — Jānis taisnojās, — bet nu nāk kā melna nakts virsū. Abi ar Kalinku. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 262.*

Laikam gan tādēļ viņsētieši mums, Krāsotāju ielas čempioniem, mācās virsū kā melna nakts, un Garais Gusts jau divas reizes bija iesitis bumbu mūsu Piča sargātajos vārtos. *Saulītis B. Āķis lūpā. R. 1958, 5.*

.. tieši tie, ar kuriem nav nekādas patikas sarunāties, bāžas virsū kā melna nakts. *Dripe A. Tā tas varētu būt. R. 1973, 165.*

— Vai nevarētu papriekšu ievest tos pāra vezumus rudzu uņ tad dzīroties: lietus nāk kā melna nakts. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 84.*

Melnā padebess uzmācās kā nakts, un, līdzko nokļuvu pie Bauera nama durvīm, tā lietus bija klāt. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 279.*

Eksāmeni taču nāk virsū kā baiga nakts! *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 47.*

Vēl tagad bāžas virsū sapņi kā melna nakts. *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 100.*

Skumjas kā melna nakts gūlās virsū. *Zamaiča L. Direktors Kazrags. R. 1973, 287.*

Nu šausmas bij ne tikvien ārpusē, tās mita viņu pašu vidū, un tās auga pēkšņi kā melna nakts un izpletās pa visu istabu... *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 113.*

2. Ļoti daudz, lielā skaitā.

Kankarino.. Tur lieli ļaužu bari, / Kā melna nakte kopā pulcējas, / Tie tevi redzēt grib! *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 252.*

Ļaužu kā melna nakts! Pilnas iebraucamās vietas zirgu un cilvēku.. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 44.*

.. bet tad sāk nākt spoku arvien vairāk un vairāk. Viņu ir tik daudz kā melna nakts, un cilvēks redz, ka nekā vairs pret viņiem nepaspēs. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 179.*

[KAUT, VAI, PAT] NAKTS VIDŪ darīt ko. *Labprāt, nešauboties, bez kavēšanās; jebkurā laikā; viegli, bez grūtībām.*

«.. Rukmans, ek še, Ievas krusttēvs, mani uzņem kā eņģeli, lai es nāku kaut nakts vidū. *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 12.*

Dzīvot jau varot... Jānis atteica domīgi. Bet uz veco vietu gan viņš būtu gājis atpakaļ nakts vidū... *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 348.*

— .. Ja nu tā, tad zini, Jēkop, — no šī brīža mēs būsim šķirti ļaudis! Mans Kārlis atplestām rokām nakts vidu sagaidīs mani atpakaļ. *Delle V. Lauku Dzīve, 1975, 9. nr. 22.*

Kaut kur iziet, izbraukt — viņš bij gatavs nakts vidū un negaisā. *Stankevičs A. Pēc pirmajiem cīruļiem. R. 1981, 60.*

— Kad tev būs kur kāds lielāks, grūtāks darbs priekšā, tad tik padod man ziņu: nakts vidū es būšu ar savu saimi tev palīgā.. Tad mēs dzīvotu, patiesi kā īstiem radiem piederas. *Janševskis J. KR, XIII—XIV. R. 1933, 263.*

.. kaut nakts vidū Zigurds aizskries, radi paliek radi, tur jāpalīdz, lai kas. *Zigmonte D. Bites dzēliens. R. 1985, 70.*

.. tādiem goda ļaudīm kā Dārzniekiem Eleonora gatava kaut nakts laikā aizdot [naudu]. Un bez procentiem. *Zigmonte D. Bites dzēliens. R. 1985, 65.*

— Es zirgus mainīt protu jau no pašas jaunības, pazīstu arī visus mītniekus, un par abiem kopā mēs varēsim ar tiem mainīt nakts vidū. *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 331.*

— Ko tu tici avīzēm! To jau pats Ceplis ziņo. Viņa akcijas var nakts vidū dabūt. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 83.*

Mūsu dzīvoklis bija pats beidzamais uz sētas pusi. Tātad vienkārši atrodams vai nakts vidū. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 361.*

Plānā bija uzzīmēts ceļš ar visiem vilcieniem, autobusiem un alejām ceļmalā. Ar šādu plānu var pat nakts laikā atrast. *Dinere C. Cilvēks no Šeherezades. R. 1971, 69.*

— .. Es zinu tās vietas. Nakts laikā es tās atrastu. *Lācis V. K 1974, 5. nr. 121.*

MELNS KĀ NAKTS. *1. Pavisam melns, tumšs.*

.. sāk jau vakara pusē biezēt dūmakas, līdz skaties: saule iebrien debešos. Visa pamale melna kā nakts. *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 56.*

Pār priežu galiem šņākdami joņo pelēki mākoņi. Bet augstāk otra kārta — melni kā nakts. *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 44.*

.. padebesis, melns kā nakts, aptumšo zemi, un krusa ar sniegu sitas grabēdama pie rūtīm! *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 219.*

Galdā uzlika tēju, bet viņš sauca pēc kafijas: «Melnas kā nakts, karstas kā mīlestība un saldas kā nāve.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 729.*

2. Sadrūmis, dusmīgs. Sal. DRŪMS KĀ NAKTS.

Ilpatjevs, pēc šā notikuma melns kā nakts, pavēlēja sīki pārmeklēt visus bēniņus un ūķus, lai būtu drošs, ka vēl kaut kur neslēpjas kāds

austriešu ložmetējs ar zaldātu kā šonakt taisni virs viņa mitekļa.. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 123.*

Arī citas māsas izskatījās tā, ka būtu bail iet viņu tuvumā. Par Kaminskeni jau nemaz nerunājot, tā arvien bij briesmīga, bet tagad viņa bij melna kā nakts. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 130.*

Saimniece, klusu ciezdama, klāj galdu un ir samākusies kā melna nakts. *Lāms V. Raudze. R. 1973, 76.*

— Kāda nelaime, — Anna atbalsoja. — Tēvs ir kā melna nakts. *Zigmonte D. Laintu lāsts. R. 1984, 152.*

Visur un vienmēr puisis juta meitu kā mākoni virs galvas. Kad labi, tad spoži vizošu un siltu, bet, kad kā, — zibšņus metošu un melnu kā nakti. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 259.*

TUMŠS KĀ NAKTS. *Nesaprotams, neizdibināms.*

Uzdevumu grāmatā tas bija uzrakstīts tā: «6:3=?» Jancis zināja iznākumu gluži skaidri — tas «2». Bet kā varēja iznākt 2, kāpēc, kad uzrakstīja: «6:3», pēc tam tūliņ jāraksta: =2», — tas palika tumšs kā nakts. *Valdis. KR, IV. R. 1942, 314.*

NAKTI PAMODIES (PAMODINĀTS); NAKTS VIDŪ *sar. Saka, ja kas ir ļoti labi zināms, pazīstams, viegli, bez kādām pūlēm veicams.*

Kam tā vajadzēja teikt. Varbūt tiešām izklausījās smieklīgi.. Nav vis ķeksis, ko cērt un gremdē, nakti pamodies. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 140.*

.. es šo Dimā romānu biju pamatīgi izņēmis cauri un būtu varējis atstāstīt jebkuru nodaļu, kaut nakts vidū pamodināts. *Ancītis V. Sk A 1982, 51. nr. 4.*

— .. Kam tev nakts vidū zināt formulas, kuras tev neviens neprasīs? *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 76.*

VALPURĢU NAKTS. *Dzīres, uzdzīve.*

Acu priekšā sagriezās Valpurģu nakts. Gaudo mērkaķe, raganas lido reaktīvos bluķos.. *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 112.*

NAMIŅŠ

SABRŪK KĀ KĀRŠU NAMIŅŠ. *Saka, ja kas pēkšņi beidz pastāvēt, izgaist, ja ieceres, nodomi nepiepildās.*

.. visas simpātijas pret Maestro sabrukušas kā kāršu namiņš. *Zariņš M. Vienas vasaras stāsti. R. 1975, 53.*

.. un nebija tālu tā robeža, aiz kuras vairs nedarbojas ne likuma loģika, ne kara laika disciplīna, aiz kuras pat no viegla knipja sitiena viss sairst un sabrūk kā kāršu namiņš. *Kaufelds T. Sēkla nedeg. R. 1979, 182.*

Arvien biežāk izskanēja doma, ka vajag tikai tautai sakopot spēkus un — kungu godība sagrūs kā kāršu namiņš. *Ziemelis S. Jānis Bērziņš-Ziemelis. R. 1971, 17.*

Viņa nodomi bij sabrukuši kā kāršu mājiņa. *Zamaiča L. Direktors Kazrags. R. 1973, 67.*

kāršu namiņš. *Saka par ko iedomātu, bez reāla pamata esošu, nepastāvīgu, viegli un ātri sabrūkošu.*

Mans «kāršu namiņš» [izteiktie vērtējumi] man nebūt nav tik mīļš, ka es viņa dēļ aizliegtos patiesībai dot godu.. *Zeiferts T. — Latviešu literatūras kritika, I. R. 1956, 239.*

Pie tiem [materiālo vērtību ražotājiem] es piederu un gribu piederēt. Pārējais ir virsbūve, kāršu namiņš. Uzpūt, un nav. *Kaijaks V. Zv 1983, 1. nr. 29.*

«.. Tā jūs rotaļājaties un ceļat savas kāršu mājiņas, bet drūmā dzīve iet savu ceļu un rada jaunas problēmas un jaunus atvarus.» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 291.*

NĀSS

IEVILKT NĀSĪS *vienk. Nozagt.*

— .. Bet vai varēšu nokampt kādu griveņņiku, un, ja nu varēšu ievilkt nāsīs, — kur es to noglabāšu? *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 127.*

Piedevām viņš [Otokārs] vēl aizvien tirgojās ar zīmuļiem, dzēšgumijām un citām līdzīgām mantām,.. kuras Otokārs mierīgi ievilka nāsīs no pamātes krājumiem. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 214.*

SUŅA (SMALKAS) NĀSIS kādam *vienk. Spēja ātri aptvert un novērtēt situāciju, viegli orientēties apstākļos, noskaidrot kaut ko. Sal.* LABS DEGUNS.

«Lai viņi pameklē, kamēr veci top! Tad viņiem vajadzētu suņa nāšu, ja ratam gribētu sadzīt pēdas!» Varpogu māte domāja.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 231.*

«Kaupura kungs skaidrības nezin, bet prast noprot jūsu sakaru. Tikai manai aizrunai jums jāpateicas, ka viņš jūs liek mierā.» — «Vai patiesi viņam tādas suņa nāsis?...» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 191.*

Slaistās kungs melnās drēbēs ar katliņu galvā, acis skraida kā uzpirktam zaglim policijas dienestā, nāsis kā kurtam.

— Saprotu, saprotu: špiki. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 258.*

Tik māte, kā meita uz priekšu bija pret viņu kā atsalušas un pie tā vairs nenāca. Matildei nāsis bija jo smalkākas to pirmai novērot. Viņa kļuva arvien drošāka un uzbāzīgāka... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 397.*

NASTA

NEST SAVU NASTU. *Paciest, pārvarēt grūtības savā dzīvē, darbā.*

Jaauklē gan, bet arī jāradina savām kājām iet un savu nastu nest. *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 34.*

— Tēvs, tēva tēvs un tēva tēva tēvs... Viņi visi vainīgi pie mūsu likteņa. Viņi visi lipa pie šī zemes gabala, nesa savu nastu bez rūgtuma un riebuma. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 293.*

«Ja esi klupusi, tad uzcelies un nes savu nastu pacietībā un ticībā uz Dieva žēlastību un palīgu.» *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 270.*

«Kas tad šim trūkst?..»

«Tāpat savu nastu nes, tāpat savi kreņķi,» nopūzdamās teica saimniece. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 82.*

NOSPIEŽ (spiež) KĀ NASTA kādu. *Saka, ja kādu kas ilgi un ļoti nomāc, dara grūtsirdīgu.*

Kā nasta viņu nospieda viss neizrunātais, ko Dzirkalis paņēma līdz kapā. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 301.*

Mārtiņš. Bet, bet, bet — to ticu, kas tavu sirdi kā nasta spiež, tu man nedrīksti teikt. *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 18.*

NOVEĻAS KĀ SMAGA NASTA NO PLECIEM kādam. *Saka, ja pēc smaga pārdzīvojuma, pēc sarežģījumu novēršanas kādu pārņem atvieglojums, miers.*

Kad Adelīna aizgāja, Pēteris atviegloti uzelpoja. Viņam novēlās kā smaga nasta, kas to visu laiku bija spiedusi. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 72.*

Nu viss bij labi. Viņiem novēlās kā nasta no pleciem. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 285.*

NOVELT SEV NASTU NO PLECIEM (NO SIRDS). *Tikt galā ar ko grūtu, atbrīvoties no kā nevēlama, nomācoša.*

— Es sev nastu novēlu no pleciem, — Roberts sacīja [uzrakstījis tēvam vēstuli par mātes nāvi]. *Dinere C. Ugunsputna medības. R. 1976, 260.*

Lebersteiniete vai apraudājās aiz prieka un apmierinājuma, ka grūtā nasta laimīgi no sirds novelta. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 193.*

NĀTRE

ASS KĀ NĀTRE. *Ļoti ass (parasti labi uztrīts nazis, izkapts, zāģis; retāk cilvēka raksturs).*

Duncītis ass kā nātre, visplānāko lūka nodaru paceltu grieza pušu. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 159.*

Jaunais nazis tiešām bija ass kā nātre, maizi tas grieza viegli jo viegli.. *Zigmonte D. K 1983, 12. nr. 49.*

— Tas pats mans nazis — ādai vajag asu, es viņu vienmēr noslīpēju, lai stāv kā nātre. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 122.*

Vecā, izmēģinātā izkapts iesieta ar skaisti nomizotu ievas klūdziņu, iztrīta kā nātre. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 158.*

Tepat arī siena laiks, bet nav nevienas kārtīgas izkapts. Tās divas, kuras viņš turēja asas kā nātres un sargāja kā acuraugu, tagad izļodzītas un sabendētiem zobiem bārenīgi karājās kļaviņā.. *Kalndruva M. K 1969, 8. nr. 92.*

— Zāģis kā nātre, cirvji paši lien stumbrā. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 91.*

Tikai sirmā vecumā, kad [priedei] galotne jau sākusi kalst, viņu pieveicis zāģis un tad arī, uzvīlēts kā nātre, griezis spiegdams un vaidēdams. *Plotnieks J. Ozolu vecis. R. 1980, 146.*

.. abi [zobeni] uztrīti asi kā nātre. *Strupulis U. Raunas stāsti. R. 1983, 90.*

K a z i ņ š. Cita būtu man kājas noskūpstījusi, jūs esat pret mani kā nātra. *Lindulis J. Lugu izlase. R. 1945, 221.*

— .. Asa gan jums mēlīte. Kā nātre. Bet nātrei salda sula, — šis smējās.. *Belševica V. Nelaime mājās. R. 1979, 69.*

.. toties bļaustīkle esot varen neganta, mēle špetna kā nātre un balss tikpat kā ērģeles.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 272.*

He, raksturs kā nātre, uzreiz jaunie puiši saspringst, bet vīri ar interesi vēro, kas tik nu būs. *Ķuzāne L. Zodiaka loks. R. 1975, 139.*

DZEĻ KĀ NĀTRES. *Saka, ja aukstums rada asu, sāpīgu, nepatīkamu sajūtu, ja kas sagādā dziļas ciešanas.*

No tuvā klona kāpa aukstums, dzēla kā nātras. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 380.*

Iekšējais piktums, rāpšanās pāri dārza sētai un saltā rasa, kas dzeldēja manas pēdas tikpat kā nātres, atgrieza uzņēmību un arī kaut cik siltuma. *Plaudis J. Raksti, III. R. 1965, 109.*

.. asais ziemeļu vējš dzēla kā nātres. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 279.*

Noslēdzot Pēterpils dzīves beigu cēlienu, mantojumā Dārziņš saņēma neapmierinātību ar sasniegto, nervozitāti, drūmas domas un tukšumu sirdī, kas dzēla kā nātras. *Sausne A. Emīls Dārziņš. R. 1935, 39.*

Parasti Liena tādās reizēs notvīka un neattapās kaut ko atcirst pretī. Tagad viņai tikai lūpas palika baltas un zods notrīsēja, bet balss bij skaļa un dzēla kā nātre. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 333.*

Seja [baronesei] labas vīra dūres lielumā, krunkaina kā cepts grieznis, tikai ļaunās acis dzēla kā nātres. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 322.*

«Vai ar to tu gribi teikt, ka es meloju,» režisors dzēla kā ar nātrēm. *Dzene L. Lidija Freimane. R. 1971, 20.*

Lai gan zobošanās nebija ļaunprātīga, Līzei katrs vārds bija kā nātres dzēlums. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 13.*

Asa kā nātre sejā iecirtās rīta vēsma. *Grīva Ž. Ugunskuģis. R. 1961, 151.*

KĀ NĀTRU SADZELTS (dzelts). *Saka, ja kāds ir ļoti nemierīgs, satraukts.*

Viņš stāvēja, pret palodzi atspiedies, un skatījās, kā viņa nevarēja vien iekārtot sprogas uz deniņiem. Kad pielieca galvu, kakls un puspleca nāca redzams. Viņš trinās kā nātru sadzelts. Princese tāda! Roku nevar pielikt. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 291.*

Kā nātru sadzelti, kuļot ūdeni, auļojām uz krastu. *Branks V. Puiku gadi Alūksnē. R. 1973, 83.*

Viņa jutās kā nātru sadzelta un tomēr klusēja. *Pamše K. Nemierā ar sevi. R. 1966, 62.*

Grozos, kā nātru sadzeldināts. *Salenieks E. Otrais mētelis, šūts no ielāpiem. R. 1969, 341.*

KĀ UZ NĀTRĒM. *Ļoti nemierīgi (sēdēt, gulēt).*

Visu laiku nebij iebildusi ne vārdu, tāpat kā es, tikai sēdēja kā uz nātrēm. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 53.*

Savas biedrenes viņa [Madaļa] dzird aiz dēļu sienas mierīgi šņācam saldā miegā, bet viņa guļ kā uz nātrām .. *Janševskis J. Līgava, 2. R. 1932, 133.*

KUĻAS (SĪTAS, PERAS) KĀ PLIKS PA NĀTRĒM *arī 1. un 2. pers., sar. Neveiksmīgi cīnīties ar materiālām grūtībām.*

— .. Cits Kalāčos bagāts būtu palicis, tu kulies kā pliks pa nātrām, un mums visiem tāpat jākuļas līdzi. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 112.*

Kuļos es kā pliks pa nātrēm, / Raizes moca nakt un dien.. *Veidenbaums E. KR, I. R. 1961, 234.*

— .. Dažādi jau man pašam gājis, pats redzēji... Kā pliks kūlos pa nātrēm. Bet tagad jau nu arī es ko varu. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 789.*

Kulies kā pliks pa nātrēm, bet netieci ne pie krietna rikšotāja, ne vilcēja. *Salenieks E. Roberts Zalāns. R. 1958, 371.*

«.. Svēts iesākums — pasaulīgs beigums. Jākuļas kā plikam pa nātrēm jeb kā gaiļam pa pakulām!» *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 266.*

Ilgi kūlos kā pliks pa nātrēm, līdz tiku pie atelpas un savas istabiņas. *Lāms V. Zv 1973, 11. nr. 27.*

Viens ar septiņu klašu izglītību iegūst visu, ko kāro, bet otrs ar augstskolas papīrīti kuļas kā pliks pa nātrēm. *Mauriņš O. LM 1974, 46. nr. 12.*

Knēveļa Didzis šinī pavasarī bija izputējis no savas iedzīves leišos un pa Jurģiem atnācis Auzudruvas muižā.. Tā Didzis visu pēdējo pusgadu bija sities savā dzīvē kā pliks pa nātrēm.. *Janševskis J. KR, XIII—XIV. R. 1933, 299.*

— .. Man pašam arī drīz sešdesmitais gads. Sitamies abi ar māti kā pliki pa nātrēm. *Lācis V. KR, XIII. R. 1975, 280.*

«.. No Pēterburgas es naudu nevaru sagaidīt, un nu jāsitas kā plikam pa nātrēm.» *Stankevičs A. No Braku kalna. R. 1973, 229.*

Sitās [jaunsaimnieki] kā pliki pa nātrēm, tomēr nebija pliki; kāvās ar trūkumu, taču badā nemira. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 164.*

— .. bet no kurienes Albīna māte ņems tos tūkstošus, ja pati nemāk dzīvot un sitas kā plika pa nātrēm? Paši ar vīru pliki, un abi puikas pliki! *Lanss Ē. Aicinājums ciemos. R. 1979, 34.*

— Nolādēta dzīve... Sities, kulies kā pa nātrēm, nekas neiznāk... — Lapa turpina. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 205.*

Daris. Ek, darba, darba! Kur veries, / Kā pliks pa nātrām peries! — / .. Ek, velti tur lauzīt galvu, / Kalps esi: — tad dīrā tev spalvu. *Brigadere A. Pasaku lugas. R. 1956, 313.*

Domā, vientuļai mātei kāda rožaina dzīve? Peras kā plika pa nātrēm. *Delle V. K 1970, 6. nr. 118.*

Kaucītis skaitījās pagastā katrā ziņā pie vissīkākiem saimniecie-ņiem. Ar maksām viņš kāvās kā plikais pa nātrām. *Pērsietis. Izlase. R. 1951, 268.*

«.. Tu redzi, es kaujos kā pliks pa nātrām. Ne lāga studēt, nedz mieru mest. Vecais vairs naudas nedod, jo ejot par ilgu.» *Rozītis P. KR, V. R. 1938, 284.*

NAUDA

ĀDAS NAUDA. *Saka par ļoti niecīgu naudas summu, par ļoti vāju cilvēku. Sk. arī* CĀĻA NAUDA.

— .. Kas ar tevi notiek? Tu taču esi pie ādas naudas! Kur tu šitā nodzinies, ka nevari vairs ne kājas pavilkt? *Kalndruva M. K 1971, 1. nr. 50.*

CĀĻA NAUDA. *Ļoti niecīga naudas summa. Sk arī* ĀDAS NAUDA.

— .. pēcāk, kad iesils puišu galvas, atdos vēl [aunu] par cāļa naudu projām. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 6.*

GLABĀT NAUDU ZEĶĒ. *Krāt, neizdot naudu.*

«.. Kopš esmu sācis pelnīt, es sūtu vecākiem naudu. Bet viņi to glabā zeķē, un saimes uzturs, esmu pārliecināts, nav kļuvis labāks.» *Jaunsudrabiņš J. KR, IX. R. 1983, 317.*

— .. Tādas vecenes gan parasti ir skopas un glabā naudu zeķē. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 183.*

KĀ NAUDA TUKŠĀ KABATĀ. *Negaidīts, patīkams pārsteigums, atradums.*

Tas bija negaidīts prieks, kā nauda tukšā kabatā. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 40.*

KABATAS (*novec.* ĶEŠAS) NAUDA. *Neliela naudas summa, kas tiek dota sīkiem izdevumiem.*

Mans tēvs cietās, cietās ar mani un šad tad mani apgādāja ar mazu kabatas naudu, taču vēlāk sāka rūkt.. *Lejas-Krūmiņš T. — Egle K. Atziņas, 2. Cēsīs—Rīgā 1924, 44.*

Laba kabatas nauda un deju vakari. / Labsirdīgs tētis norūc: — Lai palīksmo rakari! *Ziedonis I. Zemes un sapņu smilts. R. 1961, 122.*

Tad, iedevis Gustam labu ķešas naudu, tēvs, smagi nopūties, aizbrauca uz māju. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 413.*

MĒTĀJAS APKĀRT (PA PASAULI) KĀ VECA NAUDA *arī 1. un 2. pers., niev. Klaiņot, būt bez noteiktas nodarbošanās, bez noteikta mērķa; nebūt nevienam vajadzīgam.*

Kristofers mētājās apkārt kā veca nauda, Rīga bija pustukša. *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 197.*

— Rasma saka, viņa redzējusi Liju.

— Kāds tur brīnums, tepat jau vien mētājas apkārt kā tāda veca nauda. *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 13.*

— Tad nu ir gan tev patikšana klimst apkārt kā vecai naudai! *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 274.*

«Kaut tevi Dievs! es domāju, ka ja tik debesīs vairs satiksimies, bet dauzāmies vēl, kā smejies, tepat pa grēku pasauli kā veca nauda.» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 17.*

«Kas nu šis par līgavaini,» māte atmeta ar roku. «Dzīvojis Kurzemē... karā viss izpostīts... saime pazudusi. Nu mētājas kā veca nauda pa pasauli.» *Salenieks E. Kā nu kurš. R. 1970, 58.*

Maikls. [..] Un sakiet, ka Miķelis nekad vairs nebrauks, jo viņam te nav ko darīt. Mētāsies kā veca nauda pa pasauli, bet uz māju pusi — nemūžam. *Saulītis B. KR, VI. R. 1977, 116.*

Starp 1909. un 1912. g. mētājos apkārt kā nederīgs naudas gabals, jo biju apzīmogots ar «politiski neuzticams». *Mīlbergs G. (Skuju Frīdis).* — *Egle K. Atziņas, 3. Cēsīs—Rīgā 1924, 308.*

NAUDA NESMIRD *sar. Saka, ja kāds krāj vai izmanto negodīgi iegūtu naudu.*

— Pusstopam sestdien meistars piesviedīs..

— Tikai ne no savas naudas, bet par zagtu mantu ieņemtās.

— Nauda nesmird. *Dorbe H. Pagātnes vējos. R. 1973, 34.*

«.. vai kāds viņiem [bagātniekiem, kas kara laikā sarausuši bagātības] ir prasījis, kā tie pie mantas tikuši? Nauda nesmird, un neviens viņai nemeklē pirmsākumu.» *Rozītis P. Raksti, III. R. 1961, 344.*

NAUDA VAGĀS NEAUG. *Saka, uzsverot, ka materiālie līdzekļi jānopelna darbā, ka tie nav viegli iegūstami.*

— Vai man nauda kartupeļu vagās aug, vai? Tie skuķi pilnas ausis pievaimanājuši — klavieru viņām vajag! Še tev! Vairāk es par tām debesu bazūnēm nemaksāju. *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 96.*

NAV PAR NAUDU PĒRKAMS. *Saka par ko garīgajā ziņā ļoti vērtīgu, vajadzīgu, noderīgu.*

Bet Pienenītei likās, it kā Cīrulis no debess zilgmes sauktu: «Mana dziesma par naudu nav pērkama...» *Sakse A. Pasakas par ziediem. R. 1966, 37.*

NE PAR KĀDU NAUDU (*reti* MAKSU). *Neparko, nekādā ziņā.*

Seglinieks bāls un trīcēdams atskrējis pie saviem biedriem un sacījis, ka ne par kādu naudu vairs neietu pie egles un lazdas krūma. *Šmits P. XIV, 155.*

Jaunajam lielkungam Džons tā patikās, ka viņš to ne par kādu naudu nebūtu otram devis. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 144.*

.. Ceplis ticēja mālu varenībai, un tik naidīgi pret sevi noskaņotiem vīriem kā Nagainim un Seskam viņš akcijas ne par kādu naudu nepārdotu. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 249.*

Lienēt vēlreiz mēteli no Ērkulīša viņš ne par kādu naudu nebija piedabūjams! *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 411.*

— Par priekšsēdētāju nākšot Puriņš.

— Es gan neietu ne par kādu naudu. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 208.*

«Šausmas!» paziņoja Irēne. «Es šite nedzīvotu nevienu dienu! Ne par kādu naudu!» *Lagzdiņš V. Nakts «Mežāžos». R. 1976, 37.*

— Ar precēšanos, zin, ir tāpat kā ar lēkšanu aukstā ūdenī... Sāksi mīņāties, sāksi punktierēt un študierēt, pagalam ir. Nevari vairs ielēkt ne par kādu naudu. *Ezera R. Aka. R. 1972, 123.*

.. Pāvuls, .. atspiedies kājām sienā un ar muguru pret Ķenci, nospieda viņu ar spēku nost, kaut gan viņš negribēja atlaisties ne par kādu maksu... *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 201.*

«Ziemeli, neteic, kālab tās saucam par Krūtaiņiem! Ne par kādu maksu neteic!...» *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, I. R. 1929, 185.*

PAR VISU NAUDU *sar. Visiem spēkiem, cik vien iespējams; ļoti, visaugstākajā pakāpē.*

Piesēžos un mēģinu. Tad laižu vaļā par visu naudu. Lai nu ko, bet ērģeles jau gan vēl neesmu aizmirsis spēlēt. *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 148.*

Bet manī tas [darbs] vēl saistās ar temperamentu vai, precīzāk izsakoties, ar vēlēšanos jebkuru uzdevumu izdarīt līdz galam — ātri un par visu naudu. *Dzene L. Dialogs ar Hariju Liepiņu. R. 1977, 8.*

.. Bija tak klusa ideja — atzīmēt jubileju tai pašā «Rīgas» restorānā. Kad jau, tad jau. Lai iet par visu naudu. *Lubējs I. K 1976, 9. nr. 17.*

— Uzdedzināsim skolotājam par godu piecas [brīnumsvecītes] uzreiz! — ierosina Venta.. Pat Rūdis .. piebasē:

— Lai iet!.. Uzliec septiņas! Kad deg, lai deg par visu naudu! *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 167.*

ROKAS NAUDA. *1. Naudas summa, kas tiek iemaksāta, vienojoties par kādu darījumu un nodrošinot tā izpildīšanu; iemaksa.*

Uzkupcis grib par vari cūkas pirkt. Saimnieks nepielaižas, gaidīdams droši vien uz cenu celšanos. Uzkupcis grib jau iespiest rokas naudu. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 303.*

Tā līgums tika noslēgts, un Draulis iedeva rokas naudu, apsolīdams pārējo nolīdzināt četros termiņos un grāmatu izlaist visā drīzumā. *Austriņš A. Garā jūdze, I. R. 1926, 391.*

«.. Nu, lūk, tu viņu [mājiņu] no manis vari atpirkt. No tevis neplēsīšu daudz: rokas naudai dod divi simti rubļu un pārējo, kad varēsi.» *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 554.*

«Vai zini ko — derēsimies pie viena saimnieka! Es nupat savu ādu pārdevu Kalnrūju gruntniekam, viņš tepat kaut kur meklē arī ganu, solījās rokas naudu maksāt un līkopus dzert kopā. Es tūliņ viņu sameklēšu,» Jānis atkal iejuka burzmā. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 43—44.*

Atceros, ka Līziņa vienmēr runāja, cik daudz precinieku viņa atraidījusi, un nupat, pagājušo svētdienu, baznīcā kāds ieskatījies viņā un ar varu spiedis simts rubļu ņemt kā rokas naudu, lai tik vien pie viņa ejot, bet šī gan neesot ņēmusi. *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 275.*

2. Pati pirmā nauda, kura tiek saņemta, kaut ko pārdodot.

Čigāniete (grūžas pie otra). [..] Dod grasīti! *(Otrais izņem naudu un iedod. Čigāniete iespļauj saujā.)* Paldies, paldies par rokas naudu. *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 317.*

.. es vēl nepaspēju pa īstam sākt gaidīt savu pirmo lomu, kad viņš jau priecīgs slēja gaisā savu garo šķeistu un klusi dudināja: — Tā, tā, rokas nauda nāk... *Kauliņš E. Kad migla krīt... K 1971, 1. nr. 15.*

SĀPJU NAUDA. *Atlīdzība par nodarījumu vai aizskārumu.*

Es viņam saku: «Izlīgsim pa labam, nekādu sāpju naudu neprasu, taču par rolleru samaksāt vajag.» *Baugis P. Šķemba un oļi. R. 1964, 34—35.*

— .. Iesmērēja manam tukšpaurim šo elles verķi [pistoli]. Labi vēl, ka tai pašā reizē atstāja uzglabāšanā desmit dolāru, varēšu paturēt kā sāpju naudu. *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 151.*

SMIEKLA NAUDA, *biežāk* PAR SMIEKLA NAUDU. *Ļoti maza, niecīga naudas summa; ļoti lēti.*

Par pirmo kārbu dabūja caurmērā latu pūrā. Tā bija smiekla nauda — ne piektā daļa no tā, ko par reņģēm maksāja ziemā.. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 54.*

Piecdesmit pieci rubļi gabalā nav smiekla nauda.. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 115.*

«Nu — ja divi vien dod [par telēnu], tad lai ņem to vienu, tam otram lai griež Reinis muti nost.. Noēdīsim paši, smiekla nauda, — tie pāra rubļi tev pašai — pogu nauda.» *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 103.*

«.. Un nu, kad vecumā nekā vairs nespēju, mani [zirdziņu] ņem čigānam pārdot par smiekla naudu.» *Džūkstes pasakas. R. 1980, 32.*

Piecpadsmitā novembrī pristavs ūtrupēja laukā jaunsaimnieka Pāļa inventāru Līkšānu galā, tur bij cerams par smiekla naudu nopirkt gluži jaunas ragavas. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 551.*

Šīs šaurās būdeles pie pilsētas mūra meistars Ģerards ieguva par smiekla naudu, ko gada laikā atdabūja atpakaļ no īrniekiem. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 14.*

Salīdzinot ar Rīgas cenām, tikai gaļa liekas dārga, viss cits iet par smiekla naudu. *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 342.*

TAISĪT NAUDU. *Izmantojot dažādus (galvenokārt neoficiālus) līdzekļus, tikt pie naudas.*

«Tavs papucītis vienmēr bijis puika uz goda.»

«Sieviešu frontē?»

«Tas sīkums. Viņš allaž pratis naudu taisīt.» *Steiga M. Soļi aiz muguras. R. 1977, 195.*

.. Vēlāk dziesmu svētkos mani muzikanti paši iemācījās taisīt no savas prasmes naudu. *Melngailis E. Raksti. R. 1974, 138.*

ZIRGA NAUDA. *Ļoti liela naudas summa.*

Lielākā galvas lauzīšana par tām piemiņas balvām. Proties nu, kad šai vajadzībai atvēlēta ne jau kāda zirga nauda. *Delle V. K 1977, 3. nr. 104.*

Lai atstājot vien to kasti, lai stāvot kaut līdz rītam, zirga naudu par uzglabāšanu neprasīšot. *Kalndruva M. Pēdas gar krastu. R. 1990, 96.*

«Nav zirga nauda. Ja paput, paput, nabagi tādēļ nebūsim,» piebilda otra. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 105.*

NĀVE

BŪT [TRĪS, SEPTIŅAS DIENAS (GADUS)] NĀVEI *(reti* **AR NĀVI) PARĀDĀ** *sar. Saka, par cilvēku, kas ir ļoti vecs, novājējis, slims, kam labāk būt mirušam.*

«Manai meitai .. ir sava pajumte. Un viņa nav vairs bērns, un Āris nav vecis, kas nāvei parādā. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 229.*

Tēvs bija vecs un slims. Viņš tomēr plāja zoles un dziedāja. Bet šis te dēd, it kā sen jau būtu nāvei parādā. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 325.*

Svešinieka balss bija tik stomīga un neskaidra, ka Māle vārdus tikko saklausīja, kaut arī runātājs atradās no viņas tikai dažus soļus atstatu.

«Tas jau izskatās un runā, kā būdams nāvei parādā,» ar spēju žēlumu nodomāja Māle.. *Bendrupe M. Degošie raksti. R. 1963, 15.*

— .. Ķēms, kāds tu izskaties? Kā trīs dienas nāvei parādā! — rēc Kaņepītis. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 154.*

Tur bija nostājies kāds melni ģērbies kalsens vīrietis bālu, drebošu galvu un lūkojās šurp. Viņa vaigs izskatījās patiešām pēc tāda, kas septiņas dienas nāvei parādā un atnācis savās bērēs lūgt. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 122.*

Pirms nedēļas nelaiķes vedekla šķendējās: «Pinas pa kājām kā Dieva nepieņemta, septiņus gadus nāvei parādā..» *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 96.*

«.. Kam jūs tādu puisiešu atkravu esiet saņēmuši mājā: viens jau desmit gadu ar nāvi parādā, otrs nabagmājas rentnieks.» *Blaumanis R. KR, III. R. 1958, 93.*

Viss viņa stāvs ir tik sīks un sakaltis, bet nesamērīgi garās rokas tik vājas un bezmuskuļainas, ka, viņu uzskatot, sāc šaubīties, vai šīs nāves paliekas vēl spēj zāģi pavilkt.

«Ko nu, tas cilvēks jau septiņus gadus ar nāvi parādā,» atsaucas par viņu.. *Mākonis. Izlase. R. 1957, 34.*

Un bija tik savādi redzēt, ka Lauvu durvīs pavasara novakares atgaismā stāvēja nevis sapiepējusi, nāvei parādā palikusi vecene, bet jauns bērns. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 263.*

Lauku puiši neko nemocījās ar paģirām.. Viņš [Ēbars] viens kā nāvei parādā. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 120.*

«Lieku priekšā publicēt [ierakstīt nodevēju sarakstā] .. Spuri,» saka Melnais Pēteris, «tas nelietis sen nāvei parādā.» *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 465.*

Sēž mājās [Alda] un no rīta līdz vakaram čīgā savu vijoli. Bāla un izkāmējusi kā nāvei parādā. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 96.*

KĀ NĀVE. *Ļoti, ārkārtīgi (saka par negatīvas īpašības, pazīmes visaugstāko pakāpi, par kādas darbības vislielāko intensitāti).*

Bet kāds tas izskatījies: tīri bāls kā nāve nonīcis. Un gluži slims, it kā lietuvēna nojāts. *Šmits P. XV, 95.*

«.. es jau arī visu laiku vēroju to mergu. Staigāja jau bāla kā nāve.» *Brigadere A. Trilogija. R. 1973, 248.*

«Kāda tu izskaties? Irmiņ, kas noticis, saki taču ātrāk, bāla kā nāve,» viņa turpināja runāt, bet es nespēkā un bailēs sabruku gultā. *Lukjanskis E. Pieskāriens. R. 1971, 153.*

Pamazītēm un pa vienai / Dzīves dzīslas jūs man rāvāt, / Jūtas, domas slepu kāvāt, / Ik pa stundai, ik pa dienai — / Nu jūs stāvat, brīnāties: / «Bāls kā nāve, mīļais Dievs!?» *Rainis J. KR, I. R. 1977, 90.*

.. Meita izbijās no viņa rokas, spēji atgrūda to un teica: «Auksta kā nāve.» *Kalve A. Sarkans āboliņa lauks. R. 1971, 192.*

— Tad ta būšot precinieks, izdilis kā nāve, tīri kauli un āda! *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 101.*

Katra cenšanās ir auglīga, pārcenšanās — ļauna kā nāve, bet starp abām — robeža šaura kā naža asmens. *Akurātere L. M 1971, 1. nr. 33.*

Veikalā citas pārdevējas bija runājušas par kādu atraitni, tiesa, veci, neglītu kā nāve, bet viņam bija pašam sava māja un siltumnīca... *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 174.*

«Tu biji nogrimusi domās un manis nemaz nepamanīji,» Asnītis sacīja it kā pārmezdams.

«Nu ko tad tu tā velcies kā nāve!» meita atcirta dusmīgi. *Purapuķe J. Spieķis un divi suņi. R. 1959, 24.*

«Ko tu velcies kā nāve! Laid ātrāk!» Brītiņš mudināja braucēju. *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 266.*

Pirmais, kas tūliņ otrā ziemā tādas pašas ecēšas pie Vodžus kaldināja, bij Cīrulis; citi saimnieki baidījās kā no nāves ar tādām blēņām zirgus bendēt. *Lerhis-Puškaitis A. — Tam labam būs augt. R. 1978, 74.*

Par savām izjūtām viņš Salmiņa jaunkundzei nekā nestāstīja. No viņas zobgalības tas vairāk baidījās nekā no nāves. *Zamaiča L. Direktors Kazrags. R. 1973, 51.*

KĀ NĀVEI CAUR ZOBIEM IZVILKTS. *Ārkārtīgi novārdzis, novājējis.*

— Tu izskaties kā nāvei caur zobiem izvilkts. *Mauliņš J. Ragana. R. 1981, 234.*

KĀ NĀVES MIEGĀ. *Sk.* NĀVES MIEGS.

KĀ PĒC NĀVES *sar. Pārmērīgi lēni, ilgi (iet, braukt).*

Un, kad Emma kādreiz aizsūtīja mani pēc kāda sīkuma uz veikalu, .. es uz veikalu vilkos kā pēc nāves. *Zigmonte D. Reminiscences. R. 1986, 124.*

«Ar tavu kleperi šie vilksies tikpat kā pēc nāves...» stārasts iegalvoja. *Groms A., Vāczemnieks L. K 1973, 11. nr. 25.*

KĀ RŪGTA NĀVE. *Saka, ja pret ko ir ļoti negatīva attieksme.*

Trešais pieguļnieks. Bet kas tad nu Rūšos uz priekšu valdīs?

Piektais pieguļnieks. Kas cits kā znots — lai arī vecajam viņš bij kā rūgta nāve! *Saulietis A. Pret ziemeļiem. R. 1986, 286.*

«Ko tu tinies ar to pārgudro plikadīdas nabagu! Man viņš nepatīk kā rūgta nāve.» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 132.*

Un lai nu ko, bet atstāt iedzīvotu māju, .. visu, ar ko esmu saaudzis nesaraujamām saitēm, un pāriet uz to vientulīgo, drūmo meža vidu, uz Aizbetnēm, to, lūk, es nespētu neparko! Viena diena jau nu man bija gandrīz rūgta kā nāve, ne tad nu vēl uz gadu vai visu mūžu. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 204.*

— Vai tev tiešām bija vajadzīga baznīca? — Klaucāns jautā brīnīdamies. — Ja jau tu gribēji... Man tas viss kā rūgta nāve, bet es tomēr neesmu velns, kas pat mācītāja smaku nevar izturēt! *Zigmonte D. Vanags pār Zāģeriešiem. R. 1979, 289.*

.. paldies Dievam, vismaz šajā reizē nevajadzēs noskatīties asarās un noklausīties žēlabās, kas apnikušas kā rūgta nāve. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 326—327.*

«Viņš ir ļauns! Un es viņu nīstu kā rūgtu nāvi! *Zālīte E. Agrā rūsa. R. 1956, 324.*

LĪDZ NĀVEI *sar. Ļoti, līdz pēdējai pakāpei (saka parasti par ko nevēlamu, nepatīkamu, biežāk par ārkārtīgu nogurumu, pārbīli, apnikumu).*

— .. Agrāk es vakaros iekritu gultā noguris līdz nāvei, bet tas bija padarīta darba nogurums, patīkams, salds. *Skujiņš Z. Kolumba mazdēli. R. 1961, 382—383.*

Līdz nāvei nogurušas rīdzinieku rotas, visu dienu sargādamas savas brigādes vārtus, un arvienu lielāks mācas tām virsū vācu svars. *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 423.*

Sārklis pievēra acis un salīgojās ceļgalos. Šķita, ka viņš tai pašā mirklī aizmigs.. Spandegs saprata, ka Sārklis ir noguris līdz nāvei.. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 253.*

Es jūtos kā ceļnieks, kas velkas pa lauku, / Līdz nāvei noguris, izslāpis.. *Pērsietis. KR, II. R. 1937, 120.*

Uz mirušu pieminēšanas svētkiem viņas, vairākas sievas, bij izbraukušas ar ragutiņām [pēc egļu zariem] un izklīdušas pa tāliem, plašiem mežiem, no kurienes Krastene atgriezās tikai otrā dienā līdz nāvei nogurusi, jo ceļš pa nakti, uznākot lietum, bija kļuvis kails. *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 99.*

Vecā gada vakarā, līdz nāvei pārguruši, beidzot iemitinājāmies kādā tikko atbrīvotā sādžā.. *Vanags J. Vēstules no tālā ceļa. R. 1978, 46.*

Smagās, līdz nāvei nokusušās govis saklupa uz vēdera, kaklus nolika sūnājā, izstiepušās gulēja nekustēdamās un lielām valgām acīm skatījās svešā krēslā. *Upīts A. KR, VIII. R. 1950, 416.*

Bet tu padomā, pirms sodi: / Vajag reiz līdz nāvei piekust, / Vajag pašam mālos iekust, / Tā kā iekūst akas grodi. *Ziedonis I. Zemes un sapņu smilts. R. 1961, 52.*

Līdz nāvei nomocījies, īgnuma pilns kā tas māls, slapjuma piesūcies, paskatīties nevarēja, kur sieva kā pieķēdēta sēdēja pie Martas. Arī pie tās slimības viņš vainīgs — pie visa viņš! *Upīts A. KR, VIII. R. 1950, 595.*

Paši ejat kā vergi, citus nodzenat līdz nāvei — visu to sava celmu gabala dēļ. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 334.*

.. galīgi nokusis, viņš palika labu brīdi guļam kā līdz nāvei notrenkts zirgs, kas pakrīt izpūst pēdējo elpu. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 295.*

Līdz nāvei pārbijies, / Gans pēkšņi nosviež jauno stabuli.. *Plūdonis V. Raksti, I. R. 1974, 91.*

Te dažs labs večuks nemaz nezinot, kas tas kolhozs tāds ir, bet pārbijies līdz nāvei — laikam taču kaut kas briesmīgs, ja reiz ar to draud. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 478.*

Viņpagastā, kā ļaudis stāstīja, vilcene līdz nāvei nobaidījusi kādu sievu, kura tīrumā palīdzējusi vīram zārdot auzas. *Mauliņš J. Pēdas. R. 1980, 112.*

Brīdi pa brīžam kaut kur priekšā ievaukšķas suns; ja tas nāk uz tavu pusi, tad uzmanies, ka tev neuzlec virsū kāds mežakuilis vai līdz nāvei pārbiedēts zaķis. *Saulītis B. Ļoti jautrs cilvēks. R. 1961, 85.*

Taisnību sakot, man arī šī stundu došana bij līdz nāvei apnikusi. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 82.*

Līziņa paskatās māsas darbā. Līdz nāvei viņai pašai apnicis taisīt pogcaurumus. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 517.*

Zīle ir līdz nāvei apnicis nebeidzamo strīdu un savstarpējās ēšanās. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 359.*

Līdz nāvei apriebusies istabele ar sētas troksni un bērnu klaigām lejā, ar netīrām veļas lanckām turpat aiz loga... *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 617.*

Tur iznāca satikties un runāt ar cilvēkiem, kas bij līdz nāvei pretīgi, jo bij pasākts dzīvot pavisam citā pasaulē. *Jausudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 147.*

Zemnīcās, apogļotu dēļu būdās, kādā slapjuma apstrūvējušā mūra apjumā mitinājās un vārguļoja latviešu zemnieki. Izmocīti, līdz nāvei apnikuši, bezgala vienaldzīgi pret visu, kas vēl varēja nākt. *Upīts A. KR, VIII. R. 1950, 648.*

Te nu viņi stāvēja kā tāda vienota, saticīga, cieši saliedēta saimīte, katrs par savu un kopīgo labumu līdz nāvei noraizējies. *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 154.*

.. aristokrāti, kas apzinās latviešu tautu vadījuši tik lojālā un paklausīgā garā, ka vairāk nav domājams, līdz nāvei aizskarti, ka viņus grib notaisīt par kādiem dumpiniekiem.. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 324.*

Zane, krietnā, bēdu un darba nomocītā Zane, vai šis atklājums [vīra neuzticība] viņu nesatriektu līdz nāvei? *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 100.*

Ja viņš teiktu ko pretī, droši vien Ņina dusmotos tāpat, bet tagad viņu līdz nāvei kaitināja klusēšana. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 157.*

«.. Oļa bija pat vienu laiku viņā iemīlējusies — līdz nāvei, es jums saku!» *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 234.*

Tagad viņa šo vīru ienīdēja — ienīdēja līdz nāvei! *Māteru Juris. KR, II. R. 1924, 191.*

Sutulovs tagad būtu strīdējies līdz nāvei, savu kārtības aizstāvētāja lomu spēlēdams. *Vulfs E. Ziedi, kas ceļmalā vīst. R. 1960, 108.*

NĀK (MĀCAS, PLIJAS, BAŽAS) VIRSŪ KĀ RŪGTA NĀVE (KĀ NĀVE) kādam *sar. 1. Saka, ja kāds ļoti neatlaidīgi, uzbāzīgi ko prasa, lūdz, ja uzbāzīgi traucē ar savu klātbūtni.*

— Duraks es biju, ka nedevu labot traktoristam Ešķam. Nāca man virsū kā rūgta nāve, bet es domāju, jauns vēl, samaitās kādu verķi. *Kūlis Ē. Sapņotājs no piektā stāva. R. 1974, 125.*

— Nevelc garumā! — Pontāgs bažīgi pašķirstīja galda kalendāra lapas. — Termiņi. Vaiņags nāk virsū kā rūgta nāve un prasa taisnību. *Lapsa J. C 1974, 275. nr. 4.*

— Vai tad var [kungus uzvarēt]?

— Ak, ko es zinu, — māte atteica pavisam dusmīgi. — Un ko tu nāc man virsū kā tāda nāve? Kas tev daļas gar kungiem.. *Zigmonte D. Vanags pār Zāģeriešiem. R. 1979, 44.*

Kara kungs patlaban ienācis un plijās kā rūgta nāve virsū, lai jel neatsakot. *Šmits P. VI, 29.*

Tad pēc kāda laika skaistai krodzeniecei saradās trīs brūtgāni reizē. ..šie .. bāžas virsū kā rūgtas nāves — viens: «Nāc pie manis!», otrs: «Nāc pie manis!» *Šmits P. X, 474.*

Kungs, to padzirdējis, kā rūgta nāve virsū, lai dodot meitu viņam līdz.. *Šmits P. V, 471.*

.. melnā lavīna pamazām līda virsū kā nāve, no kuras draudošajām ķetnām grūti izbēgt. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 325.*

2. Saka, ja nespēj atvairīt miegu, nogurumu.

Viņš runāja ar nolūku, lai atgaiņātu miegu un nogurumu, kuri arī viņam kā nāve mācās virsū. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 87.*

NĀVE IR ZOBU GALĀ (galos) kādam *sar., arī niev. Saka, ja kāds ir ļoti slims, vārgs, tuvu nāvei.*

— Lai viņš arī teic, ka drīzi palikšot atkal vesels, bet dzīvotājs viņš vairs nav! No ģīmja vien jau varēja redzēt, ka nāve zobu galā... *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 219—220.*

«Ko nu par mani — man nāve tepat zobu galā. Iešu, kamēr varēšu, ja ne, man viena alga — ceļa malā, mežā sūnās.» *Upīts A. KR, VIII. R. 1950, 369.*

— .. Tagad man nāve zobu galā, bet atceros, bija laiks, kad kleitas un puiši vien stāvēja prātā. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 442.*

— Nāve zobu galā, bet vēl otram ķeras pie rīkles... *Upīts A. KR, I. R. 1946, 199.*

Vecais .. savā ilgajā laimē aizmirsis salaulāties un grib to izdarīt nu, kad nāve jau zobu galā. *Janševskis J. Līgava, 2. R.1932, 462.*

Vecene .. cīnījās ar nāvi, kas tai, tā sakot, bija jau zobu galos. *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 405.*

Nabags un kropls, nāve zobu galā, bet vēl vienmēr nemitas viņu nerrot un ķēzīt. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 161.*

— Pašai nāve zobos, bet kā lamāties māk .. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 282.*

— .. Kad nāve pie dibena, tad: daktera lielskungs, daktera lielskungs. *Talcis Ā. Jaunības dienu pēdās. R. 1979, 24.*

NEBŪT PAR NĀVI *3. pers., vienk. Saka, ja ko atzīst par vēlamu, derīgu.*

— Nu, kas ir, čaļi, dzersim vēl kādu pudeli alus?

— Par nāvi jau nebūtu, — atsaucas Ziediņš. *Plaudis J. Raksti, II. R. 1964, 79.*

Ja tā padomā, arī pašam nav par nāvi ko nebūt ieknābāt. Maize, sviests, biezaispiens... *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 23.*

Paburkšķējis viņš piedāvāja, vai ciemiņš negribot nomazgāt savu mašīnu.

— Par nāvi nebūtu. *Kaijaks V. Soļi. R. 1977, 42.*

Ieskatos pats sevī. Mjā, tāds apbružājies, nospurojies, nebūtu par nāvi jauns ancuks. *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 26.*

— Jums čaukstīgā [naudas] nevajag?

— Par nāvi nebūtu, — Kārlis nožāvājās. *Mauliņš J. Mīlestības infraskaņas. R. 1982, 152.*

— Viens šņabis uz svētkiem nenāk par nāvi. *Saulītis B. Līdz pēdējai taisnei. R. 1963, 167.*

SKATĪTIES NĀVEI ACĪS. *Sk.* SKATĪTIES ACĪS. *1.*

VARĒT SŪTĪT TIKAI PĒC NĀVES kādu *iron. Saka, ja kāds, kur aizsūtīts, pārāk ilgi neatgriežas.*

Saimnieks bija pārskaities. Pēc nāves mani tikai varot sūtīt.

— Nāvi jau vieglāk atvest nekā to [Miķeli no kroga]! — es atcirtu.. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 111.*

.. tādu cilvēku kā Rasa gan esot vērts tikai pēc nāves sūtīt, tur viņa nenokavēšoties. *Zigmonte D. Svešinieks. R. 1981, 151.*

— Pēc nāves tevi sūtīt, ne pēc ūdens, — Augusts pazina priekšnieciski dusmīgu un it kā bezkrāsainu Maņā balsi.

— Tālu jāiet līdz stacijai, jūsu labdzimtība, un jāstāv garā rindā, — atbildēja .. denščiks Kudnarovs. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 81—82.*

NAZIS

BŪT UZ NAŽIEM ar kādu *sar. Būt naidīgās attiecībās, dzīvot ļoti nesaticīgi, naidā, nesamierināmā cīņā.*

.. Mirdza ar Briktes mammu esot uz nažiem tāpat kā visi mežniecības darbinieki.. *Bels A. Saknes. R. 1982, 320.*

— .. Reizēm liekoties, ka tie mirst viens priekš otra, reizēm atkal uz nažiem. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 66.*

Bet mēs visu laiku bijām uz nažiem — šāda pēkšņa laipnība neko labu nesolīja. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 165.*

Ar tuvāko kaimiņu Mežteteru kā uz nažiem: katrs grib būt visur tas pirmais un pārākais.. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 113.*

Jau vecie bij nerrojušies un plēsušies, bet šie jaunie taisni kā uz nažiem. Skauda viens otru, aprunāja, rīdīja puišus un paziņas.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 43.*

Ja negribēja ar tēvu dzīvot uz nažiem, tad nācās paklausīt un iet darbā. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 308.*

Tikai divas taisnības ir, no mūžu sākumiem bijušas un pastāv joprojām — bagāto taisnība un nabago taisnība, kalpināto un kalpināmo taisnība — uz nažiem, nesamierināmā cīņā, jo abām līdzās tām virs zemes nav vietas. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 274.*

Nekāda saprašanās ar tiem nebij iespējama, tikai cīņa uz nažiem — vienai pusei jāpaliek apakšā. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 654.*

Inga (nicīgi). Nu, Klāvs jau nebij tas vīrs, kas iziet uz nažiem. Tik galvā viņš bij kā apjucis. *Brigadere A. Ceļa jūtīs. R. 1984, 63.*

Svilums s. Viņš mani pieminēs. Tagad — uz nažiem! *Lindulis J. Lugu izlase. R. 1945, 100.*

DURAS (ieduras, *retāk* iedur; GRIEŽAS, iegriežas, *retāk* griež) KĀ NAZIS SIRDĪ kādam. *Saka, ja kas pēkšņi izraisa sāpīgu, nepatīkamu pārdzīvojumu, sarūgtinājumu.*

Es iztrūkos, jo nu visu nopratu. Kā nazis man dūrās sirdī. Kur citur vecīši gāja, ja ne uz nabagu māju? *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 250.*

Luzītes asaras tikpat kā nazis dūrās viņam sirdī. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 59.*

Mātes vaids — tas duras dziļi sirdī kā neass nazis. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 378.*

Strazdienei šī vēsts kā nazis sirdī iedūrās. *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 7.*

Iedomājoties notikušo [padzīšanu no bagātā krusttēva mājas], Pēterim atkal tikpat kā nazis iedūrās sirdī. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 84.*

Jau to gaudeno uzskatot, man kā nazis iedūrās sirdī, bet, kad viņš sāka rādīt to ērmoto mākslīgo roku, .. tad es vairs nevarēju noturēties.. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 992.*

Milda. Bet tad viņa runāja vārdus uz manim, kuri manim iedūra sirdī kā ar nazi. *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 220.*

Olgai pie krūtīm bija liels, pussavītis rožu pušķis, kas stipri smaržoja.

Man tā iedūra kā ar nazi sirdī. Es tūliņ zināju, ka rozes no Valdovska. Viņa palika pie durvīm un skatījās uz mani smīnēdama. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 251.*

Un šie smiekli, joki, pudeļu un glāžu skaņas griežas viņam kā nazis sirdī, un aizturētas raudas laužas ar varu uz āru, bet viņš savaldās. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 38.*

Bet Līna saprata, ka ar tādu laipnību izturas tikai pret svešu cilvēku, kuram nevēl ne labu, ne ļaunu. Kā nazis viņai šī apziņa griezās sirdī. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 75.*

Visa jaunā kārtība viņam griezās kā nazis krūtīs. *Sēlis R. Vinardu tirāns. R. 1973, 159.*

Tagad, ja daudz, viņš papurina galvu un tā zīmīgi nosmīn par kaimiņu. Bet tam, uz ko šāds smaids zīmējas, tam viņš iegriežas kā nazis sirdī. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 363.*

Baznīcā ieejot, viņš izdzirdēja skaļu vārdu, kurš kā ar nazi grieza viņa sirdī: «Lūk, kur mūsu arestants iet!» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 292.*

Viss gāja kā pa kāzām. Jēkabam tas grieza sirdī kā ar nazi. *Pērsietis. Izlase. R. 1951, 226.*

Un tie, kas tevi [dzimteni] cien' un mīļu tur, / Par tevi, dārgā, nelaimīgā, sēro; / Kā duncis tiem tavs liktens sirdī dur.. *Plūdonis V. Raksti, I. R. 1974, 211.*

kā naža dūriens sirdī

Anlīze. [..] Bet man katrs vārds bija kā naža dūriens sirdī. *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 438.*

Šie neapzinīgie vārdi bija tikpat kā naža dūriens Zeltenītes sirdī. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 96.*

— Māt, ko tad īsti tēvs tik briesmīgu nodarījis, ka es pat ārēji nedrīkstu viņam līdzināties?

Šie dēla vārdi Lienei bija kā naža dūrieni krūtīs. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 300.*

Viņai tas bija kā naža dūriens, ka Andrejs varētu turēt Ritu par pārāku saimniecībā nekā viņu. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 195.*

— Logus es pati nomazgāšu, jums, vecam cilvēkam, būs bīstami staipīties gar augšlogiem.. — Tas Bušvekterei bija tikpat kā nazis krūtīs. *Grigulis A. Dzejoļi. Stāsti. Lugas. R. 1956, 242.*

Pēdējās vasarās un ziemās uzcelts krietni daudz jaunu ēku, labiešiem pieder apcirkņu pilnas klētis, plaši līdumi un dravas. Tāpēc kā dūcis sirdī bija šis pēkšņais uzbrukums.. *Purs L. Degošais pilskalns. R. 1972, 49.*

KĀ AR BĀRDAS NAZI. *Ļoti līdzeni, gludi; no vienas vietas.*

Parādīt viņi gribēja čūļiem, kā Latgales vīri prot pļaut.

— Kā ar bārdas nazi, nevis tā kā tie, svītrām un vīlēm. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 653.*

«Ņem kā ar bārdas nazi,» Dūmiņš nopriecājās, «zāle pašā labumā...» *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 128.*

Kādu jauku dienu kungs nolīga to pašu tagadējo Krigali, cik tas grib, ja kalniņā nocērt visas lazdas.. Kalniņu noskuva kā ar bārdas nazi. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 425.*

KĀ AR NAZI. *Saka, ja kas izraisa asas fiziskas sāpes, mokošu pārdzīvojumu.*

— Taisni negals. Sasodītā kurpe spiež, ka nevar izturēt. Griež kā ar nazi. Es tev saku — elpu ņem ciet. *Kalndruva M. Tepat visapkārt. R. 1970, 113.*

Sienu pakasīt, to vēl, bet ar izkapti nē, smagāku celt nē. Tad man tūliņ dvaša ir ciet un pakrūtē — kā ar nazi. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 664.*

Ja toreiz justos kaut par mata tiesu labāk, .. bet sāpes dūra kā ar nazi un sirds klauvēja pavisam neizprotamus ritmus. *C 1973, 83. nr. 4.*

Vējš arī pretī, īpaši te gar krastu nežēlīgi ass: griež kā ar nažiem sejā. *Valdis. Staburaga bērni. R. 1955, 241.*

Kas to var izteikt, kā es savu brālīti mīlēju, bet viņa vaidieni mani griež kā ar nažiem. *Poruks J. Stāsti. R. 1959, 165.*

Katrs vārds Lapam grieza kā ar nazi. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 644.*

Tie ir tādi vīri, kas ar vārdu griež kā ar nazi. *Kalndruva M. Vējš pakar kokli. R. 1979, 156.*

— .. stīvi jau kauli... Mugurā ar iedur kā ar dūci tā pate caurdure.. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 106.*

KĀ AR NAZI NOGRIEZTS. *1. Saka, ja kas pēkšņi tiek pārtraukts, beidzas, apraujas. Sal.* NOGRIEZT KĀ AR NAZI. *2.*

Vešeriene (nosēdusēs, pēc īsa klusuma). Tad tas nu man bij gan jāpiedzīvo no savas Kristīnes. Smalki jau gan to lietu esat izdarījuši. Nu visa lūgšana, visi padomi, viss kā ar nazi nogriezts.

Nu tik jādara vien tālāk... Kad ta būs kāzas? *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 274.*

Slaunei aizvakar notrūcis piens — kā ar nazi nogriezts — tesmenis kā spainis — piena ne lāses. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 104.*

Smiekli apsīka kā ar nazi nogriezti, nejauks, nomācošs klusums iestājās virtuvē. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 115.*

2. Saka par ko pavisam līdzenu (parasti par pļāvumu).

«Mūsu pļava nopļauta! Paldies žēlīgam debesu tēvam! Tur mums divas nedēļas būtu jāsvīst katru rītu un nu viss tik glīti, kā ar nazi nogriezts!» *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 102.*

Rudzi viņā pusē tā vien kā ar vilni gulstas zemē, bet pakaļ veļas kūļi cits pakaļ citam — līdzeni, kā ar nazi nogriezti. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 469.*

KĀ AR NAZI PIE RĪKLES kādam *vienk. Ārkārtīgi uzstājīgi, aizvainojoši, draudīgi. Sal.* LIKT NAZI PIE RĪKLES.

M a i j a. Bet, lūdzu, sakiet, biedrene ministre, kad mūsu kolhozs dabūs solītās lauksaimniecības mašīnas!

L i e p a. Nu ko jūs svētku dienā man tūlīt kā ar nazi pie rīkles. *Zālīte E. Spēka avots. R. 1951, 13.*

KĀ BĀRDAS NAZIS. *Ļoti ass.*

Duncis uztrīts kā bārdas nazis.

Vecais smējās.. : — He, he, esi gan tu varens jokdaris. Visi saka, tev mēle kā bārdas nazis, he, he! *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 206.*

KĀ NAZIS. *Ļoti ass; veikls, enerģisks, drosmīgs.*

Savu kapātevu es turēju aizvienu asu kā nazi.. Kapātevs griezās cauri pilnajai silei gurkšķēdams un, ticis pie koka, dobji iecirtās tajā. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 91.*

Akmens patiešām kā ar cirvi saskaldīts.. Nu tikai klāt un velt augšā.. Elles darbs tas bij, jāveļ taisni pret jumtu, šķilām šķautnes asas kā naži.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 86.*

Biksēm vīles kā naži, kakls sniega baltumā.. *Puriņš A. Nevaicājiet man neko. R. 1977, 4.*

Saules žilba ir asa kā nazis. *Ezera R. Saules atspulgs. R. 1969, 56.*

— .. Es domāju, ka jūs esat... kā nazis. Zobgaļi tādi mēdzot būt. *Bendrupe M. Upe izkāpj no krastiem. R. 1957, 281.*

Tas bija vīrs kā nazis. Ne no kā nebaidījās. *Ozoliņa A. Labvakar, māt! R. 1986, 83.*

KĀ NAZIS SVIESTĀ. *Saka, ja kas viegli izdodas, vedas.*

— Sveiks, Andri! — draudzīgi arājam sauc Vecpurviņš. — Kā vedas darbs?

— Vai nu te nevedīsies! Lai gan paugurs, brauc kā pa galdu. Lemesis griežas kā nazis sviestā. Ne te akmeņu, ne krūmu, ne koku. *Liepiņš J. Nedariet pāri. R. 1971, 43.*

Taču, par spīti tam, neizjuzdams nekādus mazvērtības kompleksus, šis vēl te lien tikpat kā nazis sviestā. Un groza smuko Skaidrīti pēc sava prāta.. *Ezera R. LM 1977, 3. nr. 4.*

KĀ UZ NAŽA ASMENS; UZ NAŽA ASMENS. *Saka, ja kāds atrodas ļoti riskantā, bīstamā, grūtā situācijā.*

.. spēcīgas vēja brāzmas triecās mašīnas sānos, un likās, ka tūdaļ to nosviedīs no ceļa. Tomēr nekas nenotika, un braucējs juta dīvainu tīksmi: viņam patika tā — kā uz naža asmens, kā gar bezdibeņa malu. *Kaijaks V. Zv 1973, 16. nr. 4.*

Šis skats izrādē balansēja uz robežas starp aristokrātisku smalkumu un banālu vulgaritāti. Antra Liedskalniņa noturējās kā uz naža asmens. *Burtniece A. Antra Liedskalniņa. R. 1984, 86.*

— .. Paklausies — vai tik ij tu neraksti dzeju?

Un šī nu ir tā reize, kad Edžus gandrīz atzīstas savā — hmm — nelaimē. Patlaban visa viņa būtne kā uz naža asmens, kā uz zobena asmens līgojas. Par mata tiesu no atzīšanās: jā, jā, arī es dzejnieks. *Salenieks E. Vēstures ratu griez arī tu! R. 1978, 234.*

LIKT NAZI PIE RĪKLES kādam *vienk. Nokaut, nogalināt; draudēt iznīcināt, censties panākt, lai kāds nokļūtu ļoti bīstamā situācijā, bezizejas stāvoklī.*

Melānija. [..] kaziņām kā jāliek, tā jāliek nazis pie rīkles. *Grigulis A. Profesors iekārtojas. R. 1954, 9.*

— .. Arī govs papīros nav ierakstīta. Ja arī tiešām kaut kas vai kā — nazi pār rīkli un gaļu baļļā. *Līvs E. Velnakaula dvīņi. R. 1966, 15.*

Bet buržuāzijai, kas deģenerējas, pēc autora domām, neatliek nekas cits kā «lode pierē» vai arī — «nazis pie rīkles». *Tabūns B. Linards Laicens. R. 1972, 86.*

Varēja nerēķināties ar citiem, kamēr tie bija sveši, bet pavisam citādi viss izskatījās, kad jāpieliek nazis pie rīkles savējiem. *Bels A. «Es pats» līdzenumā. R. 1968, 243.*

Kad jau pati māte staigā pa citu pļavām, zāles plūkdama, ko tad tāds kverpis vēl gaidīs. Tā tik skaties, ka uz lielceļa un kādam ar nazi pie rīkles. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 78.*

— Ir goda lieta lauzt tādu solījumu, kas dots, kad pie rīkles pielikts nazis, — virsaiši un vecākie sauca dusmās pretim. *Kalniņš J. Mūžība. R. 1971, 46.*

Kādreiz tādi primitīvi jautājumi liek otram cilvēkam nazi pie rīkles! *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 47.*

Kaut arī fašistiem nazis jau ir pie rīkles, karš tomēr vēl nav beidzies, un veltīgi jūs smejaties par to... *Līvs E. Velnakaula dvīņi. R. 1966, 97.*

NOGRIEZT KĀ AR NAZI. *1. Ļoti asi, strupi, kategoriski pateikt, atbildēt.*

«Kā es sacīju, tā būs!» viņš nogriež kā ar nazi. *Ķuzāne L. Saule mūžam mana. R. 1986, 321.*

«Nav pareizi!» Roberts kā ar nazi nogrieza, bet tad sajuta, ka kļūst pret Jefimovu netaisns, un mainīja toni. *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 368.*

Cik viņš savas jūtas bija gribējis ietērpt vārdos, lai viņa kaut cik nojaustu viņa sirds viļņojumu, aizvien tie tika pārgriezti kā ar nazi, un viņam nebija nekā ko pretim bilst. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 328.*

— ..Vakarā vajag, vakarā, — Made kā ar nazi nogrieza kalpones valodas pavedienu. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 102.*

— Labi, — Aigars kā ar nazi nocirta iesākto sarunu. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 26.*

Kā ar nazi Līze nošķēla Reģīnes glaimīgo valodu.. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 321.*

2. Pēkšņi, negaidīti pārtraukt.

— Es nevarēju viņa palīdzību apsmādēt un visu tā uzreiz kā ar nazi nogriezt, sevišķi, kur tev nekā nebij un kur mums tomēr vajadzēja dzīvot. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 384.*

Viņš aizrautīgi veidoja visu ko no šiem māliem, kaltēja un krāsoja izgatavotās lietas. Bet tad diezin kāpēc šo nodarbību izbeidza, pēkšņi kā ar nazi nogrieza — neesot labu mālu. *Dorbe H. Vaicāju jaunībai. R. 1970, 73.*

Tas nejēdzīgākais, ka nav darba. Līdz ziemai vēl šā tā, gāju jūrā un ko nopelnīju. Bet, salam uznākot, nogrieza kā ar nazi... *Grants J. Maijs atnāca janvārī. R. 1969, 21.*

Un atkal frontes nevaļa mūsu satikšanos drīz vien nogrieza kā ar nazi. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 385.*

Nepratu, kad dancis bij pa trim, / Pārgriezt mīlestību kā ar nazi. *Ziedonis I. Es ieeju sevī. R. 1968, 109.*

Kūtri, kūtri kā pa diedziņu vilkās izslaukumi, kaut jau pats vasaras vidus. Izņēmums šai ziņā Stempu ferma — tur sistemātiski auga piena daudzums. Martai bija skaidrs — citur strādā nevīžīgi un zog. Tas viss jānocērt kā ar nazi! *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 246.*

PAKUTINĀT AR NAZI RIBU STARPĀ *vienk. Uzbrukt, pabaidīt.*

— .. Kas tā par sugu, kam pasniedz dzīvokļu orderus! .. Apnicis man mocīties. Bet viena suga dzīvo bez raizēm. Pakutināt tos ar nazi ribu starpā! *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 21.*

SALIECIES KĀ KABATAS NAZIS. *Ļoti saliecies.*

.. tā kā zemie blindāžas griesti neļāva tam izstiepties visā garumā, tad viņš rīkojās ap skārda krāsni, saliecies kā kabatas nazis. *Kaufelds T. Sēkla nedeg. R. 1979, 159.*

Kā kabatas nazis savāzies, Ēbars knukstēdams masēja sāpošo vietu.. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 230.*

NAZĪTIS

KLĀT KĀ MAZAIS NAZĪTIS *sar. Saka, ja kāds ierodas pēc pirmā aicinājuma, nekavējoties.*

— Kad tev, Albert, vajadzēs remontu, tu tikai pasvilp — un es būšu klāt kā mazais nazītis. *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 102.*

MEKLĒT KĀ MAZO NAZĪTI kādu *sar. Ļoti meklēt; meklēt ko grūti atrodamu.*

Visi viņu meklē kā mazo nazīti, bet šis — trīs diennaktis iekritis kā akā. *Grīva Ž. K 1975, 1. nr. 140.*

— .. Patlaban aizauļoja zaldāti. Meklēja tevi [mežabrāli] kā mazo nazīti. Visas pasiles un redeles zobeniem izbakstīja. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 447.*

PAZUDIS KĀ MAZAIS NAZĪTIS. *Saka, ja kāds ilgi nav redzēts, nav atrodams.*

Kad atgriezos pilsētā, satiku Leo. — Kur tu biji pazudis kā mazais nazītis? — viņš man pa gabalu sauca. — Es tevi visur izmeklējos, nekur neatradu.. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 208.*

— Monvīda onkulis... bijis... bet pazudis... kā mazais nazītis... *Štrauss A. Mājas gars un citi... R. 1982, 81.*

— Bet kur tad viņš? Kur manīts? Kur mīt?

— Vai Laivenieks? Patiešām izčibējis kā mazais nazītis. *Salenieks E. Otrais mētelis, šūts no ielāpiem. R. 1969, 33.*

NEBĒDA

UZ NEBĒDU. *Saka, ja kas notiek jautri, bezrūpīgi, ļoti intensīvi.*

Bet agrāk viņam garām nav pagājušas nevienas kāzas, ne krustības, un kur tad ciemos braukšana! .. Dzerts un dancots uz nebēdu. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 289.*

Un arī ēsts [kāzās] ticis uz nebēdu — pieminot Daiļrozes, varēs atraugāties vēl pēc mēneša. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 365.*

Ar vienu rāvienu brūtes vedējs notur saputotos kumeļus pie pašām namdurvīm.. Zirgu pilns sētsvidus, galva pie galvas. Smiekli, čalas, saucieni, urā. Pātagas šmiukst. Puiši lielās. Draud cits citam, kliedz uz nebēdu. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 480.*

Lauzās un spēkojās [puišeļi] savā starpā uz nebēdu gan ar brāļiem, gan kaimiņu zeperiem. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 158.*

Tur tiek melots, viltots, slēpts un pušķots uz nebēdu, kamēr zutis ielien tīklā, tas ir, kamēr rodas brūtgāns.. *Poruks J. Reālistiski stāsti. R. 1953, 43.*

Atdarīts tika uz nebēdu. Ritēja asaras, ritēja nauda, aizritēja katra savu vietu, kur zemāka leja, kur dziļākas kules. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 273.*

Protams, arī mēslu maz. Bet linus sēj pulku, un tā zemi noplicē uz nebēdu. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 948.*

Zālē bija rasa, un es nobridos uz nebēdu, bet vīgriezes smaržoja tāpat kā dienā, varbūt pat vēl reibinošāk. *Saulītis B. Strēlnieka dēls. R. 1960, 72.*

Zāle zaļoja uz nebēdu. *Mauliņš J. Pēdas. R. 1980, 172.*

Salst gan uz nebēdu. *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 170.*

Puteņojiet uz nebēdu, pēdējie marta sniegi! Tik un tā ar vienu vienīgu smaidu jūs izkausēs un aizskalos uz Daugavu aprīļa saule. *Rūja V. Dzērvenes sniegā. R. 1974, 150.*

Šogad Lielvēris zaļumsvētkos bija līksms uz nebēdu un taisīja āķus kā zaķis. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 71.*

Slima viņa bija gan, tas tiesa, bet spītīga, spītīga uz nebēdu! *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 167.*

NEĒDIS

KĀ NEĒDIS, KĀ MAIZES NEĒDIS *niev. Saka, ja kāds ko dara laiski, neveikli, nevarīgi.*

— Jā. Citām darbi paši šķiras, cits tā mokās kā neēdis, — vīramāte bez pārmetuma balsī noteica un skumji nopūtās, it kā samierinādamās ar pasaules nepilnīgo iekārtojumu. *Gulbis H. Doņuleja. R. 1983, 215.*

Strādā kā neēdis. *Kokare E. Latviešu un lietuviešu sakāmvārdu paralēles. R. 1980, 107.*

Sirmais. Modriem mums jābūt, citādi ienaidnieks izcūkos kā neēdušus. *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 259.*

Strādā kā maizes neēdis. *Kokare E. Latviešu sakāmvārdi un parunas. R. 1957, 118.*

NEGAISS

KĀ NEGAISS. *Draudīgi.*

Velns, saskaities, nebēdza vis, bet devās tikai puisim virsū kā pats negaiss. *Šmits P. VIII, 487.*

Marule patlaban taisīja klēts durvis ciet, kad Berta kā negaiss iebruka iekšā. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 355.*

Tumsa mācas virsū kā negaiss, aiz loga melns lapu biezoknis, debesu — ne spraudziņas! *Indrāne I. Anemone. R. 1974, 34.*

.. ienaidnieks kā melns negaiss mācās virsū, bija jau pavisam tuvu! *Kaufelds T. Sēkla nedeg. R. 1979, 148.*

NEGALS

KĀ NEGALS. *Sk.* KĀ NELAIME.

NEGUDRS

KĀ NEGUDRS (*reti* NEPRĀTĪGS) *sar. 1. Saka, ja kāds izturas, rīkojas nesaprātīgi, neapdomīgi, muļķīgi.*

«.. Tur ir kāda madāma, kas raksta lugas, baidās pati no savas ēnas, kliedz, krīt ģībonī un visādi izņemas kā negudra. To lomu tu ņem.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 630.*

Klīve, tas kļuvis gluži kā negudrs. Staigāja apkārt, Jāni lamādams, Alkšņa kungu un visu to viņa partiju nogānīdams uz beidzamo. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 757.*

Runā pats kā negudrs, un tad puika vainīgs. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 102.*

Visi ļaudis smējās un runāja, ka Aija Lapu ganu zēnu atstājusi bārenī. Un nu viņš pie tādas skrien kā negudrs. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 280.*

Bet mūžīgi aplipis ar sieviešiem, tīri kā nepilnīgs. Tad lūdz viena parakstīt vekseli, tad otra, te samaksā vienai tēriņu, te atkal otra nāk virsū kā miegs. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 415.*

«Ko tu, viņļaužu veci, še plosies nakts laikā kā nepilnīgs!?» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 475.*

2. Saka, raksturojot darbības, norises augstu intensitāti.

Govs sabijusies un sākusi skriet kā negudra, raudama mācītāju sev līdz. *Šmits P. XII, 511.*

— .. Skrēji [ar velosipēdu] kā negudrs! Cerēji mani panākt! Sēdi nu grāvī un smilksti! *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 14.*

.. nezināju, ko atbildēt, un mans izskats kļuva vēl muļķīgāks, par ko biedrenes smējās kā negudras. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 431.*

Arvēda Mihelsona un Gustava Žibalta dialoga laikā smējos kā negudrs, es vēl nezināju, ka teātrī skaļi zviegt nav pieklājīgi. *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 86.*

.. jēri, kas pirmoreiz laukā, lēkās kā negudri uz visām četrām. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 407.*

Kaut kur attālāk Lācis rēja kā negudrs, lielos lokos atjoņodams līdz pat krastā stāvētājiem. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 201.*

Mēs abi ar Kristu tādās reizēs strādājam kā negudri, lai tikai mums viņa [meistara] pērkona spērieni aizietu secen. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 12.*

Kalējs mina kā negudrs, plēšas šņākdamas pūta nikniem guldzieniem, strauji strāvodamas, liesmas meta sarkanas dzirksteļu šaltis augšup piekvēpušajā kuldā. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 492.*

Kad Čaks atstāja katedru, zēni un meitenes pietrūkās kājās un aplaudēja kā negudri. *Niedre J. Redzu un dzirdu A. Čaku. R. 1970, 119.*

Vilnim sirds dauzījās kā negudra, te stadionā viņš bija uztraucies vairāk nekā skolā pirms kontroldarba. *Saulītis B. Līdz pēdējai taisnei. R. 1963, 243.*

Meitenes sirds jau sita kā negudra, viņa baidījās, ka laupītājs to nesadzird.. *Sēlis R. Vinardu tirāns. R. 1973, 249.*

Zvirbuļi visu dienu kā negudri čirkst pa visām malām. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 78.*

Lakstīgalas atnāk pie loga, apmetas kādā ceriņu vai mežrožu krūmā vai ābeles zarā un ņemas pogot kā negudras, nezin kurp vilinādamas un saukdamas. *Avotiņa D. Nenogaliniet stirnu... R. 1970, 3.*

Saule karsēja kā negudra, sviedri lija aumaļām.. *Saulītis B. Āķis lūpā. R. 1958, 40.*

Strādāt, kad saule kā negudra spiež, / Strādāt, kad sejā vējš lietu sviež. *Gāliņš H. Starpbrīdis. R. 1974, 25.*

Lietus līst kā negudrs. *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 426.*

Nākamo ziemu sala un sniga kā negudrs. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 200.*

Vējš ārdās kā negudrs, grab laivu ķēdes, čīkst mūsu kuģa masts. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 139.*

.. vērmeļu žūksnītis smaržo kā negudrs. *Indrāne I. Meklēju zēnu ar zaļām acīm. R. 1975, 89.*

Bet vecais Velns nu sācis trakot pēc negudra pa jūru un sūtījis savus kalpus uz malu malām. *Šmits P. XIV, 12.*

.. šim nācis bagātais pretī un brīnējies pēc negudra, ka kurpnieks atkal atdabūs acu gaismu. *Šmits P. VIII, 367.*

Un, ja arī mīlētu kā neprātīgs, vai man būtu tiesības viņu aizturēt? *Lukjanskis E. Bronzas sieviete. R. 1975, 77.*

Putni trallināja kā neprātīgi, jaunie egļu čiekuriņi un ziedi izdvesa reibinošas smaržas.. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 22.*

Jānis pats vairs neapģida, ka viņš bij Mārei klāt un to bučoja kā nepilnīgs. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 324.*

NĒĢERIS

KĀ NĒĢERIS. *Ļoti iededzis. Sal.* KĀ MORIS. *2., 3.*

Saules nocepināti brūni kā nēģeri, viņi [grāvrači] noliecās, lāpstu sacietējušā plienā durdami, tad atliecās smago grābienu pacelt un izsviest malā. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 652.*

Daumants, mēnesi pavadījis sportistu nometnē, iedega brūns kā nēģeris. *Ērgle Z. Bez piecām minūtēm pieauguši. R. 1983, 74.*

— Iededzis melns kā nēģeris! — kāda meiča ar izbrīnu iesaucās. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 99.*

TUMŠS KĀ NĒĢERA VĒDERĀ *vienk. Ļoti tumšs.*

Atkal nokrita kāds mākonis, atkal aiz loga šļakstēja īstas straumes, tumšs kā nēģera vēderā. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 223.*

Nakts tik tumša kā nēģera vēderā. *Spriņģis J. Aivara Silava dzīve. R. 1967, 356.*

NELABAIS

KĀ NELABĀ APSĒSTS. *Sk.* KĀ VELNA APSĒSTS.

KĀ NELABĀ PLĒSTS. *Sk.* KĀ VELNA PLĒSTS.

KĀ NELABĀ TRENKTS (DZĪTS). *1. Ļoti lielā steigā, cik vien ātri var.*

Viņš nometās mudīgi pie slīkoņa zemē.. Paķēris maku, Klauģis kā nelabā trenkts metās mājup. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 27.*

Vairāk mācītājs Strautmanis neatskatījās. Paša nelabā trenkts, viņš skrēja prom salā un putenī. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 655.*

Tā arī šis aizdrāzies ar motociklu tālāk kā nelabā trenkts! *Lagzdiņš V. Teltis pie upes. R. 1958, 56.*

Savādas bailes no šīs sievietes dzina viņu pēc iespējas ātrāk atvadīties. Steigšus viņš devās uz mājām kā paša nelabā triekts. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 212.*

.. mēs nesāmies un auļojām kā paša nelabā triekti un plēsti līdz pat Mūrgalei. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 275.*

Tā arī bijis: tikko šis ačgārniski ratos ietupies, zirgi, kā paša nelabā dzīti, pa pusstundu norikšojuši Jelgavā. *Šmits P. XIV, 56.*

Pa olnīcu miedza zaķis, kā nelabā dzīts. *Poruks J. Reālistiski stāsti. R. 1959, 220.*

2. *Saka, ja kāda ierašanās, parādīšanās ir nevēlama, neizprotama.*

Paši, kā nelabā trenkti, te atkūlušies, lai pār mums te valdītu. *Dorbe H. Brāļi, piecelieties. R. 1978, 6.*

Pajūgi jau izvietojušies divās rindās. Kā nelabā trenkta, vēl trešā laužas iekšā. *Jansons J. Es karā aiziedams. R. 1970, 428.*

.. viņa pati taisījās uz augstākajiem sieviešu kursiem Pēterburgā un katrā ziņā aizbrauktu, ja te, kā nelabā dzīts, neuzkūlies šitas pats Apinis. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 112.*

.. agrākais saimnieks bija aizbēdzis, pazudis naktī kā nelabā dzīts. *Kurcijs A. Vienkāršā dzīve. R. 1959, 272.*

KĀ pats NELABAIS *sar. Sal.* KĀ VELNS. **1.** *savienojumā ar īpašības vārdu. Saka, raksturojot ļoti augstu īpašības, pazīmes pakāpi.*

Kungs, bargs kā pats nelabais, dzina savus ļaudis pirms gaismas un pēc saulrieta, par nabagiem pataisīja visus. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 301.*

Ātrs viņš ir kā nelabais, un dūre kā āmurs. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 570.*

— .. Vīrs grozās šā un tā, beidzot izņems gan vienu latu — mans nelaikis bija skops kā nelabais! *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 459.*

Pa kara laikiem viņiem bija pieklīdis dzeltenīgs koka koferis, smags kā nelabais, bet, ja nebija cita, vajadzēja iztikt ar to pašu. *Zigmonte D. Bites dzēliens. R. 1985, 43.*

Atgriezās prakses laikā iegūtās iemaņas, un drīz vien biju izveicīgs kā pats nelabais. *Kalndruva M. Cilvēka sirds. R. 1961, 120.*

Ak, meža cirtēju dzīve Grīnvilā! Tur Fricis tikās ar Sīmani Berģi. Bija liels gudrinieks un drošs kā pats nelabais. *Ķuzāne L. Mana Augšzeme stāsta. R. 1970, 111.*

— Tādās lietās tu, mīļā sieviņ, kaut esi gudra un nekaunīga kā pats nelabais, patiesību neizdibināsi. *Kalndruva M. Uz tās pašas zemes. R. 1982, 57.*

Laucis stiprs kā pats nelabais, sakkoki spraukstēja, dvaša plūda sprakstēdama, ūsas apsarmoja.., bet viņš ne reizi neapstājās, kamēr tika sētsvidū pie blāķa. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 300.*

2. *savienojumā ar darb. vārdu. Saka, raksturojot lielu darbības intensitāti.*

Jānītis uzsēžas, un nu vilks skrien kā pats nelabais. *Šmits P. VII, 206.*

— .. Skrien kā nelabie, nevar līdzi tikt! *Branks V. Puiku gadi Alūksnē. R. 1973, 125.*

Skrien kā nelabie pa lauku, drēbes un apavus vien noplēš. *Zigmonte D. Vanags pār Zāģeriešiem. R. 1979, 70.*

Jēkabiņš ir vārtu sargs; tai spēlē tas ir augsts amats. Tur viņi skrien un lec, un sit, un spārdās kā nelabie. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 192.*

Edžus. ..jaunajam ērzelim ir nekrietna daba. Speras un kož kā nelabais... *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 202.*

Tas taču nebija vairs nekāds sprīdi garš nabadziņš, bet īsts kuprains asaris! Spuras gaisā izcēlis, viņš spārdījās zālē kā nelabais. *Saulītis B. Āķis lūpā. R. 1958, 33.*

Griete. Spiestumies cauri ar visu, lai cik grūti, kad tik ar tiem pašiem kungiem tiktu kā nekā galā.. Lūk, šitas pats nāk kā nelabais cilvēkam uz kakla. *Pērsietis. KR, II. R. 1937, 248.*

Andža ieiet ķēķī, paķer cirvi un nāk ārā kā pats nelabais. *Ezeriņš J. Stāsti un noveles. R. 1962, 302.*

Pārskaities kā pats nelabais, taisni plīsa, laikam tāpēc, ka ticība viņam aizliedza lamāties. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 243.*

.. ne koka, ne krūma tuvumā, tikai kā balti tauriņi līp pārslas ap vaigiem un vējš virpuļo kā nelabais... *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 142.*

Ceļš putēja kā pats nelabais. *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 109.*

Odi kā nelabie līda acīs.. *Kaufelds T. Sēkla nedeg. R. 1979, 24.*

Miegs mācās virsū kā pats nelabais. *Jansons J. Es karā aiziedams. R. 1970, 292.*

Nezāles aug kā nelabās.. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 225.*

.. sulainis ar licies uz auss un drīz vien krācis kā nelabais. *Šmits P. X, 501.*

Vislielākos uztraukuma brīžos,.. kad kapteinis lādējās kā nelabais un komanda nejēdza, ko ķert, ko darīt, Zirnis mierīgi .. darīja savu darbu.. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 311.*

.. vecenīte kapāja koka toverī sasviestas runkuļu lapas un skaļi rājās par Vecvīru cūkas ēdelību:

— Kviec, kā nelabā kviec, — Made bubināja, — vai nav viena caurbira? *Bendrupe M. Degošie raksti. R. 1963, 193.*

Mikus ir Plāņu kalps, spēcīgs, labi noaudzis puisis, visu pagasta meitu ideāls. Viņš dejo kā pats nelabais. *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. R. 1982, 450.*

.. melnā krāsns cauruma priekšā māte mani mazgāja vannītē, kad es brēcu un ķepurojos kā nelabs, jo ziepes koda acīs.. *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 6.*

Stāsta visur, ka izdzēruši gandrīz divi mucas bairīša un trakojuši cauru nakti kā nelabi. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 370.*

Važoņi, tramvaji un automobiļi drāžas kā nelabi. Dip vien. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 242.*

Tas jau ēdis pēc paša nelabā, un maz vien tam bijis. *Šmits P. XI, 200.*

Ledus ielūza, un Juris sāka slīkt.. Bļāva jau gan pēc nelabā. *Grigulis A. Zivis dzīvo ūdenī. R. 1976, 26.*

KĀ NELABAIS NO KRUSTA. *Sk.* KĀ VELNS NO KRUSTA.

KĀ NO NELABĀ. *Saka, ja no kāda vairās, cik vien iespējams.*

— Pie divdesmit saimniekiem esmu bijis par pusgraudnieku, un visi no manis bīstas kā no nelabā.. *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 90.*

Ar kungiem jaunais suflieris izmaina vienu otru vārdu, bet no dāmām vairās kā no paša nelabā. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 281.*

.. viņš bēg no manis kā no nelabā.. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 206.*

Viņš bija cilvēks, no kura mātes savas meitas sargāja kā no nelabā.. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 96.*

KAD TEVI NELABAIS. *Sk.* KAD TEVI VELNS.

KĀDS NELABAIS DĪDA. *Sk.* KĀDS VELNS DĪDA.

NELABAIS APSĒDIS kādu *sar. Saka, ja kādu vajā dažādas neveiksmes, ja pilnīgi pārņēmusi kāda doma, idejas.*

.. rītā atkal maizes trūkst... Ta tad nelabais apsēdis! *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 39.*

— Tīri liekas, ka pats nelabais mūsu novadu apstājis! Kas viss tik te šai vienā pašā vasarā nav noticis! *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 239.*

— Nelabais toreiz bij apsēdis mani! Nu, kāpēc man vajadzēja iesākt visu to šļuru [sūdzēšanu tiesā]? *Upīts A. KR, V. R. 1948, 769.*

SKRIET NELABAJAM RĪKLĒ. *Sk.* SKRIET VELNAM RĪKLĒ.

NELAIME

KĀ NELAIME (NEGALS). *Saka par ko ļoti nevēlamu, nepatīkamu, apgrūtinošu, uzmācīgu, par ko tādu, kam piemīt pārliecīgi liela intensitāte.*

— .. Nejaucies tu manās darīšanās, tāpat kā es nejaucos tavējās! Apsēdusi kā ļaunā diena — kā nelaime... *Upīts A. KR, V. R. 1948, 520.*

Tanī vakarā jau Smirnovs uzklīda kā nelaime, un pieņemta nelaime perina jaunu nelaimi. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 150.*

— .. Viņš būs klāt kā nelaime, kamēr vien man tai pudelē būs vēl kaut lāsīte. *Kalniņš J. Mūžība. R. 1971, 287.*

— Kā nelaime man tas lielais miegs. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 208.*

Glīzdu Elza nav viņam otriniece, tāpat Slīmestu meita: viena resna kā kancele, otra gara kā nelaime! *Janševskis J. KR, II. R. 1940, 225.*

— .. Man bija viena dāma, vēl pirms dienesta, nāca virsū kā dzīva nelaime, zvanīja pa tālruni, rakstīja vēstules.. *Skujiņš Z. Kailums. R. 1970, 187.*

«Panēsā, Kristīn, manu zeperi, bļaun kā nelaime!» *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 114.*

.. Jānis ceļas kājās un mēģina apvaldīt smieklus, kas laužas kā nelaime. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 224.*

— .. vēl arvien nav ieradies Jēkaba lomas tēlotājs! Beidzot vairs nav iespējams gaidīt, jālaiž darbā tālrunis, apzvanot tos aktierus, kas Jēkaba lomu kādreiz dublējuši vai arī mēģinājumos marķējuši. Bet kā nelaime apstājusi — neviena nav mājās! *Grēviņš V. Aleksis Mierlauks. R. 1956, 137.*

Beidzot abi ar Džoni norunājām, ka nupat gals ir klāt, drīz vairs nebūs ne zābaku kājās, ne drēbju mugurā, un ziema, kā negals, vēl tik dziļa. *Zariņš M. Mans darbs teātrī. R. 1974, 15.*

Un Edis, atspiedies pie bērza, stāsta: pirms nedēļas divas uzplijušās kā negals — vai tikai šis neesot burvis? *Salenieks E. Zv 1969, 19. nr. 14.*

Andrejs brīdi domīgs pastāvēja sētsvidū. Viņu kā negals kaitināja šī suņa žēlabainā gaudošana. *Leimane I. Vilkaču mantiniece. R. 1943, 142.*

Uz precēšanos tā bija kāra uz negala, bet citādi sīksta un naudu neparko nelaida no rokām laukā. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 253.*

Tiešām, automobilis jau vilkās kā uz nelaimi, kad vajadzēja skriet slaidi un strauji! *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 210.*

KAD (KA) TEVI NELAIME. *Izsaucas dusmās, neapmierinātībā.*

«Kad tevi nelaime!» šī sašūt. «Par muļķi te jānoskraidās, ne naktī vairs miera dabūt!» *Šmits P. X, 46.*

Kad viņi bija sasnieguši klajuma vidu, Andris, uz lielceļu paskatījies, pamanīja kādu jātnieku un parādīja mātei.

— Ka tevi negals! — Māte sastinga.. *Rudzītis M. Raksti, II. R. 1979, 61.*

— Kad tevi nedienas! Migla ceļas, mēs atkal šajā bļodā neattapsim ne galu, ne malu. Braukšanas vaina! *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 255.*

«Kad tevi neziņā!» Late sirdīgi nospļāvās. «Vai tad vēl pirmo reizi dzirdi, ka ar Ingu kopā nedzīvojam?» *Purapuķe J. Spieķis un divi suņi. R. 1959, 140.*

NELAIME ZINA. *Saka, paužot neapmierinātību, ja kaut ko nezina, nesaprot.*

«Kas tas Miķeļa Indriķis tāds bij? Vai saimnieks?»

«Pras' nu, nelaim's viņus zina!» *Pērsietis. KR, II. R. 1937, 326.*

— Un tad nelaime vien zin, kas viņus [akmeņus] te visās tajās liekņās tā saslānījis. Tu domā, tik vien ir kā tie, ko mēs te izlaužam? *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 84.*

.. nelaime zina, kas tādas elles algas varēs samaksāt! *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 368.*

— Negods lai viņu sazin, vai tādam maz jel ir kāda sieva. *Janševskis J. KR, VII. R. 1933, 1306.*

NEMAŅA

LĪDZ NEMAŅAI (NESAMAŅAI) *sar. Saka, raksturojot kādas darbības, parādības lielu intensitāti, pārmērīgumu.*

Senāk tu varēji nostrādāties līdz nemaņai, bet pats vēl tad biji mundrs un jautrs. *Kurcijs A. Cūkgans. R. 1956, 168.*

.. bērni būs nobļāvušies līdz nemaņai.. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 1108.*

.. Poģis, pārskaities līdz nemaņai, bruka virsū vēlīnajam apmeklētājam un nelaida to istabas tuvumā. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 29.*

Viņš .. laikam atkal ar tiem ziņu lapu blāķiem līdz nesamaņai noņēmies, visādām rajona iestādēm steidzamas un neatliekamas atbildes rakstīdams. *Vanags J. Meža dziesma. R. 1976, 8.*

— Nekas, mazais, kad atnāks pavasaris, varēsi maukt kārklu stabules un pūst līdz nesamaņai. *Saulītis B. Strēlnieka dēls. R. 1960, 109.*

Plātīgā zobgalība uzjauca nesenās jūtas, kas tagad bija tikai naids — naids līdz nesamaņai, līdz aklai nejēdzībai. *Plaudis J. Raksti, III. R. 1965, 99.*

NEMESTIES

KĀ NEMETAS *sar. Saka, ja kas izdodas, notiek viegli, ātri, ja teiktajam var droši ticēt.*

Ar ķīli bluķēns gāja pušu, ka nemetas. *Bels A. Saknes. R. 1982, 188.*

— Ō, viņš vēl novicos tos kilometrus līdz mājām, ka nemetas.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 330.*

— Tikai ķinītī viss ir vienkārši, — Kaspars beidzot atbild. — Izdara, ka nemetas. Vai pakaro ar kādu muļķi.. *Svīre M. K 1985, 3. nr. 36.*

«Jāskatās, kā māju dārgāk pārdot. Ja to pirks kāds pilsētas kundziņš, tad par siltā ūdens uzrikti piesviedīs man simtus piecus, ka nemetas.» *Mauliņš J. Malēnieši. R. 1983, 68.*

NEPRĀTĪGS. *Sk.* **NEGUDRS.**

NERRS

KĀ NERRS. *Tāds, kuru neciena, izsmej, muļķo.*

— Mēs kā nerri te kvernam cauru nakti un sargājam tukšu pili. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 273.*

— Tu pasaki viņam, lai nāk laukā [no kroga]! Cik ilgi es te lai sēžu kā nerrs. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 26.*

— .. Piecdesmit četras kapeikas katram iznāk — kad dzeramnaudu sulainim nerēķina... Bet man nav! Grābstos pa kabatām kā nerrs un meloju: maku aizmirsis mājās... *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 101.*

— Nu ko es būtu iesācis viens pats ar to Sūrumu zemi? Kā nerrs te mocītos un nezinātu, kā lai tieku galā ar visu. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 203.*

NERVS

PAPĪRA NERVI. *Saka, ja kāds pārlieku ātri, viegli uztraucas, ir nervozs, nesavaldīgs.*

— Kam papīra nervi, tas nedrīkst līst pie uguns.. *Baugis P. K 1973, 4. nr. 127.*

— Tev manā vietā rēķināt nevajadzēs, — viņš sauc, — nomierini savus papīra nervus. *Kūlis Ē. K 1985, 10. nr. 99.*

NESAMAŅA

LĪDZ NESAMAŅAI. *Sk.* **LĪDZ NEMAŅAI.**

NIEDRE

KĀ NIEDRE. *1. Ļoti slaids, taisns, stalts; lokans.*

Kur tad palika tās mātes meitas, kurām Rīgā bij nami un kuras bij baltas kā piens un slaidas kā niedres! *Blaumanis R. KR, IV. R. 1949, 36.*

Es taču redzēju meitas, staltas, brašas kā niedres. Viņas ģērbās gaiši, un prieka pilnas bij viņu acis un lūpas... *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 87.*

Solveiga ir neparasti smuidra kā niedrīte. *Kalndruva M. Avots. R. 1974, 174.*

— Līze nolaida piedurkni no acīm un pati izslējās stalta kā niedre, kam viss smagums notraukts līdz ar rasu. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 203.*

Kungs bija pusmūža vīrs, slaiks kā niedra.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 126.*

Lodziņš viegls un taisns kā niedre, Bebrītis, kaklu drusku plecos ierāvis, drukns un smags. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 123.*

Kapteiņa Spāres garo augumu var redzēt pāri visai rotas kolonnai, viņš turas taisni kā niedre.. *Lācis V. KR, XIII. R. 1975, 275.*

Kadegam jau nu ar aug ko aug, bet šim tādi sīciņi.., kurpretī Pīlādzim salmi kā niedres un vārpas kā vāles.. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 260.*

Birzs ataudze pastiepusies brīnum ātri, brūnie bērziņi slaidi kā niedras, resnākajiem mizā jau sāka iezīmēties pieauguša koka baltās drīksniņas. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 643.*

Un cik žigli viņa aizšāvās pēc sviestmaizēm! Slaika un lokana kā niedrīte. *Kalve A. Tveice jūlijā. R. 1976, 159.*

«Tāds mazs balts večuks,» zēns atbildēja, «bet kādreiz viņš droši vien bijis lokans kā niedre. Hahaha!» *Zariņš K. Izvēlēti stāsti un noveles. R. 1942, 146.*

2. *Trausls, tāds, kas ātri, viegli lūst.*

Cilvēks var salūzt kā trausla niedra no mazākās vēsmas, un cilvēks spēj panākt neizprotami daudz, un tikpat vienā, kā arī otrā gadījumā mēs nespējam noteikti atbildēt: kālab tas tā! *Jēkabsons K. — Egle K. Atziņas, 2. Cēsīs—Rīgā 1924, 346.*

Cilvēks ir trausls kā niedrīte un lūst pie rupja pieskāriena uzreiz... *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 80.*

Iekrācās gaiss kā no tūkstoš rīklēm. Likās, ka galotnes nolūst kā niedras, neceļas vairs.. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 306.*

LOKĀS KĀ NIEDRE VĒJĀ *arī 1. un 2. pers. Saka, ja kāds ir viegli ietekmējams, nepastāvīgs uzskatos, rīcībā.*

«Lokās kā niedre vējā» — mēdz teikt par cilvēkiem, kuriem trūkst stingra mugurkaula, savas nostājas, principialitātes. *Bulstaks B. K 1971, 7. nr. 114.*

Tā ir cīņa .. par cilvēku, kas nelokās kā niedra vējā, bet prot pateikt patiesību un cīnās par patiesību. *Balodis A. LM 1970, 49. nr. 4.*

Bet tikai tas ir allaž cilvēks īsts, / Kas izbadojies tomēr raizes nīst, / Kas, nāves bailes jūtot katrā šķiedrā, / To priekšā nelieksies kā vējā niedre. *Gāliņš H. Starpbrīdis. R. 1974, 146.*

.. neizprotamās bailēs prāts šaubījās kā niedre vējā, uz vienu pusi un uz otru pusi, — te neiet, un te atkal iet. *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 58.*

.. kad tā īstā nepieciešamības reize izkapti pie kakla pielikusi, tad tu sāc šaubīties kā niedre vējā. Tad nu tev ne tikai Betas, bet pat vecā sērmūkšļa kļūst žēl.. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 22.*

NIEKS

KĀ NIEKU (*reti* nieks). *Viegli, bez grūtībām.*

.. dēls apmeta mazo pirkstiņu lielam, lielam ozolam, izrāva ar visām saknēm un aizsvieda kā nieku. *Šmits P. VIII, 421.*

.. melderis aizkaitinājis Lāčausi, un šis dusmās kā grābis dzirnu akmeni melderim mest, tā iztriecis caur mūri kā nieku.. *Šmits P. II, 266.*

Robeža tepat neesot tālu, un senāk tēvi, pieguļā jādami, gājuši uz kaķa birzi — vilkties ar apaušiem pār Islienu: vidzemnieki vienā, latgalieši otrā pusē. Kura puse nu stiprāka, tā ierāvusi otru upītē kā nieku. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 298.*

Pakaļ dzīties būtu aplamība. Zirgs paliek zirgs, četras kājas, kaut gan uz īsāka gabala es viņus noķertu kā niekus. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 504.*

Lapu slotiņas četras piecas sagriežu dienā kā nieku. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 57.*

Nūja .. pārlūza kā nieks. *Šmits P. II, 238.*

Tad lops paslējās, pasvieda gaisā pakaļkājas un bija pāri augstajam žogam kā nieks. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 75.*

NIERE

DZĪVO KĀ NIERE TAUKOS (PA TAUKIEM) *arī 1. un 2. pers., sar. Saka, ja kāds dzīvo pārpilnībā, pārticībā.*

— .. Tas pats mūsu cienīgtēvs Sillings dzīvo kā niere taukos. Bez lielās mācītāja muižas un meža ienākumiem no saviem rentniecīņiem iedzen ap trīs tūkstoši gadā. Kur tad vēl par kristīšanu, laulāšanu un citām tādām lietām. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 118.*

Kaziņš. Līdz šim dzīvoja kā niere taukos, pie visa gatava. *Lindulis J. Lugu izlase. R. 1945, 214.*

— .. Labas krustmātes no laukiem piegādā speķi, vari dzīvot kā niere taukos. *Dinere C. Starts. R. 1969, 13.*

Man mājiņa ir jauka, / Tik jauka, tik jauka, / Zem soļiem parkets dim. / Tur mēs kā nieres taukos, / Tur mēs kā nieres taukos / Ar tevi dzīvosim. *Sirmbārdis J. K 1974, 5. nr. 101.*

— .. Un [krustdēls] būs par tiesas kungu? Tad gan tu vairs te pa muižas smēdi nedimdināsi! Dzīvosi pie viņa kā nieris taukos. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 165.*

«Tāds draudzes skolotājs, ja viņš īstā laikā apprecas un nežūpo, dzīvo kā niere pa taukiem.» *Pērsietis. Izlase. R. 1951, 200.*

— .. Nu, Alvīne, tagad tu pati būsi saimniece. Dzīvosi kā niere pa taukiem.. *Sēlis R. Vinardu tirāns. R. 1973, 180.*

.. viņš nevarēja vien beigt lielīt, cik viņa līgava skaista, cik kungs laipns, cik viņam liela vara un ka viņam tagad esot dzīve kā «nieram pa taukiem». *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 121.*

— .. Tad es, brāl, pelnīšu naudu kā pelavas un dzīvošu kā īkstis pa taukiem. *Kurcijs A. Atmoda. R. 1957, 222.*

NIĶIS

NIĶI UN STIĶI *sar. Joki, aušības, nerātnības.*

Allaž viņai pie rokas bija arī visādi negaidīti pārsteigumi, niķi un stiķi, kas prātu vērta gaišāku un dzīvi it kā vieglāku. *Bērziņa V. Jānis Zālītis. R. 1978, 10.*

.. puiku pasaule ir pilna nebēdības, jokiem, dažādiem stiķiem un niķiem.. *C 1979, 79. nr. 2.*

NOBĒRTS

KĀ NOBĒRTS. *Saka, ja kas ir ļoti lielā daudzumā.*

.. aiz lokaniem kārklu zariem, kuri kā nobērti sudrabainiem pūpoliem, visur jaušama viņas [Meža mātes] darbīgā ēna. *Skalbe K. Pasakas. R. 1941, 170.*

Ābele šogad ziediem kā nobērta, pumpuri vēl tumšsarkani.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 73.*

Ķirši šogad ogām kā nobērti. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 333.*

Debesis ir tik pilnas zvaigžņu kā nobērtas.. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 180.*

.. brūkleņu laikā .. pakalns kā bērtin nobērts saldeni rūgtām, tumšsarkanām, brūnām ogām. *Avotiņa D. Celmi pie upes. R. 1979, 108.*

NOBURTS

KĀ NOBURTS. *1. Saka, ja cilvēks ir apbrīna, sajūsmas pārņemts, kādas domas vai pārdzīvojuma varā.*

Kā noburts viņš skatās meitenes daiļajā sejā.. *Līvs E. Pārnākšana. R. 1977, 95.*

Dzērvju deja! Krista ir stāstījusi par to, bet es neticēju. Nu šī purva aina man labu laiku liek stāvēt kā noburtam. *Avotiņa D. K 1977, 10. nr. 76.*

Vecāmāte skatās kā noburta un redz: vecais no ūdens velk laukā garus lunkanus zušus un, smiedamies guldzošus smieklus, palaiž rasotajā zālē. *Andersone S. Stāsti. R. 1973, 52.*

Krastā viņam tīkamas pirmās atvaļinājuma nedēļas, bet vēlāk — kā noburts grib atpakaļ jūrā. *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 176.*

2. Saka, ja notiek kas nevēlams.

— Viņiem jau tā maz sēts — nav ko postīt...

— Un man? Man var postīt? Tieši kā noburts! *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 396.*

Rudenī saimniece sodās: malka kā noburta, negrib iedegties. *Salenieks E. Neizlaid airus no rokām. R. 1975, 156.*

— .. Donāt, ko tas suns kā noburts vankst cauru nakti. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 7.*

NODARVOTS

KĀ NODARVOTS. *Pavisam melns.*

Uz ezerpļavām ūdeņi melni spīdēja kā nodarvoti. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 21.*

Ārā bija tumša nakts: logi melni kā nodarvoti. *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 429.*

NOKAITĒTS

KĀ NOKAITĒTS. *1. Neciešami karsts.*

Bet Vitai liekas, ka viņai iecirstas pļaukas — pa vienu vaigu, pa otru, un abi nu deg kā nokaitēti. *Brīdaka L. Portrets profilā. R. 1970, 60.*

.. saule spīdēja kā nokaitēta. *Ezera R. Grieze, trakais putns. LM 1969, 33. nr. 7.*

2. Pavisam sarkans, spilgti sarkans.

Kad viņš [piekļerts smēķēšanā] pienāca man klāt, es redzēju, ka viņa vaigi bija sarkani kā nokaitēti, bet mati pakausī sacēlušies stāvus. *Lēmanis I. Izlase, I. R. 1967, 36.*

.. debesis rietumu malā tagad zvēroja kā nokaitētas.. *Brīdaka L. LM 1970, 10. nr. 6.*

NOLAKOTS

KĀ NOLAKOTS. *Saka par ļoti spožu, spīdošu, gludu virsmu.*

Lietus bija mitējies, Skolas ielas asfalts spīdēja kā nolakots, un liepas smagi šūpoja savas tumšzaļās, smagās galvas. *Saulītis B. Līdz pēdējai taisnei. R. 1963, 77.*

Lietus nomazgātie koku stumbri un lapas spīdēja kā nolakoti. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 72.*

Plikā galvvirsa kā nolakota spīdēja saulītē. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 545.*

NOLĀPĪTS

AK TU NOLĀPĪTS; KAD [KA] TEVI NOLĀPĪTS *vienk. Izsaucas nepatikā, dusmās par to, kas apgrūtina, traucē, sagādā neērtības, nepatikšanas.*

.. līdzko noliecos pie pirmās ogas, izdzirdu sev aiz muguras briesmīgu ķērcienu: «Rupuča āda! Nu tu man reiz esi rokā!»

Ak tu nolāpīts! Es taču itin skaidri redzēju, ka vecais iegāja mājās. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 223.*

— Ka tevi nolāpīts! — viņš iesaucās. — Kostja! Ko tad tu, čangali, valkājies apkārt pa naktīm kā runcis? *Groms A., Vāczemnieks L. K 1973, 11. nr. 60.*

Uzreiz abiem braucējiem uguns vien apšķīda ap acīm, un tai pašā acumirklī tāds pērkona spēriens norībēja, ka tiem ausis gandrīz aizkrita un zirgs palēca uz augšu.

«Kad tu nolāpītu! Tavu nejēdzīgu spērienu!» Miets lādēja un nospļāvās. *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 10.*

NOLĒMĒTS

KĀ NOLĒMĒTS *novec.* (KĀ NOŅEMTS). *Saka, ja kas kļūst nekustīgs, neveikls (parasti aiz uztraukuma, bailēm), ja kāds nespēj neko darīt, darboties.*

Laimdots riteni notur taisni durvju priekšā uz gludās celītes un saka — lūdzu, — bet Gundai kājas noburtas, iet krustiski, meimuriem vien — kā nolēmētas! *Indrāne I. Anemone. R. 1974, 69.*

Meitene dzīvoja manī ar savu kluso, tīro gaismu, es tiecos pēc viņas kā dīgsts pēc saules. Bet, nedod Dievs, būt ar viņu vienatnē! Tad smadzenes it kā sastinga un mēle kļuva kā nolēmēta. *Kalndruva M. L 1984, 1. nr. 17—18.*

Tepat aiz loga zēni parkā rīko kara spēles, bet man jāsēž kā nolēmētam kopā ar paipuisīšiem... *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 44.*

Vecākā sieviete stāv kā noņemta, kā sastingusi un nezina, ko iesākt... *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 282.*

Bigliņš. [..] Kaut tikai nu būtu dūša iet klāt! Visu rītu jau gribēju, bet, tikko pagāju uz to pusi, kājas kā noņemtas. *Paegle L. Lugas. R. 1947, 443.*

NOMAZGĀTS

KĀ NOMAZGĀTS. *Ļoti tīrs, spodrs.*

Bet tālāk sākās pļava, kur siens jau bija novākts un zaļoja biezs, sulīgs atāls, kas izskatījās tik tīrs kā nomazgāts. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1975, 270.*

Debesis atkal vizēja gaišas un tīras kā nomazgātas. *Vāczemnieks L. Veco vraku noslēpums. R. 1973, 91.*

NOMĒRĪTS

KĀ NOMĒRĪTS. *1. Precīzi atbilstošs vajadzīgajam izmēram.*

Ieva apņēma locītavas vietā krekla piedurknes aproci un aizpogāja to.

«Gluži kā nomērīta,» viņa teica un gribēja aproci atkal atpogāt. *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 134.*

Gultu ienesa par abiem — spraugā starp apcirkni un Osienes miltu kasti iznāca kā nomērīts. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 111.*

Pārlaida acis nošvīkotam, krietni nosliedētam gabalam. — Akurāt trīs pūrvietas, kā nomērots, — viņš paziņoja. Pa sešiem gadiem tā iepazinis Brīviņu laukus, ka katru stūri varēja noteikt uz pēdas.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 43.*

2. dsk. Pilnīgi vienādi.

Sargs ar šauteni plecā staigāja gar ēkas izsistajiem logiem, brīžiem apstājās, ieklausīdamies sarunās aiz sienas, tad vienādiem, kā nomērītiem soļiem gāja tālāk. *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 266.*

.. viņš turpināja rakt kā automāts, kustības bija vienādas kā nomērītas. *Zigmonte D. Mārsils. R. 1969, 103.*

Tālāk rādījās skaistas, slaidas priedes, visas kā nomērītas, tur vajadzēja augt priežu beciņām. *Zigmonte D. L 1984, 3. nr. 18.*

NOMIRIS

KĀ NOMIRIS (miris). *1. Ļoti ciešā miegā.*

Tad zaldāti izlauza durvis un piecēla virsnieku, kurš gulēja kā nomiris. *Šmits P. IV, 285.*

Līcītis izgāja modināt draugu. Bet viņš gulēja tik cietā miegā, ka nedzirdēja nekā.

«Guļ kā miris.» *Austriņš A. Garā jūdze, I. R. 1926, 301.*

2. Sastindzis, nekustīgs (dabā).

Bija silta pelēka rudens diena. Gaiss bija kā nomiris. *Skalbe K. Pasakas. R. 1941, 172.*

NOMODS

BŪT (STĀVĒT) NOMODĀ par kādu, par kaut ko. *1. Uzmanīt no kā nevēlama, sargāt, aizstāvēt kādu, kaut ko.*

Skaidram un mierīgam Tēvam blakus bij nemierīgā, pašaizliedzīgā un labā Māte, kura ar savu lielo dvēseles spēku allaž pār mums ir nomodā bijusi. *Stērste E. — Egle K. Atziņas, 3. Cēsīs—Rīgā 1924, 262.*

Par Lidijas godīgo sirdi — šo ne visai izdevīgo mantojumu, ko viņš tai bija devis, — tēvs bija nomodā. *Dzene L. Lidija Freimane. R. 1971, 17.*

Tā Dziļupietis juta, ka viņš aizstāvējis ne tikai savas akcijsabiedrības intereses, bet arī par bankas varbūtējiem zaudējumiem bijis nomodā. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 150.*

.. vecais Sīlis ir dienu un nakti nomodā par savu mežu.. *Kalniņš J. Sudraba karote. R. 1986, 323.*

.. māte stāvēja nomodā par katru kapeiku, viņa rūpīgi pārrēķināja meitenes iepirkumus un vienmēr iedeva naudas tieši tik, cik bija vajadzīgs. *Zigmonte D. K 1972, 9. nr. 61.*

2. Pastāvīgi rūpēties, gādāt par kaut ko.

.. par savu darba spēju uzturēšanu un nesabojāšanu mums pašiem nācās būt nomodā, kamēr par ecēšām vai kuļmašīnu rūpējās saimnieka prāts. *Laicens L. Lai dzīvo nost! R. 1974, 203.*

Viņš [Antons Birkerts] joprojām kārtošot Raiņa un Aspazijas rakstus un būšot allaž nomodā par progresīvās literatūras neapskaužamo, bēdīgo stāvokli. *Kraujiņš K. No atmiņu skrīņa. R. 1973, 126.*

.. tāpat viņa raksti bija veltīti plašajām tautas masām un it sevišķi jaunatnei, kurai viņš no visas sirds ticēja un par kuras gaumes audzināšanu bija vienmēr nomodā. *Darkevics A. — Raksti. Atmiņas par E. Dārziņu. R. 1975, 4.*

NONNE. *Sk.* MŪĶENE.

NOPĒRTS

KĀ NOPĒRTS. *1. Saka, ja kāds ir ļoti nokaunējies, kaut ko ļoti nožēlo.*

Vecā Alpiene nokaunējusies, gluži kā nopērta stāv, slaucīdama acis. *Upmale V. Mežkroga gravīras. R. 1982, 88.*

Pārklaušinātie un novietotie sēd kā nopērti, nedrīkstēdami pakustēties, ne cits citā paskatīties. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 220.*

Ģirts kā nopērts aizvilkās ap stūri. Viņš labi apzinājās, ka ir vainīgs.. *Dripe A. Ceļa zīmes. R. 1966, 113.*

2. Saka, ja kāds ļoti raud.

Bērns bija uztrūcies no pirmā miega un tagad raudāja kā nopērts. *Dziļums A. Saplēstā krūze. R. 1942, 377.*

«.. Tad sievas raudās kā nopērtas un vīri būs dziļi aizkustināti...» *Rainis J. KR, VII. R. 1979, 264.*

NOPLIĶĒTS

KĀ NOPLIĶĒTS. *1. Saka, ja kāds ir ļoti nokaunējies, aizvainots.*

Man kauns, un es eju kā nopliķēts no šiem smiekliem. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 367.*

Auditorija it kā elektrizēta aplaudēja un sauca «bravo», kamēr Egons fon Bimmelšteins sēdēja tikpat kā nopliķēts. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 533.*

Gandrīz klupšus Aina izklupa atpakaļ savā istabā. Kā nopliķēta, kā ūdens aplieta. Tik dziļi viņu vēl neviens nebij apvainojis. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 181.*

2. Saka, ja kāds ir ļoti nosarcis.

— .. Bet saki, kad varēsim gaidīt pirmajam bērnam kristības: pēc gada vai jau ātrāk?

Lušķe nosarka kā nopliķēta un nezināja nekā ko teikt, ko būt. *Janševskis J. Līgava, I. R. 1931, 285.*

Liepa satvīka kā nopliķēts. Viņš nolīkās pie zemes uzņemt kādu skaidiņu... *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 124.*

NOPĻAUTS

KĀ NOPĻAUTS. *Saka, ja kāds pēkšņi saļimst, nokrīt pie zemes.*

Te uzreiz dabūju briesmīgu sitienu galvā un apgāzos kā nopļauts. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 372.*

Gausi piejājis pie vārtiem, svešinieks lēnām nolaidās no pavārgušā zirģeļa un tad nokrita kā nopļauts ar seju pret zemi, paliekot tā ilgi guļam, it kā būtu miris. *Purs L. Degošais pilskalns. R. 1972, 64.*

Rībēja zalves, un ļaudis krita kā nopļauti. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 277.*

Māte aizspieda mazajam mironītim acis un tad kā nopļauta nokrita pie lāviņas ceļos un apslēpa seju. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 92.*

«Tēvs nomiris gaidām tevi.» [Telegrammas teksts.]

Kā nopļauta Anna atkrita krēslā. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 175.*

Kā pļauti nokrīt dievlūdzēji ceļos. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 318.*

NORUNA. *Sk.* **NORUNĀT.**

NORUNĀT

KĀ NORUNĀJUŠI (sarunājuši); KĀ UZ NORUNU; KĀ PĒC NORUNAS. *1. Reizē, vienlaikus.*

Visi .. dievbijīgi noņēma cepures un it kā norunājuši sāka līdzi dziedāt.. *Māteru Juris. KR, II. R. 1924, 342.*

«Kas jaunatnei uz sirds?» tēvs iejautājas, un tad visi katamarānisti kā norunājuši paraugās Vilnī. *Dripe A. Tā tas varētu būt. R. 1973, 138.*

«Abi kā sarunājuši reizē apstājās un brīdi noraudzījās šajā skaistumā, kas mūžam valdzina un nekad neapnīk.» *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 10.*

«Un ko tad jūs nolēmāt? Pirksit paši zirgus vai taisīsit talku?» Vīrieši kā uz norunu pacēla galvas. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 32.*

Te uzreiz tas [mācītājs] ierauga, ka draudze snauž, un, atmodināt gribēdams, kliedz: «Ugunsgrēks, ugunsgrēks!» Bet visi ļaudis kā pēc norunas skrien no baznīcas ārā. *Latviešu tautas anekdotes. R. 1961, 170.*

2. Vienprātīgi.

Kāpēc Kārlis viņu apprecēja, to neviens īsti nezināja, un tāpēc visi kā sarunājuši vienojās, ka nekas cits nevar būt — vienīgi bagātā māja. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 12.*

Kungi nodzīvoja jautru vakaru, bet par dzeltņa andeli kā uz norunu neviens vairs nebilda ne vārdiņa. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 112.*

Nezin kāpēc abas kā uz norunu šo padarīšanu [gatavošanos kāzām] slēpa no tēva.. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 340.*

Tādu [uzņēmīgu, prasmīgu] Niku Šubergu pazina viņa tautas brāļi, un vai kāds brīnums, ka izvēle [iecelt par vadītāju] tūdaļ kā pēc norunas krita uz viņu. *Dorbe H. Brāļi, piecelieties. R. 1978, 21.*

NOSĒTS

KĀ NOSĒTS. *Saka, ja kādā platībā kaut kā ir ļoti daudz.*

Nu [puisis] lien, nu kūņojas, kamēr lielām mokām aizvelkas līdz mazam apariņam, kurš sarkanām ogām kā nosēts. *Džūkstes pasakas. R. 1980, 212.*

Pļavai pa vidu no klintīm lejup traucās strauts, un tā līkloču krasti bija kā nosēti ar neaizmirstulēm. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 14.*

Apaļiem akmeņiem bruģētā tirgus laukuma mala .. bija kā nosēta ar kritušām lapām. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 387.*

Debess tik skaidra, ka pie tās neviena mākonīša; viņa visa ar zvaigznēm kā sētin nosēta.. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 492.*

Visa zaļā platība kā nosēta muižkalpu ļaudīm un klaušiniekiem.. *Dorbe H. Brāļi, piecelieties. R. 1978, 46.*

NOSISTS

GUĻ KĀ NOSISTS *arī 1. un 2. pers., sar.* *Saka, ja kāds guļ ciešā miegā un ir grūti pamodināms. Sal.* GUĻ KĀ BEIGTS.

Jau pērkons spēris vienreiz, otrreiz — šie guļ kā nosisti. *Šmits P. XI, 212.*

Andrāte. Tas guļ kā nosists. Te varētu šaut ar dižgabaliem. *Lindulis J. Lugu izlase. R. 1945, 128.*

Neilands paraustīja aiz piedurknes — puisis gulēja kā nosists. *Žīgurs J. Kāpu ļaudis. R. 1964, 122.*

Tonakt es gulēju kā nosists, tiklīdz palīdu zem segas, tā nogrimu miegā kā akmens atvarā. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 22.*

.. kad es pēc tādas makšķerēšanas pārnāku mājā un ir vakars, es krītu cisās un guļu kā nosists, līdz aust atkal rīts un aicina mani uz upi. *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. R. 1982, 23.*

Brokastlaikā, pusdienās viņš, ātri iekodis, noliekas uz sola un, palicis ēveli zem galvas, guļ kā nosists. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 125.*

No iesākuma nevarēju tik drīz aizmigt neparastajos apstākļos, bet tad gulēju kā nosists līdz pat vēlam rītam. *Birznieks-Upītis E. Izlase. R. 1951, 105.*

Es vēlreiz pametu skatu uz pulksteni; tak acis lipa kopā, un, jādomā, nepagāja ne pāris minūtes, kad gulēju kā sists. *Ezeriņš J. Raksti, 3. R. 1935, 292.*

Gulēju kā sists, kamēr sulainis mani modināja. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 113.*

NOSLAUCĪTS

KĀ NOSLAUCĪTS *parasti savienojumā ar* tukšs. *Saka, ja kur vairs nav nekā no pierastā, raksturīgā, ja kas ir pilnīgi iznīcināts.*

Bet vārti bij ciet, pāri sētai otrā pusē nevienas dzīvas dvēseles, ieliņa tukša, taisni kā noslaucīta. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 1179.*

— Pārnācām no kara, — Petruss lēnām, mazliet vainīgi turpināja. — Ciems kā noslaucīts.. *Upmale V. Mežkroga gravīras. R. 1982, 44.*

Muitas dārzā tikai divi kuģi piestājuši — visa pārējā ostmale tukša kā noslaucīta. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 426.*

Līdz to izčukstējis, patiesi visas zosis un visa baltmaize nozūd bundulī, un kroga galdi paliek tik tukši kā noslaucīti. *Šmits P. IV, 56.*

Vienam vētrā cietušajam logeram klājs tīrs kā noslaucīts, palicis tikai tas, kas bijis paglabāts tilpnēs. *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 76.*

NOST

KĀ NOST *novec. Saka, ja kāds guļ ciešā miegā.*

«Visi guļ nostrādājušies kā nost.. » *Blaumanis R. Izlase. R. 1958, 89.*

.. kamēr ķēniņš gulēja no miega zālēm kā nost, tamēr tas iegāja istabā, izņēma gredzenu no skapja .. un devās ceļā. *Šmits P. VII, 44.*

SIST (VAI, KAUT) NOST kādu *parasti pav. izteiksmē, sar.* **1.** *Izsaucas, uzsverot teiktā patiesīgumu.*

«Sit tu mani nost, tā ir mūsu Vaskas balss,» Augusts, izstiepis kaklu un pielicis pie auss plaukstu, apgalvoja. *Branks V. Puiku gadi Alūksnē. R. 1973, 123.*

Virsnieks spēra soli uz manu pusi un pārsteigts iesaucās: — Velns! Tu, mazais! Sit mani nost, bet tevi še necerēju satikt! *Svīkule V. Gājputnu balsis. R. 1970, 45.*

— Kāpēc viņam vajadzīgs mācītājs? Nekā nevaru saprast, sit kaut nost... *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 23.*

Sitiet vai nost — nekad nesapratīšu, kā iespējams pret skaļruni apmainīt straumes guldzēšanu un putnu balsis, egļu un sudrabvītolu šalkas, sienāžu sisināšanu, tālas suņu rejas novakarē un beidzot lielo, pilnīgo klusumu, kurā ieklausoties liekas — vari sadzirdēt, kā elpo pati zeme un zvaigznes... *Lagzdiņš V. Zili zaļā romantika. R. 1966, 38.*

2. *Saka, ja kādu nav iespējams ietekmēt, lai arī kā to gribētos.*

Tāds gars iekšā, sit vai nost, nekā nepadarīsi. Īsts kaušanās ekstrakts. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 142.*

NOTIESĀTS

KĀ NOTIESĀTS. *Ļoti nelāgā jutoņā, vainas apziņā.*

Bet, kad satumsa vakars, tomēr bij jāatgriežas mājās. Viņš vilkās kā notiesāts, nakti kūtsaugšā palaida smagā miega dulnumā. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 676.*

Zigmunds Kauķis sēdēja uz loga kā notiesātais. Viņš pat vēlējās, lai dēls viņam iesit kārtīgu pliķi, jo tiešām jutās to pelnījis. *Jakubāns A. Burves aiziešana. R. 1980, 52.*

Ja vēl būs neskūta bārda, tad viņš zodu vien taustīs un visu laiku jutīsies kā notiesāts. *Skujiņš Z. Kailums. R. 1970, 74.*

NOTS

KĀ PĒC NOTĪM *sar. Raiti, labi, veiksmīgi; tā, kā vajadzīgs, kā iecerēts.*

.. nebija iznācis tā, kā viņš bija domājis. Bet kam tad viss atkal izdodas kā pēc notīm? *Ieviņš K. Putras Dauķis, I. R. 1988, 218.*

Jautājumus .. eksaminētāji jau bija pārrunājuši iepriekšējā dienā. Viņiem tagad nebija nekāda gudrošana, viss gāja kā pēc notīm. *Plaudis J. KR, II. R. 1964, 385.*

.. Melānija .. jau gudrībā augšējo kalngalu sasniegusi — visu skaita kā pēc notīm, cik un kuram dakterim, cik par smagu un cik par vieglāku operāciju.. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 83.*

— Mēs nenokavēsim?..

— Viss būs kā pēc notīm, — Ķēka atbildēja. *Kolbergs A. Vanags. R. 1974, 87.*

— Dzirdi: pomeranca pudele vis! Precinieks kas precinieks, visu kā pēc notīm. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 541.*

Taču izvaicātāja viņa bija naika, ja ne kara noslēpumus, tad vismaz jaunā cilvēka dzīves gājumu kā pēc notīm. *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 329.*

Bet tev tas viss jāzina kā pēc notīm. *Kurcijs A. Dzīvības vārtos. R. 1956, 86.*

Kluciene Liepkalnu Jūliju izsunīja pēc notīm. *Plotnieks J. Ozolu vecis. R. 1980, 113.*

NOZĪDĪTS

KĀ NOZĪDĪTS. *Saka par ļoti tuklu cilvēku, par brangu, labi barotu dzīvnieku.*

— Neliels vīrelis, tāds kā kuprītis vis mugurā, bet madāma kā blāķis, kā nozīdīta, piens un asinis. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 131.*

Puisis kā nozīdīts, katram redzams, ka Lauķos gaļas un krējuma netrūka. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 214.*

«Kādas govis, kā nozīdītas!»

Tiešām, var vēl pameklēt tik glītas govis kā Zelmeņu četras brūnaļas: treknas, spīdoši gludas.. *Purapuķe J. Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes. R. 1925, 69.*

Govis kā nozīdītas. *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. R. 1982, 416.*

NU

KA VAI NU *sar. Saka, ja kas tiek darīts ļoti intensīvi, novērtēts ļoti pozitīvi.*

Benedikts. [..] Vecāki vairāk pieminēja pirmo gadu grūtības. Strādāt vajadzējis ka vai nu, bet nopelnīt neko neesot varējuši... *Priede G. K 1980, 8. nr. 93.*

Neesot vēl ne lāga bārdas, bet izkārtotājs tāds ka nu. *Kalndruva M. Cilvēka sirds. R. 1961, 91.*

Nu, pēc izskata jau arī branga meita.. Uzvedas, ka nu! Kas par brīnumu, ka Jānim patīk. *Ērglis R. Pelēko baronu senči. R. 1991, 331.*

NUMURS

IZSPĒLĒT (IZSTRĀDĀT, TAISĪT) NUMURU *sar. Izdarīt ko negaidītu, pārsteidzošu.*

— Tu izspēlē, dēls, mums aiz muguras tādu numuru, ka es ne sapņos nenosapņotu. *Delle V. K 1972, 3. nr. 69.*

Mani pamazām pārņēma pat zināma labsajūta. Kā zēnībā pēc brangi izspēlēta numura. *Skujiņš Z. Vīrietis labākajos gados. R. 1975, 313.*

Viņš nebija gaidījis, ka tas lops Hugo izstrādās tādu numuru [aizdedzinās siena kaudzi]. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 204.*

Bet varbūt Zuments patiešām te nav iejaukts? Bambāns var tādus numurus taisīt arī patstāvīgi. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 138.*

— Pasaule neies bojā, ja vienu dienu nebūsiet darbā.

— Nedrīkstu.. Kas tad notiks, ja visi sāks šādus numurus taisīt? *Klīvers V. Kamēr saule pie debesīm. R. 1977, 34.*

KROŅA NUMURS. *1. Atzīme — trijnieks.*

Četrinieks? He, kur nu Rolandam dabūt četrinieku! Labi, ja Sūna ieliek to pašu kroņa numuru. *Saulītis B. Jaunības gadi. R. 1956, 68.*

2. Darbība (sacensībās), priekšnesums, ar ko gūst drošus panākumus.

Matroži vēlējās parādīt savu kroņa numuru — kā trauksmes gadījumā tiek pie upes, neizmantojot kāpnes. *Birze M. Rozā zilonis. R. 1976, 193.*

PIRMĀ NUMURA *sar. Tāds, kam noteiktas spējas, īpašības, iezīmes izpaužas visaugstākajā pakāpē.*

.. drīzumā jūs pateiksieties man, ka manas gādības dēļ kaķenieši ir tikuši pie pirmā numura skolotāja. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 89.*

— .. Cik vēl ilgi — paaugsies vēl pāra gadu, un pa vasaru gans pirmā numura! *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 201.*

— Ducis Padegu Priču nav .. Sīpola vērts.. Ne viņš dzer, ne pīpo, strādnieks pirmā numura. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 325.*

— .. Un tad pļavas! Pirmā numura. Labākās visā pagastā. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 413.*

Var būt, ka laimējoties kašķi nodzīt. Tad būšot zirgs pirmā numura. *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 47.*

— Galva viņam laba, mācībās pirmais, bet palaidnis arī pirmā numura. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 416.*

— Ē, muļķe tu esi, vecen, muļķe pirmā numura. Tu ņem un padzen Mirdzu. Kur tev prāts? *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 439.*

— Siržu lauzējs un mīlnieks, tas viņš ir — un vēl pirmā numura. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 190.*

O

ODS

KĀ ODS *arī 1. un 2. pers. Saka, ja kāds ir ļoti uzmācīgs, neatlaidīgs, apnicīgs.*

Un tie brūtgāni, — ak tu žēlīgais Dievs! — kā odi, ne atkauties nevarēja, vai pa pieci uz ikkurā pirksta varētu saskaitīt. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 25.*

Kad atbrauca, bāzās virsū, dīca ausīs kā ods, lai pasteidzina remontu. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 101.*

Kādu nedēļu es tā dīcu kā ods, un vecāmāte jau sāka gausties, ka nu viņa pat pa sapņiem dzirdot vairs tikai manu dīkšanu. *Salenieks E. Roberts Zalāns. R. 1958, 19.*

Pa ceļam uz Rīgu autobusā Māra dīca pie auss kā apnicīgs ods: Guna, paskaties, cik skaists ozols! Guna, paskaties, cik skaista egle! *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 160.*

— Paldies, saimniek! Tas Reiterēns visu vasaru dūca man ausīs kā ods. Mūsējo vairāk kā saimnieku, mēs tas spēks. *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 258.*

Lūk, tagad pat — direktors dienu no dienas sīc ausīs apnicīgi kā ods: «Vēsma, ja visi striķi trūks un mēs nedabūsim citu dārznieku, tev būs jānāk atpakaļ.» *Ķuzāne L. Mana Augšzeme stāsta. R. 1970, 61.*

PIESŪCAS KĀ ODS *arī 1. un 2. pers., vienk. Saka, ja kāds stipri piedzeras, ko iedzer ļoti daudz.*

— Bet dzirdini nu vēl otrreiz tādu diedelnieku, — viņš piesūcas no tevis kā ods, bet gaidi vien, ka par to ko darīs, tāds bezgodis! *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 75.*

L ī z e. Iesim uz Lielvēriem, tur dabūsi piesūkties kā ods. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 146.*

— .. Piesūksies pats kā ods un pavedīs tevi lai. *Ezera R. Aka. R. 1972, 83.*

Barons bieži vien gāja uz pagrabu pēc vīna, kur krustmāte teicās to reiz pārsteigusi pie šļūkas sūcam kā odu. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 351.*

— .. Visu laiku, kamēr es pa torni, šis sūc kā ods no bēriniekiem. Nu jau stipri vien sakopies... *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 278.*

Pietempies [piena] kā ods, ka vai pušu plīst, pēdas kūtsmēslos atsildījis, palēkdamies ļekoju atpakaļ uz istabu. *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 33.*

ODZE

AUDZĒT ODZI AZOTĒ. *Sk.* AUDZĒT ČŪSKU AZOTĒ.

KĀ ODZE (ČŪSKA). *Saka par ļoti niknu, sadusmotu sievieti.*

Otrā dienā viņa staigāja lakatu aizsietu seju, šņākdama, nikna kā odze, kam tuvumā nedrīkstēja rādīties. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 749.*

— Es prasu, kam mums to plenderu dēļ jācieš, godīgiem cilvēkiem!.. — Erna bija nikna kā odze. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 182.*

Pie viesnīcas durvīm zvans apstājās. Drikājiete steidzās ar sveci rokā durvis atvērt. Iesarkušām acīm, ļauna kā odze... *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 216.*

Otrā dienā, šņākdama kā čūska, ieradās sievasmāte. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 15.*

KĀ ODZES DZELTS. *Sk.* KĀ DZELTS.

OGA

IEMEST OGU *sar. Nedaudz, ar baudu iedzert alkoholisku dzērienu.*

— .. Man ne prātā nav tava meita! Man tāpat nelabs prāts.

— Iemet kādu ogu, un viss būs labi. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 120.*

Tas nu tā kā saprotams, ja esi nosalis, izcīnījies ar vētrām un viļņiem, tad gribas iemest ogu, aizmirst darba sūrumu. *Talcis Ā. K 1974, 9. nr. 111.*

Vīri atkal iet uz krogu, / Atstāj naudu, iemet ogu... *Artavs V. Bumerangs. R. 1975, 36.*

IZMEST (*retāk* iemest) KĀ OGU *sar. Saka, ja alkoholiska dzēriena glāzi izdzer ātri, vienā paņēmienā, ar patiku.*

Lieknis kaut kur dibenā pavēcināja mēriņu gaisā un izmeta kā ogu. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 259.*

Jāņam saskrēja sailas [siekalas] mutē, tik lielu kāri viņš juta pēc šī dzēriena. Kad pienāca viņa kārta, viņš prāvo glāzīti izmeta kā ogu un nopurināja galvu. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 154.*

— Nu, priekā! — Melānija jautri iesaucās un atkal izmeta glāzīti kā ogu. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 192.*

Vecmāma ielēja un pasniedza Bungatiņam [zāļu šņabi].

«Uz tavu labo sirdi,» tas pamāja viņai ar galvu un iemeta kā ogu. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 97.*

KĀ OGA. *Sk.* KĀ ZEMENE.

PAŅEMT KĀ OGU kādu *sar., iron. Viegli notvert, sagūstīt, dabūt.*

— .. Taču būtu laiks lūgt, lai lielskungs atzītu tevi par saimnieku, citādi atnāks puišu ķērāji un paņems tevi kā ogu. *Bērziņš R. Lerhis-Puškaitis dzīvē un darbā. R. 1928, 215.*

Parīt pusvienpadsmitos vakarā viņi nāks uz sapulci, un, ja Čerepovs gribēs, mēs tos paņemsim kā ogas. *Lācis V. KR, VIII. R. 1973, 476.*

— Kur tev prāts — brīvprātīgi iet karā? Kur tev jāskrien? Pienāks laiks, tāpat paņems kā ogu. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 11.*

— .. Tie meistari prot nocelt meitu otram no deguna gala kā ogu. *Dorbe H. Pagātnes vējos. R. 1973, 174.*

— Pataupi, pataupi [zaķus] Biģu dēliem, lai puišeļi nokniebj kā ogu. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 117.*

OGLE

KĀ OGLE. *1. savienojumā ar* melns. *Ļoti melns.*

Mati un bārzdiņa melni kā ogle, un acis spulgojot meta vai dzirksteles. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 614.*

Kad vīri ar krēslu atgriezās no ostas, melni kā ogles paši, visa «Indija» [pilsētas kvartāls] smaržoja pēc zivīm. *Ceplis A. Daiļdarbu izlase, I. R. 1959, 159.*

Tinte bij melna kā ogle. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 128.*

Liekņā aiz dārza ir mitrs un kūdra melna kā ogle. *Akuraters J. Kalpa zēna vasara. R. 1956, 40.*

Uz vīra pleca, taisni līdzās viņa melnīgsnējai, noskumušai sejai, tupēja kaķēns Murza, melns kā ogle. *Bendrupe M. Upe izkāpj no krastiem. R. 1957, 122.*

Pie tam viņš tikko trīsdesmit piecus gadus vecs un lielām ūsām ogles melnumā. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 7.*

2. Saka par ļoti tumšām, spožām, kvēlojošām acīm.

Par krodzinieci tur poliete, skaista kā velns. Rokas kā apiņu stīgas, acis kā ogles.. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 262.*

Kad kāds netīši vai tīši aizkaitina Aņu, tad viņas acis iedegas kā ogles un viņa krata gaisā savu garo nūju. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 154.*

Viņš bij gluži bāls, bet tumšās acis kvēloja kā ogles. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 60.*

Čūska bijusi asis četras vai pat piecas gara un acis tai spīdējušas kā ogles. *Šmits P. XV, 22.*

KĀ UZ [KARSTĀM] OGLĒM *sar. 1. Ļoti uztraukti, nemierīgi, nepacietīgi, neērti.*

«Pēter, es tikai tevi mīlu.. Es šo Starpiņu negribu, negribu, negribu!... Ne acu galā...» Viņa to noteica tik enerģiski, ka Pēteris sēdēja tikpat kā uz karstām oglēm un nesamanīja, ko atbildēt. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 458.*

Zanza tikko spēja nosēdēt savā vietā. Grozījās kā uz karstām oglēm, atvēra rokassomiņu, sakārtoja matus un neklausījās vairs Arnī. *Lācis V. KR, IV. R. 1971, 384.*

Kad pavēle bija pierakstīta, virsnieki kļuva ļoti nepacietīgi... Bataljonu komandieri sēdēja kā uz karstām oglēm un gaidīja, kad pulkvedis viņus atlaidīs.. *Krieviņš M. Strēlnieki pārnāk mājās. R. 1967, 234.*

.. kapteinis Pērnavs esot blēžiem uz pēdām. Bija jau arī pats pēdējais laiks, sabiedrība bija nemierā, priekšniecība skubināja, bet kapteinis Pērnavs dzīvoja kā uz karstām oglēm. *Bels A. Būris. R. 1972, 102.*

Smiltnieks ik reizes, viņu [Kārli] satikdams, žēlojas, ka dzīvojot kā uz karstām oglēm. Neesot savās mājās kur glabāt [tipogrāfijas] papīru. Bet ar to taču joki mazi. *Heniņš A. Sarkanais simts. R. 1972, 260.*

Neļķes kungam bij vairāk nekā neērti. Kā uz oglēm viņš sajutās mīkstajā sēdeklī. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 349.*

Un Malda sēdēja kā uz oglēm un pa laiciņam atskatījās. *Lāms V. Pavarda kungs Ašgalvis. R. 1982, 262.*

Bet Skudra nevarēja nomierināties. Viņš dimžājās un grozījās kā uz oglēm nosēdināts. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 212.*

2. Ātri, steigā.

Gundegas atnestās smalkmaizītes un kliņģeri mūsu mājā viens divi tiek notiesāti, māte mēdza sacīt — pazūd kā uz karstām oglēm. *Svīkule V. Gājputnu balsis. R. 1970, 23.*

Viņš met glāzīti pēc glāzītes kā uz karstām oglēm. *Plaudis J. Raksti, II. R. 1964, 121.*

.. pirmo kausu bija izmetis kā uz karstām oglēm. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 161.*

— .. Un tad kā uz oglēm... Vai tad tik ātri mēs spēsim šķirties? Būs vēl plosīgāk. *Lubējs I. K 1977, 10. nr. 84.*

KRĀT [KVĒLOJOŠAS] OGLES UZ savas GALVAS. *Rīkoties tā, ka rodas nepatikšanas, nelabvēlīga situācija.*

Saša spītīgi palika pie sava; dažkārt viņš izturējās pat izaicinoši un, protams, tā krāja kvēlojošas ogles uz savas galvas. *Lāms V. Trase. R. 1980, 60.*

— Pie dievgalda tu nenāc, katoļu tumsības apmāktā, pazudinātā dvēsele. Svēto luterticību tu zaimo, kvēlojošas ogles sakrāj uz savas galvas. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 155.*

Es biju visas nelaimes, visa posta sākums un gals, nu pamazām krāju ogles uz savas galvas [tiek izjauktas pīļu medības]. Ja nebūtu manis, tad viņam, bāku pārraugam, būtu jau somā trekns medījums.. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 157.*

Nepavisam nav banālo izklaides luģeļu.. Līdz ar to Mierlauks droši saglabā sev sabiedrības demokrātiskās daļas simpātijas, bet kā valsts teātra direktors krāj sev ogles uz galvas... *Grēviņš V. Aleksis Mierlauks. R. 1956, 128—129.*

Bet izrādīt simpātijas vienai darbiniecei .. nozīmē izraisīt greizsirdību citās un tīšu prātu krāt sev virs galvas ogles. *Jēruma I. L 1972, 10. nr. 15.*

RAUST OGLES AR CITA ROKĀM. *Alkatīgi piesavināties cita darba augļus.*

K a s i j s. Un tikai tas caur lietiem izies sauss, / Kas ogles māk ar cita rokām raust. *Saulītis B. KR, VI. R. 1977, 230.*

UZBĒRT OGLES kādam *sar. 1. Rāties.*

— Kopš rīta skraidu, atslēdzniekus ganīdama, — ūdens nāk ar pārtraukumiem. Jau divas reizes mašīnas bija apstājušās. Kas te galu galā ir?

— Redz, kā Ņina uzber ogles, — garāmejošie elektriķi piebiksta viens otram. *C 1975, 41. nr. 2.*

2. Apšaudīt.

— Noliecies zemāk! Te uzbērums mazs. Mēness gaišs, friči nav tālu. Ka neuzber ogles! — paskaidro vadinieks. *Branks V. Kauju negaisos. R. 1964, 28.*

OLA

KĀ JĒLA OLA *biežāk instrumentālī, akuzatīvā. Saka, ja pret kādu vai pret ko izturas ļoti uzmanīgi, saudzīgi, ja kāds ir pārāk jūtīgs, ļoti vārīgs. Sal.* KĀ OLA. *3.*

Ar Līzi vajadzēja apieties «kā ar jēlu olu», jo viņa bij ļoti vārīga un par katru nieku sūdzēja mātei. *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 199.*

Ar vīru Ilona apgājās kā ar jēlu olu, sargāja viņa godu, slēpa viņa kaunu.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 211.*

Dagnija. Pa šoseju Krūms ar savu «moskviču» brauc kā ar jēlu olu, ne ātrāk par piecdesmit. *Gulbis H. Sarunas ar skopām remarkām. R. 1974, 90.*

— Kā viņu Ķirmgrauzis izturēja!

— Par daudz, mīļā baltā, par daudz! .. kā jēlu olu viņš to glabāja. *Janševskis J. KR, VII. R. 1933, 1227.*

— Liecies nu mierā! — Zigis sāka vai apskaisties. — Kas es tev esmu — jēla ola vai cukura grauds? *Saulītis B. Līdz pēdējai taisnei. R. 1963, 110.*

KĀ OLA. *1. parasti savienojumā ar* apaļš, gluds. *Labi barots, tukls; ļoti gluds.*

«Lai barojas šogad mans zirgs tāds apaļš kā ola!» *Šmits P. XIII, 321.*

.. zālē smagi ielīgoja piektais no vissvarīgākajiem Muižas kalpiem, baltā apvalkā un gaiļa sekstes robainā cepurē tērptais, apaļais kā ola Barotājs. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 313.*

— .. Es skatos, — galva gluda kā ola, kā puikam, viss matu ērkulis nost. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 73.*

2. parasti savienojumā ar pliks. *Saka, ja kādam uz galvas nav matu.*

Muzikantu Jānim pakausis pliks kā ola, bez vienas pūciņas, spīdēja vien, turpretī Dampa Jānim gar rudās žokenes malu laukā vēlās gluži tumšas lēkšķes. *Upmale V. Mežkroga gravīras. R. 1982, 144.*

Galva plika kā ola, tikai deniņos gar ausīm divi rūsgansirmi matu pinkuļi, kurus tas allaž noberzēja ar sarkano mutautiņu. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 102.*

3. Pārāk jūtīgs; ļoti vārīgs.

Nokļuvis pretim abiem zēniem, [skroderis Bukstiņš] paguva pateikt:

— Deguns man vārīgs kā ola, iesnas tūliņ klāt, kad kājas vien apmērcē. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 254.*

— Nez ko nu gribat no tā sava troņmantnieka sagaidīt, ka glabājat tā kā olu! — Grīslis sirdījās. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 216.*

RAIBS KĀ LIELDIENU OLA. *Ļoti raibs.*

Tai pauniņā, kas Vecītei klēpī, ir dzijas kamoli — raibi kā Lieldienu olas. *Indrāne I. Aisma. R. 1980, 247.*

OLEKTS

KĀ OLEKTI NORIJIS *sar. Neparasti, nedabiski taisni, stīvi, kokaini.*

Pārējos pajūgos skanēja skaļas balsis, nebēdīgi puišu iekliedzieni, jauno meitu spiegšana, tikai vecākie kāzu viesi sēdēja cēli un svinīgi — kā olekti norijuši. *Lācis V. Uz jauno krastu. R. 1965, 8.*

Viktoram nebija laika debesīs uz zvaigznēm lūkoties, jo viņš gāja, kā olekti norijis, kā nestu sev uz galvas glāzi ar ūdeni. *Jakubāns A. Burves aiziešana. R. 1980, 31.*

Neviens nekā lieka nerunāja, visi tikai pieklājīgi mielojās saspringtā klusumā. Pat Ina sēdēja stīvi, kā olekti norijusi. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 79.*

— .. Jūs jau soļojat kā gvardi, olekti norijuši! — zobojas Vilis. *Branks V. Kauju negaisos. R. 1964, 190.*

MĒRĪT (mērot) AR SAVU OLEKTI kaut ko, kādu *sar. Vērtēt tikai no sava viedokļa, saskaņā ar saviem priekšstatiem, uzskatiem.*

Pasaules uzskatu veido dzīves pieredze. Katrs raugās uz notikumiem ar savām acīm, mēra ar savu olekti, jūt ar savu ādu. *Skujiņš Z. Zibens locīšana. R. 1978, 75.*

— Nemērī mani ar savu olekti un ņem vērā, ka es nekad neko neapgalvoju, ja man nav pierādījumu. *Zvejsalnieks B. Zaudētie gadi. R. 1963, 132.*

Varbūt viņš mēroja Pēteri ar savu olekti — un tā bija viņa kļūda un alošanās? *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 199.*

Pēterbaznīcas majestātiskajā zālē jau labu laiku apskatāma izstāde «Telpa un mēs» — ilgi gatavota, šķiet, arī gaidīta. Protams, katrs šai ekspozīcijai ejam klāt ar savu olekti. Pavisam atšķirīgas vērtības izstādē saskata dizaineri, interjeristi, sociologi, namamātes, ekskursanti un citas apmeklētāju grupas. *C 1986, 219. nr. 4.*

MĒRĪT (mērot) AR VIENU OLEKTI kādus *sar. Vērtēt ko vienādi.*

Pats nebūdams nekāds Bakha priesteris, viņš tomēr saprata, ka visus cilvēkus ar vienu olekti mērīt nevar. *Saulītis B. Profesora Vecapiņa dēli. R. 1957, 180.*

Nekādā ziņā nedrīkstēja visus mērot ar vienu olekti, sabāzt vienā maisā brāļus Morozovus un Meksikāni Džo. *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 260.*

Zutis bija pametis sievu? No vienas puses, tā .. šķita neģēlība.., no otras puses, — cik dzejnieku nepamet savas sievas, bet vai kāds viņus tāpēc sauc par nelabiem cilvēkiem..

Kāpēc pasaule visus nemēro ar vienu un to pašu olekti? *Saulītis B. Sajukums. R. 1969, 152.*

— Nav taisnība, — es sacīju, — varbūt tev ir gadījies sastapt pāris neliešu, bet tāpēc nedrīkst mērīt visus ar vienu koku. *Bels A. Izmeklētājs. R. 1967, 39.*

OSTA

IEBRAUKT LAULĪBAS OSTĀ *sar. Apprecēties, salaulāties, uzsākt ģimenes dzīvi.*

Viņa pašā dzīves ziedonī bija iebraukusi laulības ostā. *Māteru Juris. KR, II. R. 1924, 21.*

Kad šāds brīdis būs nācis, tā viņš sevī domāja, tad būs laiks arī precēties — apņemt mūža draugu un iebraukt klusajā laulības ostā. *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 115.*

.. viņi abi ar ordinēta Dieva kalpa svētību .. iebrauca laulības ostā, solīdamies viens otru saudzēt, turēt godā un cieņā, viens otram palīdzēt un nekad nedarīt pāri. *Kalndruva M. Avoti. R. 1974, 184.*

.. pēdējā reizē, kad viņš parādījās Mūrgalē, neviens .. skaidri nezināja, vai Pēteris nav jau iestūrējis ceturtās laulības ostā. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 338.*

.. viņa būs sasniegusi mierīgo laulības ostu, nesīs sievas vārdu un būs droša pret visām .. bangām un vētrām.. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 78.*

OZOLS

KĀ OZOLS. *Saka par stipru, spēcīgu, staltu vīrieti.*

No rīta kalējs noies uz smēdi. Vadzi, kas tas? Varens puisis, noaudzis kā ozols, sēž uz lakti. *Šmits P. VIII, 410.*

Kalna dēls bija jauns un stiprs kā ozols. *Akuraters J. Kalpa zēna vasara. R. 1970, 69.*

Kāds varens cilvēks bijis šis nelaiķis Robežnieks! Vīrs kā ozols, nesaliecams, labs un izpalīdzīgs.. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 153.*

«Kuru katru garāmgājēju nemaz neņemu, es noskatu un deru tikai puišus kā ozolus un meitas kā liepas,» pacēlis glāzi un glaudīdams ķīļbārdiņu, runāja Kalnrūju saimnieks. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 45—46.*

Laukos svaigs gaiss, ir pieniņš, ir oliņas vienmēr pie rokas. Izaugs dēli kā ozoli... *Kūlis Ē. K 1974, 6. nr. 99.*

— Paskat, kas no tā puikas izaudzis. Vīrs kā ozols. Vai nevajadzētu šoruden iesvētīt? *Rukšāns H. Andrejs Balodis. R. 1978, 24.*

P

PADEBESIS

KĀ MELNS PADEBESIS. *Sk.* KĀ MELNA DEBESS.

PADIBENES

IZBAUDĪT LĪDZ PADIBENĒM. *Ļoti dziļi izjust, pārdzīvot ko nepatīkamu.*

— Es pazīstu to lauku paradīzi ar viņas tikumību. Es to jaukumu esmu izbaudījis līdz padibenēm. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 549.*

PADUSE

AR LĪKU (PILNU) PADUSI *sar. Ar līdzi ņemtām dāvanām, cienastu.* Saucēja esmu mudīga. Sevišķi tādās reizēs, kad māte iedod kaimiņiem uznest tikko izceptu plāceni vai baltmaizes kukulīti. Ar līku padusi pie kaimiņiem priecīgāks gājiens. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 143.*

Varbūt arī no Vilkatīreļiem šādas tādas viešņas, kuru uzdevums ir mēles kult, nebūtu vis izgājušas līkām padusēm. *Purapuķe J. Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes. R. 1925, 224.*

.. taisnībai,.. kamēr vilks par tiesnesi, pastara diena likās pienākusi esam. Tur nelīdzēja ne lāsti, ne pātari: kas ar līku padusi nenāca, tas turpat mājās zināja savu spriedumu. *Lerhis-Puškaitis A. — Bērziņš R. Lerhis-Puškaitis dzīvē un darbā. R. 1928, 106.*

Vectēvs ar līkām padusēm aizbrauca uz Madlienu uz fluorogrāfu, pie brāļa un pie Lediņa. Nav bijuši mājā. Kukuļus nolicis pagrabā. *Ziedonis I. K 1983, 9. nr. 44.*

Viņai [kalponei] bija uzdots spodrināt sudraba lietas, bet viņa kaut kur pa sētu «ciemā». «Un laikam gan vēl ar pilnu padusi,» Asara kundze nodomāja, «kur tu tādus pagānus piesargāsi, rauj uz visām pusēm kā žagatas.» *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 187.*

PAGALE

GRĒKA PAGALE *niev. Saka par cilvēku, pret kuru ir klaji negatīva attieksme, kura rīcība tiek nosodīta. Sk. arī* GRĒKA GABALS. Jau tā viņš [mācītājs] šīs grēka pagales [zemniekus] lāgā nevarēja ciest, bet šodien viņa izskats rādīja ko pavisam nelabu.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 183.*

Saiešanu kambaru sprediķi līdzīgi tiem pašiem dievvārdiem, ko mācītājs notur baznīcās, tikai cilvēkiem varbūt tuvāk saprotami un bez baznīckungu iemīļotās klausītāju izkauninašanas par elles prauliem un grēka pagalēm. *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 117.*

Briesmīgās bailēs viņai [Līnai] reizēm neviļus pasprūk vājš kunkstiens..

Atskan tēva asā balss: — Ko bļausties, grēka pagale! Gulēt aiz tevis nevar... *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 392.*

Tātad viņu romāns sācies agrāk. Un viņi, bez šaubām, izgudrojuši šo viltību — reizē atbraukt uz šejieni [kūrortu]. Nu, vai nav grēka pagales! *Kaijaks V. Soļi. R. 1977, 170.*

Kurš gan savā laikā necer atradis īstu eņģeli, bet, pārvedis mājā, lai nu neteiktu gluži vienmēr pašu elles pagali, taču kādu dusmupūci, kašķamārciņu vai miegapūzni gan. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 211.*

KĀ PAGALE; KĀ MALKAS PAGALE. *1. Pavisam stīvs, sastindzis; nejūtīgs.*

— Palaiž nu drusku maliņā! Kājas kā mieti, rokas kā pagales, ausis svilst vien. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 308.*

Tad [tēvs] pieskaras izstieptai rokai, patausta, paceļ — stīva kā pagale tā nokrīt atpakaļ. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 152.*

Elīzabete pamet otu krāsu podā — labā roka notirpusi kā pagale. *Indrāne I. L 1977, 5. nr. 17.*

— Vai tev nav tā bijis, ka te iekšā, — viņš pastiepa garo rādītāja pirkstu pret savām krūtīm, — te viss kas krājas un krājas, bet ar mēli... Jā, ko daudz ar mēli, tā dažreiz kā pagale, ko?.. Tad tu ņem vijoli. *Bendrupe M. Degošie raksti. R. 1963, 222.*

Meiendorfs. Tādēļ tiesāšanā viņa palika cieta kā pagale, ne lūdzās apžēlošanu, nekā. *Birze M. K 1973, 11. nr. 98.*

Rokas neklausa — kā divas malkas pagales guļ augumam garām. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 128.*

— .. Vairs pa naktīm [vīrs] nevazājas apkārt, kad uzrakstīju vietējai komitejai. Paņēma viņu priekšā, paņēma. Vai tas līdz! Guļ man blakus kā malkas pagalei, kam tāds vīrs vajadzīgs? *Lāms V. Pavarda kungs Ašgalvis. R. 1982, 170.*

2. Liels.

Zēni manījuši pirmo līdaku piekrastes zālēs guļam, noteikti milzīgu, kā pagali... *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 254.*

Lūk, mazo lasēnu spiets it kā knābā pastraumē nogrimušo čaviču [zivi] — milzīgu kā pagali, neparasti lielām, rupjām zvīņām. *Kolbergs A. Naktī, lietū... Automobilī rīta pusē. R. 1986, 340.*

MALKAS (KOKA) PAGALE. *Sk.* KOKA GABALS.

PAGĀNS

KĀ PAGĀNS *sar. Saka, uzsverot kādas parādības augsto pakāpi, lielo intensitāti.*

Labāk viņš vedot beigtu aunu uz māju nekā dzīvu, jo tāds tik spārdoties kā pagāns. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 59.*

«.. Bet nu jau tā vista drīz būs gatava. Veca un sīksta kā pagāns..» *Upīts A. KR, III. R. 1948, 406.*

Sapalu jau citā laikā reti kad dabū, gudrs kā pagāns, vienīgi nārstā. *Austriņš. A. Puiškans. R. 1959, 222.*

Stiprs [zirgs] gan bij kā pagāns un vezumu cēla, lai kāds, bet ko tas viss līdzēja! *Janševskis J. KR, I, II. 1933, 70.*

PAGRABS

KĀ PAGRABS; KĀ LEDUS PAGRABS *parasti savienojumā ar* auksts. *Saka par ko ļoti vēsu (biežāk par telpu).*

Krogā bija auksts kā pagrabā, dvesmoja alus, pelējuma un kvēpu smaka, bet no krāsns mutes nāca patīkams siltums. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 270.*

Jānim klab zobi. Gulta gan mīksta, tak auksta kā pagrabs. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 93.*

.. līdzko tos [labības vezumusskp] izkrāva, šķūnis, līdz tam vēss kā pagrabs, kļuva siltuma pilns, ko izstaroja saules pielijušie kūļi. *Virza E. Straumēni. R. 1989, 112.*

Iekāpuši bedrē, .. tie atrada krāsni ne tikai vien vēsu kā pagrabu, bet turklāt vēl pilnu ar spaiņiem, kuros bija saimnieka sviests. *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 94.*

Pēc istabas siltuma vēsums te plūst kā no pagraba. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 84.*

.. istabā auksts kā ledus pagrabā. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 111.*

.. kūts bez govs ziemā izsalstot kā viens ledus pagrabs, ne cūcietim, ne vistām tad arī vairs neesot svētdiena.. *Ezera R. Pati ar savu vēju, 1. R. 1982, 139.*

PAIJA

KĀ PAIJA (PAIJIŅA). *Saka, ja kas šķiet viegls, mazs, maigs.*

Grīgs [K. Sebris M. Sebastiana lugā «Nezināmā zvaigzne»] viegli kā paiju paņem Monu uz rokām, jūt, ka viņa ļaujas aiznesama. *Dzene L. Kārlis Sebris. R. 1967, 54.*

Viņš turēja smago meitu savās spēcīgajās rokās kā vieglu paiju. *Dziļums A. Saplēstā krūze. R. 1942, 517.*

Vilnis, spēji apturēts, dīžādamies kašņāja kājām sniegu un grūstīja kamanas kā paijiņas pa lielceļu uz priekšu un atpakaļ. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 61.*

Bet tepat lielais krāns paņem knābī vairāk tonnu smagu mašīnu, uz kuru pusi vajag, un lēnām kā paijiņu noliek vietā tieši uz dzelzceļa platformas. *Lācis V. KR, XIV. R. 1975, 206.*

PAISĪKLAS

KLAB KĀ PAISĪKLAS. *Sk.* KLAB KĀ MĪSTĪKLAS.

PAKALPOJUMS

LĀČA PAKALPOJUMS. *Saka, ja labi domātai rīcībai ir negatīvas sekas.*

.. ja mēs sāksim kūpināt vīraku, tad apreibināsim viņam galvu un izdarīsim lāča pakalpojumu. *Lācis V. KR, IX. R. 1973, 392.*

Mūsu kritika, jauniešus pāragri slavēdama, bieži izdara tiem lāča pakalpojumu. *LM 1972, 17. nr. 9.*

Ka pārākā dedzībā pagadās arī tīrie lāča pakalpojumi, saprotams par sevi... *Upīts A. — Latviešu literatūras kritika, IV, 1. R. 1960, 101.*

PAKAĻ

SKRIET PAKAĻ kādam *sar. Klaji, uzbāzīgi tiekties pēc pretējā dzimuma pārstāvja (biežāk sievietei pēc vīrieša).*

«Bet Ērikam ir tāda vara, ka viņam skrien pakaļ visas kaimiņu sievas..» *Dziļums A. Saplēstā krūze. R. 1942, 20—21.*

Krēšļainā krūmmala zilgalvēm pieaugusi.. Andrs nevarēja nociesties nenoplūcis trīs tās skaistākās, bet atcerējās Annu klētsdurvīs un nometa zemē. Smējēja tāda! Bet pati skrēja Līču Mārtiņam pakaļ. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 140.*

— .. Cienījamais Ādama kungs, jūs laikam esat pieradis, ka sievietes skrien jums pakaļ. *Zālīte E. Agrā rūsa. R. 1956, 274.*

Un pats dīvainākais — bārdainais motocikla īpašnieks meitenēm patīk. Ticiet vai ne, bet meitenes viņam skrien pakaļ! *Skailis A. Aušīgais Pegazs. R. 1974, 28.*

— .. Padzīvo, kamēr jauns, kamēr meitenes pakaļ skrien un kaklā karas. Beigs studēt un apprecēsies, vairs tā nevarēs. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 253.*

— Sievu, bērnu pamest, skriet pakaļ vai kurai katrai... *Rasa J. Duets. R. 1972, 77.*

— .. Es nekad neesmu domājis, vai man kāda skrien pakaļ vai es skrienu viņai pakaļ. *Zālīte E. Agrā rūsa. R. 1956, 274.*

PAKAĻA

PAKAĻA IR PAR VIEGLU. *Sk.* DIBENS IR PAR VIEGLU.

PAKAUSIS

BIEZS PAKAUSIS *sar. Saka, ja kāds ir neapķērīgs, nespējīgs loģiski domāt. Sal.* BIEZA GALVA.

— .. Tev un man viss ir skaidrs un vienkāršs. Bet vai to sapratīs arī visi tie, kas sanāks sapulcē un kuru pakauši ir biezi. Es šaubos, ka viņu kūtrās galvas manu projektu uzreiz spēs aptvert. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 30.*

.. bet teorijas stundās vajadzēja atbildēt uz jautājumiem, kurus feldfēbeļa biezais pakausis uzstādīja tā, ka pat ēzelim būtu jāsmejas. *Paegle L. KR, III. R. 1956, 266.*

CIETS (STŪRS) PAKAUSIS *sar. Saka, ja kāds ir neapķērīgs, nespējīgs loģiski domāt, arī spītīgs, tiepīgs. Sal.* CIETA GALVA.

Viņa rokas neveiklas, pakausis par cietu kapteiņa gudrībām. *Kalve A. LM 1971, 1. nr. 11.*

— Es domāju! — režisors pacēla balsi. — Te domāju es, un te jādomā man! Jūs esat izpildītāja, es tiešām nesaprotu, vai cilvēkam var būt tik stūrs pakausis, ka viņš pēc ilgstoša darba kinostudijā vēl vienmēr nesaprot tādu ābeci! *Zigmonte D. Fragments. R. 1971, 18.*

Un tad Ņinai bija patīkami dzirdēt, ka darbā citas sievietes tāpat gremzās par saviem bērniem. Nu jā, visbiežāk tie bija puikas, tiem tās stūrās galvas un cietie pakauši. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 152.*

Krampfam [policistam] vārdi palika tīri vēl mutē spraucoties, bet viņam nekas neatlika kā savukārt palocīties un iet. Tos tēviņus [no Latviešu biedrības] nemaz iedrauvēt... Briesmīgi cietiem pakaušiem. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 528.*

KASĪT (pakasīt) PAKAUSI *sar. Domāt (ar bažām, šaubām, neizpratnē), prātot, gudrot. Sal.* KASĪT AIZ AUSS.

.. zaudētāji gan kasīja pakausi, bet tamlīdz prātoja, kā nu izņemt labi gudri, lai atvinnētu atpakaļ zaudēto. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 378.*

Ceļi top vietām pliki no sniega un maitājas dienu no dienas vairāk. Peļņās braucēji paliek gurdeni un kasa pakaušus.

«Šai ziemai pietiks!» viņi gudro.. *Purapuķe J. Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes. R. 1925, 119.*

Arī laiku pēc tādas nelīdzenas gaitas nekādi nevarēja mērot, varbūt tikai vēl pabrokastis, varbūt jau pusdiena tuvu. Arī lielais pratējs Susuru Klāvs kasīja pakausi. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 391.*

Pēc mana aprēķina tagad viņam jāsāk neziņā kasīt pakausi, bet viņš mani aicina istabā. *Kolbergs A. Cilvēks, kas skrēja pāri ielai. R. 1978, 319.*

Agrāk siltu ēdienu tiem, kas nakšņoja kopmītnē, reizi dienā vārīja plostnieku algota saimniece, bet tad Lapainis bija ierosinājis pēc kārtas gatavot pašiem, kāpēc gan tērēt naudu. Un vīri, domīgi pakasījuši pakaušus, piekrita. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 110.*

Virpulis un Plauķis sekoja uz pēdām, pārējie iepakaļ, vilcinādamies, dažs, arvien vairāk līdzi aizraudamies, dažs, vēl pakausi pakasīdams. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 338.*

MELO, KA PAKAUSIS KŪP. *Saka, ja kāds daudz, droši, nekaunīgi melo.*

Trešajā vakarā [Krišus] ieiet pie jaunākās [precībās]. Bet šī atsaka itin īsi: «Man vienpadsmit brūtgānu, un divpadsmitā negribu!» Krišus atkal paņem savu stibiņu un paskatās: kur nu dieviņ, melo, ka viss pakausis kūp. *Džūkstes pasakas. R. 1980, 206.*

PAKAUSIS KŪP *sar. Saka, ja kāds ko dara ar ļoti lielu garīgu vai fizisku piepūli. Sal.* GALVA KŪP.

Bet pēc pāris mirkļiem viņi atkal no jauna ķeras pie spītīgajiem skaitļiem un sarežģītajiem rēķiniem, raujas tā, ka pakauši kūp. *Plotnieks J. Ceļi sauc tālāk. R. 1963, 48.*

Tomēr Imis, grāmatās racies, / Lasa, lasa un — galvu lauza.. / Katru vārdu grib paturēt prātā, — / Tīrās briesmas — pakausis kūp! *Plotnieks J. Cīrulis uz saules stara. R. 1970, 29.*

«.. šodien vajag dzert, kamēr pakausis kūp.» *Upīts A. KR, III. R. 1948, 283.*

STŪRS PAKAUSIS. *Sk.* CIETS PAKAUSIS.

PAKRĒJUMS
SASKĀBIS KĀ PAKRĒJUMS. *Īgns.*

«Kas tad Jēkabam šodien, ka tāds saskābis kā pakrējums?» *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 19.*

PALDIES
NETEIKT (NESACĪT) PALDIES kādam *biežāk nākotnes formā. Būt nemierā ar kāda rīcību, nosodīt to.*

— Kālab gūsta virsnieki nav nošķirti no ierindniekiem? — teica divīznieks.

— Nav bijis... pavēles, — gribēja teikt Gņedinskis. Bet, apķēries, ka tā būtu nodevība, par ko Ilpatjevs viņam paldies neteiktu, viņš aprāvās. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 211.*

Rēderi taču neteiks paldies, kad viņiem būs jāsamaksā atlīdzība par nogremdēto burinieku. *Lācis V. KR, IV. R. 1971, 97.*

Krons par tiem bizmaņiem, kas Krogzemja grāmatiņā izsmieti, nevienam paldies neteiks. *Kalniņš J. Andrejs Pumpurs. R. 1964, 130.*

Par kādu aizplēstu krekla piedurkni vai sadubļotām biksēm tēvs paldies vis nesaka. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 166.*

— Nu tu man dabūsi tādu pirti, kādā tu nekad vēl nebūsi pēries. Es neesmu no tām, kuras var aiz deguna vazāt. Es nesaku paldies par visu, ko mans vīrs dara, kā daža laba. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 316.*

PALI
NAUDAS KĀ PALU. *Daudz naudas.*

Bet lai nu esot tik labs un pagaidot: uz vakaru šim atkal naudas būšot kā palu, jo vāģos esot viens pārdodams jērs. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 382.*

PALIEKS
[KĀ] NĀVES PALIEKS *novec. Saka par ļoti vārgu cilvēku.*

Nedzēris vairs ne brandvīna, nepīpējis tabakas — jāsaka, staigājis kā nāves palieks apkārt. *Šmits P. XIV, 182.*

Vīrs kā bilde, nav vis tāds nāves palieks kā otras skolas Sveķīts. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 97.*

PAMATS
IZSIST (IZRAUT) PAMATU ZEM KĀJĀM kādam. *1. Panākt, ka zūd normālai eksistencei nepieciešamie nosacījumi.*

— Vispirms mums jāizsit viņam saimnieciski pamati zem kājām, tad politiskie. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 492.*

Iepīkstēties pret ietekmīgajiem partiju lielmaņiem nozīmēja izsist sev pamatu zem kājām un novelties bezdarbnieku rindās. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 121.*

Tādā kārtā [ar reformām] visādiem karstgalvjiem tiktu izrauts pamats zem kājām un tauta pati tos katrreiz piesietu pie kauna staba... *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 1033.*

«Tātad ir redzams, ka letoņu centieniem mums izraut zem kājām pamatu ne visur ir panākumi...» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 213.*

2. *Panākt, ka zūd garīgais līdzsvars, cilvēks samulst, apjūk, ir tuvu izmisumam.*

A n d ī n a. Vārdu sakot, direktore izlēmusi devīto «b» apmulsināt un izsist viņiem pamatus zem kājām, atņemot jebkādu salīdzinājuma iespēju, jo divi audzinātāji vidusskolā — tas būtu kaut kas pilnīgi nu ārpus visa... *Priede G. Pie Daugavas. R. 1977, 172.*

Turējās [Vecais Podnieks], kamēr vien spēja, pie tā, ko visi sauca par stipru un nesatriecamu. Bet nu pamats izrauts zem kājām. Viņš neredz ceļu ne uz priekšu, ne atpakaļ. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 416.*

Un taisni strādniekiem no Veinberģa darbības jācieš visvairāk, jo tiem tas laupa viņu šķiras apziņu, grauj pamatu zem kājām, apgalvodams, ka latvieši esot visi brāļi savā starpā.. *Roziņš Fr. — Latviešu literatūras kritika, I. R. 1956, 858.*

Protams, bija brīži, kad gribējās būt tālu no tuviniekiem, no darba kolēģiem, tālu no visām problēmām un sabiedrības, bet viņš zināja, ka tie ir pārejoši vājuma brīži, un nekad viņš neiedomātos pamest ostu, saraut visas saites, izskalot sev pamatu zem kājām. *Bels A. Būris. R. 1972, 73.*

PAMATI GRĪĻOJAS (sagrīļojas, ĻOGĀS, ŠĶOBĀS) ZEM KĀJĀM. *Tiek apdraudēta normāla eksistence; zūd garīgais līdzsvars, pārliecība, paļāvība.*

Roplainis redz, ka pamati zem viņa kājām grīļojas, viņš nedomā donkihotiski cīnīties par savu patriarhālā saimnieka varu, bet visvairāk bīstas, ka vajadzēs morāli zemoties Iņķa priekšā. *Grēviņš V. Aleksis Mierlauks. R. 1956, 196.*

Tagad, dzirdot no saimnieka mutes tādus vārdus kā — nākošais vīrs un — tev vajadzēs paciesties dienas trīs, viņai sagrīļojās pamati zem kājām. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 180.*

Atkal viņš jūt sagrīļojamies tos pamatus, uz kuriem balstījās neaprobežota, apbrīnošanas pilna cieņa pret tēva vēso, patriarhālo krietnību. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 292.*

Bet, deviņsimti piektajam gadam tuvojoties, mani stiprie pamati sāka šķobīties — sākumā gan pašam it pavisam vēl nemanot un neapzinoties. *Upīts A. KR, XXI. R. 1952, 916.*

Šķita, ka visi dzīves pamati ļodzīti un darītais sabruktu pelnos. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 120.*

PAMATS ZEM KĀJĀM. *Priekšnoteikumi normālai eksistencei, darbam, stabils, drošs stāvoklis, materiāls nodrošinājums; garīgs līdzsvars.*

«Ir taču cilvēkam citāds pamats zem kājām, ja esi precējies!» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 480.*

«Bet ko man darīt, mesties Daugavā? Nesamaksāšu nodokli, izvedīs pēdējo gotiņu no kūts, un pamata zem kājām vairs nebūs. Arī es gribu dzīvot,» Kociņa atkal sāk raudāt. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 197.*

«Fēniksa» krājaizdevu kase viņiem piešķīrusi aizdevumu. Tagad ir stingrs pamats zem kājām. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 342.*

No parādiem bijām gandrīz tikuši laukā. Īsi sakot, jutām savam kolhozam cietu pamatu zem kājām. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 212.*

Juta atkal pamatu zem kājām, Rīgā bija darbs un maize, bet kā tālāk? *Dorbe H. Uguns logā. R. 1976, 165.*

Visi droši dzīvē, — es tik nedrošs, / Jo man pamata jau nau zem kājām / — Drošas ticības un drošu ziņu. *Rainis J. KR, VI. R. 1979, 232.*

Viņš jutās kā no dzīves izmests, bez garīgās tēvijas, bez pamata zem kājām. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 51.*

Ar savu «Romāna vēsturi» esmu ielaidies tik tālu un izbridis tik dziļi, ka reizēm sāk jau pietrūkt cieta pamata zem kājām. Ar visu jau iegādāto milzīgo speciālo grāmatu kopu literatūras vēl vienmēr izrādās par maz. *Upīts A. Vēstules. R. 1977, 102.*

— Es pati esmu audzināta stingri kristīgā garā, tā esmu audzinājusi savus bērnus un vēlos, lai arī manas meitas to tāpat darītu.. , tad klāsies dzīvē arvien labi, jo tad ir drošs pamats zem kājām visam mūžam. *Janševskis J. KR, XIII—XIV. R. 1933, 15.*

Viņš arvien bija jutis, ka ceļā uz viņu stāv viņa noziegums kā nepārkāpjams žogs, un nu viņa pati to bija noārdījusi. Viņš juta atkal pamatu zem kājām.. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 121.*

Ērgļu Kārļa dzīve sāka palikt arvien mīklaināka. Viņš nevarēja atrast zem kājām pamatu ne saimnieciskā, ne idejiskā ziņā. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 347.*

Viņš nav spējis iegūt sev zem kājām cietu pamatu un drošu jumtu virs galvas.. *Brodele A. Marta. R. 1965, 329.*

PAMATS ZŪD ZEM KĀJĀM. *Zūd garīgais līdzsvars, pārliecība, paļāvība.*

Viņš spiež rokas žaķetes kabatās dziļi, līdz dibenam, it kā gribēdams tur atspiesties, jo viņš mana, ka viņam zūd pamats zem kājām.. *Janševskis J. KR, VII. R. 1933, 1259.*

Bet tad atnāk stundas, kad Edei šķiet, ka pāri zemei iet ziemas sals un sniegi, un viņai zūd katrs pamats zem kājām. *Kalniņš J. Andrejs Pumpurs. R. 1964, 165.*

«Man ir jāstāv ar abām kājām uz zemes, un, ja es nevaru noskaidrot sakarību, kāpēc kaut kas notiek, man zūd pamats zem kājām,» vairākkārt ir atkārtojis mākslinieks. *Akurātere L. Gunārs Cilinskis. R. 1978, 142.*

Redzēja gūstekņus, un viņam bija gluži tāda pati sajūta kā sievas bērēs. It kā pamati zem kājām pazuduši. *Avotiņa D., Šlisers A. Akmens enkurs. Saksiņu vējos. R. 1976, 31.*

ZAUDĒT PAMATU ZEM KĀJĀM. *Zaudēt garīgo līdzsvaru, izmist, samulst, apjukt; zaudēt normālas dzīves priekšnosacījumus.*

«L'bdien!» Tas izskanēja vēl strupāk, vēl vairāk caur zobiem izspiesti un vēl negribīgāk. Mācītājs pavisam pazaudēja pamatu zem kājām un rādīja muļķīgi apjukušu seju. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 623.*

Tāds apmulsis, nospiests, it kā pamatu zem kājām zaudējis. *Akmens R. Saltās zvaigznes. R. 1973, 142.*

Kamēr viņš stāvēja uz savas zemes, staigāja pa savu pagalmu, viņš jutās kā pavēlnieks, kā valdnieks, bet, tiklīdz vairs neredzēja savas mājas skursteni, viņš jutās pazudis, kā pamatu zem kājām zaudējis. *Kaijaks V. Bailes. R. 1977, 182.*

Kas gan varēja izdibināt cilvēku ceļus, kādus tie staigāja, kad bija zaudēts drošs pamats zem kājām? *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 152.*

PAMESLS

KĀJU PAMESLS. *Saka par cilvēku, kas padots citu patvaļai, tiek pazemots, nicināts, nievāts.*

— Glābēji mums ir bijuši, tēvutēvu laikos — tad arī zemnieks pats bijis cilvēks, nevis kunga kāju pamesls. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 137.*

«Kad cilvēkam nav pašam savas mājas un ģimenes, viņš kļūst pasaulei par kāju pameslu.» *Kalniņš J. Kad starzdi svelpj. R. 1968, 198.*

«.. kas nāks nabaga atraitnei un viņas bērniem par tēvu un gādnieku? Tai jāpaliek visu mūžu citiem par kāju pameslu un viņas bērniņiem — bāriņiem.» *Janševskis J. Austrenī. R. 1975, 219.*

Un kāpēc vispār jābēg, — ja reiz jāmirst, tad labāk mirt uz sava sliekšņa nekā svešā malā citiem par kāju pameslu. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 133.*

«Es esmu veca ar godu,.. un tev par kāju pameslu es negribu būt!» *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 97.*

Sevi par kāju pameslu un kalponi viņa nekad neatļaus padarīt. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 113.*

PANCKAS

NO PANCKĀM ĀRĀ (LAUKĀ) *savienojumā ar* lamāt, lādēt, zobot, smiet, *sar. Saka, uzsverot nosodījuma, izsmiekla augsto pakāpi, intensitāti.*

— Ja kūri saplēsīs, priekšsēdētājs mani lamās no panckām ārā. *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 228.*

.. vectēvs iecirtis kājā un nevarējis apturēt asiņu. Jumiķis kā traks, ieteicis, lai uzberot smiltis, tad vairs netecēšot. Tīri kā negudrs, vectēvs tā arī izdarījis. Nu kāja sāka milzt. Bij jābrauc pie ārsta. Dakters, rētu mazgādams, lamājis vectēvu vai no panckām laukā par šādu neprātīgu rīcību. *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 66.*

Līdz sestdienai, balles dienai, tur [«parkā»] ganījās Kūmiņa lopi.. Pēc tam kāda no mājas meitām pievāca atkritumus, mazliet visu

uzposa.. Vientieši, kas noticēja [balles] afišām un ieradās no citurienes, vēlāk, apavus tīrīdami, lādēja Kūmiņu vai no panckām laukā. *Grants I. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 41.*

Ap tevi māla juceklis, un vīri lād no panckām, kad esi iestidzis līdz acīm. *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 154.*

Velns kož, kož — nevar sakost, un muļķītis šo nu zobo no panckām ārā. *Šmits P. XI, 122.*

Tie mani smies no panckām ārā, ka esmu apprecējis vecu nabadzi. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 97.*

Ja citi puikas uzzinās, ka mēs staigājam ar skuķiem, glābiņa vairs nebūs nekāda: smies mūs no panckām ārā. *Saulītis B. Strēlnieka dēls. R. 1960, 70.*

Brīvības dienās Bunkšķis nerrojis Reņģu baronu un mācītāju no panckām ārā. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 93.*

PANNA

CEPINA KĀ UZ PANNAS *sar. Saka, ja saule ļoti karsē.*

Pļaviņā saule cepināja gluži kā uz pannas. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 195.*

Dienā karsts, naktī karsts,.. bet saule cepina kā uz pannas. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 262.*

— Šodien gan cepina kā uz pannas, — teic Cimdiņmāte. *Delle V. Parādi man pasauli. R. 1957, 67.*

PAOSTĪT

NEDABŪT NE PAOSTĪT (PAOST) kaut ko *sar., niev. Saka, ja no kaut kā gribēta, kārota neko nedabū.*

Šeši gadi atpakaļ ņēmos un braucu šurp, sak, dabūšu kādu stūrīti zemes, uzcelšu pats māju, divas govis pārvedu un šito pašu zirgu. Es jau pats īstenībā esmu mūrnieks pēc amata, protu i galdnieka darbu, vārdu sakot, visāds speciālists, bet izstaigājos te no Poncija pie Pilāta, neviens neceļ ne ausu priekš tevis. Tā i nedabūju zemes ne paostīt. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 405.*

— No iekārotās naudas tu nedabūsi ne paostīt, jo man pašam viņa noderēs. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 299.*

B r e n c i s. Tur nekā nedod. Tukšs ieiesi, tukšs iznāksi, baltas maizes jau nedabūsi ne paost. *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 401.*

PAPAGAILIS

KĀ PAPAGAILIS *niev. Saka, ja kāds atkārto citu izteikumus, ja runā daudzkārt vienu un to pašu.*

— Es arī domāju, ka nav tik bīstami, bet ārsts kā papagailis atkārto: «Vēl gads jums atlicis ko dzīvot, vēl tikai viens gads.» *Paegle L. Stāsti jaunatnei. R. 1954, 102.*

Reiz dzirdējis, kā viens atbild, varēji tam runāt pakaļ kā papagailis. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 99.*

PAPĒDIS

AHILLEJA PAPĒDIS. *Vājā vieta, galvenais trūkums.*

Viņš pazina Mārča Ahilleja papēdi, proti, runāt arvien otram pretim: kad viens sacīja tā, tad viņš apgalvoja taisni pretējo. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 523.*

Atklājās Valmieras teātra Ahilleja papēdis — daudzu trupas locekļu meistarības trūkums, neprasme sevi pārveidot. *Akurātere L. Latviešu padomju teātra vēsture, II. R. 1974, 329.*

Ikvienam no mums ir savs Ahilleja papēdis, savs slieksnis, kuram netiekam pāri. *Skujiņš Z. Zibens locīšana. R. 1978, 14.*

BŪT UZ PAPĒŽIEM kādam. *Sekojot kādam, būt ļoti tuvu klāt, pārvietoties cieši aiz kāda.*

Reiz lācis dzinies puikam pakaļ. Puika raudādams mucis, bet nevarējis izmukt: lācis gandrīz turpat uz papēžiem. *Šmits P. I, 305.*

Annele sapņo.. Laupītāji un vilkači tai uz papēžiem, aiz viena koka paglūn zaļas, ņirdzīgas acis, aiz otra... *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 466.*

Nu Miķelis pļāva kā dulls.. Es biju pastāvīgi uz papēžiem. Jau viņš sāka rāties, lai nelienot par tuvu. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 49.*

Šim kauns tagad atlaisties, mēģina arī turēt līdzi. Bet es tikai uz papēžiem, lai nedabū apstāties, ne duku atvilkt.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 160.*

[KA] PAPĒŽI PIE ZEMES NEMETAS. *Sk.* [KA] KĀJAS PIE ZEMES NEMETAS.

MĪT UZ PAPĒŽIEM. *I.* kādam, kaut kam. *Ļoti tuvu, cieši sekot (telpā un laikā); vajāt; steidzināt.*

Ar sišanai paceltu lāpstu sargs mina sagūstītajam puķu zaglim uz papēžiem. *Svīkule V. Mirkļu mozaīka. R. 1968, 94.*

Viņš bijis ieklīdis tajā klajā apgabalā, kur ziemas laikā izbēgt nav iespējams, īsti tad, kad policija min gandrīz jau uz papēžiem.. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 458.*

Kur vien viņi pagrozījās, katrreiz ienaidnieks mina uz papēžiem.. *Lācis V. KR, XIII. R. 1975, 204.*

— Jā, tā gan! Tā gan — Austrums zina, ka sējas laikam uz papēžiem min siens un skābbarība. *Indrāne I. Cepure ar kastaņiem. R. 1966, 300.*

Nāca vakars, un tūlīt viņam uz papēžiem mina nakts. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 28.*

Sausais kā ļauns vajātājs mina uz papēžiem un draudēja ar cietumu. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 272.*

Un, atpakaļ nākot no kūtīm, nemaz nebij paātrinājusi soļus, lai gan sirds ar ātru pukstu skubinājusi to darīt, jo tumsa aizmuguris it kā mina uz papēžiem. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 400.*

Sals mina uz papēžiem. Sals pamazām sagrāba zemi. *Kalve A. Sarkans āboliņa lauks. R. 1971, 70.*

Viens darbs steidzina otru, min uz papēžiem, kā mēdz teikt. *C 1972, 200. nr. 2.*

2. kādam. *Stingri uzraudzīt, uzmanīt kādu, izrīkot.*

Jo pretīgāka šī vergošana bij tāpēc, ka milzenis igaunis vienmēr mina uz papēžiem, uzmanīja, vai mēs nepļaujam par augstu un par mīkstu nebāžam šķūnī. *Upīts A. KR, XXI. R. 1952, 909.*

— Rentnieks ir pats savs kungs: samaksā saimniekam, un neviens tev uz papēžiem nemin. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 139.*

P a t e. Par ko tu mani esi te atvedis, es prasu? Par nelgu, par kājminu? Tava suga man min uz papēžiem. *Brigadere A. Pasaku lugas. R. 1956, 113.*

«Viņa ir tik uzmanīga un krietna, ka man nav ne mazākās vajadzības mīt viņai pastāvīgi uz papēžiem,» nosprieda eņģelis.. *Ezeriņš J. Raksti, II. R. 1935, 264.*

— Ja katrs uz savu roku, tad var izvērsties. Man riebjas, ja kāds visu laiku min uz papēžiem. *Lubējs I. Saltā rasa. R. 1968, 13.*

«Sastrīdējies ar citiem studentiem, un nav ar ko rēķinu samaksāt. Ķelners stāv uz papēžiem.» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 485.*

Agrāk seši spēcīgi puišu pāri te rāvās vaiga sviedros, un tad vēl vagars stāvēja uz papēžiem. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 134.*

3. kādam *3. pers. Atgādināt sevi, mākties virsū.*

Bet nu Alunānam, kā teātra vadonim, biežāk izrādes sarīkojot, ik dienas mina uz papēžiem tā pati lugu vajadzība un viņu trūkums. *Kaudzītes M. Atmiņas no «tautiskā laikmeta» un viņa lielākiem aizgājušiem darbiniekiem, II. Cēsīs—Rīgā 1924, 26.*

.. dienišķās rūpes tiem mina uz papēžiem, kamēr salieca stāvus uz priekšu.. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 43.*

NAGLOTAIS PAPĒDIS. *Okupantu jūgs, režīms.*

«Viļuma naglotais papēdis samīs jūs ar visām jūsu tā saucamām iekarotām brīvībām!» *Upīts A. KR, VIII. R. 1950, 299.*

Latviešu strēlnieku nemirstīgais gars bija augšāmcēlies, kad uz Latvijas sliekšņa nodunēja vācu junkuru naglotais papēdis. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 446.*

.. vēl taču nebija galā karš, Kurzeme joprojām smaka zem kāškrustnieku naglotā papēža... *Grēviņš V. Jānis Osis. R. 1962, 112.*

NO PAPĒŽIEM LĪDZ MATU GALIEM. *Sk.* NO MATU GALIEM LĪDZ PAPĒŽIEM.

PAPĒŽI DEG kādam. *1. Saka, ja kādam steidzīgi jābēg no draudošām briesmām. Sk. arī* PAPĒŽI SVILST.

Skolā citi zēni zināja pastāstīt.. par drosmīgu cilvēku varoņdarbiem Rīgā un citās pilsētās. «Fricim deg papēži,» viņi runāja. *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 173.*

2. Saka, ja kādam ļoti gribas dejot, kaut kur iet, skriet un nav pacietības gaidīt. Sk. arī PAPĒŽI NIEZ.

— Ceturksnis pāri sešiem, un punkt astoņos te sāksies balle. Trepju galā jau džīgā vien, un tepat arī dažām papēži deg. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 35.*

Papēži dega, cik ļoti gribējās skriet, bet bija jāsavaldās, lai svešais nedomā, ka viņš bēg. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 173.*

PAPĒŽI NIEZ kādam. *Saka, ja kādam ļoti gribas dejot, kaut kur iet, skriet un nav pacietības gaidīt. Sk. arī* PAPĒŽI DEG. *2.*

Eberhardīne. Ved jau nu tos kungus un dāmas uz dejas zāli, tiem jaunajiem ļaudīm jau papēži niez. *Aspazija. Zaudētas tiesības. R. 1945, 32.*

Einis ar mieru. Viņam, tāpat kā man, papēži niez, ja dienu nedabū kādu gabalu nocilpot. *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 429.*

Luksts. Man papēži niez, ka tik drīzāk uz to jauno vietu. *Zālīte E. Spēka avots. R. 1951, 42.*

PAPĒŽI SVILST kādam. *Saka, ja kādam steidzīgi jābēg no draudošām briesmām. Sk. arī* PAPĒŽI DEG. *1.*

To [atzveltnes krēslu] atkal pašā pēdējā karā vācieši nez no kurienes atveduši, pēc tam pametuši, kad papēži sākuši svilt.. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 192.*

— .. Mani agrākie draugeļi kratās no manis vaļā, — pašiem svilst papēži, kas tev vairs domās par kaut kāda tur Salnāja pasargāšanu no armijas. *Akmens R. Saltās zvaigznes. R. 1973, 96.*

PAPĪRS

KĀ PAPĪRS. *Ļoti plāns.*

«Kā viņš tiks garām purvam? Zeme tikko apsalusi, un ledus plāns kā papīrs.» *Kalndruva M. Cilvēka sirds. R. 1961, 87.*

Tur bija tuteniņš ādas spalu, plāns kā papīrs. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 190.*

Un tā .. taisa pogcaurumus desmitiem, simtiem gan gludos, gan spurainos audumos, gan zīdā, samtā, gan sniegbaltos, smalkos kā papīrs vīriešu virskreklos. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 517.*

«Jūs taču zināt, biedri, kādas mums tai skolotāju mājā sienas. Nu pilnīgi kā no papīra.» *Zigmonte D. Ir jābūt Hovalingai. R. 1966, 281.*

UZ PAPĪRA *iron. Saka par ko formālu, fiktīvu, par ko tikai dokumentos fiksētu, bet īstenībā neesošu, nerealizētu.*

Tikai pa ceļam uz veikalu viņi īsti atguvās.

— Kur tu tā nesies? — Meksikānis Džo apstādināja Herbertu.

— Mūsu akciju kapitāls tev pagaidām uz papīra. *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 19.*

Tautiska republika pastāvēja tikai uz papīra. *Upīts A. Rudens zelmenis. R. 1970, 68.*

— Lai inženieris pasaka, kur atrodas «Provodņika» ambulance! — kāds kliedz no bara.

— Uz papīra! *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 429.*

Mūsu dzīvē dažreiz atgadās, ka viens otrs lēmums netiek pildīts, kā saka, paliek tikai uz papīra. *Baugis P. Pati vainīga. R. 1969, 63.*

PAPLĀTE

KĀ UZ PAPLĀTES *iron. Ļoti redzami, uzskatāmi.*

— .. Kāda jēga nest kā uz paplātes un visiem piedāvāt savu tā saucamo iekšējo dzīvi? *Gulbis H. K 1976, 4. nr. 87.*

Ārīgi viņas gar Rogu nelikās nemaz zinis, lai gan visas viņu iznesības cenšanās izgāja uz to: noturēt sevi kā uz paplātes Rogas acīs. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 369.*

Viņš izrauj no konteksta atsevišķus vārdus, uzliek tos kā uz paplātes lasītāja priekšā un visu šo paša radīto sakravājumu nosauc par pirotehniku. *LM 1971, 10. nr. 6.*

PASNIEGT [PIENEST] UZ PAPLĀTES kādam kaut ko *bieži nolieguma teikumos, sar., niev. Saka, ja kādam tiek dota iespēja saņemt visu gatavu.*

Cilvēkam jāveido sevi, jākļūst kaut kam. Tā taču pasaulē ir, ka uz paplātes nevienam neko nepasniegs. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 169.*

Tikai grūti piekrist autoram, ka šī stāsta virsraksts būtu neveiksmīgi izvēlēts. Tā jēga taču, arī nezinātājam, atklājas kontekstā. Nav jau viss jāpasniedz uz paplātes. *K 1975, 5. nr. 178.*

— .. Nē, Ārik, dāvanas negaidu, negaidu, ka man kāds kaut ko pasniegs uz paplātes. Droši vien tādam labvēlim es iekodīšu rokā. *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 162.*

— Un tu domā, ka vecais Rubenis stāvēs krūmos un brīnīsies? — Rubenis attrauca. — Gaidīs, lai to jauno dzīvi viņam uz paplātes pienes klāt? Tā vis nebūs. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 130.*

PARADĪZE

KĀ PARADĪZĒ. *Ļoti labi, skaisti, patīkami, pārpilnībā.*

Grūti gan tam [kalnam] pāri tikt, bet tas, kas tur tiekot, dzīvojot kā paradīzē. *Šmits P. VI, 413.*

Toreiz man likās, ka dejotājas dzīvo kā paradīzē. Mūzika, tērpi, gaismas un dejas. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 66.*

«.. Bet tagad, vai tagad mēs nedzīvojam kā paradīzē? Mēs satiekamies, kopā klusējam, kopā sapņojam un atkal izšķiramies!» *Poruks J. Raksti, I. R. 1971, 404.*

Dunduru laiks ir pāri, un govis ēd kā piesietas. Zem biezās egles noras malā atsēdusi, es jūtos tīri kā paradīzē. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 103.*

.. viņam bija izdevies tuvāki iepazīties ar skaisto un bagāto saimniekmeitu Antoniju Jēriņ, kura studējusi agronomiju un ierīkojusies sava tēva mājās kā paradīzē. Bibliotēka, klavieres. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 187.*

Bet es tev saku, tur gulēšana kā paradīzē, dēļi vēl smaržo, kluss un silts. *Branks V. Puiku gadi Ālūksnē. R. 1973, 93.*

PARADĪZE ZEMES VIRSŪ. *Vieta, kur ir laimīga dzīve, pārpilnība, kur ir ļoti skaisti.*

Pārticība un iztikšana, nu, paradīze zemes virsū! *Zigmonte D. K 1985, 2. nr. 63.*

Putās sakultā ūdens vēsums un leknās pļavas ozolu ēnā šķiet paradīze zemes virsū. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 239.*

— .. pietiek man padomāt, ka tam un tam, un tam jau arī nav nekāda paradīze zemes virsū, — un uzreiz paliek labāk. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 335.*

— ..Un, kad tu iepazītos ar Amerikas policijas metodēm, tev mūsu kolonija liktos paradīze zemes virsū. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 374.*

PĀRAKMEŅOJIES

KĀ PĀRAKMEŅOJIES (PĀRAKMEŅOTS). *Stingi, nekustīgi (aiz bailēm, pārsteiguma, samulsuma, uztraukuma).*

Vēstule bija gara, savāda. Tā satrauca meiču tādā mērā, ka viņa stāvēja kā pārakmeņojusies vēl ilgi pēc izlasīšanas tanī pašā vietā un neredzēja un nedzirdēja, kas ap viņu notika. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 175.*

Visu laiku Alise nebija bildusi ne vārda. Miesīgs un garīgs sastingums viņu likās pārvērtis nedzīvā būtnē, kā pārakmeņojusies viņa stāvēja istabas kaktā. *Lācis V. KR, VIII. R. 1973, 175.*

Es mirkli stāvēju kā pārakmeņojies: manas izjūtas nevarēja saukt ne par prieku, ne par gandarījumu, ne par atvieglojumu — vienīgi par tik strauju un pēkšņu nervu atslābumu pēc liela sasprindzinājuma, ka neviena sakarīga doma neienāca prātā. *Kaijaks V. Vistu elks. R. 1967, 194—195.*

— .. Atzīsties! Ja ne, tad zini, — klusu un draudoši sacīja oberleitnants un ar ierastu kustību pabīdīja sev priekšā revolveri.

Kārlis Bērzs labu brīdi sēdēja nekustīgi kā pārakmeņojies, tad piepeši bez lieka atgādinājuma sāka rakstīt. *Muižnieks I. Fabulas un stāsti. R. 1969, 129.*

«Dievlodziņi, mīļā, Dievlodziņi! Visi vienās liesmās!» .. Kalns tiešām dega kā milzīga sveķaina lāpa. Brīdi Vilkaču mantiniece stāvēja kā pārakmeņota. Viņa nejuta sev nevienu locekli, tikai acis šausmās pārgriezās un skats lūkoja aizspiesties līdz kalnam. *Leimane I. Vilkaču mantiniece. R. 1943, 214.*

Acumirkli viņi stāvēja kā pārakmeņoti viens otram pretī, noskatīdamies viens otra samulsušās, sausās, dzirkstošās acīs. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 142.*

Taču, ieraudzījuši no augšas to posta ainu, kas tagad valdīja pilī, drosminieki sastinga kā pārakmeņoti, jo tikai akmens to visu varēja pārciest, nevis cilvēks. *Purs L. Degošais pilskalns. R. 1972, 192.*

PĀRAKMEŅOTS

KĀ PĀRAKMEŅOTS. *Sk.* KĀ PĀRAKMEŅOJIES.

PARALĒLE

VILKT PARALĒLES. *Salīdzināt, atrast ko kopīgu, uzskatīt par līdzīgu, atbilstošu.*

Neviļus gribas vilkt paralēles starp H. Heini un Ed. Veidenbaumu. *Klusais. — Latviešu literatūras kritika, V, 1. R. 1962, 317.*

Ar ārzemju apstākļiem [latviešu mākslinieku un literātu stāvokli] nav ko salīdzināt, vilkt kādas paralēles ar krievu rakstniecības stāvokli ir pārāk grūti, gandrīz nav iespējams. *Latviešu literatūras kritika, II. R. 1956, 648.*

Praporščiks atskatās senatnē, velk vēsturiskas paralēles starp pagātni un tagadni, taisa ekskursus dažādos laikmetos. *Niedre J. Saliņa bangojošā okeānā. R. 1970, 12.*

PĀRI

PĀRKĀPT (PĀRLĒKT) SEV PĀRI. *Mainīt savu dabu, raksturu, paradumus, rīkoties pretēji savai iekšējai būtībai.*

Tā, piemēram, Hermaņa Vazdika Vronskis bija mazāk izdaudzinātais Pēterburgas salonu skaistulis, vairāk cilvēks, kas nevar pats sev pārkāpt pāri, viņa jūtas ir patiesas, bet ne tik dziļas kā Annai. *Grēviņš M. Dailes teātris. R. 1971, 136.*

Tomēr katrā cilvēkā ir tādi dvēseles audi, kurus viņš nevēlas nodot plašākai aplūkošanai. Cita lieta — ja tie jāiegulda mākslas tēlā. Bet arī tad tas dažkārt prasa pārkāpt sev pašam pāri. *Akurātere L. Gunārs Cilinskis. R. 1978, 6.*

Apsītis patiesi sāka godprātīgi darboties. Godprātīgi, tomēr visu laiku cīkstēdamies pret savu aizvainojumu [jo nebija izvirzīts par priekšsēdētāju]. Viņš nespēja pārkāpt sev pāri.. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 175.*

Gribēju vakardien uzrakstīto vērst par labu, mīkstināt, bet nespēju pārkāpt sev pāri. *Svīre M. Ar vakardienu kabatā. R. 1984, 199.*

Bet no savas ādas izlīst un sev pāri pārlēkt neviens nevar. *Upīts A. — Latviešu literatūras kritika, IV, 1. R. 1960, 661.*

SIST (CIRST) PĀRI kādam *sar. Pārspēt kādu, būt pārākam. Sk. arī* SIST PUŠU.

«Jā, tas bija interesants vīrs, bet brīnumdakteris sit viņam pāri.» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 93.*

Un nu bija Fredim jāatkārto viss no gala: kā viņš klejojis no vienas malas uz otru, ar kādiem knifiem uzmeklējis zivis, kā tūlīt sitis visiem pāri. *Lācis V. KR, II. R. 1959, 253.*

— Aigaram toties ir galva īstajā vietā. Ne velti viņš šahā sit visiem pāri! *Lagzdiņš V. Teltis pie upes. R. 1958, 117.*

«Nē, čangalieši cērt tagad jēru kaušanā slātaviešiem pāri,» Ķencis lepni atbildēja. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 52.*

Darbā, volejbola spēlē, šaušanā, jāšanā, peldēšanā — visur tas [Jānis] cirta Leonam pāri. *Lagzdiņš V. Teltis pie upes. R. 1958, 112.*

— .. Manai Mārai linu gabalā pretinieka nav, bet Zeltiņu Līze arī viņai ņem pāri. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 80.*

PĀRPILNĪBA

KĀ NO PĀRPILNĪBAS (PILNĪBAS) RAGA *parasti savienojumā ar* birt, bērt. *Ļoti lielā daudzumā.*

Kā no pārpilnības raga birst laimes vēlējumi.. *Salenieks E. Tā viņi strādāja. R. 1967, 210.*

.. kad Bērziņš, Veismaņa pavadīts, iepazinās ar pulka saimniecību un kārtību, piezīmes un aizrādījumi bira kā no pārpilnības raga, negaidot nekādus paskaidrojumus. *Stankevičs A. Šuvējiņa. R. 1976, 100.*

.. Viņš bēra kā no pārpilnības raga visādus niekus.. *Lācis V. KR, IV. R. 1971, 384.*

Kapteinis to darīja [runāja] kā vecs tēvs ar savu jauno dēlu, bērdams pamācības kā no pārpilnības raga. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 299.*

Uz viņu sakarsušajām sejām bira sniegs. Gāzās kā no pārpilnības raga. *Mauliņš J. Pēdas. R. 1980, 82.*

Un kā no pārpilnības raga plūda dāvanas — košļājamā gumija, cigaretes, lodīšu pildspalvas.. *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 15.*

Ak kungs, kā nu paspruka vārdu slūžas! .. piezīmes bira kā no pilnības raga. *Lācis V. KR, IX. R. 1973, 56.*

«Viltotajā Faustā» nav vairs daži tādi nedzirdēti vārdi, bet cits par citu neparastāki tie birst kā no pilnības raga. *Rudzīte M. — Kritikas gadagrāmata, 1974. R. 1975, 167.*

Kā no pilnības raga bira krievu biezie lamuvārdi. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 424.*

Man ir mute, liela mute, / pļāpā no vietas, / Kā no pilnības raga nāk. *Skalbe A. Skandīne. R. 1970, 58.*

Sāks ziedi birt kā no pilnības raga: dzestrās anemones, kautrīgās vizbulītes, skurbīgās neļķes, valdonīgās rozes. *Zariņš M. Pārdomas, pieraksti, feļetoni. R. 1980, 263.*

Nezinu otra tāda pagasta, kas, gluži kā no pilnības raga piebārstīts, varētu lepoties ar tik krāšņām dabas ainavām kā mana Vestiena. *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 108.*

PASAKA

KĀ PASAKĀ (pasaka). *Saka par ko neparasti skaistu, ļoti labu, brīnumainu, neticamu.*

.. upes līči zied kā pasakā. *Akuraters J. Kalpa zēna vasara. R. 1970, 60.*

Ir sākusies mīlīga atvasara, pēc kalendāra gan jau par rudeni dēvēta, bet naktis ir siltas un smaržīgas, tumšajos vakaros agri uzlec mēness, un tad, te, Ineša malā, izskatās kā pasakā. *Zariņš M. Vienas vasaras stāsti. R. 1975, 67.*

Cik skaista šī vasara! Grūts darbs un liela laime, sviedrainas dienas un neaizmirstama skaistuma pilnas naktis kā pasakā. *Lācis V. KR, X. R. 1974, 206.*

Bet tad nu sivēni auga viņiem kā pasakā: ne pa dienām, ne pa stundām, bet ik brīdi pa sprīdim. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 144.*

Te nu bij viņas tērps, ko tā domāja tik skaistu kā pasaku. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 342.*

.. tas bagātais dzīves gājums izliekas kā pasaka. *Apsīšu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1925, 272.*

Un, kad ziemas svētdienās spīdēja saule un meta no mazajiem logiem līdz plānam zilas, mirdzīgas lentas, tad plašā, tīrā istaba ar daudzajām gultām un darba rīkiem izskatījās kā pasaka. Kas viņā ienāca, tam vajadzēja smaidīt un saņemt rokas. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 17.*

Šajā brīdī viņiem viss šķita kā pasaka — ir negaidītā tikšanās, ir šis vakars, ir viņu pagātne un tagadne. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 390.*

NEVAR IESTĀSTĪT KĀ ZIRGAM PASAKU *sar. Saka, ja ir grūti, gandrīz neiespējami kādam kaut ko ieskaidrot.*

Nekādas sajēgas par vispārību, ne augstāku ideālu. Stāsti viņiem par tautību, tie iepleš mutes... Drīzāk iestāstīt zirgam pasaku nekā viņiem ko par tautas lietu... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 707.*

Ar mokām iemācījām viņai tūkstoti, bet līdz zolītes noslēpumu izprašanai viņas smadzenes nebija izaugušas. Māci vai nemāci, tad jau drīzāk zirgam pasaku iestāstīsi. *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 123.*

PASAUKTS. *Sk.* **SAUKTS.**

PASAULE

CIK PASAULE MAZA. *Saka, ja gadās satikties tur, kur to nepavisam nevarētu iedomāties.*

Kā valodu meklēdams, Edžus ierunājas: re, cik pasaule maza! Šodien pavisam negaidīti satikos ar savu skolas dienu biedru. *Salenieks E. Vēstures ratu griez arī tu! R. 1978, 140.*

kaut (lai, vai) LĪDZ PASAULES GALAM (MALAI). *Saka, ja kāds ir gatavs pārvarēt jebkuru attālumu, ar uzticību un paļāvību sekot kādam jebkur.*

Anšelis par to gauži noskuma un apņēmās savu sievu uzmeklēt, lai vai līdz pasaules galam būtu jāiet. *Šmits P. IV, 270.*

Tagad nelaimīgā saprata, cik ļoti tā mīl savu vīru un nevar dzīvot bez viņa. Viņa bija ar mieru tam sekot kaut līdz pasaules galam, kaut pēdējā postā un nabadzībā. *Rutku Tēvs. Latvietis un viņa kungs. R. 1984, 313.*

— .. Es gribu dzīvot ar tevi... Es iešu tev līdzi it visur... Kaut līdz pasaules galam. *Kalndruva M. Avots. R. 1974, 70.*

.. viņa būtu vēl joprojām dejojuse, dejojuse ar viņu cauru mūžu, līdz pasaules galam. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 45.*

— Vai es drīkstu tevi pavadīt?

— Kaut vai līdz pasaules malai, — atbildēja Fransisko. *Grīva Ž. Stāsti par Spāniju. R. 1956, 130.*

LĀPĪT PASAULI *iron. Censties pēc kā nesasniedzama, mēģināt novērst bieži sastopamas negatīvas parādības, vēlēties palīdzēt cilvēkiem.*

Nu labi, savaldīšu šo apdzērušos huligānu. Varētu jau, spēks kaulos tā kā būtu. Bet ko tas dos? Vai tāpēc pasaulē kaut kas mainīsies? Dzērājs bija un paliks. Viens mazāk vai vairāk — kāda tur atšķirība? Ne jau man pasaule lāpāma. *C 1973, 19. nr. 2.*

— Daži muļķīgā kārtā mēģina lāpīt pasauli, bet pasaule ir kā caurs maiss: lāpi vienā, plīst otrā vietā. *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 32.*

pasaules lāpītājs

Dārta nebija nekāda pasaules lāpītāja, kas Priedes gribētu pārvērst par vecu ļaužu pansionātu. *Hānbergs Ē. K 1976, 12. nr. 30.*

Domāju... Bet vērts nav visu / Tēlot, ko tāds fantasts domā, / Kas pagalam iedzīvojies / Pasaul's lāpītāja lomā. *Kalniņš J. (Mākonis). Mana pārgalvīgā dzīves dziesma. R. 1973, 319.*

pasaules lāpīšana

— Nu, ko jūs ar to mūžīgo pasaules lāpīšanu, — viņai [ārstei, kas gatavojas braukt pie neglābjama slimnieka] saka makšķerkāta īpašnieks, atgriezies no nesekmīgas zvejas, — tāpat visus caurumus ciet nedabūsiet. *Liepiņš J. K 1977, 4. nr. 117.*

ŅEMT (saņemt, paņemt) PASAULI UZ RENTI *iron. Saka, ja kāds pārmērīgi daudz ko grib iegūt.*

— Es pie tāda plēsēja, kas pasauli uz renti saņēmis, ne par kādu algu nestrādātu! *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 77.*

Māte vēl nesen lamājās, ka otru tādu negausi viņai vēl nav nācies sastapt, it kā pasauli uz renti būtu paņēmis. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 192.*

Viņš nesteidzās. — Pasauli uz renti nevajag ņemt, jo tad ātri nolaužkaklu, — viņš sacīja tiem, kas steidzināja un skrēja. *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 112.*

— Es neesmu pasauli uz renti paņēmis! — čempions atcerējās no sava vectēva noklausītu dzīves gudrību. *Lagzdiņš V. Teltis pie upes. R. 1958, 68.*

PASAULE BOJĀ NEIES. *Saka, ja kaut kā nerealizēšanos neuzskata par lielu ļaunumu, par ko īpaši nevēlamu, ļoti sliktu.*

Viens basketbolists vairāk vai mazāk — pasaule tāpēc neies bojā. *Saulītis B. Jaunības gadi. R. 1956, 18.*

Tagad palikusi atziņa, ka sapņi var arī nepiepildīties un tādēļ, protams, pasaule bojā neies. *Dripe A. Tā tas varētu būt. R. 1973, 20.*

VECS KĀ PASAULE. *Ļoti vecs.*

Pļavas vidū stāvēja vientuļa liepa, veca kā pati pasaule. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1975, 270.*

VIŅA PASAULE. *Pēcnāves valstība; viņpasaule.*

Reiz dzīvojis tāds vīrs, kas mēdzis arvienu teikt: «Kaut būtu lemts redzēt, kā viņā pasaulē klājas!» *Šmits P. X, 166.*

Šo [vīru] izskati negribot man tā iespiedušies atmiņā, ka šos lāga vīrus pazītu vai viņā pasaulē, ja gadītos sastapties. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 228.*

.. Dzīvo, kamēr dzīvs, un nomirsti tad, kad pienāk nāve. Bet jau jaunam aiziet uz viņu pasauli, to es nesaprotu! *Štrāls K. Saulē un ēnās. R. 1956, 313.*

— Ja man tā klausītu pistole vai rapieris kā tev, es viņam jau būtu devis ceļa grāmatu uz viņu pasauli. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 1068.*

PASE

DABŪT (SAŅEMT) VILKA PASI. *Tikt atlaistam no darba; tikt padzītam, atraidītam.*

Cik maz trūka, un būtu dabūjis vilka pasi, lai visu izglītības iestāžu durvis būtu man slēgtas. *Kurcijs A. Atmoda. R. 1957, 256.*

Tas bija mājiens ar mietu uz Ingrīdu, uz pirmo lauleni. Tad vēl viņa viņam nebija iedevusi vilka pasi, bet abiem jau galīgi gāja dēlī. *Ezera R. Slazds. R. 1979, 172.*

Brandmajoram tikai nedaudzus izdevās pasargāt no atlaišanas. Lielākā daļa manu darba biedru saņēma vilka pases. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 138.*

IEDOT (dot) VILKA PASI kādam. *Atlaist no darba; padzīt, atraidīt.*

— Jūs varbūt arī šeit, Cēsīs, esat dzirdējuši, ka Jaunpiebalgā man pēc dažu mēnešu darba iedeva vilka pasi? *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 87.*

— .. Kā sāku meklēt darbu, tā visur iedod vilka pasi — ej, no kurienes nācis. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 142.*

«.. Mēs šansējam kopā, un es mitinos pie viņa, jo laulene viņam iedeva vilka pasi, bet vienam ir šķidra dzīvošana.» *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 357.*

Līdz šim Pēteris bija dzīvojis pārliecībā, ka meitu priekšā viņš ir neatvairāms — kuru vēlēsies, tā būs viņa. Bet šī, lūk, pirmā iedeva vilka pasi un aizskāra Pētera patmīlību līdz pašiem dziļumiem. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 183.*

«Pūt vien, pūt, bet Kulainim vilka pasi tev tomēr nāksies dot...» Līdums nodomāja. Kolēģijas sēde noritēja ļoti spraigi, Kulaini atbrīvoja no darba. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 72.*

Nekas nekait, kad divi brūtgāni reizā, bet, ja pirmais brūtgāns dabūšot zināt un skaitīšoties, tad skuķis nodomāja uz pēdām tam dot vilka pasi. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 275.*

K a z i ņ š. Kāda man tur atbildība?.. Ja tev vairs nepatīk, vari dot zaķa pasi. *Lindulis J. Lugu izlase. R. 1945, 217.*

PASLĒPES

SPĒLĒT PASLĒPES. *Censties apmānīt kādu, noslēpt patiesību, nerīkoties atklāti.*

— .. Zini, mežsarg, man no tevis bail nav. Nespēlēsim paslēpes kā iemīlējušies un nemuldēsim niekus aplinkiem — es zinu, ko tu glabā Līkajā pļavā. Pieņem tur arī manējos. *Avotiņa D. Pāri akacim. R. 1983, 101.*

— Jums nebūs jāspēlē nekādas paslēpes, — virsnieks turpināja. — Visu ar atklātām kārtīm! Jūs viņam pateiksiet, ka cīņas turpināšana ir velta.. *Lukjanskis E. Memento mori. R. 1977, 107.*

«.. es jau labi sen vairs neticu, ka tava sieva neko nenojauš. Man šķiet, arī tu to zini, tikai mēs spēlējam paslēpes.» *Svīre M. L 1978, 4. nr. 11.*

Daudzreiz viņš [nojauzdams, ka būs jāmirst] bija gribējis saņemties un tuviniekiem teikt, ka nav vairs laika paslēpes spēlēt. *Svīre M. Ar vakardienu kabatā. R. 1984, 202.*

PASTALA

ZAĶA PASTALA *sar. Gļēvs, bailīgs, neuzņēmīgs cilvēks.*

«Zaķa pastala! Nobijies, vai ne? Tad stāvi sardzē!» Ježus pamet savas grāmatas Valtam pie kājām. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 123.*

V i j u p s. Nu, kas tā par sievu, kas pamet vīru un aizbrauc līdzi ienaidniekiem? Padomju Savienībā sievas gāja vīriem līdzi frontē.. Bet šitāda... zaķa pastala — pē! *Zālīte E. Atgūtā dzimtene. R. 1948, 80.*

ZAĶA PASTALAS; ZAĶA PASTALAS KĀJĀS *novec. Saka, ja kāds bēg, iet projām, pēkšņi sāk skriet.*

.. Pudiķis tādās reizēs maz ko vērts, jo tas vai nu slēpās citiem aiz muguras, vai arī vienkārši laida vaļā zaķa pastalas. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 217.*

— .. Kas tas par karavadonu, kas, nevarēdams gaidīto pretenieku sastapt, sviež ieročus krūmos un ņem zaķa pastalas rokā? *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 166—167.*

Ko bēgat, bēgulīši? / Nav neviena vajātāj': / Vējiņš lapas pačabina — / Jūs [zaķi] jau zaķa pastalās. *Plūdonis V. Raksti, II. R. 1975, 147.*

Klejons (mukdams). Pag, putniņ, tu mani pieminēsi! Nāks diena, kad tu pats skriesi pa šitām durvīm laukā!

Daucis. Šitam kundziņam zaķa pastalas kājās, tik mirgu vien nometa, ka izmetās pa durvīm laukā. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 197.*

Vēl viņš nebij ar savu saucienu galā, kad man jau kājā bija zaķa ādas pastalas. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 223.*

Piedzēries Jānis iekļūst pie Jansona kundzes. Pēc neizdevīga mēģinājuma spiests kāpt «zaķa pastalās». *Pelše R. — Latviešu literatūras kritika, III. R. 1958, 400.*

Kopš tām neaizmirstamām dienām, kad viņš ieāvās zaķa pastalās, ar mīļoto meiteni neizrunājies un no viņas pat neatvadījies, pagājis liels laiks. *Ozoliņa A. Labvakar, māt! R. 1986, 67.*

«.. Kas tu par kurzemnieku, ja no pāris šrapneļiem dabū zaķa kājas?» *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 247.*

PASTARDIENA

LĪDZ PASTARDIENAI; LĪDZ PASTARAI (pastara) **DIENAI** *biežāk savienojumā ar* gaidīt, *sar., iron.* *Ļoti ilgi, bezgalīgi.*

«Te varam bungot līdz pastardienai, tā [Meimura kundze] vairs augšā necelsies!...» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 145.*

— Tas pats Kumpurs vakar solījās atnest nastu salmu — nu, vari gaidīt līdz pastardienai. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 152.*

— Es jūs neesmu aicinājis.

— To es zinu, bet man nav laika gaidīt līdz pastardienai, kamēr tev ienāks prātā aicināt.. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 311.*

— Jūs varat kauties līdz pastardienai. Bet mums mātes un mājas — nošaus un nodedzinās. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 501.*

— .. Tā vien šķiet, ka līs līdz pastardienai. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 327.*

Tā aka Sildeģus izputināšot, līdz pastardienai netikšot gatava. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 295.*

Made. Nu, Zvaigznītes kungs, es nu gan domāju, ka jūs še varēsiet gaidīt līdz pastara dienai uz Emīlijas jaunkundzi. *Alunāns Ā. Lugas. R. 1968, 104.*

Leontīne. [..] Bet, mani kungi, paciešaties jel vēl drusku. Mans tēvs maksās, tiklīdz viņam tas būs iespējams.

Kāds amatnieks. Nu, tad mēs varētu gaidīt līdz pat pastara dienai! *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 49.*

— Gaidīsim vai līdz pastara dienai, kamēr viņš mums naudu atnesīs. Nodzers, jā!... *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 392.*

— Līdz pastara dienai tu tos [ratus] varēsi gaidīt. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 192.*

Kaut tak māte ko vaicātu! Bet viņas dēļ, kā rādījās, Rita še varēja stāvēt līdz pastarai dienai! *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 211.*

«.. es ar jums dzeru līdz pastara dienai.. naudas mums nekad netrūks.» *Māteru Juris. KR, II. R. 1924, 160.*

.. viņi jau bija te — tādi paši kā šodien, kad viņš aizgāja no tiem uz neatgriešanos. Un likās, ka tādi paši viņi te stāvēs līdz pastaram kā zemes un jūras kopdarba mūžīgais apliecinājums — sirmi veči un melnās laivas. *Lācis V. KR, XIX R. 1977, 205.*

PIRMDIEN PĒC PASTARDIENAS *sar., iron. Nekad.*

«Gan jau dabūs [pievākto jaku] pirmdien pēc pastardienas,» teica meita. *Brigadere A. Kvēlošā lokā. R. 1940, 165.*

PASŪTĪJUMS

KĀ UZ PASŪTĪJUMU; KĀ PASŪTĪTS. *Īstā reizē, tā, ka labāk nevar vēlēties.*

Kā uz pasūtījumu ceļa malā gadās nesen pļauta pļava, es aizkliboju pie tuvākās gubiņas, atlaižos sienā un tūlīt iekrītu dziļā, tukšā miegā. *Saulītis B. Strēlnieka dēls. R. 1960, 33.*

— Ir gan laiciņš... kā puķe... — viņš ierunājās.

— Taisni kā uz pasūtījumu zemniekiem. *Lācis V. KR, XIV. R. 1975, 202.*

Kā uz pasūtījuma sestdienas vakarā nolija bagātīgs pērkona lietus. *Štrauss A. Kārtu kārtām tēvu zeme. R. 1977, 99.*

— .. un nu iznāk vēl labāk: taisni šodien kā pasūtīts, kā pasaukts uznāk tavs radinieks ar to svešo studentu, kas tev tā patīk, un nu visu tavu bagāto pūru dabū redzēt taisni tas, kam to vajag redzēt. *Janševskis J. KR. XIII—XIV. R. 1933, 357.*

Sevišķi sniegs kā pasūtīts: pēc desmit minūtēm pēdas neviens vairs nesadzīs. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 44.*

PASŪTĪTS. *Sk.* **PASŪTĪJUMS.**

PĀTAGA

BADA PĀTAGA *sar., niev. Makšķere.*

— .. Tikai ne ar makšķeri. Es neciešu šos bada pātagas nēsātājus. *Talcis Ā. Manas raibās dienas. R. 1958, 87.*

— Man nav laivas, — viņš atbildēja. — Ar bada pātagu es nevēlos ķēmoties, tas piestāv tikai svētdienas zvejniekiem. *Lācis V. KR, VII. R. 1972, 71.*

— Te, meit, reti kāds parādās. Siena laikā pļāvēji un pa reizei kāds ar bada pātadziņu. *Purs L. Gaismas staru lokā. R. 1966, 286.*

KĀ AR PĀTAGU. *Ļoti asi (runāt, teikt ko).*

— Dzīvs radījums vien [cilvēks] ir, — [Kārlis] ieprātojās. — Dažā ziņā vēl sliktāks par dzīvnieku.

— To tu laikam pēc sevis spried, — Elza cirta kā ar pātagu. *Kalndruva M. Avots. R. 1974, 140.*

.. [viņš] nekad nebūtu ticējis, ka Erna spēj būt pret viņu tik salta un skarba: ik vārdam cirta pretī kā ar pātagu.. *Kaijaks V. Atgriešanās. R. 1980, 21.*

Viņa vārdi kā pātagām cērtas Almas sejā. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 285.*

Tie bija atklāti un droši vārdi, kas šaustīja kā ar pātagu, bet zemniekiem tie gāja pie sirds. *Paegle V. Laikabiedra stāsts. R. 1980, 123.*

KĀ PĀTAGAS. *Saka, uzsverot kāju kustību straujumu, veiklību, lokanumu.*

Viņš paņēma Smalinsku Dārtiņu, un tiešām prieks bija redzēt, kā viņš griezās uz labo pusi, tad pēkšņi apsviedās un dejoja uz kreiso ar tādu dedzību, ka kājas locījās kā pātagas. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 128.*

Kauls, kas fabrikā pazīstams kā diezgan stīvs zellis, tagad dejodams tik lokans, ka prieks, izgorās, izsvaidās, uzsit knipjus, izsvaida kājas kā pātagas. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 341.*

Mūsu zēni aizvien vairāk iekarst, griež polku, un kājas kā pātagas pa gaisu vien švīkst. *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 238.*

Kājas man bija tik lokanas kā pātagas, un acumirklī es jau biju ēkas galā uz zavoliņa. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 100.*

Garās kājas vīrs loka veikli kā pātagas. *Andersone S. K 1971, 6. nr. 85.*

Ak tu zirdziņš, kājas loka kā pātagas. Man galva reibst... patiesi nokritīšu! *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 222.*

Juliāns Taļķītis, vicinādams rokas kā pātagas, izskrēja uz ielas.. *Kalve A. Tveice jūlijā. R. 1976, 231.*

PĀTARI

SKAITĪT KĀ PĀTARUS *sar. Runāt vienā laidā, bez apstājas, nedomājot.*

Sīkuliene tūliņ sāka: — Man ratiņam kuciņa krīt nost, man sprēstīte kāpj laukā, man spoles brūk, man pavediens dzerkstē vien sitas...

Vienā laidā kā pātarus noskaitīja. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 322.*

Visus citreizējos Ādama noziegumus Ieva tam skaitīja priekšā kā pātarus — arī vakarējais netika aizmirsts. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 40.*

— Strādā, pūlies un gādā, bet nevienam tava darba nevajag, — māte skaitīja kā pātarus.. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 63.*

Norma, Tāļa fida... Braukdams aiz viņas, es vairākkārt noskaitīju šos vārdus — mehāniski, kā pātarus. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 169.*

SKAITĪT PĀTARUS kādam *sar., niev. Pārmest kādam, gari, apnicīgi kādu pamācīt.*

— .. Neesi, Marij, muļķe, pātarus neskaiti! Otru tādu spēka vīru kā Leksi pa deviņiem pagastiem neatradīsi, uzcels tev jaunu māju no tiem ķieģeļiem, ka noskanēs vien. *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 171.*

PATIESĪBA

SKATĪTIES PATIESĪBAI ACĪS. *Sk.* SKATĪTIES ACĪS. 2.

PAURIS

CIETS PAURIS *sar. Saka, ja kādam ir grūti ko iemācīties, iegaumēt, ja kāds ir stūrgalvīgs, ietiepīgs.*

.. vai viņš vainīgs, ka viņam tik ciets pauris, kurā nekāda gudrība nelienot... *Spriņģis J. Stāsti. R. 1975, 145.*

Nevar saprast, slinks vai cieta paure. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 110.*

Viņa cietajā paurī varēja uzaust arī kāda gaišāka doma. *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 274.*

.. gadījās pašu pagastā daža cieta paure, kas neticēja, ka Vaina, visu mūžu nokalpojis par mežsargu, tomēr ne zaķa nav aizticis. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 117.*

PAVADA

IET kāda PAVADĀ. *Padevīgi, paļāvīgi rīkoties pēc cita gribas, pakļauties kādam.*

Sākumā Skatuves biedrībā piedalījās arī stipri konservatīvi elementi. Taču tiem nepatika teātra radikālais virziens, bet teātris atkal savukārt negribēja iet viņu pavadā. *Freinbergs K. Kopā ar Raini. R. 1974, 6.*

— .. Tur jau slēpjas tava aprobežotība, ka tu akli ej Ritas pavadā un atplestu muti uztver visas viņas gudrības. Tev nav savu domu un savu uzskatu. *Brodele A. Zilais zvirbulis. R. 1965, 47.*

PAVEDIENS

KĀ SARKANS PAVEDIENS. *Saka par galveno, būtisko, par kaut ko spilgtu, vienojošu, īpaši izceltu.*

.. visu [Jaunā teātra] pastāvēšanas laiku noris asas cīņas starp pretējo uzskatu paudējiem, bet progresīvās strāvas dominante vijas kā sarkans pavediens cauri šā teātra vēsturei. *Grēviņš V. Aleksis Mierlauks. R. 1956, 72.*

Kā sarkans pavediens V. Astafjeva daiļradei cauri vijas doma, ka visnelaimīgākais cilvēks uz pasaules nav vis tas, kam nav tēva un mātes, bet cilvēks bez dzimtenes. *LM 1979, 43. nr. 7.*

Katram cilvēkam mūžā ir tādi gadi, kas ar savu nozīmīgumu kā sarkans pavediens vijas cauri visai dzīvei. *Mežals A. Ziemeļvidzemes mežos. R. 1975, 3.*

Viena pamatdoma kā sarkans pavediens vilkās cauri šīm vēstulēm, ka dzīvot viņam tik ļoti gribas.. *Atmiņas par Leonu Paegli. R. 1961, 74.*

Ko runājam, ko darām, / Ko jūtam katris viens, / Tam cauri velkas šalkas / Kā sarkans pavediens: / Par to, kas mums ir darīts, / Ko cietis katris viens, / Par asinīm, kas plūda / Kā sarkans pave-

diens, / Par to, ko neizdzēsīs / Ne laiks, ne mūžs, — neviens, / Kas ies līdz saules valstij / Kā sarkans pavediens. *Rainis J. KR, I. R. 1977, 319.*

PAVĒLE

KĀ UZ PAVĒLI; KĀ PĒC PAVĒLES. *Tūlīt, bez kavēšanās, reizē.*

Meli un miegs veicināja aizmāršību un aizdzina īdzību, vecie nesmukumi aizmirsās kā uz pavēli.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 175.*

Mūzika kā uz pavēli apklusa. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 109.*

Pēkšņi trokšņainā varza kroga istabā kā pēc pavēles pieklusa. *Lāms V. Tava valstība. R. 1978, 30.*

Kā pēc pavēles visas [pīles] iemērca kaklus ūdenī.. *Kalve A. Sarkans āboliņa lauks. R. 1971, 151.*

PĀVS

KĀ PĀVS *niev.* ***1.*** *Saka, ja kāds ir pārlieku lepns, iedomīgs, augstprātīgs, lielīgs.*

— Ubags tāds, ne pagastvecākais!.. Es toreiz strādāju Rijniekos, kad šā dēlam krustabas. Visu nedēļu cep un vāra, vāra un cep — toreiz amatā vēl nebij, bet tāpat jau lepns kā pāvs. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 135.*

— Kam tu allaž manu tēvu kaitini? — Emīlija jautāja satumsušu seju.

— Tāpēc, ka viņš sargā savu zemes pleķi kā suns kaulu, — Frīdis bija pikts. — Un lepns uz saviem Purgaiļiem kā pāvs! *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 48.*

Bet Pīckars no mūsu devīgajām uzslavām piepūtās kā pāvs. *Grīva Ž. Mīlestība un naids. R. 1963, 566.*

Jukums uzkliedz vecajam tauriniekam un, rokas sānos iespiedis, grozās kā pāvs tribīnes priekšā. *Sēlis R. Silaines muiža. R. 1958, 77.*

.. [trūcīgākie] drūzmējās ap [karavīru] virtuvēm un gaidīja uz zupas atlikumu. Treknie pavāri taukainās darba blūzēs staigāja kā pāvi, un katru viņu soli pavadīja daudzas salkstošas acis. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 172.*

— .. Tu tagad lielīgs izskaties kā pāvs. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 108.*

«.. starp jūrniekiem gadās dažs labs, kas plātās ar skaisto formu, gribēdams patikt meitenēm. Cits vēl nemaz nav īstu jūru paodis, bet jau dižojas kā pāvs ar savām spožajām spalvām.» *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 14.*

2. *Saka, ja kāds ir pārlieku lepni, grezni ģērbies.*

Uzcirties kā pāvs, pa peronu pastaigājās kāds oficieris. *Grīva Ž. Ugunskuģis. R. 1961, 234.*

— Pat brandmajors Čips atvilcies, uzcirties kā pāvs. *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 51.*

.. dažam lielam kungam, kas staigā švītīgs kā pāvs, dvēsele melnāka nekā velnam pakaļa. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 171.*

PAZUDIS

KĀ PAZUDIS. *Saka, ja kāds nezina, ko iesākt, ir samulsis, nomākts.*

Eņģelis gribēja ko teikt, lūgt, bet aiz pārāka saviļņojuma nevarēja atrast vārdu, un kara kungi jau bija prom. Eņģelis jutās kā pazudis. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 268.*

Viņš te sajutās tik visai maziņš, niecīgs un nožēlojams. Gluži kā pazudis starp šiem sveši pazīstamajiem cilvēkiem. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 344.*

Agrāk jautrā un dzīvespriecīgā liteniete jutās kā pazudusi, tādēļ skumjām acīm noraudzījās skolotājā, kad viņš, mājup braucot, nāca atvadīties. *Ķuzāne L. Jūlijs Dievkociņš. R. 1980, 182.*

Runīgā Viljama un izdarīgo sieviešu klātbūtnē viņš jutās kā pazudis. Netika pat pie vārda. *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 67.*

PĒDA

BŪT UZ PĒDĀM kādam. *Meklējot, gūstot, vajājot atrast kādu, uzzināt, kur kāds atrodas.*

Brāļi piejāj pie lielas, dziļas upes, par ko vairs netiek pāri, bet arī ragana ir tiem uz pēdām. *Šmits P. VII, 60.*

Tiesas izmeklēšanā noskaidrojies, ka Vijups nav darbojies viens, bet saziņā ar kādu slepenu organizāciju, kurai policija it kā jau bija uz pēdām. *Lācis V. KR, VIII. R. 1973, 320.*

— .. vēl Maksims staigā brīvi. Bet ne ilgi, mēs esam uz pēdām. *Bels A. Saucēja balss. R. 1973, 162.*

Viņam paziņots, ka spiestuvei esot uz pēdām un visi slepenie materiāli steidzami jāizvācot un jānodod citam. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 172.*

— .. Man liekas, Zīle, ka esam tavam tēvam uz pēdām, — Rolands teica, apkampis viņu. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 98.*

DZĪT [sadzīt] PĒDAS kādam [*reti* kāda PĒDAS], *retāk* kaut kam. *Neatlaidīgi meklēt, gūstīt kādu, censties uzzināt, izdibināt, kur kāds, kaut kas atrodas.*

«Par uradņiku gan man negribas: skrej nu caurām naktīm kā suns, zagļiem pēdas dzīdams.» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 61.*

Tomēr kriminālpolicija neatlaidīgi dzina pēdas veiklajam blēdim, līdz atrada, ka tas ir Oskars Briedis un strādā akcijsabiedrībā «Ceplis». *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 136.*

Vairāk nekā gadu bij dzinis pēdas vecajai draudzes grāmatai, līdz uzzinājis, ka tā kara laikā evakuēta uz Tērbatu un nomesta universitātes bibliotēkas nevērtīgu mantu krātuvē. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 636.*

Trīsdesmitajos gados daži trūcīgi, bet uzņēmīgi studenti lekciju naudas sagrabināja, gatavodami lētticīgiem pilsoņiem ciltskokus. Studenti teicās iet uz arhīviem un dzīt pēdas attiecīgā pilsoņa senčiem — kaut vai līdz sešpadsmitajam gadsimtam. *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 23.*

No Berlīnes atbraucis viens glezniecības entuziasts, tas dzen pēdas slavenību darbiem. *Bendrupe M. Upe izkāpj no krastiem. R. 1957, 54.*

Jau otrā dienā visās avīzēs bija lasāms, kā kriminālpolicija sadzinusi pēdas veiklajam ozolu meža krāpniekam Oskaram Briedim. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 136.*

Šis svešais slimnieks, izrādījās, bija ilgi un neatlaidīgi mani meklējis, izbraukājis vairākas pilsētas, izprašņājis daudzus kara biedrus, vārdu sakot, darījis visu, lai man sadzītu pēdas. *Muižnieks I. Fabulas un stāsti. R. 1959, 148.*

«Pagaidām nav izdevies vainīgos uzzināt,» Hartviss atzinās. «Bet stāsta, ka vainīgie bijuši kaut kādi zemnieku svārkos pārģērbušies kūdītāji, kas ieradušies no Rīgas. Tad nu ejiet tagad sadzeniet viņu pēdas!» *Zariņš M. Kaugurieši. R. 1975, 35.*

Tā kā par Tomsonu viņam nebija ne mazākās jausmas, kur viņš dzīvo, tad arī viņam neizdevās sadzīt tā pēdas. Ja jau nezina, kur dzīvo, tad mežā ātrāk kādu saķersi nekā Rīgā. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 165.*

Nedēļas laikā Garšins sadzina pēdas vairumam .. inventāra.. *Lācis V. Raksti, VIII. R. 1961, 67.*

Tikai reti spilgtākie gadījumi asi, asi iespiedušies atmiņā, bet daudz kas izdzisis; palikušas tikai miglainas kontūras. Tagad jaucas pa atmiņām, sak, kur un kad tas bija, bet grūti pēdas sadzīt... *Greste J. — Rūdolfs Blaumanis laikabiedru atmiņās. R. 1962, 155.*

Vienīgi dažs ganiņš, kas tuvumā nīka pie pāris govīm un aitu pusduča, pārstaigāja avoksnaino nogāzi, lai sadzītu pēdas kādai zemenei vai aveņu saujai. *Kalndruva M. Avots. R. 1974, 6.*

Un ej nu sazini un sadzen pēdas tādam tikumam un paradumam, kādēļ cilvēks sveicinot noliec galvu. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 82.*

IET (STAIGĀT, MĪT) kāda (*bieži* TĒVA) PĒDĀS. *Sekot kāda paraugam, turpināt kāda tradīcijas, aizsākto darbu.*

Vai nu tieši visiem Zītara dēliem vajadzēja iet tēva pēdās — kāds varēja palikt arī uz sauszemes un izmācītos par inženieri. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 112.*

Vienlaicīgi domāja arī par savu dēlu, šo vieglprātīgo puisi, kas nu jau gāja tēva pēdās — studēja arhitektūru. *Lāms V. Pavarda kungs Ašgalvis. R. 1982, 50.*

.. vajadzēja atgriezties laukos un gadu iet tēva pēdās — pastrādāt Tirzā par skrīvera palīgu. *Dzene L. Kārlis Sebris. R. 1967, 11.*

«Ai, dēliņ, dēliņ! Dievs to zina, kas no tevis iznāks, kad tu jau tagad dari man tādas bēdas? Kad tik tu neej tēva pēdās!» *Kosa J. Austrenī. R. 1975, 295.*

Pagāja gadi, nobeidzu draudzes skolu. Ko darīt tālāk? Vecāki gribēja, lai eju Ata pēdās — kļūstu par skolotāju. *Zariņš J. Mans darbs teātrī. R. 1974, 11.*

Būtu aplam vēlēties, lai visa tagadējā dzeja ietu tautas dziesmu pēdās, jo tas tomēr nepiepildītos. *Apsīšu Jēkabs. — Latviešu literatūras kritika, I. R. 1956, 167.*

— .. Es esmu jau piektais mācītājs Treimaņu ciltī, un ar Dieva palīgu mans dēls staigās manās pēdās. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 10.*

Dēls tas ir! Viņa vietnieks... Jaunais Krauklītis, kas staigās tēva pēdās... Tā ir tā jaunā paaudze, kas turpinās uzsāktos ceļus tautas labā... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 628.*

— .. Studēt medicīnu, staigāt sava slavenā tēva pēdās? *Saulītis B. Profesora Vecapiņa dēli. R. 1957, 32.*

«.. mans tēvs bij godīgs cilvēks, kurš savu īpašumu ne ar kapeiku no svešas mantas nav pavairojis. Un es esmu apņēmies staigāt viņa pēdās.» *Blaumanis R. Izlase. R. 1968, 306.*

«.. Bet kad tu zinātu, kā tavam tēvam pēc viņa nāves klāsies, tev uzietu briesmīgas izbailes un tu nestaigātu tēva pēdās.» *Šmits P. XIII, 201.*

Vecā Stendera pēcteči ar saviem tulkojumiem no cittautu valodas un lokalizējumiem staigā sava priekšgājēja pēdās. *Klusais E. — Latviešu literatūras kritika, V, 1. R. 1962, 239.*

«.. Tagad mums vajag skolas. Nav vairs vecie vergu laiki, kur dēliem bija jāmin tēvu pēdās. Tagad arī vergu pēctečiem, ja vien tiem galva uz pleciem, visi ceļi vaļā!» *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 198.*

.. no koncertiem, teātriem, zaļumu priekiem un citiem attīstības līdzekļiem pie mums nav ne vēsts. Mēs, tā sakot, vēl minam vecās pēdās un nezin kad vēl pamodīsimies uz jaunu, jauku dzīvi. *Apsīšu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1925, 36.*

JAUKT (nojaukt, sajaukt) PĒDAS. *Traucēt ko noskaidrot, kavēt atklāt patiesību; maldināt.*

— Ja viņiem arī izdosies aizvest mūs līdz Rīgai, ko es gan neticu, tad gudriem mums vajag būt. Vilcināties, melot, pēdas jaukt, lai ievelkas garumā. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 325.*

Dienu un nakti Matulēns ar saviem kaujiniekiem pārvietojās no viena meža kvartāla otrā, lai jauktu pēdas. *Mežals A. Ziemeļvidzemes mežos. R. 1975, 103.*

— .. Manuprāt, nedrīkst zaudēt laiku. Katra minūte dod Vanadziņa slepkavam papildu iespējas paslēpties vai jaukt pēdas. *Kaijaks V. Vistu elks. R. 1967, 87.*

.. viņš bija uzvilcis kājās zvejnieku gumijas zābakus.., ko pēc padarītā nozieguma gribēja iznīcināt vai noslēpt kaut kur mežā. Tādā kārtā Dzelme cerēja nojaukt pēdas. *Lācis V. Ciems pie jūras. R. 1954, 212.*

Pēc priekšnieka toņa un baltās papīra lapas Vasariņš sprieda, ka joki nav. Ko gan pasākt, lai sajauktu pēdas? Vispirmā doma — visu noliegt! *Bels A. Saknes. R. 1982, 50.*

Kas tur smejas, vaid un sīc / Baigā debess laukā.. / Vai tas kādam pēdas jauc, / Sen ko gaida mājās? *Stērste E. Saules koks. R. 1972, 23.*

MELNĀ PĒDA. *Laiks, kad zemi neklāj sniegs.*

Līdz melnai pēdai, līdz sējas laikam viss jānoauž, jo tādu neslavu, ka audekls kā nekauņa stellēs stāvētu visu vasaru līdz nākamajai ziemai, māte vēl nav piedzīvojusi. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 56.*

Kamēr melna pēda, — zagļiem reize. *ME. III, 206.*

MĪT UZ PĒDĀM kādam. *1. Sekot. Sal.* MĪT UZ PAPĒŽIEM. *1.*

— .. ja okšķeris, kas tev visu laiku minis uz pēdām, pēkšņi atkrīt, draud arests. *Niedre J. Puškānu sala. R. 1961, 189.*

2. Sekot kāda paraugam, turpināt kāda tradīcijas.

«Darbu vadītājs arī vēl nenāk. Būs sācis mīt Pretsaules pēdās. Neveicas mums ar tiem priekšniekiem.» *Preilis E. Divu krastu ļaudis. R. 1962, 11.*

NĀKT (TIKT, NOKĻŪT) UZ PĒDĀM kādam, *retāk* kaut kam. *Iegūt nepieciešamās ziņas, sākt aptvert, kur kādu meklēt, kā noskaidrot vajadzīgo.*

Krampfs.. kā nevarēja, tā nevarēja dabūt rokā jaunlatviešu sazvērestības pavedienus. Beidzot viņš bija nācis uz pēdām Spundem, kuru tas nu sāka stingrāk uzraudzīt. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 209.*

Graufelds. [..] Jā, Imant, mūsu lietas nupat kļuvušas bēdīgas. Par rācijas iekrišanu zini? Gestapo tev un citiem biedriem nācis uz pēdām. Mani sūtīja brīdināt. *Anerauds J. Lugas. R. 1974, 75.*

Bet drošības dēļ viņš lika parakstīties uz kvītīm, lai priekšniecība nenāktu uz pēdām mūsu sīkajai blēdībai. *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 249.*

— .. Bet, iepazinies ar vēsturi, es nācu uz pēdām, ka senprūši, pie kuriem es piederu, nebūt nav vācieši. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 608.*

Ja karš viņu piespiež slēpt arī vēl paša dēlu, viņš to darīs, bet darīs to tik veikli un viltīgi, ka neviens netiks uz pēdām. *Kaijaks V. Bailes. R. 1977, 153.*

— Tātad Alfonam jau ir viena māja? Ko tad viņš vēl grib no Strautiņa purva?... — turpināja izjautāt prokurors, it kā ticis uz pēdām kādai blēdībai. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 468.*

Te sēžot Salates krastā, apmeklējot «Valašiņas», «Liepiņas», ejot pa ceļu uz «Riekstiņiem», vislabāk vari iejusties rakstnieka J. Jaunsudrabiņa brīnišķīgajā tēlu pasaulē, šķiet, tiec uz pēdām viņa apbrīnojamam vienkāršības noslēpumam. *Damburs E. K 1977, 197. nr. 4.*

Nedzirdētais savienojums žurnālistu ieinteresēja — kas tā par vielu, kādiem nolūkiem, kā tai «nokļūts uz pēdām».. *Purs L. Gaismas staru lokā. R. 1968, 218.*

NE PĒDAS (*arī* ne pēdu; ne par pēdu). *Itin nemaz, necik, ne mazākā mērā. Sk. arī* NE SOLI.

Čigāns nostājās un negāja ne pēdas tāļāk. *Šmits P. XI, 153.*

Viņi [latviešu delegāti] vairs ne pēdas nevarēja izkustēt no sava dzīvokļa, jo apciemojumi nāca cits pēc cita.. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 592.*

Lieldiena tuvu pie durvīm. Šoreiz viņa iekrīt ļoti agri martā. Bet sniegs vēl nav ne pēdas kustējies no savas vietas, tas stāv kā stāvējis, tāds pats gandrīz kā ap Ziemassvētkiem. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 268.*

.. pūce .. neatkust [no bērniem] ne pēdu. *Šmits P. I, 352.*

Ne pēdu mēs [latviešu delegāti] nekustēsimies no Pēterburgas, kamēr nebūsim savas tiesības izkarojuši!... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 605.*

Pavisam citu ko vajadzēja: mest fabrikā darbu pie malas, pieteikt streiku, uzstādīt savas prasības un nepiekāpties ne pēdu. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 1152.*

— Ko jūs te visas no manis gribat!? — viņš kliedza. — Viena jau aizbrauca raudādama. Otra sūta sveicienus. Trešā stāv un neatstājas no tevis ne par pēdu. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 212.*

SEPTIŅAS PĒDAS [ZEMES]. *Kapa vieta.*

.. mironim tiesības uz viņa septiņas pēdas garo zemes īpašumu, ko neviens nevar atņemt. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 496.*

— .. Es rīt kalnā pateikšu, ka vecā Mūrniece savas septiņas pēdas... savu mūža deputātu iztiesājusi... *Talcis Ā. Jaunības dienu pēdās. R. 1979, 105.*

— .. bet kāpēc manam tēvam, kas arī bijis karā, nav kritusi ne muiža, ne zemes gabals, ja neskaita tās sešas septiņas pēdas, ko saņem ikviens.. *Lāms V. Vienu avota lāsi. R. 1971, 100.*

.. viņu tēvi grūta mūža galā iemantojuši tikai tās sešas pēdas, ko dzimtene neliedz nevienam. *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 68.*

— .. Zeme, zeme... Kur tad tagad viņa ir? Stāv, kā stāvējusi, un pieticis viņas visiem: i Augustam, i Mikam, i mums — visiem iznāks tās septīnas pēdas, un neviens tukšā nav palicis un nepaliks. *Ezera R. Aka. R. 1972, 88.*

Meža-Eriņos es meklēju mieru (tolaik vēl naivi iztēlodamās, ka tas eksistē ne tikai zem septiņām pēdām velēnas). *Ezera R. Pati ar savu vēju, 1. R. 1982, 138.*

UZ KARSTĀM PĒDĀM. *Tūlīt, acumirklī, nekavējoties. Sk. arī* UZ PĒDĀM. *1.*

Viņš uz karstām pēdām sūta savu kalpu bēgļiem pakaļ. *Šmits P. III, 152.*

Nu šim prāts tūliņ priecīgāks, bildina Cibi turpat uz karstām pēdām par līgavu.. *Šmits P. VI, 153.*

— .. Vai pats vēl saimniekus tūlīt uz karstām pēdām gribi piesaukt! *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 25.*

Vienvakar, sastapusi Teipu dārziņā pie puķu laistīšanas, mazā izņēma tam ūdenskrūzi no rokām, laistīja dobīti krustu šķērsu un vienu otru «smuku» puķi uz karstām pēdām pārstādīja citā, «labākā» vietā. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 243.*

Krējums tak bij tā visusaldākā kāre! Tā aprija visas citas tālklīstošās un nenoteiktās kāres pēc skābenēm vai cietām ērkšķogu pogām, jo krējuma kāri bij iespējams apmierināt tepat uz karstām pēdām. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 293.*

.. Ilze kopā ar Ingu Regutu apskatīja izraudzīto dzīvokli.. un turpat uz karstām pēdām norunāja, kā to iekārtot. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 257.*

Nekur citur Tomariņos lielā spoguļa nebija, tikai Lauras istabā, un Vija, tikko pārradusies no Upesgala, tūlīt ienāca ar jauno kleitu pār roku, lai uz karstām pēdām pielaikotu. *Ezera R. Aka. R. 1972, 247.*

— Un ja nu viņa apķērusies un sākusi pavaicāt. Uz karstām pēdām pieķertu melos. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 224.*

UZ PĒDĀM. *1. Tūlīt, acumirklī, nekavējoties. Sk. arī* UZ KARSTĀM PĒDĀM.

«.. Celies un brauc uz pēdām projām. Tavs saimnieks jau pagalam; šī pils ir briesmīga slepkavu bedre.» *Šmits P. X, 316.*

Kad viņš ceļā iedomājās, ka aizmirsis Ezergailienei nobučot roku, tad uz pēdām apsviedās apkārt un gribēja doties atpakaļ, tomēr laikā atģidās, ka šodien kļūda vairs nav izlabojama. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 58.*

Tad feldfēbelis izsaucis vārdā Celmiņienes vīru un Andra mātes dēlu. Uz pēdām lai taisoties līdzi! Neļāvuši ne lāgā apģērbties. *Kosa J. Dienas tveicē. R. 1969, 71.*

— Ārā! — viņš uzbrēca.. — Uz pēdām laukā no mājām, smakas lai te nepaliek! *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 341.*

P a i j a. Grozāties, pīļu mātes! Ēst, ēst nesat!

P l a s k a. Vai, vai, piemirsu! Man jau gardumiņš būs saviris. Tūlīt, tūlīt!

P a i j a. Tūlīttūļa! Vai būs uz pēdām? *Brigadere A. Pasaku lugas. R. 1956, 105.*

Iedeva trešo ābolu apēst, slimniece uz pēdām vesela. *Šmits P. VIII, 146.*

Viņš bija stipri noguris un vēl jo stiprāki apreibis un aizmiga uz pēdām. *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 225.*

— Šis un Cīrulenes kučieris, mani ieraudzījuši, nu tā ieskatās, ka abi mani bildina. Nesaku ne vienam jā, ne otram: ko es tā uz pēdām un viena bez vecāku ziņas lai saku? Man tad nebija vēl deviņpadsmit gadu. *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 67.*

K a r a l i s. [..] Un, kaut ar pēdējais tas ubags būs, — / Uz pēdām Gundegu par sievu gūs! *Brigadere A. Pasaku lugas. R. 1956, 242.*

Mežsarga atvesto sievu viņa uz pēdām izdzina no mājām. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 315.*

Viņas princips arī nebija dot uz pēdām to, ko prasa. Kādu mazu lietu jau arvien vajag nokaulēt... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 713.*

— .. neatliekami vajadzēja parādu atdot, — un proti, uz pēdām! *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 66.*

— .. Šinī lietā lai būtu vislielākā disciplīna. Klausīt uz pēdām. *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 419.*

Bet kā tu viņus rokā dabūsi? Aizto ikkatrs šaujamierocis, liels vai mazs, kaleit taps atrasts pie iedzimtā, būs iemesls, lai viņu uz pēdām nošautu.. *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 315.*

Viņa uz pēdām aizrāva Reinsoni pie priekšnieka un pēc tam uz karceri. *Brodele A. Marta. R. 1965, 286.*

Mirkli cīnījos ar impulsīvu vēlēšanos uz pēdām atsaukt Līviju un piespiest, lai viņa cilvēkam, kas joprojām viņu tik augstu vērtēja, izstāsta visu par savu ļauno spēli ar Vanadziņu. *Kaijaks V. Vistu elks. R. 1967, 200.*

Uz tām pēdām Grieta klāt no istabas, iekliedzas visā galvā: «Ūja zvērs, ūja! Nupat maziņos nogalos!» — un aizskrien, brēkdama, lai tēvs nākot bāriņus paglābt. *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 13.*

Tātad nelaikā viņš te ieradies, to viņš sajuta asi tūlīt. Vai tad negriezties uz tām pēdām atpakaļ un iet tālāk? *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 331.*

2. kādam. *Cieši aiz kāda, neatpaliekot.*

Pa reizei Ieva piecēlās, pagāja līdz olnīcas galam un tad nāca atpakaļ. Cik tālu tad viņa zināja iet? Suns viņai uz pēdām sekoja, it kā viņš būtu daļa no viņas. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 209.*

Kalpone ienesa kafijas traukus, un Asara kundze tai sekoja uz pēdām. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 199.*

Bimšteina kompānija kā padevīgu kreditoru pulciņš sekoja viņiem [Niklāvam un viņa draugiem] uz pēdām. *Zariņš K. Spīganas purvā. R. 1981, 51.*

Augustam sāka likties, ka viņam visur kāds seko uz pēdām, visur... *Grīva Ž. Ugunskuģis. R. 1961, 91.*

Drusts nokomandēja: — Uz muižu! Pats skrēja pa priekšu.. Tie trīs kā pustraki traucās uz pēdām pakaļ. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 257.*

Čuinis neredzams tagad raganai uz pēdām vien pakaļ. *Džūkstes pasakas. R. 1980, 256.*

.. neviens no savas slavas nekur nav aizbēdzis. Laba vai ļauna, tikpat uz pēdām. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 144.*

PEKA

BŪT UZ PEKĀM. *Sk.* BŪT UZ KĀJĀM.

DABŪT UZ PEKĀM kādu *sar. Palīdzēt atgūt veselību; izārstēt. Sk. arī* DABŪT UZ KĀJĀM. *1.*

Tad no Pēterburgas nāca ekstrā vilciens ar profesoriem un dakteriem, līdz dabūja atkal slimnieku uz pekām. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 400.*

Galvenā [ārste] izpētīja mani un apstiprināja: gripa, jāguļ. Sāku atkal kunkstēt, ka rīt pienāks zvejas traleris.. Vai nevar kaut kā dabūt uz pekām? *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 42.*

LAIST PEKAS VAĻĀ. *Sk.* LAIST KĀJAS VAĻĀ.

TIKT UZ PEKĀM. *Sk.* TIKT UZ KĀJĀM.

PEKLE

KĀ PEKLĒ. *Sk.* KĀ ELLE.

TRIEKT PEKLĒ. *Sk.* TRIEKT ELLĒ.

PELAVAS

IZPUT KĀ PELAVAS VĒJĀ *niev. Saka, ja ļoti viegli un ātri tiek zaudētas materiālas vērtības, nauda.*

Nauda, ko bija tik skopi krājis vai netaisnā ceļā ievilcis, nu izputēja kā pelavas vējā! *Sēlis R. Vinardu tirāns. R. 1973, 131.*

— Rietumos neviens kapitālists tā neatļautos pinckāties [nemākulīgi celt], viņš nozāģētu zaru, uz kura pats sēž, izputētu kā pelavas vējā. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 390.*

KĀ PELAVAS *parasti akuzatīvā, niev. Saka, ja ko ļoti viegli izklīdināt, arī izšķiest, izputināt, iztērēt.*

Tā arī mēs ar kaimiņu bērniem svētdienās vai arī pa darbdienu dienasvidiem bieži vien sarīkojām krievu-turku karus un krietni izcīnījāmies. Bet reizi Brangaļu Nabags visu mūsu karapulku izklīdināja kā pelavas viens pats ar nelielu kārkla vicu. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 339.*

Un drīz vien būs tik stiprs, ka āža ragā salieks to zviedru jaunekli un viņa leģionu izkliedēs kā pelavas. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 501.*

— Izputināt Kerenska valdību kā pelavas! — puiši klaigāja sasauktajā protesta mītiņā. — Lai Kerenskis pļauj, ko sējis! *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 293.*

Tas tikai esot bijis vīrs, naudu šķiedis kā pelavas. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 289.*

Kad draugi ilgu laiku bij nolūkojušies laimīgajos cilvēkos, kas ar naudu varēja strādāt «kā ar pelavām», Krustiņš pēdīgi piegrūda Paulam pie sāniem, un abi no spēlētājiem atvirzījās nost. *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 57.*

NAUDAS KĀ PELAVU. *Sk.* NAUDAS KĀ PELU.

PELE

ACIS KĀ PELEI; PELES ACIS. *Saka, ja kādam ir ļoti mazas, šaudīgas acis.*

Uzstāja pameklēt mīkstu vistas spalviņu un ilgi turēja to mirējam pie mutes un deguna, dzirdēt viņa nedzirdēja, bet toties acis ņipras kā pelei. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 170.*

.. vecene gadu sešdesmit, vilnas lakatu ap galvu, zem kura šaudījās mazas, žiglas acis kā pelei. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 11.*

«Jūs netaisiet tādu paziņas seju, kad ieraugāt mani! Tas glumais kantorī izliekas neredzam, bet acis viņam šaudās kā pelei. Uzkalpot grib...» *Upīts A. KR, VIII. R. 1959, 517.*

.. tur sēdēja.. vecītis ar retu, sirmu bārdeli un nemierīgām peles acīm — cietuma mācītājs. *Kurcijs A. Vienkāršā dzīve. R. 1959, 29.*

Vītolienes peles ačeles pievērsās sainītim gultā. — Mātei gan laikam šis tas no drēbēm palika pāri. Kur tu viņas liksi? *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 291.*

AUSIS KĀ PELEI; PELES AUSIS. *Saka, ja kādam ir ļoti laba dzirde.*

Un, kad ārā aiz mājas stūra es saklausu steidzīgus soļus, ausis man kļūst dzirdīgas kā pelei.. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 156.*

Ar visu vecumu man ausis kā pelei. *Belševica V. Nelaime mājā. R. 1979, 127.*

Pie durvīm klauvē. Aināram ir labas ausis, īstas peles ausis, viņš mazu troksnīti dzird pa lielu gabalu. *Zigmonte D. K 1972, 8. nr. 28.*

Pamanījusi, ka dēls reizēm ieiet kalpones istabā parunāties, māte sev vairs nenovēlēja vārgo miegu, bet turējās nomodā un klausījās peles ausīm, un, padzirdējusi iečīkstamies durvis, devās jo bargi rāties. *Kalndruva M. Pēdas gar krastu. R. 1986, 56-57.*

KĀ PELE SLAZDĀ. *Saka, ja kāds pēkšņi, negaidot nokļūst bezizejas stāvoklī, ja ir ļoti nobijies, uztraucies.*

Bet lielās skriemeļa acis palika vaļā: tās zvēroja visvairāk tur uz pagulti, un laupītājs tagad bija kā pele slazdā. *Šmits P. III, 306.*

Dzelzs vārti aizkrīt, un mēs esam kā peles slazdā. *Sēlis R. Burši un zeļļi. R. 1965, 160.*

Ieskrēju kā pele slazdā. Paša vaina, vairāk nekas. *Saulītis B. Jaunības gadi. R. 1956, 42.*

Es uztraukumā drebēju kā pele lamatās. Briesmīgs brīkšķis liecināja, ka āra durvis ir izlauztas. *Grīva Ž. Antistāsti. R. 1966, 74.*

KĀ PELES AUSĪ. *1. Ļoti labi, bez rūpēm un grūtībām (dzīvot).*

Neviens viņus vairs nespīdzina, katram — paldies Dievam — savs zemes stūrītis, katram savs pulciņš lopu un bērnu, dzīvo, es saku, kā peles ausī... *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 122.*

Ļaujat man pār jums valdīt, tad jūs varat dzīvot tik mīksti un klusi kā peles ausī. *Kaudzīte M. Atmiņas no «tautiskā laikmeta» un viņa lielākiem aizgājušiem darbiniekiem, I. Cēsīs—Rīgā 1924, 81.*

.. bet apakšniekiem pie viņa klājās labi jo labi — tie dzīvoja kā pa peles ausi. *Šmits P. VIII, 423.*

2. *Saldā miegā, netraucēti.*

Šurp nākot, vēl krogā ar iegāju, gribēju uz tā grūtā darba kādu lāsīti pie sirds, bet visi vēl gulēja kā peles ausī. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 191.*

KLUSS KĀ PELE. *Sk.* KLUSS KĀ PELĪTE.

NE PELES ALĀ. *Nekur (nav miera, glābiņa).*

«.. Kad vecā dabūs zināt, ka es te rādījis Elzas bildi, tad man ne peles alā miera nebūs.» *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. R. 1982, 251.*

— Gribēju jau izprasīt kolhozam mašīnu, bet tad, es domāju, visi sāks tincināt: kas tas ciemos braucējs un kā, un es jau melot nemāku, pastāstīšu — tad tev nebūs miera ne peles alā. *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 108.*

Labi vismaz, ka tā bija Paulīne pati, kas vaļā palaida, citādi man ne peles alā nebūtu glābiņa no pukstēšanas un vaidēšanas. *Belševica V. LM 1977, 41. nr. 4.*

— .. Esmu pārliecināta, ka tu pati to [mieru] ne peles alā vairs neatradīsi. *Zigmonte D. Hammurapi likumi. R. 1968, 87.*

— .. Mums ne peles alā nav dvīgas [glābiņa] no tā spiega. *Janševskis J. KR, VII. R. 1933, 1335.*

«To nu gan ne! Tad jau rītā par mums tā smiesies, ka padvīgas [patvēruma] ne peles alā nedabūsim.» *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 204.*

VAR PELI DZIRDĒT. *Saka, ja ir ļoti klusu.*

Maizniece ar pozu piespiedusies pie palātas durvīm, kā no negaisa bēgdama un nezināmā, kur slēpties. Koridorā varētu peli dzirdēt. *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 129.*

Neviens neatbild ne vārda. Ne skaņas nedzird. Peli varētu dzirdēt pa grīdu skrejam. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 169.*

VĒLK KĀ PELE ALĀ *arī 1. un 2. pers. Saka, ja kāds rūpīgi vāc un glabā visu iespējamo priekšdienām.*

Kā pele alā viņš bija savilcis garāžā it visu, kas kādreiz varētu noderēt klientu mašīnām. *Stankevičs A. K 1978, 5. nr. 89.*

Alsviķī, savās «Laiviņu» mājās, vilku kopā kā pele midzenī. Man te bija desmitiem galvaskausu... *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 178.*

Mariņa bija noskatījusies, ka cilvēka dzīvē viss kas noder, tāpēc kā pele vilka savā lādē, ko vien varēja aizsniegt. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 66.*

PELĪTE

KLUSS (klusi, klusu) KĀ PELĪTE (*retāk* PELE). *Ļoti kluss, tāds, kas skaļi nerunā, netrokšņo.*

Ienācis, skolotājs pārlaiž baltas acis pāri, — kā tad, visi klusi kā pelītes. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 152.*

Cepurītes noņēmuši, klusi kā pelītes vīri sēdēja gar sienām, sarunājās čukstēdami un bikli klusēja. *Lācis V. KR, I. R. 1970, 193.*

— .. Tagad labāk esi klusa kā pelīte un nepīksti! Patlaban tādi laiki. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 178.*

— Viņa ne vārda ar mani nepārmija.

— Nē! Viņai tāda daba — klusa kā pelīte. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 149.*

— Par mani tu esi bez bēdu, es būšu kluss kā pelīte. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 127.*

Mēs sēdējām klusi kā pelītes un skatījāmies, kas te notiks. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 66.*

Māte mani bargi aprāja, un es izturējos tagad klusi kā pelīte. *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 123.*

.. stundās visi sēž klusu kā pelītes. *Cīrulis G., Imermanis A. Sestās klases dārgums. R. 1955, 22.*

Krišjānis Kalniņš pasludināja, ka tam [Laurim] jāatstāj sapulce. Koška un Gerle uzreiz klusu kā pelītes. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 782.*

Konduktors man bija piekodinājis uzvesties klusu kā pelītei, jo es tagad braucot kā zaķis, kam no visiem jābaidoties. *Salenieks E. Roberts Zalāns. R. 1958, 144.*

— Nu tad nāciet iekšā, — Irisa atļāva, — bet lai būtu kā pelītes! *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 167.*

— Bet tad ir kārtība! Dienvidū — [bērni] čupā kā pelītes, nepīkst, nevienu netraucē. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 122.*

Pēc mēneša Tarzāns panāca, ka, ejot pie galda vai gulēt, zēni bez kāda uzaicinājuma kļuva klusi kā peles un pa kāpnēm un gaiteņiem neskrēja bļaudami un trokšņodami. *Rudzītis M. Raksti, II. R. 1979, 157.*

Daža laba neuzticīgāka sieva kļuva klusa kā pele un nelīda ļaužu acīs.. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 335.*

PELNI

KAISĪT PELNUS UZ GALVAS. *Paust nožēlu par savu vainu, trūkumiem.*

Un ko tad darīt — vai piekāpties tāda priekšā, iekšēji nepiekrītot, bet ārēji kaisot pelnus uz savas galvas, atzīstot pat neesošas kļūdas? *Brodele A. Uzticība. R. 1962, 269.*

Latviešu literatūrā nav tāda situācija, ka mums būtu jākaisa pelni sev uz galvas. *Auziņš I. LM 1983, 20. nr. 7.*

Visu varēja nokārtot mierīgi — īstajā brīdī palocīt muguru un īstajā brīdī pakaisīt pelnus uz galvas. Izlaipotu. *Lapsa J. K 1975, 2. nr. 54.*

Klijāns. Mūsu zemīte nu īsteni būs pagalam.. Kā Ījabam jāvelk maiss mugurā un jākaisa pelni uz galvas. *Zālīte E. Spēka avots. R. 1951, 6.*

PELUS

NAUDAS KĀ PELU (PELAVU); NAUDAS KĀ VELNAM PELU (PELAVU). *Ļoti daudz naudas.*

— .. dzeramas naudas nežēloja, tā ka naudas viņam kā pelu. Pačinkstina tikai kabatā!... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 118.*

Tādai raganai māja un naudas kā pelu. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 372.*

Skaidas pēc brīža pārvēršas dukātos, un nu Krišum jau pa trešam lāgam atkal nauda kā pelus. *Šmits P. VIII, 71.*

Jauneklim mājā pārejot, tēvs priecīgs prasīja: «Ai, dēliņ, kādi tev skaisti svārki! Vai maizi arī pārnesi?» — «Maizes un naudas kā pelavu!» dēls sacīja, lai laižot tik roku šā kabatā, tad tūliņ redzēšot. *Šmits P. IV, 141.*

.. [teātrī netrūka arī] no krievu aprindām bagātais tirgoņa dēls Kamarins, kam naudas kā pelavu.. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 186.*

— .. Tad es, brāl, pelnīšu naudu kā pelavas un dzīvošu kā īkstis pa taukiem. *Kurcijs A. Atmoda. R. 1957, 222.*

Drīz viņiem vien puse Rīgas piederēšot. Tur sevišķi esot viens tāds vecpuisis. Namdaris vārdā, kam jau tagad naudas kā velnam pelu. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 393.*

— Brālīti balto, prūsim vajaga būt naudas kā velnam pelu.. Kas var izskaitīt tos simtus un tūkstošus, ko.. samaksāja prūsim par precēm? *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 365.*

Puisim bija naudas kā velnam pelus. *Šmits P. XV, 76.*

«Nāc, Sproģi, sauc tad pusstopu,» Stūrmanis mudināja, «tevim jau naudas kā velnam pelavu!» *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 80.*

Tam bija notāra kantoris un naudas vairāk kā velnam pelavu. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 184.*

Naudas [Zvirbulim] kā velnam, bet māte pēdējo kapeiku zeķē un zem gultas maisa. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 133.*

— Naudas viņai ir kā velnam, — Ilgona sacīja ar sīku skaudības toni. *Zigmonte D. Bites dzēliens. R. 1985, 30.*

PĒRKONS

DEVIŅI PĒRKONI *sar. Izsaucas izbrīnā, pārsteigumā, neapmierinātībā, sašutumā, dusmās.*

«Deviņi pērkoņi! Kāda padoma tad jūs meklējat?» *Purapuķe J. Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes. R. 1925, 213.*

— Nu tu deviņi pērkoņi!... Zibenis! Kāds velns tevi atspēris taisni šurp? *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 29.*

— Deviņi pērkoni! — jaunais Vende rūca, kad tači bija pārcilāti. Lomu ciemā nosvēra: viņi bija nozvejojuši vairāk nekā simt kilogramu labu nēģu. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 48.*

— Tu... tu mani nenoraidi...

— Kāpēc tu tik savādi runā?

— Deviņi pērkoni, tad taču viss ir kārtībā! *Lācis V. KR, IX. R. 1973, 397.*

— Deviņi pērkoni! Tad ta karsta diena! *Gregri V. J. Latvijas karalis. R. 1989, 68.*

— Šovakar taču pie direktores mazas viesības..

— Deviņi pērkoni! Pavisam piemirsu. *Grigulis A. Dzejoļi. Stāsti. Lugas. R. 1956, 557.*

KĀ (KAUT) TEVI PĒRKONS (DEVIŅI PĒRKONI) SASPERTU *sar. Izsaucas, paužot nepatiku, neapmierinātību, sašutumu.*

Z e b e. [..] Bija [Atim] tāds nelāga paradums vienādiņ daudzināt: «Kaut tevi pērkons saspertu...» *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 8.*

Puisis nekā vairs nesaprot — pa jokam vai nopietni. Un vispār, nekad ar viņu [Ilzi] nevar pie prāta tikt. Viņš jau pūlas no pagājušās vasaras — nekā. I laba, i ļauna, kā ar visiem. Saspertu tevi deviņi pērkoni! *Ezeriņš J. Stāsti un noveles. R. 1962, 269—270.*

KĀ PĒRKONS. *Saka par ļoti bargu, skaļu, varenu balsi.*

«Klusu!» Šiliņš, uzšāvies kājās, kā pērkons iesaucās un bargi uzlūkoja demonstrantus. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 777.*

— Klētiņas durvis pievērtas, un tā es klausos. Bubinās, bubinās — uzreiz šis kā pērkons: tagad vienu ādu velkot nost, kad atbraukšot jaunais lielkungs, tas trīs. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 147.*

.. pašaizliedzīgā tēvamāsa mūs abus ar brāli izmocīja cauri grūtajiem skolas un studiju gadiem Rīgā: aprūpēja, rāja, mizoja, brīžam kā pērkons ducināja, brīžam kā saulīte labināja. *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 21.*

— Stāvi klusu, Ramba! Tagad stāvi klusu! — Zvans grāva kā pērkons. — No tevis nevar iznākt cilvēks, jo tev nav nekā svēta. *Saulītis B. Kad zeme atveras. R. 1966, 183.*

Sape ir maza, resna un skaļa kā pērkons! *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 196.*

Piemēram, J. Baumaņa svainis Aleksandrs Štrauhs — vīrs kā ozols un balss kā pērkons. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 773.*

K a n k a r i n o. Tie tūkstošiem pa ielu ielām plūst, / Un viņu balsis skan kā pērkoņi! *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 251.*

Iesākumā viņa balss bija rāma, bet tad aizvien pieņēmās skaļumā, līdz pēdīgi dārdēja kā pērkons.. *Vanaga R. Fantoma sāpes. R. 1971, 9.*

— Nu — — mācītāja balss iegraujas kā pērkons zemajā garaiņu un nelabas smakas pilnā telpā. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 210.*

«Ā — tad tāds tu esi!» viņš kliedza pērkoņa balsī, atkāpās un aizvilka gaisā svešajam krustu priekšā. *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 113.*

KĀ PĒRKONS (PĒRKOŅA SPĒRIENS, GRĀVIENS) NO SKAIDRĀM DEBESĪM; KĀ PĒRKONA SPĒRIENS (GRĀVIENS); *arī* KĀ (ZIBENS SPĒRIENS) NO SKAIDRĀM DEBESĪM; KĀ ZIBENS SPĒRIENS. *Saka, ja kas ļoti pārsteidz, ir pilnīgi negaidīts.*

Pēc tam kā pērkons no skaidrām debesīm nāca mopēdu zādzība. *Gulbis H. K 1976, 1. nr. 27.*

Un tad kā pērkons no skaidrām debesīm — paziņojums no Maskavas: esmu [K. Sebris] apstiprināts Glostera lomai. *C 1975, 63. nr. 4.*

.. kādu dienu viņu ielika cietumā. Daudziem tas bija tikpat kā pērkona spēriens no skaidrām debesīm. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 403.*

Tieši tad,.. kad komponists bija guvis īstu gandarījumu par paveikto, kā spēriens no skaidrām debesīm nāca pēkšņs, nepārprotams apvainojums muzikālā zādzībā. *Stankevičs A. Dvēseles atbalss. R. 1978, 138.*

Svilpienam piebiedrojās otrs, tad trešais, nodunēja dobji brīkšķi, un skaņu jūklis piepeši izveidojās par melodiju, kas pārsteidza kā pērkona grāviens no skaidrām debesīm un lika apstāties. *Saulītis B. Līdz pēdējai taisnei. R. 1963, 259.*

Naudas atprasīšana viņiem likās kā pērkoņa spēriens, no kā abi bijās un kas katru brīdi bij gaidāms. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 451.*

«Kārlis cietumā! Viņš izšķērdis pagasta naudu!» — šāda vēsts tikpat kā pērkoņa spēriens satrieca Līziņu. *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 459.*

Skolnieka Pētera Lauča apcietināšana bija kā pērkona spēriens visās Valmieras skolās.. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 121.*

Tagad pats liktenis draudēja ar tādu varbūtību [palikt vienai], tas nāca pēkšņi, kā pērkona grāviens, un pārsteidza viņu nesagatavojušos. *Lācis V. KR, XVIII. R. 1977, 240.*

«Es šo dēvēto raganu tomēr precēšu.» Klātesošiem šī ziņa nāca kā zibens no skaidrām debesīm. Izstieptiem kakliem tie.. vaļējām mutēm raudzījās Andrejā. *Leimane I. Vilkaču mantiniece. R. 1943, 236.*

Un tad pēkšņi negaidot kā zibens no skaidrām debesīm šis neizprotamais noziegums. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 93.*

— Tavai Inesei radies cits Vikiņš, domāju, ka tu zini.

Tas trāpīja kā zibens no skaidrām debesīm naivā puiša karstajā sirdī. *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 268.*

Kā zibens no skaidrām debesīm pa visu brigādi izplatījās vēsts, ka brigadieris Robis un Janka sakāvušies. *Grigulis A. Trešā brigāde. KR, II. R. 1963, 273.*

— Šļūtene ir nogriezta!

Tas bija kā zibens spēriens no skaidrām debesīm. *Vāczemnieks L. Veco vraku noslēpums. R. 1973, 135.*

.. Klāva Spilvas intrigas viņu bija ķērušas kā zibens spēriens no skaidrām debesīm. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 145.*

— Vai jūs vēlaties, lai mēs atrokam jūsu dēla kapu? Šķirsts ir tukšs!

Vecajam Vītumam tas bija zibens spēriens no skaidrām debesīm. *Grīva Ž. Ugunskuģis. R. 1961, 86.*

Zāra! Kā viņa uz to skatītos? Katrā ziņā tāda vēsts par rozēm viņai būtu pārsteigums, kā zibeņa spēriens. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 583.*

Pēc tam viņš [Juris] paziņoja Tenim, ka tas varot dabūt savai zemei piegriezumu no meldera laukiem.. Šī ziņa Tenim nāca kā zibens spēriens. *Grigulis A. Dzejoļi. Stāsti. Lugas. R. 1956, 196.*

Tas nāca kā zibens spēriens. Kas no šīs sievietes būtu gaidījis tādu valodu! *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 18.*

Skaidrība reizēm ķer cilvēku kā zibens spēriens, reizēm tā ienāk smadzenēs lēni, pa pilienam. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 271.*

LAI PĒRKONS (ZIBENS) NOSPER (sasper) MANI, *retāk* KAUT PĒRKONS (ZIBENS) NOSPERTU MANI *sar. Izsaucas, ko apzvērot, apliecinot, ka teiktais ir patiesība.*

H a r d e r s. [..] Trūktu tev dūšas, tad lai pērkons mani nosper, ja es neiepilinātu šīs zāles šī nelieša biķerī.. *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 170.*

— .. Lai pērkons mani uz vietas nosper, ja vēl kur rastos otrs tik labs un varens kungs kā Auzudruvas barons! *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 1128.*

— Ja mēs neatdodam, tad lai mūs pirmais pērkons nosper, jā, nosper! — Virulis nozvērējās. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 315.*

«.. Tādi grēka darbi gan nesodīti nepaliks — lai mani pērkons nosper, ja tā nebūs!» *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 12.*

Lai kaut vells paliekot par stenderi un lai viņu sasperot pērkons un jods, kopš šī, kā saka, vēsturiskā brīža viņš vairs neņemšot mutē ne lāses un ne grama un sākšot ievērot arī diētu... *Ezera R. K 1976, 8. nr. 20.*

— .. Kaut mani nospertu pērkons, ja es [Kaupo sieva] laistu pasaulē bērnus, kuru tēvs sēž pie dzīru galda kopā ar zemes ienaidniekiem. *Kalniņš J. Mūžība. R. 1971, 73.*

— Tā, vai zini, nav sieva. Tas ir automāts. Ložmetējs. Viņa — lai zibens mani nosper, ja es meloju, — izrunā vismaz pusduci vārdu sekundē. *Kalndruva M. K 1969, 8. nr. 86.*

LAI PĒRKONS NOSPER; KAUT (KA) PĒRKONS NOSPERTU kādu *sar. Izsaucas, ļaunu vēlot, lādoties, dusmojoties.*

— .. Es Rasas nemaz nebaidītos, ja es viņa tik labi nepazītu, ja tik daudz no viņa nezinātu. Lai pērkons viņu labāk nospēris! *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 240.*

«.. Vai zini, Jēriņ, cilvēki ar tevi nemierā! Runā, ka tu tikai izliecies slims.» [Saka Degsnis.]

Te Jēriņiete kā dzelta atsprāga no dēla gultas, pieskrēja Degsnim klāt un sāka kliegt: «Ak tā, ak tad cilvēkam slimot vairs nebūs brīv!... Lai viņi aizrijas paši ar savām mēlēm, tie nešķīstie meļi! Lai viņiem kājas nopūst, tad zinās godīgus cilvēkus aprunāt! Lai viņus pērkons nosper, gultā guļot!» *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 67.*

Kaut tevi pērkons nospertu! *Šmits P. XV, 120.*

Čigāns spārdīdamies, lamādamies un ar džindžalu sizdams, turas pretī, bet tas neko nelīdz, un melnais kungs velk viņu arvien jo dziļāki ūdenī. Beidzot bailēs un dusmās čigāns iekliedzas: «Ka tevi pats pirmais pērkons nospertu!» *Šmits P. X, 124.*

PĒRLE

KAISĪT (BĒRT) PĒRLES CŪKĀM PRIEKŠĀ. *Dot iespēju gūt, iepazīt ko labu, skaistu, vērtīgu kādam, kas nav tā cienīgs, nespēj to novērtēt.*

— Kur tam vecim bija prāts?! Tādā čūksnā celt namu ar bodi ir tas pats, kas cūkām kaisīt pērles. Grozies, kā gribi, ūtrupe deguna galā. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 27.*

— Tad es tev atbildēšu vecvecā līdzībā: nevajag pērles kaisīt cūkām priekšā, — tante Anna bija patiesi noskaitusies un piecēlās uz iešanu. — Tā daļa jaunatnes, kas, kā tu saki, nesapratīs Blaumaņa Kristīni, nav Blaumaņa mantiniece. *Sakse A. Nokaltis zars. R. 1968, 172.*

— Ek, Augustiņ, bībelē stāv rakstīts: nekaisiet cūku priekšā pērles! Ko, vai nesaprati? Ah-tā... *Salenieks E. Vēstures ratu griez arī tu! R. 1978, 105.*

Tad tā viņam jāaiziet no tautas, pie kuras bij braucis tādā sajūsmā un ar tik lieliskiem nolūkiem! Pērles cūkām bij izbēris priekšā. Jā, taisni cūkām! Dubļiem tie apmētājuši to augstāko, to lielāko — tautas un tautību ideālu. *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 454.*

PĒTERIS

AIZIET PIE PĒTERA *sar. Nomirt.*

— .. es gribu zināt, kā Antons nomira. Šodien dzirdēju paslepšus valodas, it kā mans dēls esot aizgājis pie Pētera no pārdzeršanās. *Kūlis Ē. K 1974, 6. nr. 78.*

— .. Ārsts ieteicis atturēties no bērniem, bet viņa to manam tēvam baidījusies teikt, tāpēc arī pēc manas piedzimšanas vārgusi, vārgusi, kamēr aizgājusi pie Pētera. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 85.*

— .. Ģederts jūnija beigās evakuējās. Viņš vai nu ir tajā pusē, vai jau pie Pētera. *Saulītis B. Strēlnieka dēls. R. 1960, 122.*

— Bet klausies, — pie mums atklīda ziņa, ka tu esot devies pie Pētera? *Upmale V. Mežkroga gravīras. R. 1982, 171.*

Otrā dienā.. no ieslodzīto vidus paņēma divus Kazdangas puišus. Parkā nošalca šāvienu zalve..

— Rīt, draugi, arī mēs brauksim pie Pētera! — vakarā Zingbergs noteica un bezgala skumji pasmaidīja... *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 444.*

AIZSŪTĪT PIE PĒTERA kādu *sar. Nogalināt, nošaut.*

— Atpūtīsies tad, kad fricis tevi aizsūtīs pie Pētera, tur esot ierīkoti smalki pēļi, — nodaļnieks atrunājas. *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 181.*

— .. aizsūtīt pie Pētera jau var tikai vienreiz. *Kolbergs A. Arnolda Zandes cigarete. R. 1969, 105.*

— Bet tu gan proti ņemt uz «muškas» [šautenes grauda]!»..
— Vai ta mazums pasaules karā praktizējām!
— Jā gan... Vai mazums tika pie Pētera aizlaists! *Eiduks J. Pārbaude. R. 1969, 199.*

JOKU PĒTERIS *sar. Cilvēks, kam patīk jokot, jokdaris.*

Priekš kādiem simtu gadiem šai pilī dzīvojis labs kungs, kas bijis liels joku Pēteris. *Šmits P. X, 149.*

— Laikam mežsargs liels joku Pēteris?..
— Nē. Tāds viņš nelikās. Drīzāk atstāja vientiesīga cilvēka iespaidu. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 985.*

PIEAUDZIS

KĀ PIEAUDZIS. *Saka, ja kas ļoti labi piegulst, turas stingri klāt, nav atdalāms, ja kāds ilgāku laiku nekustīgi atrodas vienā un tai pašā vietā.*

Zābaciņš stāv kā pieaudzis pie kājas. *Šmits P. VI, 131.*

Dzeltenas kurpes ar neredzēti biezām zolēm un zili baltas strīpainas zeķes pēdai kā pieaugušas. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 568.*

Paraustīja pat statiņa cepuri, bet tā turējās kā pieaugusi. *Grigulis A. KR, II. R. 1963, 293.*

.. viņai no Auriķu puses jāja pretī brašs un izveicīgs jātnieks, kurš zirga mugurā sēdēja kā pieaudzis. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 237.*

S a r g s. To gredzenu nevar dabūt! Nevar nomaukt tam nabagam no pirksta. Ir gluži kā klāt pieaudzis! *Rainis J. KR, IX. R. 1980, 503.*

Cepurienei likās,.. ka svešajiem vajadzētu tikai sēsties ratos un braukt pojām. Bet viņi palika mierīgi sēdot, kā pieauguši pie sola. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 134.*

.. [Ansis] stāvēja tur [pie naudas mijēju galda] katru dienu, noliecies pār naudas čupu, kā pieaudzis pie galda. *Skalbe K. Pasakas. R. 1957, 67.*

PIEBĀZTS

KĀ PIEBĀZTS *bieži savienojumā ar* pilns, *sar. Ļoti pilns, pārpildīts.*

Beidzot ķēniņš saka: «Ilgāki to nevaru vairs izturēt, katru dienu mana pils ar preciniekiem kā piebāzta.» *Šmits P. X, 191.*

Sila krogā viņiem nebija nekur atstāties, jo visas malas bija pilnas kā piebāztas. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 82.*

Krogs pilns kā piebāzts, kaut kur piesēst ne ko domāt, arī pie bufetes nevarēja klāt tikt. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 250.*

Ap pusnakti restorāns bija viesiem kā piebāzts. *Poruks J. Reālistiski stāsti. R. 1953, 60.*

Baznīca līdz durvīm bij kā piebāzta. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 598.*

Pie pajumtes — t. i., pie kādas istabas — šādās dienās tikt ir tiešām laimes gadījums; jo lai citādi kā, bet šajās dienās visas viesnīcas ir tik pilnas kā piebāztas. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 240.*

«Zaldātu kā gružu! iesaucās Žanītis. «Pat kroņa muižas kā piebāztas!» *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 477.*

Skatītāju zāle bija pilna kā piebāzta. *Zālīte E. Agrā rūsa. R. 1956, 107.*

Šaurā garderobe ir kā bāztin piebāzta. Klusa dudināšana, čalas, un tur jau skaļi smiekli. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 687.*

Maija sākumā visi jūrmalas vilcieni bāztin piebāzti. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 517.*

Autobusi kā piebāzti. Tik tikko dabūjām biļeti. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 59.*

Parasti klusie ceļi šoreiz bija pilni kā piebāzti. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 205.*

Tagad visi vizinās motorratos, ielas kā piebāztas. *Kalve A. Vēja kaņepes. R. 1973, 45.*

.. baznīcas krogs bij cilvēku kā bāztin piebāzts. *Blaumanis R. Izlase. R. 1958, 177.*

PIEBURTS

KĀ PIEBURTS. *Saka, ja kas notiek neizprotami, neatvairāmi, ja kas ļoti piesaista.*

Velna kalps palicis pie laktas kā pieburts. *Šmits P. IV, 34.*

Patiesi, pienācējam bij zaldāta mētelis mugurā! Ieva nodrebēja, kā pieburta tā stāvēja uz vietas un skatījās pienācējā. *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 144.*

Kā pieburtam arvien gribējās būt Ieviņas tuvumā. *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 136.*

Oskars no pirmā brīža turējās Sila tuvumā kā pieburts. *Lagzdiņš V. Teltis pie upes. R. 1958, 33.*

Viņam bija pretīgas šīs bailes. Viņš nicināja sevi par to, ka tās viņā iemājojušas, bet atbrīvoties no tām nespēja. Tagad pat — šīs nelādzīgās bailes klāt kā pieburtas. *Kalndruva M. Tīrumā. R. 1963, 151.*

Draņķis ir reimatisms, tas caur izmirkušām zolēm būs klāt kā pieburts. *Kalve A. Radu raksti. R. 1981, 161.*

PIECI

NEDOT NE PIECI par kaut ko *sar. Neuzskatīt ko par vērtīgu; nebūt drošai pārliecībai par kaut ko.*

Par godīgu rokasdarbu te neviens nedeva ne pieci. Jauni laiki! *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 96.*

— Gan jau kapteinis to nolaidīs uz grunts... Es nedodu ne pieci, ka tas jau noticis. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 284.*

Atskārtu, ka viņš par manu ideju vairs nedeva ne pieci. *Ezera R. Pati ar savu vēju, 1. R. 1982, 15.*

.. iztēlojos rāpšanos uz malkas, par kuras krāvuma noturību, kā saka, neviens nedeva ne pieci.. *Ezera R. Slazds. R. 1979, 33.*

NETEIKT NE PIECI. *Sk.* NETEIKT NE ČETRI.

ŠE PIECI *sar. Saka, sniedzot roku.*

— .. Nu, še pieci!

Viņš padeva roku .. un .. izgāja no istabas. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 201.*

PIEDEDZIS

KĀ PIEDEDZIS (PIEDEGA) *sar. Tāds, kas neatstājas no kāda; tāds, kas nekustīgi atrodas vienā un tai pašā vietā.*

«.. Bet tēvs vien bij tā kā piededzis pie tā Oļiņa [precinieka], jo tos dziedātājus viņš bij no laika gala iecienījis un tiem vien visu pa prātam darīja.» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 25.*

Tuvumā vairs neviena, tikai klētnieks kā piededzis vezumā, nedrīkstēdams pakustēties. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 142.*

Līp kā piedega klāt. *ME. III, 243.*

PIEDEGA. *Sk.* **PIEDEDZIS.**

PIEDURKNE

ar ATROTĪTĀM (*retāk* ATLOCĪTĀM, ATBRAUCĪTĀM) PIEDURKNĒM (ROKĀM) *sar. Dedzīgi, ar pilnu atdevi (strādāt, darboties).*

Rodas iespēja redzēt visu kopumā, un atkal ar atrotītām piedurknēm var veidot uzveduma kompozīciju. *Akurātere L. M 1970, 1. nr. 41.*

Darba netrūka. Varēja strādāt atrotītām piedurknēm un nopelnīt glītu rubli. *Kalndruva M. Avots. R. 1974, 193.*

Prata [A. Čaks] strādāt ar uzrotītām piedurknēm un savā reizē priecāties. *Damburs E. Zv 1981, 21. nr. 18.*

Virtuvē smaržoja nule nokāsti kartupeļi, plakšķēdams vārījās pildījums asins desām un cepās aknas. Māte ar Alekša sievu Sofijas tanti rāvās atlocītām piedurknēm. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 127.*

Viņš sīki iepazinās ar visu, konstatēja vajadzības un trūkumus un ķērās pie darba, kā mēdz teikt, atbraucītām piedurknēm. *Lācis V. KR, XIV. R. 1975, 346.*

.. strādāja nedēļām un mēnešiem, neatrāvušies no rakstāmgalda, tā sakot, atrotītām rokām. *Damburs E. K 1973, 1. nr. 118.*

Katram gribējās būt žēlojamam, pasaudzējamam, katram gribējās labāk ļauties mīļam vārdam nekā atrotītām rokām doties apšaubāmā cīņā par savu taisnību. *Viese S. Pasaules dziesma. R. 1973, 173.*

Lesings, rokas atlocījis, cīnījās pret klasicisma principiem un prasīja sava laika reālistisku režisora skatījumu. Šodien atzīst, ka tas bijis vienīgais pareizais ceļš. *Grigulis A. Vēstules dzejniecei Kamilai. R. 1981, 49.*

ATROTĪT (*retāk* ATLOCĪT, ATBRAUCĪT) PIEDURKNES (ROKAS) *sar. Dedzīgi ķerties pie darba.*

— .. Tātad rīt jūs ķeraties pie lietas?

— Atrotīšu piedurknes un sākšu. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 54.*

Bet tagad vajag atrotīt piedurknes un stāties pie darba! Bijušajiem cīnītājiem jāapraksta partizānu kustība Latvijā. *Paegle V. Laikabiedra stāsts. R. 1980, 21.*

Te ir kur atrotīt rokas un strādāt, lai atrisinātu lielus .. uzdevumus.. *Kalniņš J. Pa gadu kāpnēm. R. 1966, 288.*

Viss būs sagrauts, visur būs postaža, vajadzēs atrotīt rokas un ķerties pie atjaunošanas darba. *Vanags J. Vēstules no tālā ceļa. R. 1978, 42.*

Dzejnieks Pelēkais māj no Sibīrijas: ripo pie manis, atlocīsim piedurknes abi «Sibīrijas Cīņā». *Salenieks E. Neizlaid airus no rokām. R. 1975, 78.*

Vācu laikā man savā branžā darba nebija, bet nu atbrauki tikai labi augstu rokas. *Grants J. Maijs atnāca janvārī. R. 1969, 35.*

LAIZĪT PIEDURKNI kādam *vienk. Bučot roku; zemoties kāda priekšā.*

Mežā arī Pridriksons nodzīvojis ilgus gadus, pūšļojis, būris un zobojies par klaušu ļaudīm. Tiem neesot ne jēgas, ne dūšas. Kungiem un baznīckungiem laizot piedurknes un aplaupot paši sevi un savus bērnus; lūdzot tos, kas pat godīgi latviski runāt neprotot. *Kurcijs A. Cūkgans. R. 1956, 42.*

— Piedurkni laizīt tā nolādētā tauta māk, bet arī naktī uzglūnēt kaut kādā Ķīsuma gravā un nosist. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 36.*

«.. ir jāprot iznesties, kā tas brīvai un turīgai kārtai pienākas. Ne vairs kungu priekšā līst un viņiem piedurknes laizīt.» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 103.*

PIEKALTS

KĀ PIEKALTS. *1. Saka, ja kāds ilgāku laiku nekustīgi, neizkustināmi atrodas vienā un tai pašā stāvoklī.*

Pēteris atgriezās savā istabā un kā piekalts stāvēja pie loga, ar vanaga acīm sekodams cielaviņai, kamēr tā pazuda aiz dārza ābelēm. *Sēlis R. Vinardu tirāns. R. 1973, 45.*

Nē, skatienā nav ļaunuma, uzbrukt tāds nedomā, tikai skatās, skatās un stāv kā piekalts durvīs. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 80.*

Tagad puišelis, galvu nodūris, stāvēja kā grīdai piekalts un laikam čukstēja burvju vārdus, lai zeme pavērtos un aprītu viņu. *Vilks Ē. Zaļais koks. R. 1960, 197.*

Bet kā piekalts viņš sēdēja pie sava galda un akli raudzījās ģeometriskās figūrās, bet neatrada apmierinājuma.. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 30.*

Publika palika sēžot kā pie krēsliem piekalta.. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 554.*

Gauķi esot lieli jājēji: tie sēžot zirgam mugurā kā piekalti. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 47.*

Sprīdītim Meža māte iedeva nūjiņu, kas pie tās pieķērās, palika kā piekalts. *Skujiņš Z. Zibens locīšana. R. 1978, 142.*

Puika beidza astoto klasi, bet, kā tika mehāniskajās darbnīcās, tā pie virpas kā piekalts. *C 1974, 74. nr. 4.*

2. *Saka, ja acis, skatiens ilgstoši nenovēršas no kāda.*

Līziņa turēja grožus, bet viņas acis bij kā piekaltas pie zaļumiem pušķotā zārka, kas gāzelēdamies virzījās pa grumboto ceļu. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 472.*

Slimnieks tā savādi smīn, acis kā piekaltas seko katram ārstes vaibstam. *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 167.*

«Vilks!» iešāvās prātā zibenīga doma, un Grāpītis sastinga, ka ne bārdas mats nekustējās. Tikai skatiens kā piekalts sekoja zvēram, kas gandrīz līšus līda nevērīgi aizgājušo mednieku pēdās. *Vanags J. Meža dziesma. R. 1976, 85.*

.. viņa pameta acis uz pusaugu zēnu, kas stāvēja pie loga bez svārkiem un kā piekalts raudzījās uz blāzmoto debess malu.. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 290.*

Grigors neviļus bij uzcēlies kājās. Kā piekalts lūkojās vaļējā logā. Nē-ne! — viņa apziņa kliedza pretim tam, kas tur bij dzirdams. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 746.*

PIELAULĀTS

KĀ PIELAULĀTS *sar., iron. Pārlieku saistīts ar ko, tāds, ar ko pastāvīgi ir kopā.*

Miķelis ar bagāto zemgalieti mūs atstāj un aiziet pa bērzu aleju. «Kā pielaulāts!» pukojas Leja un vedina mūs uz restorānu parkā. *Kurcijs A. Atmoda. R. 1957, 179.*

Katra meita, kas tur salīgta par saimnieci, tam ir kā pielaulāta. *Sēlis R. Silaines muiža. R. 1958, 106.*

— .. Tāds nelabojams un neizglītojams laucinieks.. Bet ar tiem prastajiem, ar tiem fabrikas blūzniekiem — kā brālītis, kā piesiets, kā pielaulāts! *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 938.*

— .. Tu esi pie tā nolāpītā dīvāna kā pielaulāts. *Kalniņš J. Savādnieki. R. 1979, 124.*

NEBŪT PIELAULĀTAM *sar., iron. Nebūt uz mūžu saistītam ar ko.*

— Amats nevienam nav pielaulāts .. — ironizēja Ozols. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 483.*

— Vai tas matainis pagastam ir pielaulāts? — priekšstrādnieks kliedza..

— Man domāt, kā ievēlēja, tāpat var nosviest, — ratnieks piekrita. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 135.*

— .. Tev ir rokas, galva uz pleciem, pie institūta neesi pielaulāts. *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 133.*

PIELIKT

NE [KO] PIELIKT, NE ATŅEMT. *1. Saka, ja kaut ko nevar mainīt, grozīt.*

Tas, kā dēļ viņi šurp nākuši, guļ, lūk, te klētiņā uz dēļiem. Ar to vajadzēja tikties, to vajadzēja redzēt, bet dzīvie nevar notikušajam nekā vairs ne pielikt, ne atjemt. *Kosa J. Dienas tveicē. R. 1969, 37.*

«.. Kāds katrs ir, tāds ir, tur jau nevar neviens ne ko pielikt, ne atņemt.» *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 24.*

Īstā dzeja parādīsies kā dzeja, lai tā būtu tērpta prozā vai ritumā, un atskaņas te nevarēs nekā pielikt, ne atņemt. *Apsīšu Jēkabs. — Latviešu literatūras kritika, I. R. 1956, 165.*

— .. Tas, ko jūs man stāstījāt, noticis pagātnē, bet pagātnei piemīt tā nejaukā īpašība, ka tur vairs nekā nevar ne pielikt, ne atņemt. *Dripe A. Cietā galva. R. 1970, 123.*

2. Saka, ja ko atzīst par ļoti labu, pilnīgu.

Melderis pazina savu sievu un zināja, ka viņas aprēķini aizvien bija precīzi. Tur neko nevarēja ne pielikt, ne arī atņemt. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 160.*

— .. Viņš ir zelta dēls, ne tur ko pielikt, ne atņemt. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 551.*

Nav jau neveiksminieks Mucenieku Ješka, bet zvejnieks tāds, ka ne pielikt, ne atņemt. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 271.*

Piere augsta, seja bez grumbām, āda balta. Viss savā vietā, ne ko pielikt, ne atņemt. Pat skauģi manu māti Veroniku dēvē par skaistuli.. *Gāliņš H. LM 1980 , 32. nr. 5.*

PIELIPIS

KĀ PIELIPIS. *1. Saka, ja kāds cieši, neatlaidīgi turas kā tuvumā, ieinteresēti, uzmācīgi seko.*

Viņš cēlās iet, Bite, kā pielipis, steigšus līdzi. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 493.*

Pa svētdienām gan Leo čāpoja mājās, kur mazais Kaspars viņam kā pielipis, ne soli vairs neatiet sānis. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 54.*

Kamēr mīklu gatavoja, Valts klāt kā pielipis. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 8.*

— .. viņš nekad nav jūs mīlējis, nav turējies pie jums kā «pielipis»... *Kaijaks V. Vistu elks. R. 1967, 180.*

Jēri lielajām [aitām] turējās klāt kā pielipuši, tikai pa reizai tādā kā putna balstiņā ievaidēdamies. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 17.*

.. tad [Oļiniete] sāka stāstīt atkal no jauna gan par naudu, gan par mantu, ka šo sugai ejot nauda tīri kā pielipusi visur līdz, kurp vien kāds pagriežoties. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 25.*

2. Saka, ja kāds ir kam cieši piekļāvies, nekustīgi atrodas vienā un tai pašā stāvoklī, ilgu laiku nenovēršas no kā.

Par nokrišanu nebij bēdas. Kā dadža galviņa viņa ieķērās abām roķelēm zirgam krēpēs un sēdēja kā pielipusi. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 117.*

Velns gribēja laisties vēl līdz centram, lai redzētu, vai tur gāja viss, kā pienākas, bet pēkšņi apdomājās un palika kā pielipis pie Degļu mazmājiņas pakša. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 368.*

Kā pielipis grāmatai, nešķīrās no tās pat brīvstundās, bet, atrādoties skolotājam, bija nedrošs, uztraucās, bieži vien sapinās un... apklusa. *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 133.*

Sēž vai pielipis uz krēsla.. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 249.*

— .. Latvietis nav vairs tāds, kas sēd pie zemes vien kā pielipis. *Kalniņš J. Rainis. R. 1977, 540.*

PIENAGLOTS

KĀ PIENAGLOTS. *1. Saka, ja kāds ilgāku laiku nekustīgi atrodas vienā un tai pašā stāvoklī.*

Ticis pie degšņu pagalēm, es tomēr apstājos. Tur bija tik tumšs. Likās, ka gar abām celiņa malām guļ pelēki vilki un trin zobus. Es apstājos un stāvēju kā pienaglots. Tālāk nedrīkstēju iet un atpakaļ griezties vēl mazāk... *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 186.*

Un šis te, kura rokai viņa [Līze] bija samulsumā pieķērusies, kāpēc tas stāvēja kā pienaglots, vai nevarēja steigties pakaļ savai īstajai? *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 9.*

Iegāja un sarāvās tā, ka lampa skanēdama sadrebējās. Kā pie grīdas pienaglots, palika stāvam. *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 91.*

Juris atver durvis un paliek kā pienaglots stāvot. Jauna, mīļa sieviņa ar skaistu puisēnu klēpī! *Purapuķe J. Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes. R. 1925, 196.*

.. gribējusi skriet, bet palikusi kā pienaglota — un kur aklā naktī bez ceļa lai skrietu! *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 42.*

Bet Jukums vairs nekustas no vietas. Viņš sēd pie galda kā pienaglots un baidās pat galvu pacelt. Pēc Ilzes paziņojuma [viņa sarunājusi jaunu saimnieku] viņu sagrābis neizprotams īgnums. *Ezeriņš J. Stāsti un noveles. R. 1962, 281.*

Kad vecāmāte aukstajā virtuvē uz lielā galda taisa jaunu linu kodaļu, es vienmēr pamanos tuvumā un stāvu kā pienaglota. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 46.*

Daža laba ķēkša nolūkojās viņiem [kungiem] pakaļ un nodomāja smagu sirdi: «Kas tādiem nekait, bet tu cilvēks dzīvo kā pienaglots... nedrīkst ne ar beķera zēnu vai bodes puisi no otras puses ielas pie

vārtiem parunāt kādu liekāku vārdiņu, tādu mīlīgāku... Jau madāma saka: «Līzā, aber fui!...»» *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 172.*

2. *Saka, ja acis, skatiens ilgstoši nenovēršas no kaut kā.*

Ar katru mirkli Ritas satraukums pieauga, un kā pienaglota viņa raudzījās uz patilti, kur vajadzēja iznirt peldētāja galvai. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 292.*

Viņa skatiens kā pienaglots kavējās pie zirga. *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 121.*

PIENS

BALTS KĀ PIENS. *Saka par skaistu sievieti ar gaišu ādas krāsu, par ko ļoti baltu.*

Kur tad lai palika tās mātes meitas, kurām Rīgā bij nami un kuras bija baltas kā piens un slaikas kā niedres! *Blaumanis R. KR, III. R. 1958, 84.*

— Kur tas smukums, kurā vietā? Saki!

Bedrītes... apaļīgas. Vaigi balti kā piens... piens un asinis. *Zariņš M. ZV 1977, 23. nr. 28.*

Ienāca sieva. Tā bija neliela auguma, balta kā piens un ieapaļa kā plūme. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 150.*

Ienāca vēl viens konkurents.. Mati īsi apcirpti, ūsas pomadizētas, vaigs gludi noskūts, tuklu pakakli un balts kā piens! *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 238.*

Un krekls — tas ar tādu lielu, lielu apkakli atsists uz krūtīm vaļā, un krūtis — cik tās tumšas nodegušas saulē; nelaikim — cik to bija redzējis — krūtis bij piena baltumā. *Lerhis-Puškaitis A. — Tam labam būs augt. R. 1978, 69.*

BŪT LIELAJĀ PIENĀ. *Sk.* BŪT LIELAJĀ.

KĀ PIENĀ MAZGĀTS (MAZGĀJIES). *Saka par skaistu sievieti ar gaišu ādas krāsu.*

Tā bij vēl pajauna, glīta sieviete, augumā daudz ja pusgalvu īsāka par nelaiķi Grabažu Ingu, kā pienā mazgātu seju, kas likās brīnišķā kārtā rijas kvēpu nekad neredzējusi. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 472.*

Viņa ir kā pienā mazgāta, tik tuklas un baltas ir kailās rokas un kakls. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 481.*

Atveras balkons: dārzā nokāpj Doroteja (tāds Līču jaunkundzei tas vārds). Baltā blūzītē un balta pati, kā pienā mazgāta. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 296.*

Svētdienā baznīcā tīri kauns esot no citām saimniecēm, sevišķi no jaunajām, kas ne vien pašas esot kā pienā mazgājušās, bet kam pat aiz naga melnumiņa neesot. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 184—185.*

— Bet ir arī mūsu prēlene izaugusi varen daiļa: balta un maiga, kā no piena izlieta.. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 64.*

KUR PIENS UN MEDUS TEK *sar. Saka par vietu, kur valda labklājība, pārticība.*

Bet darbdienās.. draudzīgi pārspriedām.. par veco laiku godību.., par Kliģiem, kur tolaik piens un medus tecējis.. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 86.*

Es izvilku no kabatas kādas holandiešu tūristu firmas izdoto vadoni un sāku lasīt: «Vai jūs pazīstat polderu un vējdzirnavu zemi? Eiropas dārzu zemi, kur piens un medus tek?» *Grīva Ž. Ugunskuģis. R. 1961, 130.*

— Ja kungi vēlas atsevišķu kabinetu — var dabūt augšā..

— Zini nu, kā tur vēl izskatās!..

— O, kungi, tur jums būs otras debesis!.. Ja tikai maks tur, tad piens un medus tek! *Fīmbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 174.*

MĀTES PIENS AIZ LŪPĀM (lūpas; uz lūpām) kādam *sar. Saka, ja kāds tiek uzskatīts par pārāk jaunu, nenobriedušu.*

Pārzinis atrada pirmo vainīgo, sapurināja aiz matiem un teica, ka tādiem kucēniem, kam mātes piens aiz lūpām, pārāk agri par mīlēšanos domāt. *Ķuzāne L. Jūlijs Dievkociņš. R. 1980, 225.*

— .. Skuķim tāpat mātes piens aiz lūpām, bet jau grib precēties ar citas sievas vīru. *Svīre M. K 1977, 9. nr. 87.*

Droši vien šim pat sapņos nerādījās, ka kaut kādā tur latviešu zemē saulē izbalojušas un lietū izmirkušas ganu meiteneles, kam mātes piens vēl aiz lūpas un lupatu sega uz pleciem, jau taisās uz Pelešas pili. *Ķuzāne L. Zodiaka loks. R. 1975, 197.*

Kitija uzskatot klases puikas par knēveļiem, kam mātes piens uz lūpām. *Dinere C. Ugunsputna medības. R. 1976, 26.*

NETRŪKST NE PUTNA PIENA, TRŪKST TIKAI PUTNA PIENA *sar., iron. Saka, ja papilnam ir dažādi ēdieni, ja netrūkst nekādu labumu, ja pārpilnībā trūkst tikai īstenībā neesošā, ko jokojot, ironizējot var piesolīt.*

Un kurš gan atteiksies piedalīties kāzu godībās, kad tiklab Lielkūļos, kā Rabatos netrūks ne putna piena, jo, kur vajadzīgs, tur Mārcis un tāpat Marija nemaz nav skopmaņi, kā nelabvēļi aiz muguras par viņiem tērgā. *Zariņš K. Kaugurieši. R. 1975, 76.*

«Amalija mūsu vienīgā meita un mantiniece, viņai savu mūžu arī putna piena netrūks, par to es gādāšu.» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 243.*

Un gadījās pat, ka kāds augstas kārtas slimnieks, varbūt pat grāfs, kādu māsu iemīlēja un to apprecēja. Tad tā dzīvoja greznā pilī, brauca lepnā karietē un viņai netrūka ne putna piena. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 594—595.*

«Ir gan tai Lavīzei laime,» māju sievas sacīja. «Ir balta putna piena viņai netrūkst...» *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 172.*

Pārnākot jau mūs vareni samieloja, kas gan tur viss nebija uz galda, trūka tikai putna piena. *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 87.*

— .. Kā tad puikam pie Pārurdzietes trūka? Putna piena, un varbūt pat to viņa sadabūja. *Lanss Ē. Aicinājums ciemos. R. 1979, 23.*

Pate. Karašiņas pacepšu?

Paija. Negribu, negribu, negribu!

Pate. Nu, ko tad? Tad jau vai tīri putna piena mans bērns gribēs!

Paija. Jā! Putna piena gan! Dod putna pienu! *Brigadere A. Pasaku lugas. R. 1956, 106.*

Ne vien medu, putna pienu viņš būtu licis atnest, lai tikai ilgāk aizturētu Mirdzu un dabūtu parunāt par Zentu. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 171.*

PIENS UN ASINIS *sar. Saka par veselīgu sievieti ar sārti baltu seju.*

— .. Vai sieva jau ir? Ja nav, es tev sagādāšu tādu saimniekmeitu kā lāvu. Mums tur nāburgos viena tāda ir. Piens un asinis, es tev saku. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 401.*

Par trešo [meiteni] varēja teikt tos vārdus, kurus manā dzimtajā pusē vēl šodien lieto vecāki ļaudis, kad īsi jāraksturo veselīgas, jaunas sārtvaidzes, proti: piens un asinis. *Kalndruva M. Tīrumā. R. 1963, 229.*

— Neliels vīrelis, tāds kā kuprītis vis mugurā, bet madama kā blāķis, kā nozīdīta, piens un asinis. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 131.*

.. toties ar jo lielāku neatlaidību viņš mēģina tuvoties Klārai, apaļai sārtvaidzei, par kurām parasti mēdz sacīt — piens un asinis. *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 80.*

«Vazin, ir gan velna sievietis!» domā viņš sevī. «Re, kas par vaigiem — piens un asinis!..» *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 142.*

SAVILKT PIENU RAGOS; PIENS SAIET RAGOS. *Saka, ja govs norauj pienu.*

.. Valbienes Slaunei aizvakar notrūcis piens — kā ar nazi nogriezts, — tesmenis kā spainis — piena ne lāses. Teikt — ragos savilkusi, bet nav jau vairs Jāņu laiks. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 104.*

Kā karstā vasaras laikā govīm piens saiet ragos, tā tagad, lielajam salam pastāvot,.. ūdens sagāja zemes dziļumos.. *Virza E. Straumēni. R. 1989, 215.*

Piens ragā. *Kagaine E. Ērģemes izloksnes vārdnīca, 3. R. 1983, 56—57.*

Govīm piens ragos iet. *ME. I, 693.*

SILTS KĀ PIENS. *Ļoti silts (parasti ūdens upē, ezerā, jūrā).*

— Ūdens tagad silts kā piens. Pa dienām sešām viņiem [liniem] vajag būt mīkstiem. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 64.*

Darvošana parasti notika vasaras pirmajā pusē, bula laikā, kad nedēļas divas un vairāk no vietas pieturējās bezvējš un ūdens jūrā bija silts kā piens. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 8.*

Ūdens [strautā] tikko tek, ir silts kā piens, bet nelielu veldzi dod. *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 27.*

Pelde zilajā valgmē [ezerā] tiešām bija tīksma. Ūdens šķita remdens un maigs kā piens. *Plaudis J. Raksti, III. R. 1965, 151.*

— .. Tas nu gan ir savādnieks [nepeldas].. Tik karstā laikā... Ūdens kā piens. *Ērgle Z. Uno un trīs musketieri. R. 1970, 24.*

PIEPE

KĀ PIEPE *niev. Saka, paužot negatīvu emocionālu attieksmi pret kādu parādību un uzsverot darbības izpausmes augsto pakāpi.*

Tādēļ arī uz Lieni viņam nebija sevišķi labs prāts, jo tā esot sīksta kā piepe. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 276.*

Luško. Un tad saviebies kā tāds piepe, kolīdz par meistaru tika. *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 157.*

Un, kur Spruka, tur kā piepe turējās klāt Znotiņš. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 25.*

Taču Alberts negribēja Viljamu apbēdināt, viņš nojauta, ka Viljams savai mājai ir pieaudzis kā piepe. *Kolbergs A. Cilvēks, kas skrēja pāri ielai. R. 1978, 267.*

PIERE

ar DROŠU PIERI *novec. Ļoti droši, bravūrīgi; nekaunīgi (ko apgalvot, teikt).*

Glīti ģērbušies cilvēki labos restorānos ņēmās drošu pieri apgalvot, ka Stricka alus nekam nederot... *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 494.*

«Kad tik nu vedot tās olas nav vien sašķīdušas,» ieminas Daktu tēvs, uz ko es ar drošu pieri ņemos apgalvot, ka nebūs vis. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 158.*

Vaire-Vairogs pateicās, drošu pieri apgalvodams, ka tik traki jau laikam neies. *Zariņš K. Spīganas purvā. R. 1981, 92.*

Un tomēr ņemos apgalvot, ka dzīves attēlojums Poruka darbos ir tiešs un patiesīgs; ar drošu pieri to saku pat par vēl senākiem laikiem, par Gogoļa «Mirušo dvēseļu» pasauli. *Lāms V. K 1983, 7. nr. 141.*

— Ko nu klusē? Laikam nekādus melus vairs nevari izdomāt. Saki vien drošu pieri, ka gredzens tev bija pirkstā un es esmu tikai pārskatījusies, — Milda dusmojās, nevarēdama no vīra ne vārda sagaidīt. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 193.*

Drošu pieri Saša nosauc drauga vārdu, pirmo, kas iešāvies prātā. *Delle V. K 1967, 8. nr. 108.*

Ar drošu pieri viņš [Goba] apgalvo: «Jansons nonievā, izsmej tikpat tautas garamantas, kā arī viņas vācējus..» *Upīts A. — Latviešu literatūras kritika, IV, 2. R. 1960, 246.*

CIETA (BIEZA, STŪRA) PIERE *sar. Saka, ja kāds ir stūrgalvīgs, ietiepīgs, spītīgs, arī neapķērīgs.*

L e o n t a. [..] Visiem Derumiem vienmēr ir bijušas cietas pieres un biezas ādas. Ko noņēmušies, to arī dara! *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 248.*

— .. Ka ar tādu rīcību [Sausā ievēlēšanu Cepļa vietā] sabojās Latvijas labo slavu ārzemēs, par to šie krama pieres nemaz nepadomā. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 315.*

G u n t a [..]. Un... kāpēc tad visi Derumi tik tādi... nu, biezām pierēm? *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 249.*

.. darbā citas sievietes tāpat gremzās par saviem bērniem. Nu jā, visbiežāk tie bija puikas, tiem tās stūrās galvas un cietie pakauši. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 152.*

«Nu, protams, kas gan tev jāmācās! Tāpat tur nekas neiznāks. Tev pārāk bieza piere!..» *Brodele A. Upesciema pavasaris. R. 1948, 13.*

PA PIERI NEVIENS NESITĪS. *Sk.* PA GALVU NEVIENS NESITĪS.

RAUKT PIERI *sar. Paust neapmierinātību, dusmoties.*

Visvētraināk savu prieku tomēr izpauda Vilnis.. Tiesneši, protams, rauca pieres, bet Mellaču Vilnim neviens nevarēja aizliegt kliegt «urrā» un iebelzt Zigim pa muguru. *Saulītis B. Līdz pēdējai taisnei. R. 1963, 245.*

Novadnieki teiks ar smīnu, / Ka es krāsas sabiezinu, / Pārāk cenšos pieri raukt — / Tik daudz plenču Ērgļos nav. *Sirmbārdis J. K 1976, 5. nr. 19.*

Bet drīzi notika tas, no kā taisni viņi mājā baidījušies: laiks sāka tā vien kā pieri raukt un ārdīties. Kā likts ap pašu kalstamo brīdi saradās pie debesīm vai no visām pasaules malām mākoņi.. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 368.*

SKRIET AR PIERI (GALVU) SIENĀ (MŪRĪ, *retāk* CAURI SIENAI, CAURI MŪRIM). *Rīkoties nesaprātīgi, bez apdoma, censties izdarīt, panākt ko neiespējamu.*

Mengdens nebija histēriķis, kas par katru pārpratumu skries ar pieri sienā; viņš nebija zaķupastala, kas katrā paegļu pudurītī saskatīs apbruņotu laupītāju bandu. *Zariņš K. Kaugurieši. R. 1975, 80.*

Vienam mēģināt kaut ko lauzt vai pārgrozīt ir tikpat kā skriet ar pieri sienā. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 220.*

Nevajag sienā ar pieri skriet: / Dari ko darīdams, apdomā galu! *Saulītis B. Mūžīgā cerība. R. 1971, 101.*

Reinis Kuivītis visu, pie kā ķērās, darīja godprātīgi, tomēr, kā mēdz teikt, darba dēļ ar pieri sienā neskrēja un nost nesitās. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 168.*

— .. Ja ar pieri būtu jāizskrien cauri sienai, tu derētu par pirmo numuru, bet kad vajag prāta...

— Mārtiņ, — rūgts kamols man sakāpj kaklā. — Vai tu tiešām domā, ka es esmu tikai muļķa puika? *Saulītis B. Strēlnieka dēls. R. 1960, 161.*

— Pazemīgai tev jāmācās būt. Ar pieri sienai cauri neizskriesi. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 50.*

Šai ziņā Ceplis gribēja būt un arī bija saprātīgi tālredzīgāks par rūpnieku Oskaru Briedi, kas gājis pie finansu ministra kailām rokām un gribējis ar pieri caur sienu izskriet. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 34.*

— .. Es neesmu no tiem, kas ar pieri mūrī skries, un arī ne no tiem, kam viss vienalga. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 235.*

Faktus vajag novērtēt ar skaidru galvu, un ar pieri skriet mūrī nav ne gudrības, ne spēka pazīme. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 108.*

Tā arī šajā lietā jāpadodas liktenim, jo ar pieri cauri mūrim izskriet nevar. *Dorbe H. Brāļi, piecelieties. R. 1978, 99—100.*

«.. Nevar ar pieri / Triekties pret mūriem... / Dieva liktas valdības / Pamatus šķobīt.» *Rainis J. KR, I. R. 1977, 42.*

— .. Taisnība ir tā, bet, ja visi citi ir tam pretim, tad ir muļķība skriet ar galvu sienā. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 51.*

— .. Drīzāk kaklu lauzīsi nekā atbildēsi. Es šai ziņā skatos tā, ka ar galvu sienā nav jāskrien. *Grants J. Maijs atnāca janvārī. R. 1969, 35.*

Maizniece. Ūjūja-ūja! Vai nu ar galvu mūrī skries! — Tad kādā mucā tā [Gundega] ir audzināta! — Kraus ceļa vidū suķus [māla traukus]! Kas to redzējis? *Brigadere A. Pasaku lugas. R. 1956, 293.*

Sīmanis. [..] Nevienam taču negribas ar galvu mūrī skriet, ne arī ēst ceptus rāceņus, tikko tie no speltes izņemti. Lai atdziest, gan tad. *Paegle L. Lugas. R. 1947, 414.*

— .. Mums, tādiem ļaudīm, kam kas ir un kas savu maizes kumosu varam zaudēt, jāturas kopā pret tiem zinātnieku karstas putras strēbējiem. Viņiem nav ko zaudēt, un tādēļ tie gatavi skriet ar galvu caur mūri. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 542.*

— Nemēģini skriet sienā... Es ticu, reiz tu pametīsi savu mīlestību, tad, kad tu būsi liela izaugusi. *Zigmonte D. Jūras vārti. R. 1960, 113.*

UZ PIERES RAKSTĪTS kādam *bieži nolieguma teikumos, sar., iron.* *Redzams pēc ārējā izskata.*

Laikam [Renāte] skolota, bet ko īsti studējusi? Inženiere? Ko es prātoju, vai pēc izskata var zināt, uz pieres nav rakstīts. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 92.*

«.. kā viņus sauc, Dievs vien to zina, rakstīts uz pieres nebija...» *Talcis Ā. Manas raibās dienas. R. 1958, 90.*

Tur nevienam uz pieres nav rakstīts: godīgs vai blēdis. *Lapsa J. Atspīdumi ūdenī un citur. R. 1974, 80.*

Aizdomas tam rodas pret vienu un pret otru štāba darbinieku, bet pierādījumu nava — spiega vārds nevienam nav uz pieres rakstīts. *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 364.*

Vai tad viņam uz pieres rakstīts, ka vecpuisis? *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1970, 191.*

«Zemju cilvēks? — tas laikam man uz pieres rakstīts? Es domāju, ka labās drēbēs zemju cilvēks tāds pats pilsētnieks...» *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 469.*

— .. Man gribējās gan vaicāt, vai tad tās kundzes stādīsies man priekšā jeb vai viņām uz pieres būs rakstīts, kā tās sauc. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 147.*

PIESALIS

KĀ PIESALIS. *Nekustīgi; nekustīgs.*

Kalvicu Andrs, tas aizskrēja demonstratīvi, it kā tādu kastu krāvēju nekad nebūtu pazinis.

Brīdi Padegs pastāvēja kā piesalis. Tad samanīja, ka rokas paliek stīvas un ilgāk te pagalma vidū slaistīties nav iespējams. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 242.*

«Suņi!» — zaķītim ļipa kļūst auksta, viņš gribētu mukt, bet paliek uz stabiņa kā piesalis. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 319.*

Dusmas saskrej kaklā, gribas ko rupju pateikt, bet mēle kā piesalusi. *Kadiķis-Groznijs A. Rakstu izlase. R. 1956, 143.*

PIESIETS

KĀ PIESIETS. *Nekustīgi, mierīgi; nepārtraukti; nespējot atrauties.*

.. sēdējusi, jāsaka, kā piesieta, un asaras pašas no sevis sākušas ritēt. *Šmits P. XIV, 226.*

Bet sauli caur eglēm varēja vēl redzēt kā zelta bumbu krītam uz leju. Nez kur es pagriezos, nevar tak cilvēks kā piesiets uz vietas nostāvēt, skatos, bumbas vairs nav. *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 59.*

Vēl uz galda pastāvīgi bij, kā piesieta, balta, apaļa sālnīciņa rupju, mitru sāli iekšā. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 18.*

Acis viņam nemaz vairs nemirkšķinās, stāv kā piesietas. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 671.*

Dunduru laiks ir pāri, un govis ēd kā piesietas. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 103.*

Lopi ēd kā piesieti. Zīmaļa kļuvusi tik godīga, ka ap Lienīti vien grozās. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 67.*

Ozolā, tur nu būtu bijuši pūculēni ligzdā, bet vecā pūce tup klāt kā piesieta.. *Šmits P. I, 352.*

Citas meitas skraidīja ārpusē pa zaļo mauriņu un rotaļājās. Kā lai nu mana aukle viena pati būtu sēdējusi istabā kā piesieta pie bērna? *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 8.*

Lai sēž kā piesiets pie māsas, kas liek eksāmenus, pie tēva, kas guļ ar angīnu! *Ezera R. Saules atspulgs. R. 1969, 147.*

Lejassmeltēnu Jorģis, kas apprecēja Brīviņu Lauru, tikpat kā piesiets pie tām savām mašīnām, mājām piemeties vēl otrs saimnieks... *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 669.*

— .. Tāds nelabojams un neizglītojams laucinieks.. Bet ar tiem prastajiem, ar tiem fabrikas blūzniekiem — kā brālītis, kā piesiets, kā pielaulāts! *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 938.*

Viņam negribējās šo veltīgo domu [par dzimtenes likteni karā] domāt. Bet gars bija pie tās kā piesiets. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 543.*

Govis ēda kā valgā piesietas.. *Zigmonte D. Laintu lāsts. R. 1984, 111.*

Un man pašai brīnums, kāpēc es te vēl dzīvoju, kas mani šeit tur kā valgā piesietu. *Avotiņa D. Zuze. R. 1973, 82.*

KAS NAV PIESIETS *parasti savienojumā ar* ņemt, *sar., iron.* *Saka, ja kāds piesavinās, zog visu, ko tik var.*

.. Ķeizu zēni tika daudzināti kā tādi, kas mēģinot dabūt sev visu, kas neesot piesiets. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 138.*

— .. Ko tik nevelk mājās... Kas nav piesiets, mašīnā iekšā un prom! *Kalve A. K 1982, 2. nr. 82.*

Tirgojas uz velna paraušanu gan ar šņabi, gan cigaretēm, gan ar zaļajām ziepēm. Un sper visu, kas nav piesiets. *Saulītis B. Strēlnieka dēls. R. 1960, 98.*

Vissliktāk būtu tad, ja izrādītos, ka J. vecāki paši no savām darbavietām stiepj projām visu, kas nav piesiets.. *Sk A 1980, 18. nr. 5.*

Vai Kaupurs Amaliju mīlēja un gribēja precēt? Tādas domas viņš pēdējā laikā savā pakausī nemaz iekšā nelaida, bet ņēma, kas nav piesiets. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 111.*

MĒLE KĀ PIESIETA. *Saka, ja kāds aiz uztraukuma, bailēm, pārsteiguma nespēj parunāt, sākt sarunu.*

Irbe no tā [lielkunga uzkliedziena] sastinga kā miets, mute palika plaši vaļā, bet, cik ļoti arī pūlējās pa vaļējo muti kādu vārdu izvadīt laukā, tomēr nenāca ne skaņa. Viņam gāja kā grūtā sapnī, kur roku vai kāju grib kustināt, bet nekust, grib runāt vai kliegt, bet mēle kā piesieta. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 78.*

Viņš vēlējās izteikt saimniekam savu prieku, bet nevarēja vārdu atrast — mēle kā piesieta. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 243.*

Reižu reizēm viņa gribēja valodu uzsākt, bet mēle viņai bija kā piesieta.. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 152.*

Nu — runā taču! Pasaki viņai kaut ko, tālāk kā līdz tiltam jau nenāks! — Mārtiņš bikstīja sevi, bet mēle tikpat kā piesieta. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 216.*

Viņa brīnījās, ka vīrs neredz tādu aplamību, gribēja viņam to pasacīt, bet mēle neklausīja, tā bija kā piesieta.. *Vilks Ē. K 1973, 2. nr. 20.*

Sauks palīgā, — nevar: mēle kā piesieta pie žokļa. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 203.*

Bet visu vakaru man mēle bija kā piesieta pie žokļiem. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 95.*

PIESKARE

AIZIET PA PIESKARI *sar.* *Piedzīvot neveiksmi.*

Nekādu traku apdzīšanu mūsu šoferītis neatzīst, kaut liktos — drāz tikai garām, pretī nevienas mašīnas; pārāk labi Viktors pazīst

šejienes ceļus — asfalts kā noziests ar viltīgi glumu zemes ķepējumu, viens straujāks pagrieziens, un — aiziesi pa pieskari grāvī! *Luginska R. LM 1977, 17. nr. 10.*

.. vienā dienā, ko nu, nevis dienā, bet sekundē, sekundes daļā viss aizgājis pa pieskari, kā viņš sacīja, bijis vējā, cauri — un āmen.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 96.*

PIESTA

KĀ PIESTA. *Saka par ļoti pilnīgu sievieti, par ko ļoti resnu.*

.. Skaudības velns tā vien velk ar savu žulti aptraipīt citus. Ja pašam meita kā piesta.. *Salenieks E. Neizlaid airus no rokām. R. 1975, 249.*

Sirma sieva, smaga un apaļīga kā piesta, pukstēdama uzcēla zāļu deķī iesieto siena nastu uz kupicas vaļņa.. *Vilks Ē. K 1973, 2. nr. 12.*

.. viņa bija smuka un sārta kā biete, zema un resna kā piestiņa.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 215.*

Kājas kā piestas, rumpis kā kubuls, rokas kā ķeburaini celmi — tāds viņš nostājās Kaspara priekšā. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 343.*

PIGA

DABŪT PIGU *vienk. Gaidītā, cerētā vietā saņemt rupju atteikumu, noraidījumu, neko nedabūt.*

— Ja nav alus, tad, priekšniek, brauksim uz kantori pēc goda raksta. Vai tev blanku trūkst?

— Pigu tu dabūsi! *Birze M. Zv 1972, 6. nr. 19.*

— Pigu tu dabūsi! Uz blankas uzrakstīšu rājienu par dzeršanu darba laikā! *Birze M. Jauneklis ar skaņuplati. R. 1977, 108.*

Un ļoti bieži vajadzīgo iegūsti tikai ar nelikumīgām piemaksām... Ja uz to neielaidīsies, pigu dabūsi, simt gadu gaidīsi savu kārtu, veltīgi smilkstēsi par savu taisnību. *Lāms V. Trase. R. 1980, 198.*

— .. Tev, tāpat kā Elzai, gribētos mani izprašņāt. Nu, šauj, šauj ārā! No manis tu, lutausi, dabūsi pigu. *Kalndruva M. Avots. R. 1974, 100.*

PARĀDĪT PIGU kādam *vienk. Rupji, nievājoši noraidīt, izsmiet, piemānīt kādu, izjaukt nodomāto, atteikt kādam.*

— .. visu pēc taisnības: zeme tiem, kam tās nav! Muižniekiem, kas savās rijās un putekļos kalpinājuši latviešus, mēs parādīsim pigu. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 63.*

Bebris. Tātad tu arī domā, ka man vajadzētu būt par priekšsēdētāju?

Kļava. Vai nu tieši vajadzētu... Bet tu varētu tas būt.

Bebris. Man parādīja pigu. Kolhoza priekšsēdētājs ir Liene. *Zālīte E. Vārds sievietēm. R. 1950, 14.*

— Es trīs tādus kā viņš vienā reizē sēdināju grāvja dibenā. Vai tu neatceries, ka mana Līze tādam preciniekam parādīja pigu? *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 102.*

— .. Paņem, zaglis, kvartu, paēd par tavu naudu, padzer un beidzot [neuzrakstījis solīto lūgumrakstu] parāda tev pigu. Žuliks... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 61.*

— Re, Jaunmežvidi piederēja tavas saimnieces onkulim, kuram nebija bērnu. Nomira sieva, šie jau berzē rokas un priecājas, nu būs divas mājas kopā. Bet večuks paņēma jaunu sievu un parādīja šiem pigu. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 162—163.*

— .. Tu izgādā, ka viņš, nabags, arī tiek par cilvēku, un viņš tev par to vēl parādīs pigu... *Upīts A. KR, I. R. 1946, 265.*

— .. Vienīgi es vēlētos, lai tas pats Aizupju Juris būtu mūsu kāzās. Viņš man tik daudz palīdzējis grūtos brīžos, ka būtu grēks viņam tagad it kā pigu parādīt. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 272.*

— .. nekas mums vēl nav no tautas laimīgās nākotnes! Vēl arvienu velna vācietis rāda mums [latviešiem] pigu un sit knipjus uz deguna. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 748.*

PIKA

KĀ SVIESTA (PIENA, MĀLA) PIKA. *Saka par pilnīgu, veselīgu sievieti.*

«.. Vai pazīsti Meimuru Annu? Vai nav brūte kā sviesta pika, ir tu ņemtu viņu laizīdamies!» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 291.*

Korpulenta, balta kā piena pika, viņa sēdēja uz augsta krāģa. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 424.*

Meitietis kā mālu pika, viņa labu noēdies, bet gaidi, kad tāds tev saimnieka kanti turēs. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 228.*

PIĶIS

KAD (KA) TEVI PIĶIS *sar. Izsaucas, ja gadījusies kāda neveiksme, arī neapmierinātībā, sašutumā, izbrīnā, pārsteigumā.*

Vietām vēl noledojis trotuārs. Jāuzmanās, ka nepaslīd kāja.. «Kad tevi piķis, tikko nepakritu!» gājējs ierunājās zem sevis, kā daždien tāds pusvientulis. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 364.*

— Mūžīgā nevaļa, kad tevi piķis! — viņš nosūkstījās un atvadījās. *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 188.*

Izlobīto graudu čaulas zemkopis sabēris maisos un vedis uz muižu kungam. Nabadziņš drebējis vien, ka tikai kungs pats neiznāk pie izbēršanas. Nobraucis muižā. Ka tevi piķis! Kungs pats nāk pretī. *Latviešu tautas anekdotes. R. 1961, 21.*

KAD (KAUT) tur PIĶIS (DARVA) LĪTU *sar. Saka, uzsverot apņēmību ko panākt, lai notiek kas notikdams.*

Kungi pierunā tēvu, lai taču pie tāda šmurguļa puikas savu bērnu nelaižot. Bet princese pastāv, ka cita neņemšot, kad tur piķis lītu. *Šmits P. X, 536.*

Divi gadi es tur [uz papildu stundām pie skolotāja Josta] saskrēju savas krēslas un miega stundas, nepalaizdams garām nevienu reizi, varēja kaut vai akmeņi krist un darva līt no debesīm. *Kaufelds T. Sēkla nedeg. R. 1979, 38.*

Ukriju Zelma, pavērusies logā, nospļāvās. Pats nelabais tādu draņķi uzsūtījis! Domā mani iebaidīt? Kaut vai darva šovakar no gaisa lītu, savā vietā [uz izvadīšanu pensijā] būšu klāt kā deviņš. *Delle V. K 1977, 3. nr. 104.*

LAI PIĶIS PARAUJ (rauj); RAUJ (parauj) PIĶIS kaut ko, kādu *sar. Iesaucas neapmierinātībā, sašutumā, dusmās, vēloties ko neesam; saka, paužot vienaldzību pret ko.*

Tagad sadomājusi nopirkt ēdamistabai jaunas mēbeles. Lai piķis tās parauj! Kādas ir, tādas labas. *Bundzeniece O. Irēnas dienasgrāmata. R. 1971, 99.*

— Tfū! Lai piķis parautu tādu nejauku vilšanos! *Janševskis J. KR, II. R. 1940, 160.*

— Toties zivis nāk, un, ja vien tīklus dabū laukā, tad lomi var pat pārsteigt, kā jau mēs to pieredzējām, — lai piķis to labāk būtu parāvis! *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 287.*

— .. Piķis lai parauj tik dullu veci! *Upīts A. KR, I. R. 1946, 108.*

«.. Es solījos jums sūdzēt, bet viņš atbildēja: lai piķis rauj pilskungu!» *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 34.*

Ak, galu galā lai piķis rauj tādu Ilmāru! *Zigmonte D. Mārsils. R. 1969, 41.*

Jurģis (sāņus). Kaut piķis jūs visus parautu! *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 51.*

Un visu tā mīlīgi, tā mīlīgi, kā viens brūtgāns, zem rociņas paņem, piķis viņu [milici] rāvis! *Belševica V. Nelaime mājās. R. 1979, 8.*

Filipsons. Viņš, tas Kātiņš — piķis viņu parāvis — tak arī iemaisīts tai lietā [avīzē aprakstītajā notikumā]... *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 146.*

— Laidiet mani atpakaļ... Zābaki... Zābaki palika upē! — viņš iesaucās, beidzis klepot.

— Rauj piķis zābakus! — kāds teica. — Lai paliek nēģiem migai! Vienalga tagad rokā nedabūsi. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 119.*

Rauj piķis brokastis, uz pusdienām tomēr būtu jāatgriežas. *Salenieks E. Neizlaid airus no rokām. R. 1975, 60.*

«Rauj tevi piķis ar visu tavu naudu!» viņš domā. «Par kungu vairs negribu būt, kam tad man nauda!» *Šmits P. X, 31.*

LĪP (pielīp) KĀ PIĶIS KLĀT (*reti* PIE PIRKSTIEM) *niev. Saka, ja neatlaidīgi, uzbāzīgi cenšas būt kāda tuvumā, ja no kaut kā nevar tikt vaļā, ja kas pret paša gribu ļoti ietekmē.*

«.. Tad kāpēc lai es ar savu naudu pabalstu savus negantos pretiniekus? Bet viņš [dēls] to darīja! Draudzējās ar visādiem anarhistiem un, kur vien sadzirda kaut ko neatzītu, lipa kā piķis klāt. Tā jau bij gandrīz slimība.» *Ezeriņš J. Stāsti un noveles. R. 1962, 172—173.*

Pa sapulci dauzījās arī Sveķīts un lipa katram klāt kā piķis, lišķēdams un glaimodams: «Gluži manas domas, bet tu tikjauki proti izteikties!» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 284.*

Rasa kādreiz viņu atveda pie Melitas, un te viņš tagad nāk vai katru dienu. Līp pie viņas kā piķis... *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 61.*

G r i e t a. [..] Tolaik, kad es dienēju muižā, pats lielkunga sulaiņa palīgs man smērējās apkārt kā piķis, sašķiņķoja saktiņas un visādus ķiņķēziņus.. *Aspazija. Zaudētas tiesības. R. 1945, 14.*

Bet, atģidusies, ka ar to taču pilnīgi velti strīdēties, Vīlipa ielā pārgāja uz otru pusi. Svainiene neatlaidīgi pakaļ. Anna.. Hristofora stūrī atkal pārgāja pāri. Marija kā piķis klāt. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 951.*

Naktī suns klāt, paņem [ķēniņa] zirgu un nu aiziet, bet [ķēniņa] kalpi arī kā piķis līdz un apskatās, kur tad šo liks. *Šmits P. VIII, 61.*

Zūza .. grūda Krišu no sevis nost. Bet, jo Zūza viņu grūda, jo Krišs lipa kā piķis pie pirkstiem. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 118.*

Rīt skolā būs tā, ka labāk nerādies klasē. Tik vien dzirdēsi no visām pusēm kā «Zigurds sliņķis, Zigurds sliņķis!». Pielips tas vārds kā piķis, vairs vaļā netiksi. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 175.*

Pārāk sentimentāls es gan neesmu, tomēr dažkārt kā piķis pielīp gara, gara doma. *Salenieks E. Zv 1969, 19. nr. 14.*

Vairies, cik gribi, arvien kaut kas tāds [nedarbs] pielips kā piķis pie pirkstiem. *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 124.*

MELNS KĀ PIĶIS; PIĶA MELNS. *Pavisam melns, ļoti melns.*

— .. Dūņas melnas kā piķis! *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 123.*

Tropu nakts kļuva melna kā piķis. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 76.*

Seja viņam iedzeltena, melnīgsnēja, mati melni kā piķis. *Kalndruva M. Uz tās pašas zemes. R. 1982, 96.*

Bet Jānim salst.. Basās kājas līp pie aukstās, mitrās, piķa melnās zemes. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 339.*

PIĶIS AR kādu, kaut ko *sar. Saka, paužot vienaldzīgu attieksmi, no kaut kā atsakoties.*

Viņa nebija daiļa; piķis ar daiļumu, kad tā nav, lai nav, bet viņai bija stipras rokas, tās to māju novaldīs. *Zigmonte D. Laintu lāsts. R. 1984, 254.*

PIĶIS AR ĀRĀ *sar. Izsaucas, paužot neapmierinātību ar ko, dusmojoties, raizējoties, brīnoties.*

Darbu sastrēgums: lini vēl jāplūc, jāpļauj mieži, auzas jāved un jāsēj rudzi. «Tu piķis ar ārā! Nemaz nezini, pie kura darba ķerties,» saka dārznieks pie pusdienas. «Cilvēku nekur nevar raut. Posts gatavais!» *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 293.*

Tad arī Kazis atguvās.

— Piķis ar ārā! Man taču sešos vajadzēja būt pie skrodera. *Dorbe H. Pagātnes vējos. R. 1973, 176.*

Piķis ar ārā, tas ir sieviešcilvēks. *Kaijaks V. Putenī. R. 1964, 123.*

PIĶIS UN ZĒVELE *sar. Izsaucas sašutumā, uztraukumā, nepatikā, pārsteigumā, izbrīnā.*

Pēteris, cilvēks, gribēja vai pārskaisties. Viņš sāka ālēties un kliegt lopa modē. «Ķelner, piķis un zēvele! Vai apkalpošana te nemaz nav?!» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 285.*

«Piķis un zēvele!» Krenklis gribēja vai visu zemi ar kājām izspārdīt, bet pagājušo tāpat neatgrieztu. *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 407.*

«Piķis un zēvele!» iekliedzās vecais velns. «Mīļie bērniņi, nu nebūs labi!» *Šmits P. XI, 224.*

Velns.. palika tomēr vēl brīdi stāvot un klausoties. Bet ko tad šie tur dziedāja?

Piķis un zēvele! Viņi dziedāja par Jēzu un par Dievu... Nu te vairs palikšana nebij! Acumirklī velns izdzisa. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 351—352.*

Piķis un zēvele! Nevis jūras slimība, bet gripa klāt. *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1983, 40.*

Piķis un zēvele, kā nāk miegs! *Jokums K. Izlase. R. 1959, 89.*

— Mārsēn, tu, piķis un zēvele! Kāds vējš tevi atdzinis! *Kalve A. Vēja kaņepes. R. 1973, 184.*

«Piķis un zēvele, kā steidzas tas laiks! .. trīsdesmit divi gadi jau pagājuši..» *Talcis Ā. Sūrie vēji. R. 1974, 40.*

PIĶIS VIŅU ZINA (zin, sazina, sazin) *sar. Saka, ja kaut ko nezina, neizprot, ja ir vienaldzīga attieksme pret ko.*

K l i j o n s. Es uzprasu: «Ko tur nes?» Šis man: «Zāģu dzirnavās aizsists viens leitis. Rogainaitis vai Ragainaitis, piķis viņu zin.» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 217.*

.. šis galds, liekas, tik droši stāv uz kājām, bet piederies — beigts! No ārpuses jau viss patiesi nevainojams, bet piķis viņu zin, kas tur iekšā! *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 189.*

O t r s a m a t n i e k s. Solīt jau Neilanda kungs vairāk kā gadu sola samaksāt, bet piķis zin kādēļ viņam tikai neizdodas šo savu prātīgo nolūku arī tiešām izpildīt. *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 50.*

Un tur, kur tās vēja sudmalas un tie sarkanie jumti, tur jau ir saucieši vai dzērvieši, — piķis viņus zina. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 317.*

Skatos nodzeltējušos nošu rakstos. Anno 1500. Neprotu atšifrēt. Tās laikam neimas vai — piķis viņu sazina — kaut kas vēl sarežģītāks... *Zariņš M. Pārdomas, pieraksti, feļetoni. R. 1980, 66.*

Rūgtums, vecums un beidzot, — ē, piķis viņu sazin kas beidzot. *Vulfs E. Ziedi, kas ceļmalā vīst. R. 1960, 80.*

— Kā tad uzreiz tā... pārdomāja? Teicās jau palikt uz būvēm, — atgādināju.

— Ta piķis viņu sazin, kāds vējš iepūtis, — brigadieris savilka seju kā sāpēs. — Taisni dusmas par tādu mētāšanos. *Kalnduva M. Tīrumā. R. 1963, 246.*

RAUJ [VIŅU] PIĶIS; PIĶIS PARĀVIS; LAI PIĶIS PARAUJ *sar. Izsaucas, paužot nepatiku, neapmierinātību, sašutumu, vienaldzību.*

D a u c i s. Rauj viņus piķis! Tādās mājās vēl neesmu dienējis! *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 188.*

— Bet, ja tev tas nepatīk un tu domā, ka nebūs pareizi darīts, — nu, rauj viņu piķis, es jau nepastāvu! *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 296.*

— Rauj piķis! — Vitauts teica sev pēkšņās dusmās. — Vai tad mana darba diena arī nav beigusies? *Mauliņš J. Pelēkais māls. R. 1975, 109.*

— .. tiešām nejutīs manu trūkumu [vienā vai otrā redakcijā], bet, piķis parāvis, par to vajadzētu kaunēties, nevis priecāties! *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 102.*

V ē s t n e s i s. Lai parauj piķis! Te nu mēs esam varoņi un vīri! Pret bābām kaujamies.. *Aspazija. Sidraba šķidrauts. R. 1966, 18.*

Piķis parauj, kas tā par cilvēku šķirošanu darbaļaužu valstī! *Žīgurs J. Kāpu ļaudis. R. 1964, 8.*

«Makšķere! Tava makšķere palika!» sauc Ojārs.

«Rauj viņu piķis!» Ansis atmeta ar roku. «Man jāsteidzas.» *Jansons A. Vientulības ilgas. R. 1965, 169.*

TURĒTIES KOPĀ NO PIĶA UN DIEVVĀRDIEM *3. pers., jūrn., iron. Saka par vecu, ļoti nolietotu kuģi, laivu.*

Tas bija rēderejas pirmais kuģis, vecs rūsas gabals, par kuru jūrnieki teica, ka tas tikai no piķa un dievvārdiem turoties kopā. *Lācis V. KR, XIX. R. 1977, 89.*

Vende mums tad arī izstāstīja piedzīvojumus uz tāda burenieka, kas, tāpat kā visa šī klasika, turējies kopā vairāk no piķa un dievvārdiem. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 104.*

.. pats vēl tupēju motorlaivā, kura turējās kopā no piķa un dievvārdiem. *Peters J. Kalējs kala debesīs... R. 1981, 77—78.*

PILE

ŪDENS PILE NESTĀV VIRSŪ. *Saka, ja zirgs ir labi barots, kopts.*

.. tas tev aizlaižas — kā putns — kalti rati, zirgs, ka ne ūdens pile virsū nestāv.. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 305.*

.. cik apaļi, spīdoši zirgi viņa stallī! Ūdens pile tiem nestāvēja uz muguras! *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 278.*

.. zirgi.. tik apaļi, ka ne lietus piliens nestāvējis virsū. *Šmits P. XIII, 338.*

PĪLE

KĀ PĪLE. *1. biežāk savienojumā ar* grozīties, *niev. Saka, ja kāds ir laisks, neveikls, ar gāzelīgu gaitu.*

Ja gadījās mums kāds nepatīkam darbs, tad spurkš! — mēs krūmā iekšā, un māte sauc un aurē, kur meitenes palikušas, tepat tak vēl

grozījušās kā pīles, bet nu uzreiz kā ūdenī iekritušas. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 434.*

.. ķirurgs,.. pamanījis, ka Brigita ar Olgu diezgan neizveicīgi ielika ievainoto nestuvēs, sarauca pieri. — Ko jūs te grozāties kā pīles!.. *Svīkule V. Gājputnu balsis. R. 1970, 95.*

.. drīz atdarījās durvis un, šūpodamās un gorīdamās kā pīle, istabā ienāca pati krogus mamma.. *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 174.*

.. viņa dodas uz virtuvi, švīkstoši šļūkdama ar filca čībām, kas ir ērtas sēdot, bet ejot jau tāpat smagnējo gaitu padara pavisam lempīgu. Aurora iet kā pīle.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 48.*

Resnā dārzniece kā pīle šķeterēja no istabas dēlam palīgā. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 443.*

.. viens «jauneklis», lēni kā pīlēns gāzelēdamies, sarkano zābaciņu purngalus uz iekšu iegriezis, mātei pie rokas turoties, uzmanīgi sper pirmos soļus. *Birze M. Tai rudens vakarā. R. 1974, 42.*

2. *savienojumā ar* nobarojies, *niev. Saka par tuklu sievieti.*

Buķis [skolniece] ir gandrīz tikpat gara kā viņš pats, bet vēl resnāka. Balodis ļogās un elš, tikko pāri sausumā ticis, nosviež nesamo zemē.

— Nobarojusies kā pīle. Nu, ej nu! *Upīts A. KR, R. 1947, 260.*

B e b e r e. Krodznieksieva, nobarojusies kā pīle, cilvēki netiek iekšā. *Birze M. K 1970, 7. nr. 80.*

3. *sar. Saka, ja kāds labprāt mazgājas, ja mazgājoties izlaista daudz ūdens.*

— Izšļakstīsi ūdeni no vannas. Vai man nepietiek, ka Alvis peras kā pīle, kaimiņiem griestus noslapinājis. *Kalve A. Radu raksti. R. 1981, 30.*

— Vai ceļa putekļus nenoskalosi?

— Vakar gan lija, tad jau putekļi ne visai. Bet vispār var, es jau uz ūdeni kā pīle. *Zigmonte D. K 1977, 1. nr. 45.*

4. *Pārmērīgi ēdelīgs, vienmēr izsalcis. Sk.* RIJĪGS KĀ PĪLĒNS.

KĀ UZ PĪLĒM *sar. Saka, ja kāds lēni, uzmanīgi, zagšus tuvojas kam.*

Pie kūts gala nokļuvis, tālāk zagos kā uz pīlēm [lai redzētu, kas noticis ar ebreja zirdziņu]. *Kalndruva M. Pēdas gar krastu. R. 1986, 169.*

Melnalksnis lien kā uz pīlēm, tumsā viegli kājas cilādams. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 73.*

Kad es iegāju teātrī, man nebija ne jēgas, kā jāstaigā pa skatuvi. Es kāpu «kā uz pīlēm».. *Zandbergs V. LM 1984, 37. nr. 7.*

PĪLĒNS

NEGLĪTAIS PĪLĒNS. *Neglīta izskata cilvēks.*

Dagnijai ir lielas, apaļas acis. Man — šauras, maziņas. Dagnijai — maza, apaļa mutīte, man — liela «līdz ausīm», Dagnijai deguns kā knopīte, man — gara pīpīte, ausis kā sikspārnim, rokas un kājas

garas, izstīdzējušas, īsts neglītais pīlēns, kā mazliet apbēdināti smejas māte. *Luginska R. K 1977, 1. nr. 87.*

— Toreiz es biju tāds nesmuks skuķis ar garām rokām un kājām. Kā neglītais pīlēns... *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 290.*

RIJĪGS KĀ PĪLĒNS (PĪLE). *Pārmērīgi ēdelīgs, vienmēr izsalcis.*

Jaunie puikas, būdami aizvien izsalkuši un rijīgi kā pīlēni, domāja visvairāk par lauku labumiem.. *Austriņš A. Garā jūdze, I. R. 1926, 440.*

— .. Mana māmiņa vienmēr teikusi, Gundar, tu esi rijīgs kā pīlēns.. *Kalve A. K 1974, 9. nr. 64.*

No Leteriem gan varbūt dabūtu [naudu], bet tad viņus arī vajadzētu kāzās lūgt, kas būtu ļoti neizdevīgi. Viņi nāktu un ņemtu līdzi abus zēnus, kuri rijīgi kā pīles. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 285.*

Savā istabiņā visu ziemu nozvilnējis, laba nebaudījis, viņš tagad rij kā pīle, ticis pie galda. Neredzējis gaļas šķēles, viņš tagad tās vien prasa. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 74.*

PILIENS

KĀ PILIENS JŪRĀ; PILIENS JŪRĀ. *Pārāk maz, lai ko ietekmētu, pārāk niecīgs daudzums.*

«Tas, ko jūs te, draugi, savedat, tas ir tikpat kā piliens jūrā.. Ja mums nenāktu preces no Krievu zemes ar strūgām, tad mēs būtu bētē...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 28.*

Nākošajās dienās dezertēja vēl daži vājākie, bet tos varēja saskaitīt uz vienas rokas pirkstiem; tas bija kā piliens jūrā un nespēja nedz ietekmēt, nedz apēnot bada streika norisi. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 132.*

— .. Ar pasaules ļaudīm plēsdamās, galu dabūsi. Un tu domā, ka pasaule labāka kļūs? Kā piliens jūrā! *Indrāne I. Cepure ar kastaņiem. R. 1966, 228.*

Sociologu darbu neveicina tas, ka viņi strādā bez kāda vienojoša centra un palīdzības. Viens jauns sociologs veselā ministrijas sistēmā, lielā rūpnīcā jūtas kā piliens jūrā, nezina arī, ko iesākt. *C 1974, 176. nr. 2.*

Jo kas gan ir tumšie mirkļi — / Tikai tāds piliens jūrā... *Čaklais M. Kājāmgājējs un mūžība. R. 1967, 11.*

Kas tas ir — viens pulks visā garajā frontē. Ūdens piliens jūrā. *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 267.*

PĒDĒJAIS PILIENS. *Izšķirošais apstāklis, kas rada lūzumu, sabrukumu.*

.. darba diena bija sākusies ne visai veiksmīgi: neatbilstoši laika apstākļi, noguruši aktieri. Īsi sakot, tā tik vien vēl trūka. Tas bija pēdējais piliens, kas varēja izsist no līdzsvara visu radošo kolektīvu uz vairākām dienām. *C 1975, 63. nr. 4.*

Pēdējais piliens iedragātajā psihē — negadījums laboratorijā. *Purs L. Gaismas staru lokā. R. 1968, 356.*

— Tā jezga ar traktoru droši vien bija pēdējais piliens, — Linards vēlāk, jau pa ceļam saka. *Svīre M. Ar vakardienu kabatā. R. 1984, 50.*

RŪGTS PILIENS. *Sarūgtinājums.*

Šāda Blaumaņa satiksme ar mums un jo sevišķi ar staļļa Pēteri nepatika ļoti iedomīgajam un uzpūtīgajam muižas pārvaldniekam, tādēļ Blaumanis vairāk reižu nāca asās sadursmēs ar to. Tie bija pirmie rūgtie pilieni Blaumaņa dzīvē. *Svile-Peņģerote M. — Rūdolfs Blaumanis laikabiedru atmiņās. R. 1962, 59.*

Šiem priekiem nāca klāt rūgts piliens — ziņa par Antanasa Markova nāvi Kabanelijas hospitālī. *Grīva Ž. Ugunskuģis. R. 1961, 199.*

.. bet nāca viens rūgts piliens pēc otra, kas mazināja darba prieku, un mana pašapziņa un pacietība ļoti cieta. *Banga T. Mana dzīve. R. 1957, 355.*

«.. Neviens skarbāks akords netraucēja mūsu saskaņu... Viss tas jau nāca tikai vēlāk mūsu laulības dzīvē, kad bijām ieguvuši viens uz otru likumiskās tiesības... Ak jā! Pēc tam dažs labs rūgts piliens iepilējis mūsu laimes biķerī...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 108.*

Gadījās jau arī pa rūgtam malkam: Simsonam vēl arvien nebija dota iespēja strādāt par režisoru. *Pamše K. Nemierā ar sevi. R. 1966, 120.*

PĪLĪTE

PŪST PĪLĪTES *sar. Stāstīt ko patiesībai neatbilstošu, sadomātu, runāt niekus, melot.*

Un Indulis pūta visādas pīlītes. Pats viņš īstā frontē nemaz nebija bijis.. Pusstundu viņš mēļoja. *Lācis V. KR, XIII. R. 1975, 192.*

— Viņiem manis vajagot? — viņš pie sevis nomurmināja. — Lai labāk nepūš pīlītes! *Saulītis B. Jaunības gadi. R. 1956, 98.*

.. pati sev esmu nosolījusies nekad nepūst pīlītes, vārdu sakot, nemelot. *Svīkule V. Mirkļu mozaīka. R. 1968, 152.*

Viņa pētīja vīru, vai tas nepūš pīlītes. *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 188.*

— Nu, tā... Draugam Grēvelēs bija dzimšanas diena.

— Nepūtiet pīlītes! Vakar bija Pirmais Maijs, tad jau sociālistiem ir tā jēriņu nakts. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 98.*

Mūsu tagadējie vācieši svētuļi pūš no kanceles tikai pīlītes. Priecas mācības vietā viņi sludina verdzības mācību.. *Kraujiņš K. Dzīves lokā. R. 1970, 184.*

— Tu man nepūt pīlītes, — es atkal saucu, — atbildi skaidri! *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 227.*

PILNĪBA. *Sk.* PĀRPILNĪBA.

PILS

CELT (BŪVĒT) GAISA PILIS. *Lolot nepiepildāmus nodomus, sapņot par ko nerealizējamu vai grūti īstenojamu, fantazēt.*

Vakaros, pavadījis Ellu gabaliņu uz mājas pusi, Teips jau sāka celt diezin kādas gaisa pilis, sapņot... *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 253.*

Kad es ceļu gaisa pilis, / Palīdz mani ienaidnieki: / Vienā mirklī uzpūš man / Gaisa villas Itālijā. *Rainis J. KR, VI. R. 1979, 135.*

— Reiz taču jāsāk kaut kas paliekams.. Viņi vairs necēla gaisa pilis, nepaļāvās uz laimi un nejaušību — ilūziju laiks bija beidzies. *Lācis V. KR, VIII. R. 1973, 95.*

Liene. Ar laiku mēs ierīkosim kopēdnīcu. Būs kā pilsētā restorānos..

Bebris. Jā, jā. Cel tik gaisa pilis! *Zālīte E. Vārds sievietēm. R. 1950, 33.*

Traleris slīd lēni, šķērsvilnī smagnēji gāzelēdamies, un stūres mājā dežurējošā maiņa ceļ gaisa pilis par gaidāmo lomu. *Lapsa J. Siļķu grāmata. R. 1974, 81.*

Te viņš skolas gados dažreiz pa pus dienai nostaigāja, sapņodams par tiem laikiem, kad še, tukšajos krastos, atklīda Pēteris Lielais, domu pilns. Raudzījās tad uz viņa pieminekli un būvēja gaisa pilis. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 44.*

— Un es, muļķītis, būvēju gaisa pilis. Iedomājos, kāda laime mūs gaida, kā mēs pārvarēsim šķēršļus un kopā veidosim savu kopīgo nākotni. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 421.*

Dodiet tikai naudu, gan tad radīsies plāni un nodomi. Nevar taču iepriekš būvēt diezin kādas gaisa pilis. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 6.*

.. nebūvēsim gaisa pilis, rēķināsimies ar dzīves realitāti... *Dripe A. M 1977, 1. nr. 43.*

GAISA PILS *biežāk dsk. Nerealizējams nodoms, grūti piepildāms vai nepiepildāms sapnis.*

«.. Manas gaisa pilis bija tās, ka es vēlējos būt lielā, bagātā muižā apprecēta, kur lai man būtu daudz apkalpotāju...» *Janševskis J. Līgava, II. R. 1932, 415.*

Arī viņam ir savas jauneklīgas gaisa pilis, tikai daudz tuvākas un reālākas, nekā man reiz bija. *Kurcijs A. Atmoda. R. 1957, 239.*

Viņš zināja, ka mājās, kur viņam nekas nepiederēja, viņu negaida nekādi laimes brīnumi. Janka vairs neticēja nekādām gaisa pilīm, nekala nākotnes plānus. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 347.*

— .. Mēs abi ar zootehniķi nez cik reižu esam tev uzslējuši kūti piecsimt aitām. Pagaidām gaisa pili, bet, tici man, kādreiz tā būs īsta. *Kuzāne L. Esmu uzticīgs. R. 1977, 49.*

Un viņš apzinās, ka tā nav nekāda gaisa pils. Viņš to izdarīs, panāks, ja tikai pats gribēs mācīties. *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 14.*

Ir 1977. gada ziema. Visapkārt sniegs un aukstums. Šobrīd grūti ir iedomāties 1980. gada vasaru, svētkus Tallinas ielās un jahtu buras līča ūdeņos. Taču Enns Tammaru to visu jau redz savu acu priekšā.. Un tās nav nekādas gaisa pilis. Olimpiskajai Tallinai pamati jau likti. *C 1977, 26. nr. 7.*

Gaisa pilis sabrūk, bet saglabājas dzīvības auklētāja — melnā zeme. *Damburs E. K 1980, 2. nr. 136.*

GAISMAS PILS *poēt.* *1. Skola; kultūras un izglītības iestāde.*

.. tikai 1877. gada pavasarī kungi beidzot vienojās un atļāva celt vienstāva skolas ēku Rāmniekos, kaut gan projektu iesniedzām par diviem stāviem. Vietējās draudzes tiesas priekšsēdētājs muižnieks nevēlēja latviešu bauriem sliet tik lepnu gaismas pili. *Rūja V. Dzērvenes sniegā. R. 1974, 20.*

2. novec. Baznīca.

Ilgi klausījāmies izrakumu vadītāja stāstījumu par.. nelūgto viesi viltīgo mūku Meinhardu, kas, dzīdams Daugavā kristīties vietējos iedzīvotājus, glaimīgi tiem apsolīja uzcelt «gaismas pili». *Rūja V. Dzērvenes sniegā. R. 1974, 7.*

Māte baznīcu un skolu dēvēja par gaismas pilīm.. *Zvejsalnieks B. Zaudētie gadi. R. 1963, 25.*

KĀ PILS. *Saka par varenu, lepnu, greznu celtni.*

Un tiešām liela ēka «kā pils» pacēlās pār citām un bija saredzama vai pusversti tālu, sevišķi tādēļ, ka viņai līdzās vienstāva koka nams. *Pērsietis. — Austrenī. R. 1975, 168.*

.. Rīgas Krājaizdevu sabiedrības valdes locekļi.. ar kases naudu sev uzcēluši namus kā pilis. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 178.*

— .. Un cilvēki dzīvo pārtikuši, pliks un bass nestaigā neviens, mājas sacēluši, tā teikt, kā pilis un uz tiem motocikletiem braukā vien. *Ezera R. Aka. R. 1972, 175.*

STIPRĀ PILS *novec. Tas, uz ko var paļauties.*

Tēvs pacēla Anneli roku galos un uzsēdināja uz vezuma. Meitenei drusku aizrāvās elpa, bet tā bij līksme, ne bailes.. Tēvs tak bij Anneles «stiprā pils». *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 19.*

Tagad nevis Dievs Kungs, bet Internacionāle ir cilvēku «stiprā pils». *Niedre J. Saliņa bangojošā okeānā. R. 1970, 88.*

PIMBERIS

KĀ PIMBERIS *novec. 1. Saka, uzsverot kaut kā pozitīva augstu pakāpi, intensitāti.*

.. sācis dzert miradio — četri simti rubļu pudele — trīs reizes dienā.. Stipri uzlabojies, sevišķi ēstgribas ziņā. Ja tā iešot uz priekšu, tad gada laikā būšot vesels kā pimbers. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 399.*

— Un tagad, slimnieciņ, lūko iemigt. Apsegšu tevi. Izsviedrēsi nelabumu. Piecelsies sprigans kā viens pimbers! *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 153.*

«Te mana troņa mantinieka istaba! Tāds puika kā pimberis!» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 131.*

Pēc tam ceļā vairāk nekas negadījās. Pārbraucām mājās kā pimberi. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 406.*

Priecīgs kā pimberis. *Latviešu sakāmvārdi un parunas. R. 1955, 134.*

2. *Saka, ja kas notiek ļoti ātri, bez kavēšanās.*

Kā pimbers Marta izmetās no gultas un atslēdza durvis. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 215.*

Abi [blēži] likās kā pimberi pa durvīm laukā, jo zināja, ka ar bufečika pipku nevar jokot.. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 60.*

«Celies!» māte sauca. «Šodien beidzamais rīts [kad jāpaisa lini]..»

«Liec mieru,» es ņurdēju un vilku silto apsegu pār acīm.

Bet tad asa dūre man urbās sānos, un es biju augšā kā pimbers. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 368.*

Jānis atkal mierināja: — Kur ta šis paliks? Pie vakariņu galda būs klāt kā pimbers! *Lāms V. Pavarda kungs Ašgalvis. R. 1982, 165.*

NE PAR PIMBERI *novec. Necik, nemaz. Sk. arī* NE PAR GRASI.

F r i c i s. Nu, lūk, ka cilvēks var maldīties! Un es domāju, ka tu mani mīli.

I r m a. Ne par pimberi arī ne. *Alunāns Ā. Lugas. R. 1968, 186.*

NEDOT NE PIMBERI par kaut ko *novec. Neatzīt par vērtīgu, neņemt vērā. Sk. arī* NEDOT NE PLIKA GRAŠA. *1.*

Par to visu pazinējs ne pimberi nedos. *Melngailis E. Raksti. R. 1979, 286.*

PINEKLIS

KĀ PINEKLIS (pinekļi) PIE KĀJĀM. *Tas, kas traucē, kavē, apgrūtina.*

Kas bija Jansons? Tiešām lupata un žūpa, kā teica Rasmane. Tāds viņš varēja bandītiem būt kā pineklis pie kājām. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 347.*

— .. Tad tev būs kā pinekļi pie kājām: varbūt vairs nepatiks, varbūt jau nožēlosi, bet sievu atstāt būs neērti, žēl. *Zigmonte D. Jūras vārti. R. 1960, 202.*

Kaut arī jaunlatvieši jau pirms gadu desmitiem sākuši to [valodu] attīrīt no dažādiem «svešiem grabažiem» — ģermānismiem un rusicismiem, tie tomēr joprojām kā pinekļi pie kājām.. *Remass R. C 1974, 109. nr. 3.*

PIPARS

BĒRZA PIPARI *sar. Žagari, pēriens.*

Māte pat piesolījusi Mārai ne tikai karstu vannu, bet arī nosvilināt stilbus ar bērza pipariem. *Plotnieks J. K 1983, 12. nr. 84.*

DABŪT PIPARUS *sar. Dabūt pērienu, bārienu, tikt kritizētam.*

Kad elsas pēc dabūtā pēriena jau sen bij pāri, Karlīne, gadījusies garām iedama, pakratīja Annelei ar pirkstu: «Nu, pielūko, ka es nebūtu pievākusi tās vectēva acaines, tad tu būtu dabūjusi vēl pavisam citus piparus.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 116.*

.. bet viņš arī tumšākā kaktā dabūja tādus piparus, ka divas dienas nogulēja uz gultas. Taču tik daudz godaprāta viņam vēl bija: nevienam neteica, kas piekāvis. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 60.*

Bet istabmeita ar ķēkšu no visas sirds priecājās, ka Berta bija dabūjuse tādus piparus. *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 621.*

— Šodien sibīrieši saņems labus piparus, — pēc strēlnieku sūtņa aiziešanas bija īsos vārdos izteicis savas domas viens no kājnieku bataljona komandieriem.. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 553.*

PIPARI UZ MĒLES *sar. Izsaucas, paužot neapmierinātību ar kāda teikto un baidoties, ka tas varētu piepildīties.*

Vecais Krustiņš, gatavodamies aizdedzināt jāņuguni, skatu pāri apvārsnim pārlaizdams, ieminējās: — Re, mākonī iebrida saule... ka tik nu — — —

— Pipari tev uz mēles! — atsaucās Dūmiņš.

— Nebūtu brīnums, — piebilda Vaiva un Pupa. — Vai ta Jāņi kādreiz bijuši bez slapjuma? *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 180.*

— Ka tikai nesāk snigt. — Zigis bažīgi paraudzījās pelēkajās debesīs.

— Pipari uz tavas mēles! — Vieziņš simboliski nospļāvās. *Saulītis B. Līdz pēdējai taisnei. R. 1963, 353.*

— Atpūtīsimies, kad...

— Tfu, tfu, dakter! Pipari uz mēles... *Ezera R. Zemdegas R. 1977, 269.*

SADOT PIPARUS kādam *sar. Pārmācīt, pērt, izbārt, kritizēt.*

— .. Vāciešiem piparus sadevām, vai tagad purvu nepāriesim! Tas tikai būtu joks. *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 217.*

— Tavs vecais ar saviem zēniem sadod fricim piparus, — Roberts pasmējās. — Viņa bataljons stāv pirmajā līnijā. *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 119.*

Zaķi bij apcēluši tēva stādītās jaunās ābelītes..

Tēvs ieminējās reiz par to kalējam Klāvam, un tas apsolījās sadot nebēdniekiem piparus. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 50.*

«Nu, kad zeņķis atgriezīsies, tad tu viņam vienreiz uzber tādus piparus, kā nākas!» *Ezera R. Daugavas stāsti. R. 1965, 225.*

Ģenerālgubernatoram nu vajadzētu sadot krietnus piparus [uzrakstīt par viņu kritisku rakstu avīzē]. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 590.*

PĪPE

NEBŪT PIRMOREIZ AR PĪPI UZ JUMTA *sar. Nebūt iesācējam, neprašam; nedarīt ko pirmo reizi.*

«Nav pirmo reizi viņš ar pīpi uz jumta, viņš viens no labākajiem paukotājiem.» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 221.*

Kad pienāca viesmīlis, Brīvkalns apvaicājās viņam par ēdienu kvalitāti — tas par siltu, tas par aukstu, tā par daudz, tā par maz, viņš jau zinot visus tos krogu knifus, neesot jau pirmo reizi ar pīpi uz jumta. *Stankevičs A. Šuvējiņa. R. 1976, 140.*

Lai kuģa sirdij neuzkluptu pārsitieni, gādā mehāniķis Roberts Kleins, kurš arī nav pirmo reizi ar pīpi uz jumta... *Rūja V. Dzērvenes sniegā. R. 1974, 78.*

Linards nav pirmo reizi ar pīpi uz jumta. Viņš vienā mirklī piemērojas Glorijas tonim. *Plotnieks J. Rotaļa. R. 1972, 31.*

Neko darīt, jābrauc vienam [ķert malumedniekus]. Vai nu pirmo reizi ar pīpi uz jumta. *Bels A. Saknes. R. 1982, 319.*

NEDERĒT NE PĪPĒ, NE RAGĀ *3. pers., novec. Nederēt nekur, nekam.*

Neder ne pīpē, ne ragā. *ME. III, 232.*

PĪPIS

[VISS] VIENS PĪPIS kādam *izteicēja sastāvā, sar. Vienalga.*

— .. Liecies nu, Krauklīt, mierā. Viss viens pīpis — Šiliņš vai Kalniņš [ir biedrības priekšnieks]... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 788.*

Jo Kārļa tēvam bija pilnīgi viens pīpis, cik Kārlim dēlu pa Rīgu skraida apkārt, un viņa dzīves interesēs kviešu maiss spēlēja lielāku lomu nekā kaut kāds bērns kaut kādā tālā Rīgā. *Vulfs E. Ziedi, kas ceļmalā vīst. R. 1960, 56.*

Es saku: pie tevis par puisi vai ellē par zirgu — viens pīpis.. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 133.*

.. bet par to šī bumba esot izturīga: to varot sviest, ar rungu sist, kājām spert — bumbai tas viss viens pīpis. *Birznieks-Upītis E. Pastariņa dienasgrāmata. R. 1958, 263.*

Miljonīgajai Rīgai taču bija viens pīpis — vai Jānis Cērps ģērbies tā vai šitā... *Līvs E. Pārnākšana. R. 1977, 9.*

— Noskaņotas [klavieres] vai uzskaņotas, tas man viens pīpis, ka tikai visas stīgas kārtībā. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 260.*

«Man viens pīpis. Nebūs šajā muižā darbs, būs citā!» *Sēlis R. Silaines muiža. R. 1948, 176.*

O l g a. [..] Lai žēlojoties pašā Rīgā vai vēl augstāk, šim viens pīpis! *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 234.*

Lapsām viens pīpis, vai zirgam skausts jēls vai abas pakaļkājas lauztas. Apēd laizīdamās. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 351.*

Viņš [mironis] vairs nemož — ir tur roze vai nav rozes, tas viņam viens pīpis. *Belševica V. Nelaime mājās. R. 1979, 13.*

PIRKSTGALS

STAIGĀT UZ PIRKSTGALIEM (PIRKSTU GALIEM). *Izturēties pret kādu ar sevišķu uzmanību; izdabāt.*

— .. Visu mūžu jau tevis dēļ nestaigāsim uz pirkstgaliem. *Lācis V. KR, IV. R. 1971, 39.*

Bet es .. nebiju staigājusi uz pirkstgaliem, nebiju runājusi lūdzoši, nebiju piedevusi visiem un katram nevīžam, katram darba kavētājam un katram slaistam. *Rasa J. Duets. R. 1972, 239—240.*

Līdz tēva nāvei vienīgais dēliņš lutināts.. , vēl pēdējā laikā.. mamma sava mīlulīša priekšā gluži vai uz pirkstgaliem staigājusi. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 144.*

— Tagad es redzu, ka visi vīrieši ir vienādi. Mans tēvs vienmēr skandināja to pašu, ko tu runā. Vai jūs tiešām nejūtat, ka sievietei vajag tuvoties ar sevišķu uzmanību?

— Protams, uz pirkstu galiem, lai neiztraucētu sapņaino dvēseles izdaiļošanu! *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 169.*

Godbijība, ar kādu vienkāršie ļaudis tuvojās daudz cietušajam sirmgalvim, nebija nemaz aprakstāma. Visi staigāja uz pirkstu galiem un dziļi jo dziļi viņam klanījās.. *Zariņš K. Izvēlēti stāsti un noveles. R. 1942, 151.*

.. taču pie viņa kļūdām varēja pieiet arī vairāk uz pirkstu galiem. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 439.*

PIRKSTIŅŠ

NEBŪT kāda MAZĀ PIRKSTIŅA VĒRTAM *sar. Nebūt līdzvērtīgam, nepavisam nelīdzināties kādam.*

«.. esmu gan stiprs, bet tur uzgājis tādus, kam neesmu mazā pirkstiņa vērts.» *Šmits P. VIII, 454.*

Ķikors par to [sievu] drīzi vien dusmojās, ka tā neesot ne Kraukļu Maras mazā pirkstiņa vērts, par viņas Annu nemaz nerunājot. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 293.*

— Dēlu liec mierā! Tu neesi viņa mazā pirkstiņa vērts! Suska tu esi pret viņu! Viņam tiesības tev uzspļaut. *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 25.*

— Pašas skaistākās sāncenses nav jūsu mazā pirkstiņa vērtas — ticiet man! *Ezera R. Baraviku laika dullums. R. 1978, 205.*

— .. Ko jūs [vācieši] gribat no mums, latviešiem!.. Jūs latviešiem viena pirksta neesat vērts. Meistars tāds, ko domā!... Viesnīcās vien noguļ. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 167.*

Kad Ilze aizgāja, Dāvīds man pamirkšķināja un sacīja: — Vai nav vedekla kā irbe? Laba.. Strādīga, aplam strādīga. Būtu mans Jēkabs Ilzes īkšķa vērts! *Bendrupe M. Degošie raksti. R. 1963, 86.*

NEPAKUSTINĀT (NEPACELT) NE MAZO PIRKSTIŅU kā labā, *reti* pret ko, *sar. It neko nedarīt. Sal.* NEPAKUSTINĀT NE PIRKSTU. *I.*

Kamēr Jēkabs atradās cietumā, Greiļu saimnieks nepakustināja ne mazo pirkstiņu, lai savam radiniekam kaut kā palīdzētu atgūt brīvību. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 102.*

«Cik gan jūs esat vēl naiva, kolēģīt! Levinsons mazo pirkstiņu jūsu labā nepakustinās, ja viņam tas nebūtu izdevīgi,» Brīvkalns nīgri iesmējās. *Stankevičs A. Šuvējiņa. R. 1976, 143.*

— .. To, bez šaubām, varētu nokārtot citādi. Ja tikai tu pakustinātu kaut mazo pirkstiņu... Bet tev jau tas nerūp. *Bundzeniece O. Irēnas dienasgrāmata. R. 1971, 68.*

Senjori nepaceļ pat mazo pirkstiņu, lai zeme kļūtu auglīgāka.. *Grīva Ž. Stāsti par Spāniju. R. 1956, 207.*

Viņš nepacēla Lienes un viņas piederīgo labā, kā kur mēdz sacīt, ne mazā pirkstiņa. *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 317.*

NEVARĒT (NESPĒT) PAKUSTINĀT (kustināt) NE PIRKSTIŅA (pirkstiņu, pirksta, pirkstu) *reti bez modālā darb. vārda, sar.* **1.** *Atrasties stāvoklī, kad nav iespējamas nekādas kustības; nespēt nemaz pakustēties.*

Muižkunga pusdroška, puskariete tā tika pārlādēta, ka nevarējām ne kāju pirkstiņa pakustināt. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 437.*

Viņš grib mukt, bet nevar ne pirkstiņa kustināt. Viņš kliedz un sauc glābiņa, bet balss nav. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 32.*

.. žņaudzējs uzvēlies tam uz kājām un žņaudzis tik stipri, ka puisis nespējis ne pirkstiņu pakustināt. *Šmits P. XIV, 473.*

Vajadzēja celties un pakārtot [drānas], bet visa miesa kā svina pilna, ne pirksta nespēju pakustināt, lai gan pūlējos tā, ka vai jākliedz. *Belševica V. K 1977, 5. nr. 90.*

.. Paulāns visu laiku šāva, un, kamēr skanēja šāvieni, neviens nedrīkstēja pakustināt ne pirkstu.. *Zariņš K. Spīganas purvā. R. 1981, 137.*

Puišelis šūpulī iekšā un guļ, ka ne pirkstiņu nepakustina. *Šmits P. XIV, 86.*

Dieva vietnieks atlaidās smilktī un aizvēra acis.. Nakti un rītu, visu dienu viņš tā nogulētu, pirkstiņu nepakustinājis. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 695.*

2. *Būt ļoti novārgušam.*

— .. [dakteris] man izrakstīs tādu zīmi, ka es nevaru ne pirkstiņa kustināt... *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 139.*

Pa šo laiku sieviete bijusi tā nozīsta, ka aiz nespēka nav varējusi pakustināt rokas pirkstu. *Šmits P. XIII, 102.*

PAMEST AR MAZO PIRKSTIŅU. *Sk.* PAMEST AR PIRKSTU.

TĪT AP PIRKSTIŅU. *Sk.* TĪT AP PIRKSTU.

PIRKSTS

APDEDZINĀT (sadedzināt) PIRKSTUS (NAGUS); *reti* APSVILINĀT NAGUS *sar. Ciest neveiksmi, zaudējumus, uzsākot ko riskantu, rīkojoties pārsteidzīgi.*

Ir vīri, kas sargās pirkstus apdedzināt un nav ar pliku roku tā paņemami. *Dorbe H. Brāļi, piecelieties. R. 1978, 13.*

«.. Bet tādas lietas man nepatīk... kur tik liela uguns, tur var sadedzināt pirkstus.» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 142.*

Tu visus brīdini kā draugs, / No bailēm plešas tavs acuraugs, — / Un visa tava gudrība: / Ka pirkstus tik nesadedzina! *Rainis J. KR, V. R. 1978, 265.*

.. dažs pārāk enerģisks vietējo varas orgānu pārstāvis, kas nebija vēlējies rēķināties ar likumiem.., bija apdedzinājis nagus un sodīts. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 140.*

«.. Zinu gan, ka tu arī neesi uz galvu kritis, bet šoreiz pielūko, ka nesadedzini nagus!» *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 29.*

Tā kā jaunatnācējs [ārsts] ir nelabojams naiveklis, kas rautin raujas pēc darba, es nolemju: «Es viņam iesmērēšu nāvei nolemto, lai operē vesels un apsvilina nagus.» *Lapsa J. Atspīdumi ūdenī un citur. R. 1974, 155.*

APGROZĪT (grozīt) PIRKSTOS KATRU ĶAPEIKU (RUBLI, SANTĪMU, LATU, GRASI) DESMIT (TRĪS) REIZES *sar. Saka, ja kāds ļoti rūpīgi apsver, vai naudu nepieciešams izdot, ja izdod naudu negribot, vilcinoties, šauboties.*

Apsītiene pati bija tikai vaļinieka atraitne, kurai katra kapeika desmitreiz pirkstos jāapgroza, līdz pilnīgi un galīgi tiek nolemta izdošanai. *Zigmonte D. Zv 1985, 16. nr. 18.*

— Mums jāsaknapinās, — Zītars teica sievai. To bija viegli pateikt, bet ne izdarīt. Saimniecei, kas radusi pie plašas rocības, nav patīkami katru kapeiku desmit reizes apgrozīt pirkstos. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 159.*

— .. Man ir darbs zemstē, sieva savukārt sameklējusi dažas skolnieces, kam mācīt franču valodu, un mums nav katra kapeika trīsreiz apgrozāma, pirms tiek izdota. *Kalniņš J. Rainis. R. 1977, 173.*

«.. Visi lielī veci par prātīgu, stingru un tik taupīgu, ka kapeiku apgriežot trīs reizes riņķī, pirms to dodot no rokas laukā..» *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 40.*

Laksts bija zvērināts vecpuisis, dzīvoja skopi, katru kapeiku pirms izdošanas apgrozīdams pirkstos. *Grants J. Šalc zilais lauks. R. 1959, 145.*

Nebija viegli savilkt galus, bieži vien trīsreiz nācās apgrozīt pirkstos katru rubli un tikai tad drīkstēja to izdot.. *Saulītis B. Līdz pēdējai taisnei. R. 1963, 806.*

Tagad, kad rublis nav pirkstos jāgroza, vecāki pērk visdārgākās rotaļlietas.. *Zvaigznīte V. K 1974, 11. nr. 161.*

Vēl viņiem nebij zemnieka cieņas pret naudu, tāpēc tā dila tik neticami ātri. Vēl viņi nemācēja santīmu desmitreiz apgrozīt pirkstos, pirms izdeva. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 90.*

Bagāti nebijām arī toreiz, māte katru latu bija spiesta pirms izdošanas desmitreiz pirkstos apgrozīt. *Lāms V. Pavarda kungs Ašgalvis. R. 1982, 273.*

Katru latu māte apgrozīja rokā, lats apaļš, aizripo un pazūd, un skaties, sauja tukša atkal... *Zigmonte D. Svešinieks. R. 1981, 38.*

Laiki tādi, kad gan bagātais, gan nabagais katru grasi pirms izdošanas trīsreiz saujā apgrozīja. *Ķuzāne L. Jūlijs Dievkociņš. R. 1980, 53.*

Ja ir darbs, dzīvot un iztikt var, taču katru marku pirms izdošanas te [Vācijā] ilgi groza pirkstos, jo tā nav viegli nākusi. *Dripe A. C 1981, 214. nr. 3.*

AR PIRKSTU BAROJAMS (ZĪDĀMS); AR RADZIŅU DZIRDĀMS *izteicēja funkcijā, vienk. Nejēga, muļķis; mācāms (parasti nolieguma teikumos).*

Kritiskos brīžos atkal zibeņātri pašāva pretiniekiem priekšā kāju, un viens otrs no straujiem konkurentiem izstiepās maurā visā garumā. Tālivaldis nebija ar pirkstu barojams. *Plaudis J. KR, II. R. 1964, 291.*

— .. Prot ar otra pirkstiem raust ogles no dzirkstīm.. Tiešām veikli!

— Tikai arī mēs neesam vairs ar pirkstu barojami, — viņi sprieda.. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 559.*

Viņš tādas lietas saprata un nav ar pirkstu zīdāms. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 170.*

Kultūras cilvēkam vajag visu zināt... Citādi par to var sākt zoboties, ka tas ar pirkstu zīdāms... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 276.*

— Nu, mēs jau te esam visi savi ļaudis — neizpļāpāsim. Vai tev ar to Mari bij ar kas? [..]

— Nu, kā to lai saka, — iesāka Cinis.

— Saki, kā tu gribi. Vai ta mēs ar radziņu dzirdāmi? *Liepa M. Tam labam būs augt. R. 1978, 340.*

AR PIRKSTU GALIEM. *Ar iespējami mazāku piepūli, negribīgi.*

.. nekur netiek strādāts no sirds un sviedriem vaigā, bet tikai garāmejot un ar pirkstu galiem. *Dripe A. LM 1980, 32. nr. 2.*

Ē. Kūlis raksta veikli, prasmīgi,.. bet viss tikai ar pirkstu galiem, viegli garāmejot tverts. *Skraucis V. — Kritikas gadagrāmata, III. R. 1975, 121.*

Daumants gariem pirkstiem ņēma āmuru [lai pienaglotu plauktu]: viņš neprata atsacīt. *Kalve A. K 1984, 1. nr. 63.*

AR PIRKSTU TAISĪTS *izteicēja funkcijā, parasti nolieguma teikumos, vienk. Muļķis, neapķērīgs cilvēks; vārgulis.*

Ō, tēvabrālis — kā toreiz smēja — nav ar pirkstu taisīts. To, kas viņam par ļaunu, to viņš mēģinās nedzirdēt, toties savu ložmetēju nu vērsīs pret tādu objektu, kurš būtu vieglāk sašaujams. *Salenieks E. Vēstures ratu griez arī tu! R. 1978, 88.*

— Dodam, saproties, garu virsū un virsū. Necik ilgi, kā citi jau sprūk pirtspriekšā, aizmuka i vecais Tomariņš, kas arī nebija, tā teikt, ar pirkstu taisīts. *Ezera R. Aka. R. 1972, 34.*

AR saviem DESMIT (PIECIEM) PIRKSTIEM *sar. Ar fizisku darbu (iegūt ko, tikt pie kā).*

Esot jau patīkami visas vainas novelt uz citiem, bet ne ikreiz dibināti. Cik spējuši, viņi palīdzējuši. Arī viņiem nekas nekrītot no gaisa. Viss pašiem jāiegūstot ar saviem desmit pirkstiem grūtā, sūrā darbā. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 399.*

— Bet savu dēlu par mūrnieku negribu mācīt. Ar desmit pirkstiem maizi grūti pelnīt. *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 188.*

— Grūts liktenis, kad visai ģimenei jāiztiek no tā, ko viens gādnieks nopelna ar saviem pieciem pirkstiem, — viņa nopūtās. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 317.*

BAKSTĪT (BADĪT, DURT) AR PIRKSTU ACĪ (acīs) kādam kaut ko *sar. Ļoti tieši, nekautrīgi atgādināt, pārmest, pamācīt.*

Izrādīju vienreiz savu muļķību, pats to nožēloju, nav ko bakstīt man ar pirkstu acī! *Bels A. Es pats līdzenumā. R. 1968, 23.*

«.. šausmināties tikai par notiekošajiem negadījumiem un nemitīgi ar pirkstu bakstīt acīs pielaistās kļūdas ir ieinteresēti vienīgi mūsu nedraugi.» *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 194.*

— Pareizi, skolotāja kungs, mēs, vienkāršie cilvēki, to sakām un saprotam tā: vilks lai būtu paēdis, bet kaza lai paliktu vesela. Kas tas vilks un kas tā kaza, tas, man šķiet, ar pirkstu nevienam acīs nebūs jābada, — tā šo domu noslēdza Dalbis, pievērsdamies sieviešu galam. *Dorbe H. Tikai labu. R. 1972, 148.*

Vilnis metās savā kamerā — likās, ka viņu pašu kā pretīgu rāpuli līdzi samin dubļos, ka viņam sejā spļauj un ar pirkstu dur acīs. *Upīts A. Zem naglota papēža. R. 1950, 501.*

BĀZT PIRKSTUS (ROKU) UGUNĪ (PIRKSTĪS, OGLĒS). *Pakļaut sevi briesmām, riskēt.*

— Es nu gan palīgā [ķeizaram] neiešu! — iesaucās Kalnariju Miķelis. — Ko šis man labu darījis, ka es lai bāžu savus pirkstus ugunī? *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 231.*

Kas attiecas uz viņu... nu, viņš vairs nebāzīs pirkstus pirkstīs pēc tam, kad tos jau vienreiz sadedzinājis. Viņš atī reiz — tas jau trīs gadus atpakaļ — bija uzdzīvojis pie Līņa uz «krīta» vienu dienu un divas naktis, bet šie prieki viņam izmaksāja triju nedēļu peļņu. *Mākonis. Izlase. R. 1957, 49.*

— .. Tagad gan, dzirdams, vairs tik ilgi nav jādien, bet kāpēc taisni tādiem kā tavs Pēteris vai Jānis jābāž pirksti oglēs? *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 166.*

Nebūsim nu naivi — taisnības labad gan neviens nebāzīs roku ugunī, bet meklēs kādu citu, kas to darīs.. *Baugis P. Pati vainīga. R. 1969, 76.*

DIEVA (LIKTEŅA, *arī* kāda) PIRKSTS *sar. Saka, domājot, ka notikušā cēlonis ir Dieva griba, likteņa nenovēršamība, kādas personas ietekme, apzināta darbība.*

— Palūk, kā tai Podnieku saimniecei: domā, nepelnīta viņai tā slimība un bez ziņas! Dieva pirksts!... *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 775.*

Zibšņi šķiež baltas ugunis, pērkons grauj līdzīgi lielgabaliem, un mācītāja siena šķūnis ezermalā uzliesmo kā lāpa.

— Dieva pirksts! — daži nosmīn, bet citi bezdievīgi melš, ka ap deguma vietu visu dienu smirdējis pēc petrolejas. *Saulītis B. Strēlnieka dēls. R. 1960, 79.*

— Dieva pirksts ir taisnīgs, — mēdza sacīt purvinieki, — re, kā tiem blēžiem nepadodas ne lopiņi, ne bērni. *Gāliņš H. Nāes ūtrupe. R. 1968, 151.*

Tas nevarēja būt! Tas vairs nebija pat Dieva taisnais pirksts, kas viņu sodīja, tā bija velna nešķīsta izdoma. *Zamaiča L. Direktors Kazrags. R. 1973, 176.*

— Bet uz mata Brīviņu Ješkas seja. Pucē, kā gribi, divas cepures spraud galvā, Dieva pirksts nav izdzēšams. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 549.*

.. mīlestība nav izprotama. To nevar izskaidrot vai pamatot.. Dieva pirksts? Nejaušība? Liktenis? *Lukjanskis E. Memento mori. R. 1977, 236.*

Grūti pateikt, vai tā bija sagadīšanās vai tas, ko veci ļaudis dēvē par «Dieva pirkstu» un jaunieši par «likteni»: vācot burtus pagrīdes tipogrāfijai pa provinces spiestuvēm, Roberts aizbrauca uz Smilteni. *Cīrulis G. K 1965, 12. nr. 82.*

Nevajag meklēt vainu «Dieva pirkstā», kaut kādos mistiskos, neizdibināmos cēloņos, bet uzklausīt zinātnieku balsi [par smēķēšanas radītajām slimībām]. *V 1978, 9. nr. 2.*

Visi tie ir, bez šaubām, labi un gudri cilvēki un ir gatavi kaut vai mirt mākslas dēļ; tikai kad nu reiz jāiet uz koncertu, tad tā vien izdodas, ka «neiznāk» aiziet... Likteņa pirksts! *Raksti. Atmiņas par Emīlu Dārziņu. R. 1975, 256.*

Gripa vai likteņa pirksts? Gadās taču, ka reizumis kāda nejaušība izšķir cilvēka likteni. *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 41.*

Nevar taču uzskatīt par likteņa pirkstu skaudīga sāncenša stiķus! *Belševica V. Ķikuraga stāsti. R. 1965, 29.*

Dzīvodami samērā nabadzīgi, šo nabadzību viņi uzņēma nevis kā sociālu netaisnību, pret ko vajadzētu vērsties, bet kā likteņa pirkstu: tāda ir dzīve, ko tur var darīt. *Laganovskis J. LM 1973, 48. nr. 7.*

«Ekselence mums [latviešu delegācijai] ieteic ar savu adresi [lūgumu] braukt atpakaļ uz mājām...»

«Man šķiet, tur klāt ir vācu pirksts...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 589.*

Viņas pirksts allaž bij klāt pie visām sadursmēm un ķildām. *Upīts A. KR, XXI. R. 1952, 891.*

Jo vairāk Ilmārs par šo lietu domāja, jo noteiktāka kļuva viņa pārliecība, ka Vijupa liktenī [notiešāšanā uz nāvi] iejaukts nezināmā Jūdasa pirksts. *Lācis V. KR, VIII. R. 1973, 322.*

Vai tikai te atkal nebija Cepļa pirksts, kas tādā kārtā gribēja Sauso nogremdēt? *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 324.*

Tā šajos ārprātīgajos nemieros atkal manīja nīcinātās, bet neizīcinātās jaunās strāvas pirkstu.. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 1161.*

DUR AR PIRKSTU ACĪ. *Sk.* NE ACĪ DURAMS.

GARI PIRKSTI. *Sk.* GARI NAGI.

IZZĪST NO PIRKSTA kaut ko *sar., niev. Sadomāt, izgudrot ko īstenībai neatbilstošu, nepamatotu.*

Lasi Eduarda Salenieka grāmatu «Otrais mētelis, šūts no ielāpiem» un jūti — tā ir grāmata, ko nevar izzīst no pirksta, tā vispirms iznēsāta sevī, tas ir bargas dzīves stāsts. *Līvzemnieks V. K 1969, 7. nr. 165.*

— .. Palasām, palasām un tad apspriežamies: kā tu to vērtē, vai tas no dzīves ņemts jeb vai no pirksta izzīsts? *Salenieks E. Vēstures ratu griez arī tu! R. 1978, 120.*

Sižetus stāstiem viņš neizdomāja, bet atrada dzīvē.. Uzskatīja, ka «stāstiņus no pirksta izzīst nevar». *Skujiņš Z. Zibens locīšana. R. 1978, 11.*

Manās krātuvēs nav nekā no pirksta izzīsta, ar melīgu mēli ieplūdināta. *Salenieks E. Vēstures ratu griez arī tu! R. 1978, 6.*

Strikti ņemot, viņa vārdos nebija nekā tāda, kas būtu acīm redzami un nepārprotami no pirksta zīsts un pa gaisu sagrābstīts.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 93.*

Diez kādas tenkas [darba biedri] no īkšķa izzīdīs. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 187.*

kāda PIRKSTS. *Sk.* DIEVA PIRKSTS.

KA NE AR PIRKSTU APMAISĪT *sar. Saka, ja kur ir ļoti daudz cilvēku.*

Sila krogs bija tik pilns, ka ne ar pirkstu nevarēja apmaisīt. *Deglavs A. KR, II. R. 1928, 70.*

«Pašreiz tas nekrīt svarā,» saka Velna Roberts, «vai pie tilta noslānīti Upesmuižas uradņiki vai citi kādi suņi. Rīt te būs jūra zaldātu, nevarēs ar pirkstu apmaisīt.» *Beika D. Mažabrāļu gads. R. 1956, 401.*

Vagonos tik biezs, ka ne ar pirkstu apmaisīt. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 221.*

KĀ PIRKSTĀ IEGRIEZIS. *Saka, ja kāds atnāk ciemā, neko līdzi nepaņēmis.*

KOST sev (vai) PIRKSTOS (pirkstā, pirkstus); KOST sev (vai) PIRKSTUS NOST. *Ļoti nožēlot izdarīto, būt izmisušam, dusmoties.*

Nu gan laikam koda pirkstos, ka tādu mantu, tādu laimi palaidusi garām, bet nu jau bij par vēlu. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 464.*

— .. Lai tavs deputāts lauž kaklu ar kādu memmes meitiņu! Tik un tā viņš labu galu neņems. Vēlāk kodīs pirkstos un žēlosies pēc tevis. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 255.*

Visur domā, ka tu nez kāds naudas maiss, saņem izplestām rokām, vēlāk kož paši pirkstos. *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 77.*

— .. Iztaisīju to pāris mēnešu pārtraukumu darba stāžā un nu kožu pati sev pirkstos. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 395.*

— Kodiet nu sev pirkstos! — priekšnieks bēdīgi sacīja. — Ja jūs ierastos kādu stundu ātrāk, lietu varbūt nemaz nevajadzētu nodot tiesai... *Kolbergs A. Kriminālliet a trijām dienām. R. 1977, 157.*

Par klusēšanu retāk, bet par liekām runām, ak Dievs, kā nācies pirkstos kost. *Kaltiņa V. Atbalss akā. R. 1981, 97.*

«Ir tādas lietas, par kurām jādrukā, kaut vai pirkstos kožot.» *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 805.*

Dusmās jākož vai pirkstos. *Ērgle Z. Operācija «Kanna». R. 1971, 48.*

.. kožu pirkstos, ja skatītāji iesmejas tur, kur būtu bijis jāraud. *Dunkers O. Režisors domā par aktieri. R. 1976, 142.*

— Ak es muļķis! — Krišus iesaucās. — Vai es nevarēju vēlēties jaunu māju, govi un zirgu, un vēl sieku naudas klāt? Kod nu vai pirkstā, nekas vairs nelīdzēs. *Sakse A. Pasakas par ziediem. R. 1966, 113.*

— .. Tu esi par slinku mācīties. Vēlāk kodīsi pirkstā. *Kalve A. Tveice jūlijā. R. 1976, 224.*

Bet otra māsa, kas sulaini tā nīdējusi, gredzenu zagdama, pirkstus vien kož, ka nav tikusi pie tik lepna brūtgāna. *Šmits P. VIII, 14.*

— .. Bet suni nošāva, un par to es vēl tagad varu pirkstus kost. *Zigmonte D. Bērni un koki aug pret sauli. R. 1959, 189.*

Lielkungi, tā sakot, koda sev pirkstus nost, ka nebija pratuši savus zemniekus pietiekoši izsūkt. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 558.*

— .. Tas [ka Pēteris pametis] ir par to lielo meklēšanos [pēc smalka vīra]... Tad tas nav labs, tad tas nav labs... Kož nu pirkstus nost!... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 458.*

Tagad Juris saprata, ka ir izdarījis lielāko muļķību pasaulē — uzticējis noslēpumu tādai žagatai [Agijai]. Kod vai pirkstus nost, bet nekas vairs nav sasmeļams un atgriežams. *Upmale V. Papagaiļa saulesveces. R. 1977, 15.*

.. padzīvos Jaunzemjos vienu otru dienu, noklausīsies, noskatīsies, kas un kā, lai pēc nav jākož vai nagi nost. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 145.*

LAIZĪT (*arī* aplaizīt) PIRKSTUS *sar. Saka, ja ēdiens ir ļoti gards, ja kas ir sevišķi patīkams.*

M a r i j a. [..] Bet, kad tu cepsi karašas, Irma, tad piemaisi klāt drusku anīsa un karašas vidū uzliec pa pickai sildīta piena ar mazliet cukura un kanēli virsū, — es tev saku, maizīte, ka vai pirksti jālaiza. *Alunāns Ā. Lugas. R. 1968, 193.*

Tad zivis izdalīja. «Paldies nu gan jāsaka,» runāja Skrastiņš, «bet pirkstus laikam gan pēc viņām neviens nelaizīsim.»

Zvejnieki mēģināja ēst, bet zivju garša bij pavisam nelaba. *Blaumanis R. KR, III. R. 1958, 17.*

Gadījās, ka pavasarī Skrābāniete atnesa veselu kuli raudu, un mēs tās ēdām, pirkstus laizīdami, bet Jurks pat uz istabu nenāca. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 40.*

— Vai es tev kāds vārdu pētītājs? Zivis būs, ēd, pirkstus laizīdams, un neskaties — vimba vai līnis! *Liepiņš J. Nedariet pāri. R. 1971, 50.*

Un saimniece viņa tāda, ka pēc katra ēdiena pirkstus aplaizīsi. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 274.*

— Atnāc tā ap pieciem! Pacienāšu ar lepnu pusdienu! Pirkstus aplaizīsi! *Vanags J. Vēstules no tālā ceļa. R. 1978, 197.*

Kā pierādījumu viņš minēja Lielo pagastu, kur vienam pašam kalējam trīs tādas meitas, ka pirksti jāaplaiza.. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 723.*

LĪDZ PIRKSTU GALIEM. *Viscaur, pavisam, ļoti.*

D ū d a r s. [..] Tev [Aleksim] kauli spēka pilni līdz pirkstu galiem. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 105.*

Gaidīšana ir palikusi par lēnu ārprātu, kas pārņēmis mani līdz pirkstu galiem. Es skaitu soļus uz trepēm, bet visi iet garām, garām... *Skalbe K. Dzīvības siltums. R. 1980, 20.*

Dziesmas un jāņugunis liesmoja šonakt abās pusēs gar visu vareno Daugavu līdz pašai Rīgai.. Dažs šo senatnes mistēriju izjuta būtiski, tā sakot, līdz pirkstu galiem, citu varbūt tā saviļņoja tikai ārēji, bet tīri vienaldzīgs gan laikam neviens nebija *Austriņš A. KR, VI. R. 1936, 49.*

«.. Tu liecies tikpat saprātīgs kā mēs, varbūt vēl gudrāks. Tikai naida un spītības pilns — līdz pirkstu galiem.» *Upīts A. KR, III. R. 1948, 483.*

Arī tas viņa gaumē — laba audzināšana, džentlmenis līdz pirkstu galiņiem. *Luginska R. Neej man garām. R. 1969, 52.*

LIKTEŅA PIRKSTS. *Sk.* DIEVA PIRKSTS.

LIPT (pielipt) PIE PIRKSTIEM kādam (kāda PIRKSTIEM) *3. pers., sar. Saka, ja kāds piesavinās kaut ko no uzticētajām materiālajām vērtībām, zog.*

«.. viņam [priekšstrādniekam] es nevaru uzticēt klēts atslēgu, tam līp pie pirkstiem...» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 34.*

Bet Pēteris bija goda vīrs; lai kuram cik lipa sveša manta pie pirkstiem, par Pēteri Grasis varētu galvu likt ķīlā. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 230.*

.. piegriešanas ceha vadītājam nav saprātīgi plātīties ar māju būvēšanu arī tad, ja viņam darbā nekas nelīp pie pirkstiem. *Kolbergs A. Cilvēks, kas skrēja pāri ielai. R. 1978, 296.*

Velns, kur viņš jau dabūjis zināt, ka Gobiņam pie pirkstiem pielipusi bāriņu nauda? *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 123.*

Vai tad viņa zagle bij? Sveša manta savu laiku nebij pielipusi viņas pirkstiem. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 617.*

Varēju tikai apliecināt, ka viņš, lai gan mīl iedzert, ir goda vīrs, pie kura pirkstiem nav pielipis ne santīms darbnīcas naudas. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 216.*

Varbūt nodzīvot savu mūžu tik godīgi, lai nekad pie pirkstiem nepieliptu nekas paša nenopelnīts? *Purs L. Gaismas staru lokā. R. 1968, 375.*

«.. Ja nu manā vietā būtu gadījies kāds blēdis, kam otra labums pie nagiem līp, tas tagad aplaupītu dārgo iejūgu.» *Šmits P. VI, 16.*

A r v e d s. [..] Kas izdarīja zādzību?

I n g a. Manas rokas ir tīras. Sveša manta pie viņām nekad nav pielipuse. *Brigadere A. Ceļa jūtīs. R. 1984, 62.*

NE AR PIRKSTA GALIŅU (NE AR PIRKSTIŅU) *sar. Nemaz, ne mazākā mērā (neaiztikt, nepieskarties).*

«Tikai runāt tu nerunā un neaiztiec savējus ne ar pirksta galiņu, neviena paša arī ne.» *Šmits P. XV, 250.*

Arī bērniem jau no mazām dienām.. bija piekodināts.. ne ar vārdiem jaukties kaimiņa dzīvē, nedz ar pirksta galu durties otra mantai klāt, un kaut arī tas būtu vecs riteņa gabals.. *Janševskis J. KR, XIII—XIV. R. 1933, 65.*

— .. mūsu dziesminieki var būt pilnīgi droši, ka viņus pašus ne ar pirkstiņu neaiztikšu un sirdsēstu viņiem nekādu nedarīšu, jo gan jau mūsu redaktori tiem padara diezgan krusta.. *Apsīšu Jēkabs. Raksti. R. 1925, 23.*

NE PAR PIRKSTA (NAGA) PLATUMU *sar. Nemaz, necik, ne mazākā mērā.*

Bet ar pirmo mirkli uztvēra spilgti, ka grozāms tur vairs nav nekas, ne par pirksta platumu. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 1087.*

Kad labais prāts, Minna, kapādama nonākusi pie robežas, iešāva pa metienam arī man. Bet, kad kā, — pagrieza kapā tevi sāniski, lai ne par pirksta platumu neienāktu manā daļā. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 134.*

«.. Es neatkāpšos ne pirksta platumu no saviem uzskatiem!» *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 195.*

Katram redzams, ka labākā pļāvēja slavu Upīšu Mārtiņam nebij velti dota. Druknais augums mazliet sakumpis, spēcīgās kājas mina soli pie solīša, ne par naga platumu viens nebij lielāks vai mazāks par otru. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 158.*

Viņam vainas nebij ne par naga platumu. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 734.*

NEIEMĒRKT NE PIRKSTU (pirksta) [AUKSTĀ] ŪDENĪ. *It neko nedarīt, nestrādāt.*

«.. Tepat jau mums pušeniekos viena tāda freilene, kas ne pirkstu neiemērc ūdenī. Redzēs nu gan, kādu muižnieku tad sagaidīs!» *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 76.*

Noķemmējušās saimnieku meitiņas, nocīrējušās ar gaišām jakām.. Vai viņas tev kādu darbiņu zin? Ne pirksta arī aukstā ūdenī neiemērc. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 196.*

L i e n e. Tevis dēļ es vairs pirkstu ūdenī nemērkšu! *Sauleskalns V. Lugas. R. 1970, 167.*

NEPAKUSTINĀT (nekustināt; NEPACELT, necelt) NE PIRKSTU (pirksta, pirkstiņu, pirkstiņa) *sar. 1. It neko nedarīt (kā labā, reti pret ko). Sal.* NEPAKUSTINĀT NE MAZO PIRKSTIŅU.

Un tie paši tikai pasīvi noklausās, bet pirkstu nepakustina kopējas idejas labā. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 552.*

M a r i a n n a. Manas laimes dēļ jūs pat pirkstu nepakustinātu... *Sauleskalns V. Lugas. R. 1970, 219.*

Novadnieks piederēja pie tā tipa priekšniekiem, kas ne pirkstu nepakustinās, lai palīdzētu saviem darbiniekiem kādas saimnieciskas lietas kārtošanā. *Bels A. Būris. R. 1972, 43.*

Luze stāvēja jau pilnīgi saposusies pie durvīm, nepakustināja pie Anneles uzpošanas ne pirksta, arī nesmaidīja. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 158.*

Ida. Bet tagad, kad tavs kuģis iet bojā, tu sēdi krogā un nepakustini ne pirksta, lai to glābtu. *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 60.*

— Tā jau ir, — Annīte nopūtās, — kad saimniekam vajag, tad vaļinieks skrien, savu bērnu nežēlodams, bet, ja tev, vaļiniekam, kaut kas vajadzīgs, tad neviens pirkstiņu nepakustinās. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 107.*

— .. Labākos biedrus izrauj no mūsu pulka, bet mēs ne pirkstiņu nepakustinām, lai viņus glābtu no spīdzināšanas un nāves. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 412.*

Andrejs. [..] Kā tu vari tik viegli spriedelēt par lietām, kuru radīšanā tu ne pirkstiņu neesi pakustinājusi... *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 289.*

— .. Arturs strādājis vecajā vietā un aiz skumjām pēc manis dzēris. Neko nav darījis, ne pirkstiņa nav pakustinājis, lai drīzāk pašķirtu man ceļu atpakaļ! *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 10.*

Zvērs no cilvēka! Idiots! Pirkstu nevīžoja kustināt viņas labā, kur cits būtu uz divkauju izsaucis, ugunī un ūdenī meties iekšā. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 204.*

«.. Mežsargs.. atstāšot savu vietu. To nu mūsu trešais varētu dabūt kā likts, ja viņš baronam lūgtu. Bet nē! Viņš tev nekustinās ne pirksta, un to vietu.. dabūšot kāds pavisam svešs..» *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 253.*

Ja dzīvoklis būtu vajadzīgs tētukam vienam, viņš nekustinātu ne pirksta, lai aizstāvētu savas tiesības. *Bundzeniece O. Irēnas dienasgrāmata. R. 1971, 140.*

Tagad, kad es ar tādām pūlēm kādu drusciņu no savas cieņas skolēnu acīs esmu atguvusi, viņa atkal nekustina ne pirkstiņa, lai man palīdzētu. *Gulbis H. K 1976, 4. nr. 88.*

Ne pirkstu viņš tā labā nepacels.. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 412.*

Tēvs bija bargs un nepielūdzams, un māte tā baidījās no tēva, ka viņa gan nepacels pirkstu Annu aizstāvēt. *Zigmonte D. Laintu lāsts. R. 1984, 210.*

Kara sekas, tāpat kā citi, arī mēs izbaudām visā dziļumā, un jaunā valsts, kas cikkārt sakās rūpējoties par dzīves atjaunošanu, nav ne pirksta pacēlusi, lai šinī lietā ko darītu. *Ezeriņš J. Raksti, III. R. 1935, 461.*

— .. Pat vilku māte savu bērnu no briesmām glābj, bet jūs...

— No briesmām? — māte pārjautāja, paklusēja un sacīja: — Ruta, tā neklājas ne domāt, ne runāt. Ļaunākās briesmas manam dēlam draudētu tad, ja viņš drauga labā ne pirksta nepaceltu. *Bendrupe M. Degošie raksti. R. 1963, 230.*

Un tēvu [slimu] tā arī atstāsi? Aizbrauksi, ne pirksta necēlusi viņa labā. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 184.*

Es nevaru pret nelabvēlīgajiem apstākļiem ne pirksta pakustināt, manu galvu liec pie zemes tumsības slogi. *Deglavs A. — Tam labam būs augt. R. 1978, 145.*

Vārdu sakot, tas izskatījās pārlieku bēdīgi, lai Laura Ciemreta sēdētu pirkstu nepakustinājusi un neatriebtos Ērikam. *Mauliņš J. Mīlestības infraskaņas. R. 1982, 202.*

.. kuršu ķēniņi — tie nekad nav pret ienācējiem ne pirksta kustinājuši, tādēļ ka ir tādi pat svabadi kā paši vācieši.. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, I. R. 1929, 25.*

— .. tu pats viņus sauc par draņķiem, bet ne pirkstu pret viņiem nepacel. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 473.*

Pēc šī notikuma pienapuikas vairs neuzdrošinājās ne pirkstiņu pacelt pret mani. *Zariņš M. LM 1980, 20.*

2. *Nepiedalīties darbā; stāvēt dīkā, neko nedarīt.*

— Jā, Miku saimniece nesaudzēja, viņa manu draugu dzina kā ķīli sienā, toties savu Eidi gan pataupīja — tas visu vasaru noslaistījās pa māju un ne pirkstu nepakustināja. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 27.*

Viņš būtu varējis visam ciemam likt pucēt sev zābakus, sēdēt pie galda, nepakustināt pirkstu un tikai ēst cepešus. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 32.*

«.. Viņa dod tam arī naudu, apgādādama ar visu kā lielkungu, jo pats, tas maitas gabals, nevīžo ne pirksta pakustināt, ne pūlēties, ne rūpēties.» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 360.*

Kungi strādniekiem maizi dodot! To tikai zina kā visu beidzamo no strādniekiem gatavu sajemt, paši ne pirkstiņa nepakustinādami. *Kosa J. Dienas tveicē. R. 1969, 65.*

«Ko lai, saimnieks, darām?» Salminiete jautā.

«Ko tad citām dienām darījāt? Vai bez saimnieces ne pirksta nezināt kustināt?» *Purapuķe J. Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes. R. 1925, 154.*

Bet sestdien — viņa taču sēdēs uz bēši polsterētiem «Volgas» sēdekļiem.., un pašai nebūs jākustina ne pirksts. *Birze M. L 1971, 3. nr. 13.*

Līgaviņa paēd, liekas gultā un guļ vienā gulēšanā cauru augošu dienu un nepaceļ ne pirksta. *Latviešu tautas anekdotes. R. 1961, 307.*

«.. Ilze nu ir zaglīga un slinka darbā, ka otras tādas neesmu redzējusi. Nupat ceturtā nedēļa, kā gulšņavā vien un neceļ ne pirksta.» *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 211.*

Zināma lieta, vīri jūrā norāvušies līki, mājās viņiem toties ne pirkstu nevajag pacilāt. *Zigmonte D. Jūras vārti. R. 1960, 49.*

NEPIEDURT (nedurt klāt) ne PIRKSTU (pirksta; pirkstiņa, pirkstiņu) *sar.* **1.** kādam. *Nepārmācīt, nesodīt, pat nemēģināt to darīt.*

— Es viņu nositīšu, to raganu. Ar to pašu žagaru kapājamo cirvi..

— Nemuldi tu aplamības! Vai es tevi nepazīstu? Pirkstu tu viņai [savai sievai] nepiedursi. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 748.*

— Dēli, padodiet manu zobenu, es viņu, to pārdrošnieku, sakapāšu gabalos!

— Ne pirksta tu viņam nepiedursi, tu, kara kurinātājs tāds! *Sakse A. KR, V. R. 1963, 331.*

— Es tev saku — tu zirgam pirkstu nepiedursi. *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 207.*

— Jums būs pašu izvēlēta zemnieku tiesa, bez tās sprieduma ne stārasts, ne vagars jums nedrīkstēs pirkstu piedurt. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 307.*

Vecāmāte ieskrēja no virtuves istabā un, protams, uzmetās par žēlnieci Edim, pat nemēģinādama noskaidrot, ka puika nebūt nav tāds paijiņš, ka šim nu nedrīkstētu ne pirkstu piedurt. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 217.*

Īsto vainīgo gan nevajadzētu tā gluži tukšā palaist.

— .. Es cita bērnam pirkstu klāt neduru. *Janševskis J. Līgava, I. R. 1931, 242.*

Labo roku vienmēr azotē turējis, — tur, jādomā, bijis gan ierocis; tikko kāds pirkstu šim svešniekam piedurtu, zibeņa ātrumā būtu gatavs kā maile. *Laicens L. Akmens logā. R. 1956, 55.*

— Es tevi nopēršu, ja tu Ādolfiņam kaut pirkstu piedursi! — saimnieks kliedza. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 19.*

Dažreiz vakarā gultā māte ar lielu mīlestību apkampj un cieši piespiež pie sevis dienā nosodīto meitēnu. «Tu būtu man tik mīļa meita! Es tev ne pirkstiņa nepiedurtu, ja tu...» *Kosa J. Dienas tveicē. R. 1969, 110.*

Un zirgu viņš visu dienu pēra un raustīja, lai gan citām reizēm tam ne pirkstiņa nepiedūra. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 61.*

2. kādam. *Neaizskart (vīrietim sievieti), pat nemēģināt pieskarties; netuvoties.*

Bet tāds jau viņš ir — par daudz godīgs. Tāds jau viņš bij, pirmo lāgu Vīndedzēs dzīvodams. Nepiedūra pie meitām ne pirksta. *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 56—57.*

Vai tad Pēters neredzēja un nesaprata, ka viņa Kūkumu [sedlinieku] acu galā nevarēja ieredzēt, ka viņa ne vakar, ne šodien nebij [Kūkumam] ļāvusies pirkstu piedurt? *Upīts A. KR, I. R. 1946, 339.*

— .. Man [Aijai] taču pastāvīgi vajadzēja apgalvot, ka tu [Jānis] esi puika un ka man būtu par kaunu, ja tu man pat pirkstu piedurtu. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 106.*

— Ir nu gan grēfene, pat pirkstu šai pa jokam nevarēs piedurt.. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 45.*

— .. Tagad jau nav tā kā agrāk, kad pirms kāzām nedrīkstēja ne pirkstu piedurt, — Eliašs teica. *Laganovskis J. Ciemos pie Izidora. R. 1970, 92.*

— Gan sapelēsi kā veca maize! Kad es vārdu teikšu, neviens puisis tev nepiedurs pirksta! *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 116.*

«Man vienalga, vai tu būtu lauku vīrs vai cūku vīrs; priekš manis tu tik esi smurgulis un sivēns, ja tu nejēdz ontlīgi uzvesties. Palūko tu man vēlreiz pirkstu piedurt, tu teļa pakausi...» *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 118.*

— Un nevajag būt tik fērlīgai!.. Puisis šai piedur ar pirkstiņu — tad ta liela brēka! *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 47.*

3. kaut kam. *Neaiztikt, nepaņemt ko.*

Māte gan tā aizdomīgi vēro un brīnās, kāpēc burkāni paliekot retāki. Bet, tā kā Jānis tur pirkstu nav piedūris, tad nospriež, ka tas pats Lapšu puika.. nākot zagt — pa dienvidiem.. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 56.*

Reiz noplēstie un izsmietie kārtības noteikumi fabrikās uzradās no jauna, tagad strādnieki vairs nedrīkstēja pirkstu tiem piedurt. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 1043.*

Ornitologu motocikls ne jau šo vasaru vien bija nostāvējis krastā, allaž iepretī ikreizējai bāzei, un neviens nebija mēģinājis piedurt tam pirkstu. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 65.*

— .. Tu zini, es tev trīsreiz teicu: ne pirksta neduršu pie tavas mantas. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 195.*

— Viņš tev pirkstiņa nepiedurs cita mantai, bet tāds bērns jau ir kā mazs putnēns: paskatīties gribas. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 267.*

Šī draudzība, vēl vairāk — ja tā patiešām ir mīlestība —, pieder tikai viņam, un neviens cits tai nedrīkst piedurt pat pirkstiņu, nedrīkst tai pat tuvoties. *Lukjanskis E. Memento mori. R. 1977, 130.*

4. kaut kur. *Nepiedalīties darbā, pat nemēģināt ko darīt.* *Sk. arī* NEPIELIKT ne PIRKSTU.

Kad māja sāka degt, Ķepis noteica, ka privātļaudīm te nav brīv piedurt ne pirksta, pretējā gadījumā draudot stingrs sods. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 326.*

Nudien, kad viņš pēdējo reizi te vispār dūris klāt pirkstu, slīmests? *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 297.*

Tā bija vienīgā reize mūžā, kad māte man nepieļāva darbā ne pirkstiņa piedurt. *Salenieks E. Kā nu kurš. R. 1970, 49.*

Elvīra. Palīdzi man šito kasti zem gultas dabūt!

Emīls. Es tev palīdzēšu to kasti pa logu izsviest.

Elvīra. Tas esot brālis! Jā, tādi jūs, vīrieši, esat. Pie saimniecības lietām pat pirkstiņu piedurt grūti. *Anerauds J. Lugas. R. 1974, 249.*

Lūk, tādi ir sievieši: kad bija klavieres — viņām nepiedūra ne pirkstiņa, bet, kad vairs nava, grib spēlēt dienu un nakti. *Ieviņš K. Putras Daukis, II. R. 1988, 62.*

Arī spēle tam nemīlēja, pagāja vairāk dienas, ka viņš ne vijolēm, ne ērģelēm ne pirkstiņa nepiedūra. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 237.*

NEPIELIKT (nelikt klāt) ne PIRKSTU (pirksta, pirkstiņu, pirkstiņa) *sar. Nemaz nestrādāt, neko nedarīt, nepalīdzēt. Sk. arī* NEPIEDURT ne PIRKSTU. *4.*

Kad uzdzirdēja par ciemata brīvi, ka visiem tur vajadzēšot pārcelties uz dzīvi, viņš pajukušajam žogam un caurajam jumtam vairs pirkstu nepielika.. *Vilks Ē. Zaļais koks. R. 1960, 37.*

Bet tagad viņš mēģināja atcerēties, vai visā mūžā bijusi kaut viena diena, kad viņš ne pirkstu nav pielicis mājas darbiem. *Štrauss A. Kārtu kārtām tēvu zeme. R. 1977, 49.*

Bet students — tas ne pirkstiņa pie darba neliekot. Tikai sēdot kambarī vai atkal pa upes malu vazājoties. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 142.*

— Ja man uz Valtersalām pēc gudrības jāiet, tad es pienam un krējumam ne pirksta klāt nelikšu. Griezi pienu pats, kuli krējumu pats.. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 114.*

NEVARĒT PAKUSTINĀT NE PIRKSTA. *Sk.* NEVARĒT PAKUSTINĀT NE PIRKSTIŅA.

NOBADĪT (NOBAKSTĪT) AR PIRKSTIEM kādu *sar. Ar atklātu nosodījumu, naidīgu attieksmi, pārmetumiem radīt kādam neciešamus apstākļus.*

Kroplis un Marta nozuda no tā vida vienā laikā. Viņi negribēja te rādīt savas laimes. Nabags, kam bija līgava un vēl tāda skaistule, līstu visiem kā skabarga acīs. Viņus abus ar pirkstiem nobadītu labsirdīgie ciema ļaudis, kuri pie baznīcas tam līdzcietīgi spieda saujā vara grašus. Viņu ieredzēja te tikai kā nabagu. *Skalbe K. Dzīvības siltums. R. 1980, 45.*

— Bet vai atceries, māt, kā tu pukojies, kad Gustiņš uzradās pasaulē?

— .. Ne sevis, Malvas dēļ bēdājos. Domāju, pasaule ar pirkstiem nobadīs, bandu bērns paliek bandu bērns. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 152.*

— .. Nu ir blamāža pār visu galvu. Es nezinu, kur es lai rītu rādos. Pirkstiem mani nobadīs... *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 491.*

— Kauna nav vēl melot, ar meliem tīšu un tīru palaidnību slēpt! Redzēs, redzēs, kad mācītājs vēl no kanceles ņems priekšā! Kā tu domā savu mūžu nodzīvot — nories, pirkstiem nobakstīs, kurmja alā vari ielīst, arī tur glābiņa nebūs. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 320.*

PALAIST PIRKSTUS *sar. Zagt, izdarīt sīkas zādzības. Sk. arī* PALAIST NAGUS. *1.*

Abās mājās dzīvoja lieli šķelmji, kas bija palaiduši savus pirkstus uz zagšanu.. *Šmits P. XII, 489.*

Velns, kur tā tabaka paliekot? Kā bez sāts!.. Nezin ja tik puisis nebūšot kādreiz ticis pie maka klāt: kad pīpējis, bijuse gluži kā viņa tabakas smaka. Visādi ļaudis esot, un varbūt arī tas puisis esot tāds

džentelmens, kurš palaižot pirkstus... *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 409.*

— Klausies, tu skaties, lai tavs meitēns nepalaiž pirkstus! Lai nu man kāda skāde ceļas, bet nevar ciemā zagli audzināt! *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 142.*

PAMEST (PAMĀT) AR PIRKSTU (AR MAZO PIRKSTIŅU, PIRKSTIŅU) kādam *sar. Saka, ja pietiek ar visniecīgāko mājienu, lai kāds ko darītu.*

Upīšu Mārtiņš ierāva arī to [krogā]. Patiesībā Bite nemaz nebij raujams, ar pirkstu tikai vajadzēja pamest, kur deva dzert par velti. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 245.*

— Nieks! Pamet tikai draugiem ar pirkstu, sarīko talku, un Milžus [mājas] vienā dienā otrādi apgriezīs. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 327.*

.. mazā Elfa bez mums nevarēja dzīvot. Iznāca veikala priekšiņā uz trepītēm tīrās, gaišās drēbītēs, baltā priekšautiņā un žāvādamās stāvēja. Bet pietika kādam mūsējam pamest ar pirkstu, un viņa skrēja kā velna plēsta, uz vienas kājas lēkādama. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 29.*

— Vai tu ar aklumu esi sista, vai? Kā tas izskatās: tavs vīrs, bet, tikko otra pamet ar pirkstu, tā prom. *Svīre M. Ar vakardienu kabatā. R. 1984, 5.*

— .. Kas tad šai [Emīlei] labāks nekā citām? Tā pati prece un par to pašu maksu dabūjama kā kura katra. Vajag tik mums gribēt pamest ar pirkstu!

— Nu, draudziņ, Emīli gan tu nedabūtu, kaut vai visus savus divdesmit pirkstus izmētātu. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 11.*

No meitenēm arī bija tādas, kurām pietiktu pamāt ar pirkstu, un viņas tūlīt skrietu līdzi uz kino.. *Puriņš A. Nevaicājiet man neko. R. 1977, 139.*

.. pēla un skauda tikai tie ļautiņi, meitu mātes un mātesmeitas, par kurām jaunava zināja, ka tās pašas nakts vidū kreklā skrietu pie Virpuķes, ja tikai viņš ar mazo pirkstiņu pamestu. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 130.*

.. cik zemas un niecīgas ir visas tās [sievietes], kam vajag pamest tikai ar mazo pirkstiņu, un viņas darīs visu, ko tu vēlēsies. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 39.*

Kaut kas jau nu Annelē bij, kas gāja cīņā ar lielo pasauli, bet pašai viņai likās, ka tai nemaz nebij spītes, pati viņa bij bēdīga par to, ka tā nav tāda kā citi bērni, viņa bij tāds mazs nieciņš, kas tikai gaidīt gaidīja, lai pamet tai ar mazo pirkstiņu, lai pasmaida pretī, un tūlīt viņa būs pie mātes kakla, pie mātes sirds. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 262.*

— .. man vajaga tikai ar mazo pirkstiņu pamest, un viņš kā suns uz vēdera līdīs man klāt... *Upīts A. KR, I. R. 1946, 532.*

— .. Man vajadzēja tikai ar pirkstiņu pamāt Salu Atim, Migu Mārtiņam vai Čākuļu Pēterim, un tie bija klāt, viens vai otrs. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 271.*

PAZĪT (ZINĀT) KĀ SAVUS PIECUS PIRKSTUS kaut ko, kādu *sar. Ļoti labi pazīt, zināt, prast.*

Jau trešo rudeni es strādāju pie Stālu lokomobiles. Sen viņu pazīstu kā savus piecus pirkstus, bet Stāls neliek mani sava brāļa Ērika vietā par mašīnistu. *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 146.*

.. Latviju viņš izbraukājis krustām, šķērsām. Pazīst kā savus piecus pirkstus. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 157.*

— Es pazīstu savu zemi labāk nekā tu savus piecus pirkstus. Nemāci mani! *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 450.*

— .. Pat uz skatuves — lomā tu nevari mani pārsteigt ne ar vienu žestu, jo es taču tevi pazīstu, mīļais, kā savus piecus pirkstus... *Brīdaka L. Portrets profilā. R. 1970, 52.*

«Un jūs bijāt tāds vientiesis, ka Lomezim ticējāt! Tad pateiciet Laimes mātei, kas mūs šodien kopā saveda, .. es jums izstāstīšu to lietu no paša gala, es viņu zinu kā savus piecus pirkstus.» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 19.*

.. atklātā koncertā orķestra priekšā stājos pirmoreiz. Lai gan klavierkoncertu, pats par sevi saprotams, zināju kā savus piecus pirkstus, nejutos īpaši drošs. *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 164.*

«Vai dieniņ, man jau paugurieši zināmi tikpat kā savi pieci pirksti.» *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 291.*

«Tas ir skaidri kā pieci pirksti [ka Kaspars klēti aizdedzinājis]! Ne uz citu domājiet, ne grēkojiet, ne arī cits tik liels blēdis ir kā viņš.» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 308.*

Tādas aplamības Upīšu Mārtiņš nevarēja pielaist. Vai viņš te nedzīvoja un nezināja visu tikpat kā savus desmit pirkstus? *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 187.*

«Tu tak arī pazini Pelu?» ieprasās Aņus.

«Kā nu nepazinu? Kā savu īkšķi.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 176.*

PIELIKT (likt klāt) PIRKSTU (NAGUS) *sar. 1.* kaut kur. *Kaut mazliet piedalīties darbā, palīdzēt.*

— .. māju atdevām, neko nežēlojām, kaut jel pirkstu pagasts pieliktu. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 276.*

— .. Kur tikai skaties, visur nags jāpieliek. Lai [vecais] iet uz zāģētavu! *Grigulis A. Dzejoļi. Stāsti. Lugas. R. 1956, 351.*

— Ko stāvi, liec nagus kaut kam klāt! — tēvs uzsauca Imantam.

Imants klusēdams metas palīgos. *Kaijaks V. Putenī. R. 1964, 77.*

2. kādam. *Aiztikt, pārmācīt, sist.*

Tādēļ tad arī druknais kā negants sāka mākties virsū..

«Oho!» laucinieki kā viens vīrs iesaucās. «Pamēģini tikai pielikt viņam [Pēterim] pirkstu!...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 59.*

Bet to es saku: ja kāds manam vīram liks pirkstu klāt, tad, kāds koks man rokās, tam ar to taisni pa acīm. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 239.*

— Jā, es jau zinu, — Aija sadusmota cēlās viņam pretī, — tad tu tos meiteņus gan izskolotu. Tad viņas man drīz vien pa galvas virsu dancotu. Tu jau sargies pirkstu pielikt, lai tikai nedomātu, ka tu viņām patēvs. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 329.*

— Ak Dievs, kam man bij bērnus piedzīvot, ka es viņus nedrīkstu pēc sirds patikšanas rāt un pārmācīt, kad viņi pret mani noziegušies!.. Es viņiem nelikšu vairs ne pirkstu klāt no šīs dienas. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 386.*

Mācekļus lamāja klusu, bet nagus arī tiem nelika klāt.. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 317.*

3. kaut kam. *Pieskarties, aiztikt. Sk. arī* PIEDURT NAGUS. *2.*

Hugo uzreiz skaidri zināja, ka Kozinda laupījuma daļai pirkstu klāt neliks un ņems tikai tik, cik Kozinds dos. *Kolbergs A. Kriminālliета trijām dienām. R. 1977, 202.*

Bet, kad man bija piecdesmit gadi, tad Brigadere man iestāstīja sakarā ar Blaumaņa piemiņas krājumu: «Neļaujiet nevienam likt pirkstu klāt savam stilam! Jums ir sava īpatnība.» *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 195.*

— Patronu man ir tikai divas magazīnas, un par šaudīšanos tu nemaz negudro. Ja liksi nagus klāt, sargies! *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 256.*

«Un ko lai es daru ar tādu mežu? Man tur nav saprašanas,» aizstāvējās matu meistare.

«Ja nav saprašanas, nevajag likt klāt nagus,» Jetiņa pastūma prom un tūliņ ķērās pati klāt izjaukt šo «stārku ligzdu». *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 732.*

4. reti kādam. *Aizskart (vīrietim sievieti), mēģināt tuvoties, uzmākties. Sk. arī* PIEDURT NAGUS. *3.*

«.. Nevarēja no viņa ne atkauties, un neviens cits man pirksta arī nedrīkstēja pielikt.» *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 236.*

— Nagus tu man neliec klāt, vecam meitietim, bezkauņa tāds! *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 132.*

Uz galda pie gultas Veinberga sapņu grāmata ar varen pilnīgu sievišķi uz vāka, ko acis pamielot un fantāziju pakairināt, domājot par baroniem: «Kas gan tiem nekaiš, izvēlas kalpones, kādas grib, no rītiem ko nagus pieķert.» *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 424.*

PIRKSTI NIEZ. *Sk.* NAGI NIEZ.

PIRKSTI (NAGI) DEG kādam. *1. Saka, ja kāds lielā nepacietībā grib ko darīt.*

«.. Gadiem neesmu spalvas rokā ņēmis, bet nu man pirksti dega!» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 137.*

«.. Un neizprotams niknums sagrāba manu sirdi, man tīri pirksti dega iet klāt šai smalkai kundzei..» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 133.*

Ko nu tēvs tik daudz skaidro un māca, kad Anneles gribīgie pirksti tikai deg vien, lai laiž viņus klāt, kad viņa to darbu [spolēšanu] jau neskaitāmas reizes noskatījusies un zina, ka tas tik viegls kā spalviņa paceļama. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 166.*

Kad viņa slēpes uzmanīgi iezieda pašu pirmo reizi, pirksti viņai dega vēl ap jauno mantu padarboties. *Zigmonte D. Svešinieks. R. 1981, 132.*

Arī man deg nagi nolaisties tuvāk zivīm un palūkoties uz pasauli no ķīļapakšas.. *Lapsa J. K 1976, 5. nr. 42.*

2. *Saka, ja ir kas bīstams, ja kāds vēlas steidzīgi ko paspēt, veikt, panākt.*

— .. Bet tu pieskrēji klāt, izsiti to naudu man no rokām un uzkliedzi Blāķim: nes tu ellē savu naudu, — no tās pirksti deg. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 147.*

«Nevar un nevar iznākt tā meitene! Steidzies tak! Man deg pirksti, tā vajag skriet pie darba.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 212.*

.. tamborēja tā, it kā viņai pirksti sviltu, it kā viņa būtu nokavējusi.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 607.*

RĀDĪT AR PIRKSTIEM (ar pirkstu) uz kādu *sar. Saka, ja daudzi morāli nosoda, kaunina, nicina kādu, zobojas par kādu.*

— .. Ja es tiktu nostādīta atpakaļ tanī stāvoklī un man būtu jāiesāk atkal viss no gala, es tomēr citādi nevarētu... Lai rāda uz mani ar pirkstiem, lai sauc mani par laulības pārkāpēju!... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 107.*

Uz sievieti, kura reiz bij savu godu zaudējusi, visi rādīja ar pirkstiem. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 37.*

Piedzirda [Mārtiņš] Vili un tad ar Zetu dauzās nezin kur. Līdz vēlai naktij dauzās. Visa pasaule runā, pirkstiem rāda. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 376.*

«Vai tev prāts? Tagad, kur nupat cerēju vēl iesākt un tikt pie naudas, atmest visu to, iet citiem par apsmieklu atpakaļ, tad jau visi ar pirkstiem uz mani rādīs.» [Vārpiņš noraida sievas priekšlikumu atgriezties uz laukiem un dzīvot pa vecam.] *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 486.*

Antonija. Un nu esmu apsmieklā visu ļaužu priekšā! Nu visi uz mani rādīs ar pirkstiem. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 183.*

— .. Padomā, — kā tas būs, ja punkta lauki paliks neapsēti? Viss pagasts ar pirkstiem rādīs. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 355.*

Nevarēja taču to putna biedēkli [jumtu] atstāt kā gaisa ērģeles, lai garāmgājēji rādītu uz mums ar pirkstiem un smietos. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 230.*

Krogā ienākuši, tad tak nevarot nekā nepasūtīt, citādi uz viņiem sākšot rādīt ar pirkstiem. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 278.*

— .. Tēvu notiesāja par zādzību, bet skolā mani sāka saukāt par zirgu zagli. Ar pirkstiem rādīja visi zēni. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 441.*

Māte aprāja un tā samaitāja meitenei visus kāzu priekus, jo, kad jau mātei kauns, vai tad viņai nebij vēl lielāks kauns izdarīt nedarbus un tad maisīties starp šiem svešajiem ļaudīm, kas varbūt uz viņu ar pirkstiem vien rādīja? *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 346.*

— Tevi lai apvārdo, ka pavisam nepaliec bērna prātā. No mājām laukā vairs nedrīkst rādīties, viss pagasts ar pirkstu rāda. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 247.*

— .. Es negribu pacelties pār jums un rādīt ar pirkstu uz jūsu vainām.. *Apsīšu Jēkabs. Raksti. R. 1925, 35.*

— .. Vai šodien kāds var rādīt uz mani ar pirkstu? Vai mans tēvs nebauda sabiedrības uzticību un cieņu? *Lācis V. KR, XVIII. R. 1977, 311.*

Patiesībā pret draugu jāizturas vēl bargāk, lai pārējiem nedotu iemesla rādīt ar pirkstu uz priekšsēdētāju un teikt, ka Fricis Umberts nav objektīvs. *Svīkule V. Mirkļu mozaīka. R. 1968, 33.*

RĀDĪT (parādīt, norādīt) AR PIRKSTU kādam kaut ko *sar. Ļoti tieši norādīt; mācīt.*

— .. Man patīk ar viņu kopā strādāt, viņam nekad ar pirkstu nav jārāda. *Štrauss A. Kārtu kārtām tēvu zeme. R. 1977, 14.*

— .. Neciešu, ka jaucas manā dzīvē, ka rāda ar pirkstu. Ja man pūlas ko uzspiest, tad ir beigas... *Brodele A. Tas ir mans laiks. R. 1969, 196.*

— Viss viņiem ar pirkstu jāparāda, beidzamais sīkums jāizstāsta, citādi nezinās, kur un kā pagrozīties. *Lācis V. KR, IV. R. 1971, 380.*

.. nav jau iespējams parādīt ar pirkstu, kuri vārdi tie liekie, kuri paturamie. *Sirsone S. — Kritikas gadagrāmata, III. R. 1976, 100.*

— Darīsim, kā jau tas jādara. Jūs, es ceru, neesat nekādi mazie bērni, kam ar pirkstu jānorāda. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 292.*

Bet vai gan Beļinskis, mūsu Andrejs Upīts un Jansons-Brauns jebkad centās uzspiest, normēt, ar pirkstu rādīt: tikai pa šo celiņu un ne soli sāņus! *Damburs E. K 1975, 11. nr. 139.*

SADOT PA PIRKSTIEM. *Sk.* SADOT PA NAGIEM.

SKATĪTIES (*reti* RAUDZĪTIES) CAUR PIRKSTIEM uz kaut ko. *Izlikties ko neredzam, apzināti nereaģēt uz ko nevēlamu, neatļautu, nosodāmu.*

Jādzer līdzi pašdarināts degvīns un jāskatās caur pirkstiem, kad vedēji šo un to palaiž no rokas. *Upīts A. KR, VIII. R. 1950, 90.*

Numurā gulēja kāds kaimiņu saimnieks, kurš, pārāk iereibis, nespēja mājup nokļūt. Ķēkša viņu tur apkalpoja. Tas tā notika šad tad priekš labiem kundēm. Drikājiete uz to skatījās caur pirkstiem. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 214—215.*

.. audžumāte ar savu rakstura piekāpību, jāteic — gļēvulību uz daudzām zēnu vaļībām skatījās caur pirkstiem.. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 614.*

Sākumā Valdis nesaprata, kāpēc meistari un kapteinis skatās uz kurinātāja izlaidību caur pirkstiem. *Lācis V. KR, I. R. 1970, 324.*

Būtu jums pagātne tīrāka, mēs varētu uz šo pārkāpumu skatīties caur pirkstiem.. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 136.*

Taču Mergina «melnais darbs» bija tik prasmīgs un kvalitatīvs, ka institūtā skatījās caur pirkstiem uz diezgan biežajiem darba kavējumiem.. *Purs L. Gaismas staru lokā. R. 1968, 156.*

Lai ļaudis būtu cik brīvdomīgi būdami, laikam gan tikai retais caur pirkstiem skatīsies uz viņa romānu ar precētu sievu. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 387.*

.. kamēr kupejas vēl bija patukšas, dažs pasažieris nolikās visā garumā uz apakšējā sola.. No soda neviens nebaidījās, jo uz šādiem atpūtas cienītājiem .. arī konduktori raudzījās caur pirkstiem. *Dorbe H. Putni daino patiesību. R. 1959, 25.*

«Kaķītis [Nīkura sieva] raudzījās caur pirkstiem uz Nīkura daudzajām mīlas dēkām, sirdī lolojot cerību, ka pēc kāda laika viņai būs kļūt par prezidenta kundzi — pirmo dāmu valstī. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 145.*

SKATĪTIES UZ PIRKSTIEM (NAGIEM) kādam *sar. Stingri, sīkumaini uzraudzīt, uzmanīt kādu.*

— .. Šo mēnesi vien divas reizes Rīgā, kaut kas viņam tur sameties ar rentes lietām vai rēķiniem, kroņa būšana, valdība sāk skatīties vairāk uz pirkstiem un stingri pievelk grožus. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 488.*

— .. Kaut jūs zinātu, kādas man bija mokas ar viņu! Visur bāza degunu iekšā, skatījās man uz pirkstiem, ka tikai es kaut ko neiztaisu tā, lai saimniekiem būtu labāk. *Lācis V. KR, XII. R. 1974, 129.*

— .. Mums, tālumniekiem, uz pirkstiem neskatās, ja paši varam piepļaut sienu un izbarot. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 287.*

Pats neiztrūkstoši gāja selgā, necieta slaistīšanos un visiem skatījās uz pirkstiem. *Grants J. Vēja pusē. R. 1966, 123.*

— .. Tikpat jau svešam cilvēkam tā nevar uzticēties — jāskatās visur cieši uz pirkstiem.. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 778.*

Pēdējā laikā viņam vajadzēja uzmanīties no Fanijas, kas savam vīram stingri skatījās uz pirkstiem... *Lācis V. KR, XIV. R. 1975, 338.*

Labāk, lai Ēbars neskatās uz pirkstiem. Kā ikvienu nemākuli, puisi kaitināja novērotāji. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 73.*

Nav jau nu nekāda steiga — neviens uz pirkstiem neskatās un ar savu gudrību pa vidu nemaisās. *Indrāne I. Meklēju zēnu ar zaļām acīm. R. 1975, 29.*

— .. neviens neskatīsies uz pirkstiem un nerēķinās, vai tu jau neēd par daudz.. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 302.*

«.. direktoriem nebūtu iespējams rīkoties pēc savām patīgām iegribām, ja mums būtu revīzijas padome, kas viņiem lūkotos uz pirkstiem un neļautu tiem izdarīt nelikumības!...» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 226.*

— .. Kādi tagad tie cilvēki, pati zini. Uz nagiem vien jāskatās, noēdīs divreiz tik, cik padarīs, vēl pilnu padusi prom aizstieps. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 270.*

— Bet vai gadījumā viņš [R. Blaumanis] savā lugā kaut ko neesot klāt pielicis, kas var uz pašreizējiem nemierīgajiem laikiem zīmēties? Pasarg Dievs, kā tagad visiem skatās uz nagiem! Činavniekiem bail, ka vien kaut kur nepasprūk brīvāks vārds.. *Kalniņš J. Savādnieki. R. 1979, 164.*

— .. Ievēro vienu, īpaši kūtī tu skaties Monikai uz nagiem. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 228.*

— .. Mēs tagad stingri skatāmies kungiem uz nagiem, lai nedomā mūs apvest ap stūri. *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 347.*

SMĒRĒT PIRKSTUS. *Sk.* SMĒRĒT NAGUS.

STAIGĀT UZ PIRKSTU GALIEM. *Sk.* STAIGĀT UZ PIRKSTGALIEM.

TĪT (aptīt) AP PIRKSTU (PIRKSTIŅU, MAZO PIRKSTIŅU) kādu *sar. Viegli, nemanāmi pakļaut savai gribai, padarīt pilnīgi padevīgu (bieži pretējā dzimuma pārstāvi); veikli apmuļķot.*

.. bet meita bija vēl vijīgāka, ka tin vai ap pirkstu, kad zināja savu mīļāko tā no citām meitām gūstītu un nesagūstītu. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 115.*

Dažreiz viņš dzirdējis vienu vai otru dižu puisi lielāmies, ka tam esot sava paklausīga līgaviņa, ko viņš varot tīt sev vai ap pirkstu. *Janševskis J. Līgava, I. R. 1931, 41.*

— .. Mēs amizējāmies, spēlējām četrrocīgi klavieres, dziedājām. Un viņa — mīksta kā vasks, tin vai ap pirkstu. *Mākonis. Izlase. R. 1957, 77.*

Madama tagad bija laipna kā liepu lapa. «Re, kā vīrs izmāca arī vēl savu sievu,» Vārpiņš sprieda savās domās, «pirmīt tāda — bet tagad tin vai ap pirkstu.» *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 448—449.*

Cik viņš nu bija lēns un mīksts, viņa varēja to ap pirkstu tīt, un šī apziņa viņu ļoti kairināja, ka bija panākusi savu gribu. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 75.*

— Drīz tev meitas sāks dancot apkārt, tad tik neļauj kurai katrai spindelei tīt sevi ap pirkstu. Tev izvēles netrūks. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 179.*

— .. Lai sauc par vecu, kas ir veca, jūs varat vēl puišus ap pirkstiem tīt. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 51.*

Augusts ir paradis meitas tīt ap pirkstiem. Viņam dusmas, ka viena gadījusies tāda, ne tik lokana. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 68.*

«Bet, re, Ēriks tevi negrib! Viņš tin ap pirkstu desmit meitas, bet ganu skuķiem neskatās ne virsū!» *Dziļums A. Saplēstā krūze. R. 1990, 19.*

«.. Ja es gribētu uz laukiem ieiet meitās, to es varu katru stundu.. Meitas vai kūst... Vecie tik mīlīgi, ka tin viņus ap pirkstiem...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 241.*

— .. Ne vārda baronlielkungam pretī nerunāt. Tā, lai viņš tevi ap pirkstiņu var tīt. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 336.*

Beidzot viņam piemetās īdzība un ietiepība, kā jau izlutinātam jauneklim, kas domājas tinot ap mazo pirkstiņu vai katru jaunavu. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 45.*

— .. Nav pašam savas gribas. Tādu var tīt ap mazo pirkstiņu, kamēr apnīk. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 93.*

— .. Es biju Rīgā pirmā skaistule. Es varēju jebkuru vīrieti aptīt ap pirkstu. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 457.*

— Nestāsti! Ja man būtu tavi gadi un izskats, es pāris nedēļās aptītu ap pirkstu vismaz ģenerāli. Tā jau ir, mācēšana nāk ar gadiem, — viņa prāto. *Ezera R. K 1967, 2. nr. 19.*

Kleistene pati ienākusi Latgalē no Vidzemes viduča, un, ja tikai viņai izdotos izšķūrēt no Dzeguzītēm pameitas, tad veco Kleistu gan tā aptītu ap pirkstu un paliktu par īstu mājas valdnieci. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 341.*

Laimīgi gadījies, ka par priekšsēdētāju iecelts Degsnis, kurš, muti ieplētis, klausās visu, ko viņam stāsta, un kuru pavisam viegli aptīt ap pirkstu. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 93.*

— .. Marutu izmeklētājs aptīs ap pirkstu viens divi, viņa ir par dumju, lai izlocītos. *Svīre M. Ar vakardienu kabatā. R. 1984, 185.*

.. vai to mums vajadzējis — precēties tikai tādēļ, lai aptītu ap pirkstu sadales komisiju un paliktu Rīgā. *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 102.*

— Kāzas — kāzas — kāzas! Ap savu mazo pirkstiņu Ilzīte aptinusi Stipro. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 114.*

«.. Nē, nē, mana mīļā! Es tevi pārāk labi pazīstu. Šodien tu man tīsies ap pirkstu, bet rītu es tev būšu kāju pamesls.» *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 194.*

— .. Man ir maņa tādās lietās. Jūs redzēsiet, ka viņa tīsies ap pirkstu! *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 358.*

UZ KATRA PIRKSTA PA TRĪS (PIECI) *sar. Saka, ja ir daudz pielūdzēju.*

«.. Gribētāju man jau gan daudz bijuši; ja ņemtu skaitīt, iznāktu pa trīs vai uz katra pirksta..» *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 32.*

Un tie brūtgāni — ak tu žēlīgais Dievs! — kā odi, ne atkauties nevarēja, vai pa pieci uz ikkura pirksta varētu saskaitīt. *Kaudzīte R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 25.*

Cecīlija. Un tu domā, ka man tādi dzejnieķeļi vajadzīgi! Kad es vēl tehteršūlē gāju, man uz katra pirksta bija pa pieci. Nesen vēl masku ballē iepazinos ar kādu kungu, kas arī pa vaļas brīžiem dzejas taisa. *Paegle L. Lugas. R. 1947, 420.*

— .. Bet es jaunībā biju iznesīga meiča un tādu Jāņu man bija uz katra pirksta pa pieci. *Krieviņš M. Septiņi pistoles šāvieni spoku stundā. R. 1976, 115.*

— Vai nu tā būs, — viņš atkārtoja, — tev jau puiši uz katra pirksta, jaudā tikai izvēlēties. *Zigmonte D. Fragments. R. 1971, 198.*

Ja puisis izkalšot sev zelta bārdu, tad būšot meitas pa ducim uz katra pirksta. *Šmits P. XI, 183.*

«.. kas par jautru dzīvi viņiem esot — katru dienu jaunā vietā un pa meitenei uz katra rokas pirksta..» *Kalve A. Tveice jūlijā. R. 1976, 82.*

VARĒT SASKAITĪT UZ (*novec.* PIE) PIRKSTIEM (UZ VIENAS ROKAS PIRKSTIEM); UZ PIRKSTIEM (UZ VIENAS ROKAS PIRKSTIEM) SASKAITĀMS. *Saka, ja kas ir nelielā, niecīgā skaitā, reti sastopams.*

— .. Tev ir biedri, īsti draugi, kas katrā laikā gatavi palīdzēt. Man tādu nav daudz. Uz pirkstiem var saskaitīt. *Lācis V. KR, IV. R. 1971, 311.*

— Cik tur vairs to bērnu, ja pieaugušos tikpat kā uz pirkstiem var saskaitīt? *Dorbe H. Vaicāju jaunībai. R. 1970, 372.*

— .. Vācieši tikai komandē — tiec šur, tiec tur. Uz pirkstiem varu saskaitīt, cik dienu mājā bija. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 77.*

.. reiz sarunājoties par Rīgas latviešu gara aristokrātiem, Dārziņš piebilda: «Kungi, tos jau var pie pirkstiem saskaitīt.» *Zālītis J. — Emīls Dārziņš. R. 1925, 25.*

Cik mums toreiz bija studētu latviešu? Ļoti mazs procents. Ārstus, agronomus, advokātus un bankas direktorus toreiz varēja pie pirkstiem saskaitīt. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 160.*

Komunistus un komjauniešus starp ciema zvejniekiem varēja saskaitīt uz vienas rokas pirkstiem. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 177.*

Uz vienas rokas pirkstiem varēja saskaitīt arī tādus, ko mēdz ietilpināt jēdzienā — nabadzīgais zemnieks. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 195.*

.. katrā teātrī uz vienas rokas pirkstiem var saskaitīt pilnā jaunrades jaudā strādājošus aktierus. *LM 1976, 18. nr. 11.*

Bet cik reizes esmu pilnīgi apmierināts un laimīgs juties? Tās reizes uz pirkstiem saskaitāmas. *Kalniņš J. (Mākonis). Mana pārgalvīgā dzīves dziesma. R. 1973, 348.*

Nerunāsim par tiem uz pirkstiem saskaitāmiem tiešām jaukajiem dzejolīšiem, kuri Jēkabsonam palaimējušies. *Upīts A. — Latviešu literatūras kritika, IV, 1. R. 1960, 79.*

Kaut arī lugu publicēšana pārskata periodā noteikti uzlabojusies, tomēr veselam literatūras žanram uz pirkstiem saskaitāmās publikācijas gadā joprojām ir par šauru. *Birze M. — Kritikas gadagrāmata, IV. R. 1976, 67.*

Vīram arī radu saime nav uz vienas rokas pirkstiem saskaitāma. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 212.*

Vidusskolā tāpat vīrieši uz vienas rokas pirkstiem saskaitāmi. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 354.*

Jānis Poruks toreiz jau bija dzejnieks un rakstnieks ar vārdu, kamēr par Dārziņa eksistenci vēl neviens nekā nezināja, izņemot uz vienas rokas pirkstiem skaitāmus mūzu draugus — iesācējus. *Stankevičs A. Dvēseles atbalss. R. 1978, 72.*

VIENS KĀ PIRKSTS. *Gluži viens, bez piederīgajiem, vientuļš.*

.. viņa, būdama vecs cilvēks un jau ar mēri sasirguse, nomiršot viena pate, bet ko pēc viņas nāves darīšot nabaga merģele, palikuse te viena kā pirksts? *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, I. R. 1929, 14.*

Tad vēl — Žanis Sveķis stāvēja pasaulē viens kā pirksts.. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 210.*

— Tātad arī ģimene ir jau te?

— Man nav ģimenes. Esmu pilnīgi viens... kā pirksts. *Lācis V. KR, XVIII. R. 1977, 207.*

PIRTS

KĀ PIRTS (pirtī) *sar. Saka, ja ir ļoti karsti, sutīgi.*

Istaba karsta kā pirts, skroderis sildīdamies bij divas reizes vēl uzmetis malku krāsnī. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 337.*

.. sūtīja viņu izkulto salmu pantā palīdzēt meitām. Ziemeļu mātei pa pieri un muguru lija sviedru straumes, bija karsti kā pirtī un grūti nācās elpot. *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 265.*

Lejā pie degtuvēm gaiss bija kā pirtī. Cilvēki kustējās, izmirkuši savos sviedros, vēja nebija, bet milzīgās krāsnis izplatīja dzīvu svelmi. *Lācis V. KR, IX. R. 1973, 168.*

Pēc āra vēja istabiņa likās kā pirts, — Veidenbaums noņēma cepuri un novilka mētelīti. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 121.*

Vīstīdamās segā, viņa drebinājās. — Brr, cik auksts!..

Jānim istaba likās silta kā pirts. Bet viņš jau bija atradies aukstumā un pie tam stingri gājis. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 368.*

«Durvis lai paliek uz kādu brīdi vaļā. Māte jau atkal piekurinājusi istabu kā pirti.» *Stankevičs A. Šuvējiņa. R. 1976, 33.*

Karstums šinī ļaužu piebāztā teltī kā pirtī. Visi slauka sviedrus un gaida brīnumu ar čūsku. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 443.*

Krāsniņa bija nokarsusi, un pēc āra drēgnuma, pēc smagā nesuma Gaida nosvīda kā pirtī. *Upmale V. Mežkroga gravīras. R. 1982, 21.*

PĒRTIES KĀ PA PIRTI *sar. Būt dažādu rūpju nomāktam, tik tikko spēt izdarīt vajadzīgo.*

— .. Tu dzīvo, dzīvo, peries ar darbiem kā pa pirti.. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 66.*

SAKURINĀT (SAKURT) PIRTI kādam *sar. Izteikt ļoti asus pārmetumus, radīt kādam grūti panesamus, neciešamus apstākļus.*

Cita viņas vietā sakurinātu vīram tādu pirti, bet viņa aiz savas klusās dabas un ticības nesaka neko, tikai cieš. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 151.*

.. kad dzirnavnieks zagšus ieslīdēja traktierī, Elza viņam sakurināja tādu pirti, ka lāga vīram uz ilgāku laiku zuda vēlēšanās atkārtot pārkāpumu. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 431.*

M ā l e. Man bail, ka viņš mums abiem nesakurina pirti — ka nezinām, kur sprukt. *Lindulis J. Lugu izlase. R. 1945, 177.*

— .. Šovakar pat es piezvanīšu uz Rīgu un sakurināšu viņiem tādu pirti, ka viņi paši labāk ies mežu cirst! *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 227.*

— .. Šiem laupītājiem mēs sakurināsim tādu pirti, ka viņi nekur nevarēs dēties un slikti jutīsies mūsu zemē. *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 177.*

— Nē, kurināsim tādu pirti, kamēr viņiem pāries patika sirot pa mūsu zemi un tie aizjoņos pāri savām robežām. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 416.*

Droši vien viņi būs ķieģeļus pārdedzinājuši un tādā kārtā sakūruši man īstu pirti. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 329.*

— .. Mēs to knauķi izmācīsim. Mēs viņam sakursim tādu pirti, ka viņš atminēsies, cik jauns vēl. *Upīts A. KR, VIII. R. 1950, 155.*

PISTOLE

GAISA (VĒJA) PISTOLE *sar. Vieglprātīgs, nenopietns, nenosvērts cilvēks.*

«.. varēja dzīvot kā jeisters, ja tikai nebūtu sapinies par daudz bābiešu brunčos un, galvenais, nebūtu uzticējies par daudz visādām kazām un gaisa pistolēm.» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 416.*

.. Mariannas mūžā šis pats grēkapagale un palaidnieks, šis vējagrābslis un gaisa pistole, šis trakulis un jādeklis Pēteris sagādājis visvairāk bezmiega nakšu.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 365.*

Viņiem [neapmācītiem jaunkareivjiem] it kā spārni izauguši. Beidzot kaujā!

— Vēja pistoles.. — strēlnieks Krūze, viens no tiem, kas jau bijuši frontē, kaunina padsmitniekus. *Niedre J. Saliņa bangojošā okeānā. R. 1970, 14.*

PĪŠĻI

NOKRATĪT PĪŠĻUS NO KĀJĀM *novec. Atteikties no visa līdzšinējā, bijušā, lai sāktu ko citu.*

— .. Un, ja tad mums te liedz to pašu suņa eksistenci, mēs it vienkārši nokratām pīšļus no kājām un aizejam citur... *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 154.*

— Nokrati šeit visus vecos pīšļus no kājām un joz savus gurnus uz jauniem ceļiem. *Sēlis R. Burši un zeļļi. R. 1965, 58.*

Austra. Jāni, kamdēļ tev te nonīkt par velti, par it neko? Nokrati pīšļus no savām kājām un nāc man līdz! *Lindulis J. Lugu izlase. R. 1945, 113.*

— .. Tagad tu cietīsi pats sevi un viņu tur. — Viņš norādīja uz Spodrīti. — Bet es nokratu pīšļus no savām kājām.

Tai pašā vakarā viņš aizgāja. *Paegle L. KR, III. R. 1956, 142.*

SATRIEKT (SAMALT, SABERZT) PĪŠĻOS (*reti* PĪTĒS) kādu, kaut ko. *Fiziski iznīcināt; morāli sagraut.*

.. ordenis tiek satriekts pīšļos, brāļi atdoti vella nagos, izslēgti no visiem sakramentiem.. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 33.*

— Piedod, — Atis murmināja. — Pastāvi mierīgi un ļauj mazliet attapties. Tie gudrie vīri, goda vārds, ir satriekuši mani pīšļos. Taisni kā bībelē rakstīts... *Mauliņš J. Malēnieši. R. 1983, 260.*

Viļa zināšanas allaž viņu satrieca pīšļos, liekot apzināties savu niecību.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 131.*

Cilvēks var apliecināt savu cildenumu, arī pīšļos notriekts, akmeņiem nomētāts, visu nozaimots. Krustā var pienaglot pravieti, dumpinieku, ķeceri, bet ne idejas. *Lāms V. K 1976, 3. nr. 132.*

Gadu tūkstošiem pastāvējušie daiļuma jēdzieni jāsamaļ pīšļos. *Dinere C. Ugunsputna medības. R. 1976, 366.*

— Katrs pusstopu šurp! Ja nē, mēs jums samalsim kaulus pītēs un pīšļos! *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 204.*

.. jau otrā nedēļā citi apmanījuši, ka jaunais pavārs naktīm lienot dimanta pilī pie ķēniņa meitas.. Ķēniņš, to padzirdējis, gluži ārprātā: grib pavāru samalt pītēs.. *Šmits P. VIII, 47.*

Dvēs'le lūgtin lūdzas / Iesākt pārgalvīgus soļus — / Salauzt dzelzu ķēdes saltās, / Pīšļos saberzt mūru oļus. *Kalniņš J. (Mākonis). Mana pārgalvīgā dzīves dziesma. R. 1973, 87.*

PĪTES

SAMALT PĪTĒS. *Sk.* SATRIEKT PĪŠĻOS.

PJEDESTĀLS

CELT (pacelt) UZ PJEDESTĀLA. *Pārmērīgi cildināt, slavēt, godāt.*

— .. tavs Valts grib visiem pielabināties. Bet lai necer, ka pēc tam viņu cels uz pjedestāla! *Akmens R. Saltās zvaigznes. R. 1973, 116.*

Jā, ir arī tādi bērni, kas sevi vērtē pārāk augstu, un šāds iebildīgs visgudrinieks rodas, ja bērns jau ģimenē uzcelts uz pjedestāla. *L 1974, 4. nr. 17.*

.. ķīmijas vētrainā uzplaukuma ērā uz pjedestāla pacēla trīs dabas varenos — naftu, gāzi, akmeņogles.. *Zv 1977, 3. nr. 6.*

PLĀCENIS

KĀ PLĀCENIS. *Pavisam plakans.*

.. Pēteris Īzaks sēdēja kā uz adatām, vīstīja platmali, — brīžam saspieda to plakanu kā plāceni.. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 679.*

Gultas maisiņš sagulēts plakans kā plācenis. *Salenieks E. Roberts Zalāns. R. 1958, 250.*

Tēvs kādreiz mācīja mani auzu un miežu gubiņas sliet. Jāsabalza cieši, lai gubiņa neizslīgtu kā plācenis. *Birze M. Tai rudens vakarā. R. 1974, 132.*

PLANKUMS

BALTS PLANKUMS (LAUKUMS). *Kaut kas neizzināts, neizpētīts, neapgūts.*

Problēma... Tātad kaut kas vēl neizzināts, neizprasts, reizēm arī pārprasts, maldīgs. Vārdu sakot, «baltie plankumi», kuru mūsdienu literatūras kritikā, it īpaši teorijā, diemžēl nav mazāk kā agrāko laiku ģeogrāfiskajās kartēs. *Priedītis H. Dzīves loģika un literatūras loģika. R. 1974, 96.*

.. tieši pēdējos gados mūsu prozaiķi pievērsušies tādām sabiedriskām, tādām sociālām problēmām, kas agrāk palika neskartas, un līdz ar to palīdzējuši atšifrēt daudzus «baltos plankumus» dzīves kartē. *Bērce V. Tas ir arī mans liktenis. R. 1976, 78.*

Lai viņa portretā nebūtu baltu plankumu, man atliek tikai piebilst, ka viņš bija drīzāk dzīvs nekā miris. *Bels A. Saucēja balss. R. 1973, 119.*

Cik daudzas vēsturiskas, revolucionāras pagātnes tēmas mūsu dzejā ir vēl tikai balti laukumi, īpaši tagad to redzam, kad iznāk vēsturiski pētījumi daudzās grāmatās, dokumentu un memuāru, atmiņu krājumi. *Rudzītis M. Raksti, II. R. 1979, 413.*

— Toties strādāt un mācīties viņš prot kā reti kāds. «Baltos laukumus» nekur neatstāj — ne darbā, ne mācībās. *Avotiņa D., Peters J. Baltijas toverī sālīti... R. 1973, 173.*

Nenoliedzot pozitīvos rezultātus vairāku režisoru un dramaturgu sadarbē, tomēr jāatzīst, ka šai svarīgajā radošās saskares frontē mums vēl ir stipri daudz tukšu, baltu laukumu. *Pētersons P. Kritikas gadagrāmata, IV. R. 1976, 82.*

PLATUMS

MĒRĪT IELAS PLATUMU. *Streipuļot.*

Dzēris, dzēris — nodzēris visu naudu, ko nu sieva teiks? Ielas platumu mērīdams, izgudrojies visādi, beidzot sadomājis, nolicies kādā sienmalī atpūsties. *Šmits P. XV. 65.*

NAGA (PIRKSTA) PLATUMS *sar. Ļoti niecīga daļa; mazliet, nedaudz.*

E d ž u s. Nu, kad es saku, vairāk nebija atlicis kā naga platums.. *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 282.*

Pats [Jānis] savu apsmieklu iznēsājis ļaudīs... Vai tad kāds viņam te jel naga platumu varēja līdzēt? *Upīts A. KR, V. R. 1948, 748.*

Un nekas nedrīkst būt ne par naga platumu greizs, visam jābūt taisnam, glīšam, drošam. *Lāms V. Pavarda kungs Ašgalvis. R. 1982, 133.*

Varonīgi izgājuši cauri kaujām, daudzreiz bijuši par naga platumu no nāves, tagad, pametuši zem sāna pulvera dūmu smakas piesūkušos šineļus,.. viņi gulēja uz zemnīcas nārām un klusēja. *Kaufelds T. Sēkla nedeg. R. 1979, 116.*

Kurš gan savam augumam var pielikt vai atņemt jel pirksta platumu? *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 191.*

Vēl naga melnumu, / Vēl plaukstas platumu! / Vēl tikai mazu gabaliņu, / Kā skudras gājumiņu. *Brigadere A. Pasaku lugas. R. 1956, 173.*

PIRKSTA PLATUMS. *Sk.* NAGA PLATUMS.

PLAUKSTA

KĀ UZ PLAUKSTAS. *Sk.* KĀ UZ DELNAS.

PAZĪT KĀ SAVU PLAUKSTU. *Sk.* PAZĪT KĀ SAVU DELNU.

PLAUKTIŅŠ

SALIKT PA PLAUKTIŅIEM kaut ko. *Ļoti rūpīgi klasificēt, mērķtiecīgi izkārtot kaut ko.*

Nav iespējams salikt pa plauktiņiem Raiņa lugas vērtības, neriskējot krist shematismā un retorikā. *Sudrabkalns J. C 1974, 33. nr. 4.*

Atklājumu gadsimts nepazīst izmērītus apvāršņus, pa plauktiem saliktas patiesības. *Rūja V. Bērnības līčos ievas zied. R. 1973, 86.*

Ja elektroniskajās smadzenēs ievadīs gan paveiktā darba apjomus pa posteņiem, gan izlietoto materiālu un detaļu daudzumu, attiecīgā programma visu salīdzinās un saliks pa plauktiņiem. *Mauliņš J. Malēnieši. R. 1983, 377.*

salikšana pa plauktiņiem

.. emocijas jau nu vismazāk pakļaujas salikšanai pa plauktiņiem. *Ezera R. Zv 1976, 4. nr. 17.*

PLAUKTS

AUGSTĀ PLAUKTĀ; NO AUGSTA PLAUKTA *sar. Saka, ja ko uzskata par ievērojamu, vērtīgu.*

Galu galā viņš nav nekāds Žoržiks, viņš stāv augstākā plauktā. Ja vien vēlētos, varētu no vidusskolas meitenēm izlasīt labu labās.. *Dripe A. Tā tas varētu būt. R. 1973, 177.*

Man viņi abi izlikās no citas pasaules, no augstāka plaukta — Greiļu mantinieki, ģimnāzisti, labi ģērbti, bet es — puspuisis pakulu biksēs, kas pabeidzis tikai pagasta skolas četras klases. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 73.*

.. zālē vēl tikai pāris dāmu, čaukstina papīrus un skrubina ledenes — tās nu nav no augstiem plauktiem nākušas. *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 86.*

NOKRIST KĀ NO PLAUKTA; KĀ NO PLAUKTA NOKRITIS *sar. Būt ļoti pārsteigtam, izbrīnītam; tāds, kas neko nezina.*

.. stabulnieks iebāž savu stabuli kabatā un prasa, lai atdotu to meitu, kas tornī. Ķēniņš atpleš muti līdz ausīm un nokrīt kā no plaukta, bet, kas solīts, tas solīts — jāizpilda. *Šmits P. VI. 297.*

— Ja jūs, [Harij] Līdak, piekrītat, tad atliek vienīgi formalitātes ar skolu un braukt prom.

Harijs, var teikt, «kā no plaukta nokrita». Bija žēl atstāt barkentīnu un iecienīto kapteini, bet vilināja arī tālais reiss. *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 205.*

— Kas tā [aizmuguriskā principialitāte] tāda?

— Nekā tu nezini no dzīves. Kā no plaukta nokritis. *Purs L. Gaismas staru lokā. R. 1968, 6.*

«Pamēģini Rīgā šitā iekārtoties.»

«Bet vai bērnu istaba ir?»

«Paklau, Valdi, tu, goda vārds, esi kā no plaukta nokritis. Šodien bērnu istabas ir tikai milicijā un namu pārvaldēs.» *Steiga M. Soļi aiz muguras. R. 1977, 52.*

PLECS

NOLIKT UZ PLECIEM kādu. *Pieveikt, gūt virsroku.*

.. piecdesmit cilvēku noskatās un noklausās divu vīru vārdu divkaujā, un viņam jāatbild tā, lai visi redzētu, ka pretinieks guļ, nolikts uz pleciem. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 83.*

Pagaidām pretinieks bija stiprs.. Bet Eduards bija pārliecināts, ka šajā milzīgajā zemē aug, briest un raisās spēki, kas galu galā naudas varenos nolika uz pleciem. *Skujiņš Z. Gulta ar zelta kāju. R. 1984, 128.*

PIELIKT PLECU kaut kam. *Palīdzēt kaut ko veikt.*

Arī strēlniekiem radās izdevība pielikt savu plecu, pagrūst vāciešus atpakaļ uz rietumiem un pavirzīties tuvāk dzimtenes robežai. *Krieviņš M. Strēlnieki pārnāk mājās. R. 1967, 219.*

PLATI PLECI kādam. *Saka, ja kāds ir stiprs, spēj daudz izturēt.*

— ..Bet tā vien pielūko, ka tev pašam netiek par grūtu.

— Par to nav jābaidās, man ir plati pleci. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 281.*

— ..Tev nav tik plati pleci, lai viena pati izlauztos cauri augstskolai. *Gāliņš H. K 1975, 8. nr. 67.*

— Lai nu gan tev tie pleci ir plati, arī tiem nevar bez gala kraut virsū pasaules nastu. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 29.*

Un pleci viņam plati gana un nervi kārtībā, pacietīs arī kādu uzknābienu, nenomirs.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 304.*

PLECU PIE PLECA. *1. Kopīgi, vienoti cīnīties, strādāt.*

.. vecie latviešu streļķi plecu pie pleca ar sibīriešiem sturmēja vācu pozīcijas Tīreļa purvā, pie Ložmetējkalna. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 150.*

Plecu pie pleca esmu strādājis ar daudziem: ar vieniem ilgāk, ar citiem īsāku brīdi. *Salenieks E. Tā viņi strādāja. R. 1967, 9.*

Tagad, kad esam plecu pie pleca nostrādājuši vairāk nekā divdesmit gadus, varu teikt, ka ne mirkli neesmu nožēlojis viņam dāvāto uzticību. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 218.*

Alnim, kā vecākajam dēlam, klātos stāties darba ierindā plecu pie pleca ar tēvu un gādāt par ģimeni, bet nē: viņam vajagot vēl mācīties. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 30.*

2. Kopā; blakus.

.. vai visi kalpi negāja no rīta pa darba taku uz muižu, vai nestrādāja plecu pie pleca, vai visi vienā gūzmā negriezās atpakaļ?... *Eferts-Klusais E. Plinšu sieva. R. 1969, 19.*

— ..Toreiz es domāju, cik grūta un nepanesama būs dzīve, dzīvojot plecu pie pleca ar pavisam svešiem cilvēkiem. *Brodele A. Marta. R. 1965, 176.*

Meinhards pieceļas un paspiež roku: / — Žēl, ka nebūsim vairs kopā, / Plecs pie pleca, — / Tas tikpat kā mājas. *Grigulis A. Sarkans pīlādžkoks līkst pāri straumei. R. 1975, 125.*

— Ikvienam vajadzīgs kāds, ko sajūt vistuvāk, plecu pie pleca tajā lielajā pulkā, ar ko tu atrodi tur savu īsto vietu.. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 641.*

RAUSTĪT (paraustīt, noraustīt) PLECUS (*novec.* KAMIEŠUS) par kādu, kaut ko. *Paust izbrīnu, neziņu, neizpratni.*

Andram tomēr vēl nebija lāga uzticības dzelzceļam un vilcienam. Vecākie ļaudis par tiem raustīja plecus un grozīja galvas. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 146.*

Sabiedrībā sāka klīst baumas par daļēju mobilizāciju..

Pieaugušie raustīja plecus un izskatījās norūpējušies, bet puikas bija kā spārnos. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 30.*

Bet ej tu sabiedrībā, kliedz tu viņai skaļā balsī: vai jūs redzat, kāds blēdis viņš ir! — un visi paraustīs plecus par tevi kā par lēti iekarsušos vējagrābsli, kā par muļķi un nelgu! *Poruks J. Reālistiski stāsti. R. 1953, 116.*

«Zinu, ka tie parausta plecus: nekur neredzēta, nevienam pazīstama. Kur? No kādas skolas?» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 683.*

Bet Sīpols nelikās dzirdam, čakli laipoja ap peļķēm savai ģimenei pakaļ.. Dīvajieši plecus vien noraustīja: tad paskaties, ko Leikartu Lība! Kas to varēja domāt! *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 377.*

Kā noņirgsies vai augstprātīgi par viņu paraustīs kamiešus skauģi un pretinieki! *Janševskis J. KR, VII. R. 1933, 1263.*

«Ernests Sutums par tādiem bābu untumiem tikai līdzcietīgi noraustītu kamiešus!» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 39.*

SIST (uzsist) UZ PLECA kādam *sar. Paslavēt, uzmundrināt.*

Viņš nebija no tiem, kas autoritātes pacelšanas nolūkos sadzer ar strādniekiem, sit uz pleca pēdējam sliņķim un piedalās mahinācijās ar būvmateriāliem. *Mauliņš J. Rīta migla. R. 1971, 183.*

— ..Cits lamā par afēristu, cits sit uz pleca un apgalvo, ka es esot uzstādījis pasaules rekordu. *Vāczemnieks L. Veco vraku noslēpums. R. 1973, 40.*

— Nu, un kā tad tev iet ar to dzejošanu? Vai atzīst?

— Šie jau atzīst gan. Lai tik dodot šurp. Vienmēr uzsit uz pleca, paslavē. *Plaudis J. Ziemeļnieks. R. 1936, 100.*

— ..Bet šie paziņas neatgrūž, tie ir savējie, prot nomierināt un uz pleca uzsist. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 100.*

PLĒST

KĀ PLĒSTS *sar. Pārmērīgi ātri, strauji, skaļi; ar pārāk lielu piepūli; uzmācīgi.*

.. bet tramvajs nesas kā plēsts un strauji nobremzē pie pašas pieturas. *Ezera R. Saules atspulgs. R. 1969, 160.*

P u ķ ī t e [..]. Kur tad visi tā aizmetās kā plēsti? *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 209.*

Plikgalvainais bārdainis kā plēsts bija augšā no Valda dīvāna un kā satracināts tīģeris vienā lēcienā jau atradās istabas kaktā zem palmas. *Jakubāns A. Burves aiziešana. R. 1980, 42.*

.. Mežavilkos pēkšņi sacēlās liels tracis. Preimanis iebļāvās kā plēsts: zagļi un laupītāji! *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 112.*

Baltā figūra sāk kliegt. Laikam krodziniece. Kliedz kā plēsta. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 333.*

Suns pie staļļa lēkā kā plēsts. *Beika D. Mažabrāļu gads. R. 1956, 534.*

S k a i d r a s m ā t e. Ko nu par palīdzēšanu — Jurka jau pats te ņēmās kā plēsts. *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 84.*

Zemnieks sacījis: «Tādas pogas jūs, kungi, te Rīgā vis nedabūsat.» Zemnieks nu redz, ka kungi kā plēsti uz pogām, uzstāj, lai dod vēl katrs rubli, tad teikšot skaidri un gaiši. *Latviešu tautas anekdotes. R. 1961, 58.*

PLĒŠAS

KĀ PLĒŠAS; KĀ KALĒJA PLĒŠAS *sar. 1. Savienojumā ar darb. vārdu, biežāk* cilāties, šņākt. *Saka, ja kas notiek ar lielu piepūli, ļoti intensīvi.*

«.. Ietu labprāt par ķelneri, ja man būtu tās manieres, ja manas kājas nestu manu ķermeni, manas krūtis necilātos kā plēšas... Pats es nezinu, vai ir brušlāgs vai dilonis? *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 237.*

Jānītis kliedza un elsoja tik stipri, ka tam krūtis cilājās kā plēšas. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 187.*

Tērpam vidus bija sažņaugts tik cieti, ka elpojot krūtis cilājās kā plēšas.. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 143.*

Rijnieku kalniņā zirgi paši jau piestāja soļos, sāni viņiem cilājās kā plēšas, Mašai jau lielas lāses stiepās pār ciskām. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 200.*

Zirgu apgriezis, Grantsgals piepeši uzbrēca: — Ko te pūt kā plēšas, ņerga tāds! [Lukstu Gačs bēdājas par jaunām nodevām.] *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 347.*

Arvien biežāki.. tai vajadzēja apstāties un atņemt elpu, viņas krūtis cilājās tikpat kā kalēja plēšas. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 122.*

Divas reizes viņi jau bij apstājušies atpūsties, ķēve kūpēja vien, paslēpenes viņai cēlās un kļāvās taisni kā kalēja plēšas. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 259.*

.. māmiņa man blakām gultā iesaucās: kas nu esot? Es šņācot kā kalēja plēšas, citādi es mēdzot tik viegli gulēt, ka nemaz nedzirdot mani elpojam. *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 106.*

Viņa krūtis šņāca kā kalēja plēšas un acis bija kļuvušas gluži sarkanas. *Paegle L. KR, III. R. 1956, 253.*

2. *Savienojumā ar lietvārdu, parasti* plaušas. *Saka par ko ļoti pozitīvu vērtējamu, spēcīgu, veselu.*

A l m a. Bet es tikai par sevi vien! Kā tev? Vai tu vesels? *(Pieliek roku Andrejam pie krūtīm.)* Kā tavas plaušas?

A n d r e j s. Kā plēšas. *Ādamsons Ē. Dzeja, proza, dramaturģija. R. 1957, 361.*

Ā r s t s. O, muskuļi ir labi. Sirds arī — kā vērsim. Plaušas kā plēšas. *Zālīte E. Atgūtā dzimtene. R. 1948, 69.*

Vīrs no skata kā piemineklis, krūtis kā kalēja plēšas, bet taisa pekstiņus! *Kalndruva M. LM 1969, 5. nr. 6.*

PLINTE

MEST PLINTI KRŪMOS *sar. Atteikties no iecerētā, uzsāktā, apstāties grūtību priekšā.*

«.. es jau vēl nemetu plinti krūmos! Tas nieks īres naudas, — ir jau vēl ļaudīm daudz lielāki parādi..» *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 190.*

Tomēr Briedis jau nebija no tiem, kas pēc pirmās neveiksmes plinti meta krūmos. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 288.*

— ..Gundar, es redzu, gribi mest plinti krūmos. Ātri izkūpējusi tava apņēmība. *Kalve A. Tveice jūlijā. R. 1976, 224.*

J a u n k u n d z e. Viņš teica, ka Aspazija no manis tā kā tā neiznākšot un tātad labāk, lai es metot flinti krūmos [beidzot dzejot]! Tas ir nežēlīgi! *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 421.*

Nevajagot jau tūdaļ flinti mest krūmos un to, kas šodien atzīts par labu, jau rīt atmest. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 372.*

Augusts palika Augusts, viņš tik drīz plinti nesvieda krūmos. *Branks V. Puiku gadi Alūksnē. R. 1973, 87.*

TUKŠS KĀ IZŠAUTA PLINTE *sar. Pilnīgi bez kaut kā (biežāk bez naudas), pilnīgi tukšs.*

Antēns bij uz to svētāko nodievojies, ka esot no naudas tukšs «kā izšauta plinte». *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 278.*

Nātiņš aplaupīts līdz pēdējam santīmam un pārbraucis tukšs kā izšauta plinte. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 197.*

— ..Bet paprasi, — kur ir peļņa? Nekā, gada galā tukšs kā izšauta plinte, sarkana graša nevar uzrādīt. Tas nu gan jāsaka — lielā saime barojama. *Mākonis. Izlase. R. 1957, 32.*

Vēders bija tukšs kā izšauta plinte. Kareivis Gotšalks palūkoja jostu. Tā bija gaužām slābana. *Vanags J. Vēstules no tālā ceļa. R. 1978, 129.*

Neviens jau nesaprot to, cik skolotājs pavasarī iztukšots! Gluži kā izšauta plinte! *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 42.*

PLĪST

LAI PLĪST VAI LŪST. *Sk.* LAI LŪST VAI PLĪST.

PLOSTS

AIZIET [JŪRIŅĀ] TĀ KUNGA PLOSTS *sar., hum. Izsaucas, pavēstījot, ka kaut kas sākas, ka kaut kur jādodas.*

Darba rīkotājs.. izdalīja spožas dzelzs lāpstas laivu saimniekiem un uzraugiem, un tad atskanēja komanda: «Nu, puikas, — aiziet tā kunga plosts!» *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 71.*

Sarunāja no šofera smago automobili, kurā ierīkoja sēdekļus, piesprauda bērzu meijas, un aiziet tā kunga plosts! *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 424.*

— Nu tad — aiziet [uz kantori]!

— Aiziet tā kunga plosts! *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 122.*

Tēvs uzsvieda uz netīrās avīzes vēl vienu sarkano.

— Lai tad aiziet tā kunga plosts! *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 69.*

— Aiziet jūriņā tā kunga plosts! — vecākais brālis nīgri, gluži nīgri sacīja [par jaunākā brāļa dusmu izvirdumu]. *Vilks Ē. K 1973, 2. nr. 16.*

PLŪME

KĀ PLŪME. *Saka par pilnīgu cilvēku (biežāk par sievieti), par labi barotu dzīvnieku.*

— ..Tu vari dabūt labu saimniekmeitu kā plūmi, kā pļavu, apaļu un mīkstu. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 403.*

Tā viņi baroja to veselu gadu, un meitene bija nobarojusies mīksta kā plūme. *Šmits P. III. 487.*

Zēns noglaudīja ronīšu muguru un pataustīja, cik tam tauku zem kažoka. — Mīksts kā plūme. Viņš gan dūšīgi barojies. *Lācis V. KR, VII. R. 1972, 154.*

— ..Ne vēderoja, ne citādi kā sirga — auga gosniņa kā plūmīte.. *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 58.*

PODIŅŠ

SILTS KĀ PODIŅŠ. *Saka par siltu telpu.*

— Istaba silta kā podiņš, tev vienai visu laiku salti. *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 186.*

Patlaban viņš pēc Aijas parauga bij lasījis vienīgi sausānus; bet arī to bija tik daudz, ka ziemā varēja būt drošs pret aukstumu.. Nu istabiņai vajadzēja būt siltai kā pods. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 269.*

PODIŅŠ PIEDEDZIS *novec. Saka, ja neprecētai sievietei iestājusies grūtniecība.*

— ..Diezin vai skuķim nav podiņš piededzis ar to dakterīti. *Avotiņa D. Zuze. R. 1973, 55.*

PODS

IET UZ PODA *pav. izt., vienk. Izsaucas dusmās, neapmierinātībā.*

«Ervīnīt, vai tu negribi vēl vienu kotleti?»

«Nē!» Ervīns nikni atkliedz un klusu nošņācas: «Ej uz poda ar savu kotleti!» *Dripe A. Kaķi maisā. R. 1977, 67.*

«Lai Žurka iet uz poda!» Hugo nikni nodomāja. «Nekādu parādu viņš nedabūs!» *Kolbergs A. Kriminālliета trijām dienām. R. 1977, 200.*

IZGĀZT (nogāzt, gāzt) PODU (podus) *vienk. Necienīgi izrunāties, uzvesties, izdarīt ko nosodāmu.*

.. viņš pirmiņ bijs izrunājies par vadību.. Mājās sieva bija teikusi, ka viņš taču šeit, laukos, nekādus podus neizgāzīšot, bet .. izgāza. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 261.*

«Kāpēc no jums aizgāja Ošiņš?»..

«Saskrējās ar vadītāju, skaidrs.»

«Kāpēc?»

«Izgāza baigos podus, sasita traktoru.» *Kaijaks V. Vistu elks. R. 1967, 54.*

— Kā? Vai tad es vakar nogāzu kādus podus?

— Nē. Tu vakar uzvedies ļoti labi. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 86.*

— ..Tad jāsecina, ka jaunieši NN pilsētā vairs podus negāž, atvainojiet — sabiedriskās kārtības noteikumus nepārkāpj? *Birze M. Lielā žūrija. R. 1970, 94.*

MEDUS PODS *sar. Kaut kas ļoti labs, iekārojams.*

— ..Kas tā par dzīvi, ko mēs dzīvojam? Pielipis tu esi pie Lejaslingām, it kā te būtu medus pods. *Talcis Ā. Ko šalc priedulājs. R. 1967, 69.*

— Tā viņas visas — sākumā cerē te muižā kādu medus podu, bet, kad noiet slikti, tad ir lamas un asaras, tad meita vainīga, ēd to nost, dzen uz dīķi slīcināties. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 488.*

— ..Kādu medus podu gan tur [pie Aijas] atradis? Kas tad kaitētu, ja būtu paņēmis Ievu. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 363.*

— Tādi jau vīrieši ir, kā uzburti uz tām nosmērētajām! Domā īsto medus podu atraduši. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 283.*

RŪGUMA PODS *sar. Saīdzis, neapmierināts cilvēks.*

.. jau no rīta viņš pieceļas sarūdzis, dienā aizrūgst pavisam, bet vakarā jau gatavais rūguma pods. *Bels A. Saucēja balss. R. 1973, 98.*

SMADZEŅU PODS *vienk. Galva.*

— ..Bet man rūpe par tevi, Ābelīt! Pie pārsiešanas redzēju, kādu robu esi dabūjis uzacs kaulā..

— Jā, laikam esmu pamatīgi dabūjis pa smadzeņu podu. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 69.*

Lops nav bīstams, bet cilvēks ir. Tādēļ cilvēks jāpavēro un jāpapētī sevišķi uzmanīgi. Ko viņš tur perina savā smadzeņu podā? *Kalndruva M. Avots. R. 1974, 102.*

Par rēķinvedi [iestājies darbā], vai, jo «smadzeņu pods jau viņam strādāja.» *Ezera R. Pati ar savu vēju, I. R. 1982, 94.*

POGA

ACIS KĀ POGAS (PODZIŅAS). *Saka par apaļām, spriganām, arī lielām acīm.*

Viņai bija apaļa, sārta sejiņa un acis arī apaļas kā pogas. *Grigulis A. KR, II. R. 1963, 217.*

.. likās, ka viņš iemiga. Bet tad, pēc brīža, piepeši ieplēta acis, apaļas kā pogas.. *Jaunsudrabiņš J. KR, II. R. 1981, 14.*

— Tu traucē Ričiņam gulēt, kā izdzirda balsi, tā acis kā pogas. *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 151.*

Smiedamies bērns atmeta galviņu atpakaļ un paskatījās uz viņu savām gaišzilajām actiņām, kas spīdēja kā podziņas netīrajā un nekoptajā sejiņā. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 119.*

GALVA KĀ POGA (PODZIŅA). *Saka par apaļu, gludu, arī mazu galvu.*

.. skolā viņas dēlēnam nogriezti pavisam īsi mati.. ..bijuši tik koši, kupli mati, un nu — galva plika, apaļa kā poga, ka ne paskatīties netīkot. *Janševskis J. KR, XI-XII. R. 1933, 125.*

Kad tikām jau pie tirga, es ieraudzīju uz grāvmalas vairākus vezumus čigānu. Tur bija vienīgi mātītes un bērni. Lupatām un spilveniem piekrautos ratos locījās galvas kā pogas. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 109.*

Tas nu gan jāsaka — lielā saime barojama. Kas to bērnu vien nava — galviņas kā podziņas, kad stājas pie galda, cits cita galā, katram kumoss jāgādā. *Mākonis. Izlase. R. 1957, 32.*

Kakls samērīgā garumā ar rokām, galva kā podziņa, bet mati uzstīpoti nelielā tornītī. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 27.*

IZGRIEZT POGAS kādam. *sar. Pārspēt kādu, iegūt to, ko kāds cits kārojis, vēlējies.*

— ..Es tūliņ pazinu to pašu Vildi, kas Kalnkājam izgrieza pogas sīkzemnieku partijā. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 230.*

Tā jau bija sensācija. Divi līdz šim nepazīstami ātrslidotāji izgrieza pogas čempionam un nekautrējās ķerties pie rekordu sarakstiem. *Saulītis B. Līdz pēdējai taisnei. R. 1963, 245.*

.. uz pavasara pusi viņa [Rudīte] sāka iet ļaudīs, kopā ar citām meitām apmeklēja sarīkojumus un beigās pat sadraudzējās ar kādu Oļu ciema puisi. Tad ļaudis teica, ka Laurim esot izgrieztas pogas. *Lācis V. KR, VII. R. 1972, 187.*

Bet sieva sapinās ar dzelzceļnieku. Puriņam neveicas, ceļa vīri izgriež pogas. *Kalve A. Radu raksti. R. 1981, 121.*

— ..Velta gan man griež pogas ārā — viņas ģīmetne uz goda plāksnes, bet līdz kāzām es ceru viņu panākt, lai mēs visur būtu blakus. *Bauģis P. Pati vainīga. R. 1969, 30.*

KĀ POGA *biežāk savienojumā ar* krist, cirst nost. *Saka, ja galva viegli un ātri krīt, tiek nocirsta.*

Tad skrējēš paņēmis rokā to zobinu, ko velns devis, un tūlin velniem galvas krita kā pogas. *Šmits P. VI. 32.*

Zeltmatis iespēris to līdz krūtīm zemē un apcirtis visas galvas kā pogas. *Šmits P. IX. 259.*

Tā jau nav cepure vien — galva ar visu cepuri kā poga nokrita zemē, — zirgs skrien ar jātnieku bez galvas. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, I. R. 1929, 34.*

ĶERTIES PIE POGĀM kādam. *Aizskart, aizvainot.*

— Tev zem platmales tumšs, Kristap! Tumšs kā seska alā!

— No, no, no — tu, sievastēv, neapvaino strādnieku šķiru! Lai neķeras mums pie pogām, Kristofer! *Indrāne I. K 1965, 5. nr. 27.*

Tas man pie pogām ķeras! *ME, III. 454.*

POLICIJA

MĀJAS POLICIJA *sar., niev. Valdonīga sieva.*

Sprukstiņš atnāca atpakaļ sabozies un nošļucis.

Mājas policija uzodusi... Nu vairs nekā. Nu tikai jāpošas prom. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 383.*

Vecais Dūnis skaļi bārās ar savu «mājas policiju»: — Nu ko tu te nīksti, brauc taču mājās! *Lācis V. KR, III. R. 1971, 296.*

POLIS

NIĶU POLIS *sar. Niķīgs cilvēks (parasti bērns).*

— ..mācību dēļ tu gandrīz būtu pelnījis, ka tevi ieceļam par tavas nodaļas uzraugu, bet tu esi par mazu un liels niķu polis turklāt.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 99.*

Ilze sasita rokas: — ..Kurā viņš man tāds niķu polis iedzimis, tas meitēns, to lai man kāds pasaka.. *Bendrupe M. Degošie raksti. R. 1963, 94.*

.. saimniecībā viņiem bija viens tāds niķu polis no zirga, atradinājies vilkt smagumus.. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 270.*

PIESIETS KĀ PIE POĻU [LEIŠU] VEZUMA *sar. Nevarēt tikt vaļā no kaut kā paša uzsākta.*

«Kad tevi piķis, zīme izputējusi...» Arī Tokšs paskatījās uz to pusi, bet neteica ne vārda, sak, piesiesies kā pie poļu vezuma un netiksi vairs vaļā ne traks. *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 500.*

Vēlāk padzirda, ka Kleinu Vallija meklējoties sūdzēt, lai Jurka samaksā sāpju naudu un dod bērnam maizi. — Piesējies kā pie poļu vezuma, — Griguliene šņāca bezgala nikna, kamēr Jurka stāvēja nolaistām acīm un dziļi apzinājās savu vainu. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 432.*

— Hm! Mums tas zāģītis par mazu — lielu koku nemaz nevar nolaist no kājas. Ja būtu riktīgs zāģis, nemaz nebūtu tā jānopūlas — kas tas, nogrieztu ātri. Bet šito — nolauzies, kā pie leišu linu vezuma piesējies. *Mākonis. Izlase. R. 1957, 43.*

.. viņa nikni atcirta: «Kur tad ar to gnīdas skuķi! Es jau pie tā esmu piesieta kā krievs pie sīpolu vezuma.» *Brigadere A. Trilogija. R. 1973, 159.*

PONCIJS

NO PONCIJA PIE PILĀTA. *No vienas amatpersonas pie otras.*

«.. Seši gadi atpakaļ ņēmos un braucu šurp, sak, dabūšu kādu stūrīti zemes, uzcelšu pats māju,.. bet izstaigājos te no Poncija pie Pilāta, neviens neceļ ne ausu priekš tevis. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 405.*

Viņš pedantiski sējās klāt katram sīkumam.., sūtīja cilvēkus no Poncija pie Pilāta.. *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 139.*

POSTS

UZ POSTU (posta) *novec. Ļoti lielā mērā.*

Un šī pati ar savu kaimiņieni nevarējusi nemaz satikt — ķircinājusi to uz postu. *Šmits P. XIV. 405.*

Laiviņa nāk arvienu tuvāk.., kamēr jau tik tuvu, ka var sadzirdēt, ko tur laba runā. Ko nu runā: strīdas uz postu. *Džūkstes pasakas. R. 1980, 104.*

Abas vedeklas tūliņ greznojas uz posta.. *Šmits P. IV. 303.*

Ieiet pie brāļa, šis bēdīgs uz posta. *Šmits P. VIII. 213.*

PRĀTIŅŠ

PRĀTIŅ, NĀC MĀJĀS *sar. Saka lielā izbrīnā, nesapratnē, arī neatzīstot, nosodot kādu par muļķību.*

— Nu, nu, nu, prātiņ, nāc mājā! — atsaucās tas pats pusmūža vīrs. — Kas tad tevi, tādu pavieglu, būtu vēlējis pagasta amata vīros? *Dorbe H. Tikai labu. R. 1972, 221.*

— ..Ak, prātiņ, prātiņ, nāc mājās! It kā jums šī būve pašiem piederētu!. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 313.*

«Prātīn, nāc mājās, — ar putraimiem cūkas barot!» *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 180.*

— ..Tādēļ mums jaunos nevajaga pārāk bargi tiesāt. Ar laiku arī viņiem nāks prātiņš mājās. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 128.*

PRĀTS

APSTRĒBT PRĀTU PUTRĀ (VĒDERĀ); APĒST PRĀTU MAIZĒ *sar. Saka, ja kāda rīcība ir nesaprātīga, muļķīga.*

— Desmit kaudžu šogad mazāk nekā pērn, — Stārasts niknojas, — pavālēs tās desmit atstājuši.

— Desmit — pavālēs! Tas arī prātu putrā apstrēbis. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 96.*

— Saimnieku Ješka atkal slaistās Ozoliņu papuvē pie Annas.. Ar labu godu tas nebeigsies.. Un viņa gatava pieņēmēja... Vai acu nav pierē un prātiņš putrā apstrēbts! Vai tad neredz un nesaprot, ko tāds kundziņš meklē?... *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 51.*

— ..Un tam, kas prātu nostrēbis vēderā, tam grūti palīdzēt. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 309.*

Vai es biju sav' prātiņu / Maizītē apēdusi: / Tautas jāja pār āriņu, / Es tecēju vārtu vērt. *LD. 14 522.*

AR VISIEM PIECIEM PRĀTIEM *novec. Ar visu savu būtību, ar lielu centību un neatlaidību.*

.. Pietuka Krustiņš bij, kā likās, tik ļoti aizgrābts, ka nespēja nemaz šā goda parādīšanas ar saviem, kā pats sacīja, pieciem prātiem saņemt, nedz arī pateikties. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 236.*

— Kad vēlāk redzēju dīvaino Antikosti salu un sugas suņu salu Ņūfaundlendu, tad katru brīdi centos turēt vaļā acis un ausis, centos būt modrs ar visiem pieciem prātiem, lai nekas interesants nepaslīdētu garām. *Plaudis J. Raksti, III. R. 1965, 332.*

Patiesībā kādreiz Vilnis par sportista veiksmi sapņojis ar visiem pieciem prātiem. *Dripe A. Tā tas varētu būt. R. 1973, 20.*

JAUTRĀ PRĀTĀ (DŪŠĀ) *sar. Iereibis.*

.. viņa glāzes draugi, būdami visai jautrā prātā, sadomājuši uztaisīt labu joku. *Janševskis J. KR, XIII-XIV. R. 1933, 346.*

.. kad vīrs nāk no krogus, tādam acu priekšā daudz kas rēgojas. Īpaši mēness naktī. Tāpat Sūnam. Nāk večuks, savu balto nūjiņu klidzinādams, jautrā prātā kādu nekādu dziesmiņu padziedādams. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 98.*

— Kā cilvēks var atrast pats savu māju, kad pārāk jautrākā prātā, skatiens drusku miglojas, bet visas ēkas ap viņu vienādas? *Brutāne V. Uz Līgatni man brauciet līdz! R. 1969, 160.*

Nelaikes radi bija paņēmuši līdzi degvīnu un pacienājuši bēriniekus. No cieņas Buncis bija jautrā dūšā un visu vakaru ļoti runīgs. *Birznieks-Upītis E. Izlase. R. 1951, 301.*

Abi no iebaudītā dzēriena bija jautrā dūšā un turpināja gluži omulīgi viens otru kaitināt un lielīties. *Ieviņš K. Putras Dauķis, I. R. 1988, 137.*

KUMEĻA PRĀTS *sar. Jaunības bezbēdība, vieglprātība.*

Māte gan nopriecājās par meitas paļāvīgo dūšu, bet pie sevis nodomāja: «Abi tīrie kumeļi ar kumeļa prātu!» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 116.*

— Ko nu jūs, vecotēv, man pārmetat teātrus vai zaļumballes? Teātrī to vienu vienīgu reiziņu esmu bijusi..

— Ko tur skatīties? Lai to dara cilvēks, kam vēl kumeļa prāts, bet ne precēta sieva un bērnu māte. *Janševskis J. KR, XIII-XIV. R. 1933, 198.*

Vēl jau puikam kumeļa prāts, pats nezina, ko grib. *Kūlis Ē. Sapņotājs no piektā stāva. R. 1974, 143.*

SESTAIS PRĀTS. *Nojauta, intuīcija.*

— ..Man ir tādi puiši, kas pa melnu tumsu bez kompasa var iziet desmit mežiem cauri.. Viņiem sestais prāts, bet īsts izlūks bez tā nemaz nav domājams. *Lācis V. KR, XII. R. 1974, 405.*

Vienīgi Ieviņa, šķiet, ar sesto prātu nojautusi vainīgo, atgriezās, caururbjošu skatu manī ieskatījās, saniknoti nošņācās, un... viss. *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 125.*

.. tas bija nevis izteikts vārds, bet vienīgi gaisa strāvojums lūpās, kuru nemaz nespēja uztvert cilvēka dzirde. To varēja tikai nojaust vai noģist, uzminēt ar kaut kādu septīto un astoto prātu.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 119-120.*

PREILENE

KĀ PREILENE (FREILENE) *novec. Lepni, cēli, ērti.*

Viņas [skolotāja māsas] bij jaunas un skaistas, ģērbušās pirktās drēbēs. Viņas staigāja pa skolas dārza zaļumu kā preilenes. *Jaunsudrabiņš J. KR, IV. R. 1981, 49.*

— ..Dzīvosim mēs abas pa piecām istabām kā preilenes! *Indrāne I. Anemone. R. 1974, 133.*

— ..Te tu vari dzīvot kā freilene... Es rītu likšu istabu izkurināt. Mīkstu krēslu un pēli uz gultas. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 339.*

PRIEDE

APMALDĪTIES TRIJĀS PRIEDĒS (starp trim priedēm). *Nespēt izprast, atrisināt ko ļoti vienkāršu.*

Rolands paskatījās uz Intu, bet tas, nezinādams drauga nelaimi un nevarēdams šobrīd pat iedomāties, ka dažkārt cilvēki mēdz apmaldīties trijās priedēs, lasīja algebras grāmatā teksta uzdevumus. *Saulītis B. Jaunības gadi. R. 1956, 33.*

Profesors. Es pazinu tos puišus visus trīs, bet kaut kas tāds nemūžam nebij nācis prātā.

P i a n i s t e. Jo nekad neredzējāt tos visus trīs kopā. Arī profesors apmaldās trijās priedēs. *Pētersons P. K 1975, 9. nr. 101.*

Alnim laikam bija taisnība, kad viņš sacīja, ka esmu apmaldījusies starp trim priedēm un vairs netieku ārā, — domāja Dagmāra. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 193.*

CŪKU PRIEDE. *Zema, zaraina, nevērtīga priede.*

Tā plaši izplatījās pret trupi neizturīgā apse, līkās un zarainās «cūku priedes», ķeburainās egles. *Mauriņš A. Saistošā dendroloģija. R. 1973, 130.*

Katra priede sākas no mazas, mazas sēkliņas. Un tomēr pat šie spārnotie sīkumiņi ir visai atšķirīgi: no vienas var izaugt īstens masta koks, no cita — tā sauktā cūku priede, kas mētājas pa ceļmalām. *Č 1975, 234. nr. 2.*

PŪŠ KĀ SILA PRIEDE *arī 1. un 2. pers. Saka, ja kāds smagi nopūšas, ir nomākts, bēdīgs, neapmierināts, žēlojas par kaut ko.*

Priekšnieka palīgs nopūtās. Sieva pameta viņam zobgalīgu mirkli. «Ko tu pūt kā sila priede? Vakar laikam atkal žūpojāt?» *Upīts A. KR, III. R. 1948, 334.*

Viņam sava bēda, tas svarīgākais, tas vienīgais pasaulē. Pūta kā sila priede. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 557.*

— Tie lopi, tas zirgs un tās gotiņas... — Kā sila priede pūta Olga. — Atgrūd nu prom par neko pasaulei. *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 243.*

Krodzinieks nopūtās, un Veckušķis negaidot pajautāja: — Ko tu pūt kā sila priede? Krodzinieks ņēmās žēloties par grūtiem laikiem,.. *Zigmonte D. LM 1985, 5. nr. 12.*

PRIEKS

ACU PRIEKS *novec. Ļoti mīļš, tuvs cilvēks; acuraugs.*

Genoveva, viņu vienīgais bērns, bija, tāsakot, viņiem par acu prieku; šo viņi ļoti mīļoja un par savu dārgāko mantu turēja... *Leitāns A. Autobiogrāfija. Grāfa lielmāte Genoveva. R. 1980, 52.*

«.. Tu man vienīgais acu prieks, kā bez tevis lai iztieku?» *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 19.*

B a l t a u n s (sēri). Skaidrīte, kurp nomaldās tavas domas? Tu dzīvosi, būsi atkal tikpat jautra kā senāk un paliksi vēl ilgi sava tēva vienīgais acu un sirds prieks! *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 202.*

«Jā, bij jau, bij viņš jums, vecākiem, acu prieks. Kur vēl ņemt cita tik gudra un, teikt, smuka bērna.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 191.*

Pelēkajā kvēpu un naftas valstī šie stādiņi te ar pūlēm bija izaudzēti kā vienīgais acu prieks. Un ēzelis tos tagad aplauzījis... *Birznieks-Upītis E. Izlase. R. 1959, 258.*

— Tā tagadējā [saimniece]... darbam viņa varbūt laba diezgan, bet.. acu priekam...

— Ko tu par maniem acu priekiem zini? — Veckušķis uzrūca. *Zigmonte D. LM 1985, 45. nr. 12.*

PRIEKŠA

NE UZ PRIEKŠU, NE ATPAKAĻ. *Saka, ja nekādi, ne vienādi, ne otrādi nevar ko panākt.*

Viņš nevar vairs ne uz priekšu, ne atpakaļ — viņam jāsaka, kas sakāms. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 153.*

Tas jau labi, ka skolās gājis, ka protot vāciski, bez vācu mēles Rīgā ne uz priekšu, ne atpakaļ, bet ar tām izsūtāmo puiku vietām tagad esot daudz knapāk nekā agrāk. *Stankevičs A. Pēc pirmajiem cīruļiem. R. 1981, 17.*

NOSLAUCĪT SAVU DURVJU PRIEKŠU. *Rūpēties par to, lai pašam neko nevarētu pārmest.*

G u s t s. Sargies! Saimniekam šitādi jumi nepatīk. Atminies, ko viņš sacīja!

A n d ž s. Ak, kāda bēda viņam par mani! Lai noslauka vien savu durvju priekšu! *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 26.*

Piepeši viņš iedomājās, ka nav paintersējies, kā pašu saimniecībā — vai ir jel kas nodots. Ka neierīvē kāds degunā — sak, mūs gan māci, bet savu durvju priekšu neesi noslaucījis. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 359.*

«.. Kurš cilvēks bez vainas... Lai katrs vispirms noslauka savu durvju priekšu, tad pasaulē daudz vieglāk būtu dzīvot.» *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 211.*

PRIEKŠĀ

BŪT PRIEKŠĀ UN PAKAĻĀ *sar. Būt visur klāt izdabājot, pakalpojot.*

Afenmeijers bija vīrs, kas pats zināja visa veikala sīkumus, kas pats bija, kā saka, visur priekšā un pakaļā, kā rokā satecēja visu, visu pavedienu gali. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 343.*

«Kā tie paši baroni senāk dzīvoja. Brauca un ballējās, un medības rīkoja. Bij sulaiņi priekšā un pakaļā.» *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 207.*

— ..Lejassmeltēnos vajag sevišķi, kam nags, — vai tur kūtī govju sile paceļama, vai tupiņu maišelis iesviežams ratos, — meita tak vienmēr nevar būt priekšā un pakaļā. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 231.*

Republikas Padomnieks nebrauc kristālstiklotā karietē ar sudrabā izšūtiem sulaiņiem priekšā un pakaļā. *Laicens L. Lai dzīvo nost! R. 1974, 139.*

CELT PRIEKŠĀ kādam kaut ko *sar. 1. Uzstāties ar priekšnesumu.*

Klusumā viņš jau sen bija sadomājis veselu rindu dažādu joku, kurus rūpīgi glabāja galvā, neceldams tos priekšā nevienos godos... *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 822.*

Tad Pēteris Korāts ceļ priekšā vienu no saviem moderniem gabaliem, kurus viņš spēlē kāzās. *Melngailis E. Raksti. R. 1974, 89.*

2. Darīt zināmu, izklāstīt.

— ..lai tik tāds Ciešuļu Pīkstulis, kas uzdrīkstējies mani vazāt pa avīzēm, pielūko.. Es to necietīšu, — baronam visu to lietu celšu priekšā! *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 206.*

.. komisija pabeidza jauno kārtības rulli, lai to pašu dienu liktu to apstiprināt pilsoņu sapulcē un celtu priekšā rātei. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 206.*

Lielā augusta vētra.. nodarīja lielus zaudējumus arī citiem zvejniekiem. Ministrs apsolīja celt šo lietu kabinetam priekšā. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 295.*

Divas stundas viņi palika divatā, apsvērdami dažādus plānus, kurus Oskars citu pēc cita cēla priekšā. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 133.*

ŅEMT PRIEKŠĀ *sar. 1.* kādu. *Bārt, izteikt pārmetumus, asi kritizēt.*

Arī tas [gubernators] ņēma kapteini priekšā. Vai viņš saprotot arī, kādi laiki tagad esot? *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 248.*

— Vecais nu gan šo Zandavu visādi dresējot, arī sieva ņemot priekšā.. *Lācis V. KR, VII. R. 1972, 68.*

2. kaut ko. *Sākt darboties ar kaut ko, pakļaut ko kādai darbībai.*

Kādu vakaru viņš ņēma priekšā arī vijoli, kuras strinkšķināšanai pirksti vēl bija diezgan nepaklausīgi. *Dorbe H. Vaicāju jaunībai. R. 1970, 28.*

Āris nebija muļķis, zēns ar gaišu prātu, daudzas lietas zināja pamatīgāk par Ēbaru. Un pat dzeju un operu ņēmis priekšā. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 51.*

Liels Andru arī ņems priekšā [apgriezīs viņam matus] — tas bij ko vērts, redzēs, kā šis bļauj! *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1947, 134.*

PRIEKŠKARS

DZELZS PRIEKŠKARS. *Pilnīga norobežošanās, rīcība, apstākļu kopums, kas pilnīgi pārtrauc sakarus starp valstīm, tautām, cilvēkiem.*

Visus šos daudzos gadus šaipus «dzelzs priekškara» taču sistemātiski un metodiski ir skausta jebkura iniciatīva.. *«Izglītība», 1991, 14. nr. 5.*

Neuzticēšanās ir nolaidusi / Dzelzs priekškaru / Starp mums, / Un es savas nevajadzīgās / Draudīgās rokas / Iegremdēju / Mēteļa kabatās. *Vēveris E. Cilvēks aiziet pēc saules. R. 1972, 84.*

PRINCESE

KĀ PRINCESE. *Saka par skaisti, grezni ģērbušos sievieti.*

Skaista kā princese izskatījās Pārsliņa, kad sabrauca precinieki. *Sakse A. Pasakas par ziediem. R. 1966, 11.*

«Nu, nāc un skati: — / Es visa kā princese, balta kā sniegs.» *Rainis J. KR, IV. R. 1978, 234.*

Trīne tak staigāja daiļa kā princese, izrakstītos priekšautos, izšūdinātos brunčos un tai plorē, kas lidinājās pa gaisu kā spārni. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 155.*

— Un glupjā Pūpoliene, kas izģērbjas kā princese un staigā pa mājām, vai tā no saimnieku gājuma? *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 124.*

Abi rāvās, muguru neatliekuši, no agra rīta līdz vēlai naktij, lai tikai varētu apģērbt savu vienīgo bērnu kā princesi.. *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 135.*

Mazā Mudīte guļ kā princese. *Zigmonte D. Vanags pār Zāģeriešiem. R. 1979, 248.*

PRUSAKS

KĀ PRUSAKS *sar.* ***1.*** *savienojumā ar* nosalt. *Saka, uzsverot, ka ir ļoti auksts un viegli var nosalt.*

Par laimi, gadījies kāds bagāts krievu tirgotājs, kas uz vietas iedevis viņam siltu kažoku un filca zābakus, citādi viņš būtu nosalis kā prusaks. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 355-356.*

— ..Jānogaida, kamēr jūrā izklīdīs ledus un laiks kļūs siltāks, citādi mēs nosalsim kā prusaki. *Lācis V. KR, XIV. R. 1975, 364.*

— ..Tādā aukstumā! Lai mēs abas nosalstam kā prusaki! *Svīkule V. Mirkļu mozaīka. R. 1968, 121.*

— ..Laime, ka mēs visu laiku kustējāmies, citādi būtu nosaluši kā prusaki. *Kaufelds T. Sēkla nedeg. R. 1979, 139.*

2. *akuz. Saka, paužot negatīvu attieksmi un draudot daudzus viegli iznīcināt.*

Tikai plašākā apkaimē pazīstamais asprātnieks Jāņu Jāns palaiž pa jokam, solīdamies vāciešus kā prusakus no ārdiem nošķūrēt. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 178.*

— Septiņsimtā gadā Kārlis Divpadsmitais krievus pašus kā prusakus satrieca un apslīcināja Narvā. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 501.*

PŪCE

KĀ PŪCE. *Saka par ļoti dusmīgu, niknu sievieti.*

Reiz dzīvojis ļoti dievbijīgs un viesmīlīgs saimnieks, bet viņa saimniece bijusi bezdievīga, sīksta un vēl nikna kā pūce. *Šmits P. X. 160.*

Nudien saimniekam bija taisnība, viņa bija nikna kā pūce un neskaista turklāt. *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 190.*

Nē, Marija kā pūce pretī, nē un nē! *Kalve A. Tveice jūlijā. 1976, 207.*

— Nē. Man nekas nekaiš.

— Tad kālabad tīri kā pūce? Bet es tieši pie tevis esmu atbraucis. *Avotiņa D. Zuze. R. 1973, 78.*

PUDELE

SKATĪTIES (ieskatīties, IELŪKOTIES) PUDELĒ. *Iedzert, dzert.*

Strādnieku arī pamaz, tie paši piedevām vairāk pudelē skatās. *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 79.*

— ..Piedzēries! Savu kāzu vakarā pietempies, lops tāds! Tad jau droši vien bieži ieskatās pudelē. *Avotiņa D. K 1977, 12. nr. 53.*

.. Šustiņš vairāk iemanījās ielūkoties pudelē. Dzīve tad kļuva vēl jautrāka, un dziesma skanēja pa puspagastu. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 165.*

Par jūrniekiem un zvejniekiem saka: tie labprāt ielūkojoties pudelē. *Talcis Ā. K 1974, 9. nr. 111.*

PUIKA

KĀ PUIKA. *Nepārdomāti, tiepīgi, lielīgi, bravūrīgi.*

Veltens juta, ka stāv pie robežas, kuru pārkāpt vairs palicis tīrais nieks, bet aiz šīs robežas draud iespēja kļūt skaidri smieklīgam. Pieaudzis cilvēks nedrīkst rīkoties kā puika. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 112.*

Beidzot nezinu, kur likties. Esmu gatavs lēkt augšā un skriet tūdaļ uz Rīgu. Nedrīkstu izdarīties kā puika, pasēdēšu ar viņiem, cik vien viņi šodien to vēlas. *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 79.*

— ..Galvenais inženieris, bet uzvedies kā puika. *Svīre M. Ar vakardienu kabatā. R. 1984, 43.*

— Uz Vidienu! — Antons tiepīgi atkārtoja. — Tur mani sūtīja, tur es arī palikšu.

— Nu tu atkal tā, — Spandegs nošūpoja galvu. — Kā puika. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 307.*

— ..Es nedomāju, ka tu esi tāds pļāpa un mīli lielīties kā puika! — Austras balsī skanēja īgnums. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 267.*

KĀ SKOLAS (GANU) PUIKA *biežāk akuzatīvā. Saka, ja pret kādu izturas necienīgi, ja kāds jūtas vainīgs, ir samulsis.*

Maigurs bija lepns, jā, bija un ir lepns, viņu šie vīri nelocīs, nebārs viņu kā skolas puiku.. *Kalve A. K 1978, 8. nr. 28.*

Aiz viņas seko kāds kungs frakā, kuram viņa kā skolas puikam liek atsēsties netālu no sevis.. *Dzene L. Labais mūžs. R. 1964, 128.*

Nosarcis, nodurtu galvu, kā skolas puika Indriķis todien stāvēja Aizupieša priekšā un nezināja, ko atbildēt. *Baugis P. Cilvēki pie ūdeņiem. R. 1968, 24.*

Viņu, deviņpadsmit gadus vecu,.. raustīt aiz matiem kā gana puiku.. To viņš nepiedos — nekad! *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 339.*

Tas viņu izbāra kā puiku, un viņš nedrīkstēja pretī pīkstēt.

«Kaunaties! Kaunaties!» viņš tēvišķīgi pamācīja, kaut gan bij par Grunduli jaunāks. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 239.*

Tiesa, žēl jau bija šķirties no interesantā uzņēmuma, bet ja ar viņu domā rīkoties kā ar puiku... *Zariņš K. Spīganas purvā. R. 1981, 147.*

PIENA PUIKA *sar., niev. Saka par maz pieredzējušu, jaunu vīrieti.*

Tur, taisni pretim, atkal novietojušies abi tie zeņķi, tie piena puikas, kas iedomājās gudrāki esam par latgaliešiem un negribēja atzīt Māras zemes īpatnības. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 703.*

— ..Man tā vien šķita, ka ikviens domā: paskat, tam piena puikam jau dēls! *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 280.*

— ..Karā vajadzīgi vīri, nevis piena puika. *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 42.*

— Tā, nu kas tu esi? — vērtē mani Pēcis. — Piena puika, baltgalvis. Sēž nobijies. Sāks vēl pinkšķēt. *Kurcijs A. Cūkgans. R. 1956, 245.*

Sveķis šķitās kā izpliķēts. Izspēlēt tādus kumēdiņus ar viņu, Žani Sveķi. It kā viņš būtu kāds piena puika. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 218.*

VELNA PUIKA *parasti izteicēja funkcijā, sar., hum.* *Saka, esot par veiklu, enerģisku, pārgalvīgu vīrieti, viņa rīcību.*

«Tu tomēr esi velna puika, Rituli! Pat neiespējamais tev ir iespējams...» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 104.*

Velna puika tas Petrens! Sadzirdīja visus, kas vien no pazīstamiem tur bija. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 440.*

«Velna puika...» viņš domāja par savu dēlu. «Kā viņš tiek galā ar visiem kloķiem, trosēm un kausiem? Kur viņiem nāk tas prāts?» *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 219.*

«Igauņi būs aizkļuvuši vāciem sānos,» rotnieks prāto. Un Konrāds atkārto, šis vienmēr esot sacījis, ka igauņi velna puikas. *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 673.*

PUJENE

KĀ PUJENE (POJENE) *sar.* *Saka par sievieti ar sārtiem vaigiem, stipri piesarkušu seju.*

— ..Tā tikai ir meita. Pērn, kad viņu redzēju pēdējoreiz, tad vaigi tai ziedēja kā pujenes un puiši rindā skrēja pakaļ. *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 400.*

Vīrs taču izskatījās krietni vecāks par sievu. Tā ziedēja kā pojene. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 340.*

— Tu mani te sāc rīkot, it kā jau būtu sieva.

Austra nosarkusi kā pojene. Tad arīdzan sasirdījusies un atbildējusi:

— Ja tev viss noder, kāpēc tad tev sieva neder? *Mauliņš J. Malēnieši. R. 1983, 138.*

PUĶE

CAUR PUĶĒM; *reti* PUĶU VALODA *sar.* *Aplinkus, netieši; tas, kas teikts aplinkus, netieši.*

— Bet ko lai viņam, Tauriņam, rakstu? — Aivars jautāja.

— Vislabāk kaut ko gluži privātu.. Caur puķēm vari likt saprast, ka esi gatavs sastrādāt ar viņiem. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 82.*

«Caur puķēm» Anita vēstulē liek nomanīt, ka organizējoties latviešu karaspēka vienība.. *Spāre V. Tirleānas meitenes. R. 1968, 66.*

Bija jāmācās caur puķi runāt un savas domas slepenībā tīt. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 464.*

Arī šitas [precinieks] sapratis veča paskarbo puķu valodu un aizbraucis tāpat kā pirmais. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 261.*

Puķu valoda vēl paliek tā, ar kuras starpniecību kādu klajāku vārdu var pasacīt, un cenzors tad var izlikties īsto nodomu nesaprotam. *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 267.*

KĀ PUĶE *parasti savienojumā ar* ziedēt. *Saka par skaistu, jaunu, pievilcīgu sievieti.*

Netrūkstot šiem arī skaistu meitu. Marta ziedot kā puķe. Tikai puikas, dumjie, neviens to neplūcot. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 356.*

Vīrieši visbiežāk mīl ar acīm. Tad pietiek, ka sieviete zied. Kā puķe. *Bendrupe M. Upe izkāpj no krastiem. R. 1957, 10.*

— Ruņģītim bija plakanā pēda. Bet vai tāpēc sievas nedabūja? Paskat, Matilde galda galā vēl šodien zied kā puķe. *Upmale V. Mežkroga gravīras. R. 1982, 115.*

Jaunība skaista kā puķe: nodzeltējušā kāzu bildē vēl tagad ziedēt zied blakus vīram. *Rudzītis E. Straupes burtnīcas, II. R. 1982, 141.*

— Raug še — Neilanda Marija ir meita kā puķe. *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 150.*

PŪĶIS

DŪSMU PŪĶIS *sar. Ļoti dusmīgs cilvēks.*

Un, kad mamma redzēja, ar kādu uzcītību Inita pūlas vērst par labu to, kas vēl par labu vēršams, viņas sirds atvilga, jo viņa, tiesa gan, bija nervoza un ātra pēc dabas, tomēr nebija nekāds dusmu pūķis. *Ezera R. Baraviku laika dullums. R. 1978, 44.*

Žēlums, dusmas, nicināšana — viss tur bija, un kā griezīgs ierocis tas lauzās viņai pašos sirds dziļumos...

Aizgāja kā dusmu pūķis, neteica ne vārda! *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1980, 184.*

KĀ PŪĶIS *sar. 1. Saka, ja kāds ir ļoti dusmīgs, nikns.*

Drīz nāca Lieluriju Andrejs, nikns kā pūķis. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 146.*

— Ko tu viņu aiztiec! — dusmīgi nočukstēja [Līzbete]. — Jau tā piepūtusies kā pūķis. Vakar teikusi Lībai: ja tas mūsu Ješka vēl vilkšoties uz Ozoliņiem, viņa novaktēšot viņa ar rungu, ar akmeņiem.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 98.*

Ievuks būtu patlaban ko teicis; jau paplēta muti, bet aizrāvās. Olnīcā stāvēja Pēteriene, kliedza un māja ar roku.

— Kā pūķis! — Ievuks iesaucās un gāja atskatīdamās uz mājām. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 86.*

Katrreiz, kad nosauca kādu patiešām piemērotu kandidatūru, rūpnīcas direktors kā pūķis turējās pretī: «Jūs gribat izputināt manus labākos kadrus...» *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 285.*

2. *Saka, ja kāds ir ļoti mantrausīgs, nenovīdīgs.*

— Bet māsa, tā mežsarga Elkšņa sieva, vai to var par pilnu ņemt? Un tā otra, tā Reiziniece, naudu rauš kā pūķis, vairāk par reizi dienā ēst nedrīkst, vīru ar stādaigu dzen no Raudas mājās. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 123.*

.. ļaudis saka, ka Aņus esot gan bagāts, bet glabājot savu mantu kā pūķis. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 151.*

— ..Tagad viņš varenāks par pašu finanšu ministru, un nedomā vairs tam tuvoties. Sēd uz savām akcijām kā pūķis. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 83.*

— ..Jāapsver tikai, kā iekustināt viņus, lai tie nesēdētu kā pūķi uz saviem labības maisiem. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 350.*

NAUDAS PŪĶIS *sar. Bagātību rausējs.*

Pie tāda sakārņa, pie tāda naudas pūķa jau neesot nekāda iešana, tādam lai tik visas meitas knipi gar degunu pasitot! *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 394.*

Un vai arī tas nav kauns un grēks: kapitālisti un īsti naudas pūķi, bet tagad viskritiskākā brīdī lai viņus pabalsta un uztur — kas? *Bārda F. Varavīksne. R. 1972, 32.*

Ļaudis stāsta, ka Beku Jurenei esot naudas kā pūķim. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 102.*

«Jā, bet kas man dos [simt divdesmit rubļu]! Man jau naudas pūķa [tāpat kā darba pūķa] arī nava...» Silabriedis pasmēja. *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 282.*

ZAĻAIS PŪĶIS *sar. Dzeršanas netikums; alkoholisms.*

Jāmobilizē visi sabiedrības spēki, lai iegrožotu zaļo pūķi.. *C 1970, 21. nr. 1.*

Zaļo pūķi (tāpat kā tabakas knupīša zīšanu) apkarojot, ir diezgan daudz lastīta tinte.. *Lāms V. V 1975, 12. nr. 8.*

Un tad atkal no jauna vajadzēs fraktēt darbaspēku, jo vecie gandrīz visi diendienā upurē zaļajam pūķim.. *Kolbergs A. Cilvēks, kas skrēja pāri ielai. R. 1978, 148.*

PŪLIS

KĀ SKUDRU PŪLIS. *Sk.* KĀ SKUDRU PŪZNIS.

PULKSTENIS

KĀ PULKSTENIS. *Saka par mehānismu, kas darbojas precīzi, bez kļūmēm, par kustīgu, darbīgu cilvēku.*

Motors strādāja kā pulkstenis. Ērta, mīlīga, ekonomiska mašīna, uz desmit kilometriem — viens litrs benzīna. *Lācis V. KR, XII. R. 1974, 14.*

Kura katra mašīna viņam gāja kā pulkstenis.. *Ezera R. Baraviku laika dullums. R. 1978, 18.*

Ir vīri, kuriem motorzāģi iet kā pulksteņi, bet cits ar savu pa darbnīcu vien dzīvo.. *PJ 1976, 184. nr. 1.*

Saimnieks zināja, ka māte būs ap saules lēktu augšā, kā pulkstenis, un modinās Līzi. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 27.*

Rītmanis stājās amatā, precīzs un izdarīgs kā pulkstenis. *Bels A. Būris. R. 1972, 91.*

KĀ UZVILKTS PULKSTENIS *parasti savienojumā ar* iet. ***1.*** *Nepārtraukti, bez apstājas ko darīt.*

Putra un atkal putra. Maize un atkal maize. Tās ir viņas domas un vārdi. Un tur viņa iet un dara visu kā uzvilkts pulkstenis. *Poruks J. Reālistiski stāsti. R. 1953, 110.*

Nekad agrāk Dumpāns nebija tā izbaudījis darba svētīgumu kā šinī ziemā. Viņš gāja kā uzvilkts pulkstenis. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 148.*

Kurš nezina, ka to prasmi, to ātrumu, ko slaukšanas sacensībās vajag, iegūst tikai tad, ja daudzus gadus iet kā uzvilkts pulkstenis. *Ķuzāne L. Esmu uzticīgs. R. 1977, 24.*

Pūta vējš kā uzvilkts pulkstenis, nedodams ne mirkli atjēgas, nepārtraukdams saldēt. *Mauliņš J. Pelēkais māls. R. 1975, 31.*

Viņš neguļ naktī vairāk par sešām stundām. Iet kā pulkstenis. *Mauliņš J. Malēnieši. R. 1983, 129.*

2. *Noteiktā laikā, noteiktā kārtībā.*

Katru rītu — tas ir, darbdienās — Hanzens pulksten deviņos brauca pilsētā, katru vakaru tas pārbrauca pulksten septiņos mājā un tūliņ devās pie pusdienu galda. Tam visam vajadzēja iet kā uzvilktam pulkstenim. *Poruks J. Reālistiski stāsti. R. 1953, 122.*

Centīgais Kalniņš vienmēr bija apkrauts ar darbiem, ieradās.. taisni noteiktā laikā kā uzvilkts pulkstenis un, izdarījis savus pienākumus, devās atkal prom. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 745.*

Aurikos mums viss kārtīgi iet, kā uzvilkts pulkstens savu zināmu gaitu.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 34.*

Redzams, viss iet ar matemātisku akurātību, kā uzvilkts pulkstenis. *Lindulis J. Mans dzīves ceļš. Lugu izlase. R. 1945, 58.*

PULVERIS

IZŠAUT [VISU] PULVERI *sar. Izmantot visu spēku, enerģiju un vairāk neko nespēt.*

Un autors tagad taču izšāva visu savu pulveri! Ārēji efekti sadzīti tik skaļi, ka ausis jau aizkrīt.. *Asars J. Latviešu literatūras kritika, I. R. 1956, 687.*

Viens vai otrs autors nedod varonim visu to gudrību, kas ir pašā, ne tāpēc, ka skopojas, nevēlas vienā romānā izšaut visu pulveri, bet tāpēc, ka to prasa kompozīcija un tēlu veidošanas likumi.. *Mauliņš J. K 1976, 6. nr. 140.*

— ..Vecais Čērčils ir gudra galviņa. Noskatīsies, kamēr krievi izšauj visu pulveri, un tad kā sagrūdīsies ar krieviem kopā, tā zvetēs virsū. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 205.*

«Pagaidi, neizšauj pulveri pārāk strauji! Nāc apsēsties un stāsti visu pēc kārtas!» *Ķuzāne L. Mana Augšzeme stāsta. R. 1970, 20.*

OST (ostīt) PULVERI (PULVERA SMAKU) *sar. Piedalīties karā, cīņās.*

Droši vien šie pelēkie cilvēki, kas tik neatlaidīgi glūn caur lūkām, ir jau oduši pulveri, jau dzirdējuši nāves vētras kaucienus. *Branks V. Kauju negaisos. R. 1964, 28.*

Un tāds nu viņš tagad atgriezās — zemnieku puisis, kas pāris mēnešu frontē pulveri odis. *Kaijaks V. Bailes. R. 1977, 75.*

Vecais saimnieks.. jau bija ostījis triju revolūciju pulveri un saprata, ka ugunī var apdedzināt pirkstus.. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 551.*

Gaidītāju vidū bija arī tādi, kas jau karojuši, «oduši pulvera smaku» un tāpēc salīdzinājumā ar citiem izskatījās patstāvīgāki un neatkarīgāki. *Krieviņš M. Strēlnieki pārnāk mājās. R. 1967, 19.*

PULVERIS IR SAUSS kādam. *Saka, ja kādam ir daudz spēka, izturības ko veikt.*

— ..Izkarosim arī vēl šo karu līdz galam un pierādīsim, ka mūsu pulveris vēl sauss. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 280.*

— ..Zēni, pulveris lai vienmēr būtu sauss! *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 159.*

SAUSS KĀ PULVERIS. *Ļoti sauss, izžuvis.*

Lietus laikā arī parādījās peļķes un grāvjos kaut cik ūdens, bet, tiklīdz dažas dienas nelija, zeme to iesūca sevī vai tas izgaroja, un purs kļuva sauss kā pulvers. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 408.*

Šoreiz tie sviež degbumbas, kas aizdedzina plašu apkārtni, jo karstajā saulē zāle izžuvusi sausa kā pulveris. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 227.*

— Pēcpusdienā siens būs sauss kā pulveris. *Delle V. Parādi man pasauli. R. 1957, 67.*

.. tā ir laba malka, — Mikus teica.

— Sausa kā pulveris. *Lācis V. KR, IV. R. 1971, 500.*

SĒDĒT kā UZ PULVERA MUCAS. *Saka, ja kādam draud briesmas, ja kuru katru brīdi var notikt kas ārkārtējs, ir ļoti saspīlēta atmosfēra.*

— ..Ja zemniekos tiešām mājotu tāds naids pret muižniecību, kāds izskan no tikko dzirdētiem pantiem, tad jau varētu teikt, ka mēs, muižnieki, sēžam tikpat kā uz pulvera mucas... *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 345.*

.. arvien biežāki kļuva sabotāžas un diversijas akti.. Sēdi kā uz pulvera mucas. *Lukjanskis E. Memento mori. R. 1977, 98.*

N i k o l a j s. [..] Jau tā mums jādzīvo zem viena jumta ar ienaidnieku, tikpat kā uz pulvermucas.. *Priede G. K 1985, 3. nr. 101.*

ŠVAKS PULVERIS *parasti izteicēja funkcijā, sar., hum. Saka par nevarīgu, nespējīgu cilvēku.*

Vairāki puiši sparīgi un apņēmīgi piegāja pie truļa riteņiem, sakampa asi, bet smago svaru jaudāja pacelt tikai līdz vēderam.

— Švaki pulveri, par maz biezputras ēsts.. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 117.*

«Švaki pulveri [futbolisti],» viņš nodomāja, «Nav laba trenera. Tā varēja spēlēt trīsdesmit gadu atpakaļ, bet ne šodien — Rīgā un Liepājā jums nav ko iesākt...» *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 411.*

— Diemžēl manā skatījumā darbā esat pašvaki pulveri. Septiņi vīri dienā knapi pa desmit metriem palien uz priekšu. *Klīvers V. Kamēr saule pie debesīm. R. 1977, 6.*

Jo arī man pašam nav noslēpums, ka slimnīcā mani [ārstu] uzskata par švaku pulveri. *Lapsa J. Atspīdumi ūdenī un citur. R. 1974, 154.*

TURĒT PULVERI SAUSU. *Būt gatavam uzsākt cīņu, kaut ko paveikt.*

«Neļausim izklīst bruņotam aktīvam! .. Ar vienu vārdu — turēsim pulveri sausu un turpināsim cīņu!» *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 17.*

— Mani vīri allaž kaujas gatavībā, — atsaucās Živaiskis. — Un pulveri turam sausu. *Dorbe H. Brāļi, piecelieties! R. 1978, 57.*

VELNA PULVERIS *parasti izteicēja funkcijā, sar., hum.* *Saka, slavējot, apbrīnojot veiklu, enerģisku, pārgalvīgu vīrieti.*

— Ko nu, ko nu — gatavais velna pulveris: pat savu vārdu pa pasauli izšaudījis, nu ar palamu [Zibens] mūžs jānobeidz. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 21.*

— Ko, jums ir laši?.. Skaties, viņi dabūjuši lašus! Velna pulveri! *Lācis V. KR, III. R. 1971, 164.*

— ...Tik ilgi šāvām, kamēr saliecās līki. Bet citādi okey.

— Kur tu ņēmi lielgabalus?

— Atradām ceļmalā atstātus.

— Velna pulveris, — es viņu uzslavēju. *Grīva Ž. Mīlestība un naids. R. 1963, 578.*

— ..Vai tas nav viens velna pulveris, tas mūsu skrīveris? Kluss un mierīgs, bet pēkšņi viņš ņem un apraksta manu suni. Manu Kāravu! Jūs smejaties?.. Tagad to var izlasīt ir vecs, ir jauns. *Kalniņš J. Savādnieki. R. 1979, 140.*

PUNKTS

PIELIKT (likt) PUNKTU kaut kam *sar.* *Pabeigt uzsākto, pārtraukt notiekošo.*

— Padomāsim, kā visu to nokārtot, — Klāvs pielika sarunām punktu. *Saulītis B. Jaunības gadi. R. 1956, 57.*

Savam atmiņu klāstam, kas patiesībā ir tikai neliela daļa no garajā mūžā pieredzētā, pārdzīvotā un sasniegtā, ir grūti pielikt punktu. *Zariņš J. Mans darbs teātrī. R. 1974, 148.*

Nevar taču bez gala klusēt un izlikties, ka nekas nav noticis. Par visu jāizrunājas līdz galam un jāpieliek punkts, jo citāi dzīvot zem viena jumta nav iespējams. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 35.*

K. Skalbes daiļrades pētnieks Rūdolfs Egle par to saka: «Viņš neraksta dzejoļus formas dēļ un katrreiz liek punktu tur, kur beidzas jūtas.» *K 1974, 11. nr. 156.*

UZLIKT PUNKTU UZ I; SALIKT PUNKTUS UZ I *sar. Noskaidrot, precizēt visu līdz pēdējam sīkumam, atrisināt pilnīgi visu.*

Mēs diemžēl esam nonākuši tik tālu, ka gribam vienmēr un visur uzlikt punktu uz «i», gribam visu pateikt, formulēt vārdos. *Ertnere F. LM 1974, 1. nr. 13.*

Strādājot pie mūsdienu tematikas, ne katrreiz arī ir iespējams salikt punktus uz «i». Materiāls ir ļoti sarežģīts, bet galvenais — tas atrodas vēl attīstības stadijā. *K 1972, 6. nr. 151.*

«.. Uzliksim punktus uz visiem i: jūs bijāt uz Vanadziņu greizsirdīgs? *Kaijaks V. Vistu elks. R. 1967, 144.*

«.. tādēļ mums nebūs punktu uz i, nebūs efektīgu lūzuma momentu.» *Dzene L. Mana versija par Alfrēdu Jaunušanu. R. 1979, 90.*

PUPA

ASARAS BIRST KĀ PUPAS. *Saka, ja kāds ļoti stipri raud, ja līst lielas asaras.*

— ..Tu neesi redzējis, kā Sildedziene raud: asaras kā pupas... *Upīts A. KR, I. R. 1946, 167.*

Es varēju tikai klusu raudāt, un asaras man bira kā pupas. *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 86.*

Māte sauca viņu par dēlu un novēlēja dieva palīgu visā dzīves ceļā. Asaras viņai bira kā pupas no aklajām acīm. *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 16.*

Kaupuram uznāca nevaldāmi smiekli par savu aizmāršību. Viņš.. smējās, klusi kakšināmdams, bet no visas sirds, ka asaras kā pupas bira pār vaigiem. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 254.*

BĒRT (nobērt) KĀ PUPAS kaut ko; *retāk* BIRST KĀ PUPAS. *Runāt ātri, bez apstājas, vienā laidā, raiti atbildēt ko labi zināmu.*

Tā Jura sievai tūliņ teicamais vaļā, ber kā pupas. *Šmits P. XII. 366.*

Cik visiem citiem Vīkuļiem mutes trūka, tik viņam vienam bij par daudz. .. viņš runāja steidzīgi, steidzīgi, vārdus kā pupas bērdams un negaidīdams, lai arī tas otrs dabū ko iebilst. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 250.*

.. viņš [Mārtiņš] ir Baltijas semināra audzēknis un krievu valodu un baušļus ber kā pupas. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 8.*

— Ak Mīcīte mācās arī angliski? — Elza brīnījās.

— Nu, to viņa gan būs jau iemācījusies, — Mārtiņš pasmaidīja. — Tagad jau ber kā pupas. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 273.*

Mācītājs man pastūma grāmatu un ar pirkstu parādīja, kur lasīt. Es nobēru kā pupas, ne vārda nesaprazdams, kas tur bija teikts. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 147.*

Noies turp [uz pili] — gudrenieki nober viņa mīklu kā pupas, un šim nu nabagam, jāiet pie karātavām. *Šmits P. X. 201.*

Bet tad viņa man jautā, vai ceturto bausli es zinot. Tad nu es noberu kā pupas: «Tev būs savu tēvu un māti cieņā un godā turēt, lai tev labi klājas un tu ilgi dzīvo virs zemes.» *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 59.*

Bija tādi puiši, kuri [ģeogrāfiju] nobēra kā pupas un pārādīja uz kartes katru upi vai pilsētu, kā nākas. *Jaunsudrabiņš J. KR, IV. R. 1981, 19.*

Savu zināšanu demonstrēdams, Mārtiņš nober kā pupas: Gaiziņš, Nesaul's, Bākus, Klēta, Elka, Brežģa, Slapjuma... *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 100.*

Pāvils izlietoja visu savu runas spēju, vārdi bira kā pupas un desmit iemesliem izklaidēja visas meitenes bailes un bažas. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 180.*

Bet tagad, kur ļaudis savu glābēju redzēja izglābtu, tie sacēla varenu troksni, uzteikšanas un pateikšanas vārdi bira kā pupas.. *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 42.*

Pirmie vārdi lasot Jānim gāja drusku nedroši, kā likās, raudas gribēja dabūt virsroku pār valodu, bet drīz vien puika iedrošinājās un iestiprinājās, un nu vārdi bira kā pupas. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 144.*

IET (BRAUKT) PUPĀS *parasti pav. izt., vienk. Saka, noraidot kādu, kaut ko.*

Pastiepa Ingum roku, bet tas to atgrūda: «Ej pupās, vecais nabags!» Tik nikns tas bij. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 100.*

Dušelis. [..] Man nemaz tās meistara činas nevajag — lai iet pupās... *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 165.*

— ..Viņa var iet pupās, bet Ješkam katrā ziņā vajag būt manās kāzās. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 74.*

«Lai viņi ar savu teātri brauc pupās!...» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 18.*

Klijāns. Vai tad es? Avīzes raksta! Ek, Gaužēns ar pieminēja. Citi runā... Nu, un, ja nu tas karš izceļas, tad nevar zināt...

Sams. Brauc tu pupās! *Zālīte E. Spēka avots. R. 1951, 42.*

NOVEĻAS (NOKRĪT) KĀ PUPA *arī 1. un 2. pers. Negaidīti, viegli nokrīt.*

Bet cilvēki vēl arvienu nāk klāt. Es tieku piespiests pie pašas kraujas malas. Laime, ka tā apaugusi krūmiem, citādi noveltos lejā kā pupa. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 21.*

.. Sveķīts nokrita kā pupa ceļa vidū četrrāpus zemē. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 51.*

Krišs Laksts nokrita kā pupa zemē pie kunga kājām. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 119.*

SVIŅA PUPA *iron. Lode.*

— Kā derētu svina pupu ielaist biksēs tam baronelim, — Strazdiņš dusmīgi nosaka. *Branks V. Kauju negaisos. R. 1964, 351.*

.. ai, kā derētu miesta kaujiniekiem paslēpties apsnigušajos krūmos, uzmest sotņai kārtīgu devu svina pupu! *Branks V. Puiku gadi Alūksnē. R. 1973, 32.*

Tātad iznāca, ka sauja svina pupu netrāpīja vis dēli, bet bārdaiņa cepuri — putekļi vien pakūpa gaisā. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 378.*

Lodes sakapāja egles stumbru.. Ja egle varētu lidot, tā paceltos gaisā kā milzīga raķete, zaļās skuju liesmās tinusies, un izbēgtu no dzēlieniem. Svina pupas nav koku mīļākais ēdiens. *Bels A. Saknes. R. 1982, 192.*

PŪPĒDIS

IZPUT (IZKŪP) KĀ PŪPĒDIS. *Ātri izgaist, pazūd kā nebijis.*

Visi nodomi izputēja kā pūpēdis. *Lukss V. K 1980, 6. nr. 19.*

— ..Ļautiņi, smieties par šūpuli, šitādu gandrīz tikpat kā svētu lietu! Lai tava mēle izput kā pūpēdis! *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 80.*

— ..Vai jūs domājat, ka tā bija tikai nejauša sakrišana, kad taisni tad paklīda tenka par biedra Kļavas amorālo dzīves veidu, tenka, kura aizkūpēja kā pūpēdis, kad tai pieskārās ar pirkstu. *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 347.*

MĪKSTS KĀ PŪPĒDIS. *1. Ļoti mīksts, irdens.*

Viņš .. nopriecāties vien nevar, cik vareni zeme zem mēsliem izrūgusi, kā tīrais pūpēdis. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 7.*

— Zeme kā pūpēdis, kā kāpostdārzs. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 155.*

.. direktora ģimenei vienmēr labākais gabals, tur zeme kā pūpēdis mīksta.. *Zigmonte D. Ir jābūt Hovalingai. R. 1966, 171.*

«Baltmaize Rīgā lētāka. Pie mums Jākabpilī maksā 16 rubļus mārciņā un tad melna kā klīsteris. Bet Rīgā par 15 — balta kā piens un mīksta kā pūpēdis.» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 379.*

2. Tukls (cilvēks), labi barots (dzīvnieks).

Es apskatu Alvīni tuvāk. Mīksta un apaļa kā pūpēdis. *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 159.*

Tik viens gailītis žēlīgi skatās acīs. Kungs domā: tas ir tas vainīgais, lai paraugot, vai trekns! Zirgu puisis parauga: trekns un mīksts kā pūpēdis. Lai tūliņ kaujot nost. *Šmits P. VIII. 128.*

3. Padevīgs, jūtīgs.

— Tu esi ciets kā sakaltis rieksts.

— Kad es biju mīksts kā pūpēdis, tu ar mani nerēķinājies.

— Tu esi akls. Es to darīju mūsu mīlestības dēļ. *Grīva Ž. K 1960, 6. nr. 76.*

B u n g a. Kad man sirds paliek mīksta, tad viņa ar ir mīksta kā pūpēdis. Tad man vairs nekā nav žēl. Ņem visu, kas ir mans, — es saku. *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 444.*

— ..Tu gan neinteresējies par sievietēm, bet, ja redzētu šo, tad ceturtdaļstundā tava sirds būtu mīksta kā pūpēdis. *Lācis V. KR, II. R. 1970, 285.*

PŪPOLS

APAĻŠ KĀ PŪPOLS. *Tukls, veselīgs (cilvēks), labi barots (dzīvnieks).*

Pa durvīm izvēlās arī apaļš kā pūpols Jūļa mazais brālis, kurš nule tikko sāka staigāt kājām. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 246.*

— Streb tik! Rudenī aiziesi mājās apaļš kā pūpols! *Indrāne I. Anemone. R. 1974, 156.*

Starp citu, [Elfa] tik labā maizē varēja gan būt apaļāka. Rau, Ritmas Atis — kā pūpols... *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 303.*

Bijuši nu gan viņam arī zirgi apaļi kā pūpoļi. *Šmits P. XIII. 324.*

Kūtī ēda sēku skaista gotiņa, melna kā vabule un apaļa kā pūpols. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 100.*

PURVS

IEBRAUKT PURVĀ. *Izdarīt ko tādu, kam var būt kļūmīgas, nevēlamas sekas; nonākt pretrunās (runājot, stāstot).*

— ..Bet jūs nostādāt priekšgalā nepiedzīvojušu jaunekli, ko var apkrāpt katrs, kam vien drusku apķērības. Viņš iebrauks purvā un «Cepli» izputinās drīz vien. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 306.*

— ..Kas nāk no Rīgas, tam jāzina kāda noteikta parole. Citādi ātri iebrauksim purvā. Šejienes cilvēkus, kas meklē patvērumu pie mums, mēs paši varam pārbaudīt. *Lācis V. KR, XII. R. 1974, 281.*

«Nu paldies dievam un augstiem kungiem, ka mūsu taisnā lieta neiebrauca purvā...» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 303.*

STIGT (iestigt) PURVĀ. *Nonākt grūti pārvaramos, nevēlamos apstākļos, no kuriem grūti izkļūt.*

Kaija mana, ka ar katru dienu iestieg dziļāk šajā purvā.. *Upīts A. Pērkona pievārtē. R. 1950, 91.*

«.. tas labi, Gravas jaunkundz, ka atnācāt man palīgā. tiešām esmu iestidzis tādā purvā, ka viens pats vairs netieku laukā [nespēju uzgleznot tā, kā gribētu]..» *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 75.*

— ..Ja lauzīsim līgumu par vienu dienu vai stundu, arī viņi neturēs norunu un mēs iestigsim purvā. *Ķuzāne L. Esmu uzticīgs. R. 1977, 117.*

Pabeidzis septiņas klases, viņš skolu pameta, sāka draudzēties ar huligāniem, bieži vien pārradās mājās iedzēris. Ar katru dienu vairāk puisis stiga purvā. *PJ 1959, 209. nr. 2.*

PUSE

ĒNAS PUSE *parasti dsk. Nevēlamais, negatīvais; trūkumi.*

Ieraugām arī vecā biedra ēnas puses: viņš individuālists un skeptiķis. *Beika D. Mažabrāļu gads. R. 1956, 105.*

Pazīdams cilvēku «siržu kapus», viņš asi, bet parasti ar dzejnieka taktu iezīmē dzīves ēnas puses — lielpilsētas tukšos uzdzīvotājus, noziedzniekus. *Auziņš I. Cilvēks izzied savu mūžu. R. 1975, 78.*

Savas ēnas puses izraisa pati meiteņu vide, kurā, pietrūkstot zēniem, sāk veidoties dažādas nevēlamas novirzes. *Dripe A. Bet kā ar meitenēm? R. 1978, 150.*

Arī Mirdza apkaunējās par sevi, ka visur mēģina saskatīt Maigā tikai ēnas puses. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 174.*

Māksla mīl kontrastus un labprāt meklē ikkatras lietas un parādības noslēpto ēnas pusi. *Upīts A. Rudens zelmenis. R. 1970, 97.*

MEDAĻAS OTRA PUSE; MEDAĻAI IR ARĪ OTRA PUSE; MEDAĻAS VIENA PUSE. *Saka, ja kāda parādība tiek aplūkota arī no cita, atšķirīga, pretēja viedokļa.*

«.. Noliecu galvu Pētera Lielā piemiņai, lielus darbus viņš pastrādājis.. Bet medaļas otra puse tā, ka viņš [latviešus] nodevis vācu kalpībā, no kuras vēl tagad neesam atsvabinājušies. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 617.*

Bet tad viņš ieraudzīja medaļas otru pusi, to, par kuru noziedznieki parasti sāk domāt, tikai sēžot cietuma kamerās. *Kolbergs A. Vanags. R. 1974, 82.*

Zinu, ka pie nopietnu noziegumu atklāšanas mūsu milicija nereti parāda lielu izdomu un veiksmi. Bet jāredz arī medaļas otra puse. Sīkie likuma pārkāpumi nav mazāk svarīgi, tiem jāpievērš ne mazāka uzmanība. *Dripe A. Kolonijas audzinātāja piezīmes. R. 1975, 50.*

No tautas saimniecībā nodarbinātajiem iedzīvotājiem republikā vairāk nekā 53% ir sievietes. Ar to varētu lepoties, taču šai medaļai ir arī otra puse: sievieti.. neviens taču nav atbrīvojis.. no maternitātes pienākumu veikšanas. *Brīdaka L. K 1975, 3. nr. 118.*

Atsākot sarunu par rūpēm, kā vairot kolhoza ienākumus, jāsaka, tās bija tikai mūsu saimniekošanas, kā saka, medaļas viena puse. Tai pretī sensenā gudrība, ka naudu vajag skaitīt ne vien saņemot, bet arī izdodot. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 210.*

OTRA PUSE *sar. Sieva vai vīrs.*

«Man būs otra puse.»

Toreiz es nesapratu, ko tāda otra puse varēja nozīmēt, — tagad bija skaidrs: skolotājs negribēja tā pa prastam pateikt, ka ņems sievu... *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 278.*

Drīzi vien parādījās arī mājas tēva otrā puse — plecīga, veselīga sieviete, labi jaunāka par savu laulāto draugu. *Pērsietis. Izlase. R. 1951, 139.*

Vijolnieka otra puse sāk lukšināt vīru uz māju, teikdamās nogurusi, bet vīrs nav izkustināms.. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 352.*

Jā, sieva... Pēc ilgiem laikiem atkal sajuta pamostamies tādu kā maigumu, kā pateicību pret savu otru pusi. *Kaijaks V. Akācija akmens pagalmā. R. 1973, 33.*

Saimniece bija gadus piecpadsmit, divdesmit jaunāka par savu otro pusi.. *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 24.*

.. visas brāķēja savus vīrus, ka šiem tikai brandavīns un televizors, benzīns un hokejs esot galvā, nevis miesīgās laulenes, kuras otrajām pusēm taču pieklājoties mīlēt un lutināt.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 376.*

RAUTIES vai UZ PUSĒM. *Sk.* RAUTIES vai PUŠU.

PŪSLIS

BAIDĪT AR PŪSLI. *Sk.* BAIDĪT KAĶI AR PŪSLI.

KĀ PŪSLIS *sar. Ļoti iedomīgs, lielīgs, uzpūtīgs.*

.. Vanags piecēlās no galda un aizgāja tik vienaldzīgs, it kā viņam nemaz nebijis pienākums sēdēt un patriekties ar ciemiņu.., uzpūties kā pūslis.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 334.*

— Ak, vienu brīdi es tam operatoram būtu vai dūrusi! Dakšiņu turēju jau rokā. Piepūties kā tāds pūslis! *Brīdaka L. Portrets profilā. R. 1970, 75.*

Vecs likums: jo dumjāks, jo pašapzinīgāks. Piepūsts kā pūslis. *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 55.*

— Nāc sasveicinies ar Ilzes tanti! — tēvs smaidot mudināja. — Nestāvi kā tāds pūslis! *Kūlis Ē. Sapņotājs no piektā stāva. R. 1974, 35.*

Tad jau tiešām labāk par zirgu ganu nekā par vietnieku šitādam pašpārliecinātam iedomības pūslim.. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 135.*

«Ej meklē un parādi man tādu vīru, kas man turas līdzsvarā, par pārākumu labāk nemaz nerunā!» viņš dūšīgi pūta, kamēr piepūta pilnu savu lielības pūsli. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 250.*

SAPLOK KĀ PĀRDURTS PŪSLIS *arī 1. un 2. pers., sar. Saka, ja kāds pēkšņi, negaidīti zaudē pašpārliecību, bravūrīgumu.*

«Saplaka kā pārdurts pūslis! Es tevi gan tirdīšu! Ortus gan zini solīt, bet maksājis — ne šitik!» Vecis uzspļāva uz delnas un norādīja Krišam pakaļ. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 143.*

— ..Lai lielība saplok kā pārdurts pūslis! Šim esot manta iekrājusies. Peles midzenim nepietiktu no šā ķeldrakiem. Atvest nevarot. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 80.*

Mantas kāre.. pašreizējo neparasto apstākļu dēļ saplaka līdzīgi pārdurtam pūslim, viņš vēlējās tikai tikt projām ar veselu ādu.. *Kolbergs A. K 1985, 6. nr. 15.*

PUSRATS

UZ PUSRATA *sar. Ne visai labi, kaut kā; šā tā.*

«Teikt vai neteikt! Annele pārliek. Ar radu meitu Annele ir tā uz pusrata. Dažreiz gribētos viņai ticēt, bet dažreiz tā ir tik ēverģēlīga, ka Annele nevar izprast.. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 32.*

Ejot uz māju, es Jancim bēdājos, ka ar flinti neesmu nekāds labs šāvējs un mans vecais revolveris arī tā uz pusrata. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 359.*

— Ko Ēvalds Gotlībovičs, guļ?

— Tā uz pusrata. Aizmigt laikam neizdosies. *Saulītis B. Līdz pēdējai taisnei. R. 1963, 352.*

PUŠU

RAUTIES (PLĒSTIES) vai PUŠU (UZ PUSĒM *sar. Ļoti daudz, pārmērīgi strādāt.*

— ..Te jau nebij jāraujas pušu, vezumu metot, nokusis, braukdams atkal atpūšos. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 306.*

Nekāds sliņķis viņš nebija, bet pušu arī nerāvās. *Lapsa J. Atspīdumi ūdenī un citur. R. 1974, 49.*

Pēc viņas ieskata, Pakalnam vajadzēja vairāk piespiest savus padotos, nevis pašam rauties vai pušu. *Grants J. Vēja pusē. R. 1966, 45.*

— Lapainis tikai tāpēc raujas vai pušu, ka var labi nopelnīt. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 122.*

— Es strādāju, plēšoties vai pušu.., bet tu pat mācīties nevīžo. *Ērgle Z. Operācija «Kanna». R. 1971, 12.*

Varējis siens aizlīt vai mieži izbirt, Ernests tikai sēdējis un sacerējis lūgumrakstus, kamēr abi sievieši (sieva un meita) rāvušies vai uz pusēm gan pa tīrumu, gan pa māju.. *Ezera R. Pati ar savu vēju, 1. R. 1982, 94.*

SIST (CIRST, ŅEMT) PUŠU kādu *sar. Pārspēt kādu, būt pārākam. Sk. arī* SIST PĀRI.

— Ar Strautiņu nav joki, viņam ir spēks un maņa. Es vienmēr.. teikšu: «Zēni, vecajiem vīriem jūs pretim nestājieties! Viņi jūs sit pušu!» *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 193.*

«Skriešanā es viņus vēlāk noteikti sitīšu pušu,» Jānis domāja ne bez lepnuma. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 18.*

Jo pēc tiem gadiem jau man [Martai] pensija pienākas gan, bet pēc spēka, veselības un skata es nu vai katrai četrdesmitgadīgai turu līdzi un situ pušu. *Belševica V. Nelaime mājās. R. 1979, 53.*

... padsmitajos gados viņa kļuva skaistule. Visi sacīja, ka šajā ziņā viņa sitot pušu vecāko māsu. *Lāms V. Trase. R. 1980, 66.*

— ..Tu tak esi kungu skolā mācījies, bet tādas smalkākas uzvešanās ziņā prasts puisis tevi pušu cirtīs. *Salenieks E. Neizlaid airus no rokām. R. 1975, 216.*

.. dienēdams Daugavpilī, viņš skaitījās acīgākais šāvējs, un tikai kāds Rīgas zēns reižu reizēm un dažubrīd ņēmis viņu pušu, kaut arī biežāk viņš licis to rīdzinieku uz lāpstiņām.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 94-95.*

PUTAS

AR PUTĀM UZ LŪPĀM *niev. Pārāk aizrautīgi, dedzīgi.*

— ..Ķauķis—Dauģis.. izlauzies pie tribīnes.. Ar putām uz lūpām debesu augstumos cēlis pagaidu valdību. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 132.*

Viņi ar putām uz lūpām iegalvo, ka pretkara propaganda esot vācu spiegu roku darbs. *Kaufelds T. Sēkla nedeg. R. 1979, 181.*

Uzmeties par tādu kā barvedi un ideologu un strādā ar putām uz lūpām. *Lācis V. KR, XIV. R. 1975, 393.*

PUTEKĻI

SACELT PUTEKĻUS. *Radīt satraukumu, sajukumu; sacelt kņadu.*

Jā, Jankava afēra [J. Jankavs presē pārmeta J.Jansonam-Braunam jaunstrāvnieku nodevību] sacej daudz putekļu! Pa gabalu stāvot, ir grūti zināt, kur beidzas meli un kur sākas patiesība. *Jaunsudrabiņš J. Vēstules. R. 1977, 38.*

.. ap dzejnieci [Aspaziju].. bija sacelts tik daudz putekļu un trokšņa, ka tie vēl ilgi apgrūtināja pareizi, objektīvi vērtēt viņas daiļradi. *Kiršentāle I. LM 1975, 34. nr. 4.*

H e l ē n a. Ja tu izšķirsies par Gobas jaunkundzi, es tūlīt došos no bankas direktora pie noguldītājiem un no prokurora uz laikrakstu redakcijām, es sacelšu tādus putekļus, ka zeme ar debesīm sajuks kopā. *Ādamsons Ē. Dzeja, proza, dramaturģija. R. 1957, 309.*

— ..Slikti. Vēl [medību] aizliegums spēkā. Nu, bet vispār kam tas bija vajadzīgs? Sacej tādus putekļus, kad puišeļi tāpat prieka pēc paniekojas. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 128.*

PUTENIS

CĪRUĻU PUTENIS. *Īslaicīgi sniegputenis vēlā pavasarī, kad jau atlidojuši cīruļi.*

Te paša maija vidū atmetās stipri auksts un kādu rītu kā par brīnumu sāka snigt sniegs.. Kokiem lapas noļekušas. Viss zaļums kā apsvilis. Tiešām, nepiedzīvots cīruļu putenis! *Austriņš A. Garā jūdze, I. R. 1926, 236.*

KĀ PUTENIS *novec. Ļoti straujā gaitā, lielā ātrumā.*

Abi nu uzsēžas kumeļā un aiziet kā putenis.. *Šmits P. VIII. 280.*

Te — kā gadījies, kā ne — sieva mazu lietu aizkrāsnī pakustējusies. Rūķīši pamanījuši to — projām kā putenis. *Šmits P. XIII. 299.*

«Ē, ko tu te dari — kas tu esi? Pieturi — pagaidi!»

Bet šis tev gaidīs! Zirgam pa labajiem un pa kreisajiem sāniem sadevis ar pātagu, tas aizgāja kā putens! *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 221.*

Un negaidīja ne Triju Kungu dienas, kad aizšāvās jau uz Rīgu kā putenis. *Austriņš A. Garā jūdze, I. R. 1926, 28-29.*

PUTĒT

KA PUT VIEN *sar. Sparīgi, braši, ātri, viegli.*

Bet savā ziņā tie bija «demokratizējušies», jo veda arī kalpu meitas uz deju, tiklīdz signāls pasludināja jaunu kadriļu, un dancoja ar tām, ka put vien. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 175.*

Instrumentālgabalu bija pavisam 5. Mocarta «Figaro» uvertīru berlīnieši norāva, «ka putēja vien». *Emīls Dārziņš. Raksti. Atmiņas par Emīlu Dārziņu. R. 1975, 19.*

«Vēderu jau nu nopelnu gan. Vakar pat aizgāju burkānus ravēt. Tik dārgi cilvēki. Nevar jau mierā stāvēt. Kādu pūrvietu noravēju, ka putēja vien.» *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 297.*

Zubrīju grieķu un latīņu tekstus, ka put vien, jaunībā mācīšanās gāja viegli. *Stankevičs A. Pēc pirmajiem cīruļiem. R. 1981, 55.*

Viena daļa [studentu] apmeklē kolēģijas, otra daļa dzer un duelējas, ka put vien. *Treimanis-Zvārgulis E. Kur Gauja ar Raunu tiekas. R. 1978, 292.*

— ..Nekāda vara ar tiem mežabrāļiem netiek galā. Sit krogus un stražņikus, ka put! *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 539.*

PŪTIENS

VIENS PŪTIENS *sar. Saka, ja kas notiek ļoti ātri, vienā mirklī (parasti brauciens).*

— Kas tad Noldiņam tos simtu kilometrus ko nenobraukt.

— Jā, tēvs, tas man viens pūtiens. *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 76.*

— Tagad viens pūtiens un Jaunjuglā vesels kvartāls gatavs. *Ķuzāne L. Zodiaka loks. R. 1975, 77.*

PUTNS

BRĪVS KĀ PUTNS GAISĀ; BRĪVS KĀ PUTNS. *Pilnīgi brīvs, bez rūpēm, saistībām, pienākumiem.*

Stundas beiguši, skolotāji un skolēni gāja katrs uz savu pusi, brīvi kā putni gaisā! *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 248.*

— ..Es šeit esmu brīvs kā putns gaisā, — viņš sacīja. — Mani negaida pat tā sīkākā saknīte dārzā. *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 62.*

— ..Tev labi runāt. Tu esi viens — brīvs kā putns gaisā. Bet man sieva un trīs bērni. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 364.*

Degviela, asfalts, buldozeri un greideri, grantsbedres un algas dienas, bikšu deldēšana priekšnieka krēslā, un tu nevari vairs aiziet. Skatoties uz Alvilu, metas balta skaudība, viņš ir brīvs kā putns gaisā. *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 199-200.*

Pārējais leģions jeb milijons ir bezzemes kalpi, batraki, kurus nekas nesaista pie zemes stūra un kuri ir tikpat svabadi kā putni gaisos. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 172.*

Nomazgājies viņš aizsteidzās uz klēts kambari, kur stāvēja gājēja manta, apāva jaunās pastalas, apvilka labākos svārciņus un varēja

kaut tūlīt doties ceļā.. Drīz vien viņš bija no Varenēm laukā! Brīvs kā putns visu dienu! *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 75.*

— Vai tu kaut kur steidzies? — Aina iejautājās, kad viņi bija sasnieguši ceļa mērķi.

— Nē, nekur, — Gunārs atbildēja. — Šovakar esmu brīvs kā putns. *Lācis V. KR, XVIII. R. 1977, 49.*

GĀJU PUTNS. *Cilvēks, kas bieži maina darba (dzīves) vietu.*

.. kaut no agras jaunības līdz šim kā mierīgā salā patvēries, viņš tomēr bija nabaga gāju putns, kura liktenis — iet no vietas uz vietu... Saimnieks bija gan kādreiz jau runājis, lai paliekot tepat Lapaiņos pa ziemu un varbūt arī uz nākamo gadu. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 408.*

— ..Gāju putni mēs esam tā kā tā. Līgums no gada uz gadu, varbūt jau nākamo pavasari jāmeklē cita vieta, kur piemesties. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 264.*

— Mēs, tie mūrnieki un dažādi sezonnieki, esam gāju putni un klaidoņi, nevienā vietā nepagūst īsti iesakņoties. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 625.*

Bet viņš ir gāju putns, nemiera gars, meklētājs, viņam nevajag atpūtas, viņš nevar ilgi palikt uz vietas. *Lācis V. KR, IV. R. 1971, 409.*

KĀ ar PUTNA SPĀRNIEM; KĀ ar SPĀRNIEM. *Sal.* KĀ SPĀRNOS *2.*

1. Šķietami ļoti ātri (ritēt laikam).

«.. — Vai tu ilgi sadzīvoji ar vīru?»

«Es ar savu vīru? — Tikai pussesta gadiņa. Tas laiks aizskrēja kā ar putna spārniem. Te tu biji meita, te sieva, te atraitne.» *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 37.*

Dažreiz laiks aizskrēja kā ar putna spārniem, dažreiz tas gulēja smags un nekustīgs kaulos kā lielā guļa. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 260.*

.. pirmais brīves gads aizskrēja kā putna spārniem; tik daudz bija darāmā.. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 261.*

«Tie daži gadi aizlidos kā uz putna spārniem, un mūsu mīlestību būs pārbaudījis nepielūdzamais laiks,» Peonija mierināja Simeonu. *Sakse A. Pasakas par ziediem. R. 1966, 262.*

Tā mēs rakām akas, taisījām būdas, metām kauliņus, un laiks gāja kā ar spārniem. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 396.*

Ak, kā viņi bij aizrunājušies! Laiks kā ar spārniem aizskrējis. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 700.*

— Kā tie gadi iet, — vecaistēvs teica. — Kā ar spārniem laižas. *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 188.*

2. Strauji, ātri, viegli (pārvietoties).

Tikko viņa kopējs mugurā, te šis ar iet kā ar putna spārniem pa purvu purviem, ūdeņu ūdeņiem. *Šmits P. III. 249.*

Izlaidis kazas, vecais ganījis,.. bet te kazas tikpat kā ar spārniem aizskrējušas, par mazu brītiņu no kazām ne vēsts. *Šmits P. VIII. 274.*

Ai, skolas, skolas! Ja nu būtu uz tām ceļi vaļā, tad gan soļu nežēlotu, kā ar putna spārniem skrietu, nekas nebūtu par grūtu. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 408.*

Kaupuru Mārtiņš ienāca ar divām pudelēm alus padusē un atvainojās, ka ļaužu drūzmas dēļ nemaz žiglāki neesot bijis iespējams atpakaļ tikt, lai gan viņš steidzies putna spārniem.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 12.*

Ne jau tikai sniegi gurkstēja zem ragavām, jo gluži kā uz spārniem nesa ilksīs iejūgts viesulis. *Rūja V. Dzērvenes sniegā. R. 1974, 140.*

KĀ PUTNS ZARA GALĀ. *Saka, ja kāds ir nedrošā, nestabilā situācijā, pagaidu mājvietā.*

«.. Viņš jau ir vēl vienīgais no pagasta amata vīriem, kas mani tagad aizstāv. Vai es nestāvu te tikpat kā putns zara galā?» *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 134.*

— Labi vēl, ka Silagaiļos pagadījās robs, citādi jāpārdod lopiņi, jāizputina visa iedzīve un jāiet atkal pie saimniekiem par pārinieku vai muižai par mežkalpiņu.

— Tāds pusgraudnieks vai rentnieks ir kā putns zara galā, — Osis pasmējās. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 76.*

Vai mani reiz pa kluso neizrakstīs no dzīvokļa?.. Un tad es būšu kā putns zara galā. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 38.*

NELAIMES PUTNS *sar. Cilvēks, kam bieži neveicas, gadās dažādas likstas.*

Skrituļa neapmierinātībai par iemeslu ir paša šī īpatņa nelaimes un neveiksmes. Viņš ir īsts nelaimes putns. *Kurcijs A. Cūkgans. R. 1956, 47.*

«Kas es esmu par nelaimes putnu?» Oskars rūgti iedomājās. «Labākā loma vieta, visrūpīgākais darbs un atkal klizma...» *Lācis V. KR, III. R. 1971, 287.*

Varbūt man — mūžīgam nelaimes putnam — / Izdosies uzrāpties stabā ar smīnu? *Čaks A. Umurkumurs. R. 1968, 49.*

ZILAIS PUTNS *poēt. Laimes simbols, sapņu tēls.*

Bet Natālija spēra vienīgo pareizo un saprātīgo soli, viņa izvēlējās saimniekdēlu Valdi, iesēdās atsperratos un ērti aizbrauca no tēva mājām. Roberta Aigara zilais putns izrādījās par vienkāršu meitenei no saimnieka kārtas. *Krieviņš M. K 1976, 6. nr. 22.*

PUTRA

BĒRZA PUTRA *sar. Pēriens, žagari.*

No tēva bērza putras dabūjis, zēns nu stāvēja un tikai raudāja. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 373.*

Laikam atcerējās, ka tepat šais mežos ar tēva veco bisi līdis uz rubeņiem, bet ievainojis stirnu, par ko no tēva dabūja nobaudīt pamatīgu bērzu putras maltīti.. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 148.*

IEVĀRĪT (savārīt) PUTRU *sar. Ar aplamu, neapdomīgu rīcību sagādāt nepatikšanas, radīt sarežģījumus.*

«Redziet, Kauliņ, kādu putru sev esat ievārījis: glabājat ieroci bez policijas atļaujas.» *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 136.*

— ..viņš bija ievārījis bankā man tādu putru, ka es tik tikko nepazaudēju visu kredītu... *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 161.*

— Man liekas, šefa kungs, ka visu šo putru ar apkalumiem man būs ievārījis tas pats Kociņš. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 165.*

— ..Bet nedomā — es tevi neaizstāvēšu pret tām sūdzībām! Pats savāri putru, pats izstreb. Man patīk, ka stipri cilvēki spārdās! *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 437.*

«Kā tu Adelīnai visu to varēji stāstīt?.. Abi kopā jūs esat savārījuši īstu putru..» *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 257.*

Saimniece. Gailis savārīja tādu putru, ka būs vai jāmeklē cita vieta. *Birze M. Sākās ar melno... R. 1973, 136.*

— Vecais Banders vāra putru, — Fredis ierunājās skarbā tonī.. — Mēs nedrīkstam pieļaut, ka viņš vēl ilgāk turpina muldēt. Tas vecis ir jāapklusina. *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 282.*

IZSTRĒBT PUTRU *sar. Tikt galā ar radītajiem sarežģījumiem; novērst izdarīto aplamību.*

«Nē, tev tas būtu pārāk neveikli!... Lai gan,» viņš kodīgi piezīmēja, «tev pašam nāktos izstrēbt to putru, ko esi ievārījis!... » *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 263.*

Lai jau, ģenerālgubernators nodomāja, lai Kellers palīdz izstrēbt putru, ko viņa tautasbrālis Sakens ievārījis un kas jau it brangi ierūgusi. *Dorbe H. Brāļi, piecelieties. R. 1978, 80.*

Pulkvedis vērsās pie palikušajiem virsniekiem: — Kungi, jūs gribējāt rīkoties bez manas pavēles pret strēlnieku komitejām. Tagad izstrebiet savārīto putru! Ejiet atvainoties strēlniekiem! *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 274.*

Ja jau viņš pratis izdarīties bez vecāku un brāļu ziņas, tad lai izstrebj savārīto putru pats. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 365.*

Lavīze asi metās pretim [Jēkabam]:

— Ko tu man to stāsti? Kādu putru esi vārījis, tādu streb. *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 90.*

KĀ PUTRA BEZ SĀLS. *Saka, ja trūkst kā ļoti vajadzīga, nepieciešama, lai gūtu vēlamos rezultātus.*

Un vai tad nestudējis cilvēks mūsu laikos jau nesāk palikt kā putra bez sāls?... *Laicens L. Laterna tumsā. R. 1980, 48.*

KARSTA PUTRA *sar. Nesavaldīgs, neapdomīgs, ļoti straujš cilvēks.*

Pats, vienīgi pats vainīgs, kungi viņam allaž gadījās labi, bet ja tāds karsta putra ir un neprot savaldīties! *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 567.*

«Kad tikai nebūtu sākuši kauties! Manējais jau ir diezgan liels karsta putra.» *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 388.*

PUTRA AR KĀPOSTIEM *sar. Juceklis spriedumos, domāšanā, dzīvē.* Pēc tam vēl ilgus gadus šļakstēja šie Šķerberģa «putra un kāposti» gan rakstos, gan vārdos. *Kaudzīte M. Atmiņas no «tautiskā laikmeta» un viņa lielākiem aizgājušiem darbiniekiem, I. Cēsīs-Rīgā. 1924, 287.*

Meitenei šāds atbildības slogs ir acīmredzami par smagu, viņas galvā pārāk daudz haotiskā, pretrunīgā, kā tautā saka — «putra ar kāpostiem». *Dripe A. Bet kā ar meitenēm? R. 1978, 81.*

STRĒBT KARSTU PUTRU, *arī* STRĒBT KARSTU; *reti* ĶERT KARSTU *sar. Rīkoties neapdomīgi, pārsteidzīgi, neapvaldīti, pārāk strauji.*

Ar Žuburu pierasts, visi zināja viņa stingrību, taisnīgumu un saprātīgo rīcību kaujas laukā. Viņš nekad nestrēba karsu putru, bet pārdomāja katru manevru līdz pēdējam sīkumam. *Lācis V. KR, XII. R. 1974, 289.*

— Tu, Puriņ, nostādi ložmetējus tā, lai vari labi redzēt mērķi uz ceļa! Paši turieties miglas aizsegā, nav ko pārsteigties un karstu putru strēbt. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 196.*

— ..Tikai klausi manam padomam: nestreb karstu putru, neskrej bez apdoma briesmās — tad var notikt, ka nebūs ne tevis, ne mātes. *Lācis V. KR, XIII. R. 1975, 52.*

Trenē apturēt dūri. / Apturēt vārdu un aci. / Nestreb karstu putru, / Tas ir viss, ko tev gribēju sacīt. *Ziedonis I. Es ieeju sevī. R. 1968, 34.*

Un tā, ja nu tīri karsta putra nav strebama, iznāk visparocīgāk un galu galā arī visskaistāk kāzoties pirms pašiem Jāņiem. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 233.*

— Bet tu nestreb karstu, pirms ko sāc, apprasies veciem praktiķiem. Tā tev būs vislabākā skola. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 147.*

Un Juris paraustīja plecus un teica, cik reižu gan viņš licis Brigitai pie sirds būt apdomīgākai un nestrēbt karstu, kāpēc tad viņa nav klausījusi. *Zigmonte D. Zilo rūķu gals. R. 1973, 118.*

Bet te daudz kas bija neskaidrs, likās aizdomīgs, un karstu strēbt es negribēju. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 108.*

Vai esmu iegaumējis Tavu [J. Granta] biedrisko padomu: nesteigties ar spriedumiem, neķert karstu, jo tā var drīz vien apdedzināties. *Damburs E. K 1979, 7. nr. 157.*

karstas putras strēbējs

— ..Kam viņi paši bija tādi karstas putras strēbēji? Uzreiz kā aizsvilināti! Nezin paši, ko dara!... *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 230.*

— ..Kapteinis īsts karstās putras strēbējs: komisija atzinusi, ka var iet zvejā, kas viņam par bēdu! Zivis un peļņa tādam vairāk vērti nekā cilvēki. *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1964, 32.*

Kad mums to pateica, vajadzēja atzīt, ka karstas putras strēbēji vien esam. Jo vai tad nevarējām iepriekš sazināties? *Kalndruva M. Nemierīgs cilvēks. R. 1958, 183.*

Divpadsmit gadus vecais Kārlēns atkal bija īsts karstas putras strēbējs, neapvaldīts iztēlē un visu savu iedomu tūlītējā izpildīšanā. *Bendrupe M. Upe izkāpj no krastiem. R. 1957, 126.*

«.. Mums, tādiem ļaudīm, kam kas ir un kas savu maizes kumosu varam zaudēt, jāturas kopā pret tiem zinātnieku karstas putras strēbējiem. Viņiem nav ko zaudēt..» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958.*

STRĒBT VIENU PUTRU *sar. Dzīvot kopā vienā ģimenē, būt cieši saistītiem.*

— ..Bet tad taču sanāk, ka tu ar savu sievu, Grāvīt, vienu putru esi strēbis arī ne mazāk kā gadus trīsdesmit. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 101.*

Visi vienu putru strebj un dzīvo ar Kapteini kā vienā kreklā. *Dripe A. Cietā galva. R. 1970, 48.*

VĀRĪT NO MIEGA PUTRU *sar., iron. Saka, ja kāds pārlieku ilgi guļ.*

— Tad izgulējies gan reiz. Laikam putru no miega vārīs. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 50.*

Bet viņš bij slinks kā bluķis un ar katru dienu palika slinkāks, katru rītu gulēja līdz saulei, it kā kad no miega putru varētu vārīt... *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 452.*

PUTRAIMS

NEBAUDĪT NE PUTRAIMU *novec. Nemaz neēst, nebūt neko ēdušam.*

Pēc tā noskumuse ieslēdzās savā kambarī tur labi izraudāties un pa visu to dienu gandrīz ne putraimu nebaudīja. *Leitāns A. Autobiogrāfija. Grāfa lielmāte Genoveva. R. 1980, 59.*

PUTRAIMS PUTRAIMU DZENĀ. *Saka, ja zupā ir maz putraimu un tā ir ūdeņaina, ja ēdienam ir pārāk maz pavalga.*

Tiem [bagātajiem radiem] piederēja ēkas un tīrumi, tiem bija maizes pa pilnam, pa pilnam sviesta un gaļas, kurpretim viņas [nabaga atraitnes] katliņā putraims putraimu dzenāja. *Jaunsudrabiņš J. K 1985, 6. nr. 129.*

Galvenais, jānopelna kāds grasis, lai tad rudenī ar vieglu sirdi varētu doties ķeizara kāpostus leksēt, kas esot tik liesi, ka tajos putraims putraimu dzenājot. *Kraujiņš K. Dzīves lokā. R. 1970, 155.*

PŪZNIS

KĀ LAPSEŅU PŪZNIS (MIDZENIS). *Saka, ja kaut kur ir ļoti trokšņaini, nemierīgi.*

Man par lielu izbrīnu, namu pārvaldes priekštelpa dūca kā izbikstīts lapseņu pūznis. *Kalve A. Tveice jūlijā. R. 1976, 191.*

Mūsu dežūrtelpās murdēja kā satracinātā lapseņu pūznī. Mani darba biedri sasarkušām sejām un iekaisušām acīm, cenšoties viens otru pārkliegt, strīdējās, žestikulēja, skraidīja apkārt pa telpām kā apsviluši. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 130.*

Tallinas osta — kā lapseņu midzenis, dūc un rūc kuģi, pasažieru tvaikoņi, prečinieki, kuteri, motorlaivas. *Talcis Ā. K 1974, 7. nr. 72.*

Palātā pa to laiku dūc kā lapseņu midzenī. Lielākā daļa slimnieku jau saņēmuši ziņu, ka var iet mājās. *Saulītis B. Strēlnieka dēls. R. 1960, 28.*

Taču tas ļaunākais šajā Rūtenbergā bij pats strādnieču kolektīvs. .. Pirmās dienas Anna te sajutās kā lapseņu pūlī. Tam vajadzēja izpētīt, no kurienes viņa, tāda pajauna, glīta un apvainojoši tīrīga. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 1003.*

KĀ SKUDRU PŪZNIS (*reti* PŪLIS). *Saka, ja kādā vietā ir daudz kustīgu, nemierīgu, satrauktu cilvēku.*

Tribīnes kņudēja kā skudru pūznis. Skatītāji nāca un meklēja savas vietas, visur bija kustība, visur satraukums. *Saulītis B. Līdz pēdējai taisnei. R. 1963, 65.*

Kad Oskars Kļava.. ierunājās par zvejnieku arteļa dibināšanu, ciems sakustējās kā skudru pūznis. *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 104.*

Kā aizkustināts skudru pūznis pie pagastnama rosījās ļaudis. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 297.*

Tādēļ arī šovakar, cik te nu viņu bija kopā, tie bija tikpat kā aizkustināts skudru pūznis, kad dabūja dzirdēt, ka Pipirss še viņu vidū. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 566.*

Tā vasara bija bagāta notikumiem: ciems kustējās kā satraukts skudru pūznis.. *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 169.*

.. kungu nams tik dzīvs kā skudru pūznis.. *Kalniņš J. Savādnieki. R. 1979, 279.*

Ak tu manu dieniņu, cik tur to mazo velnēnu saradās! Viss kā čum un kust, kā skudru pūznī. *Šmits P. IV. 70.*

Visa plašā dižā muiža, kur citādi ļaudis kustēja kā skudru pūznī, likās tagad kā miruse. *Janševskis J. Līgava, I. R. 1931, 408.*

Sporta laukums, celītes, pagalms, malkas grēdas — pilns, ņudz un kust kā skudru pūznī. *Indrāne I. Anemone. R. 1974, 81.*

Kad no atstatuma skatījās, tad viss tirgus izlikās kā ņudzošs skudru pūlis. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 39.*

Visu nakti Rīga ņudzēja kā skudru pūlis. *Upīts A. KR, VIII. R. 1950, 669.*

LAPSEŅU PŪZNIS (MIDZENIS). *Bīstamu, ļaunu cilvēku kopums, arī atrašanās vieta.*

Pirmā operācija, pirmais jaunais uzbrukums kādam lapseņu pūznim tūliņ atklāja Akmentiņa daļas jauno darbības rajonu.. *Lācis V. KR, XIII. R. 1975, 205.*

Veselu dienu Pēteris novēroja mācības lidmašīnu laukā, angārus un to apsardzību. Vajadzēja iznīcināt šo lapseņu midzeni. *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 317.*

MIEGA PŪZNIS *sar., niev.* 1. *Liels gulētājs.*

«Miega pūžņi, vai celsities?» *Šmits P. IX. 366.*

Vienace, miega pūzne, aizmiga un nemaz nedabūja redzēt vērpjamo darbu. *Šmits P. VI. 163.*

.. [Jēkabs] pārvilka segu pār galvu un gulēja tik mierīgi un saldi, it kā būtu ziema un tumšā nakts tikko sākusies..

— Skat, kāds miega pūznis,— viņš [saimnieks] dusmojās un norāva segu. *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 31.*

Ak vecāmamma, vecāmamma, agrais putniņš, ak šķelme un blēde, viņa mūs, miega pūžņus, vēl savā simtajā dzimšanas dienā bija smalki izāzējusi! *Ezera R. K 1976, 8. nr. 17.*

2. Lēns, neizdarīgs cilvēks.

Pārāk jau [vīrs] lēns un miermīlīgs, īstais miega pūznis. *Kaijaks V. Zv 1975, 5. nr. 27.*

«Vai tā ar nemēģina šim kantēties klāt?» ieprasījās atkal kaimiņiene.

Tā jau par daudz prātīga, lai tādu miega pūzni ņemtu atkal uz saviem pleciem. Vai tad krietnu cilvēku trūkums? *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 361.*

«Slinkuma pūznis tāds,» viņš domās pukojās uz krodznieku [nebija iekurināta krāsns]. *Zigmonte D. K 1981, 6. nr. 50.*

SKUDRU PŪZNIS *niev. Nemierīgu, satrauktu, naidīgu cilvēku kopums.*

Vispārīgā burzā un juceklī Varpogu māte raušis ierāva Kaupuru savā guļamistabā. «Vai tu esi nīcis, Mārtiņ, vai pavisam durns, ka tīšu prātu lieni šinī skudru pūznī iekšā?» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 295.*

Virtuvē gatavais skudru pūznis. Meitenes, galvas kopā sabāzušas, jau čukst ko par atriebību. *Kurcijs A. Cūkgans. R. 1956, 337.*

Dīvajieši vairs nebij pagasts, bet tīrais skudru pūznis, tā tur tagad gāja kņadu kņadām. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 242.*

Kaimiņi viņus citādi nesauca kā par Bambānu varzu un lādēja savu likteni, kas nolicis dzīvot blakus tādam skudru pūznim. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 347.*

Iet vai neiet līdzi spītniecei? Ja tur, telpās, ir vesels bars tādu tiepšu, tad var ieskriet kā skudru pūznī. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 450.*

R

RĀCENIS

GALVA NORIPO KĀ RĀCENIS. *Sk.* GALVA NORIPO KĀ KĀLIS.

VARĒT SĒT RĀCEŅUS *3. pers., sar. Saka, ja ir ilgi nemazgāts, ļoti netīrs ķermenis (rokas, kājas, ausis).*

— Kājas abiem tādas, ka ūdeni nebūtu nekad redzējušas .. Nokrupušas, nosprēgājušas, un zemju kārta virsū tāda, ka rāceņus varētu tur sēt. *Janševskis J. Līgava, I. R. 1931, 226.*

.. skuķi līdz vēlam rudenim staigāja tā sabristām kājām, ka tur rāceņus varēja sēt. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 325.*

Viņa bija diezgan glīta no sejas un drēbēm, tikai rokas, tās nu gan bij sutrāju aptašķītas un apķepējušas, ka lai vai rāceņus virsū sēj. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 57.*

Priedes rokas laikam gan visu nedēļu nav ūdens sastapušas — taukaini spīdīgas, netīrām rievām un melnām panadzēm..

— Klausies, Priede! Vai tu uz savām rokām gribi rāceņus dēstīt? *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 250.*

— Paskat, kādi tev, Jurīt, tie ceļgali! Tā vien lūko, ka tur nesāk rāceņi dīgt. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 195.*

Pa taciņu no kārkliem tača galā iznira krodzniece — katrā ziņā žīdiete vai pa pusei: melnas, čeigras matu pinkas zem pakausī sasietā lakatiņa, melnas izspiestas acis, tumša seja, līks deguns, uz basajām kājām kaut rutkus varēja stādīt. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 275.*

RĀDĪTĀJS

CEĻA RĀDĪTĀJS. *Sk.* RĀDĪT CEĻU.

KĀ VĒJA RĀDĪTĀJS. *Saka, ja kāds uzskatos, pārliecībā, rīcībā ir pārāk nepastāvīgs, svārstīgs, ja kāds grozās uz visām pusēm.*

— Bet es nedomāju svaidīties un mētāties no viena aroda uz citu, mainīt specialitāti un grozīties kā vēja rādītājs. *Kaijaks V. Zv. 1982, 18. nr. 25.*

— .. Radovs savus uzskatus nemaina kā vēja rādītājs virzienu.. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 18.*

— Nu, Jāni, tev jau būs diezgan par mani sapūtuši. Es esot diktators, mazais Ulmanis. Es esot apsviedies uz otru pusi kā vēja rādītājs. Es esot atņēmis vecajam pārzinim maizi.. *Stankevičs A. Šuvējiņa. R. 1976, 104.*

— .. Kad man priekšā godīgs sociālists, tad es zinu, ar ko man darīšana. Bet šie līdzskrējēji, šie divkosnieki, šie vēja rādītāji bez mugurkaula... *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 534.*

Uz perona es grozījos kā vēja rādītājs. Abrenietis [Abrenes vilciens] jau bija pienācis.. Bet Slaviku nemanīju. *Plotnieks J. Ozolu vecis. R. 1980, 292.*

RAĐĪTS

KĀ RADĪTS kaut kam, kādam. *Ļoti piemērots, derīgs.*

Viņš ar savu aso prātu un straujo raksturu būtu kā radīts izlūku darbam. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 308.*

Par priekšsēdētāju ievēlējām Kārli Grīnfeldu. Es gan viņu nepazīstu, bet visi vienprātīgi apgalvo, ka Grīnfelds šim amatam esot kā radīts. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 187.*

— .. Ja Nātiņš meklē bagātu sievu, tad Irma viņam kā radīta. *Fīmbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 82.*

Viņi viens otram bija kā radīti un varēja par to atkal un atkal pārliecināties. *Skujiņš Z. Vīrietis labākajos gados. R. 1975, 40.*

.. Asnates loma bija kā radīta Lilijas Ērikas cēlajam talantam. *Zariņš J. Mans darbs teātrī. R. 1974, 69.*

Mazsesavas muižas lielais šķūnis kā radīts teātra izrādēm. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 276.*

Tuvumā bija mežs un asfaltēta šoseja — gluži kā radīta treniņa skrējieniem. *Lācis V. KR, VII. R. 1972, 208.*

Sniegs bija sasnidzis sprīdi dziļš, medībām kā radīts, tikai salums trausls. *Mauliņš J. Pēdas. R. 1980, 177.*

Svinīgie jubilejas vakari ir kā radīti, lai tie, kas vēlas, sevi parādītu sabiedrībai.. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 34.*

«Šī lielkundziskā rociņa par smalku manas rokas spiedienam, tikai skūpstam kā radīta!» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 238.*

Stalta auguma, kupliem matiem, piespraudis rozi pie krūts, Brencis taisni kā radīts mīlestībai un uzliesmojumiem. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 391.*

RADZIŅŠ

AR RADZIŅU DZIRDĀMS. *Sk.* AR PIRKSTU BAROJAMS.

RAGS

APLAUZT RAGUS *sar. Piedzīvot ko tādu, kas mazina ticību saviem spēkiem, varēšanai, zaudēt pašpārliecību.*

Norlauks turpināja: «Nu — lai nu viņš plātās, lai plātās, tikpat reiz ragus aplauzīs!» *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 153.*

— .. Vēl jauni, nav tēsti, gan aplauzīs ragus! *Bērce V. Dzīves labākā daļa. R. 1972, 185.*

«Lai patrakojas un atlauž ragus uz zemēm, tur veselīgs gaiss,» vecais Linkmanis gudri sprieda, un dēls ņēma tēva padomu vērā. *Zeiboltu Jēkabs. Barons Bunduls. R. 1965, 330.*

APLAUZT RAGUS kādam *sar. Pārmācīt, apvaldīt kādu, mazināt kāda iedomību.*

Tagad Jūlis varēja palielīties: «Es viņam rādīšu, tam vecam piepem, kā vajaga apieties ar cilvēkiem!..» Nopriecājās ir tēvs, ka Jūlis tik pamatīgi izskolojies un taisās aplauzt vecam tirgotājam ragus. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 259.*

Viņi [saimnieku bērni] pat pēc pamatīgu «banku» saņemšanas neuzdrīkstējās par mani sūdzēties tieši skolotājam, bet viens otrs atļāvās pastāstīt tikai saviem vecākiem. Saimnieki, protams, neklusēja un no skolotāja prasīja, lai viņš man aplauž ragus. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 66.*

Es vairs negriezu ceļu nevienam, lai tas būtu cik stiprs un liels. Neviens vairs neiedrošinājās mani sist un lamāt, bet, tiklīdz uz kuģa

manīju kādu izgāzīgāku tipu, es viņam steidzos aplauzt ragus. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 337.*

— Bet tam Edvartam vajadzētu druscin aplauzt ragus. Lai neplātās par tukšu un neceļ neslavu meitenēm. *Lācis V. KR, X. R. 1974, 226.*

— Tāds āksts prasās pēc puskiegeļa, — Leo pīka. — Par maz toreiz dabūja.

— Liecies nu mierā! Gan dzīve viņam aplauzīs ragus. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 153.*

«Tas jau ir tas pats, kas kases sapulcē cīņā pret māmuļniekiem nolauza viņu revidentam, zvērinātam advokātam Lazdiņam, ragus!» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 564.*

BŪT RAGOS ar kādu *sar. Būt naidā, nesatikt.*

— .. Nu būs Rīgai atkal ko runāt. Ko tu domā: Tombergi ar šiem ragos! *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 552.*

«.. Man tikai bail, ka tur nav arī Riepiņu Elza. Ar to mēs esam ragos.» *Austriņš A. Garā jūdze, I. R. 1926, 180.*

Un jaunieši pastāstīja ūsainajam svešiniekam, ka Ilzenes un citu pagastu vīri esot ragos ar fričiem.. *Mežals A. Ziemeļvidzemes mežos. R. 1975, 17.*

DABŪT PA RAGIEM *sar. Tikt bārtam, saņemt pārmetumus.*

Ja rāpjas iekšā, tātad nokavējis darbu un baidās par to dabūt pa ragiem; ja rāpjas ārā, tad cilvēkam jāsteidzas — kaut vai uz bodi pēc šņabja. *Kolbergs A. Kriminālliet trijām dienām. R. 1977, 149.*

— .. Šeit tu pavalcerēsi ar jauniem skuķiem! Dabūsi no sievas tā pa ragiem, ka otru reizi neprasīsies. *Kalve A. LM 1985, 25. nr. 4.*

GRIEZT RAGUS PRETĪ kādam *sar. Pretoties, nepakļauties, runāt pretī.*

Puisis jau viņa pusē un sāk griezt Grietai ragus pretī. *Ieviņš K. Putras Daukis, I. R. 1988, 213.*

Jums dūšas trūkst ragus pretim griezt, / Jums drosmes nav cīnīties, protat tik ciest... *Tabūns B. Linards Laicens. R. 1972, 19.*

Toties viņš [Krišs] uzzināja, ka priekšsēdētājs viņam izrādījis necerētu labvēlību — piešķīris istabu jaunajā kopmītnē. Laikam par to, ka šoreiz Krišs nebija griezis ragus pretī, bet aizgājis strādāt tur, kur viņš norādījis. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 142.*

Bet bija arī tādi gadījumi, kad Eidis mēģināja Mikum griezt ragus pretim. Tas notika tad, ja tuvumā parādījās kāda no vecākās klases meitenēm vai Eida draugi. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 64.*

KĀ RAGS. *1. Pavisam stīvs, sastindzis, sasalis, sakaltis.*

.. rau, še kur vecais Pakalns, kam pērn apritēja pilns simts; .. pusakls un stīvs kā rags, bet nelien zem velēnām.. *Ezera R. Saules atspulgs. R. 1969, 29.*

Otru dienu viņš pamodās stīvs kā āža rags. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 31.*

«Stīvs kā rags un nemaz vairs nepūš! Tas ir beigts!» cēlējs izbijies iesaucās un palaida mironi vaļā. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 35.*

«Ak tavu traku spērienu! Sastindzis tūliņ kā rags. Brīnums, kad viņš tik drīz izdzisa?» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 59—60.*

.. matu cekulos sabirušās sniega smiltis kūst no dvašas un sviedru siltuma, tad sasalst ledus pilēs; stīvas kā ragi kļuvušas mēteļu apkakles. *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 378.*

Tagad Māre tās [kurpes] bij izvilkusi no aizkrāsnes cietas kā ragus, cauriem purniem un nomīdītiem papēžiem. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 293.*

2. *dsk., apv., hum.* *Saka, pastiprinot apgalvojumu, tā noteiktību, ticamību.*

Laikam visi vēl guļ kā laksti? — Nē, visi ir kājās kā ragi. *EH, II, 349.*

Saprotams, ka tādus spožus panākumus nevarēja atstāt tīri sausā.. Draugi sanāca kā ragi. Tukšojot glāzītes, novēlēja laimes un sekmes turpmākā darbā. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 261.*

«Kad nepaliek tik dēļi pāri,» bažījās dzirnavnieks..

«Lai apdara lauku darbus, tad būs visi klāt kā ragi [pēc dēļiem].» *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 168.*

— Runā kā no viņpasaules — kapu racis [Vaskiem], bedrē sabāzis, bet šie visi kā ragi — sveiki un veseli. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 271.*

KAD (KA, LAI) tur (ARĪ, VAI) NO RAGA BŪTU *novec.* *Lai tur vai kas, katrā ziņā, noteikti.*

Mūsu nodomam vajag izdoties, kad tur arī no raga [būtu]. *ME. III, 466.*

Mutes man no tevis jādabū, ka tur lai vai no raga. *ME. III, 466.*

— .. Sapulci otrreiz atlikt par grēku! Runātājs šoreiz jādabū, un lai tur no raga būtu. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 451.*

«Antons netiks ievēlēts par pagasta vecāko, kad lai viņš būtu no karsta raga!» tika atteikts. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 288.*

MAKSĀT RAGĀ *parasti pav. izteiksmē, sar.* *Saka, uzsverot, ka jāmaksā tūlīt, noteikti, katrā ziņā.*

.. tiek pielaikots kāds pusducis jaku,.. kamēr meiča beidzot noceļ vienu pēc krietnas kaulēšanās. Žīdiņš laimīgi uzsit viņai uz mīkstā pleca, teikdams: «Maksā ragā!» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 442.*

Pirms mēneša tirgū pārdeva jaunos kartupeļus par trim rubļiem kilogramā. Gribi — maksā ragā, negribi — pērc par desmit kapeikām vecos.. *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 175.*

— .. Maksā man par sastrādāto, maksā ragā!... J-jā, kā nolīgts — ne grasi mazāk! *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 136.*

Ja vecajam Turkam izdevās piekļert pie nedarbiem kādu malu mednieku, viņš bija bargs un nepielūdzams un neielaidās nekādos kompromisos. — Nāc uz muižu un maksā ragā! *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 448.*

— .. Uzdosim, ka govis, izbradādamas manu rudzu lauku, nodarījušas lielu skādi. Pieci rubļi lai maksā ragā, ja negrib iet uz tiesu.. *Sēlis R. Vinardu tirāns. R. 1973, 122.*

— .. Dārgi vai padārgi produkti tirgū — maksājiet ragā, izkratiet krājumus no zeķēm, no podiem, no slepeniem šķirstiņiem... *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 330.*

Es eju uz tirgu, / kur sen nav vairs zirgu, / un prasu, cik maksā / viens dzērveņu stops. / Es maksāju ragā.. *Peters J. Asinszāle. R. 1970, 97.*

Un veca, laba vīna pudele arī var būt apputējusi, mazākais, lai krodzinieks viesu priekšā var palielīties ar viņas vecumu un uzlikt kādu liru vairāk uz izslāpušo birkas, jo ceļotājam jāmaksā ragā par visu, ko tam cels vai necels priekšā.. *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 387.*

NE RAGA, NE NAGA *sar. Saka, ja no kaut kā nav nekāda labuma.*

«Es jums došu atbildi, kurai nav ne raga, ne naga, bet kura ir tā tīrā patiesība...» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 533.*

Ilze vairs nevaldīja pār sevi, tikko pazinu viņas parasti pieglaudīgo balsi.. — Kas man ar no tevis ir? Ne raga, ne naga, ne saderības, ne vieglu dienu. *Bendrupe M. Degošie raksti. R. 1963, 101.*

PŪST RAGĀ *pav. izteiksmē, sar. Saka, ietiepīgi ko noraidot, paužot nepakļaušanos, arī bezspēcību.*

Krauja. [..] Par Saltupiem tev vairs nav ko sapņot!

Kārlis Šauriņš. Tā?.. Tad tu domā, ka man te vairs nebūs nekādu tiesību? Pūt ragā! *Saulietis A. Pret ziemeļiem. R. 1986, 136.*

«Nu, un šogad grib šo vest pie tiesas, bet — pūt ragā!» *Ezeriņš J. Raksti, III. R. 1935, 452.*

— .. Es saku — nekā nezinu, un pūt ragā! *Brodele A. K 1960, 8. nr. 35.*

«Nu tu dabūji mājiņu! Nebūtu viss sagrūsts te šais pakšķos, man tagad būtu viens, divi nāragi laivas — jauni, lieli! Un naudiņa nāktu čabēdama, skanēdama. Bet tagad, kas nu ir? Pūt ragā un sprāgsti badā!... Tā iet, kad klausa sievas mēlei!... Ek, negribas ne runāt!» *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 89.*

RAUT (noraut) RAGU *apv. Guļot stipri krākt.*

Bet, kamēr šie divpadsmit krietnu ragu rāva, jaunais pienācējs klusītiņām paņēma lielo zobinu no vadža un ar vienu cirtienu vieniem sešiem, ar otru cirtienu otriem sešiem galvas nost. *Šmits P. III, 306.*

— Paliec tu kādu brīdi augšā! Nāvīgi nāk miegs.

Aleksis nožāvājās kulainī un piecēlās kājās.

— Labi. Es laikam kārtīgi norāvu ragu? *Lācis V. KR, VII. R. 1972, 173.*

SADOT PA RAGIEM kādam *sar. Pārmācīt kādu, izteikt nosodījumu, kritizēt.*

«Tam Brencim nu gan derētu sadot pa ragiem,» piebalsoja Treida. «Ka varētu dabūt rokā un krietni reiz nomizot!» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 394.*

— .. Maksimičam un visiem ņirgām jāsadod pa ragiem, bet Viktors jāatbalsta.. *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 268.*

— Tu ar viņu parunā gan.. Tad matīs pamest cilvēku nelaimē... Tu tam zaķapastalam sadod pa ragiem... *Kalve A. LM 1971, 1. nr. 12*

SAIET (SANĀKT, SAĶERTIES; SAKRIST) RAGOS ar kādu *sar. Saķildoties, sanaidoties.*

— Tu tikai par baroniem, bet es zinu, kā Mārcis ar Maldoni ragos sagājis, — ierunājās Rencēns. *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 48.*

Ērika, visiem manot, spēji pārvērtās: kļuva trokšņaina, ik uz soļa cēla skandālus, nevienam vairs neklausīja — darbā sagāja ragos ar brigadieri, kopmītnē katram cirta pretī kaut ko aizvainojošu. *Bērce V. Kur ceļi šķiras. R. 1966, 133.*

Kādēļ gan saiet ragos ar vecajiem un zāģēt zaru, uz kura pats sēdi? *Brodele A. Zilais zvirbulis. R. 1965, 167.*

Par Jāni man bailes vien bija, sak, ka tik neatcērt ko pretī, — viņš tāds ātrs. Teicās vien, ka šis, ja ar vagaru ragos sanākšot, ar labu jau viņa vaļā nelaidīšot. *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 45.*

«Dzirdējis tiku, ka Bleikšis sanācis ar skolu pārlūku ragos un tad esot no amata atcelts.» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 19.*

.. ja vien [Vīgneru Ernests] nebūtu sanācis ragos ar Latviešu biedrības vareniem, tas.. drīz vien būtu valdījis šinī biedrībā kā latviešu mūzikas karalis. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 118.*

— Piemirsu tev pavaicāt: tu tagad ar mūsu Kalna Kaibēnu Matīsu puslīdz kā ragos esi saķēries? *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 209.*

.. istabā iemeimuroja tas pats mutīgais vecis, kas uz volejbola laukuma saķērās ragos ar priekšsēdētāju. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 111.*

Tie ir uz īsāku vai ilgāku laiku no roba izsistie: kādas nelaimes piemeklēti, ar sievām vai sievas radiem ragos sakrituši, avāriju cietuši tehnikas vadītāji vai tādi, kas ar priekšniecību saskrējušies un maisu dabūjuši. *Kalndruva M. Uz tās pašas zemes. R. 1982, 58.*

SALAIST RAGOS kādus *sar. Panākt, ka sāk ķildoties, sanaidojas (parasti divi).*

Jācenšas tikai dabūt puisi pavisam savā pusē un jāsalaiž ar Grietu ragos — tad viss būs labi. *Ieviņš K. Putras Daukis, I. R. 1988, 164.*

Viņam [Osim] nebij lielāka prieka kā salaist ragos divus tādus. Likās, ka Lapsa nupat klups virsū ar tām savām dūrēm parādīt tiepšam, kur taisnība. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 74.*

Lēnajam, klusajam Osim šādās reizēs nezin no kurienes uzradās zobgalīga ļauna patika pakaitināt kādu un divus salaist ragos. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 128.*

— Ar savu vērīgo aci aptver visas virs zemes ārprātā dzimušās lietas un parādības un, kad no asiņu smārda tev būs aizrauta elpa, tad cel šos abus augšā un salaid ragos. *Salenieks E. Neizlaid airus no rokām. R. 1975, 276.*

SALIEKT (liekt) RAGĀ; SALIEKT ĀŽA (BUKA) RAGĀ kādu *sar. Piespiest būt paklausīgam, padevīgam, pārmācīt, pieveikt.*

— Šoreiz tev nepalīdzēs ne tavi papīri, ne zemnieka blēdība, ragā tevi salieks, kā siksnu ap pātagas kātu aptīs. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 674.*

Protams, nav jau vairs tie laiki, Štukteifels ar nožēlu noguģojās, kad baroni kopā ar mācītājiem bija vienīgie skolas valdnieki un noteicēji. Ja tā vēl būtu, viņš šitādu dumpinieku ragā saliektu — no skolas laukā, un miers mājā. *Dorbe H. Tikai labu. R. 1972, 286.*

— Ja tu Maijai pāri nodarīsi, es tevi saliekšu ragā! *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 90.*

Viņa — tīrais piens un asinis un cietā darbā rūdīti muskuļi — divpūru maisu paņēma uz muguras kā nieka pindeli. Tādu ceļojošu bodnieciņu viņa varēja ragā saliekt. *Kalndruva M. Pēdas gar krastu. R. 1986, 175—176.*

Viktors sēdēja, piešķiebis galvu, un sēca. Kad Egle spēra soli garām, nodraudēja:

— Vienreiz es tevi ragā saliekšu!

— Tur tev kauli par mīkstiem, — Egle atteica. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 169.*

Dūmi, putekļi, sviedri, bērnu pulks, negala darbs dienās un naktīs un pēdīgi Pladu purvs ātri salieca smuidro meiteni ragā. *Kalndruva M. Uz tās pašas zemes. R. 1982, 136.*

Kas pilnu cepuri māk piemelot, / Kas glaimo, zog un zobam vaļu dod / Un nava izmācāms, kaut ragā liec, / Nav ilgāk jātaupa, bet jāaiztriec! *Bendrupe M. Visskaistākais dārzs. R. 1960, 144.*

Ja melna bēda pāri iet, / Mums melno bēdu ragā liekt. *Avotiņa D. K 1971, 9. nr. 150.*

Un drīz vien būs tik stiprs, ka āža ragā salieks to zviedru jaunekli un viņa leģionu izkliedēs kā pelavas. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 501.*

— .. Kutuzovs teica, viņš visus manus pretiniekus saliekšot āža ragā. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 126.*

Bads un posts kaut kuru salieks āža ragā! *Mākonis. Izlase. R. 1957, 98.*

— .. Es tevi iemācīšu. Buka ragā tu man salieksies... *Upīts A. KR, VIII. R. 1950, 169.*

SASALT RAGĀ (*reti* KAULĀ) *sar. ļoti nosalt, pārsalt, būt viscaur aukstuma pārņemtam, sasalstot kļūt ļoti cietam.*

Putenis palika lēnāks. Bet aukstums līda pie kauliem un stindzināja pirkstus. Viņš dauzīja rokas pēc ormaņu parauga un visādi mēģināja vingrot, lai nesasaltu ragā. *Austriņš A. Garā jūdze, I. R. 1926, 343.*

.. [skroderis] pavisam nosalis.. Svārkapkakle gan uzslieta, bet līdz ausīm tā nesniedza, rokas kaut cik paglābās kabatās..

— Vai! nu gan skrodermeistars ir ragā sasalis! — Līzbete iesaucās. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 332.*

Mēteļa apkakli saslējis, cimdoto roku pie deguna grūzdams, viņš mudina: — Kustas, zēni, kustas, citādi sasalsiet ragā! *Branks V. Kaujū negaisos. R. 1964, 288.*

Mātes jautāts, vai tad mūsu tētis vēl nebrauc, kaimiņš it kā pārākuma apziņā atbild, ka drīz jau būšot, ja vien, zirgu žēlodams, ragā nesasalšot. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 50.*

«Un kājas — nesalst?»..

«Satinu gan zirga segā, taču sasalst vai kaulā, kamēr aizbrauc..» *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 60.*

Rudens vējš šalca egļu zaros. — Šitā stāvēdamas, mēs sasalsim kramā, — otra sieva prātoja.. *Rudzītis M. Raksti, II. R. 1979, 61.*

UZLIKT (likt) RAGUS kādam *sar. 1. Saka, ja sieva krāpj, pieviļ vīru, pārkāpjot laulību.*

Laikam gan visā pagastā neviens tik daudz nezināja kā krodzinieks par to, kurš puisis kurā meitā ieskatījies, kura sieva vīram ragus uzlikusi.. *Rudzītis E. Straupes burtnīcas. R. 1977, 117.*

Viņa uzdzīvoja pa labi un pa kreisi, lika Pontem ragus bez žēlastības... *Lācis V. KR, XII. R. 1974, 375.*

Un gan jau tagadiņ Ritma šam liekot ragus, vai nu bešā. Lai tikai paklausoties vien veikalā: hi, hi, hi un ha, ha, ha katram vīrieša cilvēkam. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 100.*

2. retāk Saka, ja kāds vīrietis krāpj otru vīrieti, pārkāpjot laulību ar tā sievu.

— Feins puika tu esi, — viņš uzsita Oskaram uz pleca. — Ne par ko tu neuztraucies. Un kas tā arī par modi — taisīt troksni, ja kāds kārtīgs zellis uzliek ragus. Īstam vīram tie tikai rota. Visi smējās un Oskars viņiem līdz. *Lācis V. KR, II. R. 1959, 384.*

.. viņa man uzdāvina maza kazbuka radziņus — lai nēsājot vienmēr līdzi kā talismanu, tie garantējot, ka neviens nekad man «ragus neuzliks». *Ziedonis I. Dzejnieka dienasgrāmata. R. 1965, 88.*

RAIBUMS

TETERA RAIBUMI *novec. Vasaras raibumi.*

Tetera raibumus vaigos pat balinājums un sārtojums nebij lāgā apslēpis. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 29.*

RAKSTS

RADU RAKSTI. *Radniecības saites, attiecības.*

Vecais Lode sāka nākt gluži bieži izpļāpāties, savus radu rakstus izteikt. Izrādījās, ka kurpnieks ir viņa znots. *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 419.*

«Jā, tā ir tā bārenīte,» vecīte nopūzdamās atbildēja, «bez tēva, bez mātes, bez radu raksta.» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 9.*

RAKUMI

KĀ CŪKU (KURMJU) RAKUMI. *Ļoti nelīdzens, izvandīts, nekārtīgs, nesakopts.*

.. zāle pašā labumā... žēl, ka ar zāles pļāvēju te neko nevar iesākt, pļava tik nelīdzena kā cūku rakumi. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 128.*

Arkls šļūca zvāļādamies, dzīdams nevienādas vagas..

— Nu, kas tā par vagu! Cūku rakumi. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 257.*

Drīz te sākšoties visādas sanāksmes, viesizrādes, koncerti, bet apkārtne kā cūku rakumi. *Ķuzāne L. Zodiaka loks. R. 1975, 165.*

— .. Atkal te viss kā kurmja rakumi. Ak, ir gan tā Anna [Dukša sieva]! Nevaru un nevaru es kārtības ievest. Vēl tikai tagad istabu uzkop? *Ezeriņš J. Raksti, III. R. 1935, 362.*

RAĶETE

KĀ RAĶETE *savienojumā ar darb. vārdiem, kas izsaka kustību. Pēkšņi, strauji.*

Spricis tālumā ieraudzīja savu tramvaju, nelabi iebļāvās un aizšāvās kā raķete. *Skujiņš Z. Kolumba mazdēli. R. 1961, 30.*

Jaunajam vajag uzšauties kā raķetei, nebaidoties no tā, ka var arī sadegt. *Dinere C. Cilvēks no Šeherezades. R. 1971, 24.*

Kārlis Misiņš klusēdams pavēla veci augšpēdus, bet abi izlūki atsprāga no tā kā raķetes. *Vāczemnieks L. Veco vraku noslēpums. R. 1973, 200.*

«Do, do!» Citrons sauc, ar asti apstiprinādams.

.. Bet pēc trešā kumosa Citrons kā raķete Annelei krūtīs. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 48.*

RASA

PAZŪD (IZKŪP, IZPUT) KĀ RĪTA RASA *arī 1. un 2. pers. Saka, ja kāds pēkšņi pazūd, ja kas viegli, ātri izzūd, izgaist, izput.*

Un mēs izdomājam kara viltību — kādu gabalu pa ceļu iesim kājām un nevis uz priekšu, kā pēdu dzinējam varētu likties, bet atpakaļ. Aiz birzes stūra sīko eglīšu aizsegā kāpsim atkal uz slēpēm un pazudīsim kā migla, kā rīta rasa.. *Indrāne I. Aisma. R. 1980, 335.*

Bet pārdevējs, kā izgāja, / Tā pazuda kā rasa. *Artavs V. Bumerangs. R. 1975, 21.*

Bet, tiklīdz viņi nonāk alkohola ietekmē, labās īpašības pazūd kā rīta rasa. *L 1970, 12. nr. 24.*

Kristīne īsi nopūtās. Re, kā liktenis dažkārt ar cilvēku spēlējas: bija [Stempam] tik daudz mantas, lopu un mašīnu, ka klētis lūza, bet viss nozuda kā rīta rasa, un tagad tāds pats maziņš kā visi. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 55.*

— Ar lopiem un mantu tu skuju būdā ienāci, bet ar baltu spieķīti un salīcis tu no Vālodzēm aiziesi.

— Matild, nekad, nekad!

— Un tu redzēsi — izkūpēsi kā rīta rasa savās Vālodzēs. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 321.*

Pusnopietni, pusjokojot runājuši [šoferis un meitene] par precēšanos. Kāzas rīkotu Jaungadā. Nu viss izkūpējis kā rīta rasa. *Ķuzāne L. Zodiaka loks. R. 1975, 73.*

— Vai es neteicu?.. Izputēja purva Strautiņš kā rīta rasa! *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 472.*

RATI

BRAUKT VIENOS RATOS ar kādu. *Sadarboties.*

Rihters (sparīgi). Labo gramatiskos grēkus, .. bet nestrīpo taču tik traki! Nē, ar Salenieku [redaktoru] mēs vienos ratos nebrauksim! *Salenieks E. Otrais mētelis, šūts no ielāpiem. R. 1969, 362.*

ČĪKST KĀ NESMĒRĒTI (NETEPTI, VECI) RATI *arī 1. un 2. pers., sar. Pārmērīgi gausties, žēloties.*

— Labs ir, šogad viņiem pieskaitīsim normai iepriekšējo gadu parādu! — nolēma Ozols.

— Tad nu gan viņi čīkstēs kā nesmērēti rati! — pasmējās Vanags. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 488.*

Zini, cūka ir nelāgs lops: saulē lien dubļos vārtīties, bet lietū čīkst kā netepti rati un tā tik rauga kā aizspraukties tev garām, lai tiktu uz mājām. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 33.*

«Tiešām nav izturams!» Rozālija sauc tai [Līzei] pakaļ. «Čīkst kā veci rati.» *Purapuķe J. Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes. R. 1925, 207.*

KĀ RATI BEZ ATSĒJAS. *Ar visādām kļūmēm, bez jēgas.*

.. vārdi gan nākot skaidri, bet meldija ejot kā rati bez atsējas. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 323.*

NO RATU (VĀĢU) PAKAĻAS (*retāk* PA RATU PAKAĻU) IZKRITIS *parasti* ČIGĀNAM *vienk. Saka par ārlaulības bērnu (it kā netieši norādot uz tēvu), arī par cilvēku, kas izskata un rakstura ziņā nav līdzīgs saviem vecākiem.*

Jožu Kača bija Kaugurmuižas lēnprātīgā dārznieka Teņa sieva, un mēlgaļi par viņu melsa, ka tā ar savu nevaldāmo dabu un tumšajiem, gandrīz melnajiem matiem droši vien izkritusi čigānam no ratu pakaļas. *Zariņš K. Kaugurieši. R. 1975, 18.*

«Ej nu, ej aprunājies, varbūt nolūdzies tā puikas vietā..»

Bet manējais no sava kakta atbild: «Nekur es neiešu, tas ir veltīgi..»

Un tad es sāku kliegt: «Vai tu esi tēvs vai neesi? Tak ne čigānam no ratu pakaļas izkritis, bet paša dēls!» *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 338.*

Arī mati viņam bija gandrīz melni kā čigānam, un pats viņš, glāzīti sīvā iemetis, mēdza teikt par sevi, ka izkritis čigānam no vāģu pakaļas. *Talcis Ā. Ko šalc priedulājs. R. 1967, 54.*

— .. Bet, redzi, Lilijai ieslodzījumā piedzimis dēls, un, visam par spīti, viņš ir mans mazdēls. Vai es varu pieļaut, ka viņu kā pabiru, kā nevajadzīgu atradeni, kas čigāniem izkritis no ratu pakaļas, nodod bāriņu patversmē? *Skujiņš Z. Gulta ar zelta kāju. R. 1984, 348.*

— Brīnišķīgs jauktenis [Jānis Volfs]! Varbūt baronam Volfam no ratu pakaļas izkritis? *Plotnieks J. Ozolu vecis. R. 1980, 337.*

«Tev [Līzītei] rītā esot dzimumdiena,» otra meita teica..

«Vai tad viņa pavisam ir dzimusi?»

«Nu kā tad — vai tad kāds no gaisa krīt?»

«Var jau būt, ka viņa pa ratu pakaļu izkritusi.»

«Bez jokiem — viņa papam un mammai tāpat gadījusies..» *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 99.*

— Kur tu te tāds cēlies? Kādai raganai no ratu pakaļas izkriti, ko? Gribi zināt? Tādiem kā tev mātes nemaz nav. *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 138.*

STĀVĒT (pastāvēt) PIE RATIEM *pav. izteiksmē, sar., niev. Saka, neiecietīgi noraidot kāda līdzdalību, apsaucot, liekot klusēt, prasot nejaukties citu darīšanās.*

— .. Šoreiz tu, brīnumdakter, stāvi pie ratiem! Es tevi komandēšu, nevis tu mani. *Grīva Ž. Mīlestība un naids. R. 1963, 561.*

Šoferis līkņā gar mašīnu klusēdams, jūtas vainīgs. Vilnis rosās kāpt ārā, palīdzēt, bet Tedis dod padomu:

— Tu tikai stāvi pie ratiem! *Caune A. LM 1975, 1. nr. 6.*

Teodors. Nekluksti pa vidu!

Kristīne. Kā tad, stāvi tik, sieva, pie ratiem, kamēr šis melsīs tukšu! *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 60.*

Jānis Smiltnieks tā sakoda zobus, ka viņa vaigos uzbrieda puni — «Stāvi nu pie ratiem» un skaties uniformētā gaiļa izdarībās. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 97.*

Vajadzētu tūlīt pasacīt, lai stāv pie ratiem un nelien, kur nelūdz. *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 413.*

Mēs iesvilāmies dusmās. Sak, vecais, turi muti un pastāvi pie ratiem! Atradies, kas mācīs mūs karot. *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 145.*

RAŢIŅŠ

KĀ RAŢIŅŠ *apv. Saka, raksturojot priecīgu, gaišu mājas noskaņu, arī veiklumu, veiksmi.*

«Mājā kā ratiņš!» sacīja mūsu pusē. Cik daudz šais vārdos viegluma un dzīvesprieka. Ratiņš man izlikās tik gaišs, tik saprotams un priecīgs, ka es nejutu ne tēva rūpju, ne grūtā darba. *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 22.*

«Mājā kā ratiņš! likās visi kakti mēmi uzrunājam un apsveicam no āra nākošo Krustiņu.. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 201.*

Sāka staigāt krusttēvs rudens vakaros, atprasīt reizesrēķinu. Par citu man vairs nebija bēda: grāmata jau ejot kā ratiņš. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 58.*

Reiz jau māte bija solījusies, tad jābrauc vien bija..

Nu es jau ar līdzi kā ratiņš. *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 36.*

— .. Nebaidies, Jurka, tava skolotāja rudenī būs atpakaļ kā ratiņš. *Kalniņš J. Sudraba karote. R. 1986, 211.*

RATS

AIZTRIEKT (triekt, patriekt, TRENKT; AIZDZĪT, padzīt, dzīt) RATĀ kādu *sar. Aizdzīt, padzīt, dzīt projām.*

Šoreiz abi zeļļi ierodas darbā tikai piektdienas rītā. Meistars ir ļoti sirdīgs. Staigā ar divpēdmēru pa darbnīcu, lamā abus par cūkpurniem, draudēdams tos tūliņ aiztriekt ratā. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 23.*

— .. Padomājiet paši, ja visi sarunātos, pilsētas strādnieki un mēs, zemes cilvēki, un aiztriektu reiz ratā visus kungus un baronus? — Pēteris neatlaidās. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 201.*

Iebiedējams šis vecais sakārnis nebij, iecirtās un beidzot vienkārši neatbildēja vairāk ne vārda. Mārtiņš lika aiztriekt to ratā. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 394.*

Viņa [Ildze] apskauda Valērijas lepnumu: aiztriekusi Ričiņa tēvu ratā, pa kopmītni staigāja paceltu galvu.. *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 149.*

— .. To muižu vajag ieņemt ar joni. Diezgan ilgi barons mums uz kakla sēdējis. Trieciet viņu ratā! *Paegle L. Stāsti jaunatnei. R. 1954, 11.*

— .. Bet tu vari apmesties Zītaros. Lai Ernests triec čigānus ratā un izremontē augšstāvu. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 438.*

Huga dzēra — kopā ar Šmidri mājās, kopā ar citiem pudeles brāļiem darbā, dzēra arī viens pats.. Darbā atsāka zust sīkais inventārs.. Nodot [Hugu] likuma bardzībai? Triekt ratā? *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 428.*

Tā [Grieta] bij svarīga lieciniece, tāpēc katrā ziņā pieturama un saudzama līdz tai lielajai tiesai, pēc tās tad varēs patriekt ratā. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 693.*

— .. Ej mājās un padomā, bet par visām lietām — vai nu liec savai dzīvesbiedrei strādāt, vai trenc viņu ratā. *Saulītis B. Līdz pēdējai taisnei. R. 1963, 281.*

Cilvēks, kas nemīl zemi, nedrīkst tai pieskarties, tāds ir jātriec ratā. *Jansons A. Vientulības ilgas. R. 1965, 75.*

«To tēviņu tev jau sen vajadzēja aizdzīt ratā..» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 195.*

— Es jūsu vietā viņu sen būtu aizdzinis ratā, — viņš teica nospļaudamies.

— Par apsmieklu viņš mūs pataisa visiem nāburgiem. Iedauzījis, ne sirmajai, ne laucim vairs netiek klāt sakas uzmaukt kaklā. Pļāvēja tur arī nav.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 44.*

«.. Vai nu jūs paliekat par patiesu saimnieku, vai.. vai padzenat sievu ratā!» *Purapuķe J. Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes. R. 1925, 213.*

«Vai dzirdi, saimniek?» Jānis pasitās pret Vīteli, kurš brīdi vilcinājās ar atbildi. «.. jāiet tūdaļ uz Kauguriem un jādzen zaldāti ratā, kamēr nav par vēlu.» *Zariņš K. Kaugurieši. R. 1975, 100.*

.. [ķēniņš] deva dumjajam savu meitu par sievu un apstiprināja to par savu pēcnācēju, bet gudros brāļus lika aizdzīt par ratu. *Šmits P. VII, 395.*

.. brāļu Bazarovu kantoris savu otro laukuma sargu par vežmeļa ķieģeļu transportēšanu «uz paša roku» bija aiztrencis pa ratu —

pirmais sargs par daudz lielāku ķieģeļu dēku jau kopš laiciņa atpūtās tuvajā zilpelēkajā «akmeņa kastē»: guberņas cietumā.. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 110.*

«Lubraki! Purā ratā jūs aiztriekt vajadzētu, tad man te būtu dievs un miers mājā!» *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 88.*

«Tos velna zāģerus vajaga triekt elles ratā! Tie jau nav darba strādnieki, bet miega pūžņi». *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 300.*

IET (BRAUKT, SKRIET) RATĀ *pav. izteiksmē, sar.* *Saka, dzenot projām kādu, noraidot kāda teikto, paužot negatīvu attieksmi pret ko.*

— Liec tu man mieru, tā kā es tev lieku.. Eh! Ej ratā! Runāt ar tevi negribu. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 419.*

— Nu tad ej ratā! — es strupi izbeidzu mūsu sarunu, bet Saša arvien vēl nelasījās prom. *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 107.*

«Šaut garām!» viņš [Indriksons] jokodams uzsauca medniekiem tīkamo vēlējumu.

«Ej ratā!» Pūpols smaidot atsaucās. *Vanags J. Meža dziesma. R. 1976, 14.*

Sētā valda prieks. Puisis paķer meitu un ķircinādams apgriež jautri riņķī. «Sirsniņ!» — «Ej nu ratā, pagāns tāds!» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 176.*

— Ejiet ratā, dienderi, man jūs neesat vajadzīgi. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 270.*

— Vai pie priekšnieka iesi? Viņš tev atstāja zīmīti..

«Ejiet jūs ratā ar visu savu priekšnieku!» viņš [Leo] domāja. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 73.*

Kad nu arī otrā dienā Dāvis neieradās, tad visi sāka gudrot, ka vajadzētu sūtīt viņu meklēt.

«Lai iet ratā,» galu galā nolēma cienīgtēvs, «ko tur velti izšķiest laiku...» *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 167.*

Lūču saimnieks jau rāva savu saimnieci aiz rokas prom. «Netērgo tu tik daudz ar tādu! Lai viņš iet ratā! Acu galā lai viņš vairs nerādās!» *Upīts A. KR, III. R. 1948, 625.*

Māte pastāstīja tēvam par Dundura apciemojumu.

— Lai viņš iet ratā, tas teļu spekulants! *Sakse A. KR, V. R. 1963, 157.*

— Manis dēļ kaut visi var iet ratā! *Kolbergs A. Kriminālliета trijām dienām. R. 1977, 13.*

— .. Vai tad viņš nevar tam zellim pateikt, ka naudas vairāk nedos un lai brauc ratā? — Ceplis brīnījās. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 62.*

— .. Lai viņi iet ratā ar savu konkursu! Idiotisks konkurss! *Kolbergs A. Fotogrāfija ar sievieti un mežakuili. R. 1983, 60.*

— Brauciet ratā! Uzkritusi kā ļaunā diena! *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 261.*

— Dulns tu esi. Skrej ratā ar visiem saviem zaķiem!.. Saproti, mums uz pēdām. Katru brīdi var būt Vaina ar policiju klāt. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 121.*

Pie kabaciņa viņi izšķīrās. «Lai skrien ratā!» nodomāja Ūbels, steigdamies uz māju pie savas adītājas.. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 83.*

«Lai viņš iet pa ratu!» Krišjānis iebrēcās. «Es viņam pajumtes nedošu!» *Poruks J. Stāsti. R. 1959, 132.*

«Ej par ratu!» ūdris brēc [noskaities par lapsas nekaunību]. *Pērsietis. KR, II. R. 1937, 24.*

Tas Strickim ļoti grauza, viņš redzēja, ka ir tas izmuļķotais. Ja tā, tad lai iet pie rata ar visu savu politiku! *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 497.*

LAIKA (VĒSTURES) RATS (*novec.* RITENIS). *Laika gaita, vēsturiskā attīstība.*

Ak, laika rats griezās tik lēnām! Kaut taču drīzāk latvieši citām kultūras tautām nostātos līdzās [dzejas izdevumu ziņā]! *Ķuzāne L. Jūlijs Dievkociņš. R. 1980, 203.*

.. novērojumu gadi esot mācījuši nesteigties dižoties ar to, kam agri vai vēlu varot ritēt pāri laika rats un padarīt kā nebijušu. *Egle K. Atmiņas. R. 1972, 20.*

Laika rats šķiež visu ko, kas pagadās tuvumā; dažam krīt zvaigzne, dažam ir dubļu šalts. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 248.*

Laika rats saudzē un nākotnes nemirstībai saglabā tikai izcilus, tautai tuvus cilvēkus. *Vīksna A. K 1976, 1. nr. 188.*

«Baltu patrioti.. zina it labi, ka atgriezt laika ratu atpakaļ ir veltas pūles; ja daudz, tad tie laika straumē lūkos glābt, kas palicis vēl pāri no viņu sadrupušām tiesībām un iekārtas.» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 486.*

— .. Tā notika toreiz, priekš četrpadsmit gadiem, kad noticēji svešai vēstulei. Laika ratu atpakaļ nevar pagriezt. *Lācis V. KR, X. R. 1974, 354.*

«Nedrīkst likt manīt, ka es [Nīkurs] jūtos sakauts...» viņš risināja savu domu pavedienu. «Lai domā, ka es vēl daudz varu un ka man ir zināms, kā vēstures ratu pagriezt atpakaļ.» *Lācis V. KR, XIII. R. 1975, 251.*

Un tomēr vēstures ratu apturēt nav pa spēkam.. *Baugis P. Cilvēki pie ūdeņiem. R. 1961, 95.*

«.. Laika riteni atgriezt atpakaļ mēs nespējam.» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 455.*

Pareģis. [..] Vai tad nu mūžīgi mūžos būs viņiem jācieš pārlieku / Tāpēc, ka gļēvuļi bijām un nepratām īstajā brīdī / Vēstures riteni pagriezt? *Saulītis B. KR, VI. R. 1977, 233.*

RAUDA

ACIS SARKANAS KĀ RAUDAI (RAUDAVAI). *Saka, ja acs baltums kļuvis sarkans vai varavīksnene ir sarkanīgā krāsā.*

Grieta. Lai paraudas, lai, tā ir laba nozīme. Kad mani mans nelaiķis — Dievs mielo viņa dvēseli — veda pie altāra, man jau acis bija sarkanas kā raudai. *Aspazija. Zaudētas tiesības. R. 1945, 42.*

Beāte arī beidza elsot un paskatījās manī. Acis viņai bija sarkanas kā raudai, un viņa vēl mazniek šņaukājās. *Zigmonte D. K 1985, 12. nr. 50.*

Viņas [Andra mātes] dusmīgo sirdi es daudzreiz dabūju redzēt, īpaši viņas dusmīgās acis, no kurām tad metās bail. Dzirdēju runājam, ka tai esot acis kā raudavai, — Andra mātei arī bija gandrīz sarkani brūnas acis, — un šīs acis esot nenovēlīgas, skaudīgas. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 239.*

Ļauna diena lien gar sētu, / Sikspārnis pa priekšu skrej; / Ļaunai dienai ļaunas acis: / Sarkanas kā rauduvei. *Plūdonis V. Raksti, II. R. 1975, 215.*

RAUDĀT

RAUDI VAI DZIEDI. *Sk.* DZIEDI VAI RAUDI.

RAUDI VAI SMEJIES. *Sk.* SMEJIES VAI RAUDI.

RAUGS

NEBŪT DIEVA RAUGU MUTĒ ŅĒMUŠAM. *Nebūt ne drusciņas, ne kripatiņas ēdušam.*

Bērni nebija ne Dieva raugu mutē ņēmuši. *Braslavā, Allažos.*

VECAIS RAUGS. *Veci paradumi, tikumi, uzskati.*

— .. Antons ar Salmiņu vēl ir no veca rauga, bet tu savā laikā pieredzēsi arī «jaunos» kalpus, kam mute līdz laidaram, bet darbs līdz karotei. *Purapuķe J. Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes. R. 1925, 172.*

Un zvejniekos joprojām stipri turējās vecais raugs, ka labs katrs rublītis, kas kabatā. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 250.*

Par daudz vēl tavās krūtīs vecā rauga, / Par daudz vēl dūņās tavas kājas slīgst: / Tev acis neskata vēl jauno gaismu, / Kur jaunas saules, jauna pasaule. *Plūdonis V. Raksti, I. R. 1974, 243.*

RAUTS

KĀ RAUTS. *Pēkšņi, ļoti strauji.*

Bet tad izdzirdu Ata balsi:

— Nodevēji! Gļēvuļi... Nodevēji! Gļēvuļi!...

Kā rauts es apsviedos. *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 30.*

Tad kā rauts es šāvos pakaļ Laurai, kura jau skrēja uz kūts pusi... *Laicens L. Akmens logā. R. 1956, 81.*

Kā rauta Aina pietrūkās un paķēra zelta gabalu. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 216.*

Pēkšņi es kā rauta uztrūkstos sēdus. *Brodele A. Marta. R. 1965, 108.*

RĀVĒJS

RĪKĻU RĀVĒJS *vienk. Nežēlīgs cilvēku izmantotājs, izspiedējs.*

Bagātais Aronaitis ņemot divpadsmit [procentu par aizdevumu], bet tad jau ar iet neslava kā par plēsoņu un rīkļu rāvēju. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 193.*

.. gandrīz visi mūsu tagadējie advokāti ir gatavie rīkļu rāvēji; tie aizstāv tikai tos, kas var viņiem labi samaksāt. *Treimanis-Zvārgulis E. Kur Gauja ar Raunu tiekas. R. 1978, 294.*

.. kalpu māju ļaudis, kas Madaiķim bija nodevuši savas prāvas vešanu un jau pa divi lāgi samaksājuši tiesas galdu, lai gan viņu prāva vēl ne reizi nebija nākusi izspriešanā, bļauri rājās un dēvēja viņu par blēdi, rīkļu rāvēju un citādi. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 314.*

— Desmit santīmu par to pašu siļķi rēķina. Pašam pieci nemaksā. Rīkļu rāvējs. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 679.*

Saimnieks esot labs, i salīdzināt nevarot ar šito rīkļu rāvēju Aparjodu... *Spāre V. Es cilvēkam ticu. R. 1965, 9.*

RĀVIENS

VIENĀ RĀVIENĀ; AR VIENU RĀVIENU; UZ RĀVIENA (rāvienu) *sar. Uzreiz, ļoti ātri; vienā paņēmienā.*

«.. deguns vienā rāvienā būs vesels.» *Šmits P. VIII, 148.*

.. viņš uz pēdām sadzēra ar Jēkabu tubrālības. Viņa piemēram sekoja visi citi studenti, tā ka Jēkabs vienā rāvienā ieguva sev piecus tudraugus. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 1066.*

Bet kur tu tādam piecepsi, kas vienā rāvienā noēd veselu kukuli un prasa vēl. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 339.*

Varbūt pienāks laimes brīdis — labs loms, kas vienā rāvienā izraus laukā no nabadzības un rūpēm.. *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 161.*

Patika meita, bet kā tu viņai tiksi klāt, kā iesāksi?... Ne baļķi neievelsi ragavās vienā rāvienā. *Štrauss A. Kārtu kārtām tēvu zeme. R. 1977, 62.*

.. tāpat kā daudzi citi mani laikabiedri, vienā rāvienā izlasīju Viļa Lāča romānu «Zvejnieka dēls». *Lūcis P. Atmiņas par Vili Lāci. R. 1975, 206.*

Viens cēliens no šīs «Vaidelotes» tika izrādīts jau jubilejas svētku izrādē, kas jauno rakstnieci ar vienu rāvienu padarīja populāru. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 393.*

Krējums, ai, krējums! Annelei izskrēja priecīgas trīsas un iesvieda viņā ar vienu rāvienu kā uguni salmos lielo krējuma kāri. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 293.*

Ugunsgrēks, ugunsgrēks — Gaitas deg! Kā lingas mesti akmeņi izskrienam pagalmā, un viss ar vienu rāvienu skaidrs — deg vecā Saldumu rija. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 128.*

Bet ko viņš? Gadījies no tiem, kuri visu grib panākt ar vienu rāvienu. *Avotiņa D., Peters J. Baltijas toverī sālīti... R. 1973, 105.*

Jā, nu atkal bij tā, kā tam visu laiku vajadzēja būt! Dzīve ar rāvienu iegriezās atpakaļ vecajās sliedēs. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 346.*

Beidzot met otru ķēves aci, velns uz rāviena kājās un uz mājām prom. *Šmits P. XI, 39.*

— Tencinu, māt, par padomu. Uz rāviena gudrāks. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 162.*

.. dažreiz varot uz rāviena uzkomponēt veselu dziesmu, bet dažreiz varot sēdēt kā stulbs un nekas no tās sēdēšanas neiznākot, ne nošu kāja, ne atslēga. *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 407.*

Zaķis devās no krūmiem ārā un velnam bija jau uz rāvienu garām. *Šmits P. XI, 133.*

Nekad vēl runas vīri tik ātri un labprātīgi nebija šķīrušies no bufetes un devušies uz sēdi kā tagad. Krēsli brakšķēja vien, vieta tika ieņemta pēc vietas, un istaba uz rāvienu bija pilna. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 537.*

— .. Eldas vīrs uz rāvienu man iepatikās. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 111.*

.. kritikas un dzejas mijiedarbības problēma nav atrisināma uz rāvienu. *Damburs E. K 1975, 11. nr. 135.*

REDELES

KĀ REDELES. *1. savienojumā ar* ribas. *Saka, ja dzīvnieks, arī cilvēks ir ļoti vājš — ribas izspiedušās un zem ādas labi redzamas.*

.. Dūkanītis bija.. kaulains, bet labs tecētājs.. Un nobarot viņu ar laikam nevarētu ne ar auzām, nedz āboliņu — kādreiz jau Upīte gribēja to uzkopt, nekā — ribas tāpat kā redeles bija redzamas. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 263.*

Maša [ķēve] vairs nebij skrējēja, ribas kā redeles, nolaistām ausīm kūkoja kūtī. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 409.*

«Paplāns, draugs, ribas [telēnam] kā redeles...» *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 309.*

.. mājas krancainais suns, kam ribas rēgojās kā redeles, bija pielavījies ķēķī pie teļu putras un to izlacis līdz beidzamajai lāsītei. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 148.*

Un, kad pēc sešām nedēļām piecēlies, tad vairs nav bijis cilvēks — dzeltens un pelēks, rokas kā skangali, ribas kā redeles un delamais klāt.. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 247.*

Roberts Sīlis vienmēr bijis kalsns, kad rokas paceļ uz augšu, tad ribas kā redeles izspiežas, taču tik vājš kā šobrīd nekad. *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 173.*

Tur bija vecs kroģelis un pie tā daudz zirgu piesietu, visvisādu, kādu nekādu, vecu, jaunu, staltu un vāju kā redeles. *Šmits P. VII, 265.*

2. savienojumā ar rets. *Saka, ja kas ir ar lielām atstarpēm, nav cieši kopā (biežāk zobi).*

Acis [ķēvītei] bija aizplīvurotas ar zilu miglu, purns šķita nesamērīgi garš un zobi reti kā redeles. *Vanaga R. Fantoma sāpes. R. 1971, 32.*

Dažu reizi pie Bērznieku Velnu bedres stāvējis liels, melns vīrs, lieliem, gariem zobiem kā redelēm. *Šmits P. XIV, 456.*

Un priekšā ķēms, balts kā nāve. Galva tīri kā mironim, un zobi balti atviezti kā redeles. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 209.*

Mežs bij kopš pagājušās ziemas kļuvis rets kā redeles. *Jaunsudrabiņš J. LM 1977, 27. nr. 12.*

— Tev jau tā siena kā redeles. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 128.*

REIZESRĒĶINS

KĀ REIZESRĒĶINS (VIENREIZVIENS); KĀ MAZAIS REIZESRĒĶINS (VIENREIZVIENS) *biežāk akuzatīvā, sar.* *No galvas, ļoti labi (biežāk zināt).*

— Kā tu vari lasīt katru gadu vienu un to pašu [referātu]? Tas jau sen visiem zināms kā reizrēķins, — es viņam kādu dienu jautāju. *Dinere C. Cilvēks no Šeherezades. R. 1971, 37.*

Šodien viņai savā galvā vajadzēja uzņemt tik daudzas svešas lietas, vajadzēja prātā paturēt visas tās gaitas, ko vecā saimniece varbūt piecdesmit gadus gāja, kas tai gulēja smadzenēs kā vienreizviens. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 9.*

Kā vienreizviens bija jākaļ galvā daudzie bībeles pantiņi. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 322.*

Krustojuma pārbraukšanas manevrs bija elementārs, šo satiksmes noteikumu punktu viņš zināja precīzi kā mazo reizesrēķinu.. *Kolbergs A. Cilvēks, kas skrēja pāri ielai. R. 1978, 230.*

Stapka prot turēt kroņa līniju, no tās viņu nekas nenovils: viņš to zina kā mazo reizesrēķinu, kā tēvreizi no cariskās bauslības. *Dorbe H. Tikai labu. R. 1972, 239.*

.. viņš taisījās piebilst to, ko no viņa gaidīja, ko viņš tika teicis ne reizi vien un ko zināja no galvas kā mazo vienreizvienu.. *Ezera R. Cilvēkam vajag suni. R. 1975, 246.*

RĒĶINS

NOKĀRTOT [VECUS] RĒĶINUS ar kādu. *Izrēķināties, izskaidroties. Sk. arī* NOSLĒGT RĒĶINUS. *2.*

— .. Es no sešpadsmit gadu vecuma plēšos ar vācu junkuriem. Jau pirmajā pasaules karā dabūju ar bruņu cepuri sev pakausi sildīt, bet tagad, kad ir iespēja nokārtot vecus rēķinus ar prūšiem, mani sūta aizkrāsnē. *Krieviņš M. Strēlnieki pārnāk mājās. R. 1967, 39.*

Ar jaunlatviešu dzejniekiem un publicistiem mācītāji Ulmans un Kēlbrants jau agrāk bija kārtojuši rēķinus avīzē «Zeitung fur Stadt und Land». *Zariņš M. Pārdomas, pieraksti, feļetoni. R. 1980, 126.*

— Bet pamēģināšu nokārtot rēķinus.

— Kādus rēķinus, Andž?

— Par tevi. Par sevi. *Avotiņa D. Zuze. R. 1973, 62.*

Jūs varbūt jautāsiet, kāpēc man tas vajadzīgs. Tāpēc, lai nokārtotu rēķinus ar dzīvi, ar cilvēkiem.. *Kalniņš J. (Mākonis). Mana pārgalvīgā dzīves dziesma. R. 1973, 135.*

NOSLĒGT RĒĶINUS. *1.* ar kaut ko. *Pārskatīt, izvērtēt līdzšinējo, izbeigt kaut ko.*

Vai tas nu ir beidzies? Vai visi rēķini noslēgti? *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 509.*

.. klusēt nedrīkstu. Rēķini ar sirdsapziņu jānoslēdz. *Klīvers V. Kamēr saule pie debesīm. R. 1977, 13.*

Jāsaņemas, ar laiku viss paies, ja vien pietiks savaldības un spēka nepadoties, pierādīt, ka ar veco visi rēķini noslēgti. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 100.*

Šais pāris vienatnes stundās Alberts Cauna it kā noslēdza rēķinus ar dzīvi. *Kolbergs A. Cilvēks, kas skrēja pāri ielai. R. 1978, 339.*

Viņš [Gailēns] izskatās pēc cilvēka, kas ar dzīvi savus rēķinus noslēdzis. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 172.*

Tai laikā smagi ievainotais Mežgailis gulēja savā kamerā uz grīdas, jau noslēdzis visus rēķinus ar dzīvi.. *Bels A. Saucēja balss. R. 1973, 180.*

2. ar kādu. *Izrēķināties, atmaksāt, izskaidroties.*

Saviem galvenajiem spēkiem viņš lika atkāpties arvien dziļāk Ukrainā — lai tur, pie Poltavas, beigu beigās noslēgtu savus rēķinus ar bīstamu pretinieku, kas nebij drošs arī par savām rietumu robežām. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 468.*

— Padarot nekaitīgu Pīkolu, es vēl nebūtu noslēdzis savus rēķinus ar visu viņa melno bandu, bet man ir ļoti liels rēķins viņiem. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 76.*

— Ar baronēnu man vēl vienu reizi jāsatiekas, pirms mēs aizejam no šejienes. Veci rēķini jānoslēdz... *Upīts A. KR, V. R. 1948, 288.*

RENE

NĀK KĀ PA RENI *biežāk* nauda, *sar. Saka, ja kas tiek iegūts lielā daudzumā (bieži vien viegli, bez lielām pūlēm).*

No sākuma veikals gāja labi. Nauda nāca kā pa reni. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 27.*

— Arī bekonus esi iemācījies audzēt. Nauda nāk kā pa reni. *Kļava M. Es dzīvoju Mūsmājās. R. 1977, 134.*

Katrs ābols, medus kilograms un baldriāna sakne ceļoja uz tirgu, nauda nāca kā pa reni. *Hānbergs Ē. K 1976, 12. nr. 44.*

No šiem hoteļiem un moteļiem nauda uz banku plūst kā pa reni. Vairāk nekā divdesmit miljoni iebraucēju te atstāj daļu no saviem ietaupījumiem. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 470.*

— Pēc divi gadi dzimtnieki vien vairs būs. Krūmus nolīž, plēsumus plēš — mieži un linsēklas nāks kā pa reni. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 9.*

.. citas sēklas viņam neesot kā vienīgi Jāņa rudzi. To gan viņš katram ieteiktu; labākas zaļbarības vairs nevarot zemkopis iedomāties. Piens nākot pa reni — līdz vēlam rudenim. *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 177.*

REŅĢE

KĀ REŅĢES MUCĀ. *Sk.* KĀ SIĻĶES MUCĀ.

RESTES

AIZ RESTĒM *sar. Cietumā.*

«.. kur tā [valdīšana] tādu zelli sociālistu satrāpa, grābj ciet un bāž aiz restēm.» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 567.*

— Tāds bezkauņa būtu krietni nomizojams un tad iebāžams aiz restēm. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 127.*

Vairāk nekā desmit poļu ģimnāzistu un reālskolnieku, apmēram tikpat ierēdņu, viens aptieķnieks un arī daži strādnieki, pavisam divdesmit astoņi iesēdināti aiz restēm. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 370.*

— Man visu laiku sekoja špiki, — rūpju pilnā balsī stāstīja Edgars. — .. Grib izsekot un ielikt aiz restēm. *Grīva Ž. Ugunskuģis. R. 1961, 147.*

Andrejs Upīts bija Latvijā iebraucis tais pašās dienās, kad dzejnieks atgriezās dzimtenē no Šveices, tikai Andreju Upīti no stacijas bija aizveduši un ieslodzījuši aiz restēm. *Kalniņš J. Rainis. R. 1977, 527.*

Tev vairs nenāksies citus arestēt, jo pats sēdēsi aiz restēm. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 299.*

Ne vienu reizi vien viņš tos brīdināja par pārgalvībām, kas biedriem piemita jo lielā mērā, un izskaidroja viņu darba veiksmi tikai ar to, ka Rīgā gudrais cars esot ļoti negudri noorganizējis iekšējo izlūkošanu. «Citādi jūs jau tupētu aiz restēm,» viņš teica. *Ezeriņš J. Raksti, II. R. 1935, 166.*

«Ja visi balamutes barveži būs aiz restēm, tad tautā būs miers!...» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 515.*

Audzēknis H. Pēc iziešanas no kolonijas es pēc kādiem diviem mēnešiem atkal būšu aiz restēm. *Dripe A. Kolonijas audzinātāja piezīmes. R. 1975, 93.*

— .. Es taču neesmu pats sev nekāds ienaidnieks, ka sapņotu vēlreiz nokļūt aiz restēm. Bet kur tev dieniņ! *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 142.*

Turēs aiz restēm, kamēr noskaidros personību. *Bundzeniece O. Irēnas dienasgrāmata. R. 1971, 92.*

Vairāk reižu arestēts, vajāts, izspiegots, vārdzināts aiz restēm, Leons Paegle atrod laiku darbam. *Avotiņa D., Peters J. Baltijas toverī sālīti... R. 1973, 57.*

.. bezgala grūti.. bija samierināties ar faktu, ka atkal vajadzēs nīkt aiz restēm. *Līdace E. Skarbā ikdiena. R. 1975, 76.*

RIBA

IELAUZT RIBAS kādam *vienk. Piekaut kādu; asi nopelt.*

Broņa sasita dūri uz dūres. — Ute tāds! Ja tu gribi, rīt pat es viņam ribas ielauzīšu! *Upīts A. KR, V. R. 1948, 573.*

Ko tad nu ļaudis dara, šādus nāvīgus spriedumus par jaunām grāmatām avīzēs lasīdami? Nu viņi lustējas un priecājas, un smejas, redzēdami, ka grāmatu rakstītāji cits citu savā starpā apkarojas, un, ja kādam ribas ielauž un ja kāds iznerrots pie zemes pakrīt, tad viņi gavilēdami plaukstas sit un vinnētāju slavēdami līdz debesīm paceļ. *Alunāns J. Izlase. R. 1956, 171.*

LIKT (IESPERT) RIBĀS *vienk. Daudz, negausīgi dzert, ēst.*

Tomēr sulu mums pietecēja ļoti daudz. Tika pielieta lielā muca, toverītis, vairākas pudeles. Kas tas bija par dzērienu, kad ieskāba! Puiši lika ribās pa lielai krūzai un norēcās vien pēc tam: «Alus kas alus!» *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 113.*

Jā, alum der vaivariņi, pašteķim citas zālītes. Glāzi ieliksi ribās — drīz vien nokritīsi uz auss, miedziņā, saldum saldā čučiņā. *Salenieks E. Vēstures ratu griez arī tu! R. 1978, 127.*

«Iedzer taču! Kā tu domā panest planku, ja nebūsi krietni iespēris ribās!» *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 520.*

Tūliņ bļaurīgais paķēra glāzi, piegāza pilnu un vai grūšus grūda Kainam rokā.

— Še.. Met ribās! *Kalndruva M. Pēdas gar krastu. R. 1986, 180.*

PATAISĪT RIBAS MĪKSTAS kādam *vienk. Piekaut kādu.*

— .. Bet tad dzērām gan toreiz skaudīgi. Otru rītu nevarēju ne no gultas kustēt.

— Sieva jau tev esot ribas pataisījusi mīkstas, — Vipulis teica, par ko arī Žibulis sāka smieties. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 302.*

Eh, triekt visu pie joda — apgāzt kādu pieturas stabu, kādam ribas pataisīt mīkstas, iztrakoties, aprimties, pielikt punktu un atkal dzīvot kā cilvēkam. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 286.*

RIECIENS

[KĀ] ATGRIEZTS RIECIENS. *Saka, ja kāds ir zaudējis kopības izjūtu, saikni ar kaut ko, ja neizjūt piederību pie kā sākotnēji tuva, neatdalāma.*

Valfrīds Gaiķis ar tuviniekiem agrāk nesatika; visi viņam pārmeta dzeršanu, un viņš, nespēdams paciest mūžīgos pārmetumus, jutās kā atgriezts rieciens un tādēļ reti rādījās mājās. *Kaijaks V. Akācija akmens pagalmā. R. 1973, 100.*

Bet, kad viņš iegriezās pagasta vai draudzes skolās, kas ceļā pagadījās, un viņu uzrunāja latvietis vācu valodā, tad Mikum šķita, ka šī zeme ir piegānīta ar ļaudīm, kas kļuvuši par atgrieztu riecienu savai tēvijai un tāpēc ir tai par postu un nelaimi. *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 106.*

PLĀNS MAIZES RIECIENS. *Trūcīga iztika, uzturs.*

— Ja arī sākumā maizes rieciens plānāks, tomēr paliek tā apziņa, ka pats esi savs kungs un saimnieks. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 462.*

«Šī mazā patiesā lapiņa palīdzēs arī tev dziļāk ieskatīties mūsu skolotāju grūtajā dzīvē un darbā, kur plānais maizes rieciens nav vienīgais grūtums..» *Apsīšu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1925, 139.*

«Rīt, sieviņ, došos atkal darbā, jo katra bez darba pavadītā diena padara mūsu maizes riecieniņu plānāku.» *Birznieks-Upītis E. Izlase. R. 1951, 364.*

Tiesa, plāns bija viņa gājēju maizes rieciens, nereti pietrūka pavalga, taču neviens klaji nekurnēja.. *Lāms V. Pavarda kungs Ašgalvis. R. 1982, 11.*

RIEKSTS

CIETS RIEKSTS *parasti izteicēja funkcijā. Grūti veicams uzdevums, tas, kas sagādā grūtības.*

«Jā, Ansi, vai jūs mani ņemtu, ja es būtu gājēja?» Līziņa izaicinoša un pārgalvīga pasviež tam pretī savu cirtaino galvu. Tāds jautājums Ansim ir cietsrieksts. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 516.*

Monna Vanna bija man [T. Bangai] cietsrieksts. Mēģināju raudādama, pat naktīs modos no satraukuma. *Banga T. Mana dzīve. R. 1957, 194.*

Kristofers to [sonāti] zina no galvas, pirmā daļa nav no grūtajām tehniskā izpildījumā, toties trešā — finālsircietsrieksts.. *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 193.*

Direktore manīja noslēgtību, manīja, ka saskārusies ar cietu riekstu. Jaunā skolotāja negrib, ka viņai saka priekšā, nevēlas uzklausīt otra domas. *Brīdaka L. Dienas prasa atbildi. R. 1964, 27.*

PĀRKOST CIETU RIEKSTU. *Izdarīt, pārvarēt ko grūtu.*

.. viņš [Duburs] mācīja mani runāt dzejas valodā, pie tam teiksmas garā. Pūlējos cītīgi, līdz domāju, ka esmu šo cieto riekstu pārkodis. *Amtmanis-Briedītis A. Pretim saulei. R. 1963, 79.*

.. Plūdoņa meistarības atveide ir sekmīga — šis atdzejotājam tik cietais rieksts ir pārkosts! *Ķikāns V. Vienmēr zaļais koks. R. 1976, 95.*

Bet ne velti.. kapteinis.. jau divpadsmito gadu vadīja glābšanas kuģus un savā darbā pārkodis daudz cietu riekstu. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 449.*

Daudz kungu bija sanākuši, kas deva princesei dažu cietu riekstu uzkost, bet viņa visas mīklas atminēja. *Šmits P. X, 208.*

Dziesma [J. Vītola «Trimpula»] prasa pirmās šķiras dziedātāju, kādēļ tā latviešu vīru koriem vēl ilgi būs nepārkožams rieksts. *Raksti. Atmiņas par Emīlu Dārziņu. R. 1975, 184.*

RĪGA

GUDRS KĀ RĪGA *novec. Ļoti gudrs.*

Gudrs kā pati Rīga. *Kokare E. Latviešu sakāmvārdi un parunas. R. 1957, 227.*

REDZĒT RĪGU *hum. Saka par rezultātu, ja kāds ar mēli pieskaras aukstam, reti karstam metāla priekšmetam.*

Kudums manīja, ka šautenes tērauds ķeras pie pirkstiem; ienāca prātā — kad pieliek mēli, Rīgu var redzēt. Tā kādreiz skolas biedri bija krāpuši. *Zariņš K. Cirka mākslinieks. R. 1990, 57.*

«Kur't ir Rīga?» Lulīte atkal nezina.

«A! Tas ir, saproti, tā. Nokaitē naža asmeni ledū pavisam baltu un tad — žvikt! — pie mēles. Tad tūlīt redz Rīgu.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 41.*

Senāk uz laukiem bija tāds joks. Lielā salā no āra istabā ienāk mežinieks un saka puikam, kurš mētājas pa siltu istabu: «Dagrūd pie cirvja mēli, redzēsi Rīgu.» Rīgu neredz, bet mēle sūrst. *Grigulis A. Vēstules dzejniecei Kamilai. R. 1981, 54.*

Piedur tik mēli ārdurvju kliņķim vai mežinieka tikko ienestā cirvja pietam — nekas, mēles galam ādiņa tiks norauta, kādu laiciņu pašļupstēsi, bet — «Rīgu būsi redzējis!» *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 6.*

Ja rokas aplīst ar ūdeni, atceries, ka nedrīkst ķerties pie aukstiem dzelžiem. Pietiek, ka pagājušā nedēļā dabūji «redzēt Rīgu». *Mauliņš J. Pelēkais māls. R. 1975, 96.*

R ū d i s (dzelzi [karstu gludekli] *paceldams)*. Dagrūd te savu mēli, tad redzēsi Rīgu! *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 133.*

RIJA

KĀ RIJA. *Saka, ja kaut kur ir ļoti tumšs, pilns putekļiem, dūmiem.*

Griestu ailēs uguns nesniedzās, tur bij tumšs kā rijā. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 311.*

Lielā ustaba patumša, melna kā rija, maziem, zemiem lodziņiem. *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 6.*

Laiks karsts, smilšainais laukums kūpēja kā rija, pēc katras dejas no turienes ar vilni plūda atveldzēties pie alus avotiem. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 547.*

Viņam prieks, ka nu ir siltumā pēc tā Rīgas brauciena, kur putekļu pierijies kā rijā. *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 324.*

Uz viena galda gala spēlēja kārtis četri veči. Arī mūsu vectēvs bija starp tiem. Visiem kūpēja pīpes. Istaba bija dūmu pilna kā rija. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 119.*

Dzīvoja kā pa svētkiem: ēda no rīta līdz vakaram, dzēra degvīnu un piepīpoja savu alu kā riju, paši smakdami nost. *Lācis V. KR, XIV. R. 1975, 182.*

KĀ RIJU IZKŪLIS (nokūlis); KĀ RIJAS KŪLĒJS. *Saka, ja kāds ir ļoti nostrādājies.*

Visi smaidīja, tikai pati saimniece bija kļuvusi sārta kā saules rietā un ēda ar tādu skubu, kā būtu rudzu riju nokūlusi. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 70.*

Mārtiņš klausījās sasprindzinātā uzmanībā, bet fon Brimmers laikam bij pārāk noguris, sāka smagāk šņākt un brīdi vēlāk jau krāca gluži kā kāds malkas cirtējs vai rijas kūlējs ar pieputējušu kaklu. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 499.*

Nebija jābīstas, ka pamodīsies māsas, tām miegs kā rijas kūlējām. *Zigmonte D. Laintu lāsts. R. 1984, 233.*

RĪKLE

AIZŽŅAUGT RĪKLI kādam *vienk. Iznīcināt, neļaut pastāvēt.*

Ai, drīzāk aizžņaugt tam [ienaidniekam] rīkli, tad tiktu mājā no frontes cilvēki.. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 335.*

«.. Vai tamdēļ aizdevāt man tik laipni naudu un solījāties gaidīt, cik ilgi tik es gribot, lai izdevīgā brīdī aizžņaugtu man rīkli?» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 315.*

Viss laiks aizgāja skrienot un gādājot, ka vekseļus lai neprotestētu un ar vienu reizi neaizžņaugtu rīkli ciet. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 298.*

Baltijas vācu muižnieki bija pratuši atkal pieluncināties cariskajai valdīšanai, lai tā viņiem par prieku un patikšanu aizžņaugtu rīkli preses balsij.. *Dorbe H. Uguns logā. R. 1976, 161.*

DZIEDAMĀ RĪKLE *parasti nolieguma teikumos, sar. Spēja labi, pareizi dziedāt; laba balss.*

Dziesmas viņam arvien patika, tačū pašam, kā mēdza sacīt, nebija dziedamās rīkles. *Kalndruva M. Avots. R. 1974, 123.*

— Beidziet savus briesmu stāstus un uzdziediet kādu zvejnieku dziesmu!

— Man nav dziedamās rīkles, — tēvs atrunājās. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 198.*

Olavam ne tuvu nav tēva varenā auguma, ne alus mucas resnuma, par dziedamo rīkli jau nemaz nerunājot. *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 78.*

Nekāda dziedamā rīkle nebija nevienam no mums, bet kas tā par iedzeršanu, kur nedzied, — vilkām visi ar izjūtu. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 180.*

— .. Uzrausim, draugs, vienu dziesmeli! Tādu smuku! Tev jau branga dziedamā rīkle. *Kalndruva M. Pēdas gar krastu. R. 1990, 206.*

GRĀBT (sagrābt) AIZ (PIE) RĪKLES kādu *vienk. Uzbrukt, varmācīgi panākt gribēto. Sal.* PAŅEMT AIZ DZIESMAS.

Tie nu ar ir labi: māca citus, kā piesargāties un lietderīgāk cīnīties, bet paši tā vien tīko kā pirmiem tikt krastā augšā un grābt ienaidnieku aiz rīkles. *Lācis V. KR, XII. R. 1974, 260.*

— Nekādas žēlastības! Aiz rīkles — un prom pie tiesas! *Skailis A. Aušīgais Pegazs. R. 1974, 18.*

— .. taču sitīs reiz stunda, kad nekur nevarēs sprukt, kad liktenis pienāks, sagrābs aiz rīkles un tu nogārgsi pēdējo reizi šai pasaulē. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 186.*

— .. Šodien nemiernieki ķeras pie tirgotāju precēm, rīt tikpat labi viņi var grābt mūs pie rīkles. *Dorbe H. Pie Ventas grīvas. R. 1973, 84.*

... jārīkojas noteikti un stingri, — jāgrābj laime pie rīkles [jāapzog bagāts anglis]! *Laicens L. Akmens logā. R. 1956, 238.*

— .. Lomas nevajag gaidīt, lomas vajag ņemt, pie rīkles grābt! *Kalve A. Vēja kaņepes. R. 1973, 64.*

GRŪST (iegrūst) RĪKLĒ kādam kaut ko *vienk. Nepelnīti, pret savu gribu dot kādam naudu, ko vērtīgu.*

— No kurienes tie dālderi lai ceļas, ko lielkungam rīklē grūst? *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 282.*

Viņi abi brauc uz Rīgu un tāpēc norunā viesnīcā apmesties vienā numurā: divvietīga istaba ir allaž lētāka par vienvietīgu. Vai gan viņiem vajadzētu Rīgas plēsoņām savus rubļus un kapeikas bez vajadzības rīklēs grūst? *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 274.*

T o m u l īš a. Ko nu, ko nu, Rudzīt, naudu par velti dakteram rīklē grūdīsi! *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 139.*

— .. Tādi [bērni] aizlaistu pasaulē viens divi visu, ko es šeit esmu saskrējis. Iegrūstu rīklē kuram katram lupatlasim un garāmgājējam. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 46.*

«Tas sunis jau mani arī izēda no darba, kad vairs viņam negrūdu savu peļņu rīklē,» Kārlis rūgti sacīja. *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 596.*

— .. Tu jau pati saproti, neviens par velti nekā negrib darīt. Vajadzēs kaut ko vienam otram iegrūst rīklē. *Krieviņš M. Strēlnieki pārnāk mājās. R. 1967, 33.*

— .. Pusi algas mans Emīls iegrūž šim plītmanim rīklē, lai tikai atved visādus ārzemju niekus. *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 152.*

IZSKALOT (skalot; APSLAPINĀT) RĪKLI *sar. Iedzert.*

Atrodas arī grādīgi dzērieni, ar ko zvejniekiem izskalot aizvadītajā gadā piesērējušās rīkles. *Lapsa J. Atspīdumi ūdenī un citur. R. 1974, 29.*

— No manis jau tavi brālīši nedabūtu ko rīkli skalot, bet nu jau gan dabūja... *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 81.*

Lietus un pērkons cirtās vīru rīklēs, bet viņi tās šonakt bija labi skalojuši! *Līvs E. Pārnākšana. R. 1977, 72.*

— .. Ejam uzkost un rīkli apslapināt. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 178.*

ĶERTIES PIE RĪKLES kādam *vienk. Uzbrukt kādam, gribēt kādu piekaut, nogalināt; nežēlīgi prasīt no kāda kaut ko.*

.. manī ieperinājās bailes, sak, kad tik tepat atkal kāds razbainieks neizlien no sila un neķeras pie rīkles. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 174.*

«Citu ļaunumu neesmu darījis, kā tikai atsvabināju Sproģu Luzi no viņa varmācībām, un, kad viņš manim ķērās pie rīkles, tad viņu savīkstīju.» *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 27.*

— Jūs esat traks, Skalder! — Zetiņa sagrozās, it kā viņai kāds patlaban jau ķertos pie rīkles. — Ko jūs vakara laikā runājat tādas lietas [par mežabrāļu iebrukumu]. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 350.*

«Bet vienu gan es zinu — neapbruņotam pie rīkles nekad neķertos, cilvēkus kā zaķus nemedītu..» *Kalndruva M. Avots. R. 1974, 104.*

.. viņam bija diezgan daudz sliktu rakstura īpašību, bet viņš nebija gatavs nevienam ķerties pie rīkles. *Kolbergs A. Kriminālliet a trijām dienām. R. 1977, 165.*

Jau vairākus «cālungus» no vietas viņas tvarstīja parādā palikušos «kosteniekus». Tie izmanījās un izmanījās, bet šoreiz viņas domāja ķerties taisni pie rīkles. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 127.*

PĀRKOST (PĀRGRIEZT) RĪKLI kādam *vienk. Nežēlīgi nogalināt, iznīcināt; atņemt dzīvību.*

Viņš zin, cik dārgs katram maizes kumoss, kura dēļ neviens vien ar mieru pārkost rīkli savam biedram. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 227.*

Jūs nevarat iedomāties, kādu drupatu dēļ mēs toreiz bijām gatavi ne tikai svešam, bet arī paši savā starpā rīkli viens otram pārkost.. *Štrāls K. Likteņi. R. 1970, 73.*

Kristaps. Kamēr cilvēks ir kā aita un nepretojas, jūs viņam gatavi rīkli pārkost, bet, kad viņš parāda zobus, jūs kļūstat maziņi un melni. *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 55.*

— .. Mums jāalgo ķeizara asinssuņi, kas mums kož rīkli pušu, kad gribam runāt par savu grūto dzīvi. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 243.*

Rolands nopūtās:

— Tādi mēs, cilvēki, esam. Tikai slepkavot un dedzināt. Viens otram gatavi ar zobiem rīkles pārkost. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 327.*

— Par zvēriem cilvēki bij palikuši, par maizes kukuli gatavi otram rīkli pārgriezt. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 190.*

Štūbe. Aizturētie arī neko nezināja pastāstīt?

Vinters. Aizturētie! Tev šos iedzimtos vajadzēja labāk pazīt. Viņi ir ar mieru mums rīkli pārgriezt. Tas ir gadsimtu auklēts naids. Mūsu senči te atnāca ar uguni un zobenu. *Anerauds J. Lugas. R. 1974, 142.*

.. dēls iet pret tēvu un tēvs pret dēlu. Drīz brālis miesīgam brālim griezīs rīkli pušu... *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 155.*

PILNĀ RĪKLĒ. *Sk.* PILNĀ KAKLĀ.

SKRIET (ieskriet, LĪST) RĪKLĒ kaut kam *vienk. Pakļaut sevi acīmredzamām, nenovēršamām briesmām.*

— Bet ko tad mums darīt?

— Skaidrs, ka nav jāskrien kazakiem rīklē. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 285.*

Puiši, meklējot glābiņu [tiek bombardēta fabrika], izmisuši metās bēgt, tomēr tālāk par fabrikas vārtiem netika — tur viņi nokļuva apšaudes lokā un tā nāvei ieskrēja tieši rīklē. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 158.*

Puisim likās, ka uzrīdīt kuci vilkatim tomēr gudrāk nekā pašiem līst tam rīklē. *Mauliņš J. Pēdas. R. 1980, 95.*

— .. Patiesību sakot, nebija man ne mazākās patikas līst briesmām rīklē.. *Grīziņš J. Vārnu ielas republika. R. 1947, 184.*

SVĒTDIENAS RĪKLE *sar., hum. Balsene.*

Klepoju, velku gaisu iekšā un kopā ar gaisu zirni, un zirnis svētdienas rīklē iekšā. *Birze M. Zv 1971, 7. nr. 18.*

Edžus pēkšņi sāk klepot, taču tas nav saaukstēšanās klepus.. Šis klepus ir no tiem, kad teic — kumoss ieskrējis svētdienas rīklē. *Salenieks E. Vēstures ratu griez arī tu! R. 1978, 10.*

RĪKSTE

DIEVA (TĀ KUNGA) RĪKSTE *novec. Dieva sods.*

Sodekspedīcija — tā taču Dieva rīkste. To Zaļās muižas mācītājs Zēnemanis no kanceles sludināja. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 391.*

Spriežu gan, ka Dieva rīkste nākusi pārāk negaidīta un barga un tik gaužas piemeklēšanas nemaz nejūtos pelnījis. *Strupulis U. Raunas stāsti. R. 1983, 84.*

— .. Atminieties, es toreiz teicu par jenotsuni, ka tāds ir tīrā Dieva rīkste un asaraina nelaime. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 135.*

Jērcens.. dziedāja no pilnas krūts. Ahā — kā tad zin, kur baznīca, kad tā Kunga rīkste ķer bargi un rudzi tajos māla pauguros birst laukā! *Upīts A. KR, III. R. 1948, 619.*

RINDA

STARP RINDĀM. *Saka, ja teksta kopsakarā var uztvert, nojaust ko tieši vārdos neizteiktu.*

Nevar jau visu rakstīt, kas uz sirds. Par to, kas sagaidāms, nedrīkst ieminēties ne vārda, bet piederīgie prot lasīt starp rindām. *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 372.*

To cilvēku spriedumam, kas paši nedarbojas literatūrā, reti kad ir tas apvainojošais asums, kuru tā patīk kaut starp rindām iespraust amata brāļiem. *Kalniņš J. Savādnieki. R. 1979, 154.*

«Tavu gudru meiteni!» Ilga apbrīnoja savas draudzenes spēju lasīt rindiņu starpās paslēptās domas. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 142.*

Visu mūžu esmu bijis šo žanru cienītājs, caurām dienām lasījis atmiņu sērijas, ja vien autori tur pārāk neplātījās paši ar savām grabažām, bet starp rindkopām ļāva vērot arī laikmeta tikumus, vēsturiskas epizodes un interesantus cilvēkus. *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 5.*

RIŅĶIS

GLĀBŠANAS RIŅĶIS. *Glābiņš.*

Tādos gadījumos viņa dramatiskajās lomās strauji sakoncentrēja uzmanību uz pašreizējo lomas momentu, atļāvās izteiksmes līdzekļu pasvītrojumu — dažkārt skaļu kliedzienu vai asu žestu... Tomēr dažkārt arī šie «glābšanas riņķi» nepalīdzēja. *Pamše K. Nemierā ar sevi. R. 1966, 97.*

Pirms daudziem gadiem, kad viņam nebija ko darīt teātrī, viņš bija mēģinājis uzrakstīt lugu, un vismaz līdz pašdarbības skatuvei tā bija nokļuvusi. Tomēr Gunārs Cilinskis neticēja, ka spēj rakstīt. Tas bija tikai glābšanas riņķis brīdī, kad viņš juta sevi teātrī slīkstam. *Akurātere L. Gunārs Cilinskis. R. 1978, 167.*

— Es iesniegšu atlūgumu, — viņa izmocīja, jo it labi saprata: reģistratores vieta bija glābšanas riņķis. *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 73.*

KĀ CAUR RIŅĶI IZRAUTS *novec. Novājējis, pārguris, savu izskatu zaudējis.*

Varpogu māte raudāja prieka asaras, vienā naktī kā caur riņķi izrauto meitasvīru apkampdama. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 302.*

PAMEST (PASVIEST) GLĀBŠANAS RIŅĶI. *Palīdzēt rast izeju, izkļūt no bīstamas situācijas.*

Sen pienācis laiks pārvilkt svītru uzskatam: ja pusaudzis negrib mācīties, negrib strādāt, ja ar to netiek galā ne vecāki, ne vispārīgās izglītības skolu pedagogi, tad «glābšanas riņķis» jāmet profesionāli tehniskajām skolām, it kā tās nu būtu sliņķu un dīkdieņu patversme. *Brodelis J. C 1975, 170. nr. 2.*

— Tāds kuģis nedrīkst iziet jūrā.

— Bet mēs taču tur nekā vairs nevaram darīt, — kapteinis vēlreiz mēģināja izmest glābšanas riņķi. — Krava uzņemta, un ārā to nevar gāzt. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 305.*

— Nē, andelmanis no tevis nebūs, — kurnēja Žurka. Viņam vajadzēja pasviest kompanjonam finansiālu glābšanas riņķi, jo citādi varēja iznākt slīkšana arī pašam. *Kolbergs A. Zv 1974, 24. nr. 27.*

RIPA

KĀ RIPA *biežāk savienojumā ar* iet. *Ātri, veikli.*

Sulaiņi gāja tā kā ripas, vēl jo vairāk kur šansonelē tos prata enerģiski komandēt. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 202.*

Par spīti visam resnumam Noras Gusts griezās pa dejas vietu kā ripa.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 67.*

Kā ripa viņa izveļas no klases, paķer savu nastiņu un ar vienu lēcienu ir klāt [pie tēva, kas atbraucis paka[]].. Viņi aizbrauc. *Kurcijs A. Cūkgans. R. 1956, 269.*

Ludis gardi un skaļi iesmējās, apsviedās uz papēža kā ripa un aizskrēja, bet drīz bij klāt atkal.. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 18.*

Tomēr Perlanta sauciens bija līdzējis, jo sulainis bija klāt kā ripa.. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 171.*

«.. Uz pusdienu jau tu būsi mājā kā ripa.» *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 15.*

RITENIS

KĀ PIEKTAIS RITENIS; PIEKTAIS RITENIS *sar. Saka, ja kāds ir pārējiem lieks, nevajadzīgs, traucē tos.*

Visur viņš jaucās pa vidu kā piektais ritenis. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 73.*

Kamēr sievietes strādāja, vecais Kļava kā piektais ritenis visur maisījās pa kājām. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 412.*

— .. iet katrs uz savu pusi: māte savā, Oņa savā, Maiga atkal savā gaitā. Katrai tām savs darbs zināms. Es grozos kā piektais ritenis, skatos un nezinu, ko iesākt. *Janševskis J.KR, XIII—XIV. R. 1933, 291.*

Pusdienas brigāde ēda kopā turpat aiz noliktavas. Linards jutās kā piektais ritenis, jo nekā ēdama līdzi nebija.. *Svīkule V. Gājputnu balsis. R. 1970, 164.*

— Jūs arī še? — Alberts brīnījās, mazliet iepīcis par traucējumu. — Kā piektais ritenis, jā! — Sīlis smējās. *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 264.*

Visur Labrencītis bija klāt kā piektais ritenis. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 48.*

Tas gadījās tolaik, kad jaunais barons pārnāca no Rīgas skolām un dauzījās pa muižu kādu pusgadu par piekto riteni. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 13.*

Liepiņam bija pieci kārtīgi dukuri, .. un mēs bijām pieci zvejnieki. Es tas piektais ritenis. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 440.*

— .. Kas jūs īsti esat? Ne advokāts, ne strādnieks, drīzāk piektais ritenis, kas uzņēmies nepiedienīgu lomu jaukties citu darīšanās. *Dorbe H. Pagātnes vējos. R. 1973, 234.*

— .. Pietiekamu laiku esmu bijusi piektais ritenis te uz ezera, tiesa, brīžiem itin noderīgs, taču piektā riteņa būtību tas nemaina, viņi pavisam labi būtu iztikuši arī bez manis. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 102.*

Lai mātei būtu skaidrs, ka es nemaz neesmu tāds piektais ritenis viņas šīs dienas ceļā, sāku stāstīt par raganām un burvjiem. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 60.*

KĀ SIERA RITENIS. Liels, apaļš, dzeltens.

.. rāceņi bija noauguši vareni kā siera rituļi! *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 124.*

.. bēglis mūk, cik kājas nes, bet pakaļ dzenas torņa pulkstenis kā mātes siera ritenis.. Murgoja tā līdz pašai rīta gaismai, nevarēdams aizdarīt acu. *Austriņš A. Garā jūdze, I. R. 1926, 370.*

«Es jau šodien reiz biju Pārdaugavā,» sāka stāstīt ormanis, pamazām klidzinādams caur tumšo vecpilsētu, kur tikai kāda nama

tornītī zeltaini mirdzēja pulksteņa ripa, kā siera ritenis apcirknī. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 404.*

ĶERTIES RITEŅIEM SPIEĶOS. *Traucēt, kavēt, gribēt ko apturēt.*

— .. tu, kas savā gara aklībā gribi apturēt laika riteni, ķerdamies viņam spieķos, tu tapsi sadragāts! *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 262.*

Klijāns. Lukst, tu arī uz vienu roku ar tiem tur...

Lukst s. Vai ta' vērts ķerties dzīves riteņiem spieķos? *Zālīte E. Spēka avots. R. 1951, 6.*

Nieki lai neķeras vēstures riteņos! *Grigulis A. Dzejoļi. Stāsti. Lugas. R. 1956, 520.*

LAIKA RITENIS. *Sk.* LAIKA RATS.

RĪTS

NEZINĀT NE RĪTA, NE VAKARA *sar. 1. Neko nemācēt, nesaprast, nezināt.*

— .. Ievilkām audeklu jau kangās, man nu jāstājas pie nītēšanas, nosēžos uz sēsta un šķietos kaut ko darām, bet nezinu ne rīta, ne vakara no rakstainiem audekliem. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 329.*

.. un, lai gan tās [sievas] daudz ko zin, tomēr par kariem nezin neviena ne rīta, ne vakara. *Janševskis J. Līgava, II. R. 1932, 329.*

Bet jaunākajam bij taisnība, trešajā dienā kuģis tā nomaldījās, ka braucēji vairs nezin ne rīta, ne vakara. *Šmits P. III, 256.*

Tas, protams, nav vainīgs un par Bratkusa solījumiem nezina ne rīta, ne vakara. *Lapsa J. Atspīdumi ūdenī un citur. R. 1974, 153.*

2. Būt pilnīgi zaudējušam sajēgu (parasti dzērumā).

Vīna upe turpat durvju priekšā. Beidzot tad apreiba gan itin visi, ka nezināja ne rīta, ne vakara. *Šmits P. VII, 442.*

Jau nedzērušam Ķucim skaidrības trūka. Piedzēries turpretī viņš nezināja ne rīta, ne vakara. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 17.*

— Kad tikai viņš tur kaut ko nesamuld, — viņa bažījās. — Piedzēries, neatjēdz ne rīta, ne vakara. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 494.*

Visu to [kokmateriālu pārdošanu] viņš bij nodarījis dzērumā, ne rītu, ne vakaru neatjauzdams — nekā viņš no visas tās lietas nevarēja atcerēties. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 734.*

Un mūsu lielkungs vēl šos tiesas kungus tā bija sacienājis, ka tie nezināja vairs ne rīta, ne vakara. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 311.*

— Ragana vien ir, vai nu citādi tā būtu mūsu kungu tā apbūrusi, ka viņš nezin vairs ne vakara, ne rīta. *Grīns A. Nameja gredzens. R. 1989, 100.*

3. Būt ļoti pārsteigtam, priecīgam, laimīgam.

— Dieviņ, tētiņ, tavu brīnumu! Mani rudzi nopļauti koši godīgi, un es pati no tā nezinu nedz rīta, nedz vakara.

— Laime kam laime! — atsaucās Matīss. *Janševskis J. KR, XIII—XIV. R. 1933, 94.*

Pa dienasvidu atnāca Jozas māte un māsa .. Joza bij tik laimīgs, viņš smējās vienā balsī un nezināja vairs ne rīta, ne vakara aiz liela prieka. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 66.*

NO RĪTA LĪDZ VAKARAM. *Visu laiku, nepārtraukti; ļoti bieži.*

Viņa strādāja kā puisis, gāja no rīta līdz vakaram, un, kur pirkstu lika, otrreiz nevajadzēja likt. *Ezeriņš J. Stāsti un noveles. R. 1962, 268.*

— .. Es varu skriet no rīta līdz vakaram, darīt to, darīt šito — nekad nav labi. *Lācis V. KR, I. R. 1970, 137.*

Bērni tad tajās [šūpolēs] karājās no rīta līdz vakaram. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 21.*

Šito sava brāļa viltību tēvs nekad nevarēja aizmirst un uz otru gadu vairs nepalika, lai gan Kamenis, redzēdams, kas tēvs par varenu strādnieku, runāja tam apkārt no rīta līdz vakaram, lai jel tak paliekot, un nez ko tam sasolīja. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 271.*

No rīta līdz vakaram vienu un to pašu, vienu un to pašu. Ko viņa tik nestāsta par savu Krauzi un to ķelnerieni.. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 102.*

Tanī laikā jau tāpat visādi spoku stāsti tika dzirdēti no rīta līdz vakaram. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 17.*

ROBS

IECIRST (cirst, IEGRIEZT, griezt, IESIST, IERAUT) ROBU kaut kur (*biežāk* makā). *Prasīt izdevumus, radīt zaudējumus.*

Ugunskuri deg garās virknēs abpus upes krastiem. Visur ap tiem sēž tādi paši ļautiņi kā mēs. Viss šis skaistums manā makā ir iecirtis krietnu robu. Gandrīz deviņdesmit rubļu. Nekas jau nenāk par velti. *Jakubāns A. Burves aiziešana. R. 1980, 90.*

Milzīgu robu iecirta vasaras un rudens lietavas un vēl pēc tam ziema.. *Salnāja M. Kam atstāt mantojumu. R. 1980, 8.*

Ilpatjevs [pulkvedis] juta, ka šī nakts iegrieza viņa karjerā manāmu robu [divīznieks ignorē viņu]. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 497.*

Bij jābeidz un jānodod apsūtītie darbi, bij jādomā, ko katram aizvest kukulim, lai makā negriež lielu robu, bet tomēr pārsteidz un iepriecina saņēmēju. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 665.*

Iekrītot pēdējai «Cīņas» pagrīdes tipogrāfijai, partijas nelegālajai presei bija iesists liels robs. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 243.*

Bet pēdējie divi neražas gadi bija ierāvuši robu arī viņa turībā, un, kaut gan viņš galvu tāpēc nenokāra, tomēr padomāt par saimniecību viņam tagad vajadzēja biežāk. *Zariņš K. Kaugurieši. R. 1975, 19.*

.. šis prieks nav lēts, un kopā ar važoni ierāvis manā makā labu robu... *Spriņģis J. Aivara Silava dzīve. R. 1967, 204.*

Galva sāp kā nelaba [pēc dzīrēm], un makā robs tāds, ka uz ilgāku palikšanu Pēterburgā vairs nevar domāt. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 609.*

APRAUDZĪT (APTAUSTĪT) AR ROKU (rokām) kaut ko. *Pašam redzēt, pārbaudīt, pārliecināties, izpētīt; laikus zināt.*

«Tā jau ir tā nelaime,» viņš sacīja, «ka mēs gribam taisni ar roku apraudzīt un tad tikai ko darām.» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 376.*

Kad būtu viss kaut kā varēts agrāk zināt! Bat kas ir varējis savu mūžu ar roku apraudzīt? Neviens. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 707.*

M a r i j a. [..] Kurš tad nu savu mūža galu var iepriekš ar roku apraudzīt? *Aspazija. Zaudētas tiesības. R. 1945, 4.*

Bet Lejniecei vēl tālu līdz pēdējam ceļam, viņa, kaut arī nav ar roku apraudzījusi sava mūža galu, tomēr skaidri jauš, ka ejams vēl ilgi, kaut nu tikai kājas nepiekustu. *Zigmonte D. Zilo rūķu gals. R. 1973, 294.*

.. laiks iet pašos Jāņos iekšā, visgarākās, varbūt arī visskaistākās dienas, vasaras galu neviens nav ar roku apraudzījis, būs varbūt atkal nebeidzamie lieti un vēsums, kad nekas briest vairs negrib. *Zigmonte D. Bites dzēliens. R. 1985, 24.*

Ja ko neredzu pats un nevaru, kā saka, ar roku aptaustīt, tad tas man var būt ļoti interesanti, bet nekad nerosina rakstīt: piemēram, izlasītais vai vēsturiska viela. *Priede G. Kritikas gadagrāmata, 1974. R. 1975, 187.*

Un tomēr viņš baidās no jaunā, jo nav to redzējis, nav, kā pats saka, savām rokām aptaustījis. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 539.*

Kad Lembits ilgāk neparādījās pie apvāršņa, sāka uztraukties. Lembits nav mūžīgs. Neviens savu galu ar rokām nav aptaustījis. *Kalve A. Radu raksti. R. 1981, 42.*

ar ABĀM ROKĀM. *1. Ar lielu prieku, sajūsmu, labprāt (biežāk saņemt, uzņemt).*

Viņai vēl tagad nāca daudz precinieku, un tas pats Druvmalis viņu ņemtu kuru katru dienu abām rokām, bet viņa negribēja šķirties ne no tēva, ne māsām un brāļiem, ne no mīļajām mājām. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 198.*

— Pēterīt, znotiņ mīļais... Tu man esi tikpat kā miesīgs bērns... Katrā laikā tevi ar abām rokām būtu saņēmusi... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 456.*

Lai tik nu [Gusts] ejot vien droši [bildināt Trīni], Silmežs Gustu saņemšot ar abām rokām.. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 115.*

«Sproģiene gan būtu laimīga, ja šis ņemtu viņas meitu.»

«Ik dieviņ tētiņ,» pirmā piemetināja. «Abām rokām sagaidītu.» *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 23.*

— .. ja es skaidri zinātu, ka trešais mani neņems un ja namiķis mani bildinātu, es ietu pie viņa ar abi roki. *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 253.*

Tad vēl Rīgā nometās divi jauni advokāti.. Tā kā viņi nekādos strīdos nebija iejaukti, saimniecības vīri tos uzņēma abām rokām, ievēlēja tos par runas vīriem.. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 739.*

Turpretī Vimbienei tāda vilcināšanās nemaz nebij pa prātam. Laikam aizskarta, ka viņas tik labi izdomāto plānu tūliņ nepieņēma abām rokām. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 547.*

I r m g a r d e. Aizkustinoši. Un dakteris Gailis pieņēma šādu dāvanu?

L e l d e. Ar abām rokām. *Priede G. Pie Daugavas. R. 1977, 94.*

Tas laikam domāja, ka viņi tūliņ būs abām rokām un kājām: jā, jā, kā tad citādi, mēs jau tikai to Jorģi esam gaidījuši... *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 231.*

Ja jaunums nav pašmērķīgs, ja tas noder lugas satura un jēgas atklāsmei, palīdz skatītājam uztvert izrādes domu, tad par tādu jaunināju mu es balsoju ar abām rokām. *Lūcis P. C 1977, 130. nr. 4.*

2. *Dedzīgi, ļoti intensīvi (darīt ko).*

Bet vēl taču tā gribējās [dzīvi] tvert abām rokām, aizgūtnēm smelt pilnām saujām, saules dzidri dzert un izjust sevi kā vērtības un nozīmes pilnu būtni... *Upīts A. KR, V. R. 1948, 560.*

Ulda Mārsnēna raksturs turpretī nemaz nespēj izturēt šādu pārbaudi, un viņa apņemšanās «sākt no gala» un «ieķerties cilvēkos un darbā abām rokām» acīmredzot izriet no pavisam citām psihiskās struktūras īpatnībām. *Plēsuma A. Kritikas gadagrāmata, IV. R. 1976, 189.*

Visi kāroja kampt atpūtu ar abām rokām un piepūstiem vaigiem. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 95.*

— Es par filozofiju esmu ar abām rokām, tā cilvēkus ātrāk padara pieaugušus, bet nevajag dzīvot tikai ar to. *Zigmonte D. Zilo rūķu gals. R. 1973, 251.*

ar ATPLESTĀM (*reti* izplestām) ROKĀM. *Ļoti viesmīlīgi, sirsnīgi, ar lielu prieku (saņemt, sagaidīt kādu).*

Jūnija sākumā jau bijām Piebalgā. Piča radi saņēma mūs ar atplestām rokām, nopriecājās, ka nu būšot krietni palīgi, pieskatīšot vismaz māju, kamēr paši pa lielajiem darbiem. *Saulītis B. Āķis lūpā. R. 1958, 37.*

Bet Mētram, kas jau sen pieradis pie tā, ka Ilmas māte viņu nesaņem atplestām rokām, arī šoreiz strupā atbilde bijusi nebijusi. *Ezera R. Viņas bija trīs. R. 1963, 336.*

Nedēļu pēc iznākšanas no cietuma rakstnieks [A. Upīts] sūta viņam dziļas pateicības vārdus: «Atgriezdamies es nebūt negaidīju, ka mani saņems atplestām rokām, bet tik daudz akla naida gan arī nebiju domājis piedzīvot.» *Bērziņa V. Jānis Zālītis. R. 1978, 153.*

Literatūras un mākslas vēsture zina daudzus konfliktus starp «jaunajiem» un «veciem».

Vecie jau ne vienmēr saņem jauno ar atplestām rokām. *Grigulis A. Vēstules dzejniecei Kamilai. R. 1981, 68.*

— .. mehāniķus un atslēdzniekus visur ņem pretī ar atplestām rokām. Bet kam vajadzīgs stūrmanis? *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 106.*

«Nu paldies tev, mīļais draugs, ka tu manu Irmiņu sagatavoji, lai viņa sagaida savu līgavaini atplestām rokām.» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 85.*

Galilejus neviens laikmets nesagaida ar atplestām rokām. *Skujiņš Z. Sudrabotie mākoņi. R. 1967, 78.*

Un laikam taču arī sapratu, ka nekur pasaulē mani negaida atplestām rokām. *Mauliņš J. Rīta migla. R. 1971, 114.*

Visur jau [kvalificētus strādniekus] gaida atplestām rokām. *Ezera R. Pati ar savu vēju, I. R. 1982, 144.*

Zēberga atraitne zināja, ka mums visapkārt naudīgu cilvēku pietiek, vajag tikai prast gaidīt un nesteigties ar atplestām rokām pretī pirmajam pircējam.. *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 143.*

«Ja tu.. būtu desmitkārt vairāk noziedzies pret mani.. un pārnākdams nožēlotu savus grēkus, es saņemtu tevi ar izplestām rokām, piedotu visu un aizmirstu visu..» *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 248.*

Pasaule nāca pretim izplestām rokām. Skaties un brīnies! *Viese S. Pasaules dziesma. R. 1973, 20.*

ar ATROTĪTĀM ROKĀM. *Sk.* ar ATROTĪTĀM PIEDURKNĒM.

AR DROŠU ROKU. *Droši, drosmīgi.*

Kristaps. Kas tad ir labāk — būt visu mūžu godprātīgam un palikt tukšā vai ar drošu roku ņemt savu daļu? *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 59.*

Meierholds bija pirmais, kas saprata jaunā skatītāja intereses un ar drošu roku stājās pie revolucionārā teātra izveidošanas. *Zariņš J. Mans darbs teātrī. R. 1974, 60.*

Pēc tam Smiļģis drošu roku ķērās arī pie latviešu nacionālās komēdijas, kuras traktējumā līdz tam bija savas stingras ierašas. *Grēviņš V. Eduards Smiļģis. R. 1956, 112.*

ar KAILĀM ROKĀM. *Sk.* ar PLIKĀM ROKĀM.

ar NOLAISTĀM ROKĀM. *Bēdīgs, izmisis, bezcerīgs, nevarīgs.*

Lavīze metās pagrabiņa durvīs un mēģināja atgrūst tās.. Durvis gan vecas un šķirbainas, bet atslēga turēja stipri. Viņa atgriezās nolaistām rokām un nokārtu galvu. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 234.*

Bet vai tad citādi vispār varēja rīkoties? Vai drīkstēja sēdēt ar bēdās nolaistām rokām, mocīties neziņā un gaidīt, ka viss nokārtosies pats no sevis? *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 264.*

.. protams, viņa [Zenta] to dziļi pārdzīvo, mokās, bet vai es jel reizi esmu viņu sastapusi ar nolaistām rokām? *Brodele A. Marta. R. 1965, 259.*

ar PLIKĀM (KAILĀM) ROKĀM. *Bez ieroča, neapbruņots; bez darbarīkiem, bez nekā.*

.. [zēni] bija apbruņojušies ar metāla stienīšiem.., nebūs jāstājas pretī pilnīgi plikām rokām. *Vāczemnieks L. Veco vraku noslēpums. R. 1973, 196.*

.. plikām rokām [bez portfeļa] atnācis? Padomā, te tev nav sādžas analfabēti, te ir vidusskolas priekšpēdējā klase! *Indrān I. Maize. R. 1966, 14.*

— .. Kur tu skrien bez ieroča — taisni zvēram rīklē! Varbūt tepat biezājā guļ, brūci laizīdams... Uzdursies ievainotam [vilkam], dabūsi trūkties! Ar pliku roku tādam nerādies tuvumā... *Vanags J. Meža dziesma. R. 1976, 24.*

Kā tur jo drīzāk nokļūt, kā ātrāk palīdzēt varonīgajai tautai, kas gandrīz ar kailām rokām nostājusies pretim līdz zobiem apbruņotam pretiniekam. *Grīva Ž. Stāsti par Spāniju. R. 1956, 59.*

Ar pliku roku tos arī nevarēja paņemt, jo daudziem bija ieroči... *Lācis V. KR, VII. R. 1961, 112.*

AR ROKU AIZSNIEDZAMS (sasniedzams, pasniedzams); VAR AR ROKU AIZSNIEGT (sasniegt, pasniegt). *Ļoti tuvu, reti drīz.*

— Gluži acu priekšā [skatoties ar binokli]... Liekas, tīri ar roku aizsniedzams... *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 144.*

Te jau bija gandrīz vai kā laukos: pļavas ar roku aizsniedzamas, jūra arī nebija tālu... *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 25.*

Sākās straujais un viltīgais Mesīnas jūras šaurums, kuģis peldēja lēni, Sicīlijas krasts likās aizsniedzams ar roku. *Skujiņš Z. Zibens locīšana. R. 1978, 103.*

Trīsistabu dzīvoklis Rīgas centrā, veikali ar roku aizsniedzami. *Kalve A. Tveice jūlijā. R. 1976, 75.*

Tur ir Ilze, un Jānis skrēja viņai pretī kā sapnī, kad soļi ir viegli un plati, kad kilometrs ir solis, kad tepat ar roku aizsniedzamais ir kilometriem tālu... *Līvs E. Pārnākšana. R. 1977, 39.*

.. galvaspilsētu no šejienes ar roku var aizsniegt. *Jakubāns A. Burves aiziešana. R. 1980, 95.*

Teodors. [..] Es vēl mierināju: lai nu mežmalās baidās vai kur purvos, kas tad mums — ļaudis apkārt. Kalmes [kaimiņu mājas] ar roku var aizsniegt. *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 61—62.*

Nu mežs jau gandrīz, kā saka, ar roku sasniedzams. *Rutku Tēvs. Sumpurņu ciems. R. 1981, 19.*

Pa kluso pusi to [aiziet zilenēs] nekādi izdarīt nevarēja, jo Iždēļu purviņš nebija ar roku sasniedzams. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 80.*

Visa pretējā kalnu grēda likās tepat vai ar roku sasniedzama. *Grīva Ž. Stāsti par Spāniju. R. 1956, 79.*

Bez tam skola nav pāri pagalmam ar roku sasniedzama, bet turpat četrus kilometrus no centra. *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 200.*

Viņš spilgti sajuta tuvumā savas mājas [ap 300 verstu tālu], savu Neļķīti, iedomājās tās prieku, ja izdotos redzēties, un domas par šo viņas prieku pārņēma prātus ar tādu spēku, ka aizsedza visu citu. Un viņš devās turp tā, it kā mājas būtu sasniedzamas ar roku. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 237.*

Francijas robežu jau var pasniegt ar roku. *Grīva Ž. Ugunskuģis. R. 1961, 182.*

Saliņa bija ozoliem, liepām un priedēm apaudzis uzkalniņš, tepat vai ar roku pasniedzams no viena krasta līdz otram. *Vīlips P. Pavisam dīvaini, Lori. R. 1966, 119.*

— .. Man šķitās, ka tepat kur tuvu varbūt ar roku pasniedzams ceļa mērķis un beigas mūsu nelaimei. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 99.*

— .. Kā es lai šaubītos, kad viņi šaubu nepazīst? Kad viņiem viss liekas ar roku pasniedzams, ja šodien ne, tad rītu gūstams. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 22.*

Kādreiz rudens naktīs, kad vējš tā īpaši svilpa un biedēja, jā, tad gan mājinieki nepriecājās, ka kapus tepat ar roku var pasniegt. *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 254.*

Pēc brīža Kārlis atradās tajā vietā, kur kādreiz bijušas tupeņu bedres. No šejienes līdz rijai varēja ar roku pasniegt. *Kaijaks V. Bailes. R. 1977, 125.*

Jāņi bija tepat ar roku aizsniedzami, un meitenes, redzams, jau sākušas gatavoties. *Liepiņš J. Vasarlaiks. R. 1977, 10.*

Tik tuvu, ka ar roku pārsniedzams bija tas laiks, kad viņa kā ganu meitene bij skraidījusi pa Dieva pasauli dziedādama un trallinādama. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 136.*

AR STINGRU ROKU; STINGRA ROKA kādam. *Saka, ja kāds rīkojas stingri, nepiekāpīgi, bargi, ja kāds ir stingrs, nepiekāpīgs, bargs.*

Tas [rīkojums izbeigt visas jaunlatviešu lietas] bija sāpīgs trieciens karstajam baltu patriotam vicegubernatoram fon Kubem, kurš ar tik stingru roku bija vadījis izmeklēšanu pret šo, pēc viņa ieskatiem, tik kaitīgo kustību. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 261.*

Ar stingru roku tur jāiznīcina galvenais dumpinieku perēklis. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 348.*

Vienbrīd viņš bija gribējis izrīkoties kā leišu dižkunigaitis Mindaugs, kas savas zemes vienotības labā ar stingru roku pārmācīja visus tos novada vecākos, kas atklātāk vai slepenāk nepakļāvās virsaiša gribai. *Purs L. Degošais pilskalns. R. 1972, 129.*

Ķēķī Līshena [ķēkša] bija tas «šefs» un valdīja ar daudz stingrāku roku nekā pati cienīgā pār visu namu. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 401.*

Sākumā operas darbs man šķita haotisks.. Disciplīnas uzturēšanai stingra roka bija allaž nepieciešama.., jo daži strīdējās vienīgi sava kūtruma dēļ, savas iedomības pārņemti.. *Zariņš J. Mans darbs teātrī. R. 1974, 100.*

Es esmu pateicīga liktenim, ka mani aktieriskās jaunības gadi aizvadīti, mācoties un strādājot kopā ar režisoru Eduardu Smiļģi, kuram bija stingra roka un valdonīga fantāzija. *Akurātere L. LM 1976, 13. nr. 9.*

Un skolota, skaista meita, ko viņš bezgalīgi mīl, tomēr saglabājot vēsu prātu un stingru roku. *Kalndruva M. Uz tās pašas zemes. R. 1982, 62.*

ar TUKŠĀM ROKĀM (*reti* ar tukšu roku). *1. Bez ciemkukuļa, bez dāvanas.*

Visu naudu, cik nu tās kareivim var būt, [Krišs] bija izpircis, iegādādamies šādus tādus sīkumus ciemkukulim. Kā nu gluži tukšām rokām mājās pārradīsies. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 111.*

Māte sestdien cepa plāceni, kā tad nu bez kukuļa tīri tā brauksi ar tukšu roku. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 49.*

— Var būt, ka notrāpāt uz raudzībām, bet tad jau ar tukšām rokām neklājas. *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 86.*

Sestdienā pirms Saldumu tēva bērēm arī Gaitās tiek cepts un vārīts, jo vai gan uz bērēm tukšu roku iesi. *Andersone S. K 1971, 6. nr. 77.*

2. Bez kā vajadzīga, bez līdzekļiem.

Tiem pašiem [mežabrāļiem] ieroči vajadzīgi: ar tukšām rokām nevar spiegus šaut un pilis dedzināt. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 61.*

Viņi abi sāka dzīvi tikpat kā tukšām rokām. *Zigmonte D. Jūras vārti. R. 1960, 32.*

«Un jūs, pārējie, ar tukšām rokām gribējāt skriet? Ņemiet sev līdzi visus spaiņus, lāpstas, dēļus, kokus...» *Kroma M. Pie Eiropas un Āzijas robežām. R. 1956, 51.*

3. Bez kāda guvuma; tukšā.

Vissīvāk aizdevuma piešķiršanai pretojās kroga Mārtiņš, kas arī bija bankas valdē, un tā nu Ernestam vajadzēja tukšām rokām braukt mājās. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 439.*

Spasovičs. Tādā kārtā tad raksta pēdējā frāze ir izsmiekls par to, ka latvieši neko nav sasnieguši un aizbraukuši no Pēterburgas tukšām rokām. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 647.*

Mierlauks neatgriežas no ceļojuma tukšām rokām. Jaunas ierosmes viņam sniegusi Reinharta masu skatu meistarība.. *Grēviņš V. Aleksis Mierlauks. R. 1956, 106.*

Manim baiļes ir no manas dzīves. / Sākot taču dzīvei bij ko solīt, / Kurš tās solījums ir ticis pildīts? / Vai man aiziet būs ar tukšām rokām? *Rainis J. KR, V. R. 1978, 456.*

ar VIEGLU ROKU. *1. Viegli, bez lielām pūlēm; pavirši. Sal.* VIEGLA ROKA. *2.*

— Ja cilvēks vieglu roku varētu noķert ik dzīvībiņu, kas kustas ūdeņos vai gaisā, uz lauka vai meža biezumā, tad pasaule jau sen būtu bez putniem un zvēriem, — māte atsacīja, kad sūrojāmies par neveiksmīgu zveju. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 86.*

Savu parakstu viņš veidoja lēni ar vienu svītru augšā un diviem astainiem krikumiem apakšā, lai viņa pristavisko parakstu kāds neiedomātos ar vieglu roku viltot. *Dorbe H. Pie Ventas grīvas. R. 1973, 46.*

Šis Konrāds vieglu roku iekaroja Agnēzes sirdi. Tā iedegās karstās liesmās un pukstēja tik strauji, tik strauji skaistajam, pārgalvīgajam junkuram. *Kosa I. Dienas tveicē. R. 1969, 113.*

Stāsts sekoja stāstam, taču neviens no tiem nebija uzrakstīts ar vieglu roku. *Stankevičs A. No Braku kalna. R. 1973, 69.*

Daudz vēl ar vieglu roku skartu tēmu. *LM 1975, 17. nr. 2.*

2. Daudz nedomājot, neapsverot. Sal. VIEGLA ROKA. *3.*

.. viņiem likās savādi, ka Krišus savu peļņas tiesu izsvaidīja ar vieglu roku māsas bērniem un draugiem. *Lācis V. KR, XIX. R. 1977, 272.*

Un Kristīne klusībā pabažījās — vai tikai Ilze varēs sadzīvot. Vai tikai Rūdis ar vieglu roku nelaidīs visu projām, jo taupīt viņam nekad nav nācies. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 54.*

Bet tā jau tas notiek — ko pats esi lauzis un pēc tam sarkdams labojis, to nākamreiz vairs ar vieglu roku nebojāsi. *Plotnieks J. Ozolu vecis. R. 1980, 141.*

Eduarda Brencēna «Mērnieku laiku» ainas pašreiz pazīst jebkurš literatūras draugs, toties daudz mazāk zināms plašais tautas dzīves attēlojums Jēkaba Janševska romānam «Dzimtene», ilustrācijas Augusta Deglava «Vecajam pilskungam», Apsīšu Jēkaba darbiem, tāpat mūsu tautas pasakām. Vai nerīkojamies ar pārāk vieglu roku, pagātnes mantojumu šķirojot? *Liepiņš J. K 1975, 7. nr. 178.*

I. Ziedonis ar publicistisku tiešumu parāda, ka arī pati sadzīve laukos mainās ar tādu straujumu, ka rodas bažas, vai radikālajos pārkārtojumos netiek vieglu roku aizmestas arī saglabājamas vērtības. *Hiršs H. — Kritikas gadagrāmata, IV. R. 1976, 169.*

Pirmais rakstījis Neikens, bet [reālistisko stāstu] nodibinājis Apsīšu Jēkabs... Par to, ka Apsīšu Jēkaba darbi literāri ir gatavāki, nav nekādu šaubu, bet tas vēl nav iemesls, lai ar vieglu roku nosvītrotu trīsdesmit gadus no mūsu jau tā negarās stāsta vēstures. Neikena darbi pareizi jānovērtē, tos nedrīkst gluži vienkārši ignorēt. *Skujiņš Z. Zibens locīšana. R. 1978, 123.*

AR VIENU ROKU DOT, AR OTRU ŅEMT ATPAKAĻ. *Saka, ja pozitīvai rīcībai vairs nav nozīmes pretējas darbības dēļ.*

E d v a r t s. [..] Tad tu tos Indrānus gribi atpakaļ? Kādēļ?.. Taviem untumiem es nepadošos. Bērnam tikai atļauj ar vienu roku dot, ar otru ņemt atpakaļ, ne vīram. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 234.*

Bet cerētā labuma nebija. Ar vienu roku kaut ko deva, ar otru — ņēma. *Kurcijs A. Vienkāršā dzīve. R. 1959, 275.*

«Ū, — tie skopi!» vecmāte strauji atteica. «Ja ar vienu roku tie tev ko dos, tad ar otru jau grābs atpakaļ.» *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 315.*

Šinī sakarībā man gribētos parunāt par citāda veida publikācijām, kur mūsu žurnālisti ar vienu roku it kā dabas aizsardzībai kalpo, ar otru kultivē atklātu barbarismu. *Vācietis O. LM 1975, 5. nr. 3.*

AR VIENU ROKU NOLIKT, AR ABĀM MEKLĒT (NEVARĒT ATRAST). *Saka, ja ko pavirši noliek un pēc tam nevar atrast.*

ATMEST AR ROKU kaut kam, *reti* kādam. *1. Paust vienaldzību, bezcerību, neticību.*

Un gadi nāca un aizsteidzās, / Manā dvēselē negaiss plosījās. / Nu tas ir aprimis. — / Es, visam ar roku atmetis, / Ne gaidu vairs, ne ceru vairs ko. *Treimanis-Zvārgulis E. Kur Gauja ar Raunu tiekas. R. 1978, 144.*

Paši saimniecības vīri vairs neticēja savai lietai un uz biedrību maz atnāca. Atmeta ar roku: «Ek, ko tur ies un spriedīs, biedrībai jāiznīkst tā kā tā!» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 725.*

Draudiņš sajuta tādu izmisušu vienaldzību, ka, iedams atpakaļ, vairs pat nepieliecās zem lodēm un, apstādamies šaut, pat nemetās uz ceļgala. Viņa gars un miesa bija tik novārguši, ka viņš visam atmeta ar roku, nevēlēdamies vairs savas aizsargāšanās labā piespiest sevi kaut pie vienas liekas kustības. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 255.*

«Ek!» Vītols pēc brīža, savu sirdi pārkodis, atmeta ar roku. «Lietas jāņem tā, kā viņas ir.» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 739.*

Vieglākā lieta: atmest visai neskaidrībai ar roku! Kas būs, tas būs! Duļķains ūdens noskaidrojas pats no sevis. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 119.*

2. Atteikties no kaut kā iecerēta, iesākta; pārtraukt ko darīt; atstāt bez ievērības, noraidīt.

.. tad mēģinājusi vīru lūgt, pārrunāt ar labu; pēc tam sākusi celties viņam pretī; un beigās, redzēdama, ka nekas nelīdz, atmetusi ar roku. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 90.*

Lejpus ābeļdārza bij palicis tāds īsts milzenis, .. bilde, ne akmens. Redzams, ka kādreiz jau izmēģinājušies ar uguni dabūt pušu, ar ķīļiem mēģinājuši, bet atmetuši ar roku. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 86.*

Vislielākie kari bij ar to, ka Jorģis nekādi nevarēja atradināties degunu nošņaukt uz grīdas.. Visiem šiem veltiem mēģinājumiem Laura drīz atmeta ar roku. Tikai to viņa neparko nevarēja pielaist, ka Jorģis nemazgātām kājām līda gultā.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 405.*

... viņš esot atsacījies no saviem agrākajiem centieniem un atmetis visam ar roku. *Kurcijs A. Atmoda. R. 1957, 142.*

Pēc dēla nāves viņš noslēdzies kā zirnis pākstī un visai sabiedriskajai dzīvei atmetis ar roku. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 395.*

Reizēm uznāca pat smiekli par visu bijušo, esošo, gaidāmo, ceramo, nodomāto, gribēto, un tad es gribēju atmest visam ar roku.. *Laicens L. Lai dzīvo nost! R. 1974, 209.*

— .. nu šis reiz iegūtais [zemes] stūrītis atkal prasa pārcilvēcīgas pūles. Vai mēs abi izturēsim?

— Saki, dēls, — vai atmest maniem sapņiem ar roku? *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 88.*

— .. Bail paskatīties tajā lapā, kur Kalāču parādi — kā es no viņiem tikšu vaļā! Arvien biežāk nāk prātā, vai neatmest ar roku, lai iet zem āmura. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 160.*

Visi atmeta uzsāktai prāvai ar roku, nelikdamies par tās tālāko gaitu vairs nekā zinot. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 319.*

Bet sadzenāja līdz vēlam vakaram, nevarēja stirnu ne panākt, ne ielenkt. Nu gribēja atmest ar roku un jāt mājā.. *Šmits P. II, 409.*

— .. atmetiet tam purvam ar roku, .. nāciet atpakaļ uz Krastiem par kalpu. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 299.*

Vieni minēja, ka Dāvi laikam grasoties sieva atstāt un tādēļ viņš gribot makšķerēšanai atmest ar roku.. *Baugis P. Šķembas un oļi. R. 1964, 59.*

— Un kā tad jūs? — uzrunāju visas reizē. — Arī atmetīsiet celtniecībai ar roku un meklēsiet ko tīrāku un vieglāku? *Kalndruva M. Tīrumā. R. 1963, 247.*

Tallinā Rozenbergs atmeta ar roku arhitektūrai un metās politiskās avantūrās.. *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 78.*

Lielēdājs gājis, gājis, bet nekur vietu atrast. Kas tad tādu ies pieēdināt? Katrs atmet ar roku. *Šmits P. VIII, 488.*

Patiesībā viņam bija bail, kad tikai Pakalni viņam nedotu tādu padomu, lai atmet Aijai ar roku, lai novelļ no pleciem visas tās nastas, ko uzņēmies līdz ar viņu, un iet atpakaļ uz Rīgu. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 380.*

— Kad tu šām [sievietēm] tesies virsū kā miegs, tad — nē un nē! Bet darbs tikai atmest ar roku un uzgriezt muguru — nu, kad ne, ne! — tad šās tūlīt pakaļ palēkdamās.. *Ezera R. Aka. R. 1972, 123—124.*

.. viņš vēro, ka vecais tagad guļ arī dienā. Tas gan pēc reglamenta noliegts, bet uzraugs atmet ar roku. *Kurcijs A. Atmoda. R. 1957, 212.*

— Ar mani krusttēvs nemaz nerunās. Ja es aicināšu, viņš atmetīs ar roku, tā ir skaidra lieta. *Saulītis B. Jaunības gadi. R. 1956, 96.*

ATŅEMT (*retāk* noņemt) KĀ AR ROKU kaut ko. *Uzreiz novērst ko grūti paciešamu, nepatīkamu (biežāk sāpes, slimību), pēkšņi kam beigties, zust.*

.. smejoties ķēniņam slepenais augons rīklē pārtrūcis, un nu sāpes kā ar roku bija atņemtas. *Šmits P. XIII, 346.*

Liesas sērgu viņa [vecāmāte] kā ar roku atņēma. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 72.*

— Dakteris jau pakrūtes vainu nemāk izdziedināt, bet Pīcku Jūlīte kā ar roku atņem. *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 123.*

— Visi jau domāja, ka dilonis klāt. Bet, kā sāku to tēju dzert, kā ar roku atņēma. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 271.*

Vešeriene. [..] I slimības nesajūti. Tā man tā kā ar roku atņemta kopš tā laika, kad Kristīne tam Akmentiņam nosolījusēs. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 347.*

Galva manāmi noskaidrojās, nogurums bija kā ar roku atņemts. *Saulītis B. Profesora Vecapiņa dēli. R. 1957, 229.*

— Tēvs pārbraucis! — gaišs sauciens atskan visās istabās, un tūlīt visi ir ārā no gultām, bērniem miegs kā ar roku atņemts. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 13.*

Ārīgā vīzmanība no tās dienas Vārpkalniņam bija kā ar roku atņemta. Tīrību, glītumu viņš nelika novārtā, bet kā no uguns sargājās no visa liekā greznuma.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 126.*

.. tas [Starpings] tapa pavisam tāds modīgs un sērīgs. Viņa asprātība un jautrība uzreiz kā ar roku atņemta, un Maris viņu tīri vai izzoboja. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 306.*

Piepeši visa labsajūta, ko man bija iedvesis rīts un jūra, bija kā ar roku atņemta. *Zālīte E. Agrā rūsa. R. 1956, 314.*

Klejons. Tik tās bēdas! Tad ej vien tu projām, zobu sāpes es atņemšu kā ar roku. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 214.*

— Nāc, Jāni, veikalā, man pret sāpēm ir zāles. Atņems kā ar roku. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 36.*

Bet drīz jau būs mājas, kur katrai saimniecei klētī aiz sijas aizsprausts gan šīsvasaras Jāņu vainags, gan citas derīgas zālītes, kas lopam vainu atņems kā ar roku. *Zigmonte D. Vanags pār Zāģeriešiem. R. 1979, 413.*

Un rītā, kad atgriezās mājās, kaite bija kā ar roku noņemta un vairs neatkārtojās. *Kraujiņš K. Dzīves lokā. R. 1970, 153.*

— .. Tā jau arī Ričam mazam bija mūždien, deg, deg kā vienās ugunīs, bet... nosvīst, un, pavei, karstumi nost, kā ar roku noņemti. *Ezera R. Aka. R. 1972, 79.*

Tieši no lāvas metāmies upītē un tad atpakaļ pirtī. Tas bija pēc somu modes, visus nedēļas sviedrus un nogurumu noņēma kā ar roku. *Ērgle Z. Operācija «Kanna». R. 1971, 66.*

Alus ir vēss un tūliņ slāpes noņem kā ar roku. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 202.*

ATROTĪT ROKAS. *Sk.* ATROTĪT PIEDURKNES.

AUKLĒT ROKAS KLĒPĪ. *Dzīvot dīkā, nestrādāt; slinkot. Sk. arī* TURĒT ROKAS KLĒPĪ. 2.

Jāceļas, vecaimātei jādara darbs — cik ilgi rokas klēpī auklēsi. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 21.*

Vai Madiņa var auklēt savas bezspēcīgās rokas klēpī, ja pati saimniece griežas riņķī pa istabu un pleitē ar abām plaukstām pa gaisu? *Indrāne I. Anemone. R. 1974, 105.*

— .. Gluži jau rokas klēpī neauklējām vis, — viņš piebilst. — Bet tas tā, galvenokārt sava možuma uzturēšanai.. *Rukšāns H. Andrejs Balodis. R. 1978, 88.*

— .. Edz, kur dēls! Ko? Lai tik mums katrai tāds būtu! Lote ēd ziemu savu maizīti, rokas klēpī auklēdama. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 21.*

BĀZT ROKU UGUNĪ. *Sk.* BĀZT PIRKSTUS UGUNĪ.

BERZĒT ROKAS *sar. Priecāties par izdošanos, panākumiem, par izredzēm, būt apmierinātam.*

«Nē, šitādi zaļumi vēl nebūs piedzīvoti!» visi, rokas berzēdami, pacilātībā sauca. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 68.*

Ceplis naudu jau bija saņēmis un rokas vien berzēja. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 250.*

Kā diena, tā līdz trīs tonnām brētliņu uz svariem.. Vīri berzēja rokas, noņēmēji — tāpat. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 58.*

.. ekspedīcijas ekonomists berzē rokas: janvāra plāns izpildīts ar uzviju. *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 66.*

Visi priecājās, paspēts padarīt, berzēja rokas — prēmijas būs, bet, cik tas viss bija slikti izdarīts, to nemaz nevar izstāstīt! *Jakubāns A. — Stāsti. R. 1973, 97.*

Skatītājam ļoti daudzos gadījumos ir pamatotas prasības pret izrāžu kvalitāti, pret lugu izvēli un citas. To ignorēt un pieticībā berzēt rokas par pārpildītām teātru zālēm nav pamata. *Grigulis A. LM 1975, 9. nr. 6.*

Kad priekšnieki plēšas, padotie berzē rokas. *Hānbergs Ē. Plikie un pusplikie. R. 1983, 131.*

BRĪVAS ROKAS. *Iespēja brīvi, patstāvīgi, netraucēti rīkoties, lemt.*

Viņam piederēja pilsētā kāds lielāks veikalniecisks uzņēmums, par kuru viņš, patiesību sakot, visai maz rūpējās, atstādams brīvas rokas pārvaldniekiem un darbvežiem. *Vulfs E. Ziedi, kas ceļmalā vīst. R. 1960, 41.*

.. mans vectēvs atlaidās istabā savā brūnajā gultā, un tad man bija brīvas rokas. Aizgāju uz stalli pie kumeļa.. Uzrāpos uz apaļā koka un uzlēcu kumeļam mugurā. *Gulbis A. Pieneņu laiks. R. 1976, 18.*

— .. Būšu jums kā akmens kaklā. Bet jums vajadzīgas brīvas rokas. Ejiet vien, dariet savu darbu! *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 177.*

Vecāmāte aizbrauca un atstāja Einim veselu rindu uzdevumu; nekad viņš nepalika brīvām rokām, laikam jau tāpēc, lai tādam mazam puikam nebūtu tik liela vaļa, kā viņš pats varbūt vēlētos. *Zigmonte D. Svešinieks. R. 1981, 39.*

Kad nu ieilgusī romāna «Dzirksteles naktī» rakstīšana ir pabeigta, .. rokas ir brīvas, var uzklausīt tos tēlus, kas atnākuši un prasīties prasās ietverami literāros darbos. *Kiršentāle I. Annas Sakses dzīve un personība. R. 1979, 179.*

BUČOT ROKU kādam *sar. 1. Ļoti pateikties kādam.*

Vai viņiem tādu vajaga, kas viņu dāvanas nicina? Būs diezgan citu, kas sajems, rokas bučodami. *Kosa J. Dienas tveicē. R. 1969, 42.*

— .. Ja nezini mēra, nedzer svešos ļaudīs, dzer kolhozā, tur kaimiņš tevi ar strikiem sasies, ar džindžalu nopīckās. Otrā rītā kaimiņam vēl roku bučosi par izpalīdzēšanu. *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 79.*

— .. Ja jums liekas par dārgu, gan mašīnu nopirks cits un man vēl roku nobučos. *Skailis A. Nolādētie zagļi. R. 1977, 34.*

— Rokas, kājas viņai vajadzētu man apbučot! — vecais kliedz. — Kā sakrāta, sapelnīta visa šī manta? Mana — līdz beidzamai skrandai mana. Atnākusi atrada pilnu bļodu galdā. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 363.*

— Tavos gados nu gan neklājas tā pieļurboties. Bučo roku un sauc par onkuli, ka izglābu no bunkura. Tev taču šonakt bija jādežurē. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 26.*

2. *Lūgties kādam (kaut ko), ļoti lūgt.*

— Palikusi tik badīga, ka bail. Siena vežumeli nenonīdas aizdot. Bail, ka nav jādod par velti. Nu, roku bučot jau neiešu. *Lācis V. KR, X. R. 1974, 309.*

BŪT ar ROKĀM [UN] KĀJĀM PRETĪ; BŪT ar KĀJĀM [UN] ROKĀM PRETĪ kaut kam. *Būt kategoriski kam pretī, nepiekrist, ļoti negribēt, lai kas notiktu.*

Mārtiņš saskatījis sev līgavu.. Tā ir padzīvojusi meita, labi vecāka par Mārtiņu, ar darbā un tikumā ne visai labu slavu. Tēvs un māte — abi rokām kājām pretī. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 264.*

.. viss pagasts šai laikā sadalījās it kā trijās nometnēs: viena daļa stāvēja par kolhoza dibināšanu, otra ar rokām un kājām pretī.. *Lācis V. KR, XIV. R. 1975, 251.*

Biju gan agrāk runājis ar māti, vai nevarētu atdot pašūt man kādu drēbju kārtu tepat pilsētā. Bet māte bij rokām un kājām pretim: pilsētas skrodeļi paņemot vai pāris rubļu par darbu vien, bet māju skrodelis izdarīšot to pašu par 60—70 kapeikām.. *Birznieks-Upītis E. Pastariņa dienasgrāmata. R. 1958, 286—287.*

— .. Spriedu tā: ja teikšu visu patiesību, tu būsi pretī rokām un kājām. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 93.*

— .. Jums [bērnudārzs] par tālu. Bet, kad ziemā piedāvājām pārnākt uz ciematu, tad ar kājām un rokām bija pretī. *Talcis Ā. Manas raibās dienas. R. 1958, 198.*

«.. Es ar savu sievu atkal par to lietu [vīnūža pārdošanu] vēl nemaz neesmu runājis.. Varbūt viņa ar kājām un rokām pretim...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 719.*

«.. Mans tēvs nezināja, kur dēties aiz priekiem, ka pats vagars gribēja precēt viņa meitu, un spieda mani iet pie viņa. Es turējos pretī kājām un rokām.» *Deglavs Ā. Starp divām ugunīm. R. 1927, 148.*

BŪT (ATRASTIES) kāda ROKĀS. *Būt kāda varā, ziņā, būt no kāda atkarīgam.*

Visa vadība un noteikšana fabrikā ir galvenā meistara Taubes rokās. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 58.*

.. mūsu rokās ir Latgale, mums ir pašiem savi sarkanie strēlnieki.. *Eiduks J. Pārbaude. R. 1969, 200.*

— Pilsēta ir mūsu rokās, — viņš priecīgi stāstīja. — Sazvērnieki izdzīti Čiņčiļas kalnos. *Grīva Ž. Stāsti par Spāniju. R. 1956, 48.*

Un, vezdams šo cilvēku pār jūru, Oskars domāja: «Tagad viņa liktenis ir tavās rokās.» *Lācis V. KR, III. R. 1971, 304.*

Tas, cik plaši mēs ievedam sevī pasauli, un tas, cik tālu mēs paši aizejam pasaulē, ir mūsu rokās un mūsu sirdsapziņā. *Skujenieks K. Kritikas gadagrāmata, IV. R. 1976, 51.*

Reilis. [..] disciplinēts karaspēks tagadējās Krievijas apstākļos ne ar ko nav atsverams. Jautājums tikai, kā rokās tas atrodas. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 426.*

Tāds pasākums [latviešu rīkots] nevar pastāvēt bez plaša kredīta.. «Neaizmirstiet, ka it visas vietējās kredītiestādes atronas vāciešu un pie tam vēl ultrā vāciešu rokās...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 421.*

.. šīs ģimenes miers un turpmākais liktenis atradās manās rokās. *Lukjanskis E. Memento mori. R. 1977, 79.*

Tādējādi līdz pat 19. gadsimta vidum literatūras kritika, tāpat kā visa latviski rakstītā literatūra, atrodas vienīgi vācu mācītāju rokās. *Grigulis A. — Latviešu literatūras kritika, I. R. 1956, 5.*

Kas ir pagājis, jā, tas nau vēršams, / Pats tas guļot vada nākamību,— / Šodiena, tā stāv vēl manā rokā, / Kad es pats tik esmu savā rokā. *Rainis J. KR, II. R. 1977, 398.*

BŪT (GADĪTIES, pagadīties) PA ROKAI *3. pers. Saka, ja kas atrodas tuvu, ir viegli sasniedzams, pieejams, paņemams.*

Un naudas aizdevēju dzirnavu ietaisīšanai netrūkšot.. Būšot vai cik! Arī viņš pats [Sīlis] esot ar mieru «pieklapēt» kā varēdams jau aiz tā prieka vien, ka tad dzirnavas būšot tā pa rokai — tuvumā. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 115.*

— Gabals man nemaz nav pa rokai — jābrauc tepat piecu verstu lielais līkums, kamēr tiek klāt. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 106.*

— .. Tas, kā jau jūs zināt, nav slikts rajons — veikali, veļas mazgātava, kino. Viss pa rokai. *Kolbergs A. Kriminālliета trijām dienām. R. 1977, 34.*

.. īstie ļaundari aizmūk, tos nemeklē, bet grābj ciet pirmo, kas gadās pa rokai. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 93.*

Tās mazās skolas gudrības, ko bija guvusi četros piecos mācību gados Palgas pagasta skolā, viņa vairoja aizgūtnēm, lasīdama, kas vien gadījās pa rokai. *Dorbe H. Tikai labu. R. 1972, 159.*

Viņš.. sāka kraut galdā traukus, maizi, vārītus zirņus un speķa šķēles, ievārījuma burkas un pat papīra turzu ar žāvētiem āboliem — visu, kas pieliekamajā skapī gadījās pa rokai. *Bendrupe M. Degošie raksti. R. 1963, 31.*

Lai gan rugainieši mīlēja braukt pa tirgiem un tirgoties ar visu, kas pagadās pa rokai, tomēr uz Labrencīti viņi vis diez kā neskrēja. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 197.*

2. Saka, ja kas ir piemērots, izdevīgs, noderīgs.

Vispirms — šoruden Jānis izvēlējies sev brūti. Protams, tā ir no saimniekmeitām tepat kalnā. Otilija būtu tā kā vairāk pa rokai, jaunāka un slaidāka. Bet viņai melnas acis un mati kā čigānietei, un tādas Jānim nepatīk. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 73.*

«Es gribu arī apskatīties jaunās telpas, kuras man turpat blakus piedāvā.. Ja cena būs pa rokai, tad ņemšu nost un uzsākšu tirgoties patstāvīgi.» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 462.*

«.. Ja tu esi gudrinieks, vismaz tak pusi strādā pats sev, lai arī otru saimniekam. Ja gadās labāka vieta, lopus var ieaudzēt, bērni paaug. Visāda manta pamazām pieaug klāt. Pēc gadiem desmit jau sāc apskatīties, vai nav kur pa rokai kāds rentes stūris.» *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 218.*

I e v a. Es gan nekad neesmu cerējuse, ka man kopā ar tavu māti būs patīkama dzīve. Bet es domāju, ka viņa kā prātīgs vecs cilvēks man visur būs pa rokai. Nekā. Visur tikai pretī vien, pretī vien. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 232.*

— Ko tad jūs tur [ūtrupē] laba pirksiet?

— Nu, četrlemešu arklu vai arī ko citu, kas iekritīs pa rokai, — viņš atbildēja. — Uz ūtrupi jau lētāk var dabūt.. *Deglavs A. Tam labam būs augt. R. 1978, 169.*

.. un nu tik gaida vien, kā lielam kungam to atdarīt, bet nekad neiznāk pa rokai. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 208.*

3. reti. Saka, ja kāds viegli, ātri var ko piemērotu pateikt. Sal. BŪT PIE ROKAS. *3.*

P ē t e r i s. Nū, mūsu Kārkliņam vienmēr īstais vārds pa rokai! *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 246.*

.. viņam aizvien lieliski gribējās par kaut ko runāt — un vai tad nu ik reizes var gadīties pa rokai kas jauns, nedzirdēts?... *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 108.*

BŪT (GADĪTIES, pagadīties) PIE ROKAS *3. pers. 1. Saka, ja kas ir viegli pieejams, paņemams, ja kas atrodas tuvu, ir viegli sasniedzams.*

Katrā plauktiņā sava mantiņa, katrā vadzītī piesieta vai pakārta sava saitiņa, aukliņa vai pastalas sarauks [pastalu aukla]. Kad vien vajadzīgs, arvienu pie rokas. Viss, viss ierasts un zināms. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 447.*

.. visiem mājās esot jānokopjas, jācep plāceņi, jānokauj svētkiem kāds sivēns vai telēns, jāizvāra saltā gaļa, jāsagādā viss pie rokas — tik paņem! Lai pirmos svētkos nebūtu ķēķī daudz jākūpinās. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 156.*

Muižkunga pārtikas krājumi gan glabājās klētī un pils pagrabā, pieliekamajā Grieta turēja tikai to, kas allaž vajadzīgs pie rokas. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 164.*

«Īstenībā vajadzētu pavisam ierīkot kantori Iekšrīgā, kur viss pie rokas un piesniedzams...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 713.*

Ar laiku visi iesim dzīvot ciematā — pie rokas veikals, apgāde, bērnudārzs, restorāns... *Zariņš M. Vienas vasaras stāsti. R. 1975, 71.*

.. ārsta palīdzība viņai tāpat vienmēr būs pie rokas. *Zigmonte D. Mārsils. R. 1969, 113.*

Šādos laikos naids par pārciesto netaisnību un pārestībām izlaužas uz katru, kas tuvāk pie rokas... *Upīts A. KR, V. R. 1948, 74.*

Te atkal kādām vaļinieku mātēm pašā Jāņu vakarā bija izcēlušies kara laiki, tādēļ ka katra gribējusi pirmā tikt pie cepšanas, kad saimniece savus kukuļus bijusi izcepusi. Ieroči tikuši cilāti, kādi gadījušies pie rokas: krāsns slaukāmā slota un maizes lize.. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 149.*

— Neliels vīrelis, tāds kā kuprītis vis mugurā, bet madama kā blāķis.. Pilnā labāk lai nerādās acīs — kā grābj, iemiedz starp ceļgaliem un ar sakkoku, ar āmuru — kas tikai gadās pie rokas. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 131.*

«.. Vienīgā laime, ka šīs nedēļas laikā mātes dusmas bija rimušas un es izspruku no pēriena, ko viņa man piesolīja un ar ko viņa vispār neskopojās. Bija gadījumi, kad viņa mani kulstīja ar katru sitamo, kas pie rokas gadījās..» *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 201.*

Viņš, kā jau teikts, bija čakls grāmatnieks — tāds, kuram prieks izlasīt visu, visu, kas gadās pie rokas. *Ādamsons Ē. Dzeja, proza, dramaturģija. R. 1957, 225.*

Viņš daudz lasīja, ne vairs visu, kas pagadījās pie rokas, kā agrāk, bet ar zināmu izvēli... *Laganovskis J. Ciemos pie Izidora. R. 1970, 229.*

2. *Būt kāda rīcībā, piederēt.*

Šis arī tūlīt to ievedis istabā, pamielojis ar savu mazumiņu, kas pie rokas bijis.. *Šmits P. IX, 430.*

Svešais turpretim pateicās un bij ar mieru ieēst, kas pie rokas. *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 10.*

— .. Nu, tad mēs tagad visi esam jāņubērni un pacienājam cits citu, kas nu katram ir pie rokas. *Sēlis R. Silaines muiža. R. 1958, 73.*

«Šņabītis jau derētu gan, bet mums jau nav pie rokas.» *Šmits P. VIII, 251.*

— Iztiksim, iztiksim.. Kad siļķes pavalgs pie rokas, tad jau ir kur pieķerties. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 871.*

«.. eita pasaulē paši pelnīties, man nav tik daudz pie rokas visus uzturēt, tik muļķītis paliks mājā.» *Šmits P. VII, 9.*

— .. Esi taupīgs, tu jau zini, ka mums maz pie rokas. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 341.*

Dūdoja un gudroja, kā visa vēl viņiem vajadzētu iegādāties, ja tikai lieks grasis būtu pie rokas. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 76.*

«Šādi tādi vīreļi dabū sievas kā vienas bildes, ne vēl jūs, amatnieka cilvēks, kam savs grasīties vis pie rokas.» *Pērsietis KR, I. R. 1930, 434.*

— Kam gan tagad nauda būs pie rokas? *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 47.*

«Bet vai tev nebūtu kaut kāds maišelis pie rokas?» *Šmits P. VI, 69.*

Kur karavīri lai dabū dzērienam kristāla glāzes, būs labi tie paši trauki, kādi pie rokas. *Branks V. Kauju negaisos. R. 1964, 398.*

Es viņu nosēdināju, pasniegdams no ēdamā, kas labāks gadījās pie rokas. *Ezeriņš J. Raksti, III. R. 1935, 398.*

3. Saka, ja kas (biežāk padoms) ir prātā, ir zināms. *Sal.* BŪT PA ROKAI. *3.*

Princese bēdājās bez gala, bet ķēniņam padoms pie rokas. *Šmits P. VI, 376.*

Kaut kāds troksnis iedimdēja ausīs. Vai arī tās bij bailes, kas to sagrāba! Bet uzreiz gudrais padoms bij pie rokas. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 294.*

Bet bērnu vienu atstāt tā arī nedrīkstēja. Padoms bij aši pie rokas: mani apģērbt un paņemt līdz laukā. *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 8.*

— .. Ja tev tagad nebūs pie rokas labs padoms, ar spēku vien nekā vis neiesāksi. *Jaunsudrabiņš J. Jaunsaimnieks un velns. R. 1935, 382.*

Jā, vajadzīgā brīdī Bedrītes Ažai ir Zīraka gudrības vārdi pie rokas. *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 81.*

— Tad nu dzīvo vien ar savu prātu, meit, un lai tev viņa allaž būtu gana, un lai viņš tev vienmēr pie rokas. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 466.*

Pilsātnieks, kam asprātīga attapība bij vienumēr pie rokas, atbildēja: «Nu es jau mācos krieviski.» *Kaudzītes M. Atmiņas no «tautiskā laikmeta» un viņa lielākiem aizgājušiem darbiniekiem, I. Cēsīs—Rīgā. 1924, 149.*

— Vienmēr tev kāds jociņš pie rokas, — māte atsmaidīja, — bet tas dažādina dienas notikšanas, un labi, ka tā. *Dorbe H. Vaicāju jaunībai. R. 1970, 18.*

.. viņam bija savs dibināts paskaidrojums pie rokas. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 47.*

Viņa gribēja atbildēt, bet neprata atrast vajadzīgos vārdus, tie, kas bija pie rokas, nederēja. *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 45.*

.. man nebija pie rokas nevienas gatavas frāzes, un vārdu vietā man sāka līt asaras. *Zālīte E. Agrā rūsa. R. 1956, 236.*

Vējš šņāc, un lietus birst nemitīgi [Annele ir ganos].. Lasīt nevar, adīt nevar. Dziesmas — tās jau gan arvien pie rokas, bet ar tām nekā iesākt. Lietus visur priekšā, nedod dziesmai ceļa. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 351.*

Ko tā lai cilvēks dzied? / Viss ietu — bet, lūk, šķērslīt's kāds: / Cik bij pie rokas — izdziedāts! *Pērsietis. KR II. R. 1937, 177.*

4. Būt tuvumā, vajadzības gadījumā palīdzēt; būt noderīgam.

Viņu desmit gadu vecā meita gāja kā pulkstenis, būdama mātei visur pie rokas. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 120.*

Trīs vīri slaistījās kūtsaugšā, lai tūliņ būtu pie rokas, kad lapmuižnieks paziņos kungu ierašanos un būs steigā jāsasauc kopā pagasta ļaudis. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 658.*

Kādai ulānu nodaļai tika ierādīta mītne pils sētas mājā, lai tie kungiem vienmēr būtu pie rokas — apcietināto revolucionāru sargāšanai, vešanai pie tiesas un sodīšanai. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 386.*

Dažurīt, kad vajadzēja ar vadu doties uz ezeru, Oskaram vairāk nebija kā divi trīs vīri pie rokas. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 327.*

— .. Aktieriem [filmēšanā] arī nav viegli, aktieriem nepavisam nav viegli. Es viņus, nabadziņus, izsaucu jau kopš agra rīta, lai tikai sēd un ir pie rokas, kad beidzot būs vajadzīgi. *Zigmonte D. Fragments. R. 1971, 20.*

— .. Man tāpat sava dzīve, bērni, nevaru es viņai vienmēr būt pie rokas. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 184.*

Kundze nevarēja iztikt bez cilvēka, kas piepalīdz trīs reizes pārģērbties un allaž ir pie rokas. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 194.*

Bet, ja pats nevīžo [aizšūt cauru kabatu] vai arī meitiešu nav pie rokas, tad caurā kabatā nevajag neko likt. *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 178.*

BŪT ROKĀ *biežāk 3. pers. Saka, ja kas ir dabūts, iegūts, apgūts, atrasts, noķerts.*

«.. Tā [nauda] man viņam jānosūta, cik drīz vien iespējams, bet nauda man vēl nav rokā.» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 100.*

.. biļete bija jau rokā un arī vilciens klāt.. *Ezeriņš J. Raksti, III. R. 1935, 445.*

— Ja tāds laiks pieturēsies, tad viss lielā līča pļavas siens mums būs rokā un gluži sauss kaudzēs un zem jumta. *Muižnieks I. Fabulas un stāsti. R. 1959, 223.*

Arī daudzi citi domāja, ka uzvara tikpat kā rokā.. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 242.*

Nu ir meistaram amats rokā. Tikko vilciens tuvojas jaunai stacijai, zaķis nolec zemē, tikko sāk kustēties, zaķis jau sēž uz kāpnēm. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 320.*

Visa lidošanas māksla, visi paņēmieni, izveidojumi un izlocījumi, ko citas dienām mācījās, viņai ar reizi bij rokā. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 28.*

Tēvocis vairākas reizes parādīja, un zināšana drīz bija rokā. *Branks V. Puiku gadi Alūksnē. R. 1973, 126.*

Mātei un vecaimātei piepalīdzot, četru piecu gadu vecumā arī lasīšanas māka man rokā. *Auziņš I. Mājas pulcējas baros. R. 1974, 23.*

Nu man bij diezgan! Tātad mani ieskatīja vai nu par mazu peramo bērnu, vai arī par muļķa vistu. Es aizbēgu otrā kaktā un gudroju,

kā viņām atdarīt par tādu apvainojumu. Pēc brīža man bij padoms rokā.. *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 64.*

Nu Ungernam svarīgākie pavedieni bija rokā, un viņš jo neatlaidīgāk uzsāka barveža meklēšanu. *Zariņš K. Kaugurieši. R. 1975, 125.*

.. līdzko noliecos pie pirmās ogas [mežsarga Ķīķera daļā], izdzirdu sev aiz muguras briesmīgu ķērcienu: «Rupuča āda! Nu tu man reiz esi rokā!» *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1971, 189.*

CILĀT ROKAS. *Strādāt.*

Kas vien spēj rokas cilāt, tas laukā pie darba. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 244.*

«Diezgan liels šļauksts.. Svainis dažreiz tik baltām acīm vien paskatās. Nu, tas jau gan viņu izmācīs, kā vajaga cilāt rokas. Slinkošanas pie Ranka nav!» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 653.*

DABŪT SAVĀS ROKĀS kaut ko. *Iegūt savā īpašumā, dabūt savā pārziņā.*

Viņš [Silabriedis] redzēja, ka viņa kaimiņš visādā ziņā gribēja dabūt pļavu savās rokās, un nezināja, kā viņu glābt. *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 298.*

Tautas turības pieaugšana deva jau reālāku izredzi uz to, ka kādreiz dabūsim savās rokās Latvijas pilsētu pārvaldību un līdz ar to lielākā mērā varēsim veicināt sabiedriskus kulturālus pasākumus. *Vulfs E. Latviešu literatūras kritika, III. R. 1958, 773.*

DARBA PILNAS ROKAS; PILNAS ROKAS DARBA. *Ļoti daudz steidzamu darbu.*

Vecākās kalpones.. uzrīko staklēs kreklu vaj lindruku aušanu un tad auž tā, ka paminas čīkstēt čīkst un sistava klaudz bez apstājas.. Citas atkal ada cimdus un zeķes. Vārdu sakot, darba visām pilnas rokas, jo pūrs jāsastrādā pašām ar savām rokām vien. *Janševskis J. Līgava, I. R. 1931, 430.*

Celt aizsprostus, ierīkot slūžas, uzstādīt dzirnaviņas, izrakt un uzplūdināt dīķi... Vārdu sakot, darba pilnas rokas. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 63.*

Siena laiks bija jauks un labvēlīgs, un nu visiem bija pilnas rokas darba. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 390.*

Valsts vecākam ar skrīveli šodien bija pilnas rokas darba, gan saņemot ienākušos rakstus, gan sakārtojot un izgatavojot izsūtāmos [rakstus].. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 329.*

Pēdējās divi trīs nedēļās abām meitenēm bija, sacīt, pilnas rokas darba.. Koris gatavojās koncertam, un mēģinājumi notika vai ik pārvakarus. *Dorbe H. Tikai labu. R. 1972, 203.*

DZELZS ROKA. *Spēcīga vara, nežēlīga stingrība.*

— .. Jaunībā biju dedzīgs Bismarka piekritējs, sapratu, ka pēc tā, kas notika Vācijā 1848. gadā, bija nepieciešama dzelzs roka, stingrība

un noteiktība. *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 32.*

«Kā dzelzs rokā mums jātur rāte,» viņš teica. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 204.*

Laimīga ir tā cilts, tā tauta, kurai ir tāds komtūrs ar stingru gribu un dzelzs roku. *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 434.*

.. armija ar dzelžainu roku pamazām ieveda kārtību. *Bels A. Saucēja balss. R. 1973, 57.*

IEKRIST (krist) ROKĀS kādam *3. pers. Rasties, tikt iegūtam nejauši, viegli, bez pūlēm. Sk. arī* IEKRIST KLĒPĪ.

Ir taču zem saules tādi cilvēki, kuriem viss sokas, veicas, viss izkārtojas tā, kā viņi to vēlējušies, gandrīz vai pats no sevis iekrīt rokās! *Bendrupe M. Upe izkāpj no krastiem. R. 1957, 233.*

— .. Jūs, jaunie, esat pārāk izlutināti, viss jums iekrīt rokās viegli, ātri, bez lielām pūlēm. Atskrienat, dažas stundiņas pastrādājat, pēc tam uz skolu, uz augstskolu, uz visādiem klubiem, teātriem, pašdarbībām. Darbs tā starp citu, ja ir — ir labi, nav — vēl labāk. *Skujiņš Z. Kolumba mazdēli. R. 1962, 382.*

Ak, naidu un tikai naidu Dindāns juta pret Bērzu, šo laimes lutekli, kam viss pats iekritis rokās.. *Bels A. Būris. R. 1972, 118.*

Grikļu mājas iekrita Dāvida rokās. *Kalve A. Sarkans āboliņa lauks. R. 1971, 91.*

— .. Es nezinu, ko darīt. Viņš [Kalvāns] taču ir divdesmit gadus vecāks par mani. Padomā — divdesmit. Bet tā... viņš diezgan glīts, diezgan labs un tak bagāts. Var teikt, laime pati krīt rokās. Taisni nezinu, ko lai daru. *Stankēvičs A. Šuvējiņa. R. 1976, 152.*

Tā un tā, lai nekavējoties ne brīdi, lai tikai ejot uz pagasta valdi un prasot zemi, kas šim pašam krītot rokās. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 5.*

Skolotājs ir tikai viens no daudziem. Ar savas profesijas nosaukšanu vien viņš nekādu īpašu autoritāti neradīs. Tas, kas viņa kolēģim gadsimta sākumā pats no sevis krita rokās, šodien jāiekaro sūrā, pašaizliedzīgā darbā. *Dripe A. Kolonijas audzinātāja piezīmes. R. 1975, 238.*

IESIST ROKU *sar. Iegūt iemaņas (kādā darbā), ietrenēties.*

Dzejnieks Jānis Silazars deva padomu: «Vajag iesist roku žurnālistikā.» *Silazars J. — Sokolova I. Balsis. R. 1978, 153.*

.. nomas punktā bija palikušas tikai mandolīnas.. Paņēma. Tagad iesitis roku, dragā visvisādus gabaliņus bez kauliem, ka bail. *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 99.*

.. tēlniekam klājas grūtāk nekā prozaiķim: viņam katrs darbs jāapsver vēl rūpīgāk, pirms ķeras pie kalta, — cik tad skulptūru viņš savā mūžā izkalt spēj! Skaita ziņā mazāk, nekā roku iesitis rakstnieks vai rakstniece uzraksta romānus vai garos stāstus. *Birze M. Tai rudens vakarā. R. 1974, 94.*

Portretētāji ar bloknotiem vienotā frontē Tartra laukumā zem kokiem gaida tūristus, lai par 200 frankiem darinātu jebkuru portretu. Daži «iesituši roku» karikatūrām. Karikatūras arvien iznāk draudzīgas, citādi jau nemaksās. *Birze M. LM 1984, 46. nr. 15.*

IET NO ROKAS (*novec.* UZ ROKAS, *reti* uz roku) *sar. Saka, ja kas (biežāk darbs), veicas, šķiras, pasāktais izdodas, ja kaut ko ātri var pārdot.*

Parastie sestdienas darbi gāja naski no rokas. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 207.*

Abu cēlāju rokām vajadzēja būt saskaņotām, tad darbs gāja no rokas. *Ezera R. Viņas bija trīs. R. 1963, 120.*

«Pie darba, pie darba!.. Nav jau vairs nekas liels atlicis.»

Bet tas «nelielais» nemaz vairs negribēja iet no rokas. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 334.*

Citai ciltij dodat vietu, / Tai, kam darbs kā savējs rūp; / Lai no rokas drīzāk ietu, / Laiks ir sērt, jau rija kūp. *Rainis J. KR, I. R. 1977, 434.*

Kur jau Jurks bija par kalpu un Ieva par kalponi, tur viss gāja no rokas ar skubu vien. *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. R. 1982, 216.*

Paiet laiks — ne īss, ne ilgs, — / Te pie Pakana nāk vilks. / «Skroder, kā iet darbs no rokas? / Vai ar šūšanu tev sokas?» *Plūdonis V. Raksti, II. R. 1975, 247.*

Tur ir arī Reikšāts. Viņš grozās kā spole, un viņam iet no rokas. Viņa pirkstos kā rotādamies šņirkst nazis, gremdējoties tumšbrūnu desu ripuļos un sārtu cūkgurnu mīkstumos, viņš ir uzmanīgs pret pircējiem, bet nopietns, it kā drusku apskaities. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 671.*

Un viss, ko viņa sējusi vai stādījusi, tai gājis no rokas. Labība padevusies vēl raženāka nekā tajās mājās, kur saimniekojuši vīrieši. *Ķuzāne L. Mana Augšzeme stāsta. R. 1970, 93.*

.. viss padevās, viss gāja no rokas, jutos kā feja, kā brīnumdare — dvēselē gaiša, radoša, veicīga. *Luginska R. Menuets un cūkpupas. R. 42.*

.. nav ko skaisties, ja uzņēmies tādu lietu, kas neiet no rokas. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 242.*

Kungam no tā laika, kamēr Dabūtais par zelli, iet visa prece vareni no rokas: vairāk pircēju nekā preces. *Šmits P. X, 396.*

Atdzīvojās tirdzniecība: preces, visu gadu stāvējušas plauktos, ātri gāja no rokas. *Lācis V. KR, IX. R. 1973, 225.*

«Nu, kā labi iet uz rokas, / Kā ar saimniecību sokas?» *Pērsietis. KR, II. R. 1937, 22.*

Viss viņiem gājis uz rokas: tīrumos labi audzis, govis devušas labi piena. *Šmits P. XV, 239.*

Dievs, redzēdams, ka Velnam ar govīm labi uz rokas gāja, gribēja arī sev tās iegādāt. *Šmits P. XIII, 128.*

G r i e t e. [..] Pērn nomira Jānis; šogad nonīka kumeļš; ar citiem lopiem arī kā neiet, tā neiet uz rokas. *Pērsietis. KR, II. R. 1937, 248.*

Sākuši Rīgā tirgoties, gājis tīri brangi uz rokas. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 417.*

«.. Iet jau mums visiem uz roku, brāl... Es pat esmu iesācis tīri no nenieka. Bet tagad arī pašam sava māja, un.. kā man bode piekrauta... Līdz griestiem!» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 348.*

Zābaku veikals arī negāja diezin kā uz roku, jo apkārtnē bij radušies konkurenti. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 451.*

IZLAIST NO ROKĀM kaut ko, kādu. *Ļaut zust kam vērtīgam, noderīgam, nespēt, neprast ko saglabāt, paturēt.*

L e o n t a. [..] Bet var jau būt, ka vēl kas cits atturēja veco Derumu izlaist māju no rokām. *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 278.*

Bet Saknes smaids it kā gribētu teikt: «Jā, nu, brālīt, izlaidi silto vietiņu no rokām!» *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 280.*

.. Jurjānu Andrejs no manis izlūdzās Skrundas krājumu, es to arī izlaižu no rokām, kautrēdamies to vēlāk atprasīt. *Emilis Melngailis. Raksti. R. 1974, 119.*

— .. mans dievs, Kaspars savu mīļāko grāmatu izlaidis no rokām... nav bijis ko uz zoba likt. *Salenieks E. Neizlaid airus no rokām. R. 1975, 226.*

«.. Bet, ja mēs šo ieroci nepieņemam un no tā izvairāmies, tad izlaižam no rokām mūsu pilsētas un zemes pārvaldīšanu..» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 191.*

Viņa [sarunājoties] neizlaida iniciatīvu no savām rokām.. *Krieviņš M. Septiņi pistoles šāvieni spoku stundā. R. 1976, 25.*

.. viņš savai mājai atkal ieguvis labu strādnieku, kuru domāja vairs neizlaist no rokām.. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 537.*

«.. es sastapu daudz labu cilvēku, kurus mēs nedrīkstam izlaist no savām rokām. No tādiem kā Pakalni, Gauženi, Baldiņu māte ar laiku iznāks īsti lietas koki.» *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 106.*

IZMĒĢINĀT (*reti* pamēģināt) ROKU. *Mēģināt ko darīt; pārbaudīt savas spējas, veiksmi, laimi.*

Pēteris skatījās, skatījās, kā to dara [skalo pudeles], tad likās klāt un izmēģināja roku... Nekas, gāja itin brangi... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 61.*

Nezin vai Pēteris neaizbrauca pat Mazam Kapūņam līdz uz kādu tirgu izmēģināt roku solīšanā un dzīvsvara noteikšanā, līdz beidzot sāka jērot uz savu roku. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 313.*

Tovasar Evalds.. izmēģināja roku pļaušanā. *Ķuzāne L. Esmu uzticīgs. R. 1977, 111.*

Dzeja kopš jaunības dienām mani valdzinājusi, kaut arī pats nekad neesmu taisījies izmēģināt roku: šai ziņā, par laimi, biju paškritisks. *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 116.*

Alfrēds Amtmanis-Briedītis mani vairākkārt mudināja izmēģināt roku dramaturģijā, taču toreiz ceļā stājās citi plāni.. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 434.*

Labajā [ezera] pusē gan dzīvoja vairāk mailīšu, bet tomēr roka jāizmēģina, lai nu panākumi kādi būdami. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 348.*

«.. Proti, es gribu izmēģināt roku ar precēšanos.» *Ezeriņš J. Raksti, III. R. 1935, 525.*

Neilgi pēc tam Vārpiņš atkal notecēja pie Bumbura. Bij taču jāapvaicājas par jauno līgumu, bij arī jāizmēģina atkal roka [kāršu spēlē], kas zin, varbūt nāk atkal laime. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 483.*

Un, kad pavakarē Labrencītis nāca jau dūšā, tad nebijās arī no kaušanās; ja pašam nebija izdevības roku izmēģināt, tad kūdīja citus. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 48.*

Vakar vakarā viņš kaimiņu krogā bija auzojis zirgu un nejauši avīzē uzskatījis sludinājumu par Mailītes skolotāja vēli rītdien..

«Joku dēļ pamēģināsim roku!» viņš norunāja ar savu brāli, pavadoni, pārgulēja turpat krogā pa nakti un vēlamā dienā noliktajā laikā ieradās kaķeniešu pagastnamā kā trešais kandidāts. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 81.*

— Pamēģini tu roku ar mūsu bālo grēfieni, — viņš noteica. — Tu esi vairāk študierēts, tādu viņa tikai gaida. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 120.*

IZSLĪDĒT NO ROKĀM *3. pers. Saka, ja pamazām zūd kas vērtīgs, tuvs, dārgs.*

Gan viņš bij mēģinājis iegūt kādu lauku māju, bet — uzticoties laikam pārāk citiem — tā viņam bij izslīdējusi kaut kādā ziņā no rokām. *Kaudzītes M. Atmiņas no «tautiskā laikmeta» un viņa lielākiem aizgājušiem darbiniekiem, II. Cēsīs—Rīgā 1924, 297.*

.. [Ede] ar izbailēm juta, ka nauda no viņas rokām izslīd brīnum ātri. *Kalniņš J. Andrejs Pumpurs. R. 1964, 345.*

Reportieris. [..] Cik nepatīkami, piecdesmit metru pirms finiša, un uzvara izslīd no rokām. *Saulītis B. KR, VI. R. 1977, 156.*

Drīkstēja cerēt [piedalīties sacīkstēs], bet te nu šī cerība [skolā saņemtā divnieka dēļ] slīdēja ārā no rokām. *Kalndruva M. Tīrumā. R. 1963, 260.*

.. viņš bija zaudētājs, viņa lolojums [Velta] izslīdēja no rokām.. Apziņa, ka nevar ar savu personību vairs saistīt sievieti pie sevis, dziļi pazemoja jauno vīrieti. *Lācis V. KR, IX. R. 1973, 47.*

Jo tālāk, jo grūtāk kontrolēt, rodas arvien vairāk blakus ietekmju, bērns it kā izslīd no rokām un acīm. *Dripe A. Bet kā ar meitenēm? R. 1978, 180.*

— .. Man manta slīd no rokām ārā. *Kalve A. Vēja kaņepes. R. 1973, 79.*

IZRAUT (raut) NO ROKĀM kādam kaut ko *sar. Iegūt kādu vērtību sev, atņemot to kādam citam, pasteidzoties pirmajam to nopirkt.*

No viņas [Latviešu biedrības] rokām vajagot izraut Latviešu amatnieku palīdzības biedrības krājaizdevu kasi. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 544.*

— .. Šī zeme ir mūsu — neviens to mums vairs neizraus no rokām. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 443.*

— Draņķīgs mums tas caurums ir, jūs jau paši redzat. Bet ja esat ar mieru... Par pieci lati gan tagad daudz labāku nekur nevar dabūt. Dzīvokļus cits citam rauj no rokām. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 297.*

Jo zāģmateriāli vajadzīgi ne tikai pašiem, bet brauc pircēji arī no Rīgas un pat greizu dēļa galu rautin izrauj no rokām. *Lapsa J. LM 1973, 11. nr. 6.*

.. bija grāmatas, kuras tika rautas izdevējiem no rokām un dažos mēnešos izgāja 10 un vairāk tūkstošu eksemplāros. *Skalbe K. — Latviešu literatūras kritika, II. R. 1956, 650.*

KĀ BEZ ROKĀM. *1. Saka, ja trūkst kā ļoti nepieciešama, vajadzīga.*

Vai izdosies labi noganīt?.. Un vai būs labs ganu suns... Bez laba suņa kā bez rokām... *Vanags J. Meža dziesma. R. 1976, 145.*

— .. Fronte, paldies Dievam, pārgāja pāri gandrīz nemanot, bet es biju palicis bez zirga. Tik dzidrs, saulains rudens kā nezin kad, bet es tikpat kā bez rokām. Ko iesāksi bez zirga?.. Rudzi būtu jāsēj, zeme jāapar, labība jāsaved mājās, kartupeļi jānoņem... *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 497—498.*

— .. Laukos bez vīrieša — lai dies pasarg! Kā bez rokām! *Upmale V. Mežkroga gravīras. R. 1982, 96.*

Kad viņam trūka Pētera pakalpības un gādības, viņš jutās kā bez rokām un kājām. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 222.*

2. Gļēvi, nemākulīgi, neveikli, tūļīgi. Sk. arī KĀ BEZ NAGIEM.

«.. ko jūs tur ejat un strādājat, kad uz jums nevar palaisties? — itin kā bez rokām!» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 390.*

Daudz labāk neklājās arī Ortrudei, kurai tāpat nebija nekādas prašanas [kulinārijas mākslā], un tā darīja visu tik vārīgi kā bez roku. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 401.*

Nikolīna visu dienu strādāja kā bez rokām, darbs neveicās, un Purava vairākkārt aizrādīja, ka fabrikā nav jāguļ, bet jāstrādā.. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 88.*

— Čuguna gabalu uzsvieda sev uz kājas. Strādā kā bez pirkstiem! *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 227.*

KĀ LABĀ ROKA. *Saka par cilvēku, kas dzīvē ir ļoti uzticams, noderīgs, neatsverams palīgs.*

«Vai nu es viņam ko žēlošu vai liegšu. Bij man kā labā roka. Paklausīgs uz vārda. Ja jau viņu kur aizsūtīja, ja tik bij pa spēkam, izdarīja kā lielu lielais.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 190.*

O, Agnese jau dažā labā darbā mātei bij tikpat kā labā roka. *Jaunsudrabiņš J. KR, IX. R. 1983, 322.*

«Trūkst Annas mājās — trūkst pašai kā labās rokas,» Vārpiņiete žēlojās. «Būtu viņa mājā, varētu pati arī uz puikām mest labāk aci..» *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 475.*

KRIST kāda ROKĀS. *1. Nonākt kāda varā.*

Tomēr vēlāk, kā daždien cilvēkam, tam [Jānim] nebija nekāda prieka krist nežēlīgā lielkunga rokās un — saņemt visbargāko sodu. *Pērsietis. KR, II. R. 1937, 307.*

Hugo Langermanis krīt blēžu rokās, viņš paliek bez naudas un arī bez mašīnas, bet Golubovskis par to daudz neuztraucas — Langermaņa tēvs ir goda vīrs, viņš atdos. *Kolbergs A. Kriminālliета trijām dienām. R. 1977, 182.*

Mirt klajā laukā vientuļās mokās,/ Tik nekrist cilvēku negantās rokās. *Rainis J. KR, I. R. 1977, 276.*

.. pat tuvāko sētu ļaudis, kas, vasaras darbos aizņemti, laikus nepamanīja briesmas, tagad bija spiesti bēguļot uz Raktes pusi, lai nekristu naidnieku rokās. *Purs L. Degošais pilskalns. R. 1972, 187.*

2. Tikt ieņemtam bruņotā cīņā.

Kad Jelgava krita vācu rokās, Gobas atraitne likvidēja pilsētā veikalu un pārnāca dzīvot uz zemēm Mauriņos pie krusttēva. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 330—331.*

Kurā katrā brīdī Rīgai vajadzēja krist vāciešu rokās. Ienaidnieka neatvairāmā ēna pilsētai tuvojās kā briesmīga nelaime. *Rudzītis M. Raksti, II. R. 1979, 47.*

KRIST NO ROKĀM ĀRĀ *3. pers. Saka, ja kādu iemeslu dēļ darbs neveicas.*

Tā drusku pagrūtāki ar Zilberu gāja otrā rītā pēc iemešanas, tad lielais drosonis bija sagrabējis kā vecs tabakas pūslis; darbs viņam krita no rokām ārā... *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 179.*

Un, kad nav laba garastāvokļa, tad arī nekas nevedas, darbs krīt no rokām ārā. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 186.*

Viss viņai krīt no rokām ārā, līdz mātes pārnākšanai no slimnīcas valda lielo Baiļu laiks. *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 277.*

Ja viņa dzied un vēl Štrausu, tad Anhelīna ir uztraukta, un, ja ir uztraukta, tad viss veļas no rokām ārā. *Dzene L. Labais mūžs. R. 1964, 197.*

LABĀ ROKA *sar. Kāda (parasti augstāk stāvošas personas) tuvākais palīgs, uzticības persona.*

Un viss tas nāca tik ātri, tik piepeši, pat barona «labā roka», tikpat ienīdētais kā bijātais skrīvera lielskungs, no tam nekā nezināja. *Māteru Juris. KR, II. R. 1924, 6.*

Tas bija vecs jūrasbraucējs, tagad Dāvida labā roka un pasūtāmais, vīrs visam. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 37.*

Kas tad bija tāds meistars? Kungiem labā roka, sulainis un vagars vienā reizē. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 589.*

Man darbs patika, es ātri visu aptvēru, un direktors mani sāka dēvēt par savu labo roku, bet rūpnīcas ļaudis jokojoties mani saukāja par cerberu. *Baugis P. Cilvēki pie ūdeņiem. R. 1961, 47.*

Viņš bija informēts par katru, kas ieiet pie Džonsona, tā sakot — bija kļuvis apriņķa ārsta labā roka, bez pieklauvēšanas jebkurā brīdī drīkstēja ieiet priekšnieka kabinetā. *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 29.*

Kas Briedis par uzticības vīru un labo roku, vienkārši sīks, nenozīmīgs darba pārraugs. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 137.*

Sākumā viņš gan atrunājās, aizbildinādamies ar pieredzes trūkumu, bet, neatlaidīgi lūgts, beigās ļāvās pierunāties un sāka strādāt ar tādu aizrautību, ka īsā laikā kļuva par priekšsēdētāja labo roku visās lietās. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 297.*

Mangulis, kurš Baložu krogā jau otro gadu kalpoja un uz kuru krodziniece kā uz savu labo roku varēja palaisties, aizvēra atkal vārtiņus un aizgāja. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 34.*

«.. gribu būt tava labā roka, kas veic tos darbus, kurus tu pats ar savām divām rokām nespēsi.» *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 59.*

LAIMĪGA ROKA ir kādam. *Saka, ja kādam īpaši veicas ar kaut ko, laimējas.*

Tad mēs sākam braukt, bet runīgais sanitārs, sēdēdams man blakus, runā un stāsta par savu lazareti un viņas vecāko ārstu, kam operācijās esot varen laimīga roka. *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 183.*

.. tomēr vairāk viņš gan šmaucot čigānus un žīdus nekā tie viņu, un tāda laimīga roka viņam bijusi arī šodien: ne jau velti viņu daudzinot par.. labāko mītnieku visā apgabalā.. *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 342.*

Es prasu: vai tad neizauga laba aita? Izaugusi gan. Es saku: uz lopiem tev vispār laimīga roka. Pašas govs ar brīnum pienīga. *Belševica V. Nelaime mājās. R. 1979, 55.*

— Cel, ka tev saka! Tur taču ir zivis. Redzi, kā sitas! Tev laimīga roka. Nu vismaz pagasta vecim cienasts iznāks. *Liepiņš J. Nedariet pāri. R. 1971, 52.*

Izteikts raksturotājs ar jauku humora izjūtu un spilgtu skatuves «nervu» ir P. Liepiņš. Liekas, viņam ir laimīga roka: kurai lomai viņš ķeras klāt, tā atklājas. *Hausmanis V. LM 1971, 24. nr. 12.*

LAIST NO ROKĀM (rokas) ĀRĀ (LAUKĀ, PROM) kaut ko. *Atteikties no kaut kā, dot projām, iztērēt (naudu), pārdot ko.*

— Tad iepriekš biji laikam kādā zagtā zirgā iecēlies, kuru steigšus nācās laist no rokām ārā? *Janševskis J. KR, VII. R. 1933, 1288.*

— Dandēns savas gleznas nepārdeva; ja kādu laida no rokām ārā, tad tikai kā dāvinājumu. *Liepiņš J. Nedariet pāri. R. 1971, 93.*

Ar Lugažu laukumu man jau vecas saistības, jo tur savā laikā mans tēvs stāvējis pie ratiņu vezuma Miķeļa tirgū, laizdams no rokas prom zeltenēm un saimniecēm vienu linu vērpjamo pēc otra. *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 539.*

J u r i s. [..] Vecie latviešu amatnieki, tie tev neko no rokām ārā nelaida, kamēr nebija nostrādāts, ka pašam prieks.. *Priede G. K 1974, 2. nr. 18.*

Kad trūkums bija klāt, tad Fricis laida savas skolas grāmatas pa puscenai no rokas un ņēma no grāmatu tirgotāja jaunas uz rēķina.. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 415.*

Prātu nomāca rūpes par mēbelēm un citu mantu, ko tik sekmīgi bija izdevies iegūt pagājušo ziemu: vai kaut kas vēl saglabājies, jeb vai Emīlija visu būs laidusi no rokas? *Lācis V. KR, XIV. R. 1975, 144.*

Uz precēšanos tā bija kāra uz negala, bet citādi sīksta un naudu neparko nelaida no rokām laukā. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 253.*

Kaimiņi un pušelnieki krusttēvu pazina kā sīkstu cilvēku, kurš lēti nelaida graša no pirkstiem laukā. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 322.*

LAUZĪT ROKAS. *Būt izmisumā, ļoti bēdāties.*

Laura istabā vai rokas lauzīja: Saulītis ar visiem zābakiem iekritis viņas gultā. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 193.*

Viņam jādodas vēlreiz kaujā, viņš nevar, rokas lauzīdams, stāvēt pie mīļotās meitenes gultas un nopūsties. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 412.*

Toties jaunajai Hercmanietei, kura pēc tēva nāves bija vienīgā mantiniece mājai ar visu bodi, bija vēl taustāmāks pamats plēst matus un lauzīt rokas. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 27.*

Bezspēcīgā izmisumā lauzīja rokas krievu demokrātiskā inteliģence.. *Jansons-Brauns J. — Latviešu literatūras kritika, II. R. 1956, 927.*

LIKT ROKU UZ SIRDS. *Dedzīgi apliecināt savu vārdu patiesīgumu; būt pavisam godīgam (kaut ko sakot).*

.. likdami roku sev uz sirds un Dievu un velnu minēdami, galvoja un dievojās, ka viņiem tagad esot kāds tik labs kumeliņš.. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 253.*

Roku uz sirds likdams, viņš var teikt, ka uz baznīcu bija nācis ar vislabāko nodomu.. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 114.*

Brīdi klusējis, viņš man jautāja, vai tas patiesi tā arī esot — vai es, roku uz sirds liekot, varot apzvērēt pie visa, kas man svēts, ka tas mats matā esot patiesība.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 393.*

Godīgi, roku uz sirds liekot, varam teikt, ka bērnu literatūra tieši pēdējos gados mums kļuvusi krietni vien vērīgāka tieši pret estētisko audzināšanu.. *Saulītis B. KR, VI. R. 1977, 330.*

Un vēl, liekot roku uz sirds un runājot godīgi, jāatzīst taču, ka mūsu romānu rakstniecībā pilnīgi trūkst eksperimentu. *Skujiņš Z. Zibens locīšana. R. 1978, 71.*

«Nu, lielskungs, tur nu es varu roku likt uz sirds! Krietnāku cilvēku par to jūs neatradīsat.» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 334.*

— .. Es nevaru likt roku uz sirds un apliecināt, ka toreiz un toreiz viss uz mata tā bijis, kā tagad man tas izliekas. *Upīts A. KR, XXI. R. 1952, 887.*

— Lieku roku uz sirds. Klusēšu kā kaps. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 107.*

LŪGT (izlūgties) sievietes ROKU (*retāk* pēc rokas). *Lūgt (vecākiem) atļauju precēt meitu; bildināt.*

«Jārunā ar Marijas tēvu. Jālūdz viņa meitas roka,» viņš nolemj. *Rutku Tēvs. Sumpurņu ciems. R. 1981, 107.*

«.. Tu raksti tūliņ manam tēvam un skaidri un gaiši lūdz viņam manu roku, reizē izsacīdams ciešu vēlēšanos, ka kāzām jābūt jau pa Lieldienām.» *Janševskis J. KR, XIII—XIV. R. 1933, 249.*

— .. Kad Mikolajs man atzinās, ka ieskatījies Agnesē, es uzreiz nodomāju, lai tur vai kas, bet noskatījis viņš ir pareizi. Tad nu tagad viņš ir atbraucis jums lūgt Agneses roku.. *Stankevičs A. Šuvējiņa. R. 1976, 45.*

Saka nu Pēteris, noliekdamies un noskūpstīdams kungam roku:

— Tad es Lušķi ņemu, bet vēl es runāšu ar viņu pašu.

— Jā, jā, mīļais. Bildini viņu un lūdz viņas roku. *Janševskis J. Līgava, I. R. 1931, 275.*

— Jūs zināt, kā viņš apprecējās? Jāņu naktī pirmoreiz ieraudzīja, bet no rīta jau lūdza roku. *Kolbergs A. Kriminālliета trijām dienām. R. 1977, 101.*

«Kad būšu nodibinājis savu stāvokli, tad atgriezīšos pie jums un izlūgšos viņas roku.» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 89.*

Viņš aizbrauca viens pats, lai no Elvīras vecākiem izlūgtos viņas roku. *Jaunsudrabiņš J. KR, IX. R. 1983, 207.*

Māliņa bija jauns, glīts un paskolots skuķis. Pēc viņas rokas bija lūguši daudzi ievērojami apkārtnes vīri.. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 212.*

Nagaiņa viltībai bija arī sekas, jo Sausais drīz vien lūdza pēc Valentīnas rokas. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 85.*

Diplomāts. [..] Lūk, ko tu saki, / Kad mūsu staltais princis turpu jātu / Un izlūgtos pēc viņas [Dzelzs jaunavas] dzelzu rokas? *Aspazija. Sidraba šķidrauts. R. 1966, 55.*

MAZGĀT ROKAS NEVAINĪBĀ. *Taisnoties, neuzskatīt sevi par vainīgu; liekulīgi vairīties no atbildības.*

Tad man ienāca prātā bībeles vārdi — «un viņš [Poncijs Pilāts] mazgāja savas rokas nevainībā». *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 581.*

Kā zināms, vēlāk Poncijs Pilāts mazgāja rokas nevainībā, apgalvodams, ka ne jau viņš, bet jūdu priesteri tā gribējuši. *Krieviņš M. Septiņi pistoles šāvieni spoku stundā. R. 1976, 140.*

— .. Paklausies, Ainār Putekli, neesi jezuīts, kas vienmēr vaino citus, — viņu ordeņa dibinātājs īstenībā nebija Ignācijs Loijola, bet Poncijs Pilāts tai brīdī, kad šis mazgāja rokas nevainībā. *Lāms V. Tava valstība. R. 1978, 112.*

Pret Pēteri pagriezies, mācītājs.. svinīgi noteica:

— Es mazgāju savas rokas nevainībā. Glābēja roku es sniedzu tavai dvēselei. Ja tavs spītīgais prāts to noraida, nes tālāk atbildību pats. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 303.*

Vai kāds gan varēja iedomāties, ka taisni viņš [Vairogs] bija galvenais vainīgais? Bet kā viņš prata mazgāt rokas nevainībā! *Zariņš K. Spīganas purvā. R. 1981, 152.*

Pats var mazgāt rokas nevainībā — es jau to neliku darīt... es jau nemaz nezināju... *Avotiņa D. Nenogaliniet stirnu... R. 1970, 40.*

.. viņa nekā nav devusi, viņai nekā nevar pierādīt, viņa mazgā rokas nevainībā. *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 85.*

— .. Brīdinājis esmu un mazgāju rokas nevainībā. *Kalve A. Tveice jūlijā. R. 1976, 155.*

NAV ar PLIKU ROKU ŅEMAMS *retāk 1. un 2. pers., sar.* *Saka, ja kāds ir ļoti attapīgs, gudrs, daudz pieredzējis, viltīgs.*

Cinne nomanīja, ka šī te nav pliku roku ņemama. Tā mācēja ķert uz vārdiem. Un nemaz nekautrējās ne no viņa pagonām ar zvaigznīti, ne no duramā. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 821.*

Robertsons klusībā nopukojās par kapteiņa Džefrisa atjautību. Tas acīm redzami bija piedzīvojis vecis un ne ar pliku roku ņemams. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 451.*

— Ē, tas nav ar pliku roku ņemams. Jau saostījies dažādas gudrības. *Salenieks E. Roberts Zalāns. R. 1958, 294.*

Bet puisis nav ar pliku roku ņemams: kad ķērāji sabrukuši istabā — šī jau tukša. *Salenieks E. Otrais mētelis šūts no ielāpiem. R. 1969, 56.*

Tikai tukši lielībnieki sev piedēvē absolūtu drošsiržu slavu. Dažreiz šaubies, vai trieciens izdosies, jo ienaidnieks, kā saka, arī nav ar pliku roku ņemams. *Muižnieks I. Fabulas un stāsti. R. 1959, 142.*

Tomēr Plida no tā laika, kamēr viņa Jānis Rīgā tikpat kā pats par mājas «un pūrmaņa šeptes» īpašnieku, nebija vairs ar pliku roku ņemams. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 260.*

Cilvēks, kam sava tinte, nebija vis vairs ar pliku roku ņemams. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 128.*

— Abas reizes prašņāja mani.. Es neesmu pliku roku ņemams, nezināšu, ko šim teikt. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 16.*

— Nu, abi jūs nebijāt vis ar pliku roku ņemami! Galvas niķu pilnas... *Poruks J. Reālisma stāsti. R. 1953, 216.*

.. uzmanību pret uzmanību, viltu pret viltu, šie puiši nebija ar kailu roku ņemami. *Lācis V. KR, VIII. R. 1973, 458.*

Tomēr neizdevās. Skuķis nebija ar pliku roku paņemams. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 27.*

— Viņu tu ar pliku roku nepaņemsi. Tāds tev zaķi no sila izrunās pat tad, ja tai silā nekad neviens zaķis nav manīts. *Kalniņš J. Andrejs Pumpurs. R. 1964, 177.*

NEPAKUSTINĀT (nekustināt) ROKAS. *Nestrādāt, nekā nedarīt.*

— .. Slaisti! Pirms svilpes roku nepakustinās. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 208.*

Tagad nu redzam kā uz delnas: darbā vien gudro, kā tikt vieglāk cauri, rokas nepakustinot, uz citu rēķina. *Zariņš M. Vienas vasaras stāsti. R. 1975, 72.*

.. it kā tas būtu grēks — priekš darba devēja vēl roku pakustināt, vismaz nolikt lietu savā vietā. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 405.*

«Ak tā! Kad cits ir nelietis un nevīža, tad tev tūliņ tas jādara pakaļ? Kad cits vairs nevīžo rokas kustināt...» *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 82.*

NĒSĀT (NEST) vai UZ ROKĀM kādu. *Ar lielu mīlestību, īpašu uzmanību izturēties pret kādu; lutināt kādu.*

«.. Mīlējiet viens otru, mani bērniņi, nēsājiet viens otru uz rokām.» *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 138.*

Ieva viņam bija pieglaudusēs, un tad viņš zvērēja to nēsāt vai uz rokām, to mīlēt un atkal mīlēt. *Poruks J. Stāsti. R. 1959, 133.*

Liepam jauna, skaista sieva, vīrs viņu tepat vai uz rokām nēsā — visu pusvasaru, kā viņi apprecējušies. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 574.*

— Tev arī gribētos satikt tādu sapņu princi — skaistu, ļoti bagātu, un, protams, lai tas tevi nēsātu uz rokām, — Dace pazobojās. *Ērgle Z. Bez piecām minūtēm pieauguši. R. 1983, 37.*

Viņu prāts tapa pildīts katrā lietā un katrs viņu vārds uzklausīts ar godbijību. Drīz viņi nomanīja, ka viņus visi uz rokām nēsā, un nojēdza, kamdēļ viņi uzlūgti godībās. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 30.*

.. viņa [Grota] romantisko pantu dēļ klausītājas viņu nēsā vai uz rokām. *Niedre J. — Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku. R. 1970, 117.*

Tieši par to [par prasmi tikt pie naudas] jau viņu nēsā uz rokām.. *Lapsa J. Atspīdumi ūdenī un citur. R. 1974, 25.*

«.. Cienīgstēvs, jūs esat tik žēlīgs, jums es uzticu, ka sen es viņu mīlēju un visu mūžu viņu uz rokām nestu, ja viņa taptu mana sieva.» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 242.*

«Es domāju, Alberts būs labs vīrs.. Viņš mani mīl. Viņš izpildīs visas manas vēlēšanās, nesīs mani uz rokām.» *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 51.*

«Mēs darīsim visu, ko tu liksi... Mēs tevi uz rokām nesīsim!...» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 496.*

Nu tēvs pamāti vai uz rokām auklēja, katru vēlējumu no acīm nolasīja. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 71.*

NODOT kāda ROKĀS kaut ko, kādu. *Nodot kāda ziņā, rīcībā, varā.*

Nu viņa bija Virpuķu īstā un vienīgā gruntniece un aizbildņi visu gādību un atbildību par māju un mantu nodeva viņas rokās. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 133.*

Ādolfs Alunāns viegli panāca savu mērķi, bez vārda runas tika pieņemts par teātra direktoru un viņa rokās nodota va tālākā latviešu teātra rīcība. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 511.*

Tev jāsaprot, ka katrs, kas kauču pusvārdā izsaka piekrišanu vai simpātijas Bizantijas maldu kristībai, nekavējoties nododams svētās inkvizīcijas ierēdņu rokās kā Dieva valstības ienaidnieks. *Zariņš M. Vienas vasaras stāsti. R. 1975, 181.*

«Tādi runātāji jādod Kutuzovam [policijas priekšniekam] rokā, lai liek aiz restēm!» *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 45.*

NOĶERT (pieķert, NOTVERT) PIE (AIZ) ROKAS kādu. *Pārsteigt kādu nosodāmas, neatļautas rīcības laikā, iegūt tiešus pierādījumus.*

.. noziedznieks negaida, lai viņu noķer pie rokas. *Saulītis B. Sajukums. R. 1969, 111.*

Feļa vairākas reizes ir nosmēlusi krējumu no manām kannām. Vienreiz pie rokas noķēru. *Upmale V. LM 1980, 2. nr. 11.*

— Kā tu to vari pierādīt?.. Vai tu mani esi noķēris aiz rokas pie tiem zagļa darbiem? *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 120.*

Aiz rokas nenoķēra — tas nozīmē, ka arī vainīgi nav. *Vaidars T. Ragu mūzika. R. 1972, 147.*

.. kamēr burvi tas pats pie rokas nebija pieķēris, tas nevarēja tai uzbrukt. *Leimane I. Vilkaču mantiniece. R. 1943, 99.*

Tās bija banku likšanas, ko organizēja Mikus, lai ārstētu baltrocīšus un viņu barvedi Eidi. Visi to labi zināja, bet kādam pierādīt vai pie rokas pieķert neizdevās, arī skolotājam ne. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 64.*

Zagšanā gan viņu neviens pie rokas nebija notvēris, bet valodas klīda, ka tam pašam Kravalim izkulstītos linus no kula pievācis viņš.. *Laganovskis J. Ciemos pie Izidora. R. 1970, 36.*

NOLAIST ROKAS. *Grūtā situācijā pārstāt aktīvi darboties, pakļauties bezcerībai.*

«.. Kur jāpieliek visi spēki un jādara kas, viņš nolaiž rokas: lai nāk pār manu galvu kas nākdams!» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 71.*

Bet man vēl bija drosme, ticība rītdienai. Daudzi jau bija rokas nolaiduši. *Greste J. ... kā dzeņa vēders. R. 1977, 149.*

.. Slaidiņā pamodās spītība: izturēt, cik vien ilgi būs vajadzīgs. Nolaist rokas un bēgt jau varēja. Viņš paliks.. *Kalve A. Sarkans āboliņa lauks. R. 1971, 132.*

Lai cik satriekts bija Kristjāns Pētertāle par to, kas notika Norās, viņš tomēr lūkojās uz priekšu. Viņš nu nebija tas vīrs, kas padevīgi nolaiž rokas. *Kaijaks V. Bailes. R. 1977, 185.*

— Un, ja arī noņems zaldātos, — sacīja Jūlijs tēvam, ķerdamies atkal pie lielā vesera, — es tādēļ rokas nenolaidīšu. *Paegle L. Stāsti jaunatnei. R. 1954, 56.*

Grūtos brīžos nekad neesmu bezspēkā nolaidis rokas, bet jau bērnības dienās allaž meklēju izeju. Un izeju atradu arī toreiz. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 55.*

Bet kam šodien ir viegli. Galvenais — nenolaist rokas, izturēt. *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 122.*

Un tad nu gan rādās pienācis tāds brīdis, kad tev vienkārši gribas nolaist rokas un aiziet prom no šī darba.. *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 72.*

.. Pudiķis nebūt nebija tas vīrs, kas bezspēcīgi nokar rokas, lai lietas iet kā iedamas. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 280.*

NONĀKT (nākt; NOKĻŪT) kāda ROKĀS *3. pers. Būt, atrasties kāda ziņā, rīcībā, varā.*

— Bet vai jūs esat dzirdējuši par profesora Filatova slavenajām plastikas operācijām? Ja būtu nonākuši viņa rokās, no jūsu ievainojuma nepaliktu ne zīmes. *Muižnieks I. Fabulas un stāsti. R. 1959, 143.*

Upīts vadīja «Domas» līdz 1930. gadam, kad meņševiki Andreju Upīti no «Domām» padzina, un tad «Domas» nonāca meņševiku rokās un kļuva par reakcionāru izdevumu. *Grigulis A. — Latviešu literatūras kritika, IV, 1. R. 1960, 27.*

«.. Sproģi nāks laba vīra rokās, kam savi prāvi sūdāji un maizes kā pelavas.» *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 14.*

Nesen Jums aizsūtīju dažus savus dzejoļus. Nevēlos, lai tie nāktu nesimpātisku ļaužu rokās [atklātnē T. Zeifertam]. *Kalniņš J. (Mākonis). Mana pārgalvīgā dzīves dziesma. R. 1973, 343.*

«Caur pārskatīšanos viņai nācis rokās citai personai nodomāts ielūgums...» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 267.*

Viņi abi ar Valgu esot gādājuši par to, lai neviena Spodra vēstule nenokļūtu manās rokās. *Jaunsudrabiņš J. Vēja ziedi. R. 1959, 149.*

NOPLĀTĪT (plātīt) ROKAS. *Atzīt savu nespēju ko darīt, līdzēt; paust neziņu, nesapratni, izbrīnu.*

Sīlis nevarēja aizmirst gadījumu, kad viņa labi sazēlušo miežu lauku izbradāja barona mednieki. Bet viņam atlika tikai rokas noplātīt, jo tā bija ievests līgumā, ka barons var uz viņa zemes medīt, kā grib, un atlīdzību par zaudējumiem noteikt pats. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 226.*

«Trejmeitiņas» kļūst par tādu «kases gabalu», kas tālu pārspēj visu līdz tam Smiļģa sniegto: apmeklētāju pieplūdums ir tik liels, ka policija sāk iebilst pret ļaužu pārliecīgo drūzmēšanos Lāčplēša ielā, tālab teātra administratoriem atliek noplātīt rokas un teikt: «Esiet tik laipni, vediet viņus uz kādu citu teātri vai uz kino, tur jums pasacīs paldies...» *Grēviņš V. Eduards Smiļģis. R. 1956, 37.*

— .. lai viņa pakaras, pirms vēl tas bandu bērns nācis pasaulē par kaunu un apsmieklu.

Preimaniete rokas vien noplātīja.

— Nu vai tā ir gudra cilvēka valoda! *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 309.*

Skolotāji nevar [panākt, lai Uļģis būtu sekmīgs], vecāki nevar, direktors Ritiņš un mācību pārzine tikai rokas plāta, bet man jāvar.. *Indrāne I. Aisma. R. 1980, 72.*

NO ROKAS *sar. Pašam, bez citu starpniecības (pārdot, pirkt, tirgoties).*

— Būtu tu redzējis, kā tie vācu laikā spekulēja ar zivīm! Pēdējo asaku aizšmugulēja uz Rīgu un pārdeva no rokas.. *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 79.*

Skropstas viņai bija skaistas: garas, biezas un dabiski uzliektas, bet, kad uzklāja to vācu tušu, ko vasarā palaimējās nopirkt frizētavā no rokas, pat lietpratējam grūti atšķirt — mākslīgas kas mākslīgas. *Luginska R. Menuets un cūkpupas. R. 1979, 155.*

Viņš [gleznotājs] bija pārdevis savus darbus pa labi un pa kreisi, dažus ar salona starpniecību, bet vairumu tāpat no rokas. *Saulītis B. Līdz pēdējai taisnei. R. 1963, 211.*

Uz visiem jautājumiem diezgan simpātiska pārdevēja.. atbildēja apstiprinoši un piedāvāja instruktorei skaistus igauņu lakatus, kādus Rīgā varot dabūt tikai «no rokas». *Laganovskis J. Ciemos pie Izidora. R. 1970, 120.*

Jādzer līdzi pašdarināts degvīns un jāskatās caur pirkstiem, kad vedēji šo un to tomēr palaiž no rokas. *Upīts A. Pērkona pievārtē. R. 1950, 90.*

— .. Un pirmos kliņģerus arī mūsu «beķeris» ātri vien esot aizlaidis no rokas, — kā dzird, kapeikas kliņģerus par grasi. Vēlāk gan cenu turējis riktīgu, bet tad pircēji nenākuši. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 311.*

NO ROKAS MUTĒ *parasti savienojumā ar* dzīvot. *Bez ietaupījumiem, rezervēm, trūcīgi, apmierinot minimālās vajadzības.*

Un kāds tad nu arī zvejniekam tas krājums var būt? Jādzīvo, jāsak, kā rokpelnim: no rokas mutē. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 20.*

«Tāda pat atraitne kā es,» viņa stāsta. «Tāpat vīrs mirdams neko nav atstājis, un nu dzīvo no rokas mutē.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 527.*

— Bet, mācītāja kungs, — Līze atrunājās, — mēs esam nabaga ļaužu, dzīvojam no rokas mutē. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 179.*

Vai visi šā nama iemītnieki dzīvoja, kā saka, no rokas mutē, labi pazina bezdarba sūrumu, zināja, kas ir izsalkums. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 78.*

Kad tēvamāsa ņēma mani un brāli savā aizsardzībā, viņa gan mācīja turēties budžeta robežās, bet tas jau bija par vēlu, šai ziņā laikam esmu atsities Ores krusttēvā: no rokas mutē.. *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 77.*

Bija steidzīgi jāatjauno vecas lugas, lai segtu deficītu. Ne pie kā liela un jauna tik drīz nevarēja ķerties. Bija jādzīvo «no rokas mutē». *Freinbergs K. Kopā ar Raini. R. 1974, 30.*

Joprojām scenāriju redkolēģija strādā pēc principa no rokas mutē, bez rezervēm, bez atelpas, bez iespējām apsvērt, kas no lielā uzdevumu skaita svarīgākais. *LM 1974, 6. nr. 2.*

NO ROKAS ROKĀ. *Saka, ja cits no cita kaut ko dabū, ja mainās īpašnieki, stāvokļa noteicēji.*

Veidenbauma necenzēto dzejoļu burtnīcas toreiz gāja no rokas rokā, kā uguns, kas nozagta dieviem. *Skalbe K. Varavīksne. R. 1969, 55.*

— .. Dzimtnieki — bet tāpat visi dzīvotāji nebūs. Gan jau redzēsi, sāks tās mājas staigāt no rokas rokā. Kalnazarēns — domā, tas noturēs? *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 394.*

Ej sazini, kam kuro dienu ticēt, jo vara Harkovā iet no rokas rokā. *Ķuzāne L. Zodiaka loks. R. 1975, 36.*

Mazais ciems gāja no rokas rokā, kamēr beidzot ienaidnieks mūsu bataljonu saskaldīja uz pusēm. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 346.*

ŅEMT (saņemt, pārņemt) SAVĀS ROKĀS kaut ko. *Sākt ko pārzināt, kārtot, noteikt, pārņemt vadību, ņemt savā aizbildniecībā.*

— Tu, Andr, to būšanu tūliņ ņem savās rokās, — Mārtiņš piekodināja. — Vāczemnieku spalā un to kalnu ar visām usnām augšā. Redzēsi, kādas auzas tev tur augs! *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 326.*

— .. Es to lietu ņemšu savās rokās un sarīkošu tev tādu jubileju, ka visi apskaudīs. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 172.*

«Es pa šo pusi neesmu kuģojis, vēl naktī un bez kartes. Ņem vadību savās rokās, esi te braukājis, tev tālbraucēja tiesības...» *Talcis Ā. Sūrie vēji. R. 1974, 63.*

Pie tam Minnai ir tā sevišķīgā daba, kas tūdaļ lūko otra cilvēka dzīvi ņemt savās rokās, lai varētu izviļāt pēc pašas prāta kā mīklas kukuli. Dari tā un nedari šitā! *Ķuzāne L. K 1984, 9. nr. 77.*

Kamēr Paipals meklēja piemērotus vārdus, prokurors ņēma visu savās rokās. *Kalve A. Sarkans āboliņa lauks. R. 1971, 218.*

— Patiešām, miers pasaulē tiks saglabāts, jo tautas pašas tā pasargāšanu ir ņēmušas savās rokās! *Upīts A. Rudens zelmenis. R. 1970, 167.*

Akmentiņš. [..] tāda, lūk, ir tā partija, kura domā saņemt valsts varu savās rokās. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 413.*

— Ej nu gaisos, ko klaigā! — pēkšņi atsaucās pārsteigtais Alfons, bīdamies, ka visu mājas varu nesaņem sieva savās rokās. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 225.*

Šiliņš taisījās jau saņemt savās rokās biedrības vadību.., bet Kazaks Dalbs.. nemaz nedomāja pielaist jauno valdi pie darbības. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 579.*

.. plukatas un nelgas, ar vārdu sakot, nekaunīgie aitas galvas iekundzējoties, saņemot visus sadzīves labumus savās rokās. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 374.*

«.. mums.. jāpārņem savās rokās pilsētas lāde, tiesas, nodokļi, muita.» *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 187.*

Patiesi ir pēdējais laiks, lai [pie viesību galda] klusētāju Ievu ņemtu savās rokās tik brašs puisis kā Vīranauda un tikmēr jokotu, kamēr Ieva tomēr pasmaidītu.. *Zigmonte D. Jūras vārti. R. 1960, 78.*

PA ROKU GALAM. *1. biežāk savienojumā ar darb. vārdiem* sviest, mest. *Kur pagadās.*

— Ar ko tad šis šaus, ja revolveri aizsvieda pa roku galam. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 105.*

.. Sveķāmura mantas aizsvieda pa roku galam, savējās sakrāva uz sola. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 480.*

Grāmata nebija nosviesta pa roku galam, bet nolikta ar prievīti aizlasījuma vietā. *Ezera R. Cilvēkam vajag suni. R. 1975, 128.*

Valdis nomet somu pa roku galam, virtuvē sameklē maizi un tāpat, kā no kukuļa grieztu, kož lieliem kumosiem. *Zigmonte D. Bērni un koki aug pret sauli. R. 1959, 133.*

Nekas [kokaudzētavā] nemētājās pa roku galam. Katrai lietai sava vieta. *Bels A. Saknes. R. 1982, 251.*

Andrejs stingriem soļiem staigāja šurpu turpu pa sētsvidu. Viņš novāca no acīm visus krāmus, kas vasaras darbu karstumā pa roku galam bija kaut kur nosviesti. *Leimane I. Vilkaču mantiniece. R. 1943, 55.*

Neredzēju nekad viņu mētājam grāmatas pa roku galam vai ielokām lapas un svītrojam, izņemot mācību grāmatas. *Puriņš A. Nevaicājiet man neko. R. 1977, 12.*

— Vai nu tāda maza atslēga būtu jātur seifā!

— Pa roku galam arī nav jāpamet... *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 186.*

2. Pavirši, bez intereses, rūpīguma.

Jā, Alma savu darbu turpināja darīt pa roku galam — kad tik no kakla nost, sirds viņai tur nebija klāt. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 115.*

— .. Un tā es nemāku — strādāt pa roku galam. Vai nu padaru kārtīgi, vai neķeros nemaz klāt. *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 75.*

Ķieģeļu izgatavošanas darbus arī Ceplis uzraudzīja tikai tā pa roku galam, bet galveno uzmanību pievērsa Austrai. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 206.*

.. tik daudz viņš sevi pazina, ka tagad, iekšā ejot un Amaliju pa roku galam redzot, viņiem ķīvis un pārmetumi būs neizbēgami. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 291.*

3. Bez apdoma, nevērīgi.

— Maizi aizmest prom pa roku galam nekad neesmu varējusi. *Avotiņa D., Peters J. Baltijas toverī sālīti... R. 1973, 76.*

Esmu cēlies no zemniekiem un mācīts — pa roku galam nedrīkst aizmest pat saplīsušu rata rumbu, varbūt saimniecībā noderēs. *Birze M. Tai rudens vakarā. R. 1974, 25.*

.. ielu nosaukumi, kurus tik bieži aizmetam pa roku galam, ir tādi paši kultūrvēsturiski pieminekļi kā senatnīgas ēkas, un tie pelna tādu pašu pētīšanu un dažreiz arī aizsardzību... *Straduņš J. LM 1972, 39. nr. 7.*

Viņš izņēma kabatas grāmatiņu un pa roku galam pasniedza dēlam naudas zīmi. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 86.*

4. Strauji, nevērīgi.

Norauj zeķes un pa roku galam istabai pāri uzsviež uz krāsns. *Upīts A. Pērkona pievārtē. R. 1950, 128.*

Laivinieks, vēl nosirdījies par gaisīgo laivas kārotāju, aizlaida cepuri pa roku galam istabas kaktā. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 151.*

Blīkš un blākš, jo darbnīcu durvis visi laiž pa roku galam. *Ķuzāne L. Esmu uzticīgs. R. 1977, 59.*

Gunda jau arī iemācījusies izmesties pāri slieksnim un aizcirst durvis pa roku galam, ja viņai kaut kas nav pa prātam. *Indrāne I. Anemone. R. 1974, 162.*

PACELT ROKAS. *Padoties.*

Viņš, protams, aptvēra, ka ir piespiests pie sienas, padevies, apmulsis, pacēlis rokas. *Skujiņš Z. Vīrietis labākajos gados. R. 1975, 66.*

Nebija nekāda pamata cerēt, ka Grincītis pats pacels rokas gaisā un brīvprātīgi atzīs savu vainu. *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 238.*

V i ņ š. [..] Nē, mīļā, dzīve ir cīņas arēna, kurā uzvar tas, kam ir stiprākie kulaki. Bet tad, kad jācīnās, tu pacel rokas. Tev zūd griba pretoties liktenim, cīnīties par savu, savas ģimenes laimi, par savu mīlestību. *Anerauds J. K 1978, 1. nr. 91.*

PACELT ROKU. *1.* pret kādu. *Fiziski ietekmēt, sist. Sk. arī* PIELIKT ROKU. *2.*

Tēvs, ja bija izdarīta palaidnība, nekad roku nepacēla, parasti nostrostēja tāpat mutes vārdiem. *Damburs E. K 1970, 12. nr. 84.*

Nelabprāt viņš pacēla roku pret saviem bērniem. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 258.*

Un viņa bija savu dēlu situsi. Arī agrāk Ņina reizēm bija pacēlusi roku, viņa uzskatīja, ka viena otra pļauka var tikai noderēt grūtajā audzināšanas darbā. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 158.*

Auroras mamma bija vienkārša sieviete un arī precētas sievas laimi vai nelaimi mērīja ar vienkāršu olekti: ja dzertu, ja lamātu, ja roku paceltu... *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 58.*

«Tā jau nu gan ar nav, ka Valdis muti vien palaistu, ka roku ne pret vienu nepaceltu,» ierunājās kluss maza auguma cilvēciņš.. *Kaijaks V. Vistu elks. R. 1967, 55.*

— Nū! — viņš uzsauc bērim un nez kādēļ vēl nopliukšķina pātagu. Ja cilvēki netiek galā paši ar sevi, viņi bieži vien paceļ roku pret dzīvniekiem. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 10.*

.. kalējs nelāga cilvēks — netur senus tikumus cieņā un neraujas celt roku pret savu sievu pat ļaužu priekšā. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 78.*

2. pret kādu. *Uzbrukt, mēģināt nogalināt; nogalināt. Sk. arī* PIELIKT ROKU. *4.*

— Varbūt tu biji tas, kas negodīgi pacēla roku pret viņu? — prasīja mans tēvs.

— Es slavēju zobenu, kas prot atrast manu ienaidnieku! — divdomīgi atsacīja Štaufaheru Rūdolfs. *Kalniņš J. Mūžība. R. 1971, 301.*

Viņš atjēdzās, kādu nejauku darbu viņš nupat gribējis padarīt, naida dēļ pacelt roku pret otru cilvēku. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 332.*

B r u t s. Klusē! Es nebaidos soda! Man jāzin, vai pareizi daru, / Paceldams roku pret vīru, kas draugs man, bet nākotnei naidnieks. *Saulītis B. KR, VI. R. 1977, 235.*

Kas bijis šis kņazs, un kādā nolūkā viņš pastrādājis drausmīgo noziegumu, paceļot roku pret nelaimīgo jaunavu? Kas pati šī nelaimīgā, un kas tās par baumām, kas izplatījušās pēc viņas nāves? *Kraujiņš K. Dzīves lokā. R. 1970, 230.*

3. reti pret sevi. *Izdarīt pašnāvību. Sk. arī* PIELIKT ROKU. *3.*

Katru dienu vairāki beidz dzīvi pašnāvībā. Bet es saucu: brāļi un māsas, nepaceliet savas rokas pret sevi! *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 369.*

F e r l i n g s. Pacelt roku pret sava paša dzīvību — cik tas ir šausmīgi! Tas katrā ziņā ir noticis prāta aptumšošanās brīdī. *Upīts A. KR, XIV. R. 1952, 486.*

4. pret kaut ko. *Protestēt, vērsties, nostāties pret kaut ko.*

Tie septiņi dumpinieki, kas pacēla savu roku pret augsto tiesu un valdīšanu, tie dabūja strāpi. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 313.*

.. strādnieki spiesti noskatīties, ne roku pacelt, ne muti atplest nedrīkstēja. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 696.*

.. mūzikā Dārziņš galvenokārt ir pasaules sāpju paudējs. Tikai nedaudzās dziesmās uzdrošinājies pacelt roku pret likteni, kurš «gadsimtiem smacējis tautas garu». *Zariņš M. Pārdomas, pieraksti, feļetoni. R. 1980, 120.*

«.. Nekad savu roku neesmu pacēlusi pret sabiedrisko tikumību, — tai būs pastāvēt, un vienīgi uz viņas pamatiem mums būs savus namus celt..» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 107.*

Bet vai var nepiekrist Lorencačo, kad viņš tiesā cilvēkus, kuri paši nekad nepaceļ roku, lai iznīcinātu ļaunumu, bet vienmēr gaida uz otru? *Dzene L. Mana versija par Alfrēdu Jaunušanu. R. 1979, 115.*

PALAIST ROKAS (*reti* roku). *Fiziski ietekmēt, sist, kauties. Sk. arī* PALAIST NAGUS. *2.*

— Klausies, Nagaini, ja tu nevaldīsi muti, es palaidīšu rokas, to es tev saku! *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 43.*

— Vai Huga joprojām palaiž rokas? Sejā zilumus gan neredzēja. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 386.*

Tā toreiz beidzās šis skolas dzīvē tik parastais atgadījums, taču kopš tās dienas Voldis vienprātīgi tika atzīts par stiprāko zēnu klasē, un Repnis vairs rokas nepalaida. *Stankevičs A. Šuvējiņa. R. 1976, 87.*

Tāpat nav policista, kas pratinot nebūtu palaidis roku. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 419.*

2. *Aizskart ar rokām, aiztikt (vīrietim sievieti), uzmākties.* *Sk. arī* PALAIST NAGUS. *3.*

Taču nepietika jau vienīgi ar iekārojošiem skatieniem. Reiz Kaņeps palaida arī rokas. Grostiņa sievai uzmācās kūtī. *Sēlis R. Vinardu tirāns. R. 1973, 144.*

Domicella tikai smējās, vakaros ilgi pie akas mazgāja savas spēcīgās, vingrās kājas, labprāt runājās ar saimnieku, uzsmaidīja viņam, bet, līdzko viņš palaida rokas, tā saņēma dunku pakrūtē vai citur. Ar fizisku spēku jaunais Ratnieks pārāk lepoties nevarēja, toties Domicellai tā bija daudz. *Gulbis H. K 1976, 4. nr. 18.*

Kas tādam pilsētas puikam tik var ienākt prātā? Laikam te bij tāda mode ar acīm ņemt ļaudis uz grauda un vēl rokas arī palaist. Jau Milda bij tik daudz stāstījusi par tādu pilsētnieku izlaidību. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 528.*

PAMEST AR ROKU. *1.* kādam. *Saka, ja pietiek ar niecīgu mājienu, netiešu aicinājumu, lai panāktu gribēto.* *Sal.* PAMEST AR PIRKSTU.

Viņiem vajadzēja tikai pamest ar roku, un jau simtiem tādu pašu apkaunotu un pazemotu cilvēku steigtos izpildīt viņu vēlēšanos, lai tikai varētu nopelnīt kumosu maizes. *Paegle L. Stāsti jaunatnei. R. 1954, 68.*

2. kaut kam. *Paust vienaldzību, bezcerību, neticību; atteikties no kaut kā, pārtraukt ko darīt.* ATMEST AR ROKU. *1.*

Pametis zemes darbam ar roku, Bernsons izmācījās par šoferi un sāka strādāt mežrūpniecības saimniecībā. *Vilks Ē. Zaļais koks. R. 1960, 174.*

Vai viņiem nekad nav bijis vēlēšanās pamest ar roku visām šīm bezgalīgajām rūpēm un aiziet? *Viese S. Pasaules dziesma. R. 1973, 115.*

Māte līdz šai dienai nevar saprast, kāpēc es aizgāju no skolas. Tik ilgi mācīties un pēc tam — pamest ar roku! *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 72.*

Un, ja arī šīdiena ir līdzīga vakardienai un rītdiena šodienai, ja šis gads ir bijis ļaunāks par pagājušo, tad cerība nepiekūst iestāstīt, ka nākamais, aiznākamais, varbūt aizdesmitais gads būs tāds, kura dēļ vērts pat izmisumā un vienaldzībā nepamest dzīvei ar roku. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 77.*

PIEDĀVĀT (PIESOLĪT) savu ROKU [UN SIRDI] sievietei. *Bildināt.*

Bet pa šo laiku Liel-upmaliešu Juris Lienei arī savu roku bija piedāvājis. *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 167.*

— .. Neskatoties uz lielo kārtu starpību, tai pašā vakarā Fitinghofs piedāvāja man savu roku, savu sirdi.. *Zariņš M. Vienas vasaras stāsti. R. 1975, 46.*

B r i e d i s. Milda, mana dārgā Mildiņ, vai drīkstu jums tagad no jauna piedāvāt savu roku un sirdi? *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 290.*

Šais turpat divdesmit gados ne vienu reizi vien gadījās, ka nopietns cilvēks viņai piedāvāja roku un sirdi, vietu savā mājā un mašīnā, bet deju? *Indrāne I. Cepure ar kastaņiem. R. 1966, 157.*

.. [sieviete] nevar nevienu bildināt, nevar pati piedāvāt savu roku un sirdi nevienam vīrietim.., jo tā nav parasts. *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 294.*

«.. Mūsu jaunekles ir tik vieglprātīgas, ka katrs tukšgalvis par apelsīnu vai šokolādes gabaliņu dabū viņas savā varā. Esmu pārliecināts, ka ar jums tas vēl nav noticis, tāpēc nebaidos piesolīt jums savu roku un sirdi. Bet, ja tas būtu citādi, tad, protams, no mūsu laulībām nekas nevarētu iznākt.» *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 64.*

— Es tevi bildinu, Ilzīt, piesolu savu roku un sirdi. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 181.*

PIEDURT ROKU (rokas). *1.* kaut kam, kaut kur. *Mazliet piedalīties kādā darbā, kādā norisē; strādāt, palīdzēt. Sal.* PIELIKT ROKU. *1.*

Desmit gadu pats roku darbam nav piedūris.. *Upīts A. Robežnieki. R. 1965, 111.*

Kur Faustīne vien savu roku piedūra, tur vislabākais materiāls viņai zem rokām pārvērtās par lacekli [suņa ēdienu]... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 98.*

Ja arī viņi vēl šur tur paši piedūra savu roku, tad tikai sporta un izpriecas dēļ. *Upīts A. Rudens zelmenis. R. 1970, 112.*

— .. Un kas viņu te aptīrīs un izcilās? Es viņam roku nepiedūršu.. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 147.*

Sestdienās tad arī Kate un es piedūrām rokas Lībiņai šo to palīdzēt. *Birznieks-Upītis E. Pastariņa dienasgrāmata. R. 1958, 164.*

2. kādam, kaut kam. *Pieskarties, aiztikt. Sal.* PIELIKT ROKU. *5.*

Tā sāka nelabi kliegt, ko viņa darīja arvienu, ja tikai mātei kāds piedūra roku. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 182.*

— Tāpēc es pirmiņ klausos, ka jūsu Māra kliedz — laikam taču par to pašu! Tām jaunajām jau katrs nieciņš kā zelts, kad tikai cits nepiedur roku. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 380.*

«Esmu viņu audzinājusi kā acuraugu, viņš savas rokas pie svešas mantas nepiedurs. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 17.*

3. kādam. *Aizskart ar rokām, aiztikt (vīrietim sievieti). Sk. arī* PIELIKT ROKU. *6.*

Emma vienmēr ķircināja zēnus, bet nevienam neļāva sev rokas piedurt un uz vēstulītēm neatbildēja. *Ķuzāne L. Jūlijs Dievkociņš. R. 1980, 161.*

PIEĶERT ROKU (NAGU). *Palīdzēt; sākt ko darīt.*

Sirsnīgi viņš sniedza pretim Kārlim savu gredzenoto roku, kura tomēr bija cieta un sasprēgājusi, kas liecināja, ka onkulis prata arī pats roku pieķert, kur vajadzīgs. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 61.*

— .. Bet tad mēs ar sievu sarunājām, ko mums tāds vecs cilvēks pie bērna vien. Labāk, ja mājā tāds, kas var roku arī šur tur pieķert, kad vajadzīgs. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 412.*

Lielajiem arvien skaidrāk kļuva saprotams, ka šis karš beidzot aizgājis uz neatgriešanos, ka tagad sākas miera dzīve. Un šī atziņa

pirmajā mirklī šķita tik neticama, tik pārsteidzoša, ka cilvēki piepeši vairs neatskārta, ko iesākt, kam pieķert roku. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 139.*

.. citreiz čaklais saimnieku kalps un laukdarbu pratējs Krauklis bija no šādiem darbiem pavisam atradis; kur vajadzēja pieķert nagu, tur viņš stāvēja un brīnījās kā vācietis. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 282.*

Pašas ne naga nav pieķērušas pie šitāda darba. *Bundzeniece O. Irēnas dienasgrāmata. R. 1971, 87.*

PIELIKT (likt klāt) ROKU (rokas). *1.* pie kā, kur. *Piedalīties kādā darbā, norisē, strādāt, palīdzēt; veicināt kaut ko. Sal.* PIEDURT ROKU. *1.*

Kādam vīram bija tik slinka sieva, ka tā nevīžoja nekur roku pielikt, ne kāju paspert. *Latviešu tautas anekdotes. R. 1961, 313.*

Tie paliks — dzimtnieki uz bērnu bērniem, — un cik Vanags pats te kur roku pielicis klāt? Bet viņš [Mārtiņš] šajā Brīviņu kalnā pa sešiem gadiem tā ieaudzis kā tā jaunā kļava kūts galā.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 331.*

Bij pielikta roka visur, kur posts bija vislielākais un kur varēja bez sevišķiem līdzekļiem ko labot. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 269.*

Lūk, tepat centrā Stropu jaunkundze, kopš vidusskolā iet, vairs saimniecībā roku nepieliek. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 331.*

Kopš 1823. gada pie Daugavas padziļināšanas vairs nebija ne roka pielikta, jūras mute bija aizsērējusi uz 8—9 pēdām. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 137.*

Jaunatnākušais no visas sirds nīda iebrucējus un gribēja pielikt savu roku, lai atmaksātu par kara postu. *Branks V. Kauju negaisos. R. 1964, 58.*

Agnese reiz neapdomīgi bija izmetusi, ka Garanča arestēšanā roku pielicis arī skolas pārzinis. Ar to pietika, lai Volda acīs Muntulis zaudētu jebkuru cieņu.. *Stankevičs A. Šuvējiņa. R. 1976, 157.*

«Es tūliņ likšu roku pie darba..» Un, paķēris cepuri, viņš izgāja pa durvīm. *Lejas-Krūmiņš. T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 147.*

Es savas rokas / Vairs nelieku klāt — / Cik daudz tie vieni / Spēs pastrādāt? *Rainis J. KR, I. R. 1977, 257.*

— .. Jūs nemeklējat, kur vieglāk, bet liekat rokas klāt, kur vajag. *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 130.*

Gulšņātāji vaid: nav man tā, nav šitā, — negrib redzēt, ka pasaule pilna nepadarītu darbu, liec tik rokas klāt! *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 99.*

2. kādam. *Fiziski ietekmēt kādu; sist. Sk. arī* PACELT ROKU. *1.*

Par tēvu nav runa: tas varēja būt bargs, pat nežēlīgs, bet vienīgi tik vārdos; tas viņam nebija pielicis roku. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 228.*

— .. Nekad uz viņu [dēlu] neesmu kliedzis un roku pielicis, lai sodītu. Ikara ausis nav sāpēs svilušas. *Kalve A. Zv 1984, 18. nr. 25.*

— .. To visi zina, ka es viņai trīsdesmit septiņu gadu laikā neesmu roku pielicis... Viens otrs savai sievai gan. Sit un šā un tā. *Kalndruva M. Cilvēka sirds. R. 1961, 137.*

Roku virsaitis Grabažu Ingam nepielika, bet acis viņam bij tik briesmīgas kā odzei, kad tā, lēnām klāt līzdama, sastindzina laupījumam ieraudzīto peli. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 399.*

3. sev. *Izdarīt pašnāvību. Sk. arī* PACELT ROKU. *3.*

«.. Bet ko tad dzird, kā viņš aizgājis: pats, nabags, pielicis sev roku, jeb kāds cits pie viņa apgrēkojies?» *Janševskis J. KR, VII. R. 1933, 1305.*

«Kad tikai viņa sev ko nenodara,» Dumpāns ieminējās.

«Viņa roku sev nepieliks,» Cepuriene atteica. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 154.*

— Pistoles stobru mutē, pēc tam nospiest sprūdu, tas nemaz nav tik grūti.

Kārlis pamāj ar galvu..

— Jābūt vai nu fanātiķim, vai rūdītam noziedzniekam, lai pats sev pieliktu roku divdesmit triju gadu vecumā, bet šis leitnants pagaidām ne pēc viena, ne pēc otra vēl neizskatās. *Saulītis B. K 1969, 1. nr. 46.*

Kalekaurs pieļāva, ka tāds cilvēks kā Jūlijs Ronis, kas slimoja ar neārstējamu vēzi, ir spējīgs pats sev pielikt roku. *Kaijaks V. Soļi. R. 1977, 56.*

K r i s t ī n e. [..] Nelabā nāvē mirušie visi spokojas, tāpēc ka neviens godīgs cilvēks pats sev klāt rokas neliks! *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 62.*

— Jā, tie, kas bija Elzu redzējuši rudenī, runājot, ka viņa tiešām izskatījusies tāda, kas var pielikt roku savai dzīvībai, — atcerējās Leopolds. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 322.*

4. reti. Nogalināt. *Sk. arī* PACELT ROKU. *2.*

— Bet es neticu un neticēšu, ka sava paša miesīgā brāļa dzīvībai viņš pielicis roku. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 51.*

Bet manam tēvam bija taisnība — nav nekāda prieka pielikt roku otra cilvēka dzīvībai, tāpēc katru jaunu dienu sagaidīju ar smagu nemieru. *Kalniņš J. Mūžība. R. 1971, 169.*

5. kādam, kaut kam. *Pieskarties, aiztikt, paņemt. Sal.* PIEDURT ROKU. *2.*

Ja tikai kāds pa jokam vien pieliktu mātei klāt roku, mazā kliedza pilnā rīklē, cik tik spēka. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 178.*

— Es pats esmu bijis krievu zaldāts, par to neviens man roku neliks klāt. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 664.*

.. Janka šūpulī ilgu laiku ņerkstēja, viņa [Ošu Anna] piegāja un sāka to pārtīt sausās drēbītēs..

— Neliec tu rokas klāt manam bērnam! Tu — tāda! — Vesela samazgu šalts izgāzās pār meitu.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 316.*

Artūrs gan nesa grāmatas no skolas bibliotēkas, bet tām es nedrīkstēju pat roku pielikt. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 234.*

Bet kur tā nolādētā grēka nauda?.. Lai pūst! Savu roku viņš tai nepieliks! *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 385.*

— .. kārklu neaiztiec [necērt]. Kārkls ir bišu maize.. Es, vai zini, savu mūžu neesmu kārklam roku pielicis. *Indrāne I. Aisma. R. 1980, 42.*

6. kādam. *Aizskart ar rokām, aiztikt (vīrietim sievieti). Sk. arī* PIEDURT ROKU. *3.*

Ja viņš paknakstījās ar māju meitām, — jauns cilvēks taču ir un sievietei drusciņ pieliek roku klāt, — tad tēvs iztēloja notikušo tik smieklīgu un neķītru, ka Kārlim pašam dūša aptecējās. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 47.*

«Neliec man roku klāt!» šī kliedz dusmās. «Nebūs labi!» Un, kad šis vēl nelaiž vaļā, tā izrauj dunci un — šņaks! — muižkungam krūtīs. *Kosa J. Dienas tveicē. R. 1969, 100.*

PIRMĀ ROKA ir kādam *sar. Saka, ja kādam ir priekšroka, ja kas jāsāk pirmajam.*

«.. Tagadējā istabene, dzird, precēšoties, Prone tai ir no rada puses. Viņai tātad pirmā roka uz šo vietu.» *Janševskis J. Līgava, I. R. 1931, 26.*

— .. Runāts bija, ka mārka pļavas un āboliņa lauks paliek man pašam!

— Ja tev vajag — lūdzu, es tik un tā pļāvumu pārdošu, un tev kā mājiniekam pirmā roka. Pašam jau man nav vaļas pļaut. *Spāre V. Es cilvēkam ticu. R. 1965, 21.*

Un arī tur, kur ciemats sprauni ceļas, / Ir pirmā roka darbiniekam tādam, / Kas raženi vēl kolektīvā noder. *Sirmbārdis J. Kartupeļu rakšana Ērgļos. R. 1977, 76.*

— Ar ārzemju kārtīm labi spēlēt, — Lūsis attrauca. Kaulēns pazaudēja divsimt latu. Sākās izšķirošais gājiens. Pirmā roka bija Nīkuram. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 135.*

ROKA (rokas) NECEĻAS kādam ko darīt. *Saka, ja kādam nav gribas, vēlēšanās, uzņēmības ko darīt.*

— Kad zemnieki nosvilināja to maitas putna perēkli, nevienam necēlās roka to atjaunot. *Lācis V. KR, XVIII. R. 1977, 168.*

Jau sen pierādījies: savu darbu ciena katrs, un, ja pats esi stādījis vai kopis, tad roka necelsies izpostīt. *C 1976, 97. nr. 4.*

Tomēr ne sirds, ne prāts Krišam nebija mierīgs un roka necēlās darīt darbu, kas acīm redzami aplams.. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 171.*

Rītā Krauklis atnes tādu ziņu, ka ne Kasparam, ne Lācim rokas vairs necēlās darbu darīt. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 349.*

Ne Gobās kāds vairs taisījās vīnu darīt, ne vērpt, nekā, taču tāda nu reiz ir latvieša daba — vienkārši rokas neceļas mest laukā kādu vēl noderīgu trauku vai rīku... *Ezera R. Aka. R. 1972, 122.*

Būtu jau varējusi tostarp galdu nokopt un traukus nomazgāt, bet sirds bija tik nemierīga, ka rokas necēlās. *Belševica V. Nelaime mājās. R. 1979, 62.*

ROKA NEDREB kādam *biežāk nākotnes formā. Saka, ja kāds ir bezbailīgs, drosmīgs, pārliecināts par savas rīcības pareizumu, ja roka satraukumā nenotrīc.*

J u r i s. Es biju pirmais dzīrēs, drošākais briesmās, es biju labā skolā: man roka vairs nedrebēs! *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 223.*

Tie cīņās .. iemācījušies visu. Viņiem roka nedrebēs. *Grīva Ž. Stāsti par Spāniju. R. 1956, 210.*

— Vai jūs varat man ieteikt enerģisku un iniciatīvas bagātu komandieri, kam nedreb roka, kad jāizpilda speciāls uzdevums? *Lācis V. KR, IV. R. 1971, 238.*

— .. Lai tagad tava roka nedreb atriebjot!... *Purs L. Degošais pilskalns. R. 1972, 29.*

— .. Principā, zināms, var strīdēties, bet, ka mūsējiem būtu roka drebējusi, to vēsture nevarēs liecināt. *Eiduks J. Pārbaude. R. 1969, 76.*

ROKĀM TAUSTĀMS. *Skaidri redzams, viegli uztverams, saprotams, neapšaubāms.*

Krodzinieka-bodnieka turību vai mazturību dabū zināt tikai pēc viņa nāves, bet Virpuķu bagātība ir acīm redzama, rokām taustāma. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 182.*

Bet nauda, ko iemaksā, nav zudusi, jo akcionāriem par to ir rokām taustāms īpašums — drukātava. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 543.*

Viņš neredzēja un nesaprata tā, kas bija tikpat kā rokām taustāms, jo viņš negribēja tā saprast. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 265.*

Ģ e d e r t s. Dievs — kur tad liku savu prātu, ka nepamanīju agrāk lietas, kas, tā sakot, rokām taustāmas? *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 169.*

Viņš ilgi šķirsta visādu papīru kaudzes, lai pierādītu, ka Šulmans sabotējis .. darbību.. Rokām taustāmu pierādījumu nav. *Ceplis A. Daiļdarbu izlase, I. R. 1957, 268.*

— Ko nu, šoreiz mums taisnība rokām taustāma, — Ezergailis viņu drošināja. *Talcis Ā. Jaunības dienu pēdās. R. 1979, 95.*

— .. Kas tur rokām taustāmu patiesību vairs ko slēpt. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 140.*

ROKAS IR PAR ĪSĀM kādam. *Saka, ja kaut kas nav pa spēkam, ja kāds ko nespēj izdarīt, paveikt, sasniegt.*

— .. Mēs varam regulēt valsts sektoru, bet ko mēs varam iesākt ar privātajiem tirgotājiem? Rokas par īsām. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 358.*

— Viņi man neko nevar padarīt, viņiem rokas par īsām.. *Kalve A. Sarkans āboliņa lauks. R. 1971, 77.*

— .. Es zinu — daudz kas nav tā, kā vajadzētu, mums pastāvīgi trūkst laika un rokas par īsām. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 56.*

— .. Vai es nebūtu jaunībā tiecies pēc kaut kā vairāk? Nē, bet rokas bija par īsām. Tik tikko izkaroju savu mazo laboratoriju... *Purs L. Gaismas staru lokā. R. 1968, 31-32.*

— .. Lauberts pats teica, ka no ārā izlikšanas viņš nebaidoties. Barona rokas esot par īsām... *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 85.*

kāda ROKAS IR TĪRAS; kāds ir AR TĪRĀM ROKĀM. *Saka, noraidot kāda līdzdalību nelikumīgā rīcībā, arī norādot uz kāda godīgumu.*

Viņam jāatkārto: viņš nav nācis taisnoties, ne lūgties, lai atstāj viņu direktora-darbveža amatā. Viņa sirdsapziņa un rokas ir tīras un vecuma dienas — paldies Dievam — nodrošinātas. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 164.*

.. Zuments ir pārāk gudrs, lai pavēlētu pats. Viņš rīkojas ar savu emisāru palīdzību. Viņa rokas ir tīras. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 138.*

— Tā ir liekulība! Visu laiku viņš krāpj firmu, bet tagad pasaka, ka rokas tīras. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 277.*

Vai Bisnieks, Pūcītis un Olufejevs bija tīrām rokām? Tie tikai bija gudrāki un prata iziet ar veselu ādu... *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 221.*

Kas par pagasta vecāko vai tiesas priekšsēdētāju bijis, neviens tīrām rokām nav aizgājis. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 37.*

Te vajadzēja cilvēku ar tīrām rokām un sirdsapziņu. *Grants J. Maijs atnāca janvārī. R. 1969, 47.*

ROKAS KLĒPĪ SALICIS; ar KLĒPĪ SALIKTĀM ROKĀM *parasti savienojumā ar* sēdēt. *Saka, ja kāds nestrādā, dzīvo bezdarbībā, ja neko nedara, lai ko sasniegtu.*

— .. Bet tagad iesim pie darba, jo nav jau svētdiena, ka varam sēdēt, rokas klēpī salikuši. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 285.*

Jau labu laiku Namejs saņēma ziņas, ka pret viņu pulcina dižu karaspēku, un arī viņš vairs nesēdēja, rokas klēpī salicis. *Purs L. Degošais pilskalns. R. 1972, 115.*

— .. pat viens akmens, izdrupināts no tumsības mūra, ir vairāk, nekā ja esam sēdējuši, rokas klēpī salikuši. *Kalniņš J. Rainis. R. 1977, 286.*

— Domā, es savā dzīvē neesmu gana izstrādājusies? Tu domā, mēs dzīvojām, rokas klēpī salikuši? *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 11.*

— Redzi, ja tu strādā, tad viegli ij nāvi sagaidīt, bet, ja nīksti un rūgsti, rokas klēpī salicis, tad ij vaboles kniebiens sāp. *Mauliņš J. Pēdas. R. 1980, 169.*

Sirds nebija mierīga, tomēr labāk, ja gāja, rosījās, vismaz kaut ko darīja, nesēdēja klēpī saliktām rokām. *Kaijaks V. Bailes. R. 1977, 177.*

— Naudiņu maksā katru mēnesi... Bet nevar jau nosēdēt saliktām rokām, kad visu mūžu strādāts un strādāts. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 194.*

Kaut kas ir jādara, vienalga, kas — ar rokām klēpī viņš vairs nevar nosēdēt. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 350.*

— .. Šodien kā pie sestdienas tu, Jūlij, saliec rokas klēpī un atvelc elpu. Mēs ar Kalvi cepsim olas.. *Skujiņš Z. Jauna cilvēka memuāri. R. 1981, 147.*

— .. vai es nebūtu nelietis, ja es.. saliktu rokas klēpī un mierīgi noskatītos šā ļaunā gara neģēlīgā darbībā..? *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 251.*

Tomēr būtu aplam salikt rokas klēpī un gaidīt, kamēr nozieds izdara vēl vienu kļūdu, tā varētu maksāt pārāk dārgi.. *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 217.*

Neraugoties uz to, ka zeme bija izpostīta, ka visās malās vajadzēja celt un veidot, daudzas rokas tomēr gulēja klēpī. Ne aiz laiskuma, bet aiz tā iemesla, ka nebija, kas šīm rokām gādā darbu. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 56.*

Ir svētdiena, un darba pieradušās rokas klēpī guļ dīkas. *Ezera R. Viņas bija trīs. R. 1963, 19.*

ROKAS (roka) NENOKRITĪS (NENOKALTĪS) kādam *sar. Ne rokām, ne pašam nekas ļauns nenotiks.*

Cik nu tur bija to pērnējo lapu, tās varēja sagrābstīt arī meitenes, rokas jau tādēļ viņām nenokritīs. *Ērgle Z. Operācija «Kanna». R. 1971, 7.*

— Tev arī rokas nenokristu, ja tu pati reiz govis padzirdītu, — Gunārs cēlās pretim [mātei]. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 222.*

— .. Ak Dievs, vai man roka nokaltīs, ja es gandrīz vai nesalasāmu rakstu padaru pieejamu visiem mirstīgiem. *Salenieks E. Neizlaid airus no rokām. R. 1975, 158.*

ROKAS (roka) NIEZ kādam. *Saka, ja kādam ļoti gribas ko darīt, ko uzsākt. Sal.* NAGI NIEZ.

— Beigsim pļāpāt, — ierunājās Mihejevs, — man jau rokas niez. Pie darba, pie darba! *Bels A. Saucēja balss. R. 1973, 77.*

Strēlnieki taču bija zemnieku dēli, zemes rūķi, un nav brīnums, ka viņu rokas niezēt niezēja pēc arkla balsta.. *Kaufelds T. Sēkla nedeg. R. 1979, 254.*

Rokas niezējušas šo to aptaustīt. Neiedrīkstējušies, jo nav tava māja un tu šeit nedzīvo. *Ķuzāne L. Esmu uzticīgs. R. 1977, 53.*

Roka viņam niezēja iebelzt pa to kaulaino muguru — no tā paša krodznieku gājuma tāpat vien šitā. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 333.*

Bet varbūt viņš bija no pātagas vīru sugas, kam rokas niezēt niez sist to, kas vājāks? *Kalndruva M. Uz tās pašas zemes. R. 1983, 128.*

Pēc vairāk dienu ilgas nogrimšanas sevī Jānis piepeši atkal modās. Viņam uznāca tāda kāre dzīvot, ka rokas tirpa pēc darba un sirds kūsāja atkal mīlestībā pret Aiju. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 382.*

ROKAS NOLAIŽAS (*reti* NOSLĪGST, ATKRĪT) kādam. *Saka, ja grūtā situācijā kāds pārstāj aktīvi darboties, pakļaujas pesimismam, bezcerībai.*

Nomoka mani mans romāns — izmisumā varētu vai pieri sist pret sienu. Nepadodas tā, kā gribas, un nolaižas rokas... *Bērce V. Tas ir arī mans liktenis. R. 1976, 203.*

— Nevis daudzus vajag, bet tādus, kam briesmu priekšā nenodreb sirds un nenolaižas rokas. *Lāms V. Tava valstība. R. 1978, 105.*

Mārtiņam nolaidās rokas. Kāds aplamis viņš tomēr visu laiku bijis, palaizdamies uz tiem un domādams zemi drošībā. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 511.*

Mums vispār bija tik maz trauku, ka mātei, ja saplīsa kāda krūzīte vai šķīvis, nolaidās rokas — kur tagad ieliet rītos kafiju, kur pusdienās zupu? *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 126.*

— Nolaižas rokas. Vari mācīties dienu un nakti, i tad piecnieku neredzēsi kā savas ausis. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 57.*

Lai tām [citām strēlnieku nodaļām] nenoslīgtu rokas, ieraugot jau kritušo strēlnieku līķu kaudzes, tika pavēlēts ieroču uzlasīšanas komandai novākt kritušos. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 52.*

Bez spēka rokas / Mums nenoslīgs, / Kaut slāpēs un badā / Iekšas tvīks. *Rainis J. KR, I. R. 1977, 267.*

Kad pagurst prāts, kad atkrīt rokas, — / Pieminat savu varoņu mokas! *Rainis J. KR, I. R. 1977, 263.*

Es redzu tikai šausmu sastrēgumu. / Man rokas atkrīt. Es neesmu cīnītājs. *Ezeriņš J. Raksti, III. R. 1935, 424.*

ROKAS PŪTINĀDAMS (pūtinot). *Saka, ja pēc grūta, nepieciešama darba kāds dara ko vieglāku, mazāk vajadzīgu.*

Tad atkal, rokas pūtinādams, kā pats [tēvs] mēdz sacīt, uzdzen kādam spainītim jaunu stīpu. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 16.*

Viņš [Donāts] pastāvēs brītiņu pie izbrukušā akmens vaļņa, kur kādreiz bijuši vārti, un, rokas pūtinādams, nolīdzinās zaru atskabargas sērmūkšļa spieķim. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 276.*

Tik bija tā miera kā stundas trīs četras naktsvidū. Tajās pašās, rokas un kājas pūtinot, savu meitas vērpjamo vērpu. *Andersone S. K 1971, 6. nr. 80.*

Kā rokas pūtinādams, Daktu tēvs gāja sēt Pēterim, jo mūsu zemīte, salīdzinot ar Daktu platību, bija tik ēna. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 167.*

Rokas pūtinot, mēs šad tad nokāpām lejā pie Svētupes. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 18.*

ROKU ROKĀ (*reti* rokās). *Kopā, savstarpējā saskaņā, vienoti.*

Jaunās nākotnes cīnītāju pulki augtin auga, un saimnieku dēli ar lauku puišiem gāja roku rokā. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 314.*

.. noskatījos J. Raiņa «Uguni un nakti» un atkal apbrīnoju ne tikai rakstnieku, bet arī Jāni Kugu.. Lielais dzejnieks gāja roku rokā ar talantīgu mākslinieku un tiešām labiem aktieriem.. *Miesnieks K. Mana dzīve un darbs mākslā. R. 1959, 88.*

Ir sava daļa sāpēm, sava arī priekam. Tie dažreiz iet roku rokā. *Grigulis A. Dzejoļi. Stāsti. Lugas. R. 1956, 632.*

Maski no Gaitām atvadās krietni pēc pusnakts, un tukšajā istabā ienāk tās vieglās skumjas, kādas parasti iet roku rokā ar aizejošu līksmi. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 141.*

«Cīnīsimies abi uz kopēju mērķi, roku rokā...» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 81.*

Dažkārt .. tēlu satīrisks pārspīlējums Upīša komēdijās iet roku rokā ar grotesku. *Kalniņš J. Satīras asajā gaismā. R. 1957, 276.*

«.. Mums vajag vienprātības. Nedrīkst būt nekādas izšķirības starp zinātniekiem un saimniecības vīriem, jo turībai ar izglītību vajag iet roku rokās.» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 778.*

Disciplīna ir vajadzīga, bet ar to sirds labvēlības jūtām vajag iet roku rokās. *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 531.*

SAGRĀBT SAVĀS ROKĀS (*sar.* SAVOS NAGOS) kaut ko. *Ar spēku, viltu kaut ko iegūt, pakļaut savai varai.*

Rīgas valdīšanu kopš seniem laikiem sagrābuši savās rokās bagātie tirgotāji — Lielā Ģilde. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 176.*

Tie kasē sagrābuši tautas naudu savās rokās un grib to izputināt... *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 221.*

.. ķeizaram atņemto varu sagrāba savās rokās .. buržuāzija. *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 365.*

.. jāieņem sādža un jāsagrābj savās rokās svarīgais krustcelis. *Lācis V. KR, XII. R. 1974, 257.*

Uzņēmējs Bērtulis tai pavasarī sagrābis savos nagos visus piudināšanas darbus uz Gaujas.. *Vanags J. Stāsti par Daugavu. R. 1948, 66.*

SAISTĪT (sasaistīt, SASIET, SAPĪT) ROKAS (*retāk* ROKAS UN KĀJAS) kādam *3. pers. Neļaut kādam rīkoties brīvi, apgrūtināt, traucēt, ierobežot kādu.*

«.. Mums veikaliski būtu atkal rokas saistītas, mēs neko vairs nevarētu uzsākt un darīt..» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 241.*

Vajadzēja ilgi pierādīt, ka uzbrukumi šeit purvos ienaidniekam saista rokas, nedod viņam iespēju pārcelt savas divīzijas uz dienvidiem pie Volgas. *Krieviņš M. Strēlnieki pārnāk mājās. R. 1967, 212.*

Kā sastindzis viņš sēdēja pie galda, domādams grūtas domas, bet nekā nesadomādams, kas būtu dzīvē izdarāms, jo zvērests viņam saistīja rokas. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 239.*

Bet viņa bija mācītāja sieva, un tas saistīja rokas, jo katrs viņas aktivitāti iztulkotu kā pielīšanu jaunajai varai, kā liekulību. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 54.*

To [celtniecības materiālu] trūkums daudzreiz sasaista mums rokas. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 297.*

Kaut kādi nevarības pinekļi saistīja rokas un kājas, žņaudza sirdi. *L 1973, 1. nr. 5.*

Kāds garīgs un fizisks vārgums! Nieka lietus tev sasaista rokas un kājas. *Liepiņš J. Zaļš mutulis. R. 1980, 4.*

Bet nemiers plosa, nemiers, kas tikmēr labs, kamēr atraisa vēl snaudošos radošos spēkus, bet kļūst bīstams, ja sasien rokas, atņem ticību sev. *Kiršentāle I. Annas Sakses dzīve un personība. R. 1979, 126.*

— .. Man ir sasietas rokas un kājas. Nedari to, nedari.. šito. To dari, bet tikai tad, kad būsi izdarījis šo. *Bels A. «Es pats» līdzenumā. R. 1968, 28.*

Taču tas, kas sapina rokas praktiskam darbam un lika sapņojot klīst no vienas vietas uz otru, nebija slinkums.. Traucēja domu pārbagātība, neapvaldāma garīga trauksme.. *Viese S. Pasaules dziesma. R. 1973, 169.*

SAŅEMT SEVI ROKĀS. *Pārvarēt savu vājumu, saņemties, savaldīties, spēt rīkoties saprātīgi.*

Andīna. Saulvedi, kad tu kārtējo reizi kriti panikā pēc Vinetas pieķeršanas zādzībā, ..tu nedomā, arī man bija grūti, un es tāpat ārprātīgi uztraucos..

Saulvedis. Neizskatījās.

Andīna. Es saņēmu sevi rokās.., jo es atcerējos māmiņu, kā viņa, parasti diezgan bailīga, pēkšņi lielā mierā un ar dzelžainu loģiku ikvienam pateica, kas viņam jādara, kad mūsu mājā izcēlās ugunsgrēks... *Priede G. Pie Daugavas. R. 1977, 187.*

Bailes kā salta, lipīga eļļa pārplūda visam ķermenim. Viņa jau gribēja bēgt atpakaļ uz māju. Saņēmusi sevi rokās un apgājusi apkārt bērzam, viņa atgriezās pie celma un piespieda sevi lūkoties meža dziļumā. *Kaijaks V. Bailes. R. 1977, 38.*

Viņam vajadzēja krietni saņemt sevi rokās, lai neizrādītu vecaimātei savu satraukumu. *Lācis V. KR, XII. R. 1974, 338.*

— .. Es saprotu, nelaime jūs satriekusi, taču pacentieties saņemt sevi rokās. *Bels A. Izmeklētājs. R. 1967, 51.*

«Kāpēc man netek [pavediens]?» gaužas Annele.

«Tāpēc, ka tu gribi darīt sev prieku un nevis darbam,» saka tēvs. «Ņem sevi rokā un mācies [vērpt]!»

Un Annele ņem sevi rokā. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 167.*

Medards sapiktojies «ņem sevi rokās», un, palūk vien, jau viņam izdevies uzrakstīt kaut ko puslīdz jēdzīgu. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 48.*

«Tagad jāsaņem sevi nagos un nopietni jāpadomā par nākotni...» viņš vīrišķīgi apņēmās. Nauda bija iztērēta, un bez līdzekļiem pasaulē nevarēja doties. Kaut ko vajadzēja darīt. *Lācis V. KR, X. R. 1974, 39.*

SASIST (SAŅEMT) ROKAS. *Paust pārsteigumu, prieku, izbrīnu, neziņu.*

Sievas ienāca klētī skatīties, kas tas tur ir par jandāliņu, un, kad redzēja visu to bagātību uz grīdas, kā mēmas sasita rokas. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 128.*

Kad sestdienas rītā atbrauca Marinas māsīcas, tās sajūsmā rokas vien sasita: «Jā, te var gan atpūsties.» *Lācis V. KR, XII. R. 1974, 393.*

Sanāca vīri, atplēta mutes, sanāca sievas, sasita plaukstas un brīnījās galvu galvām, bet Ozols guļ, kā gāzies. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 8.*

— Vai akls! Ir gan ko dzirdēt par Vodžus pesteļa darbiem. Tīri jāsaņem rokas, ka viņš vēl atstājis tevi — Līzi sveikā. *Lerhis-Puškaitis A. — Tam labam būs augt. R. 1978, 59.*

Mums ir sākusies sulu tecināšanas sezona. Trim bērziem pietaisīti deguni, un tek tepat vai ar straumi. Aivars skraida ar mammas piena kannu, brāļu tauta brīnās, rokas saņēmusi, acīm redzami tādas lietas nav piedzīvojusi. *Upīts A. Vēstules. R. 1977, 117.*

Māte saņem rokas, bet tēvam padoms pie rokas. *Šmits P. XIV, 86.*

SMAGA ROKA kādam. *1. Saka, ja kāds sāpīgi sit, ir bargs, ļoti stingrs.*

Šis tikai paskatās ar baltu aci, šī sastingst un tad sāk tecēt kā pele. Es jau teicu, ka viņam bija dikti smaga roka. Bet tomēr arī tādos apstākļos dažreiz Krista izlaidās.. *Grigulis A. Zivis dzīvo ūdenī. R. 1976, 91.*

Nevienam nebūs teikt, ka Ņina savu puiku par vieglu palaiž. Valts itin labi pazina mātes smago roku. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 150.*

Tādu vīru roka ir smaga: klausi, tici un nečīksti pretī. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 66.*

Pagaidām saviem padotajiem Anskins noliedzis rādīties uz ielas, jo artilērijas apšaude pastiprinājusies..

Vilkins paklausa: viņš zina, cik Anskinam smaga roka un ātra daba... *Zariņš M. K 1978, 6. nr. 37.*

Vai iet tradicionālo, dažu kritiķu visādi atbalstīto un nogludināto ceļu, kad dzīves sarežģītās problēmas atrisina cilvēks (pozitīvais varonis!), kam ir nelokāma griba un smaga roka? *Vilks Ē. No dzīves — par dzīvi. R. 1980, 94.*

2. Saka, ja kādam kaut kas nepadodas, ja nav gaidāms labs rezultāts.

— Tikai nepeliet mani, ja neieaugs! Man tāda pasmaga roka. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 172.*

SMĒRĒT ROKAS. *Sk.* SMĒRĒT NAGUS.

SNIEGT PALĪDZĪGU ROKU kādam. *Sniegt palīdzību, palīdzēt. Sk. arī* SNIEGT ROKU. *1.*

Ikviens deva savu padomu, ikviens sniedza palīdzīgu roku. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 191.*

Aiz sirds laipnības viņš bija sniedzis palīdzīgu roku nabaga bāra bērnam, ņēmis savā pajumtē un maizē, bet ko viņa tagad darīja? *Lācis V. KR, X. R. 1974, 294.*

Nē, šis cilvēks nebija sagatavots savai misijai. Velti Edīte cerējusi uz viņa atspaidu. Nekā viņš nevarēja viņai sniegt. Ne padomu, ne palīdzīgu roku. *Bels A. Būris. R. 1972, 98.*

Kerija Grotuse ļoti rūpīgi sekojusi Rozentāla darbam, panākumiem un neveiksmēm, visām pārmaiņām viņa dzīvē, devusi viņam padomus un sniegusi palīdzīgu roku, gan sagādādama savam draugam darbu Kurzemes muižnieku pilīs Ēdolē, Dundagā, Blīdenē, gan palīdzēdama

viņam dabūt pasūtījumus altārgleznām. *Stankevičs A. Pēc pirmajiem cīruļiem. R. 1981, 81.*

SNIEGT (pasniegt) ROKU kādam. *1. Sniegt palīdzību, palīdzēt.* *Sk. arī* SNIEGT PALĪDZĪGU ROKU.

Pārbaudītu draugu barā / Rosītos tad spirgtā garā, / Bēdu brāļiem roku sniegtu, / Katru netaisnību liegtu. *Kalniņš J. (Mākonis) Mana pārgalvīgā dzīves dziesma. R. 1973, 126.*

«.. Ko nu gan nabadziņi lai iesākam šinī pasaulē, kur katrs mūs pagrūž un dubļos min un nav neviena, kas roku sniedz.» *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 34.*

Neziņas un šaubu mokās dažkārt glābj viens vienīgs cilvēks, kas mums tic un pasniedz roku. *Pamše K. Nemierā ar sevi. R. 1966, 38.*

«.. Lai nu kā, bet trūkuma mēs nekad neesam cietuši, savs maizes rieciens mums arvien ir bijis, arī citam nebaltā dienā esam varējuši pasniegt roku.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 286.*

2. Būt gatavam izlīgt; izlīgt.

K a u k ē n s. [..] Bet kas tade... kas tad Edvartam būtu darāms, iekams tu viņam atkal sniegsi roku? *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 244.*

— .. Bet mēs negribam pieminēt vecu naidu. Mēs jums piedodam. Mēs pirmie jums sniedzam roku. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 294.*

Tiešām, gribētos tā atkal no sirds iztriekties, bet Ojārs klusēja, un arī man spītība liedza pirmajam sniegt roku. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 204.*

— .. Man liekas, mēs visi varētu patiešām būt laimīgi, ja reiz mēs ietu un pasniegtu Kristapam roku un ja vismaz godos pie mūsu galda būtu aizņemtas vēl divas vietas. *Zigmonte D. Jūras vārti. R. 1960, 272.*

3. bezpriedēkļa darb. vārda formās. *Būt ar mieru kļūt par sievu.*

«Bet mūsu aprindās es nepazīstu neviena, kam varētu sniegt savu roku. Bez tam es gribu vēl joprojām būt brīva.» *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 173.*

Nu viņš zināja, ka Lilija tikai ķircinās, liek savam pielūdzējam pēdējā brīdī pamocīties neziņā un beigās ar teatrālu cēlumu sniegs viņam savu roku. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 418.*

Konservatorijas absolvente, dziedātāja Veronika Daudone sniegusi savu roku inž. meh. Jānim Zutim. *Kolbergs A. Cilvēks, kas skrēja pāri ielai. R. 1978, 43.*

Viņā iemīlējušies divi kaimiņu jaunekļi, bet Anna nevarējusi izšķirties, kuram no viņiem sniegt roku. *Anerauds J. Cilvēki, gadi un ūdeņi. R. 1981, 114.*

SPIEST ROKU kādam. *Pateikties, just līdzi, apsveikt.*

Viņa nebēga uz mājām, lai spiestu draudzenēm roku, bet lai sadotu viņām, lai izrēķinātos un atriebtos. *Dripe A. Bet kā ar meitenēm? R. 1978, 140.*

.. un tomēr šajā straujās dzīves mutulī mums bieži neatliek laika apstāties un paspiest roku labajam cilvēkam. *Kalve A. Zv 1976, 5. nr. 25.*

Ne svētku brīdī vārdus šķiest, / Kad gaviles ceļ spārnos mūs, / Bet bēdu brīdī roku spiest / Man, draugi, klusi nācāt jūs. *Plūdonis V. Raksti, I. R. 1974, 441.*

A n d e r s o n s. Nepārspīlēsim! Labāk paskatīsimies, kādas priekšrocības vēl ir manai mājās strādāšanai. Tiklīdz pienāks pavēle, visi būs apkārt. Spiedīs roku, teiks glaimus, bet pēc kā tas izskatās? *Saulītis B. KR, VI. R. 1977, 130.*

STAIGĀT UZ ROKĀM. *Darīt ko pārgalvīgu, neiespējamu.*

— Ir jau ērti — sēdēt mājā pie galda un rakstīt.

— Un ko tad jūs būtu darījis? — pārskaities kliedza pieņēmējs. — Uz galvas nostājies? Uz rokām staigājis? *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 431.*

— .. Manis dēļ jūs .. visi varētu staigāt kaut vai uz rokām. Bet, redzat, es esmu atbildīgs par to, ko jūs tur darāt. *Skujiņš Z. Vīrietis labākajos gados. R. 1975, 271.*

Tādā dienā Oļģerts vienkārši nespēja atgriezties mājās un kvernēt tukšajā dzīvoklī, viņam gribējās staigāt uz rokām, viņam gribējās dziedāt.. *Ezera R. LM 1974, 20. nr. 10.*

TAISNA ROKA kādam. *Saka, ja tēmējums sasniedz mērķi.*

Viņam tik taisna roka, ka dzeltenā [vista], spārnu vilkdama un neganti ķērkdama, aizkūlās pie savas kūts.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 384.*

Tiklīdz viņš vilcinās, lido akmens. Velns, kur tam cilvēkam taisna roka! *Lācis V. KR, IV. R. 1971, 311.*

.. būs vai nebūs mana laime, un, norāvis cepuri, meta to ugunij virsū. Un viņam bija taisna roka, un cepure uzkrita, kur vajadzīgs.. *Zigmonte D. K 1984, 4. nr. 116.*

TURĒT (paturēt) SAVĀS ROKĀS (*sar.* NAGOS) kaut ko. *Turēt savā varā; noteikt, vadīt.*

Kā varēja Veinberģis tik ilgi turēt savās rokās Latviešu biedrību un kredītbiedrību? *Roziņš F. — Latviešu literatūras kritika, I. R. 1956, 857.*

Nekad savā ikdienas darbā visi kopā neaizmirsīsim, ka grāmatu rakstītāji, izdevēji, lugu un scenāriju iedzīvinātāji, ka visi kopā turam savās rokās tautas kultūru. *Birze M. — Kritikas gadagrāmata, IV. R. 1976, 67.*

Viņš stāvēja starp ļaudīm un kungiem un turēja viņu sirdis savā rokā, un locīja tās kā ūdens straumes. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 359.*

Inita [skolotāja] visu dienu turējās jautra un moža, lai, draudzīgi tērzējot, varētu turēt savās rokās šo jauniešu pulku.. *Brīdaka L. Dienas prasa atbildi. R. 1964, 26.*

Lubāns bija valdonīgs ezers. Viņš turēja savās rokās plašas apkārtnes likteni. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 315.*

«Vismaz mēs centīsimies arī tiesu pēc jaunās kārtības paturēt savās rokās..» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 455.*

.. svarīgākos posteņus vācieši līdz pēdējam brīdim paturēja savās rokās. *Upīts A. Rudens zelmenis. R. 1970, 68.*

Sādžu viņi.. ieņēma un paturēja savās rokās.. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 318.*

Glīvs. No šejienes neviens nav citādi ticis lejā kā tikai pa to vienu taku.

Torkvāts. Un to pašu tagad Klods Glabrs tur savos nagos. *Upīts A. Spartaks. R. 1962, 86.*

Pēteris. Labs puisis. Ieskries brunču dēļ mūsu bagātajos rados.

Līze. Vai arī izraus meiteni no bagātnieku ģimenes.

Pēteris. [..] Ko tie tur savos nagos, .. tas ir tikpat kā piekalts. *Sauleskalns N. Lugas. R. 1970, 125.*

TURĒT ROKAS KLĒPĪ. *1. Būt pasīvam, neko nedarīt, lai kaut ko sasniegtu (biežāk nolieguma teikumos).*

Arī Ērika vairs neturēs rokas klēpī, bet meklēs kopējo ceļu ar visiem tiem, kuriem sirdis nākotnes uguns pilnas. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 341.*

Ar svešu vārdu aizbraukuši Krievijā, mēs rokas klēpī neturēsim. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 498.*

Mēs nedrīkstam turēt rokas klēpī, kad pilsoniskās valdības nespējas dēļ bezdarbs ik dienas izmet uz ielām simtiem strādnieku ar visām ģimenēm. *Plaudis J. Raksti, III. R. 1965, 50.*

I pats Dievs nekā nevar līdzēt, ja pats rokas turēsi klēpī. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 159.*

«Rokas klēpī turēdami, mēs Rīgu nekad neiekarosim...» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 376.*

Ojārs. Neprasi neiespējamo, pats rokas klēpī turēdams, bet cīnies par cilvēcību, kur vien tas iespējams. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 198.*

Cilvēkam, rokas klēpī turot, laime no gaisa nekritīs; tā jāpanāk neatlaidīgā darbā. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 326.*

2. Dzīvot dīkā, nestrādāt; slinkot. Sk. arī AUKLĒT ROKAS KLĒPĪ.

Mana dzīve Tērpatā dažādi pārmijas: gan esmu ar dažādiem darbiem aizņemts, gan bezdarbībā turu rokas klēpī, kad mēdzu ar Grīnhofu un Fetterleinu pie preferansa galda kavēties.. [Vēstulē Indriķim Alunānam.] *Alunāns J. Izlase. R. 1956, 270.*

Tikai viņam bija vajadzējis visu laiku rokas klēpī turēt. Bet, kad viņš izkļūs no akmens sprosta, tad metīsies cīņā ar visu sparu, lai atgūtu nokavēto. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 306.*

.. Čaks mums nolasīja trīs savus pēdējā laikā uzrakstītos dzejoļus .., kas rādīja, ka viņš kā dzejnieks pat okupācijas laika apstākļos nav apsīcis, .. ka viņš, kā mēdz teikt, nav turējis rokas klēpī. *Egle K. Atmiņas. R. 1972, 296.*

Paulis neatbild. Runātājs viņš nav, bet meistarotājs gan — rokas klēpī neturēs ne tīrumā, ne sētā. *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 61.*

Cilvēcei vēl tik daudz darba savas nelielās planētas labiekārtošanā, ka pat ar visu automātu palīdzību nevarēs turēt rokas klēpī. *Purs L. Sirdsskaidrais. R. 1964, 126.*

— Un taisni tagad viņam vajag apkārt blandīties! — tēvs kļuva dusmīgs.

— Tik vien visi zina kā rokas klēpī turēt. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 79.*

TURĒT ROKU UZ kaut kā PULSA. *Uzmanīgi, ar dziļu ieinteresētību sekot kaut kā norisei.*

— Visur gribēja būt noteicējs, — piebilst otrs.

— Galvenajam grāmatvedim jātur roka uz saimniecības ekonomikas pulsa. *C 1974, 101. nr. 2.*

[*B. Tabūns.*] Jūs esat viens no tiem mūsu prozaiķiem, kuri cenšas turēt roku, tā teikt, uz dzīves pulsa. *Skujiņš Z. Zibens locīšana. R. 1978, 131.*

Iejūtība sarunā ar otru, it kā turot pirkstus uz sarunu biedra garīgā pulsa, arī tā ir izkoptas personības pazīme. *Birze M. Ar dzērvju kāsi. R. 1984, 18.*

UZ ĀTRU ROKU. *Steigā, tūlīt, daudz negudrojot; pavirši, kaut kā.*

Citi dzēra turpat stāvus pie letes, pa lielākai daļai smagie un vieglie fūrmaņi, uz ātru roku ieskrējuši. Ātri tie iekampj stojaku, tad aiziet pie maizes galda.. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1954, 54.*

Te [kafejnīcā] parasti no rītiem ieskrien strādnieki, uz ātru roku iekož un teciņus vien dodas uz darbu. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 267.*

«Bet kur lai tik daudz naudas uz tik ātru roku ņemu?» *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 276.*

.. nebija viņam te arī neviena laba drauga vai cita kāda pazīstama, no kura uz ātru roku varētu kaut jel vienu otru simtiņu patapināt. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 838.*

— .. Vēl uz ātru roku pārskaitu paredzamos izdevumus — nē, pietrūks! *Brodele A. Marta. R. 1965, 38.*

Bet rijniekam uz ātru roku atkal labs padoms prātā. *Šmits P. XI, 189.*

Lieta ierosināta virzījās tālāk, un 9. februārī runas vīri uz ātru roku nosprieda sarīkot Rīgā vēl tanī pašā gadā vispārējus dziedāšanas svētkus, un proti, ap Jāņiem. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 741.*

Uz ātru roku viņi [pagasta valdes vīri] atrisināja visus sarežģījumus savā sadzīves kamolā. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 256.*

Evakuācijas punkts bija ierīkots dzelzceļa preču stacijā, plašā, garā ēkā bez griestiem, kas uz ātru roku bija pielāgota slimnieku uzņemšanai, pārsiešanai, paēdināšanai un guldīšanai. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 287.*

.. celmi un saknes liekas kā riebīgi zirnekļi un mošķi, kas čum ap jaunsaimniecības ēkām — nepabeigto istabu un uz ātru roku sakleķēto kūti, vietām jau izburbušām sienām. *Kurcijs A. Vienkāršā dzīve. R. 1959, 298.*

Nelielā bērzu birztalā starp kokiem iekārtotas vairākas bufetes. Tās bija savādas, uz ātru roku no dēļiem, saplākšņu gabaliem un brezenta celtas.. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 61.*

Tā ir paštaisīta, no neēvelētiem dēļiem tāpat uz ātru roku ar naglām nemākulīgi sasista gulta. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 213.*

Vienu brīdi Uģis gudro, vai pagalmā uz ātru roku nevajadzētu uzsliet goda vārtus. *Skujiņš Z. Kolumba mazdēli. R. 1961, 153.*

UZ ROKAS (roku). *1. Saka par to, kas ir kāda tiešā rīcībā, kas ir dabūts, saņemts (biežāk par naudu).*

— .. Jūs it labi zināt, ka man tikai jāpasaka viens vārds, ja vajag ātrāk dabūt pārskaitījumu vai rubli uz rokas. *Kalndruva M. Avots. R. 1974, 191.*

Uztura naudu pierēķināja pie algas un katram izmaksāja uz rokas, lai katrs pērk un ēd, ko vēlas. *Lācis V. KR, I. R. 1970, 390.*

Es arī uz priekšu mēģināšu izsūtīt ārā [no cietuma] to, ko rakstu. Citādi nav vērts strādāt. Bet, lai to izdarītu, vajadzīga uz rokas nauda. *Kalniņš J. (Mākonis). Mana pārgalvīgā dzīves dziesma. R. 1973, 169.*

— Oto, bet ja nu mēs nekur nelidotu?

— .. Kādas tev muļķības sanākušas galvā! Tagad, kad biļetes ir uz rokas, kad visi dokumenti nokārtoti. *Vilks Ē. Piecas minūtes par vēlu. R. 1961, 39.*

2. novec. Rokasnauda.

Salīgt par meitu kā citreiz un saņemt naudu uz roku viņai vairs neizdevās. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 190.*

— Tas viņai no manis uz roku. Viņa jau solās nākt pie manis par aukli.. — atteica Maruta, dodamās pa ceļu projām. *Janševskis J. KR, VII. R. 1933, 1208.*

UZ SAVU ROKU. *1. Patstāvīgi, neatkarīgi no kāda, bez sazināšanās, saskaņošanas ar citiem.*

Kalpam, uz savu roku dzīvojot, gāja ļoti brangi. *Šmits P. IX, 439.*

Ābols nebij vairs par puisi — dzīvoja uz savu roku. Ziemu gāja linus kulstīdams, vasaru plostoja baļķus pa Ogri un Daugavu.. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 25.*

Diezgan bij strēbta tā kalpu putra, pēdējais laiks uzsākt pašiem uz savu roku. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 545.*

Meistaram nemaz tik vieglas dienas neesot, gan to paši pieredzēšot, kad kādreiz uzsākšot uz savu roku. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 35.*

— Uzsāka viņš amatu uz savu roku, bet nekā, nav brīv, tikai cunftes meistari pilsētā, tie var visu, tiem nekas nav liegts. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 567.*

.. Vaskim pirmais darbs, uz savu roku iesākušam, bija gadījies vesti šūt, un šī veste bija tā nobojājusies, ka pašam meistaram palika uz visiem laikiem «vestes skrodera» vārds. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 230.*

Kapteinis vakar bija izlēmis zivis uz savu roku vairs nemeklēt, bet izmēģināt, kā veicas, ja izmanto izlūku tralera ziņas. *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 144.*

— Pie ārsta gāja?

Neiznāk. Slikti ar naudu, tu jau saproti. Tāpat pati uz savu roku ārstējas. Dzer visādas tējas. *Lēmanis I. Izlase, I. R. 1967, 278.*

Ka viņa aizgājusi no sava vīra un dzīvo te viena uz savu roku pilsētā, tas met uz viņu tādu savādu ēnu. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 290.*

«.. Tāpat grāmatu lietās ir ikvienam tiesība līdzi runāt, kuram tā lietas saprašana, vai nu tas būtu studierēts, vai vienīgi pats uz savu roku ko derīgu mācījies.» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 500.*

Skolā viņš nav gājis, lasīt un rakstīt iemācījies pats uz savu roku, vienīgais visā sādžā pirka laikrakstus.. *Laganovskis J. Ciemos pie Izidora. R. 1970, 59.*

.. nevienam nebija noslēpums, ka Apse sen izņēmis vidusskolas kursu uz savu roku. *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 236.*

Mātei apnika neatlaidīgā līdztecētāja, un viņa to bieži noraidīja: lai nu dzīvojoties vien viena pati. Bet uzņemties dzīvi uz savu roku Annele vēl nekā nesamanīja. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 23.*

Didzis ievelk pierē kroku, / Šoreiz padoms atnāk drīz: / Ņems un pats uz savu roku / Cauro zeķi aizlāpīs. *Lasmanis I. Agrie strazdi. R. 1963, 25.*

— Sābri, es gan esmu par tevi jaunāks, bet vienu padomu gribētu tev dot — neiesāc cīņu ar baronu uz savu roku! *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 254.*

.. tur Herminghauzā neesam astoņi simti liels rindās sastājies pulks, bet sajucis bars, kur katrs uz savu roku rauga kaut kā cauri tikt. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 454.*

.. Karlīne varētu dziedāt, bet tēvocis viņai piekodinājis labāk savu balsi nelaist pātaros, jo tā ejot viena pati uz savu roku un plēšot kā taure. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 205.*

UZ VIENU ROKU. *Saka, ja kādu nostāja, centieni, rīcība ir kopīga, vienprātīga, saskaņota.*

«Ne nu ķeizars tādu pavēli izdos, ne arī kungi tai padotos!» atsacīja Mežapuķiene it kā ar naidu. «Visi viņi uz vienu roku — vai kungi vai ķeizars.» *Kosa J. Dienas tveicē. R. 1969, 60.*

«Kungi, mācītāji, saimnieki, visi viņi uz vienu roku!...» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 168.*

Un mežabrāļi šauj katru, kas ar melnsimtniekiem uz vienu roku. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 511.*

— Bet tu taču biji ar viņiem, tā sakot, uz vienu roku..

— Visi bijām domu biedri, vien nezinājām, kas otrā slēpjas. *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 323.*

— Abām tie puikas visās blēņās uz vienu roku, tāpēc šīs pašas arī tādas māsas. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 228.*

— .. Zinās, ka tevi meklē, tūlīt nodos. Visi lielie uz vienu roku. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 162.*

«Skrīveris ar lielkungu iet uz vienu roku, pie tā griezties velti.» *Poruks J. Stāsti. R. 1959, 137.*

«Ko tu viens pret tik daudziem izkarosi — viņi jau, pagāni, visi iet uz vienu roku,» tā dažu labu reizi dzirdēja brāļus nopūšamies, kad bija jāpadodas varai. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 355.*

.. kad viņš ar Paulu [kāršu spēlē] gāja uz vienu roku, tad viņiem vajadzēja vinnēt. *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 57.*

Dēls sametās ar abiem stipriniekiem uz vienu roku. *Šmits P. II, 204.*

Bebris. Es taču nevarēju viņai [sievai] atklāti piekrist.

Gunārs. Kādēļ ne?

Bebris. Nu, lai citi nesacītu, ka priekšsēdētājas ģimene visa sametusies uz vienu roku. Ka vīrs atbalsta sievu... *Zālīte E. Vārds sievietēm. R. 1950, 43.*

Viņa tūlīt nomanīja, ka Līzei ir pārāk gaišs prāts, lai ticētu burvībām, un pārāk godīga sirds, lai mestos ar Reģīni uz vienu roku un slavētu ļaudīm tās ārsta māku. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 40.*

— Jā, — lēnām un prātīgi noteica resns mūrnieku meistars, — ja latvieši turas uz vienu roku, tad drīzāk kamielis izlīdīs caur adatas aci, nekā vācietis tiks domniekos. *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 271.*

Gluži vai jāsmejas — mēs ar sievu arī allaž sanaidojamies par blēņām, bet, kad ir kāda lielāka nepatikšana, tad mēs turamies uz vienu roku bez naida un varam visu mierīgi pārspriest. *Kalniņš J. Mūžība. R. 1971, 14.*

Grūtās dienās cilvēkam nav jāstiepj katram par sevi sava nasta, tad cilvēkiem jāturas uz vienu roku vēl vairāk nekā labos laikos. *Kaijaks V. Putenī. R. 1964, 119.*

«.. Krūtaiņi, kas ar rucavniekiem saistīti vecumvecām radu saitēm, laikam turēsies ciešāki kopā un visur rīkosies uz vienu roku..» *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 515.*

Reiz vienas mājas saimnieks ar velnu dzīvojis uz vienu roku, bet citi mājas iedzīvotāji tam nav piekrituši. *Šmits P. XIV, 144.*

VARĒT SASKAITĪT UZ VIENAS ROKAS PIRKSTIEM. *Sk.* VARĒT SASKAITĪT UZ PIRKSTIEM.

VIEGLA ROKA kādam. *1. Saka, ja kas rokām darāms tiek veikts saudzīgi, veikli, veiksmīgi.*

— .. Man bija viegla roka. Manis operētie slimnieki ātri cēlās no gultas. *Svīkule V. Mirkļu mozaīka. R. 1968, 48.*

— .. Stāsta, ka jums [Mārkalnam] esot viegla roka operējot. *Lapsa J. Atspīdumi ūdenī un citur. R. 1974, 171.*

— Pagājušajā reizē nemācēji [izdarīt injekciju vēnā], varbūt šodien būs vieglāka roka. *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 169.*

Roka viņai viegla. Kad ieziepēja un skuva Sveķim pazodi, tā vien likās, bezdelīgas spārniņš tur rotaļīgi pieskāries, ne cilvēkbērna pirksti ar naža asmeni. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 217.*

Skolā nevienu dienu netiku gājusi. Tāpat mājās pamāte un vecākā māsa, aiz ausīm un matiem plēsdamas, grāmatā lasīt izmācīja. Varēja jau pamātei roka vieglāka būt, bet paldies viņai arī par tādu! Sliktu viņa man nemācīja. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 159.*

.. tur bija kāds draugs, bet tam draugam atkal motocikls, kurš gaidīt gaidīja, lai tiktu salabots, un Mārim, kā zināms, tādās lietās brīnum viegla roka.. *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 217.*

2. Saka, ja kas tiek darīts viegli, bez piepūles, pavirši. *Sal.* ar VIEGLU ROKU. *1.*

Dzejniekam pirmajam jāredz, pirmajam jājūt viss jaunais, viss nebijušais, tikai paviršība un viegla roka te nu nepavisam nav vietā. *Saulītis B. KR, VI. R. 1977, 338.*

Manuskriptus esmu tikai pārlapojis, bet vienu tūliņ redzu no pirmajām rindām — sāk ieviesties bīstams trafaretisms tiklab stāstā, kā dzejā, zināma paviršība un viegla roka, tendence un publicistika pārmāc un kauj nost estētiku.. *Upīts A. Vēstules. R. 1977, 116.*

3. Saka, ja kas tiek darīts, daudz nedomājot, neapsverot. *Sal.* ar VIEGLU ROKU. *2.*

— .. Ja tikai kaut kas nav tā, kā pienākas, tūliņ pēriens mājās. Manai vecenei brīnum viegla roka uz tādām lietām. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 63.*

«.. Tam vecim varen viegla roka uz sišanu.» *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 429.*

— .. Vai Roberts mātei ar ko sūta?

— Kā nu ne. Annai pagājušo rudeni nopirka separatoru un Jēkabam iedeva naudu, ko nomaksāt parādu Zemes bankā.

— Kārtīgs puika. Man, kad turas nauda, ir tikpat viegla roka. *Lācis V. KR, VIII. R. 1973, 272.*

«.. Man tāda viegla roka, kā tik ko dabūju, tā — aiziet!» *Purapuķe J. Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes. R. 1925, 94.*

«Nu jā! Kur tu vari ko iekrāt ar tavu vieglo roku. Pilna pasaule tev parādnieku. Kas prasa, tam: še!» *Brigadere A. Trilogija. R. 1973, 378.*

ZELTA ROKAS. *Saka, ja kāds prot daudzus ar rokām darāmus darbus, ir ļoti labs amatnieks.*

— .. viņam bija zelta rokas, tās prata visus darbus un padarīja tik labi, ka nevienam, nevienam nekad nebija jāsūdzas par darba labumu. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 80.*

Tētukam zelta rokas. Viņš iztaisnoja, kas taisnojams, piekrāsoja, ielika lukturiem stiklu, un «Volga» atkal bez vainas. *Bundzeniece O. Irēnas dienasgrāmata. R. 1971, 115.*

Tēvs viņu vēl puikas gados bija iemācījis visādos amatos, un viņam bija zelta rokas. *Kaufelds T. Sēkla nedeg. R. 1979, 21.*

Ēriks Siliņš .. — vīrs, kam zelta rokas pie mašīnām. *Ķuzāne L. Esmu uzticīgs. R. 1977, 60.*

Ilgāku laiku viņš nostrādāja kaut kur Krievijas vidienē. Par namdari vai mūrnieku. Vispār tas bija cilvēks ar zelta rokām. Viņš prata arī galdnieka un jumiķa darbus. *Ezera R. Cilvēkam vajag suni. R. 1975, 88.*

— Pie tam amatnieks ar zelta rokām. Visu prot darīt! *Krieviņš M. Strēlnieki pārnāk mājās. R. 1967, 132.*

Viņa pat neuzskata par vajadzīgu vēl reizi pārbaudīt. Ēriks Rozītis ar savām zelta rokām vēl neko nav padarījis slikti. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 178.*

— .. Īsts goda zēns. Pietiekami labi mācījās, gatavoja uzskates līdzekļus, puisis ar zelta rokām. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 55.*

Cilājot un apbrīnojot mātes rokdarbus, saimnieces parasti slavēja viņas čaklās zelta rokas.. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 40.*

— .. viņš dodas uz fabriku. Tur zelta rokas nostrādā savas astoņas stundas kārtīgi, nopietni, apzinīgi, tā, lai nevienam nav ko vārdu bilst, lai nenobirst ne puteklītis krietnā darbarūķa slavai. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 260.*

— .. katrs normāls cilvēks spēj apgūt amatu, taču viņš vienmēr tajā būs nevarīgs, bez zelta rokām, kādas ir Ēbaram. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 170.*

Kaimiņi Leo slavēja: «Zelta rokas,» — bet tas viņam tikai sagādāja lieku darbu. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 133.*

ZEM ROKAS. *Neatļauti, neoficiāli, slepeni (biežāk pirkt, pārdot).*

Aizpurs patiešām bij cilvēks, kas visādos apstākļos prot izmanīties.. Jauno zirgu krievu armijas piegādātājiem tāpat zem rokas izdevīgi pārdevis. *Upīts A. KR, VIII. R. 1950, 455.*

S e r s. Ir ne mazums jaunu netikumu. Teiksim, skaņu plašu kolekcionēšana.

M a l v i ņ š. Tas nav netikums. Tas ir vaļasprieks.

S e r s. Atkarībā no tā, kādas plates tiek krātas. Ja franču, pirktas zem rokas par divdesmit pieciem rubļiem gabalā, tad tas ir netikums. *Skujiņš Z. Vīrietis labākajos gados. R. 1975, 77.*

— Mēs, Dadža kundze, neko neņemam zem rokas. Brāķi mēs neturam. Ko tas līdz, kad lētāk maksā, bet neiztur... *Upīts A. KR, II. R. 1948, 629.*

«Vajag iegādāties velosipēdu..»

«Kad varētu kādu lietotu dabūt, tā zem rokas. Nudien, es paņemtu tūlīt.» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 82.*

ROTAĻA

BĒRNU ROTAĻA. *Sk.* BĒRNU SPĒLE.

ROTAĻĀDAMIES

KĀ ROTAĻĀDAMIES (rotaļājoties, SPĒLĒDAMIES, spēlējoties). *Viegli, bez lielas piepūles.*

Tad atnāca uz savām četrām, piecām stundām un pastrādāja kā rotaļādamies. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 839.*

Izņemt stundas laikā no tīkla divdesmit līdz divdesmit pieci kāli mazo zivtiņu Katei bija tīrais nieks, viņa to veica kā rotaļādamās, gluži automātiski.. *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 249.*

Jauns zirgs grikļu ziedu krāsā velk grābekli kā rotaļādamies. *Andersone S. LM 1970, 9. nr. 10.*

Nē, arī Bertu viņš pieveica kā rotaļādamies, jo sievietes jau cīņā nav pretinieces. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 320.*

Jau Labdarības biedrības meiteņu skolā.. visas mācības viņai padevās kā rotaļājoties. *Akurātere L. Emīlija Viesture. R. 1976, 19.*

Mācības viņam padevās apbrīnojami viegli — vienreiz izlasījis uzdoto, viņš to zināja no galvas. Kā spēlēdamies viņš tika galā ar visgrūtākajiem uzdevumiem un tāpēc bija pirmais skolnieks klasē. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 98.*

«.. mēs zinājām, ka viņš kā spēlēdamies iemācījies daudzas valodas..» *Kalniņš J. Savādnieki. R. 1979, 37.*

P a k a l n s. Nevaru sagaidīt vien to laiku, kad viss būs mehanizēts, elektrificēts, kad visus grūtos darbus veiksim kā spēlēdamies. *Zālīte E. Spēka avots. R. 1951, 20.*

Kaimiņiene.. savu septīto laidusi pasaulē kā spēlēdamās. *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 128.*

Stiprs, skaists un labas dabas puisis bijis. Visu darījis kā spēlējoties. Vasarā piesēdinājis pilnas ragavas meitu un vilcis apkārt rijai. *Ziedonis I. Kurzemīte. R. 1970, 136—137.*

ROZE

KĀ ROZE (rozes) *parasti savienojumā ar* ziedēt. *Saka par skaistu, jaunu sievieti, par sārtiem vaigiem.*

.. Melnmatīte uzziedēja kā roze. *Šmits P. IX, 468.*

Līzīte izauga stalta un daiļa un uzziedēja kā rozīte: ar glumu galviņu un sarkanu matauklu.. *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 4.*

«Ko nu aiz deviņu kungu robežām meklēji [līgavu], kad tepat Vīndedzēs smuku smukā zied kā roze,» Juris atbild. *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 61.*

Tija ziedēja kā roze. Ne velti baznīcā visi sačukstējās, kad viņa parādījās savā baltajā šķidrautā un miršu vainagu zeltainajos matos. *Paegle L. KR, III. R. 1956, 395.*

«Man jau vienu dienu direktora sieva prasa, kur man tik lepni ciemiņi ar savām mašīnām gadījušies. Es saku, kur nu man, vecai

sievai, ja tepat meitenes kā rozes zied...» *Zigmonte D. Ir jābūt Hovalingai. R. 1966, 223.*

D ā r t e. Tad es biju skaista, maziņa, sarkaniem vaigiem, kā roze. *Lindulis J. Lugu izlase. R. 1945, 72.*

— .. ļaudis.. bija veseli, priecīgi un skaisti — meitas baltas un sārtas kā rozes. *Janševskis J. KR, XIII—XIV. R. 1933, 199.*

Sirms vecis saņem viesus un pasaka savai meitiņai, skaistai kā rozītei, lai apgādājot viesiem vakariņas. *Šmits P. XIII, 309.*

Viņas zināja, ka vecā lielkunga vienīgā meita ir laba kā eņģelis un daiļa kā roze. *Māteru Juris. KR, II. R. 1924, 50.*

— Jums, Marij, vajadzētu tikai nokrāsot matus (viņa sāka vēcināt ar rokām), vaigi vēl zied kā rozes... *Ezera R. Aka. R. 1972, 86.*

Marčs.. taustīja ar vienu roku degunu, ar otru — ausis, kas, līdzīgi vaigiem, ziedēja kā rozes... «Bet kad tu tikai zinātu, kas šorīt par salnu! Es saku — dedzina kā ar uguni!» *Valdis. Staburaga bērni. R. 1955, 177.*

RUBIKONA

PĀRIET RUBIKONU *biežāk ciešamajā kārtā. Izdarīt ko izšķirošu, negrozāmu.*

— .. Nebiedē mani vairs ne jūsu mānīgais dzīves aicinājums, ne velnišķais nāves izsmiekls. Rubikona ir pārieta, Cēzars nāk uz Romu. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 517.*

— Vai Nadīna varēs atnākt? — Edvarts jautā..

— Tā diena ir pienākusi. Tā stunda ir situsi. Kauliņi ir mesti. Rubikona pārieta. Vārdu sakot, es precos. *Mauliņš J. Ragana. R. 1981, 8.*

Ar Marinu bija pārieta jauna Rubikona Mirdzas Šmithenes daiļradē, viņa saprata, ka māksla — tas ir ne tikai sevi izteikt, tas ir arī sevi lauzt, pārvarēt, lai dzimtu līdz šim vēl nepazīts cilvēks. *Dzene L. Labais mūžs. R. 1964, 70.*

RUBLIS

APGROZĪT PIRKSTOS KATRU RUBLI. *Sk.* APGROZĪT PIRKSTOS.

LIELAIS RUBLIS *sar. Liela peļņa; augsta samaksa par darbu.*

— .. Saujām var grābt, riekšavām [dzērvenes]. Kas tagad nav slinks, var viegli tikt pie lielā rubļa. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 103.*

— .. Tā pati Džeinas vīramāte! Visu mūžu pa zemenēm kašājusi lielo rubli, tagad nu rauj pusotras vai divas slodzes, lai pensija lielāka. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 347.*

— Viņam dod vieglāku darbu, bet šis labāk stumj truļļus. Redz, ko ar lāga puiku iztaisa lielais rublis. *Saulītis B. Līdz pēdējai taisnei. R. 1963, 99.*

Daži laimes meklētāji — lielā rubļa tīkotāji bija norīkoti uz lietuves cehu. *Dinere C. Ugunsputna medības. R. 1976, 189.*

RŪCIENS

VIENS KUIĻA RŪCIENS *vienk. Saka, ja kas norit, tiek veikts (parasti attālums), padarīts īsā laika sprīdī, ļoti ātri.*

Noskriet tās divas verstis — sīkums, viens kuiļa rūciens! *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 72.*

— Cik tālu ir no Valdajas līdz Rīgai?

— Viens kuiļa rūciens.

— Tas ļoti nenoteikti. Vai rūciens būs garš? *Krieviņš M. Strēlnieki pārnāk mājās. R. 1967, 117.*

Pa labu šoseju.. viens kuiļa rūciens, un es būšu tirgū. *Krieviņš M. Septiņi pistoles šāvieni spoku stundā. R. 1976, 108.*

Tikai ātrums mūs nesa, tikai kustības prieks spārnoja, darīja kājas vieglas un galvas dullas un turpat astoņus kilometrus vērta par vienu vienīgu redzējienu un skrējienu, par vienu vienīgu kuiļa rūcienu. *Ezera R. Pati ar savu vēju, 1. R. 1982, 66.*

Kuiļa rūciens, un padarīts ir. *Lācis V. KR, XIV. R. 1975, 244.*

Viens kuiļa rūciens — un makaronu zupa ar konservētu liellopu gaļu tīkami sildīja iekšas. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 206.*

RULLIS

GUĻ KĀ RULLIS *arī 1. un 2. pers. Saka, ja kāds guļ ļoti cieši, neizkustināmi.*

— .. Paēdini, apmaini autiņus, guļ kā rullis, — Dzīne nespēj vien ciemītēm mazo noslavēt. *Delle V. K 1970, 6. nr. 121.*

Krauklis to atjūdza, bet arī tad vēl bēris necēlās augšā.

— Nu, vai tu vēl gulēsi? Paskaties! Nogāzies kā rullis! *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 64.*

KĀ RULLIS. *Brangs, apaļš.*

— .. Vaskis vēl būtu zirgs kā rullis, ja viņam iedotu mīkstāku sienu un pa mārciņam miltu. *Kalndruva M. LM 1969, 5. nr. 7.*

RUMAKS

DZELZS RUMAKS. *Vilciens.*

Dzelzs rumaks sprauslā, zviedz; dzelzs rati klaudzot klandās.. *Plūdonis V. Poēmas. R. 1954, 30.*

RUMBA

KĀ RUMBA *novec. Tukls, apaļš.*

— .. viena tāda pazema kupena — meitene kā rumba, otra atkal pagara, pasmuidra kā glodene; tur jau baronam ir gan ko paskatīties. *Janševskis J. KR, XIII—XIV. R. 1933, 306.*

— .. Ko tu izdarīsi tādam mācītājam? Pats noēdies apaļš kā rumba, kas viņam par otra bērnu daļas? *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 507.*

RUNCIS

KĀ RUNCIS *biežāk savienojumā ar* gulēt, dzīvot. *Cieši, ilgi; mierīgi, omulīgi; ļoti labi.*

Cik rītu nav bijis tā, ka Imantam jāskrien uz ganiem, bet brālis paliek uz kūtsaugšas guļam kā runcis. *Kaijaks V. Putenī. R. 1964, 31.*

— .. Tu esi izgulējies kā runcis, bet es dabūju atpūsties tikai divarpus stundas. *Akmens R. Saltās zvaigznes. R. 1973, 169.*

— .. Esmu pieņēmies svarā un dzīvoju kā runcis pa kazarmām.. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 329.*

Vācieši dzīvo pa iekšu kā runči. Kurina krāsni, ka dzirksteles vien lido pa skursteni.. *Krieviņš M. Strēlnieki pārnāk mājās. R. 1967, 178.*

Un ēdiens te Mutuļos jau bija varen sātīgs, noēd vienu, nu augsti ja divas šķēles [maizes] un esi pieēdis kā runcis. *Zigmonte D. K 1983, 12. nr. 49.*

Mēs gulējām kā inči. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 431.*

KĀ RUNCIS UZ BALDRIĀNU. *Sk.* KĀ KAĶIS UZ BALDRIĀNU.

RŪSA[1]

PLĀTĀS KĀ RŪSA *arī 1. un 2. pers., sar.* *Saka, ja kāds ļoti lielās.*

Patmīlis, šaursirdīgs, sīkumains cilvēciņš plātījās kā rūsa sievietes priekšā, skaudīgi zobojās par citu neveiksmēm un visur pretstatā nostādīja sevi. *Lācis V. KR, IV. R. 1971, 395.*

— .. Un tu, Grantiņ, labāk te neplāties kā rūsa! Vēl mēs neesam šķīrušies. *Plaudis J. Raksti, II. R. 1964, 205.*

RŪSA[2]

SAĒD KĀ RŪSA. *Saka, ja kas pakāpeniski tiek nomākts, ja zūd pozitīvās īpašības.*

Remdenums un apmierinātība, kas kā rūsa saēd jaunākos romānus, rada nenormālu ainu arī rakstniecības un kritikas attiecībās. *Vāvere V. K 1980, 3. nr. 142.*

Pārticība un slinkums kā rūsa saēd šo citreiz tik tīrīgo, tik spodro kalpa meiteni. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 754.*

RUTKS

DZĪVO KĀ RUTKS: VIENA GALVA, VIENA BĒDA. *Saka, ja kādam nav citu rūpju kā tikai par sevi.*

— Jā, jā, bet citiem jāuztur famīlija — sieva, bērni. Bet kas tev... dzīvo kā rutks: viena galva, viena bēda. *Mākonis. Izlase. R. 1957, 36.*

RAUT RUTKUS. *Spēles nosaukums (vairāki dalībnieki sēž rindā cits citam klēpī, aizmugurējais stingri apņem priekšējo un tur, lai rāvējs nevar klēpī sēdošo, rutku, izraut).*

STĀDĪT RUTKUS. *Stāvēt uz galvas un kājas pacelt gaisā.*

Tā it bieži gadījās, ka tie paši vīri, kas pirms gadiem piecdesmit sešdesmit, kaimiņos ganot, bija metuši kūleņus, kamēr kļūst nelabi,

nereti atkal satikās kā gani. Zināms, nu ar izbalējušām acīm un bārdām un uz visiem laikiem aizmirsuši, kā cilvēks kūleņo vai «stāda rutkus». *Kalndruva M. Tepat visapkārt. R. 1970, 125.*

Akrobāti turpat uz ielas paklāj savus deķus un iztaisa visādas «fīgūras» — stata rutkus, iet uz rokām.. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 44.*

VESELS KĀ RUTKS *sar. Pavisam vesels, ar stipru veselību.*

Otrā gadā jaunavai tur mājiņā piedzima dēls. Tas auga spirgts un vesels kā rutks. *Šmits P. VII, 244.*

— .. es rītos un vakaros iedzēru savu zāļoto čarku un biju vesels kā rutkis. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 47.*

— .. Es nekad neslimoju, esmu vesels kā rutks! *Zigmonte D. Vanags pār Zāģeriešiem. R. 1979, 301.*

— Es viņiem visiem saku: ko Pīcka spēj, tas ir nieki, Lavīzes krustmāte tikai pārbrauc ar delnu, un vesels atkal kā rutks. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 217.*

Un tad mēs abi stāvējām kājās un vecā krustmāte mūs slaucīja.

— Kumelītēm noberzti, jūs tagad, bērni, būsit veseli kā rutki. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 33.*

— .. Protams, otrā dienā vajadzēja palikt mājā, palūgt tantei kumelīšu tēju, krietni izsviedrēties, izgulēties, vakarā būtu vesels kā rutkis. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 846.*

Pēc kāda gada jaunajam ķēniņu pārim piedzimst dvīņi. Puikas aug kā rutki. *Šmits P. VI, 301.*

.. seši bija tādi puikas kā rutki, tikai septītais pavājāks, ar kuprīti mugurā. *Šmits P. II, 480.*

RŪTS

KA LOGU RŪTIS TRĪC. *Ļoti skaļi.*

Pēc tam tēvs iegāja kapā un muļķītis steidzās uz mājām un gulēja krāsns augšā, krākdams, ka logu rūtis trīcēja un gruži no griestiem bira. *Šmits P. VI, 461.*

— .. Rūdis kliedz tā, ka rūtis trīc. *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 456.*

S

SAAUDZIS

KĀ SAAUDZIS. *Cieši vienots, saistīts; lielā kopības izjūtā, saskaņā.*

Veci puiši, bet turējās kopā kā saauguši. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 30.*

Mājas ceļus es jau eju mehāniski un ar nedaudzajiem cilvēkiem esmu kā saaudzis. *Akurāters J. Kalpa zēna vasara. R. 1956, 31.*

Ilgus gadus būdams par mežsargu, viņš bija ar mežu kā kopā saaudzis. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 184.*

SACĪKSTE

KĀ UZ SACĪKSTI. *Cenšoties citam citu pārspēt; lielā ātrumā.*

Kā uz sacīksti viņi dižojās par neesošo labklājību, zvejas lietu pārpilnību un pasakainiem lomiem, it kā šī sasapņotā godība pavairotu viņu personīgo vērtību.. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 30.*

Kā uz sacīksti jaunie kuģinieki metās lejā pie čemodāniem un somām, centās pakalpot dāmām kā vien varēdami. *Lācis V. KR, IX. R. 1973, 98.*

SADEDZIS

KĀ SADEDZIS. *1. Saka, ja kāds ko dedzīgi vēlas, ko ļoti iekāro, ir aizrāvies ar kaut ko.*

.. viņš dēlu visādi urdīja un mēģināja tam iedzelt pat ar Lienes vecumu. Bet Dāvis bija kā sadedzis uz Lieni un tēva nievām nepiegrieza sevišķas vērības. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 276.*

2. s i e v a. Pīlādziene jau neesot gribējusi, ka Ida iet pie tā Pētera, bet vecais kā sadedzis uz lieliem radiem. *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 9.*

Cilvēki pēc zemes bija kā sadeguši, un savā dedzībā tie neskopojās ar artavām arī tiem, no kuriem daudz kas atkarājās. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 177—178.*

— Jaunais mācītājs nezin kāpēc esot.. kā sadedzis uz zemnieku valodu! *Kalniņš J. Savādnieki. R. 1979, 196.*

Banders bija kā sadedzis uz politiku. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 209.*

J ā n i s. Arnis kā sadedzis aizstāv šīsmājas saimnieci un viņas dēlu. *Purs L. Dialogi par dzīvi. R. 1983, 176.*

Lūk, tas pats valsts vecākais dzinās kā sadedzis aiz galvasnaudas virsū. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 354.*

Bāliņš sācis interesēties par kaut kādiem melniem caurumiem debesīs. Visu laiku prasīja sievai grāmatas. Kā sasvilis! *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 28.*

2. Saka, ja kāds ko dara lielā steigā, nepacietībā.

Nu skrien kā sadeguši ar ziņu pie ķēves, un šī — viens divi! — Kurbadam palīgā. *Šmits P. II, 322.*

Krasts zināja, ka šie paši cilvēki, kas te skrēja kā sadeguši un mūžīgi kaut kur steidzās, varēja stundām ilgi sēdēt, iegriezušies kādā restorānā vai kafejnīcā.. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 47.*

.. lēnīgais Jānis skrien no šķūņa uz svaru būdu kā sadedzis. *Ķuzāne L. Esmu uzticīgs. R. 1977, 103.*

— .. Nav tavas mātes, — viņa turpināja tādā pašā toņkārtā.. — Aizskrēja uz Vāciju. Kā sadegusi. Nav labi bērnam par māti stāstīt sliktu, taču tu esi jau pietiekami liels, lai zinātu visu. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 58.*

SADZELTS. *Sk.* DZELTS.

SAIMNIEKS

SAIMNIEKS SAVU SUNI TĀDĀ LAIKĀ NEDZEN ĀRĀ (LAUKĀ). *Saka, ja ir ļoti slikts laiks.*

Šī diena bij no to dienu šķiras, par kurām saka, ka tajās godīgs saimnieks ne sava suņa nedzen ārā. Vēlais rudens spēkojās ar gaidāmo ziemu, gribēdams ar saviem lietus pilieniem izkausēt ziemas zīmes, šļaganās, smagās sniega pērslas. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 490.*

Divas dienas un divas naktis trakoja nepieredzēts putenis.. Bija tāds laiks, par kuru mēdz teikt, ka tādā labs saimnieks savu suni nedzen laukā. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 395.*

— Tādā laikā labs saimnieks savu suni nedzen laukā, — Kalnbirze jokoja, — bet jūs vēl gudrojat par zveju. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 324.*

Rudenīga nakts. Uznāk nepieredzēti bargs pērkona negaiss. Laiks tāds, ka pat skops saimnieks svešu suni nedzītu ārā. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950.*

VIENAS DIENAS SAIMNIEKS. *Cilvēks, kas nedomā par priekšdienām, ir bezatbildīgs.*

— Ak tu domā, tas būs bez atmaksas? Jūs tikai esat tādi vienas dienas saimnieki, neredz, kas rītu būs. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 113.*

.. pāris gados izšauda tukšus visbagātākos ezerus, aizbaida putnus, ar vienu vārdu, rīkojas kā īsti vienas dienas saimnieki. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 124.*

— .. Tā saimniekot kā līdz šim mēs vairs ilgi nevarēsim. Ostas nav. Kuģu nav. Vienas dienas saimnieki vien esam. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 178.*

Ko tad iesāks, ja nebūs nekas atlikts? Kur rudenī vai ziemu lai sadabūn sienu? Tad jau dažs tūliņ runātu, ka Audarene ir vienas dienas saimniece. *Janševskis J. Līgava, 2. R. 1932, 272.*

SAITE

SARAUT (pārraut) SAITES ar kādu, ar kaut ko. *Pārtraukt sakarus, attiecības ar kādu, atteikties no kaut kā iepriekšēja.*

.. lai notiek, kam jānotiek. Saraut saites ar Toņu viņš nespēja. *Kadiķis-Groznijs. A. Rakstu izlase. R. 1956, 142.*

— Sacījuši jūs man agrāk to, ko šovakar, sen būtu sarāvis visas saites [ar Zetiņu]. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 449.*

.. jāsarauj vecās saites, jāaiziet no Urgām un Tauriņiem un jāsāk dzīvot no gala. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 246.*

Ēvalds bija teicis saviem biedriem, ka viņš visas saites ar bijušo sarāvis.. *Saulītis B. Līdz pēdējai taisnei. R. 1963, 312.*

Daudzi no puišiem pēc soda izciešanas ir cieši apņēmušies saraut saites ar tumšo pagātni. *Dripe A. Kolonijas audzinātāja piezīmes. R. 1975, 159.*

Viņš gan tikko ir piecēlies no slimības gultas, taču pārāk liela ir vēlēšanās tikties ar biedriem, ar kuriem tik ilgu laiku bijušas pārrautas visas saites. *Rukšāns H. Andrejs Balodis. R. 1978, 123.*

SAJŪGTS

KĀ SAJŪGTI *sar. Saka par cilvēkiem, starp kuriem izveidojušās ļoti ciešas attiecības.*

«.. Šis [Pietuka Krustiņš] ar Prātnieku vai Prāta Andžu un nezin kādi vēl tie citi.. bij no paša pirmā gala ar viņiem sadevušies kopā un tā visu laiku kā sajūgti..» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 8.*

Viņas tā kā pārā sajūgtas — kur viena, tur otra. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 984.*

SAKĀRNIS

KĀ SAKĀRNIS. *1. savienojumā ar īp. vārdiem un divdabjiem. Ļoti vājš, izdēdējis; ļoti vecs; nepatīkams.*

Diloņslimā Vilkadobniece, izkaltusi kā sakārnis un visu pagalam apnikusi, sēdēja saulītē uz apgāzta toverīša un atklepodama pameta vienaldzīgu skatienu iebraucējos. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 357.*

Ilgajā gadu ritējumā viņš bija izkaltis un izčākstējis kā vecs, apsūnojis sakārnis. *Kraujiņš K. Dzīves lokā. R. 1970, 160.*

.. tagad visvairāk viņai vajadzēja spēcīgas barības, jo bērns viņu nozīda tikpat kā sakārni. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 174.*

.. Mežagars ir vecs un nejauks kā sakārnis. *Sakse A. Pasakas par ziediem. R. 1966, 150.*

.. rokas [vecajam vīram] taisni kā divi sazilējuši sakārņi gulēja uz vēdera.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1947, 216.*

2. savienojumā ar pārejošiem darb. vārdiem. Viegli, bez lielas piepūles.

Toms veceni viegli kā sakārni pasvieda uz savas milzeņa rokas. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 260.*

.. vērīgais bārddzinis.. veikli pieskrēja pie durvīm un, apvārdodams bailīgo nācēju, gandrīz vai raušus ierāva kā sakārni iekšā. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 414.*

— Puikas, uz vezuma! — Viņš mani paķēra kā sakārni un uzmeta augšā. *Kaufelds T. Sēkla nedeg. R. 1979, 14.*

SAKAS

MAUKT (uzmaukt; LIKT, uzlikt) SAKAS KAKLĀ. *1.* sev. *Uzņemties kādu grūtumu, zaudēt patstāvību, rīcības brīvību.*

Viņi apprecēsies, netrūkst jau sieviešu, kas šādas sakas labis prātis mauc kaklā.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 326.*

Bet viņš jau nemaz nedomāja vēl precēties. Viņa saimniecību kārtīgi un bez kurnēšanas vadīja vecākā māsa, kas grasījās mūžu

nodzīvot meitās. Kāpēc steigties? Kāpēc tik ātri maukt sev sakas kaklā? *Jaunsudrabiņš J. KR, IX. R. 1983, 206.*

Nebija vērts šurp nākt sev uzmaukt sakas [stāties darbā], viņš nodomāja. *Dinere C. Ugunsputna medības. R. 1976, 240.*

M o n v ī d s. Diezgan! Neviens kulturāls cilvēks, kas sevi kaut cik cienī, neprecas tāpēc, lai uzliktu sev sakas kaklā, lai kļūtu par mājas un sievas vergu. *Rītupe M. K 1980, 2. nr. 119.*

«Tie, kas domā par kāpšanu uz augšu, nav brīvi,» Vilis prāto. «Iedomātas mirāžas aicināts, cilvēks uzliek sev sakas un sāk vilkt vezumu kalnā.» *Mauliņš J. K 1974, 5. nr. 50.*

2. kādam. *Uzlikt citam kādu grūtumu.*

Ko domā, tu, cilvēks, visu nedēļu strādā muguru neatliecis, nu beidzot gadījusies viena brīva diena, bet skaties, jau atkal tev mauc sakas kaklā. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 95.*

— Un lai man nezin kādas sakas liek kaklā, — es dzīvošu.. Vajag tik mācēt! Cik pusmuižām, cik gruntniekiem neesmu bijis par graudnieku, — un vai tie neprot izdot «kontrakta»? Bet dzīvs tomēr! *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 299.*

SAKNE

LAIST SAKNES. *1. 3. pers. Nostiprināties, ieviesties.*

Vispārīgā apgaismība bij laidusi savas saknes jau tik plaši, ka pat Drekberģa puikas turēja runas un godāja cits citu par kungiem un tā tālāk. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 247.*

.. konkurences aģitācija bija laidusi saknes ne tikvien kā nevācu publikā. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 494.*

Bezdievība, bezdievība visur laidusi savas saknes! *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 14.*

S ī m a n i s. [..] Ir gan pie mums, kā smejas, tas piedzeršanās saldais grēks jau dziļas saknes laidis. Būtu nu kāds par to nebūšanu avīzēs ierakstījis. Gan tad rautos. *Paegle L. Lugas. R. 1947, 411.*

Šis netikums nevarētu laist tik dziļas saknes, ja ražošanas kolektīvu vadītāji pret to vērstos daudz krasāk, neiecietīgāk. *C 1974, 25. nr. 4.*

2. *retāk. Palikt kaut kur (uz dzīvi, darbā) ilgāku laiku; iedzīvoties.*

.. un nevarot jau visi cilvēki uzreiz laist saknes pirmajā vietā, kas vien tiem ceļā gadoties.. *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 74.*

Jaunkalns nebūt netaisījās laist saknes Iekšlietu ministrijas tīrumos. Nostrādās obligātos trīs gadus, tad pateiks ardievas. *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 31.*

SALAULĀTS

KĀ SALAULĀTI *sar. Saka, ja kādam ir ļoti ciešas attiecības ar kādu.*

— Jā, tās ir viens pāris kas viens... — piebalsoja Daile. — Tīri kā salaulātas. Kas tās gribēs šķirt, tam vajadzēs iet uz divkauju vai ar vienu, vai abām. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 984.*

Tagad jau visiem liekas, ka mēs esam nešķiramas draudzenes, Kārlonkols saka — kā salaulātas! *Indrāne I. Anemone. R. 1974, 79.*

.. Edgars dienām naktīm dauzās ar vāciešiem, kā salaulāts. *Grods A. Tūdaliņ, tagadiņ. R. 1977, 140.*

SALIPIS

KĀ SALIPUŠI *sar. Saka, ja kādam ir ļoti ciešas attiecības ar kādu.*

Un, kur bija Arturs, tur Zigis nevarēja tālu būt, viņi abi bija kā salipuši, vienā vietā strādāja un vienā vietā un reizē līksmojās... *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 166.*

Odziņmamma. [..] Tā Žiper Zenona uzņēmusies lielo Ota mācīšanu! Kā apsēstas pie galda, tā abi visu vakaru kā salipuši! *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 223.*

Sekens risināja tālāk savu izklāstu: — Un līvi ar tiem igauņiem kā salipuši, viena slaka. *Dorbe H. Brāļi, piecelieties. R. 1978, 54.*

SALMIŅŠ

ĶERTIĖS PIE SALMIŅA. *Sk.* ĶERAS KĀ SLĪCĒJS PIE SALMIŅA.

NEPACELT NE SALMIŅA (salmiņu). *Neko nedarīt, nestrādāt; laiskoties. Sal.* NEPACELT NE SMILGAS. *1.*

Pamātes meitas visas bija ļoti slinkas, viņas nevīžoja ne salmiņu pacelt. *Šmits P. VI, 158.*

Birzmalietis teica uz brāļa: «Ko tu nu ziedu [ābelēm] gaidi, vai esi ar apkopis, kā nākas?... Puikas skraida kā kumeļi, tiem tu neliec ne salmiņa pacelt...» *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 354.*

— Tu te vēl ne salmiņu neesi pacēlusi, bet mēs te savu mūžu esam atstājuši. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 760.*

SALMS

KULT TUKŠUS SALMUS. *Runāt par ko nenozīmīgu, sen zināmu; pļāpāt.*

Pat šajās strādnieku sapulcēs ieradās daži kungi kult tukšus salmus un pļāpāt par to, vai vīrietim vērts otrreiz apprecēties. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 59.*

— Par ko jūs abi runājāt?

— Īsti vairs neatceros, tukšus salmus vien kūlām: papļāpājām par laiku, drusku par meitenēm. Skolotam cilvēkam jau ar mani nopietnas valodas nesanāk. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 100.*

Akmentiņš. Beigsim kult tukšus salmus! Viens par diviem: vai nu tu atbildi tieši uz jautājumiem, vai lasies tālāk. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 412.*

Tādā garā mēs kuļam tukšu vēl labu brīdi. *Brodele A. Zilais zvirbulis. R. 1965, 116.*

Mēle arī jāmācās valdīt — visu vasaru tik vien zinājusi kā tukšu kulstīt. Tagad zobi ciet un ne vārda, kamēr skolotājs neprasa. *Indrāne I. Anemone. R. 1974, 67.*

tukšu salmu kulšana

.. draugi apbrīno viņa prasmi daudz un mērķtiecīgi strādāt — lasīt, mācīties, atšķirt derīgo no nederīgā, tukšu salmu kulšanu no patiesības meklēšanas un noskaidrošanas. *Kalniņš J. Savādnieki. R. 1979, 44.*

NAUDAS KĀ SALMU. *Ļoti daudz naudas.*

Viņam bija naudas kā salmu, simt latu uz priekšu vai atpakaļ — tas neko vairs nenozīmē. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 261.*

NOLIKTIES UZ GARIEM SALMIEM. *Gaidīt nāvi.*

Kaimiņš nolicies uz gariem salmiem. *Braslavā 1987.*

SALMS (SALMIŅŠ) PĀRDEG kādam. *Saka, ja kādam ātri pāriet patika uz kaut ko. Sal.* SMILGA PĀRDEG.

Pat sporta skolu treneri žēlojas, ka arī tādās interesantās nodarbībās audzēkņiem «pārdeg salms», tikko jāsāk izjust treniņu slodze un sviedri. *C 1975, 282. nr. 4.*

Man salms pārdedzis. *EH. II, 426.*

SALNA

IZPUT (ZŪD) KĀ RĪTA SALNA *arī 1. un 2. pers. Ātri, nemanot, bez pēdām.*

«.. ja nebūtu manis un manu radu, tad tu izputētu jau sen kā rīta salna.» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 210.*

Jānis vēl dažreiz bij iedomājies to, ka jo lielāks prieks viņam būtu tad, kad viņu sētu «jaunais».. izputētu no mājas kā rīta salna. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 360.*

SĀLS

APĒST (*retāk* noēst) BEZ SĀLS kādu *sar. Ļoti naidīgi izturēties pret kādu, piedēvēt kādam visādas vainas.*

— .. Kaut gan šie rātes draugi un tāpat turīgie pilsoņi arī mani labprāt apēstu bez sāls, man, kā ārzemniekam, tie tomēr vairāk nevar padarīt kā, lielākais, izraidīt. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 266.*

.. taču kaulainā vecmeita — laikam nekļūdīgi nojautusi jaunavā savu sāncensi — grasījās meiteni apēst bez sāls. *Strupulis U. Raunas stāsti. R. 1983, 87.*

.. saimniece tur bija gan — gatavais velns brunčos, bez sāls apēdīs. *Ezera R. Dzilnas sila balāde. R. 1973, 82.*

— .. pie manis pa nakti palikt nevari. Mani tā jau ēd nost bez sāls. *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 33.*

M a i r a. Ak, mūsējās ēd Zintu bez sāls, tāpēc viņa pamazām kļūst viegli nervoza un pat psiho. *Priede G. Pie Daugavas. R. 1977, 114.*

— .. Lai runā... Kad mani ēdin ēd! Taisni bez sāls un dzīvu nost... Lūk, kā dzīvo divu vīru sieva! Kad apniks ar šito, tad atkal ar to... Lai runā... *Upīts A. KR, V. R. 1948, 475.*

BĒRT (KAISĪT) BRŪCĒ SĀLI. *Sāpināt, runājot par kaut ko smagi pārdzīvotu.*

Tikai par tālāko pagātni Jāņonkulis nekā nestāstīja. Es arī neprasīju. Kāpēc bērt vecās brūcēs sāli? *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 125.*

— .. kaut arī mēs tagad esam salīguši mieru, tomēr jokot vajag piesardzīgāk, ka neiekaisām viens otram brūcēs sāli. *Salenieks E. Vēstures ratu griez arī tu! R. 1978, 206.*

KĀ SĀLS PIE PUTRAS *sar., iron. Saka, ja trūkst kā svarīga, būtiska, nepieciešama.*

I e v a. [..] Kaut kādu nepatikšanu ik dienas vajaga kā sāls pie putras! *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 249.*

ZEMES SĀLS. *Pats galvenais, pats nozīmīgākais (parasti cilvēku grupa, sabiedrības daļa).*

Zemes sāls taču skaitījās lielie saimnieki, lielie īpašnieki. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 131.*

.. viņa palikusi viena, dzīvodama no atmiņām, bijušās turības un pazīšanās tajās aprindās, kas reiz uzskatīja sevi par «zemes sāli». *Purs L. Gaismas staru lokā. R. 1968, 178.*

— Vīriem tur, Latviešu biedrībā, liekas, ka viņi ir tā pasaules ass, tā zemes sāls. *Kalniņš J. Rainis. R. 1977, 190.*

.. vokālā māksla ir operas žanra zemes sāls. *Darkevics A. M 1976, 2. nr. 38.*

SĀLSSTABS

KĀ SĀLSSTABS. *Pavisam nekustīgs, sastindzis (no pārsteiguma, bailēm).*

No telpas spodrības un kārtības apstulbuši, viņi brīdi stāvēja nekustīgi kā sālsstabi. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 93.*

Indulis stāvēja kā sālsstabs, nespēdams izrunāt ne vārda. *Ezera R. Mežābele. R. 1966, 95.*

Sieva palika kā sālsstabs stāvot un meta krustu uz krusta priekšā, domādama, ka ķēms tiem priekšā esot. *Šmits P. X, 406.*

Meitieši baidījās ar viņu sastapties pat uz lielceļa, .. runāja un visādi sprieda, ko darītu, ja Jēkabs [viņas] ķertu..

Bet varbūt vajadzētu aiz nobīļa sastingt kā sālsstabam. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 281-282.*

«Vai tu mūs pazīsi arī?!...»

Pēteris acumirklī aiz pārsteiguma bija sastindzis par sālsstabu. Nu pazīstams vaigs, bet tik lielā mērā izmainījies.. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 474.*

Turp paskatoties, visi gandrīz reizā ieraudzīja braucam baronu. Saimnieks palika stāvot kā par sālsstabu sastindzis; arī puišiem rokas palika uz leju un grožas izšļuka no pirkstiem un nokrita pie zemes. *Janševskis J. KR, I, II. R. 1933, 365.*

Silabriedis stāvēja kā sālsstabā pārvērsts.. Šie divi simti Jāņam bij jāatdod, taisni tagad, kur klēts tukša un druva vēl zaļa... *Blaumanis R. Izlase. R. 1968, 128.*

SAMARIETIS

ŽĒLSIRDĪGAIS SAMARIETIS. *Cilvēks, kas ir žēlsirdīgs un nesavtīgi sniedz citiem palīdzību.*

Rīgai draud reakcijas asiņainās dzīres. Okupanti nebūs bībeles žēlsirdīgie samarieši. *Niedre J. Katrs ar savu laimi dzimst. R. 1968, 313.*

— Vai gan vācieši būtu glābuši bauru bērnu? — tā sprieda saimniece.

— Ja arī kāds žēlsirdīgais samarietis rastos un iedotu zāles, ārsts tādā čūkslienā gan nekultos iekšā. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 50.*

.. neviens žēlastības prasītājs netika gandarīts, jo te nedzīvoja žēlsirdīgie samarieši, ciets un nepielūdzams namīpašnieks nu tagad sēdēja vannā, visus aizmirsis.. *Bels A. Saucēja balss. R. 1973, 83.*

— Humānisms, ārsta humānisms, profesor! Taču mūsu dienās pasauli pārveido nevis žēlsirdīgie samarieši, bet politiķi. *Saulītis B. Strēlnieka dēls. R. 1960, 105.*

SAMAZGAS

APLIET ar SAMAZGĀM kādu *sar. Rupji apvainot, visādi noķengāt, nomelnot.*

— Anonīmās vēstules autora nolūks ir skaidrs: pēdējā brīdī pirms vēlēšanām mest ēnu uz cilvēku, apliet to ar samazgām un panākt, ka šo cilvēku neievēlē.. *Lācis V. KR, XVIII. R. 1977, 35.*

Divkauja aizvirzās iepriekš neparedzētās tālēs, netaupīdama ne radus, ne radu radus. Kad viss ir savazāts un kā samazgām apliets, cīnītājas pašas arī sāk justies sagurušas. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 79.*

Kāpēc viņš, Kārlis Brūklis, pēkšņi jūtas kā ar samazgām apliets, kā apspļaudīts? *Žīgurs J. Kāpu ļaudis. R. 1964, 168.*

SAMTS

MĪKSTS KĀ SAMTS. *Ļoti mīksts.*

«Divas govis un ķēvīte — o!.. Uzbaro, spalva mīkstiņa — kā samts, kad ar plaukstu paglauda.» *Upīts A. KR, VIII. R. 1950, 368.*

— .. Sevišķi mazie kumeliņi man patīk. Tādi mīlīgi. Purniņi mīksti kā no samta. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 297.*

Spaļotais krekls top mīksts kā samts.. *Akuraters J. Kalpa zēna vasara. R. 1970, 16.*

SĀNS

SUTINĀT SĀNUS *vienk. Gulēt.*

— Dabūsiet pāris nedēļu nogulēt gultā..

— Kas par niekiem! — Aivars satraucās. — Jūs zināt, ka man nav laika sutināt sānus. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 289.*

SĀPES

CIEST KĀ ZOBU SĀPES kaut ko. *Saka, ja kāds izjūt lielu pretīgumu, nepatiku pret kaut ko, bet ir spiests ar to samierināties.*

— .. Tu redzēsi — rīt vai parīt kolhoznieki nāks un paši lūgsies, lai viņus atbrīvo no šīs rēķinvedes.

— Nekā! — strīdas Alsters. — Lauku ļaudis ne lūdzas, ne sūdzas — klusē un cieš kā zobu sāpes. *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 435.*

«Izpumpēt» naudu iedzeršanai, to viņš prot no visiem, pat no meistara, kas abu zeļļu pļēgurošanu cieš kā zobu sāpes. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 19.*

Kad Līčupes dzirnavās ieradās ciemos kāds radagabals, tēvs to pacieta kā asas zobu sāpes. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 50.*

Turlavs piecēlās, diezgan skaļi pagrūzdams krēslu. Savu dāmu merkantilos klejojumus viņš cieta kā zobu sāpes. *Skujiņš Z. Vīrietis labākajos gados. R. 1975, 214.*

DARĪT (SAGĀDĀT) GALVAS SĀPES kādam. *Sagādāt kādam rūpes, raizes, likt uztraukties, bēdāties.*

Un tagad, kur «Dienas Lapa» pierādījusi, ka tā pastāv, tas nu tiem vīriem darot galvas sāpes.. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 236.*

Jānis noklusēja, kādas galvas sāpes viņam pašam dara Mārtiņa aizbildniecība pati par sevi. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 647.*

— .. Ir palikusi tikai iela, kuru mestrs grib iznīcināt no zemes virsus, lai nekādas atmiņas vairs neatliek no tā vīra, kas tik daudz galvassāpes darījis Ordenim. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 123.*

Aizmirsušās visas raizes un ceļa ķibeles, kas vēl šorīt pat sagādāja lielas galvas sāpes ekskursijas vadītājam, no kura palaikam ceļojuma dalībnieki prasa vēl vairāk kā no Dieva un to dara atbildīgu pat par šofera niķiem. *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 419.*

— .. Jūsu niecīgā sadursme ar Smirnovu rudenī man daudz galvas sāpju sagādāja.. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 181.*

Nu šī bēda likās izbēdāta, nu galvas sāpes gādāja Gunita. *Lāms V. Pavarda kungs Ašgalvis. R. 1982, 124.*

Skolotājiem.. pietika galvas sāpju jau ar nesekmīgajiem un huligāniem.. *Ezera R. Zv 1973, 15. nr. 29.*

SAPĪTS

KĀ SAPĪTS. *Saka, ja kas (iešana, skriešana, runāšana) noris neveikli, ja kāds ir iekšēji nebrīvs, neatraisīts.*

Viņš gāja uz priekšu salīcis un neveikli — kā sapīts. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 72.*

Viņa aizvien mēdza skriet palēkdamās, bet tagad, kad tika saukta un varbūt taisni vajadzēja steigties, viņa gāja kā sapīta. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 86.*

.. šovakar atkal bija hokejs, un sākumā viņš [tēvs] ļoti uztraucās, ja dinamiešiem neveicās; tēvs teica, viņi spēlējot kā sapīti. *Zigmonte D. Svešnieks. R. 1981, 127.*

Naktī redzēju briesmīgu sapni. Divas lauvas.. dzinās mums.. pa pēdām. Bet man kājas kā sapītas. *Ērgle Z. Operācija «Kanna». R. 1971, 14.*

Caune bēga un kliedza pēc palīdzības, bet kājas bija kā sapītas, un balss neskanēja nemaz. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 114.*

Viņa skrien uz ciemu streipuļodama, klupdama, kā sapītām kājām. *Rutku Tēvs. Sumpurņu ciems. R. 1981, 33.*

Plēsa [papīru], bet neparko nevarēja noplēst, pirksti taisni kā sapīti. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 132.*

— Beidziet taču reiz! — gribēja viņus apsaukt Jānis, bet mēle bija kā sapīta, un viņš neiespēja neko citu kā vien vārgi iekunkstēties. *Rudzītis E. Straupes burtnīcas, II. R. 1982, 160.*

.. pastabulē drusku — zaķi bizo kopā kā putenis un paliek tik rāmi kā sapīti.. *Šmits P. VIII, 264.*

Puišiem esot jāsēž starp jaunkundzēm. Edvīnam tas nepavisam nepatīk, jo ar meitenēm viņš jūtas kā sapīts. *Saulītis B. Strēlnieka dēls. R. 1960, 57.*

Ievedis Leontīni dārgā restorāna, Indriķis tīņājās kā sapīts — ne viņš zināja, kā jāpasūta, ne — kas jāpasūta. *Skujiņš Z. Gulta ar zelta kāju. R. 1984, 383.*

SAPNIS

ATMOSTIES KĀ NO SAPŅA. *Sk.* PAMOSTIES KĀ NO MIEGA. KĀ PA SAPŅIEM (*retāk* KĀ SAPNĪ). *1. Neskaidri, īsti neapjēdzot. Sk. arī* KĀ PA MIEGAM.

Kā pa sapņiem naktī dzirdēju dažus dobjus pērkona grāvienus un lietus čabēšanu uz jumta skaidām. *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 38.*

Snauzdams kā pa sapņiem dzirdēju strēlnieku mēļošanu. *Kaufelds T. Sēkla nedeg. R. 1979, 111.*

Kārlis kā pa sapņiem redz vītoliem noaugušo olnīcu, pa kuru bēris nogriežas steidzīgi bez skubināšanas. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 305.*

Viņš vairs nezināja, kas ap viņu notiek. Kā pa sapņiem viņš redzēja, ka Jānis aizjūdza pilskunga zirgu un izjūdza viņa dūmo iz ilksīm. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 34.*

Šā nama kopējs jau sen zem velēnām dusēja. Vecais Cepļu Jānis, kuru Krams vairs tikai kā pa sapņiem atcerējās. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 52.*

Kā pa sapņiem aizveda viņas tēvu. Balts zārks uz veciem ratiem, zirdziņš, apklāts strīpainu deķi... Tāpat kā pa sapņiem māti aizveda. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 95.*

Viņš jutās noguris un laidās snaudā. Kā pa sapņiem nāca prātā pārdzīvotās mokas. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 200.*

Pēc ilgiem laikiem Vilnis atkal reiz šūpojās mīkstos ratos. Kā pa sapņiem, kā miglā paplaiksnījās grūtie gājieni naktī pa purviem un dubļu lielceļiem. *Upīts A. KR, VIII. R. 1950, 576.*

No Puntužu dzīves kā sapnī man vēl paplaiksnās kaut kādu svētku sestdienas vakars un mazs apšu pudurītis lauka vidū mīkstām brūnganām lapām, kur es it kā nazi būtu pazaudējis. *Upīts A. KR, XXI. R. 1952, 890.*

2. *It kā esot citā pasaulē; neapzināti; nemanot.*

P u m p u r s. [..] [Maija] staigā un dzīvo kā pa sapņiem, bēg no saviem vecākiem un raud vienā raudāšanā. *Alunāns A. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 437.*

Olga atgriezās no virtuves un, paķērusi virsjaku, vilka to virsū.. Juris ievēroja, ka viņa velk otrādi — ar padrēbi uz augšu, un saprata, ka nabaga sieva tiešām staigā kā pa sapņiem. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 17.*

— .. Jūs tak nekur neiziesiet?

— Nē! — Elza kā pa sapņiem atsaucās. Tad atģidās un nezin kāpēc uztraucās. *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 158.*

Jau rudens. Zinu, — drīz aizbrauks viņa. Nekā es tur nevaru līdzēt. Pļauju kopā ar puišiem auzas. Šalcot krīt dzeltenās skaras. Es klausos kā pa sapņiem. Manā sirdī gurums. Kāpēc man jādomā vienmēr par viņu? *Kurcijs A. Cūkgans. R. 1956, 379-380.*

Kā pa sapņiem es sadzinu govis, redzēju, ka Aija gāja ar tukšu, tad ar pilnu slauktuvi pa sētsvidu. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 99.*

Svētku laiks. Kā vienā vietā šķiras, jau atkal uz nākošo aicina. Tā tās dienas aizskrēja kā pa sapņiem. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 678.*

.. Līze, pavasara gaidīdama, manāmi bij atspirgusi. Viņa nestaigāja vairs kā sapnī, kaut gan viss, ko viņas gars gaiši aptvēra, bij tikai tagadne. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 93.*

Zārkam uzcēla vāku, procesija sakustējās, es gāju kā sapnī.. *Puriņš A. Nevaicājiet man neko. R 1977, 198.*

KĀ SAPNIS. **1.** *Saka, ja kas ļoti ātri, nemanot gaist, zūd, aizrit.*

— .. Bija šī dzīve man pagājuse kā sapnis. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 121.*

Bet Dace un Mārtiņš — cik tie abi izskatījās jauni! Kā kad visi garie šķirtības gadi tiem būtu pagājuši kā sapnis. *Kosa J. Dienas tveicē. R. 1969, 103.*

«.. Paies arī šī vasara, ganu dienas būs nokalpotas, bet tu domāji, ka tām nekad nebūs gala. Tā paiet visa dzīve kā rīta sapnis..» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973. 412.*

2. *Saka, ja ko atzīst par neparasti skaistu.*

— .. Mana Tekla ir īsta māksliniece — no viņas rokām nāk tādi adījumi kā sapnis! *Brodele A. Tas ir mans laiks. R. 1969, 285.*

— Tu esi daiļa kā sapnis, — runā Kristofers (vārdi nav piemēroti, un jauneklis nosarkst), — neprotu atrast īstos vārdus, taču es tevi dievinu.. *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 301.*

NE SAPNĪ (sapņos) *parasti savienojumā ar darb. vārdu* iedomāties *un tam nozīmē tuviem vārdiem. Saka par kaut ko pavisam neiedomājamu, necerētu, negaidītu, nezināmu, nepazītu.*

K ā t i ņ š. Man laikam šodien laimīga diena! Te [redakcijā] notiek lietas, kuras es ne sapnī neesmu varējis iedomāties! *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 212.*

Tādu spriedumu viņš ne sapnī nebija iedomājies. Labs brīdis pagāja, kamēr viņš atžilba. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 92.*

— Ne sapnī nebiju iedomājies, ka tik drīz atradīšu darbu. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 234.*

Jānis jutās pavisam notriekts. Tādu sarežģījumu [ar kokmateriāliem] viņš ne sapnī nebij iedomājies. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 485.*

«Jūsu aizrādījums mani pārsteidz,» Perlants sāpīgi atbildēja. «Man tas ne sapnī nebija prātā nācis...» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 369.*

O z o l s. Man tāda doma ne sapnī nav prātā ienākusi. *Zālīte E. Vārds sievietēm. R. 1950, 67.*

Tā Mikam bija jāaujas uz muižu, ko viņš ne sapnī nebija noredzējis.. *Zariņš K. Kaugurieši. R. 1975, 41.*

«Ak žēlīgais Dievs, kā viņš nolicis satikties tur, kur ne domāt nedomā, un tad, kad ne sapnī necerē!» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 16.*

Pusnaktī klusu un viegli, lai gan ar trīcošu sirdi, tā aizlīda pie zāles durvīm un ieraudzīja pa atslēgas caurumu tādu gaišumu un jaukumu, kādu savā mūžā vēl nebija ne sapnī redzējusi. *Šmits P. XV, 348.*

— .. Bet drīz es atkal pārnākšu un stāstīšu tev brīnišķīgas lietas par tālām zemēm, kur aug koki, kādus tu ne sapnī neesi redzējis. *Kurcijs A. Cūkgans. R. 1956, 231.*

Ceļš cēlās un izgāja klajumā. Tādā klajumā, kādu es ne sapnī nebiju redzējis. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1953, 291.*

— Viņai nu būs liels pārsteigums. Ne sapnī nebūs sapņojusi jūs tagad satikt, un te nu kā no zemes izaudzis stāvēsiet tai priekšā! *Janševskis J. KR, XIII—XIV. R. 1933, 10.*

— .. Es tev saku, jaunais draugs, tur notika tādas dzīres, kādas rīdzinieki pat sapnī nevar nosapņot... *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 103.*

Rūtai Norai bija viss, ko viņa te redzēja, jauns, nekad ne sapnī nesapņots. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 200.*

Prieka trīsas noskrēja Anneli līdz kāju pirkstiem. Tātad tomēr vedīs uz Jelgavu! Un pirks vēl jaunu kleitu!.. Tādu laimi ne sapņos nevarēja iedomāties. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 225.*

Viss tālākais [kuģu pirkšana] risinājās ātri un gludi, kā Krišs ne sapņos nebija cerējis. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 248.*

— .. ķeizars mūsu baronu un Meiski nav ne sapņos redzējis, kā tad viņš varēja tiem pateikt — maksā tu par miežiem tik, par teļu tik, par aitas ādu tik un tik? *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 197.*

NERĀDĪTIES NE SAPNĪ (sapņos) kādam *3. pers., sar. Saka, ja notiek kaut kas pavisam necerēts, neiedomājams, negaidīts.*

«.. man jau ne sapnī nerādījās, ka iznāks tik labi..» *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 259.*

Toreiz jau nu gan ne sapnī nevarēja rādīties, ka es kādreiz būšu izcilās aktrises partnere.. *Klints A. Tā nebija lietaina diena. R. 1974, 143.*

Man sapnī nebija rādījies, ka trijās dienās Amerikas Savienotajās Valstīs iepazīšos ar piecām mūzikas augstskolām.. *Zariņš M. C 1976, 24. nr. 2.*

Siera ražotājiem garšas izjūta ir apbrīnojama, viņi spēj atšķirt nianses, kas parastam pircējam un patērētājam ne sapnī nerādās. *L 1976, 10. nr. 11.*

— Dzīve ir nejaušību pilna. Vēl tad, kad iegriezos mežā, man ne sapņos nerādījās, ka nokļūšu Sidrabos. *Ezera R. Cilvēkam vajag suni. R. 1975, 11.*

.. no vienkāršām dziesmām bijām pārgājuši uz grūtākām .., kuru izpildīšana sākumā pat sapņos nevarēja rādīties. *C 1976, 209. nr. 5.*

SARKT

SARKT UN BĀLĒT *sar. Ļoti uztraukties, mulst, kaunēties.*

Viņa manīja, ka ir sasarkusi, un dusmojās uz sevi, ka šī sastapšanās viņu izsitusi no labās omas.

— Tāda kā ģimnāziste, — viņa lamāja sevi, — sarkst un bālē! *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 497.*

Tad ciemiņi Vilmai prasa, vai fermā mehanizācijas nav. Viņa sarkst un bālē. Melot neprot, bet taisnību teikt kauns. *Ķuzāne L. Esmu uzticīgs. R. 1977, 27.*

Boriss tiecās cīkstēties un polemizēt ar vēstures skolotāju. Stundās oponēja, uzstādīja jautājumus, uz kuriem nabaga skolmeistars nevarēja atbildēt, sarka un bālēja. *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 96.*

— .. Dārza puisis gan papriekš sarcis, gan bālējis, bet tad piecēlies no krēsla un stingri izskaidrojis, ka šis vis viņas nemānot, šis, lielmāt, viņu precēšot. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 71.*

SASALIS

KĀ SASALIS *biežāk savienojumā ar* stāvēt. *Nekustīgs (aiz bailēm, uztraukuma, sasprindzinājuma); nomākts, kā bez dzīvības.*

Suns, kas pirmāk mūs bij vienīgi saodis, tagad, dzirdēdams balsis, laidās lieliem lēcieniem šurpu.. Es stāvēju kā sasalis, gatavs saņemt pat nāvi, ja netiktu glābts. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 107—108.*

Lūcija stāvēja kā sasalusi, brīnumos un bailēs skatījās viņam acīs. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 70.*

Aiz sāpēm un pārsteiguma es stāvēju kā sasalis, asaru aizmiglotām acīm. *Skujiņš Z. Sudrabotie mākoņi. R. 1967, 44.*

Ragana nu paslēpusi sērdienīti apakš kubla un noteikusi pie dzīvas nāves, lai stāvētu kā sasalusi un ne pušplēsta vārdiņa neiepīkstētos. *Šmits P. IV, 355.*

Tēvs un māte nevarot vēl ticēt, ka meita mirusi, bet līgavainis, labāki sakot, jaunais vīrs, sēdot uz gultas malas un kā sasalis tikai čukstot: «Made, celies! Made, ko tu guli?» *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 214.*

Bet tā te pretim sēdēja kā sasalusi, kā sāpju vai iekšēju krampju sarauta, zodu krūtīs iecirtusi, acis uz klēpī sakrampētām rokām nodūrusi. *Upīts A. KR, XII. R. 1949, 329.*

Kāds augstāks virsnieks lielā kaulainā zirgā izjāja ielas vidū. Zaldātiņš sastinga kā sasalis. Šautene pie zābaka, kaskai mala gaisā, krūtis izliektas. *Upīts A. KR, VIII. R. 1950, 316.*

Kā sasaluse Līze Jānim noskatījās pakaļ. Viņa to bij gribējuse tikai izbārt, nevis pavisam ar viņu sanīsties. *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 190.*

Viņa bij aiz bailēm kā sasaluse. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 34.*

Darbu atkal uzsākdamas, viņas gāja kā vēja lodes, bet tad atģidās, ka tas saimniekam par labu, un strādāja kā sasalušas. *Blaumanis R. KR, III. R. 1958, 94.*

Pēc tās bēdīgās nakts, kad Jēkabu pārveda mājās kā mironi, Ede staigāja kā sasalusi. *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 293.*

SASTINDZIS

KĀ SASTINDZIS. *Nekustīgs.*

Kučieris, kungu ieraugot, palokās, tāpat ķēkša, bet Pēteris stāv kā sastindzis. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 78.*

Savāda vara to saistīja.. Kā sastingusi viņa stāvēja un meklēja vārdus, kam labot izdarīto. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 77.*

Bet Jaņuks vēl ilgi stāvēja ratnīcā kā sastindzis un domāja par silto glāstu un kādreizējām vakara stundām. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 81.*

Es apklustu un raugos Albertā, Kurtā un Atī. Piespiedušies pie egles, viņi sēž kā sastinguši, un viņu sejās iegulušās dziļas rievas. *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 545.*

Pa tām pašām pēdām aizvalsēja garām viņa onkulis ar Olufejevu, tik uzkrītoši saķērušies.. Kā sastindzis Perlants palika uz vietas un skrullēja savas ūsiņas. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 384.*

Viss bija kā sastindzis. Nekustējās melnais mākonis, nekustējās kokiem lapas.. *Vilks Ē. Rudens dienās. R. 1955, 5.*

SAUJA

SAŅEMT SAUJĀ kādu. *Padarīt kādu pakļāvīgu, tikt galā ar kādu.*

— Kaut kādu augstprātīgu, bet stulbu pārvaldnieka panu mēs drīz saņemtu saujā. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 163.*

«Lai nu izdodas; man tikai bailes, ka tu nepārrēķinātos. Par visām lietām, uz viņa muļķību nerēķini.»

«Protu arī gudros saujā saņemt, nebīsties!» *Purapuķe J. Spieķis un divi suņi. R. 1959, 93.*

— Tas sprukstiņš man vaļā netiks. Te, saujā, viņš man ir. Nelegālas sapulces — kas tad tā būs par jaunu modi? *Upīts A. KR, V. R. 1948, 629.*

SIST SAUJĀ *biežāk pav. izteiksmē. Vienoties par kaut ko, salīgt, parasti sarokojoties.*

— Nu tad, par provi, sešdesmit rubļus par vasaru — un sit saujā! *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 57.*

— Nu tad sitīsim saujā! — pircējs aicināja, un viņa sejā pazibēja prieks. *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 152.*

Stepes zemnieki braukāja no mājas uz māju, visur tielējās, visur sita saujā un noslēdza līgumus. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 167.*

«.. Domāju, vari būt ar mieru un tādēļ sit saujā!»

Pēteris neapdomājās ilgi, satvēra Zada izstiepto roku un apprecēja tad viņa Kati.. *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 201.*

Dabūjusi zināt, ka arī saimniece ar Līzi runājusi tai pašā lietā, Krišiene piepeši atguva dzīvību.

«Tad nav ko bēdāt!» viņa iesaucās. «Tad sit tikai saujā!» *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 41.*

— Pēter, dēls, — Pakalns pagājās tam pretim un pastiepa roku, — sit saujā un neņem ļaunā, ka tā iznāca! *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 333.*

— Sit saujā un paliec! Aizmirsīsim visu, kas bijis. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 305.*

SAUKTS

KĀ SAUKTS (pasaukts). *Īstajā reizē, tieši tad, kad ir nepieciešams, vēlams; katrā ziņā, noteikti.*

Sveķīti viņš saņēma abējām rokām. «Tavu laimi! Jūs nākat kā saukti!» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 65.*

Par laimi, šajā kļūmīgajā brīdī tīri kā saukts ienāca vagars Berķis. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 508.*

«.. Buividu cienmātei taisni vajadzēja ogu. Priecājās, ka esot nākusi kā saukta.» *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 187.*

Jurīša māte Zete jau ilgāku laiku bēdājās, ka viņas vīram Zangum vajagot jaunu nātna bikšu uz siena pļaujamo laiku, bet skroderi neviens nerādoties.. Viendien, atkal tā bēdājoties, kā saukts, veikli un ātri durvis atgrūzdams, ienāca Joske ar mazo Joskeli. Joske bija diezgan iecienīts skroderis.. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 65.*

— Nākat kā saukts. Nesen saņēmām jaunu okeāna traleri. Vajadzīgs kapteinis. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 97.*

— .. Atbrauci taisni kā saukts. Mums tagad lielā siena talka. *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 82.*

Viņš pie manis ieradās kā saukts tādā brīdī, kad, kā mēdz teikt, man ūdens jau smēlās mutē. *Bauģis P. Pati vainīga. R. 1969, 65.*

«Iesim, iesim, ka vēl neuznāk lietus.»

«Zālei un asniem tas būtu kā saukts. Ir jau viss iztvīcis. Priekš Jāņiem radībai arvien ir slāpes,» teica māte. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 577.*

Kaut tagad atnāktu Janka! Un, gluži kā saukts, Janka tūlīt parādījās no kūts stūra, viņš nāca lēns un lempīgs, kājas vilkdams.. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 259.*

«Redzēsi, vakarā visi būs klāt kā saukti, viņi zin gan, ka mēs viesības nerīkojam vis pa vienam smieklam...» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 238.*

«Ej tik kāzās, ej kāzās — es jau būšu pakaļ kā saukts.» *Šmits P. XI, 50.*

Patiešām, bieži jo bieži gadās, ka mēs par kaut ko domājam, kādu gaidām un, veries, gaidītais pēkšņi klāt kā saukts. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 172.*

Nekad nebija pārcilātas šīs senās atmiņas, tagad — kā sauktas klāt. *Dzene L. Lidija Freimane. R. 1971, 63.*

— Feldšera kungs, jūs nākat taisni kā pasaukti! — ar Gerki apsveicinājusies, tīri atvieglotā balsī sacīja Ezerniece. — Mums otrā istabā ir ievainots cilvēks. *Janševskis J. KR, XIII—XIV. R. 1933, 177.*

— Bet tu, Gaston, nāci kā pasaukts, citādi man pašam vajadzētu tevi sameklēt. *Kaijaks V. Putenī. R. 1964, 72.*

«.. tiklīdz vakar vakarā nolikos, miegs bija tūliņ kā pasaukts klāt, un tā gulēju nepamozdamies līdz pat šim laikam...» *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 363.*

Cik labi, ka viņš atnācis uz māju. Gluži kā atsaukts... *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 60.*

Kad [Liena] bij birzei cauri un iznāca atkal klajumā, no kurienes varēja jau Irbēnus redzēt, tad — Dievs zin kur atgadījies — Pietuka Krustiņš pilnā rakstnieka un tautieša apziņā ar papīra rulli padusē un labi garos matos nāca kā pasaukts pa braucamo ceļu uz Irbēniem.. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 140.*

SAULE

ČIGĀNU SAULE *hum. Mēness.*

Tumši zilajā debesu atvarā mirguļo zvaigznes. Un «čigānu saule» spīd tik spoža, balta, it kā tā nupat uz svētkiem būtu nospodrināta. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 170.*

— Varbūt paliekam tepat uz soliņa, — Sašiņš skatījās apkārt. — Zem rudens zvaigznēm, čigānu saulē. Vai jūtat, kā smaržo matiolas? *Skujiņš Z. Vīrietis labākajos gados. R. 1975, 347.*

IERAUDZĪT SAULI. *Piedzimt. Sk. arī* IERAUDZĪT DIENAS GAISMU. *1.*

Vēl pēc gada turpat sauli ieraudzīja mūsu pirmdzimtais... *Spriņģis J. Stāsti. R. 1975, 33.*

.. nenorima viņas vēlēšanās aiztecēt uz Kaņepiem pie saviem mīļajiem radiņiem, pabūt tēva mājās, kur augusi, kur sauli ieraudzījusi... *Miesnieks K. Mana dzīve un darbs mākslā. R. 1959, 33.*

Tā [Bībele] bija pēdējā manta un pēdējā piemiņa no vietas, kurā šo sauli ieraudzīju. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 263.*

KĀ SAULE. *1. folkl., savienojumā ar* daiļš, skaists. *Ļoti daiļš, skaists.*

Pameita bijusi daiļa kā saule. *Šmits P. VII, 142.*

Jaunais.. ieraudzījis daudz, daudz meitu zelta drēbēs, dimanta gultās, bet tās nebijušas necik daiļas. Tikai viena vienkāršās drēbēs koka gultā bijusi tik daiļa kā pati saule. *Šmits P. VII, 235.*

Un [muļķītis] atveda līgavu no staļļa tik skaistu, tik skaistu kā sauli. *Šmits P. VII, 24.*

«Un tai ķēniņienei, kamēr ķēniņš karā, piedzima tāds puisēns kā saule ar zelta matiem..» *Šmits P. IX, 186.*

Viņš redz, ka princese guļ; viņa ir tik skaista, tik skaista kā pavasara saulīte: piere ievas ziedu baltumā, vaidziņi rožu sārtumā.. *Šmits P. VII, 239.*

.. māte stāstīja: «Aiz trejdeviņiem kalniem, aiz trejdeviņām jūrām senāk bijusi liela ķēniņa valsts. Bet tam ķēniņam nebijis neviena dēla, tikai viena vienīga meita, vārdā Rozīte, viņam bijusi. Bet tā tad arī izskatījusies tik skaista kā saulīte. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 172.*

2. novec., savienojumā ar skaidrs. *Pavisam skaidrs, neapšaubāms; morāli tīrs.*

«..Vai nu lieta skaidra?»

«Skaidra kā saule!» Meimurs priecīgi uzlēca kājās. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 250.*

Māle. [..] uz viņu nekritīs ne mazākā aizdomu ēniņa, tas ir tik skaidri kā saule. *Lindulis J. Lugu izlase. R. 1945, 143.*

Pumpurs. Un tu vēl vari šaubīties par lietu, kas ir tik skaidra kā Dieva saule? *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 424.*

Kalējiņš. [..] Medaljons bij izvēlies no šūpoļa, es viņu pacēlu, te jau arī Adele ienāca — nudien, lieta tik skaidriņa kā saulīte! *Alunāns Ā. Lugas. R. 1968, 204.*

A n t i ņ š. [..] Tētiņ, kurš tai kalnā uzjās?

N a b a g s. Kurš tik skaidris būs kā saule. *Rainis J. KR, IX. R. 1980, 398.*

NEREDZĒT SAULI (SAULES GAISMU). *1. Tā nopūlēties ar darbu, ka nepaliek ne laika, ne spēka kam citam; būt ļoti aizņemtam. Sk. arī* NEREDZĒT (DIENAS) GAISMAS. *1.*

Vai tad Anna visā viņu kopdzīves laikā bija dabūjusi kādreiz atpūsties? Cilvēks, kā saka, ne sauli neredzēja. *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 131.*

«Nekas netop pats no sevis, sevišķi tādā dārzā. Cik te nav rakts, cik sēts, cik kannu ūdens liets! Es te saules neredzu aiz darba.» *Jaunsudrabiņš J. KR, XV. R. 1985, 378.*

Pusmūžu viņa ar tēvu nodzīvojusi, abi neatliektām mugurām, saules gaismu neredzējuši.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 538.*

— .. Par ko viņš ir kļuvis, šis mūsu Dzilna? Nekad neviens saimnieks viņu tā nav izkalpinājis kā viņš pats sevi tajās Druvās. Sevi, savu sievu, savus bērnus. Saules gaismas neviens tur neredzēs. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 494.*

2. Neatgūt brīvību; iet bojā. Sk. NEREDZĒT (DIENAS) GAISMAS. *2.*

«Un tad, ja vācieši viņu reiz dabūtu rokā, tas saules arī vairs neredzētu...» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 471.*

Prikulānu Jaņuks saka, ka tas, kas aizbraukšot uz Vāciju, sauli vairs neredzēšot. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 35.*

Neizsakāms ir J. Kalniņa prieks, kad 1917. gada 3. martā atveras Smoļenskas cietuma vārti un viņš atkal redz sauli. Februāra revolūcija reizē ar viņu «amnestē» vēl kādus 70 politieslodzītos. *Bērsons I. — Mākonis. Izlase. R. 1957, 13.*

Citi turpretī lika noslēpumainiem čukstiem nojaust, ka Johans Gočis bijis revolucionāru slepenās palīdzības vadītājs šai pilsētā un nu viņam saules gaismas vairs neredzēt. *Kurcijs A. Atmoda. R. 1957, 201.*

— Tu, lops, man tiesības mācīsi! Buntavnieks! Sociālists! Es tevi iebāzīšu, kur tu saules gaismas neredzēsi. *Upīts A. KR, VIII. R. 1950, 132.*

Blēžu te, Rīgas apkaimē, ir daudz, brauc vien nakts laikā, tad saules gaismu vairs neredzēsi... *Poruks J. Reālistiski stāsti. R. 1953, 29.*

3. Tā dzert, ka zūd sajēga. Sk. arī NEREDZĒT (DIENAS) GAISMAS. *4.*

— .. Pats dzērumā nosalis, kad mana māte vēl nebijusi pasaulē..

— .. Tā tas būs bijis, jo viņš tik retu dienu sauli redzējis. Tēva māju izpostījis, visiem apnicis. *Mauliņš J. Zv 1979, 16. nr. 29.*

NO SAULES LĪDZ SAULEI. *No agra rīta līdz vēlam vakaram.*

Aizupes muižas pilī atkal atgriezās barons Hāns, un viņa kalpi, tāpat kā agrāk, no saules līdz saulei lieca muguras smagajos zemes darbos. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 44.*

L i e n e. Bet tagad es drīkstu palīdzēt celt jaunu dzīvi, labāku. Tādu, kur arī mēs, laucinieki, no saules līdz saulei nestrādāsim grūtu darbu, salīkuši... *Zālīte E. Vārds sievietēm. R. 1950, 20.*

— Tu gribi, lai tēvs tev par velti izbūvē otro stāvu, bet māte ravē tavā dārzā no saules līdz saulei! *Kolbergs A. Fotogrāfija ar sievieti un mežakuili. R. 1983, 155.*

SAULE IR AR ZOBIEM *sar. Saka, ja spīd saule, bet ir auksts.*

«Ziemu saule ir ar zobiem,» māte teica, sargādama mani no saltā āra. *Skalbe K. Dzīvības siltums. R. 1980, 120.*

SAULE (saulīte) RIPO (STAIGĀ, RIT, RITINĀS, LIDINĀS) PA ZEMES VIRSU (PA ZEMI). *Saka, ja ir ļoti saulains, silts, jauks laiks.*

— Laura, nu, iesim! Ūdens ezerā droši vien kā vannā, saule ripo pa zemes virsu... *Ezera R. Aka. R. 1972, 199.*

— Kas to būtu domājis, ka sāksies tik riebīgs laiks, — Augusts pukojās. — Kaulus laužkā ar knieblēm.

— Gan pāries, un saule atkal ripos pa zemes virsu, — es viņu mierināju. *Grīva Ž. K 1973, 6. nr. 91.*

Saulīte, tā sakot, ripo pa zemes virsu, laužas cauri «Villa Medem» parka milzīgo koku lapotiem zariem. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 74.*

Bet vai toreiz paredzēt varēja, ka debess noskaidrosies un saulīte pa zemes virsu ripos? *Ķuzāne L. Zodiaka loks. R. 1975, 80.*

No rīta dzeguze sauc dzeguzi un saule staigā pa zemes virsu. *Ziedonis I. Kurzemīte. R. 1970, 22.*

— .. Redzi, saulīte atkal staigā pa zemes virsu... — Viņš neveikli pasmaidīja.

— Jā, kā pa nakti tas laiks mainījies, — Puķīte paskatījās debesīs. *Talcis Ā. Manas raibās dienas. R. 1958, 211.*

Ne ar vārdiņu Elīza nepažēlojās par Justu, kuram atvaļinājums bija pagājis kā pa vienu vienīgu miglu, kaut arī saulīte ritēja pa zemes virsu. *Ezera R. Pati ar savu vēju, 1. R. 1982, 140.*

Nāk viskarstākais darba laiks — kviešu laiks. Diena tāda, ka saule pa zemes virsu ritinās. Kvieši gan pļaujami, gan vedami. *Latviešu tautas anekdotes. R. 1961, 209.*

Vīri izmetās kreklos, jo saulīte kā pa zemes virsu lidinājās, tik mīļi glāstīdama un sildīdama. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 331.*

.. svētdienas rītā saulīte taisni pa zemi ripoja. Labāku bēru dienu vecais Brīviņš nevarēja vēlēties. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 174.*

«.. Bet paskat, kas par jauku dienu! Var teikt: saule rit pa zemi.» *Janševskis J. Līgava, I. R. 1931, 323.*

«Ta šodien saulīte tecēs gar pašu zemīti,» visu laiku klusējis, vectēvs ierunājās, pēc viņam vien zināmām zīmēm paredzot saulainu dienu. *Purs L. Degošais pilskalns. R. 1972, 9.*

ZEM SAULES *reizēm savienojumā ar* vieta (vietiņa). *Pasaulē, uz zemes.*

.. viņai bija jāatzīst, ka ir lietas «zem saules», kas arī pašai saulei neiespējamas... *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 283.*

Kaups. [..] Vai laimīgāka / Vēl cilvēka var būt, kāds es zem saules! *Alunāns A. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 361.*

Tās bija drūmas dienas. Bet zem saules nekas nav mūžīgs, savs laiks un mērs ir katrai lietai. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 53.*

Jo pats pēdējais nabags, kas staigā zem saules, ir bagātāks par varenāko karali, kas guļ pazemē. *Kalniņš J. Mūžība. R. 1971, 218.*

.. es apjautu, cik klusi, klusi aug zāle. Tas bija dzīvības brīnums — lielākais zem saules. *Lāms V. LM 1976, 43. nr. 5.*

Un varēja dzirdēt, kā dīgst zāle, kā asni spraucas no zemes porām šajā pavasarī, kas Elīzai bija pēdējais zem šīs saules. *Ezera R. Pati ar savu vēju, 1. R. 1982, 186.*

Tomēr, kā teikts rakstos — svētos un nesvētos, — nekas zem šīs saules nav pilnīgs. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 175.*

— Ar dzīvi vajag karot — cīnīties par savu vietu zem saules. Ja tu pati necīnīsies, neviens neko tev nedāvinās. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 186.*

Katram cilvēkam taču pienākas vieta zem saules, vai ne? *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 132.*

..viņas sirds iesmeldzās neskaidrās bailēs no nezināmā.. un tikpat nenoteiktās ilgās pēc mājām, kuras nebija ne tēva, ne mātes mājas, bet mājas vispār — vienkārši vieta zem saules.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 264.*

Kaut Āris atrastu vēl kādu sev līdzīgu vientuļnieku! Vismaz vietiņu zem saules, kur varētu būt savā vientulībā patiesi viens. *Lāms V. Mūža gvvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 82.*

.. zem saules ir tāda zeme — Latvija, .. zem saules ir tāda tauta — latvieši, .. zem saules ir tautai dziesma par sauli.. *Čaklais M. Lapas balss. R. 1969, 87.*

SAULĪTE

GAIDĪT KĀ SAULĪTI UZLECAM kādu. *Saka, ja kāds ir ļoti gaidīts, ja kādu saņem ar prieku.*

Vilki, brāļi, gaidīsim to lielu dienu kā saulīti uzlecam un turēsim lielu mielastu. *Alunāns J. Izlase. R. 1956, 246.*

.. nāves stundu, no kā daudz citi cilvēki bīstas, viņi tā gaidīja kā saulīti uzlecam — kā kādu Dieva eņģeli, kas mūs viegli pavada un aiznes mūsu īstenā tēvazemē pie mūsu mīļa Tēva debesīs. *Leitāns A. Autobiogrāfija. Grāfa lielmāte Genoveva. R. 1980, 173.*

— .. Mīļā baltā! Labi, labi, ka tu esi klāt! Kā es tevi gaidīju! Kā saulīti uzlecam, — ieraugot durvīs viešņu, vecāmāte trūkās pretī no sava krēsla. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 34.*

.. nekad vairs dēls nerakstīs viņai tādas vēstules kā toreiz, pirmajā dienesta pusgadā, kad viņš māti gaidīja atbraucot ciemos kā saulīti uzlecam. *Zigmonte D. Bites dzēliens. R. 1985, 85.*

Vēdināja [Grietiņa] māsām pretī un pārmetoši teica: «Vai, dieviņ, kā mēs jūs gaidām! Kā saulīti uzlecot. Melnā [kleita] jāpārtaisa, un mēs nezinām, ko iesākt.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 611.*

IECELT SAULĪTĒ (*reti* SAULĒ) kādu *poēt. Radīt kādam ļoti labus apstākļus.*

Nedomā, ka Nokalns tevi iecels saulītē. Viņš nav slikts treneris, bet neuzticas jaunajiem. Es pats trīs gadus notupēju rezervē, kamēr tiku iedalīts pamatsastāvā. *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 433.*

.. ak debess, kā svīduši, kā saluši mājas ļaudis, lai viņu varētu iecelt saulītē. *Salenieks E. Neizlaid airus no rokām. R. 1975, 193.*

Viņš ir meklējis un nav atradis atbalstu svirai, lai pagrieztu apkārt pasauli un ieceltu to saulē. *Kalniņš J. Rainis. R. 1977, 575.*

Tai rūpes no pleciem gribu es velt / Un asaras žāvēt, to saulītē celt.. *Plūdonis V. Raksti, II. R. 1975, 275.*

Jūsu ir tā sirds un mīla, / Es tik viņai uzticēju, / Es tik nesu viņu gaitā / Tiem, kas nebij celti saulē / Un kas aizmirsa par mīlu. *Rainis J. KR, II. R. 1977, 375.*

KĀ SAULĪTE *poēt. Saka, ja kāds priecīgi, laimīgi smaida, ir ļoti laipns, labvēlīgs, mīļš.*

Tādēļ, rātni palocījies pret Starpiņa kundzi, lūdza viņu uz deju. Tā par to tik priecīgi pārsteigta, ka smaidīja tikpat kā saulīte. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 359.*

.. Liepiene nosvieda spaini pie akas un ieskrēja atpakaļ pavēstīt prieka vēsti. Vecais Bērziņš smaidīja kā saulīte, kad meita piegrieza pie durvīm. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 289.*

Mežsardziene smaidīja kā saulīte un tikai paskubināja:

— Ņemiet, ciemiņi, nekaunieties, te jau vēl ir. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 283.*

Vīram patīk, ja sieva vienmēr smaidoša kā saulīte. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 156.*

Tā [saimniece] tagad tik laipna kā ziedoņa diena un smaida kā pavasara saulīte. *Janševskis J. Kr, VII. R. 1933, 1375.*

Marčs staroja kā saulīte un kaut ko iečukstēja Mārtiņam ausī. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 267.*

Kā saulīte starodama, kā ābele ziedēdama, kabinetā iegāžas Turlavas bajāriene.. *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 60.*

— Tu šodien staro kā pati saulīte, — direktore kādā pēcpusdienā, satikusi kormeistari, sacīja. *Ērgle Z. Bez piecām minūtēm pieauguši. R. 1983, 29.*

Un Varpogu māte nāca, kā saulīte spīdēdama.

«Ko redzu? Tas taču mūsu mīļais kaimiņš Kaupura kungs!» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 216.*

Kad Anītei gadījās ieiet tanīs mājās, kur Elksnis patlaban atdzīvoja savas trīs dienas, viņa spīdēja kā saulīte. *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. R. 1982, 225.*

Bet, kad es atkal pie vakara atnāku pagrabā, krustmāte spīd kā saulīte. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 59.*

— Traks gan tas Mieriņš — pliko Zentu precēs!

— Spīd kā saulīte puisim blakus! Redziet, acīs vien skatās! *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 351.*

.. viņas vaigs laistījās priekā tikpat kā mīļa saulīte. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 92.*

.. pašaizliedzīgā tēvamāsa mūs abus ar brāli izmocīja cauri grūtajiem skolas un studiju gadiem Rīgā: aprūpēja, rāja, mizoja, brīžam kā pērkons ducināja, brīžam kā saulīte labināja. *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 21.*

Bet pēc notikušās revīzijas principāls bija laipns kā saulīte, izmaksāja arvien parastos trīs konjakus, runāja par godīgumu.. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 261.*

— .. Nu jā, un paši [Pakalni] teic, — kāpēc neaizgājuši pa svētkiem? Sak, ko tad mēs, ubagi, drīkstam tā bez aicinājuma iet. Pats tik laipns kā saulīte. Un pati tūlīt kambarī pēc medus. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 348.*

— .. Viņa [saimniece] ir veca un laipna kā saulīte, mani tūdaļ sāka saukt par dēliņu. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 230.*

Bija mudīgs meitēns sārtiem vaigiem un vienmēr tāda laipna kā saulīte. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 39.*

— Bet ir arī mūsu prēlene izaugusi varen daiļa.. un mīlīga un tīkama, kā pavasara saulīte. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 64.*

Aleksis. [..] Visu ceļu viņa [saimniece] bij tik mīļa kā saulīte. Miestiņā iegājām tādā mazā istabiņā un ēdām pusdienu. Viņa pastellēja pudeli vīna.. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 127.*

.. Annelei.. ir tēvs, kas nekad nerūc un nebaras, dažreiz gan nerunā un neatbild, kad strādā darbu, bet, kad runā, ir jauks un mīlīgs kā saulīte. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 397.*

Pēc brīža nākot abi, rokās saķērušies: šis stalts un svinīgs, šī gaiša kā saulīte.. *Kosa J. Dienas tveicē. R. 1969, 103.*

Viņa [vecāmāte] pati dziedādama vien staigāja un laikam tāpēc vienmēr bija tik gaiša kā saulīte. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 250.*

Kad tu noliecies, mīļā, pār mani / Kā saulīte mīļa un balta, / Tad no maniem dvēseles dārziem / Bēg ziema ziemelīgsalta. *Plūdonis V. Raksti, II. R. 1975, 127.*

Šodien muižā tā balle un lielskungs kā saulīte. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 276.*

..tās pārdevējas abas bija lāga tantes, tiesa, viena tāda rūcīgāka, bet otra kā saulīte. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 183.*

No šīm grūtajām cīņām viņš bija iznācis ar veselu ādu un tagad no laimes smaidīja kā saule. *Grīva Ž. Mīlestība un naids. R. 1963, 404.*

Mežsargs aiz priekiem par izglābto draugu staro kā saule, nosviež bisi un sēstas pulkā pie ugunskura. *Andersone S. K 1971, 6. nr. 86.*

Anniņas seja atmirdz kā saule [skolotājs atļāvis viņai iet pie tēva]. Kā ripa viņa izveļas no klases, paķer savu nastiņu un ar vienu

lēcienu ir klāt: noskūpsta zirgam purnu, tēvam roku un ielec ratos. Viņi aizbrauc. *Kurcijs A. Cūkgans. R. 1956, 269.*

SEDLI. *Sk.* SEGLI.

SEGLI

IZSIST (IZSVIEST, IZMEST, IZCELT) NO SEGLIEM (SEDLIEM) kādu. *Sagraut kāda uzskatus, pārliecību; padarīt bezpalīdzīgu, samulsināt kādu; atņemt kādam varu.*

Pēc Ilzes aizbraukšanas no Rīgas Ģirts kādu laiku jutās «izsists no segliem». *Grigulis A. Dzejoļi. Stāsti. Lugas. R. 1956, 252.*

Arājam jāpaliek kā dzīves pamatam šodien un nākotnē. Pasaules kolīzijas nedrīkst to no segliem ne izsist, ne izsviest. *Ķikāns V. C 1982, 43. nr. 3.*

Lūk, tāpat kā šis ārprātīgais nodzinis savu zirgu, tā mūsu tautu nodzinis Spānijas karalis. Bet mēs viņu izsviedīsim no segliem. *Grīva Ž. Stāsti par Spāniju. R. 1956, 17.*

Bet vienā dienā Pūpēža dzīve bija kļuvusi tumša, nemīlama, viņu pēkšņi it kā izmetusi no segliem. *Grants J. Maijs atnāca janvārī. R. 1969, 12.*

Bet viņš jau jutās arī pilnīgi drošs, ka viņu izcelt no segliem nevienam nav iespējams. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 82.*

Bet vai tāpēc viņš sliktāks par tādu Liepukalnu, kuru taču vienudien arī var izcelt no segliem? *Zigmonte D. Ir jābūt Hovalingai. R. 1966, 15.*

Tas atkal ir jautājums par kritiķa erudīciju .., gribētos to apzīmēt ar vārdu — kritikas intuīcija, kas ļauj apjaust gan to, kur ir rakstnieka vājie punkti un kur ir tā spēks, lai, kā saka, literatūras kopīgo īpašību vārdā nesistu to ārā «no sedliem». *Ezera R. Dzīvot uz savas zemes. R. 1984, 50—51.*

Taču vēsture rāda, ka katram tautas apspiedējam reiz pienāk gals. Agrāk vai vēlāk tos tomēr izsviež no sedliem. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 475.*

KĀ CŪKAI (GOVIJ) SEGLI (SEDLI). *Saka par kaut ko ļoti nepiemērotu.*

Nu, zemniekiem raksti tikpat maz vajadzīgi kā cūkai segli. *Strupulis A. Raunas stāsti. R. 1983, 160.*

Nepiedienošas drēbes kā cūkai sedli. *Kokare E. Latviešu sakāmvārdi un parunas. R. 1957, 48.*

Dažam šejienes klaidonim kankari, vīzes un pīlādža boze piestāv tikpat kā govij segli. *Niedre J. Saliņa bangojošā okeānā. R. 1970, 132.*

KĀ GOVIJ SEGLI. *Sk.* KĀ CŪKAI SEGLI.

TURĒTIES SEGLOS (SEDLOS). *Spēt saglabāt līdzšinējo stāvokli, veikt uzticēto.*

Tikai neko nesajaukt, noturēt trompeti uz lūpas, turēties seglos, paspēt laikā.. *Kalve A. Vēja kaņepes. R. 1973, 64.*

Dažs domā, ka Ivo turas sedlos, tas ir, .. kapteiņa godā.. *Indrāne I. Aisma. R. 1980, 361.*

SEJA

GARA SEJA (*novec.* ĢĪMIS). *Sejas izteiksme, kas pauž neapmierinātību, vilšanos.*

.. ienāca kalpone un teica, ka kāds Tukuma žīds meklējot lielo Gaņģi..

Lielais Gaņģis rādīja garu seju. *Ieviņš K. Putras Daukis, I. R. 1988, 112.*

Klaušiniekiem sejas stiepās garākas. Tas bij pavisam nepatīkams uzdevums. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 149.*

— Jūs okšķerējat vellus! Bet pilsētā ir mēris! — Kā zvīņas nokrīt no rātskungu acīm. Garas izstiepjas visu sejas. Kā viņi to nevarēja iedomāties? *Rutku Tēvs. Sumpurņu ciems. R. 1981, 115.*

Ārstu sejas kļūst aizvien garākas, un Liāna saprot — viņa nav vairs glābjama. *Zariņš M. K 1978, 4. nr. 116.*

Garlaikojas, žāvājas, neievēro apmeklētājus, garu seju cilā papīrus, it kā viņas te par sodu būtu ieliktas. *Dripe A. Bet kā ar meitenēm? R. 1978, 262.*

Citi sāka smieties. Ķuča ģīmis kļuva arvienu garāks: nesaprašanā viņš nezināja, ko iesākt. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 261.*

Tāpat par mītiņu tie nekā nezina. Kā Antiņi skatāmies viens otrā, un Bētiņa ģīmis izstiepies pavisam garš. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 360.*

Blambuža ģīmis bija olekti garš. Viņš bija cerējis, ka diezin kur aizsūtīs žīdu, un te kungs pavēlēja viņu laist vaļā. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 77.*

MEST (*reti* SVIEST) SEJĀ. *Atklāti teikt ko nepatīkamu vai aizvainojošu; pārmest. Sal.* MEST ACĪS.

Kā dubļu pikām viņš to apmētāja. Visbrutālākos, visciniskākos apvainojumus meta tai sejā, iztēlodams atbaidīgas netīklības ainas, kādas tikai murgu māktā fantāzijā varēja rasties. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 744.*

Dārziņš pārgalvīgi met sejā apsūdzību «labākajām famīlijām» un to iztapoņiem mākslā, visiem, kas dzenas tikai pēc materiāliem labumiem.. *Stankevičs A. Dvēseles atbalss. R. 1978, 166.*

Darbības gaitā komēdijā bija notikušas asas sadursmes, cilvēki bija cits citam sejā metuši asus apvainojumus.. *Kalniņš J. Satīras asajā gaismā. R. 1959, 228.*

Alisei gribējās sviest viņam sejā pārmetumus, bet tad Antons atkal aizslēgtos un neteiktu ne vārda.. *Svīre M. Ar vakardienu kabatā. R. 1984, 209.*

NE SAVĀ SEJĀ (*novec.* ĢĪMĪ). *Saka, ja cilvēka izskats ir pilnīgi pārmainījies (parasti negatīvu emociju ietekmē).*

Krasts kopš viņas nakts, kad Manga viņu pēkšņi bija pametusi vienu, staigāja ne savā sejā. Viņš bij tik drūms un sevī iegrimis, ka velns .., rokas berzēdams, smēja vien. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 243.*

Pēc pusdienām viņš atnāca mājā ne vairs savā sejā. Stāstīja: lielā izcirtuma malā tikko nošauti trīs cilvēki. *Ķuzāne L. Jūlijs Dievkociņš. R. 1980, 287.*

— .. Uz jums skatoties, raudiens nāk. Pa dienu staigājat ne savā ģīmī, bet pa naktīm blandāties apkārt kā mēnessērdzīgs. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 270.*

PARĀDĪT SAVU ĪSTO SEJU. *Saka, ja cilvēks (parasti neviļus) atklāj savu būtību, savas domas, centienus tādus, kādi tie ir patiesībā.*

Pusgada laikā katrs paspējis parādīt savu īsto seju. Paulis Andrāns nav «cildenais un priekšzīmīgais» skolnieks, viņš ir gaužām viduvējs gausulis.. *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 141.*

Dažs izlikās sliktāks, dažs labāks. Visvairāk baidījās parādīt savu īsto seju. Varbūt tās ir bruņas, kas pasargā no izsmiekla to, kas pašam dārgs. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 110.*

SPĻAUT (iespļaut) SEJĀ (*vienk.* ĢĪMĪ) kādam. *Rupji apvainot kādu, atklāti teikt ko nievājošu, nicinošu.*

Nākotne pieder tiem, kas strādā. Jāpieder un pieder — lai arī pilsoņu dāmas uztraucas, nicina un spļauj sejā. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 604.*

— .. Tik daudzi man ir spļāvuši sejā, tik daudzi gānījušies... Kāpēc tu lai būtu savādāks? *Niedre J. Aiz loga aug dadzis. R. 1966, 18.*

— Es negribu, ka viņu ēnas naktī nāk iespļaut man sejā. Mēs atkarosim savas muižas! *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 306.*

— Vainīgs taču biji tu! — Pēdējo vārdu Izolde spļautin iespļāva Leonam sejā. *Svīre M. Ar vakardienu kabatā. R. 1984, 178.*

— .. Tu vairs nekas neesi, tev vienkārši iespļauj ģīmī, un tu ej un nevari noslaucīties. *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 316.*

spļāviens sejā

Viņi vienkārši nolaupīja Latvijas tautai tās kapitālu. Slepenais lēmums bija spļāviens tautas sejā. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 207.*

SĒKLIS

BŪT (PALIKT) UZ SĒKĻA. *Atrasties ļoti grūtā, sarežģītā situācijā.*

Kalve nervozi košļāja lūpas.

— Neliedzos, ka savu laiku esmu naudu... tā vieglāk palaidis. Bet tāpat arī tu — mēs visi. Un tagad visi esam uz sēkļa, visiem mums jācieš trūkums. *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 323.*

— .. Es, Albert, esmu uz sēkļa... Tikko ielidoju Rīgā, bet maciņā vairs nav pat desmit rubļu... *Kolbergs A. Cilvēks, kas skrēja pāri ielai. R. 1978, 329.*

Cinis jāpalutina ar uzslavām, viņš aizies, un mēs būsim uz sēkļa. *Kalve A. Tveice jūlijā. R. 1976, 193.*

Ar teātra sezonas slēgšanu izbeigusies arī algas izmaksa, un, lai nepaliktu uz sēkļa, bijis jāmeklē turpmākais eksistences pamats centrā, kur viņam radušās izredzes rudenī saistīties kādā no lielajiem teātriem. *Dorbe H. Pagātnes vējos. R. 1973, 244.*

KĀ UZ SĒKĻA IZMESTS (IZSVIESTS). *Bezizejas stāvoklī, nezinā, ko darīt, kā rīkoties.*

.. Niķeles kundze un jaunkundze bija pavisam ķezā un jutās kā uz sēkli izmestas. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 233.*

Šeit viņš kā uz sēkļa izmests. Viņa vienīgā vieta — Olaines laboratorijā. *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 98.*

Svešā pilsētā kā uz sēkļa izsviests. *ME. III, 826.*

UZSKRIET (UZBRAUKT) UZ SĒKĻA. *Pēkšņi nokļūt grūtā situācijā.*

.. nelūgtie glābēji, sabiedrības dezinficētāji, lielo mērķu vārdā nereti citu cilvēku dzīves postīdami, arī viņi paši bieži uzskrien uz sēkļa. Visbiežāk uz savas sāpes, uz pēkšņi apjēgtas lielas vientulības sliekšņa. *Dzene L. LM 1983, 18. nr. 8.*

Joki mazi: pats to skolu dibināju, vai nu ļaušu tai tagad sēklī uzskriet? *Zariņš M. Zv 1978, 1. nr. 27.*

Bet dažreiz vislielākais gudrinieks uzbrauc uz sēkļa. *Lācis V. KR, VIII. R. 1973, 395.*

SEKSTE

CELT GAISĀ (pacelt, sacelt) SEKSTI *sar. Kļūt iedomīgam; apvainoties, saskaisties.*

Man nav tik daudz gadu uz pleciem, lai varētu seksti celt gaisā, bet kāpostus skābēt es māku. *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 17.*

Rīta agrumā busiņš mani aizvizinās līdz ostai, bet viena kāja jau tagad uz kuģa. Šī apziņa vien liek pacelt seksti, bet cik ilgi. *Kalve A. C 1977, 3. nr. 28.*

Kombinātā gandrīz, gandrīz jau bija sagaidījis dzīvokļa rindu. Bet nē, sagāja ar priekšnieku ragos, uzsita asti, sacēla seksti, uzsvieda uz galda atlūgumu un aizgāja.. *Ezera R. Baraviku laika dullums. R. 1978, 80.*

DABŪT PA SEKSTI *sar. Tikt pārmācītam, bargi norātam.*

— Tā nebija nekāda kaušanās. Zirnieki mums nekad nav bijuši pretinieki. Tie no laika gala ir plātīzeri un bļauri. Nu, un, kad viņi nāca uz mūsu ballēm un sāka knakstīties gar mūsu meitām, tad dabūja pa seksti. Kāda tur kaušanās? *Kalndruva M. Tepat visapkārt. R. 1970, 67.*

Annija. [..] Kas viņš ir par cilvēku?

Petra. Es jau teicu, ka zaldāts. Pašā kara sākumā tūlīt dabūjis pa seksti, tas ir — ievainots. *Zīverts M. K 1982, 2. nr. 95.*

SADOT PA SEKSTI kādam *sar. Pārmācīt kādu.*

SEKSTE AUG kādam *sar. Saka, ja kāds kļūst arvien iedomīgāks.*

Pagāja vēl stunda, un Kaupurs glaimoja sev, ka ne tikai.. Ilgas vērību, bet arī viņas labvēlību viņš ieguvis lielā mērā. Kaupuram sekste lieliski auga. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 175—176.*

Par to [Starpings bija uzvarējis Kleinu vairākās biljarda partijās] viņš tad arī sāka lieliski plātīties. Un Starpingam sekste auga augdama. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 311.*

Nu kungs jau pavisam laipns. Labi! — to viņš līdz šim vēl nevienam [par lasīšanu] nav teicis.. Jānis mana noskaņu klasē, un sekste viņam aug. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 222.*

Arī Jānim pašam sekste izaug liela; kur vien iespējams, viņš citiem liek sajust savu pārākumu. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 247.*

SEKSTE IR GAISĀ kādam *sar. Saka, ja kāds ir kļuvis iedomīgs, apvainojies, sadusmojies.*

Bet visas vecenes esot kļuvušas aplam lepnas un vīzīgas, visām pensijas, visas neatkarīgas, visām sekste gaisā, plikatām. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 274.*

— Visi vienādi. Visi... — saku ar rūgtumu. — Ak, nemaz runāt negribas.

— Paga, paga! — viņš mani pārtrauc. — Esi gan tu jestra! Uzreiz uguns pakulās. I vārdiņa nepateiksi, tūliņ sekste gaisā. *Ezera R. K 1967, 3. nr. 77.*

— .. Izbazūnēs pa Ārgali, ka lecu priekšniekam krūtīs, vēl ne lāgā degunu apsildījis, bet sekste jau mākoņos. *Kalve A. K 1978, 8. nr. 12.*

SENCIS

AIZIET PIE SENČIEM. *Nomirt.*

Un, ja kāds no šiem goda viesiem aiziet pie senčiem, tad viņa vieta tavernā zināmu laiku par sēru zīmi paliek tukša. *Kurcijs A. Vienkāršā dzīve. R. 1959, 112.*

Zuntenieki reti valkāja tādu vārdu kā nāve. Viņiem tas lāgā neturējās uz mēles. Kad zuntenieks nomira, par viņu sacīja: aizgājis pie iepriekšējiem, aizgājis pie senčiem. *Skujiņš Z. Gulta ar zelta kāju. R. 1984, 361.*

SĒNE

KĀ SĒNES (BEKAS) PĒC LIETUS; KĀ SĒNES *bieži savienojumā ar* augt. *Lielā skaitā, daudzumā; ļoti ātri.*

Kad gāju skolā, priedēs vasarnīcas auga kā sēnes pēc lietus. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 184.*

Jaunas mājas aug kā sēnes pēc lietus. *Kaldupe S. Meža mozaīkas. R. 1980, 68.*

Kā sēnes pēc lietus sāk augt skrejēju klubi.. *V 1971, 9. nr. 3.*

Divdesmitajos gados Rīgā un visā Latvijā kinoteātri savairojās kā sēnes pēc lietus. *Pūce V. LM 1982, 37. nr. 16.*

Laikam atkal kāds ciemats. Tie te bija no vienas vietas kā sēnes pēc lietus. *Svīkule V. Gājputnu balsis. R. 1970, 156.*

— .. jaunsaimnieku balti uzcirstās spāres sacēlās kā sēnes pēc lietus. *Brutāne V. Uz Līgatni man brauciet līdz. R. 1969, 132.*

Gar jaunizvilktajām ielām nopērk gabalu zemes, un tad tur aug mājas kā sēnes. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 393.*

Kad pasaules karš Sibīrijā atdzina bēgļu straumi, tāds mazs vilnītis iešļāca arī šai taigas kaktā, un ap Mārtiņa Krusas mājām kā sēnes izauga bēgļu būdiņas. *Lācis V. KR, XIX. R. 1977, 30.*

.. aug parādi kā sēnes tam. *Pērsietis. KR, II. R. 1937, 176.*

«Jaunsaimniecības aug kā bekas. Es arī varētu nopirkt, bet man tos labumus nevajag.» *Skujiņš Z. Zibens locīšana. R. 1978, 55.*

VARĒT SĒNES PĻAUT AR IZKAPTI *3. pers. Saka, ja ir ļoti daudz sēņu.*

— .. Sakārdināju ar labām sēņu vietām. Vai die, tā, ka ar izkapti var pļaut. Visiem pietiks. Brauc līdzi! *Dumbers L. LM 1980, 21. nr. 5.*

Galvenais, ka visi.. beidzot kustēja uz priekšu, uz tālumā vilinošo sēņu Eldorado, kur baravikas varot ar izkapti pļaut un maisos kraut. *Ezera R. Baraviku laika dullums. R. 1978, 12.*

SEPTIŅJŪDŽU

ar SEPTIŅJŪDŽU ZĀBAKIEM (SOĻIEM). *Ļoti ātri, ļoti strauji (vietas un laika nozīmē).*

Bet Kārlēns tik jozis septiņjūdžu zābakiem, ka sarkanā mēteļa padrēbe vien mēnesnīcā plandījusies.. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 138.*

Bet jūs zināt — medicīna ik minūti iet uz priekšu septiņjūdžu zābakiem... *Indrāne I. Cepure ar kastaņiem. R. 1966, 47.*

.. svētki ir prom. Ar septiņjūdžu zābakiem pār deviņiem kalniem. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 372.*

Dzīve iet uz priekšu milzu soļiem, tu netiksi līdzi. Mūsdienu septiņjūdžu zābaki šūdināti no izglītības un tehnikas. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 174.*

Ļaudis runāja šā, runāja tā, vienīgi večiņām bija pilnīgi skaidrs, ka pastardiena nāk šurp septiņjūdžu soļiem... *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 155.*

SEPTIŅREIZ

SEPTIŅREIZ (septiņas reizes) NOMĒRĪT, TIKAI TAD NOGRIEZT. *Rūpīgi pārbaudīt, labi apsvērt, iekāms ko dara.*

.. nevajag pārsteigties, nosodīt citus, pirms neesi pilnīgi pārliecinājies, vai viņi ir vainīgi. Septiņreiz mērī, pirms nogriez... *Bundzeniece O. Irēnas dienasgrāmata. R. 1971, 158.*

Mēdz sacīt, ka vajagot septiņas reizes nomērīt un tikai tad nogriezt. Katru meža nogabalu no kokaudzes atjaunošanas brīža līdz nociršanai mežierīcības speciālisti nomēra savas desmit reizes. *LM 1981, 11. nr. 10.*

Vēl un vēl pārbaudīt katru faktu, septiņreiz nomērīt katru argumentu katram secinājumam. *Grēviņš V. LM 1977, 30. nr. 6.*

SERDE

LĪDZ SERDEI. *Ļoti dziļi, pamatīgi.*

— .. Tā ir atbildīga runāšana, tāpēc iepriekš gribu pārspriest visu līdz serdei ar Kronvalda Ati. *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 208.*

Ieauga [paša stādītais parks] un pārņēma visu cilvēku līdz serdei. Ar saviem kokiem, savu parku viņš kļuva kā apmāts. *Plotnieks J. Ozolu vecis. R. 1980, 95.*

SĒRGA

KĀ SĒRGA. *Saka par ko ļoti nepatīkamu, bīstamu, ļaunu.*

Visai redakcijai tagad lielas rūpes; par daudz lielu traci sacelļ ar tām lugām, Bisnieks baidās par avīzi un tāpat par savu redaktoru, Aspazija viņu apsēdusi kā sērga, daždien tas nemaz nerādoties redakcijā. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 696.*

Nelabais tos fašistus dīda. Uznāca kā tāda sērga... *Kaijaks V. Putenī. R. 1964, 104.*

Jutu, ka arī kļūstu nikna, īgna un ļauna. Pielaida viņa man savu spīvumu kā sērgu.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 220.*

Visi no velna baidījās vēl trakāk nekā no sērgas. *Šmits P. IV, 139.*

SESKS

SIRMS KĀ SESKS *niev. Pavisam sirms.*

Kāds vecs vecis, līks un kalsens, sirms kā sesks, velti mēģināja tikt [pārpildītajā biedrības namā] iekšā. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 368.*

SMIRD KĀ SESKS *arī 1. un 2. pers. Riebīgi smird.*

— Vai, sūro likteni, vai! Un vēl piedzēries un smird kā sesks... Vai manu! *Zariņš M. Vienas vasaras stāsti. R. 1975, 32.*

.. abi nokususi un sasvīduši, un dūmos piesmirduši kā divi seski.. *Ezera R. Cilvēkam vajag suni. R. 1975, 60.*

SIENA

ATDURTIES (*arī* ATSISTIES) KĀ PRET SIENU (*reti* MŪRI). *Negūt atsaucību, tikt atraidītam; sastapties ar pretestību, nepārvaramām grūtībām.*

Vēl arvien viņa cieta dēla un vedeklas ietiepības dēļ. Runā ar viņiem, cik gribi, arvien atduries kā pret sienu. *Sakse A. Nokaltis zars. R. 1968, 117.*

«Bučo nu roku!» māte mani stūma uz Mārtiņa kaktu.

Es jau gāju, bet Mārtiņš salika rokas uz muguras, un man bij jāatduras kā pret sienu. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 192.*

Visu mūžu steidzies, bet pēkšņi atduries kā pret sienu: sāk trūkt elpas.. *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 215.*

Un veltīgi Jānis centās brāli pārliecināt: visi viņa vārdi atsitās kā pret nedzīvu sienu. *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 145.*

Var lauzīt galvu, domāt, cik tīk, nekā neizdomāt. Kā pret sienu atsitas visas domas. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 298.*

Saņēma dūšu un noprasīja bargi:

— Kur ir Mārtiņš, tas meža bēglis?

Bet tas bij tikpat kā pret sienu. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 159.*

Nu, tik viegli un ātri, kā Lāmaņi to bija iedomājuši, lieta ar «savu pašu pajumti» neveicās vis. Lāmanis gan spēra soļus, bet atdūrās kā pret mūri. Slēgt renteslīgumu ar kaut kādu nāradznieku Lāmani «Hanzas» kungi ir nedomāja. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 81.*

Viss velti. Viņš [Pēteris] runā pret to [Lauri] tikpat kā pret mūri. Lauris gluži mēms un kurls. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 783.*

— .. Es jautāju — vai jūs nezināt, kur viņš varētu būt?

— Patiešām nezinu.

— Nu tā jau es domāju. Kā pret mūri. Kas ar jums noticis? *Skujiņš Z. Jauna cilvēka memuāri. R. 1981, 259—260.*

ČETRĀS SIENĀS. *Savā miteklī, mājās; noslēgti, atrauti no sabiedrības.*

Ieslēdzos savas mazās istabeles četrās sienās un atviegloju sirdi raudās. *Klints A. Tā nebija lietaina diena. R. 1974, 68.*

Kaut tu mīli dzīvot četrās sienās / Un tev logos reti saule staro, / Atbrauc, draugs, nu kaut vai dažas dienas / Tad, kad — / zeme garo. *Ziedonis I. Zemes un sapņu smilts. R. 1961, 63.*

Ar to nebūt nav jāsaprot, ka sieviete atkal jāiesprosto četrās dzīvokļa sienās, tas vispār vairs nav iespējams, bet nedrīkst veicināt tādu ievirzi, kas viņu pilnīgi no šīm sienām izraidītu... *Dripe A. Bet kā ar meitenēm? R. 1978, 270.*

Priecāsimies, ka mūsu skolēni neklīst bezmērķīgi pa ielām un nemokās garlaicībā mājas četrās sienās. *Sk A 1976, 17. nr. 4.*

Vai tiešām aprakt savu jaunību četrās sienās tikai tāpēc, ka citur nav kur iet.. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 48.*

Domāju, ka mākslinieks nevar šodien strādāt bez sabiedrības, ieslēdzies četrās sienās. *Zuze Z. C 1973, 84. nr. 4.*

Un maz es raudāju tais bērnu dienās, / Jo reti cilvēkus es redzēju; / Ar sevi viens es biju četrās sienās, / Tās mani un es viņas mīlēju. *Rainis J. KR, III. R. 1978, 98.*

KĀ CAUR SIENU IZRAUTS (IZVILKTS). *Novājējis; nomocījies, pārguris.*

— Ko tava māte teiks, kad pāriesi mājās no kolhoza kā caur sienu izrauts? Sacīs, ka zundadzieši ir badakāši un mērdē badā talciniekus. *Lācis V. KR, XVIII. R. 1977, 75.*

Mīļā Ērika, kas tad nu? Bāla, izdilusi — kā caur sienu izrauta. *Salenieks E. Neizlaid airus no rokām. R. 1975, 37.*

.. nebijis ne maizītes, ko ēst, .. un gosniņas kā caur sienu izrautas.. *Šmits P. XIII, 386.*

Bukstiņš stutējās uz kājām, bet lāga vis nevarēja, berzēja acis, sprauslāja, žāvojās un vaidēja — visu vienā reizē, taisni kā caur sienu izrauts. *Upīts A. Sūnu ciema zēni. R. 1967, 83.*

Un es pajautāju, ko tad Rasma darīs pēc vidusskolas. Viņa atbildēja, viņa vispirms atpūtīšoties, opaps teicis, viņa izskatoties kā caur sienu izrauta. *Zigmonte D. K 1985, 12. nr. 84.*

Nomocīja tā nabadziņu, ka jādomā: tas caur sienu izrauts. *Šmits P. XIV, 579.*

— Nezinu, kas viņam tur varētu patikt. No sejas bāla, mati melni, pati kalsna un šļokana, kā caur sienu izvilkta. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 176.*

«Vājš kā caur sienu izvilkts,» — tā sacītu vecmāmiņa, un vecmāmiņa allaž pasaka vistrāpīgāk. *Zigmonte D. Bērni un koki aug pret sauli. R. 1959, 182.*

KĀ SIENA. *1. Cieši kopā, ļoti blīvi, nepārvarami. Sk. arī* KĀ MŪRIS. *1.*

Bet izjaukt un aizkavēt arī nespēja, tagad Mārtiņš vairs nebij viens, ap viņu kā siena stāvēja bijušie karavīri ar savām musketēm un zobeniem. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 490.*

Un strādnieki nekust no vietas, stāv kā siena! *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 322.*

Starp eglītēm un degošām svecēm vidū stāv balts zārciņš, bet apkārt tam ļaužu kā siena. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 189.*

Piesnigušie paegļu krūmi kā siena stāvēja gar abām malām. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 264.*

2. Labi noaudzis, ļoti biezs. Sk. arī KĀ MŪRIS. *2.*

Šogad pat — rudzi kā siena. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 46.*

Āboliņš — biezs kā siena un augsts kā žogs. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 40.*

3. Stingri, droši, ar negrozāmu pārliecību. Sk. arī KĀ MŪRIS. *3.*

— Šopavasar bijām sataisījušies visi četri pie mežkunga: ar tādu velnu kopā nav dzīvošana, ja viņš paliek, tad mēs ejam prom. Bet visi mūsu meitieši kā siena pretī: tās Ilzes un tās Līzes dēļ! *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 217.*

— Es negribu naida. Tak ja jūs visi aklā spītībā esat pretī kā siena... *Upīts A. KR, I. R. 1946, 354.*

— Es gribu pārmācīt savu palaidņa meitu, bet vecā kā siena priekšā... *Upīts A. KR, I. R. 1946, 527.*

Viņam šķitās, ka pats nekad nav draudzējies ne ar Krišķiem, ne ar tiem cietiem pelēčiem, bet allaž kā siena stāvējis tikai par sava paša šķiru. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 593.*

— Es, lielmāt, par jums kā siena.. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 699.*

4. Saka, ja kāds stūrgalvīgi klusē, neatbild. Sal. KĀ MŪRIS. *5.* Es, zināms, neesmu dēlam par to bildusi ne pušplēsta vārda, jo viņš jau neklausās ne liegumos, ne ieteikumos. Runāt par tādām lietām var ar viņu tikpat labi kā ar sienu. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 33.*

Kad saskaitās — ne vārda no viņa nevarēja izdabūt, ja gribi — nosit. Kā siena. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931. 333.*

.. ja pēc tam [pēc iedzeršanas] tev atraisās mēle un otrais vairāk neprot kā izklaidīgi atrūkt jā un nē, tad tu paliec drūms un sarūgtināts. Runā tikpat kā kurlai sienai. *Lācis V. KR, VIII. R. 1973, 123.*

Pie blakus sienas [cietumā] kāds knabināja ar kaut kādu instrumentu..

Sitieni nebija nejauši, bet sistemātiski un skaidri pārdomāti. To varēja manīt... Valnis mēģināja sastādīt pēc viņiem alfabētu un izprast šos sitienus, bet nekas neiznāca... Tie bija un palika mēmi kā pati siena... *Birkerts A. Daiļdarbi un atmiņas. R. 1958, 299.*

5. Ļoti stāvs.

Līcis bija zems, salīdzinot ar kokiem apaugušo Pulpju piekrasti, kas bija stāva kā siena. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 316.*

.. krāvums milzīgs un stāvs kā siena. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 59.*

PIELIKT (likt) PIE SIENAS kādu *sar. Nošaut.*

— Tā mums iet. Izkarojāmies, un tagad jāgaida, kad ienāks fašisti un mūs pieliks pie sienas. *Grīva Ž. Mīlestība un naids. R. 1963, 511.*

Žoržu.. atveda atpakaļ uz fortu un par kaujas posteņa atstāšanu kā dezertieri pielika pie sienas. *Svīkule V. Gājputnu balsis. R. 1970, 129.*

— Tikpat labi viņš var būt kā dezertieris, tā sarkanais vai kāds spiegs, un pie sienas vācieši liek visos gadījumos, ja esi kādu atbalstījis. *Kaijaks V. Bailes. R. 1977, 71.*

«Varēja apbrīnot, ar kādu neatlaidību un drosmi viņš aizstāvēja savus uzskatus. Bet kas no tā iznāca? Bermontieši pielika viņu pie sienas.» *Jansons A. Tumša nakte, zaļa zāle. R. 1975, 357.*

PIESPIEST PIE SIENAS kādu *sar. Likt lādam ko darīt pret tā gribu, panākt, ka cilvēkam vairs nav iespējams pretoties, no kā izvairīties.*

Tur dažkārt atgadās vīri, kas vienreiz runā to, bet otrreiz gluži ko citu, tāpēc jābūt labam protokolam pie rokas, lai vēlāk varētu viņus vieglāk piespiest pie sienas. *Purs L. Sirdsskaidrais. R. 1964, 31.*

Ja tā [vēstule] viņam būtu rokā, .. viņam rastos likumīgs pamats savu pretinieku piespiest pie sienas. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 453.*

Birokrātija nav iznīcināta, tikai uz acumirkli pie sienas piespiesta. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 86.*

Cilvēks, ar žurnālista daiļrunību piespiests pie sienas, deva akceptu negribīgi, it kā kaunēdamies. *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 80.*

Tik gudra un sparīga mātes valoda tēvu piespieda pie sienas. Viņš padevās. Tai pašā vakarā abi ar Jūliju .. uzrakstīja lūgumu pagastvaldei. *Plotnieks J. Ozolu vecis. R. 1980, 183.*

SKRIET SIENĀ. *1. Saka, ja kāds dara ko gandrīz neiespējamu, sevi netaupot.*

— .. Vai tad kur jāskrien? Kroņa darbs un kroņa nauda. Nevienam nekāds zaudējums neceļas. Inženierim — tam, zināms, būtu patīkami, ja cilvēks sienā skrietu. Tam tur tās činas nāk... *Upīts A. KR, II. R. 1948, 736.*

— Tagad nav runa par Brīviņiem, bet par tevi pašu. Cik ilgi tu domā šitā mētāties pa pagastu un taisīt tos saimniekus bagātus? Par diviem tu strādā, bet kas tev pašam no tā tiek? Saimnieks izmanto kā pēdējo duraku, par groka glāzi šis gatavs vai sienā skriet. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 78.*

sienā skrējējs

Prātīgs saimnieks vienmēr paliek nostāk un izrādās labs, priekšstrādnieks lai rīko. Un, ja gadās tāds.. sienā skrējējs, tāds, kas sevi turas par pussaimnieku, tad tas rītos bez gaismas ir kājās. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 71.*

Sienā skrējējs, lielība un līdējs [priekšstrādnieks]!.. Aplēkāt, izkalpot kā pēdējais vientiesis, bagāto vēl bagātāku taisīt, bet pašam lāga krekla nav mugurā. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 93.*

2. Saka, ja ir lielas sāpes.

— Ē, kur tev gultā, kad no sāpēm vai sienā jāskrien, vai stāvus kokā jākāpj. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 23.*

SIENĀZIS

LĒKĀ KĀ SIENĀZIS *arī 1. un 2. pers. 1. Saka, raksturojot kustību straujumu, veiklumu, virzienu maiņu, nevienmērīgumu lēkājot, dejojot, pārvietojoties.*

Kamēr mēs tielējamies, Edžiņš jau ir augšā un lēkā mums apkārt kā sienāzis, tusnī un klaigā bez mitas. *Ezera R. Zv 1973, 16. nr. 29.*

Sākam lēkāt pa slīperiem kā sienāži. Vairums tiek upei pāri sausām kājām. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 434.*

Gadus desmit veca meitene pūlējās, kūleņus [kūļus] kopā vilkdama, kā sienāzis pa rugājiem lēkādama. *Kurcijs A. Dzīvības vārtos. R. 1956, 88.*

Augusts brauca uzmanīgi, mašīna lēkāja kā sienāzis, te atkal rakās dubļos līdzīgi brūnai vabolei. *Stāsti. R. 1973, 113.*

«Nekas nopietns laikam no tā skuķa neiznāks; visu nakti lēkā kā sienāzis un nemaz neapkūst.» *Pamše K. Nemierā ar sevi. R. 1966, 15.*

Rikšoju un lēkāju [dejojot] kā sienāzis, turp un atpakaļ, ar vienu aci skatīdamies, kā to dara citi. Bice skaļi smejas. Mums nemitīgi uzgrūžas ar mugurām, droši vien kāds te pa vidu maisās nemācēdams. *Zariņš M. Vecrīga. R. 1978, 156—157.*

Viņš atcerējās, kā Līna kāzās bija viņam nevedīgu dancošanu pārmetusi. Kas par to, ka viņš nemāk kā sienāzis izlēkāt. *Zigmonte D. Laintu lāsts. R. 1984, 14.*

Visvaldis nodejo ar sievu vēl otru deju, pēc tam dodas uzlūgt meitas draudzeni, mazo, vienmēr smaidošo Intu, kas nepavisam neprot dejot, bet lēkā tā kā sienāzis. *Kaldupe S. Ozolslieksnis. R. 1976, 77.*

2. Saka, ja kāds pārmērīgi cenšas ko panākt, izdabā, piemērojas citiem.

— .. tu vēl cūkas ganīji, kad brūtgāni ap mani jau lēkāja kā sienāži, un nu tu man būšot pamāte! *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 10.*

Pats redzi, iekārtas mainās, saimnieki lēkā kā sienāži, bet krietns kalps, saaudzis ar zemi un visu dzīvo radību, paliek nesatricināms. *Sārts J. K 1973, 2. nr. 38.*

SIETS

KĀ SIETS. *Saka par ko tādu, kurā ir daudz caurumu, bojājumu, arī par trauslu miegu.*

Cilvēks krietns, jauns, glīts, paskolots, bet mājām jumti kā sieti, pļavās guļ ūdens, ecēšām trūkst zaru. *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 74.*

Kūts jumts jau bija tikpat kā siets, te varēja labot un labot. *Ezera R. Aka. R. 1972, 124.*

Bet būda laida lietu cauri arvien vairāk, līdz beidzot jumts tecēja kā siets. *Lagzdiņš V. Teltis pie upes. R. 1958, 61.*

Vecā tīklu laiva nekur vairs nederēja: vienos ielāpos, smaga un caura, tā tecēja kā siets. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 269.*

— Smiltij [dārza augsnē] jau māls apakšā jādzen, nevis kūdra virsū, tik un tā caurs kā siets. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 182.*

Mārtiņš uz tiem Zirkļiem kā uzburts — arī viņam vecā cepure galvā tikpat kā siets [sašauta]. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 196.*

.. tā saskrotē zaķim kažoku, ka ne cepurei neder — caurs kā siets. *Vanags J. Meža dziesma. R. 1976, 25.*

Visa vecā māja izvagota alām kā siets, tāpēc arī ziemu iekšā nemaz neturas siltums... *Ezera R. Aka. R. 1972, 103.*

— Tu man izskaties pārāk vesels, — sacīja otrs. — Vai tikai neesi dezertieris?

— Kungi, kungi! Plaušas man kā siets, tuberkulozes trešajā stadijā.. *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 339.*

Tiesas nams sašauts kā siets. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 232.*

Vectēvs atrasts zem gultas — ložu saurbts kā siets. *Auziņš I. Mājas pulcējas baros. R. 1974, 48.*

— .. Domāju, beigtu mani tur nodurstīs. Ar tām spricēm. Vecāmāte jau stāstīja, kā viņai gājis. Katru mīļu rītiņu, katru vakariņu durstījuši. Kā sietiņu pataisījuši. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 119.*

— Ko tu, ērms, par manu miegu zini? Sen caurs kā siets. Labi, ja no vakara var nosnaust. Kad pamosties naktsvidū, vārgsti līdz rītam un celies augšā kā slims. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 337.*

SIJĀT KĀ CAUR SIETU *3. pers. Smidzināt (lietum), snigt sīkām pārslām.*

Lietus turpināja līt dienas un naktis. Biezs un ražens.. tas sijāja kā caur sietu. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 439.*

Uznāca lietus. Sākumā sijāja kā caur sietu, bet pamazām ūdens piles kļuva lielākas un smagākas. *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 343.*

Tad arī garie lieti bij klāt. Dienām un naktīm šļakstēja straumēm, pakšināja retām lāsēm, sijāja kā caur astru sietiņu. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 635.*

SIEVA

KĀ LATA SIEVA *novec. Pavisam sastindzis, nekustīgs (pēc Bībeles stāsta).*

— .. Jūs jau stāvat sastingusi kā Lata sieva, kas pārvērtusies sālsstabā. *Niedre J. Puškānu sala. R. 1961, 237.*

— Ko stāvi kā Lata sieva! — operators pār plecu uzsauca bikšainajam meitietim.. *Belševica V. Ķikuraga stāsti. R. 1965, 37.*

.. lai vai tā Mārniece par Lata sievu paliek, šovakar Intiņa stingri nolēmusi.. pateikt Mārniecei visu, ko par viņu domā. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 341.*

KĀ TIRGUS SIEVA *niev. Saka, ja kāds runā nekaunīgi, rupji.*

— Kā jūs varat teikt, ka es prasta. Jūs pati esat prasta un plika! — kliedza aizvainotā Kristīne.

— Zariņa kundze, aizstāviet mani! Tā jau lamājas kā tirgus sieva, — Egles kundze tikko asaras valdīja. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 169.*

— Ja vīrietis precētu katru skuķi, ar ko pārgulējis, tad vismaz desmitreiz mūžā...

— Dagnij, nerunā kā tirgus sieva! — vīrs viņu pārtrauca. *Svīre M. K 1977, 9. nr. 93—94.*

PĻĀPĪGS KĀ VECA SIEVA *niev. Ļoti pļāpīgs.*

Pusmūža vīrietis, uzbaroties sācis, pļāpīgs kā veca sieva... *Brīdaka L. Portrets profilā. R. 1970, 107.*

Ziņkārs un pļāpīgs viņš ir kā veca sieva, un, ja kāds tā īsti grib uzzināt, kas jauns noticis Dzelzkalnā, lai tikai nāk un taujā Vecvagaru Ēriku. *Zigmonte D. K 1977, 2. nr. 67.*

SĪKNAUDA

SAMAINĪT SĪKNAUDĀ kaut ko. *Izšķiest kaut ko (spēkus, enerģiju, talantu) sīkumos, nelietderīgi.*

Vai tas nav pats briesmīgākais, ja cilvēks savu talantu samaina sīknaudā? *Kalniņš J. Rainis. R. 1977, 177.*

— Tu esi lāga puika, .. tev ir nākotne. Un tu nedrīksti to samainīt sīknaudā. *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 432.*

SIKSNA

NEBŪT CIENĪGAM KURPJU SIKSNAS ATRAISĪT kādam *novec. Nebūt ne mazākā mērā kāda cienīgam.*

«.. viņš ir tāda zinātņu autoritāte, ka mēs visi neesam cienīgi viņam kurpju siksnas atraisīt!...» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 452.*

«Man jāatzīstas, ka es neesmu visas šīs draudzības cienīgs, ka es stāvu tik tālu, vēl jo tālu no Jums spējas un panākumu ziņā, nejuzdamies pat cienīgs Jūsu kurpju siksnas raisīt.» *LM 1984, 40. nr. 16.*

«.. Deviņas desmitdaļas sieviešu nav cienīgas jums kurpju siksnas atraisīt...» *Vulfs E. Ziedi, kas ceļmalā vīst. R. 1960, 97.*

«.. Un tie, kas tev par kungiem likti, nav vērti tev kurpju siksnas atraisīt...» *Vulfs E. Ziedi, kas ceļmalā vīst. R. 1960, 136.*

SAVILKT (pievilkt, SAJOZT) SIKSNU CIEŠĀK (STINGRĀK) *sar. Iztikt ar trūcīgāku uzturu. Sk. arī* SAJOZT JOSTU CIEŠĀK.

Ja jau ģimene savilktu siksnas stingrāk, varbūt Alnim laimētos beigt ģimnāziju, par tālāko jau nav ko gudrot. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 31.*

Labāks ir otrs dzejolis par draugu no mazās Trokšņa ielas, kurš savelk siksnu ciešāk, klusinot vēderā dumpi. *Plaudis J. — Latviešu literatūras kritika, IV, 1. R. 1960, 445.*

.. Tēvs atpūtas brīžos gudroja, kā savilkt galus. Kad nevarējām savilkt galus, savilkām siksnas siksneniski, — ak tu tētīt, vai tik vien bēdu pasaulē? *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 16.*

«Pie maizes pavalga nav,» Jānis atvainojas, «sivēnu sieva baros līdz maijam, kad lauku darbi ies vaļā. Tagad jāpievelk siksna.» *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 187.*

Kad par piedalīšanos streikā izsvieda no fabrikas, nācās pievilkt siksnu:

— Kad ir, tad ēd, kad nav, tad iztiec bešā. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 348.*

Ko te vairs varēja līdzēt dakteris! Apraka vepri un sajoza ciešāk siksnu — nu visu ziemu bez gaļas. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 28.*

SĪKSTS KĀ SEDULKAS SIKSNA *novec. Ļoti skops.*

.. Krēsliņš iedzēra labprāt, tikai sīksts kā sedulkas siksna, mēriņu pats par savu naudu nebij pasaucis. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 329.*

— .. Naudas bijis, ka nezinājis, kur likt, gan zeltą, gan sudraba. Neapgarējies [neatļāvies] jau ne pats ņemt, ne tērēt. Īstens skopulis, sīksts kā sakāda! *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 194.*

SILTS

NE SILTS, NE AUKSTS kādam *sar. Saka, ja kādu kaut kas atstāj vienaldzīgu, ja kādu nekas neietekmē.*

«.. Tu man pārmet par Jēci, pret ko man nekad nav bijis ne silts, ne auksts. Bet, ka tev pašam aug bērni citos pagastos, to tu esi aizmirsis...» *Dziļums A. Saplēstā krūze. R. 1942, 201.*

— .. Man no tādas slavēšanas ne silts, ne auksts.. *Ērgle Z. Operācija «Kanna». R. 1971, 24.*

— .. No taviem vārdiem man netiek ne silts, ne auksts. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 328.*

— Runāt jūs varat, kā jums tīk. Man no tā ne silts, ne auksts. Es esmu zemnieks, kopju savu zemi, un lai liek mani mierā. *Kaijaks V. Bailes. R. 1977, 92.*

Brīnišķīgi spēlē skaistā ragana [Austra], un Karlsonu pārņēma pēkšņs prieks, kaut arī viņa tikai konspirācijas nolūkos spēlē; viņai ne silts, ne auksts, citos apstākļos viņa uz mani tā neskatītos.. *Bels A. Saucēja balss. R. 1973, 110.*

Ir tāds teiciens: «Spīd, bet nesilda.» Tas nereti attiecināms arī uz profesionāli veikliem mākslas darbiem, kas pārsteidz ar formas spožumu un lieliskiem tehniskiem efektiem, bet skatītāja sirdij no tā — ne silts, ne auksts. *C 1977, 246. nr. 3.*

Pēc visa tā, kas nesen notika mūsu mājās, Kārli nevaru ieredzēt ne acu galā. Bet viņam no manas ieredzēšanas vai neieredzēšanas ne silts, ne auksts. Lai tikai stāvu klusu. *Ezera R. K 1967, 2. nr. 30.*

— .. Un vai zini, saimniecīt, apber mani ar zeltu — ne silts, ne auksts! Un nekur es nebraukšu — ievēro! *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 65.*

— .. tu zini, kas man par kuņģi — uguni varu vicot iekšā, un ne silts, ne auksts! *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 320.*

SIĻĶE

GRAUDI KĀ SIĻĶES *sar. Saka par lieliem labi augušas labības graudiem.*

— .. Paskaties, kā tepat Lapšiem Ustubos aug! Rudzi kā kārkli, salmi zili, graudi kā siļķes. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 66.*

«Vai gaidīji nabaga čigāniņus, mana zelta actiņa? Ir nu gan Dieviņš tevi apsvētījis, — idu, idu ko čigāniņiem — tavām kuplām druviņām vārpas kā vienas siļķes..» *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927. 257.*

GUĻ KĀ SIĻĶE *niev. Saka par ko gulošu.*

Purinājām pavāru abi ar Aldonu, kur nu, guļ kā siļķe uz viņas strīpainās segas un krāc. *Svīkule V. Mirkļu mozaīka. R. 1968, 81.*

Liekoties, ka uz dienas lietus vairs nelīšot. Tad varēšot pļaut un tūliņ arī likt žeperos. Cik laimīgi tomēr, ka tāds laiks, citādi tagad vārpas gulētu zemē kā siļķes. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 240.*

KĀ SIĻĶES (*reti* REŅĢES) MUCĀ. *Vietas trūkuma dēļ ļoti cieši kopā, tuvu cits pie cita; ļoti saspiesti.*

Otra dzīve norisinājās ļaužu pilnajās kalpotāju kajītēs, kur saspiesti kā siļķes mucā, savos šaurajos starpklāja sprostos mitinājās.. matroži, kurinātāji un stjuarti. *Lācis V. KR, IV. R. 1971, 153.*

Guļamlāvas kazarmās bija divstāvu, gulētāji tajās saslānīti kā siļķes mucā, tāpēc sacēlās neredzēta burzma un apjukums. *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 385.*

— Nezin no kādām ellēm ved tikai klāt [nabagmājā]. Te jau tā saslodzīts kā siļķu mucā. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 290.*

Skolmeisters. Bijām astoņi cilvēki sablīvēti tvaikoņa stūrī starp linu blāķiem kā reņģes mucā, ka nevarējām ne pakustēties. *Lindulis J. Lugu izlase. R. 1945, 192.*

SĪMANIS

GARAIS SĪMANIS *sar. Vidējais (visgarākais) rokas pirksts.*

Apsedzu Didzi, saspraudu segu gar sāniem. Viņš saņem starp rādītāju un garo Sīmani spilvena stūri, savu miega knupīti, kā es to nosaucu jau tad, kad puika bija vēl pavisam mazs. *Svīre M. Ar vakardienu kabatā. R. 1984, 6.*

SIRDS

AR DREBOŠU SIRDI. *Sk.* SIRDS DREB.

AR SIRDS ASINĪM; AR SIRDI UN ASINĪM *poēt. Ar lielu iekšēju pāliecību, dziļu pārdzīvojumu, dedzību, nesavtību.*

Un sēkla, ko sējis sirds asinīm tu, / Tā simtiem neliešu tirdīs; / Un ilgi un ilgi dzīvos tavs vārds / Daudz jūtīgu sērdieņu sirdīs. *Treimanis-Zvārgulis E. Kur Gauja ar Raunu tiekas. R. 1978, 70.*

Ar savu tā laika dzeju.. viņš visīstāk pieder jaunatnei, kas pieņem tikai vispatiesāko, visizjustāko un ar sirds asinīm rakstīto. *Brutāne V. Nesadomātais. R. 1978, 83.*

Tāpēc jo vairāk jāciena šis «ar sirds asinīm» veiktais kritiķa darbs, kas daudz deva klausītāju gaumes audzināšanā.. *Grīnfelds N. LM 1968, 50. nr. 13.*

«..Un, ja reiz pienāktu brīdis, kur man sava tēvuzeme būtu jāaizsargā ar savām sirds asinīm, es tās ar prieku nodotu.» *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 118.*

«Ja visi būtu tādi kā jūsu vīrs... tādi, kas ar sirdi un asinīm cīnās par to, lai mēs tiekam uz priekšu, nu, tad, ticiet man, pāris gados mēs te izdarītu brīnumus!» *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 295.*

.. labu uzvedumu režisors spēj izveidot tikai tad, kad ar sirdi un asinīm izjūt, ar ko viņu saista attiecīgā luga. *LM 1974, 25. nr. 9.*

«Ar miesu un dvēseli esmu atdevies latviešu rakstniecībai. Atdevis viņai visu savu enerģiju, savas sirds asinis.» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 415.*

.. mākslas darbam dzīvību un ilgu mūžu piešķir tikai un vienīgi rakstnieka sirds asinis. *Kiršentāle I. Annas Sakses dzīve un personība. R. 1979, 140.*

ĀTRA SIRDS kādam. *Saka, ja cilvēks ir pārāk straujš, nesavaldīgs, ātri sadusmojas, iekaist.*

Teic, māsiņ, neizteic / Visus ļaunus tautas vārdus: / Bāliņam ātra sirds, / Drīz izrauj zobentiņu. *LD 13758.*

Dzērve. Gan Jānis pārnāks. / Karstums noskries. Tam ātra sirds. / Būs labi. Pārnāks. / Es taču zinu, kā viņš tevi mīl... *Zālīte M. K 1984, 12. nr. 51.*

ATVIEGLOT (*retāk* ATVIEGLINĀT) SIRDI. *Gūt mierinājumu, atvieglojumu.*

Zemītis pienāca tuvāk atvieglot sirdi.

— Tīrais posts un nelaime, kad ar tādu sapinas! No Lieldienām viņš man taisa tos ratus, vēl ne galdus nav apēvelējis. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 26.*

Strādniekiem patika, ka ieradies svešinieks, kas nezina viņu likstas un kam tās var pastāstīt, tā atvieglojot sirdi un izgāžot dusmas pret Strautiņu. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 258.*

— .. Mani nospiež vajadzība atzīties... ne tāpēc, ka tu baudītu sevišķu uzticību, bet gribas atvieglot sirdi. *Lāms V. K 1968, 4. nr. 29.*

Sirdi tādā, pēc viņa domām, tik zīmīgā dziesmiņā atvieglinājis un Čāpiņiem un Ancei par izsmiešanu labas atdošas devis, viņš jūtas atkal it apmierināts un uz tālāku atriebšanos vairs nedomā. *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 164.*

BŪT (*novec.* STĀVĒT) PIE SIRDS kādam *3. pers., sar. Saka, ja kas ir ļoti tuvs, mīļš, ja ir liela interese par ko.*

— .. Viņš tevi, dēls, ļoti vēl gribēja redzēt, gribēja sagaidīt, es to zinu, bet pieminēt viņš tevi nepieminēja, tik stipri tavs liktenis viņam bija pie sirds. *Kaijaks V. Akācija akmens pagalmā. R. 1973, 135.*

.. pašam zeme neesot pie sirds, un dēlam arīdzan diez vai būšot.. *Kalve A. Tveice jūlijā. R. 1976, 106.*

Īnei govis neko nav pie sirds, savējā apnikusi, plānajos pēckara gados uz fermu nav gājusi, lai gan priekšsēdētājs piedāvājis. *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 226.*

— .. Es negribētu tikt pārprasts. Ja es runāju, tad tikai mūsu avīzes labad, kura man tikpat tuvu pie sirds kā mums visiem... *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 399.*

Var būt, ka Pēteris viņiem tuvāks būs pie sirds... ja jau viņš tagad oficieris. *Lācis V. KR, XIII. R. 1975, 274.*

Latviešu valodas jautājums stāvēja tuvu pie sirds arī mūsu tagadējās dzejas ciltstēvam Jurim Alunānam. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 188.*

Acīm redzot kāpostu lieta viņam stāvēja ļoti tuvu pie sirds. *Grigulis A. KR, II. R. 1963, 307.*

BŪT (*retāk* SAKRĀTIES, GULĒT) UZ SIRDS kādam *3. pers., sar.* *Saka, ja kas satrauc, nomāc, ja ko vēlas pateikt.*

Bet zirgs viņu tūlīt vēl nelaiž, sacīdams: «Cienīgs ķēniņ, man vēl kas uz sirds. Vilks vakar, tepat uz ganībām, nokoda manu dēlu, spirgtu kumeliņu.» *Džūkstes pasakas. R. 1980, 19.*

Raits juta, ka mātei kaut kas uz sirds, bet viņa to negrib atklāt. *Kadiķis-Groznijs A. Rakstu izlase. R. 1956, 255.*

Un nu viss gāja, kā vajadzēja, — bez taustīšanās un pētīšanas. Sarunas plūda vienkārši un brīvi, kas katram bija uz sirds, to teica laukā. *Lācis V. KR, X. R. 1974. 271.*

«.. Nu tev šai garajā vēstulē visu esmu izstāstījusi, kas man bija uz sirds..» *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925. 11.*

.. māte runāšanu nevarēja tik ātri beigt. Kas uz sirds, bij jānorunā, lai ir atkal miers kādu laiku. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 379.*

Pilnvarotie lai saaicina savu desmitu vienā mājā, tad arī katrs labāk varēs izteikt, kas kuram uz sirds. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 350.*

Saša groza cepuri rokās un acīm redzot nevar izteikt to, kas viņam uz sirds. *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 159.*

Pēc apsveicināšanās un šādā gadījumā nepieciešamiem vaicājumiem par rudzu briedumu un kulšanas izredzēm Vimbiene tūliņ pievērsās tam, kas abām viņām vissmagāk uz sirds. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 663.*

Tas lauks tur upmalā, tas nekad neprasa, kas tev uz sirds, tas grib būt laikā novācams un laikā apsējams, un tā ir visa viņa vajadzība un gudrība. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 183.*

— .. Pagaidi, vēl tev neesmu savu sapni stāstījusi, un bez tā man vēl viena lieta ir uz sirds. *Blaumanis R. Izlase. R. 1968, 170.*

Pāvilam bija uz sirds dažs labs nepatīkams gadījums, aizmirstams dažs nedarbiņš.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 42.*

— Kas uz sirds?

— Kas tad nu varētu būt uz sirds, ja ne tā pati lielā preses jubileja? *Ezeriņš J. Raksti, III. R. 1935, 456.*

Viesībās drīz vien kļuva silti un omulīgi, jo te sanāca pašu ļaudis, te varēja izteikt, kas sakrājies uz sirds. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 267.*

Par atnestām olām samaksājusi, krodzniece gribēja vēl papļāpāties — šis un tas taču allaž sakrājās uz sirds, bet šodien it sevišķi. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 202.*

Māte runāja pusbalsī, vārdus ātri bērdama, steidzot pateikt visu, kas sakrājies uz sirds. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 127.*

— .. Es jau paredzu, ka man no šejienes būs jāaiziet, tamdēļ taisni gribu runāt, kas man uz sirds sakrājies daudz gadu cauri. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 16.*

Viss tas, kas tam [Pēterim] pa šiem ilgiem laikiem bija sakrājies uz sirds, kas viņu nospieda un smacēja nost, tas tagad, kur nu reiz dambis bija trūcis, lauzās karstā vārdu strāvā uz āru. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 167—168.*

Šī nu ir tā reize, kad Lupsteniete grib gāzt laukā visu, kas vien sakrājies uz sirds. *Kaldupe S. Ozolslieksnis. R. 1976, 4.*

Katram ir kas ko teikt, katrs grib Rencēnam izstāstīt savas bēdas vai priekus. Biežāk jau bēdas, to katram visvairāk uz sirds sakrājies. *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 276.*

Viņam daudz kas bija sakrājies uz sirds, gan neveiksmes, gan prieks, un to viņš steidzās uzticēt papīram, lai šo vēstuli saņemtu Liepājas lieliskais cīņas biedrs Sermuliņš. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 534.*

«Pēter, ko es tev teikšu un kas man sen gulēja uz sirds — pārdosim visu, kas mums ir, un sāksim ar to naudu atkal dzīvi pa vecam Vīgriežņos vai kur citur uz zemēm, te mums posts vien paredzams.» *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 486.*

Rozīšam jau sen gribējās parunāt ar draugu par to, kas gulēja uz sirds, bet ļaužu drūzmā tas nebij iespējams. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 223.*

Viņš nolēma tagad pat nokārtot arī vēl vienu lietu, kas viņam gulēja uz sirds. Viņš aplinkus lūkoja novest sarunu uz vecāko brāli. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 22.*

Ar māti tā [Gudēnu māte] sarunājās par parastām lietām, visvairāk par saimniecību, vai arī atļāva mātei izstāstīt visas bēdas, kas tai gulēja uz sirds. *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 140—141.*

Smagas rūpes guļ uz sirds. *Sīlis R. Vinardu tirāns. R. 1973, 221.*

CIETA SIRDS. *Saka, ja cilvēks ir neiejūtīgs, nežēlīgs, cietsirdīgs.*

.. šim cieta sirds, muļķītim mīksta, laba. *Šmits P. IX, 95.*

Līze. Saimniek, tu solīji mums mūža maizi un nu dzen no Mazvēriem laukā. Tev cieta sirds! *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 183.*

— Slikti tikai, ka jums tā cietā sirds un paraudāt nevar. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 243.*

— Protams, ka nevīžoja pretī atbraukt. Kas nezin, ka mežsardzienei slinks solis un cieta sirds, ciemiņus saņemot. *Kaldupe S. Meža mozaīkas. R. 1980, 14.*

Bet māmiņa, tā cita lieta; /Tai sirsniņa nekad nau cieta, / Un, lai es padaru nez ko, / Tā pabar pirms, pēc apmīļo. *Rainis J. KR, V. R. 1978, 496.*

— Tavu cietu sirdi tādam bērnam, — Ilze nobrīnījās un aizgāja. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 144.*

Gan esmu draudzi rājis ugunīgiem vārdiem, bet vairums pašu draudzes locekļu smok nabadzībā, netikumā, un bardzība viņu cietās sirdis padara tik vēl cietākas. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 205.*

— No kā lai mēs dzīvojam? — es sacīju, mēģinādams iežēlināt viņa cieto sirdi. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 105.*

Tieši pateikties cietā sirds vēl neļāvās, bet birztiņā, kur neviens viņa neredzēja, viņš apturēja bēro, atspiedās uz vezuma un — raudāja. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 21.*

Lai sāp, lai paasiņo vēl, tikai tā sirds var kļūt cieta, nelokāma un nesaudzīga pret visu, kas šajā nežēlīgajā dzīvē ir netaisns, nekrietns un ienīstams līdz nāvei. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 437.*

DURTIES (iedurties) SIRDĪ kādam *3. pers. Sāpināt, sarūgtināt kādu.*

Skopulim gan dūries sirdī: trīs zosis uz reizi! Bet nelīdzējis — vai nu ciemiņus atpakaļ dzīsi? *Šmits P. XI, 390.*

Ko Gerle par viņu sacīja, uz to viņš neklausījās, — bet, kad viņa paša tautieši viņu tā apvainoja, tad tas gan citādi dūrās sirdī!.. Sāpīgāk viņu vairs nevarēja ievainot... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 212.*

.. darbu un darba vērtību viņš cienīja tā kā neviens cits, un katra nevajadzīga nokavēšanās no darba.. dūrās viņam ne tikai acīs, bet arī sirdī. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 97.*

Cepurienei šī ziņa sāpīgi iedūrās sirdī. Vai tas varēja būt, ka Līze.. pavisam atstātu savu dzimto malu? *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 168.*

Šie vārdi bija mazs dzelonītis, kas iedūrās Pāvilam sirdī. Šo dzelonīti ļaudis sauc par — skaudību. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 93.*

.. [Pēteris] bēdīgi pārdomāja savas tautas likteni.. Vai, vai, kā tas griež sirdī!... Pavisam velk to čokurā... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 156.*

Kārlēns jau taisnojās pavisam nedroši — tēva pēdējais pārmetums grieza sirdī.. *Bendrupe M. Upe izkāpj no krastiem. R. 1957, 138.*

Jānim, kurš Ievu pazina vienīgi kā krietnu un tīkamu meiču, Aijas vārdi sāpīgi griezās sirdī.. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 278.*

Tik pazemots un apkaunots viņš vēl nekad savā mūžā nebija juties. Ak, kā šie zaimi viņam grieza sirdi!... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 79.*

GREIZA SIRDS. *Saka, ja kāds ir greizsirdīgs.*

— Jāiet ir, — viņš sacīja itin kā taisnodamies. — Man bail, ka mana aizkraukliete aiz dusmām un greizas sirds sev ko nepadara. To es negribētu piedzīvot. *Kalniņš J. Zv 1985, 6. nr. 26.*

— Kāpēc tu tai vakarā dejoji ar Tāli? — es jautāju.

— Bet tu nekā nesaproti, — Beāte sāka ķildīgu toni. — Pieaudzis vīrietis, tikai nekā nesaprot. Man taču vajadzēja ar Tāli, lai tev būtu greiza sirds. *Zigmonte D. K 1985, 12. nr. 102.*

IEKAROT kāda SIRDI. *1. Iegūt simpātijas, savaldzināt (biežāk daudzus).*

Īsi sakot, Ādolfs Alunāns ar joni iekaroja it visu sirdis. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 508.*

Jābrīnās tiešām, cik ātri Brencis Doze iekaroja mūsu, sevišķi mūsu zelteņu sirdis. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 391.*

Turpretī jaunā dziedātāja grib patikt un iekarot sirdis. To jau rāda pat viņas repertuārs: Jurjānu Andreja «Jel nevaicā» un «Jel pasmaidi». *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 25.*

Galvenais mācību pasniedzējs zemākajā klasē bija kāds jauns dievs, kas jau pirmajā dienā iekaroja manu sirdi. Tas bija dzimis pedagogs.. *Lejas-Krūmiņš T. — Egle K. Atziņas, II. Cēsīs—Rīgā 1924, 33.*

Man gribējās teikt, ka piekrītu Velgai, ka viņš ir gaidīts sen, sen, ka viņš vienā mirklī iekarojis bērna sirdi un ienesis mūsu mājā ko neparastu. *Dinere C. Cilvēks no Šeherezades. R. 1971, 20.*

2. Panākt, ka iemīlas.

Izņemot veco Rapu, arī neviens nebija mēģinājis viņas sirdi iekarot.. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 163.*

Arī Lipstam patika meitene, un tas prata labāk par brāli iekarot tās sirdi. Sirds lietās Lipsts nebija pret brāli atklāts, un Griģis nenojauda, ka Maija karsti iemīlējusi Lipstu.. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 157.*

IET PIE SIRDS kādam *3. pers., sar. 1. Patikt, būt pa prātam, izraisīt pozitīvas emocijas. Sk. arī* IET PIE DŪŠAS. *2.*

Vecīša vārdi gājuši kalējam pie sirds, un tas jau mierīgāki jautājis vecītim: «Kā tad lai es glābju savu dvēseli?» *Šmits P. X, 133.*

Gulēt ejot, tikušās mātes meitas noāvušas vecamtēvam arī kājas un guldinājušas savā gultā... Tas vecajam vīram ļoti gājis pie sirds.. *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 29.*

Studenti mūsu tautiešus nu gan saņēma tik sirsnīgi, ka vairāk nevar vēlēties.. Pēterim tas gāja ļoti pie sirds. Pēc nepatīkamā, ko tas vakar bija piedzīvojis, tas jutās tagad tā, ka arī viņam Pēterburgā ir mājas. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 572.*

— .. Ja tu ko runā, viņa klausās ar mīļu interesi — var redzēt, ka tavi vārdi iet viņai pie sirds. *Lācis V. KR, VII. R. 1972, 277.*

Acīm redzami pagodinājums gājis pie sirds, tāds pats dusmīgs vēl bij, bet pātagu vairs necilāja. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 284.*

Ernests mani slavēja, bet tas negāja pie sirds, nu nepavisam ne. *Lāms V. Vienu avota lāsi. R. 1971, 146.*

Bet Ens palika nerunīgs, viņam negāja pie sirds seklas sarunas un bezvērtīgi smiekli. *Kadiķis-Groznijs A. Rakstu izlase. R. 1956, 130.*

Acīm redzot sarunas par ārstiem un ķesteriem viņai nebija gājušas pie sirds. *Saulītis B. Profesora Vecapiņa dēli. R. 1957, 7.*

.. pati saki, ka neviena izrāde neiet pie sirds, ne jāraud, ne jāsmejas. *Grigulis A. Zivis dzīvo ūdenī. R. 1976, 35.*

2. Garšot. Sk. arī IET PIE DŪŠAS. *1.*

.. pātari iznāca īsti pagari, un brokasts pēc tiem gāja visiem pie sirds ne sliktāk kā darbdienās.. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 254.*

Virums gan bija paplāns, bet tik garšīgs un labs pēc sāls, ka ir Treimanim viņš gāja īsti pie sirds. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 54.*

Karstā zupa, cūkas cepetis ar novārītiem zirņiem, apaļiem, brūni apceptiem kartupeļiem un sautētiem kāpostiem visiem iet pie sirds. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 165.*

.. viņam garšo vēršacs ar speķi, speķis var būt ar liesumu vai viens vienīgs treknums, vienalga, viņam iet pie sirds tik un tā, ja vien ir stingri sacepts, lai gar malām kraukšķētu brūna garoziņa. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 27.*

Antons klusē. Viņš tiek galā ar pasākto kartupeli, kas nemaz neiet pie sirds, tad noslauka mutautā lūpas un sēd, nekustīgi skatīdamies pretējā sienā. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 352.*

Labie ēdieni nemaz vairs negāja pie sirds, naktīm nenāca miegs, dienas vilkās kā apsaluši gliemeži. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 601.*

Pārējie turpināja dzert karsto tēju ar ievārījumu — pēc salšanas garajā ceļā tā gāja pie sirds. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 352.*

Viņam lieliski slāpa, un, glāzi pēc glāzes dzerdams, viņš iztukšoja divas pudeles. Nu gāja pie sirds arī kupls dūms, un jautrā dūšā viņš atsēdās uz gultas malas.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 256.*

3. novec. Saka, ja kāds kaut ko sāpīgi pārdzīvo. Sk. arī ĶERTIES PIE SIRDS. *1.*

Muļķītim tēva bēdas iet pie sirds. Viņš izlūdzas vienreiz, otrreiz, lai laiž viņu raudzīt, kur brāļi palikuši. *Šmits P. VII, 239.*

.. viņš ar Elzi ne tikai aiz pateicības, bet arī aiz mīlestības saderinājās, un.. viņas nāve Eduardam ļoti gāja pie sirds. *Māteru Juris. KR, II. R. 1924, 322.*

«Redzi, sākumā es tāda nebiju kā tagad. Citu ļaužu liktenis man maz vien gāja pie sirds...» *Poruks J. Stāsti. R. 1959, 120.*

Tēva stāvoklis [slimība] ļoti gāja pie sirds, veselība nelabojās, un viņam tik ļoti gribējās darboties. *Stērste E. K 1985, 3. nr. 156.*

4. novec. Saka, ja kāds jūtas aizvainots, aizskarts, sarūgtināts, sāpināts. Sk. arī ĶERTIES PIE SIRDS. *2.*

Un tur, Rīgā, viņai tās mamzeles iestāstījušas visādus niekus: «Tu esi bagāta mātes meita, tevis neviens neņems patikšanas, bet tik naudas dēļ vien,» — un saprotams, tas meitenam iet pie sirds. *Blaumanis R. Izlase. R. 1968, 219.*

IZKRATĪT SIRDI kādam *sar. Izstāstīt kādam to, kas nomāc, satrauc; vaļsirdīgi izrunāties par visu, cerot gūt psihisku atvieglojumu.*

Kaut jel būtu vismaz kāds cilvēks, kam izkratīt sirdi, izstāstīt visas likstas un nelaimes! *Zariņš K. Spīganas purvā. R. 1981, 94.*

Viņa grib izkratīt visu savu sirdi, kas no vīra pārestībām ir pārpilnām pilna. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 454.*

— Lai nu izkrata sirdi! — viņš norūca, neapmierināts par sievas sūrošanos.

Līze gaudās tālāk.. *Fīmbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 295.*

Svešais atkal līdzjūtīgi apjautājās, par ko draugs tik noskumis, un Jukums uzticīgi izkratīja sirdi. *Sakse A. Pasakas par ziediem. R. 1966, 223.*

Draudzenēm tagad varētu izkratīti sirdi, bet kā tu māsu aprunāsi? *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 156.*

Pirmoreiz ejot uz peldētavu, es vairāk domāju par veco uzraugu nekā par peldi, sak, nu mēs atkal varēsim izkratīt sirdi, kā kuram izgājušo ziemu gājis. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 408.*

Ir brīži, kad gribas izkratīt sirdi, rast otrā cilvēkā dvēseles atbalstu. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 549.*

Regīna nevar attapties. Visu laiku gribējās kādam izkratīt sirdi, padižoties, paspīdēt un reizē atgaiņāt vienu otru šaubu ēnu, dzirdēt apstiprinājumu, ka viss iecerētais ir reāls un neapstrīdams. *Dripe A. Cietā galva. R. 1970, 80.*

Virpuliene čagāja, rokām plātīdamās, garās piedurknes vien vicinājās pa gaisu, kas viņai daļas, vai tās trīs klausās vai ne, kad tikai dabūja sirdi izkratīt. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 230.*

— .. Dažreiz man ir tā, ka man ņemtu elpu ciet, ir vajadzība kādam savu sirdi izkratīt, tad paliek vieglāk... *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 62.*

Un Indrupa kundze, aizvien vairāk uzticēdamās svešajai meičai, pastāstīja vēl daudz ko tādu, ko nemēdza atklāt svešam cilvēkam. Viņai laikam nebija tuvas draudzenes, kuras priekšā varētu izkratīt sirdi.. *Lācis V. KR, IX. R. 1973, 45.*

«.. Sirds dažreiz tik pilna, ka vai plīst, bet nav neviena tuvāka cilvēciņa, ar ko parunāt, kas to saprot, un vai nu liekam svešam savu sirdi priekšā kratīsi?» *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 336.*

— .. Bet tu neko negribi par sevi stāstīt. Jāvelk tikpat kā ar knīpstangām.

— Un jūs? Vai jūs uzreiz kratāt savu sirdi pie pirmās izdevības? *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 209.*

ĶERTIES PIE SIRDS kādam *3. pers.* ***1.*** *Saka, ja kāds kaut ko sāpīgi pārdzīvo. Sk. arī* IET PIE SIRDS. ***3.***

«.. es taču zinu, ka tu ar Jāni labi satiki un viņa nāve tev ķeras pie sirds.» *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 207.*

Tas [līgavas nāve] nu Jānim tik ļoti ķēries pie sirds, ka viņš pavisam saguris. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 34.*

Es sapratu, ka Rūdolfa nāve viņai ķērusies smagi pie sirds. *Bels A. Izmeklētājs. R. 1967, 159.*

Sevišķi Uļa liktenis viņai ķeroties stipri pie sirds, jo tas, nabadziņš, jau tik daudz izcietis, pa divi reiz slīkdams, un nu beidzot vēl pavisam noslīcis. *Janševskis J. KR, VII. R. 1933, 1253.*

.. tagad, kur Zemlim stāvēja priekšā izlikšana no mājām, kalpu līdzjūtība piegriezās viņam pilnā mērā.. Zemļa liktenis viņiem visiem ķērās stipri pie sirds. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 254.*

Šinī gājienā, pilnā sirdēstu, kur man vienmēr savas draudzes locekļu garīgais posts pie sirds ķērās, mani daudzās vietās atspirdzināja ļautiņu redzams prieks... *Šmits P. XIII, 250.*

Viņam ķērās pie sirds draudzes nelabumi, naids, bet līdzēt bija grūti. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 259.*

— Zināms, ka nebija taisni, — Jēkabs atteica, drošāks palikdams, kam tāda netaisnība un blēdība ķērās pie sirds. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 169.*

Sievas neslava viņam stipri ķērās pie sirds. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 350.*

Izcēlies tanī mājā ugunsgrēks. Ļaudis bijuši druvā.. Manta sadegusi. Tēvam tas ķēries stipri pie sirds, un viņš drīz vien pēc tam aizgājis Dieva mierā. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 167—168.*

Zītars nevēlējās runāt par «Dzintara» bojā eju — gan Ingus izstāstīs visu. Labākā kuģa zaudējums stipri ķērās vīram pie sirds. Viņš bija krietni paputināts.. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 129.*

Bet arī neveiksmes gadījumos viņa nezaudēja savaldīšanos un ne ar ko neizrādīja, ka zaudējums tai būtu ķēries pie sirds. *Zariņš K. Spīganas purvā. R. 1981, 131.*

— Nelieši! — Ozols skaļi nolamāja nezināmos postītājus un pats nobrīnījās, ka šī lieta viņam tā ķeras pie sirds. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 12.*

2. *Saka, ja kāds jūtas aizvainots, aizskarts, sarūgtināts, sāpināts. Sk. arī* IET PIE SIRDS. **4.**

Bagātais kaimiņš vēl viņu piezobo par plikadīdi, garožgrauzēju. Viss nabadziņam tā ķēries pie sirds, ka dusmās un bēdās tik spējis nospļauties.. *Šmits P. VI, 17.*

Zane skraida stipri pietvīkusi, jo kundzes nevietā izteiktie pārmetumi un rājieni tai ļoti ķeras pie sirds. *Sēlis R. Silaines muiža. R. 1958, 246.*

Viņam ļoti ķērās pie sirds Irmas zobgalība. Kā, vai tad viņš nebūtu valsts patriots? *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 14.*

Rūtiņa aizrādījums ķērās pie sirds. Vai tad nu tiešām viņš ir tāds pļāpa, ka par to publiski jāaizrāda? *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 354.*

Mazais brēkulis ar savu raudāšanu visai mājai neļāva gulēt. Bet neviens nesūdzējās, tikai Daderiene draudēja Lieni ar visu brēkuli aizdzīt uz Lisaku silu..

Tādas valodas sāpināja ne tikai Lieni, bet arī pārējiem ķērās pie sirds. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 272.*

«.. Mēs pavasarī iedevām vienam atnest kurvi ar dažādām mantām. Kas tad nu katrreiz lūko pakaļ un kontrolē. Bet vēlāk apķērāmies, ka vienas vāzes trūkst. Tāda maza japāņu vāzīte — nav jau nekas. Bet tā bezgodība ķeras pie sirds.» *Upīts A. KR, III. R. 1948, 158.*

Viņam ķērās pie sirds jaunā cilvēka smīnēšana. *Kalve A. Tveice jūlijā. R. 1976, 171.*

Tomēr visvairāk Smirnovam ķērās pie sirds pārējo skolotāju izturēšanās. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 132.*

Cik no saraustītajiem teikumiem varēja izprast, visvairāk pie sirds viņai ķēries ne tas, ka viņš vispār brauca ar Rasuma atraitni, bet tas, ka viņš ar to brauca pirmās klases vagonā. *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 312.*

LAUZT SIRDI kādam *novec. Neizturami, pārlieku sāpināt kādu.*

To nabaga lopiņu aplūkojot, dažādas bēdīgas domas viņai sirdi lauza. *Leitāns A. Autobiogrāfija. Grāfa lielmāte Genoveva. R. 1980, 110.*

Roka jānoņem līdz plecam.

Jānis nebija pat ievaidējies. Tikai nobālējis un teicis, lai ātrāk aizved viņu no mātes, kuras raudas laužot tam sirdi. *Paegle L. Stāsti jaunatnei. R. 1954, 93.*

«Jān, met to vīru pa durvīm ārā... Viņš man sirdi lauž pušu ar savu stāstu...» *Rainis J. KR, VII. R. 1979, 283.*

Viņa sirds bija tik ārkārtīgi daudzas reizes lauzta, ka tai jaunie lauzumi pat vairs nesāpēja. *Kolbergs A. Cilvēks, kas skrēja pāri ielai. R. 1978, 199.*

salauzta sirds. *Saka, ja cilvēks pēc smaga pārdzīvojuma, lielām dvēseles sāpēm nespēj atgūt normālu psihisko stāvokli.*

«.. Ak dēliņ, dēliņ, tu mana vienīgā atstute pasaulē; kad tie blēži tevi man atraus, tad es ar salauztu sirdi bedrē nogrimšu.» *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 56.*

Dziedāt beidzis, mājastēvs nometas ceļos pie [miruša] bērna gultas un sāk runāt iz savas satriektas un salauztas sirds. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 282.*

.. māte, viena palikusi, ar savu salauzto sirdi varēja nodoties vairs tikai mīļotajām Dieva lietām. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 131.*

Bet nevar, nedrīkst pāri citu sāpēm, pāri salauztām sirdīm ņemt laimi sev. *Dzene L. Labais mūžs. R. 1964, 62.*

LAUZT SIRDIS *sar. Viegli savaldzināt sievietes.*

Turpretim suņus un zirgus dresēt un sirdis lauzt — gan vecas, gan jaunas — tas ieskatīja par profesiju, kas piemērota pilnīgi viņa muižnieka godam. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 450.*

Viesībās vīri laiku pa laikam atcerējās jaunību un viens otra priekšā padižojās, kā meičām sirdis lauzuši. *Hānbergs Ē. K 1976, 12. nr. 53.*

Lauziet Rīgas meiču sirdis tāpat kā šķēršļus ierakumos! — ar šādiem vārdiem rotnieks nobeidz uzrunu. *Branks V. Kauju negaisos. R. 1964, 192.*

siržu lauzējs. *Vīrietis, kas viegli savaldzina sievietes, mīlas dēku meklētājs.*

Un pie tam vēl viņš bija visu to īpašību īpašnieks, kas sievietēm patīkamas, jo ne vien skaisti dejoja, bet bija arī liels jātnieks, mednieks un duelants, īsi sakot, tam piemita viss tas, kas bija vajadzīgs tā laika siržu lauzējam un salona lauvam. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 656.*

Visi runā, ka Artūrs dienās būšot īsts siržu lauzējs: kur ir tāda meita, kas spēj paiet viņam garām neatskatījusies un nenosarkusi? *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 134.*

— Svētulis?! — Melānija pārjautāja un nodudināja skaļu smieklu. — Siržu lauzējs un mīlnieks, tas viņš ir — un vēl pirmā numura. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 190.*

LĪDZ SIRDS (*retāk* DVĒSELES) DZIĻUMIEM; *novec.* LĪDZ SIRDS DIBENAM. *Emocionāli spēcīgi, ar visu būtni, ļoti lielā mērā.*

«Bet tēvs gan arī viņam [Kārlim] nekādu algu nemaksājot,» Plausis iebilst..

«Viss, kas viņam vajadzīgs, tam tiek dots!» vecais Ērglis aizskarts piebilst, jo Plauša aizrādījums viņu ievainojis līdz sirds dziļumiem. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 42.*

«Jā, jā...» viņa saka, līdz sirds dziļumiem apvainota. Viņas balss viegli trīs apvainojumā un sāpēs. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 124.*

.. pie Zentas sēdēja Maiga, un viņas abas patlaban tik nevaldāmi smējās, ka tas Mirdzu aizskāra līdz sirds dziļumiem. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 165.*

Es biju sarūgtināts līdz sirds dziļumiem... *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 382.*

Aivars dabūja zināt par mātes nāvi tikai pašā vakarā.. Samulsis un satricināts līdz sirds dziļumiem, viņš sēdēja gultā un ilgi, ilgi raudāja. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 57.*

Bet Pienenītei patika šī dziesma, tā aizkustināja viņu līdz sirds dziļumiem. *Sakse A. Pasakas par ziediem. R. 1966, 34.*

Pārsteigts līdz sirds dziļumiem, viņš stāvēja, lūpu kodīdams, un nevarēja te nekā saprast. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 622.*

Klusajās nakts stundās, kad Emīlijai vislabāk vērpās domas par jaunajām lomām, viņai likās, ka Lelde atnāk kā kaut kas līdz sirds dziļumiem pazīstams, it kā rokām sataustāms, ar visiem jutekļiem izjūtams. *Akurātere L. Emīlija Viesture. R. 1976, 67.*

Tas sajuta nāvīgu naidu pret viņiem līdz pat sirds dziļumiem. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 207.*

Un tas, ko Justs dzird no mātes, viņu satriec līdz dvēseles dziļumiem. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 430.*

Viņam [Jānim] patika noraudzīties viņas [Aijas] roku kustībās, viņas galvas pagriezienos, viņas acīs, kuras viņu varēja saviļņot līdz dvēseles dziļumiem, ja viņu skati sastapās. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 322.*

Viņa sevi nesaudzēja. Viņa izdzīvoja visas bēdas līdz pašiem dziļumiem, kādas būtu varējušas nākt, un beidzot tikpat dziļi izbaudīja prieku, kāds bij tiešām nācis ar nastiņas laimīgo atrašanu.. *Brigadere A. Trilogija. R. 1973, 551.*

.. tas ir tas pats Jānis, kas.. cīnījās un cerēja uz labākām dienām un — ienīdēja savu kaimiņu līdz sirds dibinam. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 362.*

Aizķerta, apvainota līdz sirds dibenam, viņa gatava iet atpakaļ. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 466.*

— Tu mani rupji atgrūdi... līdz sirds dibenam ievainoji. *Kalndruva M. Uz tās pašas zemes. R. 1982, 10.*

Lai gan viņš līdz sirds dibenam bija pārliecināts par savu taisnību, taču ar visu šo sabiedrību tas tagad stāvēja asā opozīcijā. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 400.*

— .. Nabadzība un trūkums nespēj nokaut cēlas jūtas.. To redzējām pie šīs vecās sieviņas, kura mani aizkustinājuse līdz sirds dibenam. Tik nabaga, bet tik pateicīga un godīga! *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 113.*

Vārdu sakot, viņš prata aizkustināt klausītājus līdz sirds dibenam un vēl dziļāk. *Skailis A. Aušīgais Pegazs. R. 1974, 33.*

Viens dzird griezes balsi un klausās tajā, saviļņots līdz sirds dibenam, turpretī otram tā iet caur kauliem. *Kalndruva M. Vējš pakar kokli. R. 1979, 158.*

Pārvarīgs uztraukums tur jaudās, spīvs niknums, negaidīta dzēliena sāpes, apvainojums līdz pašam sirds dibenam un tāds smeldzošs žēlums. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 232.*

Aspazija, kas savā jaunībā pati līdz dibenam izbaudījusi sīkburžujiskās sievietes beztiesību stāvokli, pirmām kārtām parādās kā cīnītāja par sievietes emancipāciju. *Klusais. — Latviešu literatūras kritika, V, 1. R. 1962, 318.*

.. viņi bija apskurbuši viens no otra un izbaudīja skurbumu līdz dibenam. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 150.*

LIELA SIRDS. *Saka, ja cilvēks ir stūrgalvīgs, spītīgs, ja neizrāda savu aizvainojumu, pārdzīvojumu.*

Annelei ir liela sirds. Viņa nelūdzas. Viņa nebirdina asaru. Viņa stāv kā buks. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 34.*

«Tā nav nekāda labošanās, kad cilvēks aiz lielas sirds labojas. Viņš [Edgars] cita nekā šai laikā nav rādījis kā savu lielo sirdi un biezo galvu..» *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 273.*

Vai viņa drīkstēja savas lielās sirds dēļ atraut bērniem labāku ēdienu? *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 128.*

— .. ja tu neapvaldīsi savu lielo sirdi un nedzīvosi kā cilvēks, nevienu dienu vairs nepalikšu. *Lācis V. KR, X. R. 1974, 292.*

LIKT PIE SIRDS kādam kaut ko. *Cenšoties ietekmēt kādu, sirsnīgi ko ieteikt, lūgt, cieši piekodināt.*

«.. Tik vienu lietu, dēls, es tev liktu pie sirds: turi mīļus mūsu Vilkatīreļus un rūpējies, ka vari tos nodot savam mantiniekam nesamazinātus un nenolaistus.» *Purapuķe J. Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes. R. 1925, 135.*

Es teicu Matvejam un Vaskim «ardievu», pirmajam vēlreiz pie sirds likdams: «Bet, Matvej, tā ka par Andra tēvu un Andra māti labi gādājiet!»

Sargāties no iemīlēšanās un sievietēm, kamēr nav ko sasniedzis, to liek Tālheims jaunajam mākslas kalpam pie sirds. *Pērsietis. KR, II. R. 1937, 366.*

«Kas tad es mājā būšu, ja manā rokā nav visa saimnieka darīšana? Kurš kalps tad manis bīsies?» tā Gusts tēvam bij licis pie sirds. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 419.*

— Atļauj man papriekš aprunāties ar sava ceha vīriem. Gribas viņiem likt pie sirds šo to. *Lācis V. KR, XIV. R. 1975, 210.*

.. cik reižu gan viņš licis Brigitai pie sirds būt apdomīgākai un nestrēbt karstu.. *Zigmonte D. Zilo rūķu gals. R. 1973, 113.*

— .. Nekad es tev neko nepārmetu un arī tagad vairāk par to nerunāšu, tikai to vien likšu pie sirds — dari ko darīdams, padomā par savu māti. *Kaijaks V. Akācija akmens pagalmā. R. 1973, 137.*

— .. Un ko es vēl visiem lieku pie sirds: esiet droši un izturieties kā īsti vīri! *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 163.*

MĪKSTA SIRDS. *Saka, ja cilvēks ir ļoti iejūtīgs, labsirdīgs, viegli iežēlināms, arī jūtīgs.*

Jaunākajam brālim mīksta sirds, viņš piedod [brāļiem] un palīdz vēl tēvu lūgt, lai arī tas no savas puses piedotu. *Šmits P. VII, 260.*

Kā mazam puisītim viņam bij izvilinājis rūgtas asaras pantiņš par kaķīti, kuram bērns nomira, un tik mīksta viņa sirds pret svešām ciešanām bij palikuse visu mūžu. *Blaumanis R. KR, III. R. 1958, 174.*

«Lai iet vien balsu linotājs kādu māju tālāk!» pats Ezergailis rupji uzbrēca kalponei, bet Ezergailenei bija mīkstāka sirds, viņa salabināja vīru, lika kalponei lūgt Sveķīti uz iekšu.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 57—58.*

No dabas viņam mīksta sirds; pat ienaidniekam viņš pārāk daudz ļauna nevēlēja. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 743.*

— .. Viņai tikai vajadzēja man pieglausties, pateikt pāris mīļu vārdu, un es visu biju gatavs piedot un aizmirst. Laikam tāpēc, ka man tāda mīksta sirds. *Lācis V. KR, XII. R. 1974, 376.*

No tēva [mantojis] līdumnieka dabu, no mātes — mīkstu sirdi. *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 194.*

Zvejnieki labi ļaudis, mīkstām sirdīm, tie izceļ muļķīti uz krasta. *Šmits P. VII, 476.*

Bagāts viņš, bet mīkstu sirdi: / Dzird par grūtdienīšu raudām, / Tūdaļ kabatā bāž roku, / Izvelk savu — nēzdodziņu. *Rainis J. KR, I. R. 1977, 33.*

Viņš bija saaudzis diezgan brašs un plecīgs puisis, bet sirds viņam bija pārāk mīksta. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 8.*

Krūminga. Man tā mēle dažreiz tāda asa, bet sirds toties mīksta. *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 224.*

Redz, cik viņa pa šo nakti noraudājusies un nobeigusies. Sirds kļūst tā kā mīkstāka no žēluma. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 434.*

Nu bija atkal ceļš zem kājām [Jurģu dienā] — un mīksta kļuva sirds, it kā sāpēdama satrūka kāda saite ar pagājušajām dienām, kas atcerē atsedzās vieglas un gaišas vien, kaut patiesībā bija gaužām smagas un bieži tika nolādētas. *Vanags J. Meža dziesma. R. 1976, 143.*

MĪKSTINĀT kāda (*retāk* kādam) SIRDI. *Iežēlināt kādu, censties panākt, lai kāds kļūtu pielaidīgāks, maigāks.*

Pusvasaras es biju mātei plijies virsū, lai laiž uz Riekstiņiem .. Es visādi raudzīju mīkstināt mātes sirdi, gan aizrādīdams uz toreiz dabūto pēperkoku, gan uz Pēterīša nocirsto pirkstu. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 96.*

— .. Pats pans gan mani padzina, tikko man zem sirds sāka kustēties viņa mazdēls.. Pati ieteica nokrustīt par Kazimiru — vecātēva vārdā, lai šim mīkstinātu sirdi. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 182—183.*

— .. Viņa bargo sirdi nemīkstināsi nedz ar lūgšanām, nei lāstiem. *Salenieks E. Vēstures ratu griez arī tu! R. 1978, 201.*

Amerikāņu dzejnieks.. apdzejo nēģeru grūto darbu kviešu laukā saules tveicē. Grib mīkstināt fermeru cietās sirdis par melnādaino grūto mūžu. *Kurcijs A. Dzīvības vārtos. R. 1956, 88.*

NĒSĀT (nest) ZEM SIRDS ko. *Būt grūtniecības stāvoklī.*

Neviens netaupīja Zani, kad viņa nēsāja zem sirds pirmo bērnu. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 34.*

Rūpīgi ieskatoties, drusku var manīt, ka ir mātes cerībās, un tas laikam biju es, ko viņa toreiz nēsāja zem sirds. *Laganovskis J. Ciemos pie Izidora. R. 1970, 242.*

Bet vienu viņa drīz apzinājās: ka nes ko zem sirds, viņa mīlestības ķīlu, un to neviens tai nevar atņemt... *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 283.*

NEVARĒT IELĪST SIRDĪ kādam *sar. Nevarēt zināt, ko kāds domā.*

«.. Nu lai viņš teic! Sirdī viņš man nevar ielīst... Viņš var teikt tā, — es savā sirdī domāju tā...» *Deglavs A. Rīga, III. 1958, 550.*

— Tur jau tā starpība .., ka daži izliekas, bet daži tiešām ir godīgi. — Es nevienam sirdī nevaru ielīst, — spītējās Vanags. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 316.*

NEVARĒT savu SIRDI PARĀDĪT kādam. *Nespēt panākt, lai cits saprastu kāda dziļākās izjūtas, patiesās domas, noticētu tām.*

— Un es jau jums teicu, ka tagad neviena gods nav aptraipīts, ka... bet jūs neticat... ko lai es daru? Sirdi parādīt tak nevaru. *Liepa M. — Tam labam būs augt. R. 1978, 277.*

.. Pēteris to [darba devēja roku] arī sirsnīgi kratīja. Viņš jau kungam nevar savu sirdi parādīt, bet, ja tas tam varētu iekšā redzēt, tas arī sacītu, ka viņš tikai uz labu domā. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 259.*

Ļaudīm jau mutes nevar aizbāzt. Katrs mēro otra grēkus pie saviem. Sirdi nevienam nevar parādīt. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 328.*

NOCIETINĀT (apcietināt) SIRDI. *Neļauties žēlumam, līdzjūtībai; kļūt cietsirdīgam, bezjūtīgam, nepiekāpīgam; būt par cēloni bezjūtībai, cietsirdībai.*

Bet, kā jau tas dzīvē tūkstoškārt bijis, Katei nelīdzēja ne zāles, ne plāksteris. Viņa izgāja pie Reiņa. Bet tēvs tā bija nocietinājis savu sirdi, ka nepalīdzēja ne ar grasi, ne ar labu vārdu. *Hānbergs Ē. K 1976, 11. nr. 18.*

Nu, ja nu tāds diegs kā viņas puika cauru dienu būs mērcējis savas kājas purva rāvā, būs līkņājis un ložņājis, brīžiem pat ceļos meties, cīnīdamies par katru ogu sauju, tad māte ar vis negribēja nocietināt savu sirdi kapeikas dēļ. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 104.*

Nevienam nebūs runāt, ka Jēkabsonu ģimenē kāds aprakts bez baznīcas svētības, un arī ne — ka vīramāte nocietinājusi sirdi arī pret tik neveiksmīgu, tik nepadevušos vedeklu. *Zigmonte D. Bērni un koki aug pret sauli. R. 1959, 245.*

Olga nocietināja sirdi un nolēma ar lepnu spītu iet pretim visiem pārbaudījumiem. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 49.*

.. Sievietes.. esot cietsirdīgas un apbrīnojami mierīgas. Viņas nocietinot savu sirdi kā akmeni un uzsmaidot vīram tikpat laipni kā mīļākajam. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 225.*

Viņa zināja, ka neviens cilvēks nespēja apcietināt savu sirdi, nespēja viņu atraidīt, ja viņa kaut ko lūdza. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 116.*

Tie ir vīri ar stingru raksturu, cietu dabu un no dažādām kļūmēm apcietinātu sirdi. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 66.*

Šo drēbju dēļ godīgais Pēka nejuta savu sirdsapziņu īsti tīru, jo pēc vispārējās parašas būtu gan nācies atdot tās Maijas radiem, bet viņš, nevēlēdamies redzēt greznojamies ar savas nelaikes drēbēm kādas citas sievietes, apcietināja savu sirdi un nedeva tās nevienai nelaikes radiniecei.. *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 83.*

— Neapcietini savu sirdi, mans dēls, jo šinī brīdī izšķiras, kur tava dvēsele nonāks — debesīs vai ellē. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 300.*

Bagātība nocietina sirdi. *ME. II, 769.*

NO (*novec.* IZ) SIRDS DZIĻUMIEM (*novec.* DIBENA). *Saka, ja kas ir saistīts ar cilvēka būtību, viņa iekšējo pasauli, dziļākajām, slēptākajām jūtām.*

Asaras man saskrēja acīs. Es jutu, ka tās kāpj no pašiem sirds dziļumiem. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 18.*

— Nē! Nē! Nē! — skan izmisuma pilns sievietes sauciens, izlauzies no sirds dziļumiem. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 24.*

Domas nezinot raisījās vaļā iz sirds dziļumiem un plūda brīvos, dzīvos vārdos pār lūpām. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 200.*

Viņa [E. Veidenbauma] dzeja plūdusi iz sirds dziļumiem. *Pīpiņš E. — Latviešu literatūras kritika, I. R. 1956, 573.*

Tas mani aizkustināja tik sevišķi, ka no sirds dibena nožēloju, ka šim labsirdīgajam radījumam esmu pāri darījis. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 127.*

Nu bija vieta, kur pulcēties gan pilsētniekiem, gan lauciniekiem līdza, izrunāties no sirds dibina par visu smagumu, kas spiež, un par visu labumu, kas cerams. *Kaudzītes M. Atmiņas no «tautiskā laikmeta» un viņa lielākiem aizgājušiem darbiniekiem, I. Cēsīs—Rīgā 1924, 200.*

Kad, sarunām turpinoties, vaļiniece Ieva vēl reizas divas bija nākusi klajā ar sevišķi spēcīgiem, tieši no sirds dibena teiktiem vēlējumiem, tad saime noģida, ka nelaikis patiesi viņai būs ko nodarījis. *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 8.*

NO SIRDS; NO VISAS SIRDS *savienojumā ar darb. vārdu. Pilnīgi atklāti, patiesi; aizrautīgi, dedzīgi; ļoti; sirsnīgi, iejūtīgi.*

.. es biju ļoti priecīgs, ka mūsu uzskati sakrīt un mēs varam atklāti no sirds izrunāties. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 58.*

Pēteris ikvienam bija licies tuvs kā pašu mājas cilvēks. Ar viņu varēja no sirds izrunāties, izjokoties.. *Paegle L. KR, III. R. 1956, 143.*

Viņš taču vairāk nekā nevēlējās kā tikai to, lai Aija viņu mīlētu, tā patiesi, no sirds mīlētu. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 351.*

— .. Ja es kādam roku bučotu, tad man tādu no sirds vajadzētu mīlēt un cienīt. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 227.*

Vai nu izlīgšana nāca no sirds vai tikai ārēji, kad visi cīniņi jāuzskata par nobeigtiem, kas to lai zina! *Kaudzītes M. Atmiņas no «tautiskā laikmeta» un viņa lielākiem aizgājušiem darbiniekiem, II. Cēsīs—Rīgā 1924, 40.*

— .. Tu domā, ja tev smaida un klanās, tad tas nāk no sirds? *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 295.*

M a i ļ a. [..] Kā teica Velēnu vecītis: spēks no maizes tik vienreiz dodams. Kam maizīti vēlēsi, tam arī spēku atdosi! — Nu, es viņam [Varim] to vēlu. No sirds vēlu! No sirds atdodu, kas tik vienreiz dodams! *Brigadere A. Pasaku lugas. R. 1956, 185—186.*

Mārtiņi ir svētki, kad var no sirds izdejoties un aizmirst dubļaino rudens vienmuļību. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 268.*

Un Andžs prata dziedāt no sirds, kvēli un kaislīgi. *Kraujiņš K. No atmiņu skrīņa. R. 1973, 23.*

Lauku zēns strādā no sirds, ko rāda sviedriem salipušie mati un piepūlētā sejas izteiksme. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 35.*

Fredis tagad no sirds noskaitās par jūrnieka uzbāzību. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 377.*

Tie cilvēki nu no sirds juta mums līdzi un cits caur citu raudzīja palīdzēt ar padomu. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 92.*

.. abas bija no visas sirds izrunājušās un atradās tagad brīnum jautrā omā. *Janševskis J. KR, VII. 1933, 1394.*

Es pieglaudos mātei, jo viņa bija vienīgā pasaulē, ko es no visas sirds mīlēju. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 377.*

Holodkēvičs iesmējās sirsnīgi. Holgrēns jau agrāk bij ievērojis, ka viņš smejas bieži un pie tam no visas sirds. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 108.*

Krastinietei patika līgot no visas sirds un noraudzīties ar labpatiku, kā viesi mielojas. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 350.*

Valts strādā no visas sirds. Karsti sameties. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 138.*

«Es to no visas sirds nožēloju un būtu diezin ko devis, ja tas nebūtu noticis..» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 269.*

— .. Klusībā es mīlēju pazīstamu gleznotāju, biju tam piekērusies no visas sirds. *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 178.*

— .. Par tavām rūpēm, tavu atbalstu no sirds esmu pateicīga un būšu vienmēr pateicīga. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 342.*

ŅEMT PIE SIRDS kaut ko. *Dziļi izjust, ļoti pārdzīvot, raizēties, uztraukties.*

Visi tie pēdējo laiku notikumi, kas gadījušies Tenim ceļā, nebij paspējuši nenieka pie viņa dabas, jo nekas nevarēja tik dziļi spiesties, ka viņam būtu vajadzējis ņemt to nopietni pie sirds.. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 209.*

«Mana vecene, redzat, tāda ir,» atteic viņas vietā pats modernieks, «viņa visu tā par daudz ievēro un ņem tūliņ pie sirds.» *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 189.*

.. vecā lielkunga klaigāšanu lai tik visai neņemot pie sirds, viņam jau esot tāds paradums.. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 172.*

«Vienīgais līdzeklis pret to [nepatikšanām], ja ir vienaldzīgāks un neņem visu tik ļoti pie sirds.» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 105.*

— Nevajaga tikai visu ņemt tik cieši pie sirds, tad vēl brangi var dzīvot. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 736.*

Zaudējumus šaha spēlē tas ņēma ļoti pie sirds. *Plaudis J. Raksti, II. R. 1964, 358.*

Ieviņa tik stipri ņēma pie sirds savu kroplumu, ka gribēja darīt sev vai galu. *Bendrupe M. Upe izkāpj no krastiem. R. 1957, 303.*

«.. Tavai Inesei radies cits Vikiņš, domāju, ka tu zini. Neņem pārāk pie sirds — nav tā vērta...» *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 268.*

— Jūs dusmojaties? — viņa jautāja.. — Es taču tikai pajokojos. Kā gan jūs varat tādus sīkumus ņemt pie sirds? *Lācis V. KR, V. R. 1971, 414.*

Nu es zināju, ka citā reizā dusmās sacītais nav jāņem pie sirds. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 233.*

— Neņem, mās, visu tik ļoti pie sirds! Juris nemaz tik ļauni nedomā, kā viņš sarunā. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 198.*

Mēs vienojāmies, ka kritikā, bez šaubām, ieklausīsimies, bet visu neņemsim pie sirds. *Klints A. Tā nebija lietaina diena. R. 1974, 273.*

.. tas jaunais puisis visu ņēma pārlieku pie sirds, tā teikt, dzīvo, strādā un mīl ar visiem dvēseles spēkiem. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 168.*

PALAIST SIRDI GANĪBĀS *sar. Atļauties ko nenopietnu, vieglprātīgu; apriecāties, izklaidēties.*

Vai nu kas briesmīgs, ja palaiž sirdi ganībās!.. Kaut viņš pats — vai kumeļa gados neizjoza riksi, ka sieva nezina? Vai arī tagad reizēm neiekļer pa glāzītei virs mēra? *Lapsa J. K 1975, 2. nr. 54.*

.. dzīve ir tik tukša un pelēka. Tā kādreiz gribas sirdi palaist ganībās... *Upīts A. KR, XIV. R. 1952, 50.*

«Vienkārši — gribētos izlaist sirdi ganībās! Izdejoties līdz nogurumam, izdziedāties līdz aizsmakumam un izsmieties līdz sirds dziļumiem...» *Volkēviča V. Neatkarīgā Cīņa 1991, 189. nr.*

Gribējās kaut kur iet, kaut kur braukt. Ja nevar tūliņ uz Mēnesi, tad vismaz kaut kur pie draugiem — pasēdēt, pamuldēt, palaist sirdi zaļumos. *Grigulis A. Stāsti un ugunskuri. R. 1980, 196.*

PAR SIRDS UZTAISĪŠANU *novec. Par prieku, patikšanu.*

Nerēķinot līdzi programmas trešo daļu, sastādītu par sirds uztaisīšanu tā sauktajai svētdienas publikai, jāsaka, ka programma bija ļoti kodolīga. *Raksti. Atmiņas par Emīlu Dārziņu. R. 1975, 227.*

«.. Bet, ja nu es reiz uz dzimteni braucu, tad, zināms, būtu smuki arī atvest kukuli, t. i., kopā ar kādu otru izrīkot kaut ko biedrībā visiem ļaudīm par sirds uztaisīšanu.» *Stankevičs A. Dvēseles atbalss. R. 1978, 121.*

«Jaunkundzēm tas būtu par īstu sirds uztaisīšanu,» onkulis nosmējās. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 273.*

— .. Varbūt tu palasīsi kaut ko no savas grāmatas? Sirds uztaisīšanai. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 112.*

PARĀDĪT (rādīt) SIRDI kādam. *1. Būt pilnīgi atklātam pret kādu.*

Abi maininieki draudzīgi un vaļsirdīgi izteica visas vainas, kādas pie saviem lopiem bija novērojuši, ar to it kā parādīdami viens otram savu sirdi. *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 46.*

Vecais Pakalns vairāk nejautāja. Sāpīgāko viņš bija izteicis — kautrējās svešu klātbūtnē parādīt sirdi. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 534.*

Daudz, daudz kas ir krimtis, bet tikai paslēpts zem smiekliem un smaidiem un jautriem vārdiem. Vai visiem rādīsi savu sirdi, un kas no tam atlēks? *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 696.*

2. Būt sirsnīgam, labam pret kādu.

Aiznes viņam no mātes daudz labas dienas, aiznes tik košus izrakstītus cimdus, parādi viņam, kā teic, sirdi, bet viņš tev parāda citu ko! [Padzen no savām mājām.] *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 79.*

Jā, Rozu mātei negāja vis gaiši. Viņa bija audzējusi savus dēlus mīlēdama un saudzēdama. Bet viņi nerādīja viņai sirdi. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 385.*

PĀRKOST (PĀRLIEKT) savu SIRDI *novec. Pārvarēt sevi, savas izjūtas.*

Pēdējais bija savu sirdi pārkodis un druscin jau rimies. «Aiziešu arī!» viņš spītīgi atcirta. «Jums padomu neprasīšu!...» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 46.*

Bet vai tad nu vieglā diena bijusi, nesuši un cietuši ar tāpat, sirdi pārliekuši. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 83.*

.. bērns, juzdamies svešās rokās, sāka bļaut.. Vectēvs cieš, sirdi pārliecis, aijā un ucī.. *Doku Atis. — Austrenī. R. 1975, 139.*

PIEAUGT PIE SIRDS kādam *parasti 3. pers., saliktā tagadne. Kļūt ļoti tuvam, mīļam, patīkamam.*

— .. Un par tiem «Smildziņiem»... tas nu ir tā — esmu tos uzcēlis, esmu kopis savu zemi, un man, tā teikt, te katra pēda pieaugusi pie sirds. *Kalndruva M. Avots. R. 1974, 107.*

L ī z e. Paldies, Juri, par labu sirdi; bet, kur cilvēks dzimis, audzis, tas kaktiņš tam pie sirds pieaudzis. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 168.*

Tad viņš pasmējās: — Man tāpat kā jūsu vīram zemes darbs nav pie sirds pieaudzis. Došos uz Rīgu. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 25.*

«Vai tu domā, ka man tas direktora amats jau tā pie sirds pieaudzis?» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 218.*

Juris atbraucis pēc sava vecā tēva, viņš ļauj tam vest līdzi visus putekļainos krāmus tikai tāpēc, ka tie tēvam pie sirds pieauguši. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 552.*

Turpretim Pudiķis Starpiņu mammai jau tā bija pieaudzis pie sirds, ka viņa to uzaicināja viņas vēl tālāk pavadīt uz mājām. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 346.*

Jānis apprasījās, vai Laimonim šī Dzidra tiešām tā pieaugusi pie sirds. *Lāms V. Pavarda kungs Ašgalvis. R. 1982, 118.*

— .. Pēdējā laikā šī klase man tikpat kā pie sirds pieaugusi, — viņa beidzot ierunājas. *Cīrulis G., Imermanis A. Sestās klases dārgums. R. 1955, 122.*

.. mazā zivīm bagātā upīte, kas iztecēja no Melnezera, Būdeļnieku Ignatam cieši jo cieši pieauga pie sirds, un viņam likās, ka bez tās viņš nevarētu dzīvot. *Grīva Ž. Vai tu esi cilvēks? R. 1958, 51.*

Un jābaidās no otras galējības, ka dažam nekas tā īsti nepieaug pie sirds. *Rūja V. Bērnības līčos ievas zied. R. 1973, 77.*

PIESIET SIRDI *biežāk nenoteiksme, sar.* ***1.*** *Saka, ja grib aizdzīt izsalkumu, ieēst ko sātīgu, iestipriņāties (arī uzsmēķējot, iedzerot), ja kas labi garšo. Sal.* PIESIET DŪŠU.

Suns tad badā tekāja pa krūmiem, meklēdams kādu kauliņu, ar ko sirdi piesiet. *Šmits P. I, 193.*

Uz ceļa Ansītis satiek vecu sieviņu. Tā lūdzas: «Dēliņ, mīļais, trīs dienas neesmu ēdusi, dod kādu kumosiņu maizītes sirsniņu piesiet!» *Šmits P. X, 431.*

Nu arī pati atjausās, ka laiks sirdi piesiet, un tāpēc sauca meitām, lai nesot brokasti iekšā. *Janševskis J. KR, VII. 1933, 1389.*

Tā ap marta vidu, kad gaļas pavalgs izbeidzās un piena putra kļuva arvien zilganāka, vecāmāte runāja dēliem, ka būtu no tirgus jāatved kādas mārciņas siļķu. Sākšoties pavasara darbi un nebūšot, ar ko sirdi piesiet. *Pelēcis A. K 1981, 6. nr. 108.*

Kad viņam uznāca kāre pēc stiprāka dūma, tad viņš zagšis noplucināja no lapu tabakas pa šķipsnai, aizgāja uz brīvmežu un uzvilka īsti kuplu dūmu, «lai piesietu sirdi», kā viņš pats sacīja. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 37.*

.. šķūtnieki.. pīpo smirdīgus ļuļķus un spriež, ka reiz jau vēl tomēr dabūs uzvilkt kārtīgu dūmu, kas spēs piesiet sirdi. Un tad būs viss, ko cilvēks var vēlēties.. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 363.*

Benedikta. Bet, māt, tu taču esi piemirsusi liķieri..

Gaujmalietis. Tāpēc es domāju, kāpēc kafija nepiesien sirdi. *Grigulis A. Dzejoļi. Stāsti. Lugas. R. 1956, 539.*

2. *Saka, ja kam ļoti pieķeras, ja kas ļoti patīk, ieinteresē.*

— .. Tāpēc nepiesieniet savu sirdi pie laicīgām mantām! *Leitāns A. Autobiogrāfija. Grāfa lielmāte Genoveva. R. 1980, 176.*

.. Dižais Andžus zemei nebija piesējis sirdi. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 173.*

— .. Man pašam arī patīk un der pēc darba dārzā pastrādāt, kaut tādas mīlestības uz zemi kā tēvam un tev, mamma, nekad nav bijis. Es gan te gāju darbā, kā visi Rijnieku puiši, bet sirdi piesiet nevarēju.. *Stankevičs A. Šuvējiņa. R. 1976, 121.*

Ja cilvēkam ir kur piesiet sirdi, tad prātā nestāv nieki un arī bēdas vieglāk pārciest. *Talcis Ā. Sūrie vēji. R. 1974, 29.*

Arī barona daba meklē otru cilvēku, ko sirdi piesiet. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 144.*

— .. Redzi, tev pie manis būs vieglāk, gluži smagie darbi nebūs jādara. Vairāk pie istabas varēsi pieturēties... Es viens pats vīrieša cilvēks, kā saka, sirdi nav kur piesiet. *Muižnieks I. Fabulas un stāsti. R. 1959, 164.*

Atklājās, ka mākslas vidusskolas pirmajos kursos ar gleznošanu tikpat kā nenodarbojās, vispirms vajadzēja zīmēt, veselu nedēļu zīmēt vienu idiotisku vāzi.. Nē, tas nu gan nebija tas, pie kā Lipsts varēja piesiet savu sirdi.. *Skujiņš Z. Kolumba mazdēli. R. 1961, 12.*

RAUT (PLĒST, ŅEMT, VILKT) SIRDI NO KRŪTĪM LAUKĀ (ĀRĀ) *3. pers. 1. Saka, ja kaut kas rada dziļu estētisku pārdzīvojumu.*

— Liekņā sniegs jau krietni saplacis, tuvojas agrs pavasaris, — Elmārs sacīja, jo kaut kas bija jāsaka, bet domāja par to, ka šāds rubeņu rīts tiešām rauj sirdi no krūtīm laukā. *Kaldupe S. Meža mozaīkas. R. 1980, 144.*

Vijups. Laiciņš tāds, ka sirdi no krūtīm rauj ārā. *Zālīte E. Atgūtā dzimtene. R. 1948, 80.*

«Skaista!» iesaucās pienācējs un aplūkoja harmonikas.

«Sirdi rauj ārā no krūtīm,» iesmējās Donskojs, «kad apstāsimies, uzspēlēšu.» *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 102.*

Cilpa kaklā tā [daudzie parādi] bij! Cik reižu viņš jau netaisījās atmest ar roku — lai ņem atpakaļ [uz nomaksu pirktās mēbeles], bet nevarēja, taisni sirdi rāva no krūtīm laukā. Garnitūra, trimo līdz griestiem.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 558.*

— .. Kur mums tāds muzikants gadījies? Vai sirdi rauj laukā! *Indrāne I. K 1965, 5. nr. 38.*

.. viņš attaisīja kasti, izņēma vijoli un sāka spēlēt. Vispirms skatījos viņa nosmulētajos pirkstos, cik veikli tie slīd pāri stīgām, bet tad aizdomājos. Tā kā šalca mežs .., tā kā raudāja pamests bērns.. Atcerējos kaut kur dzirdētu teicienu «plēš sirdi no krūtīm» un tagad laikam sāku nojaust, ko tas nozīmē. Arī dažas sieviņas slaucīja acis lakatu stūros. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 10.*

Aizbetniekam sevišķi mīļa Šopēna Nocturne opus 37, 2. Kā ceļos jāslīgst būtu, un tu jūti, ka sirdi izvelk laukā. *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 198.*

2. *Saka, ja kas ļoti sāpina, izraisa lielu žēlumu.*

Šis izsmiekls viņam vai sirdi rauj ārā. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 364.*

Nezin ko [māsa šūpulī] grib, ko ne — brēc tik un brēc.. Brēc, ka sirdi rauj no krūtīm, tik žēli, izmisīgi. Man pašam [šūpotājam] arī uznāk raudamais. *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 85.*

— .. Ai, bērni, kas bēdu ir pasaulē!... Bet kas gan iet pār tām bēdām, kad naidnieks paņem tev sencerētu zeltenīti! Man tā notika: izņēma tikpat kā sirdi no krūtīm, kā aci no pieres. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 356.*

«Ar savām kuplejām jau viņš ņem cilvēkam sirdi laukā.» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 243.*

— Bet es tev sacīšu, kas man sirdi ņem laukā, tikko iedomājos, ka tas vairs nebūs mans. Tas ir jaunais zirgs, ko tu nupat redzēji. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 537.*

«.. Sirdi rauj ārā! Kad šis otram simtu naudas aizdevis, tad ar to domājas otra dvēseli nopircis!» *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 122.*

Viņu žēlot, kura nepazina žēlastības, kura tai sirdi bija izrāvuse no krūtīm. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 158.*

— Kad velk sirdi no krūtīm laukā [prasa naudu], uz vienas kājas vis nedejosi. *Dorbe H. Pie Ventas grīvas. R. 1973, 57.*

SAŽŅAUGT (žņaugt) SIRDI *3. pers. Radīt nepatīkamas izjūtas, dziļi sāpināt, nomākt. Sal.* SIRDS SAŽŅAUDZAS.

Sāpīgas domas viņam sažņaudza sirdi tā, ka nevarēja runāt. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 36.*

Šī lietuviskā nakts ainava Draudiņam neviļus atgādināja līčoto upīti starp viņa Lūšiem un Oglēnu mājām Kurzemē. Jo ilgāk viņš domāja, jo mazāk varēja no šīs atceres atsvabināties. Ass piktums un žēlums sažņaudza sirdi. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 543.*

Asa vientulības smeldze pēkšņi sažņaudza sirdi... *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 169.*

Naids žņaudza viņa sirdi, urbās smadzenēs, jo viņš juta, ka vienīgi šis vīrs lasa viņa dvēselē kā atvērtā grāmatā. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 261.*

Kaut kāda nelaimes nojauta žņaudza sirdi. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 222.*

Madei sirdi žņaudza bailes. *Mauliņš J. Pēdas. R. 1980, 40.*

SIRDS APTEKAS (APSKRIENAS) kādam. *Saka, ja pārņem sarūgtinājums, aizvainojums, dusmas. Sk. arī* DŪŠA APTEKAS. *1.*

.. pat Pēterim, kas jau tā bija radis daudz pār galvu laist, sirds aptecējās. Visapkārt latviešus nievā vien un tik smej... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 160.*

Viņam, nabagam, sirds no tiesas aptecējās un tika dusmas par jauniešu zobošanos, kur mājās tam sievai un bērniem stāvēja bada nāve acu priekšā. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 22.*

— Nuja, nuja, tikai neaizmirsti! Tev tā galva reizēm tāda caura.

Caura — viņam! Jānim sirds aptekas.. Kad nav taisnības, lai nav! Cik reižu māte lielījusi šito pašu viņa galvu — un nu uzreiz neder vairs! *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 67.*

Būtu vismaz acis pacēlusi, bet ne, runā kā ar mēbeles gabalu. Kā te lai sirds neaptekas? *Luginska R. Menuets un cūkpupas. R. 1979, 161.*

Kā tas varot sāpināt. Kad katrs teikums esot vairākkārt apsvērts un pārdomāts un sveša roka tam vienaldzīgi pārvelk krustu, tad sirds aptekoties. *Austriņš A. — Rūdolfs Blaumanis laikabiedru atmiņās. R. 1962, 108.*

— Ko tu, lielais lempi, pa vasaru ganos darīji? — Arps uzbruka nikni. — Stabules pūti, dancoji, grāmatiņu rokā netiki paņēmis!

Dancoji — tas bij domāts izsmieklam par Pētera kroplo kāju. Strazdiene nebij no drošajām, bet tagad sirds viņai apskrējās un acis pieplūda asarām. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 274.*

Manai pacietībai pienāca gals, sirds apskrējās no niknuma. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 124.*

«Ak tu debešķīgā pacietība! Ann, vai tad tev nekad neapskrien sirds, redzot mūsu kaimiņa laimi? .. tam laime koku pirkšanā un pārdošanā, tam laime loterijā... Un mums?! Nekur...» *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 273.*

Skaidri redzams: palikušajiem rudziem jāaizlīst, jāaiziet postā. Apzinīgās, gādīgās zemnieces sirds saskrējās par tādu nolaidību. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 83.*

«Tā nu redzi, ka tavs tēvs paliek tev kopjams, vecs, nevarīgs un, jāsaka, arī plānprātīgs.. Zinu gan, ka tu aplams dusmotājs neesi, bet brīžam var arī tev sirds saskriet un tu pret tēvu noziegties, tādēļ nes un paciet viņu ar lēnību, mīlestību un uzmanību.» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 73.*

SIRDS ASIŅO. *Saka, ja ir smagi pārdzīvojumi, ciešanas, liels žēlums, izmisums.*

Viņa paša bērni klīst pa grēku dubļiem.. Sirds lūst un asiņo. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 326.*

Tad, lai cik grūta un bēdīga būtu arī no mīļa cilvēka šķiršanās, lai sirds kā asiņotu, lai kā pašam sevī lītu asaras, uz nāvi arī tomēr jāskatās mierīgi: viņa ir vajadzīga. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 474.*

Starp tēvu un dēlu ar savu mīlestību izlīdzināšanas laipu grib mest Indrānu māte, bet tas ir mēģinājums pacelt nepaceļamo, un viņas sirds noasiņo aklās sāpēs. *Kalniņš J. Pa gadu kāpnēm. R. 1966, 337.*

SIRDS DREB (nodreb; TRĪC, notrīc) kādam, ar DREBOŠU (TRĪCOŠU) sirdi; AR SIRDS DREBĒŠANU. *Saka, ja izjūt bailes, nemieru, satraukumu, žēlumu.*

Bet, kad septiņi gadi sāka iet jau uz beigām, — Vecābramam sirds dreb vien: drīzi būšot jāatdod vellam savu dvēseli. *Šmits P. XIV, 135.*

.. meitai sirds uzreiz sāka drebēt. «Vai, laiva apgāzīsies!» viņa brēca. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 291.*

Viņš jokojās, it kā šinī namā nebūtu neviena cietēja, nedz citu ļaužu, kam sirds dreb kāda slimnieka dēļ. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 320.*

— Man pašam sirds vien drebēja, sak, kad tikai kādā grambā nesabirst čupā. Baļķus ar ratiem no meža vest — kādi riteņi to gan izturēs. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 342.*

Kad to [ziņu, ka mācītājs slims atgriezies no Jelgavas, kur plosās holera] dzirdēja, katrs palika stāvot, kur bijis. Sirds nodrebēja. Neviens vairs nedomāja par darbu. Nojauda un gaidīja bēdīgu galu. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 360.*

— Nevis daudzus vajag, bet tādus, kam briesmu priekšā nenodreb sirds... *Lāms V. Tava valstība. R. 1978, 105.*

«Nebūs manai meitiņai laimes,» baigā nojautā iedrebējās mātes sirds. *Sakse A. Pasakas par ziediem. R. 1966, 11.*

Aizjāj nu pie raganas mitekļa; muļķītim sirds vien trīc, kaut tik izdotos. *Šmits P. VIII, 113.*

Caur to tad arī viņa izskats bija bargs un briesmīgs, tā ka zemniekiem, viņu jau ieraugot vien, bailes uznāca, un, kam bija jāiet viņa priekšā, tam sirds trīcēja vien. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 6.*

Kā tad trīcēja mazā sirds, ka tikai neuznāktu mežsargs. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 454.*

Māte metās uz kūti. Kā tad, govju tur nebija. Abas aizklīdušas kaut kur. Marijai notrīcēja sirds, iedomājoties, ka savā vaļā atstātie lopi var ielavīties muižas rudzu laukā. *Sēlis R. Vinardu tirāns. R. 1973, 9.*

Frīdim sirds ietrīcas laimē, gavilēt vien gribas. *Skujiņš Z. Varavīksne. R. 1955, 5.*

Tumšās rudens naktīs tā gājusi uz muižu rijām ar drebošu sirdi caur mežiem, tēvureizi skaitīdama un krustu mezdama gar baismīgām spoku vietām un kapu kalniem. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 355.*

Un drebošu sirdi, nejūtīgām kājām es lēcu pa skolas arumiem un tad pa mūsu pašu ganībām kā zaķis, lai tiktu mājā, pirms mana ilgā prombūšana ievērota. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 181.*

Jūra torīt bija diezgan aša [tā šeit saka par nemierīgu jūru], tomēr zvejnieki brauca. Sadzēros aeronu un ar drebošu sirdi, pūlēdamās to neizrādīt, kāpu laivā. *Avotiņa D., Peters J. Baltijas toverī sālīti... R. 1973, 142.*

Rūmniece drebošu sirdi — par darbu, skatuvi un teātri.. — aizvēra aiz sevis durvis. *Pamše K. — Kāpums mūža garumā. R. 1971, 145.*

«Nāc, nāc ārā! Parādies! Kādēļ man jāgaida visīsākā nakts?» puisis čukst un ar trīcošu sirdi gaida atbildi. Atbildes nav. *Kaldupe S. Ziemeļzemes pasakas. R. 1976, 72.*

Pa šo laipu es gāju ar sirds drebēšanu. Tur apakšā bij dziļš ūdens. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 318.*

— .. Es tā braucu ar sirds drebēšanu, bet, ja nu parāda dēliņa kapu ar krustiņu, tad labāk, ka nezinātu. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 472.*

SIRDS (*retāk* DVĒSELES) DZIĻUMOS; *novec.* SIRDS DIBENĀ. *Slēptākajās jūtās, domās, cilvēka dziļākajā būtībā.*

Mare negribēja sev atzīties, bet tā nu bija, ka sirds dziļumos viņai virda ļauns prieka strauts par Emmas ķibeli. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 138.*

Tomēr pats pret savu gribu viņš turpināja:

— Tātad jūs esat ar mieru?

Un sirds dziļumos vēlējās, kaut šie pretotos. *Lāms V. Tava valstība. R. 1978, 153.*

.. Felsbergs apjauta, ka sirds dziļumos tic vilkaču pasakai, tic tikpat nopietni, kā tai ticēja sieva, meita un zemnieki. *Mauliņš J. Pēdas. R. 1980, 158.*

Pēcāk mostas sirds dziļumos nevaldāmas ilgas pēc nekad neredzētā un nedzirdētā. *Jaunsudrabiņš J. Vēja ziedi. R. 1959, 128.*

Var jau būt, ka Gundega sirds dziļumos sapņoja par likumīgi nokārtotu kopdzīvi ar Robertu Kļavu. *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 129.*

Sirds dziļumos viņa gan tā kā šaubījās, vai Alfrēds ir vainīgs.. *Kaijaks V. Soļi. R. 1977, 87.*

Viņš jutās apvainots sirds dziļumos: miesīgs brālis labāk uzticējās svešniekam nekā savējam! *Lācis V. KR, III. R. 1971, 145.*

Laikam jau katrs savos sirds dziļumos ir Kolumbs un vēlas kaut ko atklāt. *Mauriņš A. Saistošā dendroloģija. R. 1973, 25.*

Turklāt dzeja nav auksta un vienaldzīga kā zināba; viņa mūs ved varoņa dvēseles dziļumos.. *Latviešu literatūras kritika, I. R. 1956, 187.*

Sirds dibenā Putras Dauķis priecājās par gluži jaunām izredzēm, kurām bija atvērties līdz ar jaunā ekonoma un viņa jautro radinieču ierašanos. *Ieviņš K. Putras Dauķis, I. R. 1988, 287.*

Viņa sirds vēlējums bija iestāties karadienestā, bet tēvs nedeva savas atļaujas. Tomēr sirds dibenā viņš loloja cerības, ka ar labu uzvedību un cītību varēs locīt tēva prātu. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 14.*

Viņa apslēpa savas bēdas sirds dibenā un saimniekoja pa māju, ka prieks bij redzēt. *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 298.*

SIRDS IR PILNA (PILNA LĪDZ MALĀM); PILNA SIRDS; *reti* DŪŠA IR PILNA; PILNA DŪŠA. *Saka, ja cilvēks ir ļoti sarūgtināts, uzbudināts, ja nomāc bēdas, citiem neizpausti pārdzīvojumi.*

«Es nezinu. Man sirds tik pilna... vai jāraud...» *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 171.*

— .. Sirds, saproti, tik pilna, ka negribas vairs pasauli redzēt. *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 173.*

Vectēvam sirds bija pilna, bet pārmest un rāties skroderim ar vis nekā nesamanīja. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 123—124.*

Kungs nezina, ka viņš nevainīgs, — kā lai viņš to pierāda? Kā lai to izstāsta? Sirds viņam bija gan pilna, viņš nevarēja to izteikt. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 122.*

Kas tad viņa otram par mierinātāju, kad pašai sirds tik pilna.. Labās dienās, tad katram bij tik daudz ko teikt, bet nelaime kā nasta mugurā — nes viens pats un, ja nevari, liecies zemē un izstiepies. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 261.*

Kad cilvēkam sirds pilna, tad paliek daudz vieglāk, ja dabū kādam to atklāt... *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 440.*

— Man ir sirds pilna, — vecais Atauga atbildēja. — Ja neizrunāšos ar kārtīgu cilvēku tā no sirds, es varu nosmakt, dabūt trieku. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 413.*

Jānim sirds pilna, ka parunāt nevar. Viņš aiziet, lai asaras nepaspruktu. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 322.*

Es nevarēju tādos apstākļos izpaust savas rūpes un sāpes [par mātes pazušanu], lai cik sirds pilna. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 103.*

Kad beigsies šie ceļi, / Tik skumji, tik gari?... / Sirds pilna līdz malām. / Viss, viss pagalam... *Plūdonis V. Raksti, I. R. 1974, 171.*

Sadrūmusī seja un nelaipnais skatiens liecināja, ka sirds viņam līdz malām pilna. *Lācis V. KR, XVIII. R. 1977, 198.*

Ne Strautam vien, arī Alvīnei pilnā sirds prasīties prasījās nometam slogu, alka draudzības un saprašanas. *Sēlis R. Vinardu tirāns. R. 1973, 64.*

Teips jau papleta muti, lai, atvieglinot pilno sirdi, izteiktu mātei pārmetumus, te viņa skatiens atdūrās pret mātes vārgo, salīkušo augumu uz gultas malas, un viņš aprāvās. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 241.*

Savu pilno sirdi un iekšējo nemieru klibais Atis tad arī nekavējās izlaist savās šā rīta sarunās ar abiem puišiem. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 823.*

Šie vārdi, kuri nāca no pilnas aizskartas sirds, nepalika gan pat pie šās varizejīgi saniknotās drūzmas bez sava spēka.. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 415.*

Un tajā pašā laikā Valdis nojauta, ka Venda ar šiem vārdiem nekoķetē, kā to dažkārt dara atraidošās sievietes, bet runā no pilnas sirds. *Mauliņš J. Ragana. R. 1981, 22.*

«Nē, tā lieta tā nevar palikt,» Prātnieks izsaucās vēl ar jo pilnu sirdi. «Še atkal vajadzēs kaut kam krist!» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 368.*

Iraids. Cik nopietna un klusa mana draudzene šovakar! Sirds pilna?

Zīra. Līdz malām. Baidos, ka tūlīt ies pāri.. *Zīverts M. Kamerlu gals. 1989, 77.*

Es cietos, cietos veselu mēnesi, bet vienreiz arī man dūša ir pilna un, kad šis [uzraugs] trāpījās pa tvērienam, šāvu tā pa ausi, ka lohs nolaidās slīpi. *Lācis V. KR, IX. R. 1973, 153.*

Osienei todien jau tā pilna dūša un acis saraudātas sarkanas. No rīta bij atskrējusi platgalvja Lapsiene no Rīteriem un ilgi čukstējusi par Annu Ozoliņos.. Kas tādu negodu turētu savās mājās... *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1947, 318.*

— .. Mēs varētu apsēsties un parunāties... Dūša man pilna, briesmīgi pilna, kā lai jums to pasaka, — vārdus meklēdams, stostījās Lakstiņš. *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 22.*

SIRDS KĀPJ vai PA MUTI (*retāk* KAKLU) LAUKĀ (ĀRĀ). *1. Saka, ja ir lielas bēdas, kaut kā ļoti žēl, ja ir dusmas uz kādu.*

— .. Sirds man pa muti kāpa laukā, redzot, ka mans sūri, grūti savāktais krājumiņš izsīka un izputēja! *Purapuķe J. Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes. R. 1925, 233.*

— .. Kā man pat, kad Eidis mira, kurš jau sāka skolā iet, es saku, no sāpēm sirds vai pa muti kāpj laukā.. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 60.*

.. sirds viņam tīri kāpj pa muti laukā par tādu slinkumu... *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 171.*

Tie, kā parasts, ņēma šo uz zoba un tikmēr urdīja viņa vārīgo vietu, kamēr Hugam aiz dusmām sirds bija gatava kāpt pa muti laukā. *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 323.*

Ieradinies klusēt arī tad, ja sirds kāpj pa muti laukā! *Ķuzāne L. K 1984, 9. nr. 71.*

Daudz tajā vasarā man nācās norīt rūgtu brīžu, kad gandrīz vai sirds kāpa pa muti ārā, zinot, ka citi puikas aizskrien uz Svētupi peldēties vai arī uz noru saulgozī zemenes lasīt, bet man jāpaliek mājās un jāvaktē Pičuks.. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 41.*

«.. Pērn nodedzināja skauģi klēti, kura bij pilnāka un bagātāka nekā pat nevienas lielmaņu meitas pūrs.. Kuram tur nekāptu sirds pa kaklu laukā?» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 398—399.*

«Tā čūska... par viņu domājot, man galva deg un sirds vai pa kaklu kāpj laukā! Viņai cits mīļākais...» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 76.*

Taisni sirds kāpj pa kaklu laukā: Bites beidza sēt, kalnā Sīlis arī taisījās, viņiem [Ošiem] — kā auzas izkaisītas, tā stāvēja, vārnas nolasīja graudus, bet arājs kā sakārnis kvernēja saulītē, rokām vēderu apžņaudzis... Palīgu, palīgu vajadzēja. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 458.*

— .. Tu vari vēl jokoties — bet man sirds pa kaklu kāpj... Tas ir apvainojums — neģēlība un cūcība. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 250.*

.. [dārznieks] sit dūri uz galda un sāk raudāt: «Es esmu nepatiesi apmelots, .. vai tad viens cilvēks to var izturēt? Sirds kāpj no krūtīm laukā...» *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 371.*

— ..Tāds iekopts dārzs, — un to lai es nolaistu? Tur jau sirds no krūtīm kāpj laukā. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 270.*

Vilis notēmēja skaustā [alnim]. Grauds lēkāja viņa acu priekšā kā dulls, dvaša plēsa pušu krūtis, brilles aizmiglojās, sirds kāpa laukā pa muti, apakšlūpa raustījās, ausīs dzinkstēja. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 141.*

2. *reti. Saka, ja aiz lielas fiziskas piepūles, dusmām, satraukuma sirds darbojas pārāk strauji, spēcīgi. Sk. arī* SIRDS LEC NO KRŪTĪM LAUKĀ. **2.**

«.. neesmu dzimis peldētājs, jau pēc piecdesmit metriem man sāk trūkt elpas un sirds kāpj pa muti laukā.» *Kūlis Ē. Sapņotājs no piektā stāva. R. 1974, 78.*

.. bez steigas nokļūt darbā, nevis skriet tā, ka sirds kāpj pa muti ārā. *L 1975, 10. nr. 27.*

Viņa tikai skrēja, skrēja.. Ausīs kāds kala ar smagu veseri, un sirds šķita sakāpusi kaklā. *Lagzdiņš V. Teltis pie upes. R. 1958, 123—124.*

SIRDS KŪSĀ (IET PĀRI). *Saka, ja pārņem spēcīgas emocijas (parasti prieks).*

Lapsa grib lakstīgalu noķert un tādēļ saka: «Uja! Kur tu vareni dziedi, tīri sirds sāk kūsāt...» *Džūkstes pasakas. R. 1980, 21.*

Vakariņās galdā silti, mīksti rauši, sviests un kupināts piens. Gaiss pilns mīksto bērzu lapu smaržas. Visi jautri, valodīgi. Man sirds kūsā vien aiz prieka. Gulēt negribas iet, lai gan jau labi tumšs. *Birznieks-Upīts E. Pastariņa dienasgrāmata. R. 1958, 36.*

Pēc vairāku dienu ilgas nogrimšanas sevī Jānis piepeši atkal modās. Viņam uznāca tāda kāre dzīvot, ka rokas tirpa pēc darba un sirds kūsāja atkal mīlestībā pret Aiju. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 383.*

Sirds man kūsāja aiz apvainojuma un dusmām. *Upīts J. KR, IX. R. 1950, 207.*

Katram viņam bija kāds laipns vārds, viņa sirds gāja pāri aiz prieka un maiguma, acu kaktiņos paspīdēja asaras. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 272.*

Sirds iet pāri no sāpēm un pazemojuma. *Upīts A. Jauni avoti. R. 1948, 6.*

SIRDS KŪST. *Saka, ja pārņem liels emocionāls saviļņojums.*

Viņa apstājas, klausās vienreiz, klausās otrreiz — tīri sirds kūst, kas par skaņām! *Džūkstes pasakas. R. 1980, 85.*

Kas tagad lai var gulēt! Šur tur redz mucas jau sadedzinām, uz visām pusēm dzird dziedam un līgojam. Sirds kūst klausoties. *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 193.*

Viņas sirds jau kustin kūst patiesā mīlestībā pret šo savādo vīru.. *Janševskis J. Līgava, II. R. 1932, 129.*

Vecīšam arī sirds kā kusin kusa: viņš nu sauca saimnieku par «dēlu» un saimnieci par mīļo meitiņu. *Doku Atis. Austrenī. R. 1975, 139.*

Tā raudāja pilnā kaklā, ķērās tēvam un mātei ap kaklu, lūdzās, vaimanāja, tā ka ir tēvam beigu beigās sirds atkusa.. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 295.*

SIRDS KUT vien. *Saka, ja izjūt prieku, nelielu satraukumu, saviļņojumu.*

Tavu jauku laiciņu — sirds vai kut aiz prieka... *Blaumanis R. Izlase. R. 1968, 234.*

Kā likās, tad šoreiz Būrim bij paredzama droša virsroka, un Žeirenei sirds kutēt kutēja no prieka. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 49.*

— .. kombains ņurrā iekšā vārpas. Un cik veikli pārvērš tās graudos! Sirds kut aiz prieka. *Bendrupe M. Degošie raksti. R. 1963, 132.*

Ēst un dzert viņam negribējās nemaz, bet tikai sirds kutēja vien, ka tiktu ratam drīzāk mugurā. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 30.*

Jau viens pats teicējs nestāsta to pašu, bet, kad ņem otrs un trešais, un ceturtais, tad rodas tik daudz jaunumu, ka sirds vien kut un līdz pusnaktij nevar aizmigt. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 261.*

.. Jānim sirds vien kut, kad, ar Mārtiņu baznīcā braukdami, palaiž garām kādam saimnieku pusgraudniekam vai rentniekam.. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 264.*

A i z u p s. Eh, sirds man kut, ka tikai drīzāk varētu sākt strādāt. *Zālīte E. Spēka avots. R. 1951, 12.*

— .. kad tev būs nauda, nopērc man slidas! Gribu laisties pāri upēm un ezeriem. Tālu, tālu! Lai vējš svilpo un sirds aiz prieka kut. *Pelēcis A. Puisiska dvēsele. R. 1990, 101.*

Sētsvidū es vēl sevi pārbaudīju: cepure galvā, svārķeļi mugurā, biksēm visas pogas cieti, ķerbele uz rokas, .. priecīgs prāts, — ko tur vairāk? Sirds tikai mazliet kutēja, — kaut māte neieraudzītu, ka es tik agri aizjožu [ciemos]! *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 290.*

SIRDS LEC NO KRŪTĪM (*reti* PA KAKLU, PA MUTI) LAUKĀ (ĀRĀ); SIRDS PUKST (SITAS, DAUZĀS) KAKLĀ. *1. Saka, ja sirds aiz satraukuma, dusmām, bailēm darbojas pārāk strauji, spēcīgi.*

Jā, šīs bailes! šīs trakās neaprakstāmās bailes, no kurām visi jutekļi spēji pamirst un sirds grib lēkt no krūtīm laukā! *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 34.*

Bija jābrīnās, ka sirds neizlēca no krūtīm, tik strauji tā sita, kad automātu kārtas ārdīja rudenīgo rīta blāzmu. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 107.*

Kaut gan likās, sirds izlēks no krūtīm aiz uztraukuma, viņš atrada diezgan spēka būt apvaldītam. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 544.*

Aiz uztraukuma viņam sirds vai pa kaklu lēca laukā, bet, kad licējs bija nolicis, tad jāiet bija.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 276.*

Sirds man lēca līdz kaklam. Es nedrīkstēju ne stiprāk elpot, ne pakustēties, lai gultas čīkstēšana vai cisu čaukstēšana manis nenodotu. *Jaunsudrabiņš J. KR, IV. R. 1981, 146.*

— .. Kā ko vairāk pie sirds pieņemu, tā uztraucos. Sirds pa muti lec laukā. *Zigmonte D. Zilo rūķu gals. R. 1973, 29.*

Monika briesmīgi satraucās, sirds viņai sāka pukstēt kaut kur kaklā, bija bailes.. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 224.*

Zibina. Annele skaita, vai vēl tālu negaiss, bet viņai jūk; sirds, līdz kaklam pukstēdama, jauc. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 223.*

.. viņš nevarēja saklausīt, ka svešie aiziet. Vai maz aiziet? Mežgals klausījās, bet juta un dzirdēja tikai savu sirdi, kas tagad dauzījās pašā kaklā. *Zigmonte D. K 1981, 6. nr. 58.*

Annele iet. Sirds, liekas, dreb kaklā. Nu būs tā reize, kad skolotājs jautās. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 423.*

2. *Saka, ja aiz lielas fiziskas piepūles sirds darbojas pārāk strauji, spēcīgi. Sk. arī* SIRDS KĀPJ vai PA MUTI LAUKĀ. **2.**

Un muzikanti patlaban sāk spēlēt tik jauku un strauju polku, ka sirds lec no krūtīm laukā. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 183.*

Un tad es skrēju. Skrēju kā pārbiedēts briedis — lieliem lēcieniem. Sirds vai no krūtīm lēca ārā. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 39.*

Klūpu. Ceļos. Un tikai uz priekšu. Uz priekšu un ātrāk, ātrāk... Prāts saka: netrako! Sirds sitas kaklā.. Kur tik sasodīti tālu! *Plotnieks J. Ozolu vecis. R. 329.*

Viņa izrādījās varena dancotāja. Paulim sirds dauzās zobu galos, bet saimniece smiedama elso viņam sejā karstu elpu: «Un tas ir viss, ko tu vari?» *Skujiņš Z. Gulta ar zelta kāju. R. 1984, 99.*

SIRDS LŪST. *Saka, uzsverot sāpju dziļumu, neizturamu žēlumu.*

«Jā, bij jau, bij viņš [nomirējs] jums vecākiem acu prieks.. Tādu zaudēt, tur jau mātes sirdij vai lūzt vajaga.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 191.*

Sirdis vecākiem vai lūst, uzskatot savu bērnu tik nonīkušu, nevaldāms žēlums atkal izplūst jaunās asarās.. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 429.*

— .. Kas lasījis to, ko esmu uzrakstījis [R. Blaumanis], tam gan vajadzētu sajust, cik īsta un patiesa ir mana mīlestība bijusi pret tiem cilvēkiem, ko esmu attēlojis gan viņu laimes brīžos, gan tad, kad sirds lūst bēdās. *Kalniņš J. Savādnieki. R. 1979, 177.*

Sirds man aiz sāpēm / Vai pušu lūst. *Rainis J. KR, V. R. 1978, 145.*

Un tad man salūza sirds.. Es sapratu, ka Edi, manu brāļuku, nekad vairs neredzēšu. *Puriņš A. Nevaicājiet man neko. R. 1977, 198.*

SIRDS NAV KRŪTĪS kādam; BŪT BEZ SIRDS. *Saka, ja kāds nejūt otram līdzi, ir cietsirdīgs, nežēlīgs.*

— Vella bābas! Jums nav sirds krūtīs! Kartupeļi salst kopā, bet viņas te dumpojas! — muižkungs izmisis skraidīja pa uzarto tīrumu. *Sakse A. Darba cilts. R. 1948, 235.*

«Jūs, saimniek, runājat, it kā jums nemaz sirds nebūtu krūtīs, pats zināt, ka kalpa cilvēkam no pagasta runasvīriem maz labuma,» ieminējās Jānis. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 46.*

Sētnieki jau puikas nekad nesaprot. Sētniekiem ir tikai logi un pagalmi, bet sirds krūtīs viņiem nav. *Saulītis B. Āķis lūpā. R. 1958, 7.*

M a r t a. Sen esmu visu izdomājusi. Kamēr tu ar draugiem dzēri, es naktīs tevi gaidīju un domāju. Visu izdomāju.

R o b e r t s. Marta! Tev sirds nav krūtīs! *Gulbis H. Sarunas ar skopām remarkām. R. 1974, 81.*

Jā, nekrietni tā bija pret viņu izturējusies, ar to pierādīdama, ka viņai nav sirds. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 864.*

— Tev nemaz nav sirds... Tu visu apgriez tā, kā pašam izdevīgāk un ērtāk. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 123.*

— Es gribētu tevi redzēt vienmēr, katru dienu, katru vakaru, — viņš klusi teica. — Saproti taču, vai tev nemaz nav sirds? *Saulītis B. Līdz pēdējai taisnei. R. 1963, 224.*

— Es par tevi biju citās domās... es nedomāju, ka tu vari būt tāda... tik vienaldzīga... bez sirds! *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 135.*

Vai šis cilvēks — pļāpīgs, omulīgs — būtu gluži bez sirds un atteiktu? *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 101.*

Nebijis jau slikts cilvēks šis saimnieks, tikai briesmīgi ātrs un, kad iedzēries saskaities, tad palicis gluži bez sirds. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 379.*

SIRDS PAMIRST (STĀJAS, NOTIRPST). *Saka, ja kaut kas pēkšņi rada ļoti spēcīgu pārdzīvojumu.*

Viņas sirds tīri pamira aiz izmisuma, ka nebūs iespējams izdarīt neatliekamo un svētīgo darbu.. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 71.*

Aiz dusmām man sirds vai pamira. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 28.*

Garais vīrs stāv jau pie mātes un stāsta: mazā meitene bijusi nerātna, nerātna.. Annele dzird to, un sirds viņai pamirst. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 102.*

Bet Cibelis kliedz: — Bikses nost!..

Valtam uz kūtiņas sliekšņa vai sirds pamirst. Kas tik nu būs?! *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 89.*

Bet, kad Brīviņš tā patumši ieminējās, ka salā būtu noderīgi uzcelt mazmājiņu un izdot rentniekam, viņai ausis sāka tvīkt un sirds gluži vai pamira. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 209.*

Sausene bija tikko no darba pārnākusi un atkal domās kavējās pie sava dēla laimes. Edmundu ieraugot, viņai sirds kā pamira. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 174.*

Tās bija tik skaistas lappuses, ka elpa aizrāvās klausoties un sirds krūtīs pamira. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 233.*

.. bēris tūliņ apstājās, it kā to tikai gaidījis. Osim tāpat sirds gandrīz apstājās ļaunā paredzējumā. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 347.*

Gane pēkšņi uzlec kājās. / Sirds aiz bailēm krūtīs stājas. *Plūdonis V. Raksti, I. R. 1974, 495.*

.. viņa pasmaida tik mīļi, ka Lipstam apstājas sirds. *Skujiņš Z. Kolumba mazdēli. R. 1961, 115.*

Osienei sirds notirpa. Nelabu jausmu viņa jau visu laiku dzinusi nost, kā uzmācīgu mušu pirms lietus, tagad tā iedzēla smeldzoši, dziļi.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 388.*

Aiz lielas laimes un prieka Sveķītim sirds gluži notirpa .. nu bija visiem spēkiem jāsavalda trakais prieks.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 84.*

Bet tad piepeši Mare ierauga mežmalā kaut ko kustamies. Viņai notirpst sirds un sārtums iecērtas vaigos. Vai tiešām skolotājs Aglūts būtu pienācis tik tuvu Dievlodziņiem? *Leimane I. Vilkaču mantiniece. R. 1943, 24.*

Milija tikai iztālīm nolūkojās viņā tvīkstošiem skatieniem.. Sirds tirpa, kad aiz durvīm dzirdēja viņa piešus tinkšam. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 320.*

SIRDS PLĪST (*reti* SPRĀGST, TRŪKST) vai PUŠU. *Saka, ja izjūtas, pārdzīvojumi (parasti negatīvi) ir ļoti spēcīgi.*

M a r i j a. [..] Un šī mana sirds man draud pušu plīst, kad man jādzird, ka jūs šiem krietniem cilvēkiem citu neko nespējat pārmest kā nabadzību. *Ādolfs Alunāns. Lugas. R. 1968, 182.*

Viņai sirds aiz žēlabām vai pušu plīsa. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 337.*

Sirds tādēļ aiz sāpēm man vai pušu plīst, / Kad atceros, ka asins līst / Ne labākas, cēlākas nākotnes dēļ — / Tās labā nebūtu upuru žēl! *Kalniņš J. (Mākonis). Mana pārgalvīgā dzīves dziesma. R. 1973, 251.*

Pēc bērēm Anlīze vēl ilgi bēdājās..

— Ka tikai es, dēls, drīz neguļos tēvam blakus. Ko tad tu viens iesāksi?..

— Neraudi tikai! Pietaupi acis!

— Pietaupīt jau vajadzētu, bet, ko lai dara, — sirds pušu plīst [aiz bēdām par vīra nāvi]. *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 27.*

Tā [skaudība] auga milzīgā ātrumā, un drīz Breksim likās, ka sirds plīsīs pušu, tik lielas dusmas viņam bija uz Kalnariju miežiem. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 74.*

Asaras straumēm tecēja pār seju, koda sasvīdušos vaigos, sāļas un lipīgas sūcās mutē. Sirds plīsa no skumjām un nelaimes... *Upīts A. KR, II. R. 1948, 541.*

.. Ķencis, kuram bij allaž grūtas paģiras, vaidēja pa ratiem tik gauži, ka sirds plīsa klausoties.. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 300.*

Viņam sirds vai plīst aiz žēlabām un dusmām un krūtis nevienādi cilājas. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 15.*

Arī grāmatvedis zemu klanījās un laipni man smaidīja, kaut gan viņam sirds aiz skaudības vai plīsa. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 136.*

Jānis. Tā nelaime nu vēl nebūtu tik varen liela, bet vai man lai sirds nesprāgst pušu, kad es dienu no dienas skaidrāki redzu, ka viņa mani nemīl, bet citu. *Alunāns A. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 20.*

Mikus tēvs. Tā, bērni, un nu klausieties par pazudušo dēlu! *(Satver uz galda gulošo grāmatu.)*

Māte (dikti šņukstēdama). Nelasi! Man sirds trūkst pušu... *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 73.*

Un, kad viņa tā runā, man krūtis aiz žēluma vai pušu plīst. *Kalndruva M. Cilvēka sirds. R. 1961, 141.*

Toreiz sirds vai plīsa no skaļas līksmības sajūtas.. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 90.*

Sirds viņam aiz prieka grib vai pušu sprāgt, viņš grib saukt, kliegt: «Krusttēv!» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 77.*

Lakstīgala dzied savu rīta dziesmu, tā ka sirds viņai grib vai pārtrūkt aiz lielas līksmības.. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 257.*

SIRDS SĀP. *Saka, ja kaut kā ir ļoti žēl, ja nomāc rūpes par kaut ko.*

— .. Man vēl tagad sāp sirds, un kur tie gadi. Vienu dēlēnu paņēma Gaujas krāces, otram mežā baļķis uzkrita. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 20.*

— .. Nevajag smieties. Tu nesaproti, kā man sāp sirds. Man vienkārši žēl Martas... *Ceplis A. Daiļdarbu izlase, I. R. 1957, 252.*

Jautri viņa pošas un meklē savas mantas. Es visu redzu un nezinu, kāpēc sāp sirds. Nespēju mierīgi vērot šo aiziešanu. *Kurcijs A. Cūkgans. R. 1956, 380—381.*

.. bēdas par nozagto ratu viņam bija lielas.. Kā tur nebūs sirdij sāpēt? *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 232.*

Vēl gultā guļot, viņam sirds sāpēja, ka izkaltušos linus nevarēja šodien izberzt. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 101.*

Ak, kā šie zaimi viņam grieza sirdi. Tos sitienus viņš nemaz nejuta... Sirds vairāk sāpēja nekā mugura. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 79.*

Sproģim gan sirds sāpēja, ka viņam gribēja uzvelt vainu, kaut gan viņš bija vēl nelaimīgāks nekā citi. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 86.*

Jaunākam brāļam gauži sirds sāpēja par tādu bezdievību... *Šmits P. II, 98.*

Un es domāju: cik skaisti varētu iekārtot dzīvi, ja ikvienam tā sāpētu sirds par kopīgo lietu kā Mikaļu Modestam. *Laganovskis J. Ciemos pie Izidora. R. 1970, 61.*

Rūpniekiem jāpilda izciršanas plāns — tā visa viņu rūpe. Par to, vai būs ko cirst pēc gadiem, — par to viņiem sirds nesāp. *Vanags J. Meža dziesma. R. 1976, 70.*

SIRDS SAŽŅAUDZAS. *Saka, ja kaut kas pēkšņi rada nepatīkamas izjūtas, dziļi sāpina, nomāc.* *Sal.* SAŽŅAUGT SIRDI.

Sirds viņai aiz sāpēm un bailēm sažņaudzās: «Ja viņš nelabojas, ja viņš paliek arvien tāds, — ko tad?» *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 94.*

Nebūs ne kāzu, ne lepnu viesu kā Liesmai. Visu to pārdomājot, Natei sažņaudzās sirds, bet asaras viņa noturēja aiz plakstiem. *Dziļums A. Saplēstā krūze. R. 1942, 166.*

Sirds sažņaudzās, iedomājoties Andru, Gunāru un Ģirtu, kuriem nu nāksies augt bez tēva. *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 54.*

Vienu vienīgu reizi Andrs te atnāca, nedēļu pēc kāzām. Pasēdēja tāds kā domīgs, kā apdullis un aizgāja atkal, neko nepastāstījis, tiklab kā vārdu neparunājis. Osienei sirds sažņaudzās, atminoties, cik savāds viņš toreiz izskatījās. Labāk nedomāt, tā kā tā palīdzēt neviens tur neko nevarēja, labāk paturēt cerību, ka iedzīvosies, apradīs, kaut kā iztiks... *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 383.*

Tādā postā cilvēkus nogremdēja seši bezdarba mēneši... Annai sirds sažņaudzās. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 182.*

Gribētos jau kādreiz pieredzēt vieglākas dienas, kaut reizi mūžā. Kā atceros tos posta laikus, tos karus, to akaci, kurā grimām, tad sirds sažņaudzas. *Stankevičs A. Šuvējiņa. R. 1976, 117.*

Viņš saprot uzreiz, ka tēvs nav pārnācis ar labām ziņām, un sirds viņam sažņaudzas. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 870.*

Pirmo reizi Ilzei sāpīgā apvainojumā sažņaudzās sirds. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 176.*

Jānim sirds sažņaudzas skaudībā, kad Ješku novieto kā trešo [labāko] pirmajā solā. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 220.*

Sirds sažņaudzās, raugoties nīkuļojošos tīrumos. *Talcis A. Jaunības dienu pēdās. R. 1979, 101.*

SIRDS VĀRĀS *sar.* *Saka, ja kādu pārņem lielas dusmas, sašutums.* *Sk. arī* IEKŠAS VĀRĀS.

Un arī Kārlis, kuram par še izsacīto — it sevišķi, kas attiecas uz jaunlatviešiem, — sirds vārījās vien, lūpas kodīdams, apspieda savu protestu. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 507.*

Un Jura krustus viņš grāvī svież; / Sirds vārās tam tumšdomu drausmās.. *Plūdonis V. Raksti, I. R. 1974, 93.*

Sirds dusmās vārījās, bet darīt neko nevarēja.. *Grigulis A. Dzejoļi. Stāsti. Lugas. R. 1956, 391.*

SPIEST (nospiest) SIRDI kādam (kāda SIRDI) *3. pers.* *Saka, ja ļoti nomāc, dara grūtsirdīgu, drūmu.*

.. nomanījis, ka šam kas sirdi spież, viņš apvaicājies, kas šam par bēdām esot. *Šmits P. XIV, 182.*

Jānis ar Maju staigāja un strādāja noskumuši: parāds viņiem spieda sirdis. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 451.*

«Kas tev kait?» sieva prasa. Bet Kārlis nestāsta, kas viņa sirdi spiež. *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 175.*

Aigars ļāva Līvijai izrunāt visu, kas spieda sirdi. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 384.*

Cik grūti, grūti! kā man sirdi spiež! / Tā liekas, ka vai asins stāsies ritēt. *Rainis J. KR, III. R. 1978, 537.*

«Teātra izrādes, izrīkojumi, jautājumu vakari... Un es tur nevaru būt!... Tas man tik ļoti nospiež sirdi...» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 554.*

«Atsēsties, dēls, un uztici savam tēvam, kas nospiež tavu sirdi,» vecais Treimanis rāmi atbildēja. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 230.*

«.. no brigadiera drūmās sejas tūlīt redzēja, ka tam sirdi nospiež nepatikšanas.» *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 157.*

Un ilgi viņš prāto, kāpēc virs zemes tāda netaisnība. Domas tik grūtas un nospiež sirdi. *Kurcijs A. Cūkgans. R. 1956, 350.*

VIENA SIRDS UN VIENA DVĒSELE. *Saka par uzskatu ziņā pilnīgi vienotiem, ļoti draudzīgiem cilvēkiem.*

Viņa lielmāte bij tāda pate kā viņš, un taisni varēja sacīt, ka tie bija viena sirds un viena dvēsele. *Leitāns A. Autobiogrāfija. Grāfa lielmāte Genoveva. R. 1980, 52.*

Līdiņš. Ko tad nu dzird? Tagad jau visas valodas grozās ap pagasta vecākā celšanām. Senāk bijām viss pagasts, tā sakot, viena sirds un viena dvēsele. Bet kādēļ tagad šķeļamies? *Aluņāns A. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 232.*

Jaunības dienās tās bijušas viena sirds un viena dvēsele, bet pēc apprecēšanās sagājušās retāki. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 257.*

— .. Viņa man noteikti būtu teikusi, ja kas atgadījies, mēs ar Irēnu esam viena sirds un viena dvēsele... *Zigmonte D. Bērni un koki aug pret sauli. R. 1959, 264.*

SIŠENIS

KĀ SISEŅI. *Sk.* SISEŅU BARS.

SIST

BŪT SISTAM uz ko *sar. Saka, ja pēc kā ļoti kāro, tiecas, ja ir liela interese par kaut ko.*

Uz mantu viņš nav sists, uz slavu gan. *Kolbergs A. Fotogrāfija ar sievieti un mežakuili. R. 1983, 99.*

Bet viņš jau bija tikai zvejniekciema puika, un vispār meitenes — tās jau mēdz būt sistas uz augstām skolām, tās sapņo par skatuvi un visādām tādām lietām.. *Zigmonte D. Dižpurva dzērves. R. 1982, 152.*

NE SITAMS *sar. Neparko, nekādā gadījumā.*

.. Paulīne pasludināja, ka tādā zārkā, kādus .. kantorī taisot, šī ne sitama negulšoties. *Belševica V. LM 1977, 41. nr. 4.*

.. bet arī peldēt vajag mācīties pamazām, citādi, vienreiz ūdens pār mēru sarijies, vairs nelīdīsi upē ne sitams. *Zigmonte D. Fragments. R. 1971, 192.*

Man jau skolā pati lielākā mocība bija, kad vajadzēja skaitīt [dzejoļus].. Neturējās prātā ne sitami. *Belševica V. Nelaime mājās. R. 1979, 58.*

SIST UN MĒRCĒT *sar. Pamatīgi, nežēlīgi pārmācīt.*

Tiklīdz mēs kādam piederamies, tas tūlīt sāk bļaut teļa rīklē, ka mūs vajagot sist un mērcēt. *Skailis A. Aušīgais Pegazs. R. 1974, 127.*

M a i z ī t e. Vai tos skolotājus nevajadzētu sist un mērcēt! Par ko tev ielika to pēceksāmenu? *Gulbis H. Sarunas ar skopām remarkām. R. 1974, 143.*

SITIENS

KĀ SITIENS [AR ĀMURU, AR CIRVJA PIETU] PA PIERI. *Saka par ko ļoti pārsteidzošu, negaidītu, par ko tādu, kas liek atjēgties, aptvert notiekošo.*

Vecais vīrs stāvēja, kā sitienu pa pieri saņēmis. Labu brīdi viņš nevarēja izrunāt neviena vārda. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 358.*

«Mums jāsagatavojas uz vārīgu operāciju..»

Šie vārdi viņu notrieca tikpat kā āmura sitiens pa pieri. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 143.*

.. kad viņš ko teica par cilvēkiem, .. tad arī tas bija kā sitiens ar cirvja pieti. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 271.*

— .. pie manis pa nakti palikt nevari..

Tas man bija kā sitiens ar cirvja pieti, un es piecēlos. *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 33.*

SITIENS ZEM JOSTAS VIETAS. *Neatļauts paņēmiens, kaut kas satriecošs, negaidīts.*

Atraidījums būtu tas pats, kas sitiens zem jostas vietas. *Ezera R. Cilvēkam vajag suni. R. 1975, 225.*

Draugs vai nedraugs, — cirtiens taisni pa pieri, atbildes sitiens zem jostas vietas, bet pēc sapulces sēž pagrabiņā pie viena galdiņa.. *Zariņš M. LM 1985, 27. nr. 6.*

SIVĒNS

KĀ SIVĒNS. *1. Saka par netīru, nevīžīgu cilvēku (parasti bērnu).*

«Kāda tev mute, kāds tev deguns!?.. Tāds bērns ir tikpat kā sivēns...» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 422.*

Māte stāv klāt, kamēr viņš mazgā muti, un neatlaižas, kamēr arī tik nepatīkamais kakla un ausu izmazgāšanas darbs kaut kā paveikts. Norušķējies kā sivēns. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 29.*

Nopinkšķējies, nosmulējies, kājas notašķītas kā sivēnam. *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 108.*

2. *Saka par lielu zivi.*

Līdz saules rietam viņiem laivas dibenā gulēja vairākas prāvas zivis, to starpā divi līņi, par kuriem Ieva nevarēja vien nopriecāties. «Kā sivēni!» viņa atkārtoti teica un šad tad tos papliķēja. *Jaunsudrabiņš J. KR, IX. R. 1983, 218.*

Pie mums, Rīgas jūrmalā, bija veči, kas no Lielupes vilka laukā tādus plaužus kā sivēnus. *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 107.*

PIRKT SIVĒNU MAISĀ. *Sk.* PIRKT CŪKU MAISĀ.

SKABARGA

IEDURAS (duras) KĀ SKABARGA (SIRDĪ). *Saka, ja kas pēkšņi rada sāpīgu, nepatīkamu pārdzīvojumu.*

Bet viņam nevajadzēja teikt: «Muļķe... mēs mājā esam vieni...» Viņam nevajadzēja teikt «muļķe»... Šis īsais vārds kā skabarga iedūrās sirdī un sūrst. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 63.*

.. palika atmiņas par Ilgu, palika neparastā smeldze kā no skabargas sirdī.. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 438.*

Kad Tija pieminēja Grišku Salmiņu, Ziemelim it kā asa skabarga iedūrās krūtīs. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 208.*

— Aņuta raksta ne vien par mani, bet arī par jūrnieka cilts atvasi Ģirtu Sakaru, kurš.. diemžēl ir kļuvis par manu pacientu.

Brāļa vārds iedūrās kā skabarga. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 338.*

— Domājuši labāk, kā izdzīt viņiem tos vecos māņus un elkkalpību, kā izskaust tās bezkaunīgās dziesmas, kas kā skabarga duras ausīs. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 164.*

KĀ SKABARGA ACĪ (acīs). *Saka par ko nepatīkamu, traucējošu vai tādu, ko nevar ieredzēt. Sal.* KĀ DADZIS ACĪ.

Tomēr Ķupuciema kādreizējā zvejniekpuikas tagadējās dzīves plašais vēriens.. un prasme strādāt Jēkabsonam dūrās ne vien kā skabarga acī, bet kā dzelksnis sirdī. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 291.*

Ar saviem tumšajiem matiem un acīm un jaunības pilnīgumu, un sārtumu sejā viņa [Ieva] Kristini Amaliju kā ēnot apēnoja. No iesākuma Krauklītenei gan tāds Ievas pārākums izskatā dūrās kā skabarga acīs, bet viņa ar laiku sāka par to domāt rāmāk. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 366.*

Visa šī apcietināšana esot zemiska izrēķināšanās, un to sarīkojuši tie, kam Rullis bijis kā skabarga acīs. *Sēlis R. Silaines muiža. R. 1958, 222.*

Viegls un šaubīgs prātiņā, miesā mīksts un slinks, turklāt arī neklausīgs un lielmutīgs, tāds kalējienes dēls ar laiku visiem bij palicis

par skabargu acī, un ļaudis mātei teica vainu.. *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 50.*

— .. Laukā izdzīt, to viņi tiešām nevar. Bet es viņiem esmu slimāks [ļaunāks] par skabargu acī. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 372.*

SKAIDA

KĀ SKAIDA. *1. Saka par ļoti vāju, kalsnu sievieti.*

Pati kā skaida tā Osiene, lāga brunču nav mugurā, viens bērns vēl degunu neprata nošņaukt, kad otrs jau gaidās. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 106.*

Kaut gan pati bija plakana, kalsena kā skaida, balss spiedza jo skaļi. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 75.*

2. Saka, ja kas šķiet ļoti viegls.

Ēveli cilā kā skaidu. *Luginska R. Menuets un cūkpupas. R. 1979, 82.*

— Kas tev par spēku — baļķus tu cilā kā skaidiņas, vai tu, tāds milzenis starp zvēriem, nevarētu būt viņu karalis? *Sakse A. KR, V. R. 1963, 314.*

MĒTĀT (SVAIDĪT) KĀ SKAIDU *3. pers. Mētāt ļoti stipri, tā, ka zūd līdzsvars, stabilitāte.*

Tad ūdeņi svaida un mētā kuģi kā skaidu, gribēdami to ieraut dziļajos atvaros. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 219.*

Vējš mētā mūsu laivas kā skaidiņas virs melnpelēkiem viļņiem. *Anerauds J. Cilvēki, gadi, ūdeņi. R. 1981, 17.*

2. Saka, ja kāda dzīvē ir daudz neparedzēta, negribēta, ko grūti pārvarēt.

«.. Nesabojāsim sev šo reto atkalredzēšanās brīdi. Kas lai saka, ka vēlreiz tā visi būsim kopā. Dzīve tagad svaida cilvēkus kā skaidas. Neviens par savu rītdienu nevar būt drošs..» *Upīts A. KR, III. R. 1948, 139.*

Mazs cilvēciņš iet šodien dzīvē, tēt. / Viņš nezin rūpju, nepazīst vēl naida. / Tev vajag viņā spēku iepotēt, / Lai dzīve viņu nemētā kā skaidu. *Ziedonis I. Zemes un sapņu smilts. R. 1961, 70.*

Zem gudro vārdu pelniem / Man šaubas plēn. / Ja vainīgs gēns, / Ko darīt man, / Pie septiņiem velniem? / Ļauties, lai straume svaida / Kā skaidu. *Gāliņš H. Starpbrīdis. R. 1974, 154.*

SKALGANS

KĀ SKALGANS. *Sk.* KĀ SKALS.

SKALS

KĀ SKALS (SKANGALS, SKALGANS). *1. Saka par ļoti tievu, vāju cilvēku, retāk par tievām kājām, rokām.*

Pastiepies zēns bija diezgan garš, bet šis garums nāca uz resnuma rēķina, tamdēļ Jēkapēls bija tievs kā skals. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 394.*

Sveicienu atņēma tikai krodzinieks, kas pretēji sava amata tradīcijai bija tievs kā skals. *Lācis V. KR, IX. R. 1973, 366.*

Pats sauss, izkaltis kā skals, tādu kā izplūkātu bārdu. *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 128.*

Tagad žēl uz jums vai skatīties, izdilis kā skals. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 160.*

Noplīsis, izdēdējis, rokas un kājas izkaltušas kā skali. *Šmits P. XIV, 439.*

.. viņa ir jau gandrīz putna ģīmī. Kājas kā skali. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 80.*

Rokas [meitenēm] kā skaliņi, kājas kā sprunguļi. *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 90.*

Un, kad pēc sešām nedēļām piecēlies, tad vairs nav bijis cilvēks — dzeltens un pelēks, rokas kā skangali, ribas kā redeles un delamais klāt, piecus gadus novārguļojis un tad beigts gan kā muša. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 246.*

— .. Paskaties, pēc kā tu pats izskaties, — vājš kā skangals. *Ērgle Z. Operācija «Kanna». R. 1971, 54.*

.. bija zili brīnumi, kur viss [ēdiens] nozuda un palika, neatstājot ne pēdas, ne sekas, jo Vilis tikpat bija un palika vājš kā skangals.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 104.*

— .. Jūs jau visas par varītēm gribat būt tievas kā skalgani. *Zigmonte D. Zilo rūķu gals. R. 1973, 24.*

2. *Saka, ja kas viegli lūst, retāk ja ko viegli var pārlauzt.*

Lausks.. pat mežā kokus spēra pušu, un tie vētrā lūza kā skali. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 177.*

— Liec uz ceļgala — un pušu! Apse lūst kā skals. *Indrāne I. Aisma. R. 1980, 38.*

Art.. tīrās mokas: rikšiem vien vīkšas skriet, nedod Dievs, ja laukā patrāpījās kāds akmens, lemesnīca pušu kā skangals. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 166.*

Viņš ar un pļauj ar īstu zvēra spēku, tikai izkapts kāts viņa rokās drīz salūst kā skangals. *Zigmonte D. Laintu lāsts. R. 1984, 266.*

Kā skangali lūst koki, bangas pie kraujām izrauj celmus ar visām saknēm un čupu čupām grūž sadangātajā liedagā. *Viese S. Raganiezis. R. 1976, 15—16.*

.. plostnieki atlaidās smiltī uz elkoņiem un stāstīja visādus piedzīvojumus. Kā plosti tikuši uz salām uznesti, kā ietriekti krastā un salauzti kā skali, kā uzskrējuši uz tiltu stabiem.. *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. R. 1982, 283.*

Dēls grāba lielu resnu bērzu un pārlauza vidū pušu kā skangali. *Šmits P. VIII, 421.*

Cik milzīgam vajadzēja būt spēkam, lai tā vienkārši paķertu šos kokus aiz galotnēm un izrautu kā burkānus ar visām saknēm vai

sagāztu kā zaļbarību veldrē, strēmelēm vien, vai pārlauztu kā skangalu vidū pušu. *Brīdaka L. LM 1970, 36. nr. 6.*

3. Ļoti sauss.

2. kareivis. Koka māja, sausa kā skals. *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 346.*

MEKLĒT AR SKALU. *Sk.* MEKLĒT AR UGUNI.

NESAMEKLĒT AR SKALU. *Sk.* NESAMEKLĒT AR UGUNI.

SKANGALS

KĀ SKANGALS. *Sk.* KĀ SKALS.

SKATUVE

KĀ UZ SKATUVES. *Līdz pēdējam sīkumam pakļauts citu acīm, pārlieku skaidri redzams.*

Divi zaldāti sačukstas, viņiem šķiet, ka neviens tos nedzird, bet — ak vai! Visi apklusuši, un viņi kā uz skatuves... *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 132.*

.. gaismas virziens no divām pretējām pusēm iemītniekos rada neomulības sajūtu, rada sajūtu «kā uz skatuves». *Šusts V. M 1971, 1. nr. 22.*

Šobrīd Krievijā kā uz skatuves ir redzama gan šī, gan cita pagājušo laiku notikumu aina. *Niedre J. Katrs ar savu laimi dzimst. R. 1968, 305.*

NOIET (NOZUST) NO SKATUVES. *Zaudēt popularitāti, sabiedrisko nozīmību, pārtraukt darboties, beigt pastāvēt.*

Arī Fricis Veinberģis bija spiests noiet no skatuves uz ilgiem gadiem. Caur to velna trumpošanu! Bija pagrūdis uz dūzi visu savu kapitālu un arī viņam uzticēto bāriņu naudu. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 770.*

Skolotājs Biezais, lai gan nogājis no skatuves, tomēr miris vēl nav, un piekritēju viņam nav mazums. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 389.*

«Latvietis ar vācieti Baltijā nemūžam nesatiks!» viņš sacīja. «..Vienam no mums jānozūd no skatuves...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 606.*

Pēc profesijas smagais ormanis, viņš kā ložmetējnieks bija izkarojis cauri pirmo pasaules karu, bet, kā sāka cīnīties baltie latvieši pret sarkanajiem, veikli nozudis no skatuves. *Kolbergs A. Cilvēks, kas skrēja pāri ielai. R. 1978, 54.*

UZNĀKT (PARĀDĪTIES) UZ SKATUVES. *Sākt aktīvi darboties, iegūt nozīmīgu stāvokli.*

Tas ir varoņu laiks, kas te sāk savu gaitu. Nāk uz Krievijas sadzīves skatuves jauna cilts, tā cilts, kas, Raiņa paša vārdiem runājot, «izaugs, pratīs, jutīs, izvedīs, līdz ļauns un sāpes ļaužu dvēslēs dzīs». *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 252.*

«Es paredzu, ka latvieši nākotnē ņems saimnieciskā ziņā pārsvaru [pār vāciešiem].. Latvieši vēl nu tikai tagad sāk parādīties uz skatuves un sāk runāt līdzi kā saimniecisks faktors...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 419.*

SKAUDĪBA

KĻŪT (PALIKT) ZAĻAM AIZ SKAUDĪBAS *sar. Kļūt pārmērīgi skaudīgam.*

Jebkurš pasaules čempions daiļlēkšanā aiz skaudības būtu kļuvis zaļš. *Lagzdiņš V. Zili zaļā romantika. R. 1966, 54.*

M a r t a. Man moskvičs, tev tikai zaporožņiks. Skaud! Skaud, kamēr zaļa paliec! *Gulbis H. Sarunas ar skopām remarkām. R. 1974, 77.*

SKAUSTS

DABŪT PA SKAUSTU. *Sk.* DABŪT PA SPRANDU.

SADOT PA SKAUSTU. *Sk.* SADOT PA SPRANDU.

SKLANDA

KĀ SKLANDA. *Garš, vājš (cilvēks).*

.. Leo savos četrpadsmit gados bija izstīdzējis kā sklanda. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 49.*

— .. man ir vienalga, ar ko darīšana: vai ar resnīti kā miltu maiss, vai ar izdilušu kā sklanda. *Salenieks E. Kā nu kurš. R. 1970, 129.*

SKRĒJIENS

AMOKA SKRĒJIENS. *Darbība, kas veikta ar lielu sasprindzinājumu, satraukumā, izmisumā (amoks — malajiešu gara slimība, ārprāts, kas izpaužas skriešanā ar nazi rokās un mēģinājumos nogalināt pretimnācējus).*

.. pēc šo triju gadu «amoka skrējiena» mēs abi.. bijām sapratuši, ka mūsu mākslinieciskā būtība ir tuvāka teātrim, ko tad dēvēja par reāli psiholoģisko. *Klints A. Tā nebija lietaina diena. R. 1974, 96.*

Toreiz, / Kad futūristi / Sāka savu amoka skrējienu, / Viņi teica: / — Nost ar pagātni! *Grigulis A. Sarkans pīlādžkoks līkst pāri straumei. R. 1975, 107.*

Tas bijis īsts amoka skrējiens pa kalnu līkloču ceļiem. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 275.*

SKUDRA

KĀ SKUDRA *biežāk dsk.* ***I.*** *Saka par cilvēkiem, kas darbā atrodas nemitīgā kustībā, ir ļoti strādīgi, darbīgi, čakli.*

Visi te strādāja un kustējās kā skudras.. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 157.*

Lūk, kāda dzīvība uz šīs zilās, smaidošās Daugavas! Lādējot laivas un kuģus, ļaudis iet un kustas tikpat kā skudras... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 226.*

Mūrnieki, montieri, krāsotāji un stiklotāji kā skudras tekās te, slīpēs un greznos to, kas šodien vēl skarbs un rupjš skatās tev pretim. *Lācis V. KR, VIII. R. 1973, 310.*

Luze un Karlīne tekā kā skudras. Viena par otru čaklāka, viena par otru klausīgāka. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 107.*

Daudz godīgu cilvēku pasaulē dzīvo, / Tie strādā kā skudras un rūpīgi krāj; / Tie nolād alu, tie nolād sīvo / Un strādā, un krāj, līdz smiltis tos klāj. *Veidenbaums E. KR, I. 1961, 280.*

«Taisnīgs [Bebris] un strādīgs kā skudra.» *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 292.*

Tā bija otra un pati svarīgākā rūpe — izvēlēties sev labu, piemērotu sievu. Protams viņai jābūt ciemā pārākai par visām, liegai kā taurenītim, čaklai kā skudrai, uzticīgai kā labam sunim. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 211.*

— Un kas par lielisku jaunekli izaudzis Klāvs!

— Jā, stalts kā sila egle..

— Un darbīgs kā skudra. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 36.*

Citi apgalvoja, ka šīs ielas ļaudis esot darbīgi kā bites, kā skudras.. *Kaldupe S. Ozolslieksnis. R. 1976, 84.*

2. *Saka, ja kur pulcējas ļoti daudz cilvēku.*

Bet, kad Annele taisa dzīres, tad tik ir ko redzēt! Tad sabrauc Ciekuru pilī ne vien viesi no zaļās lādes, bet arī mātes un tēva radi un radu radi; bērnu tad ir kā skudru un kungu un dāmu tāds lēviņš, ka nav vairs Ciekuru pilī telpu.. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 38.*

Kad nāca jaunavu deja, tad viņas atriebās, citreiz tādos brīžos jaunavas ap Lielvēru Arturu mudžēt mudžēja kā skudras, bet tagad neviena nelikās par viņu zinot. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 60.*

Tur [krogā] todien kā skudras no visām pusēm plūda ļaudis. Visvairāk nāca pa tiem ceļiem, kas satecēja muižā, bet ieradās arī no Salacgrīvas puses. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 43.*

SKURSTENIS

IERAKSTĪT SKURSTENĪ kaut ko. *Uzskatīt ko par zudušu, veltīgu.*

Kasei atliekot tikai noslaucīt degunu un parādu ierakstīt skurstenī. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 178.*

Man palika trīsdesmit viens gads, kad sākās karš. Bet, kad no fašistiem atbrīvoja, bija jau trīsdesmit četri. Nodzīvota puse mūža, un kas sasniegts? .. atkal skurstenī ierakstīti trīs gari gadi. *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 169.*

.. šo darbu vērojot, bija skaidrs, ka daļēji tas jau skurstenī ierakstāms, jo pāri zāles joslai uz ielas malu nebija ierīkots neviens asfaltēts kājceliņš.. *Jaunzeme Z. LM 1976, 1. nr. 6.*

«.. Tu ņem kādu burtnīcu un pieraksti [parādu]! Tā ir viņa paša vēlēšanās. Kaut gan es neticu, vai nebūtu gudrāk rakstīt skurstenī. Jo vai tad rudens viņam būs bagātāks par pavasari? Kādu zemi tad šis ars?» *Jaunsudrabiņš J. KR, IX. R. 1983, 231.*

SKURSTEŅSLAUĶIS

KĀ SKURSTEŅSLAUĶIS. *Ļoti noputējis, melns, nokvēpis.*

Skatāmies uz abiem zēniem un smaidām: nosmērējušies ar rijas kvēpiem kā skursteņslauķi. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 270.*

Un putekļi? Viņu ir tik daudz, ka neviens to nevar ne iedomāties. Līdz gaismai mēs paliekam melni kā skursteņslauķi, tikai acis vien spīd. *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 181.*

Šķūņa vietas pārmeklēšanu viņi tagad izdarīja ļoti pamatīgi.. Un tomēr pēc pāris stundu darba, pelniem un sodrējiem notriepušies, melni kā skursteņslauķi abi vīri atstiepa muguras un raudzījās viens otrā muļķīgām acīm. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 70.*

Un viņš, dūšu saņēmis, iznāca ar visiem ķieģeļiem un pelniem melns kā skursteņskrāpis. *Paegle L. Stāsti jaunatnei. R. 1954, 34.*

SLAPJUMS

SLAPJUMS (SLAPJA VIETA) PALIEK no kāda *vienk. Saka, ja kādu nogalina.*

Bet kungs.. vijolnieku.. sviedis gar kroga sienu, ka tikai slapjums vien palicis, un pats tad pazudis kā dūmi. *Šmits P. V, 227.*

Bij saimnieks vienkārši paķēris [kalpu] aiz krūtīm, pacēlis gaisā un sapurinājis kā salmu kūli: sak, ja tu man vēlreiz zirgu dauzīsi pa galvu, es tevi likšu pret sienu, tā ka slapjums paliks tajā vietā! *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 123.*

— Oho, kā es viņu grābšu!.. Jūs redzēsiet, slapjums tajā vietā paliks! *Skailis A. Aušīgais Pegazs. R. 1974, 19.*

— Ar šito [šauteni] kad liek virsū uz piecpadsmit soļu — tikai slapjums tur paliek no tāda kalēja vai Susuru Klāva. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 175.*

— Kara materiālu vilcienā var gan mest granātu, bet tad no paša sviedēja arī nepaliks ne slapjuma pāri, — nopietns atbildēja Lūcis, kas atcerējās tamlīdzīgu gadījumu cīņās pret čehoslovakiem 1918. gadā. *Eiduks J. Pārbaude. R. 1969, 188.*

— Neprāši, — viņš sacīja, — lidmašīna izdzirdēs šāvienus, pagriezīsies atpakaļ, un no mums slapja vieta paliks pāri. *Lukss V. K 1980, 6. nr. 25.*

— .. Nemēģini nospert cirvi, tad no tevis paliks pāri slapja vieta! *Skailis A. Nolādētie zagļi. R. 1977, 44.*

SLAZDS

IEKRIST SLAZDOS. *Sk.* IEKRIST LAMATĀS.
IEVILINĀT SLAZDOS. *Sk.* IEVILINĀT LAMATĀS.
IZLIKT SLAZDUS. *Sk.* IZLIKT LAMATAS.

SLĪCĒJS

ĶERAS KĀ SLĪCĒJS PIE SALMIŅA (SALMA) *arī 1. un 2. pers.;* ĶERTIES [KĀ] PIE SALMIŅA (SALMA). *Censties izkļūt no grūtas, arī bezcerīgas situācijas, izmantojot pēdējo iespēju.*

— Varbūt kolhozā par ganu? — Gusts cerībā ķērās kā slīcējs pie salmiņa. *Grigulis A. KR, II. R. 1963, 225.*

Tikt par muižas pusgraudnieku nemaz nebija viegli. Kas tur ietika, tas gadiem ilgi turējās kā slīcējs pie salmiņa, jo apstākļi te bija labāki.. *Kaufelds T. Sēkla nedeg. R. 1979, 37.*

Diez vai tēvs tam [ka slimniecei palīdzēs suņa tauki] ticēja, bet kā slīcējs, kas ķeras pie pēdējā salmiņa, kādu dienu atraisīja no ķēdes manu draugu Džeku un aizveda uz mežu, kur šim nolūkam palīgā ataicinātais mežsargs to nošāva. *Laganovskis J. Ciemos pie Izidora. R. 1970, 280.*

.. ja kāds neprotot ar svešu cilvēku iesākt valodas, tūlīt ķeroties aiz laika kā slīcējs aiz salma. It kā nebūtu ne par ko citu ko runāt. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 569.*

Kā slīcējs pie salma viņš pieķērās pie Elzas dotām cerībām. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 136.*

Un Kristaps Riekstiņš pieķērās Leinasaram, kā slīcējs ķeras pie salmiņa, apmātībā noturot to par plostu. *Grigulis A. Kad lietus un vēji sitas logā. R. 1965, 383.*

Viņa pie šīs iedomas pieķērās kā pie salma, .. tā viņai patika, un viņa tai ticēja. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 212.*

— Irmiņ, kādas man vajadzīgas grāmatas? — ķēros pie salma, lai aizkavētu uz brīdi meiteni. *Kalve A. Tveice jūlijā. R. 1976, 183.*

SLIEDE

IEIET (IEVIRZĪTIES, IEGRIEZTIES) SLIEDĒS *biežāk ar apzīmētājiem* normālajās, parastajās, vecajās, *3. pers.* *Sākt ritēt normāli, ierastajā gaitā.*

Un dzīve jaunajos apstākļos iegāja sliedēs. Dzīvoklīti atradu.. *Banga T. Mana dzīve. R. 1957, 348.*

Rūtiņš pacēla uz grīdas noslīdējušo segu un rūpīgi apsedza puisēnu. — .. Ak tu malacis mans! Maz mums abiem iznāk tikties. Bet nekas, nekas — ne jau mūžīgi tā būs, viss ieies sliedēs. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 51.*

Tikko kā notikusi naudas reforma, atceltas pārtikas kartītes — likās, ka dzīve ieiet parastajās sliedēs. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1970, 188.*

Gaiķis ar šo dienu bija ļoti apmierināts; viņš bija pārliecināts, ka dzīve iegājusi normālās sliedēs.. *Kaijaks V. Akācija akmens pagalmā. R. 1973, 167.*

Un tā Purvmaļiem pagaidām briesmas soļoja garām. Viņus neviens netraucēja, un dzīve, kā sākumā likās, bija iegājusi vecajās sliedēs. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 336.*

Tauta sajuta, ka grūtību un lielo upuru joma, ko bija radījis karš, paliek aiz muguras un dzīve noteikti ievirzās normālās sliedēs. *Lācis V. KR, XIV. R. 1975, 355.*

.. dzīve katorgā ievirzījusies vecajās sliedēs, velkas bezgalīgi pelēka, tomēr vietumis to izraibinājis cerību vasarīgais, zeltainais saules mirdzums. *Kalniņš J. (Mākonis). Mana pārgalvīgā dzīves dziesma. R. 1973, 292.*

— Jā, mums tiešām kas jādara, — piekrita Bāriņš, juzdams, ka runas ievirzās pareizās sliedēs. *Kurcijs A. Dzīvības vārtos. R. 1956, 59.*

.. vēl dažas dienas — un sakari ar aizmuguri atjaunosies, dzīve iegriezīsies normālās sliedēs, ja karā vispār kaut kas var būt normāls. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 104.*

Dzīve ar rāvienu iegriezās vecajās sliedēs. Pēcpusdienā Tāle atkal saimniekgalā tina saivas.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 346.*

«Rīt, vēlākais, parīt viss jau būs garām,» Kārlis nodomā. Dzīve atkal iegriezīsies vecajās sliedēs, .. dzīvie atgriezīsies, visapkārt skanēs cilvēku balsis un smiekli. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 19.*

IEVIRZĪT (IEVADĪT) SLIEDĒS kaut ko *biežāk ar apzīmētājiem* pareizās, normālās. *Panākt, lai kaut kas norisētu noteiktā kārtībā.*

Strādnieku teātrim bija svarīgi izkopt savu stilu.. un dažādos virzienos padziļināt meistarību.. Jāatzīstas, ka ne ikreiz mums izdevās savu darbu ievirzīt pareizās sliedēs. *Zariņš J. Mans darbs teātrī. R. 1974, 89.*

Tagad kļūdas novērstas, darbs ievirzīts normālās sliedēs. *Dripe A. Bet kā ar meitenēm? R. 1978, 272.*

«Vai neaizbrauksim pie iecirkņa inspektora Kārkla?» viņš mēģināja ievirzīt sarunu citās sliedēs. «Tur pašlaik atrodas Roznieks ar Stabiņu. Saskaņosim darbības plānu.» *Steiga M. Soļi aiz muguras. R. 1977, 45.*

— Nu, bet kā tad bija tālāk? — Monika pacentās ievirzīt Babulieni sliedēs. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 49.*

«Vajag tikai zināt, kā... Vajag ievadīt lietu pareizās sliedēs...» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 201.*

.. tēvs, vēl dzīvs būdams, arī ne visu prata īstās sliedēs ievadīt, un tu nu pats redzi, kā mums iet. *Kalniņš J. Savādnieki. R. 1979, 155.*

No šīs Kasīkļa rīkošanās varēja noskārst, ka tam kāda ķezaina prāva pie pagasta tiesas bija jāiegroza labās sliedēs. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 158.*

Bet nevienam neienāca prātā padomāt, vai kaut kā nebūtu iespējams izkļūt no šī bēdīgā pusbada stāvokļa un iegriezt dzīvi citās sliedēs... *Upīts A. KR, II. R. 1948, 301.*

Tā [latviešu tautiskā kustība] ir dziļa kustība, ar kuru mums jārēķinās un kura mums [vāciešiem] jālūko iegriezt pareizās sliedēs.. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 676.*

IZSIST NO SLIEDĒM kādu *3. pers. Satriekt, samulsināt, nomākt.*

Grunduliene piepeši saslima un nomira. Tas dēlu satrieca un izsita pilnīgi no sliedēm. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 158.*

Ja Edvīns būtu mērenāk sācis, vieglāk uztrenējies un augdams jau dzīvojis sportistu sabiedrībā, tad pirmā vilšanās viņu neizsistu no sliedēm. *Lācis V. KR, VII. R. 1972, 301.*

Saulvedis. Andīn, saruna ar Olafu mani tādā mērā izsita no sliedēm, ka es neesmu attapies vēl joprojām. *Priede G. Pie Daugavas. R. 1977, 182.*

Zaķis brītiņu apjuka, — Renča ironiskais tonis viņu izsita no sliedēm. *Ziediņš A. Bataljona komandieris Krauja. R. 1966, 79.*

Cepļa asais noraidījums viņu uz brīdi izsita no sliedēm. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 288.*

Drauga sieva stāstījusi — asaraina, izmisusi, galīgi no sliedēm izsista — viņi iepazinušies pēckara gados, neko nav zinājusi par vīra pagātni. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 42.*

Kā parasts, savu lugu pirmizrādēs Blaumanis bij kā no sliedēm izsists, pietvīcis, nemierīgs, drīz pie viena pazīstama, drīz pie otra. *Brigadere A. — Rūdolfs Blaumanis laikabiedru atmiņās. R. 1962, 209.*

Pirmo reizi viņš te sajūtas kā no sliedēm izsists, pārmākts un satriekts. *Upīts A. KR, VIII. R. 1950, 155.*

Viņš izskatījās ļoti nelaimīgs, it kā būtu izsists no parastajām sliedēm. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 520.*

.. jūtu uzliesmojumā mēs ieraugām savu otro es, tiekam izsisti no ikdienas sliedēm, aizmirstam solījumu savai sasirgušajai sievai sagādāt.. kādus tur vitamīnus, bet laiskajam dēlam — palīdzēt rasēt. *Lāms V. Pavarda kungs Ašgalvis. R. 1982, 48.*

SLINKUMS

LĀPĪT SLINKUMU *sar. Slinkot.*

Krūtainenes dēli nav vis ziemas vakariem slinkumu lāpījuši: tie, istabā strādādami, pataisījuši kangas [stelles].. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 468.*

Pati dzīvojamā ēka bija uzcelta nogāzenā kalna galā, .. tikko izslējies no gultas, saimnieks pa guļamistabas logu varēja pārraudzīt, vai puiši ar un ecē vai lāpa slinkumu.. *Rudzītis E. Straupes burtnīcas. R. 1977, 113.*

Meņģeļu Pēteris nekad nebija slinkumu lāpījis, bet pēc savas atgriešanās kļuva vēl čaklāks. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 115.*

slinkuma lāpītājs

.. vai tad kādam slinkuma lāpītājam čīkstēšanas dziesmām vārdu trūcis. *Salenieks E. Neizlaid airus no rokām. R. 1975, 251.*

SLĪPI

LAISTIES (*arī* LIKTIES) SLĪPI *sar. Iet gulēt, apgulties; gulēt (slimam).*

— Vai varu palikt pie tevis pa nakti?

— Kāpēc gan ne? Laidies tik slīpi! *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 216.*

.. turpat klasē izklājām salmus, uzkodām aukstas vakariņas no cibām un likāmies slīpi. *Rūja V. Dzērvenes sniegā. R. 1974, 20.*

— Kāpēc nenākat pusdienās? Vai neesat slims? Tagad gripa te klīst pa kuģi, daži jau nolikušies slīpi. *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 40.*

SLOGS

NOSPIEŽ (spiež; GUĻ, uzguļas, guļas, MĀC) KĀ SLOGS kādu. *Ļoti nomāc.*

Kā slogs nezināmā nākotne viņus nospieda jaunajā, ērtajā istabā, par ko Inta tā bij priecājusies, ne ēst viņiem vairs īsti gribējās, ne naktī gulēt varēja. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 673.*

Iestājās klusums. Viktora pēdējie vārdi nospieda kā slogs. *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 402.*

Varbūt tieši vientulība bija tā, kas Gundegu nospieda kā slogs. *Ezera R. Viņas bija trīs. R. 1963, 131.*

Cik daudz pūļu un izturīgas centības nevajag, kamēr tiek pie izglītības, un maizes jautājums kā slogs arī tad vēl nospiež latviešu dzejnieku. *Kalniņš J. Rainis. R. 1977, 276.*

Pūlējās nedomāt par to, ka Antons dzērājs, bet dienu un nakti šī apziņa viņu nospieda kā smags slogs. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 77.*

Nabadzības apziņa spieda kā slogs, galvā bij gatavs jūklis. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 558.*

Visus šos gadus viņš un viņējie par to [Raimonda noslepkavošanu] nekad netika runājuši, lai gan tas kā slogs gulēja pār visu viņu dzīvi. *Kaijaks V. Bailes. R. 1977, 193.*

Nevarēja saprast, kas tur vainīgs, bet to tikai zināja, ka netaisnība liela viņam notikusi. Kā slogs viņam gūlās virsū. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 302.*

Aija redzēja, ka Jānim kaut kas bija uzgūlies kā slogs. Viņš bija bāls un lēnām virzījās pa upes krasta virsu prom. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 275.*

Kaut cik apmierinājies, sāka pārdomāt savu tagadējo stāvokli, un rūpes uzgūlās kā smags slogs. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 129.*

Neapslāpējamas veltas dusmas viņu māca kā slogs. *Upīts A. KR, VIII. R. 1950, 595.*

NOVEĻAS KĀ SLOGS NO KRŪTĪM (PLECIEM); NOVEĻAS KĀ SLOGS kādam. *Saka, ja pēc kā nomācoša pēkšņi izjūt atvieglojumu.*

— Nu ej, bet tas lai tev būtu par mācību. Ja vēlreiz ķeršu, tad bez žēlastības pie skolotāja.

— Paldies, onkulīt...

Ernestam kā slogs novēlās no krūtīm. Palēkdamies viņš devās uz skolu. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 85.*

Un, kad beidzot divnedēļīgā atvaļinājuma zīme bija rokā, man no krūtīm novēlās kā slogs... *Spriņģis J. Stāsti. R. 1975, 179.*

Darba bija ne mazāk kā par meitu ejot, .. tomēr Made izjuta, ka no krūtīm novēlies baiļu slogs, kas mūžīgi spieda, pie saimnieka kalpojot. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 83.*

Kad kāda kaimiņiene vaicāja [pēc ūtrupes]: «Vai žēl arī ir, mīļie?»

Tad Jūle diezgan skaidri noteica: «Gandrīz nemaz. Jo man noveļas kā slogs no pleciem.» *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 454.*

Tēvam novēlās slogs no pleciem — ar dēlu viss šķita kārtībā. *Kolbergs A. Kriminālliета trijām dienām. R. 1977, 85.*

«Labi, tu atsacīsi man rītu pēc pusdienas,» skolotājs dusmīgi nosaka. «Tagad vari iet.»

«Rītu.» Puikam noveļas kā slogs, visi locekļi kļūst brīvi, un viņš palēkdamies aiziet guļamistabā. *Skalbe K. Dzīvības siltums. R. 1980, 132.*

Vecā sieva juta noveļamies kā slogu. Nu viņa varēja runāt, nu varēja dzirdēt visu no gala līdz galam. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 133.*

Hugo jutās atbrīvots, viņam novēlās kā slogs, jo viņš apzinājās, ka viņa pienākums būtu patēvam aizsūtīt vismaz kādu nieku produktu vai naudas.. *Kolbergs A. Kriminālliета trijām dienām. R. 1977, 141.*

SPIEŽ SIRDI KĀ SLOGS; GUĻ, GULSTAS KĀ SLOGS UZ SIRDS (PLECIEM) kādam. *Saka, ja kas ļoti nomāc, ja ir smagi pārdzīvojumi.*

Tirgos braucējs viņš nekāds nebija, .. jā, šis Rīgas ceļš, tas viņam spieda sirdi kā slogs, jo tuvāk nāca laiks, kad jābrauc. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 71.*

Nu viņa vakar vakarā tik stipri bija raudājusi, ka asaras straumēm plūda, un tomēr sirdi aizvien spieda tāds pats slogs, kā klīstot svešumā. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 129.*

Indra nekad negribēja domāt sliktu par Āriju, taču māsas dzīve reizēm nospieda viņas sirdi kā smags slogs, ko panest grūti, bet nomest nav iespējams. *Kalndruva M. Cilvēka sirds. R. 1961, 8.*

Arī Andra tēva un Andra mātes ģīmjiem nozuda pirmējie prieka stari, kad atkal jautāju kā pirmāk:

— Bet kur tad nu iedami?

Atbilde nāca gausi. Likās, it kā vaicātie gribētu papriekš smelties spēka, ko izteikt smago vārdu [uz nabagu māju], kas viņiem kā slogs spieda krūtis. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 250.*

Un tomēr Kārļa prāts pilnīgi nevar ielīksmoties, jo kā slogs viņam Raudupietes lāsts guļ uz sirds. *Blaumanis R. Izlase. R. 1968, 78.*

Šādas un tādas nepatikšanas katru dienu. Nemaz vairs nevarēja tā bezrūpīgi un jautri uzdzīvot. Kā slogs vienmēr uz sirds. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 270.*

Viss zināmais un nezināmais gulēja uz viņa pleciem kā slogs. *Mauliņš J. Ragana. R. 1981, 58.*

Tas, kas vēl pirms stundas likās romantisks, tagad izrādījās smieklīgs, un gaidāmais brāziens skolā un mājā gūlās kā slogs uz sīkajiem pleciem. *Dinere C. Starts. R. 1969, 33.*

Kā smags slogs viņa pleciem bija uzgūlusi vienaldzība un nogurums. *Līvs E. Pārnākšana. R. 1977, 176.*

SLOTA

AR VIENU SLOTU PERAMI (pērti). *Saka par cilvēkiem, kuri ir vienādi vērtējami, kuru domāšanas veids un rīcība (parasti nevēlama) ir vienāda.*

— Kurzemnieks vai vidzemnieks, vācietis paliek vācietis, visi ar vienu slotu perami. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 331.*

Vešeriene. [..] tie [muižas ļaudis] visi ar vienu slotu perami. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 301.*

Visi R.L.B. piederīgie ir vienas mātes bērni, ar vienu slotu pērti.. [Runa ir par divām opozīcijām Rīgas Latviešu biedrībā.] *Upīts A. — Latviešu literatūras kritika, II. R. 1956, 1011.*

— Jūs viņus nepazīstat, jūs neredzējāt, kas te notika vācu laikā. Visi ar vienu slotu pērti, man viņu nav žēl. Mani arī neviens nesaudzēja.. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 180.*

Mēs ar Dzidru taču esam vienā pirtī ar vienu slotu pērti, dzīve pret mums izturējusies vismaz kā negantākā pamāte.. *Gāliņš H. K 1975, 8. nr. 49.*

CIEMA SLOTA *sar., niev. Sieviete, kas staigā pa kaimiņu mājām tenkodama.*

Pēterene: «Juk, es tāda ciema slota esmu, kam daudz sētu jāaptek, daudz sliekšņu jāslauka, daudz durvju jāvirina un daudz vietās valoda jāšķetina.» *Janševskis J. KR, II. R. 1940, 226.*

Bet saule nav vairs augstu, un baidos, ka Tēvine vai cita kāda ciema slota neaizkuļas man priekšā. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 1117.*

.. meitene .. zināja pateikt, ka mamma aizgājusi laikam gan pie tantes Annas. Pie Krūmiņtantes viņa bijusi vakar un pie Vilipsoniem šodien priekš pusdienas.

«Ciema slota...» tēvs sevī norūca.. *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. R. 1982, 183.*

Par ciema slotām zīmīgi mēdz saukt cilvēkus, kuri vairāk staigā pa ciemiem nekā uzturas mājās. *Zigmonte D. Kāpura kāzas. R. 1988, 5.*

KĀ AR SLOTU AIZSLAUCĪTS; KĀ AIZSLAUCĪTS. *Saka, ja kā pēkšņi vairs nav.*

.. tad ir klāt pavasaris! Tad ziema top kā ar slotu aizslaucīta no visas pasaules un no tavas sirds klajumiem arīdzan. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 124.*

Kad Pīters sādžas ļaudīm pavēstīja par prēmijas izsolīšanu, Babulienes sirdsmiers bija kā ar slotu aizslaucīts. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 81.*

Lai notiek, kam jānotiek! Bailes kā ar slotu kāds aizslaucīja. *Bels A. Būris. R. 1972, 130.*

Andrejs aizvēra logu un sāka ģērbties. Seno dienu jutoņa kā ar slotu aizmēzta.. *Kalve A. Radu raksti. R. 1981, 67.*

Miegainība pazuda kā aizslaucīta. *Klēvers V. K 1975, 11. nr. 102.*

KĀ AR SLOTU IZSLAUCĪTS. *Sk.* KĀ IZSLAUCĪTS.

KĀ SLOTA. *Saka par ko kuplu (parasti par bārdu).*

Tas pieņēma viņu [Kraukli] par savu kučieri stingrā auguma un brangās bārdas dēļ, kura tam tiešām bija kā slota. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 284.*

Tādi gari, pelēki svārki tam bij līdz papēžiem, .. tāda bārda, izsukāta no zoda nost uz abām pusēm kā slota.. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 101.*

Zaķim aste vēl tolaik / Bij kupla kā slota.. *Plūdonis V. Raksti, II. R. 1975, 149.*

NOSLAUCĪT KĀ AR SLOTU kaut ko *3. pers. Pilnīgi iznīcināt (biežāk ugunsgrēkā), nopostīt tā, ka nekas pāri nepaliek.*

Kungs Dievs, — kas par uguni! Jumti tik sausi un trābas tik tuvu viena pie otras. Nu visu noslaucīs kā ar slotu. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 106.*

Belziens pēc belziena — zagļi ielauzušies, laupītāji iebrukuši, beigu beigās ugunsgrēks visu, kas vēl atlicis, noslauka kā ar slotu... *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 202.*

E d v a r t s. [..] Nedēļas laikā viss kā ar slotu būs noslaucīts [oši nozāģēti]. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 221.*

VĒJA SLOTA *sar., niev. Gaisīga, vieglprātīga, izklaidīga sieviete.*

Interesanti, vai Valda kaut reizi likusies zināt par Egilu, kā Biruta viņai lūgusi. Vēja slota.. Valdai viss vienmēr bija jāsaka trīs reizes, ij tad viņa ieprātojās aizmirst vai sajaukt, bet Biruta turpretī allaž bez teikšanas zināja, kas darāms. *Zigmonte D. Fragments. R. 1971, 119.*

SMAKA

LAI kāda SMAKAS NEBŪTU (NEPALIKTU) *sar. Saka, kādu raidot projām, padzenot.*

— .. Bet līdz vakaram lai tavas smakas te vairs nebūtu! *Upīts A. KR, V. R. 1948, 321.*

— Tā ka tu pazustu no šejienes! Šonakt pat. Ar visām panckām! Lai rīt te tavas smakas vairs nebūtu! *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 120.*

Grīnbergs staigāja pa istabu un, tikko Vītols atvēra durvis, uzkliedza:

— Tūlīt taisies prom! Lai rīt no tevis ne smakas nebūtu! *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 86.*

D a l b i ņ a k u n d z e. [..] Ko jūs gan domājat!... Jokus dzīt, godīgu pamīlīju iznerrot!.. Jauno meiteni pavest... manai meitai galvu sagrozīt! Projām uz vietas, ka lai jūsu smakas nepaliek! *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 52—53.*

J u k u m s. Jā. Kā likumīgās varas dabūšot rokā, tā jūs no darba nost... Pat smakas nepalikšot... *Anerauds J. Lugas. R. 1974, 261.*

Es jūs iztrenkšu pavisam no ministrijas! Jūsu smakas te vairs pat nepaliks! *Zamaiča L. Direktors Kazrags. R. 1973, 114.*

— Ārā! — viņš uzbrēca. — Uz pēdām laukā no mājām, smakas lai te nepaliek! *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 341.*

NAV (*reti* NEPALIEK) NE SMAKAS no kaut kā *sar. Saka, uzsverot kaut kā pilnīgu trūkumu, to, ka kaut kas ir pilnīgi izzudis, aizgājis bojā, ticis iznīcināts.*

.. arī kungs nevarēja viņu [zēnu] savaldīt — no paklausības nebija ne smakas. *Šmits P. VIII, 487.*

Tam cilvēkam gan no lepnības ne smakas. *Austriņš A. Garā jūdze, I. R. 1926, 231.*

«.. Ne smakas man nav no vācieša.. Esmu godīgs latvietis, mužiks..» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 158.*

— Ko nu runā niekus, nav ne smakas no visas izdaudzinātās bagātības! *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 175.*

Tupelīša popularitāte strauji pieauga; viņš tika ielūgts uz visu mākslas izstāžu vernisāžiem, .. kaut gan viņa būtnē nebija ne smakas no jebkuras mākslas apjautas. *Laicens L. Lai dzīvo nost! R. 1974, 122.*

M ā r i s. Vai jums jau tukšas upes un akas?

S n i e d z e. Tukšas un sausas. Ne piliena smakas! / — Žņaudzējs tak dien un nakti bur, / Zem vākiem avotus tur. *Brigadere A. Pasaku lugas. R. 1956, 253.*

Bet, ja zivis būtu tādas / Muļķes, kā šiem vīriem rādās, / Tad jau upē drīz ne smakas / Nebūtu no viņu slakas.. *Pērsietis. KR, II. R. 1937, 26.*

Bija jau tādi, kas atnāca no tālienes un uz tālieni aizgāja. Pēc gada vairs ne smakas! *Kalve A. Sarkans āboliņa lauks. R. 1971, 123.*

.. un tad izlocīja dziesmu tik brīnišķīgi, ka no īstā meldiņa nepalika pāri ne smakas. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 35.*

— Purvciemieši ir piedraudējuši nosist katru, kas piedursies Vaivariem, un nodedzināt mājas ar visiem lopiem, lai ne smaka nepaliek pāri. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 625.*

NEJUST SVIEDRU SMAKU. *Saka, ja [parasti mākslā] ir sasniegta liela meistarība, ja viss rit brīvi, atraisīti un pūles, kas ieguldītas darbā, nav jūtamas.*

Jaunajam Rīgas teātrim piemita poētisks apakštonis, nekur nejutām sviedru smaku, nebija samocītu izrāžu. *Šmithene M. — Jaunais Rīgas teātris. R. 1958, 53.*

«Es negribu, lai manos darbos justu sviedru smaku, tas nozīmē, ka tie nedrīkst būt samocīti.» Šajos sev sacītajos vārdos jau bija Leo Svempa pārliecība. *Kalve A. C 1987, 297. nr. 3.*

— .. Lasītājam nav arī jājūt sviedru smaka. Lasītājam jādomā, ka, rakstot jautrus stāstus, arī autoram bijis neizsakāmi jautri. *Ezera R. Dzīvot uz savas zemes. R. 1984, 84.*

OST PULVERA SMAKU. *Sk.* OST PULVERI.

SMĒRĒTS

IET KĀ SMĒRĒTS *sar. Saka, ja kas labi veicas, noris bez kļūmēm, sarežģījumiem, darbojas precīzi, nevainojami.*

Viņš sacīja: «Tas [atslēgas izgatavošana] iet tikpat kā smērēts; man nemisās...» *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 189.*

Kamēr citādi viss iet kā smērēts, šitādā reizē [mīlestībā] cilvēks tāds kā padumjš. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 233.*

«Redzi?» Puisis smiedamies rādīja uz gaišo [novaskoto] parketu. «Redzi? Iet kā smērēts! Tu ej un nākošajā numurā jau visu sagatavo! Es raušu triecientempā!» *Lukjanskis E. Bronzas sieviete. R. 1975, 34.*

Iedams gar krastu, Zuments pirmais ierauga laivu.

— Viss iet kā smērēts! — Zuments priecīgi iesaucas, bet Strūga domīgi pēta ūdeni. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 336.*

«Šodien man jāuzraksta tikai viens ievadrakstiņš priekš «Baltijas Vēstneša», un tas man iet tikpat kā smērēt smērē.» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 217.*

SMIEKLS

KĀ PA SMIEKLAM. *Viegli, bez piepūles; nenopietni, pa jokam.*

Viņš Dievam labi pielika un samija ar rīkiem. Dievs nu pļāva kā pa smieklu, bet laiskajam Velnam vajadzēja miegam atteikt, ja gribēja ko padarīt. *Šmits P. XIII, 146.*

.. ja spīdēja saule un laiks pastāvēja labs, bezvējains, māte priecājās: «E, ta nu ceļa vīriem laba braukšana. Ja Dievs dos šitādu pašu tirg's dienu, tad jau ratiņus izdos [pārdos] tīri kā pa smieklam.» *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 37.*

.. visas bēdu nastas, apakš kurām citi gaudās un vaimanāja, Tenis panesa tīri kā pa smieklam... *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 215.*

Arī ganāmpulks kā pa smieklam: divas govis, viens gotēns, pusducis aitu, kuras Mežvidos diez ko nepadevās. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 153.*

Saimnieks viens neko nevar veikt. Tāpēc atkal uz rudens pusi būs vieglāk — linu ciršana, aršana, .. laiks arī rudenī vēsāks, tad strādā kā par smieklu. Zemnieks nebaidās grūtuma. *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 388.*

Par visu smaidi tu — tev viss pa smieklam. *Purvs Z. Cilvēks cilvēkam. R. 1978, 25.*

NAV PA VIENAM SMIEKLAM; NE PA VIENAM SMIEKLAM. *Saka, uzsverot kā grūtumu, intensitāti, nozīmīgumu.*

Pēc muitas apskates kāpjam nost no kuģa, traukdamies mazos vagoniņos, kā baidīdamies, ka nepaliekam bez vedēja, jo 4 kilometrus aizkulties līdz pilsētai ar paunām nav vis pa vienam smieklam. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 440.*

Kad varasvīrs pavēl izmeklēt kabatas, bet pats turpina kratīt revolveri deguna galā, kratītais noģied, ka tas viss nav pa vienam smieklam. *Eiduks J. Pārbaude. R. 1969, 226.*

«.. kas tev ļauns lēcies?» Varpodzene izbijās ne pa vienam smieklam. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 110.*

Sākās kāzu dzīres un ne pa vienam smieklam! Vecais Skudrājs bija izdarījis veselas 6 mucas laba alus.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 25.*

SMIETIES

SMEJIES VAI RAUDI; RAUDI VAI SMEJIES *sar. Saka, ja ko nevēlamu nav iespējams novērst vai ko notikušu grozīt.*

Neko darīt, vai smejies vai raudi: sēta [tā aizēnoja kaimiņu mājas logus] bija un palika, jo uz savas zemes katram brīv darīt, ko grib.. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 90.*

.. viss tapis vismaz divtik dārgs, bet par vasku šoruden plēš pat visas piecas markas podā — smejies vai raudi! *Strupulis U. Raunas stāsti. R. 1983, 111.*

.. kājas man bija kā no vates, jocīgi, es tās nemaz nesajutu zem sevis.. Nudien, smejies vai raudi, kā simtgadēja veča! *Ezera R. Zv 1973, 14. nr. 29.*

Smejies vai raudi, bet visa dzīve ir viens liels leļļu teātris. *Saulītis B. — Varavīksne. R. 1971, 191.*

— Smejies vai raudi, — Einārs pēkšņi sacīja gluži citādā noskaņā. — Esmu iesēdies mēslos līdz ausīm. *Klīvers V. K 1975, 11. nr. 101.*

Un tūliņ tai dienā no mājām ārā; par saimnieku tāds nevarot būt. Tās briesmas! Tomēr nekā darīt — raudi vai smejies, kauču sirds pušu plīsa — jāatkāpjas. *A. Lerhis-Puškaitis. — Tam labam būs augt. R. 1978, 80.*

— Mobilizācija! Pēc gadiem Bitēnam un man jāiet. Salnam — tam veca cilvēka pase, tam nekas... Bet mums — vai nu raudi, vai smejies! *Eiduks J. Pārbaude. R. 1969, 134.*

M ā r a. Raudi vai smejies, tas nekā negroza. Un tad jau labāk pasmieties. *Zīverts M. Lugas. R. 1988, 142.*

SMILGA

KĀ SMILGA (SMILDZIŅA). *Saka, ja kāds (parasti meitene) ir ļoti tievs, sīks, trausls.*

Nupat ienākusi jaunā māsiņa, kā smilga smalka un lokana, tuvojas Spulgai ar piena krūzi. *Delle V. K 1970, 6. nr. 114.*

Meitene, trausla kā smilga.. *Ločmelis A. Nianse. R. 1971, 70.*

Kā jau tirgū, tepat blakus jautri stabulē leijerkaste. Pavecāks vīrs.. vienmērīgi griež kloķi.. Meitenīte, tieva kā smildziņa, netīrām kājelēm, rociņām plaukšķinādama, lēkā, danco... *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 38.*

«.. viņa [skolas gados] bija tieva un smalka kā smildziņa, goda vārds!» *Zigmonte D. K 1985, 12. nr. 86.*

NEPACELT (necelt) NE SMILGAS (smilgu; SMILDZIŅU). *1. Neko nedarīt, nestrādāt; slinkot. Sal.* NEPACELT NE SALMIŅA.

Mājās pārnācis [Indriķis], ja cik necik bijis jādara kas, padarījis arī; Mīlei nevajadzējis «ne smilgas celt». *Pērsietis. KR, II. R. 1937, 330.*

Kas viņu, brīvu cilvēku, varēja spiest vergot, pie tam savam miesīgam brālim. Mātes tiesa [graudā] taču bij tik liela, ka viņi abi varēja būt kārtīgi paēduši. Tā viņi tagad dzīvoja par sevi, neceldami ne smilgas. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 386.*

Ja puika mājās nevarētu pat smildziņu celt, arī tad viņa uzturēšana izmaksātu pusi, — kur nu — trešo daļu no tā, kas jādod uz Rīgu. *Ķuzāne L. C 1985, 138. nr. 3.*

2. kā, kāda labā. *Neko nedarīt kā, kāda labā, nepalīdzēt kādam ne mazākā mērā.*

«.. Ar ko viņa tevi apbūruse? Ko viņa priekš tevis darījuse? Smilgas viņa priekš tevis nav pacēluse, un tomēr viņa tev mīļāka nekā es, nekā es, kura tevis dēļ — vai zini, ko padarījuse?» Raudupiete kā neprātīga krata Kārļa roku. *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 173.*

Arī viņam [vīram] bija grūti, bet viņa nevarēja viņa labā vairs ne smilgu pacelt [sāpošās rokas dēļ]. *Jaunsudrabiņš J. KR, IV. R. 1982, 133.*

Atceros: agrāk bija vīri, kas nevarīgajiem vecīšiem palīdzēja piemājas zemi apart tikai par paldies.. Tagad, otra labā kaut smildziņu celdami, jau pieraduši vaicāt: «Cik man par to būs?» *Ķuzāne L. LM 1985, 37. nr. 7.*

SMILGA PĀRDEG kādam. *Saka, ja kādam ātri pāriet patika uz kaut ko. Sal.* SALMS PĀRDEG.

Ilgai pārdega smilga iet uz Rīgu par skolotāju. Viņa izlasīja Līvijas vēstuli otro, trešo reizi un arī sāka jūsmot par augstākiem sieviešu kursiem. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 142.*

SMILTIS

KĀ SMILTIS CAUR PIRKSTIEM *savienojumā ar* tecēt. *Saka par laiku, kas nemanot aizrit, par naudu, kas viegli tiek izdota.*

«.. Un atceries — dzīve ir tikai viena, dienas aiztek kā smiltis caur pirkstiem, tās vairs atpakaļ nesagrābsi.» *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 512.*

Bet kur palika laiks? Jaukais priekšpusdienas laiks! Laiks jau ir aizgājis, kā smilts izbirst caur pirkstiem. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 113.*

K r i s t ī n e. [..] Laiks aiztecēja kā sausa smilts pa pirkstu starpām, un nu vairs tikai divas dienas! *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 349.*

Laiks kā smilts tek, un redzi — jau / Mūsu mūžu aizdzied smilšu graudi. *Ziedonis I. Kā svece deg. R. 1971, 131.*

.. no tādām acumirklī nesaskatāmām kapeikām, kas dažuviet aiztek kā smiltis caur pirkstiem, .. rodas lielas summas. *C 1970, 82.*

LAI VIEGLAS SMILTIS kādam. *Saka, apbedījot mirušo, pieminot to.* Un beigu beigās gandrīz visi mūsējie arī aizgāja bojā...

Lai viņiem vieglas smiltis! *Lukjanskis E. Memento mori. R. 1977, 167.*

Arī citi cilvēki svešumā pratuši Jura labo sirdi novērtēt. Lai viņam vieglas smiltis, viņa kapa vietu mēs nekad neaizmirsīsim. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 335.*

UZ SMILTĪM DIBINĀTS. *Iecerēts bez reāla pamata, maldīgs, šķietams.*

«.. Slaucēja laulībai turpretī nav nekāda pamata, un tu zini, mīļais, kas ar to namu notika, kas uz smiltīm bij dibināts: kad vētra un ūdeņi nāca, tad viņš sagāzās.» *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 270.*

Jūsu laulības idille ir uz smiltīm dibināta! *Vulfs E. Ziedi, kas ceļmalā vīst. R. 1960, 183.*

Jau sarunas sākums pārliecināja Ponti, ka par medībām netiks runāts, tātad nenotiks arī nekādas medības, un viņa pirmītējais prieks uz smiltīm dibināts. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 202.*

— Aizstāvība dibināta uz smiltīm, — vēlāk teica mans kolēģis, otrs tautas tiesas piesēdētājs. *Bels A. «Es pats» līdzenumā. R. 1968, 86.*

Abi sapņoja par laimi, sapņi bija uz smiltīm dibināti, bet tas viņus neuztrauca, jo tie bija kā bērni. *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 305.*

SNIEGS

BALTS KĀ SNIEGS. *Spilgti baltā krāsā; ļoti tīrs; pavisam sirms.*

«.. saki man, ko nākdams labu redzēji!»

«Ko nu redzēju? Redzēju tur tai mājā attecēja vienai aitai jērs tik balts kā sniegs.» *Šmits P. X, 381.*

.. viņš stāsta par savām pīlītēm. «Tā viena ir viscauri balta kā sniegs, tikai knābis un kājas ir dzeltenas.» *Skalbe K. Dzīvības siltums. R. 1980, 133.*

«Un ķēniņa meita mīlēja puķes, sārtas kā asinis un baltas kā sniegs,» sapņaini čukst Cipriks. *Kurcijs A. Cūkgans. R. 1956, 273.*

Debesis bij kā dziļš, zils ezers. Mākoņu baltums viņā mirdzēja kā sniegs. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 321.*

Gultas stāvēja noteiktā rindā gar sienām un bij cēli uztaisītas, saimes ēdamais galds — balts kā sniegs — istabas vidū.. *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 71.*

Drēbes viņam vienmēr ir tīras un salāpītas, krekli balti kā sniegs. *Sēlis R. Silaines muiža. R. 1958, 10.*

Ar apģērbu sāpes novelkam nost. / Nāk sanitārs mazgāt, nāk māsa mūs post. / Drīz guļam gultā, tik baltā kā sniegs.. *Damburs E. K 1980, 2. nr. 136.*

Kūts pūnē jaunajā sienā viņa tiem uztaisījuse guļas cisas, pārklādama tās ar saviem goda palagiem, kas austi no labiem, smalki vērptiem liniem, izbalināti balti kā sniegs.. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 515.*

Viņu [sirmgalvju] kuplie mati bija balti kā sniegs.. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 201.*

KŪST (izkūst) KĀ SNIEGS (SAULĒ). *Saka, ja kas (biežāk nauda) nemanot, pakāpeniski tiek iztērēts, strauji samazinās.*

«Naudas kapeiku es dabūju labu, bet kūst tā nauda tikpat kā sniegs...» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 182.*

Pie tam viņa alga diltin dilst — kūst kā sniegs saulē... *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 489.*

Patronas un granātas kūst kā sniegs pavasara saulē. *Krieviņš M. Strēlnieki pārnāk mājās. R. 1967, 123.*

Dienu no dienas vājinieces spēki zuda kā sniegs saulē, un pate viņa juta skaidri, ka vairs necelsies. *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 537.*

Nauda tajās jaunsaimniecībās izkusa kā sniegs, bet parāds, tas nekusa, un procenti taisni pa vasaras laiku sakrājās kupenā. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 554.*

Vesels kalns siena te bij, bet līdz pavasarim tas saraucās, lēnām izkusa kā sniegs. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 29.*

Ja reizēm maģāru lepnie, ugunīgie jātnieki, tresainās krūtis izslējuši, parādes rikšos devās pret krievu nāvējošo uguni un izkusa kā sniegs, .. tad tā bija tikai neatkarīga gara spītība un nāves nicināšana.. *Paegle L. KR, III. R. 1956, 283.*

Bija mēneši, kad.. darbs neradās, un iekrātās kapeikas atkal izkusa kā pavasarī sniegs. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 222.*

UZKRĪT KĀ SNIEGS UZ GALVAS kādam *arī 1. un 2. pers. Saka, ja negaidīti, pēkšņi kāds ierodas, ja sākas, notiek kas nevēlams.*

Mēs viņiem uzkritām kā sniegs uz galvas, viņi pat ne iedomāties nebija varējuši, ka Aleksis un Valentīne ieradīsies. *Bels A. Zv 1975, 21. nr. 19.*

«.. radiogrammu uz mājām nesūtīju.. Gribēju vienreiz uzkrist kā sniegs uz galvas.» *Lapsa J. Rūgtums. R. 1983, 9.*

Kā sniegs uz galvas uzvēlās mīļie kolēģi! Bijuši mūsu mežos sēņot.. *Ezera R. Pati ar savu vēju, 2. Nodevība. R. 1984, 108.*

Un, lūdzu, pēkšņi kā sniegs uz galvas — šis viltotais Askolda paraksts, kas vairs nav kaut kāda izēsta ievārījuma burciņa vai medus glāze, bet jau cita — jauna pārkāpumu kategorija.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 33.*

SODOMA

SODOMA UN GOMORA *novec. Netiklības, izvirtības perēklis, neiedomājams haoss, nekārtība.*

«.. Tāpat tās vēstules un kartes, ko šis jaunkundziņš sūtot meitām, esot kristīgam cilvēkam tīrā piedauzība un jēlība. Uzbildēti visādi puspliki vīrišķi un sievišķi un parakstīts apakšā — «manai mazai

kaķītei par sirsnīgu piemiņu no Brenča!». Tā jau, zīlīt, mēs drīz vien piedzīvosim Sodomas un Gomoras laikus.» *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 468.*

Un cits atkal brauca lepniem meļņiem, putekļus līdz mākoņiem kūpinādams.. Sodoma un Gomora! Un bankā varbūt pavasara procenti nebij nomaksāti! *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 205.*

Un atkal par jaunu Zītaros sākās Sodoma un Gomora. Vecāki vainoja viens otru cietsirdībā, bet Auna Katrīna nosodoši izteicās par jaunajiem laikiem. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 95.*

Palaikam gan vecā paaudze vaimanā, ka tā ir pēdējā, kas vēl dzīvo pēc morāles likumiem, un ka pēc tās nu nāks grēku plūdi, Sodoma un Gomora. *Liepiņš J. LM 1977, 28. nr. 12.*

Tā jau ir Sodoma un Gomora, tas ir pasaules gala iesākums. Streiki, prasības paaugstināt algas, nepaklausība. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 55.*

K l i j ā n s. Bet es saku, nešķīstība un samaitāšana ar tām pilsētām ienāks mūsu laukos. Drīz te būs īsta Sodoma un Gomora. *Zālīte E. Spēka avots. R. 1951, 40.*

SOLIS

IET, SOĻUS SKAITĪDAMS *arī 1. un 2. pers. Saka, ja kāds (biežāk zirgs) iet kūtri, negribīgi.*

Teci rikšus, kumeliņ, / Neej, soļus skaitīdams; / Vai es tev auzas devu, / Pa vienai skaitīdams? *LD 29995.*

Viņi brauca. Zirgu vadīja vīrietis.. Ja ceļš gāja nokalnis, lops paskrēja, bet pa līdzenumiem un pretkalni gāja, soļus skaitīdams. *Jaunsudrabiņš J. KR, IX. R. 1983, 313.*

Eduks nedroši ieminas: šitā, soļus skaitīdams, Melnis drīz vien aizmirsīs, kā skan pātagas dziesma. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 8.*

Viņa tvīka kā meitene, kad Varis izrādīja viņai niecīgāko uzmanību, un viņa pat jutās neērti, kaut gan pati aptekāja vīru, soļus neskaitīdama. *Zigmonte D. Bites dzēliens. R. 1985, 126.*

IK UZ SOĻA; UZ KATRA SOĻA. *Visur, ļoti bieži.*

Ik uz soļa te es atcerējos cīņas pret fašismu republikāniskajā Spānijā. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 453.*

«.. Bet mums mūsu jaunā dzīvē sarežģījumi ik uz soļa!» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 349.*

Kas Gulbis bija Rainim un Aspazijai, to vislabāk zina tikai šie divi lielie dzejnieki paši. Viņš par šiem dzejniekiem rūpējās ik uz soļa. *Egle K. Atmiņas. R. 1972, 213.*

.. dvēseliskai bezjūtībai varam uzdurties ik uz soļa. *Lāms V. — Kritikas gadagrāmata, IV. R. 1976, 181.*

Kara saulē ātrāk nekā citur izauga un nobrieda cilvēki — Jānis Līdums par to pārliecinājās uz katra soļa. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 316.*

Ka šinī namā ir glītota un smalka mājas māte, tas bija visās istabās uz katra soļa redzams. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 130.*

— Un laikam arī uzticīga? Jums tāda neder! Vajag jaunas, kas apkrāpj uz katra soļa un putina jūsu mantu. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 216.*

NE SOLI (ne soļa, ne par soli). *Ne mazākā mērā, it nemaz, nevienā vietā.*

Arī saimnieks neatkāpās ne soli — jāredz taču, kā tiek strādāts pie dārgi pirktās mašīnas. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 153.*

Tas tikai vēl sākums — neatlaisties, nepiekāpties ne soli, līdz pēdējam izkarot savas cilvēka tiesības. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 481.*

No smirdošās ielas tumšajā pagrabā ienāca arī vēl trešais iemītnieks — bads, kas viņus neatstāja ne soli. *Grīva Ž. Stāsti par Spāniju. R. 1956, 108.*

Visi tie cilvēki, uz kuriem rēķināts, .. stāv kā mieti uz vietas un nekust ne soli. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 229.*

«Ak kungs!» iesaucās Irēne. «Vai jums prāts! Es tagad no istabas nekustu ārā ne soli!» *Lagzdiņš V. Nakts «Mežāžos». R. 1976, 40.*

Tomēr republikāņu nocietinājumi ir tik stipri, ka ienaidnieks vairs netiek ne soli uz priekšu. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 246.*

Viņš juta, ka visā šinī sarežģītā lietā nebija ne soli gājis uz priekšu, nedz arī atpakaļ. *Zamaiča L. Direktors Kazrags. R. 1973, 307.*

Kronvalds turpretī nelaida debatētāju ne soļa nost no apspriežamās lietas.. *Kaudzītes M. Atmiņas no «tautiskā laikmeta» un viņa lielākiem aizgājušiem darbiniekiem, I. Cēsīs—Rīgā 1924, 297.*

Bez naudas ne soļa! Pat kastīti sērkociņu tu nevari dabūt par velti, nemaz jau nerunājot par to pašu maizīti, par drēbēm, māju vai mašīnu. *Lukjanskis E. Memento mori. R. 1977, 166.*

Muižnieki esot cieti kā āža rags. Piekāpties — ne par soli, ne par sprīdi. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 17.*

Spītība auga arvien lielāka. Es nepiekāpšos ne par soli — vai nu visu, vai neko. *Kļavis A. Kafejnīcās zagtas karotītes. R. 1976, 30.*

SOLI PA SOLIM (soli pa solītim, solīti pa solītim). *Pakāpeniski, nepārtrauktā virzībā.*

Viņa revolucionārisms bij izaudzis tikpat dabīgi, kā aug zāle laukā un putni ligzdā — pamazām, neatturami, soli pa solim. *Ezeriņš J. Raksti, II. R. 1935, 140.*

Kad kāda no meitenēm netika galā ar matemātikas uzdevumiem, Emīlija pacietīgi sēdēja viņai blakām un mācīja soli pa solim tuvoties atrisinājumam. *Akurātere L. Emīlija Viesture. R. 1976, 17.*

Bet rīti viens pēc otra nāca gar apvāršņa malu, tādi sārti, svaigi, smaidīgi; soli pa solim tie pārstaigāja Zemgales līdzenumus un tad aizgāja pret rietiem. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 177.*

.. Es ticu, ka tie, kam jāsatiekas, jau kopš savas dzimšanas virzās viens otram pretim, pamazām, soli pa solim.. *Skujiņš Z. Kailums. R. 1970, 102.*

Viņu nevilināja sabiedriskas cīņas, viņa dvēsele netiecās pulkā pie citiem nostrādinātiem un izmantotiem, viņu nevilināja drosme un tāli mērķi un nesildīja savas šķiras lepnums. Soli pa solītim viņš trausās sāņus un vilka arī viņu... *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 189.*

Solīti pa solītim viņi [audzinātājs un audzēknis] šajos mēnešos gājuši viens otram pretī. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 398.*

SPERT PIRMO SOLI (pirmos soļus). *1. vsk. Sākt ko jaunu, būt sācējam, virzītājam.*

Diezin vai tikai viņš jau nesāk kravāties, tas gan varētu būt. Reiz taču jāuzsāk, — jāsper pirmais solis. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 488.*

Tā sprieda Sekens un nāca pie slēdziena, ka jārada pretspēks šādam [zemnieku] izvirdumam un pirmo soli viņš jau tālredzīgi spēris, lai muižā ierastos uzticami sargi. *Dorbe H. Brāļi, piecelieties! R. 1978, 53.*

S t a n g a. [..] Kas jūs spieda spert pirmo nodevīgo soli? *Eiduks J. Pārbaude. R. 1969, 282.*

«.. Nekā es neapzinos būt vainīga. Esmu pat pēc visas viņa izturēšanās spērusi pirmo soli uz tuvošanos un salabšanu.» *Janševskis J. Līgava, II. R. 1932, 138.*

.. viņš sēdēja stūrī un neteica nekā, ar to rādīdams, ka apvainojums vēl nav aizmirsies un viņš gaida, ka Valfrīds spers pirmo soli, kas izpirks viņa pārsteidzīgo rīcību pie veikala. *Kaijaks V. Akācija akmens pagalmā. R. 1973, 146.*

2. dsk. Sākt darboties jaunā nozarē.

Ar šiem darbiem Vecais Stenders, uzlūkodams sevi par tumšās bauru tautiņas apgaismotāju, spēra pirmos soļus bērnu grāmatu laukā.. *Osmanis J. Saules akmens. R. 1977, 61.*

.. jau pirmos aktiera soļus viņš spēra ļoti patstāvīgi, neatkarīgi, nevienam nepiemērojoties. *Burtniece A. — Aktieri. R. 1975, 233.*

Kaut neesmu pirmās klases skolniece, taču man skolas zvans liks spert pirmo soli jaunajā, atbildīgajā [skolotājas] darbā. *Ķirškalne N. Rītdienas prieks. R. 1977, 10.*

SPERT kādu (*biežāk* IZŠĶIROŠU, SVARĪGU, LIKTENĪGU) SOLI. *Sākt realizēt ko iecerētu, noteiktu, darīt kaut ko, rīkoties, izzināt ko vairāk.*

Bez vārdiem mēs [ar māti] sapratāmies, ka šorīt jāsper izšķirošais solis — jāiet [lai brauktu uz skolu]. *Kurcijs A. Atmoda. R. 1957, 111.*

Kā jaunputns viņš juta tuvojamies pirmā izlidojuma mirkli un jo dienas jo skaidrāk saprata, ka beidzot laiks spert izšķirošo soli. *Purs L. Degošais pilskalns. R. 1972, 81.*

Zenta trīsreiz pārdomās, kamēr spers kādu izšķirošu soli, bet Mirdza uzreiz kā liesma.. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 130.*

Sieva bija viņa orākuls, viņa padomu vācele; bez viņas «jā» viņš nespēra nevienu svarīgāku soli. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 77.*

— .. Liktenīgo soli sperot [precoties], brālīt, — acis rokā un uz ausīm negulēt! *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 211.*

.. Ludis Žēlastība bija spēris visliktenīgāko soli savā mūžā un bildinājis Zani Ēvelītes jaunkundzi.. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 262.*

Viņa ir spērusi vieglprātīgu soli, nemaz neapsvērdama, kādas tam var būt sekas priekš nevainīgi notiesātā. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 480.*

Katram var gadīties spert kļūmīgu soli, bet tad jābūt vīra dūšai pašam to atzīt. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 198.*

Kasieres ir savādi cilvēki, viņas tikpat kā nekļūdās, jādomā, arī pašas savā dzīvē nesper nevienu nepareizu soli. *Zigmonte D. Fragments. R. 1971, 28.*

Arvien vairāk Gustā iesakņojās domas Trīni uzbilst; tomēr visu viņš gribēja vēl sevī pārlikt, pārdomāt, kā jau palaikam tāds solis sperams ar apdomu. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 117.*

.. bet Spodrīte iestājusies pie Rogām par saimnieci un pārdevēju. Kas viņu piespieda spert šādu soli, tas palika mīkla.. *Paegle L. KR, III. R. 1956, 98.*

.. solis, kuru tā bija spērusi, Lienei izlikās tagad aplams un pazeminošs.. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 394.*

Vispirms jau neciešami ir tas, ka vīrs tādu soli spēris bez iepriekšējas apspriešanās ar viņu. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 362.*

Kā izdegusi sūrst vēl krūts, / Tas solis sperts, kas bij tik grūts, / Diezin cik grūts, — / Ka grūtāka ne nāve nau, / Kas tumšos autus tausta jau. *Rainis J. KR, II. R. 1977, 331.*

— .. Zinātnības vīri tāpat nesper neviena soļa, kas nav labi pārdomāts. Mēs nedrīkstam tā rīkoties, ka valdībai varētu par mums celties kādas šaubas.. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 501.*

Lūcija. [..] Un vispārīgi: kas var aizskriet, lai skrien! Es nesaprotu... Tā ka tu nedomā spert nevienu soli uz izlīgšanu [ar sievu, kas aizbēgusi uz Rīgu]!... *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 212.*

Cilvēks, kas kādreiz mīlējis slaveno aktrisi, vērojis tās bojā eju, bet ne soli nav spēris, lai viņu glābtu, cieš līdzi viņas mokām. *Banga T. Mana dzīve. R. 1957, 315.*

Izzināt muskuļu noslēpumu .. nozīmē spert soli tuvāk dzīvības likumu izpratnei. *L 1959, 9. nr. 24*

SPERT SOLI kaut kur. *Iet kaut kur.*

«.. Es speršu soli uz vārtu pusi, tu, Didži, sper soļus tur, uz strauta pusi, iedams apkārt no otras puses, lai tu viņiem, ja tie gribētu izbēgt, rastos tur priekšā..» *Janševskis J. KR, I, II. R. 1933, 113.*

Tā viņš tad arī reti dabūja spert soli no mājas un bija tamlīdz pasargāts no visa ļauna. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 489.*

Drīz Edžum apnikuši mūžīgie aizrādījumi, un viņš tajā svaiņa garāžā vairs soli nespēris. *Stankevičs A. K 1978, 5. nr. 89.*

Kas tur vainīgs, ka viņa nejūtas labi? Tik jauna, tik... glīta. Vai viņa sper soli sabiedrībā? *Bendrupe M. Upe izkāpj no krastiem. R. 1957, 14.*

Un tas nozīmēja to, ka viņš nedrīkstēja ne soli spert laukā no pagalma. *Vāczemnieks L. Veco vraku noslēpums. R. 1973, 145.*

Pusgadu nesper no mājas ne soli, bet poliski iemācās. *Kolbergs A. Kriminālliета trijām dienām. R. 1977, 101.*

«Pag, es paņemšu līdz kādus skuķus,» saka Brencis, aizskriedams uz otru galu..

«Tas ar gan nevar bez meitiešiem vairs ne soļa paspert,» norūc paziņa. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 392.*

SPERT SOLI UZ PRIEKŠU (TĀLĀK). *Sasniegt augstāku attīstības pakāpi; progresēt.*

Bija noticis lūzums un sperts solis uz priekšu latviešu finanšu un saimnieciskā dzīvē. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 254.*

«Trejmeitiņām» sekojošais dziesmuspēles iestudējums «Valša sapnis» nesper soli uz priekšu šai laukā un, lai gan stilistiski izlīdzināts un labgaumīgs, taču dažbrīd kļūst nesimpātisks ar princu un aristokrātu romantizēšanu. *Grēviņš V. Eduards Smiļģis. R. 1956, 38.*

Idejiskā asuma ziņā salīdzinājumā ar «Vaideloti» Aspazija «Zaudētās tiesībās» spērusi lielu soli uz priekšu. *Viese S. Aspazija. R. 1975, 58.*

[Birznieks-Upītis] ir spēris soli vēl tālāk savā mākslinieka attīstībā.. *Upīts A. Latviešu literatūras kritika, III. R. 1958, 545.*

Pēc šīs uzvaras aktrise alka tādas lomas, kurā būtu iespēja spert soli tālāk — vai nu tuvoties traģiskam pārdzīvojumam, vai arī atraisīties vēl daudzveidīgākā komikā. *Pamše K. Nemierā ar sevi. R. 1966, 126.*

Ar zvaigžņu atspulga dzedrajām krāsām, ar it kā izstīdzējušu, augšup tiecošos melodiju Zālīša dziesma [«Mēnessērdzīgais»] atgādina citu — mums jau pazīstamu. Tas ir balto padebešu, ilgu tēls Zālīša—Veidenbauma dziesmā! Bet kādu platu soli tālāk spēris komponists! *Bērziņa V. Jānis Zālītis. R. 1978, 119.*

SPERT SOĻUS *biežāk* pret ko. *Veikt atbilstošus, vajadzīgus pasākumus, attiecīgi rīkoties, izmantot attiecīgus līdzekļus.*

«Pretējā gadījumā mums vajadzēs spert soļus,» Andris ātrumā neatrod nekā prātīgāka par avīžu rakstos un sapulcēs simtkārt nodeldēto izteicienu. *Niedre J. Puškānu sala. R. 1961, 443.*

Buraks. Nē, mīļo Rūgum, ar baznīcas sodu te nav līdzēts... Cienīto sapulce apspriedīs un lems, kādi soļi sperami... *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 193.*

.. un agrāko mežu vietā parādās postaža — kā mūsu dzimtenes nākotnes bilde, ja pie laika netiek pret to sperti soļi. *Apsīšu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1925, 200.*

«.. Saprotams, ka esam jau soļus spēruši un parādnieku iesūdzējuši.» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 58.*

Aumalis un Dekšnenieks, šādas lietas dzirdēdami, vareni brīnījās un vaicāja mežsargam, kā tad pagasta valde izturoties šai lietā, vai tā nekādus soļus nesperot pret zagļiem. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 1007.*

«Bet mums taču vienreiz tai lietā [Latviešu biedrības dibināšanā] kas jādara...»

«Nu zināms,» Mikums piebilda. «Mums pašiem tos soļus vajag spert... Kas tad cits priekš mums ies?...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 283.*

Nu, tik viegli un ātri, kā Lāmaņi to bija iedomājušies, lieta ar «savu pašu pajumti» neveicās vis. Lāmanis gan spēra soļus, bet atdūrās kā pret mūri. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 81.*

Kasei jāsper soļi, lai nodrošinātos pret acīm redzamiem zaudējumiem. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 710.*

Silēns arī kā godīgs savējs rūpējās par sava radenieka nākotni un bija šā labā spēris soļus... *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 27.*

«Steidzos jums to paziņot, lai jūs varētu šinī lietā spert vajadzīgos soļus, jo, pēc manām domām, muižai caur šādu zveju lieli zaudējumi ceļas..» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 115.*

«Es speršu vajadzīgos soļus šo lietu skaidrībā vest, un, jo drīzāk, jo labāk,» draudzes kungs sacīja. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 305.*

— .. Protams, pēc tam es spēru attiecīgus soļus. Sakarā ar to, ka sievas rīcība man bija traucējusi pietiekami uzmanīgi izlasīt romānu, es ierosināju laulības šķiršanu. *Skailis A. Aušīgais Pegazs. R. 1974, 123.*

— Ja jau tagad Veipss sāk žēlot, ko tad viņš darīs, kad nāksies spert vēl stingrākus soļus? *Kadiķis-Groznijs A. Rakstu izlase. R. 1956, 270.*

Cenzūra Veinberga rakstu drukāt neļāva. Ja visā šai lietā ir kaut kas darāms, tad stingri soļi sperami pilnīgā klusībā un slepenībā. *Kalniņš J. Rainis. R. 1977, 221.*

Bet dažreiz rodas situācija, kad tomēr kaut kas ir jādara, kad jāsper visenerģiskākie un gudrākie soļi, lai kaušanos katrā ziņā novērstu. *Skailis A. Aušīgais Pegazs. R. 1974, 52.*

— Un nākamajā reizē es būšu spiests spert radikālus soļus. Tā ka liec aiz auss! Nu, vāc, vāc projām! Ļuļķētāja! *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 52.*

Vajag spert lietišķus soļus. Rīkoties, darīt kaut ko šajā lietā, lai cerības nekļūtu vilšanās. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 211.*

«.. Mēs tad būtu spēruši kādus aizsardzības soļus, lai viņa neietiek zālē...» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 280.*

SOLS

DELDĒT SKOLAS SOLU. *Iet skolā, mācīties.*

Bakas mums iepotēja, kad jau deldējām skolas solu. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 36.*

Astrīda ir divus gadus vecāka par mani un tad jau strādāja, kamēr mēs abi vēl deldējām solu vienpadsmitajā klasē. *Ezera R. K 1976, 8. nr. 38.*

SPAILES

BŪT SPAILĒS. *Sk.* BŪT SPĪLĒS.

KĀ SPAILĒS. *Sk.* KĀ SPĪLĒS.

SPAINIS

GALVA KĀ SPAINIS. *Saka, ja sāp galva, ja galvā ir sajūtams smagums (no negulēšanas).*

— .. Zini, man galva kā spainis, gandrīz neesmu gulējusi, jaunlaulātos vaktēdama. Un nosargāju, šie netika vis laukā, kamēr gājām celt. *Svīre M. K 1979, 6. nr. 53.*

— Un kaulus arī lauž. Un galva smaga kā spainis. *Ērgle Z. Operācija «Kanna». R. 1971, 15.*

Kas viņš tagad par strādnieku? Galva kā spainis. Nē, dzert nu gan viņš vairs nedzers. *Lācis V. KR, I. R. 1970, 112.*

GĀZT KĀ ar SPAIŅIEM *3. pers. Ļoti stipri līt.*

Lietus gāzis kā ar spaiņiem, un pērkons grandis briesmīgi. *Šmits P. XIV, 190.*

Pirmdienā es gribēju uz Pēterburgu doties, bet lietus cauru dienu kā ar spaiņiem gāza.. *Alunāns J. Izlase. R. 1956, 276.*

Acis apžilbinošs zibens tagad pāršķēla tumšos mākoņus, vareni norībēja pērkons, lietus sāka kā ar spaiņiem gāzt. *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 38.*

Lietus gāza un gāza kā ar spaiņiem. Likās, ka tas ar plūdiem grib aizraut projām pagājušo vasaru, lai nepaliktu vairs ne zaļas lapas. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 126.*

Un pēc nepilnas stundas jau gāza kā ar spaiņiem, salija nesagrābtā pļava, dārdēja pērkona grāvieni, debesis laistījās baltās ugunīs.. *Rudzītis E. Straupes burtnīcas, II. R. 1982, 78.*

Vēl arvien plosījās vētra un lietus gāza spaiņiem. *Grīva Ž. Stāsti par Spāniju. R. 1956, 143.*

Rīb pērkoņa rati, kokus spārdot, / Kaudzes un zārdus, un jumtus ārdot; / Iepakaļ lietus spaiņiem gāž.. *Rainis J. KR, IV. R. 1978, 98.*

SPALS

LĪDZ SPALAM; PIE SPALA *sar. Saka, ja kāds nokļuvis galīgā postā, pilnīgā trūkumā, bezizejas stāvoklī.*

Varēšu sākt strādāt un pelnīt, biju taču nogājies līdz pēdējam spalam. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 142.*

1964. gadā kolhozs apvienojies ar «Taisnību» — tur viss bija nogājis līdz spalam, tur radies milzīgais darbaspēka aizplūdums. *Lāms V. C 1978, 199. nr. 4.*

Dažreiz pavisam pie spala: ne skaidras naudas, ne kredīta, un brokastot tā gribētos... *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 467.*

Var jau būt, ka Āris bijis, tā teikt, pilnīgi pie spala, bet visvarbūt, ka viņa apstākļi nemaz nebijuši tik ļauni un katrā ziņā ne jau bezcerīgi. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 15.*

SPALVA

ASA SPALVA. *Saka par nesaudzīgiem, kritiskiem rakstiem.*

.. viņš [rakstnieks] vairs jūs ar savu aso spalvu netirda.. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 347.*

Dažs labs pusceļā palicis mūziķis.. baidījās no Dārziņa asās spalvas. *Raksti. Emīls Dārziņš. R. 1925, 98.*

BŪT PA SPALVAI kādam *3. pers., sar. Patikt, būt pa prātam kādam.*

— Kas tev liek steigties! Ja jau sagaidīji, kamēr izvārās, sagaidīsi arī, kad atdzisīs.

Vecajam vīram tas nav pa spalvai. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 23.*

Viņai tāds bēdīgs žēlotāja tonis nekad nav bijis pa spalvai. *Zigmonte D. Ir jābūt Hovalingai. R. 1966, 43.*

Nekad uz priekšu nevarēja uzminēt, kas būs pa spalvai, kas pret. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 304.*

Dzirdēju runājam: «Nedod Dievs ar to raganu saskrieties! Ar Parru tik pa spalvai vai griez ceļu jau pa gabalu.» *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 30.*

GLAUDĪT PA SPALVAI kādu *sar. Runāt, darīt kādam pa prātam, izdabāt.*

Glaimiem barots, pa spalvai glaudīts, barons Bunduls pamazām salaba ar stārastiņu.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 31.*

.. dzejnieks nepavisam neglaudīja pa spalvai rīmkaļus un konjunktūras viendieņus. *Rūja V. Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku. R. 1970, 207.*

— Apvainojies. Pieradis, ka glauda pa spalvai! *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 103.*

KA SPALVAS VIEN PUT (PAJŪK) *sar. Saka, ja kaujoties, plēšoties, cīnoties nekas netiek saudzēts, ja kāds tiek pilnīgi uzveikts.*

Nezinādams, kur sprukt, Pēteris pa trepēm augšā uz staļļa augšieni, kur bija siens. Viņa pakaļ un ņem puisi apstrādāt tā, ka spalvas vien put!... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 123.*

— .. mūspusē pirms kara gadatirgos zemnieki kāvušies, ka spalvas vien put. Ka liek ar mietu pa degunu — skrimslis pušu! *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 224.*

— Kur ta vēl svešus bērnus vākšu, ja pate savus tūliņ nevarēšu saskaitīt! Pa nedēļu — tad miers. Visi četri dārzā, skolā.. Kā visi kopā, tā spalvas vien put. *Indrāne I. Aisma. R. 1980, 279.*

Cik to serbu bija, bet sanāca palīgi no visas Krievzemes — sakāva turkus, ka spalvas vien pajuka. *Viese S. Pasaules dziesma. R. 1973, 135.*

To nu vairs Mārcis necieš, viņš pārvēršas par lūsi, un Gundai spalvas vien pajūk. Zupurienes gultas sile krakšķ visos četros stūros. *Indrāne I. Anemone. R. 1974, 27.*

KĀ SPALVA. *Sk.* KĀ SPALVIŅA.

ĶERTIES PIE SPALVAS; ŅEMT SPALVU ROKĀ. *Sākt rakstīt, ko sacerēt.*

.. viņš [Tomsons] bija izteicies, ka tūdaļ ķeršoties pie spalvas un pārcelšot vai sarakstīšot latviešiem kādu piemērotāku lugu. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 354.*

Neņemiet ļaunā, ka atbilde uz Jūsu laipno vēstuli nāk tik vēlu. Man lieta nelikās diezgan svarīga, lai steigšus ķertos pie spalvas. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 187.*

Ja esi spalvu rokā ņēmis un atklātībai sevi zināmu darījis, tad ir jāraksta. *Kalniņš J. Savādnieki. R. 1979, 125.*

LĒPOTIES (GREZNOTIES) AR SVEŠĀM (CITA) SPALVĀM. *Piedēvēt sev cita nopelnus.*

Dažs svešais noturēja viņu par zirgu īpašnieku, un nemaz nebija tik nepatīkami palepoties ar cita spalvām. *Lācis V. KR, XIX. R. 1977, 36.*

Mājasmāte.. ver skapjus vaļā, ņem un pēc kārtas uz galda ceļ raibu raibos audumus.

— Ko nu tu lielies ar svešām spalvām, pati diez vai esi stellēs iekāpusi! — rājas vīrs.. *Liepiņš J. K 1977, 4. nr. 117.*

Tie, kas mīl greznoties ar svešām spalvām, ne katrreiz ir gudrākie, toties nekautrīgākie, skaļākie un prasmīgākie izcelties. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 316.*

MELNS KĀ KRAUKĻA SPALVAS. *Sk.* MELNS KĀ KRAUKLIS.

NOSLAUCĪT AR VIENU SPALVAS VILCIENU kaut ko. *Ātri, arī pārsteidzīgi ko neatzīt, likvidēt, bargi nokritizēt.*

— .. Tāpat visu mūsu literatūru viņš gatavs noslaucīt ar vienu spalvas vilcienu. Neesot vairs vēriena, neesot sabiedriskā skanējuma! Lūk, te mums ir kritiķis ar rungu... *Sakse A. Nokaltis zars. R. 1968, 185.*

Bet, iepazīstoties ar lietu tuvāk, tas pārliecinājās, ka lieta nav tik vienkārša, jo tas bija tik daudz kā visu Baltijas pārkrievošanas politiku ar vienu spalvas vilcienu sagāzt čupā.. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 151.*

SPALVIŅA

KĀ SPALVIŅA (SPALVA). *Saka par ko svarā niecīgu, kustībās veiklu, par ko šķietami vieglu.*

«Ko tu šitā, ar to naģeni, ne tev no saules kāda pakrēšļa, ne patvēruma no lietus. Bet ar salmenīcu nekad aiz kakla netecēs. Un kur tad karstā laikā viegla un vēsa! Kā spalviņa. Paraug!» *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 353.*

— Preilenēm uztaisu klikatas kā spalviņas, — viņš slavē savu darbu, — kājiņas nemana, pašas iet. *Auziņš I. Mājas pulcējas baros. R. 1974, 24.*

Pils mūrus kungs bija apbūris, un krievu lodes atsitās kā spalviņas. *Šmits P. XV, 315.*

Viņš paceļ to no zemes un nes. Viņa ir viegla kā spalviņa tā stiprajās rokās. *Paegle L. KR, III. R. 1956, 65.*

Ģirts sagrāba Taiju zem padusēm un, pacēlis kā spalviņu gaisā, apdejoja visai zālei apkārt mazurku. *Zariņš M. Vienas vasaras stāsti. R. 1975, 155.*

Kalnā skrienot, zirgi [kāzu braucienā] bij sabijušies no bulku gaidītājiem, kas tupēja lielceļa grāvjos otrā pusē, un nu krākdami nesa un svaidīja ratus kā spalviņu. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 344.*

.. paķērusi tukšos spaiņus, gluži kā dejodama, [Alma] devās uz aku pēc ūdens. Cik viegli bija šorīt pilnie spaiņi. Viņa cilāja tos kā spalviņas. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 293.*

Kā paraduši, visi sarunājas, smejas un jokojas, bet Anna, viegla kā spalviņa, tekā ap galdu, brāļus apkalpodama. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 285.*

Eberhardīne. [..] Mana Johanna jau uz deju tik viegla kā spalviņa. *Aspazija. Zaudētas tiesības. R. 1945, 32.*

Kā spalviņu viņa roka cilāja izkapti. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 614.*

Bet visi grābekļi ir viegli kā spalvas.. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 72.*

Tad nu pa visām kopā izcilājušas [nomirēju], nomazgājušas, apģērbušas un aizstiepušas klēts vēsumā. Izdilusi viegla viegliņa, pat sieviešiem neesot bijis ne ko celt, ne ko nest — kā spalva. *Ezera R. Pati ar savu vēju, I. R. 1982, 223.*

Turpat [klēts augšā] stāvēja arī trejzaru un divzaru sekumi, kas, ilgi kaltuši, bij viegli kā spalvas. *Virza E. Straumēni. R. 1989, 97.*

Jaunākais pie visas nabadzīgas barības aug kā briedis un svaida jau astotā gadā astoņus pūrus labības kā spalvas. Puiša gados spēks tam neapzināmi liels. *Džūkstes pasakas. R. 1980, 145.*

Uz reizi rijā ieronas jauneklis strīpainām biksēm un uzlec uz rijas krāsni, tik viegls kā spalva. *Šmits P. XI, 246.*

Egles tas izrāva kā niedres un pārnesa mājā kā spalvas. *Šmits P. VIII, 473.*

SPAĻI

KĀ SPAĻI *sar. Saka, ja kāds kopums viegli izjūk uz visām pusēm, to ir viegli pievārēt, ja ātri izsīkst materiālās vērtības, nauda.*

To vārdu dzirdot, visi mocītāji pazūd kā spaļi. *Džūkstes pasakas. R. 1980, 104.*

Citi velni aizbēguši kā spaļi. *Šmits P. XI, 224.*

«.. Lai izput poļi kā spaļi! Lai dzīvo Lielvīrs!» tā Zimzāns, lielais mutainis, kliedza un daudzi citi viņam līdz. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 287.*

«.. Pavasarī zemei jābūt tīrai, vēlākais, līdz Jāņiem, lai tālāk skan līgošana! Nelīdzēs fričiem ne baroni, ne superdenti — kā spaļi tie pazudīs no Kurzemes.» *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 210.*

— .. Kad pavasarī sāksim būvēties, iekrātie rubļi izkūpēs kā spaļi. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 232.*

Viss tik dārgs, nauda iet kā spaļi. *Pērsietis. KR, II. R. 1937, 276.*

Un tad piepeši daži baļķi no pašas blāķa augšas sākuši velties uz leju, un bērni tad pabiruši kā spaļi uz visām pusēm. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 359.*

.. aizlaida, ka putēja vien, uz kara lauku un nocirta ienaidnieka ķēniņam galvu, izputināja visus ienaidniekus kā spaļus. *Šmits P. VI, 462.*

— .. Kad muižas kalpi Kurmi [rekrūti] veduši pa ceļu uz muižas akmens pagrabiem, viņš kādā brīdī apstājies, paskatījies uz vedējiem un teicis mierīgi: «Pietiks jums, siseņi, gar mani rīvēties.» Un izsvaidījis šos uz visām pusēm kā spaļus, bet pats mierīgu gaitu aizgājis savu ceļu. *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 133.*

— Kā spaļus jūs izkliedēs un sadzīs mežos, kā vilki jūs slapstīsieties un kā vilki cits pēc cita aiziesiet bojā. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 208.*

NAUDAS (*reti* kā cita) KĀ SPAĻU *sar. Ļoti daudz, pārpilnām naudas, kā cita.*

Naudas Kaktam arī nevarēja trūkt: klētī labības bij pilni apcirkņi vecu vecās. To tik vajadzēja pārdot, un naudas bij kā spaļu. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 326.*

Turp neviens, neviens no mūsu ļaudīm nevar aiztikt, turp, kur var aizbraukt grāfs, kam naudas kā spaļu. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 221.*

— Kādu pili Klāstiņš uzcēlis! Tam nu gan naudas kā spaļu! *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 394.*

— Naudas kā spaļu. Esot pārdevis kādas vecas mājas. *Plotnieks J. Ozolu vecis. R. 1980, 22.*

Pat brīvprātīgie ugunsdzēsēji nebija pratušies sarīkot nevienu zaļumballi. Nauda nāktu kā spaļi katram, kam būtu kaut drusku iniciatīvas. *Grigulis A. Dzejoļi. Stāsti. Lugas. R. 1956, 298.*

— .. Braukātu gar Amerikas krastiem un nopelnīto naudu sadalītu savā starpā. Birtu dolāri kā spaļi. *Plaudis J. Raksti, III. R. 1965, 424.*

Tonigam rubļu bija kā spaļu. Kabatas plēsa pušu. *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 186.*

«Es domāju, kungs, lai viņš pusi atdod muižai un pusi patur pats — tad jau ar viņam bi-išu kā spaļu, un tur viņam ar vairs nav ko čīkstēt. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 161.*

Dzīvo tik zaļi, jautri vien brauc, / Lai ar kā spaļu parādu daudz. *Veidenbaums E. Izlase. R. 1952, 43.*

SPĀRNS

APCIRPT (APGRIEZT, APLAUZT) SPĀRNUS kādam. *Neļaut kādam ko darīt, ierobežot kāda centienus, darbību.*

Kaut spārni manim apcirpti, / Pats ieslodzīts smacīgā krātā, / Bet dzimtenes birzis un ielejas / Man neiziet iz prāta. *Kalniņš J. (Mākonis). Mana pārgalvīgā dzīves dziesma. R. 1973, 164.*

Laikraksts līdz ar satīrisko pielikumu tika atļauts. «Šim jaunajam ērglim nebija apgriezti spārni», t. i., cenzūra bija tikai vārda pēc.. *Roziņš F. — Latviešu literatūras kritika, I. R. 1956, 868.*

Viņš nelaimīgs par to, ka viņas spārni apgriezti, viņas centieni sabrūk. Arī viņa gribēja censties uz augšu, izglītoties. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 352.*

— .. Tēvs tev nedeva pūru, kā to solīja.

— Tagad viņš to dos — visu dos...

— Nē, nu ir pa vēlu! Esmu vairāk ko pasaulē redzējis. Nekavē mani, neaplauz spārnus! *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 331.*

CELTIES (sacelties, pacelties) SPĀRNOS (kā spārnos). *Būt apņēmības pilnam ko darīt; sākt aktīvi darboties.*

Tauta jau no savām tautas dziesmām vien ceļas aizgrābtības spārnos.. *Asars J. — Latviešu literatūras kritika, I. R. 1956, 684.*

Viss, kas smags, no krūtīm veļas, / Domas viegli spārnos ceļas. *Plūdonis V. Raksti, I. R. 1974, 512.*

Ai jūs klusās mājas, rāmo mežu apēnotas — jūs tiešām sevī slēpjat laimi. Cik kluss tur miers, cik laimīgs tur miers! Sirds celtos spārnos un — nestos turp, kur tāds miers un tāda laime. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 493.*

Tas jau tikai pagaidām, kamēr karš. Kas tas būs par priecīgu laiku, kad visi izklīdinātie celsies spārnos un dosies atpakaļ uz dzimtajām vietām. *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 116.*

.. tiklīdz Margrieta bija pasaulei ardievas teikusi un nozvanīta, viņas radi sacēlās vai spārnos. Kā Margrieta viņiem nekā nebija novēlējusi, kur tie viņai tā palīdzējuši! *Poruks J. Reālistiski stāsti. R. 1959, 187.*

Tagad, kad paredzama runa par līdzekļu piešķiršanu, viņi visi sacēlušies spārnos un dod Edgaram garu virteni lietderīgu padomu. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 14.*

Apstākļi parasti piespiež iztikt un it kā pat samierināties ar esošo, taču vēlēšanās nekad nenomirst: vajag tikai rasties vismazākai cerībai, lai tās atkal paceltos spārnos. *Laganovskis J. Ciemos pie Izidora. R. 1970, 253.*

Tev liekas, ka tu runā pats ar sevi, iegrimsti vēja šalkā un līgojies koku galotnēs, celies kā spārnos un dziedi līdz savam draugam — rudens vējam. *Kurcijs A. Cūkgans. R. 1956, 81.*

Visi dzinās tikai uz noliktavām. Kā spārnos sacēlušies. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 197.*

Šai vasarā bij Čangaliešos mērīšanas darbs pašā spēkā.. Visa čangaļu valsts stāvēja cauru vasaru kā spārnos pacēlusies.. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 227.*

Kā spārnos pacēlos, kad 1912. gadā «Domu» vēstulniekā izlasīju sev adresētās rindas, kurās bija atzītas manas dzejnieka dāvanas un atzinīgi novērtēti literārie paraugi, no kuriem mācījos.. *Sudrabkalns J. Atmiņas par Andreju Upīti. R. 1977, 132.*

DABŪT PA SPĀRNIEM *sar. Tikt ievainotam, piekautam, pārmācītam, dabūt ciest par kaut ko.*

— Visi nav dabūjuši pa spārniem kā mēs abi.

— Kur jūs ievainoja? *Grīva Ž. Mīlestība un naids. R. 1963, 511.*

— Bet pa spārniem tomēr dabūji? — Biezais nopietnā balsī jautāja.

— Nav nekas liels. Dabūju tikai ar šķembu pa cisku. *Krieviņš M. Strēlnieki pārnāk mājās. R. 1967, 112.*

Strīdus izšķīrām divkaujās, pat kautiņos, pēc principa — uzvarētājam taisnība. Ja uzvarētais «bimbāja», tad dabūja vēl pa «spārniem». Ja sūdzējās mājās — dabūja dubultporciju. *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 87—88.*

— .. Esmu pietiekami dabūjusi pa spārniem, lai uzreiz ticētu šim atklātības mirklim. *Gulbis H. K 1976, 4. nr. 79.*

KĀ AR SPĀRNIEM. *Sk.* KĀ ar PUTNA SPĀRNIEM.

KĀ SPĀRNOS *biežāk savienojumā ar* būt. *1. Priecīgā satraukumā, lielā sajūsmā aktīvi darboties, pacilāti.*

Viņu [Pēteri Krauklīti] ieraudzījuši, visi uzreiz kā spārnos. «Nu, Krauklīt, kā tad izgāja pa Pēterburgu? Vai dabūsim rektes?» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 629.*

Tēvs brauca no Rīgas mājās. Visi mājas ļaudis kā spārnos. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 60.*

Meitenēm šīs [rokdarbu] stundas ļoti patika, un viņas bij kā spārnos: uz galdiem parādījās visādi raibumi gan izšuvumos, gan tamborējumos.. *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 218.*

«Avotu Līziņa līgava! Visa mana māja kā spārnos..» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 641.*

— Patiešām šķiet, ka tā tā lieta varētu iet. Vagars bij kā spārnos.

— Tā viņa iet, akurāt tā viņa iet! *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 355.*

Ingus topavasar beidza draudzes skolu un taisījās tēvam līdz uz «Dzintara», lai nobrauktu pirmos prakses mēnešus, jo rudenī viņam vajadzēja iestāties jūrskolā. Zēns bija kā spārnos un nevarēja vien sagaidīt aizbraukšanas dienu. Visi apkārtnes puikas viņu apskauda. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 40.*

Viņa mūs vedina uz savu birzi zemenēs. Un mēs kā spārnos — uz Helgas birzi! *Indrāne I. Anemone. R. 1974, 57.*

Tagad jau nu esam daudz tuvāk savas dzimtenes robežām, zēni ir kā spārnos, katru dienu rēķina, cik vēl kilometru līdz Latvijai.. *Vanags J. Vēstules no tālā ceļa. R. 1978, 67.*

.. no Jelgavas atbraukusi komisija izmeklēt mežmuižnieku sūdzības. Ļaudis bija vai spārnos. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 306.*

Puisim tādēļ bijis jānozog pats velns. Iesākumā, nabadziņam, tas grūti izlicies, bet, kad ķēniņš otrā dienā apsolījis savu meitu dot, tad zirgu puisis bijis spārnos. *Šmits P. IV, 9.*

— Es esmu ļoti priecīgs, ka tu piezvanīji! Bilde iznākusi kolosāla, Rūdolfs ir spārnos un sauc tevi par eņģeli! *Kolbergs A. Fotogrāfija ar sievieti un mežakuili. R. 1983, 105.*

Savu klausītāju vidū jūties kā spārnos, lidinies kā Lucifers mākoņos. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 59.*

Austra no zeltkaļa uz darbu lidoja kā spārnos. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 234.*

Kā spārnos viņa izlidoja pa visām istabām, ieskrēja muižkundzes guļamā istabā un, kumodes virsējo atvilkni izvilkusi, izņēma no turienes Arnolda ģīmetni.. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 411.*

Aizbraucu kā spārnos, bet izkritu eksāmenos. *Ezera R. Saules atspulgs. R. 1969, 134.*

Visu to nedēļu nodzīvojām kā vienos spārnos. Saša nevarēja nekur norimties, rītos uznāca, kad es vēl gulēju.. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 65.*

2. *Ļoti ātri (paiet laikam); strauji. Sal.* KĀ ar PUTNA SPĀRNIEM.

.. laiks no Jurģiem līdz tai dienai, kad zāle jau atļāva lopiem iet ganībās, aizskrēja kā spārnos. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 319.*

Ziema bija aizskrējusi kā spārnos. *Ezera R. Viņas bija trīs. R. 1963, 228.*

Cik iespējams ātri tikt prom no šejienes posta un nelaimes vietas — šī dziņa viņus trenca kā spārnos. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 701.*

.. zirgi skrēja, ko mācēja, un sirds, tā nesās kā spārnos jo drīzāk nokļūt dzimtenē... *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 182.*

MELNS KĀ KRAUKĻA SPĀRNS. *Sk.* MELNS KĀ KRAUKLIS.

PACELT (celt) [KĀ] SPĀRNOS kādu, kaut ko *3. pers. Viest cerības, iejūsmināt, pacilāt, iedvesmot.*

No visām nastām tik drīz vaļā tikt, un pats tūlīt par meistaru! Šīs domas viņa vieglu prātiņu kā spārnos pacēla. *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 52.*

Oša Andreja Annuli labā vēsts pacēla taisni kā spārnos. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 1051.*

Nereti gadījās, ka mēs abi ar Jēkabu nodzīvojām draudzes skolā vairāk dienu no vietas.. Cik tad viņš bija laimīgs, priecīgi uztraukts — kā spārnos pacelts, kā mēdz teikt! *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 93.*

Tur tautas daiņu dižais pulks — / Šis tautas dvēsles daiļais tulks — / Tev' apņems kā ar burvju varu / Un pacels spārnos tavu garu. *Plūdonis V. Raksti, II. R. 1975, 195.*

Grīvas sirsnīgais smaids, atklātā valoda pacēla spārnos manu cerību atgriezties dzimtenē. *Zariņš J. Mans darbs teātrī. R. 1974, 125.*

Zēni un meitenes.. atkal gruva zālē, kur viņu elks dragāja pašus svaigākos gabalus, — tie rāmajiem gadiem plēsa vai ausis pušu, bet jaunību pacēla spārnos. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 266.*

Pasaule bija kā varena mūzika, kas jūsmināja mūsu jaunās sirdis un cēla kā spārnos. *Muižnieks K. Mana dzīve un darbs mākslā. R. 1959, 53.*

Ne svētku brīdī vārdus šķiest, / Kad gaviles ceļ spārnos mūs, / Bet bēdu brīdī roku spiest / Man, draugi, klusi nācāt jūs. *Plūdonis V. Raksti, I. R. 1974, 441.*

Apkārtējais miers viņu [arhitektu] cēla spārnos, atkal vilināja uzburt padebešu pilsētu.. *Lāms V. Pavarda kungs Ašgalvis. R. 1982, 62.*

SPĀRNI PAR ĪSIEM. *Saka, ja nav iespējams realizēt iecerēto.*

«.. Man jau arī meita beidza ģimnāziju ar sudraba medāli. Taisījās studēt, bet — spārni par īsiem.» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 246.*

Gadiem viņu skaloja un mērcēja dzimtās jūras līča ūdeņi, svilināja vēji un dedzināja saule. Bet mantotās jūrasbraucēju asinis nedeva mieru — vilināja lielāki tālumi un svešas zemes. Taču spārni bija par īsiem, līdz reiz nāca, kā saka, nejaušs gadījums. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 69.*

SPĒLE

BĒRNU SPĒLE (SPĒLĪTE, *reti* ROTAĻA) *izteicēja funkcijā. Saka par ko ļoti vienkāršu, viegli veicamu, par ko nenopietnu.*

«Es turpretī pie sava meistara nokalpoju septiņus gadus! Pirmos trīs pilnīgi par velti, vēlākos par mazu algu. Tagadējā mācība pret agrāko — tīrā bērnu spēle.» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 400.*

Anneles tāfelīte jau sen ir pilna. Ko viņa tur rakstīs no tiem burtiem! Tā tak priekš viņas ir bērnu spēle. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 420.*

Pēc pārciestas briesmīgas ziemas mežā tagad vecajā tēva sētā Mārtiņu pārņēma tāda sajūsma, ka viss, kas še darāms un veicams, likās tikai nieks, bērnu spēle un rotaļa. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 643.*

— .. Tā esmu nomocījies ar Dūduma Gustu, ka, liekas, ar lāčiem lauzties būtu bērnu spēle. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 518.*

Kur viņai saprast, ko nozīmē uz akmeņiem palikt bez darba. Nav nekāda bērnu spēle. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 186.*

— Ārstēt vajag, ārstēt vajag! Ar acīm nav bērnu spēle. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 410.*

— Viss tev liekas vienkārši un gludi. Man vis tā ne. Vai tur pa īstam būs darbs vai tikai tāda bērnu spēlīte, to mēs vēl redzēsim. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 249—250.*

Ilga činkstēdama ieiet istabā. Viņa sapīs [matus], tā jau tīrā bērnu spēle. *Zigmonte D. Bērni un koki aug pret sauli. R. 1969, 263.*

Es gan gribētu viņam atgādināt, ka eksāmenu nolikt nav vis bērnu rotaļa.. *Alunāns J. Izlase. R. 1956, 273.*

Šis gājiens taču ir tīrā bērnu rotaļa, salīdzinot ar tām kaujām, kādas pieredzētas imperiālistiskajā karā, Urālos, pie Donas. *Ziediņš A. Bataljona komandieris Krauja. R. 1964, 121.*

BŪT (*novec.* STĀVĒT) UZ SPĒLES *3. pers., sar. Atrasties situācijā, kad viss ir atkarīgs no nejaušības, pakļauts riskam.*

Bet vienkārši tāpat riskēt. Vēl varētu saprast, ja, teiksim, uz spēles būtu cilvēka dzīvība... *Skujiņš Z. Kailums. R. 1970, 20.*

Bet tagad mums visa nākotne ir uz spēles.. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 252.*

Visi saprata, ka brigādes gods ir uz spēles. *Grigulis A. KR, II. R. 1963, 273.*

Netrūka jau ganam gana bēdu, bet lopu pārēšanās bija kaut kas drausmīgs. Te nu stāvēja uz spēles vai visa ganāmpulka dzīvība. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 508.*

«Ikšķili jau atdevāt! Rīgu jau atdevāt!» viņam gribējās kliegt, bet pie tam likās, ka galva stāv uz spēles, un viņš klusēja. *Štrāls K. Likteņi. R. 1970, 26.*

Tātad še nu abiem barvežiem un sava novada pirmajiem spēka vīriem bija jārāda, ko kurš var, jo te bija ne vien apsolīta laba peļņa, .. bet arī abiem stāvēja vīra gods un barveža slava uz spēles. *Janševskis J. KR, I, II. R. 1933, 384.*

Visa viņa eksistence atradās uz spēles, ja viņš nedabūja kredītu.. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 560.*

LIKT UZ SPĒLES (spēli) kaut ko *sar. Uzdrošināties darīt ko tādu, kam nejaušības, dažādu apstākļu dēļ var būt bīstamas, nevēlamas sekas; pakļaut riskam kaut ko.*

— Kas man pašam būtu ko meklēt Vidzemē un savu dzīvību likt uz spēles? *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 58.*

— Vakar nakti krita vēl trīs.

— Astoņi. — Rudzišs nolaida roku ar papīra lapu. — Miera laika apstākļos, frontes dziļā aizmugurē. Ko par mums domā karavīri, kas ik dienas liek uz spēles dzīvību, ko lai domā tauta.. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 302.*

— .. Tu esi kļuvusi akla, ja sveša vīrieša dēļ liec uz spēles savu godu un visu mūsu dzīvības. *Kaijaks V. Zv 1975, 8. nr. 26.*

Ja vārds ir dots, tad tas jātur. Uz spēles bija likts vīra gods, un viņš pierādīs par katru cenu, ka tas vēl viņam ir. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 344.*

Trēziņš laida darbā visu savu māku, jo uz spēles bija likts viņa prestižs. *Lācis V. KR, VIII. R. 1973, 136.*

.. viena no tām sajūsmības brīdī stājusies kareivju rindās, likusi uz spēli dzīvību par visas tautas brīvību.. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 329.*

Pļavā varēja būt mīnas, un, lai Dievs novērš, dzīvību likt uz spēli lopu dēļ arī nevarēja. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 61.*

Viņas labā slava, mājas gods un sabiedriskais stāvoklis likts uz spēli. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 199.*

SPĒLĒDAMIES. *Sk.* **ROTAĻĀDAMIES.**

SPĒLĪTE

KĀ SPĒLĪTE. *Ļoti viegli, bez grūtībām.*

Toties viņa mēģina jo vairāk uztvert no tā, ko skolotājs māca vasaras bērniem. Un tas viņai iet tik viegli galvā kā spēlīte. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 424.*

Fricis jutās jauns un spēcīgs, un tāds viņš arī bija, un pat smagā [skrodera] dzelzs, kad tā bija jāvadā, biezo vadmalu gludinot, cilājās viņa rokā kā spēlīte. *Zigmonte D. Zv 1985, 16. nr. 18.*

SPĒRIENS

KĀ PĒRKONA SPĒRIENS NO SKAIDRĀM DEBESĪM. *Sk.* KĀ PĒRKONS NO SKAIDRĀM DEBESĪM.

KĀ ZIBENS SPĒRIENS NO SKAIDRĀM DEBESĪM. *Sk.* KĀ PĒRKONS NO SKAIDRĀM DEBESĪM.

SPĪDĒT

SPĪDĒT UN LAISTĪTIES *3. pers. Saka par ko sakoptu, tīru, spodru.*

Veselu nedēļu Večorekas kursu audzēknes mazgāja un berza māju, kamēr viss spīdēja un laistījās.. *Stankēvičs A. Šuvējiņa. R. 1976, 36.*

.. nav vienalga, kāda izskatās sēta, kurā pats dzīvosi, kur mīļa meitene mitinās.. Tāpēc bez kādas skubināšanas viņš apkopj «Liepiņu» ābeļdārzu, nograntē pagalma celītes, ierīko puķu dobes. Šinīs mājās visam vajag pa gabalu spīdēt un laistīties. *Ķuzāne L. Saule mūžam mana. R. 1986, 46.*

Mātei tīrība bija kaut kāds reliģisks nojēgums, māju viņa bija atstājusi spīdam un laistāmies.. *Zigmonte D. K 1985, 12. nr. 59.*

Krodznieks bij ievērojis, ka Mārtiņš aplūko drausmīgi piemēsloto telpu..

— Skaties, ka te nespīd un nelaistās? *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 536.*

— .. Ir [Ievai] augums, ir arī tikums.. Viņai ir mute, bet rokas arī ir. Viss spīd un laistās, kur pieķeras. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 133.*

SPIEĶIS

UBAGA SPIEĶIS *novec. Saka, norādot uz kāda nabadzību, pielīdzinot kādu nabagam.*

Varbūt Jāns ievedīs brūzī jaunu saimnieci? Visu atstās tai... Killi izdzīs laukā ar ubaga spieķi. *Upmale V. Mežkroga gravīras. R. 1982, 122.*

Amerikānis. [..] Vēl jūs varat pats izlemt — palikt par līdzsaimnieku savās mājās vai arī no šejienes aiziet ar ubaga spieķi. *Zīverts M. Lugas. R. 1988, 65.*

Viss tas žņaudzot nost un pašu bagātāko uzņēmēju varot novest pie ubaga spieķa. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 201.*

SPIETS

KĀ BIŠU SPIETS; KĀ SPIETS. *1. Saka, ja kur ir troksnis, ko rada daudzi cilvēki, ja ir liela rosība.*

Kas par balli! / Pilnā spēkā! / Māja dūc kā bišu spiets. *Grigulis A. Sarkans pīlādžkoks līkst straumei pāri. R. 1975, 25.*

Zelta krogā dūc kā bišu spietā; spēlē ermoņikas un dižā base. *Zariņš M. Pārdomas, pieraksti, feļetoni. R. 1980, 129.*

Piektais latviešu strēlnieku pulks sanēja kā bišu spiets. Strēlnieki .. runāja, strīdējās.. *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 269.*

.. tur kopā sanākuši gandrīz vai visi pagasta ļaudis. Viss garais kroga ēkas pagalms mudžēja kā bišu spiets. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 43.*

Jaunbūvētā pilsēta zumzināja kā spiets. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 67.*

2. Lielā daudzumā; uzmācīgi.

Cikreiz viņi [leiši] nebūtu dabūjuši no manis krietna kāviena, ja neskrietu visi kopā un nemestos man kā bišu spiets virsū. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 253.*

.. atliek tikai sagādāt papīru ar aploksni un ķerties pie rakstīšanas. Skolā to nevar. Te rakstot puikas būtu apkārt kā neatvairāms spiets. *Spriņģis J. Aivara Silava dzīve. R. 1967, 75.*

Visu atlikušo cēlienu Alīnei domas galvā mudžēja kā bišu spiets. *Leimane I. Vilkaču mantiniece. R. 1943, 158.*

Vesela gūzma dažādu jautājumu kā bišu spiets salaidās smadzenēs. *Talcis Ā. Jaunības dienu pēdās. R. 1979, 342.*

SPĪLES

BŪT SPĪLĒS (SPAILĒS). *Būt apdraudētam; atrasties spiedīgos apstākļos, no kuriem grūti izkļūt, arī bezizejas situācijā.*

.. tur mežā sumpurnim pļavas sargs — varens putns.

«Vai tad tas tik briesmīgs ir?»

«Nebūtu nemaz briesmīgs, bet — ko tur teikt? — vīrs pats spīlēs: ja nenosargā, sumpurnis atriebjas.» *Džūkstes pasakas. R. 1980, 43.*

.. Latviešu amatnieku palīdzības biedrības krājaizdevu kase tam nedodot pietiekošu kredītu priekš būves, tā ka tas pavisam esot spīlēs. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 543.*

— Ja noziedznieks ir spīlēs...

— Bet ja ir tikai gandrīz spīlēs? Tagad Golubovskis trīc par savu dzīvību un ne bez pamata. *Kolbergs A. Kriminālliet a trijām dienām. R. 1977, 182.*

Turpretim Žeroms apķēra tīri labi, ka Nordmillers atradās lielās spailēs.. *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 327.*

Ābrams ir kā spailēs un uz visiem šiem pārmetumiem neiebilst ne vārda. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 265.*

IELIKT ASTI SPĪLĒS [SPĪLES ASTĒ] *vienk. Pārmācīt, piespiest kādu pakļauties.*

Minhauzens. [..] Ak tu, galma suns, es tev asti ielikšu spīlēs! *Zīverts M. Lugas. R. 1988, 270.*

Klejons. Man lielas dusmas uz viņu! Visādi izdomājos, kā vēl tam varētu ielikt spīles astē. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 216.*

Lai jums [lībiešiem] ieliktu asti spīlēs, turpmāk lai būtu tā: lai ikviens no jums, kas šeit esat, dod vienu savu zēnu mums.. *Kalniņš J. Mūžība. R. 1971, 45.*

KĀ SPĪLĒS (SPAILĒS). *Ļoti cieši, stingri, spēcīgi; ļoti neērti, mokoši.*

Veste ar mokām aizpogājama, un bikses tik ar stīvēšanu uzstīvējamas kājā — svārkus, zināms, gan var atstāt tāpat vaļā, bet padusēs un plecos Vārpiņš jutās kā spīlēs iespīlēts. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 467.*

«Nekust!» Dāvids ar saviem cietajiem pirkstiem spieda Jāņa rokas ikrus kā spīlēs. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 51.*

Kalpone.. nobučoja viņam roku.. Gan Kaupurs neļāvās, bet Mariņa turēja viņa roku kā spīlēs un padarīja savu. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 99.*

Viņai tāda sajūta, ka vajadzētu bēgt, trūkties no krēsla un skriet laukā uz savu mītni, varbūt pat pavisam projām, bet kaut kas viņu te turēja kā spīlēs. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 182.*

— Nav vaļas vairs, nav vaļas! Ikdiena tur kā spīlēs! *Brutāne V. Uz Līgatni man brauciet līdz! R. 1969, 139.*

Sīmanis satvēra Ilmas plecus kā spīlēs un manīja, ka viņa saraujas sāpēs.. *Ezera R. Viņas bija trīs. R. 1963, 49.*

Jaunais smokings un cietā spodrveļa Kaivieša izplūdušo stāvu žņaudza kā spailēs. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 160.*

.. viņš [cietumnieks] piepeši sastiepās, mācītāja roku savām abējām sagrāba kā spailēs.. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 746.*

Kalnmuižā apmetusies sodekspedīcijas nodaļa. Tā visu nomali turot kā spailēs. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 465.*

Uldis pabāza rokas zem karstas ūdens šalts un gaidīja, kad no ķermeņa pagaisīs nakts aukstums, kas vēl turēja kā spailēs. *Kalve A. Vēja kaņepes. R. 1973, 37.*

Inita klasē jūtas kā spīlēs, baidās kļūt smieklīga.. *Brīdaka L. Dienas prasa atbildi. R. 1964, 32.*

SPITĀLĪGS

KĀ NO SPITĀLĪGA *biežāk savienojumā ar* bēgt, *sar. Vairīties no kāda, cik vien iespējams.*

Kāpēc Vilkaču ļaudis tā tika nīsti? Kāpēc tos vairījās un no viņiem bēga ka no spitālīgiem? *Leimane I. Vilkaču mantiniece. R. 1943, 91.*

Arī Osis aizgāja neatvadījies? No manis [Smirnova] tagad visi bēg kā no spitālīgā [Smirnovs uzsūtījis policiju saviem skolniekiem].. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 127.*

Paziņas sargājās no Runetsa kā no spitālīga. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 208.*

Viņš bija tik drošs, tik uzņēmīgs un devīgs, nežēloja ne naudu, ne citas vērtības, bet visas [sievietes] no viņa vairījās kā no spitālīgā. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 126.*

SPOGULIS

GREIZĀ SPOGULĪ. *Sagrozītā, izkropļotā veidā.*

— .. tu baidies, ka tev pietrūks spēka izvairīties no sava aicinājuma, tāpēc tu vēro to greizā spogulī. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 377.*

Faktus .. var sašķobīt un izķēmot greizā spogulī.. *Lāms V. Zv 1973, 11. nr. 25.*

KĀ SPOGULĪ. *Saka, ja kas ir ļoti skaidri saskatāms, uztverams, izprotams.*

Zālīti aizvaino neuzmanīgā, nesmalkjūtīgā publikas izturēšanās pret māksliniekiem koncerta laikā, koncerta recenzijā kā spogulī viņš šiem klausītājiem liek ieskatīties pašiem savās nesimpātiskajās, «vienaldzīgi pašapzinīgajās sejās, kurās tiešas intereses un sajūtas vietā lasām tik uzpūstu, mākslīgi liekulīgu uzmanību».. *Bērziņa V. Jānis Zālītis. R. 1978, 86.*

.. manā priekšā mazliet apdzeltējuši laikrakstu izgriezumi, kur gluži kā spogulī atainojas apmēram ceturtdaļgadsimtu veci notikumi Rīgas teātros. Tās ir Aleksandra Čaka recenzijas. *Pabērzs J. Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku. R. 1970, 168.*

.. Alfrēds Jaunušans tanī [T. Viljamsa lugā «Ilgu tramvajs»] kā spogulī ieraudzīja tās domas un izjūtas, kas visvairāk viņu bija nodarbinājušas pēdējos gados. *Dzene L. Mana versija par Alfrēdu Jaunušanu. R. 1979, 87.*

«.. Tu nezini varbūt, cik ļoti zemnieku cilvēki mīl citus aprunāt, sevišķi kas zīmējas uz muižas kalna saimi un vēl pašu lielkunga mīļāko. Tai jādzīvo tā kā stikla namā, kā spogulī.» *Janševskis J. Līgava, II. R. 1932, 265.*

«.. Skolotājiem jābūt par priekšzīmi visai jaunajai paaudzei.. Te mēs visi dzīvojam kā spoguļa priekšā un tādēļ citādi nevaram.» *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 24.*

KĀ SPOGULIS. *Saka par ko ļoti gludu, spožu, spīdīgu.*

.. jaunais ledus ir gluds kā spogulis. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 157.*

Ledus tagad dienā atlaižas, bet vakarā sasalst no jauna tik tīrs un gluds kā spogulis. *Kurcijs A. Cūkgans. R. 1956, 348.*

Rīts bija jauks, un upe un jūrasgals, cik tālu vien acs sniedza, rāmi, gludi kā spogulis. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 41.*

Jūra likās neparasti gluda un rāma kā spogulis. Tik gluda, ka muša varētu nodzerties. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 30.*

Beigās vēl ar ūdensriteni izbraucāmies — diena bija rāma, ezers kā spogulis, saule rietēja. *Belševica V. Nelaime mājās. R. 1979, 82.*

Mati sasukāti taisnu celiņu, .. vaigs, kur vien bārzddziņa nazis ķēris, glums kā spogulis. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 14.*

Mežmuižas ezera rāmais līmenis vizēja kā spogulis. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 15.*

Dejas zālē grīda kā spogulis. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 677.*

«.. grīdas kā spoguļi. Edgars esot pārlaidis pāri ar laku.» *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 37.*

SPOKS

REDZĒT SPOKUS DIENAS LAIKĀ. *Iedomāties to, kā nav.*

— Ar kādu nolūku tad tu šodien uzrīdīji to revidentu armiju tirdzniecības tīklam?..

— Man liekas, jūs dienas laikā redzat spokus.. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 364.*

Saka gan, ka puse no visām nelaimēm ceļoties no pārpratumiem, var būt, ka es redzu spokus dienas laikā, var būt, ka es esmu tas sliktais un tu esi gluži nevainīga. *Poruks J. KR, XVIII. R. 1929, 123—124.*

SPOLE

ACIS KĀ SPOLES. *Ļoti lielas, apaļas acis; arī ziņkārē, izbrīnā plaši ieplestas acis.*

Tā dažam preciniekam .. acis vai nu maziņas kā kurmim, vai platas kā spoles, vai zaļas kā kaķim.. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 104.*

Žulis sēdēja uz grīdas mātei iepretī stīvi paslietu galvu un tādām lielām, apaļām acīm kā spolēm, pavadīdams katru mātes mutē iebāztu kumosu... *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 205.*

Bet Silagaiļu Jorģis ņem un noskaita kā no grāmatas, .. neviens vārds nesametas. Puikām acis kā spoles, cits jau sprauslā — ko šis [skolotājs] nu uz to varēs teikt? *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 152.*

Un Almants, goda vārds, ne pārlieku brīnījās [par flomāsteru], ne centās apšaubīt, lai gan acis viņam bija apaļas kā spoles. *Zigmonte D. Svešinieks. R. 1981, 51.*

GALVA GRIEŽAS KĀ SPOLE. *Ļoti reibst galva.*

Bet kājas likās kā sapītas, galva griezās kā ratiņa spole [cerētā līgavaiņa vietā pielaulāts cits]. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 9.*

Andrs jau bij paskrējis soļus desmit, bet [pēc viņa izzobošanas] galva [viņam] griezās kā spole, meklēdama, ko atcirst tādu īsti asu un arī pielipīgu. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 139.*

KĀ SPOLE. *Ļoti strauji, veikli.*

«Tad jau man, kad tikšu savā pusē, vajadzēs pastāstīt, kur palika pagasta vecim tie septiņi simti, kad bija piedzēris... Labi!» Zūze apcirtās apkārt kā spole un gribēja atstāt istabu, bet Lamburts viņu atturēja. *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 188.*

Pasita knipi, apgriezās kā spole un aizskrēja pār pagalmu uz istabu. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 218.*

Un papum nav arī vieglie mirkļi tur aiz stoikas: nosvaidās kā spole, nosvīdis un aizelsies. *Mākonis. Izlase. R. 1957, 51.*

— Dodiet man vaļu! Kā spole apskriešu mūsu nodaļu, un darīts. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 178.*

Tur ir arī Reikšāts. Viņš grozās kā spole, un viņam iet no rokas. Viņa pirkstos kā rotaļādamies šņirkst nazis, gremdējoties tumšbrūnu desu ripuļos un sārtu cūkgurnu mīkstumos, viņš ir uzmanīgs pret pircējiem.. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 671.*

Šis piecdesmit gadu vecais lempis sieviešu barā bij palicis lokans kā zutis un griezās kā spole, jaunie viņam nevarēja turēt līdzi. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 549.*

Pirmo reizi esmu tiesā, un manas acis iet apkārt kā spoles. *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 196.*

Reste — tas tikai promenē pa Aleksandra bulvāri un groza galvu uz visām pusēm. Viņš iet tev līdzās, runā ar tevi, bet acis skrien kā spoles uz citām jaunkundzītēm. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 229.*

«.. Es saku, meitene kā sarkana brūklene un, kad jādejo Apaļais Mēness vaj Sudmaliņas, tad rit kā spolīte.» *Janševskis J. Līgava, I. R. 1931, 479.*

— Grietiņa un Jūliņa — ak tu dieviņ, tētīt, abas kā spolītes, ņipras un labiņas! *Poruks J. Reālistiski stāsti. R. 1953, 181.*

SPRĀDZIENS

[KĀ] BUMBAS SPRĀDZIENS. *Saka par ko pēkšņu, pārsteidzošu, pavisam negaidītu.*

Oskars bija vilcis šā gada pirmo lielo lomu!.. Tas bija kā bumbas sprādziens miegainajā ciemā. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 53.*

Soļojot mājup, pats nopriecājās par lietas [iecerēto precību] zibenīgo gaitu. Lieliski. Laikmetīgi. Būs visiem kā bumbas sprādziens. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 218.*

— Sutiņos melnā sotņa! — Tas bija bumbas sprādziens. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 367.*

— .. Čaka mazās grāmatiņas «Sirds uz trotuāra» un «Es un šis laiks» bija īsts bumbas sprādziens. Jaunie un arī es [Lukss] jūsmoju. Vecie īgni rūca. *Rukšāns H. Valdis Lukss. R. 1980, 59.*

«Kāpēc tu man vakar un šorīt par to nekā nebildi? Izdarītu visu lēnā garā, ne tā uzreiz kā bises sprādziens!...» Viņš apmulsā mēģināja pretoties. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 240.*

Aizvien vairāk ilgas kavējās Latvijā, klusībā sāku domāt par atgriešanos. Es rēķinājos arī ar to, ka tas būs bumbas sprādziens emigrantu sabiedrībā. *Zariņš J. Mans darbs teātrī. R. 1974, 125.*

SPRADZIS

KĀ SPRADŽI *sar. Saka par lielu skaitu cilvēku.*

Un Bluntam dziedātāji nāca, sevišķi jaunkundzes. «Kā spradži,» Blunts smējās. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 39.*

— .. Sapuvušu siļķu nevar atrast. Bodnieķeļu kā spradžu, bet... nav ko pārdot. *Eiduks J. Pārbaude. R. 1969, 131.*

Te viņiem labāk nekā gūstekņu nometnē, kur cilvēki mira kā spradži no bada un pārpūlēšanās. *Lācis V. KR, XIII. R. 1975, 113.*

SPRANDA

APGRIEZT SPRANDU kādam *vienk. Nogalināt. Sal.* APGRIEZT KAKLU.

«Ko tik tādiem pagāniem lai dara, kas to ķeizaru šauj?!» beidzot atskanēja Mikumietes spilgtā balss. «Tādiem sprandu apgriezt, kapāt ar pātagām..» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 23.*

P i r m a i s [*velna bērns*]. Tikko Skritals ieraudzīs, / Visiem sprandu apgriezīs. *Brigadere A. Pasaku lugas. R. 1956, 164.*

«Kur ir vainīgais? Dodiet man šurp to, .. es viņam sprandu apgriezīšu!» brēca nelaimīgais tēvs. *Zariņš M. Dēli. R. 1980, 92.*

— .. Savas vistas tu man pielūko, ka visām sprandu neapgriežu. Un savus suķeļus tu man nelaid pa labību vazāties, vecā pastala! *Plaudis J. Raksti, III. R. 1965, 258.*

DABŪT PA SPRANDU (SKAUSTU) *vienk. Sal.* DABŪT PA KAKLU. *1. Tikt uzveiktam bruņotā cīņā, tikt piekautam.*

— Nebūtu slikti, ja drozdoviešiem vai korņiloviešiem atņemtu kādu munīcijas vilcienu. Dabūtu paši ar saviem ieročiem pa sprandu, — telefoniste atkal lietišķi sprieda. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 100.*

Māte saka, vācietis te nepalikšot, pie Maskavas jau esot dabūjis pa sprandu, dabūšot vēl. *Auziņš I. Mājas pulcējas baros. R. 1974, 22.*

Atgadījās, ka pats dabūju tumsā pa sprandu. Uzbrucējus nesaskatīju, nojaust varēju. *Indrups V. L 1983, 2. nr. 18.*

Uzglūnēja pārīšiem un visādi centās tos nobaidīt, dabūdami no lielajiem puišiem pa skaustu. *Kalve A. Tveice jūlijā. R. 1976, 83.*

2. Saņemt nopēlumu, nosodījumu, bargu kritiku.

— .. Man jāskrien. Dabūšu pa sprandu. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 302.*

Komandējumā Medarts ir neaprēķināms. Izokšķerēs, izpētīs visu līdz galam, kaut arī sieva mājās nervozē, kaut redakcijā citureiz dabū pa skaustu par tik ilgu prombūtni.. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 64.*

LAUZT (nolauzt, aplauzt) SPRANDU *sar. Sasisties, nosisties; iet bojā; piedzīvot pilnīgu neveiksmi. Sal.* LAUZT KAKLU. *1.*

— .. Dzer uz mana rēķina, bet uz stalažām gan nerādies! Kam tad būs jāatbild, kad tu sprandu lauzīsi! *Ādamsons Ē. Dzeja, proza, dramaturģija. R. 1957, 267.*

— .. Necel nu mani tik augstu, uz pašas krāsnsaugšas. Vēl nokritīšu — sprandu lauzīšu. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 53.*

Aptinis pakulu saiti ap roku, viņš valda trakulīgo teli, kas, šodien pirmo reizi no kūts tumsas gaišā Dieva pasaulē pasprūdīta, ir ar mieru sprandu lauzt un galu dabūt no prieka. *Indrāne I. Anemone. R. 1974, 203.*

Vispār, ar viņu [velosipēdu] nav nekādi joki, jo viņam ir tikai divi riteņi un tu sēdi kā uz sētas.. Pie mazākās neuzmanības vai misēšanās var krist un gadījumā arī nolauzt sprandu. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 167.*

Atmodos, kad šis trakais lopiņš mani nosvieda zemē, tikko sprandu nenolauzu! *Branks V. Puiku gadi Alūksnē. R. 1973, 20.*

Ja nāks hitleriešu flote, tā uz sēkļiem un klintīm nolauzīs sprandu. *Grīva Ž. Ugunskuģis. R. 1961, 18.*

Tas klints bluķis, pret kuru nelietis atspiedies, varētu taču būt vaļīgs, ar to viņš pats noveltos bezdibenī un aplauztu sprandu... *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 108.*

«Nudien, nolauzīsi sprandu! Zagta manta labumu nenesīs,» bažījās Minna, cilādama dārgās drēbes.. *Muižnieks I. Dzīvais tilts. R. 1950, 131.*

LAUZT (nolauzt, aplauzt) SPRANDU kādam *vienk. Nogalināt, draudēt nogalināt; pieveikt cīņā. Sal.* LAUZT KAKLU kādam.

Bet vecis dievojās pie visiem svētajiem, nolamāja savu meitu, solīja tai sprandu lauzt un aiztriekt no mājām, kad viņa to pataisījusi par blēdi ļaužu acīs. *Lācis V. KR, XIX. R. 1977, 116.*

— .. Ne odze tevi varējusi nomaitāt, ne zirgs nospert, ne velns tavu sprandu lauzt, nogrūžot no trepēm. *Salenieks E. Tā viņi strādāja. R. 1967, 209.*

Der atcerēties kaut vai Napoleona iebrukumu Krievijā. Ja krievu tauta viņam 1812. gadā nebūtu lauzusi sprandu, viņš būtu labai daļai pasaules uzsēdies uz kakla. *Dorbe H. Tikai labu. R. 1972, 230.*

H a r a l d s. Muļķus pameklē citur! Es tev sprandu nolauzīšu, ja vēlreiz redzēšu savā mājā! *Sauleskalns V. Lugas. R. 1970, 64.*

Ja nu es būtu apgāzis automobili un nolauzis abiem trakās sprandas, tad mani tiesātu un visi lādētos, ka šoferis atkal nobendējis divus nelaimīgos. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 102.*

«.. Lai viņi visi noduras, nošaujas vai cits citam sprandus aplauž!» *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 1107.*

— Es visiem sprandas aplauzīšu, kas mēģinās pīkstēt pret pastāvošo varu. *Grīva Ž. Ugunskuģis. R. 1961, 58.*

K a s i j s. Bet mēs tomēr dažkārt ceram, / Ka reiz sērs un piķis līs / Un ka todien Jupiteram / Vērsis sprandu aplauzīs. *Saulītis B. KR, VI. R. 1977, 196.*

«Tepat pie Daugavas aizlauzīsim fricim sprandu!» *Lāms V. Vīri iet tikai uz priekšu. R. 1968, 76.*

SADOT PA SPRANDU (SKAUSTU) kādam *vienk. Sal.* DOT PA KAKLU kādam. *Fiziski pārmācīt, sist, sakaut bruņotā cīņā; izteikt nopēlumu, nosodījumu.*

— .. Sadot pa sprandu pieciem sešiem vīriem, ja citas izejas nav, tā ir viena lieta. Ar karu ir citādi.. *Līvs E. Velnakaula dvīņi. R. 1966, 98.*

— Vakar no ienaidnieka atbrīvota Kaluga.

— U-r-rā! — karavīri nočukstēja.

— Mums šodien arī vajadzēs labi saraut un sadot vāciešiem pa sprandu! *Krieviņš M. Strēlnieki pārnāk mājās. R. 1967, 98.*

— .. Neko nevar darīt, brāl, ja tev mācas virsū iebrucēji, laupītāji, iekarotāji, — jādod pa skaustu, — kaujas vilks iekaist. *Branks V. Kauju negaisos. R. 1964, 187.*

Bet par tādiem jokiem jādod pa sprandu. *Puriņš A. Nevaicājiet man neko. R. 1977, 65.*

— Spiegs!... Līdējs! Sadot pa skaustu!... *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 236.*

— .. Tad Irma tevi sūtīja man uz kakla, lai man krietni sadod pa skaustu.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 59.*

SPREDIĶIS

LASĪT (nolasīt; SACĪT, SKAITĪT) SPREDIĶI kādam *sar. Teikt garas pamācības, pārmest kādam, rāt, nosodīt kādu. Sal.* LASĪT MORĀLI.

— .. Nekur nestrādājat, pļēgurojat, spekulējat ar zivīm... Vai tad tā var! Vai tā ir cilvēka cienīga dzīve!.. Man patiesībā ir neērti jums te lasīt spredikļi, — leitnants turpināja, — jo gadu ziņā jūs varētu būt gandrīz vai mans tēvs. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 509.*

Nāc un ej, kad tu vēlies, neviena netraucēsi, neviens tev nelasīs pamācošus spredikļus. Šo brīvību viņi prata pienācīgi novērtēt. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 98.*

.. pārbiedētajai meitenei viņa [klases dāma] bija nolasījusi bargu spredikļi: kā svešs zēns viņai [skolniecei] drīkstot «cieši spiest roku»? *Salenieks E. Roberts Zalāns. R. 1958, 196.*

I e v a. Nu, nu! Kas tad tā par runāšanu! Vai tu man sāksi sprediķi sacīt! Ko tad es tā reiz uz reizes sagrēkojusi! *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 230.*

Mamma visu ceļu klusām man skaitīja sprediķi par to, ka es esot viens briesmīgs palaidnis — bez sirds.. *Ērgle Z. Operācija «Kanna». R. 1971, 68.*

SPRĪDIS

NE PAR SPRĪDI. *Ne mazākā mērā, it nemaz.*

Muižnieki esot cieti kā āža rags. Piekāpties — ne par soli, ne par sprīdi. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 17.*

Tādēļ varam no sirds priecāties un pateikties mūsu daiļliteratūras cienījamiem izkopējiem Rainim un Aspazijai par viņu pūliņiem pārtulkot Gētes liriku mūsu valodā. Un vēl kā!... Ar Gētem līdzīgu valodas daiļo vienkāršību un ne par sprīdi neatkāpjoties no oriģināla. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 211.*

Rūdis pukojās, ka netiekot viņai tuvāk ne par sprīdi. Vella skuķis! *Grigulis A. Zivis dzīvo ūdenī. R. 1976, 102.*

SPRIKSTIS

IESKRIET KĀ SPRIKSTĪS. *Nejauši nokļūt bīstamā, nevēlamā situācijā, piedzīvot ko nepatīkamu.*

Šīs pašas lauku meitas, kas te nāk. Naivas un lētticīgas kā bērni. Dažreiz ieskrējušas kā sprikstīs un nezin ne gala, ne malas. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 519.*

Jaunās dienās dikti smuka bij gan, puiši bizenēja pakaļ plūkdamies, šī varēja izmeklēties labu labo. Nē, rau, ieskrēja tamos Tomarīnos kā sprikstīs... *Ezera R. Aka. R. 1972, 90.*

SĒDĒT KĀ UZ SPRIKSTĪM. *Būt nemiera pārņemtam, satrauktam.*

Iestājās atkal klusums; Vēbers sēdēja tikpat kā uz sprikstīm. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 377.*

SPRŪDZENIS

IELIKT SPRŪDZENI ASTĒ kādam *vienk. Pārmācīt, savaldīt.*

— Ja jūs vēl kādreiz to melnbārdaino čigānu redzat, tad tikai pasakiet man! Mēs viņam ieliksim sprūdzeni astē. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 390.*

KĀ SPRŪDZENIS *sar. Viegli, veikli, bez pūlēm.*

Tikuši sētā, mēs, tie, kas varējām, izkāpām no ratiem. Mēs ar Jurku pat izlēcām kā sprūdzeņi. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 421.*

Puišiem dūša pilna — sēd te par nerru, kamēr šis, pa dienu noslaistījies, ballēsies pa krogu. Ies pakaļ, atraus kā sprūdzeni, lai arī šim izput tie prieki. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 56.*

Zināju, ka šādi traktori rotaļādamies aizvelk lielus akmeņus, izlauž simtgadīgu egļu celmus kā sprūdzeņus... *Mauliņš J. Malēnieši. R. 1983, 166.*

SPRUNGULIS

MEST SPRUNGUĻUS RITEŅOS (CEĻĀ; PA (STARP, ZEM) KĀJĀM) kādam. *Traucēt, kavēt kādu sasniegt iecerēto.*

«.. pēc manas nāves māja paliek Maijai, un tad lai viņa dara, kā vēlas, un lai neviens no radiem nemet viņai sprunguļus riteņos...» *Zigmonte D. Mārsils. R. 1969, 219.*

Cik ilgi var pastāvēt divas naidīgas puses, kuras viena otru apsaukā, met sprunguļus riteņos! *Kalve A. Tveice jūlijā. R. 1976, 153.*

Turpmāk nedrīkstēja pieļaut, ka Astrīda, kaitēdama it kā viņam, meta sprunguļus ceļā visai brigādei. *Klīvers V. Cilvēki un garāmgājēji. R. 1961, 45.*

Ko nozīmē biedinošie padomi? Vai atkal sīka skaudībiņa nemeta sprunguļus ceļā? *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 142.*

Mežsargs ir lāga cilvēks. Zinu, viņš mums sprunguļus pa kājām nemetīs, ir mēs neaiztiksim viņu. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 1008.*

I e v a. [..] Kad nu tev tā māja pret viņu gribu iegadījās, iegadījās, tad viņi tev tagad vismazāk nepalīdzēs tikt uz priekšu. Tupēs gultā .. un noskatīsies, kā mēs cīnāmies. Un, kad varēs, tad iemetīs mums pa sprungulam starp kājām. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 232.*

Varbūt māsa — tā caurbiru studente, kura vienādiņ taisījās iet projām no Mežirbēm, bet nekur neaizgāja, — meta Elmāram sprunguļus zem kājām, tiklīdz viņš gribēja biežāk uz Aizdamakšņu pusi panākties? *Kaldupe S. Meža mozaīkas. R. 1980, 255.*

SPURAS

SACELT (celt) SPURAS *sar. Izrādīt neapmierinātību, sadusmoties, apvainoties.*

— .. Pakaļ neskriešu [Robertam]. Goda vārds, nesaprotu, par ko sacēla spuras. Vai es nedrīkstu teikt, ka man patīk koķetēt? *Brodele A. Tas ir mans laiks. R. 1969, 194.*

— Dēli sāk celt spuras, un nudien viņiem ir sava daļa taisnības. Uzmanies, ka galu galā nepaliec viens. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 192.*

— .. Šis strupais meitietis ir vairāk pieaudzis, nekā man sākumā likās. Taču manī spuras ceļ pašlepnums. Ko viņa grib, ar kādām tiesībām izsaka pretenzijas, ko esmu viņai parādā? *Kaijaks V. Zv 1982, 20. nr. 28.*

J ā n i s. [..] Mēs gribam tava labuma, bet tu cel tikai gaisā sarus. *Saulietis A. Pret ziemeļiem. R. 1986, 292.*

SPURAS IR GAISĀ kādam *sar. Saka, ja kāds pēkšņi apvainojas, sadusmojas.*

— .. Kā var ēdienu vārīt neizberztā katlā? Cūkām tak nevar... saskābs... bet, kad es aizrādu, tad šai spuras gaisā un tad.. *Stankevičs A. Šuvējiņa. R. 1976, 185.*

— .. vai tas Žuburs nekad nesaprot jokus? Es viņu druscin paāzēju, bet šim tūliņ spuras gaisā. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 364.*

— Paši gan laikam katru dienu noraujat ādu kādam dzīvnieciņam! Kad cits tikai uz mežu paskatās, tā spuras gaisā! Kur bij'? Ko darīj'? Vai tev brīv? *Bels A. Saknes. R. 1982, 41.*

— Ej nost, gnīda! Atradies gudrinieks! — Ainai bija visas spuras gaisā. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 237.*

— .. Kā viņa dara, tā viņa dara. Likšu es citādi, būs spuras gaisā. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 229.*

STABS

KĀ STABS *biežāk savienojumā ar* stāvēt. *Nekustīgi, neatbildot, klusējot (aiz bailēm, pārsteiguma, brīnumiem); pavisam nekustīgs, stīvs.*

Tā jaunākā meita nākusi laikam pēc brokasta; tikko kambarī ienākusi, ierauga šo aiz galda, nobīstas un paģībst. Šis neliekas ne redzot, stāv kā stabs. *Šmits P. VII, 78.*

.. viņš izlaida tagad savas dusmas uz Lavīzi. «Ko te vēl stāvi kā tāds stabs, vai nedzirdi, ka tevis dēļ mani visi suņi sāk riet.» *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 169.*

— .. Es stāvu kā stabs un nesaku neko, kaut gan krūtīs vārās. *Sēlis R. Silaines muiža. R. 1958, 42.*

Svilps vilciens drīz. Un viņa tajā kāps, / Viņš vairs šai mūžā viņu nesastaps. / Viņš zināja, ka to vairs nesastaps. / Un klusēja. Un stāvēja kā stabs. *Ziedonis I. Kā svece deg. R. 1971, 121.*

Kalējs gribēja iet raudzīt, bet piepeši palika stāvot kā stabs. Durvis lēnām atvērās. Kalējam uz pieres izspiedās auksti sviedri.. Uz sliekšņa stāvēja viņa dēls Jūlijs. *Paegle L. Stāsti jaunatnei. R. 1954, 51.*

Kučieris kā traks staipa harmoniku plēšas, brīžam nostājas stīvi kā stabs, brīžam lokās taktī.. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 413.*

Zēns nobīstas un paliek kā stabs. *Šmits P. XV, 5.*

Puisis paņem apaušus, uzmauc tos zirgam un izved to no dārza kā brāli. Lielais vīrs, to redzēdams, paliek kā stabs. *Šmits P. VII, 29.*

Lapsēns sastindzis kā stabs, ieraudzīdams manā rokā nazi. *Spriņģis J. Aivara Silava dzīve. R. 1967, 79.*

Harijs aiz pārsteiguma sastinga kā stabs.

— Un tas ir viss? — viņš nespēja un nespēja atjēgties. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 75.*

Grīdas tīrīšanu mēģināju iegriezt Prīdim — man taču jānoņemas ar krāsni..

Prīdis nekustējās..

— Tāds kā stabs! — tas bija uz Prīdi. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 42.*

Neatpraties ne cepuri noņemt, kā man māte bija mācījusi, nu stāvēju savā pilnā ziemas uzvalkā ar jēreni galvā, mēms kā stabs, tik apkārt vien lūkodamies. *Lautenbahs-Jūsmiņš J. — K. Egle. Atziņas, I. Cēsīs—Rīgā. 1923, 37.*

.. viņš pat nezināja, ko atbildēt. Stāvēja mēms kā stabs. *Skujiņš Z. Kailums. R. 1970, 166.*

Māte runāja ar saviem dēliem kā ar stabiem. *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 135.*

Bet Timers, Krišu ieraudzījis, ieplēta lielas, platas acis un muti un palika stīvs kā stabs. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 157.*

Visi sastinguši stāvējuši kā verstes stabi. *Pūce V. LM 1982, 38. nr. 16.*

KĀ VERSTES STABS *parasti savienojumā ar* garš, pliks (nabadzīgs), *novec., niev. Pārlieku garš, pavisam pliks.*

Meita Made no plāniešiem tikai deviņpadsmit gadus veca, gara un kaulota kā verstes stabs, neviens viņu nevērtētu zem divdesmit pieci. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 373.*

Pliks kā verstes stabs. *ME. III, 344.*

— Nu saki tu, verstes stabs, kur lai tagad ejam? — Viņš sapurina augumā mazo Pūpoliņu pie krūtīm. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 372.*

STABULE

DANCINĀT PĒC SAVAS STABULES; DANCINĀT KĀ PĒC STABULES kādu *sar. Pakļaut kādu savai gribai.*

Sievišķis, kam Laimes māte dāvājusi tik daiļu vaidziņu kā manējais, varot pēc savas stabules dancināt pat pašu pilskungu, ne tikai vienu bruņukalpu vien. *Strupulis U. Raunas stāsti. R. 1983, 21.*

— Katram vīram ir tāda sieva, kādu viņš pelnījis.. Arī manējā sākumā māžojās un gribēja mani dancināt pēc savas stabules. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 183.*

.. viņam dziļi iekšā bija tāda neskaidra sajūta, ka brālis šim gan dara pāri: dancina viņu visur un arvienu pēc savas stabules, izkalpina un tad rij viņa sviedrus, kompanjona izpeļņas vietā atmetot ubaga grašus. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 51.*

.. ja tu jau sākumā visur padosies vīrietim, tad vēlāk viņš tevi dancinās kā pēc stabules. *Sakse A. Nokaltis zars. R. 1968, 45.*

— .. Kā manis nav mājās, tā neviens roku pie darba neliek. Es viņiem rādīšu! Vēl šovakar izdancināšu visus kā pēc stabules. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 105.*

Nekad ne Krasts, ne Andrāns nebij minējuši neviena tāda vārda, kas saimnieku savstarpējās attiecības būtu varējis pasliktināt, kaut gan ļoti bieži būtu gribējies to darīt, redzot, cik necienīgā kārtā nabaga vīrs tika dancināts pēc valdonīgās sievas svilpes. *Jaunsudrabiņš J. Jaunsaimnieks un velns. R. 1935, 25.*

DANCOT PĒC kāda STABULES *sar. Pakļauties kāda gribai, paklausīt kādam bez ierunām.*

— Brauc vien pats radinieka vietā, es nebraukšu! — atcirtis kā ar cirvi Bergtāls.

— Nedancošu pēc tavas stabules. Nav mana reize šķūtīs braukt. *Kraujiņš K. Dzīves lokā. R. 1970, 182.*

— Tie tad nu man katru rītu noteiks, ko darīt.. Dzirdēt negribu! Labāk grauzīšu sausu garoziņu un piedzeršu pliku ūdeni nekā dancošu pēc svešu cilvēku stabules. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 151.*

— Lieciet jūs [vecāki] man un Pelašķim miera, mēs paši zināsim, ko darīsim. Diezgan es pēc jūsu stabules esmu dancojusi, un tādēļ tagad no manis visi vairās. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 116.*

Viņš pierādīja citiem, ka ir vīrs, kas nedanco pēc sievas stabules. *Ieviņš K. Putras Dauķis, I. R. 1988, 293.*

Bet vai tad Magone varēja nociesties, nepalielījusies citām sievām, ka nu reiz vīriņš dancošot pēc viņas stabules. *Sakse A. Pasakas par ziediem. R. 1966, 97.*

Lielozols. Tad jūs tiešām domājiet, ka bagātais Lielozols tūlīt dancos pēc jūsu svilpes tikai tamdēļ vien, ka jūs to tā vēlaties? *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 245.*

PŪST kāda STABULĒ *sar. Atbalstīt kāda uzskatus, intereses, nostāju, rīkoties ar kādu kopīgi.*

Arī «Zemgalijā» ieradās mazinieku dūži un pieprasīja Pētera Ķikuta izslēgšanu no studentu biedrības. Un gods, kam gods — vairums zemgaliešu nebija ar mieru pūst mazinieku stabulē. *Lukss V. K 1980, 6. nr. 15.*

— Nu, redzi nu, Emma, kā ar tiem zemes priekiem izgāja! Pūti boļševiku stabulē, bet nu viņi paši tev iepūta. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 296.*

STABULĪTE

ANTIŅ, PŪT STABULĪTI, PRĀTIŅ, NĀC MĀJĀS *sar. Saka, ja sarunbiedrs ir pateicis ko muļķīgu.*

Man šķiet, ka viņa tevi ļoti mīl.

— Ha, ha, ha! — Arturs ierēcās. — Antiņ, pūt stabulīti, prātiņ, nāc mājās! *Kanders Ē. K 1974, 10. nr. 68.*

— Es jūs kaut vai šonakt varu pārsviest pāri jūrai. Kaut vai šonakt ar visu vētru.

— Antiņ, nepūt stabulē, prātiņ, nāc mājās! — sieva dusmīgi iekrita starpā. — Kad sīvais galvā, tad velns dīda. *Grīva Ž. Ugunskuģis. R. 1961, 147.*

STĀDAIGS

KĀ STĀDAIGS *apv. Pārlieku garš, tievs, izstīdzējis.*

Pie durvīm atgāzusies skatījās Rīteru Minna, uzbraucītām piedurknēm, gara kā stādaigs, kniepadatas galvu.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 408.*

— Vecais Brimmers bij zvērs, tak vismaz pašu lielkungs. Bet šitāds, nezin no kurienes uzklīdis igaunis! Atnāca kā stādaigs, sēnala

nebij vēderā, un no mūsu sviedriem uzbarojis tādu kuņģi, ka panest nevar. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 98.*

— Ko t' nu, cienīgtēv, tādu vēl svētīt. Augumā, eku, izstiepies kā stādaigs, sagudros vēl sazin ko un sāks pa meitām skraidīt. *Rukšāns H. Andrejs Balodis. R. 1978, 24.*

Aiziet tas puika pār pagalmu garš kā stādaiga. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 358.*

STAKLE

BADA STAKLE *sar., niev. Negausis, rīma.*

Es jau visu rītu vēroju, ka Ķīķers ar visiem trim dēliem atkal tās nabaga pīlītes bendē kā citām vasarām. Viens šauj, bet citi ar kokiem kā slepkavnieki, bada stakles. *Jaunsudrabiņš J. K 1977, 8. nr. 129.*

STALLIS

MĒZT (TĪRĪT) AUGEJA STAĻĻUS. *Censties likvidēt lielu nekārtību, cīnīties pret bezjēdzību, atpalicību, nolaidību.*

.. kas gan mēzīs šos pelēcīguma, skepses, skepsītes, ņirgas, jūsmas, čalas, pļāpas.. Augeja staļļus? *Ķikāns V. LM 1980, 44. nr. 12.*

Lai izmēztu Augeja staļļus, kas sakrājušies Norvēģijā, Ibsens arī pats nav kūtrs pielikt roku. Top viņa sabiedriskās lugas.. *Zanders O. Zv 1978, 5. nr. 18.*

Daži alkst pēc «stiprām personībām» kritikā, kuri ar plašiem vēzieniem tīrītu literatūras «Augeja staļļus».. *Zeile P. — Kritikas gadagrāmata, IV. R. 1976, 97.*

STAMPA

KĀJAS KĀ STAMPAS. *Ļoti resnas kājas.*

Lielas pastalas un trīs vai četri pāri rupju vilnas zeķu dažādā krāsā darīja viņas skaistās kājas resnas kā stampas. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 94.*

Atnāk daža tante — kājas kā stampas, tādas tikai pēc pastalām prasās, — bet vēl jautā, kas viņai labāk piestāvētu. *Dripe A. Cietā galva. R. 1970, 19.*

STANGAS

KĀ STANGĀS. *Sk.* KĀ KNAIBLĒS.

VILKT KĀ AR STANGĀM LAUKĀ. *Sk.* VILKT KĀ AR KNĪPSTANGĀM LAUKĀ.

STĀRĶIS

KĀJAS KĀ STĀRĶIM. *Ļoti garas kājas.*

Kājas garas kā stārķim. *Gāliņš H. LM 1980, 32. nr. 5.*

Ir gan Dinai tās kājas kā stārķim! *Dripe A. Tā tas varētu būt. R. 1973, 113.*

STĀRĶIS ATNES *hum. Saka, runājot par bērna piedzimšanu.*

Kopš tā laika [pēc pirmā bērna piedzimšanas] bija noziedējuši daudzi pavasari un novītušas daudzas jāņuzāles, bet vairāk bērnu Liepiņiem stārķis kā nenesa, tā nenesa. *Vanags J. Meža dziesma. R. 1976, 141.*

STARS

GAISMAS STARS TUMSAS VALSTĪBĀ (VALSTĪ) *poēt. Saka par cildenu, garīgi stipru cilvēku, kas dod spēku citiem, garīgi bagātina apkārtējos.*

Manu partneru pieredze Ostrovska pasaulē bija vēl niecīgāka, un nu Vera Baļuna kļuva mūsu «gaismas stars tumsas valstībā». *Klints A. Tā nebija lietaina diena. R. 1974, 116.*

Gaismas stars tumsas valstībā... Nora aizvien man likās augstāka, pārāka, it kā nebūtu no šīs zemes.. *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 17.*

Un šis varonis neaiziet bojā, kā tas notiek ar viņa iemīļoto Noru, šo «gaismas staru tumsas valstī». *Būmanis A. K 1976, 2. nr. 143.*

STĀSTS

MEDNIEKU STĀSTI *sar. Stāstījums, kurā ir daudz pārspīlējumu.*

— Stāsta, ka dažkārt šāda kuterīša kapteiņi nosien stūri un liekas uz aci pa tralēšanas laiku. Kad pamostas, ceļ trali ārā.

— Tie laikam tādi mednieku stāsti?..

— Nē, tīrā patiesība! *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 200.*

Tiesa, arī līdz šim Arvīds bija viens no visrunīgākajiem klasē, tomēr šovakar viņa mednieka stāsti pārsniedza visu dzirdēto. *Saulītis B. Jaunības gadi. R. 1956, 76.*

Ar metāliem viņam diezin kā nevedās, toties mednieku stāstos, putnu un dzīvnieku balsu atdarināšanā viņš izrādījās meistars. *Lāms V. K 1971, 4. nr. 73.*

Toties, kad Rams stāsta savus brīnumainos piedzīvojumus un mednieka stāstus, es klausos, muti pavērusi.. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 69.*

STĀVĒT

KĀ ES TE (*reti* ŠE) STĀVU. *Saka, ko kategoriski apgalvojot, pastiprinot savu vārdu ticamību.*

— .. Bet tik tiešām, kā es te stāvu, — es neesmu Vanadziņu šāvis! *Kaijaks V. Vistu elks. R. 1967, 188.*

— Bet saimnieks, kā es te stāvu, velti trako. Notiks, kam jānotiek, — Apšulis prātoja. *Kalve A. Sarkans āboliņa lauks. R. 1971, 96.*

— .. Ja strēlnieki izlēmuši iet, tad viņi aizies.. Tas ir tikpat skaidrs, kā mēs te stāvam. *Kaufelds T. Sēkla nedeg. R. 1979, 213.*

— Rīts vēl tālu, Gailenīt, un es jūs pārgādāšu mājā dzīvu vai mirušu, varat man ticēt, kā es še stāvu. *Dorbe H. Vaicāju jaunībai. R. 1970, 285.*

«Bet tik tiešām, kā šeit stāvu, tavs nodoms tev neizdosies! Simtreiz labāk lai mana nabadzība krīt cita rokā, ne tavā!» *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 298.*

STĀVĒT UN KRIST par kaut ko, par kādu. *Būt ļoti pārliecinātam par kaut ko, par kādu un to dedzīgi aizstāvēt.*

— .. Nu, nepalaidies, nepalaidies — ja taisnība tavā pusē, tad stāvi un krīti par to! *Vilks Ē. Rudens dienās. R. 1955, 98.*

Kritērijs aizvien būs tēla dzīves iekšējā patiesība, par kuru .. stāvēja un krita arī Smiļģis. *Grēviņš M. K 1976, 11. nr. 148.*

«.. Bet par biedriem stāvi un krīti un principus turi svētus!» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 278.*

Ciema puikas stāvēja un krita par kapteini Zēģeli, kas allaž atrada savu plato bikšu kabatās samurcītu konfekti.. *Belševica V. Ķikuraga stāsti. R. 1965, 27.*

STĒRBELE

LAIZĪT kāda (kādam) STĒRBELES *vienk. Būt pārmērīgi pazemīgam, padevīgam, glaimīgam, kāda priekšā izdabāt, lišķēt kādam.*

«Agrāk kungu stērbeles laizīja vagars un muižu gaitnieki, — vai gan mūsu laiku skolotājiem čaklā centībā jāpievienojas šai apkaunojošajai nodarbībai?» *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 73.*

— .. Bukults uzvedas ļoti cūcīgi. Laiza okupantu stērbeles, uz vēdera rāpo viņu priekšā. *Lācis V. Raksti, VII. R. 1961, 499.*

stērbeļu laizīšana

.. Mikus .. novēl piebaldzēniem dabūt tādu palīgskolotāju, kam augstākais gods neliktos stērbeļu laizīšana baznīckungam un lielkungiem. *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 83.*

STIEPIENS

VIENĀ STIEPIENĀ *sar. Ātrā skrējienā, vienā paņēmienā, bez apstāšanās.*

.. kungs ar saviem sargiem un sulaiņiem vienā stiepienā bijis pie avotiņa klāt. Kā tad — nauda ir gan! *Strupulis U. Raunas stāsti. R. 1983, 12.*

Imants skrien. Vienā stiepienā viņš ir atkal ganībās un nober visu dzirdēto Gastonam. *Kaijaks V. Putenī. R. 1964, 80.*

— .. Es stāvu kā mēma. Ne paldies nepateicu. Kā tāda stulbene. Un tad — vienā stiepienā mājās. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 69.*

.. Rozenkrancs metās uz priekšu un vienā stiepienā nolingoja pa kāpnēm. *Skujiņš Z. Esmu dzimis bagāts. R. 1956, 212.*

Grāvis ir tik plats, ka vienā stiepienā tam tiek pāri tikai daži strēlnieki.. Citi lecot skar kājām plāno ledu un izbrūk cauri tam.. *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 402.*

Re, tepat jau klāt [mežs]! Viens stiepiens! *Indrāne I. Meklēju zēnu ar zaļām acīm. R. 1975, 37.*

STĪGA

KĀ STĪGA *1. biežāk savienojumā ar* savilkt, uzvilkt. *Saka, ja ir liels sasprindzinājums, liela piepūle.*

Mirdza manīja, ka visi sasprindzina spēkus līdz galīgai robežai, un arī pati savilka muskuļus kā stīgas. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 191.*

Robežnieks kā slāpdams ķer pēc elpas. Katrs pants sejā savilkts kā stīga, kas trūkšanai tuvu. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 335.*

Uzslieto kārti puisis tikko jaudāja noturēt: kārts ļodzījās, gaudoja, svilpoja, rāvās no plaukstām ārā.. Aiz piepūles krūtīs sāka sāpēt, cīpslas pie roku locītavām saspringa kā uzvilktas stīgas.. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 38.*

Dzinējiem, atspiežot muguru pret truli un kājām peroties pa smiltīm, visi muskuļi izstiepjas kā stīgas. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 382.*

Zirgi izstiepās līdzīgi stīgām, kamēr izvilka no laidara pilnos vezumus, no kuriem virca tecēja straumēm. *Virza E. Straumēni. R. 1989, 83.*

Gailis stāvēja kā uzvilkta stīga un satraukts raudzījās uz priekšnieku. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 250.*

Biju kā uzvilkta stīga. Tikai mana laukos norūdītā veselība un stiprie nervi bija tie, kas palīdzēja man izturēt šo lielo slodzi. *Amtmanis-Briedītis A. Pretim saulei. R. 1963, 35.*

Pēc tādas pirmizrādes pienāktos atpūta, vispirms jau atslodze nerviem, kas bijuši kā uzvilktas stīgas. *Pamše K. Nemierā ar sevi. R. 1966, 70.*

2. biežāk savienojumā ar izstiepties. *Saka par iztaisnotu augumu.*

.. virsleitnants Tone, kā stīga izstiepies, ziņoja par stāvokli nometnē. *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 390.*

Sīkais skuķis .. piegāja pie vīrieša, izstiepās kā stīga un pielika roku pie pilotkas.. *Ērgle Z. Operācija «Kanna». R. 1971, 44.*

Alvis kokaini pārnāca pāri kabinetam un nostiepās kā stīga. *Kolbergs A. Kriminālliета trijām dienām. R. 1977, 162.*

— Ko tu saliec to kūkumu kā Upīšu Mārtiņš! Tēvs, kad bij tavā vecumā, viņš turējās taisni kā stīga. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 138.*

3. Pavisam taisns, taisnā līnijā.

Patlaban bija izvilkts jauns, taisns ceļš kā stīga, cauri visam piecas verstes platajam silam. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 499.*

Taisns kā stīga stiepās lielceļš. *Viese S. Raganiezis. R. 1976, 118.*

Grāvis pēc šņores norakts, taisns kā stīga, malas vienāda slīpuma un gludenas.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 96.*

Melnis savu zināja, gāja taisni kā pa stīgu, kas tur pakaļā notikās — tā nebij viņa darīšana. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 163.*

STIKLS

KĀ CAUR (AR) PALIELINĀMO (VAIROJAMO) STIKLU; KĀ ZEM PALIELINĀMĀ (VAIROJAMĀ) STIKLA *novec. Ļoti skaidri, ar saasinātu uzmanību, pārlieku kritiski.*

Katrs bārdas rugājs uz vaigiem, apdilušās piedurknes, savalkātā krādziņa — viss saredzams kā caur palielināmo stiklu. *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 26.*

Katru jaunu ienācēju teātra kolektīvā «aplūko ar palielināmo stiklu», citādi arī nevar būt; teātris ir ģimene. Kā lai pieņem ģimenē «jaunu znotu» bez pamatīgas iepazīšanas? *Klints A. Tā nebija lietaina diena. R. 1974, 169.*

Valmieras puikas katru skolotāja rīcību aplūko ar vairojamo stiklu, kamēr tas nav ieguvis viņu uzticību. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 25.*

Mements vien mūsu dzīvi vērojis kā zem vairojamā stikla. *Salenieks E. Neizlaid airus no rokām. R. 1975, 109.*

Vai tad nu ar liela nelaime, ka Gustiņš parīda suni uz govīm vai cūkām — kurš puisēns tad tai vecumā tāpat nedara?

Kas tad nu bērna blēņas aplūkos ar vairojamo glāzi? — tā šķiet Gusta vecākiem. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 411—412.*

KĀ STIKLS. *1. Ļoti spožs, spīdīgs, slidens.*

.. starp parka kļavām un sila gaišajām priedēm ezera mierīgais, nesakustināmais līmenis vizēja kā stikls. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 75.*

Ezers spīd kā stikls, melni rāms. Gāgā tikai kaut kur zosis un pīles. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 411.*

Nu tur stāvēja Māras jaunā kumode, tik spīdoša kā stikls... *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 121.*

Nule te bij redzams viens vienīgs ledus lauks, glums kā stikls, pa kuru varēja skriet ar slidām kas zina cik tālu. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 42.*

2. Saka, ja ir ļoti skaidrs laiks, bez neviena mākonīša. Sk. arī KĀ GLĀZE.

.. nakts taču bija kā stikls. *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 113.*

TURĒT STIKLA (GLĀŽU) SKAPĪ kādu *novec. Ļoti saudzēt, lutināt, sargāt no kā grūtāka.*

Apstulbotas no aklas bērnu mīlestības, viņas vēlētos šos turēt vai stiklu skapī, nemaz neapdomādamas, kādas likteņa vētras vēlāk var sacelties pār viņu bērnu galvām un kādus pamatus, kādas stutes viņas izārda bērnu dzīves ēkai. *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 82.*

— Meita kā lāva, bet tikai tajā puķu dārzā vai pie kādas kalenderes sēd. Kas tur par sievu var būt, kas par saimnieci, stikla skapī turama. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 156.*

— Sieva, kas turama glāžu skapī, man Stukmaņos nav vajadzīga. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 49.*

— .. Vai tu ceri, ka dzīve to naivo meitenīti glabās stikla skapī? *Lāms V. Raudze. R. 1973, 102.*

— Protams, viņš meiteni neliks glāžu skapī. Vispirms viņai savs krietnums būs jāpierāda darbos. Šo vasaru vajadzēs iet ganos, nākošu par meitu.. *Jaunsudrabiņš J. KR, IX. R. 1983, 262—263.*

STIRNA

KĀ STIRNA. *Saka par veiklu, arī biklu jaunu sievieti.*

— Baronam ir gan sieva! Slaida un viegla kā stirna! *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 219.*

Ganu Mare, kam iekrita [rotaļā] viņus [Jāni un Lienu] ķert, bija viegla un veikla kā stirna. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 312.*

Blakus laivas priekšgalam stāvēja jauna meitene, slaida un gracioza kā stirniņa. *Puriņš A. Nevaicājiet man neko. R. 1977, 71.*

— Viņa ir bikla kā stirna, uz svešām mājām viena labprāt negrib iet. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 130.*

Viņa atkal bija pilnīga padevība un maigums. Bikla kā stirna un cēla kā valdītāja. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 407.*

Tramīga tā esot kā stirna un gudra kā apustuļu grāmata. *Leimane I. Vilkaču mantiniece. R. 1943, 50.*

.. daiļās meičas, viņu apkalpodamas, tekāja kā stirniņas. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 127.*

Mare pietrūkās un žigli kā stirna nobēga aiz kādas gubas. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 61.*

Bet man un Zanei un Līzei, skaties, būs dēli kā brieži, meitas kā stirnas. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 98.*

STRAUME

PELDĒT PA STRAUMI. *Piemēroties, pilnīgi pakļauties apstākļiem, pieskaņoties vairākumam.*

— .. Kāds palīgs tu man vari būt, kāds ceļa šķīrējs, ja pats nevarīgi peldi pa straumi. *Zigmonte D. Zilo rūķu gals. R. 1973, 140.*

.. viņā jau ir iezīmes, kuras noteic šī cilvēka tieksmi izvairīties no visām grūtībām, no visa sarežģītā, tieksmi peldēt pa straumi. *L 1979, 5. nr. 65.*

PELDĒT PRET STRAUMI. *Izturēties, rīkoties pēc savas gribas, pārliecības pretēji vairākuma uzskatiem.*

Vairums piebalsojis apriņķa komitejas sekretāram, un Prīdis padevies.

— Nav vienam ko peldēt pret straumi, — viņš atzina. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 206.*

Vēl sirdī cieti esmu apņēmies / Pret straumi peldēt, / Iz dzīves nelietības deldēt. *Kalniņš J. (Mākonis). Mana pārgalvīgā dzīves dziesma. R. 1973, 160.*

STRAUSS

IEBĀZ KĀ STRAUSS GALVU SMILTĪS *arī 1. un 2. pers. Vairīties no kaut kā nepatīkama, izliekoties to neredzam.*

Kāpēc viņš pats vairījās aizbraukt uz dzimto pagastu? Kā strauss iebāza galvu smiltīs un mierināja sevi — gan jau viņi paši tiks galā kaut kā. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 245.*

Bet pasaules reakcija kā strauss paslēpj galvu smiltīs un izliekas neredzam tuvojošās briesmas pārliecībā, ka agresijas lavīna aizies tai garām.. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 46.*

Vai tas ir vīrišķis, kas, posts kad virsū drāž, / Kā strausis bailīgi iekš smiltīm galvu bāž. *Plūdonis V. Raksti, I. R. 1974, 45.*

STRĒBĒJS

TAS VAIRS PUTRAS STRĒBĒJS NEBŪS; TAS VAIRS PUTRU NESTRĒBS *sar. Saka par cilvēku, kam paredzama nāve. Sal.* TAS VAIRS MAIZI NEĒDĪS.

Bet nāve neskatās, viņai viena alga, bagāts vai nabags, ko grābj, tas vairs putras strēbējs nav... *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 180.*

— .. Tā jau, kamēr tiek pie mājas, vairs putras strēbējs neesi. *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 70.*

.. mācītājs ievēroja, ka zemē guļ vēl viena, jaunāka, .. un acis viņai bija cieti. Viņš noliecās pār gulētāju, un viena no sievām sacīja:

— Tā vairs nebūs putras strēbēja. *Zigmonte D. K 1985, 2. nr. 61.*

STRIĶIS

JA VISI STRIĶI TRŪKST *sar. Saka, ja nav citas izejas, ja notiek kas ļoti nevēlams.*

Ja visi striķi trūkst, varot pat pieņemt ārzemnieku, lietpratēju, kādu aktieri no vācu pilsētas teātra. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 297.*

«Vēsma, ja visi striķi trūks un mēs nedabūsim citu dārznieku, tev būs jānāk atpakaļ uz sovhozu.» *Ķuzāne L. Mana Augšzeme stāsta. R. 1970, 61.*

— Kā zini, kā zini. Bet, ja visi striķi trūkst, nāc pie manis! Varu vienu istabeli atbrīvot. Dzīvosi, cepuri kuldams. *Kaijaks V. Zv 1982, 18. nr. 28.*

— Es iztieku labi, — Juta teica paspītīgi, — laikam Ievalds izskatījās pārlieku domīgs. — Kad visi striķi trūkst, aizņemos no saimnieces. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 239.*

KĀ STRIĶIS *sar. 1. dsk. Saka par čūskām, zušiem, uzsverot to daudzumu, arī garumu, lielumu.*

Čūskas kā striķi gulēja saulsgozī. *ME. III, 1090.*

Vasarā var patrenkāt odzes — tās kā striķi valstās tieši vislabākajās ogu vietās. *Kā bērza tāss. Sastādījis Ē. Hānbergs. R. 1974, 190.*

Viņu vezumos.. zušu pielocīts kā striķu. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 139.*

Vairākas kastes ar zušiem (visi lieli kā striķi), plekstes, luči, zandarti un citas zivis veseliem toveriem. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 245.*

2. Saka, ja kāds ir ļoti piedzēries.

Piespiedīšu izdzert glāzi degvīna. Galu galā tu vari piemesties kā striķis. Mēs ar Harro tevi aizvedīsim līdz mājām.. *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 138.*

NENOTURĒT AR STRIĶIEM kādu *sar. Nekādi nespēt aizkavēt kādu darīt nodomāto.*

— .. Kāja, tā kāja... nebūtu tik sāpīga, ar striķiem jūs mani nenoturētu [gultā]. — Darbā saliektie pirksti nerimst plūkāt un gumzīt segas malu. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 247.*

— .. To dienu, kad citi brauca uz Rīgu tajā lielajā parādē, — es skatos, mans Ješka ecē dābolaitu. Vai citu reizi tu viņu mājās būtu noturējis? Ar diviem striķiem ne. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 690.*

Nu Paulīne vairs ne striķos sienama pie mājas neturējās, nedz arī man [māsai] ļāva elpu atvilkt. *Belševica V. Nelaime mājās. R. 1979, 120.*

STRĪPA

BŪT UZ STRĪPAS (strīpā) *sar. 1. Būt darbā, savā vietā, būt gatavam, spējīgam ko darīt.*

Bet rudeņos un ziemās, kad barons rīkojis medības, mežsargiem pienācies būt uz strīpas un gādāt, lai kungiem ķertos kuplāks loms. *Kraujiņš K. Dzīves lokā. R. 1970, 124.*

«.. Tagad iedzēruši — padziedāsim, padauzīsimies, svētdienā godīgi izgulēsimies un pirmdienā būsim uz strīpas.» *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 110.*

Kad Berķis, sagatavojies ceļam, ienāca kaimiņa pagalmā, visi braucēji bija uz strīpas. Mašīnas kravas kastē uz sola sēdēja pats Lapa, viņa vecākais dēls Valdis un meita Dzintra. Šofera kabīnē blakus Jancim ierīkojās Valda sieva ar mazo puiku klēpī. *Ķuzāne L. Mana Augšzeme stāsta. R. 1970, 82.*

— .. Bet jūs, puiši, — ja rīt atkal nebūsiet uz strīpas, tad parunāsim nopietni, kantorī vai brigādes sapulcē. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 169.*

Tādu lomu šodien neviens nevarēja uzrādīt, kaut strīpā bija itin visas vadu draudzes. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 147.*

.. Dakteri mūs pielāpīs, — viņš pārliecināti nosaka. — Un uz Berlīnes valceri atkal būsim strīpā. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 118.*

2. Būt darba kārtībā, darba gatavībā (ierīcēm, iekārtām).

Traktoru var neilgā laikā saremontēt, un tas ir atkal uz strīpas. *LM 1984, 12. nr. 5.*

Rutkis. Tu, Lauzīt, pasaki Ekuram, Urbulim un citiem, lai vismaz piecas pļaujmašīnas rīt ap septiņiem būtu strīpā. *K 1956, 3. nr. 61.*

PĀRVILKT STRĪPU. *Sk.* PĀRVILKT SVĪTRU.

PAVILKT STRĪPU. *Sk.* PAVILKT SVĪTRU.

STĀTIES UZ STRĪPAS *sar. Sākt strādāt.*

Galvenais inženieris tūlīt sāka stāstīt par kuģu remonta gaitu. Pēc viņa īsā ievada iznāca, ka remonts norit normāli. Priekšsēdētājs tomēr nebija apmierināts:

— Kāpēc tad neviens vēl nestājas uz strīpas? *Talcis Ā. Ko šalc priedulājs. R. 1967, 97.*

— .. Nupat biju [uz celtniecības organizāciju]. Tur smejas, saka: «Nāc, čalīt, un stājies uz strīpas kaut vai ar rītdienu.» *Ezera R. Pati ar savu vēju, I. R. 1982, 179.*

ŠAUT (pāršaut), CIRST PĀR STRĪPU (*reti* SVĪTRU); ŠAUT (pāršaut), CIRST PĀRI STRĪPAI (svītrai) *sar. Rīkoties bez mēra izjūtas, pārkāpt vēlamo robežu; pārspīlēt, kļūdīties.*

— Es neesmu vēsturnieks, bet kaut kur senie baltieši ir nopietni šāvuši pār strīpu. Latvieši mūs neieredz, vismaz lielākā daļa iedzīvotāju. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 78.*

— Jūsu vietā strādā vergi, — Aigars asi noteica.

— Ko, vergi? — Spilva nošņācās. — Jaunais cilvēk, vai jūs nešaujat pār strīpu? *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 229.*

— Helgai ir talants, bet viņai nav sirds.

— Nu tu šauj pār strīpu! — Elmārs, manāmi sapīcis, iesaucās. *Akmens R. Saltās zvaigznes. R. 1973, 48.*

Kā jau tas kaislībās mēdz būt, kā viena, tā otra puse šauj pāri strīpai, katram šķiet, ka tikai viņš ir nemaldīgs. *Rukšāns H. Andrejs Balodis. R. 1978, 163.*

— Nu, nu, tikai nepāršaujiet pār strīpu! Vai viņam nebūs kvīte vai kāds liecinieks?

— Nekādas kvītes viņam nav. Viens tur gan bij klāt, bet tas man tāds attālāks radinieks, es domāju — viņš Krūkam neliecinās. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 170.*

Diemžēl šoreiz jokoties nedrīkstēja. Liepkalns bija pāršāvis pār strīpu. *Mauliņš J. Mīlestības infraskaņas. R. 1982, 50.*

Bet tad Jana pati saprata, ka pāršāvusi pāri strīpai, nelaiķa mājā par bērēm nemēdz runāt. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 93.*

Arī Melnūdra seja pauda neapmierinātību: tā tak nevar, vajag zināt mēru, un, ja jau melot, tad vismaz ticamības robežās — Gailītis bija cirtis pār strīpu.. *Lācis V. KR, XIV. R. 1975, 315.*

Visādi vairījās no goda amatiem un cildinājumiem. Nenēsāja nekādas nozīmes, kategoriski atteicās sēdēt prezidijos. Atklāti sakot, es domāju, ka šajā ziņā Ēvalds šad tad cirta pāri strīpai, bet tāds nu viņš bija. *Skujiņš Z. Zibens locīšana. R. 1978, 15.*

Bet Ķīrelis nebūtu Ķīrelis, ja nepāršautu pār svītru. *Žīgurs J. Kāpu ļaudis. R. 1964, 178.*

Iestājās neveikls klusums, Arnis ātrumā bija šāvis pāri svītrai. *Kolbergs A. Vanags. R. 1974, 73.*

TIKT UZ STRĪPAS (strīpā) *sar. Sasniegt vēlamos apstākļus, pārvarot grūtības, trūkumu.*

— .. Vai tad pēc lielā kara mēs pa divi gadi netikām uz strīpas? *Saulītis B. Sajukums. R. 1969, 62.*

Agrāk, kad kolhozi nebija tik rocīgi un nopelnīto izsniedza galvenokārt graudā, mežsaimniekiem neradās grūtības ar darbaspēku.

Cilvēki nāca meža darbos, lai nopelnītu skaidru naudu. Tagad kolhozi tikuši uz strīpas, ar lielo rubli nevienu nevarēja mežā ievilināt. *Bels A. Saknes. R. 1982, 142.*

— Tu šogad netiki vis strīpā, — Gailēns to uzrunā.. — Mierā palikt tu tak nedomā?

— Palikt ne. Ja nevarēs citādi, tāpat likšu eksāmenus. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 322.*

STROPS

KĀ BIŠU STROPS (stropā). *Sal.* KĀ BIŠU SPIETS. *1. biežāk savienojumā ar* dūkt. *Saka, ja kur ir liels troksnis, kas rodas, daudziem cilvēkiem esot kopā, sarunājoties, ja ir liela rosība.*

Brūža telpa brīdi dūca kā bišu strops. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 696.*

«Māmuļa», kā daži jau sāka saukt Rīgas Latviešu biedrību, dūca tikpat kā bišu strops. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 113.*

Lielā istaba skanēja kā bišu strops, kad slīperu cirtēji savām rupjām balsīm stāstīja savus piedzīvojumus. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 75.*

No valodām un smiekliem kroga telpas skanēja kā bišu strops. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 791.*

.. klase skanēja kā bišu strops, jo mums bija paraša mācīties ar balsi. *Jaunsudrabiņš J. KR, IV. R. 1981, 23.*

Redakcijā, kur Mārika bija strādājusi prakses laikā, aizvien dūc kā bišu stropā... *Spāre V. Es cilvēkam ticu. R. 1965, 202.*

Tā viņi iegāja kafejnīcā, kur kungi un lepnas dāmas dūca un čaloja kā bišu stropā. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 89.*

Te [labības uzpirkšanas kantorī] jau rūca tikpat kā bišu stropā. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 47.*

Vakaros viņi ieradās mūsu dižistabā pārgulēt pa nakti. Tad tur gāja kā bišu stropā. *Lindulis J. Lugu izlase. R. 1945, 30.*

«.. Vai jau dzirdi, kā krogā rūc un dūc kā pa bišu tropu?» *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 52.*

Istaba dūca kā uztraukts bišu strops. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 352.*

2. bieži savienojumā ar pilns. *Saka, ja kur vienkopus ir ļoti daudz cilvēku.*

Tam piederot vesela iela. Pie dividesmit māju jau sacēlis. Un, kura gatava, tā tūlīt pilna kā bišu strops. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 393.*

Bezdarbnieku birža bija pilna kā bišu strops, un policijas kārtībniekam pietika darba. *Lācis V. KR, I. R. 1970, 162.*

Visi devās uz alus zāli. Tā bija pilna kā bišu strops.. *Dripe A. Kolonijas audzinātāja piezīmes. R. 1975, 78.*

Te viss kā bišu stropā mudž, kust un rūc. *Poruks J. Reālistiski stāsti. R. 1953, 243.*

STULMS

DUMJŠ KĀ ZĀBAKU STULMS. *Sk.* DUMJŠ KĀ ZĀBAKS.

STUMDĀMS. *Sk.* STUMJAMS.

STUMJAMS

STUMJAMS (STUMDĀMS) UN VELKAMS (GRŪŽAMS, BĪDĀMS) *izteicēja sastāvā, sar. Skubināms, mudināms; slinks.*

Mēs.. [kapājamās] lapas taisni sabīdelējām, lai saimniece mūs uzslavētu. Mēs nebijām vis kā citi gani stumjami un velkami.. Mēs bijām zēni kā adatas. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 174.*

Brīdi sēdējusi, Balodiene lika bērnu zemē un stīviem soļiem meklējās uz durvīm.

— Jāpalūko, ko tas vecais tur gūro, — viņa teica. — Man jau viņš stumjams un velkams. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 288.*

— .. viņš nemaz nav tik stumjams un velkams — tikai jāprot ar viņu runāt, tas ir viss. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 85.*

«.. Dažs runā par desmitiem, bet tāds lempis, ka stumjams un grūžams...» *Vulfs E. Ziedi, kas ceļmalā vīst. R. 1960, 22.*

Šie jaunie [strādnieki] parasti necentās paši uzprasīties pēc darba, drīzāk gan bija stumjami un grūžami. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 11.*

.. to vajadzēja Priedes Jānim nokārtot, bet tas kā tāds lācis — stumjams un bīdāms. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 138.*

Man uz Jāni, kā parasti, bija labs prāts. Maktens zellis, kas nav stumdāms un bīdāms. *Lāms V. Pavarda kungs Ašgalvis. R. 1982, 184.*

STUNDA

PĒDĒJĀ STUNDA. *Sk.* PĒDĒJĀ STUNDIŅA.

SIRMĀ STUNDA. *Krēslas laiks.*

Pienāk krēsla. Māte noliek adīkli. Jāsvētot sirmā stunda. *Austriņš A. KR, IV. R. 1937, 264.*

Trīs jaunekļi — Fricis, Jānis un vēl kāds no muižas — aizvada sirmo stundu, runādami par pasauli un savu vietu tajā. *Ķuzāne L. Saule mūžam mana. R. 1986, 83.*

STUNDA IR SITUSI (PIENĀKUSI). *Saka, ja ir pienācis brīdis, kas ir izdevīgs, piemērots kādai rīcībai, kaut kam, ja ir pienācis kā gals, beigu posms.*

Gados vecākie cerēja to labāko — karš ilgi nevilksies.. Bet jaunie pameta darbu, pūlīšos ar dziesmām un harmonikām klaiņoja pa sādžu, ķircinādami meitenes un gaidīdami dienu no dienas, kad sitīs viņu stunda. Ilgi nebija jāgaida. *Kaufelds T. Sēkla nedeg. R. 1979, 53.*

— Mūsu stunda ir situsi! Vācu ķēde sāk šķobīties! *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 144.*

«Nāks laiks un stunda sitīs, kad tu metīsi visas grāmatas uz laiku aizkrāsnī..» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 164.*

Drebiet jūs, reakcionārie mošķi! Jūsu stunda ir situsi. Tu, slīpētais blēdi, tu... Robert Neļķe! Sakravā pie laika savus čemodānus. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 524.*

G u n a. [..] Kad stunda sit, tad visi tie, / Kas bija mazi, zemi, nepazīti, / Uz āru nāk un top par varoņiem. *Aspazija. Sidraba šķidrauts. R. 1966, 59.*

Un nekad nebūs miera virs zemes tiem, kas citiem pāri darījuši. Dzīves dzelžainais likums ir nepielūdzams. Un cilvēki ticēja. Tā stunda sitīs. *Bels A. Saucēja balss. R. 1973, 140.*

Pienāca vēsts, ka Melnās jūras kara flotes kreisera «Potjomkins» jūrnieki sacēlušies. Šī ziņa Rīgas strādniekos izraisīja lielu sajūsmu. Šķita, ka nupat situsi pēdējā stundiņa cara valdībai.. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 192.*

N o l i ņ š (paklusām, nospiesti). Mana stunda nu arī pienākuse. *T ē v s.* Tu iesi?

N o l i ņ š. Jā... Ardievu, māt! *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 253.*

Tagad pienākusi stunda, kad vajaga izšķirties. *Zariņš K. Kaugurieši. R. 1975, 95.*

Piekrišanu diemžēl šī [E. Melngaiļa] mūzika neatrada — tās stunda vēl nav nākusi. *Raksti. Atmiņas par Emīlu Dārziņu. R. 1975, 21.*

— Par agru taisies uz miršanu..

— Netaisos, bet sava stunda pienāk katram. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 147.*

ZVAIGŽŅU STUNDA. *Panākumu, triumfa brīdis, laikposms.*

Todien poļu hokejistiem .. izdevās itin viss. Bija pienākusi viņu zvaigžņu stunda. *Zv 1977, 2. nr. 19.*

STUNDIŅA

MĪĻĀ STUNDIŅA (stundiņ). *Izsaucas izbrīnā.*

Vecīte [Katiņa] palūkojas uz glīto sievieti gluži savādām acīm. Mīļā stundiņa, kas tās par valodām!.. Vai tādas lietas [iedot zāles] maz jāsaka?.. Viņa palīdzēs Bēbetei [vārgai vecītei invalīdu namā], kā vien spēs. *Kalndruva M. Tīrumā. R. 1963, 115.*

— Mīļā stundiņ, kurš tad Zuntē to nezina! Noass zeltu glabāja gultas kājā. *Skujiņš Z. Gulta ar zelta kāju. R. 1984, 158.*

PĒDĒJĀ STUNDIŅA (STUNDA). *Laiks, kad jāmirst; nāve.*

.. viņš domāja, ka pēdējā stundiņa būs klāt. *Šmits P. II, 11.*

Vectēva gultu iznesa lielā ustabā, jo viņš sāka pa naktīm diezgan stipri vaidēt. Reiz pat slimība saņēma tik strauji, ka domāja: nupat pēdējā stundiņa klāt. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 77.*

«.. Pagājušā ziemā apraku sievīnu, un nu esam paši divi ar Vilīti [zirgu] pasaulē. Tā nu klidzinām, kamēr pienāks pēdējā stundīna. Varbūt man papriekš, varbūt viņam.» *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 20.*

Izrāpties no cauruma nebijis iespējams, un mednieks gaidījis pēdējo stundiņu. *Šmits P. I, 304.*

Tagad vecis guļ uz gultas, gaidīdams savu pēdējo stundiņu, izkaltis un izdēdējis kā rudens lapa. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 132.*

Viņš sajuta savu pēdējo stundiņu tuvojamies un tādēļ vēlējās savu piemiņu iedēstīt dēla dēla sirsniņā. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 53.*

Jūtot tuvu savu pēdējo stundiņu, viņa mātei par mani aizlūgusi: «Neper viņu, nekad neper viņu!» *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 12.*

Un nu — jau uz nāves cisām gulēdams un savu pēdējo stundiņu sajuzdams, viņš bija ataicinājis pagasta tiesu un licis notaisīt testamentu.. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 376.*

«.. Lai viņš domā labāk uz savu pēdējo stundiņu, jo nav vis vairs nekāds jaunais.» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 192.*

Vecais otru dienu lūdzis ķēniņu, .. lai viņam atnesot viņa vecās šķiltavas, gribētos vēl uztaisīt kādu dūmu priekš pēdējās stundiņas. *Šmits P. VIII, 61.*

Varētu jau zirgu vēl sastutēt, uzbarot un pārdot, bet diezi kāda cilvēka rokās viņš nonāk, varbūt dauzīs un dzīs līdz pēdējai stundiņai. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 64.*

Jā, tā [vecā sieva] bija ļoti slima, vēl vairāk: viņai tad jau ātri tuvojās pēdējā stunda, un glābjama viņa vairs nebija ne ar kādām zālēm. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 419.*

— .. Es atteicos no vakarēdiena, jo, lai arī mana pēdējā stunda ir tuvu, nevaru ticēt viņa Dievam un debess valstībai. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 308.*

Vecmāmuļas domas pievēršas pēdējai stundai. Viņa man novēl pēc nāves matus izsukāt un sapīt. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 156.*

Katiņa viņu nomierināja, .. apsolīdamās katru dienu atnākt ciemos. Šo solījumu viņa cieši turēja līdz savai pēdējai stundai. *Kalndruva M. Tīrumā. R. 1963, 126.*

STŪRIS

APVEST AP STŪRI kādu *sar. Piemānīt, piekrāpt.*

— .. tu biji izveicīgs blēdis, veikls krāpnieks, kurš prata apvest veco ap stūri... *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 207.*

— Tu domā mani ap stūri apvest? Ja es nodzeru par rubli, tu ieraksti desmit. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 117.*

.. Ēbars neteica, ka viņš tikai četras pamatskolas klases [beidzis] — lasīt, rakstīt viņš prata, rēķinos neviens viņu ap stūri neapvedīs.. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 192.*

«Patiešām, Ruperts ir dumš kā zābaks, ap stūri to apvest nenākas grūti..» *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 986.*

Sapratu gluži labi, ka esmu izmuļķots, piekrāpts, apvests ap stūri. *Skujiņš Z. Jauna cilvēka memuāri. R. 1981, 80.*

— .. Bet gan jau izies labi. Jūsu komandieris apvedīs ap stūri pašu Šerloku Holmsu. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 62.*

STŪRĪTIS

SAVS STŪRĪTIS, SAVS KAKTIŅŠ. *Sk.* SAVS KAKTIŅŠ, SAVS STŪRĪTIS ZEMES.

SUNS

AR SUŅA GODU. *Ar dusmām, necieņu, tikpat kā padzenot.*

Nu ķēniņš noskaities uz melīgiem brāļiem, atņēmis tiem Muļķīša zirgus un iztriecis no pils ar suņa godu. *Šmits P. VI, 354.*

Pūlējos izšķirties: teikt vai neteikt Jancim patiesību? Es taču no Greiļiem tiku izvadīts gandrīz vai ar suņa godu! *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 106.*

O t r a i s. Ar suņa godu aizvadīsim atpakaļ uz fāterlandi. *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 289.*

DABŪ KĀ SUNS AR NESIENIEM *arī 1. un 2. pers.* *Saka, ja kāds tiek rupji nosodīts.*

Dabūjis kā suns ar nesieniem, vīrs ātri pazuda. *Braslavā 1971.*

DERĒT KĀ SUNIM AR PĀTAGU kādam *3. pers.* *Saka, ja kāds saņem pelnītu sodu.*

S t r ā d n i e k i u n k u ģ i n i e k i. Tas viņiem derēja kā sunim ar pātagu! Nenāksiet vairs riet kārtīgu cilvēku! *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 32.*

Kā sunim pātaga, tā šādai politiskai romantikai noder dažas dienas cietuma. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 340.*

DIEVA SUNS *novec.* *Vilks.*

Vecos laikos vilkus saukuši par Dieva suņiem.. *Šmits P. I, 292.*

— .. Es esmu redzējusi piecus vilkus barā. Dieva suņi cilvēku neaiztiek. *Mauliņš J. Pēdas. R. 1980, 151.*

Un paši Dieva sunīši nikni un badīgi top tikai ap sveču mēneša sākumu. *Strupulis U. Raunas stāsti. R. 1983, 169.*

IET SUŅUS SIST *parasti kopā ar* varēt, *sar., iron.* *Saka, ja kāds kļuvis lieks, nevajadzīgs, palicis bez darba.*

«Un vēlāk, kad tu aiz pārliecīga darba būsi bez laika palicis stīvs un līks, šim pašam saimniekam tevis nemaz vairs nevajadzēs, un tu varēsi iet tad suņu sist, ja vēl to spēsi...» *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 470.*

«Skaties pasaulē abām acīm, klausies abām ausīm un, ja nemācīsies, varēsi iet suņus sist...» *Ķuzāne L. Zodiaka loks. R. 1975, 7.*

— Ko Daugava — arī jūru aizkniebs.

— Kuģi vairs netiks iekšā ostā.

— Mēs varēsim sist suņus uz krasta. *Lācis V. KR, VIII. R. 1973, 7.*

Tā mēs ar Kārli palikām ne cepti, ne vārīti.. Ej kaut suņus sist. Skolas nav, mantas nav, arī amatu neprotam. *Ezera R. K 1967, 3. nr. 81.*

KĀ NOPĒRTS SUNS. *Saka par cilvēku, kas pārdzīvo kaunu, nožēlo savu vainu.*

— Kā necilvēks tu pazudināji jaunu meiteni. Visu mūžu atmiņu mirkļos par savu jaunību esmu sapņojusi pieredzēt to brīdi, kad tu kā nopērts suns stāvēsi manā priekšā.. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 468.*

— .. Ahā, tur jau viņš nāk kā nopērts suns, naģeni dziļi uzstūķējis. Laikam kauns saulītei acīs skatīties. *Svīkule V. Mirkļu mozaīka. R. 1968, 34.*

Viņš jutās kā izpērts suns, tik vainīgs, ka varētu raudāt, ja vēl visu ķermeni nebūtu sastindzinājušas bailes un šausmas. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 90.*

KĀ SUNI. *Bez žēlastības, cilvēka necienīgi (nošaut, nosist, padzīt, aprakt).*

— .. Tikām žēlosi, kamēr paņems pašu. Nošaus kā suni — tas būs. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 347.*

«Tādus bezkauņas nošaut kā suņus,» norūca otrs zaldāts. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 183.*

— .. Kā suni es viņu nošautu! — Ceplis bija tā aizrāvies, it kā viņa priekšā jau būtu sodāmais laulības pārkāpējs, kas noslaukāms no zemes virsas. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 100.*

— Tie vīžaiņi paši bij slepkavas un pārpārim pelnījuši, ka tos nosit kā suņus. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 327.*

— Es viņu nositīšu kā suni! — Pīters iekliedzās, skrienot paceldams dūri. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 94.*

«.. Vai zini, ka tevi tagad varu nožņaugt kā suni — suns, tu!... Kādēļ tu mani apmeloji? *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 172.*

— .. Pievaldiet nagus! Ja neliksiet to meiteni mierā, es jūs piekaušu kā suni.. *Lācis V. KR, VIII. R. 1973, 54.*

Vai arī — otrādi — viņa gribēja būt saimniece tur, no kurienes kādreiz tika padzīta kā suns?... *Ezera R. Aka. R. 1972, 48.*

— .. Vai tad uzsaukumu var lasīt uz sola kā avīzi? Uzzinās par to Klāsons, padzīs tevi kā suni. Tā vēl nokļūsi aiz restēm. *Grants J. K 1969, 6. nr. 72.*

— Bez raksta tevi vienkārši aizdzītu prom [no tiesas] kā suni, tu novazātos velti un būtu turpat, kur bijis. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 685.*

«.. Tomēr viena nelaime piesitusies cilvēkam: mīlestība. Iemīlējies manī. Zinātu to mans vīrs, sen jau Mangulis būtu aizdzīts kā suns..» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 34.*

Pumpurs (lielās dusmās). Un tā tu uzdrošinājies runāt manā pagalmā, kur tev' varu katru brīdi izdzīt kā suni? *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 411.*

— Iztincināja, piedraudēja, ka ietupināšot, ja tādas lietas atkārtošoties, un kā suni izdzina no iecirkņa. *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 93.*

Tas ar tām auklu piesietām kalošām snaikstījās ap vezumiem, līdz kamēr sētas puisis paķēra pātagu un kā suni iztrieca viņu pa vārtiem... *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 566.*

«.. viņš liks tevi nopērt saviem «melnajiem» un izsviedīs ārā tikpat kā suni!» *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 59.*

Šie veceni nošāvuši ar sudraba lodi, kurai bijuši iegriezti deviņi krusti, un aprakuši bez kāda mācītāja kā suni. *Šmits P. II, 523.*

Kalpus, kuri mēģinājuši bēgt uz Rīgu, barons Volfs licis piesiet pie staba muižkunga mājas priekšā un četriem vagariem sist tik ilgi, kamēr tie turpat pie lievenēm izlaiduši garu. Kā suņus vagars apracis tos sētmalē. *Zariņš M. Apgaismības gadsimta ēnā. R. 1980, 31.*

Cilvēku taču nedrīkst iemest bedrē kā suni. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 230.*

Viņam izkratīja visas vīlītes un tikai tad veda pie pils pārvaldnieka.. Kā suns Sveķīts tika saņemts, kā brālis no pils izvadīts, kad viņš bija sīki izmācīts un smalki izskolots, kas viņam darāms.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 284.*

— Jaunais lielskungs rītu liks jūs pērt kā suņus un tad pakārt. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 226.*

Vienmēr esi aizstāvējis ķeizaru un viņa nolikto kārtību, un tagad iznāk, ka pēc ķeizara noliktās kārtības barons drīkst vienu viņa uzticīgu pavalstnieku dauzīt un spārdīt kā suni? *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 253.*

«Tu labāk rīt neej uz darbu,» ierunājās Ilga. «Kā suņus viņi tagad visus tvarsta pa ielām.» *Talcis Ā. Manas raibās dienas. R. 1958, 109.*

No gājējiem turējos tālāk. Viņi ar kundzisku pavēlēšanu gribēja savus darbus uzvelt man. Uzbrēca kā sunim. *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 85.*

— Māsiņ, nedari tā! — viņa lūdza. — Nekliedz uz mani kā uz suni! *Kalndruva M. Cilvēka sirds. R. 1961, 56.*

Kā ar nedzīvu priekšmetu ar viņu spēlējas. Kā ar suni apietas! Reizēm glauda... reizēm ar saulsarga kātu... Un pa durvīm izdzen. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 574.*

KĀ SUNS. *1. Saka, ja kāds ir ļoti noskrējies, nopūlējies, ir ļoti noguris, piekusis.*

«Jūs jau ziniet, ka Sproģis tikai vārda pēc bijis saimnieks un būtu jau sen no mājām izputējis, ja es nebūtu plēsusēs un skrējuse kā suns.» *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 94.*

— .. Bet es noskrienos kā suns — vienam vajadzīgi dēsti, citam jaunie gurķi un pirmie sarkanie tomāti. *Ķuzāne L. Zodiaka loks. R. 1975, 174.*

Aizvien to tikai dzirdi: tu nekā nedari! Bet tu esi noskrējies kā suns. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 74.*

— .. Pagrūti ar bērneļiem. Kopš nomira Alma, es noskrienos kā suns. *Klīvers V. Kamēr saule pie debesīm. R. 1977, 61.*

Viņš domāja: «Mans tēvs strādāja kā suns.» *Kurcijs A. Vienkāršā dzīve. R. 1959, 145.*

Un vakarā kundze sēd, izstiepusi kājas gari, prom no sevis: «Vai, to skriešanu! To darba daudzumu! Esmu nogurusi kā suns.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 544.*

Nogriezies pretējā virzienā, viņš dzina automašīnu pa jēliem, izmirkušiem ceļiem, garām aizmigušām mājām, dārziem un tīrumiem, ko sedza tumsa un lietus plīvurs, pāris reižu gandrīz iestiga, vienreiz iemaldījās svešā pagalmā un beidzot, noguris kā suns un it kā iztukšots, iebrauca Gobās. *Ezera R. Aka. R. 1972, 73.*

— Noguris esmu kā suns. Bet es zinu, ka miega nebūs... *Kalndruva M. Vējš pakar kokli. R. 1979, 153.*

— .. Es skraidu par velti, es esmu piekususi kā suns.. *Ezera R. Viņas bija trīs. R. 1963, 380.*

2. Saka, ja kāds ir ļoti nosalis, aukstuma pārņemts.

— .. Esam .. izmirkuši un nosaluši kā suņi. *Ziediņš A. Bataljona komandieris Krauja. R. 1966, 180.*

— Vai tu nedomā, ka mums vajadzētu iet? — beidzot viņš nenociešas, jo stāvot patiesi ir nosalis kā suns.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 26.*

L a p a. Es esmu nosalis kā suns. *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 257.*

Nakti viņi abi ar Kudnarovu bija gulējuši ārpus telts un saluši kā suņi.. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 83.*

3. Saka, ja kāds ir ļoti izsalcis.

«Tagad jau devīto reizi velti izzvejojos. Esmu izsalcis kā suns; ko lai ēd, kad nevar noķert?» *Džūkstes pasakas. R. 1980, 77.*

.. pēc nostrādātās dienas kaut kur dziļā nomalē esmu vilcies .. mājup noguris un izsalcis kā suns.. *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 124.*

4. Saka, ja kāds nekaunīgi melo.

.. Tā būs gan, ka nupat tik viņus ved. Pirmīt muižā viņi mūs tik mānīja. Dormanītis meloja kā suns, to es skaidri manīju. *Kosa J. Dienas tveicē. R. 1969, 88.*

Melo kā suņi un tā ikkatrā vārdā, lai naivi ļautiņi tic, bet visi tik naivi vairs nav. *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 224.*

— Ko tu te melojies kā suns! Tīrs suns! *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 120.*

5. Saka, ja kāds tiek nopulgots, noniecināts.

Un Marim asaras sāka kaklu žņaugt. Ko šie ļaudis visi grib no viņas? ko viņa tiem padarījusi? ko tā noziegusies, ka visi kā suņi rej ap viņu? *Liepa M. — Tam labam būs augt. R. 1978, 269.*

Vakar priekšpuisis viņu teju, teju gribēja piekaut, .. bet tas jau visu dienu rēja arī viņu tikpat kā suns! *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 235.*

«.. Tu neesi kā cilvēks, tu viņu ēd kā suns.» *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 188.*

KĀ SUNS AR KAĶI *biežāk savienojumā ar* dzīvot. *Ļoti nesaticīgi; nemitīgi strīdoties.*

«Nedari vis to, meitiņ,» māte atbildēja. «Es arī savās jaunības dienās tiku ar varu piespiesta pie vīra, bet kas tad nu par dzīvi ir? Dzīvojam tikpat kā suns ar kaķi!» *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 148.*

F u k s i s. [..] Dzīvoju ar pagastvecāko kā suns ar kaķi. Mēs abi kā nevaram, tā nevaram sadraudzēties. *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 403.*

— .. Puikam divdesmit gadi, nupat tikai varētu sākt dzīvot... un kā vēl dzīvot, bet ej un sasienies bez laika ar tādu skuķi. Kas tur būs par jēgu? Pirms laika apniks viens otram un tad dzīvos kā suns ar kaķi. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 117.*

K o c i ņ a k u n d z e. Tā jau runā, ka tagad plēšoties kā suns ar kaķi, un kur tad, kad vēl apprecēsies! *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 174.*

— Cik labi, ka māsa ar brāli sadzīvo tik draudzīgi, nevis plēšas kā suns ar kaķi. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 137.*

Runāja atkal, ka Līze ar Kaču ēdoties savā starpā augu dienu kā suns ar kaķi. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 75.*

«Cik nu mīlīgi staigā brālītis ar māsiņu! Un agrāk bija tik nesaticīgi kā suns ar kaķi,» tā viens teica. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 446.*

KĀ SUNS, ASTI NOLAIDIS (PIERĀVIS, KĀJSTARPĪ IEVILCIS, ar nolaistu asti) *vienk. Ļoti nokaunējies, sadrūmis, zaudējis drosmi.*

— .. Pavej, vecākus vajag klausīt.. Tā šo pa krietnam nozvērināju. Ta jau aizgāja nokaunējies un asti nolaidis kā Krancis. *Kraujiņš K. Dzīves lokā. R. 1970, 180.*

Kā suns ar nolaistu asti Gailis padevīgi gāja atpakaļ.. [Policijas priekšnieks licis viņam kāpt skurstenī pēc sarkanā karoga.] *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 201.*

— Pasauc ar Jāni, šis jau zin kā no grāmatas: jā, mans tas ēvelbeņķis ir, es viņu no tēva mantoju un dodu Mārtiņam lietošanā. Paprasiet skroderam! Ko šis skroderam, tik gudrs prasījis, tik neprasījis, aiziet kā suns, asti pierāvis. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 133.*

.. pašā vasaras vidū, tepat mūsu galā bija pazudis Sleķu saimnieks [nesen precējies]..

«Gan jau pārnāks, ja būs kur aizbizojis,» vecākas sievas sprieda. «Pārnāks kā suns, asti kājstarpī ievilcis. Vai tad jauni ļaudis nezināmi? *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 395.*

KĀ SUNS BLUSU *savienojumā ar* pilns; KĀ SUNIM BLUSU; KĀ SUNS AR BLUSĀM *sar. Saka, ja kādam, kaut kur ir ļoti daudz kā nevēlama, nosodāma, negatīva.*

Bet niķu viņa [meita] bija pilna — kā suns blusu. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 33.*

Cilvēks var būt pilns melu kā suns blusu, bet ir taču tādi brīži, kad cilvēks nemelo! *Kaldupe S. Meža mozaīkas. R. 1980, 182.*

Māte saka — pasaule esot pilna netaisnības kā suns blusu. *Indrāne I. Anemone. R. 1974, 30.*

«Bet es taču esmu neapmierināts ar Gavara luncināšanos. Vai tā nav greizsirdība? Vai greizsirdība var būt bez mīlas?» Ievzars, domām jaucoties, nopurināja galvu. Mietpilsonības ieskatu pilns kā suns blusu! *Eiduks J. Pārbaude. R. 1969, 161.*

— Parādu kā suņam blusu — nāk precībās pie mūsu Rozāles... *Upīts A. KR, I. R. 1946, 683.*

Māte gan saka, līdz saimniekiem mums tālu, jo tēvam esot vairāk parādu nekā sunim blusu... *Kļava M. Es dzīvoju Mūsmājās. R. 1977, 14.*

— Jums te vairāk bandītu nekā sunim blusu. Visādas lapiņas, proklamācijas un izsaucieni. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 247.*

— .. Kam mums rādīt ļaudīm mūsu vainas, kaut arī mūsu svētiem tēviem patiesi ir vairāk netikumu kā zemnieku sunim blusu. *Kalniņš J. Mūžība. R. 1971, 138.*

— Vai tad krogus brālim kādreiz labi klājies! Dzīvo pa parādiem kā suns ar blusām. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 101.*

Es esmu vainu pilns kā suns blusām. *Ziedonis I. Epifānijas. R. 1971, 94.*

KĀ SUNS, SAVU ASTI ĶERDAMS *sar. Saka par veltīgu darbošanos.*

— Manam tēvam bija aka. Pie tās akas auga ozols. Tai akā dzīvoja vēži. Tai ozolā tupēja vārnas. Jo tie vēži kāpa, jo tās vārnas kliedza: «Manam tēvam bija aka...»

Un tā atkal no gala.

Šī pasaka griezās riņķī kā suns, savu asti ķerdams. Bērni to bij apnikuši un kurnēja. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 323.*

Atskrēja lapsene, / Atdūrās kā nagla sienā, / Dzeloni nometa zālē / Un kūlās uz vienas vietas / Kā suns, ķerot savu asti. *Grigulis A. Uz balta zirga. R. 1977, 62.*

— .. Bet es griežos kā suns un ķeru pats savu asti. Man nav labi tā, kā ir, bet es nezinu, ko un kā es gribu. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 322.*

KĀ SUNS UZ SIENA KAUDZES. *Saka, ja kāds ir nenovēlīgs, nenovīdīgs.*

Uz saviem fotonoslēpumiem [L. Stīpnieks] nesēž kā suns uz siena kaudzes, māca fotomākslu Valsts Mākslas akadēmijā. *Ķimele M. M 1978, 4. nr. 50.*

— .. man vienmēr bija atrisināti uzdevumi, un, nesēdēdama kā suns uz siena kaudzes, es devu tos norakstīt visiem.. *Ezera R. Zv 1973, 15. nr. 29.*

Kad māsa ieradās ballē, tērpusies savās «Unras» drēbēs, visiem iepletās acis. Pat lecīgais pavārēns pasauca Leo sānis un iečukstēja: — Un tu šitādu māsu slēpi! Īsts suns uz siena kaudzes... *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 137.*

KĀ SUŅU PLĒSTS. *Lielā ātrumā.*

— Kur nu skrien kā suņu plēsts! — spēcīgs vīrs Olavu pagrūž ar plecu un nostāda pāra soļu atstatumā, lai labi var redzēt un apskatīt. *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 353.*

.. karaspēka daļa .. kā suņu plēsta aiztraucās garām Zvīņu ciemam, ne mirkli neapstādamās.. *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 49.*

KĀ TRAKS SUNS. *1. nom. Bez sajēgas, pārmērīgi ātri (skriet).*

Pēc pati bez ceļa aizskrējusi kā traks suns pa pasauli. *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 14.*

Viņš .. devās pa siliem un puriem uz mājas pusi, cik spēka un jaudas... Jā, kamdēļ tad viņš tā skrējis kā traks suns? *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 308.*

— Tu nu gan laidies uz mājām, diezgan pa dienu esi izskrējusies kā traks suns. *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 72.*

2. ak. Bez žēlastības (nogalināt, vajāt).

Šis goda vīrs sacīja: «Tos dumpiniekus vajag šaut un kārt kā trakus suņus!» *Dorbe H. Brāļi, piecelieties. R. 1978, 56.*

— .. Esmu dzirdējis, ka tad, kad Vāczemes arāju ļaudis paģērējuši savas tiesības un taisnību, tad Mārtiņš Luters aicinājis dižciltīgos sist un kaut baurus kā trakus suņus. *Lāms V. Tava valstība. R. 1978, 138.*

— .. Vācu laikā par tavu galvu bija izsolīta prēmija! Tevi medīja kā traku suni! *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 150.*

KAPSĒTAS SUŅI REJ. *Saka, ja kādam paredzama drīza nāve.*

— Nu, tu jau nu tā kā tā ilgi vairs nečiepstēsi, — Zirnis zobojas. — Paklausies vien, kā kapsētas suņi rej. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 232.*

— Vecotēv, tu drīz mirsi? — viņš apvaicājās..

— Kā tad, kā tad, nu jau drīz. Astoņdesmit septītais gads. Ko nu vairs, tur jau, kā saka, nav ko... Dzi, kā kapsētas suņi rej! *Ezera R. C 1973, 6. nr. 4.*

NE SUNS PAKAĻ NEREJ. *Saka, ja ko neuzzina, nepamana, ja par ko neliekas ne zinis.*

To [bildināt ārpagasta meitu] jau varēja izdarīt tik klusi un gudri, ka paša pagastā ne suns nerēja. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 99.*

Jau trešo gadu viņš mierīgi dzīvoja Latgalē, savā pareizticīgo Keibenu baznīcas skoliņā. Par agrāko Vidzemes dzīvi te ne suns nerēja. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 62.*

Un tas viss tā arī būtu palicis, ne suns nerietu pakaļ... *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 54.*

— .. izdzina [ar tiesas spriedumu] mūs no Baldēniem, ka ne suns pakaļ nerēja! — bargi, pirkstu pacēlis, teica Baldēnu tēvs, un acis viņam kļuva miklas. *Stērste E. Andreja Zīles dzīve. R. 1937, 34.*

PAZĪT KĀ RAIBU SUNI kādu *sar., niev. Būt pilnīgi iepazinušam kāda būtību, raksturu.*

Tā Lāmanis te bija vadījis savas dienas un ieguvis zināmu popularitāti... «Hm! — mani te jau pazīst kā raibu suni!» viņš, iemetis ar darbabiedriem mēriņu, dažkārt novilka. Un visi ļaudis viņu patiešām pazina — kā no labās, tā ļaunās puses. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 74.*

Vai te viņu kāds ņemtu iegātņos? Nekad! Te visas meitas un meitu tēvi viņu pazina kā raibu suni. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 386.*

— .. Jā, mīļā, tādi viņi ir visi, tie vīrieši. Es viņus pazīstu kā raibus suņus. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 69.*

PĒC SUŅA *sar. 1. Saka, ja kāds ir ļoti noguris, nopūlējies, noskrējies. Sal.* KĀ SUNS. *1.*

— Uguni atstāj, Arni, miegs vēl nenāk, bet noguris esmu pēc suņa. *Kalve A. K 1977, 5. nr. 19.*

Bet mēs gan esam noguruši pēc viena suņa [vētrā uz ezera]. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 157.*

— .. Esmu pēc suņa noskrējies. *Kaijaks V. Zv 1982, 18. nr. 26.*

2. *Saka, uzsverot kā nevēlama, nepatīkama augstu pakāpi.*

Bija tāds pavisam jauns zellis, iedomīgs pēc suņa. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 87.*

«Nu, Miķelson, vai tev labāk palika pēc tā zēna nerrošanas? Agrāk arī tu biji kašķīgs, bet tagad tīri pēc suņa,» Pētersons dusmīgi saka.. *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 219.*

.. baznīcā [bērnam] pēc suņa garlaicīgi. *Bel̦ševica V. K 1982, 4. nr. 137.*

— Auksts atkal pēc suņa atmeties. Piekurināt vien nevar, — viņš sacīja īdzīgā .. balsī. *Zigmonte D. K 1985, 11. nr. 17.*

PLĒŠAS (REJAS, ĒDAS) KĀ SUŅI *arī dsk. 1. un 2. pers., sar. Saka, ja nemitīgi strīdas, plēšas, nepavisam nesatiek.*

«.. Pastāvīgi tik: vācietis un vācietis, latvietis un latvietis. Itin kā abi nemaz nebūtu cilvēki, tiem tikai kā suņiem savā starpā būtu jāplēšas.» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 633—634.*

.. ar tiem [kaimiņiem] uzmanīgi jāsadzīvo, lai nebūtu jāplēšas kā suņiem. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 351.*

— .. Tā te ir elle, ne dzīve! Ja mēs tā rejamies kā suņi, tad labāk ir, ka ejam katrs uz savu pusi — kaut rīt pie dienas! *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 63.*

— Vecāmamma mirusi, bet jūs te kā tādi suņi rejaties, — Baiba saklausa Alises vārdus. *Dripe A. Kaķi maisā. R. 1977, 302.*

.. necik ilgi — ēdas kā suņi. *Šmits P. IX, 366.*

— Velns lai zin, kas jūs te esat par ļaudīm un ko jūs gribat. Kā suņi ēdaties cits ar citu. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 216.*

SUNS NO kāda ROKĀM MAIZI (maizes) NEŅEM. *Saka, ja kāds ir nonievāts, pilnīgi nomelnots, ja kādam piedēvēti vislielākie netikumi.*

«Bet vai tu zini, kāds ieskats ir tev pie Oļiņa un Lienas? Tu esi nogāzts tā, ka suns no tavām rokām maizes neņemtu, ja zinātu. Un

kas to ir darījis? Visu tas pats Kaspars.» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 56.*

«.. Visi zin, ka es esmu avīžu rakstnieks un katru varu izvazāt pa avīzēm, ka pat suns no viņa rokām maizes neņems, ja mani aizkaitinās.» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 66.*

«.. Es tevi atlaižu no darba! Taisies, ka pazūdi! Es tev iedošu tādu raksturojumu, ka suns no tavām rokām maizi neņems!» *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 228.*

Avīžu atsauksmes par manu personu dažreiz bij tik asas, ka likās — suns vairs maizi neņems no manas rokas. *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 29.*

— .. nevajag vienus taisīt par tiem labajiem, bet otrus padarīt par tādiem, ka suns vairs maizi negrib no rokām ņemt. *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 79.*

— .. Pops ņems vēl un tevi nolādēs!.. Lāstu lāstiem apkraus — suns no tavas rokas maizi neņems. *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 83.*

.. ja viņš nebūtu toreiz pie barona tik nejēdzīgi apmelots, ka ne suns no viņa vairs maizi neņem, tad viņam gan nevajadzētu pie cita durvīm klauvēt. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 284.*

tur jau SUNIM JĀSMEJAS; VISI SUŅI SMIETOS (smietu) *sar. Saka, ja kaut kas ir acīmredzami smieklīgs, muļķīgs, nepareizs, nepatiess.*

Iet meitas dot lopiem ēst, te jaunskungs ar svariem klāt: tai govij tik un tik mārciņu siena, tai tik un tik salmu, tai tik un tik pelu. Tur jau sunim jāsmejas!... *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 195.*

«Tur jau sunim jāsmejas par tādu atbildi, ko viņš [ģenerālgubernators] mums [latviešu delegācijai] deva: «Jūs jau paši nezināt, ko jūs lūdziet, .. jums Baltijā tik labi un tik labi, kur nu Krievijā, tā jau pavisam uz zema kultūras līmeņa...» Mēs zinām gan, brālīt, ko mēs lūdzam..» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 590.*

«.. Ceplītis jau, kad ieskaitās, tad laba gala vairs nav. Tur jau gandrīz suņam jāsmejas, bet vecais paliek pie sava, neatkāpdamies ne par matu.» *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 87.*

«.. Par tādu saimnieci jau sunim ar asti jāsmejas.» *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, I. R. 1929, 205.*

«.. kur tas redzēts, ka ar ratiem kāds brauktu uz pirti, tad jau visi suņi smietos!» *Birznieks-Upītis E. Pastariņa dienasgrāmata. R. 1958, 20.*

«.. Ek, še, bērni, es atnesu jums kukuli; iedomājos, gar krogu braucot, sak, kā nu tīri bez kā nāksi? tad jau, ek, i sunītis apsmiesies.» *Doku Atis. Austrenī. R. 1975, 152.*

«.. Kā nu tu, muļķa Sproģīt, vari iedomāties, ka ļaušu saprecināt ar savu brāli tavu meitu? Tad jau visi suņi sāktu mani smiet!» *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 72.*

«Viņš taču uztur sakarus ar precētu sievu un pie tam vēl ar personu ar diezin kādu pagātni. Par to jau visi suņi smej...» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 368.*

TUR TAS SUNS APRAKTS. *Saka, atklājot, kur slēpjas kādas parādības, rīcības cēlonis.*

— Un tik daudzas speciālistu instances to neredz?

— Tur jau tas suns aprakts, ka «tik daudzas». *Skujiņš Z. Vīrietis labākajos gados. R. 1975, 208.*

Kamēr galvenā teikšana par mežu saimniecību nebūs dota pašiem meža kopējiem, bet paliks rūpnieku rokās, tikmēr nekāds labais gals nav paredzams. Tur tas suns aprakts. *Vanags J. Meža dziesma. R. 1976, 70.*

Esmu pats medījis, savas desmit cūkas nogāzis. Bet te jau viņu nav — tur tas suns aprakts. *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 401.*

Neesmu jau muļķe, lai nesaprastu, kāpēc mani vārdi Alīdai tā ķērās pie sirds. Viņai ir jau trīsdesmit četri gadi, bet vīra kā nav, tā nav. Tur tas suns aprakts. *Ezera R. Dzilnas sila balāde. R. 1968, 10.*

Citi turpretim teicās no redzētā sapratuši, ka Nacionālā teātra darba stils ir pavisam apsūbējis un režija pavisam provinciāla, — viņi pasēdējuši .. mēģinājumā un tūlīt sapratuši, «kur tas suns ir aprakts». *Klints A. Tā nebija lietaina diena. R. 1974, 82.*

Tad redz, kur suns aprakts! Viņas nevēlas grūtību, jo audzināt bērnus un reizē strādāt patiešām nav viegli. *Dripe A. Bet kā ar meitenēm? R. 1978, 260.*

SUSEKLIS

KĀ SUSEKLIS. *Ļoti biezi sadīdzis, noaudzis.*

Lielo melni .. paganīja pa ežmalu gar miežu lauku, kur dābols dīga biezs kā suseklis. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 196.*

Mieži slējās kā suseklis. *Mauliņš J. Pēdas. R. 1980, 66.*

Kā zaļš suseklis starp abām stādu rindām no zemes spraucās nezāles.. *Ķuzāne L. Mana Augšzeme stāsta. R. 1970, 80.*

Kad saaugs visi šie jaunie, mazie kociņi, kas tagad tikko sazēluši, tad še būs tāds bieziens kā suseklis. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, I. R. 1929, 152.*

«Kādi tie meži?»

«Biezi un lieli kā susekļi.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 89.*

SUTA

DABŪT SUTU *sar. Saņemt bārienu, nopēlumu, dabūt pērienu.*

— .. Lapšu Jānis .. jau otrdien dabūjis pamatīgu sutu. Stiprinieks samīcījis vienu no tiem mazajiem .. tā, ka asinis sākušas tecēt pa degunu. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 101.*

Pievakarē inspektors aizbrauca, bet otrā dienā mēs dabūjām sutu. Skolotājs bija dusmīgs kā elle! *Kalniņš J. Sudraba karote. R. 1986, 221.*

— .. Mārcis jau nu dabūs tādu sutu, ka trīs dienas nesēdēs uz sava svītrainā dibena. *Indrāne I. Anemone. R. 1974, 181.*

Ja starp sievām pagadījās kāda, kas mēģināja apturēt viņas ļauno vārdu plūdumu, tā no Zīlītienes saņēma krietnu sutu *Leimane I. Vilkaču mantiniece. R. 1943, 169.*

SADOT SUTU kādam *sar. Krietni sabārt, nopelt, nopērt.*

Cik tad ilgi es [rakstnieks] tai pirtiņā [ieslodzīts] rūcu kā lauva sprostā... ne vairāk kā stundu. Tikko uzzinājusi, tā Anniņa kā eņģelis klāt. Sadeva tam ākstam tādu sutu, ka viņš to neaizmirsīs līdz pastardienai. *Salenieks E. Otrais mētelis, šūts no ielāpiem. R. 1969, 417.*

Putas šķīda no lūpām, tik saniknots šodien bija mācītājs..

— Nu tad deva gan sutu, — Grasis uzlika galvā cepuri. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 225.*

SVARI

LIKT (MEST) SVARU KAUSOS kaut ko. *Pakļaut kaut ko pārbaudei, salīdzinājumam, riskam.*

.. pirmā cēliena noslēguma replika iesāk traģiskas cīņas kāpinājumu, kur svaru kausos likta laime, gods un dzīvība. *Viese S. Aspazija. R. 1975, 36.*

Liepājas teātra režisori ticēja jaunajiem aktieriem un nebaidījās .. uzticēt viņiem atbildīgas lomas, bieži riskēdami un likdami «svaru kausā» visas izrādes veiksmi. *LM 1980, 46. nr. 16.*

.. dzīvē viss ir savstarpēji saistīts.. Ar pagātni ir jāsastopas no jauna. Vērtības atkal un atkal ir jāliek uz svariem. *Skujiņš Z. Zibens locīšana. R. 1978, 9.*

— .. Tagad vajadzīga vislielākā vienprātība.. Tagad pat, es saku, bez vilcināšanās un bez jūsu mūžīgām šaubām, jo patlaban visu mūsu liktenis atkal mests svaru kausos. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 505.*

SVĒRT SVARU KAUSOS kaut ko. *Noteikt kaut kā vērtību.*

Nekad nav pārdzīvojamais laikmets prasījis vairāk morāliska stipruma, izturības un vīrišķības, nekad tā nav visa mūsu dzimtene svaru kausos svērta kā taisni tagad. *Jansons-Brauns J. — Latviešu literatūras kritika, II. R. 1957, 324.*

Mēs visu atdevām / .. / Šais bargajās likteņa dienās, / Kad valstis un troņi svaru kausos tiek svērti: / Cik būs tie vērti? cik būs tie vērti?... *Plūdonis V. Raksti, I. R. 1974, 279.*

«Ko tu, tēvocīt! Vai katru strupāku vārdu tūdaļ uz svariem svērsi? Bet tagad gan pastāsti — kur tādas neparastas pastaliņas var nopirkt?» Puisis kļuva pavisam laipnīgs. *Kaldupe S. Ziemeļzemes pasakas. R. 1976, 156.*

SVECE

DEDZINĀT [DZĪVĪBAS] SVECI NO ABIEM GALIEM. *Izšķērdīgi tērēt spēkus, netaupīt sevi.*

Un vai .. viņš necentās savukārt liktenim atņemt un atkarot visu, ko vien vēl jaudāja un varēja aizgūtnēm paspēt, turklāt par jebkuru

cenu, kaut vai dedzinot dzīvības sveci no abiem galiem, jo tiem, kam nebija lemts dzīvot ilgi, vajadzēja dzīvot ātri. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 242.*

Šaha zirgi, šaha zirgi / Samina daudz tava laika, / Arī manu. / Nav ko žēlot, / Tāds tavs liktens, / Tāds ir manējs — / Sveci dedzināt no abiem galiem. *Grigulis A. Sarkans pīlādžkoks līkst pāri straumei. R. 1975, 115.*

Dziedonis centās pagūt visu, kas viņa mūžā vēl iespējams, dedzināja sevi kā sveci no abiem galiem. *C 1985, 154. nr. 4.*

KĀ SVECE *biežāk savienojumā ar* taisns. *Ar iztaisnotu augumu, stalti, nekustīgi.*

Apgriezies tas, taisns kā svece, stīviem soļiem lēni stūrē pāri ielai. *Sēlis R. Burši un zeļļi. R. 1965, 84.*

Aņdžene brīnās, ka visu laiku barons sēdējis taisns kā svece un nu uzreiz vairs ne piecelties. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 354.*

Virsnieki arī turas lieliski.. Staigājot ar dāmām, tiem ceļi lokās ritmiski, cēli un muguras taisnas kā sveces.. *Ziediņš A. Bataljona komandieris Krauja. R. 1964, 57.*

Viņš bija liela auguma, taisns kā svece.. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 391.*

Svešinieks, savus papīrus saņēmis, atvadījās paklanīdamies no valsts vecākā, tāpat arī priekšistabā no runasvīriem, kas stāvēja vēl allaž kājās kā sveces, ne vārdiņa nepīkstēdami. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 86.*

.. kabineta durvis atsprāga, un priekšnieks iznāca, visi policisti stāvēja kā sveces. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 207.*

Arī abi laucinieki, nopratuši, ka tiem ar ko lielāku darīšana, bija kā sveces stāvus.. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 137.*

TURĒT savu SVECI ZEM PŪRA. *Neizmantot, neatklāt citiem savas spējas, zināšanas, pieredzi (bieži nolieguma teikumos).*

«.. Nu labi, ja esat gudrāki, tad neturiet savu sveci zem pūra, māciet tautu, lai arī tā top gudrāka!» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 726.*

Un, kur ceļo, tur raksta. Vēstules, kartes, piezīmes, korespondences, pat grāmatas. Arī Rasiņš pūlējās pārliecināt draugu, lai netur sveci zem pūra, bet lai apraksta avīzē savu ceļojumu.. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 417.*

«Nē, patiešām, jaunkundze, jūs nedrīkstiet turēt savu sveci ilgāk zem pūra. Jums vajag izstādīt savu gleznu Latviešu biedrībā, lai visa tauta to redz.» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 295.*

«.. Bet es dzirdēju no ticamas puses, ka kundzei esot spēcīgs dzejnieces talants. Ja tas tiešām tā, kamdēļ jūs savu sveci turat zem pūra? Jūs ar savu šarmu drīz vien iekarosiet visas redakcijas.» *Jaunsudrabiņš J. KR, IX. R. 1983, 361.*

— Kad beidzot tu man pozēsi? — viņš jautāja.. — Nevajag turēt savu sveci zem pūra, Edīt! Tev sava auguma nav jākaunas. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 237.*

Vairis netur savu sveci zem pūra: viņš pastāsta pāris anekdošu, tad vēl, un māte smejas no sirds, rokas uz krūtīm sakrustojusi. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 253.*

— Mēs jau zinām, tu pulkā esi spēka vīrs, parādi, neslēp sveci zem pūra! *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 121.*

SVĒTĪBA

DIEVA SVĒTĪBA *izteicēja sastāvā. Ļoti daudz, papilnam, bagātīgi.*

..nākamam gadam maizes nav bijis, bet ēdēju Dieva svētība. *Šmits P. XIII, 94.*

«Bet vai jums tur vēl āboli ir? Bumbieri, plūmes?..»

«Ir mums vēl Dieva svētība!» onkulis attrauca. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 61.*

Tādu liedagu kā Rīgas Jūrmalā vispār te nav ko meklēt. Toties putnu te visur Dieva svētība. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 440.*

Viņš pats aizvien labāk piekrita darbam ar veciem ielāpiem nekā ar jauniem, jo jaunos vēl vajadzēja viņam pirkt, turpretī veco saradās Dieva svētība arī bez pirkšanas. *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 453.*

Ogu Straumēniem bija Dieva devums. *Virza E. Straumēni. R. 1989, 115.*

SVĒTKI

UZ (PA) AUGSTIEM SVĒTKIEM *sar. Ļoti reti.*

Nav liela gudrība kaut ko labu izdarīt, tā sakot, uz augstiem svētkiem. Īsts mākslinieks, tāpat kā īsts strādnieks, labi dara ikvienu darbu. *Pabērzs J. — Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku. R. 1970, 171.*

— .. Es nesaku — mīļa pret mani viņa bija vienmēr. Mēs strīdējāmies tikai pa augstiem svētkiem. Varbūt pēc kara mēs arī apprecētos. *Lācis V. KR, XII. R. 1974, 376.*

SVIEDRI

ar SVIEDRIEM VAIGĀ. *Sk.* VAIGA SVIEDROS.

DZERT kāda SVIEDRUS [UN ASINIS]; RĪT kāda SVIEDRUS *vienk. Nežēlīgi izmantot.*

— .. Zeme pieder viņiem [lielkungiem], mūsu sviedrus viņi dzer un, kad vairāk nevar izspiest, kā olas čaumalu izmet aiz sētas. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 266.*

Kas par to, ka vācu baroni septiņi simti gadu verdzinājuši latviešu tautu, dzēruši tās sviedrus un asinis, laupījuši godu un piesmējuši latviešu jaunavas? *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 162.*

.. viņam dziļi iekšā bija tāda neskaidra sajūta, ka brālis šim gan dara pāri: dancina viņu visur un arvienu pēc savas stabules, izkalpina un tad rij viņa sviedrus, kompanjona izpeļņas vietā atmetot viņam ubaga grašus. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 51.*

sviedru dzērājs

Savu tiesu mēs paņemsim no dzīves, sodīsim varenos, citu sviedru dzērājus, tad netaisnība būs izravēta un katrs pēc darba gūs algu.. *Kalniņš J. (Mākonis). Mana pārgalvīgā dzīves dziesma. R. 1973, 160.*

sviedru rijējs

«Jūs, saimnieki, izsūciet kalpam pēdējo asins pili. Jūs, mūsu sviedru rijēji!» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 11.*

LIET SVIEDRUS. *Smagi strādāt; pūlēties.*

— .. Mēs strādājam visu mūžu cauri no agra rīta līdz vēlam vakaram, mēs lejam sviedrus un mokāmies sūri un grūti, bet kam par labu nāk mūsu pūliņu augļi? *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 225.*

Un Ilze .. bija ar mieru dalīt ar Antonu visas viņa nākamās baltās un nebaltās dienas, kopā liet sviedrus uz skopās Sūrumu zemes un kopā staigāt caur dzīvi. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 15.*

«.. Mums tikai jālej sviedri, jālokās zem smagas darbu nastas un jākremt bada garoza.» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 22.*

«Jā, tur pilsētā viņi drīzāk tiek pie naudas,» kāds pretī sēdētājs iesāka, «cik mums nav jālej sviedru, kamēr tiec pie mēriņa labības!» *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 62.*

Ko? Kā? Jūs protat tikai darbā sviedrus liet / Un dzīves gudro priekšā četrrāpus iet? *Kalniņš J. (Mākonis). Mana pārgalvīgā dzīves dziesma. R. 1973, 236.*

Cik daudz nakts stundu darba un cik daudz bija sviedru liets, lai no purva dubļiem, sūnas un kūdras uzbūvētu pozīciju virszemes ejas.. *Kaufelds T. Sēkla nedeg. R. 1979, 82.*

Daudz tādu dzedziedu [atmatu] arī mūsu skolas laukā. Mūsu pienākums un mūsu pašu labums prasa, ka te lejam sviedrus. *Apsīšu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1925, 141.*

Kā putni atmiņas vēl nesas uz to vietu, / Kur tēvu tēvi sūrus sviedrus lēja.. *Plūdonis V. Raksti, I. R. 1974, 172.*

.. Andra mātei cēlās rūgtums arī pret likteni, .. beidzot rūgtums pret visiem tiem, kam dienišķas maizes dēļ nebij jālej sūri sviedri.. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 242.*

Izputinātu varbūt tikai tik labi iekopto māju, necienīdams tēva lietos sviedrus... *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 181.*

SLACĪT (LAISTĪT) SVIEDRIEM *parasti* zemi. *Ieguldīt kur smagu, grūtu darbu.*

Te palika daļa viņu dzīves, vairāku gadu darbs, atmiņas par grūtiem un priecīgiem brīžiem. Katra pēda zemes slacīta līdumnieku sviedriem. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 168.*

Labāk lai [zeme] tiekot pašu cilvēkam, kurš šos laukus slacījis arī pats saviem sviedriem, nekā svešam garāmgājējam. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 6.*

Robežniekos katra vaga pašu dzimtas sviedriem slacināta. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 265.*

.. ar visu cieņu jānovērtē daža laba recenzenta sviedriem slacītie pūliņi.. *Vilks Ē. No dzīves — par dzīvi. R. 1980, 118.*

Pēc viņu domām, viņu zemes īpašums bij svēts un neaizskarams. No tēviem mantots, par dārgu naudu no zilajiem baroniem iepirkts, sviedriem laistīts. *Upīts A. Rudens zelmenis. R. 1970, 49.*

SVIESTMAIZE

PAR SVIESTMAIZI *sar. Pavisam lēti, par niecīgu maksu.*

.. bet par niedolniekiem un priedolniekiem esot jāsaka, ka tie savas mājas dabūjuši pavisam lēti — tā sakot, par sviestmaizi. *Janševskis J. Līgava, II. R. 1932, 406.*

— .. Pitul, iedomājies, par divpadsmit tūkstošiem tādas mājas un tādus laukus! Kā par velti!

— Par sviestmaizi! — piekrīt Pitulis. *Sēlis R. Silaines muiža. R. 1958, 321.*

.. viņa prasījusi deviņus simtus, pircēji solījuši septiņus ar pusi, kaulējušies un stīvējušies, slavējuši un pēluši, kamēr par astoņi simti salīguši, tik labu govi par sviestmaizi grēks atdot. *Ezera R. Pati ar savu vēju, I. R. 1982, 195.*

— .. Aiziet labāk uz mežu kokus gāzt vai uz tām pašām upēm baļķus pludināt nekā par sviestmaizi locīties Liepnieka tīrumā. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 310.*

SVIESTS *(lietvārds)*

IET KĀ PA SVIESTU *3. pers., sar. Saka, ja kas veicas bez sarežģījumiem, grūtībām.*

Kungs neticīgi nogroza galvu.

— Tas [rēķināšana] tev iet tikpat kā pa sviestu. Vai tikai tu pats esi rēķinājis? *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 258.*

— .. Sak, viegli jau pie reizes nav ne tev, ne man, bet kam gan tai mūžā akurāt viss un vienmēr iet kā pa sviestu? *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 46.*

Ejot «kā pa sviestu», viņš palielījās, ātrāk par mani apjēdzis, kādēļ citreiz varde ņem, bet citreiz ne, — varde ņēma tikai kustīgu ēsmu. *Ezera R. Pati ar savu vēju, I. R. 1982, 109.*

— .. līdz šī gada pavasarim viss gājis kā pa sviestu un taukiem — fabrikanti bijuši apmierināti un strādnieki arī neko nesūrojušies. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 466.*

KĀ SVIESTS. *1. Saka par auglīgu, treknu, mālainu zemi.*

— .. Jūles vīrs vecos laikos aizbrauca zemi meklēt. Tur i palika. Rakstīja, ka zeme esot kā sviests, vai uz maizes smērēt. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 25.*

Daugavas palienē zeme trekna kā sviests. *Ķuzāne L. Esmu uzticīgs. R. 1977, 10.*

— Kas tur ko pētīt, ja pa gabalu jau redzams, ka māli kā sviests. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 355.*

2. Saka par ko lekni augušu (biežāk par zāli).

— .. Un tad pļavas! Pirmā numura.. Zāle kā sviests, es tev varu teikt. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 413.*

— Te apakšā tāds tauks mālājs, lini kā sviestā mērcēti nāktu laukā. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 76.*

3. savienojumā ar dzeltens. *Koši dzeltens.*

Ap viņu druvas dzeltenas kā sviests.. *Čaks A. Mūžības skartie. R. 1988, 174.*

Lapu zaļumā kārdinoši smaidīja dažādu šķirņu āboli — balti kā piens, dzelteni kā sviests, sarkani kā brūklenes, sārti kā rožu ziedi, zaļgani kā jauni asni. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 116.*

Balstu siju un citu apaļkoku svaigās lūzuma vietas bija dzeltenas kā sviests, apvilktas ar brūnu ārējo čaulu. *Birze M. Tai rudens vakarā. R. 1974, 89.*

KĀ SVIESTS UZ MAIZES. *Saka, ja kas ir ļoti pa prātam, ļoti patīkams.*

.. ķēniņam jauni niķi galvā: viņš sametas ar velnu uz vienu roku un piesaka, lai raugot muļķīti .. nogalināt. Velnam tādas lietas tikpat kā sviests uz maizi. *Šmits P. VII, 477.*

Neredzētas vietas un izdarības bija man kā sviests uz maizes. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 230.*

«Man viņš [Dieva vārds] tikpat gards kā sviests uz maizes...» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 536.*

Ošu Andrs .. sirsnīgi smējās pie sevis. Tad nedabūja vis šoreiz sviestu uz maizes! [Upīšu Mārtiņu saimnieks neuzslavē par akmeņu laušanu.] *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 93.*

ŅEMT KĀ SVIESTU kaut ko, *3. pers. Saka, ja ir viegli ko griezt, asināt.*

— Šitam nazim tāds stingrs asmens, — Veckušķis teica. — Ja tev kāds žagars jānogriež, vai...

— Mans nazītis visu griež! — Gusts nenocietās, — ņem kā sviestu. *Zigmonte D. Gausīgais nazis. R. 1988, 147—148.*

Bet savu duncīti viņš nevarēja aizmirst, tas sniedzās pāri viņa spēkiem..

— No vecas vīles Mārtiņš man viņu izkala. Izkapti ņēma kā sviestu. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 471.*

SVIESTS *(divdabis)*

KĀ SVIESTS. *Pēkšņi, strauji, lielā ātrumā.*

«Vai tikai govju gans arī nav ievilkts streikā?» lielkungam iešāvās prātā, un kā sviests viņš izsprāga no gultas. *Birznieks-Upītis E. Izlase. R. 1951, 369.*

Muldiņu saimnieks kā sviests pazuda rijā, šie te bēga no svešiem tāpat kā Vīkuļu Lejas. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 320.*

Kad to [katla vāku] pacēla, tad garaiņi sitās griestos kā sviešus sviesti. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 17.*

SVIKLS. *Sk.* **BIETE.**

SVINS

KĀ SVINA (KĀ AR SVINU) PIELIETS (PIELIJIS); KĀ SVINS; KĀ SVINA PILNS; KĀ NO SVINA. *Saka, ja sajūt lielu smagumu, nogurumu, ja pārņēmusi nomāktība.*

Un viņa izkāpj no gultas. Bet kājas tai tik smagas, tik smagas, kā svina pielietas. Viņa grib iet, bet kājas neklausa. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 168.*

Viņš gāja arklam pakaļ kā svina pielietām kājām. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 254.*

No lielas koncentrēšanās viņa galva dūca un bija kā svina pielieta. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 226.*

Galvā nepārstāja malties domas, kuras uznāca un aizpeldēja kā lietainā dienā mākoņi, un rokas bija smagas, un galva bija smaga, viss ķermenis kā svina pieliets. *Jansons J. Es karā aiziedams. R. 1970, 151.*

Vai tad nevar atpūsties, kad jūtas tā noguris, ka labprāt nevīžo ne kājas pakustināt, bet mugura izliekas tik stīva, smaga kā svina pielieta... *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 259.*

Bet jau pēc dažiem soļiem tas pakrita pie zemes. Visi locekļi tam bija kā svina pielieti, no jauna to pārņēma nepārvarama bezspēcība. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 134.*

.. acu plakstiņi, kā svina pielieti, krituši ciet. *Šmits P. XIV, 200.*

Karadienestā Ēvalds bija paradis agri celties, bet šorīt locekļi šķita svina pielijuši. *Saulītis B. Līdz pēdējai taisnei. R. 1963, 48.*

«.. Raudzīšu skriet, nekā — kājas neklausa, kā ar svinu pielietas.» *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 203.*

.. labais plecs mazliet sāpēja, un galva bija kā ar svinu pielieta. *Talcis Ā. Jaunības dienu pēdās. R. 1979, 185.*

Ādams mēģināja piecelties, bet locekļi bija kā ar svinu pielieti. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 39.*

«Slikti, brāl,» atteicis vecākais brālis, «man visi kauli kā ar svinu pielieti.» *Šmits P. II, 431.*

Arī mani acu plaksti kļuva smagi, kā ar svinu pielieti, un es atlaidos uz otra maisa.. Es iemigu ātri.. *Lēmanis I. Izlase, I. R. 1967, 176.*

Anna nebij aizmigusi arī vēl tad, kad lampiņa nodzisa.. Nogurums liels, visi kauli kā svina pielieti. Bet siltajā istabā kā mākonis uzmācās pārdzīvotā un pārciestā atjauda. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 368.*

Jo tuvāk Ingus nāca zināmai vietai, .. jo vairāk viņu pārņēma kādas neminamas šaubas un nojautas. Kājas pielija kā ar svinu, un pēkšņi viņam gribējās apsēsties uz parka sola un atpūsties. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 461.*

Pa dienu nostrādājušies tā, ka kauli smeldz, ieturējuši pamatīgas vakariņas — acu plaksti kā ar svinu pielija, un miegs ar krišanu uzkrita... *Rudzītis E. Straupes burtnīcas, II. R. 1982, 134.*

Mēģināju celties sēdus, bet ievainotā kāja bija palikusi līdz pašam gurnam stīva un smaga kā svins. *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 762.*

Viss viņam likās kā sapnī. Kājas bija smagas kā svins. *Paegle L. Stāsti jaunatnei. R. 1954, 31.*

Galva viņam bija smaga kā svins [dzērumā], acis aizdarījās, un drīzi viņš krāca, iemidzis dziļā miegā. *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 511.*

Tūlīt atkal miegs uzgulstas plakstiem kā svins. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 467.*

Viņi visi lūkojās biezajā tumsā, kura kā svins gūlās uz visu kamiešiem. *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 18.*

.. nogurums atkal ieplūst visos locekļos kā svins. *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 149.*

«Nekas īpašs jau nav noticis, viss ir kārtībā,» Kārlis sev iestāsta, tikai rokās un kājās ielijis tāds svina smagums, it kā Plienu saimnieks visu nakti būtu aris vai devis rudzus uz kuļmašīnas. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 110.*

Pazemojums un apvainojums, kauns un dusmas svilst viņam vaigos, ar svina smagumu gulst kājās un kausē visus locekļus. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 115.*

Bet kājas kā svina pilnas. Kurp pabēgsi? *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 110—111.*

Jānis Līdums vairākas dienas pēc bada streika izbeigšanas jūtas kā svina pilns un reiba pie katras straujākas kustības. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 135.*

Rūdim saskrien asaras acīs, jo pēdējā vāla kūļi ir kļuvuši tik smagi kā svina pilni. *Sēlis R. Silaines muiža. R. 1958, 202.*

Ūdens lāses, smagas kā no svina, krīt no pašas augšienes. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 320.*

SVĪTRA

PĀRVILKT SVĪTRU (*novec.* STRĪPU) PĀRI kaut kam. *1. parasti 3. pers. Izjaukt ko, būt par cēloni tam, ka kaut ko nevar realizēt.*

Karš pārvilka svītru visiem šiem cēlajiem divu ģimeņu plāniem. Anna nozuda bez vēsts, bet Mārcim atlika gaidīt, kas notiks pasaulē.. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 298.*

Pa upmalas taku būtu krietni vien tuvāk, un Vilis prastu tur izkulties cauri arī tumsā, taču šai iespējai bija pārvilkuši svītru plūdi — taka noteikti vietumis atradās zem ūdens. *Lagzdiņš V. Ķēdes loks. R. 1972, 141—142.*

Viņš noplātīja rokas, ar to parādīdams, ka ir kāds stiprāks spēks, kas pārvelk svītru visiem labajiem nodomiem. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 511.*

.. kaut Ingus būtu dzīvs un kaut nebūtu noticis tas nelabojamais, kas īsā acumirklī pārvelk svītru garu gadu centieniem un pūliņiem.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 333.*

Visam tam, par ko Alfreds Ziemelis bija sapņojis, tēva asā roka bija pārvilkusi pāri svītru. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 57.*

Taisni tad, kad tu domā, ka būs pienācis laiks atpūsties pēc grūtiem mūža darbiem, taisni tad tiek pārvilkta strīpa pār visiem taviem aprēķiniem.. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 198.*

Tu vari izdomāt nezin cik ideālu darbības plānu, tu vari nospraust nezin kādus mērķus, bet nāk krīze un pārvelk visam strīpu pāri. *Zariņš K. Spīganas purvā. R. 1981, 152.*

1. s i e v a. Tu cerējies, taisi pūru un domā — tūlīt varēs sākt dzīvot, bet viņš tev ņem un pārvelk visam strīpu. *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 9.*

Tagad visiem plāniem svītra pāri: karš! *Vanags J. Vēstules no tālā ceļa. R. 1978, 12.*

Varbūt tur [laboratorijā pēc analīzes] būs nāves spriedums viņa darbam un strīpa pāri visiem uzņēmumā ieguldītajiem kapitāliem? *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 224.*

2. *Atteikties no kaut kā, pārtraukt, izbeigt ko.*

Domām par braucienu uz Spāniju tā arī vajadzēja pārvilkt svītru. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 205.*

«.. bet patikt viņam patiktu ļoti, ja tu vilktu visiem saviem karjeras nodomiem strīpu pāri, paliktu savā muižā arī turpmāk un pats vadītu viņas saimniecību.» *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 82.*

— .. Vilksim strīpu pāri veciem rēķiniem, tos jau pats laiks nokārtojis, metīsim laukā visu ļaunumu, jo tas tikai kavē saprašanos un padara mūs īgnus. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 307.*

Draudzībai ar Ģirtu tagad svītra pāri. *Zariņš M. Vienas vasaras stāsti. R. 1975, 173.*

Tagad tam visam strīpu pāri, lai viss paliek pagātnei. *Sēlis R. Vinardu tirāns. R. 1973, 274.*

PAVILKT SVĪTRU (*novec.* STRĪPU). *Rezumēt; pabeigt, izbeigt.*

Abiem ar Austru viņiem bija paradums vakarā pirms gulētiešanas pavilkt svītru zem dienas veikuma. *Lācis V. KR, XIV. R. 1975, 221.*

«Varbūt viņš nav bijis slikts puisis,» Indulis beidzot saka, it kā pavilkdams svītru savām pārdomām. *Ezera R. Mežābele. R. 1966, 116.*

Vai varbūt labāk nenoklausīties paša Dzeguzes paskaidrojumu un tad nepavilkt rezumējošo svītru? *Purs L. Gaismas staru lokā. R. 1968, 359.*

Un vai viņa darbam bija kādi panākumi? — Nule, septembrī, jau varēja droši pavilkt strīpu un mēģināt saskaitīt, kāds bija vasaras guvums. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 227.*

Lūsēns iesānis paskatījās jaunības draugā, viņi sapratās klusēdami, visu izrunājuši, tagad pielika punktu, pavilka strīpu zem gara rēķina. *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 20.*

ŠAUT PĀR SVĪTRU. *Sk.* ŠAUT PĀR STRĪPU.

ŠAUDĪKLA

KĀ ŠAUDĪKLA. *Sk.* KĀ ATSPOLE.

MĒLE KĀ ŠAUDĪKLA. *Sk.* MĒLE KĀ ATSPOLE.

ŠAUTS

KĀ ŠAUTS *sar. Ļoti ātri, veikli, strauji.*

Un tūdaļ kā šauts aizdrāzos pēc sava atlanta un drudžaini uzšķīru vajadzīgo lappusi. *Kalndruva M. Uz tās pašas zemes. R. 1982, 185.*

Bet te nu notika kas negaidīts: bez vētrām, bez briesmām kuģis Norvila cieta avāriju; sile kā šauta apsviedās apkārt ar dibenu uz augšu, un es gulēju dīķa dubļos. *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 175.*

ŠAUTUVE

KĀ ŠAUTUVE. *Sk.* KĀ ATSPOLE.

MĒLE KĀ ŠAUTUVE. *Sk.* MĒLE KĀ ATSPOLE.

ŠĀVIENS

KĀ [PLINTES] ŠĀVIENS *sar. Ļoti ātri, strauji, pēkšņi.*

— Māt, es mācīšos par fotogrāfu.

— Ūja, kā tad nu tā ar joni, kā plintes šāviens! *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 212.*

Viņš stiepj nu zēnu istabai pāri .. un pārgriež auklu, bet, tikko cirtienu devis uz kailuma, te Pēcis kā šāviens pa durvīm laukā. *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 30.*

Tai pašā acumirklī viņam iesitās prātā kā kāds šāviens, ka Trīnīte laikam degošā mājā šūpulī. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 32.*

Te uzreiz visi kažoki kā ar šāvienu bij vecmātes rokās un vesels spainis ūdens apsedza no galvas līdz kājām drebošo gulētāju. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 143.*

«Vai tālu jābrauc no piestātnes?»

«Varbūt verstes piecpadsmit vai divdesmit. Labi nezinu. Man tas izlikās kā viens šāviens.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 675.*

ŠĶĒPS

LAUZT (*retāk* KRUSTOT) ŠĶĒPUS. *Izteikt pretējus, krasi atšķirīgus uzskatus, strīdēties, diskutēt.*

— .. Taisnību sakot, par to nav ko šķēpus lauzt, kādu darba lauku katram no mums izvēlēties, — iejaucās Garais Ādams, — galvenais, strādāt godīgi.. *Dorbe H. Pagātnes vējos. R. 1973, 238.*

«Bet es varu svinīgi liecināt, ka lielākais brīnums priekš manis arī tagad ir tas pats, kas bija mums visiem: daiļums, par kuru mēs laužam šķēpus.» *Ezeriņš J. Stāsti un noveles. R. 1962, 94.*

— .. Es domāju, ka šai jautājumā mums nav ko šķēpus lauzt. *Brodele A. Tas ir mans laiks. R. 1969, 230.*

Par to, kādiem vajadzētu būt audzināšanas pasākumiem nepilngadīgo kolonijās, vēl nāksies krietni krustot šķēpus. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 258.*

Sākumā Arta negribēja ne dzirdēt par manas idejas realizēšanu. Iznāca krustot šķēpus. *Bundzeniece O. Irēnas dienasgrāmata. R. 1971, 60.*

ŠĶĪBI

NOŠAUT ŠĶĪBI. *Sk.* NOŠAUT GREIZI.

SKATĪTIES ŠĶĪBI. *Sk.* SKATĪTIES GREIZI.

ŠĶILA

KĀ ŠĶILA. *Saka par lielu, smagu zivi.*

.. dažu labu reizi nesu mājā līdaku kā šķilu. *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. R. 1982, 19.*

Raudas kā plaukstas, līdakas kā šķilas. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 36.*

Mencas kā krietnas malkas šķilas gulēja pilnajās tilpnēs. *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 190.*

Vientulības upes tumšā dzīlē / Sapali kā malkas šķilas peld.. *Auziņš I. Nezūdošais. R. 1972, 102.*

ŠĶIRSTS

NOASA ŠĶIRSTS *novec. Saka par ko lielu, milzīgu, par ļaužu pārpildītu telpu, par vienīgo vietu, kur iespējams paglābties, patverties.*

Vecā kungu māja, gan stipri garāka par Noasa šķirstu, bet ne visai ērta jaunlaiku vajadzībām, baltiem slēģiem un balkonu, no ārienes izskatījās gluži cienīga. *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 37.*

— Iziesim ieelpot svaigu gaisu! — sacīja Džeks. — Šinī Noasa šķirstā [pārpildītajā kuģa kravas telpā] var vēl noslāpt. Pie plašās lūkas bija salasījušies daudz braucēju. *Grīva Ž. Stāsti par Spāniju. R. 1956, 61.*

Juris [naktī] gulēja vaļā acīm, apkārt bija dzirdamas tik daudzu gulētāju elpas, istaba bija kā liels Noasa šķirsts, pilns ar dzīvu radību.. *Zigmonte D. Laintu lāsts. R. 1984, 19.*

Ātri šķūnis pildījās ļaudīm, it kā kad ūdens plūdi būtu uznākuši un šķūnis būtu bijis glābjošais Noasa šķirsts. *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 38.*

Namīpašnieki ar sajūsmu balso par rezolūciju, taču likteņa ceļi ir neizdibināmi, un kur gan radīsies Noasa glābēja šķirsts, kad laika ūdensplūdi gāzīsies pāri? *Bels A. Saucēja balss. R. 1973, 82.*

ŠĶĪVIS

ACIS KĀ ŠĶĪVJI *novec. Ļoti lielas, apaļas acis.*

«.. tur būs trīs naudas kaudzes. Tur virsū tupēs lieli suņi, acis tiem būs kā šķīvji..» *Šmits P. VIII, 77.*

Šīs lielās bezgala izteiksmīgās acis! Apaļas kā šķīvji. *Lāms V. Pavarda kungs Ašgalvis. R. 1982, 121.*

Paps kļuva bāls, un acis izplētās apaļas kā šķīvji. *Grigulis A. Caur uguni un ūdeni. R. 1945, 157.*

ŠŅORE

CIRST PĀR ŠŅORI *sar. Pārspīlēt; pārkāpt, neievērot pieļaujamo robežu.*

Vispār restorānu sulaiņi ļoti labi pazīst, kas tērē savu pelnītu naudu un kas cērt pār šņori. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 45.*

.. patvaļīga improvizēšana uz skatuves Mierlaukam šķita nāves grēks, no kā visiem spēkiem vairījās viņš pats un par ko nikni rāja mazāk disciplinētus darba biedrus, kad tie sāka «cirst pār šņori». *Grēviņš V. Aleksis Mierlauks. R. 1956, 187.*

KĀ PA ŠŅORI *sar. Viegli, bez sarežģījumiem, grūtībām; taisni. Sal.* KĀ PA DIEGU.

M a i j a. [..] Pārlasīšu vēlreiz, palikšu grāmatu naktī zem pagalvja, un no rīta ies kā pa šņori. *Aspazija. Zaudētas tiesības. R. 1945, 8.*

Es tev ierādīšu [kā jāgatavo pazoļu tapiņas un jāiepiķo aukliņas], un fabricēšana ies vaļā kā pa šņori. *Branks V. Puiku gadi Alūksnē. R. 1973, 67.*

G r i e t i ņ a. Jā, mīļais, man ir jauna ideja! / Mums Ropažos būs desu fabrika! / Mēs būsim direktors ar direktori, / Un mūsu dzīve ritēs kā pa šņori! *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 379.*

.. ara, bet vaga nebija kā pa šņori. *Pelēcis A. Puisiska dvēsele. R. 1990, 312.*

ŠTIKS

KĀ ŠTIKS *novec. Noteikti, katrā ziņā, neiztrūkstoši; taisni, stalti.*

Tad uzreiz ienāca prātā mūsu draugs Jēcis. Kur tik pļāvām, tur šis vienmēr bija klāt kā štiks. *Ezera R. Aka. R. 1972, 118.*

— .. Smiekli: vīrs man kādreiz saka, — kāpēc viņam neesot kā citiem vīriem? Tie pasēd pie pudelītes, iedzer, kārtis paspēlē... Kāpēc man mūžīgi jānāk un jāsēd mājās kā štikam? *Zigmonte D. LM 1975, 24. nr. 11.*

«.. Taču visā pirmajā skatuves darba desmitgadē pamazām iespecializējos uz sulaiņiem. Kā izrāde, tā es savā vietā pie durvīm kā štiks.» *Dzene L. Kārlis Sebris. R. 1967, 18.*

ŠŪPULIS

KĀRT ŠŪPULI kam. *Veidot kam sākumu, dibināt ko.*

.. Strādnieku teātrim, Mākslas muzejam .. un vairākām citām kultūras iestādēm šūpuļa kārti cirtis un šūpuli kāris Andrejs Upīts. *LM 1963, 9. nr. 1.*

NO ŠŪPUĻA LĪDZ KAPAM *poēt. No dzimšanas līdz mūža galam.*

Pārstāstīt kādas personības gaitas no šūpuļa līdz kapam biogrāfiskajā romānā nebūt nav obligāti. *Čākurs J. Silueti. R. 1976, 45.*

STĀVĒT PIE kaut kā ŠŪPUĻA *poēt. Veicināt kaut kā rašanos, veidošanos.*

«.. tā vairs nav tā sociāldemokrātija, pie kuras šūpuļa stāvējis Rainis gadsimtu mijā.. *Viese S. Aspazija. R. 1975, 216.*

Būdams rektors, Purvītis mūsu Akadēmijai bija kā tēvs. Ne tikai ar to, ka bija stāvējis pie Akadēmijas šūpuļa, audzinājis savu lolojumu lielu, izveidojis par augstskolu.. *Miesnieks K. Mana dzīve un darbs mākslā. R. 1959, 163.*

ŠŪPULĪ IELIKTS kādam *poēt. Dabas dots, iedzimts, tāds, kas piemīt no dzimšanas.*

Vesels leksikons visvisādu vārdu un terminu, ko neieinteresētam nāktos grūti galvā iekalt, katrai dāmai šķita jau šūpulī ielikts. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 52.*

Galu galā ne katram šūpulī ielikti dzelzs nervi. *Purs L. Zv 1971, 19. nr. 28.*

Ir rakstnieki, kam labs stils it kā ielikts jau šūpulī. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 16.*

Mana mierīgā, nosvērtā daba man likta jau šūpulī, tā man mantota no mūsu tēva. *Egle K. K 1973, 2. nr. 121.*

ŠŪPULIS IR KĀRTS kādam, kaut kam *poēt. Saka, norādot, kur, kad kāds dzimis, kur kas dibināts, sācies.*

Te, Galgauskas pagasta Musturu mājās, kalpa ģimenē 1897. gada 25. maijā kārts šūpulis Alvilam Ceplim.. *LM 1972, 21. nr. 6.*

Jānis Peters sniedzis trīs meditācijas par izciliem kultūras darbiniekiem, kuriem vai nu kārts šūpulis Limbažu pusē, vai kuri te darbojušies. *Zeile P. Kritikas gadagrāmata (1973). R. 1974, 92.*

.. mazajās Atēnās bij kārts šūpulis cilvēces kultūrai. *Emīls Dārziņš. R. 1925, 115.*

Tur [Ainažos] taču mūsu kuģniecības šūpulis kārts. *Peters J. Kalējs kala debesīs... R. 1981, 77.*

T

TABAKA

SVĒRT TABAKU *sar. Klanīt galvu, mācoties virsū miegam; snaust.*

Alberts palika kūkojam un sveram tabaku pie galda, sašļucis kā desas āda un ļengans kā caurs miltu maiss.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 330.*

Un tā Kārlim nekas cits neatlika kā drīz vien iesākt cīņu ar snaudienu vai, kā tajā pusē mēdza izteikties, «svērt tabaku». *Kalndruva M. Avots. R. 1974, 60.*

TAISĪTIES

TAISĪTIES, KA (kā) TIEK *biežāk pavēles izteiksmē, sar.* *Saka, ja kādu raida projām, ja kāds nekavējoties dodas projām.*

«Nu, taisies, ka tiec! Ko tu te lien cilvēkam acīs, tāda kā lūžņa?!» Kad viņa vēl nepratās, viņš saķēra to pie rokas un izstūma laukā. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 273.*

— Tu vēl te, palaidne! — iesaucās Kazrags. — Taisies, ka tiec! *Zamaiča L. Direktors Kazrags. R. 1973, 135.*

— Ejam! Mans priekšlikums: no ēšanas atteiksimies, drošs paliek drošs — taisāmies, ka tiekam. *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 93.*

— Tu man neesi vajadzīgs, tu esi par daudz skolots. Taisies, ka tieci Holgrēnam pa pēdām! *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 313.*

— Tu, darba zemniek, noslauki degunu un pazūdi! Ja es vēl dzirdēšu tavas žēlabas, nebūs labi!

Alfrēds paklanījās un taisījās, kā tiek. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 324.*

TANKS

KĀ TANKS *sar. Ļoti liels, smags, masīvs, neatvairāms.*

Nepilnas stundas laikā pārkravāšanās pabeigta. Vēl atliek aizbīdīt agrākajās vietās vecāsmammas [ozola] skapi un gultu.

«Kā smags tanks!» Ervīns šausminās.. *Dripe A. Kaķi maisā. R. 1977, 176.*

Un pavisam atstatu .. lepnā vientulībā cauri biezoknim kā tanks lauzās bara ciltstēvs vecais kuilis. *Vanags J. Meža dziesma. R. 1976, 98.*

TAPA

DEGUNS TEK KĀ TAPA *sar. Saka, ja kādam ir iesnas un ļoti tek deguns.*

Deguns tek kā tapa, labajai rokai tik daudz darba, ka dūrainais cimds kļūst slapjš un tad sasalst ragā. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 107.*

.. Jānis pagalam saīdzis un sadrūmis: kājas salst, rokas salst, deguns bez mitēšanās tek kā tapa. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 124.*

PIRKSTI KĀ TAPAS. *Resni, strupi pirksti.*

Liels, sirms vīrs, pirksti kā tapas... *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 35.*

Vaigi aiz veselības vai pušu plīst; pirksti tādi īsi, strupi, bet resni kā tapas. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 244.*

Silvijai rīt piecdesmit gadu jubileja, bet rokās tāds reimatisms, ka pirksti kā tapas. *Skujiņš Z. Vīrietis labākajos gados. R. 1975, 196.*

.. Budrevics pacēla veselo plaukstu pie acīm un appētīja savus pirkstus. Tie bija spēcīgi un strupi kā ecēšu tapas. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 39.*

TĀRPS

GRĀMATU TĀRPS *sar. Cilvēks, kurš ļoti daudz lasa, kuru interesē vienīgi grāmatas.*

.. [mūrnieks] Dūmiņš nav nekāds grāmatu tārps, kas urbjas nodzeltējušās lapās, meklēdams gudrības. *Skalbe K. Dzīvības siltums. R. 1980, 82.*

Kā grāmatu tārps viņš teorētiskos jautājumos ir visstiprākais, bet amata prasmē — visvājākais. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 342.*

«Jūs nepiederējāt pie bruņinieku kārtas, jūs bijāt un esat vienkārši — intelektuālis, grāmatu tārps..» *Zariņš M. Vienas vasaras stāsti. R. 1979, 37.*

Nu, bet acis vecaimātei vēl tagad spožas kā divi lukturi, nevis kā dažam labam grāmatu tārpam. *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 182.*

Alfons sapiktots: Saleniek, tiešām tu nožēlojamais grāmatu tārps! Kas notiek pasaulē — negribi ne redzēt, ne dzirdēt. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 163.*

LOKĀS KĀ TĀRPS *arī 1. un 2. pers. Locīties aiz sāpēm, retāk būt kustībās ļoti veiklam, izmanīgam.*

.. jauni puiši un stipri vīri gulstas gar zemi un kā tārpi lokās savu pērēju priekšā. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 447.*

Kungs locījies kā tārps un neganti kliedzis. *Šmits P. V, 247.*

Puika bij pārsteigts un pārbijies, ka sākumā pat bļaut neattapās, tikai locījās kā tārps,.. un tā viņš ikreiz pagrieza pretī jaunu, vicas vēl neķertu vietu. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 481.*

— Ā, todien, aiz zobu sāpēm stenēdams, es locījos kā tārps. *Salenieks E. Neizlaid airus no rokām. R. 1975, 216.*

Viņš [akrobāts] staigā uz rokām — ar kājām gaisā, laižas kā rats, kā kamols, saliec kājas aiz ausīm, ap kaklu.. Vārdu sakot, lokās kā tārps. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 312.*

TĀSS

KĀ TĀSS. *Ļoti vājš, sarāvies.*

Susuriene, sausa un sarāvusies kā tāss, tupēja uz ķebļa pie aukstas krāsns. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 482.*

Reiz pasakā vecītis bija — / Sauss, izkaltis gluži kā tāss.. *Saulītis B. Mūžīgā cerība. R. 1971, 162.*

TAUKI

GRŪST TAKSIM TAUKUS *vienk. 1. Saka, ja kādam negrib dot, novēlēt ko labu, kārotu, it kā tas nepienāktos.*

Kaulē vecaistēvs tirgus dienā no sievas latu bairītim un desai. Jūle tikai nozibsnī brūnās acis un saka:

— Grouzs [grūdīs] takšam taukus! *Pelēcis A. Puisiska dvēsele. R. 1990, 284.*

Var gadīties, ka Andrim mūžībā nenāk miegs. Viņš piegrūž Jūlei pie sāna.

— Redzi, citi guļ zem čuguna un akmens krustiem, bet mums pat tie koka jau nopuvuši...

— Grūdīs taksim taukus, — nosaka Jūle un pagriež muguru Andrim. *Pelēcis A. Puisiska dvēsele. R. 1990, 286.*

— Tu dzirdēji, man ceps pankūkas!

— Ir tāds teiciens — grūdīs jau sunim taukus! *Sakse A. KR, V. R. 1963, 431.*

2. *Saka ar nožēlu, vilšanos, ja kāds nenovērtē ko labu.*

— Tas [zāļu šņabis] izgaršojas, zināt, pēc kā? Pēc...

— Pēc balzama, — pateica priekšā Melānija. Džemma papurināja galvu.

— Grūd nu taksim taukus! — Melānija iesaucās, ne īsti uzjautrināta, ne īsti sašutusi. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 186.*

KĀ PA TAUKIEM *sar. Veiksmīgi, bez jebkādām grūtībām, sarežģījumiem, ļoti viegli.*

«Redzi nu, Mārtiņ, vai viss mums neizdodas skaisti un glumi? Klausi tu manam padomam, tad visu mūžu tev ar Amaliju ies kā pa taukiem.» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 250.*

Kā viss tā varēja sarežģīties! No sākuma gāja kā pa taukiem. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 269.*

Ceļš bija viegls. Slieces slīdēja kā pa taukiem, un tikai zirga pakavi ar gurkstošu troksni kapāja izmīto ceļa vidu. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 335.*

TAURE

KĀ TAURE. *Saka par ļoti skaļu, tālu dzirdamu, griezīgu balsi.*

.. Karlīne varētu dziedāt, bet tēvocis viņai piekodinājis labāk savu balsi nelaist pātaros, jo tā ejot viena pati uz savu roku un plēšot kā taure. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 205.*

Miglā balsis skanēja kā taures tālu, tālu un no visām pusēm — no birzīm un mājām atsaucās atbalsis. *Rudzītis M. Raksti, II. R. 1979, 72.*

— Skaiti skaļāk [pirmo bausli], ko ņurdi bārdā! — Snibis aizrādīja. — Pagalmā ar sniegu svaidoties, tad tev rīkle kā taure, bet klasē nevari papīkstēt. *Lēmanis I. Izlase, I. R. 1967, 66.*

Svētdienas te klusas, ja vien neuzkuļas kāda Beta ar balsi kā gana tauri. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 127.*

LAIST VAĻĀ savu TAURI *sar. Sākt raudāt skaļā balsī.*

Abi mazie sakampa karašu reizē. Bet, tikko no tās paspējuši katrs atraut pa gabalam, kad lielais, abus krietni saduņķējis, izrāva tiem maizi no nagiem.

Mazie nu laida atkal vaļā savas taures. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 121.*

Bet ar šādu lietas galu Gustiņš nav mierā [Pēteris viņam atņēmis pātagu]. Viņš tik «laiž tauri vaļā» un aiziet pie mātes sūdzēt. *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 411.*

.. Ja sit, tad jābrēc. Un es laidu vaļā savu tauri tādā spēkā, ka pat māte, žagarus cilādama, nobrīnījās.. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 169.*

«Tikai nesāc pinkšķēt... tikai nebimbo... tikai nelaid vaļā tauri...» viņa domā, krampjaini žņaudzot mantas sev klāt.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 53.*

Puika iestenējās un paklupa ceļos. Eidis jau pūta vaļā tauri. *Plaudis J. Raksti, III. R. 1965, 258.*

PŪST VIENĀ TAURĒ ar kādu *sar. Pielāgoties kāda uzskatiem, nostājai, rīcībai.*

Ja galamērķis ir viens, bet tikai līdzekļi dažādi tā sasniegšanai, tad kāpēc sociāldemokrāti pūta vienā taurē ar vismelnākajiem reakcionāriem.. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 125.*

.. kad Mājas viesis ar Latviešu avīzi sāks vienā taurē pūst, tad arī viņš paliks lieks. *Alunāns J. Izlase. R. 1956, 202.*

«Tu domā, ka latvieši kur tiks, kamēr tie tādi pļēguri? Mums ir vīri, kas pūš ar vācieti vienā taurē...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 707.*

TAUTA

IET (iziet) TAUTĀS *folk. Precēties (sievietei).*

M i n d a u g s. [..] Bet, kad runāju ar tavu tēvu, viņš, acis viltīgi piemiedzis, man teica: Marta vēl ir bērns, bet man ir otra meita, kurai laiks iet tautās. *Zīverts M. Lugas. R. 1988, 359.*

«.. ja ir, kas ņem [Lūci], — lai iet tautās.» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 91.*

Peonija jau taisījās iziet tautās, kad nomira māte, novēlēdama vecākās meitas gādībā sešas galvas prāvo bērnu bariņu. *Sakse A. Pasakas par ziediem. R. 1967, 261.*

.. gribas un gribas vēl padzīvoties un paskatīties, kā mazbērni tautās iziet, kā mazmazbērni dzimst. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 164.*

«.. Un tu, dēls, ja es kādreiz mirtu, neprecies vis tūlīt, bet nogaidi, kamēr tavas māsas tautiņās aizgājušas..» *Džūkstes pasakas. R. 1980, 179.*

LAIST (VADĪT, VEST) TAUTĀS *folk. Izprecināt (meitu, māsu).*

Ar Šīroniem mans tēvs un mana māte bij labi pazīstami, var būt, ka tiem arī ir meita, kuru tie grib tautās laist, — es jau nezinu, neesmu tur bijusi. *Blaumanis R. Izlase. R. 1968, 185.*

«.. Mēs to varam un tas mums dara prieku meitu izprecināt pa lielkundziski, lai visam pagastam pietiek .. ko brīnīties, kā Varpogi savu meitu laiž tautās.» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 243.*

P l a t p ē d a [..]. Oi, cik reižu mana māja nav purināta! Trīs dēli un divas meitas — kamēr visus izlaiž tautās... *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 81.*

Āris jau zināja, ka māte tāpēc vien viņam tik labvēlīga, ka gribēja ātrāk izvadīt meitu tautās. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 249.*

«.. Man jau, āre, aug liela meita, drīz tautās vadāma.» *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 247.*

«Nu, tad jau drīzi vedīs tautiņās — vai ne?» Līziņa jokoja. «Jums būs drīzi znots.» *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 659.*

TEĀTRIS

SPĒLĒT TEĀTRI. *Izlikties, rīkoties tā, lai neatklātos patiesība.*

Nu vairs nebija jāspēlē teātris, neviena priekšā nevajadzēja izlikties. *Lācis V. KR, II. R. 1959, 280.*

Tenisons Marikas priekšā spēlēja tikai teātri, izlikdamies, ka ir neievainojams, stāv visam pāri un — pasarg Dievs — nejūt ne mazāko slieksmi uz tādu muļķību kā greizsirdība. *Skujiņš Z. Kailums. R. 1970, 14.*

TEKULIS

[KĀ] TEKULIS UN BĒGULIS *bibl. Saka par klaiņotāju, par cilvēku, kam nav pastāvīgas uzturēšanās vietas.*

Drūmajās sakāves dienās nepārtrūka Eduarda ticība revolūcijas uzvarai.. Svaru kausā tika mests izciestais apkaunojums, izlietās asinis, pārciestās sāpes. Arī tas, ka viņam kā tekulim un bēgulim vajadzēja klīst pa pasauli. *Skujiņš Z. Gulta ar zelta kāju. R. 1984, 114.*

Bērtulis apņēmīgi domāja par pastāvīgu darbu, lai nebūtu kā tekulim un bēgulim jāklaiņo pa pasauli no vienas darba vietas uz otru, no vienas mājvietas uz citu. *Dorbe H. Vaicāju jaunībai. R. 1970, 8.*

Sveķītis kruknēja uz nārēm lielā kroga kaktā, pus miegā, pus dzērumā snauzdams. Neviens par viņu nelikās zinis, šinīs dienās visādu tekuļu un bēguļu bija pilnas malas. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 306.*

TEĻŠ

KĀ TEĻŠ *vienk.* *1. Saka, ja kāds ir gļēvs, ļauj ar sevi darīt, ko vien citi grib, ja ir neattapīgs, panaivs, neizveicīgs.*

— Taisni kā teļš savu bērnu priekšā, Ko šie grib, to dara, kādas lietas patīk, tādas saka miesīgam tēvam acīs.. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 23.*

— Ko, vai tad es neesmu lēns kā teļš un mierīgs kā aita? *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 199.*

— Mani aizvedīs uz citu kolhozu, ieteiks, lielīs.

— Aizvedīs, tu saki?... Kā teļu... — No Taigas balss nevar manīt, kā viņa to domā. *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 388.*

— Ne lietu darīt prot, ne izkručkoties. Nu aizved kā teļu [uz cietumu]. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 770.*

Divi bija gudri un izmanīgi zēni, bet trešais dumjš kā miesta teļš. *Šmits P. VII, 392.*

— .. Krodzniek, goda vīrs tu esi, bet dumjš kā teļš. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 19.*

Tie ar tām garajām [astēm][3] esot glupji kā teļi [par suņiem]. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 215.*

— .. Ko tu vienmēr brīnies kā teļš? *Lācis V. KR, III. R. 1971, 365.*

2. *Saka par slinku, nevīžīgu cilvēku.*

Teica, ka jaunie tagad izlaidušies kā teļi, dauzoties pa ceļiem aiz dīkdienības, jo paši vairs nezinot, ko gribot. *Ezera R. Grieze, trakais putns. R. 1970, 102.*

Viņa zemnieki, kaut arī pēdējā laikā izlaidušies kā teļi, nekad tā neiedrošinātos runāt [nebaidoties, nelišķējot]. *Mauliņš J. Pēdas. R. 1980, 138.*

.. lielie puikas, kas negāja pie Bankina draudzes skolā, slaistījās kā teļi pa mājām un iztika ar to, ko mātes pie ratiņa iebokstērēja.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1963, 151.*

3. *Saka, ja kāds daudz lieto alkoholiskos dzērienus.*

Tempj kā teļš. Un, kad pietempjas, tad nav valdāms. *Kalndruva M. Vējš pakar kokli. R. 1979, 32.*

— Paskaties, māsiņ, kā Brīviņiete šaipstās, kad dēliņš piestrēbies kā teļš. Tas tos Brīviņus nolaidīs pa vienu gadu, kad tiks saimniekos. Taisni kauns skatīties. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 189.*

4. *savienojumā ar īp. vārdu* liels. *Ļoti liels (dzīvnieks).*

Mamma .. iegādājās suni, lielu kā teļu, melnu, ar sprogainu vilnu. *Ērgle Z. Bez piecām minūtēm pieauguši. R. 1983, 45.*

ZELTA TEĻŠ. *Nauda, bagātība, naudas vara.*

Bet ir maldīgs tas uzskats, kura paudēji propagandē Rīgas Latviešu teātra glābšanu ar direktora maiņu, atzīmējot, ka Ozoliņš «savus mākslas ideālus upurējis zelta teļam». *Grēviņš V. Aleksis Mierlauks. R. 1956, 67.*

«.. Patiesība ir, ka daži kristīgie locījušies priekš zelta teļa.» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 524.*

Lai biedru kopībā ved tevi ceļš, — / Tā pieveikts tiks reiz zelta teļš.. *Rainis J. KR, V. R. 1978, 390.*

TĒRAUDS

KĀ TĒRAUDS. *Stingrs, nelokāms; ļoti ciets, stiprs, izturīgs.*

Viņš ir skarbs, nepierunājams. Ciets kā tērauds. *Grīva Ž. K 1960, 6. nr. 96.*

Mēs šķīrāmies, pārliecināti, ka Ļoņas goda vārds būs ciets kā tērauds, un mums tiešām nekad vairs nevajadzēja viņam to atgādināt. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 183.*

Muskuļi cieti kā tērauds. *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 402.*

Arī tā rokas cietas un atsperīgas kā no tērauda. *Sēlis R. Silaines muiža. R. 1958, 26.*

TĒVREIZE

NEPAGŪST NE TĒVREIZI NOSKAITĪT *novec. Saka, ja kas notiek ļoti drīz, tā, ka nav iespējams ne attapties.*

Gulēju kā sastindzis, it sevišķi, kad ieraudzīju karavīra zābakus. Ja mani pamana, nedabūs ne tēvreizi noskaitīt. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 204.*

Nebiju nostāvējis ne tēvreizes garumu, kad zirgs pie kārts nosprauslojās un kapu vārtiņi nočīkstēja. *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 127.*

TĒVS

AIZIET PIE TĒVIEM *sar. Nomirt.*

Tie [koki] te paliks vēl ilgi pēc tam, kad audzētājs pats būs aizgājis pie tēviem. *Upīts A. Rudens zelmenis. R. 1970, 354.*

.. mācītājam kādai vārgdienei bija jāpasniedz svētais vakarēdiens, pirms vēl mirēja nebija aizgājusi pie tēviem. *Dorbe H. Uguns logā. R. 1976, 37.*

— .. Ja slims, tad mirsti nost un ej pie tēviem, lai dzīvo veselie. *Lācis V. KR, IV. R. 1971, 444.*

KĀ PA TĒVA KĀZĀM. *Ļoti labi, pārticībā.*

Paēdu kā pa tēva kāzām, pat skurbulis neņēma, tikai palika līksmāks prāts. *Gāliņš H. K 1983, 11.nr. 119.*

.. Lācītim [sunim] mūsmājās dzīve kā pa tēva kāzām. *Zigmonte D. Reminiscences. R. 1986, 88.*

Māte tagad bija liela sieva, vienu Friča māsu bija apprecējis mācītāja kučieris, un māte dzīvoja pie viņiem. .. māte pati ņēmās [Fricim] stāstīt, kāda viņai tagad dzīve, kā pa kāzām, kā pa tēva kāzām! Ne izteikt to Dieva žēlastību. *Zigmonte D. Zv 1985, 16. nr. 18—19.*

MAIZES TĒVS. *Darba devējs, apgādnieks.*

.. ļaudis sanāca un sabrauca bez kādas īstas vajadzības, tikai .. labi iztriekties savā starpā, galvenām kārtām nopukojoties uz saviem agrākajiem maizes tēviem un paslavējot jaunos saimniekus, pie kuriem nule tik nogājuši.. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 929.*

Vecais Griķis to [Raumani] godbijīgi ielaiž [pa fabrikas vārtiem]... Taču vēl kāds cilvēks, kas pazīst savu maizes tēvu... *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 330.*

Runā un raksta, kā prasa maizes tēvu intereses.. *Upīts A. Latviešu literatūras kritika, III. R. 1958, 162.*

.. viņš [Fredis Meņģelis] bija vairākas reizes mainījis savus maizes tēvus..; kā īsts kosmopolīts viņš spēja vienā laikā kalpot pat vairākiem saimniekiem.. *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 269.*

Cienīgtēvs brīnījās, par ko šī asā Dieva rīkste [ir nodegusi pils] piemeklējusi viņa pavēlnieku un maizes tēvu [muižnieku]? *Dorbe H. Uguns logā. R. 1976, 172.*

Viņas [vistas] tā bij pieradušas pie sava maizes tēva, ka skrēja spārnos turp, kur izdzirda viņa balsi. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 171.*

TĒVZEME

KĀDA TĒVZEME (tēvu zeme) JĀDALA (dalāma). *Saka, norādot, ka nav pamata strīdam, ķildai.*

Visi satika draudzīgi, vismaz toreiz nekāda tēvzeme vēl nebija jādala, visi bija puslīdz turīgu vecāku bērni, jo trūcīgajiem tik viegli ģimnāzijā iekļūt neizdevās.. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 30.*

Sīkā, grūtā dzīve šos mazos ļautiņus padarīja ļaunus un naidīgus citu pret citu. Bet kāda tēvzeme jādala tādiem lielmaņiem, tādiem dzimtmāju saimniekiem kā Brīviņam un Rijniekam? Jau vecie bij nerrojušies un plēsušies.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 43.*

Atgriežos un pieeju tuvāk abiem strīdniekiem.

«Kādu tēvzemi dalāt?» mierīgi apvaicājos. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 181.*

Liktos, kāda tēvuzeme nu būtu jādala, bārenis viens kā otrs. Bet, vei, nesatiek ne lūdzami... *Ezera R. Aka. R. 1972, 107.*

TIESA

DIEVA (Dievam) TIESA *novec. Saka, apstiprinot kaut kā patiesīgumu.*

— Nu, ko es teicu? — māte gaudās. — Vai tie ir bērni, vai tās ir meitenes? Sliktāk par čigānpuikām tračus ceļ. Nu ir visas ogas pa zemi!..

— Mēs jau vēl neko nebijām salasījušas.

Un tā bija Dieva tiesa. *Zigmonte D. Laintu lāsts. R. 1984, 60.*

Mārcis. Saimniek, Dievam tiesa, alus tev izdevies mīksts kā vilna un tad stiprs! *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 147.*

GALVAS TIESU. *Saka, ja kāds ir daudz pārāks, labāks (arī sliktāks) salīdzinājumā ar citu.*

Bet tajā jaunajā sadursmē ar bijušo pagastvecāko Brīviņu kungs negaidīti parādīja tādu īpašību, kas to ar reizi pacēla labu galvas tiesu pāri jau tā novārtā pamestajam matainim. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 372.*

— .. Dmitrij, jūs tak piekritīsiet, ka jaunībā visi tīko ar kaut ko paspīdēt, izcelties galvas tiesu augstāk pār citiem. *Salenieks E. Kā nu kurš. R. 1970, 284.*

Vienā pusē muiža ar savām ieražām, otrā neizglītotais, neaptēstais zemnieks, kas tomēr nereti tiklab tikumos, kā arī cilvēcībā paceļas galvas tiesu augstāk pār saviem valdniekiem. *Damburs E. K 1975, 1. nr. 167.*

Citi izrādes dalībnieki vismaz galvas tiesu atpaliek no A. Videnieka, un, pats satraucošākais, — neveidojas ansamblis. *Hausmanis V. LM 1977, 43. nr. 13.*

Ielauzījies krievu mēlē, viņš cītīgi piesavinājās karavīra zināšanas un pacēlās veselu galvas tiesu pār citiem ierindas biedriem. *Kraujiņš K. Dzīves lokā. R. 1970, 117.*

Nav vārdam vietas, Filipsons Spartaka lomā par galvas tiesu pacēlās pāri visām savām agrākajām aktiera mākslas veiksmēm. *Grēviņš V. Eduards Smiļģis. R. 1956, 137.*

KAĶA TIESA *sar. Niecīgs zivju loms.*

«Nu, vai ķeras krietni?» viņš ieprasījās.

«Pavisam maz,» pusīgni atbildēja Andžs, kas taisni braucis šurp pamakšķerēties, bet aiz bēdām, ka nevar pārnest lāgā ne kaķa tiesu, palicis tīri dzeltens. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 346.*

— Kaimiņu Pēterītis, re, tepat Raģupē sakļer kaķa tiesu un vai ik pārvakarus man atnes. Tā reizēm bez Mura tiek arī man pa asakai. *Liepiņš J. Nedariet pāri. R. 1971, 105.*

KĀ PIE TIESAS (GALDA). *Patiesi, atklāti, godīgi, neko neslēpjot.*

— .. Nu, bramani, nemēģini šoreiz izlocīties ar jociņiem, atbildi kā pie tiesas galda! *Salenieks E. Kā nu kurš. R. 1970, 305.*

— .. Bet vai tu, Marč, vari kā pie tiesas noliecināt, ka tas bijis traks vilks? *Salenieks E. Vēstures ratu griez arī tu! R. 1978, 53.*

— .. Man liekas, ka Jordāns bija nelaimīgs cilvēks. Vai tev tāda doma nekad nav ienākusi prātā? Tikai atbildi kā pie tiesas! Šī ir nopietna saruna, Jāzep... *Vaidars T. — Stāsti. R. 1971, 183.*

LAUVAS TIESA. *Lielākā daļa.*

— Pašam jau nu gan maz [naudas] paliek, jo lauvas tiesu paņem Kutuzovs. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 166.*

— Reņģēm tagad laba cena... — Aleksis sacīja.

— Kamēr viņu maz. Kā izvilks vairāk, tā nositīs cenu. Žāvētāji un tirgoņi saņems lauvas tiesu. *Lācis V. KR, VII. R. 1972, 144.*

Pēc tam tapsētājmeistars saņēma algu par paveikto darbu, vienu daļu iedeva palīgam, bet lauvas tiesu paturēja sev. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 13.*

— .. Ir jau tiesa, radagabali paņem no jūsu laika lauvas tiesu. *Salenieks E. Neizlaid airus no rokām. R. 1975, 36.*

Un tad, ak vai, uzslavu lauvas tiesu saņēma nevis brālis, bet es. *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 102.*

Lauvas tiesa no visām mantām palika Edītei. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 61.*

Panākumu lauvas daļa, protams, atkal piekrita Zaķim un Ellai [galveno lomu tēlotājiem]. *Vulfs E. Ziedi, kas ceļmalā vīst. R. 1960, 166.*

TĪKLS

IEVILKT (*retāk* IEVILINĀT) SAVOS TĪKLOS kādu. *Vilinot, kārdinot iesaistīt kādu sev vēlamā rīcībā, pasākumā, dabūt savā varā.*

«.. Apbrīnojami, ka šis Bušs prot labāko aprindu sievietes ievilkt savos tīklos!» [Ieinteresējot ar paša izdoto brošūru, Bušs panāk, ka bagātnieces viņu pabalsta ar naudu.] *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 258.*

Un kas arī par sievu no tāda vējgrābšļa kā šī Ada Liepiņa. Piešmaukt viņa to gribēja, ap stūri apvest. Manīgi bij ievilkusi savos tīklos... *Upīts A. KR, III. R. 1948, 192.*

.. saimnieks.., tāpat kā daudzi no saimnieku vecpuišiem, pavedinājis un pievīlis savas kalpones, ievilcis ar saldiem solījumiem savos tīklos. *Laicens L. KR, II. R. 1958, 14.*

— .. Kamēr es zāģēju malku un strēbu valsts kāpostus, tu ievilināji Ieviņu savos tīklos. *Klīvers V. K 1975, 11. nr. 105.*

«.. Varbūt tu domā, ka es kā veca meita tevi tik jauniņu esmu ievīlusi savos tīklos?» *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 280.*

SAPĪTIES (IESKRIET, IEKRIST) kāda TĪKLOS. *Nokļūt kāda cilvēka varā, ietekmē, nepamanot, neapzinoties tā viltību, aprēķinu.*

Par daudz cieši šie ļaudis bija sapinušies zirnekļa — Garozas tīklos, parādu važas tinās ap rokām un kājām.. *Lācis V. KR, III. R. 1970, 77—78.*

Krūmiņš. Zināms, tas vienīgais lielais zvērs viņš [Zvaigznīte] pats. Ak, mana nožēlojamā Emīlija, kā tā ieskrējuse viņa tīklos. *Alunāns Ā. Lugas. R. 1968, 60.*

Un tikai savas vainas dēļ — kāpēc vajadzēja zaudēt galvu, kāpēc skriet vīriešu tīklos? *Kalve A. Tveice jūlijā. R. 1976, 113.*

Tā bija cunftes amatnieka — sudrabkaļa atraitne, kuras tīklos iekrita nabaga dzejnieks. *Zariņš M. Pārdomas, pieraksti, feļetoni. R. 1980, 65.*

TILTS

LĒNĀM PA (PĀR) TILTU *sar. Saka, aicinot nesteigties, būt uzmanīgam, rīkoties apdomīgi, nepārsteigties.*

Augstkalns. Lēnām pa tiltu, kaimiņ! Mildas jaunkundze vēlējās ko sacīt — lai viņa pirms izrunā. *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 243.*

— Kas Krakšķis par valdes locekli? Izšņāpt ar sarkanu tinti!

— Tš, lēnāk pār tiltu! Izsvītrot nav grūti, bet mums viņš jāsakauj atklātā laukā. *Salenieks E. Kā nu kurš. R. 1970, 80.*

— Ja Cini vēl atstās par saimnieku, tad kādu dienu mēs viņu iebāzīsim maisā un iesviedīsim ezerā! — Balodene žestikulēja uz visām pusēm.

— Palēnām, palēnām pa tiltu! — iebilda Zvirgzdiņš. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 189.*

MEST (pārmest) TILTU. *Rast saikni, veidot sakarus starp ko.*

Nešķiramas no personifikācijām ir daudzas metaforas, salīdzinājumi un paralēles, kas palīdz mest tiltu starp dabu un lirisko varoni.. *Viese S. Aspazija. R. 1975, 191.*

Uksens. Bet mīlestība nepazīst šķēršļu. Tā pārmet tiltus dziļām plaisām — no bagātības uz nabadzību. *Zīverts M. Lugas. R. 1988, 231.*

Linards Laicens un Leons Paegle ir tie un vienīgie, kas apzinīgi mēģina pārmest tiltu no Latvijas literāriskās šodienas uz rītdienu.. *Knoriņš V. — Latviešu literatūras kritika, V, 1. R. 1962, 681.*

Ar elastīgu, bet viscaur prāta kontrolētu iztēli A. Bels drosmīgi pārmetis tiltu no dokumentālās prozas uz nedokumentālo. *Tabūns B. LM 1975, 3. nr. 4.*

SADEDZINĀT (nodedzināt, NOJAUKT, NOĀRDĪT) VISUS TILTUS. *Rīkoties tā, ka atgriešanās kaut kur kļūst neiespējama; uz visiem laikiem pārtraukt sakarus ar ko, saraut saites ar iepriekšējo, bijušo.*

— .. Dodiet padomu, vai man rakstīties no Rīgas ārā vai nerakstīties?..

Vai viņš [Justs] klusībā tomēr loloja cerības atgriezties pie Solvitas un negribēja sadedzināt visus tiltus? *Ezera R. Pati ar savu vēju, 1. R. 1982, 179.*

— Ej nost! Es gribu sadedzināt visus tiltus uz manu jaunību, uz pagātni. Ugunī, visu ugunī! — Bet tad viņš pēkšņi apstājās ar kādu gleznu rokās un tanī ilgi skatījās. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 166.*

Steidzos atpakaļ pie Puķudruvas. Pie pašām viņa kabineta durvīm uzmācās nedrošība pašam par sevi, bet tai es ilgi nepaļāvos un aši pieklauvēju, tā sakot — «sadedzināju tiltu», pa kuru būtu varējis atkāpties. *Kaijaks V. Vistu elks. R. 1967, 39.*

Katra paaudze tā sāk savu ceļu meklējumos, šaubās, nemierā, taču tas nenozīmē, ka jānoraida iepriekšējo paaudžu pieredze, ka jānodedzina visi tilti, jāiznīcina visas mūžsenās patiesības. *Sk A 1978, 3. nr. 7.*

Gribēts ceļš nekad nav grūts. Un jo vieglāks tas, apzinoties, ka atgriešanās nav un visi tilti nojaukti. *Spriņģis J. Aivara Silava dzīve. R. 1967, 85.*

Man jau cita ceļa nav kā vien uz to pusi [uz strādniecību], jo visi tilti uz buržuāziju ir noārdīti. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 418.*

Tu esi nolauzis aiz sevis tiltu, / Kas spētu vēlreiz tevi mājās vest... *Rainis J. KR, I. R. 1977, 138.*

G u n a. [..] Es tiltu nolauzu, kas ved uz dzīvi, / Ak, kā lai tagad tieku atpakaļ? *Aspazija. Sidraba šķidrauts. R. 1966, 24.*

TINTE

BŪT TINTĒ *vienk. Būt lielās nepatikšanās, sarežģītā, neērtā situācijā.*

«Tātad esmu tintē,» viņš nošļucis nobeidza, «jo arī priekš procentiem man tās naudas nav...» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 68.*

— Tintē mēs būsim, ja nesarausim no visa spēka, — Žanis pavēstīja saviem biedriem. — Ceturtajai brigādei drīz būs izcirsta jau puse no iecirkņa, bet mums labi ja trešā daļa. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 368.*

Tagad nu es biju tintē. Izrādījās, ka Lotai vajag tieši to, kas man visvairāk riebjas: ķinīšus, pastaigas divatā.. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 227.*

Š a v ā l s. Dušeli, kas būs ar grafiku? Esam tintē! *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 120.*

Nu gan esmu tintē, es uztraucos. Viņš tūliņ mani mēģinās noskūpstīt, un ko tad lai daru? Vai tad dzejniekam drīkst tā vienkārši kraut pa ģīmi kā jebkuram mūsējam? *Brīdaka L. Portrets profilā. R. 1970, 109.*

TINTI DZĒRIS *vienk. Saka, ja kāds nesaprātīgi, aplami runā, rīkojas.*

— Jūs savā būvē esat izlietojuši no zagļiem pirktus ķieģeļus. — Jūs laikam esat tinti dzēris! — Valboms piekāpj soli tuvāk. — Kas tinti dzēris, to redzēsim pie tiesas. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 264.*

«Pie manis zalogs [par darbā pieņemšanu] tiek prasīts trīs simti... Lētāk nav...»

Pikts dusmu stars izšāvās no Koškas acīm. «Vai jūs domājiet, ka es esmu tinti dzēris, Brikmaņa kungs? Tad jums vajag meklēt mužikus, āre, to malēnieti, kas te bija...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 248.*

S v i l u m s. Neesam vēl tinti dzēruši, ka skriesim katram zēnam līdz. *Lindulis J. Lugu izlase. R. 1945, 64.*

TIP TOP

UZ TIP TOP *vienk. Ļoti labi, lieliski, vislabākajā kārtībā.*

.. vienīgi mēs te visu kārtīgi padarītu — uz tip top... *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 202.*

— Brauc, kas man! Tikai pieraugi, ka ar rudens darbiem viss būtu uz tip top. *Kaijaks V. Putenī. R. 1964, 119.*

TIRGUS

KĀ TIRGŪ, KĀ PA TIRGU *sar. Saka, ja ir liels troksnis, burzma, daudz cilvēku.*

Burzma un troksnis mājās no rīta līdz vēlai naktij gluži kā tirgū. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 319.*

Šoferi taurēja, kučieri lamājās, bet kravas skaitītāji skubināja katrs savu vedēju — gāja kā tirgū. *Lācis V. KR, IX. R. 1973, 82.*

Sestdienā tad nu gāja kā pa tirgu. Visiem meitiešiem bija ko skriet un nest, cept un vārīt, griezt, graizīt, novietot līdz pat vēlai naktij. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 213.*

Visvairāk apmeklētāju mūsmāju sētsvidū saradās sestdienas vakaros un svētdienās. Tad dažreiz pie mums gāja kā pa tirgu — ļaudis pārrunāja visus apkārtnes notikumus, sprieda par darbiem, strīdējās, jokojās, smējās. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 34.*

Kad Dingeskalna saimnieks piebrauca, laukums pie baznīcas līdz pat brūzim bija ļaužu un pajūgu pilns, visur kņada kā gada tirgū. *Dorbe H. Uguns logā. R. 1976, 29.*

MELNAIS TIRGUS *sar. Neatļauta, nelikumīga tirgošanās vieta; nelikumīga tirdzniecība.*

Protams, mašīna jau sen sadalīta daļās. Pastiprināti jāseko, vai melnajā tirgū neparādīsies rezerves daļas un tieši kādas rezerves daļas. *Bels A. Būris. R. 1972, 101.*

Pa otru telefonu viņš pazvanīja uz kaitniecības un spekulācijas apkarošanas daļu, kur vienmēr visu zināja par melnā tirgus cenām. *Kolbergs A. Kriminālliet a trijām dienām. R. 1977, 83.*

.. vienīgi savus melnajā tirgū iegūtos sīkumus nācās mazliet slēpt, lai katrs ziņkārīgais nejautātu — kur viņš tos dabūjis. *Lācis V. KR, XIV. R. 1973, 343.*

UTU TIRGUS *novec. Vieta, kur pārdod dažādus lietotus priekšmetus.*

Daugavmalā mudžēja utu tirgus, kur ļaudis augu dienu kaut ko pirka un pārdeva.. *Kuzāne L. Jūlijs Dievkociņš. R. 1980, 130.*

Tomēr tā vien liekas, ka visa Rīga ir it kā izputējuse jeb varbūt pārvērtusies tīri nemanot par utu tirgu. *Austriņš A. K 1974, 2. nr. 133.*

TĪTARS

KĀ TĪTARS *sar. Saka par ļoti iedomīgu, lielīgu, augstprātīgu cilvēku.*

— .. Ko šis tā staigā, piepūties kā tītars. Ne vārda pateikt uz mums nevar. Mēs jau viņam par prastiem. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 181.*

Kā piepūties tītars, aiz iedomības un varas apziņas gatavs vai pārsprāgt, neraugoties uz visu savu kalsnumu,.. staigāja mazgātavas īpašnieks Lemkins. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 121.*

Nu zaķis kļuvā lepns un lielīgs kā tītars. *Sakse A. Pasakas par ziediem. R. 1966, 71.*

M a z a i s. Tu viens te vēl plāties kā tītars... *Jokums K. Izlase. R. 1959, 434.*

TĪTARS ARĪ DOMĀ *vienk. Saka, ja ko apšauba, izsmej, ir nemierā ar kāda teikto.*

«Nu, es domāju, tas Sproģis... cienīgs, žēlīgs lielskungs... viņš jau liels žūpa un trumpotājs, es domāju, būtu jau... skaidri grēks...»

«Tītars arī domā!» pilskungs viņu pārtrauca. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 41.*

— Vai priekšnieks ir mājā?..
— Kā lai es to zinu..
— Es domāju, ka jūs zināt..
— Tītars arī domā! *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 448.*
— Vācietis pretojas kā traks.
— Tu domā, viņi var nākt atpakaļ?
— Tītars tikai domā! *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 178.*

TĪTAVAS

KĀ TĪTAVAS *niev. Saka par straujām vai neveiklām kāju kustībām.*

Kājas dažiem gāja kā tītavas. Nebija neviena tāda cilvēka [starp preciniekiem], kura miesas izskatam Silmežienes mēle nebūtu varējusi piedurties. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 105.*

Merķa kājas sāka spārdīties kā tītavas. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 422.*

Bebene kā apdullināta muša riņķo pa istabu. Kājas griežas kā tītavas — nav kur sprukt. *Dzene L. Labais mūžs. R. 1964, 183.*

— .. Pats vecais arī izgājis ecēt — kas šis par ecētāju ar tām tītavas kājām, rāpus vairāk nekā stāvus. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 28.*

TOMS

NETICĪGAIS TOMS *sar. Cilvēks, kas nekam netic, šaubās, par visu grib pārliecināties pats.*

— Tu, neticīgais Toms, liec savus pirkstus manās rētās! — sacīja pārmetoši Dievabērns, pavilka vaļā kreklu uz krūtīm, un Pēteris ieraudzīja vecu ievainojumu pēdas. *Kurcijs A. Dzīvības vārtos. R. 1956, 101.*

Ar cilvēkiem ir tāpat kā ar neticīgo Tomu, tikai kad viņš ielicis savus pirkstus tavās brūcēs, viņš noticēs, ka tev sāp. *Zigmonte D. Laintu lāsts. R. 1984, 95.*

— Tu netici mūsu uzvarai? .. Tad tāds tu esi... neticīgais Toms. Bet es domāju, ka man darīšana ar īstu vīru. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 460.*

Viņai gribējās puspasaules saukt kopā un neticīgajiem Tomiem parādīt: «Skatieties, te dus laimīgs laulāts pāris...» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 257.*

TONIS

LABAIS (SMALKAIS) TONIS. *Pieklājības, uzvedības normu kopums; izsmalcināta uzvedība.*

Te par augstāko soģi pieklājīgas uzvedības un labā toņa jautājumos bija uzmetusies dūšīga sieva. *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 21.*

Nevarēja taču mūžīgi kvernēt tikai Berlīnē vien, gribējās padzīvot arī Vīnē, to prasīja labais tonis.. *Dorbe H. Brāļi, piecelieties. R. 1978, 36.*

Mēs vienmēr runājam, daudz runājam, mūsu specialitāte un labais tonis ir rāt skolotāju par nemākulību. *Greste J. ... kā dzeņa vēders. R. 1977, 172.*

«No sievietes prasa tikumību, no vīrieša ne. Tiem trakulīga dzīve tiek skaitīta pie labā toņa.» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 400.*

.. Elza arī vingrinājās vācu valodā, jo toreiz uzskatīja par labu toni, ja turīgākās latviešu ģimenes mājās sarunājās vāciski. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 110.*

Augstākā sabiedrība, bijušie Margarētas talanta nāvīgie ienaidnieki, kristīgie un nekristīgie, centās grāmatu iegādāt, tas piederēja pie labā toņa. *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 211.*

Tad jūs esat ieprecējušies birģeliskā dzimtā, un smalkais tonis jums neatļauj pīties ar vienkāršiem darba ļaudīm. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 55.*

NOTEIKT (UZDOT) TONI. *Būt noteicējam, ietekmēt citu izturēšanos, rīcību (kādā situācijā, kādos apstākļos).*

Studentu un Rīgas jaunatnes [kāzās] pamaz, toni nosaka vecā paaudze un lauku ļaudis. *Dripe A. Kaķi maisā. R. 1977, 214.*

Stājies pie stūres, es uzdevu toni un, kā kapteiņa vietniekam piedien, nepieļāvu no Kriša puses nekādu izrunāšanos. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 119.*

Viņš labi dziedāja, ļoti labi spēlēja harmonikas un gaumīgi ģērbās, būdams šai ziņā paraugs un toņa noteicējs tai apkārtnei, ar kuru viņam nācās saskarties dzīvē un darbā. *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 226.*

SLIKTS TONIS. *Pieklājības, uzvedības normām neatbilstoša rīcība.*

Pasniegt viesim neatšķaidītu vīnu senie grieķi uzskatīja par slikto toni, barbarismu. *V 1975, 6. nr. 9.*

TRAIPS

NOMAZGĀT KAUNA TRAIPU. *Panākt, ka tiek atgūta cieņa, ka zūd morāli negatīvs vērtējums.*

Cenzdamās nomazgāt savu kauna traipu, arī fašistiskā kliķe atļāva Spānijā izdot Federiko Garsijas Lorkas darbus. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 464.*

— .. Man ilgi un grūti jāstrādā, lai izpirktu agrākās dzīves kļūdas un nomazgātu visus traipus. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 276.*

TRAKS

KĀ TRAKS *sar. Saka, ja kādai darbībai piemīt liela intensitāte.*

Velni trokšņojuši kā traki un nelikuši nevienu mierā. *Šmits P. XI, 160.*

Putns laižas trīs dienas no vietas un ēd kā traks. *Šmits P. II, 196.*

Ak, ko mēs tad smējāmies kā traki! *Rainis J. KR, VI. R. 1979, 12.*

Sestdienas vakarā Jānis pirtī pērās kā traks. *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 67.*

Tāds [braucējs] tad brāzās kā traks visai tirdzinieku virtenei garām, dažus ratus aizķerdams ar ass galu un paraudams sānis. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 63.*

Nav jau arī nekāda prieka braukt tajā dubļu skrīnī. Krata kā traks. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 435.*

— Bet kā tad ar rudziem? Izbirs, kamēr tiksiet atpakaļ, tagad jau diendienā karsē kā traks. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 276.*

Viņa kā traka krītot uz puišiem. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 17.*

Nu cik tad daudz viņa tur bija skrējusi — smiekls nāk... Bet, lūdzu, sirds sitās kā traka. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 143.*

Laiks skrien kā traks! *Kraujiņš K. No atmiņu skrīņa. R. 1973, 129.*

.. priekšsēdētājs ārdījās kā traks, ja kāds traktors nebija uz strīpas. *Svīre M. Ar vakardienu kabatā. R. 1984, 88.*

Bet uz mašīnām .. kā uzburts, kā traks. *Vilks Ē. Stāsti. R. 1969, 242.*

NE TRAKS *sar. Nemaz, neparko, nepavisam.*

Bet puika ne traks nebīstas no bārējām, lec no vienas kājas uz otru un tītina meitenes. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 41.*

«.. Lai velns ņemas minēt, neuzminēs ne traks manu vārdu.» *Šmits P. XI, 145.*

Un viņai zirgs neejot ne traks, ja meitietis sēdot iekšā bez pātagas... *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 252.*

Kā velk uz lietu, tā nevar iekurt [krāsni] ne traks, visu grūž atpakaļ. *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 25.*

Suns viņu neierauga ne traks un rej kā negudrs.. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 49.*

PĒC TRAKA *sar. Ļoti, ārkārtīgi.*

Ievērojis manu skatienu, viņš kā taisnodamies noburkšķ: «Ēst gribas pēc traka!» *Ezera R. Zv 1973, 16. nr. 28.*

Makšķerkāti vismaz kādi pieci, spiningi drēbes pārvalkos, kājās gumijas zābaki un mugursomas piebāztas pēc traka. *Saulītis B. Ļoti jautrs cilvēks. R. 1961, 66.*

Uz mitrā akmens pakāpiena Tētiņam solis izļogās, plecs viegli piespiežas blakusgājējam. Tūlīt atšaujas nost. «Fu! Kur tik slidens — pēc traka!» *Lubējs I. K 1970, 12. nr. 63.*

TRENKTS

KĀ TRENKTS (TRIEKTS) *sar. Lielā ātrumā.*

Atradzietis beidzot sagaidīja lielkungu — izskrēja kā trenkts, izrāva pavadu un uzlēca seglos, labi, ka turētājs vēl laikā pamanījās atlēkt sāņus, citādi viņš būtu pirmais, kas saņēmis Holodkeviča pātagas cirtienu. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 691.*

Un Sermuliņš kā triekts izmetās no istabas. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 157.*

Govis iziet cienīgi un uzmanīgi, drusku ļodzīgas, drusku nedrošas, iztirpinādamas kājas pēc garās ziemas stāvēšanas, tad astes stāvus, kājas pa gaisu, aizbizo kā nelabā trenktas. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 442.*

TRIEKA

DABŪT TRIEKU *sar. Gūt lielu morālu satricinājumu.*

— Es varu trieku dabūt, kad tikai iedomājos to lielo skādi, ko viņi man nodarīja. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 70.*

Kad es augšā sadzirdēju Rasmas kliedzienu, es tā pārbijos, ka bezmaz dabūju trieku. *Lagzdiņš V. Nakts «Mežāžos». R. 1976, 197.*

KĀ TRIEKAS ĶERTS *sar.*, KĀ NOLĒMĒTS *novec. Saka, ja kāds no pārsteiguma, uztraukuma, bailēm paliek nekustīgā, sastingušā stāvoklī.*

Pie lecekts pieskrējuši, visi palikuši kā triekas ķerti, jo no melnās lecekts zemes tikko kā bijušas izlīdušas nelielas siļķu galviņas. *Latviešu tautas anekdotes. R. 1961, 33.*

Līdumu māte ir tā pārsteigta un šausmu pārņemta, ka sēd uz vezuma kā triekas ķerta. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 44.*

Arī Vilmeris stāv kā triekas ķerts, negribēdams ticēt, ka vezums ir sabrucis. *Sēlis R. Silaines muiža. R. 1958, 203.*

Tas mani tā pārsteidza, tā apstulbināja, ka stāvēju kā lēmēts... *Skujiņš Z. Jauna cilvēka memuāri. R. 1981, 150.*

Zenona. [..] Un ciema priekšsēdis lūdza apbraukāt nomales. *(Abi saimnieki sēž kā lēmēti, bet Zenona no somas jau izvilkusi vajadzīgos papīrus.)* *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 239—240.*

TRUMPIS

IZSPĒLĒT PĒDĒJO TRUMPI *sar. Izmantot pēdējo, izšķirošo līdzekli, paņēmienu, negaidīti pateikt pašu svarīgāko, nozīmīgāko.*

Pūpēdis saprata, ka viss ir zaudēts, tomēr .. izspēlēja pēdējo trumpi. Viņš caur sakostiem zobiem izgrūda: — Varmācība! *Grants J. Maijs atnāca janvārī. R. 1969, 77.*

— Ak, Ģerard! Viņš nepārnāks! — Katrīna iesaucās, kā pēdējo trumpi izspēlēdama. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 71.*

Ārmane izspēlēja beidzamo trumpi: šādos apstākļos viņa nevarot būt klases audzinātāja. *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 233.*

Kaimiņš knosījās, bet vēl negrasījās meklēt maku. Tad Reinis sita galdā pēdējo trumpi: «Vai es priekš tevis žēloju?» *K 1976, 11. nr. 21.*

IZSPĒLĒT TRUMPI *sar. Izmantot izšķirošo līdzekli, paņēmienu, negaidīti pateikt ko ļoti ietekmīgu, svarīgu.*

Izspēlēju pašu lielāko trumpi, pateicu, ka alga ir par mazu. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 108.*

Otrs milicijas darbinieks mēģina izspēlēt trumpi un, pieci nosaucis, saka: — Ja negrib runāt, lauzīsim augšā grīdu. Kur ir cirvis? *Dripe A. Bet kā ar meitenēm? R. 1978, 84.*

Imants Auziņš izspēlē savu trumpi — savu ironiju, savu polemisko domu, panāk savu rezultātu. *Čaklais M. Saule rakstāmgaldā. R. 1975, 97.*

TRUSĪTIS

KĀ TRUSĪTIS *sar. Saka par ļoti bailīgu, nobijušos cilvēku.*

Jā, bailīgs viņš bija kā trusītis, visu izsmiets, rāts un mēdīts. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 231.*

.. esmu kritis nobīlī kā trusītis, jo mežā starp abiem pagastiem atskanējuši šāvieni. *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 12.*

Es biju dzirdējusi puikas sakām vienam uz otru: — Tu esi bailīgs kā trusis. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 269.*

TŪKSTOTIS

MELNAIS TŪKSTOTIS *sar. Ļoti liels skaits, ļoti daudz.*

Kad kombains sāka kustēties, melnais tūkstotis cilvēku soļoja tam pa pēdām, vēroja rugāju garumu un spaidīja izkultās vārpas, meklēdami palikušos graudus. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 309.*

.. zirgiem dunduru apkārt melnais tūkstotis. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 80.*

PĒDĒJAIS TŪKSTOTIS *novec. Saka, ja kas līdz beidzamajam nolietots, sabrucis, ja kāds kļuvis pavisam vecs, nevarīgs.*

.. tēva vecos svārkus Osiene lāpījusi, kamēr vēl diegs vien turējās plīsuma malās, tagad tiem pēdējais tūkstotis, apkakle atirusi nost, oderes lanckas kārās gar apakšu laukā. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 289.*

Viņa veco mēteli, kas arī jau bija nogājis uz pēdējo tūkstoti, viņa dārgā Lūcija .. bija izstrādājusi,.. iztaisījusi no tā Lāčplēsim kamzoli.. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 395.*

— .. Plāni viņam lieli, bet nepagūst, cilvēks. Mājas gāžas kopā, tās vispirms jāsteidz glābt. Tas vecais, maita, visu nolaidis līdz pēdējam tūkstotim, dēlam galva ir, bet ar to vien nepietiek, naudas vajadzīgs. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 76.*

— Nekā, brāl [veco zirdziņ], pēdējais tūkstotis tev ir tā kā tā. Neko nevar darīt. Auzas tu arī vairāk tikai pa zemi izbārsti, un, ko dabū iekšā, tas tāpat vien dzīvs nāk laukā. Caurbira tu esi, vecais, un, kad atbrauks Rutkis, taisies tikai līdz. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 299.*

TUMSA

NO TUMSAS LĪDZ TUMSAI. *No agra rīta līdz vēlam vakaram, ļoti ilgi.*

Trīs puiši un trīs meitas rāvās pa viņa zemi no tumsas līdz tumsai. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 159.*

— Aldi, vai drusku nepabrauksimies ar laivu?

— Vai tu jocīga? Braukāt tagad, kad darbs no tumsas līdz tumsai? *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 22.*

.. vietējie iedzīvotāji vergoja no tumsas līdz tumsai. *Zv 1972, 22. nr. 14.*

TAUSTĪTIES (GRĀBSTĪTIES) KĀ PA TUMSU. *Būt nezinā, šaubīties par to, kā kaut kas darāms, apjēdzams; darīt ko bez panākumiem.*

Dažkārt viņš taustījās kā pa tumsu, pieņēma lēmumus uz labu laimi, riskēja un bija priecīgs, ja izdevās. *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 199.*

— .. Es nevaru taustīties kā pa tumsu, man jāzina un jāredz savs ceļa mērķis. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 427.*

Mēs, aktieri, kam pieredze nebija liela, taustījāmies bez režisora palīdzības kā pa tumsu. Gan arī atradām to, ko vajadzēja, tikai tas nāca ar lieliem maldiem. *Banga T. Mana dzīve. R. 1957, 203.*

Bet, kad pēdas līdz upei gan sadzen, bet tad tās pazūd, tad var grābstīties kā pa tumsu.. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 351.*

«.. Kadiriņš .. izmet arī man pa vārdam, kas notiek pasaulē, tā ka tagad vairs negrābstos vis pa tumsu...» *Birznieks-Upītis E. Izlase. R. 1951, 454.*

«.. Bet, māmulīt, reiz viss noskaidrosies, viss kļūs saprotams un gaišs, ap ko tagad ļaudis kā tumsā grābstās...» *Poruks J. Stāsti. R. 1959, 91.*

Beidzot tieku pie prāta .. jautājumā, kurā ilgi taustījos kā pa miglu. *Spriņģis J. Aivara Silava dzīve. R. 1967, 220.*

«Ja man nebūtu tāda audžu dēla, tad man būtu jādzīvo kā pa tumsu un es no pasaules nekā nezinātu,» viņa labsirdīgi pasmaidīja, jo pati neprata lasīt. *Birznieks-Upītis E. Izlase. R. 1951, 454.*

Zvejnieki bez laika ziņām strādātu kā pa tumsu. *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 230.*

Izmeta vēl divus trīs vakarus — un atkal tukši [tīkli]. Komandai sejas izstiepās garas: «Tad nu gan zvejošana! Kā pa tumsu.» *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 216.*

TUPELE

TURĒT ZEM TUPELES kādu *sar. Turēt kādu savā varā, pakļautībā.*

Vecā devusi pretī un allaž ņēmusi virsroku. Kā mēdz teikt, turējusi vīru zem tupeles. *Bundzeniece O. Irēnas dienasgrāmata. R. 1971, 25.*

Ar pusdienām vēl pacienāja Kuivītiene, bet vakariņas un naktsmājas nepiesolīja. Ne vien vīru tur zem tupeles, bet paskopa arī. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 160.*

Otīlijas māte bija vēl dūšīga sieviete, savu vīru viņa turēja mazliet zem tupeles, miermīlīgais namdaris visur padevās sievas gribai. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 382.*

— Velna sievišķis. Es vakar Stirnas ragā vēroju. Tā viņu turēs zem tupeles. *Grīva Ž. K 1960, 6. nr. 73.*

— Un tad vēl [telegramma kāzās] no pagasta meitām: «Bet uz citu rudentiņu gādāt putras strēbējiņu! Vāri, Melitiņ, vīram gardas zupeles, bet godam turi to zem tupeles!» *Dripe A. Kaķi maisā. R. 1977, 213.*

ZEM kāda (*parasti* sievas) TUPELES *sar. Kāda varā, pakļautībā, ietekmē.*

«.. Tēvs ir labs, bet jau vecs un lēnas dabas, un, ja arī ko gribētu, neko nespēj: viņa [sieva] to tā uzvāļājusi, ka tas pastāvīgi atrodas zem viņas tupeles.» *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 12.*

Erpovičs ļoti mīlēja un izturēja savu jauno sievu un tādēļ drīzi vien nāca zem viņas tupeles. *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 181.*

«Oho, oho! Vai jau pirms kāzām zem tupeles? Skaties, skaties, kas to no Edgara bija sagaidījis!»

«Zem tupeles? Pirms kāzām? Runā kā nesamanīgs!» Edgars iesaucās. *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 279.*

— .. jau tā visi draugi smejas, ka es esot zem sievas tupeles. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 341.*

— Tu esi zem sievas tupeles?

— Jā, — Toms nopietni atzinās. Un savukārt naivi pajautāja: — Vai tad tu neesi? *Mauliņš J. Pēdas. R. 1980, 135.*

Un skrīveļa kundze aizskrēja arī. Bet viņš palikās. Tā — tas bija labi: viņš parādīja visiem, ka nav zem tupeles. *Ieviņš K. Putras Dauķis, II. R. 1988, 203.*

.. viņš uzzinājis, cik svarīgi pirmajā laikā nenokļūt zem sievas tupeles.. *L 1970, 3. nr. 30.*

Anna ar Žani ieguva stingru pamatu, bet Antons Paceplis — skarbu sievu, kas viņu ātri vien dabūja zem tupeles. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 109.*

Bet Zigurds nav runātājs. Viņš zem māmiņas tupeles. Pušplēstu vārdiņu pretī nebildīs. *Kalve A. Radu raksti. R. 1981, 131.*

TUPĒT

TUPĒT UN TURĒTIES *parasti pav. izteiksmē, sar.* *Būt izturīgam, stipram.*

Skolas pārzinis uzplikšķina Gundai uz pleca:

— Tup' un turies! Kas tad galu galā izslauks šīs pasaules lopu kūtis, ja ne tādi spēka vīri kā tu? *Indrāne I. Anemone. R. 1974, 178.*

— .. Sapnī visu laiku braucu un braucu. Traka jušana. Zirgs ragavām priekšā un auļos nesas, bet tu, nabags, tupi un turies, jo tev nav grožu rokā. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 355.*

Taču ietrāpījušās pašas novembra beigas, īsts dubļu skrīnis, tupi, kā saka, un turies. Mašīna mētājusies un lēkājusi, riteņi slīdējuši un buksējuši. *Ezera R. Zv 1978, 6. nr. 22.*

«Dzīvoju pa vecam: tupu un turos. Esmu tikpat kā vesels, bet vesels neesmu tikpat kā!» *Plaudis J. Ziemeļnieks. R. 1936, 182.*

TURĒTIES

KA tik (tikai) TURIES *parasti kopā ar vietniekvārdu* tāds *un lietvārdu, sar.* *Saka, raksturojot ko lielu, varenu, pamatīgu.*

Ir tak tāda tveice, ka tik turies... *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 139.*

— .. Jā, kā tas tajā pasaulē ar' iznāk. Viens brālis tāds kungs, ka tikai turies, otrs Dieva dots cilvēciņš... *Upīts A. KR, V. R. 1948, 674.*

Bet, kad pārdzinu lopus mājās, dabūju tādu sutu, ka turies. *Miesnieks K. Mana dzīve un darbs mākslā. R. 1959, 42.*

TURKS

KĀ TURKS *sar. 1. savienojumā ar darb. vārdiem* rauties, strādāt. *Saka, ja kāds ļoti daudz strādā.*

— .. Tu domā, agronomam darbs tikai pavasarī un vasaru? Nekā, cauru gadu raujies kā turks. *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 90.*

— Raujies kā turks un neko no pasaules neredzi. *Lukjanskis E. Neuzvarētais. R. 1977, 107.*

Mums jau nu tur nekādas atpūtas nebija. Strādājām kā turki. Nedēļas laikā uzrakstījām viencēliena operas libretu. *Vanags J. Vēstules no tālā ceļa. R. 1978, 93.*

2. *reti. Vientuļi, no citiem nošķirti.*

— Ā! tu te esi. Brašo Jāni! Tumsā sēdi viens pats kā turks. Aizdedzinājis jel lampu, kad sieva nāk mājās. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 726.*

— .. Un pie manis nu neviens cilvēks nedrīkstēs ienākt. Paši dzīvo kā turki — es ne ar vienu nedrīkstēšu satikties. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 260.*

— Jā, es jau ar kapājos pa tām kārtiņām viens pats kā turks,— drūmi žēlojas Lakstiņš. — Pi tu, nelabais! Ka ta nedevis meža, ta nedevis nemaz: tad vismaz cilvēks zinātu, ka neesi pūlējies — drēbes un apavus plēsis. *Mākonis. Izlase. R. 1957, 47.*

TUVU

NENĀKT PAR TUVU kādam *parasti pav. izteiksmē, sar. Saka, ja kāds ir pārāk pašpārliecināts, arī sadusmots.*

Nenāciet par tuvu Lielajam Ķauķim, visādi būdeļnieki un jaunsaimnieciņi, viņš domāja, varbūt es vēl būšu priekšsēdētājs. *Lācis V. KR, XIV. R. 1975, 73.*

Nu, es jums sacīšu — nenāc par tuvu, nesakaitini! *Kalndruva M. Vējš pakar kokli. R. 1979, 56.*

Bet, kur tev dieviņ, vecais met ar ķepu: pats [izkāpšu no mašīnas], nenāc par tuvu, vai tu manas kaites vai sāpes zini! *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 273.*

— .. Jo savu veco es pazinu — lēni viņš skaitās, bet, kad saskaitās, nenāc ne tuvu. *Belševica V. K 1977, 5. nr. 89.*

Reizēm tāda mīlīga, ka sirds, tā sacīt, cerībā iedrebas, bet tad atkal — kā zibens, es jums saku: i nenāc tuvumā. *Vulfs E. Ziedi, kas ceļmalā vīst. R. 1960, 93.*

Pumpurs. [..] Tas tagad palicis tik lepnis, ka viņam nedrīkst iet ne tuvumā. *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 450.*

TUVUMĀ

NETIKT NE TUVUMĀ kādam *sar. Nespēt kādam līdzināties.*

Un tad tur ir pāris meitenes — tās jau izskatās kā no citas pasaules! Neviena no visām tejienes skuķēm, pat ne Raminu Alma, Zeķenes Berta, netiek tām [daiļumā un greznumā] ne tuvumā! *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 232.*

— Margai jau nu tāds Sūrumu skuķis [izskata ziņā] netiek ne tuvumā. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 221.*

«.. Viņa vēl tagadiņ ir skaista, un uz runāšanos .. un dziedāšanu Ķirmgrauziene viņai netiek ne tuvumā.» *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 90.*

Turpretī braukšanā Velns ar zirgu nav ticis Dievam ne tuvu. *Šmits P. XIII, 155.*

U

UBAGS

KĀ LEIŠU UBAGS. *Sk.* KĀ LEIŠU NABAGS.

KĀ UBAGS (UBADZE). *Pazemīgi.*

«.. Bet viņš [lielskungs], ceļos nometies, lūdza manu mīlestību kā ubags kādu lielu dāvanu, kā ļaundaris apžēlošanu.» *Janševskis J. Līgava, II. R. 1932, 347.*

— Nekur tu nespruksi! Kā ubags es diedelējos tev apkārt. Tu esi mana sieva galu galā vai ne? *Gulbis H. K 1976, 4. nr. 31.*

«Viņš taču ņirgājas par mani,.. bet es vēl kā ubadze gaidīju glāstu!» *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 245.*

.. Astrīda pateiktu, ka viņas meita kā ubadze stāvējusi uz skatuves un ar acīm lūgusi kaut vienu ziedu.. *Birze M. — Stāsti, 1968. R. 1969, 63.*

KĀ UBAGS PIE BAZNĪCAS *novec. Žēlabaini, nožēlojami.*

Māte klausīsies, klausīsies un tad sacīs: «Ko tu, Eduk, tā velc kā ubags pie baznīcas?» *Salenieks E. Zv 1969, 18. nr. 3.*

— .. Mēs pārrāvām visas vācu pozīcijas līnijas, vajadzēja strauji iet uz priekšu, mest jaunus spēkus kaujās, skaldīt uz visām pusēm vācu fronti, bet mēs te sēžam kā tādi ubagi pie baznīcas. *Kaufelds T. Sēkla nedeg. R. 1979, 95.*

ŪDENS

DAUDZ ŪDEŅU (ūdens) AIZTECĒJIS. *Saka, uzsverot, ka pagājis ilgs, notikumiem bagāts laika posms.*

— Sveiks, kapteiņa kungs! Vai ciemiņus gaidīji? Ak Dievs — kur tie laiki, kur tie gadi! Cik ūdeņu aiztecējis! Kāda reta, kāda necerēta tikšanās! *Rudzītis E. Straupes burtnīcas, II. R. 1982, 158.*

Viņš atcerējās senu ziemas dienu, kāzu braucienu.. Daudz ūdens aiztecējis kopš tā laika. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 175.*

Mēs neesot jau gadu desmit vai vairāk tikušies. Jā, cik daudz pa to laiku esot ūdens uz jūru aiztecējis. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 108.*

DUĻĶOT (saduļķot) ŪDENI. *Tīši sagrozīt faktus, slēpt patiesību, tā radot neizpratni, sajukumu, nesaskaņas.*

— .. Lūdzu, nesāc atkal duļķot ūdeni! Lietas jāsauc īstajā vārdā, citādi netiksim ārā no purva. *Mauliņš J. Rīta migla. R. 1971, 154.*

— ..Vēlreiz saku: atkratīties no pilsoniskiem piedzīvojumu meklētājiem un zemnieciskiem līdzskrējējiem! Lai nepinas pa kājām! Lai nesamiglo gaisu un nesaduļķē ūdeni. Ar mums līdz galam viņi tomēr neies.. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 616.*

DZERT KĀ ŪDENI. *Saka, ja kāds nesātīgi, lielā daudzumā dzer alkoholiskos dzērienus.*

«.. Pie [fabrikas] atklāšanas jau nu gan dzērām šampanieti tikpat kā ūdeni... Daudz viņam izmaksāja...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 703.*

Krodzniece viņā pusē turējās pie pašas sienas, bikli vērodama mežonīgos viesus, kas brandvīnu nesaviebdamies dzēra kā ūdeni un tā vien grasījās uz kaušanos. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 205.*

Un Leimanis pielēja glāzi brandvīna un pasniedza vecītim. Ar trīcošu roku vecītis to paņēma, izdzēra kā ūdeni un apslaucīja lūpas ar plaukstu.. *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 293.*

— .. Pie sveša galda lok šņabi kā ūdeni. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 303.*

Viņiem netrūka stāstu arī par netālajām angļu ogļu ostām un franču zemi, kur vīnu dzerot kā ūdeni un visas meitenes esot skaistas, tikai skaistas. *Lāms V. Vienu avota lāsi. R. 1971, 67.*

— .. Vai tad nav mests, tu domā? Bet nelīdz. Dzer kā ūdeni. Tīri pašam brīnums, kur tik daudz var nest. Tikai drusku siltāk, vairāk nekāda labuma. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 120.*

GAIDĪT KĀ UZ ŪDENS KUSTĒŠANOS (*novec.* KUSTINĀŠANU). *Gaidīt ko nepacietīgi, ilgi, kā glābiņu.*

Gaidi nu ar svešu zirgu svešā malā kā uz ūdens kustēšanos pie bībeliskā Betezdas dīķa. *Dorbe H. Vaicāju jaunībai. R. 1970, 206.*

Kārlis nu gaidīja uz jauno mēteli kā uz ūdens kustēšanos.. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 411.*

Viena lieta skaidrāka par skaidru. Pašlaik no manis nekāds laimīgais tēvs un ģimenes galva neiznāk.. Tāpēc arī gaidu uz to armiju kā uz ūdens kustēšanos. *Kļavis A. Zv 1976, 24. nr. 5.*

Kā uz ūdens kustināšanu gaidīja uz tiesas dienu. Bet prāva tika atlikta uz rudeni.. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 119.*

IZTEK (aiztek) KĀ ŪDENS CAUR PIRKSTIEM (PA PIRKSTU STARPĀM) *3. pers. Saka, ja kas (parasti laiks, dzīve) nenovēršami, neaizturami ātri aiziet, zūd, ja kas (parasti nauda) tiek viegli iztērēts.*

.. laiks steidzās ātrāk. Kā ūdens tas iztecēja caur pirkstiem, kā vāvere aizskrēja koku zaros. *Zemzaris U. Zv 1974, 6. nr. 7.*

Kur nogrimuši tie laiki? Kā ūdens caur pirkstiem aiztecējuši gari gadi, kopš Jēkabam augas vasaras saule lec un noriet uz plostiem vai liellaivas. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 132.*

Nauda iztek caur pirkstiem kā ūdens, atliek vienīgi pabrīnīties, kur paliek. *Zigmonte D. Mārsils. R. 1969, 106.*

— Zemē nomests mūžs, izniekots, pasaules vējos izkaisīts. Ja reiz kāds saturs arī turējās šajos pirkstos, tad tas sen jau iztecējis kā ūdens pa pirkstu starpām. Palikušas tikai atmiņas. *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 369.*

— .. Kā ūdens pa pirkststarpām līdz šim aiztecējusi dzīve. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 570.*

— Kāpēc jūs uzticējāt man tik daudz naudas? — viņš stenēja. — Iztecēja kā ūdens no rokām. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 504.*

KA NE ŪDENS CAURI NETEK. *Ļoti cieši blakus (parasti gulēt).*

Mīļais tēvs, mīļā māte, / Do' man savu mīļo meitu; / Es pie viņas tā gulēšu, / Ūdens cauri netecēs. *LD 14762.*

Vaņa pakritis ar visām drēbēm labi atstatu no abiem vecajiem, kuri krāc, muguras tik cieši kopā salikuši, ka ne ūdens cauri netecētu. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 116.*

Viņš bija tai aplicis roku ap viduci un to tik cieti apķēris, ka ne ūdens pile viņiem nebūtu varējusi iztikt cauri. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 317.*

KĀ AR [AUKSTU] ŪDENI APLIETS *retāk darb. vārdu personas formās. Nepatīkami pārsteigts, satriekts, vīlies, apkaunots.*

Un, tiklīdz Pakalns bija iecēlis kāju pār slieksni un padevis labvakaru, viņa dusmīgi teica:

— Vai ielūgums atkal uz kādām bērēm?..

Jānis bij kā ar aukstu ūdeni apliets. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 315.*

Kā ar aukstu ūdeni apliets, es izgāju uz ielas. — Uz mājām, uz mājām! — klaigāja skolnieki. Bet kur lai es eju? Māju man šai pilsētā nebija. *Kurcijs A. Atmoda. R. 1957, 127.*

— .. Saproti, aplēja mani kā ar aukstu ūdeni. Pati smuka kā velns, bet mēle īsta vērmele. *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 176.*

Krampfam patlaban bija jāatzīst, ka te [galdnieku darbnīcas dokumentos] nav kur pieķerties. Cik liels viņš katrreiz atnāca, tik mazs tas atkal aizgāja, jāteic, tīri kā ar ūdeni apliets. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 201.*

.. bet drīz vien garmēļi viņa līksmību izjauca, sākdami to zobot, un viņš palika atkal kā ar ūdeni apliets, murdēja apjucis kaut ko pretī, pietvīka un pazuda. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 126.*

— Vai, viņam pastalas! — bija pirmais teikums, ar ko mani apsveica Jānītis.

Es jutos kā ar ūdeni apliets. Kļuva kauns no Jānīša spožajiem zābakiem un Anniņas glītajām kurpītēm. *Paegle L. Stāsti jaunatnei. R. 1954, 9.*

Bet pēc neizdevīgā apciemojuma Jāņos, kad Jāņu bērniem nebij piedāvāts ne alus malks, ne siera gabaliņš, pat ne baļķa gals, uz kā apsēsties, tie jutās kā ar ūdeni aplieti. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 142.*

— Atpakaļ, jūs Dieva nolādētie! Laulības pārkāpēji! Atpakaļ, es jums saku viņa vārdā!

Zetiņa notrīc, kā ūdens aplieta. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 418.*

— Es tevi savam mežam par sargu vēl neesmu iecēlis..

Kā apliets Bite piecēlās kājās un tvarstīja cepuri. Murkšēja vien vairs. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 387.*

Bet tad viņš dabūja no Rutas tādas zibeņu ugunis, ka turpat kā apliets pasitās sāņus.. *Brigadere A. Stāsti. R. 1958, 354.*

KĀ PĪLEI ŪDENS. *Saka, ja kāds kaut ko neņem vērā, nereaģē uz teikto.* Zivis konfiscēja, komandu sodīja ar naudas sodu. Taču šiem laimesbērniem tas kā pīlei ūdens. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 58.*

— Kā jums nav kauna! — Ausma no visas sirds grib nākt man palīgā. — Edīte tik skaisti pateica, bet jums tas viss kā pīlei ūdens. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 91.*

Tēvs domā labi un cenšas kā prazdams runāt ar dēlu, viņu pamācīt, bet zēnam tas viss kā pīlei ūdens — noripo gar spārniem ne atveldzējot, ne saslapinot. *C 1970, 34. nr. 4.*

KĀ ŪDENI MUTĒ IEŅĒMIS. *Saka, ja kāds nesaka ne vārda, klusē, neko neizpauž.*

«Ko tu klusē, kā ūdeni mutē ieņēmis?» uztraucās Knislis. «Vai tad tas kāds kara noslēpums?» *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 384.*

— .. Šitā aktrise visās sapulcēs, kur citi klusē kā ūdeni mutē ieņēmuši, ceļas kājās un pasaka visu, kā ir. *Brodele A. Tas ir mans laiks. R. 1969, 302.*

— Piedodiet! — viņš tikai nočukstēja un atkal klusēja kā ūdeni mutē ieņēmis. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 51.*

— Visu laiku jūs sēdējāt kā ūdeni mutē ieņēmuši. Tāpat klusēdami jūs atbalstīsiet uzņēmēju rīcību kases valdē. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 422.*

— Kāpēc tad jūs tik ilgi turat sveci zem pūra? Mēs mirstam no ziņkārības, bet jūs sēžat kā ūdeni mutē ieņēmis. *Baugis P. Pati vainīga. R. 1969, 59.*

Tad Robis ievaicājās, vai viņš tēvoci neesot aizvainojis, kādēļ šis kā ūdeni mutē ieņēmis. *Salenieks E. Roberts Zalāns. R. 1958, 261.*

KĀ ŪDENĪ IEKRITIS *retāk darb. vārda personas formās;* KĀ ŪDENĪ. *Pēkšņi, bez pēdām, bez vēsts pazudis, neatrodams. Sal.* NOZUST KĀ ŪDENĪ, KĀ UGUNĪ IEKRITIS.

Bet raganas nekur vairs nebija: kā ūdenī iekritusi. *Šmits P. XV, 233.*

«Labi gan, ka satikāmies, bet vai ar šo pašu vien šķirsimies!.. Cik neesmu par tevi taujājusi! neviena diena nepaiet, kur neiedomāju; bet kā ūdenī iekritusi!» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 17.*

Ja gadījās mums kāds nepatīkams darbs, tad spurkš! — mēs krūmā iekšā, un māte sauc un aurē, kur meitenes palikušas, tepat tak vēl grozījušās kā pīles, bet nu uzreiz kā ūdenī iekritušas. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 434.*

Sausene veltīgi ik vakarus izgaidījās, bet dēls bija kā ūdenī iekritis. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 177.*

Dažureiz uz dienām divām trim Jurks nozuda. Es izmeklējos visās malās. Kā ūdenī iekritis! *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 41.*

Tad auns izlēcis no ratiem un pazudis, kā ūdenī iekritis. *Šmits P. XIV, 45.*

Trīs dienas visi muižas un no pagasta saziņoti klaušinieki meklēja Pīckieni pa visiem Priedaines mežiem un tīreļiem, bet velti, viņa palika taisni kā ūdenī iekritusi. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 678.*

Viszinis izņēmis kabatas grāmatiņu un sācis meklēt zīmuli, bet nevarējis vien atrast, kā ūdenī iekritis. *Šmits P. XII, 331.*

Zvaigznīte. Jā, patiesi, Emīlija, — kur tad pianīno atslēga palikuse?

Emīlija. Indul, no tās lietas netieku gudra! Atslēga kā ūdenī iekrituse.. *Alunāns Ā. Lugas. R. 1968, 65.*

Un ko jūs teiksiet, šī kanna kādā vakarā bija piepeši nozudusi. Beigta! Kā ūdenī iekritusi. *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. R. 1982, 183.*

Auto zagļi aizdzina mašīnas no stāvvietām, no garāžām, vienkārši no ielas teātra priekšā, un automašīnas pazuda kā ūdenī iekritušas. *Bels A. Būris. R. 1972, 101.*

Atrakstīja vēl trīs vēstules,.. ieteikdams par viņu neraizēties, un — pazuda, gluži kā ūdenī iekrita. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 68.*

«Kas tik pasaulē nenotiek! Pazūd brūte kādu nakti, kā ūdenī iekrīt!» *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 1127.*

Un atraitnes dēls aizgāja no mātes, tāpat kā bija aizgājis no saimnieka. Viņš aizgāja un iekrita kā ūdenī. *Jaunsudrabiņš J. K 1985, 6. nr. 130.*

Šai piekrastē bieži gadījās, ka jauni puiši aizgāja uz kuģiem, ne vārda par to neteikuši ne tēvam, ne mātei, pazuda, iekrita kā ūdenī.. *Zigmonte D. Laintu lāsts. R. 1984, 238.*

Tad tālskati sāka zust arī citiem virsniekiem, un kādu nakti kā ūdenī iekrita kuģa lielais kompass, pēc kā stūrēja. *Lācis V. KR, XIX. R. 1977, 233.*

«.. Bet ne zināt, ne dzirdēt, kas bija, kas nebija, kā ūdenī.» *Pērsietis. Izlase. R. 1951, 115.*

— Vai tad par to dēlu neko vis nezin?

— Otrais gads, ne vēstules, ne kādu ziņu. Kā aizklīdis uz tiem kuģiem, tā kā ūdenī, varbūt nemaz vairs nav starp dzīvajiem, cik viņu tur tā neapslīkst jūrā. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 77.*

«.. Vai tu neatceries, ka tad man pazuda vislabākie krekli? .. Krekli pagalam, un diezgan. Kā ūdenī.» *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 37—38.*

KĀ ŪDENS. *Saka, ja kaut kas (biežāk piens) ir pārpilnībā, lielā daudzumā.*

.. mātei pilna kūts lielu, treknu govju, kuras piena dod papilnam — sviesta kā mālu, piena kā ūdens. *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 36.*

Mums govis kā velēnas un piena kā ūdeņa. *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 15.*

Māņticība jau vien bija tāda laistīšanās [rumulēšanās], ja neņēma to kā jautru joku. Ne saimniecei nāca no vājajām ganībām piens kā ūdens, ne es iztiku ganos bez aizmigšanas. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 334.*

Tā taču tāda sena paraša — rumulēšana. Lai pieniņš tek kā ūdens. *Kanders Ē. K 1976, 12. nr. 84.*

.. vīns pludojot kā ūdens. *Māteru Juris. KR, II. R. 1924, 268.*

Dzērām Kalves jubilejā arī.. Šampanietis plūda kā ūdens. *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 316.*

Nu velns pļāvis, ko jaudājis, sviedri lāsēm kā ūdens tecējuši. *Šmits P. XIII, 149.*

.. bija raušanās bez sava gala. Sviedri lija kā ūdens. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 22.*

.. asaras kā ūdens vienmēr lija. *Leitāns A. Autobiogrāfija. Grāfa lielmāte Genoveva. R. 1980, 39.*

— Eka, rudzi kā ūdens līst. Divdesmit pūrus jau ielaidām apcirknī. *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 45.*

Garas vezumnieku rindas, pa gabaliņam viena no otras, atsevišķi braucēji ar gaļu, labību un visādām mantām tikpat kā ūdens lija uz Rīgas pusi. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 33.*

KĀ [ŪDENS] UZ KARSTIEM AKMEŅIEM (UZ KARSTAS KRĀSNS, UZ CERIEM). *Saka, ja kaut kas ļoti ātri pazūd, tiek izlietots, iztērēts.*

Esmu izkliedzis rīkli dziesmu skaņās. Ja es ko saku, mana balss nočūkst kā ūdens uz karstiem akmeņiem. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 101.*

Tās četrdesmit darba stundas nedēļā iztvaiko kā ūdens uz karstiem akmeņiem. *Ķuzāne L. Zodiaka loks. R. 1975, 127.*

Pēc dažām dienām viņš [E. Veidenbaums] prasīto summu no brāļa arī dabū, bet tā iziet kā uz karstiem akmeņiem. Atkal raizes, nemiers, pat bads. *Treimanis-Zvārgulis E. Kur Gauja ar Raunu tiekas. R. 1978, 303.*

Mihelsons [paģirās] uzmet savu malku [dzeramā] kā uz pirtskrāsns akmeņiem. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 297.*

.. pēc svelmainās pēršanās varēja tepat, tā sakot, kā uz karstiem ķieģeļiem saliet iztvīkušajās rīklēs vēso alu. *Kaijaks J. Akācija akmens pagalmā. R. 1973, 60—61.*

Tas mazumiņš [desu] bija tikpat kā uz karstas krāsns. Bet, iekārdināti ar gardumiem, muzikanti vairs neliekas mierā. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 296.*

Krīta kārta [uz sienām] pamatīga, ūdens pazūd kā uz karstas krāsns. *Mauliņš J. K 1974, 4. nr. 31.*

— Tas sasodītais Skalgalu Ješka mani iegrūda: deviņi rubļi kā uz krāsns. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 750.*

Tas bij kā uz ceriem. *EH. I, 266.*

LĒKT ŪDENĪ. *Slīcināties; meklēt galu.*

«Te nu es esmu,» elsdams viņš [nabags] uzsāka, «lai dara valdīšana, ko grib, — tālāk netieku... Lēktu vai ūdenī, bet — vienkārt, grēks un, otrkārt, — šitā ar kruķiem netieku līdz upei..» *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 269.*

— .. Ja kāds gadītos, mēs tiešām zinātu daudz ko pastāstīt: redzētu, kur tad smukā, labā Ancīte glābtos no kauna, — tad gan dabūtu stāvus lēkt ūdenī iekšā, ja negribētu mūžam gulēt ļaužu valodās. *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 20.*

«.. Patika meita, bija labi, — nepatika, ar nekāda lielā nelaime. Vai nu svešas meitas dēļ ūdenī lēksi?!» *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 100.*

«Mana Mīle,» viņa vaimanāja, «viņa ielēks ūdenī, kad dabūs zināt, ka māte cietumā...» *Poruks J. Reālistiski stāsti. R. 1953, 89.*

— .. atkal dzen tās virsnormas. Nu sakiet, — kur lai mēs ņemam? Taisni vai ūdenī jālec iekšā, vairs nav dzīves.. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 522.*

LIET KĀ ŪDENI *novec. Ļoti veikli, bez aizķeršanās runāt, noskaitīt kādu tekstu.*

— .. Āreče, mana Hermīne .. jau ar runā, vāciski tikpat kā ūdeni lej; iemācītu pašu Puriņu lai. *Liepa M. — Tam labam būs augt. R. 1978, 297.*

Mada ķēra rokā grāmatas, bet citādas nekā tās ar «skaistiem stāstiem» un sāka skaitīt bez mešanās bībeles nodaļas, baznīcas dziesmas un galvas gabalus, kā ūdeni liedama. *Kaudzīte M. Atmiņas no «tautiskā laikmeta» un viņa lielākiem aizgājušiem darbiniekiem, I. Cēsīs—Rīgā 1924, 68.*

.. Zvanītājs bija arī viens no dievvārdu sacītājiem Skripja saiešanā. Un dievvārdu viņš jau bija vienmēr teicis... ne lējis kā ūdeni. *Laicens L. Lai dzīvo nost! R. 1974, 19—20.*

LIET ŪDENI UZ kāda DZIRNAVĀM. *Darboties kāda labā, palīdzēt kādam.*

— .. Pats redzi, ka pat starp mūsu cilvēkiem gadās tādi, kas lej ūdeni uz ienaidnieka dzirnavām. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 484.*

.. Francija un Anglija ar savu neiejaukšanās politiku lej ūdeni uz fašisma dzirnavām. *Grīva Ž. K 1961, 11. nr. 43.*

ūdens uz kāda dzirnavām

Un šāds raksts, kur tika zaimota un nonicināta latviešu literatūra, bija taisni ūdens uz pārkrievotāju dzirnavām. *Deglavs A. — Latviešu literatūras kritika, IV, 2. R. 1960, 234.*

«Jaunā strāva» jau nu gan bija gādājusi, ka jautājumi visi ir tādi, ka viņu pārrunāšana vien jau ir ūdens uz sociālisma sudmalām. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 566.*

MIEGS NĀK KĀ ŪDENS. *Neatvairāmi nāk miegs.*

Lai gan miegs nāca kā ūdens, tomēr šāvos augšā no siltās gultas, jo ar miegošanos tagad varēja izputēt viss skaistais brauciens. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 163.*

Pa upi mēs nojāņojām visu pusdienas laiku, un, kad dzinām govis ganībās, nāca miegs kā ūdens. *Kalniņš J. Sudraba karote. R. 1986, 329.*

Acis nevēra vaļā — negribējās. Miegs nāca kā ūdens, kā silta strāva lija uz acu plakstiņiem, plūda smadzenēs un glauda visu miesu. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 193.*

.. viņš cerēja nokratīt miegu, kas mācās virsū kā ūdens, par varēm spiezdams ciet plakstus. *Grants J. Maijs atnāca janvārī. R. 1969, 129.*

NEVARĒT ŪDENI PIENEST kādam. *Nevarēt kādam līdzināties spēju ziņā, nebūt kāda vērtam.*

Par krekliem nemaz nebij ko runāt, Līze taču slavenākā audēja visā pagastā, pati Ošu Māra tur viņai ūdeni nevarēja pienest. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 330.*

— .. Tik ir [Lībai] kā tā mīkstā mēle, ko saimniekiem pielīst. Ar darbiem, tad Lienai ūdeni nevar pienest.

— Lienai — ko nu par to runāt, Liena ir zelts. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 65.*

— Tu, Milda, man esi tāda sieva, ka citas sievas nav vērtas tev ūdeni pienest. *Belševica V. Ķikuraga stāsti. R. 1965, 14.*

NOZUST (*arī* PAZUST) KĀ ŪDENĪ. *Pazust pēkšņi, tā, ka nav iespējams atrast. Sal.* KĀ ŪDENĪ IEKRITIS.

.. viņam viens cilvēks no laba prāta visur izlīdzējis, bet beidzot nozudis kā ūdenī. *Šmits P. IX, 363.*

Bet uz vienu reizi, kamēr ķēniņa dēls tik drusku uz citu pusi pagriezies, daiļā meita .. nozudusi kā ūdenī. *Šmits P. VI, 122.*

Te negaiss ar rāvienu apstājas, pie kam uz piedarba sliekšņa nopil daži asins pilieni; bet nazis kā ūdenī nozudis. *Šmits P. XV, 177.*

Laukā dēliņš domā teciņus klaipu sagrābt, bet pārgalvnieks klaips nomoka ķērāju, kamēr slapja mugura, un tad beigās nozūd kā ūdenī. *Šmits P. X, 48.*

Labs runātājs un paretam ievadrakstu rakstītājs tautiskās avīzēs. Pēc evakuācijas nozudis kā ūdenī. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 355.*

«Cik šim cilvēkam var ticēt, liecina sekojošais gadījums. Viņš biedrībai izkrāpa par statūtiem trīssimt rubļus, bet nozuda kā ūdenī...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 438.*

Bet brīnās darba rūķi — / Vai augļus pievākuši pūķi, / Ja katru gadu rudenī / Tiem raža zūd kā ūdenī? *Muižnieks I. Fabulas un stāsti. R. 1959, 10.*

Nu meklēs pelnrušķīti rokā. Meklē, meklē — pazudusi kā ūdenī. *Šmits P. VI, 122.*

.. tūlīt arī iedziedājies gailis, bet spoks pazudis kā ūdenī. *Šmits P. XIV, 254.*

Jāja atkal, nojāja pie kādas mājas, un tur zirgs piepeši pazuda kā ūdenī. *Šmits P. X, 167.*

Un vainīgajiem atkal izdevās pazust kā ūdenī. *Grīns A. Nameja gredzens. R. 1989, 91.*

Boriss pazuda kā ūdenī, un tikai pēc pusgada uzzināju: aizbēdzis uz Spāniju, iestājies internacionālajā brigādē. *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 98.*

Jauno Petroviču notiesāja uz divdesmit gadiem katorgā, un no tā laika viņš pazuda kā ūdenī. *Ķuzāne L. Mana Augšzeme stāsta. R. 1970, 16.*

PIE ŪDENS UN MAIZES; PIE MAIZES UN ŪDENS. *Ieslodzījumā, cietumā.*

«.. lai tik tāds Ciešuļu Pīkstulis, kas uzdrīkstējies mani vazāt pa avīzēm, pielūko, ka pats nedabūn kādu laiku ciest un pīkstēt pie ūdens un maizes!» *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 206.*

— Šis mani pie pagasttiesas. Es viņam tās ādas tīšām esot saķēzījis, .. cietumā mani vajagot ielikt uz dienu un nakti, pie ūdens un maizes... Mani cietumā! *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 135.*

— .. Tas brālim Konrādam vairs nepatika, un viņš palūdza komturam iebāzt mani pagrabā pie maizes un ūdens. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 103.*

TURĒTIES (*arī* noturēties) VIRS (UZ) ŪDENS. *Pastāvēt, eksistēt, neaiziet bojā.*

Un tomēr kaut kāda cerību dzirksts viņai lika vēl dzīvot un strādāt,.. un turēties virs ūdens nežēlīgajā dzīves okeānā.. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 297.*

— .. Uzņēmums vēl šodien turētos virs ūdens, ja akcionāri priekšgalā nebūtu nolikuši pustraku puiku. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 355.*

Ickene konkurences cīņā pūlējās turēties virs ūdens tādā ziņā, ka viņa tā sauktos mīkstos jeb grieztos kriņģeļus stiprāki apsvaidīja ar olu .. nekā citi, tādēļ arī viņas cepumi .. bija diezgan iecienīti. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 937.*

— .. Atceros Antona rokas neveiklo kustību, kad viņš ielika manā kabatā piecus latus, lai man «palīdzētu noturēties virs ūdens». *Brodele A. Marta. R. 1965, 46.*

— .. Onkul Jāni, paldies tev, ka tu mums smagos gados palīdzēji noturēties uz ūdens. *Salenieks E. Vēstures ratu griez arī tu! R. 1978, 123.*

Cerība .., cik daudziem tā ir bijusi vienīgais salmiņš, pie kura turēties, kad ūdens iet pāri galvai, un cik daudzus tā ir noturējusi virs ūdens. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 77.*

ŪDENS SMEĻAS MUTĒ kādam. *Saka, ja ir lielas, gandrīz nepārvaramas grūtības.*

Armands nāca reti, vienīgi tad, kad ūdens mutē smēlās. Kārlis palīdzēja, kā mācēja. *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 52.*

.. katrs cilvēks, ja viņam smeļas ūdens mutē, grib izmēģināt visu. *Brodele A. Klusā pilsētiņa. R. 1967, 104.*

Spekulēt, riskēt, nozagt — tas nebij nekas, tikai virs ūdens noturēties. Tikai nepieļaut, ka mutē smeļas, slāpē un nogremdē. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 296.*

Vienīgais zelta gabals bija domāts pašai nebaltākai dienai.., kad ūdens mutē smelsies. *Pelēcis A. Puisiska dvēsele. R. 1990, 272.*

«Kad ūdens mutē kāpj, tad jāmācās peldēt, kad bads virsū spiedīsies, tad mācīsimies ēst,» Grīntāls piebilda. *Blaumanis R. KR, III. R. 1958, 17.*

Kaucītis bija padevīgs cilvēciņš, nevis kā dažs, kam turpat ūdens mutē, bet liels un nekaunīgs, tādēļ amata vīri viņu žēloja, cik nu varēja. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 265.*

ŪDENSPLŪDI

PĒC MANIS (pēc MUMS; pēc tam) KAUT vai ŪDENSPLŪDI. *Saka, ja kāds rīkojas savās acumirklīgās interesēs, nedomājot par tālāko.*

Cik tādu ir, kuri prāto: «Kas būs, kad manis te vairs nebūs?» Vairums līdzinās tam Francijas Ludviķim, kurš sacījis: «Pēc manis lai nāk kaut ūdensplūdi!» *Ķuzāne L. C 1975, 139. nr. 4.*

Katra paaudze, katrs cilvēks, katrs mākslinieks, kuram ir skolnieki, sekotāji .., vēlas gūt turpinājumu, tikai izņēmumi deklarē (vai varbūt mierina sevi ar francisko saukli): «Pēc manis kaut ūdensplūdi.» *Dzene L. LM 1978, 49. nr. 9.*

.. no principa «tas viss ir tikai pagaidām» līdz sauklim «pēc mums kaut vai ūdensplūdi» nav nemaz tik tālu. *C 1988, 36. nr. 6.*

.. un tad nu cērt un līž, ko vien var, lai tad pēc tam nāk vai ūdens plūdi. *Apsīšu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1925, 200.*

Atpakaļceļa vairs nebija. Atlika viens vienīgs ceļš: kopā ar Hitlera draudzi līdz pašam galam. Pēc tam? Pēc tam kaut vai ūdens plūdi un pasaules gals. *Lācis V. KR, XIII. R. 1975, 191.*

ŪDENSZĀLE

KĀ ŪDENSZĀLE *parasti savienojumā ar* kustēties (kustēt), kustīgs. *Saka, ja kāds ir ļoti darbīgs, kustīgs, veikls, aktīvs.*

Vasaras rītos Ķeizars cēlās agri, tikko pelēkā rītakrēsla pavīdēja lodziņā, un kustēja visu mīļu dienu bez mitas kā ūdenszāle. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 113.*

.. viņi paši kustējās kā ūdenszāles no rīta līdz vakaram un savu dienišķo maizi nopelnīja. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 69.*

Es neredzēju, kad māte rītos cēlās, un neredzēju, kad viņa vakaros devās pie miera, bet visu dienas cēlienu viņa kustējās kā ūdens zāle. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 194.*

Čakla un nenogurdināma Kristīne kā ūdenszāle kustējās no rīta līdz vakaram, un nebija tāda darba, no kura viņa vairītos. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 95.*

Jā, Balodis atzīst tikai vienu veidu, kā drīkst dzīvot cilvēks, un tā ir nemitīga kustēšanās darbā, kustēšanās kā ūdenszālei, bez atpūtas, bez rimas. *Zigmonte D. Vanags pār Zāģeriešiem. R. 1979, 50.*

Sievietei turpretī vienmēr jākust bez apstāšanās kā ūdens zālei. *Šmits P. XIII, 37.*

Normāls, veselīgs bērns parasti ir «dzīvs» — kustīgs kā ūdenszāle.. *V 1975, 1. nr. 8.*

Viņa vispār, kā jau sacīts, bija maza auguma sieviete, pasīka, bet dzīva un kustīga darbos kā ūdens zāle. *Dorbe H. Uguns logā. R. 1976, 196.*

Jēkabs Dubelšteins bija gara auguma, kaulains un stiegrains, kustīgs kā ūdenszāle.. *Bels A. Saucēja balss. R. 1973, 66.*

Es saritinājos pie mātes, kura viens divi iemiga, vēl pāris reižu uzsaukusi: «Ko tu grozies kā ūdenszāle? Vai tev spiež?» *Grīziņš J. Vārnu ielas republika. R. 1947, 114.*

Arī es labprāt spriņģotu, locītos kā ūdenszāle, bet manī ir kaut kas smagnējs, neprotu piemēroties Ligijai, neprotu izpaust prieku tā kā viņa. *Bundzeniece O. Irēnas dienasgrāmata. R. 1971, 17.*

ŪDRS

SLAPJŠ KĀ ŪDRS. *Ļoti slapjš, nosvīdis.*

.. kā ņems, kā iemiegs ķēves kāju starp ceļgaliem — apkaļ kā nieku. Ķēve tādās spīlēs slapja kā ūdrs, kalējs ir nedomā pieri atslaucīt. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 77.*

Slapjš kā ūdrs. Saaukstēsies, un atkal būs beigas. Jāsargās. *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 104.*

UGUNS

AR UGUNI UN ZOBENU. *Varmācīgi, ar bruņotu spēku.*

Kristietība Latvijā ieradās ar uguni un zobenu, ar nāvi un raganu sārtiem. *Bels A. Zv 1985, 12. nr. 23.*

Arvien zemāk grimst gaismas loks pie apvāršņa. Tikai pār Sarkandaugavu vēl blāzma. Tur Orlovs ar uguni un zobenu bruņnieciski kārto nepaklausīgās tautas un zemes lietas. *Kurcijs A. Dzīvības vārtos. R. 1956, 224.*

No vienas puses, visi ceļi un ielas pilni ar visādiem vācu un mūsu pašu zelbstšucniekiem un landvēristiem, kuri ar uguni un zobenu strādā pie mums to pašu varas darbu... *Birznieks-Upītis E. Izlase. R. 1951, 331.*

DEG KĀ UGUNĪS (ugunī); KARSTS (DEDZINA) KĀ UGUNS. *1. Saka, ja ir augsta temperatūra, ja kādā ķermeņa daļā sajūt lielu karstumu, dedzinošas sāpes.*

Viņš dega kā ugunīs, visu laiku gulēja gurdā miegā, līdz mātes klēpī kādā naktī izdzisa. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 122.*

G a i g a l s. Tu esi slima. Tava galva deg kā ugunīs. *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 125.*

Ak, kas tās bijušas par sāpēm, kad ārsts mazgājis. Viņam licies, ka katrs atsevišķs ievainojums deg kā ugunīs, un tādu ievainojumu esot vairāk nekā divdesmit. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 236.*

Vakarā savainotā kāja dega kā ugunīs, bet otrā rītā sāpju vairs nebija. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 59.*

Kamēr Lūcija Daugaviete aizdzina uz ganībām govi un aitas, basās kājas nosala un dega kā ugunīs.. *Ķuzāne L. Mana Augšzeme stāsta. R. 1970, 26.*

— .. Deguns ta deguns. To var vēl paberzēt. Bet man kāju pirksti deg kā ugunīs, — sūrojās Vecais. — Tiešām ļoti auksts. *Branks V. Kauju negaisos. R. 1964, 249.*

Uz beigām siļķe kļuva ļoti sāļa. Mēle un visa mute man kvēloja kā ugunīs. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 125.*

— Vaigi kaist kā ugunīs — vai tu neesi slima? *Upīts A. KR, II. R. 1948, 405.*

Naktī viņš murgoja, degdams kā ugunī. *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 224.*

Bet nupat saimnieks palika vājš, ka vai mirt gribēja: vēderā sāpes dega briesmīgi kā ugunī. *Šmits P. XIII, 247.*

Pēc pāris kvartāliem kājas šaurajās kurpēs sāka degt kā ugunī. *Spāre V. Es cilvēkam ticu. R. 1965, 214.*

Roberts uzlika plaukstu uz viņa mitrās pieres. Tā kvēloja kā ugunī. *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 207.*

Brīdi Krustiņš stāvēja, nekā nesacīdams; viņa vaigi kvēloja kā ugunī, viņa mirkļi saistījās pie zemes. *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 42.*

Viņš sajutās kā ievilināts un aplaupīts. Ausis svila kā ugunī. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 583.*

Slaucēja vaigi dega kā ugunī. Brīdi viņš nespēja ne vārda izrunāt. *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 289.*

Krūtis un mugura dega kā ugunī, laikam biju par daudz cepinājies saulē. *Ērgle Z. Operācija «Kanna». R. 1971, 38.*

— .. Izgājušo nakt nemaz gulēt: ikrus krampji rauj, ceļgalā deg kā uguns. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 345.*

Ar sauju Antiņš uzlēja ūdeni uz kājas. Sāpe kā uguns iededzās. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 11—12.*

2. *Saka, ja kas ir ļoti karsts, ja kas rada dedzinošu sajūtu.*

Pa tam svins bija izkusis un karsts kā uguns. *Šmits P. XI, 176.*

Tēja bija karsta kā uguns. *Skujiņš Z. Vīrietis labākajos gados. R. 1975, 79.*

Dzēriens bija kā uguns — karsts un stiprs. *Ezera R. Cilvēkam vajag suni. R. 1975, 221.*

Viņa bailīgi pielika roku gulētājam pie pieres un kā sadedzinājusi atrāva to atpakaļ: piere bij karsta kā uguns. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 452.*

Vējš nebija stiprs, bet svilināja kā uguns. No rīta, saulei lecot, sals sasniedza divdesmit grādu. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 103.*

Šis ierakumu sniegs bija kā ass, smalki saberzts stikla kristāls, kas dūra kā ar adatām, dedzināja kā uguns. *Muižnieks I. Fabulas un stāsti. R. 1959, 117.*

Pats savu augumu viņš atkal sajuta kā vienu sūrstošu brūci. Ārpusē sāpēja, iekšā kā uguns dedzināja un grēmas koda. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 522.*

IEDEGT ZAĻO UGUNI. *Sk.* IEDEGT ZAĻO GAISMU.

IET CAUR UGUNI UN ŪDENI; IET UGUNĪ UN ŪDENĪ. *1. Pieredzēt, paciest, pārvarēt vislielākās grūtības, briesmas.*

Tas bija stāsts par pirmā pasaules kara zaldātu, kas gājis caur uguni un ūdeni, daudz ievainoto vaidu dzirdējis un asiņu redzējis. *Kadiķis R. «Hercoga Jēkaba» odiseja. R. 1976, 63.*

Drīzāk skolēni ietu caur uguni vai ūdeni nekā nodotu kādu no saviem biedriem. *Treimanis-Zvārgulis E. Kur Gauja ar Raunu tiekas. R. 1978, 278.*

Vientiesīgais Vidiņš pagalam nevarēja ciest ne šo aktieri.., ne viņa slejām un numuriem garos rakstus par Māmuļas teātri, kurā atpakaļ tikt pats gribēja kaut caur uguni un ūdeni. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 982.*

— Ella, agrāk vai vēlāk es dzīvokli noteikti dabūšu. Ugunij un ūdenim iziešu cauri, bet vismaz viena maza istabiņa mums būs. *Grīva Ž. Zem albatrosa spārniem. R. 1956, 67.*

.. bet tas puika gluži bez galvas tomēr nav. Ar tādiem var iet ugunī un ūdenī. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 92.*

— Ar tevi kopā lai ūdenī vai ugunī. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 28.*

2. Nebaidīties ne no kādām grūtībām citu labā. Sk. arī SKRIET UGUNĪ. *2.*

— .. Protu glabāt noslēpumus. Uz mani varat paļauties, jūsu dēļ es caur uguni un ūdeni. *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 141.*

— .. Vadims gatavs katra sveša bērna dēļ iet ugunī un ūdenī. *Dinere C. Cilvēks no Šeherezades. R. 1971, 58.*

— .. Ja tev kas vai kā — zini, ka es ar vēl esmu pasaulē... Ugunī un ūdenī... *Upīts A. KR, V. R. 1948, 574.*

KĀ NO UGUNS *parasti savienojumā ar* baidīties, sargāties, bēgt. *Saka, ja no kā ļoti baidās, vairās.*

Skolotājs, šis bargais vīrs, no kā puikas baidījās kā no uguns, aplaimoja savu bijušo audzēkni ar rokas spiedienu un apjautājās, kā ejot ar mācībām jūrskolā. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 100.*

Pagastvīri un policisti no tiem baidoties kā no uguns. *Avotiņa D. Zuze. R. 1973, 133.*

No zagļiem Ābrams bīstoties vēl vairāk nekā no uguns. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 418.*

Kādreiz viņa atgriezās no savām vēlajām gaitām klusu, uz pirkstu galiem, kā no uguns sargājās ievest dzīvoklī savus draugus. *Zigmonte D. Bērni un koki aug pret sauli. R. 1959, 291.*

Lielāku nelaimi grūti iedomāties — nepamodināt mājas ļaudis un lopus, mirējam aizejot veļu taku. No tā jāsargās kā no uguns: mirējs tad apmirst visus guļošos un no likstām vairs ne glābiņa. *Purs L. Degošais pilskalns. R. 1972, 21.*

Korporācijas šo mājienu saprata un jau bez viņa teikšanas sargājās no politikas vairāk nekā no uguns. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 146.*

«Jūs, Plausi, un jūs, Ērgli, bēdziet no tiem tautiskiem laikrakstiem tikpat kā no uguns!» mācītājs iesaucās. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 46.*

.. puikas esot gan tādi rakari, kas nebaidoties ne paša gorodovoja, bet no viņa [saimnieka] bēgot kā no uguns, kad šis tik parādot pa logu ar asskoku. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 362.*

No tā ezera visi cilvēki vairījušies kā no uguns.. *Šmits P. VIII, 416.*

No tādām valodām jāvairās kā no uguns, sevišķi Jurim, kas ieņēma tik atbildīgu vietu. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 312.*

.. no Jāņīša kā no uguns vajadzēja sargāt avīzes, grāmatas un papīrus, kam viņš tika klāt, to plēsa bez žēlastības, atrazdams šajā nodarbībā sevišķu prieku, kuru izprast pieaugušam cilvēkam nav vēlēts. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 304.*

Tēvs no sava asā darbarīka sargā kā no uguns. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 36.*

KĀ PĒC UGUNS. *Saka, pārmetot kādam pārliecīgu steigu.*

— Bet tu jau atskrēji pie manis kā pēc uguns. Gribētos ar tevi parunāties mierīgākā garā,.. tikai nezinu, kur tu esi sastopama. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 109—110.*

KĀ SALMU UGUNS. *Saka par īslaicīgām, ātri pārejošām izjūtām.*

Sajūsma uz lielo darbu par izglītību un gara brīvību ir liela, bet pārdeg ātri kā salmu uguns. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 64.*

Bet prieks pārskrēja kā salmu uguns. Annele pacēla vienu kurpi, pacēla otru.. Melnas, cietas un smagas kā kluči bij kurpes. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 337.*

KĀ UGUNĪ IEKRITIS. *Pēkšņi, bez pēdām pazudis. Sal.* KĀ ŪDENĪ IEKRITIS.

Brūniņš pats pratināja skolēnus, lai atdabūtu vēstuli, bet tā pazuda kā ugunī iekritusi. *Ķuzāne L. Jūlijs Dievkociņš. R. 1980, 178.*

Bet, cik ciņu arī netika sadurstīts, tomēr laupītājs bija kā ugunī, kā ūdenī iekritis. *Laicens L. Laterna tumsā. R. 1980, 69.*

«Šī ar visu nastiņu iekrituse kā gunī, kā ūdenī, kā circens pelnos.» Kā c. [circens] pelnos ir nepareizi, jo tas nozīmē iekļūt nejēdzīgos apstākļos, kurpretī Jūs gribējāt izteikt tikai pilnīgu nozušanu. [No vēstules Linardam Laicenam.] *Blaumanis R. Sijājot, skalojot zeltu. R. 1981, 157.*

KĀ UGUNS. *1. Ļoti dedzīgs, temperamentīgs, straujš, nevaldāms; ļoti dusmīgs.*

.. viņi būtu varējuši precēties. Bet puisis bija lēns un apdomīgs. Turpretim Cūkulauckiene, toreiz vēl Dārtas Ieva, bija meitietis kā uguns un turklāt vēl uzbāzīga. Tā viņi nesagāja kopā. *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. R. 1982, 215.*

.. sirmas sievas, kad tagad iznāca runa par tiem laikiem, teica: kāds smuks gan viņiem bijis milicis, kā uguns viņš bijis, bet pārdrošs gan, cik žēl, ka tik pārdrošs, varētu dzīvot vēl tagad. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 371.*

.. es taču tiešām nekad savā mūžā neesmu piedūrusi pirkstu tam, kas man nepieder... Ja es to kādreiz būtu darījusi, māte mani nosistu, šai ziņā viņa ir kā uguns! *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 89.*

Meitene nekad no darba nav bijusēs,.. arvienu bijuse dzīva kā uguns. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 147.*

— Tu taču neesi redzējis manējo — skaistulis, ne zirgs! — gandrīz vai čigāniski iekaisis, sauca Lencmanis. — Nāc paskaties! Straujš kā uguns! *Kaufelds T. Sēkla nedeg. R. 1979, 253.*

Bet viņam [čigānam] — tā ķēve, kas piesieta ratu kreisajā pusē, esot kā uguns, jūdz tik ilksīs un aizšaus Rīgā vai Jelgavā kā ar vēja spārniem. *Kalniņš J. Sudraba karote. R. 1986, 248.*

Viņš vienmēr uz ķeizaru palaidās. Ja kāds tik kādu šķību vārdu par ķeizaru ieteicās, tad viņš ar reizi bija tikpat kā uguns! *Kosa J. Dienas tveicē. R. 1969, 59.*

Tikai trīsdesmit viens pods vezumā, kur mājās paši izsvēra trīsdesmit četri! Bērziņš kā uguns un grib gudrāks būt par tiem citiem. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 59.*

Bet Drusts bij pārskaities kā uguns. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 202.*

Robis jau zina, ka vectēvs reizēm iesvilās kā uguns. *Salenieks E. Roberts Zalāns. R. 1958, 472.*

2. savienojumā ar sarkt, sarkans *un to sinonīmiem. Saka, raksturojot augstu darbības vai īpašības pakāpi.*

«Tad jau šitā laikam būs tava saimniece te Silzaķos?» māte teica tādā balsī, no kuras nevarēja izprast, vai viņa priecājas par dēla izvēli vai to nopeļ.

«Laikam gan,» Augusts vienaldzīgi atteica un paskatījās Annā, kas bija nosarkusi kā uguns. *Jaunsudrabiņš J. KR, IX. R. 1983, 321.*

Zaļums strauji pagriežas pret durvīm, un nu saimniece redz, ka viņš ir sasarcis kā uguns un acīs tam patiesi asaras. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 235.*

Ilze sēdēja pietvīkusi kā uguns. Viņi iebrauca Stempu olnīcā. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 7.*

.. Čipa vaigs no šī pārmetuma piesārtis tikpat kā uguns. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 499.*

Kalējs nodedzināja pakavus itin sarkanus kā uguni un tad lika ķēvei pie kājām. *Šmits P. XV, 249.*

Saule, sarkana kā uguns, noslēpās aiz apvāršņa. *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 278.*

Ārā dzirdas ratu tarkšēšana... Zetiņa pieklūp pie loga un atlec sārta kā uguns. Neizsakāmā laimē kaist viņas skati, trīs rokas. Podnieks atbraucis viņai pakaļ! *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 448.*

— .. Vai jūs redzējāt, Krēsliņa kundze, kādu seju rādīja jaunā sieva? Smejas un runā ar to mākslinieku, bet acis griež prom un vaigi kā uguns. Kāzu vakarā — tas ir famozi. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 432.*

3. Ļoti ātri, neapturami.

Bet tad piepeši kā uguns izplatījās ziņa, ka tepat Stopņicas kroņa mežkungs beigts. Laupītāji pašā pusnaktī bija ielauzušies, visus cilvēkus sasējuši, suņus apšāvuši, gūstekņiem mutes aizbāzuši ar pakulām. *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. R. 1982, 240.*

KĀ UGUNS PIE BISZĀLĒM *novec. Saka, ja kas ļoti sadusmo kādu.*

— .. Vai to domāju, Līzi audzinādama, ka tāds vecs kraķis man viņu tik drīz novilstīs?

Šie vārdi bija kā uguns pie biszālēm. Kāzu gods izklīda vēl tai pašā vakarā. *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 10.*

— Tu, šmurguli, domā — es savā mūžā neesmu pļāvis?

— Domā, ko nu domā, bet parādīt vajadzētu.

Šim tas kā uguns. Nospļaujas, nosviež kažoku un stājas vālā. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 160.*

KĀ UZ UGUNS VĀRĪTS *hum. Saka par ļoti karstu ēdienu.*

Pasmēlis sēņu zupu, vectēvs pūš karotē un norūc: «Kā uz elles uguns vārīta.» *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 23.*

MEKLĒT AR UGUNI (*reti* AR SKALU) kādu, kaut ko. *Saka, ja kas ļoti vajadzīgs ir grūti atrodams, ja kaut kā ir ļoti maz, ja kas tiek neatlaidīgi meklēts.*

«Mūsu arodā jau cunftīgus strādniekus tu vari ar uguni meklēt.» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 358.*

— Un, kad tie gruntnieki sāks plēsumus plēst un ganību krūmājus nolīst, tad pienāks rentnieku un graudnieku laiki. Ar uguni meklēs, kam ir spēks un kas var strādāt. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 79.*

Kalēju ir palicis maz, labie — ar uguni meklējami. *Liepiņš J. Zaļš mutulis. R. 1980, 17.*

Labu strādnieku meklējot kā ar uguni, maksu solot vai trešu tiesu lielāku nekā senāk.. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 315.*

Jāņa dienā tā [baznīca] aizvien tukša, kad bez mācītāja kučiera un šķestera tēva vēl kādu baznīcēnu vajagot ar uguni meklēt. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 210.*

— .. Bet kā tad tev ar tiem miežiem šogad tā nelabi izgāja?.. Visas bezdelīgactiņas un pienenes — vārpas ar uguni jāmeklē. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 82.*

«Tādu sievieti, brāl, ar uguni var pameklēt,» Augusts nopūtās. «Zelts tas ir, ne sievišķis!» *Saulītis B. Ļoti jautrs cilvēks. R. 1961, 44.*

.. Reinis ņēmās stāstīt, ka muižā esot kāda vieta vaļā un taisni tāda, ka otru varot meklēt vai ar skalu rokā. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 212.*

NESAMEKLĒT (NEATRAST, NESADZĪT) ne AR UGUNI (*reti* AR SKALU) kādu, kaut ko. *Saka, ja kas nav atrodams pat ar vislielākajām pūlēm vai ir liels retums.*

.. trešais viņu pieminēja kā godīgu un uzticamu cilvēku, kādus tagad vairs ar uguni nevarot sameklēt. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 29.*

.. tādu sievu viņš vairs ar uguni nesameklēšot. *Zigmonte D. Bites dzēliens. R. 1985, 93.*

Rudzu maize Sīpkinos bija tāda, kādu Rīgā ne ar uguni nevarēja sameklēt.. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 320.*

Viņa bodē pazīstami, «savi cilvēki» varēja dabūt visu, ko citur nevarēja ne ar uguni sameklēt.. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 15.*

— Tētiņ, tev nav ne mazākā iemesla Teni pelt. Labāku znotu tu neatradīsi ar uguni. Tici man! *Skujiņš Z. Vīrietis labākajos gados. R. 1975, 120.*

No rīta puisis aizbraucis un pārvedis tādu bēro, kādu visā apgabalā ar uguni nevarētu atrast. *Šmits P. VI, 18.*

Viensētās, kurām nācās jāt garām, logos ne gaismas atstara. Ko gan tur brīnīties, ja petroleja un sveces bija kļuvušas par mantu, kuru, kā smejies, ar uguni neatrast. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 159—160.*

Melni brūnā zeme bija tik tīra, ka nezāli ne ar uguni neatrastu. *Svīkule V. Mirkļu mozaīka. R. 1968, 162.*

Ar citiem .. satikšanās bija nolikta tikai vakarā, un tagad tie nebija sadzenami ne ar uguni. *Štrāls K. Saulē ēnās. R. 1956, 184.*

— .. Saproti, nu vairs ne ar skalu nesameklēsi otra, kas pie laktas stātos. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 76.*

Labākas vietas ne ar deviņi skali vairs neatradīšot.. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 115.*

Cūkņu bēru laikā cenšos aizšmaukt no mājām vai arī nolīst kaut kur tā, ka mani ar ugunsskalu nevar atrast.. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 9.*

PIEGRŪST KĀ UGUNI [PIE ASTES] kādam *sar. Pēkšņi sadusmot, saniknot kādu.*

Krišam tikpat kā uguni pie astes piegrūda. Viņš aizgāja kā vētra. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 128.*

— Krā-krā-krā! Ķer! Ķer! Ķer! Ērglis (vai mērglis?) aiznes Mammu!

Mēs ar Muri izsprāgām no būdām, it kā mums būtu kāds uguni pielaidis pie astes. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 288.*

Stārastiene palēcās, it kā viņai uguni piegrūduši.

— Ko tu to raganu piemini! *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 237.*

— .. Bet kā tad īsteni ir ar galvasnaudu? Kad tu to pēdējo reizi maksāji?

Tā visiem amatniekiem tā vārīgākā vieta, pat Ansonu Mārtiņš satraucās.. Bet Preimanim tikpat kā uguni pielika, acis nelabi iezvērojās, viņš izrāva auksto kaļķīti no mutes un bezgala nikni izšļirca pa platajā zobā iedilušo robu.

— Lai viņi iet pakārties ar savu galvasnaudu! *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 132.*

SKRIET (LĒKT, LĪST, IET) UGUNĪ. *1. Pakļaut sevi briesmām, darot ko pārgalvīgu, neprātīgu.*

Bet tas puika jau pats mūžīgi skrēja ugunī. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 497.*

«Ar savu padomu jau dažs labs ir ieskrējis ugunī un dažs arī vēl ieskries,» Prātnieks atteica. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 168.*

— .. Bet, ja jums būtu īsta jēga, kas notiek Krievzemē, tad jūs mani neķertu aiz svārku stērbelēm: dēliņ, nelec ugunī! *Salenieks E. Vēstures ratu griez arī tu! R. 1978, 101.*

Tagad šeit viņam bija darbs un drošība, kāpēc riskēt un līst ugunī; uz kuru pusi galu galā pavērsīsies kara laime, to jau vēl nemaz nevarēja zināt. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 35.*

— .. Gudrs cilvēks nekad tīšu prātu nelien ugunī, gudrs cilvēks cenšas dzīvot klusi un mierīgi. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 54.*

2. Nebaidīties ne no kādām grūtībām citu labā. Sk. arī IET CAUR UGUNI UN ŪDENI. *2.*

«Valsts labuma dēļ es skriešu vai ugunij cauri,» Prātnieks lielījās. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 94.*

«Bet sasoli tu viņam labi, un viņš par tevi skries ugunī!...» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 220.*

Valērija.. šīs skuķes varēja locīt kā kārklu klūgas. Pamāj, un lēks ugunī. *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 151.*

«Nu, nu, vai tu Sibīriju gribi?» Ķemsis brīdinājis.

«Viņa [kunga] dēļ es gatavs iet vai ugunī, ne tikai tur,» svinīgi atteicis Ķirsis. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 422.*

Neviens rīkojums nebija jāatkārto divas reizes: kad Oskars teica vārdu, visi gāja vai ugunīs. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 32.*

SPĒLĒTIES (ROTAĻĀTIES) AR UGUNI. *Rīkoties nepiesardzīgi, neapdomīgi, vieglprātīgi.*

Uzvar nevis straujums, bet mierīgums.. Ar uguni nevar spēlēties, ja grib dzīvē savu mērķi sasniegt. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 196.*

«.. Kam tu man nesacīji to agrāk, tad es tev neļautu ar uguni spēlēties...» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 321.*

— Jaunība, jaunība... Tikmēr spēlējas ar uguni, kamēr apdedzina nagus.. *Lācis V. KR, VIII. R. 1973, 159.*

S a l m i ņ š. Vai cilvēks visu to var vai drīkst, ko grib vai vēlas? Ar uguni neder rotaļāties. *Lindulis J. Lugu izlase. R. 1945, 113.*

rotaļāšanās ar uguni

Prātīgas apdomības paraža, zināms, viņai neļauj pārmērīgas iedomas, ne rotaļāšanos ar uguni. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 607.*

SPĻAUT UGUNI (ZILAS UGUNIS) *sar. Būt ļoti saniknotam, aiz dusmām nevaldīt pār sevi.*

Kad naudas racējs ir zem jumta, tad velns, dusmās uguni vien spļaudams, aizejot projām. *Šmits P. XIV, 511.*

Māte, zināms, spļāva vai uguni un, Gustam klāt neesot, izgrūda par viņu vēl niknākus vārdus nekā toreiz, kad Gusts bija nācis preciniekos. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 133.*

Sametas krēsla, saimniece tīru uguni spļauj. Nu jau [saimnieks] atkal saticies ar kādiem brāļiem, pirms gaismas mājās nerādīsies. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 56.*

Bet jaunākā māsa, savu brāļa sievu ieraudzījusi, ugunis vien spļāva no dusmām. *Šmits P. IV, 497.*

Citi policisti kā atviegloti uzelpoja, jo nu viņus vairs neapdraudēja priekšnieka .. dusmas.. Vai nu pirmoreiz viņš ugunis spļauj un ar Sibīriju draud? *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 200.*

Tas Indulis — tas dusmu pūķis — jau citkārt zilas ugunis par velti spļāvis. *Zigmonte D. Bites dzēliens. R. 1985, 139.*

STARP DIVĀM UGUNĪM. *Saka, ja kāds atrodas divējādu pretrunīgu apstākļu ietekmē.*

Tā nu Kutuzovs bija nokļuvis starp divām ugunīm. Muižnieki solīja viņam prāvu atlīdzību, ja atsūtīšot tādus sargus, kas katru nemiernieku pakarot. Bet gubernators liedzās [dot Kutuzovam kazakus].. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 307.*

.. viņa dēļ māte bija nokļuvusi starp divām ugunīm,.. kad nepielūdzamais dzīves likums sievietei lika izlemt, kurš tuvāks — vīrs vai dēls? *Lācis V. KR, XVIII. R. 1977, 253.*

A n n a. Tev nu gan, Lien, vajadzēja mūs labāk pazīt. Un savus brāļus arī — abus!

L i e n e. Tāpēc es runāju, ka viņus abus pazīstu. Visu mūžu esmu kā starp divām ugunīm. *Sauleskalns V. Lugas. R. 1970, 131.*

UGUNS, NE LAIKS *sar. 1. Saka par nesavaldīgu, viegli sakaitināmu cilvēku.*

Tur vajadzēja vārīt un cept, mazgāt un gludināt, vilkt laukā no pūra lādes palagus un segas, lai visiem varētu uztaisīt vietas. Sevišķi kalponēm, nabadzītēm, vajadzēja uzmanīties, jo pats saimnieks šādās [ciemiņu] reizēs necieta nekādas nolaidības. Uguns, ne laiks! *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 246.*

Skaidrā prātā viņš [saimnieks] nerunāja daudz un, ja runāja, tad tīri prātīgi.., bet dzērumā — uguns, ne laiks. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 379.*

2. *Saka par ļoti izdarīgu straujas dabas cilvēku.*

Viegli viņam neveicās [strādāt un studēt reizē], bet tas jau arī bija cilvēks — uguns, ne laiks, kā manā pusē mēdz sacīt, uzņēmīgs un gaišu galvu... *Bendrupe M. Upe izkāpj no krastiem. R. 1957, 302.*

— .. Un kas par štramu puisi izauga, ja tu redzētu, uguns, ne laiks! Tēvā neko atsities nebija, nu, varbūt tikai tā pašerpā daba. *Ezera R. Aka. R. 1972, 90.*

UGUNS PAKULĀS; KĀ UGUNS PAKULĀS (*retāk* PIE PAKULĀM) *sar. Saka, ja kāds pēkšņi sadusmojas, ir ļoti sašutis vai ja sākas tracis.*

Visvairāk brāziens jau iznāca gan to pašu bērnu dēļ. Viņa par daudz tos grib lutināt, šis atkal uzstājas stingrāki, un tad ir tūliņ uguns pakulās. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 360.*

Ka tikai tas velna sievišķis neizpļāpā visu notikušo, tad būs uguns pakulās! *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 220.*

Nu ir uguns pakulās, — kā gan zaldāti, «lielgabalu gaļa», uzdrošinās runāt pret armijas vadību un Kerenski... *Branks V. Kauju negaisos. R. 1964, 363.*

Pavārs jau pirmā nedēļā saodis, kas jauniem ļaudīm aiz ādas. Tas pasaka kungam, un nu uguns pie pakulām. *Šmits P. VI, 273.*

Šī [meita] atbildēja, ka esot pilngadīga un pati par sevi zināšot.. Tas Māteru Jurim bija tikpat kā uguns pakulās. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 100.*

— Apklusti uz vietas, muļķe! — Rūtiņš neizturēja un trieca dūri uz galda.

Bet Marei tas bija kā uguns pakulās. Sarkana, no dusmām drebēdama, viņa centās iekost vēl dziļāk, vēl asāk.. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 47.*

Lielkungam tas tikpat kā uguns pie pakulām, ka viņu nosauc par tu. *Latviešu tautas anekdotes. R. 1961, 43.*

Jo tā [Anna] tik bijusi skuķis, kā piņģerots... Tas Ieviņai bija tikpat kā uguns pie pakulām. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 293.*

N o l i ņ š. Viņi nupat saimniecei ielaida uguni pakulās. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 227.*

UGUNSGRĒKS

KĀ UZ UGUNSGRĒKU. *Ārkārtīgā steigā.*

Ošu Andrejs saskaitās un sāka iet tik ātri, ka Muldiņu Kārlis aizelsies kliedza, lai neskrien kā uz ugunsgrēku, laika tak diezgan. *Upīts A. Zaļā zeme. R.1965, 561.*

No mūsmājas neradās neviena tirdzinieka, jo, kamēr uzģērbās vien, paiet sava pusstunda, un tīri bez ģērbšanās, tāpat darbdienas

drēbēs, pusnoskrandušam arī negribas lāgā kustēt laukā no mājas, sak, kā tas nu izskatīsies, kad tāds noplukšējis un nosekšējis rādās svešiem cilvēkiem, tīri kā uz ugunsgrēku skriedams. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 197.*

Valters ir jocīgs cilvēks. Ar Rakari trukšķina sīkā, slinkā riksītī, bet, tiklīdz sēžas uz motocikla, triecas kā uz ugunsgrēku.. *Ezera R. Zv 1973, 15. nr. 29.*

Ielas malā gar ietvi kā uz izstādi stāvēja gara rinda ormaņu. Pasažieri klupa tajos iekšā ar tādu steigu kā uz ugunsgrēku. *Dorbe H. Tikai labu. R. 1972, 279.*

Pievakarē atskrien kāds un lūdzas: uztaisi afišu, — tad es arī raujos kā uz ugunsgrēku. *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 83.*

ŪKA

LĪDZ ŪKAI. *Pārmērīgi, līdz pēdējai iespējai.*

— Kur jau dzeramo ņēmuši, līdz ūkai pielējušies. Vai tu, Donāt, no galvaspilsētas pudeli vedi? *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 289.*

.. lai tikai, nedod Dievs, nepietrūktu [dzeramā], lai saimniekiem nebūtu jāpiedzīvo briesmīgais kauns, ka vienam vai otram nav ticis pāri ūkai... *Zigmonte D. Bites dzēliens. R. 1985, 166.*

Tās bija jaunas skaņas, tās satuvināja veselu paaudzi, kurai buržuāziskā pseidodemokrātija bija sakāpusi līdz ūkai. *Lukss V. K 1980, 6. nr. 15.*

SMEJAS, vai ŪKU RĪDAMS *arī 1. un 2. pers. Ļoti stipri smieties.*

Kungs smējās, vai ūku rīdams... *Džūkstes pasakas. R. 1980, 240.*

Sarunājās paši nodzert sev bēres kā īstiem Malienas celmlaužiem, jo tas būtu tiešām bēdīgs gabals, ka paši no savas miršanas nekā vairs nemantotu un pakaļpalicēji smietos, vai ūku rīdami, par tādiem mērgām, kas nevīžo vairs zemes labumu baudīt. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 395.*

ŪPIS

KĀ ŪPIS *niev. Saka, ja kāds ir ļoti īgns, drūms, no pārējiem cilvēkiem atrāvies.*

Tā kā tāds ūpis, staigā piepūties un izliekas mani neredzam. *Kaijaks V. Soļi. R. 1977, 87.*

Sēž viens pats kā ūpis pie galdiņa un slauka pliko pauri ar rūtainu kabatas lakatu. *Skailis A. Aušīgais Pegazs. R. 1974, 8.*

«Es jūs, dakter, visu laiku novēroju, — jūs esat gaužām nesabiedrisks tips, tāds kā ūpis, neprotat iekļauties kolektīvā un sadzīvot ar cilvēkiem.» *Steiga M. Soļi aiz muguras. R. 1977, 118.*

Jaunībā cilvēkam gribas vakaros aiziet uz kino vai teātri, gribas sabiedrības, nevis tā kā šeit, kad tev jāsēž kā ūpim alā.. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 164.*

URBĒJS

PLĀNĀ GALDIŅA URBĒJS *sar. 1. Cilvēks, kas izvairās no grūta darba; slaists.*

«Jā, tur nevar neko darīt: tu esi un palieci plānā galdiņa urbējs!» Ādams dusmīgi atcirta. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 164.*

Zelta kalni jau negaidīja arī pilsētā, tikai tādi plānā galdiņa urbēji un gaisa grābekļi te izbraukuši varēja plātīties. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 528.*

— .. Viņš, palūk, vazājas gar upēm un medī ūdens dzīvniekus, bet to, ko viņam vajadzētu darīt, nedara. Kā tādus sauc jūsu valodā?..

— Gurķis, gumijas stiepējs, slinkuma lāpītājs, plānā galdiņa urbējs. *Kalndruva M. Tīrumā. R. 1963, 171.*

Visi saprata, ka tas adresēts Freijam, plānā galdiņa urbējam, kurš darbā nekad sev pāri nedarīja. *Kadiķis R. «Hercoga Jēkaba» odiseja. R. 1976, 28.*

Tieši pašreiz aku urbēju brigādei trūka cilvēku, bija aizlaidušies lapās pāris plānā galdiņa urbēju, kuriem smagais, vienmuļais darbs un dzīve tik nomaļā zvejnieku ciemā bija likusies par grūtu. *Gāliņš H. K 1983, 11. nr. 114.*

Par vislielākajiem plānā galdiņa urbējiem viņš turēja māksliniekus. *Zariņš M. Vienas vasaras stāsti. R. 1975, 61.*

2. *niev. Cilvēks, kura veiktais garīgais darbs tiek uzskatīts par ļoti vieglu.*

.. atskārtām, ka, neraugoties uz mūsu jaunajiem gadiem un arī to, ka nekādi plānā galdiņa urbēji jau nebijām — visi bijām raduši strādāt fizisku darbu —, bez īsto zvejas vīru palīdzības mums tīklu nedabūt ārā no jūras. *Anerauds J. Cilvēki, gadi un ūdeņi. R. 1981, 137.*

Gandrīz vai nāktos mainīt savus uzskatus par skolotiem plānā galdiņa urbējiem, redzot, kā viņi uzņemšanas starpbrīžos šķiro zivis vai ķeras pie tauvas.. *Belševica V. Ķikuraga stāsti. R. 1965, 37.*

Antons atcerējās senos laikus, kad brāļi pie reizes strīdējās par sabiedriskajām parādībām. «Viņam es vienmēr esmu bijis tikai niekkalbis un plānā galdiņa urbējs.» *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 160.*

«Un jūs gribat pirkt laivu — akurāt jūs?!» viņš teica kundziņam taisni acīs.. «Nē, laiviniekam ir gan jāstrādā melnās miesās... un tāds plāngaldiņa urbējs .. kā jūs — — ! Ē, es ar jums vairāk nerunāju!» *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 153.*

— Zemes strādnieks no tevis tikpat neiznāks. Kas reiz pasācis urbt plāno galdiņu, tas vairs neķersies pie nopietna darba. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 307.*

Andrejs. Ak tā! Baltroce jūs gribat būt, smalko galdiņu urbēja kā reiz pirms desmit gadiem. Jā, to es dabūju zināt sen, ka jūs reiz tāda esat bijusi. Ne velti jūs nicināt vienkāršu darbu. *Ādamsons Ē. Dzeja, proza, dramaturģija. R. 1957, 338.*

ŪSAS

SMĪNĒT ŪSĀS *sar. Saka, ja vīrietis smīnot kaut ko nodomā pie sevis.*

Tā vien izskatījās, ka Vasariņš smīnēja ūsās, pieķēris viņu lielībā. *Kalve A. LM 1985, 25. nr. 4.*

Vecie valdupieši klusēja un smīnēja ūsās, tikai retais izmeta kādu skaļāku vārdu: «Ak aizies [Hedviga Grīsle, rēķinvede]? Tad jau čūskas arī drīz labprātīgi prasīsies prom no purva...» *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 197.*

ŪSIŅA

UZ ŪSIŅU *vienk. Saka, atzīstot ko par ļoti labu.*

— Tu, Kārli, esi īsts Jānis Krauze, pasaules čempions svarcelšanā! Puika uz ūsiņu! *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 119.*

Plencis viņš bija gan, bet meistars — uz ūsiņu! *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 102.*

— Šis vecis, meit, ir mans vietnieks. Vīrs uz ūsiņu. Visu mūžu nolauzis jūrā, tikai tagad kopā ar mani mīcās pa krastu. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 194.*

— .. mūspusē meži vispār lieli...

— Kā tad, meži te uz ūsiņu. *Zigmonte D. Bites dzēliens. R. 1985, 131.*

Saule jau augšā, bet mums pilni stobri un tukšas somas. Ko es varēju teikt? Tikai to, ka nesaprotu, kas te noticis. Laiks kā uz ūsiņu, bet klusums. *Bels A. Saknes. R. 1982, 110.*

Bet vai es neprastu nostūrēt? Uz ūsiņu... *Lāms V. Trase. R. 1980, 29.*

UTS

LIEN KĀ UTS KAŽOKĀ *vienk. Saka, ja kāds uzmācīgi cenšas kur iekļūt, iesaistīties.*

«.. latviešus nemaz nevajadzētu laist mūsu pilsētā iekšā... Lai dzīvo uz laukiem, un vairāk nekā... Te viņi salien kā utis kažokā un taisa mums [vāciešiem] konkurenci...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 170.*

— .. Pieci vai seši — viena alga. Visi viņi tur vienādi. Pilsētnieks kā uts lien zemnieka kažokā. Par ko mēs lai viņu barojam? *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 343.*

VAI VAR NOKAUT UTI UZ VĒDERA *hum. Jautā bērnam, vēloties zināt, vai viņš ir labi (pilnu vēderu) paēdis.*

— Vai esi paēdis? Vai var uti uz vēdera nokaut? *Mežotnē 1959.*

UZBURTS

KĀ UZBURTS uz kādu, kaut ko. *Saka, ja pēc kā ir liela, nepārvarama tieksme.*

— Arī man reiz bija tāds numurs ar kādu madāmu. Vīrs gadiem ilgi nerādījās mājās, bet šī bija jauna, vislabākajos gados. No sākuma

gan mēģināju izvairīties, bet šī kā uzburta. Beidzot apdomājos. Sak, kas tur pavisam, vai tas kas sevišķs.. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 53.*

Meitas uz Rakaru krīt kā uzburtas, bet arī daža skaista sieva ar viņu pārlaiž nakti, ja vīra nav mājās. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 19.*

— .. Jā, meitenes bija un palika uz viņu kā uzburtas. Es reizēm gudroju, kāpēc tas tā. Nu, smuks jau viņš bija, bet ka tā īpaši... *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 52.*

«Uz kalpa puišiem, meitām, tur mani bērni kā uzburti! Tā Anna apprecēja kalpa puisi, tā tu gribi kalpa meitu..» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 12.*

Klostera pagrabā visi glaunie kungi uz mazo Persi [ķelneri] tikpat kā uzburti. No viņa vien visi gribējās apdienami.. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 118.*

Katrs paskolots cilvēks meklēja labāku sabiedrību, ar ko saieties, kur kaut ko varēja mācīties, — šitas no laika gala kā uzburts uz tiem prastajiem, uz tiem melnajiem, kam pat svētdienā nemazgātas ausis, bet kājās salāpītas bikses. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 823.*

Saimniece, mani redzot bieži pinoties ap stellēm, dažkārt mēdza pajokot: «Tas puika tev, Paulīn, uz aušanu kā uzburts, laikam dienās no viņa iznāks vēveris.» *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 15.*

«Mūsu puikas jau vakar visu dienu ap šūpotnēm ņēmās. Mežā gadījies tāds sausāks stūrītis, un tur nu visi kā uzburti..» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 157.*

Fēliksiņš visu laiku rātni sēdēja mājās un skatījās televizoru. Viņš jau kā uzburts uz sporta pārraidēm. *Ērgle Z. Bez piecām minūtēm pieauguši. R. 1983, 134.*

«Tas bija ugunīgs skuķis un uz niķiem un bučošanos kā uzburts.» *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 335.*

Tas nu gan ir cilvēks, tā Aina — uz otra kaitināšanu kā uzburta. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 72.*

Jānis no pašas mazotnes bijis uz grāmatām tīri vai uzburts.. *Šmits P. III, 414.*

UZLIETS

KĀ UZLIETS. *Saka, ja apģērbs, apavi labi pieguļ, ir pašā laikā (nav ne par lielu, ne par mazu), ja kas pēc lieluma, formas atbilst ķermenim, tā daļām.*

«.. Vēl druscin pamērīšu še un te, un es jums galvoju, ka uzvalks jums stāvēs kā uzliets.» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 137.*

Reinis nu uzmeklēja kādu izveicīgu skroderi, un šis izpildīja savu uzdevumu tik spīdoši, ka sulainim jaunais uzvalks stāvēja kā lietin uzliets. *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 211.*

Melnais uzvalks gulēja kā uzliets, izceldams viņa muskuļainā stāva slaidumu.. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 363.*

Un, ja bikses nav kā liet uzlietas, tad tūliņ jāpaļā: «Kur tad ar tādām kulēm lai iet?» *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 203.*

Viņa apvilka dārgo kažoku, kas viņai, tā sakot, stāvēja kā uzliets.. *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 624.*

Nu Pelnrušķe ar āvusi savu kurpīti kājā, un šai kurpīte kā uzlieta. *Šmits P. VI, 83.*

Viņas adītie cimdi un zeķes piegūla mīksti, kā uzlieti. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 11.*

— Viņš [gredzens] visu laiku stāvēja man kā uzliets, bet tagad, nezinu, kāpēc, ir piepeši sācis žņaugt pirkstu. *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 636.*

Jauneklis mēģināja gredzenu uzmaukt pirkstā. Gredzens stāvēja kā uzliets. *Grīns A. Nameja gredzens. R. 1989, 42.*

«Varens jājējs!» Akmentiņš izsaucās apbrīnotāja balsī un noskatījās viņam Edgaram pakaļ. «Sēd kā uzliets zirgam mugurā.» *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 253.*

UZMEDOTS

KĀ UZMEDOTS. *Saka, ja pēc kā ļoti tiecas.*

Un, kad tas vēl dabūja dzirdēt, ka Marei pūrā iet līdzi pieci tūkstoši, tad bija uz viņu tikpat kā uzmedots. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 305.*

.. viņa bija ļoti skaista meitene, — puišeļi uz viņu krita kā uzmedoti. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 896.*

— .. Indulis bija pēc viņas kā uzmedots. *Zigmonte D. Bites dzēliens. R. 1985, 154.*

— Meitene kā uzmedota uz Stīpnieka studentu: saucas uz tu, dēvē par savu vīru un diezin ko vēl; visu pavasari viņa man bija acīs vien turama un sargājama.. *Janševskis J. KR, XIII—XIV. R. 1933, 135.*

Ja no sirds strādā, pāris gados var pie mašīnas tikt, uz tām jau tagad jaunie kā uzmedoti. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 269.*

Un pat sīkais, tas knauķis un knēvelis, tas Atis, jau manījās katrā izdevīgā brīdī un gadījumā aizlobt kaut kur projām, visbiežāk jau pie Voicehovska, lai tur dirnētu un nīktu pie visiem tiem veterināra kustoņiem kā uzmedots.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 118.*

UZVARĒTĀJS

KĀ UZVARĒTĀJS. *Saka, ja kāds ir gandarīts, lepns par sasniegto un to ārēji izrāda.*

.. Manfreds piekrāva savu mašīnu pilnu ar durvju kliņķiem, enģēm, skrūvēm un citām būvniecībā nepieciešamām lietām, kuras lāgiem bija deficīts Rīgā un Eglainē, un brauca mājās kā uzvarētājs. *Lācis V. KR, XVIII. R. 1977, 123.*

Kad viņa Mare tad nosēdās aiz letes uz Pētera krēsla,.. tad lepna kā uzvarētāja viņa pārlaida skatienu pār šīm telpām. Ikviens tad viņas sejā varēja lasīt: «Še es tā nākošā valdniece!» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 301.*

V

VABOLE

MELNS KĀ VABOLE. *Saka par govi ar melnu spalvu, arī par cilvēku ar ļoti tumšu ādas krāsu.*

Kūtī ēda sēku skaista gotiņa, melna kā vabule un apaļa kā pūpols. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 100.*

Govis Veckušķim visas arī tumšas sugas, tādas dūmainas, melnīgsnējas kā vaboles. *Zigmonte D. K 1983, 12. nr. 49.*

Dabas noteiktā laikā pasaulē ieradās kazacēns — tumšs kā vabole, bez viena Vandas gaišumiņa, tādām pašām melnām, bozīgām uzacīm, cietiem, sprogainiem matiem, spurains, straujš un spītīgs. *Upmale V. Mežkroga gravīras. R. 1982, 63.*

VĀCELE

TENKU (PASAKU) VĀCELE. *Cilvēks (parasti sieviete), kas izplata tenkas, runā niekus, muļķības, reti tenku krājums. Sal.* PĻĀPU KULE.

Nepatīkami bija arī just ciešos, lielas ziņkāres pilnos ciema tenku vāceļu skatienus.. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 104.*

Kopš par pastnieci bija sākusi strādāt ziņkārīgā tenku vācele Milda, Zandburga pat avīzes vairs neļāva pienest mājās.. *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 8.*

Pārvaldes tenku vācelēm gan būs ko zelēt! Lai tiek šiem tas prieks. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 419.*

Kāzas nāca pārāk ātri. Pagasta pasta kules un pasaku vāceles tikko bij sarīkojušās uz uzcītīgu darbu, kad viss uz reizes palika klusu. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 741.*

— Pasaku vācele. Melš nezin ko. *Bundzeniece O. Irēnas dienasgrāmata. R. 1971, 124.*

Večas upmalā pārlūko jaunāko tenku vāceles. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 236.*

— Par ko smejaties, Made?

— Andžiņ, ko nu izteikt: vecā mēlnese Uļitu Līze bij ar savu pasaku vāceli pie manis; gribēja man iebērt, lai pārnesu kādu tiesu ir tavai mātei, bet neizdevās: kā bēra — izbira zemē.

— Kas tad izbira?

— Nieki izbārstījās: laupīja cilvēkiem godu, aprunāja tavu nākamo patēvi. *Lerhis-Puškaitis A. — Tam labam būs augt. R. 1978, 59—60.*

VĀCIETIS

KĀRKLU (*novec.* SKALU, SPAĻU) VĀCIETIS. *Latvietis, kas cenšas izlikties par vācieti.*

No tiem laikiem sāka daudzināt tādas palamas kā «puskoka lēcējs», «kārklu vācietis» u. c. priekš tādiem, kas .. raudzīja apslēpt savu

kārtu vai tautību, no kuras cēlušies. *Kaudzīte M. Atmiņas no «tautiskā laikmeta» un viņa lielākiem aizgājušiem darbiniekiem, I. Cēsīs—Rīgā 1924, 151.*

«Kārklu vācieši ir tādi plānprātiņi, kas no dzimuma latvieši, bet, drusku iebuldurējušies vācu valodā, negrib vairs neko zināt no latvietības, bet izdodas par vāciešiem. Viņi izliekas tā, kā kad nemaz neprastu vairs latviski runāt; bet ar vācu valodu viņiem iet kā pa žagaru tiltu, tā ka tīri bailes klausīties.» *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 59.*

Pret šiem kārklu vāciešiem Veidenbaums bij ass zobgalis. *Treimanis-Zvārgulis E. Kur Gauja ar Raunu tiekas. R. 1978, 277.*

Kaut arī tā saukto puskoka lēcēju vai kārklu vāciešu uzskats, ka latviešu valoda ir šaura, nepilnīga un plašākam domu lidojumam nepiemērota, apgāzts jau 19. gadsimta vidū, šā viedokļa aizstāvji laiku pa laikam uzrodas no jauna pat mūsu dienās. *Skujiņš Z. L 1972, 4. nr. 8.*

«.. Tiklīdz labāki svārki mugurā, brilles uz acīm, — nepas man vairs pa latviski! Tad žļebu šļebu pa vāciski: flukter deivel, kom eraus! Pazīstam jau, pazīstam šādus skalu vāciešus!...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 757.*

.. daži [latvieši] turpretim, tikko pa vāciski buldurēt ielauzījušies, no savas tautības sāk kaunēties; vēl vairāk — izliekas, ka tēvutēvu runu vairs nemaz nesaprot. Tādus te sauc par skalu vāciešiem, un ne viena, ne otra puse šos neņem par pilnu. *Strupulis U. Raunas stāsti. R. 1983, 188.*

Krastmalā starp mazām būdiņām rosījās tirdzinieku mudžeklis, kur blakus latviešu valodai skanēja gan skalu vāciešu buldurēšana, gan īsto vāciešu lielīgā valoda, kas sevi uzskatīja par šās pilsētas saimniekiem. *Zandersons R. Alfreds Amtmanis-Briedītis. R. 1953, 96.*

Kādi divdesmit latvieši izkūņojās par pirmā numura spaļu vāciešiem, kas no latviešu tautas un viņas centieniem negribēja vairs ne vārda dzirdēt. *Treimanis-Zvārgulis E. Kur Gauja ar Raunu tiekas. R. 1978, 277.*

Šie vācu, pusvācu un spaļu vāciešu meistari tikai šķietami strādāja vienā fabrikā ar saviem strādniekiem un šķietami mita Pārdaugavā jukām ar tiem.. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 885.*

SKALU VĀCIETIS. *Sk.* KĀRKLU VĀCIETIS.

SPAĻU VĀCIETIS. *Sk.* KĀRKLU VĀCIETIS.

VADMALA

KĀ VADMALA. *Saka par ko biezi sazēlušu.*

Nu tēvs veda ciemiņu apkārt tīrumam. Tas bija šopavasar uzplēsts un apsēts, tagad jau zaļoja biezs kā vadmala. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 296.*

«Skaties, kā šam Vidužam rudzi sazēluši — kā vadmala,» Basis, ieraudzījis ceļmalā labības lauku, pēkšņi iesaucās. *Jaunsudrabiņš J. Vēja ziedi. R. 1959, 182.*

Un neviena birzs neesot bijusi šķība. Zelmenis kā zaļa vadmala.. *Pelēcis A. Puisiska dvēsele. R. 1990, 311.*

Viliņiem.. pie rijas vēl četras kaudzes pērngada salmu, pūravietu desmit liels dābollauks nozēlis kā vadmala. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 530.*

VADZIS

DZĪT KĀ VADZI SIENĀ kādu. *Likt nemitīgi strādāt, izkalpināt. Sal.* DZĪT KĀ NAGLU SIENĀ.

Meita izprecināta jaunsaimniekam. Saimniece! .. tam vienīgajam ganiņam centās vai deviņas ādas noplēst, no agra rīta līdz vēlam vakaram gluži kā vadzi sienā dzīt.. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 132.*

— Pagājušo rudeni viņam bij divi [kas strādāja uz kuļmašīnas].. — Tad viņam vēl nebij znota, ko dzīt kā vadzi sienā. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 768.*

.. režisors mēģinājumos ir burtiski nežēlīgs,.. viņš nepieļauj ne vismazākās nolaides. Viņš dzen aktieri kā vadzi sienā.. *Rijniece V. — Aktieri. R. 1975, 174.*

No pašiem jaunajiem speciālistiem dzirdēju — te ne ar vienu neauklējas. Dzen kā vadzi sienā. *C 1984, 86. nr. 4.*

KĀRT VADZĪ (pie vadža) kaut ko *novec. Saka, ja kāda darbošanās jābeidz, nav vairs iespējama. Sal.* KĀRT ZOBUS VADZĪ.

«Katru acumirkli mums var pasacīt: diezgan nu, kar vadzī savu amatu! Mēs dzīvojam bez cerību un nākotnes.» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 455.*

Izpildīju vecākā redaktora vietu un skaitījos tādā un tādā dienesta pakāpē, lai .. visu to vienā jaukā dienā kārtu pie vadža... *Lejas-Krūmiņš T. — Egle K. Atziņas, II. Cēsīs—Rīgā 1924, 76.*

Skrāpis viņam izskaidroja, ka esot pakāris savu mākslu pie vadža un tapis par bankas skrīveri. *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 661.*

VAGA

DZĪT DZIĻU VAGU. *Veikt nozīmīgu, paliekošu darbu.*

Rainim blakus stāv Aspazija, Plūdonis, Bārda, Skalbe un citi latviešu dzejnieki; dziļu vagu rakstniecībā un tās kritikā dzen Andrejs Upīts, īsti atraisās Jāņa Jaunsudrabiņa spēki. *Bērziņa V. Jānis Zālītis. R. 1978, 77.*

Dziļu kultūras vagu dzina «Skatuves biedrība» ar Raiņa lugām. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 158.*

DZĪT PIRMO VAGU. *Aizsākt ko jaunu, svarīgu, nozīmīgu.*

Žuka. Tātad tas ir jūsu biedrības pirmais celmu lauzējs?

Dalbiņš. Jā, šis ir tas vīrs, kurš Skangalē dzina pirmo vagu [dibināja Labdarības biedrību un bija tās pirmais priekšsēdētājs]! *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 66.*

Juris Alunāns bijis no pirmajiem celmu lauzējiem ne vien mūsu tagadnes dzejai, bet dzinis pirmās vagas arī .. zinātniskos rakstos.. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 189.*

Kurš gan labprātīgi gribēs uzņemties tādu atbildību — no nekā radīt turību, no strīdiem un ķildām saticību. Bet vīri nobalsojuši, daudz viņā neklausīdamies, un bijis vien jāsāk dzīt to grūto pirmo vagu. *Avotiņa D., Peters J. Baltijas toverī sālīti... R. 1973, 106.*

Straumes Jāņa dzītās pirmās vagas mūzikas rakstniecībā, kas pēdējos simt gadu gan kupli zēlušas, gan par atmatām vietumis kļuvušas, šodien tālāk dzenamas. *M 1990, 6. nr. 24.*

ŅEMT (paņemt) VAGU *vienk. Patvaļīgi aiziet, aizbēgt.*

Kad Jāni Bamboli kopā ar Rolandu Fišeru iesauca aviācijas izpalīgos, tā saucamos flakistos, viņš gribēja ņemt vagu. Bet sirdsapziņa to neatļāva. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 33.*

Ko Alīse sacīja, kad es braucu prom?.. Ņemu vagu?.. Es tikai atgriežos pie savas likumīgi pielaulātās sievas. *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 67.*

— Mēs, saproties, riktīgi latviešu puikas. Neies jau uz Krievzemi karot. Paņems vagu un cauri. *Saulītis B. Strēlnieka dēls. R. 1960, 60.*

— .. Mežā izpeļņa prāva, dzer šokolādi ar putu krējumu kaut vai katru rītu, pērc lakādas kurpes kaut vai katru mēnesi, bet šis paņem vagu... *Kaldupe S. Meža mozaīkas. R. 1980, 15.*

VAGARS

KĀ VAGARS. *Saka, ja kāds ko pastāvīgi uzrauga.*

— .. Ak mans Dievs, — vajadzēja tev man pievest tādu nejēgu vīrieti par vīru! It kā man būtu trūcis krietnu lauku cilvēku, kuri kaut ko saprot visās lietās un nestāvētu tev kā vagari aiz muguras, uzraudzīdami tavu tikumu. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 391.*

.. Dembovskis uzmanīgi vēroja Džonīti, kas kā vagars stāvēja matrozim klāt un skubināja to neizmeklētiem vārdiem. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 317.*

VĀĢI

NO VĀĢU PAKAĻAS IZKRITIS. *Sk.* NO RATU PAKAĻAS IZKRITIS.

VAIGS

NOLASĪT NO VAIGA. *Sk.* NOLASĪT NO ACĪM.

PIEPŪST VAIGUS *sar. Saņemt visus spēkus.*

Kūļi kā toveri. Kad vezums nāk augstāks, vaigi jāpiepūš, lai uzmestu tādu bluķi. *Liepiņš J. Nedariet pāri. R. 1971, 20.*

— Ai-ziet! — brālis komandē, un mēs piepūšam vaigus. Mašīna trīs, dreb, bet nekustas no vietas. *Svīkule V. Mirkļu mozaīka. R. 1968, 156.*

Grāvī ieslīdēt viegli, bet ārā tikt grūti. ..tikai tad, kad visi lielgabalnieki, cik vien tiek klāt, piepūš vaigus, lielgabals lēni, negribīgi sakustas. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 49.*

Bet likos darbā, vaigus piepūtis, krūtis izgāzis, jo puikas bija vēl dumjāki par mani. *Greste J. ... kā dzeņa vēders. R. 1977, 58.*

Austriņš bija viens no tiem, kas nemēdza pastāvīgi «gremdēties problēmās», prātot ar piepūstiem vaigiem, līdz kamēr paliek pliekana dūša pašam un arī klausītājiem. *Egle K. Atmiņas. R. 1972, 231.*

VAIGA SVIEDROS; AR SVIEDRIEM VAIGĀ. *Ar lielu piepūli, centību, smagi, grūti, čakli (strādāt, darīt kaut ko).*

— .. ko Dievs novēlējis cilvēkiem, izdzīdams tos no paradīzes? Pirmkārt, kā zināms, vaiga sviedros strādāt.. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 179.*

Uz malkas laukuma strādāja divi zāģeri vaiga sviedros savu grūto darbu.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 41.*

Tas bija darba vīrs caur un cauri: cēlās ar gaiļiem, prasīja, lai viss lielais bērnu pulks strādātu vaiga sviedros. *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 35.*

— Ko tad mēs, veci un mazi, muižas laukiem padarīsim?.. Agrāk seši spēcīgi puišu pāri te rāvās vaiga sviedros.. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 134.*

Visi Valmieras veikali ir ļaužu pilni, un tirgotāji raujas vaiga sviedros. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 143.*

.. ieslavētas šuvējas un drēbnieki rāvās vaiga sviedros un tikko kā paspēja apkalpot daudzās kundes. *Lācis V. KR, XVIII. R. 1977, 84.*

Viņš varēja iet un plēsties vaiga sviedros, zemoties — kur darbs un peļņa to prasīja. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 96.*

Dažā būrī pa trīs četri pārdevēji ņemas vaiga sviedros, lai apmierinātu visus kāros un karstos pircējus, kurus garāmgājēji stumda un grūsta kā cisu maisus klonā. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 199.*

Kad slidotavā sabirst pussimts mazuļu, daiļslidošanas treneris ņemas vaiga sviedros, aizsmok, plātās ar rokām un pats skrien no viena gala uz otru, tomēr īstu kārtību viņam neizdodas nodibināt. *Saulītis B. Līdz pēdējai taisnei. R. 1963, 107.*

Katrs ģimenes dārziņa īpašnieks bija pūlējies vaiga sviedros, cik vien rocība un izdoma atļāvusi. *Svīkule V. Mirkļu mozaīka. R. 1968, 161.*

— Bet vai tad es ēdu vieglāku maizi nekā tu un citi? Vai mans kumoss nav tanī pašā sālī mērcēts, vaiga sviedros nopelnīts? *Mākonis. Izlase. R. 1957, 36.*

Cauru dienu darbeniekiem bija jāpļauj vaiga sviedros, jo vagars bija ļoti nežēlīgs. *Šmits P. XIV, 139.*

.. šis vaiga sviedros rok dārzu.. *Zigmonte D. Mārsils. R. 1969, 124.*

«.. Stāvi nu tu man cauras dienas uz kājām.. Steigšus vien rauj vaļā pudeles, lej glāzēs, ņem nost, skalo, slauki, vaiga sviedros un uz tām divām nabaga kājām vien!» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 237.*

Mūžīgās veļas baļļas jāberž un jāskalo — mātes darbs,.. un virsmācītājs teic — tā ir labi, sieva, sviedriem vaigā tev būs maizi pelnīt.. *Bels A. Saucēja balss. R. 1973, 156.*

«.. Zagt, jā, zagt ir grēks, bet nevis savu sviedriem vaigā nopelnītu mantu sargāt un glabāt.» *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 183.*

Viesus apkalpodams, viņš ar sievu un abām meitām rāvās sviedriem vaigā. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 17.*

.. lielistabā ienāca Kalniņš, pabīdīja mani no klavieru soliņa, kur es sviedriem vaigā spēlēju kreicpolku, apsēdās un turpināja improvizēt.. *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 62.*

— .. Briesmīgi laiki pienākuši... visu atņem, ko tu sviedriem vaigā esi satecējis un sakrājis, ne vairs likuma, ne taisnības!... *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 12.*

Prasme izteikt savas domas vārdos nerodas pati no sevis, tā jāiegūst ilgstošā, grūtā darbā ar sviedriem vaigā. *Saulītis B. KR, VI. R. 1977, 270.*

VAIGU VAIGĀ. *Tieši, personiski; ļoti tuvu, tiešā saskarē (biežāk sastapties, tikties; redzēt, skatīt).*

Vai tiešām bija pienācis brīdis, kad viņš kā revolucionārs un savas tautas strēlnieks sastapsies vaigu vaigā ar baronu, kas bija šāvis un sitis viņa biedrus? *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 221.*

1974. gada vēlīnā pavasarī Gunārs Cilinskis uzmeklēja rakstnieces Regīnas Ezeras māju Daugavas krastā iepretī Ķegumam, un .. viņi abi pirmo reizi vaigu vaigā sastapās un aizsāka sarunas par scenārija izveidošanu [filmai «Ezera sonāte»]. *Akurātere L. Gunārs Cilinskis. R. 1978, 168.*

Caur logu lido granātas.. Šī nav pirmā reize, kad viņš sastopas ar nāvi vaigu vaigā. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 214.*

.. vajag ņemt vērā to, ka vēstulēs cilvēks brīžiem mēdz būt atklātāks, vaļsirdīgāks, nekā tiekoties vaigu vaigā. *Kalniņš J. (Mākonis). Mana pārgalvīgā dzīves dziesma. R. 1973, 352.*

.. viņš nometa spītības masku un aizgāja uz zirgu punktu, kur vaigu vaigā satikās ar Mirdzu. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 544.*

Viņam nav bail vaigu vaigā tikties ar ienaidnieku, bet vienmēr rodas neglābjama bezpalīdzības sajūta, kad jāgaida apslēpti, viltīgi ienaidnieka gājieni. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 362.*

Nākamā acumirklī Pēteris stāvēja ar viņu [Leitānu] aci pret aci. Tad tas bija tas slavenais Ansis Leitāns! Tagad viņš to redzēja vaigu vaigā, bet cik maz tur bija ko redzēt!... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 338.*

Pirmie Gētes dzejoļu latviskojumi parādās jau 1826. gadā, kad Gētes laikabiedrs Kārlis Hugenbergers, kurš, studēdams Jēnā, Gēti un Šilleru redzējis vaigu vaigā, mēģina latviski atdzejot vairākus Gētes dzejoļus un balādi «Zvejnieks». *Zanders O. K 1977, 7. nr. 174.*

Vaigā Dinsberģa tēvu tiku redzējis vienīgi pa dažādām ārkārtējām sapulcēm Rīgas Latviešu biedrībā. *Kaudzīte M. Atmiņas no «tautiskā laikmeta» un viņa lielākiem aizgājušiem darbiniekiem, I. Cēsīs—Rīgā 1924, 136.*

Bet te nebija neviena tāda, kas jau reiz nebūtu ticies vaigu vaigā ar nāvi un uzvarējis to. *Grigulis A. Caur uguni un ūdeni. R. 1945, 61.*

Klāt septembris, jāatvadās no vasaras un jābrauc uz Rīgu.. Es atkal elpošu civilizācijas gaisu, skatīšu vaigā pasaules slavenos. Garu pacilās mūzika, teātris, dzeja... *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 116.*

Pie durvīm klauvē .. Bet viņš ir priecīgs jau iepriekš, pirms vēl vaigu vaigā ieraudzījis savu viesi. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 110.*

Kārkluvalks atkal savukārt priecājās iepazīties vaigu vaigā ar rakstnieku. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 359.*

.. nākamo zemes urķu dēliem un meitām būs jābrauc uz Rīgas tautisko muzeju, ja gribēs vaigu vaigā iepazīties ar .. spriguli. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 62.*

.. jaunā radiniece mani atstāja vienu tādā kā pieliekamā kambarī vaigu vaigā ar manu mātesmāsu.. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 187.*

Iz mālu būdām tīklus jūrā dzīt / Lien stīvi, drūmi, salīkuši stāvi. / Tie dzīves jūga mēmie vilcēji, / Kas nāvi skatījuši vaigu vaigā.. *Plūdonis V. Raksti, I. R. 1974, 51.*

Kad ap sevi neredz neko vairāk kā sabangotu, šķīstošu ūdeni un ausīs skan mežonīga svilpoņa, liekas, uz jūras esi viens, pamests likteņa ziņā, stāvi vaigu vaigā ar nepielūdzamo stihiju. *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 83.*

VAKARDIENA

KĀ VAKARDIENU (VAKARĒJO DIENU) MEKLĒDAMS (PAZAUDĒJIS). *Tiekties pēc kā neiespējama; būt apjukušam, mieru zaudējušam.*

Un grieze, kas allaž vilināt māk, / Sauc, lai cilvēks pa pēdām nāk. / Pakaļ dzīdamies, samirkstu zālē līdz padusēm, / Bet skrienu, vēl skrienu, / Kā meklēdams vakardienu.. *Liepiņš J. Balzamīne. R. 1981, 17.*

«Ko tad tiem vajadzēja?» — «Meklēja tevi kā vakarējo dienu.» *Lagzdiņš V. Ķēdes loks. R. 1972, 137.*

Citiem bija atpūta, un vēl citiem bija prieks un viņiem visiem pa vidu nabaga Anna, kurai tāpat mieru un prieku gribējās. Vilis nesa govīm sienu. Viņš apstājās pie Annas un jautāja:

— Ko tu mūžīgi kā vakardienu pazaudējusi? *Zigmonte D. Laintu lāsts. R. 1984, 205.*

— .. Klaiņojāt, kā vakardienu pazaudējis. Stāvu pie loga, veros: nu, klīst un staigā apkārt zibeņu gaismā kā spoks.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 270.*

VAKARĒJAIS

NEBŪT VAKARĒJAM *sar. Nebūt bez pieredzes, dzīves gudrības; būt zinātājam.*

— Ko nu manim, bračiņ, domā ieteikt niekus, neesmu vis vakarējais! *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 18.*

«.. es tādās lietās arī neesmu vakarējā, zinu es arī jau savu tiesiņu.» *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, I. R. 1929, 177.*

— Vai tiešām tu domā, ka es gribu pazudināt savus piederīgos? — Indulis gandrīz vai sāka smieties. — Neesmu taču vakarējais. Zinu, ko un kad var. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 278.*

— .. Es saku, ka cīnīsies, kamēr abi būs līdz kreklam, jo Nagainis arī vairs nav vakarējais. Viņš savu lietu pieprot. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 15.*

VAKARS

IR VAKARS kādam *sar. Saka, ja draud briesmas, bojāeja, nāve, ja sagaidāms kas nepatīkams.*

— .. Bet, ja vācieši viņu te atrod, tad pilnīgi un galīgi skaidrs, ka mums visiem vakars. Kas nav ar viņiem, tos viņi pie sienas. *Kaijaks V. Bailes. R. 1977, 160.*

.. hospitāļa palātās mūs uzturēja mundrus nešaubīgā pārliecība, ka agrāk vai vēlāk nacistiem būs vakars.. *Damburs E. K 1981, 6. nr. 126.*

— .. Tu domāji — apēstu?.. Vienīgi, ja tu viņu [meža cūku] ievainotu, — tad gan uzbruktu uz galvošanu. Tāpat arī, ja sivēni vēl būtu mazi un cūkai liktos, ka tie jāaizsargā. Tad tev, vecīt, būtu vakars! *Lagzdiņš V. Ķēdes loks. R. 1972, 80.*

— Nu ir vakars.. — Taņa dažreiz eksāmenu priekšvakarā mēdza gausties. — .. Rīt eksāmens, bet es nekā, it nekā nezinu. *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 285.*

VĀLE

KĀ AR VĀLI PA PIERI (pierē). *Saka, ja kas pēkšņi, negaidīti pārsteidz, ja ko pēkšņi, negaidīti izprot, aptver.*

Šos vārdus [ka bērns ir viņa] Andrejs izrunāja, katru atsevišķi uzsvērdams.

Ievai tas bija kā ar vāli pa pieri. Viņa to nebija gaidījusi. *Leimane I. Vilkaču mantiniece. R. 1943, 236.*

Šī neveiksme man iesita kā ar vāli pa pieri. *Plaudis J. Raksti , III. R. 1965, 144.*

— Panākšu drusku tuvāk, un tad viens tikpat kā ar vāli pa pieri: trakais, tas tak ir Ataugu Mārtiņš! *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 603.*

Bet tad aprāva stāstu pusē un bez kaut kāda ievada taisni kā ar vāli pierē:

— Nu, kā tad nu būs ar to Lauru? *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 230.*
— Klētis lūza. Maki plīsa. Bet tad revolūcija — kā ar vāli pierē. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 392.*

VALGS

KĀ NO VALGA VAĻĀ. *Saka, ja kāds ir atbrīvots no kaut kā nevēlama, nomācoša, nepatīkama.*

Reiz viņa [sieva] it kā ar svešu muti izrunāja tādus vārdus: «Ja es nomirtu, tu [vīrs] gan justos vaļā kā no valga.» *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 262.*

Ziņa [par to, ka laupītāja nemaz nav bijis] drīz izplatījās, un visi jutās kā no valga atsvabināti. *Laicens L. Akmens logā. R. 1956, 61.*

KĀ SLAZDA VALGS. *Saka par ko ļoti nevēlamu, bīstamu, par lielu, neatvairāmu nelaimi.*

Slimība uzkrītot kuram katram uz vietas kā slazda valgs. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 360.*

Bet jāiet [pie ārstiem] ir bez mitas, jo, tikko vienā vietā sāpēt pārstājis, naktī kā slazda valgs klāt ir jauna sāpe un jāmeklē atkal jauns ārsts. *Zigmonte D. Svešinieks. R. 1981, 134.*

Daktu tēvs ieradās mūsu mājā visgrūtākos dzīves brīžos, kad nejaušība, slimība un nāve uzbruka kādam no mums «kā slazda valgs».. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 163.*

Izvairīties, darbā un valodā — tā tagad viņa izturēšanās .. Klusēt un gaidīt uz to dienu, kas nāks pār visiem bezdievīgiem .. kā slazda valgs... *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 378.*

[KĀ] VALGS KAKLĀ. *Saka par ko ļoti apgrūtinošu, nepatīkamu.*

«.. Ja neizdodas [izlūgties lielkunga atbalstu un palīdzību], tad arī tikpat kā valgs kaklā.» *Purapuķe J. Spieķis un divi suņi. R. 1959, 118.*

— .. Mēs esam stipra suga, kaut arī visi šie zemes iepirkšanas līgumi ir kā valgs mūsu kaklos. *Sēlis R. Silaines muiža. R. 1958, 95.*

Jā, dažreiz tā ir, ka mīlestība uzkrīt kā valgs, no kura vairs nevar tikt vaļā. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 95.*

NEAIZVILKT (neievilkt) ne AR VALGU kādu kaut kur. *Nekādā veidā nepanākt, lai kāds kaut kur ierastos.*

Toreiz pat, kad puišelis atradās un jau pirmajā mēnesī bija Zibenis kas Zibenis, nu kā izspļauts, — vai viņa klausīja prātīgu ļaužu padomu? Ne ar valgu nebija aizvelkama uz tiesu, lai iesūdzētu to putniņu. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 20.*

Tad Lankauska cirta galdā pēdējo trumpi.

— Kas notiks, ja pārdevēji sāks sist iereibušus pilsoņus? Ar valgu tos vairs tad neievilks veikalā. *Birze M. Lielā žūrija. R. 1970, 126.*

VILKT VIENU VALGU. *Kopīgi darīt kaut ko (biežāk pozitīvu), paust vienādus uzskatus.*

Tādu muļķu gan daudz ir pasaulē, kas tos ļaudis, kas ar viņiem ne vienu pašu valgu velk, nosmād un nievā. *Kaudzīte M. Atmiņas no «tautiskā laikmeta» un viņa lielākiem aizgājušiem darbiniekiem, I. Cēsīs—Rīgā 1924, 40.*

Visi tavi Anši un visas tavas Tinces, visi vienādi, visi vienu valgu velk. Noslaistās tik gar pakšķiem un ir gatavi uz visādiem stiķiem un nelietībām. *Aspazija.*

VALODA

ĒZOPA VALODA. *Netiešs, maskēts domu izteikšanas veids, runāšana, rakstīšana līdzībās.*

Legālā žurnālā, kas pakļauts bargai cenzūrai, raksta aizplīvuroti, kā teic — Ēzopa valodā. *Niedre J. Katrs ar savu laimi dzimst. R. 1968, 238.*

PUĶU VALODA. *Sk.* CAUR PUĶĒM.

VĀLODZE

KĀ VĀLODZE. *Saka, ja sieviete ir veikla runātāja, arī dziedātāja.*

Viņa bija veikla kā atspole un valodīga kā vālodze. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 339.*

— .. tā Gaidiņa tāda liela dziedātāja. Emma saka, ka Gusta mājā muti neplētusi vaļā. Tagad kā vālodze. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 353.*

Klusajai Kalvicienei uz reizes atradusies mēle kā vālodzei. Reiz arī pašu Sveķāmuru atveda līdzi. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 463.*

Par krodzinieci tur poliete, skaista kā velns. Rokas kā apiņu stīgas, acis kā ogles, bizes trīsreiz ap galvu un tad vēl gali līdz pusmugurai, balss kā vālodzei. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 262.*

VĀLS

AR VĀLU. *Strauji, nenovēršami, lielā daudzumā, spēkā.*

Sāks upē ūdens ar vālu gāzties. *ME. IV, 496.*

— Pavasara laiks, darbi ar vālu nāk virsū. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 512.*

Jautras valodas un triekšana, ieejot otrā vagonā, viņam skanēja pretim ar vālu. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 17.*

VALSTS

KUKAIŅU VALSTS. *Sk.* KUKAIŅU CIEMS.

VALSTS MAIZE. *Sk.* KROŅA MAIZE.

VAĻA

DOT (LAIST, ĻAUT) KĀJĀM (*reti* KĀTIEM) VAĻU *sar. Sākt ātri skriet; bēgt projām.*

Vējš vien dziedājis gar ausīm, kad devis kājām vaļu. *Šmits P. XV, 117.*

Čigānietes acumirklī ieplēta mutes kā pārakmeņotas. Neviena nebij domājusi, ka mājā ir vīrietis un vēl pats saimnieks. Tad, skaļi

iekliegdamās, viņas metās pie bērniem un, sakampušas tos klēpī, deva kājām vaļu. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 122.*

— .. Bet tagad, meitieši, dodiet kājām vaļu! Līdz miestam vēl gabals, ko iet. *Grants J. Maijs atnāca janvārī. R. 1969, 76.*

— Rota, skriešus! — Vulfs komandēja. Nogurušie kareivji laida kājām vaļu. *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 200.*

No vienas kartupeļu grēdas, kur gadījies, kur ne, bij izlēcis zaķītis un laida kājām vaļu. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 333.*

Citi laupītāji arī domājuši, ka tur pats nelabais, laiduši kājām vaļu. *Šmits P. XII, 423.*

Krišs laida kājām vaļu. Skrienot ausījās, bet nedzirdēja pakaļdzenamies. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 212.*

Taču Anrijs saprata, ka skriet nedrīkst, — apzinājās, ka, ļaujot kājām vaļu, palaižot bailes brīvībā, viņš neglābjami zaudēs jebkādu varu pār tām.. *Lagzdiņš V. Ķēdes loks. R. 1972, 30.*

Kā ieraudzīju nākam pretī armijas patruļu, tā gribējās ļaut kājām vaļu un mukt vai vismaz grozu kaut kur nogrūst. *Svīkule V. Gājputnu balsis. R. 1970, 35.*

Tomēr semināristi ļāva kātiem vaļu uz semināra pusi, bet pilsētnieki gavilēdami dzinās viņiem pakaļ. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 147.*

VAĻĀ

IET KĀ VAĻĀ *3. pers., novec. Ļoti veikties, noritēt ļoti ātri un veikli.*

«.. Jums iet kā vaļā. Neviens, kas jūs redzētu mūrējam, neteiktu, ka jūs neesat mācījies mūrnieks.» *Purapuķe J. Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes. R. 1925, 123.*

Te nu Jurks bij atradis labu padomu.

«Tev tāpēc neiet [peldēšana], ka tu plunduro pa seklumu,» viņš teica. «Tu redzēsi, ka dziļākā vietā ies kā vaļā.» *Jaunsudrabiņš J. Mana dzīve. R. 1937, 28.*

«.. Nu mūsu valodas gāja tikpat kā vaļā, — vai zini, mūsu meistars nav slikts cilvēks.» *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 72.*

IET VAĻĀ *3. pers., sar. Sākties, ritēt pilnā sparā.*

— Nu, Pēter, nu iet vaļā! — Kalniņš, savādi satraukts, steidzās stāstīt.

— Kas iet vaļā? — Pēteris nesaprata.

— Revolūcija! Krievijā visas fabrikas streiko! Rīgā tāpat. Streiki, demonstrācijas! *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 236.*

— .. Federatīvā komiteja proklamē ģenerālstreiku, un parīt tas ies vaļā! *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 228.*

Tad viņš brauks atkal uz Leišiem pēc podiem un bļodām, un tirgošanās ies vaļā, kā gājusi. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 91.*

Un tad rumulēšanās gāja vaļā! Ar traukiem rokā no mājas izskrēja saimnieks, Eidis un Jānis. Sākās tādi ūdenskari, ka paloja viss pagalms. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 24.*

«Dodiet garu!» lielmāte Aņus sauc atkal, un mūzika un dancis iet vaļā uz rāvienu. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 89.*

Katras tādas medības beidzās ar pamatīgām pusdienām un iedzeršanu, pēc tam gāja vaļā nebeidzamie mednieku stāsti un spriedelēšana par pasaules politiku. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 215.*

«Rītā ies atkal vaļā trakas pasakas. Te nedrīksti nekur kustēties, ja negribi krist nevalodās.» *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 93—94.*

KLĀT (*reti* PLĀT) VAĻĀ *sar. Atklāti, vaļsirdīgi sākt stāstīt, klāstīt.*

— Un vai te var droši runāt? — Mārtiņš paklusu ievaicājas.. — Klāj vaļā! — es saku. — Neviens te mūs nenoklausīsies. Stāsti taču... *Saulītis B. Strēlnieka dēls. R. 1960, 132.*

— Vai tad kaut kas notika? — Imants kļūst ziņkārīgs. — Klāj vaļā! *Kaijaks V. Putenī. R. 1964, 198.*

Protams, arī šo gadījumu viņš tagad klāj vaļā visiem kameras biedriem. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 301.*

.. viņi sāka neveikli stomīties un nezināja, kā iesākt.

— Klājiet vaļā, kas jums uz sirds! — Ģirts mudināja. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 243.*

— Nerunāsim, Žubīte, par augsto politiku! .. Laika mums ļoti maz, klāj vaļā, ko tu no manis gribi! *Krieviņš M. Strēlnieki pārnāk mājās. R. 1967, 141.*

Radinieces nesavaldīgā mēle plāj vaļā vienu otru no Paurēnu ģimenes noslēpumiem. *Bundzeniece O. Irēnas dienasgrāmata. R. 1971, 124.*

.. draugu jau viņai diezgan: gaidīt gaida, kad tik plās savu gudrību vaļā!... *Vulfs E. Ziedi, kas ceļmalā vīst. R. 1960, 209.*

«Kādus darbarīkus, dēls, gribi izasināt?» tā viņš [milzis] uzrunā atnācēju, un jaunākais plāj vaļā visu, ko brāļi mācījuši. *Kaldupe S. Ziemeļzemes pasakas. R. 1976, 136.*

LAIST VAĻĀ *sar. 1. Strauji sākt ko darīt. Sk. arī* RAUT VAĻĀ.

Mednieks brīnījies, brīnījies, līdz beidzot laidis vaļā bēgt. *Šmits P. XIV, 361.*

Tad šis laiž vaļā [ar motociklu]. No sākuma gan iet šā tā, bet, kad tiek uz šosejas, vējš vien svilpo gar ausīm. *Talcis Ā. Manas raibās dienas. R. 1958, 5.*

Citā reizē, līdzko es nāku, Jurks laiž vaļā skaitīt savu dziesmu par Prūšu kaķiem. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 37.*

— Atļaujiet.. jubilāram nospēlēt mazu koncertu.

— Laidiet tik vaļā! — Lidija skubināja. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 247.*

2. Enerģiski runāt, stāstīt.

Te Jēriņiete kā dzelta atsprāga no dēla gultas, pieskrēja Degsnim klāt un sāka kliegt:

— Ak tā, ak tad cilvēkam slimot vairs nebūs brīv!..

Degsnis kāpās atpakaļ uz durvīm, viņš zināja — kad Jēriņiete sāk laist vaļā, tad to vairs neviens neapturēs. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 67.*

.. kad [Olga] atguvās drusciņ no tā pirmā satricinājuma un kad laida vaļā, tad tēvam vairs nebija ko domāt pie vārda tikt. *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 223.*

«Ja nav nekas pretī — pastāstīšu.»

«Lūdzu, laid vaļā!» *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 309.*

Cibeliene dziļi ievelk elpu, tad laiž vaļā vienā pūtienā. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 66.*

RAUT (LIKT) VAĻĀ *sar. Ar sparu sākt ko darīt. Sk. arī* LAIST VAĻĀ. *1.*

Treida parasti uzvedināja Teteri, lai stāsta par precinieku Krūmiņu, savu kādreizējo sāncensi. Teteris rāva tūlīt vaļā.. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 390.*

.. [Stemps] saldi smaidīdams, pacēla platmali:

— Nu, veseli, veseli, kaimiņ! Kā tad ir, vai rausim vaļā ar sēšanu? Bet es tā skatos, ka vēl par agru... *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 9.*

— Ganījām, visu laiku itin rāmas, bet tad, uzreiz kā lika vaļā skriet, nedomā vairs priekšā tikt. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 254.*

Upīšu Mārtiņš .. gari un atņemdamies pārstāstīja tiesas gaitu.. Tie acis vien bolīja, kad viņš sāka likt vaļā.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1947, 316.*

Aizgāju pie drauga, kas no sabumbota veikala bija iznesis kasti šņabja. Kā likām vaļā, tā nepaguvām izgulēties, un karš jau beidzies. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 62.*

SPERT VAĻĀ *sar. Teikt bez kavēšanās, daudz nedomājot.*

Delveris Valdiņš nopūšas un sper vaļā pirmo, kas ienāk prātā. Viņš zina — ja vien cilvēks kaut ko runā, tad divnieku tādam nevar ielikt. *Indrāne I. Meklēju zēnu ar zaļām acīm. R. 1975, 43.*

Sākumā iešāvās prātā: domāju, speršu vaļā, kā Kleinbergs uz ceļa virsas zvetēja Ozoliņu ar grožu līkumu par to, ka tas notrenca grūsno ķēvi Gaitu. *Ezera R. Aka. R. 1972, 176.*

VANAGS

ACIS KĀ VANAGAM; VANAGA ACIS. *Ļoti laba, asa redze.*

.. acis Jonasam bija kā vanagam, un tādēļ tām briļļu nebūt nevajadzēja. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 398.*

Bet acis viņam bija kā vanagam ieraudzīt katru mazāko nepareizību. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 299.*

Manas acis ir tik asas kā vanaga acis. Vienā mirklī es pārredzu visu ielu — tā ir brīva. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 136.*

— .. tagad pat es nevaru saskatīt, kurā vietā viņš īsti pazūd, lai gan acis man kā peļu vanagam. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 444.*

— Vai jūsu dēliņam nevajag binoklīti? — prasa biļešu kontroliere. — Nē, pateicos! — atbildu. — Man acis kā vistu vanagam. *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 84.*

Kā kaķis tas sacērtas apkārt, klūp aiz otra koka un zibeņātri sviež plecā šauteni, savām vanaga acīm pamanījis, ka egles zaros slēpies kaut kas gaišāks par krēslā gandrīz melno skuju zaļumu.

Noblīkš šāviens, .. zemē noveļas pelēkzaļā tērpts stāvs.. *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 400.*

— Vai zini, Jurģi, tev gan ir vanaga acs. Precīzs trāpījums! Redz, kā skujas birst no zariem! — saka Uldis.. *Indrāne I. K 1969, 1. nr. 71.*

Mēs iejukām skaļajā ļaužu barā, bet .. priekšsēdētājam bija vanaga acis. Viņš mūs izvilka no bara.. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 266.*

KĀ VANAGS. *Pēkšņi, negaidīti, naidīgi, neatlaidīgi, vērīgi.*

Un tādēļ viņa tikpat kā vanags uzkrita savam brālītim, sagrāba to aiz matiem, sapluinīja labi.. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 230.*

Visi aizgāja dienvidū. Tikai mušas sīca un Ātrais šuva, uzklupis darbam kā vanags. Roka ar adatu šaudījās tik ātri, ka vējš ap Ātro plīvoja kā ap dzirnavu spārniem. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 70.*

Bet pagalma vidū stāv kā akmens stabs pats lielskungs, stāv un skatās kā vanags, vai tik kāds nespers jau kādu soli gausāk. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 25.*

Ēdienu trauciņos liekot, viņš kā vanags skatījās, vai tikai kādam netiek lielāks gaļas kumosiņš kā viņam. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 43.*

Paskatos pa labi, pa kreisi — redzu, puiši glūn kā vanagi uz manu dūjiņu. *Janševskis J. KR, VII. R. 1933, 1337.*

Viņš atmeta roku un taisījās uz iešanu. Aizeks tikpat kā vanags pakaļ un ved to pie rokas atpakaļ. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 719.*

Patiesībā medības Liepsargam izvērtās par rezerves daļu medībām. Medībās viņš sarunāja, bet darbdienā klāt kā vanags. Dod nu solīto. Un Lauktehnikas inženieris, kurš līdzās uz masta stāvējis, protams, nevarēja atteikt. *Bels A. Saknes. R. 1982, 135.*

UTU VANAGS *vienk. Saka, kādu nolamājot, nicinot.*

— Ak, šitāds sātans tas Rācenis [aizbēdzis pie pretiniekiem]! .. Ja nāks tas zināms, ko nu mēs ar Putniņu Kārli? Galvo vēl par tādiem utu vanagiem! *Talcis Ā. Jaunības dienu pēdās. R. 1979, 110.*

— .. Toreiz es vēl nezināju, ka tu esi tāds maita un utu vanags. *Dripe A. Cietā galva. R. 1970, 50.*

VARA

AR VARAS MAKTI *sar. Ar visiem spēkiem, ar varu.*

Ja sāka divi kur «cūkoties», piemēram, deramdienā, kad krogs ļaužu kā piebāzts, Lūciņš nelauzās vis «ar varas makti» uz to pusi redzēt, kas tur īsti iznāks.., bet gan manījās atvilkties kurp tālāk pie malas. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 457.*

— .. un tāpat pie mazgāšanās bija jāvelk ar varas makti, kā zirgs pie kalēja... *Ezera R. Aka. R. 1972, 226.*

PAR VARAS MAKTI *sar. Ļoti, ārkārtīgi, visiem spēkiem.*

— .. cik daudz taču sieviešu, kuras par varas makti grib precēties! *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 177.*

Ja režisors par varas makti mēģina meklēt oriģinalitāti, lai izceltu sevi, parādītu sevi kā ārpus visa jau eksistējošā stāvošu cilvēku, grūti ir kā skatītājiem, tā aktieriem. *Freimane L. LM 1980, 10. nr. 5.*

VARDE

AUKSTS KĀ VARDE. *Nepatīkami auksts, mitrs.*

Beidzot tumsā izdodas satvarstīt Vilgas roku. Tā ir lipīga, auksta kā varde. *Indrāne I. Anemone. R. 1974, 146.*

«Labrītiņ!» viņa it kā no augstienes sauca un stiepa man pretim roku, kas dažreiz bija karsta, dažreiz salta kā vardīte, bet vienlīdz mīļa. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 427.*

KĀ VARDES PAVASARĪ *vienk. Saka, nosodot cilvēkus par bezdarbību, nepiedienīgu uzvedību.*

Ja darba nav ne vienai, ne otram, tad varat nēsāties kā vardes pavasarā. *Neikens J. Vai pamātei nav grūti? Bāris. R. 1936, 33.*

— Tā jau ir, cilvēku pilna māja, bet, skaties, vazājas kā vardes pa upes malu [nav kas plūc linus]. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 91.*

.. Baložu kalnam neesot laba slava: tur dažreiz ap saules lēktu pārītis pie pārīša, kā vardes nārsta laikā, kājas vien kuļoties. *Austriņš A. KR, VII. R. 1931, 550.*

NORĪT DZĪVU VARDI. *Darīt ko ļoti nepatīkamu.*

Citreiz tāds renegāts nāk .. līdzīgs iesilušam zemnieku puisim, kurš uz derībām gatavs dzīvu vardi norīt. *Upīts A. — Latviešu literatūras kritika, III. R. 1958, 171.*

Aiz ieplīsušajām rūtīm plosījās aukains dzestrums.. Telefonistam bija tāda sajūta — viņš tagad labāk būtu ar mieru norīt dzīvu vardulēnu nekā spert kāju no mājeles ārā. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 34.*

— .. Labi zinām, ka nepareizi, bezjēdzīgi, bet mājas miera labad norijām kā aukstu vardi. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 228.*

NOSIST KĀ VARDI kādu *vienk. Saka, draudot ļoti bargi izrēķināties, tikt viegli galā ar kādu.*

Kur tad viņš gāja? Nu turpat, kur simtu reižu gājis. Bet Latei taču precinieki... Kas par to? Ies izsitīs visus no mājas un paņems savu mīļāko. Tiešām — ies un nositīs to Buku kā vardi. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 11.*

No augšas, galvu pa lūku pabāzis, vēl sabļāva uz kalpu bērniem, kas tekalēja pagalmā.. Apsitīšot visus kā vardes... *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 384.*

VARDEI LĪDZ KRŪTĪM. *Saka par slikti augušu, īsu labību, zāli, seklu ūdeni.*

Kas tur izauga? Auzas vardei līdz krūtīm, otro sēklu nenokūla.. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 153.*

Lini un kartupi — tie vēl izaug tādi pa vidam. Bet labība — vardei līdz krūtīm. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 39.*

Līdz kaklam bijām izjutuši Sivaša dubļu un dūņu jūru. Kas tā, velns, par jūru?! Vardei līdz krūtīm! Taču daudzi zem vrangeliešu uguns neizķepurojās krastā... *Plotnieks J. Ozolu vecis. R. 1980, 28.*

.. atradām grīšļos paslēpušos mazu urdziņu, dziļumā vardei līdz krūtīm. *Birze M. K 1986, 1. nr. 37.*

Vissliktāk bija padevušies mieži. Rūsas saēsti, mazi, kā pats Pēteris teica — krupim līdz krūtīm. *Gulbis H. Doņuleja. R. 1983, 189.*

— Vai tad te var skalot veļu? .. Ūdens taču tikko vardei līdz papēžiem. *Zigmonte D. Mārsils. R. 1969, 11.*

Nebijusi tā tumsa, tad jau vēl nekas — cik tad tā sniega vispār bija, vardei līdz papēžiem. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 198.*

.. vasaras vidū līmenis upītē nokrītas vardei līdz padusēm, tā ka seklākās vietās laukā izlien akmeņu trulās pieres un vecišķi plikie pauri.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 18.*

Neapgūtajās paugurainēs nebija ko govij ar mēli aizķert un labība izauga vardei līdz vēderam. *Hānbergs Ē. Un atskrēja melns teļš. R. 1986, 182.*

Noslīka seklumā, kur pat varde nevar kārtīgi apmērcēties. *Lapsa J. LM 1973, 47. nr. 11.*

Ūdens krupim līdz bikšu skroti. *Braslavā.*

VĀRDS

AIZLIKT (*reti* AIZMEST) [LABU] VĀRDU. *Teikt ko kāda labā, aizrunāt par kādu.*

Viņš nupat saņēmis piešķirto prēmiju un man par to pateicās, ka viņa labā esot labu vārdu aizlicis. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 254.*

— Mācītāju arī esam sakaitinājuši, — otrs gaudās, — taču būtu kādu labāku vārdu aizlicis par savu draudzi. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 276.*

Būtot jau nu ar nošauts [skolotājs], bet mācītājs vārdu aizlicis. Bībelstāstus bērniem agrākus gadus krietni mācījis. Labošoties. *Eiduks J. Pārbaude. R. 1969, 54.*

— .. Uldi, jums jāatgriežas teātrī! Es kādu vārdiņu aizlikšu. *Kalve A. Vēja kaņepes. R. 1973, 73.*

— .. Labāk palūdziet jūs arī kungam, lai aizmet kādu vārdiņu muižā. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 207.*

Aizmest vārdu drauga labā .. nebija iespējams.. *Rūja V. Dzērvenes sniegā. R. 1974, 157.*

BIEZS VĀRDS *sar. Lamuvārds; ass pārmetums, nosodījums.*

Kāds vīrs, pārliecis sievu pāri celim un pacēlis tās virsbrunčus, ar plato plaukstu rāmi kā taktī viņai «uzskaitīja», runājot «biezus» vārdus.. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 175.*

Māte viņu turēja par slinku, bārās, dažreiz izmezdama i pa biezam vārdam. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 75.*

P a u l s. Kā redzams, tev tie biezie vārdi šovakar patīk. Pirmiņ — blēdis, nu — zaglis. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 69.*

Māte norij biezu pārmetuma vārdu. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 262.*

DIEVA VĀRDS *sar. Saka, cenšoties pārliecināt kādu par teiktā ticamību, patiesīgumu.*

«.. Tiem ļautiņiem, kas tur aizgājuši, jau neesot ne maizes, nekā. Miltus ūdenī kuļot un ēdot... Dieva vārds!» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 20.*

— Trīs simti esmu jums parādā, tos atdošu. Dieva vārds, atdošu! *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 419.*

— .. Pagājušo vasaru man uz šī paša grāvja seši simts latu skaidra zaudējuma. Dieva vārds, es nemeloju. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 609.*

«.. Nebaidies, puisīt, vecais Fiļimonovs nav [no jumta] nekad kritis un arī nekritīs! Viņš pa tādiem jumtiņiem staigā aizsietām acīm. Dieva vārds!» *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 114.*

Kas tā par elles modi tiem meitiešu papēžiem: tik augsti un tievi! Vai tad kāds brīnums, ka lūst nost vai arī kāja drīz vien sāk iet greizi? Bez kādas jēgas — Dieva vārds! *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 320—321.*

— Cst! — Antons pieliek pirkstu pie lūpām.

— Neviens jau nedzird, — viņa saka. — Neviens pats, Dieva vārds! *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 355.*

— .. iesaku pie reizes vaļsirdīgi atzīties, kādas kontrabandas preces jums vēl atveda Guntis Pumpurs.

— It nekādas, Dieva vārds! *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 159.*

— .. Un viņa nav slikta meitene, Dieva vārds!... *Talcis Ā. Manas raibās dienas. R. 1958, 61.*

GODA VĀRDS *sar. Saka, cenšoties pārliecināt kādu par teiktā ticamību, patiesīgumu.*

Iet garām Maldonis un saka: «No čigāna gribi nopirkt labu zirgu? Piemānīs, goda vārds, piemānīs tevi, Stāl!» *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 48.*

— Tu tomēr esi muļķis, goda vārds! Gribi skriet un izkliegt pa visu pagastu, ka veci nobendējuši bandīti? Galviņa! .. kur tu grābsi nākamo priekšsēdētāju? *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 201.*

— Goda vārds, tas nav mans suns. Es tikai viņu gribēju izglābt. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 289.*

— .. Bet tā tava kafija, mīļā, bija dievīga, goda vārds! *Lagzdiņš V. Nakts «Mežāžos». R. 1976, 178.*

NE PUŠPLĒSTA (*reti* MĒMA) VĀRDA (vārdiņa), *reti* NE PUŠPLĒSTU (*reti* MĒMU) VĀRDU (vārdiņu); NE AR PUŠPLĒSTU (*reti* MĒMU) VĀRDU (vārdiņu). *Neviena vārda, nevienu vārdu, ne ar vienu vārdu.*

Nu pārgājis mājā, gudrie brāļi taujājuši apsmiedami: «Nu, ko tu dabūji, par sargu būdams?» Muļķais neatteicis ne pušplēsta vārda tādiem resgaļiem. *Šmits P. VI. 438.*

.. nevienā vēstulē viņa nekad nav bildusi ne pušplēsta vārda par māju, kurā dzīvo.. *Skujiņš Z. Kailums. R. 1970, 5.*

Bet man par to visu līdzpaņemto ienākot viņš neminēja ne pušplēsta vārda, atstādams eglīti ārpusē un pārējās mantas atdodams klusiņām mātei. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 88.*

.. māte šad tad ierunājās Vilmai:

— Ko tu veltīgi nogrozies pa istabu? Būtu vismaz paskatījusies grāmatā!

Māsa tādās reizēs neatbildēja ne pušplēsta vārda.. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 235.*

Māte nobrīdināja, lai par redzēto nevienam nestāstām ne pušplēsta vārda. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 21.*

— Mums te vēl svarīgas lietas jāpārrunā. Un tā kā ne pušplēsta vārda nevienam, ka te kāds bijis! *Kaijaks V. Putenī. R. 1964, 197.*

Pils priekšā vārna saka: «Te tev trīs naktis grūti klāsies, bet pacieties tik, nesaki ne pušplēsta vārdiņa — tad ies labi!» *Džūkstes pasakas. R. 1980, 103.*

Apse bij ļoti galants: ne pušplēsta vārdiņa neieminējās par savām naudas lietām. *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 153.*

Sieva nu ciemojās pie tēva labu laiku, bet no sava vīra, kā arī no viņa pils nestāsta ne pušplēsta vārdiņa. *Džūkstes pasakas. R. 1980, 120.*

Ragana nu paslēpusi sērdienīti apakš kubla un noteikusi pie dzīvas nāves, lai stāvētu kā sasalusi un ne pušplēsta vārdiņa neiepīkstētos. *Šmits P. IV, 355.*

— .. Neaizmirsti, ko es teicu: ne pušplēsta vārdiņa mātei. Kad būs vajadzīgs, pats pateikšu. *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 28.*

Velna Roberts stāsta, kas šovakar darāms. Viņš atgādina konspirācijas dzelzs likumu: nekad, nekur, nevienam ne pušplēsta vārdiņa! *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 443.*

Nevienam viņš nesacīja savu īsto nodomu, arī no sievas neviens nevarēja izdabūt ne pušu plēstu vārdu. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 171.*

— Tā ka tu Andram ne vārdu — nevienu pušplēstu vārdu! Sagrozīs vēl prātus, kas tad būs? Viss pagasts jau zin, un, ja nu izjūk [kāzas], kur tad aiz tām mēlēm glābsies? *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 327.*

Bet, palūk, kā viņa Pēteri aizmirsusi, ne ar pušplēstu vārdu vairs nepieminēja. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 212.*

.. tēvs nekad par to neieminējās ne ar pušplēstu vārdu. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 50.*

Bet Džonam vēlāk bij brīnums, ka jaunkundze par viņa aizceļojušo kungu nebij ne ar pušplēstu vārdiņu apjautājusies. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 171.*

Neviens pats nepiemeta Rasam viņa savādo dzīvi ne ar pušplēstu vārdiņu.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 318.*

Grieta. Saimniek' Juri, no manas mutes neizies ne pušplēsts vārdiņš. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 193.*

Bet, ja man būs par viņu jārūpējas, visu darīšu bez pušplēsta vārda. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 441.*

Pietuka Krustiņš, cigāru pīpēdams, skatījās arī pa logu un nesacīja šai lietā ne mēma vārda. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 381.*

Krišs neatteica ne mēma vārdiņa, apgriezās un gāja prom. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 143.*

Garjānis un Norlauks nepiedalījās pie šīs runas ne ar mēmu vārdiņu, ne uz vienu pusi, ne uz otru, tik sēdēja, acis nolaiduši, un reizēm purināja galvas. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 159.*

Nē, pie kleitas gan meitene nebij kavējusies ne ar pušplēstu domu. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 225.*

VĀRNA

GAIDA KĀ VĀRNA UZ VĀJU (SLIMU) SIVĒNU *arī 1. un 2. pers., iron. Saka, ja kāds gaida uz otra nāvi, cerot no tā gūt sev labumu.*

«Karlīnas tev žēl, bet manis vis ne! Tata dēls! .. Vēl gaida uz tēva nāvi kā vārna uz vāju sivēnu!» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 14.*

— Godātās biedrenes un biedri! — iekaisis uzskrēja tribīnē pretējo uzskatu līders. — Kā vārnas uz vāju sivēnu, tā mēs gaidām uz buržuāzijas bojā eju, uz kapitālisma sabrukumu. *Plaudis J. Raksti, III. R. 1965, 50.*

Un viena veca mamma arī vāc [dziesmu svētku koncertā] autogrāfus stingri sietā ādas grāmatā un saka: «Šo grāmatu muzeja direktore gaida kā vārna slimu sivēnu, bet viņai vēl kādus trīsdesmit gadus būs jāgaida.» *Ziedonis I. LM 1985, 31. nr. 7.*

— .. Un cik nav to, kas tik gaida vien, līdz tāds vājinieks [paputējis saimnieks] sāk gurt.

— Gan, Salmiņ, gan — kā vārnas uz nabaga sivēnu. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 309.*

KĀ VĀRNAS *niev. Barā, nikni, plēsonīgi; ar ziņkāri.*

«Ače! kas es esmu!» puisis atbild un krauj ar zobinu, lai atstiepjas. Nu visi kā vārnas puisim virsū.. *Šmits P. X, 537.*

Visi Brīvuļu sievieši kā vārnas bruka skrīverim virsū. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 319.*

— Bet ko lai tagad dara, kad tā Lāča vairs nav? Ciema sievas man acis izskrāpēs, kā vārnas mani noknābs. *Upīts A KR, XV. R. 1951, 310.*

Cik taču viņam atlika vairs ko dzīvot? Un tad, kad viņš kritīs, — saskries mantinieki kā vārnas no visiem vējiem. Droši vien pat tādi, kādus viņš nav savā mūžā redzējis. *Jaunsudrabiņš J. KR, IX. R. 1983, 255.*

ĶĒRC KĀ VĀRNA *arī 1. un 2. pers. Saka, ja kāds runā, kliedz, dzied skaļā, griezīgā balsī.*

Kā viņām nebij kauna, ko viņas te krekšēja kā kazas un ķērca kā vārnas! *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 1086.*

Tagad viņš runāja šņācot, bet, kad noskaitās, tad ķērca kā vārna. *Grigulis A. Caur uguni un ūdeni. R. 1945, 26.*

— Jā, to jau jūs kā vārnas te vienmēr kladzināt — man un man, man un man! — Breksis mēdījās. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 91.*

VĀRNA IESKRIES MUTĒ *vienk. Saka izsmejot, ja kādam ir plati pavērta mute.*

Tie, kas gaida brīnumus, tur vaļā muti. Bet vaļējā mutē var vārna ieskriet... *Mauliņš J. Rīta migla. R. 1971, 136.*

Janka .. saldi žāvājās.

— Šauj roku priekšā, .. ka vārna neieskrien mutē. *Ērgle Z. Operācija «Kanna». R. 1971, 69.*

ZILS KĀ NOPLŪKTA VĀRNA *niev. Saka par putru, kam pieliets maz piena, par vājpienu, par vāju kautu putnu.*

.. pusdienās visbiežāk nāca galdā putraimu putra, zila kā noplūkta vārna.. *Laicens L. Akmens logā. R. 1956, 66.*

Lieluriju puiši un meitas zināja par to [piena mašīnu] liecināt tikai sliktu — tikpat kā ragana tā noņemot pienam visu baltumu, putra vāroties zila kā noplūkta vārna. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 196.*

Bet, vai cilvēks ēda ar pilnpienu vai vājpienu aizdarītu putru, tas nudien bija vienalga, ka tikai vēderu piegāž. Un tante Grieta vārīja lielu katlu putras, kas bija zila kā noplūkta vārna. *Zigmonte D. Reminiscences. R, 1986, 87.*

— .. To nojāto pienu, zilu kā vārnas miesa, .. — to tu dabū! *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 36.*

VARONIS

TUPEĻU VARONIS *vienk. Vīrs, pār kuru valda sieva.*

.. dzērumam sekoja atžilbums, piedošanas lūgšana, piekautās sievas labināšana un izlīgums, pēc kam vīrs uz veselu gadu kļuva par tupeļu varoni, ļaudams madāmai .. valdīt pār sevi. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 38.*

Taču mājās viņi Pūpolu ieredzēja diezgan labi. Zināms, zobojās par viņu, saukāja par tupeļu varoni, par amacones zirgu puisi un vēl kā. *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 104.*

VĀRTI

MUTE KĀ LAIDARA (STADULAS) VĀRTI (KĀ LAIDARS) *vienk.* *Saka, ja kāds runā rupji, nepieklājīgi, nav aizrunājams.*

— Es rupja?... Vai man ar aizsietu muti jāsēž un?...

— Tā, lūk, tā lieta, ka tev tā mute par daudz plata, kā laidara vārti... *Liepa M. — Tam labam būs augt. R. 1978, 266.*

Ko tikai dabūja rubli, tūliņ prom, un mājās katrreiz nāca pilns kā mārks. Un tad mute kā laidara vārti, labāk neiesākt: par ko šis lai strādājot par velti, par vēderu? Vai tēvs šo par kalpu nolicis pie vecākā brāļa? *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 434.*

— Skatos uz tevi, Ješka, un nevaru saprast: mute kā laidara vārti — vai tu runā vai dari ar kaut ko... *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 111.*

— Tu, Bērzlapeidi, labāk nemaz nerunā! Tavam puikam mute kā stadulas vārti. Viņš tas lielākais gaisa jaucējs visā apriņķī. *Grīgulis A. KR, III. R. 1963, 81.*

He! Lūku Jēkabam gan mute kā Raunas vārti. Kā viņš kliedza pa visu zāli! *Mauliņš J. Malēnieši. R. 1983, 130.*

Pret jaunajām un glītajām viņam medus tajā apaļajā mūlī un mugurkauls pelnos izsautēts. Bet ar vecajām, Sproģienei līdzīgām, mute kā laidars, turies labāk pa gabalu. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 1074.*

Mute viņam kā vārti, bet gaidi, ka tu izzināsi, kas viņam padomā. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 271.*

MUTE KĀ VĀRTI VAĻĀ. *Saka, ja kāds ir pārāk plati atvēris muti.*

— Vai tad tu nekliedzi «Lai dzīvo!»? Kliedzi. Es arī.. Man mājās ir viena vēlēšanu bilde, kur pašam mute vaļā kā iebraucamās vietas vārti... *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 241.*

Bet Lilai bija mute vaļā kā ratnīcas vārti [aiz pārsteiguma]. *Kaijaks V. Putenī. R. 1964, 22.*

Otrai Gundegas acij [fotoattēlā] .. aizstājies priekšā Andrievs — muti smaidā atvēris kā iebraucamās sētas vārtus. *Svīkule V. Gājputnu balsis. R. 1970, 26.*

Nu ļaunais nolaidās zemē un atplēta savu lielo rīkli kā elles vārtus... *Šmits P. II, 12.*

Visi brīnīdamies ieplēta mutes kā Rīgas vārtus, bet neko nesamanīja, kas bij, kas nebij. *Šmits P. VI, 461.*

[VISI] VĀRTI IR VAĻĀ kādam. *Ir iespējas, izredzes, izvēle.*

«.. Dzīves laime, gods, cienība no augstiem ļaudīm — visi vārti tev bija vaļā..» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 62.*

B r a n g u l i s. Redzams, tev vārti vaļā — kāpt uz augšu. Tiksi vēl kapitālists. *Lindulis J. Lugu izlase. R. 1945, 204.*

Tad vairs nav grūti paciest un izturēt, ja zina, ka tas nav uz visiem laikiem, ka vārti ir vaļā un var iziet pamēģināt, vai kaut kur plašajā pasaulē nav vieta arī vienam sievieša cilvēkam ar bērnu.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 454.*

Bet Kalnkājam Bražis tikpat kā brālis, ja tas nāca saeimā, tad visi vārti līdz galam. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 187.*

VARŽACS

UZMĪT (mīt, UZKĀPT, kāpt) UZ VARŽACĪM kādam. *Teikt kādam ko ļoti nepatīkamu, bet patiesu; sāpīgi aizskart kādu.*

Kāds literārvēsturnieks par «Zeltīti» rakstīja: «Nabadzības, slimības, neapzināmu šausmu, sevišķi nakts un murgu tēlojumi pārāk naturāli, baisi un elementāri, pārāk laikmetīgi un norobežoti.» Var redzēt, ka Deglavs uzminis uz varžacīm. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 8.*

«.. Jo, palūk, daļa manu līdzcilvēku un mana likteņa locītāju ir vēl dzīvi un neciestu, ka viņiem min uz varžacīm, tas ir: par viņiem raksta pilnu patiesību.» *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 7.*

Ļaudis allaž labāk turas pie cilvēka, kas īpaši nemin uz varžacīm. *Hānbergs Ē. Plikie un pusplikie. R. 1983, 15.*

— .. Ak, kāpēc tā pateicu, tikpat kā uz varžacs uzkāpu! Pat jūtu, ka Marija salecas. *Svīre M. Ar vakardienu kabatā. R. 1984, 19.*

— .. Pārliecinājos, ka dūres man ir talants.. Šī pārliecība man pirmo reizi iedvesa pašapziņu un ticību saviem spēkiem. Lai tagad pamēģina kāpt man uz varžacīm, tad redzēs! *Lācis V. KR, V. R. 1971, 335.*

VASKS

KĀ VASKS. *1. biežāk savienojumā ar* dzeltens. *Tīkami dzeltens; gaiši dzeltens.*

Mazais miežu lauks bij dzeltens kā vasks. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 242.*

.. zari līka jaunu čiekuru smagumā, kas dzelteni kā vasks karājās lejup.. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 323.*

Rudens. Birzis pa kalnājiem vaska dzeltenumā un, saulei pa debesu laukiem ejot, mirdz dzintarainā spožumā, bet apses palejās kvēlo sarkanas.. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 260.*

Jaunībā viņam esot bijuši pavisam dzelteni [mati] — kā vasks, vecāmāte allaž sacīja. *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 118.*

Tikai mati viņam bij melni, man gaiši kā vasks. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 258.*

Vījgriežu māte bij atnesusi trīs klaipiņus baltmaizes ar «ogām» un olām sietu sieru kā vaska riteni. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 334.*

2. biežāk savienojumā ar dzeltens, bāls. *Neveselīgi dzeltens, ļoti bāls.*

— .. Vienu rītu klausos: kaut kas grabinās pie loga. Paskatos... Svešs, noskrandis cilvēks, bail pat tuvāk pieiet — kauli un āda, pats dzeltens kā vasks, bārdu noaudzis, acis tik spīd... Izbēdzis no Būhenvaldes.. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 338.*

Viņa bija Ogas draudzene, jau gados meita, dzeltena kā vasks, slaida un mazasinīga. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 121.*

Bij mudīgs meitēns, sārtiem vaigiem un vienmēr tāda laipna kā saulīte. Bet tagad seja kā vaska ritulis. Pati sakaltusi kā veca pastala. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 39.*

Slimā skatījās uz viņu.. Nekustošas rokas, bālas kā vasks, gulēja uz segas. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 247.*

«.. Jā, nobāli, nobāli kā vasks, Matīsiņš nemira vis Dieva liktā nāvē... Tevis dēļ viņam ļāvu noslīkt akā.» *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 173.*

KŪST KĀ VASKS (SAULĒ) *arī 1. un 2. pers. Kļūst pieļāvīgs, viegli ietekmējams, jūtīgs.*

Kņazevs kusa kā vasks un svēti apsolīja pievaldīt savus kazākus. *Stērste E. Andreja Zīles dzīve. R. 1937, 113—114.*

Kad izskanēja apsveikuma runas, «augstākās sfērās» ietekmīgo viesu sirdis kusa kā vasks.. *Rūja V. LM 1985, 29. nr. 11.*

.. tiklīdz viņas iedoma kavējās vairāk un vairāk ap šo patīkamo jaunekli, tad viņas sirds kustin kusa kā vasks saulē .. un bažas un nepatikšanas .. izgaisa pašas no sevis.. *Janševskis J. KR, I—II. R. 1933, 334.*

MĪKSTS KĀ VASKS. *Padevīgs, pakļāvīgs, jūtīgs.*

— .. Man slāpst, dzersim šampanieti, — Austra uzstājās, jo zināja, ka pēc šampanieša Ceplis būs mīksts kā vasks, ar ko viņa rīkosies pēc patikas. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 212.*

«Mans raksturs vēl nav norūdījies, tas vēl mīksts kā vasks: stiep, loki un spaidi, kā gribi.» *Grīva Ž. Zem albatrosa spārniem. R. 1964, 155.*

.. bet Martinsone runājās ar mani tik iejūtīgi un draudzīgi, ka es kļuvu mīksta kā vasks un izsūdzēju visas savas bēdas. *Gulbis H. K 1976, 4. nr. 49.*

Jā, cilvēku sirdis ir dažādas. Vienam tā ir cieta kā akmens, otram mīksta kā vasks. *Poruks J. Stāsti. R. 1959, 190.*

Puisēna mīkstajā sirdī kā vaskā iespiežas šā notikuma baiļu iespaidi, tie paliek neizdzēšami uz visu mūžu. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 321.*

VĀVERE

ACIS SPĪD KĀ VĀVEREI. *Saka par priekā mirdzošām, spožām acīm.*

Acis kā vāverei spīdēja vien, un valoda ritēja kā strautiņš — jocīga un veikla. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 322.*

Bet acis dzirkst abām mazām meitenēm kā vāverītēm, un smieklā abām balti zobiņi redzami. *Akuraters J. Degoša sala. R. 1971, 31.*

KĀ VĀVERE. *Saka, raksturojot kustību veiklumu, vieglumu, straujumu.*

— .. mani drīz vien iedresēja par īstu zēnu. Kā vāvere es skraidīju pa mastiem un rājām.. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 334.*

Otrs jaukākais brīdis Liepu mātei katrās godībās sākās tad, kad vakariņas jau paēstas, kad nebija vairs kā vāverei jāšaudās no virtuves istabā, no istabas virtuvē un pagalmā. *Kaldupe S. Meža mozaīkas. R. 1980, 85.*

Veikla kā vāvere Mīce pa pieslietām kāpnēm uzskrēja tribīnē. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 215.*

Jaunā mežsarga māsiņa darbā rādījās mudīga kā vāvere, valodā domīga un piesardzīga, lēti vārdus uz visām pusēm nemētāja. *Kaldupe S. Meža mozaīkas. R. 1980, 42.*

Gaita ar viņai tāda viegliņa kā vāverītei. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 330.*

KĀ VĀVERE RITENĪ. *Pastāvīgā, nepārtrauktā (bieži bezjēdzīgā) kustībā, darbībā.*

— .. Man atvaļinājums iet uz beigām, bet vai esmu dabūjis atpūsties? Vienmēr kā vāvere ritenī. Vai nu pa dārzu, vai pa bedri zem mašīnas. *Kolbergs A. Kriminālliета trijām dienām. R. 1977, 101.*

Kā vāvere ritenī / diendienā / mēs skrienam / un skrienam. *Purvs Z. Ja tu uzticētos. R. 1972, 123.*

— .. mums liekas, ka mēs skrienam kā vāveres ritenī. Kustība ir, bet rezultātu nav. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 88.*

— Ir jau, ir tā māja, — Līne teica un skatījās uz savām sastrādātajām rokām.., — bet es aiz tās mājas dienasgaismu neredzu. Skrienu kā vāvere ritenī, un nekad visi darbi nav apdarīti. *Zigmonte D. Reminiscences. R. 1986, 84.*

Ir pagājuši divi mēneši, kopš manas domas auļo kā vāvere ritenī ap vienu jautājumu — kas noticis? *Kūlis Ē. Sapņotājs no piektā stāva. R. 1974, 128.*

vāveres ritenis

— .. es zinu — nepadarītie darbi, mūžīgais vāveres ritenis bojāja tēva raksturu.. *Bels A. Saucēja balss. R. 1973, 38.*

Sarunu temats — kur dabūt mēslojumu dārzam, ko stādīt, kādas cenas ogām, kādas gurķīšiem, jaunākās tenkas darba vietās. Šajā vienmuļi rotējošā vāveres ritenī nav nekādu īpašu notikumu, nekur tālāk netiek iets, nekas no lielās pasaules ritma te neiespiežas. *Dripe A. Kolonijas audzinātāja piezīmes. R. 1975, 44.*

.. cik nepiedodami daudz paliktu neredzēta, nedzirdēta, pat neapjausta, ja reizi pa reizei cilvēks nesadūšotos, neuzdrīkstētos, neizrautos vai kāds cits viņu neizpurinātu pasaulē no ikdienības un ierastības rūpju vāveres riteņa. *Rūja V. Dzērvenes sniegā. R. 1974, 13.*

.. rezultātā — zems muzikālās kultūras līmenis koklētāju ansambļos. Vāvere ritenī. Ritenis, protams, jāapstādina, citādi vāvere noskriesies un nobeigsies no spēku izsīkuma. *Ziedonis I. LM 1973, 31. nr. 8.*

VĀVERES DANCO PA VĒDERU *novec. Saka, jūtot lielu izsalkumu.*

«Kā tad nu, kūmiņ, netrīcēšu? Plāni svārciņi vien mugurā, un vāveres danco pa vēderu.» *Šmits P. I, 252.*

Tumsā viņš noģērbās un likās savā istabiņā uz auss, bet vāveres dancoja pa vēderu galopu.. Uz pirkstgaliem viņš iebliedās pieliekamajā kambarī un pa tumsu sagramstīja maizesdonu un sviesta bundžu. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 46.*

ZOBI KĀ VĀVEREI. *Saka par stipriem, veselīgiem zobiem.*

VĀVERĪTES

PŪST VĀVERĪTES *sar. Runāt muļķības; melot. Sal.* PŪST PĪLĪTES.

— Varbūt viņi var vairāk nodot [labību] nekā mēs visi kopā. Lai paliek [sapulcē]!

— Zariņ, nepūt vāverītes! Cik vajadzēs — nodos tāpat. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 279.*

VECENE

ČŪSKU VECENE *vienk. Ļauna, viltīga sieviete.*

Nekāds brīnums nebija arī Hildegardes slaistīšanās ap durvīm, jo šīs čūsku vecenes garais deguns, smalkā dzirde un ļaunā ziņkārība vispārzināma. *Strupulis U. Raunas stāsti. R. 1983, 200.*

Īsta čūsku vecene, tu to zināsi tikai tad, kad apprecēsities. *Zariņš M. Zv 1975, 19. nr. 28.*

Žēl, ka viņš precējies. Sieva esot īsta čūsku vecene.. *Ērgle Z. Bez piecām minūtēm pieauguši. R. 1983, 106.*

VECIS

ČŪSKU VECIS *vienk. Ļauns, viltīgs vīrietis.*

— Tas [mežsargs] ir īsts čūsku vecis! — Artūrs sacīja Gunāram.

— Tu redzēsi, gan viņš atradīs, pie kā piesieties. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 256.*

Ne kaimiņš, ne cilvēks, bet vājprātīgs tēvainis ieperinājies viņam blakus, īstu čūsku veci ielaidis sev padusē. *Plotnieks J. Ozolu vecis. R. 1980, 109.*

VECS

ĀTRI VECS PALIKSI *sar. Saka, ja kāds ir pārlieku ziņkārīgs.*

— Ko darīšu [ar trauku]? Nu, tu, Ausmiņ, arī visu gribi zināt. Paliksi ātri veca. *Lēmanis I. Izlase, I. R. 1967, 375.*

Tad tu atbild' kungam šitā: / «Bērnam nebūs visu zināt, / Ko teic pieaugušie ļaudis, / Tad jau drīz var palikt veci.» *Rainis J. KR, VII. R. 1979, 102.*

NEZINĀT, CIK VECS IR *sar.* ***1.*** *Saka, ja kāds ir pilnīgi apjucis, zaudējis saprašanu.*

«Viņi izgāzīsies ar savu priekšlikumu, ka nezinās, cik veci paliek!» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 219.*

«Nebīstos no vilka nagiem: / Palaižos uz āža ragiem!» / .. / Vilks no meža laukā lec; / Āzīts nezin vairs, cik vecs... *Plūdonis V. Raksti, I. R. 1974, 450.*

Ceļiem miegdama, rokām žņaugdama, viņa tā saspieda baronu Bundulu, ka tas vairs nezināja, cik viņš īsti vecs. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 71.*

2. *Saka, piedraudot pārmācīt kādu.*

— Panāc tik! — grasījās zosu gans. — Kad došu reiz, tu zemi grābstīsi.

— Bet es tev došu, ka nezināsi vairs, cik vecs esi, — attrauca Pēka. *Kurcijs A. Cūkgans. R. 1956, 57.*

Jānis viņai [govij] pakrata ar pirkstu.

— .. Bet nedomā tu man pāri brist! Mežā nav brīv — ni, ne soli! Tad būs ādā tā, ka nezināsi, cik veca. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 164.*

VEDĒJS

ZELTA VEDĒJS *sar. Ateju tīrītājs; asenizators.*

Bet, turp aizsteigusies, patruļa atrada pagalmā zelta vedējus ar zaļajām mucām mierīgi strādājam savu darbu.. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 1131.*

— .. Būtu nopietnāk gatavojies lielajai dzīvei. Citādi — kas no tevis iznāks? Būs vien jāiet par «zelta» vedēju. *Vilks Ē. K 1975, 4. nr. 57.*

VĒDERS

CAURS VĒDERS; [VĒDERS] IET CAURI *sar. Saka, ja ir caureja.*

Ozola mizas, savārītas, lieto pret cauru vēderu. *ME. IV, 549.*

«Nu,» Eidis saka, «tagad sēdēšu saulītē pīpēdams un skriešu tikai tad, kad būs vēders caurs...» *Ezera R. Aka. R. 1972, 87.*

CIETS VĒDERS *sar. Apgrūtināta zarnu iztukšošanās.*

Māte vecumdienās mocījās ar cietu vēderu.

LĪST UZ VĒDERA kāda priekšā *sar. Būt ļoti padevīgam, iztapīgam.*

Bet viņš bija par lepnu, lai līstu uz vēdera, smilkstētu, lūgtos un gaidītu. *Ieviņš K. Putras Dauķis, I. R. 1988, 233.*

«Ak mēs vēl neesam diezgan labi?» iesaucās Mežapuķiene un naida pilnām acīm skatījās Dormanim sejā. «Diezin kā tad mums vēl vajadzēja? Uz vēdera līst viņu priekšā? Kājas bučot?» *Kosa J. Dienas tveicē. R. 1969, 65.*

— .. Arī tie mums jārauj līdzi, kas nupat te saradušies no laukiem, lai nenosistu algas, lai nelien uz vēdera meistaru un kungu priekšā. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 691.*

— Latviešu strēlnieki nav nekādi zaķapastalas! — Imša piesarcis uzlēca kājās. — Vācieši pa mūsu zemi staigā visā augumā, bet mēs viņu priekšā lai ejam četrrāpus vai lienam uz vēdera?! *Krieviņš M. Strēlnieki pārnāk mājās. R. 1967, 83.*

— Jā, tā ir muļķe. Ubagodamās lien uz vēdera. Ar dāvaniņām pielabinās tam meitēnam. *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 240.*

Kā otrais tēva dēls / Es uz vēdera lienu / Starp viņiem abiem, / Kad viņi viens pret vienu. *Ziedonis I. Kā svece deg. R. 1971, 40.*

A l d e r s. [..] Es atnācu šurp un redzēju, ka visa Alaine šī barona un šī Frišvagara priekšā guļ uz vēdera. Riebums mani sagrāba,

riebums arī pret sevi pašu, jo arī sevi no paša pirmā acumirkļa jutu nospiestu uz ceļiem. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 273.*

Nav jau patīkami, ja plikadīda iespraužas tādā smalkā kompānijā.. Bet vēl sliktāk, ja tāds plikadīda nerāpo viņu priekšā uz vēdera. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 310.*

NEVARĒT IZTAPT KĀ SLIMAM VĒDERAM kādam *sar. Nepavisam nevarēt kādam iztapt.*

Sapīkušam cilvēkam nevar iztapt kā slimam vēderam. *Mežotnē.*

PAR VĒDERU (VĒDERA TIESU) *sar. Saka, ja kāds strādā par uzturu algas, atlīdzības vietā.*

Paša dēli un meitas, mājas cerēdami, pūru gaidīdamas, par vēderu un drēbēm apstrādāja mājas zemi.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 54.*

Pusgadu tas gan nokalpoja tikai «par vēderu», bet tad tam nolika desmit rubļu mēnesī algas. *Kosa J. Dienas tveicē. R. 1969, 48.*

.. viņš strādāja tāpat, kā strādāja dažādiem saimniekiem: par vēderu un to, cik atmetīs, cik nebūs žēl. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 117.*

No agra rīta līdz vēlai naktij viņa strādāja visus darbus par vēderu sev un bērniem. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 294.*

— Krietnam cilvēkam labāk ir, ka viņš pie laika aiziet uz pilsētu, ne te savu mūžu pa dubļiem nolāčo, citiem par vēderu vergodams. *Kurcijs A. Cūkgans. R. 1956, 134.*

— .. Radi jau arī vairs neņēma pretī, — Andra māte sacīja. — Mežplēšos šogad gandrīz par vēderu... labi, ka vēl tā ņēma. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 255.*

.. [Krikmēris] palicis stīvs uz kājām un nevarējis vairs izkalpot. Ķidens esot salīdzis «par vēderu» [bez algas] sev puiša vietā. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 372.*

— .. Sarēķiniet, cik mums tie gājēji vien izmaksā! Un kā viņi tagad strādā! Par vēderu varētu turēt, vairāk viņi nenopelna. *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 366.*

Teica, lai lūkojot jaunu ganu, vislabāk kādu skuķi. Bēgles tagad klīstot pa visiem ceļiem. Par vēdera tiesu nākšot labu labā. *Vanags J. Meža dziesma. R. 1976, 170.*

.. govis tagad gana skuķēns no ciema, bārene, par vēdera tiesu paņemta. *Zigmonte D. Laintu lāsts. R. 1984, 268.*

PARĀDĪT DIEVAM VĒDERU. *Pēc ēšanas atpūsties, pagulēt.*

Paēduši esat. Tagad varat iet parādīt Dievam vēderu. *Mežotnē.*

RAIBS KĀ DZEŅA VĒDERS. *1. Saka par notikumiem, pārdzīvojumiem bagātu mūžu, dzīvi. Sk. arī* RAIBS KĀ DZENIS. *2.*

Bumbiers. Ai, kur es neesmu, sacīt, bijis, jaunkundze! Esmu bijis ij Krimā, ij Kaukāzijā!.. Mans mūžs ir raibs, sacīt, kā dzeņa vēders, jaunkundze! *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 17.*

«Jā, ir gan tas cilvēka mūžs raibs kā dzeņa vēders,» viņš iesāka, apsēdies blakus Rūtiņam, «tikko iesākām pa īstam dzīvot, tā tūlīt karš.» *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 338.*

Kā redzi, Kamila, cilvēka mūžs ir raibs kā dzeņa vēders. *Grigulis A. Labvakar, Kamila! R. 1984, 219.*

Tad nāca Kudupa bijušais audzēknis.. Tad vēl daži zeņķi no dziedātājiem un pats Kudups, kura pagātne bija raiba kā dzeņa pavēdere. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 77.*

2. *reti. Saka, ja ir pārāk liela krāsu dažādība. Sk. arī* RAIBS KĀ DZENIS. *1.*

.. Pogam esot pat nauda bankā un visādu segu liku likām. Izrakstītas raibas kā dzeņa vēders.. *Spriņģis J. Aivara Silava dzīve. R. 1967, 59.*

SAJOZT VĒDERU *sar. Ciest pārtikas trūkumu, badoties.*

Mājā vīriņš saka uz zirģeli: «Ne tev ko ēst, ne man ko ēst: sajozīsim abi vēderus.» *Šmits P. VIII, 124.*

«.. Ja rupjā sēnalu maize un sēņu putra nelien, varēsit vēderus sajozt.» *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 456.*

Vecie ostnieki sajoza vēderus vēl ciešāk, ēda sausu maizi un sūkāja siļķes galvu.. *Lācis V. KR, I. R. 1970, 192.*

.. lai viss no ārpuses izskatītos smalki un glauni, kaut vai vēders jāsajož. *Ezera R. Viņas bija trīs. R. 1963, 20.*

SMEJAS, VĒDERU TURĒDAMS *arī 1. un 2. pers. Stipri, nevaldāmi smieties.*

«Ha-ha-ha!» visi par šo joku [kā Lapas Mārtiņš rutkus zadzis mācītāja Bīlenšteina dārzā] smējās, vēderus turēdami, un nevarēja beigt apbrīnot Lapas Mārtiņu. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 513.*

Dažreiz viņš gluži prātīgs, arī tagad, un stāsta tādus kodīgus jokus par baronu, ka ļaudis smej, vēderus turēdami. *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 122.*

Man patiešām likās, ka esmu vislielākais muļķis. Braukt tādu gaisa gabalu, salt, klabinot zobus, mētāties apkārt, veselu dienu gaidīt, pazaudēt mēteli, pazaudēt naudu. Dieva laime, ka Zelma to visu nezināja. Viņa smietos, vēderu turēdama. *Skujiņš Z. Jauna cilvēka memuāri. R. 1981, 126.*

Un visi par šādu ideju [latviešu cunftes dibināšanu] raudzījās uz viņu kā uz kādu brīnuma putnu, smēja, vēderus saņēmuši, vai atkal smīnēja, it kā kas aplamāks vairs nebūtu iedomājams. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 161.*

VĒDERS IET PA PRIEKŠU *sar. Saka, ja cilvēkam ir liels vēders.*

Kaimiņš pilnīgs bija jau agrāk, bet tagad vēders iet pa priekšu. *Vestienā.*

VĒDERS NAV GRĀMATA *sar. Saka, ja kāds nav izvēlīgs ēdamā ziņā.*

«.. Manis dēļ tā arī var būt vārna, vēders nav grāmata...» *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 180.*

Valdis nokāpa lejā no dambja un ar žagaru pievilka sviestmaizes pie krasta. Mazliet eļļainas un netīras tās gan bija, bet vēders taču nav grāmata, turklāt viņš nekā nebija ēdis kopš vakarējās dienas. *Lācis V. KR, I. R. 1970, 38.*

VĒDERS PIE MUGURKAULA PIERĀVIES (PIEAUDZIS, PIELIPIS); VĒDERS RAUJAS ČOKURĀ *sar. Saka, ja kāds ir ļoti izsalcis, izbadējies, ļoti novājējis.*

Sākās mans un vēl trīs vīru ilgs un grūts ceļojums .. — badojoties, pārtiekot no ogām un sēnēm, .. nemitīgi dzisa spēki un vēderi rāvās pie mugurkauliem. *K 1973, 7. nr. 72.*

Ē r i k s. [..] jau vēders pie mugurkaula pieaudzis. No četrpadsmitā gada sākām badoties — tagad jau deviņpadsmitais, bet kur vēl karam beigas! *Vanags J., Rokpelnis F. Ceļa cirtēji. R. 1946, 6.*

.. tik vien kā par lietaino rudeni bilda, par bargo ziemu. Ganāmpulkam atkal vēderi pie mugurkaula pielips. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 302.*

Jānis nudien nesaprata, kāda velna pēc viņš turas kopā ar šo garo, izkaltušo, indīgo žagaru. Kaulaini pleci, krūtis šauras, vaigi lipa pie zobiem, vēders pie muguras. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 11.*

Vēders dažam kā nasta, dažam atkal pavisam piekaltis pie mugurkaula. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 105.*

Kustoni [kaķi] tie pamet vienu uz ielas. Kustonis lai rij sniegu, lai rij zāģu skaidas.. Re, kā vēders pie mugurkaula pieplacis, re, kā spalva stāvus gaisā vien stāv... *Bendrupe M. Upe izkāpj no krastiem. R. 1957, 211.*

VĒDZELE

GLUMS KĀ VĒDZELE. *Ļoti manīgs, veikls; nenoturīgs, nenotverams.*

Viņš ir glums kā vēdzele. *Braslavā 1987.*

J a u n e k l i s. [..] Tā [laime] ir gluma kā vēdzele. Viscietākā dūre nejaudā saturēt laimi. *Zīverts M. Lugas. R. 1988, 293.*

.. līdzko mēģini izlikt to uz papīra, .. doma izšļūk kā vēdzele.. *Čaklais M. Saule rakstāmgaldā. R. 1975, 3.*

VEIKALS

TAISĪT VEIKALU *sar., niev. Gūt sev labumu, peļņu no kāda darījuma (bieži ar negodīgiem līdzekļiem).*

— Šoruden zvejnieki izies vēlēšanās paši ar savu sarakstu..

— Ko tas viss līdz! Kāds politiķis taisīs atkal labu veikalu. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 213.*

VĒJDZIRNAVAS

CĪNĪTIES AR VĒJDZIRNAVĀM. *Cīnīties veltīgi, bezjēdzīgi.*

Lai arī kur strādāju, man vienmēr iznāca cīniņi. Brīžiem sāka likties, vai tikai es necīnos ar vēja dzirnavām. *Banga T. Mana dzīve. R. 1957, 345.*

cīņa ar vējdzirnavām

Šāda slimnieka [smēķētāja] ārstēšana atgādina Donkihota cīņu ar vējdzirnavām. *V 1978, 9. nr. 2.*

No sava jaunā redzes stāvokļa viņš pārvērtē pasauli. Izrādās, ka viņa jūra ir tik tērce bijusi, ka viņa cīņa ir bijusi Donkihota cīņa ar vējdzirnavu spārniem. Cīņa ar rupjo spēku ir veltīga, nevajadzīga.. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 225.*

VĒJŠ

BŪT (*retāk* AIZIET, IZGAIST, IZKŪPĒT) VĒJĀ *3. pers. Saka, ja kas ātri zūd, tiek zaudēts, izšķērdēts.*

.. viņš tomēr savā sirdī bija lolojis cerību, ka izkulsies kaut kā, ka palūgs un gan tad uzgaidīs... Tagad šīs cerības bija vējā.. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 116.*

— To es nesaprotu, — Inta saka, — kā tās mūsu mammas var būt tik jocīgas. To vien tu no viņām dzirdi — apprecēsies, tad tev brīvība būs vējā. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 299.*

No rīta sanākuši pasauls viesu, bet visi prieki bijuši vējā, neredzējuši neviena dimanta vairs. *Šmits P. VI, 458.*

Labā oma bija vējā. Cīņa bija pazaudēta. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 350.*

Jāņa labā apņemšanās [sadzīvot ar Aiju] bija vējā, tiklīdz viņš nāca Aijas tuvumā. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 381.*

Tiklīdz velns ķeras pie sava darba, gailis iedziedas, velnam visas pūles vējā. *Šmits P. XIV, 31.*

.. kad brandvīns galvā, tad prāts vējā. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 16.*

Juris nebij nekāds plenders, bet vienreiz kristības, otrreiz kāzas, te kādai meitai pa dāvanai, te jauns uzvalks, te šis, te tas — un nauda bij vējā. *Blaumanis R. KR, III. R. 1958, 134.*

L ī z e. Naudas tev atdot mēs nespējam gan, bet vai tu nevarēji gaidīt vēl pāra gadiņus, tad Magiņa būtu liela meita, mēs ieņemtu bagātu iegātni un būtu glābti. Nu viss vējā, un dienu mūžu mēs... vaļenieki. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 148.*

Un vējā arī lieliskie plāni par abu māju — Indru un Putras Dauķu — kopā salaišanu un pārvēršanu mazā, lepnā muižiņā. *Ieviņš K. Putras Dauķis, I. R. 1988, 65.*

«Interesanti, vai es pats atzītos Lejasstrauta vietā? Kaut gan tas izdarīts pēkšņā dvēseles uzbudinājumā un bez tieša nodoma, taču atbildēt nāktos — un tad viss dzīvē sasniegtais vējā. Amats, sabiedriskais stāvoklis — viss būtu jāzaudē, un ģimene tiktu izārdīta.» *Steiga M. Soļi aiz muguras. R. 1977, 171.*

Vecākais [brālis] patapināja gan [naudu], bet drīzi arī tas simts aizgāja vējā. *Šmits P. VIII, 143.*

.. kaut kas no tiem 5 dzejoļiem varbūt tiešām arī dienas gaismu ieraudzīs.., tā ka tagad savu ieceri pilnīgi krūmos vēl nemetīšu, jo to varēs izdarīt pēc tam, kad visas mūsu cerības un pašreizējie solījumi izgaisīs vējā pilnīgi.. *Rudzītis M. Raksti, II. R. 1979, 315.*

Un nu nekā — zemnieku cerības izkūpējušas vējā! *Zariņš K. Kaugurieši. R. 1975, 13.*

Viss kapitāls, ar kuru viņš Rīgā cerēja sākt dzīvi, bija izkūpējis vējā. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 198.*

DABŪT VĒJU *sar. Dabūt bārienu.*

Šoreiz es dabūju no meistara tādu vēju, ka pat mans deguns ne par šo, ne par to sāka šņaukāt. *Sēlis R. Burši un zeļļi. R. 1965, 33.*

— Ja tava cūka izraks burkānus, tad tu no mātes dabūsi vēju. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 40.*

Viņi [bērni] baltmaizes riecienu spaidīja un valstīja pirkstos, līdz tas kļuva glīzdains. Tēvs ieraudzīja, un bērni dabūja vēju:

— Ar maizi nedrīkst spēlēties! *Svīre M. Ar vakardienu kabatā. R. 1984, 131.*

Kad attapos, ieraudzīju Mirti bradājam saimnieka auzās. Sapratu: nu būs vējš! *Damburs E. K 1970, 12. nr. 84.*

IZKAISĪT (IZSĒT) VĒJĀ (PA VĒJAM) kaut ko. *Nelietderīgi izmantot, iztērēt, izšķiest.*

Es, ietaupīdams nožēlojamas kapeiciņas, izkaisu vējos, izmētāju pa dubļiem simtiem rubļu. *Salenieks E. Otrais mētelis, šūts no ielāpiem. R. 1969, 278.*

Andrejs. Lūk, es aizgāju tādēļ no Purmaļiem.., ka negribēju tur izsēt vējā savu jaunību, savu nākotni, aprakt savu mūžu. *Lindulis J. Lugu izlase. R. 1945, 133.*

— Vai tad nav dzirdēts, ka miljonus tāpat var izputināt kā rubli, vajag tikai sēt vējā. *Grigulis A. Dzejoļi. Stāsti. Lugas. R. 1956, 322.*

Es tiešām nevaru nosaukt citādi kā par tuvredzību tādu rīcību, ka uz tehnisku darbinieku atalgojuma ietaupīšanas rēķina tiek šķiests vējā kvalificētu speciālistu laiks un enerģija. *C 1975, 233. nr. 4.*

— Redzi nu, grūti bija strādāt, bet tu gribi šķiest pa vējam [nopelnīto]. *Štrauss A. Kārtu kārtām tēvu zeme. R. 1977, 97.*

[KĀ] AR VĒJA SPĀRNIEM. *1. Ļoti ātri (laika ziņā).*

Diena skrien kā ar vēja spārniem, un atkal ir vakars klāt. *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 398.*

Bet tad — nezin atkal no kur un kā — to bija uzķērušas Tēvine ar Pētereni, un nu šī vēsts kā ar vēja spārniem apskrēja ne vien kalpu un saimnieku sētas pašā Cīrulenē, bet to drīz zināja arī visu apkārtējo novadu mājās un muižās.. *Janševskis J. KR, XIII—XIV. R. 1933, 60.*

Ziņa, ka kungi aizbrauks, vēja spārniem bija izplatījusies. *Māteru Juris. KR, II. R. 1924, 108.*

Elvīrai apkaimē bija samērā slikta slava, jo ļaunas valodas skrien vēja spārniem.. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 62.*

— Atrisinājums tuvojas kā ar vēja spārniem, — Silenieks teica. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 99.*

2. *Ļoti ātri, strauji (pārvietoties).*

«.. Kad trešo reizi ap pili jāji, tad piešauji zirgam un atbēdzi ar meitu pie manis! Zirgs skries vēja spārniem, viņi tevi nenoķers.» *Šmits P. VII, 178.*

— .. Bet viņam [čigānam] — tā ķēve, kas piesieta ratu kreisajā pusē, esot kā uguns, jūdz tik ilksīs, un aizšaus Rīgā vai Jelgavā kā ar vēja spārniem. *Kalniņš J. Sudraba karote. R. 1986, 248.*

«Pirkstiņš sāp!» Annele gaužas jau pa gabalu mātei pretī. Māte ir klāt kā ar vēja spārniem. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 31.*

KĀ AR VĒJU. *Ļoti strauji, lielā ātrumā.*

Puisis .. ticis kā ar vēju ierauts krāsnī iekšā. *Šmits P. V, 303.*

Tie citi ormaņi jau skrejot kā ar vēju, un no Gaujas kalniņa nemaz neesot labi ātri skriet lejā. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 21.*

«Aizskrēja, pārrāva dakteri!» Tādus vārdus viņa ne vienreiz vien bij dzirdējusi, kad runāja par saslimušiem cilvēkiem, un tad iedomājusies, cik ātri tas gājis. Kā ar vēju. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 459.*

KĀDS VĒJŠ ATPŪTIS kādu kaut kur *sar. Saka brīnoties, ja kāds ir pēkšņi, negaidīti kur ieradies, un vēloties uzzināt šās ierašanās iemeslu.*

Jāni ieraudzījuse, tā likās esam pārsteigta, atņēma labdienu un iesaucās: «Kāds vējš tad tevi šurp atpūtis!» *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 68.*

— .. Tu ilgi neesi bijis te, — Alise teica. — Kāds vējš tad šoreiz tevi atpūta pie mums? *Lācis V. KR, VIII. R. 1973, 300.*

Direktore. Kādi vēji jūs atkal atpūtuši?

Inspektore. Dažādi. Vispirms atkal sūdzība. *Gulbis H. Sarunas ar skopām remarkām. R. 1974, 195.*

KĀ VĒJA AIZPŪSTS. *Saka, ja kā vairs pēkšņi nav, ja kas strauji pazūd.*

Bet, pirmdienas rītā pie vārtiem sanākot, viss brašums un lielība viņiem kā vēja aizpūsta. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 931.*

Pat Didženes un Miķelenes naids likās it kā vēja aizpūsts projām. *Janševskis J. KR, I, II. R. 1933, 301.*

Viss jautrais prāts bija kā vēja aizpūsts, Veckušķis domāja un domāja, .. ko gan Līziņa viņam [sapnī] gribējusi pateikt. *Zigmonte D. LM 1985, 45. nr. 12.*

Pēkšņi vaigi deg kā svelmē, / Miegs, kā vēja aizpūsts, mūk. [Zēna makšķerei piekodusies zivs.] *Heislers H. Jurēna vasara. R. 1971, 16.*

KĀ VĒJA DZĪTS (TRENKTS, PLĒSTS). *Lielā ātrumā, steigā.*

Uz mājām Freimanis steidzas kā vēja dzīts. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 301.*

Kā vēja dzīti ustabā iedrāzās Smeilīša biedris vijolnieks Staprans un students Saujiņš, arī labs mūzikas pratējs. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 144.*

Kā vēja dzīts viņš pieklupa pie telefona būdiņas iepretim lielajam pulkstenim un, sameklējis kapeikas, uzgrieza Vecapiņu dzīvokli. *Saulītis B. Profesora Vecapiņa dēli. R. 1957, 230.*

Kā vēja trenkts, durvīs ieskrien Jānis.

— Deg! Mežteteriem jau deg! *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 45.*

Čigānu iekapātais salnis, manīdams vēl jājējam rokā paprāvu vici, devās kā vēja triekts pa mīksto noras ceļu uz muižas pusi.. *Janševskis J. KR, I, II. R. 1933, 271.*

— Kad vāciešiem būs karstums pie dibena, tad aizskries kā vēja plēsti. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 26.*

Meta kā vēju plēsta pāri grāvjiem un dzeloņdrāšu aplokiem drāzās uz mājām. *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 55.*

KĀ VĒJA NESTS. *Ļoti ātri, veikli, viegli.*

Meitene izbailēs sākusi skriet, bet puika kā vēja nests skrējis vienādā attālumā pa priekšu.. *Šmits P. XIV, 521.*

Uz māju skrienu kā vēja nesta — man taču jāsteidzas spolītes spolēt! *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 59.*

— Un, kad apskatīsiet mašīnu, visi atnāciet pie manis, mums vēl kaut kas jāparunā, — viņš nokliedza bērniem, kam kājas jau cilājās skrējienam.

Bērni aizdrāzās kā vēja nesti.. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 44.*

Kā vēja nestas, kamanas aizšāvās garām, bet Marta tomēr skaidri redzēja Zelmu.. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 152.*

— Ar pirmo brigādi gan mums iznāk sacenšanās, — cita stāstīja.

— Tur sievas strādā kā vēja nestas. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 21.*

KĀ VĒJŠ. *1. Saka, ja kas ļoti ātri pārvietojas, ja kas ir ļoti straujš. Sk. arī* VĒJA ĀTRUMĀ.

.. viņi redzēja divus cilvēkus pāra zābaku dēļ kaujoties, bet tie bija tādi, kad tos uzmauca kājā, tad tikpat ātri varēja skriet kā vējš. *Šmits P. II, 494.*

Muzikanti spēlēja maršu, un dūmais skrēja kā vējš, kādēļ Luzītei, lai neizkristu, vajadzēja cieti pieķerties pie Indriķa. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 30.*

Pakalns lielīja savu zirgu, tiešām, tiklīdz tika uz lielceļa, gāja kā vējš. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 355.*

Emma grib mani noķert un nobučot, bet es aizeju kā vējš — it kā man uguns būtu piegrūsta. *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 92.*

Labprāt viņš kā vējš drāztos tagad tiem pakaļ, bet tikai lēni viņš tiek uz priekšu.. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 1131.*

Norunātā stundā brūte arī jau bijusi iznākusi, un nu viņš to uzsēdinājis uz zirgu, un tad visi aizdrāzušies kā vējš projām. *Šmits P. VII, 274.*

.. mēs visu aizmirsām un brīdi slidinājāmies, no malas atskriedamies un tad laizdamies kā vējš. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 202.*

Šajā acumirklī kā vējš aizlaida garām Skalgalu Ješka atsperu ratos, putās sabrauktu melnu zirgu... *Upīts A. KR, I. R. 1946, 703.*

Vilciens skrēja kā vējš. *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. R. 1982, 438.*

Velns aizšāvās kā vējš, un rijkuris tikai šim mugurā. *Šmits P. XIV, 57.*

Dragūns pārbijies saslējās, sarāva iemauktus, iecirta piešus un kā vējš aizauļoja ar līkumu garām. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 555.*

Kas cits lai iet kā bailīgais zaķis, kurš, ja kāds šķērslis rastos, paņems miltus, laidīs vaļā un kā vējš būs pie mums atpakaļ. *Šmits P. III, 325.*

Pašlaik Vecviņķos bija mēslu talka. Ak, kā mēs likāmies darbā! Es mēzu, ka dakšas draudēja lūzt, bet mans draugs izvadāja vezumus. Turp — gausi, uzmanīgi, bet atpakaļ — strauji kā vējš, parasti kājās stāvēdams un grožu līkumu griezdams pāri galvai. *Miesnieks K. Mana dzīve un darbs mākslā. R. 1959, 100.*

Viņš jau divi reizes izstāstīja par savu zirgu, kurš viņam straujš kā vējš un tuvs kā sens draugs, jo ilgās cīņās pieraduši viens pie otra. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 97.*

Nu vecis otrreiz iesvilpies. No avota izrāpies otrs puisis: ko gribot? «Cik žigls esi?» — «Kā vējš!» puisis atbildējis. *Šmits P. VI, 6.*

2. *reti. Saka par svārstīgu cilvēku.*

.. viņš bija vieglprātīgs un šaudīgs kā vējš.. *Kalniņš J. Savādnieki. R. 1979, 301.*

Viņš bija kā vējš. Skaidri nezinādams, kāda sieviete būtu viņam vispiemērotākā, viņš meta vienu jūtu burbuli pēc otra... *Lācis V. KR, III. R. 1971, 146.*

ĶERT VĒJU. *1. Veltīgi censties ko sasniegt, iegūt; rīkoties neapdomīgi, vieglprātīgi.*

— .. Tā mēs te vēju ķeram un ar katru gadu kļūstam nabagāki un plikāki. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 65.*

Un klusi nosmīn: «Zināms tas ir sen, — / Kas vēju neķer, tam būs maizes gana!» *Gāliņš H. Starpbrīdis. R. 1974, 127.*

Kad tēvs viņam bija devis tik, cik no savas šaurās rocības varēja, viņš to izvadīja dzīvē, sacīdams tā: «Mīļais dēls Ansi, esi čakls un neķer vēju, tad tu tālu tiksi...» *Lācis V. KR, XIX. R. 1977, 285.*

Abi kaimiņi sprieda, ka jaunie gudri gan esot, bet no dzīves daudz ko nejēdzot. Skrienot, kā vēju ķerdami. *Kalve A. LM 1985, 25. nr. 11.*

Visi nu sākuši veci izsmiet, sak, ko šis nu tukšu vēju ķerot. *Šmits P. XV, 100.*

vēja ķērājs

Nebij [darbā uz dzelzceļa] kā pie saimniekiem, kur ne diena, ne nakts nepiederēja tev pašam. Priekšstrādnieks nebij nekāds vēja ķērājs, tikai uz šņabi gan kārs, .. šad un tad jāiegrūž pa kortelīšam. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 449.*

Jā, bet Čugunjānis tomēr uz Pinī Marīnu skatījās kā no augšienes un saukāja to par vēja ķērāju. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 48.*

2. *biežāk ar* laukā. *Veltīgi meklēt, gūstīt.*

— .. Un nu viņš ir projām, nu mēs varam ķert vēju laukā! *Zigmonte D. Laintu lāsts. R. 1984, 251.*

— .. Kalniņus, ar kuru ziņu nolaisti no sliedēm desmitiem kara vilcienu, tos jūs izlaižat no pilsētas, un nu ķer vēju. *Stankevičs A. Šuvējiņa. R. 1976, 220.*

— Vai tad par Bargarūmu nekā nedzird? — patēvs beidzot iejaucas sarunā.

Jērums izteiksmīgi noplāta rokas. Sak, ej ķer vēju laukā! Projām viņš ir! *Saulītis B. Strēlnieka dēls. R. 1960, 66.*

LABU CEĻA VĒJU. *Saka, novēlot veiksmi kādam pirms došanās ceļā.*

Mājinieki iznāca ārā aizbraucējus .. pavadīt. «Labu ceļa vēju! Labu laimi un izdošanos!» palicēji uzsauca aizbraucējiem. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 239.*

— Te būs ceļa zīme un maršruts. Ievēro, ko vakar sacīju! Brauciens slepens. Nevienam ne vārda! .. Labu ceļa vēju! *Grīva Ž. Stāsti par Spāniju. R. 1956, 178.*

Rīdzinieki tad nu aizbraucējiem spieda sirsnīgi rokas, novēlēja labu ceļa vēju, pēc kam visi izšķīrās. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 565.*

Vēja māte, vieglenīte, / Ašu spārnu cilātāja, / Mosties jūras augstumā, / Dod man labu ceļa vēju. *Rainis J. KR, VI. R. 1979, 178.*

LOCĪTIES VISIEM VĒJIEM LĪDZI; GROZĪTIES PA VĒJAM. *Viegli mainīt uzskatus, pārliecību, pielāgoties apstākļiem, rīkoties, kā kuru reizi izdevīgāk.*

Bet daiļliteratūra ir tautas sirdsapziņa, un sirdsapziņa nedrīkst locīties visiem vējiem līdzi — kā ērtāk, kā izdevīgāk, kā labāk, tā neatzīst duļķainu konformismu un tāpēc kādreiz ir nežēlīga. *Vilks Ē. No dzīves — par dzīvi. R. 1980, 144.*

— .. Tev nav cietas dabas, tu lokies visiem vējiem līdzi. Tagad esi pasākusi pīties ar vāciešiem tajā Ferliņa restorānā... *Akmens R. Saltās zvaigznes. R. 1973, 19.*

«Nesaprotu, Ūbeļa kungs, kā jūs «Rossiju» lasāt?» Emma sacīja. «Tas taču nesaietas ar jūsu pārliecību?»

«Tā man stāv priekš oficiālām personām. Viņu piesūta skolai par brīvu,» Ūbels izvairījās, jo viņš grozījās allaž pa vējam. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 66.*

«Nu, dusmīgam viņam vajadzēja gan būt uz mani — senāk tādi draugi un nu uzreiz atstāj .. Bet ko tur var darīt, jāgrozās pēc vēja.» *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 144.*

Vecais Labrencis. [..] Iedod viņam katram pa brandvīnam, tad viņi atkal runās lielkungam par labu. Tie, lūk, tā, kā vējš pūš katrureiz. *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 194.*

NO KURIENES (*arī* NO KURAS PUSES) VĒJŠ PŪŠ. *Saka, aptverot kaut ko līdz šim nesaprastu, nojaušot kāda īstos nolūkus, mērķi, rīcības cēloni.*

«Ahā, tad laikam tu esi tas, kas raksta par mācītāju siekiem, par ķeselēšanu baznīcā, par linošanu?!... Ahā, puisīt, nu es zinu, no kurienes vējš pūš...» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 43.*

C ē z a r s. Garš mūsu mūžs, ja gadus kopā saliek, / Un tomēr pārāk īss vēl ir šis mūžs, / Lai izprastu, no kurienes vējš pūš / Un kāpēc daudzi aiziet, bet dažs paliek. *Saulītis B. KR, VI. R. 1977, 228.*

.. Antons mēģināja aizsākt sarunu ar māti par šo jautājumu, bet vecene no pusvārda saprata, no kuras puses pūš vējš, un tūliņ pārgāja pretuzbrukumā. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 96.*

Ozols manīja gan, no kuras puses vējš pūš, bet nelikās to zinoties. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 255.*

PA VISIEM VĒJIEM; VISOS VĒJOS. *Uz visām pusēm.*

Gaida viņi visi tikai tā rīta, kad viņš vairs neatmodīsies.. Tad saskries viņi visi, šie pasaules badmiras — kā radinieki, tā svešinieki, smels, cik kurais jaudās, un izvazās pa visiem vējiem to, ko viņš līdz šim tik rūpīgi krājis!... *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 483.*

Latviešu mākslinieki bija izkaisīti pa visiem vējiem: dažs kara laukā, dažs kā skolotājs pelnīja maizi kādā skolā.. *Lejnieks K. Janis Rozentāls. R. 1936, 150.*

Toties kalējiene pļāpāt gan mācēja — mēle tai šaudījās vai pa visiem vējiem, aptenkoja pazīstamos un nepazīstamos. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 123.*

.. agrākās filharmonijas telpas okupantu sagrautas, agrākie mūziķi izsvaidīti visos vējos. *Zariņš M. Pārdomas, pieraksti, feļetoni. R. 1980, 19.*

Nākošie deputāti uzmanīgi klausījās tautas balsī un nosvīduši sēja solījumus visos vējos. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 330.*

Fantasti, kas negribēja vai nevarēja atteikties no savas jauneklības, sen sabraukti uz dzīves lielceļa, par putekļiem aizkliesti visos četros vējos. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 660.*

.. jaunais ciemiņš klusā Varkaļu skolotāja slavu postīja un putināja, kā mēdz sacīt, uz visiem četriem vējiem. *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 114.*

PALAIST (aizlaist, laist) VĒJĀ (PA VĒJAM) kaut ko. *Izšķērdēt ko, neprast ko saglabāt, novērtēt, neizmantot kādu iespēju, neievērot teikto.*

— Tēv, tēv, netielējies! Dod šurp naudu! Tāpat visu palaidīsi pa vējam, — sieva nepiekāpās un sāka pārmeklēt snauduļojošā vīra kabatas. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 13.*

Sieva krāja naudu, knauzerējās ik uz soļa, bet viņš visu laida pa vējam. *Kalve A. LM 1971, 1. nr. 12.*

— .. man nauda nav vis no gaisa grābta, bet ir pelnīta un, rubli pie rubļa liekot, krāta, kamdēļ nebūt neesmu nodomājis to laist vējā. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 39.*

.. negribētos zaudēt to mazumu autoritātes, ko jau guvis.. Cik viegli to palaist pa vējam... *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 206.*

Draudzība dārga manta. To nevar laist pa vējam. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 9.*

Neaizlaid savu spēku pa vējam, neatdod to pudelei, karstā galvā izdomātām muļķībām, nekam nederīgiem niekiem. *Kalndruva M. Uz tās pašas zemes. R. 1982, 137.*

Krustiņš. Vai tu man kādreiz esi teikuse: neej uz krogu, nepiedzeries!

Māte. Vai tu manī būtu klausījies? No laika gala tu manus vārdus esi laidis vējā. *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 55.*

Nepietika jau, ka Kristaps, vecākais, sanīdās ar tēvu, aizlaida vējā visus labos padomus, aizgāja dzīvot prom un iekūlās nelaimē. *Zigmonte D. Jūras vārti. R. 1960, 13.*

Jo visvieglāk vējā ir aizlaist to, ko paša rokas nav sargājušas un lolojušas. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 157.*

Ženija nav bijusi tik slīpēta, lai izmantotu īsto brīdi dabūt Ēbaru par likumīgu vīru, viņa palaidusi vējā laiku, tāpat kā palaidusi vējā vēl šo to. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 203.*

— Tātad varēju ieaicināt jūs kādā kafejnīcā, bet nu kā īsts ausainis esmu palaidis šo labo izdevību vējā. *Ezera R. Aka. R. 1972, 237.*

.. kaut kas nenotverts aizslīdēja garām kā gaišs kuģis naktī, kaut kas tika nokavēts, pazaudēts, palaists vējā. *Skujiņš Z. Kailums. R. 1970, 107.*

Bet tautas medicīna patiesībā ir jau palaista vējā. *Skujiņš Z. Jauna cilvēka memuāri. R. 1981, 91.*

SADOT VĒJU kādam *sar. Bargi sabārt, izrāt kādu, izteikt kādam pārmetumus.*

To teicis, viņš atgrieza savam krustdēlam muguru un iegāja savā kabinetā, atstādams Pēteri tikpat kā nopliķētu.

«Tātad tev vecais šodien sadeva vēju .. tādu es viņu ilgi nebiju redzējis... Iedūšojies!...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 232.*

— .. es skatos, ka viņi pavisam maz izrakuši. Būs viņiem jāsadod vējš. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 124.*

Pēteris prasījis ēst, taču šī neesot ēdinājusi, bet krietni noēvelējusi, sadevusi vēju un sūtījusi uz mājām.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 380.*

SIST VĒJU AR DŪRI. *Velti mēģināt ko darīt, velti pūlēties.*

— .. Šie [kūtī ieslēgti] vai plīst [aiz dusmām], es tik smejos. Sit nu vēju ar dūri! *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 121.*

.. tas jau paslēpts cilvēka dabā, ka nevienam prātā nenāks pārliet ūdeni no vienas akas otrā vai ar dūri vēju sist. *Lāms V. Zv 1973, 11. nr. 29.*

Vēl pietiek laika pārlikt, kā būtu vēlamāk, — aiztaustīties līdz [klēts] durvīm un mest šai [iekārotai meitai] roku tūdaļ ap vidu vai arī laikus jau manīties gultā, — nē, kozi, ka nav par stipru, un ķer tad vēju ar sauju. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 191.*

Virpa Vaļas priekšlikumu grib pārvērst jokā:

— Nevajag vēju ar dūri ķert. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 400.*

SPĻAUT PRET VĒJU. *Saka, ja kāds bezcerīgi vēršas pret cilvēku, kuram ir pakļauts, ja dara to, par ko pašam vēlāk jācieš, kas jānožēlo.*

Neviens jau neies spļaut pret vēju. *Braslavā.*

VĒJA ĀTRUMĀ. *Ļoti strauji, ātri (pārvietoties). Sk. arī* KĀ VĒJŠ. *1.*

Pēkšņi viņas pamanīja no netālās birzes izskrienam gaišu stāvu. Tas skrēja vēja ātrumā un jau pa lielu gabalu izstaroja ugunīgu versmi. *Sakse A. Pasakas par ziediem. R. 1966, 62.*

.. es skaidri redzu četrus lepnus meļņus un vēl melnāku un lepnāku karieti. Vēja ātrumā tā tuvojas un ir man garām. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 62.*

Labi! zaldāts iesēžas kamanās, un tā zirgs ar visām kamanām tūliņ pa gaisu aiziet vēja ātrumā. *Šmits P. VI, 7.*

.. kāpa vardei mugurā, un varde aiznesa vēja ātrumā.. *Šmits P. V, 62.*

Šīs ziņas izpaudās vēja ātrumā pa visu biedrību un viņas aprindām, arī Ādolfa kompānijas vakariem. *Deglavs A. Rīga, I. 1958, 527.*

VĒJA PILNS. *Nenoteikts, nenopietns, vieglprātīgs, aušīgs.*

«Jūs esat vēja pilns, grozīgs, neapdomīgs un pārsteidzīgs kā bērns.» *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 451.*

— Tad tu arī esi tāda kā vēja pilna. Sadomā — spurkš — paceļas kā putns no zara. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 214.*

— Ak tu, vēja pilna meitene!.. — Ezerniece rājās ir smiedamās, ir dusmodamās. — Nu ko tu kā puišelis kāpdama kokā? Ko tur meklēdama? *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 117.*

Tur Dāvim atkal varēja rasties kāda Krista, jo viņa daba jau bija vēja pilna. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 297.*

Mazākajam desmit gadu, un tas esot dūšīgs puika, lielajam sešpadsmit un galva vēju pilna. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 97.*

VĒJA VAĻĀ. *Bez uzraudzības, neviena nepieskatīts.*

«Vai, kungs, kā būtu, ja sūtītu savu Ojāru vietā? Redzat, Talsu muižā bez manis viss paliktu vēja vaļā — nav jau tā, kā kad vagara acis redz.» *Bērziņš R. Lerhis-Puškaitis dzīvē un darbā. R. 1928, 183.*

— .. Man taču jātiek atpakaļ. Mājās nevienas dvēseles. Viss vēja vaļā. Govis izlauzīsies no aploka. *Kalndruva M. Pēdas gar krastu. R. 1986, 70.*

Pagasta valdes kancelejā katru dienu ieradās pārsteigtie laucinieki pēc dažādiem paskaidrojumiem, kārtot dažādas vajadzības pirms došanās pretī nezināmai nākotnei, pametot vēja vaļā visu, kas paaudžu sastrādāts un uzkrāts. *Dorbe H. Vaicāju jaunībai. R. 1970, 223.*

VĒJŠ IR (SVILPO) GALVĀ kādam *sar. Saka, ja kāds ir nenopietns, vieglprātīgs.*

Krista paskatījās uz dēlu pārmetoši.

— Tīri kā auša! Valkā vīra vārdu, bet galvā — vējš... *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 130.*

Viņa nepiekrita manām precībām: kas es būšot par mākslinieku, vēl neko nesajēdzot, vējš vien galvā.. *Kalve A. Vēja kaņepes. R. 1973, 169.*

.. viņai vienmēr aizmirsās nopirkt veļas pulveri, un tad mamma bārās un sacīja, ka jaunajiem vējš vien galvā svilpojot. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 223.*

.. uzcēlis pats vējdzirnavas, jo, kā ļaudis smējās, viņam pašam ar vējš bieži dzīvojot pa galvu. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 269—270.*

VELĒNA

BŪT (GULĒT, DUSĒT) ZEM VELĒNĀM. *Būt mirušam, apglabātam.*

«.. Nu jau i dārznieks zem velēnām netāļu no agrāk aizgājušā brāļa..» *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 511.*

«Nav man ar tevi vairs ko runāt. Labi, ka mans draugs jau zem velēnām — viņš kaunētos sava dēla!» *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 234.*

— Briežu Maijai bij zelts, bet nu viņa ir zem velēnām, ļausim viņai gulēt mierā. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 605.*

— .. Krišjānis jau četrdesmit gadus zem velēnām. *Skujiņš Z. Jauna cilvēka memuāri. R. 1981, 163.*

Tā bija nāves ziņa ar visiem parastajiem mīlestības apliecinājumiem. Jau vairāk kā gadu mans meklētais gulēja zem velēnām. *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 79.*

«Jūs par mani esat gādājušas un rūpējušās, ka pat īsta māte tā labāk nevarētu izdarīt! Un mana īstā māte sen dus zem zaļajām velēnām, tamdēļ lielais paldies jums..» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 101.*

KĀ VELĒNA. *1. Ļoti biezi sazēlis, noaudzis.*

Rudzu zelmenis sazēlis biezs kā velēna.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 297.*

Pēdējām auzām gali griežas sprogās, lejāk linu lauks līgojas kā viena velēna. Būs .. šogad Brīviņu laukos raža. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 140.*

.. matu ezis sazēlis kā velēna — nekāds plikums nedraud. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 118.*

2. Ļoti smags.

Divas lielas, smagas bizes pār balto blūzi kā velēnas. *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 423.*

Par varu gribu atvērt plakstiņus, bet viņi smagi kā velēnas. *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 33.*

Pie auss nepatīkami knieš. Viņš ceļ roku, smagu kā velēnu, un aptausta vaigu. *Mauliņš J. K 1974, 4. nr. 37.*

Viņa saņēma ar savu labo roku kreiso un brīnījās, cik smagi to bij celt. Un, kad nu viņa palaida šo roku, tad tā nokrita kā velēna uz klēpja. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 137.*

3. Ļoti brangs, resns; neveikls.

Atāla visur tik daudz, ka nepaguva noplēst, aitas noēdušās resnas un apvēlušās kā velēnas. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 261.*

«Govs bija kā velēna,» Putniņš piemetināja. *Purapuķe J. Spieķis un divi suņi. R. 1959, 97.*

«.. Mums govis kā velēnas un piena kā ūdeņa.» *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 15.*

— Kas to var teikt, ka tas reiz slims bijis? Vīrs kā velēna... *Upīts A. KR, V. R. 1948, 233.*

Bez tam viņš [vīrs] bij kalsens, lokans un straujš, viņa [sieva] — smaga kā velēna. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 20.*

VELNS

AIZIET (BŪT) PIE VELNA *3. pers., vienk. Būt pagalam, izputēt, pazust.*

Viļņi, kas slējās vai līdz masta galam, draudēja izsist tās [zivju kastes] no vietas un noskalot, kā viņa acu priekšā bija noskalotas uz ātru roku sabērtās reņģes. Vai tiešām viss aizies pie velna? *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 84.*

Visa jūsu saimniecība ir iestrēgusi. Viss draud aiziet pie velna. *Grigulis A. K 1966, 1. nr. 45.*

«Prātīgs dzirnavnieks neļaus vienai ūdens lāsei izsūkties dambim cauri, jo tā ir tikai iesākums, bet turpinājumā — tūkstots, miljons... dambis ar visām dzirnavām pie velna... he, he, he!» *Upīts A. KR, III. R. 1948, 684.*

«.. Ko man visu neapsolīja: paši dos, onkulis palīdzēs, — nu ir visi onkuļi pie velna!» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 71.*

DZĪT (padzīt) VELNU *sar. Jokot, jokoties; muļķot kādu.*

— .. Ha! Hm... vai galu galā tu runā nopietni vai dzen velnu? *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 199.*

Strēlnieki garlaikojās, palaidņoja, stāvēja zem šautenes un, apraduši ar bargu disciplīnu, sāka draiskuļot: apcēla cits citu, dzina velnu ar zemāko priekšniecību un nebēdāja vairs par sodiem. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 213.*

Biju jau pie durvīm, pēkšņi atcerējos — 1. aprīlis, tātad smieklu diena, pag, padzīšu velnu. *Dorika E. Gabaliņi iz dzīves ironijas mērcē. R. 1970, 80.*

velna dzīšana

Velna dzīšana turējās Leonīdam asinīs, un dažkārt āzēdamies viņš rādīja Odetas lēcienus no «Gulbju ezera». *Skujiņš Z. Zibens locīšana. R. 1978, 23.*

IET (VĀKTIES, LASĪTIES) PIE VELNA *pav. izteiksmē, vienk. Saka, dzenot kādu projām, dusmās atraidot kādu, neatzīstot kāda domas, ieteikumus. Sal.* IET PIE JODA.

«Katrs vazanka nav man brālis! Ej pie velna un liec mani mierā!» *Šmits P. VI, 71.*

Un reiz, kad Mildai atkal ir nācies aizrādīt, ka smalki ļaudis tā nedara un tā nedara, Annele pasitas kā zibens tai pretī un nosaka: «Ej pie velna ar visu savu smalkumu!» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 396.*

— .. Es jūs visus tikai āzēju, bet tagad, lūdzu, ejiet pie velna! .. Man vienkārši gribējās redzēt, cik jūs esat lētticīgi. *Zariņš K. Spīganas purvā. R. 1981, 68.*

Vispirms Puriņš atteicās strādāt kopā ar Stabulnieku..

— Lai Stabulnieks iet pie velna! — Puriņš uzstāja. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 228.*

«Vācies pie velna!» zils no dusmām kliedzis ķēniņš.. *Baugis P. Šķemba un oļi. R. 1964, 106.*

— Nē! Lai viņš vācas pie velna, man viņu vairs ne redzēt negribas. Kas bijis, bijis. *Dripe A. Bet kā ar meitenēm? R. 1978, 109.*

— Lasies pie velna! Ka nedabū pa mici! *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 433.*

Radziņas Filumēna iegailējās dusmās. O, kas tas bija par sprādzienu: «Lasies projām pie deviņiem velniem!» *Dzene L. Elza Radziņa. R. 1973, 90.*

KĀDA VELNA PĒC (*retāk* DĒĻ); KĀDA VELNA *sar. Kāpēc, kādēļ, kālab (jautā dusmās, sašutumā, neapmierinātībā). Sal.* KĀDA JODA PĒC; KĀDA VILKA PĒC.

— Kā? Tikai viens spainis krējuma? — viņš pārsteigts pagriezās pret māti. — Kāda velna pēc tad man zirgu uz Rīgu dzīt? *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 83.*

Vācieši piekrāpuši visus, kāda velna pēc skriet karot viņu labā? *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 52.*

Kāpēc mašīna tik bezdievīgi nokavējusies, kāda velna pēc tas grafiks te piekārts pie staba, ja tas netiek izpildīts? *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 159.*

— .. Mums vēl jāmācās tālāk, tu saki? Kāda velna pēc? Arods mums ir labu labais. *Ērgle Z. Bez piecām minūtēm pieauguši. R. 1983, 145.*

Pēteris viņa labdienu gan saņēma, bet dziļāk ar viņu nekādā draudzībā neielaidās. «Kāda velna dēļ tad viņš te velkas?!» tas vienam otram paklusi aizrādīja. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 506.*

— Kāpēc vēl pierakstīji šito klāt? — Veilands sirdīgi pasvieda avīzi sānis. — Kāda velna dēļ tu to pierakstīji? *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 104.*

Silamiķelis noburkšēja bārdā:

— Kāda velna mums jādauzās nezin kur uz Ziemeļvidzemi? *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 365.*

Kāda velna liekt mums tādu līkumu un kauties ar tik špetniem suņiem, kādi ir Ķeirēm? *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 47.*

KĀDS VELNS *saistījumā ar pārejošu darb. vārdu jaut. teikumā, sar. Saka, paužot izbrīnu, nesapratni, dusmas. Sal.* KĀDS JODS.

Tam bij liels brīnums par šādu neredzētu, milzīgam katlam līdzīgu bedri.

— Kāds velns to te izracis? *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 538.*

— .. Kāds velns tevi trieca uz to Vāciju fričiem līdzi? *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 125.*

Kāds velns pateiks pareizo virzienu, kas galvos, ka vecie uzraksti nav maldinoši? *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 163.*

— .. Kāds velns gan to Justiņu ir apsēdis, ka viņš nevar tā dzīvot, kā dzīvo visi godīgi cilvēki.. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 197.*

KĀDS VELNS (NELABAIS) DĪDA kādu *sar. Saka neapmierinātībā, sašutumā par izdarīto, izbrīnā par kāda rīcību, neizpratnē, kas uz to pamudinājis.*

Un tomēr būtu bijis labāk, ja es neko nebūtu stāstījis. Neko! Kāds velns mani dīdīja vārstīt muti! *Lukjanskis E. Memento mori. R. 1977, 169.*

— Ak Kungs Jēzus! Vairs savā mājā neko nevar paglābt! Kāds velns tevi dīdīja ņemt [avīzes] tieši no tās kaudzītes? Kā lai es sagatavoju rītdienai lekciju, vai lai skrienu apkārt, vecu avīzi meklēdams? — Svilpītis kliedza. *Sakse A. Nokaltis zars. R. 1968, 154.*

— .. Kāds velns tevi dīdīja uzsākt to jūrnieku ziņģi... *Svīkule V. Mirkļu mozaīka. R. 1968, 117.*

Puiši atkal nevar izbrīnīties, kāds velns žīdu dīdījis braukt no stāva, slida pakalna zemē, kur tak pa mežu apkārt ceļš tik labs. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 30.*

Kāds nelabais dīdīja te sapļāpāt visu to vienā laidā bez jēgas un vajadzības? *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 489.*

— .. Pats nezinu, kāds nelabais mani dīdīja iejaukties sarunā. *Bendrupe M. Degošie raksti. R. 1963, 112.*

KAD TEVI VELNS (NELABAIS) *sar. Izsaucas nepatikā, neapmierinātībā, sašutumā. Sal.* KAD TEVI JUPIS; KAD TEVI VILKS.

«Kad tevi velns, kā sasitos!» puisis stenēja. *Šmits P. XIV, 151.*

Gāja kāds ar ūdeņa nēšiem istabā, un metās spannis drusku stenderē. «Kad tevi velns!» nesējs iesaucās. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 241.*

.. viņš sita ar dūri uz šeņķa galdu un tad garšļaukus gar to nokrita. «Kad tevi velns!» viņš norūca, celdamies augšā. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 108.*

Kad tevi nelabais! Vēstule būs izkritusi. *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 280.*

KĀ VELNA (NELABĀ) APSĒSTS *sar. 1. Kādas domas, idejas, darbības, nemiera pilnīgi pārņemts.*

Šādas un līdzīgas pārdomas mocīja Čukanu. Viņš staigāja kā velna apsēsts. *Ezeriņš J. Stāsti un noveles. R. 1962, 422.*

— .. Tagad Ervīns ir kā velna apsēsts. Kopš atbrauca no ekspedīcijas, tā vairs nevar norimties. *Dripe A. Kaķi maisā. R. 1977, 298.*

Viņi [tie, kas ir soda ekspedīcijā] skraida un okšķerē kā velna apsēsti. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 108.*

Vācieši mācās virsū kā nelabā apsēsti. *Jansons A. Es karā aiziedams. R. 1970, 282.*

2. Negudrs; neprātīgs.

Te viņš runāja tīri prātīgi, bet uz laukiem bija tāds kā no velna apsēsts. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 179.*

— Nu mīļā, ar tevi vairs labais gals nav: skrej kā nelabā apsēsta! *Mākonis. Izlase. R. 1957, 108.*

Tad viņa meitu atdevusi vīramātei, ja nav, lai nav, un sākusi strādāt vēl trakāk, gluži kā velna apsēsta. *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 124.*

3. Saka, ja kāds vienmēr vienā un tai pašā veidā cieš neveiksmes, ja bieži atgadās kas nevēlams, ja nevar atbrīvoties no kā.

Iemigu tikai ap to laiku, kad bija jāceļas augšā, un to pusstundu, kura bija atlikusi, nomurgoju kā velna apsēsts. *Laicens L. Raksti, II. R. 1958, 17.*

Arī Mazirbes braucējs bija, kā tautā saka, velna apsēsts, bet laiks bija dūmakains un ceļi smilšaini, tā ka joņošanai tomēr bija savs mērs. *Liepiņš J. Vasarlaiks. R. 1977, 55.*

KĀ VELNA (NELABĀ) PLĒSTS *vienk. Ārkārtīgā steigā, ļoti ātri; intensīvi.*

.. tāds viņš no Herminghauzena nāca līdz steķiem, kuģītī pāri brauca, ormaņa ratos visai Rīgai cauri, kā velna plēsts šurp uz Andreja ielu.. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 922.*

— .. Tas tēviņš kā velna plēsts dažas dienas atpakaļ aiznesās uz Liepāju. *Lācis V. KR, XIII. R. 1975, 300.*

— Manējā arī kā velna plēsta aizlaidās uz tirgu ar burkāniem. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 118.*

Liksies uz auss, pagājušo nakti viena muša kā velna plēsta dauzījās apkārt. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 49.*

— Un tad kā nelabā plēsts tu iekšā. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 118.*

— Un polēns arī vēkš kā nelabā plēsts. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 291.*

KĀ VELNS *sar. 1. savienojumā ar īp. vārdiem, biežāk* melns, skops, nikns, skaists, bagāts. *Saka, ja īpašība izpaužas ļoti augstā pakāpē. Sal.* PĒC VELNA. *1.*

Jājuši ķēniņu dēli no malu malām. To pulkā bijis arī kāds moru ķēniņš, melns kā velns. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 172.*

Tur stāv pie durvīm garš, zaļoksnis puisis, melns kā velns un tomēr visā melnumā — vai it īpaši tādēļ — skaists kā eņģelis. *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 161.*

Alnis līkņāja ap motociklu, kaut ko labodams, un bija noziedies ar eļļu melns kā velns. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 47.*

«Skopi kā velni pret lopiem un cilvēkiem. Vai tad nav zināms, kā tie savu veco tēvu turējuši? Devuši ēst no melnā govju ķipīša, gluži kā tai pasakā stāv.» *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 43.*

— Kļuvuši skopi kā velni. Laikam visu uz Rīgu aizgrūž. Tik daudz kā radiem nenosliecas. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 152.*

Tas Joselsons skops kā velns, domāju, iedos kādu grasi par paunas uznešanu! Nekā! *Branks V. Puiku gadi Alūksnē. R. 1973, 12.*

— .. Saimniece — skrodera Ādiņa māsa, sīksta kā velns, ne pati drīkst ēst, ne gājējiem dod.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 85.*

Bērziņu Liena jauna un smuka kā velns.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 42.*

— Nikns gan kā velns, bet taisnīgs, nopērt liek vai pakārt, bet tad katrs arī zina, par ko. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 545.*

Vienā muižā senos laikos dzīvojis kungs, negants kā pats velns. *Šmits P. XIV, 144.*

Pati smuka kā velns, bet mēle īsta vērmele. *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 176.*

Par krodzinieci tur poliete, skaista kā velns. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 262.*

Laura piepeši atcerējās: viņi abi lēca tvistu..

Un Ričs .. izspūris, nosvīdis, skaists kā velns ar visu reibumu.. *Ezera R. Aka. R. 1972, 75.*

Reiz dzīvoja viens kungs ar savu cienmāti, bagāts kā viens velns. *Šmits P. IX, 169.*

.. Raubiņš bija bagāts kā pats velns, un citādi tai naudiņai klātu nevarēja tikt kā apprecot vienīgo meitu. *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 119.*

Tur ir arī mans vecaistēvs, / Stiprs un lepns kā velns. / Tagad viņš kapos guļ / Zem zilām atraitnītēm. *Ziedonis I. Caurvējš. R. 1975, 46.*

Krodziniekam taisnība, alus bij stiprs kā velns un krietni iesitis galvā. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 12.*

— Nevienu es tā neieredzu kā šos salona runčus.

Līdēji, intriganti un pirmā numura zagļi. Kapteinim blakus dzīvojot, kļūst iedomīgi kā velni un skaita sevi tikpat kā par otru kapteini uz kuģa. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 307.*

Tā bija arvien pret viņu auksta kā ledus un augstprātīga — kā velns! *Brigadere A. Stāsti. R. 1958, 234.*

— Zēni, vediet viņu līdzi un uzmaniet! Tas ir blēdis un viltīgs kā pats velns. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 319.*

— .. Es pazīstu vienu skuķi, es teikšu, gudrs skuķis, slīpēts kā velns. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 312.*

2. *savienojumā ar darb. vārdu. Saka, ja darbība ir ļoti intensīva, ja kas tiek darīts ļoti prasmīgi. Sal.* PĒC VELNA. **2.**

Tiem tomēr drīz vien izsteidzās palīgi, kuri brūk Kārlim virsū kā velni. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 208.*

.. Vīkuļu suņi kā velni metās virsū, Brīviņš tikko paguva iebēgt namiņā. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 422.*

Ķēve skrējusi pa purviem, pa mežiem, pa upēm, pa ezeriem kā pats velns. *Šmits P. XV, 251.*

Viņš paķer mūsu mantas un, neraugoties uz visu šķietamo nevarību, iet kā velns. *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 381.*

Un, līdz to izteicis, kungs sācis degt zilās ugunīs un smirdējis kā pats velns. *Šmits P. IV, 216.*

Ir ļaudis, kas ēd pat roņa gaļu, un tas taču smird kā velns. *Lācis V. KR, VII. R. 1972, 51.*

«.. Tikai tie sasodītie pipari, kad uzkož tos, dedzina kā velns!» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 85.*

— Melo kā velns. — Zelma pastiepa roku un paraustīja mani aiz deguna. *Skujiņš Z. Jauna cilvēka memuāri. R. 1981, 187.*

.. vakara jundā dzied «Spasi, gospoģi» vietā par kādu tur Latviju, bet kauties prot kā velni, prot pašā nakts melnumā šturmēt vācu pozīcijas un saņemt ložmetējus un gūstekņus. *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 298.*

— .. Citādi nekas — labi zēni, strādā kā velni, bet stingri jātur rokās. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 157.*

Praktikants brauca ar motociklu kā velns, lai arī tiesību puisim vēl nebija. *Bels A. Saknes. R. 1982, 318.*

KĀ VELNS AR KRUPI *parasti savienojumā ar* mocīties, *sar. Saka, ja kāds ļoti nopūlas, nomokās.*

Bet paiet pāris gadiņu, — tāpat veca sieva kā citas! Nu ir veci un nabagi un mocās kā velns ar krupi. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 54.*

Cīnos ar plānu kā velns ar krupi. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 266.*

Pavasarī es ar lielo arklu cīnījos kā velns ar vardi, tagad [rudenī] varēju tam pakaļ staigāt svilpodams.. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 445.*

KĀ VELNS AR KRUSTU *parasti savienojumā ar* mocīties, *sar. Saka, ja kāds ļoti nopūlas, nomokās.*

— .. man redakcijā uzgrūda vienu problēmas rakstu par mūsdienu jaunatni. Es mocījos ar to kā velns ar krustu. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 120.*

Es brīnījos, ka pārējās meitenes ar to [rēķināšanu] nomocījās kā velns ar krustu, kaut gan skolotājs visu izskaidroja tik labi.. *Zālīte E. Agrā rūsa. R. 1956, 33.*

KĀ VELNS AR PESTĪTĀJU *parasti savienojumā ar* mocīties, *sar. Saka, ja kāds ļoti nopūlas, nomokās.*

Viņi tāpat mocījušies ar četriem klaidoņiem kā velns ar Pestītāju. Vadājuši no vienas malas uz otru, nekur nav ņēmuši pretim. *Lācis V. KR, IX. R. 1973, 181.*

KĀ VELNS AR VĒJLUKTURI *parasti savienojumā ar* aizskriet, *sar. Lielā steigā.*

— Laupa veikalus. Pasteidzieties! — Viņš [puika ar diviem maizes kukuļiem padusē] mums piemiedz ar aci un prom jau ir. Mēs tikai nopukojamies.

— Aizskrēja kā velns ar vējlukturi. Neko jēdzīgu nepateica. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 211.*

Un atkal, paķērusi mani, kā velns ar vējlukturi — prom pie beķera lādes. *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 38.*

B e n e d i k t s . Diāna ir malacis, par Diānu nav ko. Visu dabūs gatavu. Aizjoņo kā vells ar vējlukturi savā žigulī, saimniecībai ja vajag vai tāpat pa teritoriju, fermas mums izkaisītas... *Priede G. K 1980, 8. nr. 95.*

KĀ VELNS (NELABAIS) NO KRUSTA *biežāk savienojumā ar* bēgt, *sar. Saka, ja kāds ļoti vairās, baidās no kā.*

— Kāpēc vienā uzņēmumā cilvēki turas, bet no otra bēg kā velns no krusta? *Lācis V. KR, XIV. R. 1975, 219.*

No godīga darba bēg kā velns no krusta. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 59.*

«Zobu sāpes un visas sāpes, tās mūk no manis kā velns no krusta!» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 104.*

Manfredam nebija nekādas vēlēšanās sekot Skujam viņa kabinetā un palikt divatā ar šo stingro cilvēku, no kura visi rajona negatīvie elementi baidījās kā velns no krusta. *Lācis V. KR, XVIII. R. 1977, 276.*

Celtniecības organizācija vairītos no šiem individuālajiem projektiem kā velns no krusta. *Lāms V. Pavarda kungs Ašgalvis. R. 1982, 110.*

— .. Par saviem namiem un veikaliem viņi domā vispirms un sargās kā velns no krusta no visa, kas apdraud viņu maku. *Kalniņš J. Rainis. R. 1977, 190.*

.. tepat bākas saimniecībā viņiem bija viens tāds niķu polis no zirga, atradinājies vilkt smagumus, bēga no vezuma kā nelabais no krusta, un pietika tam tikai ieraudzīt apaušus nācēja rokā, kad uzreiz pagaisa pašā tālākajā aploka stūrī.. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 270.*

KĀ VELNS PA DAKSTIŅIEM *sar. Saka, ja darbība noris ļoti strauji, trakulīgi.*

Iet (skrej) kā vells pa dakstiņiem. *Latviešu sakāmvārdi un parunas. R. 1957, 241 (5080).*

«Ja gāzīsim, Bermonts aizies kā velns pa dakstiņiem! Tik pašas protiet godu, manieties mūs labi mīļi saņemt, kad nāksim atpakaļ!» *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 746.*

Viņa [Ērģelnieka] apkalpei uzdots pirmajai pārvietoties jaunās pozīcijās — vajāt bēgošo ienaidnieku. Acumirklī noklaudz [ložmetēja] kloķis un tapas, un Ziediņš jau sviež balstu pār pleciem. Viņš aizdrāžas kā nelabais pa dakstiņiem. *Plaudis J. Raksti, II. R. 1964, 186.*

LAI VELNS PAR MAZU PUIKU (ZĒNU) PALIEK *vienk. Noteikti, katrā ziņā, par spīti visam, lai cik neiespējami kas liktos.*

L i l i j a . Vai zini, tas ir nospriests .. Ja viņš vēl nav manī iemīlējies, tad tas notiks, kaut tur ar velns par mazu puiku paliek! *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 16.*

Lai velns par mazu puiku paliek, viņš turēsies kopā ar dāni un tiks pie naudas, un tad... *Akmens R. Saltās zvaigznes. R. 1973, 281.*

«.. es ar tevi nedzīvošu, — un lai tur velns par mazu zēnu paliek!» *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 97.*

— .. Nu, lai velns paliek par mazu bērnu, nākamajās vēlēšanās viņa manu balsi gan nedabūs. *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 54.*

«Tikai vienprātīgiem mums vajag būt, kopā turēties, tad vācietis mūs maisā neiebāzīs!.. Kārpīsimies, ka tur lai velns par mazu paliek!» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 303.*

LAI VELNS PAR STENDERI PALIEK *sar. 1. Saka, apstiprinot teikto, apliecinot savu pārliecību, ticību kaut kam.*

«Tur ir blēdība vidū,» Prātnieks sacīja. «Ja tik visi esat, tad deviņu vajag būt, lai top vai velns par stenderi.» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 57.*

— .. Lai tad velns par stenderi paliek, ja mēs Jāņos nedabūjam gatavu vēl pamatīgāku balli kā Lieldienās.. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 67.*

«Drīzāk velns paliks par stenderi nekā es pusceļā. Kā? — to vēl nezinu — bet uzsitīšos — es saku, uzsitīšos par vīru!...» *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 101.*

Rokas neizturami sāpēja. Taču es sakodu zobus un turpināju strādāt. Ko gan citu bija darīt? Iedurt dakšu zemē un pateikt, ka vairs nevaru?.. Nekad! Lai tad velns par stenderi!... *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 94.*

D ā v i s . ..un jauno cehu mēs atklāsim, lai tur velns par stenderi. Kaut vai ministriju apgāzīšu, bet būs! *Saulītis B. KR, VI. R. 1977, 67.*

2. *biežāk bez* lai. *Izsaucas dusmās, sašutumā, neapmierinātībā.*

— Kur ormanis? — jautāja ūsainais puisis, kas bija atbruņojis sargu un tagad, sviedrus no pieres slaucīdams, stāvēja pie smagajām kastēm.

— Būs mūs piekrāpis, Didžu!... Sabijies un nav atbraucis...

— Velns par stenderi! *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 247.*

— .. Velns par stenderi, vai tad visus cietumā saspundēsi, ko no muižas izlaidīsi? *Ezeriņš J. Stāsti un noveles. R. 1962, 303.*

.. un tad Nikolajs teica sev: velns par stenderi, vai tad man te katrā ziņā jāstāv un jāgaida? *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 25.*

— Ko tu dari?

Tas bija labi jautāts.

— Smaidu, muļķi! Velns lai par stenderi paliek! *Mauliņš J. Rīta migla. R. 1971, 51.*

LAI VELNS SASPER; KAUT VELNS SASPERTU kādu, kaut ko *vienk.* *Saka, lielā neapmierinātībā, dusmās vēršoties pret ko, lādoties. Sal.* LAI JODS SASPER.

P i č u k s . [..] Lai viņu velns sasper, tādu žīdu! Nevarēja citur iet gala meklēt!

T o m u l ī š a . Ar krāsni šauties gaisā! *Blaumanis R. Lugas. R. 1983, 139.*

Tēvs gausi atbildēja uz visiem jautājumiem un, kad nonāca pie naudas, tad paceltā balsī iesaucās: «Velns lai sasper visu naudu! Nauda tā kā tā jāaizgrūž pasaulei. Vai tad viņa pastāv?» *Jaunsudrabiņš J. KR, IX. R. 1983, 320.*

Un bendes mute iedrīkst vīrus smiet! / E, derdzeklis, lai sasper tevi velns! *Rainis J. KR, VI. R. 1979, 323.*

— Kaut viņu velns saspertu, visu to karu! — viņa piepeši nopietni saskaitās un gandrīz bezspēcīga, raudulīga piešļuka uz sava krēsla. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 316.*

Kāpdamies atpakaļ, Zariņš spaini nejauši apgāza. Troksnis bija liels un peļķe pamatīga.

— Kaut velns tevi [Kalvi] saspertu ar visu spaini! Ko bāz zem kājām! *Skujiņš Z. Jauna cilvēka memuāri. R. 1981, 229.*

Nē — sasper tevi deviņais — viņa sēstas ratos! *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 12.*

NAUDAS KĀ VELNAM PELU (PELAVU). *Sk.* NAUDAS KĀ PELU.

NEBAIDĪTIES (nebīties) NE NO PAŠA VELNA *sar.* *Nebaidīties ne no viena, ne no kā, ne no paša briesmīgākā.*

Puisis, pie sava kunga kalpodams, bija daudzreiz dzirdējis, kādi ļaudis tai zemē dzīvojot, tomēr bailes viņš nejuta, tik pasmējās, sacīdams: «Lai, lai, apķērībai nav jābaidās ne no paša velna.» *Šmits P. X, 212.*

— .. Ar katru dienu viņa kļūst aktīvāka un pārdrošāka, tā ir no tādas sugas, ar kuru nav iespējams nekāds kompromiss... galvenais, viņa nebaidās ne no paša velna. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 206.*

Par savu zirgu viņš bij drošs, tas ne paša velna nebijās. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 768.*

— Tev jau laikam bail...

— Nemaz nav bail! — Čapajevs uzmet lūpu. — Ejam!

— Nu redz, tā jau ir pavisam cita runa. Kārtīgs puika ne velna nebaidās! *Saulītis B. Seši no Valolas ielas. R. 1962, 30.*

— .. Viņš mūžīgi lielās, ka nebaidoties ne vilka, ne velna. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 59.*

— .. Bet savu jaunības laiku palaidu, kā pašam patikās, ne par velnu nebēdādams. Jā, nudie, ir pašam velnam ceļa negriezu. *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 124.*

NEDERĒT NE VELNAM *3. pers., sar. Būt ļoti sliktam, nepiemērotam; nekam, nekur nederēt.*

Andreja cigāri jau ne velnam nederēja, kūpēja kā pagāni un degot rāvās čunkurā. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 711.*

— .. Veco ierīkoju Lodziņa kasē par durvju sargu un jauno tur — pie biljarda. Bet neder ne velnam. Tūļīgs kā lācis. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 83.*

Fricis. Skaidri nieki, tā baku potēšana neder ne velnam: mirst tikpat ar iepotēšanu kā bez! *Alunāns Ā. Lugas. R. 1968, 206.*

.. ja tie tur zālē ir vienaldzīgi, tad tu saproti, ka tava māksla ne velnam neder.. *Klints A. Tā nebija lietaina diena. R. 1974, 136.*

NE PATS VELNS; NEVIENS VELNS *sar. Neviens pats, itin neviens.*

Starp ceļa vīriem gadījās tādi mutaiņi, ka viņus pats velns nespēja aizrunāt, ja tam gadītos iespraukties tai biezumā. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 253.*

.. Gaujā tik dziļkains ūdens, ka pats velns tur nekā nevar saprast! *Lagzdiņš V. Zili zaļā romantika. R. 1966, 42.*

Vēl pāris cirtienu — un viņš kaut kā izlīdīs. Un tad viņu vairs ne pats velns nenoķers. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 93.*

Neviens velns tak viņus nebija lūdzis, tik daudzus... Bet nekas. Rīkotāji ar šo balli bija tikai cēlušies. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 73.*

«.. Karas kaklā kā negudra.. Vilks tos sievišķus zin, no viņiem ne velns nevar tikt gudrs!...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 233.*

NE VELNA *sar. Sal.* NE VILKA. *1. saistījumā ar noliegtu pārejošu darb. vārdu. Itin neko.*

Radovs pats vairākkārt atzinies, ka no mašīnas ne velna nesajēdzot, un vienīgais, ko protot, esot stūres grozīšana. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 308.*

Bet tur ne velna nevarēju nopelnīt, droši vien vadība blēdījās. *Vilks Ē. Piecas minūtes par vēlu. R. 1961, 15.*

— .. Kroņa kokus pārdot — pa jokam tas tev neizies.

— Ne velna viņi man nepadarīs! *Upīts A. KR, V. R. 1948, 450.*

Skatās mums virsū, acis kā pogas, bet var just, ka neredz ne velna. *Dripe A. Cietā galva. R. 1970, 151.*

Bargi strostēja, lai gan mēs ne vella nesapratām. *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 76.*

«.. Reiz gan kādu svētvakar, kad sievietes pirtī pērās, gribēju pa lodziņu noglūnēt, kāda kura īsti izskatās, bet ne joda nevarēja

redzēt, — pirts bija pilna garaiņu un lodziņa rūte nosvīdusi.» *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 176.*

2. *saistījumā ar noliegtu nepārejošu darb. vārdu.* *Nekā laba, necik daudz, necik, nekādi.*

Neesot no tā vecā Ezīša vairs ne velna: jau pāra reizes nolīkdamies, esot piekusis, ka elšot vien un sākot kāsēt. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 451.*

— .. Bet no tām klavierēm gan ne velna — tā vien iet: pļinks, pļinks... *Upīts A. KR, I. R. 1946, 727.*

— Cik viņš tev galu galā izmaksāja pūra naudas?

— Ne velna tur nebija.. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 280.*

«Bet nu jau vairs tie ratiņi ne vella nemaksā.» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 120.*

— Ek, Paipala, Paipala, nepazīsti tu cilvēka dabu.. Tāpēc jau tev negāja ne velna. Grūti tādiem pasaulē... *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 347.*

«Nu, vai [zivis] ķeras ar?»

«Ne vella,» brālis atbild.. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 122.*

3. *Izsaka noraidījumu.*

— Atdod lāpstu! — Dzidra gandrīz vai pavēlēja.

— Ne velna, meitenīt! Es katru darbu padaru līdz galam. *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 77.*

— Tu esi piedzēries! — viņa dusmojās..

— Ne velna!... — Pēteris arī bija nikns. *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 170.*

— .. Cik tev gadu? Divdesmit? Nu, padomā, pēc gada vai diviem tu apņemsi sievu. Vai varbūt mātes dēļ paliksi vecpuisī? Ne vella, mīļais! Esmu diezgan redzējis. *Skujiņš Z. Jauna cilvēka memuāri. R. 1981, 285.*

PARĀDĪT VELNU kādam *sar.* *Likt piedzīvot ko nepatīkamu; pārmācīt kādu; atriebties, atmaksāt kādam.*

Biju jau iepazinis visu iecirkņu vadītājus. Šitais uzstājīgais nebija saimnieks tehnikai: darba mašīnas izmētātas pa divām vietām zem klajas debess — dubļainas, nekoptas, sniegos, lietū, salā, atkusnī. Velnu tādam vadītājam parādīt! *Lāms V. Trase. R. 1980, 217.*

— Matainis tak būs pie Raudas.. Tur mēs viņam vēl parādīsim!.. — Un nu abi sāka jūsmot, kā viņi tur parādīs matainim velnu. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 255.*

«Es viņiem,» šis saka, «velnu parādīšu! Ko gan viņi domā?» *Kalndruva M. Cilvēka sirds. R. 1961, 65.*

— Fričiem laikam pienākuši papildspēki, un nu viņi mums rādīs velnu. *Niedre J. Saliņa bangojošā okeānā. R. 1970, 28.*

PĒC VELNA *vienk.* **1.** *savienojumā ar īp. vārdu.* *Saka, ja īpašība izpaužas ļoti augstā pakāpē.* *Sal.* KĀ VELNS. **1.**

— .. Greizsirdīga pēc velna. Uz katru no tālienes saņemtu vēstuli noskatās ar šķību aci. *Salenieks E. Kā nu kurš. R. 1970, 216.*

— .. ne tur aktrise, nekā, bet iedomīga pēc viena velna! *Brodele A. Tas ir mans laiks. R. 1969, 218.*

— .. Skat, viens un divi tā brūnā krūka [balzama pudele] tukša. Smaga pēc velna, pacilā, domā — vēl pusē, nikā — cauri! *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 292.*

Sārklis piesardzīgi uzliek labās rokas plaukstu uz kreisās pārsēja un patausta. Sāpīgi tas ir pēc velna.. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 357.*

Kāds muskuļains viņš bija! Spēcīgs pēc velna! *Kalve A. Tveice jūlijā. R. 1976, 196.*

Drosmīga pēc velna. Nav baidījusies naktī viena iet cauri mežam, kad visapkārt Ņurņām posteņi. *Svīkule V. Gājputnu balsis. R. 1970, 42.*

.. vispār — gudrs vīrs bijis un lepns savā garā pēc velna. *Luginska R. Menuets un cūkpupas. R. 1979, 169.*

— Nu, kāda tā Nora, tavuprāt, bija?

— Skaista pēc velna, — Dzidra dzīvi atsaucās, — kur nu man viņai blakus stāties.. *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 100.*

Maldonis tolaik bija skaists pēc velna.. *Svīre M. K 1985, 1. nr. 22.*

2. *savienojumā ar darb. vārdu.* *Saka, ja darbība ir ļoti intensīva.* *Sal.* KĀ VELNS. **2.**

Bijām noguruši un izsalkuši pēc velna, un naudas ne kapeikas. *Dripe A. Cietā galva. R. 1970, 156.*

Bet es vīlēju ar riteni — viens pats,.. ūdens šļācas pēc velna, neko nevar saredzēt, bet es tikai baigā ātrumā dragāju uz priekšu... *Lagzdiņš V. Ķēdes loks. R. 1972, 61.*

.. Sproģis saprata, ka zēnam pēc velna negribas uz mājām, ka negribas tik neprātīgi un izmisīgi, it kā tur būtu elle un vēl vairāk nekā elle, it kā tur būtu nāve un vēl vairāk nekā nāve. *Ezera R. Baraviku laika dullums. R. 1978, 185.*

— Tpū! — Ansis nospļāvās. — Nobijos pēc vella. *Mauliņš J. Pēdas. R. 1980, 108.*

3. *Saka, ja kas neapmierina, nepavisam nav pieņemams.*

— Ja groks nav pietiekoši saldens, tad tas negaršo.

— Tad tas pēc velna garšo, — ratnieks apstiprināja. — .. tad es viņu nemaz mutē negribu ņemt. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 116.*

Grūti valdīt [motociklu], sāncenši tepat blakus, trase pēc velna! Brīžiem motocikls svaidījās, brīžiem Aizsils zaudēja laiku, tīrot notašķītos aceņu stiklus. *Lāms V. Trase. R. 1980, 73.*

— Un kad pats prokurors iedzēra savu šņabīti, tad jau es arī nedrīkstēju atturēties, ne pēc velna neizskatītos: prokurors iemet, bet pats gavilnieks ne. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 145.*

PIE VELNA *vienk. Sal.* PIE JODA. *1. Izsaucas, paužot neapmierinātību, sašutumu, dusmas.*

«Nu jā, pie velna, tas ir nabagmājas iemītnieku vai arestantu darbs, un peļņa — priekš kaķiem, tomēr ir labāk kā nekas!» *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 98.*

Un tagad vēl atdot Brūnaļu? Kaspars trieca ar milzīgo dūri pa galdu. Pie velna! *Līvs E. Velnakaula dvīņi. R. 1966, 12.*

«Pie velna, es esmu apzagts!» kā zibens atplaiksnī doma, un Edvīns jūt, ka viņš nosvīst. *Bauģis P. Pati vainīga. R. 1969, 38.*

«Pie velna ar tiem smērējumiem, nopirksim vērtīgas gleznas, lai maksā ko maksādams!» *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 187.*

— Pie velna ar karu! *Paegle L. KR, III. R. 1956, 215.*

Nu, pie velna ar tādu Liliju — dabiski, ka viņai līdzīgi ir visur... *Brodele A. Tas ir mans laiks. R. 1969, 249.*

2. kaut ko, kādu; ar kaut ko, ar kādu. *Saka, ja pret ko ir liela nepatika, vēlēšanās no kā atbrīvoties.*

— Pie velna tās vīna glāzes — turiet zobenu rokā, topiet atkal bruņinieki! *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 35.*

Tad viņš paņēma vēl pāris konservu kārbu un grasījās tās atgriezt, bet iejaucās Konrāds:

— Pie velna konservus! Man tie jau tāpat līdz kaklam. *Kaijaks V. Soļi. R. 1977, 28.*

Pie velna prātīgumu un pārāko uzmanību! Pārāko piesardzību, pārāko apdomību. Vienmēr tikai lai būtu pareizi, vienmēr tikai lai būtu labi. *Skujiņš Z. Jauna cilvēka memuāri. R. 1981, 194.*

— .. Pie velna kungu, ko tur vairāk! *Kurcijs A. Dzīvības vārtos. R. 1956, 55.*

REDZĒT VELNU *biežāk nākotnes formā, sar. Piedzīvot ko ļoti nepatīkamu, izjust lielas grūtības, tikt pārmācītam.*

Pūtējs sacīja: «Lai viņi tikai nāk, gan viņi velnu redzēs!» *Šmits P. VI, 243.*

— .. Un, ja tu līdz svētdienai provēsi iedzert kaut vienu pilīti, tad tu velnu redzēsi! *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 23.*

— .. Kurš no darba izbrīvēja strādniekus? Brigadieri? Nu viņi man velnu redzēs! *Ķuzāne L. Zodiaka loks. R. 1975, 80.*

— Bet tu pamēģini bez pierašanas un mācēšanas [jāt], tad tu redzēsi vellu! *Ezera R. Aka. R. 1972, 121.*

Kad pienācis laiks iet karadienestā, viņš iegrūsts jātnieku pulkā un tur, kā pats mēdz sacīt, «dabūjis vellu redzēt». *Kalndruva M. Tepat visapkārt. R. 1970, 62.*

Citas sievas Luīzei teica:

— Ja tev vajadzētu ar vedeklām kopā trīties, tad tu velnu redzētu. *Hānbergs Ē. Plikie un pusplikie. R. 1983, 101.*

Bet «Ugunī» es dabūju velnu redzēt. Tur man vajadzēja Kristīni, tas ir, Daci Akmentiņu, ķert, nēsāt, bučot. *Greste J. ... kā dzeņa vēders. R. 1977, 107.*

SKRIET VELNAM (NELABAJAM) RĪKLĒ *vienk. Pakļaut sevi briesmām, doties nenovēršamās briesmās. Sal.* SKRIET RĪKLĒ.

Kad tikām pāri tiltam upes pretējā krastā,.. krustcelēs pamanījām jātniekus, kas sēdēja zirgos un kaut ko gaidīja. Neskriesim jau nu velnam taisni rīklē! Apgājām pilskalnam apkārt.. *Gulbis A. Toreiz zēna gados. R. 1977, 96.*

— .. Protams, kad piebaldzēns steidz svētdienā no baznīcas durvīm uz kroga durvīm, tad tas ir itin kā pašam nelabajam rīklē skriets. *Kalniņš J. Kalna Kaibēni. R. 1991, 143.*

SŪTĪT (pasūtīt) PIE VELNA kādu *vienk. Dzīt projām, noraidīt kādu, neatzīt kāda domas, rīcību.*

Bekmaņa kundze gan ārīgi izrādīja bažas Rikarda dēļ, bet savā klusā prātā tā to sūtīja pie velna, tik nikna tā bija. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 352.*

Citai kundzenei tik ilgā laulības periodā būtu jau seši septiņi mīļākie, bet Lorencija viņus visus sūta pie velna, kauču tas būtu pats Grigorijs Potjomkins. *Zariņš M. Apgaismības gadsimta ēnā. R. 1980, 94.*

Vēlāk Gunārs piedāvāja Artūram savu rūpīgi glabāto jauno uzvalku. Artūrs no sākuma sūtīja pie velna, bet, kad bija jāiet uz skolu, tomēr paņēma. *Vācietis O. Tās dienas acīm. R. 1975, 45.*

Jutu kārdinājumu pasūtīt Šašiņu pie velna, vismaz pie tālāka galdiņa, sacīt, mums ir nopietna runāšana, nemaisies pa starpu. *Skujiņš Z. Vīrietis labākajos gados. R. 1975, 142.*

— .. Kad mājas pārvaldnieks nāk iekasēt īri, tu viņu pasūti pie deviņiem velniem. Sak — pats cēlu, pats dzīvoju. *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 254.*

Nezin kāpēc gribas kļūt rupjam un savu kaimiņu bez iemesla pasūtīt pie deviņiem velniem. *Lapsa J. Siļķu grāmata. R. 1974, 86.*

TRIEKT (aiztriekt; *retāk* DZĪT, aizdzīt) PIE VELNA kādu *vienk. Dzīt projām, padzīt. Sal.* TRIEKT PIE JODA.

Rotu tirgotājs. [..] Ir bads nu triekts pie velna! *Brigadere A. Pasaku lugas. R. 1956, 287.*

Noras Gusts esot ļoti pikts un solījies aiztriekt Gubgāzi pie paša velna.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 82.*

Kad ķeizars dabūtu zināt patiesību, tad viņus visus aiztriektu pie velna. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 23.*

— Dzīsim viņus pie velna! Ko viņi grib no mūsu pagastvecākā? *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 43.*

— .. Bet Ceplis mūs aizdzīs pie deviņiem velniem, tikko izrādīsies, ka mēs viņam neesam vajadzīgi. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 192.*

UZ VELNA PARAUŠANU *vienk. Pārmērīgi, ne par ko nebēdājot, ļoti intensīvi.*

— .. ceplī bijusi īsta balle. Ēduši un dzēruši uz velna paraušanu. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 383.*

Ir nu gan nāves miegs! .. Redzams, visu nakts melnumu līdz pat rītam ballējusies uz velna paraušanu! *Ezera R. Baraviku laika dullums. R. 1978, 19.*

— Vieglprātības gars cilvēkus apsēdis... Nu tik ēdīs un dzīvos uz velna paraušanu! *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 325.*

Es noprotu, ka frizieris atkal savācis vīru kompāniju un pašreiz uz velna paraušanu spēlē kārtis. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 8.*

Tur jau veselas trīs satikušās un gremžas uz velna paraušanu: visus večus sadzīt mežā uz slotu siešanu! *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 166.*

«Kad es jums saku! No paša rīta to jau var manīt. Sutina uz velna paraušanu. Teļi jau ap brokastīm sabizoja mājās.. Tas ir uz lietu, un vairāk nekā.» *Upīts A. KR, III. R. 1948, 619.*

— .. Uzcelsim cepli un dedzināsim ķieģeļus uz velna paraušanu! *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 142.*

Tagad rakstu uz velna paraušanu un drusku slimoju, to pēdējo gan tikai no šās dienas. *Ezeriņš J. Raksti, III. R. 1935, 549.*

Turklāt izskatās, ka strādāts ar aizgūtnīgu steigu, tā teikt — uz vella paraušanu. *Kalndruva M. K 1971, 1. nr. 49.*

Bet strādāt es strādāju uz velna paraušanu, jo darbs man patika un es to pratu. *Kļavis A. Kafejnīcās zagtas karotītes. R. 1976, 147.*

VELNA PILNS *sar. Ļauns, viltīgs, gudrs, pārgalvīgs, uz visādiem jokiem spējīgs.*

Pa naktīm tas viens braukājis apkārt, un ļaudis turējuši viņu par velna pilnu. *Šmits P. XIV, 238.*

— Bet kad jūs abi aizietu pie daktera, — viņa teica, — un pastāvētu, ka man sāp te un te, un šite..

— Nekā nebūs, — viņš sacīja, — tāds dakteris ir velna pilns, to tu ap stūri neapvedīsi... *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 67.*

Viņš mums vienmēr tāpat jautrs un velna pilns. *Ziedonis I. Dzejnieka dienasgrāmata. R. 1965, 111.*

Kārlis bija asprātīgs un velna pilns. *Skujiņš Z. Vīrietis labākajos gados. R. 1975, 202.*

VELNS AR ĀRĀ *vienk. Izsaucas pārsteigumā, dusmojoties, esot nemierā ar kaut ko, baiļojoties par ko. Sal.* VILKS AR ĀRĀ.

Vells ar ārā, speķis svilst! Ātri norauju pannu no uguns.. *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 24.*

Bet velns ar ārā, kad tik neaizguļamies! *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 253.*

— Tas taču... tas taču gards! Velns ar ārā, smaržīgs, spirdzinošs! — Mārlova koka karote sāka kustēties.. *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 39.*

— Ak tu velns ar ārā, tu taču esi ugunīgā Austra. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 218.*

VELNS (NELABAIS) DĪDA kādu *sar. 1. Saka sašutumā, neapmierinātībā par ko izdarītu, neatzīstot, nosodot kāda rīcību.*

— Velns mani dīdīja tās savas mājas atdot. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 739.*

«.. tad velns tevi dīdīja tapt par jaunlatvieti, mācītājs ar lielkungu tevi izsvieda no vietas, tu pārdevi savu iedzīvi..» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 49.*

Citkārt jau viņu augstprātības velns tā dīdīja, ka viņa ne uz kalpu pusi nepaskatījās. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 251.*

Brīnies un pārbrīnies — lielmanības velns dīda pat Purva Kapeiku, — viņš ir saimnieks uz savām piecām pūravietām, ādu pār acīm sev novilks un izģērēs, bet no šī goda neatteiksies. *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 30.*

Pārlieku mani tas naudas velns dīda. *Belševica V. Nelaime mājās. R. 1979, 11.*

Bet it kā pats nelabais pēc pāris gadu desmitiem mani dīdīja celt īstu dzīvojamo māju Pļaviņās. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 268.*

2. *Saka, ja kādu ir pārņēmis nemiers, ja kāds ir pārgalvīgs, trakulīgs, dara ko nevēlamu.*

Cīruļu māte .. nevarēja šodien nosēdēt mājās, itin kā nelabais dīdīja no agra rīta. *Luginska R. Neej man garām. R. 1969, 38.*

— Tevi, laikam, pats velns jau dīda.. Tamēr skriesi, tamēr dauzīsies pa purviem un siliem, kamēr galu dabūsi. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 217.*

.. tēvam patīk straujums un trakulības. Ne velti vecāmāte saka: to Albertu jau vienmēr velns dīda un apkārt nēsā! *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 14.*

Vai nepietiek visādu darīšanu un kreņķu, lai vēl sāktu futbolu spēlēt? Nē, Ozolnieku patiešām velns dīda. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 167.*

Ēbars nespēja sevi noturēt grožos, pats nelabais dīdīja viņa mēli.. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 228.*

Ja varētu mierīgi sēdēt grāvmalā un tikai laiku pa laikam uzmest acis aitām,.. taču nelaime tā, ka šos dzīvniekus laikam pats nelabais vienmēr dīda, vēl jo vairāk, ja turpat tuvumā ir sazaļojis rudzu zelmenis un salapojis āboliņa lauks. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 52—53.*

VELNS IR MURDĀ *sar. Saka, ja gaidāms kas nepatīkams.*

Košķins. Nu, vai tad «Alkazarā» [restorānā] neesi tagad bijis?

Bunga. Psst! Nerunā tik dikti, ka nedabon dzirdēt mana sieva! Tad ir velns murdā! *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 456.*

Reiz mēs divatā plēsām tumšā malkas šķūnī nelikumīgam jēram ādu nost.. Piepeši rūc mašīna, pagalmā iebrauc pogaini kungi. Nu ir velns murdā! *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 167.*

Un, ja saimniecei gadās vēstuli uzķert viņa kabatā, tad viņam velns putras spannī! *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 207.*

Velns ir kurvī. *Allažos.*

VELNS LAI PARAUJ, VELNS PARĀVIS *vienk. Izsaucas, paužot nepatiku, dusmas, sašutumu, reti apbrīnu, prieku, sajūsmu. Sal.* JODS PARĀVIS, VILKS PARĀVIS.

«.. Biju jau sapiņķējies ar Annu, velns lai parauj!» *Ezeriņš J. Raksti, III. R. 1935, 367.*

Cilvēku vajag ļoti, puisis kā ozols, ar zināšanām... bet, velns lai parauj, nelieša Stempa dēls! Nē, — Rūtiņš domās atmeta ar roku.. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 23.*

— Bet tu taču, Ilze, esi iemācījusies lamāties.

— Vai tad es lamājos?

— Jā, tu teici «velns lai parauj». *Grigulis A. Dzejoļi. Stāsti. Lugas. R. 1956, 347.*

— Skaidrs, leitnanta kungs! — Frīke atbild, un šķiet, ka viņam beidzot sāk rasties cienība pret komandieri. Pat mazliet apbrīnas. Velns lai parauj, šis puika nudien nemaz neizskatās nobijies.. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 102.*

Ar pazinēja skatienu Sviķis jau bija konstatējis, ka gūsteknis ir vācu armijas majors. Velns lai parauj, tas tik ir ķēriens. *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 222.*

— Jūs esat lieliska meita, velns lai parauj! *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 202.*

— Zobi saliekti pāri asmenim. Velns parāvis, izkapts arī pušu! — Kuzma lādējās. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 31.*

— Velns parāvis! — iesaucās Boriss. — Pat vienu granātu vēl neesam izšāvuši, bet sakari čupā. *Grīva Ž. Mīlestība un naids. R. 1963, 292.*

Tad, ziemām un vasarām ejot, manīju, ka kļūstu arvien gausāks. Domāju — velns parāvis, tā jau novecošana. *Ķuzāne L. Esmu uzticīgs. R. 1977, 122.*

— .. Ejiet taču katrs uz savu pusi — velns parāvis, ja nespējat sadzīvot kā cilvēki. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 368.*

Bet, velns parāvis, kāpēc kārtis neaug? *Ziedonis I. Es ieeju sevī. R. 1968, 73.*

.. Ingus nosarka aiz prieka, atcerēdamies harmoniku. Velns parāvis, cik labi tomēr bija atbraukt mājās ar tik daudzām jaunām lietām. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 69.*

— Velns parāvis, tev gan ir lielisks modelis.. Kur tādu izrāvi? *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 105.*

«Velns parāvis! Kas to būtu domājis, ka robots spēj tik sirsnīgi smaidīt!» *Dorika E. Gabaliņi iz dzīves ironijas mērcē. R. 1970, 61.*

— Velns parāvis, cik garšīgs [piens]! — viņš pēc brīža sacīja un pasniedza pustukšo krūzi atpakaļ Aigaram. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 214.*

«Velns lai parauj, tas ir lieliski!» Arnis iesaucās. *Grigulis A. Kad lietus un vēji sitas logā. R. 1965, 420.*

VELNS LAI PARAUJ (rauj); VELNS RĀVIS (parāvis); KAUT VELNS PARAUTU kādu, kaut ko; KAD TEVI VELNS PARAUTU *vienk. Saka, vēršoties pret kādu, pret ko lielās dusmās, sašutumā, neapmierinātībā, vēloties ko neesam, pazūdam, lādot. Sal.* LAI JODS RAUJ; VILKS LAI PARAUJ.

Saimnieks domājis, ka zirgs sāk niķoties un negrib vairs tālāk ratus vilkt, tāpēc viņš sadusmots iesaucies: «Velns lai tevi parauj!» *Šmits P. X, 110.*

«Velns lai jūs parauj, pasaku maisi! Nost no kājām!» viņš dusmās kliedza un skrēja atkal pie darba. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 33.*

— Es saku, kungi, velns lai parauj zviedrus un viņu gubernatoru, mums ar viņiem vairāk nav pa ceļam. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 587.*

Mežā bijis tik tumšs, ka vai acī dur. Meldera zellis pagājis pa mežu labu gabaliņu un izsaucies: «Velns lai parauj tādu mežu!» *Šmits P. XIV, 19.*

Kalējiņš. [..] Esmu bagāts, ļoti bagāts, pirkšu namu! Tad dzīvosim pašā lejā — lai parauj velns kāpuļāšanu pa trepēm! *Alunāns Ā. Lugas. R. 1968, 161.*

«Tai acumirklī man sirds un prāts pārvērtās. Visu apņemšanos un visu, ko līdz šim biju ieskatījis par labu un derīgu priekš cilvēka, to visu nu es vēlēju, lai velns parauj!» *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 298.*

— .. Eh! — velns lai parauj darbdienu un visas cīņas! Apnicis, apriebies! *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 650.*

Ja par katru soli un minūti jānorēķinās un jādreb, tad lai velns parauj tādu dzīvi!... *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 121.*

Bet pamāte nemīlējusi mazo, vairāk reizes sacījusi: «Lai tevi labāk velns parautu!» *Šmits P. XIV, 451.*

— Mani gan nekārdina tāli ceļojumi, turklāt Līflandes ceļi, lai velns tos parautu, ir tik nolādēti slikti... *Lāms V. Tava valstība. R. 1978, 122.*

«.. Es viņam būtu triepis [sitis] pa labo un kreiso, ka lai velns viņu rauj!» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 168.*

Lai ģenerāļi rāpo pa tranšeju dubļiem, lai oratori lādē flintes, lai vervētāji paši ož pulveri — lai velns rauj viņus visus! Jānis Smiltnieks paliks šeit.. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 132.*

Vecenīte izber mauriņā bļodiņu linsēklu, lai Indriķis salasot. Indriķis .. nevar visas salasīt. Sapīcis iesaka, lai raujot viņas velns. *Šmits P. VII, 355.*

— Tev arī mode pasauli lāpīt. Velns rāvis tos buļļus, lai bauro neēduši, ja visā kolhozā nevar atrast, kas pabaro! *Svīre M. Ar vakardienu kabatā. R. 1984, 70.*

— Velns tevi rāvis, — viņš teica. — Negribēju ne pirkstu šodien pie darba likt, bet tu jau nāc kā velns pēc dvēseles. *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 319.*

«Velns būtu rāvis tādu draņķa ziemu! Sniegs līdz puslieliem, bet sasalusi tikai plāna garoza, apakšā šķidra dūņu putra.» *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 373.*

— Rudzu zeme jāar, — saka Klinta.

— Velns viņu rāvis! Piegāzām apcirkņus līdz griestiem. Trīs gadus varam dzīvot ar pašu maizi. *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 56.*

«Velns rauj viņu, to pagānu Spričuku,» Juris domā sevī... *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 350.*

«Rauj viņus velns visus tos dirigorus un asorus!» Ķencis ar dusmām kliedza.. *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 283.*

Rauj velns Cepli un arī noglabātos konjakus, šodien taču viņa [Edmunta] kāzu diena! *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 127.*

Velns parāvis visus tos skribentus! *Laicens L. Lai dzīvo nost! R. 1974, 147.*

Mārtiņš tūlīt attapa savu vainu, bet pateikto atķert vairs nevarēja. Velns parāvis to mēli, nekur un nekad viņa neprata valdīties! *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 81.*

— Velns tādu dzīvi parāvis, — Dzintra teica un arī piecēlās. *Zigmonte D. Dižpurva dzērves. R. 1982, 148.*

«.. tagad tev žēl, ka es ik dienas nēsāšu strīpotas bukstiņa bikses — —»

«Parauj tevi nelabais ar visām tavām bukstiņa biksēm!» draugs viņu dusmīgi pārtrauca. *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 200.*

Goba spļaudās.

— Nelabais būtu parāvis visus tos oberģēģerus! Saimniekdēliņi vazājas, blēņas darīdami, tev, cilvēkam, ne svētdienas dienā neliek mieru. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 197.*

— Vai tu tagad nearsi? — es ieprasījos. — Maksis jau būs atpūties.

— Lai nelabais parauj lauku ar visu zirgu! — Artūrs bija satraukts. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 208.*

Puisēns skrējis veprim pakaļ, kliegdams: «Kaut tevi velns parautu, tādu negantu vepri!» *Šmits P. XIV, 135.*

Ak nolādētie gļēvuļi un vārguļi! Visa pasaule pilna nīkuļu un ubagu. Kaut jel velns reiz visus parautu! *Upīts A. KR, II. R. 1948, 178.*

Dievamžēl šajā nostūrī saglabājies tikai Sabiles vīns, pārējo izlaupījuši mūsu žēlīgā ķēniņa zviedra Kārļa Gustava kareivji, kaut velns tos parautu! *Lāms V. Tava valstība. R. 1978, 20.*

Pusceļā atgriezās — ķeksis aizmirsies.

— Kaut velns būtu parāvis to ķeksi! *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 100.*

Dabūjis apstiprinājumu, ka patiešām jābrauc, pirmais nospļāvās un nošņāca:

— Kaut nelabais viņus parāvis! *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 353.*

.. sieviņa, darbiniece, pamanījusi vagaru, atrauj zīdamo no krūts un šauj pie darba. Bet bērns raud, zils palikdams; sieva iesaucas: «Kad tevi velns parautu! Tagadiņ pazīdīju, bļauj atkal!» *Šmits P. IX, 440.*

«Kad tevi velns parautu!» nospļāvās zaldāts, domādams, ka uz viņu šauj kāds no mājas ļaudīm. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 186.*

Vai nebēgt? Tu redzi: pumpuri sāk plaukt, zālīte dīgst. Un tu nevarēsi atlaisties zālītē un skatīties mākoņos! Ah, klīnika, klīnika! Kad tevi velns parautu! *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 125.*

Kārlis Grīniņš, atvēris naudas skapi, pārskaitīja kasi. Pēkšņi atsprāga kantora durvis un iekšā iegāzās mazliet iereibis laucinieks..

— Kad tevi velns parautu! Kā tu še gadījies, ķester? — vecais Grīniņš jautāja. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 24.*

VELNS NERAUJ (neparauj) kādu *vienk. Saka, ja kādam nekas ļauns nenotiek, ja izdodas paglābties no kā draudīga. Sal.* JODS NERAUS; VILKS NERAUJ.

— .. Bet vai tu domā, ka vecais saimnieks tur, aiz okeāna, ir galu ņēmis? Vai zini, tādus pat velns nerauj!.. *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 335.*

«.. Vai zini ko, Ādam: esi tik labs un paliec kādu laiciņu viens pats pie zirgiem! Man druscin gribas aizskriet uz krogu, paskatīšos, cik raibi tur iet, nav jau tāļu, un velns jau viņus tikmēr neraus!» *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 50.*

Protams, akurātam cilvēkam jābūt,.. tad tevi vairs neviens velns neraus un tu vari iet droši uz priekšu. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 136.*

Emsis brīvprātīgi pieteicās automātniekos, bieži gāja izlūkos, un neviens velns to nerāva. *Grigulis A. Caur uguni un ūdeni. R. 1945, 36.*

«Ja labs cilvēks esi, tad runā, citādi velns tevi raus!» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 196.*

«.. Man nebija brīv vairāk ēst kā sakaltušu maizi. Bet Jāņos es redzu: sieva ēd tik garšīgu svētku pīrāgu, man sāk tecēt siekalas, es arī paņēmu vienu gabaliņu, domādams, sak, vai nu gluži velns tādēļ raus, un apēdu.» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 401.*

— Dienu — tā būtu nieka lieta vai arī, ja nakts gaiša. Tagad būs grūtāk, bet jārauga vien ir, vai nu velns tīri paraus. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 179.*

«.. Ne pats velns manis neparaus, ne ta nu vēl Rīgas meita... Es neesmu tāds muļķis!» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 246.*

VELNS UN ELLE *vienk. Izsaucas neapmierinātībā, lādoties.*

— .. Velns un elle! Daži ķieģeļi it kā plaisā un drūp... *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 252.*

Benedikta. Baseini [ar mālu] ir tukši.

Skulte. Velns un elle! *Grigulis A. Dzejoļi. Stāsti. Lugas. R. 1956, 561.*

«Velns un elle,» viņš ģērbdamies pukojās, «no kurienes rodas tādi murgaini sapņi!» *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 200.*

.. tad līdz pašai lejai noskanēja nikns lāsts:

— Velns un elle! *Brodele A. Marta. R. 1965, 112.*

VELNS [VIŅU] ZINA (zin, *retāk* sazin, sazina) *vienk. Sal.* VILKS VIŅU ZINĀ; JODS [VIŅU] ZINA. *1. Saka dusmās, neapmierinātībā, ja kas nav izprotams, zināms, ja par kaut ko ir šaubas.*

— Tas jau nav zirgs, — Bramanis šņāca caur sakostiem zobiem, — velns viņu zina, kas tas ir par elles radījumu! *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 45.*

K v i n t e. Velns viņu zina, kas viņiem atkal piededzis... *Lācis V. KR, XXI. R. 1978, 89.*

F i l i p s o n s. Avīzēs?... Nu, kā tad, — tagad jau tāda mode... Tagad visu liek avīzēs... Tagad... tagad... velns viņu zin, kas tagad par laikiem!... *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 142.*

— .. Velns viņu zin, kas tai Rasmai uzgājis par untumiem! *Upīts A. KR, I. R. 1946, 585.*

— Strādājam, strādājam, velns viņu zina, kur viss paliek. *Laganovskis J. Ciemos pie Izidora. R. 1970, 67.*

— Rudzi un rudzu milti viņiem no Ukrainas un poļiem — velns viņu zina, no kurienes, bet cik uziet. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 535.*

«.. Velns zina, jo saldāki tavi [krodzinieka] smaidi, jo skābāks top tavs alus!» *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 116.*

Vakar sievu tirgū bija piekrāpuši ar konserviem: amerikāņu cūkgaļas vietā — svešā mēlē velns zina kas uz tās rakstīts, — izrādījās, ka bundžā ir pupas ar tomātu mērci. *Kolbergs A. Cilvēks, kas skrēja pāri ielai. R. 1978, 45.*

Un, nopētījis darbnīcu, kur uz grīdas izmētāti gulēja papīri un apgāzti krēsli, viņš brīnījās:

— Velns viņu sazin, kas te nakti tā ārdījies! Izskatās kā pēc zemestrīces. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 160.*

— Velns viņu sazin, — ņurdēja tas, kas pētīja manu pasi. — Šaubīgi dokumenti. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 102.*

— .. Bet velns viņu sazina, — viņš beidzot sāka šaubīties, — vai nu viņa ir ārkārtīgi slīpēta, vai tiešām mēs viņu nepamatoti turam aizdomās. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 347.*

— Tad nelabais te lai sazin! Viens saka — sist, otrs atkal ne... *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 151.*

— Vācietis?

— Tad nelabais viņu zina! Pēc runas un izskata it kā būtu latvietis. Nu, kaut viņš pašam velnam rada! *Grants J. K 1969, 6. nr. 47.*

«Nelabais zina, kas vecajam noticis!» *Māteru Juris. KR, II. R. 1924, 16.*

— .. Pavasara laikā [skuķiem] tās kodaļas [mati] aug kā mežs. Nelabais vien zin, kur viņi tā var savelt, taisni ar zirgu skrāpi jāstājas klāt. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 105.*

— Nelabais zina, cik viņu tur īstenībā, bet, ka vairāk par mums, tas ir skaidri. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 428.*

2. savienojumā ar kas, kāds, kur, kad, cik. *Saka, akcentējot kaut kā nenoteiktību, nezinu par kaut ko.*

— Vajadzēja pie ārsta!... Sāks pūžņot [brūce], un velns zin kas vēl iemetīsies... *Eiduks J. Pārbaude. R. 1969, 155.*

— Vai tā ir bēru runa? — man ausīs iespiedās padikts čuksts. — Velns zina ko runā. *Kalndruva M. Vējš pakar kokli. R. 1979, 124.*

«Ak tu dieviņ, nu jau metas drusku vieglāk! — kā tur vakar piegāju pie tā lielmaņu galda, tā velns zin ko iedeva, ko ne?» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 300.*

— .. Naudas arī bija diezgan, bet to izgrūda velns zina kur. *Dripe A. Kolonijas audzinātāja piezīmes. R. 1975, 180.*

Viņa jau mācēja izrādīties, ka tur, jādomā, būs to tūkstošu velns zin cik! *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 100.*

— .. velns zin cik tālu ejam. Ka nemaldāmies tepat apkārt. Ej nu tumsā sazini. Būtu nu vēl kompass... *Eiduks J. Pārbaude. R. 1969, 57.*

— .. Varbūt mācīsies par dakteri, ķīmiķi, inženieri, aktrisi, dziedātāju un velns viņu sazin par vēl ko! *Lukjanskis E. Neuzvarētais. R. 1977, 168.*

VELTI

[PAR] VELTI MĪLĒTS *sar. Saka, uzsverot, ka nenotiks tā, kā gribēts, iecerēts.*

Par velti mīlēts. Mani noslēpumi guļ dziļi pazemē. *Zariņš M. Zv 1975, 18. nr. 27.*

—Tās [divas kastes ar ieročiem] ir sūtītas mu-mu-mums, krievu biedriem!

— Velti mīlēts! — Ziemelis attrauca, sevī priecādamies, ka varēja Grišku kaitināt. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 210.*

VELTI VALKĀT kaut ko *novec. Pārāk bieži ko lietot, izmantot nevietā.*

Kāda cita manā vietā sacītu «mīlestība».. Pārslogots vārds. Un pārāk bieži «velti valkāts», kā sacītu bībeles zinātāji. *Luginska R. LM 1969, 27. nr. 7.*

— Diemžēl viņa [tauta] uzticas par daudz. Par daudz viņas uzticība velti valkāta. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 58.*

VEĻA

MAZGĀT NETĪRO VEĻU citu priekšā *sar. Saka, ja citiem tiek izklāstītas ģimenes vai kādas cilvēku grupas iekšējās nesaskaņas.*

Kas gan ies klausīties labajos padomos pirms tiesas sēdes: lūdzu, šķirieties, ja esat tā nolēmuši, pa godam; nemazgājiet savas ģimenes netīro veļu citu ausīm un acīm! *C 1974, 126. nr. 4.*

Bet māmuļa mani allaž mācījusi nemazgāt ģimenes netīro veļu pie citiem cilvēkiem. *Bundzeniece O. Irēnas dienasgrāmata. R. 1971, 118.*

netīrās veļas mazgāšana

«Lietā tuvāk ieejot, tam būtu jānododas ar «netīras veļas» mazgāšanu, kas nav džentlmeņa cienīgi.» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 516.*

VEPRIS

KĀ VEPRIS *vienk.* *1. Saka par resnu cilvēku.*

Slinkais vīrs pie labas maizes nobarojās kā vepris un elš vien uz krāsns. *Latviešu tautas anekdotes. R. 1961, 325.*

Ek, tepat mūsu muižā bijis kučieris, jāsaka, nobarojies kā vepris. *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. R. 1982, 319.*

«.. Vecais Baltiņš, vīrs kā vepris, saveda dakteri vai desmit reizes mājā, bet tas viņu iegrūda kapā.» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 117.*

«.. Iesāka tīri no nieka, bet, paskat, tagad bods piekrauta līdz griestiem un vēders kā meldera veprim!» *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 55.*

2. Saka, paužot negatīvu attieksmi pret slinku, netīrīgu cilvēku, nosodot to.

— Vai tā ir vaktēšana? Trakais kalējs blandās pa mežu, jūs te žūpojat un guļat kā vepri. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 225.*

Noģērbjos un tāpat kā vepris — nenomazgājies — palienu zem deķa. *Ezera R. Zv 1970, 21. nr. 29.*

Tad Trīne bruka viņam virsū, ka esot slinks kā vepris, tikai vazājoties pa pasauli, notrenkājot zirgu un deldējot tēva ratus.. *Kalndruva M. Pēdas. R. 1986, 175.*

VĒRDIŅŠ

NE PAR VĒRDIŅU. *Sk.* NE PAR GRASI.

NE PLIKA VĒRDIŅA. *Sk.* NE PLIKA GRAŠA.

VERGS

KĀ VERGS. *Saka, ja kāds pārmērīgi strādā vai tiek ļoti izkalpināts.*

— Strādāju pie jums kā vergs, krāju bagātību jūsu klētīs.. *Lēmanis I. Izlase, I. R. 1967, 313.*

Viņi strādāja kā vergi, nezinādami citu kā rakāties pa dumbru no gaismas līdz tumsai. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 413.*

M o r i s s . [..] Vai es nesaslimu tur — tai nolādētajā veikalā, kur kā vergs esmu strādājis piecpadsmit gadu? *Zīverts M. Lugas. R. 1988, 149.*

— .. Paši ejat kā vergi, citus nodzenat līdz nāvei — visu to sava celmu gabala dēļ. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 334.*

Sākums bija grūts. Neviens mani nesaudzēja, izdzina kā vergu, apkrāva visnepatīkamākiem darbiem, par mazāko kļūdu es dabūju kāvienu. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 334.*

VĒRMELE

RŪGTS KĀ VĒRMELES *reti vsk.* *Ļoti rūgts (biežāk pārnestā nozīmē).*

«Rūgts [piens] kā vērmeles!» viņš teica, slaucīdams knābi. *Sakse A. Pasakas par ziediem. R. 1966, 36.*

Maize lipa pie smaganām, bet tā saucamā kafija bija rūgta kā vērmeles. *Lēmanis I. Izlase, I. R. 1967, 252.*

Vai, atstumjot puisi, viņa to nedzen pie Mares, kas vienmēr un visās vietās meklēs pārkundzību un kopā ar veco Pakalnieti padarīs Reča dzīvi rūgtu kā vērmeles? *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 32.*

.. beidzot šajās dienās, kas bija rūgtas kā vērmeles, sirdī ieskanējās kāda jauna, līksma stīga... *Grants J. Saules lēkti Vēju salā. R. 1962, 78.*

.. patiesībai arī tad pienākas goda krēsls, kad tā ir rūgtāka par vērmeli. *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 83.*

Mūsu klusā ikdiena sūra kā vērmele. To atšķaidījām ar sviedriem, asinīm un asarām.. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 310.*

VĒRSIS

KĀ VĒRSIS. *1. biežāk savienojumā ar* baurot. *Saka, ja kāds ļoti skaļi, pilnā balsī raud, kliedz, dzied.*

Tagad viņa iesita dažas reizes vēl stiprāk, līdz puisēns uzšāvās stāvus, pilnā kaklā brēkdams..

— Bet nu paliec klusu un nebauro kā vērsis.. *Janševskis J. KR, XIII—XIV. R. 1933, 81.*

— Urā! Mūsējais uzvarēja! — Vova sita plaukstas. Kuzma apstājās pļaut un pagriezās pret zēniem.

— Ko tu bauro kā vērsis! — viņš sabāra Vovu. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 25.*

Ir redzēti arī tādi, kas no sākuma turas, turas, bet, kad sāk, tad taurē kā vērši. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 245.*

Neilands. [..] Pirmajam tenoram balss kā vērsim, bet, kad dziedātāju vadons viņam negrib atļaut visus citus dziedātājus pārbļaut, tad šis teic, ka viņš vairs nemaz nedziedāšot. *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 105.*

2. biežāk savienojumā ar stiprs. *Ļoti stiprs, ar milzu spēku.*

Miķelis. [..] Es varu divi, kad pie pilnas dūšas, — trīs pūrus zirņu uznest uz bēniņiem. Mans tēvs saka, ka esmu tik stiprs kā vērsis. *Alunāns Ā. Lugas. R. 1968, 24.*

Pats viņš toreiz bija stiprs kā vērsis. Nesa ķieģeļus un taisīja krāsnis. *Vanaga R. Fantoma sāpes. R. 1971, 64.*

Brencis. [..] Garansis teica, lai ik pusstundas iemetot pa čarkai, esot veselīgas drapes, tās darot cilvēku spēcīgu kā vērsi. *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 414.*

Bet spēka viņam bij kā vērsim, tikai lietot to pagalam neprata. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 303.*

«Ir gan mūsu Jēcim spēks!» Mārtiņsieva sasita plaukstas. «Kā vērsim!» *Dziļums A. Saplēstā krūze. R. 1942, 47.*

Ārsts. O, muskuļi ir labi! Sirds arī — kā vērsim. *Zālīte E. Atgūtā dzimtene. R. 1948, 69.*

3. Ļoti intensīvi, ārkārtīgi daudz.

Haralds. Ak tu domā tā — lai es visu mūžu strādāju kā vērsis.. *Sauleskalns V. Lugas. R. 1970, 50.*

Vairums no vīriem bija lietuvieši, padrūmi un nerunīgi, tie strādāja kā vērši. *Kalve A. Radu raksti. R. 1981, 100.*

— Trīs muciņas ratos iekšā un līdz uz Briežiem. Dzer kā vērši. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 210.*

ĶERTIES VĒRSIM PIE RAGIEM *sar. Sākt runāt par galveno, būtisko bez aplinkiem, nekavējoties sākt enerģiski rīkoties.*

.. viņa pārlika prātā, vai .. tūlīt ķerties vērsim pie ragiem un stingri sacīt, lai reizi par visām reizēm beidz to knakstīšanos ap Paulu.. *Ezera R. Cilvēkam vajag suni. R. 1975, 304.*

Puiši sprieda, ka vismaz pagaidām būs miers, jo pirmajā stundā direktors tikai iepazīsies,.. taču cerības nepiepildījās: direktors jutās kā pašu cilvēks un tūlīt ķērās vērsim pie ragiem.. *Saulītis B. Līdz pēdējai taisnei. R. 1963, 265.*

— .. Bet nu tak jāķeras vērsim pie ragiem. Es pie tevis, zelta gabaliņ, ar lūgumu. *Avotiņa D. Zuze. R. 1973, 169.*

— Kur tu strādā? — viņš beidzot ķērās vērsim pie ragiem.

— Grāmatvedībā. *Mauliņš J. Malēnieši. R. 1983, 159.*

Gunārs saprata Skujas aplinko mājienu un nolēma ķerties vērsim pie ragiem, negaidot, kamēr Skuja pats sāks runāt par savas ierašanās iemeslu. *Lācis V. KR, XVIII. R. 1977, 217.*

VESERIS

KĀ AR VESERI. *Sk.* KĀ AR ĀMURU.

KĀ AR VESERI PA PIERI. *Sk.* KĀ AR ĀMURU PA PIERI.

VĒSTS

ĪJABA VĒSTS (ZIŅA) *novec. Vēsts par cilvēka ciešanām, slikta ziņa.*

Drūms un satriekts Pūpēdis sievai pārnesa mājā smago Ījaba vēsti [atlaists no darba]. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 151.*

Tā nu vēlreiz piedod man manas Ījaba vēstis, es vairs nejaudāju rakstīt.. *Ādamsons Ē. — Varavīksne. R. 1969, 232.*

Bērni pārveda allaž Ījaba ziņas, ka memmiņai neejot labāk, esot tāda nogurusi un klusa. *Atmiņas. Stāsta Krišjānis Barons un laika biedri. R. 1985, 64.*

NAV NE VĒSTS no kaut kā. *Nav nekā, ne mazāko pazīmju no kaut kā (no meklētā, bijušā, gaidāmā, solītā).*

Drīz viņš nonācis pie avota, — un tavu brīnumu — no avota vairs nav bijis ne vēsts. *Šmits P. XV, 313.*

Pa dienas vidu es atkal pārmeklēju paegļu krūmu, izčamdīju apsi, — ne vēsts, ne zīmes no kādas mantas. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 145.*

No agrākās draiskules un sporta cienītājas vairs ne vēsts! *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 511.*

Tai brīdī pa tām [durvīm] izveļas rakstvedis, mazs apaļīgs vīriņš. Parasti viņš ir pati omulība un miers, bet pašreiz no tā visa nav ne vēsts. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 365.*

Zāļu tēja bija lieliska. No nemiera ne vēsts, domām savāds gaišums. *Zariņš M. Saulrietu violetās ērģeles. R. 1970, 38.*

Še [rūpnīcā] ne vēsts no svētrīta miera. Žvadz, elso tvaika mašīnas, un skurstenis liesmas un dūmus izverd. *Kalniņš J. (Mākonis). Mana pārgalvīgā dzīves dziesma. R. 1973, 13.*

«Kad tik nu pagadītos kurmet dūšīgi strādnieki, lai nav pārāk ilgi jābaro tie slaisti,» bažījās savukārt saimnieces.

«Dažreiz, mūsļaužu māt, pagadās tādi kleņģi, kas visu māju tev izēd, bet no darba ne vēsts.» *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 298.*

Cauru nakti dažādas pretrunīgas domas maisījās pa galvu. No miega ne vēsts! *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 362.*

Ārā bij vēl melna nakts. No dienas ne vēsts. *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. R. 1982, 339.*

Tāds mazs govslopiņš ir briesmīgi dumjš un mīļš. Spalva viņam gluda, gluda, viegli viļņaina un no ragiem vēl ne vēsts. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 80.*

Pēterim jau lieta sāka izlikties šaubīga,.. patecējuši noliktie trīs mēneši,.. bet no apstiprinātiem statūtiem vēl ne vēsts! *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 300.*

No otrās frontes vēl ne vēsts. Tikai solījumi, solījumi... *Vanags J. Vēstules no tālā ceļa. R. 1978, 124.*

— .. Nav ne vēsts no visa solītā pūra. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 175.*

VĒTRA

KĀ VĒTRA. *Sk.* KĀ VIESULIS.

VĒTRA ŪDENS GLĀZĒ. *Veltīgs uztraukums par sīkumiem, ko maznozīmīgu.*

Man šķiet, ka šī lieta pacelta pārāk lielos augstumos. Pēc būtības tā ir vētra ūdens glāzē. *Zariņš M. LM 1978, 7. nr. 11.*

1905./ 96. gada sezonai sākoties, visa Krievija jau brāzmo revolūcijas viesuļos. Tāpēc kā vētra ūdens glāzē izliekas pārmaiņas Rīgas Latviešu teātra vadībā.. *Grēviņš V. Aleksis Mierlauks. R. 1956, 58.*

VĒZIS

KĀ VĒZIS; KĀ NOVĀRĪTS (vārīts) VĒZIS *biežāk savienojumā ar* sarkans. *Saka, ja cilvēks (parasti vīrietis) ir ļoti nosarcis vai tā seja spēcīga (parasti negatīva) pārdzīvojuma dēļ kļuvusi ļoti sarkana, ja kādam no aukstuma vai karstuma ir sarkana āda.*

«Diezgan!» direktors uzbrēca, aiz dusmām sarkans kā vēzis. *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 513.*

«Griez!» saimnieks vēlreiz uzkliedza, ģīmī sarkans kā vēzis, un darīja tā, it kā gribētu zēnam durt. *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 111.*

— .. Ko tu muldi, kad nezini! — Sarkans kā vēzis Grauža Andrejs ir uzlēcis kājās. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 307.*

Vecākie brāļi, to dzirdēdami, nokaunas vien tik sarkani kā vēži.. *Šmits P. IV, 326.*

Asnītis bij sarkans kā vēzis. Aiz kauna un dusmām tas būtu vai zemē ielīdis. *Purapuķe J. Spieķis un divi suņi. R. 1959, 103.*

«Turi muti un ievēro to turpmāk!» Tīvuliņš brēca, piesarcis kā vēzis.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 129.*

No kauna nosarkuši kā vēži, abi vainīgie iekāpa grāvī un arī pielika plecu. *Grigulis A. KR, II. R. 1963, 242.*

Pirmoreiz viņa mani toreiz uzrunāja un vēl turklāt tik laipni, ka es nosarku kā vēzis. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 11.*

Skuja sarkst aiz dusmām kā vēzis. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 26.*

Vakarā tas jautājis dēlam, par ko mācītājs spredikojis. Puika pietvīcis kā vēzis. *Latviešu tautas anekdotes. R. 1961, 189.*

Jo Knābene niknāk uzbruka, jo Bungatiņš turējās pietvīcis kā vēzis un nežēlīgi lielījās: «Ko tu tam padarīsi, kas turku zemi izstaigājis.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 99.*

Čunda aiz dusmām notvīka kā vēzis. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 375.*

Bet Apmaņa kundze kļuva sarkana kā vēzis.

«Tevis pēc mani arī izpļaukāt varētu. Tu jau pirksta nekustinātu..» *Upīts A. KR, III. R. 1948, 203.*

Viņa ieskatījās spogulī. «Kā es izskatos! Acis saraudātas, un ģīmis kā vēzim.» *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 50.*

Aukstums apsvilināja, padarīja sarkanus kā vēžus. *Kalve A. Sarkans āboliņa lauks. R. 1971, 37.*

«Bet kādi jūs abi esat nosaluši! Kā vēži,» bārās mamma tālāk. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 157.*

Andrejs cienīja stipru pirts siltumu, tādēļ viņa ģīmis vēl tagad bija sarkans kā vēzis. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 46.*

— Paldies.. — turpināja brigadieris. Jurka no laimes nosarka kā novārīts vēzis un apsēdās. *Grigulis A. KR, II. R. 1963, 253.*

Krišs aiz lepnuma un laimes notvīka kā vārīts vēzis. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 82.*

Nātiņš pievērsa skatienu raibajam krastam, kur gulēja puskaili cilvēki. Bet kādi viņi bija? Cits jau gluži brūns saulē iededzinājies, cits sarkans kā novārīts vēzis.. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 347.*

Rokas viņam sarkanas kā novārīti vēži. «Tad ta nu salst — mežā no sala pat koki vaid!» *Andersone S. LM 1970, 9. nr. 12.*

Rokas [aiz aukstuma] kļuva sarkanas kā vārīti vēži. *Kalve A. Vēja kaņepes. R. 1973, 87.*

KĀ VĒZIS *parasti savienojumā ar* vilkties; VĒŽA GAITĀ. *Ļoti lēni, gausi.*

Citādi bijis mūžīgais stīvnīca: vilcies pa vagu kā vēzis, atpakaļ vien skatīdamies. *Šmits P. XIV, 451.*

— Ko tu velcies kā vēzis? Mēs te gaidām, gaidām un nevaram sagaidīt. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 239.*

Briesmīgi garas šodien Augustam Zaķim likās stundas, kā vēzis vilkās laiks. *Lācis V. KR, XIII. R. 1975, 162.*

Jājis, jājis tādu gabalu — zirdziņš jau nokusis — čāpojis kā vēzis. *Šmits P. XIV, 138.*

.. auto sāka kustēties vēža gaitā. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 240.*

— Kustaties žiglāk vai pagriežat ceļu, lai mūsu kundzene var garām tikt! Mums nav nekāda prieka vilkties jums pakaļ tādā pašā vēža gaitā līdz pašai Biržu pilij. *Grīns A. Nameja gredzens. R. 1989, 75.*

.. no visiem likumu pantiem un cirkulāriem viss tas, kas varētu kaut cik atvieglot mūsu stāvokli, nāk vēžu gaitā.. *Kalniņš J. (Mākonis). Mana pārgalvīgā dzīves dziesma. R. 1973, 67.*

TIE PAŠI VĒŽI, TIKAI CITĀ KULĪTĒ *sar. Saka, ja kas mainās tikai ārēji, pēc formas, nevis būtībā.*

— Ar Īberšefu mēs neesam neko ieguvuši, ne zaudējuši. Tie paši vēži citā kulītē. *Grants J. K 1969, 6. nr. 100.*

.. Rozālija vienaldzīgi teica: «.. vai tad šie tās zivis paši aprij, pārdod taču citiem. Iznāk, ka tie paši vēži, tikai citā kulītē...» *Grants J. Vēja pusē. R. 1966, 45.*

VIDUSCEĻŠ

ZELTA VIDUSCEĻŠ. *Mērena nostāja, izvairīšanās no riska un pretišķībām; kompromiss.*

— .. ar rāmu pārliecību un vēsturiskiem argumentiem viņa rauga pierādīt, ka ekstrēmi aizved postā, bet mūžam pareizais ir zelta vidusceļš. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 607.*

Ar savu godīgo bezpartejību un zelta vidusceļu tie nav ne tagadnes, ne pagātnes nesēji. *Birkerts A. — Latviešu literatūras kritika, II. R. 1956, 494.*

— .. ne tev, ne citam mēs neļausim palikt nomaļus šajā likteņcīņā. Zelta vidusceļa te nav. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 116.*

Ap māju un istabā Jānis nepamanīja nedz pārāk lielas kārtības, nedz pārāk lielas nekārtības, viss te laikam gāja pa tā saukto zelta vidusceļu. *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 69.*

VIEGLS

PRASI (prasiet) KO VIEGLĀKU *sar. Saka, ja nezina, ko atbildēt.*

— .. man ir jāzina pavisam skaidri: kad mēs blokus saņemsim?

— Prasiet kaut ko vieglāku! *Skujiņš Z. Vīrietis labākajos gados. R. 1975, 302.*

Bet kas ir dzeja?

Dzejnieki parasti atbild: «Prasi ko vieglāku!»

Mākslas būtību cilvēki skaidro jau otro gadu tūkstoti. *Grigulis A. Vēstules dzejniecei Kamilai. R. 1981, 147.*

VIENREIZVIENS. *Sk.* **REIZESRĒĶINS.**

VIENS

VIENS DIVI, *retāk* VIENS UN DIVI *sar. Ļoti ātri, dažos mirkļos; drīz.*

Sudraba zirgs izvilcis muļķīti no muklāja un viens divi pārnesis pie sievas. *Šmits P. VI, 459.*

Acumirklī neviena darba neesot: lai aizejot atpūsties. Viens divi — vīriņi pazūd. *Šmits P. VIII, 41.*

Viens, divi — mūris noārdīts. *Šmits P. IX, 365.*

Bišu ķēniņiene iesvelpās, un te — viens, divi — visas pasaules bites klāt. *Šmits P. VII, 381.*

Ar vienu rāvienu laukā no gultas, galvu aukstā ūdenī un viens divi drēbēs, pamatīgāku mazgāšanos un matu sukāšanu atstājot vakaram. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 410.*

Protams, Rozītim tas iet viens divi. Nagla sienā, glezna virsū,.. un Gunai tikai atliek teikt lielu paldies. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 61.*

«Dažreiz, tā tīri negaidot, kamēr guli dienvidu, kaut kur sataisās maza stariņa, viens divi — ierūcas pērkons..» *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 352.*

— Mani, protams, tu aizmirsīsi viens divi... kad aiziesi no mums.. *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 42.*

Par platumu neesot ko skumt, tur varot pogas pāršūt viens un divi. *Birznieks-Upītis E. Pastariņa dienasgrāmata. R. 1958, 88.*

Citreiz uz makšķerēšanu es sataisos viens un divi, bet šoreiz rīkojoties pagāja turpat visa nakts. *Saulītis B. Ļoti jautrs cilvēks. R. 1961, 57.*

Pricis.., uzodis, ka Upelnieks meitai dod pūrā pieci simti naudas un govi ar visu teļu, viens un divi ieprecējis to savam dēlam. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 226.*

VISI KĀ VIENS. *Pilnīgā vienprātībā, vienoti; pavisam līdzīgi, vienādi.*

Sapulcē visi kā viens nosprieda dibināt celtniecības kooperatīvu. *Zariņš M. Vienas vasaras stāsti. R. 1975, 8.*

— Ja mēs visi kā viens... ja visi rīkotos vienprātīgi... *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 228.*

Tagad visiem kā vienam vajadzēja vērsties pret veco dzīvi un viņas balstiem, bet nevis dalīties grupās un grupiņās. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 306.*

Kad Brīviņu saimnieks ar saimnieci .. aicināja .. nākt pusdienās, talcinieki kā viens bij pretī: .. raus līdz galam un ēdīs tad. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 304.*

— Šinīs pašās dienās mēs visi kā viens vīrs sacelsimies kājās. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 62.*

«Kuru [ratiņu] tu domā?» Viņa griezās pie manis kā pie liela lietpratēja.

Ko nu tur varēja izvēlēties? Visi ratiņi bija kā viens. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 42.*

VIESULIS

KĀ VIESULIS (*reti* KĀ VĒTRA). *Ļoti lielā ātrumā.*

.. dimanta jātnieks aiziet kā viesulis un nozūd dārznieka būdā. *Šmits P. VII, 85.*

Ķēve aiziet kā viesulis piecsimti jūdžu tālumā, .. bet muļķītim vienalga: skrej ja pat sešsimti jūdžu. *Šmits P. VII, 88.*

Kuģis aiziet kā viesulis, viens divi pie pils klāt. *Šmits P. II, 355.*

Atraduši abas skrotes, velni atskrien kā viesuļi pie bedres.. *Šmits P. IX, 380.*

.. kas tas bija par brīnumputnu, pārdrošu jātnieku, kas brītiņu atpakaļ, dzeltenā zirgā sēdēdams, kā viesulis nodrāzās gar krogu? *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 157.*

.. Straumēnu ļaudis laidās pa Lielupes ledu uz Jelgavu noklausīties Dieva vārdus. Asi kaltie zirgi, kaklus izliekuši un zvaniņus skandinādami, drāzās kā viesuļi pa spožo ledu.. *Virza E. Straumēni. R. 1989, 207.*

Tad seglos un ragūs / Tie [ordeņa brāļi] iekšā gāžas / Un uz Zemgales gāršām / Kā viesulis drāžas. *Plūdonis V. Raksti, I. R. 1974, 467.*

Pēkšņi kā viesulis tirgus laukumā iedrāzās apriņķa priekšnieka Rādena banda baltos puskažociņos un sarkanās cepurēs. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 318.*

Tas iesēdās aizjūgā un aizdrāza kā viesulis. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 379.*

Zirgs jauns, straujš, vēl lāgā neiebraukts. Sapurina melnās krēpes, nozviedzas un brāžas kā viesulis. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 161.*

Strēlnieki sīvi uzbruka un kā viesulis brāzās uz priekšu. *Kaufelds T. Sēkla nedeg. R. 1979, 94.*

Pelēkie jātnieki kā viesulis traucas uz priekšu. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 237.*

Rutkis aizbrauca kā viesulis, bērim atradušās pavisam citas kājas, viņš gāja danceniski, uz augšu palēkdamies. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 509.*

.. [zemnieks] auļotu kā viesulis projām no šīs nelaimes vietas. *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 481.*

Ar katru pasažiera izkāpšanu braukšanas temps paātrinājās, līdz beidzot meļņi aulekšoja kā viesulis un mums rāvās vai elpa cieti. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 437.*

Suns kā viesulis pārmetas pār grāvi un, izstiepdamies ar balto krūti un ķepām, ķeras zirgiem pie purna. *Skalbe K. Dzīvības siltums. R. 1980, 20.*

Savu bultu maku velns aiz lielas steigšanās aizmirsa mājā un aizskrēja kā vētra rūkdams, kaukdams. *Šmits P. X, 409.*

Durvis atsprāga ar joni vaļā, un Skudrāju saimniece ieskrēja istabā kā vētra. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 19.*

Viņš aizgāja kā vētra. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 128.*

Bērītis sasit asti riņķī un dodas kā vētra uz priekšu. *Purapuķe J. Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes. R. 1925, 234.*

VIETA

DROŠA VIETA *sar., iron. Cietums.*

— Labi. Ar to bēgšanu uz ārzemēm nu šoreiz tā būs, kā būs. Mums jau tepat Latvijā ir drošas vietas, kur var pēc lieliem darbiem atpūsties un visu pārdomāt, — izmeklēšanas tiesnesis ironizēja, jo viņam patika noklausīties Nagaiņa prātojumos. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 344—345.*

«.. Viens no vainīgajiem pats nogalinājies,.. visi citi atronas tagad drošā vietā un drīzumā dabūs pelnīto sodu par saviem nedarbiem.» *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 642.*

Jāpalaižot tikai ziņa policijai, lai palūkojot, vai šādu putniņu nevajadzētu nolikt drošā vietā pie maizes un ūdentiņa. *Plotnieks J. Ozolu vecis. R. 1980, 109.*

KĀ IEBRAUCAMĀ VIETA *niev. Vieta, kurā var ierasties un no kuras aiziet jebkurā laikā.*

— Mēs esam pašā ceļa malā, — sacīja cita sieva. — Pie mums jau tāpat kā iebraucamā vietā. *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 159.*

— Saprotu, jūs neesat pirmais [pensionārs, kurš grib strādāt fabrikā], mēs esam izmēģinājuši: atnāk, pastrādā nedēļu, pasten, papukst un — prom,.. kadri nāk un iet kā iebraucamā vietā. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 295.*

MĪŅĀTIES (MĪDĪTIES) UZ VIETAS. *Darboties bez vajadzīgajiem rezultātiem, neattīstīties, neveidoties; ļoti lēni virzīties uz priekšu.*

— Dzīvot neprot, uz vietas vien mīņājas, nekas viņiem neķiras. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 198.*

.. Lieta pati par sevi skaidra: anarhisti tagad piesacījušies pie vārda, lai rīkotos, nevis mīņātos uz vietas. *Dorbe H. Vaicāju jaunībai. R. 1970, 375.*

.. izrādās, ka no pirmā dzejoļa līdz savam beidzamajam viņš nekur tālāk nav ticis, bet mīņājies uz vienas un tās pašas vietas. *Upīts A. — Latviešu literatūra, I. R. 1951, 75.*

Nedrīkst ilgāk mīdīties uz vietas, atkārtojot pagājušā un aizpagājušā apspriedē teikto. *Niedre J. Katrs ar savu laimi dzimst. R. 1968, 133.*

«Mēs mīņājamies uz vietas!» kapteinis sauca, neatņēmis mehāniķa sveicienu. «Cik jums ir tvaika?» *Lācis V. Zvaigznes pār jūru. R. 1964, 29.*

mīņāšanās uz vietas

Īstenībā — bez kritikas literārā attīstība nav domājama, tikai mīņāšanās uz vietas, klibošana nezin kur. *Kalniņš J. — Kritika — teorija, vēsture, prakse. R. 1975, 16.*

PIERES VIETA. *Vieta, kur izpilda nāves sodu; soda vieta.*

— .. Tici droši, ka te kādreiz stāvējušas karātavas un daudziem latviešiem te bijusi pieres vieta. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 232.*

Berlioza «Fantastiskajā simfonijā» viena daļa tēlojot notiesātā gājienu uz soda vietu.. Ienāca prātā dīvaina doma: ja toreiz Eiropā katru, kuru vācieši veda uz pieres vietu, pavadītu ar šādu mūziku, būtu jāmobilizē visas pasaules orķestri un tiem būtu jāspēlē diennakti un bez pārtraukuma.. *Birze M. Tai rudens vakarā. R. 1974, 116.*

.. kādu sodīt [par blēņošanos] vajadzēja, jo nevar taču sarindot gar katedru un lielo tāfeli [tās bija mūsu «pieres vietas»] visus nakšņotājus zēnus. *Kalndruva M. Pēdas gar krastu. R. 1986, 116.*

SILTA VIETA. *Sk.* SILTA VIETIŅA.

SLAPJA VIETA PALIKS. *Sk.* SLAPJUMS PALIKS.

TUKŠA VIETA; KĀ TUKŠA VIETA. *Saka par cilvēku, kas tiek atstāts bez mazākās ievērības.*

— .. Es taču viņam nenozīmēju nekā, gluži nekā! Es taču viņam esmu tukša vieta un zils gaiss!... *Ezera R. Baraviku laika dullums. R. 1978, 117.*

— .. bija tādas, kurām mēs bijām tukša vieta, un tādas, kas mūs atklāti nicināja. *Puriņš A. Nevaicājiet man neko. R. 1977, 139.*

Neviens viņai īpašu uzmanību nepievērsa, pretimnācēji dažviet sveicināja, dažviet pagāja garām kā tukšai vietai. *Skujiņš Z. Gulta ar zelta kāju. R. 1984, 283.*

UZ LĪDZENAS VIETAS *sar. Pēkšņi, tūlīt, nekavējoties.*

— Lūdzu, skolotāj, man nelabi.

— Pēkšņi, uz līdzenas vietas, — audzinātājs neticīgi pataustīja man pieri. *Ērgle Z. Operācija «Kanna». R. 1971, 15.*

Īsi sakot, ja Pēterim nebūtu bijis daudzmaz atspaids no sava tirgus malas vīnūža, tam būtu bijis uz līdzenas vietas jāizput. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 638.*

— Bet kur tad spoks palika? .. — Ķirmgrauzene ievaicājās. — Vai zeme atvērās un tas ielīda zemē jeb vai nozuda tāpat uz līdzenas vietas? *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 127.*

— .. Uz līdzenas vietas un stāvus putina laukā! Veselu asi pirmās zortes ošu malkas ne par ko zilā gaisā un vējā! Desmit tādi akmeņi nav to vērts! *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 89.*

Kāds negals dzina Donātu uz Dūkstagala avotiem jūgt Hatbozatu? Citiem ķēvīti nedeva, ka nesabeidz un nesabojā, bet nu pats nobendēs uz līdzenas vietas. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 124.*

Viņš tad [piedzēries] bija ļoti jūtelīgs un viegli aizskarams un cēla dumpi uz līdzenas vietas. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 506.*

.. viņš esot ķildīgas dabas, meklējot kautiņu uz līdzenas vietas. *Kalve A. Sarkans āboliņa lauks. R. 1971, 237.*

UZ VIETAS. *Tūlīt, uzreiz; nekavējoties.*

Ja kādam piemetusies roze, tad jau esot bijis tikai vienīgais glābiņš pie šās vecenītes, kas spējusi izdziedēt kaiti uz vietas. *Šmits P. XV, 237.*

— Kā šis lec pārbijies, tā taisni uz galvas klonā, un sprands pušu. Beigts uz vietas! *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 205.*

«.. cilvēks sava mūža galu nevar ar roku apraudzīt, var gadīties, ka tu uz vietas nomirsti, un kur tad tu skriesi, kur sev zārku sameklēsi, kad nebūsi to pie laika iegādājies!» *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 50.*

Un tad, kā kritu gultā, tā biju aizmidzis uz vietas. *Salenieks E. Roberts Zalāns. R. 1958, 188.*

Tur nu parādījās tūliņ gaiši klusā un jaunā Brīvzemnieka spējas iemantot pie ļaudīm uz vietas pilnīgu uzticēšanos un uzļāvību ar savu ļoti skaidro valodu, ar laipno, sirsnīgo prātu.. *Kaudzīte M. Atmiņas no «tautiskā laikmeta» un viņa lielākiem aizgājušiem darbiniekiem, II. Cēsīs—Rīgā 1924, 8.*

«.. Tas tāpat, izstāstījis savu iedzīvi, gribēja, lai meitene tūliņ apsolās un lai mēs esam uz vietas laidēji..» *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 11.*

Tur vajag nākt sodam, tūlīt, uz vietas, nevis pēc mēnešiem vai gadiem. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 44.*

VĀRĪGĀ VIETA. *Saka par to, kas kādu aizvaino, sāpina, sadusmo.*

Faustīne saprata it labi, uz ko tas bija mērķēts, — uz viņas nesekmēm vārīšanas mākslā.. Tā bija viņas vārīgā vieta. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 98.*

«Vai tu māki arī aust?»

Ja kāds ar tādu jautājumu Māru domāja trāpīt vārīgā vietā, tad tāds vīlās. Māra arī šinī nozarē nebija nepraša. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 39.*

Viņš skaņi iesmejas, lai maskotu, cik vārīgā vietā ķēris naivais iebildums. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 14.*

Uzruna «puisīt», cik varēja nomanīt, viņu ķēra vārīgā vietā, jo ne tik daudz pēc gadiem, cik pēc ārienes viņš vēl bija īsts zaļknābis. *Ezera R. Baraviku laika dullums. R. 1978, 82.*

VIETIŅA

SILTA VIETIŅA (VIETA) *sar. Labi atalgots, viegls darbs.*

— .. Reiz tiki siltā vietiņā, tad arī māki noturēties. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R, 1969, 234.*

— .. Tagad, kā dzird, esot iekortelējies Rakšu pienotavā par grāmatvedi. O, tā ir silta vietiņa! *Kalndruva M. Avots. R. 1974, 146.*

— .. jūsu brāļi un māsas nesēž papam uz kakla, bet jau sen pelnās pa Rīgu siltās vietiņās. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 368.*

«Mākslinieki ir divējādi: praktiķi un fantasti. Praktiķi vienmēr atraduši siltas vietiņas. Fantasti spēj tikai vai nu augstu lidot, vai zemu krist.» *Zariņš M. Saulrietu violetās ērģeles. R. 1970, 125.*

«Vai tu vis neredzi, ka viņš, ticis ar mūsu padomu un palīgu siltā vietā, raisās no saviem labdariem vaļā?» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 231.*

— .. Sausais ir kāda akcionāra znots, un viņam vajag siltas vietas. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 315.*

VIJOLE

SPĒLĒT PIRMO VIJOLI. *Būt noteicējam, vadītājam, galvenajam.*

Tad arī [biedrības] pirmajiem vadoņiem piemita labi daudz godkārības, ka ikviens gribēja spēlēt to pirmo vijoli. Bet .. nevienam nebija tik liela autoritāte, ka visi citi tam padotos. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 492.*

Sievas izturēšanās izskatījās lecīga. Turklāt tā vērsās pret vīru, kura lepnums urdīja sievā sacensības garu, vēlēšanos spēlēt pirmo vijoli. *Mauliņš J. Malēnieši. R. 1983, 187.*

VILCIŅŠ

GRIEŽAS KĀ VILCIŅŠ *arī 1. un 2. pers.* *1. Ļoti ātri, veikli griezties (biežāk dejā).*

.. dancotāju pāri kā vilciņi griezās pa pagalmu, saceldami putekļu mākoņus. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 187.*

«.. Uz vienu pusi tu vari slaidi griezties kā vilciņš [dejojot polku]; zināms, piesist kāju un apsviesties uz otru pusi — tā jau ir skunste, ko es vēl tikai šogad ieņēmos.» *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 128.*

Ja Svikls ar visu stīvo kāju griežas kā vilciņš, tad tīri kauns man sēdēt kā celmam. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 99.*

Es dauzu kājas pret noledojušo asfaltu, lēkāju uz vietas un brīžam griežos pats ap sevi kā vilciņš, un tā dara visi, jo aukstums neļauj palikt mierā. *Saulītis B. Strēlnieka dēls. R. 1960, 137.*

Pamēģini tādā lapkritī uz šosejas uzdzīt ātrumu pāri simtam un tad nobremzēt. Mašīna sāks griezties kā vilciņš.. Virsū lapas, bet apakšā glums ķīselis. *Svīkule V. Mirkļu mozaīka. R. 1968, 173.*

2. Nemitīgi kustēties, ko darot, strādājot.

Viņš griezās augu dienu kā vilciņš savā sētā vai tīrumos, atpūtas nepazīdams. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 52.*

Nemāku viņiem izstāstīt savu «Rīgas dzīvi». Griežos kā vilciņš, strādāju varbūt par daudz, bet iekrīt arī brīvas dienas.. *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 72.*

Viņas nerūc un nebaras ne savā starpā, ne ar citiem, neviens viņas nedzen un nerīko, viņas rit pašas kā uzvilkti vilciņi. Tādas brīnišķas meitas! *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 107.*

VĪLE

VIENA VĪLE *sar. Saka par ļoti ātru skrējienu, braucienu.*

— .. Tiksim klajumā, tad tu redzēsi. Motors ir jauns. Viena vīle, — Paulis attrauc. *LM 1975, 4. nr. 6.*

— Trakais, kāpēc uzreiz nelaidies prom? Man viena vīle būtu palikusi pakaļ. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 164.*

VĪLĪTE

LĪDZ PĒDĒJAI VĪLĪTEI. *1. Ļoti stipri (izmirkt, izlīt).*

D a g n i j a. Kad tev vēl bija mazais motocikls, vienreiz ceļā mums uznāca negaiss. Mēs izmirkām slapji līdz pēdējai vīlītei. *Gulbis H. Sarunas ar skopām remarkām. R. 1974, 101.*

Pēcpusdienā sāka līt.. Pievakarē, izmircis līdz pēdējai vīlītei, nonācu līdz nelielam meža ielokam. *Lukjanskis E. Memento mori. R. 1977, 72.*

Jau izmircis viss līdz pēdējai vīlītei, Gusts apsēstas uz .. pielijuša grāvja malas. *Pelēcis A. Puisiska dvēsele. R. 1990, 163.*

Viņš atkal stāsies savā vietā un svīdīs karstā nepielūdzamā saulē, un izsals vējā līdz kaulam, un izlīs lietū līdz pēdējai vīlei, un noputēs ar zemes putekļiem tā, ka spīdēs vienīgi acu baltumi. *Kalndruva M. Tīrumā. R. 1963, 106.*

Indiāņi [kara spēļu dalībnieki] bēga, slapji līdz beidzamajai vīlei.. *Grīziņš J. Vārnu ielas republika. R. 1947, 16.*

2. Ļoti pamatīgi (darīt ko); visaugstākajā pakāpē.

— .. Esmu visu pārdomājis līdz pēdējai vīlītei. *Bels A. Saucēja balss. R. 1973, 145.*

Un visvairāk viņa mūžu plosījusi tieši šī nespēja kolektīvajā teātra vai kino darbā savu lomu nostrādāt līdz pēdējai vīlītei. *Dzene L. Aktieris pret savu gribu. R. 1987, 12—13.*

Zuntenieku prātus satrauca stāsti par muitnīcā līdz pēdējai vīlītei izkratītām, nez no kurienes uzklīdušām skaistām kontrabandistēm.. *Skujiņš Z. Gulta ar zelta kāju. R. 1984, 148.*

Kad vīri no pirts mājā, iet sievas un bērni, un visa māja tad ir tīra līdz pēdējai vīlītei. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 110.*

Viņi, cilvēki, nav bagāti, bet godīgi līdz pēdējai vīlītei. *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 12.*

NE VĪLĪTE NAV SAUSA. *Saka, ja kāds ir ļoti samircis, izlijis.*

Racēji nebija paspējuši lāgā iesākt strādāt, kad jau līņāja sīks lietutiņš.

— Nu tad līdz vakaram ne vīlīte nebūs sausa. *Muižnieks I. Fabulas un stāsti. R. 1959, 175.*

Bet tad gan būšot izlijies, ka ne vīlīte sausa. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 135.*

Lietuvēns saimnieci mocījis labu laiku, kamēr tai nebijis vairs ne krekla vīlītē sausuma. *Šmits P. XIV, 473.*

VILKS

BĒG KĀ VILKS NO UGUNS *arī 1. un 2. pers. Ļoti vairīties no kā.*

A l m a. .. jūs, cienītais kungs, no grāmatām bēgat kā vilks no uguns un tomēr valdāt pār veselu departamentu! *Ādamsons Ē. Dzeja, proza, dramaturģija. R. 1957, 350.*

GAUDO (KAUC) KĀ VILKS *arī 1. un 2. pers. Saka, ja kāds skaļi, stiepti vaimanā, kliedz, raud, ja kas rada skaļas, asas, stieptas skaņas.*

.. Šteins apdegušām uzacīm piedzēries gaudoja kā vilks. *Kalve A. Sarkans āboliņa lauks. R. 1971, 149.*

Bet Pūpols un Apse kļuva gluži traki no dusmām. Pūpols, zobus griezdams, gari locīdams, gaudoja kā vilks. *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 66.*

— Un tu arī — ko kauci kā vilks? — māte .. dusmīgi noprasīja Martai. Marta brēca tālāk kā brēkusi. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 143.*

Nē, omulīgi nav. Labi, ka drusku iemetu, citādi būtu jākauc kā vilkam. *Ezera R. Nakts bez mēnesnīcas. R. 1971, 22.*

Vējš iekrīt kokos un tad ilgi kā vilks gaudo zaros. *Saulītis B. Jaunības gadi. R. 1956, 88.*

Piebrauc ir strīmeri [tvaikoņi], spļauj melnus dūmus.. Liek svilpes vaļā — kauc tikpat kā vilki!... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 28.*

IZMELOT VILKU (AKLU ZIRGU) NO MEŽA LAUKĀ. *Teikt vislielāko nepatiesību, ļoti daudz un veikli melot.*

Laikam tālab, ka viņš daudz lasījis, par Rabaru teica, tas esot tāds melis, ka pašu vilku varot izmelot no meža laukā. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 189.*

.. viņa nedodot ne plika graša par ļaužu valodām. Tu dieviņ, ko nesarunā! Vilku no meža izmelot laukā — vai nu Indulis tādu teicienu nav dzirdējis. *Zigmonte D. Bites dzēliens. R. 1985, 72.*

«.. Vīra valodas pataupi vīriem, bet jaunai meitīnai muldi vilku no meža laukā!» *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 216.*

Vecais, kad šņabis galvā, var vilku no meža izmuldēt, kad sāk malt no seniem laikiem. *Kalve A. Zv 1980, 5. nr. 27.*

S k r ē j a s K a t e. Ko nu uz cilvēkiem klausīties: tie jau melš aklu vilku no meža ārā! Savu pirmo sievu nomocījis... kas par valodu! Kad jau tāda čīkstoņa tikai bija, tad arī mira! Vēl jau priekš pašas miršanas dakteri atveda.. *Saulietis A. Pret ziemeļiem. R. 1986, 256.*

.. varbūt viņa pie aplamajām valodām nebijusi nemaz tik vainīga, kā tas pirmajā brīdī licies. Ļaudis jau var izrunāt aklu zirgu no meža laukā.. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 397—398.*

— .. Fricis ir meļu melis un var, kā saka, aklu zirgu no purva izmelot. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 69.*

— Viņu ar pliku roku nepaņemsi. Tāds tev zaķi no sila izrunās pat tad, ja tai silā nekad neviens zaķis nav manīts. *Kalniņš J. Andrejs Pumpurs. R. 1964, 177.*

IZSKRIEN KĀ VILKS CAUR RĪGU *arī 1. un 2. pers. Saka, ja kas notiek lielā steigā, ja kas laimīgi izdodas.*

Lai gan ceļa grūtības [uz Rīgu un atpakaļ] bija diezgan lielas, tomēr mājās viss tas aizmirstas un liekas, tu būtu izdarījis ko ārkārtīgu, izskrējis, kā smejas, kā vilks caur Rīgu. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 175.*

Par tādiem [kas tikai skatās, necenšoties neko uzzināt] saka — izskrēja kā vilks caur Rīgu. Jā, skaisti bija, zelts lai spīdēja. Nu beidzot Rundālē esam bijuši, varēsim draugiem un paziņām palielīties. *C 1986, 147. nr. 3.*

Bet te atkal posts ar cenzoru, kas ne par ko to laist cauri. Cenzors laikam kur izbraucis atvaļinājumā, un tā «Bads» izspruka kā vilks caur Rīgu. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 599.*

— Skrienu kā vilks caur zemi.. *Kalve A. Sarkans āboliņa lauks. R. 1971, 229.*

KĀ VILKAM RĪKLĒ *Vienk. Saka ar nožēlu, ja kas labs, vērtīgs tiek zaudēts.*

«Tādas mājas!... Kūts jauna, klēts, rija — viss... un istaba kā daždien, jāsaka, muižas un muižas cilvēkiem.. Ek, nu Krišam viss tikpat kā vilkam rīklē.» *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 162.*

Divpadsmit birkavu linu, pieci pūri zirņu, mieži — visa rudens raža pagalam, kā pa logu laukā, kā vilkam rīklē, kā sunim zem astes. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 409.*

Policija taču pēc parakstiem čakli medīja, un, ja vācietim tie būs rokā, tad tikpat kā vilkam rīklē! *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 564.*

KĀ VILKS. *1. parasti savienojumā ar* izsalcis. *Saka, ja kāds ir ļoti izsalcis, ja ko ļoti iekāro.*

«.. Zināms, ka nu esi izsalcis kā vilks, jo no rīta tik baudīji krūzīti tējas bez cukura un maizes.» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 50.*

Čipus. Esmu izsalcis kā vilks. Šorīt iekodu tikai ņuciņu sausas maizes. *Lindulis J. Lugu izlase. R. 1945, 129.*

.. abi tie vīrieši no Herminghauza allaž pārnāca izsalkuši kā vilki. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 193.*

Kādreiz, kad esmu izsalkusi kā vilks, es iztēlojos, ko pagatavotu pusdienām, ja prastu. *Ezera R. Viņas bija trīs. R. 1963, 102.*

«Esmu tikai noguris,» Baraviks domāja, «un arī izbadējies kā vilks.» *Ezera R. Grieze, trakais putns. R. 1970, 104.*

— Tagad jau te pilns dienām un naktīm, tu zini, man viņa tāda paacīga uz puisiešiem, un tie visi pa kariem izbadojušies kā vilki. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 536.*

Labāk jau būtu iedot maizi, bet uz kartītēm tik maz saņēma, un jaunākās māšeles ēda kā vilki. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 82.*

«Lai māsa rīt baras, cik grib, bet ēst man gribējās kā vilkam... varbūt viņa nemaz nenoskārtīs, ka tik daudz sviesta pa nakti viens ir noķēpējis...» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 46.*

.. man jau kopš krietna brīža gribējās ēst kā vilkam. *Lagzdiņš V. Nakts «Mežāžos». R. 1976, 169.*

Pusdienā man bija tāda ēstgriba kā vilkam. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 34.*

Apetīte viņiem bija kā vilkiem, par to nevarēja žēloties, jo drīz vien no šķiņķa bija palicis pāri vienīgi pliks kauls. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 367.*

.. likās, ka zēns ir arī izbadējies kā vilcēns. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 179.*

Kad tos [ābolus] pelavās izsaldē, paliek mīksti, brūni un suloti, bērni kā vilcēni uz tādiem. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 109.*

2. *Saka, uzsverot niknumu, plēsonīgumu, naidīgumu.*

Šie arī kā vilki gāzās zēnam virsū un — tas nebij ko i redzēt — sasēja. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 206.*

Kā vilki viņi visi sakrita uz mūsu mantu.. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 177.*

— Ko tu domā tagad? — turpināja izvaicāt jauns puisis, kam acis spulgoja kā vilkam. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 358.*

— .. Nikns kā vecs vilks. Viņam neesot nekādas daļas gar mūsu sacensībām. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 518.*

KAD (KA) TEVI (VIŅU) VILKS (DEVIŅI VILKI) *sar. Izsaucas nepatikā, neapmierinātībā, sašutumā. Sal.* KAD TEVI VELNS.

Anna klauvēja atkal pie mazā lodziņa.

«Kad tevi vilks!» lādējās Sleņģis, bet nekas nelīdzēja, vajadzēja trausties augšā un iet ar visu miegu stadulā. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 252.*

— Vēders briesmīgi sāp.

— Kad tevi vilks ar visu tavu vēderu! Ko tu ar tik briesmīgi piestrēbies to piena putru! *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 69.*

Ka viņu vilks, nu būs abi divi [Caune un Ceplis pēc kaušanās] beigti! *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 102.*

Un cik vēl laika nebij jāpatērē, iekam izlasīja visas tās velna dobītes [ko kartupeļu mizojamā mašīna bija atstājusi]. Ka viņu vilks! *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 186.*

«Kad tevi deviņi vilki!» vīrs pukojies un gudrojis un gudrojis, kā vēl izlietais sasmeļams. *Šmits P. XI, 349.*

«Kad tevi deviņi vilki,» dzird nikni iešņācamies nakts palsumā kādu paklupušu ēnu, «tas nolādētais purvs nemaz vēl nav aizsalis!» *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 385.*

Atkal šis Roberts! Ka viņu deviņi vilki! Un Jaunlāča labais garastāvoklis no jauna bija vējā. *Ērglis R. Pelēko baronu senči. R. 1991, 310.*

KĀDA VILKA PĒC *sar. Kāpēc, kādēļ, kālab (jautā dusmās, sašutumā, neapmierinātībā). Sal.* KĀDA VELNA PĒC.

Daži lādēja senos pils būvētājus un skaļi brīnījās, kāda vilka pēc baznīcai esot vajadzējis darināt tik aplam stipru durvju. *Strupulis U. Raunas stāsti. R. 1983, 260.*

Kāda vilka pēc tā noplēsties, bendēt savus nervus, otru mūžu tikpat neviens man nedos. *Damburs E. K 1977, 11. nr. 126.*

LAI (KA) VILKS PAĒDIS UN KAZA DZĪVA *sar. Saka par atrisinājumu, ko abas puses panāk, savstarpēji piekāpjoties.*

Cik plaši apvāršņi drīkst būt manai tautai? Cik daudz, lai viņu zināšanas nevērstos jau pret kungu varu?

Eduards Dinsberģis bija viens no tiem ļoti gribošiem skolotājiem, kas vēlējās izdarīt visu tā, lai vilks paēdis un kaza dzīva. *Ziedonis I. Kurzemīte. R. 1970, 118.*

Izdevās gluži pa vērienam, ka vilciņš paēda un kaziņa palika dzīva, jo katrs vinnēja pa trīs partijām.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 55.*

Viņš zina, ka juridiski šai pavēlei nav nekādas nozīmes. Cer, ka direktore, izteikusi rājienu, jūtas gandarīta un varbūt pat zināmā mērā viņa priekšā vainīga. Tāpēc viss ir labi. Vilks paēdis, un kaza dzīva. *Mauliņš J. K 1974, 4. nr. 32.*

NE VILKA *sar. Itin neko, nekā, nemaz.*

Ko viņš mums padarīs? Ne vilka! *Indrāne I. Anemone. R. 1974, 131.*

.. no tām pāris liellaivām .. nebija ne vilka. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 86.*

.. bet basu gals patukšs. Neskanēja ne vilka! *Vīksna V. Pirmā pilsēta. R. 1975, 28.*

SKRIET VILKAM RĪKLĒ *vienk. Pakļaut sevi briesmām, doties nenovēršamās briesmās.*

Lai viņi pagaidām glābjas un, kā Blaumanis raksta, tīši neskrien vilkam rīklē. *Kraujiņš K. No atmiņu skrīņa. R. 1973, 72.*

— .. Varonība ir laba īpašība, bet tā mēs tagad būsim nostādīti jēru lomās, kāpēc mums pašiem jāskrien vilkiem rīklē? *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 278.*

VECS kādas nozares VILKS, *biežāk* VECS JŪRAS VILKS. *Kādā nozarē pieredzējis cilvēks; bezbailīgs, pieredzējis jūrnieks.*

Vecie jūras vilki garajos ziemas vakaros uzmeklēja cits citu, spēlēja kārtis, iedzēra groku un pļāpāja. Kā lai citādi sagaida pavasari? *Lācis V. KR, V. R. 1971, 33.*

Kuģa kapteinis Šneiders pieder pie vecajiem jūras vilkiem, kas buras un takelāžu pazīst kā ormanis zirgus.. *Lapsa J. K 1976, 5. nr. 62.*

— Melnais rags ir zvejnieka nāve, — mācīja savas jaunās atvases Palamasas vecie jūras vilki. *Grīva Ž. Stāsti par Spāniju. R. 1956, 86.*

Par kārtīgu jūras vilku jāizaug no bērna kājas, bet jūrnieka asinis tev gan no tēva un mātes vairākām paaudzēm. *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 170.*

Nē, vāci vēl nav tikuši Ložmetēju kalnā .. Rāmāk maršē rotas, un mierīgākas paliek veciem kauju vilkiem acis. *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 495.*

Kauns ir tad, ja vētras laikā veci vilki ļogās un smilkst. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 208.*

Rotnieks, kādreizējais feldfēbelis, cara armijas pirmā iesaukuma kauju vilks, skaidroja bruņumašīnu un tanku īpašības. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 174.*

— Herr Gott, Sacrament! — feldfēbelis norūc. Veca kaujas vilka nojauta viņam teic, ka nebūs nemaz tik viegli nokļūt pie pulka, teic, ka likteņi izšķirsies pavisam citur.. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 104.*

Savus pāris teikumus viņa [Paula Baltābola] gatavo ar tādu nopietnību un atbildības sajūtu, ka vecie «skatuves vilki» sāk jauno aktrisīti zobot un ķircināt. *Gudriķe B. Skatuvei atdota sirds. R. 1966, 28.*

— Tam šobrīd nav nozīmes, — vecais tieslietu vilks indīgi atbild. *Mauliņš J. K 1974, 5. nr. 40.*

VILKS AR ĀRĀ *sar. Izsaucas neapmierinātībā ar kaut ko, dusmās. Sal.* VELNS AR ĀRĀ.

— Vilks ar ārā, ko tagad lai dara? — prātoja Jēriņš, aizvien vēl kasīdams pinkaino bārdu. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 67.*

VILKS AR kādu, kaut ko *sar. Saka, ja grib uzsvērt vienaldzīgu attieksmi pret kādu, pret ko.*

— Nav uz kā rakstīt.. Un neesmu nekāda skrīverīša. Ja gribēs, atnāks tāpat, ja ne — vilks ar viņu! Sērot jau neiešu. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 332.*

— Kur šī [Beta] paliks? Gan jau radīsies. Un, ja ne, vilks ar viņu. Iešu pie tevis, Pūcen, precībās. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 311.*

— Nu, vai ta vagars ar pusstopu vis nerādās? — smīnot ierunājās Paugurene, Jēpīša māte.

— Vilks ar viņa pusstopu, ja tikai vēl nesāk uzplīties, lai pļauj otru riežu nost, — īgni noteica Dumbrēns. *Plaudis J. Raksti, III. R. 1965, 264.*

VILKS AVJU DRĒBĒS (*retāk* DRĀNĀS) *novec. Saka par ļaunu cilvēku, kas izliekas labs, savus ļaunos nodomus slēpjot aiz tikumības, labdarības maskas.*

«.. Šie ir tie bīstamākie un ļaunākie cilvēki uz pasaules, jo no redzamas čūskas var izsargāties, bet no neredzamas ne. Kristus tādus ļaudis sauca par vilkiem avju drēbēs..» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 68.*

«.. Bet šie vīri ir pārskatījušies, mēs viņiem neticam, mēs zinām, ka tie nākuši kā vilki avju drēbēs— — —» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 550.*

— .. Tā jau mācītājs pagājušo vasaru teica. Neklausiet, teica, vilkus, kas avju drēbēs pie jums nāk. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 206.*

Taču atkal ļaudīs iet baumas, ka viņi nākšot atpakaļ. Nāks kā vilki avju drānās... *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 547.*

VILKS LAI PARAUJ (rauj); VILKS RĀVIS (parāvis); KAUT VILKS PARAUTU kādu, kaut ko *vienk. Saka, vēršoties pret kādu, pret ko neapmierinātībā, sašutumā, dusmās, vēloties ko neesam. Sal.* VELNS LAI PARAUJ kādu, kaut ko.

— Vilks lai parauj visu to jūsu Ciemu! Vai es te sev resnu vēderu esmu savērpusi kā daža laba cita, kas pat maizi pati nevīžo apmīcīt? *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 228.*

«.. lai vilks parauj tādus meitu niķus, es te nekā nesaprotu..» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 84.*

«Šodien tak sākas zinību sapulces...»

«Rauj viņu vilks sapulci... man svarīgākas darīšanas!» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 27.*

— Rauj vilks biļetes ar visiem māksliniekiem! Es bez viņiem varu iztikt. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 645.*

Viens lēciens, un esmu prom no tiem pasaku kalniem [grāmatām]. Vilks viņus rāvis! *Indrāne I. Aisma. R. 1980, 123.*

— Labi, lai paliek, kad ne, tad ne. Negribi stāstīt, nestāsti, vilks tevi rāvis! *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 210.*

— .. Vilks jūs abus parāvis! Ne soli netieku ārā no mājas. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 71.*

Kaut tevi deviņi vilki parautu! *Šmits P. XV, 120.*

VILKS NERAUJ (neparauj) kādu *biežāk nākotnes formās. Saka, ja kādam nekas ļauns nenotiek, ja izdodas paglābties no kaut kā draudīga. Sal.* VELNS NERAUJ.

Mājā saimniece .. apvaicājās, kā ejot.

«Kā tad nu iet,» māte atbildēja, «ja tikai nebūs nekas lauzts, tad jau vilks neraus.» *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 300.*

Ja jau viņreiz bija dzīva palikusi, kad visi domāja beigtu, tad tagad vilks neraus. Taisnību sakot, — kas tad jaunam un skaistam cilvēkam pasaulē var kaitēt! *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 157.*

— Ja jau ar visām likstām tik tālu esam tikuši, tad vilks mūs neparaus arī šoreiz. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 191.*

VILKS PARĀVIS (rāvis) *vienk. Izsaucas nepatikā, dusmās, sašutumā.*

«Bet vilks parāvis, tā taču ir taisnība!» *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 213.*

— .. Nu jau divas nedēļas, kopš viņš cēbrenes un siena gružus vien rūģina. Šorīt cilvēks saka: «Būtu nauda, vilks parautu, varētu atnest kādu papužu tabakas...» *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 68.*

Baņuta saka, jaunajiem tādi pētījumi un zinātniskie darbi uzdoti. Vilks viņu rāvis, kas tie par darbiem, ja papīriņš nudien naga platumā. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 87.*

VILKS VIŅU ZINA (zin, *retāk* sazina, sazin); VILKS ZINA (zin, sazina, sazin) *sar. Sal.* VELNS [VIŅU] ZINA. *1. Saka neapmierinātībā, ja kaut kas nav saprotams, zināms, ja par ko ir šaubas.*

«.. Bet vilks viņu zina, kur te ir tā [Pēterburgas] priekšpilsēta?» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 571.*

— Vilks viņu zina, kā būtu bijis labāk, — Sīlis paklusu prātoja. — Varbūt nevajadzēja nākt līdzi Viļumam? *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 206.*

Par viņu cieminieki mēdza sacīt: vilks viņu zina, kur tāds radies. Vienmēr izveicīgs, pat laipns un izpalīdzīgs — tāds viņš katram grozīsies priekšā, bet aiz muguras gatavs otru nelietīgi nosunīt un nodot. *Dorbe H. Tikai labu. R. 1972, 236.*

.. Gusts savieba savu drūmo seju:

— Vilks viņu zina, uz kurieni tas garais diegs aizšuvies! *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 135.*

Vilks viņu zin, kur te smiltājā tādi briesmīgi rakumi cēlušies pēc lietus vasaras? *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 61.*

«Bet vilki viņu zin, kas izgājušā rudenī gan lielkungu tik prātīgi sasukāja,» sacīja Reinis par kādu brīdi. *Pērsietis. Izlase. R. 1951, 115.*

Vilks viņu zin, vienreiz Marija izlikās sirsnīgāka, otrreiz vēsāka. *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 307.*

— Vilks viņu zin, kurš tagad bagāts, kurš nabags! *Indrāne I. Aisma. R. 1980, 39.*

«.. Karas kaklā kā negudra... Vilks tos sieviškus zin, no viņiem ne velns nevar tikt gudrs!...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 233.*

«.. Vilks viņu sazin, kur tās meitenes dzīvo, kur ne?» Marta elsoja asarainām acīm.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 147.*

Beidzot novilka caur zobiem:

— Vilks tevi lai sazin, kāda tad tā krievu kārtība īsti būs. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 537.*

— Ja viņi varbūt kādam talkā... bet tad taču nebrauktu abi ar vienu zirgu... Vilks viņus lai sazin! *Upīts A. KR, I. R. 1946, 775.*

— Kas nodūris? Vilks viņu sazina, bet nodurts ar vācu parauga durkli. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 200.*

2. *savienojumā ar* kas, kāds, kur, kad, cik. *Saka, akcentējot kaut kā nenoteiktību, neziņu par ko.*

No savas labās sirds tu ņem iekārtot tādu darbā, bet šim vilks viņu zina kā vajag. *Niedre J. Katrs ar savu laimi dzimst. R. 1968, 33.*

«.. viņa riebjot zobus, liekot ragus, braukot pakrūti, palīdzot meitām nelaimē, un vilks viņu sazina kā visa vēl viņa nezinot..» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 102.*

Tā tak nemaz nav vilna, vilks zina kas te par dzijām staipās. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 126.*

.. Viesturs, trakais tāds, aizrāva meiteni vilks zina kādā pasaules malā.. *Zigmonte D. Mārsils. R. 1969, 46.*

«.. staigājot, tarakanus izdzīdams, pulksteņus lāpīdams, zīmēdams un vilks zin ko vēl darīdams.» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 86.*

.. muižas krodzinieka dēlam «Ugavam» esot vilks zinot kas par radniecību ar lielo Annu.. *Pērsietis. Izlase. R. 1951, 169—170.*

Paraugcilvēks un paraugvaloda, vilks sazina kāpēc tā Medardam nekādi negrib iet pie dūšas. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 245.*

VILLA, VILNA

IZMEST VILLU. *1. vienk. Kauties.*

Ja neviena ķilda neradās, viņš, garlaicības mocīts, piegāja pie viena vai otra zēna, kas bija viņa gados, un uzaicināja:

— Ko tu stāvi kā tāds aita? Izmetīsim villu! Tu baidies? Es redzu, ka tev no manis bail! Zaķupastala!..

Kautiņš gāja vaļā.. *Kalniņš J. Sudraba karote. R. 1986, 266.*

Tajos laikos krogs bija tā vieta, kur kārtoja darīšanas, noslēdza rēķinus un pie vajadzības «izmeta villu». *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 10.*

Stāsti [melno kaķi] man, kā villu meti, / Sadusmots kā leopards,/ Kamēr melnā nāca pretī, / Un tad, protams, sākās marts. *Vācietis O. Aiz simtās slāpes. R. 1969, 17.*

2. 3. pers., sar. Saka, mudinot zirgu skriet, parādīt, ko tas spēj. Sal.

IZLAIST KĀJAS NO VILNAS.

Laid, lai zirgs [jauns] izmet villu. *Braslavā 1986.*

MĪKSTS KĀ VILNA. *Saka par ko ļoti mīkstu (biežāk par maizi).*

Irbene zināja stāstīt, ka Prātene lāga ne maizes nejēdzot izcept..

Kukuļa, kas būtu mīksts kā vilna, viņa savā laikā neesot vilkusi no krāsns. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 82.*

Kartupeļu biezenī jaukta rupjmaize tikko izcepta ir čaugana un mīksta kā vilna, bet ātri nocietē.. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 131.*

Plāceņi gan bij no miežu miltiem, bet Kalviciene prata tos izcept mīkstus kā vilnu.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 209.*

«Vai! tā jau maizīte kā vilna,» Līze glaimoja, «kad tāda man būtu visu mūžu ko ēst.» *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 256.*

Bija uzkritis pirmais sniegs — biezu kārtu un mīksts kā vilna. *Lēmanis I. Izlase, I. R. 1967, 63.*

Nakts ņem mākoņus pilnām saujām — / Baltās, čauganās pūkas kā vilnu. *Rainis J. KR, VI. R. 1979, 76.*

Mārcis. Saimniek, Dievam tiesa, alus tev izdevies mīksts kā vilna un tad stiprs! *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 147.*

VILNIS

DEVĪTAIS VILNIS. *Augstākā pakāpe, kulminācija.*

Devītais vilnis bija Zinību komisijas Vasaras sapulces, kas iesākās 17. jūnijā. *Ķuzāne L. Jūlijs Dievkociņš. R. 1980, 206.*

Un tautas revolūcija .. sasniedza savu augstāko — devīto vilni. *Niedre J. Katrs ar savu laimi dzimst. R. 1968, 263.*

KĀ PA VIĻŅIEM. *Saka, ja veiksmes mijas ar neveiksmēm.*

Cilvēku liktenis ir taisns un gudrs. Dzīvi viņš vada kā pa viļņiem. Augšā un lejā, lejā un augšā. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 330.*

— Dažs, kā sāk, tā nodzīvo visu mūžu vienā stiepienā, bet citam tā vien iet kā pa viļņiem. Ko tu liktenim padarīsi! Kā tādu čaumalu tevi mētā pa tiem plašajiem dzīves viļņiem. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 174.*

VĪRAKS

KVĒPINĀT VĪRAKU kam, kādam. *Glaimīgi slavināt, cildināt.*

«.. Es nedomāju, ka tas ir mīnuss, ja komponists rīt dzied pavisam citu dziesmu nekā šodien, ja viņš rīt atmet to, kam šodien vīraku kvēpinājis.» *Klotiņš A. Alfrēds Kalniņš. R. 1979, 289.*

Āvīzes kvēpināja vīraku, un ne jau rakstītāju vaina, ka Jāņa smalkais deguns cauri šim slavas vīrakam saoda līķu smaku. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 78.*

vīraka kvēpināšana

— Nekas patīkams jau kritika nav, taču nesimpātiska ir arī vīraka pārlieka kvēpināšana. *LM 1982, 23. nr. 11.*

VĪRS

BŪT LIELĀ VĪRĀ *apv. Saka, ja kāds ir stipri piedzēries.*

«Žēl, ka Kalderi aizgāja,» ierunājās Dzelzainis, kurš visu vakaru bija metis, bet nejutās nemaz lielā vīrā. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 26.*

Šķedens noķēris trešos svētkos zaķi, būdams laikam lielā vīrā. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 364.*

BŪT VĪRĀ *sar. Būt materiāli nodrošinātam, sasniegušam panākumus, augstu stāvokli.*

Puisis nu vīrā: liela zelta kaudze, muiža un ķēniņa meita par sievu. *ME. IV, 642.*

«..Bet kā tad Bramanīša dēlam iegadījās tāda laime dabūt saimnieka meitu?..»

«Jā, Bramanīšu Viļums ar vienu cēlienu nu ir vīrā.» *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 25.*

«.. Nu es esmu vīrā. Man uzsmaidīja laime: tas bija vēl nesen, tagad pat, vakar [laimēti desmit tūkstošu]. Nu es iešu studēt.» *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 83.*

.. tiksim pie kaltes, būsim vīrā! *C 1978, 199. nr. 4.*

KĀ VIENS VĪRS. *Vienoti, saliedēti.*

«Pieņemts, pieņemts, lūdzam!» visa sapulce kā viens vīrs uzturēja viņa kandidatūru. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 213.*

Targals. [..] Un, mūsu augsto gribu izpildot, / Kā vienam vīram visiem jāsaslejas.. *Aspazija. Lugas. R. 1968, 296.*

Tādēļ stunda esot situsi, lai visi saceltos kā viens vīrs un nokratītu nebrīvības jūgu. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 295.*

Nu pagasta padome nolēmusi, ka jāstāv visiem kā vienam vīram līdz galīgai Kerenska sakaušanai un visu muižu konfiskācijai. *Ceplis A. Daiļdarbu izlase, I. R. 1959, 51.*

KĀ VĪRS. *Vīrišķīgi, nebaidoties grūtību, briesmu, drosmīgi pārvarot tās; atklāti, godīgi.*

— Nepatīkamākais, ka šis polēns turējās kā vīrs, ne ar pirkstu žņaudzamām skrūvēm, ne ar karstu dzelzi no viņa neko nevarēja izdabūt laukā, nevienu viņš nenodeva. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 495.*

Viena nelaime pēc otras nāca pār viņa galvu, viņš bija turējies kā vīrs, nopurinājies pēc saņemtā trieciena un dzīvojis tālāk, neļaudamies mazdūšībai. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 288.*

.. arī Jozas māte atģidās, ka laiks iet mājā .. Jozam bija pilnas acis asaru, bet viņš turējās kā vīrs un neraudāja, kad māte noglaudīja viņa linu baltos matus, noņēmusi noplukušo cepurīti. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1977, 69.*

«Nu, un noturējies ar kā vīrs, nedzēri?» vecis iejautājās. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 297.*

«Kas būs, būs... Sagaidīsim likteni kā vīri...» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 52.*

— .. Saņemieties, Meimura kungs, un panesiet nelaimi kā vīrs!» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 135.*

«Beigts,» es [apcietinātais] domāju, un manas rūpes bij neizrādīt gļēvulību, bet mirt kā vīram. *Blaumanis R. KR, III. R. 1958, 117.*

Kā vīrs viņš ieies tēva kabinetā un pastāstīs visu no viena gala līdz otram: Vecapiņu ģimenē gļēvuļu nedrīkst būt. *Saulītis B. Profesora Vecapiņa dēli. R. 1957, 236.*

Jēkabs Saltups. [..] Un, ja jums kas pretī sakāms, tad dariet to kā vīrs un ne kā nelietis! *Saulietis A. Pret ziemeļiem. R. 1986, 147.*

Īsā izjustā runā virspavēlnieks sveica pulku un aicināja strēlniekus uz jaunām uzvarām. «Esiet kā vīri!» mēdza atgādināt J. Vācietis. *Bērziņš V., Ruberts J. Pirmais virspavēlnieks. R. 1973, 136.*

KĀ VĪRS AR VĪRU. *Atklāti, droši, kā līdzīgs ar līdzīgu.*

— Mēs abi esam bijušie frontinieki, abi tāpat atbildam par vienu lietu, tāpēc izrunāsimies kā vīrs ar vīru — bez diplomātijas un pusvārdiem. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 45.*

— .. Nu labi, runāsim atklāti un kā vīrs ar vīru. *Lagzdiņš V. Nakts «Mežāžos». R. 1976, 121.*

VĪRA DŪŠĀ. *Sk.* KUNGA PRĀTĀ.

VĪRS UN VĀRDS. *Saka, uzsverot, ka solījums, noruna tiks izpildīta.*

«Vīrs un vārds» dzirdam tik bieži. Bet, ja katrs, kas tā runā, pie šās parunas turētos, tad mums būtu bagātīgi ne tik vīriešu, bet arī vīru, ne tik vārdu — arī darbu. *Pērsietis. KR, II. R. 1937, 362.*

— Jā, kas tevi nepazīst: vīrs un vārds, lai tad tur vai kas. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 342.*

— Ceturksnī algebrā man būs «četri».
— Vīrs un vārds?
— Vīrs un vārds, skolotāj! *Saulītis B. Jaunības gadi. R. 1956, 58.*
— Kur nu paliek jūsu vīrs un vārds? — ar sašutumu jautā Skuja.
— Solīt jūs protat, bet kad solījums jāpilda... *Lācis V. KR, VIII. R. 1977, 10.*

VIRSŪ

NESKATĪTIES ne VIRSŪ kādam, kaut kam. *Paust necieņu pret kādu, neizrādīt ne mazāko interesi par kādu, kaut ko.*

«Bet re, Ēriks tevi negrib! Viņš tin ap pirkstu desmit meitas, bet ganu skuķiem neskatās ne virsū!» *Dziļums A. Saplēstā krūze. R. 1942, 16.*

Un saimniece, ar ko ganam vairāk darīšanu nekā ar saimnieku, varbūt nesīs degunu tik augstu, ka neskatīsies man ne virsū. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 209.*

— .. Kas man nekaitēja kā vecpuisim? Visur es biju gaidīts un ieredzēts viesis. Bet tagad neviens virsū neskatās. Daža laba meitas māte uz ielas pat sveiciena vairs neatņem. Tā vien liekas, ka es ar savu apprecēšanos būtu lielu noziegumu pastrādājis. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 183.*

Mēs aizgājām uz zirgu dārzu. Te nu bija zemenes. Bet Pēterītis neskatījās tām ne virsū. Vilka mani tikai tālāk un tālāk [uz putniņu ligzdām]. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 295.*

Izgulējis pēc tam dullumu, viņš atkal tai raudādams nosolījās uz degvīna vairs ne virsū neskatīties. *Birznieks-Upītis E. Izlase. R. 1951, 212.*

— .. Viņš labprāt panašķēja saldumus — pa gabaliņam labas tortes, sviesta cepumus, šokolādes konfektes. Tikai ne tās vienkāršās, lētās — par rubli četrdesmit. Tām ne virsū neskatījās. *Kalndruva M. Vējš pakar kokli. R. 1979, 68.*

VISTA

IET GULĒT REIZĒ AR VISTĀM *sar. Ļoti agri iet gulēt.*

Jaunākie, Marčs un Jānis, ziemas cēlienā ar vistām reizē gulēt iet.. *Salenieks E. Neizlaid airus no rokām. R. 1975, 177.*

Nu, labi, dzīvosim Melnā ciemā, dzersim pienu un iesim gulēt reizē ar vistām.. *Lācis V. KR, IV. R. 1971, 440.*

Skolastēvs. Es iešu mājās, esmu radis ar vistām reizā pie miera, ar saulīti augšā. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 157.*

— Vai tad tu nezini, ka vakaros dzen bērnus gulēt un saka — ej nu gulēt, vai nezini, ka maziem bērniem ar vistām reizē jābūt gultā. *Sakse A. KR, V. R. 1963, 33.*

KĀ VISTA *sar.* ***I.*** *savienojumā ar* klukstēt, kladzināt. *Saka, ja runā daudz, kaut ko lieku, nevajadzīgu, ja apnicīgi gaužas.*

— Ko tur nu klukst kā divas vistas! — Andrs klaigāja. — Jūdz nost! Īstā riņķī vien malt nav nekādas jēgas. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 251.*

— Ziben, ko kluksti kā noperējusies vista! Iesim labāk ieslacīt atradības! — kāds vedināja. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 19.*

— Ko nu kladzini kā vista! Tev beigas! Labāk pasaki, par cik tu visu biji apdrošinājis! *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 170.*

2. *biežāk kopā ar apzīmētājiem* slapja, noperējusies, noplukusi, *ar pielikumu* perētāja. *Saka, paužot negatīvu attieksmi pret kāda neattapību, neizdarību, tūļību, retāk raksturojot kāda nožēlojamo stāvokli, izskatu.*

— .. Nāciet dziļāk, lūdzu, laipni lūdzu! Siev, tu arī esi tāda kā vista, liec ciemiņam stāvēt tādos dūmos! *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 276.*

«.. vecen, ko stāvi kā slapja vista, padod cilvēkam, kur apsēsties!» *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 66.*

Andrs pirmais izlēca no ragavām un dusmīgi uzbrēca tiem diviem, it kā pats visu laiku kājām gājis:

— Ko nu sēž kā perētājas vistas, kad zirgs garo vien! *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 258.*

Dažreiz lielie Elijam teica, lai izlaižot tak to bērnu paskraidīt, viņš jau esot tīri kā noperējusies vista, bez dzīvības. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 157.*

— .. Kāda es staigāju! Kā noplukusi vista. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 14.*

Neko darīt, velns atdeva kalējam kontraktu un aizgāja kā slapja vista projām. *Šmits P. IV, 67.*

Ataugu Mārtiņš sakliedza Bērtulim, Padegu Krišs to vēl izlamāja: — Ko tu tur klukni kā veca vista! *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 445.*

PINAS KĀ VISTA (*retāk* GAILIS) PA PAKULĀM (pakulās) *arī 1. un 2. pers., sar. Saka, ja kādam neveicas, trūkst prasmes, veiklības.*

«.. no manis viņam nekāds iedvesmas avots neiznāk. Un neiznāks arī, jo es pati pinos kā vista pa pakulām ar saviem bērniem un visu pārējo, no kura aizbēgt nav iespējams.» *Avotiņa D. Nenogaliniet stirnu... R. 1970, 95.*

— Nu paklau, ko tu tur [pilsētā] pinies kā vista pa pakulām? Kādu labumu esi saķērusi? Nāc atpakaļ uz laukiem!.. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 184.*

Katķismu mums vajadzēja mācīties vārds vārdā no grāmatas. Turpretim bībeles stāstus varējām atstāstīt ar saviem vārdiem. Bet vai tad tas bij vieglāk? Bij jau tādi zeļļi, kuri buldurēja saviem vārdiem. Viņi pinās kā vistas pa pakulām un sacēla smieklus.. *Jaunsudrabiņš J. KR, IV. R. 1981, 14.*

Pinas pa parādiem kā vista pa pakulām. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 87.*

«Bij mums tāds pavārgs krāsotājs no Latgales, nekas viņam tā lāgā nevedās, kūlās cilvēciņš kā pa pakulām..» *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 874.*

— .. Jums jau tādas kā Milda tās labās, kas pat sudmaliņas neprot, kā nākas, izdejot, pinas kā vista pakulās. *Vilks Ē. Rudens dienās. R. 1955, 6.*

Smags un neveikls kustībās — viņš pinās kā vista pakulās. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 162.*

«.. Tu jau nupat sāc pīties kā gailis pa pakulām — un griezies vienādi uz tām pašām pēdām kā vilciņš.» *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 107.*

.. garais jaunpiebaldzēns Miesnieku Kārlis .. nevarēja vairs dabūt savus soļus polkas taktī, pinās tā kā gailis pakulās. *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 62.*

.. es apjūku un satinos kā gailis pakulās, nevaru savu domu izteikt.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 80.*

Runāt par Sprīža morālo pagrimumu viņa klātbūtnē bija neiedomājami grūti. Paulam mēle pinās kā pakulās. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 176.*

Mājās varēja runāt kā pats mācītājs, bet te mēle tūliņ kā pakulās. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 686.*

SĒŽ (TUP) KĀ VISTA UZ OLĀM *arī 1. un 2. pers., sar. Saka, ja kāds ilgi sēž, neko nedara, ir pasīvs.*

Mazais. [..] Viņš pat piecelties un paskatīties negrib.

Pavasars. Ko tu sēdi kā vista uz olām? *Jokums K. Izlase. R. 1959, 452.*

Tā jau mūsu mūžs ir īss. Dārga ir katra diena, katra stunda, pat acumirklis. Bet mēs sēžam kā vista uz olām, apaugam ar sūnām, savās alās ielīduši. *Atziņas, II. K. Egles sakārtojumā. Cēsīs—Rīgā 1924, 258.*

— .. kā mans vīrs saka, tagadējais priekšsēdētājs nu nekā nejēdzot, bet viņš tur ir — tup kā vista uz olām. *Liepa M. — Tam labam būs augt. R. 1978, 283.*

.. «riktīgs» meistara palīgs ar savu zeļļa grāmatu varot tupēt mājās, kā vista uz olām, ja negribot blamēties un strādāt bez kādas starpības ar bijušu fūrmani vai suņu puisi vienu un to pašu darbu par vienu un to pašu algu. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 373.*

TAISĀS (GATAVOJAS) KĀ VISTA UZ DĒŠANU (PERĒŠANU) *arī 1. un 2. pers., sar. Saka, ja kāds pārāk ilgi kaut kam gatavojas.*

— .. Vai tad negriezīsi [matus]? Visu vakaru taisies kā aptukusi vista uz dēšanu. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 217.*

Kā vista dēt meklēdama, viņš noslēpumaini un nemiera pilns staigāja no vienas vietas uz otru. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 303.*

Rīt sākt jaunu dzīvi, īstāku par šo! Gatavojos kā vista uz perēšanu un nevaru. *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 16.*

TIK, CIK VISTAS KĀJĀ GAĻAS; TIK DAUDZ KĀ VISTAS KĀJĀ (kājai) GAĻAS kaut kā *sar. Tikpat kā nemaz (biežāk prāta, gudrības).*

— .. Prāta tev tik daudz, cik vistas kājā gaļas. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 506.*

«Kas tad nu tā par gudrību, tur jau tās nav tik, cik vistas kājā gaļas,» vīri pasmējās un lika Jēkabam mieru. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 74.*

Darbu jau tur var atrast, bet peļņas tik, cik vistas kājā gaļas! *Indrāne I. Anemone. R. 1974, 155.*

— No viņa [vīra] man un dzīvei (ar to viņa domāja saimniecību, zemi, bērnu, lopiņus) tik daudz labuma, cik vistas kājā gaļas.. *Pelēcis A. Puisiska dvēsele. R. 1990, 263.*

— .. Tev ne tik daudz nav prāta kā vistas kājā gaļas. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 191.*

— Arī no tā tādu iesācēju var pazīt — gudrinieks taisās liels, bet zināšanas tik daudz kā vistas kājai gaļas. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 561.*

— .. cik tad tādam vecam cilvēkam ir prāta: ne vairāk kā vistas kājai gaļas. *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 256.*

VISTIŅA

SPĒLĒT (ĶERT) VISTIŅAS *sar. Maldināt citam citu, izlikties, niekoties.*

L u l u. Nespēlēsim vistiņas, kungi! Kāpēc jūs te esat ieradušies, es zinu tikpat labi, kā jūs zināt, kāpēc es esmu nākusi. *Zīverts M. Lugas. R. 1988, 135.*

— Beigsim spēlēt vistiņas un sauksim lietas vārdā... *Lācis V. KR, XVIII. R. 1977, 324.*

B i g u l i s (nesamulst). [..] Mēs šeit netaisāmies vistiņas spēlēt! Lai vadītājs paklausās un uzzina šo to, ko viņš jau ļoti labi zina! *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 154.*

— .. Neķersim nu vistiņas, tev vairāk rūp Doles sala. *Kalve A. Tveice jūlijā. R. 1976, 188.*

vistiņu spēle

N i l s. Beidzam. Tici vai ne, bet man tiešām ir apnicis. Visa šī mūžīgā vistiņu spēlīte, visa šī izlikšanās. Saproti, ir sievietes bez skaita, bet nav draugu. *Gulbis H. Sarunas ar skopām remarkām. R. 1974, 108.*

Z

ZĀBAKS

DUMJŠ (STULBS, GLUPS) KĀ ZĀBAKS (ZĀBAKU STULMS) *vienk. Ļoti dumjš, nesaprātīgs, muļķis.*

Viņš [velns] jau ir dumjš kā zābaks. *Šmits P. XI, 286.*

«Patiešām, Ruperts ir dumš kā zābaks, ap stūri to apvest nenākas grūti, — jūs to tik labi pratāt ar pirmajiem Bēbeļa rakstiem.» *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 986.*

Jefimovs piezīmēja: «Ko tad tur Ķipānu sūtīja? Virsnieks jau ir, bet dumjš kā zābaks. Ellē ievedīs.» *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 319.*

«Tas mums tāds stostulis, stulbs kā zābaks, pirmo ticības locekli pa trim gadiem nevar iekalt.» *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 74.*

Nesaprotami likās arī tas, ka zābaki, ar kuriem tā lepojāmies, netika patiesībā neko cienīti, jo mēdza teikt: «Glups kā zābaks; tas jau tīrais zābaks.» .. Laikam tālab, ka viņi tik stulbi, tiem dažreiz mēdza pielikt «jaunas galvas». *Austriņš A. Puiškans. R. 1959, 332.*

.. viņš tīri saskaitās un teica, ka Kārlis, salīdzinot ar Vientiesīti, esot tik dums kā zābaka stulps. *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 219.*

DZĒRVJU ZĀBAKI. *Sabristas, vējā, mitrumā un aukstumā sasprēgājušas kājas.*

«Cik ilgi nu šis cietīs tādā vējā basām kājām? Būs dzērvju zābaki droši vien...» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 110.*

Taču tagad, tāpat kā lielais vairums cilvēku, kas izauguši «dzērvju zābakos» (vai šodienas bērni vairs zina, ko tas nozīmē — šie mūžīgi sūrstošie sarkanie stilbi, sasprēgājuši no vēja un ūdens?), arī Harijs to visu atceras ar pateicību liktenim. *Dzene L. Dialogs ar Hariju Liepiņu. R. 1977, 9.*

Es atceros savas ganu vasaras.. Dzimtene manī ar «dzērvju zābaku» sāpi iegrauzusies. *C 1987, 67. nr. 3.*

Kur tuvumā lieli sūnākļi, dzird arī dzērvju dzidros saucienus. Viņas biedina cilvēku bērnus, lai nebradājot basām kājām pa pavasara ūdeņiem, jo varot dabūt dzērvju zābakus. *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 167.*

Visu ko esmu jau izvalkājies: pastalas, kurpes, pat dzērvju zābakus. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 268.*

PILNS (PIEDZĒRIES) KĀ ZĀBAKS *vienk. Galīgi piedzēries.*

«Ka tu būtu redzējis, kāds Žabars vakar krogā izskatījās!.. Pilns kā zābaks, stīva mēle, bet tomēr i dziedāja!» *Poruks J. Raksti, I. R. 1971, 426.*

«Ko te plerkši! Piedzēries kā zābaks! Turies labāk!» Leimanis norūca un uzšāva zirgam. *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 297.*

ZAGLIS

JĒRU ZAGLIS *folkl. Vilks.*

Vecais jēru zaglis — rūzinais vilks un vieglkājīte stirna gulēja bez dzīvības, no viņu [mednieku] nāvīgām lodēm zemē gāzti. *Pērsietis. Izlase. R. 1951, 108.*

Pēc saulrieta rēnā puskrēslā jēru zaglis piecilpoja pie Gaigalu kūts, apsēdās kupenā un sastinga kā pelēks celms. *Mauliņš J. Pēdas. R. 1980, 15.*

KĀ NO ZAGĻA PIRKTS *sar. Par neiedomājami lētu maksu.*

«Un cik tu par to Ollandes kārbu [laivu] samaksāji?»

Vīrs minēja cenu..

«Tas nu gan ir lēti!» Lāmaniete kļuva tāda kā domīga, rāmāka..

«Jā, vai nav ties', sieviņ? Tas jau kā no zagļa pirkts!» *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 146.*

Nu labi, lai tai mājai būtu jātaisa kapitālais remonts, .. lai būtu pat jāapmūrē, — par sešiem tūkstošiem tas vienalga ir kā no zagļa pirkts. *Kolbergs A. LM 1978, 42. nr. 5.*

KĀ ZAGLIS. *Slepus, klusi, nemanāmi.*

Kā zaglis viņš izlīda pa durvīm, izgāja salonam tik klusu cauri, ka nesadzirdēja ne soļu.. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 104.*

Bet gaitenī ložņāja špiki. Klusi kā zagļi viņi līda no vienas kameras durvīm pie otrām. Klausījās, uzmanīja.. *Lēmanis I. Izlase, I. R. 1967, 200.*

.. dienu, kad Aivaram kauču iztālēm kā zaglim neizdevās viņu [Annu] redzēt, viņš uzskatīja par veltīgi nodzīvotu. *Lācis V. KR, XV. R. 1976, 246.*

«Vecums pielien kā zaglis, vienu dienu tikai apķeries, ka garozu vairs nevari saēst..» *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 80.*

Bet pa nakti kā zaglis piezadzies ir kluss, savāds lietiņš. *Skalbe K. Dzīvības siltums. R. 1980, 21.*

Nebija pat rudens lietu, / Piemirkušu ceļa dangu... / Tā kā zagle nemanīta / Pēkšņi ziema atnākusi. *Kaltiņa V. Atbalss akā. R. 1981, 7.*

SIRŽU ZAGLIS *novec. Mīlas dēku meklētājs; pavedējs.*

«Eduards Felfenbergs ir liels siržu zaglis, bet manu sirdi viņš nedabūs — es paturu savu ģimnāzistu.» *Māteru Juris. KR, II. R. 1924, 179.*

«Uzmanies, viņš esot liels siržu zaglis!» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 81.*

ZĀĢIS

MUGURA KĀ ZĀĢIS. *Saka, ja cilvēks vai dzīvnieks ir tik vājš, ka tam izspiežas mugurkaula skriemeļi.*

«Paplāns, draugs, ribas [telēnam] kā redeles, mugura kā zāģis...» *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 309.*

— .. zirgiem muguras kā zāģi, ribas kā redeles.. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 343.*

— .. šai [ķēvei] mugura asa kā zāģis. Nokūlojusies un nobadināta, galvu pa zemi velk. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 339.*

ZĀĢĒT KĀ AR ZĀĢI kādu. *Nemitīgi pārmest kādam kaut ko.*

«.. Bet tu mani zāģē kā ar zāģi.» *Vilks Ē. Piecas minūtes par vēlu. R. 1961, 119.*

ZAĶIS

AUSIS KĀ ZAĶIM. *Saka, ja kādam ir ļoti laba dzirde.*

«Tiem [mežabrāļiem] acis kā vilkiem un ausis kā zaķiem.» *Upīts A. KR, V. R. 1948, 349.*

Jaunā puiša austiņas dzirdīgas kā zaķim, zinu — manus klusos vārdus viņš vējā nelaidīs. *Strupulis U. Raunas stāsti. R. 1983, 210.*

Dzīvoklī Āris ielavījās tik klusu, ka pat ne zaķi no miega neuzmodinātu. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 216.*

GUĻ KĀ ZAĶIS VAĻĀ ACĪM *arī 1. un 2. pers. Saka, ja kādam ir trausls miegs, ja kāds nespēj aizmigt..*

.. pat nakti tu guli kā zaķis vaļā acīm — lai pārliecinātos, vai es tevi apbrīnoju vēl vai vairs ne. *Liepiņš J. Smalki ļaudis. R. 1990, 141.*

«.. Tikai vakaros nenāk miegs. Dažreiz līdz vēlai naktij guļu kā zaķis vaļējām acīm.» *Volkēviča V. Neatkarīgā Cīņa. 1991, 182. nr. 3.*

KĀ ZAĶIS. *1. savienojumā ar* bailīgs. *Ļoti bailīgs.*

Bija nikns gan tas pats vecais lielskungs! Bet, kā Posmiņš stāstīja, — bailīgs ar kā zaķis. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 208.*

Acu galā Roberts šo skolmeistaru nevarēja ieredzēt. Pedants un pie tam bailīgs kā zaķis. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 508.*

— Degsnis arī pats saprot, ka tā muļķīga pavēle, bet viņš taču bailīgs kā zaķis... balsi pretī nepacels. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 157.*

— Jā, tev tik ir sieva! Uguns, brāl, tava Irina.. Kur nu man — bailīga kā zaķis. *Grīva Ž. Stāsti par Spāniju. R. 1956, 141.*

2. savienojumā ar darb. vārdiem, kas izsaka kustību. Ļoti ātri, veikli.

Pa grāvjiem, pa ežām, kur ziedēja visādas puķes, es cilpoju kā zaķis, tikai uz priekšu. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 291.*

Aiz diviem stūriem kļuvu drošāks. Cilpoju kā zaķis, kamēr tiku līdz tiltam. *Greste J. ... kā dzeņa vēders. R. 1977, 66.*

Nākdams no ciema puses, Ķīrelis, viegli grīļodamies, iepleš rokas un mēģina viņu aizturēt, bet Raida veikli kā zaķis aizcilpo garām. *Žīgurs J. Kāpu ļaudis. R. 1964, 25.*

Brālis skrēja pie kaimiņa, lēkādams pāri kupenām kā zaķis.. *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 61.*

Kā zaķis Vēzītis iešmauca ar visu tarbiņu krūmos.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 58.*

Skriet viņš varēja ātri. Izmeties no istabas, mudīgi kā zaķis joza gar dīķmalu prom.. *Kalndruva M. Pēdas gar krastu. R. 1986, 176.*

3. ak. Viegli, bez lielām pūlēm (iznīcināt, sagūstīt).

Drīz iestāsies diena, un, ja tad viņš vēl atradīsies še, uz mīnu lauka, hitlerieši bez liekiem pūliņiem un riska nošaus viņu kā zaķi. *Muižnieks I. Fabulas un stāsti. R. 1959, 135.*

— Patiesību sakot, nebūtu par ļaunu atņemt vāciešiem šo pauguru, — piekrita arī Brāže. — Te viņi mūs kā zaķus grib nokniebt. *Kaufelds T. Sēkla nedeg. R. 1979, 168.*

«.. A, kā jauni būdami, abi bēgām, bet noķēra ar abus kā zaķus.» *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 278.*

Tik muļķi viņi nav, ka gulēs un gaidīs, lai ielenc kā zaķus. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 347.*

NOĶERT ZAĶI *sar., hum. Saka, ja kāds (parasti bērns) skrienot, ejot pakrīt.*

Bērni skrien apkārt ap lejkannu — apveļas kūleņiem vien. Vesels — skrien, zaķi noķēris. *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 195.*

.. mazā .. mēģināja spert pirmos soļus. Sākumā nedroši, zaķus ķerdama, bet pēcāk tā lieta gāja... *Spriņģis J. Stāsti. R. 1975, 164.*

«Kad tevi piķis, tikko nepakritu!» gājējs ierunājās zem sevis. .. ja ierauga kāds pazīstams, kas tad varētu stāstīt vēlāk sabiedrībā, ka Šķedens noķēris trešos svētkos zaķi, būdams laikam lielā vīrā. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 364.*

NOŠAUT DIVUS ZAĶUS AR VIENU ŠĀVIENU; NOŠAUT DIVUS ZAĶUS REIZĒ. *Vienlaikus ar vienām un tām pašām pūlēm gūt divējādus labumus.*

.. Vācija, apejot Mažino nocietinājumu līniju, meklēja mazāk bīstamu ieeju Francijā. Tā hitlerieši divus zaķus šāva reizē: izmantoja sava pretinieka neapsargātās durvis un pie reizes okupēja vēl divas valstis. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 144.*

Viņš šajā braucienā bija nolēmis nošaut divus zaķus. Izpildīt revidenta lomu un paveikt savus tiešos pienākumus. *Mauliņš J. Malēnieši. R. 1983, 227.*

— Kāda jaka tev īsti vajadzīga?

— Tāda, kas nelaiž cauri aukstumu, lietu un vēju.

— Trīs zaķus ar vienu šāvienu nošaut tev neizdosies. *Grīva Ž. Zem albatrosa spārniem. R. 1956, 14.*

UZ ZAĶA *sar. Ar lielām nepilnībām, trūkumiem, kļūdām; paviršī, nolaidīgi, neprecīzi.*

— Klausies, Dumbrāj, tu taču esi internacionālists, vai ne tā?..

— Internacionālists. Pie tam īsts un nevis uz zaķa.. — atbild Dumbrājs. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 388.*

— Pirms karadienesta es strādāju «Metālistā», — Zigis atsaucās.

— Virpotājs.

— Īsts vai uz zaķa?

— Uz zaķa. *Saulītis B. Līdz pēdējai taisnei. R. 1963, 83.*

Tad [Ķēpulis] pašapmierināti, gandrīz priecīgi izmeta:

— Bet šauj gan viņi uz zaķa!

— Trīs reizes šauj, vienu trāpa, — piekrita Timrods. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 82.*

ZAĶIS PĀRSKRIEN PĀR CEĻU. *Saka, ja neizdodas gribētais, ja kas negaidīti traucē sasniegt iecerēto.*

Bet nu caur nejaušu gadījumu, kas bija ieskatāms kā tīrā likteņa ironija, zaķis pārskrēja pār ceļu! *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 42.*

ZAĶĪTIS

SAULES ZAĶĪTIS. *Saules stara apspīdēts kustīgs laukumiņš; atspulgs, ko veido spoža priekšmeta atstarota saules gaisma.*

... cik skaists ir katrs zaļais koks, kad tā lapotnē rotaļājas saules zaķīši. *Sakse A. Pasakas par ziediem. R. 1966, 178.*

Kad partizāņi pamodās, .. caur priežu stumbriem jau snaikstījās pirmie saules zaķīši. *Mežals A. Ziemeļvidzemes mežos. R. 1975, 13.*

Saules zaķītis dejo uz griestu pelēcīgajiem, krāsotajiem dēlīšiem, uz priekšu un atpakaļ.

.. logu rūtis .. met gājējiem pretī līksmus saules zaķīšus. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 289.*

ZALDĀTS

KĀ ZALDĀTS *novec.* **1.** *vsk. Taisni, nekustīgi.*

Jancim vajadzēja stāvēt kā zaldātam un ļaut izmeklēt visas kabatas. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 310.*

Nostājies pie klases galda kā zaldāts, viņš [skolotājs] piesita ar rādāmo kociņu. *Kļava M. Es dzīvoju Mūsmājās. R. 1977, 109.*

2. *dsk. Taisnās rindās (saka par priekšmetiem).*

Bet pērnājie kāpostu kaceni stāv kā zaldāti rindā un, liekas, priecājas par to, ka no sniega sloga svabadi tikuši. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 380.*

Bet dienvidgalā, prāvā divdurvju šķūņa tuvumā, gar sētu nostiepās ērkšķogu krūmi — apgraizīti un stingrās rindās kā zaldāti. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 24.*

Rudzi [statos salikti] stāvēja jau pulciņos, vietām garās rindās kā zaldāti.. *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 97.*

Uz Simjūdiem lielo ustabu pilnu ar ratiņiem piestādīja kā ar zaldātiem. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 30.*

«.. Divpadsmit pāru [tīrāmu] zābaku vien no rītiem stāv rindā kā zaldāti.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 616.*

KĀ ZALDĀTS UZ VAKTS (vakti) *novec. Saka, ja kāds ko ļoti uzmana.*

Vai nu tās piena lāses dēļ viņa stāvētu meitām ik reizītes klāt kā zaldāts uz vakti? *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 225.*

Kaš un rok [brieži sniegu] .. , kamēr atrod svabadu zemi. Tad visi apgulstas, bet viens paliek uz vakts kā zaldāts. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 77.*

«.. Dzērves ir ļoti gudri un tramīgi putni, viņas izstāda sargus. Tie stāv kā zaldāti. Tur lai tiem cilvēks netuvojas!» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 285.*

L i d i j a. [..] viņa kā zaldāts sēdēja blakus telefonam, gaidot jūsu zvanu. *Stumbre L. K 1979, 4. nr. 108.*

ZĀLE

APAUGT (pāraugt, aizaugt) AR ZĀLI *3. pers. Tikt aizmirstam.*

Paiet gadi, un viss ir ar zāli apaudzis. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 50.*

Abi vēlāk tiek pie lielas turības, un šķiet, bijušais jau sen apaudzis ar zāli. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 15.*

Žēl bija šķirties, jo šeit gandrīz vai noticēju, ka visam pārdzīvotajam jau sāk zāle augt pāri. *Kaufelds T. Sēkla nedeg. R. 1979, 303.*

Gadiem ir liela vara. Laiks pieber ar smiltīm bumbu izrautas bedres, uz tām sazied pienenes.. Mana bedre nepiebirs ar smiltīm un neaizaugs ar zāli [neizgaist rūgtas atmiņas par māti]. *Svīkule V. Gājputnu balsis. R. 1970, 105.*

TUR ZĀLE NEAUG. *Saka, ja tiek nodarīts liels posts.*

Kur šis zvērs ar savu sodekspedīcijas nodaļu pārstaigāja zemi, tur, kā saka, ne zāle vairs neauga. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 613.*

.. Johems lepni cilāja savas dūres. «Nu, brāl, tās arī nav sapuvušas... Kur tās ķer, tur zāle vairs neaug...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 168.*

M u n d r a. Vai gribat zināt, ko mana mamma par līdzīgiem tipiem saka?.. Kur tāds iet pāri, tur zāle neaug! *Priede G. Pie Daugavas. R. 1977, 208.*

ZEMĀKS PAR ZĀLI. *Ļoti padevīgs, pazemīgs.*

Tāds ir zemnieka liktenis — būt vienotam ar zemi, uz tās stāvēt un palikt. Ja vajag, viņš būs zemāks par zāli, bet viņš būs un atkal atlieks muguru, izsliesies, kad visas kara varzas būs pāri. *Kaijaks V. Bailes. R. 1977, 181.*

Pietiekami ilgi esam bijuši zemāki par zāli. Laiks pacelt galvu. *Svīkule V. Gājputnu balsis. R. 1970, 32.*

Tēvam nepatīk dēla kūkums, nepatīk viņa cenšanās parauties sāņus, palikt nepamanītam... Šīs īpašības viņam no mātes, tā jau arī zemāka par zāli... *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 11.*

— Guli un saņem savu sirdi rokās! Pati [meita] esi visu izdarījusi, pati vainīga. Tagad tev jābūt zemākai par zāli [tēva priekšā]. *Zigmonte D. Laintu lāsts. R. 1984, 202.*

ZĀLES

NELĪDZ NE ZĀLES (zāle), NE PLĀKSTERIS *sar. Saka, ja neko nav iespējams mainīt.*

Viņš zināja, ka nu bija velti tērēt vārdus un viņam kungam jāklausa. Te vairs nelīdzēja ne zāles, ne plāksteris. Viņam vajadzēja iet uz Vilupjiem par saimnieku... *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 45.*

Bet meitām piemetās dilonis, un tur vairs nelīdzēja ne zāles, ne plāksteris. *Lācis V. KR, VII. R. 1972, 141.*

Greizsirdība kā lietuvēns mocīja Milliju, tur nelīdzēja ne zāles, ne plāksteris. *Baugis P. Pati vainīga. R. 1969, 12.*

Un tā nu klibajam Šķērstam jāiet vien, tur nelīdz ne zāle, ne plāksteris. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 196.*

Vezumam siena un vezumam salmu līdz vakaram vajadzēja būt pilnam, tur nelīdzēja ne zāle, ne plāksteris. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 356.*

ZALKTIS

LOKĀS KĀ ZALKTIS *arī 1. un 2. pers. Ļoti locīties (sāpēs); veidot līkumus.*

— .. Nu tak rikšojiet ātrāk pie ārsta... Mums nav ne mazākās patikas raudzīties, kā jūs lokāties kā zalktis [aiz sāpēm]. *Salenieks E. Neskrej ugunī! R. 1972, 354.*

Uz klēti ved celiņš, kurš caur dārzu kā zalktis aizlokās līdz pat kaimiņu akai, no kuras viss ciems smeļ dzeramo ūdeni. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 272.*

ZAĻŠ. *Sk.* **DUSMAS, SKAUDĪBA.**

SPĻAUT ZAĻU. *Sk.* SPĻAUT MELNU.

ZĀRDS

VĪRS KĀ ZĀRDS. *Plecīgs, spēcīgs gara auguma cilvēks.*

Ieradās arī saimnieks. Vīrs kā zārds. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 316.*

ZĀRKS

APGRIEZTIES ZĀRKĀ OTRĀDI. *Sk.* APGRIEZTIES KAPĀ OTRĀDI.

PELDOŠS ZĀRKS *jūrn., niev. Veca, bojāta laiva, kuģis, kas ir tuvu avārijai.*

Šis peldošais zārks tūliņ ies dibenā. *Lācis V. KR, IV. R. 1971, 164.*

— Peldošs zārks, nevis šoneris, — Ziedonis viebās. — Ar tādu var galu dabūt. *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 180.*

ZARNA

VIETĀM KĀ ODA ZARNA, VIETĀM KĀ DUNDURA (CĪRUĻA, ZVIRBUĻA) GALVA. *Saka par vērpumu, vijumu, kas vietām ir ļoti smalks, tievs, vietām ar paresninājumiem.*

Mātes pavediens nevienmērīgs un pubuļains: vietām kā oda zarna, vietām kā dundura galva. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 47.*

Pavediens [vērpjot] brīžiem kā oda zarna, brīžiem kā cīruļa galva. *Braslavā 1976.*

Vectēvs ķēra manu kāsi, ņēma pavedienu savos resnajos pirkstos un grūda man pie acīm: «Kur tad tu tādu liksi? Vietām kā oda zarna, vietām kā zvirbuļa galva!» *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 439.*

ZARS

KĀ NO ZARA NOKRITIS. *Pārsteigts, apjucis, satriekts.*

Viņš [Brīviņš] .. pats palika kā no zara nokritis, ne ēda vairs lāgā, ne gulēja, staigādams pūta vien [Rijnieks ar jaunajiem ratiem viņu bija pārspējis]. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 196.*

KĀ NO ZARA NORAUJAMS (PAŅEMAMS). *Viegli, bez lielām pūlēm iegūstams.*

Viņš bija caur veciem draugiem saņēmis .. kādas fabrikas dārza sētas būvi, kur viņš cerēja noraut kā no zara kādu «katrīnhenu» [simt rubļu].. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 377.*

«Tā māja taču paņemama kā no zara. Jāpērk un vairāk nekā.» *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 249.*

Majoros šovakar jāizvada viens pensionārs.. Rīt jābūt Āgenskalna kapos, tur divdesmit rubļu ir atkal kā no zara. *Saulītis B. Ļoti jautrs cilvēks. R. 1961, 22.*

KARĀTIES (ŠŪPOTIES, BŪT) (KĀ) ZARA GALĀ. *Būt ļoti nedrošā, nenoteiktā stāvoklī.*

Āris viņam sacīja:

— Redzi, kā iekārtojos..; es vairs nekarājos kā zara galā. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 269.*

No mājām vairāk nebija ko gaidīt, Kalāči jau tā karājās zara galā. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 366.*

Daudzās Krievzemes pilsētās strādnieki gāžot cara valdību, Pēterburgā un Maskavā esot revolūcija, ķeizars tronī šūpojoties kā zara galā.. *Kaufelds T. Sēkla nedeg. R. 1979, 32.*

— Nē, šovakar neko vairāk negribu. Ja nu vienīgi — tavu mīlestību. Bet tā laikam vēl zara galā šūpojas? *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 247.*

Un galu galā tagad jau dzīvība tikpat kā zara galā.. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 186.*

«Visa māja — pret karaspēku... ..Vai tad mēs visi neesam zara galā?» *Eferts-Klusais E. Plinšu sieva. R. 1969, 20.*

TIKT UZ ZAĻA ZARA. *Gūt materiālu nodrošinājumu, sasniegt vēlamos dzīves apstākļus.*

Tikai Juris vēl nepamet cerības, ka atgriezīsies atpakaļ vecie laiki un viņš tiks atkal uz zaļa zara. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 121.*

Nevienam amatam viņš ar sirdi nevarēja pieķerties un tāpēc droši vien tāpat arī netiks dzīvē uz zaļa zara. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 658.*

Elegantais ziemas mētelis, platmale un pat vieglais, gaisīgais kaklauts liecināja, ka pretēji Vintera pareģojumiem Arturs tomēr ticis uz zaļa zara. *Saulītis B. Profesora Vecapiņa dēli. R. 1957, 213.*

.. māte runāja, ka ar labu apprecēšanos sieviete varot tikt uz zaļa zara.. *Zālīte E. Agrā rūsa. R. 1956, 46.*

— .. Edgar, nu tu būsi uz zaļa zara, es runāju ar mūsu brandmajoru, aizliku par tevi labu vārdu, viņš apsolījās tev palīdzēt pie mums iekārtoties darbā. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 120.*

Mazais simfoniskais orķestris! Man to vien vajadzēja.. Biju uz zaļa zara, nospriedu — atkal atspīd cerības stariņš. *Zariņš M. Optimistiska dzīves enciklopēdija. R. 1975, 153.*

ZĀĢĒT ZARU, UZ KURA PATS SĒŽ. *Saka, ja cilvēks vēršas pret to, no kā pats ir atkarīgs, un kaitē pats sev.*

Nezāģē zaru, uz kura pats sēdi! Nepacel roku pret Dabu un pret Dzīvību! *Rismane I. LM 1970, 52. nr. 12.*

— .. Kādēļ gan saiet ragos ar vecajiem un zāģēt zaru, uz kura pats sēdi? Man tas būtu ārkārtīgi neizdevīgi.. *Brodele A. Zilais zvirbulis. R. 1965, 167.*

— Viņi taču zāģē zaru, uz kura paši sēž. To aizdedzināto labību viņiem ilgi bāzīs acīs. *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 62.*

Strādniecībai reiz taču jānāk pie atziņas, ka ar pārmērīgām algas un sociālās apdrošināšanas prasībām putināja laukā uzņēmējus un valsti, zāģēja nost to zaru, uz kā paši sēdēja. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 761.*

ZEBIEKSTE

KĀ ZEBIEKSTE. *1. Saka par ļoti veiklu, kustīgu, manīgu cilvēku.*

Bet viņa tikai vienu mirkli stāvēja samulsusi, lai tad tūdaļ veikla kā zebiekste mestos pie spaiņa un aplaistītu visus puikas, arī māti. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 279.*

Melni mati, acis tumši brūnas un mirdz kā zvaigznes. Slaida un lokana kā zebiekste. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 149.*

Dzīva kā zebiekste, viņa visur bija klāt, un, kad to ilgi nejuta mājās, tad palaikam viņa bija nedarbos. *Stērste E. Andreja Zīles dzīve. R. 1937, 48.*

Laipnais vagara tēvs nekad nekliedza.. Bet toties kustīgs un nerimstīgs bij kā zebiekste, četrreiz dienā aptecēja visus muižas laukus, arī vistālākos pļavas gabalus, lai tur strādāja arī tikai pāris kalpu vai klaušinieku. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 670.*

Gusts, manīgs kā zebiekste, pielavījās pie paša šķūņa.. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 209.*

Viņa [kučiera] pļauka ķēra tomēr tikai tukšu gaisu, jo puika tikpat kā zebiekste bija izvijies pa apakšu un ar abām rokām ticis viņa kuplajā bārzdā. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 17.*

Pat zirgu neprot aizjūgt tā ņerga, bet kā zebiekste zirgam pa muguru danco. Hipodromu sadomājusi mežā ierīkot. *Kaldupe S. Meža mozaīkas. R. 1980, 14.*

Mazais Andrs sēdēja uz mūrīša pie savas bļodiņas, acis viņam kā zebiekstes skraidīja ap tiem pie galda, pratējs viņa sejā lasīja spriedumu par pēdējo sīkumu, kas tur bij vērojams. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 47.*

2. Saka par ļoti niknu, naidīgi noskaņotu, spīvu cilvēku.

Kalpone ir saskaitusies, nikna kā zebiekste. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 186.*

Plidam acis zvēroja kā zebiekstei. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 257.*

Purgaiļu večam acis ļaunā naidā iezibējās kā zebiekstam. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 121.*

ZĒĢELE

ar PILNĀM ZĒĢELĒM. *Sk.* ar PILNĀM BURĀM.

BŪT PILNĀS ZĒĢELĒS (BURĀS); BŪT ZĒĢELĒS (BURĀS) *sar. Būt stipri iereibušam.*

«Nu ir vīri pilnās zēģelēs,» smējās Smeilītis gultā.

Patiesi, viņi līgojās kā piesmēlušās laivas uz ūdeņa. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 144.*

Dzīres turpinājās, bet šī otrā pudele kritās tikai lēnām. Acīm redzams, abi grāvrači jau pilnās zēģelēs atnākuši šurp. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 604.*

— .. Reiz, nākot vēlu naktī mājup, biju krietnās zēģelēs. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 402.*

Dejas mainās ar dziesmām. Dzied gan meitas un sievas, gan atkal puiši. Pa starpām neaizmirst arī iedzeršanu, tā ka neilgā laikā visi, kā saka, ir pilnās burās. *Janševskis J. Līgava, I. R. 1931, 378.*

Krāslavas priekšstāvis bāza kažoka kabatās divas vēl nesāktas šņabja pudeles, it kā tikai nupat taisītos uz lielo dzeršanu, bet abi jau krietnās burās. *Stankevičs A. Dzeltenais namiņš. R. 1981, 67.*

Nekad ne pirms, ne pēc tam neesmu redzējusi Vili Pērkonu tik runātīgu kā toreiz autobusā, iespējams, tāpēc, ka viņš brauca uz mājām nelielās burās un tad jau mēle aizvien ir lunkanāka.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 97.*

— Nu ir atkal zēģelēs. Lāga vīrs, bet, kad sadūšojas, tad cērt strīpai pāri. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 507.*

Krauja. Un uz tiem priekiem tu esi ticis jau zēģelēs?

Kārlis Šauriņš. Zēģelēs gan!.. Traka dzeršana, vai zini, jau no paša rīta! *Saulietis A. Pret ziemeļiem. R. 1986, 135.*

— .. Jau burās!.. Ja tu iedzersi vēl vienu glāzīti, tu būsi galīgi pilns. *Kolbergs A. Cilvēks, kas skrēja pāri ielai. R. 1978, 29.*

ZEĶE

DIEGA ZEĶE *sar. Tāds, kam nav spēka, vārgulis.*

Divpadsmitgalvis uzsauc: «Nost no ceļa, diega zeķe!» *Šmits P. II, 262.*

PILNS KĀ ZEĶE. *Pavisam piedzēries.*

— Tu esi viens apbrīnojams malacis, — krodzinieks lielīja.

— Vakar pilns kā zeķe, bet paskaties, kur uztrausies! *Upīts A. KR, I. R. 1946, 159.*

.. vēl viņš izdzers savu puslitru skābo moldāvieti un tad varēs priecāties, ka no šī puslitra kļuvis pilns kā zeķe. *Lāms V. Stāsti 1968. R. 1969, 187.*

— Apdzirdīšu tevi kā zeķi. *Mauliņš J. K 1974, 5. nr. 48.*

ZELTS

APBĒRT vai (kaut) AR ZELTU kādu. *Apveltīt kādu ar vislielākajiem labumiem, pateicoties par kaut ko vai vēloties ko panākt savā labā.*

.. līdz mēslu čupu izrakņāja, dārzs jau ziedēja, bet čupas vietā gadījās skaista pils. To redzēdams, ķēniņš gribēja dēlu vai ar zeltu apbērt. *Šmits P. X, 445.*

Vācieši būs bezgala pateicīgi... apbērs ar zeltu, paaugstinās dienesta pakāpē. *Lācis V. KR, XIII. R. 1975, 30.*

Sarūgtinātais klients (rūgti). [..] Pateicību jums nerakstīšu, kaut ar zeltu apbērsiet! *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 155.*

— .. Un vai zini, saimniecīt, apber mani ar zeltu — ne silts, ne auksts! Un nekur es nebraukšu — ievēro! *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 65.*

KĀ ZELTS. *Saka par ko ļoti labu, vērtīgu.*

Ošu Anna jau būtu cilvēks kā zelts, bet ko tas palīdzēja.. No lauka, no kāpostdārza ravēšanas, dažkārt no kūts jāskrien raudzīt, ko skuķis atkal tā bļauj. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 435.*

— .. Puisis kā zelts, tikai pamats zem kājām vēl nav pavisam sataustīts.. *Zigmonte D. Jūras vārti. R. 1960, 59.*

«Man gan gadījās vīrs kā zelts.. Ja man jācērt malka krāsnij, tad viņš jau pie laika aiziet no mājas, lai neredzētu, kā es strādāju.» *Latviešu tautas anekdotes. R. 1961, 309.*

Saimnieki priecājās, ka siens iet šķūņos un kaudzēs kā zelts.. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 97.*

Bez vārda runas .. atveda divas autokravas bērza šķilu, malka kā zelts — skan vien, turpat trīspadsmit steru... *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 252.*

Nobrauktuvē nāradznieki ar spožām lāpstām meta ārā no laivas skaisti sarkandzeltenu granti, mantu kā zeltu: to vezumnieki veda prom uz jaunām celtnēm. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 100.*

NEBŪT AR ZELTU ATSVERAMAM. *Saka par ko ļoti labu, vērtīgu, ļoti vajadzīgu, noderīgu.*

«Vai re, kādu skaidu ņem,» viņš nodomā, «gluži kā vecu vecais malkas cirtējs! Un cik viņš taisni notrāpa vecajā aizcirtumā, neviens atvēziens neiet pazušanā. Nē, tas puika nav ar zeltu atsverams.» *Mākonis. Izlase. R. 1957, 44.*

— Tādiem gājējiem nesviež ar šķīvi pakaļ, tie mums nav ar zeltu atsverami. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 667.*

.. ieraudzīja [dēls] — dārzmalā, pret žogu atspiedies, stāvēja tēvs. Vai iet garām vai apstāties?

— Pagaidi, aprunāsimies!

Tēvs nepiedāvāja sapīpēt, lai gan dūms tādās reizēs nav ar zeltu atsverams. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 217-218.*

ŅEMT VISU PAR TĪRU ZELTU. *Atzīt visu par patiesību, vērtēt nekritiski.*

Tak manu vārdu pliekanumu mazās zelta sirds ir ņēmusi par tīru zeltu. Meitene mitas raudāt, nedreb elsās vairs.. *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 707.*

Spriežot pēc avīzēm, tur tagad ir īstā putra. Nevar ņemt visu par tīru zeltu, ko avīzes muld.. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 460.*

ZAĻAIS ZELTS. *Meži kā tautsaimnieciska vērtība.*

Tā sauktais zaļais zelts — mūsu skaistie meži tiek nelietīgi izšķiesti. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 330.*

ZELTA BURTIEM IERAKSTĪTS VĒSTURĒ. *Vēsturiski īpaši nozīmīgs, neaizmirstams.*

1905. gads paliks zelta burtiem rakstīts Latvijas strādnieku atsvabināšanas kustības un Latvijas revolūcijas vēsturē. *Upīts A. Rudens zelmenis. R. 1970, 48.*

ZELTA VĒRTS *biežāk izteicēja funkcijā. Ļoti vērtīgs.*

Labs meistars ir zelta vērts. *Dripe A. Cietā galva. R. 1970, 38.*

Ar teoriju bruņoti praktiķi ir vairāk nekā zelta vērti. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 317.*

Bet darba sākumā labs padoms būtu zelta vērts. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 431.*

.. neaizskart neviena personīgi, tik vien apkarot pašu lietu. Šī mācība jeb šis tikums ir zelta vērts. *Apsīšu Jēkabs. Raksti. R. 1925, 46.*

«.. Tu viņam nevari pārmest, ka viņš nabags, — viņa sirds ir zelta vērta.» *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 423.*

Katrs miltu maiss un kaste ar konserviem tagad bija zelta vērti. *Lācis V. KR, XII. R. 1974, 320.*

Āris sūkņu meistaram bija zelta vērts atradums. *Lāms V. Mūža guvums. Visaugstākais amats. R. 1974, 94.*

Savs kakts, sava neatkarība — zelta vērta manta! *Zigmonte D. K 1985, 10. nr. 49.*

ZEME

AIZ TREJDEVIŅĀM ZEMĒM. *Sk.* AIZ TREJDEVIŅIEM KALNIEM.

APSOLĪTĀ (*retāk* IZREDZĒTĀ) ZEME. *Vieta, kur kāds ļoti vēlas nokļūt; tas, pēc kā cilvēks ļoti tiecas, par ko sapņo.*

Varens ir Mozus Dievs degošā un nekad nesadegošā ērkšķu krūmā, Sarkanās jūras uguns stabā un Sināja kalnā, kad tas Mozum rāda Apsolīto zemi. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 180.*

Vecās derības praviešu tēli rosināt rosina izdomu. Mozus, kas aizved savu tautu uz apsolīto zemi, .. valdzina ar neikdienišķo dzīvi un spēku.. *Viese S. Aspazija. R. 1975, 15.*

Un arī Pēterītim bija tā, it kā Rīga būtu tā apsolītā zeme... Kad viņa sasniegta, tad netrūkst vairs nenieka! *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 31.*

Kā oāze tuksnesī, kā apsolītā zeme Kurzeme atkal paceļas iedomā. Tāda, kā to atstāja vasarā, neizpostīta, zaļi viļņota... *Upīts A. Pērkona pievārtē. R. 1950, 91.*

Bet pāri asins miglai viņi skata savu apsolīto zemi, nākotnes pasauli, kuru tie uzcels sev un saviem bērniem, kad asinskārais zvērs būs nogalināts. *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 66.*

«Kursi taču manā dzīvē pagaidām galvenais, vienīgais tilts uz «izredzēto zemi», uz skatuvi.» *Gudriķe B. Skatuvei atdota sirds. R. 1966, 23.*

«Mēs vēl neesam tā paaudze, kurai lemts skatīt izredzēto zemi,» dzejniece raksta «Ziedu klēpja» priekšvārdā 1911. gadā. *Viese S. Aspazija. R. 1975, 6.*

BŪT (GULĒT) ZEM (APAKŠ) ZEMES. *Būt mirušam, apglabātam.*

«Šādos briesmu laikos, kādi tagad uznākuši,» sacīja viņa, «tad gan laimīgāks, kas zem zemes.» *Kosa J. Dienas tveicē. R. 1969, 72.*

— Tev gan vajadzēja apskatīties pēc saimnieces. Nu jau trīs gadi kā nelaikę zem zemes, un meitu te netrūkst... *Muižnieks I. Fabulas un stāsti. R. 1959, 158.*

Māte, paldies Dievam, tad bija jau apakš zemes, un šis pēdējais biķeris viņai aizgāja secen. *Vaidars T. Ragu mūzika. R. 1972, 79.*

— .. Bet mans vīrs jau divdesmit piecus gadus guļ zem zemes.. *Kalniņš J. Rainis. R. 1977, 42.*

«Un tādu kā tavs tēvs tavai vecmāmiņai bij seši. Un divi meitas. Un vēl pāris, kas tagad guļ apakš zemes.» *Brigadere A. Trilogija. R. 1973, 81.*

DABŪT (*niev.* PABĀZT) ZEM (*arī* APAKŠ) ZEMES kādu *sar. Apbedīt.*

Vilkaču saimnieku dabūt zem zemes nebija viegli. Šai mājā, kur vairāk domāja par dzīvi nekā par nāvi, zārkus uz istabas augšas neglabāja. *Leimane I. Vilkaču mantiniece. R. 1943, 33.*

Kamēr cilvēks dzīvs, viņš pats rūpējas par sevi, bet, kad miris, tad klapatu bez gala, kamēr dabū zem zemes. *Kalniņš J. Sudraba karote. R. 1986, 278.*

.. ko runāt bija daudz, un daudz jāizdara, kamēr cilvēku dabū zem zemes. *Zigmonte D. Reminiscences. R. 1986, 152.*

Vīrs, ar kuru kopā aizvadījusi gandrīz trīs gadu desmitus, aizgājis pa nesaules ceļu un tagad nu jādabū apakš zemes, bet palīga neviena. *Kalndruva M. LM 1976, 7. nr. 6.*

Domicella ilgi un bieži raud [jo ir nelietīgi apzagta]. Ne jau sev viņa to naudu krāja! Lai nevienam nebūtu jātērējas! Lai citiem būtu vieglāk viņu pabāzt zem zemes! *Gulbis H. K 1976, 4. nr. 84.*

Viņa ar nepacietīgu ilgošanos bija gaidījuse, kamēr to [Zeltenīti] pabāž apakš zemes, bet nu viss velti!... Arī lakats līdz aprakts... *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 206.*

GULDĪT ZEMES KLĒPĪ kādu *poēt. Apbedīt.*

Pats pulka komandieris apakšpulkvedis Sokolovs un Andrejs Silenieks bija atnākuši kopā ar Žuburu atvadīties no Jāņa Purgaiļa un viņa biedriem, kad tos guldīja zemes klēpī. *Lācis V. KR, XIII. R. 1975, 58.*

IEDZĪT [STĀVUS] (IEMĪT) ZEMĒ kādu. *Nežēlīgi vērsties pret kādu, iznīcināt, piespiest pakļauties; pazemot, aizvainot.*

B a š u c k i s. Ja es kādu buntavnieku manīšu, stāvus iedzīšu zemē.. *Sauleskalns V. Nomale. 1894. gads. R. 1972, 7.*

Vienmēr viņai sakāmais uz mēles — skalda kā ar malkas cirvi. Ij nedomā ecēties pretī! Stāvus zemē iedzīs. *Lubējs I. K 1970, 12. nr. 20.*

Teika vēsta: / Bija laiki, / Kad pa zemi milži gāja, / Ja bij ļaudīm grūti, / Visus smagos darbus veica. / Ļaunumam tie pretī stājās, / Melnos spēkus dzina zemē, / Labo sveica. *Grigulis A. Sarkans pīlādžkoks līkst pāri straumei. R. 1975, 65.*

Viņš taču tevi gribēja pazudināt... zemē iemīt... un par ko? *Brodele A. Tas ir mans laiks. R. 1969, 202.*

«.. es to vācieti būtu stāvus zemē ietriecis!» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 157.*

IEGRIMT vai ZEMĒ. *Saka, uzsverot negatīva pārdzīvojuma lielu intensitāti. Sk. arī* IELĪST vai ZEMĒ. *1.*

Viņa — savās zemnieces drēbēs ies un staigās tur līdzās kungu kārtas cilvēkam un vēl vecam vīram! Tur jau katrs garāmgājējs, acis vien uzmezdams, sapratīs, kas tas par pārīti. Ak, tad viņa no kauna zemē iegrimtu!... *Janševskis J. Līgava, II. R. 1932, 169.*

No kauna [neprotu runāt pa telefonu] gribēju vai zemē iegrimt. *Braslavā 1972.*

Liepsargs varēja vai zemē iegrimt nevarības apziņā [viņš nespēj aizkavēt ceļa bojāšanu]. *Bels A. Saknes. R. 1982, 121.*

IELĪST vai ZEMĒ. *1. bieži savienojumā ar darb. vārdiem* gribēt, varēt. *Saka, uzsverot negatīva pārdzīvojuma (visbiežāk kauna) lielu intensitāti, vēloties pazust no citu acīm, nomirt. Sk. arī* IEGRIMT vai ZEMĒ.

Krodzeniekam nu ir tāds kauns, ka gribētu zemē ielīst, ja tik varētu. *Šmits P. VIII, 92.*

«Nevaru!» viņš beidzot izrunāja, it kā kad viņam par šo nespēku aiz kauna vai zemē vajadzētu ielīst. *Poruks J. Stāsti. R. 1959, 151.*

Ja Juris viņu kādreiz ieraudzītu kopā ar Skudru, Klāra no kauna zemē ielīstu. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 200.*

Tulznainās plaukstas es slēpu pat no mātes; un aiz kauna man būtu bijis vai zemē jāielien, ja Minna tās ieraudzītu. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 444.*

Bet vai Annele drīkstēja iet pie mātes un tai visu izstāstīt? Nē, to nevar. Tad bij vai zemē jāielien no kauna. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 294.*

— .. Uz spēles taču likts mans gods, un es esmu tikai parasta sieviete, kas varētu aiz kauna vai zemē ielīst, ja šādas lietas būtu jāstāsta pasaules priekšā. *Vilks Ē. Labs cilvēks. R. 1973, 310.*

Kad .. lika man novilkt bikses, .. es nosarku vēl vairāk un gribēju aiz kauna ielīst zemē. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 194.*

«Ja mans vīrs lakstotos aiz manas muguras ar citu, man būtu aiz kauna zemē jālien.» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 368.*

«Tu jau zini, kāds es pret tevi biju, — un man vai zemē būtu jālien no kauna, ja es no tevis pieņemtu tur pajumtu.» *Apsīšu Jēkabs. Iz tautas bilžu galerijas. R. 1958, 495.*

«Kā tas ir iespējams, kad ar vienu vīru saradusi, tad jāsāk dzīvot atkal ar citu. Tur jau katrai godīgai sievai no kauna dzīvai jālien zemē iekšā.» *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 246.*

«Kaut jūs zinātu, kāds man kauns par šo notikumu! Taisni zemē varētu ielīst...» *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 340.*

Segliņam kļuva tik neērti, ka bija gatavs vai zemē ielīst. *Vilks Ē. Zaļais koks. R. 1960, 66.*

No žēlabām varētu zemē ielīst... *Kaldupe S. Piejūras dārzi. R. 1968, 75.*

.. aiz bēdām gribēju kaut vai zemē ielīst. *Plotnieks J. Bet drosmīgie ir. R. 1967, 102.*

Bet, kad māte draudēja ar briesmīgo žīdu, kas staigā ar maisu un ķer nerātnus bērnus, .. tad mazie tā kliedz, slēpdami sejas mātes brunčos vai dūrēm aizspiestām acīm līzdami vai zemē iekšā, ka bij žēl tos redzēt. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 439.*

Vajadzēja gleznot un, vislabāk, kaut ko pārsteidzošu, graujošu. Tā, lai .. nelabvēļiem aiz skaudības stāvus jālien zemē. *Saulītis B. Līdz pēdējai taisnei. R. 1963, 211.*

Aiz garlaicības līdis vai zemē iekšā. *Bērce V. Svaru kausi. R. 1970, 167.*

Šajā acumirklī viņa tiešām jutās vainīga, un viņai bija tā, ka priekš katra godīga cilvēka zemē vajadzētu ielīst. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 182.*

Arī viņa labprāt steigtos pie Pētera, bet kā to lai dara? Viņš varbūt pasmīnēs, Ēriku ieraugot, un tad būs vai zemē jāielien. *Rozītis P. Valmieras puikas. R. 1957, 327.*

Zemē viņš varētu ielīst, kad sveši cilvēki gāja garām, aizdomīgi viņā noskatīdamies. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 771.*

.. Tedis pieklauvēja pie durvīm, izdzirdēja saimnieces balsi un tai pašā mirklī bija gatavs stāvus zemē ielīst vai meklēt glābiņu bēgšanā. *Cīrulis G. Viesizrāde Ventspilī. R. 1975, 43.*

2. *Priekšlaikus nomirt.*

— Jāpārcieš vien jau viss būs, vai nu zemē ielīdīs!

— Un pārcietīsi! Tikai nelga var domāt par zemē ielīšanu. Cilvēkam pasaulē jādzīvo, kamēr viņš krīt kā zirgs pār ilksi. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 336.*

Trijiem vai četriem kopā dzīvot ir labi, divi vēl var iztikt, bet vienam palikt ir tas pats, kas bez laika zemē ielīst. *Ķuzāne L. Mana Augšzeme stāsta. R. 1970, 96.*

«.. Iztiksim arī mēs, un mūžu nenodzīvojušiem nenāksies līst apakš zemes: sagaidīsim savu miru, un tad būs visām bēdām gals.» *Janševskis J. Līgava, I. R. 1931, 101.*

— .. Ap sirdi man tā, kā kad pašam labāk palīst zem zemes, lai tikai Baltgalvītis [mirušais dēliņš[dzīvotu. *Kurcijs A. Cūkgans. R. 1956, 118.*

3. Paslēpties, pazust, acumirklī izgaist.

«.. Bet kaut kur taču viņai vajag būt palikušai!.. Zemē viņa nevarēja ielīst..» *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 817.*

.. kad sāka meklēt šos maiņu izstrādātājus, lai izsviestu pa vārtiem, tie bij vai nu zemē ielīduši, vai varbūt kaut kur ļoti augstu noslēpušies. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 1094.*

.. tieši šajā laikā saņēmām graujošu triecienu, jo stāvus gaisā iztvaikoja vai stāvus zemē ielīda tāda cieta un izturīga viela, ko speciālisti sauc par mākslīgajiem keramikas akmeņiem.. *Plotnieks J. K 1976, 8. nr. 73.*

Paķeru mēteli un acumirklī esmu uz ielas. Bet Krista vairs nav. Kā zemē ielīdis... Kur viņš varēja tik piepeši pazust? *Sēlis R. Burši un zeļļi. R. 1951, 61.*

[KĀ] CAUR ZEMI (cauri zemei) IZKRITIS *arī darb. vārda personas formās. Pēkšņi pazudis.*

Kad atskatījies atpakaļ, uguns bijusi izdzisusi un kurinātājs kā caur zemi izkritis. *Šmits P. XIV, 48.*

Kā gājis, .. tā pats kā caur zemi izkritis. *Salenieks E. Neizlaid airus no rokām. R. 1975, 151.*

Cepure nozuda, kā zemei cauri izkrita. *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 109.*

Nu kamdēļ man vajadzēja tā steigties? Redaktora dēļ? Vai tad viņš būtu caur zemi izkritis... *Salenieks E. Kā nu kurš. R. 1970, 213.*

Klase smieklos rēca, un visu skatieni kavējās pie puiša, kas bija gatavs šai mirklī vai caur zemi izkrist.. *Dripe A. Pēdējā barjera. R. 1971, 392.*

KĀ NO ZEMES IZAUDZIS *arī darb. vārda personas formās. Pēkšņi, negaidīti parādījies.*

Piepeši, kā no zemes izaudzis, viņa priekšā parādījās Lauris. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 184.*

Bet trešās dienas rītā, kad es lopus tikko biju izdzinis, tepat aiz Kapu kalniņa, kā no zemes izauguši, parādījās divi jātnieki bez pīķiem, tikai plintēm uz muguras. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 487.*

Kā no zemes izaugusi, tā stāvēja viņam priekšā, visā savā zemnieces vientiesībā un pārsteiguma priekā jautra un smaidoša. *Janševskis J. KR, VII. R. 1933, 1266.*

Prāvests atslēdza jauno dievnamu.., goda viesi gājienā devās baznīcā, bet, kad sāka spiesties pārējie ļaudis, kā no zemes izaudzis, pie durvīm nostājās uradņiks un atļāva ieiet tikai pamazām.. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 183.*

.. piepeši kā no zemes izaug igauņa priekšā svešs pelēkā šinelī ģērbts kareivis un rēkdams vērš pret Melca krūtīm durkļa asmeni. *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 408.*

Uz pirmā ielas stūra pēkšņi kā no zemes izauga vairāki jātnieki nodzītos zirgos. *Grants J. Maijs atnāca janvārī. R. 1969, 8.*

Kā no zemes izauga slaids stāvs un nostājās meitenei aiz muguras. *Svīkule V. Kartupelis zied. R. 1974, 102.*

— Bet, ja tu mani aizmirsīsi, es izaugšu tavā priekšā kā no zemes. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 200.*

— .. Es te pa logu skatos un redzu, — tīri kā no zemes izaug viena miežu gubiņa, tad otra, treša... *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 242.*

Lielais piecstāvu nams .. neticami ātrā laikā izaudzis kā no zemes. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 251.*

KĀ NO ZEMES IZLĪDIS *retāk darb. vārda personas formās. Pēkšņi, negaidīti parādījies.*

Gluži nekaunīgā kārtā un kā no zemes izlīduši, vienā vai otrā spraugā piepeši parādījās daži jātnieki un tāpat atkal pazuda kā zemē, kad augšā no ierakumiem sāka šaut. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 574.*

Lizete rāvās uz priekšu. Viņas acis nemitīgi šaudījās, meklēja. Piepeši, kā no zemes izlīdusi, prāva auguma meitene iekārās tai otrā pusē tukšajā elkonī. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 655.*

Te, kā no zemes izlīdusi, stāvēja mana māte klēts durvīs. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 116.*

— Ko neizpildāt savu kareivja pienākumu? — kā no zemes izlīdis, sauc jauns praporščiks. *Branks V. Kauju negaisos. R. 1964, 195.*

Te kā no zemes izlīda kāds šunelis, neglīts, ar dzeltenām acīm un sapinkājies kā vecs kažoks. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 119.*

Es laikā nenogriezos, izrāvos no nepareizās rindas, un, protams, tūdaļ kā no zemes izlīda sabiedrisko inspektoru patruļa. *Lāms V. Trase. R. 1980, 86.*

Lielākā daļa no pašu pagasta ļaudīm domāja, ka viņš vai nu no zemes izlīdis, vai no mākoņiem nokritis... *Janševskis J. Kā bagātā Čāpiņa dēls precējās. R. 1979, 106.*

KĀ ZEMĒ ATRASTS. *Saka par nejauši, necerēti radušos atspaidu, īstajā reizē noderīgu atbalstu.*

«.. Mežu pārdot, kur tagad visi to dara, pat valsts, — nebūtu nekāda prāta. Cerēsim, ka mums par abiem padoma pietiks, ar ko iekārtoties arī bez tā. Vēlāk — tad būs kā zemē atrasts.» *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 36.*

KĀ ZEMĒ IEAUDZIS; KĀ PIE ZEMES PIEAUDZIS. *Saka par ko nekustīgu, nekādi neizkustināmu.*

«Nu labi. Bet tad to pinkšķi laukā no rindas! Lai tas iet pie meitenēm!»

Tas «pinkšķis» turas, kā zemē ieaudzis. Trīs «turku» vīru viņu nevar izkustināt. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 428.*

— Ko tu mīdies, skrien pretī [traktoram] un parādi, kur velkami akmeņi! Stāv kā zemē ieaudzis! *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 15.*

Donāts no visa spēka pleitē ķēvītei pa muguru, gāž ar pātagu.. Hatbozata kā zemē ieaugusi, kā akmens bluķis sastingusi. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 386.*

H a n n a. Patīkami, ja puisis tāds veicīgs ir kā tu, Int. Dažiem kājas kā zemē ieaugušas. *Zālīte E. Spēka avots. R. 1951, 4.*

Kājas ieplētis, gluži kā gribēdams zemē ieaugt, Pliena kalnu saimnieks stāv pagalmā. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 12.*

F u k s i s (uz Brenča). Ko tad tu stāvi kā pie zemes pieaudzis? *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 416.*

.. [Jancis] nevarēja ne no vietas tikt.. Viņš rāva vienu kāju augšā — nu, kā tad — otra paliek kā pieaugusi zemei! *Valdis. Staburaga bērni. R. 1955, 176.*

KĀ ZEMĒ IEGRIMIS (IEKRITIS) *retāk darb. vārdu personas formās. Pēkšņi, negaidīti pazudis, neatrodams.*

Muļķītis gribēja vecītim patencināt, bet nezin kur vecītis bija palicis, kur ne, kā zemē iegrimis, cik ātri. *Šmits P. VIII, 114.*

Pela pārskrējis mājās, noplūdis asinīm, paņēmis sievu un tai pašā naktī nozudis, kā zemē iegrimis. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 177.*

Vecais mežsargs jau bija aiz mājas stūra un tad pazuda kā zemē iegrimis. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 149.*

Atis pazuda. Kā zemē iegrima. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 247.*

.. govis bijušas kā zemē iekritušas. *Šmits P. XIV, 365.*

— Nezinu. Man pašam pazuda suns. Kā zemē iekrita. *Mauliņš J. Pēdas. R. 1980, 187.*

KĀ ZEMĒ IELĪDIS *retāk darb. vārdu personas formās. Pēkšņi, negaidīti pazudis, neatrodams.*

Savādais cilvēks uzreiz pazudis, kā zemē ielīdis. *Šmits P. XIV, 378.*

Siliņa malā auns uzreiz pazudis, kā zemē ielīdis. *Šmits P. XIV, 389.*

Un acumirklī nozudis [kungs], kā zemē ielīdis. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 63.*

Visa meklēšana velta. Meitene kā zemē ielīdusi. *Janševskis J. KR, VII. R. 1933, 1403.*

Veltīgi amerikānietis izmeklējās savu biedru pa visām istabām un sētā — viņš bija kā zemē ielīdis. *Lācis V. KR, III. R. 1971, 167.*

Lai arī kā abi izmeklējāmies, pat plūcām nokaltušo kūlu, taču zelta riņķītis bija kā zemē ielīdis. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 197.*

— .. neviens nav mūsu tēvu vairs redzējis. Kā ieskrēja Gustiņa aplokos, tā kā zemē ielīda. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 48.*

Tā Nameja vīri ielīda kā zemē, un brīnījās soģi un letgaļu bajāri, kur pačibējis zemgaļu pulks.. *Purs L. Degošais pilskalns. R. 1972, 136.*

KĀ ZEMĒ IEMIETS; KĀ IEMIETS. *Saka, ja kāds aiz pēkšņa pārdzīvojuma nespēj pakustēties.*

Apstulbis, zaudējis kustības spējas, Tauriņš stāvēja kā zemē iemiets. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 43.*

— Klau, vīri, motocikls nozudis!

Palikām kā zemē iemieti. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 65.*

.. apvainojumā paliku kā zemē iemiets.. *Rasa J. Duets. R. 1972, 21.*

— Bet bērītis pēkšņi sāk blenzt uz motociklu un neiet vairs ne soli. Sabīstas, saproti. Braucēja gan rausta grožus, bet šis kā zemē iemiets. *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 173—174.*

Kristjāns kā iemiets stāvēja ceļa vidū un klausījās draudīgajā skaņā, kas neapturami vēlās uz viņa pusi. *Kaijaks V. Baiļes. R. 1977, 178.*

.. neviens vairs ierindā nestāv, tik Ansis Ziediņš viens pats kā iemiets. Apkaunots, pazemots, noniecināts. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 118.*

Pirms viņš atkāpās soli atpakaļ, kā dabūjis spēju grūdienu krūtīs, un tad apstājās kā iemiets. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 209.*

Tad abi apstājās kā iemieti, jo istabā atradās kaila sieviete.. *Birze M. Rozā zilonis. R. 1976, 336.*

KĀDA TĒVU ZEMĒ JĀDALA (DALĀMA). *Sk.* KĀDA TĒVZEMĒ (tēvuzeme) JĀDALA (dalāma).

LŪDZAS, vai ZEMĒ (pie zemes) MEZDAMIES (KRIZDAMS) *arī 1. un 2. pers. Ļoti lūgties, pazemīgi lūgt piedošanu.*

«.. Šī, zostiņa, tūlīt skriet pakaļ kā pūpēžam un lūdzas, vai zemē mezdamās, lai nu šoreizīt vēl paliekot..» *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 361.*

.. viņš iedegās dusmās, noņēmās neparko šitā nepiedot Ķiplokam, lai arī viņš lūgtos, zemē mezdamies. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 201.*

«Klausiet, kungs,» viņš atkal kliedza, «es jau viņa lūdzos, vai pie zemes mezdamies, bet viss velti vien bij!» *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 132.*

«Es tak tevis dēļ kunga lūdzos, vai pie zemes krizdams, bet tas bij cilvēks ciets kā akmens, mani vārdi nobira kā krusa gar jumtu.» *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 141.*

[MELNS] KĀ ZEME. *1. Pavisam netīrs.*

«Meita jau ir gan kā lāva, ka tikai savu augumu būtu apkopusi... Krekls kā zeme, jaka ļēp vien... Vai, tas jau gan par kaunu — rādīties tādai priekš tik daudz ļaužu...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 273.*

Melnās kā zeme savazātās lupatās bija ietīts sviests, zemnieces krējumu ar saujām grāba no spainīšiem. *Vulfs E. Ziedi, kas ceļmalā vīst. R. 1960, 68.*

Aiz galda sēž Lābans un Rūdis, abiem netīras nātna bikses kājās; rokas, kas tur maizi, ir melnas kā zeme. *Sēlis R. Silaines muiža. R. 1958, 111.*

2. Novārdzis, nobēdājies, sagrauzts. Sk. arī PELĒKS KĀ ZEME.

Sanitārā bataljona ļaudis pagura, novājēja, kļuva melni kā zeme un spēja aizmigt pat vācu uzlidojuma laikā. *Krieviņš M. Strēlnieki pārnāk mājās. R. 1967, 125.*

— Tas puika kļuvis melnāks par zemi, — vecā krustmāte ar bažām sacīja mātei. — Kauli viņam vēl nav nobrieduši, bet jāstrādā pieauguša cilvēka darbi. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 206.*

NAV ZEMĒ METAMS *arī 1. un 2. pers. Saka par ko pietiekami labu, derīgu.*

Bet cūkgans arī nebija zemē metams, tas izrauj no kabatas ceptu rāceni un saspiež tik spītīgi, ka zupa vien iztecēja. *Šmits P. XI, 103.*

«Ja tu tik gribētu, es tevi izprecinātu pašam mācītājam vai dakterim, bet arī skolotājs nav zemē metams.» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 11.*

Tā sieviete pati nebij zemē metama, bet viņai bij bērns.. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 574.*

Gluži zemē metama jau nebija arī Elza, bet Skudra nevarēja iedomāties savu apakšnieci precēt. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 199.*

Pats brigadieris mūs toreiz uzslavēja — sak, lai gan Rīgas puikas, tomēr arī pie lauku darba nav zemē metami. *Saulītis B. Āķis lūpā. R. 1958, 40.*

«Es nemaz neesmu zemē metams. Galviņa man strādā.» *Kalndruva M. Avots. R. 1974, 87.*

«.. Zini — esmu iemīlējis Vabiņu Ievu. Esot skaista, mācīta, un tai būšot astoņi simti skaidras naudas.. Nu, man liekas, tīri zemē metams es vis neizskatos.» *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 51.*

— Grūti, grūti vienai. Tev derēja pēc kāda vīrišķa apskatīties, kamēr vēl neesi zemē metama. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 150.*

Bet viņa darbs? Vai tas tik zemē metams un nevajadzīgs? *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 394.*

— .. Zemes dalīšanas komitejas sekretāra blakus ienākumi nemaz nav tik zemē metami. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 189.*

«Buka cepetis nav zemē metams,» nobeidza prātot Uldis. *Kalve A. Vēja kaņepes. R. 1973, 114.*

— Es nedomāju, Ragaiņa kungs, ka jūsu konkursā iesniegtā glezna «Dzimtenes sargi» ir zemē metams darbs. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 198.*

Nudien, ja tā labi apdomā un visu pārliek, saimnieka padoms nav zemē metams. *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R.1982, 13.*

Kalvica plāni ar tādu bibliotēciņu strādnieku vajadzībām pēc viņa domām nebij gluži zemē metami, tikai rīkoties vajadzēja stipri uzmanīgi. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 464.*

.. ņemot vērā zelta bagātības Altajos, mājās palikušie beidzot atzina, ka Ernesta iedoma nav gluži zemē metama: ja palaimējas, viņš varēja atgriezties no ceļojuma kā turīgs vīrs. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 78.*

NAV ZEMĒ (NO ZEMES) PAŅEMAMS kaut kas. *Nav viegli, bez pūlēm, darba iegūstams.*

— .. Ko tā mētā? Tāda manta [zīda audums] nav vis zemē paņemama. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 295.*

Un tas klīsters no labiem miltiem ar viņam neesot kaut kur zemē paņemams.. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 402.*

«Nav jau vērts, nudien, nav vērts uztraukties par tādiem niekiem [saplīsušu lampu].»

«Zināms, tādi «nieki» jau no zemes paņemami.» *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 205.*

«Vai tu to kapeiku no zemes paņēmi? Tu zini: kas kapeiku netaupa, pie rubļa netiek.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 378.*

NOLĪDZINĀT AR (*reti* LĪDZ AR) ZEMI kaut ko. *1. Pilnīgi nopostīt, iznīcināt.*

— Uguni vajadzētu klāt visam šitam raganu perēklim! Ar zemi nolīdzināt, lai vietu nepazīst! *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 160.*

.. pulka komandieris, lai paplašinātu sev priekšā apšaudes lauku, bija pavēlējis šo sādžas daļu nolīdzināt ar zemi. Liesmas ātri un rotaļīgi sāka lakstīt no jumta jumtā. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 548.*

.. savas divdesmit dzīvības ir prasījusi pagājušā naktī vācu viesuļuguns, līdzinādama ar zemi mūsu rotu ierakumus. *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 281.*

— .. Par bandītu un dezertieru slēpšanu un atbalstīšanu mājas nolīdzina ar zemi. *Kaijaks V. Bailes. R. 1977, 166.*

.. gadiem šis kaps tā stāvējis, gadiem to nedrīkstēja uzkrītoši sakopt, jo tad tas tiktu nolīdzināts ar zemi.. *Zigmonte D. Jūras vārti. R. 1960, 120.*

2. Ļoti nopelt, nomelnot.

.. «Dzimtenes Vēstnesis» cenšas nolīdzināt ar zemi opozīcijas laikrakstus un sarīdīt tos ar Raini un Aspaziju. *Viese S. Aspazija. R. 1975, 169.*

«Žak, manu Žak, ko tu ielaidies polemikā! Tevi nolīdzinās ar zemi.» *Zariņš M. Saulrietu violetās ērģeles. R. 1970, 107.*

Bet es nespēju, nespēju saprast, / kā, samīdot dvēseli manu, / visu nolīdzinot ar zemi, / pēc tam var mierīgi prasīt / piedošanu. *Purvs Z. Ja tu uzticētos. R. 1972, 78.*

Sen zināma patiesība ir tā, ka principiālas un pat asas kritikas uzdevums nav vis kādu autoru «nolīdzināt līdz ar zemi», bet gan laikus norādīt uz viņa neveiksmēm.. *C 1976, 89. nr. 4.*

NOMEST (*arī* NOSVIEST) tikpat kā ZEMĒ kaut ko. *1. Veltīgi, nelietderīgi ko iztērēt, izšķiest.*

«.. bet dakteris te neviens nekā nedarīs, tur tu, mās, savu naudiņu viņiem tikpat kā zemē nometīsi,» tā šīs slavenās lietpratējas kā vienā mutē Ažai apliecināja. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 356.*

.. šejienes kalpiem no zemes dabūšanas prāvas arī nekāds labums neatlēcis, tikai katrs savi desmit piecpadsmit rubļu nometuši tikpat kā zemē.. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 325.*

Ja nākamo gadu trāpījās sausa vasara, tad mākslīgie mēsli tikpat kā zemē nomesti. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 521.*

Māte bija ļoti taupīga, varētu pat stiprāk izteikties, un par grāmatām izdotu naudu uzskatīja kā zemē nomestu. *Blaumanis A. — Rūdolfs Blaumanis laikabiedru atmiņās. R. 1962, 16.*

«Ko domā,» saimnieks laipni smējās, «vecais Tramšķins negribot no mašīnas ne dzirdēt, vai šis par tādiem mošķiem iešot naudu zemē mest, bet pati ar dēlu negribot ne par ko atlaisties.» *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 104.*

Ja no prāvas nekas neiznākšot, tad šī nauda būšot nosviesta tikpat kā zemē.. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 252.*

Kam viņsvētdien uz to balli vajadzēja skriet? Trīsdesmit kapeikas kā zemē nosvieda. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 13.*

— Es labprāt to darītu [kandidētu Saeimas vēlēšanās], bet tas dārgi maksā. Un, ja vēl neievēlē, tad nauda kā zemē nosviesta. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 245.*

.. Priedes brālis ļaudīm skaidrojot, lai nesviežot naudu zemē. Ezermalas pļavas nevienam nepiederot, un tādēļ neviens tās nevarot pārdot.. *Birznieks-Upītis E. Izlase. R. 1951, 307.*

Trumuļa vietā viņš bija nopircis māla podu.. Bez vārdu maiņas [ar sievu], bez nožēlām par zemē nosviesto naudu tādos gadījumos, protams, neiztika.. *Grants J. Šalc zilais lauks. R. 1959, 49.*

2. *Nelietderīgi, veltīgi nodzīvot, aizvadīt (laikposmu).*

Un skaidrs, ka viņš brauks ar lidmašīnu, jo ceļš tāls un vilcienā pavadītās dienas faktiski ir zemē nomestas dienas. *Kolbergs A. Kriminālliet a trijām dienām. R. 1977, 121.*

«Zemē nomests mūžs...» Mednis beidzot ierunājās. «Izniekots, pasaules vējos izkaisīts.» *Lācis V. Zvaigznes pār jūru. R. 1964, 151.*

Un, uz kā nav patikas, to neder mācīties. Laiks tikpat kā zemē nosviests, un pūles veltas. *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 194.*

NOSLAUCĪT NO ZEMES VIRSAS kaut ko. *Pilnīgi nopostīt, sagraut, iznīcināt.*

Jelgavas vairs nebija. Tā bija pavisam noslaucīta no zemes virsas. *Dzene L. Elza Radziņa. R. 1973, 25.*

Vai Alda nealojās, ielaizdamās cīņā ar šiem spēkiem, kas var samalt vienā sekundē, var iznīcināt viņu un viņas vecākus, noslaucīt no zemes virsas vientuļo māju un riju, kurā viņa slēpa un gribēja izglābt šo pilnīgi svešo cilvēku. *Kaijaks V. Bailes. R. 1977, 130.*

Šai apmulsuma brīdī .. izlēca pūlim pretī Cēsu lielgabalnieku leitnants Notbeks un uzbrēca nemierniekiem, lai tie atkāpjas, kur zina, citādi viņus noslaucīšot no zemes virsas ar lielgabaliem. *Zariņš K. Kaugurieši. R. 1975, 120.*

Tā vien likās, ka vācieši šo uzkalnu ar sakropļotajiem kokiem un mūsu strēlniekiem gribētu noslaucīt no zemes virsas. *Kaufelds T. Sēkla nedeg. R. 1979, 148.*

Jums vajadzēja dzirdēt, kā viņš ar vienu rokas vēzienu noslaucīja latviešu mūzikas klasiķus no zemes virsas, ha, ha, ha, ha! *Zariņš M. Saulrietu violetās ērģeles. R. 1970, 49.*

Viņš sacīja, ka par stāstā notēloto cilvēku, kas nodzēris pēdējo naudu un dzeršanas dēļ atlaists no darba, kas neapgādā sievu un bērnus, vajadzējis rakstīt nikni, ar sarkasmu, lai noslaucītu viņu no zemes — tādu netīrekli. *Vilks Ē. No dzīves — par dzīvi. R. 1980, 35.*

NOSPIEST (piespiest, spiest; NOLIEKT, pieliekt, liekt) PIE ZEMES kādu. *1. Pakļaut savai varai, apspiest, panākt, lai kāds nokļūst ļoti nevēlamā stāvoklī.*

Tagad Manteifels pilnīgi piekrita abiem Brēdrihiem un Klopmanim, ka latvieši jānospiež pie zemes, lai viņi kā tauta neceltos nekad. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 437.*

.. viņš [beļģu skulptors Menjē] redzēja strādniekos nevis pie zemes nospiestus vergus, bet enerģijas pilnus gladiatorus. *Jansons-Brauns J. — Latviešu literatūras kritika, III. R. 1958, 142.*

Ienaidnieks bija piespiests pie zemes. *Kaufelds T. Sēkla nedeg. R. 1979, 151.*

Es tikai skaidri zinu vienu — nekad vācu fašisms nebūs latviešu tautas valdnieks, nekad tas nespēs mūs noliekt pie zemes, nekad mūsu tauta nepadosies. *Lukjanskis E. Memento mori. R. 1977, 165.*

2. Nomākt, radīt bezcerību.

Tanī pašā laikā Teipu piemeklēja vēl kāda ļauna liksta, laupot viņam mieru un nospiežot viņu pie zemes daudzas dienas un naktis. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 255.*

Ikdienas pelēcība, kampaņas, ārštatnieku rakstu atgremošana, konjunktūra... kā tas mani nomāc! Spiež pie zemes! *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 123.*

Atkal viņam uzklupa noskaņas, kas spiež pie zemes pat stiprāko cilvēku. *Lāms V. Pavarda kungs Ašgalvis. R. 1982, 113.*

.. kamēr nebūs izskanējis pēdējais šāviens, vēl daudzas mātes un tēvi saņems tādas ziņas, kā viņi saņēma šovakar. Lai kā tās satriec, lai pieliec pie zemes, ir jāceļas, ir jāstrādā. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 367.*

.. viņu nolieca pie zemes nezināma slimības vara un mocīja ar šausmu murgiem vēl vairāk nekā grūtie pārdzīvojumi karalaukos!... *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 501.*

Es atkritu gultā, jo pieredzēto un izjusto iespaidu smagums lieca pie zemes pat mani. *Miesnieks K. Mana dzīve un darbs mākslā. R. 1959, 215.*

PELĒKS KĀ ZEMĒ. *Neveselīgi bāls, novārdzis, nobēdājies, sagrauzts. Sk. arī* MELNS KĀ ZEME. *2.*

Kad mēs Randānos dzīvojām, tad tur bij saimniekam brālis. Pavisam jau beigts — pelēks kā zeme. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 233.*

— Kā mēs dzīvosim, ja mums kūts būs tukša? — māte bēdājās, un viņa staigāja pelēka kā zeme. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 191.*

Tikpat īstais [vainīgais] šiem no nagiem izšļucis. Un pie tam veseli divi. Taisni tas Vainu visvairāk kremt. Vaigā pelēks kā zeme. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 128.*

Andreja seja pelēka kā zeme, acīs uzsprakšķ un dziest izmisuma dzirksts. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 195.*

SMEJAS, vai PIE ZEMES KRIZDAMS (LIEKDAMIES), LĪDZ ZEMEI LOCĪDAMIES *arī 1. un 2. pers. Ļoti stipri, nevaldāmi smieties.*

Visi ļaudis stāvējuši sētsvidū un smējušies, vai pie zemes krizdami. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 97.*

Smejos, vai pie zemes krizdama, skaļi, nevaldāmi. *Luginska R. Menuets un cūkpupas. R. 1979, 32.*

Velns rauga arī griezt vēderu pušu [ķiļķenus pārēdies], bet nevar, nejauki sāp. Kurbads smējās, pie zemes liekdamies.. *Džūkstes pasakas. R. 1980, 47.*

Dēli smējās, pie zemes liekdamies. *Pelēcis A. Puisiska dvēsele. R. 1990, 109.*

Krastā stāvošie zaldāti par sava komandiera nelaimi skaļi smējās, puikas smējās vēl trakāk, līdz zemei locīdamies. *Grigulis A. Labvakar, Kamila! R. 1984, 275.*

Dzilna ar sievu smējās locīdamies. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 690.*

SPERT vai ZEMES GAISĀ *sar. Būt ļoti saniknotam, nesavaldīgam, bārties.*

.. bet māte spērusi aiz dusmām zemes gaisā, ka viņas nodoms neizdevies. *Šmits P. VI, 96.*

«.. Kad Ingam [vakariņas] nav uz galda laikā, viņš sper zemes gaisā.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 64.*

Grozies, kā gribi, aste kā pakaļā, tā pakaļā, un pati lielākā ģeķība būtu spert zemes gaisā. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 234.*

Haralds, Artūra dēls, Rigers, brīvprātīgais! To uzzinājis, tēvs spēra gaisā melnas zemes, un viņi tā kliedza viens uz otru, ka trīcēja ēdamistabas logu rūtis. *Bels A. Izmeklētājs. R. 1967, 88.*

UZLECOŠĀS SAULES ZEME *poēt. Japāna.*

.. uzzināju, ka pastāv pasakaina Amerika ar Ņujorkas debesskrāpjiem un vēl pasakaināka Ķīna, un uzlecošās saules zeme Japāna.. *Lāms V. Vienu avota lāsi. R. 1971, 32.*

Japāniete blakus. Patlaban Aizbetnieks jūsmīgi lasījis grāmatu par geišām un ziedu svētkiem Uzlecošās saules zemē. *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 222.*

ZEME AR DEBESĪM (UN DEBESIS) GRIEŽAS (JŪK, JAUCAS) KOPĀ; ZEMI AR DEBESĪM GRIEŽ (JAUC) KOPĀ; DEBESIS AR ZEMI GRIEŽAS (JAUCAS, JŪK) KOPĀ; DEBESIS AR ZEMI GRIEŽ (JAUC) KOPĀ. *Saka, ja ir stiprs putenis, viesulis.*

Bet, kad Pīlādzis nomira, bēru dienā bija tāds putenis, ka zeme un debesis griezās kopā. *Lācis V. KR, VII. R. 1972, 141.*

Kad vecais pūšļotājs miris, tad zeme un debesis griezušās vienā virpulī.. *Šmits P. XV, 195.*

— .. Tāds putenis bija, zemi ar debesi grieza kopā. *Zigmonte D. Reminiscences. R. 1986, 70.*

Putenis ir nikns. Griež debesis un zemi kopā. *Rihters O. Meži šalc. R. 1959, 203.*

— Puikas, vai jūs bez prāta? Debesis ar zemi griežas kopā [aviācija bombardē pilsētu], bet viņi mierīgi spēlē kārtis gluži kā kūrhauzā. *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 200.*

Bieži, kad puteņos zeme ar debesi jaucās kopā, arī cilvēkiem kā murgā dienas sajaucās ar naktīm aiz neizgulēta miega. *Štrāls K. Karš. R. 1957, 478.*

— Rīt tu vairs uz pirmajām līnijām neej!

— Kāpēc?

— Zeme ar debesīm jaucas kopā. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 399.*

.. dusmās aizelsies vējš, pelēkbālo sniegu gaisos traukdams, jauca debesis ar zemi. *Spriņģis J. Stāsti. R. 1975, 7.*

Kad vīrs bija nosoļojis kādu gabalu, viss gaiss sagriezās pelēkos mutuļos. Sajuka zeme ar debesi kopā. *Mauliņš J. Pēdas. R. 1980, 60.*

— Piesēd, kaimiņ, ja tik trakā laikā esi nācis, kad putenis jauc zemi ar debesīm kopā, tad droši vien kāda vajadzība. *Kļava M. Es dzīvoju Mūsmājās. R. 1977, 61.*

Drīz zeme ar debesīm vienlaidu jūk, / No augšienes sniegi mutuļmutuļiem brūk, / Vējš auro un kaukā: / Vai jodus jods saukā? *Plūdonis V. Raksti, II. R. 1975, 220.*

— Vai nenosalāt? Kas par laiku! Zeme un debess jūk kopā... *Jokums K. Izlase. R. 1959, 305.*

Debesis [putenī] liekas jūkam kopā ar zemi, un jau laba spļāviena tālumā nekas nav saredzams. Un dzirdēt arī nekā nevar, jo visu pārkliedz vēja auri un noslāpē viesuļa griezīgā kaukšana. *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 236.*

ZEME DEG ZEM KĀJĀM kādam. *1. Saka, ja ir ļoti jāsteidzas.*

Tad Gaida sasita rokas un atjēdzās, cik daudz darba nedarīts.. Ežmalas jau apžuvušas, bet lecektis vēl tukšas. Un kur tad bites? Un kāda vista jāliek uz perēšanu. Un sēklas jāpārbauda. Ko viņa te stāvēja, kad zeme dega zem kājām? *Upmale V. Mežkroga gravīras. R. 1982, 34.*

Vakaros, darbu beidzot, Vitoldam Saldmīlim zeme dega zem kājām. Tiklīdz pulkstenis nosita seši, viņš kā bulta izlidoja pa darba istabas durvīm, .. nokļuva uz tās ielas, kur atradās Intas darba vieta.. *Sakse A. Nokaltis zars. R. 1968, 30.*

Mums zeme dega zem kājām, bet, tā kā skolotājam nebija nekur jāsteidzas, arī mums vajadzēja būt mierīgiem. *Salenieks E. Roberts Zalāns. R. 1958, 59.*

Bija tāda sajūta, ka zeme sviltu zem kājām, gribējās tūdaļ drāzties uz mežu, meklēt un brīdināt Raimondu. *Kaijaks V. Bailes. R. 1977, 79.*

2. Saka, ja kāds jūtas apdraudēts, ja steidzīgi jādodas projām, jābēg.

— .. Tu esot provokators un aizbraucis uz Spāniju tikai tāpēc, ka tev te zem kājām esot degusi zeme. *Grīva Ž. Mīlestība un naids. R. 1963, 368.*

Daudziem zeme dega zem kājām, tie meklēja iespēju bēgt, lai izvairītos no pelnītā soda... *Akmens R. Saltās zvaigznes. R. 1973, 184.*

— .. Piektajā gadā. Deg puisim zeme apakš kājām skolā, deg tēva mājā, dragūni uz papēžiem — kur spruksi? *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 169.*

Arī viņam zeme svilstot zem kājām un sen būtu jāmeklē drošāka vieta.. *Ķuzāne L. Zodiaka loks. R. 1975, 59.*

3. Saka, ja kāds pārdzīvo ko ļoti nepatīkamu un vēlas doties projām, pazust.

— .. mēs ar savu labdarību nevaram vis tā apkārt svaidīties. Citādi jau visi, kas nevēlas strādāt, nāks pie mums pabalstu prasīt.

Raits juta, ka zeme deg zem kājām. Projām, ātrāk projām no šejienes! *Paegle L. Stāsti jaunatnei. R. 1954, 73.*

Jūlei zeme dega zem kājām, nekad visā savā mūžā viņa nebija tik ātri skrējusi kā tagad, .. nekad dzīvē neviens nebija viņu tik nežēlīgi pazemojis.. *Vilks Ē. Rudens dienās. R. 1955, 178—179.*

Rūgtu sirdi Saša steidzās uz mājām, it kā viņu kāds būtu trencis, it kā zeme būtu degusi zem viņa kājām. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 61.*

ZEMENE

KĀ ZEMENE; KĀ OGA. *Saka par jaunu, pievilcīgu sievieti sārtiem vaigiem, arī par nosarkušu sievieti.*

Tā bija acīgi ņipra un sārta kā zemene. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 198.*

— .. Pati vēl esi jauna. Kā zemene! — Andrejs bija pievirzījies Līzei klāt un aplika tai roku ap vidu. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 131.*

— .. viena ir gluži jauniņa... Kā zemene! es jums saku. Tikai bailīga un atturīga — bēg no manis... Varbūt jums būs labāka laime. *Saulietis A. Uguntiņa. R. 1981, 146.*

— .. Re nu, piesarkusi kā zemene... Ko tu tāda nobijusies.. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 31.*

.. puisis atvadoties ilgi spiedis Ainai roku un virsū vien skatījies, bet meitene stāvējusi sārta kā zemeņu oga. *Zigmonte D. Hammurapi likumi. R. 1968, 33.*

Un meitiņas arī tik skaistas. Tīri kā zemeņu ogas. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 17.*

Mazā sarkst kā zemeņoga.. *Eiduks J. Pārbaude. R. 1969, 35.*

«.. Pagaidi vēl līdz rudenim, iesvētīs Ezernieku Marutu. Tā ir meitene kā oga un strādīga, un darba pratēja.» *Janševskis J. KR, XI—XII. R. 1933, 34.*

Skrīveļa kundze vēl sēdēja zālē uz dīvāna Nadīnei līdzās un kaut ko viņai stāstīja.. Nē, patiešām, abas divas — sievas kā ogas! *Ieviņš K. Putras Dauķis, I. R. 1988, 176.*

Tā bija meitietis kā oga. *Kadiķis-Groznijs A. Rakstu izlase. R. 1956, 130.*

Alvīne nosarkst kā oga, un sirds aiz izbīļa kāpj vai pa kaklu laukā. *Ķuzāne L. Zodiaka loks. R. 1975, 53.*

KĀ LĀCIM ZEMENE. *Sk.* KĀ LĀCIM (VILKAM) ZEMEŅOGA (ZEMENE).

ZEMEŅOGA

KĀ LĀCIM (VILKAM) ZEMEŅOGA (ZEMENE). *Saka par ko ātri, kāri izdzeramu, apēdamu.*

«Ar katru gadu tās pudeles paliek mazākas un mazākas. Tāds vīniņš — gluži kā lācim zemeņoga.» *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 115.*

Un atkal tas [pusdienas] bija kā lācim zemeņoga. *Lācis V. KR, XIV. R. 1975, 328.*

Gruntspeņķis norija degvīna malku kā vilks zemeņogu. *Saulītis B. Sajukums. R. 1969, 30.*

Lielums savu mēriņu izmeta, kā saka, kā vilki zemeni. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 255.*

Mēs ar māti glāzes tikai pielikām pie lūpām, bet Žanis gan savējo izmeta kā zemeņogu. *Gāliņš H. LM 1980, 32. nr. 5.*

Matvejs iemeta jaunu čarku viegli kā zemeni. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 265.*

Bet muļķītis skaidri nagos; labi zin, ja muižā rādīsies, velns paņems kā zemeni. *Šmits P. VII, 10.*

ZEMU

ZEMU KRIST (GRIMT). *Zaudēt cieņu, pagrimt.*

Cik zemu viņš bija kritis... ja jau paša ļaudis raudzījās viņā ar nicināšanu un neuzticību. *Lācis V. KR, XX. R. 1978, 208.*

— Tik zemu vēl neesmu kritis, lai sapītos ar tipiem, kas tiek frizēti un fotografēti milicijā. *Kaijaks V. Vistu elks. R. 1967, 185.*

Ko tad ļaudis teikšot, kad dabūšot zināt, ka viņas vīrs karotes grebjot. Cik zemu kritusi sieva! No kurpnieka [pirmā vīra amats] līdz karošu meistaram. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 314.*

Un vai viņš tik zemu bija grimis, ka biedrojās ar šo bijušo desinieku? *Zariņš K. Spīganas purvā. R. 1981, 126.*

ZĒVELE

SPĻAUT ZILU (ZAĻU, BALTU) ZĒVELI *novec. Būt ļoti dusmīgam, sašutušam, saniknotam.*

Bleikšis .. sadevis pārlūkam pa krietnam. Pārlūks spļāvis zilas zēveles un solījies uz pēdām atlaist Bleikši no vietas.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 20.*

I r m a. Arī tava ģimene pajuka...

Kārlis. Kad māte zilu zēveli spļauj! Nu jau vairs ne, .. bet agrāk, pati redzēji un dzirdēji... Saime cikreiz pa gadu mainījās.. *Priede G. K 1985, 3. nr. 102.*

Goldmanis tagad spļauj zaļu zēveli, kož pirkstos, ar kuriem rakstījis lūgumu organizēt latviešu bataljonus! *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 140.*

Beta, saprotams, spļaus baltu zēveli acīs: kam tu pa lielajām meža peļņām klenderēji, visu kara laiku ar šauteni blakus gulēji, nevis ar sievu? *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 175.*

ZIBENS

KĀ ZIBENS. *1. Ļoti strauji, ātri; pēkšņi, acumirklī. Sk. arī* ZIBENS ĀTRUMĀ.

Un muļķītis uzskrēja kā zibins kalnā, nobučoja ķēniņa meitu un tad jāja tāpat atpakaļ. *Šmits P. VI, 461.*

Gan jaunekļa zirgs skrēja kā zibens, bet čūsku riteņi nāca arvien tuvāk. *Šmits P. IX, 67.*

Kā zibens viņš aizlaidās skolai garām, neviena nesveicinādams, nevienā nepaskatīdamies. *Blaumanis R. KR, II. R. 1958, 253.*

Krišs bij kā zibens pie skapja klāt. *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 134.*

Eņģele uzlec kājās kā zibenis. No miega vairs ne vēsts. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 182.*

Kā [sējot] ceļ vienu kāju, roka slīd lielā, kaklā pakārtā grozā, kā ceļ otru kāju, roka kā zibens aizsviež pelēku migliņu. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 73.*

Audējs tur darbojās, paminas mīdams augšup un lejup, atspole šaudījās šurp un turp kā zibens.. *Aspazija. Zila debess zelta mākoņos. R. 1968, 34.*

Kā zibens pa visu viesnīcu bija izplatījusies vēsts, ka sabraukuši latviešu bajāri.. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 584.*

Uzreiz viņai kā zibins iešaujas labs padoms galvā.. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 1123.*

Kā zibens viņam iešāvās prātā kāda ideja. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 418.*

«Tas pats dievs būs laikam arī ar Elīnu,» izšāvās kā zibens caur smadzenēm. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 371.*

«Pie velna, es esmu apzagts!» kā zibens atplaiksnī doma, un Edvīns jūt, ka viņš nosvīst. *Bauģis P. Pati vainīga. R. 1969, 38.*

2. retāk. Ļoti veikls; ar ātru dabu, ass.

«Tas tik ir puika kā viens zibins, mans Žanis!» Mazkrampis uzlielīja savu dēlu. «Viņš tev visu apķer tik skaidri un ātri!» *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 484.*

Un pēc tam varbūt vēl kādu druscin gaidīt, vai mātei vēl nebūtu kāda teikšana. Bet nē! Tā bija asa kā zibens un, kā parasts, paslavējusi gaidāmo dienu, uzsauca: celies, celies! *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 410.*

KĀ ZIBENS ĶERTS. *Ārkārtīgi pārsteigts, samulsis, satriekts, nobijies.*

Visi nobijās kā zibeņa ķerti. Bet drīzi viņi atjēdzās un meklēja, kur paslēpties. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 21.*

«Jā, nu zinu, kādēļ tu tā runā, tev patīk Liene! E?»

Kā zibeņa ķerts, nezinādams, ko teikt, ko darīt, Ernests stāvēja tēva priekšā. *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 304.*

— .. Kas to varēja domāt, kas to varēja domāt! Es biju kā zibens ķerta. Vecais vēl tagad negrib ticēt... *Upīts A. KR, VII. R. 1949, 595.*

.. Voldim tagad bija ierocis, un, kad viņš ar šauteni plecā pārnāca Pliena kalnos, Janka sastinga kā zibens ķerts. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 255.*

Izbailēs, kā zibeņa trāpīts, lācis bijis no cauruma ārā.. *Šmits P. I, 304.*

KĀ ZIBENS NO SKAIDRĀM DEBESĪM. *Sk.* KĀ PĒRKONS NO SKAIDRĀM DEBESĪM.

LAI MANI ZIBENS NOSPER. *Sk.* LAI MANI PĒRKONS NOSPER.

LAI ZIBENS NOSPER kādu. *Sk.* LAI PĒRKONS NOSPER kādu.

ZIBENS ĀTRUMĀ. *Ļoti strauji, ātri, pēkšņi, acumirklī. Sk. arī* KĀ ZIBENS. *1.*

.. kuģis zibeņa ātrumā aizšāvās pa jūru projām. *Šmits P. VIII, 328.*

Zibens ātrumā viņas [bezdelīgas] šaujas no mājām uz lauku, uz ganiem pie lopiem un aplido govis. *Birznieks-Upītis E. Izlase. R. 1951, 420.*

... te viņš piepeši mani apķer zibeņa ātrumā, man lūpas svilst no viņa skūpsta. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 249.*

Prom steidzas gads pēc gada vai zibens ātrumā.. *Pērsietis. KR, II. R. 1937, 154.*

Tā vēsts par naudas racējiem izplatījās zibeņa ātrumā pa visu apvidu. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 301.*

Zibens ātrumā vēsts par karu aplidoja pilsētu. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 52.*

Ziņa par pirmo tiešās satiksmes vilcienu Budapešta — Maskava laikam bija izplatījusies zibens ātrumā. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 279.*

Un, ja puisis pāris vai visas trīs reizes pavadīja mājās meiteni.., tad tas tāpat zibens ātrumā pagāja pa pasauli.. *Zigmonte D. Strazdu vakars. R. 1976, 911.*

Te zibens ātrumā man iešāvās galvā kāda ideja. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 354.*

Caur smadzenēm zibeņa ātrumā izskrēja dažas Sibīrijas ainas, apgaismodamas tur kara laikā pavadītos gadus.. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 343.*

Tanī pašā brīdī mana domāšana jau darbojās zibens ātrumā. *Plaudis J. Raksti, III. R. 1965, 119.*

ZĪDS

KĀ ZĪDS. *Ļoti mīksts, smalks, gluds, spīdīgs; ļoti skaists.*

Trimdinieks joprojām glāsta sievas matus, un tie viņam šķiet mīksti kā zīds. *Kalniņš J. Rainis. R. 1977, 164.*

— .. Vai zini, tev mati gluži kā zīds... *Upīts A. KR, II. R. 1948, 13.*

Labi kopti [kumeļi], spalva gludi spīdīga kā zīds. *Sēlis R. Silaines muiža. R. 1958, 19.*

Miķelis turēja grožus, kamēr kāzinieki iekāpa.., nogludināja Pelēcim muguru, lai gan tā jau bij nosukāta spoža kā zīds, un ar savu labo smaidu pavadīja braucējus uz ceļa. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 340.*

Brūnaļa ir skaistākā govs. Anneles mīlule. Nelieli, skaisti liekti radziņi, spalva kā zīds. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 388.*

Tie bija skaisti vērsēni, ar ādu gludu kā zīds, vai citādi gan tā laistītos! *Svīkule V. Gājputnu balsis. R. 1970, 138.*

Jūs nevarat iedomāties, kādas tur aitas! Vilna smalka kā zīds, nocērp un bāz ausī. *Grīva Ž. Dzīvības ceļš. R. 1953, 128.*

Pa gaisiem peld tīmekļi smalki kā zīds.. *Plūdonis V. Raksti, I. R. 1974, 472.*

Svārkus viņš nav uzģērbis; tālab redzamas viņa krekla piedurknes, kuras baltas kā sniegs un smalkas kā zīds.. *Janševskis J. KR, VII. R. 1933, 1328.*

Govis ganās atālā, kurš vēl ir mīksts kā zīds. *Skalbe K. Dzīvības siltums. R. 1980, 30.*

.. miežu svaigie akoti laistījās bāli kā zīds. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 85.*

— Laiks pieturas kā zīds, — sprieda veči par skaistajām darba dienām. *Grigulis A. KR, II. R. 1963, 252.*

ZIEDS

RAIBS KĀ PUPAS (pupu) ZIEDS. *Ļoti raibs.*

Nākošajā dienā Vaļa man uzdāvināja jaunu cimdu pāri. Raibus kā pupu ziedus. *Kaldupe S. Meža mozaīkas. R. 1980, 111.*

Tāda liela, smuka vista, raiba kā pupu zieds, brūnas olas dēja.. *Svīre M. K 1977, 9. nr. 40.*

Otrā rītā uz tirgu. Sabraucis jau vai pus Latgales, raibs kā pupas zieds, tikai mūsu vēl trūka. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 381.*

.. viņa .. varēja .. sērot, pārdomādama savu dzīves mūžu, kurš arī bija raibs kā pupas zieds... *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 197.*

Ir un ir tā dzīvīte raiba kā pupu zieds. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 191.*

VĒJA ZIEDI. *Saka par kaut ko tādu, kam nav pozitīva rezultāta, par ko neauglīgu, nenopietnu.*

— Viņai laikam ar Ēriku diezgan nopietna mīlestība.

— Es gan nomanu, bet izliekos, ka nekā nezinu, reiz jau pati nestāsta. Bet es tā jaušu, ka tie būs tikai vēja ziedi. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 271.*

Arī šādas runas pārvērtās tikai par vēja ziediem. *Kaldupe S. Meža mozaīkas. R. 1980, 58.*

ZIEĢELIS

AIZ SEPTIŅIEM ZIEĢEĻIEM (ZĪMOGIEM); ar SEPTIŅIEM ZIEĢEĻIEM (ZĪMOGIEM) *biežāk savienojumā ar* aizzieģelēts, aizslēgts. *Saka, ja kas tiek turēts lielā slepenībā, ir nepieejams, nesaprotams.*

.. viņa ļoti labi saprot, kāds ir tas noslēpums, kuru brālis domāja noglabājis savās krūtīs it kā aiz septiņiem zieģeļiem. *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 24.*

Un cīnījās [Liepkalns] pret kādu sāpi. No citiem noslēptu. Sevī noglabātu. Aiz septiņiem zīmogiem, ar septiņām atslēgām aizslēgtu. *Plotnieks J. Ozolu vecis. R. 1980, 271.*

Viss, kas Rietumeiropā saviļņo jūtas un nodarbina prātus, ir tiem grāmata, kas aizzieģelēta septiņām zieģelēm. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 365.*

Par ko Laura tagad domā, pusbalsī dziedot savā istabā? Mini — nekad neuzminēsi, kā aizslēgta ar septiņiem zieģeļiem... *Ezera R. Aka. R. 1972, 171.*

.. man dzeja vēl bija grāmata ar septiņiem zīmogiem. *Zigmonte D. Reminiscences. R. 1986, 186.*

UZSPIEST ZIEĢELI. *Sk.* UZSPIEST ZĪMOGU.

ZIEPES

KĀ ZIEPES. *Saka (parasti nepatikā) par ļoti treknu gaļu.*

«To pašu saglumējušo, trekno speķi kā ziepes... To jūs dodat, neko citu...» *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 12.*

Vienam bija cibā gaļa, tik tauka kā ziepes, otram liesa, kaulaina.. *Jaunsudrabiņš J. KR, IV. R. 1981, 25.*

LĪST BEZ ZIEPĒM *vienk. Ārkārtīgi iztapt, lišķēt, lai gūtu sev labumu.*

«.. Ē, ko tur žēlot! Līda bez ziepēm, vienmēr skrēja sūdzēties. Ja tev tik mīksta sirds, žēlo labāk citus, kas šorīt krituši!» *Grīns A. Dvēseļu putenis. R. 1989, 115.*

.. no Aizupes atnāk Reinis Kuģīts par brigadieri, bet mēs no laika gala neesam varējuši viņu ciest, jo viņš lien bez ziepēm.. *Bels A. LM 1983, 19. nr. 4.*

— Lūk, kur līdējs! Tiem vecsaimniekiem — bez ziepēm! *Upīts A. KR, V. R. 1948, 617.*

SAVĀRĪT (vārīt, TAISĪT) ZIEPES *sar. Izdarīt ko tādu, kam var būt nepatīkamas sekas, pieļaut kļūdas, aplamības, sagādāt nepatikšanas.*

.. tas bija piedzīvojis mehāniķis, tikai tāpēc skaitījās par trešo, ka malā bija ziepes savārījis. Gadās mums, zvejniekiem, reizēm tāda nelaime, kad pēc ilgāka laika, krastā tikuši, ieņemam to sīvo pārāk par mēru... *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 130.*

— Traka lieta. Es savāru ziepes, bet Kalniņš dabū brāzienu. *Saulītis B. Jaunības gadi. R. 1956, 47.*

Galvā urbās skaudra sāpe, un sirdi tirdīja baiga apjausma, ka viņš ar savu pa desmit gadiem reizi eksplodējošo dedzību ir šoreiz bez jebkādas vajadzības un jēgas savārījis ziepes gan Gunāram, gan sev. *Mauliņš J. Malēnieši. R. 1983, 106.*

Ja vien štābi nevārīs ziepes un laikā pados rezerves, mums tiešām liekas, ka fričiem būs jākāto uz savu pusi atpakaļ. *Spriņģis J. Aivara Silava dzīve. R. 1967, 389.*

— Trīs reizes mani pratināja, bet pēc tam lika mierā.. Beigās atmeta ar roku, saka — dzīvo, tikai netaisi ziepes. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 206.*

ZIEPNIEKS

KĀ TUKUMA ZIEPNIEKS *apv. Saka par viegli sakaitināmu, ļoti dusmīgu, spītīgu cilvēku.*

Tu esi tik dusmīgs kā Tukuma ziepnieks. *ME. IV, 744.*

Spītīgs jau viņš [tēvs] ir kā Tukuma ziepnieks, to māte zina kopš jaunības dienām. *Zigmonte D. Zilo rūķu gals. R. 1973, 195.*

ZILONIS

IZPŪST (TAISĪT, iztaisīt) NO ODA (MUŠAS) ZILONI. *Stipri pārspīlēt kādu nenozīmīgu faktu, notikumu.*

Apskatieties, apskatieties, un jūs neteiksiet vis, ka es vienmēr pārspīlēju, no oda izpūšu ziloni. *Liepiņš J. LM 1977, 28. nr. 12.*

Klaņģis zobojās, ka viņi no oda taisot ziloni un pēcāk būšot kauns, ka nieka vēstulei piešķīruši tādu nozīmi. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 427.*

Sievietes ir greizsirdīgas un dažreiz no oda spēj iztaisīt ziloni. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 164.*

Restorānā negribējām iet, ka neierauga kāds, vēl piekārs pie lielā zvana, ir tādi ļaudis, kas vienmēr gatavi no mušas izpūst ziloni.. *Laganovskis J. Ciemos pie Izidora. R. 1970, 136.*

Katru Kārļa kļūdiņu viņš pārspīlēja un iztaisīja no mušas ziloni. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 47.*

«Tu šodien tik iedomīgs un tītīgs, ka no mušas iztaisi zirgu,» es iebildu. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 55.*

.. klibais Atis .. ikkatrā lietā un vietā zināja, ko un kā runāt, un, kā saka, no blusas prata iztaisīt zirgu. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 821.*

ZILOŅKAULS

ZILOŅKAULA TORNĪ *parasti savienojumā ar* ieslēgties. *Saka, ja kāds (biežāk mākslinieki) norobežojas no apkārtējā.*

Savukārt mākslinieka centieni ieslēgties «ziloņkaula tornī» var veicināt atsevišķu indivīdu vai sabiedrības grupas tieksmes aiziet no realitātes.. *M 1980, 2. nr. 4.*

Dzejnieces nerimtīgā sirds nekad nespēja ieslēgties tikai savas lirikas «ziloņkaula tornī». *C 1987, 34. nr. 3.*

.. Andrejam Upītim, protams, bija nepieciešams kontaktēties ar cilvēkiem, ar ārpasauli, jo Upīts vismazāk atgādina mākslinieku ziloņkaulu tornī. *K 1977, 12. nr. 160.*

Taču Jānis Osis nebūtu Jānis Osis, ja viņš allaž dzīvotu vienīgi ar savu iztēli, kā .. ziloņkaula tornī ieslēdzies. *Grēviņš V. Jānis Osis. R. 1962, 226.*

ZILS. *Sk.* **DUSMAS.**
SPĻAUT ZILU. *Sk.* SPĻAUT MELNU.

ZILUMZĀLES
KĀ ZILUMZĀLES *novec. Ļoti niecīgā daudzumā, ļoti skopi.*

Virpulis jau pa tam līdz beidzamai pilei izsvēris savu puskorteli, «kā zilumzāles», kā tam Virulis zobodamies pārmet... *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 294.*

Speķi es dabūju ostīt vienīgi tad, kad tas ir galīgi sadzeltējis un tanī iemetušies tārpi. Ir tad pat vēl dod kā zilumzāles. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 36.*

Gaļu redzējām tikai reti, reti un tad ar kā zilumzāles par vērdiņu, bet sviests bija pilnīgi sveša un neaizsniedzama barības viela. *Laicens L. Lai dzīvo nost! R. 1974, 203.*

ZĪME
KAINA ZĪME, *biežāk* AR KAINA ZĪMI *novec. Saka, uzskatot, ka cilvēks pelnījis vislielāko nosodījumu (Bībeles leģendā — slepkavas zīme).*

— .. Kam tas Kungs Kaina zīmi uzspiedis, to pazīs... Tā sieva ir velna apsēsta... *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 751.*

.. mūs, bijušos strēlniekus, visur uzlūkoja kā ar Kaina zīmi apzīmogotus. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 224.*

Pēc tam Pilsātnieks drīz vien bij apzīmēts ar bīstamo Kaina zīmi par «jaunlatvieti», sākdams nomanīt metam uz sevi aizdomīgus un pagreizus skatienus no augstākām vietām. *Kaudzīte M. Atmiņas no «tautiskā laikmeta» un viņa lielākiem aizgājušiem darbiniekiem, I. Cēsīs—Rīgā 1924, 149.*

.. kas viņam par daļu, vai Rolands kritis, saņemts gūstā vai ir to nedaudzo skaitā, kuriem, kā par brīnumu, atgadījās izlauzties no cieši savilktās cilpas, lai ar Kaina zīmi turpinātu savas tekuļa un bēguļa gaitas. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 34.*

.. viņa nodevība necerot nākusi gaismā un rīt būs zināma visai pasaulei. Kur lai viņš skrien, kur lai glābjas ar Kaina zīmi pierē? *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 307.*

.. mājas nodedzināja, nav ne mums vairs kaktiņa, kur ielīst, ne pašam vairs dzīves... Klīst pa svešām zemēm kā ar Kaina zīmi uz pieres. *Upīts A. KR, II. R. 1948, 571.*

ZĪMOGS

AIZ SEPTIŅIEM ZĪMOGIEM. *Sk.* AIZ SEPTIŅIEM ZIEĢEĻIEM.

UZSPIEST (UZLIKT) kādu ZĪMOGU (*novec.* ZIEĢELI) kaut kam, kādam. *Atstāt noteiktu ietekmi uz kaut ko, paliekamas pēdas.*

Cilvēku mītnēm karš uzspiedis savu zīmogu. Visur tumši logi, nekur ne mazākās gaismas strēlītes. *Branks V. Kauju negaisos. R. 1964, 369.*

— Nu, nu, jūs visi esat dzimuši uz sauszemes. Un krasts jums uzspiedis savu zīmogu. *Grīva Ž. Zemes bērni. R. 1969, 68.*

.. vide, kurā biju pavadījis ilgus gadus, arī bija uzspiedusi savu zīmogu manai dzīves uztverei. *Zariņš J. Mans darbs teātrī. R. 1974, 127.*

Ģimenes locekļu attiecības, ģimenē valdošais mikroklimats uzspiež zīmogu visai tālākajai cilvēka dzīvei. *Dripe A. Bet kā ar meitenēm? R. 1978, 180.*

Dienas bija saulainas un karstas, un lietus trūkums uzspieda visam gurdenības zīmogu. *Zigmonte D. LM 1976, 29. nr. 10.*

Apkārt kūsāja gadu desmitos iesūktā ģimenes svinību gaisotne. Tā uzlika savu zīmogu visam, arī Aigara prātam un noskaņai. *Mauliņš J. Pelēkais māls. R. 1975, 74.*

Viņai liekas — nekad neko nesasniegs tādēļ, ka traucēs šī specskola, kas uzlikusi zīmogu, ka tagad viņa ir «tāda» un sakarā ar to nekur netiks pieņemta. *Dripe A. Bet kā ar meitenēm? R. 1978, 102.*

Bet liktenis... liktenis tomēr viņai bija uzspiedis vecmeitas zieģeli, kurš ne ar kādām nopūtām nebija nodzēšams. *Laicens L. Laterna tumsā. R. 1980, 29.*

ZIŅA

BEZ ZIŅAS. *Ļoti daudz; ļoti.*

Bija pašu laiku rudens un darba bez ziņas. *Šmits P. VIII, 418.*

«Jā, brīnums gan, kā tās gara dāvanas ir cilvēkiem izdalītas!» kāds vecīgs vīrs .. iesaucās. «Dažam nav viņu tikpat kā nemaz, bet citam, it kā šim pašam Pietuka Krustiņam, atkal bez ziņas.» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 297.*

Tika apspriestas kāzas un dzīru vajadzības, kā arī saskaitīti visi tie, kas lūdzami kāzās. Radu un draugu jau bija bez ziņas. *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 485.*

Arī pils dārzs bija skaists bez ziņas: āboli tādi, ka netīk ne acis nolaist un sirds kārot kāroja iebaudīt kādu. *Šmits P. IV, 301.*

«Redziet, viņš vairs nav jauns, bet bez ziņas bagāts — vairākkārtīgs miljonārs!» *Deglavs A. Starp divām ugunīm. R. 1927, 187.*

DOT KĀJĀM ZIŅU *sar. Sākt skriet; bēgt. Sal.* DOT KĀJĀM VAĻU.

— .. Nokavēji visu laiku, tagad dod kājām ziņu. *Zigmonte D. Raganas māju remontēs. R. 1969, 408.*

Runcis, domādams, ka sūnās pele, saķer cūkai degunu. Cūka, nevarēdama vairs sūnās izturēt, dod kājām ziņu. *Šmits P. I, 220.*

Iztraucētās un saniknotās bites sāka dzelt un neviena netaupīja. Ļaudis deva kājām ziņu un meklēja patvērumu garākās zālēs un krūmu lapās. *Leimane I. Vilkaču mantiniece. R. 1943, 35.*

Bet zaķis nāves bailēs / Dod kājām ziņu; / Ne lūsis, ne vilks / Nespēj sagūstīt viņu. *Plūdonis V. Raksti, II. R. 1975, 150.*

Mēs devām kājām ziņu, iemukām kādā dārziņā un noslēpāmies kailos ceriņu krūmos.. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 233.*

ĪJABA ZIŅA. *Sk.* ĪJABA VĒSTS.

PAR ZIŅŲ *apv. Īsti, lāgā; labi.*

Ko es, iesācējs, zināju. Es jau nebiju cūkas ganībās par ziņu redzējis. *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 34.*

«Kas nu tu par atraitni!» viņai atbildēja. «Tu jau ar vīru ne par ziņu saostīties nepaspēji.» *Jaunsudrabiņš J. Tā pasaule paiet. R. 1977, 260.*

«Tad tik nu smalki izdzīvosimies,» viņš saka uz Antonu, «ja neuznāk sniegs, tad izgulēsimies par ziņu.» *Purapuķe J. Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes. R. 1925, 106.*

ZIRDZIŅŠ

JĀJAMAIS ZIRDZIŅŠ *sar. Iemīļots sarunu temats, iemīļota nodarbošanās (parasti atšķirīga no pamatdarba).*

«.. Ko biedrs Putns grib, tā jau ir tā saucamā evolūcija, pilsoņu jājamais zirdziņš.» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 562.*

Dabas aizsardzība ir mans «jājamais zirdziņš». Es esmu uzrakstījis vismaz duci rakstu par dabas aizsardzības jautājumiem... *Kolbergs A. Vanags. R. 1974, 183.*

Jājamais zirdziņš, kā mēdz sacīt, direktoram ir skolas vēstures pētīšana. Gaužām lepns viņš rāda novadpētnieku savāktos attēlus un dokumentus. *Ķuzāne L. Mana Augšzeme stāsta. R. 1970, 22.*

Katram bija savs mazs jājamais zirdziņš: citi spiningoja, citi druscīt nodarbojās ar alpīnismu.. Un vēl citi cēla vasaras mājiņas.. *Zīgmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 106.*

ZIRGS

AUG KĀ ZIRGS *arī 1. un 2. pers. Saka, ja bērns ātri aug un pieņemas svarā.*

Tik otrā gadā skumjas mitējās: sievai piedzima dēls, naģīgs puika, un auga kā zirgs. *Šmits P. II, 363.*

— Ko tad mazais? — es apvaicājos.

— Aug kā zirgs, — Pēteriene teica.

— Kā zirgs, — Pēteris pielika, piegāja pie šūpuļa un sāka mazo kairināt. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 63.*

BURTI KĀ ZIRGI. *Saka par ļoti lieliem burtiem.*

Apakšā zem Irgaiņa rēķina stāv rakstīts lieliem burtiem kā zirgiem: «ganz Thiering des Jahnn Irgaen 3 Rubbul 50 koppeeken». *Doku Atis. Izlase. R. 1963, 308.*

Nuja, toreiz par traku sameta, kaut kur pa to vidu ir šņāpts ar pildspalvu, burti kā zirgi, kas klibo katrs ar savu kāju... *Kolbergs A. Fotogrāfija ar sievieti un mežakuili. R. 1983, 144.*

ĒD KĀ ZIRGS *arī 1. un 2. pers. Ļoti daudz ēst.*

— Ja tu visu dienu sauļotos un peldētu, tu arī ēstu kā zirgs! *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 182.*

— Ēd viņš man kā zirgs, pieci knupji dienā, ticat vai ne. Un nemaz neskatās, vai cukurs ir klāt, maizi vai biezpienu liec, viena alga. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 380.*

IZMELOT AKLU ZIRGU NO MEŽA. *Sk.* IZMELOT VILKU NO MEŽA.

KĀ NODZĪTS ZIRGS. *Ļoti pārguris, vājš. Sal.* NODZĪT KĀ ZIRGU.

Pamanīja [Lejnieks], ka viņa [Anna] velkas tikko dzīva un tikko nepaklūp, mudīgi iztrausās pieturēt [zirgu].

— Bet tu tak esi taisni kā nodzīts zirgs! Ir gan tas Osis! Vai tad viņš nevarēja iemetināt ragavās un atvest? *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 366.*

Uz māju ejot, velkos kā nodzīts zirgs. Tirpst rokas, sāp locītavas, un pārplaisājušā rokas delna smeldzoši sūrst. *Sēlis R. Burši un zeļļi. R. 1965, 70.*

Grundulis noglaudīja sev vienu vaigu, tad otru, tā ka bārdas rugāji nosprakstēja.

— Jā, es esmu kļuvis vājš kā nodzīts zirgs. *Jaunsudrabiņš J. KR, VII. R. 1982, 214.*

Nekad viņa nav bijusi glīta — kaulaina kā nodzīts zirgs.. *Luginska R. Neej man garām. R. 1969, 87.*

— .. Es vēl varu Dievam pateikties, ka spēju paspert kādu soli, kaut gan esmu stīvs kā noskriets zirgs. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 238.*

NIĶĪGS KĀ (VECS) ZIRGS. *Ļoti niķīgs, nepakļāvīgs.*

Piecērtu kāju pie zemes kā niķīgs zirgs un raugu izrauties no Krista rokas. *Sēlis R. Burši un zeļļi. R. 1965, 121.*

Viņš kā vecs zirgs nevar atmest savus niķus. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 343.*

Dūmvads izspļāva melnu kvēpu grīsti..

«Pagaidiet. Man ir sausi skaliņi. Tūlīt viss būs kārtībā. To kamīnu vajaga pazīt. Tam ir niķi kā vecam zirgam. Es viņu pazīstu.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 540—541.*

NODZĪT (izdzīt) KĀ ZIRGU kādu. *Likt pārmērīgi daudz un smagi strādāt; ļoti nostrādināt. Sal.* KĀ NODZĪTS ZIRGS.

«Zaglis viņš ir, ne onkulis! Deviņus gadus nodzen kā zirgu..» *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 973.*

Nu gan vairs nebija gaisa, ja tik traki negausīgs saimnieks. Tā jau nodzīs kā vecu zirgu, un kur tad ņems spēku cīnīties ar pašu Nelabo? *Sakse A. KR, V. R. 1963, 350.*

«Tēvocis varēja dzīvot mūsmājā un palīdzēt, cik spēj. Te, Ezerniekos, viņš nodzīsies kā vecs zirgs.» *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 329.*

Tikai nežēlot sevi / un nelūgties citu mīlas, / izdzīt sevi kā zirgu, / pakrist un klusēt — / dusēt uz mūžības ceļa. *Pormale A. Izturība. R. 1969, 54.*

— .. dzen tevi kā ādas zirgu, dažureiz pat ne nakti nedod miera, — bet kā lai tieku par sevi? Par vaļinieku jau divi lāgi biju, bet tad neveicās ne tik. *Apsīšu Jēkabs. Izlase. R. 1952, 296.*

— Dzen kā zirgus.

— Vai tad mēs vergi? *Gāliņš H. Jāsēj rudzi. R. 1976, 56.*

SKATĀS KĀ ZIRGS PĒC AUZĀM *arī 1. un 2. pers. Saka, ja kāds pēc kā ļoti kāro.*

— Saki, dēls, — kādēļ tu tā pēc tām grāmatām?

— Laikam tāpat kā zirgs pēc auzām. *Salenieks E. Roberts Zalāns. R. 1958, 323.*

STIPRS KĀ ZIRGS. *Ļoti stiprs.*

Pēteris ir stiprs un veselīgs kā zirgs.. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 137.*

Spēcīgi pukst sirds. Tā viņam stipra kā zirgam. *Mauliņš J. K 1974, 6. nr. 17.*

«Par ko? Strādāt vienas nevīžīgas meitas vietā, kura divreiz jaunāka un spēcīga kā zirgs!» *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 116.*

«.. Viņa tagad izkaltusi vecene, bet spēka viņai kā zirgam.» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 101.*

STRĀDĀ KĀ ZIRGS *arī 1. un 2. pers. Smagi, grūti, ļoti daudz strādāt.*

— Nekad neesmu no darba atsacījusies, esmu strādājusi kā zirgs, kad dzīvoju uz laukiem — Pikukalnā, divdesmit govis bija jābaro un jāslauc, Tīnūžu muižā — tur vēl vesels pulks barokļu nāca piedevām, es pļāvu sienu un labību, nesu smagos ūdens nēšus.. *Rudzītis M. Raksti, II. R. 1979, 10.*

Viņš netaupīja naudu un netaupīja arī pats sevi, strādādams kā zirgs. *Zariņš K. Spīganas purvā. R. 1981, 124.*

«.. Tagad es strādāju kā zirgs, pelnos kā rokpelnis pa brīvdienām.» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 60.*

— Kamēr tu strādāji kā zirgs, tikmēr visiem biji vajadzīgs. *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 387.*

... Bet nu jau atkal tā iejūdzies darbā kā zirgs. *Salenieks E. Roberts Zalāns. R. 1958, 360.*

«Man jau nemaz nav laika.. Lai saimnieks man brālis, esmu tomēr iejūgts kā zirgs.» *Jaunsudrabiņš J. Zaļā grāmata. R. 1959, 451.*

TROJAS ZIRGS. *Viltība, mānīga rīcība.*

Jā, Kārļa Sebra popularitāte ir mūsu Trojas zirgs, kas palīdz atdarīt nepieejamās Uspenskas katedrāles durvis.. *Bels A. Zv 1976, 16. nr. 5.*

VESELS KĀ ZIRGS. *Pavisam vesels.*

— .. Vesels kā zirgs. Visu mūžu nav ne reizi slimojis, tikai izskatās tāds sīciņš.. *Laganovskis J. Ciemos pie Izidora. R. 1970, 57.*

Kas var iegrūst piecdesmit rubļu, tas cauri, lai arī vesels kā zirgs. Trīs rudeņi jau, kā neviens no bagāto saimnieku dēliem nav aizgājis dienestā. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 131.*

ZIRGAM JĀSMEJAS. *Saka, ja kas ir acīmredzami smieklīgs, muļķīgs, neiespējams, nepatiess.*

«Tu netusnē tik stipri kā lokomotīve, kad dzer! Par tevi jau zirgam jāsmejas.» *Grīziņš J. Vārnu ielas republika. R. 1947, 43.*

— Un Zemītis vēl domāja uzsākt karu ar muižniekiem! Te jau zirgam jāsmejas! *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 201.*

Turīgais Arends zirgu zaglis! Tur jau pašam zirgam jāsmejas! *Rutku Tēvs. Dumpīgā Rīga. R. 1976, 36.*

ZVIEDZ KĀ ZIRGS *arī 1. un 2. pers., vienk. Ļoti skaļi, nevaldāmi smieties.*

Kad es atgriežos darbnīcā, Millers vēl zviedz kā zirgs, bet Osis, noņēmis brilles, slauka asarotās acis, un Krists, saķēris vēderu, lokās kā vēdergraizēs. *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 19.*

Ādams šādu joku redzēja pirmo reizi — viņš sita ar dūrēm sev pa gurniem un zviedza kā zirgs. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 291.*

Bērzs jau nemaz tā nedomājis, kā runājis. Tikai mānīšanās dēļ. Nu viņi visi smejoties kā zirgi. *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 398.*

zirga smiekls

Frīdis lieliski sāka pārstāstīt savu joku ar kaķi un pats iesmējās savu zirga smieklu. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 128.*

ZIRNIS

BĒRT (nobērt) KĀ ZIRŅUS. *Ļoti ātri, raiti runāt.*

«Nu, kā skan sestais bauslis? Didžu, saki tu!»

«Tev nebūs laulību pārkāpt!»

«Nu, saki to otru pusi, mana meita!»

«Mums būs — —» Maja uzsāka un nobēra kā zirņus. *Bērziņš R. Lerhis-Puškaitis dzīvē un darbā. R. 1928, 242.*

Un to, kas uzsakāms, Annele nobērs kā zirņus.. Un tad skolotājs sacīs: «Labi. Lai tā atmatas meitene nāk pašā priekšā un sēd uz pirmā sola.» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 414.*

.. gabaliņu, kuru lika lasīt, nobēru skolotājam kā zirņus. *Spriņģis J. Stāsti. R. 1975, 49.*

— Iejaukties! Apturēt viņu!

Ausma runāja tik ātri, kā zirņus bērtin bērtu, un vienkārši nebija iespējams viņu ne pārtraukt, ne pavaicāt.. *Dumbers L. Vējziedu pavēnī. R. 1977, 30.*

PLIKS KĀ ZIRNIS. *Bez līdzekļiem, bez kādas mantas, ļoti nabadzīgs.*

«Es taču palieku pliks kā zirnis. Viss, ko es savā mūžā esmu plēsies un pūlējies, viss ir vējā!» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 50.*

Atnāca taču puika Sudmalkalnā gandrīz pliks kā zirnis. *Delle V. Par zēnu, kas nenoslīka. R. 1960, 110.*

Jaunie karavīri taču ierodas mājās pliki kā zirņi, ceļanauda izlietota, ar draugiem atvadoties, izdzerts aliņš, un pēdējie rubļi lepni nobraukti ar taksi, tāda lepnība noteikti ir jāatļaujas! *Zigmonte D. Bites dzēliens. R. 1985, 86.*

ZIVS

BAROT ZIVIS *jūrn. Vemt, pārciešot jūras slimību.*

Un, kad vēl uznāca vētra, es līdz ar tukšām mucām valstījos pa kuģa virsu, baroju zivis un nolādēju brīdi, kurā biju apņēmies doties jūrā. *Paegle L. KR, III. R. 1956, 165.*

— .. gan tevi, dēls, jūras slimība izmācīs. Kad pabarosi zivis, tad otrreiz vairs negribēsi... *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 170.*

KĀ ZIVS BEZ ŪDENS. *Saka, ja cilvēkam nav kā ļoti nepieciešama, lai viņš varētu justies labi, būtu apmierināts.*

Latvietis bez zemes ir tikpat kā zivs bez ūdens, — viņam bij iepaticies šis attapīgais salīdzinājums.. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 150.*

Cik tad nu vēl pa rudeni varēs sagrābt — aiznes uz pagasta valdi un tad dzīvo bez graša kā zivs bez ūdens. *Ezerietis. Austrenī. R. 1975, 228.*

Būdams aizvien dzīvs un valodīgs, viņš bez sabiedrības nevarēja iztikt, kā zivs bez ūdens. *Austriņš A. KR, VI. R. 1935, 443.*

KĀ ZIVS SAUSUMĀ (uz sausuma); KĀ SAUSUMĀ IZMESTA ZIVS. *Nelabvēlīgos apstākļos, grūtā stāvoklī, nedroši, nebrīvi.*

«.. Sitamies kā zivs sausumā, sak, kas zin, izkulsimies — te jauna nelaime.» *Purapuķe J. Spieķis un divi suņi. R. 1959, 98.*

.. Vārpkalniņš jutās kā zivs uz sausuma sava nenoskaidrotā stāvokļa un attiecību dēļ ar Ilgu. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 218.*

Petrīšu Jānis rēķināja, es norakstīju.. Bet reiz nez kādēļ Petrīšu Jānis sadusmojās un man nerādīja. Nu es biju kā zivs uz sausuma. *Greste J. ... kā dzeņa vēders. R. 1977, 100.*

.. daudz vai maz, bet sava tiesa peļņas tā kā tā atlēktu, tagad turpretim jākuļas kā zivij pa sausumu, bez kādām cerībām atpakaļ ūdenī tikt. *Ezerietis. Austrenī. R. 1975, 221.*

— Es te [Rīgā] jau veselu gadu smoku kā sausumā izmesta zivs. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 587.*

— .. Es patiesi jūtos kā sausumā izmesta zivs, kas tvarsta ar muti gaisu. *Avotiņa D. Zuze. R. 1973, 104.*

— .. Citas specialitātes man nav. Būšu kā sēklī izmesta zivs. *Mauliņš J. Ragana. R. 1981, 250.*

KĀ ZIVS ŪDENĪ *biežāk savienojumā ar* justies. *Ļoti labi, brīvi, atraisīti; ļoti mundrs, dzīvs.*

Augstākajā sabiedrībā jūtos kā zivs ūdenī, kā niere taukos.. *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 146.*

Vidusskolā viņš bija sabiedrisks zēns, darbojās līdzi visos pasākumos, pašdarbībā, vārdu sakot, jutās kā zivs ūdenī. *Bels A. «Es pats» līdzenumā. R. 1968, 183.*

Ar bērniem viņš sapratās lieliski. Un bērnu vidū jutās kā zivs ūdenī. *Plotnieks J. Ozolu vecis. R. 1980, 320.*

Viņš laikam bija ģērbies īrētā frakā.. Taču Ģirts Auniņš tanī jutās kā zivs ūdenī.. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 188.*

Bet Žanītis jūtas kā zivs ūdenī. Jo tuvāk Talsu apriņķa robežām, jo apvidus viņam pazīstamāks. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 497.*

.. Jūle jutās tik spirgta un veikla kā zivs ūdenī. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 442.*

No sava krusttēva viesībām tas bija gluži pārvērties. Agrāk līksms un jautrs kā zivs ūdenī, tagad bieži vien tāds domīgs un nemierīgs. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 161.*

Viņš pasūtīja ēdienus un starp viesiem grozījās dzīvs un kustīgs kā zivs ūdenī. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 224.*

MĒMS (*retāk* KLUSĒ) KĀ ZIVS. *Saka, ja kāds nerunā, neatbild, klusē, neizpauž noslēpumu.*

«Ko tu, māmiņ, te lietū sēdi — apmaldījusies?» Bet šī ne ā, ne bē. «Esi gan tu man veca šķelme, sak, lietū uguni kurini — mēma kā zivs.» Bet vecene nekā, kā mēma, tā mēma. *Šmits P. XIV, 549.*

Annele pasēd kādu laiku pie vectēva, kas ir mēms kā zivs. *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 136.*

Sieva jautā, ko es stāvot mēms kā zivs, kāpēc nekavējot ciemiņiem laiku. *Jakubāns A. Burves aiziešana. R. 1980, 87.*

.. jaunais stūrmanis staigā mēms kā zivs, vienmēr domu pilns, vienmēr nošļucis.. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 114.*

Tagad viņš strādā klusām. Sapulcēs viņš nerādās un, ja parādās, klusē kā zivs. *Ceplis A. Daiļdarbu izlase, I. R. 1957, 248.*

PLĀTA MUTI KĀ ZIVS SAUSUMĀ (KĀ SAUSUMĀ IZMESTA ZIVS) *arī 1. un 2. pers. Saka, ja kāds mēģina runāt, bet nespēj izteikt ne vārda apmulsuma, satraukuma, pārsteiguma dēļ, ja nevarīgi plāta muti.*

Sandra .. laikā apķērās.

— Jūs vienmēr tā svešas meitenes saucat sev līdzi?

Brigadieris plātīja muti kā zivs sausumā, noslaucīja ar delnu nosvīdušo pieri .. Pēc tam viņa sejā pavīdēja smaids. — Nē! Es vispirms ar viņām iepazīstos! *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 52.*

Viņš pieķērās pie blakus stāvošā Pupas un, muti plātīdams kā zivs sausumā, stostījās... *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 204.*

Aiziedams apriņķa priekšnieks uzmeta pagasta vecākajam nicinošu skatienu un vēl noburkšķināja:

— Pagaidiet vien jūs, burlaki!...

Kā zivs uz sausuma Daģis tikai plātīja muti. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 459.*

«Na, ko tu plāti muti kā uz sausuma izmesta zivs, kad nekā nevari izteikt.» *Janševskis J. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 156.*

Dūšīgā sieva pavēra muti, noplātīja to kā zivs sausumā un atkal aizvēra.. *Gāliņš H. Laivas lellis. R. 1978, 13—14.*

.. Vilis iekliedzās, bet nesaklausīja savu balsi un tikai mēmi plātīja muti kā zivs, dvesdams nez ko juceklīgu un bezjēdzīgu.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 142.*

ZOBENS

KARĀJAS KĀ DĀMOKLA ZOBENS PĀR kāda GALVU (VIRS kāda GALVAS). *Saka, ja lielas briesmas pastāvīgi, nenovēršami apdraud kādu.*

Karš kā Dāmokla zobens karājās pār cilvēces galvu, iesiets smalkajā miera matiņā. *Bels A. Zv 1976, 1. nr. 19.*

Atliek tikai uzklausīt šo autoratīvo zinātnieku balsi, .. lai draudošās briesmas nekarātos kā Dāmokla zobens pār smēķētāju galvām.. *V 1978, 9. nr. 2.*

— Jā, draudziņ, vismaz pusmūžu, visus labākos gadus trūkums kā Dāmokla zobens karāsies virs mūsu galvām. *Salenieks E. Otrais mētelis, šūts no ielāpiem. R. 1969, 176.*

Bet vēl arvien viņa pārbaudīšanas gadi nebija beigušies, vēl arvien tiesu varu turēja savās rokās vecā Rīgas rāte. Un, kamēr tas bija, Dāmokla zobens karājās pār viņa galvu. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 473.*

«Būt vai nebūt» — tāds Dāmokla zobens karājās virs galvas visur. Bija karš! *C 1975, 25. nr. 4.*

Tā Lielā Piektā [operāciju piektdiena] jau klāt, jau karājas kā zobens virs galvas.. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 145.*

ZOBS

APĒST (saēst) ar ZOBIEM kādu *parasti vēlējuma izteiksmē vai savienojumā ar modāliem darb. vārdiem, sar. Vērsties pret kādu neapvaldītās dusmās, naidā, skaudībā, vēlēties kādu iznīcināt.*

Viņš ar zobiem tos būtu apēdis — sasodītos plukatas, ja nebūtu sargeņģeļa — Annas. *Austriņš A. KR, IV. R. 1931, 11.*

Igaunis vakar vakarā pašam Pīckam iezvēla ar spieķi, tas tagad gatavs zobiem apēst katru, kas pirmais patrāpās ceļā. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 161.*

Brauns vēlējās Kārli ar zobiem saēst un tomēr jutās no viņa lieliski pievilkts. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 564.*

Tas tos nabagos latviešus taisni zobiem ēd. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 148.*

APVĀRDOT (vārdot) ZOBUS kādam. *Virzīt sarunu tā, lai panāktu sev vēlamo, pierunāt, iestāstīt, lai apmānītu, pieglaimoties.*

.. tagad viņam radās skaidra nojauta, ka, augšistabiņā skuķim zobus apvārdodams, viņš toreiz tai dāvinājis gredzenu par mūžīgas mīlestības ķīlu. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 15.*

«Droši vien arī tavu [klavieru] spēli cēla vai debesīs, jo tādi jau meitenēm prot zobus apvārdot. Un šīs muļķītes tic..» *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 244.*

— Neglaimojiet man, fon Brimmera kungs, un nemēģiniet zobus apvārdot! *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 505.*

— Salīgsim mieru! Tu esi lāga vīrs. Kāpēc mums plēsties?

— Nevārdo zobus! *Kalve A. Vēja kaņepes. R. 1973, 154.*

Jūlijs cenšas pārliecināt tēvu. — Tā [egle] ir īsta cilts māte, īsts sēklu koks, tādu nevar [cirst]...

Jūlijs nepabeidz, jo tēvs viņu strupi pārtrauc:

— Ko tu man vārdo zobus! *Plotnieks J. Ozolu vecis. R. 1980, 211.*

ar GARIEM ZOBIEM *sar. 1. Negribīgi, bez apetītes (ēst).*

Arī tagad viņam bija rokā liels dzeltenās maizes gabals, ko viņš ēda tikai tā ar gariem zobiem. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 38.*

Ēdu ar gariem zobiem, nebiju pieradis pie liellopu gaļas. *Kalndruva M. Pēdas gar krastu. R. 1990, 101.*

Tāpēc talcinieki saīguši gariem zobiem ēda mīkstos plāceņus ar svaigu vārītu cūkgaļu un negribīgi piestrēba klāt zaļganas suliņas ar bagātīgiem sildīta piena kunkuļiem. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 366.*

Kaut visapkārt zēla garda lauku zāle, ķēve ēda gariem zobiem. Paplūca, paplūca — un likās guļus. *Kalndruva M. Pēdas gar krastu. R. 1990, 252.*

Bēris tādiem gariem zobiem gramšķināja sienu, bet, Krauklim pienākot, ij pavisam apstājās ēst. *Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 148.*

2. Bez intereses, ar nepatiku (ko darīt).

Viņš bija viens no tiem, kas jau ostā vairījās no darba un tagad jūrā tāpat strādāja, kā mēdz teikt, gariem zobiem. *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 228.*

Paulis, kā parasti, zemes darbu strādāja drusku gariem zobiem. *Skujiņš Z. Gulta ar zelta kāju. R. 1984, 326.*

«Nu tu tagad ar Ziediņu jaunkundzi kā cimds ar roku!» Lielvēris man tā gariem zobiem piemeta.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 64.*

Māte mazu viņu bija tā mācījusi, pārliecinājusi, ka jebkurš darbs kļūst patīkams un paveicas vieglāk, ja to dara ar prieku, nevis, kā saka, ar atkārtiem zobiem. *Mauliņš J. Malēnieši. R. 1983, 280.*

ar ZOBIEM UN NAGIEM. *Sk.* ar NAGIEM UN ZOBIEM.

BŪT PA ZOBAM kādam *3. pers., sar. 1. Būt pa prātam, patikt.*

— Tās ir kroņa mācību iestādes, un gars, kas tajās valda, man ne sevišķi pa — viņš tikko neizgrūda — pa zobam.. *Dorbe H. Vaicāju jaunībai. R. 1970, 10.*

«Tēt, amats man ir pa zobam, jo mācīties man vairs lāgā negribas,» Peksis jautri atbildēja, atsēzdamies tēvam līdzās. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 316.*

— .. gandrīz visi izgājuši peļņā kur kurais. Palikuši mājās vājākie vien un tie, kuriem netīk strādāt darbu, kāds nav pa zobam. *Sudrabu Edžus. Raksti, III. R. 1970, 199.*

.. visu mūžu nosēdēt pie molberta vai klaiņot ar krāsu kasti pa Arkādijas dārzu un Gaujas līčiem, — nē, jaunākajam Vecapinim tas nebija pa zobam. *Saulītis B. Profesora Vecapiņa dēli. R. 1957, 32.*

Dzīvoklis tiešām jauks.., bet vecākajai māsai šīs paneļu būves nepavisam nebija pa zobam. *Lāms V. Trase. R. 1980, 193.*

Vai viņai prāts un griba nenesās uz otrreizēju preci vai arī precinieki nebija pa zobam.., bet no precību piedāvājumiem viņa prata izvairīties zīmīgiem jokiem.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, IV. R. 1956, 132.*

2. *reti.* *Būt pa spēkam.*

Suns trencis briežu bulli kādu gabaliņu, bet, redzēdams, ka medījums nav pa zobam, atstājies. Aizgājis meklēt ko sīkāku. *Bels A. Saknes. R. 1982, 263.*

Šis darbiņš tev vēl nav pa zobam. *Lukjanskis E. Neuzvarētais. R. 1977, 52.*

CAUR ZOBIEM *savienojumā ar darb. vārdiem, kas apzīmē runāšanu.* *Neapmierināti, dusmās, negribīgi, neskaidri.*

— Jaunu vietu nākamgad klaušinot, — Vanags apvainoti novilka caur zobiem, — pie manis slikti. Lai jau — piesējis es viņu neesmu. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 44.*

— Man žēlastības nevajag, — Frīdis caur zobiem novilka. — Neesmu nekāds ubags, ka iešu lūgties... *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 155.*

— Tūū! — puisis novilka paklusi caur zobiem. — Es nezināju, ka tu, Gust, esi tāds maita... Tūliņ palīdzi dabūt laivu ūdenī!... Citādi! *Kalndruva M. Tīrumā. R. 1963, 35.*

— Gadījās, — Viktors bija novilcis caur zobiem un paskaidrojis, ka asins izliešana boksā parasti nenotiek. *Saulītis B. Profesora Vecapiņa dēli. R. 1957, 52.*

«Rads rada velns!» namdaris caur zobiem norūca un nokāra atkal galvu uz galda. *Baltpurviņš A. Klusumam. R. 1972, 79.*

«Tā, tā... no kā tad tu visu tik smalki zini?» Lielvēris caur zobiem norūca.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 58.*

— Nekļūstiet nekaunīgs! — viņš caur zobiem norūca, pagriezās un aizgāja, aiz sevis spēcīgi aizcirzdams spiestuves durvis. *Grīva Ž. Atspulgi atmiņu spoguļos. R. 1971, 98.*

«Esmu pie jums saderējis par ganu un nestrādāšu nekādus citus kā gana darbus,» viņš kā nikns suns rūca caur zobiem. *Blaumanis R. Izlase. R. 1968, 81.*

— Sātani! Trāpīja plecā, deg kā elles ugunīs, nevaru roku pakustināt, — Jurka caur zobiem izgrūda. *Branks V. Perekopa velns. R. 1971, 79.*

Tādas grēcīgas domas nevajaga domāt!... — viņš šņācis caur zobiem, raustīdams zēnu savā priekšā no vienas puses uz otru. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 127.*

— Neliešu banda! — kapteinis caur zobiem nošņācās.. *Belševica V. Ķikuraga stāsti. R. 1965, 29.*

— Es viņiem iedīdīšu pieklājību! — māte caur zobiem izdvesa.. *Svīkule V. Gājputnu balsis. R. 1970, 109.*

.. beigās tikai atteica caur zobiem «kur bija, tur palika», vairāk no viņa nevarēja izdabūt ne vārda. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 361.*

— Tad laid mani vaļā no tā amata! — Jānis izspieda caur zobiem. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 92.*

Kumpuriene caur zobiem atņēma Sniķerienes labdienu un neuzticīgi noskatījās. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 153.*

— Kad tas nu pārnāks... — viņa novilka caur sakostiem zobiem. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 72.*

DABŪT PA ZOBIEM *vienk. Tikt piekautam, pārmācītam.*

— .. Pie mums ir tā, ja kāds vārās par daudz, tad dabū pa zobiem un paliek sēžam uz grīdas. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 313.*

Tad viņš negaidot piemetina: — Tikai manā guberņā nelien, citādi dabūsi pa zobiem... *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 144.*

Bet, ja artilērijai neizdosies mūs visus nosist, viņi dabūs pa zobiem un būs spiesti atkal kādu brītiņu gulēt sniegā mūsu pozīciju priekšā. *Kaufelds T. Sēkla nedeg. R. 1979, 148.*

GRAUZT [KĀ] AR ZOBIEM. *1. Ar grūtībām rakt, ārdīt ko cietu, pārvarēt lielu pretestību.*

Tas papuves kalnā jau vairs nebij māls, bet tīrā radze, taisni ar zobiem jāgrauž, ja vēl vienu nedēļu tā trīs, tad no šķipeles zoba tikai nodara paliks pāri. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 99.*

.. prātā ienāca zeme, ko kara dienās un naktīs bija pārcilājis ar mazo karavīra lāpstu, lai varētu paslēpties. Dažreiz tā bija akmeņaina, dažreiz saulē izkaltis māls, kurā vajadzēja iegrauzties kā ar zobiem. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 419.*

— Cīnās... Puiši brien pa purviem un dragā betonētos hitleriešu dzotus. Grauž kā ar zobiem... *Vanags J. Vēstules no tālā ceļa. R. 1978, 199.*

Bijām izurbušies un ar zobiem izgrauzušies cauri Perekopa vaļņiem. *Plotnieks J. Ozolu vecis. R. 1980, 28.*

2. Nelīdzeni pļaut.

Līdzeni pļāva arī Lība, .. Bramanis, tas jau nebij pļāvis, taisni kā ar zobiem grauzis. Viņš [Brīviņš] paārdīja ar kāju — kā tad! pavāls kā kupena, kad nokasīs, tūliņ jālaiž lopi virsū, lai aitas nograuž un pasaulei nav jāsmejas par tādu šūlainu [svītrainu] pļavu. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 159.*

— Bet tas tur gan kā zobiem grauzis, viss gabals pavālēm strīpains.

— Tas ir Lauķu gabals, tā jau viņi grauž katru gadu. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 96.*

GRIEZT ZOBUS uz kādu, pret kādu. *Būt naidīgi noskaņotam pret kādu, dusmoties; censties kaitēt kādam. Sal.* TRĪT ZOBUS. 2.

Vodžus jau zobus vien griež uz citiem: vienmēr staigā norūdzis; ne saprast, ne izgudrot, kas viņu jādelē. *Lerhis-Puškaitis A. — Tam labam būs augt. R. 1978, 57.*

Filipsons. [..] Un, otrkārt, mēs tak visi pazīstam Kātiņu... Kas gan nezin, ka viņš griež zobus uz mūsu godīgo pilsoņsabiedrību... Viņš jau meklēt meklē gadījumu, kā varētu mums sariebt... *Vulfs E. KR, VI. R. 1938, 146.*

Vakarā, kad visi iesiluši, Briedingam iznāca salēkšanās ar arhitektu, uz kuru viņš kaut kādu vecu rēķinu dēļ grieza zobus jau agrāk, saukāja par diegazarnu un baltroci. *Mauliņš J. Malēnieši. R. 1983, 164.*

Tam ne prātā neienāca, ka uz viņu kāds varētu griezt zobus, ka viņš būtu kādam sariebis. *Ērglis R. Pelēko baronu senči. R. 1991, 16.*

Viņš tikai klusībā grieza zobus pret Martu un veco Ārgalu, no šīs dienas tie bija viņa niknākie ienaidnieki. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 238.*

Ausma vakarvakarā bijusi pie vecākiem, bet šorīt pastāstīja man, ka Lapainis zobus vien griežot par soda naudu, ko viņam nācies samaksāt, un soloties šo lietu tā neatstāt. *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 36.*

Padzītie ķēniņi blandās pa pasauli, zobus griezdami un dienu mūžu gudrodami, kā jele pilis atdabūt, kā atriebties. *Džūkstes pasakas. R. 1980, 159.*

Zobus griezdams, Paceplis toziem strādāja mežā, pildīdams viņam noteikto meža darbu normu. Tikai tagad viņš saprata, cik daudz zaudējis, aizlaizdams bērnus no mājām. *Lācis V. KR, XVI. R. 1976, 173.*

Mēle izplāpā visu, ko tai nevajadzētu stāstīt, bet sirds apvainota griež zobus. *Ziedonis I. Epifānijas. R. 1974, 8.*

GRIEZT ZOBUS PRETĪ kādam. *Bezbailīgi, droši pretoties, sākt cīņu, nepakļauties.*

.. kad no gājējiem prasot nevajadzīgus un neprātīgus darbus, tad arī neesot nekāds brīnums, ka tie griežot zobus pretim. *Brigadere A. Stāsti un noveles. R. 1958, 198.*

Liena noprata, ka šis spalvainais pērtiķis [Sveķāmurs] tikai tad liels un varens, kad negrieza viņam zobus pretī. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 480.*

— .. ja sit ienaidnieks, tas ir saprotami, un saprotami arī tas, ka jāgriež zobi pretī. Bet, ja dabū pa kaklu no savējiem, kam tad lai sūdzas un kam lai griež zobus pretī? *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 130.*

IEKOSTIES [KĀ] AR ZOBIEM kaut kur. *Ļoti pieķerties kaut kam, censties visiem spēkiem ko saglabāt.*

Strēlnieki neatkāpās ne soli. Viņi bija kā zobiem iekodušies šinī zemē.. *Jokums K. Izlase. R. 1959, 211.*

Sprīdis, pienācis pie Apsīša, smīnu slēpdams, sacīja:

— Es jau, Pauli, ar zobiem tanī priekšsēdētāja amatā iekodies neesmu un, ja tev dikti vajag, varu atsacīties. *Avotiņa D., Šlisers A. Saksiņu vējos. Akmens enkurs. R. 1976, 177.*

IZLAUZT ZOBUS kādam *vienk. Pieveikt, padarīt nekaitīgu; bargi pārmācīt.*

— Labi, Sniķer, par šo lietu mēs vēl parunāsim.. Es tev izlauzīšu tos garos zobus. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 267.*

IZZAGT ZOBU NO MUTES. *Saka, ja kāds ir ļoti zaglīgs.*

— Lādīti vajag vienmēr aizslēgt un atslēgu ķešā: Grīsliene tev zobu no mutes izzags laukā. Tāpat naudu.. Ja pats neproti, iedod man paglabāt, pie manis tev tikpat kā Zariņa dzelzs skapī. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 295.*

kādam IR ZOBS uz kādu *sar. Saka, ja pret kādu ir naidīga attieksme.*

Visu pavasari Roberts manīja, ka Niklāvu Ellai ir zobs uz viņu. Viņa to nekaitināja, vispār vairījās uzsākt sarunas, bet katru reizi, kad Ella ieradās darbnīcā, varēja just tādu kā naidīgu dzestrumu. *Lācis V. KR, VIII. R. 1973, 190.*

— .. Blakšai, kā dzirdēja, arī esot uz Pumpuru zobs, tā visu apliecinās, un tad mēs šo vīru mīcīsim kā mālus. *Lācis J. Mūža meža maldi. R. 1972, 446.*

— .. Kāpēc Pumpuru Eidis nevar iet [dienēt]..? Tāpēc, ka kalēja Mārtiņam zobs uz mums, tāpēc, ka bez sāls mūs gribētu apēst. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 376.*

Sevišķi ass zobs viņam bija uz sociālistiem, kurus viņš nevarēja ieredzēt ne acu galā. *Sēlis R. Es stāstu par sevi. Leišmalē. R. 1974, 97.*

KĀRT ZOBUS VADZĪ *biežāk vajadzības izteiksmē. Saka, ja nav ko ēst, jābadojas.*

«.. Tagad mēs ēdam svētku tiesu pie Avotu galda, kā teikt, cepures kuldami, bet pērngad bij bada gads, tad dažam labam bij zobi vadzī jākar..» *Brigadere A. Triloģija. R. 1973, 98.*

Mājas pārgāja cita rokās, bet abiem Pupulakstiem bij jāiet par kalpiem, ja tie zobus negribēja kārt vadzī. *Blaumanis R. KR, I. R. 1958, 77.*

Kamēr tev ir spēks visus smagos darbus lauzt, kamēr tu vari skriet dienām, naktīm, tikmēr tu esi paēdis. Bet, kad spēks pagalam, tad kar zobus vadzī! Kam tu esi visu mūžu strādājis, tie par tevi neliekas ne zinis.. *Kosa J. Dienas tveicē. R. 1969, 68.*

.. pelnījos pie saimniekiem, lai nākamo ziemu nebūtu zobi jākar vadzī. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 104.*

Un kāds tad nu arī zvejniekam tas krājums var būt? Jādzīvo, jāsak, kā rokpelnim: no rokas mutē. Var jūrā iet un ko dabūt, tad ir ko grauzt, ja ne — zobi jākar vadzī. *Plūdonis V. Raksti, III. R. 1978, 20.*

— .. Ja kāzās apēdīsim savu cūku, tad visu gadu būs jākar zobi vadzī. *Sakse A. Darba cilts. R. 1976, 212.*

KOST VAI AR ZOBIEM ĀRĀ kaut ko *parasti pav. izteiksmē. Saka, ja kaut ko no kādas virsmas ir grūti dabūt nost.*

Un tā nu viņi tur kasīja, mazgāja, berza, gan ar slotām, gan ziepēm.. Bet visstiprāk turējās tas uzraksts uz trotuāra, kod vai ar zobiem ārā. *Lēmanis I. Izlase, I. R. 1967.*

.. uzsildīju ūdeni un sāku mazgāt nost asinis. Tas nenācās grūti, tātad balerīna bijusi labs cilvēks. Labu cilvēku asinis ātri vien noskalojas, bet sliktu — tā ieēdas, ka, kod vai ar zobiem, netiksi no tām vaļā. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 100.*

LAIKA ZOBS. *Novecošanās cēloņu kopums, ilgstoši nelabvēlīgi apstākļi, kas tuvina sabrukumam, bojā ejai, iznīcībai.*

Pa daudzajiem gadsimtiem mainījušies valdnieki, laika zobs drupinājis pils mūrus.. *Dorbe H. Brāļi, piecelieties. R. 1978, 28.*

Tāpat mēs bieži vien vienaldzīgi noskatāmies, kā laika zobs sagrauž vēl tīri labu senlaicīgu celtni.. *Porietis J. K 1974, 5. nr. 146.*

Šajā baznīcā redzējām Leonardo da Vinči slaveno sienas gleznojumu «Svētais vakarēdiens». Tikai sāpīgi bija skatīties, cik ļoti tas laika zoba saēsts. *Miesnieks K. Mana dzīve un darbs mākslā. R. 1959, 211.*

Laika zobs jau stipri padzēsis iekalto un apsūnojušo uzrakstu, bet vēl var salasīt: «Friedrich Goebel (1796—1853) Papierfabrikant von Ligat». *Brutāne V. Uz Līgatni man brauciet līdz! R. 1969, 9.*

Ne viss līdz mūsdienām nonācis neskarts, jo laika zobs Rundāli gan saudzējis, gan postījis. *Apsītis V. K 1976, 5. nr. 181.*

Bet rūda neesot atrasta, uzņēmējs esot bankrotējis un raktuves, padotas laika zobam, pamazām sabrukušas. *Grīva Ž. Stāsti par Spāniju. R. 1956, 34.*

Durvis izgāzušās ar visām stenderēm, mūris ar vietvietām izbrucis — tās laika zoba pēdas. Malēji vairs nebrauc.. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 132.*

LĪDZ ZOBIEM APBRUŅOTS. *Iespējami pilnīgi apbruņots.*

.. šī drošā pārliecība bija tas teiksmainais spēks, kas saujiņai pārdrošnieku ļāva izturēt veselu nedēļu ilgstošu cīņu pret Hitlera līdz zobiem apbruņoto armiju. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 463.*

«Dzīvot pašā mežmalā, kad pa Melno silu klaiņo līdz zobiem apbruņoti vīri,.. to var atļauties tikai Velnakauls...» *Līvs E. Velnakaula dvīņi. R. 1966, 146.*

L e j a. Šovakar manā dzīvoklī iebruka trīs vācieši, bruņojušies, tā sacīt, līdz zobiem. *Sauleskalns V. Lugas. R. 1970, 171.*

LIKT UZ ZOBA kaut ko (ēdamu) *parasti nenoteiksmē, sar. Ēst, nogaršot.*

Beidzot aptrūka arī sausā ēdamā — nebija vairs nekā, ko likt uz zoba. *Plaudis J. Raksti II. R. 1964, 303.*

— Un viņiem, velniem, tur diez vai kas ir, ko likt uz zoba. Ja arī, tad kāds gabals maizes, kāds desas gals... *Zigmonte D. Ezera elpa. R. 1965, 152.*

Pareizi izceptam kartupelim vajadzēja tikai noraust pelnus, ar nazi mazliet nokasīt apdegumu un tad likt uz zoba. *Amtmanis-Briedītis A. Pretim saulei. R. 1963, 15.*

Visi kaut ko sēja un stādīja, lai būtu ko likt uz zoba. *Ziedonis I. Kurzemīte. R. 1970, 223—224.*

«.. mans Dievs, Kaspars savu mīļāko grāmatu izlaidis no rokām... nav bijis ko uz zoba likt.» *Salenieks E. Neizlaid airus no rokām. R. 1975, 226.*

Ganāmpulks dodas taisni dūksnājā iekšā, izmauc no zemes bālganos, sulīgos stublājus un liek uz zoba. *Indrāne I. Ūdensnesējs. R. 1971, 175.*

NESKATĪTIES ZOBOS kādam, kaut kam *vienk. Nesaudzēt, netaupīt.*

.. naidnieks kļūst niknāks, cīņa asāka. Zobos te nevienam neskatās: kas nav ar mums, tas ir pret mums! *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 207.*

— Skaidrs, ka sametīsim fričiem pa kūkumu!

— Zobos jau neskatīsimies! *Krieviņš M. Strēlnieki pārnāk mājās. R. 1967, 99.*

«Nāve deguna galā, bet spiego!» bargi pārtrauc Žanītis. «Spiegiem zobos mēs neskatāmies.» *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 499.*

— .. mantai bez īsta saimnieka neviens zobos neskatīsies. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 55.*

PA ZOBU GALAM. *Negribīgi, pavirši.*

Uz manu jautājumu viņi atbildēja kā negribot, pa zobu galam. *Braslavā 1971.*

Zirgi sapīti mušojās, krimta pa zobu galiem mauru vai arī gāja ar piesietiem ūtrupnieku zirgiem ķīvēties.. *Deglavs A. — Tam labam būs augt. R. 1978, 171.*

ŅIRGT ZOBUS *vienk. 1. Ļauni, nekaunīgi smieties, smīnēt, zoboties.*

.. skuķi sāk sačukstēties un zobus ņirgt.. *Upīts A. Plaisa mākoņos. R. 1956, 185.*

Viņš redzēja, ka jau tā iedzērušais Gusts pa šīs sarunas laiku iemeta vēl trīs prāvas glāzītes no dzimtenes pudeles. Tad, lūk, kur vecais lūsis smēla drosmi ņirgt zobus un spļaut! *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 81.*

Miķelis stāvēja, zobus atņirdzis. Ar visiem ganiem šis taču neiešot pļauties. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 49.*

2. *savienojumā ar* pretī. *Aktīvi pretoties. Sal.* RĀDĪT ZOBUS. 2. *M i n d a u g s.* [..] Tagad jūs guļat zemē un kaucat, bet nupat vēl ņirdzāt man zobus pretī. Redzu, ka esmu bijis par daudz žēlīgs un manu žēlastību esat iztulkojusi kā vājumu. *Zīverts M. Lugas. R. 1988, 348.*

Pusapģērbtu vācu zaldātu un oficieru grupas skrēja pāri tīrumam uz mežmalu. No turienes tie ņirdza zobus pretim saviem vajātājiem, atšaudījās un atgaiņājās ar rokas granātām. *Lācis V. KR, XII. R. 1974, 261.*

Bet Paulis šai pusgadā iemācījās ņirgt zobus pretī katram sāpīgākam pieskārienam. *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 180.*

RĀDĪT ZOBUS *sar., niev.* **1.** *Smieties, smaidīt.*

«Te, te, tikai nesmejies, nerādi zobus, citādi putni aizbēgs!» es teicu, pašķirdams aiviekstenāju zarus. *Skalbe K. Dzīvības siltums. R. 1980, 117.*

— .. Es smējos, bet viņa tad briesmīgi noskaitās un teica, par tādām lietām zobus rādīt neklājoties.. *Zigmonte D. Zilo rūķu gals. R. 1973, 79.*

Kalvicu Andram likās, ka tās vēža acis Robim vairs nav tik glupjas un noraudājušās. Pat smieties iemācījies, lai gan vēl tā atturīgi, — piecpadsmit gadu māte kalusi, ka Dievam zobus rādīt nedrīkst. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 207.*

«.. Lušķes iedaba un mana — kāda starpība! Viņa — līdz ierauga vīrieti, līdz smaida un zobus vien rāda..» *Janševskis J. Līgava, I. R. 1931, 324.*

Ej nu sazini, kas tādai padomā... pašas vīra bēru dienā baltus zobus rādīja, smaidīja... *Zariņš M. Vienas vasaras stāsti. R. 1975, 146.*

2. kādam. *Naidīgi izturēties pret kādu; aktīvi pretoties.*

Pēc tam sāka rādīt zobus: aktīvākos izveda. *Laicens L. Lai dzīvo nost! R. 1974, 95.*

.. viņa bija augusi cīnītāju ģimenē. Tēvs, māte, brālis — visi viņi bija rādījuši zobus patvarībai. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 76.*

«.. Ja mēs tam kungam reiz parādītu zobus un viņu izbalsotu ārā no biedrības runas vīriem, tad arī viņa kundze būtu citāda.» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 43—44.*

Pīpenštāls neskopojās ar uzslavām, taču, kur vajadzēja, parādīja arī zobus. *Saulītis B. Kad zeme atveras. R. 1966, 46.*

3. *3. pers. Saka, ja apaviem purngalā ir atplīsusi zole.*

.. bija parasts, ka Gustam bikses pastāvīgi cauras un zābaki rāda zobus. *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 164.*

Ja gadījās aizraut cieti purnu kādai kurpei, kura rādīja zobus, vai arī nosēdināt vecā vietā atpakaļ papēdi, .. tad tika kāda artava arī tai pašai tabakai.. *Saulītis A. Aiz sniega un tumsas. R. 1958, 463.*

— .. Kas tad es par kungu? Darba krekls uz vēdera caurs, kurpes rāda zobus. *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 376.*

Nupat jābrauc uz Pleskavu. Viss būtu labi, trūkst divu rubļu astoņdesmit kapeiku biļetei, un zābaki smej. *Greste J. ...kā dzeņa vēders. R. 1977, 51.*

Viens rijas jumta gals ar kā smiedamies rāda jaunai saimniecei melnus zobus. *Zariņš K. Kaugurieši. R. 1975, 78.*

SADOT (IEGĀZT) PA ZOBIEM kādam *vienk. Piekaut, pārmācīt kādu.*

— Eh, satikt tādu tēviņu vakarā kādā tumšā kaktā un tā sadot pa zobiem, lai visu mūžu atceras... — draudēja Janka. *Lācis V. KR, VI. R. 1972, 322.*

Un tad — nekaitēja gan atnākt laikāk, apspriest par jauno uzbrukumu «Vēstneša» vakarējā numurā, kopā padomāt, kā vislabāk sadot tiem neģēļiem pa zobiem. *Upīts A. KR, XII. R. 1952, 708.*

SAKOST ZOBUS. *Paciest ko ļoti nepatīkamu, sāpīgu, savaldīties, izturēt; sasprindzināt spēkus.*

Ja cilvēku māc sāpes, tad tas labākais ir — sakost zobus. Vaimanāšana un smilkstēšana tikpat nekā nelīdz. *Melngailis E. Raksti. R. 1974, 252.*

— .. Cilpa kaklā — nav nekādas cilpas. Sakod tik zobus un strādā. Redzēsi, ka darbs aprok visas rūpes. *Upīts A. KR, V. R. 1948, 720.*

Sakost tik zobus un dzīvi nest, / Kamēr vēl krūtis spēj dvašu dvest, — / Sakost tik zobus un ciest, un ciest, / Lai arī pēdējā cerība dziest... *Rainis J. KR, I. R. 1977, 93.*

Upmalis ilgi klusēja, un Mirdzai patika, ka viņš klusē, nemēģina mierināt, nenopūšas, jo tur nu nekā nevarēja darīt. Jāsakož zobi un jāpacieš. *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 381.*

Sakodīs zobus — un raudzīs salabt, izlīgt kaut kā. *Delle V. Dižais buciņš. R. 1970, 69.*

«.. Tikai sakodiet zobus un ņemiet vēl vienu glāzi, tad mēris var svilpt gar paksi!» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, II. R. 1956, 119.*

Jāsakož zobi, jāapvaldās un jānogaida, kamēr viņi paši sāk runāt. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 23.*

— Būtu es to agrāk zinājusi, ka tu kā teķis apkārt klīsti, — viņa zobgalīgi teica, — es tev būtu parādījusi ceļu atpakaļ tai vakarā, kad tu atnāci un man piedāvājies.

Jāni ne mazums pārsteidza šie asie vārdi. Viņš tomēr sakoda zobus un neatbildēja. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 279.*

«Kas vienā acumirklī padarīts, to gadiem vairs nevar izlabot...» Sāpju strāva viņam atkal griezās caur dvēseli. Zobus kozdams, viņš turējās. Žēl... žēl, bet ko lai dara... *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 456.*

Un viņš, zobus kozdams, klusēs, / Nesacīs, ka sāp. *Losberga M. Vējroze. R. 1973, 16.*

[..] tētis aizbrien pa rasu uz meža pusi. Miliņš sakož zobus un klusēdams kūņājas līdzi. *Vanags J. Mazā Mikiņa lielie darbi. R. 1955, 27.*

SATRIEKT ZOBUS RĪKLĒ kādam *vienk. Smagi piekaut.*

Un savilktām dūrēm [skrīveris] lien virsū. Bet otrais viņu spēcīgi atgrūž. — Nemēģini! Zobus satriekšu rīklē... *Upīts A. KR, V. R. 1948, 257.*

— Nē, nudien, es viņiem zobus satriektu rīklē!

— Ar kaušanos taisnību nevar dabūt, — Janka noskaita kā no grāmatas. — Prātīgāk ar labu. *Saulītis B. Ošu gatve. R. 1969, 318.*

TRĪT ZOBUS. *1.* ap, gar, par kādu, kaut ko. *Aprunāt kādu, tenkot, pļāpāt. Sal.* TRĪT MĒLI.

— Viņš tiešām ir ļoti labs cilvēks, es neredzu iemeslu, kāpēc tev būtu ap viņu zobi jātrin... *Zigmonte D. Zilo rūķu gals. R. 1973, 230.*

M a i r a. Sākumā aiz skaudības zobus trina galvenokārt ap Fēliksa pirmo ģimeni, kāpēc ārdījusies laukā un tā tālāk.. *Priede G. Pie Daugavas. R. 1977, 114.*

«.. Iešu labāk dienestā, lai mani skauģi nevar gar manim savus zobus trīt.» *Deglavs A. Vecais pilskungs. R. 1980, 106.*

Par ko tad nu abi būtu tā runājuši? .. trinuši zobus ar kopīgiem paziņām vai pārsprieduši citas «mūžīgās tēmas» — darījuši to, ko mēdz dēvēt par smalku tērzēšanu?... *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 194.*

2. Būt naidīgi noskaņotam pret ko, ļaunoties. Sal. GRIEZT ZOBUS.

«Kas nu mūsu laikos vairs par ģimeni, kas par mīlestību! Visi dzīvo kā zvēri, cits pret citu zobus trīdami.» *Grīva Ž. Stāsti par Spāniju. R. 1956, 183.*

Ja bodniece aiznesa savu kleitu šūt vienai šuvējai, tad citas uz pēdējo trina zobus, jo tādu sieviešu, kas šuva lepnus tērpus, par kuriem varēja prasīt augstāku maksu, bija maz. *Zālīte E. Agrā rūsa. R. 1956, 20.*

— .. ne par velti Akmanis tagad zobus trin un lādas, ka tu bagāts paliekot. *Fimbers K. Pelēkā zeme. R. 1956, 242.*

UZ KĀRĀ ZOBA *sar. Saka par ko īpaši garšīgu, ļoti kārotu.*

Jaunā pārdevēja, pamanījusi, cik kāri viņš aplūko stikla podu ar bonbongām, paņem vienu violeti izrakstītā papīriņā ietītu, paripo letei pāri viņam..

— Tas tev uz kārā zoba. *Upīts A. KR, IV, R. 1947, 68.*

Ziemassvētkos mūsu mazajam Bertam uz kārā zoba tiks kāds gabals riekstu tortes. *Ķuzāne L. Mana Augšzeme stāsta. R. 1970, 129.*

Miķelis ilgi rakņājas pa kabatām, kamēr satausta cukurgraudiņu — tā ir Dūža [zirga] daļa..

— Lai jau tev tiek uz kārā zoba... *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 45.*

— .. Dārzs Akotos liels, iedosi [ābolus], lai bērniem būtu ko uzlikt uz kārā zoba. *Kalniņš J. Kad strazdi svelpj. R. 1968, 150.*

Kārais zobs baudīja garšīgu gaļas gabaliņu tikai svētdienā, bet darba dienās tika vārītas tauku putras un sildītas līdz apnikumam. *Jaunsudrabiņš J. KR, XV. R. 1985, 76.*

VILKT (pavilkt, uzvilkt; ŅEMT, paņemt) UZ ZOBA kādu *sar. Zobot, izsmiet, ķircināt.*

Kaņepāju Zvirbulis, kā parasti, ar darbiem nesteidzas, un viņam nu labība aug turpat tīrumā. Auzu zārdi zaļi kā zelmenis. Kaimiņi Zvirbuli velk uz zoba, — sak, Zvirbul, tu gan esi čakls saimnieks: jau rudenī auzas iesējis, pavasarī varēsi pļaut. *Andersone S. Smaržīgās pēdas. R. 1974, 130.*

Māsai divi grozi pilni, / Man — trīs beciņas un vilnis... / Ja uz zoba mani vilks, / Teikšu — aizkavēja vilks. *Lasmanis I. Agrie strazdi. R. 1963, 22.*

Kad oktobrī atkal [Baltpurviņš] iebrauca, bija ģērbies jaunajā uzvalkā un arī citādi stipri uzposies — gluži kā uz kāzām, kā mēs mājās viņu pavilkām uz zoba. *Egle K. Atmiņas. R. 1972, 180.*

Bet vispirms izaicinošā žāvāšanās un pēc tam tikpat izaicinošais kareivīgums taisni kūdīt uzkūdīja paķircināt un pavilkt uz zoba... *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 196.*

Krists, kas palīdz man sapogāt cietās kravates pogas, uzvelk mani uz zoba:

— Tavs tēvs labi ja svētdienās baltu lakatiņu aptin ap kaklu, bet, paskat, dēlam — divstāvu krāgs un šlipse! *Sēlis R. Burši un zeļļi. Gaiss viļņo. R. 1975, 70.*

«.. Ja kučieris būtu nošāvis vilku, tad jau viņš būtu tik iepūtīgs, ka mēs nevarētu viņam vairs ne dzert padot. Bet tagad mēs nu viņu velkam sev caur zobiem, ka viņš savā lielā lepnībā krodznieka Mori noturējis par Dieva medību suni un nošāvis.» *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 100.*

Viņš centās tikai paviegli pazoboties par Ādamu, bet Emmu jo sevišķi cieti vilkt caur zobiem. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1933, 823.*

«Un, lai mēs, latvieši, pie kam tiktu, tad mums visiem kopā jāturas, vienam otrs jāpabalsta, bet nevis jāvelk caur zobiem un jākručko...» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 246.*

.. Slaidiņam .. pārgāja iegriba vieglprātīgo kaimiņu vilkt caur zobiem. *Ezerietis. Pīlādži. R. 1969, 35.*

.. sāka izlaist sienas avīzi.., kur ņēma uz zoba kūtros un atpalicīgos.. *Lācis V. KR, XVII. R. 1977, 202.*

Viņa [V. Artava] krājums «Bumerangs» šausta vēl sastopamās dažādās nebūšanas mūsu sadzīvē, kā arī paņem uz zoba kolēģus dzejniekus par viņu daiļrades grēciņiem. *Sirmbārdis J. C 1974, 211. nr. 4.*

— .. Pagastā tevi neviens neaizstāvēs, dažu tu esi uz zoba paķēris. Nevienam tādas lietas nepatīk.. *Lāms V. Jokdaris un lelle. R. 1972, 173.*

ZOBI VAĻĀ [VIEN STĀV] kādam *sar. Saka, ja kāds daudz un bieži smejas.*

Nu kas tur nu ir no meitas — zobi vaļā vien stāv, un vai tad viņa uz vietas sēdēs jel vienu minūti? *Sakse A. Pret kalnu. R. 1950, 465.*

Visiem, tā sakot, zobi vaļā vien un sejas mirdzēja. *Deglavs A. Rīga, II. R. 1958, 17.*

Kā viens vējš! Saki ko sacīdama — tikai zobi vaļā un smej, neņem galvā ne vārdiņa. *Ezera R. Aka. R. 1972, 170.*

.. viņam tūliņ tie baltie zobi vaļā, un vairāk viņš nezināja kā smiet un ķircināt. *Lācis V. KR, XIV. R. 1975, 230.*

ZOBS UZ ZOBA NETURAS (NESTĀV) kādam. *Saka, ja kādam ir ļoti auksti, ja klab zobi aiz aukstuma, arī aiz uztraukuma, bailēm.*

.. sala laikā klētī nedzīvosi, kūtsaugšā zobs uz zoba neturēsies. *Skujiņš Z. Gulta ar zelta kāju. R. 1984, 424.*

Tuvojās vakars, un mēs peldējām pa saulrieta celiņu, kamēr miesu pārklāja zosāda un zobs uz zoba vairs neturējās. *Ķuzāne L. Mana Augšzeme stāsta. R. 1970, 115.*

Jau pie zobārsta, ieraugot spožos īlenus un kāšus, zobs uz zoba neturas, klab paši no sevis. *Upmale V. Jautrās nedienas. R. 1973, 16.*

— Redzu, zobs uz zoba nestāv. Saķers vēl plaušu karsoni. *Kalve A. Akmeni veļot. R. 1984, 72.*

ZOBU PRET ZOBU. *Sk.* ACI PRET ACI, ZOBU PRET ZOBU.

ZOBUS SAKODIS; ar SAKOSTIEM ZOBIEM. *Sasprindzinot visus spēkus, ar lielu piespiešanos, paciešot ko ļoti nepatīkamu, sāpīgu. Sal.* SAKOST ZOBUS.

Lukstu Gačs ar savu ievainoto kāju turējās, zobus sakodis, tikai zinātājs pamanīja, ka viņš drusku klibo. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 436.*

Bet Boriss, zobus sakodis, pildīja savus komandiera pienākumus un par ārstēšanos negribēja ne dzirdēt. *Grīva Ž. Mīlestība un naids. R. 1963, 455.*

Viņu cienī pat tā pretinieki, kas, zobus sakoduši, padodas viņa pavēlēm. *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 143.*

Viņš skaidri redzēja, ka Olga tam melo, bet, zobus sakodis, izlikās, ka tic sievas meliem. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 70.*

Robežnieks turas sakostiem zobiem. Ne ar vārdu nevienam nesūdzas, pat no ārienes nav manāms, ko viņš sevī pārdzīvo un cieš. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 176.*

Sakostiem zobiem, pazemots pats savās acīs, Zītars pieņēma pārvaldnieka priekšlikumu.. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 291.*

Konservatorijā mācības šķita sausas un garlaicīgas, bet Mārlovs bija tik prātīgs, ka sakostiem zobiem studēja tradicionālās formas.. *Zariņš M. Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata. R. 1973, 260.*

Mēs, vīri, to [sadegusi māja ar visu iedzīvi] panesām sakostiem zobiem. Bet māte neizturēja. Sabruka asarās. *Kalndruva M. Nemierīgais cilvēks. R. 1958, 235.*

Sakostiem zobiem viņš nesa savu grūto likteni, cieta nievas un sitienus, bet savu sirdi saglabāja tīru. *Lācis V. KR, XVIII. R. 1977, 180.*

ZOSĀDA

UZDZĪT ZOSĀDU kādam. *Saka, ja kas rada ļoti nepatīkamu izjūtu.*

Nelien, kur nevajag... Ja esi dzimis, lai rāpotu, tad nemēģini lidot.. Šīs patiesības mums uzdzina zosādu, kad zēnības gados lasījām par Klaida Grifita grūto dzīvi un viņa centieniem izsisties uz augšu labākā sabiedrībā. *Vilks Ē. K 1975, 4. nr. 67.*

Kārtējā atklāsme, ka esmu dzīvojis ēnu valstībā, kalpojis elku dieviem un tiem ar tīru sirdi ticējis, manī ik reizes uzdzen zosādu. *Lapsa J. Zv 1990, 20. nr. 13.*

ZOSĀDA UZMETAS (metas) kādam. *Saka, ja kādam rodas ļoti nepatīkama izjūta.*

Vienmēr uzmetas zosāda, kad dzirdu naglu velkam pa skārdu, bradājam pa stikliem. *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 5.*

Vai tad par to [mīlestību] jārunā? Bez vārdiem var redzēt, vai esi patīkams jeb tavā tuvumā zosāda uzmetas... *Pelēcis A. Puisiska dvēsele. R. 1990, 200.*

D i ā n a. Un tev arī liekas, ka nupat būtu pienācis laiks to visu celt atkal augšā? Zosāda metas... *Priede G. K 1980, 8. nr. 92.*

ZOSS

KĀ ZOSIS. *Sk.* ZOSU GĀJIENĀ.

KĀ ZOSS. *Saka, uzskatot kādu sievieti par lielu muļķi.*

— Muļķe tu esi kā zoss. Nu ko tu spārdies, ko tu steni? Nu vai tad viņš tev iekodīs? *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 233.*

A n n a. Viņam bija saderināta līgava, arī nesen ienākusi pilsētā. Ticēja viņam kā viena muļķa zoss. *Sauleskalns V. Lugas. R. 1970, 134.*

Cita augstdegunīga namamāte, ķēķa mākslā tik muļķe kā zostiņa, sarāva par viņu nicinoši degunu.. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 32.*

ZOSU GĀJIENĀ; KĀ ZOSIS. *Saka, ja cilvēki iet rindā cits aiz cita.*

Ejam milzīgi garā zosu gājienā.. Brienam cits aiz cita pa sniegu, kurā jau pēc desmit vīriem ieminas dziļa taka. *Vanags J. Vēstules no tālā ceļa. R. 1978, 47.*

Tā viņi paraduši, pat uz baznīcu nekad negāja blakus, tikai rindā — Pricis pa priekšu, Mārtiņš, tas glupjākais, vidū, Ješka beidzamais.

— Bet taisni kā zosis, — dīvajieši smējās. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 107.*

Rindā kā zosis pieci vīri tumsā aizčāpoja. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 173.*

ZUTIS

GLUMS KĀ ZUTIS. *Ļoti manīgs, veikls, viltīgs, tāds, kas prot izvairīties no atbildības, nepatikšanām.*

Viņiem vēl piebiedrojās koloniāltirgotājs Holcenbergs, slaids vīrs sirmu, šķeltu bārzdu un taisnu matu celiņu, arvien smaidošu seju, glums kā zutis! *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 159.*

— .. Mēs, virsnieki, ieteicam Grasi, viņš ir izglītots puisis!

— Lielsaimnieka dēliņš!

— Glums kā zutis! *Branks V. Kauju negaisos. R. 1964, 383.*

— .. Mans priekšnieks bij glums kā zutis, viltīgs un slinks.. *Upīts A. KR, IX. R. 1950, 200.*

— Tēvs pats tā gribēja, — atbildēja Jēkabs. — Vai es viņam ko prasīju?

— Tu biji glums kā zutis, kurš tad to neredzēja! *Lācis V. KR, XIX. R. 1977, 204.*

KĀ ZUTIS *savienojumā ar darb. vārdiem, kas izsaka kustību, biežāk* izlocīties, locīties, *ar īp. vārdiem, biežāk* lokans. *1. Saka, raksturojot kustību veiklumu.*

Rīkste svilpoja pa gaisu, un zēns atkal locījās kā zutis ap mātes kājām, lūgdamies un solīdamies visu izstāstīt, kā bijis. *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. R. 1982, 189.*

— Aizlocījās [alnis] pa eglītēm, ka nemetas, tiklab kā zutis, — Hugo teica.. *Ezera R. Zemdegas. R. 1977, 115.*

Šis piecdesmit gadu vecais lempis sieviešu barā bij palicis lokans kā zutis, .. jaunie viņam nevarēja turēt līdz. Patlaban palaida savu dejotāju un griezās pie otras.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 549.*

Bijušais pagasta priekšnieks Beņķis veikls kā zutis izlīda no zemnieku pulciņa un, pirkstu galus tipinādams, ieslīdēja priekšnamā. *Rutku Tēvs. Latvietis un viņa kungs. R. 1984, 180.*

2. Saka par cilvēku, kas prot veikli izvairīties no atbildības, no nepatikšanām, izkļūt no nevēlamas situācijas.

«Ko tu tādu policejai nodosi, kad ar visiem uradņikiem dzēra un draudzējās. Prata krieviski, prata i vāciski un piespēts izlocījās kā zutis.» *Jaunsudrabiņš J. KR, VI. R. 1982, 8.*

Manfreds locījās kā zutis, skaidroja un sapinās savos paskaidrojumos, un .. svīda kā pirtī. *Lācis V. KR, XVIII. R. 1977, 335.*

Vēlāk dzirdēts, ka šādas blēžu komisijas sagūstītas un aizsūtītas uz Sibīriju. Bet droši vien dažs viņu loceklis esot izsprucis kā zutis pelnītam sodam. *Pērsietis. KR, I. R. 1930, 375.*

— Tāds cilvēks arī ir lokans kā zutis, ko tik viņš neizdomās, ja vajadzība spiedīs. *Jansons A. Sāpe nenorimst. R. 1977, 272.*

PLIKS KĀ ZUTIS. *Ļoti nabadzīgs, bez mantas, bez naudas.*

«.. Bet viņš ir pliks kā zutis, ja kāda kārtiņa [apģērbs] tik.» *Pērsietis. KR, II. R. 1937, 326.*

«.. Pāvuls ir pliks šai pasaulē ienācis un arī tādu pašu viņu izvedīs kā zuti; ko tad gan viņam līdz tik daudz ar pasauli plēsties?» *Kaudzītes R. un M. Mērnieku laiki. R. 1954, 192.*

— .. Bet šopavasar Antverpenē man izgāja muļķīgi: notvēra bez darba, pliku kā zuti un iegrūda darba mājā. *Lācis V. KR, I. R. 1970, 424.*

ZVAIGZNE

DZIMIS ZEM LAIMĪGAS ZVAIGZNES. *Saka par cilvēku, kam dzīvē viss veicas, ko vienmēr sagaida laime.*

Tā viņai dzīvē, kad vien kur gadījušās kādas likstas, kādas bažas un bēdas, viss allaž par labu vien izvērties. Nudien, ar ciešu ticību viņa var teikties dzimuse zem laimīgas zvaigznes. *Janševskis J. Līgava, I. R. 1931, 358.*

Lai gan statistiķi aprēķinājuši, ka visvairāk nelaimes gadījumu notiekot tieši atceļā no virsotnēm, es tomēr no Gaiziņa nostilboju lejā sveiks un vesels. Laikam jau esmu dzimis zem laimīgas zvaigznes. *Lagzdiņš V. Zili zaļā romantika. R. 1966, 97.*

Duets mākslā ir reta, zem laimīgas zvaigznes dzimusi parādība, īpaši skatuves mākslā, kur tieši partneru saistība ir tā, kas piešķir tēliem iekšēju mirdzumu un siltumu. *Dzene L. Elza Radziņa. R. 1973, 114.*

Es laikam esmu dzimis zem nelaimīgas zvaigznes: līdzko man kāds cilvēks kļūst tuvs, tā es viņu zaudēju. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 99.*

UZLECOŠA ZVAIGZNE. *Ļoti talantīgs, daudzsološs jauns mākslinieks.* — .. Jā, un te mēs ar Jāni Sudrabkalnu sveicam Lilitu Bērziņu viņas pirmajā jubilejā 1935. gadā. Gaviļniece ir uzlecoša zvaigzne. *Vējāns A. Tiesnese un māsa. R. 1979, 17.*

Nanete ir teātra uzlecošā zvaigzne, viņa tēlo visdažādākās lomas. *Zariņš M. Apgaismības gadsimta ēnā. R. 1980, 15.*

Jānis Zābers bija spilgta uzlecoša zvaigzne mūsu operas vokālistu saimē, uz viņu mēs dibinājām lielas cerības. *Zariņš J. Mans darbs teātrī. R. 1974, 142.*

ZVANĪT

NAV VĒL ZVANĪTS. *Sk.* NAV VĒL ZVANĪTS, KUROS KAPOS GLABĀS.

ZVANS

KĀRT (piekārt) PIE LIELĀ ZVANA kaut ko. *Darīt daudziem zināmu (parasti ko peļamu, nosodāmu, nevēlamu).*

Bet nekārsim pie lielā zvana / Un neklāstīsim pasaulei, / Cik jocīga šī dzīvošana, — / Ja suņa nav, lai kaķis rej. *Saulītis B. Mūžīgā cerība. R. 1971, 105.*

Turlavs šos merkantilos sirojumus sirdīgi apkaroja, kaut gan pie lielā zvana nekāra, vismaz tiktāl, kamēr izskrējieni bija īslaicīgi un darbā neradās nopietni traucējumi. *Skujiņš Z. Vīrietis labākajos gados. R. 1975, 13.*

Bet viņš taču varēja sūdzēties, piekārt lietu pie lielā zvana. *Kurcijs A. Atmoda. R. 1957, 277.*

Viņus piekāra pie lielā zvana un saudzīgi apzīmēja par valsts kases tukšotājiem. *Rozītis P. Ceplis. R. 1955, 154.*

ZVĒRS

KĀ ZVĒRS. *1. biežāk savienojumā ar* strādāt. *Saka, raksturojot kādas darbības lielu intensitāti, kādas pazīmes spilgtu izpausmi.*

«Vadzi, dēls, tu strādā kā zvērs, bet ņem arī iekšā kā zvērs.» *Šmits P. VIII, 410.*

Andrs strādāja kā zvērs, kauli viņam pa šo vienu gadu likās manāmi nobrieduši.. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 388.*

— .. Bet man cilvēki strādā kā zvēri, tāpēc man ir pienākums gādāt, lai viņiem būtu prēmijas! *Kolbergs A. Kriminālliet a trijām dienām. R. 1977, 67.*

Latvietim dzīvot nozīmē strādāt kā zvēram, lai tiktu ātrāk uz priekšu. *Toma V. Aldaune. R. 1991, 10.*

Puisis Mārtiņš rāvās kā zvērs. Grūda dakšas kaudzē un cēla tādu klēpi pāri galvai, ka apakšā bija saskatāmas tikai viņa pastalas. *Lēmanis I. Stāsti. R. 1967, 29.*

Mēs rāvāmies kā zvēri. Pa sešpadsmit stundām dienā. *Kūlis Ē. Sapņotājs no piektā stāva. R. 1974, 203.*

Visi zināja, ka savā jaunsaimniecībā viņš plēsās kā zvērs, tāpat gāja un strādāja viņa sieva un bērni — divi pieauguši dēli un meita. *Brodele A. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 8.*

— Tā tik izskatās [ka zirgi vāji], bet velk kā zvēri. *Upīts A. Laikmetu griežos. R. 1959, 93.*

Un man arī jāmācoties kā zvēram — mācībās man esot jābūt piecniekiem un četriniekiem. *Salenieks E. Roberts Zalāns. R. 1958, 141.*

Vesels bars tādu vēkšu pa kājām maisījās, cik tur pūļu nebij ar viņiem, ēda kā zvēri, drēbes piešūt nejaudāja. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 140.*

«Nu, kā tev tavs jaunais pulkstenis iet?»

«Kā zvērs,» Pēteris lielīja, «četrdesmit astoņas stundas bez apstāšanās.» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 133.*

Uz grāmatām viņas Gusts nav, bet toties uz darbu tikpat kā zvērs. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 105.*

«Rudzi kā mūris,» viņš sacīja. «Mēs — strādnieki kā zvēri.» *Jaunsudrabiņš J. Uršulīte. R. 1935, 38.*

— Bet, ko es varēšu, to es darīšu, un spēka man ir kā zvēram un griba kā akmens, kā tērauds. *Janševskis J. KR, XIII—XIV. R. 1933, 263.*

— .. Toreiz man bija spēks kā zvēram. *Pelēcis A. Puisiska dvēsele. R. 1990, 148.*

Tantei tik vajadzēja gādāt ēdamo — apetītes visiem kā zvēriem — un tabaku, ko paņemt līdzi. *Gāliņš H. Karūsām jāķer līdakas. R. 1972, 117.*

Puisis nu palika stiprs kā zvērs: ko neviens nevarēja, to viņš izdarīja un nopelnīja daudz naudas. *Šmits P. XIII, 22.*

Priede ir stiprs kā zvērs, mazie nedrīkst viņam ķerties klāt. *Upīts A. KR, IV. R. 1947, 250.*

Sākumā gan šis znots nicināts, kā daždien plikata — iegātnis.., kaut bijis strādīgs kā zvērs un uzticīgs vīrs ne pārāk glītajai saimniekmeitai. *Lāms V. Pavarda kungs Ašgalvis. R. 1982, 246.*

«.. Liene bij branga meita — nav vārdam vietas, sarkana kā viena «jorģīne». Darbā dūšīga — kā zvērs.» *Pērsietis. KR I. R. 1930, 115.*

Tāpat arīdzan, lai mežu nolīstu un tīrumu iekoptu, ir vajadzīgs zvēra darbs. *Kalniņš J. Auseklis. R. 1981, 258.*

2. *Saka, ja kāds izturas cietsirdīgi, nežēlīgi, naidīgi, nikni.*

Tad kāds teica: — Māt, tu jau ar viņu apejies kā zvērs. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 271.*

Kas nu mūsu laikos vairs par ģimeni, kas par mīlestību! Visi dzīvo kā zvēri, cits pret citu zobus trīdami. *Grīva Ž. Stāsti par Spāniju. R. 1956, 183.*

Kāpēc miljoniem cilvēku bija jāmirst? Kāpēc metās cits uz citu kā zvēri? *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 294.*

— .. Atnācu kā pie tuvinieka, bet tu kā zvērs. *Lācis V. KR, XI. R. 1974, 404.*

Bet, ieklausījies vecenes piekrītošās nopūtās un žēlās elsās, atguvās un ar reizi kļuva nikns kā zvērs. *Upīts A. KR, III. R. 1948, 546.*

ZVIEDRS

AIZ ZVIEDRU GARDĪNĒM *novec. Cietumā.*

Labāk jau tad to gadiņu notupēt aiz zviedru gardīnēm nekā maksāt to zvēra naudu... *Gāliņš H. Nāves ūtrupe. R. 1968, 80.*

— Ja mēs tiktu pie solīšanas, tā zagļu banda jau sen sēdētu aiz zviedru gardīnēm. *Cīrulis G. Zv 1972, 17. nr. 16.*

ZVĪŅAS

NOKRĪT KĀ ZVĪŅAS (*novec.* ZVĪŅI) NO ACĪM kādam. *Saka, ja kaut kas pēkšņi kļūst skaidrs, saprotams.*

Žvāks! abi zirgi iekrīt garšļaukus ūdenī. Nu man nokrīt kā zvīņas no acīm: esmu iebraucis purvā. *Šmits P. XIV, 433.*

.. tagad gan mums visiem kā zvīņas no acīm nokritušas: vecās Mades ārstēšanas māksla un panākumi radušies ar tiešu sātana palīgu un līdzdalību. *Strupulis U. Raunas stāsti. R. 1983, 133.*

Bij pantiņi, no kuriem mēs nekā nesapratām, bet, kad skolotājs izskaidroja, tad mums nokrita kā zvīņas no acīm. *Jaunsudrabiņš J. KR, IV. R. 1981, 14.*

Un kādu sestdienas vakaru, kad Dāvis [vīrs] atkal posās aiziešanai, Lienei nokrita kā zvīņas no acīm, un viņa dziļā pārliecībā teica:

— Steidzies, steidzies, nu jau krogus Krista tevi būs visu nedēļu nogaidījusies! *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 288.*

Nu man nokrita kā zvīņas no acīm — mūsu makšķeres neder vimbu vilkšanai, toties uz tām kožas plauži. *Kauliņš E. Kad migla krīt... R. 1972, 21.*

Kad vecene noskaitījusi tēvareizi, tad tai it kā zvīņas nokritušas no acīm — māja bijusi turpat deguna galā. *Šmits P. XIV, 144.*

.. viņai .. tagad nokritušas it kā zvīņas no acīm un viņa redzot to, kas dzīvē labs, kas ļauns. *Janševskis J. Dzimtene, II. R. 1925, 136.*

Tik vien, kad tuvējā mājā gailis pēc pusnakts iedziedājies, viņam kā zvīņi no acīm nokrituši, redzējis, ka tepat bijis pazīstamā vietā, tikai drusku no īstām sliedēm nomaldījies. *Šmits P. XIV, 430.*

Pāvilam kā zvīņi nokrīt no acīm un sirds top tik viegla, kad mulsuma ķēmi un ēnas pārvēršas par jautrajiem, mīļajiem zēniem.. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, I. R. 1956, 36.*

Nu šam tā kā zvīņi no acīm nokrituši. Redzējis, ka atrodas pašu māju ganībās. *Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. R. 1957, 63.*

ZVIRBULIS

KĀ BALTS (baltais) ZVIRBULIS; BALTAIS ZVIRBULIS. *Saka par cilvēku, kas ar kaut ko stipri atšķiras no pārējiem, par kaut ko neparastu, reti sastopamu.*

«.. Ja tur kāds rets latvietis iemaldās, tad tas ir tikpat kā baltais zvirbulis!...» *Deglavs A. Rīga, III. R. 1958, 361.*

.. nesmēķētājs, ja vien nebija garīdznieks, smēķētāju vidū izskatījās kā baltais zvirbulis. *Bels A. Saucēja balss. R. 1973, 51.*

Nozvejas meistars bija gadījies reliģiozs, laikam pat kādas sektas piekritējs — baltais zvirbulis kārtīgu jūrnieku vidū. *Talcis Ā. Tikšanās ar okeānu. R. 1963, 216.*

.. ja oriģinālu televīzijas lugu vai sēriju filmu uzvedumi vēl ir balti zvirbuļi nolietoto filmu vai nospēlēto teātra izrāžu vidū, tad tas nenozīmē, ka tā būs arī rīt. *Birze M. Tai rudens vakarā. R. 1974, 23.*

SKAITĪT ZVIRBUĻUS. *Nekā nedarīt, nestrādāt, skatīties gaisā.*

«Hē — tagad ziemas laikā darbu? Ko tu, Lāmanīt!... Es pats sēžu pie loga un skaitu zvirbuļus!» *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 97.*

Bet, kā izoperēja un aizveda uz māju, tik vien spēju pagalmā sēdēt un zvirbuļus skaitīt. *Spāre V. Dialogs. R. 1979, 161.*

Ž

ŽAGARS

KĀ ŽAGARS. *Saka par ļoti kalsnu, novājējušu cilvēku.*

Viņa kļuva vāja un tieva kā žagars [no pārmērīga darba]. *Dziļums A. Saplēstā krūze. R. 1942, 290.*

.. cik māte bija trausla un izkaltusi kā žagars, tik dēls — ļumīgs bluķis. *Rudzītis E. LM 1984, 48. nr. 12.*

Viena [no vecajām sievām] bija varen tukla .. Otra turpretī bija sīka un maziņa kā izkaltis žagars.. *Vilks Ē. Labs paziņa. R. 1973, 333—334.*

— .. Izdilis, sakaltis [tēvs] kā žagars. Trešais gads jau kā kāsē... *Upīts A. KR, VI. R. 1949, 33.*

Tā [Osiene] bij palikusi pavisam līka, sakaltusi kā žagars, vaigi iekrituši ar dobi, lūpas salipušas, zods smails kā ķīlis, pastiepts uz priekšu. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 455.*

Sausa un smaila kā žagars, Puntuliene, veļu mazgājot, plaucējot, skalojot, klabēja vienā klabēšanā. *Lejas-Krūmiņš T. Mazās ostas stāsti. R. 1971, 209.*

ŽAGATA

KĀ ŽAGATA. *Saka, paužot negatīvu attieksmi pret kāda rīcību, uzsverot runāšanu nevietā, pļāpīgumu, ziņkāri, zaglīgumu.*

— .. Tur jau aiziet viss, ko saimniece mums atrauj. Saskrien šās [meitas] kā žagatas un piestāsta mātei pilnu galvu, lai tik dod! Ja nevajadzētu sviestiņa un krējumiņa, tad .. vis māti neatminētu. *Rozītis P. Izlase. R. 1957, 319.*

Ienāca vecais Reinis. Viņš tūdaļ sāka stāstīt par Žiparieni. Tā jau zogot kā žagata. Putras Dauķiem gals, ja viņa ilgi palikšoties Grietas vietā par saimnieci. *Ieviņš K. Putras Dauķis, II. R. 1988, 15*

Pēc Elzas domām, visas kalpones bij melīgas un zaglīgas kā žagatas. Bez tam viņas tā vien tīkoja kā uzķert no kungu sarunām kaut ko un iznest pasaulē. *Jaunsudrabiņš J. KR, XV. R. 1985, 374.*

Donāts jau neies Ģērtam ierādīt, ka tā stīvā kāja tikai abi roki ceļama, bet Zelma kā žagata iesperas pa vidu:

— Nu, nu, Donāt, vienu vietu dakterēja un grieza, bet kājās, ceļgalos tev veļakauls, kā es skatos. *Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt. R. 1984, 290.*

.. Virpuliene .. lēkāja un grozījās kā žagata, arī tarkšēja tāpat kā tas nelāga putns. *Upīts A. KR, XV. R. 1951, 229.*

Vecāmāte, piecēlusies gultā sēdus, no sava kakta, kā vienmēr, skarbi un valdonīgi aizstāv mani:

— Uzkrituši kā vārnas, žadzina kā žagatas! *Pūce V. Nelaikā piebaidīts. R. 1982, 54.*

.. tā mēs braucām četras stundas, viens žadzinādams kā žagata, otrs, īgni atrūkdams pa vārdam un sevī pukodamies, ka sasējies ar tādu ceļabiedru. *Lācis V. KR, V. R. 1971, 338.*

Un viņa staigāja no viena viesa pie otra, kā žagata kladzinādama: «Vecais piedzēries, kā tad! Pats nezin, ko samuld..» *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, V. R. 1956, 25.*

Vīri un spēcīgākās sievas strādā mežā vai pie siena vešanas, bet vecās kā žagatas tekā no sētas uz sētu un iznēsā jaunās vēstis. *Indrāne I. Lazdu laipa. R. 1963, 169.*

ŽĒLASTĪBA

BEZ ŽĒLASTĪBAS. *Saka, ja kas notiek katrā ziņā, arī pārmērīgi.*

Velliņu ezers bija izdaudzināts par tādu, kurā nevar un nedrīkst peldēties. Katrs, kurš to darot, bez žēlastības noslīkstot.. *Poruks J. Reālistiski stāsti. R. 1953, 259.*

Bet neba visi Radu ļaudis varēja gulēt. Lopu ganam vajadzēja atstāt silto vietu bez žēlastības. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 137.*

— Vai šoruden bija stipras vētras?

— Paldies Dievam, ne. Līt gan lija bez žēlastības. *Zigmonte D. Savādi, ka snieg. R. 1981, 244.*

ŽĪDS

BĒG KĀ ŽĪDS NO KRUSTA *arī 1. un 2. pers., novec. Saka, ja kāds izvairās, baidās no kaut kā.*

Tokšs jeb Tokšītis, kā sauca kaimiņi, bij zvērināts vecpuisis un no sieviešiem bēga kā žīds no krusta. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 413.*

— Nav man dēla, — vecais bēdājās. — .. Viņš jau bēg no darba kā žīds no krusta. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 160.*

KĀ AR ŽĪDA VĒJU *sar. Ļoti ātri, veikli.*

— Kartupeļi jau norakti? Jums jau gājis kā ar žīda vēju. *Mežotnē 1963.*

PAZŪD (nozūd) KĀ ŽĪDS PA MIĶEĻIEM *arī 1. un 2. pers., sar. Saka, ja kāds pēkšņi, negaidīti pazūd.*

.. barons Bunduls aši atvadījās tikai no mājastēva un mājasmātes un pazuda no viesībām kā žīds pa Miķeļiem. *Zeiboltu Jēkabs. Raksti, III. R. 1956, 162.*

.. kāds par tirgotāju uzdevies krāpnieks aizlaidies no viesnīcas, nesamaksājis diezgan liela rēķina. Ej nu meklē tādu slamstu, velns zin kur tas jau pazudis, kā žīds pa Miķeļiem! *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 443—444.*

Aizeks aizrāvās no savām rebēm tādā mērā, ka nozuda ar savām atvasēm blakus gaņģos tikpat kā «žīds pa Miķeļiem».. *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 704.*

Fricis (dzer tēju). Un kur palika tie jūras laupītāji?

Cielava. Kur nu palika? Nozuduši kā žīdi pa Miķeļiem! *Alunāns Ā. Lugas. R. 1968, 209.*

PRASA KĀ ŽĪDS, CEĻU ZINĀDAMS *arī 1. un 2. pers., sar. Saka, ja jautā ko labi zināmu.*

«Tev skaista kalpone.»

«Tā nav kalpone, bet saimniece.»

«Saimniece? Kā tā?»

«Prasa kā žīds, ceļu zinādams.» *Jaunsudrabiņš J. KR, IX. R. 1983, 283.*

ŽĪDA ĀTRUMĀ *sar. Ļoti drīz, ātri.*

«Viss būs žīda ātrumā,» viņš, atbildes nenogaidījis, aizskrēja. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 152.*

ŽOGS

KĀ CAUR ŽOGA SKLANDĀM (RIĶIEM) IZRAUTS *apv. ļoti vājš.*

Jā, Dziesmām nekad netrūkst ēdiena galdā, bet pagaidām vienīgā mazmeita Lita aug kā caur žoga sklandām izrauta. *Zigmonte D. Jūras vārti. R. 1960, 12.*

— .. Jancis turot zirgu... Jods rāvis, ja skauž — lai ņem!.. Bet man žēl lopa. Drīz vien būs kā caur žoga riķiem izrauts. *Štrauss A. Kārtu kārtām tēvu zeme. R. 1977, 112.*

ŽULTS

IZGĀZT (IZLIET) ŽULTI *sar. Dusmās, neapmierinātībā, naidā asiem vārdiem vērsties pret kādu.*

Pastāvīgi ostas strādnieki greiziem skatieniem sagaidīja nelūgtos konkurentus, arī formaņi nepalaida garām izdevību izgāzt žulti uz tiem. *Lācis V. KR, I. R. 1970, 156.*

Leontīne, izgāzusi žulti, īgni pēta, vai tiešām viņas vārdi uz Pauli nav atstājuši nekādu iespaidu. *Skujiņš Z. Gulta ar zelta kāju. R. 1984, 259.*

— Dzi, kā nu Brīviņos ērzeļi zviedz! — viņš [Andrs] teica, neattapdams gudrākus vārdus, kuros izliet visu savu žulti [Laurai atbraucis precinieks]. *Upīts A. Zaļā zeme. R. 1965, 233.*

.. kāds .. centās Blaumani publiski izsmiet un nomelnot, arī Andrievs Niedra izgāza pār viņu žulti vēstulē.. *Stankevičs A. No Braku kalna. R. 1973, 117.*

RŪGTS KĀ ŽULTS. *Ļoti rūgts, pretīgs, nepatīkams, tāds, kas izraisa sāpīgu pārdzīvojumu.*

«Darbs dzīvi saldina!» šis atzinums / Ir pieņemams, bet tikai tad, ja darbs ir tāds, / Uz ko mums nesas visa dvēsele un prāts; / Bet rūgts kā žults tas darbs, ko uzspiež mums. *Treimanis-Zvārgulis E. Kur Gauja ar Raunu tiekas. R. 1978, 190.*

Un rīkles galā man patiesi uzreiz sakāpa tik rūgts... kā vērmele, kā žults, kā ... inde. *Ezera R. Pati ar savu vēju, I. R. 1982, 116.*

ŽULTS APSKRIENAS (APTEKAS) kādam. *Saka, ja kādu pārņem dusmas, sašutums, ja kāds ir ļoti sarūgtināts.*

Pēterim beidzot apskrējās žults. «Klusu, jūs plikadīdas!» *Deglavs A. Rīga, I. R. 1958, 781.*

Viņsētas Gailis liels un smags, / Īsts Don-Žuāns un kauslis traks, / Kas mīļprāt ap viņa Vistām tinās, / Patlaban iekarsis tur kādai pakaļ dzinās. / To redzot, žults apskrējās mūsējam, / Ka acumirklī viņš krūtīs bij svešniekam. *Plūdonis V. Raksti, II. R. 1975, 308.*

B a l t a u n s. Kungs žēlīgais, kā tagad saimnieko pa muižu, tur skaidri bailes, un, to redzot, katram godīgam cilvēkam žults aptekas. Pats kungs trakuļo ārzemēs, viņa māte pilnīgi padevusies muižas kunga gribai, un tā viss pagasts sten zem grūta jūga. *Alunāns Ā. Kas tie tādi, kas dziedāja. R. 1982, 131—132.*

ŽULTS VĀRĀS. *Saka, ja kādu pārņem lielas dusmas, niknums.*

Kā viņam žults vārījās, kad meistars viņu bez vainas sunīja un lamāja.. *Deglavs A. Izlase. R. 1965, 183.*

— Kucēns tāds! — zobus griezdams, vecais šņāca. Viņā tiešām, kā saka, žults vārīt vārījās. *Sēlis R. Tanī bargā dienā. R. 1963, 23.*

ŽURKA

PLIKS (NABAGS) KĀ BAZNĪCAS ŽURKA; PLIKS (NABAGS) KĀ ŽURKA *sar. Pavisam nabadzīgs; bez naudas un mantas, bez līdzekļiem.*

— Dēli, jūs mani pazīstat... Plukata esmu — ne saimnieks, ne kalps, pliks kā baznīcas žurka. *Fimbers K. Viņi atgriezās. R. 1970, 60.*

Bet ko tad Aigars varētu palīdzēt? Viņš pats bija pliks kā baznīcas žurka. *Grīva Ž. Cilvēks gaida rītu. R. 1967, 168.*

O l g a (drusku nomierinās). Ko viņa Otim var dot, nu ko? Plika kā baznīcas žurka ar savu blarkšķošo motoru [motociklu]! *Putniņš P. Paši pūta, paši dega. R. 1975, 236.*

.. viņš pajautāja, vai man neesot vajadzīga nauda. Kaut kāda muļķīga kautrība man lika atbildēt — nē, lai gan biju plika kā baznīcas žurka. *Atmiņas par Andreju Upīti. R. 1977, 150.*

Bet tas jau notika pirms trīspadsmit gadiem. Tūdaļ pēc universitātes, kad viņi abi bija jaunie skolotāji, tikko sākuši strādāt, pliki un nabagi kā baznīcas žurkas. *Kalve A. Atvadas. R. 1976, 35.*

— .. Pats nabags kā baznīcas žurka. Bet rīko kādu tur neredzētu kopu saimniecību. *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 120.*

— Plika kā žurka un pie tam labi padzīvojusi, — Mežsardziene, kā jau sieviete, nevarēja nociesties. *Upīts A. KR, I. R. 1946, 231.*

— .. Tu, Jāni, to es tev saku, — tu piesargies! Tas kumoss nav tevis vērts. Viņa ir plika kā žurka.. *Jaunsudrabiņš J. Aija. R. 1957, 146.*

Viņai neesot nevienas godīgas kleitas, ko ģērbt mugurā, un viņš pats arī esot pliks kā žurka. *Zālīte E. Agrā rūsa. R. 1956, 14.*

L e j u p s. Uz ko šis īsti lepojas? Nabags kā žurka. *Lindulis J. Lugu izlase. R. 1945, 98.*

SLAPJŠ KĀ ŽURKA (ŪDENSŽURKA). *Pilnīgi slapjš (nosvīdis, samircis).*

Bailēs sākusi tēvareizi skaitīt.., tad kazlēns.. iesmējies un pazudis. Sieviņa, krustu pārmetusi, laidusies skriešus projām. Kad sasniegusi Vilces krogu, bijusi slapja kā žurka. *Šmits P. XIV, 44.*

Kad Ieva krāva vezumu un Jurks deva, tad patērzēšanās vietā viņš tikai nogrēmās, ņemdams sakumos tādus siena vai labības klēpjus, ka bailes bija redzēt. Nabaga pretī pieņēmēja bija nosvīdusi slapja kā žurka un vēl izpelnījās Jurka nievu. *Jaunsudrabiņš J. KR, VIII. R. 1982, 216.*

Uztrausies augšā, biju nosvīdis slapjš kā žurka. *Lagzdiņš V. Zili zaļā romantika. R. 1966, 50.*

.. Artūrs slapjš kā žurka uzdrāzies kopmītnes audzinātājai un uz tās izbaiļu pilno jautājumu: «Kas ir noticis?» — atbildējis, ka iekritis upē, un pēc tam piemetinājis: «No apses...» *Vācietis O. Tās dienas acīm. R. 1975, 45.*

Pašlaik pārdebešiem gāja lietus. Palicēji vēl varēja beigās aizlīt. Arī es steidzos mājup, negribēdams samirkt kā žurka. *Austriņš A. Sirmā stunda. R. 1960, 444.*

«Jātaisās, ka tiekam,» viņš uzsauca, «citādi salīsim kā žurkas!» *Beika D. Mežabrāļu gads. R. 1956, 319.*

Par laimi, lietus drīz pārgāja. Visi, izņemot Māri, tomēr bija slapji kā ūdenžurkas. *Lagzdiņš V. Teltis pie upes. R. 1958, 61.*

Pēteris ir nosvīdis kā žurka. *Gregri V. J. Latvijas karalis. R. 1989, 68.*

VĀRDU RĀDĪTĀJS

Rādītājā ievietoti atslēgas vārdi alfabētiskā secībā. Aiz semikola uzrādītas lappuses, kurās attiecīgais vārds sastopams frazeoloģismos ar citu atslēgas vārdu.

A

a 11
ābece 11
ābele 11–12
ābols 12–49; 58, 62, 200
acs 13–49; 250, 297, 318, 331, 339, 406, 414, 494, 505, 713, 724, 819, 888, 929, 960, 965, 1005, 1157, 1197, 1379, 1434
acuraugs 49
āda 49–61; 51, 810
Ādams 61
adata 61–64; 322, 505
ādere 64
aita 64–65; 351
aizbāzts 65; 765
aizdedzies 65–66
aizgrūsts 66
aizkauts 66
aizkrāsne 66–67; 188
aizkurts 67
aizmidzis 67
aizslaucīts 67
aizsvilies 67
aizsvilis 68
aka 68
akls 68–69; 196, 398, 1363
aklums 69
akmens 69–75; 1269
aknas 75–76
āķis 76; 647
alfa 76
alga 76
altāris 77
āmen 77
Amerika 77
āmurs 78–79; 1156
Antiņš 79
apburts 79; 612
apdedzinājies 79
apdedzis 80
apinis 80
apkakle 80
apliecība 80
āpsis 80–81
apsvilis 81
aptieka 81–82
apvārsnis 82
ardievas 82
arkls 82–83
aršana 83
arumi 83–84
asaka 84
asara 84–85; 976
asinis 85–92; 717, 718, 905, 1232
aste 92–94; 496, 1195, 1202, 1224, 1225, 1280
atpakaļ 94–95; 966
atraugas 95
atskabarga 95
atslēga 95–96
atspere 96
atspole 97–98
atvars 98
aube 98–99

audekls 99; 265
auglis 99
augonis 99
augša 99–100
augums 100–101; 581
auka 101
auksts 101; 456, 934, 1121, 1266, 1303
auns 101–102; 126, 351
auss 103–113; 18, 46, 251, 674, 766, 773, 888, 1378
autiņš 113
automāts 113–114
auzas 114; 732, 1413
avs 114–115; 126, 1367
āzis 115–116; 115, 448, 738

B

Bābele 116–117
bads 117; 285, 397, 876, 1207
bail 117–118
bajārs 118
balle 118
balodis 118–119
balodītis 119
balss 119–121
baltkvēle 121
balts 121–122; 233, 240, 407, 514, 581, 590, 622, 686, 700, 701, 903, 1175, 1403, 1435
balzams 122
baļļa 122; 49
banka[1] 122–123
banka[2] 123
bārda 123–125; 821, 823
barons 125–126
bars 126–127
bauslis 127
baznīca 127–129; 1264, 1439
bazūne 129–130
bedre 130–131
beigts 131
beka 131–132; 1111
bēniņi 132
bērns 132–135; 493, 1191
Berta 135–136
Bērtulis 136; 802
bēte 136
bezdelīga 136–137
bezdibenis 137
biedēklis 137–138
biete 138
biezputra 138–139; 520
biezs 139; 352, 646, 676, 857, 906, 1305
bikses 139–141
bikts 141–142
biķeris 142
bilde 142–143
biļete 143
birka 143–144
bite 144; 286, 1194, 1216
blakts 144
blakus 144–145
blāķis 145
bluķis 145–146; 92, 363
borts 146
brālis 146–148
briedis 148
brīnums 148–149
brūklene 149
brunči 149–150; 671
bruņas 150
bruņinieks 150
bruņrupucis 150
brūte 150–151
brūtgāns 151; 150

bū 151
būda 151–152
buks 152
bulta 152–153
bumba 153; 1198
bunga 153–154
bura 154
burbulis 154–155
burkāns 155–156
burts 156; 504,1388
burvis 156; 95, 612
būšana 157

C

cālis 157–158; 810
cauri 158–160
cekuls 160
celis 160–161; 441
celms 161–162; 597
celties 162–163
ceļš 163–177; 452, 496, 497, 634, 709, 1203, 1323, 1380, 1437
cena 177
ceplis 177
ceplītis 178
cepts 178
cepure 178–180
Cerbers 181
ceri 181; 1269
cerības 181
cērps 181
cielava 181
ciems 181; 1169
cietumnieks 182
cietums 182–183
cik 183; 871
cilpa 183–185; 352
cimdiņš 185
cimds 185–187
cinis 187
cīņa 188
circenis 188
cirtējs 189
cirtiens 189
cirvis 189–191; 1156
citrons 191
cūka 191–193; 586, 895, 965, 999, 1107
cukurs 193

Č

čaula 194; 385
četri 194; 208, 497, 765, 1114
čiekurs 194–195
čigāns 195–196; 1001, 1101
čīkstēt 196
čiku 196–197
čuča 197
čuguns 197–198
čupa 198
čupiņa 198
čuprs 198–199
čūska 199; 711, 847, 1313

D

dadzis 199–201
dālderis 201; 438
dampis 201
dancot 201–202
darbs 202; 1040
darva 202–203; 912
dārzs 203
Daugava 203–204; 196
Daugaviņa 204
dāvana 204–205

debesis 205–209; 148, 204, 212, 253, 336, 653, 1400
dedzinātājs 209
degungals 209
deguns 209–225; 543, 582, 644, 754, 1243
deķis 225
dēle 225–226
dēliņš 226
dēlis 226–228
delna 228–229
dēls 230
desa 230
deviņi 230–232; 500, 608, 765, 891, 1365
dibens 232–233; 1136, 1145
diegs 233–235; 83, 283, 1386
diena 235–240; 261, 329, 330, 331, 814, 1086, 1197, 1295
dievgalds 240
dieviņš 240–241
Dievs 241–261; 148, 202, 205, 239, 282, 586, 614, 715, 773, 929, 1006, 1018, 1220, 1232, 1250, 1305, 1315
dīķis 261–262
dimants 262
divi 262
divreiz 262–263
doma 263
domāšana 263
Donava 263
donis 264
dots 264
dragūns 264
drāna 264; 1367
drapes 264–265
drāts 265
drēbe 265–267; 1367
dreijātājs 267
driģenes 267
drudzis 267–268
drupas 268
druska 268–269
drusku 269
druva 269
dubļi 269–27I; 750, 790
dubults 271; 392
ducis 272
dulls 272; 750
dūmi 272–273; 499
dūna 273
duncis 273
dundurs 273–274; 1383
dūre 274–275; 1325
dūriens 275
durvis 275–278; 254, 966
dusa 278; 20
dusmas 278–279; 328
duša 279
dūša 279–282; 115, 574, 719
dvēsele 282–285; 122, 255, 282, 380, 393, 508, 716, 718, 1155
dvielis 285; 265
dvīnis 285; 147
dzeguze 285; 572
dzelme 286
dzelonis 286
dzelts 286–288
dzelzs 288; 1040
dzenams 289
dzenis 289–290; 1315
dzert 290
dzērve 290–291; 477, 1377
dziedāt 291
dziesma 291–295; 672
dzimums 295–296
dzintars 296

dzīpars 296
dzīres 296–297
dzirkles 297
dzirkstele 297
dzirksts 297–298
dzirnakmens 298; 71, 398
dzirnavas 298; 1270
dzīve 298
dzīvība 299; 498, 1230
dzīvotājs 299–300
dzīvs 300–301; 1303, 1366
dzīvsudrabs 301
džins 301–302

E

ecēšas 302; 438
ef 303
elektrizēts 303
elements 303
elle 304–307; 520, 558, 1347
elpa 307–312
elsdams 312
eļļa 312
ēna 312–316; 979
enkurs 316
eņģelis 317
ērce 317–318
ercens 318
ērglis 318–320; 217
ērģeles 318–319
ērkulis 319
ēst 319–320; 354, 728
evaņģēlijs 321
evele 321
Ēzavs 321
ēzelis 321–322
ezis 322

F

fēnikss 323
filma 323–324
fonds 324
freilene 324

G

gabaliņš 324
gabals 324–326; 599
gabana 326
gads 327; 814
gailēns 327
gailis 327–329; 141
gaisma 329–332; 235, 237, 921, 1208
gaiss 332–342; 215, 325, 347, 389, 533, 919, 950, 1111, 1203, 1400
gaita 342
gājējs 342–343
galdiņš 343; 1285
galds 343–345; 268, 1251
galoda 345
gals 346–351; 36, 40, 110, 150, 214, 660, 661, 665, 681, 688, 795, 818, 872, 924, 928, 933, 986, 1056, 1230, 1384
galva 351–379; 46, 69, 86, 158, 273, 632, 663, 719, 721, 787, 850, 890, 907, 960, 1083, 1093, 1176, 1183, 1212, 1250, 1327, 1383, 1417
galviņa 379
gaļa 379; 49, 1375
gani 379–380; 969
gans 380–381; 65
gaņģis 381

garastāvoklis 381
gards 381; 756
garoza 381–382; 636
gars[1] 382–383
gars[2] 383
garš 383–384; 213, 216, 217, 221, 237, 415, 620, 680, 790, 1090, 1122, 1418
glāze, glāzīte 384–385; 1211, 1353
gliemezis 385–386
glīzda 386
glodene 386
gods 386–388; 507, 1220, 1305
govs 388–389; 94, 1107
grābeklis 389
grābslis 389
grāds 389
grāfiene 389
grāfs 390
grāmata 390–392; 1244, 1316
grāmatvedība 392
gramofons 392
grāpis 393; 232
grasis 393–397
grauds 397–399; 1121
grāviens 399; 892
grāvis 399–400
gredzens 400
grēfiene 400–401
greizi 401–402
grēks 402; 325, 854
gremzdi 402
grīda 402
griesti 402–403
gripele 403
grīste 403
groži 403–405
gruži 406
guba 406–407
gudrais 407
gudrs 407; 199
gulbis 407–408; 294, 477
gulta 408; 453
gulties 408
gumija 408–409
gurni 409

Ģ

ģēģeris 409
ģīmis 409–410; 260, 1108

H

humors 410

I

ieaudzis 411
Iecava 411
iedzelts 411
ieēdināts 411
iekšā 411–412
iekšas 412
iela 412–413; 952
ieleja 413
iemaukti 413–414
iemiets 414
ienaidnieks 414
iepilināts 414
ierakts 414
ierocis 414–415
iesms 415–416
iet 416–417; 1220
ieziepēts 417
ikri 417
īkstis 417

īkšķis 418; 348
īkšķītis 418
īlens 418–419
ilkss 419–420
irbe 420–421
izčibēt 421
izdzīts 421–422
izēda 422
izkapts 422; 1112
izkults 422–423; 135
izlasīts 423
izliets 423
izmazgāts 423–424
izmiris 424
izpeldināts 424–425
izpliķēts 425
izpļaukāts 425
izredzēts 425; 246, 1388
izslāpis 425
izslaucīts 425–426
izsmērēts 426
izspļauts 426–427
izstiepties 427

J

jā 427–428
jājējs 428
Jānis 428
Jāņi 428
jaunkundze 428–429
jauns 429; 253, 499
jērs 429–430; 283, 1377
jods 431–436
josta 436; 1156
jūgs 436–437
jumts 437–438; 923
junkurs 438–439
jupis 439–441
jūra 441–443; 500, 918, 1366
jūriņa 443; 958

K

kabata 443–444; 274, 772, 810, 825
kafija 444
kāja 444–472; 134, 165, 366, 497, 640, 665, 788, 861, 874, 950, 1034, 1203, 1207, 1298, 1375, 1401, 1410
kājauts 473
kakls 473–492; 71, 183, 291, 574, 1087, 1147, 1149, 1297
kaktiņš 492–493
kakts 493
kaķene 493–494
kaķis 494–499; 31, 32, 546, 783, 1224, 1251
kalendārs 499
kālis 499–500
kalniņš 500
kalns 500–504
kalps 504
kaltiņš 504
kaļķis 504
kambaris 505
kamielis 505
kamiesis 506
kamols 506
kancele 506
kandidāts 506
kanna 507
kante 507–508
kapeika 508–509; 438
kapi 509–510
kāposti 510; 211, 988
kaps 510–514; 447, 540, 1242
kārkls 514; 1289

karogs 514–515
karote 515; 441
karsts 515; 289, 361, 498, 582, 849, 884, 988, 1269
karš 515
kārta 516
kārts[1] 516–517; 49, 80
kārts[2] 517–518; 805
kartupelis 518
karuselis 518
kāsis 518–519; 558
kašķis 519–520
katls 520–521
kāti 520; 463
kāts 521–522
kaudze 522; 63, 1225
kaujams 522
kauliņš 522–524
kauls 524–532; 505
kauns 532–533; 1257
kaza 533–534; 457, 1366
kāzas 534–535; 504, 1249
kazbuks 535
kažoks 535–536; 322, 1286
klājiens 536
klēpis 536–537; 252, 657, 1032, 1065, 1073
klēts 537
kliedziens 537
klints 537–538
kliņķis 538
kloķis 538
klons 538
klosteris 539
klupdams 539–540
klusums 540–541
knaibles 541–542
kniebles 542
knīpstangas 542–543
knipis 543
kociņš 544
kodaļa 544
kodols 544
koks 544–546; 241, 254, 709, 716
komanda 546
koncerts 546
konfekte 546–547
korķis 547
kovārnis 548
krāga 548
krampji 548
krams 548–549; 361
krāsa 550–551
krāsns 551; 192, 352, 1269
krauklis 551–552
kreiss 552–553; 453, 583
krējums 553
krekls, krekliņš 553–555; 265, 586
krēsls 555
Krēzs 555
kristības 556
krīts 556–557
krogs 557
kronis 557–558; 510, 846
kruķis 558; 518
krūmi 559; 195, 957
krupis 559; 1333
krusa 559–560
krustām 560–561
krusts 561–564; 1333, 1334, 1437
krūts 564–567; 1141, 1149, 1151, 1167, 1304
kubuls 567
kūka 567
kukulis 567
kūkums 568

kule 568; 504, 1355
kūlis 569–570
kulstīkla 570
kūma 570
kumēdiņi 570–571
kumeļš 571; 964
kumoss 571–573
kungs 573–575; 958, 1018
kunkulis 575–576
kupena 576
kuriene 576
kurmis 576–577; 999
kurpe 577; 1120
kurts 577
kurvītis 577–578
kustēt 578
kutināts 578

Ķ

ķeizars 578–579; 575
ķēniņš 579
ķepa 579–580
ķēpa 580
ķērne 580
ķert 580
ķeša 580–581; 770, 810
ķēve 581
ķieģelis 581–582
ķīlis 582
ķimene 582
ķipis 582

L

labs 583; 587, 762, 764, 1045, 1046, 1256
Lācars 583
lācis 583–585; 712, 856, 1403
laidars 585; 1309
laiks 585; 296, 706, 716, 732, 1005, 1197, 1282, 1423
laime 586–587
laists 587; 245
laiva 587–588
lakstīgala 588
laksts 588–589
lamatas 589–590
lampa 590; 268
lapa 590–593
lāpa 593
lāpītājs 593
lapsa 593
lapsene 593–594; 286, 989, 990
lāpsta 594
lāpstiņa 594
laukums 594
lauri 594–595
lauva 595–597; 130, 1251
lauza 597
lauzējs 597
lauzums 597
laužņi 597
lāva 597–598
lavīna 598
lēcas 598
lēcējs 598–599
ledus 599–600; 855
leiputrija 600
leitis 600; 784
leja 600
lelle 600–601
līdaka 601
līdums 601–602
līdzās 602
lielgabals 602; 379
lielkungs 602
lielmāte 602–603

liels 603; 638, 758, 1081, 1133, 1371
liepa 604; 591
liests 604
lieta 604–605; 545
lietus 605; 642, 1111
lietuvēns 605–606
ligzda 606
ligzdiņa 606
līks 606
likts 607
līkums 607–608
līķis 608–609
lineāls 609
linga 610
lini 610; 544
līnija 610
līnis 611
lode 611
logs 611; 1084
lokomotīve 611–612
loks 612
loma 612–613
loms 613–614
lopiņš 614
lops 614–615
ložmetējs 615
lūdzams 615–616
lūks 616
lūpa 616–621; 674, 904, 983
lupata 621–622
lupatiņa 622
lūsis 622
lūzt 622–623

Ļ

ļeka 623–624
ļepa 624
ļipa 624

M

mācība 625
mācītājs 625
magnēts 625–626
magone 626
maigles 626
maikste 627; 80
maiss 627–634; 193, 342, 349, 419
maita 634; 552
maize 634–637; 532, 537, 557, 567, 674, 802, 963, 1227, 1235, 1249, 1272
māja 637–639; 437, 533, 743, 745, 961, 962
mājiņa 640
makāns 640
mākonis 640–645; 212, 215
maks 645–646; 68
maksa 647; 76
makšķere 647–648
mala 648–651; 137, 346, 349, 513, 872, 1146
malciņš 652
malka 652; 189, 428, 855
malks 652–653
māls 653; 304, 912
manna 653
manta 654; 76, 312
mantiņa 654
mārciņa 654
mārks 645–656
maska 656–657
mašīna 657; 379
māte 657–658; 904
mats 658–671
maucējs 671
maurs 671

maziņš 671; 700
mednieks 671–672; 1208
mednis 672–673
medus 673–675; 585, 636, 689, 704, 752, 904, 959
meita 675–676; 671
meitiņa 676
meldiņš 676; 292, 293, 294, 295
mēle 676–699; 321, 570, 674, 741, 910, 923
meli 699; 568
melns 699–703; 47, 121, 192, 202, 207, 497, 550, 552, 640, 717, 735, 798, 803, 804, 914, 1254, 1260, 1289, 1395
melnums 703; 797
mēms 703–704; 1306, 1416
mēnesis 704
mēness 704–705
mēnessērdzīgs 705
mēris 705–706; 296
mērkaķis 706
mērs 706–707; 346
mesli 707
meteors 707
mezgls 708
mežs 708–710; 119, 189, 250, 1363
mī 710
mice 710–711
midzenis 711–712; 989
miegs 712–714; 192, 197, 711, 989, 1270
mieles 714–715
miers 715–716; 241, 249
miesa 716–718; 527, 1437
miesnieks 718
miets 718–721
miezis 721; 399
migla 721–725
mīksts 725; 689, 978, 1102, 1092, 1134, 1370
milti 725–727
miltums 727
minūte 727
mirdams 728
mironis 728
misiņš 728–729
mīstīklas 729
mitriķis 729
miza 729–730
mocība 730
mode 730; 537
mohikānis 730–731
morāle 731
moris 731–732
motors 732
Mozus 732
mū 732
muca 732–734; 297, 974
mugura 734–742; 273, 532, 553, 555, 1378
muiža 742–744; 197
muižkungs 744
muižnieks 744
muka 744
mūks 744–745
mūķene 745
muļķis 745–746; 230, 407
mūmija 746
murds 746–747; 1343
mūris 747–750; 907
mūrītis 750
mūrnieks 750
muša 750–754; 1408
mušpapīrs 754–755
mute 755–782; 29, 118, 277, 515, 571, 572, 637, 682, 699, 1006,

1054, 1147, 1149, 1267, 1272, 1308, 1309, 1416, 1422
mūžs 783; 20, 236, 638

N

nabadzība 784; 80
nabags 784–785; 397
nagla 785–788
nags 788–802; 202, 671, 703, 926, 952
naids 802
nakts 802–805; 238, 239
naminš 805–806
nāss 806
nasta 806–807; 322
nātre 807–810
nauda 810–814; 632, 646, 658, 859, 891, 1090, 1187
nāve 814–819; 117, 315, 402, 506, 540, 713, 859
nazis 820–825; 738
nazītis 825–826
nebēda 826
neēdis 827
negaiss 827; 642, 645
negals 827
negudrs 827–829
nēģeris 829
nelabais 829–832
nelaime 832–833; 198, 285, 986
nemaņa 833–834
nemesties 834
neprātīgs 834
nerrs 834
nervs 834; 506
nesamaņa 834
niedre 834–836
nieks 836
niere 836–837
niķis 837; 961
nobērts 837
noburts 837–838
nodarvots 838
nokaitēts 838
nolakots 838
nolāpīts 838–839
nolēmēts 839
nomazgāts 839
nomērīts 839–840
nomiris 840
nomods 840–841
nonne 841
nopērts 841; 1221
nopliķēts 841
nopļauts 842
noruna 842
norunāt 842
nosēts 843
nosists 843
noslaucīts 843–844
nost 844; 179
notiesāts 844–845
nots 845
nozīdīts 845
nu 845–846
numurs 846

O

ods 847; 1383, 1408
odze 847–848; 89, 296
oga 848
ogle 849–851; 633, 929
ola 851; 1375
olekts 852
osta 853
ozols 853

P

padebesis 853
padibenes 853–854
paduse 854
pagale 854–855
pagāns 855
pagrabs 855–856
paija 856
paisīklas 856; 729
pakalpojums 856
pakaļ 857; 188, 328, 1226
pakaļa 857; 232, 966
pakausis 857–858; 15
pakrējums 859
paldies 859; 258, 567
pali 859
palieks 859
pamats 859–862
pamesls 862
panckas 862–863
panna 863
paostīt 863
papagailis 863–864
papēdis 864–866; 280, 281, 366, 456, 665
papīrs 866–867; 834
paplāte 867
paradīze 867–868; 203
pārakmeņojies 868–869
pārakmeņots 869
paralēle 869
pāri 869–870; 373
pārpilnība 870–871
pasaka 871; 568, 1289
pasaukts 871
pasaule 871–873; 347, 348, 593, 611, 810
pase 873–874
paslēpes 874
pastala 874–875
pastardiena 875–876; 129
pasūtījums 876
pātaga 876–877; 189, 1220
pātari 877
patiesība 878
pauris 878
pavada 878
pavediens 878–879
pavēle 879; 601
pāvs 879–880
pazudis 880
pēda 880–886; 665
peka 887
pekle 887
pelavas 887; 397, 631, 633
pele 888–889; 41, 93, 112, 439, 498
pelīte 889–890
pelni 890; 188, 323, 726
pelus 891; 631, 634
pērkons 891–895
pērle 895
Pēteris 895–896; 613
pieaudzis 896
piebāzts 896–897
pieburts 897
pieci 897–898; 194, 509, 727, 928, 941, 963
piededzis 898
piedega 898
piedurkne 898–899
piekalts 899–900
pielaulāts 900
pielikt 901
pielipis 901–902
pienaglots 902–903
piens 903–906; 575, 657, 912
piepe 906

piere 906–909; 15, 17, 30, 31, 43, 44, 45, 78, 189, 370, 719, 1156, 1296, 1359
piesalis 909
piesiets 909–910
pieskare 910–911
piesta 911
piga 911–912
pika 912
piķis 912–916
pile 916
pīle 916–917; 261, 1267
pīlēns 917–918
piliens 918–919
pīlīte 919
pilnība 919
pils 919–921
pimberis 921–922
pineklis 922
pipars 922–923
pīpe 923–924
pīpis 924
pirkstgals 924–925
pirkstiņš 925–926; 933
pirksts 926–949; 35, 40, 665, 913, 952, 1174, 1265
pirts 949–950; 519
pistole 950
pīšļi 950–951; 715
pītes 951
pjedestāls 951
plācenis 952
plankums 952
platums 952–953; 797
plauksta 953; 228, 229
plauktiņš 953
plaukts 953–954
plecs 954–956; 465, 506, 807, 1167, 1168
plēst 956; 1226, 1320, 1331
plēšas 956–957
plinte 957–958; 1239
plīst 958
plosts 958
plūme 958–959
podiņš 959
pods 959–960; 232, 752
poga 960–961
policija 961
polis 961–962
Poncijs 962
posts 962
prātiņš 962–963
prāts 963–964; 132, 158, 574
preilene 964
priede 964–965
prieks 965–966
priekša 966; 1181, 1316
priekšā 966–967
priekškars 967
princese 967–968
prusaks 968
pūce 968; 42, 93
pudele 968–969
puika 969–970; 1335
pujene 970
puķe 970–971
pūķis 971–972
pūlis 972; 990
pulkstenis 972–973
pulveris 973–975; 297
punkts 975–976
pupa 976–978; 569,1406
pūpēdis 978
pūpols 979
purvs 979
puse 979–981; 208, 242, 257, 535, 982, 1324

pūslis 981; 494
pusrata 981–982
pušu 982; 1152
putas 983
putekļi 983; 726
putenis 983
putēt 984
pūtiens 984
putns 984–986; 31, 137, 572, 652, 714, 904
putra 986–989; 498, 520, 627, 963, 1091
putraims 989
pūznis 989–991

R

rācenis 991–992; 499
rādītājs 992
radīts 992–993; 253
radziņš 993
rags 993–999; 388, 532, 870, 905, 924, 1352
raibums 999
raksts 999
rakumi 999–1000
raķete 1000
rasa 1000
rati 1001–1002
ratiņš 1002
rats 1002–1005
rauda 1005–1006
raudāt 1006; 291, 1173
raugs 1006
rauts 1006
rāvējs 1006–1007
rāviens 1007–1008
redeles 1008–1009
reizesrēķins 1009
rēķins 1009–1010
rene 1010–1011
reņģe 1011
restes 1011
riba 1012; 825
rieciens 1012–1013
rieksts 1013; 544
Rīga 1014; 1364
rija 1014–1015; 499
rīkle 1015–1018; 486, 823, 824, 1006, 1364, 1366, 1426
rīkste 1018
rinda 1018; 291
riņķis 1019
ripa 1019–1020
ritenis 1020–1021; 1203, 1312
rīts 1021–1022; 721, 1000, 1090
robs 1022
roka 1023–1079; 186, 202, 242, 255, 404, 405, 414, 449, 785, 812, 898, 1185,1384
rotaļa 1079; 1227
rotaļādamies 1080
roze 1080–1081; 166
Rubikona 1081
rublis 1081; 271
rūciens 1082
rullis 1082
rumaks 1082
rumba 1082
runcis 1083; 495
rūsa[1] 1083; 1433
rūsa[2] 1083
rutks 1083–1084
rūts 1084

S

saaudzis 1084
sacīkste 1085
sadedzis 1085
sadzelts 1085
saimnieks 1086
saite 1086–1087
sajūgts 1087
sakārnis 1087
sakas 1087–1088; 388
sakne 1088
salaulāts 1088–1089
salipis 1089
salmiņš 1089; 1163–1164
salms 1089–1090; 569, 1277
salna 1090
sāls 1090–1091; 987
sālsstabs 1091–1092
samarietis 1092
samazgas 1092
samts 1092
sāns 1093
sāpes 1093; 135, 813
sapīts 1093–1094
sapnis 1094–1097
sarkt 1097
sasalis 1098
sastindzis 1098–1099
sauja 1099
saukts 1099–1100
saule 1101–1104; 147, 192, 330, 783, 1176, 1311, 1380, 1400
saulīte 1104–1107
sedli 1107
segli 1107–1108
seja 1108–1109
sēklis 1109–1110
sekste 1110–1111
sencis 1111
sēne 1111–1112
septiņjūdžu 1112
septiņreiz 1112–1113
serde 1113
sērga 1113
sesks 1113
siena 1113–1117; 582, 716, 750, 786, 907, 1291
sienāzis 1117–1118
siets 1118–1119
sieva 1119
sīknauda 1120
siksna 1120–1121
silts 1121; 355, 905, 1360
siļķe 1121–1122
Sīmanis 1122
sirds 1122–1155; 74, 75, 90, 115, 286, 403, 807, 820, 1048, 1059, 1157, 1168, 1378
sisenis 1155; 126
sist 1155–1156; 1220
sitiens 1156
sivēns 1156–1157; 1307
skabarga 1157–1158
skaida 1158
skalgans 1158
skals 1158–1160; 1279
skangals1160
skatuve 1160; 227
skaudība 1161
skausts 1161
sklanda 1161; 1438
skrējiens 1161
skudra 1161–1162; 990–991
skurstenis 1162
skursteņslauķis 1162–1163
slapjums 1163
slazds 1163; 888, 1297

slīcējs 1163–1164
sliede 1164–1166
slinkums 1166
slīpi 1166
slogs 1167–1168
slota 1169–1170; 521
smaka 1170–1171
smērēts 1172
smiekls 1172–1173; 191, 548
smieties 1173; 578
smilga 1173–1174
smiltis 1174–1175; 500, 1212
sniegs 1175–1176; 576
Sodoma 1176–1177
solis 1177–1182; 495, 1112
sols 1182–1183
spailes 1183; 1194–1195
spainis 1183
spals 1183–1184
spalva 1184–1185; 552
spalviņa 1185–1186
spaļi 1186–1187; 1289
spārns 1188–1191; 552, 985, 1319
spēle 1191–1193
spēlēdamies 1193
spēlīte 1193
spēriens 1193; 892
spīdēt 1193
spieķis 1193–1194; 1021
spiets 1194
spīles 1194–1195
spitālīgs 1196
spogulis 1196–1197
spoks 1197
spole 1197–1198
sprādziens 1198–1199
spradzis 1199
spranda 1199–1201
spredikis 1201–1202
sprīdis 1202
sprikstis 1202
sprūdzenis 1202
sprungulis 1203
spuras 1203–1204
stabs 1204-1205; 533
stabule 1205–1206
stabulīte 1026
stādaigs 1206–1207
stakle 1207
stallis 1207
stampa 1207
stangas 1207
stārķis 1207–1208
stars 1208
stāsts 1208
stāvēt 1208–1209
stērbele 1209
stiepiens 1209
stīga 1210
stikls 1210–1211
stirna 1212
straume 1212
strauss 1212–1213
strēbējs 1213
striķis 1213–1214
strīpa 1214–1216
strops 1216
stulms 1216
stumdāms 1217
stumjams 1217
stunda 1217–1218
stundiņa 1218–1219
stūris 1219–1220
stūrītis 1220; 492
suns 1220–1229; 230, 239, 806, 1086
suseklis 1229

suta 1229–1230; 571
svari 1230; 81
svece 1230–1232
svētība 1232
svētki 1232
sviedri 1232–1234; 1171
sviestmaize 1234
sviests (*lietvārds*) 1234–1235; 689, 823, 912
sviests (*divdabis*) 1235
svikls 1236
svins 1236–1237; 977
svītra 1237–1239

Š

šaudīkla 1239
šauts 1239
šautuve 1239
šāviens 1239; 1380
šķēps 1239–1240
šķībi 1240
šķila 1240
šķirsts 1240
šķīvis 1241
šņore 1241
štiks 1241
šūpulis 1241–1242

T

tabaka 1242
taisīties 1243
tanks 1243
tapa 1243
tārps 1244; 182
tāss 1244
tauki 1244–1245; 836
taure 1245–1246
tautas 1246–1247
teātris 1247
tekulis 1247
teļš 1247–1248; 94
tērauds 1248
tēvreize 1249
tēvs 1249; 1395
tēvzeme 1250
tiesa 1250–1251; 129, 258, 374, 663, 665, 799,1315
tīkls 1251–1252; 752
tilts 1252–1253
tinte 1253–1254
tip top 1254
tirgus 1254–1255; 196, 533, 1119
tītars 1255
tītavas 1255–1256
Toms 1256
tonis 1256–1257
traips 1257
traks 1257–1258; 407, 1226
trenkts 1258; 1320
trieka 1258–1259
trumpis 1259
trusītis 1259
tūkstotis 1260
tumsa 1260–1261; 1208
tupele 1261–1262; 1308
tupēt 1262
turēties 1262
turks 1262–1263; 153
tuvu 1263
tuvumā 1263

U

ubags 1264; 573, 784, 1193
ūdens 1264–1273; 494, 916, 934, 1276, 1353, 1415

ūdensplūdi 1273
ūdenszāle 1273–1274
ūdrs 1274
uguns 1274–1283; 297, 322, 556, 929, 1363
ugunsgrēks 1283–1284
ūka 1284
ūpis 1284
urbējs 1285
ūsas 1286; 596
ūsiņa 1286
uts 1286; 422, 1255, 1302
uzburts 1286–1287
uzliets 1287–1288
uzmedots 1288
uzvarētājs 1288

V

vabole 1289
vācele 1289
vācietis 1289–1290
vadmala 1290–1291
vadzis 1291; 1422
vaga 1291–1292; 811
vagars 1292
vāģi 1292
vaigs 1292–1295
vakardiena 1295
vakarējais 1296
vakars 1296; 1021
vāle 1296–1297
valgs 1297–1298
valoda 1298; 970
vālodze 1298
vāls 1298
valsts 1298; 557, 1208
vaļa 1298–1299; 1326
vaļā 1299–1301; 25, 32, 113, 176, 278, 304, 384, 459, 623, 767, 1379, 1428
vanags 1301–1302
vara 1302–1303
varde 1303–1304; 91
vārds 1304–1307; 387, 1372
vārna 1307–1308
varonis 1308
vārti 1309–1310; 102
varžacs 1310
vasks 1310–1311
vāvere 1311–1312
vāverītes 1313
vecene 1313
vecis 1313
vecs 1313–1314; 201, 294, 295, 509, 675, 810, 873, 1006, 1009, 1119, 1366, 1412
vedējs 1314
vēders 1314–1317; 153, 548, 738, 829, 963, 1286, 1312
vēdzele 1317
veikals 1317
vējdzirnavas 1317–1318
vējš 1318–1327; 272, 389, 835, 887, 950, 992, 1170, 1406, 1437
velēna 1327–1328
velns 1328–1349; 47, 210, 257, 272, 283, 284, 410, 558, 727, 891, 970, 975
velti 1349; 635
veļa 1349
vepris 1350
vērdiņš 1350; 394, 395
vergs 1350
vērmele 1350–1351
vērsis 1351–1352
veseris 1352
vēsts 1352–1353

vētra 1353; 541
vēzis 1353–1355
vidusceļš 1355
viegls 1355–1356; 232, 1028, 1077, 1175
vienreizviens 1356
viens 1356–1357; 25, 26, 39, 76, 103, 111, 120, 162, 236, 261, 292, 293, 345, 350, 438, 447, 517, 527, 545, 554, 639, 721, 744, 754, 782, 852, 924, 948, 949, 984, 989, 1001, 1007, 1029, 1076, 1077, 1082, 1155, 1172, 1185, 1209, 1246, 1362, 1371, 1380
viesulis 1357–1358
vieta 1358–1360; 436, 764, 1156, 1163
vietiņa 1360–1361
vijole 1361
vilciņš 1361
vīle 1362
vīlīte 1362
vilks 1363–1370; 130, 1403
villa, vilna 1370; 454
vilnis 1370–1371
vīraks 1371
vīrs 1371–1373; 1383
virsū 1373
vista 1373–1376; 69, 398, 640
vistiņa 1376

Z

zābaks 1376–1377; 1112
zaglis 1377–1378; 298
zāģis 1378
zaķis 1378–1379; 31, 874
zaķītis 1380–1381
zaldāts 1381
zāle 1381–1382
zāles 1382
zalktis 1383
zaļš 1383; 47, 702, 972, 1161, 1184, 1388, 1403
zārds 1383
zārks 1383; 511, 786
zarna 1383
zars 1383–1385; 986
zebiekste 1385
zēģele 1386; 154
zeķe 1386; 810
zelts 1386–1388; 64, 130, 324, 503, 1078, 1248, 1314, 1355
zeme 1388–1402; 203, 215, 224, 455, 469, 500, 864, 868, 1091, 1103
zemene 1402–1403
zemeņoga 1403
zemu 1403
zēvele 1403–1404; 915
zibens 1404–1405; 16, 892, 894
zīds 1406; 185, 264
zieds 1406–1407
zieģelis 1407; 390, 1410
ziepes 1407–1408; 155, 210
ziepnieks 1408
zilonis 1408
ziloņkauls 1408–1409
zils 1409; 47, 148, 702, 986, 1282
zilumzāles 1409
zīme 1409
zīmogs 1410; 390
ziņa 1410–1411; 246
zirdziņš 1411
zirgs 1411–1414; 196, 202, 304, 472, 612, 765, 813, 871
zirnis 1414–1415

zivs 1415–1417; 92
zobens 1417; 1274
zobs 1417–1429; 13, 680, 683, 689, 696, 788, 815, 818, 1093, 1103
zosāda 1429–1430
zoss 1430
zutis 1430–1431
zvaigzne 1431–1432
zvanīt 1432
zvans 1432
zvērs 1432–1434
zviedrs 1434
zvīņas 1434–1435
zvirbulis 1435; 1383

Ž

žagars 1435–1436
žagata 1436
žēlastība 1437; 258
žīds 1437
žogs 1438
žults 1438–1439
žurka 1439–1440; 93

vētra 1353; 541
vēzis 1353–1355
vidusceļš 1355
viegls 1355–1356; 232, 1028, 1074, 1175
vienreizvienis 1356
viens 1356–1357; 25, 56, 103, 111, 120, 162, 206, 292, 293, 345, 350, 458, 464, 517, 527, 545, 554, 603, 744, 754, 782, 852, 924, 949, 984, 989, 1001, 1007, 1029, 1076, 1077, 1082, 1155, 1172, 1185, 1209, 1246, 1362, 1371, 1380
viesulis 1357–1358
vieta 1358–1360; 436, 764, 1156, 1163
vietiņa 1360–1361
vijole 1361
vilciņš 1361
vīle 1362
vilite 1362
vilks 1363–1370; 120, 1403
villa, vilna 1370; 454
vilnis 1370–1371
viraka 1371
virs 1371–1373; 1383
virsū 1373
vista 1373–1376; 69, 398, 640
vistiņa 1376

Z

zābaks 1376–1377; 1112
zaglis 1377–1378; 298
zagšs 1378
zaķis 1378–1379; 31, 874
zaķītis 1380–1381
zaldāts 1381
zāle 1381–1382
zāles 1382
zaļais 1382–1383; 47, 702, 972, 1388, 1403
zaļums 1383
zārds 1383
zārks 1383; 544, 780
zarna 1383
zars 1383–1385; 986
zebiekste 1385
zēģele 1386; 154
zeķe 1386; 810
zelts 1386–1388; 64, 130, 324, 503, 1078, 1248, 1314, 1355
zeme 1388–1402; 203, 215, 224, 455, 469, 500, 864, 868, 1091, 1103
zemene 1402–1403
zemeņoga 1403
zemu 1403
zēvele 1403–1404; 915
zibens 1404–1405; 16, 892, 894
zīds 1406; 185, 264
zieds 1406–1407
zieģelis 1407; 390, 1410
ziepes 1407–1408; 155, 210
ziepnieks 1408
zilonis 1408
ziloņkauls 1408–1409
zils 1409; 47, 148, 702, 986, 1282
zilumzāles 1409
zīme 1409
zīmogs 1410; 390
ziņa 1410–1411; 246
zirdziņš 1411
zirgs 1411–1414; 196, 202, 304, 472, 612, 765, 813, 871
zirnis 1414–1415

Reģistrācijas apl. Nr. 000330791. Formāts 60×84/16.
«Avots» SIA Aspazijas bulv. 24, Rīgā LV 1050. Iespiesta un iesieta
«Tipogrāfija Ogrē» SIA, Brīvības ielā 31, Ogrē LV 5001.

A. Laua, A. Ezeriņa, S. Veinberga

Latviešu frazeoloģijas vārdnīca. – R.: Avots – 1461 lpp.

Šī vardnīca ir pirmā skaidrojošā latviešu frazeoloģijas vardnīca, tās veidošanai ekscerpēta folklora un daiļliteratūra no tās aizsākumiem līdz mūsu dienām, arī populārzinātniskā un zinātniskā literatūra un periodika. Vārdnīcu var izmantot tulkojošo vārdnīcu veidotāji, rakstnieki, žurnālisti, tulkotāji un jebkurš cilvēks, kas vēlas bagātināt savu valodu.

LATVIJAS NACIONALA BIBLIOTEKA
0301016347

OBLIGĀTAIS
EKSEMPLĀRS

18.—

2001-3
L 201